BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

16

METEL

NEM

Milliyet

BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

16. CİLT

Mete — Nemölçer

Milliyet

İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş. adına
Hürrem FİLA

genel yayın yönetmeni
Adnan BENK

yayın kurulu
Oya ADALI, Nilgün AKAR, Bedia AKARSU, Engin ALÇORA, Yasemin ALPMAN, Abbas ALTUNKAŞ, Aydın ARIT, Selahattin BAĞDATLI, Mustafa BALEL, Mustafa BAYKA, Nezih COŞ, Güler DEĞİRMENCİ, Melek DENER, Turgut DEVECİ, Tamer ERDOĞAN, Sırrı ERİNÇ, Şenay ERKAN, Peyami ARMAN, Ayşegül EROL, Konur ERTOP, A.Fuat FİDAN, Tankut GÖKÇE, Öznur GÜNDOĞDU, Selahattin HİLAV, Rıfat İNSEL, Cenap KARAKAYA, M.N. KARAKÜÇÜK, Melih KIRANBAĞLI, Gülsen KORALTÜRK, Güzide KOSİFOĞLU, Dilek KÖSEOĞLU, Cevdet KUDRET, Turgut KUT, Deniz MAZLUM, Günnur ORMANLAR, Tahir ÖZÇELİK, Süleyman ÖZÇİFTÇİ, Ufuk ÖZKOLÇAK, İsa ÖZTÜRK, Mehmet SERT, Kenan SOMER, İlhami SOYSAL, Beyhan Aziz TANER, Aksel TİBET, Erdoğan TOMAKÇIOĞLU, Teoman TUNÇDOĞAN, Hale ULUSOY, Doğan ÜLGENCİ, Mara YAKOVLEVSKİ, Aydın YALKUT, Mehmet YARAŞ, Ömür YARS, Tahsin YAZICI, Dilek YELKENCİ, Melih YÜRÜŞEN

sorumlu yayın yönetmeni
Aydın YALKUT

araştırma
Despina ÇİMROĞLU ve yardımcıları Betül GÜVENSOY, Nesrin OĞRAŞKAN, Mine ÖZDİLER, Servet SABAK, Hilda SETYAN, Semra BAL

arşiv
Sevil ÇELEBİCAN ve yardımcıları Nurgül KAYA, Cansel Çolak SAVAŞ

teknik yönetmen
Nazlı TÜRKSOY

sayfa düzeni
Ömer BARANİOĞLU ve yardımcısı Çağatay AKYOL

harita
Mansus TETİK ve yardımcıları Berrin BÜYÜKANIT, Ruhi DİLGİMEN, Seval ÖZLER, Ceyda SAKARYA

düzelti
Hayrettin KARA ve yardımcıları Zeynep ATAYMAN, Fatma AYDIN, Sait GÜRAY, Aydın KARAAHMETOĞLU, Gülsüm ÖZ, Sibel TÜRKMENOĞLU

fotoğraf
Muhlis HASA ve yardımcısı Sedal ANTAY

sekreterler
Funda ARSLAN, Halime DEMİR, Nil HEPER, Kadriye KÖMÜRCÜOĞLU, Lale KURUDAĞ, Belgin SOYCAN, Satı ŞİMŞEK

dizgi
Turgay ŞIK ve yardımcıları Leyla BİRBEN, Âdem ÇALIŞKAN, Betül FERİK, Hülya HASEL, Sakine KAYA

kamera
Gelişim Yayınları kamera servisi

baskı: Milliyet Gazetecilik A.Ş.

Büyükdere Cad. Apa Ofset arkası
Levent-İSTANBUL Tel: 169 66 80 (20 Hat)

BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

Everts-Rapho

Candelier-Ziolo

üstte
Lübeck katedrali (XII. yy.)
[XIII. ve XIV. yy.'larda
değişiklik yapıldı]

Lübeck
Heiliger Geist hastanesi'nin capella işlevi gören giriş bölümü (resimler XIII.- XV. yy.'dan, jube XV. yy.'dan kalmadır]

tündeki ekonomik egemenliğini sürdürmek (Valdemar IV'e karşı savaşlar, 1361-1370) ve Baltık'taki tekelini korumak için (Hollandalılar'a karşı savaşlar, 1436-1441) Hansa adına aşırı askeri harekâtlara girişti. 1523'te Gustaf Vasa'nın İsveç tahtına çıkmasına yardım etti; bu durum Danimarka krallığı'nı zayıflatacaktı. Reform hareketine zafer kazandıran (1531) Lübeck burgmeister'i (belediye başkanı) Jürgen Wullenwever, anabatizmi kabul etmesinden (1534) önce, Danimarka'yı kendine bağlı hale getirdi (1533): Danimarka kralı tahta çıkarken Lübeck'in onayını almak zorundaydı. Ancak, Hansa filosu Svendborg'da yenilgiye uğradı (1535) ve burgmeister idam edildi (1537). O tarihten sonra "serbest şehir" olan Lübeck, birinci derecede bir güç olmaktan çıktı. Bununla birlikte Baltık'taki etkinliğini korudu, özellikle İsveç, Hollanda, Danimarka ve Prusya ile olan ticareti (bira, balık, tuz, demir, dokuma) çok iyiydi; Kuzey Avrupa'ya biber dağıtma tekelini elinde tutuyordu. Kıta ablukasından önceleri yararlanan, sonra da zarar gören Lübeck Fransa tarafından ilhak edildi (aralık 1810) ve Bouches-de-la-Trave'ın merkezi oldu. 1815 antlaşmalarıyla yeniden canlanan serbest şehir Kuzey Almanya konfederasyonu'na (1867), 1871 Alman İmparatorluğu'na ve 1919 Weimar Cumhuriyeti'ne katıldı. Siyasal özerkliğini kaybeden (1934) Lübeck, 1937'de Schleswig-Holstein'a katıldı.

II. Dünya savaşı sırasında Almanlar Lübeck'te müttefik savaş esirleri için bir toplama kampı kurdular.

—Güz. sant. İkinci Dünya savaşı sırasında yıkılmış ilgi çekici tuğla yapıların büyük bir bölümü onarılmıştır: XV. yy.'dan kalma tahkim edilmiş kapı *Holstentor* (küçük müze); XIII.- XVIII. yy.'lara ait Belediye sarayı; XIII. yy.'da yapılmış Heiliger Geist hastanesi (jubeli capella, tablolar, oymalı sunakarkalıkları); genellikle yüksek kulelerle süslenmiş kiliseler (Petrikirche [roman], katedral [roman ve gotik, B. Notke' nin yapıtı jube], Marienkirche [XIII.- XIV. yy. gotik üslubu], Jakobikirche [XIII.- XIV. yy., XV. ve XVI. yy.'lardan kalma iki ilginç org], Aegidienkirche vb.); eski evler. St-Anna manastırı'ndaki Belediye müzesi'nde, kentin kiliseleri ve soylu evlerinden gelen sanat eserleri sergilenmektedir. XVIII. yy.' dan kalma bir konut olan *Behnhaus*, Modern sanat galerisi (XIX.- XX. yy.) olarak kullanılmaktadır.

LÜBECK (Vincent), alman orgcu ve besteci (Padingbüttel, Hannover, 1654-Hamburg 1740). 1702'den ölümüne değin Hamburg'daki Sankt Nikolai kilisesi'nin orgculuğunu yaptı. Üç kantat, prelüd ve füğler, org için koraller ve bir *Clavierübung* (1728) besteledi.

LÜBKE (Heinrich), alman devlet adamı (Enkhausen 1894-Bonn 1972). Prusya milletvekilliği yaptı (1931-1933), naziler tarafından hapsedildi (1933-1935). 1949'da hıristiyan demokratlardan milletvekili seçildi. Tarım bakanlığı sırasında (1953-1959) "Yeşil plan"ı hazırladı, Almanya Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı oldu (1959-1969).

LÜBNAN, ar. **el-Cumhuriyye el-Lübnaniyye,** Batı Asya'da devlet; 10 400 km²; 3 000 000 nüf. (1991). Başkenti *Beyrut.* Resmi dili *arapça.*

COĞRAFYA

Toprakların büyük bölümünü iki kireçtaşlı kütle kaplar: Lübnan dağı ve Anti Lübnan. Bütünü bakımından ele alındığında düz çizgi biçiminde olan kıyıda, daha Fenikeliler döneminden başlayarak liman tesisleri için elverişli sayılmış birkaç yüksek burun vardır. Dar ve kesintili kıyı ovasının iklimi, kışın yumuşak ve yağışlı, yazın sıcak ve nemlidir. Yüksek yerlerde giderek kara dönüşen yağışlar yalnızca denize bakan yamaçlarda gerçekten boldur. Yüksek iç ova Beka'da, daha karasal ve çöle özgü bir iklim egemendir. Ülkenin her yerinde kurak mevsim (yaz) 4 aydan çok sürerse de karstlı kaynaklar çoktur. Kırsal nüfus çok azalmıştır ve topografyanın sınırladığı ekilebilir alanlar, daha çok yüzlerce yıldır tarım yapılan taraçalardan oluşur. Yapılan ekimler yükseltiye bağlı olarak değişir: turunçgiller, muz ve yerfıstığı, zeytin ve tahıl, tütün, elma, kiraz ve bağ. Yaklaşık 70 000 ha sulanmaktadır (toprakların % 20'sinden biraz fazlası ekilir). Tavukçuluk (dışsatım yapılmaktadır) dışında hayvancılık, gereksinimleri karşılamamaktadır.

1972'de, birinci kesim çalışan nüfusun ancak % 19'unu istihdam ediyor ve gayrisafi hâsılanın % 9'unu sağlıyordu. Daha sonra, 1969-1974 arasında birinci kesimin gayrisafi hâsıladaki payı % 70'e yükseldi. Ekonominin hızlı büyümesi, hizmetler kesiminden çok tam bir serbest değişim kurallarına göre düzenlenmiş sanayi kesimi sayesinde gerçekleşti. 70'i aşkın bankada toplanan bol sermaye, yükseköğrenim düzeyi (5 üniversite) ve çok sayıda göçmen işçi, sanayileşmeyi destekledi (çalışan nüfusun dörtte biri sanayi kesiminde toplanır): özellikle de yapı ve tüketim ürünleri sanayileri. Büyük bölümü arap ülkelerine satılmakla birlikte, sanayi ürünleri iç gereksinimin üçte ikisini karşılamaktadır. Enerji kaynaklarının ve hammaddelerin bulunmaması nedeniyle sanayideki bu gelişme dışalımları kamçılamaktadır. Kırsal göç kentlerin büyümesine katkıda bulunmaktadır: örneğin 1970'te, ülke nüfusunun % 40'ından çoğu (1959'da % 28'di) Beyrut yerleşmesinde yaşıyordu (bunların yaklaşık 300 000'i filistinli mülteciydi). Gecekondu semtleri göçmenleri (Filistinliler, Ermeniler, Kürtler, vb.) ve çevre bölgelerden gelen dışarlıklıları barındırıyordu ve bunlar gecekondu semtlerinde sert bir eğitimden geçiyorlardı. Üçüncü kesim en etkin kesimdir: ticaret, birçok hizmet, bankalar, vb. Lübnanlılar'ın becerikliliklerine ilişkin ünleri hiç de haksız değildir. Denize, dağa, arkeoloji sitlerine dayanan ve eşsiz bir otel ağıyla desteklenen Suriye, Irak ve Ürdün'ün kapısı olan Beyrut mal indirip yükleme limanının sağladığı gelirler, Sayda ve Trablusşam petrol terminalleri (Irak ve Suudi Arabistan petrol boruları burada deniz kıyısına ulaşır), uluslararası Beyrut havalimanıyla, havayolları şirketi (MEA) ve Lübnan bandıralı gemiler, bütün dünyaya dağılmış Lübnanlı göçmenlerin gönderdiği dövizlerle birlikte dış ödemeler dengesini sağlar. (Oysa dış ticaret büyük açıklar vermektedir.) Büyümenin sağladığı yararlar halk arasında eşitsiz biçimde dağılmaktadır.

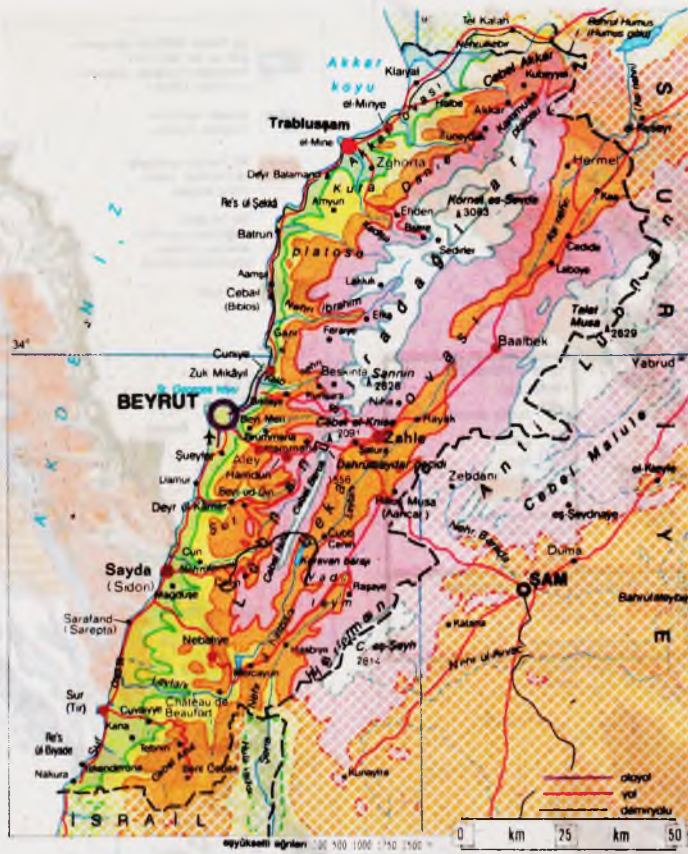
Eskiden göç veren bir ülke olan Lübnan, yakın dönemde birçok göçmen çekti (yarısı suriyeli olmak üzere 1974'te 560 000 göçmen); ne var ki Filistinliler ve gerçekleştirdikleri etkinlikler ve 1975 yılında başlayan iç savaş, bir düzine kadar cemaat (maruniler, ortodoks ve katolik Rumlar, sünniler ve şiiler, Ermeniler ve dürziler, vb.) arasında sorumlulukların paylaşılmasına dayanarak kurulmuş güçsüz bir devletin dengesini tamamen altüst etti: uzun süre çoğunlukta olan Hıristiyanlar (% 46,2) bugün Lübnan'da müslümanlara (% 53,8) göre azınlıktadır. Maruniler nüfusun % 22,8'ini, ortodoks Rumlar % 10,94'ünü, katolik Rumlar % 5,32'sini, Ermeniler % 4,53'ünü, diğer hıristiyanlar % 2,61'ini oluşturur. Müslümanlarda şiiler çoğunluktadır (% 25,8), sonra sünniler (% 22,8) gelir. Diğer müslümanların oranı % 5,2'dir.

TARİH

Fenikeliler*'in mirasçısı ve Mezopotamya, mısır ve yunan uygarlıklarının kavşak noktası olan Lübnan, hellen Selefkiler krallığı'nın bir bölümüydü ve daha sonra Roma egemenliğine girdi. I. yy.'dan başlayarak hıristiyanlaştırılan ülke, Roma İmparatorluğu'nun paylaşılmasından (395) sonra VII. yy.'da müslümanlar tarafından ele geçirilinceye kadar bizans yönetimine bağlıydı. Ülke, çok geçmeden, hıristiyan

ve müslüman topluluklardan oluşan gerçek bir mozaik durumuna girdi. Haçlılar döneminde, iki yüzyıldan daha uzun bir süre, burada, bir hıristiyan krallığı hüküm sürdü. Mısır Memlukları ise, XIII. yy.'ın sonunda, ülkede, islam otoritesini geçerli kıldılar. XVI. yy.'ın başlangıcında, Lübnan bölgesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. 1585-1635 yıllarında dürzilerin başında bulunan Fahrettin, Osmanlılar'a karşı mücadele etmek ve birleşmiş bir devlet kurmak için çeşitli toplulukları federasyon halinde toplamaya girişti. Yarım yüzyıldan fazla (1788-1840) Lübnan'a egemen olan Şihab Beşir II de aynı doğrultuda çaba gösterdi. 1832'den 1840'a değin Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın işgalinde kalan Lübnan, bunu izleyen 20 yıllık dönemde doğrudan Osmanlı devleti tarafından yönetildi. Bu arada dürziler ve maruniler arasında başta Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin kışkırttıkları çatışmalar meydana geldi. Babıâli'nin 1842 ve 1845'te yaptığı düzenlemelerle Lübnan biri dürzi öteki maruni iki kaymakamın yönetiminde iki kazaya ayrıldı. Bu sistem Lübnan'da 1860'a değin görece bir barış durumu sağladı. Fransa'nın ve Katolik kilisesi'nin hıristiyanları desteklemesi ve onlara sağladığı olanaklar yüzünden 1860'ta dürzilerle hıristiyanlar arasında çıkan çatışmalarda çok sayıda hıristiyan öldürüldü. Yabancı müdahalesini önlemek için Babıâli, Hariciye nazırı Fuat Paşa'yı olağanüstü memuriyetle Lübnan'a gönderdi. Fuat Paşa'nın Lübnan'da ve hemen arkasından Şam'da meydana gelen olayları sert önlemlerle yatıştırmasına karşın 6 000 kişilik bir fransız seferi kuvveti, Beaufort d'Hautpoul'un komutasında Lübnan'a çıktı. Ancak bu kuvvet, olaylar osmanlı hükümetinin aldığı önlemler sonucu yatışmış olduğundan yapacak fazla bir iş bulamadı. Osmanlı devleti, Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya arasında imzalanan Beyoğlu protokolü (9 haziran 1861) ile Lübnan imtiyazlı bir bağımsız sancak durumuna getirildi. Bu protokole göre Lübnan sancağı, Babıâli tarafından atanan hıristiyan bir mutasarrıf tarafından yönetilecek ve çeşitli cemaatlerin temsil edildiği on kişilik bir meclisi bulunacaktı. Asayişinin kendi jandarması tarafından sağlanacağı ve özel bir vergi sisteminin uygulanacağı sancak, Beyrut, Sayda ve Trablusşam'ı kapsamıyordu. Lübnan sancağının 1864'te küçük değişikliklere uğrayan bu statüsü Birinci Dünya savaşı'na kadar sürdü. Birinci Dünya savaşı'nda müslüman bir mutasarrıfın yönetimine verilen Lübnan, ekim 1918'de İngiliz kuvvetlerince işgal edildi. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Fransızlar, Suriye'nin ve başkenti Beyrut'ta Fransız Cumhuriyeti yüksek komiserinin görev yaptığı Lübnan'ın mandasını elde etti (1920). 24 temmuz 1922 kararıyla Milletler cemiyeti, Fransa'nın mandasını yürütmesini onayladı. 1926 Anayasası'yla Lübnan, Devlet başkanına geniş yetkiler veren bir parlamenter cumhuriyet haline geldi. Ülkenin bağımsızlığı 1936'da tanındı, ama bu bağımsızlığı garanti eden Fransız-Lübnan paktı, Fransız Parlamentosu tarafından onaylanmadı ve Anayasa, 1939'a kadar askıya alındı. General de Gaulle'ün temsilcisi general Catroux, 1941'de, Suriye'nin ve Lübnan'ın bağımsızlığını ilan etti. Ama kararın uygulanması, savaştan sonraya bırakıldı. Aralık 1943'te general Catroux, Lübnan hükümeti temsilcileriyle mandanın 1 ocak 1944'te kalkmasını öngören bir anlaşma yaptı. Bu tarihten sonra ülkede fransız ve ingiliz birliklerinin kalması, kaynaşmalara yol açtı. Yeni fransız birliklerinin gelmesi ise, kanlı çatışmalara yol açtı (mayıs-haziran 1945). Fransızlar'ın protestolarına rağmen, olaylar sırasında ingiliz birlikleri de müdahalelerde bulundular. 23 eylül 1945 fransız-ingiliz anlaşmalarıyla, fransız ve ingiliz birliklerinin Levant ülkelerini boşaltmaları karar altına alındı.

Daha sonra, Fransa ile ilişkiler düzeldi;

Fransa, Lübnan ordusu için gerekli araç ve gereçleri verdi (1947) ve Lübnan'ın para siyasetini destekledi (1948). Bu anlaşmaya karşı çıkan Suriye, Suriye-Lübnan ekonomi ve gümrük birliğini bozdu ve iki ülke arasındaki ilişkiler, 1950'de koptu.

Mayıs 1958'de, cumhurbaşkanlığı seçiminin yaklaşması, Raşit Kerami ve Birleşik Arap Cumhuriyeti taraftarları ile Başkan Şamun (1952'de seçildi) taraftarları ve Pierre Cemayel'in yönetimindeki falanj arasında iç savaşın patlak vermesine yol açtı. Lübnan hükümetinin çağrısı üzerine amerikan birlikleri temmuz 1958'de Lübnan'a çıktı. Bunalım, eylül 1958'de general Şihab'ın Cumhurbaşkanlığına seçilmesi sonucunu doğurdu.

Raşit Kerami'nin başkanlığında bir hükümet kuruldu. Bu "dörtler kabinesi"nde, maruniler ve birisi Kerami olan iki sünni yer alıyordu. 1958 bunalımı sırasında su yüzüne çıkmış olan iki temel siyasal eğilim böylece temsil edilmiş oluyordu. Yeni hükümet, iç barışı sağladı, ulusal birliği pekiştirdi ve hem yönetimi yeniden örgütlemeye hem de ekonomik ve toplumsal gelişmeyi gerçekleştirmeye çalıştı.

Eylül 1964'te, Charles Helu, general Şihab'ın ardından Cumhurbaşkanlığına getirildi. Raşit Kerami, parlamentodışı bir hükümet kurdu (temmuz 1966) ve sert eleştirilerle karşılaşarak, Konsey başkanlığını Dr. Yafi'ye bırakmak zorunda kaldı (nisan 1966). Ama Kerami, aralık 1966'da yeniden onun yerine geçti. 1968 meclis seçimleri sonunda, önceki dönemin çoğunluğu önemli kayıplara uğradı.

Lübnan, ülkeye sığınmış çok sayıda filistinlinin yarattığı sorunla karşı karşıyaydı. Filistinli savaşçılar (fedayin), özellikle, ülkenin güneyine yerleşmişlerdi. 28 aralık 1968'de, İsrailliler, Beyrut havalanında on üç lübnan uçağını tahrip ettiler. Böylece, filistin direniş hareketini tutanlarla tutmayanların arası iyice açıldı.

Raşit Kerami, 15 ocak 1969'da, ılımlı hıristiyanlar dışında bütün partilerin temsilcilerinin yer aldığı bir hükümetin başına geçti. 1970'te yeniden görevden çekildi ve yerine Saib Selam geçti.

17 ağustos 1970'te Cumhurbaşkanı seçilen Süleyman Franjiye batı ile doğu ülkelerinin etkisini dengelemeye çalışırken, Lübnan Suriye ile ilişkilerini düzeltti. Bununla birlikte ülkede karışıklıklar baş gösterdi, mart 1972'de sol partiler gösteriler düzenlediler ve milletvekili seçimlerinde oylarını arttırdılar.

9 ve 10 nisan 1973'te bir israil komando kuvveti Beyrut'a çıktı ve filistinli şeflerden birçoğunu öldürdü. Bunun üzerine, birçok kentte, orduya ve hükümet başkanına karşı gösteriler yapıldı. Başbakan Selam görevden çekildi ve fedayin'i destekleyen Emin el-Hafız Başbakan oldu (25 nisan). Ama 2 mayısta, ordu ile Filistinliler arasında çatışmalar çıktı. Hükümet, Filistinliler'le bir anlaşma yaptı (17 mayıs 1973 anlaşmaları). Bunun üzerine Irak ve Suriye, Lübnan'la ilişkilerini kestiler (Suriye sınırlarını ağustosta yeniden açtı). Emin el-Hafız görevinden çekildi ve yerine Takiyettin es-Sulh geçti (21 haziran).

Dördüncü İsrail-Arap* savaşı sırasında Lübnan, Mısır'ı ve Suriye'yi destekledi. Mart 1974'te bir grevin ardından, ayaklanmaya varan bir gösteri yapıldı. Nisan ve mayıs 1974'te, Filistinliler'in Kıriat-Şemona ve Malut suikastlarından sonra İsrail Hava kuvvetleri Lübnan'a yeniden saldırdı.

25 eylül 1974'te Takiyettin es-Sulh görevden çekildi ve yerini Reşit es-Sulh aldı (ekim 1974). Ocak 1975'te, israil ordusu, Güney Lübnan'ı defalarca bombaladı. Bunun üzerine falanjlar (ya da Kataib), "Filistinliler'in yarattığı durumun yol açtığı egemenlik bölümünü" eleştirdi. Nisan 1975'te, Kataib milislerinin Beyrut'ta Filistinliler'i tuzağa düşürmeleri, bütün ülkeye hızla yayılan ve bir yanda, Filistinliler'i ve onları destekleyen lübnan solunu, öte yanda, çeşitli hıristiyan örgütlerinden yardım gören falanjistleri karşı karşıya getiren bir savaşın başlamasına neden oldu. Çatışmalar devam edince, hiçbir şey yapamaz duruma gelen Sulh hükümeti gö-

kuzeyindeki tüm toprakları ele geçirip buralarda yaşayan altay kavimlerini kendi yönetiminde birleştirdi. Daha sonra Çin seferine çıkarak ani bir baskınla Tatum-fu'da bozguna uğrattığı imparator Kao-tsu ile 300 000 kişilik ordusunu çekildikleri Peng kalesinde kuşattı (İ.Ö. 199). Barış isteyen imparator Kao-tsu, yıllık vergi ödemek, kızlarından birini vermek, her yıl belirli miktarda besin maddesi göndermek, kuzey eyaletlerini Hunlar'a bırakmak gibi onun ileri sürdüğü tüm koşulları kabul edince, savaşa son veren Mete, kuşatmayı kaldırıp ülkesine döndü. İmparator Kao-tsu'nun ölümünü barışı bozma bahanesi sayıp ikinci kez Çin seddi'ni aşarak Çin' in başkenti Çang-Ngan'a (bugün Şi'an) kadar ilerledi (İ.Ö. 178). Ancak, yüeci ayaklanması üzerine Çinliler'i rahat bırakıp yeniden batıya yönelerek Yüeci ülkesinden başka uygur, ding-ling, kırgız, karluk, tangut, usun ve Ceyhun'a (Amu Derya) kadar uzanan kang topraklarını egemenlik sınırları içine aldı; böylelikle devletini Kore ve Japon denizi'nden İtil (Volga) ırmağına, Kuzey Sibirya'dan Tibet ve Keşmir'e dek yayılan bir imparatorluk durumuna getirdi (İ.Ö. 176). Öldüğünde, oğlu Lao-Şang, barış içinde yaşayan büyük bir imparatorluğun başına geçti. Yaşamöyküleri birbirine çok benzediğinden Mete, çoğu kez bir efsane kahramanı olarak Türkler'in atası sayılan Oğuz Kağan ile özdeşleştirilir.

METELİK a. (fr. *métallique;* lat. *metallicus;* yun. *metallikos*'tan). **1.** Eskiden on para değerindeki sikke. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Tkz.* Para; çok az para: *Birkaç metelik kazanınca, havasından geçilmez oldu. Cebimde metelik kalmadı.* **—3.** *Metelik etmez,* bir kimse ya da nesnenin değersizliğini belirtmek için söylenir. || *Metelik vermemek,* değer vermemek, umursayıp aldırış etmemek: *Ne söylerlerse söylesinler, hiçbirine metelik vermezdi.* || *Meteliğe kurşun atmak,* hiç parası olmamak. || *Meteliği yok,* parasız.
—Halk müz. → ANA* USULLER.
—ANSİKL. Nümism. Mahmut II döneminde (1808-1839) bastırılan gümüş cedit beşlik sikkelerine halk arasında metelik deniyordu. Bu ad, nitelik ve boyut değiştirmesine karşılık, Abdülmecit döneminde (1839-1861) ve sonra basılmış bu birimdeki sikkeler için de kullanılarak Cumhuriyet döneminin başlarına değin yaşayageldi.

METELİKSİZ sıf. ve a. *Tkz.* Hiç parası olmayan; züğürt.

METELİKSİZLİK a. Parasızlık, züğürtlük.

METELLA CAECİLİA → CAECİLİA METELLA.

METELLUS CAECİLİUS → CAECİLİUS METELLUS.

METENAMİN a. (fr. *méthénamine*). Amonyağın formola etkimesiyle elde edilen ve idrar yolları antiseptiği olarak kullanılan $(CH_2)_6N_4$ formüllü kimyasal ilaç.
—ANSİKL. 1860'ta rus kimyageri Butlerov tarafından bulunan metenamin, 1894'te Avrupa'da "Formin" adı altında tedavide kullanılmaya başladı. Sırasıyla 1920'de hekzametilen tetramin, 1949'da hekzamin ya da ürotropin ve 1972'de metenamin adlarını aldı. Ağızdan alınarak kullanılan bir idrar yolları antiseptiği olan bu maddenin etkisi, böbreklerden geçerken formaldehiti salıvermesinden ileri gelir. Ayrıca sitrat ve daha sık olarak mandelat tuzları halinde de kullanılır. İyodometilat iyot ile hekzaminin etkilerine bir arada sahip olduğundan bazı romatizma hastalıklarının tedavisinde de kullanılmıştır.

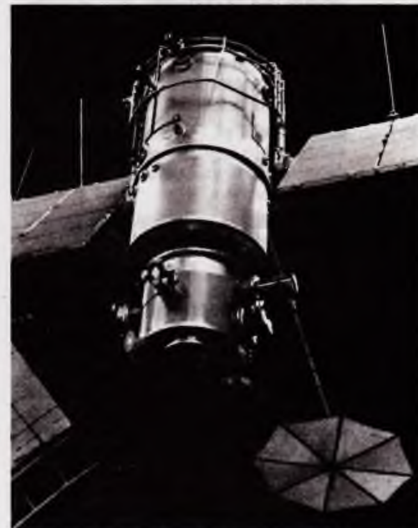
metenamin

METEOR a. (fr. *météore;* skolast. lat. *meteora;* yun. *meteora,* uzaylar, gök olayları'ndan). Gökbil. Uzaydan gelen katı bir cismin Yer atmosferine girmesiyle meydana gelen ışıklı olay. (Eşanl. AKANYILDIZ.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Gökbil. Kimi meteorlar, gökküresinin, radyan noktası denilen, tek bir noktasından çıkıyormuş gibi görünür. Bunlar, meteor yağmurlarıdır. Diğer meteorların belirli bir doğrultusu yoktur; bunlara, dağınık meteorlar denir. Meteorları gözlemlemek için çeşitli yöntemler kullanılır: görsel yöntemler, 4. kadire kadar meteorları kaydedebilen Super-Schmidt kamerası gibi uygun karanlık odalar içeren fotoğraf yöntemleri, ışılelektrik yöntemler ve radyoelektrik yöntemler (radar). Işılelektrik ve radyoelektrik yöntemler güpegündüz meydana gelen meteorları (gündüz yağmurları) algılamayı sağlar. Meteorların ortaya çıktığı, sonra da kaybolduğu yükseklikler, özellikle parçacığın atmosfere girişteki kütlesine ve hızına bağlıdır. Ortaya çıkma genellikle 100 ya da 110 km, sönüm ise 70 ya da 80 km yüksekliktе gerçekleşir. Çoğu meteorların, 42 km /sa'lik parabolik hızı aşmayan günmerkezli hızları olduğu saptanmıştır. Buradan da, meteorlara yol açan parçacıkların Güneş sistemi'ne ait oldukları çıkarılır. Bu parçacıklar, genellikle kuyrukluyıldızların artıklarıdır. Yerküre'nin tümünü ilgilendiren meteor sayısı oldukça fazladır: amerikalı gökbilimci Wylie'nin çok eskiden yaptığı bir hesaplamaya göre, 24 sa içinde yeryüzünden, parlaklığı 4. kadirden fazla olan 24 milyon meteor gözlemlenebilir. Bir meteorun tayfı, karşılık gelen göktaşının hızına, bileşimine, parlaklığına ve yörüngesi üzerindeki konumuna bağlıdır.

Meteor, 1969 yılından bu yana fırlatılan ve rus hidrometeoroloji servisinin işlettiği bir uzay meteoroloji ağı oluşturan meteoroloji uyduları ailesi. Yaklaşık 2 ton ağırlığında olan bu araçlar, 600-900 km yükseklikteki yarıkutupsal yörüngeler üzerinde döner ve sürekli olarak görünür ve kızılaltı ışıma bölgelerinde bulut katmanının fotoğraflarını çeker. Meteor uyduları, gelişmişlik derecelerine göre üç kuşaktır (Meteor 1, 1969-1977; Meteor 2, 1975-1987; Meteor 3, 1991-). Bunlardan bazıları Amerikalılar'ın Landstat uyduları gibi, Yer'in kaynaklarını incelemek için deney platformu olarak da kullanılmıştır. Meteor uydularının sağladığı görüntüler tüm dünyada küçük alıcı istasyonlar aracılığıyla alınır ve elde edilen bilgiler Dünya meteoroloji örgütü'nce değerlendirildikten sonra yayımlanır.

Meteor, Orta ve Güney Atlantik'te, 1925 ile 1927 arasında, A. Merz tarafından düzenlenen büyük bir inceleme gezisine çıkan alman gemisi (1 178 t). Sular (su kütlelerinin ve su tiplerinin tanımlanması) ve bunların hareketleri üzerine yapılan önemli çalışmalar, denizlerin derin kesimi hakkındaki bilgileri yeniledi. —1964'te denize indirilen, çok yönlü araştırmalar yapılmasını sağlayan alman gemisi (3 054 t). Bu gemi, özellikle Kuzey Atlantik'te araştırmalarda bulundu.

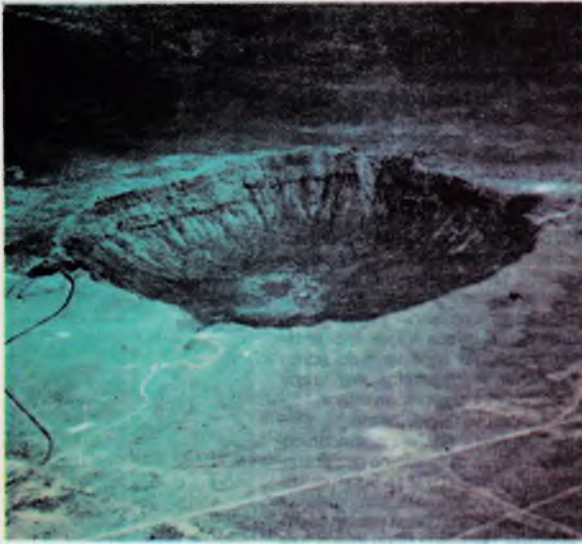
Meteor tipi sovyet meteoroloji uydusu

A. P. N.

bilinen başlıca meteor yağmurlarının özellikleri

adı	kuyrukluyıldız kökeni	etkinlik süresi	maksimuma ulaştığı yaklaşık tarih	radyan noktasının ortalama ekvatoral koordinatları (1950): dik bahar açısı	radyan noktasının ortalama ekvatoral koordinatları (1950): yükselim	saatte gözlemlenen ortalama meteor sayısı	gözlem yarıküresi
Kuadrantidler	Kozik-Peltier	1/01-4/01	3 ocak	15 sa 28 dak	+50°	40	Kuzey
Liridler	Thatcher	19/04-24/04	21 nisan	18 sa 08 dak	+32°	12	Kuzey
η Akuaridler	Halley	1/05-8/05	4 mayıs	22 sa 24 dak	0°	20	Kuzey
Arietidler		29/05-19/06	7 haziran	3 sa 00 dak	+23°	60	Kuzey
ζ Perseidler		1/06-17/06	9 haziran	4 sa 08 dak	+24°	40	Kuzey
β Tauridler	Encke	24/06-2/07	28 haziran	5 sa 48 dak	+20°	30	Kuzey
δ Akuaridler S		21/07-15/08	29 temmuz	22 sa 36 dak	−17°	20	Güney
δ Akuaridler		15/07-18/08	29 temmuz	22 sa 36 dak	0°	10	Kuzey
α Kaprikornidler	Mrkos	15/07-20/08	1 ağustos	20 sa 32 dak	−10°	5	Kuzey
ι Akuaridler S		15/07-25/08	5 ağustos	22 sa 32 dak	−15°	10	Güney
ι Akuaridler		15/07-25/08	5 ağustos	22 sa 04 dak	− 6°	10	Kuzey
Perseidler	Swift-Tüttle	22/07-18/08	12 ağustos	3 sa 04 dak	+58°	50	Kuzey
κ Signidler		18/08-22/08	20 ağustos	19 sa 20 dak	+55°	5	Kuzey
Giacobinitler (ya da Drakonidler)	Giacobini-Zinner	9/10-10/10	9 ekim	16 sa 08 dak	+54°	1 000	Kuzey
Orionidler	Halley	18/10-26/10	20 ekim	6 sa 24 dak	+15°	25	Kuzey
Tauridler S	Encke	15/09-15/12	5 kasım	3 sa 44 dak	+14°	15	Güney
Tauridler	Encke	15/10-30/11	10 kasım	3 sa 44 dak	+22°	5	Kuzey
Leonidler	Tempel	14/11-20/11	16 kasım	10 sa 08 dak	+22°	10 000	Kuzey
Geminitler		7/12-15/12	13 aralık	7 sa 28 dak	+32°	50	Kuzey
Ursidler	Tuttle	17/12-24/12	22 aralık	14 sa 28 dak	+78°	15	Kuzey

Photri

Meteor Crater'in havadan görünümü (Arizona, ABD)

METEOR CRATER, Arizona'da, Colorado yaylasının güneyinde, Winslow'un 30 km doğusunda bulunan, Yer yüzeyindeki bilinen en büyük göktaşı krateri. Çapı 1 200 m'yi aşan, derinliği ise aşağı yukarı 180 m'ye ulaşan bu kraterin dış kenarları çevredeki yayladan 60 m yüksektir. Tahmini yaşı 24 000 yıldır. 1891'de keşfedilmesine karşın, kökeninin göktaşı olduğu (çevrede temel maddesi demir ve nikel olan çok sayıda parçanın ortaya çıkarılmasıyla) ancak 1960'tan bu yana oybirliğiyle kabul edilmiştir.

METEORİK sıf. (fr. *météorique*). Yerbil. Atmosferden kaynaklanan tüm olaylara denir (meteorik su, meteorik erozyon, meteorik bozulma vb.).

METEORİT a. (fr. *météorite*). Gökbil. GÖKTAŞI'nın eşanlamlısı.

Meteorlar, yun. **Meteora,** Tesalya'da, Pinios vadisi'nde, Kalambaka yakınlarında, ulaşılması çok güç yüksek tüf tepelerin doruğuna XIV. yy.'dan başlayarak kurulmuş olan manastırlar. XV. yy.'daki 24 manastırın bugün on kadarı ayaktadır ve içlerinden yalnızca Aghia Trias manastırı (1438) kullanıma açıktır. Üç dilimli planları ve çok canlı renkli popüler üslupta freskleriyle kiliseler, geç dönem bizans sanatını çok iyi yansıtır. En tanınmış manastırlar, Athanasios ve İoasaph tarafından 1387-88'de kurulan Büyük Meteor (bu manastırın kilisesi Metamorphosis, 1545'te yapılmıştır), Aghios Stephanos manastırı (1312), Ypapandi manastırı (1366) ve Varlaam manastırı'dır (1517). Turizm açısından büyük önem taşıyan bu bölgeyi gezenler, güzel ikona ve elyazması koleksiyonlarına hayran kalmaktadır.

J.-C. Chabner

Meteorlar
Aghia Trias manastırı (1438)

METEOROGRAF a. (fr. *météorographe*). Sonda balonları, füzeler ya da uçaklarla taşınan ve başlıca atmosfer parametrelerinin değerlerini kaydeden aygıt.

METEOROLOG → METEOROLOJİST.

METEOROLOJİ a. (fr. *météorologie;* yun. *meteorologia*'dan). Yer fiziğinin, hava durumunun ayırtedici özelliklerini (sıcaklık, yağış, rüzgâr, basınç vb.) gözlemlemeye ve atmosfer hareketlerinin yasalarını incelemeye dayanan dalı. (Kısaltması METEO.)

—ANSİKL. Meteorolojide kuramsal incelemeler hidrodinamik ile termodinamiğe dayanır. Bu incelemesinin amacı temelde uygulamaya dönüktür: hava tahmini. Günümüzde, ayrıca çeşitli "zaman dilimleri"ne göre ve sürekli bir değişkenlik çerçevesinde iklim salınımlarını da önceden kestirmek için çalışmalar yapılmaktadır. Bu da ülkeler içinde birtakım gözlem ağlarının kurulmasını ve bu ağlar arasında uluslararası düzeyde bir koordinasyona gidilmesini gerektirir. Çünkü, meteorolojide atmosferi bir bütün olarak ele almak şarttır. Bu bakımdan ulusal meteoroloji servislerinin çoğu Dünya meteoroloji gözlemi'nden sorumlu olan Dünya meteoroloji örgütü (WMO) bünyesinde toplanmıştır. Bu örgüt dünya çapında bir sistemde atmosferi sürekli olarak inceler ve büyük gözlem araçlarından yararlanır: uydularla, kablolarla vb. dünya telekomünikasyon sistemi (bu "Dünya gözlem sistemi"nin bir amacı da Dünya gözlem sistemi için bir rehber hazırlamaktır); tropikal siklonlara ilişkin bir program vb. Bunlara ek olarak, Fransız Ulusal uzay araştırmaları merkezi'nin (C.N.E.S.) *National Aeronautics and Space Administration* (NASA) ve *National Oceanic and Space Administration*'ın (NOAA) işbirliğiyle gerçekleştirdiği bir program olan Argos sistemi de sayılabilir. Bu program tropikal bölgelerde sabit düzeyli balonlardan ve Güney yarımküre okyanuslarındaki gezer şamandıralardan elde edilen verilerin toplanmasını sağlar. WMO ayrıca *Global atmosfer araştırma programı*'nı (ingilizce kısa yazılışı GARP) da hazırlar. GARP'ın amacı en iyi hava tahminini yapmaktır, yani havanın nasıl olacağını gitgide daha önceden kestirmeye çalışmaktır; bu da atmosfer mekanizmalarının önceden çok iyi bilinmesini gerektirir. Argos sistemininkine benzeyen araştırmalar Dünya meteorolojik gözlemi'ne (dolayısıyla GARP deneylerine) ve dünya iklimbilim programına katkıda bulunmayı sağlar.

Meteoroloji servislerinden beklenen önemli görevler (tarım meteorolojisi, hidroloji, atmosfer kirlenmesi gibi daha sınırlı alanlara yönelik olmakla birlikte çok önemli sorunları da içeren dünya çapında görevler) WMO ile eşgüdümlü olarak çok güçlü araçlar kullanmayı gerektirir. İstasyonlarda bulunan klasik araçlar (yerden gözlem araçları, sinoptik dökümanlar vb.) dışında, otomatik meteoroloji istasyonlarının yapılışı, radyosondajların kullanımı, özellikle de yapay uyduların gerçekleştirilmesi atmosferi daha yakından tanımaya olanak vermiştir. Bunlar, gezegen çapındaki meteoroloji işlemlerinde kullanılan en yeni ve en gelişmiş teknolojik gelişmelerdir. Bu uydular ya NOAA serisi gibi uydulardır ya da yer eksenlidirler (Meteosat*). Gerçekleştirilen tüm olanakların kullanılmasıyla elde edilen olağanüstü veri miktarı bir bilgi işlem araştırmasını gerektirir.

Meteoroloji işleri genel müdürlüğü *(Devlet),* Türkiye'de meteoroloji konusunda gözlem yapmak, gözlem istasyonlarında sağladığı veriler ve yayımları ile silahlı kuvvetler, hava, kara ve deniz ulaştırması, tarım, enerji, bayındırlık, sağlık, çevre sorunları, turizm gibi çok çeşitli sektörlere hizmet vermek amacı ile kurulmuş teşkilat (1925). Cumhuriyet döneminde, daha önceleri aynı konuda çalışmalar yapan bazı dairelerin (Milli müdafaa vekâleti askeri rasadat-ı havaiye şebekesi; Ziraat vekâleti meteoroloji enstitüsü; Nafıa vekâleti sular umum müdürlüğü rasat dairesi ve şebekesi) 28 şubat 1937'de 3127 sayılı kanunla tek şebeke halinde birleştirilmesi ile "Başvekâlet devlet meteoroloji işleri umum müdürlüğü" adı ile çalışmalara başlamış, 1980 yılına kadar Tarım bakanlığına, bu tarihten sonra Başbakanlığa bağlanmış, 23 ağustos 1991 tarih ve 477 sayılı kanun hükmünde kararnameyle bugünkü biçimini almıştır. Merkezi Ankara'da olan genel müdürlük, çalışmalarını, hava tahminleri; eğitim ve araştırma; araştırma ve bilgi işlemi; zirai meteoroloji ve iklim rasatları; personel; idari ve mali işler daire başkanlıklarının ve yurdun çeşitli yerlerine dağılmış 1 220 büyük ve küçük birimden oluşan bir gözlem istasyonları ağının bağlı bulunduğu 16 bölge müdürlüğünün işbirliği ile yürütür. Ayrıca Anadolu Meteoroloji meslek lisesi'nde gerekli eleman yetiştirilmektedir. Son yıllarda çağdaş teknolojiyi izlemeye ve örgütü en modern araçlarla donatarak bünyesinde uygulamaya başlamış, bu amaçla Dünya meteoroloji teşkilatı (WMO), Avrupa Orta süreli hava tahminleri merkezi, Avrupa Meteoroloji uyduları işletme örgütü ve Uluslararası sivil havacılık örgütü gibi kuruluşlarla yakın işbirliğine girmiştir.

L. Cherruault-Camera Press-Parimage

Avrupa Reading (Büyük Britanya) meteoroloji tahmin merkezi'nde meteoroloji haritalarının hazırlanması

METEOROLOJİK sıf. (fr. *météorologique*). Meteorolojiye ilişkin, meteorolojiyle ilgili: *Meteorolojik olaylar*

METEOROLOJİST ya da **METEOROLOG** a. (fr. *météorologiste* ya da *météorologue*). Meteoroloji uzmanı.

METEOROPATOLOJİ a. (fr. *météoropathologie*). Atmosfer ve mevsim değişiklikleriyle uzaydan gelen iyonlayıcı ışınların insan üzerindeki hastalık yapıcı etkisini inceleyen tıbbi iklimbilim dalı.

Meteosat, yereksenli Avrupa meteoroloji uyduları ailesi.

Yaklaşık 350 kg ağırlığındaki bu uzay araçları, dönmeyle kararlı hale getirilmiş, 2,1 m çapında ve 3,2 m yüksekliğindeki silindirlerdir. Bunlarda, küçük bir teleskopun arkasına yerleştirilen ve bu sayede her yarım saatte bir, üzerinden geçtikleri yerkürenin üçte birinin eksiksiz görüntülerini elde etmeyi sağlayan bir tarama kamerası bulunur; bu görüntüler biri görsel, diğeri kızılaltı olmak üzere üç ayrı dalgaboyu bölgesinde çekilir. Meteosat 1, amerikan Thor Delta füzesiyle 23 kasım 1977'de, Meteosat 2 ise Avrupa'nın Ariane

Photri

stratosfer incelemelerinde kullanılan meteorolojik bir sonda balonunu havalandırma

METEOROLOJİ

okyanus ve meteoroloji verilerini elde etmede kullanılan, bir şamandıra üzerine yerleştirilmiş otomatik meteoroloji istasyonu

füzesiyle 19 haziran 1981'de fırlatıldı. Avrupa Uzay ajansı (ESA*) çerçevesinde gerçekleştirilen bu uydular, Dünya Meteoroloji örgütü çerçevesinde yerkürenin çevresine yerleştirilen ve 5 yereksenli uydu içeren (üç amerikan, bir japon, bir avrupa) şebekeye Avrupa'nın katkısıdır.

METERA → MATARA.

METFEN a. (ar. *defn*'den *medfen*). *Esk.* Mezar, kabir.

METFORMİN a. (fr. *métformine*). Biguanit türevi kimyasal ilaç. (Şekerin çevre dokularında kullanımını artırmak suretiyle yavaş etki gösterdiğinden antidiyabetik olarak kullanılır.)

METGE (Bernat), katalan yazar (Barcelona 1340-1346 arası - *ay. y.* 1413). Katalan edebiyatına rönesans üslubunu getirdi. *Libre de Fortuna e Prudència* (1381) adlı alegorik şiiri yazdı ve *Dekameron*'un son öyküsü Valter ve Griselda'nın hikâyesini çevirdi (1388), 1395'te, yarım bıraktığı

19 haziran 1981'de Ariane füzesiyle fırlatılmadan önce, Avrupa meteoroloji uydusu Meteosat 2'nin Toulouse Uzay merkezi'nde denenmesi

A. Nogues-Sygma-ESA

Apologia'da Sokrates ile Cicero'nun diyaloglarının çağdaş dile uyarlanmasının ilk denemesini verdi. Bu yapıt, en önemli çalışması *Lo somni*'nin habercisidir.

METH, -thi ya da **MEDİH, -dhi** (ar. *medḥ*). **1.** Bir kimse hakkında olumlu, iyi, güzel şeyler söyleme; övgü: *Bu hekimin methini çok işittik.* **—2.** *Meth etmek* → METHETMEK.

METHAL, -li a. (ar. *duḫūl*'den *medḫal*). *Esk.* **1.** Giriş, giriş yeri, bir yapıya ya da bir yere giriş: *"Ara sıra sinemanın medhalindeki saate üzüntülü bir göz atıyor..."* (Peyami Safa). **—2.** Boğaz, körfez, sokak vb. yerlerin girişi. **—3.** Önsöz, giriş yazısı. **—4.** *Bir işte methali olmak,* bir işte parmağı olmak, bir işe karışmış olmak.

METHAL ya da **MEDHAL** a. Müz. Peşrev yerine çalınan, hane sayısı değişebilen, usul değişmesi içerebilen ya da tümüyle usulsüz olabilen kısa saz eseri. (İlk örneğini Ali Rifat Çağatay'ın verdiği bu türde, başka bestecilerin de yapıtları vardır. Bunların en ünlüleri Refik Fersan'ın *Rast methal*'i ve Kemal Emin Bara'nın *Sultaniyegâh methal*'idir.)

METHALDAR sıf. (ar. *medḫal* ve fars. *dār*'dan *medḫal-dār*). *Esk.* Bir işe karışmış olan.

METHAR a. (ar. *medḫar*). *Esk.* Depo.

METHEMALBÜMİN a. (fr. *méthémalbumine*). Biyokim. Şiddetli damariçi hemolizlerde, kanda bulunan albümin ve hematin bileşiği.

METHEMOGLOBİN a. (fr. *méthémoglobine*). Biyokim. **1.** Hem düzeyinde demir II'nin demir III'e yükseltgenmesiyle yapısı değişen ve bu nedenle oksijen taşımaya elverişsiz hale gelen hemoglobin. (Normalde hemoglobinin % 1'i bu bozulmuş biçimdedir. Enzimler, methemoglobin -redüktazlar, onun yeniden işlevsel hemoglobine dönüşmesini sağlar.) **—2.** *Methemoglobin önleyici madde,* methemoglobin yapıcı bir zehirin zararlı etkilerini ortadan kaldırabilen madde. (Bu ilaçların başlıcaları, küçük dozlarda, methemoglobini tahrip edebilen metilen mavisi, askorbik asit ve metionindir.) || *Methemoglobin yapıcı madde,* normal hemoglobini methemoglobine dönüştüren her türlü madde.

METHEMOGLOBİNEMİ a. (fr. *méthémoglobinémie*). Biyokim. Methemoglobinin alyuvarlarda, litrede 1,5 g'ın üzerinde patolojik birikimi. (Daha çok yükseltgen etkenlerle [anilin, nitrat, sülfamitler, kloratlar, vb.] ya da ilaçlarla kaza sonucu zehirlenmelerde, methemoglobin-redüktaz eksikliğinde ya da kalıtımsal hemoglobin anomalisinde [M tipi hemoglobinopati] görülür. Hastalığın başlıca klinik bulgusu morartıdır.)

METHEMOGLOBİN-REDÜKTAZ a. (fr. *méthémoglobine-réductase*). Biyokim. Methemoglobinin işlevsel hemoglobine dönüşmesini sağlayan enzim.

METHETMEK g. f. *meth etmek* > *methetmek*). *Bir şeyi, bir kimseyi methetmek,* bir şeyin, bir kimsenin olumlu, iyi yönlerini belirtmek; övmek.

METHİYE ya da **MEDHİYE** a. (ar. *medḥ* ve *-iyye*'den *medḥiyye*). *Esk.* Övgü: *Bir kimse için methiyeler döktürmek.* —Ed. Divan edebiyatında dört halifeyi, din ve devlet büyüklerini övmek için yazılan şiir. Genellikle kaside biçimindedir. Gazel, musammat, hatta şarkı biçiminde yazılmış olanları da vardır. || Kasidenin sunulduğu kişiyi öven bölümü. Nesip (teşbip), girizgâh bölümlerini izler; ardından ise tegazzül, fahriye, dua bölümleri gelir. || Alevi -bektaşi edebiyatında On iki imam, tarikat ululari için söylenmiş övgü şiiri. —Müz. Klasik türk müziğinde, bir kişiyi, çoğu kez de dönemin padişahını öven bir şiir üzerine bestelenmiş sözlü yapıt.

Avrupa Meteosat 2 meteoroloji uydusunca kaydedilen ve Yer'in bulut örtüsü sıcaklıklarını gösteren harita

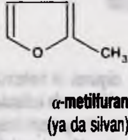
ESA

METHOCA a. Larvası *Cicindela* cinsinden larvalarda asalak yaşayan zarkanatlı böcek. (Erişkin dişisi kanatsızdır. *Mutilidae* familyası.)

METHONE ya da **METHONİ**, Messinia'da (Peloponisos), İon denizi kıyısında kent. Mykenai çağından beri bir yerleşim yeri olan Methone, Sparta'nın perioikos kasabalarına bağlıydı. Hellenistik dönemde bağımsızdı. İ.S. 365'te bir deniz kabarması sonucunda yıkıldı. Kent, Bizans İmparatorluğu'na dahil oldu, sonra 1204'ten başlayarak Venedik'e geçti ve adı *Modon* oldu; 1500'de Türkler tarafından zaptedildi. Türkler, Karlofça antlaşması (1699) ile Venedik'e bıraktıkları kenti, Pasarofça antlaşması (1718) ile yeniden elde ettiler. Kent 1828'de Fransızlar tarafından alındı, bağımsızlığını kazanan Yunanistan'a verildi.

METHUEN (John), ingiliz siyaset adamı ve diplomat (Bradford, Wiltshire, 1650 - Lizbon 1706). Portekiz'de (1691-1696) ve İrlanda şansölyeliği'ndeki (1697-1701) görevlerini tamamladıktan sonra 1701'de Portekiz'de başka bir göreve atandı: kendi adıyla anılan antlaşmayı gerçekleştirdi (1703). Methuen antlaşması Portekiz'e ingiliz yünlü ürünlerinin girmesini, buna karşılık portekiz şaraplarına ingiliz gümrüğünde büyük kolaylıklar getirilmesini sağladı; iki ülke arasında sürekli bir ekonomik, fakat aynı zamanda da siyasal işbirliğine ön ayak oldu.

α-metilfuran (ya da silvan)

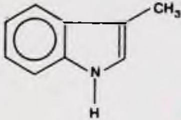
METHYMNA. Tar. coğ. Lesbos (Midilli) adasının K. ucunda kent. XIX. yy.'da ve daha sonra yapılan araştırmalarda İ.Ö. VIII.-VII. yy.'lardan başlayarak Roma dönemine değin uzanan kalıntılara rastlandı.

METİAZİNİK sıf. (fr. *métiazinique*). *Metiazinik asit,* steroit yapıda olmayan ve romatizmada kullanılan antienflamatuvar etkili sentetik ilaç.

METİKAL a. Mozambik'in para birimi.

> **METİL-** (fr. *méthyl-*). Org. kim. Bir molekülde metil kökünün varlığını gösteren önek.

METİL a. (fr. *méthyle*). Org. kim. Formülü CH_3 olan birdeğerli kök; alkil köklerinin ilk üyesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Metil alkol,* METANOL'ün eşanlamlısı. || *Metil giderme,* bir moleküldeki metil kökünü hidrojen atomuyla ornatma. || *Metil gidermek,* metil giderme işlemi uygulamak. || *Metil kırmızısı,* formülü $C_{15}H_{15}N_3O_2$ olan azo bileşik; pH 4,4 (kırmızı) ile pH 6,2 (sarı) arasında renkli belirteç olarak kullanılır.

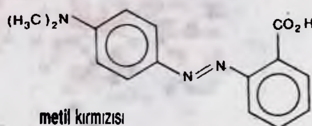

β-metilindol (ya da skatol)

◆ sıf. Metil kökünden türeyen bileşikler için kullanılır.

—Eczc. *Metil salisilat,* birçok bitkisel esansta bulunan ve erkeçsakalı denen bitkiye özgül kokusunu veren madde. (Ağrı kesici ve kan çekici etkisi nedeniyle haricen lokal olarak kullanılan renksiz bir sıvıdır.)

—ANSİKL. Org. kim. Metil köküne pek çok metanol türevinde rastlanır. *Metil asetat* (CH_3COOCH_3), 57 °C'ta kaynar, selüloz türevleri ile pek çok reçine için iyi bir çözücüdür. *Metil benzoat* ($C_6H_5COOCH_3$), parfümcülükte kullanılır. *Metil borat* [$B(OCH_3)_3$], mumun iyi bir çözücüsüdür. *Metil bromür* (CH_3Br), −3,5 °C'ta kaynar, yangın söndürücülerde, zehirli olmasına karşın organik bireşimde ve böceklerle mücadelede kullanılır. *Metil klorür* ya da *klorometan* (CH_3Cl), −24 °C'ta sıvılaşır, soğutma etkenidir. *Metil iyodür* (CH_3I) çok kullanılan bir metilleme maddesidir. *Metil oksit* ya da *dimetileter* [$(CH_3)_2O$], −21 °C' ta sıvılaşan bir gazdır; sanayide kimi bireşimlerde zaman zaman metanol yerine kullanılır. *Metil sülfür* ya da *dimetilsülfür* [$(CH_3)_2S$], sanayide metansülfonik asit ve dimetilsülfoksit bireşiminde ara madde olarak elde edilir. *Metil sülfat* [$SO_4(CH_3)_2$], zehirli ama kuvvetli bir metilleme etkenidir.

metil kırmızısı

METİL-2 PROPANAL a. (fr. *méthyl-2 propanal*). Org. kim. İZOBUTİRALDEHİT'in eşanlamlısı.

METİL-2 PROPANOİK sıf. (fr. *méthyl -2 propanoïque*). Org. kim. *Metil-2 propanoik asit,* İZOBUTİRİK* ASİT'in eşanlamlısı.

METİL-3 BUTANAL a. (fr. *méthyl-3 butanal*'dan). Org. kim. İZOVALERALDEHİT' in eşanlamlısı.

METİL-2 PROPANOL-1 a. (fr. *méthyl -2 propanol-1*). Org. kim. İZOBUTANOL'ün eşanlamlısı.

METİLAL a. (fr. *méthylal*). Org. kim. Formülü $CH_2(OCH_3)_2$ olan dimetoksimetan'ın yaygın adı; 42 °C'ta kaynar, organik bireşimde, parfümcülükte, yapay reçine sanayisinde çözücü olarak kullanılır. (Eşanl. DİMETOKSİMETAN.)

METİLAMİN a. (fr. *méthylamine*). Org. kim. **1.** Birincil aminlerin ilk üyesi olan ve $CH_3—NH_2$ formülüyle gösterilen bazik bileşik. (Eşanl. MONOMETİLAMİN.) **—2.** Genel formülü $(CH_3)_n{}_{-3}NH_n$ olan, monometilamin (n = 1), dimetilamin (n = 2) ve trimetilamini (n = 3) kapsayan bileşiklerin genel adı.

—ANSİKL. Metilamin, −6 °C'ta sıvılaşan, suda çok çözünen, bayat balık kokusunda bir gazdır. Birincil aminlerin tüm özelliklerini içerir ve amonyaktan daha kuvvetli bir bazdır (pK_A = 10,6). Sultanotunda, ölü organizmaların çürüme ürünlerinde, ayrıca ısılbozunma sonunda oluşan kimi maddelerde rastlanır. Metanol ya da formaldehitin amonyak üzerine etkimesinden elde edilir; organik bireşimde ve sepicilikte kullanılır.

METİLAMİNOFENOL a. (fr. *méthylaminophénol*). Org. kim. Bir aminofenolün, formülü $CH_3NH—C_6H_4—OH$ olan N-metilli türevi.

METİLANİLİN a. (fr. *méthylaniline*). Org. kim. Anilinin, formülü $CH_3—NH—C_6H_5$ olan N-metilli türevi; N-asetilli türevine *eksalgin* ya da *eksaljin* denir.

METİLARSİNAT a. (fr. *méthylarsinate*). Kim. Organo-arsenik tuzu. (Görece daha az zehirli bir tuz sınıfı oluşturan metilarsinatlar, kakodilatlara benzerler ve tedavide artık kullanılmamaktadırlar.)

METİLAT a. (fr. *méthylate*). Org. kim. Metanolün, genel formülü CH_3OM olan bir metal türevi. (Eşanl. METANOLAT.)

METİLAZİT a. (fr. *méthylazide*). Org. kim. Azotür asidinin metalli türevi ($CH_3—N_3$).

METİLBUTANOL a. (fr. *méthylbutanol*'den). Org. kim. Formülü $CH_3—C_4H_8—OH$ olan amil* alkol.

METİLDOPA a. (fr. *méthyldopa*). Hafif ya da ağır her türlü hipertansiyonda atardamar basıncını düşüren sentetik ilaç.

METİLEN a. (fr. *méthylène;* yun. *methy,* mayalanmış içki, şarap ve *hyle,* odun' dan). Org. kim. **1.** Formülü $—CH_2—$ olan ikideğerli kök. **—2.** KARBEN'in eşanlamlısı. **—3.** Arı olmayan metil alkole, yani *odun ruhu*'na (metanol), özellikle etil alkolün içilmesini önlemede kullanılan metil alkol ile asetonun karışımına verilen ticari ad. || *Etkin metilen,* COR, COOR, CN gibi etkinleştirici iki grup arasına yerleşmiş olan ve iki hidrojen atomunun yerine alkil ya da açil köklerinin kolayca geçmesini sağlayan CH_2 grubu.

—ANSİKL. Metilen türevlerinden yalnızca metilen klorür ile metilen iyodür önemlidir. *Metilen klorür* ya da diklorometan (CH_2Cl_2), 40 °C'ta kaynar, yaygın biçimde kullanılan tutuşmaz bir çözücüdür. *Metilen iyodür* ya da diiyodometan (CH_2I_2), çok yoğun (20 °C'ta 3,3) bir sıvıdır; organik bireşimde, ayrıca minerallerin incelenerek sınıflandırılmasında (ağır ortam oluşturma yoluyla) kullanılır.

METİLENSEL sıf. Org. kim. Metilen köküyle ilgili bir şey için kullanılır.

METİLENSÜKSİNİK sıf. (fr. *méthylènesuccinique*). Org. kim. *Metilensüksinik asit,* İTAKONİK* ASİT'in eşanlamlısı.

METİLERGOMETRİN a. (fr. *méthylergométrine*). Maleat biçiminde çabuk etkili bir dölyatağı toniği olarak kullanılan ve aynı zamanda hemostatik etki yaratan yarı sentetik ilaç.

METİLETİLKETON a. (fr. *méthyl-éthyl -cétone*'dan). Org. kim. BUTANON'un eşanlamlısı.

METİLFUMARİK sıf. (fr. *méthylfumarique*'ten). Org. kim. *Metilfumarik asit,* MEZAKONİK* ASİT'in eşanlamlısı.

METİLFURAN a. (fr. *méthylfuranne*'dan). Org. kim. Furanın, formülü C_5H_6O olan metilli türevi. (Tek önemli izomeri, silvan da denen α-izomeridir; sarı çamın damıtma ürünlerinden elde edilir.)

METİLGLİOKSALİDİN a. (fr. *méthylglyoxalidine*). Org. kim. LİSİDİN'in eşanlamlısı.

METİLGLUKOZİT a. (fr. *méthylglucoside*'den). Org. kim. Formülü $C_7H_{14}O_6$ olan, glukoz ile metanolün tepkimesi sonunda oluşan asetal. (α-Anomeri, plastik madde sanayisinde yaygın olarak kullanılır.)

METİLHEPTENON a. (fr. *méthylhepténone*). Org. kim. Formülü
$(CH_3)_2C{=}CH—(CH_2)_2—CO—CH_3$
olan keton; kimi monoterpenlerin yükseltgenmesi sonucu oluşur ve kimi uçucu yağlarda bulunur. (Sanayide, A vitamini bireşiminde ara madde olarak ele geçer.)

METİLHİDRAZİN a. (fr. *méthylhydrazine*). Org. kim. Hidrazinin, formülü $CH_3—NH—NH_2$ olan metilli türevi; füzelerde yakıt olarak kullanılır.

METİLİNDOL a. (fr. *méthylindole*). Org. kim. İndolün, formülü C_9H_9N olan metilli türevi. (Yalnız *skatol* denen β-izomeri önemlidir. Dışkı ve pancarda rastlanan bok kokusunda bir katıdır; bu maddelerde bulunan triptofanın parçalanması sonunda oluşur.)

METİLİZOBUTİLKETON a. (fr. *méthylisobutylcétone*'dan). Org. kim. Formülü
$(CH_3)_2CH—CH_2—CO—CH_3$
olan metil-2 pentanon-4'ün yaygın adı; 118 °C'ta kaynar, selüloz ve sentetik reçinelerin çözücüsü olarak kullanılır. (Eşanl. HEKSON, İZOPROPİLASETON, METİLPENTANON.)

METİLKAFEİK sıf. (fr. *méthylcaféique*). Org. kim. *Metilkafeik asit,* FERULİK* ASİT' in eşanlamlısı.

METİLKOLANTREN a. (fr. *méthylcholanthrène*). Org. kim. Kolantrenin, formülü $C_{21}H_{16}$ olan metilli türevi.

METİLKROMON a. (fr. *méthylchromone*). Düz kas liflerini gevşetici sentetik ilaç. (Koroner damar, safra kanalı, üreter ve bronş genişletici olarak kullanılır.)

METİLLEME a. Org. kim. Bir moleküle, hidrojen atomunu bir metil köküyle ornatma. (Metilleme işleminde ya doğrudan metanol ya da türevlerinden biri kullanılır.)

—Petr. san. Oktan indislerini iyileştirmek için yakıtlara kurşun tetrametil $Pb(CH_3)_4$ katmak işlemi.

METİLLEMEK g. f. Org. kim. Bir moleküle, bir bileşiğe metil kökü katmak.

—Petr. san. Yakıtlara kurşun tetrametil katmak.

METİLMERKAPTAN a. (fr. *méthylmercaptan*). Org. kim. METANTİYOL'ün eşanlamlısı.

METİLMORFİN a. (fr. *méthylmorphine*). Org. kim. KODEİN'in eşanlamlısı.

METİLORANJ a. (fr. *méthylorange*). Org. kim. HELİANTİN'in eşanlamlısı.

METİLPENTANDİOL a. (fr. *méthylpentanediol*). Org. kim. Formülü $CH_3—C_5H_9(OH)_2$ olan diol. (Tek önemli izomeri, $(CH_3)_2C(OH)—CH_2—CHOH—CH_3$ formülünde metil-2 pentandiol-2,4'tür; diaseton-alkol hidrojenlenerek elde edilir, hidrolik akışkanlar ile kozmetik ürünlerinin bileşimine girer.)

METİLPENTANON a. (fr. *méthylpentanone*'dan). Org. kim. METİLİZOBUTİLKETON'un eşanlamlısı.

METİLPENTOZ a. (fr. *méthylpentose*'dan). Org. kim. Formülündeki son CH_2OH grubunun bir CH_3 grubuyla yer değiştirdiği heksoz.

METİLPREDNİZOLON a. (fr. *méthylprednisolone*). Süratli antiemflamatuvar etkili sentetik kortikosteroit ilaç. (Romatizma ve alerjilerin tedavisinde kullanılır.)

METİLPROPAN a. (fr. *méthylpropane*). Org. kim. İZOBUTAN'ın eşanlamlısı.

METİLSELÜLOZ a. (fr. *méthylcellulose*). Polim. Selülozun metil eteri.
—ANSİKL. Metilselülozlar, dimetilsülfatın alkaliselüloz üzerine etkimesi sonunda hazırlanırlar. Odun hamuru, Linters pamuğu ya da viskoz hamurundan oluşan hammadde, önce derişik sodyum hidroksit çözeltisine (% 15-30) bastırılır, sonra % 35'ten az su, % 30'dan fazla sodyum hidroksit içerecek biçimde sıkılır. Böylece elde edilen ürün, 20-60 °C'ta dimetilsülfatla işlenir. Makromolekül bileşiklerle ilgili tüm tepkimeler gibi, bu eterleştirme de topokimyasaldır; yani tam bir ornatma sağlanamadığı sürece, farklı eterleşme derecelerinde ürünler elde edilir: motiflerden kimileri tamamen, kimileri kısmen yer değiştirirken, kimileri kesinlikle yer değiştirmez. Dolayısıyla metilselülozlar, hem hidroksi (OH), hem de metoksi (OCH_3) işlevleri taşır.
Metilselülozların özellikleri, işlev olarak açıkça metoksi oranına bağlıdır: % 13'e dek metoksi işlevi taşıyanlar sodyum hidroksit çözeltilerinde, % 13-18 arasında metoksi işlevi taşıyanlar suda, % 23'ün üzerinde metoksi işlevi taşıyanlar organik çözücülerde (özellikle % 60 metilen klorür ile % 40 etanolden oluşan bir karışımda) çözünür, ancak bu durumda suyla karışma özelliklerini yitirirler. % 45,6 oranında metoksi grubu içeren trimetilselüloz, soğukta ve sıcakta, benzen, toluen, çeşitli klorlu çözücüler, asetik asit ve piridinde çözünür; 215-216 °C'ta bozunmadan erir.
Metilselülozlar, mantar ve bakterilerden etkilenmez, aminoplast ve doğal zamkla iyi bir uyum gösterirler. Suyla karışmaları nedeniyle suluboyalarda, tekstil apprelerinin hazırlanmasında (metilselüloz ısıtıldığında elyaf içinde pıhtılaşır), sabun ve deterjan kıvamlaştırıcılarında, kâğıt ve karton sanayilerinde kullanılırlar.

METİLSİKLOHEKSAN a. (fr. *méthylcyclohexane*). Org. kim. Formülü C_7H_{14} olan doymuş halkalı hidrokarbon; toluenin hidrojenlenmesiyle elde edilir ve çözücü olarak kullanılır.

METİLSİKLOPENTENOFENANTREN a. (fr. *méthylcyclopenténophénanthrène*). Org. kim. Formülü $C_{18}H_{16}$ olan çokhalkalı aromatik hidrokarbon; sterollerin ana iskeletini içerir; yapıları, bu bileşiklerin hidrojen giderme ürünlerinden elde edilmelerine bağlı olarak aydınlatılmıştır.

METİLSİKLOPENTENON a. (fr. *méthylcyclopenténone*). Org. kim. Formülü C_5H_8O olan halkalı keton. (En önemli izomeri, jasmon ya da piretrin gibi kimi ilginç doğal ürünlerin iskeletini içeren metil-3 siklopenten-2 on'dur.)

METİLTİYONİNYUMKLORÜR a. (fr. *chlorure de mithylthioninium*'dan). Eczc. TIBBİ METİLEN MAVİSİ'nin eşanlamlısı.

METİLVİNİLKETON a. (fr. *méthylvinylcétone*'dan). Org. kim. Formülü $CH_2=CH—CO—CH_3$ olan butenon'un yaygın adı; organik bireşimde çok sık kullanılır.

METİN sıf. (ar. *metin*). **1.** Acıya, üzüntüye karşı dayanıklı kimsenin davranışı için kullanılır; metanetli, sağlam: *Metin adamdır, haberi önce ona verelim. Metin bir görünüşü vardı.* **—2.** *Metin olmak*, dayanıklı, soğukkanlı olmak: *Metin ol, oğlum; ölenle ölünmez.*

METİN, -tni a. (ar. *metn*). Ed. **1.** Bir yazılı yapıtı oluşturan terimlerin, cümlelerin tümü: *Özgün metne bağlı kalmak. Bir yazarın metnini incelemek. İki metni karşılaştırınız.* **—2.** Yapıt ya da yazılı yapıt parçası: *XV. yy. metinlerinden seçmeler.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Bir sanat yapıtında yazılı sözlerin oluşturduğu bölüm; söz, libretto, senaryo vb.: *Bu operanın metnini kim yazdı? Metnini ezberleyen bir oyuncu. Metinlerini kendi yazan bir şarkıcı* **—4.** *Metinler arası inceleme*, metinler arasındaki ilişkileri konu alan inceleme türü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—5.** Boş ya da resimli yerlere karşıt olarak, sayfanın yazılı bölümü: *Metinler çok yer kaplıyor, daha çok resim koymalıyız.*
—Ciltç. *Metin dışı resim*, ansiklopedi, kitap, dergi vb. yayımlarda, formalarla aynı boyutta olup, formanın arasına ya da dışına yerleştirilmiş, genellikle daha nitelikli kâğıda basılmış, renkli ya da renksiz resim.
—Ed. *Metin çözümlemesi* ya da *tahlili*, bir edebiyat metnini yazara, sözkonusu türün özelliklerine, edebiyat geleneğine ait bilgilerden de yararlanarak açıklama yöntemi; genelde metnin kendi içindeki konu, anlatım ve dil öğelerine dayanılır. || *Metin tamiri*, eski bir metnin eksik yerlerini metin yayımında gözetilen bilimsel araştırma yollarıyla tamamlama. || *Metin yayımı*, yazara ait ilk ve doğru yazmanın kaybolduğu eski bir yapıtın bilimsel yayımı. En güvenilir yazma temel alınır; öteki yazmaların ayrılıkları notlarda gösterilir ya da yazmalardaki ayrılıklar ayıklanır; dil özellikleri, anlam, yazarın kişisel kullanışları, edebiyat geleneği vb. gözetilerek metin yeniden kurulur.
—ANSİKL. Ed. Çağdaş edebiyat eleştirisinde metin terimi, toplumsal, imgesel, yaşamöyküsel ve düşünsel belirlenimleriyle ve kurgusunun bütünüyle kendi bitmişliği içinde ele alınan yapıt anlamına gelir. Bir yazıyı bir metin olarak ele almak demek, onu dilbilimsel yöntemlerin gelişmesi çerçevesinde incelemek, yani cümleyle yetinmeyerek, cümle ötesi alana kaymak, söylemin sınırları içinde kalmayıp, yapıtı tek ve sürekli bir söylem olarak incelemek demektir. Bu bakımdan, sözsel üretimlere göre ikincil bir sistem sayılan sanatsal yazı, birincil söylemin yananlamlarını kapsadığı ölçüde sözle bağlantılı ve aynı zamanda da ondan farklıdır. Y. Lotman'ın ortaya attığı metinler kuramında, sanatsal metnin anlaşılması demek, bu metnin öteki kültürel metinlerle birlikte, bir benzerlik ve rekabet ilişkisi içinde, aynı zamanda da toplumsal ereklerin bölüşülmesi çerçevesinde ele alınması demektir. Çağdaş edebiyat estetiğinde metin dediğimiz zaman, kendi üreme koşulları üzerinde duran ve özerkliğini simgesel ve ideolojik verilerin bilinçli olarak işlenmesinden alan yapıtı anlarız. Metnin son bir anlamı da, ideolojik, edebi sınıflandırmalara karşıt olarak, kendi oluşumu içinde bir edebiyat ve kendi başlarına birer dil olmaları bakımından ele alınan yapıtların sürekliliğini vurgulamaktır.
• *Metinlerarası inceleme.* Çağdaş edebiyat kuramında Bahtin, Lotman, Riffaterre, Julia Kristeva'nın incelemeleri, yazılı tüm metinlerin, bütün toplumsal diller gibi birbirleriyle bir diyalog halinde olduklarını göstermiştir. Her metin, ayrıştırıcı bir biçimde öbür metinlerle ilişkilidir ve bu metinleri yeniden düzenler; okuyucu kendi kültüründen hareket ederek bu metinler arasındaki ilişkiyi kurar. Bu, hiçbir metinde anlamın donmadığını, tam tersine, anlamın çoğul bir dinamizmle oluştuğunu gösterir. Bu bakımdan bir yapıtın yaratılması hiçbir zaman tekil değil, belirleyici edebi düşünceler ortamında gerçek bir üretimdir.

METİN a. (fr. *méthine*). Org. kim. Formülü H—C≡ olan üçdeğerli kök.

METİNBİLİM a. Edebi metnin örgütleniş ve toplumsal, imgesel, biyografik, düşünsel vb. belirlenimleri bakımından bilimsel olarak incelenmesi.

METİS sıf. ve a. (fr. *metis*; lat. *mixticius, mixtus*, karışık, karışmış'tan). Kırma, melez.
—Tekst. Çözgüsünde saf pamuk, atkısında ise saf keten kullanılan ve içinde en az % 40 oranında keten bulunan karışık tekstil malı.

METİS ("Bilgelik"). Yun. mit. Zeus'un ilk karısı. Kendisini tahtından edecek bir erkek çocuk doğurabileceği kaygısıyla Zeus tarafından yutuldu.

METİSERJİT a. (fr. *méthysergide*'den). Maleat asidi biçiminde kullanılan kimyasal ilaç. (Düz kasları etkiler ve serotonin salgısında değişiklik yaratır. Değişik tipteki migren krizlerinin ve serotoninden doğan alerjik durumların tedavisinde kullanılan temel ilaçtır.)

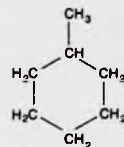
METİYONİN a. (fr. *méthionine*). Biyokim. Yumurtada, kazeinde ve sütte bulunan ve organizmaya çok gerekli olan, $CH_3S—(CH_2)_2—CH(NH_2)—CO_2H$ formüllü, kükürtlü aminoasit. (Organizmanın büyümesi ve dengesi için çok önemli bir metil ve kükürt kaynağıdır. Aynı zamanda lipotrop etmendir.)

METLAVİ, Güney Tunus'ta (Gafsa ili) kent, Gafsa'nın G.-B.'sında; 17 000 nüf. Fosfat işletme bölgesinde başlıca merkez.

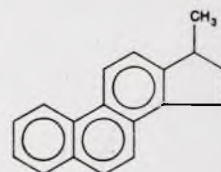
METODİK sıf. Bir metoda dayanan, düzenli, sistemli şey için kullanılır: *Metodik bir çalışma. Kitapların metodik tasnifi.*

METODİST sıf. (fr. *méthodiste*). Din. Metodizme ilgisi olan.
◆ a. Metodizm yandaşı.

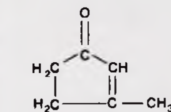
METODİY (*aziz*), Slavlar'ın havarisi (Selanik 825'e doğr. - öl. 885). Yüksek rütbeli bir memurun oğluydu; kendini misyonerliğe adadı ve din adı Kiril olan küçük kardeşi Konstantinos gibi, önce Araplar'ın sonra Hazarlar'ın arasında misyonerlik yaptı. 861'de, Mikhael III, her ikisini de Karadeniz bölgesindeki Yahudiler ile müslümanlar arasında misyonerlik yapmakla görevlendirdi. İstanbul'a döndüklerinde kendilerine yeni bir misyon verildi. Böylece, slavca bilen misyonerler isteyen prens Rostislav'ın ülkesi Moravya'ya gönderildiler (863). Bu nedenle, Kiril ve Metodiy, yeni hıristiyanlar için "glagol yazısı" denen ve daha sonra *kiril yazısı* adı verilen bir yazı icat ettiler. Bundan başka, İncil'i slavcaya çevirdiler ve bir slav ayin usulüyle bir ulusal rahipler sınıfı düzenlediler. İki kardeş, yaptıkları yeniliklerden kaygı duyulan Roma'ya davet edildiler. Papa Adrianus II, onların yaptıklarını onayladı. Bu sırada Kiril öldü (869) ve Metodiy, papa tarafından bölge piskoposu olarak atandığı Pannonia'ya tek başına döndü: bu atama uygulamada bütün slav ülkelerini kapsıyordu. Metodiy, yetkisine karşı çıkan ve ayin usulünü kabul etmeyen germen piskoposlarca bir ara hapse atıldı (870). Kendini temize çıkarmak üzere Roma'ya çağrılan (879-80) Metodiy, Johannes VIII'in onayını almış olarak yeniden Moravya'ya döndü. Moravya krallığı'nın Macarlar tarafından yıkılması, Metodiy'in başarılarını yok

metilsikloheksan

metilsiklopentenofenantren

metil-3 siklopenten-2 on

J.-L. Charmet

aziz Metodiy
bir bulgar ikonasından (XIX. yy.) ayrıntı
Sofya müzesi

etti; ama, slav ayin usulü varlığını sürdürdü ve Bulgarlar aracılığıyla Sırplar'a ve Ruslar'a geçti.

METODİZM a. (fr. *méthodisme*). Tıp. Roma'da Asklepiades tarafından geliştirilerek daha sonra öğrencileri tarafından uygulanan ve organlarda hastalıklara neden olan dengesizlikleri dokuların sıkışmasına ya da gevşemesine bağlayan sistem.

METODİZM a. (ing. *methodism*'den). XVIII. yy.'da John Wesley tarafından kurulan hıristiyan tarikatı.

—ANSİKL. Oxford'da "Azizler klübü" adıyla tanınan ve mistik çilecilik uygulaması yapan küçük bir topluluğa katılmış genç tanrıbilimcilere (John Wesley, kardeşi Charles ve George Whitefield), 1729'a doğru, kendi okul arkadaşları tarafından "metodistler" adı verildi. Bir din "uyanış"ı gerçekleştirmeyi amaçlayan (nitekim bu "uyanış" tüm anglosakson dünyasına hızla yayıldı) metodizmin özellikleri, hıristiyanlığa yaraşır biçimde yaşama kaygısı, kitlelere (özellikle işçi çevrelerine) İncil öğretisinin aşılanması, ibadet biçimlerine karşı kayıtsızlık ve laiklerin de dini işlevler yapabileceğinin kabulü demek olan "evrensel rahiplik" olarak belirlenebilir. Böylece, ilk Reform'un bazı yanlarını benimseyen metodizm, bu akımın ortodoks tanrıbilimini sürdürdü; Whitefield aracılığıyla calvinci kadercilik anlayışı üstünde ısrar ederken, bunu kabul etmeyen Wesley ile birlikte kişinin kendini tümüyle Tanrı'ya adaması (buna bazen yanlış olarak tam kutsallaşma denir) gereği üstünde durdu. Ama metodizm, her şeyden önce kalplerin iman yoluyla dine kazanılmasına önem verir ve bu arada hayır işlerini de ihmal etmez.

Metodizm, çeşitli dallara bölünmüştür. Bunların en belli başlısı 1784'te Wesley'in de onayıyla Amerika'da kurulan, yönetim ve disiplin amacıyla piskoposluk kurumunu yeniden benimseyen "piskoposluk metodizmi"dir. Metodizmin öteki dalları, tutuculuktan uzak türdendir. İçinde Tanrı'nın sesini duyan herkes, ister rahip, ister laik olsun, vaaz verebilir; bu yüzden "laik vaazcılar" metodizmde çok büyük önem taşır. Eskiden "dernek" adı verilen metodist Kiliseler, gözetmen denen rahiplerin denetiminde "çevreler" biçiminde gruplandırılmıştır. Genellikle "gezgin rahipler" diye anılan bu gözetmenler sık sık değiştirilir ("gezginlik" ilkesi gereği). Yüksek yargı hakkı "konferanslar"a tanınmıştır. 1951'de bir Dünya metodist konseyi kuruldu; metodistler, öteki reformcu Kiliseler'e yaklaştılar: bu yakınlaşma Kanada'da 1925'te oldu; Fransa'da reformcu Kiliseler'in birleşmesi sırasında (1938), çoğu metodistler bu Kilise'ye katıldılar. Bütün dünyaya yayılmış otuz milyon kadar metodist vardır. Bunlar etkin bir biçimde misyonerlik ve hayır işleri yaparlar (*Salvation Army* [Kurtuluş ordusu] buradan doğmuştur). Fransa'da ancak beş metodist topluluğu kalmıştır. Ama metodizm, Kiliseler birliği konseyi içinde en dinamik akımlardan biridir.

METOECUS PARADOXUS a. Siyah bedenli, kınının ve elitralarının kenarları sarı, kınkanatlı böcek. (Larvaları *Vespa* cinsinden yabanarılarında dışasalak yaşar: her biri, hücresi içindeki bir yabanarısı larvasına saldırır. *Rhipiphoridae* familyası.)

METOHİJA, Yugoslavya'da ova, Kosova'da, Beyaz Drin tarafından akaçlanır. Başlıca kenti *Djakovica*.

METOİKOS (yun. *metoikos*). Esk. Yun. Bir yunan sitesinde oturan, ama sitenin yerlisi olmayan kişi.

—ANSİKL. Yunanlılar sitelerine yerleşen yabancılara (bunlara Atina'da metoikos, başka yerlerde *paroikoi* denirdi) bazı haklar tanıyorlardı. Atina, İ.Ö. V. yy.'daki gelişme ve ilerlemesinde metoikoslara çok şey borçluydu. Bunlar az bir vergi ödemek zorundaydılar (*metoikion* denilen yılda 12 drahmi). Ev ve arazi edinme hakları (*egtesis*) yoktu, ama yasalarla korunurlardı (*prostates* denilen patronları onları mahkemelerde temsil ederlerdi); siyasal hakları da olmamakla birlikte, sitenin kültür yaşamına katılır ve savunmasında görev alırlardı.

METOKARBAMOL a. (fr. *méthocarbamol*). Travma, romatizma ve sinir kökenli kas kasılmalarına karşı kullanılan sentetik ilaç. (Ağrı kesici ve yatıştırıcı etkisi vardır.)

METOKHİTİS (Theodoros), bizanslı devlet adamı ve bilgin (1260 - İstanbul 1332). İmparator Andronikos II döneminde büyük logothetes'ti; koruyucusunun devrilmesinden (1328) sonra, Khora manastırı'na çekildi ve burada, günümüzde de görülen güzel mozaikleri yaptırdı. Filozof ve şair, astronom ve retorikçiydi; bir denemeler derlemesinden başka, Aristoteles yorumları ve şiirler yazdı.

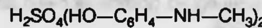
METOKLOPRAMİT a. (fr. *métoclopramide*'den). Sindirim sistemi üzerinde spazm çözücü, mide boşalmasını hızlandırıcı ve kusmayı önleyici etki gösteren sentetik kimyasal ilaç.

METOKSİ- (fr. *méthoxy-*). Org. kim. Bir molekülde metoksil kökünün varlığını gösteren önek.

METOKSİL a. (fr. *méthoxyle*). Org. kim. Formülü CH_3O^- olan birdeğerli kök.

METOKSİLLİ sıf. Org. kim. Formüllerinde metoksil kökü bulunan bileşikler için kullanılır.

METOL a. (tesc. edil. a.). Org. kim. Formülü

$$H_2SO_4(HO—C_6H_4—NH—CH_3)_2$$

olan parametilaminofenol sülfatın ticari adı. (Metol, yaygın olarak kullanılan bir izhar maddesidir; özelliklerini giderdiği ya da tamamladığı diğer indirgenlerle birlikte izhar edici kimi maddelerin bileşimine girer. (ELON, RODOL, VİTEROL gibi tescil edilmiş adlarla da kullanılır. Metol, suda çok çözünür ve hızla yükseltgenir; çok az miktarda sodyum sülfit bozulmasını engeller.)

Meton çevrimi, İ.Ö. V. yy.'da atinalı gökbilimci Meton tarafından tasarlanan ve İ.Ö. 432 yılında Yunanistan'da Güneş yılı ile Ay yılı arasında uyumu sağlamak için kabul edilen, 235 kamer ayını kapsayan dönem. Bu dönem 365 g $\frac{5}{19}$ luk 19 yıla eşdeğerdir; bu yılların her biri, 365 g $\frac{1}{4}$ olarak kabul edilen Güneş yılı süresinden yalnız $\frac{1}{76}$ g fazladır. Bir çevrimin sonunda Ay'ın evreleri aynı tarihlerde oluşur. Böylece, yılın yeni aylarının hangi tarihlere rastlayacağını bilmek için bir tam çevrimi ve bir yılın çevrim içindeki sırasını (altın sayı) bilmek yeterlidir.

METOPAJ a. (fr. *métopage*). Biyol. Birbirine alınlarından yapışık iki bireyden oluşan ucube.

METOPE a. (yun. sözc.; *meta-* ve "açıt" anlamında *ope*'den). Yun. mim. Yatay bir sarağın altında yer alan, genellikle kabartmalarla bezenmiş, kabaca kare biçiminde aralık.

—ANSİKL. Dor üslubu frizde metopeler üçüzyivlerin arasına yerleştirilmiştir. Kabartmalar, arkada kalan bölümle (*karşı metope*) bağlantısı olmayan, oldukça ince levhalar üzerine yapılmıştır; kabartmasız olduğu zaman metope genellikle yanındaki üçüzyivle aynı taş blokuna oyulmuştur. Hellenistik ve roma yapılarında dor üslubu frizin köşelerinde yer alan metope parçalarına *yan metope* denir; klasik dönemde yarı metopelerin kullanımından kaçınılmıştır.

METOPİMAZİN a. (fr. *métopimazine*). Bulantı ve kusmaya karşı hızlı ve uzun süreli etki gösteren bir ilaç.

METOPİNA, Texas'ta bazı karıncaların yuvasında ortakyaşar bir yaşam süren sikloraf sinek cinsi. (*Metopina*'ların larvaları, işçi karıncaların getirdiği yiyecekleri konaklarıyla paylaşırlar. Kambursinekgiller familyası.)

METOPUS a. Durgun tatlısularda çok yaygın, bakışımsız, iri kirpikli protist cinsi. (Çeşitkirpikliler takımı.)

METOT a. (fr. *méthode*: yun. *methodos*'tan). **1.** Yöntem. **—2.** Bir tekniğin, bir bilimin öğrenilmesine olanak veren kuralların tümü; bu kuralların bulunduğu, uygulandığı yapıt: *Şarkı metodu. Keman metodu.*

—Fels. → YÖNTEM.

—Müz. Bir çalgının ya da şarkı söyleme sanatının en çabuk ve en iyi biçimde öğretilmesini amaçlayan eğitsel yapıt. (Metotlarda, çalgının ya da gırtlağın özelliklerinden ileri gelen teknik güçlüklerin aşılmasını sağlayan alıştırmalar, etütler ve ele alınan çalgı ya da ses için oluşturulmuş repertuvardan seçmeler yer alır. Batıda, çalgıların her biri için birçok metot yazılmıştır. Geleneksel türk çalgılarından ut, tanbur, kanun, ney ve bağlama için metot denemeleri vardır.)

—İş örgüt. *Metot mühendisliği servisi*, sanayide, özellikle imalat süreçlerini belirlemekle görevli servis.

Metot üzerine konuşma (*Aklını iyi kullanmak ve bilimlerde doğruyu aramak için —*) [*Discours de la méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences*], Descartes'ın yapıtı (1637). Fransızca olarak yazılan ve Leiden'de yazar adı belirtilmeksizin yayımlanan yapıt. *Dioptrique* (Diyoptrik), *Météores* (Meteorlar) ve *Géométrie* (Geometri) adlı incelemelerin önsözü olarak düşünülmüştü. 1644'te latinceye çevrildi. Konuşma doğrunun araştırılmasını sağlayacak araçların tanımlanması amacını güder. Descartes, bu yapıtında, "dünyada en iyi paylaştırılmış şey" olan sağduyunun dayandığı ilkelerden yola çıkarak bilimi kurma denemesine girişir. Ona göre, yöntem iyi kullanılırsa, doğru olarak akıl yürüten herkes, bir otorite edasıyla ileri sürülen herhangi bir kanıtı reddedebilir.

Descartes o güne kadar edinilmiş çeşitli bilgileri (şiir, belagat) de, kuşkulu oldukları için bir yana iter; "sanılar"ın alanı olarak gördüğü felsefeden söz etmez ve "pek hızlı yol almasa bile, düşmekten korunacak kadar ağır ilerlemeye ve her ko-

Ken Takase-Ziolo

metope ve üçüzyivler Delphoi'de Atinalılar'ın hazinesi'ndeki (İ.Ö. 490-485) frizden ayrıntı

nuda çok sakıngan davranmaya karar" verir. Yöntemin dört kuralından birincisi şudur: "Doğruluğunu apaçık olarak bilmediğim hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek [...] ve yargılarımda, ancak kendilerinden kuşku duyulamayacak kadar açık ve seçik olarak kavradığım şeylere yer vermek". Yöntemin öteki üç kuralı, çeşitli doğruları mantıklı bir sıraya göre düzenleyecek biçimde, "aklı doğru kullanma"yı sağlamayı amaçlar. Descartes'a göre, bilim tek olduğundan eğer elde bir ilk doğru bulunuyorsa, aklı iyi kullanmak koşuluyla, öteki doğruları bulabiliriz. İyi düşünme sanatı, mantıkta ve metematikte, "geometricilerin, en zor kanıtlamalarına ulaşmak için kullanageldikleri bu uzun, ama pek basit ve kolay nedenler silsilesinde" bulunur. Bunun için Descartes, yönteminin üç kuralını geometricilerin üç yönteminden alır. Bu kurallar şunlardır: *çözümleme* kuralı: "inceleyeceğim güçlükleri daha iyi çözümlemek için her birini, olabildiğince ve gerektiğince çok parçaya ayırmak", *bireşim* kuralı: en basit ve anlaşılması en kolay nesnelerden başlayarak, tıpkı bir merdivenden basamak çıkar gibi, en bileşik şeylerin bilgisine yavaş yavaş yükselmek için [...] düşüncelerini, bir sıraya göre yürütmek", ve nihayet *sayma* kuralı: "hiçbir şeyi unutmadığımdan emin olmak için, her yanda eksiksiz sayımlar ve genel kontroller yapmak".

Yöntemini, sistemli bir biçimde deneye uygulayan Descartes, mekanik bir gökbilim ve fizik ve yine mekanikçi bir biyoloji (makine-hayvan kuramı) kurdu. Günümüz için yetersiz olmalarına karşın, bu bilimler, o dönem için önemli bir ilerleme oluşturuyordu. Dünyanın, tutarlı, bütünsel ve akılcı bir biçimde kavranması konusunda ilk kez bir girişimde bulunuluyordu. Bu nedenle, *Metot üzerine konuşma*, düşünce tarihinin temel metinlerinden biridir.

METOTLU sıf. ve be. Belli bir yöntemle yapılan; belli bir yönteme uygun olarak; yöntemli: *Metotlu bir çalışma. Metotlu çalışmak.*

METOTREKSAT a. (fr. *méthotréxate*). Antimitotik ilaç. (Folik asidin antagonist türevidir. Çeşitli urların ve bazı lösemi tiplerinin tedavisinde kullanılır. Karaciğer ve böbrekler üzerindeki zehirleyici etkisini sınırlandırmak için genellikle folinik asitle birlikte verilir.)

METOTSUZ sıf. ve be. Herhangi bir yönteme uymayan; uymayarak: *Metotsuz bir çalışma. Metotsuz çalışmak.*

METRAİ → ÇATALCA.

METRAJ a. (fr. *métrage*). İnş. **1.** Herhangi bir işin ölçümü. **—2.** *Kesin metraj*, bir işin, yerine getirilen çeşitli çalışmaların türü, değeri, miktarı sınıflandırılarak genel ve ayrıntılı bir biçimde tanımlanması.
—Sine. UZUNLUK'un eşanlamlısı.

METRAJCI a. **1.** Gerçekleştirilmiş öğeleri ölçerek bir inşaatın uygun olarak ilerleyip ilerlemediğini saptayan ve inşaatın herhangi bir bölümünün yapılması için gerekli işleri belirleyen teknisyen **—2.** Bir müteahhide yaptığı işler için ödeme yapılmasını sağlayacak metraj çizelgesini ve keşif raporunu hazırlayan görevli.

METRAJLI sıf. Sine. *Uzun, orta, kısa metrajlı*, metre olarak belirtilen uzunlukta olan film için kullanılır.

METRDOTEL a. (fr. *maître d'hotel*). Seçkin lokantalarda sofra servisini yöneten kimse; başgarson, şefgarson.
—Mutf. *Metrdotel usulü sos, tereyağı*, eritilmiş tereyağı, kıyılmış maydanoz, limon suyu ya da sirke ile hazırlanan sos.

METRDOTELLİK a. Metrdotelin işi, başgarsonluk.

METRE a. (fr. *mètre;* yun. *metron*, ölçü' den). **1.** Işığın, boşlukta 1/299 792 458 saniyelik bir sürede katettiği yolun uzunluğuna eşit SI uzunluk ölçüsü birimi (simgesi m). [17. Ağırlık ve ölçüler genel konferansı'nın aldığı karar, Paris, ekim 1983.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Uzunlukları ölçmeye yarayan, bir metre uzunluğunda ve genellikle desimetrelere, santimetrelere ve milimetrelere bölünmüş cisim. **—3.** *Metre sistemi*, metreyi temel alan ölçü birimlerinin tümü. (Eşanl. METRİK SİSTEM.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Metalürj. *Modelci metresi*, modelciler tarafından kullanılan ve bilinen metreye benzeyen, ancak yapılacak modeli kalıplamada kullanılan metalin çekmesine karşılık gelen miktar kadar bir fazlalığı olan ölçme aleti.
—Ölçbil. *Metre kare*, kenarları 1 metre olan bir karenin alanına eşdeğer SI yüzey ölçüsü birimi (simgesi m^2). || *Metre küp*, kenarları 1 metre olan bir küpün hacmine eşdeğer SI hacim ölçüsü birimi (simgesi m^3). || *Metrede 1*. DİYOPTRİ'nin eşanlamlısı. || *Bir bölü metre*, dalga boyu 1 metre olan tekrenkli bir ışınımın dalga sayısına eşdeğer SI dalga sayısı ölçüsü birimi (simgesi m^{-1}). || *Çelik şerit metre*, yaylı bir çelik şeritten oluşan ve atölyelerde uzunlukları ölçmede kullanılan taksimatlı cetvel. || *Kilogramda metre küp*, hacmi 1 metre küp ve kütlesi 1 kilogram olan homojen bir cismin özgül hacmine eşdeğer SI özgül hacim ölçüsü birimi (simgesi m^3/kg). || *Saniye karede metre*, düzgün değişen bir hareket yapan ve hızı 1 saniyede 1 metre değişen bir cismin ivmesine eşdeğer SI ivme ölçüsü birimi (simgesi m/sn^2). || *Saniyede metre*, düzgün hareket eden ve 1 saniyede 1 metrelik bir uzunluğu kateden bir cismin hızına eşdeğer SI hız ölçüsü birimi (simgesi m/sn). || *Saniyede metre kare*, dinamik akışmazlığı 1 pascal-saniye ve özgül kütlesi metre küpte 1 kilogram olan bir akışkanın kinematik akışmazlığına eşdeğer SI kinematik akışmazlık ölçüsü birimi (simgesi m^2/sn).
—ANSİKL. Metre, önceleri Yer meridyenin kırk milyonda birine eşit olarak kabul ediliyordu; tüm ağırlıklar ve ölçüler sistemine temel oluşturmak üzere önce Fransa daha sonra da tüm ülkeler -bazılarında isteğe bağlı olarak- tarafından benimsendi. 1. Ağırlıklar ve ölçüler genel konferansı'ndan (Paris, 1889) ekim 1960'a kadar, iridyumlu platinden uluslararası ilkörneğin üzerine çizilmiş iki koşut çizgi arasındaki 0 °C sıcaklıkta ölçülen uzaklıkla temsil edildi; bu ilkörnek o tarihten bu yana Sèvres'deki Breteuil pavyonundadır.

İzotopların ayrılması, 1945'ten sonra, o zamana kadar bilinenlerden çok daha basit optik ışınımları elde etmeyi sağladı. Bunlardan biri, kriptonun pratik olarak arı olan 86 numaralı izotopunu içeren bir deşarj lambasının yayımladığı ışınım, 1960 yılında metreyi tanımlamada kullanıldı. Işık girişimleri sayesinde, 1 m'lik bir uzunluğun bu ışınımın dalga boyuyla karşılaştırma yoluyla ölçümü, uluslararası ilkörnekten yararlanarak gerçekleştirilen ölçümden yüz defa daha duyarlı olan milyarda bir kaçlık bir doğrulukla yapılabiliyordu.

Günümüzde uygun biçimde otomatik olarak denetlenen laserlerle daha arı, girişim yoluyla uzunluk ölçümlerine daha uygun ve üretilebilmeleri bir önceki ölçüm tekniğindekinden daha kolay olan görünür ya da kızılaltı ışınımlar elde edilebilmektedir. Bu ışınımlardan kimilerinin frekansları ve aynı zamanda da dalga boyları ölçülmüş ve böylece ışık* hızının daha iyi belirlenebilmesi sağlanmıştır.

Böylece metre tanımı için, özel bir ışınımın dalga boyunun değil, herhangi bir ışınımın 1/299 792 458 saniyede aldığı yolun temel alınması daha basit ve daha etkili olmuştur. Bu da ışık hızının, uzlaşım gereği tam olarak c = 299 792 458 m/sn olarak kabul edilmesi demektir.

Metrenin bu tanımını uygulayabilmek için bir ışık vurumu (impulsion) yolunun süresi ölçülebilir; bu, yapay uyduların uzaklığını ölçmek için kullanılan yöntemdir. Aynı zamanda, f frekansı ölçülebilen ve λ dalga boyu, $\lambda = c/f$ olarak tanımlanan ışınımlardan birinin girişimlerinden de yararlanılabilir. Laserler sayesinde bu ölçümler on milyonda birlik bir doğruluğa ulaşabilir ve gelecekte, metrenin tanımında yeni bir değişiklik yapılmaksızın, daha iyi sonuçların alınması beklenebilir.

• *Metre sistemi*. 1670'te fransız rahip Gabriel Mouton, rasyonel uzunluk etalonu olarak bir meridyenin bir derecesinin dakikasını almayı önerdi. Saniyeyi vuran bir sarkacın uzunluğunun, uzunlukların "evrensel ölçü"sü olarak benimsenmesi fikri kuruluşunun daha ilk yıllarında Royal Society'nin bir toplantısında ileri sürüldü. Nihayet, 1790'da Talleyrand, Kurucu meclis'e bir birleştirme projesini kabul ettirdi. Fransız bilimler akademisi'nin yeni sistemi kurmakla görevli komisyonu (Borda, Lagrange, Laplace, Monge ve Condorcet), Yer meridyeninin dörtte biri üzerinde karar kıldı ve bunun on milyonda biri de bugün bildiğimiz *metre* olarak kabul edildi. 30 mart 1791 tarihli kararname bu temel uzunluğun saptanması ve özellikle Dunkerque ile Barcelona arasındaki uzaklığın ve enlem farkının belirlenmesi için gerekli işlemlerin yapılmasını hükme bağladı; bu işlem 1792 ile 1799 yılları arasında Delambre ve Méchain tarafından yürütüldü. Diğer yandan Lavoisier ve daha sonra Lefèvre-Gineau kilogram adı verilen bir desimetre küp hacmindeki suyun kütlesi ile kullanılmakta olan kütleler arasındaki ilişkiyi araştırdılar. 7 nisan 1795'te çıkan bir yasayla Fransa'da metre sistemi yürürlüğe girdi. Bu yasayla ağırlık ve ölçüler için bir tek etalon benimsendi ve bugünkü kullandığımız metre sisteminin ilkeleri saptandı. Her ne kadar başlangıçta "her zaman ve herkes" için geçerli olması amacıyla metre yer boyutları cinsinden alınmışsa da, metre sisteminin temel niteliği, sayılamada ondalık sistemin kullanılmasıdır. Aynı cins bir büyüklük için tüm birimler, bu birimlerin birinden çıkarılır ve değerleri 10'un tam sayılı kuvvetleri olan çarpanlarla, adları ise bu kuvvetleri belirten öneklerle elde edilir. 10 aralık 1799 tarihli yasa, metrenin ve kilogramın Fransız ulusal arşivleri'ne yerleştirilen etalonlarına yasal bir nitelik kazandırdı.

Metre sistemi XIX. yy.'ın başından itibaren bazı İtalyan devletleri tarafından benimsendi; 1816'da Hollanda'da (o zamanlar Belçika'yı, Birleşik Eyaletler'i ve Lüksemburg'u içine alıyordu) kullanılması zorunlu tutuldu; İspanya metre sistemini 1849'da kabul etti ve 1860'tan sonra kabul eden ülkelerin sayısı arttı. 1872'de Paris'te, Fransız hükümetinin daveti üzerine uluslararası ilkörneklerin oluşturulması için, otuz devletin temsil edildiği bir uluslararası komisyon toplandı.

Metrenin ve kilogramın yeni ilkörneklerinin gerçekleştirilmesi için Frasız arşivleri'ndeki etalonlardan hareket edildi. 1875'te Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin Cumhuriyeti, Avusturya, Belçika, Brezilya, Danimarka, Fransa, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Macaristan, Norveç, Peru, Portekiz, Rusya, Türkiye ve Venezuela diplomatik bir konvansiyon olan Metre konvansiyonu'nu imzaladılar. Bu konvansiyon uyarınca katılan devletler bir yandan uluslararası metre'yi oluşturmak için Fransız ulusal arşivleri'nde bulunan etalonu kopya etmeye, diğer yandan da bir Uluslararası ağırlıklar ve ölçüler bürosu kurarak giderlerini birlikte karşılamaya karar verdiler. Sèvres'deki Breteuil pavyonu'na yerleşen bu büroya kesin etalonları yapma, saklama ve çeşitli devletlere verilen ulusal etalonları bu kesin etalonlarla karşılaştırma görevi verildi. Uzunluğu belirlenen geçici etalon, daha sonra kırk kadar diğer ilkörneğin yapımında kullanıldı ve bunların otuz bir tanesi incelendi; incelenen ilkörneklerden biri *uluslararası metre* olarak kabul edildi ve diğer otuzu buna göre, kesin bir biçimde belirlendi. 1889'da toplanan Genel Konferans, met-

C.N.A.M.

Frekansı, iyot buharında doymuş soğurma, yoluyla kararlılaştırılan helyum-neon laseri. Frekansı, bir kripton lambasının frekansından 100 ile 1 000 defa daha düşük bir belirsizlikle üretilebilen bu tip laser, önce pratik girişimölçüm tekniğiyle ölçme işlemlerinde kullanılarak kripton lambasının yerini aldı, ardından da, ışığın boşlukta yayılma hızına dayanan metre tanımına uygun bir maddeselleştirme yöntemi haline geldi.

J. L. Charmet

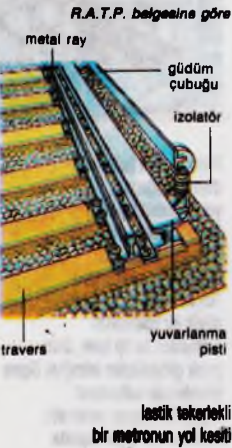
1983'e kadar metreyi tanımlamada kullanılan ışınımı yayımlayan ve alçak basınç ile düşük sıcaklıkta (−210 °C) kripton 86 içinde deşarj yapan elektrik lambası

renin ve kilogramın Breteuil pavyonu'nun mahzenlerine yerleştirilen kesin etalonlarını onayladı ve metre sistemi etalonlarını 1875 anlaşması'nı imzalayan devletlere dağıttı. Uluslararası büro da benzer çalışmaları *uluslararası kilogram* için yaptı ve daha sonra katılan ülkelerin her biri için ilkörnekler hazırlandı. Bu büro düzenleme görevini, 1921'de elektrik etalonlarını, 1933'te ışık etalonlarını ve 1960'ta ise iyonlaştırıcı ışınımları ölçme etalonlarını oluşturarak genişletti.

1 ocak 1982 tarihinde Metre konvansiyonu'nu kabul eden devletlerin sayısı 45'ti: eski Alman Demokratik Cumhuriyeti, eski Almanya Federal Cumhuriyeti, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Brezilya, Bulgaristan, eski Çekoslovakya, Çin Halk Cumhuriyeti, Endonezya, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, Hindistan, Hollanda, İran, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kamerun, Kanada, Kore Cumhuriyeti, Macaristan, Meksika, Norveç, Pakistan, Polonya, Portekiz, Romanya, eski SSCB, Şili, Tayland, Türkiye, Uruguay, Venezuela, eski Yugoslavya.

1872 konferansı'ndan başlayarak, metre sistemi dünya ülkelerinde büyük bir hızla yayıldı. Günümüzde metrik sistem yüzden fazla ülkede yasal olarak zorunludur. Bütün bu ülkelerde, metre sisteminin yalnızca kullanımına izin vermekle yetinilmemiş, birçoğunda özellikle tavsiye edilmiş ve hatta öğretim ya da devlet pazarları gibi bazı alanlarda zorunlu kılınmıştır. 1992 sonu itibariyle ABD, Büyük Britanya, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda'da metre sistemine geçiş programları tamamlanmıştır.

Türkiye'de, Osmanlı döneminde kullanılmış olan okka, dirhem, arşın, endaze, kulaç vb. gibi karışık ölçü birimleri Cumhuriyet'ten sonra kaldırılarak, 1 nisan 1931 tarihinden itibaren metre sistemine geçilmiştir.

lastik tekerlekli bir metronun yol kesiti

METREKLOS, kinikler okuluna bağlı yunanlı filozof (İ.Ö. IV. yy.'ın ikinci yarısı); Hipparkhia'nın erkek kardeşiydi. Kinikliğin, yalnızca kölelerin değil, baskı altındaki bütün insanların daha iyi bir toplumsal düzene kavuşmasını savunan bir hareket olmasını sağlayanlardan biridir.

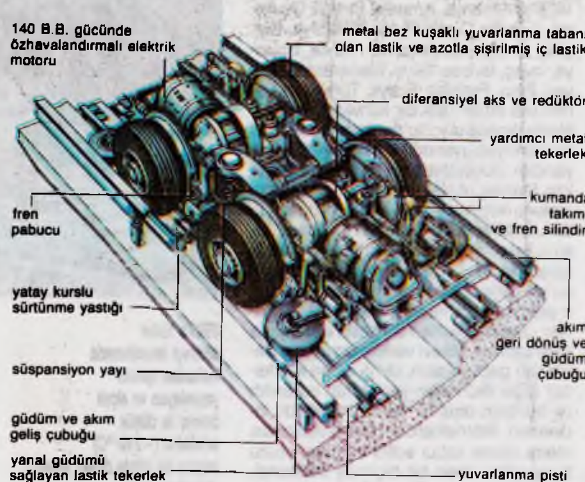
METRELİK sıf. *Say. sıf.* + *metrelik*, belirtilen metre uzunluğunda olan: *İki metrelik kumaş.*

—Telekom. Dalga boyu bir ile on metre arasında yer alan radyo dalgaları bölgesi ya da bu bölgeye ait her dalga için kullanılır.

METRES a. (fr. *maîtresse*). **1.** Bir erkekle evlilikdışı cinsel ilişki içinde bulunan kadın; kapatma. **—2.** *Metres tutmak*, bir kadınla metres hayatı sürdürmek.

METRESLİK a. Metres olma durumu.

lastik tekerlekli bir metro dizisindeki devindirici bojinin ayrıntısı

METRETES a. (yun. *metretes*). Antik. Sıvılar için kullanılan, iki amfora, yani 39,3 litre değerindeki eski yunan ölçü birimi.

METRİK sıf. (fr. *métrique*). **1.** Metreye ve metreyi temel alan ölçülere ilişkin olan. **—2.** *Metrik sistem*, METRE* SİSTEMİ'nin eşanlamlısı.

—Geom. *Metrik geometri*, değişmez şekillerin izometrilerle incelendiği geometri.

—Topol. Bir uzaklıkla donatılmış bir E kümesi için kullanılır. [(E, *d*) bir metrik uzaydır.] || Bir uzaklık yerine buna denk olan bir başkası konduğunda doğruluğunu koruyan bir kavram ya da özellik için kullanılır.

◆ a. Topol. **1.** UZAKLIK'ın eşanlamlısı. **—2.** *Bir E Eukleides uzayının metriği*, $\forall(x,y) \in E^2$, $d(x, y) = \|x - y\|$ biçiminde tanımlanan *d* uzaklığı, $\|\cdot\|$, E nin donatıldığı skaler çarpmaya dayanarak tanımlanan düzgüyü göstermektedir. || *Özünlü metrik*, bir E kümesi üzerinde, (E, *d*) özünlü bir metrik uzay olacak biçimde tanımlanan *d* uzaklığı.

Metrik zekâ ölçeği. Ruhbil. Binet-Simon* tarafından düzenlenen ölçek. Daha sonra yeni normların belirlenmesi için R. Zazzo, R. Gilly ve M. Verba-Rad (1966) tarafından gözden geçirilip geliştirildi. Metrik zekâ ölçeği, 3-14 yaşlarındaki çocuklara uygulanır ve bu deneklerin, ortaya koyduğu test sonuçlarının akıl yaşı ve zekâ bölümü olarak değerlendirilmesini sağlar.

METRİKLENEBİLİR sıf. Topol. Bir E uzayı üzerinde, topolojisi ancak verilen $\mathcal{T}$ topolojisi olan bir (E, $\mathcal{T}$) topolojik uzayına denir. (Ayrık bir topoloji grubu, ancak ve ancak bu topolojinin etkisiz elemanının dolaylarının sayılabilir bir temel sistemi varsa metriklenebilir.)

METRİORHYNCHİDAE a. (yun. *metrios*, orta, ve *rhygkhos*, gaga, surat'tan). Avrupa'daki Jura devri topraklarında fosillerine rastlanan timsah familyası. (Yüzme paleti biçimini alan ayakları, yüzgece [orta lobu çok iridir] dönüşen kuyruğuyla suda yaşamaya çok iyi uyarlanmıştır. *Mesosuchia* takımı.)

METRİS a. (fars. *meters*). Esk. ask. Savaş alanlarında askerin korunması için yapılan toprak siper ve istihkâm.

—Esk. sil. Osmanlı ordusunda siperlerde kullanılan fitilli ya da çakmaklı ateşleme düzenekli ağır silah.

METRİT a. (fr. *métrite*). Kad. hast. Dölyatağının enfeksiyonlu durumu.

—ANSİKL. Kad. hast. Kadınlarda metritin iki çeşidi vardır: dölyatağı boynu metritleri ya da servisit* ve dölyatağı metritleri ya da endometrit*.

—Vet. Metrit, özellikle sığırlarda önemli bir hastalıktır. Loğusalık metriti, süreğen metrit ya da endometrit gibi çeşitleri vardır. Genellikle, son gelmemesinden ileri gelen loğusalık metriti doğumu izleyen günlerde ortaya çıkar. Etene parçaları içeren irinli kanlı sıvıların akması ve önemli işlevlerin az ya da çok bozulması başlıca belirtilerdir. Antibiyotiğe dayalı genel bir tedavi ve dölyatağının boşaltılmasını öngören yerel bir tedavi genellikle iyileşmeyi sağlar.

İnekte çoğunlukla kısırlığa neden olan süreğen metrit ya da endometrit, loğusalık metritinin sonucu olabileceği gibi özel bir mikroptan da ileri gelebilir (bruselloz, vibriyoz), hatta dölyolu iltihabı (vajinit) ya da yapay dölleme sırasındaki bir enfeksiyon sonucunda ortaya çıkabilir. Yerel tedaviyle iyileşir.

METRO a (fr. *métropolitain*'in [demiryolu] kısaltması). **1.** Genellikle yeraltında ya da viyadük üzerinde ve tümüyle kapalı bir mekânda kurulan ve yalnız yolcu taşımaya yarayan, elektrikle çalışan demiryolu. **—2.** *Hafif metro*, belirli bir güzergâh üzerinde, çoğunlukla da yer yüzünde kurulan, dolayısıyla da otomatik işaretli hemzemin geçitlerin yapımını gerektiren elektrikli şehir demiryolu. **—3.** Bu hatta çalışan taşıt: *Metroyla gidersek, epey zaman kazanırız. Metroyu kaçırdım.* **—4.** Bu araca ait tesislerin tümü.

—ANSİKL. 1863'te Londra'da, buharla çalışan bir yeraltı demiryolu *Metropolitain Railway* adıyla hizmete açıldı. 1871'de bu ad *chemin de fer métropolitain* şeklinde fransızcaya çevrilerek Paris'te incelemesi yapılan bir şebeke projesine verildi. Bu tür taşımacılığı belirtmek için kullanılan mètro sözcüğü bu *métropolitain* sözcüğünün bir kısaltmasıdır. Buharlı trenlerin yeraltındaki yoğun trafiğinden kaynaklanan kimi sorunlar başlangıçta metronun gelişmesini durdurdu. Metro, Londra'dan sonra ABD'de hizmete girdi (1868'de New York, 1892'de Chicago): buharlı trenlerin üzerinde seyrettiği hatlar havai metal üst yapılar üzerine döşenmiştir; bu hatlara genellikle *Elevated* adı verilir. Bu terim daha sonra, ingiliz dilinin konuşulduğu ülkelerde yeraltı metrolarının genel adı olan *Underground*'ın (*Underground Railway* için) karşıt anlamlısı olarak kullanıldı. Metronun tam anlamıyla gelişmesi ancak, elektrikli cerin kullanılmaya başladığı XIX. yy.'ın sonunda gerçekleşti; dünyanın elektrikle çalışan ilk metro hattı (tüp adı verilen ve çok derinlerde açılan boru biçiminde tünellerden oluşan hat) 1890'da yine Londra'da kuruldu, bunu 1896'da kurulan Budapeşte metrosu (Avrupa kıtasındaki ilk metro) ve 1900'de, Fulgence Bienvenüe yönetiminde inşa edilen Paris metrosu izledi. Bu gelişmelere koşut olarak, 1882'de Berlin' de (Stadtbahn) ve 1898'de Viyana'da (Stadtbahn) genel şebekeye bağlı ve yine buharla çalışan, ancak sık duraklı şehiriçi demiryolu bağlantıları gerçekleştirildi. XX. yy.'ın ilk çeyreğinde, Amerika ve Avrupa' nın birçok büyük kentinde yeni elektrikli metroların hizmete girdiği görüldü: Boston (1901), Berlin (1902), Philadelphia (1907), Hamburg (1912), Buenos Aires (1913), Madrid (1919) ve Barcelona (1924). Bu arada buharlı ceri kullanan ağların elektrifikasyonu çok hızlı bir biçimde gerçekleştirildi (elektrikli ilk amerikan metrosu olan Chicago metrosu'nda 1895'te).

1983'te tüm dünyada işletilen klasik metro şebekesi sayısı elliyi geçer; ancak, buna benzer bir hizmet gördükleri için genellikle klasik metrolarla bir tutulan çeşitli güdümlü sistemleri (özel demiryolları, karma sistemler, demiryolları dışındaki güdümlü sistemler) ve kısa mesafeler arasında çalışan bölgesel özellikli demiryolu ağlarını ve hafif metroyu da eklemek gerekir.

Modern klasik metronun özelliği, elektriklendirilmiş ve gerek yeraltında (sokakların altında açılan ya da çok derinde kazılan tüneller) gerek viyadükler ya da ender olarak dolgu toprak üzerine döşenen çift yollu bir hatta sahip olmasıdır; hat genişliği çok kez sözkonusu ülkenin ulusal demiryolu şebekesinde uygulanan genişlik kadardır (Rusya ile Barcelona' daki bir hat dışında Avrupa'da 1,435 m); ancak gabarisi yükseklik ve genişlik bakımından hemen daima düşüktür; kurba yarıçapları özellikle sokak boylarını izleyen hatlarda çok küçük (70 ile 80 m düzeyinde, kimi zaman daha da düşük: Chicago' da 18 m), eğimler ise çok yüksek, genellikle ‰ 40 düzeyindedir (Brüksel'de ‰ 62). Elektriksel besleme genellikle yanal bir üçüncü raydan (üstten, yandan ve alttan temaslı), gerilimi şebekelere göre 600 ile 700 V arasında değişen doğru akımla sağlanır; bazı durumlarda besleme havai bir hatla (katener hattı) yapılır; bu durumda da yine doğru akım kullanılır, ancak gerilim bazen daha yüksektir (1 200 ile 1 500 V). Metro istasyonları vagonlara kolayca girip çıkmaya, dolayısıyla durma süresini azaltmaya olanak veren yüksek peronlarla donatılmıştır.

Metro trenleri, değişmez (genellikle 4 -7 vagondan oluşan sürekli yapı) ya da

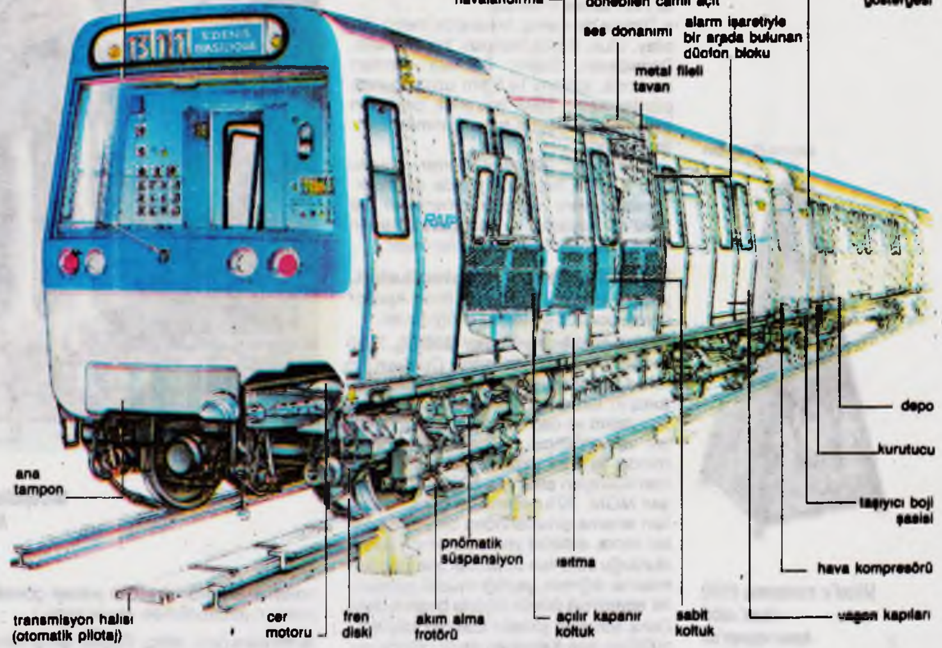
değişken biçimli (saate ve hatlara göre) özdevinimli dizilerdir. Bu diziler 2 ya da 3 vagonlu, 1 ile 4 öğeden oluşur; bunlardan bazıları 3 boji üzerinde 2 kasalı (Hamburg, Rotterdam) ya da 4 boji üzerinde 3 kasalı (Hamburg) mafsallı öğelerdir. Metro trenlerinin maksimal uzunluğu (istasyonların uzunluğuna bağlı olarak) şebekelere göre genellikle 5-8 vagondur (Paris klasik metrosunda 5 vagon); bazı hatlardaysa ancak 2 vagonlu trenler kullanılabilir (Budapeşte'deki birinci hat, Lizbon metrosu); buna karşılık New York'taki bazı hatlarda çalışan 11 vagonlu trenler de vardır. Trenler, özellikle değişken profilli hatlarda yalnızca devindiricilerden oluşur. Kimi zaman da römorklar içerebilir; fakat bütün durumlarda aynı bir trenin tüm devindiricileri, çoklu bir birim halinde işler, yani bütün devindiricilere baş tarafta bulunan tek bir makinist tarafından aynı anda kumanda edilir (bu sistem ilk kez 1898'de Chicago metrosu'nda kullanıldı). Düzenli seyir sırasında izin verilen maksimum hız, şebekelere göre genellikle 60 -80 km/sa'tir, ancak istasyonlar arasındaki uzaklıkla çok yakından ilişkili olan ticari hız çok kez 25-35 km/sa dolayındadır (durmalar dahil). Trenlerin izleme aralıkları, katarların birbirini kısa aralıklarla (genellikle 2 dk, Paris, Moskova ve New York'ta 1 dk 30 sn) izlemesine olanak veren kısa kantonlarla ve bir ışıklı ya da kumanda kabininden gerçekleştirilen işaretlemeyle otomatik blok sistem tarafından sağlanır. Günümüzde, birçok metro şebekesinde daha düzenli ve enerji bakımından daha ekonomik bir seyir olanağı sağlayan otomatik kumanda sistemleri kullanılmaktadır; bununla birlikte, yolcuların istasyonlarda inip binmelerini denetlemek, kapıların kapanmasına kumanda etmek, trenin seyrinin ve otomatik kumanda aygıtlarının çalışmasını gözlemek ve kimi zaman bir aksaklık sözkonusu olduğunda trenin kumandasına anında müdahale ederek elle kumandaya geçmek için, baştaki devindiricide daima bir makinist bulunur. Metroların birçoğunda şebeke, işletmenin bir kumanda merkezine (ya da postasına) bağlıdır; her hat, bu merkezde görevli olan ve her türlü gecikmeye ve aksaklığa anında müdahale edebilen bir dispeçerin denetimi altındadır; makaslara ve hattın elektriksel beslenmesine kumanda eden dispeçer tüm trenlerin makinistleri ve şebekelerin işlemesini sağlayan çeşitli servislerle telefonla sürekli olarak bağlantı halindedir. Bir metro hattını taşıma kapasitesi, trenlerin uzunluğuna ve trenler arasındaki minimal uzaklığa bağlı olarak her yön için saatte 30 000 ile 40 000 yolcu arasında değişir.

En uzun metro şebekeleri, New York ve Londra (toplam hat uzunlukları sırasıyla 393 km ve 388 km), Paris, Tokyo ve Moskova (her birinin toplam hat uzunluğu 170 - 190 km) şebekeleridir; Paris metro şebekesi en çok hattı (15) olan şebekedir; ancak yılda en çok yolcu taşıyan (2 milyardan çok) metro Moskova metrosu'dur.

Metroya benzeyen güdümlü sistemler arasında şunlar sayılabilir: Lozan ve Lyon'daki kremayerli hatlar, Glasgow (1897'de hizmete girdi ve son yıllarda klasik metroya dönüştürüldü) ve İstanbul'daki füniküler demiryolları, Wuppertal'daki askılı monoray demiryolu (hizmete giriş tarihi 1899) gibi *özel demiryolları;* başlıcaları Paris tipi lastik tekerlekli metro ile Lille metrosu olan *karma sistemler;* en tanınmışları *Alweg* (yanal güdüm pistleri ile üst yuvarlanma pistleri olan som bir kiriş üzerinde hareket eden araba) ve *Safège* (içi boş bir kirişin içinde dönen tekerlekler üzerinde askılı olan 2 bojili araba) olan ve bazen yanlış olarak monoray adı verilen *demiryolu dışı güdümlü sistemler.* Bu son iki sistem Japonya'da bölgesel olarak kullanılmaktadır.

Lastik tekerlekli metro sistemi ilk olarak 1956'da, Paris'te kullanıldı, daha sonra-

R. A. T. P. belgesine göre

Paris metrosu'nda kullanılan bir MF 77 dizisinin kesiti

ları da Fransızlar'ın teknik işbirliğiyle birçok amerikan kentinde (Montréal, Mexico, Şili'deki Santiago) gerçekleştirildi. Lastik tekerlek üzerindeki her arabanın lastikli dört tekerleği olan iki bojisi vardır ve normal tipteki bir demiryolunu çerçeveleyen iki pist üzerinde -bu pistler tahta, beton ya da çelik olabilir- hareket eder. Arabanın güdümü yatay dört tekerlekle sağlanır; lastikli olan bu tekerlekler yolu tamamlayan iki güdüm çubuğuna dayanır. Taşıyıcı her tekerleğe bitişik, ray üzerinde hareket eden ve demiryolu tekerleklerine benzeyen madeni bir güvenlik tekerleği vardır; fakat normal olarak rayla güvenlik tekerleği arasında hiçbir temas yoktur, ancak lastik söndüğü zaman güvenlik tekerleği raya dayanır.

İlk uygulama döneminde bu sistemin gerek aderansı artırması, gerek yolcuları rahatsız edecek gürültüyü azaltması, gerekse güzergâh üzerindeki binaları sarsacak titreşimlerin soğurulması bakımından birçok üstünlüğü vardır; fakat klasik metro yapımında sağlanan önemli teknik ilerlemeler artık bu sistemin terk edilmesine yol açmaktadır.

• *Hafif metro,* bildiğimiz tramvayla klasik metro arasında yer alan bir sistemdir; taşıma kapasitesi yön ve saat başına 15 000 yolcu kadardır, ticari hızı da klasik metronun hızından aşağı değildir. Kullanılan malzemenin fiyatı taşınan yolcu sayısına göre hesaplanırsa klasik metronun maliyetini bulur, çünkü çok üstün frenleme düzenekleriyle donatılması şarttır; buna karşılık yer yüzünde kurulan bir hafif metronun altyapı maliyeti bir yeraltı metrosunun maliyetinden dört ile on kat daha düşüktür. Birçok kentte, özellikle Almanya Federal Cumhuriyeti'nin Köln, Frankfurt ve Hannover kentlerinde (buralarda hafif metro alanında *Stadbahn* terimi kullanılıyor) birçok tramvay şebekesi yavaş yavaş hafif metrolara dönüştürülmekte, genellikle de kentlerin merkezlerinde kısa tünellerden yararlanılmaktadır. Dünyanın hemen her yerinde şehiriçi taşımacılığına az masraflı bir çözüm getirebilmek için yeni yeni hafif metro şebekeleri kurulmuş ya da kurulmaktadır: Edmonton ve Calgary (Kanada), Hilvan (Mısır), San Diego, Buffalo

R.A.T.P.

İstanbul'da metro inşaatı (1993)

ve Portland (ABD), Utrecht (Hollanda), Cenova (İtalya), Tunus, Manila (Filipinler) ve Nantes (Fransa).

• *Türkiye'de metro.* Ankara'da metro, Kızılay, Ulus, Kültür Merkezi, Yenimahalle, Demetevler, Ostim, Batıkent semtleri arasında, toplam 14,5 km uzunluğunda planlanmıştır. 1993 martında başlanan çalışmaların 4 yılda tamamlanması beklenmektedir.

İstanbul'da, Aksaray-Esenler arasındaki 7 km'lik hat 1989 yılında açılmıştır. Taksim-Levent metrosu çalışmaları ise 1992'de başlamış ve kazı çalışmalarının 1994'te tamamlanması planlanmıştır.

Lauros-Giraudon

Mälzel'in metronomu (1816) *Ulusal müzik konservatuvarı'nın çalgı müzesi, Paris*

METRODOROS Stratonikealı, yunanlı filozof (İ.Ö. II. yy.), önce Apollodoros, sonra Karneades'in öğrencisi.

Metro-Goldwyn-Mayer (MGM), 1924'te *Metro Picture Corporation, Goldwyn Picture Corporation* ve *Louis B. Mayer Pictures*'ın birleşmesiyle kurulan amerikan film yapım ve dağıtım şirketi. Louis B. Mayer ve yardımcısı İ. Thalberg'in yönetiminde, tanıtma yazılarından önce görünen kükreyen aslanıyla büyük üne kavuşan MGM, 30'lu yılların en güçlü amerikan sinema şirketlerinden biriydi. Savaştan sonra, antitröst yasasıyla elinde bulundurduğu salonları bırakmak zorunda kalmasına rağmen, yaptığı müzikli güldürüler sayesinde büyük ölçüde başarılı oldu. Daha sonraları şirketin durumu kötüleşti; 1970'ten beri Kerkorian grubu içinde yer alan şirketi 1989'da Quintex satın aldı.

METROLOJİ a. (fr. *métrologie*). ÖLÇÜBİLİM'in eşanlamlısı.

METRONİDAZOL a. (fr. *métronidazole*). Asalaklara karşı etkili sentetik ilaç. (Trikomoniyaz ve amibiyaz gibi asalak enfeksiyonlarında kullanılır.)

Hammbelg.-L. L.

kuvarslı metronom

METRONOM a. (fr. *métronome*). Müz. Bir parçanın ritmik atışını belirten aygıt. (Zamanların düzenliliğini sağlar ve çeşitli tempolarda yapılacak icranın hızını kesin bir biçimde belirtir.)

—ANSİKL. Regensburglu J. N. Mälzel, Winkel'in buluşu olan ve daha sonra "metronom" diye adlandırılan aletin ihtira beratını 1816'da Paris'te aldı. Bu alet, bir zemberek tarafından hareket ettirilen ve düzenli salınımlarıyla tık tık sesleri çıkaran bir çubuk-sarkaçtan oluşur. Periyot, çubuk-sarkacın üzerinde aşağı / yukarı hareket edebilen küçük bir ağırlıkla ayarlanır. Tempoların ıskalası, dakikada 40 vuruştan başlar, 208 vuruşa değin çıkar. Çeşitli tempoların metronom sayıları şöyledir: *largo* (40-69), *larghetto* (72-96), *adagio* (100-120), *andante* (126-152), *allegro* (160-176), *presto* (184-208). Metronomun sürekli olarak kullanılması, artistik bir icrayla bağdaşmaz. Ama bu aletin eğitimdeki değeri büyüktür.

METRONOMOS a. (yun. *metron*, ölçü ve *nemein*, yönetmek'ten). Esk. Yun. Ağırlık ve uzunluk ölçülerinin doğruluğunu denetlemekle yükümlü atinalı yüksek görevli memur. (Metronomos sayısı ondu.)

yönetmenliğini Fritz Lang'ın yaptığı *Metropolis*'ten (1926) bir sahne

X-Marinie kol.

Metropolitan Museum of Art *New York*

Metroon (yun. sözc.; Kybele'nin unvanı olan *meter*, ana'dan). Esk. Yun. Kybele tapınağı. (Atina metroonu'nda devlet arşivleri korunurdu.)

METROPOL a. (fr. *métropole*). **1.** Sömürgelerine, dış topraklarına göre bir devletin ya da şehrin durumu. **—2.** ANAKENT'in eşanlamlısı.

METROPOLİS. Tar. coğ. Anadolu'da üç kentin ortak adı: —Ionia bölgesinde kent; Kolophon'un D'sunda, İzmir'in Torbalı ilçesi merkez bucağına bağlı Yeniköy yakınındaydı. Hellenistik dönemin sonlarında ve Roma döneminde önem kazandı, daha sonra piskoposluk merkezi oldu. —Phrygia bölgesinde iki kent; biri Afyonkarahisar'ın Dinar ilçesi Haydarlı bucağına bağlı Tatarlı köyünün 4-5 km B.'sındaydı. Bizans döneminde piskoposluk merkezi oldu. Ötekisinin de Afyonkarahisar'ın İhsaniye ilçesi merkez bucağına bağlı Ayazini köyünün yakınında olduğu sanılmaktadır.

Metropolis, yönetmenliğini Fritz Lang'ın yaptığı alman filmi. Thea von Harbou ve Lang tarafından yazılan senaryo geleceğin kentini anlatır: yeraltındaki galerilerde çalışan işçiler geleceğin bu dünyasındaki ideal Havva'yı simgeleyen bir kadın -robot tarafından ayaklanmaya sürüklenir. Kaybolmaya başlamış anlatımcılıktan da izler taşıyan fütürist üsluptaki dekorlar, özellikle Fritz Lang'ın olağanüstü başarılı sahnelemesiyle filmin belirleyici çizgilerinden birini oluşturur. Filmde geleceğin acımasız ve insana benzemeyen Havva'sını Brigitte Helm şaşırtıcı bir biçimde canlandırmıştır.

METROPOLİT a. (fr. *métropolite*). Din. **1.** Başlangıçta bir eyalet merkezi olan metropolün piskoposu. **—2.** Başpiskoposlar ile piskoposlar arasında yer alan yüksek rütbeli ortodoks din adamı. (Bu unvan bizans eksarhlarının unvanıyla aynı düzeydedir; ilk metropolit Kiev metropolitidir [1030'a doğr.].) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Tarihte ilk kez Kiev'de kurulan metropolitlik (1030), zamanla bizans yönetimindeki yörelerde de kurumlaştığı gibi, bu aşamadaki din görevlisi de önem kazandı. Osmanlı devletinde de metropolitlere Tanzimat'tan sonra bazı komisyonlara katılma hakkı tanındı. Hıristiyan uyrukluların yaşadığı yerlerde vergilendirme, belediye işleri gibi kamu görevlerinde oy kullanma yetkisi verilen metropolitler, özellikle merkezden uzak yörelerde müslüman olmayan halkın temsilciliğini bile üstlendiler.

Metropolitan Museum of Art, New York'ta, ABD'nin en büyük müzesi; aynı zamanda dünyanın en önemli müzelerinden biridir. Müzenin 1880'de açılan 5. cadde üzerindeki Central Park binalarına, koleksiyonlar sanatseverlerin özel katkılarıyla artınca, çeşitli ekler yapıldı. Müzede eski doğu, eski mısır, eski yunan ve roma yapıtları, uzakdoğu sanatı, avrupa resim, heykel ve süsleme sanatları, amerikan sanatı, silah, kıyafet bölümleri yer alır. Avrupa ortaçağ koleksiyonunun bir bölümü, Manhattan'ın kuzey ucundaki ek bir yapıda *(Cloisters Museum)* sergilenir. Metropolitan Museum'da bir araştırma kitaplığı, çocuklar için bir bölüm, etkin bir eğitim servisi de bulunur. Batı resim sanatının müzede sergilenen başyapıtları arasında, Flémalleli Usta'nın ve Van der Weyden'in *Muştulama*, Carpaccio'nun *İsa'nın ölüsünün başında murakabe*, el Greco'nun *Toledo'dan bir görünüm*, Bruegel'in *Hasat* adlı tabloları; Rembrandt *(Homeros'un büstüne bakan Aristoteles)* ve Vermeer'in yapıtları; Poussin'in *Kör Orion ile birlikte manzara*, La Tour'un *Falcı kadın*, Watteau'nun *Mezzetin* adlı tabloları; Manet *(Gemide)*, Monet *(la Grenouillère)*, Renoir *(Mme Charpentier ile çocukları)*, Cézanne *(Kâğıt oyuncuları)*, Degas, Seurat, Gauguin, Van Gogh gibi izlenimcilerin tabloları yer alır.

Metropolitan Opera, New York'un en önemli opera tiyatrosu. 1883'te C. Gounod'un *Faust*'u ile açıldı. Dokuz yıl sonra bir yangında harap olunca yeniden inşa edildi. Caruso (1903) ve Şalyapin (1907) gibi ünlü şarkıcılar ve G. Mahler (1908-1910), A. Toscanini (1908-1915), T. Serafin (1924-1934) gibi ünlü orkestra yöneticileri burada çalıştılar. 1966'da Lincoln Center'e yerleşen "Met", günümüzde dünyanın belli başlı tiyatro sahneleri arasındadır. 18 m genişlikteki sahne ağzı, Chagall'in *(Müziğin zaferi)* ve Dufy'nin resimleriyle, Maillol'un heykelleriyle süslüdür.

METROPOLİTEN sıf. (fr. *métropolitain*). Bir ülkenin ya da bir bölgenin en önemli kenti ile ilgili; anakente ilişkin.

METROPOLİTHANE a (fr. *métropolite* ve fars. *ḫāne*'den). Din. Metropolitin görev yaptığı binaya verilen ad.

—Kur. tar. Metropolitlerin ikamet ettikleri ve çalıştıkları yer. (Bunlar, yönetim olarak patrikhaneye bağlıdırlar.)

METRORAJİ a (fr. *métrorragie*). Kad. hast. Normal âdetler dışında ortaya çıkan dölyatağı kanaması.

—ANSİKL. Cinsel etkinlik dönemine girmiş bir kadında, metroraji gebelikle ilintili ola-

bileceği gibi (düşük tehdidi, dölyatağı dışı gebelik, hidatitimsi mol, etene düşüklüğü [plasenta praevia] ya da plasenta arkası hematom) organik bir hastalıktan da ileri gelebilir (iyicil ya da kötücül ur, polipler, metrit, endometriyum hiperplazisi).

METROSİDEROS a. Pasifik adalarında yetişen, genellikle karşıt ve bütün yapraklı, 5'li tipte ve sıkı talkım halinde çok güzel çiçekli ağaç ya da çalı. (20 tür; mersingiller familyası.)

METROXYLON a. İki türünden sagu elde edilen palmiye. (Molük ve Sumatra adalarında çok yaygın olan Malezya kökenli *Metroxylon laeve* ile *M. rumphii* türlerinin özeğinden elde edilen nişasta arıtıldıktan sonra sagu adıyla satılır.)

METRUK, -kü sıf. (ar. *metrūk*). Terkedilmiş, artık kullanılmayan: *Metruk bir ev.*

METRUKÂT, -tı çoğl. a. (ar. *metrūk*'un çoğul. *metrūkāt*). *Esk.* **1.** Ölen kimsenin geride kalan mal ve eşyaları. **—2.** *Metrukât-ı kalemiye,* ölen bir yazarın geride kalan eserleri.

METRUKE sıf. (ar. *metrūk*'un dişl. *metrūke*). *Esk.* Terk edilmiş, bırakılmış.
◆ a. **1.** Kocası tarafından terk edilmiş kadın. **—2.** Kocasından boşanmış kadın.

METRUKİYET a. (ar. *metrūk* ve *-iyyet*'ten *metrūkiyyet*). *Esk.* **1.** Terk edilme, kullanılmama, kullanılmazlık: *"Fazla bir metrukiyetten sonra bu mahallenin düşmüş olduğu harap haldir"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** Ayrılma, boşanma.

METSİS (İannis), yunanlı dansçı ve koregraf (Pire 1932). Sanat yaşamına 1948' de Atina operası'nda başladı, 1958'de yıldız dansçı unvanı aldı. 1956-1958 arasında ve 1960-61 sezonunda Ballet Rambert ile sahneye çıktı. Atina operası kadrosunda olan Metsis, 1973'te kendi adına bir okul ve bir deneysel bale grubu kurdu: Athens Theatre Ballet.

METSOVON, Yunanistan'da yer, Pindos kütlesinde, Epeiros'u Tesalya'ya bağlayan bir karayolu boğazında.

METSU (Gabriel), hollandalı ressam (Leiden 1629 - Amsterdam 1667). Büyük bir olasılıkla G. Dou tarafından yetiştirildi; Hollanda yaşamını en iyi betimleyen ressamlardan biridir. Yapıtları arasında *Hasta çocuk* ve *Yemek* (Rijksmuseum, Amsterdam), *Elma soyan kadın* ve *Amsterdam ot pazarı* (Louvre), *Müzik dersi* (Londra), *Noli me tangere* (Viyana) sayılabilir.

Quinten Metsys
Azize Meryem
Kraliık güzel sanatlar müzesi
Anvers
Giraudon

METSYS, METSİJS, MATSYS ya da **MASSYS** (Quinten ya da Quentin), flaman ressam (Louvain 1466'ya doğr. - Anvers 1530). Anvers (1491'de bu kente yerleşti) okulunun gerçek kurucusudur. XV. yy.'ın mirasından yararlandı ve İtalya'dan (özellikle de da Vinci ve Raffaello'dan) aldığı yenilikleri temkinli ve ölçülü bir biçimde sanatında yansıttı. *Madonna* ve *Çarmıha geriliş* konularını işlediği ilk yapıtları gotik üsluptadır. *Azize Anna'nın soyu* (1508-09 Brüksel müzesi) ve *İsa'nın gömülüşü**(1509-1511, Anvers müzesi) adlı büyük boy üçkanatlılarında figürlerin esnek biçimleri, klasik üsluptaki yapılar, uzak görünümlerin mavi tonları, renklerin akıcılığı, resim sanatının gençleşmesinin birer kanıtıdır; *azize Meryem,* bu yeni tarzın en yetkin örneğini oluşturur. Metsys'in içinde bulunduğu çevrelerin yüksek kültür derecesi sanatçının portrelerine de yansımıştır: Barberini sarayı'ndaki (Roma) *Erasmus,* Longford Castle'daki *Pieter Gilles,* Liechtenstein galerisi'ndeki (Viyana) *Piskoposluk kurulu üyesi. Tefeci ve karısı*'nda (Louvre) sanatçı, Van Eyck'in şimdi kaybolmuş bir yapıtını anımsamış ve XVI. yy.'da büyük bir yaygınlık kazanan, gündelik yaşam sahnelerini betimleyen resim tarzının öncülüğünü yapmıştır. Metsys, dostu Erasmus ya da Van Cleve gibi gelenekten kopmakta duraksayan bir reformcudur. Ancak, Patinir'le ortak çalışmalarının da gösterdiği gibi manzara resmine getirdiği yenilikler ve bütünüyle flaman özellikli yergi dolu gerçekçiliği, onu kuzeyli sanatçıların önderi yapmaya yetmiştir. —Ressam olan iki oğlu vardır. JAN (Anvers 1509 - *ay. y.* 1573'e doğr.) 1544 -1558 arasında İtalya ve büyük bir olasılıkla Fransa'da yaşadı. Son yapıtları Fontainebleau okulu tarzına yakındır (*Flora,* Hamburg müzesi). Tabloları Anvers, Augsburg, Boston, Brüksel, Stockholm vb. müzelerindedir. —CORNELİS (Anvers 1510 - ? 1562'den sonr.) manzara resimleriyle ün kazandı; konularını halk yaşamından alan tablolarıyla kimi zaman Brueghel'i anımsatır (Amsterdam, Anvers, Brüksel müzeleri). Bakır üzerine gravürler de yapmıştır.

METTERNİCH-WİNNEBURG (Klemens, *kont,* daha sonra [1803] *prens* VON), rheinland kökenli avusturyalı devlet adamı (Koblenz 1773 - Viyana 1859). 1790'dan başlayarak avusturya diplomasisine girdi, Kaunitz'in torunuyla evlendi (1795) ve Rastatt kongresi'ne katıldı (1797). İlkin Dresden (1801), ardından Berlin (1803) büyükelçiliği yaptı; sonra da Napoléon'un isteğiyle Paris'e atandı. Franz I'in savaşçı siyasetini destekledi ve Viyana barışı'ndan (1809) sonra Dışişleri bakanlığına atandı. Napoléon ve Marie -Louise'in evlenmesi (1810), ona Fransa ile ittifak görüşmeleri yapma olanağı sağladı. Böylece Avusturya, yeni bir öç alma hazırlığında bulunmak için süre kazandı. Napoléon'un Rusya'dan geri çekilmesinden sonra, Metternich, Fransa ve Rusya arasında tehlikeli bir oyuna girişti, Dresden görüşmesi (haziran 1813) sırasında Napoléon'u yumuşatmaya çalıştıysa da başaramadı ve bu başarısızlıktan sonra koalisyona katıldı (ağustos 1813). Fransızlar'ın imparatoruna doğal sınırlar önererek (Frankfurt bildirgesi, 15 kasım) uzlaşmaya giriştikten sonra, imparatorun kabulünü çok geç bularak reddettiyse de (2 aralık), çarın tutkularından da kuşkulandı ve bir süre Napoléon II'nin tahta çıkacağını düşündü. Franz I'in tam güveninden yararlanarak, İtalya ve Almanya'daki avusturya egemenliğini canlandırdı ve Viyana kongresi'nde (1814-15) avrupa dengesini, tutucu bir yönde yeniden kurdu. "Kuru gürültü" olarak nitelediği Aleksandr I'in, Kutsal İttifak'ına karşı çıkarak, 1815'te İngiliz Castlereagh tarafından hazırlanan ve ilkin yalnızca Fransa'ya karşı yönelen (1815-1818) Dörtlü İttifak'ı ona yeğ tuttu. Fransız devrimi'nden kaynaklanan ve Habsburglar'ın çokuluslu imparatorluğu için büyük bir tehlike yaratan özgürlük ve halkların kendi yönetimlerini belirleme hakkı ilkelerine karşı savaşmak üzere bu antlaşmadan çok çabuk yararlanmasını bildi. Hükümdarlar arasında belli sürelerde yinelenen görüşme toplantıları düzenlenmesini öngördü (kongreler siyaseti) ve her türlü liberal ya da ulusal devrime karşı müdahale ilkesini kabul ettirdi. Aachen (1818), Karlsbad (1819), Viyana (1820), Troppau (1820), Laibach (1821) ve Verona (1822) kongrelerinde bu görüşler zafer kazanarak, Almanya ve İtalya'daki liberal hareketlerin avusturya süngüleriyle bastırılmasına yol açtı.

Lauros-Giraudon

Gabriel Metsu
Lavta çalan kız (1654'e doğr.)
Staatliche Kunstsammlungen
Kassel

Bununla birlikte, 1820'den başlayarak İngiltere, daha sonra Fransa'ya yaklaşmak üzere, ittifaktan ayrıldı. Metternich ne yunan bağımsızlığını, ne de 1830 fransız ve belçika devrimlerini engelleyebildi. Gene de üç tutucu devletin dayanışmasını pekiştirmeye çalıştı (Münchengrätz toplantısı, 1833). İç politikada avusturya kurumlarının merkeziyetçilikten kurtulmasını sağlayacak bir reformu destekler gibiydi, ama etkisi, belki de öteki yöneticilerin düşmanlığı yüzünden azaldı. Özellikle 1826'dan ve imparator Ferdinand adına iktidarı kullanan bir devlet konferansının kurulmasından sonra durum böyleydi. Şansölye, Polonya karışıklıkları sırasında Kraków'u ilhak ederek (1846) gene müdahalede bulunduysa da, Viyanalılar'ın 13 mart 1848' deki ani ayaklanması karşısında şaşkınlığa uğradı. Hollanda'ya, ardından Belçika'ya kaçmak zorunda kaldı. 1851'de Viyana'ya dönebildiyse de, artık pek bir ilgi görmedi. Anıları *(Aus Metternichs nachgelassenen Papieren)* oğlu Richard yayımladı.

Alpenland

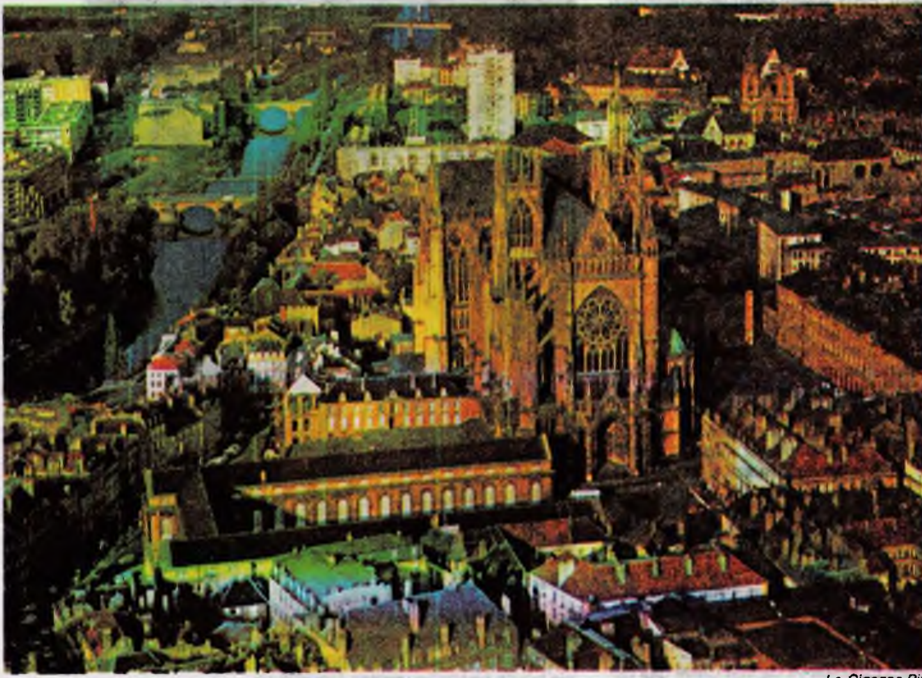

prens
von Metternich-Winneburg
Lawrence'ın
bir portresinden ayrıntı
Şansölyelik, Viyana

METTERNİCH-WİNNEBURG (Richard, VON— *prensi*), avusturyalı diplomat (Viyana 1829 - *ay. y.* 1895). Klemens Metternich-Winneburg'un oğlu. 1859'dan 1870'e kadar Paris'te büyükelçilik yaptı. Genç kızlık adı Pauline SÁNDOZ olan eşi (Viyana 1836 - *ay. y.* 1921), Tuileries sarayı'nda zekâsıyla kendini gösterdi. Büyükelçi olarak, imparatoriçe Eugenia'ya 4 eylül 1870'te kaçması için yardım etti ve Viyana'ya dönüşünden sonra siyaseti bıraktı (1871).

METTLACH, Almanya'nın Saarland eyaletinde kent; 4 500 nüf. Sanayide kullanılan fayanslar.

METTMANN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent; 37 100 nüf. Metalürji. Makine sanayisi.

La Cigogne-Pix

Metz'den bir görünüm ortada Saint-Etienne katedrali (XIII.-XVI. yy.)

METTUR, Hindistan'da (Tamil Nadu) kent, Kaviri kıyısında; 33 400 nüf. 1937'de yapılan bir baraj ve bir hidroelektrik santralı. Salem, Tiruçirapalli ve Negapatam'ın sanayileşmesini sağladı.

METUB sıf. (ar. *ta'ab'* dan *met'ūb*). *Esk.* Yorgun, bitkin.

METUŞELAH, Kutsal Kitap'ta adı geçen (Yaradılış, V, 21-27) tufandan önce yaşamış din atası. Kitap, Metuşelah'ın 969 yıl yaşadığını yazar; bu nedenle adı atasözlerine geçmiştir. Tufandan önce yaşamış olağanüstü uzun ömürlü ataların adlarına mezopotamya ve mısır krallarına ilişkin listelerde de rastlanır. Bu sayıların simgesel anlamı karanlıktır.

METZ, Fransa'da Lorraine bölgesinin ve Moselle *département*'ının merkezi, Moselle ve Seille'in kıyısında; 123 920 nüf. (1992). Hayvancılık ürünleri pazarı ve etkin bir ırmak limanı olan Metz'de demir-çelik, makine, elektrikli gereçler, besin, tekstil, kâğıt, ayakkabı, silah ve tütün sanayileri de vardır. Birçok Ortaçağ anıtı içeren kentin surları ve yanında XV.-XVI. yy.'lara ait kuleler bulunan Almanlar kapısı hâlâ ayaktadır. Bunun dışında, iki kilisenin birleşmesinden oluşan, birçok değerli eşyanın (sözgelimi Charlemagne'ın paltosu adı verilen işlemeli giysi) saklandığı Saint-Etienne katedrali (XIII. yy.), yapımına XII. yy.'da başlanmış, ama daha sonraki yüzyıllarda tamamlanmış Saint-Martin kilisesi, XIII. yy.'dan kalma Saint-Vincent kilisesi ve Saint-Pierre-de-la-Citadelle kilisesi başlıca yapılar arasında sayılabilir. Buna karşılık Assomption ve Carmine kiliseleri barok üslubunda yapıtlardır. Sivil yapılar arasındaysa Saint-Livier sarayı (XII. yy.), Rönesans döneminden çeşitli evler, belediye konağı (XVIII. yy.), yeniklasik üsluptaki adalet sarayı sayılabilir. Arkeoloji müzesi bir de pinakotek içermektedir.

Metz (eski *Divodurum*) Mediomatricier'in başkenti ve önemli bir karayolu kavşağıydı. Daha geç dönemlerde *Mettis* adıyla anılmaya başlanan kente daha sonra bugünkü adı verildi. 511'de Austrasia'nın başkenti oldu, önce Lorraine'in (843), sonra Saksonya derebeylerinin egemenliğine girdi (X. yy.); bu arada yerel piskoposların gücü ticaretle uğraşan burjuvalar karşısında geriledi ve Metz imparatorluk içinde serbest kent haline geldi (XIII. yy.). Reform hareketini destekleyen, XVI. yy.'da bağımsızlığını korumak için Fransa'dan yardım isteyen Metz, 1648'de bağımsızlığını elde etti. 1871-1919 arasında alman yönetiminde yaşadı.

Garanger-Giraudon

Jean Metzinger *Mavi kuş* (1913) *Paris Art moderne müzesi*

METZİNGER (Jean), fransız ressam (Nantes 1883 - Paris 1956). Bir süre yenizlenimciliğin ve fovizmin etkisinde kaldıktan sonra, bir yandan kübizme, bir yandan da Cézanne'ın anlayışına yaklaşan (*Kahvaltı*, 1911, Museum of Art, Philadelphia) daha inşacı bir resim tarzına yöneldi (*Apollinaire'in portresi*, 1910, özel kol.). Tam bir "çözümleme"ye gitmeksizin, konuyu parçalara bölerek her şeyden önce iyi kotarılmış bir kompozisyon ortaya koymaya çalıştı (*Mavi kuş*, 1913). Güçlü bir şematizme dayanan bir "inşacı gerçekçilik" döneminden (1920-1924) sonra, kübistlerin şekilci ilkelerine göre stilize edilmiş bir resimle yetindi. Bir kuramcı olarak, Gleizes ile birlikte kaleme aldığı *Du cubisme* (Kübizm üstüne) adlı bir kitap yayımladı (1912).

MEUDON, Fransa'da kanton (Hauts-de-Seine) merkezi, Paris'in güney-batı banliyösünde, Meudon korusunun (ya da ormanının) kenarında, Sen'in yukarısında; 46 173 nüf. (1992). Meudon uzun süredir bir konut merkezidir ve burada oturan ünlüler arasında Rabelais, Ronsard, Ambroise Paré, evinde bugün Meudon kenti müzesi (tarihöncesi, tarih, XX. yy. heykelleri) bulunan Armande Béjart, Wagner ve Rodin sayılabilir; Val-Fleury semtindeki Rodin'in eski villası, heykelcinin eskizlerini, taslaklarını ve yapıtlarının kalıplarını içerir; Rodin'in *Düşünen adam* heykeliyle süslü mezarı da bu villanın bahçesindedir.

Meudon gözlemevi, 1875'te Meudon'daki eski kraliyet malikânesinin arazisi üzerine kurulmuş gökbilim araştırmaları kurumu. Yönetim bakımından bağlı olduğu Paris gözlemevi'nin (1926) astrofizik bölümünü oluşturan Meudon gözlemevi, dünyadaki gezegen belgeleme ve güneş etkinliğine bağlı olayları sistemli gözetleme merkezlerinden biridir. Çapı 0,83 m, odak uzunluğu ise 16,3 m olan bir objektifle donatılmış büyük dürbün (çapı bakımından, dünyada üçüncüdür) 1891'de buraya yerleştirilmiştir.

MEUN (Jean DE) → JEAN DE MEUNG.

MEUNET a. (ar. *me'ūnet*). *Esk.* **1.** Bir günlük gereksinimi karşılayacak ölçüde verilen yiyecek, içecek. **—2.** Zahmet, sıkıntı, eziyet.
—İsl. Dinin getirdiği mali yükümlülükler.

MEUNG (Jean DE) → JEAN DE MEUNG.

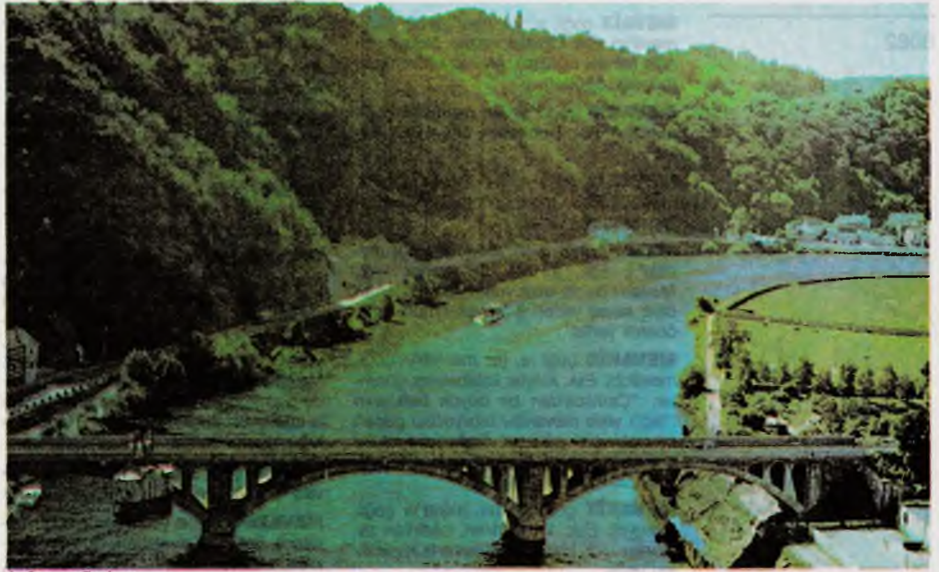
MEUNİER (Constantin), belçikalı ressam, heykelci ve desinatör (Etterbeek, Brüksel, 1831 - İxelles 1905). 1875'e kadar, yapıtlarında dinsel konuları işledi, bu tarihten sonra tarihsel resme yöneldi. Giderek, tabloları ve özellikle heykelleri (1885'ten sonra) çalışan insanın natüralist bir destanı halini aldı. Brüksel'deki *Emek anıtı* adlı heykel topluluğunda, Belçika sanayi dünyasının kendisine sunduğu gerçekçi temaların hem plastik, hem de simgesel bir sentezini ortaya koydu. Fakat, bu anıt, onun ölümünden epey sonra açılabildi. C. Meunier, bir ara Van Gogh üzerinde de etkili oldu. Yapıtları özellikle Brüksel (krallık müzeleri ve Cambre'da [İxelles] bulunan evindeki Constantin-Meunier müzesi), Gent, Tournai, Paris müzelerinde sergilenmektedir.

MEUNİER (Louis), fransız öğretmen ve kimyacı (Cluny 1870 - Lyon 1955). Başta yün olmak üzere tekstil elyafı ve deriler üzerinde çalıştı; derilerin kalite kontrolü için pek çok yöntem tasarladı. Bir sepileme maddesinin etkisi altındaki bir deride meydana gelen ve sepilemede ölçüt olarak kabul edilebilecek sugiderme olaylarının önemini gösterdi. Çeşitli maddelerin, özellikle de halojenler ve benzokinonun sepileme özelliklerini buldu. Kinonla sepileme üstüne yaptığı inceleme, sepileme sırasında, kinonlu bileşiklerin neden olduğu yükseltgeme olaylarını ortaya koyma olanağı verdi ve özgün bir bitkisel sepileme kuramı bulmasını sağladı.

MEURSIUS (Jan VAN MEURS, lat. **Johannes**), hollandalı hümanist (Loosduinen, Lahey yakınında, 1579 - Sorø, Danimarka 1639). Leiden'de profesörlük (1610), sonra Danimarka kraliyet vakanüvisliği yaptı, yunan yazarlarının yayımını gerçekleştirdi. Tarihsel arkeoloji üzerine incelemeleri de vardır.

MEURTHE, Fransa'da (Lorraine) ırmak, Moselle'in kolu (sağ kıyıdan); 170 km. İki akarsuyun (Schlucht boğazında doğan *Büyük Meurthe* ve Gérardmer'in K.'inde Straiture boğazında doğan *Küçük Meurthe*) birleşmesiyle oluşur. Oldukça bol sulu (kavşak yerindeki debisi yaklş. 35 m^3/sn) bu ırmak Vosges'dan gelen suların büyük bölümünü toplar.

MEURTHE-ET-MOSELLE, Fransa'da (Lorraine bölgesi) *département;* 5 235 km^2; 711 822 nüf. (1992). Merkezi *Nancy.* Yörede gelişen demir-çelik sanayisi, Nancy'deki maden cevheri havza-

A. Saucez-Explorer

Meuse vadisinin, Huy (Belçika) yakınlarındaki bölümünden bir görünüm

sından cevher çıkarılmaya başlamasından sonra doğdu. Günümüzdeki bunalım bu etkinliği büyük ölçüde baltaladığından kısa süre içinde bu sanayinin bütünüyle durmasından korkulmaktadır. Nancy çevresindeki makine sanayisi bunalıma daha iyi dayanmaktadır. Dombasle-Saint-Nicolas-de-Port-Varangéville kesiminde, Trias devri topraklarından çıkarılan tuz, bazı çok büyük şirketlerce arıtılmakta ve dönüştürülmektedir. *Département*'da başka sanayiler de vardır: biracılık, ezme yiyecekler, şekercilik, bisküvi (Nancy), seramik, kristal, makine, taşıt araçları, kereste, vb.

MEUSE, Fransa, Belçika ve Hollanda'da (Maas) ırmak; 950 km. Meuse Avrecourt'da (Fransa), Langres (Haute-Marne) platosunun eteğinde, 384 m yükseltide doğar ve K.'ye doğru akar. Neufchâteau'dan ve daha sonra Jura devri kireçtaşlarından oluşan cuesta'lardan geçer (Meuse Cuesta'ları). Vaucouleurs'ün aşağısında eskiden Moselle'in yukarı çığırını oluşturan ve bugün geniş, ama kuru Asne vadisini meydana getiren kolunu kapma sonucu kaybetmiştir. Meuse daha sonra Verdun, Sedan ve Mézières'i geçer. Ardenne kütlesinde derin ve büklümlü bir vadide akar. Semoy'u alır (sağ kıyıdan), Fumay ile Givet'yi aşar. Namur'da, büyük kolu Sambre sayesinde büyüdükten sonra K.-D.'ya yönelir (Sambre-Meuse oluğunun aşağı kesimi), Liège'e ulaşır, yeniden K.'e döner ve Maastricht ovasına girer. Ağzı Ren'in kollarına karışır. Çok miktarda mil taşır. Rejimi oldukça düzenlidir, ama ilkbaharda çayırları basar ve taşması bazen oldukça önemli boyutlara ulaşır. Ağzından Sedan'a kadar ulaşıma elverişli olan Meuse'ü Est kanalı izler; bu kanal, zaman zaman ırmağın yatağını da kullanarak Commercy'in yukarı kesimindeki Pagny'e kadar uzanır. Bir ölçüde düzenlenmiş olan Meuse'de 2 000 t'luk gemiler yukarı kesimdeki Huy'a kadar, 1 350 t gabarililerse Givet'ye kadar sokulabilirler. Meuse ırmağı, Chooz ve Tihange nükleer santrallarına soğutma suyu sağlar.

Meuse, statüsü 12 mayıs 1863'te yapılan Belçika-Hollanda uzlaşmasıyla belirlenen uluslararası bir ırmaktır.

MEUSE, Fransa'da (Lorraine bölgesi) *département;* 6 220 km^2; 196 344 nüf. (1992). Merkezi *Bar-le-Duc.*

Meuse sanatı, erken Ortaçağ'dan başlayarak XIV. yy.'nın sonlarına kadar Ren ve Meuse arasında, hatta daha batıda, Escaut'ya kadar uzanan bölgede gelişen sanat.

—ANSİKL. Güz. sant. Meuselü sanatçılar, fildişinden yapıtlar (Notger fildişisi, Curtius müzesi, Liège), tezhipli elyazmaları (Floreffe Kutsal Kitap'ı, British Museum), vaftiz kurnaları, siyahımsı ya da mavimsi kalkerden oyulmuş kabartmalar ve mezarlar yaptılar. Özellikle metal ve emaye işçiliğinde ün kazandılar. En tanınmışları: Liège'deki St-Barthélemy kilisesi'nin pirinçten vaftiz kurnalarını yapan (XII. yy. başlarında) Renier* de Huy, aziz Alexander'in kutsal eşya sandığını (Sanat ve Tarih müzeleri, Brüksel) yapmış olduğu (XII. yy. ortası) sanılan Godefroid* de Huy, Klosterneuburg kilisesi'nin ambonu (1181) ile Tournai katedrali'ndeki Meryem Ana'nın kutsal emanet sandığının (1205) muhteşem ustası Nicolas* de Verdun, Namur'da korunan birçok değerli eşyanın yaratıcısı Hugo d'Oignies gibi sanatçılardır. Ayrıca, Visé'deki aziz Hadelin'in kutsal eşya sandığı, Huy'deki kutsal eşya sandıkları, Stavelot'taki taşınabilir kilise mihrabı (1150'ye doğr. - 1160) gibi birçok anonim yapıt, meuse sanatının üstün niteliğine tanıklık etmektedir. Meuse sanatı, Köln bölgesinde (Deutz'deki aziz Héribert'in kutsal eşya sandığı) ve Fransa'nın kuzeyinde de (Saint-Omer'deki çarmıh kaidesi, Châlons-sur-Marne'deki vitraylar) etkili olmuştur.

Meusnier çemberi. Geom. C² sınıfından bir S yüzeyinin bir *m* noktasında, π $(m, \vec{g}, \vec{v})$ düzleminde bulunan [$\vec{g}$ ve $\vec{v}$, Darboux* üçdüzlemlisini belirleyen üç birim vektöründen ikisini göstermektedir] ve çapı [*mc*] olan çember, burada *c*, S nin *m* deki dik kesitinin eğrilik merkezidir.

Meusnier teoremi. Geom. Bir S yüzeyinin bir *m* noktasındaki Meusnier çemberinin, S ile *m* den geçen ve $\vec{t}$ yi doğrultman vektör olarak kabul eden bir düzlemin arakesiti olarak elde edilen eğrilerin, bütün eğrilik merkezlerini içerdiğini bildiren teorem.

MeV, çekirdek ve parçacıklar fiziğinde pratik enerji (ve benzer biçimde, kütle) birimi olan *megaelektronvolt*'un simgesi.

MEVA a. (ar. *meʾvā*). *Esk.* **1.** Yurt, yuva; mekân, yer. **—2.** Meva cenneti: *"Edirne şehri mi bu yâ gül-şen-i me'vâ mıdır / Andan kasr-ı padişahı cennet-i âlâ mıdır"* (Nefi, XVII. yy.).

MEVACİB çoğl. a. (ar. *mevacib*). *Esk.* **1.** Aylıklar: *"Sipahilere ruşen mevâcibini dağıttı"* (A. R. Altınay). **—2.** *Mevacib-i leşker,* asker aylıkları.

—Dil. Bu sözcüğün tekili yoktur.

—Kur. tar. Osmanlılar'da Tanzimat'tan (1839) önce devlet görevlilerine uygulanan üç aydan üç aya aylık ödeme sistemi. (Yeniçerilerin mevacibine "ulufe*", ilmiye sınıfınınkine "vezaif" denirdi. Aylıklar, arap takviminde bir yılın üçer aylık dilimleri olan *masar* [muharrem, safer, rebiülula], *recec* [rebiülahir, cemaziyülula, cemaziyülâhir], *reşen* [recep, şaban, ramazan] ve *lezez* [şevval, zilkade, zilhicce] başlarında ödenirdi.)

MEVAD, -ddı çoğl. a. (ar. *madde*'nin çoğl. *mevadd*). *Esk.* **1.** Maddeler: *"Bu devirde ... harice birçok mevad ..., sevkolunuyordu"* (F. Köprülü). **—2.** İşler, hususlar. **—3.** Kanun ya da belirli bir konunun bölüm başlıkları, maddeleri: *"Eski ve yeni coğrafya ahvaline dair birçok kıymetli mevad ihtiva eden bir coğrafya kamusu vardır"* (F. Köprülü). **—4.** Kanunlar, uyulması gereken kurallar. **—5.** *Mevadd-ı esasiye,* temel maddeler: *"zikrolunan mevadd-ı esasiye..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). ‖ *Mevadd-ı gaita,* insan dışkısı. ‖*Mevadd-ı ıtriye,* kokulu maddeler. ‖*"Mevadd-ı ibtidaiye,* hammaddeler: *"...manzume-i şemse aid mevadd-ı ibtidaiyeden gayrı hiçbir şeye dest-res olunamayacaktır"* (Baha Tevfik). ‖*Mevadd-ı küuliye,* alkollü maddeler. ‖*Mevadd-ı lahkiye,* sularla sürüklenen maddeler. ‖*Mevadd-ı lebeniye,* sütlü maddeler. ‖*Mevadd-ı münderice,* bir şeyin içinde bileşiminde bulunan maddeler: *"Arif Efendi mevadd-ı mündericesini tervic eylemiş* olduğundan enzâr-ı enâmda makduh oldu" (Cevdet Paşa, XIX. yy.). ‖ *Mevadd-ı mürekkibe,* bileşik oluşturan maddeler. ‖*Mevadd-ı nafia,* yararlı maddeler. ‖*Mevadd-ı sükkeriye,* şekerli maddeler: *"... yüzde on beş mevadd-ı sükkeriyeyi hâvi pancar istihsâli taht-ı emniyete alınmalıdır"* (Ali Fuat, XIX. yy.). ‖*Mevadd-ı şahmiye,* yağlı maddeler. ‖*Mevadd-ı şetta,* çeşitli maddeler. ‖*Mevadd-ı zülaliye,* azotlu maddeler.

MEVAHİB çoğl. a. (ar. *mevhibe*'nin çoğl. *mevahib*). Esk. **1.** Sunulan iyilikler, bağışlar. **—2.** *Mevahib-i kudret, mevahib-i subhaniye,* Tanrı bağışları, ihsanları.

MEVAHİB çoğl. a. (ar. *mevhūb*'un çoğl. *mevahib*). *Esk.* **1.** Hibe edilen şeyler. **—2.** *Mevahib-i ledünniye,* Tanrı tarafından Hz. Muhammet'e verilen bilgiler.

MEVAİD çoğl. a. (ar. *miʿād, mevʿūd*'un çoğl. *mevāʿid*). *Esk.* **1.** Vaat edilen şeyler, verilen sözler. **—2.** Belirtilmiş, kararlaştırılmış zamanlar.

MEVAİD çoğl. a. (ar *maʾide*'nin çoğl. *mevāʾid*). *Esk.* **1.** Sofralar. **—2.** Hazır olarak sunulan nimetler.

MEVAİD çoğl. a. (ar. *mevʿid*'in çoğl. *mevāʿid*). *Esk.* **1.** Söz vermeler, vaatte bulunmalar: *"Bugün cânâ mevaidin hisab ettikte uşşâka"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** Sözleşilen zamanlar.

Mevaid ün-nefais fi kavaid il-mecalis, Gelibolulu Mustafa Ali'nin görgü kurallarına ilişkin yapıtı (1598-1600). Yazarın daha önce yazdığı *Kavaid ül-mecalis* adlı yapıtının genişletilmiş şeklidir. Prof. Cavit Baysun tarafından tıpkıbasımı yayımlandı (1956); O. Ş. Gökyay *Ziyafet sofraları* adı altında notlarla birlikte yayıma sundu (1978, 2 c). Yazar, yapıtında kendi yaşadığı çağda türk toplumunun türlü sınıflarını tanıtır, eleştirir; görgü kurallarını açıklar, bunlara ilişkin öneriler getirir. Konuşma, sohbet adabı, yemek ve içki adabı, yiyecekler, içecekler, kıyafetler, kumaşlar, kahvehane, bozahane, meyhane gibi eğlence yerleri, yolculuk kuralları vb. konularında bilgi verir.

MEUSE SANATI

Bulloz

Saint-Omer'deki (Pas-de-Calais) Saint-Bertin manastırı'nda bulunan çarmıh kaidesi (ayaklarda dört İncil yazarı bulunmaktadır) yaldızlı bronz ve çukurzemin üzerine mine
Sandelin müzesi, Saint-Omer

Güzel sanatlar kraliyet müzeleri

Constantin Meunier
İçen adam
bronz
Constantin-Meunier müzesi
İxelles

MEVAİZ çoğl. a. (ar. *mev'ize*'nin çoğl. *mevā'iz*). *Esk.* Öğütler, vaizlar: *Mevaiz-i diniye* (dinsel öğütler). *Mevaiz-i hakimane* (bilgece öğütler).

MEVAKIF çoğl. a. (ar. *mevkıf*'ın çoğl. *mevākıf*). *Esk.* Durulacak, oturulacak yerler.

MEVAKIT çoğl. a. (ar. *mevkıt*'ın çoğl. *mevākıt*). *Esk.* Önceden belirtilmiş, kararlaştırılmış zamanlar.

MEVAKİ çoğl. a. (ar. *mevki'*'in çoğl. *mevāki'*). *Esk.* **1.** Mevkiler, yerler. **—2.** *Mevaki-i baide,* uzak yerler. || *Mevaki-i harbiye,* savaş yerleri. || *Mevaki-i mühimme,* önemli yerler.

MEVAKİB çoğl. a. (ar. *mevkib*'in çoğl. *mevākib*). *Esk.* Alaylar, kalabalıklar, güruhlar: *"Çamlıca'dan bir büyük bahçenin "lac"ı veya mevakib-i tabiiyeden geçen bir nehir gibi görünen Boğaziçi o kadar ziya içinde cereyan ediyordu ki..."* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.).

MEVAKİT çoğl. a. (ar. *mikāt*'ın çoğl. *mevākit*). *Esk.* **1.** Belirtilen, bildirilen zamanlar. **—2.** Hacıların ehrama büründükleri yerler.

MEVALİ çoğl. a. (ar. *mevlā*'nın çoğl. *mevālī*). *Esk.* **1.** Mevlevilik payesine ulaşmış olan kimseler. **—2.** Köle azat edenler. *Mevl-el-mevali* (köle azat edenlerin efendisi). **—3.** *Mevali-i kiram,* yüksek rütbeli kadılar, hâkimler.
—İsl. ve Tar. Cahiliye* devrinde üyelerden birinin ya da çoğunluğun isteğiyle kabileye kabul edilenlere mevali denirdi. İlk halifeler döneminde (632-661) ise sözcük arap olmayan müslümanlar, siyasal ve toplumsal yönden Kureyşliler'in egemenliğinde serbest bırakılmış köleler için kullanıldı. Mevali, şiiliğin ilk yıllarındaki ayaklanmalarda çok etkili oldu. Bu durum, bir tür ırk ayrımı görüşünü savunan şuabiyeye karşı bir tepki olarak ortaya çıktı. Nitekim, ayaklanmaların önde gelenlerinden Muhtar es-Sahafi, Mehdi'nin geleceğini, böylelikle ırkçılığın ortadan kalkacağını savunarak şiileri ayaklandırdı. Bu ırk ayrımına karşı çıkış, sonraki yıllarda müslümanlığın geniş ölçüde yayılmasını sağladığı gibi başlangıçta yalnızca Araplar'a özgü iken giderek tüm dünya tarafından benimsendi ve çağdaş uygarlığın temel ilkelerinden biri oldu.

MEVALİD (ar. *mevālīd*). *Esk.* **1.** Yeni doğmuş çocuklar. **—2,** Mevcutlar, var olanlar.
—İsl. Mevlitler; Hz. Muhammet'in doğumunu konu edinen manzum yapıtlar.

MEVALONAT a. (fr. *mevalonate*). Org. kim. Mevalonik asidin tuzu ya da esteri.

MEVALONİK sıf. (fr. *mevalonique*). Org. kim. *Mevalonik asit,* formülü

$$HOCH_2—CH_2—C(OH)CH_3—CH_2—COOH$$

olan hidroksi-3,5 metil-3 pentanoik asidin yaygın adı; asetik asit ve terpenlerin biyosentezinde kilit ara maddedir.

MEVANİ çoğl. a. (ar. *mani'*, *mani'a*'nın çoğl. *mevāni'*). *Esk.* Engeller: *"Bir sebeple ya bir takım mevâniye tesadüf eyleyerek..."* (Ali Fuat, XIX. yy.).

MEVARİD çoğl. a. (ar. *mevrid*'in çoğl. *mevārid*). *Esk.* Varılacak, ulaşılacak yerler.

MEVARİS çoğl. a. (ar. *mirās*'ın çoğl. *mevāris*). *Esk.* Miraslar, miras olarak kalanlar.

MEVASIK çoğl. a. (ar. *mevsuk*'un çoğl. *mevāsık*). *Esk.* İnanılır, sağlam şeyler.

MEVASİK çoğl. a. (ar. *misāk*'ın çoğl. *mevāsik*). *Esk.* Yeminler, sözler, antlaşmalar.

MEVASİM çoğl. a. (ar. *mevsim*'ın çoğl. *mevāsim*). *Esk.* **1.** İklimler. **—2.** *Mevasim-i erbaa,* dört iklim.

MEVAŞİ çoğl. a. (ar. *māşiye*'nin çoğl. *mevāşī*). *Esk.* Yük ve binek hayvanları ile süt ve et için beslenen büyükbaş hayvanlar.

MEVAT çoğl. a. (ar. *mevt*' in çoğl. *mevat*). *Esk.* Cansız şeyler.
◆ a. Sahipsiz ve işlenmemiş toprak: *Arazi-i mevat* (işlenmemiş arazi).

MEVATIN çoğl. a. (ar. *mevtın*'ın çoğl. *mevātın*). **1.** Yurt olarak seçilmiş yerler. **—2.** *Mevatın-ül-harb,* savaş alanları.

MEVATİ çoğl. a. (ar. *mevta'*nın çoğl. *mevat*). *Esk.* **1.** Ayak basılan yerler. **—2.** Ayak altında çiğnenmiş yerler.

MEVATİLER, Hindistan'da, Alvar bölgesinde yaşayan halk; nüfusu 1 300 000'in üzerindedir. Mevatiler racastaniye yakın bir lehçe konuşurlar. Türk kökenli oldukları, X. yy'da Hindistan'a geldikleri ve XI. yy.'da müslümanlığı kabul ettikleri sanılır. Mevatiler, babasoylu, dıştanevlenen klanlar biçiminde örgütlenmişlerdir ve tarımla uğraşırlar. Bugün bir bölümü hinduculuğu kabul etmiştir.

MEVAZI çoğl. a. (ar. *mevzi'*'in çoğl. *mevāzi'*). *Esk.* Mevziler, yerler.

MEVAZİN çoğl. a. (ar. *mizan*'ın çoğl. *mevāzin*). *Esk.* Ölçüm aletleri, ölçekler, teraziler.

MEVBIK a. (ar. *mevbık*). *Esk.* **1.** Tehlikeli, korku veren yer. **—2.** Cehennemde bulunduğuna inanılan bir yer.

MEVC a. (ar. *mevc*). *Esk.* **1.** Dalga: *"Gâh denizlere düşerem mevc olup taşra taşaram"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** Mevc urmak, vurmak, dalgalanmak: *"Mevc urup ol bahr-ı umman bunda bıraktı beni"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—3.** *Mevc-a-mevc,* dalga dalga: *"Çık da bir seyret baharın cûş-ı rengârengini / Nefh-i sûrun dinle mevcâmevc olan âhengini"* (M. A. Ersoy). || *Mevc-dar,* dalgalı. || *Mevc-hiz,* dalgalandıran: *"Mevc-hiz oldu yine lücce-i deryâ-yı Aden"* (Nedim, XVIII. yy.). / *Mevczar,* dalgaların çok olduğu yer. || *Mevc-zen,* dalga kıran, dalgayı engelleyen: *"bazen olur bahire-i kalbimde mevc-zen"* (Tevfik Fikret). || *Mevc-i derya,* deniz dalgası. || *Mevc-i enhar,* nehir dalgası.

MEVCE a. (ar. *mevce*). *Esk.* **1.** Tek bir dalga; dalga: *"bilsen niçin o noktada levh-i musavverin / bir mevce-i sevad ile örtüldü nâ-gehan"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Mevce mevce,* dalga dalga: *"Sancak o reng-i âl ile fecr-i ezel gibi / firak-ı mehâbetinde saçar mevce mevce fer"* (Tevfik Fikret). || *Mevce-dar, dalgalı.* || *Mevce-nümud,* dalgaya benzeyen, dalga gibi. || *Mevce-i derya,* deniz dalgası. || *Mevcet-üş-şebab,* gençlik çağı.

MEVCELENMEK gçz. f. (ar. *mevce*'den). *Esk.* Dalgalanmak, dalgalı olmak.

MEVCELİ sıf. (ar. *mevce*'den). *Esk.* Dalgalı.

MEVCUB sıf. (ar. *icāb*'dan *mevcūb*). *Esk.* Bir şeyi yapmakla görevli kılınmış.

MEVCUDAT çoğl. a. (ar. *mevcūd*'un çoğl. *mevcūdat*). *Esk.* **1.** Var olan şeyler, varlıklar: *"Mevcudât-ı hayatiyede icra-yı hükm edeceği âşikâr olan..."* (Baha Tevfik). **—2.** Yaratıklar: *"... fenalıkları tamir eden bir takım mevcudat bulunduğu ..."* (H. C. Yalçın).
—Muhs. → VARLIKLAR.

MEVCUDEN be. Kendisiyle birlikte.

MEVCUDİYET, -ti a. (ar. *mevcūd* ve *-iyyet*'ten *mevcūdiyyet*). **1.** Var olma, bir gerçekliği bulunma olgusu; var oluş, varlık: *Sondajlar bölgede bir petrol katmanının mevcudiyetini kanıtlamadı.* **—2.** Bir kimsenin, bir şeyin maddi olarak (bir yerde) bulunma olgusu; varlık: *Üçüncü bir kişinin mevcudiyetine ihtiyaç var.*

MEVCUT sıf. (ar. *mevcūd*). **1.** Var olan, belli bir durumda geçerliği olan: *Mevcut anlaşmalar.* **—2.** *Mevcut olmak,* var olmak, bulunmak.
—*Esk.* *Mevcud-ı manevi,* manevi varlık: *"Mutlaka kâfi olan bu mevcud-ı manevi daima tecrübe-i medyun ve..."* (Baha Tevfik). || *Mevcud-ül-ism, madum-ül-cism,* ismi var cismi yok anlamında kullanılır.
◆ a. Bir yerde bulunan kimselerin tümü: *Sınıf, okul mevcudu.*
—Ask. Silahlı kuvvetlerde herhangi bir birliğe ya da kuruluşa bağlı bir bölümün kadrosunda yer alan çeşitli rütbeden personelin toplam sayısı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mevcut cetveli,* silahlı kuvvetler kuruluş ve kadrolarında yer alan bir birliğin günlük, aylık ya da başka zaman sürelerinde periyodik olarak personel, silah ve malzeme ile araç ve gereç sayılarını ve bunların işler ya da arızalı durumda bulunup bulunmadıklarını belirtmek amacıyla, ilgili ve sorumlu birlik komutanları tarafından hazırlanan çizelge. (Bu çizelgeler, komuta zincirine göre ilgili üst komutanlıklarda birleştirilerek daha üst kademelerdeki birlik komutanına [tümen komutanı gibi] bildirilir. Böylece birliğin savaş gücü ve manevra yeteneği öğrenilmiş olur. Mevcut cetvellerine eskiden *kuvve* denirdi.) || *Mevcut raporu,* subay, astsubay, erat ve sivil personel sayısını belirten günlük rapor. || *Barış mevcudu,* birlik ya da kuruluşların barış dönemindeki görevlerini yürütebilmek için gereksinim duyduğu asgari personel sayısı. || *Birlik mevcudu,* bir askeri birlik ya da kuruluşa atanmış bulunan çeşitli rütbedeki personelin sayısı. || *Kazan mevcudu,* birlik ya da kuruluşun bulunduğu yerde ya da garnizonda beslemekle yükümlü olduğu personel sayısı. || *Sefer mevcudu* ya da *savaş mevcudu,* birlik ya da kuruluşun savaş görevini etkili biçimde yapabilmesi için gereksinim duyduğu ve seferberlik sonucu artırılarak ulaşacağı personel sayısı.
—Ask. denizc. *Mevcut alma,* bir gemide, subay, astsubay ve eratın o günkü miktarını belirlemek için alınan günlük rapor. || *Gemi günlük mevcudu,* gemilerde subay, astsubay ve erat mevcudunun günlük tespitinden sonra kumanya tabelasının hazırlanmasında esas alınan rapor.
—İşl. ikt. *Mevcuttan düşme,* ömrünü tamamlamış (mali bakımdan olmasa bile iktisadi bakımdan amorti edilmiş) bulunan ve bu yüzden aktiften çıkışı yapılan araç-gereç ve donanımın durumu.
—ANSİKL. Ask. Barışta ve savaşta askeri birliklerde yer alacak personelin sayısı, rütbe ve nitelikleri özel kadro kitaplarında belirtilmiştir. Yalnız sefer dönemlerinde bu birliklerin savaş sonu mevcutları, gizli raporlarla üst makama bildirilir. Birinci Dünya savaşı'na değin savaşı kazanmak, üstünlük sağlamak personel mevcudunun artırılmasıyla olanaklıydı. Kullanılan silahların sayıca ve nitelik olarak gelişmesi personel sayısında görece azalmaya yol açtı.

MEVCUTLU sıf. **1.** *Say. sıf.* + *mevcutlu,* mevcudu belirtilen sayıda olan: *Kırk mevcutlu bir sınıf.* **—2.** Bir yerden bir yere polis ya da jandarma gözetiminde gönderilen kimse için kullanılır.

MEVDU, -u sıf. (ar. *mevdū'*). *Esk.* Emanet olarak verilmiş, bırakılmış: *"...kendilerinin sandığa mevdu akçelerinin yüzde yetmişi kadar para ikraz olunabilir"* (İsmail Suphi, XIX. yy.).

MEVDUA sıf. (ar. *mevdū'*'nun dişl. *mevdū'a*). *Esk.* Emanet edilmiş: *Emval-i mevdua* (emanet olarak bırakılmış mallar).

MEVDUAT, -tı a. (ar. *mevdū'*'dan *mevdū'āt*). Bank. **1.** Bankalara ve benzeri kredi kurumlarına istenildiği anda ya da belirli bir vade sonunda geri alınmak üzere yatırılan para. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Mevduat blokajı,* bankaların müşterilerine açtıkları kredilerde, kredinin belirli bir oranının mevduat hesabı olarak bankada tutulması işlemi. (Bu tür mevduata *bloke mevduat* denir.) || *Mevduat bonoları,* bankaların aldıkları mevduat karşılığında müşterilerine olan borçlarını gösteren senet.

(Ada yazılı olan bu bonolar vadeli tasarruf mevduatı grubunda yer alır, faizleri de vade sonlarında hesaplanır.) ‖ *Mevduat sertifikası*, bankaların bir para mevduatı karşılığında belirli bir süre için ve belirli bir faizle çıkardıkları belge. (ABD'de kullanılan bu tür mevduat sertifikası, amerikan para piyasasının önemli bir çarkını oluşturur. Belli başlı sertifika alıcıları işletmelerdir ve bunlar da bu sertifikaları nakit gereksinimlerini karşılamakta kullanırlar. Türkiye'de "isimsiz hesap", "sırdaş hesap" ve "hamiline hesap" adlarıyla da anılan mevduat sertifikaları 1980'den itibaren yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. 29 mayıs 1980 tarih ve 8/909 sayılı Bakanlar kurulu kararıyla bankalar hamiline vadeli mevduat sertifikaları vermeye ve isteyen müşterilerine isimsiz vadeli hesap açmaya başlamışlardır.)

—ANSİKL. Bank. Mevduat konusu paraların korunması, bankaların üstlendikleri işlemlerin başında gelir. Bankalar, mevduat sahiplerini hırsızlık tehlikesinden kurtarmaları nedeniyle, eskiden onlardan bir ücret alırlardı. Başlangıçta gerçek anlamıyla bir mevduat sözkonusuydu, yani alınan şey aynen geri verilirdi. Daha sonra, bu atıl sermayelerin, mudilerin izniyle banka işlemlerinde kullanılması ve işlemlerin kazancından onlara bir çıkar sağlanması düşüncesi doğdu. Kaynağı bakımından üç tür banka mevduatı ayırt edilebilir: tasarruf edilip bankaya emanet edilen sermayeler, tüketilmek üzere bekletilen gelirler, işletmelerin döner sermayelerini oluşturan mevduat.

Biçim bakımından iki tür mevduat vardır: *vadesiz mevduat*, yani istenildiği zaman anında (ya da "ön ihbar" süresi denen çok kısa, yalnızca birkaç günlük bir süre sonunda) geri verilen mevduat ve *vadeli mevduat*. Türkiye'de vadesiz mevduata oldukça düşük bir faiz verilmektedir. Vadeli mevduatsa, vade tarihinin uzaklığı ölçüsünde yüksek olan bir faizden yararlanır. (→ BANKA.)

Menkul kıymet mevduatı. Bankalar, her türlü hisse senediyle tahvillerin ve menkul değerlerin korunmasını da üstlenirler. Genellikle, mudiler, menkul kıymet portföylerinin gözetimini ve hatta bazen yönetimini bankalarına bırakırlar. Bu nedenle, bankalar, hisse senetleri ve tahvillerin ömrüyle ilgili çeşitli işlemler yaparlar: kuponların tahsili; geri ödeme, alım satım durumlarında anaparaların ve primlerin tahsili; hisse senedi ve tahvillerin değişimi ve damgalanması, müşteri adına geçirilmesi ve bedellerinin tümüyle ya da kısmen ödenmesi; kayıt ve temlik haklarının kullanılması; hisse senetlerinin genel kurul toplantıları için saklanması; keşidelerin izlenmesi ve denetimi.

MEVDUD sıf. (ar. *meveddet*'ten *mevdūd*). *Esk*. Sevilmiş, kendisine sevgi gösterilmiş.

MEVDUDİ (Mevlana Ebulalâ), pakistanlı din bilgini (Evrengabad 1903 - *ay. y.* 1980). İslam dininin algılanması, müslümanların siyasal savaşımı ve islam dininin politik konuları üzerindeki yapıtları hemen bütün islam dünyasında yayımlandı. 1941'de bir tutucu parti olan Cemaati islami'yi kurdu. İlah, Rab, ibadet ve din sözcüklerinin Kuran'daki anlamlarını açıklayan bir yapıtı Osman Cilacı ve İsmail Kaya tarafından *Kuran'a göre dört terim, ilah, Rab, ibadet, din* (İstanbul 1983) adıyla türkçeye çevrildi.

MEVDUT (Ebülfeth Şihabüddevle) [Gazne 1021 - *ay. y.* 1048], Gazne hükümdarı (1041-1048). Gazneli Mahmut'un torunu; Şihabüddevle Mesut I'in oğlu. Babasının, amcası Celalüddevle Muhammet tarafından tahttan indirilip öldürüldüğünü duyunca, valisi bulunduğu Belh'ten yola çıkarak Gazne üzerine yürüdü. Nagrahar yakınlarında yendiği amcasını ve babasının tüm katillerini öldürterek öcünü aldıktan sonra gazne tahtına oturdu (1041). Hükümdarlığını tanımayan kardeşi Mecdut'un ani ölümüyle, bu ayaklanma büyük bir tehlike yaratmadan bastırıldı. Ancak, Delhi racasının önderliğinde ayaklanıp birçok kaleyi ele geçirerek Lahor üzerine yürüyen Hindular'ı güçlükle durdurabildi. Öte yandan, batıda ileri hareketlerini sürdüren Selçuklular, onun üzerlerine gönderdiği komutanları yenerek Gazne'nin çok yakınındaki Bust kentine kadar yaklaştılar (1045). Bu arada, durumdan yararlanmak isteyen Gurlular da harekete geçtiler. Sonunda ordusunun başında sefere çıkma zorunluğunu duyan Mevdut, Selçuklular'ı Bust önlerinde durdurmayı başardıysa da Gurlular üzerine yürürken, yolda hastalandı ve geri döndüğü başkentinde öldü. Oğlu Mesut II ardılı oldu.

MEVDUT BİN İMADETTİN ZENGİ, asıl adı **Kutbettin el-Arec**, Musul atabeyi (öl. Musul 1169). Kardeşi Seyfettin Gazi'nin ölümü üzerine ardılı oldu (1149). Sincar'ı ele geçiren kardeşi Halep atabeyi Nurettin'le savaşa hazırlanırken aralarındaki anlaşmazlık barış yoluyla çözüldü. Mevdut, geri aldığı Sincar'a karşılık Hıms ile Rakka'yı Nurettin'e bıraktı. Nurettin'le birlikte Haçlılar'a karşı savaştı, el-Harim'i hücumla zapt etti (1164). Ölünce yerine oğlu Seyfettin Gazi II geçti.

MEVECAT çoğl. a. (ar. *mevce*'nin çoğl. *mevecāt*). *Esk*. Dalgalar: *"Ah vay pîş-i istifademden / bî-tevakkuf uzaklaşan mevecât"* (Tevfik Fikret).

MEVEDDET a. (ar. *meveddet*). *Esk*. Sevme, sevgi: *"Bu ufacık ihtanının aramızdaki muhabbet ve meveddete fena bir tesir yapmayacağını ümit ederim"* (R. C. Ulunay).

MEVEDDETLÛ ünl. (ar. *meveddet*'ten). *Esk*. Resmi yazışmalarda daha aşağı rütbede olanlara hitap ederken "sevgili" anlamında kullanılan kalıp söz.

MEVFUR sıf. (ar. *vefr*'den *mevfūr*). *Esk*. Çok, bol: *"İltifatınız mevfûr ise de..."* (Yusuf Kâmil Paşa, XIX. yy.).

MEVHİBE a. (ar. sözc.). *Esk*. **1.** Bağış, ihsan. **—2.** *Mevhibe-i ilahiye*, Tanrı vergisi: *"Reha-kâr hatveler mevhibe-i ilahiye mi yoksa birer netice-i tecârüb-i zâtiye mi olduğu anlaşılmalıdır"* (Baha Tevfik).

MEVHİL a. (ar. *mevḥil*). *Esk*. Çamurlu yer.

MEVHUB sıf. (ar. *vehb*'den *mevhūb*). *Esk*. Hibe edilmiş, ihsan edilmiş, armağan olarak verilmiş: *Bir aşk-ı dâimi bana mevhûbdur heman"* (A. H. Tarhan).

—Din. *Mevhub toprak* → VAAT* EDİLEN TOPRAK.

—İsl. huk. Bir kişiye bağışlanan, karşılıksız olarak verilen mal. ‖ *Mevhubün leh*, kendisine mal bağışlanan kişi.

MEVHUM sıf. (ar. *vehm*'den *mevhūm*). *Esk*. Aslı olmadığı halde var sanılan, kuruntuya dayalı; sanal: *"... dünyada lemsi ve müşahedesi nâ-kabil her ne var ise mevhum veya madum hükmünde tutmak isterler"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

—Esk. mat. SANAL'ın eşanlamlısı. ‖ *Mevhum adet*, sanal sayı.

MEVHUME a. (ar. *mevhūm*'dan *mevhūme*). *Esk*. Kuruntu, hayali, var sanılan şey: *"... bizim nesil hürriyeti bir mevhûme gibi özlüyordu"* (Y. K. Beyatlı).

MEVHUN sıf. (ar. *mevhūn*). *Esk*. Zayıflamış, arık kimse için kullanılır.

MEVİD a. (ar. *va'd*'den *mev'id*). *Esk*. **1.** Söz verme, vaat: *"Mevidleri hep de böyle yerler"* (A. H. Tarhan). **—2.** Buluşma yeri. **—3.** *Mevid-i mülakat* ya da *mülakat mevidi*, buluşup konuşma yeri: *"Mektup sahibine cevap veriliyor, bir mülakat mevidi kararlaştırılıyor"* (R. C. Ulunay).

MEVİZE ya da **MEVİZA** a. (ar. *mev'ize*). *Esk*. Öğüt, nasihat etme, vaaz: *"O sıralarda Avrupa dünyasında vazların nasıl yapıldığına, mevizelerin nasıl birer sanat ve hitabet eseri olarak tertip edildiğine vâkıftım..."* (H. Z. Uşaklıgil).

MEVKİ, -i, -si a. (ar. *mevḳi'*). **1.** Yer, mahal: *Selçuk mevkiinde satılık tarlalar.* **—2.** Makam, orun: *En yüksek mevkilerde görev yapmak.* **—3.** Bir kimsenin sosyal, kültürel ekonomik ölçütlere göre toplumdaki yeri; durum, konum: *Bu skandal onun mevkiini sarsabilir. Mevkiine yakışmayacak hareketler yapıyor. Beni güç mevkide bırakmayın.* **—4.** Genel ulaşım araçlarında yolculara sunulan hizmete ve buna karşılık alınan ücrete göre yapılan sınıflama: *Birinci mevkide seyahat etmek. İkinci mevki bileti.* **—5.** Eskiden vapurda, trende vb. birinci mevki: *Mevkide oturmak. Mevki bileti.* **—6.** *Mevki almak, kapmak*, bir görevde çok önemli ve üst aşamaya gelmek. ‖ *(Bir şey, bir kimse) mevkiinde olmak*, o şey ya da kimse durumunda bulunmak: *Aldatılmış bir insan mevkiinde olmayı kesinlikle istemezdi.*

—*Esk*. *Mevki-i iktidar* ya da *iktidar mevkii*, iktidar makamı: *"Mevki-i iktidara geçmekte bir fayda var mıdır?"* (Y. K. Karaosmanoğlu). ‖ *Bir evrakı mevki-i muameleye koymak, onu işleme koymak.*

—Ask. Askeri birlik, tesis, kurum, araç ve gerecin arazide bulunduğu yer. ‖ *Mevki komutanı*, asker bulundurulan yerdeki en yüksek rütbeli subay ya da astsubay. ‖ *Müstahkem mevki*, çepeçevre berkitilmiş tesis ya da yerleşim merkezi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ask. havc. *Mevki saptama*, dost uçakların seyrüseferlerine yardımcı olmak, düşman uçaklarını ise önlemek için bu uçakların uzaydaki koordinatlarını belirlemek eylemi.

—Denizc. *Mevki kaydedici*, önceden belirlenmiş bir rotaya göre bir geminin bulunduğu noktayı saptamayı sağlayan aygıt. ‖ *Mevki tayini*, bir açıyı, bir radyogonyometre ya da başka bir radyosaptama aygıtıyla belirleme. (Bu iki aygıt yardımıyla, çeşitli noktalarda gerçekleştirilen üç ya da daha fazla mevki tayiniyle bir coğrafi konum saptanabilir.)

—Esk. mat. *Mevki-i amut*, AYAK'ın eşanlamlısı.

—Sey. oy. Ortaoyununun düzenlendiği meydanda, erkeklerin oturmasına ayrılmış bölüm.

—Uz. havc. *Mevki saptama*, bir uzay aracının Yer'e göre konumunu belirleme. — Yer yüzeyindeki sabit ya da devinimli bir noktanın konumunu bir uzay aracıyla belirleme.

—ANSİKL. Ask. Müstahkem mevkiler çevresi deniz, akarsu vb. doğal engellerle çevrili ya da duruma uygun birlik ve silahlarla donatılmış yerlerdir. Eskiden çoğunlukla boğaz, geçit ya da önemli yol kavşaklarında oluşturulan müstahkem mevkiler bulundukları bölgenin adıyla anılırlardı (Çatalca müstahkem mevkisi, Çanakkale müstahkem mevkisi vb.). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra bu tür savunma noktaları, savaşta seyyar kuvvetlerin etkisinin artması dolayısıyla önemini yitirdi. Ancak müstahkem mevkiler taktik alanda yararlanılmak üzere günümüzde korunmaktadır.

MEVKİB a. (ar. sözc.). *Esk*. **1.** Bir büyüğün yanı sıra yürüyen kafile: *"Mevkib-i yâran civar-ı beytûl-ahzandan geçer"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Mevkib-rev*, kafileye katılan. ‖ *Mevkib-i hac*, hac kafilesi.

—Tar. *Mevkib-i hümayun*, Osmanlı devletinde atlı ve yaya tören birliklerinin katıldığı, halkın izlediği, büyük padişah alayı. (Şeyhülislam, müftü, yüksek rütbeli kimi subaylar vb. görevlileri yanına alarak kent içinde özel gezilere çıkan padişah, bayram günleri de büyük camilere "mevkib-i hümayun" adıyla anılan bu alayla giderdi. Alayın önünde giden çavuşlar, baltacılar ve solaklar "Savulun!" diye bağırarak kalabalığı dağıtır, padişahın rahatça yol almasını sağlarlardı). ‖ *Mevkib-i hümayun askeri*, Doksanüç harbi sırasında İs-

tanbul'un güvenliğini sağlamak, gerekirse savunmasını üstlenmek amacıyla başkentteki 20-40 yaş arası gönüllü erkeklerden kurulan özel ordu. (Dönemin Dahiliye nazırı Cevdet Paşa, bu birliğin kurulması ve eğitimiyle görevlendirildi.)

MEVKİD a. (ar. *ikad*'dan *mevkid*). *Esk.* Ateş yakılan ocak.

MEVKİF a. (ar. *vakf*'tan *mevkif*). *Esk.* Durulacak yer, durak, istasyon.
—Esk. gökbil. Bir astronomi ya da topografya aracının gözlem yapmak üzere kurulduğu nokta.

MEVKİLİ sıf. *Esk.* Birinci mevkii olan ya da kendisi birinci mevki yer olarak hazırlanmış bulunan: *Mevkili tramvay. Mevkili kamara.*

MEVKİN a. (ar. *mevkin*). *Esk.* Kuş yuvası.

MEVKİT a. (ar. *mevkit*). *Esk.* Kararlaştırılan yer ya da zaman

MEVKUD, MEVKUDE sıf. (ar. *ikad*'dan *mevkūd*, dişl. *mevkūde*). *Esk.* Yakılmış kimse ya da şey için kullanılır.

MEVKUF sıf. (ar. *vakf*'tan *mevkūf*). *Esk.* **1.** Tutuklanmış, tutuklu. **—2.** Bir şeye bağlı olan: *İlahi! Eğer kabul kabileyete göreyse kabiliyet senden ve eğer red istidada mevkûf ise istidad kimden?"* (Ebüzziya Tevfik). **—3.** Vakfedilmiş, bağışlanmış. **—4.** Durdurulmuş, alıkonulmuş.
—Cez. huk. → TUTUKLU.
—İsl. huk. Vakıf konusu olan şey. || *Mevkufün aleyh*, bir vakfın gelirinden yararlananlar. (Mevkufün aleyhle ilgili hükümler vakfın mahiyetinden ve vakıfnamedeki açık hükümden anlaşılır.)

MEVKUFAT a. (ar. *mevkūf*'un çoğl. *mevkūfāt*). *Esk.* **1.** Belirli bir süre için bekletilmiş, resmi nitelikteki para ya da mal. **—2.** Resmi ambarlarda birikmiş şey ya da vakıflaştırılmış emlak. **—3.** Gelirden artması nedeniyle devlet hazinesine geçirilen para.
—Kur. tar. *Mefkufat kalemi*, vakıfların devlet hazinesine geçen fazla gelirlerini, mahlul tımarların gelirlerini, örfi vergilerin savaşla ilgili olan gelirlerini toplayan devlet dairesi.

MEVKUFATÇI sıf. (ar. *mevkūfāt*'tan). İkt. tar. Osmanlı döneminde mevkufat* adı altında toplanan gelir işleriyle uğraşan memura verilen ad. (Mevkufatçılık, Maliye nezareti'nin kuruluşuna [1838] kadar sürdü. Bu tarihten itibaren önce Ceride nezareti'ne, sonra da Esham muhasebesi'ne dönüştü.) [Eşanl. MEVKUFATİ.]

MEVKUFATİ sıf. (ar. *mevkūfat* ve *-ī*'den *mevkūfātī*). İkt. tar. MEVKUFATÇI'nın eşanlamlısı.

MEVKUFEN be. (ar. *mevkūf*'tan *mevkūfen*). *Esk.* Tutuklu olarak.

MEVKUFİYET a. (ar. *mevkūf* ve *-iyyet*'ten *mevkūfiyyet*). *Esk.* **1.** Tutuklu olma, tutukluluk. **—2.** Bir şeye bağlılık. **—3.** Vakıf olunma, vakıf olarak bırakılma.
—Cez. huk. → TUTUKLULUK.

MEVKÛL sıf. (ar. *vekâlet*'ten *mevkūl*). *Esk.* **1.** Bir kimseye bırakılan, emanet edilen. **—2.** *Mevkûlün ileyh*, kendisine emanet edilen; vekil.

MEVKUT, -tu, MEVKUTE sıf. (ar. *mevkūt*, dişl. *mevkūte*). *Esk.* Belli zamanlarda çıkan; süreli: *"Bilmem hangi mevkut gazetenin muharrirleri isterler ki...."* (Baha Tevfik). *Risale-i mevkute, evrak-ı mevkute* (belli zamanlarda çıkan dergiler).
◆a. İsl. huk. Yaşayıp yaşamadığı, bulunduğu yer bilinmeyen kişi, gaip. (Mevkut, iki biçimde ölmüş kabul edilir: 1. gerçekten ölmesi; bu durum beyyineyle kanıtlanır; 2. hükmen ölmesi; buna mevkutun doğumundan itibaren doksan sene geçmesiyle yargıç tarafından hükmolunur.)
◆ **mevkute** a. Süreli yayın.

MEVLA a. (ar. *mevlā*). **1.** Tanrı. (Bu anlamda M büyük harfle yazılır.) **—2.** *Mevlasını bulmak*, istediğine, amacına erişmek.
—*Esk.* **1.** İye, sahip. **—2.** Bir kimseye, bir işe karışmaya hakkı olan kimse; veli. **—3.** Yardımcı.
—İsl. huk. Köle ya da cariyesi olan kişi. || *Mevle'l-atak*, bir köle ya da cariyeyi azat eden kişi. (Mevle'l-atak, feraiz hükümlerine göre azat edilen köle ya da cariyenin asebe-i nesebiyesi yoksa onun yerine geçerek mirasçı olur.) || *Mevle'l-müvalat*, nesebi bilinmeyen bir kişinin bir başkasıyla yaptığı, karşılıklı hak ve sorumluluklar doğuran bir tür anlaşma. (Nesebi bilinmeyen kişi, bir başkasına "sen benim mevlam ol, ölümümde mirasçım olursun, bir suç işlersem âkilem olup gereken diyeti ödersin" diyerek bir teklifte bulunur, öteki taraf da bunu kabul ederse sözleşme yapılmış olur.)

MEVLA, şerifi hanedanından gelen Fas sultanlarının taşıdıkları unvan.

MEVLANA ünl. (ar. *mevlā*'dan *mevlānā*). *Esk.* Efendimiz anlamında büyük bilim adamlarına hitap ederken kullanılır.

MEVLANA CELALETTİN RUMİ (Muhammet), **Mevlana, Celalettin Rumi, Molla Hünkâr, Mevlana Hünkâr, Hüdavendigâr** da denir, islam sufi, şair ve mevlevi tarikatının kurucusu (Belh 1207 - Konya 1273). Babası, *Sultan ül-ülema* unvanıyla ün yapmış Bahaettin Velet'tir. Dedesi Hüseyin bin Ahmet Hatibi'nin Alaettin Harizmşah'ın damadı olduğu, Sultan ül-Ulema'nın bu hükümdar ve ayrıca felsefeci, din bilgini Fahrettin Râzî (1149 -1209) ile ilişkileri hakkında verilen bilgiler gerçekle bağdaşmaz. Ayrıca, Sultan ül -Ulema'nın Fahrettin Râzî ve onu tutan hükümdarı eleştirmesinin, Belh'ten ayrılış nedeni olarak gösterilmesi de gerçeğe uymaz. Çünkü, Fahrettin Râzî Sultan ül -Ulema'nın Belh'ten ayrılışından 7-8 yıl ve belki de daha fazla bir süre önce (1209) ölmüştü. Sonraki araştırmalarda Sultan ül -Ulema'nın Belh'ten ayrılışının nedeni olarak moğol istilasının başlamış olması gösterilir. Ancak, büyük bir olasılıkla bunun da etkisi olmakla birlikte, buna Belh ve çevresindeki bağnazlığı da eklemek gerekir. Gerçekten de namaz kılmayanların, oruç tutmayanların kırbaçlatıldığı bir ortamda, *Maarif* adlı yapıtındaki özgür düşünceleri nedeniyle Sultan ül-Ulema'nın rahat yaşayabilmesine olanak yoktu. Nitekim, bu durumu gördüğü için günün birinde aile bireylerini ve yakınlarını yanına alarak Belh'ten ayrıldı (1221'den önce). Önce Bağdat'a, oradan hac için Mekke'ye uğradıktan sonra, o tarihlerde her türlü düşüncenin hoşgörüyle karşılandığı ya da tartışılabildiği Anadolu'ya geçti. Malatya, Erzincan, Akşehir yoluyla günümüzde Karaman adı verilen Larende'ye geldi. Burada selçuklu emiri Musa'nın yaptırdığı medresede bir süre kaldı. Oğlu Mevlana'yı semerkandlı Lala Şerafettin'in kızı Gevher Hatun ile evlendirdi (1225). Bir süre sonra selçuklu sultanı Alaettin Keykubat I'in çağrısı üzerine oğlu ile birlikte Konya'ya gitti (1228). Sultan ül-Ulema bu kentte öldü (1231). Ertesi yıl, babasının eski müritlerinden Burhanettin Muhakkık-i Tirmizi Konya'ya gelerek Mevlana'ya: "Baban hem dışla hem de içle (ruhla) ilgili bilimleri biliyordu. Sen de dışla ilgili bilimleri baban kadar biliyorsun, ancak içle ilgili bilimler konusunda henüz yetişmemişsin!" dedi. Bu sözler üzerine Mevlana, Tirmizi'ye dokuz yıl süre ile onun ölümüne kadar (1232-1241) müritlik etti. Bu arada Mevlana'nın öğrenimini ilerletmek için Şam'a gittiği söylenirse de bunu kuşkuyla karşılamak gerekir. Burhanettin Muhakkık'ın ölümünden sonra bir süre medreselerde ders veren Mevlana 1244'te Şems -i Tebrizi ile karşılaştı. Bu tarihten sonra ikisi arasında büyük bir yakınlaşma ve mistik sevgi doğdu. Mevlana ve Şems, haftalarca inzivaya çekilerek toplumdan ayrı yaşadılar. Ancak, bu davranışları Mevlana'nın ailesi ve öteki müritler arasında tepkilere yol açtı. Öldürülmekten korkan Şems, Şam'a kaçmak zorunda kaldı. Mevlana, oğlu Sultan Velet'i Şam'a yollayarak Şems'in Konya'ya dönmesini sağladı. Şems, Konya'ya dönünce aynı tepkiler ve tehditler yeniden başladı. Sonunda bir gün Mevlana'nın yanındayken dışarı çağrılan Şems, bir söylentiye göre, aralarında Mevlana'nın oğullarından Alaettin'in de bulunduğu yedi kişi tarafından bıçaklanarak öldürüldü ve cesedi bir kuyuya atıldı. Mevlana, Şems'in öldürülmüş olabileceğine bir türlü inanmadı, önceki gibi Şam'a kaçmış olabileceğini sanarak iki kez onu bulmak için bu kente gitti. Ancak, sonunda Şems'in kendi içinde yaşamını sürdürdüğüne inanarak avundu ve ona karşı duyduğu büyük sevgiyi yazdığı gazellerinde dile getirdi. Çok geçmeden Şems'in yerini Selahattin Zerkubi adlı müridi aldı. Selahattin, Şems kadar bilgili ve coşkulu olmamakla birlikte iyi huyu ve Mevlana'ya olan candan bağlılığı ile tanındı ve tarikatta müritlerin yetiştirilmesiyle görevlendirildi (1254). Selahattin öldükten sonra yerine, Mevlana'nın *Mesnevi*'sini yazmasına neden olan türk kökenli Hüsamettin Çelebi geçti (1263). Hüsamettin Çelebi, on yıla yakın bir süre halifelikle birlikte Mevlana'nın kâtipliğini de yaptı. Mevlana, *Mesnevi*'yi bitirdikten bir süre sonra günümüzde her yıl tören yapılarak anıldığı 17 aralık 1273'te öldü. Müslümanların yanı sıra, öteki dinlerden olanların da katıldığı görkemli bir cenaze töreniyle Konya'da bugünkü türbesindeki yerine gömüldü.

Mevlana'nın ölmezliğini sağlayan yapıtlarının başında *Mesnevi-i manevi* ya da yalnızca *Mesnevi*'si gelir. Bu yapıtın, kutsal kitaplara yakın bir düzeyde olduğunu belirtmek için, Mevlana hakkında "O, bir peygamber değildir, ama kitabı var" denilmiştir. Attar'ın *Cevher üz-zat*'ından esinlenilerek kaleme alınan bu yapıtın ilk 18 beyti dışında, tamamı çağrışım ürünüdür ve öykü içinde öykü anlatılır. *Divan-ı kebir* ya da *Külliyat-ı Şems*, aruz vezninin 24 kalıbında ayrı ayrı yazılmış 24 divandan oluşur. *Fihi ma fih* ise, Mevlana'nın konuşmalarının çevresindekilerce saptanıp bir araya getirilmesinden ortaya çıkan bir yapıttır ve Mevlana'nın türlü konulardaki görüş ve düşüncelerini yansıtır. Yapıt, iki kez türkçeye çevrilmiştir, ingilizce bir çevirisi de vardır. *Mecalisi seba*, Mevlana'nın yedi öğüdünü içerir; farsça metni türkçe çevirisiyle birlikte basılmıştır (1937). *Mektubat*, çevresindekilere, devlet adamlarına ve kendi aile bireylerine yazdığı mektuplardır. Mevlana tüm yapıtlarını farsça yazmıştır.

Mevlana'nın bütün görüş ve düşünceleri vahdet-i vücut (varlık birliği) kuramına dayanır. Mevlana'ya göre, evrende maddi ve manevi ne varsa hepsinin kökeni, tektir. Nitekim, iki tanrılı (iyilik ve kötülük) dinlerde de ikilikten söz edilemez; çünkü, bu iki tanrıyı anlatan kavramların varlıkları, birbirlerininin var olmalarına bağlıdır; kötülük olmasa iyilikten, iyilik olmasa kötülükten söz edilmez. İyiliğin değeri, ancak kötülük ile ,kötülük de iyiliğin var olması ile anlaşılabilir. Mevlana'nın evrendeki olaylara böylesi bir anlayışla bakması, onu hoşgörülü yapmış ve bağnazlıktan uzak kalmasına neden olmuştur. Ona bu nitelikleri kazandıran, yaşadığı dönemin Anadolusu'dur. Anadolu, o dönemde her türlü düşünce tartışmasının açıkça ve rahatça yapılabildiği bir ülkeydi. Mevlana, büyük bir olasılıkla, bu nedenle ve hıristiyanlığın da etkisiyle poz vererek kendi resmini yaptırmaktan ve kadınların örtünmelerine (tesettür) karşı olduğunu söylemekten, islam dininde günah sayılmasına karşın, kaçınmamıştır. Böyle davranmasını yalnızca yaşadığı çevre değil, aynı zamanda islam dini hakkındaki geniş bilgisi de sağlamıştır. Çevresi, ona din hakkındaki görüşlerini korkusuzca söyleyebilme olanağını vermiştir. Nitekim, bu durumu se-

zen oğlu Sultan Velet bir gün babasına: "Eskiden ya da başka bir ülkede yaşasaydın, bu düşüncelerinden ötürü Hallac gibi derini yüzerlerdi" demiştir. (→ Kayn.)

MEVLANA HÜNKÂR → MEVLANA CELALETTİN RUMİ.

Mevlana müzesi, Konya'da Mevlana türbesi ve mevlevi dergâhı külliyesi'nde açılan müze (1927). Altı bölümden oluşan müzede Mevlana ve mevlevilikle ilgili çok çeşitli ve değerli yapıtların yanı sıra, elyazması kitaplar (*Mesnevi*'nin eski yazma nüshası, *Divan-ı kebir, Sultan Velet divanı* bunlar arasındadır), ünlü osmanlı hattatlarının eserlerinden örnekler, çeşitli dönemlerden ahşap ve metal yapıtlar, halılar, kilimler, kumaşlar sergilenmektedir.

Mevlana türbesi ve mevlevi dergâhı külliyesi, Mevlana Celalettin Rumi'nin Konya'daki türbesi ve çevresindeki yapılar topluluğu. 6 500 m²'lik bir alanı kaplayan yapıların B.'sı derviş hücreleri, öteki cepheleri duvarla çevrilidir. B.'da Derşivan (Cümle) kapısı, G.'de Hâmuşân (Susanlar) kapısı, K.'de Hadikat ül-Ervah (Çelebi) kapısı vardır (Pir kapısı örülerek kapatılmıştır). Mevlana için ilk türbe (Yeşil türbe, Kubbe-i Hadra) selçuklu emiri Muhittin Süleyman Pervane, karısı Gürcü Hatun, Mevlana'nın oğlu Sultan Velet tarafından mimar Bedrettin Tebrizi'ye inşa ettirildi (1274); iç süslemelerini Abülvahit gerçekleştirdi. Bu ilk yapının K.'i eyvanlı, üstü piramit biçimi külahla örtülüydü. 1397'de Karamanoğlu Alaettin Bey döneminde türbe yenilenirken dıştaki dilimli kasnak ve kubbe eklendi. Bayezit II döneminde iç onarım ve bezemeler gerçekleştirildi (kubbe içinde halepli mevlevi Mehmetzade Abdurrahman'ın dört dizelik yazıtı yer alır). Yeşil kubbeyi kaplayan tüm çiniler Kütahya çinileriyle değiştirildi. Abülaziz zamanında kimi eklemeler yapıldı; Mehmet V (Reşat) dönemindeki onarımda da kubbe çinileri yenilendi (1912-1914). Türbeye Tilavet odası'ndan Gümüş kapı ile geçilir. Ceviz üzerine gümüş kaplamalı iki kanattan oluşan kapının yazıtında, Sokullu Mehmet Paşa'nın oğlu Hasan Paşa tarafından armağan edildiği belirtilmiştir. Türbeye sonradan eklenmiş olan K., D. ve B.'daki kubbeli bölümlerde taş, ahşap ve çini bezemeli 65 sanduka bulunmaktadır. Mevlana'nın sandukası üzerindeki mukarnas dolgulu kubbe Post kubbesi, öteki bölümlerin kubbeleri Kıbâb ül-Aktâb diye anılır.

XVI. yy.'da Süleyman I (Kanuni) döneminde eklenen mescit, küresel bingili kubbeyle örtülü, kare planlı bir yapıdır; önünde dört kubbeli son cemaat yeri ve Tilavet odası yer alır. Mukarnaslı taçkapının yanlarında gene mukarnaslı küçük nişler vardır. Yapının iç bezemeleri ve yazıları hattat Hamdizade Mahbub Efendi'nin eseridir (1887). Türbenin K.'indeki Semahane de aynı dönemdendir. B.'daki derviş hücreleri 1584'te Murat III döneminde yaptırılmıştır (bunlar önce medrese olarak kullanılmış, daha sonra dervişlere ayrılmıştır). Derviş hücrelerinin G.'indeki Matbah da 1584'te inşa ettirilmiş, 1867'de Abdülaziz zamanında onarılmıştır. Bu mekân hem dergâh yemeğinin piştiği yer, hem de çilehane işlevindedir.

Türbeye bitişik Çelebi dairesi dergâh şeyhlerinin konuklarını ağırladıkları camekânlı bir mekândır (Hemdem Sait Çelebi zamanında kitaplığa dönüştürüldü). Dergâhın çevresinde Hurrem Paşa, Hasan Paşa, Sinan Paşa, Mehmet Bey ve Murat Paşa'nın kızı Fatma Hatun'un türbeleri bulunmaktadır.

Külliye günümüzde müzeye dönüştürülmüştür.

MEVLANA YUSUFİ (Yusuf bin Muhammet Yusufi), hint-türk imparatorlarından Hümayun'un (1530-1556) münşisi ve hekimi (XVI. yy.). Yaşamı hakkında fazla bilgi yoktur. Oğlu Refiüttin için yazdığı *Bedayi ül-inşa* adlı yapıtıyla tanındı. Bu yapıtında mektup yazma sanatı hakkında bilgi verirken mektup türlerini, mektup yazılanların toplumsal düzeylerine göre üçe ayırdı: yüksek düzeydeki kişilere yazılanlara *mürakkaat*, orta düzeydekilere yazılanlara *müresselat*, aşağı düzeydekilere yazılanlara ise *rika* adlarını verdi. Yapıtın son bölümünde de çeşitli lakap ve unvanları tanıtmaya çalıştı. Tıp ile ilgili başlıca yapıtları: *Tibb-i Yusufi* (Cavnpur, 1874), ilaçlar hakkındaki *Riyâz ül-edviye*, hastalıkların tedavisi hakkındaki *İlaç ül-emrâz*.

MEVLEVİ a. (ar. *mevlâ* ve *-i*'den *mevlevi*). Mevlevilik tarikatına bağlı kimse.
—Esk. giy. *Mevlevi sikkesi* → SİKKE.

MEVLEVİ, rumca **Kyra,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

MEVLEVİ DEVRİREVANI → DEVRİREVAN.

MEVLEVİAYİNİ a. Müz. Mevlevihanelerde mutrip tarafından icra edilen, eşliğinde dervişlerin sema yaptığı, çeşitli yerlerine "terennüm" denilen saz paylarının ya da aranağmelerin serpiştirildiği sözlü yapıt.
—ANSİKL. Sözleri genellikle Mevlana Celalettin Rumi'nin *Mesnevi*'sinden alınmış olan mevleviayinlerinde, çoğu kez devrikebir usulüyle ölçülmüş bir peşrevi izleyen kısa bir ney taksiminden sonra okunan dört ana bölüm vardır. Bunlara *selam* adı verilir. Birinci selam, çoğunlukla devrirevan; ikinci evfer; üçüncü devrikebir, aksaksemai ve yürüksemai; dördüncü de yine evfer usulüyle ölçülmüştür. Mevleviayinlerinin pek çoğunda ikinci ve dördüncü selamın melodisi (kimi zaman sözleri de) aynıdır. Üçüncü selamın ilk üç beyti devrikebir usulüyle bestelenmiştir. Tüm ayinlerde Sultan Velet'e atfedilen *Ey ki hezar aferin...* dizesiyle başlayan ve yürüksemai usulüyle ölçülen sonraki beyitlere geçmeden önce aksaksemai usulünde bir terennüm çalınır. Yürüksemai usulündeki bölüm oldukça uzundur. Burada, terennümlerle birbirinden ayrılan alt bölümlerin her birinde, usul farklı biçimde kullanılmıştır. Yürüksemai bölümünün sonunda iyice artan hız, dördüncü selamın ani yavaşlığıyla karşıtlık oluşturur. Dördüncü selamı, sazların çaldığı *son peşrev* ve *son yürüksemai* izler. Şeb-i arusta, son yürüksemaiden sonra segâh makamına geçiş taksimi yapılır ve iki bölümlü niyaz ilahisi (devrirevan usulündeki birinci bölüm *Şem-i ruhuna cismimi pervane düşürdüm* dizesiyle başlar; yürüksemai usulündeki ikinci bölümün nakaratı şöyledir: *Sema safa, cana şifa, ruha gıdadır*) okunur. Sonra sazlar, son terennümü çalar, ardından son taksim yapılır; bir hafızın Kuran'dan bir bölüm okumasından sonra ayin gülbankla sona erer.

Türk tasavvuf müziğinin en uzun ve en sanatlı yapıtları olan mevleviayinleri arasında İsmail Dede Efendi'nin *Ferahfeza* ve Hüseyin Fahrettin Dede Efendi'nin *Acemaşiran* ayinlerinin ayrı bir yeri vardır.

MEVLEVİHANE a. Tasav. Mevlevi tekkesi. (*Dergâh* da denir.)
—ANSİKL. Öteki tarikat tekkelerinden belli bir ölçüde farklı olan mevlevihaneler, çoğunlukla büyük bir bahçe içinde, çeşitli birimlerden oluşurdu. Bu birimlerin başlıcaları şunlardı: 1. *Semahane*. Üstü düz tavan ya da kubbelidir. Ortada *meydan* denilen ve dervişlerin sema* yapmalarına ayrılan yuvarlak bir alan ile kıblede bir mihrap bulunur. 2. *Türbe*. Semahane içinde ya da bahçede mevlevi şeyhlerinin gömüldükleri yer. 3. *Çilehane*. Dervişlerin manevi yönden arınmaları ve kendilerini tarikatın güçlüklerine hazırlamaları için yalnız başlarına kaldıkları, ibadet ve riyazetle uğraştıkları yer. (→ ÇİLE.) 4. *Hücre*. Dervişlerin birkaç kişilik gruplar halinde yattıkları oda. 5. *Selamlık*. Şeyhin kaldığı ve konukları kabul ettiği bölüm. 6. *Harem*. Şeyh ve ailesinin oturdukları konut. 7. *Mutfak (matbah) ve kiler*. Dervişlerin yemeklerinin pişirildiği, erzakın konulduğu yer.

Büyük Larousse

Mevlana türbesi ve mevlevi dergâhı külliyesi'nden bir görünüm
Konya

8. *Meşkhane*. Yeni dervişlerin sema öğrenimi gördükleri, döşemelerinde iri çiviler çakılı büyük oda.

Mevlevi tekkelerinin en büyüğü, tarikatın merkezi sayılan Konya'daki mevlevihanedir. Bundan sonra İstanbul, Manisa, Gelibolu ve Edirne'dekiler gelir. İstanbul'un başlıca mevlevihaneleri, bulundukları semtlerin adlarıyla anılan Kulekapısı (Galata), Yenikapı, Kasımpaşa, Beşiktaş, Bahariye ve Üsküdar mevlevihaneleridir. Ayrıca Ankara, Kayseri, Bağdat, Mısır ile Rumeli (Balkanlar) ve Anadolu'nun başka yerleşim merkezlerinde de mevlevihaneler vardır. Mevlevihanelerin büyüklerine "âsitâne", küçüklerine "zaviye" denir.

MEVLEVİLİK ya da **MEVLEVİYE** a. Tasav. Adını Mevlana* Celalettin Rumi'den alan tarikat.
—ANSİKL. Mevlana'nın (1207-1273) sağlığında kurulmuş bulunan bu tarikat, ondan sonra Sultan Velet ve Ulu Arif Çelebi tarafından geliştirilip yayıldı. Bir tarikatın kurulmasına yol açan şeyh ve müritlerin varlığı, müritlerin belli bir töreye göre eğitilmeleri, tarikatın yayılması için yetiştirilmesi ve tarikat adabı, mevlevilik tarikatının Mevlana döneminde kurulmuş olduğunu gösterir. Tarikatın temel öğelerinden biri olan ve başka tarikatlarda bulunmayan sema* töreni de ilkel biçimde de olsa Mevlana döneminde vardı. Mevlana, müritlerinin hepsini kendisi yetiştirdi. Şemsettin* Muhammet Tebrizi ile tanıştıktan sonra bir süre bu işi tamamen bıraktı ve bu nedenle müritleri ile ailesinin Şemsettin'e düşman kesilmelerine neden oldu. Şemsettin'in ölümünden sonra Mevlana, müritlerinin eğitimini Selahattin Zerkup ve Hüsamettin Çelebi'ye bıraktı. Aynı dönemde hemen bütün tarikatların temel öğelerinden olan zikre de yer verildi. Mevlana'nın ölümünden sonra sema ayini, oğlu Sultan Velet tarafından belirli kurallar içinde yürütülen bir tören durumuna getirildiği gibi, mevlevi olabilmek için gereken koşul ve kurallar da saptandı. Tüm canlı ve cansızlara karşı sevgi ve saygı gösterme temeline dayanan mevleviliğe girmek, Mevlana döneminde Mevlana tarafından mürit adayının saç, sakal, bıyık, kaşlarından ya da iki kaş arasından birkaç tel kıl kesilmesiyle gerçekleşirdi. Mevlana'dan sonra tarikata giriş daha ayrıntılı ve zor kurallara bağlandı.

mevlevi
Atatürk kitaplığı, İstanbul

Mevleviliğe girişin ilk aşaması muhipliktir. Muhip olmak isteyen mevlevi şeyhine başvurur. Şeyh kabul ederse gasl ederek ve aptes alarak belirlenen günde şeyhe gelir. Başında bir sikke (mevlevi külahı) bulunur, huzuruna girerek başını şeyhin dizine koyar, şeyh müride sikkesini giydi-

rip tekbir getirir, ikisi birlikte fatiha okuduktan sonra birbirlerinin ellerini öperler (mevlevilikte buna "görüşmek" denir). Bu törenin ardından "nevniyaz" adını da alan muhip, tarikat adabını öğrenmesi için dergâhtaki dedelerden birinin yanına verilir ve ondan tarikat adabıyla birlikte sema öğrenmeye başlar; mukabele günleri dergâha gider, sema giysilerini giyerek mukabele törenine katılır. Dervişliğe ikrar veren muhibbin, kendisini salt tarikata adaması gerekir. Bir post üstünde üç gün oturduktan sonra kazancı dedeye götürülür ve onun yanında on sekiz gün ayakçılık hizmeti yapar, sonra da kazancı dede onu aşçı dedeye götürür. Burada muhibbe mutfak tennuresi giydirilir ve hizmet belirtisi olarak bir elifi nemed (yün kuşak) verildikten sonra yeniden kazancı dedeye teslim edilir ve bin bir gün süren çileyi mutfak ve pazar hizmetleri yapıp (matbah canı) tamamlar. Bunun ardından hücrede on sekiz günlük bir sınama çilesi çeker; bütün bu işler bittikten sonra bir hücre sahibi olarak, "dede" unvanını alır.

Mevleviliği Konya'da Mevlana'nın soyundan gelen Çelebiler, başka yerlerde ise şeyhler temsil ederlerdi. Şeyhler, dervişlik süresi bitenler arasından seçilirlerdi. Şeyhler, tarikatı yaymak amacıyla bir başkasına halifelik görevi verdikleri gibi onları şeyhi bulunmayan bir tekkeye şeyh olarak atayabilirlerdi.

Haririzade Kemalettin Efendi, *Tibyanü vesail il-hakayık* adlı yapıtında mevlevilik tarikat silsilesini Hz. Muhammet'ten başlayarak şöyle gösterir: Halife Ali, Hasanı Basri, Habip Acemi, Davut Tai, Maruf Kerhi, Seri Sakati, Cüneydi Bağdadi, Ebubekir Şibli, Muhammet Züccac, Ebubekir Nessac, Ahmet Hatibi, Bahaettin Velet, Seyit Burhanettin Tirmizi, Mevlana Celalettin Rumi.

XIII. yy.'ın sonlarıyla bütün XIV. yy. boşunca Anadolu'da büyük önem kazanan mevlevilik, başta Mevlana'nın yapıtı *Mesnevi* olmak üzere çeşitli edebiyat yapıtlarının da etkisiyle bütün osmanlı sınırları içinde yayıldığı gibi farsça konuşulan yörelerde ve birçok arap kentinde de kendisine yandaş buldu. İlk zamanlar tarikatı daha çok soylular, beyler, devlet adamları vb. benimserken özellikle torunu Ulu Arif Çelebi'nin çabasıyla mevlevilik halk arasında da büyük ilgi gördü. Tarikat önde gelenlerinin yanı sıra beyler, paşalar ve padişahlar da tekkeler kurdular.

Mevlevilik erkân ve adabının tam olarak oluşmasıyla birlikte bu tarikat XVI. yy.'dan başlayarak bir "aydınlar tarikatı" niteliğine büründü. Halktan çok, soylular, vezirler, hükümet önde gelenleri, bilginler hatta son zamanlarda Selim III, Mahmut II, Abdülmecit gibi padişahlar mevleviliğe girdiler. Mevlevilerin siyasal çatışma ve çekişmelerde genellikle yansız davranmaları tarikatın önemli sayılacak bir siyasal baskıya uğramasını önlediği gibi etkisinin artmasına da yol açtı.

Tarikatın temel ilkesi vahdet-i vücut (varlık birliği) sonucunda oluşan sevgi ve saygıdır. Mevlevi, evrende ne varsa hepsinin bir "canı" olduğunu varsayar, bu nedenle de bunları incitmemeye çalışır. O kadar ki, canını incitmemek kaygısıyla döşemeye bile yavaş basmaya çalışır. Mevleviler, nazik ve zarif olmak ve insan sevgisi konularında birleşmekle birlikte, şeriata bağlı olanlarla şeriat sınırlarını aşanlar olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Şeriata bağlı olanlar genellikle Sultan Velet kolundan gelenlerdir ve softalıkları ile tanınırlar. Öteki grubu ise, daha çok melamiliğin etkisi altında kalan, kalenderiliği benimseyen Şems yandaşları oluşturur.

Genellikle bağnazlıktan uzak, hoşgörülü ve insan sevgisiyle dolu bir görüşü temsil etmesi, özgün bir müzik ve edebiyatın doğmasını sağlaması bakımından mevleviliğin olumlu yanının ağır bastığı öne sürülür. Kabalığa karşı inceliği, kin ve kırgınlığa karşılık acıma ve bağışlamayı yeğleyen mevleviler arasında, bu duyguları anlatmak için kendilerine özgü bir konuşma biçimi, dil ve deyimleri doğmuştur: *cümbüşlenmek* (içmek), aşk û niyaz etmek (selam vermek), *dem görmek* (içki içmek) vb. (→ Kayn.)

—Müz. Mevlevilikte müzik, tarikatın iki ana öğesinden biridir (öbürü sema). Dinsel türk müziğinin, "tasavvuf (ya da tekke) müziği" diye adlandırılan alt bölümünün en gelişmiş dalı olan mevlevi müziği, büyük ölçüde, teksesli ve çalgı eşlikli bir koro müziğidir. Başlıca form, *mevleviayini'* dir. Dindışı müziğin tüm makamları kullanılmıştır. En çok kullanılan usuller devrikebir, devrirevan, evfer, aksaksemai, ağır düyek ve yürüksemaidir. Mevlevi müziği, *mutrip* denilen ses ve çalgı topluluğu tarafından icra edilir. Ayine sesiyle katılanlara *ayinhan* denir. Başlıca çalgılar ney, kudüm ve haliledir. Bunlara XIX. yy.'ın sonunda kemençe, kanun ve tanbur da katılmıştır. Neyzenbaşı yalnız ney grubunun değil, tüm mutribbin başıydı. Mevlevi ayini, ayinhanlardan biri olan naathanın okuduğu *Naat-ı Mevlana* ile başlar (Mevlana Celalettin Rumi'nin Hz. Muhammet'i öven bu şiirini Itri, usulsüz olarak [ya da usulsüz gibi] bestelemiştir; daha sonra, repertuvardaki yaklaşık 50 mevleviayininden biri icra edilirdi).

Mevlevihaneler, özellikle XVIII. ve XIX. yy.'larda, birçok büyük müzikçinin yetiştiği ya da ders verdiği çok canlı birer müzik merkeziydi. Itri, İsmail Dede Efendi, Zekâi Dede Efendi gibi bestecilerin mevlevi müziğine önemli katkıları olmuştur. (→ MEVLEVİAYİNİ ve SEMA.)

MEVLEVİYET a. (ar. *mevlevî* ve *-iyyet'* ten *mevleviyyet*). *Esk.* **1.** Mollalık. **—2.** Mevlevilik. **—3.** Müderrislikten sonraki ilmiye rütbesi.

—Kur. tar. Mollanın kadılık ettiği bölge. (→ KADI.)

MEVLİT a. (ar. *mevlûd*, yeni doğmuş' tan). **1.** Hz. Muhammet'in yaşamını ve erdemlerini anlatan manzum yapıt, özellikle de Süleyman Çelebi'nin yapıtı. (Bk. *ansikl.* böl. Ed.) **—2.** Bu yapıtın okunduğu dinsel tören. ‖ *Mevlit okutmak*, ölenin ardından ya da doğum, sünnet, ev alma vb. nedenlerle komşu ve akrabaları davet ederek evde ya da camide mevlit okuttur-mak. (Bk. *ansikl.* böl. Folk. ve İsl.)

—Din ve Müz. Dinsel türk müziğinde bir doğaçlama türü. (Süleyman Çelebi'nin *Mevlit*'inden birkaç bahrin okunması biçimindedir. Her bahir, başka bir mevlithan tarafından okunur. Başta Kuran'dan bir bölüm yer alır, bahir aralarına çeşitli dualar ya da ilahiler serpiştirilir, uzun bir duayla sona erer.

XVII. ve XVIII. yy.'larda kimi besteciler *Mevlit*'i kısmen ya da tümüyle bestelemişlerse de bunlar XIX. yy.'a bile ulaşamamıştır. Yine de, bu eski bestelerden kimi kalıntılar yaşamaktadır.

Kemal Batanay'ın 600 beyti kapsayan *Mevlit* bestesi yaygınlaşamamıştır.)

—Folk. ve İsl. *Mevlit şekeri*, mevlit okutanın, mevlit dinleyenlere dağıttığı külah içine konmuş şeker. (Külahın içinde küçük şekerlemeler, lokum ve akide şekeri bulunur. Mevlit, ölüm nedeniyle okutulmuşsa, şekerleri yerken fatiha okunur.)

—İsl. Hz. Muhammet'in doğum yıldönümü, kandil, kadir gecesi, doğum, sünnet düğünü, ölüm vb. dolayısıyla müslümanlarca düzenlenen tören (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mevlit kandili*, Hz. Muhammet'in doğum gecesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kur. tar. *Mevlit alayı*, Osmanlılar'da Hz. Muhammet'in doğum günü olarak kabul edilen rebiülevvel ayının 12'sinde düzenlenen tören. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. Hz. Muhammet'in doğumunu konu edinen mevlit türündeki yapıtların en eskisi ve en tanınmışı Süleyman Çelebi'nin *Vesilet ün-necat*'ıdır. Arnavutçaya (Ülgünlü Hafız Ali Rıza, 1878), boşnakçaya (Benakşikli Hafız Salih, 1893 -1894), kürtçeye (Kürdizade Ahmet Ramiz) vb. çevirileri bulunan bu yapıt manzum olarak ingilizceye de çevrilmiştir (F. Lyman Mac-Callum, 1943). Süleyman Çelebi'nin yapıtında Âşık Paşa'nın *Garipname*'si, Erzurumlu Darir'in *Siyer ün-nebevi*'si gibi daha önceki bazı kaynakların etkileri görülür. Çok sevilen ve mevlit törenlerinde sürekli olarak okunan bu yapıta başka mevlitlerden bölümler eklenmiştir. Örneğin Merhaba* bahri Ahmet adlı şairin mevlidinin bir bölümüdür. Basılmış mevlit metinleri içinde yer alan Vefat-ı Fatma, Hikâye-i geyik vb. gibi bölümler de bu eklenmiş parçalar arasındadır. Ahmet Mürşidi, Behişti, Bekai, Hamdullah Hamdi, Lamii, Nahifi, Şahidi, Zati vb. tarafından yazılmış mevlitlerin sayısının 63'ü bulduğu saptanmıştır.

—Folk. Mevlit okutmak, dinsel bir gerek olmamakla birlikte Anadolu'nun hemen her yöresinde yaygın bir gelenektir. Ölüm nedeniyle ölümden kırk gün sonra, elli ikinci gün ya da ölümün yıldönümlerinde mevlit okutulur. Mevlit okutulacağı gün akraba ve komşulara önceden bildirilir. Camide okutturulacaksa mevlide cemaat de katılır. Evde yapılıyorsa mevlitten sonra gelenlere şerbet, çay, kurabiye vb. ikram edilir, tütsü yakılır, ellerine gülsuyu dökülür, mevlit şekeri verilir. Mevlidi okuyan hocaya ev sahibinin yanı sıra mevlide katılanlar da armağan ya da para verirler.

—İsl. Arapça olan bu sözcük, doğum, doğum yeri ve günü anlamlarını birlikte içerir. Bu nedenle Hz. Muhammet'in doğum olayına, gününe, bu olay dolayısıyla düzenlenen törene ve bu tören sırasında okunan manzum yapıta *Mevlid ün-Nebi* (Peygamber mevlidi) ya da kısaca *mevlit* denir.

Mekke'de Hz. Muhammet'in doğduğu ev giderek önem kazandı; Harunnurreşit' in annesi (öl. 790) evi mescit durumuna getirdi. Hz. Muhammet'in doğum günü kabul edilen rebiülevvel ayının 11. - 12. gecesi yaklaştığında burası ziyarete açılarak dinsel törenler düzenlendi ve mevlit kandili olan 12. günün gecesi yine dinsel törenlerle kutlandı.

Mekke dışında mevlit töreni ilk kez Mısır'da Fatımiler döneminde (969-1171) başladı. Sünni müslümanlarda ise ilk mevlit töreni Erbil Atabeyi Muzaferettin Gökbörü (öl. 1232) tarafından başlatıldı. Bu uygulama daha sonra Kuzey Afrika, İspanya, Hindistan gibi öteki islam ülkelerine de yayıldı.

Osmanlılar'da mevlit törenleri Murat III döneminde (1574-1595) uygulama alanına konuldu ve halk arasında geniş bir ilgi uyandırdı. Mevlit uygulaması *Mevlit* alayı* adıyla resmi devlet törenleri arasında da yer aldı. Günümüzde tüm islam ülkelerinde Hz. Muhammet'in doğum yıldönümü mevlit törenleriyle kutlanır.

Abdi, Ahmedi, Behişti, Hafi, Hamdi, Halil, Hocaoğlu, Ragıp, Rafet, Sinanoğlu, Şehidi, Şemsi, Yahya gibi çok sayıda türk şairi mevlit türünde yapıtlar yazmışsalar da bunlardan hiçbiri Süleyman Çelebi'nin halk arasında *Mevlit* adıyla tanınan *Vesilet* ün-necat*'ı kadar ün kazanmadı. Yapıt, arapça, farsça, yunanca ve arnavutçaya da çevrildi. Günümüzde Türkiye'de tüm mevlitlerde Süleyman Çelebi'nin, adı anılan yapıtı okunur.

• *Mevlit kandili*. Hicri takvimde rebiülevvel ayının 11'ini 12'sine bağlayan gece, "mevlit kandili"dir. Bu kutsal gecede camiler ve mescitler kandillerle aydınlatılır, süslenir, mevlit törenleri düzenlenir; camilerde ve evlerde mevlit okunur, dua edilir; sık sık Hz. Muhammet'e salat ve selam getirilerek Hz. Peygamber'den şefaatçı olması istenir. Ayrıca evlerde helva ve şerbet yapılarak dağıtılır ve çarşılarda kandil simitleri satılır.

—Kur. tar. Tören, önceleri Ayasofya camisi'nde, Sultanahmet camisi tamamlandıktan (1616) sonra da, bu camide yapılırdı. Bütün devlet önde gelenlerinin katıldığı törende padişah da hazır bulunur ve okunan mevlidi hünkâr mahfilinden dinlerdi. Her yıl Mekke emirinin yolladığı mektup,

reisülküttap tarafından mevlidin bitmesinden sonra padişaha okunurdu. Tören dolayısıyla mevlithanlara hilat giydirilir ve çeşitli atiyeler verilirdi.

MEVLİT İHSANİ, soyadı Şafak, türk halk şairi (Bardız, Sarıkamış, 1928). İlkokul ikinci sınıftayken elinde patlayan dinamit yüzünden gözlerini kaybetti. Bundan sonra hızla çalıştı, saz çalmayı öğrendi. Duru bir dille doğayı anlatan, sevgi, gurbet, yalnızlık konularını işleyen şiirleriyle tanındı. (→ Kayn.)

MEVLİTHAN a. (ar. *mevlid* ve fars. *hān*'dan *mevlid-hān*). Mevlit okuyan kimse.

MEVLUT sıf. ve a. (ar. *vilādet*'ten *mevlūd*). *Esk.* Yeni doğmuş çocuk için kullanılır.

◆ a. Mevlit.

MEVLUT YILDIRIM → YILDIRIM (Mevlut).

MEVRİD a. (ar. *vürūd*'dan *mevrid*). *Esk.* Varılacak yer, ulaşılacak nokta.

MEVRUS sıf. (ar. *veraset*'ten *mevrūs*). *Esk.* **1.** Miras olarak kalmış olan: *"Devr-i istibdadın o karmakarışık idaresinden mevrus yığın yığın mesâil..."* (İsmail Suphi, XIX. yy.). **—2.** Ana babadan geçmiş olan, kalıtsal.

MEVRUT sıf. (ar. *vürūd*'dan *mevrūd*). *Esk.* Gelen, gelmiş olan.

◆ a. Postaneye gelen mektup ve eşya.

MEVSIK a. (ar. *vusūk*'tan *mevsık*). *Esk.* Sözleşme, yemin.

MEVSİL a. (ar. *vaşl*'den *mevsil*). *Esk.* **1.** Kavşak. **—2.** Kavuşma, buluşma yeri. **—3.** Ulaşan, kavuşan: *"Bu geçit ikinci ve yine gayet vakur ve latif bir kapıya mevsildir"* (Süleyman Nazif).

MEVSİM a. (ar. *mevsim*). **1.** Yılın, ılım noktaları ve gündönümleriyle ayrılan dört bölümünden her biri. (Bk. *ansikl.* böl. Gökbil.) **—2.** İklim, atmosfer koşulları açısından ele alınan yılın bu bölümlerinden herhangi birine uygun doğa olayları: *Mevsim uzun sürdü.* **—3.** Yıl içinde kimi atmosfer olaylarıyla belirlenen dönem: *Yağmur mevsimi. Kurak mevsim.* **—4.** Yıl içinde kimi toprak ürünlerinin ortaya çıkıp olgunlaştığı, kimi tarımsal çalışmaların alışılagelmiş bir biçimde yapıldığı, belli bir bölgede yaşayan hayvanların kimi özelliklerinin ortaya çıktığı dönem: *Çilek mevsimi. Ekin mevsimi. Zeytin mevsimi. Yavrulama mevsimi.* **—5.** Yıl içinde belli aralıklarla yinelenen etkinlikler dönemi; sezon: *Tiyatro mevsimi eylülde başlıyor. Av mevsimi. Turizm mevsimi.* **—6.** Belli bir kesim için yıl içinde etkinliğin genellikle en üst düzeye eriştiği zaman ve bu etkinlikten elde edilen sonuçlar: *Bu bölgenin turizmcileri için mevsim mayısta başlar, ekimde biter. Tekstil ürünü ihraç edenler için kötü bir mevsim oldu. Bu aylar ticarette ölü mevsimdir.* **—7.** *Mevsim sonu ucuzluğu,* mevsimin bitmesi nedeniyle o mevsime ait giysi modellerinde uygulanan fiyat indirimi.

—*Esk. Mevsim-i bahar,* ilkbahar. ‖ *Mevsim-i baran,* yağmur mevsimi. ‖ *Mevsim-i harif,* sonbahar. ‖ *Mevsim-i sayf,* yaz. ‖ *Mevsim-i sifad,* hayvanların çiftleşme zamanı. ‖ *Mevsim-i şita,* kış: *"Mevsim-i şitâda İranîleri fırsat düşürdükçe izac etmek için..."* (Ahmet Mithat, XIX. yy.).

—Coğ. *Mevsim rüzgârları* → MUSON.

—İkt. *Ölü mevsim,* bir ticaret, bir sanayi vb. alanlarda etkinliğin çok zayıf olduğu dönem.

—İstat. *Mevsim etkisinden arındırma,* gözlenen iktisadi olaylardan mevsim bileşenini ayıklamak üzere bir zaman serisine uygulanan istatistik işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mevsim profili,* üç aylık ya da aylık bir indeksi, mevsimlik dalgalanmalardan arındırmaya yarayan, bir yıllık 4 ya da 12 katsayının tümü.

—Zool. *Üreme mevsimi,* yılın, çiftleşme öncesinde kur yapma törenlerinin ve çiftleşmelerin gerçekleştiği dönemi. (Mevsim farklılıkları olan yörelerde yaşayan memelilerde ve kuşlarda, üreme mevsimi genellikle ilkbaharda, bazen de sonbaharın başındadır.)

—Zootekn. *Mevsim dışı üretim,* memeli hayvanların, özellikle koyunların normal çiftleşme mevsimi dışında doğurmasını sağlama yöntemi (özellikle yoğun koyun üretiminde makbul bir yöntemdir).

—ANSİKL. Gökbil. İnsanlar, çok eskiden, ortalama sıcaklık değişimlerine göre yılı mevsimlere bölmüşlerdi. Hintliler'in, Araplar'ın, sonra Yunanlılar'ın yılı ilkbahar, yaz ve kış olmak üzere üç mevsime ayırmalarına karşın, Kuzey halklarına göre yalnız iki mevsim vardı: yaz ve kış. Varro tarafından ortaya atılan sekiz mevsimlik garip bir sistem göz önüne alınmazsa, sonbaharı, ilk defa mevsimler arasına katan Yunanlılar'dır; daha sonra, Romalılar ve Galyalılar da bu sistemi benimsemiş ve kullanmışlardır.

Ortalama sıcaklığın bağlı olduğu temel öğe, Güneş'in gündüz boyunca ufkun üzerinde çıktığı yükseklikti. Demek ki, böylece iki ılım* noktası anı (φ, bulunulan yerin enlemi olmak üzere, Güneş'in meridyen yüksekliği $90° - \varphi$'ye eşit) ile iki gündönümü anını (ε açısı, ekvator ve tutulum düzlemleri arasındaki açı olmak üzere, Güneş'in meridyen yüksekliği $90° - \varphi + \varepsilon$ ve $90° - \varphi - \varepsilon$'a eşit) mevsimlerin başlangıcı olarak kabul etmek mantıklıdır.

Yer'in yörüngesi çembersel ve bu yörünge üzerindeki hızı düzgün olsaydı bütün mevsimlerin süresi bir olacaktı. Ama bu yörünge eliptik olduğuna ve büyük ekseni, kendi düzlemi içinde döndüğüne göre, büyük eksenin doğru yönde dönmesinin ve devinim* etkisi altındaki ılım noktalan çizgisinin ters yönde dönmesinin etkisiyle. Yerberi* boylamı yılda yaklaşık 1′ artar.

Yerberinin boylamı bugün yaklaşık 102° 39′′'dır. Buradan, mevsimlerin tanımı ve süresi için, aşağıdaki değerler elde edilir:

Mevsimler (Kuzey yarıküre)	*Bugünkü süre*
1. İlkbahar	92 g 19 sa
2. Yaz	93 g 23 sa
3. Sonbahar	89 g 13 sa
4. Kış	89 g 0 sa

En uzun mevsimin kış olduğu Güney yarıküre'deki bölgeler için bu veriler tersine çevrilmelidir; bu yüzden de Güney yarıküre, ortalama olarak, Kuzey yarıküre'den biraz daha az sıcaktır.

mevsim sürelerinin eşitsizliği (Kuzey yarıküre için)

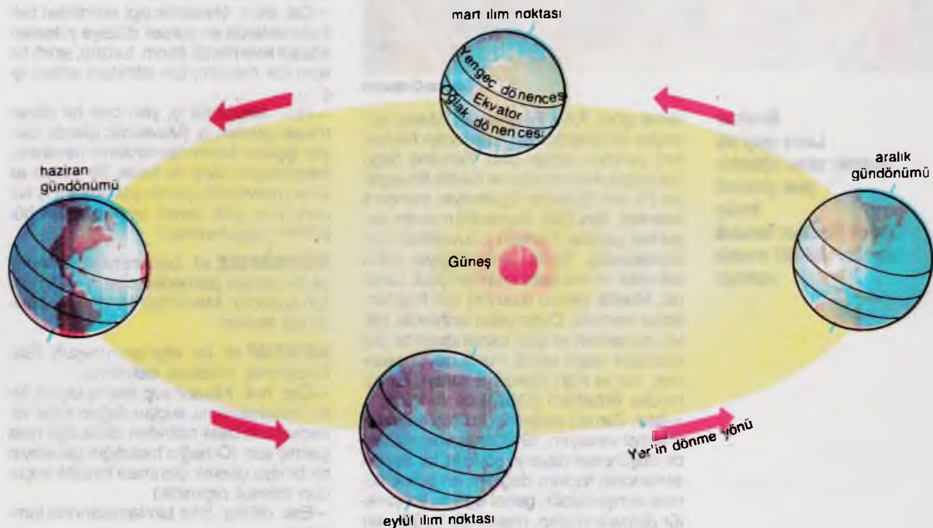
Yerberinin, ilkbahar noktasına göre hareketinden dolayı, mevsimlerin süresi yavaş bir değişikliğe uğrar. İ.S. 1250 yılında, yerberi noktası kış gündönümüyle çakışıyordu. Sonbahar süresiyle kışınki, ilkbahar süresiyle de yazınki eşitti. Yaklaşık 4 500 yıl içinde, yerberi noktası ilkbahar noktasıyla çakışacak ve bunun sonucunda da; ilkbahar ile kışın, yaz ile sonbaharın süreleri eşitlenecektir.

Kutup dairesinin ötesinde bulunan bölgelerde, Güneş, art arda altı ay ufkun üzerinde, altı ay da ufkun altında kalır.

Yörüngenin dışmerkezliği nedeniyle Yer-Güneş uzaklıklarında ortaya çıkan küçük farklar, pratik olarak ortalama sıcaklıkları etkilemez (Yer'in Güneş'ten en uzak olduğu süre kuzey yazı sırasındadır).

Mevsimlerin mekanizması, dönme ekseni yörünge düzlemine dik olmayan tüm gezegenlerde aynıdır; gezegen yörüngesinin dışmerkezliği ne kadar küçük olursa, bu mevsimlerin süresi de o kadar birbirine yakındır.

—İkonogr. Ovidius'a göre, Mevsimler, kendilerine eşlik eden Saatler, Günler, Aylar, Yıl ve Yüzyıllarla birlikte Güneş'in tahtının yanında yer alırlar. Antikçağ mozaiklerinde, mevsimler, ortasında Dionysos ya da Güneş arabası figürü bulunan bir mekânın dört köşesinde yer alan ve başlarında sırasıyla çiçek, buğday başağı, asmadalı ve kuru dallardan birer taç taşıyan dört insan büstüyle temsil edilirlerdi. Yunan-latin panteonunun bazı tanrıları, mevsimlerle ilişkiliydi: Flora, Ceres, Bacchus ve Saturnus. Ortaçağ tezhipçileri ve heykeltıraşları, aylarla* ilgili işleri göstermeyi tercih ettiler. Alegori, Botticelli'de (*İlkbahar,* Uffizi), daha sonra Romanelli'de (Louvre'daki Mevsimler salonu'nun kubbesi) ve Versailles parkının güneş mitiyle ilgili heykellerinde (Mevsim tanrılarıyla dekorlandırılmış 4 havuz: Le Brun'ün model-

Yılın mevsimlere bölünmesi Yer'in dönme ekseninin Güneş'in çevresindeki ötelenme düzlemine göre eğiminden (23° 26′) kaynaklanır. Kutuplar ekseni, yıl boyunca uzayda sabit bir doğrultuyu koruduğundan Güneş kimi kez Kuzey kutbu'nu, kimi kez de Güney kutbu'nu aydınlatır ve yerkürenin farklı noktalarında günün süresi değişir. Haziran gündönümünde Güneş, Yengeç dönencesinin başucu noktasından geçer ve en uzun günler Kuzey yarıküre'de yaşanır; aralık gündönümünde Güneş, Oğlak dönencesinin başucu noktasından geçer ve bu kez en uzun günler Güney yarıküre'de yaşanır. Ilım noktalarında (mart ve eylül) Güneş, tam ekvator düzleminde bulunur ve yerkürenin her noktasında gündüzle gecenin süreleri birbirine eşitlenir.

Lauros-Giraudon

Mevsimler
Louvre sarayı'nda Mevsimler salonu kubbesinin genel görünümü freskler Giovanni Francesco Romanelli tarafından 1655-1657 arasında yapılmıştır

lerine göre, Tuby, Regnaudin, Marsy kardeşler ve Girardon'un kurşundan heykelleri) yeniden ortaya çıktı. Kendine özgü üslubuyla Arcimboldo ve Kadife Bruegel' de (H. van Balen'in figürleriyle manzara resimleri, Yeni Şato, Bayreuth) mevsim alegorileri yaptılar. Poussin (Louvre'daki dört tablosunda), Tevrat simgeciliğiyle yüklü sahneler ve manzara resimleri çizdi. Lancret, Muette şatosu (Louvre) için hoş fanteziler resmetti. Daha yakın tarihlerde, Millet, mevsimleri ve işleri canlandıran bir dizi manzara resmi verdi; Puvis de Chavannes, *Yaz* ve *Kış*'ı (Belediye sarayı, Paris), Hodler *İlkbahar*'ı (Essen) canlandırdı.

—İstat. Zaman serilerinin irdelenmesindeki temel varsayım, 1919'larda öne sürülen bir düşünceye dayanır; şöyle ki, bir zaman serisindeki toplam değişim en çok 4 sürece ayrıştırılabilir; genel eğilim, konjonktür dalgalanmaları, mevsimlik değişimler ve raslantısal dalgalanmalar. Mevsimlik değişimlerin kendisi de önemli üç nitelik gösterir; düzenlilik (dar anlamda periyodik durağanlıktan ayrı), ölçülemeyen öteki süreçlerden ayrılmaya elverişli oluşu, özellikle de iktisadi sistem dışında kalan etkenlerle türemesi; kısa dönemde bunlar zorlayıcı kararlarla ne denetlenebilirler, ne de değiştirilebilirler. Gözlenen istatistiklerden mevsim bileşeninin ayıklanmasını özellikle bu son olgu doğrular.

Bu amaçla iki tür arındırma yöntemi uygulanır. *Bağlanım (regresyon) yöntemleri*'nde, zaman serisindeki sistematik öğenin, serinin değişim aralığı boyunca, zamanın basit fonksiyonlarıyla belirtilebileceği varsayılır. Yöntemin sakıncası, eski gözlemlerin ağırlıklarının korunmasıdır. Ayrıca, mevsimlik hareketlerin raslantısal olmama niteliği ilke olarak öne sürülür. Dolayısıyla, iktisadi zaman serilerinde *doğrusal düzleme* yöntemlerine başvuru daha çok genelleşme eğilimindedir. Gerçekten de, mevsimliliğin zaman boyunca hızlanarak ve raslantısal bir biçimde geliştiğini varsaymak daha uygun olur. Bu duruma göre, en basit düzleme yöntemi, verilerin bir hareketli ortalamasını alarak bunu ortalamaktan oluşur.

Mevsimler *(The Seasons)*, James Thomson'ın ingilizce olarak yazdığı şiir. *Kış* (Winter, 1726), *Yaz* (Summer, 1727), *İlkbahar* (Spring, 1728), *Sonbahar* (Autumn, 1730) adlı dört kitaptan oluşan yapıt, doğrudan doğruya doğadan esinlenilmiş şiire bir dönüş niteliğindedir.

Mevsimler ya da **Dört mevsim** *(Le quattro stagioni)*, Vivaldi'nin yaylılar için dört konçertoluk dizisi. Bestecinin, 1725'e doğru *Il Cimento dell' armonia e dell' invenzione* başlığı altında yayımladığı on iki konçertonun (op. 8) başında yer alan *Mevsimler*'deki her konçertonun, adını taşıdığı mevsime uygun bir tema'sı vardır. Konçertoların başında ya da sayfaların boş yerlerinde bulunan açıklayıcı yazılar, derlemenin betimleyici yönünü belirtir.

MEVSİMLİ be. "Zamansız, yersiz ve gereksiz konuşmak" anlamında kullanılan *mevsimli mevsimsiz konuşmak* deyiminde geçer.

MEVSİMLİK sıf. **1.** Bir mevsimi kapsayan şey için kullanılır: *Evin mevsimlik kirası ne kadar? Mevsimlik ısı değişimleri.* **—2.** İlkbahar ve sonbaharda giyilen elbise ya da onun dikildiği kumaş için kullanılır. **—3.** Yıl içinde sadece belli bir dönem süresince yerine getirilen etkinlik: *Mevsimlik iş. Mevsimlik işçilik.*

◆ be. Bir mevsim için, bir mevsim süresince: *Mevsimlik kiraya verilir.*

—Çal. ekon. *Mevsimlik işçi*, etkinlikleri belli zamanlarda en yüksek düzeye yükselen iktisadi kesimlerde (tarım, turizm), sınırlı bir süre (bir mevsim) için istihdam edilen işçi.

—Huk. *Mevsimlik iş*, yılın belli bir döneminde yapılan iş. (Mevsimlik işlerde çalışan işçilerin kıdem tazminatının hesabına, çalışılmayan süre de katılır. Bir yıldan az süren mevsimlik işlerde çalışanlara İş kanunu'nun yıllık ücretli izinlere ilişkin hükümleri uygulanmaz.)

MEVSİMSİZ sıf. Zamanı iyi seçilmemiş ya da zamanı gelmeden olan, yapılan şey için kullanılır: *Mevsimsiz bir girişim. Mevsimsiz tayinler.*

MEVSUF sıf. (ar. *vaṣf*'tan *mevṣūf*). *Esk.* Nitelenmiş, nitelikleri belirtilmiş.

—Cez. huk. *Mevsuf suç*, işleniş biçimi, failin kişisel durumu, suçtan doğan zarar vb. nedenlerle basit halinden daha ağır hale gelmiş suç. (Örneğin hırsızlığın geceleyin bir binaya girerek işlenmesi hırsızlık suçunun mevsuf biçimidir.)

—Esk. dilbilg. Sıfat tamlamalarında tamlanan.

MEVSUK, -ku sıf. (ar. *vesika*'dan *mevsūḳ*). *Esk.* **1.** Belgeye dayalı, güvenilir, sağlam: *"Zeyno'ya âşık olduğunu mevsuk bir yerden işitmiş olduğunu iddia ederek anlatmıştı"* (H. E. Adıvar) **—2.** *Mevsuk-ül-kelam*, sözüne güvenilir: *"Türkçe ve fransızca şayan-ı vüsûk âsârdan iktibas ettiğim malumata ve mevsûk-ül-kelama erbab-ı vukuftan bizzat vâki olan mesmûâta istinâd..."* (Ali Fuat, XIX. yy.). ‖ *Mevsuk-ül-kelim*, doğru sözlü, sözünü belgeyen.

MEVSUKEN be. (ar. *mevsūk*'tan *mevsūḳen*). *Esk.* Bir belgeye dayanarak, sağlam bir biçimde.

MEVSUL sıf. (ar. *vaṣl*'dan *mevṣūl*). *Esk.* Karışmış, birleşmiş, bir araya getirilmiş.

—Esk. dilbilg. *İsm-i mevsul*, ilgi adılı.

MEVSUM sıf. (ar. *vesm*'den *mevsūm*). *Esk.* **1.** Damgalanmış, işaretlenmiş. **—2.** Adlandırılmış, isim verilmiş.

MEVT a. (ar. *mevt*). *Esk.* **1.** Ölüm: *"Yare nişandır tenine erlerin / Mevt ise son rütbesidir askerin"* (Namık Kemal, XIX. yy.). **—2.** *Mevt-âlud*, ölümle karışık. ‖ *Mevt-i hail*, korkunç ölüm: *"timsal-i hadşe-âveridir mevt-i hâilin"* (Tevfik Fikret). ‖ *Mevt-i müchiz*, çabuk ölüm. ‖ *Mevt-i rahis*, ani, birdenbire gelen ölüm. ‖ *Mevt-i tabii*, doğal ölüm, ecel: *"...diğerleri mevt-i tabiileri ile vefat etmişlerdir"* (İsmail Suphi, XIX. yy.).

—İsl. huk. *Mevt-i hakiki*, gerçek ölüm. ‖ *Mevt-i hükmi*, hayatta olup olmadığı bilinmeyen kayıp bir kişinin ölümüne mahkemece hükmedilmesi.

MEVTA a. (ar *vaṭy*, çiğneme, ezme'den *mevṭa'*). *Esk.* Ayak basılan, çiğnenen yer.

MEVTA a. (ar. *meyyit*'in çoğl. *mevta*, ölüler). *Esk.* Ölü.

MEVTIN ya da **MAVTIN** a. (ar. *vaṭan*' dan *mevṭın*). *Esk.* Yurt olarak seçilip yerleşilen yer: *"Helenler ecdadının ilk mevtını..."* (Mehmet Tevfik).

MEVUT sıf. (ar. *mev'ūd*). *Esk.* **1.** Vaat edilmiş: *"...satırların arasında yorulan gözlerime görünen mevud Aden bunlardı!"* (Ömer Seyfettin). **—2.** Belirli, zamanı belirtilmiş: *Ecel-i mevud* (doğal ölüm).

MEVVAC sıf. (ar. *mevc*'den *mevvāc*). *Esk.* Çok dalgalı: *Bahr-i mevvac* (çok dalgalı deniz).

MEVVAL a. (ar. *mevāliyā*'dan *mevvāl*). Arap halk türküsü biçimlerinden biri.

—ANSİKL. Vasıt halkı tarafından oluşturulup Bağdat halkı tarafından geliştirildi. Bu türkü biçimi adını *Bin bir gece masalları*'nda efendisinin ölümü üzerine kölenin söylediği ağıttaki her bendin sonunda yinelenen *ya mevâliyâ* (ey benim efendilerim) sözcüğünden alır. Aruz vezninin basit kalıplarıyla yazılan ya da söylenen bu türkünün bendlerindeki mısra sayısıyla bunlar arasındaki kafiye biçimleri değişir.

Sözcük, uzun nameli türk halk türküleri için de kullanılmıştır. Sözcükten ayrıca, konuşma dilinde karşısındakini yalan ve boş sözlerle oyalayıp aldatmak anlamına "maval okumak" deyimi türemiştir.

MEVZEK a. Bot. BİTOTU'nun eşanlamlısı.

MEVZİ, -i, -si a. (ar. *mevżi'*). Yer, mahal.

—*Esk.* Bir şey konulan yer.

—Ask. Bir arazinin, orayı savunmakla görevli birlikçe işgal edilmiş ve düzenlenmiş ya da düzenlenmemiş bölümü. ‖ *Mevzi işgal etmek*, bir mevziyi savunmak, bir bölgeyi işgal etmek ve kontrol altında bulundurmak. ‖ *Mevzi savaşı*, karşılıklı güçlerin hemen hemen eşit olduğu ve aralıksız cepheler biçiminde düzenlendiği, belirli bir yerde yapılan savaş türü (*hareket savaşı*'nın karşıtı). ‖ *Batarya mevzisi*, atışlarını gerçekleştirmek amacıyla topçu birliğinin, içinde sürekli yer değiştirdiği arazi. ‖ *Engel mevzisi*, zorunlu bir geçişi önleyen tahkimli ya da tahkimsiz mevzi. ‖ *Geri çekilme mevzisi*, geri çekilme durumunda hızla gerçekleştirilmesi gereken bir işgal için düzenlenmiş savunma mevzisi. ‖ *Savunma mevzisi*, komutanlığın düşmanı durdurmaya karar verdiği mevzi.

MEVZİİ sıf. (ar. *mevżi'* ve *-i*'den *mevżi'i*). *Esk.* Sınırlı, belli bir yere özgü: *Mevzii yağış.*

—Esk. tıp. *Mevzii uyuşturucu*, yerel uyuşturucu.

MEVZİLENDİRME a. Mevzilendirmek eylemi.

MEVZİLENDİRMEK → MEVZİLENMEK.

MEVZİLENMEK gçz. f. Mevzide yerini almak, mevziye girmek.

◆ **mevzilendirmek** ettirg. f. Mevzilenmesini sağlamak.

—Ask. denizc. *Batarya mevzilendirmek*, bir top bataryasına topları ve gerekli personeli yerleştirmek. (Eşanl. BATARYA DONATMAK.)

MEVZU, -u a. (ar. *mevżū'*). **1.** Sözlü ya da yazılı anlatımda üzerinde durulan şey; konu: *Bu mevzuda konuşmak istemiyorum. Romanın mevzuu.* **—2.** *Mevzua girmek*, sözü üzerinde duracağı konuya getirmek: *Başka şeylerden söz ediyor, bir türlü mevzua giremiyor.* **—3.** *Mevzu-ı bahs* → MEVZUBAHİS.

◆ sıf. *Esk.* **1.** Konulmuş olan. **—2.** Geçerli, yürürlükte olan. **—3.** Gerçek olma-

yan, uydurma.
—Huk. *Mevzu hukuk,* yetkili organlarca konmuş yazılı hukuk kurallarından oluşan hukuk. (Yasa, tüzük, yönetmelik vb. kuralları mevzu hukuku oluşturur. Örf ve adet hukuku, mevzu hukukun kapsamı dışında kalır.)
—İsl. *Mevzu hadis,* Hz. Muhammet'in hadisi diye uydurulmuş söz. (→ HADİS.)

MEVZUAT, -tı a. (ar. *mevzu*'nun çoğl. *mevzū'āt*). **1.** Yasa, tüzük, yönetmelik gibi yazılı hukuk kurallarının tümü: *Bu iş mevzuata uygun değil.* **—2.** *Mevzuat hazretleri,* bürokraside işlemlerin uzamasına yol açan kırtasiyecilik için alay yollu söylenir.
—Esk. *Mevzuat-ı beşer,* insanların koyduğu yasalar.
—İkt. tar. İçine ticari mal konulan sandık, teneke çuval vb. ambalaj malzemesi.
—Verg. huk. *Vergi mevzuatı,* vergilere, vergilendirme ve vergi toplama araçlarına ilişkin yasa, tüzük, yönetmelik ve benzerlerinin tümü.

MEVZUBAHİS, -hsi sıf. (ar. *mevzū'* ve *bahs; mevzū'-ı bahs*'ten). **1.** Konuşmaya konu olan, sözü edilen, üzerinde konuşulan şey; sözkonusu. **—2.** *Mevzubahis etmek,* üzerinde durup hakkında söz söylemek.

MEVZULU sıf. Konulu.

MEVZUN sıf. (ar. *vezn*'den *mevzūn*). *Esk.* **1.** Biçimli, oranlı, düzgün: *Mevzun bir vücut.* **—2.** Tartılmış olan. **—3.** Ölçülü, vezinli: *Kelam-ı mevzun* (vezinli söz).
—Ed. Dizeleri hece ya da aruz vezinlerinin kalıplarından birine uyan şiir. (Karşt. SERBEST.)
—Esk. fiz. Ağırlıklı. ‖ *Mevzun rakkas,* ağırlıklı sarkaç.

MEVZUNE a. Nümism. XVIII. ve XIX. yy.'larda, Fas şerifleri tarafından bastırılmış en küçük birimli sikke.
—ANSİKL. Mevzune, önceleri 24 fels ya da çeyrek dirhem değerindeydi. 1882 sikke reformundan sonra 1921'e dek 50 mevzune bir dirheme eşitti. İki, iki buçuk, beş ve onluk üst katlarıyla, yarım ast katı vardı. 1921'den sonra fransız para sistemi gibi, onlu sınıflamaya uygun olarak 100 santim=1 frank=1 dirhem kabul edildi.

MEVZUSUZ sıf. Konusuz.

MEXİCALİ, Meksika'da kent, Kuzey Aşağı Kaliforniya'da, ABD sınırında; 511 000 nüf. (1991). Pamuk. Buğday.

MEXİCANO a. Dilbil. NAHUATL'ın eşanlamlısı.

MEXİCO, Meksika'nın başkenti ve Anáhuac'ın yüksek platolarının birinde, 2 250 m yükseltide bulunan federal yönetim bölümünün merkezi.
• COĞRAFYA. 1930'da kent 200 km²'lik bir alan kaplıyordu ve nüfusu 1 milyondu. 1970'te, yüzölçümü 650 km²'ye, nüfusu 8 350 000'e ulaştı. 1982'de 800 km²'lik bir alana yayılıyor ve 15-17 milyon insanı barındırıyordu. 1990'da ise, bütün kontrol çabalarına karşın, merkezde nüfus 8 236 900 idi. Yerleşim alanındaki 13 636 127 nüfusuyla Mexico, dünyanın en büyük ve en kirli kenti haline gelmişti. Kentteki yüksek doğum oranının yanı sıra kırsal kesimden ve başka kentlerden göç edenler nüfustaki hızlı artışta rol oynamaktadır. Kırsal kesimden gelen göçmenler, 1940-1970 arasında Mexico nüfusundaki artışın % 40'ını sağlamıştır ve akın henüz durmamıştır.
Büyük Mexico yerleşmesi, 2 000 km²'yi aşkın geniş bir kent alanı oluşturmaktadır. Başkentte 10 000 km karayolu ve sokak vardır, ama büyük kentin yayılma hızını izleyebilmek için her yıl 1 200 km daha yol yapmak gerekmektedir. Sayıları iki milyonu aşan, kalabalık saatlerde merkezi kıpırdanamaz hale getiren taşıtların dolaşması sonucu, kent trafiği tıkanma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bununla birlikte, çevre bulvarı altı şeritli ve otoyoldur ve anayollar (Los İnsurgentes, Paseo de la Reforma, Chapultepec caddesi vb.) çok geniş caddelerdir. Birinci hattı

Mexico'dan genel görünüm

Kal Muller-C.E.D.R.İ.

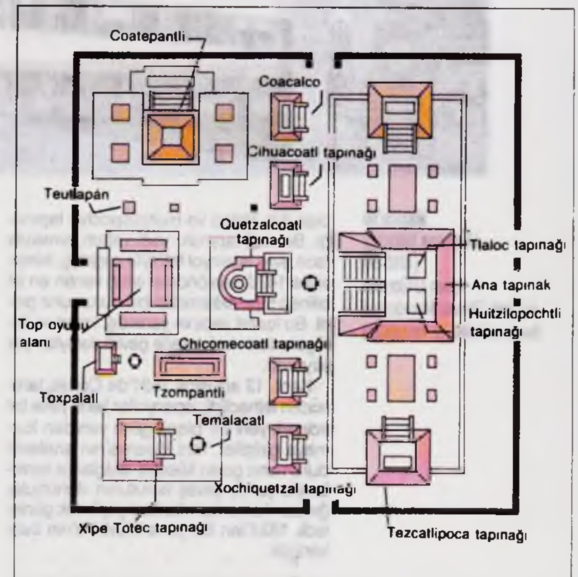
1969'da açılan Mexico metrosu da yetersiz hale gelmiştir.
Federal kamu yatırımlarının yarısı Mexico'ya yapılmaktaysa da, gene de kent sorunlarına çözüm getirilmemektedir. Kentin su gereksinimini karşılamak için, río Lerma'nın yukarı havzasına başvurmak ve kente 200-300 km uzaklıktan su getirmek gerekmektedir. Texcoco'nun kurutulmasından bu yana, ağaçların yok edilmesine bağlı olarak halk, rüzgârların getirdiği tozların yanı sıra bir de tuzlu balçıklara katlanmak zorunda kalmaktadır. Otomobillerin yarattığı hava kirliliği, kentin dumanları, Mexico havzası üzerinde gerçekten kirli bir bulutun oluşmasına yol açmakta, pis suların boşaltılması ve günde 7 000 t çöp toplanması hemen hemen çözülmez sorunlar yaratmaktadır.
Merkezi Zócalo meydanı olan sömürge dönemi kentinin tarihsel beyni (katedral, Sagrario kilisesi, Ulusal saray) yapılan modern konutların tehdidi altındadır. XIX. yy. kenti, Alameda ile Chapultepec arasında tam bir yenilenme içindedir ve cam ve çelikten büyük yapılar yeni-klasik evlerin yerini almaktadır. Lüks konut semtleri (Lomas de Chapultepec, Jardines del Pedregal) giderek yok olan güzelliklerini korumaya çalışmaktadır. Hiç de parlak olmayan toplu konutların yayıldığı geniş alanlar, kentin sanayileşmiş kuzey tepelerine tırmanan küçük halk tipi evlerin sıralandığı alanlar ve özellikle de kentin doğusunda birden bire ortaya çıkan konut semtleri (Netzahualcóyotl, çamurlu dar yollar boyunca yapılmış barakalarında 3 milyona yakın insan barındırır), günümüz kentinin çevre kesimlerinde hem yoksul hem de sefil bir görünüm sergiler.
Bununla birlikte Meksika'daki büro memurlarının % 80'ini, sanayi kesimindeki istihdamın % 50'sini Mexico sağlar. Siyasal ve iktisadi merkezileşme çok büyük olduğundan, kent, GSMH'nın hemen hemen yarısını sağlamaktadır. Yönetimler, karar merkezleri, önemli girişimlerin merkezleri, büyük okullar, sanayiler (makine ve elektrikli gereçler yapımı, kimya vb.) Mexico'nun anakent kesiminde toplanmaktadır.
• TARİH VE ARKEOLOJİ. 1325 (ya da 1345) yılında kurulan kent, Tenochtitlán adıyla Aztek İmparatorluğu'nun başkenti oldu. Bu küçük göl köyü, özellikle Itzcoatl'ın hükümdarlık döneminden (1428 -1440) başlayarak aztek devletinin güçlenmesine bağlı olarak gelişti.
Her birinde dinsel bir merkez bulunan dört mahalleden oluşan kent, büyük bir pazarın kurulduğu Tlatelolco* adasına kadar kanallar boyunca uzanıyordu. Üç yüksek şose kenti kıyıya bağlıyor ve iki su kemeri içme suyunu sağlıyordu; denizkulağı sularının rejimi, büyük sulama çalışmalarıyla düzenlenmişti. İmparatorluğun toprak genişlemesinden doğan refah, baş-

G. Sioen-C.E.D.R.İ.

Eski aztek kenti Tlatelolco'nun bir bölümünde, mimar Mario Pani'nin 1964'te düzenlediği meydan (ortada, Santiago Tlatelolco kilisesi [1609])

Mexico-Tenochtitlán tören merkezi

Mexico katedrali (solda) [XVI.-XVIII. yy.] ve el Sagrario (1749-1768 arasında Lorenzo Rodriguez tarafından yapıldı)

kentin ve komşu devletlerin nüfus artışını körükledi; bazı yazarlara göre bu insan kalabalığı, 1 milyon kişiyi buluyordu. Bu nüfus, ilkin üzerlerine işlenmeye elverişli toprak serilmiş sallarda (yüzenbahçeler) yapılan tarım sayesinde besleniyordu, sonra kaynakları artırmak için çevre bölgelerin üretimine başvuruldu.

Büyük kamusal ya da özel çalışmalar sırasında, eski anakentin, çağdaş kent altında kalan kalıntılarına rastlandı. 1978'de girişilen büyük çalışmalar sırasında Constitución meydanı'nın altında, birçok dinsel yapıyla birlikte Büyük Teocalli (ya da kutsal kent) ortaya çıkarıldı: Tezcatlipoca tapınağı, yuvarlak Quetzalcoatl tapınağı, Güneş tapınağı, Xipe Totec tapınağı, özellikle de bu yapı topluluğunun ana öğesi

J. Bottin

J. Bottin

Mexico'da Ulaştırma bakanlığı (1953-54) [Juan O'Gorman ve José Chávez Morado'nun duvar resimleri ve mozaikleri]

olan ikiz Tlaloc ve Huitzilopochtli tapınağı. Bu dağ tapınak, yedi yapım evresiyle (son evre ispanyol fethiyle çağdaş, ikincisiyse 1428'den önceye aittir) kentin en iyi bilinen tapınaklarından biri durumuna geldi. Bu kutsal yapının yanında, kralın ve ileri gelenlerin bahçelerle çevrili sarayları yer alıyordu.

Kent, 13 ağustos 1521'de Cortés tarafından fethedildi; İspanyollar kenti yerle bir ederek yeni bir plana göre yeniden kurmaya giriştiler. Yeni İspanya'nın anakenti durumuna gelen Mexico, akaçlama kanallarıyla yavaş yavaş kurutulan denizkulağından kazanılan alanlara yayılarak genişledi. 1824'ten bu yana Meksika'nın başkentidir.

• SANAT. Kent, en az XVII. yy.'dan sonraki sömürge dönemi yapıları bakımından zengindir: büyük Zócalo alanındaki katedral (XV.- XVIII. yy.) ve churrigueresco üslupta Sagrario (Lorenzo Rodríguez tarafından 1749'da yapıldı); ince bir işçilikte çalışılmış Guadalupe kilisesi (1695) ve Pocito capellası (Francisco Guerrero y Torres tarafından 1777'de yapıldı); manastırlar, kiliseler, Ulusal saray (kral naiplerinin *tezontle* [şarap tortusu renginde volkanik taş] cepheli eski konutu) ya da Madenler sarayı (Manuel Tolsá'nın 1797'deki yeniklasik başyapıtı) gibi saraylar. XIX. yy.'ın seçmeciliğinden sonra, 1920-1930'dan başlayarak, modern mimarlarla, Rivera, Orozco ve Siqueiros gibi duvar ressamlarıyla bir yenileşme hareketi ortaya çıktı. 1949'da yeni üniversite sitesinin yapımına başlandı; sitenin en ayırtedici yapısı Gustavo Saavedra, Juan Martinez de Velasco ve Juan O'Gorman (üst prizmanın duvarlarını süsleyen mozaikleri de bu sanatçı gerçekleştirmiştir) tarafından yapılan merkez kitaplığıdır. 1964'te mimar Mario Pani, Tlatelolco aztek tören merkezi kalıntılarını da içine alan la plaza de las Tres culturas'ı gerçekleştirdi. Siqueiros kültürel polyforumu 1971'de açıldı. Chapultepec parkı içindeki Antropoloji ulusal müzesi, Pedro Ramírez Vásquez tarafından 1963-64'te tasarlandı. Burada Kolomböncesi dönemden ve yerlilerden kalma olağanüstü koleksiyonlar sergilenmektedir. Mexico'nun önemli müzeleri arasında, Ulusal tarih müzesi, Kral naipliği resim müzesi (eski S. Diego kilisesi içinde), San Carlos akademisi'ni saymak gerekir.

MEXİCO EYALETİ, Orta Meksika'da eyalet, Anáhuac'ta uzanır; 21 461 km^2; 9 815 901 nüf. (1990). Merkezi *Toluca*. K.'de, yüksek yanardağ doruklarının egemen olduğu iç platolar dizisinden oluşur. Güneyde, río de las Balsas'ın kollarınca akaçlanır. Çeşitli tarım ürünlerinin yanı sıra (mısır, kahve, şekerkamışı, meyveler), maden yatakları metalürjinin (alüminyum, çelik) gelişmesini sağlamıştır.

MEXİCO federal yönetim bölümü, Meksika'da arazi, 1857'de kuruldu, Mexico kentinin çevresinde uzanır; 1 479 km^2; 8 236 960 nüf. (1990).

Mexico konferansı, Yalta konferansı'ndan sonra, ABD'nin öncülüğünde Amerika kıtası devletleri arasında toplanan konferans (21 şubat-6 mart 1945); *Chapultepec** antlaşması'nın hazırlanmasıyla sonuçlandı.

MEY a. (fars. *mey*). *Esk.* **1.** Şarap. **—2.** *Mey-alud,* şarapla karışık, şarapla karıştırılmış, şarap katılmış. || *Mey-aşam, mey-har, mey-hare, mey-nuş,* şarap içen. || *Mey-buhtec,* kaynatılmış şarap. || *Mey-dan,* şarap kabı. || *Mey-füruş,* şarap satan; meyhaneci. || *Mey-gûn,* şarap rengi; açık kırmızı. || *Mey-güsar, mey-küsar,* içki masasında oturan her kişi, içki arkadaşı. || *Mey-hane* → MEYHANE. || *Mey-hoş* → MAYHOŞ. || *Mey-keş,* şarap çeken; çok iyi içen, ayyaş, akşamcı. || *Mey-perest,* şaraba tapan; ayyaş. || *Mey-zede,* sarhoş, sarhoş olmuş. || *Mey-i aşk,* aşk şarabı. || *Mey-i bi-gış,* hilesiz, saf, katıksız, şarap. || *Mey-i gül-fam, mey-i gül-gûn,* gül renkli şarap; kırmızı şarap. || *Mey-i hoş-güver,* lezzetli şarap. || *Mey-i nab,* saf ve olgunlaşmış şarap. || *Mey-i yakut-reng,* yakut renkli, kırmızı şarap.

—ANSİKL. Ed. Divan edebiyatında en çok sözü edilen içki türüdür. Onun katıksız şarap olduğu, rengiyle kırmızı gülü, sevgilinin dudağını ve yanağını andırdığı anlatılır. Ancak öteki içkilerin de bu adla adlandırıldığı görülür. İçeriği genellikle aşk ve içki olan gazel* türünde, kasidelerin tegazzül* bölümünde, içki sunucusu saki*ye seslenerek içkiden söz eden sakiname*lerde geniş yer tutar. Meyden söz edilirken öteki içkiler, bezm, kadeh, saki, meyhane, rint gibi kavramlar ve bunlara verilen öteki adlar da anılır. Dünyanın geçiciliği, zamanın mey içilerek değerlendirilebileceği çok işlenmiş bir konudur. Meyin mecaz anlamı ise, tanrısal aşktır. Meyin özelliklerini anlatan, onu öven şairler (örn. Revani [öl. 1524], *İşretname*), sonunda sözü bu tasavvufi anlama getirir; daha önce anlattıklarından dolayı Tanrı'nın kendisini bağışlamasını diler.

MEY a. Müz. Türk halk müziğinde üflemeli bir çalgı. (Gövde ve sipsiden oluşur. Üzerinde, parmaklarla kapatılıp açılan deliklerin bulunduğu silindirik gövdesi tahtadan ya da kamıştandır. Pes ve koyun melemesini andıran bir sesi vardır. Ses alanı bir oktav kadardır. Türkiye'de daha çok Kars ve Erzurum yöresinde yaygındır. Özbek ve Azeri Türkleri'nin de buna benzer çalgıları vardır.)

MEY a. (ar. *mey*ʿ). *Esk.* Eriyip akma.

MEY (Lev Aleksandroviç), rus şair (Moskova 1822-Petersburg 1862). Dramlar yazdı (*Tsarskaya Nevesta,* 1849; *Ekspeditsiya İgorya,* 1850) ve şiir çevirileri (Theokritos, Byron, Goethe, Hugo) yaptı.

MEYA a. (ar. *mey*ʿ*a*). *Esk.* **1.** Bir şeyin tazelik, turfandalık zamanı. **—2.** Yere dökülen sıvının akması.
—Esk. bot. Günlük ağacı.

MEYADİN çoğl. a. (ar. *meydan*'ın çoğl. *meyādin*). *Esk.* Meydanlar: *Meyadin-i harb* (savaş meydanları).

MEYAL → HAYAL* MEYAL.

MEYAMİN çoğl. a. (ar. *meymun*'un çoğl. *meyāmin*). *Esk.* Uğurlular, bereketliler, kutlular.

MEYAN ya da **MİYAN** a. (fars. *miyān*). *Esk.* **1.** Orta, ara: *"Cemâdat meyanından da intihap olunabilir"* (F. Köprülü). **—2.** Aralık, ara. **—3.** Bel, bedenin göğüs ve karın arasındaki bölümü. **—4.** *Bu meyanda,* bu arada: *Bu meyanda ingilizceyi de öğrenip Amerika'ya gitmeyi başararak...* **—5.** *Miyan-bala, miyan-kad,* orta boylu. || *Miyan-bend,* bel saran; kuşak. || *Miyan-beste,* bel bağlamış, işe hazır. || *Miyan-der,* aracı, meydancı. || *Miyan-deri,* aracılık. || *Miyan-ger* → MİYANGER. || *Miyan-ser,* yarısı değerli taşlarla süslü taç. || *Miyan-sera,* ev avlusu. || *Miyan-ı gürft ü gu,* dedikodu arasında.

—Müz. Türk müziğinde sözlü formların genellikle üçüncü bölümü. (Meyan uzak makam geçkilerinin [kimi zaman usul değişmelerinin de] yapıldığı ve melodik hareketin, nakarata bağlandığı bölümdür. Gerçek anlamda nakaratın bulunmadığı doğaçlamalarda meyan, ikinci bölümdür. Uzun doğaçlamalarda, meyanın sonu, ana makamdadır ve ikinci, üçüncü... bir meyan yapılabilir. Saz eserlerinin meyan bölümlerine daha çok *meyanhane* denir.)

MEYAN a. (öncekiyle eşkökenli). Bot. **1.** MEYANKÖKÜ'nün eşanlamlısı. **—2.** *Meyan balı* → MEYANKÖKÜ* BALI.

MEYANCI a. Aracılık eden kimse, aracı.

MEYANE ya da **MİYANE** a. (fars. *miyane*). *Esk.* **1.** Orta, vasat. **—2.** Ara, iki şeyin ortası. **—3.** Gerdanlığın ortasındaki inci. **—4.** Kıvam. **—5.** Ortaya serilen halı. **—6.** *Meyanesi gelmek*, sözkonusu helva vb. ise kıvamını bulmak.

—Kur. tar. Yeniçerilikte cemaatten küçük, bölükten büyük askeri birime verilen ad. || *Meyane kâtipleri*, yeniçerilikte ortaların yazmanları. || *Meyane tığı*, okların temizlemesine yarayan keski demiri.

MEYANHANE ya da **MİYANHANE** → MEYAN.

MEYANKÖKÜ a. **1.** Acımsı tatlı kökleri eczacılıkta ve serinletici içit yapımında kullanılan çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Glycyrrhiza glabra;* kelebekçiçekligiller familyası.) [Eşanl. MEYAN.] **—2.** *Acı meyankökü* ya da *dikenli meyankökü*, kökleri acı olan meyankökü türü *(G. echinata)*. **—3.** Bu bitkilerin kurutulmuş kökleri. **—4.** *Meyankökü balı* ya da *meyan balı*, meyankökü köklerinin kaynar suda işlenip meyanlı suyun yoğunlaştırılmasıyla elde edilen özüt. || *Meyankökü şerbeti*, meyankökünün uzun süre suda tutulmasıyla elde edilen bol sulu özüt.

—Şekerc. Meyankökü bitkisinin kökünden, eriyen maddelerin kısmen ya da bütünüyle alınmasıyla elde edilen ve aromalandırmada kullanılan ürün. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Meyankökü bileşik yapraklı, seyrek başak biçiminde toplanmış mavimsi mor çiçekli bir bitkidir. Meyvesi badıç biçimindedir. Anadolu'da yaygın olarak özellikle akarsu kenarlarında yetişir. Eskiden kök üretimi Ege bölgesinde yapılırdı (ticaret merkezi İzmir idi). Günümüzde daha çok Güney-doğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde toplanmaktadır. Kökler 0,5-2,5 cm çapında, 15-50 cm uzunluğunda silindir çubuklar halindedir. Kabuklu olanları esmer renkte, kabuğu soyulmuş olanlar sarı renktedir. Kokusu özgül, tadı önce tatlı, sonra acımsıdır. Türkiye'de yalnız kabuklu meyankökü kullanılır.

Meyankökünde nişasta, şeker, zamk, reçine, flavon türevleri ve glisirizin bulunur. Glisirizin glukozit yapısında bir madde olup tadı şekerden elli kat tatlıdır. Köklerdeki oranı % 5-13 arasında değişir. Meyankökünün etkili maddesi budur.

Meyankökü eczacılıkta toz, hap ve infusyon halinde göğüs yumuşatıcı, balgam söktürücü, idrar artırıcı, tat düzeltici olarak kullanılır.

Meyankökü tozu sigara, bira ve plastik sanayilerinde önemli bir hammaddedir. Kola adıyla satılan alkolsüz içitlerin bileşimine de girer.

Meyankökü Türkiye'nin önemli ihraç ürünlerinden biridir.

• *Acı meyankökü*, Anadolu'da, özellikle Batı Anadolu'da yaygın olmakla birlikte kökleri acı olduğundan makbul değildir. Ama meyanköküne karıştırılarak kullanılmaktadır.

• *Meyan balı*, piyasada toz, silindir çubuk ya da dört köşe parçalar halinde bulunur. Parlak siyah renkli, özgül tatlı bir kütledir. Suda kolaylıkla erir. Bileşimi meyanköküyle aynıdır, ama glisirizin oranı daha yüksektir (% 20). Göğüs yumuşatıcı, öksürük kesici, mukozaları koruyucu ve yara iyileştirici etkisi vardır. Bu nedenle bazı pastillerin bileşimine girer. Mide hastalıklarında da (ülser, gastrit) kullanılır.

• *Meyan şerbeti*, G.-D. Anadolu'da (Diyarbakır, Urfa, Mardin) yapılarak buzla soğutulduktan sonra içit olarak kullanılır. Esmer renkli ve tatlıdır.

—Boyac. Meyankökünden doğal boyamacılıkta, şap mordanla esmerimsi sarı boya elde edilir.

—Şekerc. Meyankökü usaresi, şeker ve doğal tutkallarla karıştırılınca katı ürünler (çubuk ya da meyankökü tanecikleri), tahıl unu ile karıştırılınca yumuşak ürünler (meyankökü hamuru ya da macunu) verir.

MEYASİR çoğl. a. (ar. *meysûr*'un çoğl. *meyâsir*). *Esk.* kolaylaştırılmış şeyler.

MEYASİR çoğl. a. (ar. *meysere*'nin çoğl. *meyâsir*). *Esk.* **1.** Zenginlikler. **—2.** Ordunun sol kanatları.

MEYDAN a. (ar. *meydan*). **1.** Çevresi binalarla çevrili, geniş, açık, düzlük yer; alan: *Kasaba meydanında kurulan pazar. Taksim meydanı.* **—2.** Bir yarışmanın, bir karşılaşmanın, bir savaşın yapıldığı alan: *Erlik meydanı. Savaş meydanında yüzlerce ölü.* **—3.** Bir kimse ya da bir şeyin bulunması beklenen, düşünülen yer; ortalık: *Bizi çağıran o, ama kendisi meydanda yok.* **—4.** Fırsat, olanak, zaman: *Çocuklardan meydan bulamıyor ki kitap okusun.* **—5.** *Esk.* Bektaşi ve mevlevi tekkelerinde ayin yapılan yer. **—6.** *Meydan almak*, belirmek, yayılmak, büyük ölçüde ortaya çıkmak (esk.). || *Meydan aramak*, olanak ve fırsat gözetmeye çalışmak. || *Meydan bulamamak*, fırsat ve olanak bulamamak. || *Meydan dayağı*, bir meydanda, herkesin gözü önünde suçluyu cezalandırmak için atılan dayak. || *Meydan dayağına çekmek*, bir kimseyi herkesin içinde ya da aşırı ölçüde dövmek: *Bunları meydan dayağına çekeceksin ki bir daha yapmasınlar.* || *Meydan (birine) kalmak*, ortada engel olacak kimse ya da şey bulunmamak: *İşten anlayanlar öldü, meydan acemilere kaldı. Annem gitmiş meydan bize kalmıştı artık.* || *Meydan kalmamak*, bir şeyin yapılmasına fırsat olmamak ya da gerek kalmamak. || *Meydan okumak*, kendisinin daha üstün olduğunu öne sürerek başkasını karşılaşmaya çağırmak: *Bilek güreşinde hepimize meydan okurdu;* hiçbir şeyden ya da kimseden korkup çekinmediğini söz ya da davranışla belirtmek. || *Meydan saati*, herkesin yararlanması için büyük kentlerde kimi alanlara konan saat. || *Meydan süpürgesi*, avlu, sokak, meydan gibi yerleri süpürmekte kullanılan uzun saplı, çalı süpürge; sokak sokak gezip dolaşan, kötü kadın (arg.). || *Meydan vermemek, bırakmamak*, olumsuz, kötü bir durumun gerçekleşmesi ya da ortaya çıkması olasılığını önlemek: *Büyük bir kavga olacaktı, ama biz meydan vermedik.* || *Meydana atılmak*, sözkonusu bir sorunsa, herkesin bilgisine sunulmak; bir kimseyse, bir işi yapmak için kendini göstermek. || *Meydana atmak*, bir savı ya da düşünceyi herkesin tartışmasına, görüşüne sunmak. || *Meydana çıkarmak*, açıklığa kavuşturmak; arayıp bulmak. || *Meydana çıkmak*, belli olmak, kendini göstermek. || *Meydana dökmek*, hepsini, herkese göstermek amacıyla sergilemek, ortaya dökmek. || *Meydana düşmek*, bir iş yapmak için kendini ortaya atmak. || *Meydana gelmek*, olmak, oluşmak, yapılıp tamamlanmak: *Böyle bir iş kolayca meydana gelmez.* || *Meydana koymak*, herkese göstermek, herkesin bilgisine sunmak; bir iş üretmek, ortaya koymak, olmasını sağlamak. || *Meydana sürmek*, kendisi arkada kalıp başkalarını kışkırtmak. || *Meydana vurmak*, belli etmek, açıklamak, göstermek. || *Meydanda*, açıkta, ortada, belli. || *Meydanda bırakmak*, açıkta, ortada, evsiz barksız bırakmak. || *Meydandan çekilmek*, yok olmak, bulunmamak. || *Meydandan kaldırmak*, bir şeyi göz önünden kaldırma, ortada bırakmamak. || *Meydanı birine bırakmak*, savunduğu bir düşünceyi ya da katıldığı bir yarışmadan vazgeçmek. || *Meydanı boş bulmak*, karşısında kendisini engelleyecek biri bulunmadığı için keyfince, dilediğince davranmak.

—*Esk. Meydana girmek*, savaşa çıkmak. || *Meydangâh*, meydan yeri. || *Meydan-ı ağber*, yeryüzü, dünya. || *Meydan-ı hamiyet*, hamiyet meydanı. || *Meydan-ı harb*, savaş alanı. || *Meydan-ı mahşer*, mahşer yeri. || *Meydan-ı siyaset*, idam cezasının infaz edildiği yer.

—Ask. *Meydan savaşı*, açık sahrada (kırsal alanda), büyük askeri kuvvetlerle yapılan kesin sonuçlu çarpışma. (*Meydan muharebesi* de denir.)

—Ask. tar. *Meydan hizmeti*, Yeniçeri ocağı'nda görevli bulunan seğirdim ustalarının ve aşçılarının yaptıkları hizmet.

—Bahç. *Meydan bahçesi*, genel olarak bir parmaklıkla çevrili küçük kamusal bahçe.

—Ed. *Meydan etmek*, halk şairlerinden söz ederken, âşık kahvesinde toplanıp saz eşliğinde karşılıklı şiir söylemek, atışmak, muamma asıp çözmek.

—Esk. sil. *Meydan günü*, ok meydanında menzil atılan, yarışma düzenlenen günlere verilen ad.

—Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda yeniçerilerin ok, tüfek, kılıç ve öteki askeri eğitimlerini yaptıkları alan. || *Meydanbaşı* ya da *meydan kethüdası*, Osmanlılar'da Acemi ocağı'nın komutanlarından biri. (Görevi, suç işleyen acemi oğlanını yasalara ve yöntemlere uygun bir biçimde döverek ya da hapsederek cezalandırmaktı. Yükseldiklerinde sekban ya da zağarcı bölüklerinde görev alırlardı.) || *Meydan hizmeti*, Yeniçeri ocağı'nda yeniçeri ortalarının et gereksinimini sağlayan seğirdim* ahçı ve ustalarının gördükleri hizmet. || *Meydan-ı lahm* → ET MEYDANI. || *Meydan-ı siyaset*, Osmanlı İmparatorluğu'nda idam hükümlerinin yerine getirildiği yerlere verilen ad. (Bu hükmü uygulayan cellatlara *meydan-ı siyaset ustası* denirdi.)

—Mim. *Meydan odası*, D. Karadeniz bölümünde, geleneksel konut mimarlığında, ana konuttan bağımsız konuk odası. (İçinde yüklük, sedir, ocak bulunur.)

—Müz. *Meydan faslı*, KÜME* FASLI'nın eşanlamlısı. || *Meydan sazı* → MEYDANSAZI.

—Sey. oy. Ortaoyununun sergilendiği daire biçimli alan, oyun yeri. (Meydanda, herkesin oyunu izleyebilmesi için en öndekiler yere çömelir, onun ardındakiler iskemleye oturur, en arkadakiler ayakta dururdu. Kadın ve erkeklerin oyun izleyeceği yerler ayrıydı, arada kafes bulunurdu. Geleneksel olarak meydanda sergilenen ortaoyunu, daha sonraları sahnede de oynanmaya başladı.) || *Meydan oyunu*, Ortaoyunu* terimi yerleşmeden önce bu tür oyunlara verilen adlardan biri. —Köy seyirlik oyunlarına bazı yörelerde verilen ad.

—Spor. Spor karşılaşmalarının yapıldığı yer, saha; alan. || Minder güreşinin dışındaki tüm güreş karşılaşmalarının (yağlı güreş, aba güreşi vb.) yapıldığı yer. || *Meydan okumak*, özellikle profesyonel boksta, şampiyonu yarışmaya davet etmek.

Meydan, Meydan gazetecilik ve neşriyat limited şirketi adına Safa Kılıçlıoğlu'nun imtiyaz sahibi olduğu haftalık siyaset ve fikir dergisi. Yazı işleri müdürü Hakkı Devrim idi. 19 ocak 1965'te yayımlanmaya başlayan dergi, ocak 1983'te yayımlanan 613. sayıdan sonra kapandı.

Meydan, Milliyet grubu tarafından İstanbul'da yayımlanan (12 aralık 1990) günlük, bağımsız, siyasi gazete. Her gün 8'i renkli 16 sayfa olarak ofset tekniğiyle basılan gazete, pazar günleri Meydan-Pazar ekiyle birlikte yayımlanır. Haktan ve halktan yana bir yayın organı olan Meydan, türünün başarılı örneklerinden biridir (1993 başı ortalama günlük satış 225 000). Genel yayın yönetmeni Rahmi Turan'la yazı işleri yönetmeni Akgün Tekin aynı zamanda gazetenin yazarlarıdır. Diğer başlıca yazarlar: Teoman Erel, Refik Erduran, Attila İlhan, Necmi Tanyolaç, Behiç Kılıç.

MEYDAN → KUTE-I AŞRU.

MEYDAN, Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı bucak; 6 014 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi *Meydan*, 607 nüf. (1990).

meyankökü (bitki) *(Glycyrrhiza glabra)*

R. de Seynes-Rapho

Meydanı Şah
Mescid-i Şah (ön planda, solda Şeyh Lutfullah camisi)

Ulrike Meyfarth

MEYDANCI a. **1.** Fabrika ve işyerlerinde, temizlik ve ayak işlerine bakan vasıfsız işçi. **—2.** Hapishane koğuşlarında temizlik, çay, kantin alış verişi gibi işleri gören kimse. **—3.** Dolmuş duraklarında, park yerlerinde arabaların hareket sırasını, park etmelerini düzenleyen kimse; değnekçi. **—4.** Gemilerde günlük işlerde görevlendirilen vasıfsız gemi işçisi. **—5.** Bektaşi ve mevlevi tekkelerinde konuğu karşılayan, ayinin kargaşasız sürmesini sağlayan, semah için meydanı açan tekke görevlisi.
—Denizc. Geminin günlük işlerini gören, belli bir vardiyası olmayan gemici.
—Sey. oy. Anadolu köy seyirlik oyunlarında, oyunu düzenleyene bazı yörelerde verilen ad.

MEYDANCIK, Artvin'in Şavşat ilçesine bağlı bucak; 6 590 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi *Meydancık*, 867 nüf. (1990).

Meydancık kalesi. Arkeol. İçel'e bağlı Gülnar ilçesinin 9-10 km G.'inde, sarp bir tepe üzerinde kale. M. Laroche yönetimindeki fransız ekibince başlatılan kazılarda (1977), buradaki bir yapıda 5 215 gümüş sikkeden meydana gelen büyük bir hazine ortaya çıkarıldı. Sikkeler Büyük İskender'den Seleukos II'ye değin uzanan dönemde bastırılmıştı. Ayrıca Hellenistik ve Geç Roma dönemlerinden seramikler bulundu. Yerleşmede V. ve XI. yy.'larda da oturulduğu saptandı.

MEYDANİ a. (ar. *meydān'* ve *-ī'den meydanī*). Esk. dokmc. Yarı ipekli bir kumaş türü. (Al, mor, mor zemin üzerine beyaz çizgili, güvez renkte türleri vardı. Daha çok özel günlerde erkekler giyerdi. Şam ve Hindistan'da dokunanları makbuldü. Diyarbakır'da da dokunuyordu.)

Meydanıekbez, Adana ve Malatya'dan gelen demiryolunun, Türkiye sınırını aşarak Suriye topraklarına girdiği yerde istasyon.

Meydanı Şah, Şah Büyük Abbas (1587-1629) tarafından Isfahan'da düzenlenen krallık sarayı alanı. Bu alanın boyutları, bir polo sahasının boyutlarına eşitti. Etrafı kemerli bir duvar ve hepsi bir örnek dükkânlarla çevrili olan alanın her bir yanında büyük bir anıtın cephesi yer alıyordu. Bunlar, Mescid-i Şah, Şeyh Lutfullah camisi, Pazar kapısı ve saray külliyesine girişi sağlayan Ali Kapı sarayı idi.

MEYDANİ AHMET, arap edebiyatçı ve dilbilimci (öl. 1124). Nişapur'da dönemin ünlü bilginlerinden ders görerek Kuran, fıkıh, dilbilim, tefsir, hadis ve nahiv öğrendi. Başlıca yapıtları: *Mecma ül-emsal* (Dil, edebiyat ve tarih bakımından önemli olan bu yapıtta abece sırasıyla 6 000 kadar atasözü yer alır. Yapıt, Seyit Hafız Muhammet tarafından bir de yorum eklentisiyle *Menba el-zulal el-ma'ani fi tercümat mecma emsal lil-Meydani* adıyla türkçeye çevrildi); yararlı yapıtlar ile ilgili *Kayd el-avabid min el-Feva'id;* edebiyat ve dilbilimle ilgili *Kitâb Nahv el-Meydani, Kitâb el-enmuzec fi'l-nahv*

Meydan-Larousse (Büyük lügat ve ansiklopedi). *Grand Larousse encyclopédique*'in, Meydan gazetecilik ve neşriyat limited şirketi tarafından yapılan türkçe baskısı. Yayımlayanlar: Safa Kılıçlıoğlu, Hakkı Devrim ve Nezihe Araz. Çeviri bölümünü Adnan Benk, sözlük bölümünü Berke Vardar yönetti. Yapıta çevirilere ek olarak Türkler ve islam dünyasıyla ilgili ayrıntılı bilgilere, geniş kapsamlı bir türkçe sözlük bölümüne yer verildi. 12 ciltten oluşan ansiklopediye (1969-73), yeni gelişmelerle ilgili 3 cilt daha eklendi (1976, 1985, 1991).

MEYDANLIK a. Meydana benzer, geniş, boş alan; açıklık: *Mahallenin gençleri meydanlıkta top oynuyorlar.*

MEYDANSAZI a. Müz. DİVANSAZI'nın eşanlamlısı.

MEYDUM, Mısır'da köy, Gize'nin G.'inde. Firavun Huni'nin (III. hanedan) yaptırdığı sanılan piramitte daha sonra çeşitli değişiklikler yaptıran Snefru (IV. hanedan) bu yapıtı düzenli bir piramide dönüştürdü. Çevredeki nekropolis'in mastabalarından döneme ilişkin önemli belgeler elde edilmiştir: ünlü kazlar; prens Rahotep ve karısı Nofreit'in (Kahire'deki Mısır müzesi) cenaze töreni grubu.

MEYELAN a. (ar. *meyl'den meyelān*). *Esk.* **1.** Eğilme, eğim. **—2.** İlgi, yakınlık: *"Kendisini dinlemeye hiçbir meyelan göremeyerek ümitsiz tekrar yerine oturuyordu"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

MEYER, alman kitapçı ailesi, en eski üyesi JOSEPH (Gotha 1796 - Hildburghausen 1856). 1826'da Gotha'da *Bibliographisches İnstitut* adıyla bir yayınevi açtı (sonradan Mannheim'a taşındı). Ansiklopedi alanında uzmanlaşan yayınevi *Meyers enzyklopädisches Lexikon*'u (25 cilt, 1971-1979) yayımlamaktadır

MEYER (Conrad Ferdinand), almanca yazan isviçreli yazar (Zürich 1825 - Kilchberg 1898). Fransız edebiyatını ve italyan rönesansını yapıtlarına örnek olarak seçti ve bu sayede, aldığı püriten eğitimin baskısından kurtuldu. Eylem adamlarının büyüklüğüne ve kararlılığına duyduğu hayranlık onu tarihsel konulara yöneltti (*Huttens letzte Tage*, 1871; *Jürg Jenatsch*, 1876). Ama Meyer'e göre kahramanca eylem ancak bir vicdan muhasebesinin sonucu olabilir. Başyapıtı sayılan hikâyeleri, anlatıcıyla okuyucu arasındaki mesafeyi korumakla birlikte, dramatik bir özelliğe de sahiptir (*Der Heilige*, 1879; *Die Hochzeit des Mönchs*, 1884). Betimlemelere dayanan açık üslubuna rağmen Meyer kahramanlarına gizemli bir hava vermekten de geri kalmaz.

Sade bir dille kaleme aldığı şiir ve baladlarındaysa ölüm saplantısı öne çıkar.

MEYER (Julius Lothar), alman kimyacı (Varel, Oldenburg, 1830 - Tübingen 1895). 1857'de, kanda bulunan oksijen ve karbondioksitin plazmada yalnızca erimekle kalmadığını, kolayca ayrışabilen bileşimler de oluşturduğunu gösterdi. 1869'da, Mendeleyev ile hemen hemen aynı zamanda, elementlerin atom ağırlıkları ve fiziksel özellikleri arasında bir bağıntı kurdu.

MEYER (Paul), fransız roman dilleri uzmanı (Paris 1840 - Saint-Mandé 1917). Collège de France'ta ders verdi (1876) ve Ecole des chartes'ta yöneticilik yaptı (1882); G. Paris ile birlikte *Romania* dergisini kurdu (1872) ve özellikle oc edebiyatıyla ilgili kitaplar yayımladı.

MEYER (Viktor), alman kimyacı (Berlin 1848-Heildelberg 1897). Heidelberg'de Bunsen'in (1867) yardımcılığını yaptı. Berlin'de A. von Baeyer ile çalıştı, Zürich'te (1872), sonra Göttingen'de (1885) ve nihayet 1889'da Heidelberg'de profesörlük yaptı. V. Meyer buhar yoğunluklarını hızla ölçen bir yöntem buldu (1878). Aldoksimlerin, ketoksimlerin ve tiyofenin bulunmasını da ona borçluyuz.

MEYER (Gustav), alman dilbilimci (Gross Strehlitz, Silezya, 1850-Feldhof, Graz yakınında, 1900). Graz'da profesör (1877), bilimsel arnavutça incelemelerinin kurucusu: *Albanesische Studien* (Arnavutça incelemeleri) [1883-1897, 6 cilt], *Albanesische Grammatik* (Arnavutça dilbilgisi) [1888], *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache* (Arnavutçanın köken sözlüğü), [1891].

MEYER (Hans), alman gezgin ve coğrafyacı (Hildburghausen 1858 - Leipzig 1929). Afrika'ya birçok sefer düzenledi, özellikle Kilimancaro ve Alman Doğu Afrikası'nı inceledi. And sıradağlarını da dolaştı.

MEYER (Adolf), isviçre kökenli amerikalı psikiyatr (Niederweningen, Zürich yakınında, 1866 - Baltimore 1950). İki dünya savaşı arasında, Amerika'da ruhbilim öğretimine egemen oldu. İnsanın düşündüklerinin, hücresel düzeye kadar yaşamını etkilediği görüşü ve ruh-beden ayrımını yadsıması, kuramının özünü meydana getirir (psikobiyoloji). Akıl hastalıklarını, bireysel değişimler gösterebilen farklı tepki tarzları olarak görür. Ona göre, hastalara ortamlarını ve alışkanlıklarını değiştirerek yardımcı olunabilir. İnancı, bilinçli düşüncenin, olayların akışını değiştirecek bir büyük uyarlama tekniği olduğu yolundadır ve bundan ötürü freudcu düşüncelere karşı çıkmıştır.

MEYER (Hannes), isviçreli mimar ve kuramcı (Basel 1889 - Crocifisso di Savosa, Ticino, 1954). Bauhaus'un mimarlık bölümünü yönetti, sonra 1928'den 1930'a kadar, okul müdürü olarak Gropius'un yerini aldı. Gropius kadar esnek olmayan Meyer' in Dessau yetkilileriyle arası açıldı ve Rusya'ya gitti; 1936'da buradan döndü ve 1939'dan 1949'a kadar Meksika'da yaşadı.

MEYER (André), fransız asıllı ABD'li banker ve maliyeci (Paris 1898 - New York 1979). Lazard frères bankası'nın ortağı ve yöneticisiydi (1929). 1940'ta ABD'ye gitti ve 30 yılı aşkın bir süre boyunca Lazard frères et Co.'nun (New York) en önde gelen ortağı oldu ve bankayı, ABD'nin en nüfuzlu yatırım bankalarından biri yaptı. Birçok şirketin kuruluşuna ve birçok uluslararası mali ve parasal müzakerelere katıldı.

MEYER-AMDEN (Otto), isviçreli ressam (Bern 1885 - Zürich 1933). Simgeciliğin ve soyutlamanın son sınırlarında yer alan, dağınık ve esrarlı bir ışığa gömülmüş melankolik figürler yaptı (yağlıboya ve desen): *Ellerinde kantik kitapları tutan beş çocuk*, Basel müzesi. Ayrıca, taşbaskı, gravür ve vitrayları da vardır (Zürich-Wiedikon piskoposhanesi, 1926).

Fabbri

kazlar
Meydum nekropolisi'ndeki bir soylu mezarında bulunan kireçtaşı üzerine bir resimden ayrıntı
Eski İmparatorluk, IV. hanedan
Kahire Mısır müzesi

MEYERBEER (Jakob Liebmann BEER, **Giacomo** —denir), alman besteci (Berlin 1791 - Paris 1864). Zengin bir bankacının oğluydu. Clementi, Zelter ve Vogler'den ders aldı. Bir süre İtalya'da kaldıktan ve italyan üslubunda operalar besteledikten sonra şansını Paris'te denedi. Bu kentte romantik fransız üslubunu benimsedi ve başarıya ulaştı. 1842'de Berlin'de Friedrich Wilhelm IV'ün genel müzik yöneticiliğine atandı, ama Paris'te sahnelenen yapıtları, buradaki ününü de sürdürdü. Dramatik gerilim yaratma ve sahneye koyma konularında büyük yeteneği olan Meyerbeer'in müziği, bugün, tumturaklı ve kolay etkili pasajları dolayısıyla eleştirilir. Ama dönemin seyircisi, onun tarihsel operalarına, özellikle de *Robert le Diable* (1831), *les Huguenots** (1836), *le Prophète* (1849), *l'Étoile du Nord* (1854) ve *Die Afrikanerin* (1865) gibi yapıtlarına büyük ilgi göstermiştir.

MEYER-FÖRSTER (Wilhelm), alman yazar (Hannover 1862 - Berlin 1934), büyük başarı kazanan duygusal bir dram (*Alt Heidelberg*, 1903) ve romanlar (*Karl Heinrich*, 1899) yazdı.

MEYERHOF (Otto), alman fizyolog (Hannover 1884 - Philadelphia 1951). Berlin Biyoloji enstitüsü'nde (1924-1929), sonra Heidelberg Üniversitesi'nde profesör (1929-1938); *Die chemischen Vorgänge im Muskel* (Kasta enerji dönüşümü) adlı yapıtın yazarı. (Nobel tıp ödülü, 1922.)

MEYERHOFFERİT a. (fr. *meyerhofférite*). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı doğal kalsiyum borat.

MEYERHOLD (Vsevolod Emilyeviç), alman asıllı tiyatro yönetmeni (Penza 1874 - Moskova 1940). Sanat yaşamına 1898'de Moskova Sanat tiyatrosu'nda Stanislavskiy'in yanında başladı. 1904'te kendi tiyatrosunu yönetti ve 1907'de çarlık tiyatrolarının yönetmenliğine getirildi. 1917'de yeni rejimi benimsedi, halka yönelik büyük gösteriler düzenledi, 1920'de "Ekim tiyatrosu"nu kurdu ve böylece devrimci yeni tiyatro gerçekleşmiş oldu. En iyi çalışmalarını, metne bağlılığı bir kenara bırakarak ağırlığı sahneye koymaya verdiği, kendi "konstrüktivizm" anlayışını vurguladığı ve tiyatroya biyomekanik sahne düzenini getirdiği 1922-1927 arasında verdi. Ancak "meyerholdculuk"ta ağırlığın biçimciliğe verilmesi resmi çevrelerce benimsenmeyince araştırmalarının bazılarından vazgeçmek zorunda kaldı. 1938'de tiyatrosu kapatıldı, 1939'da tutuklandı. Ölümüyle ilgili pek bilgi yoktur. Sahneye koyduğu oyunlardan başlıcaları: Maeterlinck'in *Pelléas et Mélisande*'ı (1907), Molière'in *Don Juan*'ı (1910), Mayakovskiy'in *Misteriya buff*'u (1918), Crommelynck'in *le Cocu magnifique*'i (1922) ve rus klasiklerinden Ostrovskiy'in *Les*'i (1924), Gogol'ün *Müfettiş*'i (Revizor, 1926), Griboyedov'un *Gore ut oma*'sı (1928). Bu oyunlardan bazılarını Paris'te sahnelemiştir.

MEYER-LÜBKE (Wilhelm), isviçre kökenli alman dilbilimci (Dübendorf, Zürich yakınında, 1861 - Bonn 1936). Yenidilbilgiciler okulunda yetişti, Diez'in yapıtını yeniden ele alarak buradaki kesin yöntemleri roman dillerinin incelemesine uyguladı. Yöntemsel ilkelerini *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft* (Roman dillerinin incelenmesine giriş) [1901] adlı çalışmasında ortaya koydu. 4 ciltlik büyük bir *Grammatik der romanischen* Sprachen (Roman dillerinin dilbilgisi) [1890-1902] ve bir *Romanisches etymologisches Wörterbuch* (Roman dillerinin köken sözlüğü) [1911; 4. baskı, 1968] yazdı.

MEYERSON (Émile), polonya kökenli fransız filozof (Lublin 1859 - Paris 1933). 1882'de Fransa'ya yerleşti, Havas ajansı'nda uzun süre redaktörlük yaptı ve 1890'dan sonra felsefeyle ilgilendi. Olguculann görüşüne karşıt bir bilim anlayışı ileri sürdü. Ona göre, görüngülerin açıklanmasında, nedenselliğin de bir yeri olduğuna göre, olguculann yasa anlayışı geçerli sayılamaz. Nedensellik, özdeşlik ilkesinin zaman içinde art arda gelen görüngülere uygulanması olarak anlaşılmalıdır. Meyerson'a göre, bilim, özdeşlikten özdeşliğe geçerek, deneysel verilerin çeşitliliğini en aza indirir. Bu özdeşleştirme süreci, bilimsel ilerlemenin kaynağıdır. Başlıca yapıtları: *İdentité et Réalité* (Özdeşlik ve gerçeklik) [1908], *De l'explication dans les sciences* (Bilimlerde açıklama üzerine) [1921], *la Déduction relativiste* (Göreli tümdengelim) [1925], *Du cheminement de la pensée* (Düşüncenin ilerleyişi üstüne) [1931].

MEYFARTH (Ulrike), alman atlet (Frankfurt am Main 1956). 1972'de 1,92 m'lik atlayışıyla dünya rekorunu egale ederek yüksek atlamada olimpiyat şampiyonu oldu. 1982'de 2,02 m'lik bir atlayışıyla dünya rekorunu kırarak Avrupa şampiyonluğunu ele geçirdi. 1983 yılında 2,03 m atladı.

MEYHANE a. (fars. *mey* ve *ḫāne*'den *mey-ḫāne*). Çeşitli meze ve çerezlerle içki sunulan, içki içilen yer.

—Folk. *Ayaklı meyhane* → AYAKLI. ‖ *Gedikli meyhane*, Osmanlılar döneminde devletten çalışması için gerekli izni almış meyhanelere verilen ad. (Sayıları belli bir sınırı aşamazdı.) ‖ *Koltuk meyhanesi* → KOLTUK. ‖ *Küplü meyhane* → KÜPLÜ. ‖ *Selatin meyhaneleri*, Abdülaziz döneminin (1861-1876) sonlarına doğru gedikli meyhanelere verilen ad.

—ANSİKL. Ed. Meyhane divan edebiyatında mey* ve onunla ilgili kadeh, saki, pir-i mugan, mug-beçe, harabat gibi kavramlarla birlikte anılır. Tasavvuftaki anlamı, tanrısal aşkın öğrenildiği dergâhtır; meyhaneci bu aşkta yol gösteren mürşittir. Orada yanağı evren, zülfü tanrısal giz olan sevgiliye (Tanrı) ulaşılır. Kaba sofunun iki yüzlü davranışlarda bulunduğu mescide karşılık, meyhanede iki yüzlülüğün görülmediği anlatılır: *"Mescitte riyâ-pişeler etsin ko riyâyı/Meyhaneye gel kim ne riyâ var ne mürâî"* (Şeyhülislam Yahya). Divan şiirinde mezeler, içki meclisi, içki içenler türlü özellikleriyle anlatıldığı halde meyhane soyut bir mekândır; şairlerin devam ettikleri meyhanelere ait tanıklıklar çok seyrektir. *Âşık Çelebi tezkiresi*'nde, Galata'da hıristiyanların işlettiği meyhanelere (Tahtakale'deki Efe meyhanesi), buraya gelip giden şairlere (Na'ti, Figani, Haveri) ait bilgiler vardır. Mehmet Tevfik'in *İstanbul'da bir sene* (1882-1883) adlı yapıtının bir bölümünde, XIX. yy. sonunda İstanbul'daki meyhaneler, akşamcıların davranışları anlatılır. Ahmet Rasim, *Muharrir, şair, edip* (1924) adlı yapıtında İkinci meşrutiyet'ten önce İstanbul'da yazarların devam ettiği meyhanelerle ilgili bilgiler verir. Edebiyatçıların toplandığı, hareketli sanat tartışmalarının yapıldığı meyhanelerin özendirici dünyası anı kitaplarına (Mehmed Kemal *Acılı kuşak* [1968]; Muzaffer Buyrukçu, *Arkası yarın* [1976], *Sıcak ilişkiler* [1982]) yansımıştır. Meyhaneyi sevgi, özlem duygularına ait bir çerçeve olarak canlandıran oldukça popüler yapıtlar vardır (*İspanyol meyhanesinde seni aradım*, Turhan Oğuzbaş, 1964). Buna karşılık ahlakçı yazarlar (Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*'taki "Meyhane", şiiri 1911; Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Meyhanede hanımlar* romanı, 1924) meyhaneyi, sarhoşların buradaki davranışlarını eleştiri gözüyle görüp anlatırlar.

—Folk. ve Tar. Bazı kaynaklar Osmanlılar'da Fatih Sultan Mehmet döneminden beri meyhanelerin var olduğunu ve bunların Bizans döneminden kalmış olabileceklerini öne sürer. Evliya Çelebi de *Seyahatname*'de (XVII. yy.), İstanbul'daki meyhaneler hakkında bilgi verir. Bu dönemlerde meyhaneler gedikli ve koltuk* meyhaneleri olmak üzere iki türdü. Kayıkçı, hamal, tellak gibi aşağı sınıftan sayılanlar ve külhanbeyleri gedikli meyhanelere pek giremezdi. Semtlere göre, meyhanelerin devamlı müşterileri kalyoncular, yeniçeriler, topçular ve esnaftan kişilerdi. Topçular daha çok Kasımpaşa'dan Fındıklı ve Salıpazarı'na değin uzanan yerdeki meyhanelere devam ederlerdi. XVI. yy.'da meyhanelerin en yoğun olduğu semtler, Galata ve Tahtakale'ydi. Bir de *ayaklı* meyhane*'ler vardı. Bunlar kalabalık yerlerde isteyenlere gizlice içki satarlardı. XVI. yy.'da soylu sayılan kişilerin ve devlet erkânının gizlice devam ettiği koltuk meyhaneleri de açılmıştı. Fatih Sultan Mehmet döneminden Tanzimat'ın ilanına değin çeşitli dönemlerde çıkartılan içki yasağıyla meyhaneler de kapatıldı, ancak yasağın kalkmasıyla tekrar açıldı ve giderek sayıları arttı. Murat IV döneminden sonra İstanbul'da bine yakın meyhane ve altı bin kadar meyhaneci olduğu; koltuk meyhanelerinin sayısının üç yüze ulaştığı bilinmektedir. Gedikli meyhanelere, Abdülaziz döneminden sonra (1861-1876) selatin meyhaneleri adı verildi. Meyhaneler, sahiplerinin adına ya da bazı özelliklerine göre çeşitli adlar alıyorlardı (kafesli, havuzlu, hançerli, Mişon vb.). İçkiler duvar dibine dizilen küplerde saklandığından "küplü" meyhane" adı verilen meyhaneler de vardı. Meyhanelerde meyhane adabına çok önem verilir, özellikle gedikli meyhanelerde bir olay çıkmamasına özen gösterilirdi. Koltuk meyhanelerinde baskına uğrama tehlikesine karşı kapıyı gözetleyen bir görevli bulunur, bekçinin geldiğini gördüğünde içerdekilere haber vererek kaçmalarını sağlardı.

Zaman içinde eski tip meyhaneler ortadan kalktı ve nitelik değiştirdi; Anadolu'da da çeşitli tür meyhaneler açıldı. Eskiden yalnızca rakı ve şarap içilirken, yeni açılan meyhanelerde içki türleri çeşitlendi; ayakçı* meyhaneleri ortaya çıktı. Osmanlılar döneminde meyhanecilik daha çok rum asıllıların yaptığı bir işken, Türkler de meyhane açmaya başladı.

Meyhane, bir karagöz ve ortaoyunu faslı. Karagöz faslında başlıca tiplemeler Karagöz, Hacivat, Çelebi, Meyhaneci Frenk ve Bekri Mustafa'dır. Karagöz'ün çıraklık yaptığı meyhanede gelişen olaylar, oyunun konusunu oluşturur.

Ortaoyunu faslı daha farklıdır. Başlıca tiplemeleri Kavuklu, Pişekâr ve Frenk Meyhaneci'nin oluşturduğu oyun, Kavuklu'nun içki düşkünlüğü ve ailesinin buna çare araması teması çevresinde gelişir.

Meyhane *(l'Assommoir)*, Émile Zola'nın romanı (1877), *Rougon-Macquart* dizisinin yedinci cildi. Plassans'dan Paris'e gelen Gervaise Macquart ile sevgilisi Lantier yoksulluğa düşerler. Lantier kendisini bırakınca Gervaise ciddi ve çalışkan bir işçi olan Coupeau ile evlenir; Coupeau başına gelen bir kazadan sonra kendini içkiye verir. Roman XIX. yy. ortalarındaki "işçi sorunu"nun paternalist kuramcılarının çok değer verdikleri içkiyle çöküşün dramıdır. Toplumun bir kenara ittiği basit insanların romanı olan, romantik mizerabilizmden toplumsal halkçılığa kadar işçiye ilişkin bütün kalıplaşmış görüşleri bol bol kullanan ve iç konuşmalara bolca yer veren *Meyhane*, edebiyat alanında olduğu gibi tiyatro (1900'de Antoine tarafından sahneye kondu) ve sinema (R. Clément'ın *Gervaise*'i, 1956) alanlarında da büyük başarı kazandı.

MEYHANECİ a. **1.** Meyhane sahibi ya da meyhane işleten kimse. **—2.** Sık sık meyhaneye gitme alışkanlığında olan kimse.

MEYHANECİLİK a. Meyhane işletme işi.

MEYHANECİOTU a. Bot. → AZARON.

MEYİL, -li a. (ar. *meyl*). **1.** Yatay bir düzleme oranla eğik olan bir şeyin durumu; eğim: *Çatının meyli.* **—2.** Bir şeye gösterilen ilgi istek; eğilim: *Edebiyata meyli var.*

L. L.

Giacomo **Meyerbeer**
Maurin'in bir deseninden
Delpech'in taşbaskısı (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris

Roger-Viollet

Vsevolod Emilyeviç **Meyerhold**

Manon

Émile **Meyerson**

—**3.** Bir kimseyi sevme, ona gönül verme, tutulma. —**4.** *Meyil etmek* → MEYLETMEK. || *Meyil göstermek,* yönelmek, istemek, o yönde eğilimi belirmek. || *(Bir şeye) meyil vermek,* o şeye eğim ve eğiklik sağlamak. || *(Birine) meyil vermek,* gönlünü ona kaptırmak, onu sevmek.
—*Esk. Meyl-i dil,* gönül arzusu. || *Meyl-i ibtisam,* gülümseme isteği. || *Meyl-i tabii,* doğal istek, içgüdü.
—Esk. fiz. Eğilme. || *Meyl-i mıknatısi,* mıknatıs iğnesiyle ufuk çizgisi arasındaki açı.
—Esk. gökbil. *Meyl-i azam,* bir gök cisminin en büyük eğilimi. || *Meyl-i külli,* bir gök cisminin yörüngesinde tam olarak sapması. || *Meyl-i mutlak,* bir yıldızının yörüngesinden olağan sayılan sapması.
—Esk. mat. Eğim, eğilme. || *Meyl-i azam hattı,* en büyük eğilimli doğru. || *Meyil zaviyesi,* iki çizgi veya düzlemin birbirine göre eğilme açısı.

MEYİLLİ sıf. **1.** Yatay ya da dikey bir düzlemle eğik açı oluşturacak biçimde duran; eğik. —**2.** Bir kimseye ilgi duyan, bir şeye istekli olan.
—Marangl. *Meyilli geçme,* biri meyilli öbürü düşey iki parçayı birleştirmede uygulanan geçme türü. (Genellikle çatı yapımında kullanılan meyilli geçme zıvana tekniğiyle yapılır.)

MEYKEDE a. (fars. *mey* ve *kede, gede,* ev'den *mey-kede, meygede*). *Esk.* Meyhane: *"Biz mest-i mey-i meykede-i âlem-ı canız"* (Bağdatlı Ruhi, XVI. yy.).
—ANSİKL. İlk meykedenin Cemşit döneminde ortaya çıktığı öne sürülür. Zerdüştçülüğün yayılmasından sonra meykedeler arttı. İran'da yaygın olarak kullanılan "meykede" teriminin yerine, Anadolu'da "meyhane" sözcüğü kullanıldı.

MEYKEDECİ a. (fars. *meykede*'den). Tasav. Allah yoluna yeni girenlerin (müritlerin) aşk şerbetini, onlara tanrısal, manevi bir coşku sağlayan simgesel içkiyi sunan kişi. (*Mürşidi kâmil* de denirdi).

MEYL → MEYİL.

MEYLAN (Elisabeth), almanca yazan isviçreli kadın yazar (Basel 1937). Titiz ve incelikli üslubuyla dikkati çekerek, şiirlerinde (*İm Verlauf eines einzigen Tages,* 1978) ve romanlarında (*Die Dauer der Fassaden,* 1975) çağdaş kent evrenini ve özellikle insanın iş yaşamındaki yalnızlığını ve yabancılaşmasını betimledi.

MEYLETMEK gçz. f. (*meyil etmek* > *meyletmek*). **1.** *(Bir yöne) meyletmek,* dik durumdaki bir şey sözkonusuysa (belli bir yöne doğru) eğilmek: *Direk sağa meyletmiş, onu dikleştirmeli. Duvar iyice meyletmiş, beklenmedik bir anda yıkılabilir.* —**2.** *Bir kimseye, bir şeye meyletmek,* bir kimseye ilgi duymak ya da bir şeye, belli bir konuya yönelmek: *Bir kıza meyletmek. Sporun dışında başka hiçbir şeye meyletmedi.*
—Denizc. *Bir borda üzerine meyletmek,* bir gemiden söz ederken, yana yatmak.

MEYLİ, asıl adı **Derviş Mehmet,** türk şair (Saraybosna 1713 - Travnik 1781). Saraybosna'da öğrenim gördü. Sekkâki lakabıyla tanınan kadiri şeyhi Hacı Mehmet Efendi'ye bağlandı. Şeyhinin ölümünden sonra onun yerine geçti. Muhsinzade Mehmet Paşa ile Karadağ savaşı'na katıldı (1768). Talik yazıda başarılıydı. Düşürdüğü tarih beyitleriyle tanınır.

MEYLİSERVET KADIN, Murat V'in dördüncü kadını (öl. İstanbul 1902). Fehime Sultan'ı Dolmabahçe sarayı'nda dünyaya getirdi (1875).

MEYLİŞAH KADIN, Osman II'nin kadını (XVII. yy.). Çocuk yaşta ölen Ömer adlı bir şehzade dünyaya getirdi (1621). Genç Osman öldürülünce (1622), Eski saray'a gönderildi. Oğlunun ölümü üzerine saray çevresinden Ganizade adlı biriyle evlendirildi.

MEYMENDİ, asıl adı **Şems el-Kufar Ebulkasım Ahmet bin Hasan,** gazneli vezir (öl. Gazne 1032). Gazneli Mahmut' un süt kardeşi. Gazne devletinin kurucusu Sebük Tigin'in sarayında, şehzade Mahmut ile birlikte yetişti. Mahmut tahta çıkınca (998), onu Horasan ordularının komutanlığına atadı. Yeniden düzenlediği ordusuyla Sistan üzerine bir sefer yapan Meymendi, bölgeyi kolaylıkla denetim altına aldı (999). Samaniler'i ortadan kaldıran karahanlı hükümdarı Nasır İliğ Han'la anlaşarak Ceyhun ırmağını iki devletin sınırı olarak saptadı, ülkenin kuzey yönünü güven altına aldı (1000). Sultan Mahmut'un hint seferleri sırasında Bust ve Ruhhac vilayetleri valisi olarak devletin kuzey sınırlarını karahanlı, oğuz ve harizmşah saldırılarına karşı başarıyla savundu. 9. hint seferinden dönen Mahmut tarafından başvezirliğe getirildi (1014). Hükümdarın 16. hint seferi sırasında saltanat naibi olarak kaldığı Gazne'de yeni ortaya çıkan selçuklu tehlikesine gereken önemi vermediği için gözden düştü ve görevden alınarak Keşmir dağlarındaki Kalincar kalesinde hapsedildi (1026). Mahmut'un ölümü üzerine (1030) yerine geçen Mesut I tarafından affedilerek hapisten çıkarıldı ve yeniden başvezirliğe getirildi (1031).

MEYMENE a. (ar. *yümn*'den *meymene*). *Esk.* Orduda sağ kanat.

MEYMENET, -ti a. (ar. *meymenet*). Uğur, iyi nitelik.

MEYMENETLİ sıf. Uğurlu.

MEYMENETSİZ sıf. **1.** Uğursuz. —**2.** Geçimsiz, aksi, huysuz, suratsız kimse için kullanılır: *Ne meymenetsiz adam. Haydi oradan meymenetsiz.*

MEYMENETSİZLİK a. **1.** Uğursuzluk. —**2.** Geçimsizlik, aksilik, asık yüzlülük.

MEYMUN sıf. (ar. *yümn*'den *meymûn*). *Esk.* Bereketli, uğurlu; kutlu.

MEYMUNE, Hz. Peygamber'in son eşi (? 620 - Sarif 681). Havazin kabilesi kollarından Beni Saa'dan Hâris'in kızı. İlk kocasından ayrıldıktan ve ikinci kocası öldükten sonra bir süre Mekke'de dul olarak yaşadı. Hz. Muhammet ile bir umre sırasında ve büyük bir olasılıkla siyasal nedenlerle evlendi (629). 500 dirhem mihr karşılığında Hz. Peygamber ile evlenen Meymune, düğününün yapıldığı Sarif'te öldü ve oraya gömüldü.

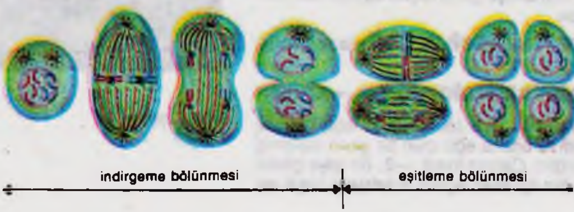
MEYN a. (ar. *meyn*). *Esk.* **1.** Yalan söyleme. —**2.** Yalan.

MEYOPRAJİ ya da **MİYOPRAJİ** a. (fr. *méiopragie* ya da *miopragie*'den). Patol. Önceki bir lezyon yüzünden işlev yetersizliğine uğramış olan bir organın durumu.

MEYOSPOR a. (fr. *méiospore*'dan). Bot. İndirgeme bölünmesi, yani meyoz sonucu oluşan spor. (Bu nedenle meyosporlar haploittir; yosunlarda protonema ve eğreltilerde önçim [protal] bir meyosporun gelişmesinden doğar.)

MEYOZ a. (fr. *méiose*'dan). Biyol. 2N kromozomlu birincil ovosit ve spermatozoitlerin (ya da bitkilerin çiçektozu taneciklerinde ya da embriyon kesesinde bulunan ana hücrelerin) N kromozomlu hücrelere dönüşmek için geçirdikleri iki olgunlaşma bölünmesi.
—ANSİKL. Meyoz haploit gamet oluşmasını sağlar, yani gametler her kromozom çiftinden yalnız birini içerir. Bu durum döllenmeden sonra ürünlerin diploit kalabilmesi için gerekli başlıca koşuldur. Meyoz bölünme gonatlarda meydana gelen karmaşık bir olgudur. Şöyle özetlenebilir: bir tek kromozom bölünmesini iki hücre bölünmesi izler. Sonuçta, başlangıçtaki diploit hücrelerden, her kromozom çiftinden yalnız birini içeren hücreler doğar. Başlangıçtaki döl hücresinde (spermatogoni ya da ovogoni) kromozomlar kalınlaşarak görünür hale gelince, mitozda olduğu gibi kromatitlere bölünmez, belirgin iplikçikler halinde kalır. Bu iplikçiklerde ayrıca, birbirinden farklı uzaklıklarda ve farklı büyüklükte olan ve *kromomer* denilen şişkinlikler yer alır. Sentromerler ise, çekirdek zarının belli bir bölgesine doğru yönelir.
Daha sonra homolog kromozomlar birbiriyle tam olarak eşleşir ve kromomerler, sentromerler, kromozom uçları karşı karşıya gelir. Böylece diploit sayıdaki kromozomlar "ikideğerli" haploit bir sayıya dönüşür ve her ikideğerlide homolog bir kromozom çifti bulunur.
Bu eşleşme olduğu sırada kromozomlar birbirine sarılır ve kısalmaya devam eder. Sonra her ikideğerlideki homolog yapılar birbirinden ayrılmaya başlar, ama önce ayrılma tam olmaz ve bunların bazı noktaları birbirine bitişik kalır. Bu evrede, ayrılma bölgelerinde her kromozomun iki kromatite bölündüğü görülür ve iki kromatit bir diyad oluşturur. Birbirlerine bitişik kalan yerlerde homolog kromozomlar arasında parça değişimi olur; yani crossing-over işlemleri çaprazlanma yeri denilen bu bölgelerde gerçekleşir.
Daha sonra, homolog diyadlar birbirini iter, aynı diyadın iki kromatitiyse birbirini çeker. Böylece çaprazlanma yerleri arasında halkalar oluşur. Bunlar kromozom uçlarına doğru "itilir": bu olaydan sonra çaprazlanma yerleri kaybolur. Çekirdek zarının kaybolması, mitozda olduğu gibi (*indirgeme* bölünmesi) iğ oluşumunu başlatır. Her ikideğerli kromozom, her diyaddaki iki sentromerin birbirine bitiştiği yerden iğ ipliklerine tutunur. Ekvator bölgesinde olan bu toplanma sırasında, iki sentromer sistemi, ekvator düzlemine göre bakışımlı olarak yer alır. Hâlâ var olan çaprazlanma yerleri çözülür ve her iki diyad (her birinde birbirine bitişik iki sentromer vardır) kutuplara doğru göç eder.
Her iki kutupta da haploit sayıda diyadlar toplanır. Bunlar bir enterfaz çekirdeği oluşturabilir, aynı zamanda hücre zarı da meydana gelebilir, ama şart değildir. Hemen sonra meyozun ikinci bölünmesi (*eşitleme* bölünmesi) başlar; bu bölünme temelde mitoz bölünmeye benzer, şu farkla ki, bölünme öncekine dikey doğrultuda olur. Her hücre kendi iğini düzenler ve diyadlar ekvator düzleminde dizilir. Sentromerler birbirinden ayrılır ve kromatitleri kutuplara doğru çeker. Böylece oluşan her iki çekirdekte, meyoz bölünmenin başlangıcında her kromozom bölünmesi sonucu meydana gelen kromatitlerden yalnız biri bulunur. Ama birinci meyoz bölünme sırasında olan crossing-overler nedeniyle kromatitler değişikliğe uğramıştır. Mitoz gibi meyoz bölünme de sürekli bir olgudur ve her iki bölünme de beş evreden oluşur: evrelerin adının sonuna, birinci ya da ikinci evreye ait olduklarını belirtmek amacıyla I ya da II rakamı getirilir; örneğin anafaz I, telofaz I ya da II. Profaz I ayrıca kendi içinde evrelere ayrılır: *leptoten* (*leptos,* son'dan): kromozomlar diploit sayıda ince iplikçikler biçiminde görülür; *zigoten* (*zygon,* terazi kolu'ndan): homolog çiftler eşleşir; *pakiten* (*pachus,* kalın'dan): kromozomlar kıvrılır ve kısalır; *diploten* (*diplos,* çift'ten): homologlar birbirlerinden ayrılır ve kiyazmalar görülür hale gelir; *diakinez* (*dia,* ters'ten): halkalar oluşur ve dikey düzleme yerleşir.
• *Kadın ve erkekte meyozun farkları.* 1. *Mekanizma.* Erkekte başlangıçtaki bir döl hücresinden dört hücre, yani dört spermatozoit meydana gelir. İki hücre birinci

erkekte meyoz bölünmenin çeşitli evreleri

meyoz sonunda oluşur ve her biri ikinci meyoz bölünme sonucunda iki yeni hücre oluşturur. Bunlardan her biri işlevsel spermatozoitlerdir. Kadında, birinci bölünme sonucu oluşan hücrelerden biri birinci kutup yuvarı, ikinci bölünmenin sonucunda oluşan iki üründen biri de ikinci kutup yuvarı olarak atılır. Sonuçta, başlangıçtaki bir goniden yalnız bir yumurta meydana gelir. 2. *Ritm.* Erkekte meyoz bir çırpıda gerçekleşir ve tüm cinsel yaşam boyunca çok sayıda meyoz olur. Buna karşın kadında cinsel yaşam sırasında oluşan yumurtaların üretimi için gerekli olan tüm meyozlar doğumöncesi dönemde başlar ve kiyazma evresinde durur. Yaşamın çok daha geç evresinde bölünmeler tekrar başlar. Gerçekten de, birinci kutup yuvarı yumurtlama sırasında atılır. İkinci kutup yuvarı ancak döllenme sırasında atılır. Spermatozoit yumurta zarını geçtiği zaman son meyoz bölünme olur ve iki yavru hücreden biri ikinci kutup yuvarını oluşturmak üzere sitoplazmadan dışarı atılır. Böylece, spermatozoit kalan çekirdeği döller ve hemen ardından birinci zigot bölünmesi olur.

Öte yandan zigot oluşumu sırasında, birinci meyoz bölünmeyle ikinci meyoz bölünme arasındaki gecikme doğrudan doğruya annenin yaşıyla ilgilidir. Anne yaşının kromozomların ayrılmamasına yol açması bu bağıntıya dayanılarak açıklanabilir. (→ AYRILMA.) 3. *Sonuç.* Dişilerde meyoz sonucunda içinde yalnız X kromozomu bulunan gametler oluşur. Oysa erkeklerde iki çeşit gamet oluşur: dört gametten ikisinde X ikisinde Y kromozomu bulunur. Bu nedenle embriyonun cinsiyetini belirleyen erkektir. X ve Y gametlerinin eşit miktarlarda üretildiği göz önünde bulundurulursa, embriyonda, dolayısıyla yenidoğanlarda kız erkek oranının eşit olması gerekir. Gerçekte, doğumlardan sonra erkek sayısının kız sayısının çok az da olsa (515'e karşı 485) geçtiği görülür. Bu farkın neden ileri geldiği açıklanamamıştır.

—Bot. Bitkiler âleminde haploit hücreler en az iki ya da üç kez, bazen birçok kez mitoz bölünmeyle çoğalır. Bu nedenle meyoz bölünme sonucu oluşan hücreler hep gamet değildir. Örneğin, kapalı tohumluların birçok türünde, dişi gamet (oosfer) embriyon kesesindeki ana hücrenin art arda üç kez bölünmesiyle oluşan sekiz haploit hücreden biridir, oysa erkek gamet, önce çiçektozu taneciğinin içinde, sonra çiçektozu borucuğunda hücrelerin art arda iki kez bölünmesi sonucu oluşur.

MEYRİN, İsviçre'de kent, Cenevre'nin banliyösü; 19 000 nüf. Tesisleri fransız topraklarına taşan Cern'in merkezi.

MEYRİNK (Gustav), avusturyalı yazar (Viyana 1868 - Starnberg 1932). Prag'da ticaret öğrenimi gördükten sonra 1902'ye kadar bankacılık yaptı. *Der liebe Augustin* dergisinin yazıişleri müdürü oldu, Novalis ve Hoffmann geleneğinin mirasçısı olan Meyrink gizemcilikten ve eski Prag kentinin efsanelerinden esinlenerek *Golem* (1915) adlı romanında Prag ghetto'sunun gizlerini büyük bir başarıyla canlandırdı. Göçebe yahudi temasını işleyen *Das grüne Gesicht* (1916) ile *Der Engel vom westlischen Fenster* (1927) adlı yapıtlarını da anmak gerekir.

Meyroki, D. Anadolu bölgesinde, özellikle Ağrı, Bingöl, Bitlis ve çevresinde yaygın, halay türü bir halk oyunu. Kadın erkek birlikte ya da yalnız kadınlar tarafından oynanır. Oyunun figürleri, sarhoş olmuş birinin devinimlerini temsil eder.

MEYSENBUG (Malvida VON), alman kadın yazar (Kassel 1816 - Roma 1903). Wagner, Nietzsche ile, daha sonra yaşamının sonlarına doğru, R. Rolland'ın bir İtalya yolculuğu sırasında onunla dostluk kurdu. *Memoiren einer Idealistin* (Bir idealistin anıları) [1876] adında bir kitap yazdı.

MEYSERE a. (ar. *meysere*). *Esk.* **1.** Zenginlik. **—2.** Orduda sol kanat.

MEYSERE, 739/740 yıllarında Araplar'a karşı ayaklanan Mağrib Berberileri'nin reisi. Ayaklanmadan önce Kayrevan pazarında sakalık yapan biri olduğundan tarihçiler kendisine "el-Hakir" lakabını vermişlerdir. Sus valisi bin Nafi'nin torunu olan Habib bin Ebu Ubeyde ile Tanca valisi Ömer bin Abdullah el-Muradi, Fas Berberileri'ne islamiyeti kabul etmemiş topluluklar gibi davranıyorlar ve en güzel kadınları tutsak alıp Şam'a gönderiyorlardı. Habib'in Sicilya'yı fethetmek üzere hareket etmesinden sonra Meysere'nin önderliğinde ayaklanan Berberiler, bazı akraba kabilelerin de yardımıyla Tanca'yı ele geçirdiler. İspanya valisi Ukba bin Haccac da Tanca'yı kurtarma girişimlerinde başarılı olamadı. Meysere, bir süre sonra kendi yandaşları tarafından öldürüldü.

MEYSİR a. (ar. *meysir*). Oy. **1.** Eskiden zar atılarak oynanan bir tür oyun. **—2.** İslamlıktan önce Araplar'ın parçalanmış et ve oklarla oynadıkları bir oyun. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Meysir, genellikle on kişiyle oynanırdı. Oyuna katılanlar ortak olarak bir deve yavrusu alır; bunu katılanların sayısı kadar parçaya bölerlerdi. Oyunu yöneten oyuna katılanların adlarını okları üzerine yazar ve bir torbaya atardı. Daha sonra bu oklar torbadan çekilir, ilk adı çıkana hayvanın en iyi parçası, daha sonra çıkanlara öbür parçaları dağıtılırdı. Oyunun bir başka biçiminde ise hayvan 23 parçaya ayrılır, oyuncular arasında okun torbadan çıkış sırasına göre 2, 3, 4, 5, 4, 3, 2 oranında dağıtılırdı. Son çıkan üç okun sahibi bir şey alamazdı. İslamlıktan sonra bu tür oyunlar ortadan kalktı.

MEYSUN, hıristiyan Kelb kabilesi reisi Behdel bin Üneyf'in kızı, halife Yezit I'in annesi (VII. yy. sonları). Muaviye ile evlendikten sonra müslümanlığı kabul edip etmediği belli değildir. Oğlunun yetişmesinde etkin rol oynadı ve bu nedenle Kelb kabilesinin bulunduğu bölgede uzun süre kocasından ayrı yaşadı. Onun olduğu söylenen bazı şiirlerde çöl özlemini dile getirir. Oğlunun halife olduğunu (680) görmeden öldü.

MEYSUR sıf. (ar. *yüsr*'den *meysûr*). *Esk.* Kolaylaştırılmış, kolay.

MEYT ya da **MEYYİT** sıf. (ar. *meyt, meyyit*). *Esk.* Ölmüş, ölen.

◆ a. **1.** Ölü: *"Ey dipdiri meyyit iki el bir baş içindir / Davransana... Eller de senin, baş da senindir"* (M. A. Ersoy). **—2.** Ceset. **—3.** Çok zayıf, ölü gibi kimse: *Meyyit-i müteharrik* (hareketli ölü; canlı cenaze).

MEYTE (ar. *meyte*). İsl. Kendi kendine öldüğü ya da kuralına uygun olmayan yollarla öldürüldüğü için eti yenilmeyen hayvan.

—ANSİKL. İslam dinine göre, bir hayvanın etinin yenebilmesi için kurallarına uygun biçimde kesilmesi gerekir. Kendi kendine ölmüş; boğulmak, başı koparılmak, başına tokmak vurulmak, şiş saplamak gibi yollardan biriyle öldürülmüş; yüksek bir yerden düşerek, başka bir hayvanın saldırısı sonucu ya da herhangi bir cismin çarpmasıyla ölmüş, Allah'ın adı bile bile anılmadan kesilmiş hayvanlar da meyte sayılır ve bunların etleri yenmez. Bu gibi yollarla ağır biçimde yaralanmış ya da hasta olmakla birlikte, daha canlı olduğu anlaşılan hayvan, besmele çekilerek kesilirse eti yenebilir. Bir hayvanın, hayvan kesilmeden önce bedeninden koparılmış parçası meyte sayılır ve yenmez; ancak, hayvan kesildikten sonra daha canlıyken koparılmış olan parçası yenilebilir.

MEYUS sıf. (ar. *me'yûs*). **1.** Üzüntülü, üzgün. **—2.** Umutsuz, karamsar. **—3.** *Bir kimseyi meyus etmek,* bir kimseyi üzmek. || *Meyus olmak,* üzgün ve umutsuz bir duruma düşmek.

MEYUSİYET a. (ar. *me'yûs* ve *-iyyet*'ten *me'yûsiyyet*). *Esk.* Ümitsizlik, karamsarlık: *"Son meyusiyetle validesinin odasına bir daha baş vurur"* (H. R. Gürpınar).

MEYVE ya da **MEYVA** a. (fars. *mîve*'den). **1.** Yumurtacıkların döllenmesinden sonra yumurtalığın gelişmesiyle oluşan ve olgunlaştığında tohumları içeren bitkisel organ. (Meyve, tohumların gelişmesi sırasında koruma görevi yapar, sonra tohumların saçılmasına katkıda bulunur.) [Bk. *ansikl.* böl. Bot.] **—2.** Bazı bitkilerin genellikle tatlı olan ve yenebilen ürünü. **—3.** *Yalancı meyve,* yumurtalığı da içeren diğer çiçek kısımlarının (çiçektablası, çiçek sapı vb.) gelişip etlenmesiyle oluşan meyve. **—4.** Ana babaya göre çocuk: *Yasak bir aşkın meyvesi.* **—5.** Bir işin, bir çalışmanın, bir girişimin vb. sonunda elde edilen yarar; başarılı, olumlu, iyi sonuç; mahsul, ürün: *Çalışmalarının meyvesini görmek.*

—*Esk. Meyve-bar, meyve-dar,* meyve veren, meyveli. || *Meyve-cât, meyvehâ,* meyveler. || *Meyve-füruş,* meyve satan. || *Meyve-huşk, meyve-i huşk,* kuruyemiş, meyve kurusu. || *Meyve-i dil,* gönül meyvesi; çocuk, evlat. || *Meyve-i fazl,* bilimin meyvesi. || *Meyve-i ratb,* sulu yemiş. || *Meyve-i ter,* taze, yaş meyve.

—Ağ. yet. *Meyve dökümü,* meyve bahçelerinde ve bağlarda, çiçeklerde tozlaşma ya da döllenmeyi ve normal meyve gelişimini önleyici iklim koşulları ya da genetik engeller nedeniyle çiçeklerin ya da henüz oluşmakta olan meyvelerin dökülmesi. || *Meyve tutma dönemi,* özellikle meyve ağaçlarında ve asmalarda, genç yumurtalığın büyümeye ve gelişmeye başladığı dönem. (Meyvenin geleceği için kritik bir dönemdir: soğuğa ve bazı asalaklara karşı duyarlık.)

—Bot. *Meyve eti,* bazı etli meyvelerin hemen tümünü oluşturan ve olgunlaşınca genellikle tatlılaşan parankimamsı doku. (Meyve etinin kokusu ve besleyici oluşu meyveyle beslenen hayvanları çeker ve bu hayvanlar çoğu zaman meyve tohumlarının yayılmasını sağlar.)

—Din. *Memnu meyve* → MEMNU.

—Mutf. *Meyve salatası,* çeşitli meyveler parçalar halinde kesilip koyu bir şeker şurubunda bekletilerek ya da üstlerine pudra şeker serpilerek hazırlanan ve çeşitli likörler ve özellikle kirsch ile kokulandırılan salata.

—Tarım. *Meyve bahçesi,* meyve ağaçlarının dikili olduğu alan. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Meyveye yatırmak,* meyve verimini artırmak için çeşitli işlemler (budama, uç alma, göz alma, vb.) uygulanarak ağacın meyve yapma eğilimini artırmak.

—Zool. *Meyve güvercini,* Afrika, Güneydoğu Asya ve Okyanusya'da yaşayan *Treron* cinsi üyeleri, Okyanusya'da bulunan *Ptilinopus* ve *Ducula* cinsi üyeleri gibi meyveyle beslenen, taşlıkları kassız güvercinlere verilen ortak ad.

—ANSİKL. Ağ. yet. Eskiden köylülerin ve kasabalıların kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yetiştirdikleri meyve bahçeleri genellikle evlerin yanında bulunur ve değişik meyve ağaçlarından oluşurdu. Tekniklerin modernleşmesi ve sanayileşme, geleneksel meyve bahçeleriyle hiçbir ortak yanı bulunmayan uzmanlaşmış bir meyveciliğin gelişmesini sağladı. Bununla birlikte, eski tip bahçeler birçok yerde gene de yaşamaktadır. Modern meyve bahçelerinde, ağaçların sıra üzerine ve belli aralıklarla dikilmesi, toprak işleme ve hasat makinelerinin geçmesini ve ağaç bakımının kolayca yapılmasını sağlamaktadır. Toplama ve budama işlerinin kolaylıkla yapılabilmesi için de ağaçlar alçak boyda tutulmaktadır.

Türkiye'de meyve bahçelerinde yetiştirilen meyve türü yirmi kadardır; bunların en önemlilerinin (elma, armut, erik, incir, kayısı, kiraz, şeftali, portakal, mandalina, limon, fındık, antepfıstığı) kapladığı alan bağlarla birlikte bir milyon hektardan faz-

Rhône-Poulenc Agrochimie

kiraz ağacında **meyve** dökülmesi (bazı meyveler normal boydadır)

ladır.

—Besl. Taze meyveler % 80-90 oranında su içerir. Glüsit oranı farklılık gösterir: % 10'dan düşük (turunçgiller); % 15'ten yüksek (üzüm ve incir). Çekirdekli meyveler yaklaşık % 10-15 oranında glüsit içerir. Bu glüsitlerin bazıları özümlenebilir: meyvelerin çoğunda bulunan ve meyve olgunlaştıkça çoğalan meyveşekeri (früktoz), ender olarak nişasta (muz); pektin gibi (elma, ayva, frenküzümü) bazıları ise özümlenemez. Meyveler yaklaşık % 1 oranında selüloz içerir. Zeytin, ceviz, fındık, bademden başka meyvelerde lipit bulunmaz ve proteinler son derece düşüktür. Buna karşılık; taze meyveler, potasyum (muz), kalsiyum (turunçgiller ve hurma), magnezyum (muz, incir, hurma) ve diğer mineraller (demir, manganez, bakır) açısından temel bir katkı sağlar. Meyveler, özellikle taze olarak tüketildiklerinde, organizmaya, eksikliği eskiden iskorbüte yol açan C vitamini başta olmak üzere, vücut için çok gerekli suda çözünür vitaminleri topluca sağlar. Diğer bileşenler arasında, tanen, enzimler ve sindirimi kolaylaştıran mayalar yer alır. Kalori katkısı (üzüm ve muz dışında) görece düşüktür: 100 g'da yaklaşık 50 kalori.

Yağ içeren meyveler (ceviz, fındık, badem), aynı zamanda tohumdur; bu bakımdan, su oranları diğer meyvelerinkine göre çok düşüktür; bundan dolayı, kalori değerleri daha yüksektir; 100 g'da yaklaşık olarak 400 kalori. Lipit oranı, ağırlığın % 36'sına erişir; proteinler ve glüsitler ayrı ayrı ağırlığın % 9'unu oluşturur. Bu meyveler kalsiyum ve potasyum bakımından zengindir.

Kestane, kestane ağacının hem meyvesi, hem tohumudur. Nişasta (% 35) ve B1 vitamini bakımından çok zengindir. Bu bileşimiyle kestane, başka tohumlara yakın sayılır, ancak su oranı daha yüksektir (% 48). Kestane bileşimi bakımından patatese de benzetilebilir: 100 g'ı 209 kalori sağlar.

—Bot. Yumurtalığın çeperi meyvenin çeperini oluşturur *(perikarp).* Tohumları saran bu çeper üç katlıdır: meyvedışı ya da *dışkabuk, meyveortası* ve meyveiçi ya da *içkabuk.* Olgunlaşan meyve etli olabileceği gibi kuru da olabilir. Etli olursa içinde tohumu saran ve çekirdek denen odunsu bir kısım bulunur (*tek çekirdekli etli meyveler:* şeftali, erik, badem, hindistancevizi, vb); tohumlar ya da çekirdekler bir odunsu kısımla sarılı değil de doğrudan

açılgan kuru meyveler

damar üzerinden açılan bitişme yeri
birbirine kaynamış meyveyaprakları
çenet
meyveyaprakları
orta bölme
follikül (çöpleme)
badıç (bezelye)
hardalsı meyve (karanfil)
kapsül (haşhaş)

kapok ağacının meyvesi
kapok yumağı
düz kabuk
erik
kıllar
argemonia
dikensi çıkıntılar
atkestanesi
özsuyla dolu kıllar
portakal

çeşitli meyveler

etli meyveler

(çeşitli drupalar)
perikarp
tohum ya da çekirdek
epikarp (dış kabuk)
tek meyveyaprak
içi boşluklu çiçektablası
mezokarp (et)
meyveiçi (çekirdek)
odunsu kısım
kiraz çiçeği ve meyvesi
şeftali
meyveyapraklara tekabül eden boşluklar
tohum
süt
perikarpın odunsu kısmı (çekirdek)
lif
hindistancevizi
üzüm
çekirdekler
bölme
tohum
çanakyaprak
yumurtalık
çiçektablası
bir drupanın boşluğu
elma çiçeği ve meyvesi
dikenli frenküzümü
domates
(küçük çekirdekli çeşitli meyveler)
tohum
etli kısım
kahve
tohum
karabiber

kendiliğinden açılmayan kuru meyveler

fırça (tepecik kalıntısı)
tohum kabuğu
unlu albumen
çenek
cücük
karyops (buğday)
samar (akçaağaç)
aken
perikarp
serbest tohum
çiçektablası
aken (düğünçiçeği)

yalancı meyveler

solmuş erkekorganlar
meyveyaprak
aken
içi boşluklu çiçektablası
etli çiçektablası
kuşburnu çiçeği ve meyvesi
çiçektablası
aken
incir
çiçek topluluğu ekseni
aken
çiçektablası
etli çiçektablası
çilek çiçeği ve meyves
ananas

doğruya etli kısımla bir arada olursa böyle meyvelere *üzümsü meyve* denir (üzüm, frenküzümü, vb.). Perikarp kuruysa meyve açılgan olabilir; böyle meyveler genellikle kenarların birbirine bitişip kaynadığı dikiş hizasından açılan (*folikül:* çöpleme, patlakot, çörekotu) ya da dikiş ve ana bitişme çizgisi üzerinden açılan (badıç: bezelye, fasulye) bir tek meyveyaprаktan oluşabileceği gibi birbirine kaynamış olan ve iki çenet halinde açılan iki meyveyapraktan (*hardalsı meyve:* turpgiller) ve birbirine kaynamış birçok meyveyapraktan da oluşabilir (*kapsül:* haşhaş). Kendiliğinden açılmayan kuru meyveler başlıca iki tipe ayrılır: *akenler*'de tohum meyvenin içinde serbesttir (düğünçiçeği), *karyopslar*'da (buğdaysı meyve) meyve çeperi ile tohum çeperi birbiriyle kaynaşmıştır.

Dişiorgandan başka, çiçeğin öteki kısımları da döllenmeden sonra yerli yerinde kalıp büyüyebilir (yalancı meyveler). Ispanakta gerçek meyveyi saran kabuk çanaktır; çilekte küçücük siyah akenleri taşıyan ve meyve diye yenen tatlı kısım etlenerek çok bombeleşmiş olan çiçektablasıdır; gülde ve incirde içi boşluklu çiçektablası esas meyveleri sarar; ananasta tatlı etli kütleyi oluşturan kısımlar çeşitli dişiorganların ve çiçek kurulu ekseninin birleşip kaynaşmasından doğan karma yapıdır.

Perikarpın içteki üstderisi de çeşitli değişikliklere uğrar: bazı türlerde tohumları bir çeşit kaba pamukla saran kuru kıllar (bombacaceae), bazılarında özsu ile dolu kıllar bulunur (portakal). Dıştaki üstderi kimisinde pürüzsüzdür ve bir çeşit mumsu tabakayla (pus) kaplıdır (erik, üzüm), kimisinde sık kıllarla kaplıdır (argemonia) ya da dikensi çıkıntılar (kestane) ve rüzgârla savrulmayı sağlayan yassı uzantılar bulunur (*samar:* karaağaç, dişbudak).

Etli meyvelerde mezokarpın (meyveiçi) gelişmesi döllenmiş yumurtalıktan salgılanan bir oksinle sağlanır; oksin bu dokudaki hücrelerin çoğalmasını sağlar. Döllenmesiz, dolayısıyla çekirdeksiz meyveler İ.A.A. (indolasetik asit) uygulanarak elde edilebilir. Aynı şekilde çileği oluşturan çiçektablası, bu yalancı meyvenin yüzeyindeki gerçek meyvelerin, yani akenlerin salgıladığı hormonların etkisiyle gelişip şişer.

—Med. huk. Ağaç dallarının kendi yapı ve arsasına geçmesine izin veren kişinin, o dallarda yetişen meyvelere sahip olma hakkı vardır (Türk med. k. md. 664).

MEYVEBİLİM a. Yenebilen meyveleri ve bunları veren meyve ağaçlarını inceleyen bilim dalı. (Eşanl. POMOLOJİ.)

MEYVECİ a. Meyve yetiştiren ve / ya da satan kimse.

MEYVECİL sıf. ve a. Zool. Meyve ile beslenen hayvan için kullanılır.

MEYVECİLİK a. **1.** Yenebilir meyve veren ağaçları yetiştirmek için uygulanan tekniklerin tümü. **—2.** Meyve yetiştirme ve/ya da alıp satma işi.

—ANSİKL. Başarılı bir meyve bahçesi kurmanın ilk şartı bir yaşında aşılı fidanlarla işe başlamaktır. Dikilecek ağacın ve aşılanacının seçimi iklime, toprağın yapısına ve diklm sistemine bağlıdır. Türkiye'de aşılı meyve fidanı devlet fidanlıklarından sağlanabileceği gibi özel fidanlıklardan da sağlanabilir.

Meyvecilikte budama çok önemlidir; gelişme çağında dalları iyi dağılmış sağlam ağaçlar elde etmeye yaradığı gibi meyve verme çağında da düzenli ve kaliteli meyve almayı sağlar ve başka yetiştirme tekniklerine (gübreleme, meyve seyreltme, sulama) sıkı sıkıya bağlıdır. Her meyve türü için özgül bir budama yöntemi ve biçimi vardır.

Ağaçların korunması da önem taşır ve çeşitli tarzda yapılır. Ağaçları ilkbahar donlarına, hastalıklara; böceklere ve yabancı otlara karşı korumak gerekir.

Meyvelerin toplanması özen ister. İyi bir toplama düzeni meyvelerin kalitesini etkilediği gibi zamandan ve el emeğinden tasarruf da sağlar. Toplama zamanı meyvelerin lezzet kalitesinde önemli rol oynar. Meyvelerin bozulmadan saklanması çok önemlidir. Soğuk, meyvelerde metabolizmayı frenlemeye ve tüketim süresini uzatmaya yarar.

Türkiye birçok meyve türünün anayurdu ve meyveciliğin beşiğidir. Meyvecilikte önemli yeri olan birçok meyve türü, örneğin elma, armut, ayva, erik, kiraz, vişne, kızılcık, fındık, antepfıstığı, badem, ceviz, kestane, zeytin, incir, nar ve üzüm bu topraklarda doğmuş ve evrimini tamamlamıştır. Bu nedenle Anadolu'da meyveciliğin çok eski bir tarihi vardır. Bugün de meyvecilik gelişmiş durumdadır. Güney Anadolu'da portakal bahçeleri, Batı Anadolu'da zeytin ve incir bahçeleri, üzüm bağları, Marmara'nın güneyinde şeftali bahçeleri yaygındır. Bu bahçelerde toprak işleme, sulama, gübreleme ve diğer bakım işlevi modern meyvecilik tekniklerine uygun yapılmaktadır.

Türkiye'de yaklaşık olarak 3 milyon hektar alanda (tarım alanlarının yaklaşık % 10'u) yetiştirilen belli başlı meyvelerin ağaç sayısı ve yıllık meyve üretimi 1991 yılında şöyleydi:

meyve	*ağaç sayısı*	*üretim (ton)*
armut	11 890 000	403 000
ayva	2 720 000	78 000
dut	2 845 000	82 000
elma	31 840 000	1 900 000
erik	7 068 000	186 000
incir	9 665 000	314 000
kayısı	10 239 000	343 000
kiraz	5 000 000	150 000
şeftali	10 700 000	350 000
üzüm	586 000 (ha)	3 600 000
portakal	9 999 000	830 000
mandalina	7 021 000	390 000
limon	4 596 000	429 000
antepfıstığı	21 080 000	64 000
badem	4 019 000	46 000
ceviz	3 338 000	122 000
fındık	245 574 000	315 000
kestane	1 958 000	81 000
zeytin	81 520 000	640 000

MEYVEHOŞ a. (fars *mîve* ve *ḫuşk*, kuru; *mîve-ḫuşk*'tan). Kuruyemiş.

MEYVELİ sıf. **1.** Meyvesi olan, meyve veren bitki, ağaç vb. için kullanılır: *Meyveli ağaç.* **—2.** İçine meyve katılarak yapılmış şey için kullanılır: *Meyveli gazoz. Meyveli şeker. Meyveli pasta.*

MEYVELİK a. **1.** Meyve ağacı dikili arazi. **—2.** Meyve koyulan kap: *Meyveliğe biraz elma koy. Buzdolabının meyveliği.*

—Süslem. sant. Seramik, cam vb.'den yapılmış yayvan kâse ya da ayaklı ve geniş ağızlı kupa biçiminde meyve kabı.

MEYVESİNEĞİGİLLER a. Böcbil. Kanatlarında koyu renkli lekeler ve şeritler bulunan *Acalyptera* üstfamilyasından sinek familyası. (Erişkinleri çiçeklerin ve otların üstünde yaşar. Larvaları bitkicildir. Bazıları çok zararlı hayvanlardır: Akdeniz meyvesineği [*Ceratiti capitola*], zeytinsineği [*Darus oleae*], kiraz sineği [*Rhagoletis cerasi*]. Bil. a. *Trypetidae.*)

MEYVESİZ sıf. **1.** Meyvesi olmayan, meyve vermeyen. **—2.** İçinde meyve bulunmayan.

MEYVESİZLİK a. Meyvesiz olma ya da kalma durumu.

MEYVEYAPRAK a. Bot. Yumurtacıkları taşıyan farklılaşmış çiçek parçası. (Eşanl. KARPEL.)

—ANSİKL. Meyveyaprakların tümü çiçekte dişi organı oluşturur. Meyveyapraklar serbest olabileceği gibi (ayrı meyveyapraklı dişiorgan) birbiriyle kaynaşmış da olabilirler (bitişik meyveyapraklı dişiorgan).

Her meyveyaprakta aşağıdan yukarıya doğru şu kısımlar bulunur: *yumurtalık, boyuncuk, tepecik.* Şişkin ve içi boşluklu olan yumurtalık, meyveyaprağın iç yüzündeki çıkıntılara (etene) yapışık olarak yumurtacıkları içerir. Onun üstünde bulunan az ya da çok ince bir sütun biçimindeki uzantıya *boyuncuk* denir; onun ucunda da *tepecik* denen kabarık bir kütle yer alır.

Bir meyveyaprağın yapısı, onun bitkinin üremesi için büyük ölçüde değişikliğe uğramış bir yapraktan başka bir şey olmadığı kabul edilirse kolaylıkla açıklanabilir: yaprak kendi üzerine kıvrılır ve ayasının kenarlarında, sınırladığı boşluğun içinde iki sıra etli lop (yumurtacıklar) bulunur.

MEYYAFARİKİN → SİLVAN.

MEYYAL, -li sıf. (ar. *meyl*'den *meyyāl*). **1.** Eğilimli: *"Meyyal-i itila olan fikrim bir daha avdet etmemek üzere namütenahiliğin içinde gaib olup gitmeğe çalışıyordu"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.). **—2.** *Esk.* Çok fazla eğilmiş, çok eğik: *Meyyal-i inhidam* (yıkılacak kadar eğilmiş).

MEYYİT → MEYT.

MEYZİEU, esk. **Meyzieux,** Fransa'da kanton (Rhône) merkezi, Lyon'un banliyösünde; 28 212 nüf. (1992). Plastik maddeler. Makine ve elektrikli gereçler.

-MEZ → -MAZ.

MEZA → MAZA.

MEZABIT çoğl. a. (ar. *mażbaṭa*'nın çoğl. *meżābıṭ*). *Esk.* Tutanaklar.

MEZABİH çoğl. a. (ar. *mezbaḥ, mezbaḥa*'nın çoğl. *meẕābiḥ*). *Esk.* Kesimevleri, mezbahalar.

MEZABİL çoğl. a. (ar. *mezbele*'nin çoğl. *mezābil*). *Esk.* Süprüntü, çöp dökülen yerler.

MEZABİR çoğl. a. (ar. *mizber*'in çoğl. *mezābir*). *Esk.* Kalemler, kamışlar.

MEZAHİB çoğl. a. (ar. *mezheb*'in çoğl. *mezāhib*). *Esk.* **1.** Mezhepler. **—2.** *Mezahib-i erbaa,* dört mezhep; hanefi, şafii, maliki, hanbeli mezhepleri.

—Tar. *Mezahib odası,* Osmanlılar döneminde Babıâli'de, ülkenin her çeşit din ve inanç sorunlarıyla ilgilenen özel büro.

MEZAHİM çoğl. a. (ar. *zaḥmet*'in osm. çoğl. *meżāhim*). *Esk.* **1.** Eziyetler, sıkıntılar, zahmetler: *"Devlet-i Âliye'ye mezâhim peydâ eyleyerek işgale sa'y etmişlerdi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** *Mezahim-dide,* eziyet çekmiş, sıkıntı görmüş kimse için kullanılır.

MEZAHİR çoğl. a. (ar. *maẓhar*'ın çoğl. *meẓāhir*). *Esk.* **1.** Bir şeyin göründüğü yerler. **—2.** Şerefe erişmeler, nail olmalar. **—3.** Görüntüler.

MEZAHİR çoğl. a. (ar. *mezhere, müzhere*'nin çoğl. *mezāhir*). *Esk.* Çiçekli yerler, bahçeler.

MEZAİK çoğl. a. (ar. *mażīķ*'in çoğl. *meżā'iķ*). *Esk.* Dar, sıkıntı veren yerler.

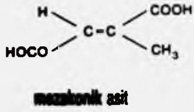
MEZAİL a. (fr. *mézail;* yun. *mesos,* ortada olan'dan). Sil. Tolgaların ve zırh başlıklarının hareketli siperliği (XIV.-XVI. yy.). [Mezail, siperliğin üç parçasından oluşur: göz deliği, burun deliği, hava deliği.]

MEZAK a. (ar. *zevķ*'ten *meẕāķ*). *Esk.* **1.** Zevk alma, lezzet duyma: *"Ey Fuzûli mey ü mahbûb-ı mezâkın terk et"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Zevk, tat, lezzet: *Muhtel-ül mezak* (tadı bozuk). **—3.** *Mezak-aşina,* zevk almasını bilen.

—Esk. anat. Damak.

MEZAKİ, asıl adı **Derviş Süleyman,** türk şair (Bosna ? - İstanbul 1676). Enderun'da öğrenim gördü. Köprülü Mehmet Paşa'nın kâtipliğini yaptı. Köprülü Ahmet Paşa'nın himayesine girerek onunla birlikte Kandiye savaşı dahil birçok savaşa katıldı. Mirahorluğa getirildi. Mevlevi tarikatına bağlıydı. *Divan*'ı vardır (Süleymaniye kütüphanesi, Fatih bölümü no. 3873).

MEZAKONİK sıf. (fr. *mésaconique*).

mezakonik asit

Org. kim. *Mezakonik asit*, formülü $C_5H_6O_4$ olan metil-2 buten-2 E dioik asit; sitrakonik ve itakonik asitlerin izomeridir. (Eşanl. MUTİLFUMARİK ASİT.)

MEZALİK çoğl. a. (ar. *mezlaka*'nın çoğl. *mezālik*). *Esk.* Kaygan yerler.

MEZALİM çoğl. a. (ar. *mazleme, zulüm*' ün çoğl. *mezālim*). *Esk.* Haksızlıklar, zulümler: *"...kendimizde her gün neşve-i tabiimizi humâra kaybedecek feci mezalimin şahidi veya mağduru olurduk..."* (Cenap Şehabettin).

MEZAM a. (ar. *zemm*'den *mezam*). *Esk.* Ayıplama, kötüleme.

MEZAMİN çoğl. a. (ar. *mazmun*'un çoğl. *mezāmin*). *Esk.* **1.** Ödenecek şeyler. **—2.** Anlamlar, kavramlar. **—3.** Sanatlı sözler.

MEZAMİR çoğl. a. (ar. *mezmūr*'un çoğl. *mezāmir*, düdükler). Hıristiyan ve Yahudiler'in de ibadetinde yer alan, Kutsal Kitap'daki 150 mezmurun tümü; bunları içeren kitap: *"Yüzlerini, gözlerini ayaklara sürüp sürtüştürerek ilahi ve mezamir okurlar"* (R. H. Karay).

MEZANJİYUM a. (fr. *mésangium*). Dokubil. Böbrek yumakçığındaki kılcaldamarlar arası doku.

MEZANSEFALOLİMBİK sıf. (fr. *mésencéphalo-limbique*). Nörobiyol. Hücre gövdeleri ortabeynin yüksek bölümünde bulunan ve aksonlarını limbik sisteme doğru (bademcıksi çekirdekler ve limbik korteks) gönderen sinir devresine denir. (Bu sistemin kimyasal aracısı dopamindir.)

MEZANŞİM a. (fr. *mésenchyme*). Mezodermden doğan ve göç etme yeteneğine sahip yalın hücrelerden oluşan, ayrıca çoğunlukla farklılaşarak destek yapılarını (iskelet) meydana getiren embriyonsal oluşum.

Vulci'de (İtalya) bulunan kulübe biçiminde mezar urnası bronz villanova uygarlığı İ.Ö. IX.-VIII. yy. *Villa Giulia müzesi, Roma*

MEZANŞİMOM a. (fr. *mésenchymome*). Patol. İlkel bir mezanşim yapısından başka, çeşitli derecede farklılaşmış hücre topluluklarını içeren ur.

MEZAR a. (ar. *ziyaret*'ten *mezar*). **1.** *Esk.* Ziyaret yeri. **—2.** Üzeri açık ya da taş, mermer vb. bir kapakla örtülü olabilen, ölünün gömüldüğü çukur; gömüt, sin, kabir; çukurun üzerine inşa edilen anıt: *Tabutu mezara indirmek. Mezar kazmak. Birinin mezarında saygı duruşunda bulunmak.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Mezar kaçkını*, çok zayıflamış, bir deri bir kemik kalmış kimseler için kullanılır. || *Bir kimseye, bir şeye mezar olmak*, onun öldüğü, yok olduğu, ortadan kalktığı yer olmak: *Bu kale, son mücahitlere mezar oldu. Bu kent, diktatörlüğe mezar oldu.* || *Mezar taşı*, mezarın baş tarafına dikilen yazılı taş. || *Mezardan çıkarmak*, bir kimseyi ölümden, ölümle sonuçlanabilecek tehlikeli durumlardan kurtarmak.

—*Esk.* *Mezar-ı zar*, ağlayan mezar.

—Arkeol. *Mezar eşyası*, kazı sonucunda mezarlarda ele geçirilen kap kacak, silah, takı türünden şeyler.

—Cez. huk. *Mezar açma* (Bk. *ansikl.* böl.)

—İsl. → KABİR.

—İkonogr. *Mezara koyma*, İsa'nın gömülüşünü betimleyen sahne. (Bk. *ansikl.* böl.)

MEZARLAR

Cerveteri (İtalya) nekropolisi'nde bulunan bir etrüsk mezarı (İ.Ö. VI. yy.)

Ch. Lenars

—ANSİKL. Arkeol. ve Güz. sant. • *Yakındoğu.* Ölü gömme usulleri bunları uygulayan toplumların özelliklerini sadık bir biçimde yansıtır; bu yüzden de, eski toplumlar hakkında bilgi veren önemli bir unsur olmuşlardır. Mezopotamya'da ilk mezarlar Bakırtaş döneminin sonlarında ortaya çıktı (Eridu mezarlığı, El-Ubeyd dönemi, V. binyıl sonu); ölüler, pişmemiş tuğlalarla örülmüş cistaların içine, birkaç armağanla birlikte konmuşlardı. III. binyıl'dan itibaren, Mezopotamya toplumunda belli bir hiyerarşi görülmeye başlandı; toplumsal farklılıklar yavaş yavaş mezara bırakılan armağanlara da yansıdı: bunlar kimi mezarlarda bol ve çeşitli, kimilerindeyse daha sıradandı. III. binyıl ortasında bu evrim Ur* mezarlığında görkemli bir biçimde doruğa ulaştı. Binlerce gösterişsiz mezarın ortasında, özenle yapılmış on beş kadar mezar, yanlarında hizmetçileri ve bol miktarda altın ve lacivert taşı eşyayla birlikte, kentin en önemli kişilerinin kalıntılarını barındırıyordu. III. binyıl'ın sonunda, Ur kralları kendilerini, üzerinde bir anıtmezarın yer aldığı hypogeumlara gömdürüyorlardı.

Daha geç dönemlerde, böylesi masraflar krallara özgü olmaktan çıktı. Ugarit kentinde oturanlar, bu kozmopolit limanın en müreffeh döneminde (İ.Ö. XIV.-XIII. yy.), Mykenai'den esinlenen basamaklı bir koridor ya da *dromos*'la ulaşılan, bindirme tonozla örtülü güzel mezar odaları inşa ettiler. Dara'dan sonra gelen ahemeni kralları, kendileri için, kayalara oyulmuş ve ölünün onuruna kabartmalarla süslü bir cephesi bulunan mezarlar yaptırdılar.

• *Mısır.* Mısır mimarlığının temel bir öğesi olan mezar ölünün konduğu bir yer değil, aksine, varlığın dayanağı olan mumyanın sonsuza dek korunduğu bir barınaktır. Ölünün adı, *ka*'sı, *ba*'sı, vb. maddesel olmayan özlerle beslenir. Mezar iki ana bölümden oluşur: düzenledikleri ayin ve şölenlerle ölenin adını yeryüzünde yaşatan canlıların girebileceği bir dua yeri ve toprağın altında ya da bir tepenin içinde yer alan bir mezar odası. Bu kapalı bölümde ölümün ve dirilişin gizemleri gerçekleşir. Ancak, mezarın kendisi de, ölüler dünyası ile yaşayanlarınki arasında aşılmaz sınırlar bulunmadığının maddesel bir kanıtıdır. Eski İmparatorluk dönemi firavunlarının mezarı piramitlerden*, Yeni İmparatorluk firavunlarının kalıntılarını barındıran Krallar* vadisi'nin derine oyulmuş hypogeumlarına kadar, mısır mezarının biçimi değişmişse de anlam ve işlevi aynen kalmıştır. Mezar odasının bulunduğu piramitlerin yanı başında, dua yeri olarak kullanılan mezar tapınakları yer alır. Krallar vadisi'ndeki kapalı mezarlara ise, Medinet* Habu ya da Deyr* ül-Bahri'deki dev yapılar gibi tapınaklar eklenmiştir. Öte yandan, "özel" şahıslara ait mezarlardan (mastaba*) oluşan mezar kümeleri de vardır; bunlara örnek olarak, Eski İmparatorluk için Gize* ve Sakkare*'dekiler, Orta İmparatorluk için Beni* Hasan, Meir ve el-Berşe'dekiler, Yeni İmparatorluk ve daha geç dönemler için Teb*'dekiler gösterilebilir. Bu mezarlar, dinsel yaşamı, tarım etkinliklerini, meslekleri, soyluları, zanaatçıları, kâtipleri, şölenleri, manzaraları vb. dikkate değer bir canlılıkta betimleyen duvar resimleriyle süslüdür. Sonsuzluk konutunda her şey büyüdür; resimlerde gündelik yaşam değil, güncelin sonsuza ulaştığı, cennete ait başka bir yaşam betimlenmiştir. Tüm mısır uygarlığı, olağanüstü bir zenginlikte olan bu ikonografi yoluyla algılanabilmektedir.

• *Yunanistan.* Ölü gömme usülleri Tunç çağından başlayarak aşağı yukarı kesin olarak bilinmektedir. Minos uygarlığı döneminde, sıradan kişilerin ölülerinin konduğu kovuklar (Malia), kral mezarlarıyla yan yanaydı (Malia [Khrysolakkos], Knossos ve Arkhanes'teki mezarları Mesara vadisindeki tholos mezarlar).

"Atreus'un ve Agamemnon'un tholosları" diye anılan büyük tholoslarla ünlü Mykenai dünyasında, sandık mezarlar da kullanılmıştır. Mykenai dünyasına son veren karışıklık döneminde, ölülerin yakılması geleneği yaygınlaştı; ancak bu uygulama hiçbir zaman gömme geleneğinin yerini alamadı. Patrokles'in *İlyada*'da anlatılan cenaze töreni, büyük bir olasılıkla, yunan arkaik dönemindeki büyük cenaze törenlerinin bir örneğidir; bununla birlikte, bazı bölgelerde önceleri pişmiş toprak, sonra da mermer lahit kullanımı devam etti. Arkaik dönemin ilk yüzyıllarında, mezarlarla konutlar iç içeydi; daha sonraları İ.Ö. VII. yy.'dan başlayarak dirilerin barınaklarını ölülerinkinden ayırma eğilimi belirdi; nekropolisler kent dışında, yolların iki yanında yapılmaya başlandı: Atina'daki Kerameikos* mezarlığı ölü yakma geleneğinin uygulandığı klasik çağ mezarlıklarının en ünlü örneğidir; bu nekropolisteki zengin mezarlar birer stelle belirtilmiştir.

Makedonya'da, İ.Ö. IV. yy.'da soylular, büyük mezarlar inşa ettiler; bu anıtlarda, mezar odasının ön tarafında, tapınaklarınkini andıran yüksek bir cephe yer alıyordu. 1977'de Aigai*'de bulunan Philippos II'nin mezarı, bu gömüt tipinin özellikle zengin bir örneğini verirken, İskender'in mezarı yalnızca edebiyat metinlerinden bilinmektedir. Ahemeni krallarının vasalları olan hellenleşmiş Anadolu satrapları, yunanlı sanatçılara giderek daha görkemli anıtmezarlar sipariş ettiler; Halikarnassos* Mausoleion'u gibi anıtlar bu zenginliği kanıtlar. Sidon'da XIX. yy. sonunda ortaya çıkarılan Sidon krallarına ait lahitler de bu türden örneklerdir.

• *Villanova uygarlığı.* Önceleri ölülerin yakılması geleneği uygulandı (İ.Ö. IX.-VIII. yy.); ölü küllerinin konduğu çift koni ya da kulübe biçiminde urnalar, giderek daha zenginleşen armağanlarla birlikte kuyuların (kimi zaman da küplerin) içine yerleştiriliyordu. Yaklaşık İ.Ö. 750'den itibaren, ölülerin toprağa gömülmesi geleneği uygulanmaya başlandı; naaş, git gide gelişen ve karmaşıklaşan çukurlar içine konuyordu.

• *Etrüsk uygarlığı.* Genellikle yuvarlak bir altlık üzerinde yükselen koni biçiminde bir tümülüsle örtülmüş olan odalı mezar tipi ağır bastı. Toprağın içine kazılmış (Güney ya da Orta Etruria), yarlara oyulmuş (kaya nekropolisleri) ya da inşa edilip yalancı bir kubbeyle örtülmüş (Kuzey'de) olabilen bu tür mezarlarda, heykel ve duvar resimleriyle süslü bir ya da birkaç odaya geçit veren bir giriş yolu da *(dromos)* bulunur. Nekropolisler genellikle gerçek kentler gibi düzenlenmişlerdir. En ünlü örnekler arasında Cerveteri*, Tarquinia*, Veii*, Vulci* nekropolisleri sayılabilir.

• *Roma.* İ.Ö. IX.-VI. yy. arasında, ölünün yakılması geleneğinin uygulandığı Palatinus ve Forum'daki mezarlara, kulübe biçiminde urnalar ve çeşitli eşyalar konuyordu. Cumhuriyet döneminde, Scipiolar gibi büyük aileler ölülerini yaktıktan, çok ender olarak da lahit içine koyduktan sonra, anıtsal hypogeumlara yerleştiriyorlardı. Kimi mezarlar (Esquilinus'ta Fabiuslar ailesinin mezarı) tarihsel konulu resimlerle süslenmiştir. Yurttaşların büyük bir bölümü, ölünün yakılması geleneğinin uygulandığı son derece basit mezarlarla yetinmişlerdir. Bu sırada, columbariumlar da

yaygınlaşmaya başlar. Cumhuriyet döneminin sonunda, önemli kişiler büyük anıtmezarlar yaptırdılar; bazıları tümülüs (Augustus, Cecilia Metella), bazıları da ince uzun bir kule biçiminde olan bu anıtlar, ölünün küllerinin konduğu ve genellikle zengin bir biçimde süslenmiş olan urnaları barındırıyordu. Önde gelen kent görevlileri de bu tür anıtlar yaptırdılar (Juliuslar ailesi anıtmezarı, Saint-Remy-de-Provence, İ.Ö. 30'a doğr.). İ.S. II. yy.'ın başında, kurtuluş dinlerinin etkisiyle, ölülerin yakılması geleneği lahit içine gömme uygulaması karşısında geriledi. Lahitler genellikle mermer ocaklarının yakınındaki (İtalya, Attike, Anadolu) atölyelerde üretilmekteydi. Önceleri mitolojik figürler arasında yer alan askıçelenklerle süslü olan bu lahitler, çok geçmeden, yaşam ve ölümü ya da ruhun kurtuluşuyla ilgili mitolojik sahneleri canlandıran alçakkabartmalarla kaplandı. Ölüler kültü için, mezarların çevresinde özel mekânlar ve bahçeler yapıldı.

• *Türk ve islam dünyası.* Rus arkeologlarca Orta Asya'da, Altay dağları yöresinde yapılan kazılarda İ.Ö. I. binyıl'dan türk mezarları ortaya çıkarıldı (Pazırık, Noyun Ula, Çertomlıyk, Katanda, Esik, Şibe vd.). Hun, Göktürk, Uygur, Kırgızlar'a ait olan bu mezarlar, çoğunlukla 6-7 m çapında kurganlardır. Ölüler bu kurganların içine, değerli eşyaları, silahları, koşum takımları (kimilerinde atları) ile birlikte, başları D.'ya ya da K.'e dönük olarak gömülüyordu. İslam inançlarına göre ölüyü belirli ölçülerle açılan bir mezara koyma geleneği vardı. Buyruk niteliğinde olan bu gelenek, müslümanlaşan türk devletlerine de doğal olarak geçti. Ancak, Selçuklular, Osmanlılar ve öteki bazı türk devletlerinde mezarlara dikilen taşların, ölünün bağlı bulunduğu tarikat, bilim kolu, sınıf ya da derecesini belirten sarık, külah, başlık gibi işaretlerle süslenmeye başlanması, zamanla yalnız mezarların değil, mezarlıkların da ayrılmasına yol açtı. Osmanlı devletinde ailesinden uzakta ya da kimsesiz olarak ölenler için genel mezarlıklarda "garip mezarlığı" ya da "garipler mezarlığı" adıyla anılan yerler ayrıldı. Din ve vatan uğruna savaşlarda ölenlerin gömüldükleri mezarlıklara "şehitlik" dendi. Müslümanlıkta beşinci mezhep sayıldığı için dışlanan şiiler için de ayrı mezarlıklar yapıldı. Osmanlılar'da bu ayrışma geleneğinin giderek yaygınlaşması sonucu aile ve tarikat mezarlıkları, tekke, zaviye, mescit, cami avlularında yatır ya da sultan ve saraylı türbeleri ortaya çıktı. Ayrıca, mezar taşlarına mezarda yatanın kimliğini, işini ve yüceliğini belirten yazı ya da şiir kazıma yöntemi de gelenekleşti. Böylece Osmanlılar'da üçüzlü bir yapı (mermer işçiliği, yazı sanatı ve sosyal sınıfın belirlenmesi) niteliğinde gelişen bu anlayış, mezar taşlarının birer sanat yapıtı olarak değer kazanmasını sağladı. Her mezar taşı, üzerindeki yazı ve başlığının biçimine göre bir sınıfı temsil ettiğinden, birbirinden farklıdır. İlmiye sınıfından olanların ve devlet büyüklerinin derecesini gösteren belirli biçimde bir sarık ya da bağlı bulundukları tarikatı simgeleyen bir külah, mezar taşının üstüne bir başlık gibi dikine oturtulurdu. Bu tür mezar taşları genellikle mermerden yapıldığı için imparatorlukta mermer işçiliği büyük ölçüde gelişti.

Lale devrinde ve XVIII.-XIX. yy.'larda zengin bezemeli, gül, lale,sümbül ve meyve motifleriyle süslü lahitler, mezar taşları yapıldı. Bunlar hat sanatının da başyapıtlarıydı. Özellikle sülüs ve talik yazılar uzaktan okunacak biçimde celi tekniğiyle yazılıyordu. Mezar taşlarına imza koymak geleneği XVIII. yy. sonlarında Mehmet Esat Yesari Efendi'yle başladı.

Babey-Ziolo

Teb'deki Kraliçeler vadisi'nde yer alan kraliçe Nefertari'nin (Ramses II'nin karısı) mezar odası
(duvarlar resimli yalancı mermerlerle süslenmiştir;
tavan, yıldızlı gökyüzünü betimler)
Yeni İmparatorluk, XIX. hanedan

Mustafa Rakım Efendi'nin Eyüpsultan camisi haziresindeki 1819 tarihli mezar yazıtı, hat ustalarınca örnek alındı. Barok, rokoko, empire üsluptaki osmanlı lahitleri, sandukaları, mezar taşları Preziosi, Zonaro gibi ressamların gravür ve resimlerine da yansıdı.

Mezar taşları, lahitler, sandukalar dışında, islam mimarlığında önemli bir yapı grubunu kümbet ve türbeler oluşturur. (→ KÜMBET, TÜRBE.)

• *Ortaçağ Avrupası ve modern Avrupa.* Roman dönemi anıtmezarlarından (Autun, Meaux) günümüze çok az şey kalmıştır. Mezar kapakları roman dönemde, yatık heykeller ise gotik dönemde yaygınlaştı. Yatık heykeller bazen bronz, genellikle de taştır; Batı dünyasında bunların sayısız örneği bulunur (Saint-Denis, Westminster vb.'deki kral mezarları). Aynı dönemde öleni dua ederken betimleyen heykeller görülmeye başlandı (Mahaut d'Artois, 1296) ve duvarlara yerleştirilen anıtsal mezarların yapımı sürdü (Dagobert'in [Saint-Denis], Anjoulu Roberto'nun [Napoli] mezarları). Ortaçağ'ın sonunda ölüm saptantısı, ölüyü mezar anıtlarında, çürümüş ceset biçiminde canlandırmaya kadar vardı: kardinal Lagrange (Avignon) ve René de Chalon'un mezarları.

Özellikle mezar heykelleri açısından klasik dönem çok zengindir. Ölüyü yüceltmek amacıyla anıtsal düzenlemelere girişildi; ölen kişi, bu kompozisyonlarda otururken ya da dua ederken canlandırıldı (Roma'da, San Pietro'da papaların mezarları; Floransa'da Michelangelo'nun yaptığı Mediciler'in mezarları; Amboise kardinallerini dua ederken gösteren mezar heykelleri [Rouen]). Daha geç dönemlerde ruhunu teslim etmek üzere olan kişi, yakınlarıyla birlikte betimlenmeye başlandı (Richelieu, Turenne, Vauban'ın mezarları; özellikle de XVIII. yy.'da Pigalle [maréchal de Saxe], Roubillac [lady Nightingale, Westminster] vb. tarafından gerçekleştirilen alegorik ve hareketli mezar kompozisyonları). Antik sanata öykünmeyle birlikte mezar düzenlemeleri daha yalın bir görünüm kazandı (Ennery kontunun mezarı, Houdon). XIX. yy.'da eski biçimlerin tümü kullanıldı: yatıklar, ölüyü dua ederken betimleyen heykeller, ölünün son dakikalarının canlandırıldığı trajik düzenlemeler vb. Bu arada savaşlarda ölenlerin anısına dikilen anıtları da unutmamak gerekir.

• *Hindistan ve Güney-doğu Asya.* Demir çağı, ölü küllerinin konduğu urnaların yer aldığı mezar çukurları (iki aşamalı gömme), sonra da megalitik nitelikli cistalarla belirginleşir (Dekkan: Tamil Nadu'da, bazıları karmaşık olan yeraltı mezar odalarının [Kerala] yanı sıra, İ.Ö. I. yy.'ın sonuna doğru görülmeye başlanan, ayaklı, kimi zamanda hayvan biçiminde büyük lahitler bulundu). Ölünün yakılması ve küllerinin serpilmesi (genellikle Ganj'a atılırdı) geleneğinin yaygınlık kazanmasıyla mezar sanatının *(stupa*)* gelişmesi

Babey-Ziolo

Sillustani'de
Umayo gölü (Peru) yakınında
mezar kuleleri ya da chullpalar
(İnkalar'ın gelişinden az önce ve inka egemenliği döneminde
[1400-1533]
yapılmışlardır)

pek kolay olmadı; çoğu kez seçkin kişilerin kalıntılarını barındıran stupalara, Demir çağının sandık mezarlarından ve tümülüslerinden türemiş olarak bakılabilir. Zaten Güney Hindistan'ın bazı sanskritçe metinleri, dinin gereklerini yerine getirerek *(diksa)* Şiva ile özdeşleşmiş olan kişileri yakmayıp, bir *linga* ile biten basamaklı piramitlerin (bunlar genellikle gösterişten uzaktır) altında yer alan çukurlara gömmeyi salık verir. Gerçek anlamda bir mezar sanatı, Hindistan'da ancak islamiyetin gelişme kaydetmesi sonucunda ortaya çıkmıştır (XIII.-XVIII. yy.).

Güney-doğu Asya'da, Tunç çağının sonlarında ve Demir çağının başlarında, çeşitli kültürlere bağlı olarak, aşağıdaki

Büyük Larousse

Şeyh Baba Yusuf'un **mezar** taşı (1512) *Eyüpsultan camisi, İstanbul*

Büyük Larousse

Darüssaade ağası Beşir Ağa'nın **mezar** taşı (1718) *Eyüpsultan camisi, İstanbul*

Büyük Larousse

şeyhülislam Mustafa Efendi'nin eşi Reyhane Hatun'un **mezar** taşı (1774) *Eyüpsultan camisi, İstanbul*

Büyük Larousse

şeyhülislam Ebussuut Efendi'nin **mezar** taşı *Eyüpsultan camisi, İstanbul*

Büyük Larousse

Plak Mustafa Paşa'nın **mezar** taşı, XVI. yy. *Eyüpsultan camisi, İstanbul*

Büyük Larousse

sadrazam Koca Ragıp Paşa'nın **mezar** taşı (1762) *Ragıppaşa kütüphanesi, İstanbul*

Büyük Larousse

kadın **mezar** taşı (1808) *Muratpaşa camisi, İstanbul*

mezar türleri bir arada bulunur: ölülerin çanak çömlek, silah, alet, takı gibi mezar eşyalarıyla doğrudan toprağa gömüldüğü nekropolisler; kimi kez taştan olabilen (Laos: Jarres* ovası) urna mezarların bulunduğu alanlar (Vietnam: Sa Huynh); daha ender olarak da, megalitik mezarlar ve taş lahitler (özellikle Endonezya; Bali'de Petang). Yaklaşık III.-IV. yy.'dan başlayarak, Hindistan'daki ölü yakma geleneği, önemli değişiklikler olmaksızın ilgili tüm bölgeler tarafından benimsenmiş görünürler. Anıtların yapılışı sırasında kimi kez törensel gömme izlerine rastlanmıştır (VII.-VIII. yy.: Birmanya, Tayland); ancak, Kampuçya'da Angkor'daki piramit biçimli dev tapınakların (bunlara "dağ tapınak" denir) kurucu hükümdar mezarları olduğu savı inandırıcı kanıtlara dayanmaz. Buna karşılık, tanrılaştırılmış kişiler onuruna heykel dikme geleneği, VII. yy.'dan başlayarak oldukça yaygındır. Özellikle Endonezya'da büyük önem kazanan bu kült tipi, mezara bağlı tapınakların inşa edilmesine yol açtı (Bali'de, Gunung Kavi'deki krallara ait kaya mezarları, XI. yy.). Tayland'da bulunan birçok buddha tapınağının gömütsel niteliği, en azından XV. yy.'dan başlayarak iyice belirginleşmiştir; ancak, bu durum, sözkonusu tapınakların yapısı üzerinde pek az değişikliğe yol açmıştır (Ayuthia*: Vat Racapurana, 1424; Vat Pra Si Sanphet, 1492-1631; Vat Çai Vatthanaram, 1630'a doğr. vb.). İslamiyetin yaygın olduğu ülkelerde (Endonezya, Malezya), yaklaşık XV. yy.'dan başlayarak, Hindistan islam sanatından esinlenen bir mezar sanatı gelişti (steller ve mezar anıtları). Vietnam'da, Tunç çağının çeşitli gömme usüllerinin (bol eşyanın, kimi kez de ağaç tabutların yer aldığı Dông Son mezarları; Sa Huynh ve Güney'deki urna mezar alanları) yerini, Çin istilasıyla (İ.Ö. 111) birlikte, Han döneminin tonozla örtülmüş odalı tuğla mezarları (Nghi Vê) aldı. Bu mimarlık türü işgalin sonuna doğru gerilerken, öte yandan, toprak falına ve mezarla çevresinin uyumuna dayanan, manzaracı anlayışta, gerçek anlamda bir mezar sanatı gelişti (Song Huê imparatorluk mezarları).

• *Çin.* Ölülerin barındıkları yerler, yaşayanların evlerine benzemek zorundaydı. Bilinen en eski mezarlar, Şang imparatorlarının mezarlarıdır (İ.Ö. XIV.-XI. yy.); ölüye sunulan armağanların konulmasına yarayan bir sekinin yer aldığı ahşap bir odadan oluşan bu mezarlar, zengin süslemelere sahiptir. Mezarların yeri tümülüslerle belirtilmiştir (imparator Şi* Huangdi'nin tümülüsü [İ.Ö. III. yy.] 60 m yüksekliğindedir). Genellikle bunlar, eksenleri ana yönlere göre belirlenmiş bir alanın merkezinde yer alır. Tümülüse, *kuzey-güney doğrultusunda* olan bir yoldan ("ruhlar yolu") geçilerek ulaşılır. Girişin iki yanında birer dikme bulunur. Giriş, dışarıda aslan ya da ejderha figürleriyle korunur; içeride ise, ruhlar yolunun iki yanında heykeller, steller ve dikmeler yer alır. Tümülüs bir düzlüğün üzerinde yükselir; önünde, ölünün soy ağacının yer aldığı bir stel dikilidir. Tümülüsün altında ise, tabutun *mingçi*'lerle (ölünün ölmeden önce içinde yaşadığı çevreyi anımsatan eşyalar) birlikte konduğu, tuğla ya da ahşap bir ya da birkaç mezar odası yer alır. Song döneminde (X.-XIII. yy.) ortadan kaybolan mingçiler, Mingler

zamanında (XIV.-XVII. yy.) yeniden görülmeye başlandı. Ming döneminde, mezarlara geçit veren yollar önem kazandı ve ağır bir üslupta yapılmış, daha çok sayıda heykelle süslenmeye başlandı.

• *Kolomböncesi kültürler.* Kolomböncesi kültürlerin çoğu, mezar eşya ve armağanlarının da tanıklık ettiği gibi, öteki dünyada yaşam inancını paylaşırlar. Bazı toplumlarda, önemli birinin ölümünde, bu kişinin eşleri ve hizmetçileri de kurban ediliyordu (Chanchán* sarayları'ndaki mezarlar). Gömme usülleri çok çeşitlidir: toprağa kazılmış basit çukurlar, yanında bir mezar odası bulunan kuyular, mezar tepecikleri, hypogeumlar, taş yapılar *(chullpa*)*. Ancak yine de, mezar mimarlığının en göz alıcı örneklerinden biri Palenque*'deki Yazıtlar tapınağı'dır: 22 m derinliğe yerleştirilmiş lahit, alçakkabartmalarla süslü çok güzel bir kapakla örtülmüştü.

—Cez. huk. *Mezar açma,* Türk ceza kanunu'na göre, izinsiz mezar açmak, mezardan bir ölünün cesedini ya da kemiklerini almak, mezar açarak hırsızlık yapmak suçtur. Ceza yasası ayrıca hangi dine ait olursa olsun mezarlıkları ya da buna benzer yerleri ya da bu yerlerdeki eşyayı yıkmayı, bozmayı ya da herhangi bir biçimde zarar vermeyi de suç saymıştır (Türk cez. k. md. 176, 177, 178, 492).

—İkonogr. *Mezara koyma.* İsa'nın naaşının Arimathiali Yusuf'un mezarına konulması Ortaçağ sonlarında özellikle tamoyma olarak sıkça betimlendi. Resim sanatında bu konuyu işleyen örneklere X. yy. (Egberti codexi, Trier), XII. yy. (Sant'Angelo in Formis freskleri) ve XIV. yy.'da (Assisi'de P. Lorenzetti'nin freskleri, Floransa'da T. Gaddi'nin tabloları) rastlanır. XV. yy.'dan başlayarak bu konuda, Mantegna (Kopenhag), K. İsenmann (Colmar), Q. Metsys (Anvers), Altdorfer (Viyana), il Guercino (Londra), il Caravaggio (Vatikan), Vouet (Louvre, Épinal), Ribera (Louvre), A. Cano (Madrid), Rembrandt'ın (Münih) tabloları ve Dürer'in bir deseni (Nürnberg) sayılabilir. Ancak, kuşkusuz bu konuyu işleyen en ünlü tablo Tiziano'nun başyapıtlarından biri olan *Mezara koyma*'dır (Louvre).

MEZARCI a. **1.** Mezar kazan kimse: **—2.** Mezarlığa bakan kimse, mezarlık bekçisi.

MEZARCILIK a. **1.** Mezar kazma işi: **—2.** Mezarlığa bakma işi.

MEZAR-I ŞERİF, Afganistan'da kent, Belh ilinin yönetim merkezi ve Afgan Türkistanı'nın en önemli yerleşim birimi; yaklaşık 130 600 nüf. (1988). XI. yy.'dan başlayarak önemli kutsal yer ve hac merkezi. Mezar-ı Şerif halkı Hz. Muhammet'in damadı ve dördüncü halife Hz. Ali'nin mezarının burada olduğuna inanır. Pamuk ve petrokimya (çevrede gaz yataklarının bulunmasıyla gelişmiştir) sanayisi. Termik santral.

MEZARİ çoğl. a. (ar. *mezra'a*'nın çoğl. *mezāri'*). *Esk.* Tarlalar: *Mezari-i münbite* (bitek tarlalar).

MEZARİ çoğl. a. (ar. *mezrū'*'nun çoğl. *mezāri'*). *Esk.* Çift sürülmüş, tohum atılmış yerler.

MEZARİB çoğl. a. (ar. *mıżrāb*'ın çoğl. *meżārib*). *Esk.* Mızraplar.

MEZARİK çoğl. a. (ar. *mızrāḳ*'ın çoğl. *mezāriḳ*). *Esk.* Mızraklar.

MEZARLIK a. Mezarların toplu olarak bulunduğu yer, gömütlük, sinlik; kabristan: *Karacaahmet mezarlığı. Asri mezarlık.*

—ANSİKL. Antikçağ'da, Mısır nekropolislerinin büyük önem taşıdığı bilinir; Yunanistan'da, İ.Ö. VI. yy.'dan başlayarak, daha sonra da Roma'da ölülere tapınılır ve bu tapınma site dışında olurdu. Tapınma yerine giden yolların iki yanında lahitler bulunurdu. Atina'daki Kerameikos mezarlığındaki Mezarlar yolunun iki yanında anıtlar ve mezar stelleri vardı. Roma'daki via Appia'da (Appia yolu) birçok yeraltı lahit odasına, mozoleye, etrüsk mezarlarını anımsatan piramit biçiminde ya da yuvarlak yapıya (Caecilia Metella'nın mezarı gibi) rastlanır. Cerveteri'de (Etruria) ise, mezarlar, her biri bir tüf üzerine kurulmuş ve gerçek bir "ölüler kenti" oluşturan birçok tümülüs içinde toplanıyordu.

Anadolu'da Yenitaş döneminde yerleşme içi (intra mural), Bakırtaş dönemindeyse yerleşme dışı mezarlıklar vardı. (→ GÖMME.) Karataş-Semayük, Yanarlar ve Yortan'da çok büyük küplerden (ölüler bunların içine hoker durumunda gömülmüştü) meydana gelen mezarlıklar ortaya çıkarıldı. Gedikli mezarlığında ele geçen, ölü küllerinin bulunduğu kaplar (urna) yakma geleneğinin varlığını kanıtlar. Phrygia ve Lydia'da büyük tümülüslerden meydana gelen mezarlıklar vardı. Antikçağ kentlerinin de büyük mezarlıkları vardır: Hierapolis'te 2 km boyunca uzanan bir yol boyunca tümülüs, lahit ve ev tipi mezarlardan meydana gelen bir mezarlık bulunmaktadır.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kabristan, hâmûşân, makbere gibi adlarla anılan mezarlıklar, birer sanat eseri olarak nitelendirilebilecek mezar taşlarıyla doludur. Erzurum çevresinde Saltuklular, Ahlat'ta Selçuklu, Akkoyunlu ve Karakoyunlular, Konya ve Akşehir'de Selçuklular'dan kalma mezarlıklar bunlara örnek gösterilebilir. Özellikle Ahlat'taki altı mezarlık selçuklu taş işçiliğini yansıtan mezar taşlarıyla birer açık hava müzesi görünümündedir (Meydanlık mezarlığı). Bunlar sandukalı, lahitli, şahideli (mezarın baş ve ayak ucuna dikilen taş levha) mezarlardır. Ayrıca Akkoyunlu ve Karakoyunlu dönemlerinden, koç biçiminde mezar taşları vardır.

Osmanlılar'ın İstanbul'u almalarından sonra yapılan mezarlıklar da dönemin taş ve mermer işçiliğini yansıtan mezar taşlarıyla doludur (Edirnekapı, Karacaahmet). Ayrıca cami, mescit, türbe, tekke, mektep, medrese, çeşme gibi yapıların yanında da hazireler (küçük mezarlıklar) oluşmuştur. Dinsel inanışlarla dikilen servi, mazı vb. ağaçlarla İstanbul mezarlıkları orman görünümü kazanmış, kentin yeşil alanları haline dönüşmüştür. Ancak günümüzde bu tarihsel mezarlıkların büyük bölümü ortadan kalkmıştır.

—Huk. Mezarlıkları, cenaze yıkama yerlerini kurmak ve idare etmek, belediyenin görevidir. Ölenleri muayene etmek, gömülmesine izin vermek, cenazeleri nakletmek, ölenleri belediyece gösterilen mezarlıklardan başka yere gömdürmemek de belediyenin görevleri arasındadır. Umumi hıfzıssıhha kanunu'na göre, adli otopsiler dışında mezarların açılması ve ölülerin çıkarılması için belediyeden izin almak gerekir.

—İsl. Müslümanlıkta ruhun ölümsüzlüğüne, insanların yeniden dirileceğine, kabir yaşamına inanıldığından mezarlıkların kurulması, korunması ve bakımına özel bir önem verilir; kabirleri ve mezarlıkları ağaçlandırmak, düzenli, bakımlı ve temiz tutmak ölülerin ruhlarına ve anılarına karşı, yaşayanlar için bir görev sayılır. Kabirleri çiğnemek mekruhtur ve bunu önlemek için mezarlıklar kuşatma duvarlarıyla korunur. Kabirler arasında dolaşmakta, dua ve Kuran okumak amacıyla kenarlarına oturmakta sakınca yoktur.

Ne kadar eski olursa olsun, bir mezarlık alanı başka bir amaç için kullanılamaz. Çok önemli gerekçe ya da zorunluluklar karşısında bir mezarı ya da mezarlığı açarak (fekk-i kabir) kemikleri başka yere taşıyıp yeni bir mezar ya da mezarlık oluşturmak, caizdir.

İslam ülkesindeki zimmi*lerin mezarlıklarının da dokunulmazlığı vardır. Çünkü onların yaşayanları gibi ölülerinin korunması da müslümanlar için görev sayılır.

Bir müslüman cenazesinin müslüman olmayanların mezarlığına, müslüman olmayan bir cenazenin de müslüman mezarlığına gömülmesi caiz değildir.

P. Koch-Rapho

Mezar-ı Şerif
Hz. Ali'nin mezarı (XV. yy.).
[cümle kapısı parlak fayans panolarla bezelidir]

MEZARNA a. Denizc. **1.** Bir gemide, ambar ağızlarını ya da güverte açıklıklarını çevreleyen, alçak ve düşey yapı öğesi. (Denizli havalarda ya da güverteler yıkanırken ambarlara ve güverte altlarına su girmesini önler.) **—2.** *Ambar mezarnası,* ambar ağızlarının çevresine yerleştirilen ve üzerine ambar kapakları oturtulan mezarna. ‖ *Direk mezarnası,* direklerin gemi güvertesine tespit edildiği yerlerden su girmesini önlemek için, direk dibine çepeçevre yerleştirilen, belli yükseklikteki mezarna. ‖ *Kaporta mezarnası,* üzerine gemi kaportası oturtulan ve sızdırmazlığı, çevresine geçirilen kaporta lastikleriyle sağlanan mezarna.

MEZAT a. (ar. *mezād*). **1.** Artırma yoluyla yapılan satış: *Bu antika masayı mezattan aldım.* **—2.** *Mezat malı,* ucuz ve nitelikçe düşük mal. ‖ *Mezata çıkarmak,* bir malın açık artırma yoluyla satışını yapmak.

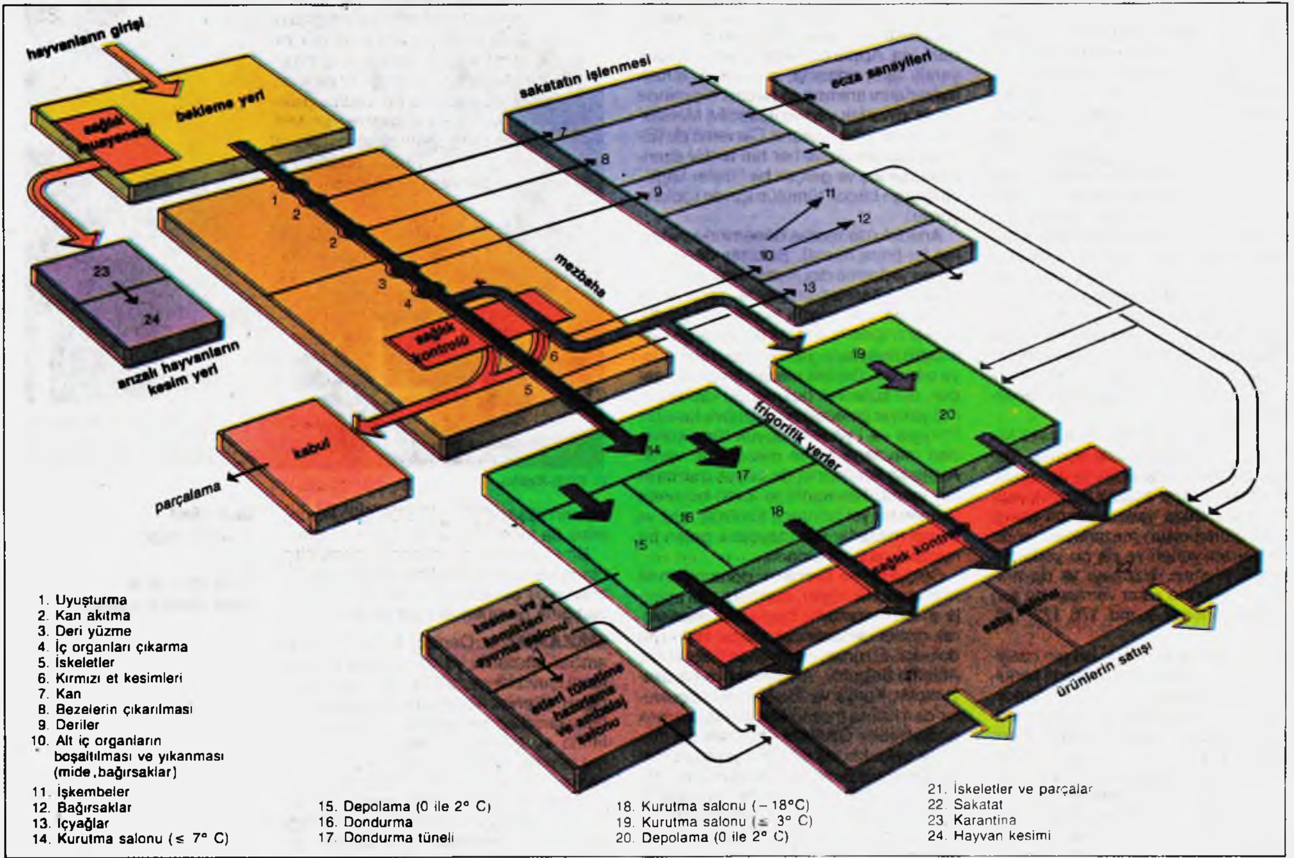
MEZATİ, yirmiden fazla abbasi yazarının ortak lakabı. Dine aşırı bağlılıkları ile tanınmış kimseler de aynı lakap ile anılırlardı. Mezati lakabını taşıyan abbasi yazarlarından *El-muthaf* adlı yapıtın yazarı Ebul Rabi Süleyman bin Yehle El-Mezati (öl. 1082) bunlardan en önemlisi sayılır.

MEZAYA çoğl. a. (ar. *meziyyet*'in çoğl. *mezāya*). *Esk.* **1.** Üstün nitelikler, meziyetler: *"Başlayıp cûşişe tab'ımda mezâyâ-yı sühan..."* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Mezaya-şinas,* üstün niteliklerin değerini bilen kimse.

MEZBAHA a. (ar. *mezbaḥa*). **1.** Kasaplık hayvanların, tüketim amacıyla kesilip, derilerinin yüzülerek satışa hazırlandığı yer. (Eşanl. KANARA, KESİMEVİ, SALHANE.) **—2.** *Mezbahaya dönmek,* kanlı olayların geçtiği yerlerin görünümünü anlatmak için kullanılır: *Ev mezbahaya dönmüştü.*

—ANSİKL. Mezbahaların kurulması, yeri ve işleyişi, çevreye gelebilecek zararları önlemek ve kaçınılmaz sağlık kurallarının en iyi şekilde uygulanmasını sağlamak için yönetmeliklerle düzenlenmiştir. Mezbahalar Türkiye'de devlete (et kombinaları) ya da belediyelere ait kuruluşlardır (belediye mezbahaları).

XX. yy. boyunca, aynı yerde ve kısıtlı bir alanda hayvan kesme* ve parçalama işlemlerinin gerçekleştirildiği ilkel mezbahadan yavaş yavaş, hayvan kesimi işlemlerinin uzmanlaşmış çalışma bölümleri tarafından yapıldığı, daha büyük boyuttaki modern kuruluşlara geçilmiştir. Zincirleme kesim işlemlerinde hayvanlar bir

MEZBAHA: SIĞIR KESİMİ İÇİN HAZIRLANMIŞ BİR MEZBAHANIN TESİS PLANI VE ÇALIŞMA İLKESİ

çalışma postasından diğerine otomatik taşıyıcılarla iletilmektedir.

Modern mezbahalar yüksek bir kesim temposu içinde çalışarak temiz bölgeler (temiz etler, sakatat...) ile kirli bölgeleri (deriler, dolu işkembeler...) kesinlikle ayırmayı sağlamak, ürünlerin dolaşımını geriye dönmeyecek devrelerin çakışmasına izin vermeyecek ve ileriye doğru sürekli ilerleyecek biçimde gerçekleştirmek üzere tasarlanmıştır. Genel kural olarak, hayvanlar ve parçaları üzerindeki çalışmalar, ürünlerin yerle her türlü temasını kesmek üzere hep ısılı konumda yapılır.

Esas kesim alanında etlerin niteliklerini yitirmemelerini sağlamak için bir dizi tesis yer alır (soğuk hava tesisleri).

Etlerin hazır parçalar halinde pazarlandığı ülkelerde ayrıca özel karkas işletme tesisleri (parçalama, kemik çıkarma, et ayıklama ve hazırlama, parçaları ambalajlama ve koruma tesisleri) bulunur ve bunlar esas mezbahanın bitişiğinde yer alır. Bazı durumlarda, mezbahaya ek tesislerde şarküteri ve tuzlama işlemleri yapılabilir, hatta sakatat ve diğer artıklar işlenebilir.

MEZBELE a. (ar. *mezbele*). *Esk.* **1.** Çöp ve süprüntü dökülen yer, çöplük. **—2.** Kötü ve alçaltıcı durum: *"Elimden tutup da beni düştüğüm mezbeleden kurtarmaya muktedir dünyada bir sizi tasavvur ettim"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

MEZBELEKEŞAN a. (ar. *mezbele* ve fars. *keşān*'dan *mezbele-keşān*). Kur. tar. **1.** Osmanlılar'da saray çöpçülerine verilen ad. **—2.** *Mezbelekeşan ocağı*, Osmanlılar'da saray çöpçülerinin bağlı oldukları örgüt. (Bunların yeri Sarayburnu'nda Sinan Paşa köşkü yakınlarındaydı.)

MEZBELELİK a. Mezbele, çöplük.

MEZBUB sıf. (ar. *mezbūb*). *Esk.* **1.** Sineklerle dolu yer için kullanılır. **—2.** Çılgın, kudurmuş.

MEZBUH sıf. (ar. *zebḥ*'ten *mezbūḥ*). *Esk.* **1.** Boğazlanmış. **—2.** Kurban edilmiş.

◆ a. İsmail ya da İshak peygamber.

MEZBUHANE be. (ar. *mezbūḥ* ve fars. *-āne*'den *mezbūḥāne*). *Esk.* **1.** Boğazlanmışçasına. **—2.** Son bir çaba ile.

MEZBUR sıf. (ar. *mezbūr*). *Esk.* Adı geçen, yukarıda yazılmış, belirtilmiş olan: *Şahs-ı mezbur* (adı geçen kimse). *Meblağ-ı mezbur* (belirtilen para miktarı).

MEZC a. (ar. *mezc*). *Esk.* **1.** Karıştırma, birbiriyle karıştırma. **—2.** *Mezc etmek* → MEZCETMEK.

Mezcala, Kolomböncesi dönemde Meksika'da, Guerrero eyaletinin iç kesimlerinde sanatta ortaya çıkan üslup. Bu üsluba bağlı oymalı küçük eşyalarda, olmek* ve Teotihuacán* üsluplarının etkisi sezilir.

MEZCETMEK g. f. (*mezc etmek* > *mezcetmek*). *Esk. Bir şeyi bir şeye, bir şeyi bir şeyle mezcetmek*, onları birbirine katmak, karıştırmak.

MEZDEĞİ a. *Yörs.* Toros göknarı *(Abies cilicica)*.

MEZDEK, mezdekilik dininin kurucusu (Nesâ ya da Istahr, Fars, İran, V. yy.'ın ikinci yarısı). Yaşamı ile ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Kendisinden iki yüzyıl önce yaşayan maniciliği benimsemiş Zerdüşt Bunde'nin Drîst Dîn adıyla kurduğu dini geliştirdi. Dicle kıyısında günümüzde Kut ül -Amare adı verilen Mozraya'da etkinlik gösterdiği söylenir. Mubedlerin (din önderleri) bağnazlıklarının halk kitlelerinde yarattığı kini, para ve mal varlığı ile kadınların belirli bir tabakanın tekelinde bulunmasının uyandırdığı kıskançlığı göz önüne alarak, yandaş kazanmak için, kurduğu dinde herkesin bu nimetlerden eşit biçimde yararlanmasını sağlayacak ilkeler getirmeye çalıştı.

MEZDEKÂNİ a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MEZDEKİLİK a. İran'da V. yy. sonunda Mezdek tarafından kurulan din.

—ANSİKL. İran hükümdarı Kubat döneminde (488-531), ülke yönetimi ve toplumsal yapısı üzerinde çok etkili olan bu din hakkında bizans ve süryani kaynaklarında bazı bilgilere rastlanmaktaysa da en geniş bilgi arap ve fars kaynaklarında yer alır. Mezdekilik, Mezdek'ten iki yüzyıl kadar önce yaşamış Zerdüşt'ün öğretisine (→ ZERDÜŞTÇÜLÜK) ve bu öğretinin bir uzantısı olan maniciliğe dayanır. Mezdekiliğin asıl önemli ve etkili özelliği toplumsal, siyasal ve ahlaksal ilkeleridir. Mezdek' in öğretisine göre insanlar arasındaki kıskançlık, anlaşmazlık ve çatışmaların temelinde özel mülkiyet yatar. Bu nedenle mülkte ve kadınlarda ortaklığı savunan mezdekiler, ayrıca kan akıtmayı ve et yemeyi de günah sayarlar. Bu felsefe onları yağmacılık, ırz düşmanlığı gibi olumsuz davranışlara itmiştir. Dönemin hükümdarı Kubat'ın desteğini sağlayan mezdekiler, şiddet ve yağmacılıklarını bu desteğe dayanarak artırdılar. Hükümdarın bu davranışı resmi çevreleri kendisine karşı ayaklanmaya yöneltti. Kubat, tahtından indirilip tutuklandıysa da hapisten kurtulmayı başardı ve sığındığı Akhunlar'ın yardımıyla tahtını yeniden ele geçirdi. Kubat, bu kez çevresinin baskısı ve özellikle şehzade Hüsrev'in etkisiyle mezdekileri ortadan kaldırmayı kararlaştırdı. Sarayda düzenlenen bir toplantıya, söylentiye göre, aralarında Mezdek'in de bulunduğu birçok mezdekiyi çağırarak hepsini kılıçtan geçirdi (528). Kubat'ın ölümünden sonra hükümdar olan (531) Hüsrev'in kesin ve ödünsüz tutumu sonucu amansızca izlenerek cezalandırılan mezdekilerden canlarını kurtarabilenler, ancak sarp dağlara çekilip varlıklarını sürdürebildiler. İran topraklarında islam dininin yayılmasından sonra *muhammere, hürremilik, babekilik* gibi adlar altında ortaya çıkan ve islam dışı ya da sapkın mezhepler olarak nitelenen akımlar, büyük ölçüde mezdekiliğin kalın-

tıları olarak kabul edilir.

MEZDRA, Bulgaristan'da (Vraca yönetim bölümü) kent; 9 000 nüf. Demiryolu merkezi. Pamuk ve ipek sanayileri. İspirtolu içkiler.

MEZE a. (fars. *meze*). **1.** İçilen içkinin niteliğine göre hazırlanmış, genellikle yemek öncesi yenilen soğuk ve /ya da sıcak yiyecekler: *Zengin bir meze çeşidi. Kavunu meze yaparak rakı içmek.* (Bk. *ansikl.* böl.). **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi meze etmek, mezeye almak,* onunla alay etmek, dalga geçmek *(esk.).*
—*Esk.* Tat, lezzet.
—ANSİKL. Meze, içilen içkiye göre farklılıklar göstermekle birlikte, Türkler'de özellikle geleneksel rakı sofrasının başta gelen mezesi beyaz peynir ve kavundur. Sofraya ilkin soğuk meze türleri getirilir. Üzerine kekik ya da nane serpilmiş siyah zeytin, cacık, fasulye pilakisi, dereotulu çiroz salatası, lakerda, pancar turşusu, tarama, borana, söğüş et ya da dil, zeytinyağlı yaprak dolması, tere, roka, marul, taze soğan, maydanoz, yoğurtlu ya da domates soslu kızartmalar, başlıca soğuk meze türleridir. Soğuk mezelerin ardından taratorlu midye tava, kâğıtta pastırma, sahanda sucuk, kırmızı biberli arnavut ciğeri, küçük sigara börekleri ya da muska böreği, gibi sıcak mezeler getirilir ve bunu balık ya da et yemeği izler.
Bugün bu geleneksel meze türlerine, batı mutfağına özgü mezeler de katılmıştır.

MEZE sıf. (ital. *mezzo,* yarım'dan). Denizc. **1.** Üst güvertesi çıkarılmış bir gemi için kullanılır. **—2.** *Meze marinaya,* aynalıklı filikalarda, bir yere yanaşılırken kullanılan kısa gönderli filika kancası. || *Meze volta,* bir halatın çıkmasını bedeni üzerine yarım volta ederek, bu halatı bir yere bağlama.
—Ask. denizc. *Meze borda ateş,* bir savaş gemisinin, bütün toplarıyla bir bordaya aynı anda ateş etmesi. || *Meze firkateyn,* güverte altı bataryaları tamam olan, ancak güvertesinde top bulunmayan firkateyn. || *Meze kapak,* güvertesinde top bulunan yelkenli savaş gemisi. || *Meze korvet,* mizana direği serensiz korvet.

MEZECİ a. **1.** Meze yapan ve /ya da satan kimse. **—2.** Meze vb. yiyecekler satılan dükkân.

MEZECİLİK a. Meze hazırlayıp satma işi.

MEZELİK sıf. ve a. Meze olarak yenmeye elverişli yiyecek için kullanılır.

MEZELLET a. (ar. *zillet*'ten *mezellet*). *Esk.* Alçaklık, bayağılık, horluk: *"Çok mezellet dâmna kibr ü kine verme aman"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.).

MEZEMMET a. (ar. *zemm*'den *mezemmet*). *Esk.* **1.** Yerme, kınama: *"...üzerlerine lâzım olmayacak sözlerle Devlet-i Osmaniyeyi fasl u mezemmet eder oldular"* (Ebüzziya Tevfik). **—2.** Yerilecek, iyi karşılanmayacak iş, davranış: *"Bir kat ziyade teşdid-i lisan ederek ve Perihan'ın mezemmetine insan kanı içmiş bir mahlûktan ne ümid edersin sözüyle hitam vererek..."* (Namık Kemal, XIX. yy.).

MEZEN a. (ar. *mezen*). *Esk.* Âdet, usul, yol.

MEZENE ya da **MEZEN** a. (ar. *ezān*'dan *me'zen, me'zene*). *Esk.* Ezan okunan yer.

MEZENTER a. (fr. *mésentère;* yun. *mesenterion*'dan). Anat. **1.** İncebağırsağı karnın arka çeperine bağlayan karınzarı kıvrımı. (Bu arka yapışıklık yaklaşık 15 cm [mezenter kökü], incebağırsak kenarı ise ortalama 6 m uzunluğundadır; bu nedenle incebağırsak kangallarına hareketlilik sağlayacak biçimde kıvrımlı ve oluklu durur. Mezenterin içinde incebağırsağa giden kan ve lenf damarları ve sinirler bulunur.) [Eşanl. MASARİKA.] **—2.** *Mezenter atardamarı,* karın aortunun yan dallarından her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Çoc. hekim. *Mezenter veremi,* küçük çocuklarda görülen mezenter lenf bezleri veremi. (Çok ender bir hale gelmiştir.)
—Patol. *Mezenter enfarktüsü,* mezenter atardamar-toplardamar dolaşımında meydana gelen ve bir bağırsak bölümünün nekrozuna yol açan damar bozukluğu ya da tıkanması. (Şiddetli karın ağrıları, kusma, bağırsak iletiminde durma ya da tersine, kanlı ishal ve belirgin bir şok biçiminde ortaya çıkan ani bir krizdir.)
—ANSİKL. Anat. *Üst mezenter atardamarı* aorttan çıkar, pankreasın arkasından aşağıya iner, önde onikiparmakbağırsağının üçüncü bölümünü çaprazlar, sonra mezenterin içine girer. *Alt mezenter atardamarı* aort çatalının hemen üzerinden doğar, onikiparmakbağırsağının üçüncü bölümünün arkasından geçer, sonra sol mezokolunun içinde aşağı iner; sağ ve sol üst hemoroit atardamarlarını vererek gödenbağırsağının üst ucunda sonlanır. İki mezenter atardamarı bağırsakların tümünü kanla besler.
Geçtikleri yerler yaklaşık olarak alt ve üst mezenter atardamarlarınınkine uyan, biri büyük biri küçük olmak üzere iki *mezenter toplardamarı* vardır; bu iki toplardamar, dalak toplardamarıyla birlikte kapı toplardamarını oluşturur.
Alt ve üst mezenter sinir ağları karın sempatik zincirine aittir; her biri kendi adını taşıyan atardamarlara eşlik eder.

MEZENTERİT a. (fr. *mésentérite*'ten). Patol. **1.** Mezenter iltihabı. **—2.** *Büzüştürücü mezenterit,* mezenteritin yaygın ya da yerel büzüşmesi biçiminde ortaya çıkan, nedeni günümüzde de çok tartışılan, süreğen lifsi iltihap.

MEZENTERON a. (fr. *mésenteron*). Böcek embriyonlarında mide cebi. (Erişkinde, karıncığın epitelyum tabakasını oluşturur.)

MEZENTİUS, Cerveteri'nin etrüsk kralı. Roma'nın efsanelerinde adı geçer: *Aeneis** 'te Aineias'a karşı Turnus'un müttefikidir. Şair, onu, dinsiz, savaşta acımasız etrüsk tiran tipi olarak canlandırmıştır.

MEZESİZ sıf. Yanında meze gerektirmeyen içki için kullanılır.
◆ be. Meze yemeksizin: *Rakıyı mezesiz içmek.*

MEZESTRE a. Denizc. Herhangi bir cismi (sancak, çubuk, işaret vb.) ya da mataforaya toka edilecek bir filikayı, tam olarak yerine toka etmeyerek yarıda bırakma.

MEZGİT ya da **MEZİT, -ti** a. Zool. Ilık ve soğuk denizlerde 500 m derinliğe inen, dibe bağımlı ya da dibe yakın yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Merlangius euxinus;* mezgitgiller familyası; boyu 50 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Üç sırt, iki kuyrukaltı yüzgeciyle donanan mezgitin alt çenesinin alt ucunda etlice bir tek bıyık bulunur. Sırtı oldukça koyu esmer, karnı sarımsı esmerdir. Etçildir: omurgasızlar, balık yumurtaları ve küçük balıklarla beslenir. Uzun göçler yapmaz.

MEZGİTBALIKLARI a. Zool. Hem gelişmiş (karın yüzgeçlerinin önde olması, kapalı yüzme kesesi) hem de ilkel ya da gerilemiş (sırt dikenlerinin bulunmaması) özellikler taşıyan kemiklibalıklar takımı. (Türkiye sularında bulunan familyaları: uzunkuyruklubalıkgiller, berlambalığıgiller, mezgitgiller, *Eretmophoridae.* Bil. a. *Gadiformea* ya da *Anacanthini.*)

MEZGİTGİLLER a. Zool. Genellikle denizde yaşayan, kırılgan pullu, yüzgeçlerinde dikensi ışınlar bulunmayan, karın yüzgeçleri boynun altında yer alan, kapalı yüzme keseli, kemiklibalıklar familyası. (Bil. a. *Gadidae;* mezgitbalıkları takımı.)
—ANSİKL. Bütün soğuk ve ılık sularda sürüler halinde yaşayan mezgitgiller, beslenme yerleriyle yumurtlama yerleri arasında büyük göçler yaparlar. Dişiler çok sayıda yumurta bırakır. Türkiye sularındaki başlıca türleri: gümüş mezgit, mavi mezgit, bakalyaro, mezit ya da mezgit, gelincikbalığı, uzun gelincikbalığı (iki tür: *Molva molva, M. macrophthalma*), çatalsakal gelincikbalığı (2 tür *Phycis phycis, Ph. blennoides*), *Trisopterus capelanus, T. luscus.*

MEZHEP a. (ar. *mezheb*). **1.** Bir din içinde anlayış ayrılıklarından ortaya çıkan kollardan her biri. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Esk.* Din. **—3.** *Esk.* Gidilen, tutulan yol, tarik. **—4.** Anlayış, görüş. **—5.** *Mezhebi geniş,* namus konusunda aşırı titizlik göstermeyen, yakını olan kadınların hafifliklerini doğal sayıp hoşgörüyle karşılayan kimse için söylenir. || *Mezhebi meşrebine uymamak,* sözü ile eylemi, davranışlarıyla düşünceleri birbirine ters düşmek.
—Esk. fels. Öğreti, çığır.
—ANSİKL. İslam dünyasında siyasal ve dinsel mezheplerin doğmasına yol açan nedenler şöyle sıralanır: 1. *ırkçılık,* Kuran, insanlar arasında Tanrı saygısı (takva) dışında bir üstünlük tanımadığı, Hz. Muhammet de "Irkçılık davası güdenler bizden değildir" dediği halde, özellikle halife Osman döneminin (644-656) sonlarına doğru, Kureyş kabilesinin iki kolu olan Emeviler ile Haşimiler arasında müslümanlıktan önce de var olan kabilecilik çekişmeleri ve buna bağlı siyasal anlaşmazlıklar yeniden ortaya çıktı. Haricilik mezhebi ile daha sonra, çoğunlukla iran kökenli müslümanlar tarafından yürütülen çeşitli dinsel ve siyasal mezheplerin doğuşunda da ırkçılığın etkisi büyük oldu; 2. *halifelik sorunu,* Hz. Muhammet'in ölümünden (632) hemen sonra, müslümanları yönetmeye kimin ve hangi kesimin yetkili ve hak sahibi olduğu tartışması önemli sorunlara yol açtı. Bu temel sorun, müslümanların bütününe yakınının *sünnilik* ve *şiilik* adlarıyla iki ana mezhebe ayrılmalarının başlıca nedeni oldu; 3. *eski inançlar,* müslümanların eski büyük dinlere komşu olmaları, onlardan bir bölümünün, müslüman olsalar bile eski inanç ve geleneklerinden bazılarını yaşatma eğilimleri, felsefenin islam dünyasına girmesi ve buna bağlı olarak insanın güç, akıl ve iradesinin sınırı, sorumluluğu, Tanrı karşısındaki durumu, Kuran ayetlerinin yorumlanması gibi nedenler de islam dünyasının itikat alanında değişik görüşlerin ortaya çıkmasına ve mezheplerin doğmasına yol açtı.
Müslümanlıktaki yönetim ve uygulamayı tanımayan, başta halifelik ya da imamlık (devlet başkanlığı) olmak üzere birçok konuda özel dinsel ve siyasal görüşler geliştirerek bir mezhep kimliği kazanan ilk hareket, şiilik oldu. Daha ilk halife Ebubekir'in seçimi sırasında temelleri atılan bu hareket, özellikle Emeviler döneminde halife Ali'nin evladına karşı girişilen siyasal baskı ve haksızlıkların da etkisiyle hızla gelişerek kökleşti. Ancak, bunlar da kendi içlerinde birçok kollara ayrıldılar. (→ ŞİİLİK.) Halife Ali ile Muaviye arasındaki Sıffin savaşı'ndan (26 temmuz 657) sonra başvurulan hakemlik yöntemini benimsemeyen Ali yandaşları, bu tarihten sonra her iki tarafa da karşı çıkarak yeni bir mezhep oluşturdular. (→ HARİCİLİK.)
Yalnızca inanç ve düşünce konularındaki bazı görüş ayrılıkları nedeniyle ortaya çıkan ilk itikadi mezhep, *mutezile** oldu. Mutezile görüşlerini benimsemeyen ve müslümanların çoğunluğunu oluşturan ilk sünnilere *selefiye** denildi. Daha sonra bu mezhep *eşarilik* ve *matüridilik* adlarıyla birbirlerine yakın iki mezhebe ayrıldı. Bu üç mezhep (selefiye, eşarilik ve matüridilik) önde gelenleri kendilerini ehl-i sünnet; şiilik, haricilik, cebriye ve mutezile ile bunların kolları ehl-i bidat diye adlandır-

dılar.

Dinin uygulama (ibadet ve hukuk) yönünü kapsayan fıkıh mezhepleri arasında şianın zeydiye ve imamiye kollarıyla hariciye ehl-i sünnet dışı sayılırken *şafiilik, hanefilik, malikilik* ve *hanbelilik* mezhepleri, ehl-i sünnet fıkıh mezheplerini oluştururlar. Bu dört mezhebin daha iyice yerleşmediği ilk dönemlerde Davut bin Ali, İbni Ebi Leyla, Evzai, Süfyûn-ı Sevri, İbni Şübrüme gibi fıkıh ve hadis bilginlerine bağlanan birçok mezhep ortaya çıktı. Ancak, bunlardan yalnızca Davut bin Ali'ye (öl. 833) bağlanan zahiriye mezhebi XI. yy. da endülüslü ünlü ve çok yönlü bilgin İbni Hazm'in katkısıyla uzun süre yaşayabildi, öteki mezhepler ise dört büyük mezhep içinde eridiler. Günümüzde islam dünyasında gerek itikat gerekse fıkıh alanlarında ehl-i sünnet çizgisindeki mezhepler çoğunluktadır.

MEZHEPÇİLİK a. Lübnan'da, toplumlararası bir denge sağlayabilmek amacıyla Parlamento'daki sandalyelerin ve önemli kamu görevlerinin çok sayıda dinsel mezhep (maruniler, sünniler, ortodoks şiiler...) arasında orantılı olarak paylaştırılmasına dayanan geleneksel siyasi sistem.

MEZHERE ya da **MÜZHERE** a. (ar. *zehre*'den *mezhere*). *Esk.* Çiçekli yer: *"Ben bir hayyeyim, sana sarılacağım ! Bu mezherede yatmak, zehirimi dökmek istiyorum"* (A. H. Tarhan).

MEZHİC, Yemen kökenli arap kabilesi. Kabilenin kurucusu ve atası olarak Malik bin Utad kabul edilir. Müslümanlığın doğuş ve ilk gelişme döneminde Kûfe' de Kinda, Hamdan ve Mezhiç kabilelerine bağlı aileler önemli rol oynamışlardır.

mezitilen

MEZİD a. (ar. *ziyade*'den *mezid*). *Esk.* Artma, çoğalma; çoğaltma: *"Eyleye günden güne ikbâl ü iclâlin mezîd"* (Nedim, XVIII. yy.)

—Ed. Divan şiirinde uyakta hurucu* izleyen ünsüze verilen ad.

◆ sıf. Artmış, çoğaltılmış.

—Esk. dilbilg. Arapçada temel köküne yeni harfler eklenmiş fiil için kullanılır. || *Mezidün fih,* kendisine ek görevinde harf eklenmiş temel mastar için kullanılır.

—ANSİKL. Uyağı oluşturan temel ünsüz, revi*'dir. Zengin uyaklarda onu sırayla vasl*, huruç*, mezid izler. Uyaklı *"zebanımızın / zamanımızın"* sözcüklerinde *zeban* ve *zaman* sözcüklerinin sonunda n, revidir. Onu sırasıyla izleyen m, z, n ünsüzleri vasl, huruç ve mezittir.

MEZİDE KADIN, Abdülhamit II'nin dördüncü kadını (öl. İstanbul 1909). Şehzade Burhanettin Efendi'yi dünyaya getirdi (1885). Yahya Efendi türbesi yanındaki şehzadeler ve kadınlar türbesine gömüldü.

MEZİDİN a. (fr. *mésidine*). Org. kim. Formülü $(CH_3)_3C_6H_2—NH_2$ olan trimetil-2,4,6 anilinin yaygın adı.

MEZİLLET a. (ar. *mezillet*). *Esk.* **1.** Kaygan yüzey. **—2.** Yanlışlığa yol açan şey.

MEZİNE, Ukrayna'da, Desna kıyısında, Üst Yontmataş dönemine ait tarihöncesi yerleşim. Burada, mamut kemiklerinin ve kafataslarının, çapı beş metrelik bir çember biçiminde yığılmasıyla oluşturulmuş, ren geyiği boynuzlarıyla örtülü birçok konut ortaya çıkarıldı.

MEZİT → MEZGİT.

MEZİT BEY, türk akıncı beyi (öl. Sibiu 1442). Edirne sarayı'nda yetişti. Murat II' nin imrahorluğunda bulunduktan sonra akıncı beyi olarak Alacahisar muhafızlığına atandı (1439). Evrenosoğlu Ali Bey'in yönettiği Belgrad kuşatmasına katıldı (1441). Ertesi yıl 25 000 kişilik bir akıncı kolunun başında Erdel sınırını geçerek Sibiu kentini kuşattı. Ancak, bu kuşatma sırasında Erdel voyvodası ve macar orduları başkomutanı János Hunyadi'nin saldırısına uğrayınca iki ateş arasında kaldı. Üstün düşman kuvvetleri karşısında bozulan askerini toplamaya çalışırken, yanında bulunan oğluyla birlikte şehit oldu.

MEZİTİL a. (fr. *mésityle*). Org. kim. *Mezitil oksit,* formülü $(CH_3)_2C{=}CH—COCH_3$ olan metil-4 penten-3 on-2'nin yaygın adı. (Asetonun bazik ortamda yoğuşturulması sırasında mezitilenle birlikte [adını bu bileşikten alır] elde edilen mezitil oksit, hidrojenlendiğinde, sanayide önemli uygulamaları olan metil-4 pentanon-2 ile metil-4 pentanol-2'yi veren bir sıvıdır.)

MEZİTİLEN a. (fr. *mésitylène*). Org. kim. Formülü C_9H_{12} olan trimetil-1,3,5 benzenin yaygın adı; taşkömürü katranında ve kimi ham petrollerde bulunur. (Asetonun bazik ortamda yoğuşturulması sonucu elde edilebilir, yükseltgendiğinde trimesik asidi verir.)

MEZİTLİ, İçel'in merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 17 735 nüf. (1990). Belediye.

MEZİTOİK sıf. (fr. *mésitoïque*). Org. kim. *Mezitoik asit,* formülü $(CH_3)C_6H_2—CO_2H$ olan trimetil-2,4,6 benzoik asidin yaygın adı.

MEZİYET, -ti a. (ar. *meziyyet*). Bir kimseyi ya da şeyi, benzerlerinden üstün kılan özellik: *Meziyetleri saymakla bitmez.*

—*Esk. Meziyet-i ifade,* anlatım gücü.

MEZİYETLİ sıf. Belirli meziyetleri olan kimse için kullanılır: *Meziyetli bir genç.*

MEZK a. (ar. *mezk*). *Esk.* Yırtma, yarma.

MEZKÛM sıf. (ar. *zükûm*'dan *mezkûm*). *Esk.* Nezle olmuş, nezleli.

MEZKÛR sıf. (ar. *zikr*'den *mezkûr*). *Esk.* Adı geçen, az önce belirtilen, sözü edilen: *Mezkûr şahıs. Mezkûr makale.*

MEZLAKA a. (ar. *mezlaka*). *Esk.* **1.** Ayağın kayacağı yer, kaygan yüzey. **—2.** Hataya düşüren, yanıltan şey.

MEZMUM sıf. (ar *zemm*'den *mezmûm*). *Esk.* **1.** Kınanmış, ayıplanmış: *"Vükelâ-yı hâzıra bu vechile ehl-i islam arasında melûm ve mezmûm oldular"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Ayıp, kötü.

MEZMUM a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MEZMUR a. Yahudiler'den hıristiyanlara da geçen ve ayinlerde okunan şiir ve şarkı.

—ANSİKL. Müz. Davut'un mezmurları, III. yy.'la doğru hıristiyan ayinlerinde okunmaya başladı. Çoksesli ilk mezmurlar XV. yy.'da bestelendi. Josquin des Prés oldukça uzun mezmurlar besteleyerek motete yaklaştı; Monteverdi ise mezmuru, konsertan bir türe dönüştürdü (*I Vespri della Vergine*). XVI. ve XVII. yy.'larda Fransa'da, Goudimel (1551-1566), Bourgeois, Jambe de Fer (1564) ve Claude Le Jeune (1580 -1601), Caignet (1607, 1624), Signac (1630), Jacques de Gouy (1650) ve Thomas Gobert (1659) gibi besteciler fransızcaya çevrilmiş mezmurları bestelediler. Almanya' da Hassler ve Praetorius, Hollanda'da Sweelinck, İspanya'da J. B. Comes (1568 -1643), J. Navarro (1550'ye doğr. -1610'a doğr.) ve Urbán de Vargas (? - 1656), Büyük Biritanya'da Tallis, Byrd, Blow ve Purcell, sürekli baslı ya da çalgı eşlikli (anglikan kilisesinde *anthem* denilen) mezmurlar yazdılar. XVII. ve XVIII. yy.'larda Lully, Delalande ve Rameau gibi besteciler latince mezmur metinlerini, büyük kilise kantatı biçiminde işlediler. Franck, Schmitt, Kodály, Roussel, Stravinski, Honegger, Bernstein, Penderecki ve Holliger gibi romantik ya da modern besteciler de mezmurlar bestelediler.

MEZO- (fr. *méso-*). Org. kim. **1.** Antrasen ve buna benzer bileşiklerin (akridin, ksantan) merkez halkalarının karbon atomları üzerinde ornatanların varlığını göstermek; **—2.** stereokimyada, birçok bakışımsız merkez içermesine karşın, bir bakışım düzlemi ya da bir bakışım merkezi gösteren, dolayısıyla mezotartarik asit gibi polarılmış ışığı döndürme gücünden yoksun bulunan bir bileşiği belirtmek için kullanılan önek.

MEZO a. Denizc. **1.** Tirinket ve mayıstra yelkenlerinin altabaşo yakalarını baş taraftan serenin üzerine kaldırmada kullanılan selviçe halatları. **—2.** *Mezo astarı,* yelkenin zedelenmemesi için, selviçeler hizasında, altabaşodan kuşağa kadar iki kat olarak vurulan astar bezi. ||*Mezo boncuğu,* yelkenleri düzenli olarak toplayabilmek için, mezolar boyunca, belli aralıklarla yelkenlere tutturulan ve içinden mezolar geçirilen küçük mandagöz boğatalar. || *Mezo tornosu,* donanımları, bir diğerinin karşı yönüne kumanda etmek üzere baş başa bağlanmış iki tornodan oluşan makara.

MEZOANALİZ a. (fr. *méso-analyse*). İkt. MEZO-EKONOMİ'nin eşanlamlısı.

MEZOBİYOTİK sıf. (fr. *mésobiotique*'ten). Doğal olgunlaşmalarından 3-15 yıl sonra toprağa verildiklerinde bile çimlenebilen tohumlara denir. (Bu nitelik sebzelerin çoğu için geçerlidir.)

MEZOBLAST a. (fr. *mésoblaste*). Biyol. MEZODERM'in eşanlamlısı.

—Bot. Bazı kozalaklıların kısa dalcığı. (Sedir ağacında mezoblastın üstünde gerçek yapraklar vardır; çamlardaki mezoblastın üstünde küçük dalcıklar [kısasürgünler] yer alır ve iğne yaprakları bu dalcıklar taşır.)

MEZODERM a. (fr. *mésoderme*). Biyol. Triploblastik hayvanlarda derindeki endoderm ile yüzeydeki ekdoderm arasında bulunan ve gastrülasyon sırasında ya da ondan hemen sonra bulunduğu yeri alan embriyon katmanı. (Organların pek çoğu, özellikle kaslar, dolaşım ve boşaltım sistemleri [omurgalılarda metanefridi ve böbrekler], gonatlar, derisidikenlilerle omurgalılarda iskelet mezodermden doğar; sölomlularda mezoblastın içinde sölom [çölom] boşlukları meydana gelir.) [Eşanl. MEZOBLAST.]

MEZODİYASTOLİK sıf. (fr. *mésodiastolique*'ten). Kardiyol. Kalp diyastolunun ortasında işitilen anormal sese denir.

MEZOEKONOMİ a. (fr. *méso-économie*). İktisadi altbirimlerin ve bunların entegre bir bütün içinde karşılıklı bağımlılıklarının yapısal ve fonksiyonel çözümlenmesi. (Eşanl. MEZOANALİZ.)

—ANSİKL. Mezoekonomi, her şeyden önce, iktisadi süreçleri, altbirimleri içeren iç ve dış ilişkiler aracılığıyla kavramaya ve sözkonusu bir sistemin işleyişinde uygulanabilecek çözüm biçimleri çeşitlerinin sınırlarını belirlemeye çalışır. Örneğin, çözümleme, bütün bir topluluğun tüketimine koşut olarak, başka bazı tüketimlere öncelik tanır: kentsel tüketim, kırsal tüketim, gençlerin ve orta yaşlıların tüketimi, ücretlilerin, kâr sahiplerinin tüketimi gibi. Mezoekonomi, bütün bu kategorileri hem kendi yapıları içinde, hem de başka kategorilerle ve -entegre bir bütün olarak gördüğü ulusal ekonominin bağrında yer verdiği- global tüketimle karşılıklı bağımlılığı içinde incelemeye çalışır.

MEZOFİL a. Bot. (fr. *mésophylle*). Yaprağın iki epidermi arasında damarların bulunduğu yerde bulunan klorofilli parankima.

MEZOFİL sıf. (fr. *mésophile*). Orta sıcak-

lıklarda, yani 25 ile 37 °C arasında gelişen bakterilere denir; bunların karşıtları 20 °C'ın altında gelişen *kriyofil* ya da *psikrofil* bakteriler ve 50 °C'ın üzerinde gelişen *termofil* bakterilerdir. (İnsan ve hayvanlar için patojen olan bakteriler genellikle mezofildir.)

MEZOFİT sıf. (fr. *mésophyte*). Bot. Ne büyük bir kuraklığın, ne de çok fazla bir nemliliğin egemen olduğu, orta nemlilik koşullarında yetişen bitkiye denir. (Yetiştirdiğimiz tarım bitkilerinin çoğu mezofittir.)
◆ a. Mezofit bitki.

MEZOFRAGMA a. (fr. *mésophragme*'dan). Böcbil. İkinci toraks bölütünü üçüncüsünden ayıran bölme. (Böceklerde toraksın ikinci diyaframı olan mezofragma, az çok kitinleşmiş bir apodemin tuttuğu, mezotoraksla metatoraks arasında yer alan bir zardan oluşur.)

MEZOGASTRİYUM a. (lat. *mesogastrium*). Anat. Mideyi karnın arka duvarına bağlayan karınzarı kıvrımı.

MEZOGLEA a. Knidlilerde altderi ile üstderi arasında bulunan, göçmen hücrelerle dolu, genellikle jelatin görünümündeki hücredışı madde. (*Mezoglea*, medüzlerde şemsiyenin büyük bölümünü oluşturur.)

MEZOGRAF sıf. (fr *mezzographe*). Haritc. Taneli optik bir trama ilişkin olan.

MEZOİNOZİTOL a. (fr. *méso-inositol*). Biyokim. Heksozlarla aynı kapalı formüle sahip B grubu vitamin. (Maya mantarlarında ve bazı kemirgenlerde büyüme etmenidir; insanda lipotrop etmen rolü oynar.) [Eşanl. B7 VİTAMİNİ.]

MEZOİYONİK sıf. (fr. *méso-ionique*'ten). Org. kim. Yapısı, yansız hiçbir sınır formülüyle gösterilemeyen, bu nedenle elektriksel olarak yüklü sınır formülleriyle açıklanabilen mezomer bir bileşik için kullanılır.

MEZOJE a. (fr. *mésogée; mezo* ve yun. *ge*, toprak'tan). Yerbil. İkinci Zaman sırasında özellikle Afrika'yı Avrupa'dan ayıran ve Akdeniz çevresindeki sıradağların doğduğu okyanus alânı. (Bugünkü Akdeniz'in bir bölümü, Tetis olarak da adlandırılan Mezoje'nin bulunduğu yere yeniden yerleşti.)

MEZOKARP a. (fr. *mésocarpe*). Yumurtalığın çeperindeki parankimadan doğan etli ya da lifli madde. (Mezokarp kimi meyvelerin epikarpı [dış kabuk] ile endokarpı [iç kabuk] arasında yer alır. Şeftali ve kayısıda mezokarp yenir.)

MEZOKART a. (fr *mésocarde*). Kalbi perikart içinde asılı tutan, çölom epitelyumundan türeme mezoderm kökenli oluşum.

MEZOKOLON a. (fr. *mésocôlon*). Anat. Kalınbağırsağı karın çeperine bağlayan karınzarı kıvrımı. (Başlıca bölümleri şunlardır: arka karın çeperine yapışık olan *çıkan mezokolon;* serbest olan ve büyük epiploona yapışan *enine mezokolon;* arka karınzarına yapışık olan *inen mezokolon* ve serbest *sigmoit mezokolon.* Karınzarı boşluğunun içinde yalnız enine kalınbağırsak ile sigmoit kalınbağırsak hareketlidir.)

MEZOKORTEKS a. (fr *mésocortex*). Nöroanat. İnsulanın alt kutbunun korteksi ile insulanın üst bölümünün korteksi arasında bulunan insula korteksi. (Bu korteks paleokorteks ile izokorteks arasında bir geçiş bölgesidir ve bunun 5. hücre katmanı çit gibi dizilmiş piramidal hücrelerle belirgindir.)

MEZOKORTİKAL sıf. (fr *mésocortical*). Nörol. **1.** Mezokorteksle ilgili olan. **—2.** Hücre gövdeleri ortabeynin üst kısmında bulunan ve aksonları alın lobundaki beyin korteksine ulaşan sinir devresine denir. (Bu sistemin kimyasal aracısı dopamindir.)

MEZOKORYAL sıf. (fr. *mésochorial*'dan). Biyol. Etene koriyonunun dölyatağı koriyonuyla temas ettiği etenelenme biçimine denir.

MEZOKOTİL a. (fr *mésocotyle*). Bot. Buğdaygillerde, koleoptilin tabanı ile embriyon arasındaki kısım.

MEZOKÖRTİK sıf. (fr. *mésocurtique*). İstat. *Mezokörtik eğri*, normal eğri.

MEZŐKÖVESD, Macaristan'da (Borsod yönetim bölgesi) kent, Bükk kütlesinin G.'inde; 19 300 nüf. Barok üslubunda kilise. Kaplıcalar. El sanatları.

MEZOKRAT sıf. (fr. *mésocrate*). Petrogr. Renklendirme indisi 30 ile 60 arasında değişen bir kayaç için kullanılır.

MEZOKSALİK sıf. (fr. *mésoxalique*). Org. kim. *Mezoksalik asit*, formülü HOCO—C(OH)$_2$—COOH olan propanon-dioik asit hidratının yaygın adı.

MEZOKÜMÜLAT a. (fr. *mésocumulat*'dan). Petrogr. ARAYIĞIŞIM'ın eşanlamlısı.

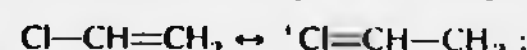
MEZOLAB a. (fr. *mésolabe;* yun. *mesolabion*'dan). Mat. ORTAORANTILAYICI'nın eşanlamlısı.

MEZOLİT a. (fr. *mésolite*). Miner. Hidratlı doğal kalsiyum ve sodyum alüminosilikat.

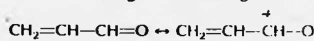
MEZOLİTİK a. (fr. *mésolithique*). Tarönc. ORTATAŞ DEVRİ'nin eşanlamlısı.

MEZOLOJİ a. (fr. *mésologie*). Çevre ile organizma arasındaki karşılıklı tepkileri inceleyen bilim dalı. (Mezoloji hem çevrebilime, hem fizyolojiye bağlıdır.)

MEZOMER sıf. (fr *mésomère*). Org. kim. **1.** Pek çok formülle gösterilebilmesine karşın, bu formüllerden hiçbirinin özelliklerini tam olarak açıklayamadığı bir bileşik için kullanılır. (Örneğin benzen, mezomer bir bileşiktir.) **—2.** π türünde elektronlar alıp verebilen bir ornatanın yol açtığı bir elektron etkisi için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bir ornatanın mezomer etkisi, yalnız, en az bir katlı bağ içeren bir bileşikte gözlenebilir. Bir X ornatanının etkisi, bir hidrojen atomunun etkisiyle (tanımlamada sıfır olarak kabul edilir) karşılaştırıldığında, üç olasılık ortaya çıkar:
1. X ornatanı, katlı bağın uçlarından birine doğrudan bağlanmış karbon atomu üzerinde *p* ya da π elektronları taşımaz; hidrojen atomu gibi X'in de mezomer etkisi yoktur.
2. X ornatanı, doğrudan katlı bağa bağlanmış atom üzerinde bu bağa verilebilen *p* ya da π elektronları bulundurur; bu durumda X ornatanının bir verici mezomer etkisi vardır. Oksijen, kükürt, azot ve halojenler gibi atomlar, C=C ve C≡C gibi katlı bağlar ve aromatik halkalar içeren ornatanların durumu böyledir. Örneğin:

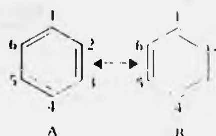

elektron verme, iki sınır formülüyle birden açıklanabilir.
3. X ornatanı, katlı bağa doğrudan bağlanmış atom üzerinde bu bağdan elektron alabilen bir elektron boşluğu içerir. X ornatanının bir alıcı mezomer etkisi vardır. COR, COOR, CN, NO_2 gibi gruplarda bu tür bir durum gözlenir. Örneğin:

elektron alma, birçok sınır formülüyle açıklanabilir.
Eşlenik* katlı bağlar boyunca aktarılan mezomer etki, π elektron sistemleri var olduğu sürece uzun mesafelere iletilebilir.

MEZOMERLİK a. Org. kim. Mezomer bileşiklerin belirgin niteliği. (Buna *mezomeri* de denir.)
—ANSİKL. Mezomer bileşiklerden benzen, gerçek bir mezomerlik örneği gösterir:

Yukarıdaki formüllerden hem A, hem de B, bunları doyurucu biçimde açıklayamaz: C=C bağları C—C bağlarından daha kısa olmalıdır. Oysa benzenin radyokristalografi çözümlemesi, tüm karbon-karbon bağlarının aynı uzunlukta olduğunu göstermiştir. Bu nedenle A ve B formüllerinin, benzenin sınır formülleri olduğu kabul edilir; çünkü bu formüllerden her biri, benzenin özelliklerini ancak kısmen açıklayabilir. Benzenin özelliklerinin tam olarak açıklanabilmesi için her iki formülün birlikte ele alınması gerekir.
Mezomer molekülün oluşum enerjisi, sınır formüllerinden hesaplanan oluşum enerjisinden daha büyüktür. Molekülün gerçek oluşum enerjisi ile A ya da B sınır formüllerinden her birine göre hesaplanan oluşum enerjisi arasındaki farka, *çınlama* ya da *kararlılaştırma enerjisi* denir (benzen için bu enerji, 36 kcal/mol'dür). Bir molekülde mezomerliğin varlığı, her zaman kararlılaştırma enerjisiyle belirlenir; sınır formülleri gerçek yapıdan ne denli uzaksa, kararlılaştırma enerjisi de o denli büyüktür.

MEZOMORTO HÜSEYİN PAŞA → HÜSEYİN PAŞA Mezomorto.

MEZON a. (fr. *méson*). Baryon yükü sıfır, spini ise tamsayı olan ve kuvvetli etkileşimlerin etkisi altında bulunan temel parçacıkları (ya da hadronları) belirten ad.
—ANSİKL. Mezonlara, elektron gibi hafif parçacıklar, yani leptonlarla nükleon gibi ağır parçacıkların, yani baryonların kütlelerinin arasında, "ortalama" bir kütleye sahip olmaları nedeniyle bu ad verilmiştir. Ancak günümüzde kütleleri nükleonunkinden çok daha büyük olan mezonlar bilinmektedir. Mezon kategorisi bu nedenle dinamik (kuvvetli etkileşimler) ve cebirsel (baryon sayıları sıfırdır) özellikleriyle tanımlanmaktadır. Spinleri tamsayıdır, yani mezonlar aynı zamanda bozondurlar. Dolayısıyla mezonlar da bozonlar gibi nükleer kuvvet vektörleri olarak kabul edilebilirler: bu kuvvetler nükleonlar arasındaki kuvantal mezon alışverişlerinden kaynaklanır. 1935'te Yukawa'yı mezonların en hafifi olan ve daha sonra mezon ya da pion olarak adlandırılan ilk mezonun varlığını kuramsal olarak öngörmeye iten de bu nükleer kuvvetlerin kuramsal çözümlemesi olmuştur. Mezonun ($E=mc^2$ eşdeğerliliğine göre enerji birimi ile ifade edilen) kütlesi yaklaşık olarak 140 MeV'tur (elektrononkinden 200-300 kat daha küçük, nükleoninkinden ise 7 kat daha küçük). Mezonların hiçbiri kararlı değildir. Kuvvetli etkileşimlerde çok hızlı, elektromanyetik ya da zayıf etkileşimlerde ise daha yavaş olarak bozunurlar; örneğin müon ve nötrinolar vererek bozunan ($\pi^+ \rightarrow \mu^+ + \bar{\nu}$) yüklü pionların yaşam süreleri yaklaşık olarak 10^{-8}s.'dır. Günümüzde, mezonların bütünüyle bir kuark-karşıtkuark çiftinden oluşmuş nesneler oldukları düşünülmektedir. Kuark ve karşıtkuarkları ayırtedici özelliklerine göre de (değişik yüklerinin değerleri gibi), bütün mezon dizisi elde edilmektedir.

MEZONEFROZ a. (fr. *mésonephros*; yun. *mesos*, ortasında ve *nephros*, böbrek'ten). Embriyol. Embriyonun ikinci idrar aygıtı. Pronefrozun arkasında, birbirinden farklılaşan çok sayıdaki nefrotomdon oluşur ve sırt bölgesinin büyük bir bölümünü kaplar (2. ayın ortasına doğru gelişmesinin doruk noktasına ulaşır.) [Eşanl. ORTABÖBREK.]

MEZONLU sıf. Atom. fiz. *Mezonlu atom*, bir elektronu, negatif bir mezonla, örneğin π^- ya da K^- ile yer değiştirmiş atom.

MEZONORM a. (fr. *mesonorme*). Petrogr. Orta bölgenin koşulları içinde başkalaşmış bir kayacın normlu minerallerinin yüzdesi.

MEZOPERTİT a. (fr. *mésoperthite*). Petrogr. Birbirine yakın oranlarda potasyum feldispat ve sodyum bakımından zengin plajioklaz içeren feldspatlı heterojen kristal.

MEZOPOTAMYA a. (*mezo* ve yun. *potamos*, ırmak'tan). Coğ. İki ırmak arasında kalan ülke (örneğin Güney Amerika'da, Paraná ile Uruguay arasındaki *Arjantin mezopotamyası;* Dicle ile Fırat arasındaki asıl Mezopotamya).

MEZOPOTAMYA ("iki ırmak arasındaki ülke" anlamında). Asya'da, Toros dağlarının G.'i ve Zagros dağlarının B.'sı ile Suriye çölünün ve Karun'un D.'sunda, Dicle ile Fırat nehirlerinin (Şattülarap'ta birleşirler) aşağı çığırları arasındaki alüvyonlu havza.

Mezopotamya Irak* (bölgenin büyük bölümüne sahiptir) ve İran* arasında paylaşılmıştır. Tektonik hareketlerin görüldüğü bölge, yakın zamanda oluşan çöküntü alanlar, göller ve bataklıklarla dolmuştur. Bölgedeki ırmaklar yataklarını sürekli olarak değiştirdiklerinden yönleri tam olarak saptanamamıştır. D.'da, Zagros eteğindeki yanardağ konileri daha belirgin engebeler oluşturur. K.'de dağ eteklerinin kıyı şeridini meydana getiren ve yağışlı iklime uygun çeşitli tarımsal etkinliklere olanak sağlayan El-Cezire bölgesi (bir bölümü Suriye'dedir) dışında, Mezopotamya kurak bir bölgedir, topraklarından sulama yoluyla ürün alınabilir. Ancak, Abbasiler'in çöküşünden sonra, özellikle de XIII. yy.'daki moğol istilası sırasında sulama kanalları büyük hasar görmüştür. Günümüzdeki düzeltmelere karşın, ovada tarım altyapısı ve teknikleri yetersizdir.

ESKİÇAĞ TARİHİ

• *Köyler dönemi (İ.Ö. IV. binyıl'a kadar).* Son buzullaşma döneminde artan kuraklık yüzünden ıssızlaşan Mezopotamya, Ortataş döneminden başlayarak yeniden kalabalıklaşmaya başladı. Zagros vadilerinden ve Suriye geçitlerinden geçerek (İ.Ö. X.-IX. binyıllar) D.'dan ve B.'dan Yukarı Mezopotamya'ya giren küçük topluluklar İ.Ö. VIII. binyıl'da tarımsal yaşama geçtiler ve G.'e doğru ilerlemelerini sürdürdüler. İ.Ö. VI. binyıl başlarında Aşağı Mezopotamya bataklıklarına ulaşıldı. Burada bol su ve verimli toprak vardı, ama ilkbahar aylarında taşkınlara neden olan Fırat ve Dicle'den yararlanmak için suları biriktirmek ve öteki mevsimlerde kullanmak gerekiyordu. Mısır'a göre çok daha olumsuz olan bu doğa koşulları, bentler kurmak ve kanallar açmak için yeterli işgücünün yaratılabileceği büyük köylerde yerleşme zorunluluğunu doğurdu.

Aşağı Mezopotamya'nın nüfus artışı, sıcak ve nemli iklime bağlı olarak deniz düzeyinin yavaş yavaş yükselmesi sonucu körfez sularının Eridu ve Lagaş (İ.Ö. V. binyıl) kıyılarına kadar ulaşmasıyla kesintiye uğradı; ancak Mezopotamya genelde gelişmesini ve büyümesini sürdürdü. Çeşitli topluluklar özgün seramik teknikleri geliştirdiler: Orta Mezopotamya'da *Samerra* (İ.Ö. VI. binyıl), K.'de *Tel Halef* (İ.Ö. VI.-V. binyıllar), G.'den gelen ve İ.Ö. V. binyıl'ın sonlarında Yukarı Mezopotamya'ya yayılan *el-Ubeyd* (İ.Ö. VI.-IV. binyıllar). Köylerde bakır işletmeciliği gelişti, mühür kullanıldı ve ticaretle uğraşıldı (urlu tüccarlar deniz yoluyla körfezin arap kıyılarına gidiyordu). Bu topluluklar yüzlerce yıl boyunca büyük ve güzel tapınaklar kurdular (en görkemlileri Eridu ve Gavra tepe'dedir).

• *Sümer kültürü (İ.Ö. IV.-III. binyıllar).* Bu kültürün beşiği Aşağı Mezopotamya'dır (bilinen ilk adı da Sümer'dir); bölgenin kültürü ülkenin ilk kolonicilerinin soyundan gelen Sümerler'in ürünüdür. El-Ubeyd kültüründen sümer kültürüne geçiş kesintisiz olarak gerçekleşmiştir. Bu kültür erken dönemde Aşağı Mezopotamya'da Sümerler'e karışan ve doğu sami dili konuşan başka bir halk tarafından da benimsenmiştir. Ancak bu dil, o dönemde düşünsel etkinlik için yeterli olmadığından uzun süre yalnızca sümerce kullanıldı.

Tümüyle sümerceyle ifade edilen bu kültür dönemi iki evreye ayrılır: Uruk ve Cemdet-Nasr (İ.Ö. 3700-3000'e doğr.) ile arkaik ya da ilk hanedan çağı (İ.Ö. 3000 -2300'e doğr.). İlk evrenin özelliği kentlerin ortaya çıkmasıdır ve bu kentlerin en önemlisi de Uruk'tur. Genellikle büyük köylerden doğan bu kentlerin her birinde, hem orduya komuta eden, hem de dinsel ve ekonomik yanlarıyla ruhani gücü elinde tutan bir kral vardı. Gerçekten de kentin merkezini, sık sık onarılan ya da yenilenen büyük yapılardan meydana gelen bir tapınak oluşturuyordu. Tapınağın tanrısı, kent topraklarının sahibiydi. Birçok ambarı ve atölyesi olan böyle bir yerin işletilmesi, çok sayıda insan gerektiriyordu. Din adamları ve yazıcılarca yönetilen bu kişiler çalışmalarının karşılığını, yöneticileri gibi, bu ekonomik birimin çeşitli ürünlerinden alırlardı. Tanrının mal varlığının denetlenebilmesi için İ.Ö. 3500'e doğru, büyük bir olasılıkla Uruk'ta, düz mühürden daha kullanışlı olan ve kesintisiz damga basan silindir mühür ile, İ.Ö. 3000'den biraz önce, bilinen en eski yazı icat edildi; çivi yazısının kökenini oluşturan ve gelişimi sümercenin çözülmesini sağlayan bu yazı bir işaretler sistemiydi.

Daha İ.Ö. IV. binyıl ortalarında, sümerli tüccarların, kendi ülkelerinde olmayan ahşap, taş ve metalleri bulmak için yolculuklara çıkmaları sonucu, sümer kültürü Aşağı Mezopotamya'nın dışına yayıldı. Anadolu ve Suriye sınırlarında (tel Brak [Yukarı Habur], Tepecik [Aşağı Murat vadisi]) ve Fırat'ın büyük dirseğindeki Habuba Kebire'de (tel-Kennas ve Cebel Aruda) kurulan kentlerin tapınakları ve yazılı tabletleri Uruk'ta gerçekleştirilenleri anımsatır. Bu kentler İ.Ö. 3300'den sonra terk edilmiştir. Sümer kültürü az da olsa, o dönemde kent yaşamına geçmiş olan Sus ve Yukarı Mezopotamya'da da etkisini duyurmuştur.

İ.Ö. III. binyıl başlarında Aşağı Mezopotamya arkaik sülalenin yönetimine geçti. Bu dönemin başlarında kent sayısı azaldı, ancak var olan kentlerin boyutları büyüdü. Daha sonra Mari'de (Orta Fırat), İ.Ö. XXVI. yy.'dan başlayarak Sümer'de kullanılan çivi yazısı yaygınlaştı. Yerel sami dilinde kullanılan bu yazı hızla benimsendi. Yazıcılar bilgilerin sınıflandırıldığı listeler hazırladılar ve dinsel metinler yazmaya başladılar. Kendilerine *ensi* (naip) ya da *kral* diyen kentlerin efendileri, meydana getirdikleri yapılar ve exvotolar için ithaflar yazdırtarak adlarını bilinir kıldılar. Kentler, Enlil kültüne katılarak onun kutsal kenti Nippur'a bağlı kaldılar. Ne var ki sınır çatışmalarına bir de kendi egemenlik-

ESKİ MEZOPOTAMYA

lerini kabul ettirmek isteyen büyük kent (Kiş, Lagaş, Uruk, Ur, Mari) krallarının tutkuları eklendi. Krallıklar tanrısal güçlerini yüceltmeye giriştiler (İ.Ö. XXVI. yy.); nitekim Ur kral ve kraliçeleri, hazineleri ve hizmetçileriyle birlikte anıt mezarlara gömülüyordu. Belli bir dönem boyunca sürdürülen bu uygulamalardan sonra krallar güçlerini zayıflardan yana tavır alarak kanıtlamaya başladılar. Ama savaşlar gittikçe kızıştı ve fatihler tüm Sümer ülkesinin kralı olmak istediler. Kendisine bu sanı veren Ummalı Lugal-Zagesi Akdeniz'e kadar bütün körfeze egemen olmak istedi, ancak ilk Mezopotamya İmparatorluğu'nun tartışmasız kurucusu olarak kabul edilen Akkadlı Sargon tarafından devrildi (İ.Ö. XXVI. yy. sonu).

• *Sümer-akkad kültürü (İ.Ö. XXIII. yy.'dan sonra).* Doğu sami dili, yazılı olarak XXV. yy.'dan sonra, ancak kral metinlerinde ve ender olarak kullanıldı; oysa bu dönemde Aşağı Mezopotamya'da bu dili konuşanların sayısı hızla artmaktaydı. Akkadlı Sargon'un kurduğu imparatorluğun resmi dili olan bu dil, çağdaş bilginlerce *akkadca* diye adlandırıldı. İkiye bölünen Sümer ülkesi, K.'de yalnızca akkadcanın konuşulduğu Akkad ülkesi (Sargon'un başkentinin adından) ile Sümer adını koruyan ve yöneticileri sümerce konuşan güney bölgesinden oluşuyordu. Akkad ve Sümer arasındaki siyasal gerilime karşın, Akkadlılar sümer kültürünü benimsediler ve çok büyük bir devletin sağladığı olanaklarla bu kültürü zenginleştirdiler; yazının yaygınlaşmasını sağladılar.

Sümerce, III. Ur hanedanı döneminde (İ.Ö. 2111-2003) yeniden resmi dil oldu ve bu özelliğini İ.Ö. 1762'ye değin İsin ve Larsa krallıkları döneminde de sürdürdü. İ.Ö. II. binyıl'ın ilk yarısında, sümercenin konuşma dili olmaktan çıktığı, akkadcanın resmi dil olduğu dönemde, sümerce parlak bir edebiyat ve bilim dili oldu; bu dille yazılan yapıtlar daha sonra akkadcaya çevrildi ya da uyarlandı.

• *Mezopotamya imparatorlukları (İ.Ö. XXIV.-XVI. yy.'lar).* Akkadlı Sargon tarafından yıkılan Ebla İmparatorluğu'nun (Kuzey Suriye), Yukarı Mezopotamya'da sürdürdüğü egemenliğin kesin tarihi henüz saptanamamıştır. Akkadlı Sargon'un kurduğu imparatorluk (İ.Ö. 2300-2160'a doğr.) bütün Mezopotamya'yı ve Susiane'yi kapsıyordu. İmparatorluğun K.'e doğru yayılması, Yukarı Mezopotamya halklarının varlığını ortaya çıkardı: bunlar, Asurlular gibi akkadca konuşan Samiler olan Hurriler'di; kralları K.-D. dağ eteklerinde hüküm sürüyordu. Ayaklanmalarla sarsılan ve B.'da Amurrular ve Zagros halkları tarafından tehdit edilen Akkad İmparatorluğu İ.Ö. 2160'a doğru çöktü.

Yeniden bölünen Mezopotamya'da, Gudea döneminin (İ.Ö. 2130'a doğr.) en önemli imparatorluğu Lagaş'tı. Daha sonra Uruk kralı Utuhegal (İ.Ö. 2118-2111), Akkad'ın çöküşünden sonra Gutiler'in kurduğu krallığı yıkınca kurtarıcı olarak görüldü. Bu kral da III. Ur hanedanının kurucusu Ur Nammu tarafından devrildi. Ur Nammu'nun kurduğu imparatorluğun (İ.Ö. 2111-2003) sınırları Mezopotamya'yı aşarak Elam'a, hatta büyük bir olasılıkla Suriye'ye değin uzanıyordu. Bu zengin devlet Amurrular'ın ve Zagros halklarının saldırılarına karşı koyamayarak kısa sürede yıkıldı.

Ur'un çöküşünden sonra (İ.Ö. 2003), Mezopotamya, büyük bölümü Amurru krallarınca yönetilen birçok devlete bölündü. Ama istilacılar ele geçirdikleri bölgenin kültürünü benimsediler. Krallıklar, Mezopotamya'da egemenliği ele geçirmek için birbirleriyle savaştılar. İsin, daha sonra da Larsa, Ur krallarının vârisleri olduklarını öne sürdüler. Serüvenci Şamşi-Adad I, Asur (İ.Ö. 1813'e doğr.) ve Mari (İ.Ö. 1798'e doğr.) tahtlarını ele geçirdi; ancak Yukarı Mezopotamya'daki egemenliği, ölümünden sonra (İ.Ö. 1781'e doğr.) son buldu. Sonunda egemenlik Babil'e geçti; kral Hammurabi (İ.Ö. 1793-1750), öteki Mezopotamya devletlerini yıktı ve Fırat'ın büyük dirseği dışında, tüm Mezopotamya sınırlarını kapsayan bir imparatorluk kurdu. Ancak bu büyük imparatorluk, oğlunun döneminde gerilemeye başladı, Hitit kralı Mursilis I'in saldırılarıyla (İ.Ö. 1595) yıkıldı.

• *Rakip krallıklar (İ.Ö. 1595-858).* Mezopotamya uzun süre iki büyük devlet arasında bölünmüştür; bunlar Babylonia ve Mitanni'ydi. Hurri kökenli soylu savaşçılara dayanan Mitanni, egemenlik sınırlarını Anadolu ve Suriye'ye kadar genişletti ve geçici bir süre Asur'u da kapsamak üzere birçok devleti kendisine bağladı. Buna karşılık, savaşçı kasit topluluklarından çıkan bir hanedan tarafından yönetilen Babylonia ülkesindeyse, Babil'in üstünlüğü, ekonomik gerileme içindeki Sümer kentleri tarafından tartışmasız kabul edildi.

İ.Ö. 1360'tan sonra Mitanni devleti çöktü ve Asur *naibi* Asur-uballit I, Mitanni krallığı'nı da ülkesine katarak Asur devletini büyük bir krallık haline getirdi (İ.Ö. XIII. yy.) Asurlular, Babil'in İ.Ö. XVIII. yy.'dan başlayarak Aşağı Mezopotamya kentlerinden devraldığı ve geliştirerek oluşturduğu kültüre hayranlık duydular, bu kültürü özümsemeye çalıştılar; ancak daha İ.Ö. XIV. yy.'da Mezopotamya'nın egemenliği için Babil'le çatışmaktan da geri kalmadılar. İ.Ö. XIII. ve XII. yy.'larda Elam krallarının da katıldığı bu savaş, iki büyük krallığın yıpranmasına yol açtı ve ancak Aramiler'in istilasının başladığı İ.Ö. 1060'a doğru son buldu. G. ve K.'deyse olaylar aynı biçimde gelişmedi: Babil kralları ve kentleri, sonunda topraklarının bir bölümünü Aramiler'e bırakmaya razı oldular. Asur hükümdarları geriledilerse de savaşı bırakmadılar, Aramiler fethettikleri topraklara yerleşince, karşı saldırıya geçtiler (İ.Ö. 934); İ.Ö. 808'de Yukarı Mezopotamya'daki son Arami krallığı'nı kendilerine bağlamayı başardılar. Ancak bu arada, Asur ile Babylonia arasındaki uzlaşmazlık İ.Ö. 909'da yeniden başlamıştı.

• *Doğu imparatorlukları (İ.Ö. 858-539).* Asurlular, Yakındoğu'nun büyük bölümüne yayılacak bir imparatorluğun kuruluşuna yol açacak saldırılarına Suriye'den başladılar (İ.Ö. 858). Babilliler'i bozguna uğratmaları (İ.Ö. 813-812), Güney krallığı'nın yeniden anarşi ortamına sürüklenmesine yol açtı. Öncülerinin çoğu gibi Babylonia'da düzeni sağlamak isteyen Asurlu Tukulti-apil-Eşarra III, kendisini Babil kralı ilan etti (İ.Ö. 728). Ne var ki asur egemenliği ayaklanmalara ve arami kabileleriyle kentlilerin birleşmesine yol açtı. Batı Asya'da ayaklananları sürgüne göndererek yola getireceklerini sanan Asurlular'ın bu çabaları sonuçsuz kaldı; aramcanın zaferiyle asur ve babil dilleri birer ölü dil durumuna düştü. Askere almalarla sayıları zaten azalmış olan asur halkı, Babilliler'e karşı giriştiği son bir savaşta (İ.Ö. 626-608) yok oldu.

Babil'e yerleşen Kalde hanedanı (İ.Ö. 626-539) egemenlik alanını Mezopotamya ve Suriye'ye kadar yaydı. Ama bu Yenibabil döneminde son kez parlayan geleneksel kültür, ancak küçük bir seçkinler azınlığını ilgilendirmekteydi ve Babil'i, Pers hükümdarı Keyhüsrev'in saldırısından (İ.Ö. 539) koruyamadı.

• *Sümer-akkad kültürünün sonu.* Sırasıyla Ahemeniler*'e Büyük İskender*'e, Selefkiler*'e ve Arsakiler*'e boyun eğen Mezopotamya, sonunda yabancı imparatorlukların eyaleti durumuna düştü. Ulusal bilinç Persler'e karşı Babil ayaklanmalarıyla (İ.Ö. 522, 521 ve 482) son kez kendini gösterdi. Bundan sonra Mezopotamya, ülkeye Araplar'ın da girmesiyle, helenistik dünyanın ve Suriye Samileri'nin kültürüne açıldı. Eski tanrılar Yukarı Mezopotamya'nın bazı kentlerinde önemlerini korudularsa da, sümer-akkad kültürü yalnızca Babil, Uruk gibi birkaç kentin seçkinleri arasında tutunabildi. Bu kentlerde dinsel metinlerin yeniden yazılması ve Kaldeliler'e yunan-roma dünyasında ün kazandıran kâhinlik için gerekli astronomi hesaplarının yetkinleştirilmesi çalışmaları sürdürüldü. Daha sonra bu gelenek bozuldu; bilinen son çivi yazılı tablet İ.S. 75'te yazıldı.

Çoğu terk edilen eski kentler birer *tel*'e (tepe) dönüştü; Antikçağ dünyasının aydın kişileri olan mezopotamyalı yazıcıların, uygarlığa katkılarının anlaşılabilmesi için XIX. ve XX. yy.'larda yapılan kazıların ve çivi yazısının çözülmesinin beklenmesi gerekti. Mezopotamya mitleri ve ayinleri İsrail'de yeni bir biçim aldı; matematik ve astronomi, yunan bilimlerinin temelini oluşturdu.

ARKEOLOJİ

Fırat vadisinin iskânı çok erken tarihte başladı. (Müreybet*): ilk yerleşim yerlerinin kurulması, İ.Ö. 8000'den öncedir. Mezopotamya ovasının Irak'ta kalan kesiminde, Hasuna döneminden başlayarak, yani İ.Ö. VI. binyıl başlarında, bazı köylerin sakinleri, yararlanılabilecek doğal kaynakları, sulama yöntemlerine başvurarak işletmeyi biliyorlardı. Fakat, kanallı sulama sisteminin ilk örneğine, Doğu Irak'ta Mendeli yakınındaki Çogamami'de rastlanmıştır (VI. binyıl).

V. binyıl başında, Kuzey ve Güney Mezopotamya'nın tarihöncesi kültürlerinin ayırtedici özelliği, boyalı güzel seramik ürünlerdir (Samerra, tel-Halef, el-Ubeyd). Samerra yakınındaki tel es-Savvan'da çok odalı güzel evler ortaya çıkarıldı. Bu köy, bir savunma hendeğiyle tahkim edilmişti.

IV. binyıl'ın sonunda, Mezopotamya'nın güneyi, öteki bölgelere oranla açık bir üstünlük sağladı; kent tipi yerleşim alanlarının ortaya çıktığı ve buralarda oturanların muhasebe, sonra da yazı sistemlerini kullandıkları görüldü. Anıtsal mimarlığın yanı sıra silindir mühür gibi mezopotamya uygarlığı için ayırtedici bazı eşyalar ortaya çıktı. Güney Mezopotamya'daki Uruk kentinin o dönemdeki hali, dinsel nitelikte olmaları muhtemel büyük yapılarıyla (Uruk IV'ün "tapınak"ları) tanınmaktadır. Ancak Fırat vadisinin Suriye bölümünde, Uruk IV'le çağdaş yerleşimlerde (Habuba Kebire, Cebel Aruda, tel Kennas) yapılan kurtarma kazıları sonucunda, bazen bir surla çevrili ve aşamalı bir yol düzenine sahip olan bu kentlerin genel görünümü hakkında bir fikir edinilebildi. Başkent Uruk'tan yaklaşık bin kilometre uzaktaki bu küçük sitelerde de aynı resimli ve yazılı malzemeye rastlandı. Bu siteleri Aşağı Mezopotamya'dan ayıran mesafenin büyüklüğü, o dönemde Fırat vadisi boyunca yapılan ticaretin çapı hakkında bize bir fikir verebilir. Bunun gibi, İ.Ö. III. binyıl'ın ilk yıllarında, Sus kenti de, İran yaylasındaki bazı yerleşim yerleriyle, Elamöncesi dönemde (İ.Ö. 3000-2800 arası), sürekli bir ilişki ağı kurmayı başardı. Kuzey Irak'ta, Musul'un oldukça yakınındaki tepe Gavra da çok önemli bir merkezdir.

III. binyıl'ın ilk yarısı, sümer site devletlerinin gelişmesine tanık oldu. Bu site dev-

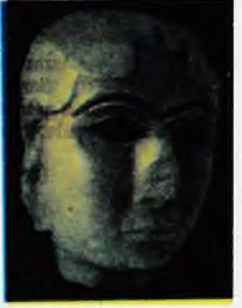
MEZOPOTAMYA SANATI

Giraudon

tel Hasuna'da bulunan kazıma bezekli vazo İ.Ö.V. binyıl *Iraqi Museum, Bağdat*

Ch. Lenars

Uruk'ta bulunan beyaz mermer kadın başı III. binyıl'ın başı *Iraqi Museum, Bağdat*

Giraudon

Larsa'da bulunan ve kanatlı bir tanrıçayı betimleyen küçük levha İ.Ö. II. binyıl *Louvre müzesi, Paris*

Lauros-Giraudon

Lagaş'ta bulunan gözleri kakmalı bronz boğa başı İ.Ö. III. binyıl'ın ortaları *Louvre müzesi, Paris*

Ch. Lenars

Asurnazirpal II Nemrud'da Asurnazirpal'ın sarayında bulunan bir alçakkabartmadan ayrıntı İ.Ö. IX. yy.

Ur zigguratının onarılmış alt bölümü III. hanedan İ.Ö. XXII.-XXI. yy.

letlerin sanatı, zafer stelleri (Akbabalar steli) ya da dua eden dindarları temsil eden bol sayıda heykeller (Aşağı Diyale' de Hafaçe) sayesinde iyice bilinmektedir. Sümer metinleri çözülüp okunmuştur (Fara [eski Şuruppak, Nippur'un güney-doğu'sunda] metinleri). Mezopotamya, yavaş yavaş tarih çağına girdi (sümer dönemi ya da hanedanlaröncesi dönem, İ.Ö. 2900-2350 arası). Ama, çiviyazılı metinler ancak bu dönemin sonlarında, İ.Ö. 2500'den sonra bollaşır. Bu dönemde, Ur'daki kral mezarları, sümer sitelerinin zenginliğini ve iktisadi kudretini çok güzel gösterir.

İ.Ö. 2340'a doğru, Sargon'un kurduğu askeri monarşi, çok tipik bir krallık ideolojisini yüceltmek amacıyla heykelcilik sanatından yararlandı (kral heykelleri, Naram-Sin'in zafer stelleri, Ninova başı). Akkad İmparatorluğu'nun çöküşü, Sümerler'in, III. binyıl sonunda, eski büyüklüklerini son bir kez daha yaşamalarına olanak sağladı (Gudea dönemi, daha sonra III. Ur hanedanı). Sümer ülkesi bu dönemde, Mezopotamya'ya özgü, orijinal bir yapı biçimi olan ziggurat*'ı yarattı. III. Ur hanedanının en ünlü krallarından biri olan Ur-Nammu, ilk çokkatlı kuleleri inşa ettirdi. Ancak, bazen Yenisümer İmparatorluğu adı verilen bu imparatorluk da, Amurrular'ın baskısı altında yıkıldı (İ.Ö. 2000'e doğru).

Yenisümer döneminde ya da Amurrular dönemi boyunca, Aşağı Mezopotamya, Sindhu (İndus) vadisi gibi uzak bölgelerle yapılan ticaretten yarar sağlamaktaydı. Bu ticaret, bilinmeyen bazı nedenlerle, Hammurabi döneminde, hatta belki biraz daha önce kesildi. Zaten Mezopotamya'nın siyasal merkezi artık Kuzey Babylonia'da Babil'e kaymış bulunuyordu; Aşağı Mezopotamya'nın hiçbir siyasal egemenliği kalmamıştı. Çok eksik belgelenmiş bir dönemden sonra, Babylonia bir kasit hanedanının yönetimine girdi. Bu hanedan döneminden günümüze kudurru adıyla bilinen, üzerine figürler işlenmiş güzel steller kalmıştır. Fakat, II. binyıl'ın ikinci yarısında, iki ırmağın vadisi, Yakındoğu ya da Anadolu gibi yeni merkezler karşısında geri planda kalmaya başladı. Mezopotamya'da, Asur krallığı, İ.Ö. XIII. yy. ortasından başlayarak, büyük bir güç haline geldi, hatta 1269'da Mısırlılar'la Hititler arasında bir ittifak kurulmasına neden oldu. Bu uluslararası düşmanlık ortamı içinde, Suriye kıyısındaki Ugarit gibi Yakındoğu siteleri, büyük bir olasılıkla Mezopotamya vadisini artık terk etmiş olan ticari faaliyeti kendilerine çekmesini bildi.

Mezopotamya'nın kuzeyi, I. binyıl'ın başlarında yeniden büyük bir siyasal önem kazandı: bir dizi büyük yeniasur kralı, evrensel üne kavuşmak hevesi peşinde koştular ve amaçlarını gerçekleştirmek için iyi düzenlenmiş güçlü ordular kurdular. Yeniasur devletinin başkentlerinde (sırasıyla Asur, sonra Nemrud ve Hursabâd, son olarak da Ninova) görkemli krallık yapıları inşa edildi. Bunlar, Mezopotamya sanatının doruklarından birini oluşturan, dev boyutlu tanrı figürleri ya da ortostat üstüne alçak kabartmalarla süslü yapılardı. Fakat, Babil'in düşmesinden (İ.Ö. 539) sonra Mezopotamya, İran dünyasından kaynaklanan yeni akımlar (Ahemeni İmparatorluğu) karşısında tarihi rolünü kesin olarak yitirdi.

MATEMATİK

Dicle ile Fırat arasında gelişen uygarlık, matematik konusunda tarihsel belgeler bırakmış en eski uygarlıktır. XIX. yy.'ın yarısından bu yana, Mezopotamya'nın çeşitli sitlerindeki arkeolojik kazılar sırasında çıkarılan yarım milyon kil tablet arasında 300'den fazlası doğrudan matematikle ilgilidir; bu tabletler temelde iki döneme aittir: birincisi İ.Ö. 1800 ile 1600 arasındaki, Hammurabi saltanat dönemi ve ikincisi Selefkiler çağı (İ.Ö. son üç yüzyıl). O. Neugebauer ve F. Thureau-Dangin çivi yazısıyla yazılmış yazıtları çözerek bunların ilk yorumlamalarını yaptılar. Daha yakın tarihli tabletlerdeki sıfırı gösteren bir simgenin varlığı dışında, iki dönemin metinleri arasında önemli belirgin farklar bulamayan bu asurbilimciler, iki tablet grubu ayırt ettiler: çok önemli olan birinci grupta sayısal tablolalar (çarpım tabloları, evrik tablolar, kareler, kare kökler, küp kökler, karelerin ve küplerin toplamı [kübik denklemlerin sayısal çözümleri için]) bulunur; ikinci tablet grubunda ise, gerek zorluk derecesine göre sıralanmış (tablet başına 200 probleme dek varan), gerek adım adım çözümleri verilen birtakım problemler vardır.

Kullanılmakta olan karma sayılama sisteminin (10 ve 60 tabanları) ayırtedici niteliği bir basamak ilkesine dayanır; her sayı, aynı işaret, bağlamına göre, 1, 60, 3 600, $\frac{1}{60}$ vb. bir sayıyı belirtebilmek üzere, iki simgenin (birimi ve on sayısını gösteren) devşirimiyle gösterilir. Çarpmalar, tablolar yardımıyla gerçekleştirilir ve bölmelerde, evrik tablolarından yararlanarak yine çarpım tabloları kullanılır.

Mezopotamyalılar, çoğu kez ekonomik ya da geometrik bir bağlamda -vergiler; miraslar; basit ve bileşik faizler; ticari alışverişler; kanalların, bentlerin, ambarların vb.'nin yapımı, arazi paylaşımı vb.-, genellikle ikilenik denklemler (çoğu kez ikinci dereceden) biçiminde ortaya çıkan problemleri, tümüyle retorik bir çerçevede, yani simgesel bir dil kullanmadan, sözcükler ve cümlelerle çözmeyi biliyorlardı. Çözüm, uygulanacak bir kurallar listesi biçiminde veriliyor ve çeşitli adımlar, ikinci dereceden denklemin çözüm formülünde yer alan işlemlere karşılık geliyordu. Bunu yanı sıra Mezopotamyalılar birkaç kübik denklemi ve birtakım iki bilinmeyenli iki denklemli sistemleri de çözebiliyorlardı. Denklemleri kullanma yetenekleri büyüktü. Kullandıkları terimler geometrikti: nitekim, örneğin iki bilinmeyenin (sırasıyla uzunluk ve genişlik adı verilen) çarpımı bir alanı veriyordu. Ama, bir kenar ölçüsünü, bir alan ölçüsünden çıkarmak gibi bir hataya düştüklerinden işlemler geometrik olarak yorumlanamıyordu. Yale koleksiyonuna ait bir tablet üzerinde, iki köşegeniyle birlikte bir kare çizilidir. *a* kenarının ve *d* köşegeninin uzunluklarından, eski Mezopotamyalılar'ın, dikkat çekici $\sqrt{2} = 1{,}414213$ yaklaşıklığını kullandıkları anlaşılmaktadır. Geometrileri az gelişmiştir. Çember geometrisi hemen hemen yoktur. Çemberin alanını $A = \frac{p^2}{12}$ formülüyle hesaplıyorlardı; burada *p* çevre uzunluğu olmak üzere, π nin değerini 3 olarak aldıkları anlaşılmaktadır. Yakın geçmişte Sus'ta bulunan bir tablette, $\pi = 3 + \frac{1}{8}$ biçiminde (çember içine bir altıgen çizilerek elde edilmiş) daha mükemmel bir yaklaşıklık göze çarpmaktadır. Babilliler Pythagoras teoremini biliyorlardı. Neugebauer, Columbia üniversitesi koleksiyonuna ait Plimpton 322 tabletine uyguladığı, tartışmalara yol açmış çözümleme sonucunda, bu teoremi bilen Babilliler'in, sayılar kuramının zor bir problemi olan $c^2 = a^2 + b^2$ eşitliğini sağlayacak (*a, b, c*) üçlülerini bulma problemini incelediklerı kanısına vardı.

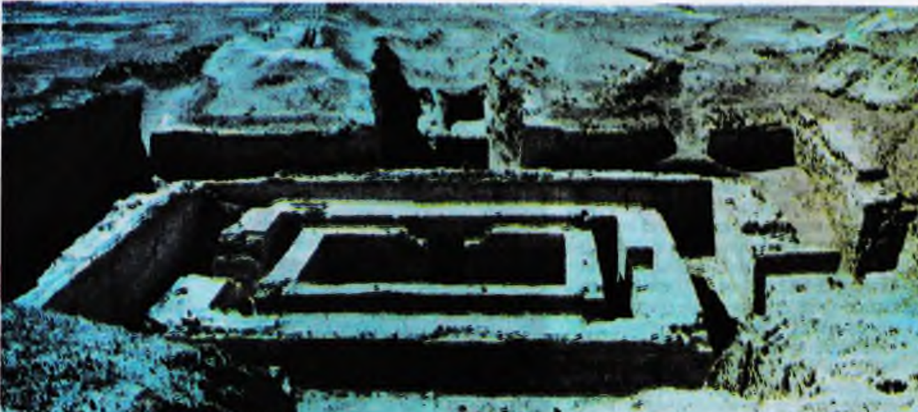
Mezopotamya matematiği, tümüyle cebirsel bir nitelik taşır. Sayısal sonuçlar önemli ve pratik hayatın çok sayıda alanına uygulanabilir olsa da, esas olan, bir problemin çözümünde kullanılan aritmetik yöntemdir.

MEZOPOTAMYA *(Yukarı)*, Yakındoğu'da bölge, Fırat ile Dicle ve G.-D. Toroslar ile Bağdat arasında. G.-D. Anadolu bölgesi, bu tanıma göre, Yukarı Mezopotamya'nın "Verimli Hilal" adı ile bilinen kuzey kesimini oluşturur. Irak'taki bölümü, kuzey ve orta kesimi dışında, bozkırlarla örtülü, alçıtaşlı ya da tuzlu bir platodur. Türkiye ve Suriye'de, önemli su kaynakları sayesinde, Yenitaş devrinin beşiği olan Yukarı Dicle ve Habur havzalarıyla Balık vadisi de Yukarı Mezopotamya içinde yer alır. Tarih boyunca Doğu Anadolu'yu, İran'ı ve Aşağı Mezopotamya'yı Doğu Akdeniz kıyılarına bağla-

Ch. Lenars-Atlas-Photo

Uruk'ta bir tapınak kalıntısı (İ.Ö. IV. binyıl'ın ikinci yarısı)

Chris Kutschera

yan, sonra Bedeviler'in eline geçen Yukarı Mezopotamya, Dicle ve özellikle Fırat sularının kullanılması sayesinde, büyük düzenleme planları sayesinde gelişmiş (tahıllar, pamuk ve hatta pirinç), Türkler, Çerkezler, Araplar, Kürtler, Ermeniler ve Asurlular'ın karışımından oluşan yerleşik nüfus hızla artmıştır. Yukarı Mezopotamya'nın Suriye'deki bölümü Haseçe ve Deyrizor ve Rakka illeri arasında paylaştırılmıştır.

MEZOPOZ a. (fr. *mésopause*'dan). Gezbil. Mezosfer ile termosfer arasındaki atmosferik geçiş bölgesi. (Yer mezopozu yaklaşık 85 km yükseltide yer alır.)

MEZORİNYEN sıf. ve a. (fr. *mésorhinien*'den). Antropol. Burnu orta büyüklükte (burun indeksi 70 ile 85 arasında) olan kimseye denir.

MEZOSEFAL sıf. ve a. (fr. *mésocéphale*). Antropol. Kafatası indeksi 76 ile 81 arasında olan kimseye denir.

MEZOSEFALLİK a. Mezosefallerin durumu.

MEZOSFER a. (fr. *mésosphère*). Gökbil. Bir gezegen atmosferinin, stratosfer ile termosfer arasında yer alan ve sıcaklığın, yükseltiye bağlı olarak azalmasıyla belirginleşen kuşağı. (Yer mezosferi yaklaşık 50 ile 85 km yükseltiler arasında yer alır.) —Jeofiz. Astenosferin altında yer alan kuşak; tavanı yaklaşık 600-700 km derinliktedir (en derin depremlerin sınırı) ve Yer' in merkezine kadar uzanır.

MEZOSİGMOİT a. (fr. *mésosigmoïde*' den). Anat. Sigmoit mezokolon.

MEZOSİSTOLİK sıf. (fr. *mésosystolique*). Kardiyol. Kalp sistolunun ortasında duyulan anormal sese denir.

MEZOSOMA a. (fr. *mésosoma*). Zool. ÖNKARIN'ın eşanlamlısı.

MEZOTARTARİK sıf. (fr. *mésotartrique*). Org. kim. *Mezotartarik asit,* molekülü bir bakışım düzlemi gösteren tartarik asidin yaygın adı. (Eşanl. DİHİDROKSİMALONİK ASİT.) [→ TARTARİK* ASİT.]

MEZOTEKA a. (fr. *mésothèque*'ten). Bot. Başçık çeperlerinde mekanik fırlatıcı tabakayı doğuran çeper bölgesi.

MEZOLTELYUM a. (fr. *mésothélium*' dan). Dokubil. Mezodermden türeyen seröz boşlukların (plevra, perikart, periton) örtenekleri.

MEZOTERAPİ a. (fr. *mésothérapie*). Üzerine birçok ince iğne takılmış bir tek şırınga ile bir defada geniş bir alana ilaç şırınga etme yöntemi.

MEZOTERM sıf. (fr. *mésotherme*). ILIKÇIL'ın eşanlamlısı.

MEZOTERMAL a. (fr. *mésothermal*). Hidrol. ORTA* SICAKLIKLI'nın eşanlamlısı.

MEZOTORYUM a. (fr. *mésothorium*' dan). Radyoaktif iki çekirdeğin adı: radyum 228 (mezotoryum 1) ve aktinyum 228 (mezotoryum 2). [Bu iki madde, ışınlarının dalıcı niteliklerinden ötürü kanser tedavisinde kullanılır.]

MEZOZOM a. (fr. *mésosome*). Bakteriyol. Bakteri hücresinde, hücre zarına bitişik bir iç yapı maddesi. (Hücre çoğalması sırasında rol oynadığı sanılmaktadır.)

MEZOZOYİK a. (fr. *mésozoïque*). → İKİNCİ ZAMAN.

MEZŐFÖLD, Macaristan'da bölge, Tunaötesinde, yani Tuna'nın çığrının K.'den G.'e doğru uzanan parçasının B.'sında. Mezőföld, üçgen biçiminde, K.-B.'sında "Macaristan sırtı" D.'sunda Tuna, G.-B.'sında Külsö-Somogy tepeleri bulunan ve Balaton gölü ile Mecsek dağları arasında uzanan bir ovadır. Mezőföld, buğday, mısır, şekerpancarı, patates, kümes hayvanları ve domuz yetiştirilen büyük bir tarım ülkesidir.

MEZŐTÚR, Macaristan'da (Szolnok yönetim bölgesi) kent, Szolnok'un G.-D.'sunda; 22 100 nüf. Tarım pazarı. Çanak çömlek yapımı.

MEZQUİTAL (*río* de), Meksika'da ırmak, sierra Nayarit'i aştıktan sonra, Büyük Okyanus'a dökülür; 475 km. Birçok çağlayanla kesilen büklümlü bir çığırı vardır.

MEZRA ya da **MEZRAA** a. (ar. *mezra*ʿ ve *mezraʿa*). *Esk.* **1.** Ekim yapılacak yer, tarla. **—2.** Tarımla uğraşmak için oturulan, köyden küçük yerleşme birimi. (Geçici kırsal yerleşmeler olan mezralar, ambar, barınak, ağıl gibi yapılardan oluşur. Birçoğu, zamanla sürekli oturulan köylere, kasabalara, hatta Elazığ örneğinde olduğu gibi kente dönüşmüştür. En yaygın olduğu bölgeler, D. ve G.-D. Anadolu'dur.) [Bazı yörelerimizde *mezra, mezre, mezrea* da denir.]

MEZRAA, Samsun'un Vezirköprü ilçesine bağlı bucak; 13 682 nüf. (1990); 15 köy. Merkezi *Mezraa,* 1 566 nüf. (1990).

MEZRAA, Tunceli'nin Pülümür ilçesine bağlı Kırmızıköprü bucağının merkezi; 226 nüf. (1990).

MEZREA, Şırnak'ın Beytüşşebap ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 3 336 nüf. (1990). Köyün yakınında, Yenitaş döneminden kaldığı sanılan ve tek bir kayaya işlenmiş çok sayıda resim vardır.

MEZRU sıf. (ar. *zira*ʿ'dan *mezrū*ʿ). *Esk.* Arşınlanmış, arşınla ölçümü yapılmış.

MEZRU sıf. (ar. *zer*ʿ'den *mezrū*ʿ). *Esk.* Ekili, ekim yapılmış: *"Her tarafına rengarenk şark seccadeleri serilmiş gibi görünen mezru vadilerden medid, vasî ufuklara doğru uzaklaşıyor"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.).

MEZULLA. Mit. Hitit panteonunda hattı kökenli fırtına tanrısı Taru ile güneş tanrıçası Vuruşemu'nun kızı.

MEZUN sıf (ar *meʾzūn*). **1.** Bir okulu bitirerek diploma almış kimse için kullanılır: *Lise mezunu. Hukuk fakültesi'nden mezun. İlkokul mezunları. Hangi okuldan mezunsunuz?* **—2.** Bir işi yapması için kendisine yetki verilmiş kimse için kullanılır; yetkili: *Ben bu işi yapmaya mezun değilim.* **—3.** *Esk.* İzin verilmiş, ya da izin almış kimse; izinli. **—4.** *Mezun olmak,* bir okulu bitirerek diploma almak.

MEZUNE sıf. (ar. *meʾzūn*'un dişl. *meʾzūne*). *Esk.* **1.** İzinli. **—2.** Bir işte ya da sanatta yetkili, usta. **—3.** Bir okuldan diploma almış, orayı bitirmiş.

MEZUNİYET, -ti a. (ar. *meʾzūn* ve *-iyyet*'ten *meʾzuniyyet*). **1.** Bir okulu bitirme, diploma alma: *Mezuniyet balosu. Mezuniyet sınavları. Mezuniyetime üç ay var.* **—2.** Yetki: *Bir işi yapmaya mezuniyeti olmak. Bir kimseye mezuniyet vermek.* **— 3.** İzinli olma.
—*Esk. Mezuniyet-i kâmile, mezuniyet-i tamme,* tam yetkili olma. || *Mezuniyet-i katiye,* kesin, tam izin, yetki. || *Mezuniyet-i resmiye,* resmi, yasal izin, yetki.

MEZURA → MEZÜR.

MEZUZA a. (ibranice *mezuza*). Kutsal Kitap'tan Tesniye bölümünün iki parçasını (VI, 4-9 ve XI, 13-21) kapsayan, bir kılıf içine konmuş küçük parşömen rulosu. Torah Yahudiler'e evlerinin kapılarının sağ payandasına bu ruloyu asmalarını emreder. (Mezuza, onu görenlere tek Tanrı'ya duyulması gereken aşkı ve tanrısal emirlerin uygulanmasına bağlı olan lütufları hatırlatır.)

MEZÜR ya da **MEZURA** a. (fr. *mesure*). Terzilikte kullanılan, genellikle bir buçuk metre uzunluğunda şerit metre.

MEZYEDİLER, arap hanedan. Irak'ta, Hille ve yöresinde egemenlik sürdü (961 -1150). Esed kabilesinin Arabistan'dan gelip Dicle'nin B.'sına yerleşen bir koludur. Bir hanedan olarak ortaya çıkışları, bunlardan Ebülkasım Ali'nin Büveyhiler' den Muizzüddevle tarafından emir olarak tanınmasıyla başlar. Ebülkasım Ali' nin ölümüyle (1018) yerine geçen Dübeys, kardeşleri ile savaşmak zorunda kaldığı gibi Büveyhiler arasındaki saltanat kavgalarına da karıştı. Bir ara ülkesinden ayrılmak zorunda bırakıldıysa da Büveyhiler'den Celalüddevle'ye para vererek ülkesine döndü. Bir ara Besasiri ile birleşti ve Besasiri ile selçuklu sultanı Tuğrul arasındaki savaşta öldü (1082). Bunu izleyen yıllarda ve özellikle Dübeys'in oğlu Sadaka döneminde (1086 -1107) Mezyediler'in egemenliği bütün Irak'a yayıldı. Sadaka, başkent olarak kabul ettiği el-Camiʿayn'ı genişleterek kente Hille adını verdi. Bu güçlü durumdan çekinen selçuklu sultanı Gıyasettin Mehmet I çok geçmeden Sadaka'yı öldürttü. Yerine geçen oğlu Dübeys II kısa süre sonra tahtını bırakarak kaçtı, ancak Gıyasettin Mehmet'in ölümü üzerine ülkesine döndü (1118). Dübeys daha sonraki yıllarda bir suikast sonucu öldürüldü (1135). Ondan sonra gelen Mezyediler, selçuklu sultanları arasındaki kardeş kavgalarına ve anlaşmazlıklara karıştılar ve bu kavga ve anlaşmazlıklar sırasında öldürüldüler ya da öldüler. Bunlardan Ali II'nin ölmesiyle (1150) hanedan son buldu.

MEZZ. Müz. İtalyanca'da "yarım, orta" anlamlarına gelen *mezzo* sözcüğünün kısaltması. (MEZZA* VOCE'yi belirtmek üzere *Mezz. v.* ya da *M. v.*, MEZZO* FORTE'yi belirtmek üzere de *Mezz. f.* biçiminde yazılır.)

MEZZA VOCE be. ("orta ses" anlamında ital. sözcükler). Müz. **1.** Bir pasajın fısıldarcasına, hafif sesle, nerdeyse *piano* icra edilmesi gerektiğini belirten terim. **—2.** Erkek sesleri için, kafa sesiyle icrayı da belirtir.

MEZZAH sıf. (ar. *müzāḥ*'tan *mezzāḥ*). *Esk.* Çok şakacı kimse için kullanılır.

MEZZO a. MEZZO-SOPRANO'nun kısaltması.

MEZZO FORTE be. ("yarı forte" anlamında ital. sözcükler). Müz. *Piano* ile *forte* arasında bir nüansı belirten icra terimi.

MEZZOGIORNO, Güney İtalya'nın kıta ve ada bölgelerinin tümü.

Roma kapılarında başlayan Mezzogiorno, Güney Lazio, Abruzziler, Molise, Campania, Calabria, Basilicata, Puglia, Sandinya ve Sicilya'yı içerir. 131 000 km²'lik alan üzerine yayılan, 21 milyonu aşkın insanın yaşadığı, birliğini göreceli az gelişmişliğinden alan Mezzogiorno bir "sorun bölge" görünümündedir. Sözgelimi, kişi başına düşen ortalama gelir kuzey-batı İtalya'dakinin ancak yarısı kadardır. Gelişmeler sağlanmışsa da geliş-

Ch. Lenars

El-Ubeyd'de bulunan bitüm üzerine kalıplanmış bakır aslan başı İ.Ö. 2600 *British Museum, Londra*

Réunion des musées nationaux

çiçek koklayan tanrıça Mari sarayı'nda bulunan küçükkabartma İ.Ö. XVIII. yy. *Louvre müzesi, Paris*

Michaud-Rapho

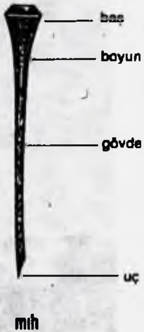
Yukarı Mezopotamya Harran köyü (Türkiye)

mığrıbalığı

mıh başı baskısı

mıh

me hızı çok yavaş olmuştur.

Uzun süre sorunların nedeni olarak doğal koşullarla kireçtaşlı dağ engebeleri, geniş killi tepeler, iklimin düzensizliği gösterildi. Buna, aşırı doğurganlığın, halkının girişimci olmamasının, "oy avcılığı"nın, vb. nedenlerin başı çektiği toplumsal yapıların rolü de eklendi. Ama sorunların gerçek açıklaması tarihte yatmaktadır. İtalyan birliğinin sağlandığı sırada, ülkenin Kuzey'i Güney'e oranla modern iktisada daha iyi uyarlandı. Ayrıca "bu iyi örgütlenmemiş ortak pazar", az verimli bir tarım iktisadından ve Kuzey bölgelerinin sanayi ürünleri için pazar olmaktan kurtulamayan Mezzogiorno'nun zararına oldu. İtalya'nın Güney kesimi bir sefalet ve göç merkezine dönüştü 1945'ten sonra, Mezzogiorno'nun gelişmesi öncelikli bir ulusal amaç sayıldı. 1950'de, "Cassa per il Mezzogiorno" ("Mezzogiorno sandığı") kuruldu ve büyük olanaklarla donatıldı. 1950-1957 arasında, tarım ve altyapının gerçekleştirilmesi (karayolları, sulama) konularında büyük çaba harcandı. 1957'den başlayarak sanayinin gelişmesine daha da önem verildi. Mezzogiorno sandığı altyapılar için gerekli parayı vermeye devam ediyorsa da, bir önlemler ordusuyla (vergi indirimleri, sübvansiyonlar, uzun vadeli ve düşük faizli krediler) Mezzogiorno cazip hale getirilmektedir. Devlet girişimlerine gelince, bunların Mezzogiorno'da yapılması zorunludur.

Ne var ki amaçların tümüne henüz ulaşılamamıştır. Tarım alanında, tarım reformuna ve modernleştirme çalışmalarına karşın, kırsal kesimden kaçış iç kesimleri boşaltmış, "Mezzogiorno içinde bir Mezzogiorno" yaratmıştır. Sanayideki gelişme çok yerel kalmıştır: fabrikalar, Roma'nın güneyinde (Latina, Pomezia) ve iyi bir sanayi dokusu bulunan Napoli bölgesinde çoğalmıştır; Bari ve Brindisi'de makine ve kimya tesisleri kurulmuş, demir-çelik sanayisiyse Taranto'da yerleşmiştir. Başka yerlerdeyse çok az sanayi vardır: sözgelimi Sicilya ya da Basilicata'da rafineriler (bunlara bazen, yeni etkinlikler sağlama konusunda çok güçsüz kalmalarından ötürü, "çöldeki katedraller" adı verilir). Dahası, bu girişimler Kuzey'e çok bağımlıdır. Günümüz Mezzogiornosu'nda orta büyüklükte, istihdam sağlayacak ve kendi başına büyüyebilecek girişimler yaratılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, karayollarının yapılması, havayolu bağlantılarının artması, otellerin yapılması turizmin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

MEZZO MORTO HÜSEYİN PAŞA → HÜSEYİN PAŞA Mezomorto.

MEZZO-SOPRANO a. ("orta soprano" anlamında ital. sözcükler). **1.** Soprano ile kontralto arasındaki kadın sesi. **—2.** Böyle bir sesi olan kadın şarkıcı.

MEZZOTİNTO a. (ital. *mezzotinto*). Grav. Bir tür tarama gravür tekniği. Bu teknikte sanatçı bakır plançın tüm yüzeyini (dişli bıçak yardımıyla) baskıya kadifemsi bir siyahlık verecek olan son derece yoğun ve pürtüklü bir grenle düzgün bir biçimde kaplar, sonra prova baskılarda yarım ton ya da beyaz olarak gelmesi gereken yerleri çıkarmak için bu greni (çapak kalemiyle, raspayla, kazıma ve parlatma kalemiyle) azaltır ya da tamamen ortadan kaldırır.

MFOUATİ, Kongo'da (Buenza bölgesi) yer, Madingu'nun G.-D.'sunda. Kurşun ve zaman zaman da çinko çıkarımı.

MFÖ → MAZHAR-FUAT-ÖZKAN.

Mg Anorg. kim. *Magnezyum*'un simgesi.

MGAYYAR (EL-) Cezayir'de (Beskra vilayeti) vaha, Beskra'nın G.'inde; 31 900 nüf. Hurmayı tüketime hazırlama.

MGCR (ing. *Magnox Gas Cooled Reactor* sözcüklerinin başharflerinden oluşan kısaltma). Nük. müh. → DUGG.

MGM, METRO-GOLDWYN-MAYER'in kısa yazımı.

M'GUN *(Cebel)*, Fas Yüksek atlaslar ında doruk; 4 070 m.

MHD, MANYETOHİDRODİNAMİK'in kısaltması.

MHP, Milliyetçi hareket partisi'nin kısa yazılışı. (→ MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ.)

MHUİGHEO yönetim bölümü, İrlanda Cumhuriyeti'nde (Connachta ili), Atlas okyanusu kıyısında yönetim bölümü; 5 397 km²; 114 000 nüf. Yönetim merkezi *Castlebar.* Yönetim bölümü, G.'de Connemara dağlarının bir bölümü üzerinde, B.'da İrlanda büyük orta ovasını devam ettiren ovalarda, K.-B.'da *Mhuigheo dağları*'nda (en yüksek noktası Nephin [806 m] olan, süpürgeotları ve turbalıklarla kaplı yüksek ıssız topraklar) uzanır.

MHUİNEACHAİN, İrlanda Cumhuriyeti'nde (Ulster ili) kent, Mhuineachain yönetim bölümünün merkezi; 6 200 nüf. Katedral (XIX. yy.). Besin ve tekstil sanayileri. *—Mhuineachain yönetim bölümü,* Kuzey İrlanda kıyılarında, tepelerle dolu bir bölgede uzanır; 1 290 km²; 50 400 nüf.

MICIR ya da **MUCUR** a. (ermenice sözc.). **1.** Kömür kırıntısı. **—2.** Bir şeyin değersiz, işe yaramayan bölümü.
—İnş. ve Bayınd. Kırmataşlar içinden ayrılan 5-25 mm boyutunda köşeli ufak taşlar. || Önemsiz bir taşdöşek yapımında ya da oluklu kiremitleri tespit etmede kullanılan taş ya da tuğla kırıkları. || *Mıcır makinesi,* taşları mıcır haline getirmeye yarayan bir tür küçük konkasör. (Bir ana konkasörden çıkan ürünleri işleyerek, agrega numunelerini en büyük mıcır boyutlarına getirir.) || *Mıcır serme,* aşınma katmanının sert bölümünü oluşturmak için, bir karayolu üzerine mıcır dökerek yayma. (Mekanik araçlarla yapıldığında, bağlayıcı serme işlemini izlemelidir. Ardından, daha bağlayıcı sertleşmeden silindirleme işlemi gelmelidir.)

MIGIRTEPE Amanos dağlarının en yüksek doruğu olan Bozdağ'ın eski adı (2 240 m).

MIĞRIBALIĞI a. Sıcak ve ılık denizlerde kıyı kesimiyle 150 m derinlikteki taşlık, kayalık, kumluk, çamurlu diplerde yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Conger conger, Congridae* familyası.)
—ANSİKL. Mığrıbalığı *Anguiliformes* takımındandır; ama bu balık, altçenesinin üstünden dışarı taşan üstçenesi ve bütünüyle çıplak bedeniyle yılanbalığından ayrılır. Gündüzleri kovukların, kayaçların altına gizlenir; çok yırtıcıdır; geceleri hemen her ava saldırabilir. Üreme derinlerde gerçekleşir. Yumurtadan saydam ve şeritsi bedenli leptosefal bir larva çıkar; larva yaklaşık bir yıl sonra başkalaşma geçirir. Erkekten çok daha iri olan dişinin boyu 2 m'yi bulabilir.
—Balıkç. Mığrıbalığı ucuna balık parçaları (uskumru, sardalya, ringa) ya da kafadanbacaklılar (mürekkepbalığı, ahtapot, vb.) takılmış, dibe kadar uzanan oltalarla avlanır. Bazı paraketalar mığrıbalığı avı için düzenlenebilirler: birçok iğneyle donanan ipler (ya da paraketalar) balıkları yakalama olanağı verir.

Kamışoltayla avlananlar, dibe uzanan, ucuna yem takılmış köstekli iğneler taşıyan oltalarla mığrıbalığını yakalarlar. Açık denizde, aynı yöntemle, daha çok beyaz mığrıbalığı ya da kum mığrıbalığı avlanır. Sığ denizde, kıyılarda, kaya mığrıbalığı ya da siyah mığrıbalığı bulunur.

MIH a. (ar. *mih*'ten). Büyük çivi.
—Nalbantl. Nalı tırnağa çakmakta kullanılan çivi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mıh başı baskısı,* mıh başı yuvalarını açmakta kullanılan, sivri ucu mıhın boynu gibi piramit biçiminde çelik alet. || *Mıh deliği,* nalda açılan dört köşeli, tırnak yüzünde dar, toprak yüzünde geniş ve mıhın içinden geçirilerek tırnağa çakıldığı delik. || *Mıh kalıbı,* alaturka mıh yapmakta kullanılan kalıp.
—Vet. *Mıh değmesi,* nalbandın çekici altında yanlış saplanan mıhın, atın ayağında yarattığı yara. (Mıh değmesi yeni olmuşsa mıh çıkarılarak tedavi edilebilir.)
—ANSİKL. Bir mıhta baş, boyun, gövde ve uç bölümleri vardır. Bu bölümlerin boyutu, mıhın türüne göre (alaturka, alafranga mıh, buz mıhı vb.) değişir ve mıhlar büyüklüklerine göre numaralandırılmıştır.

MIHÇIN a. Nalbantl. Mıh yapraklarını düzeltmek ve uçlarını sivriltmekte kullanılan iki ağzı da dört köşe çelik çekiç.

MIHİTAR (Vartapet Pierre MANUK — denir), ermeni katolik tanrıbilimci (Sıvas 1676 - Venedik 1749). 14 yaşında Eçmiyadzin manastırı'na girdi, papaz oldu (1696). Roma kilisesi'nin otoritesini tanıyınca (1700), Mora'nın Venedik'e bağlı kısmında Modon yakınına sığınmak zorunda kaldı ve burada Mıhitarcılar kongregasyonu'nu kurdu (1701). Ermenice bir dilgisi, bir sözlük (1727) ve Kutsal Kitap'ın ermenice bir baskısını yayımladı.

MIHİTARCI a. Mıhitar tarafından kurulan kongregasyonun üyesi. (Mıhitarcılar'ın, 1701'de kurulan Mıhitarcı ermeni katolik kongregasyonu 1711'de aziz Benedictus'un manastır düzenini benimsedi ve 1712'de Clemens XI tarafından onaylandı. Mıhitar 1717'de Venedik'te San Lazzaro adasında bugün de kültür ve tarih açısından önemli ruhani bir merkez olan bir manastır inşa etti.)

MIHİTAR KOŞ ("Köse"), ermeni bilgin (Gandzak 1120'ye doğr. ? - 1213). Masal-

Mezzogiorno Calabria'da, Sila kütlesinde köy

larla ibret verici öykülerini topladığı bir kitap yayımladı.

MIHLADIZ a. *Yörs.* Mıknatıs.

MIHLAMA a. **1.** Mıhlamak eylemi. **—2.** *Arg.* Bir çeşit zar atma biçimi.
—Kuyumc. Değerli taşları altın, gümüş vb. metal içine yerleştirme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mıhlama üç biçimde gerçekleştirilebilir: *kaşlı mıhlama*'da değerli taşlar yüzük kaşı ya da bir yuva içine yerleştirilerek taşı çevreleyen metal yukarıya doğru bükülür. *Dolgulu mıhlama*'da, doğrudan metal içine açılan deliğe taş yerleştirildikten sonra çevresindeki metal yukarıya doğru bükülür. *Tırnaklı* ya da *ajurlu mıhlama*'da taş çevresi tırnaklı bir yuvaya oturtulur ve tırnaklar taşın üzerine doğru bükülür.

MIHLAMA ya da **MUHLAMA** a. *Yörs.* Tuzu alınmış peynir, mısır unu, yağ ve suyla yapılan bir tür hamur işi.
—ANSİKL. Karadeniz bölgesine özgü yemeklerden olan mıhlama, mısır unuyla yapılır. Peynir, tuzunun çıkması için suya konur; mısır unu yağda hafifçe pembeleşinceye değin kavrulduktan sonra üzerine su eklenerek kaynamaya bırakılır. Kaynayınca küçük doğranmış peynirler atılır, muhallebi kıvamına gelinceye değin karıştırılarak pişirilir. Yeneceği zaman üzerine kızgın tereyağı gezdirilir.

MIHLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir yere) mıhlamak,* onu bir yere mıhla tutturmak; çivilemek. **—2.** *Bir kimseyi (olduğu yere) mıhlamak,* onu olduğu yerden ayrılmayacak, kıpırdayamayacak duruma getirmek. **—3.** *Arg.* Bir kimseyi sivri ve kesici bir aletle yaralamak.
—Kuyumc. Bir taşı, bir maden kaş içerisine yerleştirmek.

◆ **mıhlanmak** edilg. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, mıhla tutturulmak; çivilenmek. **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, korku, şaşkınlık vb. bir nedenle yerinden kıpırdayamamak, yerinde çakılıp kalmak: *Korku ve şaşkınlıktan olduğum yerde mıhlanıp kalmıştım.*

MIHLANMAK → MIHLAMAK.

MIHLAYICI a. Kuyumc. Değerli taşları, altın, gümüş vb. metal içine yapılmış yuvalara yerleştirerek sıkıştıran kuyumcu.

MIHLI sıf. **1.** Çivisi olan şey için kullanılır: *Mıhlı tahta.* **—2.** *(Bir yere) mıhlı,* oraya mıhlanmış.

MIHSIÇTI sıf. *Arg.* Para harcamayı sevmeyen; cimri, elisıkı.

MIHSIÇTILIK a. *Arg.* Cimrilik, elisıkılık.

-MIK, -MİK, -MUK, -MÜK. Yapım eki. Fiillerden somut anlamlı adlar türetir: *kıymık* (kıy-mık), *kesmik* (kes-mik), *ilmik* (il-mik), *kusmuk* (kus-muk) vb.

MIKLAD a. (ar. *mıḳlad*). *Esk.* **1.** Anahtar. **—2.** Kilit dili. **—3.** Hazine.

MIKLEB → MİKLEB.

MIKNA ya da **MIKNAA** a. (ar. *mıḳna'*, *mıḳna'a*). *Esk.* Başörtüsü.

MIKNATIS a. (yun. *muknatis*'ten ar. *mıḳnatış*). **1.** Demiri ve birkaç başka metali çekme özelliği gösteren demir oksidi. **—2.** Demiri çekme özelliği olan ya da sonradan bu özelliği kazanmış her madde.
—*Esk. Mıknatıs-i tabii, hacer-i mıknatısi,* demir oksit. || *Mıknatıs-ı suni, mıknatıs-ı sınai,* sürtme, dokunma ya da elektriklenmeyle cisimleri çekme gücü verilen demir.
—Elekt. *Bir devreye eşdeğer mıknatıs,* bütün elektromanyetik problemlerinde bir elektrik devresinin yerini alabilecek, saymaca mıknatıs. (İçinden bir *i* akımı geçen, N sarımlı ve S yüzeyli bir bobine eşdeğer mıknatısın manyetik momenti SI birimleriyle aşağıdaki biçimde verilir:

$$\mathfrak{M} = 4\pi \times 10^{-7}\, S \cdot Ni;$$

burada S metre kare ve *i* amper olarak ölçülmüştür.)
—Giz. bil. Gizlici tıbbın yararlandığı mineral manyetizma etkeni; evrensel manyetizmaya başvuran bu tıp dalı, hayvansal manyetizmayı da kullanır.
—Manyet. Bir dış manyetik alan üretmeye yarayan düzenek. (Bu, üretilen alanı korumak için akım gerekmiyorsa sürekli bir mıknatıs, tersi durumda ise bir elektromıknatıstır.)
—Vet. Sığırlara yutturulan mıknatıslar, demir yapısındaki yabancı cisimlerin neden olabilecekleri zararları önlemek için kullanılır. Bu cisimler mıknatısa yapışınca, sindirim sistemindeki herhangi bir organa zarar veremez hale gelir.
—ANSİKL. Doğal mıknatısa ya da mıknatıs taşına *manyetit* adı verilir. Kimyasal bakımdan bu madde, formülü Fe_3O_4 olan spineller ailesine ait bir demir oksididir. Manyetit bazik kayalarda (bazaltlar) bulunur ve yerküre yüzeyinde gerçek dağlar oluşturur (İsveç). Manyetit kristalleri, küp bakışımlı, sekizyüzlülerdir; bunlar birleşme düzlemli polisentetik lameller halinde de bulunur. Manyetit, demir siyahı rengin-de ve siyah tozludur. Mıknatıs, demiri, nikeli ve kobaltı çekme özelliği gösterir; bir kristal içinde alınan değişik doğrultulara göre çok belirgin bir manyetik anizotropisi vardır (P. Weiss). Yoğunluğu 4 ile 5,2 arasında değişir. Manyetit, demir cevheri olarak işletilir ve bu metalin en iyi nitelikte olan türüdür.

Doğal mıknatıslar Yunanlılar'ca bilinmekteydi ve ilk kez her ikisine de *Magnesya* adı verilen, Küçük Asya'nın bir kentinde ve Makedonya'nın bir bölgesinde bulunmuşlardı; sonraları *manyetik* sözcüğü, mıknatıslarda gözlemlenen olaylar için, *manyetiklik* sözcüğü de bu olayları inceleyen fizik dalı için kullanılmaya başlandı.

Yapıları çok değişik ama genellikle temel maddesi demir olan yapay mıknatısların, XII. yy.'dan önce Avrupa'da bilinmediği sanılmaktadır. Günümüzde kullanılan mıknatısların hemen hemen hepsi bu türdendir, çünkü bunlara istenen kullanımlara uygun yalın biçimler verilebilir ve iyi bir kararlılıkla doğal mıknatıslarınkinden çok daha yeğin bir mıknatıslanma kazandırılabilir.

• *Mıknatısların ayırtedici nitelikteki fiziksel büyüklükleri.* Tanımlanacak büyüklükler, her mıknatısa uygulanabilir olmasına karşın burada yapılacak çözümlemede, düzgün geometrik biçimde olan ve temel boyutlarından biri boyunca uzandıkları varsayılan *mıknatıslanmış çubuklar* ya da *iğneler* hali göz önüne alınacaktır. (Bir mıknatıs iğnesi çok hafif bir mıknatıs çubuğu olarak kabul edilebilir.) Dolayısıyla böyle bir mıknatısın *kutup* adı verilen iki ucu vardır ve mıknatısın dış manyetik etkilerinin birçoğu bu uçlarda oluşur: demir talaşını çekme, önceden mıknatıslanmamış bütün demir cisimleri çekme, mıknatıslanmış başka çubukların kutuplarını *çekme* ya da *itme* . Mıknatıslanmış bir çubuğa (ya da iğne), bunu uygun biçimde asarak (burulmasız ip, düşey yatak vb. ile) başka bozucu manyetik kütlelerden uzakta, serbestçe yönlenme olanağı verilirse, yerkürenin yönlendirici etkisi altında kaldığı gözlemlenir, bu da mıknatısı denge halindeyken belirli bir doğrultu almaya zorlar; bu doğrultu, aynı kutup daima kuzeyi göstermek üzere yaklaşık olarak güney-kuzey doğrultusudur. Pusulalar, gemi pusulaları ve manyetik teodolitler işte bu ilkeye göre çalışır. Her çubukta (ya da iğnede) böylece, uzlaşma gereği kuzeye doğru yönlenme eğilimi gösteren kutba *kuzey kutup* (ya da *pozitif kutup*), karşıt kutba da *güney kutup* (ya da *negatif kutup*) denir. Çeşitli çubukların kutupları arasındaki mekanik etkilerin incelenmesi şu temel kuralın varlığını ortaya koyar: aynı adı taşıyan iki kutup birbirini iter, zıt adlar taşıyan iki kutup birbirini çeker.

Bu kutupların özellikleri yalnızca uçlarla sınırlanmış değildir ama, çubuğun merkezine yaklaştıkça azalır, merkezde sıfır olur ve merkezi geçince, kuzey ya da güney, tip değiştirir. Çubuğun yüzeyinde, kutuplanmış iki bölgeyi ayıran eğriye *yansız çizgi* denir. Yer manyetik alanının çubuğa uyguladığı koşut kuvvetler kümesinin tek bir çifte indirgenebileceği göz önüne alınarak, kuzey ve güney kutupları, artık yalnızca iki uç gibi değil, kesin iki nokta gibi tanımlanabilir. Bu durumda bu iki noktayı birleştiren doğruya çubuğun *manyetik ekseni*'i adı verilir. Çubuğa düzenli bir mıknatıslanma verilememişse, bu eksen çubuğun geometrik ekseniyle tam olarak çakışmaz. Çubuğun bütünü içinde, manyetik açıdan oluşturduğu ya da etkisinde kaldığı olayların yeğinliğini niteleyen bir büyüklüğe çubuğun *manyetik moment*'i adı verilir. Bu büyüklüğün, kutuplar arasındaki uzaklıkla *manyetik kütle*'nin çarpımına eşit olduğu gösterilir; manyetik kütle kutuplar arasındaki bireysel etkileri, bu etkiler birbirinden ayrılabilir olduğu ölçüde niteler. Gerçekte, *kırık mıknatıs deneyi,* mıknatıslanmış herhangi bir çubuğu iki parçaya ayırarak, tek bir kutbu (ya da kutup bölgesini) yalıtmanın olanaksızlığını gösterir. İki parçadan her biri birbirinden uzaklaştırılırsa, kesitin her iki yanında yeniden karşıt adlı iki kutup ortaya çıkar ve her bir parça yeni, tam bir mıknatıs gibi davranır. Bu kutuplardan her birinin manyetik kütlesi, ilk kutupların manyetik kütleleriyle hemen hemen aynıdır, ama, aralarındaki uzaklık (bu iki yeni çubukta) öncekinin yarısı kadar olduğundan, her manyetik moment ilk momentin yarısıdır. Buradan, bir mıknatısın mıknatıslanmasının, gerçekte bütün hacmine az çok düzgün olarak dağılmış bir iç özellik olduğu anlaşılır ve mıknatıslanmış bir maddenin toplam manyetik momentinin hacmine bölümüne, *mıknatıslanma yeğinliği* adı verilir. Dolayısıyla bu, mıknatısların yapımında olabildiğince yüksek düzeyde elde edilmeye ve korunmaya çalışılan, mıknatıslanmış maddeye özgü bir özelliktir.

Yer'in kendisi bir mıknatıs olarak göz önüne alınabilir; Yer az ya da çok, gerek çaplarından biri (manyetik kutuplarını birleştiren doğru) boyunca düzgün olarak mıknatıslanmış bir küreye, gerekse merkezine yakın ve aynı doğrultu boyunca yerleştirilmiş çok daha küçük bir çubuğa benzetilebilir. (→ JEOMANYETİZM.) Şunu belirtelim ki her iki halde, iki tip kutbun adlandırılması üstüne yukarda anlatılan uzlaşım dolayısıyla, Yer'e manyetik bakımdan eşdeğer bir mıknatıs, güney kutbu dünyanın kuzey bölgesine doğru yönlenmiş gibi göz önüne alınmalıdır, bununla birlikte güney kutbunu *kuzey manyetik kutup* diye adlandırma alışkanlığı kesin olarak sürdürülmektedir.

• *Mıknatısların yapımı, mıknatıslanması ve mıknatıslığının giderilmesi.* Yalnızca birkaç tip madde, uygun işlemlerden geçirilerek, yeterince kalıcı mıknatıslanma kazanmaya, yani iyi bir mıknatıs haline gelmeye elverişlidir. Mıknatıs yapımında kullanılan gereçlerde aranan iki temel nitelik, bir yandan bunlara yüksek mıknatıslanma yeğinliği (ya da yüksek manyetik indükleme'ler) verebilme olanağı ve öbür yandan yapay olarak ya da kendiliğinden mıknatıslanma yitimine yol açacak etkilere karşı dayanımlarıdır. Bu ikinci nitelik *gideren alan*'la ölçülebilir; bu, mıknatısın aldığı mıknatıslanmaya zıt olarak yöneldiği varsayılan ve toplam bir mıknatıslanma yitimine yeterli olan bir manyetik alanın değeridir. Gideren alanın bu değerinin, özellikle manyetiklik giderici alanın değerine göre büyük olması temeldir; serbest kutupları bulunan (yani *açık* manyetik devre olarak kullanılan) her mıknatıs, kutuplarının etkisi nedeniyle böyle bir alan içinde bulunur. Ayrıca, gideren alanın değe-

rinin yüksek olduğu gereçlerin kullanımının, zıt adlı kutuplar arasındaki *iç* uzaklığın, çekinmeden büyük ölçüde azaltılmasına olanak vereceği sanılmaktadır. Bu nedenle, modern mıknatıslar, eski mıknatıslarda olduğu gibi, en uzun boyutları yönünde mıknatıslanmak zorunda değildir; böylece, uzun çubuklar uzunluğuna dik olarak, fazla kalın olmayan levhalar yüzeylerine dik olarak, diskler çaplarından birine dik olarak mıknatıslanabilir. Buna karşın, bu modern gereçler çoğu kez çok sert ve kimi kez de kırılgan olduklarından, bunlara her zaman istenen biçimleri vermek mümkün değildir; karma, yani ardışık olarak, şiddetle mıknatıslanmış bölümler ve yumuşak demirden ya da manyetik geçirgenliği yüksek alaşımlardan bölümler içeren manyetik devreler oluşturarak, bu güçlük kolayca aşılır; bu devrelere kullanım zorunluklarına elverişli bütün dış biçimler -özellikle demir aralığını sınırlayan biçimler- verilebilir ve bunlar indüklemeyle mıknatıslanır.

Mıknatıslama işlemi, mıknatıslanacak madde, genellikle çoğu kez darbeli bir elektrik akımıyla beslenen bir solenoitin sağladığı uygun bir manyetik alan içine yerleştirilerek gerçekleştirilir. İstendiği zaman, mıknatıslığın giderilmesi, azalan manyetik alanın etkisiyle elde edilebilir.

• *Mıknatısların kullanımı.* Mıknatısların çok değişik kullanımları vardır ve bunlara verilecek biçim, kullanıma uygun olarak öngörülmelidir.

—*1. grup:* mıknatıs yer saptamaya ve gerektiğinde çeşitli manyetik alanları, özellikle Yer manyetik alanını ölçmeye (pusulalar, gemi pusulaları), böylece yön belirlemeye yarar.

—*2. grup:* mıknatıs çeşitli manyetik parçalar üzerine uygulayabileceği kuvvetlere bağlı olarak kullanılır (kaldırma aletleri, kapıların kapanması, takım tezgâhlarının manyetik tablaları, manyetik ayırıcılar, kimi yabancı maddelerin tıbbi olarak incelenmesi, rölelerin ve telefon aygıtlarının kutuplanması, vb.).

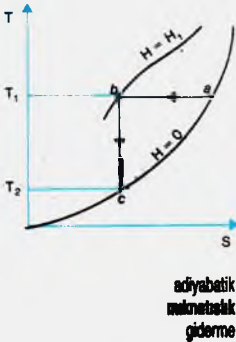
—*3. grup:* mıknatıs, belirli *çekirdek aralıkları*'nda, yeğin ve özellikle değişmezliği yüksek olabilen manyetik alanlar oluşturmada kullanılır. (Manyetik alanın değişmezliği, mıknatısların elektromıknatıslardan en büyük üstünlüğüdür.) Mıknatıslara ilişkin en ileri modern uygulamalar bu grupta toplanır: ölçü aletleri, elektrik makinelerinin indükleyicileri, tayfçekim donanımları, büyük parçacık hızlandırıcıları.

• *Mıknatıslar için gereçler.* Kullanılan ilk gereçler (yaklaşık 1930'a dek) olan, martensitli çelikler, krom-tungstenli ya da krom-kobaltlı çelikler, 20 000 A/m'den küçük gideren alanları nedeniyle günümüzde hemen hemen terk edilmiştir. Öbür sünek alaşımlar (demir-kobalt-molibden; bakır-nikel-demir; demir-kobalt-vanadyum), daha iyi nitelikte olmalarına karşın, özel biçimler ve uygulamalarda kullanılırlar; en ilginci, gideren alanı 350 000 A/m'yi geçen platin-kobalt alaşımıdır; bu alaşım pahalı olmasına karşın saatçilikte ve uzay havacılığı tekniklerinde kullanılır.

Demir, alüminyum, nikel ve kobalt kökenli, kaynaşma yoluyla hazırlanmış *alniko* alaşımları, 1940'ta, ısıl işlemle, manyetik evrenin parçacıklarını yönlendirme olanağı bulununca özellikle gelişti; böylece anizotrop ya da yönlü mıknatıslar ve yakın geçmişte sütunsu mıknatıslar elde edildi; bunların gideren alanları 45 000 ile 160 000 A/m arasında değişir ve kalıcı indüklenmeleri 1 teslaya (T) ulaşır.

Demir oksit kökenli seramik gereçler olan ve sinterlemeyle elde edilen ferritlerin düşük bir kalıcı indüklenmesi (0,4 T'den küçük) ama yüksek bir gideren alanı (100 000 ile 240 000 A/m arasında) vardır; önceki alaşımlardan daha hafiftirler, mıknatıslanmaları daha kararlıdır ve çok iyi elektrik yalıtkanlarıdır.

Bir elastomerle alniko ve ferrit parçacıkları karıştırılarak, bükülebilir mıknatıslar yapılır. Öte yandan demir ve kobalt tozları basınç altında bir araya getirilerek karmaşık geometrik biçimli mıknatıslar da elde edilir. Aynı, ince tanecikli gereçler sınıfında, yakın geçmişte, nadir toprak kökenli mıknatısların ve özellikle samaryum-kobalt alaşımının dikkat çekici özellikleri bulundu; bunların gideren alanı 650 000 A/m'yi geçer ve yüksek maliyetlerine rağmen yüksek yetkinlikteki düzeneklerde kullanılır.

adiyabatik mıknatıslık giderme

MIKNATISÎ sıf. (ar. *mıḳnāṭıs* ve *-î*'den *mıḳnāṭısî*). *Esk.* Mıknatısla ilgili, manyetik, mıknatıslı.

MIKNATISİYET, -ti a. (ar. *mıḳnāṭıs* ve *-iyyet*'ten *mıḳnāṭısiyyet*). *Esk.* Mıknatıslı olma özelliği, çekim.

—Esk. jeod. ve Yerbil. Yerçekimi.

MIKNATISLAMAK g. f. **1.** Bir gerece, bir cisme bir mıknatıslanma kazandırmak. **—2.** *Bir metali mıknatıslamak,* bir metale, mıknatısa özgü özellikler vermek.

◆ **mıknatıslanmak** dönşl. f. Mıknatıs özelliği kazanmak; mıknatıslı bir duruma gelmek.

◆ **mıknatıslanmak** edilg. f. Mıknatıslamak eylemine konu olmak.

MIKNATISLANIRLIK a. Bir manyetik alan etkisiyle mıknatıslanabilme özelliği.

—Manyet. *Manyetik mıknatıslanırlık,* MANYETİK YATKINLIK*'ın eşanlamlısı.

MIKNATISLANMA a. **1.** Mıknatıslanmak eylemi. **—2.** *Mıknatıslanma yeğinliği,* mıknatıslanmış bir ortamda, birim hacim başına manyetik momente eşit ayırtedici nitelikteki büyüklük. (Manyetik alan yeğinliğinde olduğu gibi amper bölü metre cinsinden ifade edilir.) [Bk. *ansikl.* böl. Fiz.]

—Nörol. Alın sendromunda görülen ve hastanın elini kendisine uzatılan bir cisme doğru uzatması biçiminde ortaya çıkan klinik belirti. (Cismin yeri değiştirilirse, hastanın eli de onu izlemeye kalkışır.)

—TV. *Mıknatıslanma giderme,* bir renkli televizyon alıcısının metal parçalarının, kalıcı mıknatıslanmasını giderme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Fiz. Manyetik bir madde alan içine yerleştirildiğinde, mıknatıslanma yeğinliği, mıknatıslayıcı alan yeğinliğinin, maddenin *manyetik yatkınlık*'ıyla çarpımı olarak göz önüne alınabilir. Bu yatkınlık, mıknatıslayıcı alana bağlıdır: *ferromanyetik* maddeler için, mıknatıslayıcı alan 0 dan başlayarak arttığında bu da 0 dan başlar, artar, bir maksimumdan geçer ve sonsuz büyük alanlar için, 0 a doğru yaklaşır. *Paramanyetik* ve *diyamanyetik* maddeler için, çok zayıf ve değişmez olan bu yatkınlık, birincilerde pozitif ve ikincilerde negatiftir.

• *Manyetik alanlarla mıknatıslanma.* Bir manyetik alana yerleştirilen, ferromanyetik gereçten bir çubuk mıknatıslanır; çubuk, doğru akımla beslenen bir solenoit içine konarak, işlem kolayca gerçekleştirilir. Yumuşak gereçlerde (demir), akım kesilir kesilmez mıknatıslanma kaybolur: elde edilen mıknatıs "geçici"dir (örneğin elektromıknatıs). Buna karşın, sert gereçlerde (su verilmiş çelik), mıknatıslayıcı akım kesilse de, çubukta "kalıcı" denen bir sürekli mıknatıs elde edilir.

—Jeofiz. Erimiş kayaçlar (lavlar) ve çömlekler soğurken Yer manyetik alanının etkisiyle mıknatıslanır. Soğudukları dönemdeki manyetik sapmayı ve eğilmeyi alır ve korurlar. Bu büyüklükler belirlenerek, o dönemin değerleri bulunur: Yer manyetik alanının evirtimleri bu yöntemle ortaya konmuştur; aynı biçimde yine bu yöntemle, bir çanak ya da lavın tarihi belirlenebilir. (→ JEOMANYETİZMA.)

—TV. *Mıknatıslanma giderme.* Parazit manyetik alanlar, özellikle Yer manyetik alanı, elektron demetlerinin yakınsaklığını değişikliğe uğratarak bunların görüntü tüpü ekranı üzerindeki ışılparçacıklara gelmesini engeller ve böylece renklerin görüntüsü bozulur. Bu sakıncayı gidermek için, görüntü tüpü manyetik bir ekranla korunur ve tüpün çalışması sırasında, azalan bir alternatif manyetik alan uygulanarak, metal parçaların mıknatıslanmaları giderilir.

MIKNATISLANMAK → MIKNATISLAMAK.

MIKNATISLAYICI sıf. Mıknatıslayan, manyetiklik üretmeye ya da yaymaya ilişkin.

—Elekt. ve Manyet. *Mıknatıslayıcı akım,* temel amacı mıknatıslayıcı bir alan yaratmak olan akım. ‖ *Mıknatıslayıcı alan,* bir mıknatıslanma oluşturmak için kullanılan manyetik alan.

MIKNATISLI sıf. **1.** Mıknatısı olan. **—2.** Mıknatıs özelliği taşıyan ya da mıknatıslanmış şey için kullanılır.

MIKNATISLIK a. Mıknatıslı olma durumu; mıknatıslı bir maddenin özelliği.

—Manyet. *Mıknatıslık giderme,* mıknatıslık giderme eylemi. ‖ *Mıknatıslık giderme çarpanı,* öz mıknatıslık giderme alanının düzgün mıknatıslanmış bir cismin mıknatıslanmasına oranı. ‖ *Mıknatıslık giderme eğrisi,* histerezis çevriminin, manyetik indüklenmenin uygulanan manyetik alandaki tekdüze bir değişimle kalıcı bir değerden sıfır değerine geçtiği bölümü. ‖ *Mıknatıslık gidermek,* mıknatıslanmayı ortadan kaldırmak, daha önce mıknatıslanmış bir cismi yansız hale getirmek. —Bir mıknatıslık giderme eğrisini izleyerek manyetik indüklemeyi azaltmak.

—Soğut. san. *Adiyabatik mıknatıslık giderme,* paramanyetik bir maddeyi eşsıcaklıkta mıknatıslandırdıktan sonra adiyabatik olarak mıknatıslığını gidermeye dayanan soğutma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Paramanyetik bir maddenin S entropisi temelde T sıcaklığıyla uygulanan H manyetik alanının fonksiyonudur. Bu bağıntı şematik olarak yandaki şekilde gösterilmiştir. Madde önce *a* halinden ($T=T_1$ ve $H=0$) *b* haline ($T=T_1$ ve $H=H_1$) mıknatıslandırılır. Manyetik momentlerin uygulanan manyetik alan yönünde yönlendirilmesi sonucunda sözkonusu maddenin entropisinde meydana gelen azalma nedeniyle açığa çıkan ısı T_1 sıcaklığındaki bir dış ortama verilir. *b* haline eriştikten sonra, madde, çevresinden ısıl bakımdan yalıtılır ve mıknatıslığı giderilir. Böylece sabit entropide *c* haline geçer ve sıcaklığı T_2'ye kadar düşer.

Birkaç tesla değerindeki bir indüksiyon alanında mıknatıslandırarak pompalanmış bir Helyum-4 banyosu yardımıyla 1 K düzeyindeki bir sıcaklıkta tutulan paramanyetik bir tuzun sıcaklığı adiyabatik mıknatıslık giderme işlemiyle birkaç milikelvin düzeyine düşürülebilir. Nükleer paramanyetiklikten yararlanarak ve birkaç milikelvinlik bir sıcaklıktan yola çıkarak (örneğin ^{4}He içerisinde ^{3}He seyreltmeli derin soğutucu yardımıyla elde edilen) mikrokelvin düzeyindeki sıcaklıklara erişilebilir.

MIKNATISSIZLAŞMA a. Elekt. *Mıknatıssızlaşma alanı,* manyetik bir gereçte, manyetik devre boyunca oluşan bir mıknatıslanma süreksizliğinden kaynaklanan alan.

MINAKYAN (Mardiros), ermeni asıllı türk tiyatrocu (İstanbul 1837 - *ay. y.* 1920). Tanzimat dönemi türk tiyatrosunun Güllü Agop'la birlikte en ünlü oyuncularından. İlk kez Magakyan'la Ekşiyan'ın kurduğu Sahnesevenler topluluğu'nun oynadığı *Aristodem* trajedisinde Aristodem'in kızı Gesira rolüyle sahneye çıktı (1857). 1860'ların başında kendi kurduğu toplulukla İzmir'e gitti. Bir ara İstanbul'da, sonra Kayseri'de (1868-1872) öğretmenlik yaptı. 1873'ten başlayarak 1878'e değin Güllü Agop'un Osmanlı tiyatrosu'nda çalıştı. Edirne, Selanik, Adana, Tiflis'te yaptığı turnelerden sonra İstanbul'a döndü. Bu tarihte Güllü Agop saraya alındığı için (1882), Osmanlı tiyatrosu'nun yönetimi de

Mınakyan'a geçti. Kısa bir süre sonra da Benliyan'la birleşip uzun bir turneye çıktı. Mısır'da oynadığı *Leblebici Horhor Ağa* ve *Güzel Helen* piyeslerinde büyük başarı kazandı. Bir süre ermenice temsillerde de oynayan Mınakyan, 1894-1895 yıllarından sonra yalnız türkçe piyeslerde rol aldı. Zaman zaman kurduğu topluluklar sarsıntı geçirdi, işsiz kaldı, çalışmalarını İstanbul dışında sürdürdü. İkinci meşrutiyet'ten sonra şansı yeniden açılır gibi olduysa da yeni yetişen türk sanatçılar karşısında, özellikle de diksiyon bakımından eski çizgisini sürdüremedi. 1912'de sanat yaşamının 50. yılı nedeniyle jübilesi yapıldı. 1914'te Darülbedayi'ye öğretmen olarak alındı; iki yıl sonra da sahneden tamamen çekildi. (→ Kayn.)

Mınakyan tiyatrosu, 1914 yılında Nurettin Şefkati ve bazı arkadaşları tarafından kurulan topluluğun adı. Bu tarihte hayli yaşlanmış olan Mardiros Mınakyan* sahneyi bırakmış bulunuyordu. Önceki yıllarda Mınakyan'ın kurduğu, bu nedenle halk arasında "Mınakyan tiyatrosu" diye anılan topluluklarda çalışmış olan sanatçıların katılmasıyla oluşturulan topluluk, kurulduktan kısa bir süre sonra dağıldı.

MINCIKLAMA a. Mıncıklamak eylemi.

MINCIKLAMAK g. f. Bir kimseyi ya da bir şeyi örseleyecek ölçüde ellemek elle sıkmak: *Çocuğu mıncıklayıp durma. Kediyi mıncıklamayın, rahat bırakın.*

◆ **mıncıklanmak** edilg. f. Mıncıklamak eylemine konu olmak.

MINCIKLANMAK → MINCIKLAMAK.

MINCIK MINCIK sıf. "Bir şeyi mıncıklayarak biçimini bozmak, buruşturmak ya da örselemek" anlamına gelen *mıncık mıncık etmek* deyiminde geçer.

MING HAOJAN ya da **MENG HAORAN,** çinli şair (Şiangyang 689 - ? 740). Dörtlüklerinde, az sözcük kullanarak doğayı ve doğayla uyum içinde yaşayan insanı ustaca canlandırdı.

MINGŞİ ya da **MENGSHİ,** çinli filozof ve estetikçi CU GUANGÇİEN'in takma adı.

MINGZİ ya da **MENGZİ,** Çin'de (Yünnan) yerleşme; 25 000 nüf. Bu gerileyen (1855 - 1873 müslüman ayaklanmasından önce nüfusu 80 000'di) kent bir tarım merkezidir. Kalay madenleri.

MINGZİ ya da **MENGZİ** (*üstat Mıng* anlamına gelen çince sözc.). Daha çok latinleştirilmiş **Mencius** biçimiyle tanınan konfuçiusçu filozofun adı (İ.Ö. 371'e doğr. -289). Aynı adı taşıyan bir metinde açıklanan öğretileri bir imparatorun halkının iyiliği için yönetiminde her şeyden önce göstermesi gereken insanlık *(jın)* ve dürüstlük *(yi)* erdemlerine dayanır. Mıngzi ayrıca, insanın doğal olarak iyiliğe yöneldiğini ve evlat sevgisinin *(şiao)* çin toplumunun temeli olduğunu savunuyordu.

MINTIKA a. (ar. *minṭıḳa, minṭaḳa*). *Esk.* **1.** Bölge. **—2.** Bele bağlanan kuşak, kemer. **—3.** *Mıntıka-yı memnua,* yasak bölge. ‖ *Tehlikeli mıntıka,* tehlikeli bölge.
—Ask. *Mıntıka ateşi,* araziyi tırmık biçiminde, azalan ve artan darbelerle döverek uygulanan topçu ateşi.
—Esk. biyol. Bölge, kısım.
—Esk. bot. *Mıntıkat-ül-kurs,* çiçeğin küçük yaprağı.
—Esk. coğ. *Mıntıka-yı bâride,* kutup kuşağı. ‖ *Mıntıka-yı hârre,* ekvator bölgesi, ısı kuşak. ‖ *Mıntıka-yı kürre,* küre kuşağı. ‖ *Mıntıka-yı mutedile,* ortakuşak, ılıman bölge.
—Esk. gökbil. *Mıntıka-yı büruc,* on iki burcun bulunduğu tutulma dairesi.
—Esk. mat. Bölge, kuşak.
—İda. *Mıntıkalara ayırma,* bir kenti ya da mahalleyi, parçalara ayırarak sorumlu birinin denetimi altına verme esasına dayanan polis güvenlik ve gözetim yönetimi.

MINTOUGGU ya da **MENTOUGOU,** Çin'de kent. Pekin yerleşme alanının batısında, Yongding kıyısında. Kömür madeni. Ağır metalürji.

MINZAR a. (ar. *naẓar*'dan, *minẓar*). *Esk.* **1.** Ayna. **—2.** Bakma aleti, röntgen.

MIRILDAMAK g. f. (yansıma sözc.). Bir şeyi alçak, güç işitilir bir sesle söylemek: *Yemek boyunca, kulağıma oradakiler hakkında bir şeyler mırıldayıp durdu.*

◆ **mırıldanmak** dönşl. f. **1.** Alçak sesle kendi kendine söylenmek: *Mırıldanıp durma da ne söyleyeceksen söyle.* **—2.** Ancak yanındakinin duyabileceği biçimde konuşmak: *Bana doğru eğilip paran var mı diye mırıldandı.* **—3.** Hafif bir sesle şarkı söylemek: *Albümdeki fotoğraflara bakarken bir şarkı mırıldanıyordu.* :
—Müz. *Bir ezgiyi mırıldanmak,* onu çok hafif bir sesle söylemek: *O sıralar moda olan bir şarkıyı mırıldanarak yürüyordu.*

MIRILDANIŞ a. Mırıldanmak eylemi ya da biçimi.

MIRILDANMA a. Mırıldanmak eylemi.
—Müz. Bir ezgiyi mırıldanmak eylemi; böyle çıkarılan ses dizisi.

MIRILDANMAK → MIRILDAMAK.

MIRIL MIRIL be. Güç işitilir, alçak bir sesle; mırıldanarak: *Mırıl mırıl konuşmak.*

MIRILTI a. Mırıldanırken çıkan ses: *Yan odadakilerin de mırıltıları kesilince eve bir sessizlik çöktü. Sonuçlar açıklanınca dinleyiciler arasından bir mırıltı yükseldi.*

MIRIN KIRIN be. (yansıma sözc.). "İstenilen bir şeyi yapmamak için inandırıcılıktan yoksun sözde nedenler ileri sürmek; nazlanmak" anlamında *mırın kırın etmek* deyiminde geçer.

MIRLAMAK gçz. f. (yansıma sözc.). Kedilerden söz ederken, ses çıkarmak.

MIRLANBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin kıyı bölgelerinden başlayarak 400 m derinliklere uzanan ortasularda ve az çok yüzeysel sularda yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Saurida undosquamis; Synodontidae* familyası; boyu 40 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Süveyş kanalının açılmasından sonra Akdeniz'e girerek güney kıyılarımıza yayılan bu çevik ve hareketli balıkların ağzı oldukça büyük, bedenleri yanlardan basıktır. Sırtı kurşuni-gri ya da yeşilimsi-gri, yanları ve karınları gümüşümsü beyazdır. Yanlarında kırmızımsı lekeler bulunur. Ortasularda ve dibe yakın sularda yaşayan çeşitli omurgasızlarla, alacakaranlıkta sürü oluşturan küçük balıklarla beslenir.

MIR MIR be. (yansıma sözc.). Mırıldanarak; mırıl mırıl: *Mır mır mırıldanıyor.*

MIRMIRBALIĞI a. Zool. **1.** Genellikle sıcak ve ılık denizlerin en sığ kesimlerinde 100 m derinlikteki kıyı kesimleri arasında yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Echelus myrus;* mırmırbalığıgiller familyası.) **—2.** Sıcak ve ılık denizlerin 400 m'ye kadar inen diplerinde ve dibe yakın kesimlerinde yaşayan kemikiibalık. (Bil. a. *Lithognathus mormyrus; Sparidae* familyası.) [Eşanl. LEKELİ MERCAN.]
—ANSİKL. Türkiye sularında boyu 80 cm'yi bulabilen *E. myrus*'un eti lezzetli, bedeni pulsuz, ağızları oldukça uzun, sırtı açık yeşilimsi-gri ya da kırmızımsı, sarımsı-gri ya da et renginde, başı menekşe rengindedir.
Lithognathus mormyrus'un pullarının serbest ucu ince dişlidir. Omurgasızlar ve küçük dip balıklarıyla beslenir. Boyu 45 cm'yi bulabilen bu balığın renkleri mevsime bağlı olarak açılıp koyulaşır.

MIRNAV a. (yansıma sözc.). **1.** Kedinin çıkardığı ses. **—2.** Kedi.

MISAD a. (ar. *ṣuʿūd*'dan *miṣʿād*). *Esk.* **1.** Merdiven. **—2.** XIX. yy.'da *asansör* karşılığı olarak kullanılmıştır.

MISDAK a. (ar. *ṣıdk*'tan *mıṣdaḳ*). *Esk.* Bir şeyin doğruluğunu ve gerçekliğini kanıtlayan şey, ölçüt.
—Esk. fels. ve Mat. Ölçüt.

MISFAT a. (ar. *ṣafvet*'ten *mıṣfāt*). *Esk.* Süzgeç.

MISILDAN a. El sant. KUNDRES'in eşanlamlısı.

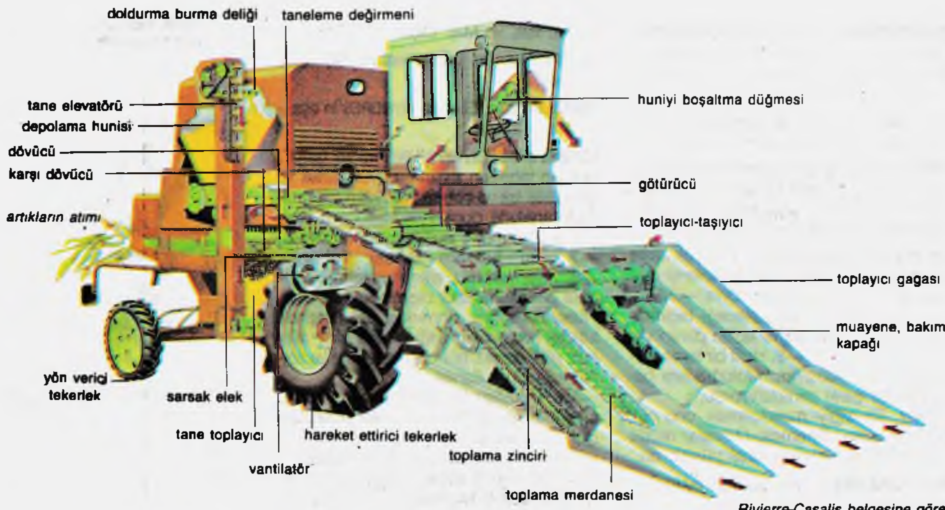
MISIR a. **1.** "Samanlı" ve "küçük taneli" denilen tahılların tersine, büyük taneli ve genellikle tek ve çok sağlam kalın saplı, sık dizili tanelerle donanmış iri koçanlı tahıl. (Bil. a. *Zea mays;* buğdaygiller familyası.) **—2.** Bu bitkinin tanesi, tohumu. **—3.** *Mısır kalburu,* aleve tutularak içinde mısır patlatılan kalbur biçiminde delikli kap. ‖ *Mısır patlatmak,* cinmısırını ateş üzerinde tutarak patlamasını sağlamak. ‖ *Mısır püskülü gibi,* cansız, gür olmayan, ince ve seyrek saç için kullanılır.
—Ask. tar. *Mısır fitili,* ateşli topların namlu ağzından ateşlenmesi için mısır püskülünden örülerek yapılmış ateşleme fitili.
—Eczc. *Mısır karası,* bir rastek mantarının *(Ustilago maydis)* koçanlarda meydana getirdiği kara urlar. Mantarın siyah sporları mısır tanelerinin yerini alan urların içinde bulunur. (Mısır karası halk hekimliğinde kan kesici olarak kullanılır. Çavdarmahmuzuna benzer etkisi vardır.) ‖ *Mısır püskülü,* infüsyon şeklinde idrar söktürücü olarak kullanılır. Mısır yağı hiperlipidemilerde tavsiye edilir. Sabunlaşmayan kısmının ölçülü, ayarlı özütü bazı ağız hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Maizin adı verilen mısır proteini iyotla karıştırılırsa, iyodun deriden tam olarak emilebilmesini sağlar.
—İklimbil. *Mısır iklimi,* Köppen'in iklim tipleri sınıflandırmasında cfa harfleri ile gösterilen, subtropikal, yazı sıcak nemli iklim tipi. (Alanında mısır üretimi yaygın olduğundan bu ad verilmiştir. Türkiye'de Doğu Karadeniz iklimi bu türdendir.)
—Tarım mak. *Mısır biçerdöveri,* mısır koçanlarını tarladaki yerlerinden toplayan, örtü yapraklarını soyup çıkardıktan sonra tanelerı koçandan ayırıp bir römorka yükleyen toplama makinesi. ‖ *Mısır toplama -soyma makinesi,* tarlada dikili sapların üzerindeki mısır koçanlarını toplayıp örtü yapraklarını soyduktan sonra çıplak koçanları bir tarım arabasına yükleyen makine.
—ANSİKL. Mısır Amerika kökenlidir; Kolombönces'i'nde Amerika halklının özellikle Aztek ve İnka imparatorluklarında yaşayan halkın başlıca besin kaynağı idi. İ.Ö. 4000 yıllarında Peru'da And sıradağları yöresinde yetiştirildiği anlaşılmıştır. Kolomb' un 1494 yılında İspanya'ya dönerken Amerika'dan getirdiği mısır XV. yy.'da Asya'ya ve Akdeniz'in kuzeyindeki ülkelere, XVI. yy.'da da Batı Afrika, Hindistan ve Çin'e götürülmüştür. Türkiye'ye Kuzey Afrika yoluyla Mısır ve Suriye üzerinden geldiği ve bu nedenle tahıla mısır adı verildiği sanılmaktadır. Buradan da Orta Avrupa ülkelerine yayıldığı bilinmektedir. (Fransa'da bu bitkiye ispanya buğdayı, hintdarısı adlarının yanı sıra türk buğdayı da denmesinin nedeni budur.) Mısır sıcağı seven, çabuk büyüyen biryıllık bir bitkidir. Sapının boyu 3-4 m'ye, çapı 4 cm'ye ulaşabilir. Yaprakları da çok büyüktür. Bitki birevciklidir. Erkek çiçekler sapın tepesinde gevşek salkım başak bi-

silolamak için mısır hasadı (saplar ve koçanlar birlikte kıyılır)

Barbizon fototeği

Rivierre-Casalis belgesine göre

mısır biçerdöverinin başlıca parçalarının çalışmasını gösteren resim

çiminde, dişi çiçekler, çok büyük bir ya da birkaç koçan halinde sapın yarı yüksekliğinde, bir yaprağın koltuğunda bulunur. Koçanlar yapraksı bir bürgüyle tamamen örtülüdür. Çiçeklerin tepecikleri, koçanların ucundan 20-30 cm uzunlukta iplikler halinde sarkarak esmer bir püskül oluşturur (mısır püskülü).

Mısır çok boylanıp genişlediği için her bitkiye oldukça geniş bir yer ayırmak gerekir. Bu nedenle seyrek ekilir: m²'ye 5-10 bitki ve sıralar arası 80 cm olarak hesaplanır. Mısır insanlar ve hayvanlar için önemli bir besin maddesidir. Mısır tanesi yoğun hayvan yemlerinin ana maddelerinden biridir. Taneleri olgunlaşmadan önce biçilerek tümü ya da yalnız koçanları yeşil yem olarak kullanılır; yeşil koçanlar silolanarak da kullanılabilir. Mısır aynı zamanda bir sanayi bitkisidir. Nişasta, gluten, linoleik asitçe zengin mısırözü yağı, glikoz ve alkol yapımında kullanılır (glikoz içitlerin tatlandırılmasında geniş çapta kullanılır). Bu sanayinin yan ürünleri de değişik kullanımlar için çeşitli maddeler sağlar.

Bennes Marrel

kaldırıcı kolla yere konabilen bir kasaya mısır doldurulması

Mısırın, özellikleri çok değişik yedi alt türü ve birçok kültür tipi vardır: iri taneli *atdişi mısır (Zea mays indentata)*, Amerika'nın "mısır kuşağı"nda yaygın olarak yetiştirildiği gibi Amerika'nın öteki ülkelerinde, Rusya ve Tuna ülkelerinde de geniş ölçüde yetiştirilir. Türkiye'de Samsun ve Sakarya illerinde ekilir. *Sert mısır (Zea mays indurata)*, ekonomik değeri yüksek bir mısır alttürüdür; özellikle Arjantin'de, Avrupa, Asya ve Türkiye'de yaygın olarak yetiştirilir. Atdişi mısırın yetiştirilmesi zor olan alanlarda bu cinse önem verilmektedir. *Şeker mısırı (Zea mays saccharata)*, ABD'de taze sebze olarak tüketildiği gibi konserve yapılarak da tüketilir. *Cinmısırı (Zea mays everta)* [ing., pop-corn], mısır patlağı olarak tüketilir, Ege ve Akdeniz bölgelerinde az, Isparta ve Burdur dolaylarında oldukça yaygın olarak yetiştirilir.

Mumlu mısır (Zea mays ceratina), nişastası yapıştırıcı madde ve kâğıt sanayisinde kullanıldığından ve tapyoka nişastası yerine de geçebildiğinden son yıllarda önem kazanmıştır. *Kavuzlu mısır (Zea mays tunicata)*, tüketim için yetiştirilmez, mısırın evrimini incelemek için yapılan çalışmalarda ilgi görmektedir.

Günümüzde, mısırın melez türleri yaygınlaşmaktadır. Türkiye'nin mısır üretimi 1991'de 2 180 000 t olarak gerçekleşmiştir.

—Coğ. Mısır, üretim miktarı bakımından (yıldan yıla önemli farklılıklar göstermekle birlikte 1991'de 464 Mt), pirinçle birlikte, buğdaydan sonra dünyanın ikinci önemli tahılıdır. Dünya mısır üretiminin yarısını karşılayan ABD, dünyanın tartışmasız en büyük üreticisidir (1991'de 190 Mt). Yıllık üretimi 84 Mt dolayında değişen Çin ikinci sırayı, 24 Mt'la Brezilya üçüncü sırayı alır. Bu ülkeleri Meksika (13 Mt), Fransa (12 Mt), Hindistan (8 Mt), Güney Afrika (8 Mt), Arjantin (8 Mt), Kanada (6,6 Mt), Romanya (6,5 Mt), İtalya (6,5 Mt), Macaristan (6 Mt) takip eder.

—Tarım mak. Mısır biçerdöveri, ilke olarak normal biçerdövere benzemekle beraber özel işler yapan bir makinedir. O da toplama, taneleme, temizleme ve yükleme organlarından oluşur. Toplama organlarının tümü toplayıcılardan oluşur: saplar sapayırıcılar tarafından toplama merdanelerine yönlendirilir; bunlar koçanı koparıp saptan ayırır, sapları yerde bırakır. Otomatik taşıyıcıya düşen koçanlar, parmaklı bir tamburla delikli bir sactan yapılmış karşı döndürücüden oluşan taneleme organına geçer. Çok hızlı almaşık hareketle çalışan ızgaralar ve bir vantilatörün sağladığı hava akımı temizlemeyi sağlar. Taneleri alınmış koçan artıkları makineden dışarıya atılır; bir alıcıya geçen taneler elevatörlü boşaltıcı bir sistem sayesinde biçerdöverle birlikte giden bir römorka yüklenir.

Mısır biçerdöveriyle hasat yapılabilmesi için tanelerin olgun olması ve nem oranının % 35'in üzerine çıkmaması gerekir. Çiftçinin, ürününü sağlıklı bir biçimde kurutması ve % 15'lik bir nem oranıyla depolayabilmesi için, ya kendisinin bu koşulları sağlayacak bir deposu olması ya da böyle bir silolamayı yapabilecek bir kuruluşa başvurması gerekir.

Koçanı sadece sapından koparmak ve yenlerden sıyırmakla yetinen mısır toplama makinesi, taneleri bu koşullarda depolama olanağından yoksun çiftçiler için uygundur.

■ **MISIR,** ar. **Mısr** (resmi adı **Mısır Arap Cumhuriyeti**), **Kuzey-doğu Afrika'da** devlet, Akdeniz ve Kızıldeniz **kıyısında,** Nil'in her iki yakasında; **1 milyon km²; 54 609 000 nüf. (1991).** Başkenti ***Kahire.*** Resmi dili *arapça.*

COĞRAFYA

• *İklim ve çöller.* Mısır'ın bütünü kurak tropikal kuşakta yer alır. Kışın yağışlı akdeniz ikliminin egemen olduğu güney uç kesimi çok küçük bir kıyı kenarını kaplar; Delta'nın ortasında 50 mm olan yağış miktarı Asuan'da 1 mm'ye düşerken, güneye doğru inildikçe sıcaklık artar (yıllık ortalama: İskenderiye'de 20,7 °C; Asuan'da 25,8 °C). Ayrıca ülkenin büyük bölümü çöllerle kaplıdır. Ülke arazisi eski Afrika billurlu sert tabanının bir parçasıdır; sert tabanın üstü bir Nübye kumtaşı tortul örtüsüyle (İkinci Zaman'dan kalma karasal oluşum), onun üstü de Kretase dev-

MISIR

rinde oluşmuş (özellikle kireçtaşlı) bir tabakayla ve az çok yüksek, kırılmış paleojen bir katmanla örtülüdür. Bu nedenle Sina, Süveyş kanalıyla Akabe tektonik çukurları arasında kalmış, güneyi çok yüksek (2 637 m), K.'de dev cuestalara dönüşmüş tortul platolar altına dalan bir horsttur. Nil'in D.'sundaki Arap çölü (ya da Arabistan çölü), Kızıldeniz'in çökmüş kabartısına doğru yükselmiş (2 180 m'ye ulaştığından bunlara bazen *Arabistan sıradağı* adı da verilir) bir sert taban parçasıdır. Buralarda, 10-25 mm arasında değişen yıllık yağışların ancak geçici akışlara olanak verdiği bir akarsu ağı vardır. Arap çölü, Antikçağ'da büyük bir madencilik (altın, porfir) bölgesiydi. Günümüzde burada birkaç hıristiyan manastırıyla bazı göçebe kabileler dışında hiçbir şey yoktur. Nil'in B.'sındaki, daha alçak platolardan oluşan, akarsuların bulunmadığı Batı çölü (ya da Libya çölü), hemen hemen bütünüyle ıssızdır. Batı çölündeki bazı derin çöküntü alanlarının en kuzey alanları deniz düzeyinin üstündedir; bu çöküntü alanlarının tabanında, Antikçağ'da insanların gönenç içinde yaşadığı, daha sonra arap göçebelerin talan ettiği vahaları besleyen kaynaklar (Tibesti'den Akdeniz'e doğru inen, bir bölümü fosil bir yeraltı su örtüsünün yüzeye çıkmış bölümüdür) bulunur. Günümüzde yeni kuyular açılarak yöredeki vahaları yeniden yerleşime açma çabaları sürdürülmekte ve önemli gelişmeler sağlanmaktadır: sözgelimi el-Fayyum'un dışındaki vahalarda bugün 100 000'i aşkın insan yaşamaktadır.

• *Nil ve kırsal yaşam.* Çölün ortasında, Mısır'ın kalabalık nüfusunun yaşayabilmesi özellikle Etyopya'nın yüksek topraklarına (özellikle de Doğu Afrika göller platosuna) düşen yağmurlarla beslenen Nil'in suları (Asuan'da ortalama su miktarı 2 500 m³/sn) sayesinde gerçekleşmektedir. Üçüncü Zaman başlarında, bugünkü vadinin B.'sında K.'e doğru bir ırmak akıyordu; ama Nil'in bugünkü yatağı, Arabistan sıradağlarının batı eteklerini etkileyen bir dizi yerinden oynama sonucu oluşmuştur. Etyopya ile ekvatora özgü öğelerin (Etyopya kütlesinden gelen minerallere 15 metre yükseltideki alçak şekillerde rastlanır), ırmağı etkilemeye başlaması, oluşum biçimleri bugün de bilinmeyen devrilmelerin sonucunda, çok daha sonra (Dördüncü Zaman) gerçekleşti. Irmağın düzenli kabarması (20 ağustos ile 20 eylül arasında Asuan'da ortalama debi 8 500 m³/sn' ye ulaşır), büyük olasılıkla İ.Ö. IV. bin'den beri geliştirilen sulama yöntemleriyle (suların, çamur içinde ekim yapılan bentlerde toplandığı ana yatakta oluşturulan havuzlara [*hod*] yöneltilmesi) kış tahılları (buğday ve arpa) ve yem bitkileri (çoğunluğunu mandaların oluşturduğu büyükbaş hayvanların başlıca besini olan *bersim* ya da iskenderiye yoncası) yetiştirilmesine olanak verdi. Bu ürünler, başlıca geçim kaynağı olan *şetui* tarımının temelidir. Ayrıca, daha yüksek topraklarda, su yükseltici araçlar kullanılarak (tüm Mısır tarihi boyunca teknik açıdan sürekli geliştirilmişlerdir: elle kullanılan kova, *şeduf* [karşıt ağırlıklı terazi sistemi], Arkhimedes burgusu, *sakiye* [hayvan gücüyle çalıştırılan çark], motorlu pompa) sonbahar ekimleri de yapılmaktadır. Havzanın en çukur yerlerinde, yeraltı su örtüsüne (yeraltı Nil) ulaşacak biçimde açılan kuyular, az miktarda ilkbahar ürünü alınmasını da sağlıyordu (bu örtüdeki suların yükselme ritmi, Aşağı Mısır'da, yüzeydeki ırmağınkinden üç ay farklıdır). Öte yandan, sular alçaldığında toprağın nadasa bırakılması, kuruyan kilin çatlamasına ve daha sonraki kabarma sırasında suların ve milin sızmasına yol açarak toprağın verimliliğini artırıyordu. Suların bu geleneksel kullanılma sistemi, kıyıların yüksek yerlerinde ya da bentlerde büyük köy topluluklarının kurulmasına yol açıyordu. Bu köyler, ırmak deltasının yukarılarında, bütün Yukarı ve Orta Mısır'da hâlâ kırsal konut yapısının te-

meli olan ortaklaşa işlemeye dayanan bir bentler düzeninin sonucuydu.

Ama Mehmet Ali Paşa yönetiminde, XIX. yy.'ın ilk otuz yılından başlayarak, ticarete yönelik ürünlerin (özellikle pamuk) yetiştirilmesi, nüfusun da artmasıyla birlikte, yeni bir evreye, yani sürekli sulamaya geçilmesini sağladı. Bu sulama tarzı, sular alçaldığında düzeyin yükselmesini sağlayan barajlarla (1840'tan sonra yapılan ve birkaç kez yükseltilen ya da yeniden yapılan Delta burnu barajı; vadideki Asyût, Nag Hamadi ve Esneh barajları; Delta'da, Dimyat kolundaki Zifte barajı) ve daha sonra kabarma sırasında suları toplayan biriktirmeli barajlarla gerçekleştirildi. Birinci Asuan barajının (1902) kapasitesi 5,3 km³'tü; 1970'ten sonra yapılmaya başlayan Yukarı Asuan barajı (Sedd ül-Ali), ekilebilir yüzeyi 200 000 ha artırarak toplam 35 000 km²'ye ulaştıran, 60 000 km²'lik gölüyle 130 km³ kapasiteli çok büyük bir barajdır. Suyun denetim altına alınması, Delta'nın özellikle merkezinde ve kuzeyinde, önemli ölçüde arazi kazanılmasını sağlayarak yüz yıl önceki yabanıl toprakları değerlendirme olanağı verdi. Bu durum, toprak rejiminin (kadastronun geçmesi, özel toprak mülkiyetinin gelişmesi ve özellikle de büyük toprakların genişlemesi; 21 ha'dan geniş mülkler, 1950'de, tüm yüzeyin üçte birini kaplıyordu) ve konutlaşmanın köklü bir değişikliğe uğramasına yol açtı (Delta'da, esas olan dağınık konutlar, vadide, eski köylerin arasında yer alır). Ayrıca, tarımsal üretimde de büyük değişimler gerçekleşti. Pamuk (350 000 t) ile şekerkamışı başta olmak üzere, ticarete yönelik tarım ürünleri ön sıraya geçti. Besin bitkilerinin sıralamasında da değişiklik oldu: buğday (4,3 Mt) eskiden çok önlerde ve Mısır'ın dışsatım ürünlerinin başında yer alırken son zamanlarda sulama imkânlarının artışı nedeniyle pirinç (3,2 Mt) (tuzlu sulara çok iyi uyarlanan pirinç, Delta'nın kuzeyindeki yeni topraklarda ekilmeye başlanmıştı), mısır (4,6 Mt) (Delta'nın içlerinde ve Orta Mısır'da) ve kocadarı (Güney'de) [630 000 t] büyük önem kazandı.

Sürekli sulamanın sonucu olan tarımsal devrim, ülkeyi uluslararası ticarete açmış, ama olumsuzluklar doğurmaktan da geri kalmamıştı: artık nadasla ve taşkınların

NİL VADİSİ

YENİ BÜYÜK DÜZENLEMELER YA DA TASARLANANLAR

getirdiği mille sağlanmayan toprak verimliliği giderek daha fazla miktarda kimyasal gübre kullanılarak sürdürülebildi; aralıksız ekim yapılması, biyolojik dengeyi tehlikeli biçimde bozdu, asalaklar çoğaldı. 42 ha'dan geniş kişisel toprakları iki evrede (1952 ve 1961) bölen tarım reformuyla, ekilebilir toprakların aşağı yukarı % 10'u 225 000 aileye dağıtıldı. Ama bu aileler ülkedeki 15 milyon topraksız köylünün ancak küçük bir bölümüydü. Mısır köylüleri arasında, ekilebilir topraklar eşit olarak bölüştürülse bile, uygulanan ekim sistemi içinde bu köylülere iyi sayılabilecek bir yaşama düzeyi sağlanamazdı. Ekilebilir toprakların son sınırına kadar genişletildiği günümüzde, büyük nüfus artışı karşısında, ülke tarımı için tek çözüm, yüksek değerdeki ürünlerle, yani sebze ve meyve yetiştirmeciliğiyle (bunlar yaygınlaşmamış ve büyük kentlere yakın kesimlerle sınırlı kalmıştır) ve ülkenin, dev bir *huerta*'ya dönüştürülmesidir.

• *Nüfus, kaynaklar ve gelişme.* Nüfus artışı, tarımın bir çözüm getiremeyeceği kadar yüksektir. XVIII. yy.'ın sonunda 2 500 000 olduğu tahmin edilen nüfus, 1882 sayımında 6 500 000 olarak saptanırken, 1992'de 55 milyona yükseldi. Buna, resmi olarak 2,5 milyon olduğu ileri sürülen ve hiç kuşkusuz, gerçekte 5 milyon kadar olan hıristiyan azınlık da (Kıptiler) dahildir. Ölüm oranının büyüklüğünden ötürü İkinci Dünya savaşı'na kadar yıllık % 1,3 ile 1,6 arasında olan nüfus artışı, 1965'e doğru % 2,8'e kadar büyük bir artış gösterdi (doğum % 4,3 ve ölüm % 1,5). Savaş durumu, seferberlik ve Süveyş kanalı göçü yüzünden 1971-1973 yıllarında % 2'ye düşen bu oran, 1989'da yeniden % 2,9'a yükseldi. Mısır'ın nüfusu, 2000 yılında hiç kuşkusuz 70 milyon olacaktır. Ülkenin oturmaya elverişli yörelerinin yüzölçümü göz önüne alınırsa (40 000 km^2'den az) gerçek yoğunluk ortalaması, km^2 başına 1 000 kişiyi geçer.

Ama bu duruma rağmen, ülkenin elinde önemli ve çeşitli kozlar vardır. 1967 savaşından sonra uzun süre kapalı kalan ve 1975'te açılan Süveyş kanalı, bu arada boyutları artan petrol tankerleri Ümit burnu'nu dönmek zorunda kaldığından daha önceki gelir düzeyini gerçekleştirememişti (1966'da 242 Mt olan geçişin sağladığı gelir, gayrısafi milli hâsılanın % 5 ila 6'sını ve bütçenin % 10'unu karşılıyordu;

1978'de ise bütçedeki oran % 3'tü). Ama kanalda yapılmakta olan genişletme çalışmaları 1987'de tamamlanmış, kanal geliri 1980'e göre üç kat artmıştır (1989'da 1,3 M dolar). Ayrıca, 1976'da açılan ve 120 Mt kapasiteli olması öngörülen Süveyş-İskenderiye petrol boruhattı, bugün 80 Mt'luk taşıma gerçekleştirmektedir. Turizmde gelişmenin en yüksek noktaya ulaştığı (1 milyon turist) gözlemlenmekle birlikte, bütün Ortadoğu'ya, özellikle de Libya, Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan'a yayılmış olan göçmenlerin gönderdikleri paraların, Kanal'dan elde edilenin iki katı olduğu ileri sürülebilir. Maden kaynakları da önemli bir ihracatı beslemektedir. Geleneksel ürünlere (Batı Sina'da manganez, Kızıldeniz kıyılarında fosfat), gelişmekte olan ve 35 Mt'a ulaşan (yarısından fazlası ihraç edilmektedir) petrol üretimiyle (Sina ve Libya çölü petrol yatakları) önemli bir öğe eklenmiş olur (616 Mt rezerve karşılık, 45 Mt üretim).

Bununla birlikte, Mısır'ın gelişmesinin sanayileşmekten geçtiği apaçıktır. Mısır, daha XIX. yy.'da, Batı'nın etkisinde kalmıştı ve sanayisi bugün Afrika'da ikinci sırayı almaktadır. Eski sanayi kolları, tekstil (toplam işgücünün yarısı) ve besin (% 20), çimento, demir sanayisi (Asuan yakınlarındaki demir yataklarının işlenmesiyle 1 Mt'dan fazla çelik üretilir) ve kimyadır (kimyasal gübreler). Enerji kaynaklarının artışı da ekonomiye yeni bir güç kazandırmaktadır: Delta'da kurulan yeni bir gübre fabrikasına enerji sağlayan Kuzey'in doğal gaz yatakları (351 Gm^3 rezerv, yılda 4 Gm^3 üretim); "yüksek baraj"ın, azami üretimi 10 TWsa'e ulaşacak olan yeni hidroelektrik tesisleri (tüm elektrik üretimi 15 TWsa kadardır). Bu tesisler, Asuan'daki büyük bir kimyasal gübre fabrikasını besledikleri gibi, 1977' de açılan ve Avustralya'dan getirilen boksiti kullanan Nag Hamadi alüminyum fabrikasına (yılda 180 000 t) enerji sağlamaktadır. Ulusal petrol üretimi, enerji tüketiminin gittikçe artan bir bölümünü karşıladığı gibi, pamuğun önünde, ihraç maddelerinin en önemlilerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Ticaret dengesinin önemli ölçüde açık vermesine ve bütçenin büyük bir bölümünün üretken olmayan etkinliklere (savunma gibi) ayrılmasına rağmen, Mısır'da gerçek bir gelişmenin temelleri vardır ve yıllık milli hâsıla ortalamaları bugün, nüfustan daha hızlı artmaktadır.

TARİH

Tarihöncesi

Mısır'ın Tarihöncesi son zamanlara kadar pek az incelenmişti. Taş alet yapımı, Teb çölünde bulunan işlenmiş çakılların (bunlar, Oldoway* aletlerine benzer) gösterdiği gibi, 500 000 yıl öncesine uzanır. Daha sonra, Acheul kültüründe rastlanan türde çiftyüzlü aletlere ve ondan sonra da 200 000 yılına doğru, Levallois* tekniğiyle ortaya konmuş daha ince işlere geçildiğini görüyoruz. Üst Yontmataş döneminde, – 40 000'e doğru çölün genişlemesi, insanları ırmağın yakınlarına sürmüştü. Taş alet yapımı, özellikle dilgileri (Ater* tipinden saplı uçlar) ya da Havare evresinde görülen ve Mısır'a özgü olan iyi işlenmiş çekirdekleri kapsar. Yontmataş döneminin sonunda, geometrik özellikler taşıyan çeşitli mikrolitlerin üretildiği endüstrilerin geliştiği görülür. Bazı yerleşimlerde (Kom Ombo ve Esneh arasındaki Vadi Kubbanlye, Ebu-Simbel, Kom Ombo ve Esneh'in yukarısındaki Tuşke) her mevsimde düzenli olarak buğday ve arpa tarımı yapan yerleşik toplulukların (– 17 000'den – 12 000'e kadar) varlığı kanıtlanmıştır. Burada Yenitaş uygarlığına, beslenme tarzının yavaş yavaş dönüşüme uğradığı ve çok uzun süren bir çeşit erken geçiş süreciyle karşı karşıyayız. Bu bulgular, gü-

nümüze kadar, özellikle güneyde Hartum bölgesinin (kayalara kazınmış resimler ve dalga çizgili çanak çömlek), kuzeyde de el-Fayyum* kültürünün incelendiği Mısır Yenitaş dönemini daha iyi anlamamızı sağlar. Öntarih, İ.Ö. 4000 yılına doğru, Yukarı Mısır'a özgü evrelerle (Badari* kültürü, Nagada* I ya da el-Amre kültürü ve Nagada II ya da Gerze kültürü) devam eder; Aşağı Mısır'da ise, el-Umari*, Merimde* ya da Tura ve el-Meadi* kültürleri gelişmiştir. Delta'da çok geçmeden, İ.Ö. 3400'e doğru, kralları kırmızı taç giyen Buto monarşisinin yönetiminde bir araya gelmiş birçok krallığa rastlanır. Güneyde ise, fatih Menes'le özdeşleştirilen Narmer'in (iki krallığı birleştirmiştir) bağlı olduğunu söyleyebileceğimiz, beyaz taç giyen Hierakonpolis kralları egemendir.

firavunların egemenliğindeki Mısır

İ.Ö. 3200'e doğru, hierakonpolisli Narmer, o dönemde mevcut olan iki krallığı birleştirdi. Bunlar, Yukarı Mısır (başkenti Hierakonpolis, tanrısı akbaba-tanrıça Nehet, simgesi beyaz taçtı) ve Aşağı Mısır (başkenti Buto, tanrısı yılan-tanrıça Uto, simgesi kırmızı taçtı) krallıklarıydı. İki taca (buna, Mısır dilinde "iki güçlü" deniyordu ve yunan yazısıyla *pskhent* diye yazılıyordu) sahip olan marmer (Manethon*' un bize aktardığı Mısır kökenli geleneksel şemaya göre), 30 hanedanın art arda gelişiyle, 3 bin yıl boyunca ve Büyük İskender'in gelişine (333) kadar Mısır'ı yöneten kralların ilkiydi. Narmer, başkentini, ilk iki hanedan krallarının yaşadığı Tis*'te (Abydos yakınları) kurdu. Bu hanedanlar konusundaki bilgileri, Abydos, Sakkare ve Hilvan (Aşağı Mısır) nekropolislerinde elde edilen bulgulara borçluyuz. Narmer'in, Delta ucunda yeni Memfis kentini kurduğu sanılmaktadır. Ülkenin birliğini koruyan bu ilk hükümdarların yaptıkları işlerin önemli olduğunu söylemek gerekir (tinit* dönemi: 3200-2778). Bu işler arasında, yeni bir ekonominin yaratılmasını (ulusal bir sulama siyasetiyle, toprakların değerlendirilmesi, tarımın ve hayvancılığın geliştirilmesi), birleştirici ve tanrısal nitelikli yeni monarşi ilkelerinin ortaya konmasını, siyasal yönetim öğelerinin uygulanmasını (merkezi yönetimin ve taşra yönetimlerinin çarkları, gücü her şeye yeten "firavunun elinde"ydi) sayabiliriz.

İ.Ö. 2778'e doğru, III. hanedan ve ilk kralı Coser, Memfis'i başkent olarak seçti. Eski* İmparatorluk'la (2778-2420; III.-VI. hanedan) piramitlerin yapılışı aynı döneme rastlar. Taş mimarlığına büyük bir gelişim kazandıran da, Coser'in bakanı mimar İmhotep'tir. Bugün de, Sakkare'de, Gize'de, Meydum'da, Abusir'de, gökyüzüne doğru uzanan ve Keops'un, Kefren'in, Mikerinos'un adlarını ölümsüzleştiren kral mezarlarının çölün üzerinde yükseldiğini görüyoruz. IV. ve V. hanedanlar zamanında, firavunların iktidarı pekişti; yönetimin gittikçe daha fazla önem kazanmasından ötürü Snefru, kralın güvendiği ve onun adına adaleti, polisi, orduyu yöneten bir vezir atamaya başladı. Memfis sarayında, yüksek görevlilerin oluşturduğu ve kralın yakını olan bir sınıf ortaya çıktı. Bunlar, Mısır'daki yönetimin en yüksek kademesinde bulunan kralın sevgisini ve güvenini kazanmaya çalışıyorlardı. Ayrıca kral, güneş tanrı Re'ye dayanan manevi gücü de elinde tutuyor, bu tanrının "oğlu" olduğunu ileri sürerek Re'ye, gerçek bir devlet tanrısı niteliğini kazandırıyordu.

Mısır, dünyaya kapalı bir ülke değildi: Byblos ve Fenike ile, Kıbrıs, Girit ve Akdeniz adalarıyla, Sina (buradaki maden ocakları, Eski İmparatorluk'un başından beri Mısırlılar tarafından değerlendirilmişti) ve Mezopotamya ile ilişkileri vardı. Mısır'ın doğal bir uzantısı olarak görülen Afrika, Nil'in üçüncü çavlanına kadar biliniyordu: Mısır egemenliğindeki Nübye toprakları, ürünleriyle (buğday, hayvan, fildişi, abanoz, devekuşu tüyü, leopar ve panter derisi), krallığın zenginliğine katkıda bulunuyordu. Punt ülkesine (bugünkü Somali) yapılan büyük deniz seferleri, Mısırlılar'ın değerli ürünler (özellikle günlük ağaçları) elde etmesini sağlıyordu.

VI. hanedan döneminde (Teti, Pepi I, Pepi II), nedimler, gözdeler ve taşranın yüksek görevlilerinden oluşan bir oligarşinin pekişmesi ve belki de halk kütlelerinin muhalefeti, firavunun sınırsız gücünü tehlikeye düşürdü. İki yüzyıldan daha fazla bir süre (ilk Ara* dönem: 2420-2160), bir toplumsal devrim, ülkeyi anarşi, ekonomik çöküntü ve yabancı istilalarıyla (özellikle VII. ve VIII. Memfis hanedanları döneminde) karşı karşıya bıraktı. IX. ve X. hanedanlar, Herakleopolis'te (el-Fayyum), bir monarşi yönetiminin sürmesini sağladılar. Ama bu yönetim, Orta ve Aşağı Mısır'la sınırlanmıştı.

Ülkenin birliği, XI. hanedanı kuran ve Orta* İmparatorluk dönemini (2160-1778) başlatan Teb prensleri Antefler tarafından sağlandı. Başkenti Teb ve hükümdarları Antefler ve Montuhodepler olan bu hanedan, Teb tanrısı Amon'a öncelik tanıyan ilk hanedandır. XII. hanedanla, yani Amenemhatlar ve Sesostrisler hanedanıyla (bunlar, başkenti, yeniden daha kuzeye, el-Fayyum yakınındaki Lişt'e taşıdılar), merkezi bir nitelik kazanan yönetim, devlet tanrısı Amon-Re'nin (bu tanrının kişiliği, Teb rahipleri ile Heliopolis rahiplerinin bir uzlaşmasına dayanıyordu) koruyuculuğu altında, eski gücünü yeniden elde etti. Firavun'un (artık, tanrılar ile insanlar arasında iletişim kuran ve halkı yöneten "iyi bir çoban" olarak görülüyordu) çevresinde, daha farklılaşmış bir toplum ortaya çıktı. Bu toplumun ayırtedici özelliği, zengin bir orta sınıfın (kâtipler, zanaatçılar vb.) kendini göstermesiydi. El-Fayyum, sistemli olarak değerlendirilmeye başlandı ve bu arada, özellikle kuzey-doğu'da olmak üzere sınırların korunmasına yönelik bir siyaset benimsendi. Güneyde, Afrika'nın içlerine doğru ilerlendi: "sömürgeci" bir yönetim tesis edildi, Mısır kral-naibinin oturduğu yer olan Buhen kenti (ikinci çavlan) kuruldu; artık Nübye ve Sudan'da, Nil boyunca Mısır kaleleri yer alıyordu. İdeolojik açıdan, Orta İmparatorluk'ta görülen evrim çok önemliydi: Osiris kültünün gelişmesi, yalnızca kralın değil, bu tanrının çektiklerine ve yeniden doğuşuna ilişkin dinsel uygulamaları yerine getiren her kişinin, ölümsüzlüğe kavuşmasına olanak sağlıyordu.

İ.Ö. 1900'den başlayarak, Hazar denizi ve Karadeniz'den gelen hint-avrupa halklarının istilaları, güçlü Asya devletlerinin kurulmasına yol açarak, Yakındoğu'nun haritasını "yeniden çizdi". Anadolu yaylalarında Mitanni, Dicle ve Fırat'ın yukarı çığırlarında da Hatti devletleri kuruldu; Babil'de yeni bir hanedan iktidara geçti. Bu istilalardan kaçan yerli halklar güneye yöneldi ve Mısır'a kadar ulaşarak orada, Hyksoslar* adıyla, önce, Delta'nın kuzey-doğu'sunda, Avaris kenti çevresinde yerleştiler. XIII. ve XIV. yerli hanedanların zayıflığından yararlanan ve Asya'dan yeni gelenlerle daha da güçlenen Hyksoslar, krallığı yavaş yavaş ele geçirdiler ve XV.-XVI. hanedanlar zamanında hüküm sürdüler; ancak Yukarı Mısır'a tam anlamıyla egemen olamadılar. Bu ikinci ara döneme (1778-1580), bir kurtuluş savaşına girişen Teb prensleri son verdi. Kames, Ahmosis, Hyksoslar'ı kovdular, Avaris'i ele geçirdiler ve düşmanı Şaruhen'e kadar sürdüler.

Bu tarihlerde başlayan Yeni* İmparatorluk (1580-1085; XVIII. ve XX. hanedanlar), başkent olarak Teb'i seçti (krallık sarayı Luksor'daydı) ve firavunlar, monarşinin altınçağını gerçekleştirdi. Amenofisler, Tutmosisler, Seti, Mineptah ve Ramsesler, ülkelerinin yücelmesi için çalıştılar. Bu, yoğun bir sanat etkinliğinin gösterildiği bir zenginlik dönemidir: Karnak (Nil'in sağ kıyısında), Roma dönemine kadar, özellikle tanrı Amon-Re'nin onuruna büyük anıtların yapıldığı dev bir inşaat alanına dönüştü. Kralların ve özel şahısların hypogeumları ise, sol kıyıda yer alıyordu (Krallar vadisi, Kraliçeler vadisi).

Krallığı Yakındoğu'da kurulan güçlü devletlerce tehdit edilen firavun, ülkesini savunmak için, büyük bir fatih olmak zorundaydı. Böylece, büyük bir imparatorluğu kurdu ve örgütledi; yeni, etkili ve zekice yönetilen bir diplomasi sayesinde gerçek bir uluslararası siyaset yürüttü. Tutmosis III, 17 askeri sefer yaparak (bunlar, Karnak'taki büyük Amon-Re tapınağı'nda taşa işlenmiş *Yıllıklar* yazıtında açıklanmıştır) Mitanni'nin kurduğu tehlikeli koalisyonu boşa çıkardı ve Amenofis II, sonunda, bu ülke ile anlaştı. Ramses II, Hititler'in gücünü kırdı (Kadeş savaşı) ve bu iki devlet, bir ittifak kurdular (bu antlaşmanın metni, Mısır ve Hitit arşivlerinde bulunmuştur). Mineptah ve Ramses III, Kuzey'den ve denizlerden gelen halklarla mücadele ettiler (Kuzey'den gelen yeni hint-avrupa istilaları; Dorlar'ın Yunanistan'a gelmesiyle topraklarından kovulan, oturacak yeni bir yer arayan Küçük Asya kıyı halkları ve Akhalar, kapsamlı bir birlik kurmuşlardı). Karada ve denizde (Nil'in ağzındaki deniz savaşı) zafer kazanan Ramses III, krallığının birliğini korudu. Yeni İmparatorluk'un kralları, Asur ve Libya'dan gelen öteki tehlikelere de göğüs germek zorunda kaldılar. İktidarları, güneyde, Nil'in dördüncü çavlanının ötelerine kadar uzandı. Fethedilen Afrika toprakları, "sömürge" yönetimi altındaydı ve Mısırlı görevliler tarafından yönetiliyordu. Ama egemenlik altındaki Asya topraklarında (bu topraklar resmi olarak Fırat'a ama aslında Asi ırmağına kadar uzanıyordu), yerel iktidarlara saygı duyan ve başlıcası ödentiler olan bazı "yükümlülükler"e dayanan bir örgütlenme (bunun temellerini Tutmosis III kurmuştu) geçerliydi.

Çeşitli ülkelerin tanrılarını bütünleştirmeye yönelen bir ortak ideolojinin kurulması için birtakım çabalar gösterildiği de söylenebilir. İçte ise, yönetimin çarkları sayıca artmıştı (bir vezir yerine iki vezir).

Bununla birlikte, kralın ihsanlarıyla (özellikle, askeri seferlerde elde edilen ganimetin bir bölümünü alıyorlardı) zenginleşen Amon rahipleri, tehlikeli bir güç haline geldi. Bu rahiplerin, XIX. hanedan döneminden sonra, büyük arazileri, özel milis kuvvetleri ve mahkemeleri vardı. Amon rahiplerinin devlet işlerine karışmalarına Amenofis IV'ün gösterdiği tepki (güneş değirmisine tapınmanın yeniden başlatılması, özellikle de ruhban sınıfının kaldırılması) kısa süreli oldu. Ramsesler, Teb'in yakınında ikinci bir başkent kurdular.

XX. hanedan döneminin sonlarında, yönetimdeki bürokrasinin yoğunlaşması, rüşvetin yayılması, Amon rahiplerinin yarattığı tehlike ve yabancı askeri şeflerin (özellikle Libyalılar'ın) iktidan ele geçirmek istemeleri, merkezi iktidarın zayıflamasına yol açtı: kral mezarları yağmalandı, Firavun'a komplo düzenledi.

1085'e doğru, Smendes (tanislidir) Delta'yı yöneten XXI. hanedanı kurdu. Buna paralel olarak Teb'de, bir yönetim ortaya çıktı ve bunun başına rahip-kralların birincisi olan Amon büyük rahibi Herihor geçti. Böylece ayrılık gerçekleşmiş oluyordu. Bu, istilalara terk edilen ülkede birçok yabancı hanedanın hüküm sürdüğü Gerileme* döneminin (İ.Ö. 1085-333) başlangıcıdır. Libya kökenli XXII. hanedan (Şeşonklar, Osorkonlar, Takelotlar) Bubastis'te hüküm sürerken, XXIII. hanedan da Tanis'e (Pedubastis) yerleşmişti, böylece Delta ikiye bölünmüş oluyordu. Şeşonk I tahta çıktığında, Amon rahiplerinin bir bölümünün Teb'e kaçması, Sudan'da Napata'ya sığınması ve burada Amon kültünü yerleştirip bu tanrı adına görkemli bir tapınak kurmuş olması mümkündür. Ama kesinlikle söyleyebileceğimiz bir şey varsa, o da Napata kralı Piankhi'nin (belki de Herihor'un neslindendi), 750'ye doğru Teb'e ka-

dar ırmağın yukarılarına çıktığı ve egemenliğini Yukarı Mısır'a yaydığıdır. Delta o sırada, Sais'in yerlisi XXIV. hanedan tarafından yönetiliyordu. Tefnakht ve Bokkoris, Piankhi'yi durdurdular. 715'e doğru Şabaka, memlekete kendi güçlerini kabul ettirmek için XXV. hanedanla, yani güney krallarıyla, Sudan iktidarını kurdu ve birtakım hanedan kadınlarını "Amon'a tapınan kutsal kadınlar" (tanrının zevceleri) olarak Teb'e yerleştirdi. Ne var ki Aşağı Mısır'ın yerel hanedanları boyun eğmediler.

671'e doğru Asarhaddon ve Asurlular, Delta'yı Ninova'nın koruması altına aldılar; Asurbanipal, ırmağı inerek iki kez Teb'e gitti. İkinci gidişinde büyük kenti talan etti. Ama Sais kralı Psamtik I, 663'e doğru Asurlular'ı Aşağı Mısır'dan, Sudanlılar'ı da Yukarı Mısır'dan kovdu ve XXVI. Mısır hanedanını kurdu. Böylece, 525'e kadar bir ulusal canlanma görüldü. 525'e doğru, pers kralı Kambiz, tüm Mısır'ı ele geçirdi ve, Dara ve Kserkses'in geniş imparatorluğunun bir satraplığı haline gelen ülke, Dara II'ye (404'e doğr.) kadar XXVII. hanedanlığı sürdüren ahemeni hükümdarları tarafından yönetildi. Yunanlılar'ın desteklediği Sais kralı Amyrtaios, Persler'i ülkeden kovdu, XXVIII. hanedanı (404-398) kurdu ve yeniden bir ulusal siyaset güttü. Ondan sonra gelen XXIX. (398-378) ve XXX. hanedan (378-341) kralları da aynı yolu izlediler. XXX. hanedan, yerli hanedanların sonuncusuydu. Nitekim 341'e doğru, Nektanebo II, yeni bir istilayı ve ikinci pers egemenliğini (341-333) engelleyemedi. Dara III Kodoman'ın İssos'ta yenilmesiyle iktidarı ele geçiren Büyük İskender Mısır'a girdi.

• *Firavunlar Mısırı'nda din.* İlk Mısır'da din esasında yereldi; herkes önce kendi memleketinin, sonra da kendi eyaletinin, yani *nomos*'unun başkentinde egemen olan tanrıya tapardı. Her nomosun tanrılarını hayvan, bitki ya da eşya biçiminde simgeleştiren alametleri vardı.

Antikçağ'ın bütün halkları gibi Mısır da doğanın güçlerini ve yaratılmış evrenin canlı ya da cansız öğelerini tanrılaştırmıştı; amaç, onların iyiliklerine karşı duyulan şükranı belirtmekti ya da olası saldırganlıklarından korunmaktı: böylece, tanrılarla kendileri arasında bir çeşit alışveriş ilişkisi, sihirli bir bağlantı kurulmuş oluyordu. Tapınılan bu tanrılar arasında: Hnum (koç, sürüyü dölleyen hayvan, tam anlamıyla yaratıcı tanrı), Hathor (ışığın ve sıcaklığın kaynağı olması bakımından evrenin bereketli bir bağı durumundaki gökyüzüyle özdeşleştirilen, dolayısıyla sevincin ve dansın tanrıçası sayılan üretici ve besleyici inek), Sebek (nehrin sularında avını bekleyen timsah), Anubis (mezarlıkların civarında karnını doyurmak için dolanan ve bu yüzden de ölüler dünyasıyla arasında ilişki kurularak kutsal tahnitçi kimliğine bürünen çakal), Horus (kanatlarını açarak gökyüzünde süzüldüğü zaman göklerin sonsuzluğundan ayırt edilemediği için çoğu kez gökyüzüyle ya da güneşle özdeşleştirilen şahin), Min (erkekliği güçlü insan tanrı), Ptah (Mısır'ın ilk başkenti Memfis' in tanrısı) vb. vardı. Bu tanrılardan her birinin tapınıldığı ayrı bir, kimi zaman da birçok kenti bulunuyordu ve her biri de kendisine tapanlar tarafından netcer, yani tek tanrı olarak görülüyordu. Tanrı sıfatının verildiği güçler arasında en çok sayılanlar doğanın insana yararlı güçleriydi: günlük yaşamı veren ve sürdüren güneş tanrısı Re; çilesi ve dirilmesiyle insanlara sonsuza dek yinelenen yaşamın örneğini ve yolunu gösteren, Nil nehrinin ve sürekli yeşeren bitkilerin tanrısı Osiris.

Siyasal değişmeler, dinde, ilk ulusal uzlaştırmalara yol açtı ve böylece devlet tanrıları (kralın, toplumun en yüksek mevkisini işgal ettiği gibi bunlar da, tanrılar topluluğunun doruğunda yer alıyordu) ortaya çıktı. Nitekim Eski İmparatorluk'ta, Re, başkent Heliopolis'ten (Memfis yakınları) başlayarak ulusal bir değer kazandı; kendisi de tanrı olan kral, Re'nin oğluydu. Orta ve Yeni İmparatorluk dönemlerinde Teb'in (yeni başkent) tanrısı Amon, bütün öteki tanrılardan üstün tutuldu; ama çok geçmeden Heliopolis'in güçlü tanrısı Re ile birleşti ve Amon-Re adıyla, Mısır'ın en önemli tanrısı haline geldi.

Asya'daki büyük fetihler dönemi olan Yeni İmparatorluk zamanında da dinsel alanda uzlaşmaya gidildi; tanrıların özdeşleştirilmesi, fetihleri haklı çıkardı ve yasallaştırdı. Böylece Amon-Re ve Şamaş (Babil güneş tanrısı) özdeşleşti; Osiris, Baal ve Adonay, bitkileri büyüten güçlere inanç içinde birleşti; Ptah ve Aştar (Önasya'nın ana tanrıçası) arasında ilişki kuruldu; Sonteh (Asya kökenli) ve Seth (zararlı ve düşman güçlerin Mısır kökenli tanrısı), savaşçı güçleriyle birbiriyle kaynaştı.

Tanrılara ve ölülere hizmet amacıyla değişik önemlerde ruhban sınıfları ortaya çıktı. Tapınaklarda, kral (kuramsal olarak tek rahip oydu), yetkisini rahiplere devretti. Günlük dinsel hizmetler belirlendi: tanrının heykelinin dışarı çıkarılması, süslenmesi, arındırılması ve zengin yemekler sunularak beslenmesi. Rahipler, tanrılarını dünyanın yaradanı olarak tanıtan tanrıbilim sistemleri kurdular: Heliopolis yedilisi, Hermopolis sekizlisi (başlarında ibis-tanrı Thot bulunuyordu) ve Ptah'ı merkez olarak kabul eden Memfis sistemi. Birçok dinsel efsane büyük bir olasılıkla kaynağını bu sistemlerden almıştır. Tanrının mallarını yöneten rahiplerin elinde genellikle büyük bir servet toplanmıştı. Özellikle tebli Amon-Re rahipleri, kralın ihsanlarıyla (askeri seferlerden elde edilen ganimetler, toprak bağışları) çok zenginleşmişti. Böylece rahipler, kimi zaman, firavunla yarışıyor, hatta onun iktidarını tehdit edebiliyorlardı: nüfuz mücadeleleri ve tartışmalar su yüzüne çıktı. Bu "savaş" belirtileri, Amenofis IV'ün Amarna'da reformlara girişmesine yol açtı; ancak, aynı zamanda, XXI. hanedanın rahip-krallarının tahta çıkmasını da sağladı.

Cenaze işleriyle uğraşan rahipler, kral mezarlarında ve özel mezarlarda, ölünün yaşamını sürdürmesine yardımcı oluyorlardı. Bedenin yaşaması, mumyalamayla sağlanıyordu; ancak, bunun yanı sıra birçok mezar eşyası da gerekliydi. Rahipler (ölenin büyük oğlunun yerini alarak) her gün, ölünün, yaşam gücünü ya da *ka**'sını sağlayacak olan gerekli besinleri getiriyorlardı. Yaşam, bedeni saran kalın sargılar altında korunuyordu. Ancak, ölünün, günlük gerçekleri yaşama olanağına ve hareket serbestliğine sahip olması da gerekiyordu. Bunu da, varlığın kanatlı öğesi, yani *ba** (insan başlı kuş), sağlıyordu; *ba*, uzanmış durumdaki bedenden çıkıp yeryüzündeki can verici özleri toplamaya gidiyor, sonra da uçarak bedene geri dönüyor ve böylece ona güç veriyordu. Ancak, ölümden sonra yaşamı sürdürmeye yönelik bu ikili sistem de yeterli değildi. Bu eksikliği gidermek için Mısırlılar, tamoyma ya da alçakkabartma olarak "yedek bedenler" (bunlar, canlandırılan kişiye benziyordu) yaptılar ve *ba*'nın bu heykellere girerek onlara can vereceğine, böylelikle de ölünün yaşamındaki alışkanlıklarını yeniden kazanacağına inandılar (bu yüzden mezarlarda, günlük yaşamı betimleyen zengin tasvirler bulunur). Böylece sanat, ölümsüzlükle aracılık işlevini yerine getiriyordu. Ayrıca, ötedünyadaki yolculuk için bazı formüllerin ezberlenmesi (özellikle Osiris önündeki sorguya çekilme için) gerekliydi. Ölüye, öteki dünyada gerektiği gibi yol gösterecek olan "Ölüler kitabı" papirüsü de işte bu işe yarıyordu.

Hoşgörü ve umut dini olan Mısır dini, derinlemesine etkilediği Antikçağ'ın çoktanrıcı büyük dinleri içinde yer alır. Daha sonraları bu din klan düzeninin ağır bastığı toplumlarda da benimsendi; İsis'e (yenidendoğuşun büyücüsü ve Osiris'in karısı) tapınma, Yunanistan'da, Roma'da ve bütün Akdeniz dünyasında yayıldı.

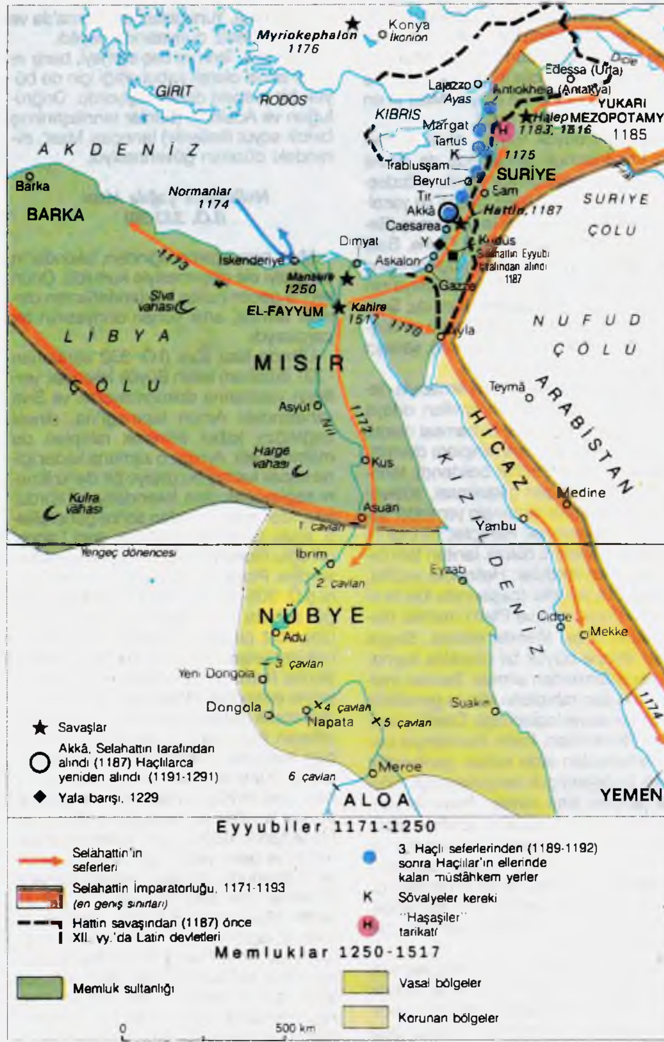
Mısır dini, Tanrı'ya baş eğmeyi, barış ve iyiliği temel olarak kabul ettiği için de büyük bir manevi değer taşıyordu. Doğruluğun ve Adalet'in (bunlar tanrılaştırılmış biricik soyut ilkelerdir) tanrıçası Maat, evrendeki düzenin güvencesiydi.

Hellenistik çağda Mısır (İ.Ö. 332-30)

Mısır, pers egemenliğinden, İskender'in bu ülkeyi ele geçirmesiyle kurtuldu. Onun yerine geçen hellen hükümdarlarının otoritesi altında, artık yunan dünyasının bir parçasıydı.

Ülkede kısa süre (İ.Ö. 332 sonbaharı - 331 ilkbaharı) kalan Büyük İskender, yerlilerin yasalarına dokunmayarak ve Siva vahasındaki Amon tapınağı'na, dinsel bağlılığını kabul ettirerek rahipleri de memnun etti. Ayrıca, o zamana kadar içine kapalı kalmış bu ülkeye bir deniz limanı sağlayacak olan İskenderiye'yi kurdu. İskender'in ölümünden sonra generalleri, soylu bir makedonyalıya, yani Lagos' un oğlu Ptolemaios'a Mısır'ın satraplığını verdiler. Ptolemaios Lagoslar* hanedanını (İ.Ö. 305-30) kurarak İ.Ö. 305'te krallığını ilan etti. Hanedanının adına (→ PTOLEMAİOS) bir lakap eklenerek anılan bu hükümdarların dönemi çok hareketlidir. Bunlar, firavunları taklit ederek kız kardeşleriyle evlendiler. Ptolemaios IV döneminden sonra aile entrikaları ağır bastı ve zayıflayan hanedanlığı, ancak çok enerjik bazı kraliçeler (Kleopatra VII gibi) kurtarabildi. Kyrene, Kıbrıs ve çok sayıda Yunan adası ile Küçük Asya ve Hellespontos' un kıyı kentleri de hanedanın elindeydi. Hanedanlık, doğu ticaret yollarının pazarı olan ve gemi yapımı için Mısır'ın gereksinim duyduğu ağaçların yetiştiği Suriye'yi Selefkiler*'den almaya çalıştı. İ.Ö. 168'de, selefki kralı Antiokhos IV, İskenderiye'yi almak ve lagide krallarını tahttan indirmek üzereydi. Ama Roma, hellen dünyasının dengesini sağlamak amacıyla Ptolemaios VI'yı iktidara getirmek için Popilius Laenas'ı gönderdi. Böylece bu büyük krallık, Roma'nın koruduğu bir ülke haline geldi ve başına kukla hükümdarlar (Ptolemaios XII Auletes) getirildi. Romalılar, Kyrene'yi (İ.Ö. 74) ve Kıbrıs'ı (İ.Ö. 58) topraklarına kattılar. Kleopatra'ya büyük tutku duyan Antonius, sülalenin çıkarlarına hizmet etti ve çocukları (Kleopatra II ve Ptolemaios Philadelphos) için yeni bir Doğu imparatorluğu kurma düşüne kapıldı. Ama zafer kazanan Octavius, Nil ülkesini ele geçirdi.

Lagoslar Mısır'ı bir sömürge gibi yönettiler. Yerlilere önemli bir görev verilmiyordu ve ülkenin yönetimi ya da sömürülmesi, hellen fatihlerin ırkından (Makedonyalı ve Yunanlı) gelenlerin ya da askerlik nitelikleri dolayısıyla özel bir yer kazanmış olanların (Persler, Yahudiler) işiydi. Yabancılardan alınan askerler lagos ordularının güçlü olmasını sağlamadığı için, bu durum Mısırlılar'ın daha da hoşnutsuzluğuna neden oluyordu. Nitekim İ.Ö. 217'de, kraliyet askerlerinin birçok avantaja ve özellikle toprak mülkiyeti denebilecek ödünlere sahip olmalarına rağmen, Selefkiler'e karşı mücadele etmek ve onları yenmek için (Raphia savaşı) Mısır askeri birlikleri kurmak gerekmişti. Bu tarih, krallığı parçalayan birçok ayaklanmanın da tarihidir (Yukarı Mısır, yerel hanedanların yönetiminde, Bağımsızlığını uzun yıllar korumuştu). Sitelerde, yunan tarzında alışkanlıklarıyla yaşayamayan (İskenderiye, burada oturanların istedikleri zaman ayaklandıkları - bu ayaklanmalar, kendi mahallelerinde özyönetimleriyle yaşayan Yahudiler'e yöneliyordu - çok kalabalık bir kentti ve Mısır ülkesinin biricik kenti Ptolemais de dar kapsamlıydı) Yunanlılar kralların onları mutlak iktidarlarından sıyrılmış görmek istemedikleri için çok kalabalık, titiz ve kılı kırk yaran bir yönetimin içinde hizmet ediyorlardı. Papirüslere yazılmış belgeler-

XII.-XVI. YY. ARASI MISIR

den oluşan arşivler, en önemsiz işin bile ne kadar titizlikle ele alındığını göstermektedir. Bunlar sayesinde, devlet sisteminin yapısı konusunda yeterince sağlam bilgiler elde edebiliyoruz. Bu yönetimin biricik işlevi, krallıkta yaşayanların ürettiklerinden en büyük payın krallık hazinesine girmesini sağlamaktı. Hükümdarlar, en büyük payı almaya çalışıyorlardı. Bu da, çeşitli tekniklerin uygulanmasını gerekli kıldı. Örneğin memurlar, yönetimlerinin sonucundan sorumlu tutuldular ve tekellerin sayısı çoğaltıldı. Tekellerin en iyi bilineni, yani zeytinyağı tekeli, caydırıcı bir gümrük siyasetini içeriyordu; hellen monarşilerinde kural olan para tekeline, değerli madenin dolaşımını çok iyi denetleme olanağı veren ve saymaca değeri olan madeni para çıkarılması da eklendi. Tekellerin yönetimi, kesenekçilere verildi.

Yüce sırları ellerinde tutan rahipler, krallık tapınmasının sürmesini sağlıyorlardı ve yeni firavun tarafından ayrıcalıklara boğuldukları için de kitlelerin firavuna sadık kalmasını sağlıyorlardı, ama yerli halk, rejimin baskısı altındaydı. Ezilenler, çoğunlukla köylülerdi. Bunlar, ektikleri (tohumu ancak kral veriyor ve hem borcu hem de faizini alıyordu) toprakları kraldan (tüm Mısır toprağının biricik sahibiydi) kiralıyorlardı. Ekimi de, ürünü almadan (Nil belli bir düzeye yükselirse) ve satmadan önce devlet tarafından neyin ekileceğini belirleyen (yönetim, hangi bitkinin ekileceğini parsel parsel saptıyordu) bir plan uyarınca yapıyorlardı. Toprak kirası ve kredi faizinin yanı sıra kralın belirlediği fiyata, vergileri de eklemek gerekir. Durumları çok kötüleşince, köylüler, çölün sınırlarına kaçarak grev yapıyorlar ve krallık toprakları işlenmeden kalıyordu. Toprak gelirlerinden yoksun kalan yönetim, daha etkili zorlama önlemleri alıyor ya da herhangi bir işletmenin sorumluluğunu yüklenmek isteyenlere ayrıcalıklar tanıyordu (bu da, monarşiyi zayıflatıyordu).

Yunanlılar ve yerliler, tamamen ya da büyük ölçüde birbirinden ayrı topluluklar olarak yaşıyorlardı. Dil engeline, her topluluğun ayrı hukuk sistemleri de ekleniyordu. Bunların biricik ortak noktası, yalnızca krallık hizmetinde yaşamalarıydı. Büyük zenginliklerinden yararlanan krallar, Akdeniz'de etkin bir siyaset güdüyorlar (Ptolemaios III, Babylonia'ya kadar gitti), hanedanlık onuruna düzenlenen kutlamalarda (*Ptolemaia* olimpiyat oyunları kadar önemliydi) bulunmak üzere İskenderiye'ye yığınla insanın gelmesini sağlıyorlar ve hellen dünyasında, bir süre, oyunların baş düzenleyicileri olarak ortaya çıkıyorlardı. Ptolemaios I, yunan kültürünün gelişmesine katkıda bulunarak yüceliğini pekiştirmek gibi bir üstünlük de göstermişti. İskenderiye'de (Mısırlılar bu kentin dışında tutuluyordu), Müze'de, en seçkin bilginleri (Arkhimedes, Eratosthenes, Eukleides, Heron), değerli edebiyat adamlarını (Rodoslu Apollonios, Kallimakhos), bilim ve özveri sahibi büyük bilginleri (Aristarkhos) toplamış ve olağanüstü zengin bir kitaplık da kurmuştu. Homeros'u Aiskhylos'un ve Sophokles'in trajedilerini bu hanedan sayesinde tanıyoruz. Aristoteles'in, hellen matematikçilerinin ve hekimlerinin bilgileri de, arap bilginlerine, bu hanedan aracılığıyla aktarılmıştır.

Roma yönetiminde Mısır (İ.Ö. 30 - İ.S. 395)

Roma siyaset adamları, parlak bir görünüşün ardında gizlenen lagos monarşisinin iç zayıflıklarını çoktan saptamışlardı. Bundan ötürü, Octavius, İ.Ö. 30'da bu ülkenin Roma topraklarına katıldığını açıklayınca, onların özlemlerini somutlaştırmaktan başka şey yapmadı. Octavius, özgün önlemler aldı: senatörlerin Mısır'a girmesi (bu ülkede toprakları bulunsa bile) yasaktı ve Mısır, legatus yetkilerine sahip olan, atlı sınıfından bir kimsenin, yani İskenderiye ve Mısır praefectus'unun imparatoru temsil ettiği biricik önemli taşra bölgesiydi. Bir başka gariplik de, lejyonların, yine atlı sınıfından bir praefectus'un komutası altında olmasıydı. Augustus'un, roma dünyasının geri kalan bölümüne benzemeyen bir rejimi olan bu ülkede senatörlerin, *princeps*'in bir firavun gibi yüceltildiğini görmelerine önem vermediği söylenmiştir.

Hükümet, yönetim ve ekonomik etkinlik, Lagoslar'ın yöntemlerinin tıpatıp benzeriydi. Augustus, Makedonya hanedanının zayıflamasıyla ortaya çıkan kötü davranışları engellemekle yetindi. Tapınaklara bırakılmış toprakları lağvettiği ve belki de azalttığı ve devletin dinsel masraflara katılmasını sınırladığı söylenebilir; krallık toprağında kurulmuş büyük yurtluklar ise geri alınmıştı. İmparator, daha iyi yönetmek için bölme yöntemine başvurdu: kastlar sistemini sürdürdü ("dediticii" olarak görülen yerliler, roma kentine giremezlerdi). Taşrada, belediye bölgeleri çerçevesinde yapılan krallık dini kutlamalarında insanların bir araya gelmesini yasakladı. İskenderiye'yi ve Thebais'nin kaynaşan kırsal alanlarını gözetim altında tutmak için 3 lejyon ve 12 yardımcı birlik (toplam 23 000 kişi) yerleştirdi. Yerel geleneğe uymak için, *ex-castris* asker toplandı. Oysa bu, başka yerde uygulanan bir yöntem değildi. Sulama sistemini sürekli olarak yeniden kuran Romalılar'ın, Mısır'dan, Lagoslar'dan fazla yararlandığı söylenemez: aynî vergi, Romalılar'ı, yılda dört ay yeterince düzenli olarak besliyordu. Ama ürünün kötü olduğu yıllarda, Nil kıyısında kıtlık çekiliyordu. Mısır açısından, mülk sahiplerinin değişmesi, farklı sonuçlar doğurmamıştı: şimdi, yöneticiler Romalılar'dı, ama yunanca resmi dil olarak kalmıştı. Alışverişlerde kabul edilen değer birimi, imparatorluğun başka yerlerindekinden farklı olarak drahmiydi. Eski Mısır'ın basitleştirilmiş yazısıyla yazılmış yunan papirüsleri, ostraca'lar, yönetmelikler (İdiologos'un "Gnomon*"'u gibi) bu sürekliliğe tanıklık eder. Yani, sayımlar, denetimler, talepler devam etmekteydi.

Ancak, İ.S. I. yy.'daki bazı olayların önemini de belirtmek gerekir. Hippalos'un muson rüzgârlarını keşfetmesi, Hindistan'a yolculuğu daha kolaylaştırdı: her yıl yüz yirmi gemi Kızıldeniz'deki limanlardan hareket ediyor, ipekli kumaşlar, inciler ve kokular getirmek üzere Hindistan'a gidiyordu; bu değerli malların toplandığı İskenderiye'nin önemi de giderek büyüdü.

İskenderiye'deki yahudi topluluğu, uzun süredir kaynaşma halindeydi. Artık yunancadan başka dil konuşmayan bu Yahudiler, genellikle, geleneklerine bağlı kalmışlardı (Ebdomekonta İncili'yle) ve İncil'i platoncu açıdan yorumlamak isteyen Philon'un davranışı (öl. İ.S. 50'ye doğr.) yaygın bir tutum değildi. Yahudi düşmanlığı gelişmiş ve daha Claudius zamanında Yunanlılar ile İskenderiye Yahudileri arasında çatışmalar başlamıştı. 66 yılında Yahudiler'in topluca başkaldırmaları, İskenderiye'de aralarından 50 000 kişinin ölmesine yol açtı; 117 ayaklanmasının ise, 240 000 Yahudi'nin yaşamını kaybetmesine

mal olduğu sanılıyor. Bu arada imparatorlar, mülklerinin verimliliğini artırmaya çalıştılar; kişilere ait büyük topraklara elkoydular; köylüleri buyruk altında tutabilmek için çok uzun süreli toprak kiralama hakkı tanıdılar. Din adamlarına da daha eli açık davrandılar. Nitekim Philai ve Esneh tapınaklarının yapımı II. yy.'da bitirildi. Müze'ye her zaman para yardımı yapılıyordu ve İskenderiye bilimi Ptolemaios (Hadrianus döneminde) ve Appianos (Antoninus döneminde) ile son bir kez parlaklığını gösterdi.

Septimius Severus, vergilerin hazineye akmasını sağlamak için, kentlerde, curia rejimini kurdu ve İskenderiye'de bir *bule* oluşturuldu. Coeranus da, ilk mısırlı olarak senatoya girdi (210'a doğru). Uzakdoğu ile ticaret, gerilemeye başlamıştı bile: Roma, mübadeleler yapmasını sağlayan metal stoğunu tüketmişti. 250'ye doğru, Blemyi halkı ve Etyopyalılar sınır bölgelerini istila ettiler ve Nil'in, hiç kuşkusuz iyi korunmayan Kızıldeniz yollarını kestiler. Gerçekten de, II. yy.'dan beri Mısır'da ancak bir lejyon vardı. İmparatorların güvensizliği, yönetim değişiklikleri yapılmasına yol açtı ve IV. yy.'da Mısır, Doğu piskoposluğu'nun bir bölümü oldu ve Antakya'da oturan konta bağımlı kılındı. Ama hâlâ, taşra valilerini denetleyen bir praefectus'u vardı.

Hıristiyanlık önce, İskenderiye'nin musevi topluluğunda benimsendi ve bu kentte Claudius döneminde baş gösteren karışıklıkların da hiç kuşkusuz nedeniydi. Daha sonra, çok yoksul olan halkın içinde hıristiyanlık kolaylıkla yayılmış gibi görünüyor. Nitekim daha III. yy.'da, halkın çoğu hıristiyanlaşmıştı. Eskilerin en dindar kimseler olarak gördükleri Mısırlılar, keşişlik ve rahiplik ile, yeni dine özgün bir nitelik kazandırdılar. Aziz Antonius (250-356), ilk hıristiyan keşişidir ve çöle yerleşip çevresine kendisi gibi ayrı ayrı kulübelerde yaşayan çömezler toplamıştır. 320 yılına doğru, aziz Pakhumios, Teb'in* batısında bir *koinobion* (ortaklaşa yaşama merkezi) kurdu ve 2 500 keşişi burada topladı. Kız kardeşi Maria da, ilk kadınlar manastırını kurdu. Kıpti* yazısını benimseyerek ulusal kültürünü korumaya yönelen hıristiyan Mısır, İskenderiye bilim ve düşünce merkezini hiçe saymadı. II. yy.'da hıristiyanlığa dönmüş olan filozof, Pantainos Musaios'a karşı bir okul kurdu. Öğrencisi olan ve onun yerine geçen aziz Klemes (190'a doğr.) hıristiyanlığı, gnosis'in yüksek bir biçimi olarak ileri sürdü. Klemes, baskılardan kaçmak zorunda kaldı (202) ve piskopos Demetrios, onun yerine Origenes'i getirdi. Origenes, hellenizm ile incil kültürünü uzlaştırmak istedi, ama görevinden alındı ve başka yere gitmek zorunda kaldı (230'a doğr.). III. yy.'ın sonu, İsa'nın özüne ilişkin kavgalarla dikkati çeker. Nitekim iskenderiyeli rahip Arius, İsa'nın tanrısallığını inkâr etmiş ve önce İskenderiye piskoposu Aleksandros (323), sonra da İznik konsili tarafından aforoz edilmişti (325). İskenderiye'de onun yerine geçen aziz Athanasios (328-373), bütün yaşamını ariusçulukla ve kendisini görevinden uzaklaştıran imparatorlarla mücadele ederek geçirdi. Sonunda, Theodosios arius öğretisine karşı olduğunu açıkladı (379) ve Mısır yatıştı.

Ama çoktantanrıcılar, yenilgilerini kabul etmiyorlardı. II. yy.'ın sonunda, hıristiyanlıktan vazgeçen Ammonios Sakkas, İskenderiye'de yeniplatoncu okulu kurdu. İzleyicileri arasında Origenes ve Plotinos vardı. Bu okul, hıristiyan yığınların şiddet hareketleri yüzünden kapanana kadar (415), düşünsel geleneklerini sürdürdü. Çoktanrıcı din, Theodosios tarafından, 392'de yasaklandı.

Bizans yönetiminde Mısır (395-642)

Mısır, Araplar'ın fethine kadar Doğu İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Theodosios'dan beri, Mısır praefectus'u augustus praefectus'u diye adlandırılıyordu ve Nil vadisinde, bir naibin yetkilerine sahipti; eyaletler ise düklerin sorumluluğundaydı ve bunların temel görevi, vergi toplamak ve aynî verginin sağlanmasını denetlemekti. Her zaman yabancıların sömürdüğü Mısır, şimdi de İstanbul'a erzak sağlıyordu. İmparatorların çabalarına rağmen, yüksek memurlar, büyük topraklara sahip olmuşlardı.

Mısır, dış politika için yeniden ilgi konusuydu. Topraklarından hareket eden misyonerler, Aksum Etyopya krallığı'nı ve Himyeriler'in ülkesini (Yemen) hıristiyanlaştırmışlardı*. Bizans, hint yolunda Sasaniler'in kurduğu denetimden kurtulmak için bu iki halka güveniyordu. Ama Mısır tam bir çevre ülkesiydi, istila tehlikesi de çok fazlaydı ve bundan ötürü Kızıldeniz'in ötesine bir deniz seferi yapmayı düşünmek sözkonusu olamazdı. Kosmas İndikopleustes adına ("Hindistan'a deniz seferi yapan" anlamına gelir), rağmen, Arabistan limanlarından ileri geçmemişti. Böylece, İskenderiye'nin oynadığı rol Uzakdoğu'dan gelen kervanların son durağı olan Suriye limanları lehine önemini kaybetti.

İmparator ülkeden yararlanıyordu, ama otoritesine ortak olan başkaları da vardı. Bizans'ın Mısır'ı, her şeyden önce bir hıristiyan Mısır'dı. Hasımlarının dediği gibi, yeni firavun, İskenderiye piskoposuydu. İstanbul konsili'nden (381) beri, Doğu'nun öteki piskoposlarından üstün durumda bir patrik olarak tanınmış ve başkentin piskoposlarını birçok kere atamıştı ve Doğu'da papa unvanını koruyan tek kimseydi. Mısır piskoposlarını (bunlar yüz kadardı) göreve seçiyor ve buyruklarına boyun eğen çok sayıda din adamına güveniyordu. O sırada Deyr ül-Ebyad'dan Şenude tarafından yönetilen çöl keşişlerinin oluşturduğu bağnaz bir çeteye de dayanıyordu. Çok zengin olduğu için istediği gibi para dağıtıyordu ve imparatorluk memurları ona büyük bağlılık gösteriyorlardı. Ama özellikle, kendilerini sömürmeye devam eden Yunanlılar'a hınç besleyen Mısırlılar'ın ulusalcı düşüncelerini kendi yararına olmak üzere körüklüyordu. Mısır'a egemen olan bu piskopos, hasmı İstanbul patriğinin yerine geçmeyi de düşünüyordu ve imparatorluğun yeni başkentindeki piskoposun gücünden endişelenen papanın kendisine yardım edebileceğini hesaplıyordu. Nitekim İskenderiye piskoposu Theophilos (385-412), İstanbul piskoposu aziz İoannes Khrysostomos'un ayağını kaydırdı (404). Theophilos'un yerine geçen aziz Kyrillos (412-444) da, İstanbul patriği Nestorius'u din sapkını olarak mahkûm ettirdi (nesturilik). Bundan sonra, İsa konusunda kavgalar başladı ve Tanrı'nın Oğlu'nun kişiliği ve özü üzerine her kafadan bir ses çıkmaya başladı. Ama patrik Dioskoros (444-451), selefleri kadar başarılı olamadı. Dioskoros, monofizimin (İsa'nın tek bir özü olduğunu ileri süren öğreti) ilkelerini ortaya koyan Eutykhes'in kuramlarını destekledi ve Efes konsili'nde (449), Eutykhes'i mahkûm etmiş olan İstanbul patriği Flavianus'u görevinden uzaklaştırttı. Ne var ki, mısır keşiş topluluklarının piskoposları dehşete düşüren "Efes haydutluğu", İskenderiye'nin iddialarından tedirgin olan papa Leo I'in dikkatini çekmişti. Nitekim Dioskoros, Khalkedon konsili'nde (451), görevinden alındı. Ama Mısır bu kararı kabul etmedi ve İstanbul tarafından mahkûm edildiği için monofizizme sıkıca sarıldı. Başkent patriği ve imparator, Khalkedon kurulu tanımlamalarını bir yana atarak monofizizm yanlılarıyla uzlaşmayı gerçekleştirmek istediler. Ama bütün çabalar beyhudeydi: Mısır, ulusal sapkınlığından vazgeçmiyordu. İktidar, inanç birliğinin gerekli olduğunu düşündüğünden, 451 konsili'ni izleyen iki yüzyılda birçok baskı ve zulüm yapıldı. 457'de, İskenderiye'de ayaklanma oldu ve Khalkedon patriği öldürüldü. İktidarı ele geçiren monofizitler, İstanbul'daki siyasal mücadelelerden yararlandılar. Çünkü bu kentte, tahta hak iddia eden bir kimse ya da imparator tarafından yönetilen bir uzlaştırıcı grup vardı. 460 yılından sonra, iki dizi patrik görüyoruz: halkın öfkesini her an çekebilecek olan melki patrik (yani kral patriği "imparator" sözcüğü Doğu'da bilinmediği için böyle deniyordu) ve yerlilerin çoğunluğunun her zaman desteklediği monofizit patrik (monofizitler, V. yüzyıldan beri İsa'nın tek bir özü olduğunu kabul ediyorlardı). VI. yy.'da monofizitler düşman mezheplere ayrıldılar, ama hepsi de, kendi patriklerinin, imparatorluk yönetimiyle anlaşmaya kalkışmasına karşıydılar. Bu kaynaşmalı dönem, kıpti sanatının ve edebiyatının parlak çağıdır.

VII. yüzyılda, imparator Herakleios (610-641), Sasaniler'den doğudaki toprakları geri aldı (Persler, Mısır'ı 616'dan 629'a kadar işgal etmişlerdi) ve ne pahasına olursa olsun inanç birliğini sağlamak istedi. Yahudiler'e vaftizi zorunlu kılan ve düşman hıristiyan mezheplerine yeni monotelizm öğretisini kabul ettiren buyrukları, şiddetli tepkilere yol açtı. Yunanlılar'a ve imparatorluk iktidarına duyulan kin, Araplar Mısır'ı istila ettiğinde, doruk noktasına ulaşmıştı.

Mehmet Ali Paşa'ya kadar müslüman Mısır (642-1805)

• *Arap fethi ve işgali.* Bizans'ın 30 000 kişilik Mısır ordusunun hemen tümü, askerliği pek iyi bilmeyen yerlilerden kurulmuştu. Monofizitleri uzlaştırmakla görevli melki patrik Kyros'a (630 ya da 631-643 ya da 644), praefectus yetkileri de verilmişti. Ama din sapkınlarına karşı sert davranması, halk tarafından sevilmemesine yol açtı. Böylece Mısır, Araplar'ı çağırmadı, ama onlara karşı da durmadı.

640'ta, halife Ömer zamanında, arap komutanı Amrübnülas ülkeyi istila etti; 642'de İskenderiye teslim oldu. Araplar, Fustat kalesini (Eski-Kahire) kurdular, Nil'in Kızıldeniz kanalını düzenlediler ve aynî vergi, Medine'ye akmaya başladı.

Az sayıda olan Araplar, devletin mülkiyetinde kalmakta devam eden toprakların ürünleriyle geçinen garnizonlarda toplanmışlardı. Bu paralı asker yaşamının çekiciliği ve valilerin *(amil)* kolonileştirme konusundaki çağrıları, Araplar'ın sayısını artırdı. Hıristiyanların kiliselerine ve yerel örgütlerine dokunulmamıştı, ama özel vergiler vermeleri gerekiyordu: müslüman fatihlerin, asıl mülk sahibi olduklarını belirten *haraç* ve *cizye* (adam başına vergi) gibi. Melki patrikler geleneği, 651 ile 742 arasında durakladı, çünkü onlara inananların sayısı pek azdı. Monofizitler de gittikçe azaldı: 750'ye doğru, nüfusun ancak dörte biriydiler. İslamiyeti bu kadar çabuk kabul etme, acaba nasıl açıklanabilir? Önce baskı ve zulümlerden sonra çabucak kurulan yakubi piskoposluğu, sıradan bir örgüttü. Sonra, hıristiyanların çoğu, özel vergilerden kurtulmak için din değiştirdi. Keşişler cizye vermediği için, yığınlarla insan manastırlara doldu. Ama vali sert önlemler alınca, bu sahte keşişler dinlerinden döndüler. Araplar, bizans kurumlarına ve oralarda çalışan Kıptiler'e dokunmamak gibi bir bilgelik gösterdiler. Bizanslılar, dış ticarete elkoymuşlardı; müslümanların bunu da kaldırdığı söylenebilir. Böylece Hindistan yönünde ticaret canlandı, ama Basra körfezi, Kızıldeniz'den yine de daha önemliydi.

Mısır, iki yüzyıl boyunca, arap dünyasının alınyazısını izledi: 661'de Emeviler*'in yönetimindeydi ve islam, din sapkınlıklarının hemen hiç etkisinde kalmadı. Nil vadisini, yalnızca Irak kentleri için kullanan Abbasiler*'in vergi siyaseti, Araplar'ın ve Kıptiler'in zaman zaman başkaldırmasına yol açtı.

• *Tolunoğulları** (868-905). Tolunoğlu Ahmet adında bir türk, 868'de, birliklerin komutanlığına getirildi ve köle pazarından satın alınan paralı askerlerden (*Memluklar*'dan) bir birlik kurdu. Mısır'ın hüküm-

darı olduğunu ileri sürdü ve Suriye'yi ele geçirdi. Oğlu, halife tarafından, Mısır ve komşu bölgelerin valisi olarak tanındı. 905'te bir abbasi ordusu ülkeyi yeniden işgal etti.

• *İhşidiler** (935-969). İran krallarının lakabı olan ihşid'le anılan Muhammet adında bir türk, şiilerle mücadele etmek için Bağdat'tan tam yetki aldı.

• *Fatımiler** (969-1171). 909'dan beri Mağrib'de egemen olan şii Fatımiler, uzun süredir Mısır'ı ele geçirmek istiyorlardı. İhşid sülalesinin büyük dayanağı olan vezir Ebülmisk Kâfur'un ölümünden yararlanarak ordularıyla Mısır ve Süriye'yi işgal ettiler (969); Fustat'ın yanında, el-Kahire'yi (Muzaffer) [Yeni Kahire] kurdular. 973'te, halife el-Muizz, yerleşmek için Mısır'a geldi. Çeşitli askerlerin (memluk, berberi, türk...) geçimsizliği yüzünden, çok geçmeden karışıklıklar çıktı. Mağrib'i 1045'te kaybeden, Suriye'de Selçuklular'ın saldırısıyla (1075) karşılaşan ve Filistin'de, Kudüs'ü Haçlılar'a bırakmak (1099) zorunda kalan sülale, vezirlerin becerisiyle kurtuldu. Bu vezirler de, halifelerini kendileri seçtiler. Böylece Mısır, büyük bir refaha kavuştu. Ülke, uzaktaki başkentler için sömürülmüyordu artık. Kızıldeniz ve İskenderiye, Akdeniz ile Uzakdoğu'nun aracılığını yapan en önemli yerler olmuştu. Mağrib ile deniz bağlantısı kuran Venedik ve Amalfi tacirleri, İskenderiye'ye üşüştüler. Kervanlar da, Mısır'ı, Kuzey Afrika'ya, Sudan'a ve Etyopya'ya bağlıyordu. Kıptiler'in elinde olan zanaatkârlık, değerli eşyalar üretmeye devam ediyordu (fildişi, bakır ve bronz, züccaciye, emaye, fayans). Kahire'de dikkate değer anıtlar yapılmıştı: halifenin sarayı (Kasr ül-Kebir), el-Ezher camisi.

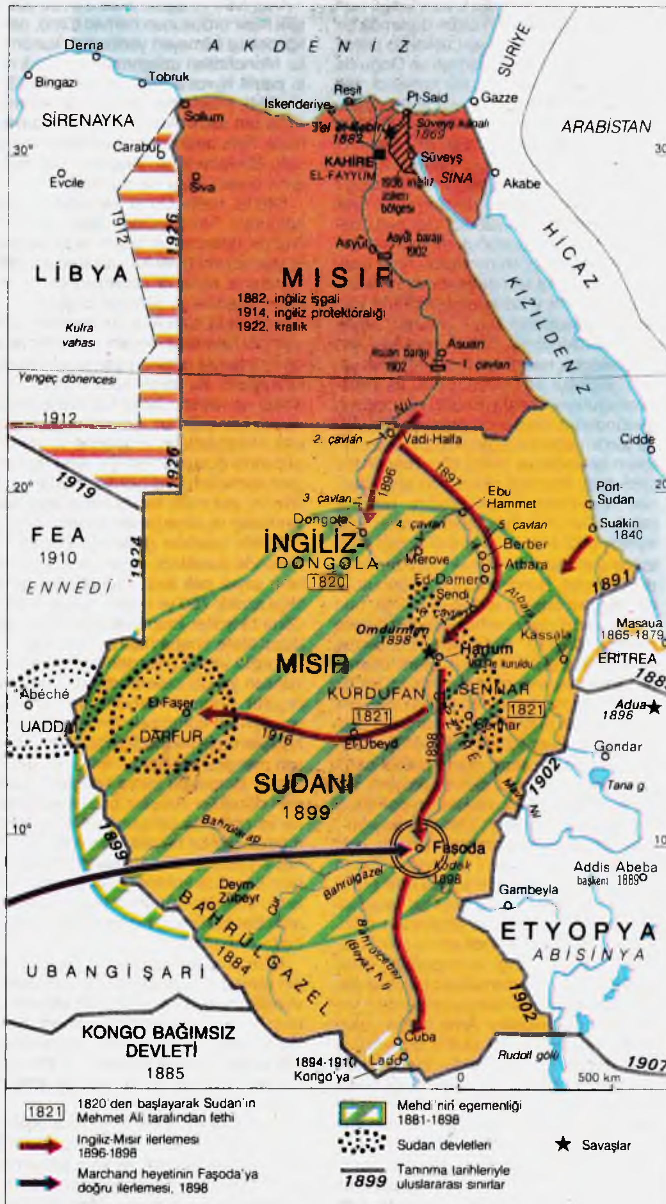
1164'te, Kudüs krallığı birliklerinden önce davranan şam atabeyi Nurettin Zengi'nin komutanları Şirkuh ve yeğeni Selahattin Eyyubi, Mısır'ı işgal ettiler. Selahattin, 1169'da vezir oldu ve fatımi Sultanı El-Adid (1160-1171) ölünce, Bağdat halifesi adına hutbe okuttu.

• *Eyyubiler** (1171-1250). Selahattin Eyyubi Mısır'da bir hanedan kurdu; Suriye ve Yemen'i topraklarına kattı ve Bağdat tarafından tanınmasını sağladı. 1187'de Kudüs krallığı'na kesin bir darbe indirdi. Kurduğu devlet, ölümünden sonra bölündü. Haçlılar, Delta'ya çıkma girişimlerine devam ettiler. 1249'da, Saint Louis, Dimyat'a çıktı; yenilgiye uğradı ve Mansure'de kuşatılarak (şubat 1250), Mısır'dan çıkmak zorunda kaldı. Son eyyubi sultanı, 1250'de öldürüldü ve iktidar memluk şeflerine geçti.

• *Memluklar* (1250-1517). Bu disiplinsiz oligarşi, örnek sayılacak bir yönetimin ve Moğollar'ın yakıp yıkmasından kurtulmuş biricik arap ülkesindeki refahın denetimini ele geçirmişti. İskenderiye, hıristiyan Avrupa'ya gönderilen baharatın tekelini elinde tutuyordu ve bu pazara sahip olmak için çatışan Venedikliler ve Cenovalılar, Kilise'nin yasaklarına rağmen, Mısırlılar'a, kereste, demir, silah ve köle vermeye devam ediyorlardı. İskenderiye'den çıkış sırasında alınan vergi, Kahire sarayı'ndaki lüksü ve başkentin göz kamaştırıcı yapılarını açıklar: Kalavun camisi (XIII. yy.), sultan Hasan camisi ve medresesi (XIV. yy.) Kayıtbay camisi (XV. yy.), gibi.

İktidar, 1250'den 1382'ye kadar, *bahriye** Memlukları'nın, yani Türkler'in elindeydi. Kutuz, Filistin'de, Ayn Calut'ta Moğollar'ı yenerek Mısır'ı kurtardı (1260). Kutuz'u öldüren Baybars (1260-1277), bir Abbasi'yi halife ilan etti ve onun tarafından sultan olarak kabul edildi. Baybars, ticari bakımdan İskenderiye ile rekabet eden Kudüs kentlerinden çoğunu aldı. Kalavun (1279-1290), Akkâ'yı alarak (1291), haçlı devletini tamamen yıktı. Kilikia da 1375'te Memluklar'ın eline geçti. 1382'de iktidar, *burciye** Memlukları'nın, yani Çerkezler'in eline geçti. Yeni sülale, birçok hükümet darbesiyle karşılaştı. Ekonomik durum kötüleşti: altın para Batı'ya akıyordu ve Mısır'ın yalnızca bakır parası vardı. Memluklar, Mısır'ı Timur'un istilasından kurtarmışlardı (1400), ama savaş çok pahalıya patlamıştı. Sultan Baybars (1422-1483), dış ticaret üzerinde bir tekel kurmaya çalıştı, ama başarılı olamadı. 1503'te Portekizliler, Hindistan'da duruma hâkim oldular ve Mısır'a gönderilen baharatı kestiler. 1509'da, Francisco de Almeida, memluk donanmasını yok etti.

Osmanlılar, Mısır'ı, çoktan beri almak istiyorlardı. 1516'da, Yavuz Sultan Selim, Memluklar'a savaş açtı. Onları, Mercidabık'ta (1516) ve Ridaniye'de (1517) yenilgiye uğrattıktan sonra zapt ettiği Mısır'ı bir osmanlı eyaleti yaptı.

MISIR VE SUDAN
XIX. YY.-XX.YY.'IN BAŞI

türk yönetiminde Mısır

• *1517'den 1805'e kadar.* Bölge, bir yıl için atanan bir paşanın sorumluluğundaydı. Paşa, vergileri topluyor, İstanbul'a 600 000 akçe ve asker gönderiyordu. Paşa'nın yardımcısı 24 bey vardı. Bunlar, kendi muhafız güçleri için köleler (memluklar) satın alıyorlardı. Bir beyin yeri boşsa, en güçlü bey, memluklarından birini bu göreve aday gösteriyordu. Sınırları savunmak ve Bedeviler'i uzaklaştırmak için paşanın elinde, ağaların komuta ettiği yedi alay vardı. Ağalar, bir yıl için, askerler tarafından seçiliyordu. Görevlerinin sonunda, orduyu yöneten eski ağalar kuruluna giriyorlardı. Beylere ve ağalara, intifa hakkıyla, köyler veriliyordu. Köylerin her birinde, angaryayla işlettikleri özel toprakları vardı ve öteki topraklardan vergi alıyorlardı. Verginin bir bölümünü paşaya gönderiyorlar, gerisini kendileri alıyorlardı. Bu buyruk dinlemez milis kuvvetleri karşısında paşaların iktidarı gittikçe zayıfladı. Özellikle Bulutkapan ya da Cin lakabıyla tanınan kölemen beylerinden şeyhülbeled (Kahire belediye başkanı) Ali Bey, Mısır'daki osmanlı valisi Gürcü Mehmet Paşa'yı kovarak (1768) Kahire'yi ele geçirdi, adına hutbe okuttu ve rus donanmasının desteğiyle Suriye üzerine yürüdü, fakat damadı Ebüzzehep Mehmet Bey'e yenilerek tutsak düştü (1773). Babıâli tarafından valiliğe getirilen Mehmet Bey'in ölümünden sonra, ondan yana olan muhammediye Kölemenleri'yle Ali Bey'den yana olan aleviye Kölemenleri arasındaki çatışmalar yoğunlaştı. Muhammediye grubu Yukarı Mısır'ı, aleviye grubu da Aşağı Mısır'ı ele geçirdi. Bu olaylar sırasında Kölemenler'in yolları kesmeleri ve ulaştırma araçlarına elkoymaları Mısır'da açlık ve sefaletin yayılmasına neden oldu. Osmanlı valileriyse düzeni ve otoriteyi sağlamakta güçlük çekiyorlardı. 1784'te baş gösteren

salgın üzerine, hükümet Cezayirli Hasan Paşa'yı kargaşayı bastırmakla görevlendirdi. Harekâta karadan katılan Rakka valisi Abdullah Paşa'nın da desteğiyle Kahire'ye kadar gelen Hasan Paşa (1787), Ruslar'la savaşın yeniden başlaması üzerine kölemen beyleriyle uzlaşıp Mısır'dan ayrılmak zorunda kaldı. Bazı bölgeleri İbrahim ve Murat beylere bıraktı, aleviye grubunun önderi İsmail Bey'e de bir miktar asker verdi. Durum biraz düzelir gibi olduysa da İsmail Bey'in ölümü (1791), İbrahim ve Murat beylerin Kahire'yi zorla ele geçirmelerine fırsat tanıdı. Babıâli bu durumu kabul etmek zorunda kaldı.

XVIII. yy.'da, Fransa ve Rusya Mısır'a göz dikmişti ve İngilizler ülkede olup bitenleri izliyorlardı. Kapitülasyonlardan yararlanan Fransızlar (Marsilyalılar), İskenderiye ile ticaret yapan biricik ulus gibiydi. 1775'te Kızıldeniz'den yararlanma hakkını elde eden İngilizler, Hindistan'a gidebilmek için Mısır toprağı ödünç aldılar.

Beyler, haksız vergiler aldıkları Fransızlar'ı kendilerine düşman etmişlerdi. Bunun üzerine Bonaparte, Directoire'da, Mısır'a sefer düzenlenmesi (→ MISIR SEFERİ) kararını çıkarttı. 2 temmuz 1798'de İskenderiye'yi aldı, Ehramlar savaşı'nda Memluklar'ı yenilgiye uğrattı (21 temmuz). Yanındaki bilginler, ülkenin zenginliklerini saptadılar ve Mısır'dan yararlanmayı sağlayacak yeni yöntemleri önerdiler. Bonaparte, ağustos 1799'da Fransa'ya döndü. Kléber'e (14 temmuz 1800'de öldürüldü) bıraktığı ordusu, Türkler'in ve İngilizler'in yaptığı bir çıkarma sonunda teslim oldu (30 ağustos 1801).

modern Mısır (1805-1952)

Osmanlı yönetimiyle kölemen beyleri arasındaki nüfuz kavgaları Fransızlar'ın Mısır'ı terk etmesinden sonra da durmadı. İngilizler'in desteğiyle Babıâli'ye kafa tutan Berdisli Osman Bey, Mısır'daki türk ve arnavut başıbozuk birliklerinin komutanı Serçeşme Mehmet Ali Ağa'yı da (sonra Mehmet Ali Paşa) kendi yanına çekmeyi başardı. Babıâli'nin gönderdiği valiler ya Kahire'ye gelemediler ya da Hurşit Paşa gibi, Mehmet Ali'nin baskısıyla Kahire'den ayrılmak zorunda bırakıldılar. Mısır'daki bu gelişmeler karşısında Babıâli Mehmet Ali'yi paşalık vererek valiliğe atadı (1804). Mehmet Ali Paşa, ilk önce Kölemenler'le işbirliği yaparak, Mısır'ı ele geçirme girişiminde bulunan İngilizler'i yendi (1807). Daha sonra bir şölen vesilesiyle bir araya topladığı 300 kölemen beyini öldürtüp durumunu sağlamlaştırdı (1811). Sudan'ı fethe göndererek, kendi taşkın Arnavutlar'ından da kurtuldu ve onların yerine fellahlardan toplanan ve fransız eğiticilerin (Sèves) yetiştirdiği bir ordu kurdu. Mehmet Ali Paşa, Mısır'ın zenginliğini geliştirdi. Yeni bir kadastro yaptı. Buna göre, her aile başkanının payı, ömür boyu kullanılma hakkıyla bu kadastroya yazıldı. Paşa kendine 400 000 hektarlık özel bir arazi ayırdı ve muhtarlar ile vergi kesenekçilerine geniş topraklar dağıttı. Fellahların angaryaları, büyük sulama tesislerinin gerçekleştirilmesi için kullanıldı. Paşa, köylülerin, pamuk ve şekerkamışı ekmesini zorunlu kıldı ve bunun tekelini de kendisi aldı. Avrupalılar'a ve özellikle birlikte çalışacağı kimseleri aralarından seçtiği Fransızlar'a iyi görünmeye çalıştı ve yeni ortaya çıkmış olan mısırbilimi (Champollion, Mariette) teşvik etti. Sınırlarının güvenliğini sağlamak ve gemi inşası için gerekli keresteyi bulmak amacıyla Yunanistan'daki ayaklanmaya müdahale etmek karşılığında, Mahmut II'den Suriye'yi istedi. Mahmut II bunu reddettiyse de asi valisi karşısında yenilgiye uğrayınca Suriye'yi bırakmak zorunda kaldı (1833). Ne var ki, Mehmet Ali'nin Süveyş kıstağından geçmesini yasakladığı İngiltere, birçok devleti, fransızseverliğinden endişeye düştüğü Paşa'nın karşısına çıkardı ve Mehmet Ali, 1841'de Suriye'yi kaybederek babadan oğula geçen paşalığıyla yetinmek zorunda kaldı.

Mehmet Ali'nin torunu Abbas Paşa (1848-1854), onun yerine geçti; büyük babasının danışmanlarını geri gönderdi, büyük bayındırlık işlerini durdurttu ve Avrupa konsoloslarına kin duyduğu için Osmanlı devletine yaklaştı. Abbas Paşa boğularak öldürüldü ve yerine Mehmet Ali'nin en küçük oğlu Sait Paşa (1854-1863) geçti. Sait Paşa yabancıların sözünden dışarı çıkmıyordu. Bu dönemde, fransız tarikatları ülkede birçok okul açtılar ve Mariette, arkeoloji kazılarına devam etti. Paşa, toprak mülkiyetinde reform yaptı. Devletin yüksek mülkiyeti kaldırıldı; angarya resmi olarak yasaklandı; fellah, payına düşen araziyi ve toprağından elde ettiği ürünü serbestçe satabilirdi, ama vergisini vermezse devlet, toprağını geri alabilirdi. Mehmet Ali sülalesinin bağışladığı topraklar, köylülerin gittikçe küçülen topraklarının yanında, büyük malikânelerin kurulmasına yol açtı; aşırı nüfus artışı görüldü ve 1800'de 2 milyona düşmüş olan nüfus, yüzyılın sonunda 10 milyona ulaştı. Mısır, Avrupa ile Uzakdoğu arasındaki aracılık rolünü yeniden edindi. Demiryolu, 1895'te, İskenderiye'yi Süveyş'e bağlıyordu. Ama Sait Paşa, daha 1856'da, Süveyş* kanalının yapım iznini F. de Lesseps'e vermişti. İmparatorlukları için çok önemli olan bu geçide Fransızlar'ın elkoymasından tedirginlik duyan İngilizler'in ters davranışlarına rağmen, kanaldaki çalışmalar, 1859'dan 1869'a kadar sürdü. 17 kasım 1869'da kanal büyük törenlerle açıldı.

Büyük Britanya, o andan başlayarak kanalın denetimini ele geçirmeyi düşündü. 1874'te hıdiv İsmail Paşa'nın (hükümdar anlamına gelen bu unvanı, Sultan, 1867 tarihli bir fermanla vermişti) hisselerini satın aldı. Aşırı harcamalarından ötürü durumu kötüleşmiş olan İsmail Paşa, borcun ödenmesini durdurdu. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere'nin baskılarıyla Abdülhamit II 1879'da İsmail Paşa'yı azlederek hıdivliğe Tevfik Paşa'yı getirdi. Yabancıların bu müdahalesi Arabi Paşa'nın ulusalcı hareketine yol açtı. Arabi Paşa'nın yabancı düşmanlığı Avrupalılar'ın müdahalesiyle sonuçlandı. İngiltere İskenderiye limanını topa tuttu (1882); ardından general Wolesley'in komutasındaki birlikler karaya çıkarak Fransızlar'ın hak iddialarına ve Türkiye'nin protestolarına rağmen Mısır'ı işgal etti. Babıâli bu olaya da herhangi bir müdahalede bulunamadı ve İngiltere'nin Mısır'daki varlığını kabul etmek zorunda kaldı. İngiliz yönetimi osmanlı hükümetinin Mısır üzerindeki egemenlik haklarına biçimsel olarak dokunmuyor görünmekle birlikte bir yüksek komiser hıdive yardım ediyordu ve İngilizler yönetim ile orduyu gözetim altında tutuyorlardı.

İsmail Paşa'nın döneminde, mısır ordusu, Doğu Sudan'ın fethini tamamlamıştı. Ama daha sonra, yabancı devletlerin sert çıkışlarına boyun eğen hıdiv, bu topraklarda geçim kaynağı olan köle ticaretini yasakladı. Bunun üzerine Sudan ayaklandı ve dervişlerin (mehdi Muhammet Ahmet ve Muhammet et-Ta'aişi) eline geçti. Mısır ordusunu yeniden düzenleyen Kitchener, 1898'de Sudan'ı yeniden ele geçirdi ve Fransızlar'ı, Mısır'a ait bu bölge üzerindeki iddialarından vazgeçmek zorunda bıraktı (→ KODOK). İngilizler'in burada bulunuşu yabancıların ekonomiye egemen olmalarının (bunlar, Mısır'ın servetinin yarısına sahip oldukları halde 235 000 kişiydiler) doğurduğu ulusal muhalefeti pekiştirdi. XX. yy.'ın başında ulusalcılık, islamiyetin kaynaklarına bir dönüş olmak iddiasındaydı ve panarabizmi de son amaç olarak görüyordu.

Kasım 1914'te Osmanlı devletinin Almanya'nın yanında Birinci Dünya savaşı'na katılması üzerine İngiltere 17 aralık 1914'te, hıdiv Abbas Hilmi Paşa'yı (1892-1914) görevden aldı ve yerine, sultan unvanıyla amcası Hüseyin Kâmil Paşa'yı (1914-1917) getirdi ve aynı zamanda protektora kurduğunu ve Osmanlılar'a bağımlılığı kaldırdığını ilan etti. Birinci Dünya savaşı sırasında Osmanlı devletinin Mısır'ı İngilizler'e karşı ayaklandırmak amacıyla giriştiği Kanal* seferi (1915) başarılı olamadı.

Mısır, 1918'de bağımsızlığını istedi. Avukat Zaglul, Vefd partisi'ni kurdu. Sürüp giden kargaşa, Lloyd George'un, protektoranın sona erdiğini ilan etmesine (şubat 1922) yol açtı. Sultan da kral Fuat I adını aldı ve bir parlamento anayasası yayınladı (1923). Ama anlaşmalar sona erene kadar Büyük Britanya, ulaşımı, savunmayı, yabancı çıkarlarını ve Sudan'ın yönetimini denetimi altında tuttu. Askeri işgal ve bunun yanı sıra kaynaşma devam ediyordu. 1927'de Zaglul öldü ve Vefd'in başına Nahhas Paşa geçti. Çoğunluktaki Vefd'e karşı kral ve yüksek komiserler, diktatörce davranan kabineleri desteklediler. Etyopya olayı, İngiltere'nin çekilmesi sonucunu doğurdu. Böylece, 26 ağustos 1936 antlaşması, Mısır'a tam bağımsızlık veriyordu. Kapitülasyonlar da Montreux konferansı'nda (1937) kaldırıldı. Ama İngiltere, Mısır'ın dış politikası üzerinde belli bir denetime sahipti ve kanal bölgesinin işgale devam ediyordu. Sudan da bir condominium'a bağlı kılınmıştı. Fuat'ın yerine geçen ve oğlu olan Faruk (1937-1952) Yeşil gömlekliler (Ahmet Hüseyn'in yönettiği faşist hareket) ve dindarlığından ötürü krala hayran olan din akımları karşısında etkisi zayıflayan Vefd'e karşı mücadele etti. İkinci Dünya savaşı sırasında Mısır, ingiliz ordusu için önemli bir üstü. Faruk, İngilizler'in istediği yardım talebi karşısında çekimser davranıyordu ve kamuoyunun bir bölümü de Almanlar'dan yanaydı. 1945'ten sonra Mısır, kanal bölgesinin boşaltılmasını ve Sudan'ın geri verilmesini istedi. İngilizler'in ağır hareket etmesi karşısında kamuoyu daha da kaynaşmaya başladı ve kırsal alandaki nüfus çokluğu ile kent proletaryasının yol açtığı toplumsal bunalım, siyasal bunalımı şiddetlendirdi. İsrail'e karşı girişilen savaş (mayıs 1948 - şubat 1949), arap ülkelerinin ve başlarındaki mısırlı liderin şaşkınlığa düşmesine yol açtı. Yenilenler, bu oldubittiyi kabul etmeyi reddettiler ve basit bir mütarekeyle (Rodos, 24 şubat 1949) yetindiler. İsrail tehdidi de, Mısır siyasetinin sloganlarından biri olarak kaldı. 1950'de kral, Vefd'in liderini hükümeti kurmaya çağırdı. Nahhas, 1936 antlaşmasını kabul etmediğini açıkladı ve Faruk'u "Mısır ve Sudan kralı" ilan etti (1951). Özellikle kırsal bölgelerden gelen 500 000 üyesi olan Müslüman kardeşler'in de kışkırttığı ulusal kaynaşma şiddetlendi ve 26 şubat 1952'de Kahire'de büyük bir halk ayaklanması patlak verdi.

Nasır dönemi

• *Cumhuriyet.* 23 temmuz 1952'de, "hür subaylar" diye adlandırılan bir grup subayın desteklediği general Necip, yönetimdeki kötü davranışlardan ve İsrail'e yenilmekten sorumlu tutulan Faruk'u tahtan çekilmek zorunda bıraktı. "Hür subaylar" iktidarı ele aldı, siyasal partiler kaldırıldı ve cumhuriyet ilan edildi (18 haziran 1953). Kısa süre sonra Necip, cumhurbaşkanlığı görevinden uzaklaştırıldı (şubat 1954) ve yerine binbaşı Nasır geçti (kasım). Kanal bölgesinin boşaltılması konusundaki antlaşma İngiltere ile imzalandı (ekim 1954), ama Sudan bağımsız oldu.

• *Dış politika.* Ordusunu SSCB tarafından donatan Nasır'ın "yansızlık" siyasetinden endişelenen Amerikalılar, İkinci Asuan barajını finanse etmekten vazgeçince, Nasır, Süveyş kanalını ulusallaştırdığını ilan etti (26 temmuz 1956). İsrail 26 ekim 1956'da Mısır'a saldırdı ve ayın 31'inde Fransa ile İngiltere, askeri birlikler gönderdiler ve bunlar mısır ordusunu arkadan çevirdi. Ama, ABD ile SSCB'nin bu konudaki anlaşmasına dayanan BM, ateşkesi kabul ettirdi (2 ve 4 kasım 1956). Tek baş-

larına kalan Fransa, İngiltere ve İsrail geri çekildiler (22 aralık). Böylece kanalın ulusallaştırılması gerçekleşmiş oldu. Bağlantısız Üçüncü dünya'da önemli bir rol oynamak isteyen Nasır, Mısır'ın stratejik durumundan da yararlanarak "olumlu tarafsızlık" siyasetini geliştirdi ve sovyetlerden krediler (bunlar, yeni Asuan barajı için kullanılıyordu) aldığı gibi, amerikan yardımından da yararlandı.

Ama Nasır, her şeyden önce arap dünyasında ön planda rol oynamak istiyordu. 1 şubat 1958'de *Birleşik Arap Cumhuriyeti*'nin (Mısır ve Suriye) kurulması ve Yemen'in katılmasıyla 8 martta *Birleşik arap devleti* olarak genişlemesi, Nasır'ın kafasında, yönetimini kendisinin alacağı geniş bir arap federasyonunun kurulmasıyla sonuçlanmalıydı. Nasır, bu federasyona ekonomik (bir arap Ortak pazarı'nın kurulması) ve bir de askeri (İsrail'e karşı birlikte savaş) amaç yüklüyordu. Ama, kurucu devletlerin her birinin özgül durumunu göz önüne almayan bu girişim, çok geçmeden boşa çıktı. Kasım 1959'da Yemen, birlikten ayrıldı, eylül 1961'de Suriye de onu izledi. Mısır, Suriye ve Irak'ı birleştiren üçlü bir Birlik olarak yeniden ele alınan nasırcı siyaset, 1963'ün sonunda yeni bir başarısızlıkla karşılaştı.

Nasır, ekonomik alanda da bir arap dayanışması yaratmaya çalıştı. Ürdün'ün sularını çevirme konusunda bir tasarı, Kahire'de 1964'te toplanan Arap birliği üyesi bütün devletlerin başkanlarına ve hükümdarlarına sunuldu. Tasarı, 5 eylülde İskenderiye'de yapılan zirve toplantısından sonra uygulanmaya kondu. İsrail'in muhalefeti, Nasır'a, eylem birliğini, ekonomik düzeyden askeri plana kaydırma olanağı sağladı. Böylece, 9 mart 1962'de, "bağımsız" filistin toprağında Gazze kuruldu; Kahire'de ocak 1964'te onaylanan bir birleşik askeri komutanlık düzenlendi ve eylül 1964'te, Filistin kurtuluş örgütü (FKÖ) hazırlandı. Nasır, Casablanca'da yapılan üçüncü arap zirvesinde (eylül 1965), siyasal düzeydeki birleştirici çalışmalarını, bir "arap dayanışması protokolü" ile tamamlamaya çalıştı.

Ama Nasır'ın çabaları, bir ölçüde, Suudi Arabistan'ın yarattığı sorunlar yüzünden hızla boşa çıktı. Suudi Arabistan'ın Yemen'deki kral taraftarlarını desteklemesi, cumhuriyeti savunan mısır kuvvetlerinin başka yere kaydırılmasını ve Ürdün sularını çevirme çalışmalarını korumalarını engelledi. Öte yandan, Suudi Arabistan'ın islam paktı tasarısı Nasır tarafından, Mısır aleyhine bir düzen olarak görülüyordu.

Nasır, 1967'de, doğrudan israil-düşmanı bir siyasete yöneldi: müttefikleriyle, Tel-Aviv hükümetine karşı bir ortak askeri harekâta girişmek istiyordu. Göz önünde tuttuğu amaç, arap birliğinin kurulmasını hızlandırmak ve İsrail'i, hem Ortadoğu'dan, hem de Afrika'dan atmaktı. Nasır, kesinlik taşıyan mayıs-haziran 1967 önlemlerini (israil-mısır mütareke sınırı boyunca yerleşmiş olan BM gözlemcilerinin, isteği üzerine hemen buradan ayrılması, Şarm-üs-Şeyh'in yeniden işgali, Tiran geçidinin kapatılması - 22 mayıs 1967) bu amaçla aldı. Ürdün kralı Hüseyin'in Mısır'a "ansızın" gitmesi (30 mayıs 1967) ve Amman rejiminin Kahire rejimini desteklemesi, bu siyasetin meyveleriydi. Ama aynı siyaset, üçüncü İsrail-Mısır savaşı'nda (16 temmuz 1967), bir felakete yol açtı.

Bu "altı gün savaşı", Mısır'ın yalnızca askeri donanımının en modern bölümünü değil, Süveyş kanalı gelirlerini ve Sina'daki petrol yataklarının gelirlerini de kaybetmesi sonucunu verdi.

BM'nin İsrail'i saldırgan olarak kabul etmesi, Mısır'ın 1949 mütarekesi sınırı boyunca değil de, Süveyş kanalı boyunca BM gözlemcilerinin bulunmasını kabul etmek zorunda kalması, Cezayir'in İsrail'e karşı benimsediği ödün vermez tutumu göz önüne almak zorunluğuyla karşılaşması (Kahire'de, 13 ve 14 temmuz 1967'de, Mısır, Suriye, Irak ve Cezayir devlet başkanlarının bir araya gelmesi) ve nihayet ordudaki tedirginlik (mareşal Amir'in eylül ayında intiharı), çok ağır sorunlar yaratmıştı. Nasır, bu sorunları, ülkesinin savaş çabasını hafifleterek çözmeye çalıştı. Nitekim, Mısır ile Suudi Arabistan arasında imzalanan Hartum anlaşması, her iki ülkenin de Yemen'e askeri müdahalesinin sona ermesini öngörüyordu (ağustos 1967). Nasır, İsrail'i kuvvet kullanarak çekilmeye zorlamak kararından da vazgeçti (ağustos-eylül 1967 Hartum konferansı). Nihayet, askeri gücünü yeniden kurması için SSCB'ye başvurdu.

1968 temmuzundan kasıma kadar, kanaldaki olaylar birbirini izledi. Mart ve nisan 1969'da durum daha da ciddileşti; Mısır genelkurmay başkanı general Riyad, bir çatışmada öldü. Bu dönemde Nasır, görüşmelerle elde edilecek olan ve bir baş eğme niteliği taşıyacak her çözümü reddetti ve doğrudan görüşmeler açmayı ve işgal edilmiş toprakların boşaltılması koşuluyla İsrail "gerçeği"ni kabul etmeyi önerdi (mayıs 1969); ama bu girişimler boşa çıktı.

Nasır, ateşkes anlaşmalarının geçersiz olduğunu açıklayarak 23 temmuz 1969'da, yıpratma savaşının başladığını ilan etti. İsrail de, birçok kara ve hava saldırısına girişti. Diplomatik düzeyde, içinden çıkılmaz bir durum meydana gelmişti. Aralık ayında, SSCB ve Mısır, William Rogers'ın hazırladığı amerikan planını geri çevirdiler. Ama 25 haziran 1970'te William Rogers'ın sunduğu ikinci barış planı, Nasır tarafından ve daha sonra da Golda Meir tarafından kabul edildi. Bu girişim, üç aylık bir ateşkesi ve Jarring misyonunun yeniden başlamasını öngörüyordu. Plan, 7 ağustosta, kanalda yürürlüğe girdi, ama İsrail, Mısır'ın 7 ağustostan beri kurduğu füze rampalarının sökülmesini istediği için Jarring misyonu görevine devam edemedi.

Mısır ile SSCB arasındaki ilişkiler, gittikçe gelişti: ekonomik ve askeri işbirliği yoğunlaştı. ABD ile ilişkilerse, Amerikalılar'ın İsrail'e silah vermesi ve arka çıkması yüzünden kötüleşti.

Nasır, hem tutucu hem de ilerici rejimlerle iyi ilişkiler kurarak, arap ülkelerine karşı, sakıngan bir siyaset izledi. Suudi Arabistan ile Güney Yemen'i karşı karşıya getiren sınır çatışmalarında aracılık yaptı (aralık 1969). Lübnanlılar ile Filistinliler (ekim, aralık 1969) ve Ürdün kralı Hüseyin ile Filistinliler arasındaki çatışmalara (şubat, temmuz, eylül 1970) da müdahale etti. Sudan ve Libya ile daha sıkı ilişkiler kurmak istedi ve bu ülkelerle işbirliğini geliştirdi (şubat-mayıs 1970).

• *İç siyaset.* Nasır, Süveyş olayından hemen sonra, mısır ekonomisini ulusallaştırmaya çalıştı. Daha ocak 1957'de yabancı şirketleri, Mısır hissesenetli şirketler haline gelmeye zorladı. Şubat 1960'ta, Mısır Merkez bankası'nı kurdu. Mayıs ayında, basın, tek parti yararına olmak üzere ulusallaştırıldı. Temmuz 1961'de, ikinci bir toprak reformuyla, kişisel topraklar 100 feddene indirildi ve gerisi, üçte biri tarım kooperatiflerine ve üçte ikisi az topraklı köylülere verilmek üzere dağıtıldı. Ayrıca Nasır, bütün bankaları, sigorta ve denizcilik şirketlerini ve ayrıca ülkenin sanayi şirketlerini ulusallaştırmadan önce (1961-1963) mülk sahiplerinden ağır vergiler aldı.

İktisadi yapılarda reform gerçekleştirildikten sonra Nasır, SSCB'nin yardımıyla, üç yıllık ilk planı hazırladı (1958'in sonu). Bu plan, on yıllık bir planın (1960-1970) başlatılmasını olanaklı kılacaktı ve bu plan da iki beş yıllık döneme (1960-1965 ve 1966-1970) ayrılıyordu. Bunlardan ikincisi, güçlükler dolayısıyla iki yıl uzatıldı. Bu plan, ağır sanayiye ve tarım veriminin artmasına öncelik tanıyordu ve bu arada Asuan barajının (Sadd ül-Ali) yapımı devam ediyordu.

Hükümetin toplumsal siyaseti, mısır sanayi proletaryasının ve tarım reformundan yararlanan köylülerin yaşam koşullarını iyileştirmişti. Ama birçok etken, ülkenin ekonomik durumunun kötüleşmesine yol açtı: ekilen topraklar yüzölçümünün artmasından daha fazla olan nüfus artışı, çok yüksek orandaki işsizliğin önlenememesi, besin sağlama konusundaki yetersizlik, çok ağır bir yük oluşturan bürokrasi ve nihayet, planın gereklerinden ve ülkenin silahlanma siyasetinden kaynaklanan ödemeler dengesi açığının artması.

Siyasetini başarıya ulaştırmak isteyen Nasır, halk kütlelerinin harekete geçirilmesi amacıyla 1962'de bir tek parti kurdu. Bu parti, Mısır'ın sorunlarına, sosyalist bir çözüm getirme zorunluğunu belirten bir eylem yasası üzerinde, Mısır halkının bilinçlenmesini amaç edinmiş olan ve Ali Sabri tarafından yönetilen Arap birliği'ydi. Solda, komünist partisi 1965'te yasaklandı; sağda ise, Müslüman kardeşler, kovuşturuldular ve 1965 yazında, Nasır'a komplo hazırladıkları için tutuklandılar. Nasır, buna paralel olarak, kurumsal düzeyde de otoritesini pekiştirmeye çalıştı. 27 eylül 1962 tarihli anayasa ilanıyla kurulan hayali bir toplu yönetme deneyiminden sonra -Nasır, Cumhurbaşkanlığı ve Başkanlık konseyi görevlerindeydi- Devlet başkanı, 1964'te, iktidarı, kendisi ile Ulusal meclis arasında paylaştıran eski sisteme geri döndü. Meclis, beş yıl için, genel ve gizli oyla seçilen 350 üyeden oluşuyordu ve beş sandalye de Cumhurbaşkanı'nın istediğini seçmesine ayrılmıştı. Başkan, Meclis'i feshedebiliyordu.

15 mart 1965'te altı yıl için Başkanlığa seçilen Nasır, yürütmenin gerçek yöneticisiydi ve Başbakanları olan Ali Sabri Zekeriya Muhyittin ya da Süleymen Sıdki, en sadık adamları arasından seçilmişti.

"Altı gün" savaşını izleyen bunalımda, Nasır, sarsılmış olan rejimi pekiştirmeye çalıştı. 10 mart 1968'de, yeni bir hükümet kuruldu ve Başkan yardımcısı Zekeriya Muhyittin istifa etti. Aynı anda, Ali Sabri, Arap sosyalist birliği'nin yöneticiliğinden çekildi. 30 martta, bir reform programı, referandumla kabul edildi. Bu program, partide yapılacak değişiklikler, yeni bir Anayasa'nın yazılması, Ulusal meclis'in yenilenmesi ve toplumsal önlemler gibi konuları kapsıyordu.

Hükümet, ekonomiyi canlandırmaya yöneldi. Böylece Nasır, devletleştirilmiş işletmelere ve şirketlere belli bir özerklik tanıdı; özel işletmeler teşvik edildi, bazı kapitalistlerin mallarına elkoyma kararı kaldırıldı, ama toptan satış ulusallaştırıldı. Borçlanmış köylülerin mallarına el koyma yasaklandı, parti içinde ve yerel topluluklarda, köylüler daha büyük ölçüde temsil edildi. Bundan başka, temmuz 1968'den sonra yeniden örgütlenen Arap sosyalist birliği, eylülde kongresini yaptı. Bazı üyeler, Mısır'ın İsrail karşısındaki edilginliğini eleştirdiler. Aynı anda, Öğrenciler birliği başkanı, kamu ve birey özgürlüklerinin yeniden tanınmasını istedi. Bunun üzerine Nasır, gönüllü öğrencilerin, ülke topraklarının savunmasına katılmaları konusunda karar aldı. 1 kasım 1968'de, İsrailliler'in, Nag-Hamadi elektrik santralına baskın yapmalarının ardından, Nasır, öğrenci yöneticilerinin istek lerine cevap vermek için, bir "halk savunma ordusu" kurulmasını emretti. Köylülere toprak dağıtımı devam ediyordu ve tarımının gelişmesi için krediler veriliyordu. Petrol sektöründeki işçiler,işletmelerinin kârlarının paylaşılmasından ilk olarak yararlanan kişilerdi. Ama 20 ve 21 kasımda, Mansure'de öğrenciler ile polis arasında şiddetli çatışmalar çıktı ve aynı şey birkaç gün sonra İskenderiye'de tekrarlandı. Bunun üzerine hükümet, üniversiteyi kapatma kararı adı. 15 aralıkta, askeri bütün kuruluşlar birleştirildi ve devlet denetimine alındı. Orta öğretim okullarındaki askeri eğitim kaldırıldı.

8 ocak 1969 seçimlerinde, Arap sosyalist birliği, milletvekilliklerinin hemen tümünü kazandı. Ağustos 1969'da yapılan üçüncü tarım reformu, binlerce köylünün mülk sahibi olmasını sağladı. Aralık ayında Başkan, Başkan yardımcısı olarak Enver Sedat'ı seçti. Ekonomik ve toplumsal durum, apaçık bir biçimde iyileşti (1969'un sonu - 1970'in başı).

Enver Sedat'ın başkanlığı (1970-1981)

Nasır'ın, 28 eylül 1970'te ansızın ölümünden sonra Enver Sedat, Cumhurbaşkanı oldu. Yeni bir hükümet kuruldu. Mahmut Fevzi'nin başkanlığındaki bu hükümete, solcu "nasırcılar" ile en sağda yer alan kimseler de alındı. Sedat, iki cumhurbaşkanı yardımcısı da seçti (birisi Ali Sabri'ydi). Ama, nasırcı solla ansızın ilişkilerini keserek 2 mayıs 1971'de Ali Sabri'yi görevinden aldı ve partinin birçok bakanını ve yöneticisini tutuklattı. 14 mayısta, Mahmut Fevzi, yeni bir hükümet kurdu ve reformların yapılacağı duyuruldu. Reformlar, partinin yapısının yeniden kurulmasına, yeni yöneticilerin seçilmesine, sürekli bir anayasanın çıkarılmasına ve "polisin keyfi davranış"larına son verilmesine ilişkindi. Hükümet, siyasal tutukluları serbest bıraktı ve ulusallaştırmadan zarar görenlere tazminat verdi. Sürekli anayasa, bir referandumla kabul edildi (11 eylül) ve yeni bir Ulusal meclis seçildi. 16 ocak 1972'de Aziz Sıdki, Başbakan oldu.

Ama A. Sıdki'nin hükümetin başına getirilmesi ve Başkan Sedat'ın uzlaşmanın devam edeceğine ilişkin açıklamaları, özellikle öğrenciler arasında bir hoşnutsuzluk uyandırdı. Çatışmalar baş gösterince (26 mart 1973), Sedat Başkanlık konseyi görevini üstlendiğini açıkladı ve kendini askeri vali ilan ettirdi. En sağlam adamlarından biri olan Hafız Gahim, Arap sosyalist birliği sekreterliğine getirildi ve yeni bir hükümet kuruldu. Bu hükümet, ekonominin liberalleştirilmesini ve rejimin "nasırcılıktan kurtarılmasını" sürdürdü.

Mısır'ın en büyük sorunu, İsrail'le arasındaki çatışmaya çözüm bulmaktı. BM genel kurulu, 4 kasım 1970'te, işgal edilmiş bölgelerin boşaltılmasını ve üç ay için ateşkes uygulanmasını öngören bir karar onayladı. Mısır ve İsrail, ateşkesi kabul ettiler. Sedat, 4 Şubat 1971'de, anlaşmayı uzatmaya karar verdi, ama ateşkes 7 martta yenilenmedi. Bu arada, Başkan Nixon'a, ABD'den İsrail'den, işgal edilmiş toprakları boşaltmasını istemesi koşuluyla diplomatik ilişkileri yeniden kurma önerisinde bulundu. 4 mayısta, William Rogers Kahire'de kabul edildi ve iki ülke arasında bir yakınlaşma başladı. Aynı dönemde, ABD, savaşan iki ülkeye, Süveyş kanalını açmalarını önerdi. Bu tasarı, Mısır tarafından, Sina'nın tüm olarak boşaltılmasının birinci aşaması olarak görüldü, ama İsrail bu yorumu kabul etmedi ve Rogers planı, ekim ayında, Sedat ve Golda Meir tarafından geri çevrildi.

Buna paralel olarak SSCB ile ilişkiler gevşedi. Temmuz 1972'de, askeri danışmanlar ve hava savunmasından sorumlu sovyet uzmanları, Mısır'ı terk etmek zorunda kaldılar.

Zaten Mısır, İran ve Irak ile ilişkilerini geliştiriyor ve Suudi Arabistan ile de ekonomik işbirliğine devam ediyordu. 17 nisan 1971'de, Bingazi'de imzalanan bir anlaşma, Suriye, Libya ve Mısır arasında bir federasyon kurulmasını başlatır gibi olduysa da sonuç vermedi. Mısır ve Libya'nın tamamen birleşmesini öngören ve ağustos 1972'de imzalanan proje de sonuçsuz kaldı. Ürdün ile ilişkiler ise bozulmaya yüz tuttu. Mısır hükümeti, kral Hüseyin'in hazırladığı barış planını reddetti ve iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 7 nisan 1972'de koptuktan sonra, eylül 1973'te yeniden kuruldu.

6 ekim 1973'te, Mısır ve Suriye, dördüncü İsrail-arap çatışmasını başlattılar. Bu çatışma, Şam ve Kahire için, onurlu bir biçimde sona erdi.

Ekim ayından sonra Sedat'ın yaptığı tercih daha sağlam temellere oturdu. Bu savaş, israil-arap görüşmelerinin çıkmazdan kurtulması "tekniğini" yaratmıştı ve bunun amacı da, ABD'nin, özellikle Güvenlik konseyi'nin 242 no.'lu kararını uygulaması konusunda İsrail'e baskı yaparak daha etkin bir rol oynamak zorunda kalmasını sağlamaktı (22 kasım 1967'de kabul edilen bu karar, İsrail'in, "altı gün savaşı" sırasında işgal ettiği toprakladan çekilmesini öngörüyordu). 1967'den beri kopmuş bulunan Washington-Kahire diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulması ve Nixon'ın Mısır'ı ziyareti (12-14 haziran 1974) pekişen Amerika-Mısır yaklaşması, Devlet bakanı Henry Kissinger'ın başlattığı ve 18 ocak 1974 ve 1 eylül 1975 kararlarının somutlaştırdığı "küçük adımlar" siyasetini Sedat'ın benimsemesi sonucunu doğurdu. Bu kararlar gereğince İsrail Sina'nın bir bölümünü, Kahire'ye bırakmayı kabul ediyordu. Süveyş kanalı ise, 5 haziran 1975'te, deniz trafiğine açıldı.

9 kasım 1977'de, Sedat, Halk meclis'i önünde, Menahem Begin hükümetiyle görüşmeler yapmak için, hiçbir önkoşul olmadan İsrail'e gitmeye hazır olduğunu açıklayarak herkesi şaşırttı. Enver Sedat'ın Kudüs'te kalması (19-21 kasım 1977) ve daha sonra İsmailiye'deki Sedat-Begin buluşması (25-26 aralık 1977), görüşmeleri yeniden başlatmak için ABD'nin birçok kere müdahalede bulunduğu uzun bir diplomatik süreci başlattı. 5 eylül 1978'de, Camp David'de (ABD), bir Amerikan-Mısır-İsrail "zirvesi" başladı. On iki gün sonra, Washington'da, Carter, Begin ve Sedat, "Yakındoğu"da barışı sağlamak için" iki "çerçeve antlaşma" imzaladılar. Bu anlaşma uyarınca, Kahire ve Tel-Aviv, üç ay içinde bir barış anlaşması yapmaya söz veriyorlardı. 26 mart 1979'da, Mısır -İsrail barış antlaşması, Begin ve Sedat tarafından Washington'da imzalandı. Bu antlaşma şunları öngörüyordu: İsrail kuvvetlerinin, üç yıl içinde belli aralıklarla bütün Sina'dan çekilmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi ve Batı Şeria ve Gazze'ye özerk bir yönetim verme konusunda Kahire ile Tel-Aviv arasında görüşmelerin başlatılması. Antlaşma uyarınca, İsrail kuvvetleri, El-Ariş-Re's Muhammet hattına kadar çekildiler (25 ocak 1980). Mısır ve İsrail, 26 ocak 1980'de, birbirlerine elçi gönderdiler ve daha sonra, ilişkilerini normalleştirmeye yönelik birçok anlaşma yaptılar (8 mayıs 1980). Buna karşılık, Batı Şeria ve Gazze'deki filistin "özerkliği" konusunda yapılan görüşmeler sonuç vermedi.

Kahire'nin barış çabaları, SSCB'den tamamen kopması ve arap dünyası içinde yavaş yavaş tek başına kalması gibi çifte bir sonuç doğurdu. 15 mart 1976'da, 27 mayıs 1971 tarihli Mısır-Sovyetler dostluk ve işbirliği antlaşması geçerlikten kaldırıldı. Birkaç hafta sonra Kahire, 1986'dan sonra, sovyet gemilerine mısır limanlarında tanınmış olan "kolaylıklar"ın da geçersiz olduğunu ilan etti. Ağustos 1977'de, mısır pamuğunun SSCB'ye (ve Çekoslavakya'ya) ihracı durduruldu. 26 ekimde Mısır, Moskova'ya olan askeri borçlarını, on yıl süreyle askıya aldığını tekyanlı olarak ilan etti. Savunma gereksinimleri için Kahire, kesin olarak ABD'ye bel bağlamıştı.

İsrail'le başlatılan barış çabası, arap dünyasını iyice böldü. Bir Mısır-Libya çatışmasından sonra Sedat'ın Kudüs'e gitmesi (temmuz 1977), "Kararlılık cephesi" konferansı'nın (Trablusgarp, 2-5 aralık, 1977) toplanmasına yol açtı. Bu konferansta, Cezayir, Irak, Libya, Suriye, FKÖ ve Güney Yemen bir araya gelerek, Kahire'ye karşı uygulanacak yaptırımları kararlaştırdılar. Mısır da, Trablusgarp konferansı'na katılan bütün ülkelerle diplomatik ilişkilerini keserek cevap verdi (aralık). Ama aslında, Mısır'ı arap dünyasının dışına atan şey, Camp David anlaşmaları ve Washington antlaşması'ydı. Bağdat'ta 31 mart 1979'da toplanan Arap birliği üye devletleri (Sudan ve Umman dışında), Mısır'a karşı şu misilleme önlemlerini onayladılar: diplomatik ilişkilerin ve her çeşit mali yardımın kesilmesi, ekonomik boykot, Arap birliği merkezinin, Kahire'den Tunus'a taşınması vb.

Mısır'ın Batı blokuna dönmesi, liberal bir doğrultuya girmiş ve yabancı yatırımlar için elverişli hale gelmiş olan mısır ekonomisi üzerinde doğrudan etkiler gösterdi. Ekonomik "açılma" *(infitah)* diye adlandırılan siyaset "Ekim belgesi"nde açıklandı ve referandumla 15 mayıs 1974'te kabul edildi. Bu arada Sedat, siyasal bir "açılma"nın da temellerini attı. Bu çaba, iç durumun, etkin bir biçimde "el altına alınması" sonucunu doğurdu. Ocak 1975'te, Arap sosyalist birliği içinde "sürekli kürsüler"in kurulması kararlaştırıldı. Halk meclisi, üç kürsünün kurulmasını onayladı: "Mısır Sosyalist arap örgütü", merkezi temsil ediyor ve Devlet başkanını destekliyordu; "Sosyalist liberaller örgütü" (Mustafa Kâmil Murat'ın liderliğindeydi) ve "İlerici ulusal birlikçi topluluk (sol muhalefeti temsil ediyordu ve genel sekreteri Halit Muhyittin'di).

Sedat'ın Cumhurbaşkanlığına getirilmesinden sonra (15 ekim 1976), milletvekili seçimleri, hükümetten yana olan "kürsü"nün büyük çoğunlukla zafer kazandığını gösterdi. 11 kasım 1976'da, üç kürsünün, parti olarak örgütlenmesi izni çıktı. Böylece, Başbakan Memduh Muhammet Salim'in yönettiği "Mısır Sosyalist arap partisi" (merkez), "Sosyalist liberaller partisi" (sağ) ve Halit Muhyittin'in "Ulusal ilerici birlik topluluğu" (sol) kuruldu. Çokpartili yaşama dönüş, 29 haziran 1977 yasası'yla temellendirildi. Yasanın kısıtlayıcı maddelerine rağmen, Arap sosyalist birliği'nden kaynaklanmayan dördüncü bir kuruluşun da ortaya çıktığı görüldü: "yeni-Vefd" (4 şubat 1978).

Ne var ki, "yasal" muhalefetin ileri sürdüğü eleştirilerin sağlamlığı karşısında, rejim, yavaş yavaş, otoriter bir siyasete kaydı. 18 ve 19 ocak 1977'de, önemli karışıklıklar patlak verdi. Bunlar, fiyatların yükseltilmesinin sonucuydu, ama resmi makamlar, olaylardan, solcuları sorumlu tuttular. 10 şubat 1977'de, mali ve kısıtlayıcı özellikler taşıyan birtakım önlemler, referandumla kabul edildi. Ama, kaynaşmalar devam etti. Bu sefer, şiddet gösterileri yapanlar, aşırı dinci hareketlerdi. Resmi makamlar, buna, kararlı bir cevap verdiler.

Bununla birlikte, aşırı görüşlü tarikatları dağıtmalarına rağmen, resmi makamlar, köktenci müslümanlara (bunlar özellikle "Müslüman kardeşler" tarafından temsil ediliyordu) ödünler vermek zorunda kaldı. Böylece, 14 temmuz 1977'de, birçok başkanlık kararnamesi çıkarıldı. Bunlarda, islam dininden dönmenin, ölüm cezasına bile çarptırılabilecek bir suç olduğu belirtiliyor ve zina ile alkol düşkünlüğü için sert cezalar saptanıyordu. Ayrıca Sedat, mısır hukuk sistemini, Kuran yasalarına uygun hale getirmek istediğini de açıklıyordu. Bu girişimler, liberal eğilimli müslümanlar ve Kıptiler tarafından çok kötü karşılandı. Bunun üzerine hükümet de, uygulamalardan vazgeçti.

Kudüs'e gitmesinden sonra Sedat'ın benimsediği diplomasinin uyandırdığı kuşkular ile ekonomik ve toplumsal bunalımın devam etmesi, muhalefetin eleştirilerine yol açmıştı. Sedat, bunlara karşı, tepki gösterdi. Mayıs 1978'de, Mısır halkı bir referandum tasarısını büyük çoğunlukla (% 99,29) kabul etti. Tasarı, "iç cephenin korunmasına yönelik ilkeler"e ilişkindi. Bu da, 1 haziranda, Halk meclisi'nin, çeşitli maddeleriyle, muhalefetin sesini kesen "iç cephenin korunması ve toplumsal barış üzerine yasa"'yı onaylaması sonucunu doğurdu. 2 haziranda yeni-Vefd, kendisini feshetti. "Ulusal ilerici birlik

topluluğu" da, etkinliklerini azaltmak zorunda kaldı.

22 temmuz 1978'de Mısır Devlet başkanı, Halk meclisi'ne, "tam anlamıyla çoğulcu bir demokratik sistem"in kurulması için anayasa değişikliği önerdi ve kendisinin başına geçeceği yeni bir partinin kurulacağını açıkladı. Bu parti, "Ulusal demokrat parti" adıyla 6 ağustos 1978'de kuruldu. Ekim 1978'de, Mustafa Halil başkanlığında, yeni bir hükümet işbaşına geldi. 7 ve 16 haziran milletvekili seçimleri, Sedat'ın "umduğundan daha iyi" bir sonuç verdi: Demokratik ulusal parti, "Halk meclisi"ndeki sandalyelerin % 90'ını elde etmişti. Geri kalan oylar iktidara yakın olan iki partiye gitmişti. "Yasal" muhalefet, Parlamento'dan tamamen silinmişti. Mayıs 1980'de, Anayasa'da yeniden değişiklik yapıldı. Arap sosyalist birliği lağvedildi. Cumhurbaşkanının görev süresindeki sınırlamanın (daha önce, altı yıllık iki dönemdi), kaldırılması, Sedat'a "yaşam boyu başkan"lık yolunu açıyordu.

Enver Sedat, dinsel ve siyasal muhalefete yeniden sert darbeler indirmesinden biraz sonra, bir askeri geçit resmi sırasında, suikasta kurban gitti. Hüsnü Mübarek onun yerine, Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık görevlerine gelerek Sedat'ın barış siyasetini devam ettireceğini açıkladı. Ocak 1982'de, Fuat Muhyittin Başbakanlığa atandı. Aynı yılın nisan yanıda, İsrail'le yapılan barış antlaşması uyarınca, Mısır, Sina'yı geri aldı. ABD ile ortak yürütülen ve iki yılda bir tekrarlanan askeri tatbikatlar, 1981'de başladı. Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, ABD'ye yaptığı gezilerle (ocak 1983, şubat ve kasım 1984, mart 1985) askeri ve iktisadi yardımın artırılmasına çalıştı. Mısır, İsrail'den sonra, ABD'den en çok yardım alan ikinci ülke durumuna geldi (1987'de 1,3 milyar dolar askeri, 815 milyon dolar iktisadi yardım). Enver Sedat'a karşı düzenlenen suikasttan sonra hükümet darbesi için hazırlık yapan el-Cihat örgütü üyeleri yargılanarak çeşitli cezalara çarptırıldılar. Tutucuların gösterileri, sabotajları alınan önlemlere karşın sürdü. Mayıs 1984'te yapılan genel seçimlerde iktidardaki Ulusal demokrat parti oyların % 73'ünü alarak, 390 milletvekili çıkardı. Yeniden faaliyete geçen Vefd partisi 58 milletvekili çıkararak mecliste ikinci parti oldu. Achille Lauro gemisini Port Said'e kaçıran filistinli gerillaların Mısır'dan serbestçe çıkması ve bindikleri mısır uçağının Akdeniz üzerinde ABD uçaklarınca Sicilya'ya inişe zorlanması ABD ile ilişkileri kısa bir süre için bozdu. SSCB ile ilişkilerse 1984'te yeniden kuruldu. Başbakan Fuat Muhyittin'in ölümü üzerine Başbakanlığa getirilen (temmuz 1984) general Kâmil Hasan ve onu izleyen (eylül 1985) Dr. Ali Lutfi, ülkenin iktisadi sorunlarına çözüm getiremediler. Kasım 1986'da Atıf Sıtkı yeni bir hükümet kurdu. Nisan 1987'deki erken genel seçimlerde Ulusal demokrat parti, 346 milletvekili ile meclisteki çoğunluğunu korudu. Sosyalist işçi partisi ve Liberal sosyalist parti ittifakı 60, Vefd partisi 35 milletvekili çıkardılar. Bir parti kuramayan Müslüman kardeşler örgütü üyeleri sosyalist partilerden aday oldular. 5 ekim 1987'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini de büyük bir çoğunlukla Hüsnü Mübarek kazandı. 1987 kasımında Amman'da toplanan Arap birliği zirvesinde Mısır'ın birliğe alınması kabul edilmedi, ama üye ülkeler Mısır'la diplomatik ilişki kurmakta serbest bırakıldı. Bu karardan sonra dokuz arap ülkesi (Bahreyn, Irak, Kuveyt, Moritanya, Fas, Kuzey Yemen, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri) Mısır'la diplomatik ilişki kurdular (Ürdün, 1984 sonunda, ilişkiyi kurmuştu). 1989 sonuna kadar diğer Arap ülkeleri de ard arda diplomatik ilişki kurdular. Nisan 1990'da 3 yeni partinin kurulmasına izin verildi: Yeşiller partisi (çevreciler), Demokratik birlik (merkez sağ) ve Mısr el Fatat (Genç Mısır, halkçı). Suriye devlet başkanı H. Esad, 17 yıl aradan sonra Mısır'ı ziyaret etti. Ağustos-şubat 1990 arasında Mısır Körfez anlaşmazlığına aktif olarak katıldı, Irak'a karşı Kuveyt, Suudi Arabistan ve ABD'nin yanında yer aldı. Körfez savaşına askeri birlik vererek katıldı. Körfez savaşının ertesinde, bu anlaşmazlıktan en kârlı çıkan ülkelerden biri Mısır oldu. 1990'da 50 milyar doları bulan dış borcun 7 milyar doları ABD, 7 milyar doları da Körfez işbirliği konseyi üyesi ülkelerce silindi ve geri kalan borç İMF'nin onayıyla yeni bir ödeme programına bağlandı. Ayrıca Körfez ülkelerince 4 milyar dolar hibe ABD tarafından da 1,3 milyar dolar sivil yardım sağlandı. Körfez savaşından sonra Mısır'da öteden beri var olan ve Batıcı devlet tutumuna karşı mücadele eden aşırı islamcıların fanatik eylemleri daha da yoğunlaştı; turistlere yönelik islami terör, ülke turizmini tehdit eder duruma geldi. İslamcılara baskı uygulayan hükümetle ülkede kargaşa yaratan aşırı islamcılar arasında çatışma yoğunlaştı. Bu arada Mısırlı yazar Necib Mahfuz'a 1988'de Nobel ödülü verilmesi ve 1991'de Mısırlı diplomat Butros Gali'nin BM genel sekreteri seçilmesi Mısır'ın uluslararası itibarını arttırdı.

ASKERİ TARİH

Modern mısır ordusu, Bonaparte'ın memluk ve yeniçeri kuvvetlerini yenilgiye uğratıp bu ülkeyi Batı ile doğrudan ilişkiye soktuğu Mısır seferinden (1798-1801) sonra ortaya çıktı. Mehmet Ali, fransız eğitmenlerin yardımıyla, Avrupa'dakilere benzeyen mısır ordusunu 1808'de kurdu ve bu ordunun değeri, Yakındoğu'nun Bursa'ya kadar ele geçirilmesinde kendini gösterdi. Urabi Paşa'nın 1882'deki askeri ayaklanması, Mısır ve ordusunun(mısır ve sudan birlikleri), İngilizler'in denetimine girmesi sonucunu doğurdu. Bir ingiliz generali, serdar unvanıyla, bu ordunun başkomutanlığına getirildi. Mevcudu 20 000 kişi olan *mısır kuvvetleri*, askere yazma (birçok istisnaları vardı) yoluyla artırıldı. Bu ordunun yanı sıra özel birlikler oluşturuldu: meharistler ve karışık arap birlikleri, çöl polisliğinden sorumluydu.

Önce serdara ve daha sonra Londra'daki Colonial Office'e (Sömürge dairesi) bağlı olan (1925) *sudan kuvvetleri*, gönüllülerden oluşuyordu ve bunların da başında İngilizler vardı. Bir *ingiliz işgal birliği* (yavaş yavaş Süveyş kanalı bölgesine çekilmişti) de 1882'den sonra, Mısır'ın savunmasını denetimi altında tutuyordu. Başlangıçta 11 000 kişi olan bu birlik, 1954'te 85 000 kişiye ulaşmıştı. İsmailiye yakınında, önemli bir alman üssü kurulmuştu. Büyük Britanya, bu kuvvetlerini, 1955-56'da çekti (1954 kararları).

1952 askeri devrimi, İsrail'e karşı girişilen seferdeki başarısızlıklarından ötürü prestiji bozulan orduya ayrıcalıklı bir yer sağlamıştı. Nasır'ın, silah donanımını modernleştirme çabalarına (sovyet uçaklarının ve malzemesinin satın alınması) rağmen yeni ordu, 1956 İsrail saldırısı karşısında üç günde çöktü.

1956'da israil ordusuna ve fransız-ingiliz sefer birliğine yenilen mısır ordusunun bir bölümü, Yemen'de, Suudi Arabistan'la çatıştı (1962-1965, 1966-1967). 1967'de, SSCB'nin sağladığı malzeme takviyelerine rağmen, mısır kuvvetleri, israil ordusunun dört günde (5-8 haziran) ele geçirdiği Sina'da, yeni ve feci bir yenilgiye daha uğradı. (→ İSRAİL-ARAP SAVAŞLARI.)

Yenilgiden hemen sonra Başkan Nasır, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin askeri gücünü yeniden kurmak ve silahlı kuvvetleri yeniden düzenlemek için tam yetki aldı.

SSCB, özellikle hava kuvvetlerinin kaybettiği malzemenin hiç olmazsa bir bölümünü yerine koymak için birçok malzeme verdi.

Öte yandan, yüksek komutanlık kadrosu, tamamen yenilendi. Yemen'e gönderilen birlik komutanlarının dışında bütün askeri şefler ve birçok yüksek rütbeli subay, emekliye ayrıldı ya da tutuklandı. Özellikle, Nasır'ın yakın arkadaşı ve Silahlı kuvvetler başkomutan yardımcısı mareşal Amer'in yerine, hemen, general Muhammet Fevzi getirildi. Mareşal de, eylül ayında intihar etti.

1967'nin "altı gün" savaşından sonra, Mısır'ın savunma siyaseti, İsrail-arap çatışmasının olduğu kadar SSCB ile ilişkilerinde ortaya çıkan bunalımların da etkisinde kaldı. Daha 1967'de SSCB, silah, donanım ve 1972'de 15 000 kişi oldukları tahmin edilen askeri eğitmenleri Mısır'a göndermişti. Ayrıca Moskova, Mısır topraklarına, özellikle hava savunmasından sorumlu sovyet birliklerini de yavaş yavaş yerleştiriyordu (SAM füzeleri).

Ama Enver Sedat, 18 temmuz 1972'de, sovyet askeri danışmanlarının çekilmesini Moskova'dan istedi ve Mısır'daki bütün askeri üslerin, yalnızca mısır komutanlığının denetiminde olacağını açıkladı. Ortadoğu'daki durumunu kaybetmemek için yumuşaklıkla hareket eden SSCB, personelini hemen çekti, ama askeri yardıma devam etti. Mısır'ın, İsrail'le yeniden çatışma olasılığını göz önünde tutarak savunması için harcadığı büyük çabaya (1972'de gayrisafi milli hâsılasının % 20'si), bu yardım da eklendi. Ayrıca, yeni başkomutan general Ahmet İsmail Ali'nin yönetiminde, Mısır Genelkurmay başkanı general Şazili, Suriye Genelkurmay başkanı general Tlas ile ilişki halinde, Golan ve Süveyş cephelerinde dördüncü İsrail-Arap savaşı'nı 6 ekim 1973'te başlatacak olan saldırıyı bütün ayrıntılarıyla hazırladı ("Kippur" savaşı).

Bu savaştan ve ardından gelen ve ABD'nin desteklediği israil-arap görüşmelerinden sonra Mısır, özellikle SSCB ile yapmış olduğu dostluk ve işbirliği antlaşmasını mart 1976'da geçersiz saymasından itibaren, askeri siyasetini köklü bir biçimde değiştirmeye yöneldi. O güne kadar SSCB'ye tamamen bağımlı olan Mısır Silahlı kuvvetleri, Washington'la işbirliği dönemine girdi. Bu işbirliği, 1978'de, 50 tepkili avcı uçağının satın alınmasıyla başladı ve mayıs 1979'da, Amerikan kongresi'nin, askeri malzeme alınması için 1 milyar 500 milyon dolarlık krediyi onaylamasıyla devam etti. Bundan sonra, ABD, Mısır'a silah sağlayan ülkelerin başında yer aldı. Zaten, gerçek bir silah sanayisinin bulunmayışı, bu ülkenin askeri örgütlenmesinin zayıf yanlarından biriydi. Üstelik, İsrail ile yapılan barış antlaşmasından sonra bu sanayinin finansmanının durdurulması, durumu daha da belirginleştirdi. ABD, bu konuda da Mısır'ın imdadına yetişti. Ekim 1979'da yapılan bir askeri işbirliği protokolü Mısır'a, lisanslı F-5 uçakları, helikopterler, zırhlı araçlar, füzeatar savaş gemileri ve elektronik malzeme ile her çeşit cephane yapma olanağını sağladı. Bu arada, Mısır Silahlı kuvvetleri'nin, İsrailliler tarafından Sina'da bırakılan ve değeri 12 milyar dolar olarak tahmin edilen askeri altyapıdan da yararlandıklarını belirtmek gerekir.

Mısır, 1989 yılı rakamlarıyla savunması için 6,8 milyon dolar yani GSMH'nın % 18,9'unu harcamıştır. Mısır Silahlı kuvvetlerinin mevcudu 1991'de toplam 425 000 kişiye yükselmişti.

ANAYASA

Arap Cumhuriyeti anayasası, referandumla 11 eylül 1971'de kabul edildi ve 22 mayıs 1980 referandumundan sonra değişikliğe uğratıldı. Bu anayasa, ülkeyi sosyalist demokratik bir devlet haline getirmektedir. Ama bu devlette, hukukun ve yasanın biricik kaynağı, yine de şeriattır ("islam hukuku"). Anayasada, çokpartili rejime göndermeler de vardır.

Yürütme, Meclis'in önerisiyle, altı yıllık görev süresi (yenilenebilir) için halk tarafından seçilen bir Başkan tarafından sağlanır. Başkanın, yasaları veto hakkı ve olağanüstü durumlarda karar verme, Başkan

yardımcısını ya da yardımcılarını ve hükümeti kuran Bakanlar konseyi başkanı ile bakanları seçme yetkisi vardır.
Hükümet Halk meclisi karşısında sorumludur ve Başkan, Meclis ile hükümet arasındaki bir çatışmayı referandumla çözebilir ve referandumun sonucu aleyhineyse, hükümet düşmüş demektir. Yasal işlerde söz sahibi olan bir Danışma konseyi de vardır.

EDEBİYAT

eski Mısır edebiyatı

Eski Mısır'ın edebiyatı İsa'nın doğuşundan önceki 3 binyıl ve onu izleyen 4 yüzyıl boyunca gelişti. Bu edebiyatın metinleri yontma kalemiyle taşlara işleniyor (tapınak ve mezar duvarları, dikilitaşlar, heykeller, kervan yolları üzerine rastlayan kayalar) ya da çoğunlukla papirüsler ve ayrıca kabuklar, deri ve ipek şeritler üzerine mürekkeple yazılıyordu. Metinler hem okunmak, hem de irşat içindi. Çünkü Mısır ve sami ideolojisinde etkin varlık olan Kelam, ifade ettiği şeyin kendisini de gerçek olarak yaratırdı. Ölümden sonraki hayata ilişkin birçok metin bunu doğrular.
Dinsel edebiyat çok zengindi. Tanrıbilim metinleri ve kitapları şu ya da bu rahipler sınıfının (Memfis, Heliopolis, Hermopolis, Teb, Esneh, vb.'de) düşüncelerini açıklar. Bunların her biri evrene ve evrenin oluşumuna ilişkin bir açıklama sistemini dile getirir. Cenaze törenleri bazı formülleri ve özellikle duaları öğreterek ölümden sonra var olmayı sürdürmenin sihirli yollarını öğretme amacı güdüyordu. *Piramit** Eski İmparatorluk'ta önceleri yalnızca krallar için yazıldı. Bunlar V. hanedanın son dönemindeki krallarla VI. hanedanın krallarına ait piramitlerdeki mezar odalarında bulunan ve üzerlerinde hiyeroglifler kazınmış olan çok büyük sütunlardı. Sonra *Lahit* metinleri* (Orta İmparatorluk) ve *Ölü*ler kitabı* (Yeni İmparatorluk'ta ve Gerileme döneminde) sayesinde herkes öteki dünyaya ulaşma umudu besleyebildi. Dinsel ilahi* türü her zaman yaygındı. Efsanelerin ve mitlerin temeli büyük tanrısal kişiliklerdi: Re (Nuh tufanının Mısır versiyonu olan *İnsanların yıkımının efsanesi; Uzaktaki tanrıçanın efsanesi; Kamutef* "anasının boğası" *miti*), Osiris (tanrının ölümü ve dirilişi, Horus'un mirası, Horus ve Seth'in kavgaları), Hathor.
Öğretici nitelikteki edebiyat türü Eski İmparatorluk'un başlangıç dönemlerinde ortaya çıktı ve tarihi boyunca bir babanın oğluna verdiği *dersler** biçiminde sürdü (*Vezir Ptahhotep'in dersi*, İ.Ö. 2500'e doğr.; *Vezir Kagemni'nin bilgeliği*, 2300'e doğr.; *Kâtip Any*'nin dersi*, 1500'e doğr.; *Kâtip Amenemope'nin dersi*, 1300'e doğr.). Gerileme döneminden kalma dersler arasında şunları sayabiliriz: *İnsinger papirüsü bilgileri*, *Anhşeşongi'nin dersi*, *Büyük rahip Petosiris'in bilgeliği* (İ.Ö. IV. yy.). Verilen dersler kuşaklar boyu edinilmiş uzun bir deneyimin ürünüdür. Bu derslerde basit nezaket kurallarından Tanrı'ya karşı nasıl davranılması gerektiğine kadar her şey anlatılır. Bunlar büyük bir düşünce inceliği taşıyan, gerçek anlamıyla laik ahlak kitaplarıdır. *Heti III'ün oğlu Merikare*'ye (X. hanedanın sonunda hükümdar olmuştur) *dersi* ve *Amenemhat' ın Sesostris I'e dersi* (XII. hanedanın başları) adlı yapıtlardaysa daha çok siyasal konular ağır basar.
Tarihi edebiyat biraz daha geç ortaya çıkmıştır. Eski İmparatorluk döneminde mezar duvarlarına ve Yeni İmparatorluk döneminde dikilitaşlara ve heykellere işlenen yaşamöyküleri gerçek tarihsel metinler sayılamaz. Bu metinlerde büyük yöneticiler (prens İhernofret; vezir Rehmire gibi), subaylar ve maceracılar (Uni, Hirhuf, Ahmes, Abana'nın oğlu, Amenemheb, vb.) ve rahipler hayatlarını anlatırlar ve kendilerini temize çıkarmaya çalışırlar. İlk ara dönemdeki toplumsal devrime eşlik eden karışıklıkları anlatan yazılara da tam tarihsel denemez (İ.Ö. 2200'e doğr.). Bu yazılar bireysel ve ulusal bilincin uyandığını gösteren karamsar metinlerdir (*İpu-Ur'un yakınmaları; Umutsuz adamın kendi ba*'sıyla söyleşisi* —özellikle *Yalnız adamın şiirleri* şaşırtıcı bir güzelliktedir). *Harpçının şarkısı* Epikuros'tan 2 000 yıl önce insana sıkıntıdan kurtulmak için her anın tadını çıkarmayı öğütler.
Bununla birlikte, o çağlarda arşiv diye bir şeyin bulunduğu da inkâr edilemez. Nitekim önemli tarihsel belgeler de ele geçirilmiştir: ilk beş hanedan zamanındaki olayları saptayan ve "Palermo yıllıkları" diye adlandırılan belgeler, firavunlarla Asya sarayları arasındaki diplomatik yazışmalar (İ.Ö. XIV. yy.'ın ilk yarısında) Ramses II ile Hatti kralı arasında yapılan antlaşmanın (1278'e doğr.) ayrıntılı metni. Birçok resmi kraliyet belgesi de vardır: tahta çıkış bildirgeleri, kutlama yazıları, reformlarla ilişkili fermanlar ve özellikle tapınakların yapımına ilişkin yazıtlar. Kutsal yapıların dış duvarlarında büyük askeri seferler anlatılır (metne alçakkabartmalar eşlik eder); bu tarihsel edebiyata Teb ve özellikle Karnak anıtlarında rastlanır. Tutmosis III'ün yıllıkları, Seti I, Ramses II, Mineptah, Ramses III (sol kıyıda Medinet Habu'da) ve Şeşonk'un savaşları bunun örnekleridir. Bu büyük epik öyküleri tamamlayan ve metinle imgeleri bir arada sunan dev boyutlu kahramanlık destanı niteliğindeki kraliyet ilahi*leri kralların zaferlerini dile getirir.
Bazı ticaret seferleriyle ilgili ilginç öyküler de vardır: Punt (Hatşepsut dönemi), Nübye (Seti I) seferleri.
Dikilitaşlar ya da heykeller üzerine işlenmiş ya da papirüs üzerine çizilmiş metinler Mısır'ın içişleriyle ilgili tarihine ilişkin bilgilerimizi tamamlamaktadır: kral Horemheb'in taç giyişinin öyküsü, Ramses II'nin bir hitit prensesiyle evlenişi, Ramses III döneminde haremde dönen dolaplar vb.
Kehanet niteliğinde yazılar da tarihsel türle bağıntılıdır. Bunlar *Neferrohu'nun kehaneti*'nden başlayarak *Demotike kronik*'e (Ptolemaioslar döneminde yazılmıştır) kadar uzanan kehanet yazılarıdır.
Orta İmparatorluk döneminden başlayarak (İ.Ö. 2000'e doğr.) çok sayıda roman ve öykü yazılmıştır: folklorik hikâyeler *(Köylünün öyküsü)*, olağanüstü öyküler *(Westcar papirüsü hikâyeleri* [Orta İmparatorluk]; *Cennetlik prensin öyküsü* [Yeni İmparatorluk]; *Prens Bahtan'ın öyküsü* [Yeni İmparatorluk]; *Satni-Haemonaset'in olağanüstü serüvenleri* [Roma dönemi]), romanlar ve destanlar *(Sinuhe** [Orta İmparatorluk]; *Yafa'nın fethinin öyküsü*, *Unamon** [Yeni İmparatorluk]; *Firavun Pedubast'ın kahramanlık destanı* [İ.Ö. VII. yy.]), mitolojik öyküler (*Kazazede** [Orta İmparatorluk]; *İki kardeşin öyküsü* [Yeni İmparatorluk]). Bu metinlerin verdiği manevi ders, kimi zaman kendisinden sonra gelen ve onun etkisinde kalan Akdeniz halklarının edebiyatlarındaki derslerle benzerlik gösterir.
Tiyatro türüyse tapınaklarda dinsel ayinlere eşlik eden sözsüz oyunları ve çoğu zaman tanrıların da katıldığı halk gösterilerini kapsıyordu.
Şiirde başlıca ağırlık, özellikle Yeni İmparatorluk döneminde alabildiğine yaygın olan aşk şiirlerindeydi.

çağdaş edebiyat

Mısır'ın batı uygarlığıyla ilk teması 1798'den sonra Napoléon'un seferleriyle başladı. Mısırlılar'ın Nahza dedikleri Rönesans'ın temellerini ilk atanlarsa Fransa'ya 1828'den sonra giden Mısır kültür heyetleridir. Et-Tahtavi'nin çevresinde toplanan öncülerin ilk işi geniş bir çeviri kampanyası başlatmak oldu (Osman Celal); bu kampanya Suriyeliler ile Lübnanlılar'ın (Necib el-Haddad ve Edib İshak) gelişiyle daha da yoğunlaştı. Bu sonuncular Mısır hıdivlerinin nispi hoşgörüsünden yararlanarak Mısır'ı ilk gazetelere, ilk tiyatro oyunlarına ve ilk edebiyat ve bilim derneklerine kavuşturdular.
• *Düzyazı.* Roman türünün gelişip yerleşmesinden hemen önce Mısır'da başlayan geniş reform hareketi din (Cemalettin Afgani, Muhammet Abduh), toplum (Kasım Emin, Lütfi el-Seyyit) ve politika (Sa'd Zaglul, Mustafa Kâmil) alanlarında büyük yeniliklerin yapılmasına yol açtı.
XX. yy.'ın başlarında dili sadeleştirmek için büyük bir çaba gösterildi (Salama Musa). Edebiyat eleştirisi gelişti (Taha Hüseyin, er-Refi'i, el-Akkad) ve denemelerin sayısı arttı. Toplumsal sayılabilecek ilk romanı (*Zeynep*, 1914) Heykel Paris'te yazdı. Bu arada kimi yazarlar tarihi romanlar (Zeydan, Muhammet Ferit Ebu Hadid, Ali el-Carim, Muhammet Uryan), kimileri de psikolojik romanla (Taha Hüseyin, Muhammet ve Mahmur Teymür, Tevfik el-Hakim) uğraştılar. Ama ağabeylerinin özellikle avrupa edebiyatından etkilenmelerine karşılık birtakım genç yazarlar (Mahfuz, es-Siba'i, Yusuf İdris) roman sanatına mısır geleneğinin damgasını vurmayı başardılar. Bu romanlarda devrimin doğurduğu burjuva sınıfı eleştiriliyor (eş-Şerkavi), anlatı düzeyinde yeni araştırmalara girişiliyor ya da hayal, rüya ve bilinçaltı inceleniyordu (es-Saruni, Harrat, el-Gıtani, Ahmet Haşim eş-Şerif). 50'li yılların mısır edebiyatı Mahfuz'un natüralizmini aşmak ve bir çeşit diyalektik gerçekçiliğe ulaşmak istiyordu. Bu dönem sansürden kaçmaya olanak veren simgeciliğin egemen olduğu dönemdir (İdris, Ferec, Nu'man Aşur, eş-Şerkavi). Ulusal ve siyasal bilincin belirlenmesi 1967 savaşı'yla başladı ve 1973 savaşı'nın sonrasına kadar sürdü. O günden bu yana gerçekçilik yeniden benimsendi ve romancılar özellikle güncel sorunlar ve halk gelenekleriyle ilgilendiler.
• *Şiir.* Mısır şiirinde başlıca üç yönelim görülür. *Yeniklasikçiler* (el-Barudi, Şevki, Hafız İbrahim) XX. yy.'ın ortasına kadar geleneksel şiiri sürdürdüler ve Mutran ile romantik romantizmi başlattılar. *Apollo* grubu (1932) romantizmle simgecilik arasında yer alır (Ebu Şadi, Ali Mahmut Taha). Abdurrahman Şükri'nin kötümser dünya görüşü (*la Lumière de l'aube* [fr. çev.], 1909) Batı'nın etkisinde kalan bir romantizmi haber verdi ve birçok şair tarafından taklit edildi (ez-Mazini, el-Akkad). 50'li yılların politik bağımlılığı ve edebiyat alanındaki yenilik hareketi önceleri şiiri biçimsel bakımdan etkiledi. Bunun sonucunda da *el-Mecâr'a* bağlı suriyeli ve lübnanlı şairlerde olduğu gibi düzyazı şiir ve serbest şiir ortaya çıktı (Tevfik el-Bekri). Temmuz 1952 devrimi'yle tam anlamıyla modern bir akım belirdi. Abdüssabur ve Hicazi yeni konuları ele alırken eski nazım kurallarını bir yana bıraktılar ve klasik uyak anlayışını terk ettiler. 1967'den sonraki kuşak kaderciliğe ve tevekküle karşı isyan eden şairlerin kuşağıdır. Bu bilinçlenme İbrahim Aslan, Yahya Abdullah, Cemal Gıtani, Abdülhalim Kasım ile kesin şeklini buldu ve kişisel duygularını simgeci bir dille anlatan yeni kuşağın üç temsilcisiyle günümüze kadar ulaştı: yalın üslubunu dramatik bir yoğunlukla bağdaştıran Matar; yadsımaların ve kopmaların şairi Dunhul; ve önceleri romantik sonraları da öğretici şiirleriyle tanınan ve şimdi de özgürlüğe sevgiyle ulaşabilen bir dünyaya bel bağlayan Ebu Sena.

SANAT ve ARKEOLOJİ

Firavunlar döneminde Mısır

Mısır üslubu, İ.Ö. 3000 yılına doğru ortaya çıktı. Mısır sanatının bakış açısı gelenekseldir ve burada, tanrısal kökenli kutsal bir gelenek, en temel toplumsal ve sanatsal değer olarak kabul edilmiştir. Her Mısır sanat yaratıcısı, kendinden öncekilerden daha iyi yapıtlar verdiğini ileri sürer, ama aynı zamanda, güneş-tanrı Re'nin çağındaki yetkinliği bulmaya da çalı-

British museum

kollarını havaya kaldırmış kadın heykelciği (Badari'de bulunmuştur) boyalı pişmiş toprak Hanedanöncesi dönem İ.Ö. 4500-4000'e doğr.
British museum, Londra

kral Narmer'i Delta halklarıyla savaşırken gösteren levhadan ayrıntı şist I. hanedan *Kahire Mısır müzesi*

Giraudon

papirüs toplayanlar ve sığır sürüsü Sakkare'de Neferirhare ve karısı Ka-Hay'ın mastabasında yer alan bir alçakkabartmadan ayrıntı Eski İmparatorluk, V. hanedan

Giraudon

şır. Demek ki, kutsal bir sanatı tanımlayan kurallar vardır, ama bunlar bireysel dehaları yok etmez. Nitekim en büyük yapıtlar, zanaatçıların kurallara en fazla boyun eğdikleri parlak çağlarda gerçekleştirilmiştir. Kutsal geometrinin çok önemli bir rol oynadığı mısır sanatı, sanatsal yaratışı yüreklendiren yasalar üzerinde temellenmiştir. Maddesel yanı bakımından firavunların sanatı, tanrısal yaşamı dile getirmeye yönelir. Kozmik bir anlam taşıyan inek, süt veren ve iyilik saçan bir hayvandır; aynı zamanda da gökyüzüdür, kralları emziren sütannedir. Demek ki, gerçekliğin düzeyleri, birbirinden ayrı değildir. Bundan ötürü, mısır sanatı, yararcı bir sanat olmak ister. Nitekim, güzel bir yapıttan değil, etkili ve işe yarar bir yapıttan söz edilir. Zanaatçı, kendisine hayranlık duyulsun diye yaratmaz; yaptığı iş dünyanın dengesini korumak açısından çok önemli diye düşünüldüğü için yaratır. Bir heykel yapmak, ona can vermektir. Özel bir rahip, sihirli formüller aracılığıyla, heykelcinin üzerinde çalıştığı maddeye can vermekle görevlidir. Mısır eşyasının çoğu üzerinde görülen hiyeroglifler, bir süsleme öğesi değildir. Yapıtın derin anlamını veren, üzerindeki kutsal sözler ya da tanrı sözleridir. Tapınaklar, heykeller ve steller aracılığıyla, tanrılar, yeryüzünde gerçek ve somut varlıklarını bulmaktadırlar ve sonsuz zaman, bildiğimiz zamanı doğurgan kılmaktadır. Burada sözkonusu olan, ülkenin refahı ve insanların ayakta kalabilmesidir.

Zanaatçı, bir devlet görevlisi olduğu için, resmi sanat ile özel ya da bireysel sanat arasında karşıtlık yoktur. Mimar, marangoz, duvarcı ustası, ressam, desenci ya da kuyumcu olsun, her zanaatçı bir meslek topluluğuna bağlıdır Mısır'da, tüm zanaatçıların piri, Memfis'teki büyük Ptah rahibiydi. En yetkin yapıtlar, ülkenin en iyi zanaatçılarını bir aya getirmiş olan krallık atölyelerinden çıkıyordu. Mısır'da, bireyin yüceltilmesi diye bir şey yoktu, ama buna karşılık zanaatçıya ve yapıtına büyük saygı duyuluyordu; kimi zaman zanaatçı, toplumun yüksek sınıflarına kabul ediliyordu. İster bir tapınağın, ister bir heykelin yapımı sözkonusu olsun, sanatçılar, yaşamöykülerinde, yapıtlarının adını anmaktan onur duyuyorlardı. Bazıları, mezarlarına kendi tasvirlerini koydurttular. İncelemeler için yararlı olan geleneksel sınıflandırmalar (mimarlık, heykelcilik, resim vb.), bütün bu yaratma çeşitlerinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu mısır sanatının "tekleştirici" özelliğini unutturmamalıdır.

• *Arkeoloji.* Champollion'un buluşundan bu yana Mısır'da gerçekleştirilen kazılar, mısır sanatı konusundaki bilgimizi büyük ölçüde genişletti. Bu kazılar, Mısır hükümetinin denetiminde yapılıyordu. Nitekim Mısır'da XIX. yy.'ın başında konsolosluklara bağlı görevliler (bunlar Drovetti, Salt, Anastasi vb. gibi hükümetin resmen tanıdığı kimselerdi), daha sonra Avrupa'nın mısır sanatı konusunda uzmanlaşmış büyük müzelerinin satın aldığı koleksiyonları, Mehmet-Ali'nin verdiği izinle toplayabilmişlerdi. Sistemli bir biçimde yürütülen ve belli bir dereceye kadar bilimsellik niteliği taşıyan kazıların ilk örneğini veren kimse ise, 1858'de Mısır Eski eserler müdürlüğüne atanan Mariette'ti. Mısır anıtlarının korunmasını sağlayan iki resmi daireyi de Mariette örgütlemişti. Bunlar, Eski eserler dairesi ve Müze'ydi. Mariette Memfis'teki Apis boğaları mezarını, yani Serapeum'u ortaya çıkardı, Abydos, Denderah, Karnak ve Tanis'teki kazıları yönetti. Mariette'in 1881'de ölümünden sonra Gaston Maspero, V.-VI. hanedan firavunlarının yazıtlı piramitlerini incelemeye girişti. 1881'de Deyrül-Bahri'de kral mumyalarının saklandığı gizli bölmeyi buldu. 1882'de, Egypt Exploration Fund'ın (1920'de, Egypt Exploration Society adını almıştır) kurulmasına ön ayak oldu. Bu dernek de, Archaeological Survey of Egypt, Egyptian Research Account and British School of Archaeology gibi, o tarihten bu yana Mısır'da kazı çalışmalarını sürdürdü. 1898'de ise, Institut français d'archéologie orientale kuruldu. ABD, Almanya ve İtalya'da kendi kurumlarını kurdular. XIX. yy. sonunda başlayan bu etkinlikler günümüze kadar sürüp geldi.

• *Mimarlık.* Tarihöncesi dönemde idoller, kulübelerde saklanıyor; ölüler, kil levhalarla donatılmış mezar çukurlarına gömülüyordu. İ.Ö. 3200'e doğru gereç olarak kerpici kullanan bir mimarlık ortaya çıktı. Önemli kişiler, bazı bölümleri (mezar odaları, duvarlar, kapılar) taşlarla örülmüş görkemli tuğla yapılara gömülüyordu. Mısır mimarları, başlangıçta gereç olarak kamış, kerpiç, ağaç ve tuğlayı kullanıyorlardı. Taş kullanımının yaygınlaştığı dönemde bile, sanatsal yaratışın kökenlerini belirten bitkisel öğeler anımsanacaktı. Nitekim, kapıların ve pilonların tepelerinde görülen mısır mimarlığına özgü boyunlu korniş, şeritlerle tutturulmuş bir kamış demetinin taş gerece uygulanmış geometrik ve üsluplaştırılmış taklididir. Tuğla ve ağaç, mısır tarihi boyunca, saraylarda, kalelerde, soylu konutlarında ve sıradan mezarlarda kullanıldı. Hafif gereçlerin kullanıldığı bu yapılardan, geriye pek az şey kalmıştır. Tapınaklar, kralların ve önemli kişilerin mezarları ise, zamana karşı dayanıklı olduğu düşünülen taştan yapılmıştı. Daha Eski İmparatorluk döneminde, olağanüstü bir mimarlık tekniği ortaya çıktı. Mimarlar, dev boyutlu anıtlar kurmalarını sağlayan büyük taş bloklar kullandılar. Basit araçlardan (çakmaktaşı, sert taş, bakır, bronz aletler; tahta kızaklar, halatlar vb.) yararlanan zanaatçılar, henüz iyice anlaşılmamış kaldırma yöntemleri uygulayorlardı. Taş duvarlarda harç kullanılmıyor, bloklar mükemmel bir biçimde birbirine uyduruluyordu. Tonoz biliniyor, ancak taş yapılarda yer almıyordu. Bu yapıların boyalı bir süslemeye sahip olduğunu da söylemeliyiz. Tapınaklar ve mezarlardaki "süslemeler" (resimler, yazıtlar, dinsel tören görüntüleri), estetikle olmadığı gibi sanatçının hayal gücüyle de ilintili değildir. Burada sözkonusu olan, ayin kurallarının taşa geçirilmiş gerçek bir örneği ya da ölümsüzlüğe ulaşmış yaşamı yüceltmenin bir aracıdır. Örneğin, piramitlerin içlerinde taşa kazınmış metinlerde, yılanlar, krala zarar vermesinler diye iki parçaya bölünmüştür. Kullanılan gerecin, simgesel bir değeri vardır: altın, kralların tenidir, türkuvaz ise göksel neşeyi dile getirir.

Mısır mimarlığında iki ana yapı türünden çok sayıda örnek vardır: mezarlar ve tapınaklar. Tapınak ile özet konut kavramlarının bir sentezi olan mezar iki temel öğeden oluşur: mezar odası ve tapınma yeri. Bunlar, Eski ve Orta İmparatorluk anıtlarında birbiriyle sıkı bir ilinti içindeydi; ancak mezarı korumak amacıyla yeri gizli tutulmak istenince bu bölümler Yeni İmparatorluk döneminde birbirlerinden ayrıldılar. Petrie, J. de Morgan, Barsanti ve Maspero'nun yaptığı kazılar, Nagada, Kumu'l-ahmer, Beyt-Hallaf ve Sakkare'de, erken dönem mezarlarının ortaya çıkarılmasını sağladı. İlk iki tinit hanedanının mastabaları da Abydos'ta ortaya çıkarıldı (1895'te ve 1903'te, Amelineau'nun ve Petrie'nin kazıları). Sakkare'de ise (1905'te Quibell'in, 1921'den sonra da Firth ve

Gize nekropolisi'nde Kefren'in yüz hatlarını taşıyan sfenks ve Keops piramidi Eski İmparatorluk, IV. hanedan

Giraudon

J. Ross-Rapho

kral Coser'in mezar külliyesini çevreleyen girintili çıkıntılı duvarın giriş kapısı
ve basamaklı piramit
Sakkare mezarlığı
Eski İmparatorluk, III. hanedan

Lauer'in kazıları), büyük kral mezarlarının ilk örneği olan kral Coser'in yedi basamaklı piramidi bulundu. Dâhi mimar İmhotep, üst üste inşa edilmiş birçok mastabadan oluşan bu olağanüstü anıtı, İ.Ö. 2800'e doğru gerçekleştirmişti. Basamaklı piramit tek başına bir yapı değildir; bir mezar yapıları topluluğunun esas anıtıdır. Bu toplulukta, bir çevre duvarı, çeşitli tapınma yapıları ve bir heb-sed (kralın yeniden canlanması bayramı) avlusu vardır. Bütün bu mimari, ölüler için yapıldığından, bir göz aldatmacasıdır. Piramidi yalnızca bir mezar olarak düşünmemek gerekir. Piramit, kralın, maddi ölümden sonra ortadan kalkmayan yaşam enerjisi, yani *ka*'sı için de yapılmıştır. Dünyanın ilk çağlarında okyanustan yükselen tepenin simgesi oan piramit (özellikle Sakkare piramidi), aynı zamanda, gökyüzüne uzanan bir merdivendir. Coser ve İmhotep' in ortaya koydukları bu yapıt, dev boyutlu yapılara yer veren bir mimarlık geleneğinin başlangıcıdır. Bu gelenek düz piramit tipini yaratan Snefru'nun (IV. hanedan) üç piramidiyle devam eder. Dahşur'daki garip biçimli piramidin yüzleri çift eğimlidir. Devasa oran anlayışı ve çok büyük taş blokların kullanımı, Keops döneminde yapılan ünlü "büyük piramit"te doruk noktasına ulaşır. "Büyük piramit" bu tür anıtların en büyüğü ve en mükemmelidir. İlk yapıldığında yüksekliği 146, 60 m'ydi ve perdahlanmış kireçtaşıyla kaplanmıştı. Piramitte, biri yeraltında, ikisi yapının içinde üç oda vardır. "Büyük piramit", Gize'deki üç piramitten biridir; diğer ikisi ise Kefren ve Mikerinos piramitleridir. Bu anıtlar, Kefren piramidinin doğusundaki tapınağa bir rampayla bağlanan vadideki bir tapınağı da kapsayan bir yapı kümesi içinde yer alıyorlardı. Yapıların bulunduğu alan bir duvarla çevrilmişti; alana firavunun ötedünyada yolculuk yapmasını sağlayacak büyük kayıklar gömülmüştü. Büyük bir

Giraudon

cüce Seneb, karısı ve çocukları
boyalı kireçtaşı heykel grubu
(Gize'deki cüce Seneb'in mastabasında bulunmuştur)
Eski İmparatorluk, VI. hanedan
Kahire Mısır müzesi

olasılıkla Kefren dönemine tarihlenen ünlü Sfenks de Gize'dedir. Orta İmparatorluk döneminde firavunlar, piramitlere gömülmeye devam edildi. Ancak çok daha küçük boyutları olan bu piramitler tuğladan örülmüş ve taşla kaplanmışlardı. Tutmosis I, kendine değişik tipte bir mezar yaptırmaya karar verince, Yeni İmparatorluk döneminde önemli bir değişiklik gerçekleşti. Ondan sonra gelen Yeni İmparatorluk firavunları da, Libya dağlarında, Teb'de Nil'in sol kıyısında, kurumuş bir akarsu yatağı olan Krallar vadisi'nde (Biban ül-Mulûk), yeraltı mezarları yaptırdılar. Mezar odaları, yatağın üstünde yükselen büyük bir doğal piramit biçiminde doruğun eteğinde sıralanmıştı. Ancak, senyörler ve oradan pek uzak olmayan bir yerde zanaatçılar, kral Mentuhotep'in Deyr ül-Bahri'deki mezar-tapınağının üzerindeki taş piramitten esinlenerek, kendi küçük mezarlarına da kireçtaşından birer küçük piramit yerleştirmekte gecikmediler; böylece göğe yükselişin simgesini kullanmayı sürdürüyorlardı. Krallar vadisi mezarları

palmiye biçimli sütun
(Sakkare'de kral Unas tapınağı)
Eski İmparatorluk, V. hanedan

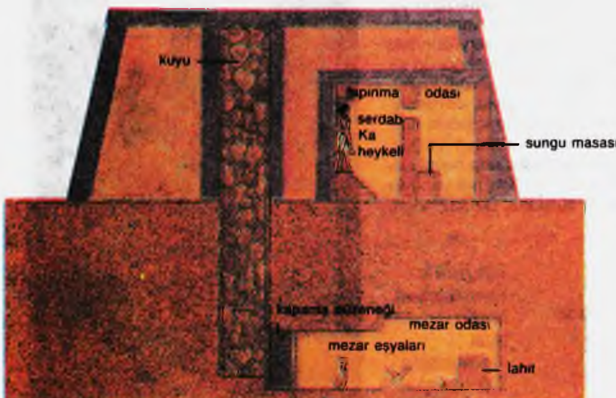

yivli, yarı gömme sütun
(Sakkare'de kral Coser'in mezar külliyesi)
Eski İmparatorluk, III. hanedan

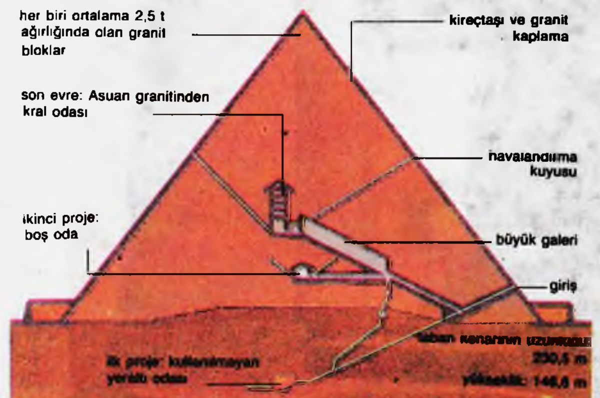
iki temel öğeden oluşur; aşağı doğru meyilli dar bir geçit ve bir mezar odası. Bu sonuncusu, sabah yeniden doğmadan önce güneşin çeşitli sınamalardan geçtiği cehennem dünyasına inmesini sağlayan giriş bölümünü simgeliyordu. Bu kral mezarlarının duvarlarında, yeni bir esinin ürünü olan ve yalnızca firavunların kullanabileceği ölülere ait kitaplardan metinler yazılmıştı. Geç dönemde, kimi zaman tapınakların içinde yer alan kral mezarları, hazineler barındırsalar bile (Psusennes'in Tanis'teki mezarı), daha az gösterişliydiler

Tarihin başlangıcında, sıradan kişilerin mezarları, kimi zaman üzerinde bir tümsek bulunan basit çukurlardı. Daha sonra

bir mastaba kesiti: Eski İmparatorluk

Gize'deki
Keops piramidinin
kesiti
IV. hanedan

The Brooklyn Museum

sfenks olarak betimlenmiş
kraliçe başı
(Tivoli'deki [İtalya] villa
Hadriana'da bulunmuştur)
sert yeşil taş
Orta İmparatorluk, XII. hanedan
The Brooklyn Museum, New York

E. Lessing-Magnum

Karnak'ta Sesostris I'in köşkü (yeniden yapıldıktan sonra)
Orta İmparatorluk, XII. hanedan

Metropolitan Museum of Art

firavun Amenemhat III'ün bir başhizmetkârının
Teb'deki mezarında bulunmuş olan tuvalet sandığı.
Sedir, abanoz ve fildişi; kaymaktaşı çanaklar;
kısmen altın varakla kaplanmış abanoz saplı ayna.
Orta İmparatorluk, XII. hanedanın sonu.
Metropolitan Museum of Art, New York.

Giraudon

Sesostris III'ün
Medamud'da (Luksor yakınları)
bulunan başı
gri granit
Orta İmparatorluk, XII. hanedan
Kahire Mısır müzesi

taş kullanılmaya başlandı. Mezarlar, ölünün yeryüzünde yaşadığı ortamı canlandıran birer sonsuzluk konutu haline geldiler. Eski İmparatorluk'un mastabaları, büyük boyutlara ulaşan önemli anıtlardır. V. hanedan dönemine ait Mereruka mastabası'nda zengin bir biçimde süslenmiş seksen oda vardı. Ölünün canlı bir varlık olarak kabul edilen heykelinin bulunduğu serdap ve ölüler dünyası ile canlılar dünyası arasında iletişim noktası olan yalancı -kapı biçimindeki stel mastabaların iki temel öğesini oluşturur. Ölü için burada dua ediliyor, onun daha sonra yaşamasını sağlayan sunular da bu stelin önüne konuyordu. Eski İmparatorluk'un sonundan, Orta İmparatorluk'un sonuna kadar, Beni Hasan, el-Berşe, Meir ya da Asuan'da görüldüğü gibi, büyük yeraltı mezarlıkları yapıldığını biliyoruz. Yeni İmparatorluk döneminin Teb mezarları, çoğunlukla ters

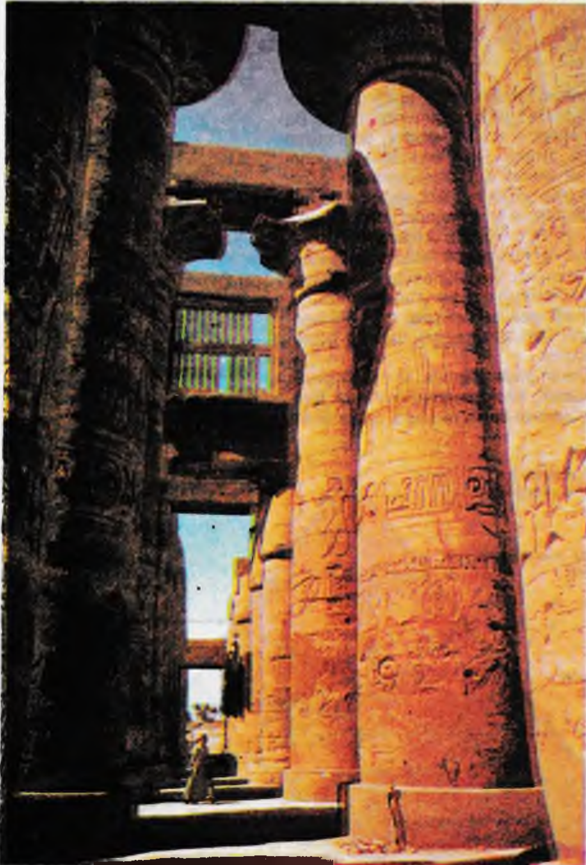
"bataklıkta
av sahnesi"
Dra Ebunnega'da (Teb)
Nebamon'un mezarında
bulunan
bir duvar resminden
ayrıntı
yalancı mermer üzerine
boya
Yeni İmparatorluk
XVIII. hanedan
*British Museum
Londra*

tapınağın, bütün parçalarıyla evrenin benzeri olduğunu öğreniyoruz. Demek ki bu tür yapılar Mısır'ı, kozmosla uyum haline sokan temel bir öğedir. Zaten tapınak, dünyanın bir taklididir: zemini yeryüzüdür; sütunları ağaçlardır; etekduvarı üzerindeki lotus, ilk bataklığı belirtir; tavan yıldızlı gökyüzüdür; tapınağın en kutsal yeri ise, ışı-

Babey-Ziolo

S. Held

Karnak'taki
Amon-Re tapınağı'nın
sütunlu büyük salonundan
bir görünüm
Yeni İmparatorluk,
XIX. hanedan

çevrilmiş T şeklindeydi; bunlar, vezir Rehmere gibi önemli kişilerin mezarları dışında, daha küçük boyutluydu. Daha sonraları bir gerileme görüldü. Bu arada, Geç dönemde, Sait döneminde Teb'de yapılan sayısız odalı büyük el-Assassif mezarlarını unutmamak gerekir. Bunlar, eski mezarlardaki dingin ve aydınlık ortamdan iyice farklı olan tedirgin edici ve marazi görünüm sunar.

Mısır tapınağı halka açık değildir ve her isteyen bu tapınaklarda dua edemez. Kalın çevre duvarlarının ardında sırlarını saklayan tapınak, daha çok, uzmanların yararlandığı büyük bir laboratuvara benzemektedir. Tapınak, tanrının yeryüzündeki evidir. Rahipler de, bu tanrısal gücün tükenmemesini sağlamakla görevli kişilerdir. Böylece tapınak varlığıyla, mimarisiyle, duvarlarındaki yazıtlarla içindeki heykellerle, Mısır'ı her felaketten ve kötülükten korur. Tapınağın taşlarında hayat bulan ayin düzeni ve tanrıbilim, her yönüyle yaşamı korur ve sürdürür. Bir metinden,

Giraudon

Tutmosis III'ün
Karnak'ta bulunan
heykeli
bazalt
Yeni İmparatorluk
XVIII. hanedan
Luksor müzesi

ğın yükseldiği ufuktur. Bir tapınak yapmak, karmaşık dinsel törenlerin yerine getirilmesini gerekli kılar. Şantiye şefi rolünü üstlenen kralın yanında rahipler yer alır. Tapınağın yapılacağı yeri, yönü, gereçleri seçmek gerekir. Temellere simgesel nesler konur, tanrıya sunulan armağanlar gömülür ve başka anıtlarda kullanılmış taşlardan yararlanılır. Bu, anıtın görünen yanı kadar önemli olan görünmeyen yanıdır. Mısır tapınaklarının hiçbiri tümüyle bitirilmemiştir. Bu yapılar sürekli olarak büyütülmüş, süslenmiş ve yeniden düzenlenmiştir. Örneğin Karnak, devamlı çalışılan geniş bir şantiye özelliğini taşımıştır.

Tapınak, aynı zamanda, mısır ekonomisinin önemli bir öğesidir. Dış avlusunda, dinsel nitelik taşıyan yapıların yanı sıra, rahiplerin konutları, depolar, atölyeler, ambarlar, okullar ve yönetim binaları da yer alır. Tapınaklar, rahiplerin yönettikleri arazilerin de sahipleridir; rahipler, depoladıkları erzakın dağıtımından sorumludur.

Tanrılara ve krallara ait tapınaklar arasında klasik bir ayırım yapılmasına rağmen, mısır tapınağının, Yukarı Mısır'da Ptolemaioslar dönemine ait Edfu tapınağı'nda görüldüğü gibi, örnek bir planı (bu planın birçok çeşitlenmeleri vardır) olduğu kabul edilmiştir: tapınağa doğru giden geniş bir yol (çoğunlukla bir dromos*); ilk iç avluya (revaklı ya da revaksız) açılan kapının iki yanında yer alan ve tapınağın cephesini oluşturan yüksek pilonlar; sütunlu bir salon; pronaos; kayık odası (törenlerde tanrının heykeli bu kayıkla taşınıyordu); tanrının heykelinin bulunduğu yekpare taş bir naos. Tapınağın bu en kutsal yerinin çevresinde tapınma odacıkları bulunabilir. Orta İmparatorluk döneminde ortaya çıkan bu örnek plan büyük bir olasılıkla daha erken devirlerde de uygulanmıştır. Ancak, bu konuda kesin bir şey söylemek için elimizde yeterince belge yoktur. En eski tapınaklar arasında, Kefren vadisi tapınağı'nı saymak gerekir; bu yapının, T biçiminde bir plana sahip olan sütunlu salonu, geometrik şaşmazlığı ve çok büyük taş blokların kullanımı bakımından etkileyicidir. V. hanedanla birlikte, kraliyet güneş tapınakları ortaya çıktı. Bunlar, hiç kuşkusuz, güneşin kutsal kenti Heliopolis'teki büyük tapınağı örnek alırlar. Ancak, çok harap durumda bulunmaları, incelenmelerini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, bu yapıların ortasında, önünde tapınma törenlerinin yapıldığı büyük bir dikilitaş bulunduğu bilinmektedir. Orta İmparatorluk tapınakları konusunda da çok az bilgimiz vardır. Bunun nedeni, XVIII. hanedan firavunlarının genişletmek ya da onarmak amacıyla bu yapıları yıkmış olmalarıdır. Bir tek istisna, hayranlık verici çizgileriyle dikkati çeken, Karnak'taki Sesostris sunak-tapınağı'dır. Bu yapı, fransız mimar Henri Chevrier tarafından, Karnak'ın üçüncü pilonunun temellerindeki devşirme taş bloklar kullanılarak yeniden inşa edilmiştir. Naville ve Winlock'un Deyr ül-Bahri'deki kazıları ve polonyalı bilginlerin çalışmaları, Mentuhotep III tapınağı'nın daha iyi tanınmasını sağlamıştır.

Yeni İmparatorluk döneminde çok sayıda tapınak inşa edildi. Bunların en özgünü, mimar Senmut'un yaptığı Deyr ül -Bahri'deki kraliçe Hatşepsut (XVIII. hanedan) tapınağı'dır. Revaklarla çevrili taraçalarıyla, sunağa doğru yükselen ve ana eksen üzerinde yer alan rampasıyla, yanında bulunduğu yarın düşey eksenini vurgulayan genel çizgileriyle, bu tapınak benzersiz bir yapıttır. Bu dönemin başyapıtları, Karnak (ilk yapı Orta İmparatorluk ile

S. Held

Karnak'taki Amon-Re tapınağı'nın iki döşemeli çatı örtüsünden ayrıntı
Yeni İmparatorluk
XIX. hanedan

Lauros-Giraudon

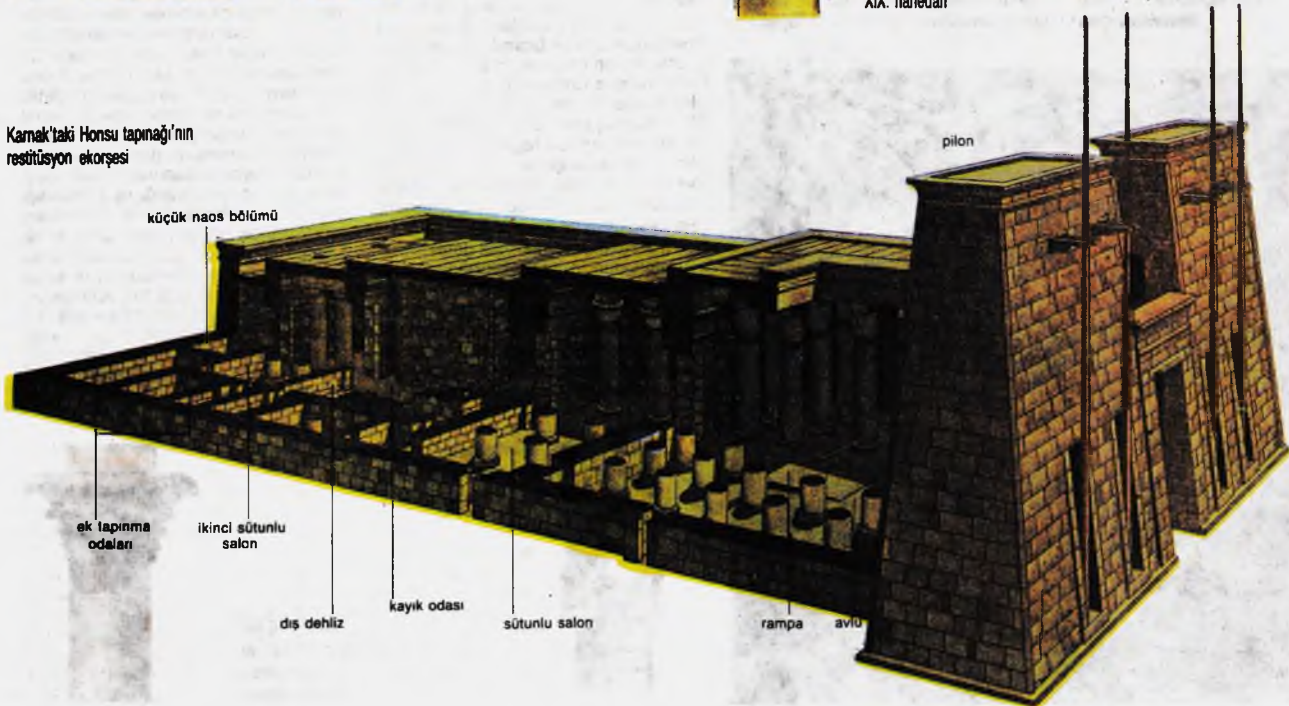
Teb'de bulunan amfora taşıyan genç kız boyalı ağaç düzgün kaşığı
Yeni İmparatorluk, XVIII. hanedan
Louvre müzesi, Paris

Karnak'taki Honsu tapınağı'nın açık papirüs ya da çan biçimli sütunu
Yeni İmparatorluk
XIX. hanedan

Luksor'daki Amon tapınağı'nın lotus biçimli sütunu
Yeni İmparatorluk
XVIII. hanedan

Karnak'taki Honsu tapınağı'nın restitüsyon ekorşesi

Babey-Ziolo

İskenderiye'de (?) bulunan heykel başı ("Yeşil baş" da denir) şist
Gerileme dönemi, İ.Ö. I. yy.
Staatliche Museen, Berlin

Tutmosis I dönemi arasında gerçekleştirilmiş ve tapınak daha sonra güneye doğru genişletilmiştir), Luksor, Abydos, Ramesseum (Ramses II'nin mezar tapınağı; depolar ve ambarlar hâlâ görülmektedir) ve Medinet Habu'dur (Ramses III'ün mezar tapınağı). Mısır'da bulunan sütunlu salonların en büyüğü, Karnak'ta yer alır (103 m × 50 m; 134 sütun). Hapu'nun oğlu mimar Amenhotep'in yaptığı büyük Amenofis III tapınağı'nın günümüze ulaşmaması büyük bir kayıptır (geriye yalnızca Memnon kolosları kalmıştır). Kral Akhenaton tarafından tanrı Aton onuruna yaptırılmış olan büyük Amarna tapınağı ise, çok değişik bir yapıdır. Tanrısal ışığın önünde hiçbir engel bulunmaması gerektiğinden bu tapınak bir dizi açık avludan (sütunlu salonun dışında) oluşur. XIX. hanedan döneminde, Nübye'de birçok tapınak yapıldı (özellikle kayalara oyulmuş speoslar). Bunların en ünlüleri, Ebu-Simbel'deki iki tapınaktır; "büyük tapınak", Harahtis, Amon, Ptah ve tanrılaştırılmış Ramses II'ye, küçüğü ise karısı Nefertari'ye adanmıştır.

yapı, çocuk-tanrının doğuş törenlerinin yapıldığı mammisi de yer alır.

• *Heykel.* Mısır heykellerinin çoğu mezar anıtlarından kaynaklanır. Çağlara göre önemli çeşitlenmeler göstermesine rağmen, bu heykel sanatının temel özelliği, temalardaki ve üsluptaki sürekliliktir. Mısır heykelcisi, cansız bir biçime, can veren kişidir. Ölünün heykeli üzerinde, ağız açma törenleri uygulanır. Heykel, ölüye ölümsüz bir yaşam sağlayacak olan ikinci bir beden gibidir. Yaratıcı güçlerin dayanağı olan heykel zaten, "altının yeri" adıyla anılan atölyelerde gerçekten dünyaya getirilmiştir.

Heykel ve heykelciklerin yapımında, ağaç, taş, bronz, altın ve fayans kullanılır. Zamana dayanmaları gereken canlı tasvirlere en elverişli gereç ise taştır. Mısır heykellerinin çoğu, soylu görünümleriyle, dingin yüzlerin kıpırtısızlığıyla dikkati çeker. İleriye atılmış sol ayak, ağır bir yürüyüşü belirtir. Bu heykellerde, kasılmış gövdeler, düzensiz hareketler yoktur. Tanrı heykelleri, yaratıcı güçlerin yeryüzündeki

Giraudon

ölüler ülkesinde timsah-tanrının önünde secdeye varan Heruben
Heruben papirüsü; Gerileme dönemi XXI. hanedan *(Kahire Mısır müzesi)*

Kahire'deki Kayıtbay medresesi'nin (1474) minberinden ayrıntı

M. Levassort

Günümüze en iyi durumda ulaşan mısır tapınakları, Ptolemaioslar döneminde yapılmış olanlardır. Bunların çoğunun yapımına, XXX. hanedan zamanında, Nektanebo'nun hükümdarlığı sırasında başlanmıştı. Bu büyük yapılar arasında, Kom-Ombo, Edfu, Esneh ve Denderah tapınaklarını saymak gerekir. Yapıların duvarları, büyük önem taşıyan dinsel ve mitolojik metinlerle kaplıdır. Bu tapınakların çevre duvarlarının içinde özellik taşıyan bir

barınaklarıdır. Mikerinos üçlüsünde görüldüğü gibi, krallar, tanrılarla bir aradadır; heykelleriyle de, tapınaklarda yaşarlar. Sıradan kişilerin de pek çok heykeli vardır, ama bunların hepsi, aynı nitelikte değildir. Bu heykeller tapınaklarda kutsandığı zaman birey, onların aracılığıyla, tanrıya yapılan sunulara katılmış olur. Eski İmparatorluk dönemi heykellerinde, görkemli bir gerçekçilik göze çarpar. Kral heykelleri, firavunların yüceliğini, ağırbaşlı saygınlığını, şaşılacak biçimde dile getirir. Sıradan kişilerin heykellerinde de buna öykünülmüştür. Coser'in (III. hanedan) heykeli bu alanda görülen ilk başyapıttır. Tahtına oturmuş olan ve bir şahin tarafından korunan Keops'un heykeli ise, bu sanatın doruğunu oluşturur. Bu arada, Kahire ve Paris'teki kâtip heykellerini, Anhaf'ın büstünü, Şeyh-ül-Beled ağaç heykelini, Rahotep çiftini ve Pepi I'in bakır heykelini de (Kahire müzesi) saymak gerekir. Firavun tasvirlerinin insani bir görünüm kazandığı Orta İmparatorluk döneminde de aynı soylu üslup kaygısı sürüp gitmiştir. Örneğin, Sesostris III ya da Amenemhat III' ün ciddi ve trajik yüzlerinde, hükümdarların karakterleri çok daha iyi belirir. Yeni İmparatorluk döneminde özellikle sfenksler ve dev heykeller güçlü ve incelikli bir görünüm kazanır. Amenofis III döneminde incelik klasikleşir. Amarna heykelciliğinde ise, geleneksel kurallardan bir ölçüde ayrılma görülür. Burada sözkonusu olan üslubun klasik kurallarından uzaklaşma değil, gövdelerin çarpıtılması ve dışavurumcu eğilimlerin kendini göstermesidir. Ramsesler döneminde de başyapıtlar ortaya konmuş, ancak heykelcilik yavanlaşma ve hantallaşma eğilimi göstermiştir. Arkaizme düşkün olan Sais dönemi heykelciliği, gerçekçilik ile idealizm arasında kararsızdır. Burada, sadelik arayışına, sert taş işleme hüneri eşlik eder. Bronz heykeller gittikçe daha fazla sayıda yapılır ve Louvre'daki kraliçe Karomama ile doruğa ulaşır. Ptolemaioslar döneminde, Mısır ve yunan etkileri birbirine karışır. İ.S. III. yy.'da mısır heykelciliği kesin olarak ortadan kalkar.

• *Desen, alçakkabartma ve resim.* Desen, tam anlamıyla bir mısır sanatıdır. Desen sanatı, yetişecek sanatçının, "kareleme" denen ve uyumlu şekiller çizmeyi sağlayan oranlar sistemi konusunda bilgi edindiği okulda öğreniliyordu. Öğrenciye ayrıca, yüzyıllar boyunca pek az değişikliğe uğramış olan ve kurallara dayanan bir repertuvar da (din, savaş ya da günlük yaşam sahneleri) öğretiliyordu. Mısır desen sanatı, değişmez kurallarıyla ün kazanmıştır: düşey eksenlilik yasası, önden ve yandan görünümün bir arada bulunması (baş profilden, göz ve omuzlar önden, beden profilden görülür), perspektifin kullanılmaması. Bunlar rasgele benimsenmiş kurallar değildir; deseni yapan sanatçı canlandırdığı varlığı en ayrıntılı biçimde vermek zorundadır. Görünüş önemli değildir. Önemli olan, desenle canlandırılacak konuyu çok iyi tanımak ve onu diğer varlıklardan ayıran temel özellikleri vermektir. Göreliyi ve aldatıcı yanları göz önüne almayan desen sanatçısı, ölümsüzleştirmek için gerçeği yeniden yaratır. Bu konuda inanılmaz bir başarı gösterir; çünkü, sayılıp döküldüğünde gerçekten şaşırtıcı görünen kurallar, yapıtlar seyredildiğinde gözü hiçbir zaman rahatsız etmez. Sanatçı, toplumsal düzen içinde, efendiyi her zaman büyük boyutlarda, ona bağlı hizmetkârları da daha küçük olarak betimler. Öte yandan mısır yazısı, kimi zaman gerçek sanat yapıtları olarak ortaya konmuş hiyerogliflerden oluşmuştur. Bu hiyerogliflerin büyülü bir özelliği vardır; şeritler ya da sütunlar halinde düzenlenmeleri, rastlantıya bırakılmamıştır. Eski Mısırlılar'dan kalan nesnelerin çoğunun üzerinde yer alan bu hiyeroglifler, onlara bir anlam kazandırır ve işlevlerini belirtir.

Mısır desen sanatçıları, hayvan resmi çizme konusunda çok ustaydılar. Örneğin balık avı resimlerinde görülen balıkların cinsleri kolayca saptanabilmektedir. Böylece, şaşırtıcı bir canlılığı ve şaşmazlığı olan bu desenler sayesinde, firavunların topraklarında yaşayan hayvanların ve bitkilerin hangileri olduğu öğrenilebilmiştir. Yeni İmparatorluk döneminin av ve savaş sahnelerinde görüldüğü gibi, ayrıntıya verilen önemin, büyük kompozisyonların yapılmasına zararı dokunmamıştır. Desen "kuralları" da, çeşitli anlatım biçimlerini benimseyebilmiş olan sanatçıların yaratıcı dehasını sınırlandırmamıştır. Ayrıca

Denderah'taki Hathor tapınağı'nda Hathor başlıklı sütun
Gerileme dönemi

Kom-Ombo'daki Sebek ve Haroeris tapınağı'nın karma sütunu
Gerileme dönemi

çömlek parçaları üzerine çizilmiş çok serbest desenlerin de gösterdiği gibi, mısır desen sanatçıları, perspektif ya da hareket düşüncesini eserlerinde çok iyi yansıtabiliyorlardı.

Duvar kabartması, mısır sanatında büyük yer tutar. Kabartmalara, tapınaklarda, mezar odalarında, stellerde rastlanır. Genelde çokrenkli olmalarına karşın kabartmalar, resim ve heykelden çok desene yakındır. Genel bir kurala göre (istisnalan vardır), anıtların dışının çukur şekillerle, içinin de kabarık şekillerle süslenmesi gerekir. Papirüs üzerine çizilmiş yapıtı duvara uyguladıktan sonra, sanatçı, ayrıntıları belirlemeye çalışıyordu. Daha sonra, yontma kalemi kullananlar deseni kabartmaya dönüştürüyorlardı. Bu kabartmalar, çoğunlukla ince işlerdi ve kalınlıkları birkaç milimetreyi geçmiyordu. Duvarlar, mekân düzenlemesini sağlayan yatay "kademeler"e ayrılıyordu. Eski İmparatorluk döneminde, hayranlık verici kabartmalar yapıldı. Kas hareketlerinin çok iyi canlandırıldığı ve her hiyeroglifin bir başyapıt olduğu III. hanedan dönemi yapıtı Hesire ağaç panoları (Kahire müzesi) bunun bir örneğidir. Mastabalardaki alçakkabartmalarda, tarım ve zanaat dünyası, av ve balıkçılık manzaraları canlandırılmıştır. "Günlük yaşam" sahneleri olarak kabul edilen bu yapıtların çoğunlukla simgesel bir özelliği vardır. Örneğin, suaygırı avlamak, yalnızca bir spor etkinliği değil ama aynı zamanda, ekinleri mahveden bu iri hayvanda somutlaşmış olan kötülük ilkesine karşı girişilen gerekli bir mücadeledir. Çok sayıda ve göz kamaştırıcı yemeklerle donatılmış sungu masaları, yalnızca ağız tadı düşkünlüğü belirtmez. Bu besinler, öteki dünyada yaşamak için gereklidir. Büyülü formülle canlanarak, gerçekliğe kavuşacaklardır.

Orta İmparatorluk döneminde (XI. ve XII. hanedanlar), kabartma, kimi zaman oldukça katı bir nitelik alan bir yetkinliğe ulaşır; aynı zamanda da aşırı çizgiselliği ve ayrıntılardaki titizlikle hayranlık uyandırır. Hatşepsut döneminde (XVII. hanedan), zanaatçılar, sanatlarına belli bir incelik katarak figürlere belli ölçüde "kadınsı" bir görünüm vermek zorunda kaldılar. Ramose ve Heruef'in (XVIII. hanedan) mezarları, güç ile zarafetin şaşılacak biçimde birleştiği doruk yapıtlardır. Buradaki saydam giysili kadın dansçılar ve prensesler, anlatıma güç kazandıran biçimlere sahiptir. Bir yemek masasında oturan ölü ve karısı, cenaze töreni sahneleri, ağlayan kadınlar dizisi, sunuları taşıyan kadın ve erkekler, ölünün tanrıçalar tarafından kabul edilmesi, ailece avlanma ve balık tutma sahneleri, Yeni İmparatorluk döneminin alçakkabartmalarında benzersiz bir dehayla işlenmiş temalardır.

Eski İmparatorluk'un geleneksel değerlerine dönmek isteyen Sais dönemi (XXVI. hanedan), özellikle sahnelerin değişik bir biçimde düzenlenmesiyle eski klasikçilikten ayrılan özel bir üslup yaratmıştır. Bu üslupta, örneğin giysilerin kıvrımları gibi ayrıntılar üzerinde durulur; pitoreske, fanteziye, öyküye, tavırların çeşitliliğine önem verilir ve arıcılık görünümleri gibi yeni temalar ortaya atılır. Çoğunlukla küçümsenen Ptolemaioslar dönemi kabartmaları arasında, hacimlerin kimi zaman dolgunlaşmasına ve sanatçıların akademizme kapılmalarına rağmen, hiç kuşkusuz başyapıtlar vardır.

Resim, mimari öğeler, alçakkabartmalar, heykeller, mezar duvarları, papirüsler ve mobilyalar üzerinde yer alır. Renkler, kireç beyazı, kömür karası, toprak kırmızısı, beyaz, yeşil ve mavidir. Boyamalarda genellikle düz renk yüzeyleri kullanılır ve renk açmaya pek az rastlanır. Eski ve Orta İmparatorluk dönemlerinde Meydum'daki kaz (Kahire müzesi), Beni Hasan'daki kuş resimleri gibi başyapıtların gerçekleştirilmesine rağmen, mısır resminin altın çağı, Yeni İmparatorluk dönemidir. Naht, Menna ya da Ramose'nin mezarlarında, büyüleyici etkilerini hâlâ koruyan olağanüstü şölen, konser ve günlük yaşam sahneleri yer alır. Deyr* ül-Medine'deki Ramsesler dönemi mezarlarında da, çok güzel resimler vardır.

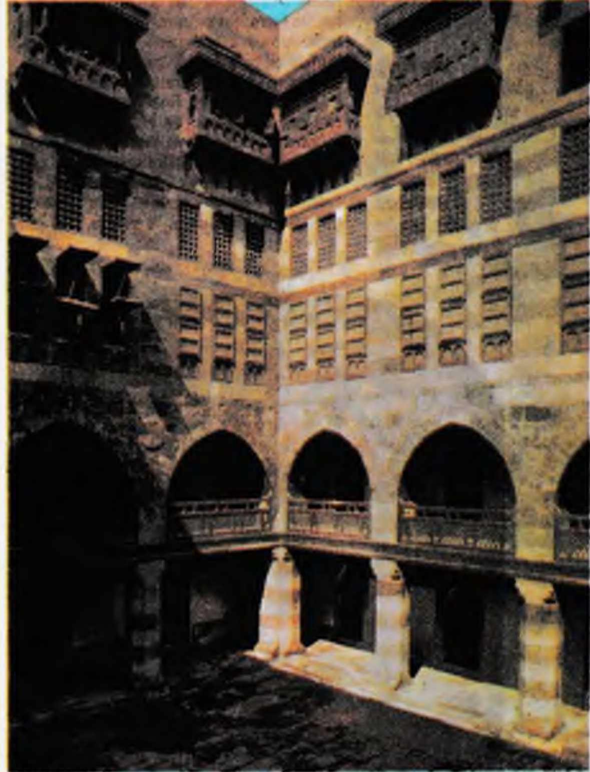
• *Süsleme sanatları.* "Küçük" diye adlandırılan sanatlarda, kullanılan gerecin niteliğini ortaya çıkarma amacı güden bir çizgi yalınlığı ve biçim netliği dikkati çeker. Eski çağların ağırbaşlılığına, Yeni İmparatorluk döneminde, süslemelerde belli bir taşkınlık ve incelik eklenmiştir. Bu, hiç kuşkusuz, Mısır'ın o zaman ilişki içinde bulunduğu Yakındoğu'daki çeşitli sanat geleneklerinin yaptığı etkilerin sonucudur. Yapıtlar, günlük yaşama ilişkin ve dindışı nitelik taşıyor gibi görünseler de, süsleme sanatı dinsel nitelikli, bir sanat olmaktan tamamen kurtulamaz.

Pişmiş toprak kapların, Hanedanöncesi dönemden beri büyük titizlikle üretilmelerine karşın, en özgün ve dikkate değer mısır kapları taştan olanlardır. Biçimler en basitten en karmaşığa kadar büyük bir çeşitliliktedir. En katı taşlar da dahil olmak üzere her çeşit taş (kaymaktaşı, şist, granit, diorit, porfir) kullanılmıştır. Madeni (bakır, gümüş, altın) kaplar günümüze daha az sayıda kalmıştır. Seramik alanında, Mısırlılar'ın en özgün yapıtları sırlı pişmiş toprak ürünlerdir (pandantifler, nazarlıklar, kupalar, yanları su bitkileriyle süslenmiş mavi renkli suaygırları). Frit* diye adlandırılan ve yalnızca kuvars kullanımına dayanan bir fayans tekniği de dikkati çeker. Mısır camları (natron ve kül ile karıştırılarak eritilmiş kuvars) saydam değildir ve çeşitli renktedir. Mısır zanaatçılarının, belki de Asya kökenli tekniklerden esinlenerek sıradan cam işlerini aşıp nitelikli yapıtlar ortaya koydukları dönem, birinci ara dönemdir. Gerileme döneminde "cam hamuru"ndan figürler yapılmıştır. Üfleme tekniğiyle gerçekleştirilen cam kaplar ise Roma döneminde görülmeye başlandı.

Mobilyaların sayısı ve niteliği, konutların boyutuna ve zenginliğine göre değişir. Bunlar arasında, döşekleri, tabureleri, tahta sandıkları, hasırları ve renkli duvar kaplamalarını saymak gerekir. Yukarı Mısır'ın kuru iklimi, bu güzel parçaların günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Akasya, yalancıçınar, ılgın gibi ülkede yetişen ağaçlar, gösterişsiz mobilyaların yapımında kullanıldı. Değerli mobilyaların üretiminde ise, Lübnan'dan getirilen köknar ve meşe; güney ülkelerinden getirilen abanoz ağacından yararlanıldı. Mısırlı marangozlar çivi kullanmamışlardır; parçalar, geçme ve zıvanalarla birbirine tutturulmuş ya da yapıştırılmıştır. Mısır mobilyalarının dikkate değer bir türü de uykuyu koruyan cinlerle süslenmiş baş dayayacaklardır. Eski İmparatorluk döneminden kalma en güzel mobilyalar, Keops'un annesi kraliçe Hetepheres'in mezarında bulundu (Kahire müzesi). Koyu renkli ağaçtan yapılmış eşyalar altın yaldızlı hiyerogliflerle süslenmiştir. Tutankhamon'un mobilyaları (Kahire müzesi), Yeni İmparatorluk döneminde, süslemenin ne ölçüde görkemli hale geldiğini gösterir.

R. ve S. Michaud-Rapho

Kahire'deki Tolunoğlu camisi 876-879

R. Michaud

Kahire'deki el-Guri kervansarayı'nın iç avlusu (1501-1516) [üst katta muşarabiyelerle süslü pencereler]

İslamiyet döneminde Mısır

Mısır islam sanatının tarihi, olağanüstü zenginlikteki Kahire üzerinde durularak, ancak Asuan mezarlığı, el-Fayyum'daki kalıntılar, Kus'taki anıtlar, Reşit'teki ev ve camiler göz önünde tutulmadan açıklanagelmiştir. Doğu'dan alınan islam sanatı, Mısır'da hızla gelişti; yerel etkiler altında kalmasına karşın 1000 yılına kadar Suriye -Irak sanatının bir taşra kolu olmaktan kurtulamadı (Amr ve Tolunoğlu camileri). Bu sanat, Fatımiler'le birlikte kendi yolunu izlemeye başladı. Yabancı sanat anlayışlarının hâlâ etkisindeydi (el-Ezher'de Tunus, Kahire kapılarında bizans etkisi görülür). Buna karşılık, ağaç, maden, kumaş, kristal işleri, ulusal süsleme sanatını açıkça ortaya koyuyordu. Memluklar döneminde belirginleşen formlar da (üst üste yerleştirilmiş değişik bölümlerden oluşan minareler; yüksek kubbeler) bu sırada ortaya çıkmıştı. Türbe-camiler ve medrese -camiler gibi yeni yapı türleri de bu dönemde görülmeye başlandı. Bütün dünyada satılan mineli cam işlerinde de (cami kandilleri) büyük ustalık gösteren Memluklar, nitelikli, pitoresk, güçlü ve çok verimli bir mimari yarattılar (Baybars, 1267 -1269; Kalavun, 1283; el-Müeyyet, 1415 -1420; Kayıtbay, 1474 camileri ve Sultan Hasan medresesi, 1356-1363). Osmanlı fethiyle, Mısır yeniden bağımlı hale geldi. Eski gelenekleri kimi yapılarda kendini göstermeye devam ettiyse de, kimilerinde de Bursa ve İstanbul yapılarının örnek alındığı görüldü (Mehmet-Ali camisi, 1824-1857).

Kuyumculuk ve mücevher yapımı alanında, zamanın etkisinden ve mezar hırsızlarından, günümüze ancak birkaç örnek kalmıştır. Mısırlı kuyumcular, gerçek başyapıtlar ortaya koymuş olan büyük ustalardı. Eski İmparatorluk döneminden, geniş gerdanlıklar, bilezikler, taçlar, altın ya da yarı-kıymetli taşlardan yapılmış mücevherler (Abydos'ta Cer, Sakkare'de Sihimhet ve Hetepheres'in mezarları) bilinmektedir. Ama klasik dönemi, Dahşur ve İllahun'da ortaya çıkarılan hayranlık verici hazinelerle, Orta İmparatorluk temsil eder. Kraliçe Ahhotep'in, Tutankhamon'un hazineleri, Serapeion ve kraliçe Tausert'in mücevherleri ve Tanis kral mezarlarında ele geçirilen mücevherler arasında da güzel parçalar bulunur (Kahire müzesi).

Mısır makyaj ve tuvalet eşyalan, özellikle dikkate değer. Bunlar arasında, hayvan biçiminde düzgün kutularını ve önlerindeki bir ördeği iten genç yüzücü kadınlar biçimindeki düzgün kaşıklarını saymak gerekir.

Mısır'ın sıcak havası, kalın elbiseler giyilmesini gereksiz kılmıştır. En fazla kullanılan malzeme, ketendir. Geleneksel erkek giysisi, belden yukarısını açık bırakan ve dizlere kadar inen kısa peştemaldır. Eski İmparatorluk dönemi kadınları, iki askıyla tutturulmuş olan ve ayak bileklerine kadar inen çok dar bir elbise giyiyorlardı. Lüks ve incelik düşkünlüğü ancak Yeni İmparatorluk döneminde ortaya çıktı ve kimi zaman karmaşık bir modanın doğmasına neden oldu. Gerileme döneminde ise, eskiye yöneliş eğilimi ve sadeliğe dönüş dikkati çeker.

Mısır müziği: güneş-tanrı Re-Harahte'ye arp çalarak ilahi okuyan Ced-Honsu-Iufanh yalancı mermerle kaplı boyalı stel Yeni İmparatorluk XXI. ya da XXII. hanedan *Louvre müzesi, Paris*

Réunion des musées nationaux

MÜZİK

Mısır müziğine ilişkin bilgilerimiz, birçok arkeolojik kalıntı sayesinde, Tarihöncesi döneme değin uzanmaktadır. Dans konusunda da durum aynıdır. Ne var ki, günümüze ulaşan müzikle ilgili kalıntılar hemen hemen yalnızca çalgılar üzerine bilgi vermektedir ve bugüne değin hiçbir kuramsal yazı ya da nota bulunamamıştır. Belki de eski Mısırlılar hiç nota kullanmamış, melodiler kulaktan kulağa aktarılmıştır. En eski çalgılar idyofonlar sınıfındandır: birbirine vurulan değnekler, çalparalar, çıngıraklar, simballer, XII. hanedandan (İ.Ö. 2000-1085) başlayarak Orta ve Yeni İmparatorluk dönemine ilişkin kabartmalarda ya da resimlerde görülen ve bir tür simballi ilkel krotalon olan *menat*. Kabartmalarda ya da resimlerde, XII. hanedan döneminde kullanılmaya başladığı sanılan derili çalgılara ender rastlanmaktadır. Kimileri tek, kimileri de çift derili olan bu çalgıların ya silindirik bir gövdesi ya da bir kasnağı vardır. Bu sınıftan çalgılar arasında pişmiş toprak gövdeli dümbelekler de vardır. Üflemeli (ya da havalı) çalgılar, daha hanedanlar öncesi dönemin kalıntılarında bile görülmektedir. Bunlar dilsiz ve tek ya da çift dilli kavallardır. Çift dilli olanların bazıları, paralel olarak birbirine bağlı ya da bir açı oluşturacak biçimde ayrık iki borudan yapılmıştır. Lagoslar hanedanı döneminin (İ.Ö. 305-30) kalıntılarında yan aulos, syrinks ve orgun atası olan Ktesibios'un hydraulis'i betimlenmiştir. Ağızlıklı çalgılardan, yalnızca trompet (askeri müzikte) ve boynuzun kullanıldığı anlaşılıyor. Çeşitli türleriyle arp, en sevilen telli çalgı konumundadır (IV. hanedandan başlayarak). İ.Ö. XIX. yy'da (XII. hanedan) kithara ve İ.Ö. 1490'a doğru lavta türü çalgılar kullanılmaya başladı. Ölülere ve tanrılara ilişkin inançlarla ya da toplumsal işlevlerle birleşen müzik uygulamalarının başlıcaları, çalgı ve dans eşliğinde solo ya da koro halinde ilahilerin ve yalın ya da süslü ezgilerle kutsal metinlerin okunmasıydı.

1930'da Kahire'de bir Doğu müziği enstitüsü'nün kurulması, Kahire ve İskenderiye konservatuvarlarının etkinlikleri ve radyo yayınları sonucu Batı müziğinden etkilenen ve geleneksel melismalarla armoni ya da kontrapuntoyu birleştirmeye çalışan bir besteciler kuşağının yetişmesi bakımından büyük önem taşır.

SİNEMA

İlk film gösterimi İskenderiye'nin kibar bir kahvesinde 1896'da yapıldı. Bu, bir Lumière filmiydi. Ama seyirciler, çok geçmeden, yerel aktüalite filmleri görmek istediler. İskenderiye'nin kozmopolit toplumundan yetişen yapımcılar, belli bir sinemanın temellerini (aktüaliteler ve dramlar) attılar. 1927'de, Azize Emir'in gerçekleştirdiği ve oynadığı *Leyla* filmi, Yakındoğu'nun en önemli ve en eski sineması olan mısır sinemasının gerçek başlangıcı oldu. Azize Emir, daha sonra, *Bint ün-Nil*'in (1929) yönetmenliğini, lübnanlı Bedr ve İbrahim Lama, Togo Mizrahi ve italyan Alvise Orfanelli'nin yanı sıra en verimli öncülerden biri olan Ahmet Celal'e verdi. 1930'a doğru, film üretimi Kahire'de, İskenderiye stüdyolarının aleyhine büyük bir gelişme gösterdi. Mısır bankası, kendi şirketini, platolarını ve laboratuvarlarını kurdu.

Ama ilk mısır "sesli film"i, Paris'te Éclair stüdyolarında çevrildi ve 14 Nisan 1932'de Kahire'de gösterildi ama başarısızlığa uğradı. Filmde söylenilen şarkılar seyirci tarafından benimsenmedi. Bununla birlikte, dans ve şarkı, genel olarak niteliksiz denebilecek, ama halkın en hoşuna giden türden yapıtlar veren bu sinemanın büyük kazançlar sağlamasına yol açtı. Sevilen aktörler (Yusuf Vehbi) ve şarkıcılar (Abdulvahhab) daha o zaman star sistemi'ni kabul ettirdiler ve yapımcı olarak önemli bir rol oynadılar. Alman Fritz Kramp ve Cemal Medhur'un yönettiği ilk Ümmü Gülsüm filmi *Vedat* (1936), çarpıcı görüntüsel nitelikleriyle dikkati çekti. Muhammet Kerim (*Zeynep*, 1929) gibi yönetmenler, müzikal ve melodram gibi türlerde belli bir üslup yarattılar. Ahmet Bedrehan (*Neşid ül-amel*, 1936), Niyazi Mustafa -baş oyuncusu Kuka İbrahim, mısır filmlerinin yaygınlaşmasına bugün de katkıda bulunan "sentetik" arapçanın yaratıcısıdır- ve *İrade* (1939) adlı filmiyle gerçekçiliğe yol açmış olan Kemal Selim, 1930'ların önemli yönetmenleri oldu.

Plak yapımcılarının desteklediği müzikal ve komedi türü filmler (Fatın Abdülvahhab, 1913-1972) karşısında Salah Ebuseyf'in (doğm. 1915) yapıtları, gerçekçilik alanında dikkate değer denemelerdir: *Babayiğit* (1957), *İkinci zevce* (1967). Bu yöneliş, Nasır'ın sinemayı kalkındırmak için yapmaya çalıştığı reformlar dönemine rastlar. Tarım, politika sorunlarıyla, kadınların sosyal durumuyla yakından ilgilenen birçok sinemacı (Henry Bereket'in *el -Haram*'ı [doğm. 1964]), ülkelerinin gerçeklerini yansıtmakla birlikte seyircilerin diyalog (genellikle güldürücü) ve şarkı merakını tatmin etmek için çeşitli ödünler vermek zorunda kaldılar, ya da ister istemez yıldızların kaprislerine boyun eğdiler. Ama oyuncular, hem sette hem de prodüksiyonda, neyin kazanılacağının ya da yitirileceğinin bilincindedirler: Emine Rızk, Fatin Hammame, Şükri Zehran... Çoğunlukla yabancı ya da yerli roman ve dram yapıtlarına (Taha Hüseyin, Necip Mahfuz) bağımlı kalsalar da senaryolar, 1960'lı yılların en iyi filmlerinin ayırtedici yanlarıdır. Bu yapıtlar arasında şunları sayabiliriz: Ebu Seyf'in ilginç melodramı *Başlangıç ve son* (1960), Kemal eş-Şeyh'in siyasal parabolü *Gölgesini kaybeden adam* (er -Reculu'llezi gaha zillahu) ve Tevfik Salah' ın *Başkaldıranlar* (el-Mütemerridin) [1966] ile *Yevmiyyat u na'ib fi'l-eryaf* (1968). 1926'da doğmuş olan Tevfik Salah, ödünsüz bir kurguya dayanan tedirgin edici bir toplumsal ve eleştirel bakış getirdi ama 1969'da ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Ömer Şerif'i *Sire fi'l-vadi* (1954) ile keşfedip tanıtan Yusuf Şahin (doğm. 1926) ise yeni bir tarz getirdi ve yapıtlarında gerçeğin görünmeyen yanlarını dile getirmeye yöneldi (önemli bir film olan *Babülhadid*' den [1957] sonra, *el-Ard* [1969], *el-Usfur* [1973] ve *Niçin İskenderiye?* [İskenderiye liz, 1978] gibi yapıtlarında yoğun bir lirizm görüldü). Deneysel film merkezi, 1968'den sonra, önemli bir yapıt olan *Mumya*'yı çeviren Şadi Abdusselam tarafından yönetildi. Son filmler arasında, Ebu Seyf'in *Saka öldü*'sünü (1977) saymak gerekir.

Mısır'da, arap dünyasının en iyi sinema eğitimi verilmekle birlikte, Başkan Sedat'ın hükümeti tarafından kamu sektörünün bir yana bırakılmasından sonra film üretim koşulları, genç yönetmenlerin ya televizyona ya da Niyazi Mustafa ve Hasan el -İmam gibi kazanç getiren çalışmalara yönelmelerine neden oldu. Unutulmaz bir filmin (*Postacı*, 1968) yönetmeni olan Hüseyin Kemal'in bu tutumu benimseyerek

kaybolup gittiğini söyleyebiliriz. En ilginç yeni yönetmenler arasında, kişisel bir üslubu olan Sait Marzuk'u (*Hayati'l-hasa*, 1974) saymak gerekir. Siyasal olaylar, son yıllarda, dış ülkelere satımında düşüş görülen film üretiminin azalmasına yol açtı. (Oysa, bu dışsatımın sağladığı dövizler, devlet gelirlerinin başlıca kaynaklarından biriydi.)

ESKİ MISIR'DA BİLİM
gökbilim

Tapınakların ve mezarların tavanlarına çizilmiş gök haritaları, gökbilim incelemeleri, gece takımyıldızlarının dizilişini belirten tarihlendirilmiş çizelgeler bulundu.

Mısırlılar'ın takvimi, gökcisimlerinin devinimlerini bildiklerini göstermektedir. 365 günden oluşan bir yıl 30 günlük 12 aya bölünmüştü (bunlara, 5 artık gün ekleniyordu) ve her gün, 12 saat gündüz 12 saat gece olarak hesap ediliyordu.

Mısırlılar, "durup dinlenmek bilmeyen" 5 gezegeni biliyorlardı; yıldızlar için yaptıkları gruplamalar (bunu Babil'den almışlardı), kimi kez bizimkilerden farklıdır: bununla birlikte Büyük Ayı'yı, Kuğu'yu, Orion'u ve özellikle takvimlerinde önemli bir rol oynayan ve Sothis dedikleri Sirius'u biliyorlardı. Tutulmaları (onlara göre Güneş'in Ay ile karşılaşmasının sonucuydu), göktaşlarının geçişini saptıyorlardı.

matematik

Eski Mısır'da matematik konusundaki bilgilerimizi, yazıcı Ahmes'in hyeratikos yazısıyla İ.Ö. 1650'de kaleme aldığı, 85 problemi kapsayan ve bugün British Museum'da bulunan Rhind papirüsünden, Moskova papirüsünden, özellikle aritmetiğin yapısını aydınlatan ve Mısır'da matematiğin durumu üstüne bilgiler içeren deri rulodan ediniyoruz.

Daha tarih döneminin başlangıcında (İ.Ö. III. binyıl) Mısır'da, onlu bir sayı sistemi (hiyeroglif) vardı. İlk dokuz sayı, her birim için bir tane olmak üzere, düşey çizgilerle belirtiliyordu; onun kuvvetlerinden her birinin (onluk, yüzlük, binlik, vb.) farklı bir simgesi vardı. Örneğin mısır dilinde bine, *ka* deniyordu ve bu lotus anlamına geliyordu. Böylece lotus resmi bini gösteriyordu. Simgeler, toplama ilkesine göre sıralanıyordu, yani her simge, gerektiği kadar tekrarlanıyor ve bütünün değerini bulmak için bu simgelerin değerleri toplanıyordu.

Hiyeroglif sisteminin yanı sıra Mısırlılar, daha başlangıçta, sayıları kendine özgü bir biçimde gösteren ve işlek bir yazı olan *hieratikos* sistemini kullandılar. Bu sistem de onluydu, ama hiyeroglif sistemdeki aşırı tekrarlardan kaçınmak için özel işaretler kullanıyordu.

Firavunlar krallığı'nda örgütlenmenin oldukça merkezileşmiş olması, ülke kaynaklarının kralın ve din adamlarının elinde toplanmış olması ve para kullanılmadığı için ekonominin değiş tokuşa dayanması, geniş kapsamlı bir muhasebeyi gerektiriyordu; bu işi de yazıcılar üstlenmişti. Mısır aritmetiği, bu maddi gereksinimlere sıkı sıkıya bağlıydı. Toplamaya dayandığından, bellek çabası gereksizdi. Çarpma ve bölme, iki katını almaya ve toplama serilerine indirgenmişti. Örneğin, 14'ü 9'la çarpmak için yazıcı şu yöntemi izliyordu:

1	9
−2	18
−4	36
−8	72

Her satır, bir öncekinin iki katını alarak elde ediliyordu. Böylece 14, 2'nin kuvvetlerinin toplamı olarak yazılabiliyordu, 14 = 2 + 4 + 8 ve yazıcı çarpmanın sonucunu bulmak için sağ sütunda bunlara denk düşen sayıları ekliyordu:

18 + 36 + 72 = 126

Mısırlılar kesirleri de kullanıyorlardı, ancak $\frac{2}{3}$'ün dışında, payı 1 olan kesirleri kabul ediyorlardı. Kesir işlemlerinde ilke aynıydı, ancak $\frac{4}{7}$ gibi bir kesri kabul etmediklerinden değeri $\frac{1}{2}+\frac{1}{14}$ olarak yazmaları gerekiyordu ve hesaplar zahmetli oluyordu. *n*'nin tek sayı olduğu $\frac{2}{n}$ biçimindeki kesirleri bölmek için, cetvellere başvuruyorlardı. Rhind papirüsünde, *n*'in 5 ile 101 arasındaki değerlerini gösteren bir cetvel vardır.

Papirüslerde, bugün birinci ve hatta ikinci dereceden denklemlerle ifade edilebilecek problemler vardır, ancak eğreti çözüm kuralından yararlanan çözüm yöntemlerinin, aritmetik yöntemler olduğu anlaşılmaktadır.

Mısır geometrisinin kökeni de, tıpkı aritmetiğin kökeni gibi maddi gereksinimlere dayanır. Heredotos bu geometrinin, Nil ırmağının her taşkınından sonra toprağı, topluluk üyelerine hakça dağıtma zorunluluğundan kaynaklandığını ileri sürer. Mısırlılar karenin, dikdörtgenin, üçgenin, yamuğun alanını doğru olarak hesaplayabiliyorlardı ve dairenin alanını da görece iyi bir yaklaşıklıkla bulmuşlardı:

$A=(\frac{8}{9}d)^2$; bu da $(\frac{16}{9})^2 \approx 3{,}1605$ değerine denk düşüyordu. Tarihçiler, π nin bu değerinin kökenini açıklamakta güçlük çekiyorlar ve çeşitli yorumlar ileri sürüyorlar. Yapıların inşasında kullanılan malzemenin hacmini hesaplamak, ambarlarda bulunan ürünü belirlemek, küpün, prizmanın, silindirin, vb., hacmini veren formüllerin ortaya konmasını gerektiyordu. Yazıcılar, bir piramidin hacmini ve kenarlarının eğimini, yatay tabanın yüksekliğe oranını *(sekt)* hesaplamayı biliyorlardı. Moskova papirüsünde, tabanı kare olan bir kesik piramidin hacmi somut sayılarla veriliyor, ancak hiçbir açıklama yapılmıyordu [$V = \frac{h}{3}(a^2+b^2+ab)$].

Ramses II'nin babasının mezar odasında bulunan tamamlanmamış dekorlar Mısırlılar'ın benzerlik ve oranlılığın temel özelliklerini çok iyi kavradıklarını ortaya koymaktadır.

tıp ve cerrahlık

Bazı papirüs belgelerde, anatomi ve fizyoloji konularının incelendiği (Ebers *Kalp incelemesi* papirüsü gibi), bazılarında da hastalıklar için reçeteler verildiği görülür: özellikle solunum yolları hastalıkları (bal, kaymak, süt, buğular ve çok iyi beslenmeyle tedavi ediliyordu), sindirim sistemi hastalıkları (lavmanlarla, bitkisel tamponlarla, keneotu ile tedavi ediliyordu), idrar yolu enfeksiyonları, baş (özellikle migrenler) ve göz hastalıkları. Metinler ve mumyalar incelendiğinde Mısır'da diş hekimliğinin düzeyi üstüne bilgi edinilebilmektedir; Mısırlılar, dolgu yapıyor (mineral bir dolgu maddesiyle), sallanan dişleri altın bir telle birbirine tutturuyor, çene kemiğini delerek abseyi çekiyorlardı. Edwin Smith papirüsündeki inceleme, Mısırlılar'ın kemik cerrahlığı üstüne yarı bilimsel çalışmalarına (omurga kayması, çeşitli kırıklar, çene kemiği çıkıkları) tanıklık etmektedir; bu papirüste belirtilen 48 olayın hepsinde sağlam bir yöntemin kullanıldığı ve hekimin ad, inceleme, teşhis ve tedaviyi sırasıyla açıkladığı görülmektedir.

MISIR a. (öz. a. *Mısır*'dan). [Tamlayan olarak] Mısır'la ilgili, Mısır'a ilişkin.
—İkt. tar. *Mısır kesesi*, Osmanlı döneminde itibari değeri altı yüz kuruş olan para ölçüsüne verilen ad. (Osmanlı maliyesinde "rumi kese", "divani kese" ve "mısır kesesi" olmak üzere üç türlü kese vardı. Rumi kese beş yüz, divani kese dört yüz on altı kuruştu. Halk arasında "kese" denilince, rumi kese anlaşılır, mısır kesesi yalnız Mısır'da kullanılırdı.)
—Kronol. *Mısır yılı*, en erken Antikçağ'dan beri Mısırlılar'da geçerli olan ve 365 günden oluşan "kararsız" yıl. (30 günlük 12 aydan oluşuyor ve buna 5 artık gün ekleniyordu.)
—Matbaac. Seriflerinin dikdörtgen biçiminde oluşuyla ayırt edilen hurufat ailesi. (Thibaudeau sınıflandırması.) [Bu aile Vox sınıflandırmasındaysa *Clarendon* adıyla anılır.]

MISIR ÇOBANALDATANI a. Güney-batı Asya, Kuzey Arabistan, Kuzey Afrika'da yaşayan çobanaldatan. (Sırtı gri, karnı, kuyrukaltı kum sarısı, çenesi beyazdır. Göçmendir. Orman kenarlarını, kurak ve kumlu yerleri sever Böcekçildir. Bil. a. *Caprimulgus aegyptius;* çobanaldatangiller familyası; uzunluğu 25-26 cm.)

MISIR DİLİ a. **1.** Eski Mısır'da hellenleşmeye dek konuşulan hami-sami dili. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Mısır ve Sudan'da konuşulan arapça lehçesi.
—ANSİKL. Eski mısır dili, hami-sami ailesinin bağımsız bir dalıdır. En eskileri İ.Ö. IV. bin'e dek uzanan çok sayıda metin aracılığıyla tüm tarihi bilinen bu dilde üç yazı dizgesi kullanılmıştır: anıtsal yazıtlarda hiyeroglifler, papirüslerde hiyeroglif dizgesinin yalınlaştırılmış biçimi hiyeratik işlek yazı, İ.Ö. VII. yy.'da daha da yalınlaştırılmış biçim olan demotike işlek yazısı. Yunan abecesinin benimsenmesinden sonra mısır dili, günümüzde dinsel tören dili olan kıptice adıyla bilinmektedir.

Mısır dilinde, sözcüğün anlamını aktaran ünsüz kökler bulunur. Bu kökler genellikle üç harflidir (dört harfli köklerin sayısı da kabarıktır) ve ünsüz dizgesi çok zengindir (özellikle çok sayıda gırtlaksıl vardır). Fiil çekimi görünüş ve/ya da zaman değeri taşıyan bir dizi biçime dayanır; bu biçimler öneklerle geliştirilmiş bir köke adıl belirtileri eklenerek elde edilir.

MISIR KOBRASI, Kuzey Afrika ve Büyük Sahra'da yaşayan kobra. (Bil. a. *Naja haje;* kobragiller familyası.)
—ANSİKL. Mısır kraliçesi Kleopatra'nın kendini öldürtmek için kullandığı bu yılanın boyu 2-2,5 m'dir. Zehiri insanı on dakikada öldürecek kadar güçlüdür.

MISIR TURNASI. *İbis**'e bazı bilim adamlarının verdiği ad.

Mısır seferi. 1797'deki Campoformio barışı'ndan sonra İngiltere, Fransa'ya karşı savaşta yalnız kaldı. Fransa'nın *İngiltere ordusu*'nun başkomutanlığına atanan Bonaparte, bir çıkarma harekâtının olanaksızlığı sonucuna varınca, Talleyrand ile birlikte savaşı Mısır'a kaydırmayı önerdi. Buna göre Mısır, Hindistan'daki ingiliz egemenliğine karşı bir harekât üssü durumuna gelecekti.

38 000 kişilik bir sefer birliği, mayıs 1798'de Toulon'da gemilere bindi. 10 haziranda Malta'yı aldıktan sonra ordu, İskenderiye yakınında karaya çıkarak bu kenti ele geçirdi. Osmanlı devleti bir saldırıya ihtimal vermediğinden Mısır'da ciddi savunma önlemleri almamıştı. Memluk süvarilerini Ehramlar savaşı'nda (21 temmuz) yenen Bonaparte, Kahire'ye girdi ve karargâhını burada kurdu. Ancak 1 ağustosta, Ebukir koyunda baskına uğrayan fransız donanması, Nelson tarafından yok edildi. İşgal ettiği ülkede tutsak kalan Bonaparte, bütün çabalarına rağmen müslüman halkın dostluğunu kazanmayı başaramadı; Kahire'de çıkan bir ayaklanmayı şiddetle bastırmak zorunda kaldı. Bu arada yanında getirdiği Monge, Berthollet, Geoffroy Saint-Hilaire gibi bilginlerin yardımıyla Mısır enstitüsü'nü kurdu.

23 aralık 1798'de Rusya, 5 ocak 1798'de İngiltere ile birer ittifak antlaşması yapan Osmanlı devleti Fransa'ya savaş ilan etti ve şubat 1799'da Suriye'ye bir ordu yığdı. Bonaparte bu ordunun üzerine yöneldi, Gazze ve Yafa'yı aldı. Ancak osmanlı ve ingiliz donanmalarının denizden desteklediği Akkâ'yı savunan Cezzar Ahmet Paşa karşısında başarılı olamadı: iki aylık (mart-mayıs) bir kuşatmadan sonra Mısır'a çekilmek zo-

mızraklar
1. Roma mızrağı; 2. Savaş mızrağı (XVI. yy.); 3. Düello mızrağı (XVI. yy.).

runda kaldı. İngilizler'in Ebukir'e çıkardıkları bir türk ordusunu yenerek (25 temmuz) Ebukir'i aldı. Bir ay sonra Bonaparte, komutayı Kléber'e bırakarak gizlice Fransa'ya gitti. Bu seferi sonuç vermez bir girişim olarak gören Kléber, el-Ariş'te Türkler ile bir boşaltma antlaşması imzaladı (24 ocak 1800). İngilizler'in bu antlaşmayı onaylamaması üzerine de Türkler'i Heliopolis'te yendi ve ülkede fransız egemenliğini yeniden kurdu. 14 haziranda bir müslüman tarafından öldürülen Kléber' in yerini alan Menou, Ebukir koyundaki Kanopos'ta İngilizler'e yenildi (mart 1801). Türk ve ingiliz kuvvetleri tarafından son direnme noktaları zapt edilen Fransızlar'la ağustos 1801'de yeni bir boşaltma antlaşması imzalandı ve İngilizler, fransız ordusunun kalıntılarını Fransa'ya taşıdılar. Mısır yeniden Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı.

MISIR ZERİ MAHBUBU a. Nümism. Osmanlı döneminde Mısır'da bastırılan, 2,75 kuruş değerinde altın sikke.

MISIR ZİNCİRLİSİ a. Nümism. Osmanlı döneminde Mısır'da bastırılan, çevresi zincirli fındık* altınına verilen ad.

MISIRCI a. Mısır satan kimse.

Mısırçarşısı, İstanbul'un Eminönü semtinde kapalı çarşı, Valide Turhan Sultan'ın isteğiyle inşa edilen Yeni cami külliyesi'ne bağlı olan ve yapımını mimar Kasım Ağa'nın başlattığı çarşı, camiden önce bitirilmiştir (1660). Külliye arastalarının en büyüklerinden olan Mısırçarşısı L biçiminde planlıdır, dört ana kapısı vardır, duvarları kesme taş ve tuğla örgülüdür. Ön cephe iki katlı olup yan mekânlar kubbe ve tonoz örtülüdür. 1940 ve 1955'te onarılan yapı günümüzde de işlevini sürdürmektedir.

MISIRKOV (Krste), bulgar yazar (Postol, Makedonya'nın bugün Yunanistan'da kalan kesimi, 1874-Sofya 1926). Makedonya'nın ulusal kimliğini savundu. Görüşlerini *Za makedonckite raboti*'de (Makedonya çalışmaları, 1903) dile getirdi.

MISIRLI sıf. ve a. Mısır halkından olan.

MISIRLI İBRAHİM EFENDİ, asıl adı **Avram,** yahudi asıllı türk besteci (Suriye 1872 - İstanbul 1933). Kahire, Şam, Halep, özellikle de İstanbul'da udi ve besteci olarak ünlendi. Kusursuz bir yapıt olan *Acemaşiran sazsemaisi* dışındaki besteleri, şarkı formundadır. En ünlüleri: *Beni sev, ruhumu sar...* (hicaz), *Solsan da sararsan yine gül-pembedehensin* (hicaz), *Yalnız bırakıp gitme bu akşam...* (uşşak), *Şen gözlerine neşe veren bir çiçek olsam* (kürdilihicazkâr).

MISIRLIK a. Mısır tarlalarıyla kaplı arazi.

MISIRÖZÜ YAĞI a. MISIRYAĞI'nın eşanlamlısı.

MISIRYAĞI a. Mısır nişastası çıkarılırken mısır tanesinin sıkılmasıyla elde edilen yağ. Doymuş yağ asidi oranı düşük olduğundan damar sertliği bulunanlara yemeklik yağ olarak tavsiye edilir. (Eşanl. MISIRÖZÜ YAĞI.)

Mısırçarşısı'nın dıştan görünümü
Eminönü-İstanbul

Büyük Larousse

MISKAB a. (ar. *sakb*'dan *mıskab*). *Esk.* Matkap.
—Kuyumc. *Mıskab yayı,* değerli taşları kesmek için kullanılan pirinç tel.

MISKAL a. (ar. *mıskal*). *Esk.* **1.** Müz. MUSİKAR'ın eşanlamlısı. **—2.** *Mıskal kamışı gibi,* birbiri ardına sık bir biçimde sıralanmış şeyleri nitelendirmek için kullanılır.

MISKALA → MASKALA.

MISKALİ sıf. ve a. Müz. Mıskal (ya da musikar) çalan müzikçi.

MISR a. (ar. *mışr*). *Esk.* Şehir, ülke.

MISRA, -ı a. (*mışra*). **1.** Ed. Bir şiirde her bir satıra verilen ad; dize: *Bir beytin ilk mısraı.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Esk.* Kapı kanadı.
—ANSİKL. Arap edebiyatında şiirde birim, beyitti. Mısra, aruz biliminde "beytin yarısı" demektir. Bir beyitte ilk mısra "sadr", ikinci mısra "acuz" diye adlandırılıyordu. Beyitte mısralar birbirleriyle uyaklı (mesnevi vb.) ya da ikinci mısra daha önceki beyitlerin ikinci mısralarıyla uyaklı (gazel vb.) olur. Bir mısra kendi içinde bölünen birimlerle de uyaklı olabilir (musammat). Müstezatlarda ise, asıl mısradan sonra tekrarlanan kısa bir mısra daha bulunur. Divan edebiyatı beyit bütünlüğü üzerine kurulmuştur. Fakat çoğu zaman bir mısra da kendi içinde bir anlam bütünlüğü taşır (*"İlet benim selamımı dildara ey saba"* [Ahmedi]). Kimi hallerde ikinci mısra, birinci mısraın bir açıklaması niteliğini taşır (*"Bu ne yüzdür bu ne gözdür bu ne zülf ü bu ne bâlâ / Biri lâle biri nergis biri sünbül biri tûba"* [Ahmedi]. Birinci mısrada sevgilinin yüzü, gözü, zülfü ve boyu anılmış, ikinci mısrada leff ü neşr sanatı yapılarak bunlar açıklanmıştır). Tanzimatla birlikte geldiği sanılan anjambman, aslında divan edebiyatında da görülen bir olgudur: Hayali'nin *"Yok yerim kûy-ı münacâtta havfım bu, beni / Bu melametle harâbât kabûl eylemeye"* beytindeki "beni" sözcüğünün, anlam bakımından ikinci mısraa ait olması gibi.
Bir gazelin ya da bir manzum parçanın içinde geçen bir mısra, gerek ritim gerekse anlam açısından kimi zaman ötekilere göre özgün bir yer tutar. Bu mısralar tek başına atasözü gibi yaygınlaşır. Böyle mısralara "mısra-ı berceste" adı verilir (*"O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler"* [Hayali]).
Başka mısralara bağlı olmayan, tek başına anlam taşıyan mısralara "mısra-ı azade" denir: *"Mudhikât-ı dehre ben ölsem de tasvirim güler"* (Dünya sahnesinde oynanan komedilere ben ölsem de bıraktığım fotoğraf güler) [Muallim Naci]. Tezkire ve benzeri yapıtlarda örnek olarak yer verilen mısralar "azade" sözcüğüne işaret etmek üzere "ayın" harfi kısaltmasıyla gösterilir. Mensur yapıtlara da anlatımı etkili kılmak için "mısra" başlığı altında bu tür örnekler eklenir. Divan şiirinde nazım birimini beyit, halk şiirinde dörtlükler oluşturmuştur. Çağdaş şiirde ise şiirin, mısralar arasındaki bütünlüğe dayanması esastır. Böyle olduğu halde ötekilerden ayırarak mısraları derleyen antolojiler düzenlenmiştir (*Aşk imiş her ne var âlemde,* A. Ş. Hisar, 1955; *Mısra, beyit antolojisi,* İ. Berk, 1960).

MISRAN a. (ar. *mışr*'ın ikili çoğl. *mışran,* iki şehir). *Esk.* Kûfe ve Basra şehirleri.

MISRİ sıf. (ar. *mışr* ve *-î*'den *mışrî*). *Esk.* **1.** Mısır ülkesiyle ilgili. **—2.** Mısırlı, Mısır' da yaşayan.

MISTABA → MASTABA.

MISTAR a. (ar. *mıstar*). Hat. **1.** Satırları doğru yazabilmek için gerekli çizgileri yapmaya yarayan alet. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Mıstar kalemi,* yazma kitapların kenarlarına yaldız ya da boya ile çizgi çizmekte kullanılan, metalden yapılmış pergel biçiminde alet.
—ANSİKL. İnce bir mukavva üzerinde yazılacak sayfanın satırları çizildikten sonra, bu satırların iki ucu ince bir iğneyle delinir ve deliklerden ibrişim geçirilirdi. Üzeri sıra sıra ibrişimli mukavva yazı kâğıdının altına yerleştirilir ve ibrişimlerin üzerine parmakla bastırılarak kâğıtta hafif kabartma çizgiler elde edilirdi. Bu izlere *satır çizgisi,* bu tür kâğıtlara da *mıstarlanmış kâğıt* denirdi. Mıstarın, yazı türüne göre *meşk mıstarı, sayfa mıstarı, nestalik mıstarı, sülüs-nesih kıta mıstarı* gibi türleri vardı.

MISTIK, asıl adı **Mustafa Eremektar,** türk karikatürcü (İstanbul 1930). İlk karikatürü *Doğan kardeş*'te yayımlandı (1947). *Akbaba, Tef, 41 buçuk, Dolmuş, Vatan, Akşam, Milliyet çocuk, Güneş* vb. dergi ve gazetelerde çalıştı. Özellikle 1957'de *Vatan*'daki *Taş devri* adlı çizgi romanıyla tanındı. Daha sonra çizgi-film denemeleri yaptı. 1973'te Gabrovo uluslararası karikatür yarışması'nda özel ödül aldı.

MISVAT a. (ar. *şavt*'tan *mışvât*). *Esk.* Ses kuvveti.
◆ sıf. Çok bağıran, haykıran.

-MIŞ, -MİŞ, -MUŞ, -MÜŞ. Yapım eki işlevini de kazanmış çekim eki. Fiillerden ad soylu sözcükler türetir: *Dolmuş* (dol-muş), *ermiş* (er-miş), *geçmiş* (geç-miş), vb.

MIŞIL MIŞIL be. Rahat, sakin ve derin derin soluk alarak: *Elini başının altına yastık yapmış, mışıl mışıl uyuyordu.*

MIŞMIŞ a. (ar. *mışmış*). Halk arasında kayısı ve zerdaliye verilen ad. (MİŞMİŞ de denir).

MITAR sıf. (ar. *ʿıṭr*'dan *mıʿṭar*). *Esk.* Daima güzel kokular süren kimse için kullanılır.

MITHAN a. (ar. *mıṭhan*). *Esk.* Değirmen.

MITLAK sıf. (ar. *ṭalāḳ*'tan *mıṭlāḳ*). *Esk.* Çok sık kadın boşayan erkek için kullanılır.

MITRAB a. (ar. *ṭarab*'dan *mıṭrāb*). *Esk.* Neşeli kimse için kullanılır.

MITRAKBAZ → MATRAKBAZ.

MITVA sıf. (ar. *mıṭvaʿ*). *Esk.* Çok itaatkâr, daima itaat eden kimse.

MIYMINTI sıf. ve a. Son derece yavaş iş gören; sünepe, mızmız: *Mıymıntı çocuk, çantasını iki saattir yerleştiremedi. Şu mıymıntıya bak, daha üstünü bile giymemiş.*

MIYMINTILIK a. Mıymıntı olma durumu; niteliği.

MIYTİŞÇİ, Rusya'da kent, Moskova' nın kuzey banliyösünde yerleşme alanı; 154 000 nüf. Elektrikli gereçler ve taşımacılık gereçleri. Kimya sanayisi.

MIYUN → MİYUN.

MIZFAR sıf. (ar. *ẓafer*'den *mıẓfâr*). *Esk.* Galip, zafer kazanan.
◆ a. Asma çubuğuna sarmaşık gibi sarılan filiz.

MIZIKA a ("müzik" anlamındaki ital. *musica*'dan). **1.** BANDO'nun eşanlamlısı. **—2.** ARMONİKA'nın eşanlamlısı.

MIZIKACI sıf. ve a. **1.** BANDOCU'nun eşanlamlısı. **—2.** MIZIKALI'nın eşanlamlısı.

MIZIKACI TEVFİK, türk halk şairi (İstanbul XIX. yy. sonu-XX. yy. başı). Saray mızıkasında görevliydi. Çamlıca bektaşi tekkesi şeyhi Nuri Baba'ya bağlandı. Bektaşi şair İkbal Hanım'la evlendi. Bektaşi inancını dile getiren nefesleri vardır.

MIZIKALI a. *Esk.* Muzikayı hümayun'da görevli müzikçi. (MIZIKACI da denir.)

MIZIKÇI sıf. ve a. Türlü nedenlerle bir oyunu bozan, bırakan ya da yenilgiyi kabullenmeyip kolayca küsüp darılan kimse için kullanılır; oyunbozan, ordubozan: *Mızıkçının tekidir, onunla oynamak istemem.*

MIZIKÇILIK a. **1.** Mızıkçı olma durumu; niteliği; mızıkçıya yakışır davranış; ordubozanlık; oyunbozanlık: *Onun mızıkçılığını herkes biliyor.* **—2.** *Mızıkçılık etmek*, bir oyunu ya da ortaklaşa yapılan bir işi olur olmaz bahanelerle bozmak, oyunbozanlık etmek: *Mızıkçılık etme, şimdi de sıra bende.*

MIZIKLANMAK gçz. f. Türlü nedenler öne sürerek bir oyunu bozmak, yenilgiyi kabul etmeye yanaşmamak, mızıkçılık etmek.

MIZILDANMAK → MIZIRDANMAK.

MIZIRDANMAK ya da **MIZILDANMAK** gçz. f. (yansıma sözc.). Yakınan bir sesle konuşmak, hiçbir şeyden hoşnut olmamak.

MIZMAR a. (ar. *mıżmār*). *Esk.* Hipodrom, koşu meydanı.

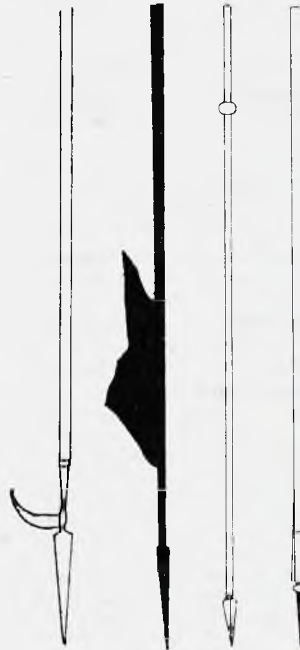
MIZMIZ sıf. ve a. **1.** Her şeyde bir kusur bulan, her şeyden yakınan kimse için kullanılır: *Ne mızmış adammış, iki saattir bir elbise beğenemedi.* **—2.** Aşırı tembel, ağırkanlı kimse için kullanılır; mıymıntı: *Bu mızmızın yüzünden filme yetişemedik.*

MIZMIZLANMAK gçz. f. Mızmızca davranışlar yapmaya başlamak; mızmızlık etmek.

MIZMIZLIK a. **1.** Mızmız olma durumu, niteliği ya da mızmızca davranış: *Mızmızlığı yüzünden hiçbir dostu kalmadı.* **—2.** *Mızmızlık etmek*, mızmızca bir tutum takınmak.

MIZRAK a. (ar. *mızrak*). **1.** Uzun saplı ve sivri demir uçlu silah. (Bk. *ansikl.* böl. Sil.) **—2.** *Mızrak çuvala girmez, sığmaz*, bir gerçeği herkesten gizlemenin olanaksızlığını belirtmek için söylenir.
—Din. *Kutsal mızrak*, Yuhanna'ya göre (XIX, 34) Calvarium tepesinde çarmıha gerilen İsa'nın böğrüne bir asker tarafından saplanan mızrak. (Bk. *ansikl.* böl. Din.)
—Sil. *Kısa mızrak*, boyu mızrağa oranla çok daha kısa olan ve fırlatılarak kullanılan silah. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Spor. Boğa güreşinde, ucunda birkaç cm'lik piramit biçiminde bir çelik uç bulunan uzun tahta parçası. Boğayı yaralamak, gücünü azaltmak, güreşin daha sonraki aşamalarında (muleta oyunu, boğanın öldürülmesi) matadorun işini kolaylaştırmak için kullanılır. (*Picador*, matadorun emrindeki bu işle görevli atlıdır.)
—ANSİKL. Din. *Kutsal mızrak.* Bu mızrağın mahfazası VII. yy.'da Kudüs'te kutsanmıştı. 1098'de Haçlılar nasıl olduğu pek iyi bilinmemekle birlikte onu Antakya'da buldular 1243'te Baudouin II mızrağın uç parçasını Saint Louis'ye verdi; o da parçayı Paris'teki Sainte-Chapelle'e koydurttu; ancak bu uç 1793'te kayboldu. Mızrağın Bayezit II tarafından 1492'de papa İnnocentius VIII'e verilen parçası Roma'da San Pietro kilisesi'ndedir. Bununla birlikte, bu mahfazanın gerçekten var olduğu çok tartışmalıdır.
—Sil. Mızrak, ağaç kısmı uzun bir silahtır: Yontmataş döneminde kullanılan ilk mızraklarda önce çakmaktaşından, daha sonra da bronzdan bir temren bulunuyordu. Boyu 6 m'yi aşan ve saldırı amaçlı kullanılan bu silahlar, Hellen orduları'nda savunma amaçlı silahlara dönüştü. Ortaçağ'da, piyadelerin elde serbestçe kullandığı mızrakların yanı sıra, özellikle, süvarilerin kullandığı karşıağırlıklı büyük ve ağır mızraklar vardı. XIV. ve XV. yy.'larda, dişbudaktan yapılmış, boyu 4 ile 6 m, çapı ise 8 ile 10 cm olan mızrakların, 20 cm uzunluğundaki demir ya da çelik temrenleri adaçayı ya da defne yaprağı biçimindeydi. Elle tutmayı kolaylaştırmak için, yuvarlak bir siperle korunan mızrağın sapı oyuldu, denge sağlamak için dip bölümü kalınlaştırıldı, önce bir kayışla boyna asılan, sonra demir bir çengelle sağ kol altına takılan dengeli bir silah biçimine sokuldu, XVI. yy.'ın sonunda gözden düştü. 1914'te Fransa'da (dragonlar), Almanya'da (uhlanlar), Rusya'da ve İtalya'da mızrak hâlâ kullanılıyordu. İkinci Dünya savaşı'nın başında, Polonya süvari birliğinin dışında, tamamen ortadan kalktı.
• *Kısa mızrak.* Eski Yunanlılar, savaş, av ve oyun silahı olarak sapı kısa mızraklar kullanıyorlardı. Etrüskler, Romalılar'ın *pilum* adını verdiği, ağaç saplı, bir ucu sivri (*cuspis*), diğer ucunda toprağa saplanabilir bir demir (*spiculum*) bulunan mızrağı daha önceden biliyorlardı. Bu silah göğüs göğüse yapılan savaşlarda kullanılıyor ya da bir kayış (*amentum*) yardımıyla fırlatılıyordu.
Türkler'de kullanılan mızraklar ahşap (kamış, abanoz ya da öteki tür sert ağaçlar) saplıdır. Temrenleri demirdendir ve yassı, sivri ya da tırtıl biçimindedir. Bazılarının temren dipleri topuzludur. Osmanlı sınır süvarileri kostaniçe* adlı bir tür mızrak kullanıyordu. Kapıkulu süvarilerinin mızraklarının temrene yakın bir yerinde de flamaları vardı. Mızraklı süvari alayları da bu türden mızraklar taşırdı.
İran mızrakları Türkler'inki gibi kamış ya da tahta saplıdır. Temrenleri düz, sivri, çatal ya da yıldırım biçimindedir. Kimilerinin sapları lake tekniğinde kırmızı ve siyah renkli yaprak ve çiçek motifleriyle bezenmiştir.
Memluk mızraklarıysa türk ve iran mızraklarından farklı olarak demir saplıdır; bu yüzden hayli ağırdır. Temrenleri sivri ve uzun, çoğu kez de sapın devamı biçimindedir. Sapları çok köşeli ya da yuvarlak yapılmış, değerli örnekleri altın kakma motiflerle bezenmiştir.

MIZRAK BAŞLI ÇINGIRAKLIYILAN a. Latin Amerika ve Karayip adalarında yaşayan, çıngıraksız, çok zehirli ve saldırgan çıngıraklıyılan. (Bil. a. *Bothrops atrox;* engerekgiller familyası, *Crotalinae* oymağı.)

osmanlı ordusunda kullanılan mızraklar
Tarih-i askeri-i osmani (1882)
Atatürk kitaplığı, İstanbul

Pavlovsky - Lauros - Giraudon

Poblet manastırı avlusunda dört mızrakucuyla bölmelenmiş açıt (İspanya) [gotik sanat, XIII. yy. sonu]

—ANSİKL. Mızrak başlı çıngıraklıyılan, boyu 2 m'yi bulan, daha çok kemiricilerle beslenen bir kara yılanıdır. Şekerkamışı tarlalarında sıkça görülür ve tarım işçileri arasında birçok ölüme yol açar. Bu yılanla mücadele etmek için 1850'de Martinique adasına mangust götürülmüştür.

MIZRAKEĞRELTİ a. Afrika ve Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen, defalarca bölünmüş parçalı yapraklı (2 m uzunluğunda) büyük eğrelti. (2 tür; *polypodiaceae* familyası.)

MIZRAKLI sıf. Mızrak taşıyan: *Mızraklı süvariler.*
—Ask. tar. *Mızraklı süvari alayı*, resmi geçitlerde padişahın yanında yürüyen tören birliği. (İkinci meşrutiyet'ten sonra kaldırılan bu birlikler, tören sırasında tepesinde küçük bir bayrak bulunan uzun mızrak taşırlardı.)
—El sant. Bordürde ya da ana motifinde mızrak ucunu andıran motifler bulunan yazmalara verilen ad.
—İsl. *Mızraklı ilmihal*, islam dininin ilke ve kurallarını açıklayan bir tür ilmihal* kitabı. (Kapakları üzerindeki yazılarda mızrak motifleri yer aldığından bu adla anılırlar.)

MIZRAKLI, Hatay'ın Samandağ ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 3 891 nüf. (1990).

MIZRAKLIROZET a. Çoğunlukla sıcak seralarda ya da evlerde süs bitkisi olarak yetiştirilen, Güney Amerika kökenli, epifit otsu bitki. (60 tür; bil. a. *aechmea;* ananasgiller familyası.)

MIZRAKSI sıf. Mızrağa ya da mızrak ucuna benzeyen şey için kullanılır.
—Bot. Biçimi mızrak ucunu hatırlatan bitki organlarına denir. ||*Mızraksı iğne*, bitki diseksiyonu yapmaya yarayan küçük alet.
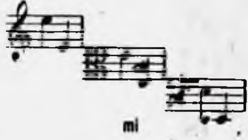
MIZRAKUCU a. Mim. Gotik bir pencerede, yukarı doğru yükselen ve mızrakucu (ya da sivri) bir kemerle sona eren, taş

mızraklı süvariler
Topkapı sarayı kütüphanesi, İstanbul

kayıtlar ya da sütuncuklarla bölümlere ayrılmış bölmelerden her biri. ||*Mızrakucu kemer* → KEMER.

MIZRAP a. **1.** Kemik, bağa, metal, telek, ağaç kabuğu, plastik vb. maddelerden yapılan ve telli çalgıların telini çekerek titreştirmeye yarayan nesne. (Klavsen mızrabı, telek, deri, kösele ya da plastiktendir. Tanbur ve kanun mızrabı, Akdeniz deniz kaplumbağasının karın kabuğundan, ud ve lavtanınki kartal teleği ya da sert plastikten, bağlamanınkiyse [*tezene*] kiraz ağacının kabuğundan yapılır.) **—2.** *Mızrap çubuğu,* klavsen ya da epinetin mekanizmasındaki başlıca parça. (Ucu bir dilcik biçiminde yontulmuş bir çıtadan oluşur. Bir yarığın içinden geçen bir domuz kılıyla tutturulmuştur. Üzerinde bir mızrap [teleğin kemiksi ucundan] ve bir susturucu vardır. Tuşlardan her biri, bir mızrap çubuğuna basar.)

sol, do ve fa anahtarlarına göre mi

MIZRAPLI sıf. Müz. **1.** Telleri bir mızrapla ya da parmaklarla çekilerek çalınan çalgılar için kullanılır. **—2.** *Mızraplı çalgılar,* telli çalgılar sınıfının (kordofon) bir altbölümünü oluşturan çalgılar. (Gitar, mandolin, lavta, ud, tanbur gibi saplı çalgıların dışında,klavsen de mızraplı bir çalgıdır.)

Mİ a. *Do* gamının üçüncü derecesi olan nota.

Miª Hematol. *Miª antijeni,* MİLTENBERGER ANTİJENİ'nin kısaltması.

Ullstein

Georg Michaelis

MİACOİDEA a. Kuzey yarıküre'de Eosen devri katmanlarında fosillerine rastlanan, ilkel, etçil, fosil memeliler alttakımı. (Dişleri hâlâ az keskindir. Günümüzdeki etçil familyaların çoğunun atası bu alttakımdır.)

MİADESMİA a. Karboniferde fosil olarak bulunan kibritotu. (Dişi önçimin olgunlaşma ve döllenmeye kadar makrosporanjın içinde gelişmesi, bu bitkinin tohumlu bitkilerin öncüsü olduğunu göstermektedir.)

MİAJA MENANT (José), ispanyol general (Oviedo 1878 - Mexico 1958). 1932' de general oldu; 1936'daki francocu ayaklanma sırasında cumhuriyetçi rejime bağlı kaldı. Savunma bakanı ve cumhuriyetçi kuvvetlerin başkomutanı, sonra Valencia'da oluşturulan Savunma konseyi' nin başkanı oldu. Milliyetçilerin saldırılarına iki yıldan fazla bir süre dayanan Madrid savunmasını düzenledi. Oran'a, ardından Fransa'ya gitti ve Meksika'ya yerleşti.

MİAMA a. Yarı ağırdan ağıra, yarı sertten serte kadar değişen yarı ince dokulu pembemsi esmer bir odun veren tropikal Afrika ağacı. (Odunu yapı işlerinde, marangozlukta ve travers yapımında kullanılır. Bil. a. *Calpocalyx heitzii;* küstümotugiller familyası.)

A. Messersch-Vloo

Miami'nin merkezinden bir görünüm

MİAMİ, ABD'nin orta kesiminde Ohio' ya kavuşan (sağ kıyıdan) iki ırmağın adı. *Büyük Miami,* Erie gölünün G.'inden doğar, Cincinnati'nin 25 km aşağı kesiminde Ohio'ya kavuşur; 257 km. *Küçük Miami,* Büyük Miami'ye paralel akar, Cincinnati'nin yukarı kesiminde Ohio'ya kavuşur.

MİAMİ, ABD'de (Florida) kent; 358 550 nüf. (1990). Sayfiye ve büyük kış turizmi merkezi. Tropikal parklar. Deniz akvaryumu. Müzeler. Besin sanayileri. Uluslararası havalimanı.

MİAMİ BEACH, ABD'de (Florida), Miami'nin karşısındaki bir adada kent; 96 300 nüf. Büyük bir sayfiye ve su sporları merkezidir.

MİAO a. Miaolar'ın konuştuğu dil öbeği. (Birlikte ayrı bir öbek [miao-yao öbeği] oluşturdukları yao dillerine yakın olan bu diller, kimi uzmanlarca çin-tibet, kimilerince de tay ailesi için sınıflandırılır.) [Eşanl. MEO.]

MİAOLAR, HMONGLAR ya da **MEOLAR,** Çin (Hunan, Gueicou, Sıçuan, Yünnan), Kuzey Tayland, Kuzey Laos, Kuzey-batı Vietnam'da yaşayan halk; nüfusları 1990'da 7 400 000 dolayındadır. Miaolar'ın Orta Çin'den çıktıkları ve zaman içinde Çinhindi'ne yerleştikleri sanılır. Dağlı olan ve açma alanlarda çeltik eken bu köylüler, haşhaş yetiştirirler ve zanaatla (dokuma, mücevher) uğraşırlar. Toplumsal yapıları, ataerkil ve babasoylu klanlara dayanır. Animist olan Miaolar, öteden beri yaygın siyasal birlikler oluşturmadılar; bugün de, siyasal baskılara bağlı nedenlerle göç etmektedirler.

MİARJİRİT a. (fr. *miargyrite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal antimon ve gümüş sülfür.

MİAROL a. (fr. *miarole*). Petrogr. Taneli magma kayaçlarında sık rastlanan ve boyutu milimetre ile santimetre arasında değişen kristallerarası boşluk.

MİAROLİTİK sıf. (fr. *miarolitique*). Petrogr. Miaroller bakımından zengin bir magma kayacı için kullanılır.

MİARUS a. (yun. *miaros,* balçık çukuru'ndan). Bedeni gri tüylerle örtülü hortumluböcek. (Larvası çançiçeğinin ve aslanağzının meyvesinde yaşar. Hortumluböcekgiller familyası.)

MİAS, Rusya'da ırmak, Orta Ural'dan doğar ve İsset'e karışır (sağ kıyıdan); 658 km. Urallar'da bulunan, otomobil sanayisi merkezi Mias'tan (158 000 nüf.) geçer.

MİASKİT a. (fr. *miaskite,* Rusya'da bir kent adı *Mias*'dan). Petrogr. Biotitli nefelinli siyenit.

MİASKİTİK sıf. (fr. *miaskitique*). Petrogr. Na_2O+K_2O/Al_2O_3 oranı 1'den küçük olan bir alkali magma kayacı için kullanılır.

MİASKOVSKİY (Nikolay Yakovleviç), rus besteci ve eğitimci (Novogeorgiyevsk 1881 - Moskova 1950). Lyadov ve Rimskiy -Korsakov'un öğrencisi. 1921-1950 arasında Moskova konservatuvarı'nda besteleme dersleri verdi. 1948'de sovyet hükümetince reddedilmekle birlikte, Moskova okulunun tartışmasız önderiydi. Çaykovskiy etkisi taşıyan yeniromantik bir üslupla 27 senfoni, kantatlar (*Kirov bizimledir, Geceleyin Moskova*), birçok konçerto, melodiler ve oda müziği yapıtları (bunlardan 13 yaylılar dörtlüsü anılmalıdır) besteledi. Kabalevskiy ve Haçaturyan'ın hocasıdır.

MİASTOR METRAOLAS a. Koyu renkli, küçük sinek. (Döküntülerle beslenen, ağaç kovukları altında ve çürümüş odunlarda yaşayan larvası, pedogenez sonucu erişkin böceklere dönüşen başka larvalar dünyaya getirir. Mazısineğigiller familyası.)

MİAT a. (ar. *mi'ād*). **1.** Bir işin yapılması için söz verilen ya da tanınan süre, belirtilen zaman. **—2.** Bir şeyin yerine yenisinin verilebilmesi için kabul edilen ya da kullanılmaz duruma geleceği düşünülen süre; kullanma süresi. **—3.** *Miadı dolmak,* bir şey eskimek, kullanım süresi dolmak; artık kullanılmaz durumda bulunduğu kabul edilmek: *Artık bu arabanın miadı doldu, değiştirmek gerek.*

MİAT çoğl. a. (ar. *mi'e*'nin çoğl. *mi'āt*). Esk. mat. **1.** Yüzler. **—2.** *Miat-ı uluf,* binler basamağının üçüncü rakamı.

MİAULİS (Andhreas VOKOS, —denir), yunanlı amiral (Eğriboz 1768'e doğr. -Atina 1835). Hydra'da yerleşti. 1821'de yunanlı asilere katıldı ve denizlerde Türkler'e karşı savaştı. Donanma komutanı oldu (1822 -1827), fakat ingiliz amiral Cochrane ile arası açıldı ve görevinden ayrıldı (1827). Yeniden göreve gelmesini sağlayan Kopar'a da düşman oldu (Hydralılar ayaklanması, 1831). Kendisini tümamiral yapan (1835) Otto'nun tahta çıkmasını sağladı. Ulusal kahraman ilan edildi ve Pire'de Themistokles'in yanına gömüldü.

MİBER a. (ar. *mi'ber*). *Esk.* **1.** Sal, kayık, köprü gibi suyun bir yakasından diğer yakasına geçmek için kullanılan araç. **—2.** Dar boğaz, geçit.

MİBLA sıf. (ar. *mibla'*). *Esk.* Obur, çok yiyen.

MİBRED a. (ar. sözc.). *Esk.* Eğe.
—Esk. tıp. *Mibred-i hasat,* mesane taşlarını ufaltıp düşüren alet.
—Hat. Kamış kalemlerin içindeki lifleri temizlemede kullanılan tığ gibi ince ve uzunca eğe.

MİBREE a. (ar. *mibre'e*). *Esk.* Kalemtıraş.

MİBVEL a. (ar. *bevl*'den *mibvel*). *Esk.* **1.** İdrar kabı, ördek. **—2.** Pisuar.

MİBZA ya da **MİBZAĞ** a. (ar. *mibza', mibzağ*). Esk. tıp. Neşter.

MİBZELE a. (ar. *mibzele,* süzgü'den). Hat. Mürekkep süzmekte kullanılan çuhadan yapılmış alet.

MİBZER a. (ar. *bezr,* tohum'dan, tohum eken). EKİM* MAKİNESİ'nin eşanlamlısı.

MİCALEX (tesc. edil. a.). Elektrotekn. Çok ince toz haline getirilmiş mika ve 630 °C sıcaklıkta eritilmiş kurşun boratlı cam karışımından oluşan anorganik, yapay madde.
—ANSİKL. Mekanik dayanımı büyük olan Micalex ayrıca, yanmaz ve asitlerden etkilenmez. Sert olmasına rağmen, elde ya da makinede işlenebilir. Yumuşama noktası yaklaşık 450 °C'tır.

MİCDAF a. (ar. *micdāf*). *Esk.* Sandal küreği.

MİCDEL a. (ar. *micdel*). *Esk.* Köşk, kasır.

MİCEN ya da **MİCENNE** a. (ar. *micenn, micenne*). *Esk.* Siper, kalkan.

MİCER a. (ar. *mi'cer*). *Esk.* Kadın başörtüsü, eşarp.

MİCESSE a. (ar. *micesse*). *Esk.* **1.** Mum fitilini kesmeye yarayan makasa benzer alet. **—2.** Mumun yerleştirildiği kovan.

MİCHAELİS (Georg), alman siyaset adamı (Haynau, Silezya, 1857 - Bad Saarow, Berlin yakınında, 1936). Reichstag' ın, "ilhaksız barış" için oylama yapacağı sırada (19 temmuz 1917), Ludendorff'un isteğiyle Bethmann-Hollweg'in yerine Şansölyeliğe getirildi (14 temmuz). Sosyalist milletvekillerini, donanmadaki ayaklanmalara destek olmakla suçlayınca, yerini Hertling'e bırakmak zorunda kaldı (ekim 1917).

MİCHALOWSKİ (Piotr), polonyalı res-

sam (Kraków 1800 - Krzyżtoporzyce, Kraków yakınında, 1855). Paris'te öğrenim gördü, Géricault ve Delacroix'nın etkisi altında kaldı, sonra romantik doyumsuzluğu dile getirerek kendine kişisel bir yol bulmaya çalıştı. Daha sonra, portrecilikte ve ruhsal ifade incelemeleriyle ilgilenmeye başladı. Atları, savaş sahnelerini, halk ve köylü tiplerini konu alan resimler yaptı (Kraków ve Varşova ulusal müzeleri).

MİCHALS (Duane), amerikalı fotoğrafçı (Mac Keesport, Pennsylvania, 1932). 1958'de fotoğrafa merak saldı ve bu merak sonunda fotoğraf, hiç beklenmedik bir şekilde onun için gerçeğin ötesinde görünmeyeni yakalamaya yönelik bir vesile oldu. Yansımalar, saydamlıklar ve süperpozeler, metin desen ve boyayla vurgulamalar onun fotoğraflarında sanatçının kendi kendini gözlemlediği ve çözmeye çalıştığı bir düş dünyasını yansıtır. Başlıca yapıtları: *Bir adam göğe çıkıyor* (1967), *Gerçek düşler* adlı albüm (1977), *John Shea'nın portresi ve çiçekler* (1981).

MİCHAR sıf. (ar. *cehr*'den *michar*). *Esk.* Yüksek sesle konuşan.

MİCHAUD (Guy), fransız edebiyat tarihçisi (Paris 1911). Sorbonne üniversitesi'ni bitirdi, agreje oldu (1934), Grenoble Üniversitesi'ne atandı (1942-1946), 1947'de, simgecilik üzerine temel kitaplardan biri sayılan *Message poétique du symbolisme* (3 cilt) adlı doktora tezini verdi. 1948'de İstanbul Üniversitesi fransız filolojisi kürsüsü'ne getirildi, sonra Nanterre üniversitesi'nde (Paris) görev aldı. *İntroduction à une science de la littérature* (Edebiyat bilimine giriş) [1950] ve *l'œuvre et ses techniques* (Yapıt ve teknikleri) [1957] adlı yapıtlarında, verimli bir okumanın ancak yaratıcının yaratıcı kişiliğiyle özdeşleşerek gerçekleşeceğini savundu ve bu özdeşleşmenin bilimsel koşullarını araştırdı. Yazarın antropolojisini inceleyen *le Visage intérieur* (1974) adlı yapıtı, kuramsal görüşlerinin bir uygulaması niteliğindedir.

MİCHAUX (Henri), Belçika asıllı fransız şair ve ressam (Namur 1899 - Paris 1984). Onun şiir dünyasını, varlığından emin olunabilecek tek gerçeği, yani dünyanın olumsuzluğunu kavrayışından ayrı düşünmek olanaksızdır. Kimlik bunalımı, bir klinikçi gibi varlığı çözümleme tutkusu, gerçek ya da hayali yolculuk merakı, ilk şiir kitaplarında görülür (*Qui je fus*, 1927; *Ecuador*, 1929; *Mes propriétés*, 1929; *Un barbare en Asie*, 1933; *Voyage en Grande Garabagne*, 1936; *Plume*, 1938). Ama bunun yanı sıra, Michaux'ya göre yolculuğa çıkmanın iki türü daha vardır: insanı özgürlüğe kavuşturan ve sözcüklerden kurtaran resim (*Meidosems*, 1948) ve insanı kendi iç uzamına götüren uyuşturucu (*Misérable Miracle*, 1956; *l'Infini turbulent*, 1957; *Connaissance par les gouffres*, 1961). Son yapıtlarıysa (*Par la voie des rythmes*, 1974; *İdéogrammes en Chine*, 1975; *Poteaux d'angle*, 1981) bu şair ve ressamın tutkularının bir uzantısıdır.

Henri **Michaux**
kâğıt üzerine çini mürekkebi
ve yağlıboya (1974)
özel kol.

MİCHAUXİA a. (öz. a. André *Michaux*'dan). Ortadoğu'da yetişen ve çançiçeğine benzeyen iklyıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Çançiçeğiller familyası.)

MİCHEL (Louise), fransız devrimci (Vroncourt-la-Côte, Haute-Marne, 1830 - Marsilya 1905). Soylu bir baba ve hizmetçi bir anneden dünyaya geldi. Öğretmen olmasına rağmen imparatorluğa sadakat yemini etmeyi redderek 1856'ya doğru Paris'e yerleşti; Eudes, Vallès ve Varlin ile birlikte muhalefet gazetelerinde militanlık yaptı. Paris Komünü süresince büyük etkinlik gösterdi (*Commune, histoire et souvenirs* [Komün, tarihi ve anılar], 1898). Komün yenilgiye uğradığında Yeni Kaledonya'ya sürüldü; oranın yerli halkı Kanaklar'la ilişki kurdu, ayaklanmalarını destekledi. 1880'de aftan yararlanarak Paris'e döndü, anarşiyi öven pek çok konferans verdi.

MİCHELANGELO BUONARROTİ, italyan heykelci, ressam, mimar ve şair (Caprese, Arezzo yakınında, 1475 - Roma 1564). Donatello'nun yapıtlarından ve Antikçağ heykel sanatından büyük ölçüde etkilendi. İlk yapıtlarını Ghirlandaio'nun atölyesinde verdi ve Donatello'nun öğrencilerinden Bertoldo di Giovanni ile birlikte S. Marco kilisesi'nin "casino"su (Mediciler tarafından toplanmış eski yapıtların yer aldığı müze) için çalıştı; *Kentauroslar'ın savaşı* (1490'a doğr., Bargello) ve Donatello tarzında yassı kabartmalarla süslü *Merdivendeki Meryem* (1490'a doğr - 1492) adlı heykellerini burada yaptı. Mediciler'in iktidardan düşmesi (1496) üzerine Venedik'e kaçtı, bir süre Bologna'da kalarak Jacopo Della Quercia'nın yapıtlarını inceledi ve San Domenico kilisesi'nin kemeri için iki heykel yaptı. Ardından Roma'ya giderek *Sarhoş Bacchus*'ü ve San Pietro bazilikası için, büyük bir kesinlik ve soğukkanlıkla heyecan temasını işleyen *Pietà*'yı gerçekleştirdi. Floransa'ya döndüğünde (1501), *Davut* adlı ünlü mermer heykeli, kentin katedrali için on iki havarinin heykellerini (bunlardan yalnızca aziz Matta'nınki kalmıştır) ve nihayet, Palazzo Vecchio'nun büyük konsey salonu için, bir bakıma daha önce Leonardo'nun çizdiği *Anghiari savaşı*'na bir cevap sayılan *Cascina savaşı* adlı büyük freski sipariş aldı. Michelangelo bu son yapıta başlamadı: eldeki taslaklarda, çarpıcı bir düzenlemeyle çizilmiş pek çok çıplak figür vardır. Bunların yanı sıra Michelangelo, figürlerin güçlü bir bloka bağlanması bakımından heykel türüne sokulabilecek büyük boy madalyalar ya da *tondo*'lar yaptı.

1505'te papa Julius II'nin çağrısı üzerine Roma'ya gitti ve onun anıt mezarını sipariş aldı; ancak, daha sonra bu tasarıdan vazgeçildi ve papa, Michelangelo'ya Vatikan'daki Sistina capellası'nın kubbesini süslemeyi önerdi. Bu görkemli fresk 1512'de tamamlandı. Yaradılış'tan alınmış sahnelerle, bir hayal dünyasından çıkmışçasına kubbeyi saran peygamber ve kâhinlerin figürleriyle çarpıcı çıplak figürlerde, Michelangelo, roma sanatının anıtsal üslubundan da yararlanarak, floransalı sanatçıların çizgisel tarzını doruğa ulaştırdı; iki yüzyılın sanat birikimi ve Michelangelo'nun dehasının en yetkin ifadesi bu freskte birleşmiştir. Sanatçı papa Julius II'nin mezarı için devasa bir yapı tasarlamıştı. Bu tasarı, 1513'te ölen papanın mirasçıları tarafından sürekli değişikliğe uğratıldı. Sonunda başlangıçta tasarlanan bütün ancak bir ölçüde korunarak ve daha önce hazırlanmış heykellerden bir bölümü kullanılarak (*Musa, Raşel, Lia*) daha küçük bir mezar (San Pietro in Vincoli, 1542-1545) yapılması kararlaştırıldı. Michelangelo, yaşamının yapıtı olarak gördüğü bu tasarının gerçekleşmemesine çok üzüldü. *Köleler** (Louvre) adlı hüzünlü dizi, bu vazgeçilen tasarılardan biri için yapılmıştı.

1515'te Michelangelo Floransa'ya döndü. Leo X'un isteği üzerine San Lorenzo kilisesi'nin cephesi için bir tasarı hazırladı, sonra Mediciler'in mezarları için yapılan capellayı düzenledi ve Urbino dükü Lorenzo ile Nemours dükü Giuliano'nun lahitlerini yaptı; bu lahitlerin üzerinde, ölümlü dünyanın simgeleri olan *Gündüz* ve *Gece* ile *Alacakaranlık* ve *Şafak* adlı uzanmış figürler, onların üzerindeki kattaysa *Eylem* ve *Murakabe* adlı figürler yer alır. Michelangelo bu yapıtında bütün süsleyici unsurları ve figürleri Antikçağ'dan almıştı; ama kompozisyonunun ustalığı ve üslubunun modernliği bakımından bu kadar özgün bir başka yapıt gösterilemez. 1524'te Michelangelo, San Lorenzo manastırı'ndaki Medici kitaplığı'nın giriş ve merdivenini yapmakla görevlendirildi. 1517-1523 arasında, Floransa özgür bir kent olarak son dönemini yaşarken, Michelangelo da yeniden Mediciler'i iktidara getiren papanın ve imparatorun birliklerine karşı kentin savunmasına bir mühendis olarak katıldı. 1534'te tamamen Roma'ya yerleşti. Genç Tommaso Cavalieri' ye büyük bir aşkla bağlanarak ve tanrısallığın bir yansıması saydığı dünya güzelliklerini yücelterek tutku dolu şiirler yazdı, konularını mitolojiden alan çok özenli desenler (*Ganymedes, Phaeton*) çizdi. Sistina capellası'ndaki *Son yargı*'yı yapmak için yeniden resme döndü ve bir hayal ortamı içinde, cehennem kızıllıklarının üzerinde savrulan çıplak vücutları resmetti. Artık klasik üslup bir yana bırakılmıştı. Michelangelo barok dünyasının geniş ritmini haber veriyor, ama buna kendine özgü umutsuzluğun fırtına havasını da eklemekten geri kalmıyordu.

Michelangelo özellikle 1546'dan sonra mimarlıkla ilgilenmeye başladı. A. da Sangallo'nun ölümünden sonra, San Pietro'nun kubbesini yapmak üzere onun yerini aldıysa da tamamlamadan bıraktı; Farnese sarayı'nda da kornişi ve üst katı yaparken yer yer devasa boyutlara varan soyut bir hacim ekledi. Diğer çalışmalarında da mimarinin insanı aşan, etkileyici değerini

Duane Michals

Koruyucu melekli kendi portresi
Duane **Michals**'ın yapıtı
"Koruyucu meleğimin adı Pete.
1892'de doğdu ve 1932'de öldü.
Pete bütün yaşamını ticaret gemilerinde
geçirdi ve Kuzey denizi'ndeki şiddetli
bir fırtınada boğuldu.
Yaşamı boyunca, hiçbir zaman
olabileceği insan olmadı.
Pete benim rehberim
ve koruyucumdur."
özel kol.

Gisèle Freund

Henri **Michaux**

Harlingue-Roger-Viollet

Louise **Michel**

Scala

Michelangelo
Meryem ve Çocuk İsa
küçük aziz Yuhanna ile birlikte
ya da "tondo Pitti" (1503'e doğr.-1504)
Bargello müzesi, Floransa

Scala

Michelangelo
Palestrina Pietà'sı
Galleria dell'Accademia, Floransa

vurgulamayı amaçlıyordu: Diocletianus hamamlarındaki Santa Maria degli Angeli bazilikası'nın düzenlemesini, görkemli Porta Pia'yı (1560'a doğr.), S. Giovanni dei Fiorentini için etütler (1550-1554), özellikle de Campidoglio* meydanının düzenlemesini yaptı. Son heykelleri üç *Pietà*'dır: Floransa katedrali'ndeki *Pietà*, *Palestrina Pietà*'sı (Floransa akademisi) ve *Rondanini Pietà'sı* (Castello Sforzesco, Milano): yarım kalan bu son yapıtta; çökmüş, kederden kahrolmuş bir tek kütle içinde İsa ile anası bir araya gelmiştir. Sanki sanatçı her türlü güzellik kaygısını, hatta fizik gerçekliği bile bir yana bırakarak yalnız maneviyata yönelmek istemiştir.

Yaşamının sonuna doğru katolik reform hareketlerine ilgi duyan Michelangelo'nun son yapıtlarında ve şiirlerinde derin bir inanç, güçlü bir arınma isteği görülür. Son yıllarında ona büyük bir yakınlık gösteren Vittoria Colonna'nın dostluğunu kazandı. 1550'de Vasari'nin yayımladığı yapıtlar, ardından Ascania Condivi'nin kaleme aldığı yaşamöyküsü (1552), Michelangelo'nun ününü pekiştirdi ve Floransa akademisi onu adeta bir kült haline getirdi. Mezarı Roma'dan Floransa'ya taşındı. San Lorenzo'da yapılan bir törenden sonra S. Croce'de toprağa verildi.

Michelangelo'nun, Toscanalılar'ın plastik değerlerinden doğan sanatı, sürekli olarak zenginleşmiş ve gelişmiş ve ruhsal gücünü gitgide artırmıştır. Klasikçiliğin saflığı ve sanatının manierismoculan etkileyen karmaşıklığıyla XVI. yy.'a damgasını vurmuştur; XVII. yy.'ın barok sanatı da onun ateşli gücünden çok yararlanmıştır: Michelangelo zamanını aşan dâhi sanatçının canlı örneğidir.

MİCHELE di Lando, floransa yurttaşı (Floransa 1343'e doğr. - *ay. y.* 1401). *Ciompi*'lerin demokratik devrimine katılan bu hallaç, 20 temmuz 1378'de birkaç saat için Floransa'nın hâkimi oldu.

MİCHELET → AYN EL-HAMMAM.

MİCHELET (Jules), fransız yazar ve tarihçi (Paris 1798 - Hyères 1874). Bir matbaa ustasının oğluydu; 21 yaşında doktorasını vererek Sainte-Barbe koleji'ne, ardından öğretmen okuluna profesör oldu. 1831'de Archives nationales'de çalışmaya ve Edebiyat fakültesi'nde ders vermeye başladı. 1838'de Collège de France'ta profesörlüğe getirildi ve burda verdiği derslerle büyük bir ün kazandı. 1825'ten itibaren çeşitli yapıtlar, 1831'de de kendi tarih görüşünü açıklayan *İntroduction à l'histoire universelle*'i (Dünya tarihine giriş) yayımladı. *Histoire de France* (Fransa tarihi) adlı yapıtının ilk ciltleriyse (Louis XI'e kadar) 1833-1846 arasında çıktı. 1840'tan başlayarak demokratik ve Kilise'yi şiddetle eleştiren görüşleriyle dikkat çekti ve 1847 -1853 arasında yayımlanan *Fransız ihtilali tarihi*'nin (Histoire de la Révolution française) hazırladı. Bunların yanı sıra halka hitap eden "ulusal eğitim kursları" *(Du prêtre* [Rahipler üzerine]; *De la femme* [Kadın üzerine]; *De la famille* [Aile üzerine]; *le Peuple* [Halk]) yazdı. Louis Napoléon'a karşı olduğundan kürsüsü ve arşivcilik görevi (1851-52) elinden alındı. *Histoire de France* (1855-57) adlı yapıtını yayımlamaya devam etti (Louis XI'den Louis XVI'ya kadar). Ama lirizmi onu doğa üzerine (*l'Oiseau* [1856]; *l'İnsecte* [1857]; *la Mer* [1861] ve insanın yazgısı üzerine (*l'Amour* [1859]; *la Femme* [1860]; *la Bible de l'Humanité* [1864]) de yazmaya yöneltti. 1870 savaşı Michelet'yi altüst etti. Ölümü yüzünden yarım kalan *Histoire du XIX. siècle* (XIX. yy. tarihi) adlı yapıtına bu sırada başladı.

Michelet yapıtını titiz bir belgelemeye dayandırır. Ancak duygularını açıklamaktan da çekinmez. Kraldan ve Kilise'den nefret etmesine karşılık halka büyük bir sevgi duyar ve şiirsel bir üslupla yazar. Olgucular, maurrasçılar ve marxçılarca eleştirilen Michelet, *Annales* okulu sayesinde yeniden eski saygınlığına kavuştu.

Scala

Cascina savaşı için çıplak çalışması (1505 doğr.)
mürekkepli uçla yapılmış desen
Casa Buonarroti, Floransa

MİCHELET (Karl Ludwig), alman filozof (Berlin 1801 - *ay. y.* 1893). Berlin'de profesörlük yaptı (1829). Hegelci solun önemli temsilcilerinden biriydi. Yapıtları: *Hegel, der unwiderlegte Weltphilosoph* (Hegel, aşılamayan dünya filozofu) [1870]; *Das System der Philosophie als exakte Wissenschaft* (Somut bilim olarak felsefe sistemi) [1876-1881].

MİCHELİA a. (italyan botanikçi P. A. *Micheli*'nin [Floransa 1670-1737] adından). Manolyalara çok benzeyen, Hindistan ve Malezya kökenli yeşil ağaç. (Manolyagiller familyası.)

MİCHELİN, fransız sanayici ailesi. ANDRÉ (Paris 1853 - *ay. y.* 1931) ve ÉDOUARD (Clermont-Ferrand 1859 - Orcines, Puy -de-Dôme, 1940) kendi geliştirdikleri otomobil lastiğine ailenin adını verdiler. 1891'de Édouard, patladığında kolayca değiştirilebilen bir bisiklet lastiği icat etti. Bu sayede Ch. Terront, gidiş-dönüş 1 200 km tutan Paris-Brest etabını 8 saatlik bir farkla kazandı. Michelinler atlı arabadan sonra otomobille de ilgilenmeye başladı-

Michelangelo
Âdem'in yaratılışı
Vatikan'da Sistina capellası'nın kubbe fresklerinden ayrıntı (1508-1512)

lar. 1895'te onların imal ettiği *l'Éclair* adlı lastik tekerlekli araba Paris-Bordeaux -Paris yarışında birinci oldu. 1899'da, Jenatzy'nin *Jamais-Contente* adlı elektrikli otomobili lastik tekerlekler sayesinde ilk kez saatte 100 km'lik bir hıza ulaştı. 1900'de André, *Guide Michelin* adlı rehber kitabı, daha sonra da Fransa ve bazı Avrupa ülkeleri için hazırladığı yol haritalarını piyasaya sürdü.

Michelin *(Compagnie générale des établissements)*, tekerlek lastiği üretiminde uzmanlaşmış fransız holdingi. 1863'te Barbier, Daubrée et Cie adıyla kuruldu. 1894'te ilk otomobil lastiğini imal etti. 1937'de Métalic lastikleriyle, havalı tekerlek lastiklerinde çelik kablo kullanımı çağını açtı; 1949'da radyal karkaslı "pneu X" havalı tekerlek lastiğini çıkardı. 1975'te dünya havalı tekerlek lastikleri üreticileri arasında 2. sıraya geçti.

Michelin'in Fransa'da 17 fabrikası bulunmaktadır. 1906'dan başlayarak yabancı ülkelerde şubeler açan kuruluşun Fransa dışındaki iştirakleri 1960'tan bu yana Compagnie financière Michelin adlı holdingde gruplaştırıldı. Michelin'in, günümüzde, Avrupa'da (İspanya, İtalya, Hollanda, Belçika, İngiltere, Almanya), Kanada'da, ABD'de, 1981'den beri de Brezilya'da tesisleri bulunmaktadır.

MİCHELİNO DA BESOZZO, italyan ressam, 1388-1445 arasında Lombardia'da (Pavia, Milano...) ve Venedik'te yaşadığı belgelenmiştir. Uluslararası gotik tarzın temsilcilerinden olan Michelino da Besozzo'nun olağanüstü ince zevki, renklerinin zarifliğinde ve çizgilerinin yumuşaklığında belirir. Avignon kütüphanesi'deki *Dua kitabı*'nın minyatürleri, onun başyapıtıdır. Bu arada, Siena pinakoteği'ndeki *azize Caterina'nın mistik evliliği* adlı yapıtını da anmamız gerekir.

MİCHELOZZO (Michelozzo MICHELOZZI DI BARTOLOMEO, — denir), italyan mimar, heykelci ve süsleme sanatçısı (Floransa 1396 - *ay. y.* 1472). Brunelleschi'nin yanında yetiştikten sonra Donatello'nun öğrencisi ve çalışma arkadaşı oldu. Cosimo de Medici kendisini korudu ve S. Marco manastırı'nda önemli çalışmalar yapmakla görevlendirdi. 1437'den 1452'ye kadar burada avluları, kiliseyi ve kitaplığı inşa etti. 1444-1464 arasında, Floransa'daki soylu konutlarının ilk örneğini oluşturan Medici-Riccardi sarayı'nı gerçekleştirdi. Floransa dolaylarında, Careggi ve Cafaggiolo'da da Mediciler için çeşitli villalar yaptı. Bu villalarda düzenlediği iç avluyu (1451) Palazzo Vecchio'yu restore ederken de (1454) uyguladı. S. Croce'deki çömezler capellası, S. Miniato'daki Haç tabernaculumu bol ve karmaşık bezemeleriyle, taşıyıcı yapıyı aşırı yükleyen donatellocu katılığa ulaşmayı amaçlar. 1460'a doğru, Michelozzo, Lombardia'ya gitti ve burada yeni üslubu tanıttı. Milano'daki Medici bankası'nı ve Brunelleschi'nin yapıtı olan S. Lorenzo sacristiası'nın Lombardia tarzında daha narin ve süslü bir yorumu olan Portinari capellası'nı (S. Eustorgio kilisesi'nde, 1462-1468) inşa etti.

MİCHELS (Robert), alman asıllı italyan iktisatçı (Köln 1876 - Roma 1936). Siyasal toplumbilimin kurucularından biridir. Marxçılığa ilgi duyduysa da, 1924'te faşizme katıldı. Yapıtları: *Storia des Marxismo in İtalia* (İtalya'da marxçılığın tarihi) [1909], *Corso di sociologia politica* (Siyasal toplumbilim dersleri) [1927], *Introduzione alla storia delle dottrine economiche* (İktisadı ve siyasal öğretiler tarihine giriş) [1932].

MİCHELSBERG, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde tepe, Untergrombach yakınında, Bruchsal'ın G.'inde. Tarihöncesi sıtı; bir Orta Yenitaş kültür evresi de aynı adla anılır (IV. binden kalma tarkırmlı bir köyün kalıntıları). Michelsberg kültürünün etkisi İsviçre, Belçika ve Fransa'nın doğusunda da duyulur.

MİCHELSEN (Christian), norveçli siyaset adamı (Bergen 1857 - Fjøsanger 1925). Liberal muhafazakâr koalisyonun başkanı, Ticaret bakanı (1903), Meclis başkanı (mart 1905) oldu; İsveç-Norveç kralı Oskar II ile anlaşmazlığa düştü ve istifa etti (mayıs), sonra Parlamento'da oylamaya giderek kralın iktidardan düşmesini sağladı (7 haziran). Haakon VII'nin, Norveç kralı olarak atanmasına kadar iktidarı elinde tuttu ve 1907'ye kadar da Meclis başkanlığı görevini yürüttü.

MİCHELSON (Albert Abraham), amerikalı fizikçi (Strelno, bugün Strzelno, Polonya'da, 1852 - Pasadena, Kaliforniya, 1931). Deniz subayı oldu (1869); Annapolis denizcilik okulu'nda (1880), daha sonra Cleveland ve Worcester'da, son olarak da Chicago Üniversitesi'nde (1892) profesörlük yaptı. Yüksek duyarlıkta bir girişimölçer icat etti, bu aygıtla hareketsiz ya da hareketli havada, suda ve diğer sıvılarda ışık hızının çok kesin çeşitli ölçümlerini gerçekleştirdi. 1881'de Berlin'de, Yer'in esire göre olası bir yer değiştirmesini, ışığın çeşitli doğrultulardaki göreli hızlarını karşılaştırarak ortaya koymak üzere Morley ile birlikte ünlü deneyler yaptı; iki bilim adamı bu deneyleri 1887'de Cleveland'da yinelediler. Elde edilen sonucun neden başarısız olduğu uzun süre açıklanamadı, ancak görelilik kuramının hazırlanmasında etkili oldu. Uluslararası ağırlıklar ve ölçüler bürosu'nda René Benoît ile çalışan Michelson, 1894'te, ilk kez metre boyutunu ışık dalgası boyunda hesapladı. 1917'de bir girişimölçüm yöntemiyle, Yer kabuğundaki gelgitleri ölçtü ve ilk kez 1920'de kullandığı benzer bir yöntemle, Jüpiter'in uydularının ve kimi dev kırmızı yıldızların çapını belirledi (1907 Nobel fizik ödülü).

MİCHELSTAEDTER (Carlo), italyan yazar (Gorizia 1887 - *ay. y.* 1910). Felsefi denemesi *La persuasione e la rettorica*'yı (1912) tamamladıktan sonra, 23 yaşında intihar etti. Aynı zamanda şiirleri ve düşün yazıları da vardır (*Poesie; Dialogo della Salute*, 1912).

MİCHELUCCİ (Giovanni), italyan mimar (Pistoia 1891 - Fiesola, Toscana, 1990). 1914-1928 arası Pisa ve Roma'da, 1936-1966 arası Floransa ve Bologna'da mimari çizim dersleri verdi. Akılcılık yandaşıydı; 1932'de Roma Üniversitesi için bir enstitü kurdu; Floransa merkez garının yapımı (1933-1935) onun kentsel bütünleşme sorunlarına eğilmesini sağladı. Floransa Tasarruf sandığı (1953) ve Pisa yakınında Larderello kilisesi'nden (1959) başka, Pistoia'da bir Borsa binası (1949, yıkılmıştır) ve bir kilise (1961) yaptı.

MİCHENER (Roland), kanadalı devlet adamı (Lacombe, Alberta, 1900 - ? 1991). 1967-1974 yılları arasında Kanada genel valiliği yaptı. Kingston'da Queen Üniversitesi rektörü oldu (1974-1980).

MİCHENER (James Albert), amerikalı yazar (New York 1907). Başarılı romanlar (*Tales of the South Pacific*, 1947; *The Fires of Spring*, 1949; *Caravans*, 1963) yazdı. Özgürlük bildirisinin 200. yılı için yazdığı ve Batı Amerika'nın Tarihöncesi zamanlarından başlayarak günümüze kadar getirdiği tarihini yansıtan *Colorado Saga* (*Centennial*, 1974) ile tarih yazarlığını ve epik şairliğini geliştirdi. *Chesapeake* (1979) ile, artık salt avrupalı olmayan bir bakış açısıyla tarihi yeniden gözden geçirdi, bu yapıtta Maryland körfezine yerleşmiş birçok ailenin yaşamını ilk gelen kolonlardan Watergate'e kadar getirerek, geniş bir yelpaze içerisinde anlattı. *The Covenant*'da (1980) da ilk hollandalı çiftçilerin G. Afrika'ya yerleşmelerini aynı açıdan betimledi. Bazı yapıtları: *Space* (1982), *Poland* (1983), *Journey* (1989), *Six Days in Havana* (1989), *The Eagle and the Raven* (1990), *Pilgrimage* (1990), *The World is my Home; A memoir* (1991).

MİCHİGAN, ABD'nin orta kuzey-doğusunda eyalet; 150 780 km^2; 9 295 297 nüf. (1990). Merkezi *Lansing*. Eyaleti, Michigan gölü ikiye böler. Kanada balkanı içinde yer alan kuzey bölümünün batı kesiminde eyalet, buzultaşlarla örtülü orta ovada uzanır. Sert kışları (ocak ortalaması: K.'de —10 °C, G.'de 2 °C), K.'de serin (temmuzda 18 °C), G.'de sıcak yazları (23-24 °C) ve her mevsim düşen yağışlarıyla (700-800 mm) eyaletin iklimi karasal tiptedir.

Tarım yalnızca eyaletin güney üçte birlik bölümünde yapılır; mısır, yulaf, soya, pancar ekimine süt inekleri ve domuz yetiştiriciliği de eklenir. Michigan'ın kuzeyi ABD'nin başlıca orman bölgelerinden biridir; eski kozalaklı ormanlarının yerini karma çam, köknar, ladin, kayın, akçaağaç, titrek kavak toplulukları almıştır ve bu topluluklardan elde edilen kereste, bıçkıevlerinde ve kâğıt hamuru fabrikalarında işlenmektedir.

Cambriaöncesi dönemde oluşmuş arazilerden demir cevheri elde edilmektedir: 17 Mt (Michigan, ABD'nin demir cevheri üreten eyaletleri arasında ikinci sırayı alır [birincisi Minnesota]). Tortullu bölgelerde tuz, kireç ve biraz da petrol üretilmektedir.

Michigan başlıca sanayi eyaletlerinden biridir. Kereste sanayileri dışında (kâğıt, mobilya), Detroit, Pontiac, Lansing, Flint'te temsil edilen otomobil sanayisidir. Ne var ki bu sanayi bunalımdan büyük ölçüde etkilenmiştir (satışların düşmesi, Japonlar'ın rekabeti). Kentsel nüfus (% 76) özellikle Detroit, Grand Rapids, Flint, Lansing, Saginaw, Kalamazoo'da toplanmıştır.

—*Tar.* 1763'te Büyük Britanya'ya bağlı olan, 1783'te amerikan topraklarına katılan Michigan'dan İngilizler kesin olarak ancak 1796'da ayrıldılar. Özerk bölge durumuna gelen ve Kızılderililer ile uzun çatışmalara girişilen (1811-1836) Michigan 26 ocak 1837'de ABD'nin 26. eyaleti oldu.

MİCHİGAN gölü, Kuzey Amerika'daki Büyük Göller'in beş gölünden biri; 58 140 km². En derin yeri 281 m'yi bulur. Su düzlemi 177 m; gölü biçimlendiren buzullar gölün çanağını aşırı oyarak deniz düzeyi altına indirmiş ve çanağı çevreleyen buzultaş öbeklerini çökeltmiştir. Huron gölüyle aynı yükseltide bulunan Michigan gölü, Superior gölünden aşağıdadır; iki göl

Giraudon

Jules Michelet
Thomas Couture'ün
bir portresinden ayrıntı
Carnavalet müzesi, Paris

Scala

Michelozzo
Floransa'da
eski San Marco manastırı'nın
kitaplığı (1441-1444)
[bugünkü San Marco
müzesi]

W. W.

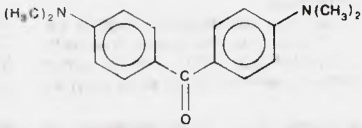
Albert Abraham Michelson

arasındaki düzey farkı (6 m) Soo Canal'ın eklüzleriyle giderilir. Kuzeydeki koylar ve Mackinac boğazı (Huron gölüyle bağlantıyı sağlar) hesaba katılmazsa Michigan gölü kışın buzlanmaz. İktisadi etkinlik Chicago'da (Büyük Göller'in başlıca limanı) ve Milwaukee'de toplanır.

MİCHİGAN CİTY, ABD'de (İndiana) kent, Michigan gölü kıyısında; 36 800 nüf. Sayfiye merkezi. Balıkçılık. Çelik fabrikası. Makine sanayisi. Takım tezgâhları.

MİCHİPİCOTEN, Kanada'da (Ontario) kent, Superior gölü kıyısında (*Michipicoten körfezi;* bu körfez de *Michipicoten adası*'nda son bulur); 4 900 nüf. — Yakınında, demir içeren Wawa yatağı.

Michler ketonu (alman kimyacı Wilhelm *Michler*'in [1846-1889] adından). Org. kim. Formülü $C_{17}H_{20}N_2O$ olan bis (dimetilamino) -4,4' benzofenon'un yaygın adı; çok sayıda boyarmaddenin hazırlanmasında hammadde olarak kullanılır.

Michler ketonu

Michigan üniversitesi, ABD'nin Michigan eyaletinde, Ann Arbor kentinde üniversite. Dünyanın önde gelen araştırma üniversitelerinden biridir. 1817'de Detroit'te kurulmuş, 1837'de Ann Arbor'a taşınmış, Flint kampus'u 1956'da, Dearborn kampusu 1959 yılında açılmıştır. ABD'de kadınları (1870) ve zencileri (1868) kabul eden ilk üniversitelerden biri olmuştur.

MİCHOACÁN, Meksika'da eyalet, Büyük Okyanus ile orta kesimdeki plato arasında; 59 864 km²; 3 534 042 nüf. (1990). Merkezi *Morelia.* Bu dağlık eyalet Batı sierra Madre ve Orta Meksika'daki yanardağ kütlesi üzerinde yayılır. İklimi çeşitlidir: yarı tropikal, ılıman, dağ. Tarım (pamuk, şekerkamışı, tütün). Madencilik (demir).

MİCİNGER çayı → GÜZELSU çayı.

MİCİNSKİ (Tadeusz), polonyalı yazar (Łódź 1873 - Çirikovo yakınında, Beyaz Rusya, 1918). *Dans l'obscurité des étoiles* (fr. çev.) [1902] adlı şiir kitabında düşsellikle heyecan verici zihinsel görüntüleri birlikte kullandı. İmgelerin zenginliği ve güzelliğiyle dehşetin ve kişisel bunalımların iç içe bulunduğu oyunlarında (*le Prince Potemkine* [fr. çev.], 1906; *Dans les ombres du palais d'or ou Bazilissa Teofanu* [fr. çev.], 1909) ve çok sayıdaki romanlarında (*Nietota ou le Livre secret des Tatras* [fr. çev.], 1910; *l'Abbé Faust* [fr. çev.], 1913) kendini düşgücünün akışına kaptırmıştır. Ölüm nedeni kesin olarak aydınlanmamıştır.

MİCİPSA (öl. İ.Ö. 118), Numidia kralı (148-118). Masinissa'nın büyük oğlu. İktidarı önce kardeşleri Gulussa ve Mastanabal ile paylaştı, ama kısa süre sonra tek başına saltanat sürdü. Romalılar'ın müttefikiydi, başkenti Cirta'yı güzelleştirdi ve çevresine yunanlı bilgin, filozof ve sanatçıları topladı. Evlilikdışı doğmuş olan yeğeni Jugurtha'nın ihtirasından çekindiğinden onu evlat edindi.

Lauros-Giraudon

Adam Mickiewicz
W. Wankowicz'in
bir suluboyasından ayrıntı
Adam-Mickiewicz müzesi, Paris

MİCKİEWİCZ (Adam), polonyalı şair ve yurtsever (Zaosie, bugün Novogrudok, Beyaz Rusya, 1798 - İstanbul 1855). Küçük soylu bir ailenin çocuğuydu. Yirmi yaşına doğru, komşusu Maria Wereszczackówna'ya karşı duyduğu ateşli sevgi, şair yeteneğini ortaya çıkardı. Maria'yı yapıtlarında "Maryla" adıyla andı. Bilimsel ve yurtseverce amaçları olan gizli dernek Filomatlar derneği'ne katıldığı Vilnyus (Vilna) Üniversitesi'nde okuduktan sonra, Kovno'da (Kaunas) lise öğretmenliğine atandı. 1822'de, Polonya'da romantizm dönemini başlatan *Ballady i Romance* adlı bir şiir kitabı, 1823'te halkın ruhlarla iletişim inancını konu alan *Dziady* (Atalar) adlı düşsel dramın iki bölümünü içeren bir cilt ve *Grażyna* adlı bir şövalye destanı yayımladı. Büyük bir yankı uyandıran ve XIX. yy. Polonyalılar'ı arasında çok tutulan siyasal romantizmin amentüsü durumuna gelen *Oda do midosci* (1820) adlı yapıtını da gene yaşamının bu ilk döneminde yazdı. 1823'te, Filomatlar'a katılması yüzünden rus hükümetine şüpheli görünerek Vilnyus'ta hapse atıldı, ardından Moskova'ya sürüldü. Moskova'da vali Gallitzin, onu himayesine aldı. Göreli bir özgürlükten yararlanarak edebiyat çevrelerine girip çıktı, dekabristlerle ve Puşkin ile tanıştı. Romantik doğa görüşünün yoğunlaştığı *Sonety krymskie* (1826) adlı yapıtını ve gerçek bir ayaklanma çağrısı olan *Konrad Wallenrod* (1828) adlı romantik şiirini Rusya'da yazdı. 1829'da Rusya'dan ayrıldı, Almanya'yı dolaştı, ardından İtalya'da kaldı; 1830'da, Varşova devrimi'nin arifesinde, *Do Matki Polki* (Polonyalı anaya) adlı ünlü şiirini yazdı. *Dziady*'nin üçüncü bölümünü yazdığı Dresden'de bir süre kaldı. Ardından Paris'e gitti (1832); göçmen yurttaşlarına düzyazıyla ve bir kutsal kitap üslubuyla seslendiği *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* ve mizahla bir benliğini saran epik soluğu bir araya getirdiği, o dönem avrupa edebiyatındaki tek büyük modern destan olan *Pan Tadeusz* (1834) adlı yapıtlarını Paris'te yayımladı. Lozan Üniversitesi'nde, latin edebiyatı kürsüsünün başına gelmeyi kabul etti. 1840'ta Collège de France'da slav dili ve edebiyatı üzerine ders vermekle görevlendirildi. Eşsiz bir yücelikte olan dersleri, Towiański adlı tehlikeli bir gizemcinin etkisiyle yön değiştirdi. 1845'te derslerine son verildi ve şair, Arsenal kitaplığı müdürlüğüne atandı. 1848'de İtalya'da bir polonya lejyonu kurdu. 1855'te, Napoléon III'ün ona verdiği bir görev sırasında öldü. Mickiewicz, Polonya'nın en büyük şairidir. Kemik kalıntıları, Montmorency'den Kraków'daki Wawel kalesinin kraliyet yeraltı kilisesine nakledildi (1890). 1929'da Paris'teki Alma meydanı'nda, onuruna Bourdelle'in yaptığı bir anıt dikildi (bu anıt 1958'de Albert-I caddesine taşındı). — Oğlu WŁADYSŁAW (Paris 1838 - ay. y. 1926), babasının yaşamı ve yapıtları üzerine, *Zywot A. Mickiewicza* (A. Mickiewicz'in yaşamı) [1888] adlı bir kitap yazdı.

MİCMACLAR, Kanada'nın doğu bölgelerinde (Nova Scotia, New Brunswick, Prince Edward adası) yaşayan Kuzey Amerika Kızılderilileri. Bir algonkin lehçesi konuşurlar, yaklaşık sayıları 4 000'dir. Özerk klanlara bölünmüş olan Micmaclar bir konfederasyon oluşturuyordu. Mevsimlere göre örgütlenirler, çoğunlukla göçebe bir yaşam sürerek avcılık ve balıkçılıkla geçinirlerdi. Efsanesi, suyla ilgili dinsel simgeler dizisine dayanan kahramanları Gluskabel'e (Glus Kap) tapıyorlardı. Katoliklikten etkilendiler, XVII. ve XVIII. yy.'da İngilizler'e karşı çıkmak için fransız kolonlarla ittifak kurdukları sırada birçoğu bu dini benimsedi.

MİCMERE → MECMERE.

MİCOMBERO (Michel), burundili subay ve devlet adamı (Muzemga 1940 - Mukdişo 1983). Tutsi aristokrasisindendi; 1962'de kurmay başkanı oldu. Genç kral Ntare V, onu Başbakan olarak atadı (temmuz 1966). Ama Micombero, 28 kasımda onu tahttan indirdi ve cumhuriyeti kurarak ilk Başkan oldu. 1972'de Hutular'a karşı uygulanan ezme harekâtını gerçekleştirdi. Kasım 1974'te yeniden Burundi Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçildi. 1 kasım 1976'da askeri bir darbe sonucu devrildi.

MİCONİA a. (ispanyol hekim *D. Micón*'un adından). Asya'da ve tropikal Amerika'da yetişen, güzel yapraklı ağaç ya da ağaççık. (Yaprakları genellikle saplı, bütün, dişli ve çok süslü, çiçekleri 4-8 taçyapraklı ve gevşek salkım halinde toplu, meyvesi etlidir. 600 tür; *melastomaceae* familyası.)

MİCOQUE (la), Dordogne'da, Eyzies' nin K.'inde, Vézère'in sağ kıyısı civarında tarihöncesi arkeolojik buluntu yeri. Alt katlarda, Acheul kültürüyle çağdaş Moustieröncesi endüstriler, en üst katlarda da Micoque endüstrisi adıyla anılan özgün bir endüstri ortaya çıkarıldı. Bu endüstri, Acheul kültürünün, son buzullaşma döneminin başına tarihlendirilen bir evresine bağlanır.

MİCOQUE ENDÜSTRİSİ a. (öz. a. *la Micoque*'tan). Yontmataş dönemi endüstri evresi. Acheul kültürünün ardından gelir ve onun son evresi gibi görünür. (Micoque endüstrisi, Levallois yontma tekniğinden ara sıra yararlanır; çiftyüzlü, sivri uçlu, içbükey kenarlı ve dip tarafı küresel çıkıntılı aletlerle ayırtedilir. Micoque endüstrisinin coğrafi dağılımı, Périgord'un dışında, K. ve G.-D. Fransa ile sınırlıdır. Yukarı Acheul kültürünün Almanya'daki bazı evrelerini de bu endüstriye bağlayanlar vardır. [Eşanl. MİKOKYEN.]

MİCR (O)- → MİKR (O) - 1.

MİCRASTER a. Denizkestanesi cinsi. (Kretase devri oluşumlarında çok yaygın olan birçok türü bu devirde oluşmuş toprakların sınıflandırılmasında çok yararlı olur. *Micrasteridae* familyasının örnek tipi.)

—ANSİKL. *Micraster* genellikle büyük boylu, oval ya da yürek biçiminde bedenlidir; bedeninin arka kenarı anus bölgesinden kesiktir; ambulakrum bölgesi taçyaprağı biçimindedir.

MİCRATHENA a. Amerika'da yaşayan örümcek cinsi. (Üyeleri, iri, orta boylu ya da küçük olabilir. Genellikle parlak siyah, karnı sarı, kırmızı, beyaz olur. Boynuzludur. 100'ü aşkın türü vardır.)

MİCRED a. (ar. *micred*). *Esk.* **1.** Dişlerin temizlenmesinde kullanılan dişçi aleti. **—2** Kemik kazımakta kullanılan cerrah bıçağı. **—3.** Divit'in temizlenmesinde kullanılan bıçak.

MİCROCHİROPTERA a. Zool. KÜÇÜKYARASALAR altsınıfının bilimsel adı.

MİCROCOCCACEAE a. Bakteriyol. Stafilokoklarla mikrokokları kapsayan bakteri familyası.

MİCROCOSMOS a. Akdeniz'de yaşayan, eti yenebilir tulumlu cinsi. (*Pleurogona* altsınıfı; *Stolidobranchiata* takımı.)

MİCRODEUTOPUS a. Kabuklulardan küçük bedenli kabuklupire cinsi. (İstiridye tarlalarında bol bulunur. Ayakları danaburnunun ayaklarına benzer.)

MİCRODON a. (*micr[o]*- ve *odus, -ontos,* diş'ten). Küçük sümüklüböceklere çok benzeyen larvası karıncaların yuvalarında yaşayan sinek cinsi. (Süprüntüsineğigiller familyası.)

MİCROGALE a. Madagaskar'da yaşayan küçük böcekçil cinsi. (Soreks iriliğindedir. Uzun kuyruğuna kurak mevsimden önce yağ depolanır. Tanrekgiller familyası.)

MİCROGASTER a. Zarkanatlı böcek cinsi. (Oniki türü vardır. *Braconidae* familyası; *Microgasterinae* oymağı.)

MİCROHYLİDAE a. Zool. KÜÇÜKKURBAĞAGİLLER familyasının bilimsel adı.

MİCROLEPİDOPTERA a. Zool. KÜÇÜKPULKANATLILAR öbeğinin bilimsel adı.

MİCROMALTHUS a. (yun. *mikros,* küçük ve *malthe,* balmumu'ndan). Amerika'da yaşayan ve gelişmesindeki özelliklerle

dikkati çeken kınkanatlı cinsi. (Çeşitli pedogenez durumlarını da kapsayan gelişimi sırasında en az yedi çeşit larva evresinden geçerler. *Micromalthidae* familyasının tek cinsidir.)

Micromégas, Voltaire'in felsefi öyküsü (1752). Sekiz fersah boyundaki dev Micromégas (bu ad, *küçük* ve *büyük* anlamına gelir) ile boyu ancak 6 000 *kadem* olan Satürn akademisi sekreteri, birlikte Yeryüzüne gelir, burayı incelemeye girişirler. Bir gemiyle Laponya'dan dönerken, bilgin Maupertuis ile meslektaşlarına rastlayan iki araştırmacı, onlarla söyleşiye başlarlar ve onların bilimsel konularda çok geniş bilgilere sahip olduklarını ve tam bir görüş birliği içinde olduklarını, ama metafizik konularda her birinin ayrı görüşleri savunduğunu fark ederler. Bunun üzerine, Micromégas onlara "her şeyin özü"nü açıklayan bir kitap verir. Ama, Bilimler akademisi sekreteri kitabı açtığında sayfaların bomboş olduğunu görür. Hiciv yoluyla verilen bir görecelik ve alçakgönüllülük dersi olan *Micromégas,* aynı zamanda, Cirey şatosunda yaşayan Voltaire'in, düzenini ve sırlarını newtoncu bilime açan evren karşısında duyduğu derin iç rahatlığını dile getirir.

MİCROMUS a. Saydam, çoğunlukla benekli kanatlı küçük böcek. (Çalıların üzerinde yaşar; larvası bitkibitlerini yer. Dünyanın her yanında bulunur. *Planipenna* takımı; *Hemerobiidae* familyası.)

MİCRONECTA a. Çok küçük bedenli su biti cinsi. (Tatlısu süngerlerinin borucuklarında yaşar. *Corixidae* familyası.)

MİCROPODİDAE a. Zool. SAĞANGİLLER familyasının bilimsel adı.

MİCROPORELLA a. Akdeniz kıyılarında bol bulunan kireçli yosunhayvanı.

MİCROPOTAMOGALE a. Ekvator Batı Afrikası'nda yaşayan su soreksi cinsi. (Uzun kıllı, kalın kürklü, suda hareket etme olanağı veren tıkız kuyrukludur. Kabuklularla beslenir. Tanrekgiller familyası.)

MİCROPSİTTA a. (*micro* ve *psittakos,* papağan'dan). Yeni Gine ve Bismarck takımadalarında yaşayan, çok renkli tüylü, çalıkuşu iriliğinde küçük papağan cinsi. (Papağangiller familyası.)

MİCROPTERUS a. Amerika'da yaşayan, daha sonra Avrupa'ya da getirilen tatlısu levreği cinsi. (İki türü vardır: *Micropterus salmoides* ve *M. dolomieu;* güneşbalığıgiller familyası.)
—ANSİKL. Balıkç. Amerika'da *Black-bass,* Kanada'daysa *achigan* ortak adıyla bilinen bu balıklar, ılık, yavaş akan akarsularda yaşar. Bu etçil balıklar, fırlatmalı oltalarla yakalanır. Bazıları, ucuna yem olarak kurtlar, larvalar, yavrubalıklar, iribaşlar, küçük karidesler takılmış yüzer oltalarla da yakalanabilir. Bazen yüzeydeki sineklere de saldırdığından, iri yapay sinekle de avlanabilirler. Spor amacıyla yakalanan balıklardandır. Eti lezzetlidir.

MİCROPTERYGİDAE a. Çok ilkel pulkanatlı böcekler familyası. (*Micropterygidae* familyasından kelebeklerin ağız parçaları çiğneyici tiptedir. Düğünçiçeğinin çiçektozlarını yerler. Tırtılları likenlerle ciğer yosunları üstünde yaşarlar.)

MİCROPTERYX CALTHELLA a. Canlı ve parlak renkli, küçük güve cinsi. (Mayıs, haziran aylarında uçuşur. *Micropterygidae* familyası.)

MİCROSAURUS a. Karbon devrinde yaşamış fosil amfibyum cinsi. (Küçük ya da orta iriliktedir. Yalnızca suda yaşadığı sanılır. *Lepospondyli* takımı.)

MİCROSCOPİUM, Mikroskop* takımyıldızının latince adı (kısalt. Mic.).

MİCROSPHAERA a. *Erysiphaceae* familyasından mantar. (*Microsphaera alphitoides* meşede külleme hastalığı yapar.)

MİCROSTOMA MİCROSTOMA a. Akdeniz'de yaşayan, iri gözlü, uzun bedenli mezopelajik kıkırdaklıbalık. (*Argentinıdae* familyası; boyu 25 cm'ye kadar.)

MİCROSTOMUM a. Su birikintilerinde yaygın planarya cinsi. (Çok ilkel iki gözü, tutunma papillaları taşıyan kısa bir kuyruğu vardır. *Microstomidae* familyası.)

MİCROSTYLİS a. (*micro* ve *stylis,* sütun'dan). *Lipsus* cinsine benzeyen otsu bitki. (Avrupa, Asya ve Amerika'nın ılıman bölgelerinde yaşayan iki yüz türü vardır. Salepgiller familyası.)

MİCRURUS a. Latin Amerika'da yaşayan "mercan yılanı"nın cins adı. (Pulları, üç halkalı düzenli bir dizi oluşturur: siyah, kırmızı ve sarı. Kobragiller familyası.)

MİCTİS a. Hindistan ve Okyanusya'da yaygın, oldukça uzun boylu ve uzun gövdeli, çok kalın, şiş ve tırtıklı arka ayaklı bitkibiti. (Saçaklıyarımkanatlıgiller familyası.)

MİCTLANTECUHTLİ ve **MİCTLANCİHUATL,** Aztek panteonunun tanrısal çifti; yüzleri genellikle etsiz olarak tasvir edilirdi. Bu çift, ölüler diyarında hüküm sürüyordu.

MİÇAÇO a. Ağır yükleri kaldırmada kullanılan bir tür kaldıraç.

MİÇO ya da **MUÇO** a. (isp. *mozo* ; yun. *moutsos*'dan). **1.** Ticaret gemilerinde, kamara hizmetlerinde ve hafif gemi işlerinde kullanılan genç ve deneyimsiz gemici; tayfa yamağı. **—2.** Eskiden, gemilerde mutfak ve kumanya işlerinde çalıştırılan forsa. **—3.** Meyhaneci çırağı.

MİÇURİN (İvan Vladimiroviç), rus tarımbilimci (Verşina Dolgoye yakınında, Ryazan hükümeti, 1855 - Kozlov, bugün Miçurinsk, 1935). Bir fidanlık kurdu; bitkilerde ayıklama yöntemini uyguladı. 1935-1962 arası Lisenko ve Stalin'in desteğiyle düşünceleri yeniden ele alındı ve görüşleri resmileştirildi. Düşünceleri Vavilov tarafından şiddetle eleştirildi.

MİÇURİNCİLİK a. (öz. a. *Miçurin*'den). Edinsel karakterlerin genel olarak soydan geçebildiğini savunan yenilamarckçı öğreti.

MİÇURİNSK, esk. **Kozlov,** Rusya'da kent, Tambov'un K.-B.'sında; 109 000 nüf. (1989). Metalürji sanayileri. Otomobil gereçleri. Besin sanayileri. Hazırgiyim.

MİDAD a. (ar. *midad*). *Esk.* Yazı mürekkebi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ciltç. *Midad-ı mutavvas,* kuruduktan sonra çok parlak görünen mürekkep.
—ANSİKL. Midad, is ve arapzamkından, en iyisi ise is ve beziryağından elde edilirdi. İçine rahat akışı sağlamak amacıyla sirke gibi maddeler eklenirdi. Ekşi nar suyu midada parlaklık kazandırırdı.

MİDAEİON. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde kent; Dorylaion (Şarhöyük, Eskişehir) ile Pessinus (Ballıhisar) arasındaydı. Yerinin Eskişehir'in merkez ilçesine bağlı Karahüyük köyü yakınında olduğu sanılmaktadır. Pessinus'la birlikte Kybele tapınımının önemli merkezlerindendi.

MİDAK a. (ar. *medak*'tan *midak*). Süslem. sant. Sürh adlı kırmızı boyayı ezmekte kullanılan alet. (Mermer ya da somakiden yapılan bu aletin üzerine konan sürh, mermer ya da billur bir tokmakla ezilirdi.)

MİDAS, phrygia kralı (İ.Ö. 738 - İ.Ö. 696 ya da 676). Gordios'tan sonra kral oldu. Fildişinden yapılmış görkemli tahtını Yunanistan'da Delphoi'deki Apollon tapınağı'na armağan ederek adını duyurdu. Kyme kralı Agamemnon'un kızı Hermodike'yle evlendikten sonra Batı Anadolu'daki yunan kentleriyle iyi ilişkiler kurdu. Ülkesinin kimmer istilasına uğraması, Gordion kentinin yakılıp yıkılması üzerine üzüntüsünden öküz kanı içerek intihar etti. Midas'ın Toroslar bölgesinde Asur kralı Sargon II' ye karşı oluşturulan konfederasyonda yer alan Muşki kralı Mita ile aynı kişi olduğu da sanılmaktadır.

Antikçağ'da Midas'ın adı pek çok efsaneye konu olmuştur. Bunlardan birine göre Midas Phrygia kralı Gordias ile anatanrıça Kybele'nin oğluydu ve büyüyünce Kybele'nin başrahibi olmuştu. Tarihçi Arrhianos*'a göre Midas yoksul bir çiftçi olan Gordios ile telmessoslu bir kadının çocuğuydu. Bir gün arabasıyla Phrygialılar'ın toplantısına katıldı. Phrygialılar, bir kehanete uyarak, toplantıya arabayla gelen ilk kişiyi kral seçmeye karar verdiklerinden, onu kral ilan ettiler. Midas da arabasını Gordion'un akropolisinde bulunan Zeus tapınağı'na armağan etti. Bu arabanın boyunduruğunda kızılcık ağacının iç kabuğundan yapılmış bir kördüğüm vardı. Bu düğümü çözen tüm Anadolu'ya egemen olacaktı. Büyük İskender Asya seferi sırasında Gordion'a gelmiş, düğümü çözemeyince bir kılıç darbesiyle kesmişti. Midas'la ilgili bir başka efsaneye göre de tanrı Dionysos, sarhoş satyros Silenos'a iyi davranan Midas'ı ödüllendirmek ister ve ona, kendisinden bir dilekte bulunmasını söyler. Midas dokunduğu her şeyin altına dönüşmesini diler, ancak bir süre sonra yemek içmek için eline aldığı her şeyin altına dönüşmesi sonucu yiyemez içemez olunca Dionysos'a yakarıp bu dileğinden vazgeçtiğini bildirir. Dionysos da Paktolos çayının kaynağında yıkanmasını söyler. Kral ırmak sularında arınırken Paktolos'un suları da altınları Sardeis kentine taşır. Midas'ın en ünlü efsanelerinden biri de onun eşek kulaklarıyla ilgilidir. Apollon ile Marsyas (efsanenin bir çeşitlemesine göre de Pan) arasındaki bir müzik yarışmasında Midas oyunu Marsyas'ın lehine kullanınca, Apollon onu kulaklarını eşek kulaklarına dönüştürerek cezalandırır. Midas kulaklarını Phrygialılar'ın sivri külahı altında gizlemeye çalışır; ancak berberi onun bu sırrını öğrenir. Bu sırrı saklamaya söz veren berber bir gün dayanamaz, kırlara çıkar, bir çukur açıp içine "Midas'ın kulakları eşek kulakları" diye fısıldar. Ancak bu fısıltı, burada biten otların rüzgârda salınışıyla tüm çevreye yayılır.

Midas kenti kazıları, Eskişehir'in Çifteler ilçesine bağlı Yazılıkaya köyü yakınında yapılan kazılar; buradaki Midas anıtı yüzünden bu adla anılır. 1937-1939 arasında A. Gabriel'in yaptığı araştırmalardan sonra E. Haspels'in gerçekleştirdiği kazılar H. Çambel tarafından sürdürüldü (1948-1951). Araştırmalarda yörenin Bakırtaş ve İlk Tunç çağdan başlayarak yerleşim alanı olduğu belirlendi. E. Haspels Phrygia, Lydia ve Pers krallıklarına ilişkin üç evre saptadı. H. Çambel kentin eteklerinde İlk Tunç çağa tarihlendirilen bir nekropolis ortaya çıkardı. Buluntular arasında gaga ağızlı, burmalı kulplu testiler vardır. Çevrede ayrıca çok sayıda kaya anıtı, yazıt, yeraltı geçitleri, mağaralar bulunmaktadır. Bunların en önemlilerinden olan Midas anıtı ya da Yazılıkaya, tanrıça Kybele ile ilgili bir kült anıtıdır (İ.Ö. VI. yy.). Anıtın üst bölümünde Midas'ın adı bulunmaktadır. Yöredeki ilginç buluntulardan bir bölümü de akropolise ulaşan basamakların yanlarında yer alan, kayalara oyulmuş geç hitit kabartmalarıdır (İ.Ö. VIII. yy. sonu - VII. yy. başı).

Midas'ın kulakları, Güngör Dilmen'in oyunu (1960). Phrygia kralı Midas'la ilgili efsaneden esinlenen üçlemenin ilk yapıtıdır; öteki iki oyun: *Midas'ın altınları* (1969) ile *Midas'ın kördüğümü*'dür (1975). Yapıt, Ankara Devlet (1960-1961) ve Gülriz Sururi-Engiz Cezzar (1964) tiyatrolarınca sahnelendi. —Ferit Tüzün'ün aynı adlı operasının librettosunu da Güngör Dilmen yazdı. Bu opera ilk kez 1968'de Ankara'da Devlet opera ve balesi tarafından sahneye konulu.

Bk. resim sayfa 8144

MİDDELBURG, Hollanda'da kent, Zeeland'ın il merkezi, Walcheren adasında, Honte'dan gelen bir kanalın ya da Vlissin-

İvan Vladimiroviç Miçurin

kral Midas'ın heykelciği Gordion, İ.Ö. IV. yy.

Midas'ın kulakları Ferit Tüzün'ün aynı adlı operasından bir sahne (1968)

gen'de Batı Escaut'nun kıyısında; 39 000 nüf. Gotik üslubunda ilginç belediye konağı (XV.-XVI. yy.). XIV., XV. ve XVI. yy.'dan kalma iki kilisesiyle eski Ortaçağ manastırının (1100'e doğru kuruldu) oluşturduğu geniş bütün.

MİDDELFART, Danimarka'da (Odense *amt*'ı) kent, Fyn adasının kuzey-batı'sında; 13 300 nüf. Jylland'a bağlayan karayolu ve demiryolu köprüsü.

MİDDENDORF (Aleksandr Fyodoroviç), rus doğabilimci ve gezgin (Petersburg 1815 - Hellenorm, Livonya, 1894). Laponya'da ve Kuzey Buz denizi kıyılarında kuşbilimle ilgili bir inceleme gezisi yaptı (1840); 1843 ve 1844'te Sibirya'nın kuzey bölgelerini, Taymir yarımadasından Ohotsk denizi kıyılarına kadar inceledi. 1867'de Novaya Zemblya'yı ve İzlanda'yı dolaştı, İskoçya ile Svalbard arasında Gulf Stream akıntılarını inceledi.

MİDDLE JAZZ a. MAINSTREAM'in eşanlamlısı.

Middlemarch, G. Eliot'ın romanı (1871 -1872). Çartizm yıllarıyla 1832 reformunu 1870'in değerleriyle ele alan bu tarihsel yapıtta, yazar idealist Dorothea Brooke'un öyküsünü ve onun ukala Mr. Casaubon ile olan mutsuz evliliğini anlatır ve çekirdek olarak aldığı kendi ailesinin çevresinde, İngiltere'nin iç kesimindeki Midlands'ta yaşayan her kesimden insanın yaşamını titizlikle inceler. *Middlemarch* Eliot'ın başyapıtı olarak kabul edilir.

MİDDLE PART a. Cazda, KÖPRÜ'nün eşanlamlısı.

MİDDLESBROUGH, Büyük Britanya'da (Cleveland) kent, Tees halici kıyısında; 159 000 nüf. (1991). Metalürji.

MİDDLESEX, Büyük Britanya'da eski yönetim bölgesi, Londra'nın K.-B.'sında, Günümüzde Londra'ya katılmıştır.

MİDDLETON, Büyük Britanya'da kent, Manchester yerleşme alanının kuzeyinde; 53 400 nüf. Tekstil. Boyalar. Besin sanayileri.

MİDDLETON (Thomas), ingiliz oyun yazarı (Londra 1580 - Newington Butts 1627). Edebiyat mesleğine hiciv yazmakla başladı (*The Wisdome of Solomon Paraphrased*, 1597); tek başına ya da Rowley ile birlikte gerçekçi oyunlar ya da komediler yazdı; bu yapıtlar, Londra yaşamı hakkında değerli belgeler oluşturur (*A trick to catch the Old One*, 1608; *A Mad World, my Masters*, 1608). *Michaelmas Term* (1606) ve *Women beware Women* (1621'e doğr.) adlı yapıtları, daha biçimlenmiş bir gerçekçiliğe yöneliktir. Ayrıca, cinayetin psikolojik etkileri üzerine bir trajedi (*The Changeling*, 1622) [Rowley ile birlikte], büyükelçinin isteği üzerine yasaklanan, İspanya aleyhinde bir taşlama (*A game at Chesse*, 1624) ve saray için "maskeler" yazdı.

MİDDLETON (John MİDDLETON, 1. *—kontu*), iskoçyalı asker (1619'a doğr. - Tanca 1674). Covenanter ordusunda görev aldı ve Montrose'u Philiphaugh'da yendi (1645); İskoçya, Charles II'yi tanıyınca krallığın önde gelen subaylarından ve daha sonra da yüksek komiser oldu (1659-1663). Son görevi Tanca valiliğiydi (1667).

MİDDLETON (Conyers), ingiliz tanrıbilimci ve edebiyat eleştirmeni (Richmond, Yorkshire, 1683 - Hildersham, Cambridgeshire, 1750). Geçmiş bir ahlak anlayışı benimseyen, belki de yaradancı olan etkileyici bir kişiydi ve Bentley'in görüşlerine karşıydı. Papalık aleyhtarı kitabı *Letter From Rome* (Roma mektubu) [1729] büyük ilgi gördü.

MİDDLETOWN, ABD'de (Connecticut) kent, Connecticut ırmağının aşağı çığırı kıyısında; 39 000 nüf. Hafif metalürji. Hazırgiyim. Kimya sanayileri.

MİDDLETOWN, ABD'de (Ohio) kent, Büyük Miami kıyısında, Cincinnati'nin K.'inde; 43 700 nüf. Metalürji. Makine ve hava taşıtları yapımı. Kâğıt.

MİDDLE WEST → MİDWEST.

middle-white ırkı, Büyük Britanya'da yetiştirilmiş eski domuz ırkı.

MİDE a. (ar. *mi'de*). **1.** Sindirim kanalının yemekborusuyla onikiparmak bağırsağı arasında bulunan kısmı. (Bk. *ansikl.* böl. Anat. ve Fizyol.) **—2.** Karın bölgesi; karın: *Bir kimsenin midesine yumruk atmak.* **—3.** Yeme isteği; iştah: *Zayıflığına aldanma, onda bir mide var şaşarsın.* **—4.** Tkz. Zevk: *Kadında mide olsaydı, bu adamı seçmezdi.* **—5.** Mide bölgesinde oluşan şişkinlik. **—6.** *Mide bulandırıcı*, çok kötü ya da çok çirkin şey için kullanılır. || *Mide bulandırmak*, bir kimseyi etkileyerek onda kusma duygusu uyandırmak; kuşkulandırmak; kuşkuya düşürmek: *Belki önemli değil ama söyledikleri mide bulandırıyor.* || *Mide fesadına uğramak*, abur cubur şeyleri çokça yiyerek sindirim düzenini bozmak. || *Midesi ağzına gelmek*, pis, kötü bir kokunun ya da iğrenç bir görünümün etkisiyle öğürmek, tiksinmek: *Kapıyı açınca gördüğü manzara karşısında midesi ağzına gelecek gibi oldu.* || *Midesi almamak*, yeme isteği duymamak, iştahsız olmak. || *Midesi bozulmak*, ishal olmak ya da yediklerinden midesi rahatsız olmak. || *Midesi bulanmak*, kusacakmış gibi olmak; bir işin olumsuz biçimde sonuçlanabileceğinden kuşkulanmak. || *Midesi ekşimek, kaynamak, yanmak*, yenilen yemeklerin etkisiyle midede rahatsızlık duymak. || *Midesi kaldırmamak, götürmemek, kabul etmemek*, yediği şeylerden nelerin midesini rahatsız ettiği denemelerle anlaşılmak; çirkin bir durumdan, kötü bir şeydan rahatı kaçmak, bunların karşısında tedirginlik duymak. || *Midesi ezilmek, kazınmak*, açlık duymak, içi ezilmek. || *Midesinden bağlanmak*, bir kimseye çıkarlarına göre hizmet eden kimseler için söylenir. || *Midesine düşkün*, yiyip içmeyi seven, çok yemek yiyen, obur. || *Mideye oturmak*, yenilen bir şey sözkonusuysa, sindirilememek, sindirim güçlüğü yaratmak. || *Mideyi bastırmak*, hafif şeyler yiyerek açlığını gidermeye çalışmak.

—Anat. *Mide kapısı*. Mideyi onikiparmak bağırsağından ayıran delik. (Eşanl. PİLOR.) || *Mide kapısı atardamarı*, karaciğer atardamarının, mide kapısının üst kenarında iki dala ayrılarak mide atardamar ağının uç dallarıyla ağızlaşan dalı. || *Mide-epiploon atardamarları*, mide ve epiploona sayısız dallar veren ve ağızlaştıktan sonra midenin büyük eğrisi boyunca bir yay çizen iki atardamar (sağdaki mide-onikiparmak bağırsağı atardamarından, soldaki dalak atardamarından doğar). || *Mide-karaciğer bağı*, midenin sağ kenarını karaciğere bağlayan küçük epiploonun iki yaprağına verilen ad. || *Mide-onikiparmak bağırsağı atardamarı*, karaciğer atardamarından doğan ve dallanarak pankreas başı çevresinde bir ağ oluşturan atardamar.

—Cerr. *Mide ameliyatı*, midenin tümünü ya da bir bölümünü almak için yapılan cerrahi müdahale. (Eşanl. GASTREKTOMİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Mide-bağırsak ağızlaşması*, mideyi incebağırsakla ağızlaştırma ameliyatı. (Eşanl. GASTROENTEROSTOMİ.) || *Mide plastiği*, mide üzerinde yapılan çeşitli plastik ameliyatlara ve özellikle ülser yüzünden delinmiş midenin onarılmasına verilen ad. (Eşanl. GASTROPLASTİ.)

—Eczc. *Mide ortamına dirençli ilaç*, mide özsuyunun etkisine direnç gösteren ve ancak bağırsaklarda eriyen ilaç (jelül, kapsül, vb.)

—Fizyol. *Mide özsuyu*, mide mukozasındaki borucuğumsu bezlerce salgılanan ve sindirimi sağlamakta rol oynayan sıvı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Karş. anat. Bütün omurgalılarda ön ve arka bağırsağı, yani amfibyumlardan itibaren mide ve bağırsağı, memelilerde mide ve onikiparmak bağırsağını ayıran sınırı belirleyen dar yer, kapakçık ya da büzgen.

—Patol. *Mide ağrısı*, sindirim bozukluğuyla birlikte olsun olmasın, mide bölgesinde duyulan ağrı. (Mide ağrıları midedeki bir hastalığın [iltihap, ülser, kanser vb.] belirtisi olabilir. Aynı zamanda pankreas hastalıklarında, enine kalınbağırsak hastalıklarında ya da sadece bazı sinirlilik hallerinde görülürler [mide krampları].) [Eşanl. GASTRALJİ.] || *Mide-bağırsak düşüklüğü*, mide ve bağırsağın aşağıya sarkması. (Mide-bağırsak düşüklüğü çoğunlukla içorgan kaslarının gerginliğindeki genel bir azalmadan ileri gelir. Ağrılara, şişkinliklere ve kabızlığa neden olabilir.) [Eşanl. GASTROENTEROPTOZ.] || *Mide-bağırsak iltihabı*, GASTROENTERİT'in eşanlamlısı. || *Mide düşüklüğü*, asıcı bağlarının gevşemesinden dolayı midenin aşağıya doğru sarkması. (Eşanl. GASTROPTOZ.) || *Mide iltihabı*, GASTRİT'in eşanlamlısı. || *Mide kanaması*, daha çok mide ülseri ve kanseri ya da kanamalı gastrit yüzünden midede meydana gelen kanama. (Başlıca belirtileri, kan kusma [hematemez] ve dışkıda siyah kan bulunmasıdır [melena].) [Eşanl. GASTRORAJİ.] || *Mide kapısı kasılması*, GASTROPİLOROSPAZM'ın eşanlamlısı.

—Zool. *Mide taşı*, bazı sürüngenlerin, kuşların ya da suda yaşayan memelilerin yuttuğu, yenilen besinlerin parçalanmasını kolaylaştıran taş. (İkinci Zaman'da yaşamış bitkicil dinozorların fosilleri arasında fosil mide taşları da bulunmuştur.) || Onayaklı kabuklulanın midesinde bulunan kireçli yumru. (Kabuk değiştiren hayvan, örteneğini sağlamlaştırmak için gerekli kireci bu yumrudan sağlar.)

—ANSİKL. Anat. ve Fizyol. Mide, iki bölümü birbiriyle dar bir açı yaparak birleşen büyük bir J biçimindedir: "dikey bölüm" ya da "inen bölüm" denen üst bölüm de üst üste binişmiş iki parçadan oluşur: yukarıda (hava kesesi biçimindeki) büyük kabartı ve aşağıda, küçük kabartı ile sona eren gövde; "yatay bölüm" denen alt bölüm, onikiparmak bağırsağından mide kapısı (pilor) ile ayrılır. Midenin iki yüzü (ön ve arka yüz) ve iki kenarı vardır: içbükey olan sağ kenar ya da küçük eğri kenar ve dışbükey olan sol kenar ya da büyük eğri kenar. Midenin yemekborusuna açılan ucuna "mide ağzı" ya da "kardiya" denir. Midenin biçimi insandan insana değişir; yeri üst karın bölgesindedir; sağda karaciğer, solda dalak, yukarıda diyafram, aşağıda enine kalınbağırsak, arkada pankreas bulunur; pankreas ile mideyi birbirinden epiploon arka-boşluğu ayırır.

• *Midenin dokusal yapısı.* Mide dört tabakadan oluşur: seröz zar, kas tabakası (çok güçlü), mukozaaltı ve mukoza tabakaları. *Seröz zar* karınzarından yapılmıştır. 1 ila 2 mm kalınlığındaki *kas tabakası* uzunlamasına, dairesel ve eğik liflerden oluşur. *Mukozaaltı tabakası* gevşek bağdokudan oluşur. Mide özsuyunu salgılayan *mukoza tabakası*, kapalı sümüksü uçlu hücrelerle kaplı prizmamsı bir epitelyumdan meydana gelir. Epitelyumun üzerinde, ele alınan mide bölgesine göre farklılık gösteren salgı bezleri vardır: midenin dörtte üç üst bölümünde fundus bezleri; mide kapısı bölgesinde, küçük eğri kenar boyunca az ya da çok yukarıya doğru mide kapısı tipinde bezler. (Mide ülserleri yalnız mide kapısı mukozası alanında görülür.) Mukozanın derin bölümü mukoza kaslarıyla (birbirine geçmiş kas lifleri) sınırlıdır.

• *Midenin çalışması.* 1. *Mekanik çalışma.* Besin deposu görevi yapan mide, sığamsal hareketlerle besinlerin karışıp çalkalanmasını sağlar. Midenin boşalması kademelidir; mide içindeki basınç onikiparmak bağırsağının içindeki basıncı aşınca mide kapısının açılmasıyla gerçekleşir.
2. *Kimyasal sindirim işlevi.* Sindirim*in ana öğesi olan mide salgısı üç evreyi kapsar. Besinlerin görülmesi ve çiğnenmesiyle başlayan *beyinsel salgı evresi* vagus sinirlerine bağlıdır. *Mide evresi* besinlerin antrum (mide kapısından hemen önceki alan) mukozasına değmesinden hemen sonra başlar; değme antrum tarafından *gastrin* adlı bir hormonun salgılanmasını başlatır. *Mide asitliği* mide içeriğinin sterilizasyonunu, besinlerdeki demirin iyonlaşma ve indirgenmesini ve özellikle mide özsuyunda bulunan *pepsin*'in etkinleşmesini sağlar. Pepsin proteinleri hidroliz ederek polipeptitlere ayırır (etin, yumurtanın, vb. sindirimi). Mide mukozası ayrıca B12 vitamininin soğurulması için gerekli olan *entrensek etmen*'i de içerir.

• *Mide hastalıkları. Hazımsızlık** mide özsuyunun salgılanmasındaki bir bozukluğa *(hiperklorhidri)* ya da *hipoklorhidri*) bağlıdır.

Mide yaraları, karın kaslarında kasılma ve radyografide karınzarı boşluğunda hava bulunması (pnömoperiton) şeklinde belirti verir; acilen ameliyat edilmesi gereklidir.

Yabancı cisimler'in yutulması özellikle çocuklarda sık görülen bir kazadır. Yabancı cisimlerin birçoğu, bazen geç de olsa, doğal yollardan kolaylıkla atılır. Eğer cismin doğal yollardan geçişi olanaksızsa, röntgende yer belirlendikten sonra ameliyatla alınması gerekir.

Mide kanamaları, kanlı kusma ve / ya da siyahımsı dışkı (melena) biçiminde belirti verir. En sık görülen nedenleri mide ülseri ve mide kanseri ve kanamalı gastrittir.

*Mide iltihabı, gastrit**de denen hastalık halidir.

Mide ülseri, mide mukozasında madde kaybıyla belirgin çok yaygın bir hastalıktır. En çok orta yaşlı erkeklerde görülür ve nedenleri tam olarak aydınlatılmamıştır: ruhsal etmenlerin (sürmenaj, kaygılar, stres, vb.); bazı ilaçların (özellikle iltihap önleyiciler), alışkanlıkların (alkolizm, tütün bağımlılığı) etkisi bilinmektedir; damarlanmadaki işlevsel bir bozukluğun sık bir neden olabileceği sanılmaktadır. Ülser, bir ila birkaç hafta boyunca, yemeklerden iki ila üç saat sonra ortaya çıkan, kramp ya da burulma biçiminde bir ağrıyla belirti verir. Sonra ağrı diner ve çoğunlukla birkaç ay duyulmaz; bir süre sonra, krizler arasındaki ağrılar (gündüz boyunca) tamamen ortadan kaybolacak şekilde yeniden ortaya çıkar. Midenin röntgenle incelenmesi, ülser odağını ortaya çıkarır. Kanserleşme riski nedeniyle muhakkak gastroskopi yapılmalıdır. Korkulan diğer ihtilaflar kanama ve delinmedir. İlaçla tedavi özellikle sağlık ve perhiz koşullarına uymayı (tütün, alkol, kahve alışkanlıklarının bırakılması, duygusal şoklardan uzak durulması, vb.), mide pansumanlarını (alüminyum tuzları), antiasitleri (magnezyum tuzları) ve simetidini kapsar; ülser yapabilen ilaçlar (iltihap önleyiciler) yasaklanır. Cerrahi girişime, ilaçla tedaviye dirençli ülserlerde ve iltihaplar ortaya çıktığında başvurulur.

Onikiparmak bağırsağı ülseri, mide ülserinden daha sık görülür, ama kansere dönüşme riski yoktur. Ağrı çok geç, yemeklerden beş altı saat sonra ortaya çıkar ve yeniden bir şey yemekle diner. İlerleyişi dönemsel olup, aralarda tam iyileşme devreleri vardır. Korkulan ihtilatlar kanama ve onikiparmak bağırsağı soğanının büzüşmesidir. İlaçla tedavi (mide ülserininkiyle aynıdır) beslenme bozuklukları, ishal, "dumping sendromu" gibi ihtilatlar doğurabilecek olan cerrahi tedaviye yeğ tutulur.

Mide urları. Mide kanseri sindirim kanalı kanserlerinin en sık görülenidir. Bir ülseri taklit eden ağrılar, kusmalar ya da genel durumun giderek bozulması biçiminde kendini belli eder. Bazen röntgen muayenesinin kuşkulandırdığı urun görülmesini sağlayan ve lezyonun yapısı hakkında tek kesin bilgiyi verebilecek doku incelemesi için biyopsiye olanak veren fibroskopi teşhisi doğrular. Tedavi cerrahidir: midenin kısmen ya da tamamen çıkarılması (gastrektomi*). Midenin iyicil urları nadirdir.

—Karş. anat. Omurgalılarda, mide, tek kat epitelyumlu mukozasıyla ve içindeki boşluğun, kardiya düzeyinde birdenbire genişlemesiyle daha önde bulunan yemekborusundan ve yutaktan ayrılır. Bir büzgenkas ya da bir kapakçık bu geçiş yerini belirleyebilir. Mideye özgü tipik salgı bezleri ilk kez sürüngenlerde ortaya çıkar. Bunlardan önce balıklarda ve amfibiyumlarda klorhidrik asit ve başta proteaz ve lipaz olmak üzere çeşitli enzimler salgılayan yalın salgı bez hücreleri bulunur. Mideden bağırsağa geçiş mide kapısında gerçekleşmekte olup, burası genellikle bir büzgenkas ya da kapakçıkla belirlenir ve bağırsak epitelyumu mide epitelyumundan hücrelerin tepesinde bulunan küçük villuslarla ayrılır. Memelilerde, mide bezleri üç tiptir: etçillerle primatlarda bulunmayan, kısa *kardiya bezleri;* basit tüpçükler halinde dizili, ana hücreleri zimojen ve kenar hücreleri daha iri olup, bir klorhidrik asit öncüsü salgılayan *fundus bezleri;* dallanmış tüpçükler şeklindeki *mide kapısı bezleri.* Kuşlarda, mide iki parça halindedir; bezsi bir ön keseyi *(bezli mide)*, mukozası ileri derecede keratinleşmiş kaslı bir mide *(katı)* izler. Taneciklerle beslenen kuşların besinleri depoladıkları kursak bir yemekborusu cebidir. Gevişgetirenlerde, yalnız şirden bölümü mide sayılır; diğer üç mide parçası: börkenek, işkembe ve kırkbayır, yemekborusundakine benzeyen çok katlı bir epitelyumla kaplıdır.

Omurgasızlarda, sindirim kanalının yeteri kadar farklılaştığı her durumda, mukozasında sindirim bezleri ya da hücreleri olan her genişlemeye mide adı verilir, fakat kuşkusuz şubeler arasında hiçbir benzerlik yoktur. Solucan ya da sülüklerde olduğu gibi, mide işlevine sahip olmayan bölgelere de mide denildiği olur. Bilindiği kadarıyla omurgasızlar arasında gerçek mide ancak yumuşakçalarda, eklembacaklılarda, denizyıldızlarında ve gömleklilerde bulunur.

—Cerr. *Genişletilmiş mide ameliyatı*, midenin tümüyle birlikte komşu lenf ve hücre dokularının çıkarılmasıdır; yalnız mide kanserlerinde uygulanır. *Tam mide ameliyatı*, çevredeki dokulara dokunmadan midenin tümüyle çıkarılmasıdır. *Kısmi mide ameliyatı*, midenin bir bölümünün çıkarılmasıdır; mide ve onikiparmak bağırsağı ülserlerinin tedavisinde uygulanır. Bu ameliyatta hemen her zaman mide kapısı da birlikte çıkarılır. Mide-bağırsak kanalının devamlılığını sağlamak üzere mide, ya onikiparmak bağırsağı ile ağızlaştırılır (gastro-duodenostomi ya da Pean ameliyatı) ya da midenin kalan parçası incebağırsakla birleştirilir (ağızlaştırmanın yöntemine göre Polya ya da Finsterer ameliyatları).

—Fizyol. İnsanda mide özsuyunun salgılanan miktarı alınan besinlere göre değişir (günde ortalama 1,5 litre). Mide özsuyu renksiz, az akıcı, 1,001 ila 1,01 yoğunlukta, çok basit (pH=1-1,5 arası) bir sıvıdır; % 1 ila 3 klorhidrik asit içerir. Bundan başka klorür (Na, K, Ca) ya da fosfat (Ca, Mg, Fe) halinde madensel maddeler ve iki enzim taşır. Bu enzimlerden biri olan *pepsin*, asit ortamda proteinleri etkileyerek polipeptitlere dönüştürür; ikincisi *labferment*'tir, mide özsuyunun sütü pıhtılaştırmasını sağlar.

MİDECİ sıf. ve a. *Tkz.* Her işte yalnızca kendi çıkarını gözeten kimse için kullanılır: *Böyle mideci, dalkavuk kimselerin övgüsüne inanmayacaksın.*

MİDECİLİK a. Çıkarına düşkünlük; çıkarcılık.

MİDELİ sıf. Çamaşır san. *Mideli sütyen* → SÜTYEN.

MİDESİZ sıf. ve a. *Tkz.* **1.** Yenmeyecek şeyleri bile tiksinmeden yiyen kimse için kullanılır. **—2.** Zevksiz.

MİDEVİ sıf. (ar. *mi'de* ve -*i*'den *mi'devi*). *Esk.* Mideyle ilgili olan: *Midevi rahatsızlık.* —Esk. ted. Hareket ve salgı bakımından mide rahatsızlıklarını tedavi eden ilaç ve yiyecek için kullanılır.

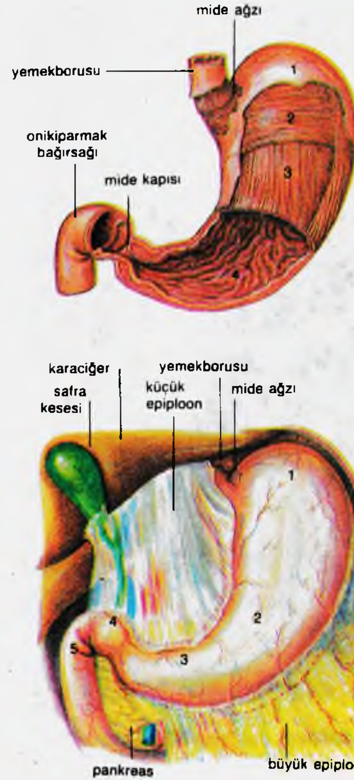
MİDFA a. (ar. *def'*'den *midfa'*). *Esk.* **1.** İtmeye yarayan alet. **—2.** Ask. Top.

MİDGARDR. İskand. mit. Evrenin tanrılara ve insanlara ayrılmış olan bölümü. Merkezi, tanrıların yaşadığı yer olan Asgardr'dır.

MİDGARDSORMR. İskand. mit. Loki ile Angrboda'nın oğlu, kurt Fenrir ile Ölüm tanrıçası Hel'in erkek kardeşi olan deniz yılanı. Midgadsormr, dünyayı çevreleyen evrensel bir denizin dibinde yuvalanırdı. Dünyanın sonu gelince Midgardsormr ve Thor, bir döğüş sırasında birbirlerini öldürürler.

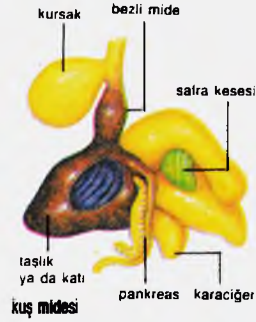
MİD GLAMORGAN → GLAMORGAN.

MİDHAT → MİTHAT.

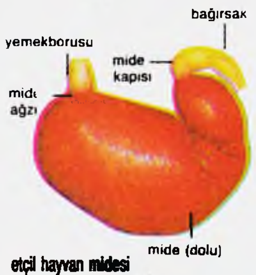

midenin değişik tabakalarını gösteren kat kat kesit
1. Karınzarı (periton); 2. Enine kaslar; 3. Uzunlamasına kaslar; 4. Mide mukozası ve kıvrımları.

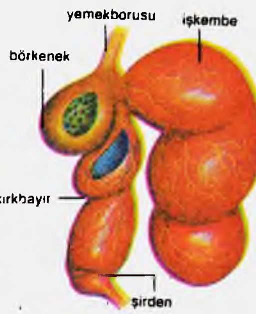
mide (dıştan görünüş) 1. Büyük kabartı; 2. Küçük kabartı; 3. Yatay bölüm; 4. Mide kapısı; 5. Onikiparmak bağırsağı.

kuş midesi

etçil hayvan midesi

gevişgetiren hayvan midesi

Loïc Jahan

aiguille du Midi

MİDHE *(na)*, ing. **Meath,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Loigin ili) yönetim bölümü, orta kesimdeki ovanın doğusunda; 2 338 km²; 103 881 nüf. (1986). Merkezi *Trim.*
—*Tar.* *Eski Midhe krallığı,* II. yy.'da kuruldu, başkenti Tara'ydı. Krallık XII. yy. başında yıkıldı.

MİDİ sıf. (orta anlamında fr. sözc.). Terz. Dizkapağını örten ya da dizkapağının birkaç santim altında biten etek boyu: *Midi etek, midi elbise.*

MİDİ *(aiguille du)*, Fransa'da, Mont-Blanc (Haute-Savoie) kütlesinde sivri doruk, asıl Mont-Blanc'ın K.'inde; 3 842 m; 1 034 m yükseltide, Chamonix yakınındaki Arve vadisinden hareket eden bir teleferik doruğa kadar çıkar.

Midi dorukları, İsviçre Alpleri'nde (Valais) kütle, İlliez vadisinin tabanında; 3 257 m.

Midi kanalı, Akdeniz'i, Naurouze eşiğiyle Garonne vadisine bağlayan kanal (Fransa); 241 km. Eklüzlerinin çokluğu, kanalın yeterince geniş olmaması ve demiryolunun rekabeti nedeniyle kanalın trafiği azalmışsa da turizm amacıyla işletilmesinde gelişmeler görülmektedir.

MİDİ DE BİGORRE *(pic du)*, esk. **Pic d' Arizes,** Fransa'da, Pireneler'de (Hautes-Pyrénées) doruk, *Bagnères-de-Bigorre*'un G.'inde; 2 865 m.

MİDİ D'OSSAU *(pic du)*, Fransa'da, Pireneler'de (Pyrénées-Atlantiques) doruk, *Ossau vadisi*'nin güney bölümünde yükselir. İki doruğu olan bu çok sarp tepe (2 884 m) şistlerin üzerine fışkırmış porfirden oluşur.

MİDİLLİ a. Günümüzde daha çok çocukları biniciliğe alıştırmak için kullanılan küçük boylu at.
—ANSİKL. Midillinin başlıca özelliği, ırkına göre, cıdağıda 0,60 m ila 1,47 m arasında değişebilen küçük boyudur. Bu boy ilke olarak 1,47 m'yi geçmemelidir. Avrupa ve Amerika ülkelerinde yetiştirilen on üç midilli ırkı vardır: pottok (Fransa), connemara (İrlanda), dartmoor (İskoçya), fjord (Norveç), haflinger (Avusturya), highland, shetland (İskoçya), welsh izlanda, new-forest (İngiltere), vb. Midilli ırkından bir aygırla herhangi bir ırktan bir kısrağın çaprazlanmasından ya da bir arap aygırının aştığı bir midilli kısrağından doğan atlara da midilli denir. Midilliler güçlü kuvvetli ve cesur hayvanlardır. Yetiştikleri ülkelere ve yetişme koşullarına göre, özellikle her iklime dayanıklı ve genellikle iyi huylu olurlar.

Binicilik sporunun gelişmesi sayesinde midilli üretimi de hayli gelişmiştir. Midilli eyer vurulmasına çok elverişli olduğu gibi çocukların binerek eğlenmesi için de güvenli bir hayvandır, binicilikte sportif yarışmalara bile sokulmaktadır. Hatta iri boylu olanları, gençlerin atlı gezinti yapabilmeleri için mükemmel binek hayvanıdır.

MİDİLLİ, yun. **Lesbos,** yaygın olarak **Mytilini,** Ege denizi'nde, Türkiye kıyıları yakınında ada; 1 631 km²; 97 000 nüf. Dağlık (en yüksek noktası 968 m) bir ada olan Midilli'ye derin Kalloni koyundan geçerek ulaşılır. Ovalarda tahıl, turunçgil, zeytin ağacı ve tütün ekimi yapılır. Ünlü şarapları. —*Midilli nomos*'u, Limni ve Aghios Efstratios adalarını da kapsar; 2 154 km², 114 800 nüf. Yönetim merkezi *Midilli,* adanın doğu kıyısındadır.
—*Tar.* Tarihöncesi dönemden beri önemli olan ve Karadeniz yolu üzerinde bulunan ada halkı erken bir tarihte Trakya ve Troas'ta sömürgeler kurdu ve adalı tacirler Naukratis'e dek gitti. Birkaç rakip site (Antissa, Eresos, Pyrrha, Methymna ve Midilli) arasında paylaşıldı; Midilli, nüfuzunu Methymna dışında öbürlerine kabul ettirdi. Arkaik dönemde aristokrasinin çeşitli kesimleri arasında şiddetli siyasal çatışmalar meydana geldi. Terpandros, Arion, Alkaios gibi şairlerin ve Theophrastos, Hellanikos gibi filozofların yetiştiği Midilli'de düşün yaşamı canlıydı. Kültür sadece erkeklerin tekelinde değildi (örneğin, rahibe Sappho burada bir genç kızlar okulu kurmuştu). Adanın siyasal tarihi İonia'nınkiyle iç içedir. Persler'e boyun eğen Midilliler sonra ayaklandılar ve Delos konfederasyonu'na katıldılar. İ.Ö. 428'de Midilli Atina egemenliğine karşı ayaklandı. Adada yaşayan herkesi öldürmeyi tasarlayan Atinalılar, sonra Midilli'ye bir klerukhia göndermekle yetindiler.

Daha sonra İskender İmparatorluğu'nun, Mısır'daki Ptolemaios hanedanının, Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalan Midilli, Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi üzerine Bizans'ın payına düştü. İstanbul'u Latinler'in işgalinden sonra bir süre Venedikliler'in elinde kaldı. İmparator İoannes, adayı 1355'te kız kardeşi ile evlenen cenevizli Francesco Gattulisio'ya verdi. 1462'de Fatih Sultan Mehmet tarafından osmanlı topraklarına katıldı ve Kaptanpaşa eyaletine bağlı bir sancak olarak yönetildi. Balkan savaşı sırasında Yunanlılar'ın işgal ettiği (ocak 1913) ada, Londra antlaşması (30 mayıs 1913) ile Yunanistan'a bırakıldı.

Bu denli zengin bir tarihe karşın, Midilli tiyatrosu, bir roma su kemeri, Menandros'un komedilerini tasvir eden mozaikler ve özellikle 1373'te kurulan bir Ceneviz kalesi dışında Midilli, arkeolojik kalıntılar bakımından pek ilgi çekici değildir.

midilli (pottok ırkı, Fransa)

midilli (shetland ırkı, İskoçya)

MİDİLLİ ya da **LESBOS,** yun. **Mytilini.** Yunanistan'da kent, Midilli adasının ve *nomos*'unun merkezi, adanın güney-doğu kıyısında; 23 400 nüf. Antikçağ kalıntıları. Arkeoloji müzesi. Deri işleme.

Midilli kruvazörü, alm. adı **Breslau,** Birinci Dünya savaşı başlarında osmanlı donanmasına katılan savaş gemisi. İngilizler'in takibinden kaçarak Yavuz (Goben) ile birlikte Akdeniz'den Çanakkale boğazını geçip Marmara'ya girerek Osmanlı devletine sığındı (10 ağustos 1914). O sırada tarafsızlığını ilan etmiş bulunan Osmanlılar iki gemiyi de satın aldıklarını duyurdular. Ancak bu gemilerde kalan alman mürettebat, Karadeniz'e açılarak Rusya'nın Novorosisk limanının bombalanmasına katıldı ve Türkiye'nin Birinci Dünya savaşı'na girmesine neden oldu.

4 550 t ağırlığında, 27 mil/saat hız yapabilen geminin 12 topu (105 mm'lik) ve bir torpido kovanı (450 mm'lik) vardı. 20 ocak 1918'de, İmroz adasına yapılan bir saldırıda mayına çarparak battı.

MİDİ-PYRÉNÉES, Fransa'da yönetimsel, iktisadi bölge; 8 *département*'ı kapsar: Ariège, Aveyron, Haute-Garonne, Gers, Lot, Hautes-Pyrénées, Tarn ve Tarn-et-Garonne; 45 382 km²; 2 430 663 nüf. (1992). Yönetim merkezi *Toulouse.*

MİDLAND, ABD'de (Michigan) kent, Saginaw koyu yakınında; 37 300 nüf. Nükleer santral.

MİDLAND, ABD'de (Texas) kent, San Angelo'nun K.-B.'sında; 70 500 nüf. Petrokimya.

Midland Bank, 1836'da Birmingham'da kurulmuş olan ingiliz bankası. Midlands, Kuzey İngiltere, İskoçya ve İrlanda'da birçok küçük ve orta çapta bankaların ortağı olan Midland Bank, 1891'de yönetim merkezini Londra'ya taşıdı. Günümüzde, dünyanın en önemli bankalarından biridir.

MİDLANDS, İngiltere'nin orta bölgesi; Wales, Pennin sıradağı ve Londra bölgesi arasında. Önemsiz doğal kaynaklarına karşın bölgenin, gelişmiş ve çeşitlenmiş bir sanayisi, kalabalık bir nüfusu (11 722 000 kişi) ve ülke ortalamasının çok üstünde bir nüfus yoğunluğu (km²'ye 350 kişi) vardır.

Birmingham, Derby ve Coventry'yle birlikte batısı özellikle dönüştürme metalürjisine (elektrikli gereçler, otomobil ve hava taşıtları yapımı, silah, hırdavat ve kilit, müzik çalgıları imalatı) yönelmektedir. Stoke-on-Trent, Büyük Britanya seramik sanayisinin merkezidir. Ne var ki bu sanayi dallarının çoğu doruk noktalarına ulaşmıştır ve yörede hizmetler kesimi çok zayıf kalmaktadır. Doğuda deri sanayisi ve tuhafiyecilik (Leicester, Northampton ve Nottingham), bira üretimi (Burton), iki tekerli araçlar (Nottingham), tuğlacılık (Kettering) önde gelen sanayi kollarıdır. Bir süredir ülkenin en gelişmiş (yüksek ücretler, göç, çok sayıda işyerinin kurulması) bölgesi olan Midlands, iktisadi bunalımdan büyük ölçüde etkilenmiştir.

MİDNAPUR, Hindistan'da kent, Batı Bengal'de, Kalküta'nın B.'sında; 71 000 nüf.

MİDRAR sıf. (ar. *idrar*'dan *midrār*). *Esk.* Çok su döken: *Ebr-i midrar* (çok yağmur yağdıran, yağmur yüklü bulut).

MİDRAŞ a. (ibranice sözc., *araştırmak, incelemek* anlamına gelen *daraş*'tan). **1.** Kutsal Kitap'ın hahamlarca yorumlanma

yöntemi. Bu yönteme göre, değişen bir dinsel, siyasal ve toplumsal durum karşısında, kutsal metinlerin tarihin belli bir anında saptanmış sözel anlamının ötesinde, bu duruma uygun daha derin bir anlam ortaya çıkarmaya çalışılır. —**2.** Bu yorumlama ilkelerine göre yazılmış yahudi tanrıbilim yapıtı.

MİDRİYATİK sıf. (fr. *mydriatique*). Midriyaza neden olan ilaca denir (örneğin atropin). (Karşıt. MİYOTİK.)

MİDRİYAZ a. (fr. *mydriase;* yun *mydriasis*'ten). Tıp. Gözbebeğinin genişlemesi.
—ANSİKL. Midriyaz, ya iris büzgenkasına dal veren göz parasempatiğinin felcinden, ya genişletici kası harekete geçiren sempatik sinirin uyarılmasından ya da iris refleksinin yok olmasından ileri gelir. Atropin yapay olarak midriyaz yaratır. Atropin birçok göz hastalıklarında kullanılır; gözdibi muayenesinde kısa etkili atropin türevlerinden yararlanılır.

MİDŞİPMEN a. (ing. *midshipman*'den). İngiliz donanmasında asteğmen rütbesi. (Bu rütbe türk donanmasında da kullanıldı. 1934'te çıkarılan 2590 sayılı yasayla kaldırıldı.)

MİDWAY, Büyük Okyanus'ta çevreden kopuk takımada, Polinezya'nın en kuzey takımadası, Hawaii adalarının K.-B.'sında; 5 km²; 2 200 nüf. Bir atol ile iki adacıktan oluşan Midway, 1859'da keşfedildi ve 1867'de ABD topraklarına katıldı. 1936'da bir havayolu uğrağı haline getirildi.
—Ask. tar. İkinci Dünya savaşı sırasında Doğu Pasifik'teki savunma alanını genişletmek amacıyla Yamamoto, Hawaii'nin ileri savunma üssü olan Midway'i almaya (Aleut adaları üzerine yapılacak ve başarı kazanacak bir şaşırtma hareketiyle) karar verdi. Zamanında haber alan amiral Nimitz, japon filosunu karşılamak üzere Spruance ve Fletcher komutasında iki birlik yolladı; bu donanmaya ait uçaklar, 4 ve 5 haziran 1942'de Japonlar'ın 4 uçak gemisiyle 1 kruvazörünü batırdılar. Bu başarı, Pasifik savaşı'nın bir dönüm noktasını oluşturdu.

MİDWEST ya da **MİDDLE WEST,** ABD'de Atlas okyanusu'nda kıyısı olan eyaletlerle Kayalık dağlar arasındaki bölgeler.

MİDYAT, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Mardin iline bağlı ilçe; 72 929 nüf. (1990); 48 köy. Merkezi, Mardin'in 59 km kuzey-doğusunda *Midyat,* 29 569 nüf. (1990). Tarımsal üretim (buğday, arpa, mercimek, nohut), bağcılık, sebzecilik ve meyvecilik. Hayvancılık.

MİDYE a. Yumuşakçaların yassısolungaçlılar takımına giren midyegiller familyası üyelerinin ortak adı. (Kavkıları ikiçenetli, siyahımsı ya da mordur. Su altında kalan nesnelere tutunarak yaşar. İki türü yetiştirilir: *Mytilus edulis* ve *Mytilus galloprovencialis.* Midyegiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Balıkç. *Midye kepçesi,* kayalardaki midyeleri ve istridyeleri koparmak için kullanılan, düz ve keskin ağızlı küçük kepçe.
—Mutf. *Midye dolması,* temizlenmiş ve ortadan ayrılmış midye kabuklarının içine zeytinyağında kavrulmuş soğan, pirinç, fıstık, üzüm, tuz, biber ve tarçınla hazırlanmış iç koyup su ya da et suyuyla pişirerek yapılan dolma türü yiyecek. || *Midye pilakisi,* midye içi, soğan, havuç, maydanoz, sarmısak, kereviz, tuz ve baharatla hazırlanan pilaki türü yemek. || *Midye tava,* kabuğu açılıp temizlenmiş midyeleri, un, yumurta ve bira karışımına bulayıp kızgın yağda kızartarak yapılan yiyecek. (Genellikle yanında, çeşitli biçimlerde hazırlanmış tarator olur.) || *Midye içli domates dolması,* içi boşaltılmış domateslere, soğan, sarmısak, midye içi, maydanoz, tuz ve baharatla hazırlanan içi doldurup fırında pişirerek yapılan yemek. || *Gemici usulü midye,* midyeleri, saldıkları suya beyaz şarap katarak ve aş otlarıyla kokulandırarak pişirme biçimi.
—Su ür. kült. *Midye yetiştiriciliği,* beslenmede yararlanmak ya da inci elde etmek için midye üretme. || *Midye yetiştiricisi,* midye yetiştiren kişi.
—Yumş. bil. *Akıntı midyesi,* İstanbul boğazının akıntılı yerlerinde yaşayan midye. || *Tatlısu midyesi,* göllerde ya da ırmaklarda (*Unio* cinsi üyeleri) yaşayan midye.
—ANSİKL. Yerkürenin hemen her yerinde, özellikle soğuk bölgelerde yaşayan (Trias devri topraklarından başlayarak birçok fosiline rastlanır) 70 kadar midye türü vardır. Örteneklerinin kenarları kalındır. Birbirine eşit büyüklükte ve üstderiyle kaplı üçgen çenetleri dışarı doğru kabarıktır; sağlam bir bisus kayalara ya da kumlu, çamurlu yerlere tutunma olanağı verir; midyeler birbirlerine ya da döküntülere de tutunurlar. Midye kavkılarının üstündeki oval, derince çizgiler hayvanın yaşını gösterir. Midye *(Mytilus edulis)* beslenmede kullanılmak üzere yetiştirilebilir. İlk midye tarlalarını, XIII. yy.'da Esnades (Charente-Maritime; Fransa) yakınındaki Escale burnu açıklarında gemisi batan (1235) irlandalı Patrich Walton kurdu.
Midye tarlalarının en büyük düşmanı dalgalar ve iri balıklardır: denizkedisi, camgözler, vb. Küçük, asalak yengeçler olan *Pinnothera*'lar midyelerin kavkısı içinde yaşarlarsa da midyeye zarar vermezler.
Bazı midyeler kavkıları içine giren kum tanelerini zararsız hale getirmek için kum tanesinin çevresini sedefle kaplar: bu biçimde oluşan topağa *inci,* bu tür midyelere de *inci midyesi* denir.
—Su ür. kült. Midye yetiştiriciliğinde kullanılan tesislerin tümü, midyenin yaşama koşullarını elden geldiğince doğal koşullara en yakın düzeyde tutmayı amaçlamakla birlikte, kıyı bölgelerinin kendine has özelliklerine de uyarlanmak zorundadır. Bu nedenle üç tip midye yetiştiriciliğine rastlanmaktadır. Kazık üzerinde yetiştiricilik; asma yöntemiyle yetiştiricilik; "düz alan" yetiştiriciliği. İlk iki tipte yetiştiriciliğin birinci evresinde, yüzen larvaların bisuslar yardımıyla, yatay gerilmiş iplere tutunması sağlanır. Larvalar büyüyerek yavruları meydana getirir. Kazık üzerinde yapılan yetiştiricilikte, yavruları taşıyan ipler, yan yana çakılmış dikey kazıkların çevresine sarılır. Kazık üzerinde yetiştiricilik, dipleri midyelerin tutunmasına izin vermeyecek kadar çamurlu olan, gelgit genliği yüksek yöreler için elverişlidir.
Asma yöntemiyle yetiştiricilik, gelgit genliği az olan bölgelerde (Akdeniz) uygulandığı gibi, gelgit genliğinin yüksek olduğu, ama derinlik nedeniyle başka yetiştirme tiplerinin uygulanamadığı yörelerde (İspanya'nın Atlas okyanusu kıyısındaki riyalarda olduğu gibi) yapılmaktadır. Fransa'nın Akdeniz'deki havuzlarında yavrular, çakılan kazıkları çepe çevre kuşatan ağların içine yerleştirir. Fransa'nın kimi yörelerinde ve özellikle de Hollanda'da midyeler, denetimi kolay ve yetiştirme sırasında, gerekli çalışmaların kolayca yapılmasına elverişli yerlerde, uygun sıklıkla düz bir alana bırakılır. Bu tip, sadece sert diplerde uygulanabilir ve hem gelgit genliği düşük olan, ama su yüzüne çıkan midye tarlalarında, hem de su düzeyi üstüne çıkmayan diplerde uygulanır.
Midye yetiştiricinin görevi, midye tarlalarına genç bireyler sağlamak, midye yoğunluğunu uygun düzeyde tutmak ve midyeleri düşmanlarından korumaktır. Midyeleri toplama, yetişen kuşakların durumuna bağlı olarak her mevsimde yapılabilir. Midye, büyümek için kıyıdaki fitoplanktonlar başta olmak üzere büyük miktarda asıltı halinde madde tükettikten sonra iki yaşına doğru toplanır. İspanya ve Hollanda yılda 100 000 tonluk üretimleriyle midye üretiminde ilk sırayı alırlar. Onları yılda 50 000 tonluk üretimiyle Fransa izler.

MİDYE → KIYIKÖY.

MİDYECİ a. Midye çıkarıp satan ya da pişirerek satan kimse.

Midye-Enez hattı → ENEZ-MİDYE HATTI.

MİDYEGİLLER a. Midye *(Mytilus edulis)* gibi türler içeren ikiçenetli yumuşakça familyası. (Trias devri topraklarından başlayarak fosillerine rastlanan bu familyada *Mytilus, Lithophaga* ve *Modiolus* cinsleri yer alır. Bil. a. *Mytilidae.*)

midyenin dış görünüşü ve anatomisi

MİE as. say. sıf. (ar. *mi'e*). *Esk.* Yüz.

MİE, Japonya'da il, Honşu adasının G.'inde; 5 774 km²; 1 784 000 nüf. (1989). Yönetim merkezi *Tsu.* Honşu'nun güney kıyıları ve İse koyu boyunca yayılır.

MİĘDZYRZECKİ (Artur), polonyalı yazar (Varşova 1922). Batı Polonya ordusunda savaştı ve ilk kitabını 1943'te Kudüs'te yayımladı. 1950'de Varşova'ya döndü. Gazetecilik ve *Poezja* dergisinin yazıişleri müdür yardımcılığını yaptı (1966-1968). Birçok fransız, ingiliz, ispanyol ve italyan şairinin şiirlerini çevirdi; öyküler (*la Mort de Robinson* [fr. çev.], 1963) ve eleştirel denemeler yazdı. Daha çok şiirleriyle tanınır: *Au bord des routes* (fr. çev.) [1949]; *les Belles fatigues* (fr. çev.) [1962]; *le Siècle des mentors* (fr. çev.) [1979].

MİEGEL (Agnes), alman kadın edebiyatçı (Königsberg 1879 - Salzuflen, Aşağı Saksonya, 1964). *Balladen und Lieder* (1907) adlı yapıtında özellikle doğduğu bölgeyi anlattı.

MİEL (Jan), flaman ressam (Beveren-Waas, Doğu Flandre, 1599 - Torino 1663). 1620'den itibaren Roma'da bulundu, Van Laer ile dostluk kurdu ve onun gibi bamboccio tarzında yapıtlar verdi. Barberini, Quirinale saraylarının dekorasyonunda çalıştı ve Claude Lorrain'in bazı manzaralarını figürlerle zenginleştirdi. 1659'dan itibaren Torino krallık sarayı için yaptığı birçok av sahnesi çizdi. Yapıtları Avrupa'nın birçok müzesinde ve Louvre'dadır (*Dilenci ve napolili berber; Asker molası* ve *Yolcuların akşam yemeği*).

Cl. Rives-Marina-C.E.D.R.İ.

Fransa'da Saint-Cast (Côtes-du-Nord) yakınlarında kazık üzerinde midye yetiştiriciliği

MİELEC, Polonya'nın güney-doğu'sunda kent, Sandomierz havzasında, Wisłoka kıyısında; 42 000 nüf. Doğal gaz yatağı. Uzmanlaşmış taşıma gereçleri üretimi (tarım uçakları, elektrikli yük arabaları).

MİEREANU (Costin), fransız yurttaşlığı-

Hubert Tajan

Ludwig Mies van der Rohe Chicago'daki İllinois Institute of Technology'de Crown Hall (1952-1956)

na geçmiş rumen besteci (Bükreş 1943). 1967 ve 1969'da Darmstadt'daki kursları izledi. 1968'de Paris'te Schola cantorum' da ve ayrıca Jean-Étienne Marie ile çalıştı (1969-70). Salabert yayınlarının sanat yönetmenliğine getirildi. Öğretmenlik yaptı; edebiyat doktoru unvanını aldı. (*Sémiologie de la partition* [Partisyonun semiyolojisi], 1979). Çoğu kez elektroakustik tekniği kullanarak ses, görüntü ve devinimi birleştirmeye çalıştı. Başlıca yapıtları: *Zamanın rengi* (üç versiyon, 1966-1968); bir ya da daha çok manyetik bant için *Gece müziği* (1968-1970); büyük orkestra ve iki şef için *Rosario* (1973-1976); 9 şarkıcı, 15 çalgıcı ve bant için, konusu E. İonesco' dan alınmış opera *L'avenir est dans les œufs* (1980); orkestra için *Rosenzeit* (1982).

MİERES, İspanya'da (Asturias, Oviedo ili) kent, Oviedo'nun G.-D.'sunda; 59 000 nüf. (1990). Asturias bölgesinin ağır sanayi merkezi (kömür çıkarımı, demir-çelik sanayisi, makine sanayileri).

MİEROSŁAWSKİ (Ludwik), polonyalı general (Nemours 1814 - Paris 1878). 1830 Polonya devrimi sırasında silaha sarıldı ve devrimin yenilgisinden sonra Fransa'ya sığındı. 1848'de Poznań grandüklüğüne döndü, tutuklanarak ölüm cezasına çarptırıldı ve ancak Berlin'de patlak veren devrim sayesinde kurtulabildi. 1848'de Poznań'da Polonya ayaklanmasının başına geçti ve tutuklandı; serbest bırakılınca napolili, ardından badenli isyancılara katıldı (1849) ve Fransa'ya sığındı. 1863 Polonya ayaklanmasına önderlik etti, Radziejów'da yenildi ve Paris'e geldi. *Histoire de la révolution de Pologne* (Polonya devrimi'nin tarihi) [1836-1838] başlıklı bir yapıt yazdı.

MİERSİT a. (fr. *miersite;* ingiliz mineralog H. A. *Miers*'den [1858-1942]). Miner. Kübik sistemde yer alan doğal gümüş ve bakır iyodür.

MİERZEJA WİSLANA, Polonya kıyısında, Vistül (ya da Zalew Wislany) denizkulağını kapatan kıyı oku; Rusya topraklarında (tek geçit olan Baltiisk buradadır) da devam eder. Burası büyük kumsalların ve ağaçlandırılmış kumulların yan yana uzandığı "amber kıyısı"dır. Başlıca turizm merkezi: Krynica Morska.

MİESCHER (Johannes Friedrich), isviçreli biyokimyacı (Basel 1844 - Davos 1895). Hücre çekirdeklerindeki nükleik asitleri ve nükleoproteik bağın oluşma koşullarını buldu. Kalıtımsal özelliklerin aktarılmasında nükleik asitlerin rolünü sezdi. 1889'da Basel'de ilk uluslararası fizyoloji kongresini düzenledi.

MİES VAN DER ROHE (Ludwig), alman mimar (Aachen 1886 - Chicago 1969). 1944'te amerikan vatandaşlığına geçti. Ticaret öğrenimi gördükten sonra, 1905'te Berlin'e gitti ve Bruno Paul'un yanında mobilya çizimleri yaptı, Behrens'in atölyesinde (1908-1911) Schinkel'in geleneğini öğrendi. 1912'de Hollanda'da Berlage ile tanıştı. Savaştan sonra "Novembergruppe"ye katıldı, 1921'den 1925'e kadar burada mimarlık bölümünü yönetti. 1926-1932 arasında Werkbund'da başkan yardımcılığı yaptı, 1927'de Stuttgart'ta Weissenhof sergisi'ni örgütledi. 1930-1933 arasında Bauhaus'u yönetti ve bu kurumu 1932'de Berlin'e taşıdı. 1937'de ABD'ye göç etti, Chicago'da İllinois Teknoloji enstitüsü mimarlık fakültesi'ni yönetti (1938) ve yirmi yıl boyunca Bauhaus'un yöntemlerine göre mimarlar yetiştirdi.

1919-1924 arasında serbest planlı ve cam kılıflı gökdelenler tasarlayan Mies, 1929 Barcelona sergisi'nde çelik, cam ve mermerden yaptığı, benzersiz bir saflığa ulaşan alman pavyonuyla, hollandalı De Stijl grubuna bağlı olduğunu gösterdi. 1939'da İllinois Teknoloji enstitüsü için çeşitli yapılar tasarlamakla görevlendirildi (1942-1956 yılları arasında gerçekleştirilen binalar); bunlarda görünür çelik iskeletler, tuğla ya da cam dolgular kullandı, katıksız bir saflık arayışıyla mekânın sürekliliğini vurguladı. Chicago'da (Promontory Apartments, 1949; Lake Shore Drive, 1951; Commonwealth Promenade, Esplanade, 1957) ya da New York'ta (Seagram Building, 1958) yaptığı gökledenlerde, sanayileşmenin sunduğu olanaklardan son noktasına kadar yararlandı. Bu katı ve kararlı tutumun amacı, bir yandan benzersiz ve saygın yapılar yaratmak (örn. Essen'deki Krupp merkezinde, 1951), bir yandan da, bir tiyatroda ya da sanat müzesinde (Houston, 1958) vazgeçilmez bir tercihi ortaya koymaktır. Bu katılık ünlü Dr. Farnsworth evinde (Plano, İllinois, 1946 -1951) yeniden belirginleşir. Wright gibi, ilk yıllardaki Jugendstil gibi, Mies de eski Japonya'nın soyut öğretisine bağlı kalmıştır. Bununla birlikte, uluslararası üslubun avrupalı yeniklasik köklerini herkesten iyi korumayı başarmıştır.

Mies'in mobilyalarında paslanmaz çelik, deri ve kimi zaman ahşap bir arada kullanılır. Ona göre, bir mobilyayı nitelikli kılan, ayrıntılardaki yetkinliktir. Mobilyaları arasında, 1930'larda yarattıklarının bazıları (Barcelona pufu ve alçak iskemlesi [1929], şezlong [1931], Tugendhat ve Brno koltukları [1930], konsol sandalye [1926]) o zamandan beri Knoll İnternational koleksiyonuna girmiştir.

MİESZKO I (öl. 992), Polonya dükü (960'a doğr. - 992). Polonya'nın tarih sahnesinde görülmesi Mieszko I ile gerçekleşti. Ziemomysł Piast'ın oğlu olan Mieszko 965'te Bohemya dükü Boleslav'ın kız kardeşiyle evlendi ve 966'da vaftiz oldu. Hâkimiyetini Silezya'ya, Oder'in ağızlarına ve Baltık denizi'ne kadar genişletti, ilk piskoposluğu kurdu (Poznań) ve yönetimin temellerini attı. Oğlu Bolesław I babasının çalışmalarını sürdürdü.

MİESZKO II LAMBERT (990-1034), Polonya kralı (1025-1034). Kral Bolesław I'in oğlu. Vaftiz edilerek Liège katedrali' nin koruyucusu Lambert'in adını aldı. Herenfried Ezon'un kızı Ryxa ile evlendi ve Batı ile ilişkiler kurdu. Dönemi imparatorluk metbuluğunun tanınmasına ve ülkenin parçalanmasına varan ayaklanmalara sahne oldu.

MİESZKO III Yaşlı (1126 ya da 1127 -1202), Polonya dükü (1173-1177). Bolesław IV'ün kardeşi ve ardılı. Tüm Polonya'nın metbuluğunu gerçek anlamıyla elde etmek için yaptığı işler dini ve laik derebeylerinin ayaklanmasına yol açtı. Kraków'dan kovulunca yerini kardeşi Adil Kazimierz II aldı.

MİETEYN a. (ar. *mi'e*'nin ikili çoğl. *mi'eteyn*). *Esk.* İki yüz.

MİF, Makrofaj beslenenlerin göçüne engel olan etkeni belirten ingilizce *Migration Inhibitory Factor*'ın kısaltması.

Mİ FEİ → MI FU.

MİFREŞE a. (ar. *mifreşe,* örtü'den). Hat. **1.** Divitin, kalem ya da kalemtıraş konulan yerine döşenen çuhadan örtü. **—2.** Kalemdanı korumak üzere üstüne kaplanan örtü.

MİFREZ a. (ar. *mifrez*). Hat. Kamış kalemi ayırmakta kullanılan bir tür kalemtıraş.

MİFSAD a. (ar. *mifṣad*). *Esk.* Kan almada kullanılan doktor bıçağı, neşter.

MİFTAH a. (ar. *feth*'ten *miftāḥ*). *Esk.* **1.** Anahtar: *"Hak bu gönüller kuflinin miftahını verdi bana"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** Şifre cetveli. **—3.** Bazı konularda hazırlık bilgilerini, indeksleri vd. kapsayan yapıtlara verilen ad. Örn. *Miftah ül-kütüp ve esami-i müellifin fihristi* (Ahmet Remzi Dede, 1928) vd.

—Kur. tar. *Miftah ağası.* → ANAHTAR* AĞASI.

Mİ FU, Mİ Fei de denir, çinli ressam (1051-1107). Ünlü bir aydın, hattat, ressam ve titiz bir estetti. Çin resminin ve estetik anlayışının gelişmesinde temel nitelikli bir etkisi oldu. *Vinjinhua*'nın (aydın resmi) öncüsüdür. Yapıtlarından hiçbiri bugüne gelmedi, ama tarzı (*Mi* tarzı noktalama) oğlu Mi Youjın (1086-1165) aracılığıyla tanındı. Bu eleştirmen ve kuramcı, resim üstüne *Huaşi,* hattatlık üstüne *Şuşi* ve mürekkep üstüne *Yenşi* gibi birçok yapıt bıraktı.

Mifune Toşiro (1950)

MİFUNE TOŞİRO, japon sinema oyuncusu (Cingdao, Çin, 1920). 1946'da sinemaya başladı ve Kurosava Akira'nın *Toidore tenşi* (1948) filminde oynadığı başrolle, kısa sürede beğenilen japon oyuncularından biri oldu. Kurosava'nın şu filmlerinde oynadı: *Norainu* (1949), *Raşomon** (1950), *Hakuçi* (1951), *Yedi samuray* (Şiçinin no samurai) [1954], *Kumonosu-Co* (1957), *Kakuşi toride no san akunin* (1958), *Yocimbo* (1961), *Akahige* (1965). Bazı filmleri: *Saikaku iç idai onna* (Mizoguçi, 1952, *Samuray* (Okamoto, 1964), *Coi-uçi* (Kobayaşi, 1967), *Cehennemde iki adam* ya da *Pasifik cehennemi* (Hell in the Pacific) [J. Boorman, 1968], *Soleil rouge* (T. Young, 1971), *İnçon* (T. Young, 1982), *Büyük düello* (The Challenge) [J. Frankenheimerr, 1982], *Taketori Monogatarı* (İşikava, 1987), vd.

MİG (ing. *Metal İnert Gas*'ın kısaltması). *Mig kaynağı,* eriyen tel elektrotla bir eylemsiz gaz koruması altında uygulanan ark kaynağı.

Mig (tasarımcılarının adı *Mikoyan Gureviç*'in kısaltması), 1940'tan beri aynı adı taşıyan önleme, hücum, keşif ya da eğitim uçakları yapan rus firması. Bu firma-

nın ürettiği ilk uçak olan Mig I'in yapım tarihi 1940'tır; daha yeni modeller 1967' de üretilen Mig 23, ilk uçuşunu 1965'te gerçekleştiren Mig 25 ve Mig 23'ün, yer hedeflerine hücum amacıyla geliştirilmiş bir şekli olan Mig 27'dir.

MİG a. (fars. *miğ*). *Esk.* **1.** Bulut. **—2.** Duman, sis. **—3.** *Mîgnâk*, dumanlı, bulutlu.

MİGAL a. (fr. *mygale*). İki çift akciğeri olan trakesiz bazı iri örümceklerin genel adı. (*Mygalomorphae* alttakımının örnek tipi.)

—ANSİKL. Migaller örümceklerin en büyüğüdür. İşçi migal denen bazıları, toprak altında yuva kazar ve yuvasının ağzını ipekten bir menteşe yardımıyla kapattığı bir toprak supapla örter. *Dipluridae* familyasından migaller, sık, örtü biçiminde ağlar örer. Bazı migallerse ipeksi bir locada yaşar. Migaller yerkürenin sıcak bölgelerinde yaşar; çoğunun uzunluğu dev boyutlara ulaşır (18 cm) ve bedenleri kırmızı, pas rengi ya da kahverengi kıvırcık kıllarla örtülüdür: özellikle Güney Amerika' da bol bulunan *Theraphosa avicularia* (sokması çok acı veren bu hayvanın yırtıcılığı ve zehirinin gücü abartılmaktadır). Migallerin en irilerinden biri, Guyana'da yaşayan *Theraphosa lebondi*'dir.

MİGEON (Gaston), fransız arkeolog ve sanat tarihçisi (Vincennes 1861 - *ay. y.* 1931), XVIII. yy.'da ince marangozluk ve mobilyacılıkla uğraşan parisli bir aileden geliyordu. Louvre'da önce müdür yardımcılığı, sonra yöneticilik yaptı. Bir Japonya yolculuğu sırasında Uzakdoğu sanatını keşfetti ve bu sanata bağlı yapıtların Louvre müzesi'ne girmesine ön ayak oldu. *Manuel d'art musulman* (Müslüman sanatı) [1970] adlı inceleme kitabı Batılılar'a yepyeni bir ufuk açtı.

MİGLİARA (Giovanni), italyan ressam (Alessandria, Piemonte, 1785 - Milano 1837). Önce minyatürler ve tiyatro dekorları yaptı, sonra kent manzaraları çizmeye başladı. Yapıtları, Bergamo *(Roma'da Pantheon meydanı)*, Trieste, Alessandria, Münih, Karlsruhe müzelerinde, Milano'da Ambrosiana kitaplığı'nda *(Pavia manastırı*)* ve Ermitaj müzesi'ndedir *(Düşsel bir kentten görünüm)*.

MİGMATİT a. (fr. *migmatite;* yun. *migma,* karışım'dan). Petrogr. Çoğunlukla gneissli, ama kimi kez de amfibollü, değişik bileşimli bir başkalaşım malzemesi ile granitli bir malzemenin kaynaşmasıyla oluşmuş kayaç. (Ya yoğun damarların püskürtülmesi [arteritler] ya da granitli malzemenin yerinde [veinit] çıkartılmasıyla elde edilir. "Migmatit" terimi, günümüzde bu son anlamda kullanılır ve ana kayacın erimemiş parçalarını [paleosom], yani kısmi erime ürünü [lökozom ya da mobilisat] ile bu erimenin artığını [melanozom] içeren heterojen bir bütünü kapsar; lökozom+melanozom bütününe kimi kez neosom adı verilir.)

MİGNARD (Nicolas), **Mignard d'Avignon** denir, fransız ressam (Troyes 1606 - Paris 1668). 1635-36 arasında Roma' da kaldı, Fransa'ya döndüğünde Avignon'a yerleşti. Burada çeşitli dinsel resimler ve süslemeler gerçekleştirdi. 1660 yılında bu kentten geçmekte olan Louis XIV, sanatçıyla tanışmak istedi ve ona portresini ısmarladı. Paris'e çağrılan Mignard, kraliçenin ve saray çevresindeki önemli kişilerin portrelerini yaptı. Kral tarafından Tuileries sarayı'nda zemin katta yer alan kral dairesinin ve büyük tören odasının süslemelerini yapmakla görevlendirildi. 1663'te Akademi'ye kabul edildi. *Aziz Bruno* (1638), *İsa için yakınma* (1655) Avignon' da, *Mars ile Venüs* (1658) Aix'te bulunmaktadır.

MİGNARD (Pierre), **Romalı** denir, fransız ressam (Troyes 1612 - Paris 1695), Nicolas'ın kardeşi. J. Boucher ve Vouet' nin öğrencisiydi. Sanatını geliştirmek için İtalya'ya gitti (1635). Özellikle Roma'da olmak üzere, 20 yıldan fazla bu ülkede kaldı. 1658'de Fontainebleau'da saray çevresine girdi. Ana kraliçe, Mignard'ı günlük ressamı olarak seçti ve Val-de-Grâce kubbesinin süslemelerini ona yaptırdı (1663). Mme de Maintenon, Mme de Montespan ve Mme de La Vallière'in yanı sıra Mazarin, Bossuet, Turenne ve Colbert, Mignard'ın günün moda portre ressamı olmasına katkıda bulundular. Le Brun ölünce, Louvois ve Mme de Maintenon'un korumasında kral ressamı, Gobelins yapımevi'nin yöneticisi ve nihayet Resim akademisi'nde yönetici ve başkan oldu (1690). Çok sayıda yapıtı vardır. Bunlardan *Üzümlü Meryem Ana, Louis XIV' ün at üstünde portresi, Azize Caecilia* (1691) Louvre'da, birçok portresi de Versailles'dadır.

Mignon, Goethe'nin *Wilhelm* Meister' ın çıraklık yılları* (Wilhelm Meisters Lehrjahre, 1795-96) adlı romanında yarattığı kadın kahraman. Yakın akrabalar arası bir ilişkiden doğan Mignon önce, kendisine çok kötü davranan ip cambazlarının eline düşer, ardından Wilhelm Meister tarafından kurtarılır. İtalya'ya dönme isteğiyle yanıp tutuşan, hastalıklı, sancılarla kıvranan genç kız, Wilhelm'e tümüyle içgüdüsel, yenilmez bir sevgi duymaktadır. Mignon tipi, romantik sanatçılarda kendisine benzeyen bir dizi kahramana öncülük edecektir. Goethe'nin ona söylettiği liedler, özellikle "Kennst du das Land? ("Yurdumu tanıyor musun?") Beethoven, Schubert, Schumann'a ve *Mignon* adlı opera -komiğinde (librettosu Barbier ve Carré' nin, 1866) Ambroise Thomas'ya esin kaynağı oldu.

MİGNON (Abraham), alman ressam (Frankfurt am Main 1640 - Utrecht 1697). Frankfurt'ta yetiştikten sonra, Hollanda' da Utrecht'te, özellikle J. D. De Heem'in atölyesinde çalıştı. Onun gibi çiçek demetleri ve natürmortlar çizmekle birlikte, çiçek ve meyvelerin arasına böcekler, sürüngenler ve küçük hayvanlar da kattı (Amsterdam, Rotterdam, Münih, Paris [Louvre] müzeleri).

MİGOT (Georges), fransız besteci (Paris 1891 - Levallois 1976). Özellikle C. M. Widor, V. d'Indy ve M. Emmanuel'in dersleriyle yetişti. 1949-1961 arasında Paris konservatuvarı'nın çalgı müzesini yönetti. Çok sayıda beste yaptı. Başlıcaları: 13 senfoni (1920-1967) ve Reform'la belirlenmiş ayin kurallarını -sezgisel bir evrenselcilik adına- aştığı dinsel yapıtlar.

MİGREN a. (fr. *migraine;* geç lat. *hemicrania;* yun. *hemikrania, hemi,* yarım ve *kranion,* kafatası'ndan). Nörol. **1.** Daima başın bir yanında, değişik şiddette zonklamalı ağrı nöbetleri halinde yineleyip duran, çoğunlukla kalıtımsal kökenli hastalık. (Bazen buna genel bir rahatsızlık ve kusma da eklenir.) [YARIM BAŞAĞRISI* da denir.] **—2.** *Çok belirtili* ya da *eşli migren,* birtakım görsel belirtilerle (parıltılı skotomlar, fosfenler), duyumsal bozukluklarla (ağız-yanak dağılımlı tek taraflı paresteziler) ya da konuşma bozukluklarıyla (devimsel sözy itimi) birlikte gelen yarım başağrısı. (Konuşma bozuklukları çabuk düzelen odaksal bir sinir çalışmazlığının belirtisidir.) ‖ *İhtilatlı migren,* kalıcı sinirsel belirtilerle birlikte olan migren. ‖ *Oftalmili migren,* zonklamalı başağrısı başlamadan önce ya da onunla birlikte parıltılı skotom ve fosfen tipinde görsel belirtilerin bulunduğu migren. ‖ *Oftalmoplejili migren,* genellikle ve nadir olarak çocukluk çağında görülen ve zonklamalı başağrısı başladıktan sonraki saatlerde ya da günlerde bir göz felciyle (çoğunlukla göz hareket siniri felci) birlikte beliren migren.

Migros, bir isviçre dağıtım şirketi. Aynı zamanda hem serbest rekabet ilkesini, hem de tüketim kooperatifleri sistemini korumak amacını güden Gottlieb Duttweiler (1888-1962) tarafından 1925'te kuruldu. Küçük bir sermaye ve gezici mağaza haline getirilmiş beş araba ile işe başladı. Migros, 1926-27 yıllarında fiyatları düşürmeyi amaçlayan ilk kampanyasını açtı. Federal makamlar aynı tarihlerde tereyağı fiyatlarını yükseltmiş olduklarından, Migros ucuzluk kampanyasını yürütmek için orijinal bir yöntem buldu ve sattığı tereyağı paketlerinden her bin tanesinden birine altın bir 10 franklık koydu. 1933'te yasama gücü, Migros'un tesislerini büyütmesini ve yeni şubeler açmasını yasakladı. 1941'de Migros'un hisse senetlerinin tümünü ellerinde bulunduran Gottlieb Duttweiler ile karısı, işletmelerini bir kooperatif haline getirerek, eski şirketin bütün aktifini bu kooperatife devrettiler. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, Migros, self -servis ilkesini getirdi ve ilk süpermarketleri kurdu.

Migros taş, birçok satış mağazası bulunan anonim şirket. 1955'te, sermayesinin bir bölümü İsviçre'deki Migros kooperatifler birliği tarafından karşılanarak İstanbul'da kuruldu. Kısa sürede aracıları kaldırarak doğrudan üreticiden aldığı ürünleri halka ucuz olarak sağlamak amacıyla self-servis satış mağazaları ve gezici kamyonları ile kentin çeşitli semtlerinde satış pazarları kurdu. 1975'te isviçreli ortakların paylarını türk ortaklara bırakmasıyla şirkette etkin bir duruma geçen Koç holding'e bağlandı. 1993'te 53 satış mağazasıyla hizmet veren şirketin süpermarket tipi mağazalarında çizgili kodla çalışan kasalar bulunmaktadır.

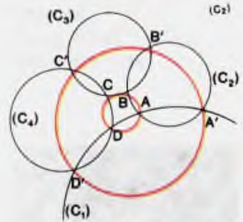
migal ve yuvası
1. Ağ;
2. Zehir çengelleri;
3. Sekiz yalın göz.

MİGSEL a. (ar. *ġusl*'den *miġsel*). *Esk.* **1.** Yıkanmaya ya da yıkamaya yarayan kap. **—2.** *Migsel-ül-ayn,* göz banyosunda kullanılan küçük kap.

MİGUÉİS (José RODRIGUES), portekizli yazar (Lizon 1901 - *ay.y.* 1980). Masallar ve öyküler (*Joyeuses Pâques* [fr. çev.], 1932; *Où la nuit se termine* [fr. çev.], 1946; *Léah,* 1958; *Gens de 3ᵉ classe* [fr. çev.], 1962), romanlar (*Une aventure inquiétante* [fr. çev.], 1958; *l'École du paradis* [fr. çev.], 1960), anlatılar (*Un homme sourit à la mort* [fr. çev.], 1958), oyunlar (*le Passager de l'express* [fr. çev.], 1960), kronikler (*Réflexions d'un bourgeois* [fr. çev.], 1964) yazdı. Kişisel nitelikli ve sürükleyici yapıtları, keskin psikolojik gözlemlerinin, çeşitli çevre ve kişilerin betimlenmelerinin yanı sıra yazarın sıcak üslubuyla dikkati çeker.

MİGUEL ya da **DON MİGUEL** (Queluz 1802 - Brombach, Almanya, 1866), Portekiz kralı (1828-1834). Kral João VI' nın oğlu. Brezilya imparatoru kardeşi Pedro I tarafından yeğeni Portekiz kraliçesi Maria II ile nişanlandırıldı (1826) ve naip olarak atandı (1827). 1828'de İngiltere'ye sığınırken kral unvanını aldı. Pedro I, 1831' de, Brezilya tahtından feragat ederek Portekiz'e geçti, burada, iki yıllık bir iç savaştan sonra Evora Monte teslim antlaşması'yla (27 mayıs 1834) kardeşini ülkeden ayrılmak zorunda bıraktı.

Miguel teoremi. Geom. $C_1 \cap C_2 = \{A, A'\}$, $C_2 \cap C_3 = \{B, B'\}$, $C_3 \cap C_4 = \{C, C'\}$ ve $C_4 \cap C_1 = \{D, D'\}$ olmak üzere C_1, C_2, C_3 ve C_4 gibi dört çember verildiğinde, ancak ve ancak A′, B′, C′ ve D′ eşçemberliyse A, B, C ve D nin de eşçemberli olduğunu bildiren teorem. (Altı çember teoremi de denir.)

Miguel teoremi

MİGVEL a. (ar. *miġvel*). *Esk.* Hançer, ince kılıç.

MİGYENİ (Milloş Gyergy Nikolla), arnavut yazar (İşkodra 1911 - Torino 1938). *Vers libres* (fr. çev.) adlı yapıtı 1935'te basıldı, şiirlerinin ve edebiyat makalelerinin yer aldığı yapıtlarının kalan kısmıysa 1945'ten sonra yayımlandı. Arnavutluk'ta 1920 ve 1930 arası ortaya çıkan ilerici ya da demokrat akımının en önde gelen yazarlarındandır.

MİGZEL a. (ar. *miğzel*). *Esk.* İplik eğirmekte kullanılan alet, iğ.

MİĞFER a. (ar. *miğfer*). Esk. sil. **1.** Savaşta başı silah darbelerinden korumak amacıyla giyilen metal başlık. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Miğfer baş çemberi*, miğferin başı çevreleyen bölümü. (Önünde peçelikli türlerde çift göz oyuğu, siperliklilerdeyse alın siperliği vardır.) || *Miğfer gövdesi*, miğfer baş çemberiyle yalma* arasında kalan, yivli ya da dilimli, bombeli ya da konik biçimli bölüm. || *Miğfer siperliği* → SİPERLİK. || *Miğfer tepeliği*, miğferin yukarıya doğru incelerek yükselen, küre, oval ya da köşeli biçimde yapılmış bölümü. || *Kumaş miğfer*, XVI. yy. sonundan başlayarak törenlerde giyilen, miğfer baş çemberi ve miğfer tepeliği metal parçalarla süslenmiş, gövdeleri kadifeyle kaplanmış miğfer. || *Tombaklı miğfer*, XVI. yy.'dan başlayarak tombak tekniğinde yapılmış osmanlı miğferi.

—Ask. → ÇELİK* BAŞLIK.

—ANSİKL. Eski insanlar, iri ve uzun boylu görünmek için yüksek miğfer giyerler ve düşmanı korkutmak amacıyla miğferlerini ürkütücü nesnelerle donatırlardı.

İslam miğferleri peçelikli ya da siperlikli türdendir. XIV. yy.'dan başlayarak XVI. yy.'ın ikinci yarısına değin kullanılan peçelikli miğferler, dik ya da diyagonal yivlerle süslü şişkin bir gövdeye ve ince uzun bir miğfer tepeliğine sahipti. Başlığın önünde iki göz oyuğu ile burnu darbelerden koruyan, hareketli ve ucu alem biçiminde burun siperliği vardır. Miğfer baş çemberine, omza kadar uzanan, önü açık, çelik halkalardan örülmüş peçelik tutturulmuştur.

XVI. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak siperlikli miğferler yaygınlaşmıştır. Bu miğferlerin tepeliği basık, gövdeleri koni biçimindedir. Öteki bölümleri peçelikli miğfere benzer. Önünde miğferi giyen kişiyi güneşten korumak için güneş siperliği vardır, yanlarda kulakları koruyucu kulaklıklar bulunmaktadır, enseyi korumak için de peçelik yerine, perçinlerle gövdeye tutturulmuş ense siperliği eklenmiştir.

XVI. yy. sonlarından başlayarak törenlerde kullanılan ve zerrin külah denilen yeni bir başlık türü ortaya çıkmıştır. XIX. yy.'da orduyu yenileştirme çabaları sırasında ve Abdülhamit II döneminde Avrupa etkisi taşıyan çelik miğferler kullanıldı, klasik türk miğferi formlarından uzaklaşıldı.

Genellikle gümüş ve altın kakma tekniğiyle bezenmiş miğferlerin, miğfer baş çemberi ve tepelikleri kûfi, nesih ve sülüs yazılarla süslenmiştir. Bu yazılarda savaşçıyı koruyucu ayet ve dualar, hükümdarı ya da giyen kişiyi öven sözler yer alıyordu; kimilerinde ustanın imzası bulunuyordu. Ayrıca miğferin gövde bölümü de madalyon ya da kartuşlar içinde çeşitli bitkisel motiflerle zenginleştirilmiştir.

Memluk miğferlerinin silindirik ya da konik gövdeleri dikey ya da diyagonal yivlerle dilimlenmiştir. Bu tür miğferlerde genellikle miğfer baş çemberi ve miğfer tepeliği, gümüş ya da altın kakma tekniğiyle, yazılarla bezenmiştir. Zemin ya düz bırakılmış ya da kazıma tekniğinde bitkisel motiflerle süslenmiştir.

Türk ve memluk miğferlerinden farklı olarak basık bir yarım küre biçimindeki iran miğferlerinin, boğumlu, uzun tepelikleri vardır; iki ya da üç tuğ (sorguç) yuvası bulunmaktadır. XVII. yy.'da süsleme miğferin tümünü kaplamış, zırh peçelik sivri uçlar halinde omuzlara sarkmıştır. Bezemelerde bitkisel motiflerin yanı sıra figürlü kompozisyonlara da (insan figürlü av sahneleri) rastlanmaktadır. Ayrıca yazı da bezeme öğesi olarak kullanılmıştır. Topkapı sarayı müzesi'nde sergilenen Şah Tahmasp'a ait demir miğfer, ince işçiliğiyle dikkati çeker.

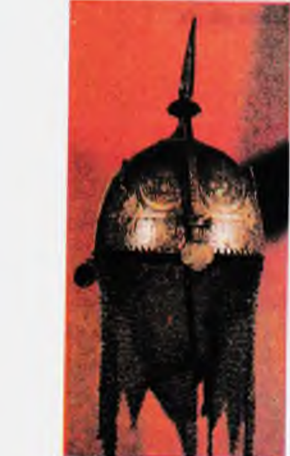
MİĞFERKAVKILIGİLLER a. Kısa, kalın ve miğfer biçiminde kavkılı, öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça familyası. (*Cassis*, *Cassidaria* [ya da *Morio*], *Morum* [ya da *Lambidium*] gibi cinsleri kapsar. Bu familyaya giren bütün türlerin geniş ayakları, birbirine uzak dokunaçları [dış yüzeylerinin dibinde, belli bir uzaklıkta gözler bulunur], oldukça uzun bir sifonları vardır. Bil. a. *Cassididae.*)

B. Larousse

tombaklı osmanlı miğferi, XVI. yy.
Askeri müze, İstanbul

B. Larousse

iran miğferi XV.-XVII. yy. arası
Askeri müze, İstanbul

J.-L. Charmet

Mihail III Fyodoroviç Rusya çarı bir XVII. yy. resminden ayrıntı
Dominique kol., Paris

MİH sıf. (fars. *mih*). *Esk.* Büyük, ulu: *Kih ü mih* (küçük ve büyük).

MİHAD a. (ar. *mihâd*). *Esk.* Yatak, döşek, yaygı.

MİHĂESCU (Gheorghe I, **Gib I.**, —denir), rumen yazar (Drăgăşani 1894 - Bükreş 1935). Öykü ve romanlarında (*"La Grandiflora"*, 1928; *Hallucinations* [fr. çev.] 1929; *la Russe* [fr. çev.], 1933; *Donna Alba*, 1935) psikolojik saplantıları dile getirdi.

ROMANYA

MİHAİ I (Sinaia 1921), Romanya kralı (1927-1930 ve 1940-1947). Carol II'nin oğlu. Babasının çekilmesinden (1926) sonra tahtın vârisi oldu, dedesi Ferdinand ölünce kral ilan edildi (1927) ve bir naiplik konseyiyle donatıldı. Babası Carol'un dönüşüyle (1930) krallıktan uzaklaştırıldı. Babasının ikinci çekilişi (1940) üzerine tekrar kral oldu, ancak Romanya'yı Mihver'e bağlayan Antonescu'nun vesayeti altında kaldı. 23 ağustos 1944' teki ulusal ayaklanmadan ve halk cumhuriyetinin ilan edilmesinden sonra yurdunu terketmek zorunda kaldı. Komünist rejim yıkıldıktan sonra ülkesini ziyaret eden (nisan 1992) Mihai I, halkın yoğun ilgisine rağmen, yeni yönetimin hoşnutsuzluğu nedeniyle ikinci ziyaretini iptal etti.

BULGARİSTAN

MİHAİL I ASEN (1235'e doğr. - 1256), Bulgaristan kralı (1246-1256), kral İvan III Asen II ile Eirene Angelos'un oğlu. Baba bir kardeşi Koloman I'in yerine geçti ve önce annesinin naipliği altında hüküm sürdü. Reşit olunca, Bizans'ın ele geçirmiş olduğu bulgar topraklarını geri almaya çalıştıysa da başaramadı.

MİHAİL ŞİŞMAN (öl. Kjustendil 1330), Bulgaristan kralı (1323-1330). Vidin prensi İvan Şişman'ın oğlu. Georgi II Terter'in ölümünü izleyen anarşi döneminin ardından boyarlar tarafından seçildi. Basileus Andronikos III ile müttefik oldu ve Sırbistan'a saldırdı. Sırbistan'a yeni bir saldırı amacıyla Moğollar'ı, Alenler'i ve Valaklar'ı krallığına çağırdı. Eflak'ın zorba hükümdarıyla birleşti, fakat Stefan VIII tarafından bozguna uğratıldı ve öldürüldü.

RUSYA

MİHAİL Yaroslaviç ya da **MİHAİL Tverli**, rusça **Mihail Tverskiy** (1271-1318), Tver prensi (1285'ten başlayarak) ve Vladimir veliki knez (1305-1317). Altınordu'dan, 1305'te rakibi Moskova prensi Yuriy Daniloviç'in aleyhine "tüm Rusya'nın veliki knez *yarlık*'ını elde etti. Yuriy Daniloviç, zorlu bir mücadelenin sonunda, veliki knez *yarlık*'ını 1317'de geri aldı ve ona karşı ordu gönderen Mihail, Altınordu tarafından yargılandı ve idam edildi.

MİHAİL III FYODOROVİÇ (Moskova 1596 - *ay. y.* 1645), Rusya çarı (1613-1645). Son ryurikoviçi çar Fyodor I'in uzak akrabasıydı; 1613'te *zemskiy sobor* tarafından seçilerek, Romanovlar hanedanının kurucusu durumuna geldi. Hükümdarlığının ilk on yılı sırasında sık sık toplanan *zemskiy sobor*'un yardımıyla, karışıklıklar dönemindeki savaşlar ve ayaklanmalar yüzünden yıkıma uğrayan Rusya'daki devlet gücünü ve toplumsal düzeni yeniden kurmaya çalıştı. İsveç ile imzaladığı Stalbovo barışı (1617) ile, Novgorod, Rusya' ya geri verildi ve Finlandiya körfezi kıyıları İsveç'e bırakıldı. Polonya ile yaptığı Demlino mütarekesi (1618) ile Smolensk, Çernigov ve Novgorod Severskiy bölgeleri, Polonya'ya kaldı. Bununla birlikte, Polonya kralı Władysław IV Vasa, Rusya tahtı üzerindeki iddialarından ancak 1634'te vazgeçti (Polianovo ya da Polanowo barışı). Çarın Polonya'da tutsak bulunan babası metropolit Filaret serbest bırakılarak, 1619'da Moskova patriği oldu ve 1633'te ölünceye kadar Rusya'yı gerçekte o yönetti. Babasının ölümünden sonra Mihail Fyodoroviç, öteki aile üyelerinin etkisinde kaldı. Ülke sorunlarının bilincindeydi; Türkler ile bir savaşa girmemek için, 1637'de Azak kentini ele geçiren Don kazakları'nı desteklemekten vazgeçmek zorunda kaldı.

MİHAİL ALEKSANDROVİÇ, rus grandükü (Petersburg 1878 - Motovolihi, Perm yakınında, 1918). Nikolay II'nin kardeşi. Süvari generaliydi. Nikolay II'nin, kendisi lehine tahtr bırakmasının ertesi günü tahttan vazgeçti (mart 1917). Perm'de tutuklandı, aynı yerde idam edildi.

DİĞERLERİ

MİHAİL Yiğit (1557-1610), Eflak voyvodası (1593-1610). Papa Clemens VIII ve Avusturya imparatoru Rudolf II'nin başını çektiği kutsal ittifaka katıldı. Türkler'e karşı ayaklandı, Bükreş'teki türk garnizonuyla türk ve rum tüccarları kılıçtan geçirdi (1594). İbrail'i aldıktan sonra Tuna'yı geçerek Dobruca, Hırsova, Silistre'yi yağmaladı. Üzerine gönderilen Koca Sinan Paşa karşısında tutunamadı; Erdel'e çekildi. Erdel prensi Báthory'nin yardımıyla Eflak'a yeniden egemen oldu. Kutsal ittifak kuvvetleri Haçova'da Türkler'e yenilince Erdel'in desteğini kaybetti ve Osmanlılar'a boyun eğmek zorunda kaldı (1597). Daha sonra imparator Rudolf'un yardımıyla, onun amaçladığından da ileri giderek kısa bir süre için Erdel ve Boğdan'a hükmetti. Ancak buraları koruyamadı ve Avusturyalılar tarafından öldürüldü.

MİHAİL SABBAG, arap yazar (Akkâ 1784 -? 1816). Katolik bir ailedendi. Öğrenimini Şam'da tamamladıktan sonra Mısır'a gitti. Napoléon Bonaparte'ın Mısır seferi sırasında (1789) fransız kuvvetleri saflarında yer aldı. Napoléon Akkâ'da Cezzar Ahmet Paşa'ya yenilince Fransızlar ile birlikte Mısır'dan ayrılıp Paris'e gitti. Burada Devlet basımevi'nde düzeltmen ve Fransız ulusal kitaplığı'nda Doğu yazmaları müstensihi (el yazısıyla yapıltarın çoğaltmanı) olarak çalıştı. Para kazanmak için dönemin önde gelen kişilerine eski biçimde övgü şiirleri kaleme aldı. Başlıca yapıtları: sözlük, dilbilim ve Suriye'deki arap kabileleri ile Mısır tarihi bakımından önem taşıyan *Er-risalet üt-tamme fi kelam il-amme vel menahiç fi ahval il kelam il -dâriç*, dinsel konuları işlediği *Kitâbu masabakat ül-berk vel-gamam fi su'at il-hamam.*

MİHAİLO III OBRENOVİĆ (Kragujevac 1823 - Topčider 1868), Sırbistan prensi (1839-1842 ve 1860-1868). Miloš'un ikinci oğlu; 1839'da, kardeşi Milan'ın yerine geçti. Halkın gözünden düşünce tahtı bırakmak zorunda kaldı (1842) ve yerine bir Karayorgiyeviç geçti. Onun başarısızlığından sonra Miloš Obrenović yeniden tahta çıktı; Miloš ölünce yerine Mihailo geçti (eylül 1860). Yönetimi ve orduyu yeniden düzenledi; 1866 ekiminde Osmanlı devletinden dört Sırbistan kalesindeki (Belgrad, Semendere [Smederevo], Böğürdelen [Sabacz], Fethülislam [Gladova]) türk birliklerinin çekilmesini istedi. Girit sorunuyla uğraşan ve Yunanlılar ile Sırplar arasındaki oluşacak bir ittifaktan çekinen Osmanlı devleti bu talebi kabul etmek zorunda kaldı (mart 1867). Böylece Sırbistan hukuken olmasa da fiilen bağımsız duruma geldi. Türkler'e karşı bir balkan ittifakı oluşturmaya çalışan Mihailo, hasımları tarafından öldürüldü.

MİHAİLOVİĆ (Draža Dragoljub), sırp subay (İvanjica 1839 - Belgrad 1946). 1941-1945 savaşı sırasında, yugoslav bozgunundan sonra Sırplar *(Çetnikler)* arasında bir direniş hareketi örgütledi. Londra'daki göçmen yugoslav hükümeti tarafından general yapılan Mihailović, nisandan 1944 yılının ortasına kadar Ordu bakanı oldu; bu tarihte sürgündeki hükümet Komünist partisi tarafından örgütlenen direniş hükümetine yaklaştı. Mihailović değişik amaçları ve taktikleriyle Tito'ya karşı çıkarken, bazı yardımcıları düşmanla işbirliği yapıyorlardı. Komünist rejim tarafından ölüme mahkûm edilerek kurşuna dizildi.

MİHAİLOVİĆ (Dragoslav), sırp yazar (Ćuprija 1930), çağdaş sırp edebiyatında yenigerçekçi akımının en ünlü temsilcisidir. Monologlar biçiminde kaleme aldığı romanlarında *(Quand les courges étaient en fleur* [fr. çev.], 1968; *la Guirlande de Petrija* [fr. çev.], 1975) itilip kakılan insanların yaşamlarını popüler bir dille (Belgrad kenar mahallelerinin argosu ya da Doğu Sırbistan halk ağzı) anlattı.

MİHAİLOVKA, Rusya'da kent, Volga'nın sol kıyısında, Volgograd'ın güneydoğusunda, 50 000 nüf. Besin sanayileri. Çimento fabrikası.

MİHAİLOVSKİY (Nikolay Konstantinoviç), rus siyaset adamı (Meşçovsk, bugün Kaluga bölgesinde, 1842 - Petersburg 1904). Gazeteci ve toplumbilimci. Halkçı hareketin başlıca önderiydi. Olguculuktan esinlendi, marxçılığa karşı çıktı ve *Oteşestvennıye Zapiski* ile *Ruskoye bogatsvo* adlı dergilerde düşüncelerini geliştirdi. Önce liberaldi (1870-1880), sonra devrimci terörizme yöneldi. 90'lı yıllarda, yönetmekte olduğu *Ruskoye bogatsvo* dergisini marxçılık karşıtı bir yayın organı durumuna getirdi. *Narodnaya velya*'da edebiyatın faydacı bir amacı olmasını savundu.

MİHALEVSKİY (Fadey İliç), beyaz rus iktisatçı (Liyahoviçi, günümüzde Brest bölgesi, 1876 - Moskova 1952). 1928-1934 arası Gosbank'ın yönetiminde yer aldı ve Moskova Üniversitesi'nde ders verdi. 1940-1952 arası Bilimler akademisi'nin İktisadi bilimler enstitüsü'nde çalıştı. Çalışmaları özellikle paranın tarihi, dolaşım hızı ve kredi konularıyla, altın standardı kuramı ile ilgilidir. 1947'de Marx'ın *Kapital*'inin III. cilt, ikinci kısmının açımlamalı bir baskısını yayımladı.

MİHALGAZİ, Eskişehir ilinin Karadeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde ilçe; 9 059 nüf. (1990); 5 köy. Merkezi, Eskişehir'in 45 km K.'inde *Mihalgazi* (esk. *Gümele*), 4 016 nüf. (1990).

MİHALIÇ → KARACABEY.

Mihalıç peyniri → KELLE* PEYNİRİ.

MİHALIÇÇIK, İç Anadolu bölgesinde Eskişehir iline bağlı ilçe; 24 088 nüf. (1990); 53 köy. Merkezi, Eskişehir'in 86 km D.'sunda *Mihalıççık*, 4 473 nüf. (1990). Tahıl, fasulye, nohut, şekerpancarı, ayçiçeği, sebze üretimi. Manyezit, asbest, demir, toryum yatakları.

Mihalıççık kili. Seram. Eskişehir'in Mihalıççık ilçesinde elde edilen yeşil renkte bir tür kil. (Seramik yapımında astar ve çamur hammaddesi olarak kullanılır.)

MİHÁLİK (Vojtech), slovak şair (Dolná Streda 1926). Şiire üniversite yıllarında başladı *(les Anges* [fr. çev.], 1947). Daha sonraki yapıtı adalet sorunu aracılığıyla toplumsal öğelerin ortaya çıkışı üzerine *(Chemise du plébéien*'de [fr. çev.], 1950) düşüncesinde meydana gelen bir aşamayı gösterir. *Le Cœur qui chante*'ta (fr. çev.) [1952] devrimci hareketle ilgili görüşlerini sergiledi. *Job révolté*'deyse (fr çev.) [1960] geçmişin kültür ve düşünce mirasından kurtularak insan bilincine ve özgürlüğe kavuşan slovak proleterinin portresini çizdi. Güncel sorunları işlediği *les Cercles d'Archimède* (fr. çev.) [1960], *les Fruits sauvages* (fr. çev.) [1963], *Pendant que je dors* (fr. çev.) [1963, çocuklar için şiirler], *Appassionata* (1964), *l'Automne noir* (fr. çev.) [1969] yazarın öteki yapıtlarıdır. Mihálik ayrıca çeviriler de yapmıştır.

MİHALKOV (Nikita), rus film yönetmeni ve sinema oyuncusu (Moskova 1945). İkinci uzun metrajlı filminden sonra (*Aşk kölesi* [Raba lyubvi], 1976) 70'li yılların en iyi rus yönetmenlerinden biri olarak tanındı. Başlıca yapıtları: *Mekanik bir piyano için bitmemiş parça* (Neokonşenaya pyese diya meşanişeskogo Pianino) [1977], *Beş akşam* (Piats Veçerov) [1978], *Oblomov'un yaşamından birkaç gün* (Neskolko Dney iz Zhizni İ. Oblomova) [1979], *Rodnia* (Akrabalar) [1983], *Bez Svideteley* (Şahit yok) [1983], *Oçi Çiyornie* (Siyah gözler) [1987], *İlliyuzni* (Hayaller) [1989], *Autostop* (Otostop) [1990], *Urga* (1990). Unutulmaz *Siyah gözler* filminin yönetmeni Mihalkov 1990'da yaptığı *Urga* ile Venedik film festivali'nde Altın aslan ödülü'nü kazandı.

MİHALKOV - KONÇALOVSKİY (Andrey), Nikita Mihalkov'un ağabeyi, rus film yönetmeni (Moskova 1937). 1957'de, yönetmen Andrey Tarkovskiy ile tanıştığı VGİK'ın (Moskova Devlet sinema enstitüsü) Mihail Rom atölyesine girdi. 1961 yılında *İvan'ın çocukluğu*'nda (İvanova dietsvo) Tarkovskiy'in asistanlığını ve *Andrey Rublev*'de (1964-65) senaristliğini yaptı. 1966'da ilk uzun metrajlı filmi *İlk öğretmen*'i (Perviyj ucitel) gerçekleştirdi. Öteki filmleri: *Asino scast'e* (1968), *Dvorjanskoye gnezdo* (Turgenyev'in yapıtından, 1969), *Vanya dayı* (Djadja Vanja) [Çehov'un yapıtından, 1971], *Romans o vljublennyh* (1974), *Siberiad (Siberjada)* [1978-79], *Maria'nın aşkları* (Maria's Lovers) [1983], *The Runaway Train* (1985), *The Shy People* (1987), *Homer and Eddie* (1989), *Tango and Cash* (1989).

MİHALOĞULLARI ya da **MİHALLİLER,** Osmanlılar'da kuruluş yıllarından başlayarak aralarından birçok ünlü komutan çıkmış akıncı ailesi. Aile, 1595'e kadar, yaklaşık 3 yüzyıl imparatorluğun doğu sınırında ve Rumeli'de önemli sefer, fetih ve akınlara katıldı. Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) Mihaloğulları'nın buyruğunda 50 000 kadar akıncı vardı. Ancak, Koca Sinan Paşa'nın Eflak'a düzenlediği sefer sırasında (1595) akıncılar büyük ölçüde kırıma uğrayınca, bunların yerine "serhat kolu" denilen yeni bir asker örgüt oluşturuldu. —KÖSEMİHAL* ailenin kurucu atası. Osman Gazi döneminde ortodoks hıristiyanken müslümanlığı kabul ederek Osmanlılar'ın hizmetine girdi. —AZİZ BEY, Kösemihal'in oğlu. Ailenin ilk akıncı komutanlarındandı. —GAZİ MİHAL BEY, Kösemihal'in torunu, Aziz Bey'in oğlu. Rumeli'de yapılan osmanlı fetihlerine katıldı. —MEHMET BEY, Gazi Mihal Bey'in oğlu (öl. 1423). Beylerbeyliğini yaptığı Musa Çelebi'nin ölümünden (1413) sonra ve Şeyh Bedrettin olayı sırasında bir süre tutuklu kaldıysa da Murat II tarafından serbest bırakıldı. Küçük şehzade Mustafa'nın ayaklanma girişiminde İznik'te öldürüldü. —BALTA BEY, Kösemihal'in oğlu, Aziz Bey'in kardeşi. Birçok kez akıncılara komutanlık yaptı. —İLYAS BEY, Balta Bey'in oğlu. Yıldırım Bayezit'in saflarında Timur'a karşı Ankara savaşı'na (1402) katıldı. —MAHMUT BEY, İlyas Bey'in oğlu. —GAZİ ALİ BEY, Kösemihal'in oğlu, Balta Bey'in kardeşi. Yıldırım Bayezit saflarında Kosova savaşı'na (1389) katıldı. —GAZİ ALİ BEY, Gazi Mihal'in torunu, Hızır Bey'in oğlu (öl. 1500). Ailenin en tanınmış akıncı komutanıydı. Eflak seferinde (1462), voyvoda Vlad'ı (Kazıklı Voyvoda) Transilvanya'ya kadar sürdü. Mehmet Paşa ile birlikte Yanya kuşatmasına katıldı (1464). Semendire (Smederevo) yöresindeki bir çarpışmada ünlü macar komutanı ve macar kralının akrabası Szilagyi Mihály'yi tutsak aldı. Fatih tarafından imparatorluğun doğu sınırlarını korumakla görevlendirildi ve bu nedenle Sivas'a gitti. Otlukbeli savaşı'na (1473) katıldı. Ertesi yıl kardeşleri Bali ve İskender Bey ile birlikte komuta ettiği akıncılarla Macaristan, Venedik ve Arnavutluk'a çeşitli akınlar düzenledi. İskender Bey ile birlikte Bayezit II döneminde (1481-1512) Bağdat'a yapılan akınları yönetti (1485). —GAZİ FİRUZ BEY, Gazi Mihal'in torunu, Hızır Bey'in oğlu. Ailenin Tırnova'da yerleşen kolunu kurdu. Şehzade Mustafa'nın ayaklanmasında Silistre ile Eflak sınır boylarının korumasıyla görevlendirildi. —İSKENDER BEY, Gazi Mihal'in torun'u, Hızır bey'in oğlu. İzvornik kuşatmasında bulundu (1464). Akkoyunlular'a karşı imparatorluğun doğu sınırlarını koruması için Sıvas eyaletinde görevlendirildi. Rumeli'de kardeşi Ali Bey ile birlikte çeşitli akınlara katıldı. Osmanlılar ile Mısır arasındaki savaşta Kayseri sancakbeyi oldu. Yapılan bir çarpışmada tutsak düşerek (1490) Mısır sultanına gönderildiyse de bir yıl sonra serbest bırakıldı. —AHMET BEY, Gazi Ali Bey'in oğlu. Şairliği ile ün yaptı. —HASAN BEY, Gazi Ali Bey'in oğlu. Macaristan'a akınlar yaptıysa da son akınında ağır kayıplara uğradı. —HIZIR BEY, Gazi Ali Bey'in oğlu. Macarlar ile yapılan çeşitli savaşlara katıldı. Köstendil ve Segedin'de sancakbeyliği yaptı. —MEHMET BEY, Gazi Ali Bey'in oğlu. Çaldıran seferinde (1514) öncü birliklere komuta etti. Bosna (1517) ve Hersek'te (1520) sancakbeyi olarak bulundu. Mohaç savaşı'na (1526), Viyana kuşatması (1529) ve alman seferine (1532) katıldı.

MİHALOVİCİ (Marcel), fransız yurttaşlığına geçmiş rumen besteci (Bükreş 1898 - Paris 1985). Bükreş'te başlayan öğrenimini (1908-1919) Schola cantorum'da Vincent d'Indy ile sürdürdü (1919-1925). Paris okulunun en önemli temsilcilerinden biri olan Mihalovici Schola cantorum'da ders verdi (1959-1962). Sayısız çalgı ve ses yapıtı dışında konusu Racine'in yapıtından alınmış *Phèdre* (1949) operasıyla *Thésée au labyrinthe* (1956) balesini besteledi.

MİHÁLY (András), macar besteci ve orkestra şefi (Budapeşte 1917). 1946-1950 arasında solo çellocu olarak Budapeşte operası'nda çalıştı. Daha sonra Budapeşte Müzik akademisi'nde oda müziği dersleri verdi. 1968'de aynı kentin oda müziği topluluğunu kurdu. Bu topluluk çağdaş yapıtların seslendirilmesinde uzmanlaştı. Yapıtları: üç konçerto (çello, 1953; piyano, 1954; keman, 1959), üç senfoni (1946, 1950, 1962), bir opera *Together and Alone* (1964-65) ve orkestra için *Monodia* (1970).

Mihama, Japonya'da nükleer santral, Honşu (Fukui ili) adasında, Japon denizi kıyısında.

MİHANİK a. (yun. *mekhanike*, makine'

Keystone

general **Mihailović**

Sepp-Jäger

Marcel **Mihalovici**

X-Marinie kol.

Andrey **Mihalkov-Konçalovskiy**'in *Siberiad* (1978-79) adlı filminden bir sahne

den ar. *mihanik*). Mekanik.

MİHANİKİ sıf. (yun. *mekhanike;* ar. *mihānik* ve ar. *-i*'den *mihaniki*). Kendiliğinden, kasların devinimiyle yapılan iş, hareket için kullanılır; mekanik: *Mihaniki bir hareket.*

MİHARA, Japonya'da yanardağ, Oşima adasında, Tokyo körfezi açığında. Sık sık lav püskürür.

MİHARA, Japonya'da liman kenti, Honşu adasında (Hiroşima ili), Japon denizi kıyısında; 84 500 nüf. İplik fabrikaları. Çimento fabrikası.

MİHATTA a. (ar. *mihatta*). Hat. Kalem ucuna takılan ince lifleri temizlemekte kullanılan alet. (Mürekkep hokkalarının içine konan ham ipeğin [lika] zamanla bozulmasıyla oluşan lifler bu aletle temizlenirdi.)

MİHAYLOVGRAD, Bulgaristan'ın K.-B.'sında kent, yönetim bölümü merkezi, Ogosta kıyısında; 54 000 nüf. Sulu tarım. Demir madenleri. Besin ve kereste sanayileri. —*Mihaylovgrad yönetim bölümü,* 3 590 km²; 222 553 nüf. (1987).

MİHAYLOVSKİ (Stoyan Nikolov), bulgar yazar (Elena 1856 - Sofya 1927). İlk yapıtlarında (*Poème du mal* [fr. çev.], 1888) karamsar bir dünya görüşü hâkimdir. 1890'dan sonra döneminin toplumsal gerçeklerini hicveden yazılar yazdı: *Nos écrivains et gazetiers* (fr. çev.) [1890], *Sonnets philose phiques et satiriques* (fr. çev.) [1895], *Livre sur le peuble bulgare* [fr. çev.) [1897], *Livre sur les humiliés et les défavorisés* [fr. çev.) [1903]. 1910'dan sonra da edebiyattan uzaklaştı. Halk masalları ve *Cyrille et Méthode* (fr. çev.) adında bir marş yazdı, Bulgaristan'a fransız etkisini sokan başlıca yazarlardandır.

MİHBER a. (ar. *mihber*). *Esk.* Fizik ya da kimya deneylerinde kullanılan küçük deney tüpü.

MİHBERE ya da **MAHBERE** a. (ar. *mihbere, mahbere*). *Esk.* Hokka, mürekkep hokkası.

MİHCEM ya da **MİHCEME** a. (ar. *hacamet*'ten *mihcem, mihceme*). *Esk.* Vücudun bir bölgesine kan toplamayı sağlayan alet, hacamat şişesi.

MİHEK → MİHENK.

MİHEN çoğl. a. (ar. *mihnet*'in çoğl. *mihen*). *Esk.* Mihnetler, sıkıntılar, eziyetler.

mihengir

MİHENGİR a. (fars. *miyān-ger*'den). Mak. san. Bir parça üzerine, bu parçanın oturduğu genellikle mermer yüzeye koşut çizgiler çizmek için kullanılan alet. (Mihengir, dökme demirden bir taban ile içinden bir çizim ucu geçen bir sürgüyü taşıyan düşey bir çubuktan oluşur.)
—Seram. Bir seramik eşyanın, belli bir örneğin ölçülerine uygun olarak biçimlendirilmesi işleminde kullanılan, bir çubuk üzerinde hareket edebilen küçük cetvellerden oluşan alet.

MİHENK ya da **MİHEK** a. (ar. *mihekk*). **1.** → MİHENKTAŞI. **—2.** *Mihenge vurmak,* bir kimseyi anlamak, değerlendirmek için denemek; sınavdan geçirmek: *Böylelerine güvenilmeyeceğini anlamak için sözlerini de, davranışlarını da mihenge vurmak gerekir.*

MİHENKTAŞI a. **1.** Altın, gümüş vb. madenlerin ayarını anlamak için sürtüldükleri bir tür siyah akik. (Eşanl. DENEKTAŞI.) **—2.** Bir kimseyi değerlendirmek için başvurulan ölçüt.

MİHFER ya da **MİHFERE** a. (ar. *mihfer, mihfere*). Hat. Hattatların yanlış yazılmış bir harfi kazıyıp düzeltmekte kullandıkları bir tür keskin kalemtıraş. (Bu alete düzeltme bıçağı da denirdi.)

MİHİN ya da **MİHİNE** sıf. (fars. *mihin, mihine*). *Esk.* En büyük, en ulu.

MİHİNTALE, Sri Lanka'da hac merkezi, Anuradhapura'nın 15 km doğusunda, bir tepededir. İ.Ö. III. yy.'da kral Devanampiya Tissa'nın, Mahinda'nın (Aşoka'nın oğlu ya da yeğeni) vaazlarını dinledikten sonra buddhacılığı burada kabul ettiği söylenir. Tepede bu olayın anısına çeşitli tapınaklar kurulmuştur.

MİHLEB a. (ar. *halb*'den *mihleb*). *Esk.* Yırtıcı hayvan pençesi.

MİHMAN a. (fars. *mihmān*). *Esk.* **1.** Konuk, misafir: *"Gayri zâhir bir münâsib mihmân lâzım"* (Nedim XVIII. yy.). **—2.** *Mihman olmak,* misafir, konuk olmak: *"Çokdan ey sâkî gelip sinemde mihmân olmadın"* (Nedim, XVIII. yy.). **—3.** *Mihman-perver, mihman-dest, mihman-nüvar,* konuksever. || *Mihman-seray, mihman-hane* → MİHMANHANE.
—Tasav. *Mihman evi,* bazı tekkelerde, özellikle bektaşi tekkelerinde konukların ağırlanmasına ayrılan bölüm. (Bektaşi tekkelerinde dede, taç giymeden önce bir süre burada hizmet görürdü. Mihman evinde, tarikattan olsun olmasın tüm konuklar ağırlanırdı.)

MİHMANDAR a. (fars. *mihmān* ve *-dar*'dan *mihmān-dār*). Bir konuğun, özellikle de yabancı ya da resmi bir konuğun yanına verilen, ona kılavuzluk eden kimse; konukçu.

MİHMANDARLIK a. Mihmandarın yaptığı iş: *Mihmandarlığımızı yaşlı bir bayan yapıyordu.*

MİHMANHANE a. (fars. *mihmān* ve *hāne*'den *mihmān-hāne*). *Esk.* **1.** Misafirhane. **—2.** Dünya. **—3.** *Mihmanhane-i âlem, mihman-seray,* dünya.

MİHNET, -ti a. (ar. *mihnet*). **1.** Zahmet, eziyet. **—2.** Üzüntü, keder, dert: *"...mihnetler, sefaletler bulunmayan hiçbir aile yoktur"* (H. C. Yalçın). **—3.** *Esk.* Bela, musibet. **—4.** *Mihnet çekmek,* üzüntülü ve sıkıntılı bir duruma katlanmak; sıkıntı çekmek: *O dağ köyünde az mı mihnet çekmişti.*
—*Esk. Mihnet-abud,* gam, keder dolu olan yer; dünya. || *Mihnet-dide, mihnet-keş, mihnet-zede,* zahmet çekmiş. || *Mihnetgâh, mihnet-kede,* gam, kasvet, eziyet çekilen yer.

Mihnetkeşan, Keçecizade İzzet Molla'nın manzum anı kitabı (basılışı 1854). Halet Efendi'ye bağlılığı olan yazarın o öldürtüldükten sonra Mahmut II tarafından Keşan'a sürgün gönderilmesini (1823) konu edinir. Yazar arabayla İstanbul'dan ayrılıp Keşan'a gidinceye kadar yolda gördüklerini, kasabada bir yıl boyunca başından geçenleri, taşra yaşantısını, karşılaştığı yer yer gülünç olayları, sürgün günlerinin üzüntülerini anlatır. Mesnevi biçimindeki yapıtta kasideler, gazeller vb. de yer alır. Anlatımı sade ve hareketlidir.

MİHNETLİ sıf. **1.** Zahmetli, eziyetli: *Mihnetli bir iş.* **—2.** Üzüntü, dert veren şey için kullanılır.

MİHOV (Nikola Vasiliev), bulgar bibliyografya uzmanı (Gabrovo 1877 - Sofya 1962). Brüksel Sosyal bilimler fakültesi'nde okudu. 1964'ten sonra Kiril i Metodiy ulusal kütüphanesi'ne bağlanan Elin Pelin Bibliyografya enstitüsü'nün kurucularındandır. Batı Avrupa kütüphane ve arşivlerinde Bulgaristan'la ilgili yapıtları inceledi (1912-1932). Türkiye ile Bulgaristan'ın tarihini, nüfusunu araştırdı; bibliyografyalarını düzenledi. Başlıca yapıtları: *Sources bibliographiques sur l'histoire de la Turquie et de la Bulgarie* (Türkiye ve Bulgaristan tarihi için bibliyografya kaynakları, 1914-1934, 4 c.); *Bibliographie des articles sur la Turquie et sur la Bulgarie* (Türkiye ve Bulgaristan hakkında makaleler bibliyografyası, 1938); *Beitrage zur Handelsgeschichte Bulgariens* (Bulgar ticaret tarihine katkılar, 1943-1953, 2 c.); *La population de la Turquie et de la Bulgarie au XVIII et au XIX siècles, recherches bibliographiques avec les données statistiques et étnographiques* (Türkiye ve Bulgaristan'ın XVIII. ve XIX. yy.'da nüfusları, istatistik ve etnografik verileriyle bibliyografya araştırmaları, 1915-1967, 4 c.).

MİHR a. (fars. sözc.). *Esk.* **1.** Güneş. **—2.** Sevgi. **—3.** *Mihr ü mah,* güneş ile ay. || *Mihr-i cihan-ârâ,* dünyayı süsleyen güneş. || *Mihr-i dırahşan,* parlayan güneş: *"Yeter hikâyet-i hâlât-ı şems ü mevlana / Ne rütbe mihr-i dırahşândur gönül gönüle"* (Y. K. Beyatlı). || *Mihr-i maderane,* ana sevgisine benzer sevgi.
—Tar. *Mihr-i muaccel,* Osmanlı devletinde mukataalardan alınan peşin para. (Ayrıca, şeriat gereği nikâh sırasında kız ailesine "ağırlık" niteliğinde ödenen paraya da bu ad verilirdi.)

MİHRAB → MİHRAP.

Mihrâbâd ya da **Mirâbâd kasrı,** Lale devrinde, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Ahmet III için Kanlıca sırtlarında Mihrâbâd mesiresinde yaptırdığı kasır. Fıstık, servi ve çınar ağaçlarıyla kaplı bu kesim, Vecihi Paşa'dan sonra terk edilmiş, daha sonra mısırlı prenses Rukiye'nin mülkü olmuştur.

MİHRABİ, türk halk şairi (öl. İstanbul 1919). Kırım hanları soyundandır. İstanbul'da Mektebi bahriye'de okuyarak kolağalığına kadar yükseldi. Sütlüce Bektaşi tekkesi'nde Münir Baba'ya bağlandı. Babalarla Hacıbektaş'taki Çelebi Cemalettin Efendi'nin arası açılınca, temsilci olarak onun yanına gönderildi. Bir süre Hacıbektaş'ta kalarak Çelebi Cemalettin'den icazet aldı. Bektaşi inançlarını dile getiren nefesleriyle tanındı.

MİHRABİYE a. (ar. *mihrāb* ve *-iyye*'den *mihrābiyye*). Esk. mim. Taçkapı nişinin yan duvarlarında yer alan bezemeli küçük nişler.
—Süslem. sant. Ucu ince tığ biçiminde son bulan mihrap şeklinde kitap başlığı.

MİHRACE a. (sanskritçe sözc; *maha,* büyük, *raca,* kral'dan). **1.** Kuşana döneminden (II. yy.), özellikle Guptalar'dan başlayarak (IV.-V. yy.), Hindistan'da (Ahemeniler'de olduğu gibi), kral ve imparatorlar için kullanılan unvan. **—2.** Daha sonra, tımar sahibi prensler için kullanıldı. (Mihrace devletleri 1947 ile 1950 arasında Hindistan'a katıldı.)

MİHRAF a. (ar. *mihrāf*). *Esk.* Doktorun yarayı kontrol ettiği alet; cerrah mili.

MİHRAK, -kı a. (ar. *mihrāk*). Belli bir düşüncede, görüşte ya da nitelikte olan kimselerin ya da bir şeyin toplandığı yoğunlaştığı yer; merkez, odak: *Gerici mihraklar tarafından kışkırtılan gençler. Dış mihraklar.*
—Esk. fiz. Odak.
—Hat. MİLHEZ'in eşanlamlısı.

MİHRAP ya da **MİHRAB** a. (ar. *mihrāb*). **1.** Cami, mescit, namazgâh vb. ibadet yerlerinde, kıble yönünü gösteren ve yalnızca imamın namaz kıldığı, niş biçiminde bölüm. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Umut bağlanan yer.
—*Esk. Mihrab-ı cemşit,* güneş.
—El sant. Seccadelerde ve bazı halıların üst kısmında yer alan üçgen ya da kemer biçimli motif. (Seccadelerde tek, çift ya da çok sayıda mihrap bulunabilir. Seccade mihrabı kıbleye dönük olarak serilir. Bazı halılarda da bu motife rastlanır.)
—Mim. *Mihrap duvarı,* camide mihrabın yer aldığı duvar. || *Mihrap önü kubbesi,* çok ayaklı selçuklu ulu camilerinde, mihrabın önündeki, çoğunlukla kare planlı mekânı vurgulayan kubbe. (Özellikle artuklu mimarlığında mihrap önü kubbesi, yapıya içten ve dıştan egemen olmuştur: Silvan Ulu camisi, Kızıltepe Ulu camisi, Mardin Ulu camisi. Bu türün son örneği Manisa Ulu camisi'dir. Osmanlılar'da mihrap önü kubbesinin yerini, merkezi kubbe almıştır.)
—Seram. *Mihrap çinisi,* mihrap yüzeyini ve aylamasını süslemek amacıyla be-

Phedon-Salou

Córdoba'da Mağribiler tarafından yapılan Kurtuba camisi'nin **mihrabı** (VIII. yy.)

B. Larousse

Süleymaniye camisi'nin mermer **mihrabı** (1550-1557)

Taşkınpaşa camisi'nin ince işlemeli ahşap **mihrabı** XIV. yy. *Ankara Etnografya müzesi*

Ümit Kırdil

Kölük camisi'nin mozaik çini **mihrabı** XIII. yy. ortaları *Kayseri*

lirli motiflerle hazırlanmış çini.

—Süslem. sant. Uzun kenarı içbükey bir eğri biçiminde ya da dilimli üçgen boşluk. (Bu boşluk genellikle rumiler ve çin bulutlarıyla süslenir.)

◆ sıf. Saraç. *Mihrap dikiş*, saraçların iki atkı arasının biraz altından bir başkasını atarak sırımla yaptıkları dikiş.

—ANSİKL. Din ve Mim. Cami ve mescitlerin yanı sıra medrese ve türbelerde de kullanılan mihrap, islam mimarlığında ilk kez Emeviler döneminde ortaya çıktı. İlk zamanlarda kıble, renkli bir çizgi ya da üzerinde belirli işaretlerin bulunduğu bir taş levhayla gösteriliyordu. Hz. Muhammet'in Medine'deki ilk camisinde cemaat, caminin K. duvarına konmuş bir taş parçasına yöneliyordu. Mekke kıble olunca bu taş G. duvarına geçirildi. Fustat'taki eski Amr camisi'nde de (642) mihrap yoktu, ancak kıble açık olarak belirtilmişti. Araplar bu kıble levhalarını Arabistan'da ve Arabistan dışında mihrapla birlikte yüzyıllarca kullandılar. Bu tür taştan ya da alçıdan yapılmış levhalar, XIII. yy.'a değin özellikle ana ibadet mekânının cephesindeki payelere tutturuluyordu.

Sanat tarihçileri, yarım daire planlı bir niş biçimindeki ilk mihrapların kaynağını, kiliselerin absidalarına, buddha hücrelerine ya da musevi havralarında görülen kutsal niş formuna bağlarlar (Velit I'in bizanslı mimarlardan yararlanarak yaptırdığı Medine camisi, Ömer bin Abdülaziz'in Suriye'de yaptırdığı camiler). Şam'daki Ümeyye camisi'nde bugün Suriye mihraplarının değişimini yansıtan on iki mihrap bulunmaktadır. Ana mihrap mermerle kaplıydı, mihrap kemerinde mavi zemin üzerine altın yaldızla yazılmış yazıtlar vardı. Mihrap çerçevesi küçük sıra kemerlerle son buluyor, bunun üzerinde ortada Kâbe olmak üzere, mozaikten manzaralar yer alıyordu. Mescidi Aksa'nın mihrabı, Selahattin Eyyubi'nin isteğiyle mermerle kaplanmıştı (1187). Bu mihrap geniş yay şeklinde sivri kemerli bir niş biçimindeydi. Kenger yaprağı başlıklı ikişer köşe sütunu vardı. Suriye mihraplarında renkli taş örgülü bezemeler yaygındı (Halep Sultaniye medresesi, Firdevs camisi ve medresesi, Kudüs Kubbet ül-Silsile). Suriye mihraplarının bir başka özelliği, mihrap kubbesinde yer alan *opus sectile* tekniğindeki manzara resimleridir. Daha sonraki mihraplar renkli mermer kakmalarla eski geleneği sürdürdü, bunlara Türkler'in etkisiyle mukarnaslar eklendi.

Irak'ta, yarım daire planlı, köşeleri sütunlu niş biçimindeki mihrapların yanı sıra, istiridye kabuğunu andıran, dörtgen biçiminde, yassı mihraplara da rastlanmaktadır (Ebu Hureyre türbesi). İşlenmesi kolay olan alçıtaşının kullanılması, XIII. yy.'da mihrapların biçim ve bezemelerinin gelişiminde etkili oldu. Sincan'daki Zeynep türbesi'nin (1258), baştan başa süslemeli, şerit halinde yazıtlı bir mihrabı vardır. Alt ve üst bölümü vazo biçiminde, burmalı sütunçeli, zikzaklı kemerli, zengin bezemeli, yivli şeritlerle süslü mihraplar da yapılmıştır (Musul Bedrettin camisi). Musul'da ilhanlı hükümdarı Argun döneminden Penceh Ali camisi'nin (1287) mukarnaslı, çok köşeli mihrabında selçuklu etkisi belirgindir. Irak'taki köşe mihraplarına Musul'daki Meşhed İmam Avnüddin'in türbesinin mihrabı örnek gösterilebilir.

Mısır'da, Kahire'nin en eski camisi olan Tulunoğlu camisi'nin (İbni Tulun) [879] beş mihrabı vardır. Asıl mihrabı, yanları ikişer sütunlu, sivri kemerli, dört köşe çerçeveli, yarım daire planlı derin bir niş biçimindedir. Niş iç içe kademelidir (bu biçim daha sonraki Kahire camilerinde de yaygın olarak uygulanmıştır). Dar ve yüksek mihrap kemeri Fatımiler döneminde de görülmektedir (Camiülezher, el-Hâkim). El-Akmar camisi'nin mihrabı ise, üst bölümü istiridye motifli niş biçimindedir. El-Cuyûşi camisi'nin çiçekli kûfilerle çevrili, köşeleri kıvrıkdallarla süslü mihrabı dönemin en güzel örneklerindendir. Moğollar'ın Suriye'yi istilasından sonra, suriyeli sanatçıların Mısır'a göç etmeleriyle, renkli mermer levhalar ve mozaikle bezemeli mihraplar yapılmaya başlandı (Kalavun külliyesi). Çerkez Memlukları döneminde mihrap süslemesi çok ince bir görünüm kazandı, kakmalarda sedef, firuze, akik, fildişi ve değerli taşlar kullanıldı. XII. yy.'a ait ahşap mihraplar da ayrı bir grup oluştur (Seyyide, Rukeyye, Seyyide Nefise camileri).

Mağrib ülkelerinde ilk örnek, Kayrevan Sidi Ukba Ulu camisi'nin geniş yarım daire planlı, hafif sivri kemerli mihrabıdır. Kurtuba camisi'nin mihrabıysa batı üslubunun en gelişmiş örneğidir; bu mihrap beyaz mermer kaplamalı, 7-8 m yüksekliğinde, 3,5 m çapında, yedi köşeli bir niş biçimindedir. Üst bölümünde yaldızlı mermer sütunlar üzerinde üç dilimli kemerlerle süslüdür, bunun üzerinde de istiridye motifli tek parça taştan bir mermer lehva bulunur.

İran'da bilinen en eski mihrap, Isfahan'ın G.'inde, Nayin camisi'nde (X. yy.) görülmektedir. Bu alçı mihrap dört köşe biçiminde, köşelerinde başlıklı, kısa sütunlar bulunan iç içe iki niş biçimindedir. Bu mihrap biçimi XV. yy.'a değin devam etmiştir (Isfahan Mescidi Cuması). Başlangıçtaki bitkisel bezeme yerini daha sonra yazıya bırakmıştır. İran'da ayrıca çok sayıda çinili mihrap vardır (Kaşan camisi, Veramin ve Ardistan Mescidi Cuma camileri).

Timurlular döneminde mihrap yeni bir biçim kazandı; yarım daire ya da dört köşe planlı yassı niş yerine, büyük boyutlu, daha geniş ve derin, çok köşeli mihraplar yapıldı (Meşhed Gevherşad camisi, Herat yakınında Ziyaret Ebu Velit'in mihrapları). Safevi dönemi mihrapları mukarnaslı ve zengin çini mozaik süslemelidir (Isfahan Mescidi Şah).

Anadolu mihrapları biçimleri, taş ve çini süslemeleriyle bu mimari öğenin zengin örnekleridir. Artuklu bölgesinde Dunaysır (bugün Kızıltepe) Ulu camisi'nin mihrapları özel biçimleriyle (asıl mihrap biri istiridye, ötekisi yedi dilimli kemerli iç içe iki niş biçimindedir) dikkati çeker. Niğde Alaettin camisi'nin zengin bezemeli büyük taş mihrabı da çift nişlidir. Divriği Ulu camisi'nin mihrabı, dışa taşkın, kademeli sivri kemerli bir niş görünümündedir; geçmeler halinde palmet, lotus ve rumi kabartmalı bezemeleriyle ilgi çeker. Çinili mihrapların en gösterişli ve büyük örneği Beyşehir Eşrefoğlu camisi'nin mihrabıdır. Bunun yanı sıra Van Ulu camisi'nin günümüze ulaşmayan mihrabı, yalnız bordürde çinileri görülebilen Konya Alaettin camisi'nin mihrabı, Kayseri Kölük camisi'nin, Konya Sahipata camisi'nin ve Sadrettinkonevi türbesi'nin mihrapları belirtilebilir. Ankara'daki Aslanhane (Ahişerafettin) camisi'nin çini mozaik ve alçı kabartmalı mihrabı ince işçilikte bir örnektir. Beylikler döneminde, XIV. yy.'da çini sanatında görülen duraklama, mihrapları da etkilemiştir, çok az örnek arasında Birgi Ulu camisi'nin ve Kâzımkarabekir bucağında, Karamanoğulları döneminden kalma Ulu cami'nin, Karaman'daki Hasbey darülhuffazı'nın ve İbrahimbey imareti'nin mihrapları belirtilebilir. XIV. yy.'dan günümüze ulaşan ahşap mihrapların tek örneğiyse, Ürgüp'ün Taşkınpaşa köyündeki Taşkınpaşa camisi'nin ince işlemeli mihrabıdır (Ankara Etnografya müzesi).

Osmanlı döneminde çininin, taşın ya da ikisinin bir arada kullanıldığı mihraplar, mimariye koşut bir gelişim gösterirler. Bursa Yeşil cami'nin çini mozaik bezemeli büyük (15 m) ve görkemli mihrabı, çini sanatının yeniden dirilmeye başladığını ortaya koymaktadır. Gebze'deki Çobanmustafapaşa camisi'nin renkli taş kakmalı mihrabı memluk etkisini yansıtır. XVI. yy.'ın en zengin örneklerinden biri, İstanbul'daki Rüstempaşa camisi'nin beş köşeli, mukarnaslı mihrabıdır. Mukarnaslar dışında tüm mihrap beyaz zemin üzerine firuze, koyu mavi ve kırmızı renkli çinilerle bezelidir. İstanbul Sokullu külliyesi camisi'nin (1572) mihrabı, yalın mermer kaplanmış, buna karşılık mihrap duvarı osmanlı çinilerinin en güzel örnekleriyle kaplanarak göze çarpıcı bir zıtlık yaratılmıştır. Üsküdar'daki Çinili cami'nin mihrabı (1640), iri bitkisel motifli çinilerle bezelidir. Süleymaniye, Selimiye ve Sultanahmet camilerinin mermer kaplamalı, yüksek mihrapları klasik üslubun başyapıtlarıdır. Barok etkilerin başlamasıyla mihrap da değişikliğe uğramış, mukarnasların yerini kademeli yuvarlak silmeler almıştır (İstanbul Beylerbeyi camisi). Selim III döneminde yenilenen İstanbul Eyüp camisi'nin istiridye motifli, üzeri yaldızlı mermer mihrabında da barok etkiler belirgindir. Dolmabahçe camisi'nin kırmızı ve beyaz mermerden mihrabında, mihrap nişinin köşe dolgularında barok süslemeler, bordürde geometrik motifler görülür.

—Ed. Divan şiirinde sevgilinin kaşı için açık istiare biçiminde ya da teşbihle kullanılır: *"Kaşı mihrabı kıble-i ashab / Ruh-ı âli gül-i cinan Ahmed"* (Ahmet'in mihraba benzeyen kaşı ashabın kıblesidir, kırmızı yanakları ise cennet gülüdür) [Nev'i].

MİHRAPLI sıf. Mihrabı olan ya da mihrabı belirtilen nitelikte olan.

—Dokmc. *Esk. Mihraplı şam çarşafı.* Şam'da dokunan ve üzerinde mihrap biçimli desenler olan ipekli çarşaf. (Daha çok kadınlar tarafından car ya da çarşaf olarak kullanılırdı. Osmanlılar döneminde İstanbul'da çok kullanılırdı.)

MİHRAS a. (ar. *mihrāş*). Hat. Renkli mürekkep yapımında kullanılan maddeleri ezmeye yarayan, somaki, pirinç ya da mermerden yapılmış havan.

MİHRGÂN ya da **MİHRCÂN** a. (fars *mihre*'nin çoğl. *mihregān*, ar. *mihrcān*). Eski iran takviminde Güneş yılının 17 eylülden 16 ekime kadar süren yedinci ayı ve her ayın 16. gününe verilen ad; bu süreler içindeki bayram.

—ANSİKL. Sözcük, her ayın 16. gününe verilen *mihr* (mithra) adıyla ilgilidir. "Mihr" in ay ya da gün adı mı olduğunu birbirinden ayırt etmek için, ay adını gösterene *mihrmah*, 16. günü gösterene de *mihrruz* adı verilir. Bu ikisinin aynı zamana rastladığı 16. günden 21. güne kadar süren bayrama da *mihrgân* ya da *mihrcân* denir. Bayramın ilk günü *mihr-i amme*, son günü ise *mihr-i hasse* adını alır. Bayram, İran'ın efsane hükümdarlarından Feridun'un, zulmü ile tanınan Dahhak'ı yenip tahta çıktığı gün ile ilgilidir.

Mihrimahsultan külliyesi camisi (1547)
Üsküdar-İstanbul

MİHRİ HATUN, türk şair (Amasya ? - *ay. y.* 1506). Amasya'da kadılık yapan babası da Belayi mahlasıyla şiir yazardı. Kadınların okuyup yazmadığı, erkeklerin çevresine girmediği dönemde Bayezit II' nin Amasya'da vali olarak bulunan şehzadesi Ahmet'in sarayındaki şairler arasında yer alarak dikkati çekti. Çok güzel olduğu, Sinan Paşa'nın oğlu İskender Çelebi'yle aralarında bir aşk serüveni geçtiği, ancak evlenmedikleri kaynaklarda anlatılır. Gazellerinde, aşkı serbestçe konu edinmekten çekinmemiştir. Kadın olduğu için hafife alındığı olmuş, ancak çağdaşlarıyla sözünü esirgemeksizin atışmalara girişmiştir. *Divan*'ında (Moskova, 1967) sade bir dille, zorlanmadan söylenmiş, duyarlıklı şiirler de yer alır.

MİHRİ MÜŞFİK HANIM, türk kadın ressam (İstanbul 1887 - ? 1950). Birinci Dünya savaşı'ndan önce resim öğrenimi yapmak amacıyla Avrupa'ya giden ilk kadın sanatçıdır. Türkiye'ye döndükten sonra İnas sanayii nefise mektebi'ni kurarak 1919'a değin bu okulun müdürlüğünü yaptı. Hale Asaf, Nazlı Ecevit gibi öğrencilerin yetişmesinde etkili oldu. Daha sonra ABD'ye yerleşti ve yaşamını tanınmış kişilerin portrelerini yaparak kazandı. Yapıtlarından bazıları Ankara ve İstanbul Resim ve heykel müzelerinde bulunmaktadır.

Mihri Müşfik Hanım
kendi portresi

MİHRİBAN a. (fars. *mihr* ve *ban*'dan *mihrban*). *Esk.* Güler yüzlü, muhabbetli, yumuşak huylu: *"Bazı bir ana gibi müşfik ve mihriban, bazı bir hemşire hararetiyle dost"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

MİHRİCAN a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MİHRİMAH SULTAN, Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan olan kızı (İstanbul 1522 ? - *ay. y.* 1578). Kanuni'nin hayatta kalan tek kızı olduğundan babası tarafından çok sevildi ve padişaha her istediğini yaptırdı. Hürrem Sultan, kızını çok iyi bir biçimde yetiştirip eğitim gördürdü. Evlilik çağı gelince Kanuni, kızını Diyarbakır beylerbeyi Rüstem Paşa ile evlendirmek istedi. Rüstem Paşa'yı çekemeyenler padişaha onun cüzamlı olduğunu söylediler. Kanuni, bunun doğru olup olmadığını öğrenmek için hassa hekimlerinden birini Diyarbakır'a gönderdi. Hekim, Rüstem Paşa'nın üzerinde bir bit (kehle) görünce, cüzamlılarda bit bulunamayacağı inancına dayanarak padişaha paşanın cüzam olmadığı haberini gönderdi. Bunun üzerine Rüstem Paşa ile Mihrimah Sultan'ın düğünleri yapıldı (1539). Bir bit yüzünden saraya damat olarak ikbale eriştiği için Rüstem Paşa "Kehle-i ikbal" lakabıyla anıldı. Bu tarihten sonra Hürrem Sultan - Mihrimah Sultan ve Rüstem Paşa'dan oluşan "üçlü", osmanlı sarayında çeşitli entrikalarda önemli rol oynadılar. Bu entrikalardan birinin sonunda, sırf Kanuni'den sonra Hürrem Sultan'ın oğullarından biri padişah olsun diye şehzade Mustafa öldürüldü (1553). Kanuni, işin iç yüzünü öğrenince Rüstem Paşa'yı sadrazamlık görevinden aldı. Mihrimah Sultan, daha sonra, şehzade Selim ile Şehzade Bayezit arasındaki mücadelede Bayezit'i tuttu. Bayezit İran'a sığınınca Topkapı sarayı'ndan ayrılarak Eski saray'da oturmak zorunda kaldı. Böyleyken bile babası üzerindeki nüfuzunu ölümüne kadar korumayı başardı. Selim II ve Murat III dönemlerinde de sarayın ve haremin sözü en çok geçen kadınlarının başında yer aldı. Aşırı dindar ve zengindi. İstanbul'da kendi adıyla anılan tek minareli bir cami, bir medrese, bir hamam, Üsküdar'da iskelebaşı'nda iki minareli bir cami, bir çeşme, bir mihmansaray yaptırdı; Mekke'ye su getirtti. Rüstem Paşa'dan Hümaşah Ayşe Hanım Sultan adında bir kızı ile Osman Bey adında bir oğlu oldu. Oğul küçük yaşta öldü, kız ise sadrazam Semiz Ahmet Paşa ile evlendi. Sultanzade lakabıyla tanınan Mehmet Paşa, Mihrimah Sultan'ın kızının soyundandır.

Mihrimah Sultan'ın türbesi Süleymaniye camisi haziresinde, babasının türbesi yakınlarındadır.

Mihrimahsultan külliyesi, İstanbul Üsküdar'da, Mimar Sinan'ın Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan için yaptığı külliye (1547); cami (İskele camisi), medrese, iki türbe, sübyan mektebi, imaret, hamam, kervansaray ve çeşmeden oluşur. Yüksekçe bir teras üzerinde yer alan cami kesme küfeki taşındandır. Dikdörtgen planlı yapıda, 10 m çapındaki orta kubbe üç yandan yarım kubbelerle desteklenmiş, yarım kubbeler köşelere doğru mukarnas dolgulu çeyrek kubbelerle genişletilmiştir. Mihrabı örten yarım kubbenin yanlarına küçük köşe kubbeler yerleştirilmiştir. Ön cephede altı sütuna oturan beş kubbeli son cemaat yeri, bunun köşelerinde tek şerefeli, iki ince minare vardır. Son cemaat yeri öne doğru, ahşap çatılı bir sundurmayla uzanarak şadırvanı örter. Mukarnas dolgulu mihrap mermerdendir; mermer minber daire biçimi geometrik geçmelerle süslüdür. Girişin sağında, sekiz porfir sütuna oturan, geometrik geçmeli korkuluğu bulunan hünkâr mahfili yer alır. Dönemin ahşap işçiliğinin güzel örneklerinden olan vaiz kürsüsü ve kapı kanatları geometrik geçmeler, fildişi kakmalarla süslüdür. Dikdörtgen planlı medrese, revaklı avlu çevresine dizilmiş odaları ve dershanesiyle klasik şemada bir yapıdır (günümüzde Sağlık merkezi). Sübyan mektebi kubbeyle örtülü iki kare mekândan meydana gelir. Çifte hamam üç eyvanlı, köşe hücreli sıcaklık bölümüyle klasik osmanlı hamamları planındadır. Kubbelerden K.'deki, önü revaklı, kubbeli, yalın bir yapıdır. İçinde dört mermer mezar vardır. Daha gösterişli olan ikinci türbenin dört mermer sütunlu bir girişi bulunmaktadır (burada kaptanıderya Sinan Paşa gömülüdür).

MİHRİŞAH SULTAN, Mustafa III'ün başkadını (öl. İstanbul 1805). Şah Sultan (1761) ve şehzade Selim'in (1762) anası. Padişahın ölümü üzerine (1774) Eski saray'a gönderildi. Oğlu Selim III tahta çıkınca (1789) valide sultan oldu. Mihrişahsultan camisi'ni, Humbaracıyan kışlası mescidi'ni, Silahtar Yusufpaşa çeşmesi'ni onarttı (1794). Eyüp'te Bostan iskelesinde adıyla anılan türbeyi, okulu ve sebili

(1795), Eminönü ile Balıkpazarı arasında Mihrişahvali desultan çeşmesi'ni (1796), Beşiktaş'ta yine kendi adını taşıyan çeşmeyi (1797) yaptırdı ve bunlara vakıflar da bıraktı. Eyüp'teki türbesine gömüldü.

Mihrişahsultan sebili, Mustafa III'ün başkadını Mihrişah Sultan'ın Eyüp'te, Bostan iskelesinde yaptırdığı sebil (1796). Yuvarlak çizgileri, sebilin tüm yüzeyini sarmaşık gibi dolanan bitkisel motifleriyle barok ve rokoko üsluptadır.

Mihrişahvalidesultan çeşmesi, İstanbul'da, Boğaziçi'nin Anadolu yakasındaki Küçüksu'da, Selim III'ün (1789-1807) annesi Mihrişah Valide Sultan adına yaptırdığı mermer çeşme. Köşeleri dört ince sütunlu, kare planlı yapının süslemelerinde empire üslubun etkileri görülür.

MİHRNAZ sıf. (ar. *mihr* ve fars. *nāz*'dan *mihr-nāz* naz güneşi). *Esk.* Çok nazlı kimse için kullanılır.

Mihr ü Mah, konusu aşk serüveni olan mesnevi. İlk kez iran şairlerinden Cemali -i Dehlevi (öl. 1573) tarafından yazıldı. İran edebiyatında Razi, Mir Askeri, Zahir-i Kirmani, Hüseyni-i Kazvini ve Cami mahlaslı Muhammet Şerif Bedayi-i Nesefi tarafından işlendi. XVI. yy.'da ya da daha sonra yazıldığı sanılan mensur anonim bir *Mihr ü Mah* hikâyesi de bulunmaktadır. Türk edebiyatında dört şair tarafından konuları değişik biçimlerde yazıldı: 1. Mustafa Âli'nin 1164 beyitlik *Mihr ü Mah*'ı (1561-1562). Konusu, güzellik ülkesinin padişahı Mihr ile ona gönül veren Mah'ın serüvenidir. 2. Zarifi'nin *Mihr ü Mah*'ı (XVI. yy.). Çin hükümdarının oğlu Mah'ın bir av sırasında yolunu şaşırarak başka bir ülkeye gelmesini ve bu ülkenin padişahı Pervin'in delikanlıyı kendi dinine döndürmeye çalışmasını, bunun için de kızı Mihr'i kullanmasını, sonunda iki gencin birbirine âşık olmalarını anlatır. 3. Kıyasi'nin *Mihr ü Mah*'ı (XVI. yy.). Bir padişahın oğlu Mah ile Çin fağfurunun kızı Mihr'in aşkı konu edilir. 4. Necati'nin *Mihr ü Mah* mesnevisi olduğu söylenirse de henüz ele geçmemiştir. (→ Kayn.)

Mihr ü Müşteri, iran şairlerinden Şemsettin Muhammet Assar'ın 5 120 beyitlik mesnevisi (1377). Yapıt, Murat II döneminde Hassan adlı şair tarafından türkçeye çevrildi. Tek nüshası Paris'te Bibliothèque nationale'dedir. Türk edebiyatında bu adda en tanınmış yapıt, Müniri'nin (öl. 1520) eklemelerle yaptığı çeviridir (1486). Ayrıca Molla Maşizade Fikri Derviş (öl. 1584), Ümmü Veledzade Ali bin Abdülaziz (öl. 1572), Kiçizade Seyit Yahya Hüseyin (öl. 1599), Azmi Pir Mehmet (1629'da oğlu Haleti tarafından tamamlandı) ve Lokman bin Seyit Hüseyin'in (öl. 1601) çevirileri olduğu bilinmektedir. Bunlardan ancak Kiçizade ile Azmi Pir Hüseyin'inki ele geçmiştir. Mesnevide, şehzade Mihr ile vezirin oğlu Müşteri'nin birbirlerine olan aşırı sevgilerinin yanlış anlaşılması sonucu ülkelerini terk ederek kaçmaları ve daha sonra başlarına gelenler konu edilir. Yapıttaki kişi adları, gök cisimlerinden alınmıştır. (→ Kayn.)

MİHSAD a. (ar. *ḥaṣad*'dan *miḥṣad*). *Esk.* Orak.

MİHTAB a. (ar. *ḥaṭab*'dan *miḥṭab*). *Esk.* Balta.

MİHTER sıf. (fars. sözc.). *Esk.* Daha büyük, daha ulu.

MİHTERAN çoğl. a. (fars. *mihter*'in çoğl. *mihteran*). *Esk.* Daha büyükler, daha ulular.

MİHURA (Miguel), ispanyol oyun yazarı (Madrid 1905 - *ay. y.* 1977). *La Ametralladora* ve *La Codorniz* adlı mizah dergilerini kurdu; çoğu kez farsa ve bürleske kaçan, uzlaşmacılığı ve yerleşik değerleri eleştiren oyunlar yazdı; "saçma tiyatrosu"nun öncülerinden sayılır (*Tres sombreros de copa,* 1952; *Mi adorado Juan,* 1956; *Sólo el amor y la luna traen fortuna,* 1969).

MİHVER a. (ar. *miḥver*). *Esk.* **1.** Dönen bir cismin ekseni, mili. **—2.** Bir konunun, bir düşüncenin odak noktası, özü.
—Ask. Çark etme hareketini yaparken sağ ya da sol baştaki noktanın, kendi çevresinde dönen saf düzenindeki kıtalara göre durumu. (Muharebede taarruz eden büyük çaplı askeri kuvvetlerin, hedeflerini ele geçirmek amacıyla, sıklet merkezlerini [asıl kuvvetlerini] hedefe yönelttikleri genel istikametlere de "mihver" denir.) || *Mihver-i hareket,* askeri harekâtın yapıldığı yer.
—Denizc. *Pusula mihveri,* bir pusulanın mıknatıslı iğnesinin ortasına yerleştirilen ve iğne ile pusula gülünü taşıyan düşey yatağı çevreleyen içi oyuk küçük metal koni.
—Esk. bot. *Mihver-i nebat,* bir bitkinin bölümleri olan kök, yaprak ve gövdenin tamamı.
—Esk. fiz. *Mihver-i deveran,* dönme ekseni.
—Esk. gökbil. *Mihver-i âlem,* gök ekseni. || *Mihver-i arz,* yer ekseni. || *Mihver-i kebir,* büyük eksen. || *Mihver-i sagir,* küçük eksen.
—Kâğ. san. *Mihver borusu,* bir bobinde eksen görevi gören, genellikle karton boru. (Eşanl. MANDREN.)
—Tar. *Roma-Berlin mihveri,* Hitler Almanyası ile faşist İtalya arasında imzalanan ittifaka verilen ad. (23 ekim 1936 alman -italyan gizli anlaşmasından sonra Mussolini, Milano'da yaptığı konuşmayla Roma ve Berlin'den geçen "Avrupa dikey mihveri"ni ilan etti [1 ekim 1936].) || *Mihver güçleri,* İkinci Dünya savaşı'nda Almanya, İtalya ve müttefiklerinden (Japonya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya) oluşan topluluk.

Miidera ya da **Oncocl,** Biva gölü kıyısında Otsu'da japon tapınağı. VIII. yy.'da imparator Şomu tarafından kurulan tendai tarikatının büyük merkezi. Burada güzel bahçeler, sanat yapıtlarının korunduğu birkaç bina vardır.

MİJARES, Doğu İspanya'da kıyı ırmağı, Akdeniz'e dökülür; 145 km. Suları, Castellón de la Plana bölgesinde yaklaşık 10 000 ha'lık alanı sulayan bir kanal ağını besler.

-MİK → -MIK.

MİKA a. (ing. *mica;* lat. *mica,* küçük parça'dan). Miner. Çok kolay dilinebilen yapraklı silikat. (*Mikalar* bir aile oluşturur.) [Bk. *ansikl.* böl. Miner.]
—Pnömol. *Mika pnömokonyozu,* mika tozlarının sürekli ve büyük miktarlarda solunmasından ileri gelen bronş ve akciğer fibrozu.
—ANSİKL. Miner. Mikalar, çok ince ve bükülgen pullar ya da yapraklar halinde kolayca bölünebilme özellikleriyle dikkati çeker. Yoğunlukları 2,78 ile 3,1 arasında değişir, ortalama sertlikleri 2,5'tur. Mika grubunun bütün türleri monoklinik sistemde yer alır. Mika kristalli kayaçların çoğunda bulunur ve granitin üç temel öğesinden birini oluşturur. Pegmatit içinde üst üste yığılmış büyük yapraklar halindedir. Ayrıca granitlerin parçalanmasıyla oluşan kumtaşları, kumlar ve mikaşistlerin içinde de bulunur. Tschermak mikaları dört gruba ayırmıştır: *biyotit, flogopit, muskovit* ve *margarit.* Isıya çok dayanıklı olan mika üstün bir yalıtkandır.
—Opt. Optikte, *çeyrek dalga lamları* adı verilen çok küçük kalınlıktaki (milimetrenin yüzde birkaçı) saydam lamları hazırlamak için, çiftkırıcı bir madde olan mikadan yararlanılır. Bu kristal lamlar, bir ışık titreşiminin özelliklerini incelemek için polarimetre aygıtlarında kullanılır.

MİKA, Kutsal Kitap'ta adı geçen ve İşaya ile aynı dönemde yaşamış peygamber. İ.Ö. 740-687 arasında hüküm sürdü. Tanrı'nın halkından olup da ona sadık kalmayanları cezalandıracak olan Yehova'nın kararını bildirmekle görevliydi. Samiriye'nin ve İsrail krallığı'nın çökmesi kehanetlerinin büyük bir yankı uyandırmasına neden oldu. Kehanetlerinin toplandığı *Mika kitabı*'na daha sonra pek çok ekleme yapıldı; bu kitap son biçimini V. yy.'ın sonuna doğru aldı. Mika kitabının en ünlü metni, kurtarıcı prensin gelişini kutlayan bölümüdür (V, 1-4); bu tema Matta İncili'nde (11,6) ve hıristiyan geleneği'nde de işlenmiştir.

Büyük Larousse

Mihrişahvalidesultan çeşmesi (1789-1807) *Küçüksu-İstanbul*

MİKADO a. (jap. sözc.). **1.** Japonya'da imparatorluk sarayı. **—2.** Japonya imparatoru.
—Dy. Ön tarafında bir bisseli, birleştirilmiş dört devindirici dingili, arkada da taşıyıcı bir bisseli bulunan buharlı lokomotif tipi.
—Oy. Farklı değerlerdeki 41 çubukla oynanan ve düz bir yere atılan çubukları birbirine değdirmeden teker teker toplamaya dayanan oyun. (Bk. *ansikl.* böl.) || Bu oyunda en yüksek değeri taşıyan çubuk.
—ANSİKL. Oy. Mikado, istenen sayıda oyuncuyla oynanabilir. Tahta, fildişi vb.'den yapılan çubukların üzerinde, taşıdığı değeri gösteren değişik renk ve sayıda halkalar bulunur. Çubuklar taşıdıkları değere göre değişik adlar alırlar. 20 puan değerindeki *mikado* tektir. 10 puan değerindeki çubuklara (5 tane) *mandarin;* 5 puan değerindeki çubuklara (5 tane) *bonzen;* 3 puan değerindekilere (15 tane) *samuray;* 2 puan değerindeki çubuklara (15 tane) *kuli* denir.
Çubuklar deste halinde avuca alınıp masanın ortasına konur ve avuç açılır. Düzensiz bir biçimde masa üzerine yayılan çubuklar ilk sıradaki oyuncu tarafından toplanır, oyuncu topladığı çubukların değeri kadar puan alır. Toplama sırasında çubukları birbirine değdirmişse oyun sırası bir sonrakine geçer. Mikado ya da mandarinlerden birini almış olan oyuncu çubukları alırken bunlardan yararlanabilir. Bunun dışında çubuklar yalnızca el yardımıyla toplanır. Önceden saptanan sayıya ilk ulaşan ya da en çok puan toplayan oyunu kazanır.

MİKÂİL *(aziz),* hıristiyan geleneğinde "meleklerin efendisi" olarak adlandırılan, dört büyük melekten biri. Adı ilk kez İ.Ö. II. yy.'da Danyal'ın kitabı'nda, daha sonra da Mahşerler kitabı'nda geçer.
—İsl. Adı, Kuran'da yalnız bir ayette (II, 98) geçer. Bu ayette Yahudiler'in Mikâil'i dost, Cebrail*'i düşman saymaları eleştirilerek, bu meleklere düşman olanların Allah'ın düşmanlığını kazanacakları belirtilir. Gü-

venilir hadislerde de Mikâil'den söz edilir ve onun Cebrail gibi büyük bir melek olduğu, Hz. Muhammet'in bir veziri gibi ona yardım ettiği anlatılır. İslam inançlarına göre bu melek Allah tarafından bazı doğa olaylarını oluşturmak, bu arada insanların rızklarını Allah'ın takdirine uygun biçimde bölüştürmekle görevlendirilmiştir.

MİKALI sıf. Yerbil. Mika içeren bir kayaç için kullanılır.

B. N., Paris

Sarhoş Mikhael III ve annesi Theodora bir İstanbul parasının arka yüzü (altın, IX. yy.) *Bibliothèque nationale, Paris*

MİKAMSI sıf. Parıltı ve görünüm bakımından mikaya benzeyen: *Mikamsı toz.*

MİKANİA a. (çek botanikçi J. C. *Mikan*' dan). Tropikal Amerika ve Afrika kökenli, karşıt yapraklı, kömeç biçiminde toplu beyaz, kırmızı ya da mor çiçekli tırmanıcı, sarılgan bitki. (Dişli parlak yapraklı *Mikania scandens* türü yapraklarının güzelliğinden dolayı seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bileşikgiller familyası.)

MİKANİT a. (fr. *micanite*). Topak ya da yaprak biçiminde bulunan mika; iki türü vardır: *bükülgen mikanit*, yaprak biçiminde hazırlanır ve iletkenlerin, bobinlerin, oyukların yalıtımında kullanılır; *bükülmez mikanit*, kolektör yalıtkanı olarak kullanılan yassı parçalar ve ısıtma aygıtlarında kullanılan levhalar biçiminde sıkıştırılır.

MİKÂP a. (ar. *mikᶜab*). Esk. mat. Küp.

MİKAŞİST a. (fr. *micaschiste*). Çok belirgin bir biçimde yapraklanmış mika türleri bakımından zengin başkalaşım kayacı.
—ANSİKL. Mikaşistlerin çok alüminli olan bileşimi, kökeninin shale tipi tortul kayaçlar olduğunun göstergesidir. Bu kayacın bileşiminde, mikaların yanı sıra çoğunlukla alüminli mineraller, andaluzit, sillimanit, disten, grena, kordierit vb. vardır; bunların birleşimi kayacın oluşum koşullarıyla ilgili kesin bilgiler verir. Mikaşistlerin termodinamik alanı mikaların, biyotit ve muskovitin alanıdır. Muskovitin kararlılık sınırını aşarak bir feldispat ve bir alümin silikat vermesi gneiss görünümünde tıkız bir kayaç oluşmasına neden olur. Mikaşistler silisyumlu ve alüminyumlu gneissler, kalsiyumlu gneissler ve paratürevli başkalaşım dizilerinin kuvarsitleriyle birlikte bulunur.

B. N., Paris

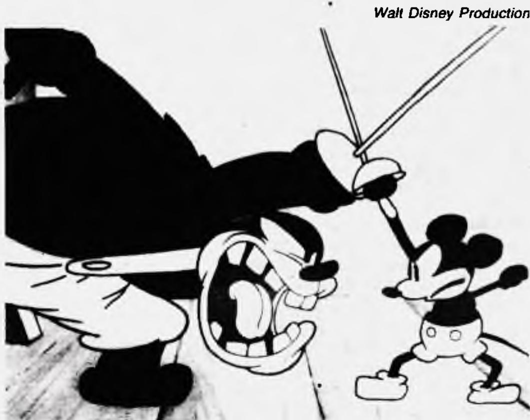

İsa tarafından kutsanan Mikhael VIII Palaiologos (arkasında Melek aziz Mikâil), bir İstanbul hyperpyron'unun arka yüzü altın, XIII. yy. *Bibliothèque nationale, Paris*

MİKAŞİSTLİ sıf. Yerbil. Mikaşist görünümünde olan ya da mikaşistlerden oluşan.

MİKAT a. (ar. *vakt*'ten, *mikat*). *Esk.* Herhangi bir iş için belirtilen zaman ya da yer.
—İsl. Mekke'ye giden yollarda hacıların ihrama girdikleri noktalar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kâbe merkez olmak üzere Mekke'nin 10-15 km'lik uzaklıktaki çevresi içinde kalan alana *harem* denir. Bu alana hacıların ihramlı olarak girmeleri zorunludur. Mikatlar (mevakit), bu alanın dışındadır. Değişik ülkelerden gelen hacılar için belli mikatlar vardır. Buna göre: 1. Anadolu, Suriye, Mısır, K. Afrika ve Avrupa'dan deniz yoluyla gelenlerin mikatı Mekke'ye 320 km uzaklıktaki *Cuhfe* (Rabiğ); 2. Medine'den gelenlerin mikatı Mekke'ye 464 km uzaklıktaki *Zülhuleyfe* (Âbar Ali); 3. İran, Irak ve öteki Asya ülkelerinden gelenlerin mikatı Mekke'nin 94 km K.-D.'sundaki *Zat-ı Irk*; 4. Kuveyt ve Necit yönünden gelenlerin mikatı Mekke'ye 45 km uzaklıktaki *Karn ül -menazil*; 5. Yemen yönünden gelenlerin mikatı ise Mekke'ye 50 km uzaklıktaki *Yelemlem*'dir.
Mekke'ye dışardan gelen bir müslüman, mikatı ihramsız geçerse, kefaret olarak bir koyun kesmek zorundadır; ancak, geri dönüp mikatta ihramını giyerse bu cezadan kurtulur.

Walt Disney Production

Miki Fare (Walt Disney'in bir çizgifilminde [1929])

MİKEN → MYKENAİ.

MİKERİNOS, mısır dilinde **Menkevre** ("Tanrı Re'nin üretici gücü sürsün"), IV. hanedandan firavun Keops'un oğlu ya da kardeşi (İ.Ö. 2600'e doğr.). Özellikle kendisi için yaptırdığı ehram (Gize yaylasında yükselen ehramların en küçüğüdür [66 m]) ve görkemli heykellerle (özellikle, onu tanrıça Hathor ve Mısır'ın eyaletlerini simgeleyen tanrılarla birleştiren üçlü heykel grubu) ün yaptı.

MİKES (Kelemen), macar yazar (Zágon [Erdel] 1690 - Tekirdağ, Türkiye, 1761). Ferenc II Rakoçi'nin sarayında içoğlanı, daha sonra mabeynci ve sekreter oldu. Efendisiyle sürgüne gitti; onunla birlikte Türkiye'ye sığındı (1717). Macar kolonisinin başına geçti (1758). Macar düzyazısının başyapıtlarından sayılan *Türkiye mektupları* (Törokarszagi *levelek* [1794, türkç. çev. 1944-1945]), İstanbul'da yaşayan kurmaca bir kişiye (Kontes P. E.) gönderildiği varsayılan 207 mektubu kapsar. Yapıtta 1717 -1758 yıllarında Türkler'in gelenek-görenekleri, etnografyası konusunda bilgiler, kadınların eğitimiyle ilgili görüşler vd. yer alır.

BİZANS İMPARATORLUĞU

MİKHAEL I Rangabe (öl. 840'tan sonr.), bizans imparatoru (811-813), Nikephoros I'in damadı ve ardılı. Charlemagne'ın imparatorluğunu tanıdı (812), ikonalara tapınmaktan yana bir tutum benimsediğinden ordunun düşmanlığını üzerine çekti; Bulgarlar karşısında Versinikia yenilgisinden (813) sonra ordu tarafından tahttan indirildi.

MİKHAEL II Kekeme (Amorion, Phrygia, ? - öl. 829), Bizans imparatoru (820 -829), Amorion hanedanının kurucusu. Levon V'i öldürttükten sonra iktidarı ele aldı ve ikonacılara karşı girişilen kıyımlara son verdi. 823'te, Bulgarlar'ın müdahalesiyle, kendisini imparator ilan ettiren rakibi Slav Thomas'ı yendi. Hükümdarlığı döneminde, Araplar Girit'i aldılar ve Sicilya'yı fethe başladılar.

MİKHAEL III Sarhoş (838-867), Bizans imparatoru (842-867), Amorion hanedanından. İmparator Theophilos'un oğluydu; ilkin ikonacılara tapma geleneğini yeniden yürürlüğe koyan (843) annesi Theodora'nın vesayeti altında hüküm sürdü; sonra annesini manastıra sürerek iktidarı kendi eline aldı (856) ve amcası Bardas'ın yardımıyla hüküm sürdü. Bir yandan Araplar'a karşı seferler düzenler (856-859) ve rus saldırısını püskürtürken (860), bir yandan da bulgar çarı Boris I'in vaftiziyle sonuçlanan (864) bir din değiştirme siyaseti izledi (Hazarlar, Moravyalılar, Slavlar). Bununla birlikte, patrik İgnatios yerine aforoz edilen Photios'un getirilmesi, Roma'yla anlaşmazlığı körükleyerek ayrılığın kesinleşmesine yol açtı (İstanbul konsili, 869-870). Bardas'tan kurtulduktan sonra, evlat edindiği (866) Basileios kendisini öldürerek iktidarı ele geçirdi.

MİKHAEL IV Paphlagonialı (öl. İstanbul 1041), Bizans imparatoru (1034 -1041). İmparatoriçe Zoe'nin ikinci kocası. Bulgarlar'a karşı seferler düzenledi, ama ülkenin yönetimini kardeşi İoannes Orphanotrophos'a bıraktı.

MİKHAEL V Kalaphates, bizans imparatoru (1041-1042). Mikhael IV'ün yeğeni; imparatoriçe Zoe tarafından evlat edinildi, amcasının yerine tahta geçti, Zoe'yi devirmeye çalıştı, ama bir ayaklanma sonucunda kovuldu ve kör edildi.

MİKHAEL VI Stratiotikos (öl. 1059), Bizans imparatoru (1056-1057), Zoe'nin kız kardeşi Theodora tarafından evlat edildi. Sivil kesimin savunucusu olan Mikhael VI, İsaakios Komnenos'u iktidara getiren bir askeri ayaklanma sonucunda tahttan indirildi (8 temmuz 1057).

MİKHAEL VII DUKAS Parapinakios, Bizans imparatoru (1071-1078). Konstantinos X'un oğluydu, Romanos IV'ün Malazgirt'teki (Mantzikert) yenilgisi (26 ağustos 1071) sırasında iktidarı ele aldı ve babasının siyasetini sürdürdü. Bununla birlikte, Güney İtalya'yı istila eden ve İstanbul yakınına gelen Normanlar'ın saldırılarına karşı koymak zorunda kaldı; Selçuklular'dan yardım istediyse de Nikephoros III tarafından tahttan indirildi (1078).

MİKHAEL VIII PALAİOLOGOS (1224-1282), İznik'te (1258-1261) ve İstanbul'da (1261-1282) Bizans imparatoru. Ana tarafından Komnenoslar'dan geliyordu. İznik imparatorları İoannes III Vatatzes ve Theodoros II Laskaris'e generallik yaptı. Georgios Muzalon'un ölümünden sonra, genç basileus İoannes IV Dukas Laskaris ile ortak edilmesini sağlayarak imparator oldu (1259). Epeiros despotuyla Akhaia prensine karşı Pelagonia'da kazandığı zaferle (1259), özellikle de İstanbul'u geri alması ve Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurmasıyla (1261), bu gaspını haklı duruma getirdi. Kısa bir süre sonra, İoannes IV'ün gözlerini oydurup, onu gözaltına aldırdı. Cenovalılar'a yaklaşma siyasetiyle, Papalık'ın dostluğunu kazanma biçimiyle, Lyon konsili'nde (1274) roma üstünlüğünü tanımasıyla, Sicilya kralı Anjoulu Carlo I'in Epeiros'ta yerleşme çabalarını (1278-1281) boşa çıkardı. Aynı biçimde, yeni papa Martinus IV ile Sicilya ve Venedik arasında kurulan koalisyonu bozdu ve Sicilya ayaklanmasına (1282) yol açarak Anjoulular'ı hareketsiz bıraktı. Öldüğünde, batı tehdidinin ortadan kalkmış olmasına karşı imparatorluğun doğu kanadı, özellikle Türkler tarafından, her zamankinden daha çok tehdit ediliyordu.

MİKHAEL IX PALAİOLOGOS (1277 -1320), Bizans imparatoru (1295-1320), kendisini imparatorluğa ortak eden Andronikos II'nin büyük oğlu. Babası tarafından hizmete alınan katalan bölüğe karşı olduğu için, bu bölüğün başkanı Roger de Flor'un, Edirne (Hadrianopolis) yakınındaki bir şölende, bütün maiyetiyle birlikte öldürülmesine göz yumdu. Misilleme olarak katalan çapulcular da Trakya'yı yakıp yıktılar. Mikhael IX 1311'de türk akıncılar tarafından bozguna uğratıldı.

DİĞERLERİ

MİKHAEL İTALİKOS, Philippopolis metropoliti (XII. yy.). İstanbul'da retorik, felsefe ve tıp öğretirken, bir yandan da Ayasofya'da kilise görevlisi olarak çalıştı. 1142 Noeli'nde İncil didaskalialığına, 1143'ten az sonra Philippopolis (bugün Plovdiv, Bulgaristan) metropolitliğine yükseltildi. Sayısı kabarık olması gereken yazınsal yapıtlarından günümüze ancak 45 mektubu ve birkaç söylevi kalmıştır.

MİKHAEL Suriyeli, kronikçi (Melitene, bugün Malatya, 1126 - Antiokheia, bugün Antakya, 1199). Antiokheia'nın yakubi patriği (1166-1199); süryanice bir dünya kroniği yazdı.

MİKHAEL PANARETOS → PANARETOS (Mikhael).

MİKHAL ya da **MİKHEL** a. (ar. *mikḥal*, *mikḥel*). *Esk.* Göze sürme çekmeye yarayan alet, sürme çekme mili.

Miki Fare *(Mickey Mouse)*, Walt Disney tarafından yaratılan ve ilk kez 1928'de bir çizgi filmde ortaya çıkan insan biçiminde

fare yavrusu. İki yıl sonra basında bir *güldürü* kahramanı niteliği ve sürekli bir başarı kazandı.

MİKİOLA a. Kayınağacı yapraklarında armut biçiminde mazı oluşturan mazısineği. (Bil. a. *Mikiola fagi;* mazısineğigiller familyası.)

MİKİRLER, Hindistan'da Yukarı Assam'da yerleşmiş halk. Caçar'da ve Jaintia hills'de yaşarlar, sayıları 300 000 dolayındadır. Yakma alanlarda gezici tarımla uğraşırlar ve orman ruhlarına kurban edilmek üzere domuz yetiştirirler. Tibet-birman grubundan bir lehçe konuşan ve animist olan Mikirler, dıştanevliliğin ve anayerli yerleşmenin geçerli olduğu babasoylu bir toplum oluşturur.

MİKİ TAKEO, japon siyaset adamı (Tokuşima ili-1907 - Tokyo 1988). 1957'de Liberal demokrat parti'nin genel sekreteri oldu, aralık 1974'ten aralık 1976'ya kadar Başbakanlık yaptı.

MİKKELİ, Finlandiya'da kent, Mikkeli ili'nin merkezi; 29 000 nüf. 1838'de kurulan kent, yönetimsel ve askeri bir merkezdir. Kereste sanayisi. —*Mikkeli ili,* 21 659 km^2; 208 066 nüf. (1990).

MİKLAS (Wilhelm), avusturyalı devlet adamı (Krems 1872 - Viyana 1956). Sosyal hıristiyan milletvekilliği (1907), Ulusal meclis üyeliği (1918), Ulusal konsey başkanlığı (1923-1928) yaptı. Aralık 1928'de Hainisch'in ardından Cumhurbaşkanlığına geldi, 1931'de yeniden Cumhurbaşkanı seçildi, Dollfuss'un öldürülmesinin (1934) yol açtığı bunalımla uğraşmak zorunda kaldı. Seyss-İnquart'ın atanmasına karşı çıkmaya çalıştı, ancak alman ültimatomu karşısında istifa etti (13 mart 1938).

MİKLEB ya da **MIKLEB** a. (ar. *mıkleb*). Ciltç. Eski türk ve islam ciltlerinde alt kapağa sertab ile bağlanmış, ucu üçgenimsi, katlanabilir parça. (Mikleb üst kapak ile kitap arasına girerek sayfa kenarlarının korunmasını sağlar, ayrıca okuyucunun kaldığı yeri belirlemesinde kullanılırdı. Kimi ciltlerde miklebin üst ve iç yanı cilt kapakları gibi süslüydü.) [Eşanl. KARGA.]

MİKLEME a. (ar. *kalem*'den *mikleme*). KALEMDAN'ın eşanlamlısı.

MİKLOŠİČ ya da **MİKLOSICH** (Franc ya da Franz Xaver VON), sloven dilbilimci (Radomerščak, Ljutomer yakınında, Slovenya, 1813 - Viyana 1891). Viyana'da, slav dilleri karşılaştırmalı dilbilgisi profesörü (1849), modern slavca araştırmalarının kurucularından biri: *Vergleichende Grammatik der slawischen Sprachen* (Slav dilinin karşılaştırmalı dilbilgisi) [1852-1856, 2 cilt; 2. basım 4 cilt, 1875-1883], *Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen* (Slav dilinin köken sözlüğü) [1886].

MİKNESE a. (ar. *miknese*). *Esk.* Süpürge.

MİKNET a. (ar. *miknet*). *Esk.* Güç, kuvvet, kudret, iktidar: *"Devrandan da miknet ve refah isteme, ilaç arıyacak olur isen hastalığın artar"* (Hüseyin Daniş).

MİKOBAKTERİA a. Gram boyasıyla çok zor boyanan ya da hiç boyanmayan, fakat Ziehl-Nielsen boyama yöntemiyle görülebilen, aside ve alkole dayanıklı bakteriler altşubesi. (Bil. a. *micobacteria.*) [Aktinomisetler bu gruptandır.]

MİKOBAKTERİYOZ a. (fr. *mycobactériose*). Tüberküloz ve cüzam basilleri dışında mikobakterium cinsinden mikropların insanda ve hayvanlarda neden oldukları akciğer enfeksiyonu.

MİKOBAKTERYUM a. (lat. *mycobacterium*). Özellikle Koch basili *(Mycobacterium tuberculosis)* ile Hansen basili *(M. lepræ)* gibi alkole ve aside dayanıklı basilleri kapsayan bakteri cinsi. (Bu basillerden kimisi çürükçüldür [*M. smegmatis*], kimisi de havuz granulomu [*M. marinum*] gibi deri lezyonlarına ya da ülserleşmelere [*M. ulcerans*] yol açar.)

MİKOKYEN sıf. (fr. *micoquien*). Tarönc. MICOQUE ENDÜSTRİSİ'nin eşanlamlısı.

MİKOLAJCZYK (Stanisław), polonyalı siyaset adamı (Holsterhausen, Westfalen, 1901 - Washington 1966). Milletvekili seçildi (1930), Piłsudski'yle mücadele etti. Fransa'ya sığındı (1939), Polonya Ulusal konsey başkan yardımcılığına getirildi, ardından Londra'da sürgündeki polonya hükümetinin başında general Sikorski'nin yerini aldı (14 temmuz 1943). SSCB ve kendi hükümeti arasında bir uzlaşma zemini bulmak için çalıştıysa da Obsóbka-Morawski hükümetinde Başbakan yardımcısı ve Tarım ve tarımsal reformlar bakanıyken, komünistlerden yana sonuç veren 1947 seçimlerinden sonra gizlice ABD'ye kaçtı.

MİKOLOG a. (fr. *mycologue*). MANTARBİLİMCİ'nin eşanlamlısı.

MİKOLOJİ a. (fr. *mycologie*). MANTARBİLİM'in eşanlamlısı.

MİKOLÓW, Polonya'da kent, Sukarı Silezya'da Katowice bitişikkentinin güney kenarında; 33 000 nüf. Eski bir madencilik ve metalürji kenti olan Mikołów, madencilik gereçleri, elektrikli gereçler ve kâğıt üretimi merkezi haline gelmiştir.

MİKON, İ.Ö. V. yy.'da yaşamış atinalı ressam ve heykelci, Phanomakhos'un oğlu. Polygnotos ile birlikte, Agora'daki stao Poikile'yi, attikeli bazı vazo ressamlarını (Aison, vb.) etkileyen büyük savaş sahneleriyle bezedi. Mikon'un bir yapıtı, Pankreas dalında olimpiyat galibi olmuş atinalı Kallias'ın heykelinin kaidesi, Olympos'ta bulunmuştur.

MİKONAZOL a. (fr. *miconazole*). Mantarlara ve mikroplara, özellikle mikroskobik mantarlarla Gram pozitif bakterilere karşı etkili ilaç. (Dermatofit mantar enfeksiyonları ile deri ve sindirim sistemi kandidiyozlarında kullanılır.)

MİKOPLAZMA a. (fr. *mycoplasme*). İnsanda ve bazı hayvanlarda özellikle pnömopatilere neden olan ve çeper zarı bulunmayan bakteri. (Mikoplazmalar, normal olarak bir çeper zarı bulunan bakteri türlerinden, çeper bireşimi yapmayarak ya da çeperi eriyerek türemiş olan L biçimlerinden ayrı bakterilerdir.)

—ANSİKL. 1929'da keşfedilmiş olan mikoplazmalar ancak 1968'den beri sistemli bir inceleme konusu olmaktadırlar. En az 0,1 μm ve en çok 1 μm büyüklüğünde olmaları bakımından riketsiyalara yakındırlar. Virüslerin tersine, bunlar canlı hücre dışında da çoğalabilirler. Eşeysiz olarak tomurcuklanma yoluyla çoğalırlar. Bazı türleri toprakta, gübrede, lağım sularında çürükçül olarak, bazı türleri çeşitli hayvan ve insan dokularında onlara zarar vermeden bir arada yaşadığı halde birçok türü patojendir.

Bitkilerde mikoplazma hastalıkları: dutta cücelik, patateste cadısüpürgesi; yoncada geç çiçeklenme; domateste, elmada, pamukta, üzümde, lavantaçiçeğinde sarılık.

• *Hayvan mikoplazmozları* → MİKOPLAZMOZ.

MİKOPLAZMOZ a. (fr. *mycoplasmose*'dan). Mikoplazmalardan ileri gelen bulaşıcı hastalık.

—ANSİKL. Mikoplazma türleri arasında *Mycoplasma pneumoniæ* (ya da Eaton etkeni) insanda en çok hastalık yapan mikoplazma türüdür. Yeniyetmede ve genç erişkinde atipik akciğer hastalıklarını o yapar. Çok daha ender olarak *M. pneumoniæ* sinir-menenj, kalp (miyokardit ve perikardit), sindirim (karaciğer iltihabı), hatta deri hastalıklarına (Steven-Johnson sendromu) neden olabilir. Mikoplazma cinsinden iki başka mikrop (*M. hominis, M. T,* yeni adıyla *Ureaplasma urealyticum*) cinsel enfeksiyonlardan (yumurtalık iltihabı) ve cinsel yolla geçen hastalıklardan sorumlu tutulmuşlardır.

—Vet. Kuşlarda en yaygın olan mikoplazmoz şekline "süreğen solunum yolu hastalığı" denir. Geviştgetirenlerde mikoplazmozlar akciğer hastalığı, meme ve eklem iltihabı biçiminde ortaya çıkar. Bu hayvanlarda hastalığın özgül iki çeşidi vardır: sığırlarda peripnömoni ve küçükbaş hayvanlarda bulaşıcı agalaksi. Domuzda, mikoplazmalar özellikle domuz enzootik pnömonisinin başlamasında rol oynar.

MİKORİZ a. (fr. *mycorhize*). Üstün bir bitkinin, çoğunlukla bir ağacın kökleri ile bir mantar miselyumunun ortakyaşarlığından doğan organ.

—ANSİKL. Mikoriz, bitkinin işlevsel köklerinden apayrı kısa, kalın bir kök olarak ortaya çıkar. Burası, sözkonusu iki organizmanın büyümesi ve gelişmesi için gerekli besin maddelerinin ve enerjinin değiştokuş yeridir.

Takeo Miki

Mantar birleştiği bitkiye (genellikle bir ağaç) toprakta depolanmış birtakım mineral maddeleri (azot, fosfor...) ve mantarın kendisince hazırlanmış daha karmaşık organik molekülleri aktarır. Buna karşılık, kendisi de bitkiden, glusitler gibi enerji sağlayıcı maddeler alır.

Günümüzde mikoriz oluşturabilecek nitelikte ve çoğu bazitlimantarlar grubundan olan 500'den fazla mantar türü bilinmektedir. Bu ortakyaşarlık (simbiyoz) çok fakir topraklarda yetişen ağaç türleri için bazen yaşamsaldır. Bilimsel deneyler mikoriz köklerinin diğer köklere göre iki ya da üç defa daha fazla besin maddesi özümlediğini göstermiştir; bu nedenle mikoriz yapıcı mantarlar, büyümelerini hızlandırmak için kozalaklı ağaç yetiştirme alanlarına özellikle sokulmaktadır.

Mantar miselyumunun bitkinin kök dokusu içinde yerleştiği bölgeye göre başlıca iki mikoriz tipi vardır. *Ektotrof* mikorizlerde *(ektomikoriz)* miselyum kökü çepeçevre sarar ve yüzeysel hücre tabakasına kadar girerek bu düzeyde manşon biçiminde değişiklik ve kabarıklık meydana getirir. Bu manşondan harekete geçen miselyum, daha büyük bir toprak kütlesini sömürebilecek bir ağ oluşturur ve böylece köklerdeki ek kılların soğurucu gücünü artırır. Böyle ektomikorizler oluşturmaya yetkin mantarlar daha çok bazitlimantarlar grubunda yer alır. Phycomycetes takımından bazı mantarlar otsu bitkilere ya da asmaya bulaşır, kök dokularına derinlemesine girerek yerleşir ve *endomikoriz* oluştururlar; bu durumda miselyum kökün kabuk hücrelerine yerleşerek keseciklerle dolu küçük yumaklar oluşturur. Her iki grubun bazı özelliklerini taşıyan ve *ektendomikoriz* denen mantarlar da vardır. Mikoriz ortaklıkları üzerinde pek çok araştırma yapılmaktadır. Bir yandan, genç fidanların özgül ve kontrollü mikorizleşmesi sağlanarak ağaçların esas yerlerine dikilmeden önce büyümeleri hızlandırılır; öte yandan, domalan, kuzumantarı, canterellus gibi büyük ticari ve besleyici değer taşıyan mikoriz yapıcı mantarların başarıyla üretilebileceği umulabilir.

MİKORİZLEŞME a. Klorofilli bitkilerin (ağaçlar, çalılar, otsu bitkiler) bir mantarla iç yapısal ortaklaşması sonucu köklerde meydana gelen değişim.

MİKORİZLEŞTİRİCİ sıf. Mikorizlerin gelişmesini sağlayan mantarlara denir.

MİKOSTATİK sıf. (fr. *mycostatique*). Eczc. Mikroskobik mantarların gelişmesini engelleyen maddelere denir.

◆ a. Mikostatik madde.

Mİ-KOŞİ a. (japonca sözc.). Şintocu dininde bayram törenlerinde bir tanrının sunağını *(kami)* taşımaya yarayan tahtırevan.

MİKOTEKA a. (fr. *mycothèque*'ten). Bitkilerde hastalık yapan ya da başka bakımlardan ilgi duyulan mantarların canlı döllerinin saklandığı yer. (Kullanılan kültür ve saklama yöntemleri, saklanan döllerin öz atalarına benzer olarak çoğalmaları sağlayacak nitelikte olmalıdır.)

MİKOTET a. (fr. *mycotête*). *Atta* cinsi karıncaların yuvalarında yetiştirdikleri man-

A. F. P.

Anastas İvanoviç Mikoyan

tarların miselyumundan oluşan küçük granülasyonlar demeti. (Karıncaların beslenmesine yarayan mikrotetler, mantar yetiştirilmediği takdirde yerlerini üreme organlarına bırakarak kaybolurlar.)

MİKOTO, japon hükümdarlarının VII. yy.'a kadar taşıdıkları ve "yüce" anlamına gelen onur unvanı.

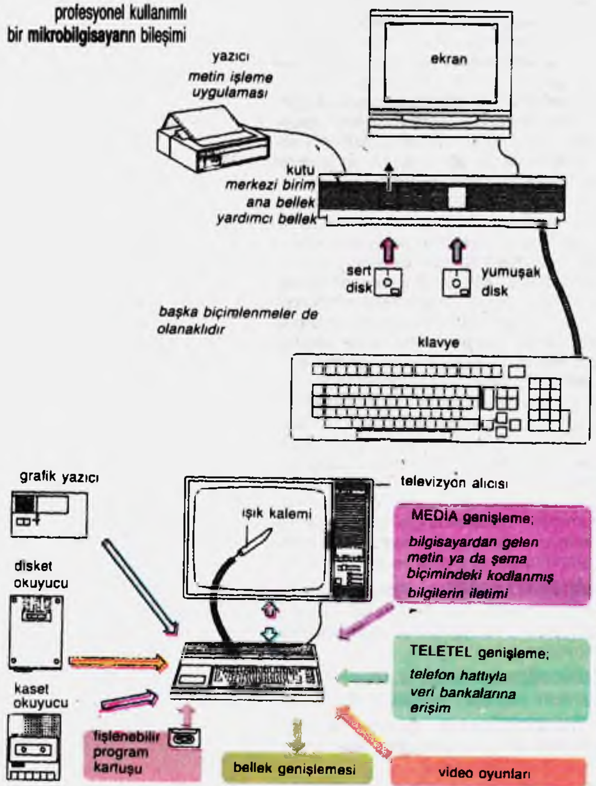
MİKOTOKSİKOZ a. (fr. *mycotoxicose*). Vet. Yemlerdeki küflerden ileri gelen hastalıkların ortak adı. (Eşanl. KÜF ZEHİRLENMESİ.)

MİKOTOKSİN a. (fr. *mycotoxine*). Bazı mantarların ya da küflerin salgıladığı, kimisi yüksek derecede zehirli maddelere verilen ad.

MİKOTROF sıf. (fr. *mycotrophe*). Biyol. Köklerinde "mikoriz" adı verilen mantarlar bulunan bitkilere denir. (Karada yaşayan damarlı bitkilerin hemen hemen tümü mikotroftur.)

■**MİKOYAN** (Anastas İvanoviç), ermeni asıllı sovyet siyaset adamı (Sanain, Ermenistan, 1895 - Moskova 1978). Tiflis ermeni seminerinde okudu, 1915'te RSDİP'ye katıldı ve Bakü'deki gizli bolşevik örgütü yönetti (1918-19). 1923'ten başlayarak SSCB Komünist parti merkez komite üyesi olarak, Ticaret (1926-1930), İaşe (1930-1934), Gıda sanayisi (1934-1938) ve Ticaret (1938-1955) halk komiserliklerine getirildi (1946'dan başlayarak bakan unvanıyla). Parti'nin Politbüro (1935-1952), ardından Prezidyum (1952-1966) üyeliğini, Halk komiserleri (1937-1946), ardından Bakanlar (1946-1955) kurulu başkan yardımcılığı yaptı, Devlet savunma komitesi üyeliğine (1942-1945) ve Bakanlar kurulu birinci başkan yardımcılığına getirildi (1955-1964). Bir yıl süreyle Yüksek sovyet başkanlığı görevinden sonra, 1965'te emekliye ayrıldı.

MİKOYAN (Artem İvanoviç), ermeni asıllı sovyet uçak yapımcısı ve hava generali (Sanain, Ermenistan, 1906 - Moskova 1970). Anastas İvanoviç'in kardeşi. Mig askeri uçaklarının yapımcısı.

profesyonel kullanımlı bir mikrobilgisayarın bileşimi

bir ev mikrobilgisayarının bileşimi

MİKOZ a. (fr. *mycose*). Patol. MANTAR'ın eşanlamlısı.

MİKOZİS a. (fr. *mycosis*). **1.** *Esk.* Derideki mantarımsı ve süngerimsi çıkıntılarla, pütürlerle belirgin her çeşit hastalık. **—2.** *Fongoit mikozis,* deri lenfoması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Fongoit mikozisin mikozlarla (mantar hastalıkları) hiçbir ilgisi yoktur. Mikozis bir hematodermidir, yani deri ile kan yapıcı hücrelerin kötücül bir hastalığıdır. Özellikle genç erişkinlerde görülür ve genellikle üç evreli bir gelişme gösterir: 1. mikozis öncesi evre, yıllarca sürebilir; sıradan yüzeysel deri hastalıkları görünümünde aldatıcıdır; görünümünde egzamaya ve sedef hastalığına benzer ya da plak biçiminde sedefimsi şekiller alır. Kaşıntı çoktur. Hastalık bazen bir eritrodermi ile başlayabilir; 2. deri plaklarının dolgunlaşmış ve likenleşmiş olduğu, kaşıntının arttığı evre; 3. urlu evre; urlar, yarım küre biçiminde, yumuşak, tomurcuklu, parlak kırmızı ya da morumsu esmer, bazen saplı olur ve ülserleşebilir. (Bazı ender olgularda hastalık birdenbire urla başlayabilir.) Kaşıntı dayanılmaz hale gelir. Lenf bezleri büyür, genel durum kötüleşir.

1. MİKR(O)- ya da **MİCR(O)-,** yun. *mikros,* küçük'ten, bileşimine girdiği sözcüklerde, bir şeyin çok küçük olduğunu belirtir.

2. MİKR(O)- Ölçbil. Önüne geldiği ölçü birimini bir milyona bölen (örneğin 10^{-6} volt değerindeki mikrovoltun simgesi μV'tur) SI öneki (simgesi μ).

MİKRAM sıf. (ar. *kerem*'den, *mikrām*). *Esk.* Bağışlayan, çok ikram eden.

MİKRAS ya da **MİKRAZ** a. (ar. *miḳraṣ, miḳrāż*). *Esk.* Makas: *"Hased mikraza kim eyler seninle leb-be-leb sohbet"* (Nedim, XVIII. yy.).

MİKRİT a. (fr. *micrite*). Yerbil. Kireçli kayaçların çoğunda çimentoyu oluşturan 10 μm'den küçük mikrokristalli kalsit.

MİKROAEROFİL sıf. (fr. *microaérophile*). Bir jelozda, jel ile havanın temas ettiği yüzeyden uzaktaki bir bölgede maksimum miktarda üreyen aerobi bakterilere denir.

MİKROAGLÜTİNASYON a. (fr. *microagglutination*). Muayene edilecek maddenin (genellikle hastanın serumu) çok az bir miktarını incelemeye dayanan serolojik teşhis tekniği.

MİKROALAŞIMLI sıf. Metalürj. Metalin sertleşmesini sağlayan çok az alaşım elementi içeren karbonlu çelikler için kullanılır. (Esneklik sınırı yüksek çeliklere benzeyen mikroalaşımlı çeliklerin kimileri menevişlemeyle ve beynitli suvermeyle sertleştirilir; diğerleriyse yalnızca havada soğutmayla, niyobyum ya da titan karbonitrürlerin çökelmesiyle [dispersoitli çelikler] sertleşirler. Bu çeliklerin üstünlüğü, kaynaklanırlığı azaltan karbona gerek kalmadan esneklik sınırlarının artırılabilmesidir.)

MİKROAMPERÖLÇER a. Ölçbil. Yeğinliği zayıf akımları ölçmede kullanılan amperölçer.

MİKROANALİZ a. (fr. *microanalyse*). Kim. MİKROÇÖZÜMLEME'nin eşanlamlısı. —Metalürj. Bir metal yüzeyin (kırılma yüzeyi ya da parlatılmış yüzey) yaklaşık bir mikrometre karelik (1 μm^2) ya da 1 μm^3'lük bölümüne uygulanan bölgesel analiz. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Metalürj. Uyarıcı demeti elektronlardan (taramalı MEB mikroskopu, Auger çözümleyicisi, mikrosonda), iyonlardan (SİMS), laser fotonlarından (LAMMA) ya da X fotonlarından (ESCA) oluşabilir. Cismin geri gönderdiği belirgin parçacıklar ya da ışımalar çeşitli tayfçekerlerle çözümlenir. Sonuçlar kristal yapı ya da % element, iyon olarak belirtilir.

MİKROANJİYOPATİ a. (fr. *microangiopathie*). Patol. Kılcal damar sisteminde, endotelyum hücreleri ile bazal zarlarda meydana gelen değişim yüzünden beliren hastalık.

MİKROANSEFALİ a. (fr. *microencéphalie*). Bazen ağır zekâ geriliği ile birlikte görülen beyin küçüklüğü. (Genellikle mikrosefali [küçük kafalılık] durumunda ortaya çıkar.)

MİKROARALIK a. Müz. Çok küçük aralık.

MİKROAYGIT a. Biyol. Mikrokesimler yapmaya yarayan ve mikromanipulatörle birlikte kullanılan küçük aygıt. (Mikrobıçaklar, mikroiğneler, mikropipetler, mikropenseler, mikroneşterler, vb. bunlar arasındadır.)

MİKROBADİ a. (ing. *microbody*). Biyol. Çapı 0,2 ile 0,6 μm arasında olan, basit bir zarla kaplı bulunan ve karaciğer ve böbrek hücrelerinde çok miktarda rastlanan hücresel organit. (Mikrobadilerin yoğun ve çok ince tanecikli bir içeriği vardır. Bu organitler kataliz gibi enzimlerle peroksidaz ve işlevleri henüz bilinmeyen daha başka birçok yükseltgen enzimleri içerirler. Bunların işlevi henüz anlaşılamamıştır. Bu hücre organitlerinin retikulumdan doğdukları sanılmaktadır.)

MİKROBAĞLANTI a. Elektron **1.** İkiyüzlü ya da çokyüzlü minyatür baskı devrelerini gerçekleştirmek için yapılan bağlantı; entegre devre tabletlerini, kılıfa gerek kalmadan, doğrudan kullanmaya olanak veren çiftyüzlü ya da çokkatmanlı minyatür baskı devreleri gerçekleştirmeye olanak verir. **—2.** *Mikrobağlantı teknolojisi.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mikrobağlantı teknolojisinde, tüm üretim süreci boyunca, sonunda yerini yalıtkan bir plastiğe bırakacak olan iletken bir madde kullanılır. Bu teknikle, 10 μm genişliğinde, adımı 25 μm olan altın iletkenler elde edilir. Devrenin her iki yüzü arasındaki bağlantı deliklerinin çapı 10 μm'dir; adımı 2,54 mm olan klasik baskı devrelere oranla, doğrusal küçültme çarpanı 100'dür. Entegre devrelerin silisyum tabletleri ya da kırmıklar doğrudan lehimlenir ve bağlantılar, bir altın telin tablet ve baskı devre üzerine ısıl basıncıyla kurulur.

MİKROBETON a. (fr. *microbéton*). En iri taneleri 8-10 mm boyutunda olan beton.

MİKROBİK sıf. Mikroplarla ilgili, mikrop taşıyan; mikroplu: *Mikrobik bir hastalık.*

MİKROBİL a. (fr. *microbille*). Mikronizasyon sonucu çok ince olarak elde edilebilen yüksüz ve aşındırıcı etkili pigment taneciği.

■**MİKROBİLGİSAYAR** a. Bilginin eksiksiz işlenmesi için gerekli donanım, yazılım ve çevre birimleriyle bağlantılı bir mikroişlemci çevresine kurulmuş küçük bilgisayar.

—ANSİKL. Bir mikrobilgisayar genellikle, bir klavye ve kimi zaman, bir televizyon ekranı üzerinde bir takım noktaları belirtmeye olanak veren bir ışık kalemi taşıyan, küçük boyutlu, dikdörtgensel bir kutu biçimindedir. Televizyon alıcısına, bir ucu bu alıcının çevre-bilişim prizine ya da böyle bir düzenek yoksa, anten girişine takılan bir video kablosuyla bağlanır. Programlar gerek manyetik disketler ya da kartuşlar gerekse, erişimi çok daha yavaş olmakla birlikte, kasetler üzerine kaydedilir. Özel girişlerle, veri bankalarına da erişebilen mikrobilgisayar, çoğu kez bir grafik yazıcıyla birlikte kullanılır. Ek girişler çeşitli video oyunlarının kullanımına olanak verir.

Bir mikrobilgisayar kullanıcısı oyun, eğitim ya da muhasebe hesapları ve bilimsel hesaplar alanında geliştirilmiş ticari yazılımlar ya da paket programlar kullanabilir. Öte yandan, kendi başına, özel ola-

rak gereksinimlerine uygun programlar yazmasına olanak veren programlama yardım sistemlerinden de yararlanabilir. Bu programlar daha sonra manyetik disketler ya da kasetler üzerinde saklanabilir. Okullarda, iş yerlerinde ve evlerde mikrobilgisayar kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır.

MİKROBİLİŞİM a. Mikrobilgisayarların üretimine ve kullanımına ilişkin bilişim alanı.

MİKROBİRLEŞTİRME a. Elektron. Çok küçük boyutlu çeşitli elektronik devre öğelerini, son derece küçük bir alan üzerinde birleştirme.

MİKROBİYOLOG ya da **MİKROBİYOLOJİST** a. (fr. *microbiologue* ya da *microbiologiste*). Mikrobiyoloji uzmanı.

MİKROBİYOLOJİ a. (fr. *microbiologie*'den). Mikroskobik ve ültramikroskobik organizmalarla uğraşan biyoloji dallarının tümü. (Bu dallar bakteriyoloji, mikoloji, viroloji ve protistolojidir.)

MİKROBİYOLOJİST → MİKROBİYOLOG.

MİKROBİYOTİK sıf. (fr. *microbiotique*'ten). Orman ağaçlarının birçoğu, yerfıstığı, soya, pırasa ve yabani hindiba gibi, tohumu çevreye saçıldıktan sonra üç yıla varmadan çimlenme gücünü kaybeden bitkilere denir. (Bunlar su oranı nispeten fazla olan tohumlardır.)

MİKROBÜRET a. (fr. *microburette*). Anal. kim. Çok küçük damlaların geçebileceği ölçüde çok ince bir ucu olan duyarlı küçük büret.

MİKROCERRAHİ a. Mikroskop altında, çok ince özel aletlerle yapılan cerrahi. (Kulak-burun-boğaz cerrahisinde [sağırlık tedavisi], oftalmolojide [glokom, katarakt], kadın hastalıklarında [bazı kısırlıkların tedavisi], travmatolojide [parmakların, hatta kol ve bacakların yerlerine dikilmesi] önemli ölçüde ilerleme sağlamıştır.)

MİKROÇATLAK a. **1.** Metalürj. Metal parçaların yapımı (pul, katlanma, soğuma çatlağı vb.) ya da kullanımı (yorulma çatlakları vb.) sırasında hem soğukta hem de sıcakta ortaya çıkan iki boyutlu çok ince yırtık. **—2.** Genellikle kristalleşmiş malzemelerde sıcakta ortaya çıkan çok küçük boyutlu (nm'den mm'ye) yırtık.

MİKROÇEKİM a. Çekim etkilerinin tamamen olmasa da, hemen hemen ortadan kalktığı durum. (Uygulamada bu, yörünge üzerinde hareket eden uzay gemilerinin içinde bulunan kişilerin etkisinde kaldıkları durumdur; bu durumda, uzay gemisi içinde, her zaman, çok zayıf bir artık yerçekimi vardır.)

MİKROÇÖZÜMLEME a. Kim. Kütleleri uzlaşımsal olarak 0,1-5 mg arasında değişen çok küçük niceliklerdeki maddeler üzerinde yapılan kimyasal çözümleme. (Eşanl. MİKROANALİZ.)
—İkt. Bireylerin ve firmaların karar süreçlerinin incelenmesi. ‖ Fiyatların ve özgül kaynakların özel kullanımlara tahsisinin çözümlenmesi.

MİKROÇÖZÜMLEYİCİ a. Anal. kim. Mikroçözümlemelerin yapıldığı aygıt.

MİKRODAKTİLİ a. (fr. *microdactylie*). Dölyatağı içi yaşam sırasında bir ya da birkaç parmağın gelişiminin durması; küçük parmaklılık.

MİKRODALGA a. Frekansı hiperfrekanslar dizisinde yer alan elektromanyetik dalga.

MİKRODEPREM a. Jeofiz. Yer'in az ya da çok sürekli biçimde sallanması (ya da dip gürültüsü); bu sarsıntı yalnızca aygıtlarla algılanabilir ve genellikle çevre koşullarına (ağaçların olup olmaması, denizin yakınlığı, atmosfer tedirginlikleri vb.) bağlıdır.

MİKRODEVLET a. Uluslarar huk. Yüzölçümü, nüfusu, insansal ve ekonomik kaynakları aşırı ölçüde küçük olan devlet.
—ANSİKL. Mikrodevletlerin Birleşmiş Milletler'e kabul edilmesi sorunu, Antlaşma'nın öngördüğü yükümlülükleri (özellikle mali yükümlülükler) yerine getirmedeki yetersizlikleri nedeniyle ortaya çıktı. Sonunda, Güvenlik konseyi bunların tam üye olma haklarını tanıdıysa da, bu hak ilke olarak uygulamaya yansımadı.

MİKRODEVRE a. Tümleştirmeyle elde edilmiş, çok küçük boyutlu elektrik ya da elektronik devresi.

MİKRODİL a. Bilş. Bir mikrokomut kümesinden oluşan dil.

MİKRODİYORİT a. (fr. *microdiorite*'ten). Petrogr. Bileşiminde diyonit bulunan mikrokristalli kayaç.

MİKRODOZ a. Anal. kim. *Mikrodoz belirleme*, çok küçük kütleli bir madde örneğinde bulunan bir cismin niceliğini belirleme.

MİKROEKONOMİ a. (fr. *microéconomie*). İkt. İktisadi çözümlemenin, bireysel davranışların rasyonelliği varsayımından kalkarak, bu temel üzerinde, iktisadi karar birimleri arasındaki değişimlerin işleyişine ilişkin bir kuram oluşturan bölümü.
—ANSİKL. Çözümlemelerini kâr aksiyonuyla saf ve tam rekabet varsayımına dayandırdıkları için, mantıksal olarak, bireysel davranışın incelenmesinin tüm ekonominin işleyişini belirlemeye yeteceği düşüncesine varan klasik iktisatçılar, mikroekonomiye özel bir önem veriyorlardı. Bu düşünce çerçevesi içinde, her iktisadi karar biriminin benzer durumlarda benzer tepkiler göstereceği kabul ediliyordu. Mikroekonomik çözümleme, marjinalist ve yeni marjinalist okulların çalışmalarıyla yeniden canlılık kazandı. Bu son iki okul için, iktisat bilimi, iktisadi alanda bireyin akılcı biçimde davrandığı varsayımını temel alan "iktisadi insan" (homo œconomicus) kavramına dayanır: bütçe sınırlaması altında faydasını en yükseğe çıkaran tüketici; üretim fonksiyonu sınırlaması altında kârını en iyi duruma getiren girişimci. Günümüzde, mikroekonomik çözümleme kamu ekonomisinin incelenmesinde temel oluşturmaktadır (tüketici artığı kuramı, sosyal fayda fonksiyonu, dışsal etkilerin içselleştirilmesi, sosyal marjinal maliyete göre fiyatlandırma vb.). Bazı iktisatçılar, makroekonominin, mikroekonomik temellerini bulma yolunda çalışmalar da yapmaktadırlar.

MİKROELEKTROFOREZ a. (fr. *microélectrophorèse*). Biyokim. İncelenen maddeden çok az miktar gerektiren elektroforez.

MİKROELEKTRONİK a. (fr. *microélectronique*). Elektron. Bir elektronik düzeneğin bileşenlerini ve bu bileşenleri çok küçük hacimli bir bütün olarak birleştiren devreleri gruplamada kullanılan üretim teknolojisi.
◆ sıf. Mikroelektroniğe ilişkin.
—ANSİKL. 1957'ye doğru doğan mikroelektronikteki gelişmeler, entegre devre*lerin gerçekleştirilmesinde, tümleşme yoğunluğu açısından olduğu kadar, maliyet açısından da, şaşırtıcı bir evrime neden olmuş, yirmi yıl içinde, tümleşme yoğunluğu 100 000 kat artarken, maliyetler 20 000 kat düşmüştür.

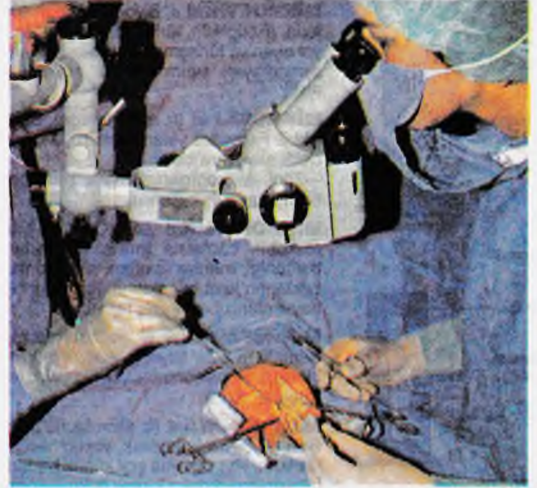
MİKROELEKTROT a. (fr. *microélectrode*'dan). Nörobiyol. Ucunun çapı mikrometreyle ölçülebilecek kadar çok ince olan sivri elektrot.
—ANSİKL. Mikroelektrotlar madeni olabileceği gibi (çelik, gümüş, iridyum, camla yalıtılmış platin) camdan da olabilir. Bu durumda, ucu mikrometrenin onda biri çapında olan mikropipetler sözkonusudur. Yüksek empedanslı bu elektrotların kullanımı, empedansı uyarlamak ve geçen bandı düzeltmek için bunlara yükselteçler bağlanmasını gerektirir. Miktroelektrotlar, hücre zarını yırtmadan delip geçerek sinirsel öğeler için hücre içinde kayıt yapılmasına olanak verir. Böylece zardaki elektrik potansiyeli ve elektrik akımları ölçülebilir. Cam elektrotlarla, iyonoforez ya da basınç yoluyla farmakolojik ya da boyayıcı maddeler şırınga edilebilir ve kaydedilmiş olan yapılar sonradan görüntülenebilir.

MİKROEMÜLSİYON a. (fr. *microémulsion*). Bağımsız miselli ve kararlı yoğun sistem. (Mikroemülsiyonlar, bileşen misellerin küçüklüğünden [100 Å] ileri gelen saydamlıkları ile emülsiyonlardan ayrılırlar. Genel olarak su, sıvı yağ, bir gerilimetkin ve pentanol gibi bir "ortakgerilimetkin" den oluşurlar. Mikroemülsiyonlar sanayi için ve özellikle petrolün yardımla çıkarılması için gittikçe önem kazanmaktadır.)

MİKROENDEMİZM a. (fr. *microendémisme*). Bazı bitki çeşitlerinin özel yerelleşmesi. (Bir adanın mikroendemizm derecesi, çeşit olarak sınıflandırılmayı haklı kılacak özgün bir görünümdeki bitkilerin sayısıyla ölçülür.)

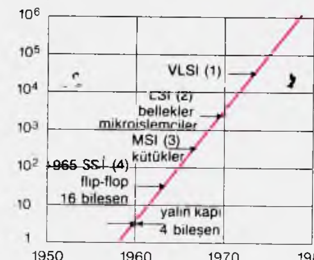
MİKROENGEBE a. Jeomorfol. Küçük boyutlu engebe (görece yüksekliği bir desimetreyle ... metre arasında değişir.)

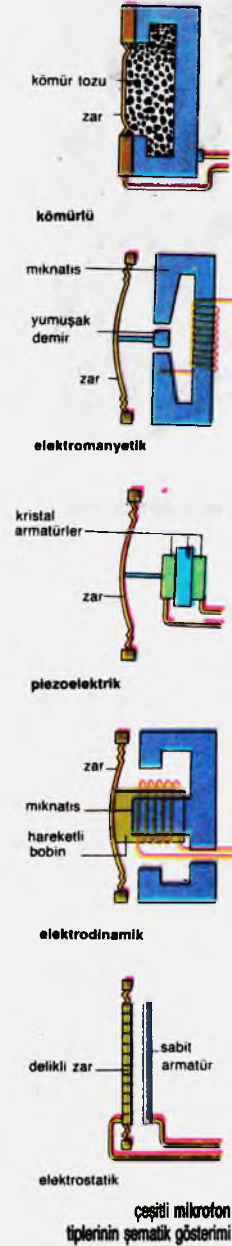
MİKROENJEKSİYON a. (fr. *micro-injection*'dan). Fizyolojide, belli bir yere çok düşük dozlarda ilaç vermek için kullanılan teknik. (Mikroenjeksiyon için camdan mikropipetler ya da mikroelektrotlar kullanılır. Enjeksiyon basınç, yayılma ya da iyonoforezle yapılabilir. İyonoforezde mikroelektrottan bir elektrik akımı geçer ve akım uygun yöndeyse, [elektrikle yüklü] ilacı mikroelektrottan dışarı fışkırtır.)

Francis

elle yapılan mikrocerrahi

mikroelektronik
tümleşme yoğunluğunun
80'li yıllara dek hesaplanmış gelişimi
(1) VLSI: Very Large Scale İntegration
(2) LSI: Large Scale İntegration
(3) MSI: Medium Scale İntegration
(4) SSI: Small Scale İntegration

çeşitli mikrofon tiplerinin şematik gösterimi

MİKROEVRİM a. Biyol. Irkların, alttürlerin, ekotiplerin, türlerin farklılaşmasına yol açan ve türleşmeden kesin sınırlarla ayrılamayan evrim. (Karşt. MAKROEVRİM.)

MİKROFAJ sıf. (fr. *microphage*). Bağışıkbil. Fagositoz yeteneği olan çokçekirdekli akyuvara denir.
—Zool. Mikroorganizmalarla beslenen hayvanlar için kullanılır.

MİKROFAJLIK a. Zool. Özellikle mikroskobik canlılarla (maya mantarları, bakteriler, mantar sporları, planktonlar) beslenen kimi böceklerin, larvaların ve hayvanların beslenme rejimi.

MİKROFASİYES a. (fr. *microfaciès'* den). Yerbil. Bir kayacın, küçük ölçekte incelenmiş paleontolojik ve litolojik özelliklerinin tümü.

MİKROFAUNA a. (fr. *microfaune*'dan). Belli bir çevrede (toprak, yosun, mağalar, kum, vb.) yaşayan çok küçük bedenli hayvanların tümü. (Toprak mikrofaunası, protistler, ipsisolucanlar, tespihböcekleri, *Oribata*'lar, sıçrar kuyruklular, kırkayaklar, vb. gibi bitkisel artıkların ilk ayrışmasında önemli rol oynayarak humus oluşumuna katkıda bulunan hayvanlardan oluşur.)

MİKROFİBRİL a. (fr. *microfibrille*). Bazı protistlerin hücrelerinde bulunan ipliksi görünümlü kasılgan organit. (Mikrofibrillerin tümü birlikte hücrenin biçim ve hacim değiştirmesini sağlar.)

MİKROFİL a. (fr. *microphylle*). Bot. Tek damarlı çok küçük yaprak (kibritotları, yosunlar).

MİKROFİLAREMİ a. (fr. *microfilarémie*). Asalakbil. Organizmanın mikrofilaryalarla enfeksiyonu.

MİKROFİLARİSİT sıf. (fr. *microfilaricide'* den). Asalakbil. Mikrofilaryaları öldürebilen ilaç ya da maddeye denir.
◆ a. Mikrofilarisit ilaç.

MİKROFİLARYA a. (lat. *microfilaria'* dan). Asalakbil. Asalak ipsisolucanlar olan filaryaların embriyonu.
—ANSİKL. 200 ile 500 μm uzunluğunda iplik biçiminde olan mikrofilaryalara filaryaların içinde (Medine kurdu ya da drakunkuloz), altderide (onkoserkoz), lenf damarlarında (Bancroft filaryası ya da bankroftoz ve Malezya filaryası ya da brugioz) ve kanda rastlanır (loa-loa ya da loaz, bankroftoz ve brugioz, patojen olmayan filaryozlar). Bu son durumda kan emici böcekler kan emerken onları birlikte emer ve böylece asalakların üreme çevrimini tamamlamalarını sağlarlar. Drakunkuloz dışında filaryozların tedavisinde bir mikrofilarist (dietilkarbamazin) kullanılır.

MİKROFİLM a. (fr. *microfilm*). Bir dizi mikrokopi içeren rulo ya da şerit halinde fotoğraf filmi.
—ANSİKL. 35 ya da 16 mm'lik sinema filmi boyutundaki mikrofilm, çok sayıda belgeyi bir araya toplayabilir. Nadir ve değerli belgelerden, el değmeden yararlanılmasını sağlar ve büyük bir yer tutan belgelerin değiş tokuşunu kolaylaştırır. (→ MİKROGRAFİ.)

MİKROFİŞ a. (fr. *microfiche*). Sütun ya da sıralar halinde yerleştirilmiş bir ya da pek çok mikrokopya içeren dikdörtgen yapraklar biçiminde kesilmiş fotoğraf filmi. (Mikrofişin boyut standartı 105×148 mm'dir.)

MİKROFİZİK a. (fr. *microphysique*). Mikroskobik ölçekteki maddeleri inceleyen fizik dalı. (Bağlama göre, atom ve molekül fiziği, çekirdek fiziği ya da parçacıklar fiziği, hemen her zaman, her durumda, kuvantal kuramın uygulama alanları sözkonusu olabilir.)

MİKROFLORA a. (lat. *microflora*). Hayvan sayılmayan ve toprak gibi, hayvanların bağırsakları gibi karanlık ve nemli ortamlarda yaşayan, genellikle klorofilsiz, çok küçük canlıların tümü. (Mikroflora kavramı en başta bakterilerle çok küçük mantarları kapsar; bunlar mikrofaunanın topraktaki kimyasal etkisinden sonra gösterdikleri kimyasal etkiyle humuslaşmayı sağlar; bağırsak mikroflorası odunun sindirilmesine yarar sağlar, sonra bağırsaklardaki kirpikli birhücreliler [protozoa] mikrofaunasına yem olur; önemli bir bölümünü de konak hayvan sindirir.)

MİKROFON a. (ing. *microphone*). **1.** Aldığı bir sesi, değişimleri olabildiğince doğru olarak sesin değişimlerini yansıtan bir elektrik işaretine dönüştüren elektroakustik aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Mikrofona koymak*, öykü, roman, oyun türünden yapıtları radyoda yayımlanacak duruma getirerek yayımlamak.
—Elektron. ve Elektrotekn. *Mikrofon akımı*, bir mikrofonun ürettiği ve mikrofonu etkileyen sesleri yansıtan akım. ‖ *Mikrofon etkisi*, mekanik titreşimlerin, bir elektronik düzeneğin belli bir bölümünden geçen akım üzerinde oluşturdukları etki. (Bk. *ansikl.* böl.). ‖ *Dudak mikrofonu*, konuşan kişinin dudaklarına temas edecek biçimde yerleştirilmek üzere tasarlanmış mikrofon. ‖ *Elektrodinamik mikrofon*, çalışması, bir manyetik alan içinde yer değiştiren bir iletkenin oluşturduğu elektromotor kuvvete dayanan mikrofon. ‖ *Elektromanyetik mikrofon*, çalışması, zar titreşiminin, bir manyetik devrenin manyetik direncinde oluşturduğu değişimin, manyetik devreyi oluşturan bobinlerde değişken akımlar yaratmasına dayanan mikrofon. ‖ *Elektrostatik* ya da *kondansatörlü mikrofon*, zarı, bir kondansatörün yumuşak levhasından oluşan mikrofon. (Bu zar, titreşerek kondansatörün sığasını değiştirir, bu da, bu kondansatörün öğelerinden biri olduğu bir elektrik devresinde bir akım değişimi yaratır.) ‖ *Faz kaydırmalı mikrofon*, zara çarpan çeşitli akustik dalgaların fazları birbirlerine göre kaydırılarak yönlenebilirlik özellikleri verilen mikrofon. ‖ *Gürültüönler* ya da *diferansiyel mikrofon*, gürültülü bir ortamda ses almaya ve bunu, işaret düzeyinin gürültü düzeyine oranını artırarak iletmeye olanak veren mikrofon. ‖ *Kömürlü mikrofon*, çalışması, kömür taneciklerinin temas dirençlerindeki değişimlere dayanan mikrofon. ‖ *Piezoelektrik mikrofon*, çalışması, piezoelektrik maddeden yapılmış bir lamın biçim değiştirmesine ve bu biçim değişikliklerinin de, lamın yüzlerinde elektrik yükleri oluşturmasına dayanan mikrofon. ‖ *Rezistanslı mikrofon*, çalışması, bir iletkende, akustik dalgaların oluşturduğu sıcaklık değişimlerinden kaynaklanan direnç değişimlerine dayanan mikrofon. ‖ *Seyyar mikrofon*, bir kablo ya da içinde bulunan yüksek frekanslı bir verici sayesinde yeri değiştirilebilen mikrofon. ‖ *Sonda mikrofon*, bir akustik alanı hemen hemen hiç bozmadan incelemek için tasarlanmış çok küçük mikrofon. ‖ *Şeritli mikrofon*, elektrik devresi, doğrudan akustik dalgaların etkisinde kalan ince ve dar bir şerit biçiminde olan elektrodinamik mikrofon. ‖ *Temaslı mikrofon*, titreşen bir cisimle temas halindeki zarı, doğrudan titreşimden etkilenerek çalışan mikrofon. ‖ *Yaka mikrofonu*, giysilerin, özellikle yaka bölümüne takılabilen minyatürleştirilmiş mikrofon. ‖ *Yakın mikrofonu*, konuşan kişinin ağzının hemen yakınına yerleştirilmek üzere tasarlanmış mikrofon.
—ANSİKL. Mikrofonu David Hughes icat etti. Çalışması, akustik dalgaların harekete geçirdiği bir zarın mekanik titreşimini, bir elektrik devresindeki bir akım değişimine dönüştüren çok çeşitli olaylara dayanır. Elisha Gray ve Gharam Bell'in yaptıkları ilk mikrofonlar; bir ağızlığın dibine yerleştirilmiş titreşen bir zardan oluşuyordu. Zarın ortasına, alt ucu hafifçe asitli suya daldırılmış metal bir çubuk bağlıydı. Zarın titreşimi temas yüzeyinin değişmesine ve dolayısıyla bu kontakların direncinin değişimine yol açıyordu. Fazla kullanışlı olmayan bu mikrofon tipi yerini, gelişimini özellikle Hughes, Blake ve Hunnings'e borçlu olduğumuz katı kontaklı yani, kömür taneli modellere bıraktı.

Günümüzde kullanılan mikrofonlar çoğu kez, devingen bobinli ya da şeritli elektrodinamik mikrofonlar, kuvarslı, Seignette tuzlu ya da başka piezoelektrik maddeler içeren piezoelektrik mikrofonlar ve kondansatörlü elektrostatik mikrofonlardır. Bu mikrofonlar, yanıtın zar üzerine uygulanan akustik basınca bağlı olduğu durumlarda basınçlı mikrofonlar ya da yanıtın zarın her iki yüzündeki akustik basınç farkına bağlı olduğu durumlarda, basınç gradyanlı mikrofonlar olarak sınıflandırılır. Bunun yanı sıra, yer değiştirmeli mikrofonlar, hızlı mikrofonlar ve ivmeli mikrofonlar ya da ivmeölçerler de ayırt edilir. Bunlardan birincileri, çıkış uçları arasında, zarın en büyük uzanımıyla orantılı, ikincileri en büyük titreşim hızıyla orantılı ve sonuncuları en büyük ivmeyle orantılı bir elektrik gerilimi oluşturur.
• *Mikrofon etkisi*. Mikrofon etkisi özellikle, elektrot titreşimlerinin akım dalgalanmalarına neden olduğu elektron tüplerinde ortaya çıkabilir. Bundan başka, levha titreşimlerinin sığa dalgalanmalarına yol açtığı değişken kondansatörlerde de görülebilir. Böylece, elektron tüplerinin ve değişken kondansatörlerin, mikrofon gibi davrandıkları ve ses dalgaları etkisiyle mikrofon akımları oluşturabilecekleri düşünülebilir. Mikrofon akımları ise, Larsen* etkisi adıyla bilinen elektroakustik geribesleme olayına neden olabilir.

MİKROFONİK sıf. (fr. *microphonique*). Mikrofona uygun ses için kullanılır: *Mikrofonik bir sesi var.*

MİKROFORMA a. (fr. *microforme*'dan). Özgün fotoğrafın boyutlarının büyük ölçüde küçültülmesiyle elde edilen fotoğraf görüntüsü. (Okunması, özel bir aygıtın kullanılmasını gerektirir.)

MİKROFOTOĞRAF a. (fr. *microphotographie*'den). Çok küçük boyutlu fotoğraf.

MİKROFTALMİ a. (fr. *microphtalmie*). Gözlerin anormal ve doğuştan küçüklüğü. (Bu kusur, bazen, gebelik sırasında dölütün gözüne kızamıkçık virüsü bulaşmasının belirtilerinden biridir.)

MİKROGABRO a. (fr. *microgabbro*). Petrogr. Bileşiminde gabro bulunan mikrokristalli kayaç.

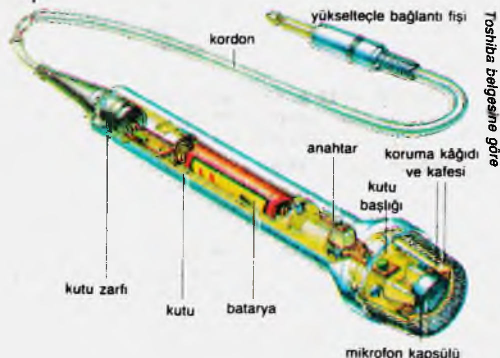
MİKROGAMET a. (fr. *microgamète*). Biyol. Küçük boylu yüzer gamet, yani erkek gamet.

MİKROGLİA a. Nöroanat. Glia hücrelerinin üç tipinden biri (öbür ikisi astrositlerle oligodendrositlerdir). [Mikroglia sayısız uzantılar içeren küçük hücrelerden oluşur. Beyin prankiması saldırıya uğradığında makrofaj görevi yapar.]

MİKROGLOSİ a. (fr. *microglossie*). Patol. Genellikle doğuştan etmenlere bağlı dil küçüklüğü.

MİKROGNATİ a. (fr. *micrognathie*). Patol. Altçenenin gelişme yetersizliği. (Doğuştan olabileceği gibi doğum sırasındaki

bir elektrostatik mikrofonun ekorşesi

bir travmadan da ileri gelebilir. Yüz-çene ortopedisi ve ortodonti tedavileriyle çenelerin kusurlu kapanması ve yüzün estetik görünümü düzeltilebilir.)

MİKROGÖKTAŞI a. Gökbil. Atmosfere girerken buharlaşmadan eriyen, çok küçük boyutlu göktaşı. (Mikrogöktaşları Yer'e çok yavaş düşerler. Bunlar, topraktan ya da stratosferden toplanabilir ve yapay uydularla algılanabilir.)

MİKROGÖZENEK a. Kâğ. san. Çok küçük boyutlu gözenek.

MİKROGÖZENEKLİLİK a. Pedol. Gözeneklerinin boyutlu 15 ya da 20 mikrometrenin altında olan bir toprağın gözenekliliği.

MİKROGRAF a. (fr. *micrographe*). Metalürj. Mikrografi incelemeleri yapan teknisyen.

MİKROGRAFİ a. (fr. *micrographie*). Cisimleri mikroskopta gözlemlemek için hazırlamayı ve mikroskopta inceleme aşamasından sonra bu cisimleri betimlemeyi konu alan bilim.
—Bür. Mikroformaların hazırlanması ve kullanılması için yararlanılan tekniklerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Metalürj. Metallerin ve metal alaşımlarının yapılarını mikroskopta inceleme. ‖ Bir mikroyapıyı fotoğrafla görüntüleme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Nörol. Boyutları çoğu zaman bir satırın başlangıcından sonuna kadar ve satırdan satıra gittikçe küçülen harflerle yazılan yazı bozukluğu. (Parkinson sendromunda rastlanır.)
—ANSİKL. Bür. Güvenli arşivleme ve bu iş için ayrılan alanın küçültülmesi için kullanılan yöntemlerin yanısıra, mikrografi, bankalarda cari hesapların incelenmesi; katalogların yayımlanması ve dağıtımı (gümrük, askeri malzemeler); etüt bürolarında teknik resimlerin ve planların yönetimi; dekontların ya da muhasebe evraklarının (banka çekleri) kaydı gibi konularda tam bir yönetim aracı haline geldi. Öte yandan mikrografi, bilgisayarda gerçekleştirilen işlem sonuçlarını derleme aracı olarak da baskının yerini aldı (COM = Computer Output Microfilm sistemleri). Başvurulacak metinleri içeren görüntülerin otomatik seçimini sağlayan sistemlerin ve kaydedilen bilgileri bulmaya yönelik en yeni tekniklerin piyasaya çıkmasıyla kullanımda büyük kolaylıklar sağlandı. Mikrografi alanında kullanılan üç büyük kayıt malzemesi tipi şunlardır:
1. 30 m'lik makara halinde, 30 m'lik şarjör ya da kaset halinde, 105×148'lik paket içinde 16 mm'lik mikrofilm.
2. 83×187 mm'lik çerçeveli karton içinde, 105×148 mm'lik paket içinde, 6 karelik şeritler halinde (22,8 cm'lik), 30 m'lik makara biçiminde 35 mm'lik mikrofilm.
3. Bilgisayar (COM) çıkışlı, değişik parçalı, tek tip parçalı A 6 (105×148 mm) mikrofiş.
—Metalürj. Metal alaşımlar saydamsız olduğundan ya yaklaşık 0,1 mm'ye kadar inceltilmiş kesitlerin saydamlığıyla (geçişli elektron mikroskobu) ya da çoğu zaman yapıldığı gibi metal yüzey üzerinde yansıma yoluyla incelenir. Bu yüzey doğal (kırılma yüzeyi, makine parçasının işlenmiş yüzeyi, soğuk haddelenmiş bir sacın yüzeyi) olabileceği gibi hazırlanmış bir metalografi kesiti de olabilir. Bu hazırlama ilerledikçe yapı öğeleri de bir bir ortaya çıkmaya başlar; yüzey kabartıları incelenecek ayrıntının inceliği oranında küçük olmalıdır; bu da çok ince bir perdahlamayı (ayna perdahlaması) gerektirir.
• *Hazırlama.* Testereyle kesme, ince taşlama taşıyla biçme ya da elektroaşındırmayla alınan numune yüzeyi, döner diskler üzerindeki 65 μm'den 15 μm'ye kadar giderek azalan irilikteki aşındırıcılarla önparlatmaya sokulur. Son parlatma, 7 mm ile 1 μm arasındaki daha ince aşındırıcılarla gerçekleştirilir. En çok başvurulan bir yöntem olan bu mekanik parlatma, sonunda özellikle yumuşak metallerde (Cu, Al, Fe vb.) bir mikrometrenin bir kesiri kalınlığında bir yüzey ele edilir; kimi kez son olarak bir elektrolitik parlatmaya başvurmak da gerekebilir. Perdahlanmış yüzeyde renkli ya da metal yansıması olmayan yapı öğeleri ortaya çıkar: fiziksel süresizlikler (gözenekler ve çatlaklar), metal olmayan bileşenler (kalıntılar, seramik kaplamalar), farklı renklerde metaller (bakır -metalle kirlenmiş çelik, hafif alaşımlardaki renkli metal bileşikler, her tür metale uygulanan elektrolitik ya da plazmayla kaplama).

Metal ile metal bileşikler, yüzeyin kimyasal olarak dağlanmasından önce ya da sonra ayırt edilebilir; dağlama uygulamadan yapılan incelemede, gözlem koşullarını değiştirmek gerekir: optik bakımdan etkin bütün elementler için kutuplanmış ışık ve faz kontrastı, saydam film kaplaması (yoğuşmuş filmler), manyetik kolloit kaplaması, mikrokırınım ve mikroradyografi, saydamlaştırarak elektron mikroskobuyla inceleme; dağlama uygulayarak yapılan incelemede ise, tanelerin ya da fazların sınırlarında çok ince izler açan, bu elementlere farklı renkler veren ya da değişik kimyasal bileşimdeki bölgeleri (ayrışma) ayırt etmeyi sağlayan çeşitli ayraçlarla kimyasal ya da potansiyostatik mikrodağlamayla gözlem yapılır. Bu çok bölgesel çözündürme, ısıl buharlaştırma ya da iyon bombardımanıyla da elde edilebilir.

Bütün bu yöntemler yalnız laboratuvarlarda, numunelere değil, çalışma alanında da replikalar yöntemiyle tahribatsız olarak da uygulanabilmektedir. Bölgesel parlatma ve dağlamadan (1 cm²'ye) sonra, yüzeyin kabartıları soyulabilen ince bir vernik katmanıyla (replika) kopya edilir, ardından da laboratuvarda optik mikroskopla ya da elektron mikroskobuyla incelenir; bu kopya bir çıkartma replikası olabilir: yapının kimi parçacıkları replika içinde kalır ve optik mikroskopta incelenebilir, daha sonra da taramalı mikroskopta mikroanaliz yöntemiyle analiz edilebilir. Elektron mikroskobuyla incelemede replika kullanımı kuraldır, çünkü elektronların girme gücü çok zayıftır: bu durumda replika, yapıdaki çökeltiler çıkartılsın ya da çıkartılmasın genellikle karbondandır. Yalnız yüksek gerilimli elektron mikroskopları, mikrometrenin onda birkaçına kadar inceltilmiş alaşımları, bunların saydamlığından yararlanarak gözlemeyi sağlar.

Yapıları optik mikroskopla gözlemlemede, ışık kaynakları, filtreler, diyaframlar ve çeşitli aydınlatma tipleri (aydınlık fonda, siyah fonda, kutuplanmış ışıkta, faz kontrastında ve girişim kontrastında) kullanılır.

Yapıların gözlemlenmesinden ve fazların belirlenmesinden sonra sıra nitel yöntemlere gelir: miktarı, iriliği, biçimi, yapı öğelerinin dağılımını ölçen kuvantimetri ve kimyasal ve kristal bileşimini veren mikroanaliz.

Yapıların yorumu ardışık aşamalarla gerçekleştirilir: yapıları ve parça içindeki homojenlikleri (önemi ne olursa olsun) saptama, sonra metalin maruz kaldığı mekanik ve ısıl işlemleri doğrulama ya da belirleme; işlemlerin tümü metalürji ürünlerinin fizikokimyasal mekanizmalarını bilmeye dayanır. Bu gözlemler yapı ile özellikler (araştırma, ürünlerin kontrolü) ve yapı ile kusurlar arasındaki ilişkilerin incelenmesine olanak verir; bu kusurlar alaşımın hazırlanmasından ya da metal parçanın yapımından ya da kullanımından kaynaklanabilir.

MİKROGRAFİK sıf. (fr. *micrographique*). Mikrografiye ilişkin.
—Metalürj. *Mikrografik yapı,* mikrografi yöntemleriyle gözlemlenen bir metalürji ürününün yapısı.
◆ a. Dokubil. Yalnız mikroskopta görülebilen cisimleri ortaya koymak ve tanımlamak için kullanılan teknik.

MİKROGRANİT a. (fr. *microgranite*). Petrogr. Bileşiminde granit bulunan mikrokristalli kayaç.

MİKROGRANÜLE a. (fr. *microgranulé*). Eczc. Etkisi uzun süren ilaçların yapımı için kullanılan küçük boy granüle.

MİKROGRENÜ sıf. (fr. *microgrenu*). Petrogr. İNCE * TANELİ'nin eşanlamlısı.

MİKROHAP a. Eczc. Yalnız projestatif içeren gebeliği önleyici hap. (Östrojenlerin yol açabileceği damar rahatsızlıklarına neden olmadığı için, 40 yaşından büyük kadınlara da verilebilir. Ancak etkinliği tabletlere ve minihaplara göre daha azdır.)

MİKROISIÖLÇER a. Mikroısıölçüm işlemlerinde kullanılan aygıt. (Eşanl. MİKROKALORİMETRE.)

MİKROISIÖLÇÜM a. Çok küçük ısı miktarlarını ölçme. (Eşanl. MİKROKALORİMETRİ.)
—ANSİKL. Çok küçük miktarlardaki ısı alışverişlerine eşlik eden birçok olay vardır. Mikroısıölçüm, diğer ölçümlerin yanısıra, özgül ısıları ve çeşitli parametrelere (basınç, sıcaklık) bağlı olarak bunların değişimlerini ölçmeye, faz geçişlerini (kristalleşme, allotropi dönüşümlerini) incelemeye, organik kimyada, biyolojide vb. çözünme, yüzde tutma, ışıma soğurması olaylarında sözkonusu olan çok küçük ısı miktarlarını ölçmeye olanak verir. Bu ölçümler, duyarlığı çok yüksek, ısıl sığası ise düşük olan klasik tipte bir ısıölçerle yapılabilir. Bazen, incelenen örneğin ısıl sığası bilinen bir karşılaştırma örneğiyle kıyaslandığı ve karşılaştırma örneğini örnekle aynı sıcaklıkta tutmak için verilmesi gereken ısı miktarlarının ölçüldüğü diferansiyel bir mikroısıölçer kullanmak yararlıdır. Peltier etkisi özellikle gerekli pozitif ya da negatif ısı miktarlarını sağlamak için uygundur. Böylece 10^{-12} j/sn düzeyindeki ısı akıları ölçülebilir.

MİKROİKLİM a. Sıcaklık, nemlilik, rüzgâr, güneşlenme süresi gibi iklim öğeleri

mikroforma okuyucu

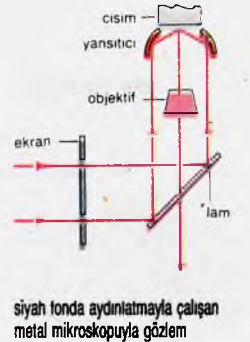
Bell et Howell France S.A.

MİKROGRAFİ

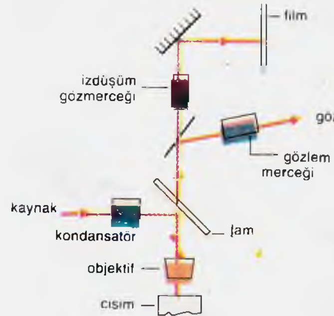
aydınlık fonda aydınlatmaya çalışan metal mikroskopuyla gözlem

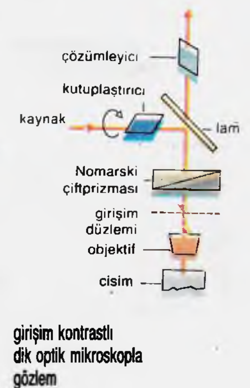
siyah fonda aydınlatmayla çalışan metal mikroskopuyla gözlem

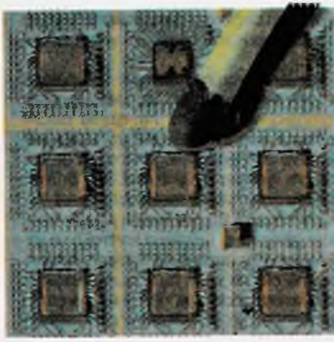
kutuplanmış ışık aydınlatılmasıyla çalışan metal mikroskopuyla gözlem

dik optik mikroskopla gözlem

girişim kontrastlı dik optik mikroskopla gözlem

mikroişlemciler (ölçek kibrit çöpüyle verilmiştir)

Vauthey-Sygma

bakımından genel ortamdan farklılık gösteren, genellikle birkaç metreyi geçmeyen küçük bir uzamın atmosfer koşullarının tümü.

—ANSİKL. Mikroiklim kavramı toprağın hemen yakını, bir buğday tarlasında saplar arasındaki havaya, bir sokağa, bir apartman dairesine uygulanır. Kimi zaman, kavramın bir kentin, hatta küçük bir yörenin iklimini belirtmede kullanıldığı bile olur; ne var ki, bu boyutta uzamlar için *"yerel iklim"* terimini kullanmak daha doğrudur.

MİKROİKLİMBİLİM a. İklimbilimin mikroiklimleri inceleyen bölümü. (Mikroiklimbilimi, 1911'de, alman botanikçi Gregor Kraus kurdu.)

MİKRO-İNCH a. Ölçbil. Anglosakson ülkelerinde kullanılan, parmağın milyonda birine yani $25{,}4 \times 10^{-6}$ mm'ye eşdeğer mikrometrik ölçü birimi.

MİKROİŞLEMCİ a. Elektron. ve Bilş. Bütün öğeleri, genellikle, tek bir entegre devre halinde birleştirilmiş, minyatür işlemci. (Eşanl. MİKROPROSESÖR.)

—ANSİKL. Oldukça genel bir komut takımıyla donatılmış, binlerce sözcüklük bir çalışma belleği taşıyan ve 4, 8 ya da 16, hatta 32 bit üzerinden hesap yapan mikroişlemciler, mikrobilgisayarların temel bileşenleridir ve çok sayıda aygıtta, bunlara bellek kapasitesi ve özdevinim kazandırmak için kullanılır. İlk mikroişlemciyi, 1971'de İntel şirketi piyasaya sürmüştür.

MİKROİTİCİ a. Uz. havc. Bir uzay aracının kararlılaştırılmasında ya da ince manevralarında kullanılan çok zayıf itişli roket-motor. (Mikroiticiler, yalnız basınç altındaki gazı fırlatan "soğuk gazlı" mikroiticiler ve bir yanma odasındaki kimyasal bir tepkimenin sonucunda ortaya çıkan gazları dışarı fırlatan "sıcak gazlı" mikroiticiler olarak ikiye ayrılır.)

MİKROİZ a. Elektroakust. Genişliği çok küçük, genellikle 0,07 mm düzeyinde olan plak izi.

MİKROJEL a. (fr. *microgel*). Fizs. kim. MİKROPELTE'nin eşanlamlısı.

MİKROKABARCIK a. Metalürj. Bir alaşım içinde, katılaşma sırasında hapsolmuş, boyutu 1 mm'den küçük gaz kabarcığı.

MİKROKALORİMETRE a. (fr. *microcalorimètre*'den). MİKROISIÖLÇER'in eşanlamlısı.

MİKROKALORİMETRİ a. (fr. *microcalorimétrie*). MİKROISIÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

MİKROKANAL a. Elektron. Işılçoğaltıcı olarak çalışan ve parlaklık yükselticileri gibi kimi optikelektronik düzeneklerinin temel öğesini oluşturan çok ince kanal.

MİKROKANONİK sıf. (fr. *microcanonique*). Termodin. *Mikrokanonik varsayım*, istatistik mekaniğinin temelini oluşturan ve makroskobik boyutlardaki yalıtılmış bir sistem için, erişilebilir bütün mikroskobik hallerin de olanaklı olduğunu ileri süren varsayım. (Bir sistem yalıtıldığında makroskobik parametrelerinden biri bölümü değişemez [enerji, hacim, parçacık sayısı vb.]; bu parametrelerin değerleriyle bağdaşan tüm kuvantal hallere, erişilebilir hal denir.)

MİKROKARAR a. İkt. Bir iktisadi birimin, kendisini kişisel olarak ilgilendiren miktarlar hakkında aldığı karar (örneğin, gelirini elde etmesi, bu geliri tasarruf ya da tüketim aracı olarak kullanması ve bu geliri sürdürmesi).

—ANSİKL. Mikrokararların iktisadi çözümlemesi, özellikle, tek tek birimlerin iktisadi etkinliğini açıklamayı amaçlayan Viyana neomarjinalist okulunun ortaya koyduğu bireysel iktisadi hesap kuramı tarafından kotarılmıştır. Sözkonusu çözümleme, malların göreli enderliği karşısında insan etkinliğinin yasalarını güç ışığına çıkarmaya çalışıyordu.

MİKROKASET a. Ses, görüntü ya da bilişim verilerinin kaydı ve yeniden üretimi için tasarlanmış küçük boyutlu kaset.

MİKROKAYNAK a. Kalınlığı genellikle 1 mm'nin altındaki çok ince parçaları, değişik yöntemlerle kaynak yapma.

MİKROKESİM a. Biyol. Mikromanipülatör kullanarak çok küçük canlı cisimleri mikroskobik ölçüde kesme işlemi.

—Metalürj. *Mikrokesim aygıtı*, düzlemsel ve pürüzsüz bir yüzey elde etmek için ince metal katmanları (1 ile 5 μm) çıkaran metalografi örnekleri hazırlama aygıtı.

MİKROKESİNTİ a. Elektrotekn. Çok kısa süreli (birkaç dönemlik) gerilim kesintisi.

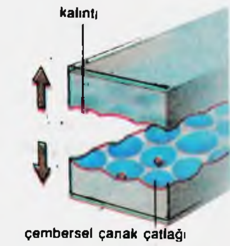
MİKROKIRILIMÇİZİMİ a. Metalürj. Malzemelerin, özellikle de metallerin kırılma yüzeylerini, büyütmesi 500'e varan bir optik mikroskopla ya da taramalı elektron mikroskopuyla inceleme tekniği. (Mikrokırılımçizimi kırılma yüzeylerinin kabartılarını belirlemeyi sağlar; bunlar başlangıç nokta ya da noktalarını, yayılma yön ve biçimini ortaya çıkarır.)

MİKROKIRILIMÇİZİMİ

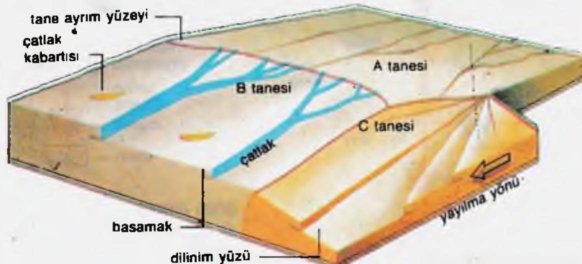

yorulma kopmasının fasiyesi

sünek kopma fasiyesi

mikrokırılımçizimi: kırılgan kopma fasiyesi

MİKROKIVRIM a. Yerbil. Dar, büyüklüğü metrenin altında olan ve özellikle altyapı düzleminde bulunan büyük yapılara eşlik eden kıvrım.

MİKROKIVRIMLILIK a. Nörol. Beynin ve beyinciğin bazı korteks bölgelerinde görülebilen biçim bozukluğu. Başlıca özelliği siğil yüzeyi gibi, çok ince çukur çizgilerle dolu, düzensiz, pek çok küçük kıvrımın bulunmasıdır.

MİKROKİMYA a. Miligram düzeyinde çok küçük madde niceliklerinin hazırlanmasını, bunların nitel olarak araştırılmasını ve nicel çözümlemelerinin yapılmasını sağlayan tekniklerin tümü.

MİKROKİMYASAL sıf. Mikrokimya ile ilgili. (*Mikrokimyasal çözümleme*, özellikle bir mikroskopta, objektif altında kimyasal tepkimelerin oluşturulmasına dayanır.)

MİKROKLİN a. (fr. *microcline*). Miner. $KAlSi_3O_8$ formülündeki, potasyum ya da sodyum alüminosilikat. (Triklinik sistemde yer alan mikroklin feldispatlar grubundandır.)

MİKROKOK a. (fr. *microcoque*). Kirpiksiz, hareketsiz, yuvarlak ve stafilokoklara yakın Gram pozitif bakteri.

—ANSİKL. Paleont. Tüm eski yakıtlar, turbalar, linyitler, taşkömürleri olağanüstü miktarda mikrokok içerir. Fosil yakıtlarda saptanarak tanımlanan başlıca mikrokoklar *(micrococcus)* şunlardır: *Micrococcus lignitum, M. petrolei, M. carbo*, vb.

MİKROKOKLAR a. Mikrokok, streptokok, stafilokok ve laktik basil gibi bakterileri kapsayan takım. (*Mikrokoklar* takımı, eski araştırmacıların *coccus* adıyla tanımladıkları bakterileri kapsar. Bunlar sporsuz çoğalan ve tek tek ya da küme halinde bulunan küre biçimli gerçek bakterilerdir. Aralarından birçoğu insanlarda hastalık yapar.)

MİKROKOMPARATÖR a. (fr. *microcomparateur*). Ölçbil. Yer değiştirme algılayıcılarının doğrusallığını ayarlamada ve kontrol etmede kullanılan aygıt. (Mikrokomparatör, bu algılayıcıların ayarlanma eğrilerini 0,01 μm'lik bir duyarlıkla verebilir.)

MİKROKOMUT a. Bilş. Bir bilgisayarın merkezi birimindeki hesap ve iletim devrelerine kumanda eden komut. (Mikroprogramlar, mikrokomutlardan oluşur, dolayısıyla bu programların işlemesi, bir programlayıcının tanımladığı belirli bir komutun yerine getirilmesi demektir.)

MİKROKOPİ a. (fr. *microcopie*). Bir belgenin mikroforma biçiminde hazırlanan kopyası.

Mikrokosmos *(Küçük evren)*, Béla Bartók'un, 1926-1937 arasında bestelediği 156 piyano parçasını kapsayan koleksiyon. Kuramsal açıklamaların bulunmadığı, eksiksiz bir klavye metodu olan bu koleksiyonda, iki piyano için yazılmış birkaç parçayla, bir ses ve piyano eşliği için yazılmış parçaların dışında, kimileri birer başyapıt olan modern tekniğin başlıca özelliklerini yansıtan etütler dikkat çeker.

MİKROKOZMOS a. (fr. *microcosme*). Topbil. MİKROTOPLUM'un eşanlamlısı.

—Giz. bil. Dış evrenle (makrokozmos) arasında bir benzerlik bulunması bakımından ele alınan insan. (Nadir olmakla birlikte, insandan başka yaratıklar da birer mikrokozmos olarak düşünülebilir.)

MİKROKRİSTAL a. (fr. *microcristal*). Başlıca alaşımların yapısını oluşturan mikroskobik kristal. (Boyları milimetrenin on binde biri [10 000] kadar olan mikrokristaller X ışınlarıyla incelenebilir. Mikrokristaller çok dayanıklı bir tür çimentoyla birbirlerine bağlıdır.)

MİKROLEPYA a. Davalyaya benzeyen eğrelti. (20 türünün çoğu Asya kökenlidir. Bil. a. *microlepia; polypodiaceae* familyası.)

MİKROLEVHA a. Jeofiz. Tektonik levhalar sisteminde, çok küçük boyutlu levha.

MİKROLİT a. (fr. *microlite*). Petrogr. Bir magma kayacında, yalnız mikroskopla görülebilen prizmasal ya da tabletimsi küçük kristal.

—Miner. Kübik sistemde yer alan, doğal kalsiyum tantalat; piroklor grubundandır.

MİKROLİT a. (fr. *microlithe*). Patol. Mikroskobik taş.

—Tarönc. Hatları keskin, boyutları birkaç santimetreyi aşmayan, yontulmuş çakmaktaşı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Tarönc. Mikrolitlere Fransa'da Üst Yontmataş döneminin başından itibaren rastlanır. Madeleine kültürünün son evrelerinde yaygınlaşan mikrolitlerin en gelişmiş örnekleri, buzullaşmasonrası dönemin aletleri arasında görülür. Büyük bir olasılıkla bunlar, karmaşık aletlere takılan parçalardı (mızrak ya da ok uçları, testere dişleri vb.).

Hindistan ve Sri Lanka'da büyük bir çeşitlilik gösteren mikrolitler (2-4 cm boyunda olup, kalseduan, jasp, kuvars vb.'den yapılmışlardır), gelişmiş bir tekniğin ürünüdür ve Yontmataşsonrası döneme (İ.Ö. VI. binyıl'a doğr.), özellikle de Yenitaş-Ba-

kırtaş kültürlerine (İ.Ö. 1500'e doğr. - İ.Ö. 500) tarihlenir. Dekkan'da ve Güney'de, Demir çağı megalitik kültürlerinde, hatta daha ileri dönemlerde mikrolit kullanımı sürmüştür.

MİKROLİTİK sıf. (fr. *microlithique*). Tarihöncesi'nin mikrolit adı verilen aletleri için kullanılır.

MİKROLİTİK sıf. (fr. *microlitique*). Petrogr. İrikristalli ya da irikristalsiz, camlı ya da camsız mikrolitlerden oluşmuş bir kayaç için kullanılır.

MİKROLİTİYAZ a. (fr. *microlithiase*'dan). Patol. **1.** Mikrolit oluşumu. **—2.** *Yaygın alveol mikrolitiyazı*, akciğerlerde, alveollerin içinde kireçleşmiş mikroskobik taşların ortaya çıkmasıyla belirgin ve kalsiyum metabolizmasındaki bir bozukluğa bağlı nadir hastalık.

MİKROLİTON a. (fr. *microlithon*). Yerbil. Bir kırılma şistliliğinde iki şistlilik düzlemi arasında kalan ve kendisi bu şistlilikten etkilenmeyen kayaç parçası.

MİKROMANİPÜLATÖR a. (fr. *micromanipulateur*). Hız düşürücü bir mekanizma aracılığıyla elle ya da otomatik olarak kumanda edilen son derece ince aletler (pensler, iğneler, kesici lamalar vb.) yardımıyla, bir mikroskop ya da büyütücü bir gözmerciği alanında gözlemlenen mikroskobik cisimler üzerinde çeşitli işlemler gerçekleştirmeye olanak veren aygıt.

—ANSİKL. İlk mikromanipülatörü 1887'de Chabry tasarladı. 1921'de Chambers mikrometrik vidayla kumandayı gerçekleştirdi, ancak aygıtın ideal biçimi olan pnömatik mikromanipülatörü, 1932-1939 arasında Fonbrune gerçekleştirdi. Daha sonraları Comandon'un geliştirdiği bu aygıt, bir kumanda koluna uygulanan hareketleri, bunları küçülterek, uzayın üç boyutunda, her biri bir kumanda şırıngası, bir kauçuk boru ve bir manometrik kapsülden oluşan üç pnömatik kumanda sistemiyle, bu kapsüllerin zarlarına bağlı mikroalete iletir. İletim yumuşak ve hassastır; boruların kapsüller üzerine uygun biçimde yerleştirilmesi, mikroskop altında gerçekleştirilen ve bu nedenle evrik görünen hareketleri düzeltmeye olanak verir. Mikromanipülatör, mikrokesime, hücrelere enjeksiyon ve ponksiyon işlemleri uygulamaya vb. olanak verir.

Teknik nesneler gün geçtikçe, ileri derecede minyatürleştiğinden, çok küçük parçalara ilişkin konumlama, işleme, birleştirme, kontrol vb. işlemleri yüksek duyarlık gerektirdiğinde, mikromanipalütörlerin kullanımı zorunlu olur. Sanayide kullanılan mikromanipülatörler çoğu kez, küçük parçaları, otomatik olan ya da olmayan iş postaları üzerinde almaya, tutmaya, yerleştirmeye, yerini değiştirmeye elverişli, minyatürleştirilmiş, otomatik denetimli takımlardır.

MİKROMEKANİK a. (fr. *micromécanique*). Boyutları çok küçük olan ve çalışmaları maddesel temasla sağlanan mekanik cisimlerin tasarımı, işleyişi ve üretimiyle ilgili tekniklerin tümü. (Bu cisimlerde kullanılan dişli çarkların maksimal modülleri 1 mm'dir ve standart vida donanımlarının çapı 4 mm'yi geçmez).

MİKROMELİ a. (fr. *micromélie*). BRAKİMELİ'nin eşanlamlısı.

MİKROMER a. (fr. *micromère*). Embriyol. Yumurtanın bölütlenmesinin başlangıcında art arda gerçekleşen blastomer bölünmeleri sonucunda ortaya çıkan, genellikle renksiz, küçük hücre. (Karşt. MAKROMER.)

MİKROMERCİ sıf. ve a. Mikromercilik yandaşı.

MİKROMERCİLİK a. Kalıtımın dayanağı olarak genlerin henüz bilinmediği bir zamanda, organik karakterlerin ana-babadan yavrulara geçişini mikroskobik parçacıkların geçişiyle açıklamaya çalışan kuramlara Y. Delage'ın verdiği ad.

—ANSİKL. Mikromerci düşünceyi ilk kez XVIII. yy.'da, Maupertuis, *Vénus physique* (Fiziksel Venüs) adlı yapıtında ortaya attığı tohum parçacıkları kuramıyla dile getirdi (1745). Buffon, 1749'da, *Histoire naturelle* (Doğa tarihi) adlı kitabında organik moleküller kuramını öne sürdü. Sonra Diderot tohum molekülleri yerine "iplik demetleri" kavramını öne sürdü. Herbert Spencer, morfolojik birimler, yani hücreler ile kimyasal birimler, yani moleküller arasında fizyolojik ara birimler bulunduğunu savundu (1864). Bu çağda, hücre kuramının ortaya atılması, mikromerciliğin tutulmasını kolaylaştırdı. Ch. Darwin (1868), her hücrenin, kendisini doğuran hücreyle özdeş bir hücre verebilecek bir tohumcuk üretebileceğini savunan pangenez kuramını ortaya attı. 1868 ile 1884 arasında daha başka görüşler de öne sürüldü; Erlsberg'in plastidülleri (1874), Haeckel' in canlı molekülleri (1876), Jaeger'in kokulu tohumcukları (1879), Fol'ün elektrik tanecikleri (1879) ve Béchamp'ın mikrozimaları (1875). Sonra, Nägeli idyoplazma kuramını öne sürdü (1884); çağdaş görüşlere yaklaşan ilk büyük mikromerci kuram budur. Kalıtsal nitelikler taşıyan özgül bir madde kavramına dayanmakla birlikte bu kuram da düşünseldir.

Hugo De Vries'nin pangenler kuramı (1889) Darwin ve Nägeli'ninkilere yaklaşır. Pangenler tohumcukları anımsatmakla birlikte,hücreyi terk etmezler ve çekirdekten sitoplazmaya geçerler; çekirdekteki pangenler kalıtsal gücü belirler. Bu arada daha başka yeni kuramlar da sayılabilir: Wiesner'in plazomları (1892), Altmann'ın biyoblastları (1890-1894), Haacke'nin tohumları (1893) ve O. Hertwig'in idyoblastları (1892-1894). Weismann'ın kuramı ise (1882-1891) bunların en gelişmişidir.

Weismann'dan sonra mikromercilik deneysel evreye girdi; varsayımlar olgularla kanıtlanmaya başladı. Mendel yasalarının yeniden bulunması mikromerciliğin gerçekliğini gösterdi. 1920'ye doğru, T. H. Morgan, deneysel bir dayanağı olan gen kuramını ortaya attı; kalıtımın kromozomlarla ilgili olduğu kuramının kanıtları, Bridges ve Painter tarafından 1933'te sirkesineğinin dev kromozomlarının bulunmasıyla daha da sağlamlaştı.

Günümüzde, belirli her karakterin genlere bağlı olduğu kabul edildi.

MİKROMEROGRAF a. (fr. *micromérographe*). Kim. Bir tozun taneölçümünü incelemeye yarayan aygıt.

MİKROMETRE a. (fr. *micromètre*'den). **1.** Küçük cisimleri ya da resimleri ölçmeye yarayan alet. **—2.** Küçük uzunlukları yüksek duyarlıkla ölçmeyi sağlayan alet. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Pnömatik mikrometre*, açık ucu ölçülecek parçanın yakınında bulunan bir boruyu değişmez debiyle besleyen bir havanın basıncındaki değişimleri kullanarak çok küçük kalınlık değişimlerini belirlemeyi sağlayan mikrometre.

—Tekst. Dokumaların kalınlığını ölçmede kullanılan aygıt.

—ANSİKL. Gökbil. Gökbilim aygıtlarında, ya sabit ya da hareketli telli mikrometreler kullanılır. Her iki durumda da, ya çok ince bir örümcek ağı ipliğinden (ortalama kalınlığı 1 μm) ya da bir cam plak üzerine çok ince olarak oyulmuş (ya da fotoğrafı çekilmiş) çizgilerden yararlanır. Bu teller, dürbün objektifinin tam odak düzlemine ayarlanarak yerleştirilir.

mikrometre

Günümüzde gökbilim gözlemleriyle hemen hemen yalnız duyarlı zaman saptamada kullanılan *nesnel mikrometreler*'de hareketli tel (ya da görüntüsü), küçük bir elektrik motoruyla, dürbün alanı içindeki yıldızın yer değişimine eşit olacak biçimde ayarlanmış bir hızla devindirilir. Belli yerlere yerleştirilen elektrik kontakları, bir kronograf* üzerinde yazılar oluşturur. Bu durumda gözlem, telin ve yıldızın görüntülerinin sürekli olarak çakışmasını sağlamaya, yani motorun hızını bir hız diferansiyeliyle ayarlamaya dayanır.

—Ölçbil. Mikrometreler küçük uzunlukları duyarlıkla ölçmek için adımı tam olarak bilinen bir vidanın özelliklerinden yararlanır. Şu tür mikrometreler ayırt edilir: *derinlik mikrometreleri, palmerler, vida palmerleri, mikrometrelik delik mastarları, mikroskop mikrometreleri* vb.

Bir mikrometrenin temel öğesi, bir yoklayıcıya ve tırtıllı bir tambura bağlı bir vidadır. Bu vida, üzerinde bir taksimat bulunan ve vidanın adım adım ilerleyişini okumayı sağlayan bir kovan içine vidalanır; tambur üzerinde vidanın dönme hareketini eksenel yer değiştirme cinsinden gösteren yuvarlak bir taksimat vardır; aygıtın duyarlığı milimetrenin yüzde birine ulaşabilir. Mikrometrik mikroskop mikrometresinin çok ince çizgilerle ya da gerilmiş ince tellerle donatılmış bir çerçevesi vardır; vidayla hareket ettirilen bu çerçeve, objektifin verdiği resmin oluştuğu düzleme yerleştirilir; çizgiler ya da teller, bir gözmerceği yardımıyla resimle birlikte gözlemlenir. Böylece gözlem sırasında, incelenen cisimler üzerindeki uzaklıkları ölçmek için hem objektifin sağladığı büyütmeden, hem de mikrometrik vidanın duyarlığından yararlanılır.

MİKROMETRE a. (fr. *micromètre*'den). Metrenin milyonda birine eşdeğer uzunluk ölçüsü (simgesi μm). [Esk. eşanl. MİKRON.]

MİKROMETRİ a. (fr. *micrométrie*). Çok küçük boyutları ölçme.

MİKROMETRİK sıf. (fr. *micrométrique*). Ölçbil. **1.** Mikrometreye, çok küçük boyutları belirlemeye ilişkin. **—2.** *Mikrometrik vida*, adımı çok ince ve çok duyarlı olan ve başında yuvarlak bir taksimat bulunan vida; bu taksimat vidanın boyuna yer değiştirmesini, vida başının dönme açısından yararlanarak belirlemeyi sağlar.

MİKROMİNYATÜRLEŞTİRME a. Elektronik bir düzeneğin boyutlarını ve ağırlığını aşırı biçimde küçültme.

MİKROMİSET a. (fr. *micromycète*). Çok küçük, hatta mikroskobik ölçüde küçük mantar. (Küfler birer mikromisettir.)

MİKROMODÜL a. (fr. *micromodule*). Elektron. İnce bir seramik plakası üzerine basılmış çok küçük boyutlu (santimetre küpe yakın) devre. (Entegre devre tekniği, günümüzde mikromodül tekniğinin yerini almıştır.)

MİKROMORFOLOJİ a. (fr. *micromorphologie*). Pedol. Mikroskopta toprakların ince kesitlerini araştırarak toprakların bileşenlerini ve yapısal birimler halinde birleşme özelliklerini inceleme. (Bu teknik, toprakların oluşum mekanizmalarının, mineral, organik ya da canlı ortamlarda bulunan etkileşim mikrozitleri düzeyinde tanınmasında önemli ilerlemeler gösterilmesini sağladı.)

MİKROMOTOR a. (fr. *micromoteur*'den). Hızı, kontrollü olarak değiştirilebilen çok küçük boyutlu motor. (Bu motorların asenkron, senkron ve doğru akımla çalışan tipleri vardır; günümüzde indükleyicisi bir kalıcı mıknatıs olan çok sayıda mikromotor üretilmektedir. Bunlar özellikle diş cerrahisinde, elektrikli ev aletlerinde, saatçilikte, görsel-işitsel donanımlarda, oyuncak sanayisinde, sibernetik ve robotikte kullanılır.)

MİKRON a. (fr. *micron*; yun. *mikron*, kü-

C. I. T. Alcatel

Fonbrune tipi iki pnömatik mikromanipülatörün kullanımı (alıcılara bağlı mikrotakımlar, mikroskopun çalışma alanına yerleştirilmiştir)

çük'ten). MİKROMETRE'nin eski adı.

MİKRONEZYA, Büyük Okyanus'ta, ekvator ile yengeç dönencesi arasında yer alan takımadaların tümü.

COĞRAFYA

"Mikronezya" adı (yun. *mikros*, küçük' ten), okyanusun bu bölümünde su üstüne çıkan adaların kapladığı alanın küçüklüğünden kaynaklanır: 8 milyon km²'lik çok geniş bir okyanus yüzeyine dağılmakla birlikte 3 300 km³'den daha az bir alan kaplarlar.

Bu tropikal adalar, takımadalar halinde kümelenir; birçoğu (örneğin Mariana ve Palau) yanardağ kökenlidir, bazılarıysa yalnızca mercan takımadalarıdır (Marshall, Kiribati): sözgelimi Caroline adalarının bir bölümü yanardağ kökenli (Ponape, Kusaie, Truk), bir bölümüyse mercan yapılıdır. Atollerde, lagon az ya da çok sayıda küçük adadan oluşan bir mercan kayalıkları halkasıyla çevrilidir. Mikronezya'daki ada sayısı 2 500'dür.

Mikronezya halkı, Polinezyalılar'a çok yakındır ve onlar gibi malaya-polinezya lehçeleri konuşurlar; bununla birlikte, hem boyları daha kısadır hem de Moğollar'a has özellikleri daha belirgindir. Önce azalan nüfus, bugün büyük bir hızla artarak 300 000 kişiyi aşmıştır (üçte biri Guam adasında yaşar). Halk Truk'ta yumrulu bitkiler (taro, yam, manyok), muz ağacı, biraz pirinç yetiştirir; Mariana adalarındaysa ekmek ağacı meyvesi ve özellikle hindistancevizi toplayarak geçimini sağlar; hindistancevizi içi, birçok adanın tek dışsatım ürünüdür. Balıkçılık, son derece ilkeldir. En önemli etkinlikler yabancı işletmelerce yürütülür: Nauru ve Banaba'da (eski Ocean) fosfat işletmesi, Palau'da Japonlar'ın elindeki sanayi balıkçılığı, Guam'da amerikan askeri üssü ve turizm.

Mikronezya'nın, bağımsız olan Nauru ve Kiribati ile, 1898'den beri amerikan arazisi olan Guam dışındaki bölümü, yönetimi Birleşmiş milletler örgütü'nce ABD'ye verilen himaye altında arazilerdir. Adaların çoğu, 1980'de yarı bağımsızlığa kavuşmuşlardır.

İnsan müzesi

Mikronezya sanatı Nukuoro adasında (Doğu Caroline adaları) bulunan tino heykelcik *İnsan müzesi, Paris*

TARİHÖNCESİ

Mariana adalarında insanların ilk oturmaya başlamaları çağımızdan 1 500 yıl kadar öncesine rastlar. Buraya yerleşenler, bir olasılıkla, Orta Filipinler'den gelen ve malaya-polinezya dili konuşan moğol fenotipli halklardı. Bu dönemden kalmış, bazen çiziklerle dekorlandırılmış ya da kalker kakmalı kırmızı sırla kaplı seramik kaplar bulunmuştur. İ.S. 800 yıllarına doğru ve İspanyollar'ın gelişine kadar, bu ülkede, Okyanusya'nın başka taraflarında rastlanmayan, anıtsal barınak subasmanları (*lata*'lar) inşa edilmiştir. Bunlar birbirine paralel dizilmiş, yarımküre biçiminde başlıklı ve beş metreden daha yüksek mercan kirecinden sütunlardır. *Lata* dönemi adı verilen bu dönemde, eski sırlı çanak çömleklerin yerini süslemesiz çanak çömlekler aldı. Batı Mikronezya'nın güneyinin (Yap ve Palau) Tarihöncesi, hiç değilse bunun en eski dönemleri daha az bilinmektedir. Bugüne değin saptanabilmiş olan tarihler, ancak çağımızın 1. binyıl'ına kadar uzanabilmektedir. Bu güney Mikronezyalılar'ın maddi kültürü ve fizik görünümü, Melanezya'nın kuzeyinde yaşayan halkların etkisini taşımaktadır.

Doğu Mikronezya daha yakın bir tarihte, İ.S. 1000/1200 yıllarına doğru yerleşime açıldı. Görünüşe göre, buraya yerleşenler o tarihte nüfusu çok fazla olan Batı Polinezya'dan göç eden Polinezyalılar'dır. Bu insanlar, atoller üzerindeki sert yaşam koşullarına kendilerini uydurmak zorunda kaldılar ve deniz ürünlerine dayalı bir maddi kültür geliştirdiler: deniz hayvanları kabuklarından yapılmış aletler ve süs eşyası. Bu insanlardan bazıları, batı ve güney-batı yönünde çok uzaklara, Mikronezya, Melanezya sınırlarındaki küçük adalara ve hatta Melanezya'nın içlerine göç ettiler. Bunlar, anglosakson yazarların "Polynesian Outliers", dedikleri Polinezyalılar'dır. Caroline adalarında Ponape ve Kusaie'de bu Doğu Mikronezyalılar, büyük boyutlu tören merkezleri inşa ettiler: sur duvarları, platformlar, mercandan ve üst üste yatay ve çaprazlama konmuş bazalt prizmalardan inşa edilmiş şef mezarları. Bunların en ünlüsü, Ponape adasında *Nan Madol* adıyla bilinendir; 1 km²'den daha büyük bir alanı kaplamakta ve belli başlı 92 platformu içermektedir.

Batı Mikronezya ile Doğu Mikronezya arasındaki bu kronolojik ve kültürel farklar, tüm Mikronezya'nın çeşitli noktaları arasındaki değişimleri engellemedi. Ayrıca, Doğu Polinezya'nın maddi kültürünün yakın zamanlara ait bazı özelliklerinin (olta iğneleri, faturalı aydemir, vb.) asya kökenli olduğu da kesindir. Bunlar, ancak Mikronezya'yı aşama aşama geçerek buraya ulaşmış olabilir. Nitekim, bu maddi kültür ürünlerine Melanezya ve Batı Polinezya'da hiç rastlanmaz.

SANAT

Batı Mikronezya sanatı, Endonezya sanat ve tekniklerinin etkisi altında kalmıştır. Bu bakımdan burada, Okyanusya'nın başka yerlerinde tanınmayan yatay dokuma tezgâhları kullanılır, piragualar kırmızı bir cilayla kaplanır. Ancak, bunun yanı sıra, hasır ya da *tapa**'larda, kulübelerin oymalı ve boyalı alınlıklarında, Okyanusya' ya özgü geleneğin özelliklerine de rastlanır. Mikronezya'nın orta-güney kesiminin sanatı, Solomon adaları ve Santa Cruz sanatına yakın özellikler taşır: kimi zaman sedef kakmalı da olabilen ağaç heykellerdeki biçimsel yalınlığı ve (*kapkak* adı verilen Melanezya'ya özgü süs eşyalarını elde etmek amacıyla tridacna kabukları üzerine yapılan) bağa kakmaların ince işçiliği, bu etkiye tanıklık eder. Doğu Caroline adaları'nda Ponape'de ve komşu adalarda ağaç oymacılığı büyük özgünlük taşır: günlük eşyaların sade çizgi ve hacimleri büyük ölçüde işlevsel niteliktedir; örneğin, hindistancevizini kazırken kullanılan kâse, tabak ve sehpalar ya da arı çizgilerin egemen olduğu insan biçimli heykelciklerdeki (bir tanrıyı betimleyen *tino* heykelcikler) aşırı üsluplaştırma. Bu plastik saflığa, erkeklerin kaldığı kulübelerin alınlığına tutturulan oymalı ve boyalı insan yüzü tasvirlerinde de rastlanır.

MİKRONEZYA DİLLERİ a. Mikronezya'da konuşulan, malaya-polinezya ailesinin doğu dalıyla akraba dil öbeği.
—ANSİKL. Mikronezya'da on iki dolayında dil belirlenmiştir. Bunlardan ikisi endonezya öbeğinden (Mariana adaları ile Palau'da konuşulanlar) ve ikisi de Polinezya öbeğindendir (Ponape'ın güneyindeki mercanadalarında ve Truk'ta konuşulanlar). Mikronezya dilleri, sesbilim ve dilbilgisi düzlemlerinde benzeşen yanlar gösterirlerse de, sözlük düzleminde birbirlerinden çok ayrılırlar.

MİKRONEZYA federe eyaletleri, Büyük Okyanus'ta adalar (Yap, Kosrae, Truk ve Ponape) topluluğu, ABD yönetimindeki Okyanusya topraklarının bir bölümü; 73 800 nüf.

MİKRONEZYALILAR, Mikronezya* halkı. Malaya-polinezya ortak dil grubundan olmalarına karşın, antropolojik bakımdan çok homojen bir bütün oluşturmazlar Mikronezyalı toplulukların örgütlenmesi, çoğunlukla matriklanlara dayanır. Siyasal iktidar biçimleri çok çeşitlidir: merkezi bir otoritenin bulunmadığı köy topluluğundan karmaşık yapılı şefliğe kadar değişik bir yelpaze içerir. Siyasal otorite, soy nüfuzundan çok değiş tokuşa ve birikime bağlıdır.

MİKRONLAŞTIRMA a. Kim. Katı bir maddeyi mikrometre (ya da mikron) boyutlarında parçacıklar (mikrobil) durumuna getirme işlemi.
—ANSİKL. Mikronlaştırma, genellikle koloidal ya da hızlı bir öğütücüde kuru kuruya parçalama yoluyla yapılır. Hava akımıyla sürüklenen parçacıklar, daha sonra iriliklerine göre sınıflandırılır ve en irileri yeniden öğütücüye gönderilir. Mikronlaştırma işlemi, daha çok pigmentler ile plastik ve boya sanayilerinde kullanılan yüklere uygulanır. Mikronlaştırılmış aşındırıcıların kumlama ve saçma savurmayla temizlemede kullanılması, düz ve parlak yüzeylerin elde edilmesini sağlar.

MİKRONÜKLEUS a. Zool. ÇEKİRDEKÇİK'in eşanlamlısı.

MİKROORGANİZMA a. (fr. *micro-organisme*'den). Biyol. Bakteri, mikoplazma, virüs, protist gibi çok küçük canlı varlık.

MİKROORTAM a. Özellikleriyle çevreden ayrılan bir noktada, ortamı belirleyen coğrafi koşulların tümü.

MİKROP a. (fr. *microbe;* yun. *mikros*, küçük, ve *bios*, yaşam'dan). **1.** Birhücreli mikroskobik ya da ultramikroskobik organizma ve daha özgül olarak mayalanmaya ve hastalıklara neden olan organizma. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Mikrop taşıyıcı*, bir hastalığın mikrobunu taşıdığı halde kendisi ondan etkilenmeyen kişi ya da hayvan. (Mikrop taşıyıcıların ortaya çıkarılması, salgın hastalıkların önlenebilmesi için temel çaredir.)

◆ sıf. ve a. Kendisinden kötülük ve zarar gelen kimse için kullanılır: *Bu mikrobun aranıza girmesine izin vermeyin. Mikrop adam.*
—Kim. *Mikrop kırıcı*, DEZENFEKTAN'ın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Bakteriyol. Mikropların incelenmesi, yani mikrobiyoloji, uygulamalı olarak Pasteur'ün çalışmaları ile başladı. Mikrobiyoloji mikroskopi tekniklerini kullanır, fakat bu tekniklerle elde edilen morfolojik görünümler mikrobiyolojinin yegâne ve en önemli aracı değildir: mikropların kültürde üretilmesi, süzülmeleri, metabolizma ürünlerinin (toksinler ya da diğerleri) yalıtılması, yaşadıkları ortamlarda yarattıkları kimyasal tepkimeler ve özellikle patojen ve antijen güçleri mikrobiyolojinin alanına girer.

Mikropların morfolojik ve fizyolojik bakımdan incelenmesi bunların sınıflandırılmasına yol açtı: bazı mikroplar tartışmasız olarak bitkiler âleminden sayıldı: bunlar *protofit*'lerdir (mikroskobik mantarlar, vb.); diğerleri açık bir şekilde hayvanlar âlemindeki yaratıklar gibi davranırlar: bunlar *protozoa*'lardır (amipler, kamçılılar, vb.). Fakat, mikroskobik ölçekte, hayvanlar âlemini bitkiler âleminden ayıran karakterler özelliklerini kaybederler; nitekim iki önemli mikrop grubu bunların ne birine, ne de ötekine bağlanabilir; bunlar bakteri*ler ile virüs*lerdir. Bakteriler bitkilerin bazı özelliklerini taşırlar, fakat, tifo basili gibi üzerinde titrek tüycükleri olanlar hareketlidirler, kendi olanaklarıyla yer değiştirirler.

Virüslere gelince hareketlilik ölçütü bütün değerini kaybeder; zorunlu hücre içi asalaklık ve özellikle genomlarında tek tip bir nükleik asit bulunması gibi özgül nitelikler onların kesinlikle ayrı bir grup sayılmasını gerektirir. Mikroplar arasındaki temel ayrılıklardan biri, kimisinin, üstün organizmalardaki hücreler gibi ökaryot hücreler olması (protozoa grubundan asalaklar ve mantarlar), kimisininse prokaryot hücreler olmasıdır (bakteriler ve virüsler). Öte yandan, diğer canlı yaratıklarla olan ilişkilerine göre mikroplar patojen asalaklar, patojen olmayan asalaklar (bunlara yanlış olarak "çürükçüller" de denir), çürükçüller (konağının zararına yaşayanlar), ortakyaşarlıkta yer alanlar (iki farklı türün karşılıklı çıkarlarını gözeterek gelişmesi) ola-

rak sınıflanabilir; nihayet, bazıları için bağımsız yaşam da mümkündür (fototrof* ya da kemotrof* türler).

Mikrop türlerinin ya da gruplarının çeşitliliği, bunların değişik amaçlarla inceleme konusu yapılması, pratikte her biri mikrobiyolojinin bir dalı olan çeşitli bilim kollarının ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır: bakteriyoloji, mikoloji, protozooloji, parazitoloji, viroloji; ayrıca "mikrop" teriminin yerini uzmanların ve hekimlerin dilinde sözkonusu grubun adı almıştır: bakteri, virüs, protozoa, mantar (mikoz), vb.

Mikrop, Gelişim yayınları tarafından İstanbul'da çıkarılan haftalık mizah dergisi. 24 mart 1978'den başlayarak 68 sayı yayımlanan dergi, genç kuşak yazar ve çizerlerine geniş ölçüde yer verdi.

MİKROPEGMATİT a. (fr. *micropegmatite*). Petrogr. Bir alkali feldispat kristalinin bir kuvars kristaliyle birlikte mikroskobik içbüyümesi. (Mikropegmatitler, çivi yazılarını andıran ve *grafik doku* denilen, çoğunlukla kesit biçiminde bir yapı gösterirler. Bu birleşme tipi granofirlerde çok sık görülür.)

MİKROPEGMATİTİK sıf. (fr. *micropegmatitique*). Bir mikropegmatit oluşturan ya da bir mikropegmatite yol açan.

MİKROPELTE a. Fizs. kim. Küremsi çok küçük boyutlu parçacıklardan (300-1000 nm) oluşan pelte. (Bu tür pelteler, genellikle asıltı durumunda tutulur.) [Eşanl. MİKROJEL.]

MİKROPERTİT a. (fr. *microperthite*). Petrogr. Feldspatlı iki evrenin mikroskobik ayrılması.

MİKROPIHTI a. Kardiyol. Damar içi yaygın pıhtılaşma sırasında görülen çok küçük kan pıhtısı.

MİKROPİL a. Bot. KAPICIK'ın eşanlamlısı.

MİKROPİPET a. (fr. *micropipette*). Anal. kim. İçindeki sıvının, genellikle bir piston yardımıyla boşaltıldığı dereceli ya da derecesiz kılcal boru.

MİKROPİROTEKNİ a. (fr. *micropyrotechnie*). Fişekç. Genellikle bir mikroskop yardımıyla, çok küçük patlayıcı madde kütleleri üzerinde deneyler yapmaya dayanan, patlayıcıları inceleme yöntemi.

MİKROPLAKET a. Bir mikromodül üzerine yerleştirilen ve herhangi bir etkin devre öğesi gibi davranabilen çok küçük silisyum plaketi.

MİKROPLANMA a. Mikroplanmak eylemi.

MİKROPLANMAK a. **1.** Mikroplu duruma gelmek. **—2.** Kirlenmek.

MİKROPLU sıf. **1.** İçinde mikrop bulunan: *Mikroplu sular, yiyecekler.* **—2.** Mikropla bulaşan: *Mikroplu hastalıklar.*

MİKROPLUK a. **1.** Kötü, zararlı bir kimsenin niteliği. **—2.** *Mikropluk etmek,* kötü, zararlı davranışlarda bulunmak: *Mikropluk eder, arkadaşları birbirine düşürürdü.*

MİKROPOLİADENOPATİ a. (fr. *micropolyadénopathie*). Tıp. Lenf bezlerinin birçok bölgede (boyun, koltukaltı çukuru, kasık çukuru, vb.) ağrısız ve gizli büyümesi. (Mutlaka ilerleyici bir hastalığın belirtisi olması gerekmez.)

MİKROPROGRAM a. Bilş. Mikrodilde yazılmış ve mikroprogramlanmış bir bilgisayarın makine dilindeki bir ya da birçok komutuna karşılık düşen mikrokomutları yerine getiren program.

MİKROPROGRAMLAMAK g. f. Bilş. **1.** Mikroprogramlı bir bilgisayarın makine dilindeki komutlarına karşılık gelen mikroprogramları yazmak. **—2.** Doğrudan, bir mikrokomutlar dizisi biçiminde bir program yazmak.

MİKROPROGRAMLI sıf. Bilş. Yapısı ya da çalışması mikroprogramlama tekniklerine dayanan bir bilgisayar için kullanılır.

MİKROPROSESÖR a. (fr. *microprocesseur*). Elektron. ve Bilş. MİKROİŞLEMCİ'nin eşanlamlısı.

MİKROPROTAL a. (fr. *microprothalle*). Bot. Çok küçük erkek protal (selaginella, sikas, vb.).

MİKROPSİ a. (fr. *micropsie;* yun. *mikros,* küçük, ve *opsis,* görünüş'ten). Bireylerin ya da cisimlerin boylarının kısalmasıyla belirgin metamorfopsi.

MİKROPSUZ sıf. Mikrobu olmayan, mikroptan arındırılmış.
—Biyol. ve Zootekn. *Mikropsuz hayvan,* çürükçül ya da patojen hiçbir mikrop taşımayan hayvan ("germ-free").
—ANSİKL. Mikropsuz hayvanlar sezaryenle (ya da kuşlar için kabuk dezenfekte edildikten sonra) elde edilir, ondan sonra tam mikropsuzlaştırılmış bir ortamda bulunan yalıtkan kapalı yerlere yerleştirilir. Bunlarda özgül anatomofizyolojik karakterler bulunur (özellikle kemirgenlerde): daha ince ve daha emici bağırsak çeperi, üç kat daha ağır körbağırsak, küçülmüş lenf sistemi, kanda iki ya da üç kat daha az lenfosit, hemen hemen gammaglobülinsiz serum. Doğurganlık farelerde artar, tavşanda yok olur.

Başlangıçta yalnızca laboratuvarlarda ve bilimsel araştırmada kullanılan mikropsuz hayvan yetiştirme yöntemleri, yalnızca kendilerine doğumda verilen patojen olmayan mikroorganizmaları barındıran hayvanlar üretmeye de yaradı (ortoksenik ya da "pathogen germ-free" hayvanlar). Daha sonra diğer hayvanların yetiştirildiği doğal koşullara yerleştirilen bu hayvanlar, özellikle domuzlar ve kümes hayvanları, hastalıklara daha iyi dayanmakta ve çok verimli olmaktadır.

MİKROPSUZLANDIRMA a. Mikropsuzlandırmak eylemi.

MİKROPSUZLANDIRMAK ya da **MİKROPSUZLAŞTIRMAK** g. f. Bir şeyi kimyasal maddelerle ya da ısı yardımıyla mikroplardan arıtmak.

MİKROPSUZLAŞTIRMA a. Biyol. ve Zootekn. Mikropsuz hayvan elde etmek ya da yetiştirmek üzere çürükçül ya da patojen mikropları yok etmeyi öngören yöntem.

MİKROPSUZLAŞTIRMAK → MİKROPSUZLANDIRMAK.

MİKROPTİK sıf. (fr. *microptique*). Yaşamsal davranışları sırasında görme duyusundan çok az yararlanan ya da hiç yararlanmayan hayvanlar için kullanılır. (Köstebek ve böcekgillerin çoğu mikroptiktir.) [Karşt. MAKROPTİK.]

MİKROPUNKTUR a. (fr. *micropuncture*). Son derece ince bir morötesi ışın demeti kullanılarak hücre içi bir yapının deneysel olarak tahribi.

MİKRORADYOGRAFİ a. (fr. *microradiographie*). Radyografinin, mikroskobik cisimlere uygulanması.
—Metalürj. Bir yapının küçük öğelerini X ışınlarıyla inceleme tekniği.

MİKROSANTRAL a. (fr. *microcentrale*). Gücü 2 MW tan küçük hidroelektrik santrali; ırmaklar üzerindeki çok sayıda küçük çağlayandan verimli bir biçimde yararlanmaya olanak sağlar (Türkiye'de bu küçük çağlayanlar, toplam hidrolik enerji kaynaklarının yüzde olarak çok küçük bir bölümünü oluşturur.)

MİKROSEFAL sıf. (fr. *microcéphale;* yun. *mikro,* küçük, ve *kephale,* baş'tan). Kafatası ve beyni küçük olana denir.

MİKROSEFALİ a. (fr. *microcéphalie*). Küçük başlılık. (Kafatası çevresinin kısalmasıyla birlikte beyin hacminde azalma olur [mikroansefali], bazen bunlara ağır bir zekâ geriliği de eşlik eder.)

MİKROSERTLİKÖLÇER a. Alınan örneğin çok küçük bir kısmı üzerinde deneme yaparak katı bir cismin sertliğini belirlemeye yarayan aygıt.

MİKROSFEROFAKİ a. (fr. *microsphérophakie*). Oftalmol. Gözmerceğinin küçük ve yuvarlak olması biçiminde göz bozukluğu. (Çoğu zaman göz öne doğru çıkar ve ardından glokom gelir.)

MİKROSFEROSİT a. (fr. *microsphérocyte*). Hematol. Zarın katyon geçirgenliğindeki bir bozukluktan dolayı anormal bir küre biçimine (küçük bilye görünümü) giren alyuvar.

MİKROSFEROSİTOZ a. (fr. *microsphérocytose*). Hematol. Alyuvarların boyutlarında görülen anomali. (Başlıca özelliği alyuvarların boyca küçülmesi ve anormal küre biçimini almasıdır.)

MİKROSFİGMİ a. (fr. *microsphygmie*). Semeiol. Birtakım marazi durumlarda görülen nabız zayıflığı.

MİKROSİNEMA a. (fr. *microcinéma*). Mikroskobik cisimlerin filmlerini çeken sinema dalı.

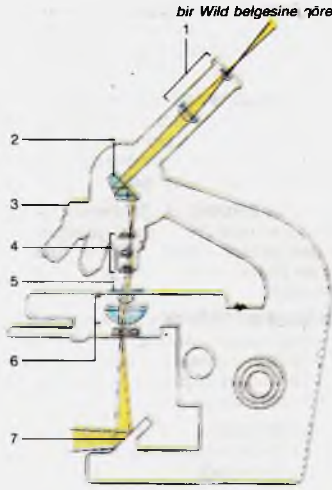
MİKROSİT a. (fr. *microcyte*). Hematol. Kalınlık-çap oranında bir değişiklik olmaksızın çapı küçülen ve bu özelliğiyle mikrosferositten ayrılan fizyolojik alyuvar.

MİKROSİTOZ a. (fr. *microcytose*). Hematol. Ortalama yuvar hacminin 80 μm^3'ün altına düşmesiyle belirgin alyuvar anomalisi.

MİKROSİYENİT a. (fr. *microsyénite*' den). Petrogr. Bileşiminde siyenit bulunan mikrokristalli kayaç.

MİKROSKOBİK sıf. (fr. *microscopique*' ten). **1.** Mikroskop aracılığıyla yapılan şey için kullanılır: *Mikroskobik incelemeler.* **—2.** Ancak mikroskop yardımıyla görülebilecek kadar küçük olan şey için kullanılır: *Mikroskobik canlılar.*
—Fiz. Maddenin bileşimine giren az sayıda elemandan (moleküller, atomlar, parçacıklar vb.) oluşmuş bir sistem için kullanılır. || Maddenin moleküller, atomlar, çekirdekler, parçacıklar boyutunda incelenmesine karşılık gelen düzey ya da ölçek için kullanılır.

MİKROSKOP, -pu a. (fr. *microscope*). Çok küçük cisimleri, bunların çok büyütülmüş bir görüntüsünü veren bir mercek sistemiyle (optik, elektronik, akustik) gözlemlemeye yarayan alet.
—ANSİKL. I. OPTİK MİKROSKOP
• *Tarihçe.* Bileşik mikroskopu Middelburglu (Hollanda) gözlükçü, Zacharias Jansen'in bulduğu kabul edilir (1590). Kimileriyse mucidinin Cornelis Drebbel (1610) ya da Van Leeuwenhoek olduğunu ileri sürer. Renksemezliğin ve geometrik sapınçların incelenmesi (Ernst Abbe tarafından) mikroskopun kusursuz bir araç olmasını sağlamıştır.
• *Tanım.* Mikroskopta bir objektif ile bir gözmerceği bulunur. *Objektif,* temelde odak uzaklığı çok küçük olan ve odağın çok yakınına yerleştirilen küçük bir cisimden büyütülmüş gerçek bir görüntü veren, küçük merceklerden oluşur. *Gözmerceği* çoğunlukla iki yakınsak mercekten meydana gelir. Bir büyüteç gibi çalışır ve objektifin sağladığı gerçek görüntünün büyütülmüş gizil görüntüsünü verir; bu görüntü göz tarafından algılanır ya da bir fotoğraf objektifi yardımıyla duyarlı bir yüzeye kaydedilir (fotomikrografi). Kullanılan optik sistemin (ve özellikle objektifin) karmaşıklığı kusursuz bir görüntü elde etme gerekliliğinden (sapınçların tümüyle düzeltilmesi) kaynaklanır. Objektif ile gözmerceği arasındaki uzaklık değişmezdir. Netlik ayarı için, yüksek duyarlıklı mekanik bir düzenek yardımıyla ya objektif-gözmerceği optik bütünü incelenecek cisme ya da cismi taşıyan tabla optik sisteme yaklaştırılır ya da uzaklaştırılır. Cisim *(preparat),* cam bir lam üzerine yerleştirilmiş ince ve yarısaydam bir kesitten, katı bir yüzeyin kalıplarından (replik), iki cam lam arasına

faz kontrastlı bir optik mikroskopun şeması 1. Gözmerceği; 2. Prizmalar; 3. Objektif taşıyıcı tabla (revolver düzeneği); 4. Objektif; 5. Tabla; 6. Kondansatör; 7. Ayna.

yayılmış bir su damlasından meydana gelebilir.

Yüksek bir ayırma gücü elde etmek için preparat ile objektif arasına (daldırmalı objektif) ışık kırıcı bir sıvı damlatılır (sedir yağı, parafin yağı).

Bir preparatı ayrıntılı olarak incelemek için ardışık olarak farklı güçlerde objektifler kullanma yoluna gidilir. *Revolver* adı verilen kullanışlı bir düzenek döner bir tabla yardımıyla bir objektifin yerine bir diğerini geçirir. Nihayet, gözün konumu *gözmerceği halkası* (gözmerceği tarafından sağlanan objektifin gerçek görüntüsü) ile çakışmalıdır.

• *Boyca büyütme ve büyütme.* Fotoğraf mikroskopisinde ilgilenilen büyüklük boyca büyütmedir (doğrusal), yani görüntünün enine boyutunun cismin enine boyutuna olan oranıdır.

Görsel mikroskopide ayırtedici temel özellik G büyütmesi, yani aygıt içinde görüntünün görüldüğü açının, cismin 25 cm'lik uzlaşmalı uzaklıkta görüleceği açıya oranıdır. G'nin şu bağıntıyla verildiği gösterilir: $G = g_1 \cdot G_2$; burada g_1 objektifin boyca büyütmesi, G_2 de gözmerceğinin büyütmesidir; bu iki büyüklük yapımcı firma tarafından belirtilir.

• *Alan derinliği ve ayarlama serbestliği.* Alan derinliği, cisim uzay içinde, optik eksen doğrultusunda alınan ve ayrıntıların netliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu en büyük Δx uzaklığıdır. Kusursuz bir mikroskop için, alan derinliği

$$\Delta x = (\lambda/4n)[1/(1-\cos\alpha)]$$

bağıntısıyla verilir; burada, λ dalga boyu, n cisim ortamının kırılma indisi (hava ya da daldırma sıvısı) ve α ışınların eksenle yaptığı en büyük açıdır. Saydam bir cisimde ancak çok ince bir kesitteki, çoğunlukla da mikrometre düzeyindeki bir bölge net olarak görülebilir: böylece cismin bir "optik kesit"i elde edilir. Ayarlama serbestliği alan derinliğine eşittir: cisim ile optik sistem arasında göreli bir yer değiştirme vardır. Bu yer değiştirme büyük bir duyarlılıkla (mikrometrik hareket) ayarlanmalıdır. Optik sistem, ardışık olarak her iki noktayı gözlemleyebilecek biçimde yöneltildiğinde mikroskopun yer değiştirmesi bu iki nokta arasındaki uzaklığı çok büyük bir duyarlıkla ölçmeye olanak verir.

• *Ayırma gücü.* Son derece küçük cisimleri net olarak görmek için sonsuz derecede büyütmek yeterli olmaz. Kırınım, görüntüleri ayrılacak olan iki nokta arasındaki en küçük y uzaklığı için bir sınır getirir: bu uzaklık, $y = \dfrac{1{,}2\,\lambda}{2n \sin \alpha}$ bağıntısıyla gösterilir. $n \sin \alpha$ çarpımına sayısal açıklık denir.

• *Aydınlatma.* Saydam ya da saydamsız (speküler ya da yayınık yansımalı) olmasına göre bir cismi aydınlatmak için çeşitli yöntemler kullanılır. Saydam bir cisim geçişli bir kondansatörle aydınlatılır. Uygun bir ayarlamayla düzgün bir aydınlatma (Köhler aydınlatması) elde edilebilir. Aydınlatma cisme dikse, cisim aydınlık bir fon üzerinde görülür. Aydınlatma çok eğikse gelen ışın demeti objektife girmez, bu durumda objektif yalnızca cismin kırındırdığı ışınları alır: o zaman cisim siyah bir fon üzerinde parlak olarak gözükür. Bu düzenek sayesinde, boyutları mikroskopun çözme gücünden daha küçük olan yapıları ayırt etmek mümkündür; bu yüzden bazen bu düzeneğe ültramikroskop adı verilir. Yansıtıcı metal yüzeyler sözkonusu olduğunda yarıyansıtıcı bir lamın (ya da bir prizmanın) saptırdığı gelen ışın demeti, cismi dik (açık fonda aydınlatma) ya da eğik (koyu fonda aydınlatma) olarak aydınlatmak için objektiften (kondansatör işlevi görür) geçer.

Ayrıca herhangi bir geliş açısı altında aydınlatmayı sağlayan optik lifler de kullanılabilir.

Kullanılan ışık kaynakları şunlardır: halojen lambalar (sürekli tayflı), cıva buharlı lambalar (kesikli tayflı), daha çok ışık veren ksenonlu lambalar ve zirkonyumlu ark lambaları, özel uygulamalar için flaş lambaları ve morötesi lambalar.

• *Başlıca mikroskop tipleri.*

—*Kutuplayan mikroskop.* Bu, döner bir tabla ve iki nicol ya da iki Polaroid plakasıyla donatılmış optik bir mikroskoptur. Tablanın altına yerleştirilen kutuplayıcı nicol, cisim üzerine kutuplanmış ışık gönderir; çözümleyici nicol ise objektifin üstünde yer alır. Nicol'ler çapraz durduklarında, belirli bir döndürme gücü olan maddeler ya da çiftkırıcı maddeler içeren bölgeler dışında aygıtın alanı, karanlıkta kalır.

—*Faz kontrastlı mikroskop ve girişim mikroskopu.* Faz kontrastlı mikroskop, gözlemlenen cisimlerin kırılma indislerindeki küçük değişimleri ortaya çıkarmaya olanak verir. Gerçekte, kalınlıkları az olduğundan mikroskobik preparatlar genellikle az soğurucudurlar, bununla birlikte çoğu zaman biyologlara mikroorganizmaların yapısıyla ilgili yararlı bilgiler sağlayan kırılma indisi değişimleri gösterirler.

Zernike'in gerçekleştirdiği (ayrıca B. Lyot'un optik yüzeyleri denetlemek için tasarladığı) optik bir düzen, bir preparattan çıkan titreşimlerin çok küçük faz değişimlerini göstermeye olanak verir; bunun için, kondansatörün içine bir diyafram (genellikle halka biçiminde), objektifin arkasına da faz kaydırıcı bir lam (faz lamı) yerleştirilir. Cisim içindeki faz değişimleri görüntüde aydınlanma değişimleri olarak ortaya çıkar ve yalnızca birkaç nanometre değerinde olan optik kalınlık farkları bile algılanabilir.

Faz kontrastlı mikroskop canlı organizmaları incelemeye olanak verdiğinden biyologlar tarafından çok sık kullanılır.

Girişim teknikleri gözlemlenen cisimler üzerinde benzer bilgiler elde etmeye yarar.

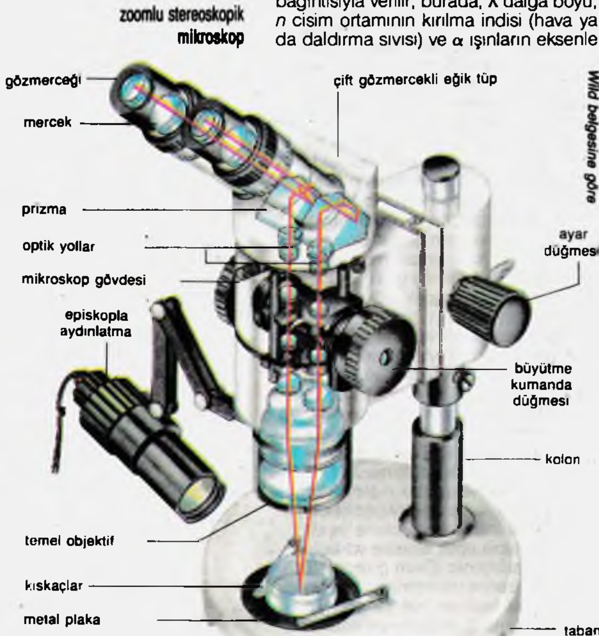
—*Diğer mikroskop tipleri.* Diğer mikroskop tipleri özel alanlarda kullanılır. İki gözmercekli mikroskoplarda, eksenleri, preparatın aynı noktasına küçük bir açıyla yakınsayan eşleştirilmiş iki özdeş mikroskop bulunur; bu mikroskoplardan bazıları gerçek bir stereoskobik gözlem sağlar. Görünmez ışımalarda (kızılaltı ve morötesi), görünür ışığa göre farklı bir soğurma gösteren preparatlar için, silisten, fluorinden mercekler ve / ya da aynalar taşıyan mikroskoplar kullanılır. Morötesinde görüntülerin fotoğrafları çekilir; kızılaltındaysa, elektronik bir çeviriciyle bu görüntüler görünür hale getirilir.

II. ELEKTRON MİKROSKOPU. Bir cismin elektronlarla etkileşiminden yaralanarak büyütülmüş bir görüntü elde etmeye olanak veren elektron mikroskoplarının birçok tipi vardır.

• *Geçişli elektron mikroskopu.* Termoelektronik yayım (bir filamentin ısınması) ya da alan yayımı (bir elektrik alanının etkisi altındaki metal sivri uç) ilkesine göre çalışan bir elektron tabancasından oluşur. Alan yayımı çok büyük parlaklıklar ve son derece yörelleşmiş kaynaklar elde etmeye olanak verir ama elektron yayımını kararsız hale getiren sivri ucun kirlenmesini önlemek için bir aşırıboşluk ($\sim 10^{-10}$ mm Hg) gerektirir. Elektronlar daha sonra, elverişli potansiyellere getirilmiş bir ya da birçok anotla (elektronlara iletilmesi istenen enerjiye bağlı olarak) hızlandırılır, ardından da manyetik mercek de denen bir elektron mercekleri dizisinden geçer; bu mercekler, içlerine ekseni mikroskop ekseniyle çakışan bir kanal açılmış elektromıknatıslardan oluşur. Bu kanaldaki vakum, elektronların artık hava molekülleriyle çarpışmaya girmelerini önlemek için, kullanılan aygıtlara göre, 10^{-4}-10^{-7} mm Hg arasında tutulur.

Değişmez ışın demetli mikroskop da denen *konvansiyonel geçişli elektron mikroskopu*'nda bir elektron tutamı, anottan sonra, kondansatör adı verilen iki mercekten geçer; bu mercekler elektronları cismin belirli bir alanı üzerine (genellikle birkaç μm^2) belli bir açıyla yoğunlaştırır. Kimi zaman üçüncü bir kondansatör demetin boyutunu daha da azaltmaya olanak verir ($\sim$ 50 Å). Elektron demeti cismin (100 keV'luk elektronlar için $\sim$ 2 000 Å kalınlığında) içinden geçerken atomlar (çekirdekler + elektronlar) tarafından yayındırılır. Cisimden geçen elektronlar bir doğrultu değişikliğine uğrar. Cisim kristal yapıdaysa elektronların birçoğu (olayın önemi, örneğin sıcaklığına [atomların ısıl çalkalanması] ve atom sayısına bağlıdır) ayrıcalıklı ve önceden belirlenmiş doğrultularda kırınır *(Bragg yasası)* ve kırınım diyagramının sonsuzda bulunduğu (Fraunhofer kırınımı) objektifin görüntü odak düzleminde odaklanır. Kırınım diyagramı, X ışınları durumunda olduğu gibi cismin kristal yapısını ortaya çıkarmayı sağlar. Atomların üç boyuttaki konumunu saptayabilmek için cismi birçok şekilde yönlendirmek gerekir. Objektifin verdiği cismin görüntüsü, görüntü düzlemi denen başka bir düzlemde bulunur. Ama mercek bobinajından geçen akımın yeğinliğine göre, bu mercek için cisim düzlemi olarak ya da objektif tarafından verilen görüntü düzlemi ya da bu sonuncu merceğin görüntü odak düzlemi alınabilir. Birçok mercek (mikroskoplara göre 2 ya da 3) daha sonra kırınım diyagramını ya da cismin bu diyagrama karşılık gelen görüntüsünü, elektronların çarparak gözlemlenebilir hale geldiği fluorışıl bir gözlem ekranı üzerine yansıtır. Bunları bir fotoğraf plakası üzerine, bir film üzerine kaydetmek ya da görüntüyü televizyon ekranı üzerine taşımak, hatta daha sonra bilgisayarla değerlendirmek üzere bu görüntüyü sayısallaştırmak

zoomlu stereoskopik mikroskop

mümkündür. Ayarlama, objektif merceğine uygulanan uyarmayı değiştirerek yapılır; büyütme de diğer merceklere (ara mercekler ve projektör) uygun bir uyarma uygulayarak elde edilir. Objektifin görüntü odak düzleminde, örnek tarafından kırındırılan bir ya da birçok elektron demetini seçmeye olanak veren bir diyafram kullanılabilir: sapma olmaksızın iletilen merkez demet "açık fon" üzerinde bir görüntü verir; kırınmış bir demetse "siyah fon" verir. Birçok demet kullanılarak, iletilen çeşitli demetler arasında girişim görüntüleri elde edilebilir ve böylece atom düzlemlerinin, hatta atom sütunlarının görüntüleri ortaya çıkarılabilir. Dolayısıyla incelenen cisim üzerinde, yönlenme ve kristal yapı, atomların konumu, kristal hatalarının yapısı ve bunların yoğunluğu (dislokasyonlar ve çökeltiler) gibi çok kesin geometrik bilgiler edinmek olanaklıdır. Bir sapma dışında elektronlar, yavaşlamalarına neden olan enerji kayıplarına da uğrayabilir. Bu kayıplardan bazıları örneğin ayırtedici özelliklerini taşır ve bunun kimyasal çözümlemesini yapmaya olanak verir.

Temelde iki tip geçişli elektron mikroskopu vardır: yukarıda anlatılan sabit demetli elektron mikroskopu ve cisim üzerinde odaklanmış bir sonda kullanan *geçişte taramalı elektron mikroskopu*. Bu sonda yaklaşık 5 Å düzeyinde olabilir. Gelen elektronların çarpmasıyla düşük enerjili ($<$ 50 eV) ikincil elektronlar, örneğin kimyasal doğasına özgü (yüzeyin kimyasal çözümlemesi) Auger ikincil elektronları (enerji $<$ 2 000 eV), yüksek enerjili geriyayınmış elektronlar, ayırtedici özellikte olan (hacimsel kimyasal çözümleme) ya da olmayan X ışınları ve başka dalga boyu alanlarındaki fotonlar yayımlanır. Bu işaretlerin birçoğu ve iletilen çeşitli demetlerin akımı, aynı anda kaydedilerek her işaret bir televizyon ekranına taşınır ya da bir bilgisayarın belleğine aktarılır. Böylece, alan yayımlı bir elektron tabancası kullanılarak cisim ya da yüzeyi (klasik taramalı mikroskop), birkaç Å²'lik temel alanlar halinde incelenebilir.

De Broglie'den bu yana, her parçacığa bir dalga boyunun eşlik ettiği bilinmektedir. Bu da şu bağıntıyla verilir:

$$\lambda = h/\left[2mE\left(1+\frac{E}{2\,mc^2}\right)\right]^{1/2};$$

burada *m* elektronun durgun haldeki kütlesi, E gelen elektronların enerjisi (örneğin, 100 keV=$1{,}6\cdot10^{-14}$ J), *h* Planck değişmezi ($6{,}6262\cdot10^{-34}$ J · sn), *c* ışık hızıdır. Elektronun sırasıyla 0,548 *c* ve 0,989 *c* hızlarına göre, 100 keV'da λ=0,0370 Å, 3 000 keV'da λ=0,0036 Å'dür. Elektrona eşlik eden küçük dalga boyu elektron mikroskopunun klasik optik mikroskopa olan üstünlüğünü açıklar (burada, kullanılan fotonların dalga boyu birkaç bin angströmdür). Bir noktanın görüntüsü bir nokta değildir ve aralarındaki uzaklık

$0{,}61\,\frac{\lambda}{\alpha}$ 'dan (α görüntüyü oluşturmak için kullanılan açıdır) daha küçük olan iki noktayı ayırmak olanaksızdır (Airy kırınım beneği). Objektif hatalarından ötürü (yarıçapı $C_s\alpha^3$'e eşit olan küresellik sapıncı; burada, C_s küresellik sapıncı katsayısıdır ve milimetre düzeyinde bir değere eşittir;

$\delta_c = C_c\alpha\,\frac{\Delta E}{E}$ 'ye eşit olan renkser sapınç, örnek içindeki ΔE enerji kayıplarının yanı sıra elektriksel kararsızlıklara da bağlıdır), Airy sınırına erişilemez ve çözme gücü $\delta \equiv 0{,}7C_s^{1/4}\lambda^{3/4}$ ile, yani 100 keV'da 3 Å ve 1 000 keV'da 1,5 Å olarak verilir. Bu mikroskopla elde edilen kontrast tipleri şunlardır: bir genlik kontrastına (elektron dalgasının genliğinin değişmesi) ya da faz kontrastına (kalınlığı az cisim; dalganın fazı örnek tarafından kaydırılır) eşlik eden kırınım kontrastı (cisimden geçerken elektronun arka arkaya birçok yayınımına bağlıdır).

• *Yayımlı elektron mikroskopu.* İki çalışma biçimi vardır. Birincisinde, daldırmalı objektif adı verilen (elektrostatik mercek) bir objektif kullanılır. Elektrostatik bir alanda bulunan cisim, elektron, iyon ya da foton demeti alır ve hızlandırılmış ikincil elektronlar yayar. Daldırmalı mercek, cismin yüzeyinin büyütülmüş bir görüntüsünü verir. Çözme gücü, duruma göre 40-500 Å arasında değişir.

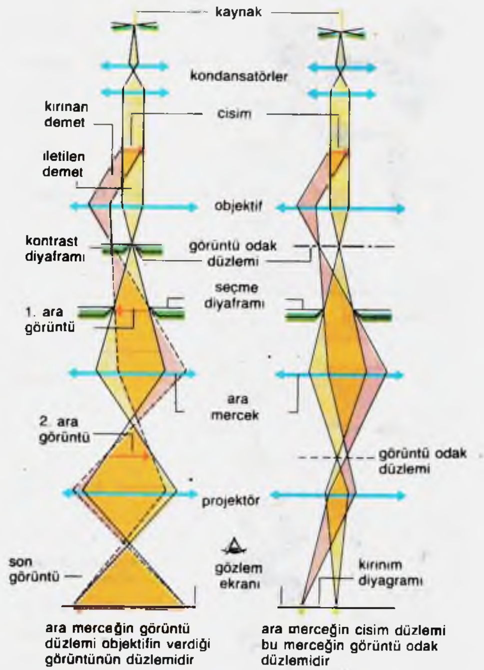
İkinci çalışma biçiminde yayımlı mikroskopa *klasik taramalı mikroskop* denir. Bu mikroskopta daldırmalı objektif kullanılmaz. İnce bir elektron tutamı örnek üzerine odaklanır. Oluşan ikincil elektron akımı, genellikle bir pırıldayıcı-ışılçoğaltıcı (elektron-foton dönüşümü) bütünü ya da bir diyot aracılığıyla toplanır. Televizyon ekranı üzerinde nokta nokta oluşan görüntü, kütlesel cisimlerin yüzeylerini, hatta yüzeylere yakın hataları gözlemlemeye olanak verir. Yaklaşık otuz keV enerjili elektronlar için elde edilen çözme gücü yaklaşık 80 Å'dür. Bu aygıt morfolojik incelemeler için metalürji ve biyolojide çok sık kullanılır. Yarıiletkenlerde, "elektriksel" hatalar (elektron-delik çiftleri) oluşturulur ve bunlar malzemenin hataları tarafından kapanlanabilir. Böylece, sonda düzeyinde oluşan akım kaydedilirse, sondanın bir hata üzerinden geçerken hatasız bölgelerdekinden daha küçük bir akım oluşturacağı görülür (yükler hata üzerinde kapanlanır). Hataların elektriksel etkinliğine ilişkin bilgi veren bir görüntü elde edilir.

• *Yüksek gerilimli elektron mikroskopu.* Bazı incelemeler için, gelen elektronların enerjisini artırmakta yarar vardır. Bunun için enerjisi 300 keV'tan büyük gelen elektronlarla çalışan (bk. geçişli elektron mikroskopu) geçişli elektron mikroskopları kullanılır. Bunların yararı daha kalın örnekleri (100 keV'ta gözlemlenebilenden 5-10 kat fazla) incelemeye olanak vermesidir. Ayrıca, bazı durumlarda çözme gücü çok daha iyidir (en iyi sınır çözme gücü); daha az renkser etkiler; bk. geçişli elektron mikroskopu). Bu tip mikroskopların çoğunda 1 000 kV'luk hızlandırıcı gerilim kullanılır. Bunların en güçlüsü, Toulouse' da bulunan 3 000 kV'luk mikroskoptur.

• *Yansımalı elektron mikroskopu.* Cisimden yansıyan hızlı elektronların sıyırarak gelişinden yararlanarak yüzeyleri incelemeye olanak verir. Cismin yüzeyinin kirlenmesini önlemek ve gerçekten ayırtedici nitelikteki görünümleri gözlemlemek için, birkaç durum dışında, genellikle aşırıboşluk kullanmak gerekir. Bu teknik bir kristal yüzeyindeki atomların davranış biçimini görmeyi sağlar. Bu türden bazı deneyler, klasik bir elektron mikroskopunda cismi doğru bir biçimde yerleştirerek de yapılabilir.

• *Aynalı elektron mikroskopu.* Yayım mikroskopunda olduğu gibi bu mikroskopta da daldırmalı bir objektif kullanılır. Gelen elektronlar cisme ulaşmadan önce uygun olarak seçilmiş bir potansiyel tarafından yansıtılır. Bu objektif (kristal, yarıiletken diyot, mikrodevre...) farklı potansiyellere getirilmiş bölgeler taşıyorsa, geri dönüş yörüngeleri, karşılaşılan yerel potansiyele göre farklı olacaktır, bu da bir görüntü sağlamaya ve yerel elektriksel davranışı belirlemeye olanak verir.

• *Elektrik alanlı iyon mikroskopu.* Bu mikroskop bir soy gaz gibi, kolayca iyonlaşabilen ve az tepkin bir gazdan çok az yoğun bir atmosfere daldırılan son derece ince bir uçtan oluşur. Üç ile fluorışıl ekran arasında bir elektrik alanı yaratılır. Uçla temas eden bazı gaz atomları ya da moleküller iyonlaşır. Bu sırada gazın iyonu fluorışıl ekran üzerine fırlatılır. Böylece ucun yüzeyindeki bireysel atomların yerlerini belirlemek, dolayısıyla da ucun kristal yapısını ve hatalarını incelemek olanaklıdır. Ayrıca, bir tayfölçeri biraz farklı bir biçimde kullanarak elektriksel darbelerle uçtan koparılan atomların kimyasal türü belirlenebilir.

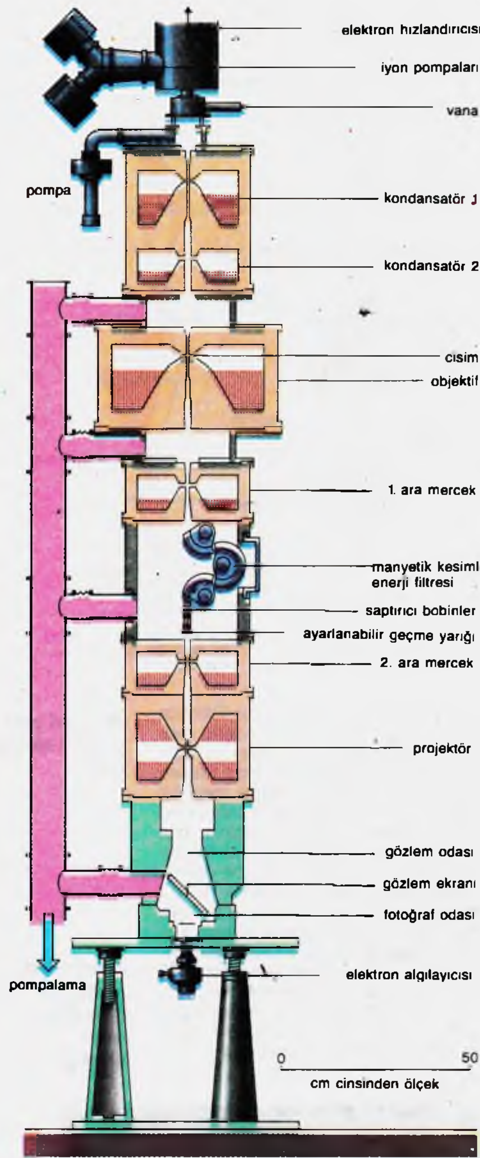
sabit demetli, geçişli bir elektron mikroskopunun şeması

• *İzdüşümlü X ışınlı mikroskop.* Oldukça kütlesel cisimlerin (sinekler, kuşlar, çelik saclar...) görüntülerini, gerçekteyse gölgelerini oluşturmaya yarar. Bu aygıt, istenen X yayımı tipine bağlı olan ince metal bir antikatot (1 000 Å altın ya da bakır) üzerinde yoğunlaştırılmış olabildiğince ince bir elektron sondasından oluşur. Bu durumda X ışınlarının kaynağı son derece noktasaldır (yaklaşık 1 000 Å'lük "küre") ve bu kaynağın çok yakınına ve bir kayıt sisteminin (örneğin fotoğraf plakası) arasına yerleştirilen cisim, 1 000 Å düzeyinde, çok iyi bir çözme gücüyle radyografide olduğu gibi gözlemlenebilir. Bu aygıt, mercekleri yapılamayan X ışınlarıyla gölgede mümkün olan en iyi çözme gücünü elde etmek için bulunmuştur.

Yan-Rapho

Toulouse (Fransa) elektronik optik laboratuvarındaki elektron mikroskopu

yüksek gerilimli (1,2 MeV) bir elektron mikroskopunun şeması

III. AKUSTİK MİKROSKOP. Mikrometre düzeyindeki dalga boylarına karşılık gelen çok yüksek frekanslardaki (≈ 1 GHz) sesötesi titreşim üreteçlerinin kullanımı, çok yüksek çözme gücü olan akustik görüntüleme düzeneklerinin gerçekleştirilmesini sağladı. Bu alandaki en yararlı teknoloji ABD'de, C. Quate tarafından geliştirilen ve bir safir-sıvı (genellikle su, bunun yanı sıra da argon ya da helyum gibi derinsoğutucu sıvılar) arayüzeyinden oluşan akustik merceklerin kullanıldığı teknolojidir. Sesötesi ışımanın yararı gözlemlenen cismin mekanik özelliklerindeki değişiklikleri görselleştirmesidir. Böylece bazı biyolojik preparatların renklenmesi önlenebilir ve optik ışımaya karşı saydamsız olan cisimlerin çok iyi görüntüleri elde edilebilir. İlerisi için umut verici bir başka uygulama alanı da entegre devrelerin yapımında kaynak hatalarının ortaya çıkarılmasıdır.

MİKROSKOP (lat. *Microscopium*'dan), XVIII. yy.'da La Caille tarafından keşfedilen ve Oğlak takımyıldızının G.'inde yer alan küçük güney takımyıldızı. Bu takımyıldızda, yalnız az parlak yıldızlar bulunur. (→ GÖK haritası.)

MİKROSMATİK sıf. (fr. *microsmatique*). Hareket ederken koku duyusundan yararlanmayan omurgasız hayvan için kullanılır. (Karşt. MAKROSMATİK.)

MİKROSOMATİ a. (fr. *microsomatie*'den). Vücut oranlarının uyumlu kaldığı cücelik biçimi.

MİKROSOMİT a. (fr. *microsommite*). Miner. Feldispatımsı türe ait olan doğal sodyum ve potasyum alüminosilikat.

MİKROSONDA a. (fr. *microsonde*'dan). Anal. kim. X ışıması üreterek çok küçük hacimli bir maddede bulunan elementlerin nitel ve nicel çözümlemelerini yapmaya yarayan elektron sondalı mikroçözümleyici.

—ANSİKL. Mikrosonda, minerallerde bulunan istenmeyen kalıntıları (inklüzyon), metallerarası yayınım vb.'yi incelemeye yarar. Birkaç milimetre boyutundaki tozlardan örnek alma maddi olarak mümkün olmadığından, doğuradan yerinde çözümleme uygulanır. Elektron bombardımanıyla X ışınlarının doğrudan yayınımı, bu koşulları elverdiğince hazırlar. Nitekim, hızlandırma gerilimi üzerinde oynayarak yüklü parçacıklara yeni elektronlara istenen enerji pratik olarak verilebilir ve elektron demeti elektromanyetik merceklerle bir örnek üzerinde, boyutu mikrometreden daha küçük bir çarpma noktasında odaklaştırılır.

Bir mikrosonda dolayısıyla şu bölümlerden oluşur:
1. ısıtılmış bir tungsten filamandan yayınan ve 0-50 kV arasında değişebilen bir gerilim farkıyla hızlandırılabilen bir elektron topu (bir paletli pompa ya da bir yayınım pompasıyla top içinde 10^{-5} mm cıvalık bir vakum oluşturulur);
2. iki elektromanyetik mercekten meydana gelen bir odaklaştırma sistemi: elektron demetini örnek yüzeyinde odaklaştıran objektiften geçmesi gereken elektronların yoğunluğunu değiştirebilen yoğuşturucu;
3. gerekli elektronik düzenek ve orantılı sayaçlarla donatılmış kristalli birçok tayfölçerden oluşan X ışımaları çözümleme sistemi.

Nitel bir çözümleme elde etmek için yayınan X ışınları tayfındaki tayf çizgilerinin tümü sayılır ve bu çizgiler tablolar yardımıyla tanınır. Nicel bir çözümleme yapmak için örnekte bulunan bir elementin kendine özgü tayf çizgisinin yeğinliği, aynı elementi içeren ve bileşimi daha önceden bilinen tanık örneklerin tayf çizgileriyle karşılaştırılır. Mineraloji ve metalürjide pek çok uygulaması olan bu yöntem, atom numarası 12'den küçük elementlerin niceliğini belirlemede kullanılamaz.

MİKROSPARİT a. (fr. *microsparite*). Kalsilütit diye de adlandırılan ince kireçtaşı türü.

MİKROSPOR a. (fr. *microspore*). Bot. Bitkilerin erkek önçim veren en küçük sporlarına verilen ad. (Tohumlu bitkilerde mikrospor çevreye saçılmaz; erkekorganın içindeyken çok küçük bir önçim verir: çiçektozu.)

MİKROSPORİ a. (fr. *microsporie*). **1.** Bir mikrosporumun neden olduğu mantar hastalığı. **—2.** → MİKROSPORİK KIRKI KELLİĞİ*

MİKROSPORANJ a. (fr. *microsporange*). Çeşitli suyosunlarında ve damarlı kriptogamlarda, mikrosporların oluştuğu organ. (Tohumlu bitkilerdeki çiçektozu keselerinin homoloğudur.) [Karşt. MAKROSPORANJ.]

MİKROSPORİDİLER a. (fr. *microsporidie*). Hücrelerarasında asalak yaşayan protozoa takımı. (Omurgasız ve omurgalı hayvanlarda kaslarda, yağ dokularında, bağırsak epitelyumunda, lenfositlerde son derece yaygındırlar.)

—ANSİKL. Mikrosporidiler ipekböceklerine ve arılara dadanır, ölümlerine neden olurlar, ama aynı zamanda sivrisinek, simulum, asma kelebeği gibi zararlı böceklerin, hatta kendileri de asalak olan bazı türlerin de ölümünü sağlarlar.

MİKROSPORUM a. (lat. *microsporum*). Der. hast. Deride hastalığa ve saçlı deride kelliğe neden olan dermatofit mantar. (*Microsporum* cinsi içinde insanlara musallat olanların [*Microsporum audouinnii, M. langeronii, M. ferrugineum*] yanı sıra hayvanlarda [*M. canis, M. equinum, M. nanum, M. persicolor*] ve toprakta yaşayan türler de [*M. gypseum, M. fulvum, M. præcox*] bulunur.)

MİKROSTEZİ a. (fr. *microsthésie*). Elde tutulan nesnelerin gerçekte olduklarından az ağır ve az büyük algılanmalarına neden olan dokunma duyusu bozukluğu.

MİKROSTOMİ a. (fr. *microstomie*). Biyol. Ağız yarığının bir ya da iki yanlı ufalmasıyla belirgin biçim bozukluğu.

MİKROŞEBEKE a. Elektrotekn. Bir elektrik enerjisi taşıma ve bağlantı şebekesinin, şebekenin sürekli ve geçici rejimi sırasında, etkin ve tepkin güçlerin değişik noktalardaki dağılımını ve şebekedeki çeşitli senkron makineler arasındaki dinamik kararlılığın sınırlarını incelemek amacıyla yapılmış, küçük ölçekli, gerçek bir şebeke gibi davranan modeli. (60'lı yıllarda büyük hizmetler vermiş olan mikroşebekelere gösterilen ilgi, günümüzde, bilgisayarların gelişimiyle, oldukça azalmıştır.)

MİKROŞİZOGONİ a. (fr. *microschizogonie*). Biyol. Bazı sporluların üreme çevrimi sırasında görülen eşeysiz üreme biçimi. (Önce bir şizont, mikroşizozoitleri, sonra onlar mikrogamontları, mikrogamontlar da daha sonra mikrogametleri oluşturur.)

MİKROŞİZOZOİT a. (fr. *microschizozoïte*). Biyol. *Sporozoa*'da, bir şizontun bölünmesiyle ortaya çıkan ve sonunda mikrogametleri üretecek kuşakları dünyaya getiren şizozoit.

MİKROTEKNİK a. (fr. *microtechnique*). Çok küçük boyutlu cisimlerin tasarımına, çalıştırılmasına, üretimine ya da yerleştirilmesine uygulanabilen teknik.

MİKROTEKTONİK a. (fr. *microtectonique*). Yerbil. Mikroyapıların incelenmesine dayanan, kırıklanma ve şistlilik gösteren kuşakların ya da başkalaşım alanlarının esnek biçim değiştirmelerine uygulanabilecek yapısal çözümleme yöntemi. (Sıkışma alanını belirlemeye, evrelerin sıralanışını bulmaya, biçim değişikliği miktarını saptayarak bu mekanizmayı anlamaya yarar.)

MİKROTERM sıf. (fr. *microtherme*). Oldukça düşük ortalama sıcaklıklarda (0° ile 15 °C) yetişen bitkilere denir.

MİKROTİ a. (fr. *microtie*). Doğuştan kulak kepçesi küçüklüğü.

MİKROTİP sıf. (fr. *microtype*). Böcbil. *Mikrotip yumurtalar,* böceklerde asalak yaşayan bazı ikikanatlı türlerinin bıraktığı az ya da çok sayıdaki küçük yumurta. (Karşt. MAKROTİP YUMURTALAR.)

MİKROTOM a. (fr. *microtome*). Önceden sertleştirilmiş bitkisel ya da hayvansal dokulardan, mikroskopta incelemek üzere ince dilimler kesmeye yarayan aygıt.

MİKROTOPLUM a. İçinde yer aldığı toplumu göz önünde bulundurmaksızın, kendine özgü kurallara göre davranan toplumsal çevre. (Eşanl. KÜÇÜKEVREN, MİKROKOZMOS.)

MİKROTOPLUMBİLİM a. Küçük gruplar içindeki beraberlik biçimlerinin incelenmesi.

MİKROTRAKTÖR a. (fr. *microtracteur*). Tarım mak. BAHÇE* TRAKTÖRÜ'nün eşanlamlısı.

MİKROTRAVMA a. Bir kez olduğunda önem taşımayan, fakat çokça yinelendiğinde hastalık belirtilerine yol açabilen çok hafif travma.

MİKROTROMBOZ a. (fr. *microthrombose*). Patol. Kanın kılcaldamar içinde pıhtılaşması.

MİKROTUR a. (fr. *microtour*). Diş cerrahisinde kullanılan çok ufak dişçi matkabı.

MİKROTÜBÜL a. (fr. *microtubule*). Dokubil. Sitoplazmanın içinde bulunan ve hücre iskeletinin bir kısmını oluşturan, 25 μm çapında çok ince borucuk. (Tübülinden oluşan bu borucuklar hücrenin biçim değiştirmesinde rol oynar ve suyun yayılması için kanal görevi yapar.)

MİKROVİZÖR a. (fr. *microviseur*). Mim. → OPTİK GÖZ* DELİĞİ

MİKROYAPI a. Metalürj. Uygun hazırlamadan sonra bir metal ya da alaşımın optik (20 ile 1 500 arasında değişen büyütme) mikroskopta ya da elektron mikroskopunda (200 000 büyütme) görünen yapısı.
—Polim. Öteki makromolekül zincirlerden ayrı olduğu kabul edilen ve farklı monomer birimlerinin yerleşmeleriyle belirginleşen makromolekül bir zincirin yapısı. (Örneğin, doğal kauçuğun mikroyapısı, temel olarak poliizopren – 1,4 sis'in mikroyapısıdır.) [Karşt. MAKROYAPI.]
—Yerbil. En küçük tektonik yapı *(mikrokıvrım, mikrokırık).*

MİKROYOĞUNLUKÖLÇER a. Bir katı cismin yoğunluğunu, sözkonusu cisimden alınan çok küçük bir örnek üzerinde işlem yaparak belirlemeyi sağlayan aygıt.

MİKROYÖNTEM a. Fiz. ve Kim. Çok küçük kütleli maddelere ilişkin bir olayı inceleme yöntemi.

MİKROZOM a. (fr. *microsome*). Dokubil. Büyüklüğü milimetrenin milyonda 5'i ila 300'ü arasında değişen ve aşırı merkezkaçlama yöntemiyle ayrılabilen sitoplazma parçacığı.
—ANSİKL. A. Claude tarafından adlandırılan mikrozomlar J. Brachet'nin tanecikleriyle aynıdır. Sitoplazma ağırlığının % 25'e kadarı mikrozom olabilir. Mikrozomların endoplazmik retikulumun mekanik parçalanmasıyla oluştuğu sanılmaktadır. Yüksek oranda ribonükleik asit içermesi de aynı nedene bağlanmaktadır.

MİKSAJ a. (fr. *mixage*). → HARMANLAMA.

MİKSAMİP a. (fr. *myxamibe*'den). Cıvıkmantarlar grubundan mantarların sporunun çimlenmesinden doğan ve amipsi hareketler yapabilen selüloz zarsız çıplak protoplazma kütlesinden oluşan hücre. (Bu hücrelerin pek çoğu sitoplazmalarını tek bir kütle halinde birleştirerek [plazmod] nabız gibi atan ritmik hareketler yaparlar.)

MİKSAR sıf. (ar. *keṣret*'ten, *mikṣār*). *Esk.* **1.** Çok konuşan, geveze. **—2.** Çoğaltan, teksir eden.

MİKSEFE a. (ar. *mikṣefe*). *Esk.* Kondansatör. (MEKSEFE de denir.)

MİKSER a. (ing. *mixer*, çırpıcı'dan). Yiyecekleri öğütmeye ve karıştırmaya yarayan ve çok hızlı dönen bir pervane bıçaktan oluşan elektrikli aygıt. (*Kâseli* ve *dalgıç mikserler*, en çok kullanılan iki mikser türünü oluşturur. Kâseli mikserlerde, üzerine tabanında bir pervane-bıçak bulunan büyük bir kâse konulan ve aynı zamanda motoru da içeren bir alt bölme vardır. Dalgıç mikserlerde ise, kapalı ve kulplu bir bölmeye konmuş olan motor, işlenecek besinlerin içine daldırılan ve pervane -bıçağı tutan öğeye uygulanır.)

MİKSİT a. (fr. *mixite*). Miner. Heksagonal sistemde yer alan hidratlı doğal bakır ve bizmut arsenat.

MİKSİYOLOJİK sıf. (fr. *mixiologique*'ten). *Miksiyolojik ölçüt*, eşeyli üreyebilen ve eşeyli yoldan döl verecek bireyler verebilen hayvanların ya da bitkilerin aynı türden olduklarını saptamaya yarayan ölçüt.

MİKSİYON a. (fr. *mixtion*; lat. *mixtio, onis*, karışım'dan). Eczc. Basit ya da bileşik drogları karıştırmak eylemi.

MİKSOKONDROM a. (fr. *myxochondrome*). Patol. Kıkırdaksı doku ile miksoit dokudan oluşan ur.

MİKSOM a. (fr. *myxome*). Temel maddece zengin ve damardan yoksun, yumuşak bağdokusu uru. (Tavşan miksomatozunun etkeni olan miksom virüsü [aralarında ayrıca çiçek ve sığır çiçeği virüslerinin de bulunduğu] *poxvirus* grubundandır.)
—ANSİKL. Miksom jelatinimsi yapıdadır ve kesilince içinde bazen yapışkan ve kalın bir sıvı akar. Dokusal olarak, bol ve sümüksü bir temel madde içinde yayılmış yıldızsı hücrelerden oluşur ve yapısı embriyon dönemindeki bağdokusunu andırır. Tehlikesiz bir bağdokusu urudur. Kötücül sarkomiksomdur.
Kalpte, miksomlar, olguların büyük çoğunluğunda, sol kulakçıkta yerleşir. Urun etraflıca ameliyatla çıkarılması kesin iyileşme sağlar.

MİKSOMATOZ a. (fr. *myxomatose*). Özellikle tavşanlarda görülen, Brezilya kökenli, bulaşıcı, salgın virüs hastalığı.
—ANSİKL. Miksomatoz, ilk kez 1898'de Montevideo'da tanımlandı, ama Brezilya'da uzun zamandan beri var olduğu biliniyordu; bu ülkede *sylvilagus* cinsinden kemirgenleri büyük ölçüde telef eden yerleşik bir hastalıktı. Hastalık, yabani tavşanların aşırı çoğalmasını önlemek amacıyla 1952 yılında Dr. Armand Delille tarafından Fransa'ya sokuldu. Oradan da Büyük Britanya'ya, Belçika'ya, Almanya'ya ve Hollanda'ya hızla yayıldı.
Miksomatozun mikrobu, *virus myxomatosum Sanarelli*, bir ultravirüstür; kan ve lenf dolaşımına yerleşir. Göz merceği de dahil olmak üzere, hasta hayvanın tüm organlarında bulunur.
Kuluçka süresi, 2 ila 10 gün arasında değişir. İlk belirti, burun deliklerinin açıldığı yerde ve konjonktiva keseciklerinin altında sümüksü irin yapısında bir maddenin bulunmasıdır. Daha sonra, hızla dudaklara ve kulak dibine yayılan şişlikler, başın aslan suratı denen çirkin bir görünüm almasına neden olur. Cinsiyet organları da şiddetli iltihaba uğrar. Erkeklerde en önemli lezyon erbezi iltihabıdır. Tavşan kümeslerinde ve yabani tavşanların yaşadıkları yerlerde patlak veren salgınların nedeni hastalığın sivrisinek ve pirelerle bulaştırılmasıdır. Ölüm oranı % 10 ile % 80 arasında değişir. Miksomatozun etkili tedavisi yoktur. Buna karşın, günümüzde, hayvanı 6 ay boyunca koruyan aşılar geliştirilmiştir. Kemirgen miksomatozu, yasal olarak bulaşıcı salgın hastalıklar arasında sayılır.

MİKSONEFRİDYUM a. Halkalı solucanlarda bulunan bileşik organ. (Bir iç sölom borucuğunun dış nefridyumla birleşmesi sonucu oluşur.)

MİKSOPTERİGİA a. Kıkırdaklıbalıkların erkeklerinde karın yüzgecinin değişiklik geçirmesiyle ortaya çıkan çift üreme organı. (Miksopterigia'nın iskeleti, özellikle vatozların bazı türlerini tanıma olanağı verir.)

MİKSOSARKOM a. (fr. *myxosarcome*). Patol. SARKOMİKSOM'un eşanlamlısı.

MİKSOSPORİDYOZ a. (fr. *myxosporidiose*). *Myxoseporidia* öbeği üyelerinin balıklarda yol açtığı asalak hastalığı.

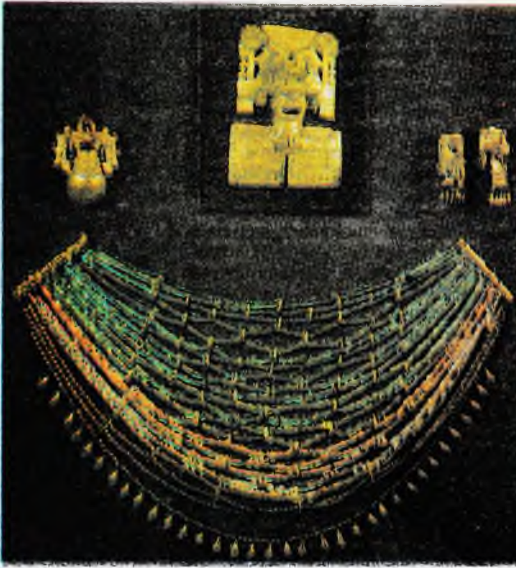
MİKSOVİRÜS a. (lat. *myxovirus*). Grip mikrobu *(Myxovirus influenzae)* ile kabakulak mikrobunu *(M. paratoditis)* kapsayan virüs gurubu.

MİKSÖDEM a. (fr. *myxœdème*). **1.** Tiroksin adlı tiroit hormonunun salgılanmamasından ya da yetersiz salgılanmasından ileri gelen hastalık. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Ameliyat miksödemi*, tiroidin ameliyatla çıkartılmasından doğan miksödem.
—Der. hast. *Kavalkemiği önü miksödemi*, sınırlı deri müsinozu.
—ANSİKL. Endokrinol. Miksödem özellikle 40 ila 60 yaşlarındaki kadınlarda görülür. Çok yavaş ve sinsi bir şekilde yerleşen hastalık örtenekleri sarmasıyla belirginleşir: 1. yüzde yuvarlaklaşma, ifade kaybı, gözkapaklarında şişkinlik, burunda genişleme, alt dudakta kalınlaşma ve belli belirsiz morarma; 2. gövdede köprücüküstü ve koltukaltı çukurlarını doldurabilen yalancı lipom kütleleri; 3. kollarda ve özellikle küntleşen ellerde, deri kalın, kuru ve soğuk olduğu için, hasta el ve ayaklarda parasteziden yakınır; 4. bacakların, özellikle baldırların ön yüzleri hastalanır.
Mukozalar da hastalıktan kurtulamaz: sesin kalınlaşması ve hipoakuzi bunu gösterir; dil kalınlaşır. Fanerler değişikliğe uğrar, saçlar kuru, donuk ve seyrek bir görünüm alır; tırnaklar kolay kırılır ve kırışır, kaşlar koltukaltı ve cinsel organ çevresindeki kıllar seyrekleşir. Davranışlar bedensel ve zihinsel etkinlikteki yavaşlamayı gösterir: hasta hareketsiz kalır, belleği zayıflar ve fikir yürütmesi yavaşlar. Ara sıra sinirlilik krizleri ortaya çıkabilir. Ayrıca çok çeşitli belirtiler de bulunabilir: aşırı üşüme, hipotermi; kabızlık; âdet kanamasının uzun sürmesi, soğukluk, iktidarsızlık; orta derecede, bazen hiperkrom bir kansızlıkla birlikte solukluk ve özellikle sabit kalp -damar belirtileri: kalp atımında yavaşlama ve kalp büyümesi. Tamamlayıcı incelemeler sonucunda ayrıca şunlar gözlenir: yorumlanması için hastanın yaşının göz önünde tutulması gereken bir hiperkolesterolemi; elektrokardiyogramda P dalgasında ve yassılaşma; aşil refleksogramında uzama; tiroksin (T_4) ve triiyodotironin (T_3) düşüklüğünün yanı sıra serbest tiroksin göstergesinde ($T_3 \times T_4$) azalma; TSH (hipofiz tireostimülini) oranında artma.
Birincil hipotiroidi durumunda şunlar sözkonusu olabilir; tiroit bezinde hipoplazi ya da gerileme; endemik guatrın miksödeme dönüşmesi; tedavi (cerrahi, ışınlama, sentetik antitiroitler) sonrası miksödemi; süreğen bir tiroit iltihabı; tahripkâr ur; doğuştan miksödem.
İkincil hipotiroidilerde ya arabeyin -hipofiz yönetiminde bir ayarsızlık, ya da tüm hipofiz işlevlerinin azaldığı bir durumda hipofizin az çalışmasına bağlı bir miksödem düşünülmelidir.
Ayrıca, miksödem, alıcıların az duyarlı olmasının bir sonucu da olabilir.
• *Çocuk miksödemi*. Genellikle tiroidin yokluğundan ve doğuştan kusurlu olmasından, dil ektopisi ya da hormon oluşumundaki genetik anomalilerden ileri gelir. Görülme oranı yaklaşık olarak 3 000 doğumda 1'dir. Hastalık çocuksulukla birlikte cücelikle sonuçlanır.
Tiroksin ve TSH'nin bağışıklık yöntemleriyle ölçülmesi erken teşhis konmasını sağlar; bunların sistematik olarak araştırılması fenilketonüride olduğu gibi yapılmalıdır. Çünkü tedaviye (L-tiroksin verilmesi) başlamada her türlü gecikme, özellikle doğuştan miksödemlerde beyinde bir daha düzelmeyecek sekeller bırakabilir.

MİKSÖDEMLİ sıf. Endokrinol. **1.** Miksödemi olan. **—2.** *Miksödemli koma*, hipotiroidi kökenli koma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Miksödemli komalar nadir olur, ama sonuçları kötüdür. Genellikle yaşlı kimselerde ortaya çıkar. Çoğu zaman sakin, sinirsel belirti vermeyen, vücut ısısında tam bir düşmeye neden olan sinsi gidişli tansiyon düşüklüğü, kalp atım hızında yavaşlama ve kas kitlelerinde anormal bir sertlik gösteren bir koma sözkonusudur.

MİKST sıf. (fr. *mixte*; lat. *mixtus, miscere*, karıştırmak'tan). Cev. hazl. KARIŞIK'ın eşanlamlısı.

MİKSTEK a. Mikstekler tarafından konuşulan, otomang ailesinden dil.

P. Tétrel-Explorer

Mikstekler'in sanatı Monte Albán'daki (Meksika) 7 no.'lu mezarda bulunan çeşitli eşyalar: Karanlıklar ve Ölüm tanrısı Mictlantecuhtli'yi simgeleyen büyük altın gerdanlık; turkuaz, inci ve altın, altın çıngırak sıralarından oluşan gerdanlık; altın pandantif; 1300-1450 *Oaxaca bölge müzesi*

L. L.

Milan Obrenović *Bibliothèque nationale, Paris*

■**MİKSTEKLER,** Oxaca (Meksika) eyaletinin kuzey ve batı bölgesinde yaşayan, yaklş. 470 000 nüfuslu, mikstek dili lehçeleri ve ispanyolca konuşan Kızılderililer. İspanyollar'ın gelmesinden önce parlak bir uygarlıkları vardı. XIII. yy.'a doğru Oaxaca vadisine yayılarak komşuları Zapotekler'i ve Monte Albán, ardından Mitla kentlerini egemenlikleri altına aldılar. Bu kentlerde son derece özgün sanat yapıtlarının kalıntıları bulundu (özellikle Monte Albán'daki 7 no.'lu mezardan çıkarılan mezar eşyası). Üslup ve yapımda ulaşılan inceliği, daha çok, iki uygarlığın karşılaşmasıyla açıklamak gerekir (Tula'nın düşmesinden sonra, toltek kabileleri Mikstekler'e katılmıştı). Birçok mikstek yapıtı (duvar resimleri, heykeller, seramikler, kuyumculuk işleri, elyazmalarının tezhibi), aztek sanatı üzerinde kesin bir etki yaptı. VII. yy.'dan başlayarak mikstek krallarının soy kütüğü, geyik derisinden kodekslerde korundu (Vindobonensis, Nuttall, Colombinus, vb. kodeksleri). Bu ulusun etkisi, mikstek-puebla üslubunun geliştiği Cholula*'ya kadar yayıldı.

Günümüzde Mikstekler, yakılarak açılan tarlalarda yapılan tarım, toplamacılık, balıkçılık ve avcılıkla geçinmekte, geleneksel huipil (kadın giysisi) dokumacılığı ve çömlekçilik (seramik) gibi etkinliklerini de sürdürmektedirler. Aile yaşamı ikiyanlılık kurallarına göre düzenlenir, soyzinciri genellikle babasoylu bir nitelik taşır. Mikstek toplumunda, meksika yasaları geçerli olmakla birlikte, özellikle yaşlılar meclisinin ve reisin buyruklarına uyulur. Mikstekler, katolikliğin etkisinde kalmalarına karşın, Yağmur tanrısına (taştan idol) tapma, yaşam arkadaşı bir hayvana (nahual ya da tona) inanma, tedavi uygulamaları gibi bazı eski inançlarını hâlâ korumaktadırlar.

MİKSZÁTH (Kálmán), macar yazar (Szklabonya 1847 - Budapeşte 1910). Edebiyat dünyasına *A tót atyafiak* (1881) ve *A jó Palócok* (1882) adlı öykü kitaplarıyla girdi. Milletvekilliği yaptı. Macar akademisi üyesi oldu. Hayattayken çok büyük bir üne kavuştu. Macar eleştirel gerçekçiliğinin en önde gelen yazarlarındandır. Özellikle köy törelerini işlediği öykülerinde son derece başarılıdır. Kinik bir aydınlıktan yoksun olmayan mizah dolu romanları çoğu kez bir dizi anekdot izlenimi bırakır (*Szent Péter esernyoője*, 1895; *Különös házasság*, 1900).

MİKŞAT a. (ar. *mikşat*). Hat. Kamış kalemin kabuğunu soymakta kullanılan bıçağa benzer bir tür kalemtıraş.

MİKTA → MAKTA.

MİKTAR a. (ar. *mikdār*). **1.** Bir maddenin belli bir bölümünü belirten ölçü; nesneler topluluğu; ağırlık, hacim, sayı: *İlacın salık verilen miktarını aşmak. Kârdan belli bir miktar pay almak.* **—2.** Derece, oran: *Kâfi miktarda yoruldum.* **—3.** *Az miktarda, çok miktarda,* az sayıda, çok sayıda. **—4.** *Bir miktar,* biraz. **—5.** *Bol miktarda,* bolca, çok.

—*Esk. Miktar-ı kâfi,* yeter derecede.

—Dilbil. *Miktar zarfı,* ölçü belirteci.

—Fizs. mekan. *Hareket miktarı,* DEVİNİM NİCELİĞİ*'nin eşanlamlısı.

MİKTİK a. ve sıf. (fr. *mictique*). Biyol. *Miktik dişi,* tekerleklikurtlarda hem döllenmeli, hem döllenmesiz üreyebilen dişi.

Mikulicz drenajı, polonyalı cerrah Jan *Mikulicz-Radecki* (1850-1905) tarafından geliştirilen ve septik müdahalelerden sonra karın boşluğu içinde toplanan sıvıların boşaltılması için kullanılan yöntem. Bunun için meşlerle dolu bir gazlı bez kesesi kullanılır ve ona da *mikulicz* adı verilir.

Mikulicz sendromu, 1. tükürük ve gözyaşı bezlerinin, nedeni bilinmeyen ve iyicil gidişli büyümesine; 2. gençlerde görülen distrofili osteitlere (kemiklerde kistler ve lifsi dönüşüm) verilen ad.

MİKULOV, esk. alm. **Nikolsburg,** Çek Cumhuriyeti'nde kent, Moravya'da, Brno'nun G.'inde; 6 300 nüf. Şarap. 6 temmuz 1866'da, Prusya ve Avusturya arasındaki ön barış antlaşması burada imzalandı.

Mikumi doğal parkı, Tanzaniya'da ulusal park, Darüsselam'ın G.-B.'sında.

MİKYAL a. (ar. *mikyāl*). *Esk.* Tahıl ölçeği, hububat ölçüsü.

MİKYAS a. (ar. *kıyas*'tan *mikyas*). *Esk.* **1.** Bir şeyi ölçmeye yarayan ölçü aygıtı, ölçek. **—2.** Oran, derece, ölçü. **—3.** *Mikyas-ı tenkid,* eleştiri ölçüsü: *"herkesin marazını ölçmek için bir mikyas-ı tenkid var edilemez"* (Baha Tevfik).

—Coğ. ÖLÇEK'in eşanlamlısı.

—Esk. fiz. *Mikyas-ı amudi,* iki nokta arasındaki düşey uzaklığı saptamaya yarayan aygıt. || *Mikyas-ı gaz,* gazölçer, manometre. || *Mikyas-ı hamz,* asitölçer. || *Mikyas-ı hurdebini,* mikrometre. || *Mikyas-ı kuvvet,* dinamometre. || *Mikyas-ı leben,* sütün yoğunluğunu ölçen aygıt, laktodansimetre. || *Mikyas-ı rutubet,* nemölçer. || *Mikyas-ı seda,* ya da *mikyas-ı savt,* sesin şiddetini ölçen aygıt. || *Mikyas-ı zelazil,* sismograf. || *Mikyas-ül-harare,* termometre. || *Mikyas-ül-hava, mikyas-ür-riyah,* rüzgâr hızını ölçen aygıt, anemometre. || *Mikyas-ül-matar,* yağışölçer. || *Mikyas-ül-mayiat,* sıvıların yoğunluğunu ölçen aygıt, dansimetre.

—Esk. fizyol. *Mikyas-ı amel,* kas kuvvetini ölçer aygıt, ergograf.

—Esk. jeod. *Mikyas-ı inhina, mikyas-ı meyl,* eğim ölçen aygıt.

—Esk. kim. *Mikyas-ı kerlevi, mikyas-ı kuûl,* alkolölçer. || *Mikyas-ı klor,* klorölçer. || *Mikyas-ı ma,* hidrometre. || *Mikyas-ı saffet-i hava,* odyometre. || *Mikyas-ül-levn,* renkölçer.

—Esk. mat. *Mikyas zaviyesi,* ölçekaçısı.

—Esk. ruhbil. *Mikyas-ı hissi, mikyas-ı hassasiyet,* duyum ölçen aygıt.

—Hat. *Mikyas ül-hat* → SÜLÜS.

MİL a. (ar. *mil*). **1.** Bir ya da birçok parçanın eklemli olarak bağlandığı ve çevresinde çembersel bir hareket yaptığı dönel parça: *Bir el arabası tekerleğinin, bir kasnağın mili.* **—2.** Göze sürme çekmede kullanılan, kemik ya da fildişinden yapılmış ince, uzun çubuk. **—3.** Sivri uçlu çelik kalem. **—4.** Sivri dağ tepesi. **—5.** Bir küre ya da yuvarlağın üstünde döndüğü eksen. **—6.** *Bir kimsenin gözlerine mil çekmek,* bir kimsenin gözlerini kızdırılmış mille kör etmek.

—Camc. Erimiş camı karıştırmaya yarayan metal çubuk.

—Dy. *Mil ucu,* bir boji mafsalının, kasaya tespit edilen ve eksenel bir yatak üzerine oturtulan erkek parçası.

—Gökbil. ve Saatç. *Güneş saati mili,* gölgesi, güneş saati üzerinde zamanı gösteren çubuk.

—Mak. san. *Aktarma milleri,* bir hareketi uzaktan aktarmaya yarayan birbirine bağlı çubuklar. || *Ana mil,* bir torna tezgâhında, vida açma işlemleri sırasında torna arabası ile takımın, vida açılacak parçanın dönme hareketine bağlı bir ötelenme hareketi yapmasını sağlayan, adımı duyarlı vida. || *Bara mili,* bir delik işleme tezgâhında, bir ucundan iş miliyle tahrik edilen, diğer ucundan ise bir yatağa oturan takım taşıyıcı silindirsel çubuk. || *İlerleme mili* ya da *talaş mili,* bir torna tezgâhında, dönmesi ilerleme hız kutusuyla kumanda edilen hareketi arabaya aktaran, tezgâh eksenine koşut, yivli mil. || *Oynak mil,* bükülgen bir düzenekle tahrik edilen bara mili.

—Mak. san. ve Oto. Bir dönme hareketini aktarmak için kullanılan dönel parça (Bk. *ansikl.* böl.). || *Fener mili,* torna tezgâhı iş* miline eskiden verilen ad. || *Giriş mili, çıkış mili, ara mil,* bir otomobilin vites kutusunda çeşitli dişli takımlarını taşıyan miller. || *Kam mili* → KAM.

—Oto. *Direksiyon mili,* bir arabanın direksiyonuna kumanda eden ve hareketini direksiyon simidinden alan mil.

—Saatç. DİREK'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Mak. san. Bir makinede ya da bir tesisatta, şu miller ayırt edilir: mekanik enerjinin üretiminde (içten yanmalı bir motorun *krank mili* durumu) doğrudan tahrik edilen *tahrik mili* ve enerjiyi alıcı organlara aktaran *aktarma milleri.* Hareket bir milden bir sonraki mile *dişli takımları*'yla (örneğin vites kutularında) ya da mile *yiv*'lerle, *kamalama*'yla, *germeli bağlama*'yla tutturulmuş *kasnak*'larla aktarılır. Miller, *bilyalı rulmanlar* ya da *burçlar* aracılığıyla yataklarla taşınır ve birbirlerine kavramalarla bağlanır. Bir milin hesapları yapılırken, bu mile etki eden özellikle burulma ve eğilme kuvvetleri ile olası bir dengesizlikten kaynaklanan titreşimlerin yol açabileceği rezonans olayı göz önünde tutulur.

MİL a. (ing. *mile*'den). **1.** *Statute mile* (karamili) adıyla Commonwealth ülkelerinde 1 760 yardaya, yani 1 609,3425 m'ye, Amerika Birleşik Devletleri'nde ise 1 609,3472 m'ye eşdeğer olarak kullanılan güzergâh ölçüsü birimi. **—2.** *Uluslararası deniz mili,* havacılıkta ve denizcilikte uzaklıklar için kullanılan 1 852 m'ye eşdeğer uzaklık birimi. (Türkiye'de yalnız MİL de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Denizc., Havc. ve Ölçbil. *Deniz mili/saat,* KNOT'un eşanlamlısı.

—Spor. *Mil koşucusu,* mil ya da 1 600 metre koşusunda uzmanlaşmış atlet ya da at.

—ANSİKL. ABD'de *nautical mile* adıyla bilinen uluslararası deniz mili Commonwealth ülkeleri'nde ve Büyük Britanya'da 6 080 ft, yani 1 853,1824 m (ingiliz deniz mili) olarak kabul edilir. Uluslararası deniz mili bir meridyenin bir dakikalık yayının uzunluğuna eşittir.

MİL a. Mısır (1/1 000 Mısır lirası değerinde) ve Malta (1/1 000 Malta lirası değerinde) para birimi.

MİLA, Cezayir'de (Konstantin vilayeti) kent, Uved el-Kebir vadisinde, El-Kolla Kabiliyesi'nin ormanlık dağları arasında; 38 200 nüf. Kent, eski surlarla çevrilidir. Ticaret merkezi.

MİLADİ sıf. (ar. *milād* ve -*ī*'den *milādī*). Milada dayanan, milatla ilgili olan: *Miladi yıl. Miladi takvim. Miladi tarih.*

MİLADİYE sıf. (ar. *milādī*'nin dişl. *milādiyye*). *Esk.* Hz. İsa'nın doğum yılı ile ilgili, miladla ilgili: *Sene-i miladiye* (milat yılı).

MİLAHAT a. (ar. *milāhat*). *Esk.* Gemicilik, gemicilik bilgisi.

MİLAKA a. (ar. *mil'aka*). *Esk.* **1.** Tahta kaşık. **—2.** *Milaka-tıraş,* tahta kaşık yapan kimse.

—Hat. Hattatların kullandıkları küçük tahta kaşık. (Mürekkep yapımında is ve arapzamkı eriyiğinin karıştırılmasında ya da lal,

sürh gibi boya maddelerinin hokka ve kâğıda aktarılmasında kullanılıyordu.)

Milan, ateşleme sistemi elektrikle çalışan, telli güdümlü, taşıyıcı bir tüpten, doğrudan nişancısı tarafından atılabilen fransız tanksavar füzesi. Amx 10 ya da V.A.B. Jeep'ine tespit edilebilir. Menzili 2 000 m kadardır.

MILÁN (Luis), ispanyol vihuelacı (Valencia 1500'e doğr - *ay. y.* 1561'den sonra). Yaşamının büyük bölümünü Aragónlu Fernandez'in çevresinde Valencia'da geçirdiği sanılıyor. Ününü *Libro de música de vihuela de mano intitulado "El Maestro"* (1536) başlıklı derlemesine borçludur.

MİLAN OBRENOVİĆ (Manasija manastırı, Sırbistan, 1854 - Viyana 1901), Sırbistan prensi (1868-1882), sonra Sırbistan kralı (1882-1889). Prens Miloš'un yeğeniydi, 1868'de öldürülen yeğeni Mihailo'nun yerini aldı. Ergin yaşa gelmeden önce, 1872'ye kadar kendisine, Jovan Ristić başkanlığındaki bir niyabet konseyi yardımcı oldu. Hükümdarlığı döneminde Bosna -Hersek ve Bulgaristan ayaklanmalarının ardından Sırbistan, Karadağ'la birlikte Türkiye'ye savaş açtı (1 temmuz 1876). Ancak yenildi ve Rusya'nın yardımıyla bir ateşkes sağlayabildi (ekim 1876). Plevne'nin düşmesinden sonra 1877-78 Türk-Rus savaşı'na Rusya'nın yanında katılan Sırbistan, Berlin kongre'sinde tam bağımsızlığını kazandı (1878) ve güneye (Niş) doğru genişledi. 1882'de Milan, Avusturya'nın desteğiyle krallığını ilan etti. Bununla birlikte, Avusturya'ya göre ayarlanan dış siyaseti ve içeride de zorbalığı yüzünden halkın gözünden düştü. 1885'te Bulgaristan'a saldırdı ve yenildiyse de, Avusturya statu quo'yu korudu. (→ BALKAN SAVAŞLARI.) Karısından boşanması (1889), kendisine karşı duyulan tepkiyi daha da artırdı. Çok geçmeden henüz ergin olmayan oğlu Aleksandr yararına tahttan çekilmek zorunda kaldı (1889). 1893'te Aleksandr, onu geri çağırdı ve Milan yeniden kişisel bir yönetim kurdu. Ancak oğluyla arasının açılması üzerine, yeniden sürgüne gitti.

MİLANESE, Milano bölgesi. İtalya'nın geleneksel siyasi ve iktisadi başkenti Milano XII. yy.'ın başında kuruldu. Önce *contado*'yu kapsıyordu, daha sonra lombard kentlerini de sınırları içine almaya çalıştı. Ancak Cremona, Pavia, Piacenza, Como ve Lodi'nin tepkisiyle karşılaştı; imparator Friedrich Barbarossa bu kentlerin yardımına koştu. Lodi ve Como XII. yy.'ın sonunda Milano'nun üstünlüğünü kabul etti. Kentin senyörleri XIII. yy.'da Torrianiler (Della Torre), XIV. yy.'da Viscontiler bir yayılma siyaseti izlediler. Kente ilk boyun eğenler Bergamo, Novara ve Piacenza oldu. Visconti ailesinden Matteo I'in (öl. 1322) kurduğu devlet Philippe de Valois'dan yardım gören papalık valisi Bertrand de Pouget'nin saldırısı karşısında direndi. Milano senyörü başpiskopos Giovanni Visconti (1339-1354) Bologna ve Cenova'ya boyun eğdirdi, ancak bu kazanımlar kalıcı değildi. 1355'te bağımsızlığını yeniden kazanan Cenova, Milano ya da Fransa'ya bağlanma ile sürekli tehdit altındaki bağımsızlığını koruma seçenekleri arasında kararsız kaldı. Başpiskoposun mülkü 1385'te Gian Galeazzo'nun elinde toplandı. Galeazzo bu topraklara önce Della Scala (Verona ve Vicenza, 1387) ve Carrara (Padova, 1388), daha sonra Pisa, Perugia ve Bologna senyörlüklerini ekledi. Devletlerini güçlendirmek için bu devletlerin mevzuatını birleştirmeye çalıştı. İmparator Venceslav tarafından kendisine Milano dukası (1395), ardından da Lombardia dukası (1397) unvanı verilmesini sağladı.

Milanolular 1447'de Ambrisio Cumhuriyeti'ni (1447-1450) ilan ettiler. Ambrisio Cumhuriyeti kendini Venedik'e karşı savunmak için condottiero Francesco Sforza'dan yararlanmak zorunda kaldı. Sforza kendisini Milano dukası ilan ettirdi. Nüfuzunu genişleterek Po ovasındaki küçük senyörleri protektorası altına aldı ve Venedik'e yarımadada siyasal bir denge kabul ettirerek (Lodi barışı, 1454) kendi bağımsızlığını sağlamlaştırdı. 1464'te Milano devletinin sınırlarını Cenova'ya kadar genişletti. Ancak, Fransa kralı Louis XII büyükannesi Visconti ailesinden Valentina'nın haklarına dayanarak Milano'yu işgal etti. Moralı Ludovico Sforza lakabıyla tanınan gasıp Sforza'yı tutsak aldı (1500); Bellinzona, Locarno ve Lugano'yu İsviçreliler'e bıraktı. Milano bölgesi Louis XII (1499-1513) döneminde bir fransız toprağı durumuna geldi. François I'in (1515 -1521) saltanatı sırasında 1524 paktı uyarınca İspanya'ya geçti. Önce Habsburglar'ın topraklarına katıldı, daha sonra imparator tarafından oğlu Felipe'ye verildi (1540), bir genel vali tarafından yönetilen bir ispanyol mülkü oldu.

İspanyol yönetiminde sıkıntı çeken Milanese Rastatt antlaşması'yla (mart 1714) Avusturyalı Habsburglar'a bırakıldı. 1738 Viyana ve 1743 Worms antlaşmalarıyla doğu devletleri elinden alınarak Sardinya devletleri durumuna getirildi. Bir krallık yönetim konseyi tarafından yönetilen ve her tür özerklikten yoksun bırakılan bölge (senatosu 1786'da kaldırılmıştı) Viyana'nın uyguladığı ilerici siyasetle zenginleşti: 1765'te kurulan Yüksek ekonomi konseyi bölgede yeni görüşlere açık, seçkin bir tabaka oluşmasına yol açtı.

Milanese fransız işgalinden sonra Cisalpina Repubblica'nın (1797), daha sonra 1802'de İtalyan Cumhuriyeti'nin, 1805'te İtalya krallığı'nın merkezi oldu. İmparatorluğun çöküşünden sonra Venezia'yla birleşerek 1815'te Habsburglar'a bağlanan Lombardisch-Venezian krallığını oluşturdu "Tedeschiler"in direniş merkezi Milano 1859'da fransa-piemonte'nin Avusturya'ya karşı kazandığı zaferden sonra Piemonteliler'e bırakıldı.

MİLANEZ sıf. (fr. *milanaise,* Milano ile ilgili). Mutf. *Eskalop milanez,* ekmek içiyle birlikte yumurtaya bulanarak kızartılmış dana eskalopu.

◆ a. Mutf. Parma makarnası, jambon (ya da salamura dil) parçaları, mantar ya da yer mantarıyla hazırlanan, domates sosuyla kıvama getirilen ve kimi zaman "milanez usulü" denilen timballara doldurulan garnitür.

MİLANİ (Luigi Adriano), italyan arkeolog (Verona 1854 - Floransa 1914). Etruria topografya müzesini kurdu (1898).

MİLANO, İtalya'da kent, Lombardia'nın merkezi ve il yönetim merkezi; 1 449 403 nüf. (1990) (yerleşme alanında yaklş. 4 milyon). —*Milano ili,* 2 762 km²; 3 985 433 nüf. (1989).

• COĞRAFYA. Po ovasının tam ortasındaki kent, çeşitli bölgelerin kesiştiği yerdedir. K.'de kurak yüksek ova, buzultaş tepeleri, Alpler bulunur; G.'de Po'ya doğru alçalan yağışlı alçak ova uzanır. Milano, özellikle sanayileşmiş Avrupa'yla Akdeniz bölgesi arasındaki büyük bağlantı yolu (Sankt Gotthard sayesinde) üzerinde yer alır. Bu konumun önemi çok erken bir tarihte, Antikçağ'da, özellikle de Ortaçağ'da fark edilmiş ve böylece Milano, büyük bir etkinlik merkezi olmuştur. Temelde bir ticaret kenti olan Milano, italyan birliğinin sağlanmasından sonra bir sanayi kenti olmaya başlamış, sonra iktisadi ve mali karar merkezi olma özelliğini pekiştirmiştir. Kentin iki işlevi vardır: etkisi tüm Lombardia'ya yayılan, hatta Piemonte bölgesinde yer alan Novara ve Alessandria illeriyle Emilia bölgesindeki Piacenza iline taşan güçlü bir bölge merkezidir; hem kentteki etkinliklerin ağırlığıyla, hem de ulusal ekonominin itici güçlerini büyük ölçüde bünyesinde toplamasıyla Milano, ülkenin ekonomik başkenti sayılmaktadır.

Bu ikili özellik, çeşitli etkinliklerin bir arada bulunmasının sonucudur. Milano yerleşme alanı öncelikle İtalya'nın başlıca sa-

Fiore-Explorer

Milano'dan bir görünüm

Scala

Milano'da Bramante tarafından yapılan San Satiro kilisesi'nin absidası (XV. yy. sonu)

A. Pelletier-Explorer

Milano'daki Sforza şatosu'ndan (XV. yy.) bir görünüm

nayi merkezidir. Kent içindeki fabrika sayısı azalırken banliyölerdeki (özellikle K.'e doğru) fabrikalar artmaktadır. Kentte tüm sanayi kollarına rastlanır; bununla birlikte makine ve elektromekanik, tekstil (pamuklu, sentetik dokuma ürünleri, hazırgiyim) ve kimya sanayileri ağır basmaktadır; bunları besin, yayın, mobilya ve inşaat sanayileri izlemektedir. Ancak, kentsel gelişmenin itici gücü hizmetler kesimidir. Milano, toptancıları, entegre ticareti (Rinascente), uluslararası ilişkileriyle İtalya'nın en büyük ticaret kentidir. Taşımacılık etkinlikleri çok gelişmiştir. Çok sayıda banka ve mali kuruluşun bulunduğu Milano, bir mali işler ve iktisadi karar merkezidir; şirketlerin (Montedison, Pirelli, vb.) merkezleri burada toplanmıştır. Önemli bir kültür etkinliği (üç üniversite, Scala, yüksek tirajlı gazeteler) bu tabloyu tamamlamaktadır.

Bu canlılık, İtalya'nın tüm bölgelerinden Milano'ya doğru güçlü göç dalgalarının gelmesine yol açmıştır. Yeni gelenler kent çevresinde yerleşirken Milano'nun nüfusu azalmaktadır. Kentsel yapısının temel özelliği, tek merkezli bir plan ve buna göre düzenlenmiş birbirini izleyen çember biçimli üç bulvardır. Ortaçağ'dan kalma tarihi merkez "iş merkezi"ne dönüşürken kentteki tüm konutların yerini bürolar almıştır. Buna karşılık, banliyölerde, özellikle kuzeyde, konutlar ve fabrikalar yan yana sıralanır. Bu durum hizmetlerin işleyişinde ciddi sorunlar yarattığından; planlamak için yoğun çabalar harcanmaktadır.

• TARİH. IV. yy.'ın başında İnsuber Galyalıları tarafından kurulan Milano *(Mediolanum)*, İ.Ö. 222'de Romalılar'ca fethedildi. Latin hukukuna bağlanan (İ.Ö. 89) Milano, alp yollarının kavuştuğu noktada yer alması sayesinde, büyük bir ticari merkez durumuna geldi. İtalya diocesisinin merkezi, praetorium, vicarius ve praefectusun makam yeri olan kent, sık sık imparatorun da oturduğu yer oldu. Özellikle piskopos Ambrosius zamanında (374-397) dinsel bir işlev kazandı. Hunlar (452), Ostrogotlar (539) ve Lombardlar (569) tarafından yağmalanan Milano, dört yüzyıl boyunca Pavia'nın gölgesinde yaşadı. IX. yy.'da, geniş bir ruhani prensliğin fiili başkenti oldu ve birçok germen imparatoru, Lombardlar'ın demir tacını giymek için bu kente geldiler; kentin yönetimini ele alan ve Milano'yu ikinci bir Roma yapmak isteyen başpiskopos Aribèrto, İtalya kralı Konrad II'ye burada taç giydirdi (1026).

XI. yy.'da senyörler, şövalyeler ve burjuvalar arasındaki mücadeleler yüzünden parçalanan Milano, patarinolar hareketine karşı bir uzlaşma dönemine girdi. Konsüller seçildi ve bunlar kısa bir süre sonra başpiskoposun yerini aldılar; kent, Lombardia'nın diğer kentlerine egemen olmaya ve bunların iktisadi rekabetini ortadan kaldırmaya çalıştı; bu olay karşısında Lombardia kentleri Milano'ya karşı bir koalisyon kurdular. İmparator Friedrich Barbarossa bu durumdan yararlanarak Milano'ya metbuluğunu kabul ettirmek istedi ve dokuz ay süren bir kuşatmadan sonra kenti yerle bir etti (1162). Lombardia birliği'nin başına geçen Milano, diğer Lombardia kentleriyle birlikte Legnano'da galip geldi (1176) ve ayrıcalıklarını imparatora kabul ettirdi (Konstanz barışı, 1183). Bundan sonra Milano, Della Torreler'in yönetimindeki welfelerle Viscontiler'in yönetimindeki ghibellinolar'ın mücadelelerine sahne oldu. Halk önderi (1287-1302) Matteo Visconti imparatorluk vekili (vicarius) olunca (1311) Della Torreler'i kesin olarak ortadan kaldırdı. Bu tarihten sonra Milano, dukalık haline getirilen (1395) büyük bir prensliğin zengin başkenti oldu; kısa sürede Kuzey İtalya'nın büyük bölümüne yayıldı. 1450'den sonra Viscontiler'in yerini Sforzalar alarak 1535'e kadar iktidarda kaldılar. İpek sanayisinin ortaya çıkmasıyla (1340) birinci derecede önemli bir tekstil merkezi durumuna gelen Milano, XIV. yy.'da Batı'nın en kalabalık kentlerinden biri oldu (nüf. 100 000 - 150 000 arası). 1498'de Fransa kralı Louis XII, Milano üzerinde hak iddiasında bulunarak Milano bölgesinin kendisine verilmesini istedi. Kent, 1499-1513 arasında Fransızlar'ın işgalinde kaldı ve ancak Milano antlaşması'ndan (1526) sonra Fransa kralı İtalya üzerindeki iddialarından vazgeçti. 1535'te bir ispanyol işgalinin ardından Karl V, Sforza sülalesinin sönmesinden yararlanarak, Milano bölgesini ilhak etti ve onu, geleceğin Felipe II'si olan oğluna verdi (1540). İki yüz yıl süreyle Milano, harap ve halkı azalmış olarak ispanyol egemenliğinde kaldı; uluslararası ününü, ancak onu Karşı Reformun merkezi durumuna getiren iki başpiskoposu (aziz Carlo Borromeo [1564-1584] ve Federico Borromeo [1595-1631]) sayesinde koruyabildi. Bu başpiskoposlar, Milano'ya, bir kitaplık (Ambrosiana kitaplığı [1609]) ile bir pinakotek (1618) kazandırdılar. Rastatt antlaşması (1714) ile Milano, avusturya egemenliğine girdi (1706-1733, 1736-1796) ve Viyana Habsburgları'nın aydın despotluğu ve pamuk sanayisinin gelişmesi sayesinde XVIII. yy.'da yeniden belli bir canlılık göstermeye başladı. Sırasıyla Cisalpina Repubblica'nın (1797), İtalyan Cumhuriyeti'nin (1802) ve İtalya krallığı'nın (1805) başkenti olan Milano, 1815'te yeniden avusturya egemenliğine girdi ve Lombardisch-Venezian krallığı'nın başkenti oldu. Fakat Napoléon rejiminden kopmuş olan Milano, Avusturyalılar'ın kurdukları zorbaca yönetime çok güç katlandı ve düşmanlığını, 3 ocak 1848'de açığa vurdu. Beş günlük bir savaştan sonra istilacı, kentten kovuldu (18-22 mart). 6 ağustos 1848'de Radetzky tarafından yeniden işgal edilen Milano, Villafranca mütarekesi'nden sonra Sardinya krallığı'na (1859), daha sonra da İtalya krallığı'na (1861) bağlandı.

• GÜZEL SANATLAR. Erken hıristiyanlık döneminden (S. Lorenzo; XII. yy.'dan kalma atriumuyla tipik Lombardia üslubundaki S. Ambrogio [bu kiliseler daha sonra değiştirilmiş ya da yeniden inşa edilmiştir]) ve Ortaçağ'dan (XV. yy.'da Michelozzo tarafından yapılan capellasıyla, IX. ve XIII. yy.'lardan kalma S. Eustorgio) kalma kiliseler. Yapımına XIV. yy. sonunda başlanan ve İtalya'nın en eksiksiz ve en geniş gotik yapısı olan katedral. İtalyanlar'ın diğer kentlerinden gelen sanatçıların yaptığı Rönesans anıtları: Sforza şatosu (tonozları Leonardo da Vinci tarafından süslenen *sala delle Asse*); yapımına il Filarete'nin başladığı Maggiore hastanesi; Bramante'nin yapıtı sekizgen planlı S. Maria presso S. Satiro kilisesi; Guiniforte Solari ve Bramante tarafından yapılan S. Maria delle Grazie kilise ve avluları vb. Aynı dönemde, Leonardo'nun S. Maria delle Grazie manastırı'ndaki *Son yemek* örneğin-

Milano katedrali (yapımı 1386'da başlamış, XIX. yy. başında tamamlanmıştır)

Everts-Rapho

den ve V. Foppa'dan esinlenen bir resim okulu gelişti. Bu okula dahil olanlar arasında özellikle il Bergognone, Luini ve A. Solario'nun adını anmak gerekir. (→ Lombardia okulu.) Manierismo döneminde ilginç anıtlar gerçekleştirildi: Marino sarayı (1558, G. Alessi), Omenoni konutu (L. Leoni), S. Fedele kilisesi (P. Tibaldi). Daha sonraki yüzyıllarda pek fazla bir yenilik görülmedi; buna karşılık, XX. yy.'da Milano, modern mimarlığın (G. Ponti: Pirelli gökdeleni, 1958) ve dizaynın (üç yılda bir düzenlenen sergiler) laboratuvarı durumuna geldi.

Müzeler: Napoléon tarafından kurulan zengin Brera* pinakoteği, Sforza şatosu müzesi (heykel, resim, uygulamalı sanatlar, müzik aletleri), Poldi Pezzoli müzesi (özellikle Lombardia resim sanatı, tatbiki sanatlar, sanat eşyaları), Arte moderne galerisi, "Leonardo da Vinci" bilim ve teknik ulusal müzesi, Uluslararası modern mimarlık müzesi, vb.

Milano fermanı (İ.S. 313), Constantinus'a mal edilen ve Roma İmparatorluğu'nda dinsel barışı kurduğu ileri sürülen ferman; gerçekte, hukuksal bir belgeden çok, Milano'da, Licinius ile Constantinus arasında yapılan görüşmelerin -ibadet özgürlüğünün tam olarak sağlanması, hıristiyanların uğradıkları zararların tazmini, vb.- bir dökümü niteliğindedir.

Milano katedrali, İtalya'nın en önemli gotik katedrali. Yapımına 1386'da başlandı ve 1805-1813'te Napoléon I'in emriyle tamamlandı. Campioneli ustalardan *(maestri campionesi)* sonra, ilk çalışmalara Fransızlar (Nicolas de Bonaventure, Jean Mignot) ve Almanlar da katıldı, ama tasarım konusunda İtalyanlar ile görüş ayrılığına düştüler. Bu dev inşaatı XV. yy.'da Filippino degli Organi, Solariler vb. sürdürdüler, XVI. yy.'da P. Tibaldi cepheyi çizdi. XVII. yy.'da Carlo Buzzi çalışmayı sürdürdü ve cephe ancak 1813'te tamamlanabildi. Kilise beş sahınlı latin haçı planlıdır ve yan sahınlı bir çaprazsahnı vardır. XVIII. yy.'da yapılan ve kubbe (yaklaşık 1500'de yapılmıştır) üstünde yer alan okun yüksekliği 108 m'yi bulur. Yüz kadar gotik ağırlık kulesi ve iki bini aşkın 32×2 mermer heykel yapıyı dıştan süsler. Barok üsluptaki koroyerinin altındaki capellada (Richini'nin yapıtı, 1606), 1557'de katedrali kutsayan aziz Carlo Borromeo'nun mezarı bulunur.

MİLANO MARİTTİMA, İtalya'da sayfiye merkezi, Adriya denizi kıyısında (Cervia komünü), Ravenna'nın G.-D.'sunda.

MİLANÓWEK, Polonya'da kent, Varşova'nın güney-batı banliyösünde; 15 000 nüf. Doğal ipek sanayisi. Cerrahlık gereçleri yapımı.

MİLARİT a. (fr. *milarite*). Miner. Heksagonal sistemde yer alan doğal alüminyum, berilyum, kalsiyum ve potasyum silikat.

MİLAS, antik. **Mylasa,** Ege bölgesinde Muğla iline bağlı ilçe; 98 710 nüf (1990); 2 167 km^2; merkez bucağı dışında 3 bucak, 105 köy. Merkezi, Muğla'nın 64 km K.-B.'sında *Milas,* 28 741 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, tütün, ayçiçeği, üzüm, incir, zeytin, turunçgiller. Ormancılık, madencilik (zımparataşı yatakları), turizm.

—Tar. Mylasa* adlı yerleşim alanının Hellenistik dönemden daha eski çağlarda var olduğu bilinmektedir. Bir Bizans kenti olarak Milas, 1261'de selçuklu egemenliği altına girdiyse de bu tarihten sonra da birkaç kez Bizanslılar'la Türkler arasında el değiştirdi. XIII. yy.'ın sonlarında Menteşeoğulları beyliğinin toprakları içinde kaldı. İbrahim Bey'in ölümü (1360) üzerine Menteşeoğulları beyliği üç oğlu arasında bölüştürüldü. Kıyıdaki Balat limanıyla içerdeki Milas kasabası Musa Bey'in yönetimine geçti. Musa Bey'in ölümünden sonra da Fethiye ve Marmaris yöresinde hüküm süren Ahmet Gazi Bey Milas'la Peçin'i, Muğla ve Çine'de hüküm süren Mehmet Bey'in oğlu Mahmut Bey de Balat'ı aldı. 1390'ların başında Bayezit I, Menteşeoğulları beyliğini ele geçirdiyse de Ankara savaşı'nda yenilince Timur, yöreyi eski sahiplerine geri verdi. 1413'te Çelebi Mehmet osmanlı tahtına oturunca, 1421'e değin Milas ve çevresini kendisine bağladıysa da Bizanslılar'ın ve Menteşoğulları'nın çıkardığı olaylar yüzünden bölgenin kesin olarak osmanlı topraklarına katılması ancak Mehmet II tahta çıktıktan (1451) sonra gerçekleşti. Osmanlı yönetiminde Milas önemini yitirdi ve bazı seferler sırasında konaklama yeri olmaktan öteye gitmedi. XVII. yy.'da bir eşkıya yatağı haline geldi; XVIII. yy.'daysa hükümet nüfuzunun zayıflaması yüzünden yönetime büyük toprak ağaları egemen oldular. XIX. yy.'ın ilk yarısında Aydın vilayetinin Menteşe sancağına bağlı bir kaza merkeziydi. Yüzyılın ikinci yarısında Kafkasya'dan, Girit'ten, Balkanlar'dan ve Toroslar'dan gelen göçmen kafileleri Milas ve yöresine yerleştirildi; kasaba genişledi ve kalabalıklaştı. Birinci Dünya savaşı sonunda bir süre italyan işgaline uğrayan Milas, 1923'ten sonra da Muğla ilinin ilçeleri arasında yer aldı.

—Arkeol. ve Mim. İlçede Bargylia*, Euromos*, Hydai*, Iasos*, Keramos*, Labranda* gibi antik kentlerin kalıntıları bulunmaktadır. Antik Mylasa kentinden çok az iz kalmıştır. (→ MYLASA.)

İlçe merkezinin 5 km kadar G.'indeki Peçin*, Menteşeoğulları'nın önemli merkezlerindendi.

Milas'ta Türk döneminden önemli yapılar bulunmaktadır. Orhan Bey'in inşa ettirdiği Hacıilyas camisi (1330), kiremit çatılı ana mekânı, ortadaki geniş, yanlardaki dar sivri kemerli, kiremit örtülü üç kubbeli son cemaat yeriyle, Menteşeoğulları mimarlığının özgün örneklerindendir. B. yanındaki açık basamaklarla çıkılan balkon biçimindeki minare de Milas'a özgüdür. Kentin en büyük anıtı olan Ulu cami (1378), Menteşeoğlu Gazi Ahmet Bey tarafından yaptırıldı; selçuklu geleneğini sürdüren planıyla dikkati çeker: ana mekânı payelerle, mihrap duvarına dikey üç sahına ayrılmıştır; D. sahnı çapraz tonoz, B. sahnı ve daha geniş ve yüksek olan orta sahnı düz tonoz örtülüdür, mihrap önü kubbelidir. Minaresi Hacıilyas camisi'ninkine benzer. Milas'ın en gösterişli yapısı olan ve Bayezit I'in (Yıldırım) sancakbeyi Hoca Firuz'un inşa ettirdiği Firuzbey camisi de (1394) Menteşeoğulları mimarlığının özelliklerini taşır: planı ve mimarisiyle erken osmanlı camilerini etkileyen bu yapı ters T (zaviyeli) camiler grubuna girer. Tüm K. cepheyi kaplayan son cemaat yeri beş sivri kemerlidir, ortadaki üç kemer zikzak biçiminde yivlidir, yan kemerlerin altı geometrik yıldız geçmeli korkuluklarla süslüdür. Son cemaat yerinin orta bölümü kubbe, yan bölümleri tonoz örtülüdür. Giriş bölümünün yanlarında, mukarnaslı, yivli tonoz bingilere oturan kubbelerle örtülü odalar yer alır. Ana mekânda mihrap önü kubbeli, öteki bölümler tonozludur. Mukarnas bordürlü ve beş sıra mukarnaslı mihrap nişi, porfir köşe sütunları, yazı ve kandil motifleriyle, köşe dolgularıysa rumi ve palmet kabartmalarla bezelidir. Dar ve uzun taçkapı da mukarnas bordürlüdür. Caminin yanında bir sıra halinde uzanan, kubbe, çapraz tonoz ve beşik tonoz örtülü on iki odadan meydana gelen medrese vardır. Bu anıtların dışında Hacı Abdülaziz'in yaptırdığı Ağa camisi (1737), Çöllüoğlu hanı (1719), Yanık han (1737), Hoca Mukbil'in kiliseden camiye çevirttiği Belen camisi (1750'de onarıldı, 1811'de minare eklendi), Sünnetçi hanı (1885/1886) belirtilebilir.

Milas konakları ve evleri de yöre mimarlığının ilginç örnekleri arasındadır (Bahaettinağa konağı).

Milas halısı, Muğla'nın Milas ilçesi ve çevresindeki el tezgâhlarında dokunan, çoğunluğu küçük boyutlu ve seccade tipi halı. Milas halıları zengin desenleri ve parlak renkleriyle tanınırlar. Dokumada çoğunlukla yün atkı ve çözgü iplikleri kullanılır. Bazen pamuk çözgü ipliği kullanıldığı da olur. En yaygın boyutları 110×120 ya da 150x200 cm'dir. Bunların yanı sıra 150 ya da 160 cm eninde, 230 ya da 260 cm boyunda dokunanlar da vardır. Bir dm²'deki düğüm sayısı 1 000-2 000 arasında değişir. Motifler genellikle stilizedir. Nişteki bir sekizgen içine yerleştirilmiş sekiz köşeli yıldızlar ve baklavalar tipik motiflerdendir. Bunların bir bütün olarak görünümü, büyük bir hayat ağacı motifini andırır. Bordürü bir geniş, iki dar banttan oluşur. Geniş bant, birbirini izleyen baklavalar ve stilize çiçek motifleriyle bezelidir. Bunu çevreleyen dar bant ince çizgilerle küçük dikdörtgenlere ayrılmıştır. En dıştaki açık renkli bantta ise içine yıldızlar, baklavalar yerleştirilmiş sekizgenler bulunur. Bu bordür motifi, hemen tüm Milas halılarında ortaktır. Bordürde kullanılan parlak sarı renk de bu tip halıların en belirgin özelliklerinden birini oluşturur.

Milas müzesi, 1959'da Sakarya ilkokulu'nda açılan, daha sonra yeni yapısına taşınan müze; burada çevrede yapılan kazılarda ortaya çıkarılan seramikler, pişmiş topraktan ve mermerden heykel ve kabartma parçaları, mimarlık buluntuları sergilenmektedir.

MİLASLI İSMAİL HAKKI, türk hekim (Milas 1870-İstanbul 1938). Doğduğu yerde medrese öğrenimi gördükten sonra İstanbul'a gelerek Mektebi tıbbiyei mülkiye'yi (sivil tıbbiye) bitirdi (1888). Muğla ve Milas'ta belediye hekimi olarak çalıştı. İnebolu Frengi hastanesi hekimliği, Beyrut Sıhhiye müfettişliği, Batı Anadolu Sıhhiye müfettişliği, Çanakkale Sıhhiye müdürlüğü yaptı. Şam tıbbiyesi'nde müdür, emrazı umumiye (genel patoloji) ve fransızca

Harbi Hotan

Milas yöresi mimarlığının özgün örneklerinden
Bahaettinağa konağı

Büyük Larousse

Milas halısı
XIX.-XX. yy.
Halı ve kilim müzesi, İstanbul

muallimi olarak görevde bulundu. Bitlis Sıhhiye müdürlüğünden emekliye ayrıldı (1929). Sıtma ve frengi konularında olduğu kadar dinsel ve toplumsal konularda da yapıtlar verdi; başlıcaları: *Frengi illetinin tedavi-i umumisi* (1899), *Frengi illeti hakkında herkese elzem malumat* (1899), *Sıtma ve sıtmalı yerlere çare* (1909), *Malarya yani sıtma hakkında kimler neler bilmeli?* (1925), *Hıristiyanlık ve müslümanlık* (1935), *Kuran'ın mucizeleri* (1935), *Kadir gecesinin doğru manası nedir?* (1936).

MİLAT a. (ar. *milâd*). İsa peygamberin doğduğu gün.

MİLAZZO, İtalya'da liman, Sicilya'nın kuzey-doğu'sunda, *Milazzo körfezi* kıyısındaki bir yüksek burunda; 27 000 nüf. Balıkçılık. Sayfiye merkezi. Petrol rafinerisi. Kimya sanayisi.

—Tar. Antikçağ'da, yunan kolonisi Zankle (Messina) tarafından kurulan Mylai kentidir. Kıyısında bulunduğu koyda konsül C. Duilius, Kartacalılar'a karşı Romalılar'ın ilk deniz savaşını kazandı (İ.Ö. 260). Mylai açıklarında Octavius, Sextus Pompeius' un donanmasını yendi (3 eylül 36). —20 temmuz 1860'ta Garibaldi, burada albay Bosco'yu yenerek Sicilya'yı Bourbonlar' ın egemenliğinden kurtardı.

Rhône-Poulenc-Agrochimie

asma yaprağında mildiyu

MİLCH (Erhard), alman mareşal (Wilhelmshaven 1892 - Wuppertal 1972). Birinci Dünya savaşı sırasında önce topçu, sonra havacı olan Milch, Göring'in gerisinde Luftwaffe'nin gerçek yaratıcısıdır. Sivil havacılıkta (1920) çalıştı ve Lufthansa' nın yöneticiliğine getirildi (1926). Hava ulaşımıyla görevli Devlet bakanı oldu (1933), Hava kuvvetleri generalliğine yükseldi (1935) ve 1938'den 1945'e kadar Luftwaffe'nin genel müfettişliğini yaptı. Nürnberg'de müebbet hapse mahkûm edildi (1947), 1954'te serbest bırakıldı.

MİLDİYU a. (ing. *mildew*, nem lekesi). Bitkilerde *phytophtora*, *plasmopara* ya da *peronospora* cinsi mantarlardan ileri gelen ve otsu kısımlarda, genç sürgünlerde ve yapraklarda, özellikle yaprakların alt yüzünde beyaz, gri ve morumsu renkte tüylü lekeler halinde ortaya çıkan çeşitli hastalıklara verilen ad.

—ANSİKL. Mildiyu en çok patates, domates, tütün, ayçiçeği, marul ve bezelyede görülür.

Bağ mildiyusu Amerika kökenli *Plasmopara viticola*'dan ileri gelir. Hasta yapraklarda sarımsı lekeler belirir, nemli havalarda bunların alt yüzleri beyaz bir hav tabakası ile kaplanır. Hastalık yaygınsa yapraklar, kısmen ya da tamamen kurur ve dökülür. Sürgünler, çiçekler ve taneler de hastalığa tutulabilir. Çok körpe tanelerin ve çiçeklerin üzerinde kalın bir hav tabakası ortaya çıkar. Hasta taneler daha sonra esmerleşir. Mantarın miselyumu hücrelerin içine dalar ve emeçleri hücredeki besinleri emerek tüketir. Bu miselyumdan uzanan iplikler, yani konidiyoforlar gözeneklerden dışarı uzanır ve bunların ucunda üreme organları, yani konidiler bulunur. Asalak mantar bunlarla yayılır. Rüzgârla yayılan konidiler bir su damlası içinde çimlenerek zoosporları oluşturur; onlar da bulaşmayı sağlar. Mantar ölü yaprakların içindeki eşeysel üreme organlarıyla (oosporlar) kışı geçirir. İlkbaharda bunlardan zoosporlar doğar ve bitkiye ilk bunlar saldırır. Bakırlı koruyucu ilaçlar (bordo bulamacı) iyi sonuç vermekle birlikte organik fungisitler günden güne daha çok kullanılmaktadır.

Patates mildiyusu *Phytophtora infestans*'tan ileri gelir. Bu kötü hastalık bir noktada ortaya çıktıktan sonra, hava sıcak ve nemliyse bütün tarlayı kaplar. Saldırı yapraktan başlar, saplarda devam eder, yumrulara da bulaşabilir. Bitki kurur ve ölür. Yumrular depolama sırasında çürür. Önleyici mücadele tarlaya birkaç kez organik bakırlı ilaçlar atılarak yapılır.

Domates mildiyusu da *P. infestans*'tan ileri gelir. Mantar önce yapraklara, sonra saplara ve meyvelere bulaşır. Özellikle sıcak ve nemli havalarda hızla gelişir. Buna karşı birkaç kez fungisit ilaç püskürtülür.

Tütün mildiyusu *Peronospora tabacina*'dan ileri gelir. Bu hastalığa dirençli tütün çeşitleri bulununcaya kadar tütünün en korkulan hastalığı bu idi. Çünkü bu bitkilerin gelişmesi bakımından kimyasal ilaç kullanılamıyordu.

Plasmophara halstedii'den ileri gelen ayçiçeği mildiyusu önemli ölçüde verim düşüklüğüne neden olur.

Marul mildiyusu *Bremia lactuca*'dan ileri gelir.

MİLDURA, Avustralya'da kent, Victoria eyaletinin kuzey-batı'sında, Murray kıyısında; 13 200 nüf. Sulu tarım (turunçgiller, üzüm) yapılan bir bölgenin merkezi. Besin sanayileri.

MİLEL çoğl. a. (ar. *millet*'in çoğl. *milel*). *Esk.* **1.** Milletler, uluslar. **—2.** Bir dinden ya da mezhepten olan topluluklar. **—3.** *Milel-i erbain*, dört topluluk; müslüman, yahudi, ermeni, rum milletleri. ‖ *Milel-i muhtelife-i mütegallibe*, zafer kazanmış, galip gelmiş çeşitli uluslar. ‖ *Milel-i mütemeddine*, uygar uluslar.

—İsl. tar. İslam dünyasında genellikle dinler (milel) ve mezhepler (nihel) tarihi hakkında yazılmış birkaç kitabın adında *nihel* sözcüğü ile birlikte yer alan sözcük. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bu tür kitaplardan en ünlüsü es-Şehristani'nin (öl. 1153) *el-Milel ve'n nihel* adlı yapıtıdır. Selçuklu sultanı Sencer' in veziri Ebülkasım'a ithaf edilen bu yapıt, Ortaçağ'da islam dünyasında dinler tarihi konusunda yazılmış kitaplar içinde özgün bir nitelik taşır. Nitekim, islam fırkaları hakkında olduğu kadar türlü dinler hakkında bilgi vermesiyle benzerlerinden ayrılır. Birçok kez ve çeşitli ülkelere de basılan bu yapıtın kısaltılmış türkçe bir çevirisi de vardır. İbni Hazm da küçük farklarla Şehristani'ninkinden ayrılan *el-Fasl fi'l -milel ve'l-ehvâ ve'n-nihel* adlı bir yapıt yazmıştır.

MİLES (Nelson Appleton), amerikalı general (Westminster, Massachusetts, 1839 - Washington 1925). Amerikan iç savaşı sırasında gönüllü olarak orduya katıldı (1861) ve bir kolorduya komuta etti. Daha sonra düzenli orduya girerek Kızılderililer' le savaştı (1890) ve İspanyol-amerikan savaşı sırasında Porto Riko'yu işgal eden (1898) birliğin komutanlığını yaptı.

Miles gloriosus → PALAVRACI ASKER.

MİLESCU (Nicolaie Spătarul), rumen yazar (Vaslni 1636 - Moskova 1708). İstanbul'daki rum okullarından yetişmiş bir hümanistti. Moldavya'da komutan oldu. Gözden düşünce rus çarlarının hizmetine girdi. Moskova ile Çin arasındaki en iyi yolu incelemekle görevlendirildi. 1677'de *Description du grand fleuve Amour* (fr. çev.) adlı yapıtını yayımladı. İncil'i rumence ve yunancaya çevirdi. Bir imparator özyaşam öyküleri derlemesi hazırladı (1673). Stockholm'de fransız büyükelçisi Pomponne'un isteği üzerine latince olarak yazdığı *Enchiridion sive stella orientalis occidentali splendens*'te (1667) Ortodoks kilisesi'nin kudas töreninde ekmekle şarabın İsa'nın etiyle kanına dönüşmesi dogmasını kabul ettiğini, oysa protestanların bunu yadsıdıklarını kanıtladı. Antoine Arnauld ve Pierre Nicole, *Perpétuité de la foy et de l'Église catholique*'te (1669) bu yapıtı yayımladılar.

MİLESTONE (Lewis), rus asıllı amerikalı film yönetmeni (Kiçinev 1895-Los Angeles 1980). 1913'te ABD'ye göç ettikten sonra 1919'da kurgucu olarak sinemaya başladı, İnce ve Mack Sennett ile çalıştı ve daha sonra yönetmen oldu (1924). *Two Arabian Knights* (1927) ile bir Oscar kazandı ve üç yıl sonra *Batı cephesinde yeni bir şey yok*'u (All Quiet on the Western Front) [1930] çevirdi. Bazı filmleri: *Yalanlar* (Betrayal) [1929], *The Front Page* (1931), *Yağmur* (Rain) [1932], *General şafakta öldü* (The General died at Dawn) [1936], *Fareler ve insanlar* (Of Mice and Men) [1940], *The Purple Heart* (1944), *A Walk in the Sun* (1946), *Zafer abidesi* (Arch of Triumph) [1948], *Cehennemin köşesi* (Halls of Montezuma) [1952], *Mücadele tepesi* (Pork Chop Hills) [1958], *Denizde isyan* (Mutiny on the Bounty) [1964].

Lewis Milestone'un *Batı cephesinde yeni bir şey yok* (1930) adlı filminden bir sahne

MİLET, yun. **Miletos,** Tar. coğ. Anadolu'nun İonia bölgesinde, Antikçağ'ın önemli kenti, kalıntıları Aydın'ın Yenihisar ilçesi merkez bucağına bağlı Balat köyünün 1 km K.'indedir. Geçmişte Büyük Menderes ırmağının denize döküldüğü yerde bir liman kenti konumundayken, ırmağın taşıdığı alüvyonlarla Latmos körfezinin dolması sonucu, bugün 9 km içerde kalmıştır.

—Tar. Mitolojiye göre kenti Girit'ten sürülen Miletos* kurdu. "Miletos" adının, ionia ya da karia dillerinden kaynaklandığı ve kentin hitit belgelerindeki *Milavandas* olabileceği sanılmaktadır (Athena tapınağı'nın yakınında yapılan kazılarda, Hititler'le çağdaş, kulelerle güçlendirilmiş surlarla çevrili, megaron planlı evlerden meydana gelen bir Mykenai yerleşmesi ortaya çıkarıldı). Homeros'un *İlyada*'sında Milet'in Karialılar tarafından kurulduğu bildirilir; Strabon ise, kenti Giritliler'in kurduğunu yazar. İ.Ö. XII. yy.'da İonialılar'ca kolonileştirildi. İ.Ö. I. binyıl başlarında on iki İonia kentinin (Panionion) en önemli ve büyük bir olasılıkla en büyük yerleşmesiydi (İonia ayaklanmasından ve İ.Ö. 494'te Persler tarafından yıkılmasından sonra bu konumunu Efes'e kaptırdı). İ.Ö. VII.-VI. yy.'larda Ege denizi kıyılarında, Anadolu' nun en önemli denizcilik kentiydi; yün, seramik, boya maddesi ve maden ihraç ediyordu. Miletli denizciler Ege, Marmara ve Karadeniz kıyılarında sayıları doksanı bulan koloniler kurdular (Abydos, Kyzikos, Apollonia, Olbia, Sinope, Amisos, Kerasos, Trapezos vd.). Karadeniz'in ticareti Milet'in tekelindeydi. Ayrıca Mısır'da da ticaret üsleri kurulmuştu (Naukratis'te Miletliler duvarı). Bilim ve felsefenin (Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Hekataios) yanı sıra mimarlık alanında da (Hippodamos, İsidoros) ünlü kişilerin doğum yeriydi. Özellikle İonia felsefe okulunun merkezi durumundaydı.

İ.Ö. VII. yy. sonları, VI. yy. başlarında, ünlü tiran Thrasybulos, Lydia kralları Sadyattes ve Alyattes'in saldırılarına başarıyla karşı koydu. İ.Ö. V. yy. sonlarında Milet abecesi Atina tarafından resmen kabul edildi ve Yunanlılar'ın yazı sistemi oldu. İ.Ö. 546'da öteki kentlerle birlikte Persler'in eline geçen Milet, İonia ayaklanmasında önemli rol oynadı; tiran Aristagoras, Hekataios'un uyarılarına karşın tüm ionia kentlerini Persler'e karşı ayaklandırdı (İ.Ö. 499). Ancak tüm kentler birer birer düştü; Lade adası yakınındaki deniz savaşın-

da Milet büyük bir yenilgiye uğradı (İ.Ö. 494). Kent halkının bir bölümü Dicle kıyılarındaki Ampe'ye sürgün edildi. Mykale savaşı'ndan sonra (İ.Ö. 479), Attike-Delos deniz birliği'nde yer aldı. Bu dönemde hippodamos planına göre yeniden kurulan kent, İ.Ö. 412'de deniz birliğinden ayrıldı; Büyük İskender'e bağlanana değin, pers satraplarının üssü olarak kaldı. Büyük İskender'den sonra generalleri arasındaki çatışmalara sahne oldu, Antiokhos II döneminde gelişti. Ptolemaios, Selefki ve Bergama krallıklarından sonra Roma egemenliğine girdi (İ.Ö. 133). Bu dönemde Smyrna ve Efes kentlerinin gölgesinde kalmakla birlikte çeşitli yapılarla donandı (Nymphaeum, Faustina hamamları, G. agora kapısı, Capito hamamı vd.). Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde piskoposluk olan Milet İ.S. 263'te Gotlar'ca yağmalandı. Bizans döneminde küçük bir yerleşme durumundayken, Türkler döneminde, özellikle Menteşeoğulları zamanında Balat (B. kaynaklarında Palatia) adıyla pazar yeri (safran, susam, bal, balmumu, halı, meşe mazısı vb.) oldu; Rodos ve Kıbrıs'a buradan buğday dışsatımı yapılıyordu.

—Arkeol. Th. Wiegand'ın 1899'da başlattığı kazılar Birinci Dünya savaşı'na değin sürdü. 1938'de yeniden başlayan çalışmaları bu kez C. Weickert üstlendi, Athena tapınağı çevresinde ilk yerleşmeyle, Mykenai dönemine ilişkin duvarları ve seramikleri ortaya çıkardı (1955-1957). 1959'dan sonra Prof. G. Kleiner yönetiminde sürdürülen kazılarda Mykenai döneminin yanı sıra arkaik kent incelendi. Çalışmalar günümüzde Prof. Wolfgang Müller-Wiener başkanlığında sürdürülmektedir (1988).

Denize doğru uzanan bir yarımada üzerinde kurulu olan Milet'in dört limanı vardı; bunlardan üçü kentin batısında, biri de Lade adasının doğusundaydı. En önemlisi Hellenistik dönemden iki aslan heykelinin koruduğu Aslanlar limanıydı (bu aslan heykelleri günümüzde de yerinde durmaktadır). Kentin bir başka önemli girişi, Didyma'ya bağlanan kutsal yolun başlangıcını oluşturan Kutsal kapıydı. Kentin en eski tapınım yeri olan Athena tapınağı bir teras üzerinde yükseliyordu. İon düzenindeki yapı önde altı, arkada yedi, yanlarda da onar sütunla çevriliydi. Naos templum in antis biçimindeydi.

Batı Anadolu'daki tiyatroların en sağlam ve görkemlilerinden olan Milet tiyatrosu, İ.Ö. IV. yy.'da yapılmış, Hellenistik dönemde genişletilmişti. Roma döneminde (İ.S. II. yy.) günümüzdeki boyutlarına ulaşan yapı, 15 000 izleyici alabiliyordu. Ön cephesi 140 m genişliğinde olan tiyatronun oturma yerleri, her biri yirmi sıradan meydana gelen üç bölümden oluşuyordu (üst bölümün taşları kalenin yapımında kullanıldı).

Athena tapınağı'nın K.'inde bulunan Batı agorası D.-B. yönünde uzanıyordu ve Hellenistik dönemde inşa edilmişti (bugün üzerinde osmanlı mezarlığı vardır). Güney agorası tüm yunan dünyasının bilinen en büyük agorasıdır. 33 000 m²'lik bir alanı kaplayan agora, Roma döneminde önemli onarımlar geçirdi (ünlü Kuzey kapısı 1908'de Berlin'e götürüldü ve buradaki Bergama müzesi'nde yeniden kuruldu). Yapımına İ.Ö. V.-IV. yy.'larda başlanan Kuzey agorası da büyük bir alanı kaplıyordu ve revaklı dükkânlardan oluşuyordu.

29,56 × 192,27 m boyutlarındaki stadion İ.Ö. II. yy.'da yapılmış, Roma döneminde büyük ölçüde onarılmıştır. Yaklaşık 15 000 kişi alabilen yirmi sıralık stadionun, özellikle D. kapısı gösterişliydi: bu kapı korinthos başlıklı 16 sütunun taşıdığı yedi kemerli bir takkapı biçimindeydi. Eumenes II döneminden (İ.Ö. II. yy.) gymnasion Batı agorası ile stadion'un arasındaydı.

Kentin başlıca dinsel merkezlerinden olan Delphinion, Apollon Delphinios'un tapınım yeriydi. Her bahar yapılan şenliklerde, tören alayı buradan başlıyor ve Didyma'ya ulaşıyordu. Aslanlar limanı yakınındaki bu açık hava tapınağında Arkaik dönemden başlayarak üç yapım evresi saptandı. İlk yapı, dor üslubunda, sütunla çevrili kutsal bir avlu biçimindeydi; Hellenistik dönemde K., G. ve D. cephelerine iki sıra sütunlu revaklar eklendi, B. cephesi tek sütunluydu. Avluda sunakların yanında yarım daire planlı eksedralar vardı. Roma döneminde tek sıra sütunla çevrili daire planlı bir tapınak (monopteros) görünümü kazandı.

Kentin önemli yapılarından olan Buleuterion, merkezde yer alıyordu. Sütunlarla çevrili avlu, korinthos üslubunda propylaion ve toplantı salonundan meydana gelen yapı, baştaban üzerinde yer alan bir yazıta göre, Antiokhos IV Epiphanes'in isteğiyle inşa edilmişti (İ.Ö. 175-164). Kazılarda tümüyle ortaya çıkarılan anıtsal Nyphaeum (İ.S. II. yy.) üç katlıydı. Her katta tanrı ve tanrıça heykellerinin bulunduğu dokuz niş vardı (bu heykeller Berlin Bergama müzesi ve İstanbul Arkeoloji müzeleri'nde sergilenmektedir). İ.S. III. yy.'a tarihlendirilen korinthos üslubundaki Serapis tapınağı (Serapeion), K.-G. doğrultusunda üç sahınlıydı; G.'deki propylaion altı basamaklı dikdörtgen bir platform üzerinde, yivli, korinthos düzeninde dört sütundan meydana geliyordu. Baştabanın ortasında Serapis, başında güneş ışınlarından meydana gelen bir taçla betimlenmiştir. Tapınağın kabartmalı frizleri Milet müzesi'nde sergilenmektedir.

En iyi korunmuş roma hamamlarından olan ve Marcus Aurelius'un karısı Faustina II tarafından yaptırılan (İ.S. 161-180) Faustina hamamları'nda, kare planlı palaestra, korinthos üslubunda sütunlarla çevrilidir. Palaestraya uzanan uzun bir koridor biçimindeki apodyteriumun K. ucundaki nişleri süsleyen musa heykelleri İstanbul Arkeoloji müzeleri'nde sergilenmektedir. Frigidariumda nehir tanrısı ve aslan heykelleri günümüzde de yerinde durmaktadır.

Pompeius'un korsanlara karşı kazandığı zaferleri (İ.Ö. 63) simgeleyen Liman anıtı'ndan, dört basamaklı, daire planlı kaide üzerinde, triton ve yunus kabartmalarıyla süslü, içbükey yüzeyli, uçları gemi başı biçimindeki alt bölümün parçaları kalmıştır. Bunun üzerinde üçgen prizma biçiminde yazıtlı bir taş, en üstteyse 7,5 m yüksekliğinde, üç ayaklı bir kazan (Berlin Bergama müzesi) bulunuyordu.

Güney agorası ve Faustina hamamları yakınındaki İlyasbey* külliyesi ve Menteşeoğulları döneminin önemli yapı topluluklarındandır. (→ Kayn.)

Milet
Faustina hamamı'nın frigidarium bölümünde nehir tanrısı, İ.S. 161-180

Milet işi, kırmızı hamurlu, beyaz astar üzerine firuze, lacivert ve mor renkli motifli, sır altı tekniğinde yapılmış ilk osmanlı seramikleri. (Milet'in selçuklu ve osmanlı katmanlarında ele geçtiklerinden F. Sarre tarafından "Milet işi" diye adlandırıldılar.) [→ Kayn.]

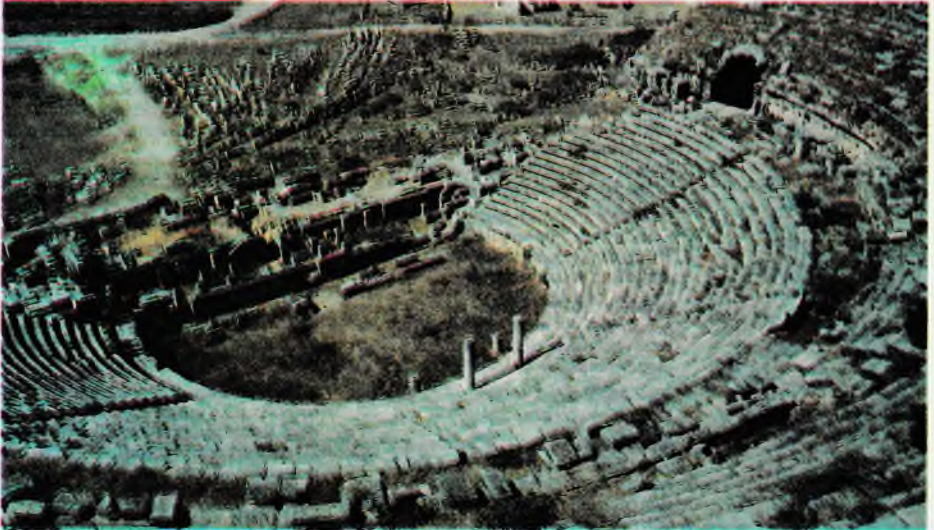
Milet hikâyeleri, Miletli Aristeides'e mal edilen eski yunan masalları derlemesi (İ.Ö. II. yy.). Bugün kaybolmuş olan bu müstehcen masallar, Antikçağ'da büyük bir ilgi görmüş ve Cornelius Sisenna tarafından latinceye çevrilerek birçok yazara (Petronius, Apuleius gibi) esin kaynağı olmuştu.

Milet müzesi, Aydın'ın Yenihisar ilçesi merkez bucağına bağlı Balat köyünde müze (1973). Müzede Milet kazılarında ele geçen, çeşitli dönemlerden seramikler, heykel ve kabartmalar, yazıtlar, sikkeler, yapı kalıntıları, taban mozaikleri sergilenmektedir.

Milet okulu, İ.Ö. VI. yy.'da Milet'te öğretim yapan ionialı filozoflara verilen ad. İlk olarak bu filozoflar (Thales, Anaksimenes, Anaksimandros vb.), dünyaya ilişkin tutarlı ve bilimsel bir imge yaratarak, tüm şeyleri açıklamak için onları tek bir öğeye indirgemeye çalıştılar.

MİLETİĆ (Svetozar), voyvodinalı sırp siyaset adamı (Mošorin 1826 - Vršac 1901). Novi Sad belediye başkanı. Macaristan'da bütün milliyetlerin eşitliğinden yanaydı; Macaristan'da ve başka yerlerde Sırplar'ın ulusal bir varlık olduklarını kabul ettirmek için mücadele etti; ayrıca Ortodoks kilisesi'nin etkisine ve Sırbistan prensleri-

L.-Y. Loirat-Explorer

Milet tiyatrosu (İ.Ö. IV. yy.'da yapıldı, eski Yunan ve Roma dönemlerinde genişletildi)

nin zorbalığına karşı da savaştı.

MİLETİÇ (Lyubomir Georgiev), bulgar dilbilimci (Ştip 1863 - Sofya 1937). Sofya'da profesör (1888), Bilim akademisi başkanı (1926) oldu, bulgarcanın lehçebilimi ve tarihi üzerine çalışmalar yaptı.

MİLETOPOLİS. Tar. coğ. Anadolu'nun Mysia bölgesinde antik kent; yeri Bursa'ya bağlı Karacabey ilçesinin 7 km kadar G.'inde yapılan araştırmalarda saptandı; burada tunçtan yapılmış görkemli bir Apollon heykeli ortaya çıkarıldı. Hellenistik ve Roma dönemlerinde para bastı. Caius Flavius Fimbria komutasındaki roma ordusu, Mithridates VI'nın ordusunu bu kentin yakınlarında yendi (İ.Ö. 86). Kent, Hıristiyanlık döneminde Kyzikos başpiskoposluğuna bağlı piskoposluk merkeziydi. Çevrede çeşitli mimarlık kalıntıları vardır.

MİLETOS → MİLET.

MİLETOS. Yun. mit. Apollon'un oğlu. Girit kralı Minos tarafından Girit'ten sürüldükten sonra Anadolu'ya geldi, nehir tanrısı Maiandros'un kızıyla evlenip Milet kentini kurdu.

MİLETOTEİKHNOS → MUSTAFAKEMALPAŞA.

MİLETTO dağı, Matese'de (İtalya) doruk; 2 050 m.

MİLEUM ya da **MİLEU.** Tar. coğ. Numidia'da kent. İki Afrika konsili burada toplandı (402 ve 416'da).

MİLEV (Geo), bulgar yazar (Radnevo, Stara Zagora yakınında, 1895 - mayıs 1925'te ortadan kayboldu). Bir tür yarı vahiy niteliğindeki *Eylül* (Septemvri, 1924) adlı şiir kitabında, 1923'te patlak veren bulgar halk ayaklanmasını ve ayaklanmanın gaddarca bastırılmasını anlattı. Bu olaylar sırasında öldürüldüğü sanılan Milev ayrıca eleştiriler yazdı ve hazırladığı antolojilerle dünya şiirinin ünlü adlarının geniş kitlelerce tanınmasını sağladı.

MİLFORD, ABD'de (Connecticut) kent, Long İsland boğazı kıyısında, New Haven'in G.-B.'sında; 50 900 nüf. Balıkçılık ve kabuklu deniz hayvanları ticareti. Yaz turizmi.

MİLFORD (Robin), ingiliz besteci (Oxford 1903 - Lyme Regis, Dorset, 1959). İlk yapıtlarında ingiliz halk müziğinin etkisi görülür. Yeniromantik üslubu, sonraları daha belirgin bir modernizme yöneldi. Çok sayıda oda müziği yapıtı, melodiler, kantatlar, oratoryolar (*A Prophet of the Land,* 1931), baleler (*The Jackdaw of Rheims,* 1945; *The Snow Queen,* 1946), bir çocuk operası (*The Shoemaker,* 1925), org yapıtları ve konçertolar (en önemlisi keman içindir, 1937) besteledi.

MİLFORD HAVEN, Büyük Britanya'da kent, Wales'in (Dyfed) güney-doğu'sunda, *Milford Haven koyu*'nun kuzey kıyısında; 13 800 nüf. Henry II, İrlanda'ya gitmek üzere 1171'de burada gemiye bindi. Bu eski balıkçı limanı bir petrol (bugün gerilemektedir) limanı oldu. Petrokimya.

MİLFORD SOUND, Yeni-Zelanda'da fiyord. Güney adasının güney-batı kıyısında. Yaklaşık 3 km genişliğinde ve yirmi kilometre kadar uzunluğundadır; Fjordland ulusal parkı içinde yer alır.

MİLFÖY a. (fr. *mille-feuille*). Aralarına pastiseri kreması döşenmiş ince yufkalarla hazırlanan ve üzeri pudraşekeri ya da fondanla kaplanan pasta.

MİLH a. (ar. *milḥ*). *Esk.* Tuz.
—Esk. kim. Bir asitte hidrojenin yerini bir bazın almasıyla oluşan bileşim. || *Milh-üs-saga,* boraks.

MİLHAFE a. (ar. *milḥafe*). *Esk.* Bürünülecek şey, yorgan.

R. Pic

Darius Milhaud

MİLHAUD (Darius), fransız besteci (Marsilya 1892 - Cenevre 1974). 1909'da Paris konservatuvarı'na girdi. Vincent d'Indy'den ders aldı. Ama, yetişmesinde en büyük pay Charles Kœchlin'indir. Roma yarışmasına katılmaktan vazgeçti ve genç yaşta, temelinde politonalitenin yattığı kişisel bir üslup geliştirdi; kendi buluşu olmasa da, politonalite tekniğinin en büyük öncüsü olarak tanındı. 1917-18'de Fransa'nın Rio ortaelçisi Paul Claudel'in sekreteri olarak Brezilya'da bulundu; o yıllarda Güney Amerika folklorunun derin etkisi altında kaldı, buna çok geçmeden caz etkisi de eklendi. Özellikle *Saudades do Brazil* (1921) ve *la Création du monde* (bale, 1923) adlı yapıtları, halk sanatıyla temasın izlerini taşır. "Altılar grubu"nun kurucuları arasında yer aldı. Bu grubun sanat anlayışını, özellikle *le Bœuf sur le toit* (1920) adlı balesinde yansıttı. Arthur Honegger'in tersine, Wagner ve Brahms'ın müziğine karşı, Rameau-Berlioz geleneğini yüceltmek amacıyla salt Fransızlar'a özgü bir anlayışın temsilcilerine katıldı. Ama bu tutumu, Schönberg'in *Pierrot lunaire*'ine duyduğu hayranlığı dile getirmesini engellemedi. 1917-1922 arasında en önemli yapıtlarından biri olan *les Euménides* adlı operasını besteledi (yapıt 1949'da Brüksel'de sahnelendi). Librettosunu P. Claudel'in yazdığı *Christophe Colomb* operasının 1930'da Berlin'de sahnelenmesiyle, ünü tüm dünyaya yayıldı. XX. yy.'ın en verimli bestecilerinden olan Milhaud'nun yapıtlarına verdiği opus numarası 500'e ulaştı. Sanatını, yukarıda anılan geleneklerin yanı sıra, yahudi kültürü de önemli ölçüde etkilemiştir. Başlıca yapıtları: solocular topluluğu için 6 küçük oda senfonisi (1917, 1918, 1921, 1922, 1923); büyük orkestra için 12 senfoni (üçüncüsü korolu) [1939-1961]; 20'yi aşkın konçerto (piyano ve orkestra için *Aix karnavalı* [1926]); baleler (*l'Homme et son désir,* 1918); operalar (*les Choéphores,* 1915; *les Malheurs d'Orphée,* 1925; *le Pauvre Matelot,* 1927; *Maximilien,* 1932; *Médée,* 1939; *Bolivar,* 1943 [1950'de sahnelendi]; *la Mère coupable,* 1965; *Saint Louis, roi de France,* 1970); dinsel yapıtlar (*Davut'un üç mezmuru,* 1954; *"Sadaka haçı" kantatı,* 1960; *Pacem in terris,* 1963); Claudel, Ronsard, Gide, Cocteau ve Jammes'in şiirleri ile geleneksel ya da folklorik yahudi ezgileri üzerine melodiler; 1912-1951 arasında bestelenmiş 18 yaylılar dörtlüsü (14 ve 15.'ler, üst üste bindirilerek sekizli oluşturabilir); üflemeliler beşlisi için *Kral René'nin şöminesi* (1939); iki piyano için ünlü *Scaramouche* (1937).

MİLHEZ a. (ar *milhez*). Hat. Hattatların hokkadaki mürekkebi karıştırmakta kullandıkları tığ benzeri metal çubuk. (Eşanl. MİHRAK.)

> **MİLİ-,** lat. *mille,* bin'den, önüne geldiği birimi bine bölen (*milimetre, miligram,* vb.; simgeleri mm, mg vb.) SI öneki (simgesi m).

MİLİA ya da **MİLYAS.** Tar. coğ. Anadolu'nun Lykia bölgesinde Elmalı yaylası kesimine verilen ad. Herodotos, Girit'ten çıkarılan Lykialılar'ın Milia topraklarına göç ettiklerini, Milia halkının da Solymler olduğunu yazar.

MİLİAMPER a. (fr. *milliampère*). Amperin binde birine eşdeğer akım ölçüsü birimi (simge mA).

MİLİAMPERMETRE a. (fr. *milliampèremètre*'den). MİLİAMPERÖLÇER'in eşanlamlısı.

MİLİAMPERÖLÇER a. Miliamper olarak derecelenmiş amperölçer. (Eşanl. MİLİAMPERMETRE.)

Milian çözeltisi (fransız der. hast. uzmanı Gustave *Milian*'ın [1871-1945] adından), kristal viyole ve metil yeşilinin alkollü (nadiren sulu) çözeltisi. Mikroplu dermoepidermitlerde, sulu egzamalarda ve kandidiyozlarda kullanılır.

MİLİANA → MELYANA.

MİLİANE → MELYEN.

MİLİARENSİS a. Başlangıçta bir altın liranın binde birine eşdeğer olduğu sanılan yaklaşık 4,55 g ağırlığında antik gümüş para. (Constantinus I tarafından çıkarıldığı sanılan Miliarensis, özellikle onun ölümünden sonra Bizans imparatorları tarafından da darp ettirilmiştir.)

Miliarum Aureum, Augustus tarafından Forum'a dikilen, üzeri tunçtan harflerle yazılmış mermer sütun. Roma'yı, imparatorluğun büyük kentlerinden ayıran mesafeyi belirtiyordu.

MİLİBAR a. (fr. *millibar*). Barın binde birine, yani yaklaşık 3/4 milimetre cıvalık, barometre basıncına eşdeğer atmosfer basınç ölçüsü birimi.

MİLİBARN a. (fr. *millibarn*). Binde bir barna, yani 10^{-31} m²'ye eşdeğer alan ölçüsü birimi (simge mb).

MİLİDİA → MELİDDU krallığı.

MİLİER sıf. (fr. *miliaire;* lat. *miliarus, milium,* darı'dan). Patol. anat. **1.** Darı tanesi biçiminde olana denir. **—2.** *Milier anevrizma,* beyin atardamarcıklarında ortaya çıkan, çok dar boyutlu küçük anevrizma. || *Milier karsinoz,* en çok akciğerde görülen kanser metastazı çeşidi. || *Milier verem,* verem granülisi. (Milier verem Laennec tarafından veremin temel lezyonu olarak tanımlanmıştır.)

MİLİGRAM a. (fr. *milligramme*). Gramın binde birine eşdeğer kütle ölçüsü birimi (simgesi mg).

MİLİKÜRİ a. (fr. *millicurie*). Küriterapide kullanılan ve 133 mg radyumun bir saat boyunca yaydığı gama ışını miktarına eşit olan ölçü birimi (simgesi mCi).

MİLİM a. (*milimetre*'nin kısaltılmışı). **1.** MİLİMETRE'nin halk arasındaki kısaltması. **—2.** *Milim oynamamak,* bir şeyin ölçüsüne tam olarak uymak; durumunu bozmamak, hiç kıpırdamamak. || *Milim şaşmamak,* tam olarak denk gelmek. || *Milimi milimine,* iyice, tümüyle tam olarak: *Milimi milimine ölç, bir yanlışlık olmasın.*

MİLİM a. Dinarın binde biri değerindeki Tunus para birimi.

MİLİMETRE a. (fr. *millimètre*'den). Bir metrenin binde birine eşdeğer uzunluk ölçüsü birimi (simgesi mm).

MİLİMETREALTI sıf. Fiz. Kimi zaman, elektromanyetik tayfın, kızılaltı ile hertz dalgaları, yani yaklaşık 0,1 mm ile 1 mm'lik dalga boyları arasında eklem oluşturan bölgesi ya da bu bölgeye ait her dalga için kullanılır.

MİLİMETRİK sıf. (fr. *millimétrique*). **1.** Milimetre ile ilgili, milimetre ile ölçülen şey için kullanılır: *Milimetrik hesaplamalar.* **—2.** Milimetrelere ayrılmış şey için kullanılır: *Milimetrik kâğıt. Milimetrik cetvel.*
—Bür. *Milimetrik kâğıt,* bir milimetrelik aralıklarla yatay ve dikey olarak bölünmüş kâğıt. (Bu kâğıt, eğrilerin, grafiklerin, vb.'nin çiziminde kullanılır.)

MİLİMOL a. (fr *millimole*). Bir molün binde biri.

MİLİOLA a. Kireçli testumlu delikliler cinsi. (Testumu sarmal biçimde sıralanmış, boyutları hızla büyüyen ve her biri küçük bir sosise benzeyen localardan oluşur.)
—ANSİKL. Karbon devrinde ortaya çıkan, Urgon devrinde sayıları çok artan, günümüzde deniz diplerinde hâlâ bolca bulunan *miliola*'lar, Lütes devrinde, çok iyi yapı taşları olan *miliolalı kireçtaşları*'nı oluşturdular.

MİLİOSMOL a. (fr. *milliosmole*). Anal. kim. BİNDEBİR-OSMOL'ün eşanlamlısı.

MİLİS a. (fr. *milice;* lat. *militia,* askeri hizmet'ten). **1.** Avrupa'da, Ortaçağ'dan XVIII. yy.'a kadar, düzenli orduyu takviye etmek için kentlerden ve ruhani çevrelerden toplanan askeri birlik. **—2.** Kimi diktatörlüklerin ya da totaliter partilerin temel dayanağını oluşturan yarı-askeri örgüt.

—Ask. *Milis kuvveti,* kısa sürede seferber edilebilen, az sayıda muvazzaf bir kadroyla belirli dönemlerde eğitim gören asker yurttaşlardan meydana gelen ordu. (Örneğin İsviçre ordusu bir milis ordusudur.)
—Huk. *Özel milis,* yarı-askeri örgüt. (Özel milis kuvvetlerinin kurulması yasalara aykırıdır.)

MİLİTAN sıf. (fr. *militant*). Bir düşünce, bir görüş, bir parti için savaşım veren bir kimse, o kimsenin eğilimi için kullanılır: *Militan bir politikacı. Militan bir karakteri var.*
◆ a. **1.** Siyasal, sendikal ya da sosyal bir kuruluşun çalışmalarına (toplantı düzenleme, para yardımında bulunma, propaganda yapma, kampanya yürütme) etkin bir şekilde katılan üye. **—2.** Bir dava uğruna çalışan kişi: *Barış militanları.*

MİLİTANLIK a. Militan bir kimsenin tutumu.

MİLİTARİST sıf. (fr. *militariste*). Militarizme ilişkin, militarizmden yana olan: *Militarist bir politika.*
◆ sıf. ve a. Militarizm yanlısı kimse.

MİLİTARİZM a. (fr. *militarisme*). **1.** Bir ulusun yaşamında askeri öğenin egemen bir rol oynaması. **—2.** Orduya dayanan siyasal sistem. **—3.** Ordunun egemen rolünü savunma.

Military Cross (MC), ingiliz nişanı. Savaş sırasında gösterilen cesaret ve üstün hizmetlerden dolayı kara ordusunun küçük rütbeli subaylarıyla kıdemli astsubaylarını ödüllendirmek için 1914'te ihdas edildi. Üç eşit dikey çizgili (beyaz, mor, beyaz) kurdele. Her rütbe için kurdelenin üzerine gümüşten bir gül takılır.

Military Medal, ingiliz nişanı. Kara kuvvetlerine bağlı astsubay, çavuş ve erlerin kahramanlıklarını ödüllendirmek için 1916'da ihdas edildi. Ortasında dikey beş çizgi (üçü beyaz, ikisi kırmızı) bulunan mavi kurdele. Her rütbe için kurdelenin üzerine gümüşten bir gül takılır.

MİLİVOLT a. (fr. *millivolt*). Volt'un binde birine eşit gerilim ölçü birimi (simge mV).

MİLİVOLTMETRE a. (fr. *millivoltmètre*'den). MİLİVOLTÖLÇER'in eşanlamlısı.

MİLİVOLTÖLÇER a. Çok düşük gerilimleri ölçmeye yarayan ve milivolt olarak derecelenmiş kadranı doğrudan okumayı olanaklı kılan aygıt. (Eşanl. MİLİVOLTMETRE.)

MİLİYYA (EL-), Cezayir'de (Cicel vilayeti) kent, el-Koll Kabiliyesi'nde, uved el-Kebir kıyısında; 49 800 nüf. Ticaret merkezi.

MİLİZİA (Francesco), italyan arkeolog ve sanat kuramcısı (Oria, Brindisi, 1725 - Roma 1798). Ressam Mengs'in etkisi altında kalarak yeniklasik düşünceleri benimsedi; mimarlığa işlevsel ve arındırılmış bir anlayış getirerek bu akımın estetiğine daha radikal bir nitelik kazandırdı. Mimarlık (*Vite dei più celebri architetti d'ogni nazione e d'ogni tempo* [Bütün ulusların ve bütün zamanların en ünlü mimarlarının yaşamöyküleri], 1768; *Principi di architettura civile* [Sivil mimarlığın ilkeleri], 1781) ve yeniklasik estetik (*Dell'arte del vedere nelle belle arti del disegno secondo i principi di Sulzer e di Mengs* [Desen sanatında, Sulzer ve Mengs'in ilkelerine göre görme sanatı], 1781) üzerine yapıtları vardır. Bir desen sanatı sözlüğü de hazırlamıştır (*Dizionario delle belle arti del disegno,* 1797).

Milizia volontaria per la sicurezza nazionale (MVSN) [*Ulusal güvenlik için gönüllü halk kuvveti*], Kara gömlekliler tarafından oluşturulan ve yalnızca Mussolini'ye bağlı olan (1923-1945) italyan faşist yarı askeri güç.

MİLK a. (ar. *milk*). *Esk.* **1.** Mülk. **—2.** Memleket, ülke. **—3.** *Milk-i yemin,* cariye, köle.

MİLKAT a. (ar. *milkat*). *Esk.* Yerden bir şey alacak alet, kıskaç.
—Esk. tıp. Rahimden çocuğu almak için kullanılan alet, forseps.

MİLKDAR a. (ar. *milk* ve fars. *-dār*'dan *milkdār*). *Esk.* Ülke sahibi olan kimse, hükümdar.

MİLKDARİ a. (ar. *milk,* fars. *dār* ve *-ī*'den *milk-darī*). *Esk.* Hükümdarlık, mülk sahipliği.

Milkman sendromu, LOOSER-MİLKMAN SENDROMU'nun eşanlamlısı.

MİLKOWSKİ (Zygmunt Fortunat), polonyalı gazeteci ve yazar (Podolya ili 1824 - Lozan 1915), **Teodor Tomasz Jeż** takma adıyla tarihi romanlar yazdı (*Wrzeciono,* 1865; *Uskoki,* 1881).

MİLL (James), ingiliz tarihçi, iktisatçı ve filozof (Northwater Bridge, Tayside, 1773 - Londra 1836). Mill, felsefe alanında, XVIII. yy.'da yaşamış D. Hume'un, duyumcuların ve çağrışımcıların izleyicisidir. Ahlak ve siyasal iktisat alanlarında ise J. Bentham'ın öğrencisidir. Başlıca yapıtları: *History of British India* (Britanya Hindistanı'nın tarihi) [1817], *Elements of Political Economy* (İktisat siyasetinin ilkeleri) [1821], *Analysis of the Phenomena of the Human Mind* (İnsan aklına ait olguların çözümlenmesi) [1829]. *Westminster Review*'i kurdu. Son yayımladığı eser *Fragment of Mackintosh*'dur (Mackintosh üzerine parçalar) [1835].

MİLL (John STUART), ingiliz filozof ve iktisatçı (Pentonville, Londra, 1806 - Avignon 1873), James Mill'in oğlu. Fransa'da J.-B. Say'nin yanında bir süre kaldıktan sonra çeşitli dergilerde makaleler yayımladı. 1865'te Avam kamarası üyeliğine seçildi. Stuart Mill, Hume'a ve XVIII. yüzyıl deneyciliğine (ampirizm) bağlıdır. Spencer gibi ırkın deneyimi üzerinde durmayıp, yalnızca bireyin deneyimi üzerinde durur. Aynı zamanda, sezgicilik öğretisinin her biçimine karşı savaşır. Dış dünyanın ve ruhların gerçekliğini -çağrışımcılık temeline dayandırarak- savunur; Tanrı kavramına da yer verir. Mantığı, bir biçimsel tutarlılık bilimi olmaktan çıkarıp gerçeğin bilimi durumuna getirmeyi amaçlar. Tümdengelimi, tümevarımlı işlemlerin genelleştirilmesine indirger ve tümevarımı da doğada olup bitenlerin tekdüzeliliğine inanmaya değil, evrensel nedensellik yasasına; bu yasayı da, olay dizilerinin, her zaman aynı düzen içinde art arda gelişini görme alışkanlığımıza dayandırır. Ahlak konusunda, genel mutlulukla bireysel mutluluk arasında özdeşlik olduğunu ileri sürer ve genel mutluluğu sağlamaya çalışmayı temel ilke olarak alır. Mill, faydacılığın en seçkin temsilcilerinden biridir. İktisat alanında, klasik okula bağlıdır. Yapıtları: *A system of Logic, raciocitive and inductive* (Tümdengelimci ve tümevarımcı bir mantık sistemi) [1843], *Principles of Political Economy.* (Politik iktisadın ilkeleri) [1848], *On Liberty* (Özgürlük üstüne) [1859], *Considerations on Representative Government* (Temsili idare üstüne düşünceler) [1861], *Utilitarianism* (Faydacılık) [1863], *Auguste Comte and Positivism* (Auguste Comte ve olguculuk) [1865], *Examination of sir William Hamilton's Philosophy* (Sir William Hamilton'un felsefesi üstüne inceleme) [1865], *Subjection of Women* (Kadınların köleliği) [1869], *Autobiography* (Özyaşamöyküsü) [1873].

MİLLAİS (*sir* John Everett), ingiliz ressam (Southampton 1829 - Londra 1896). Küçük yaşta yetenekli olduğu ortaya çıktı; önceleri önraffaellocular arasında sivrildi. Bu hareketin yok olmasından sonra, tarihsel zeminli gündelik yaşam sahneleri (*Tahliye emri,* 1853, Tate Gallery) ve portreler (*Mrs. Bischoffsheim,* 1873, *ay. y.*) gerçekleştirerek, yeteneğini Victoria dönemi yüksek toplum çevrelerinde kabul ettirdi. Resmi sanatın en gözde kişiliği haline gelen Millais, soyluluk unvanıyla ödüllendirildi ve ölümünden kısa bir süre önce Kraliyet akademisi'ne başkan seçildi. Sanatında ahlakçı ve duygusal bir eğilim (*Kör genç kız,* 1856, Birmingham) görülmesine karşın, yapıtlarına ince bir duygu unsuru katmasını bilen usta bir sanatçıdır (*Ophelia,* 1852, Tate Gallery).

MİLLÁN ASTRAY (José), ispanyol general (La Coruña 1879 - Madrid 1954). Tüm mesleki yaşamı boyunca Fas'ta bulundu. 1920'de, yarbay olduğu sırada ilk banderasını binbaşı Franco'ya emanet ettiği ispanyol lejyonunu kurdu. "Düzeni sağlama" harekâtları sırasında Lyautey'nin kurmayıyla irtibatı sağlamakla görevlendirildi ve bu sırada ağır yaralandı. İç savaş sırasında bir propaganda ve basın bürosu kurarak frankocu güçleri birleştirdi.

MİLLARDET (Alexis), fransız botanikçi (Montmirey-la-Ville, Jura, 1838 - Bordeaux 1902). Fransız ve amerikan asmalarının melezleştirilmesini önerdi ve mildiyuya karşı göztaşıyla ilaçlama yönetimini buldu.

Millard-Gubler sendromu (fransız doktorları Auguste *Millard* [1830-1915] ve Adolphe *Gubler*'in [1821-1879] adlarından). Nörol. Lezyonun olduğu tarafta çevresel tipte bir yüz felci ile karşı tarafta kol ve bacakta piramidal tipte bir felcin bir arada bulunduğu almaşık yarıfelç çeşidi. Halka tümsekteki bir lezyondan ileri gelir.

MİLLARES *(Los),* İspanya'da, Almería yakınlarında surlarla çevrili bir yerleşim ile megalitik mezarların yer aldığı bir nekropolisin ortaya çıkarıldığı arkeolojik yer. Kalıntıların tümü Yenitaş döneminin sonu ile Bakırtaş dönemine (III. binyıl'ın ikinci yarısı) tarihlendirilmiştir. Bu yerleşim metalürjinin yaygınlaştığı ilk merkezlerden biridir.

MİLLARES (Manuel, **Manolo** — denir), ispanyol ressam (Las Palmas, Kanarya adaları, 1926 - Madrid 1972). Önce gerçeküstücülüğü benimsedi, 50'li yılların başında, lirik, hatta trajik bir coşkuyla soyut araştırmalara yöneldi. İnformel "El Paso" grubunun kurucularındandır (1957). Yoğunluğu olan maddelerle işlenmemiş malzemeyi bir arada kullanmayı yeğledi ('Homúnculos' dizisi, 1958-1959). Sonra, maddenin daha az vurgulandığı daha aydınlık bir üsluba geçti.

MİLLAU, Fransa'da (Aveyron) *arrondissement* merkezi, Tarn kıyısında; 22 458 nüf. (1992).

MİLLAY (Edna Saint Vincent), amerikalı kadın şair (Rockland, Maine, 1892 - Austerlitz, New York, 1950). *Renascence*'tan (1912) sonra *A Few Figs from Thistles* (1920), *The Harp Weaver* (1923), *The Buck in the snow* (1928), *Fatal İnterview* (1931) yazdı. Bu yapıtlar, iç lirizmin ve büyük bir biçimsel olgunluğun ürünüdür. 20'li yıllarda Greenwich Village'in bohem yaşamına karıştı ve 1960'tan sonra siyasal kaygılarını dile getirdi (*The Murder of Lidice,* 1942).

MİLLE (Cecil Blount DE) → DE MİLLE.

MİLLE (Agnes DE) → DE MİLLE.

MİLLEFİORİ a. (ital. *millefiori*). Kesitinde simetrik resimler bulunan çeşitli renklerde cam çubuk parçaları kakılmış cam eşya. (Çubuk parçaları, çoğunlukla çiçekli ya da karışık bir mozaik oluşturacak biçimde yan yana dizilir.

MİLLE-İLES, Saint Lawrence (Kanada) ırmağında takımada, ırmağın Ontario gölünden çıktığı yerde. Bu adalardan on üçü bir ulusal park oluşturur.

MİLLE-İLES ırmağı, Saint Lawrence'ın kollarından biri, Montréal takımadası (Kanada) çevresinde, Jésus adasıyla kıta arasında.

MİLLEME a. Tarım. İyileştirmek için toprağa dere mili yayma.

National Portrait Gallery

John Stuart Mill
G. F. Watts'ın bir portresinden (1873) ayrıntı
National Portrait Gallery Londra

MİLLEPORA a. (lat. *mille,* bin, ve yun. *poros* geçit, kanal'dan). Sıcak denizlerde koloniler kuran, kireçli hıdra cinsi. (Hidralar altşubesi, *Hydrocorallia* sınıfı.)
—ANSİKL. Çok büyük delikli bodur ve ağaçsı bütünler oluşturan, daktilozoyitler için daha küçük deliklerle çevrili (öbür deliklerde, erkek ya da dişi medüzoyitleri ortaya çıkaran gonoforlar bulunur) gastrozoyitler içeren *Millepora*'lar mercan kayalıklarının oluşumunda rol oynarlar.

MİLLER (Sanderson), ingiliz amatör mimar (Warwickshire'da 1717 - öl. 1780). Yenigotik üsluptaki ilginç yapılarıyla tanınır (Hagley Park konağı, Worcestershire, 1748; Lacock Abbey Hall, Wiltshire, 1753).

MİLLER (Johann Martin), alman yazar (Ulm 1750 - *ay. y.* 1814). Klopstock'un izleyicisi. Göttinger Hainbund edebiyat grubu üyesi. Yaşadığı döneme özgü duygusallığı yansıtan bir roman yazdı: *Siegwart eine Klostergeschichte* (1776).

MİLLER (Oskar VON), alman mühendis (Münih 1855 - *ay. y.* 1934). 1882'de Münih'te Almanya'nın ilk elektrik sergisini düzenledi. İncelemelerde bulunmak üzere ABD'ye gitti (1883) ve Edison ile tanıştı, ülkesine dönünce E. Rathenau ile birlikte, Alman Edison şirketi'ni kurdu, bu şirket daha sonra Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft adını aldı (AEG). 1891'de Frankfurt Uluslararası elektrik sergisi'ne çok etkin biçimde katıldı; bu sergide uzun mesafede, Lauffen'den Frankfurt'a, yalnızca % 25'lik bir yitimle ve yüksek gerilimli alternatif akımdan yararlanarak elektrik enerjisi iletmeyi başardı. Bunun yanı sıra, elektrik üretimi için Bavyera'nın hidrolik kaynaklarını değerlendirdi ve Münih Teknik müzesi'ni kurdu.

MİLLER (Henry), amerikalı yazar (New York 1891 - Los Angeles 1980). Bir terzinin oğluydu, yokluklar içersinde geçen gençliği onu edebiyat çalışmalarına yöneltti. Paris'teki sürgün yılları (1930-1939) amerikan kültürünün yadsınmasıyla beslenen özyaşamöyküsel romanlarının ilk ürünlerine damgasını bastı. İki üçleme tüm yapıtına egemendir: *Yengeç dönencesi* (Tropic of Cancer, 1934), *Kara bahar* (Black Spring, 1936), *Tropic of Capricorn* (1939) ve *Sexus* (1949), *Plexus* (1952) ve *Nexus*'u (1960) içeren üçlemesi *The Rosy Crucifixion* (1952). Bu yapıtlar Paris ve New York ile ilgili anımsamaların fon olarak kullanıldığı edebiyat çalışmalarının tarihsel dokusunu ortaya koyar ve Miller burada, anlatımındaki yürekliliği cinsellikten ve eğretilemelerden alan, olumsuzluk düşüncesine saplanıp kalmış bir yazar olarak karşımıza çıkar. *The Colossus of Maroussi* (1941) yunan manzarasından ayrı düşünülemeyen bir sanatçının büyüklüğünü anlatır. ABD'ye dönüşünde, vatanına kavuşmanın yarattığı dokunaklı anımsamalarını *The Air-Conditioned Nightmare*'de (1945) işleyen sanatçı anı kitaplarında (*Remember to Remember,* 1947; *Big Sur and the Oranges of Hieronymus Bosch,* 1956) üçlemelerindeki temaların geri planını aydınlığa kavuşturur. *The Books in My Life* (1952), *My Life and Times* (1972) adlı yapıtlarındaysa, kendisini benliğinin ve dünyanın türküsüne kaptırmış sakin bir yazar olarak görülür. J. Childs ile olan özel yazışmalarını (1947 -1965) *Collector's Guest*'te (1969), Lawrence Durrell ile olanları (1939-1959) *A Private Correspondance*'te (1963), Anaïs Nin ve Joseph Delteil ile yazışmalarını da (1935 -1973) 1980'de yayımladı. Ayrıca bir edebiyat eleştirisiyle (*Sunday After the War,* 1944) Rimbaud üzerine bir denemesi (*The Time of the Assasins,* 1945) vardır. Ressam yanı da olan Miller *To Paint is to love Again*'de (1960) sanat üzerine yazılar yazmıştır.

MİLLER (Glenn), amerikalı caz tromboncusu, düzenlemeci ve orkestra yöneticisi (Clarinda, İowa, 1904 - Manş üzerinde uçakta 1944). 1937'de ilk orkestrasını kurdu, ama başarıya ulaşamayınca çok geçmeden dağıttı. Ertesi yıl, yeni bir topluluğun başında, *In the Mood, Moonlight Serenade, Pennsylvania Six Five Thousand* gibi, çok çekici ve dansa elverişli melodilerle örülmüş şarkıları aldığı repertuvarı sayesinde büyük bir başarı elde etti. 1942'de turnelere çıkmaya başladı. Air Force Band'den sonra Allied Expeditionary Forces adlı büyük topluluğu yönetti. Bir uçak kazasında öldü. A. Mann, *The Glenn Miller Story* adlı filminde onun yaşamını anlattı.

MİLLER (Arthur), amerikalı oyun yazarı (New York 1915). Anlaşılır olmayı ve geniş kitlelere yayılmayı hedeflediği piyeslerinde liberal görüşleri sergiledi. Bir toplumsal dramı konu alan *The Man who had all the luck* (1944) fazlasıyla başarılı olmuş bir insanın kolektif suçluluğunu işler. *Bütün oğullarım* (All My Sons, 1947) bir babanın suçluluğu üzerine soruşturma niteliğindedir. *Satıcının ölümü* (Death of a Salesman,1949) dürüst ve tutumlu, ancak toplum tarafından aldatılmış Willy Loman'ın kişiliğinde amerikan düşününün geçersizliğini ortaya koyar. 1692 davasından esinlenmiş mccarthyciliği ve azınlıklara tanınan demokratik güvenceleri ele alır. *A Memory of Two Mondays* (1955) ve *Köprüden görünüş* (A View from the Bridge, 1955) amerikan düşkırıklığını dile getirir. M. Monroe ile yaptığı evlilikten esinlenerek yazdığı senaryo ulusal ideolojinin en ileri derecedeki eleştirisidir. *Düşüşten sonra*'da (After the Fall, 1964) Miller yeni bir açıya yerleşti: dava olanaksız bir masumiyetin itirafıyla insanın kendi kendine açtığı bir davaya dönüştü, aynı tema yazarın *Incident at Vichy* (1964), *Bedel* (The Price, 1968) ve *The Creation of the World* (1972) adlı yapıtlarında görülür. Son yapıtları: *Up From Paradise* (1974), *The American Clock* (1980), *Elegy for a Lady* (1983), *Some Kind of Love Story* (1983), *Salesman in Beijing* (1984), *Two Way Mirror* (1985), *Danger: Memory!* (1986), *The Archbishop's Ceiling* (1986), *Timebends: A Life* (1987), *Everybody* (1989), *The Ride Down Mt. Morgan* (1990).

Miller etkisi, bir elektron tüpünde ya da bir tranzistorda, yük empedansının giriş sığası üzerine etkisi. 1919'da, amerikalı J. M. Miller'in betimlediği bu etki, çıkış ve giriş arasında bir geribesleme öğesinin bulunmasından kaynaklanır.

Miller indisleri, bir kafesi, bu kafesin eksenlerine göre oluşturan kafessel düzlemler ailelerini belirlemeyi sağlayan kristalografi işaretlemesi. Bu işaretlemeyle, her kafessel düzlemler ailesinin, kendi aralarında asal olan tamsayılarla ters orantılı uzunlukları üç eksen boyunca kestiği ispatlanır (oransal indisler yasası ya da Haüy yasası). Bu tamsayılar, düzlemler ailesinin Miller indisleridir. Örneğin, düzlemler ailesi (*hkl*), eğer *a, b, c,* kafesin temel vektörleriyse *a/h, b/k, c/l* ile karşılıklı orantılı olan uzuklukları üç eksen boyunca keser. Miller indisleriyle eşdeğer, çok kullanılan bir tanım daha vardır. Her kafese, *ters kafes* denilen bir başka kafes birleştirildiği gibi birinci kafesin her kafessel düzlemler ailesine, ikinci kafesin, kendisine dik ve uzunluğu aile düzlemlerinin kafessel uzaklığına ters orantılı olan bir vektörü birleştirilir. Eğer $\vec{a}^*, \vec{b}^*, \vec{c}^*$, ikinci kafesin taban vektörleriyse (ters kafes), birinci kafesin kafessel düzlemler ailesine birleştirilen bu ikinci kafesin vektörü $h\vec{a}^* + k\vec{b}^* + l\vec{c}^*$'dir; burada, *h, k* ve *l* bu ailenin yukarıda tanımlanan Miller indisleriyle özdeştir.

MİLLERAND (Alexandre), fransız devlet adamı (Paris 1859 - Versailles 1943). *Justice*'de Clemenceau ile işbirliği yaptı, kısa sürede radikalizmden sosyalizme yöneldi. 1885'te, ardından 1889 ve 1893'te yeniden, milletvekili seçildi, Saint-Mandé'deki konuşmasında (1896) tüm sosyalist grupları birleşmeye çağırdı. 1899-1902 de Ticaret ve sanayi bakanıyken önemli toplumsal gelişmelere ön ayak oldu. Ancak, Waldeck-Rousseau hükümetinde görev alması sosyalistlerin tepkisine yol açınca, 1905'ten itibaren giderek onlardan uzaklaştı. İmar bakanlığı (1909-10), Savaş bakanlığı (1912-13 ve 1914-15) yaptı ve Joffre'u etkin bir biçimde destekledi. 1919'da Alsace-Lorraine genel komiserliğine getirildi. Ulusal cephe'nin önderlerinden biri olan Millerand, 1920'de Meclis başkanlığına, 1920-24'te de Cumhurbaşkanlığına seçildi. Briand'ı görevden çekilmeye (1922) zorlayarak ve Ruhr'un işgali sırasında (1923) Poincaré'yi destekleyerek önemli bir rol oynadı. Sol ittifak'ın seçimleri kazanması üzerine (1924) istifa etmek zorunda kaldı.

MİLLERİCRİNUS a. Jura devri ve Alt Kretase dönemi topraklarında fosillerine rastlanan derisidikenli denizlalesi. (*Apiocrinidae* familyası.)

MİLLERİT a. (fr. *millérite;* ingiliz mineralog W. H. *Miller*'den [1801-1880]). Miner. Romboedrik sistemde yer alan, NiS formülündeki doğal nikel sülfür.

MİLLES (Carl), amerikan vatandaşlığına geçen isveçli ressam (Lagga, Uppsala yakınında, 1875 - Lidingö 1955). Paris ve Münih'te eğitim gördükten sonra vatanında, 1930'dan itibaren de ABD'de çalıştı. Yapıtlarında anlatımcı bir üsluptan, arkaik bir klasikçiliğe geçtiği görülür. Resimlerindeki biçimsel yalınlıkta, önceleri duyumsal, daha sonra da mizahi yönü ağır basan güçlü bir tümtanrıcılığın etkisi hissedilir (*Orpheus çeşmesi,* 1936, Stockholm). Lidingö'deki malikânesi müzeye dönüştürülmüştür (Milles-gården).

MİLLESİMO, İtalya'da komün, Liguria'da (Savona ili), Savona'nın B.-K.-B.'sında. Augereau Piemonteliler'i burada yendi (13 nisan 1796).

MİLLET, -ti a. (ar. *millet*). **1.** Aynı topraklar üzerinde yaşayan, aynı kökten gelen, ortak bir tarihleri, kültürleri, gelenekleri olan, çoğu kez de aynı dili konuşan insanlardan oluşan topluluk. (Eşanl. ULUS). **—2.** *Tkz. Ad + milleti,* cinsiyet, meslek, etkinlik vb. bakımlardan benzer özellikleri olan kimselerin oluşturduğu topluluk: *Kadın milleti. Erkek milleti. Köylü milleti.* **—3.** Bir yerde bulunan kimselerin tümü, herkes; ahali: *Bu duygusal konuşma milletin gözlerini doldurmuştu. Millet iyice acıktı, sofrayı hazırlayalım artık. O anlatıyor, millet gülmekten kırılıyor* **—4.** *Millet Meclisi,* milletvekillerinden oluşan kurul; bu kurulun toplandığı yapı.
—*Esk.* **1.** Aynı dinden olan milletler bütünü, ümmet, **—2.** Din, mezhep. **—3.** *Millet -i beyza,* islam ümmeti. || *Millet-i hâkime,* yönetimi elinde tutan ulus. || *Milleti-i islam,* islam dininden olanların tümü. || *Millet-i mesihiye,* hıristiyanların tümü. || *Millet-i muazzama,* büyük millet; islam topluluğu.
—Anayas. huk. ve Siyas. bil. *Millet Meclisi,* Türkiye'de 1961 Anayasası'nın benimsediği sistemde yasama organının, 450 milletvekilinden oluşan kanadı. (Yasama organının öteki kanadı Cumhuriyet Senatosu'ydu. TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan meydana geliyordu.)
—Huk. *Millet itibarıyla yetki* → YETKİ.
—Tar. Osmanlı devletinde müslüman olmayan topluluk (rum milleti, ermeni milleti, yahudi milleti vb.) için Tanzimat dönemine kadar kullanılan terim. (Arap, acem, kürt, boşnak, çerkez, abaza, pomak, berberi gibi müslüman halk ve Türkler içinse "ümmet" terimi geçerliydi.) || *Millet başı,* Osmanlı devletinde, şehirlerdeki rum, ermeni, yahudi mahallelerinin önde gelenleri. (Mahalle ihtiyar heyetine üye olan millet başılardan biri muhtar seçilirdi. Müslüman olmayan köylerde ise millet başı muhtar seçilince, "kocabaşı" adıyla anılırdı). ||*Millet-i hâkime* ya da *millet-i galibe,* Osmanlı devletinde çoğunluğu oluşturan müslüman halk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Millet-i mahkûme* ya da *millet-i mağlube,* Osmanlı devletinde müslüman olmayan halk (Bk.

Montfort-Gamma

Henry Miller (1980'de)

Davidson-Magnum

Arthur Miller (1965'te)

H. Manuel

Alexandre Millerand

ansikl. böl.) || *Millet-i muazzama-i osmaniye*, büyük osmanlı ulusu. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Millet-i müseşerria-i islamiye*, Osmanlı devletinde din yasalarına (şeriat) sıkı sıkıya bağlı tüm müslümanlar. (Bu terim genelinde sünni mezhepten olanları kapsardı.)

—ANSİKL. Tar. *Millet-i hâkime* ya da *millet-i galibe*. Anadolu, Rumeli, Mısır, Arabistan, Kuzey Afrika gibi Osmanlı devletinin egemenlik sınırı içinde yaşayan halkın çoğunluğu müslüman olmakla birlikte, ayrı uluslardandı. Böylece Fransız devrimi'nin (1789) getirdiği "millet" kavramı, tüm öteki imparatorluklar gibi Osmanlı devletinde de etkisini gösterince, Rumeli eyaletleri (Sırbistan, Hırvatistan, Arnavutluk, Bulgaristan vb.) ayrı milletlerden olduklarını öne sürüp türk yönetimine karşı ayaklandılar ve XIX. yy. sonlarına kadar tek tek Osmanlı İmparatorluğu'ndan koptular.

• *Millet-i mahkûme* ya da *millet-i mağlube*. Hıristiyan uyruklulara geniş haklar tanıyan Tanzimat fermanı (1839) ile bu deyim ortadan kalktı ve müslümanlarla hıristiyan toplulukları arasında siyasal eşitlik sağlanmasına çalışıldı. Ancak, Birinci meşrutiyet'ten sonra 1876 Anayasası tartışılırken, Kuran'ın "ve şavirhum fi'l-emr" sözünün geçtiği ayetine göre yalnız müslümanların kendi aralarında görüşüp oylama yapabilecekleri tezini ortaya atan bağnazlar, bu nedenle müslüman olmayanların ortak bir meclise üye vermelerinin temel inançlara ters düştüğünü savundular. Öte yandan, "millet-i müttehide-i osmaniye" (osmanlı birleşik ulusları) düşüncesini uygulamakta kararlı olan Babıâli, osmanlı ulusçuluğunun tam olarak temsil edilebilmesi amacıyla Mebusan meclisi'nin açılış ve kapanış toplantılarında osmanlı egemenliğindeki hıristiyan milletler (rum, sırp, bulgar vb.) ruhani başkanlarının hazır bulunmaları için büyük özen gösterdi.

• *Millet-i muazzama-i osmaniye*. XIX. yy.' da başlayan milliyetçi ayaklanmaları durdurmak, osmanlı uyruğundaki tüm etnik grupları kaynaştırıp birleştirmek için temel siyasal görüş olarak osmanlıcılık benimsendi. Öte yandan, Tanzimat'tan beri batılılaşma yolunda olan osmanlı aydınları, ümmetçilik ve osmanlıcılığın yerine geçecek daha tutarlı bir siyasal kavram arayışı içindeydiler. İlk Mebusan meclisi' nin dağıtılmasıyla (1878) Birinci meşrutiyet'in sona ermesi üzerine "millet" görüşü doğrultusunda bir türk milliyetçiliği kavramı gelişmeye başladı. İkinci meşrutiyet' ten sonra, özellikle İttihat ve Terakki iktidarı döneminde millet kavramına ırk, dil, tarih öğelerinin de katıldığı yeni bir milliyetçilik akımı benimsendi. Osmanlıcılığa karşı çıkan ve "milliyecilik" adı verilen bu görüş, daha sonra türkçülük* akımının temel ilkesini oluşturdu.

MİLLET (Jean-François), fransız ressam (Gruchy, Gréville-Hague yakınında, 1814 - Barbizon 1875). Fransız gerçekçiliğinin en önemli temsilcisi. Cotentinli bir köylü ailesinin oğludur. Cherbourg'da, kentin portre ressamlarından Mouchel'in, daha sonra da Gros'un öğrencilerinden biri olan L. Langlois'nın yanında çalıştı. 1837'de bir burs kazanarak Paris Güzel sanatlar okulu'nda Delaroche'un atölyesine girdi ve ilk resimlerini 1840 Salonu'nda sergiledi. İlk yapıtlarındaki (*Maviler içinde Pauline Ono* [ilk karısı], 1841-42, Cherbourg müzesi) yeniklasikçiliğe körü körüne bağlılık, sonraları yerini, ressamın "süslemeli" diye nitelendirilen üslubuna bıraktı; Millet'nin Fragonard ile Venedik ressamlarının, Velázquez, Goya ve Reynolds'ın etkisini büyük bir başarıyla bağdaştırdığı bu dönemi (*Antoinette Hebert aynanın önünde*, 1844-45, özel kol., ABD) 1847-48'e kadar devam etti. Bir süre Havre'da kaldıktan (1845) sonra, ona dokuz çocuk verecek olan Catherine Lemaire ile birlikte Paris'e yerleşen Millet, orda Troyon, Diaz de La Peña, Daumier, Barye, Rousseau ve Jacque'la tanıştı. Seçtiği ilk doğalcı konular (*Tahıl eleyen adam*, özel kol., ABD) 1848 devrimi'yle aynı döneme rastlar. Hükümetin verdiği bir sipariş üzerine (*Ekin biçenlerin istirahati*, 1843, Louvre) Barbizon'a yerleşme olanağı buldu. 1850 Salonu'nda yer alan *Tohum serpen adam* adlı tablosu (Provident National Bank, Philadelphia), hem kırsal kesimin bir destanı hem de dönemin toplumsal hareketlerine bir telmih sayılır. 1857 Salonu'nda, tutucu eleştirmenler *Başak toplayanlar*'ı (Louvre) "fukaralığın üç perisi" olarak karşıladılar. Bu yapıtlarında Millet'nin doğalcılığı Poussin, Michelangelo ve Zurbarán'a duyduğu hayranlığın izlerini taşır (*la Grande Tondeuse*, 1860, özel kol., ABD). Millet, ormanı çizerken en yakın dostu Th. Rousseau gibi yapmaz. Chailly ovasının etkileyici genişliğini figürleri için bir çerçeve olarak kullanır (*Çapalı adam*, 1860 -1862, özel kol., ABD). 1860'tan sonraki tablolarında çoğu kez manzaranın kendisini çizdi (*Kargalar ve kış*). 1868-1874'te doğayla ilişkisini yansıtan "Mevsimler" dizisini yaptı: *İlkbahar* (Louvre), *Yaz, buğday dövenler* (Boston müzesi), *Sonbahar, saman yığınları* (Metropolitan Museum, New York), *Kış, oduncular* (bitmemiş, Cardiff). 1865'ten sonra sayıları çoğalmaya başlayan pastellerinde katıksız renkleri bağdaştırarak izlenimciliğe giden yolu açtı. (*la Méridienne*, 1866, Boston; *Papatya demeti*, 1874, Louvre). Bu dizi, desenleriyle birlikte Millet'nin en başarılı yapıtı sayılır. Ressam ve sanat tarihçisi Alfred Sensier ile Barbizon'a yerleşmiş William Babcock, W. M. Hunt, Edward Wheelwright gibi amerikalı ressamların yıllardır savunduğu Millet, 1867 Dünya sergisi'nde büyük bir başarı sağladı. Ölümünden sonra, yapıtlarına, özellikle de *Angelus**'a (1858-59, Chauchard'ın bağışıyla 1909'da Louvre'a alındı) biçilen fiyat çok yükseldi. Bu yapıtların klasik sadeliği ve kesinliği Pissarro, Seurat, özellikle de Van Gogh'u büyük ölçüde etkiledi.

Millet kütüphanesi, İstanbul'un Fatih semtinde, Kültür ve turizm bakanlığı kütüphaneler genel müdürlüğü'ne bağlı kitaplık. Binası 1700-1701 yıllarında şeyhülislam Feyzullah Efendi tarafından Feyziye medresesi olarak yaptırıldı. 17 nisan 1916'da diyarbakırlı Ali Emiri Efendi'nin çabalarıyla Millet kütüphanesi olarak hizmete girdi. Ali Emiri Efendi, bu kitaplığa 15 000 cilt yazma ve basma kitap bağışladı ve 1924'e değin de müdürlüğünü yaptı. 1962'den sonra kitaplık İstanbul İl halk kütüphanesi oldu, İstanbul'daki 105 halk kitaplığı buraya bağlandı. 1981'de ilk halk kütüphanesi Beyazıt'taki Simkeşhane binasına taşındı, yalnızca 7 kütüphane Millet kütüphanesi'ne bağlı kaldı. Bunlar Adile Sultan halk kütüphanesi ve çocuk bölümü; Ebubekir Paşa çocuk kütüphanesi; Hekimoğlu Ali Paşa halk kütüphanesi. Murat Molla halk kütüphanesi ve çocuk bölümü; Yavuzselim çocuk kütüphanesi; Yusufpaşa halk kütüphanesi ve çocuk bölümü ile Zembilli çocuk kütüphanesi'dir. Ancak Yavuzselim ve Zembilli çocuk kütüphaneleri 1990'da kapatıldı.

Kütüphanedeki yazmalar iki büyük koleksiyondan oluşur: Ali Emiri kitapları (4 424 c), Feyzullah Efendi kitapları (2 189 c). Eski harfli basma 14 960 kitap, yeni harfli 24 000 civarında kitap bulunmaktadır. Kütüphanenin müzesinde *Divanü lügat it-türk* (Kaşgarlı Mahmut), *Âşık Çelebi tezkiresi*, *Cerrahiye-yi İlhaniye* (Sabuncuoğlu), *Muhibbi divanı* gibi değerli yapıtlar yer almaktadır.

Millet mektepleri, yeni türk harflerinin kabulünden sonra, halka okuma yazma öğretmek amacıyla kurulan okullar (1928).

1927'de açılan halk dershaneleri, hiç okuyamamış ya da istediği öğretim düzeyine erişememiş olanları, bir cumhuriyet yurttaşının bilmesi gereken temel yurttaşlık bilgileriyle donatmak, ulusal kültür ve ülküyü yurt çapında güçlendirmek amacını taşıyordu. 3 kasım 1928'de yürürlüğe giren yasayla yeni türk harflerinin kabulünden sonra halk dershaneleri, türk abecesinin hızla öğretilmesi için Maarif vekâleti'nin 21 kasım 1928 tarihli yönetmeliği ile "Millet mektepleri" adıyla yeniden örgütlendi ve geniş bir halk eğitimi hareketi başlatıldı. Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), "Başöğretmen" kimliğiyle kara tahta başında halka okuma yazma öğrettiği gibi, tüm milletvekillerini, devlet görevlilerini ve öğretmenleri bu yolda seferber etti. Millet mektepleri, 16-45 yaş arasında binlerce kadın ve erkeği çatısı altında topladı. İki dönem olarak örgütlendirilen bu okulların her iki dönemi de dörder ay süreliydi. Birinci dönemde daha çok okuma yazma öğretimi üzerinde duruluyor, ikinci dönemde ise aritmetik, sağlık bilgisi, yurt bilgisi derslerine ağırlık veriliyordu. Bu okulları bitirenlere Atatürk tarafından bir Anayasa metni armağan ediliyordu. Bu seferberlik ruhunun verdiği coşku ve yeni harflerin sağladığı kolaylıkla ilk beş yılda bir buçuk milyon kişiye okuma yazma öğretildi. Besleyici yayımlardan yoksun temel eğitim görmüşlerin zamanla okuryazarlıklarını yitirebilecekleri düşüncesiyle, 1930'da Halk okuma odaları açıldı. 1936'da okuma odalarının sayısı 500'e yükseldi. Bu gelişme, giderek yavaşladı; 1950-1951 öğretim yılında okuma yazma öğretilenlerin sayısı 1 424'e düştü. Millet mektepleri uygulaması 1953-1954 ders yılında yeniden ele alınarak Halk dershaneleri adı altında örgütlendirildi. Bu kurslardan diploma alanların sayısı 1950'li yıllarda 10 000 - 15 000 arasında değişti ve etkinlik yığınsal bir nitelik alamadı. Halk eğitimi örgütü kurulduktan (1960) sonra, 1960-1961'de 78 901'e yükselen okuryazarlık belgesi alanların sayısı, 1965 -1966'da 25 021'e düştü. İkinci beş yıllık kalkınma planı'nda (1968-1972) tüm kamu kuruluşları ve gönüllü derneklerin işbirliği ile beş milyon kişiye okuma yazma öğretilmesi öngörüldü. Buna karşılık 1968 -1970 arası ancak 917 000 kişiye okuma yazma öğretilebildi. 1981'de yeni ve büyük bir kampanya ile okuryazarlık oranını yükseltme girişiminde bulunuldu ve tüm ülkede 55 000 kursta 1 200 000 dolayında kişiye okuma yazma öğretildi. Bu uygulamalar, günümüzde, Halk eğitim merkezleri tarafından A ve B adlı iki aşamalı kurslar halinde yürütülmektedir. A aşamasında okuma yazma öğretimi yapılmakta, B aşamasında ise ilkokul düzeyinde temel eğitim verilmektedir.

Millet partisi, türk siyasi partisi. Parti ilk kez 1948'de, Mareşal Fevzi Çakmak' ın fahri başkanlığında DP'den ayrılan Enis Akaygen, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni ve Sadık Aldoğan tarafından ku-

Réunion des musées nationaux

Jean-François **Millet**
Kış, oduncular
bitmemiş tablo (1868'e doğr.- 1874)
National Museum of Wales
Cardiff

D. W. Griffith'in *Bir milletin doğuşu* (1915) filminden bir sahne

ruldu. DP'nin, CHP iktidarına karşı yeterli ve ciddi bir muhalefet siyaseti izlemediğini savunan parti, 1950 seçimlerinde Kırşehir'den tek milletvekili (Osman Bölükbaşı) çıkarabildi. Parti programında, demokratik bir yönetim kurulmasını, Anayasa'nın değiştirilerek CHP'nin altı ilkesinin çıkarılmasını, kişi özgürlüklerinin genişletilmesini, sosyal sigortanın gerçekleşmesini, liberal bir iktisat siyaseti izlenmesini savunuyor, bir yandan da genel kalkınma programlarının hazırlanmasını öngörüyordu. Çift meclis sistemi, cumhurbaşkanının tek dönem için seçilmesi partinin ilkeleri arasında yer aldı. Sürekli bir başkanın otoriter yönetim kuracağını savunan parti her kongresinde ayrı başkan seçti: Hikmet Bayur, Dr. Mustafa Kentli, Enis Akaygen. Parti şubat 1954'te dini siyasi propagandaya alet ettiği gerekçesiyle, sulh mahkemesi kararıyla kapatıldı. (→ CUMHURİYETÇİ MİLLET PARTİSİ.)

Parti ikinci kez 1961'de Cumhuriyetçi köylü millet partisi'nden ayrılan Osman Bölükbaşı ile 30 milletvekili ve senatör tarafından kuruldu. 1965 seçimlerinde parti 31 milletvekili çıkardı; 1969 seçimlerinde ise meclise 6 milletvekili sokabildi. Partinin amacı "insan haklarını hâkim kılacak ve bunları güvenilir teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmak" olarak özetleniyordu. İlk başkan Osman Bölükbaşı oldu. Onu emekli orgeneral Cemal Tural (1972) ve Celal Kargılı (1975) izledi. Parti 1977 seçimlerinden önce kendini feshetti.

Milletin doğuşu (*Bir*) [*The Birth of a Nation*], 1915'te gerçekleştirilen amerikan filmi. Yönetmenliğini D. W. Griffith'in yaptığı film Thomas Dixon'ın romanından uyarlandı. Filmin konusu Amerikan İç savaşı sırasında güney ve kuzey eyaletler arasındaki savaşımdı. *Hoşgörüsüzlük*'ten (İntolerance) daha az önemli sayılan bu yapıt, teknik yönden Griffith'in ilk büyük başarısıdır. Yönetmen, kimi kuramlarını (sinema tarihinde ilk kez olarak, hareketli kamera, stüdyo dekorunun mantıklı biçimde kullanımı ve önceden hazırlanmış kesim [dekupaj]) bu filmde uygulamaya geçirdi. Ayrıca, genel planlarla baş planlarını dönüşümlü biçimde kullandı ve böylece daha güçlü sonuçlar elde etti.

Milletler cemiyeti (MC), Versailles antlaşması (1919) ile kurulan ve halklar arasındaki uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü, saldırıya karşı güvence ve uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla barışın korunmasında ilk olarak evrensel ve sürekli bir görev üstlenmiş olan uluslararası örgüt (1920-1946).

• *MC'nin kökenleri ve doğuşu.* XIX. yy.'da, sosyalist kuramlar ile liberalizmin isteklerinin uluslararasında barışçı ilişkilerin geliştirilmesi yolunda birleşmesi, Lahey konferanslarıyla sonuçlandı. Birinci Dünya savaşı'nın korkunçluğu, özellikle Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde barışçı özlemleri artırdı; ABD başkanı Woodrow Wilson, ünlü demecinin 14. "nokta"sında, büyük devletlere olduğu kadar küçüklere de karşılıklı siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğü güvencesi vermek üzere bir Milletler cemiyeti kurulmasını istedi (8 ocak 1918). Müttefikler'in zaferi ve Müttefikler'le ortak devletin (ABD) 14. nokta'yı kabul etmeleri üzerine, Wilson, antlaşmaların öteki maddelerinden de önce, albay House'ın hazırladığı bir metin taslağını gizli bir oturuma sunma ve burada görüştürme (12 ocak -14 şubat 1919) olanağını buldu.

Misak tasarısı, 28 nisan 1919'da Barışa hazırlık konferansı tarafından oybirliğiyle kabul edildi, daha sonra Versailles antlaşması'nın (28 haziran 1919) ve öteki antlaşmaların başına kondu (ilk bölümün 1'den 26'ya kadar olan maddeleri). Milletler cemiyeti, resmi olarak, Versailles antlaşması'nın yürürlüğe girdiği tarihte (10 ocak 1920) kuruldu. Merkezi, tarafsız bir ülkenin topraklarında, Cenevre'deydi (md. 7).

• *MC'nin görevi.* Adalete dayanan yeni bir uluslararası düzen kurmayı amaçlayan MC'nin görevi iki yönlüydü: savaşları önleyerek ya da bastırarak uluslararası barış ve güvenliği güvence altına almak; toplumsal ve kültürel ilerlemeyi desteklemek amacıyla uluslar arasında bütün alanlarda işbirliğini geliştirmek.

Bu görevlerden ilkinin başarıya ulaşmasını sağlamak için, üye devletler karşılıklı olarak siyasal bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini güvence altına alıyor ve bu haklara yönelik bir saldırıya uğrayan her devleti savunma yükümlülüğünü (md. 10), savaş yoluna başvurmamayı, adalete ve ülkelerin onurlarına saygıya dayalı ilişkiler kurmayı (ilişkilerde açıklık, antlaşmaların tescili vb.) kabul ediyordu. Devletler, karşılıklı ilişkilerde kopmaya yol açabilecek herhangi bir uyuşmazlık durumunda, MC'nin hakemliğine başvurma (md. 12, 13 ve 15) ve konseyin oybirliğiyle (olaydaki taraf devletler hariç), verdiği kararlara uyma yükümlülüğü altına da girmekteydiler. MC, savaş ya da savaş tehdidi durumunda, barışı etkili bir biçimde korumaya yeterli önlemleri saptamak ve üye devletlerin bunlara uymalarını sağlamak için, gerektiğinde askeri, ekonomik ve mali yaptırımlar uygulamak zorundaydı (md. 16).

Öte yandan, kültürel ve toplumsal alanlarda uluslararası işbirliğini sağlamak için MC'ye birçok görev verilmişti: uluslararası manda uygulamalarının denetlenmesi (md. 22), azınlıkların korunması, uluslararası kolluk görevleri ile kaçakçılık (afyon) ve insan ticaretinin (kadın ve çocuk) engellenmesi (md. 23), dünya ölçeğinde ticari ve toplumsal kurallar konması, ortak antlaşmaların ve genel sözleşmelerin imzacılarını bir araya getiren çeşitli bürolar arasında bağlantıların sağlanması (md. 24), sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi (md. 25). MC'nin manevi otoritesi, ona, hak ve yetkilerin kötüye kullanılması durumunda, gerekli düzeltmelerin araştırılmasını tavsiye etme yetkisini veriyordu. Cemiyet bunlardan başka, misakla kurulan çeşitli özerk örgütleri denetliyordu: Ekonomik ve mali komite, Ulaşım ve transit işleri komisyonu, Düşünsel işbirliği bürosu, Uluslararası sağlık koruma örgütü ve özellikle Uluslararası çalışma bürosu. Misak, aynı zamanda bir uluslararası sürekli adalet divanı kurulmasını öngörüyordu (md. 14).

• *MC'nin bileşimi, yapısı ve işleyişi.* Otuz iki kurucu üyenin yanı sıra (barış antlaşmalarının savaş galibi imzacıları), on üç devlet de misaka konan bir ekle cemiyete girmeye çağrıldılar. Ayrıca meclis, üçte iki çoğunlukla, savaşta yenilenler de dahil (md.1), kendilerini özgürce yönetiyor olmaları ve uluslararası yükümlülükleri yerine getirme isteklerinin fiili güvencelerini vermeleri koşuluyla, yeni üyeler de alabilirdi.

MC, biri meclis öteki konsey olmak üzere iki müzakere organı ile bir sürekli sekretaryadan oluşuyordu. Bütün üye devletlerin temsilcilerinden oluşan (her devletin bir oyu vardı) meclis, yılda bir kez olağan olarak toplanıyor; başkanını ve başkanlık divanını seçiyor ve kendi içinde altı (1938'den sonra yedi) komisyona ayrılıyordu. Konsey, beş sürekli üyeden (Fransa, Büyük Britanya, İtalya, Japonya ve daha sonra ABD'nin yerini alan Çin) ile, seçimle belirlenen ilkin dört, sonra altı (1922), daha sonra dokuz (1926) ve nihayet on bir (1936) geçici üyeden oluşuyordu. Her iki organda kural, istisnalar dışında, kararların oybirliğiyle alınmasıydı (md. 5).

Konseyin kendine özgü yetkileri vardı: üyelikten çıkarma, toprak bütünlüğünün güvence altına alınması, antlaşmaların yürütülmesinin ve uluslararası manda altındaki topraklarla Dantzig ve Saarland'ın yönetiminin denetlenmesi. Meclisin de özel yetkileri vardı: yeni üyelerin kabulü (1919'dan 1939'a kadar yirmi), konsey üyelerinin seçimi, antlaşmaların gözden geçirilmesi ve bütçe yetkisi. Ancak asıl önemli yetkileri konsey ve meclis birlikte kullanıyordu: dünyada barışın korunması, misakın değiştirilmesi, konsey üyelerinin sayılarının artırılması, genel sekreterin ve uluslararası sürekli adalet divanı yargıçlarının atanması.

Sürekli sekretarya (md. 6), konseye ve meclise yardım etmek ve idari çalışmaları sağlamakla görevli teknik bir organdı; aynı zamanda MC çevresinde yaratılan bütün örgütlerin idari ve mali temelini oluşturuyordu.

• *MC'nin hukuksal niteliği.* Ne devletler üstü bir varlık, ne de bir devletler federas-

France-Presse

Milletler cemiyeti konseyi'nin İtalya-Etyopya uzlaşmazlığı üzerine yaptığı son oturum 3 ağustos 1935, Cenevre

yonu olan MC, daha çok, egemenlikleri misakla hemen hemen hiç sınırlanmamış üyelerden oluşan bir devletler konfederasyonuydu. MC, devlet yetkililerinden hiçbirini doğrudan kullanamıyor, uluslararası hukukun devletlerin münhasır yetkisine bıraktığı sorunları da ele alamıyordu. Bundan başka, kararların çoğu ancak oybirliğiyle verilebiliyordu. Nihayet, kararlaştırılan ekonomik ve askeri yaptırımlar yalnızca tavsiye kararları niteliğinde olduklarından, uygulanabilmeleri de üye devletlerin, özellikle de büyük devletlerin isteğine bağlıydı.

•*MC'nin evrimi.* Milletler cemiyeti, daha yeni kurulmuşken, yaratılmasına en büyük katkıda bulunan ülkenin, ABD'nin desteğinden yoksun kaldı; ABD senatosu, Versailles antlaşması'nı onaylamayı reddetti (20 kasım 1919). Ancak, Briand tarafından cemiyet çerçevesinde kurulması istenen Locarno fransız-alman yakınlaşması MC'yi yeniden güçlendirdi; Almanya'nın MC'ye kabul edildiği andan başlayarak konseyde sürekli bir koltuk elde etmesine karşılık, bunu başaramayan Brezilya'nın bu yüzden cemiyetten çekilmesine karşın (1926), bu dönem, MC'nin "altın çağ"ı oldu. Başarılı müdahaleler (örneğin 1925'te yunan-bulgar çatışmasında), Uluslararası çalışma bürosu'nun çalışanların durumunu iyileştirme çabaları, Avusturya ve Macaristan'ın ekonomilerinin onarılması ve sağlığa kavuşturulması, genel uzlaşmayı kolaylaştıran bir "Cenevre ruhu"nun yaratılması, MC'nin prestijini artırdı.

Ancak, 1929 bunalımı, silahsızlanma tasarılarını başarısızlıkla sonuçlandıran ağır bir güvensizlik ve rekabet havası yarattı. Meksika'nın (1931), Türkiye'nin (1932) ve özellikle Barthou'nun istediği SSCB'nin (1934) katılması, hoşnutsuz ülkelerin (bazı Amerika cumhuriyetleri) ya da cemiyetin karşı tavır aldığı ülkelerin (1933'te Mançurya'ya saldırısıyla ilgili olarak Japonya, 1933'te Hitler Almanyası) ayrılmalarından doğan kayıpları dengeleyemedi. Cenevre ruhu ağır bir biçimde zedelendi. Bir üye ülkenin (İtalya), bir başka üye ülkeyi (Etyopya) işgali karşısında (1935-36) bölünen MC, güce güçle karşılık vermeyi kararlaştıramadığı gibi, kabul edilen yaptırımların bütün üye uluslar tarafından uygulanmasını da sağlayamadı. Rheinland'ın yeniden askerileştirilmesi (7 mart 1936), MC'nin etkisizliğini iyice açığa çıkardı ve cemiyet, o tarihten başlayarak, İspanyol iç savaşı'nı (1936-39), Anschluss'u (1938), Çekoslovakya'nın bölünmesini (1938-39), daha sonra Polonya'nın Almanya tarafından işgalini (1939) çaresiz bir biçimde izledi; yalnızca bir kez, saldırganlıktan suçlu bir devleti örgütten çıkarmaya karar verdi (1939 aralığında Finlandiya'ya saldıran SSCB); ancak bu yetersiz ve gecikmiş önlem cemiyeti kurtaramadı. 1946'da, 8-18 nisan tarihleri arasındaki görkemli bir oturumda (21. oturum), Milletler cemiyeti, görevini BM örgütü'ne devretti; daha sonra da hesapların kapatılmasıyla 31 temmuz 1947'de yasal varlığı ortadan kalktı.

MİLLETLERARASI sıf. **1.** Birçok millet arasında geçen ya da bu milletlerin ilişkilerini kapsayan şey için kullanılır; uluslararası: *Milletlerarası ilişkilerdeki gerginlikler. Milletlerarası ticaret.* **—2.** Çeşitli milletlere ait insan gruplarını ilgilendiren şey için kullanılır; uluslararası: *İşçilerin milletlerarası dayanışması.*
—Huk. ULUSLARARASI'nın eşanlamlısı.

—Postc. Türkiye ile yabancı ülkeler arasında telefon görüşmesini sağlayan servis ve düzen. (Yabancı ülkedeki herhangi bir yer ile telefon konuşması yapmak için, 132 numara çevrilir, konuşulmak istenen yer ve telefon numarası görevliye kaydettirilerek onun aracılığıyla bağlantı sağlanır veya 99'dan sonra ülke kodu, şehir kodu ve istenen numara çevrilerek otomatik görüşme yapılır.)

MİLLETT (Kate), amerikalı denemeci (Saint Paul, Minnesota, 1934). Edebiyatta ve psikanalizde fallusmerkezciliğin geçersizliğini gösteren *Sexual politics* (1970) adlı yapıtında kadınlara özgürlük hareketinin kuramcılığını yaptı. Ayrıca yaşamöyküsel nitelikte romanlar (*Flying,* 1974; *Sita,* 1977) yazdı.

MİLLETTİA a. Asya'da, Afrika'da yüz kadar, Malezya ve Çinhindi'nde kırk kadar türü bulunan bitki cinsi. (Kelebekçiçekliller familyası.)
—ANSİKL. Millettialar, bileşik tüysü yapraklı, demet çiçekli, açılgan yassı ya da şişkin badıçlı, sarmaşık çalı ya da ağaç biçiminde bitkilerdir. Bazı türlerinin odunu ve tohumları gerek Çinhindi'nde, gerek Afrika'da yerlilerce kullanılır. Afrika'da *wenge* adıyla bilinen kereste bu cinsin *Millettia laurentii* ve *M. stuhlmannii* türlerinden elde edilir.

MİLLETVEKİLİ a. Yasama meclisinin seçimle gelmiş üyesi. (Eşanl. MEBUS.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Huk. *Milletvekili dokunulmazlığı* → DOKUNULMAZLIK.
—ANSİKL. 1924 Anayasası döneminde "mebus" terimi kullanılırken, 1961 Anayasası'yla Millet Meclisi üyeleri "milletvekili", Cumhuriyet Senatosu üyeleri de "senatör" diye adlandırıldı. Parlamentoyu tek meclise indiren 1982 Anayasası'nda TBMM genel oyla seçilen 450 milletvekilinden oluşur. Anayasa ve yasalar, milletvekili seçilebilmek için, vatandaş olma ve belli bir yaşı doldurmuş bulunma (30 yaş) gibi klasik koşulların dışında, milletvekili seçilebilmeyi engelleyen birtakım kayıtlar da getirdi: askerlik hizmetini yapmamış olmak, kamu hizmetinden yasaklı bulunmak, belli suçlardan hüküm giymiş olmak vb. Yine Anayasa'ya göre, memurlar, görevlerinden çekilmedikçe aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler. Seçildikleri bölgeyi ya da kendilerini seçenleri değil, bütün ulusu temsil eden milletvekilleri, göreve başlarken ant içerler; görevleri süresince TBMM üyeliğiyle bağdaşmayan işler yapamazlar. Bunların neler olduğu Anayasa'da belirtilmiştir (md. 82). Milletvekilleri, görevlerini baskı ve etki altında kalmadan, özellikle iktidar ya da yürütme organından gelebilecek müdahalelerden korunarak sürdürebilmelidirler. Bu nedenle, birtakım bağışıklıklardan yararlanırlar: meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden dolayı sorumlu tutulmama (mutlak yasama dokunulmazlığı), meclis kararıyla dokunulmazlıkları kaldırılmadıkça yargı soruşturmasına tabi tutulmama, tutuklanamama, vb. (nispi yasama dokunulmazlığı).

MİLLETVEKİLLİĞİ a. Milletvekilinin görevi. (Eşanl. MEBUSLUK.)

MİLLET Y PAGÈS (Luis), katalan besteci ve koro şefi (Masnou, Barcelona, 1867 - Barcelona 1941). Ateşli bir folklor yanlısıydı. Amadeo Vives ile ünlü karma koro Orfeó Català'yı kurdu. Pedrell'in öğrencisiydi. Piyano *(Catalanèscos)* ve orkestra yapıtlarının *(Egloga)* yanı sıra birçok koro parçası *(Kuşların şarkısı, Remeili Meryem'e dua)* besteledi.

MİLLEVACHES platosu, Fransa'da (Massif central) bölge, Limousin'in en yüksek bölümü; 977 m. Bir bölümü ağaçlandırılmış (reçineli ağaçlar), geri kalan bölümü hâlâ fundalıklarla kaplı olan soğuk ve nemli Millevaches platosu, yaygın yöntemlerle sığır ve koyun yetiştirilen bir bölgedir.

MİLLİ sıf. (ar. *milli*). **1.** Bir millete ait, bir millete ilişkin; ulusal: *Milli marş. Milli takım. Milli sanayi.* **—2.** Bir ülke halkının tümünün duygularını ifade eden şey için kullanılır; ulusal: *Milli irade. Milli şuur.* **—3.** Bir topluluğu temsil ettiği düşünülen kimse için alay yollu kullanılır: *Milli ses sanatçımız.* **—4.** *Milli bayram,* dini bayrama karşıt olarak, tarihi bir başarıyı anmak için ulusça kutlanan bayram. || *Milli olmak,* sözkonusu bir sporcuysa, milli takıma seçilmek; bir kimseyse, bir şeyi ilk kez yapmak (tkz.). || *Milli şef,* Cumhurbaşkanlığı sırasında İsmet İNÖNÜ'ye verilen san.
—Ed. *Milli lisan,* osmanlıcaya karşı çıkan Milli edebiyat kuşağı yazarlarının sade türkçeye verdikleri ad. || *Milli roman,* çeviri romana karşılık olmak üzere yerli yaşamı konu edinen telif romanlara verilen ad. || *Milli şair,* 1899'da *Türkçe şiirler* adlı kitabını yayımlamasından sonra halkın duygu ve düşüncelerini onun anlayıp benimseyeceği biçimde dile getirdiği için Mehmet Emin Yurdakul'a verilen unvan. || *Milli vezin,* aruz veznine karşı çıkan Milli edebiyat kuşağı yazarlarının hece veznine verdiği ad.
—Folk. *Milli kıyafet* → ULUSAL* GİYSİ.
—Huk. *Milli hâkimiyet* → ULUSAL* EGEMENLİK'in eşanlamlısı. || *Milli korunma kanunu,* iktisat ve milli savunma alanlarında hükümete geniş yetkiler veren 18 ocak 1940 tarih ve 3780 sayılı yasa. (Bu yasa, seferberlik ve savaş ihtimali gibi olağanüstü durumlarda devleti iktisadi ve askeri bakımdan güçlendirmek amacını taşıyordu. Yasaya göre Bakanlar kurulu, kimi kurumlara elkoyarak işletmek yetkisine sahipti. Ayrıca, halkın elindeki askeri ihtiyaç maddelerinin karşılığını ödeyerek alınmasına da olanak sağlıyordu. Milli korunma k., parasal, mali ve bedensel çalışma gibi yükümlülükler getiriyordu. Yasa, 16 eylül 1960 tarihinde yürürlükten kaldırıldı.) || *Milli park* → PARK.
—İkt. *Milli gelir* ya.da *milli hâsıla* → GELİR.
—Spor. *Milli forma,* uluslararası karşılaşmalarda giyilen, ülke bayrağının renk ve amblemini içeren forma. || *Milli hakem,* uluslararası spor karşılaşmalarını yönetmeye yetkili kılınmış hakem. || *Milli karşılaşma* ya da *müsabaka,* milli takımlar arasında yapılan karşılaşma. || *Milli küme,* İstanbul amatör liginin ilk dört, Ankara ve İzmir amatör liglerinin ilk iki takımının katılmalarıyla düzenlenmeye başlanan futbol ligi (21 mart 1937). [Deplasmanlı, çift devreli lig usulüne göre gerçekleştirilen bu uygulama, Türkiye ligi'nin temeli oldu. 1950'ye kadar 11 kez (1942, 1948, 1949'da oynanmadı) düzenlenen Milli küme, 1941'de *Maarif kupası,* 1943'te ise *Milli eğitim mükâfatı* adlarıyla oynandı.] || *Milli oyuncu,* uluslararası alanda ülkesini temsil eden oyuncu. || *Milli takım,* uluslararası karşılaşmalarda ülkesini temsil eden takım.

Milli ahrar fırkası, türk siyasi partisi (1919). Kurucuları arasında İttihat ve Terakki cemiyeti'ne karşı olan Cami (Baykut), *Söz* gazetesinden Asaf Muammer, İsmail Suphi (Soysallıoğlu), Bekir Sami (Kunduh), Abdülhak Şinasi (Hisar), Hürriyet ve İtilaf fırkası'ndan Mahir Sait'in de bulunduğu Milli ahrar fırkası *Söz* ve *Tarik* gazetelerince desteklendiyse de seçimlerde başarı gösteremedi. Ankara hükümetini destekleyen ve ülkenin geleceğini bu hükümetin çizeceğini açıklayan parti, daha sonra kendini feshetti.

Milli Aydın bankası taş *(Tarişbank),* Merkezi İzmir'de yerel ticari banka. 1913'te, 16 incir üreticisi ve tüccarı tarafından Aydın'da kuruldu. Kuruluş sermayesi 50 000 osmanlı lirası olan bankanın hisse senetleri ada yazılı ve yalnızca osmanlı uyruklulara özgü olarak çıkarılmış, kuruluş anında sermayesinin 10 000 lirası ödenmişti. Ulusal kurtuluş savaşı sırasında çalışmalarına ara veren bankanın ödenmiş sermayesi 1925'te 20 000 TL'ye, 1927'de Aydın İncir müstahsilleri kooperatifi'nin yardımıyla 50 000 TL'ye çıkarıldı. 1982'de yapılan olağanüstü genel kurulda alınan kararla bankanın 100 milyon TL'lik sermayesi 5 milyar TL'ye yükseltildi, unvanına Tarişbank sözcüğü eklendi ve merkezinin İzmir'e taşınmasına karar verildi. Bankanın sermayesinin % 51'i Tariş*'e, % 36'sı Tariş ortaklarına, % 13'ü

de öteki özel ve tüzel kişilere aittir. 1990 sonu itibariyle 250,3 milyar TL'lik kredi dağıtan ve toplam mevduatı 278,7 milyar TL olan bankanın, toplam 35 şubesinde 707 kişi çalışmaktadır.

Milli birlik grubu, 1962 Anayasası uyarınca, tabii senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'na katılan eski Milli birlik komitesi üyelerinin oluşturdukları grup. Tabii senatörlüğü kabul etmeyen Milli birlik komitesi üyelerinden Cemal Madanoğlu gruba katılmadı. Grup, 12 Eylül 1980'de Silahlı kuvvetler'in müdahalesiyle Cumhuriyet Senatosu kapatılınca ortadan kalktı.

Milli birlik komitesi (MBK), 27 Mayıs'ta Silahlı kuvvetler adına devrimi gerçekleştiren ve iktidara elkoyarak ülkeyi bir süre yöneten grup. DP iktidarına karşı ordu içinde örgütlenen gruplar, 27 Mayıs 1960'ta hükümeti devirdikten sonra Silahlı kuvvetler adına yönetime elkoydular. Hareketin fiili önderi korgeneral Cemal Madanoğlu'nun çağrısı üzerine Ankara'da toplanan devrim yanlısı bilim adamları bir geçici anayasa hazırladılar ve yeni anayasa hazırlanıp sivil yönetime geçilinceye kadar bir askeri kurulun yasama ve yürütme yetkisini kullanacağını öngördüler. Uzun tartışmalardan sonra Milli birlik komitesi adıyla oluşturulan kurulda 38 subay yer aldı. Komite başkanlığına Kara kuvvetleri komutanı orgeneral Cemal Gürsel getirildi (11 haziran 1960). Komite, yönetimin sivillere devredilmesi konusunda fikir ayrılığına düşerek iki gruba ayrıldı. Çoğunlukta kalanlar Alpaslan Türkeş ve on üç arkadaşını komiteden çıkardılar (On dörtler). Yeni Anayasa'nın kabulü ve seçimlerle oluşturulan TBMM'nin 25 ekim 1961'de toplanmasıyla komitenin görevi tamamlandı. Komite üyeleri, Cemal Madanoğlu dışında, Anayasa'da belirtildiği üzere tabii senatör olarak Cumhuriyet Senatosu'na katıldılar ve senatoda Milli birlik grubu'nu oluşturdular. Milli birlik komitesi üyeleri: Cemal Gürsel (başkan), Ekrem Acuner, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Emanullah Çelebi, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Kadri Kaplan, Suphi Karaman, Kâmil Karavelioğlu, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Selahattin Özgür, Şükran Özkaya, Haydar Tunçkanat, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler; tasfiye edilen On dörtler de Alpaslan Türkeş, Fazıl Akkoyunlu, Rıfat Baykal, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce ve Dündar Taşer'den oluşuyordu. (→ MAYIS DEVRİMİ [27].)

Milli edebiyat, türk edebiyatında, ulusal kaynaklara dönme düşüncesini benimseyen edebiyat akımı (1911-1922). "Ulusal kaynaklara dönme" sözü, dilde sadeleşme, şiirde aruz vezni yerine hece veznini ve halk edebiyatı nazım biçimlerini kullanma, folklor ve halk edebiyatı verimlerinden yararlanma anlamında kullanılmıştır. Ziya Gökalp, bu konuda türk edebiyatının "iki sanat müzesinde (halk edebiyatı ve batı edebiyatı) eğitim görmek zorunda" olduğunu, böylece, "bir yandan halka doğru, öbür yandan Batı'ya doğru gitmek" gerektiğini söyler; "edebiyatımız bu iki eğitim döneminden geçtikten sonra hem milli, hem de avrupalı bir edebiyat haline girecektir" der *(Türkçülüğün esasları).* Ömer Seyfettin de, "milli bir edebiyat yaratmak için önce milli bir dil gerekir" (Yeni lisan adlı yazısı) görüşünü ileriye sürer.

İkinci meşrutiyet döneminde Türkiye'de siyasal iki akım vardı: osmanlıcılık, islam birlikçiliği. Osmanlıcılar, osmanlı uyruğu olup da dilleri ve kültürleri başka başka olan bütün toplulukları (türk, arap, arnavut, ermeni, yunan, sırp, bulgar vb.) aynı ulustan; islam birlikçileri de, yine dilleri ve kültürleri başka başka olan bütün müslüman toplulukları (arap, arnavut vb.) aynı ümmetten sayıyorlardı. Balkanlar'da yaşayan hıristiyan uluslar (sırp, yunan, bulgar vb.) daha sonra da çeşitli bölgelerdeki müslüman uluslar (arap, arnavut vb.) arasında başlayan ulusçuluk ve bağımsızlık hareketleri osmanlıcılık ve islam birlikçiliği görüşlerinin çökmesine yol açmış; bu durum karşısında, devletin "millet-i hâkime" (egemen ulus) denen türk halkına dayanması gerektiği düşüncesi, dolayısıyla da türk ulusçuluğu akımı doğmuştur. O dönemde, türk ulusçuluğu akımına, Ziya Gökalp'ın ileriye sürdüğü bir terimle "türkçülük" adı verilmişti. Türk kültürünün halkta olduğu, onu bulup ortaya çıkarma düşüncesi, aydının halka yönelmesine yol açmış; *"Halka doğru", "Türk yurdu"* gibi dergiler çıkarılmış, "Türk derneği", "Türk ocağı" gibi dernekler kurulmuştu. Siyasal alandaki "halka doğru" hareketi, edebiyatta da ulusal kaynaklara dönme eğilimini doğurmuş, buna "Milli edebiyat" adı verilmişti.

"Milli edebiyat" akımı, önce "Yeni* lisan" adı verilen sade dil hareketiyle başlamıştır. Selanik'te Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ziya Gökalp vb. tarafından çıkarılmaya başlanan (nisan 1911) *Genç kalemler* dergisinde savunulan "Yeni lisan" hareketi, türkçede karşılığı bulunan yabancı sözcükleri ve yabancı dil kurallarını atmak, konuşma dilini yazma dili haline getirmek görüşüne dayanır. Birtakım karşı koymalara, direnmelere karşın bu hareket kısa zamanda tutunmuş, karşı çıkanlar (Cenap Şahabettin, Halit Ziya, Mehmet Rauf, Yakup Kadri, Fuat Köprülü vb.) bile zamanla ona uymak zorunda kalmış; böylece, dili ulusallaştırma hareketi, XX. yy. türk edebiyatının ayırıcı niteliği olmuştur.

Şiir alanında, bir yandan, genç şairlerin (Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Halit Fahri Ozansoy, Enis Behiç Koryürek, Faruk Nafiz Çamlıbel vb.) benimsedikleri ulusal dil, ulusal vezin (hece vezni), ulusal nazım biçimleri (koşma, mani vb.) kullanılırken; bir yandan da aruz vezni sürüp gitmiş, o vezinle yazan şairler de (Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Haşim) sade dile yönelmişler ve aruz vezninin işlenişi, bu üç sanatçının elinde, varabileceği gelişmenin en yüksek noktasına ulaşmıştır. Şiir alanında sade dil ve hece vezni, Meşrutiyet'ten önce Mehmet Emin Yurdakul ve Rıza Tevfik Bölükbaşı tarafından uygulanmışsa da, yaygınlık kazanmamıştı.

Milli edebiyat hikâye ve romanının en önemli özelliği dilin sadeleştirilmesi yanında, yurt sorunlarına yönelmiş olmasıdır. Bu dönem hikâye ve roman yazarlarının hemen hepsi, sanat anlayışı ve dünya görüşü ayrılıklarına karşın, yerli yaşamı yansıtma konusunda birleşmiş görünür. Tanzimat ve Edebiyat-ı cedide hikâye ve romanlarında olayların İstanbul sınırları içinde kalmasına karşılık, bu dönemde hikâye ve roman yurdun her bölgesine yönelmiş ve her tabakadan insanın yaşayışı ele alınmıştır. Özellikle köy ve taşra yaşayışını anlatan başarılı ilk örnekler (Ebubekir Hazım Tepeyran, *Küçük Paşa;* Refik Halit Karay, *Memleket hikâyeleri;* Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu* vb.) bu dönemde verilmiştir. "Memleket edebiyatı" diye anılan bu çığır, kimi kitapların adlarından da belli olmaktadır (Refik Halit, *Memleket hikâyeleri;* Ömer Seyfettin, *Yalnız Efe-Anadolu romanı;* Yakup Kadri, yarım kalan *Ateşten gömlek - memleket romanı*). Meşrutiyet döneminde bu yoldaki ilk örnek Ebubekir Hazım'ın, "Anadolu faciaları"nı dile getirmek amacıyla yazdığı *Küçük Paşa*'dır. Anadolu insanının Kurtuluş savaşı yıllarındaki çetin yaşamı da aynı doğrultuda ele alınmıştır (Halide Edip Adıvar, *Dağa çıkan kurt, Ateşten gömlek, Vurun kahpeye;* Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban, Milli savaş hikâyeleri*). Milli edebiyat'ın hikâye ve roman yazarlarının başlıcaları şunlardır: Ebubekir Hazım Tepeyran, Ömer Seyfettin, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Refik Halit Karay, Selahattin Enis, F. Celalettin, Osman Cemal Kaygılı, Reşat Nuri Güntekin, Peyami Safa, Memduh Şevket Esendal, Sermet Muhtar Alus, Mahmut Yesari vb.

Edebiyat tarihi alanında, bütün dönemlerin en önemli incelemecisi Fuat Köprülü de bu dönemde yetişmiştir. Başlıca yapıtları: *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* (1918), *Türk edebiyatı tarihi* (1926), *Milli edebiyat cereyanının ilk mübeşşirieri ve divan-ı türkî-i basit* (1928).

Musahipzade Celal, İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci, Reşat Nuri Güntekin, Halit Fahri Ozansoy, Yusuf Ziya Ortaç, Faruk Nafiz Çamlıbel vb. bu dönemin başlıca oyun yazarlarıdır.

Anı, gezi, deneme, makale alanlarında Falih Rıfkı Atay (*Ateş ve güneş, Zeytindağı, Çankaya, Denizaşırı, Bizim Akdeniz, Eski saat* vb.), röportaj alanında Ruşen Eşref Ünaydın (*Diyorlar ki, Anafartalar kumandanı Mustafa Kemal'le mülakat* vb.) Milli edebiyat akımının önde gelen sanatçılarıdır.

Milli eğitim bakanlığı, eğitim ve öğretim hizmetlerinin yürütülmesini sağlamak, bu hizmetlere yönelik kurum ve kuruluşların açılmasıyla ilgili çalışmalar yapmak amacıyla kurulmuş bakanlık.

Bakanlık ana hizmet birimleri şunlardır: Okul öncesi eğitimi genel müdürlüğü, İlköğretim genel müdürlüğü, Ortaöğretim genel müdürlüğü, Erkek teknik öğretim genel müdürlüğü, Kız teknik öğretim genel müdürlüğü, Ticaret ve turizm öğretimi genel müdürlüğü, Öğretmen yetiştirme ve eğitimi genel müdürlüğü, Din öğretimi genel müdürlüğü, Çıraklık ve yaygın eğitim genel müdürlüğü, Yükseköğretim genel müdürlüğü, Dış ilişkiler genel müdürlüğü, Yurtdışı eğitim-öğretim genel müdürlüğü, Özel eğitim dairesi başkanlığı, Özel öğretim kurumları genel müdürlüğü, Bilgisayar eğitimi ve hizmetleri genel müdürlüğü, Okuliçi beden eğitimi, spor ve izcilik dairesi başkanlığı.

Milli eğitim şûrası, Müdürler kurulu, Çıraklık ve mesleki eğitim kurulu, Özel ihtisas komisyonları ve Öğrenci disiplin kurulları Milli eğitim bakanlığı'nın sürekli kurullarıdır.

Bakanlık bağlı kuruluşları: Milli eğitim akademisi, Film, radyo ve televizyonla eğitim merkezi ve Yükseköğrenim kredi ve yurtlar kurumu genel müdürlüğü.

Milli eğitim bakanlığı tebliğler dergisi *(Türkiye Cumhuriyeti),* Hasan Ali Yücel'in bakanlığı zamanında kurulan ve 1943'ten beri sürekli yayımlanan dergi. Milli eğitim ile ilgili yasa, tüzük ve yönetmelikler, bakanlıktan çıkan emir, karar ve genelgeleri içeren dergi. İki haftada bir pazartesi günleri çıkar ve tüm milli eğitim kurum ve birimlerine gönderilir.

Milli eğitim şûrası, Milli eğitim bakanlığı'nın çağrısıyla eğitime yön verecek genel ilkeleri belirlemek için toplanan danışma organı.

22 haziran 1933'te yürürlüğe giren 2287 sayılı yasaya ve bu yasayı değiştiren 29 mayıs 1970 tarih, 1261 sayılı yasaya göre kuruldu. Şûra, bakanlıkça hazırlanan program, tüzük ve yasa tasarıları ile üyeleri tarafından yapılacak önerileri inceleyerek karara bağlar. Alınan kararlar Milli eğitim gençlik ve spor bakanlığı'nın onayı ile yürürlüğe girer.

Milli eğitim şûrası niteliğindeki ilk resmi genel toplantı, Sakarya savaşı öncesi 16 temmuz 1921'de çalışmaya başlayan *Maarif kongresi* oldu. Açış konuşmasını Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) yaptığı ve yeni türk devletinin eğitim ilkelerini belirttiği bu kongreyi 15 temmuz - 15 ağustos tarihleri arasında toplanan *Birinci heyet-i ilmiye* izledi. 1924'te *İkinci heyet-i ilmiye,* 1925'te *Üçüncü heyet-i ilmiye* toplandı. Bu tarihten sonra heyet-i ilmiyelerin yerini milli eğitim şûraları aldı. Milli eğitim şûralarının ilki 12-29 temmuz 1939'da, on bi-

rincisi 8-11 haziran 1982'de toplandı. Yürürlükteki düzenlemeye göre iki yılda bir toplanması gerektiği halde altı yıl toplanamayan şûra, on ikinci toplantısını Ankara'da 18-22 temmuz tarihlerinde yaptı (1988). Bu kez, doğal üyelerin yanı sıra seçimle gelen üyeler ve Milli eğitim gençlik ve spor bakanının çağırdığı üyeler olmak üzere en geniş katılımla (444 kişi) toplanan şûra, türk eğitim sisteminin bütününü gözden geçirmeyi amaçladı. Toplantının gündeminde türk eğitim sistemi, yükseköğretim, öğretmen yetiştirme, eğitimde yeni teknolojiler, türkçe ve yabancı dil eğitimi ve öğretimi programları yer aldı.

Milli güven partisi → GÜVEN PARTİSİ.

Milli güvenlik konseyi, 12 Eylül 1980 hareketinden sonra yasama ve yürütme yetkisini kullanan, komutanlardan oluşan, beş kişilik kurul.

Milli güvenlik konseyi, Genelkurmay başkanı, Kara, Hava ve Deniz kuvvetleri komutanlarıyla Jandarma genel komutanından oluşuyordu. Konsey, 25 eylül 1980 tarihinde kendisine bir iç tüzük hazırlayarak statüsünü belirledi. Milli güvenlik konseyi hakkında kanun da 12 aralık 1980 tarih ve 2356 sayı ile *Resmi gazete*'de yayımlandı.

Konsey, Danışma meclisi'yle birlikte 1982 Anayasası'nı hazırlayan Kurucu meclis'in bir kolunu oluşturdu. Anayasa'nın hazırlanmasında son söz sahibi Milli güvenlik konseyi'ydi.

1982 Anayasası'nın kabulü ve 6 kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlerden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yeniden göreve başlamasıyla Milli güvenlik konseyi'nin işlevi sona erdi. Yeni Anayasa'da Milli güvenlik konseyi'yle ilgili geçici hükümlere yer verildi.

Anayasa'nın geçici 2. maddesine göre, TBMM toplanıp göreve başladıktan sonra, Milli güvenlik konseyi, altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı konseyi haline dönüştü.

Milli güvenlik kurulu, devletin ulusal güvenlik siyasetinin saptanması ve uygulanmasıyla ilgili görüşlerini Bakanlar kurulu'na bildirmek amacıyla kurulmuş, Cumhurbaşkanının başkanlığında Başbakan, Genelkurmay başkanı, Milli savunma, İçişleri, Dışişleri bakanları, Kara, Deniz ve Hava kuvvetleri komutanları ile Jandarma genel komutanından oluşan kurul (Anayasa md. 118).

Milli heveskâran sahnesi → HEVESKÂRAN CEMİYETİ.

Milli istihbarat teşkilatı (MİT), Türkiye'de ulusal güvenlikle ilgili haberleri toplamak, bunları değerlendirmek ve ilgililere ulaştırmakla görevli örgüt. Milli istihbarat teşkilatı Başbakan'a bağlı bir müsteşarlıktır.

Milli kalkınma partisi, türk siyasi partisi. 18 temmuz 1945'te Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atilhan'ın kurdukları partiyle Türkiye'de çokpartili döneme girildi. Parti programında devletçilik eleştiriliyor; seçimlerin nispi temsil yöntemiyle yapılması, çift meclis sisteminin kabul edilmesi, cumhurbaşkanının tek dönem için seçilmesi, seçimlerin bir dereceli olması, belediye başkanlarının halk tarafından seçilmesi gibi sonradan bazı partilerce de benimsenen ilkeler yer alıyordu. 1946 belediye, 1950 genel seçimlerine katılan parti bir başarı gösteremedi. Kurucu N. Demirağ, 1954 seçimlerinde DP listesinden bağımsız olarak milletvekili seçildi. Uzun süre genel kurul toplantısı yapmaması nedeniyle, parti, mayıs 1958'de kendini feshetmiş sayıldı.

Milli kütüphane, Ankara'da 16 ağustos 1948'de hizmete giren ulusal kitaplık. Çalışmalarına 15 nisan 1946'da, Milli eğitim bakanlığı yayımlar müdürlüğü'nde Milli kütüphane hazırlık bürosu adıyla başladı. 24 aralık 1947'de Saraçoğlu mahallesinde askeri gazino olarak yaptırılan binaya taşınan kitaplık, 16 ağustos 1948'de resmen hizmete girdi. 29 mart 1950'de çıkartılan Milli kütüphane kuruluşu kanunu, Türkiye'de kütüphanecilik alanında çıkartılan ilk yasa oldu. 1950'de Unesco tarafından düzenlenen ve üye ülkelerin katıldığı "Bibliyografya servislerinin ıslahı" konferansı'ndan sonra, Türkiye'de bir belgeleme merkezi kurma çalışmaları başladı (1952). 1955'te çıkan 6568 sayılı yasa ile Milli kütüphane bibliyografya enstitüsü kuruldu. Enstitü, Derleme müdürlüğü'nün 1934'ten beri yayımladığı Türkiye bibliyografyasına ek olarak 1952'den beri bu yapıtın tamamlayıcısı niteliğindeki *Türkiye makaleler bibliyografyası*'nı yayımlamaktadır. Türkiye'deki ilk çocuk kitaplığı, ilk ödünç kitap verme servisi de bu kütüphanece açıldı. Milli kütüphane, 1965'te çıkartılan 5439 sayılı yasa'yla genel müdürlük konumuna getirildi, 1978'de Kütüphaneler genel müdürlüğü'ne bağlandı; 1980'de Kültür ve turizm bakanlığı'na bağlı merkez birim oldu.

Bugün 700 000 dolayında kitap, 200 000 cilt süreli yayın kapsayan ve 1934 tarih ve 2527 sayılı Basma yazı ve resimleri derleme yasası'ndan yararlanan kitaplığın Yayın sağlama, Kataloglama, Sınıflandırma, Harita, Süreli yayınlar, Okuyucu hizmetleri, Biyografya araştırma, Kart katalogu, Mikrofilm, Yazma ve nadir eserler, Müzik ve Resim-heykel bölümleri vardır. Kitaplıkta, toplam 2 700 harita bulunmaktadır. 1957'de kurulan Yazma ve nadir eserler bölümü'nde 7 000 yazma, 40 000 eski harfli basma eser vardır. Ulusal ve uluslararası folklor ve sanat müziğiyle ilgili yapıtları toplamak amacıyla kurulan müzik bölümü (1958), pek çok nota ve plak içermektedir. Resim-heykel bölümü 1959'da kuruldu. Bu bölüm reprodüksiyon, tablo, heykel, afiş, ilan, kartpostal vb. toplamakta ve zaman zaman sergilemektedir.

Kütüphane 1983'te Bahçelievler'deki yeni binasına taşındı; Saraçoğlu mahallesindeki eski bina Ankara İli halk kütüphanesi oldu.

Milli mecmua, Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'da yayın yaşamına giren ilk dergi (1 kasım 1923). Mehmet Mesih Bey (Akyiğit) tarafından, ayda iki kez olmak üzere beş yıl boyunca çıkarılan *Milli mecmua*'nın sürekli yazar kadrosu Halil Nimetullah (Öztürk), İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Halide Nusret (Zorlutuna), Mehmet Halit (Bayrı), Hasan Ali (Yücel), Mehmet Emin (Erişirgil), Mustafa Şekip (Tunç) vb. imzalardan oluşmaktaydı. Türk devriminin ilkeleri, ulusçuluğun anlamı, yeni devletin ideolojik temelleri, dilde sadeleşme gibi sorunların tartışıldığı ve savunulduğu derginin yüz on iki sayısı eski harflerle, 15 kasım 1928 tarihini taşıyan son sayısı ise, kısmen latin harfleriyle yayımlanmıştır.

Milli meşrutiyet fırkası, türk siyasi partisi. Temmuz 1912'de Kütahya mebusu Ferit (Tek), Yusuf (Akçura), Zühtü (İnhan), Belediye meclisi reisi Mehmet Ali, Cami (Baykut) beylerin kurduğu, Meşrutiyet döneminin ilk türkçü partisi. Bir aydınlar kulübü niteliğinde kaldı, yaygın bir örgütlenmeye gidemedi. Türk ocağı ile ilişki kuran parti İstihlaki milli cemiyeti'nin kuruluşuna katıldı. Osmanlıcı ve ademimerkeziyet yanlısı Hürriyet ve itilaf partisi yandaşları milliyetçi bir parti kurulmasını tepkiyle karşıladılar; Osmanlı devletinin bütünlüğüne zarar vereceğini ileri sürdüler. Parti kurulduğu yıl, parasal sorunlar ve faal üye yokluğu dolayısıyla siyaset alanından çekildi.

Milli mücadele, Kurtuluş savaşı'na verilen ad.

Milli müfrezeler, Kurtuluş savaşı'nda yer alan Kuvayı milliye kuvvetlerine verilen ad.

Milli nizam partisi, türk siyasi partisi (1970). AP'ye katılmak isteyen Necmettin Erbakan'ın üyeliği genel başkan Süleyman Demirel tarafından engellenince, Erbakan, bağımsız olarak 1969 seçimlerine katıldı ve Konya'dan milletvekili seçildi. On yedi arkadaşıyla birlikte partiyi kurdu ve genel başkan oldu. Parlamento içinden de bu partiye katılmalar oldu. Partinin, aşırı dinci çevrelerin oyunu toplamak için şeriat ve hilafet konularını propaganda malzemesi olarak kullanması üzerine 12 Mart 1971 darbesinin ardından Cumhuriyet başsavcılığı kovuşturma açtı. Genel başkan Necmettin Erbakan yurtdışına gitti ve bir süre yurda dönmedi. Anayasa mahkemesi, Anayasa'ya ve Siyasi partiler kanunu'na aykırı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle partiyi kapattı (21 mayıs 1971). Necmettin Erbakan dışındaki partinin yönetici kadrosu 1973'te Milli selamet partisi'ni kurdu. (→ MİLLİ SELAMET PARTİSİ.)

Milli osmanlı operet kumpanyası, Meşrutiyet dönemi tiyatro topluluklarından (1910). Küçük Benliyan tarafından kuruldu. Beyoğlu'ndaki Odeon tiyatrosu'nda bir süre Dikran Çuhacıyan'ın, Ali Haydar Bey'in yapıtlarını ve bazı fransız operetlerini oynadı. Aynı yıl dağıldı.

Milli osmanlı tiyatrosu, İkinci meşrutiyet döneminin başlarında Reşat Rıdvan tarafından kurulan tiyatro topluluğu. Yöneticiliğini Reşat Rıdvan ile Benliyan yapmaktaydı. Bir ara "Sahne-i milliye-i osmani" adıyla da faaliyet gösteren topluluğun kadrosunda zamanın önde gelen birçok sanatçısı yer alıyordu.

Milli prodüktivite merkezi → PRODÜKTİVİTE MERKEZİ *(Milli)*.

Milli reasürans türk aş, Türkiye'de mükerrer sigorta tekelini işletmek amacıyla 1929'da kurulan anonim şirket. 25 haziran 1927 tarih ve 1160 sayılı Mükerrer sigorta hakkındaki yasa'ya göre Türkiye İş bankası'nca 1 milyon TL sermaye ile kuruldu. Kuruluş sözleşmesinde mükerrer sigorta tekelini işletmek hakkı, 15 yıl süreyle ve her tür sigorta işlemlerini kapsamak üzere bu şirkete verildi. Böylece, sigorta şirketlerine bütün dallarda yaptıkları sigorta işlerinin % 50'sini Milli reasürans'a devretme zorunluluğu getirildi. 1944'te biten reasürans tekeli 10 yıl, 1954'te de 5 yıl daha uzatıldı. Ancak bu kez, yaşam sigortası işleri zorunluluk dışı bırakıldı ve oran % 30'a indirildi. 1960'ta oran % 25'e düşürülürken 10 yıllık bir süre daha tanındı. 1970'ten sonra süre yedi kez daha uzatıldı ve 1954'ten beri tekel dışı kalan yaşam sigortası dalı yeniden tekel kapsamına alındı. Türkiye'deki reasürans tekelinin uygulanma süresi en son getirilen bazı değişiklikler dışında, 1991 tarihli bir kararnameyle on yıl uzatıldı.

Şirket 1990'da 449 milyar TL, 1991'de 819 milyar TL ve 1992'de 1 522 milyar TL prim elde etmiştir. 1991 yılı verileriyle dünyanın en büyük 100 reasürans kuruluşu arasındadır.

Milli sahne, Şadi Fikret'in kurduğu tiyatro topluluğu (1923). Darülbedayi sanatçılarından bazılarının da katılmasıyla oluşturulan topluluk Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'ya gelerek yerleşik düzende çalışan ilk tiyatroydu. Şadi Fikret'in de kurucuları arasında yer aldığı Türk tiyatrosunu himaye cemiyeti'nden sağlanan yardımlara karşın, topluluk 1926 ortalarında dağıldı.

Milli saraylar müdürlüğü, devlet malı sarayların yönetimi, korunması, bakımı ve halka açılması çalışmalarını yürütmek üzere kurulan müdürlük. İlk kez Atatürk'ün emriyle 1924'te çıkarılan 431 sayılı yasayla kuruldu. 1925 ve 1930'da Ihlamur kasrı, Küçüksu kasrı, Yalova Atatürk köşkleri ve bahçeleri, Yıldız sarayı'nın Tören dairesi Milli saraylar'ın yönetimine bağlandı. Bu müdürlük 1933'e değin Maliye bakanlığı'nın, o yıldan sonra da TBMM'nin yönetimindeydi. 1937'de Dolmabahçe sarayı Veliaht dairesi Atatürk'ün emriyle Resim-heykel müzesi olarak ziyarete açıl-

dı. Ancak milli saraylara ilişkin en kapsamlı çalışmalar 1984'ten sonra gerçekleştirildi, Milli saraylar sempozyumu ile sarayların değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yoğunluk kazandı; TBMM başkanlık divanı'nın 1985 gün ve 55 sayılı kararıyla TBMM'ye bağlı saray, köşk ve kasırların kullanımı ve işletilmesine ilişkin etkinlikler hızlandırıldı. Bu kapsamda Dolmabahçe sarayı Selamlık, Harem, Kuşluk bölümleri, Beylerbeyi sarayı, Ahır ve Mermer köşkleri, Yıldız sarayı Şale köşkü, Aynalıkavak kasrı ziyarete açıldı. Dolmabahçe sarayı'ndaki Mefruşat dairesi'nde basın, yayın ve tanıtım çalışmalarını yürütecek olan Kültür-bilim-tanıtım merkezi kuruldu. Sa-

Milli savunma bakanlığı, ulusal güvenliğin sağlanması, Silahlı kuvvetler'in gereksinimlerinin karşılanması, barışta ve savaşta askere alma, savaş sanayisi hizmetlerinin yerine getirilmesini sağlama amacıyla kurulmuş bakanlık.

Milli savunma bakanlığı'nın ana hizmet birimleri şunlardır: Maliye daire başkanlığı; Genel plan ve prensipler daire başkanlığı; Teknik hizmetler daire başkanlığı; Plan, koordinasyon ve antlaşmalar daire başkanlığı; Tedarik ve teknoloji daire başkanlığı; Savunma sanayisi ve teknik hizmetler daire başkanlığı; ARGE daire başkanlığı; İç tedarik daire başkanlığı; Dış tedarik daire başkanlığı; İnşaat emlak daire başkanlığı; NATO enfrastrüktür daire başkanlığı; F-16 Sistem yönetim daire başkanlığı; Savunma sanayii dış ilişkiler daire başkanlığı; Personel daire başkanlığı; Seferberlik daire başkanlığı; Sağlık daire başkanlığı; Askeralma (ASAL) daire başkanlığı.

Bakanlığın bağlı kuruluşları; Harita genel komutanlığı; İlaç fabrikası komutanlığı; Savunma sanayisi müsteşarlığı'dır.

Askeri yargıtay başkanlığı, Askeri yüksek idare mahkemesi ve TUSAŞ genel müdürlüğü ise, Milli savunma bakanlığının ilgili kuruluşlarıdır.

Milli selamet partisi, türk siyasal partisi (1972). Milli nizam partisi kapatılınca partinin yöneticileri dinsel duyguları temsil edecek yeni bir parti kurma girişiminde bulundular. Süleyman Arif Emre (genel başkan), Hüsamettin Akmumcu, Şener Battal, Fehim Adak, Tahir Büyükkörükçü, Fehmi Cumalıoğlu, Hüseyin Erdal, Recai Kutan, Korkut Özal kurucular arasında yer aldı. 1973 ekiminde yapılan kongrede S. A. Emre'nin yerine genel başkanlığa Necmettin Erbakan getirildi. İslamcılığı ideoloji olarak benimseyen parti, siyasi felsefesini "Milli görüş" olarak adlandırdı. CHP'nin solcu, AP'nin liberal ve renksiz görüşü temsil ettiğini ileri süren Erbakan, Milli görüş'ün hedefinin, batıcılığa karşı islam kültürüne dönerek islami değerleri benimsemek, gerekleri korumak, manevi kalkınmayı sağlamak gibi amaçlara yönelmek olduğunu savundu. Sanayileşmenin önemini kabul eden parti, hızlı sanayileşmeyi programının temel ilkelerinden biri olarak aldı. Batı'ya bağlı montaj sanayisinin yerine milli sanayii kurmak, ağır sanayi hamlesini gerçekleştirmek, israf ve faizin haram olduğu bir iktisadi düzende yoksullara, kırsal yörelere, esnaf ve zanaatkârlara devlet yardımı yapmak, programın iktisadi hedefini oluşturuyordu. Dış siyasette bütün islam ülkelerinin işbirliğine yönelik bir yol izlenmesi, İslam ortak pazarı gibi uluslararası örgütler kurulması öngörülüyordu. Eğitimde de Batı taklitçiliğinden uzak, milli kültüre önem veren bir siyaset izlenecekti.

MSP, işçi ve gençleri de parti yan kuruluşları içinde örgütlemeye girişti. Hak-iş konfederasyonu'nu, Akıncılar derneği'ni kurdurdu; birtakım islamcı meslek grupları, vakıflar ve derneklerle ilişki içine girdi. *Milli gazete* (1973) partinin yayın organı oldu. Ayrıca *Memleket, Vesika, Tek yol, Şûra, Sebil* ve *Şadırvan* dergileri MSP'nin görüşlerini desteklediler. 1973 seçimlerinde oyların % 11,8'ini alıp 48 milletvekili çıkaran MSP, üçüncü parti olarak koalisyon hükümetlerinin kuruluşunda önemli rol oynadı. Ecevit başkanlığındaki hükümette (1974) Erbakan, Başbakan yardımcılığını üstlenirken Devlet, Adalet, İçişleri, Ticaret, Tarım, Sanayi ve teknoloji bakanlıkları MSP'lilere verildi. Kıbrıs Barış harekâtı'nı bir fetih girişimi olarak değerlendiren partiyle koalisyonun CHP kanadı arasındaki uyuşmazlık giderek arttı; koalisyon dağıldı. Parti, Demirel başkanlığında kurulan Milliyetçi cephe hükümetlerine de (1975-1977, 1977-1978) sekizer bakanla katıldı. 1977 seçimlerinde partinin aldığı oy oranı % 8,6'ya; çıkardığı milletvekili sayısı 24'e indi. 1979 kasımında Demirel'in kurduğu hükümeti bakan vermeden, dışardan destekleyen parti, 5 eylül 1980'de CHP'nin verdiği gensoruyu destekleyerek Dışişleri bakanı Hayrettin Erkmen'in düşürülmesini sağladı. 12 Eylül 1980 harekâtından sonra MSP yöneticileri gözetim altına alındılar ve bir yıla yakın süre tutuklu kaldılar. Parti, öteki partilerle birlikte, MGK tarafından kapatıldı (16 ekim 1981). Parti yöneticileri laikliğe aykırı olarak devletin "temel nizamlarını dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla" partiyi illegal bir cemiyet haline dönüştürmekten yargılandılar ve aklandılar. (→ Kayn.)

Milli temaşa heyeti, Meşrutiyet döneminin tuluat oyuncusu Naşit (Özcan) tarafından kuruldu (1914). İstanbul'un çeşitli semtlerinde oynadı.

MİLLİ TEMİNAT ANDI → HUSUMET ANDI (Milli).

Milli tetebbular mecmuası, Asarı islamiye ve milli tetkik encümeni adına Fuat Köprülü'nün yönetiminde İstanbul'da yayımlanan bilimsel dergi (1915). İki ayda bir çıkarılan dergi, islam uygarlığı ve türk kültürüne ilişkin çeşitli dillerde yapılan çalışmaları tanıtmayı amaçlıyordu. Ancak beş sayı çıkarılabilen derginin yazarları arasında Ragıp Hulusi, Ziya Gökalp, Şerafettin Bey (Yaltkaya), Necip Asım, Zahirettin Mehmet Babürşah vb. bulunuyordu.

Milli türk fırkası, türk siyasi partisi (1919). Milli* meşrutiyet fırkası'nı ve türkçülük akımını sürdürmek üzere Milli meşrutiyet fırkası'nın üyeleri Ahmet Ferit (Tek), Zühtü (İnhan), Yusuf (Akçura) beylerin yanı sıra, şair Mehmet Emin (Yurdakul), diplomat ve yazar Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Ismayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Mehmet Emin (Erişirgil) tarafından kuruldu. 1919 seçimleri öncesinde kurulan parti seçimlere katıldı; adını duyurdu. Parti adayı Dr. Abdülhak Adnan (Adıvar) mebus seçildi. Parti, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Müdafaai hukuk hareketini ve Kurtuluş savaşı'nı destekledi. Meclisi mebusan'ın feshedilmesinden sonra çalışamaz duruma geldi. Kurucu ve yöneticilerinin bir bölümü TBMM'ye katıldı.

MİLLİCİ a. Kurtuluş savaşı sırasında Kuvayı milliye'den ve Ankara hükümeti'nden yana olanlar.

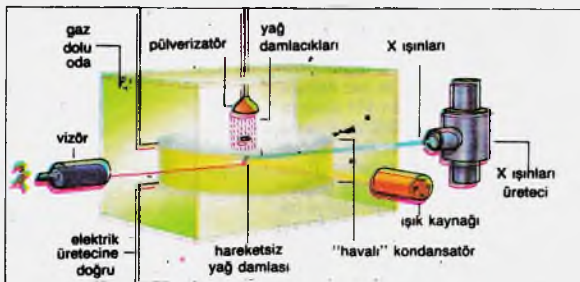
Robert Andrews Millikan

MİLLİKAN (Robert Andrews), amerikalı fizikçi (Morrison, İllinois, 1868 - San Marino, Kaliforniya, 1953). Chicago Üniversitesi'nde profesörlük yaptı (1896), 1921'de Pasadena'daki Kaliforniya Teknoloji enstitüsü'nün başkanlığına getirildi. Uranyum cevherlerinin radyoaktifliğini ve gazlarda boşalmayı inceledi, daha sonra da aşırı morötesi üzerine araştırmalar yaptı. "Dengeli damla" deneyi sayesinde, 1911'de elektron yükünü ilk kez ölçtü (bir sonraki maddeye bk.). 1916'da, ışığın frekansını ve fotoelektrik etkide serbest kalan elektronların enerjisini ölçerek, Planck değişmezini belirledi. Daha sonra kozmik ışınları inceledi; suyun 20 m altındaki bir derinlikten 16 000 m'lik bir yükseltiye kadar deneyler yaptı, Avustralya ve Hindistan'a bilimsel geziler düzenledi. Bu çalışmalarının sonunda bu ışınımın yeğinliğinin yükseltiyle birlikte arttığını doğruladı. (1923 Nobel fizik ödülü.)

Millikan deneyi, elektronun yükünü belirlemeye (1911) olanak vermiş olan deney. Bir gaz içine gönderilen, yarıçapı mikrometre düzeyindeki yağ damlacıkları, üzerlerine, kendi ağırlıkları ve akışmazlık kuvvetlerinden başka etkiyen kuvvet olmadığı sürece, düzgün bir hareketle, çok yavaş biçimde düşerler. Gaz, X ışınlarıyla iyonlaştırıldığından, düşey bir elektrik alanı uygulanırsa, elektrik yükü olan bir damlacığın düşme hızı değişikliğe uğrar. Alanı uygun biçimde ayarlayarak, damlacığın uzun süre, en azından yeni bir yük almadığı sürece hareketsiz kalması sağlanabilir. Yağ damlacığı kütlesinin m, elektrik alanının E ve yerçekimi ivmesinin g değerini bilmek koşuluyla, $mg=qE$ eşitliğinden, denge halindeki damlacığın q yükü hesaplanabilir.

Millikan, bu yükün değişimlerinin her zaman bir temel yükün, yani değeri $e=1{,}6\times10^{-19}$ coulomb olan elektron yükünün tamsayı katları olduğunu gözlemlemiştir.

Millikan deneyi

MİLLİLEŞME a. Millileşmek eylemi; uluslaşma.

MİLLİLEŞMEK gçz. f. **1.** Mülkiyeti devlete aktarılmış olmak; devletleşmek, ulusallaşmak. **—2.** Bir ulusa özgü nitelikler kazanmak; ulusallaşmak.

◆ **millileştirmek** g. f. **1.** *Bir kurumu, bir kuruluşu vb. millileştirmek,* onun mülkiyetini özel ya da yabancı girişimden devlete aktarmak; devletleştirmek, ulusallaştırmak. **—2.** *Bir şeyi millileştirmek,* ona ulusal özellikler kazandırmak, ulusallaştırmak: *Kültürü millileştirmek.*

MİLLİLEŞTİRME a. Millileştirmek eylemi; ulusallaştırma.

MİLLİLEŞTİRMEK → MİLLİLEŞMEK.

MİLLİN (Sarah Gertrude), ingilizce yazan güney afrikalı kadın yazar (Litvanya 1889 - Johannesburg 1968). Romanlar (*God's Step-Children,* 1924; *King of the Bastards,* 1950), anlatılar (*The Wizard Bird,* 1962; *Goodbye, Dear England,* 1965), özyaşamöyküsel bir anlatı (*The Measure of my Days,* 1955), denemeler (*The South Africans,* 1926), yaşamöyküleri (*Rhodes,* 1933) ve bir savaş günlüğü (1944-1948) yazdı.

Millin ameliyatı, prostat adenomuna çatı kemiği arkasından ve idrar torbası dışından yaklaşılmakla belirgin prostat çıkarma tekniği. (Eşanl. ÇATI KEMİĞİ ARDI PROSTAT AMELİYATI.)

MİLLİNGEN (James), ingiliz arkeolog ve nümismat (Londra 1774 - Floransa 1845). Özellikle eski yunan paraları üzerine yapıtları vardır.

Millions d' Arlequin *(les),* 2 perdelik bale. Koregrafisini Marius Petipa, müziğini Riccardo Drigo, dekorlarını O. Allegri, kostümlerini Yevgeniy Ponomarev hazırladı. İlk kez 1900'de Petersburg'daki Ermitaj tiyatrosu'nda, Mathilda Kşesinskaya tarafından sahnelendi. Konusu ve kahramanı Commedia dell'arte'den alınan bu balenin teması, daha sonra çeşitli başlıklar altında işlendi: *Carnaval* (Michel Fokine, 1910), *Arlequinade (Harlequinade)* [David Lichine, 1950; George Balanchine, 1965].

MİLLİYE sıf. (ar. *millî*'nin dişl. *milliyye*). *Esk.* Millete ait, milletle ilgili, ulusal: *Adab-ı milliye* (millete uygun olan edeb ve terbiyeler). *Ayad-ı milliye* (ulusal bayramlar). *Kuvva-yı milliye* → KUVAYIMİLLİYE.

MİLLİYECİ sıf. ve a. (ar. *millî, milliyye*'den). *Esk.* Ulustan, ulusçuluktan yana olan.

MİLLİYET, -ti. a. (ar. *millî* ve *-iyyet*'ten *milliyet*). **1.** Bir kimsenin hukuki yönden bir devlete olan hukuksal bağlılığı; tabiyet: *Bu adamın milliyetini biliyor musun?* **—2.** Ulusal birlik oluşturan bir halkın durumu: *Milliyet davası gütmek.*

—Deniz. huk. *Geminin milliyeti,* geminin kimliğini oluşturan unsurlardan biri. (Her gemi bir devletin bayrağını taşır. Bir geminin hangi koşullarda türk bayrağı çekebileceği Türk ticaret kanunu'nda belirtilmiştir. 815 sayılı Kabotaj kanunu'na göre, Türkiye kıyılarında yük ve yolcu taşıma ve öteki deniz hizmetlerini yapma hakkı türk bayrağı taşıyan gemilere ve Türkler'e aittir.)

—Tar. *Milliyetler ilkesi,* belli bir toprak üzerinde yaşamak koşuluyla, ortak bir kökene, ortak bir tarihe, ortak bir yaşam ve düşünce biçimine sahip her toplumsal grubun bağımsızlık hakkı. (Bk. *ansikl.* böl.).

—ANSİKL. Tar. *Milliyetler ilkesi.* Fransız devrimi sırasında ilan edilen, devrim ve imparatorluk orduları tarafından tüm Avrupa'ya yayılan milliyetler ilkesi, 1815'ten başlayarak çok büyük bir rol oynadı ve Yunanistan'ın (1822-1830), Belçika'nın bağımsızlığını (1830-31), italyan birliğinin (1859-1870) ve alman birliğinin (1864-1870) gerçekleşmesini kolaylaştırdı. 1870-1924 arasında balkan halklarının bağımsız duruma gelmesi, Wilson'ın on dört ilkesi (1918) ve Versailles antlaşması (1919), milliyetler ilkesinin Avrupa'da tam bir gelişme göstermesini sağladılar. İkinci Dünya savaşı'nın sonundan başlayarak, eskiden sömürge halkları olan halkların bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve Birleşmiş milletler'e alınmalarıyla, milliyetler ilkesinin ve halkların kendi yazgılarını kendilerinin belirleme hakkının evrensel zaferi onaylanmış oldu.

Milliyet, Ali Naci Karacan tarafından İstanbul'da çıkarılan günlük siyasi gazete (3 mayıs 1950). İlk yılların yazı kadrosunda, Refik Halit Karay, Bedii Faik, Tarık Buğra, Peyami Safa, Refi Cevat Ulunay gibi imzalar bulunmaktaydı. 1954'ten sonra Abdi İpekçi'nin yönetiminde yeni basım tekniği ve grafik düzenlemesinin yanı sıra, yayında çeşitliliğe, siyasi yorumda muhalefete ve spora da önem verildi. A. N. Karacan'ın ölümünden (1955) sonra oğlu Ercüment Karacan'ın yönetiminde yayımını sürdüren *Milliyet,* 1972'de ofset tekniğiyle basılmaya başladı ve Türkiye'nin en çok satış yapan üç gazetesinden biri oldu. Aydın Doğan* Milliyet gazetecilik aş'nin hisselerini Ercüment Karacan'dan 1979'da devraldı. 1954-1979 döneminde Milliyet Peyami Safa, Refi Cevat Ulunay, Çetin Altan, Burhan Felek, Bülent Ecevit, Kemal Bisalman, Örsan Öymen, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, Ali Gevgilili, Refik Erduran, Haldun Taner, Hasan Pulur, İsmail Cem, Talat S. Halman vd. yazarlar, Bedri Koraman, Turhan, Haslet vd. çizerlerle kadrosunu zenginleştirdi; çocuk, sanat, kadın, magazin ekleri de bir süre sonra bağımsız birer dergi haline getirildi. Abdi İpekçi 1979'da bir suikaste kurban gitti. Turhan Aytul (1979-1982), aynı zamanda genel koordinatör olan Tarhan Erdem (1982-1984) ve Çetin Emeç'ten (1984-1985) sonra gazetenin genel yayın yönetmenliğine Doğan Heper getirildi. Başyazarlığı Mehmet Barlas'tan (1981-1986) sonra, aynı zamanda genel yayın koordinatörü olan Altan Öymen üstlendi (1987). Eylül 1992'de Doğan Heper murahhas üyeliğe geçti, genel yayın yönetmenliğine Umur Talu, yayın koordinatörlüğüne Yalçın Doğan geldiler. 1989'da kuruluşun genel müdürlüğüne Kemal Kınacı getirildi. Bu dönemde gazetenin devamlı yazarları arasında Metin Toker, Hasan Pulur, Sami Kohen, Melih Aşık, Derya Sazak, Necati Doğru, Yavuz Donat, Yalçın Doğan, Taha Akyol, Talat Halman, Yılmaz Çetiner, Nail Güreli, Oktay Akbal, Ali Sirmen yer aldılar. Burhan Felek (1982), Örsan Öymen (1987), İlhami Soysal (1992) kaybedilen yazarlardı. Mümtaz Soysal ve Coşkun Kırca 1991'de milletvekili seçilince -gazetenin benimsediği kural gereği- Milliyet'ten ayrıldılar. Turhan Selçuk ve Bedri Koraman bu dönemde de gazetenin başlıca çizerleriydi.

Milliyet öteden beri benimsediği ilkelere uygun olarak promosyonda kültürel hizmetlere üstünlük veren tutumunu sürdürdü. Bu hizmetlerin son iki büyük halkası 4 ciltlik *Mémo Larousse* (1991) ve 24 ciltlik *Büyük Larousse* (1992-1993) ansiklopedileri oldu. Milliyet bu son hizmetiyle tirajını 1 milyonun üstüne çıkarmayı başardı.

Günlük *Meydan** gazetesini de yayımlayan Milliyet grubunun sürekli yayınları şunlardır: *Milliyet Sanat* (sanat, edebiyat, kültür); *Hey Girl* (gençlik); *Milliyet Kardeş* (çocuk); *EP* (ekonomi politika); *Kim* (kadın); *Elite, Votre Beauté, Vogue Man* (moda-magazin).

MİLLİYETÇİ sıf. ve a. Milliyetçilikten yana, milliyetçilik yandaşı kimse için kullanılır; ulusçu: *Ülkesinin sorunlarına çözüm arayan milliyetçi bir yazar.*

◆ sıf. Milliyetçiliğe uygun olan düşünce, görüş vb. için kullanılır.

Milliyetçi cephe, 1973 genel seçimlerinden sonra kurulan CHP-MSP koalisyon hükümetının daha sonraki gelişmeler nedeniyle iktidardan ayrılması üzerine AP, MSP, CGP ve MHP'den oluşan sağ koalisyon hükümetine, bu hükümette yer alan partilerin liderleri tarafından yakıştırılan ad (1974). Bu koalisyon 1977 ortalarında, erken bir tarihe alınan genel seçimler dolayısıyla bozuldu; temmuz 1977'den ocak 1978'e kadar iktidarda kalan ikinci MC hükümetine CGP alınmadı.

Milliyetçi demokrasi partisi (MDP), 12 Eylül askeri darbesinden sonra siyasi parti çalışmalarına izin verilmesi üzerine emekli general Turgut Sunalp ve 41 arkadaşı tarafından Ankara'da kurulan ilk siyasal parti (16 mayıs 1983). Aynı yılın kasım ayında yapılan genel seçimlerde TBMM'ye ancak 5'i bağımsız 71 milletvekili sokmayı başaran MDP türk siyasal yaşamında beklenen canlılığı ve gelişmeyi gösteremedi. 1985'te yapılan genel kongrede genel başkanlık görevi Sunalp'tan Ülkü Söylemezoğlu'na geçti. Buna karşın 1986'da toplanan olağanüstü kongrede alınan karar uyarınca parti feshedildi (4 mayıs 1986), üyeleri diğer partilere dağıldılar.

Milliyetçi hareket partisi (MHP), Osman Bölükbaşı'nın genel başkanlığını yaptığı CKMP'nin 1969'da Adana'da yapılan genel kurul toplantısından sonraki adı. 1965 ortalarında Bölükbaşı'nın genel başkanlığı bırakması ve kendi isteğiyle partiden ayrılması üzerine bu göreve Alparslan Türkeş getirildi (30 temmuz 1965). Yeni genel başkan partinin programını "dokuz ışık" olarak adlandırdığı ilkelere göre saptadı ve partiye yeni bir yapılanma getirmeyi denediyse de, bu yapılanmanın temelindeki totaliter ve ırkçı anlayışı sezen sermaye çevreleriyle, azınlıklar vb. grupların desteğini yitirdi. 1965 seçimlerinde geçerli oyların ancak yüzde 2,2'sini toplayarak milli bakiyeden TBMM'ye 11 milletvekili sokabilen CKMP, 1969-1970 yasama döneminde adını MHP olarak değiştirerek Parlamento'da yalnız genel başkan Türkeş'le temsil edildi. Bu arada gençliğe açılmayı ve bu yoldan güç kazanmayı tasarlayan Türkeş, Ülkü ocakları'nı kurdu, gençleri özel komando eğitiminden geçirerek onlardan parti hizmetlerinde yararlanmaya başladı. 1973 seçimlerinde üç, 1977 seçimlerinde on altı milletvekili çıkaran MHP, bu yıllarda sağcı partilerin Milliyetçi cephe olarak adlandırdıkları hükümetlerde de yer aldı. Birinci ve ikinci milliyetçi cephe hükümetlerinde Başbakan yardımcısı ve Devlet bakanlığı görevlerine getirilen Türkeş, MHP'nin etkili olmasını sağladı. MC'nin düşürülmesinden sonra kurulan CHP ağırlıklı hükümet döneminde tırmanan terör ve anarşi olaylarına adları karışan birçok MHP militanı, haklarında açılan davalar sonucu suçlu görülüp cezalandırılmalarına karşın MHP hakkında yasal bir işlem yapılmadı. CHP'nin hükümetten çekilmesinden sonra kurulan AP azınlık hükümetine (25 kasım 1979) güven oyu veren MHP, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle yasama ve icra erklerini üzerine alan Milli güvenlik konseyi'nin çıkardığı 2533 sayılı yasa nedeniyle 16 ekim 1981'de kapatıldı ve mallarına elkondu. Daha önce tutuklanmış olan Alparslan Türkeş ve partinin üst düzey yöneticileri hakkında "Anayasal düzenin, cumhuriyetçilik ve demokrasi prensiplerine aykırı olarak, devletin tek kişi tarafından yönetilmesi amacına yönelik değiştirilmesine zor yoluyla kalkışmak, Türkiye ahalisini birbiri aleyhine silahlandırarak toplu kıyıma yönlendirmek, toplu kıyıma neden olmak, bu cürümlere katılmak, TCK'nin 149. ve 146. maddelerinde yazılı cürümleri işlemek için silahlı cemiyet oluşturmak..." vb. savıyla kamu davası açıldı. 6 yıl süren yargılama sonunda askeri mahkeme MHP ve yan kuruluşları davasında 5 sanığı ölüm, 9 sanığı ömürboyu hapis, 219 sanığı çeşitli hapis cezalarına çarptırdı; 145 sanık beraat etti. A. Türkeş 4 yıl 6 ay tutukluluktan sonra salıverildi, fakat yargılama sonunda 11 yıl 1 ay 10 gün hapis ve 11 yıl genel gözetim cezasına çarptırıldı. MHP ve yan kuruluşları davası 1993'te Yargıtay aşamasındaydı.

MİLLİYETÇİLİK a. **1.** Kendilerini birleştiren dil ve kültür bağlarından ötürü ulusal bir topluluk oluşturmaları gerektiğinin bilincine varan ve bağımsız bir devlet kurmak isteyen kimselerin yarattığı siyasal hareket; ulusçuluk. **—2.** Ulusal çıkarların, ulusu oluşturan sınıfların ve grupların ya da öteki devletlerin çıkarlarından daha önde geldiğini ileri süren siyasal kuram; ulusçuluk.

MİLLİYETPERVER sıf. ve a. (ar. *milliyet* ve fars. *perver*'den *milliyet-perver*). Ulusunu seven, ulusu için her fedakârlığı yapabilen kimse; ulussever: *Milliyetperver bir genç.*

MİLLİYETPERVERLİK a. Milliyetperver olma durumu, niteliği.

MİLLİYETSİZ sıf. Ulusunu hor gören, milliyetini yadsıyan kimse için kullanılır.

MİLLİYUN çoğl. a. (ar. *millî*'nin çoğl. *milliyyun*). *Esk.* **1.** Milliyetçi öğreti ya da akımı benimseyenler, milliyetçiler. **—2.** Aşırı milliyetçiler, ırkçılar.

Millman teoremi. Elektron. Bir devrenin bir A noktasındaki V geriliminin aşağıdaki bağıntıyla verildiğini ifade eden teorem:

$$V = \frac{\Sigma Y_i V_i}{\Sigma Y_i};$$

bu bağıntıda V_i'ler, devrenin, bir Y_i admitansıyla A'ya bağlı öbür noktalarındaki gerilimleri göstermektedir.

MİLLO (Enrico), italyan amiral (Chiavari 1865 - Roma 1930). 1912'de Türk-İtalyan savaşı'nda İtalyanlar'ın Çanakkale seferini yönetti, ancak başarılı olamadı.

Millon ayracı, tirozin içeren proteinleri ve belli sayıda barbitüriği tanımada kullanılan cıva II nitratın nitrik asitli çözeltisi. Millon ayracından ayrıca fenolü titre etmede de yararlanılır.

National Portrait Gallery

vikont Alfred Milner
Hugh de Twenebrokes Glazebrook'un bir portresinden (1901) ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

Lauros-Giraudon

Pierre Puget'nin *Krotonlu Milo* heykeli
mermer, 1672-1682
Louvre müzesi, Paris

MİLLS (Lawrence Heyworth), amerikalı doğubilimci (New York 1837 - Oxford 1918). New York City üniversitesi'ni (1958), Alexandria (Virginia) protestan ilahiyat semineri'ni bitirdi (1861). Özellikle zerdüşt dini üzerinde çalıştı. Friedrich Max Müller onu fransız doğubilimci James Darmesteter'in incelediği metinlerin çevirisini tamamlamakla görevlendirdi. Oxford'da zerdüşt metinleri filolojisi profesörü oldu (1897). Başlıca yapıtları: *A Study of the Five Zarathustrian Gathas, with Texte and Translations* (Metin ve çevirilerle beş zerdüşt Gatha'sının incelenmesi, 1894), *The Creed of Zarathustra* (Zerdüşt dininin esasları, 1916), *The Vital Necessity of Persian Theology to All Biblical Study* (İran ilahiyatının Kutsal Kitap çalışmaları yönünden gerekliliği, 1916).

MİLLS (Bertram), ingiliz sirk yöneticisi (Londra 1873 - Chalfont Saint Giles 1938). İngiliz sirkini yeniledi, 1920'den başlayarak Kensington'daki Olympia'da her yıl çekicilik ve nitelik açısından uluslararası ün kazanan programlar sundu. 1925'te oğulları Bernard ve Cyril ona yardımcılık görevini üstlendiler ve ardılı olarak işi 1967'ye kadar sürdürdüler.

MİLLS (Charles Wrigth), amerikalı toplumbilimci (Waco, Texas, 1916 - New York 1962). ABD'deki orta sınıfları ve yönetici azınlıkları inceledi (*White Collar* [Beyaz yakalılar], 1951; *The Power Elite* [İktidardaki seçkinler], 1956). Toplumsal bilimlerde yöntem konusunda polemik bir deneme de yazdı (*The Sociological imagination* [Toplumbilimsel imgelem], 1959). Eleştirel toplumbilim görüşüyle, 1960-1970 arasındaki on yıllık dönemde, amerikan yeni solunun gelişmesi üzerinde büyük bir rol oynadı (*Power, Politics and People* [İktidar, siyaset ve halk], 1963).

MİLLSTÄTTER SEE, Avusturya'da (Kärnten) göl, Drava yakınında, Spittal'in K.-D.'sunda, 580 m yükseltide. Turizm merkezi.

Millstone, ABD'de (Connecticut) nükleer santral, Long İsland boğazı kıyısında.

MİLNE (George Francis, MİLNE, 1. *baron*), ingiliz asker (Aberdeen 1866 - Londra 1948). İngiliz ordusunda çeşitli görevler aldı. Afrika'da Mehdi yandaşlarına (1898) ve Boerler'e (1899-1902) karşı yapılan savaşlarda yararlık gösterdi. Birinci Dünya savaşı'nda Gelibolu'da ingiliz kuvvetlerine komuta ettikten sonra (1916), 1918'de ordusuyla Trakya'ya yürüdü. Mondros silah bırakışması'ndan sonra, kasım 1918'de Karadeniz ordusu komutanı olarak İstanbul'a geldi. Batum'da durumu inceledi. Hazırladığı raporlarda Kars'ta sert önlemler alınmasını, Yakup Şevki Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasını istedi (şubat 1919). Osmanlı nezaretlerindeki pasif direnişi önlemek için nezaretlere ingiliz subaylarının yerleştirilmesini önerdi. Onun emriyle, tutuklanan komutan ve siyaset adamları Malta'ya sürüldü. 6 haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın derhal geri çağrılmasını emretti, Paşa geri dönmeyince azledilmesini istedi. Türk-yunan sınır hattının çizilmesi için girişimlerde bulundu. Kendi adıyla anılan hattı önerdi. (→ MİLNE HATTI.) Damat Ferit Paşa'nın Anadolu'ya bir tümen göndererek düzeni sağlama, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını ortadan kaldırma önerisini reddetti. Ali Fuat ve Refet paşaların asker toplamalarını önlemeye çalıştı. Türkler'i, şartları ağır bir barış antlaşmasına zorlamanın, Mustafa Kemal Paşa'nın durumunu güçlendirmesine yarayacağını savundu (ocak 1920). Yunanlılar'ın Doğu Trakya'yı işgal etme, Ankara'ya yürüme isteklerine karşı çıktı. Kasım 1920'de İstanbul'dan ayrıldı; ülkesine döndü. Mareşal rütbesine yükseldi ve Büyük Britanya Genelkurmay başkanlığı görevine atandı (1926-1934).

MİLNE (Alan Alexander), ingiliz yazar (Londra 1882 - Hartfield, Sussex, 1956). *Punch*'ın yayın yönetmeniydi, önce komediler (*Mr. Pim passes by,* 1920), daha sonra da, çocuk masalları (*When we were very young,* 1924) yazdı; oğlunun oyuncak ayısını konu alan yapıtıyla (*Winnie the Pooh,* 1926) dünya çapında ün kazandı.

MİLNE (Edward Arthur), ingiliz gökbilimci ve matematikçi (Hull 1896 - Dublin 1950). Özellikle kuramsal astrofizik ve görelilik konularıyla ilgilendi. Yıldızların termodinamiği, yıldız maddesinin yapısı, sefeitlerin değişimleri ve Güneş atmosferi (1921) üzerinde çalıştı. Sefeitlerin değişmesine büzülmelerin ve bunların ardından gelen uzamaların neden olduğunu savundu. Evren'in genişlemesi üzerine özgün bir kuramı da vardır.

Milne hattı, Mütareke döneminde ingiliz işgal komutanı George Milne'nin yunan işgal kuvvetleriyle türk birlikleri arasında saptadığı hat. 3 kasım 1919'da Harbiye nezareti'ne bildirilen hat, Ayvalık kuzeyi -Kaymazdağı-Tatarköy-Keşelli-Sart-Bademlik-Umurlu-Selçuk'tan geçiyordu. 18 ocak 1920'de saldırıya girişen yunan birlikleri, 22 haziran 1920'de bu hattı geçtiler.

MİLNER (Alfred MİLNER, *vikont*), ingiliz siyaset adamı ve sömürge yöneticisi (Giessen 1854 - Sturry Court, Canterbury yakınında, Kent, 1925). İlkin Mısır'da yöneticilik yaptı (1889-1892), ardından Güney Afrika yüksek komiserliği (1897-1905) ve Cape genel valiliğine (1897-1901) getirildi. Bu sıfatla, boer cumhuriyetiyle görüşmelere yeniden başlamakla görevlendirildi. Muhataplarının kötü niyetinden kuşkusu kalmayınca, savaşın kaçınılmaz olduğu sonucuna vardı (1899); bununla birlikte, Boerler'le Vereeniging barışı'nı imzaladı (1902). İlhak edilen her iki devletin de genel valisi olarak (1902-1905), ülkenin yeniden kuruluş ve çağdaşlaşmasını yönlendirdi; *The Round Table* (1910) adlı dergisiyle, ingiliz imparatorluk düşüncesi üzerinde derin bir etkide bulundu. Lloyd George'un savaş kabinesi üyesi (1916), ardından Savunma bakanı oldu (1918), İngiliz yüksek komutanlığını Foch'un başkomutanlığını kabul etmek zorunda bıraktı. 1919-1921 arasında Sömürgeler bakanlığına getirildi.

MİLNER (Anthony), ingiliz besteci (Bristol 1925). Morley College'de ve Londra Üniversitesi'nde ders verdi. 1971'de Royal College of Music'te besteleme öğretmenliğine atandı. Bestelerinde katolik inancı ve Ortaçağ müziği konusundaki bilgisi belirgindir. Başlıca yapıtları: iki senfoni (1972,1978), bir üflemeliler beşlisi (1964), bir yaylılar dörtlüsü (1975), bir missa (1951), *Motet for Peace* (1973), *Cantata for Christmas "Emanuel"* (1975).

MİLNES (Richard Monckton), **Houghton** 1. baronu, ingiliz şair ve sanat koruyucusu (Londra 1809 - Vichy 1885). Cambridge'teki Havariler kulübü'nün üyesiydi. Copyright sistemini yeniden kurdu ve aralarında Swinburne'ün de yer aldığı birçok genç yazarın patronu oldu.

MİLNESİUM a. (*Milne* [*Edwards*]'nin adından). Çok küçük tardigrad cinsi. (*Milnesium*'lar, yumurta biçiminde gövdeli, çok küçük hayvanlardır; iki ya da dört tırnakla son bulan ayakları tomurcuklara benzer. *Milnesium*'lar ya durgun sularda ya da bina saçaklarındaki yosunlarda yaşarlar ve uzun süre kuru kalmaya dayanabilirler.)

MİLNOR (John), amerikalı matematikçi (Orange, New Jersey, 1931), Fields madalyasını aldı (1962). Diferansiyel topolojinin kurucusu olarak kabul edilebilir. 1956'da, 7 boyutlu bir küre üzerinde, diferansiyellenebilen çok sayıda farklı yapının bulunduğunu keşfetti. 31 boyutlu kürede 16 milyonun üstünde yapı olduğunu buldu.

MİLO (Titus Annius Papianus), romalı siyaset adamı, Sulla'nın damadı (Lanuvium İ.Ö. 95'e doğr. - Compsa İ.Ö. 48). Pleb tribunusu oldu. Sürgündeki Cicero'nun geri dönmesi için çalıştı ve demagog Clodius'a karşı savaştı. Büyük Yunanistan'ı ayaklandırmaya kalkıştı, Compsa (bugün Conza della Campania) kuşatmasında öldürüldü.

Milo için (*Pro Milone*), Cicero'nun savunma söylevi (İ.Ö. 52). Clodius'un öldürülmesinden sorumlu Milo'yu savunmayı üstlenen Cicero'nun söylevi Forum'da toplanan Pompeius'un askerleri tarafından engellendi. Elimizdeki *Milo için* sonradan yazıldı. Cicero'nun, Milo'nun meşru savunma durumunda harekete geçtiğini kanıtladığı cinayeti anlatışı bugün de hitabet sanatının bir başyapıtı olmaya devam etmektedir.

MİLO Krotonlu, yunanlı atlet (Kroton'da doğdu, İ.Ö. yaklş. 540-516 arasında). Pythagoras'ın öğrencisiydi. Büyük oyunlarda birçok kez birinci oldu. Kroton ve Sybaris arasındaki savaşta yurttaşlarının başına geçerek düşman ordusunu yendi. Destanlar ona gerçekliği kuşkulu olan başarılar mal eder. Sökmeye çalıştığı bir ağaç gövdesindeki yarığa sıkıştığı sırada, vahşi hayvanlar tarafından parçalanarak öldü.

MİLOHİYOİT a. (fr. *mylo-hyoïdien*'den). Anat. Altçene kemiğinin iç yüzünden hiyoit kemiğe yatay olarak uzanan, geniş ve yassı kas. (İki milohiyoit kas vardır; bunlar orta çizgi üzerinde birleşerek ağız tabanını oluşturur ve altçeneyi aşağı indirmeye yarar.)

MİLOLİZ a. (fr. *mylolyse*). Dişç. cerr. Diş boynunda köşemsi bir aşınmayla ortaya çıkan hastalık. (Gidişi yavaş ve dişözüne doğrudur. Hastalığa zemin hazırlayıcı nedenlerden biri tükürüğün asitliğidir.)

MİLONGA a. **1.** Tango benzeri, ama ritmi daha hızlı arjantin halk dansı. **—2.** Eşliğinde bu dansın yapıldığı ezgi.

MİLONİT a. (fr. *mylonite*'den). Tektonik ezilme geçirmiş ve çok küçük bir tane haline gelmiş kayaç. (Yönlenmiş laminer yapılı *filonit,* çok ezilmiş *ultramilonit,* görünümü bazaltlı bir camı andıracak denli öğütülmüş *psödotakilit* gibi türleri ayırt edilir.)

MİLONİTLEŞME a. Petrogr. Bir kayacın milonite dönüşmesi.

MİLORD a. (ing. *my lord*'dan). Esk. arabac. Arkada iki kişilik oturma yeri olan dört tekerlekli, yuvarlak ya da kare biçiminde, sökülüp takılabilir bir körükle donatılmış, atlı lüks araba.

MİLOS, Kyklades adalarının güney-batı bölümünde yunan adası; 161 km²; 8 600 nüf. Yönetim merkezi *Milos.* Bu yanardağ kökenli adanın K.-B.'sında derin bir koy vardır. Yönetim merkezinin yakınında, *Milos Venüsü*'nün ortaya çıkarıldığı antik yıkıntılar.

MİLOSEVİC (Slobodan), sırp siyaset adamı (Pozarevac, Sırbistan, 1941). On sekiz yaşındayken Yugoslavya Komünistler birliği'ne (Komünist partisi) girdi. 1984'te Belgrad'da, 1987'de Sırbistan'da partinin şefi, 1990'da Sırbistan devlet başkanı oldu. Yugoslavya'nın dağılmaması için iç savaş dahil her yolu denedi. Dağılmayı önleyemeyince bütün sırpları bir bayrak altında toplamak için "Büyük Sırbistan" ülküsünü gerçekleştirmeye girişti. Sırbistan devlet başkanlığı için aralık 1992'de yapılan seçimi kazanarak (% 56) gene devlet başkanı oldu.

MİLOŠ KOPİLİĆ (—OBİLİĆ de denir), sırp boyar (öl. Kosova 1389). Sırp kralı Lazar Hrebeljanović'in damadı. Birinci Kosova savaşı öncesinde verilen şölende kendisini korkaklıkla suçlayan kayınpederine cesaretini ertesi gün savaş alanında ispatlayacağını söyledi. Murat I'in zaferiyle

sonuçlanan Kosova savaşı'nda yaralanmış ve tutsak edilmişti, bu sırada atıyla savaş alanını dolaşan hükümdara yaklaştı, özengisini öper gibi yaptığı Murat I'i çekip atından düşürdü ve çizmesinin konçunda gizlediği hançerle yaralayıp öldürdükten sonra kaçmaya kalkıştı; yakalanarak öldürüldü. Ülkesinde milli kahraman ilan edilen Miloš için Sırbistan'da bir anıt yaptırıldı.

MİLOSLAVSKİY, soylu rus ailesi. Litvanya asıllı olan ve XIV. yy. ortasında Rusya'ya yerleşen bu aile, çar Aleksey Mihayloviç'in Marya İliniçna Miloslavskaya (gelecekteki Fyodor III ile İvan V'in ve Sofiya'nın annesi) ile evlenmesi üzerine büyük bir nüfuz sahibi oldu. Aleksey'in ikinci karısının ailesi Narıyşkinler'in rakipleri olan Miloslavskiyler, Büyük Petro'nun iktidara geçmesiyle (1689) gözden düştüler.

MİLOŠ OBRENOVİĆ, Sırbistan prensi (Dobrinja 1780 - Topčider 1860). Köylüydü; Türkler'e karşı ayaklanmaya katıldı (1804-1813); Karayorgiyeviç'in kaçmasından sonra Türkler'e katılıyormuş gibi göründüyse de, 1815'te yeniden başkaldırdı. Mahmut II, Miloš'u Sırbistan prensi olarak tanıdı ve bölgeye özerklik verdi. Ruslar tarafından desteklenen Miloš, ustaca bir siyaset izleyerek Sırbistan'ın yeni statüsünü daha da güçlendirmesini bildi; 1820'de yunan ayaklanmasına yardımcı olmadı ve 1828 Rus-Türk savaşı'nda tarafsız kaldı. 1830'da Sultan'ın çocuklarına da geçmek koşuluyla prens niteliğiyle tanıdığı Miloš, 1817'de geri dönen Karayorgiyeviç'i öldürtmüştü. Ancak despotluğu, öteki "prensler" üzerinde hoşnutsuzluk uyandırdı ve onlar da, Türkiye'nin desteğiyle Miloš'a, üyeleri ömür boyu seçilen bir devlet konseyi (1838) ve bir anayasa kabul ettirdiler. 1839'da Miloš, oğlu Milan yararına tahttan çekilmek zorunda kaldı. Eflak'a sürgün edildiyse de, aralık 1858'de geri çağrıldı.

MİLOSZ (Czeslaw), ABD yurttaşlığına geçmiş polonyalı yazar (Szetejnie, Litvanya, 1911). Hukuk öğrenimini sürdürürken yayımladığı ilk şiir kitabı (*Poemat a czasie zastyglym,* 1933) öncü siyasal-edebiyat grubu "Zagary"nin kuruluşuna katkıda bulundu. Ama *Trzy zimy*'de (1936) klasik bir söyleyiş biçimi görülür. Varşova'daki getto ayaklanmasına katıldı, gizlice naziliğe karşı şiirler antolojisini yayımladı ve savaş sırasında Varşova'da kaldı (*Ocalenie,* 1945). 1945'te Washington'da, sonra Paris'te (1950) kültür ateşesi olarak görev yaptı. 1951'de Varşova hükümetiyle bozuştu. ABD'ye göçtü ve bir deneme kitabı (*Zniewolony umysl,* 1953) yayımladı. Şiirlerinde (*Swiatlo dzienne,* 1953; *Król Popiel inne wiersze,* 1962; *Miasto bez i mienia,* 1969; *Bells in Winter,* 1978; *Kroniki,* 1988) biçim ve anlatımdaki yalınlığın polemiği dışlamadığını ve benimsenen edebiyat türünün ahlaksal ve ideolojik konumu belirlediğini kanıtlamaya çalıştı. *Zdobycie Wladzy* (1953) ve *Dolina Issy* (1955) adlı iki de roman yazan Milosz, özellikle çağdaş uygarlığı incelediği denemeleriyle (*les Continents* [fr. çev.], 1958; *Une autre Europe* [fr. çev.], 1959-60); *Un homme parmi les scorpions* [fr. çev.], 1962; *Visions du golfe de San Francisco* [fr. çev.], 1969; *Mes obligations privées* [fr. çev.], 1972; *le Jardin des enseignements* [fr. çev.], 1979) ünlüdür. (1980 Nobel edebiyat ödülü.)

MİLOVANOVİĆ (Milovan), sırp siyaset adamı (Belgrad 1863 - *ay. y.* 1912). Dışişleri bakanı (1908) olarak, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı sırasındaki güçlükleri önlemesini bildi. Hükümet başkanı (temmuz 1911) olarak, Makedonya'nın paylaşılması ereğiyle Bulgaristan'la bir antlaşma görüşmesi yaptı (ekim 1911), bu antlaşma 1912'de Balkan birliği'ne ve savaşa yol açtı.

MİLSTEİN (Nathan), amerikan yurttaşlığına geçmiş rus kemancı (Odesa 1904 - Londra 1992). L. Auer ve E. Ysaye'nin öğrencisi. 1929'da ABD'ye yerleşti. Horowitz ve Piatigorsky ile oda müziği yaptı. Özellikle olağanüstü tınısıyla tanındı.

Miltenberger antijeni, MNSs sistemi antijeni. (Kısalt.Mi[a] ANTİJENİ.)

MİLTİADES Yaşlı, atinalı Khersonesos tiranı (İ.Ö. VI. yy.). Peisistratos'un tiranlığına karşı çıkan Pedionlular grubunun üyesiydi; Peisistratos tarafından yandaşlarıyla birlikte Trakya'daki Khersonesos'a göç edip yerleşmeye teşvik edildi (İ.Ö. 561 /560). Kıstağı duvarla körelterek yarımadayı kapattı, orada birçok koloni kurdu ve onları bir tek kent biçiminde birleştirdi. Lampsakos ile savaştı ve Karun ile bağlaştı.

MİLTİADES, atinalı strategos (İ.Ö. 540 - Atina 489'a doğr.). 524-523'te arkhonluk yaptı, amcası Yaşlı Miltiades'ten sonra, Trakya Khersonesosu tiranı, dolayısıyla Dara I'in vasalı olarak, 512'de Pontos Eukseinos ve Skythia seferi sırasında, Dara'nın donanmasının bir bölümüne komuta etti. V. yy. başında İonia ayaklanmasından yararlanarak Limni ve İmroz'u zapt ettiyse de (499-498), Milet'in kral tarafından ele geçirilmesi (494) üzerine öldürülmekten korkmaya başladı ve Atina'ya sığındı (492). Strategos seçilerek, Atinalılar'ı Marathon*'da karaya çıkan Persler'in üzerine yürümeye teşvik etti ve zafere götüren taktiği saptadı. Az sonra Paros'a karşı başarısız bir harekâtta yaralandı ve saygınlığını yitirdi, demokratik partinin saldırısına uğradı, başarısızlığı nedeniyle kınandı, ardından hapse atıldı (489). Aldığı yaralar sonucu öldü.

MİLTON, Kanada'da kent, Ontario'da, Toronto'nun G.-B.'sında; 28 100 nüf.

MİLTON (John), ingiliz şair,siyaset adamı ve tanrıbilimci (Londra 1608 - Chalfont Saint Giles, Buckinghamshire, 1674). Zengin bir burjuva ailesinin oğluydu (babası, protestanlığı kabul ettiği için mirastan mahrum edilmişti), insan ruhu ile dünyanın uyum içinde yaşamasını ve dürüstlüğü en büyük değer olarak benimseyen bir ortamda yetişti. Şiirinde bireyin ve dünyanın Tanrı'ya doğru yükselişini dile getirmeyi amaçladı. 1632'de Cambridge'ten mezun oldu. Latince ve ingilizce yazdığı ilk denemelerinde (*On the Morning of Christ's Nativity,* 1629) inancının yalınlığı ve bir ezgi niteliğindeki saydamlığı görülür; daha sonraki yapıtlarındaysa (*Allegro, Il Penseroso,* 1631-32) içgüdüsel bir mutluluğun sevinciyle, hüzüne duyduğu eğilim arasındaki çekişmeyi anlattı; bu çekişmeyi yalnız kendi açısından değil, ingiliz püritenliği açısından da hayati bir sorun olarak ele alması, onun ödünsüz bir hümanizmden yana olduğunu gösteriyordu. Gerçekten de Milton'a göre İsa'da insanı bütün varlığıyla görebilmek şarttı. Dinadamlığını bırakak ailesinin yanına çekildi (1632-1638), saflığın canlılığına ve kötülüğün reddine bir övgü olan *Comus*'ü (1634) - şiirin kadın kahramanı tecavüzden kurtulan bir bakiredir -, ardından da şiirin ve dostluğun ölüme üstün gelişini konu alan, bir dostunun ölümü üzerine kaleme aldığı *Lycidas**'ı (1637) yazdı.

Floransa, Roma ve Venedik'i -orda Galilei ile tanıştı- gezdikten sonra, İç savaşın başında (1639) Londra'ya dönen ve daha 1641'de devrimin en ünlü sözcüsü durumuna gelen Milton (*Of Reformation Touching Church Discipline in England* [İngiltere'de kilise reformunda disiplin], 1641; *The Reason of Church-government Urg'd against Prelaty* [Kilise yönetiminin papaz sınıfına karşı oluşunun nedeni], 1641; *Of Education* [Eğitim üstüne], 1644), inanç özgürlüğünü her türlü hiyerarşiden üstün tuttu. Evlendikten bir ay sonra karısı tarafından terk edilince hemen bu deneyimini kuramlaştırdı (*The Doctrine and Discipline of Divorce* [Boşanma öğretisi ve usulü], 1643): evlilikte aşk kaybolunca tek çözüm yolu boşanmadır. Maneviyatı göz önüne almayan evlilikler ayakta duramaz. Yazma ve basma özgürlüğünün mutlak bir özgürlük olduğunu savunan *Areopagitica** (1644) adlı yapıtındaysa, devrimci yönetimin kendisine iktidar yolunu açan mistik ve eşitlikçi akımdan uzaklaşmasını eleştirdi. Kralın idam edilmesinden yana olan (*Eikonoklastes* [İkona kırıcı], 1649; *Pro Populo Anglicano Defensio* [İngiliz halkı için], 1651-1654; *Pro se Defensio* [Savunmam], 1655) ve Dışişleri bakan yardımcılığı yapan Milton, Cromwell'in özellikle Paris'te temsilciliğini yaptı, ancak, devrimin burjuvaziye yaklaşmasını iyi karşılamadı. Giderek *levellers* hareketine ve halkçı radikal akıma yakınlık duymaya başladı.

Bk. resim sayfa 8188

Ona göre ulusal hareket Tanrı'nın kulları arasında eşitliği onaylamalı, İngiltere diğer halkların kurtarıcısı olmalıydı, halk devrimin ruhuydu ve iktidar ancak doğal bir teokrasi olarak bir anlama sahipti. Milton 1645'te yeniden ona dönen ve kendisine üç kız evlat veren karısını 1652'de kaybetti. 1656'da yeniden evlendiyse de karısı 1658'de öldü.

Restoration dönemi (1660) Milton'a içine kapanarak yeniden şiire dönme olanağını verdi. 1667'de başyapıtı sayılan *Paradise* Lost*'u, 1671'de *Paradise Regained*'ı ve gene aynı yıl *Samson Agonistes*'i yazdı. Uzun süre gizlice kaleme aldığı ve yayımlamaktan çekindiği *De doctrina christiana*'da da tanrıbilime devrimci bir bakış getirdi.

MİLTON KEYNES, Büyük Britanya'da (Buckinghamshire) kent, Londra'nın K.-K.-B.'sında; 86 000 nüf. 1967'de kurulan yeni kent

MİLTONYA a. (öz. a. *Milton*'dan). Büyük çiçekli, tropikal Güney Amerika kökenli epifit bitki. (Birçok melezi sıcak seralarda yetiştirilir. Bil. a. *miltonia;* salepgiller familyası.)

MİLUTİNOVİĆ (Sima), **Sarajlija** denir, sırp yazar (Saraybosna 1791 - Belgrad 1847). Coşkun hayal gücü ve çoğu zaman anlaşılması güç üslubuyla tüm bir şair kuşağını, özellikle de bir süre eğitimciliğini yaptığı Njegoš'u derinden etkiledi. *Serbianka* (1826) adlı destanında sırp hanedanı Karayorgiyeviçler'in ayaklanmasını anlattı.

Milvankale, Adana'nın Karaisalı ilçesi merkez bucağına bağlı Karakılıç köyünde bir Ortaçağ karakol kalesi; günümüzde çok yıkıktır.

Milvius köprüsü, Tevere ırmağı üzerinde köprü. Via Flaminia'nın ırmağı aştığı yerde kurulmuştur ve Roma'dan 3 km uzaklıktadır. Constantinus askerlerinin kalkanlarına yunanca olarak İsa'nın adının ilk iki harfini taktırdıktan sonra Maxentius'u burada yendi.

MİLWAUKEE, ABD'de (Wisconsin) kent; 628 088 nüf. (1990); banliyöleriyle birlikte 1 607 183 nüf. (1990). Michigan gölünün B. kıyısındaki Milwaukee, Racine, Kenosha, Waukegan aracılığıyla kenti Chicago'ya bağlayan Michigan gölünün bir bölümüdür. Wisconsin'in başlıca sanayi alanıdır: makine yapımı (otomobil, takım tezgâhlar, tarım gereçleri), besin sanayileri (peynircilik, bira fabrikası), orman ürünleri. Midwest'in tarım ürünlerinin yüklendiği limanına (8 Mt), aynı zamanda Chicago'ya giden mallar boşaltılır. Halkının yarısı alman göçmenlerin soyundan gelen Milwaukee, alman kültürünün ABD'deki merkezi olarak tanınır.

MİLYAR sıf. (fr. *milliard*). Bin milyon: *Yüz milyar insan.*

◆ a. Bir milyar lira: *Bu işe iki milyar harcadı. Piyangodan bir milyar çıktı.*

◆ **milyarlar** çoğl. a. Milyarla ifade edi-

L. L.

Miloš Obrenović'in 1859'da *l'Illustration* dergisinde yayımlanan portresi

B.N., Paris

Czeslaw Milosz, Terles'in kömürkalem deseni *Bibliothèque nationale, Paris*

J.-P. Leloir

Nathan Milstein

Lauros-Giraudon

strategos Miltiades'in olduğu sanılan büst İ.Ö. V. yy.'da yapılan bir yunan aslından mermer roma kopyası *Louvre müzesi, Paris*

lebilen miktarda para; çok büyük miktarda para: *Milyarlar kazanmak. Milyarlar harcamak.*

MİLYARDER sıf. ve a. (fr. *milliardaire*). Çok zengin, geliri ya da sermayesi en az bir milyarı bulan kimse için kullanılır.

MİLYARDERLİK a. Milyarder olma durumu.

MİLYARLARCA sıf. Son derece büyük sayıda, büyük miktarda: *Milyarlarca para boşa gitti. Milyarlarca insan.*

MİLYARLIK sıf. **1.** (*Say. sıf.* +) *milyarlık*, niceliği (belirtilen) milyarı bulan: *Beş milyarlık sermaye. Milyarlık bir bütçe.* **—2.** Parasal varlığı milyarı bulan kimse için kullanılır.

MİLYAS → MİLİA.

MİLYEM sıra say. sıf. (binde biri anlamında fr. *millième*'den). Kuyumc. **1.** Bir altın ya da gümüş alaşımında bulunan saf, değerli maden miktarı. (Bu, kütlenin ayarla çarpımıdır.) **—2.** *Milyem çekirdeği*, kal işlemiyle sağlanan altın ya da gümüş. || *Milyem çıkarmak*, milyem hesaplamak. (Örneğin, 835 milyemlik bir kilogram gümüş alaşımının milyemi, 835 g gümüş eder.)

MİLYEM a. (fr. *millième;* lat. *millesimus*). Ölçbil. 1 m'lik düşey bir cismin 1 000 m uzaklıktan görüldüğü açıya eşit açı ölçüsü birimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ölçbil. Bir çember uzunluğunun kapsadığı *gerçek milyem* ya da *radyan milyemi*, 6 283 ile 6 284 ($2\pi \times 1\ 000$) arasındadır. *Normal milyem*, yaklaşıklık yapılarak çember uzunluğunun 1/6 400'ü olarak alınır; nişan ve gözlem aygıtlarının taksimatında kullanılır.

—Parac. Lira'nın binde biri, kuruşun onda biri değerinde Sudan bozukluk parası.

MİLYON sıf. (fr. *million*). Bin kere bin: *Bir milyon insan.*

◆ a. Milyon lira: *Ayda iki milyon kazanıyor.*

◆ **milyonlar** çoğl. a. Milyonla ifade edilebilen miktarda para: *Kısa sürede milyonları vurdu. Milyonlar kazanmak.*

MİLYONER sıf. ve a. (fr. *millionaire*). Çok zengin. (Eskiden geliri ya da sermayesi en az bir milyonu bulan kimse için kullanılırdı.)

MİLYONERLİK a. Milyoner olma durumu.

MİLYONLARCA sıf. Çok büyük sayıda, büyük miktarda: *Milyonlarca insan. Bu iş için milyonlarca para harcadı.*

MİLYONLUK sıf. **1.** (*Say. sıf.* +) *milyonluk*, niceliği (belirtilen) milyonu bulan: *Yirmi milyonluk parseller. Milyonluk antikalar.* **—2.** Parasal varlığı milyonu bulan kimse için kullanılır: *Milyonluk adamlar.*

MİLYONUNCU say. sıf. **1.** 1 milyon sayısıyla belirlenen sırada yer alan kimse, şey için kullanılır. **—2.** Bir bütün içinde bir milyon kez yer alan şey için kullanılır.

MİLYUKOV (Pavel Nikolayeviç), rus siyaset adamı ve tarihçi (Moskova 1859-Aix-les-Bains 1943). Öğrenci hareketine katıldığı gerekçesiyle, tarih öğreniminin sonunda Moskova Üniversitesi'nden atıldı (1894). *Oçerki po isterii Ruskoy kulturıy* (Rus kültür tarihi üzerine denemeler) [1896-1903] adlı yapıtını Petersburg'da yayımladı. 1897-1905 arasında yurtdışında yaşadı. Rusya'ya dönünce Kadet parti'nin (KD) başlıca örgütçüleri arasında yer aldı ve 1907'den başlayarak parti merkez komitesinin başına geçti. Üçüncü ve dördüncü duma'da milletvekilliği (1907-1917), şubat (mart) 1917'de kurulan geçici hükümette Dışişleri bakanlığı yaptı. Petrograd sovyetinin onu zorladığı barış siyasetine rağmen, çarlık Rusyası'nın savaş ereklerine bağlı kaldı ve 18 nisan (1 mayıs) 1917 tarihli bir notayla da bunu Müttefikler'e bildirdi. Bu nota, halkın öfkelenmesine ve "nisan günleri"ne yol açtı. Milyukov 2 (15) mayısta istifa etti ve Güney Rusya'ya gitti. 1920'de Rusya'dan ayrılarak, gazetecilik ve tarihçilik çalışmalarını özellikle Paris'te sürdürdü (*Histoire de la seconde révolution russe* (fr. çev.) [İkinci rus devriminin tarihi], 1921-1924; *Vos pumihanya: 1859-1917* (Anılar) [1955].

National Portrait Gallery

John Milton
1629'da yapılmış bir portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery Londra

Roger-Viollet

Pavel Nikolayeviç Milyukov

MİLYUM a. (lat. *milium*, darı). Der. hast. Yüzün üst kısmında, gözkapaklarında, cinsel organlarda ve bazen ikincil olarak nedbelerin üzerinde ortaya çıkan, topluiğne başı büyüklüğünde, beyaz granülasyon. (Bunlar ter kanallarının ya da kıl keseciklerinin genişlemesi sonucunda ortaya çıkan küçük üstderi kistleridir. Yenidoğanda çok sayıda görülebilir ve birkaç hafta içinde kendiliğinden kaybolur.)

MİLYUTİN (Dimitriy Alekseyeviç, *kont*), rus general ve siyaset adamı (Moskova 1816 - Simeiz, Yalta yakınında, 1912). Meslekten subaydı, Savaş bakanı oldu (1861-1881). Disiplini yumuşatarak ve askerlik yaşamının maddi koşullarını iyileştirerek rus ordusunda köklü değişiklikler yaptı. 1874'te, zorunlu askerlik hizmetini kurdu.

MİLYUTİN (Nikolay Alekseyeviç), rus siyaset adamı (Moskova 1818 - *ay y.* 1872), bir öncekinin kardeşi. İçişleri bakanı yardımcısıydı (1859-1861), *Serflikten kurtulan köylülerin statüsü*'nün (1861), liberal bürokrasinin görüşlerine göre hazırlanmasını sağladı. 1863 ayaklanması sırasında Polonya'ya gönderildi, 1864 toprak reformunu hazırladı ve Polonya işlerinden sorumlu Devlet bakanı olarak (1864-1867) bir ruslaştırma siyaseti izledi.

MİLZAB sıf. (ar. *milzāb*). *Esk.* Cimri.

MİM a. (ar. *mīm*). *Esk.* **1.** Arap abecesinin 24., osmanlı abecesinin 27. harfi. Ebcet hesabında 40 sâyısının karşılığıdır. **—2.** Biten yazının altına konulan son işareti. **—3.** Muharrem ayını belirten işaret. **—4.** *Mim koymak* ("mühim" sözcüğünün kısaltmasından), unutulmaması için bir işaret koymak, önemli bularak üstünde ısrarla durmak.

—Ed. Divan şiirinde, noktayı andıran biçimi dolayısıyla, sevgilinin ağzının küçüklüğünü belirtmek için kullanılan benzetme öğesi. (Örn.: *"Mimdir güya dehânın safha-i mah üzredir"* [Ağzın sanki ayın yüzeyi üzerine çizilmiş mim harfidir] [Baki].)

MİM a. (fr. *mime;* lat. *mimus;* yun. *mimos*, taklit etmek anlamına gelen *mimeisthai*'den). **1.** Yunan ve latin edebiyatlarında, kimi zaman parodiye kaçan bir oyun türü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Oyuncunun sözsüz bir oyun oynadığı, hareketleriyle bir hikâye anlattığı komedi türü. **—3.** Mim türünde uzmanlaşmış oyuncu.

—ANSİKL. Mimin kökeni yunan Antikçağı'na, büyük bir olasılıkla Siracusalı Sophron'a (İ.Ö. V. yy.) kadar uzanmaktadır. O zaman herhalde iki üç kişinin oynadığı sessiz bir dramdı. Daha sonra bütün türlere yayıldı. Romalılar'da gitgide daha parodik ya da kaba bir duruma geldi ve farsa dönüştü. İ.Ö. I. yy. ortasında Decimus Laberius ve Publilius Syrus'un edebi bir tür durumuna getirdikleri mim, belki de siyasal iktidarı daha tehlikesiz bir biçimde hicvedebilmek için, yavaş yavaş yeniden söze daha az yer verdi. Ortaçağ'da mim, artık özel bir tür oluşturmamakla birlikte, mimli sahneler geleneği öteki tiyatro biçimleri içinde varlığını sürdürdü. XV. yy.'da İtalya'da, commedia dell'arte ile birlikte yeni bir gelişme gösterdi. Sonradan mim tarihi daha çok pandomima tarihiyle karıştıysa da, bu iki tür arasındaki sınırlar her zaman açık değildir.

Günümüzde mim, anlatım araçlarını genişleterek soyutlama ve şiire doğru giderek, anlatımsal bir hareket koduna daha az bağlanarak, özellikle Decroux ve Marceau'nun gösterilerinde, pandomimadan yeniden ayrılmak eğilimi göstermektedir.

Türkiye'de, süreklilik göstermemek ve yaygın bir tür olmamakla birlikte, bu alanda zaman zaman bazı bireysel çalışmalara rastlanmaktadır. Daha çok 1960'lı yılların ortalarına doğru gelişmeye başlayan mim sanatı profesyonel düzeyde Erdinç Dinçer*, amatör düzeydeyse Ergin Kolbek ve Oğuz Aral* gibi sanatçılar tarafından tanıtılmaya çalışıldı. Günümüzde (1988) Taner Barlas*'ın yönetimindeki Mim tiyatrosu, seyrek olarak bazı gösteriler sunmaktadır.

MİM UYKUSUZ → UYKUSUZ (Mustafa).

MİMAMSA, hinduculuğun altı sisteminden birini belirten sanskritçe sözcük. Burada, daha sonraki metinlere karşıt olarak en eski öğretiler *(purva)* bir araya getirilmiş ve *vedanta* adını almıştır. Sistemin amacı, dharma bilgisi ve saygısıyla, kurtuluşa yönelmektir. Caimini'ye mal edilen birkaç büyük usta, özellikle Prabhakara ve Kumarila bu geleneği temsil etmiştir (VII. ve VIII. yy.'da).

MİMANA, 663'ten önce, Kore yarımadasının güney bölümüne Japonlar tarafından verilen ad; bu bölge 663'te Kore'deki Silla krallığı tarafından fethedildi. Bu fetihten önce, Mimana, belki de Yamato'nun (eski Japonya) bir parçasıydı.

MİMAR a. (ar. *mi'mār*). **1.** Her türlü binanın tasarım, gerçekleştirme ve dekorasyon işlerini üstlenen ve uygulamasını yöneten kişi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir şeyin yapımına ya da hazırlanmasına katılan kişi: *Dev bir projenin mimarı.* **—3.** *İç mimar* → İÇMİMAR. || *Peyzaj mimarı*, bahçe* ve yeşil alan tasarımında ve uygulamasında uzmanlaşmış ziraat mühendisi.

—İsl. *Mimar-ı kârhane-i kudret*, Allah.

—Kur. tar. *Eyalet mimarları*, Osmanlı devlet sisteminde, İstanbul dışındaki yapı işlerinden, sınır kalelerinin onarımından sorumlu olan mimarlara verilen ad. (Bu görevlilerden bazıları ulufeli, bazıları da tımarlı olarak çalıştırılırdı). || *Hassa mimarları ocağı*, Osmanlılar'da saraya bağlı mimarların oluşturduğu ocak. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mimar, bir konuyu mimari yönden ele alarak etüdünü yapan, projelendiren, projenin mesleki kontrolluğunu yürüten ve konunun projesine uygun olarak gerçekleştirilmesini sağlayan kişidir. 17 haziran 1938 tarih ve 3458 sayılı Mühendislik ve mimarlık hakkında kanun, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde mimarlık mesleğini icra edebilmek için gerekli belgeleri sıralamaktadır. Buna göre, mimar sıfatıyla mesleğin yürütülebilmesi için mimarlık öğrenimi veren bir yüksekokuldan (Türkiye'deki mimarlık fakülteleri ve yüksekokulları ya da yurtdışında bunlara eşdeğer okullar) diploma almış olmak zorunludur.

27 ocak 1954 tarih ve 6235 sayılı yasayla kurulan Türk mühendis ve mimar odaları birliği (TMMOB), Türkiye sınırları içinde mesleki faaliyette bulunan mimar, mühendis, yüksek mimar ve yüksek mühendisleri örgütü içinde toplayan, tüzel kişiliğe sahip bir kuruluştur. Birliğin kuruluş amacı, bütün mühendis ve mimarları uzmanlık kollarına ayırmak ve her kol için bir oda kurulmasına karar vermektir. Mimarlar odası, mimarların ortak gereksinmelerini karşılamak, mesleki etkinliklerini kolaylaştırmak, mesleğin genel çıkarlara uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek disiplinini ve ahlakını korumak için gerekli gördüğü bütün girişim ve etkinliklerde bulunur. Bir mimarın serbest olarak mesleğini yürütebilmesi için Mimarlar odası'na kaydolması ve üyelik sıfatını taşıması zorunludur (1993'te kayıtlı üye sayısı 23 000 dolayındadır). Kamu kurum ve kuruluşları ile İktisadi devlet teşekkülleri ve Kamu iktisadi kuruluşlarında çalışan mimarların Oda'ya girmeleri isteklerine bağlıdır.

• *Mesleğin örgütlenmesi.* Mimarlar odası'nın yönetim organları Oda genel kuru-

Büyük Larousse

Mimar Sinan'ın yapıtı Süleymaniye külliyesi camisi içinden bir görünüm (1550-1557), *İstanbul*

Mimar Sinan'ın ustalık yapıtı olarak nitelendirdiği Selimiye camisi (1569-1575), *Edirne*

lu, Yönetim kurulu ve Haysiyet divanı'dır. Oda'ya kayıtlı bir mimarın mesleğiyle ilgili işlerde kasten ya da ihmal sonucu zarara neden olması, akdettiği sözleşmelere uymaması, meslek onurunu gözetmemesi durumunda, Oda haysiyet divanı'nca para cezasından Oda'dan ihraca kadar uzanabilen cezalar uygulanır. Oda'dan ihraç edilen mimarlar, süresiz olarak, hiçbir biçimde mesleki faaliyette bulunamazlar.

Mimarlık hizmetleri karşılığında ödenecek ücretler Mimarlık ve mühendislik hizmetleri şartnamesi'nin hükümlerine göre belirlenir. Bu şartname, 2886 sayılı yasanın 8. maddesine göre, 16.7.1985 tarihinde Bakanlar kurulu'nca kararlaştırılmıştır. Belli bir yapıya ait proje, hesap ve ihale dosyası düzenleme işleriyle yapının meslek yönünden kontrolu mimarın sorumluluğundadır. Devlet ihale kanunu'nun 87. maddesine göre, gayrimenkullerin yapım ve onarımlarında kesin kabul tarihinden itibaren 5 yıl içinde malzemenin hileli olmasından ya da yapım ve onarımın teknik gereklere uygun olarak yapılmamasından ortaya çıkan zarar ve ziyan Borçlar kanunu'nun 360. maddesi gereğince 363. maddesindeki sürede müteahhide ikmal ve tazmin ettirilir. İşin denetimi kendilerine verilen mühendis, mimar ve memurlar hakkında da ayrıca disiplin cezası uygulanabileceği gibi ceza kovuşturması da yapılabilir.

—Kur. tar. Hassa mimarları ocağı mimarbaşının yönetiminde bir kethüda, bir kâtip, değişen sayıda mimar ve birer minareci, mermerci, meccar, sıvacı, kiremitçi, taşçıbaşı ve nakkaştan oluşuyordu. Ocak yönetim bakımından şehreminine bağlıydı. Mimarlar üstat ve halife (kalfa) olarak iki dereceye ayrılıyordu. Hanedana ait binalarla kamu binalarının yapım ve onarımı Hassa mimarları ocağı'nın göreviydi. Bunun yanı sıra vakıflarla ilgili yapı ve onarımları da hassa mimarlarının sorumluluğundaydı. İstanbul'da su kemerleri ve su yolları yapmak gibi kent hizmetleriyle, sefer sırasında ordunun geçeceği yolları onarmak, köprüler kurmak, ordugâha su getirmek gibi askeri hizmetleri de üstleniyorlardı. Azınlık mabetlerinin onarımı için izin sözkonusu olduğunda, durumun hassa mimarlarınca keşfedilmesi gerekiyordu. Hassa mimarları ocağı aynı zamanda mimarlık eğitimi verilen bir okul niteliği de taşıyordu. Küçük bir ulufe karşılığında "mülazım" olarak ocağa girerler, mimarbaşının ve kıdemli halifelerin denetiminde yetiştirilirler, basamakları aşarak mimarbaşılığa kadar yükselebilirlerdi. Hassa mimarları ocağı 1831'de Ebniye-i hassa müdürlüğü'ne dönüştürüldü.

MİMAR SİNAN Koca, türk mimar (Ağırnas, Kayseri, 1489/1490 - İstanbul 1588). Yaşamına ilişkin bilgiler çağdaşı Mustafa Sai Çelebi'nin *Tezkiret ül-Ebniye* ve *Tezkiret ül-bünyan* adlı yapıtlarına, yazarı bilinmeyen yazmalara (*Tuhfet ül-mimarin, Risalet ül-mimariye, Adsız risale*), kendi vakfiyelerine ve baş mimarlığı dönemindeki yazışmalara dayanır. Bu kaynaklara göre Sinan, Selim I (Yavuz) döneminde devşirilerek (1512) İstanbul'a getirildi, önce taşra hizmetinde çalıştırıldı. Daha sonra Acemi ocağı'na ve Yeniçeri ocağı'na alındı. Süleyman I'in (Kanuni) Belgrad (1521) ve Rodos (1522) seferlerine katıldı, Mohaç seferinde (1526) zemberekçibaşılığa (baş teknisyen) getirildi. Viyana (1529) ve Irak (1534-1535) seferlerine katıldı; Van gölünü aşacak üç geminin yapımında gösterdiği başarısıyla hasekiliğe yükseldi. Boğdan seferi sırasında (1536) Prut nehri üzerine on üç günde kurduğu köprüyle dikkati çekti. Acem Ali'nin ölümünden sonra sermimaran-ı hassa (saray baş mimarı) oldu ve bu görevini Selim II ve Murat III dönemlerinde, ölümüne değin sürdürdü.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü çağında yaşayan Mimar Sinan, hassa mimarları örgütünü düzenleyip yönetmesinin yanı sıra gerçekleştirdiği anıtlarla klasik osmanlı mimarlığının oluşumunu sağladı. Çeşitli kaynaklara göre, üç yüz altmışı aşkın yapısı (84 cami, 50'yi aşkın mescit, 57 medrese, 7 darülkurra, 22 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa, su yolları ve kemerler, 8 köprü, 20'ye yakın kervansaray, 35 köşk ve saray, 40 civarında hamam vd.) vardır, ancak bunların tümünün onun tasarımı ve uygulaması olduğunu söylemek güçtür. Sinan'a bağlanan yapıların iki yüz seksenden fazlası İstanbul ve yakın çevresiyle Trakya'da bulunmaktadır. Öteki Anıtlar Balkanlar'da, Ortadoğu ve Arabistan'a değin uzanmaktadır. Bu durumda yapıların bir bölümünün onun denetimi altında öğrencileri ya da ona bağlı mimarlarca gerçekleştirildiği sanılmaktadır. Baş mimar olmadan önceki anıtları arasında Üçbaş mescidi ve medresesi (1530/1531), Muhsinehatun mescidi (1532/1533), Kasımpaşa camisi (1533/1534) belirtilebilir. İstanbul'daki Haseki* külliyesi baş mimar olarak gerçekleştirdiği ilk yapıtıdır (1538 -1539). Beş yıl sonra bitirdiği ve ilk önemli yapıtı olan Şehzade* külliyesi'ni (1543 -1548) çıraklık dönemi eseri olarak nitelendirir. Bu yapıda Sinan dört ayağa oturan ve dört yarım kubbeyle desteklenmiş merkezi kubbe şemasını uygulamıştır. Bunun ardından Üsküdar'daki Mihrimahsultan camisi'ndeyse, yarım kubbelerin sayısını üçe indirmiştir. Kendisinin kalfalık eseri olduğunu belirttiği Süleymaniye* külliyesi (1550-1557) yapılarının yerleştirilişindeki ustalık ve düzenin yanında, ekonomik ve kültürel işleviyle de klasik dönemin simgesi olmuştur. Camide, dört ayağa oturan kubbeyi giriş ve mihrap yönlerinden yarım kubbelerle desteklemiş, D. ve B.'ya üçer kubbeli mekânlar ekleyerek daha ferah ve aydınlık bir iç görünüm sağlamıştır. Taşıyıcı ve örtü düzenine ilişkin denemelerini, kubbeyi altıgen bir plana oturttuğu Sinanpaşa, ana mekânı tek bir kubbeyle örttüğü Edirnekapı Mihrimahsultan, çok ayaklı, çok kubbeli ulu camiler planındaki Piyalepaşa camilerinde de sürdürmüştür. Klasik osmanlı mimarlığının başyapıtı olan ve Sinan'ın ustalık eseri olarak nitelendirdiği Selimiye* camisi'nde (1569 -1575), daha önce Rüstempaşa camisi'nde uyguladığı, kubbeyi sekizgen plana oturtma düşüncesini geliştirdi; taşıyıcı ayakları ince tutup çapı 31 m'yi aşan kubbeyi (en büyük kubbesi) daha belirgin bir biçimde öne çıkardı. Onun denemelerinin sonucu, merkezi kubbeli plan osmanlı mimarlığının ana şeması oldu, kubbe anıtsal yapıyı biçimlendiren temel öğe durumuna geldi.

Sinan'ın önemli denemelerine sahne olan bir başka yapı türü de türbelerdir Şehzade Mehmet'in türbesi aşırı süslemeli cephe düzenlemesi ve dilimli kubbesiyle dikkati çekerken, Kanuni Sultan Süleyman'ın olgun görünümlü türbesinde, türk mimarlığında çok az kullanılan çift yüzlü kubbeyi deneyerek, iç kubbeyi ayaklara, dış kubbeyi ise dış duvarlara oturttu. Selim II'nin türbesindeyse, geleneksel altı ya da sekiz köşeli şema yerine, köşeleri pahlanmış kare planı uyguladı.

Taşıyıcı öğelerinin ve temellerinin sağ-

Mimar Sinan'ın türbesi *Süleymaniye, İstanbul*

Mimar Sinan Mağlova kemeri'nden (1554-1563) bir görünüm *Alibeyköy, İstanbul*

Mimar Sinan Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesi (XVI. yy. ortaları) *Süleymaniye camisi, İstanbul*

lamlığıyla dikkati çeken ve günümüzde de ayakta duran anıtsal yapıları mimarinin yanı sıra mühendislik açısından da önem taşır. Bu yüzden kendisi "ser mimaran-ı cihan ve mühendisan-ı devran" olarak anılmıştır. Selimiye camisi'nde denediği, olabildiğince büyük bir mekânı kubbeyle örtmek ve üç şerefeli bir minarede her şerefeye birbirini görmeyen ayrı basamaklarla çıkabilmek, onun mühendislik anlayışının çarpıcı örnekleridir. Mühendislik alanında dikkati çeken öteki yapıtları arasında, İstanbul'un su sorununu çözümlemeye çalıştığı Kırkçeşme su yapıları ve Mağlova kemeri'yle, dört bölümden meydana gelen 635,5 m uzunluğundaki Büyükçekmece köprüsü özellikle belirtilebilir.

Mimar Sinan, Süleymaniye külliyesi'nin K.-D.'sundaki, altı ayağa oturan sivri kemerlerin taşıdığı çatıyla örtülü, çevresi açık, yalın türbesinde gömülüdür. (→ Kayn.)

Mimar Sinan üniversitesi, İstanbul'da yükseköğrenim kurumu.

1883'te kurulan Sanayii nefise mektebi'nin adı, Cumhuriyet'ten sonra, 1927'de Devlet güzel sanatlar akademisi'ne çevrildi. 30 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı YÖK yasasıyla akademi, Mimar Sinan üniversitesi'ne dönüştürüldü. Üç fakülte (yeni kurulan Fen-edebiyat; İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi mimarlık fakültesi ile Yapı üretimi ve çevre düzenleme fakültesi'nin birleştirilmesiyle oluşturulan Mimarlık; İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi'nin Mimarlık fakültesi ile Yapı üretimi ve çevre düzenleme fakültesi dışında kalan İstanbul, Ankara ve Bursa'daki tüm fakülte ve birimlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Güzel sanatlar), iki enstitü (yeni kurulan Sosyal bilimler ve Fen bilimleri), iki yüksekokul (İstanbul Devlet konservatuvarı ve Meslek yüksekokulu) ile dört uygulama ve araştırma merkezinden oluşur.

Mimarayas mescidi → SARAÇHANEBAŞI MESCİDİ.

MİMARBAŞI a. Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi binaların yapım ve onarımı ile görevli olan hassa mimarlarının başı. (*Sermimaranı hassa* da denir.)

—ANSİKL. Terfi ettiklerinde su yolu nazırları bu göreve getirilirdi. Mimarbaşının makamı Topkapı sarayı'nda Sepetçiler köşkü ile Yalıköşkü idi. Bunun dışında Vefa semtinde mimarbaşına bağlı bir de imalathane vardı. Birun* halkından şehremini ile mimarbaşının görevleri birbirine karışmakla birlikte şehremini daha çok yapılan masrafların hesaplarına, mimarbaşı ise teknik konulara bakardı. Şehremini, mimarbaşı, su nazırı, ambar emini ve kâtibi, tamirat emini topluca, mimarbaşının teknik gözetimi, şehremininin denetimi altında görev yaparlardı. Miri (resmi, devlete ait) binaların yapım ve onarımı dışında köprü, su bendi ve su yolu yapımı ve onarımı, İstanbul'daki evlerin inşaat tekniği yönünden denetimi mimarbaşının görevleri içindeydi. Mimarbaşı, maiyetinde çalışan kethüda ve çavuş adlı görevlilerle kentteki bina yapımını sürekli denetlerdi.

1831'de mimarbaşılık ile şehreminiliği Ebniye-i hassa müdürlüğü adı altında birleştirildi.

MİMARİ a. (ar. *mi'mār* ve *-ī*'den *mi'mārī*). **1.** Mimarlık: *Osmanlı mimarisi.* **—2.** Bir yapının niteliği, düzeni, üslubu.

◆ sıf. Mimarlıkla ilgili, mimarlığa ilişkin: *Mimari plan.*

MİMARLIK a. **1.** Belirli estetik, geometrik ve sayısal kurallara göre yapı yapma sanatı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Mimarlık bürosu,* mimarların mesleki etkinliklerini yürüttükleri işyeri.

—ANSİKL. Toplumsal bir sanat olan mimarlık, insanları barındırmak, sürdürdükleri işlere, oyalanma etkinliklerine çerçeve oluşturmak için gerçekleştirilmiş mekânları örgütler. Anıtsal yapılarla sınırlı değildir, basit bir barınak, hatta taşınabilir bir nesne bile mimarlığın alanına girebilir. Bununla birlikte, tarihte belirdiği dönemlerden beri mimarlık, *sivil* ve *dinsel* diye iki ana kola ayrılmıştır. Henüz mantık öncesi yönelimleri dile getirmek üzere, biçimsel bir dil geliştirilmiştir; gereçler ve yöntemler unutulmamakla birlikte, estetiğe ön planda yer verilmiştir. Bununla birlikte, sanatla yararcılığı birlikte götürme kaygısı, teknik bir yana bırakılınca benzersiz olanaklar sunuyordu. Bilinen ilk mimar İmhotep'ten beri Doğu teokrasilerinin mimarlığı, kimi zaman hayvan biçimli, kimi zaman kozmik bir büyüyle canlanan efsanevi evrenleri biçimlendirmek için seferber olmuştur. İnsan biçimli yunan sütununda, kubbelerde, hatta gotik kilisenin tasarımında bunun izlerine rastlanır.

Mimar başlangıçta bir din adamı, eski Yunan'da ya da Roma'da çoğunlukla bir mühendis, bir uygulamacıdır; gotik mimarinin ustaları da herhalde böyledir. Buna karşılık, italyan *architettore*'nin ve fransız *architecteur*'ün, simgelerin ve düzenlerin kurallarını uygulatmak için sanat danışmanlarının ortaya çıktığı Rönesans'tan sonra mimar, akademiler bünyesinde bir hümanist olmaya ve teknikleri göz ardı etmeye yöneldi. Pierre Lescot, sonra Perrault'lar, öncelikle birer hümanistti. Buna karşılık mühendisin etkinlik alanı genişledi.

Başlangıçta pek belirgin olmayan bu farklılaşma, sanayi devrimiyle birlikte hız kazandı. Ticaret ve sanayinin ağırlığını duyurduğu bir dünyada, mimar sanatının kalıcı olduğunu ve evrensel bir değer taşıdığını ilan etti. Programların giderek karmaşıklaşması, sanayileşmiş gereç ve yöntemler kullanılması, XIX. yy. ortasından başlayarak akılcıların reddettiği klasik eğitime bağlı olarak, uzun vadede mimarı haksız çıkardı. Artık mimarlık yapıtı, örgütlenmiş bir sistem içinde bir öğeden başka bir şey değildi; geçmişin liberal sanat eğitimi, büyük devlet kurumlarının istediği çözümler karşısında güçsüz kalmıştı.

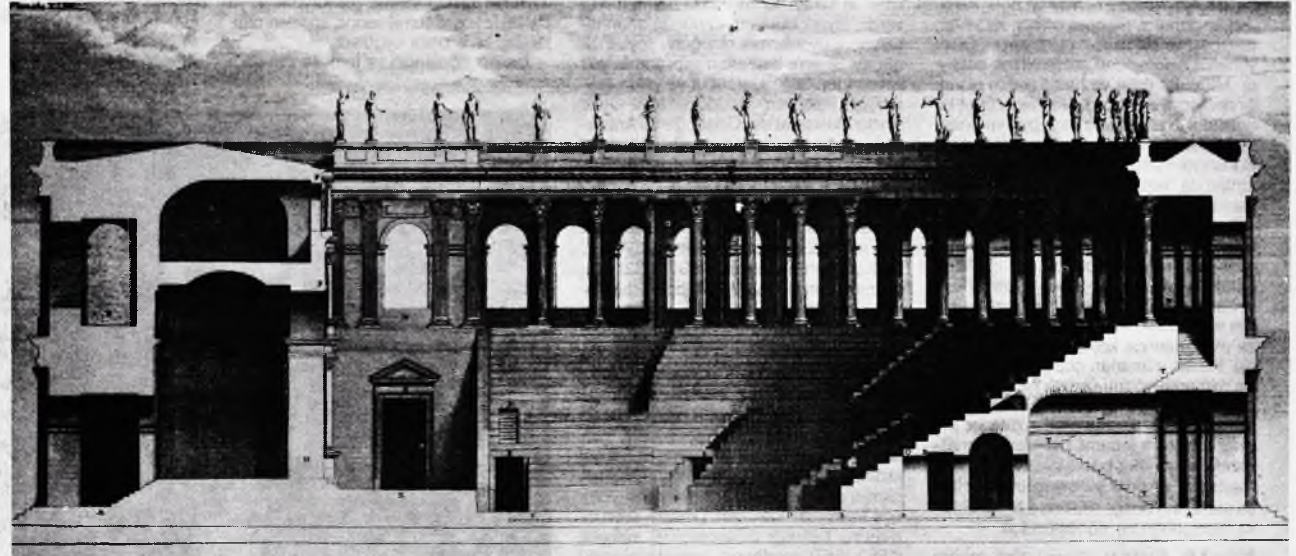
• *Programlar.* Her türlü çevrili ve örtülü mekân, hiç kuşkusuz bir inşaatın sonucudur; ama çözümlemeyi fazla ileri götürerek, çoğunlukla da kalıntılardan yola çıkarak mimarlığı bireysele, anıtsala indirgemek gerekir. Mimarlığın varlık nedeni, bu mekânları belirli işlevlere ayırmak, bir ilişkiler sistemi kurmak, özellikle de örgütlemektir. Bir çadır, bir kulübe de olsa, konut hiçbir zaman tek başına bir manzara içinde yer almaz; kaynaklarında olduğu gibi yollarında da düzenlenir. Bir tanrının evi olan tapınak, temsilcisinin sarayı ya da mezarı, tıpkı şato ve manastırlar gibi, önem derecelerine göre sıralanan karmaşık organizmalar oluşturur.

Dinsel, yönetsel ya da ticari site, her dönemde, sanat ve konaklama yapılarıyla

L. L.

MİMARLIK

Vitruvius'un *On mimarlık kitabı* (1673 ve 1684) adlı yapıtının Claude Perrault tarafından gerçekleştirilen fransızca baskısına göre bir roma tiyatrosunun boyuna kesiti

kuşatılmış, deniz ya da karayolları aracılığıyla bir merkezde biriken zenginlikleri toplayıp dönüştürür. Önceleri bir tören merkezi olan site, artık kültür, düşünce, spor vb. etkinliklerinin sürdürüldüğü yerdir; bunlar, çevreyle bir dizi kalıcı, maddi ilişki olmadan düşünülemeyecek işlevlerdir. Roma hamamlarının sanatla sağlık koşullarını bir arada bulundurabilmesi için, önemli miktarda suya ve yakıta gereksinim vardır. İklim, sit, doğal kaynaklar ve toplumsal sistem, toprağı sahiplenme biçimi, yapım sanatını koşullandırır. Antikçağ'ın köleci sitesiyle kuzeyin tüccar kenti arasında ne genel hatları, ne kamu yapıları, ne de üretim birimleri açısından bir benzerlik kurulabilir. Ortaçağ kentinde değirmenlerin gücünden yararlanma atölyelerin çoğalmasına yol açmış, hallerin, borsa binalarının ve çok geçmeden yönetim binalarının gelişmesini sağlamıştır. Başlangıçta yavaş olan bu evrim, buharın ortaya çıkmasıyla birden hızlanmış, sonunda demiryollarının gelişmesiyle kent çerçevesinin dışına taşmıştır.

• *Yapım yöntemleri.* Birbirinden çok farklı iki yapıyı, örneğin bir kilise ile bir kondansörü karşılaştırmak, programlar ve gereçler birbirine hiç benzemediği için boşuna bir çabadır. Yalnız teknikler, zaman ve mekân içindeki sayısız uygulamaya oldukça genel bir çerçeve çizer gibidir. Örneğin, ahşabı, tuğlayı, taşı ya da betonu istifleme yöntemleri yeterli stabiliteyi sağladığı için bu gereçler sürekli kullanılmıştır. Göçmen çadırları, çeşitli bitkilerle kurulan köprüler, günümüzün en cesur tasarımlarına kaynaklık etmiş asma strüktürlerdir. Çok erken dönemlerde, öğeleri üçgenler oluşturan çatkı sistemi, betonarmenin ilk yıllarındaki dikme-kirişlere kaynaklık eden taşıyıcı iskeletlerin yapılmasına olanak vermiştir. Böyle bir yöntem taşıyıcı yapıyla kılıfı birbirinden ayırır; oysa, dökme, kaynak ya da yapıştırma yoluyla çeşitli gereçlerin birleştirilmesi, kabukların ve plakların ortaya çıkmasını, böylece taşıyıcı yapı-kılıf arasında süreklilik kurulmasını sağlar. Yapı ustası, genellikle her gereci özgül nitelikleri nedeniyle kullanır; bununla birlikte, yöntemlerin bir arada bulunması, teknik gelişme açısından çoğu kez yararlı, biçimsel bakımdan tartışılabilir nitelikte alışverişlere yol açar. (→ İNŞAAT, YAPI.)

• *Anlatım.* Aynı zamanda ressam ve heykelci de olan mimar, uzun yıllar boyunca, yaşamı bozulmaz bir madde içinde dile getirmeyi amaçlamıştı; bu, başlangıçta bir büyü edimiydi, daha sonra kutsal niteliğini yitirdi, düş ürününe, etkileyici yaratılara dönüştü. Elbette, bazı durumlarda -eski Yunan'da ya da gotik dönemde- gerecin kendi değeri ön plana çıkmış, klasik çağda gelişen, akılcı bir tasarıma yönelmişti; ama bu tasarım XIX. yy.'da akılcılar için bir dogma niteliği kazandı.

Doğrusunu söylemek gerekirse, anlaşılması güç, barok, yeniklasik ya da tarihselci mekânları yaratan düş gücüyle, düşünce ve inançlarını yalnız teknik gelişmeyle dile getiren *yapısal mimarlık* tasarımcısının diyalog kurması pek olanaklı değildir. Bir yanda görsel yanılsamanın binlerce yıldır kullandığı kaynaklar, öte yanda, bir gereç yerine bir başkasını kullanmayı reddederek araçları basitleştirme ve tek bir gerece ulaşma isteği. Bugünün gelişen toplumları, dinamik, mekanikleşmiş çözümler istemektedir. Bunu bir zorunluluk olarak kabul ettiğimizde, sanayi estetiğindeki yaygın uygulamaya göre, mekanizmaları "kaput"larla gizleme yoluna mı gidilmeli, yoksa bu mekanizmaları bütün çıplaklığıyla, ritimleriyle gözler önüne mi sermeli?

XX. yüzyıl mimarlığı

• *Kökenleri.* Klasikçilik XVIII. yy. boyunca çeşitli saldırılara uğramış, doktrin düzeyinde, doğmakta olan arkeolojinin özendirmesiyle, katıksız Antikçağ yandaşları "modernler" üzerinde üstünlük kurmuştu. Kaynaklara dönme konusundaki bu ilk girişim, ulusalcı ya da egzotik herkesi zamanda ve mekânda seçmeci bir göreliğe ulaşmaya, tüm sistemi tartışma konusu yapmaya yöneltti. Maddi düzeyde de sanayi devrimi, gittikçe makineleşen üretim ve programlar düzeyinde, eşi görülmemiş bir değişimin koşullarını hazırladı. XIX. yy. boyunca tüm sanayi mimarlığı, iplik fabrikalarının açılması ve buharın devindirici güç olarak kullanılmasıyla ayırt edilen ingiliz modelinden yola çıkarak gelişti. Fabrikaların tuğla ve cam bir kılıf içinde döküm ve demir taşıyıcıları vardı. 1875'ten sonra bu yapılar asansörlerin yardımıyla büyük mağazalarda ve amerikan gökdelenlerinde ticaretin gereklerine uyarlandı. Bu arada, metalürjiyi ve tüm ekonomiyi allak bullak eden şebekeler çoğaldı. Önce kâgir, sonra metal birçok sanat yapısı, büyük metal salonlarıyla garlar yapılmasını gerektiren demiryolları, bu şebekelerin ilk örnekleriydi; derken, deniz yolu bağlantıları, demir gemiler için liman kuruluşları, deniz fenerleri yapımını zorunlu kıldı. Ardından kentler sanayi banliyöleri ve sosyal konutlarıyla genişlemeye, yayılmaya başladı. Bu durum, yeni yolların, besleme ve boşaltma şebekelerinin yapılmasına, kent dekorunun daha önce benzeri görülmemiş bir biçimde değiştirilmesine yol açtı. Ticari rekabet en çarpıcı anlatımını uluslararası sergilerde buldu ve bu sergiler "demir çağı"nı mimarlığa aktarmak için en iyi programı oluşturdu. Sanayi gereçlerinin, özellikle demirin istilası, eğitimi denetiminde tutan resmi çevrelerde çalkantılara yol açtı. Bu çevrelerde bile tam bir görüş birliği sağlanamıyordu: Fransa'da Labrouste, Hittorff gibi mimarlar, metali ölçüsüzce kullandıkları için eleştirildiler. 1835'te "tarihsel anıtlar"ı restore etmek için kurulan servise bağlı mimarlar cevap vermekte gecikmedi: romantiklerce Antikçağ'ın karşısına çıkarılan ulusal bir Ortaçağ. Tartışmayı alevlendiren, haddini bilmeyen bir eğitimi mantık adına suçlayan Viollet-le-Duc oldu. 1863'te kalıcı bir reforma ulaşmayı başaramadıysa da, 1889 Sergisi'nde sanayi yöntemlerini egemen kılmak, özellikle öteki ülkelerde yüzyıl sonuna doğru bir itirazın gelişmesine (Horta, Gaudi, Sullivan, Wright) katkıda bulunmak için oldukça güçlü bir akım başlattı. Bu durumda, bir akılcılıktan çok, dekoratif sanatın üstünlük kurduğu girişimler, çok bireysel uygulamalarla çok geçmeden sönüp giden ("Guimard üslubu") yaşama sıkı sıkıya bağlı, natüralist bir sanat sözkonusuydu.

• *Atılım.* Yeniklasik soyutlama, Tony Garnier gibi mimarlar ya da Deutscher Werkbund gibi kuruluşlarca ortaya konulan yeni bireşimler sundu. 1900'ler sanatının aşırılıkları yerildi: viyanalı mimar Adolf Loos "her bezeme bir cinayettir" diyordu. Ortaçağ sanatına göndermeler yapan akılcılık da suçlandı. Can çekişmekte olan seçmeciliğin savaş sonrasında bölgeselcilik içinde eriyip gitmesi, uluslararası* üslubun başarı kazanmasını sağladı. Bu üslup, betonarmeden yararlanarak XIX. yy.'ın sanayi temalarını yenileştirirken, işlevselci olduğunu ilan etti; toplumsal çalkantılar karşısında siyasal bir tavır takındı ve sovyet konstrüktivizmi ile Mussolini yanlısı *Gruppo 7*'ye ulaştı. Bauhaus üyelerinden Gropius, Mies van der Rohe ve totalitarizmin öteki kurbanları, 30'lu yıllarda, kendilerine göre bir etkinlik alanını Amerika'da aradılar ve burada çığır açtılar. Bu akımın kazandığı ün, zayıf yanlarını örtbas etmemelidir: ne kadar kusurlu olurlarsa olsunlar, akademilerin gerilemesi, yapıyı baştan başa tehdit etmiş, İkinci Dünya savaşı'ndan ve sömürgelerin bağımsızlığına kavuşmasından sonra büsbütün çözümsüz bir nitelik kazanan bir bunalıma yol açmıştı. Viollet-le-Duc, yapı sanatının mühendislerin ya da tüccarların eline düşme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu sezmişti. 20'li yıllarda bu tehdit açıkça kendini duyurduğunda, Le Corbusier "zihnin saf bir yaratımı" olması nedeniyle gerilemeye başlayan mimarlığın karşısına "evrenin yasalarıyla uyum içinde olan" mühendis estetiğini çıkardı. Le Corbusier, bir "devrim" olarak nitelendirdiği olaya, yani sorumlulukların mühendislere aktarılmasına kişisel olarak katılmadıysa da sanat yapılarının, baraj ve köprülerin, büyük yararcı uygulamaların plastik değeri üzerinde durarak, *yapısal biçimler*' in başarı kazanmasına katkıda bulundu. Bu tarihlerde kökten bir değişmenin koşulları henüz hazır değildi. Uluslararası sergilerde, açıklığa kavuşmamış, yüzeysel bir modernizm sunulmakta, genel kullanım alanı bulmuş betonarme iskelet dekoratif bir kılıfla kaplanmaktaydı. Uluslararası üslubu oluşturan slav, germen, hollandalı *(De Stijl)* vb. avangard akımları, 30'lu yılların ekonomik ve siyasal bunalımlarıyla alt üst olacaktı. Gene de bu akımlar, düz çatı kullanımıyla yalınlaştırılan geometrik hacimlerin birliğini, cam ve betonun bir arada kullanılmasıyla sağlanan saydamlığı, perde-duvarlar ve kazık temellerle son sınırlarına kadar zorlanan görünür bir hafifliği kabul ettirdi. Bu arıtıcılık, yeniklasik mimarların arıtıcı anlayışına benzemekteydi, amerikalı Wright, finlandiyalı Aalto ve yurttaşı Eero Saarinen, bu-

Lauros-Giraudon

Paris'te Victor Baltard'ın Hal binası
demir ve dökme demirden taşıyıcı yapı
taşbaskı
Bibliothèque nationale, Paris

Titus-C.E.D.R.İ.

Pier Luigi Nervi'nin Torino'da gerçekleştirdiği Çalışma sarayı'nın büyük salonu (ışınsal çelik döşemeyi taşıyan beton ayaklar)

nun soyut katılığını tümüyle uygulamayı reddettiler.

• *Mühendisler.* Öteden beri, yeni ya da alışılmadık ölçüde geniş bir programın etüdü bir mühendisin katkısını gerektirdiğinde, mimara gene de iş düşüyordu. Daha sonra durum değişti ve mimarlarla eşdeğer sayılan sorumlu mühendisler ortaya çıktı. Bunları doğal olarak mimarlık yeteneği bulunan kişiler gibi mi görmeli, yoksa statik yasalarını bilen, bir inşaat programını karşılayabilen teknisyenler mi saymalı? Bir sanat yapısı ölçeğinde, ahşap kalıpların gerektirdiği doğrusal biçimler yerlerini dinamik eğrilere bıraktı ve çeşitli öğeler bir bütün içinde kaynaşmaya yöneldi. Bir binada bu yapısal sürekliliğe ulaşmak için P. L. Nervi gibi davranmak, yani sorunu kökeninde, gereç düzeyinde ele alıp açık önüretimde kullanılan demir ve çimentonun olanaklarını bilimsel bir biçimde incelemek gerekiyordu. Nervi, dayanımın verilen biçimle sağlanabileceğini öne sürdü, ister bir spor yapısını taşımak için düzlemsel öğeler, ister kabuk ya da kafeslerden bir uzay geometrisi sözkonusu olsun, her zaman şıklık ve zarafeti hafiflikte aradı. Amerikalı R. B. Fuller'in de benzer amaçları vardı, ama nedenleri çok farklıydı. Bu eski deniz subayı harita izdüşümlerine ilgi duymuş, üçboyutlu ağlar, dinamik mekânlar konusunda araştırmalar yapmış, "jeodezik kubbe" uygulamalarıyla üçboyutlu kafeslerin yolunu açmıştır. Daha 1922'de alman Franz Dischinger bunun ilkesini tasarlamıştı; ama Fuller, 1945'ten sonra yaygınlaşan kendi "jeodezik kubbe" uygulamalarıyla, Konrad Wachsmann'ın ve başka birçok mühendisin geliştireceği üçboyutlu kafeslerin yolunu açtı. Asma strüktürlerle daha da kararlı bir adım atılacaktı. Fransız Lafaille, V biçiminde kıvrılmış taşıyıcı öğeler tasarladıktan sonra, 1935'te Zagreb fuarı'ndaki fransız pavyonunda ilk asma çatıyı gerçekleştirdi. Daha sonra, çeşitli mimarlarla benzer bir işbirliği yardımıyla Lafaille, ardından René Sarger, uzaysal tasarımlarını sundular: dönel paraboloitler, eyer biçiminde asma strüktürler. Artık mimarlık, kendi dışında oluşan yepyeni biçimler dünyasının bilincine varmaktaydı. Gaudi gibi bir mimarın uzaysal biçimlerine duyarsız kalmış bir mimarlık, nasıl olur da bu biçimleri gittikçe elverişsizleşen koşullar içinde mühendislerin yaratmasına göz yumabilirdi? Bu savaş öncesi dönemde, kendisini yutmakla tehdit eden bir sanayi karşısında mimarlık mesleği topyekûn savunmaya geçti. Modası geçmiş bir eğitimin iyi hazırlamadığı, henüz "liberal" bir mesleki statünün iyi savunmadığı mimarlık, bulduğuyla yetinmeye ve tek başına kalmaya yöneldi; oysa tam bu sırada, gittikçe çeşitlenen programlarla baş etmek, bunları egemenliği altına almak için sanayi tekniklerine başvurmak zorundaydı.

• *Savaş sonrası.* İkinci Dünya savaşı bu süreci hızlandırdı. Yakılıp yıkılan kentlerin yeniden kurulması, banliyölerin düzenlenmesi için devlet müdahalesi gerekti. O zamana değin özel müşteriler için zanaatkârların gerçekleştirdiği inşaatlar müteahhitlerin elinde bir sanayi etkinliğine dönüştü; inşaat şirketleri ortaya çıkmaya başladı. Birçok ülkede, mimarın yapım etkinliklerine katkısı zorunlu kılındı; ama, büyük bir yapı topluluğu ölçeğinde mimar, şehirciliğin ortaya koyduğu toplumsal sorunları çözmek için ancak teknisyen kadar donanımlıydı. Buna karşılık, mühendis artık makineleşmiş bir alanda, hem gereçler, hem de gitgide gelişen yöntemler konusunda, daha çok söz sahibi olacaktı. Artık betonarme yalnız kolon ve kirişler değil, metal kalıplar içine dökülmüş bölmeler yapmak için kullanılıyordu. Önceleri levha, sonra da hücre biçiminde (iklim koşulları nedeniyle SSCB'de geliştirilen bir tekniğe göre) fabrikalarda üretilmeye başlandı. Bu önüretim, taşıma ve kaldırma makinelerini zorunlu kıldı ve plastik amaçlarla dıştan hiçbir müdahaleye olanak vermeyen, yinelenen düzenlemelere yol açtı. Bu arada bazı mimarlar yapıyı dıştan canlandırmayı denediler *(art déco).* Artık mimar, daha çok alışılmadık uygulamalarla sesini duyurabiliyordu: din, yönetim, eğitim ya da spor amaçlı kamu programları ya da büyük şirketler için yapılan binalar. Artık bir fabrikanın, bir ticaret yapısının, özellikle de bir şirket merkezinin binası, kârlı bir reklama, bir prestij gösterisine dönüşmüştü.

Yeniden kurma çalışmalarını izleyen yirmi yıllık gelişiminde, mimarlık etkinliğinde bir güç çizgisi aramak boşuna olacaktır. Modern akımın birliği, CIAM'lar (Modern mimarlık uluslararası kongreleri) bünyesinde bile tartışma konusu yapılmış ve bu kongrelerle birlikte, 1959'da, çıkar çatışmaları ve kuşakların baskısıyla bu birlik ortadan kalkmıştır. Sanayi klasikçiliği ise ısrarla varlığını sürdürmüştür; buna katı bir biçimde uygulayanların başında Mies Van der Rohe gelir. Başka bazı mimarlarsa, çelik ya da beton kafesler içinde büro ve konutları istiflemek için, prizmanın arılığından vazgeçmekten çekinmemişlerdir. Kökenleri pek bilinmeyen brütalist akım, özellikle Büyük Britanya'da (*Archigram* grubunun fütürist önerileri) İtalya'da, hatta Japonya'da gelişmiş, Le Corbusier (son yirmi yılda), Niemeyer, Saarinen, Louis Kahn ya da taklitçileri bu akıma bağlı kalmışlardır. Elbette, ister klasikçilik yandaşlarının durağan inceliği, ister öncü akımların sınıf tanımayan dinamik özgürlüğü sözkonusu olsun, bunlar, her zaman, ileri tekniklerin sunduğu yeni olanaklar yardımıyla dile getirilebilmiştir. Bu ileri teknikler güçlükle yorumlanan yapım sisteminden en tartışılır uyarlamaya kadar kullanma alanı bulabilir; hatta yanlış anlaşılmalara yol açmak bile isteyebilir. (Le Corbusier, 1955'te "içinde oturulabilir bir heykel" gibi ele alınan Ronchamp capellası'nda, özellikle de 1958'de Brüksel sergisi'ndeki Philips pavyonunda, gerçekte hafif oldukları için kullanılan hiperbolik paraboloit parçaları üzerine yapıyı oturtarak taşıyıcı yapıyla oynamıştır.)

Alışılmamış olduğu için çekici bulunan acayip bir uygulama günlük yaşamda nasıl tüm anlamını yitiriyorsa, yapısal biçim de, yinelene yinelene anlamsızlaşır; tek başlarına dikkat çeken yapıtları toplumsal bir çerçeve içine sokmak olanaksızdır. Bu da, kültürel boyutun küçümsenmesinden ve soyut çözümlemenin aşırıya vardırılmasından, mimarın teknikleri, bilgisayarın insani değerleri bilmemesinden, birçok disiplini devreye sokan bir çalışmaya yanaşılmamasından kaynaklanmaktadır. Hâlâ, birçok ülkede sanatçılarla teknik adamlar farklı okullarda yetişmekte, bu okullar ne birbirleriyle, ne de konut biçimlerini çözümlemeye yönelik yükseköğrenim kurumlarıyla bir ilişki kurmaktadır. Bu yüzden, yapı sanatı, mekân ve zaman boyutlarıyla, sanat tarihine duyarlı kamuoyunca bile yeterince bilinmemektedir. Hem kamuoyunda, hem de yeni yetişen mimarlarda, insanı hiçe sayan ya da içinde bulunduğu çevreyle uyum sağlayamayan (Japonya'da Akdeniz mimarlığı, geleneksel japon evinin Batı için yapılmış çelik uyarlaması) bir mimarlık, gün geçtikçe daha çok yadsınmaktadır. Bu yadsıma, kültürel bir kimliğe yeniden kavuşma isteğiyle çevrebilimsel bir nitelik kazanmayı dilemektedir. Bu, geçmişe duyulan bir özlem midir, yoksa köklü bir değişimin habercisi mi? Ulusal farkları vurgulama kaygısıyla değil, her halkın kendi gereksinimlerine uygun çözümler bulmak için, eski konutun organik niteliklerini yeniden yakalamak, yalnız mesleki feodaliteyi sarsmakla kalmayacak, mimarlığa temel görevini, genel örgütleme görevini de geri verecektir.

İlhan Mimaroğlu

Türkiye'de mimarlık eğitimi

Osmanlı saray örgütü içinde güçlü ve etkili bir okul niteliğindeki Hassa mimarları ocağı'nın kuruluş tarihi kesin değildir, ancak, Mimar Sinan döneminde kararlı bir yapıya kavuştuğu ve 1831'de Ebniye-i hassa müdürlüğü'nün kurulmasına kadar etkinliğini sürdürdüğü bilinmektedir. 1773'te kurulan Mühendishane-i bahri-i hümayun, 1795-96'da kurulan Mühendishanei Berrii hümayun, mimarlık eğitimi veren ilk kurumlardır. 1882'de düzenli bir öğretim yapma olanağı bulan Sanayi-i Nefise mekteb-i âlisi (Güzel sanatlar akademisi) de batılı anlamda mimarlar yetiştiren ilk okuldur.

1884'te açılan ve inşaat ve mimarlığı tek meslek olarak kabul eden Hendese-i Mülkiye mektebi, 1909'da Mühendis mekteb-i âlisi adını almıştır. 1936'ya kadar bu okulda, üç yıllık ortak mühendislik öğreniminden sonra, 4., 5. ve 6. sınıflarda öğrenciler, uzmanlık şubelerine ayrılarak kol programlarına göre yetiştirilmiştir. 1936'da yapılan bir değişiklikte mimar adayları için ortak eğitim 2 yıla indirilmiş, şubelere girişte önce kura, sonra özel sınav uygulanmıştır. Yüksek mühendis-mimar diploması veren mimarlık şubesi ilk mezunlarını 1940'tan sonra vermiş, 1944'te çıkarılan Üniversiteler kanunu'yla Mühendis Mekteb-i âlisi, İstanbul Teknik üniversitesi adıyla özerk bir öğretim kurumuna dönüştürülmüştür.

Türkiye'de mimarlık fakültesi ya da bölümü bulunan yükseköğrenim kurumları şunlardır: İTÜ, Mimar Sinan üniversitesi, Yıldız üniversitesi, Ankara Gazi üniversitesi, ODTÜ, Trakya üniversitesi, Konya Selçuk üniversitesi, Karadeniz Teknik üniversitesi, İzmir Dokuz eylül üniversitesi, Eskişehir Anadolu üniversitesi, Diyarbakır Dicle üniversitesi ve Adana Çukurova üniversitesi.

Mimarlık fakültesi (*İstanbul Teknik üniversitesi*), İstanbul'da yükseköğretim kurumu.

Mühendishanei Berrii hümayun'un (1795) yapısı içinde açılan Hendesi mülkiye mektebi (1883), 1909'da askeri yönetimden ayrılarak Mühendis mektebi âlisi adı ile Nafia nezareti'ne bağlandı. Okulun ilk yıllardaki öğretim programları incelendiğinde mühendis ve mimarlığın tek meslek olarak kabul' edildiği görülür.

Bayram Dalay

Mimar Sinan'ın Süleymaniye külliyesi (1550-1557), *İstanbul*

1928'den başlayarak yol, demiryolu, su işleri ve inşaat-mimarlık bölümlerine ayrılan okulda üç yıllık ortak bir öğretim-eğitimden sonra öğrenciler, adçekme ile uzmanlık bölümlerine dağıtıldılar. 1931'de ilk mezunlarını veren Mimarlık bölümü için ortak öğretim süresi 1936'da üç yıldan iki yıla indirildi ve uzmanlık ayrımı özel sınav ile yapılmaya başlandı. 1940'ta Mimarlık bölümü'nün ders programı ortak öğretim -eğitimden ayrıldı, ilk sınıfla birlikte mimarlık eğitim-öğretimi uygulanmaya konuldu. 1944'te altı yıl süreli Yüksek mühendis mektebi on yarıyıl süreli İstanbul Teknik üniversitesi'ne dönüştürüldü. Aynı tarihte Mimarlık bölümü de kadrolarını genişleterek Mimarlık fakültesi adını aldı. 1955 -1960 arasında yapılan çalışmalar sonucu yeni eğitim-öğretim programları geliştirildi. 1973'te fakültede beş anabilim dalı içinde çalışma alanları belirginleşti, on üç kürsü oluşturuldu. 1969-1970 yılıyla birlikte Mühendislik-mimarlık lisans (MML) ve Mühendislik-mimarlık lisans sonrası (MMLS) eğitimine başlayan Mimarlık fakültesi'nde on yarıyıl olan MML eğitimi sekiz yarıyıla indirildi ve dört yarıyıllık MMLS eğitimine geçildi. 30 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı Yükseköğretim yasası'nın yürürlüğe girmesiyle Mimarlık fakültesi ile Maçka mimarlık fakültesi birleştirildi. Fakülte Mimarlık, Şehir ve bölge planlama olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Mimarlık fakültesi (*Mimar Sinan üniversitesi*), İstanbul'da yükseköğrenim kurumu.

1882'de kurulan ve 2 mart 1883'te Arkeoloji müzesi karşısındaki bir binada eğitim-öğretime açılan Sanayii nefise mektebi'nin ilk örgütlenen bölümlerinden biridir. Bu öğretim kurumu, Cumhuriyet'ten sonra Fındıklı semtindeki binaya geçti (1926). Yeniden örgütlenen Mimarlık bölümü'nün öğretim süresi beş yıl olarak saptandı. Sanayii nefise mektebi'nin adı Güzel* sanatlar akademisi'ne (Devlet) çevrildi (1928) ve Yüksek mimarlık bölümü'nde eğitimi çağdaş bir düzeye kavuşturmak için yoğun çalışmalara geçildi. 1937-1939 yılları arasında alman mimar Bruno Taut, Mimarlık bölümü'nü yönetti, çağdaş yöntem ve tekniklerin uygulanmasına katkıda bulundu. 1948'de Fındıklı'daki akademi binasının yanması üzerine Yüksek mimarlık bölümü eğitimini 1953'e kadar Yıldız'daki Sağır ve dilsizler okulu binasında sürdürmek zorunda kaldı. 1969'da çıkarılan 1172 sayılı yasayla akademinin öteki bölümleri gibi Mimarlık bölümü'ne de yeni bir düzenleme getirildi. 30 mart 1987 tarih ve 2809 sayılı Yükseköğretim yasası'yla Güzel sanatlar akademisi Mimar Sinan üniversitesi'ne dönüştürülürken Mimarlık fakültesi ile Yapı üretimi ve çevre düzenleme fakültesi Mimarlık fakültesi adı altında birleştirildi. Fakülte Mimarlık, Şehir ve bölge planlama bölümlerinden oluşmaktadır.

MİMAROĞLU (İlhan), türk besteci (İstanbul 1926). Ankara Hukuk fakültesi'ndeki öğrencilik yıllarında *Ulus* gazetesinde müzik eleştirileri yazdı. 1955'te bir burs kazanarak ABD'ye gitti, Columbia üniversitesi'nde elektronik müzik dersleri aldı ve ABD'ye yerleşti. Başlıca yapıtları: *Görsel çalışmalar* (1964-1966), *Eylül mehtabı* (1967), *Coucou Bazar* (1973), *To Kill a Sunrise* (1974).

MİMARSİNAN, İstanbul'un Büyükçekmece ilçesine bağlı belde; 7 690 nüf. (1990).

MİMARSİNAN, Kayseri'nin Melikgazi ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 5 059 nüf. (1990). Belediye.

MİMAS, Satürn gezegeninin, 1789'da W. Herschel tarafından keşfedilen birinci uydusu. Çapı 390 km. Ortalama yoğunluğu: 1,4. Yörüngesinin yarı büyük ekseni: 185 500 km. Yıldız dolanım süresi: 22 sa 37 dk. Satürn'ün birçok uydusu gibi bu uydu da, büyük bir olasılıkla, önemli bölümü buzlarla kaplı bir dünyadır. Yüzeyi, 1980 ve 1981'de amerikan Voyager sondalarıyla incelenmiştir. Eski empakt kraterleriyle dolu olan bu yüzey, Güneş sistemi cisimlerinin, oluşumlarından kısa bir süre sonra uğradıkları göktaşı bombardımanının izlerini taşır; daha yeni bir volkanik olayla şekil değiştirmediği ortadadır; bu da, Mimas'ın uzun süreden bu yana soğuk bir gökcismi olduğunu gösterir. En büyük kraterinin çapı, 130 km'dir ve 9 km yüksekliğinde merkezi bir tepe içerir; ayrıca, art arda çarpmalardan ileri gelen sarsıntılardan oluştuğu sanılan büyük çatlaklar da gözlemlenir: kuşkusuz Mimas eskiden, kendisini parçalayabilecek bir küçük gezegenle çarpışmıştır.

MİMBER → MİNBER.

MİMBİLİM a. Ses ve jestle yansılama sanatı.

MİMESİS a. (*taklit* anlamında yun. sözc.). Aristoteles'in şiir anlayışından alınan ve sanat yapıtını birtakım kurallara bağlı olmakla birlikte, dünyanın bir taklidi olarak tanımlayan terim.

—ANSİKL. Şair -yazar-, gerçekten var olanın ya da var olmuş olanın, var gibi görünenin, normal olarak var olması gerekenin dil düzeyine aktarılmasıyla tıpkı ressam gibi birtakım imgeler yaratır. Bu taklit yaratıcılığı dışlamaz: şair hâlâ bir öykü zanaatçısıdır. Mimesisin konusu doğa değil, durumları, eylemleri ve hareketleriyle insan yaşamıdır ve bunları aykırı bir yoldan, yani şiire özgü dil saptırmalarından yararlanarak gösterir. Mimesisin değerlendirmesi gerçeğin kendisine göre bir değerlendirme değil, ele alınan yapıtın olabilirliği ve amacı bakımından bir değerlendirmedir. Bu anlamıyla anlatım durumları ve türlerin ilgi alanına giren mimesis, XIX. yy.'dan bu yana yapıtı evrene bağlamaya yönelik edebi süreçle gitgide birleşmektedir. Bu bakımdan *anlatımsal*'dan -yapıt yazarı yansıtır-, *edimsel*'den -yapıt okuyucuyla ilişkiyi biçimlendirir-, *nesnel*'den -yapıt kendini kendi olarak, özerk bir bütün olarak kabul ettirir- ayrılır. Bu üç oluş yazarlara, yazının kendine yabancı olan bir şeyin emrine verilmesi olarak ele alınan mimesisi eleştirme olanaklarını vermiştir.

Mimesis, Erich Auerbach'ın yapıtı (1946). Ortaçağ'dan Virginia Woolf'a kadar batı edebiyatının bir panoraması niteliğindeki bu yapıtta Auerbach, kısa parçaları üslup açısından inceleyerek, genellikle avam üslubuna özgü olan günlük gerçeği taklidin edebiyat tarihi boyunca iki kez, biri İnciller'in etkisiyle Ortaçağ'da, biri de Balzac ve Stendhal ile duyguların ve düşüncelerin anlatıldığı yüce üslupla kaynaştığını gösterir.

MİMETASTER a. Almanya'da Devon devri topraklarında fosillerine rastlanan eklembacaklı cinsi. (Çok özel biçimiyle denizyıldızına benzeyen bu hayvanların *Marrellomorpha** altsınıfından oldukları sanılır.)

MİMETİDAE a. *Mimetus* ve benzeri cinsleri kapsayan örümcek familyası. (Üyeleri belli bir ağ yapmadan bitkiler ve çalılar üstünde yavaş yavaş yürürler.)

MİMETİT a. (fr. *mimétite;* kurşun fosfata benzediği için, yun. *mimetes,* öykünmeci'den). Miner $Pb_5(AsO_4)_3Cl$ formülündeki kıorlu doğal kurşun arsenat; yoğunluğu 7,2 ile 7,8 arasında değişir. (Sözde heksagonal olan bu madde monoklinik sistemde yer alır ve piromorfit ile eşbiçimlidir.)

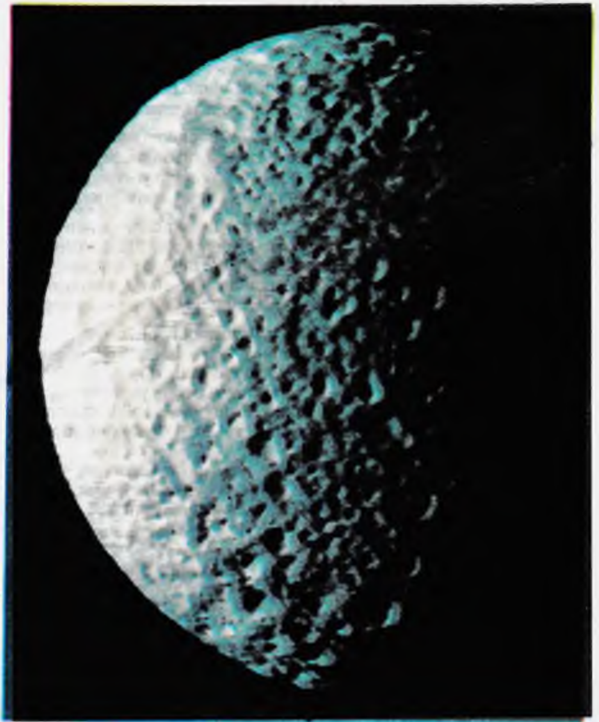
MİMETİZM a. (fr. *mimétisme;* yun. *mimeisthai,* taklit etmek'ten). Bir hayvandan çevresine yayılan ve gerektiğinde o hayvanın avlarını ya da düşmanlarını yanıltan ya da bir başka türün bireyleriyle karıştırılmasına neden olan uyarı-işaret tarzında türler arası karmaşık ilişki.

—ANSİKL. Mimetizm genel olarak bireyi korumaya yöneliktir; bunu gerek bireyi çok yakın bir şekilde çevreyle bütünleştirerek (homotipi ya da renkteşleme* ile kamuflaj) gerekse uyarıcı renklerin ya da özgül desenlerin (benekler, ters şekiller, vb.) yardımıyla avcıların gözünden saklayarak sağlar.

Mimetizm biçimleri çoktur ve bunlar üç kategoride toplanabilir: 1. *mertens* ya da *bates mimetizmi:* bunda mimus, kendisini avlayabilecek düşmanların çekindiği özel bir modelin rengine bürünür. Modeller zaten uyarıcı renkler taşır (örneğin, siyah, kırmızı ve sarı halkalı Asya mercan yılanları) ve çok tehlikeli ya da yenmeyen bir türün taşıdığı bu renk kalıbının uyandırdığı çekingenlikten yararlanır. Burada bir savunma mimetizmi sözkonusudur; 2. *peckham mimetizmi:* saldırgan bir mimetizm biçimidir; bunda avcı olan, biçimiyle olduğu kadar davranışlarıyla da saldırgan olmayan bir türün görünümüne bürünür. Sözgelimi, Kuzey Amerika şahini *(Buteo albonatatus)* kanatlarının biçimi ve tüylerinin rengi ile Amerika akbabasına benzer. Bu türün uçuşlarına katılır ve üstelik akbabanın süzülerek uçuşunu taklit eder; bu şahinin avlayabileceği hayvanlar, leş yiyici kuşlar olan akbabaların görüntüsünden endişe duymazlar, böylece şahin onların yerini rahatlıkla saptar ve istediğini ansızın yakalar. Aynı şekilde, yabanarısı yuvalarına saldıran bronzarılar yabanarılarına benzerler ve genel olarak birçok avcı böcek kurbanlarına benzer (asalak mimetizmi); 3. *müller mimetizmi:* bunda, aynı bölgede yaşayan birçok tür (özellikle kelebekler), benzer renge bürünür; öyle ki avcı hayvan onları birbirinden ayıramaz ve hepsini yemeyi göze almadan içlerinden birini tercih edemez.

Davranış bakımından mimetizmin incelenmesi, örneğin rengi ve biçimi, temizleyici bir balığınkine *(Labroides dimidiatus)* yakın olan ve onun yüzme biçimini taklit ederek diğer balıklara yaklaşarak yüzgeçlerinden parçalar koparan küçük bir lapinanın yüzme davranışı, türler arası ilginç iletişim analizleri yapılmasını sağlamıştır.

Bir mimetizm ilişkisinde, bir birey (yani mimus), karakteristikleri bir başka türün (yani modelin) homolog işaretine yeterince yakın bir işaret (görsel ya da işitsel) yayar; yayımın yönelik olduğu alıcı bu işaretleri birbiriyle karıştırır ve bu işaretler sanki modelden geliyormuş gibi davranır.

IPS-P. P. P. kol.

Mimas'ın amerikan sondası Voyager 1 tarafından 12 kasım 1980'de, 129 000 km uzaklıktan çekilen fotoğrafı

J. Six

J. Six

eristalis (yukarıda) ve balarısında **mimetizm** (savunma ya da saldırı silahlarından yoksun bir böceğin, kendisini avlayabilecek avcıların çekindiği bir başka böceğe benzemesi, onun, benzediği böceğin uyandırdığı korkudan yararlanmasını sağlar)

Şu halde burada bir türün başka bir türe ait özgül bir işareti tuzak olarak kullanması sözkonusudur. Pek çok durumda bireyin (ve dolayısıyla ait olduğu türün) hayatta kalma şansını artıran bu işaret tipinin kullanılması bir çeşit uyarlanma sayılabilir.

MİMETUS a. Yerkürenin ılıman ve sıcak bölgelerinde yaşayan örümcek cinsi. (Yalnızca başka örümcekleri yiyerek beslenirler. *Mimetidae* familyasının örnek tipi.)

MİMİDAR a. Amerika'da yaşayan, göçmen ötücükuş familyası. (Başka kuşların seslerini taklit ettiklerinden "alaycıkuş" ortak adıyla da anılan bu familyanın üyeleri omurgasızlar ve meyvelerle beslenirler.)

MİMİK a. (fr. *mimique*, lat. *mimicus*; yun. *mimikos*'tan). **1.** Yüz ifadesini değiştirerek belli bir duyguyu ya da düşünceyi iletme. **—2.** Konuşmayla birlikte ya da konuşmanın yerine düşünceyi el kol, vücut hareketleriyle ya da yüz ifadesini değiştirerek belirtme.
—Koregr. Klasik dansta kullanılan, jestlere, yüz ifadelerine ya da hareketlerine dayalı anlatım yöntemi. (Eylem balesi ya da bale-pantomimde mimiğe, seyirci için yeterince anlaşılır olmayan kimi durumlara açıklık kazandırmak amacıyla başvurulur.)

mimoza
(Mimosa pudica)

MİMİR. İskand. mit. Yggdrasil adlı ağacın köklerinin altındaki bilgelik kaynağından elde edilen bilgilerin sahibi olan dev (Jotnr). Odin, bu kaynaktan içmiş, ama karşılığında Mimir'e gözlerinden birini vermek zorunda kalmıştı. Bir diğer efsaneye göre Odin, Mimir'in kesik başından öğüt isteyerek bilgelik kazanmıştır.

MİMLEME a. Mimlemek eylemi.

MİMLEMEK g. f. *Bir kimseyi mimlemek*, bir kimseyi, beğenilmeyen bir davranışı ya da düşüncesi yüzünden zararlı ve kötü bilinen kişiler arasına koymak: *Söylediklerine karşı çıktığım için beni mimledi.*

◆ **mimlenmek** edilg. f. Kuşkulu kimseler arasına konulmak: *Polisçe mimlenmiş kişiler.*

MİMLENMEK → MİMLEMEK.

MİMLİ sıf. **1.** Mimlenmiş olan; bir kimse ya da bir kurumca zararlı ve kötü olarak bilinen kimse için kullanılır. (*Malum* sözcüğünün kısaltmasıdır.) **—2.** Arap abecesinde *mim* harfi ile işaretlenmiş olan kitap, yazı vb. için kullanılır.
—Esk. dilbilg. *Mimli mastar* ya da *mastar-ı mimi*, arapçada ilk harfleri mim olan, mefalet, mefilet, mefulet, mefal, mefil vezinlerinden olan mastarlar.

MİMNERMOS Kolophonlu, yunanlı müzikçi ve eleji şairi (İ.Ö. VII. yy.). Flütçü bir kıza olan aşkını dile getirdiği elejilerini *Nanno* adlı bir derlemede topladı. Bu şiirlerdeki erotizm ve kapalı melankoliyle Mimnermos, tüm eleji şairlerine örnek olmuştur.

MİMODRAM a. (fr. *mimodrame*). Sözsüz oyun biçiminde oynanan bir dram türü.

MİMOSACEAE a. Bot. KÜSTÜMOTUGİLLER familyasının bilimsel adı.

MİMOZA a. (lat. *mimosa, mimus,* mim'den, bazı türleri dokunulduğunda kasıldığı için bu ad verilmiştir). Genellikle dört ikincil yaprakçıktan oluşan bileşik yaprakları dokunulur dokunulmaz kendi üzerine kıvrılan ve çok sayıda pembe ya da beyaz renkte küçük çiçekler açan otsu bitki ya da ağaçcık. (Meyve yassı badıç biçimindedir, olgunlaşınca içindeki tohumlar kadar parçaya bölünür. *Mimosa invisa* türünün dikensiz çeşidi örtü bitkisi olarak kullanılır. *Mimosa pudica* türüne küstümotu da denir. Mimoza cinsinin, çoğu Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen 250'den fazla türü vardır; bazıları tropikal Afrika'da yetişir; bazı türler dikenlidir.)

MİMRAZ sıf. (ar. *maraz*'dan *mimrāz*). *Esk.* Hastalıklı.

MİMUS a. Donuk renkli, tüylü, ötleğenlere benzeyen Kuzey Amerika kuşu cinsi. (Alaycıkuş genel adıyla bu bilinen bu kuşların otuz kadar türü vardır; *Mimidae* familyası.)

MİMUSOPS a. (fr. *mimusops*). Tropikal Amerika'da yetişen parlak ve almaşık yapraklı, beyaz ya da sarı yalın çiçekli ağaç. (Salgıladığı lateks güneşte kurutulunca sertleşip çok dayanıklı hale gelir ve *balata* adıyla anılır. Ticari kereste elde edilen birçok türü şimdi yakın cinslerde sınıflandırılmıştır. *Sapotaceae* familyası.)

MİN- ar. önek. "-den", "-den beri", "-den dolayı", "-den ötürü": *Min-bad* (→ MİNBAD), *min-cihetin* (bir bakıma, bir yönden), *min-cümle* (bu cümleden olarak, bu cümleden), *min-el-arş ile-l-ferş* (gökten yere kadar; baştan sona), *min-el-aşk* (aşk yüzünden, aşk nedeniyle), *min-el-bab ile -l-mihrab* (kapıdan mihraba kadar; baştan başa, hepsi), *min-el-evvel* (önceden beri, öteden beri), *min-el-evvel-ile-l-ahir* (baştan sona kadar), *min-el-ezel* (ezelden beri), *min-el-garaib* (şaşılacak şey), *min-el -kadim* (eskiden beri): *"min-el-kadim putperestliğe alışmış..."* (Ahmet Mithat, XIX. yy.), *min-es-sera ile-s-süreyya* (yeryüzünden Ülker yıldızına kadar; yerden göğe, tamamen), *min-ev-velihi ila ahirihi* (bir uçtan öbür uca; bütün ayrıntılarına varıncaya kadar), *min-gayri* (olmayarak), *min -gayri haddin* (haddim olmayarak): *"... bazı mutalâat-ı sehireyi dahi min-gayr-i haddin beyan ve isara mütecasir olduğumdan..."* (Mustafa Reşit Paşa, XIX. yy.), *min-gayri resmin* (resmi olmayarak): *"Böyle mahremane ve min-gayr-i resmin yazılan şeylere bir hüküm terettüb etmez"* (Mustafa Reşit Paşa, XIX. yy.), *min-hays* (konusunda), *min-hays-i mecmu* (hepsi), *min-hüm* (onlardan), *min-ind-illah* (Tanrı tarafında), *min-kıbel-ir-rahman* (Tanrı tarafından), *min-küll-il-vücuh* (her taraftan, her yönden): *"Bütün dünya yeryüzündeki bilumum insanların min-küll-il-vücuh münasebetlerinde bir müşareketi keşfe ve tahmine müsait bir terakki-i müstemir vardır"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya), *min -taraf-illah* (Tanrı tarafında): *"Delilik mintarafillah bana bir çan mı desem"* (Neyzen Tevfik).

MİN a. Çince lehçeler bütünü (Fucien, Tayvan, Guangdong'un doğusu ve Hainan'da konuşulur).

MİN, daha çok Koptos'ta (Teb'in kuzeyinde) tapınılan, erkekliği güçlü, çok eski Mısır tanrısı. Özellikle Üreme ve Doğurganlık tanrısıdır (Yunanlılar onu Pan ile bir tuttular); her yıl onun onuruna görkemli bir ayinle kutlanan büyük bir bayramla hasat mevsimi açılmış olurdu. Min aynı zamanda bir tanrı-kral ve kervanların koruyucusudur. Min'i deniz kabukları ve fil figürleriyle yapılmış süslemelerle temsil eden bazı arkaik heykellerden anlaşıldığına göre, bu tanrının kökeni Kızıldeniz kıyılarına kadar uzanır (Kuseyr limanı ile Teb arasında, Hammamet vadisi kervan yoluyla sağlanan yoğun bir bağlantı kurulmuştu). Biçim bakımından Min'e en çok benzeyen Luksor'daki, erkekliği güçlü Amon'dur. Min'e, Koptos'ta kimi zaman tanrıça İsis ile birlikte tapılıyordu.

MİNA a. (ar. *mīnā*). *Esk.* Liman.

MİNA a. (fars. *mīnā*). *Esk.* **1.** Cam, kristal. **—2.** Şarap şişesi. **—3.** Gökyüzü: *Kasr-ı mina* (gökkubbe). **—4.** *Mina-fam, mina-reng,* gök mavisi, cam rengi. ‖ *Mina -kâr,* mine işleyen usta.

MİNA a. (lat. *mina;* yun. *mna*'dan). Talanton'un 1/60'ına eşit eski kütle ölçüsü birimi. (En çok kullanılan değerleri şunlardır: 505 g [Mezopotamya], 470 g [II. binyıl Suriyesi], 571 g [İsrail], 432 g [Atina].)

MİNA (EL-). Tar. coğ. Hatay ilinde, Antakya yakınında, Asi (antik Orontes) ırmağının ağzında kurulu liman kenti. Buluntulardan, burasının yunan ticaret limanı Poseidonia (İ.Ö. VIII.-VI. yy.'lar) olduğu sanılmaktadır. Kentteki avlulu yapılar, depolar, yollar boyunca dizilmiş dükkânlar ticaret alanındaki önemini vurgulamaktadır. Kazılarda, ayrıca Tunç çağdan bir yerleşme ve Mykenai çanak çömleği bulundu. Seleukeia'nın kuruluşuyla önemini yitirdi.

MİNA ya da **MUNA,** Suudi Arabistan'da Mekke'nin D.'sundaki dağların arasında Arafat yolu üzerinde, D.-B. doğrultulu bir vadi içinde kasaba. Mekke'ye uzaklığı 8 km, Arafat'a uzaklığıysa yaklaşık 14 km'dir. Mekke'den gelen yolcular, basamaklı bir dağ yoluyla Mina'nın bulunduğu vadiye batı yönünden girerler. Burası Hz. Muhammet ile Medineliler arasında gerçekleşmiş olan ünlü Akabe sözleşmelerinin yapıldığı yerdir. Mina'da Akabe'ye yakın bir yerde kaba yapılı bir sütun olan *Büyük cemre* (ya da Cemret ül-Akabe), doğuya doğru biraz ileride yolun ortasında *Orta cemre,* daha ileride de *Birinci cemre* (el-Cemret ül-ula) bulunur. Hacılar, kurban bayramının ilk üç gününde bu cemrelere "Bismillah Allahü ekber" diyerek yedişer taş atarlar. Buna *remyi cemerat* ya da *şeytan taşlama* denir. Bu uygulama haccın vaciplerindendir. Mina'da bulunan başka bir tarihi yapı da *Mescid ül -hayf*'tır.

MİNA (Francisco ESPOZ Y) → ESPOZ Y MİNA.

MİNA EL-AHMEDİ, Kuveyt'te petrol limanı, Basra körfezi kıyısında, boruhattıyla Burgan petrol yatağına bağlanır. Küçük rafineri.

MİNA EL-BEKR, Irak'ta petrol limanı, Basra'nın G.-D.'sunda, Basra körfezi kıyısında.

MİNA EL-FAHAL, Umman sultanlığı'nda petrol limanı, Umman körfezi kıyısında, Maskat'ın B.'sında. Sultanlıktaki tüm petrol yataklarından gelen boruhatlarının terminalidir.

MİNAČ (Vladimír), slovak yazar (Klenovec 1922). Romanlarında *(Smrt Hodi po Horach,* 1948; *Modre Vlny,* 1951; *Zivia Mrtvi,* 1959) İkinci Dünya savaşı'nın doğurduğu siyasal ve toplumsal sarsıntılar açısından insanın yeni yazgısı üstüne görüşlerini dile getirdi. Ayrıca öyküler (*Au tournant* [fr. çev.], 1954; *le Coin sombre* [fr. çev.], 1960), denemeler (*Paradoxes* [fr. çev.], 1966; *Souffler sur les braises* [fr. çev.], 1970; *Sur la littérature* [fr. çev.], 1972), röportajlar ve senaryolar da yazdı.

MİNAİ a. XII. ve XIII. yy.'larda İran'ın Rey, Kaşan ve Rakka gibi seramik üretim merkezlerinde uygulanan çini bezeme tekniği. (Bu teknikte renklerin bir bölümü sır altına, bir bölümü de sır üstüne uygulanır. Sır altında lacivert, mor, yeşil, firuze; sır üstündeyse sarı, kırmızı renklerle yaldız kullanılır. Bu teknik mine yapımında da uygulandığından *minemsi teknik* de denir. Anadolu'da minai tekniğinde çinilerin kullanıldığı tek yapı, Konya'daki Kılıçarslan* II [Alaettin] köşkü'dür.)

Réunion musées nation.

atlı avcı
minai türünde
perdahlı çini kupa
İran
XII. yy. sonu - XIII. yy. başı
Louvre müzesi, Paris

MİNAKOP a. Zool. Genellikle sıcak ve ılık denizlerin 150 m'ye kadar inen kıyılarında, dipte ya da dibe yakın kesimde yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Umbrina cirrosa;* gölgebalığıgiller familyası; boyu 70 cm'ye kadar.) [Eşanl. KÖTEKBALIĞI.]
—ANSİKL. Ağzı kalın ve yumuşakça burnunun altında bulunur. Altçenesinde, kısa ve etlice bir bıyık vardır. Etçildir, sürü halinde avlanır: dipte ya da dibe yakın kesimde yakaladığı omurgasızlar ve balıklarla beslenir. Eti lezzetlidir. Gençleri sık sık haliçlere girer.

MİNAM sıf. (ar. *ni'met*'ten *min'ām*). *Esk.* Çok bağış yapan, çok bağışta bulunan.

MİNAMATA, Japonya'da, Kyuşu (Kumamoto ili) adasında liman kenti; 37 000 nüf. 1950-1960 arasında, balıklarda bulunan derişik cıva artıkları birçok kişinin ölümüne yol açtı.

MİNAMOTO, ortak ataları imparatorluk soyzincirine bağlı birkaç aileyi (Genci) kapsayan japon klanı (IX. yy.). IX. ve X. yy.'larda on kadar Minamoto ailesi vardı, bunlar birbirlerinden ayrılmak için Nitta, Tokugava, Matsudaira, Aşikaga, Akamatsu vb. gibi genellikle oturdukları köyün adı olan özel adlar aldılar. Bu ailelerden biri olan Seiva-Genci ailesi, Tairalar ailesiyle uzun bir çekişmeden sonra, Dan-no-ura deniz zaferi (1185) sonunda üstün geldi ve Kamakura şogunluğunu kurdu. XII. yy. ortasında Minamotolar'la Tairalar'ın giriştikleri çetin çarpışmalar birçok japon yazarı tarafından işlendi.

MİNAMOTO NO SANETOMO, japon şair (Kamakura 1192 - *ay. y.* 1219). Minamoto no Yoritomo'nun küçük kardeşi. 1203'te, kardeşi Yoriie'nin öldürülmesinden sonra Kamakura'daki bakufu şogunu oldu. Fucivara no Sadaie yönetiminde *vaka**'ların yapısını inceledikten sonra içinden geçenleri yansıtan bir doğayı, estetikten çok felsefi ve dini bir sezgiyle yakalamaya çalışan zarif ve duyarlı şiirler yazdı. Yeğeni tarafından öldürüldü.

MİNAMOTO NO YORİTOMO (1147 -1199), ilk Minamoto şogun (1192-1199), Yoşitomo'nun oğlu. 1180'de Tairalar'la savaş yeniden başlayınca Yoritomo, Hakone dağlarında çeteci birlikler oluşturdu; 1183'te imparatorluk başkenti Kyoto'dan kovulan Tairalar, 1185'te ve 1189'da yenilgiye uğratıldı. Japonya'nın hâkimi durumuna gelen Yoritomo, 1192'de imparatordan *şogun* (general) unvanını aldı, bakufusunu (genel karargâh) Kamakura'da kurdu ve yeni bir hükümet biçimi olan şogunluğu başlattı.

MİNAMOTO NO YOŞİTSUNE, japon kahraman (1159 - Koromogava 1189), Minamoto no Yoritomo'nun küçük kardeşi. Keşiş olması koşuluyla Tairalar tarafından himaye edildi. 1174'te Kurama tapınağı'ndan kaçmayı başardı ve Kyoto'daki Goco köprüsü'nün üstünde ünlü keşiş dev Benkei'yi yendi ve Benkei yanından hiç ayrılmayan arkadaşı oldu. 1180'de, kardeşi Yoritomo'nun Tairalar'a karşı yeniden savaşmaya başladığını öğrenen Yoşitsune onunla birleşti ve Dan-no-ura'da kesin bir zafer kazandı (1185); kardeşi yüzünden ününün tehlikede olduğunu gören Yoritomo, Yoşitsune'ye savaş açtı. Dört yıl savaşan Yoşitsune kuşatıldığı Koromogava kalesinde intihar etti.

MİNANGKABAU, Sumatra adasında (Endonezya) bölge, Batı Sumatra ilini kaplar. Batı kıyısındaki dar ovada ve yüksek platoların (1 900 m) oluşturduğu bir artülkede (geniş vadilerle, göllerle kaplı çöküntü alanlarıyla kesilir) uzanır. Yanardağlar (Singgalang ve Merapi) bölgeye egemendir. *Minangkabaular*'un yurdudur.

MİNANGKABAULAR ya da **ORANG PADANGLAR** ya da **ORANG AVAKLAR** ("Muzaffer manda"), Sumatra'nın orta kesiminde yaşayan, tüm Endonezya ve Malezya takımadalarına da yayılmış olan halk. Bir endonezya dili konuşurlar, anasoylu bir soyzincirleri ve anayerli bir konut biçimleri vardır. Hollandalılar'ın başlattığı pirinç (sulamayla ve yakılarak açılmış tarlalarda) ve kahve ekimiyle uğraşırlar. İktisadi yaşamlarını hayvancılık, avcılık ve balıkçılık tamamlar. XVI. yy.'dan beri etkin bir ticaret de yapmaktadırlar (Melaka). Bugün müslümanlık egemendir, ancak geleneksel anaerkilliği pek etkileyememiştir.

MİNARE a. (ar. *menare*'den). **1.** Müezzinin müslümanları namaza çağırmak için çıkıp ezan okuduğu, bir ya da birkaç şerefeli, içten merdivenli, çoğunlukla taştan yapılmış, silindir biçiminde uzun ve ince yapı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Minare boyu,* aşağı yukarı on ile yirmi metre arasındaki bir yüksekliği anlatmak için kullanılır. || *Minare gibi,* çok uzun. || *Minare gölgesi davul tozu,* saçma, anlamsız şeyleri belirtmek için kullanılır. || *Minare kırması,* çok uzun boylu kimse için söylenir. || *Minarelere kaftan giydirmek,* dinsel nedenlerle minarelerin koni biçimini andıran üst kısımlarını kandillerle donatarak aydınlatmak.
—Din. *Minarei beyza,* hıristiyanlık inancına göre, İsa peygamberin Şam'da, yargı gününden önce gökyüzünden yere ineceği beyaz minare.
—ANSİKL. Cami ve mescitlerin yanı sıra medreselerin (Kahire Sultanhasan, Sivas Gökmedrese, Erzurum Yakutiye medresesi) ve türbelerin (Agrâ Tac Mahal) en önemli öğelerinden biridir. Bu yapı öğesi yukardan aşağıya doğru alem*, külah*, petek*, şerefe*, gövde, pabuç* ve kürsü* bölümlerinden meydana gelir. "Minare" sözcüğü, islamlıktan önce gözetleme ya da işaret kulesi anlamındaydı. Kervanlar için yol gösterici olan bu tür kulelere tüm Orta Asya bozkırlarında rastlanıyordu. Minarelerin kökeninin Akdeniz ülkelerinde deniz fenerlerine, Suriye'de gözetleme kuleleri ve kilise çan kulelerine, Irak'ta zigguratlara (Samerra Melviye) dayandığına ilişkin değişik görüşler vardır. Batı ve Doğu islam ülkelerinde minareler farklı görünümler kazanmıştır: Mağrib, Mısır ve Suriye'nin dört ya da çok köşeli minarelerine karşılık, D. ülkelerinde silindirik gövdeli minareler yaygındır. B'nın birkaç katlı, bağımsız kuleler biçimindeki minareleri ağır görünümlüdür; buna karşılık türk ve iran minareleri göğe doğru silindirik bir biçimde yükselirler. Ayrıca yapı gereci de değişiktir (İspanya'da taş; Mağrib'de tuğla; Kahire'de taş; Arabistan, Suriye, Anadolu, Hindistan'da taş ya da tuğla; İran, Irak, Afganistan'da tuğla). İran ve Irak minareleri, değişik düzendeki tuğla örgülerinin yanı sıra, Büyük Selçuklu ve Timurlu dönemlerindeki zengin çini süslemeleriyle de dikkati çekerler.

İlk minarenin, Muaviye zamanında Mısır valisi olan Mesleme tarafından Amr camisi'ne yaptırıldığı sanılmaktadır. Mısır'daki en eski minarelerden biri de Tulunoğlu* (İbni Tulun) camisi'ne aittir (IX. yy.). Samerra'daki Melviye gibi bu minare de camiden bağımsızdır ve zigguratları andırır. Bunu el -Hakim camisi'nin yontma taştan örülmüş, sonradan tuğla kaplanmış iki minaresi izler (990-1003); K.'deki dört köşe kaide üzerinde silindirik gövdelidir, G.'dekiyse (Kahire camilerinin atası sayılır) kaideden başlayarak yarıya kadar dört köşeli, üst bölümü ise yukarıya doğru daralan sekiz köşeli dört kattan meydana gelir. Mısır minarelerinin gelişimi Memluklar döneminde doruğuna ulaşmıştır (Kayıtbay* camisi).

Kule biçimi Suriye minarelerinin en eski örneği, Ümeyye camisi'nde bulunmaktadır (VIII. yy.). Bu minare İspanya (Kurtuba) ve Mağrib minarelerine örnek olmuştur. Daha sonra Suriye minareleri Mısır Memlukları'nın etkisinde kalmıştır.

Arabistan ve Filistin'de belirli bir mina-

R. Michaud-Rapho

Devletabad (Afganistan) yakınlarında Hazreti Sale minaresi tuğla, 1108-1109

Kahire'deki el-Hakim camisi'nin iki minaresinden biri; fatımi sanatı, 990-1004

R. Michaud-Rapho

Şehzade camisi'nin minaresi

Büyük Larousse

Sultanahmet camisi'nin minareleri

Büyük Larousse

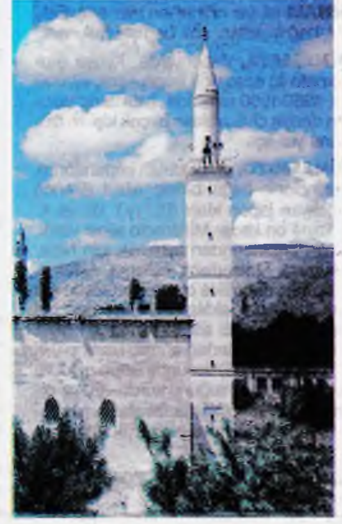

Ortaköy camisi'nin (İstanbul) minareleri (1853/1854)

Niğde Alaettin camisi'nin minaresi (1223)

Silvan Ulu camisi'nin dört köşeli minaresi (XII. yy.)

re biçimi görülmez. Medine camilerinin minareleri Suriye minarelerine benzer. Daha sonra memluk etkisinde minareler yapılmıştır. Mekke'deki yedi minare ise türk minarelerinin etkisini taşır.

Mağrib'in en eski minaresi Kayrevan'da Sidi Ukba Ulu camisi'nin üç katlı, kalın minaresidir (724). En üstteki iki içerlek kat, daha sonra eklenmiştir. VIII. yy.'dan bir başka örnek Tunus'taki el-Zeytune camisi'nin minaresidir (XIX. yy.'da büyük ölçüde onarıldı). Bu minare dört köşe, bezemesiz bir alt kat ile, sekiz köşeli, daha küçük boyutlu bir üst kattan meydana geliyordu. Kurtuba camisi'nin minaresiyse dört köşe yüksek bir kule biçimindeydi ve cepheleri kabartma bezemeler ve yazılarla kaplıydı. Minarenin üst bölümü iki dizi sağır kemerle son buluyordu (Kurtuba ve Mağrib camilerinin özelliği). Kurtuba'daki ikinci minare daha gösterişli ve görkemliydi (Sevilla ve Fas'taki minarelere örnek oldu). Fatımiler döneminden Kala Beni Hammad minaresi, yontma taştan, dört köşeli bir örnektir, üç cephesi bezemesizdir, yalnızca avluya bakan cephesinde sağır nişler ve üst üste üç sıra halinde kapılar vardır. Sevilla'daki Giralda (1190) ve Rabat'taki Hasan minaresi ve Marakeş'teki Kutubiyye camisi'nin minareleri benzer bir grup oluşturur; tümü dört köşelidir, üst bölümlerinde daha dar dört köşe katlar vardır. Bu minarelerin geometrik motifli kabartma şebekeleri, at nalı kemerli, mukarnaslı kornişler içindeki pencereleri, daha sonraki Mağrib minarelerinin belirleyici bezemeleridir. Cezayir'e özgü örnekler XIII. ve XIV. yy.'dandır (Tlemsen). Mansure camisi'nin (1302) minaresi boyutları ve bezemeleriyle mağrib özelliklerini yansıtır.

Irak ve El-Cezire'deki minarelerin en eski ve ilginç örneği, Samerra'daki Melviye*'dir (846-852). Bu minare yukarıya doğru daralan silindirik gövdesini dolanan rampayla, Babil mimarlığının, zigguratların etkisini yansıtır. Bunları Akdeniz mimarlığının özelliği olan dört ya da sekiz köşeli minareler izlemiş, sonunda, Türkler'in gelmesiyle, genellikle sekiz köşeli kaide üzerinde yükselen silindirik gövdeli minareler yapılmıştır (Bağdat, Musul, Erbil minareleri).

İran, Afganistan, Türkistan minarelerinin ilk örnekleri (IX. yy.) sekiz köşeliydi. Daha sonra taçkapı eyvanının yanlarında yükselen silindirik gövdeli minareler yaygınlaştı (Isfahan Mescidi Şah). Gazne'de, Mesut III (XII. yy.) ve Behram Şah (XIII. yy) dönemlerine ait iki minare yıldız biçimi yivli, silindirik gövdeli mimarilerinin yanı sıra bezemeleriyle de dikkati çekerler. Timurlu dönemi minareleri de mimarileri ve çini bezemeleriyle görkemli örneklerdir (Herat minareleri). Hindistan minarelerinin en özgünü, Delhi'deki Kutb* Minar'dır (XII.-XIII. yy.). Bu minare islam dünyasının en yüksek ve en güzel örneklerinden biridir.

• *Anadolu minareleri.* Anadolu minarelerinin kökeni Suriye ve Orta Asya türk geleneklerine dayanır. Bunların yanı sıra Urfa Ulu camisi'nin minaresi gibi, sekiz köşeli, görkemli bir kule biçimindeki bağımsız örnekler de vardır (bugün saat kulesi). Suriye'ye özgü dört köşeli arap minarelerinin benzerlerine özellikle G. ve G.-D. Anadolu'da rastlanır. Artuklular'ın egemen olduğu bölgede yaygın olan bu minarelerin yapımı XVI. yy.'a değin sürmüştür (Kızıltepe, Silvan Ulu camileri, Diyarbakır Lale, Şeyhmatar, Nebi ya da Peygambar camileri). Bunların yanı sıra, XIV. yy.'dan sonra Orta Asya kökenli ince, silindirik gövdeli minareler de yapılmıştır, ancak bunların bezemelerinde Suriye etkileri yoğundur. Siirt Ulu camisi'nin dört köşe kürsülü, silindirik gövdeli minaresi, sırlı tuğla bezemeleriyle bu gelenekten ayrılır. Adana Ulu camisi'nin yuvarlağa yaklaşan sekiz köşeli minaresi, Suriye ve Orta Asya türk etkilerini birleştirmiştir. Türkler'le Anadolu'ya gelen silindirik gövdeli minarelerin ilk örneklerinden biri, Erzurum'da, Saltuklular'dan kalma Tepsi minare'dir (XII. yy. ikinci yarısı). Anadolu Selçukluları döneminde camiden ayrı, başlı başına bir anıt niteliğindeki minareler arap, iran ve osmanlı minarelerinden hemen ayırt edilebilir. Osmanlı minarelerinden daha kalın ve güdük olan selçuklu minarelerinde şerefeden külaha kadar olan petek, şerefeyle kürsü arasındaki gövde bölümünden oldukça kısadır. Genellikle tuğladan inşa edilen selçuklu minarelerinin cepheleri renkli sırlı tuğlalardan örülmüş geometrik motiflerle süslüdür. Akşehir'deki Taş medrese'nin minaresi ayrıca iki şerefeli oluşuyla da dikkati çeker; mavi renkte sırlı tuğla kaplı gövdesi, özellikle üst bölümdeki baklava motifleri, İran ve Irak minarelerinde de görülür. Niğde'deki Alaettin camisi'nin (1223) minaresinde, dört köşeli kürsü üzerinde, köşeleri pahlanarak sekiz köşeliye dönüştürülmüş pabuç, onun üzerinde de renkli kabartmalarla süslü, ağır, kalın silindirik gövde yükselir. Divriği, Kayseri ve Sivas Ulu camilerinin anıtsal minareleri ilk yapımdan sonra eklenmiştir. Selçuklular'da görülen, taçkapı üzerinde yükselen çifte minare düzenlemesi, Anadolu'da özellikle medreselerde uygulanmıştır (Sıvas, Erzurum çifteminareli medreseler, Sıvas Gökmedrese). Akşehir'deki Güdük minare (1123) ise ince, uzun gövdeli, çifte minareliydi. Konya'daki İnceminareli medrese'nin çifte şerefeli minaresi de, 1901'de üst bölümü yıkılana değin, bu türün görkemli örneklerindendi. Gövdeleri yivli ya da burmalı minareler arasında Konya'daki Hocahasan mescidi, Amasya'daki Burmalıminare camisi belirtilebilir. Bir süre sonra gövdelerin yivler ve burmalarla bezenmesi bırakıldı, ancak sırlı renkli tuğla kullanımı sürdü (Kırşehir Cacabey medresesi, Erzurum Yakutiye medresesi, Birgi Ulu camisi, Manisa Ulu camisi). Antalya'da, Hamitoğulları döneminden Yivli* minare ise (1373), Anadolu'daki en görkemli örneklerden biridir. Balat'taki İlyasbey camisi'nin günümüze ulaşmayan tuğla minaresi, Selçuk'taki İsabey camisi'nin avlu duvarı ile caminin birleştiği yerde bulunan (osmanlı minarelerinin yerleştirilişinde örnek oluşturdu) minaresi de Batı Anadolu'daki ilginç örneklerdir. Karaman'da, Karamanoğulları döneminden Emirmusa medresesi'nin renkli taşlardan örülmüş dama motifli, yatay yazı şeritli, şerefe altı mukarnas dolgulu minaresi de önemli anıtlardandır. Gene Karaman'daki İbrahimbey imareti'nin değişik renkteki taşlardan örülü silindirik gövdeli, şerefe altı bezemeli minaresi de öncekine benzer. Menteşe yöresi minareleriyse cami dışından basamaklarla çıkılan balkon biçimindedir (Milas Hacıilyas camisi, Ulu cami).

Osmanlı minareleri genellikle silindirik ya da çok köşeli gövdelidir. Kimileri selçuklu minareleri gibi burmalıdır (Afyonkarahisar Gedikahmetpaşa camisi). Dışı renkli minarelerin en zengin süslemelisi İznik Yeşil cami'nin kürsüsüz minaresidir (1378-1391). 1855 depreminde Bursa minarelerinin çoğu yıkılmış ve sonradan yenilenmiştir, ancak Bursa Ulu camisi'nin çifte minarelerinin yivli ve çubuklu olduğu bilinmektedir. Edirne minareleri de XVIII. yy.'daki bir depremde yıkılmıştır. Eski cami'nin minaresinde, özgünlüğünü koruyan kürsü bölümü, köşelerdeki yarım daire planlı çıkmaları, kapısı ve bezemeleriyle anıtsal bir görünüm kazanmıştır. Osmanlı mimarlığında minare, camiyi bütünleyen önemli bir öğe durumundadır: Edirne Üçşerefeli cami'de (1437-1447), avlu köşelerine yerleştirilen burmalı, yivli, baklava ve zikzak motifli dört görkemli minare, caminin mimarisiyle uyumlu bir görünüm yaratır. Başlangıçta osmanlı minareleri tek şerefeliyken buradaki minarelerden biri üç şerefeli yapılmıştır. Bundan sonra çok minareli ve birkaç şerefeli camilerin inşası geleneksellesmiştir. İstanbul Fatih camisi'nde, birer şerefeli iki minare avlu ile caminin birleştikleri köşelere yerleştirilmiştir. İstanbul Bayezit (1522) ve Şehzade (1544-1548) camilerinin minareleri kürsü ve gövde bölümlerinin renkli,

zengin süslemeleriyle dikkati çeker; özellikle Şehzade camisi'nin minare gövdesindeki kabartma örgü motifi tek örnek olarak kalmıştır. Klasik osmanlı mimarlığında, Mimar Sinan'ın yapılarında minareler daha olgun ve ince bir görünüm kazanmıştır. Pabuçtaki baklava motifinin yerini daha yalın, piramit biçimi geçiş öğeleri almıştır. Şerefeler mukarnaslarla süslenmiş, zengin oymalı korkuluklarla çevrelenmiştir. Kurşun kaplı sivri külahtan gövdeye geçilen bölüme bir sıra mavi çini konulması gelenekten olmuştur (daha sonra bunun yerini kabartmalı çiçek dizisi aldı). Süleymaniye camisi'nde (1550-1557), avlu duvarının dört köşesinde yükselen ince minareler dikey çubukludur. Edirne Selimiye camisi'nin (1569-1575), uzunlukları 70 m'yi aşan, dört görkemli minaresi, yalınlıklarına karşılık biçimlerinin inceliğiyle, kubbenin ağırlığını hafifletirler. Ayrıca bu minareler, şerefelere birbirini görmeden ulaşan basamaklarıyla da mühendislik alanında başyapıtlardır.

İstanbul Sultanahmet camisi'ndeyse (1609-1617), caminin köşelerine üçer şerefeli dört, avlunun köşelerine de ikişer şerefeli iki minare yerleştirilerek zengin bir görünüm elde edilmiştir (altı minareli tek selatin camisi). İstanbul Yeni cami'de üçer şerefeli iki minare, uyumlu çizgileri, zengin mukarnas bezemeli şerefeleriyle, caminin yatay ve dikey çizgileri arasında denge sağlar.

XVIII. yy.'dan başlayarak Batı etkileriyle minare mimarisi de değişti; uyumsuzluğa ulaşacak ölçüde ince ve yüksek minareler yapıldı (İstanbul Nuruosmaniye; Ortaköy, Dolmabahçe camileri). Bu dönemin minarelerinde kürsü eski mimari özelliğini yitirdi, pabuç geçiş öğesi olmaktan çok bezeme öğesi durumuna düştü. Barok üsluptaki minarelerde şerefe altları bilezikler ve boğumlarla bezendi, pabuç küresel bir görünüm kazandı. Kimi minarelerin kürsüleri cemaat yerlerinin üzerinde yükselen hünkâr dairelerinin içinde gizlendi (Dolmabahçe camisi). Empire üslubun etkisiyle, şerefe altları kenger yapraklarıyla bezenerek, minareler korinthos üslubundaki sütunlara benzetildi (İstanbul Hırkaişerif, Dolmabahçe, Ortaköy camileri). Kimi örneklerdeyse, şerefe ince sütunlara oturan çatıyla örtüldü (İstanbul Mecidiye, Konya Aziziye camileri). XIX. yy.'da ayrıca seçmeci üslupta, karmaşık bir biçimde yoğun bezemeli minareler yapıldı (İstanbul Aksaray Valide, Yıldız [Hamidiye] camileri).

MİNARELİKÖY, rumca **Neon Khorion,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

MİNAS, Uruguay'da kent, Montevideo'nun K.-D.'sunda; 35 000 nüf. Ticaret ve turizm merkezi. Maden suları. Bira fabrikası.

MİNAS *(sierra de las),* Guatemala'da billurlu sıradağ, río Motagua'nın K.'inde; 3 140 m.

Minas, Endonezya'da petrol yatağı, Sumatra'nın doğu ovasında.

MİNAS DE RÍOTİNTO ya da bazen **RİO TİNTO,** İspanya'da kent, Andalucía'da (Huelva ili), sierra Morena'nın batı eteğinde; 6 100 nüf. Madencilik (demir ve bakır piritleri) merkezi.

MİNAS GERAİS, Doğu Brezilya'da eyalet; 587 172 km²; 15 831 800 nüf. (1990). Merkezi *Belo Horizonte.* Brezilya'nın "dağlık" bir eyaletidir; güneyi ve güney-doğusu, São Francisco, rio das Velhas, rio Grande ve rio Doce'nin doğduğu Brezilya yüksek topraklarını kaplar. Güney-batısında, jeolojik bakımdan çok farklı, demir ve demir dışı madenler açısından çok zengin "maden üçgeni" uzanır. Batı bölümü, São Francisco vadisini çevreleyen chapadalarla (plato) kaplıdır. K.'de chapada Diamantina bölgesi yer alır. Yükseklerdeki tropikal iklim, K.'e doğru yerini yarı çorak bir iklime bırakırken, ağaçlıklı savanın yerini de cılız bir orman ve dikenli çalılıklar (caatinga) alır.

Minas Greais'e, XVIII. yy.'da, altın ve elmas madenleri (adı "genel madenler" anlamına gelir) bulunduktan sonra yerleşildi. Kentler, (Ouro Preto, Mariana, São João del Rei, Sabará, Congonhas, Diamantina) altın arayıcılarının kampları çevresinde gelişti. Bu "altın çevrimi", yüzyılın sonuna doğru gerilemeye başladı; yer yer turizmin hareketlendirdiği maden kentlerinde yaşam, günümüzde eskisi gibi canlı değildir. Buna karşılık Minas Gerais, özellikle demir çıkarımı sayesinde bir sanayi merkezi haline geldi; yaklaşık 30 milyar ton olan demir rezervleri, yılda 30 Mt'un üstünde demir cevheri elde edilmesine ve önemli bir dışsatıma olanak vermektedir. Bu yerel zenginlikler, Belo Horizonte, Sabará, Monlevade, İpatinga, Timóteo, Caeté, Governador Valadares'teki büyük demir-çelik fabrikalarında üstün teknoloji ve yabancı sermaye (Alman, Belçika, Japon) olanaklarıyla işlenmektedir. Ouro Branco ve Juiz de Fora'da yeni fabrikaların kurulması planlanmıştır. Belo Horizonte'nin G.'inde büyük bir rafineri ve yeni sanayi tesisleri (örneğin Betim'de Fiat) vardır. Minas Gerais'in kırsal kesiminde de önemli değişiklikler gerçekleşmektedir: güneyde kahve yetiştiriciliğine yeniden başlanması, sığırcılığın gelişmesi, Curvelo yakınında üretilen manyokun işlenmesi.

MİNASRAGRİT a. (fr. *minasragrite;* Peru'daki *Minasraga*'dan). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal vanadyum sülfat.

MİNASSA a. (ar. *minaṣṣa*). *Esk.* **1.** Gelin sandalyesi; gelinin halk tarafından kolaylıkla görülebilmesi için hazırlanan yükseçke yer. **—2.** Teşhir yeri, sergen.

MİNA SULMAN, Bahreyn'de liman, Manama'nın G.'inde. Serbest sanayi bölgesi (besin ürünleri sanayisi, alüminyum metalürjisi).

MİNATİTLÁN, Meksika'da (Veracruz eyaleti) liman kenti, Coatzacoalcos kıyısında; 145 000 nüf. Petrol rafinerisi ve petrokimya sanayisi.

MİNA ZAYİD, Abu Zabi emirliği'nde liman, Abu Zabi kenti yakınında. Soğuk hava depoları. Yapı gereçleri dışalımı.

MİNBAD be. (ar. *min-* ve *baᶜd*'dan *min-baᶜd*). *Esk.* Bundan böyle, bundan sonra: *"Minbad ben ey nigâr-ı sadık / Ar itmezem olduğuma âşık"* (Behişti, XV. yy.).

MİNBAZ a. (ar. *nabẓ*'dan *minbaẓ*). *Esk.* Hallaç tokmağı.

MİNBER ya da **MİMBER** a. (ar. sözc.). Camilerde, hatibin çıkıp vaaz verdiği ya da hutbe okuduğu, merdivenle çıkılan yüksekçe kürsü: *"Minberin zikr-i hümayun ile ettin serbülend"* (Fuzuli, XVI. yy.).
—*Esk. Minber-i nüh-paye,* dokuz basamaklı minber.
—Seram. *Minber çinisi,* minberin yanlarını, minber köşkünü ve külah bölümünü kaplayan çinilere verilen ad.
—ANSİKL. Minber, korkuluklu birkaç basamakla çıkılan, üzeri çoğunlukla tepesi alemli bir külah ya da kubbeyle örtülü sahanlıktan meydana gelir; basamakların başlangıcı ahşap kapı kanatları ya da bir perdeyle örtülüdür Hz. Muhammet'in topluluğa seslenmek üzere Medine camisi'nde yaptırdığı ilk minber, iki basamak ve bunun üzerinde oturacak bir yerden (mabat) oluşuyordu. Hz. Muhammet'in ölümünden sonra bir yetke simgesi özelliği kazandı, Ebubekir bunun üzerine çıkmış ve topluluk ona biat etmişti. Sonraki halifeler de bu geleneğe uydular; valiler de göreve başlarken ve ayrılırken minbere çıkıyorlardı. Böylece başlangıçta ibadetle doğrudan bağlantısı bulunmayan minber, Abbasiler döneminde dinsel bir işlev üstlendi; 749'da Mısır'da, bir süre sonra da öteki islam ülkelerinde camilere birer minber konuldu. Bunlar topluluğa göre mihrabın sağında yer alıyordu. Bu ilk ahşap, taş ya da tuğla minberler süslemesiz, yalın örneklerdir. Görkemli ahşap minberlerin ilk örneklerinden biri Kayrevan Sidi Ukba Ulu camisi'nin abanoz minberidir (IX. yy.). Abbasiler döneminden kalma birkaç minber çok köşeli, küçük panolar içinde üzüm salkımlarıyla süslüdür. Fatimiler döneminde Nurettin'in yaptırdığı, daha sonra Selahattin Eyyubi tarafından Mescidi Aksa'ya yerleştirilen minberle, bu öğe gerçek biçimine ulaşmıştır. Bu minberin yüzeyleri fildişi ve sedef kakmalı, sekiz köşeli yıldızlarla süslüdür ve sahanlığı kubbelidir. Tolunoğlu camisi'nin (İbni Tulun), 1296/1297'de memluk sultanı Hüsamettin Laçin tarafından yaptırılan minberinin yalnız çerçevesi kalmış, ahşap cepheleri Kahire ve South Kensington müzelerine aktarılmıştır. Sultan Hasan medresesi'nin taş minberi, ahşap minberler üslubundadır. Kapı çerçevesinin üstündeki ve kubbedeki mukarnaslar türk etkilerini yansıtır. Mihrap gibi, minberin de en parlak dönemi Kahire'de XV. yy.'a ve Burciye Memlukları dönemine rastlar. Belirli bir biçim kazanmış olan minberlerde yalnızca ayrıntılarda farklılıklar görülmektedir. South Kensington müzesi'nde bulunan ve yazıtına göre Kayıtbay tarafından (1468-1496) yaptırılan minber, bu dönemin üslubunu yansıtan güzel bir örnektir: ustaca işlenmiş ahşabın üzeri fildişi kakmalarla bezenmiştir, soğan kubbesi, mukarnaslardaki hilaller o dönemin özellikleridir. Batı islam sanatı minberlerinin en güzel örneklerinden biri, Kurtuba camisi'nin, Hakem II tarafından yaptırılan minberidir (X. yy.). Arap yazarlara göre çok değerli olan ve tekerlekler üzerinde hareket ettirilen bu minber girift örgüler, fildişi kakmalarla süslüydü.

Boutin-Explorer

Minas Gerais
Ouro Preto'dan genel görünüm

L.-Y. Loirat-Explorer

Fars (İran) ilinde bulunan ahşap **minber** (1366)
Tahran müzesi

Divriği Ulu camisi'nin
ahşap minberi (1228-1229)
Sıvas

Büyük Larousse

Sokullu külliyesi camisi'nin
minberi (1571-1572)
İstanbul

Büyük Larousse

Laleli camisi
minberi (XVIII. yy.)
İstanbul

Mağrib ülkelerinden, Cezayir Ulu camisi'nin güzel minberi (XI. yy.), Marakeş Kutubiyye camisi'nin sedef kakmalı minberi (XII. yy.) belirtilebilir.

İran ve Afganistan'daki eski minberler moğol istilası sırasında ortadan kalkmıştır. Meşhed'deki, Timurlular döneminden Gevherşad camisi'nin (XV. yy.) minberi, bezemeleriyle tüm öteki örneklerden ayrılır. Burada beş köşe ve yıldız biçimindeki ahşap satıhlar dönemin halı üslubuna uygun olarak kakma hurma salkımlarıyla süslüdür. Türkmenistan minberlerine ilişkin bilgi yoktur. Hindistan'daysa minberlerin hemen tümü taştandır. Hindistan'ın çeşitli kentlerinde (Gucerat, Ahmetâbad vd.) günümüze ulaşmış çok zengin oymalı minberler bulunmaktadır. Haydarabad minberleri çok ağır ve yalın görünümlüdür.

• *Anadolu minberleri.* Anadolu Selçukluları döneminden kalma minberlerin hemen hemen tümü ahşaptan yapılmıştır (bu gelenek Osmanlılar'ın ilk yapılarında da sürmüş, daha sonra bunların yerini mermer ve taş minberler almıştır). Konya Alaettin camisi'nin görkemli minberi (1155), türk islam sanatının en güzel örneklerindendir. Bu minberin kapısı üzerinde Kılıç Arslan'ın oğlu Sultan Mesut'la ilgili kûfi bir yazıt yer alır. Abanoz ağacından minberde, sekiz köşeli yıldız ve ucu uzatılmış beş köşeli parçalardan meydana gelen yüzeylere rumiler ve asma dallarından oluşan ince kabartmalar işlenmiştir. Korkuluk şebekelerinde kare yüzeyler, iki sıra altı kollu yıldızlar ve bunların birbirine geçmesiyle oluşmuş sekiz ve dört kollu yıldızlarla bezenmiştir. Yuvarlak kemerli kapıda, köşe dolguları asma dalları ve rumiler, bordür lotus motifleriyle süslüdür. Minberin sahanlığı, piramit biçimi külahla örtülüdür. Bu minber XIII. yy. sonuna değin Anadolu minberlerine örnek oluşturmuştur. Ankara'da Aslanhane (Ahi-Şerafettin) camisi'nin ceviz ağacından, daha yalın minberi (1290) rumiler ve asma dallarıyla bezenmiştir. Bu minberin ustası olan Muhammet Ebubekir el-Naccar Ankara Kızılbey camisi'nin minberini de hazırlamıştır. Siirt Ulu camisi'nin (1214), Divriği Ulu camisi'nin (1240/1241), Beyşehir Eşrefoğlu camisi'nin (1297) minberleri de XIII. yy.'ın önemli örnekleridir. XIV. yy. Beylikler dönemi minberleri arasında Birgi Ulu camisi'nin 1322 tarihli minberi selçuklu geleneğini sürdürür. Manisa Ulu camisi'nin 1376 tarihli minberinde çok köşeli büyük yıldızlar ve bunları çevreleyen bir ucu uzatılmış beş köşeli yüzeyler çok ince çizilmiş asma dalları ve rumilerle bezenmiştir. Bursa Ulu camisi'nin ceviz ağacından minberi (1399), Osmanlı döneminin en eski örneğidir. Bu minber selçuklu geleneğini sürdürmekle birlikte, sahanlık bölümü, değişik boyutları, rumi ve palmetler işlenmiş küçük geçme panoları, geometrik motifli korkuluk şebekeleriyle yenilikler taşır. Ankara'daki Ahielvan camisi'nin, Taşkınpaşa (esk. Damsa) köyündeki Taşkınpaşa camisi'nin (Ankara Etnografya müzesi) anıtsal minberleri de XIV. yy.'ın önemli örnekleridir. Özellikle Taşkınpaşa camisi'nin minberi, çeşitli ahşap tekniklerinin bir arada kullanılmış olmasıyla dikkati çeker. Osmanlı döneminde mermer ve taş minberler yaygınlaşmıştır. XVI. yy.'da mimariye koşut olarak minberlerin en güzel örnekleriyle karşılaşılır (Gebze Çobanmustafapaşa, İstanbul Haseki, Şehzade, Süleymaniye, Lüleburgaz Sokullumehmetpaşa camilerinin minberleri). Edirne Selimiye camisi'nin tek parça mermer levhalardan meydana gelen minberi bir başyapıt niteliğindedir. Konya'daki Selimiye camisi'nin minberi yalınlığı, uyumlu boyutları, çadır biçimindeki külahıyla önemli bir yapıttır. İstanbul Sokullu camisi'nin (1572) Çinili cami'nin (1640) minber külahları zengin osmanlı çinileriyle kaplıdır. Sultanahmet camisi'nin (1609-1617) altın yaldızlı minberi, kabartmalar ve geometrik geçmelerle bezenmiştir. Batı etkilerinin başlamasıyla, minberlerin bezemeleri de değişmiştir. İstanbul Nusretiye camisi'nin (1826) barok üsluptaki minberi, iri kenger yapraklarıyla süslüdür; korkulukları kafesli olmayıp dış yüzeyleri kabartmalıdır. Yozgat Çapanoğlu camisi'nde (1777-1779) kahverengi, sarı, beyaz ve yeşil renkli mermerler, istiridye ve kenger yapraklarından oluşan süslemeler türk barok üslubunu yansıtır. Dönemin ahşap örneklerinden olan İstanbul Beylerbeyi camisi'nin minberi (XVIII. yy. ikinci yarısı) kemik ve fildişi kakmalıdır.

Minber, İstanbul'da yayımlanan günlük siyasi gazete (1918 sonu ve 1919 başı, 50 sayı). Sahipliğini Ali Fethi Bey'in (Okyar), sorumlu müdürlüğünü Dr. Rasim Ferit'in (Talay) yaptığı, Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) kuruluş sermayesi ve yayımına katkıda bulunduğu gazete uzun ömürlü olamadı. Mondros silah bırakışması'nın ardından Mehmet VI'yı (Vahdettin) etkileyip ulusçu, dinamik bir hükümet kurulmasını, Meclis'in feshedilmemesini ve Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye nazırı olmasını öneren, Tevfik Paşa hükümetinin düşürülmesini savunan yayınlar yaptı. Gazete eski Maliye nazırlarından Cavit Bey gibi kimi İttihat ve Terakki önderlerince de parasal açıdan desteklendi. Mustafa Kemal Paşa'nın kamuoyuna tanıtılması amacına yönelik yayınlar yapan gazete (paşa ile uzun mülakatlar yapıldı; büyük fotoğraflarına ve övgü dolu yazılara yer verildi), Mütareke dönemi İstanbulu'nun vurdumduymaz havası içinde, satış azlığından kapatıldı.

MİNCEL a. (ar. *mincel*). *Esk.* Ekin biçilen orak.

MİNCE-PİE a. (ing. *minc-pie*). Mincemeat katılarak hazırlanan küçük, yuvarlak Noel turtası. (İngiliz mutf.)

MİNCH, Atlas okyanusu'nun Hebrides takımadasıyla İskoçya arasında oluşturduğu deniz kolu.

MİNCİA → BAI.

MİN CİANG ya da **MİN JİANG,** Çin'de ırmak; Sıçuan dağlarının tam ortasında derin boğazlar içine gömülerek yol aldıktan sonra Yangzi Ciang'a kavuşur; verimli Çıngdu ovasını akaçlar. —Çin'de ırmak Orta Fucien dağlarından doğar, Fucou'yu suçladıktan sonra Çin denizi'ne dökülür.

MİNCİO, Kuzey İtalya'da ırmak, Po'nun kolu (sol kıyıdan); 194 km. *Sarca* adıyla Adamello'dan doğan Mincio, Trentino'yu düz bir çizgi halinde geçer ve Garda gölüne dökülür. Peschiera'da gölden çıkarak ovada akar, Mantova'yı birbirini izleyen üç gölle çevirir ve Po'ya kavuşur. Sarca dağ ırmaklarına özgü bir rejimle akarken Garda gölünü geçtikten sonra akışı düzene girer.

Mind *(Ruh),* üç aylık ingiliz ruhbilim ve felsefe dergisi. Ocak 1876'da Alexander Bain tarafından Londra'da kurulmuştur.

MİNDANAO, Filipinler takımadasının ikinci büyük adası, takımadanın G. ucunda; 99 000 km²; 13 433 000 nüf. (1988).

D.-B. yönünde sırasıyla, K.'den G.'e doğru uzanan bir sıradağ (Büyük Okyanus cordillerası) ve Agusan'ın akaçladığı gene aynı yönde 200 km boyunca uzanan 50 km genişliğindeki bir çöküntü alanı üzerinde, etkin yanardağların (örneğin Filipinler'in en yüksek noktası [2 954 m] olan Apo dağı) bulunduğu başka bir sıradağ görülür; adanın ortasındaki bu ikinci sıradağ, Bukidnon-Lanao volkanik platolarıyla B.'ya doğru devam eder; bu platoların yerini Cotabato'nun G.-D.'sunda bir çöküntü alanı alır. Adanın batı ucundaki Zamboanga yarımadası da çok dağlıktır. Uzun süre çok az insanın yaşadığı adaya Aetalar ve özellikle de müslümanlığı benimsemiş Morolar yerleşmiştir. XX. yy.'da, kalabalık bölgelerden başlayan önemli bir göç hareketi (Luzon'daki İlocanolar, Cebu'daki Visayalar) adayı çok kalabalıklaştırmıştır: ne var ki gene de nüfus yoğunluğu ülke ortalamasının altında kalmaktadır. Morolar, bu hıristiyan kolonların gelmesine karşı koymuş ve şiddete başvurarak hıristiyanların yerleşmesini önle-

meye çalışmışlardır. Besin tarımı pirinç, mısır (adanın kuzeyinde temel besin maddesi) üretimine dayalıdır. Dışsatıma yönelik ticaret ürünleri yetiştiriciliği hindistancevizi (Filipinler'de ilk sırada), abaka (Davao bölgesi), ananas (Cagayan de Oro bölgesi), muz (Davao ve Cotabato bölgeleri) üretimine dayanır. Ayrıca Bukidnon platosunda yaygın yöntemlerle *ranch* tipi hayvancılık yapılır; orman işletmeciliği, Butuan çevresinde önemlidir. Biraz kömür, nikel (Nonoc adası), bakır çıkarılır. İligan' da kurulan sanayi tesileri (kalsiyum karbür, demir alaşımları, çimento fabrikası), Lanao gölü ağzında Maria Cristina çavlanları üzerinde kurulan hidrolik santralın sağladığı elektriği kullanır. Davao ve Zamboanga, adanın en büyük iki kentidir.

MİNDARUS a. Köknarağacı sürgünlerine çok zarar veren yaprakbiti. (Her yıl yalnızca nisan-haziran arasında üç ay süreyle etkinlik gösterir. *Mindarinae* oymağının örnek tipi.)

MİNDAUGAS, Litvanya'nın tarihteki ilk prensi (1200'e doğr. -1263). Litvanya kabilelerini federasyon halinde birleştirdi. 1251'e doğru vaftiz oldu, papa İnnocentius IV'ün onayıyla krallık tacını giydi. Hükümdarlığı, Töton şövalyelerinin, Prusya topraklarını Schwerttrâger şövalyelerinin Livonya topraklarından ayıran Samogitia' ya doğru gerçekleştirdikleri büyük saldırının başlangıcına rastlar. Mindaugas'ın öldürülmesinden sonra, Litvanya, Gedimin'in (1316) hükümdarlığına kadar sürecek bir anarşiye sürüklendi.

MİNDE a. Denizc. *Minde olmak,* bir palanganın makaralarından söz ederken, bu palanganın virası sonucunda vetasının bitmesiyle birbirine değmek.

MİNDEF a. (ar. *mindef*). *Esk.* Hallaç yayı.

MİNDEL sıf. (ar. *mindel*). *Esk.* **1.** Açgözlü doymaz. **—2.** Zorba.

MİNDEL a. (öz. a. *Mindel*'den). Yerbil. Yaklaşık 500 000 yıla tarihlenen ikinci Alp buzullaşması.

MİNDEL, Almanya'nın G.'inde ırmak, Bavyera platosunda, Tuna'nın kollarından biri (Offlingen'in aşağısında sağ kıyıdan kavuşur); 75 km. Penck ve Brückner'in çalışmalarından sonra, Alpler bölgesi ve çevresindeki Dördüncü Zaman'ın ikinci buzul dönemine Mindel'in adı verildi.

MİNDELO, esk. **Mindello,** Cabo Verde' de liman, São Vicente'nin (Rüzgâr adaları) kuzey kıyısında; 55 258 nüf. (1987). Balıkçılık. Un fabrikası. Ayakkabıcılık.

MİNDEN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Weser ırmağı kıyısında, eskiden "Vestfalya kapısı" denen geçitin çıkışında; 78 200 nüf. Mittellandkanal, burada Weser'i 370 m uzunluğunda bir köprüyle aşar. Irmak limanı. Katedral ve XI. yy.'dan kalma iki kilise. Kimya. Seramik. Kâğıt fabrikası. Duyarlı makineler. Cam fabrikası.

MİNDER a. (ar. *minder*). **1.** Üstüne oturmak ya da yaslanmak için kullanılan içi yumuşak bir maddeyle doldurulmuş, kumaş, deri vb. ile kaplı şilte ya da yastık. **—2.** *Minder altı etmek,* bir işi ele almayıp unutturmaya çalışmak, hasır altı etmek. || *Minder çürütmek,* işsiz güçsüz oturarak günlerini geçirmek; konuk olarak gidilen yerden uzun süre ayrılmamak.
—Esk. sey. oy. *Minder tuhafı,* toplu yerlerde halka eğlendirici öyküler anlatan kimse, meddah.
—Kur. tar. *Mindere çıkmak,* bir devlet dairesinde kâtiplik türünden küçük bir görev almak. || *Mindere geçmek,* devlet dairelerinde ufak bir görevden daha büyüğüne atanmak.
—Spor. Serbest ve grekoromen güreşte karşılaşma alanı. (9 m çapında bir daire, çevresinde 1,20-1,50 m genişliğinde bir "koruma alanı", tam ortada kırmızı bant halinde belirlenmiş 1 m genişliğinde bir halkadan oluşur.) || *Minder güreşi,* minder üzerinde olimpik ölçülere göre yapılan serbest ve grekoromen güreşler. || *Minder hakemi,* minder güreşlerinde karşılaşmayı minderden yöneten hakem. || *Minderden kaçmak,* güreşte rakibin karşısına çıkmamak. —Atak güreşmeyip kaçamak güreşmek. —Puan vermemek ve yapılan bir oyunu bozup etkisiz kılmak için minder dışına çıkmaya çalışmak.

MİNDORO, Filipinler'de ada; yaklaşık 10 000 km²; 472 000 nüf. Luzon'dan Verde adası boğazıyla ayrılır. Halcon dağında 2 582 m'ye yükselen, B.'sında yaz (muson), D.'sunda kış yağmurlarını alan dağlık ve volkanik bir adadır. Tagaloglar, kuzeyin ve doğunun kıyı ovalarında pirinç, şekerkamışı, muz, hindistancevizi, abaka yetiştirirler. Nüfusun seyrek olduğu iç kesimde Aetalar avcılık ve toplayıcılıkla geçinirler ya da orman ürünlerini değerlendirirler. Calapan, adanın tek gerçek kentidir.

MİNDORO mandası a. Mindoro adasında yaşayan, *Anoa*'ya benzeyen, kısa ve kalın boynuzlu küçük manda. (Bil. a. *Babulus mindorensis;* boynuzlugiller familyası; sığırlar oymağı; cidago yüksl. 1 m.)

MİNDSZENTY (József), macar din adamı (Csehimindszent, Szombathely yakınında, 1892 - Viyana 1975). Estergon başpiskoposu (1945), kardinal (1946). Macaristan'da kurulan komünist rejime birçok temel konuda karşı çıktı. Tutuklandı (aralık 1948) ve ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı (şubat 1949). 1955'te serbest bırakıldı, ama gözetim altında tutuldu. Ekim 1956 devrimi'nde görevine döndüyse de 4 kasım'da amerikan elçiliğine sığınmak zorunda kaldı. Eylül 1971'de serbest bırakıldı ve Viyana'ya yerleşti .

MİNE a. (fars. *minā*). **1.** Seramik, cam ve metal gibi maddeleri korumak, renklendirmek ya da bunlara parlaklık kazandırmak için kaplama olarak kullanılan camsı, saydam ya da saydam olmayan madde. (Eşanl. EMAY.) **—2.** İnce ve parlak nakış.
—Dişç. Diş tacının yüzeyini örten ve koruyan doku, vücudun en sert dokusu. (Mine organik bileşiklerce nispeten zengin bir kınla kısmen ya da tamamen sınırlı prizmalardan oluşur. Kınları ile çepeçevre sarılmış olan prizmalar, bir ara madde ile birbirinden ayrılır. Organik bir kütikula mineyi kaplar [Nasmyth zarı]. Minede pek çok mineral tuzlar [kalsiyum fosfat ve fluorür] bulunur, ancak % 3 dolayında organik madde vardır.)
—Zool. Mine, çok mineralli (% 98'e kadar), hücresiz bir çeşit çimentoyla birbirine yapışmış paralel apatit prizmalarından oluşan bir iskelet dokusudur. (Mineyi gelişmemiş dişlerin üstderi adamantoblastları salgılar. Kemiklibalıkların plakoyit pulları ya da deri dişçikleri, tümkemiklilerin ganoyit pulları, saçakyüzgeçlimsilerin ve ciğerlibalıkların kozmoyit pulları da minelidir.)
—ANSİKL. • *Seramikte kullanılan mine.* Kurşun ve kalay oksitlerin karışımından (kalsin) oluşan kalaylı mine genellikle beyazdır, ancak oksitlerle renklendirilebilir: kobalt (fon rengi mavi olan fayanslar), antimuan (fon rengi sarı olan fayanslar), vb. (→ SIR.)
• *Metaller üzerinde kullanılan mine.* Genellikle kum, minium, potas, sudkostik ve renklendirici metal oksitlerin karışımından oluşur. Yüzeye toz ya da hamur olarak uygulanır ve bir mufla içinde eritilerek yapışması sağlanır. Elektroforez yöntemiyle doğrudan mine kaplama deneyleri de yapılmıştır.
Sacta ve dökme demirde kullanılan mine, frit ve katkı maddesinin çok ince öğütülmüş karışımıdır. Frit genellikle feldspat, kuvars, boraks, kriolit, tebeşir, güherçile, sudkostik, kalsiyum fluorür vb. karışımından oluşur. Mine, kalay ya da antimuan oksitle saydamsızlaştırılır ve gerektiğinde metal oksitlerle renklendirilir. Katkının % 5-10'u yağlı kildir; fritin bileşimini tamamlar ve parçalara yapışmasını sağlar. Parçalar önce temizlenir, sonra da özel bir mineyle yeniden kaplanır: pişirilir, sonra asıl mineyle kaplandıktan sonra yeniden pişirilir. Her pişim birkaç dakika sürer ve 800° - 900° C'ta yapılır. Birçok levha, mutfak araçları ve kaplamalar mineli sactan yapılır.

Mine süsleme, özellikle altın, gümüş ve saf bakır üzerine uygulanır; bu bezeme biçiminde renk tonları ısı derecesi ve fırınlama süresiyle ayarlanır. Bu süsleme biçiminde dört yöntem uygulanır: *bölmeli mine*'de genellikle altın levha üzerine lehimlenmiş küçük yuvaların içine mine tozu konur, sonra fırınlanır. (Özellikle Bizanslılar'da ve Türkler'de kullanılmıştır.) *Gömme mine,* metale açılan yuvaların içinin minelenmesiyle elde edilir. *Yarım oyma saydam mine* ya da *kabartma mine,* saydam bir mine katmanıyla kaplanmış kabartmalı yüzeylerdir. Bu mineler mine tabakasının derinliği ölçüsünde koyu görülür. *Boyama* ya da *sıvama mine*'lerde metal küçük bölmelere ayrılmamış, levhanın tümü beyaz mineyle kaplanmış ve üstü camlaşabilen renklerle boyanmıştır.

Metal üzerine mine tekniğinin kaynağına ilişkin bilgiler tartışmalıdır, ancak bu türden yapıtların en güzel örnekleri VI. yy.'dan sonra (özellikle IX.-XII. yy.'lar arasında) bizans sanatında görülmektedir (İncil kapakları, kutular, haçlar, ikonalar ve

Agence Intercontinentale

kardinal **Mindszenty**
(1949'da mahkemede)

S.Held

Mindanao
Bangaan yakınlarında seki biçimindeki çeltik tarlaları

Lauros-Giraudon

Sina dağından inen Musa
mineli oval tabak
Pierre Reymond'un yapıtı
XVI. yy.'ın ikinci yarısı
Dupuy müzesi, Toulouse

mineli cam kupa
bir düğünün anısına Angelo Barovier tarafından yapıldı (evlilerin madalyon biçiminde portreleri ve gençlik alegorileri [aşk çeşmesi, geçit törenleri]) XV. yy. sonu *(Museo Vetrario, Murano)*

Scala

mineli asma duvar saati
XVII. yy. ortaları
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

beykozişi **mineli** sürahi
Türkiye Şişe ve cam fabrikaları aş

tıbbi **mineçiçeği**
(Verbena officinalis)

ikona çerçeveleri). İslam sanatında mine tekniğine ilişkin bilgilere el-Biruni'nin yapıtlarında rastlanmaktadır. Bu alanda en erken islam eserleri Fustat'ta bulunmuş, Fatımiler döneminden kalma, altından yapılmış mücevherlerdir (XI. yy.). İspanya'da Kurtuba'da (Córdoba), Medinet üz -Zehra'da da Fustat'takilere benzer mineli mücevherler ele geçmiştir (XI.-XII. yy.'lar). Bunların dışında büyük boyutlu bir başka yapıt, artuklu emiri Rüknettin Davut için XII. yy.'da hazırlanan bir bakır tastır (İnnsbruck Ferdinandeum müzesi). Osmanlı döneminde de uygulanan mine tekniği özellikle XVII. yy.'ın ikinci yarısında yaygınlaşmıştır.

• *Cam üzerine uygulanan mine.* Cam süslemede mineyle kaplama işlemi İsa'nın doğumundan hemen önceki yıllarda Suriye'de kullanıldı, Araplar tarafından geliştirilip zenginleştirildi. XIII. ve XIV. yy.'larda memluk sultanlarının Halep, Şam ve Rakka'ya ısmarladıkları mineli ve yaldızlı cami kandilleri dünya camcılığının en çekici örnekleri oldu. Şam ve Kahire'de saydam minenin metal oksitler yardımıyla cam üzerine renkli olarak tutturulması sağlandı. Bu teknik XVI. yy.'da islam ülkelerinden Akdeniz çevresine yayıldı; Venedik ve Barcelona'ya, daha sonra da Bohemya, Avusturya ve Saksonya'ya ulaştı. Venedik'in dünya camcılığının merkezi olmasından sonra ürettiği ilk cam örnekleri, genellikle pembe, mavi ve yeşil zemin üzerine mineli ve yaldızlıydı. XIX. yy.'ın ikinci yarısında Araplar'ın kullandığı modellerden -özellikle Suriye ve Mısır'daki camilerin kandilleri- yola çıkılarak, mineyle kaplama işlemi Ph. J. Brocard, É. Gallé, E. Rousseau ve M. Marinot tarafından yeniden ele alındı. Osmanlılar'da da Beykoz işi eşyaların bezemelerinde yaldızla birlikte mine de kullanıldı.

Vitray'da cam pişirilerek tutturulan ve öbür yüzey renklendirmelerinden farklı olan (külrengi, sangin, sarı) renkli saydam mineler XVI. yy.'da kullanılmaya başlandı.

MİNEBALIĞI a. Zool. Eski Dünya'nın sıcak ve ılık denizlerinde 350 m'ye kadar inen derinliklerde yaşayan kemiklibalık. (Kapakçıklarında geriye doğru uzanan, uçları sivri 3-4 diken bulunur; bu dikenlerden salgılanan hafifçe zehirli bir sıvı, acı veren, kolay iyileşmeyen yaralar açar. Hepçildir. Genellikle çift çift dolaşır. Bil. a. *Callionymus maculatus;* üzgünbalığıgiller familyası; boyu 12 cm'ye kadar.)

MİNECİ a. Mine işi yapan sanatçı. (Eşanl. MİNEKÂR.)
—Kuyumc. *Mineci fırını*, mine eritilen, ateşe dayanıklı topraktan yapılmış küçük fırın. ‖ *Mineci kandili*, minecilerin, mineyi eritmek için alevini körükle mine üzerine çarptırdıkları küçük lamba. ‖ *Mineci körüğü*, minecilerin mineyi eritmek için alevi havalandırdıkları iki ucundan üflenebilir ince, uzun boru.

MİNE COMPOUND, Güney Afrika'da Bantular'ın yaşadıkları sürekli kamplara verilen ad, sanayi ve madencilik merkezleri yakınında.

MİNEÇİÇEĞİ a. Pürtüklü karşıt yapraklı ve dörtköşe saplı otsu bitki. (Çiçekleri küçük ve genellikle eflatun ya da mavi renkli, borumsu çanaklı ve boru taçlıdır; birçok çiçek uzun başak ya da şemsiye biçiminde bir arada bulunur; meyvesi kuru bir dörtlü akendir. 100 kadar türü vardır; melez bir türü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *verbena;* mineçiçeğigiller familyası.)

MİNEÇİÇEĞİGİLLER a. Genellikle düzensiz, bitişik taçyapraklı erdişi ya da poligam çiçekli, birçenekli bitkiler familyası. (Mineçiçeğigiller içinde otlar, çalılar ya da genellikle karşıt yapraklı ağaçlar yer alır; meyvesi çoğunlukla bir drupadır. Familyadaki başlıca cinsler şunlardır: *mineçiçeği, mangrov, clerodendron, vitex, lantana, tectona.* Mineçiçeğigiller familyasında hemen hemen sıcak bölgelerde yetişen 2 600 tür vardır; bil. a. *verbenaceae;* ballıbabalar takımı.)

MİNEHEAD, Büyük Britanya'da (Somerset) liman kenti ve sayfiye merkezi, Bristol kanalının güney kıyısında; 8 000 nüf.

MİNEKÂR a. MİNECİ'nin eşanlamlısı.

MİNEKÂRİ a. (fars. *minā, kār* ve ar. *-ī* den *mināḳārī*). *Esk.* Kuyumc. Mine işçiliği, mine işleyicilik.

MİNELEME a. Camc. Camcılıkta kullanılan bir bezeme biçimi. (Motiflerin dış çizgileri çizildikten sonra cam, bu çizgilerin sabitleşmesi için fırınlanır; daha sonra dış çizgiler boyanır ve eşya yeniden fırınlama işleminden geçirilir.)

MİNELEMEK g. f. Bir şeyin üzerini mine ile işlemek, süslemek.

MİNELİ sıf. Üzeri mine ile işlenmiş, mine ile bezenmiş olan.

MİNEN çoğl. a. (ar. *minnet*'in çoğl. *minen*). *Esk.* Minnetler.

MİNEPTAH, MİNEPHTAH ya da **MERNEPTAH,** XIX. hanedan firavunu (İ.Ö. 1235-1224), Ramses II'nin oğlu ve ardılı. Deniz halklarının, biri Libya'dan, diğeri Asya yönünden gelen ilk istila girişimlerinden Mısır'ı kurtardı. Mineptah, Filistin'deki müstahkem mevkileri yeniden ele geçirdi; bir stelin üzerinde kazılı bulunan ve bu seferi anlatan metinde ilk kez İsrail'in adı geçer. Mineptah, Delta'nın doğusuna yerleşmiş yabancıları ve işçi olarak kullanılan savaş tutsaklarını Mısır dışına sürdü. Büyük bir olasılıkla Çıkış da bu firavunun zamanında vuku buldu. Mezarı, Krallar vadisi'ndedir.

MİNERAL a. (fr. *mineral*). Düzenli bir atom yapısı ve kesin kimyasal bileşimiyle tanınan homojen doğal katı.
—Biyol. *Mineral yedekleri*, daha sonra canlı dokuların beslenmesi için kullanılmak üzere organizmanın bazı noktalarında biriken mineral maddeler (dölütte karaciğer demiri, koriyon ve kemiklerde kalsiyum fosfat, vb.).
—Kim. müh. *Mineral giderici*, bir sudaki minarelleri uzaklaştırmaya yarayan aygıt. (Mineral gidericilerde genellikle iyon değiştirme teknikleri uygulanır.)
—Mad. oc. *Mineral içeriği*, işletilebilir cevher kütlesi ile arı cevher kütlesi arasındaki oran. (Cevher çok ince [santimetre düzeyinde] yataklar biçimindeyse ve arakesmelerin belli bir bölümü kaldırılamadan işletilemiyorsa bu oran çok yüksek [10-200] olabilir. Wolfram ya da tungsten cevheri için genellikle bu durum sözkonusudur.)
—Su işler. *Mineral giderme*, çözünmüş mineral maddeleri uzaklaştırma. (Toptan, yani ileri düzeyde mineral giderme orta ve yüksek basınçlı buhar sağlayan kazanların suları gibi sanayi suları için gereklidir.) ‖ *Mineral gidermek*, suda çözünmüş tuz iyonlarının tümünü ya da bir bölümünü gidermek. ‖ *Mineral katma*, çok yumuşak bir suya, aşındırıcı özelliğini gidermek için kalsiyum karbonat katma.

MİNERAL, ABD'de (Virginia) yer, Charlottesville'in D.'sunda. Nükleer santral.

MİNERALBİLİM a. MİNERALOJİ'nin eşanlamlısı.

MİNERALLEŞİR sıf. Bazı cisimlerle bileşerek cevherlere dönüşebilen metaller için kullanılır.

MİNERALLEŞME a. Bir başka cisimle bileşen bir metalin cevhere dönüşmesi.
—Biyokim. *Organik mineralleşme*, canlı dokuların bünyesine giren anorganik maddelerin (kükürt, fosfor, demir, kalsiyum, vb.) karşılıklı cins ve oranları.
—Bot. Mineral maddeler sinmiş bir hücre zarının uğradığı değişiklik. (Buğdaygillerde, papirüsgillerde ve atkuyruklarında üstderi hücrelerinin zarlarının dış yüzeylerine silis siner [*silisleşme*]. Kabakgillerle hodangillerden bazı bitkilerin üstderi hücreleri kalsiyum karbonat yüklenir. Tamamen kireçtaşı sinmiş bazı kırmızı suyosunları [*lithothamnium*] taşlara benzer. Isırgangillerin birçoğunda [kenevir, şerbetçiotu, incir, dut, vb.] kalsiyum karbonat sistolit* denen birikimleri oluşturur.)
—Tarım ve Pedol. Biyolojik bakımdan etkin bir ortamda, özellikle toprakta, mineral maddelerin (amonyak, su, karbondioksit, nitratlar, fosfatlar, sülfatlar) serbest kalmasıyla sonuçlanan dönüşüm. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tarım ve Pedol. Bitkilerin azotla beslenmesinde oynadığı rol bakımından organik maddelerin toprakta mineralleşme süreci önemlidir. Azot*, toprakların çoğunda, az ya da çok karmaşık organik bileşimler içinde vardır; burada sözkonusu olan azot, *organik azot* adını alır ve toplam azotun % 95'ini oluşturur. Yalınlaştırmak için bu organik azot iki bölüme ayrılır. Bunlardan biri, mikroorganizmalar tarafından kısa sürede bozundurulur: yıllık mineralleşme oranı, çoğunlukla % 10'un üstündedir *(birincil mineralleşme)*. Diğer bölümü ya da humus çok daha kararlıdır: yıllık mineralleşme oranı çoğunlukla % 1'in altındadır *(ikincil mineralleşme)*. Ortamın koşullarına ve bitki köklerinin yerleşmesine bağlı olarak mineral azot serbest kalır, bitkiler ve mikroorganizmaların yararlanabileceği biçime dönüşür (yeniden organikleşme ya da yıkanma). Organik bileşimler içinde bulunan diğer elementler, yani kükürt, fosfor, potas vb. mineralleşme ve yeniden organikleşme çevrimlerine uğrar, ancak bitkilerin beslenmesindeki rolleri genellikle ikincildir.

MİNERALLEŞMEK gçz. f. Mineral durumuna dönüşmek.
—Tarım ve Pedol. Organik maddeler sözkonusu olduğunda mineralleşme sürecinden geçmek, mineralleşmeye uğramak.

◆ **mineralleştirmek** g. f. Bir metali cevhere dönüştürmek.

MİNERALLEŞTİRİCİ sıf. **1.** Bir metalle bileşerek bu metali cevhere dönüştüren element, madde için kullanılır. **—2.** Amorf cisimlerin kristalleşmesini kolaylaştıran maddeler için kullanılır.

◆ a. Mineralleştirici özellikleri olan element, madde.

MİNERALLEŞTİRME a. Tarım ve Kim. Bir maddedeki bir ya da birçok kimyasal elementin ne oranda bulunduğunu belirlemek için başvurulan ve mineral madde-

leri ayırmak ve dozları belirlenecek elementleri alıkoymak üzere organik maddelerin yok edilmesini öngören çözümleme yöntemi.
—ANSİKL. Tarım ve Kim. Başlıca iki mineralleştirme yolu vardır:
1. *kuru yol:* organik maddenin oksijenli ortamda ısının etkisiyle kavrulmasına ya da yakılmasına dayanır. Mineral kalıntı daha sonra öngörülen doz belirlemesine uygun

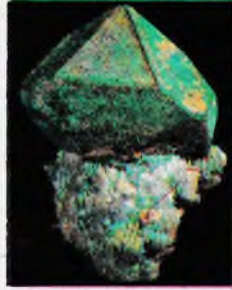
MİNERALOKORTİKOİT sıf. ve a. (fr. *minéralocorticoïde*'den). Biyokim. Renin-anjiyotensin sistemi aracılığıyla hidroelektrolitik metabolizma (sodyum tutulması, potasyum atılması) üzerindeki etkisi, aldesteronun etkisine benzeyen her türlü madde, özellikle böbreküstü bezi hormonları.

MİNERALÜRJİ a. (fr. *minéralurgie*'den).

BİRKAÇ
MİNERAL ÖRNEĞİ

Nelly Bariand
doğal gümüş (Norveç)

Nelly Bariand
krokoit (Tasmanya, Avustralya)

Nelly Bariand
kuprit (Namibya)

Nelly Bariand
siyanotrikit (Arizona)

Nelly Bariand
mimetit (Meksika)

Nelly Bariand

doğal altın (Kaliforniya)

Nelly Bariand

kuvars (İsère, Fransa)

Nelly Bariand

doğal kükürt (Sicilya)

Nelly Bariand

stilbit (Bombay yöresi)

Nelly Bariand

turmalin (Minas Gerais)

bir ayıraçla çözündürülür;
2. *nemli yol:* ayrışan ve başlıca karbondioksit gazı olarak giderilen organik maddelere karşı bazı tepkinlerin (oksijenli su, sülfürik asit, vb.) yükseltgen gücünü kullanır. Geriye kalan mineral artık, kullanılan tepkin içinde çözünür.

MİNERALLEŞTİRMEK → MİNERALLEŞMEK.

MİNERALNIYE VODİ, Rusya'da kent, Kafkaslar'ın eteğinde, Stavropol'ün G.-D.'sunda; 55 000 nüf. Demiryolu onarım atölyeleri. Besin sanayileri. Kafkasya'daki turizm ve kaplıca merkezlerinin ulaşımını sağlayan havalimanı.

MİNERALOG a. (bugün yerini fr. *minéralogiste*'e bırakan fr. *minéralogue*'dan). Mineraloji uzmanı.

MİNERALOJİ a. (fr. *minéralogie*). Minerallerin fiziksel ve kimyasal özelliklerini, oluşum ve ortaya çıkış koşullarını inceleyerek mineral türlerini belirlemeyi amaçlayan yerbilim dalı. (Eşanl. MİNERALBİLİM.)
—ANSİKL. Mineraloji başlangıçta özellikle minerallerin organoleptik özelliklerini (renk, parlaklık, sertlik vb.) inceleyen bir gözlem bilimiydi. Tür olarak mineral kavramı ancak kimyanın XIX. yy.'ın başında gösterdiği olağanüstü gelişmeyle açıklık kazandı. Si Haüy 1784'te dönemli bir kristal ağının varlığını ortaya çıkardı; 1912'de X ışınlarının bir kristalce kırınımını bulan M. von Laue hem X ışınlarının elektromanyetik yapısını, hem de maddenin dönemli yapısını kanıtladı. Böylece mineral türlerinin akılcı bir sınıflandırması gerçekleştirildi. O zamandan beri, minerallerin optik özelliklerinin incelenmesi ve klasik kimyasal çözümlemelerin dışında mineralogların olanaklarını zenginleştiren birçok yöntem geliştirildi; diferansiyel ısıl çözümleme, ısıl ağırlık çözümlemeleri, kızılaltı tayfölçümü, çok küçük maddeler üzerinde yıkıcı olmayan çözümlemeye olanak veren mikrosonda.

CEVHERHAZIRLAMA'nın eşanlamlısı.

MİNERVA. Rom. mit. Yunan kökenli Athena ile özdeşleştirilen çok eski roma tanrıçası. Önce Etrüsk panteonunda *Menerva*, ya da *Menrva* adıyla ortaya çıktı. Arkaik dönemden itibaren capitolium üçlüsü'nde İupiter ve İunon ile birlikte yer aldı; Roma'nın koruyucusu olan Minerva özellikle zanaatçıların ve sanayi etkinliklerinin tanrıçasıydı. Esquilinus dağında tapınağı bulunan ve Tıp tanrıçası olan bir *Minerva medica* da vardır. Adına yapılan başlıca şenlikler, mart ayında kutlanan büyük quinquatrialar ve haziranda kutlanan küçük quinquatrialardı. Minerva, Bilgi ve Bilgelik simgesidir. Kimi zaman Nerio ile özdeşleştirilmiştir.
—İkonog. Latin Minerva'nın tipi, Athena* tipinden pek ayırt edilemez. Roma, Napoli, Münih, Londra ya da Paris müzelerinde miğferli ve kalkanlı tanrıçanın birçok heykeli bulunur. Ostia'daki kanatlı Minerva ile Nerva forumundaki Minerva kabartmalarını da anmak gerekir. Phidias'ın Athena heykelinin (Louvre) Romalılar tarafından yapılmış kopyası *Gerdanlıklı Minerva* adını taşır.

MİNERVE a. (tesc. edil. a.; öncekinden). Matbaac. Pedal ya da motor yardımıyla çalışan, ancak mürekkeplemesi biraz basit ve baskı sayısı kısıtlı, platinli küçük baskı makinesi. (Hafif ve yeterince hızlıdır, küçük boy kitapların basımında kullanılır.)

MİNESTRONE a. (çorba anlamında ital. sözc.). Domuz yağıyla ağır ateşte pişirilen sebze ve aromalı bitkilere, kimi zaman pirinç ya da küçük hamur parçaları katılarak rendelenmiş parmigiano eşliğinde sunulan oldukça koyu kıvamlı çorba. (İtalyan mutf.)

MİNET a. (fr. *minette*'ten). Petrogr. Bir lamprofir çeşidi.

MİNET EL-BEYZA, eski Ugarit limanının günümüzdeki adı.

Miney-çeti *(Aylık okumalar)*, kronolojik bir sıra içinde, vaazlar ve efsaneleri, aziz biyografilerini kapsayan, ortodoks kilise derlemeleri. IX. yy.'da Bizans İmparatorluğu'nda ortaya çıkan bu derlemeler, güneyli ve doğulu Slavlar'ın kullanması için slavoncaya çevrilmişti. Kiev Rusyası'nda daha XI. yy.'dan itibaren biliniyordu. XVI. yy.'da Moskova'da, metropolit Makariy, rus azizlerini de içine alan *Büyük Miney-çeti* derlemesini meydana getirdi.

MİNFAH a. (ar. *nefḫa*'dan *minfaḫ*). *Esk.* Körük.

MİNG, çin hanedanı (1368-1644). Moğol kökenli Yüen hanedanından sonra iktidara geldi. Cu Yüencang tarafından kurulan hanedanın başkentleri, önce Nankin, daha sonra da Pekin'di (1409); imparator Yonglı (1403-1424) Pekin'de, bugüne kalan birçok saray ve tapınak yaptırdı. Mançular tarafından tahttan indirilen Mingler (Pekin'in alınması ve son imparatorun 1644'te kendini öldürmesi) Yünnan'a kadar çekildiler; hanedanın Birmanya'ya sığınan son vârisi de Mançular'a teslim edilerek (1661) öldürüldü. Mingler'e ait mezarlar (gerçekte onlardan on üçüne ait olanlar) Pekin yakınındadır.

MİNGALADON, Birmanya'da yer, Rangoon'un 15 km K.'inde. Rangoon havalimanı. Askeri üs.

MİNGÇİ, çince sözc. Hanlar döneminden beri mezarlarda ölülerin yanına konan ve ölünün çevresini ya da günlük yaşamını anımsatan eşyaların (kap kacak, evler, evcil hayvanlar, kişiler) toprak ya da

Nelly Bariand

blend (sfalerit) [Valais, Fransa]

Giraudon

baykuşlu Minerva
İ.Ö. IV. yy.'a ait bir yunan Athena heykelinin roma kopyası
(baş ve baykuş günümüzde tamamlanmıştır)
Louvre müzesi, Paris

seramikten yapılmış küçük örneklerini belirtir. En ünlüleri Tang hanedanından kalmadır; çoğu polikrom sırlar ile bezelidir ve yaşam dolu bir gerçekçiliği yansıtır.

MİNGDİ, Doğu Hanları hanedanından Çin imparatoru (İ.S. 58-75). Mingdi'nin saltanatı döneminde Çinliler Ben Çao yönetimi altında Tarim havzasına yayıldılar ve Kaşgar krallığı'nı kendilerine bağımlı hale getirdiler. Geleneksel inanca göre, buddhacılığın Çin'e girişi Mingdi'nin saltanat dönemine rastlar.

MİNGEÇAUR, Azerbaycan'da kent, Kura kıyısında; 43 000 nüf. Tekstil (pamuk). Kura üstünde büyük baraj (önemli bir hidroelektrik santralını besler; 1 500 000 ha'lık bir alanın sulanmasını sağlayan 70 km uzunluğunda bir göl oluşturur).

MİNGHETTİ (Marco), italyan siyaset adamı (Bologna 1818 - Roma 1886). Liberal papa Pius IX'un (1846) Papalık'a gelişi sırasında Papalık Devlet konseyi üyesiydi, Kilise devletlerinin ilk laik hükümetinde Bayındırlık bakanlığına getirildi (1848), ardından Sard devletleriyle savaşmak üzere Roma'dan ayrıldı. Cavour tarafından Dışişleri bakanlığı genel sekreterliğine seçildi (1859), yeni İtalya krallığı'nda İçişleri bakanlığına atandı (1860) ve bölgesel yönetim yandaşı olarak göründü. 1862'de Maliye bakanlığına getirildi, sonra Piemonteliler'i çekemeyen *Consorteria* (klik) tarafından Başbakanlığa getirildi (1863). Eylül 1864'te Napoléon III'le antlaşma görüşmelerinde bulunduysa da krallık başkentinin Torino'dan Floransa'ya taşınması, Torino'da şiddetli ayaklanmalara yol açtı. Kanlı bir biçimde bastırılan bu ayaklanmalar sonucu, Minghetti 28 eylülde devrildi. Tarım ve sanayi bakanlığı (1869), Viyana büyükelçiliği (1870), sağ muhalefet liderliği yaptıktan sonra, 1873-1876 arasında yeniden Başbakan oldu.

MİNGRELYA, Gürcistan'da bölge, bugünkü Abhazistan özerk bölgesi topraklarını içine alır. Eski Abhazistan prensliği, İmeretiya'dan XVI. yy.'ın sonunda ayrıldı ve 1857'de Ruslar prensliği kendi topraklarına kattı.

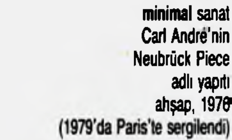
MİNGRELYA DİLİ a. Güney kafkas dili; çana yakın olan bu dil, Gürcistan'da Karadeniz kıyıları boyunca, yaklaşık 300 000 kişi tarafından konuşulur.

J.-P. Leloir

Charlie Mingus (1972'de)

MİNGUS (Charles, **Charlie** —denir), caz kontrabasçısı, bestecisi ve orkestra yöneticisi (Nogales, Arizona, 1922 - Cuernavaca, Meksika, 1979). Los Angeles'ın dış semtlerinden Watts'taki zenci gettosunda yetişti. Trombonla başladı, ardından çello çaldı, sonunda kontrabasta karar kıldı. Art Tatum, Louis Armstrong, Lionel Hampton, Red Norvo gibi ünlülerle çaldı ve bop akımının gelişiminde rol oynadı. 1956'da kurduğu ilk "Jazz Workshop", yaklaşık yirmi yıl boyunca sayısız genç yeteneğin yetiştiği bir müzik atölyesiydi. Mingus'un en verimli dönemi 1959-1965 arasıdır. Bu dönemdeki en büyük başarılarını, saksofoncu Eric Dolphy'yle bir araya gelişine (1960) borçludur. 1962'de Dolphy ve Duke Ellington'la birlikte plaklar doldurdu. 1964'te Dolphy'den ayrıldı ve bir suskunluk dönemine girdi. Bu suskunluk, 1971'de, yaşamını anlattığı kitabı *Beneath the Underdog*'ın yayımlanmasıyla bozuldu ve Mingus, müzik etkinliklerine yeniden başladı. Gelenekle özgürlüğü birleştirmeyi ve Afrika kökenli amerikan müziği tarihindeki en zengin ve en kontrastlı ses evrenlerinden birini yaratmayı başaran Mingus'un başlıca plakları: *Pithecanthropus erectus* (1956), *Haitian fight song* (1957), *Nostalgia in Time Square* (1959), *Original Fables of Faubus* (1960), *Passions of a man* (1961), *Goodbye Pork Pie Hat* (1963), *The Black Saint and the Sinner Lady* (1963), *Let My Children Hear Music* (1972), *Changes* (1974), *Three or Four Shades of the Blues* (1977).

minimal sanat
Carl André'nin
Neubrück Piece
adlı yapıtı
ahşap, 1976
(1979'da Paris'te sergilendi)

B. Hatala-C. N. A. C. Georges-Pompidou diateği

MİNH ya da **MİNHÜ** ilg. ve be. (ar. *min-* ve *hü*'den *min-hü*). *Esk.* Ondan.

MİNHA ilg. (ar. *min-* ve *hā*, onlar'dan, *min-hā*, onlardan). *Esk.* 'Şundan, bundan' anlamında *anha minha* sözünde geçer. (→ ANH.)

MİNHA, ibrani ayin düzeninde öğleden sonra yapılan günlük ayini belirten ibranice sözcük. Gerçekte, inananların çoğu daha erken sinagoga gelemediği için, bu ayini gün batmadan kısa bir süre önce yapmak alışkanlık olmuştur. Bu durum, bu ayini akşam duasına bağlama olanağı da sağlar.

MİNHAC a. (ar. *nehc*'den *minhac*). *Esk.* **1.** Büyük, geniş yol. —**2.** Tutulan yol, metot, yöntem. —**3.** *Minhac-ı hidayet*, doğru yol.

MİNHACİ, asıl adı **Ali,** türk halk şairi (Deliktaş, Sivas, 1862 - *ay. y.* 1901). Halk şairi Deliktaşlı Ruhsati'nin oğlu. Medresede okudu. Şiirlerinde geçim sıkıntısı, eşinin kendisini terk etmesi gibi kişisel acılara da yer verdi. (→ Kayn.)

MİNHAT a. (ar. *naht*'tan *minhat*). *Esk.* Marangoz rendesi.

MİNH HAİ, Vietnam'da il, Mekong'un en önemli ağzının G.inde; 7 617 km²; 1 562 000 nüf. (1989).

MİNHO, Kuzey Portekiz'de il. Başlıca kenti *Braga.* Portekiz ulusunun anayurdudur. Yüzey şekilleri, az yüksek platolardan oluşur; daha sonra bu platolar, iç kesimde, geniş ve derin vadilerle kesilen yüksek dağlara dönüşür. Bol yağışlar zengin bir bitki örtüsünün yetişmesini sağlar. Yoğun tarım yöntemleriyle, çavdar, patates, mısır, fasulye ve yem bitkileri yetiştirilir. Tırmanıcı bağların üzümünden *vinho verde* (yeşil şarap) yapılır. Sulanan otlaklarda çok sayıda sığır sürüsü yetiştirilir. Nüfusu çok yoğun bu bölgeden oldukça yoğun bir dışgöç sürmektedir.

MİNHO ırmağı → MIÑO.

MİNHÜ → MİNH.

> **1. MİNİ-,** pek çok sözcüğün bileşimine giren, çok az anlamında fr. sözc.
>
> **2. MİNİ-,** pek çok sözcüğün önüne gelen (birleştirme çizgisi koyarak ya da koymayarak) ve küçüklüğü, kısalığı vb. belirten önek: *Minibüs, mini -set, mini etek.*

MİNİ sıf. (fr. *mini*). Özellikle kısa kadın giysileri ve bu moda için kullanılır: *Mini etek.*

◆ a. Çok kısa giysiler: *Mini giymek. Mini merakı.*

MİNİBASKET a. 12 yaşından küçük (minikler kategorisi) çocuklar için düzenlenen basketbol karşılaşması türü. (Saha, top, potanın boyutları ve oyun süresi farklıdır.)

MİNİBİLGİSAYAR a. Bilş. Özerk ya da daha güçlü bir merkezi bilgisayarın çevre birimi olarak ya da bir bilişim ağının öğesi olarak kullanılan küçük hacimli, orta bellek kapasiteli ve yetkinliği yüksek bilgisayar.

MİNİBİLİŞİM a. Minibilgisayarların üretimine ve kullanımına ilişkin bilişim alanı.

MİNİBÜS a. (ing. *mini*, küçük ve *bus*, otobüs'ten). On ya da on iki kişilik küçük otobüs.

MİNİBÜSÇÜ a. **1.** Minibüsü olan ya da minibüs işleten kimse. —**2.** Minibüs şoförü.

MİNİBÜSÇÜLÜK a. Minibüs işletme işi ve ya da minibüs şoförlüğü.

MİNİCİK sıf. Çok küçük, küçücük: *Minicik yüzü var. Minicik bir ev.*

MİNİDİSK a. (fr. *minidisque*). SAYISAL* DİSK'in eşanlamlısı.

MİNİGOLF → MİNYATÜR GOLF*.

MİNİHAP a. Eczc. Östrojen ve projestatif içeren gebeliği önleyici hap. (Östrojen miktarı 50 mikrogramdan azdır.)

MİNİK sıf. Küçük, sevimli: *Minik kuş. Minik ayaklı.*

—Elektron. Elektronik montajların ve özellikle son derece küçük boyutlu elektron tüplerinin bileşimine giren devre elemanları için kullanılır.

—Spor. Minikler kategorisini oluşturan sporculardan her biri.

◆ **minikler** çoğl. a. Yaşı (yaptığı spora göre değişmekle birlikte) on iki yaşından küçük sporcuların oluşturduğu yarışma kategorisi.

MİNİKASET a. (fr. *minicassette*). Elektroakust. Küçük boyutlu bir kasetin tescil edilmiş adı.

MİNİKLEŞTİRME a. Elektron. Boyutu son derece küçük elektronik bileşenlerin ya da entegre devrelerin gerçekleştirilmesi.

MİNİKOY adası, Lakdiv adalarının en güneyde olanı.

MİNİMAKS a. (fr. *minimax*). Mat. Oyunlar kuramında A ve B gibi iki oyuncu arasındaki bir düello için, A nın kazandıkları, her bir satırı A nın bir yöntemine, her bir sütunu da B nin bir yöntemine karşılık gelen bir tabloda gösterildiğine göre, her sütundaki değerlerin maksimumlarının minimumu.

MİNİMAL sıf. (fr. *minimal*). En alt derecedeki şey için kullanılır: *Minimal sıcaklıklar.*

—Ceb. *Bir E vektör uzayından bir* K *değişmeli cismi üzerine bir* f *içyapı uygulamasının minimal polinomu*, katsayıları K den alınan ve K[X] in P(*f*) = 0 denklemini gerçekleyen P polinomlarının idealinin doğurucusu olan polinom. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ K *üzerinde* K(α) *basit cebirsel genişlemesinin* α *elemanının minimal elemanı*, K[X] in P(α) = 0 olan indirgenemez birim polinomu. (Bu polinomun derecesi, K üzerinde K(α) genişlemesinin derecesini verir.) [Buna kimi kez *α nın indirgenemez minimal polinomu* da denir.] ‖ *Katsayıları bir* K *değişmeli cisminden alınan bir* A *kare matrisinin minimal polinomu*, katsayıları K den alınan ve P(A) = 0 denklemini gerçekleyen K[X] polinomlarının idealinin doğurucusu olan polinom. ‖ *Sıralı bir* E *kümesinin minimal elemanı*, E nin *x* elemanı $x \prec a$ yı gerçeklediğine göre, $x = a$ olan E nin *a* elemanı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Çağ. sant. *Minimal sanat*, yapıtın biçim ve yapısını geometrik olarak son derece basitleştiren, onu, madde ve renk açısından temel öğelerine indirgeyen sanat akımı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Geom. İçi boş olmayan içbükey bir P çokyüzlüsünün, R_i ler kapalı yarıuzaylar olmak üzere $P = \bigcap_{i=1}^{n} R_i$ biçiminde yazılması için kullanılır, burada *n*, P yi bu biçimde ifade etmek için gerekli olan, olabildiğince küçük sayıdır ‖ *Minimal yüzey*, her noktada ortalama eğriliği sıfır olan yüzey.

—ANSİKL. Ceb. • *Minimal eleman.* Tümel

sıralanmış bir E kümesi içinde, bir minimal eleman, en küçük elemana eşittir ve dolayısıyla minimal eleman bir tanedir. Minimal eleman kavramı, öyleyse kısmi sıralamayı ilgilendirir.

• *Minimal polinom.* Cayley-Hamilton teoremine göre, *f*, *n* boyutu sonlu olan bir E vektör uzayından, bir K değişmeli cismi üzerinde bir içyapı uygulaması ise, *f* nin minimal polinomu *f* nin ayırtedici polinomunu böler. *f* içyapı uygulaması, ancak ve ancak, onun polinomu parçalı (birinci dereceden çarpanlar çarpımına ayrılabilir) ise parçalıdır. *f* içyapı uygulaması, ancak ve ancak minimal polinomu parçalı ve bütün kökleri basitse, köşegenlenebilir.

—Çağ. sant. Esas kökeni Amerika olan minimal sanat (ing. *minimal art*) 60'lı yılların başında ortaya çıktı. Soyut anlatımcılıktaki lirizmin ve pop art'taki figürasyonun tersine minimal sanat, konstrüktivizm mirasını değerlendirdi ve Albers, Newman, Reinhardt ya da heykelci D. Smith' in araştırmalarını derinleştirdi. Hardedge* ressamlarının biçim ve renkleri köktenci bir tutumla arılaştırma ve her türlü yanılsamayı yadsıma biçiminde beliren temel anlayışlarının en katı ürünleri, basit hacimleri ya da geometrik biçimleriyle ("ilksel yapılar") üçboyutlu yapıtlardı. Bu yapıtlar çoğu kez yineleniyor, eldeki gereçlerle, hatta sanayi gereçleriyle (tahta parçaları, neon tüpleri, metaller, plastikler) kişisel özelliklere yer verilmeden gerçekleştiriliyordu. D. Judd, R. Morris, D. Flavin, C. André, S. Lewitt, yapıtı, çevresindeki mekâna bağlı olarak varlığını belirli bir konumda ve durumda ortaya koyan bir nesne gibi algılayan bir heykelcilik anlayışının öncüleridir. Nesnenin kendi özüyle ilgili plastik bir kaygının olmayışı, işlevinin çözümlenmesine ve kavramsal yönelimlerin doğmasına yol açtı. Minimal akıma bağlanan başka birçok amerikalı heykelci vardır: Tony Smith (1912-1980), Ronald Bladen (doğm. 1918), John McCracken (doğm. 1934), Robert Grosvenor (doğm. 1937), Larry Bell (doğm. 1939).

MİNİMALCİ sıf. Minimal sanata ilişkin.

◆ a. Minimal sanattan yana olan.

MİNİMALCİLİK a. Minimal sanat; bu sanatın niteliği.

MİNİMALLEŞTİRME a. Arit. *Bir bağıntının minimalleştirmesi*, doğal tamsayılar kümesi üzerinde tanımlı bir R ikili bağıntısına, onun minimalleştirilmişi olan bir S bağıntısını eşlik ettiren işlem. || *Doğal tamsayılar kümesi üzerinde tanımlanmış bir* R(x, y) *ikili bağıntısının minimalleştirmesi*, S(*x*, *y*) ikili bağıntısı, öyle ki, a_2, R(a_1, a_i) nın doğru olduğu a_i tamsayılarının tam tamına en küçüğü ise, S(a_1, a_2) doğrudur. [S(a_1, a_2) şuna eşdeğerdir: 1. R(a_1, a_2) ve 2. her $b < a_2$ için ¬R(a_1, *b*) dir.]

—Mant. Her R(x_1,...,x_n, *y*) aritmetik bağıntısına, örneğin "a_1,...,a_n tamsayılarından oluşmuş her *n*-li için R(a_1,...,a_n, *b*) olacak biçimde bir *b* tamsayısı vardır" gibi bir bağıntıya μy[R(x_1,...,x_n, *y*)] tamsayısını eşlik ettiren mantık işlemi. (μy[R(a_1,...,a_n, *y*)], R(a_1,...,a_n, *b*) nin doğru olduğu en küçük *b* tamsayısıdır. Minimalleştirme işlemcisi aşağıdaki gerilemeli ayırtediciliği korur: R gerilemeli ise μy[R(x_1,...,x_n, *y*)] fonksiyonu da aynı biçimde gerilemelidir.)

MİNİMİ a. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra roma paraları taklit edilerek darp edilen çok küçük para.

MİNİMİNİ sıf. Pek küçük, küçücük, minnacık: *Minimini bir kedi. Minimini çocuklar.*

MİNİMİZASYON a. (fr. *minimisation*). İkt. En az kötü olan çözümü kabul etme eylemi.

—ANSİKL. Minimizasyon çoğunlukla maliyetlere, üretim etmenlerine (en az işgücü, en az enerji) ya da gerçekleştirme sürelerine uygulanır. Böylece, bir üretim etmeninin maliyeti ya da kullanımı sözkonusu olduğunda, sorun, üstlenilecek en yüksek maliyeti ya da uğranılacak zararı en aza indirmektir (onun için, bu eyleme bazen minimaks kuralı da denir). Bazı durumlarda (karar verici ya da girişimci için çevrenin büyük ölçüde bilinmediği durumlarda), minimizasyon, oluruna bırakma uygulamalarına yol açabilir.

MİNİMUM sıf. (lat. *minimum*). Bir şeyin inebileceği en alt düzey; bir şey için gerekli en küçük nicelik; en az, asgari: *Minimum maliyetle çalışmak. Minimum işçi sayısı.*

◆ a. Bir niceliğin belli bir anda kaydedilen en alt derecesi ya da en düşük düzeyi: *Isı minimumları.*

—Geom. *Minimum problemleri*, Fermat ve Plateau problemleri gibi problemler, bunlarda, birtakım koşullar saptanmış olduğuna göre, büyüklüklerin (uzunluklar, alanlar, vb.) ya da bunların birçoklarının birleştirilmelerinden oluşan büyüklüklerin, kendi minimum değerlerine ne zaman eriştiğinin ve bu değerlerin ne olduğunun belirlenmesine çalışılır.

—Mat. çözlm. *Minimumunu bulmak*, bir değişken niceliğin ℝ içinde almış olduğu değerlerin minimumunu ya da en küçük üst sınırını belirlemek.

—Mat. çözlm. ve Topol. Bir f : E → ℝ fonksiyonu (E herhangi küme) ve $x_0 \in$ E için, varsa $\forall x \in$ E, $f(x) \geqslant f(x_0)$ olan $f(x_0)$ gerçek sayısı. (Kimi kez mutlak minimum diye belirtilir.) || *Sıkı mutlak* (aynı biçimde *yerel* ya da *bağıl*) *minimum*, tanımında kullanılan eşitsizliğin sıkı olduğu mutlak (aynı biçimde yerel ya da bağıl) minimum. || *Yerel* ya da *bağıl minimum*, E nin bir topolojik uzay olması halinde $f(x_0)$ gerçek sayısı, öyle ki f : E → ℝ ise, x_0 ın, $\forall x \in$ V, $f(x) \geqslant f(x_0)$ olan bir V dolayı vardır.

MİNİN (Kuzma), rus ulusal kahramanı (öl. 1616). Nijni-Novgorod starostasıydı; 1611'de ikinci halk ayaklanmasını örgütledi ve 1612'de Moskova'yı Polonyalılar' dan kurtaran milisin komutanlığını prens Pojarskiy'e verdi. Minin ve Pojarskiy Yaroslavl'da, *zemski sobor*'u ya da "tüm rus toprağının meclisi"ni topladılar. Bu meclis, çar Mihail Fyodoroviç'in seçilmesiyle (1613) sona eren karışıklık* döneminin sonuna kadar en yüksek iktidar organı olarak kaldı. Minin, çarın boyarlar dumasının üyeliğine getirildi.

MİNİOPTERUS a. Orta parmağının ikinci boğumunun ve kuyruğunun uzunluğuyla dikkati çeken yarasa cinsi. (On iki kadar türü bilinir. Kırlangıç yarasa ya da eğik kanatlı yarasa [*Miniopterus schreibersi*] Güney Avrupa, Madagaskar, Avustralya ve Okyanusya'da bulunur. Yassıburunluyarasagiller familyası.)

MİNİSTERİALES a. (lat. sözc.). Tar. Ortaçağ'ın sonundan önce ortadan kalkan, nispeten ayrıcalıklı özel bir serf kategorisi.

MİNİ TON CUP, ratingi 16,5 ayak olan teknelere açık, bir yelken yarışını belirten İngilizce sözcük.

MİN JİANG → MİN CİANG.

MİNK a. Amerika'da yaşayan vizon. (Avrupa vizonundan biraz daha iridir ve kürkü çok daha makbuldür. Sel yataklarında yeraltı yuvası kazar ve su hayvanlarıyla beslenir. Bil. a. *Mustela vison;* sansargiller familyası.)

MİNKALE a. (ar. *minkale*). Esk. geom. İLETKİ'nin eşanlamlısı.

MİNKAR a. (ar. *minkār*). *Esk.* **1.** Taş yontmaya yarayan alet, taşçı kalemi. — **2.** Gaga: *"Uzattı her taraf-ı şâhdan güle minkâr"* (Vasfi, XVI. yy.).

MİNKARİ sıf. (ar. *minkar* ve *-i*'den *minkāri*). *Esk.* Gaga ile ilgili, gaga biçiminde olan.

MİNKAŞ a. (ar. *nakş*'tan *minkāş*). *Esk.* **1.** Cımbız, kıskaç. **—2.** Demir kalem.

MİNKOWSKİ (Hermann), alman matematikçi (Kovno 1864 - Göttingen 1909). Zürich Federal politeknik okulu'nda (1896 -1902), daha sonra da Göttingen Üniversitesi'nde profesör oldu, 1882'de Bilimler akademisi'nin büyük matematik ödülünü kazandı: tam katsayılı ikilenik biçimler kuramının temellerini atan inceleme yazısı sayesinde, sayıların geometrik kuramını ortaya koydu (1896). Bir metrikle donatılmış dört boyutlu bir uzay olan ve *Minkowski uzay-zamanı* diye anılan kavram eski öğrencisi A. Einstein'ın sınırlı görelilik kavramına, bugün klasikleşmiş bir geometrik yorum getirdi.

Minkowski eşitsizliği. Mat. çözlm. $\forall i \in \{1,...,n\}$, $(x_i, y_i) \in (\mathbb{R}^+)^2$ ve $\forall p \in \mathbb{R}^{+*}$ doğru olan

$$\left[\sum_{i=1}^{n} (x_i + y_i)^p\right]^{1/p} \leqslant \left[\sum_{i=1}^{n} x_i^p\right]^{1/p} + \left[\sum_{i=1}^{n} y_i^p\right]^{1/p}$$

bağıntısı. İlginç bir özel hal, φ nin E, ℝ -vektör uzayı üzerinde pozitif ikilenik bir biçim olduğuna göre:

$$\forall (x,y) \in E^2, \sqrt{\varphi(x+y)} \leqslant \sqrt{\varphi(x)} + \sqrt{\varphi(y)}$$

olması halidir. Ayrıca, değerlerini $\mathbb{R}^+$ den alan fonksiyonlardan yararlanarak ve aşağıdaki iyi özellikleri taşıyan bir N fonksiyonunu göz önüne alarak bir genelleştirme yapmak olanağı vardır:

$$\{N[(f+g)^p]\}^{1/p} \leqslant [N(f^p)]^{1/p} + [N(g^p)]^{1/p}.$$

Minkowski teoremi, Topol. $\mathbb{R}^2$ nin O ya göre bakışımlı ve ölçüsü 4 ten büyük ya da 4 e eşit olan her tıkız dışbükey kümesinin, her ikisinin birden sıfır olmadığı tamsayılı koordinatlar içereceğini bildiren teorem.

Minkowski toplamı. Topol. ℝ üzerindeki bir E vektör uzayının dışbükey kümeleri arasında: $\forall(\lambda, \mu) \in \mathbb{R}^2, \forall(S, T) \in [\mathcal{I}(E)]^2$ (S ve T dışbükey kümeler), $\lambda S + \mu T = \{\lambda s + \mu t \,/\, s \in S \text{ ve } t \in T\}$ biçiminde tanımlanan toplam.

Bu toplam birleşmelidir; kümelerin birleşimine ve kesişimine göre de dağılımlıdır:

örneğin: $\forall(A, B, C) \in [\mathcal{I}(E)]^3, (A \cup B) + C = (A + C) \cup (B + C)$. Ayrıca $h_{a,\lambda}$, merkezi *a* ve oranı λ olan homoteti ise,

$$h_{a,\lambda}(A + B) = h_{a,\lambda}(A) + h_{a,\lambda}(B)$$

ve

$$h_{a,\lambda}(A) + h_{a,\mu}(A) \supset h_{a,\lambda+\mu}(A)$$

dır.

Minkowski-Chauffard hastalığı (alman hekim *O. Minkowski* [1858-1931] ile fransız hekimi *A. Chauffard*'ın [1855-1932] adlarından), kalıtımsal sferositoz. Yapısal hemolitik anemilerin en sık rastlananıdır. Dalağın çıkarılması iyileşmeyi sağlar.

MİNNA, Nijerya'da kent, Nijer eyaletinin merkezi; 120 200 nüf. (1991). Lagos-Kaduna demiryolu kentten geçer.

MİNNACIK sıf. Çok küçük; minimini: *Minnacık çocuk, bu kadar işi nasıl yapsın?*

MİNNAERT (Marcel Gilles Jozef), hollandalı gökbilimci (Brugge 1893 - Utrecht 1970). Güneş astrofiziğinin öncülerindendir. Utrecht Üniversitesi'nde bulunan gözlemevi, onun müdürlüğü sırasında astrofizik enstitüsüne dönüştü ve özel olarak güneş tayflarının, daha genel olarak da yıldız tayflarının incelenmesine yöneldi. Minnaert, bu çalışmalarının yanı sıra, dünya barışı için girişilen bütün mücadelelere katıldı.

Minna von Barnhelm, Lessing'in 1763'te yazılan ve 1767'de yayımlanan komedisi. Prusyalı binbaşı von Tellheim, Minna von Barnhelm adlı saksonyalı genç bir kızla nişanlanır. Haksız yere kızağa çekilince şerefine leke sürüldüğü düşüncesiy-

Lauros-Giraudon

George Minne
İsa (1929'a doğr)
tahta üzerine füzenle desen
Güzel sanatlar müzesi, Gent

Liza Minnelli

Vincente Minelli, kızı Liza ve karısı Judy Garland'la birlikte.

le Minna'yı terk eder, ama Minna direnir ve onu kendisine döndürmeyi başarır, binbaşının yeniden görevinin başına getirilmesi de durumu kolaylaştırır. Bu oyunla, alman sahnelerine ilk kez çağdaş bir konu getirilmiş oluyordu.

MİNNE (George, *baron*), belçikalı heykelci ve desinatör (Gent 1866 - Sint-Martens-Latem 1941). Heykellerinde önce Rodin'in (*Çarmıha gerilmiş İsa*, 1885), sonra primitiflerin (*Mezarda üç azize*, tahtadan, 1896) etkisinde kaldı. 1899'da Sint-Martens-Latem'e yerleştikten sonra idealist ve simgeci akımın öncüsü durumuna geldi. 1898'de başyapıtı sayılan, diz çökmüş figürlerin yer aldığı *Çeşme* (bronz, Brüksel) ve 1899'da Rodenbach'taki (Gent) anıtı gerçekleştirdi. 1908-1922 arasında C. Meunier'yi örnek alarak daha gerçekçi figürler yaptı (*Hamal*, 1912). Sonra, daha ölçülü boyutlarda olmakla beraber anıtsallığını koruyan yapıtlarda ilk tarzına döndü. Heykellerinde olsun resimlerinde (füzen) olsun, en çok "Anne ve çocuk" temasını işledi. Klimt'i anımsatan bir üslupla çizdiği desenleri XIX. yy. sonunun en özgün yapıtları arasındadır. Minne ayrıca Maeterlinck ve Verhaeren'in resimlerini yaptı. Brüksel, Gent ve birçok alman müzesinde yapıtları vardır.

MİNNEAPOLİS - SAİNT PAUL, ABD'de (Minnesota) bitişikkent, Mississippi'nin iki kıyısındaki Minneapolis ve Saint Paul ikiz kentlerinden *(Twin Cities)* oluşur. Minneapolis (368 383 nüf.) ile Saint Paul'ün (272 235 nüf.) anakent alanının toplam nüfusu 2 464 124'tür (1990). Mississippi ırmağı üzerindeki ulaşım ağının bitim noktasında, Minnesota ovasına ve Kızıl ırmağa egemen konumda bulunan Saint Paul bir ticaret merkezi olarak kuruldu. Günümüzde Minnesota'nın merkezi olan bu kent aynı zamanda bir üniversite, ticaret (ırmak limanı [2 Mt], demiryolu kavşağı) ve sanayi (un fabrikaları, mezbahalar, bıçkıevleri, kâğıt fabrikası, petrokimya) merkezidir. Minneapolis, özellikle üçüncü kesim alanında (hizmetler, sigortalar; para piyasası, buğday ve hayvan pazarı, kamu kuruluşlarının merkezleri) ve araştırma-geliştirme sanayisi (duyarlı aygıtlar, büro aygıtları, elektronik aygıtlar) alanında daha hızlı gelişti. Ticaret ve hizmet kesimi alanlarında, Twin Cities'in artülkesi Minnesota'yı içine alır ve Dakota ile Montana'ya kadar yayılır.
—Güz. Sant. Minneapolis Institute of Arts ve Walker Art Center'da zengin arkeoloji koleksiyonları (Mısır, Ortadoğu, Uzakdoğu, kolomböncesi uygarlıkları) ile Rönesans'tan günümüze sanat koleksiyonları toplanmıştır (azize Lucia efsanesi Ustası'nın, Fra Angelico, Tiziano, Rembrandt, Poussin, Chardin, Goya, Delacroix, Degas, Cézanne, Matisse, Kandinsky'nin, alman anlatımcılarının, amerikalı ustaların resimleri, vb.).

MİNNELLİ (Vincente), amerikalı film yönetmeni (Chicago 1913 - Los Angeles 1986). Önce dekoratörlük, daha sonra da yönetmenlik yaptığı tiyatrodan sinemaya geçti ve 1942'de ilk filmini gerçekleştirdi: *Cabin in the Sky.* Müzikal komedinin en iyi yönetmenlerinden (Stanley Donen ile) biri sayılır: *Müzikalin altın çağı* (Ziegfeld Follies) [1946], *Paris'te bir amerikalı* (An American in Paris) [1951], *Büyük gösteri* (The Band Wagon) [1953], *Eğlenceler beldesi* (Brigadoon) [1954]. Öteki filmlerinden bazıları şunlardır: *Örümcek ağı* (The Cobweb) [1955], *Ölmeyen insanlar* (Lust for Life) [1956], *Aşk arzuları* ya da *Ayrı dünyalar* (Designing Woman) [1957], *Gigi* (1958), *Ümitsiz aşk* (The Sand-piper) [1965].

MİNNELLİ (Liza), amerikalı şarkıcı ve sinema oyuncusu (Los Angeles 1946). Vincente Minnelli ve Judy Garland'ın kızı. Sahneye ilk kez 1963 yılında çıktı, sonra şarkıcılığa başladı. Sinemada *Kabare* (Cabaret) [Bob Fosse, 1972] filmiyle Oscar kazandı. Başlıca filmleri: *Belalı sevgili* (Lucky Lady) [S. Donen, 1975], *Bir zaman sorunu* (A Matter of Time) [V. Minnelli, 1976] ve *New York New York* (M. Scorsese, 1977), *That's Dancing!* (J. Haley Jr., 1985), *Arthur II on the Rocks* (B. Yorkin, 1988), *Rent-A-Cop* (Jerry London, 1988), *Stepping Out* (Lewis Gilbert, 1991).

MİNNESÄNGER a. (*troubadour* anlamında alm. sözc.) Alman edebiyatında ortaçağ kurtuva şairi.
—ANSİKL. Hem şair, hem de müzikçi olan minnesängerlerin yapıtları Fransa'daki troubadourların ve trouvèrelerin lirik anlayışlarından etkilenmiştir. Minnesängerler soylu sınıf için yazdıkları şiirlerde deyiş ve duygu inceliğine büyük yer vermişlerdir. En ünlü minnesängerler Heinrich von Morungen, Yaşlı Reinmar ve özellikle Walther von der Vogelweide'dir. Walther von der Vogelweide yalnız lirik şarkılar değil, toplumsal ve siyasal şiirler de yazmıştır.

MİNNESOTA, ABD'nin kuzeyinde ırmak; 535 km. Minnesota eyaletinin güney-batı bölümünde akar.

MİNNESOTA, ABD'nin orta kuzey-batısında eyalet; 217 735 km^2; 4 375 099 nüf. (1990). Merkezi *Saint Paul.* Eyaletin kuzey bölümü Kanada kalkanında yer alır ve binlerce göl oyan buzullar tarafından kazılmıştır. Topraklar ve iklim, tarımdan çok ormanların yetişmesine elverişlidir; ne var ki yeraltından demir cevheri çıkarılmaktadır (Mesabi, Vermillon, Cuyuna): Minnesota, ABD üretiminin üçte ikisini sağlar. Güney ve batı kesimlerinde ise iklim daha elverişlidir ve ekilebilir iyi topraklar (alüvyonlar, lösler) vardır.
Özellikle İskandinavyalılar'ın ve Almanlar'ın yerleştiği eyaletin güneyinde ve batısında yulaf (ABD'de 1.), arpa (2.), mısır (4.), şekerpancarı (3.), soya, ayçiçeği, keten ekimi ve süt ineği (3.) yetiştiriciliği yapılır. Minnesota ABD'nin en çok tereyağı üreten eyaletidir.
Kuzey-doğu'da orman işletilir (kâğıt hamuru), Duluth ve Two Harbors aracılığıyla demir-çelik bölgelerine gönderilen demir cevheri (% 63 derişik takonit). Sanayi Duluth'da ve özellikle de Minneapolis-Saint Paul bitişikkentinde toplanır.
—Tar. Bu bölgeyi ilk keşfeden (1655-1659) Pierre Radisson ve Des Groseilliers adlı iki fransız birçok vatandaşlarının buraya gelmesini sağladılar. Paris antlaşması (1763) ile ülkenin kuzeyi ve doğusu önce İngilizler'in, sonra Amerikalılar'ın eline geçti (1783). Avrupalılar'ın buraya göç etmesi Minnesota eyaletinin kurulmasını kolaylaştırdı ve Alexander Ramsey bölgenin ilk valisi olarak atandı (1849). Sioux (1851) ve Ojibwa (1854-55) kabileleriyle yapılan antlaşmalar, Güney ve Batı'nın işletmeye açılmasını sağladı. 1858'de Minnesota, birliğin otuz ikinci eyaleti oldu.

Minnesota domuzları, İkinci Dünya savaşı sırasında ABD'de melezlemeyle yaratılan domuz ırkları.

Minnesota Multiphasic Personality İnventory → MMPİ.

MİNNET, -ti a. (ar. *minnet*.) **1.** Bir yardımdan, bir iyilikten dolayı onu yapan kimseye kendini borçlu sayma: *Minnet borcunu ödemek. Minnet dolu bir ifade.* **—2.** *Minnet altında kalmamak*, gördüğü bir iyiliğin karşılığını iyilik yaparak vermek: *Ben de ona yardım ederim, minnet altında kalmak istemem.* || *Minnet duymak*, birinden gördüğü iyiliğe karşı kendini borçlu saymak. || *(Birine) minnet etmek*, bir iş için bir kimseye boyun eğip yalvarmak: *Ben yapamam, kimseye minnet edemem.*
—*Esk. Minnet-dide*, iyilik görmüş. || *Minnet-keş*, minnet altında bulunan. || *Minnet-şinas*, iyiliğin değerini bilen.

MİNNETDARİ a. (ar. *minnet*, fars. *dār* ve *-î*'den *minnet-dārî*). *Esk.* Minnettarlık.

MİNNETTAR sıf. (fars. *minnet* ve *-dar; minnetdār*'dan). **1.** Bir kimseden gördüğü iyiliğe karşı minnet duyan: *Yardımlarınızdan dolayı size minnettarız.* **—2.** *Minnettar kalmak*, iyilik görülen birine karşı gönül borcu olmak: *Bu isteğimi yaparsanız, size minnettar kalırım.*

MİNNETTARLIK a. Minnettar olma durumu.
—Psikan. İnsanın, başkasında ya da kendisinde iyi olanı bilip kabul etmesini sağlayan duygu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Psikan. M. Klein'a göre, minnettarlık, sevebilme yeteneğinin önemli bir türevidir. Buna temellik eden etmenlerin büyük bir bölümü, görünüşe göre, doğuştan gelmekle birlikte, minnettarlık ilk çocukluk duygularından, henüz biricik sevgi nesnesi niteliğinde olan anneye bağlı duygulardan da kaynaklanır. Örneğin, memeden yararlanma ve bu yararlanışa eşlik eden haz, memeye ve sonra da anneye karşı bir minnettarlık duygusuna yol açar. Nitekim, çekememezliğin ilk saldırı hedefi, nesneden bu yararlanma ve haz alma yeteneğidir. Bunun için, minnettarlık duygusu, tıpkı iyi bir nesnenin kurulması gibi, çocuğun içinde gelişmez.

MİNNOŞ a. *Tkz.* Küçük ve sevimli bir kimseye, bir hayvana söylenen seslenme sözü.

MİNO a. Zool. → MAİNATE.

MİNO, Japonya'da Honşu adasının (il merkezi Gifu) eski eyaleti; XVI. yy. sonundan XVIII. yy.'a kadar *Ki-Seto* (Sarı Seto), *Seto-guro* (Kara Seto), Şino, Oribe gibi değişik ürünleriyle büyük bir seramik merkezi oldu.

MİÑO, port. **Minho,** İber yarımadasının kuzey-batı'sında ırmak: 310 km; Atlas okyanusu'na dökülür. Geçitler arasında sıkışmış, granit yapılı dar bir vadide akar,

R. Frerck-Click-Chicago

Minnesota'nın güney-doğu'sunda ayçiçeği tarlaları

Lugo'dan geçer, Sil'in katılımıyla debisi iki kattan fazla arttıktan sonra, Orense ve Túy'u sular ve çığırının son bölümünde İspanya'yı Portekiz'den ayırır. Portekiz'de, Caminha limanının K.'inde okyanusa ulaşır.

MİNO da Fiesole, italyan heykelci (Fiesole 1429 - Floransa 1484). Yaşamı Toscana ve Roma arasında geçti. Floransa'da, Giovanni ve Piero de Medici'nin (1453), Diotisalvi Neroni'nin (Louvre) büstlerini, Fiesole katedrali'ndeki piskopos Salutati'nin ve bir Sevgi figürüyle süslü Badia'daki (Floransa) kont Ugo'nun mezarlarını (1469-1481) yaptı. 1454'te iki kez Roma'ya gitti; daha sonra Pius II (1463) ve Paulus II dönemlerinde yeniden bu kentte bulundu, Paulus II'nin mezarını gerçekleştirdi (1471-1477). S. Maria sopra Minerva'daki Francesco Tornabuoni'nin mozolesi de onun yapıtıdır. Yumuşak görünümlü kabartmaların ustası olan Mino'nun, incelikli ve esnek bir tarzı vardır. Sanat yaşamının son dönemlerinde, geç de olsa Ghiberti'nin etkisinde kaldı; Prato katedrali'ndeki vaaz kürsüsünün büyük bir ustalıkla gerçekleştirdiği panolarında bu etki sezilir.

MİNORAN sıf. (fr. *minorant*). Ceb. ALTTAN SINIRLAYAN*'ın eşanlamlısı.

MİNOS UYGARLIĞI a. Eski Girit uygarlığının her biri üç döneme (I, II, III) ayrılan kronolojik dilimlerinden biri (Eski Minos, İ.Ö. 2600-2000; Orta Minos, İ.Ö. 2000-1580; Geç Minos, İ.Ö. 1580-1200). —ANSİKL. Girit'te metal kullanımının ve özgün bir dinin ortaya çıkışı, Tunç çağında (İ.Ö. 2600?-1250/1200), günümüz araştırmacılarının kral Minos'un adını verdikleri bir sanatın doğmasına yol açtı. Bu sanat üç kronolojik döneme ayrılır: Saraylaröncesi dönem ya da İlk Tunç çağı (Eski Minos'a [EM] rastlar), 1750/1700'e doğru doruğuna Orta Minos'ta (OM II) ulaşan İlksaraylar dönemi ve Geç Minos II'nin sonunda 1375'te yıkılan Knossos sarayı'nın üstünlüğünün belirlendiği Yenisaraylar dönemi; Geç Minos III'e gelindiğinde Girit artık Mykenai dünyasının bir eyaleti durumundaydı. Birbirini izleyen seramik üsluplarına dayanan, Evans'ın önerdiği sistemle, sarayların yapılış tarihinden yola çıkan diğer bir sistemi bağdaştıran bu kronolojide yer alan tarihlerin büyük bir bölümü, hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Saraylaröncesi dönemde, kırsal niteliğini koruyan, buna karşılık Kıbrıs'la ve fildişi ithal ettiği Doğu ile ilişki kurmuş olan Girit'te, metal kullanılmaya başlandı: silah (hançer) ve aletler için bakır, Moklos ve Mesara'daki mezarlarda ortaya çıkarılan takılar için altın. Mühürlerin kullanılması karmaşık bir iktisadın varlığına tanıklık eder. Ancak, Myrtos ve Vasiliki kazılarından anlaşıldığına göre, konutlar basit biçimlerini korumaktadır. Çömlekçi, pişirme sırasında hava beslenmesinde değişiklikler yaparak alevli *Vasiliki seramiğinde* olduğu gibi çarpıcı leke etkileri elde etmeyi bilmekle birlikte, sanatını, süslemelerden çok (çaydanlık oldukları ileri sürülen çok ince boyunlu kaplar örneğinde görüldüğü gibi), cüretli biçimlerle ortaya koyar. Üst üste gelen damarların renkleri arasında uyum sağlamayı bilen ve daha o zamandan Moklos'ta çok canlı görünümlü heykelcikler üreten taş işçiliği, Yenitaş dönemi geleneğine bağlanır.

Mino da Fiesole: Prato katedrali'nin 1473'te A. Rossellino ile birlikte gerçekleştirdiği vaaz kürsüsünden ayrıntı

Sc ıla

Bu olgunlaşma döneminden sonra toplum OM II'de ani bir değişime uğradı: sarayda yeni dinsel, siyasal yaşam biçimleri yerleşmeye başladı. Saray, dinsel mekânların, tören ve şölen salonlarının, yağ, tahıl, yün, maden stoklarının yığıldığı depoların bir arada yer aldığı karmaşık bir yapıdır. Malia'daki kazı çalışmalarından önce, özellikle Phaistos'ta, ikinci dönem saraylarının altında bulunan ilk sarayların yalnızca birkaç öğesi biliniyordu. Ancak, 1960'tan başlayarak sütunlu salonda ve dinsel mahallede yapılan kazıda, XVIII. yy.'da yeni sarayların yerinde bunların işlevlerini karşılayan çeşitli yapılar bulunduğu anlaşıldı: yeraltına inşa edilen sütunlu salon; büyük bir avlunun çevresine sıralanmış depolar ve şölen salonları; ambarların da yer aldığı dinsel bölüm; tören salonları; özellikle de ikinci dönemdeki kutsal arınma yerlerinin atası olduğu izlenimini veren, kaya kovuğunda inşa edilmiş bir tapınak. Mimarlar artık çokkatlı, büyük yapı grupları inşa etmesini biliyorlardı. Kimi zaman, düzgünce yontulmuş bloklardan oluşan bir eteğin üzerinde yükselen kerpiç duvarlar boyalı bir sıvayla kaplıydı. Bu yapıların çevresinde metali işleyen ustaların, mühür kazıcılarının, çömlekçilerin atölyeleri bulunuyordu. Genellikle koyu zemin üzerine açık renklerin yer aldığı bezemeli seramikte erişilen ustalığın en güzel örnekleri, Knossos sarayı'na özgü *Kamares* üslubunda çiçeklerle bezenmiş fincanlardır. Phaistos ve Malia'da, deniz kabukluları, bitki ve hayvanların betimlendiği natüralist bezemelere sahip, boyalı kabartmalı sunak kapları ortaya çıkarıldı. Kuyumculuk ise, tarihleri tartışılmakla birlikte, Malia'da ortaya çıkarılan arı motifleriyle bezeli ünlü pandantif ya da cambaz figürlü kılıç gibi başyapıtlar ortaya koymuştur. İlk sarayların bağlı olduğu uygarlık, büyük bir olasılıkla doğal bir afet sonucunda İ.Ö. 1700'e doğru yok oldu.

OM II'ye rastlayan bir gerileme döneminden sonra saray uygarlığı yeniden güçlendi. Boğalar onuruna düzenlenen törenlerin yapıldığı orta avlunun çevresinde inşa edilen klasik planlı sarayların ve bir ana tanrıçaya adanmış ayaklı tapınağın yapımı bu döneme rastlar. Knossos, Phaistos ve Malia saraylarına, N. Platon'un kazıları sırasında ortaya çıkarılan Zakros* sarayı eklenmiştir. Klasik dönem Yunanlıları'nın belleklerinde belki de "labirent" ya da ikiyüzlü baltalı saray olarak yer etmiş olan bu yapıların özgünlüğünü vurgulamak gerekir; bazı öğelerini Doğu'dan alan bu saraylar, özgünlüklerini Girit dinsel geleneklerine borçludur. Girit'ten bunca esinlenen Mykenai kralları, Girit tarzı sarayı benimsememişlerdir. Dinsel yaşam, kimi zaman yorumunda güçlük çekilen freskler ve yalancı mermer bezemeler sayesinde artık daha iyi tanınmaktadır. Büyük bir olasılıkla Knossos'taki *Zambaklı prens* yalnızca bir boksçu, *Mavi prens* ise bir maymundur. Ancak, boğanın üstünden atlayan delikanlıların çevresinde toplanan seyirci kadınların yer aldığı "corrida" sahnelerinin gerçekliğinden kuşku duyulamaz. Boğa başı biçimindeki içki kapları, bu hayvanın dinsel açıdan taşıdığı öneme tanıklık eder. Fayans heykelcikler, yılanlı tanrıçayı ya da ra-

Lauros-Giraudon

yılanlı tanrıça Knossos'ta bulunan sırlı seramik heykelcik. Geç Minos I İ.Ö. 1500'e doğr. *Kandiye müzesi*

MİNOS SANATI

Aya Triada'dan bir görünüm Geç Minos

G. Boutin-Atlas-Photo

hibesini tanıtır. Saray, sfenksler tarafından korunuyordu. Zakros'ta bulunan bir vazonun üzerinde, boynuzlu sunakların yer aldığı yaban keçileriyle çevrili bir tapınak betimlenmiştir.

Zanaatçılar, her türlü gereci işlemişlerdir. Üzerinde hasatçı ve atlet figürlerinin yer aldığı ünlü *Aya Triada maşrapaları* taştan yapılmıştır. 1981'de Malia'da bulunan ve aslan görünümlü iki cini bir denizaltı mağarasında tanrılara armağan sunarken betimleyen oymalarla süslü deniz tritonu biçimindeki vazo da taştandır. Dinsel yaşamın çeşitli sahnelerinin kusursuz bir sanat anlayışıyla işlendiği mühürler yine taştan yapılmıştı. Metal, giderek önemli bir rol oynamaya başladı. Bronz, hayvan ve dua eden kişi heykelciklerinin dökümünde ya da silah -ikiyüzlü balta- alet ve Tylissos'ta bulunmuş olan etkileyici kazanlar gibi kapların yapımında kullanılıyordu. "Minos yüzüğü" adı verilen ve yüzük taşında dinsel sahnelerin kazınmış olduğu yüzükler, öküz başı, geyik, dağ keçisi biçiminde salkım küpeler, vb. gibi altın takılar çok yaygındı. Kuyumcular, fildişi, doğal kristal ve diğer değerli gereçlerden de yararlanmışlardır. Ölümle ilgili sahnelere ise daha az rastlanır: ölünün hayaletinin önünde bir dananın kurban edilişinin betimlendiği *Aya Triada lahti*, benzeri olmayan bir örnektir.

Sarayların yanı sıra sayısız villa ve görkemli ev, tapınak ve kamusal nitelikteki yapılardan da anlaşıldığı gibi adada büyük bir zenginleşmeye yol açan saray uygarlığının, barışçı bir nitelik taşıdığı düşünülmüştür. Ancak, Knossos, Girit'teki diğer saraylara egemen olmayı ve adanın tümünü denetimi altında tutmayı güç kullanarak başardı. Bu saray da Yunanistan üzerinden gelen bir akının sonucunda İ.Ö. 1375'e doğru yıkıldı.

Held-Ziolo

denizle ilgili motiflerle süslü Zakros'ta bulunan rhyton pişmiş toprak Geç Minos I İ.Ö. 1500'e doğr. *Kandiye müzesi*

Bevilacqua-C. E. D. R. I.

Malia'daki kral nekropolisinde bulunan arı motifleriyle süslü pandantif altın, Orta Minos I İ.Ö. 1900-1700'e doğr. *Kandiye müzesi*

MİNOS. Yun. mit. Giritli kahraman, Zeus ile Europe'nin oğlu Mit ile tarihin sınırında yer alan Minos, Knossos'un, korsanları yenerek büyük bir deniz imparatorluğu kuran güçlü hükümdarı, bilge bir yasa koyucudur. Ölüler diyarında Aiakos ve Rhadamanthus ile birlikte ölülerin yargıçlarından biridir. Kızı Ariadne ve karısı Pasiphae ile ilgili birçok efsanede adı geçer. Knossos'ta yapılan kazılar tarihteki yerini daha iyi belirlemiştir: adı, Minos döneminde Girit hükümdarlarının hanedanlık unvanı olarak kullanılıyordu.

"balıkçı" Thera'da (Santorini) bulunan fresk Geç Minos I İ.Ö. 1500'e doğr. *Ulusal müze, Atina*

Marc Deneux

MİNOT (George Richards), amerikalı hekim ve fizyolog (Boston 1885 - Brookline, Massachusetts, 1950). Harvard üniversitesi patoloji profesörü (1928). Kansızlık (anemi) üzerine çalışmalarıyla, W. P. Murphy ve G. H. Whipple ile birlikte 1934 Nobel fizyoloji ödülü'nü kazandı.

MİNOTA ya da **MİNUTA** a. Denizc. Eskiden, gemilerde kullanılan, 30 dk'lık kum saati.

MİNOTAUROS. Yun. mit. Minos'un karısı Pasiphae ile, Poseidon tarafından gönderilen beyaz bir boğa arasındaki aşkın ürünü olan insan bedenli, boğa başlı canavar. Minos onu Daidalos tarafından yapılan labirente kapattı ve her yıl atinalı yedi oğlan ve yedi kızı, ona yem olarak verdi. Theseus canavarı öldürmeyi başardı. Bu öykü, Girit'teki boğa kültünün ve Minos döneminde uygulanan insan kurban etme törenlerinin bir yankısıdır.

MİNÖR sıf. (fr. *mineur;* "daha küçük" anlamındaki lat. *minor*'dan). Müz. **1.** İki notası arasında, kromatik yarım tonluk fark bulunan aralık için kullanılır. (İkili: bir yarım ton; üçlü: bir ton, bir yarım ton; altılı: üç ton, iki yarım ton.) **—2.** *Minör gam*, minör makamın diatonik gamının günümüzdeki adı. || *Minör tam akor*, en pes üçlüsü minör olan akor. || *Minör makam*, majör ve minör aralıklardan oluşan ve minör aralıkların, duraktan başlayarak ikinci ve üçüncü derecelerle beşinci ve altıncı dereceler arasında yer aldığı makam.

◆ a. Müz. Minör makam.
—Ceb. *Bir A kare matrisinin bir a_{ij} elemanının minörü*, A da *i* sıralı satırı *j* sıralı sütunu kaldırmakla elde edilen determinant. || *Bir A matrisinin minörü*, A dan çıkarılmış bütün kare matrislerin determinantı. (A dan çıkarılmış, minörü sıfır olmayan kare matrislerin en büyük basamağı A nın rangıdır.)

MİNSER a. (ar. *minser*). *Esk.* **1.** Yırtıcı kuş gagası. **—2.** Taşçı kalemi.

MİNSK, Beyaz Rusya'nın başkenti; 1 589 000 nüf. (1989). Ticaret ve eski bir kültür merkezi olan Minsk hızlı bir büyüme içindedir. Önemli bir demiryolu kavşağında yer alan kent, XX. yy.'ın ikinci yarısında büyük bir sanayi merkezi oldu (Beyaz Rusya üretiminin üçte biri). Yenilenen geleneksel sanayi kollarına (besin, tekstil ve deri sanayileri) makine sanayisi (otomobil ve kamyon, motosiklet, traktör), elektrikli gereçler yapımı (buzdolabı, radyo ve televizyon aygıtları) ve bir de poligrafi kombinası eklendi. Bilimler akademisi ve üniversite, Beyaz Rusya anakentinin kültürel gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. İkinci Dünya savaşı'nda yıkılan Minsk, yeni kentçilik ilkelerine uygun olarak, büyük bölümü geniş parklar ve yeşil alanlarla kaplı görkemli bir merkez çevresinde gelişen dama tahtası planına göre yeniden yapıldı.
—Tar. Minsk, Kiev Rusyası'nın sınır kentlerinden biriydi. Tatar istilalarından sonra, XIV. ve XV. yy.'da özerk bir hükümete sahip bir ticaret kenti oldu. XVI. yy.'da geriledi, 1654-1681 arasında ve 1793'te kesin olarak Rusya'ya katıldı.

Minsk bölgesinde, Polonya*-Sovyet savaşı sırasında şiddetli çarpışmalar oldu. Ağustos 1920'de burada toplanan bir mütareke konferansı, Riga barışı'nı önerdi. Minsk, Almanya'nın SSCB'ye karşı giriştiği saldırı sırasında 28 hazirandan 3 temmuz 1941'e kadar büyük bir kuşatma savaşına sahne oldu; kuşatma sonunda Bock 300 000 esir, 3 000 tank ve 3 000 top ele geçirdi. Kızıl ordu, kenti 5 temmuz 1944'te kurtardı.

MİNSK MAZOWIECKI, Polonya'da kent, Varşova'nın D.'sunda; 28 000 nüf. Demiryolu gereçleri onarımı; makine yapımı (vinç); besin ve deri sanayileri.

MİNSTREL SHOW a. (ing. sözc.). XIX. yy.'da ABD'de yanmış şişe tıpalarıyla yüzlerini siyaha boyayan beyaz aktörlerin, zencileri taklit ettikleri ve folklorlarını alaya aldıkları çok yaygın bir gösteri türü. Kökeni İngiltere'ye dayanan "nigger minstrel show" ABD'de 1820'ye doğru ortaya çıktı ve 1850'den 1900'e kadar büyük ilgi topladı. Özgürlüğüne kavuşmuş zenciler de bu gösterilere (komik skeçler, çalgı gösterileri, danslar ve şarkılar) çıkıyorlardı. 1855'ten başlayarak sadece zenci sanatçılardan oluşmuş minstrel show topluluklarının sayısı arttı. Minstrel show zamanla yerini yavaş yavaş "variety show"a ya da vodvile bıraktı.

MİNŞAR a. (ar. *minşār*). *Esk.* Testere, bıçkı.

MİNTAN a. (fars. *nīm* ve *ten, nīm-ten,* yarım beden'den). Giy. **1.** Yakasız, uzun kollu erkek gömleği. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Esk.* XIX. yy. sonlarına doğru tulumbacılar için kabul edilen üniformanın ceketine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mintanın etekleri kalçaları örtecek uzunlukta olur; önüne açılan yırtmaç birkaç düğmeyle kapanır. Kolları uzun ve bileziklidir. Yakasız olmakla birlikte bazen yakasına ince bir bant geçirildiği de olur. Her türlü kumaştan yapılır. Eskiden gündelikleri alacadan, özel günler için yapılanları şaliden kesilirdi. Bugün de kullanılan bir gömlek biçimidir. Kırsal kesimde yaygın olarak kullanılmakla birlikte kentlerde de erkek, hatta kadın giyimine girmiştir.
• XIX. yy.'ın sonlarına doğru, o zamana değin belli bir giyinme biçimleri olmayan tulumbacılar için bir üniforma belirlendi. Bu üniformanın "mintan" adı verilen ceketi, uzun kollu, önü çapraz kavuşan, boyu belde biten bir giysiydi. Genellikle devetüyü, laoivert, nefti ya da siyah çuha ya da şayaktan yapılan bu ceketlerin kolunda, tulumbacının sandıktaki rütbesini belirten işaretler olurdu.

MİNTANLIK sıf. ve a. Mintan yapmaya uygun kumaş için kullanılır.

◆ sıf. Belirtilen sayıda mintan yapmaya yetecek miktarda: *Üç mintanlık kumaş.*

MİNT-JULEP a. (amerikanca *mint -julep; mint,* nane, ve *julep* [fars. *gül-ab*], gülsuyu'ndan). Şekerle ezilmiş taze nane ile konyak ya da bourbon viskisi çalkalanıp karıştırılarak elde edilen kokteyl. (ABD'nin güney yöresinin spesiyalitesidir.)

MİNTO kontları, Elliot* ailesinin soyluluk unvanı.

MİNTOFF (Dominic, **Dom** —denir), maltalı siyaset adamı (Cospicua 1916). Malta İşçi partisi yöneticisi; 1955-1958 arası Başbakan ve Maliye bakanı, 1962'den sonra muhalefet lideri, 1971 seçimlerinden sonra yeniden Başbakan oldu. İşçi partisi'nin 1976 ve 1981 seçimlerini kazanmasıyla iktidarını korudu. Malta'nın bağlantısızlar politikasını sürdürdü ve 1979'da ingiliz askeri üssünün boşaltılması çalışmalarını yönetti. Başbakanlıktan aralık 1984'te ayrıldı.

MİNTON (Thomas), ingiliz seramikçi (1765-1836). Stoke-on-Trent'de (Staffordshire, İngiltere) kendi kurduğu önemli bir porselen ve ince fayans atölyesine adını verdi. Kuruluşu, oğlu Herbert (1798-1858) sürdürdü, vârisleri de günümüze kadar getirdi.

MİNTURNO, İtalya'da komün, Lazio'da (Latina ili), Gaeta körfezi yakınında; 16 200 nüf. Tarım merkezi. Romalılar'dan kalma eski *Minturnae*'nin yıkıntıları. Deniz kıyısında, Marina ve Scauri sayfiye merkezleri.

MİNÛ a. (fars. *minû*). *Esk.* **1.** Cennet. —**2.** Zümrüt. —**3.** Felek, gök. —**4.** Şişe, cam. —**5.** *Mînû-yı hak,* kabir, mezar.

MİNUARTİA a. Şerit yapraklı, talkım ya da demet halinde toplu, beyaz çiçekli, çoğunlukla çokyıllık, küçük otsu bitki cinsi. (*Arenaria* cinsine yakın olan bu bitkiler eskiden *alsine* cinsini oluşturuyordu. Karanfilgiller familyası.)

MİNUAS → MİNYAS.

MİNUCİUS FELİX (Marcus), latin retorikçi (Afrika - ? Roma 250'ye doğr.). Hıristiyanlığı kabul etti, Cicero'yu taklit ederek bir hıristiyan ile bir pagan arasında geçen bir diyalog yayımladı: *Octavius.* Bu kitap hıristiyanlığın temel gerçeklerini sergilemesi ve paganlık karşısındaki tarafsız tutumuyla dikkate değer bir ahlak yapıtıdır.

MİNUÇİHR ya da **MENUÇİHR,** iran mitolojisinde İrec'in oğlu, kimi kaynaklarda da İrec'in kızı tarafından torunu olarak gösterilir. Babasını öldüren amcalarını, dedesi Feridun'un da yardımıyla öldürdü; tahta çıktı.

MİNUÇİHRİ, asıl adı **Ebunecm Ahmet bin Kus-i Damgani,** iranlı şair (öl. 1040). Damgan ilinde yaşadığından *Damgani* nisbesi ile öteki Minuçihriler'den ayrılır. Minuçihri mahlası ise Ziyari hanedanı hükümdarlarından Minuçihr bin Kabus'un adıyla ilgilidir. Minuçihri, çok iyi bir öğrenim gördü; Gazneli Sultan Mesut tarafından Gazne'ye çağrılarak saray şairleri arasına alındı. Şair, özellikle kasidelerinde çeşitli bilim dallarındaki bilgilerinden yararlandı. Şiirlerinde birçok arap ve iranlı şairin adları yer aldı. Ancak, bu durum şiirlerindeki güzelliği olumsuz yönde etkilemedi. Şiirlerinde çeşitli doğa olaylarını çok canlı ve içli bir biçimde dile getirdi. *Divan*'ı birçok kez basılmıştır (Tahran 1865, 1878, 1942; Paris 1886).

MİNUF → MENUF.

MİNUSİNSK, SSCB'de (RFSSC) kent, Sibirya'da, Yukarı Yenisey kıyısında, verimli bir tarım bölgesinin merkezi, Çernogorsk madenkömürü işletmelerinin yakınında; 41 000 nüf. Bakır metalürjisi. Elektroteknik ve besin sanayileri. Bölgede uranyum cevheri işletmeleri.
—Güz. sant. Minusinsk, İ.Ö. III. binyıl'ın sonundan itibaren Tunç çağının metalürji sanayisinin büyük bir merkezi oldu. Üretiminin örneklerine Afanasiyevo, Andronovo, Karasuk ve Tagar kültürlerinde rastlanır. Karasuk ve Tagar kültürlerinin, İ.Ö. I. binyıl'da hayvan figürlerine yer veren bir üslubun oluşmasına katkısı oldu; bozkırlara yayılan (Pazırık kurganları topluluğu) bu üslup bir yandan iskit sanatını, öte yandan çin sanatını etkiledi. Bu iki kültürün ayrıca iskit ve çin sanatları arasında bir bağ kurulmasında rolü oldu.

MİNUTA → MİNOTA.

Minuteman, bir yeraltı istasyonundan fırlatılan, katı propergollü üç itici katla donatılmış, karadan karaya kullanılan, amerikan yapısı kıtalararası balistik stratejik güdümlü mermi.

ABD'de, 1962 yılında, yeraltı istasyonlarına yerleştirilen Minuteman IA güdümlü mermisinin Atlas ya da Titan gibi daha önceki sistemlere göre birtakım üstünlükleri vardı: uzun süre saklanabiliyor ve atış komutundan sonra bir dakikalık bir süre içinde fırlatılabiliyordu. Bu koşullar ancak katı propergolün kullanılmasıyla sağlanabilmişti. Daha sonra, Minuteman güdümlü mermisinin değişik modelleri hizmete girdi (Minuteman IB, Minuteman II ve Minuteman III). Gelişmiş özelliklere sahip (menzil, taşıma kapasitesi, nükleer başlık gücü, güdüm doğruluğu) bu modeller, aynı biçimde nükleer saldırılara karşı dayanıklılığı arttırılan yeraltı istasyonlarına yerleştirildi. 80'li yılların başında 450 adet Minuteman II ve 550 adet Minuteman III olmak üzere 1 000 adet Minuteman güdümlü mermisi vardı. Minuteman IA ve IB güdümlü mermileri yavaş yavaş hizmetten çıkarıldı. *Deneme güdümlü mermisi* ya da MX denilen yeni bir kıtalararası güdümlü mermi, Minuteman güdümlü mermisinin yerini almak üzeredir.

Minuteman güdümlü mermi değişik modellerinin güçleri ve genel özellikleri

	Minuteman IA	*Minuteman IB*	*Minuteman II*	*Minuteman III*
hizmete giriş tarihi	1962	1963	1966	1970
erim	9 500 km	10 800 km	12 870 km	8 000 km
başlık sayısı	1	1	1	3 MIRV
başlığın gücü	500 kt	800 kt	1,2 Mt	170-335 kt
vuruş duyarlığı	1 850 m	1 850 m	930 m	460 m
kat sayısı	3	3	3	3
ağırlık	30 t	30 t	33 t	35 t

MİNÜSKÜL a. (fr. *minuscule*). Dilbil. KÜÇÜKHARF'in eşanlamlısı.

MİNVAL, -li a. (ar. *minvâl*). Yol, tarz, şekil (genellikle üzere sözcüğüyle): *Bir minval üzere epey yol aldık. Onun anlattığı minval üzere bir kez daha denedim. Hep aynı minval.*

MİNYA KONKA, Çin'de doruk, Sıçuan dağlarında; 7 590 m.

MİNYAS ya da **MİNUAS.** Yun. mit. Orkhomenos hükümdarı olan kahraman. Kopais gölü kıyılarını akaçlamış olduğu söylenir; gerçekten de, bu olay Tunç çağında gerçekleşmiştir. Orkhomenos'ta bulunan büyük bir mykenai tholos'una *Minyas hazinesi* adı verilmiştir.

Minyas seramiği, Yunanistan'ın en eski seramiği olarak kabul edilen gri (ilk örnekler) ya da sarı renkli çanak çömlekler. Schliemann Yunanistan'da, Orkhomenos'ta yaptığı kazılar sırasında bulduğu gri renkli çanak çömleğe bu adı verdi ve bu ad günümüze değin sürdü; Orkhomenos'ta bol sayıda ele geçtiklerinden kökeninin burası olduğu sanıldı, ancak daha sonra bu çanak çömleklerin Yunanistan'a Tesalya üzerinden, Akhalar'ın istila yolunu izleyerek girdiği düşünüldü. Eski Hellas III döneminde (İ.Ö. 2200-2000) Anadolu'dan (Truva, Boğazköy, Alacahöyük) Yunanistan'a geçtiği görüşü de vardır (J. Mellaart, Beycesultan'da ortaya çıkarılan benzer görünümlü, ancak değişik formdaki seramikleri İlk Tunç çağ III'e tarihlendirdi ve bu tür seramiklerin kaynağının bu bölge olduğunu savundu). "Gerçek minyas" ya da "gri minyas" diye adlandırılan seramiklerin en eski örnekleri Tesalya'da ele geçti. Orta Hellas I döneminde G. Yunanistan'a ve Asine'ye (Argolis) yayıldı; sarı minyas seramiklerinin yapımı Geç Hellas dönemine değin sürdü. Bu çanak çömleklerin çok çeşitli biçimleri yoktur: maşrapalar, düz dipli ve iki kulplu çanaklar, ayaklı ve geniş ağızlı kupalar Orta Hellas döneminin (İ.Ö. II. binyıl'ın ilk yarısı) ayırtedici formlarıdır. Bu seramikler açkılı ve parlaktır, dokunulduğunda sabunumsu bir etki bırakır. Keskin profilleri ve ince kulplarıyla bunlar metal kapları (griler gümüş ve bronz, sarılar altın vazoları) örnek almıştır. Genellikle düz yüzeyli olan bu seramiklerin kazıma bezekli (çizgiler, iç içe daireler) örnekleri de vardır.

MİNYATÜR a. (fr. *miniature*). **1.** Güz. sant. Kâğıt, parşömen ve fildişi üzerine boya ve yaldızla, ışık, gölgeboyut verilmeden yapılan resim sanatı. (Bk. *ansikl.* böl.) —**2.** Bu sanat anlayışıyla yapılmış resim: *Eski türk minyatürleri.* —**3.** Eskiden tezhipçiler tarafından elyazması kitapların bölüm başlarında *minyum* denilen kırmızı sülüğen boyasıyla yazılmış süslü harf.
—Koregr. *Koregrafik minyatür,* bütün bir tekniğin sergilendiği, kısa koregrafik oda yapıtı. (Yorumcunun gücünü gösterme ya da tek bir konuyu sahneleme amacını güden bu tür, kısaca "minyatür bale" diye de anılır. Kasyan Goleyzovskiy, Leonid Yakobson, İgor Moiseyev gibi sovyet koregraflar ve Moskova Koregrafi enstitüsü'ne bağlı fransız Vera Boccadoro bu türün başarılı örneklerini verdiler.)

◆ sıf. Son derece küçük bir şeyi ya da bir nesnenin küçültülmüş biçimini belirtir: *Minyatür bir bina. Minyatür bir sandık. Minyatür bir tren.*
—ANSİKL. Güz. sant. *Batı'da Ortaçağ minyatürü* → TEZHİP.
• *Bizans minyatürleri.* Bizans resminin bu dalı, ikonakırıcılık* döneminde üretimin kesintiye uğramasına rağmen V.-XV. yy.'lar arasında parlak bir gelişme gösterdi. Elyazmalarının kopya edildiği atölyelerde uygulanan bu sanatta, çeşitli süsleme türlerine yer veriliyordu: geometrik, bitki ya da hayvan biçimi motifler, cilt kapaklarının zeminlerini, bölüm başlıklarını, figür-

J.-P. Durand-Atlas-Photo

Minsk'ten bir görünüm sağda, Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti meclis binası

M. Laurent-Gamma

Dom Mintoff (kasım 1974)

Lauros-Giraudon

Minton porseleninden kapaklı kupa Aumale dükünün armasını ve markasını taşıyan süsleme XIX. yy. ortaları ***Condé müzesi, Chantilly***

lü minyatürlerin çerçevelerini donatıyordu. Tezhiplerle süslü metnin yazarlarının ya da bağışçının da kimi zaman tam sayfa portrelerinin yer aldığı anıtsal nitelikte olmayan figürlü bizans resminde başyapıtların yer almasına karşın, minyatür süslemeleri ikinci derecede rol oynar. Minyatürler daha çok süsleyecekleri metni resimlemeyi amaçlar. Korunmuş olan metinlerin çoğu dinsel içeriklidir, resimleme türleriyse büyük çeşitlilik gösterir: tam sayfa, sayfa kenarlarında süslemeler, metne katılmış tablolar ya da satırlar boyunca bir su oluşturan, bazen de ikiye ayrılarak harflere eşlik eden süslemeler. Eski Ahit'in metinleri arasında Eyüp'ün kitabı, Krallar, Kâhinler

Lauros-Giraudon

"bir yaşlıyla konuşan imparator Babur"
Ekber okulu **minyatürü**
Hindistan, moğol okulu
XVI. yy. sonu- XVIII. yy. başı
Guimet müzesi, Paris

Giraudon

"Mahavira'nın doğumu"
bir kalpasutra **minyatürü**
Gucerat hint okulu
1475-1500
National Museum, Yeni Delhi

kitabı gibi tek tek kitaplar, ayrıca birçok mezamir kitabı korunmuştur. Yeni Ahit'in tersine, Eski Ahit'in eksiksiz hiçbir örneği bugüne gelmemiştir: en sık rastlanan kitaplar dört İncil ve özellikle ayin düzenine ilişkin kitaplardır. *Nazianzoslu Gregorios*'un her bir *homilia*'sında olduğu gibi kişileri canlandırarak metni özetleyen, ya da satır aralarındaki resimlerle (Yunan incili 74, B.N., Paris) metni adım adım izleyen minyatürlerin eğitici rolü tartışılamaz. Aynı uygulamalara *Nikandros*'un theriake'si* ya da *Dioskurides'ın incelemesi* gibi bilimsel ya da farmakolojik içerekli din dışı elyazmalarında da rastlanıyordu. Dioskurides'in yapıtının Viyana'da bulunan örneğinde, adı geçen bitkilerin resimleri ve bağışçı Anicia Juliana'nın (VI. yy.) çok güzel bir portresi yer alıyordu. Resimli *İlyada* (Milano) İmparatorluk'ta antik kültürün canlılığını koruduğunun kanıtıdır. Tam anlamıyla bizans ürünü olan metinler az sayıdadır ve geç dönemden (Palaiologoslar) kalmadır: *Skylitzes'in kroniği* (Madrid) adlı yapıtın metni yüzlerce minyatür içerir, *Khoniates*'in kroniği'nde (Viyana) ise yalnızca iki portre yer alır: yazarın ve imparator Aleksios V Dukas Murtzuphlos'un portreleri. Minyatür sanatı Makedonya rönesansı döneminde doruğuna ulaştı. Bu dönemin yapıtlarında Bizans'ın öz geleneğinin yanı sıra, Antikçağ'ın yeniden keşfedilmesi ve doğuya özgü motiflerin katkısıyla bir bireşime varıldığı görülür. Bu dönemin Paris'te korunan en güzel örneklerinden biri imparator Basileios I (IX. yy.) için gerçekleştirilen *Nazianzoslu Gregorios'un homilialarıdır*'dır.

• *İslam minyatürü*. İslam sanatında görülen en eski minyatürler XI. yy.'dandır; bunların yaygınlaşması ise XII. yy.'da gerçekleşmiştir. Selçuklular'dan günümeze ulaşan minyatürlü el yazmaları, imparatorluğun dağılmasından sonra ortaya çıkan Mezopotamya ve çevresindeki devletlerin ve Anadolu Selçukluları'nın egemen olduğu yörelerde hazırlanmıştır. Bu dönemde Bağdat, Musul, Konya, Diyarbakır önemli sanat merkezleriydi. Özellikle Irak'ta el -Vasıti tarafından temsil edilen bir Bağdat minyatür okulu vardı. En sevilen konular el-Hariri'nin *Makamat*'ı, Dioskurides*'in *De materia medica*'sı, Bidpai'nin masallarıydı. Moğol istilasından sonra Bağdat okulu çöktü, resimde çin etkileri görülmeye başladı ve minyatür okulları D.'ya kaydı. Moğol İmparatorluğu döneminde (XIII. -XIV. yy.'lar) minyatür sanatı selçuklu üslubundan ayrıldı, tarihsel yapıtlar, dinsel konular, destanlar Orta Asya ve Uzakdoğu resim geleneğine bağlanan gerçekçi bir yaklaşımla resimlendi. Bu dönemin ilk önemli yapıtı, vezir Reşidettin'in başkanlığında, bir kurulca hazırlanan *Cami üt -tevarih*'tir. Moğol resmi Ebu Sait döneminde en parlak yıllarını yaşadı, Ahmet Musa, sultan adına birçok yazma resimledi (özellikle manzara resimleri dikkati çeker). Bu dönemin son minyatür örnekleri *Gerşasbname* adlı eserde yer alır. Moğollar' ın zayıflamasıyla İran bölgesinde egemenliği ele geçiren İncü sülalesi (1304 -1357) döneminde, Şiraz okulu gelişti (enine uzanan kompozisyonlar, kırmızı ya da sarı renkli fonlar, ince figürler, mimari ve manzara öğelerinde yalınlık, giysilerde moğol etkileri).

Celayirli hükümdarı Şeyh Üveys döneminde (1356-1374) başkent Tebriz'de ve Bağdat'ta resim etkinlikleri arttı. Kaynaklar Ahmet Musa'nın öğrencisi olan Şemsettin'in, Şeyh Üveys'in sarayında Firdevsi'nin *Şehname*'sini resimlediğini yazarlar. Ahmet Celayir dönemine değin moğol resim üslubunun ana çizgilerinde değişiklik olmadı, ancak XIV. yy.'ın sonlarına doğru moğol üslubuyla islam görüşünün bireşiminden doğan yeni bir üslup benimsendi. Nizami, Kirmani gibi şairlerin mesnevileri bu yeni görüşe göre resimlendi. Bu minyatürlerde resmin yukarı doğru gelişti, kimi zaman tüm sayfayı kapsadığı görülür. Ufuk çizgisi yükselmiş, figürler peyzaja göre küçülerek çevre önem kazanmıştır, renkler saf ve parlak görünümlüdür. Dönemin ünlü minyatür sanatçıları, Kirmani'nin mesnevisinin minyatürlerini hazırlayan Cüneyt ve Şemsettin'in öğrencisi Hace Abdülhay'dır.

İncü sülalesine son veren Muzafferiler, 1353'ten sonra Şiraz okulunu kurdular. Bu dönemin minyatürleri, İncü dönemindekilerden tümüyle ayrılır; kitapların boyutları ve buna bağlı olarak da resimler küçülmüştür. Celayirliler'de olduğu gibi islam düşüncesine uygun soyut bir anlatım üslubu geliştirilmiştir. 1371'de Şiraz'da hazırlanan Firdevsi *Şehname*'si, dönemin özelliklerini yansıtan önemli bir örnektir.

Timur'un İran'ı istilasından sonra, başkent Herat ve Şiraz'da sultanların korumasında minyatür sanatı büyük bir gelişme gösterdi. İskender Sultan'ın hükümdarlığı yıllarında, Celayirliler ve Muzafferiler döneminde ortaya çıkan üslubun en güzel örnekleri gerçekleştirildi, Şiraz ve Yezd'de minyatürlü birçok el yazması hazırlandı (Nizami ve Hüsrev Dehlevi'nin hamseleri, astronomi ve astrolojiye ilişkin yapıtlar). Bu dönemde de kitaplar küçük boyutludur. Hareketli küçük figürler, basit bitki örtüsü, genellikle metin arasına yerleştirilmiş, enine kompozisyonlar Şiraz

B.N., Paris

"Bağdat'ın bir bahçesinde edebiyat toplantısı"
el-Vasiti'nin **minyatürü**
el-Hariri'nin *Makamat* adlı yapıtından alınmıştır
Bağdat arap okulu, XIII. yy.
(B. N., Paris)

"Kral Hüsrev, Şirin'in sarayı önünde"
Nizami'nin elyazmasından **minyatür**
İran okulu, XVI. yy.
(özel kol., Luzern)

Giraudon

okulunun özellikleridir. Baysungur, Herat'taki sarayında büyük bir sanat atölyesi kurdu (XV. yy.'ın ilk yarısı), İskender Sultan'ın sarayındaki ve Tebriz'deki sanatçıları bu atölyede topladı (Mevlana Ali, Emir Hilal, Hace Gıyasettin). Bu atölyede islam kitap sanatı ve minyatürü büyük bir gelişme gösterdi. Baysungur'un ölümünden sonra da Herat okulu bu konumunu korudu, Bihzad*, Aka Mirek, Kasım Ali gibi sanatçıların çalışmalarıyla yüksek nitelikte eserler hazırladı. Gerçekçi figürler, sahnenin köşesine yerleştirilmiş çınar ağaçları, cepheleri yazı ve çinilerle süslü köşkler, Bihzad yönetiminde hazırlanan minyatürlerin özellikleridir. Timurlu egemenliğinin sona ermesiyle, sanatçıların bir bölümü Tebriz'de safevi sarayında, bir bölümü de Özbekler'in merkezi Buhara'da çalışmalarını sürdürdü.

Karakoyunlu Türkmenleri döneminde, özellikle Pir Budak Sultan'ın korumasında (XV. yy.), Şiraz ve Bağdat okulları önem kazandı. Bu dönemin minyatürlerinde Herat okulunun etkileri belirgindir (Nizami ve Hüsrev Dehlevi hamseleri, Firdevsi *Şehname*'si).

Akkoyunlu Türkmenleri döneminde,

Büyük Larousse

Dehlevi'nin *Hamse*'sinden bir **minyatür**, XV. yy.
Topkapı sarayı kütüphanesi İstanbul

Sultan Halil ve Yakup'un korumasında, Şiraz ve Tebriz okulları büyük bir gelişme gösterdi (Nizami *Hamse*'sinin Şeyhi ve Derviş Muhammet tarafından hazırlanan minyatürleri).

Safeviler döneminde sırasıyla Tebriz (1502-1548), Gazvin (1548-1598), Isfahan (1598-1722) ve Şiraz (XVI. yy). okulları önemlerini korudu. Şah Tahmasp'ın hükümdarlık yıllarında Tebriz okulunda minyatür sanatının en seçkin örnekleri üretildi (Şah Tahmasp ve Behram Mirza için hazırlanan iki albüm). Bu yapıtlar aşırı yüzey süslemeleri, kalabalık ve gösterişli kompozisyonları, özenli işçilikleri ve renk zenginlikleriyle dikkati çekerler. Gazvin okulunda hazırlanmış, pek çok desen, tek figür çalışmaları ve portrelerin yer aldığı albümler vardır (*Timurname, Divan-ı Hilali*). 1598'de başkentin Isfahan'a taşınmasıyla minyatür sanatında yeni bir dönem açıldı. Isfahan okulunun etkileri osmanlı ve hint saraylarına kadar uzandı. Bu minyatürlerde yay gibi kıvrılmış, uzun bacaklı ve

Büyük Larousse

Arifi'nin *Süleymanname*'sinden bir **minyatür**, XVI. yy.
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

gövdeli, dağınık sarıklı figürler işlenmiştir. Dönemin ünlü sanatçıları arasında Rıza-ı Abbasi, Muhammet Kasım, Sadıki Bey ve Muin belirtilebilir. Yüzyılar boyunca önemini koruyan Şiraz okulu, bu konumunu Safeviler döneminde de sürdürmeyi başardı, XVI. yy. boyunca minyatürlü birçok el yazması hazırlandı (Firdevsi *Şehname*'si, Nizami *Hamse*'si).

Özbekler döneminde (XVI. yy.), Şeybani Han'ın, Herat'taki bazı sanatçıları Buhara'ya götürmesiyle, bu kent önemli bir sanat merkezi oldu. XVI. yy.'in ikinci yarısında sönmeye başlayan bu okulun özellikleri arasında, çok renkli giysiler içinde, tek ve grup halinde kadın, erkek figürleri, yaldızlı fonlar belirtilebilir.

Babur'un kurduğu Hint-Türk İmparatorluğu döneminde islam minyatürü Hindistan'da hızla gelişti. Hümayun döneminde tebrizli sanatçılar Hindistan'a davet edilerek saray atölyeleri kuruldu. Yerli sanatçıların yetişmesiyle hint minyatürü özgün bir üslup kazandı ve özellikle Ekber'in hükümdarlığı sırasında en parlak dönemini yaşadı, *Baburname, Ekbername* gibi görkemli eserler hazırlandı. Hint-Türk minyatürünün bir başka önemli özelliği Osmanlılar'da da görülen portre ressamlığının varlığıdır.

Büyük Larousse

Seyit Lokman Çelebi'nin yapıtı *Şehinşahname*'den bir örnek XVI. yy. sonları
Topkapı sarayı kütüphanesi, İstanbul

• *Anadolu minyatürü.* Anadolu'da minyatür sanatı önce selçuklu (özellikle artuklu emirleri), daha sonra da osmanlı sultanlarının korumacılığında bir kitap sanatı olarak gelişti. Anadolu türk minyatürünün ilk örnekleri Selçuklular'ın gelişinden bir süre sonra ortaya çıktı; Beylikler dönemindeki duraklamadan sonra, Osmanlı döneminde canlandı ve özgün bir minyatür okulu oluştu .

Selçuklu döneminden günümüze ulaşan örnekler XII. ve XIII. yy.'dandır Bu dönemden, Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde hazırlanmış beş minyatürlü elyazması belirlenmiştir: bilinenlerin en eski tarihlisi Dioskurides*'in *De materia medica* adlı kitabının arapça çevirisi olan *Kitab ül-haşaiş*'tir (Artuklu emiri Necmettin Alpi döneminde Mihran bin Mansur tarafından süryaniceden arapçaya çevrildi). İkinci önemli yapıt, artuklu emiri Nasrettin Mahmut'un isteğiyle, saray başmühendisi El-Cezeri'nin yazıp resimlendirdiği *El-Câmi beyne'l-ilm ve'l-ameli'n-nâfi'fi sina'ati'l-hiyal* adlı kitabıdır (Topkapı sarayı müzesi kitaplığı). Teknik buluşları kapsayan eserin minyatürlerindeki yuvarlak yüzler, uzun saçlar, giysiler, Anadolu dışındaki selçuklu resim üslubuyla benzerlikler gösterir. Dönemin bir başka önemli minyatürlü yazması, Sufi'nin yıldız bilimi ve burçlarla ilgili *Suver ül-Kevâkib is-sâbite* (sabit yıldızların biçimleri) adlı eserinin 1135 tarihli kopyasıdır. Mardin Artukluları döneminde, Mardin'de hazırlandığı sanılan yapıtın minyatürleri selçuklu geleneğindedir. Anadolu resim sanatının en önemli örneklerinden biri de XIII. yy. başlarında Konya'da hazırlandığı sanılan *Varka ve Gülşah* adlı aşk öyküsüdür. Gazneli Mahmut için Ayyuki tarafından farsça olarak yazılan eserdeki 71 minyatürden birinde Hoylu Abdülmümin bin Muhammet adlı sanatçının adı yer almaktadır. Bu sanatçının en önemli özelliği, öykünün tümünü resimlerle anlatmış olmasıdır. Orta Asya uygur sanatına değin uzanan bu resimler, selçuklu seramik ve çinilerinde izlenebilen geleneksel resim üslubunun seçkin örnekleridir. Anadolu Selçukluları'ndan günümüze ulaşan bir başka örnek Nasrettin Sı-

"şehzadelerin geçişi"
Levni'nin *Surname* adlı yapıtından bir minyatür (1718)

vasi'nin tezkiresidir (Paris Bibliothèque nationale). Selçuklu sultanı Gıyasettin Keyhüsrev'e ithaf edilen yapıttaki resimlerde Bizans sanatının etkileri görülür.

İzlediği gerçekçi üslupla öteki islam minyatürlerinden ayrılan osmanlı minyatür sanatı, kitap süsleme sanatı olarak tümüyle saraya bağlı kalmıştır. Bu dönemin ilk örnekleri Mehmet II (Fatih) zamanındandır. Bu dönemde yabancı ressamların (Bellini, Pasti, Ferrara) yanı sıra, yerli sanatçıların yetişmesine de yardımcı olundu. Mustafa Âli'nin *Menakıb-ı Hünerveran* adlı yapıtında, Sinan* Bey ve öğrencisi Ahmet* Şiblizade'nin eserlerinden övgüyle söz edilir. Mehmet II'yi bağdaş kurmuş olarak bir elinde gül, öteki elinde hükümdarlık simgesi mendille betimleyen ünlü minyatür (Topkapı sarayı müzesi) Sinan Bey'e bağlanır. İstanbul sarayı batılı sanatçıların etkisindeyken, XV. yy.'ın ikinci yarısında Edirne sarayı'nda Şiraz okulunun etkisinde hazırlanmış resimlere rastlanır (Tebrizi'nin *Dilsuzname*'si). Mehmet II'den sonra B.'ya ilgi azalır, Bayezit II geleneksel islam minyatürüne yönelir, islam geleneklerine bağlı sanatçılar İstanbul sarayı'na çağrılır. Bu dönem minyatürlerinde XV. yy. türkmen minyatür okullarının, Herat okulunun etkilerinin yanı sıra, B. Hıristiyan sanatının etkileri de (doğa betimlemeleri, perspektif kaygusu) gözlenir. (Hatifi'nin *Hüsrev ü Şirin* mesnevisi, Dehlevi'nin *Hamse*'si). Bayezit II dönemi minyatürlerinin bulunduğu bir başka önemli eser, Bursalı Firdevsi'nin *Süleymanname*'sidir. Bu minyatürlerde Doğu ve Batı resim sanatının özümsendiği görülür.

Selim I (Yavuz) ve Süleyman I (Kanuni) dönemlerinde türk minyatür sanatı gelişmiş, saray atölyelerindeki sanatçıların sayısı artmıştır; özellikle Süleyman I (Kanuni) döneminde değişik sanat geleneklerine bağlı sanatçıların İstanbul'da toplanmasıyla saray nakkaşhanesi ilginç bir gelişmeye sahne olmuştur; Tebriz ve Herat okullarından gelen sanatçıların yanında, Avrupa'dan gelen arnavut, bosnalı, nemçeli, boğdanlı sanatçılar da vardı. Bu yüzden bu dönemde bir üslup birliğinden söz edilemez, ancak bu minyatürlerde İran resim sanatının (Herat, Şiraz, Tebriz) ağır bastığı görülür. Süleyman I (Kanuni) döneminde, edebiyat eserlerini süsleyen minyatürler arasında, Ali Şir Nevai'nin *Divan*'ı, *Hamse*'si, Şahi'nin *Divan*'ı, Cami'nin *Tuhfet ül-ahrâr*'ı ve *Divan-ı Selim* belirtilebilir. Osmanlı minyatürlerinin ilginç örneklerine tarihle ilgili yapıtlarda da rastlanır (kent, kale betimlemeleri, önemli siyasal olaylar, sultanların yaşantıları, saray törenleri). Sultanların yaşantılarını ve seferlerini konu alan örnekler arasında Matrakçı Nasuh*'unkiler önemli bir yer tutar (*Tarihi Sultan Bayezit, Süleymanname, Mecmua-i Menazil*). Bu minyatürlerde Nasuh, kentlerin önemli özelliklerini, anıtlarını ve topografik durumunu ustalıkla ve gerçekçi bir üslupta yansıtır. Bu dönemde osmanlı resim sanatının ana çizgileri belirlendi, türk minyatürü özgünlüğünü kazanmaya başladı. Şehname ya da şehinşahname yazarlarının emrinde sarayın en yetenekli minyatürcüleri, nakkaşları ve hattatları görevlendiriliyordu. Arifi'nin *Süleymanname*'sinde yer alan 69 minyatür (Topkapı sarayı müzesi), türk minyatürünün en önemli ve yetkin örnekleridir. Bu dönemde portre ressamlığının da önemli örnekleriyle karşılaşılmaktadır, bunlar arasında Nigâri*'nin (Haydar Reis) Kanuni Sultan Süleyman, Selim II ve Barbaros Hayrettin Paşa portrelerinin özel bir yeri vardır. Selim II ve Murat III'ün hükümdarlık yıllarında yabancı etkilerden arınan türk minyatürü, klasik dönemini yaşar ve çağdaşı öteki islam minyatürlerinden ayrılır. Bu dönemde de şehnameler başta gelir; sanatçılar minyatürlerinde belgesel resimlemeye, gerçekçi bir yaklaşıma yöneldiler (kale kuşatmaları, osmanlı ordusunun yürüyüşleri, törenler, padişah portreleri). Konuların ve doğanın ele alınışında yalınlık öne çıkar, mimari görüntüler gerçekçi bir yaklaşımla yansıtılır, gölgesiz, saf renkler kullanılır. Bu dönemin ilk ve önemli yapıtlarından biri, Kanuni'nin son, Selim II'nin ilk yıllarını konu alan *Nüzhet ül -(esrâr) ahbâr der sefer-i Sigetvar*'dır. Eserde yer alan 20 minyatür, türk resminin tüm özelliklerini ortaya koyar: düz, yalın çizgiler halinde gösterilen doğa, kişilerin gerçekçi bir üslupla, portre özelliğinde yansıtılması. Bu minyatürler klasik döneme damgasını vurmuş olan Nakkaş Osman*'ındır. Murat III zamanında portre ressamlığı da önemli bir yer tutar. Seyit Lokman* Çelebi'nin ve Nakkaş Osman'ın işbirliğiyle hazırlanan *Şemailname* ve *Kıyafet ül-insaniye fi şemail il-Osmaniye*'de (1579), Osman Gazi'den Mehmet III'e kadar 12 osmanlı padişahının portreleri bulunmaktadır. Ayrıca Seyit Lokman Çelebi'nin çeşitli şehnameleri, Nakkaş osman yönetimindeki sanatçılarca minyatürlenmiştir, Onun *Hünername*'si tam sayfa ölçüsünde 42 minyatürle süslüdür. Kanuni'ye ayrılan ikinci ciltteyse 65 minyatür vardır. Türk minyatürünün başyapıtları arasında yer alan bu eserlerde sultanın doğu ve batı seferleri işlenmiştir. Seyit Lokman Çelebi'nin *Zübdet ül -tevarih* adlı dünya tarihi niteliğindeki yapıtındaysa Âdem'den başlayarak Hz. Muhammet, halifeler, islam ve osmanlı tarihi anlatılır. Minyatürlü olarak hazırlanan üç nüsha Murat III'e sunulmuştur (1583). Klasik osmanlı minyatürünün önemli örneklerinden biri de *Surname*'dir (1582 sonları). Murat III'ün oğlu şehzade Mehmet'in sünnet düğününün konu edildiği eser XVI. yy. ikinci yarısında İstanbul'u, İstanbul yaşamını, esnaf loncalarını başarılı bir biçimde belgelemektedir. Murat III, hükümdarlığının son yıllarında Hz. Muhammet'in yaşamını konu alan *Siyer-i Nebi*'nin resimlenmesini istemişti. Saray arşivlerine göre altı nüsha olarak hazırlanan bu yapıtlar, sayıları 814'ü bulan minyatürler özellikle değişik renk kompozisyonlarıyla, Mehmet III döneminde ortaya çıkan farklı bir üslubun ilk örnekleridir. Nakkaş Hasan*'ın yönetiminde gerçekleştirilen bu minyatürler, az sayıda figürün yer aldığı yalın kompozisyonları, turuncumsu kırmızı renkteki fonlarıyla Nakkaş Osman'ınkilerden ayırt edilir. XVII. yy.'da Ahmet III döneminde osmanlı minyatüründe değişik konularla (akıl hastanesi, kaplıcada yıkananlar), karşılaşılır. Kalander Paşa tarafından hazırlanan *Falname*'de büyük boyutlu, farklı üslupta 35 minyatür vardır. Osman II'nin hükümdarlık yıllarında da (1618-1622) osmanlı minyatürü verimli bir dönem yaşamıştır. Nadiri'nin *Şehname-i Nadiri*'sindeki (1622) 20 minyatürden ikisi ünlü nakkaş Ahmet* Nakşi'nindir. 49 minyatürün bulunduğu *Tercüme-i şekaik-i numaniye* adlı yapıtta, Nakşi, ünlü osmanlı bilim adamlarını ve şeyhlerini tek başlarına ya da öğrencileriyle birlikte resmetmiştir. Murat IV zamanında hazırlanan *Paşaname*'de de Nakşi'nin üslubunun etkileri görülür. Osmanlı minyatürünün son parlak dönemi Ahmet III'ün hükümdarlığına rastlar (1703-1730). Türk minyatürünün ikinci klasik dönemi olarak nitelendirilen bu yılların en ünlü adı Levni*'dir (Abdülcelil Çelebi). Bu minyatürlerde geleneksel kurallara bağlılığın yanı sıra, yeni denemelere de yer verildiği görülür (figür gruplarının sıralanışı, mimari ayrıntılar, belirli bir perspektif kaygısı). Dönemin en önemli yapıtları Vehbi'nin yazıp Levni'nin minyatürlediği *Surname* ile, padişah portrelerinden meydana gelen *Silsilename*'dir. Dönemin bir başka ünlü sanatçısı olan Abdullah* Buhari, tek figür çalışmaları ve çiçek resimleriyle tanınır. XVIII. yy.'ın ikinci yarısından sonra, öteki ülkelerde olduğu gibi türk minyatürü de önemini yitirdi; XIX. yy.'dan başlayarak yerini tümüyle batılı anlamda resim sanatına bıraktı. (→ Kayn.)

MİNYATÜRCÜ a. Minyatür yapan sanatçı.

MİNYATÜRCÜLÜK a. Minyatür yapma sanatı.

MİNYATÜRLEŞTİRME a. Minyatürleştirmek eylemi.

MİNYATÜRLEŞTİRMEK g. f. Bir bütüne ya da onun bir öğesine görevini yapmasına uygun en küçük boyutu vermek, küçültmek.

MİNYE ya da **MİNYE İBN HASİB,** Mısır'da kent, Yukarı Mısır'da, aynı adlı ilin merkezi, Nil'in batı kıyısında; 203 300 nüf. (1986). Eski *Monat Hufu*'dur ("kral Keops'un sütanası"). Turizm ve ticaret merkezi. Çırçır fabrikası. —*Minye ili*, 2 274 km^2; 2 648 043 nüf. (1986).

MİNYON sıf. (fr. *mignon*). Ufak tefek, çekici, ince, sevimli bir kimse, onun bedeni, yüzü vb. için kullanılır: *Minyon tipli bir kadın. Minyon bir yüzü var.*

—Zootekn. *Minyon ördek*, beyaz tüylü ördek ırkı. (Boyu, yapısı ve kısık sesi yeşil yakalı yabani ördeğinkine benzer. Yakından geçen yabani ördek sürülerini bataklıklar üzerine çektiği için avcılar tarafından çok aranan bir türdür.)

MİNYUM a. → SÜLÜĞEN'in eşanlamlısı.

MİNZAR a. (ar. *nazar*'dan *minẓār*). *Esk.* Ayna.

MİOGYPSİNA a. Paleont. Miyosen devri topraklarında fosilleri bulunan orbitoit cinsi. (Kavkısının orta kesiminde sivri kemerli küçük localar bulunur.)

MİOHİPPUS a. (yun. *meion*, az ve yun. *hippos*, at'tan). K. Amerika'da Oligosen devri topraklarında fosillerine rastlanan tekparmaklı memeli cinsi. (Atın soyundan gelirse de üçparmaklıdır. Atgiller familyası.)

MİOMANDRE (Francis DE), fransız yazar (Tours 1880-Saint-Quay-Portrieux 1959), 1908'de yayımlanan *Écrit sur de l'eau*'da gerçekçi gözlem gücünü, mizah ve fantezi yeteneğini ortaya koydu. Roman, hikâye ve denemeler yazdı. En önemli yapıtları: *le Greluchon sentimental* (1938), *l'Âne de Buridan* (1949) ve *l'Œuf de Colomb* (1954).

MİOMERA a. (yun. *meion*, az ve yun. *meros*, bölüm'den). Trilobitler altsınıfı. (Temel özellikleri göğüs bölütlerinin az olmasıdır [iki ya da üç]; neoteniye de belirgin bir eğilim gösterdikleri sanılır. Başlıca cinsi: *Agnostus.*)

MİONNET (Théodore Edme), fransız nümismat (Paris 1770 - *ay. y.* 1842). Yunan ve roma paralarının kükürtten kabartmalarını topladı; bunlarla ilgili bir katalogla bir betimleme yayımladı.

MİQUE (Richard), fransız mimar (Nancy 1728 - Paris 1794). 1766'da Marie Leszcyńska'nın yapılarının genel destekçisi oldu; Leszcyńska için Versailles'da yeniklasik üsluplu Ursulines manastırı'nı (1767-1772, bugün Hoche lisesi) inşa etti. Gabriel'in görevden ayrılmasından sonra, Marie-Antoinette'in himayesiyle kralın başmimarlığına getirildi. Petit Trianon parkında Amour tapınağı'nı, belvedereyi, tiyatroyu ve sevimli küçük köyü (hameau de Marie-Antoinette) yaptı. Saint-Denis'deki Carmel capellası da onun yapıtıdır. Akademi müdürü olan (1782-1792) Mique giyotinle idam edilmiştir.

MİQUEL (Friedrich Anton Wilhelm), alman botanikçi (Neuenhaus, Hannover, 1811 - Utrecht 1871). Kaktüsgiller, sikasgiller, Sunda adaları, Japonya vb.'deki flora üstüne incelemeler yaptı.

MİQUELON, Saint Lawrence körfezinde ada, Newfoundland'ın G. kıyısı yakınında, 216 km^2; 709 nüf. (1990). K.'i *Büyük Miquelon* adasından (XVIII. yy.'dan beri bir kum kıstağıyla Langlade'a [ya da

Küçük Miquelon'a] bağlıdır). Langlade 130-150 m yükseltili bir platodan oluşur. 1763'te Fransa'ya bağlanan iki Miquelon ve Saint-Pierre* bir denizaşırı fransız toprağını oluşturur.

MİR a. (ar. *emîr*'den fars. *mîr*). *Esk.* **1.** Başkan, reis, baş, bey: *"Bu âlem-i fânide ne mir ü ne gedâyız"* (Bağdatlı Ruhi, XVI. yy.). **—2.** *Mirim*, beyim, dostum, arkadaşım anlamında yakınlık belirtmek için kullanılır. **—3.** *Mir-i gazab*, cellat. ‖ *Mir-i kelam*, düzgün, güzel konuşan: *"Sözümüz güzel de olsa ara sıra sükût ile çerçevelenmedikçe sevimli olmaz: gevezeler mir-i kelâm da olsalar sevimsizdirler"* (Cenap Şahabettin).

—Esk. bot. *Mir-i âşıkan*, horozibiği.

—Kur. tar. *Mir-i alem* → EMİR-İ ALEM). ‖ *Mir-i miran*, eyalet valisi, beylerbeyi*. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mir-i kıptiyan*, Osmanlılar' da Çingeneler'in ispenç ve cizye vergilerini toplamak, hükümetle ilgili işlerini yürütmekle görevli olan kişi. (Bunlar, daha çok, sipahi ve silahtarlar arasından seçilirdi.) ‖ *Mir-i yörükan*, Osmanlılar'da zeamet sahibi yörük beylerine verilen ad. (Yörük beyleri denilen mir-i yörükanlar, sefere katılacak yörükleri toplayarak Rumeli beylerbeyinin sancağı altına gönderirlerdi.)

—ANSİKL. Osmanlılar'da uzun yıllar sivil görev yapanlara *mirlivalık, feriklik* gibi askeri unvanlar da verildi. Daha sonra bu yöntemden vazgeçildi (1843) ve sivillerde askeri feriklik rütbesine karşılık mir-i miran rütbesi kullanılmaya başlandı. İlk başta bu rütbe beylerbeylikten ayrıyken giderek mir-i miranlık daha üstün kabul edildi. Daha sonra iki rütbe birleştirildi. Bu rütbede olanlara *paşa* denir, resmi yazışmalarda kendilerine "paşa hazretleri", "saadetlü efendim hazretleri" diye hitap edilirdi.

MİR a. (rusça *mir*). Tar. **1.** Rusya'da köy işlerini yöneten meclis. **—2.** Köylü komünü.

—ANSİKL. Köylü komünü XVI. yy.'da güçlendi, XVII. ve XVIII. yy.'larda yayıldı ve tüm Büyük Rusya'yı kapladı (Ukrayna ve Beyaz Rusya dışında). Bağımlı köylülerin, baş vergisine tabi serfler haline dönüşmesi (1719-1723), toprakların belli aralıklarla yeniden dağıtılma uygulamasının genelleşmesine ve devlet köylülerini de kapsamasına yol açtı. Birçok hanenin bir araya gelmesiyle kurulan köylü komünü, çayır ve tarlalardan oluşan topraklarını, komünü meydana getiren aileler arasında ve onların gereksinimlerine ve çalışma yeteneklerine göre, belli aralıklarla dağıtıyordu. Bu topraklar prenslere, boyarlara, devlet görevlilerine, soylulara, manastırlara ya da devlete ait topraklardı. Mir, yerel düzenden sorumluydu ve aidat ya da vergilerin toplanmasını sağlıyordu. Aile başkanları meclisi *(shod)*, miri yüksek idare makamları karşısında temsil etmek üzere bir *starosta* seçiyordu. "Serflikten kurtulan köylüler statüsü" (1861), *Selskoye obşçestvo* (kırsal topluluk) olarak adlandırdığı miri, ülkenin temel toprak topluluğu durumuna getirerek ona, o zamana kadar elinde tuttuğu toprağı satın almak hakkını ve daha önce sanyörlerin yürüttüğü vergi ve yargı işlevlerini verdi.

Slavseverler mir geleneklerini över, halkçılar mirde özgün bir tarımsal sosyalizm biçimi görürlerken, sosyal demokratlar miri, kırsal bölgelerin iktisadi gelişmesini engelleyen mali ve inzibati bir devlet aygıtı olarak kınadılar.

1902-1907 arasındaki tarım kesimideki karışıklıklar ve 1905 devrimi, köylü sorunlarının ciddiyetini ortaya koydu. Stolıypin, bu sorunları, köylüleri mirden ayrılmaya özendirerek çözmeye çalıştı. 1914'te köylülerin üçte biri, bağımsız çiftçiler durumuna geldi. 1917 ekim devrimi'nden sonra, büyük toprak sahipleri mülklerinden atıldılar ve millileştirilen topraklar bağımsız köylülere verildi. 1918'den başlayarak sovyet iktidarı, geleneksel mirlerin yanı sıra, kırsal sovyetler ya da yoksul köylü komiteleri kurdu. Yönetim işlevlerinden (1924), ardından mali kaynaklarından (1926) yoksun bırakılan mirler, kolektifleştirme (1929-30) sırasında ortadan kalktılar.

MİR, asıl adı **Muhammet Taki bin Abdullan,** hintli şair (öl. Luknov 1810). Şah Âlem döneminde gittiği Delhi'de Siracettin Ali Han Arzu'dan öğrenim gördü. Daha sonra (1776) yaşamının sonuna kadar Luknow'da yaşadı. *Mir* takma adını kullanan şairin başlıca yapıtları; urdu dilinde yazan şairlerin yaşamöykülerini içeren *Nikâ üş-şuara* ve altı *Divan*'ıdır.

MİR (Joaquim), ispanyol ressam (Barcelona 1873 - *ay. y.* 1940). Bu manzara ustası, dönemde Paris ya da Roma ile hiç ilişkisi olmayan belki de tek ressamdır. Velázquez'in manzaralarıyla Mallorca adasından (1902) esinlendi. "Katalan resminin fovu" diye anılır.

MİR ALİ → ALİ HEREVİ (Mir).

MİR CAFER PAŞA, türk kaptanıderya (öl. Balyabadra [Patrai] 1774). Riyale (tümamiral) olarak komutasındaki gemilerle Anabolu (Anapolis) önlerinde türk filosuna katılma ve kaptanıderya Hüsamettin Paşa ile birlikte Akdeniz rus donanmasına karşı harekete geçme buyruğu aldı (1770). Türk üstünlüğüyle sonuçlanan Menekşe (Benefşe) deniz savaşı'ndan (6 temmuz 1770) sonra, Çeşme limanına sığınmak ve öteki türk gemilerinin de kendisini izlemelerine yol açmakla, türk donanmasının yakıldığı Çeşme faciasının başıca sorumlularından biri oldu. Ancak, bu olaydan sorumlu tutularak azledilen Hüsametttin Paşa'nın yerine aynı yıl beylerbeyi payesiyle kaptanıderyalığa getirildi. Çeşme olayındaki sorumluluğunun ortaya çıkması, özellikle Limni adasının rus donanmasınca ele geçirilmesi üzerine, 3 ay sonra görevden alınarak Çanakkale boğazı muhafızlığıyla Gelibolu'ya gönderildi (1770). Tolçi mutasarrıflığına atandı (1772). Balyabadra muhafızı olarak öldü.

MİR HAYDAR Kündenüvis, iranlı hattat (Bağdat, ? - ?, 1325). Yaşamına ilişkin bilgi yoktur, ancak Yakut-ı Mustasimi'den yazı meşk ettiği bilinmektedir. Celi sülüs yazıda ünlüydü. İlhanlılar döneminin vezirlerinden Hace Alişah ve Hace Gıyasettin Muhammet Reşit, öğrencileri arasındaydı. Lakabı olan Kündenüvis, "celi yazı yazan" anlamındadır.

MİR İMADI HASENİİ KAZVİNİ → İMAD.

MİR MAHMUT → MAHMUT Afganlı.

MİR VEYS, Mir Üveys de denir, (Kandehar 1675 - *ay. y.* 1715), Kandehar'da afgan hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı (1708-1715). Galyaz kabilesinin reisi sıfatıyla katıldığı savaşta, eline tutsak düştüğü Safeviler'in Kandehar valisi Gurgin tarafından köle olarak İran'a gönderildi. İran sarayı'nda kısa sürede gözüne girip güvenini kazandığı Şah Hüseyin I onu Afganistan valiliğine atadı. Afganistan'a gidince eski vali Gurgin'i öldürten Mir Veys, egemenliği altına aldığı Kandehar'da Safeviler'in zayıflamasından da yararlanarak hükümdarlığını ilan etti (1708). Daha sonra çıkan karışıklıklar sırasında yerine geçen kardeşi Abdülaziz tarafından tahttan indirilip öldürüldü.

MİRA a. (ar. *riyâ*'dan *mirâ*). *Esk.* İkiyüzlü davranma, riyakârlık.

MİRA a. (fr. *mire*). Jeod. Bir röperin dikeyliğini belirleyen, doğrultu saptamak için uzaktan gözlem yapılan geometrik biçimli çatılmış yapı.

—Dy. ve Bayınd. Topoğrafya işlemlerinde ya da bir hat ya da arazi nivelmanında yön belirlemek için kullanılan ve almaşık olarak beyaz ve kırmızı damalar halinde boyanmış kare disk ya da yatay levha.

—Foto. Bir objektifin ya da duyarlı bir yüzeyin ulaşabileceği netlik sınırlarını incelemeye yarayan, farklı genişlikte ve yönde çizgilerle işaretlerden oluşan resim.

—Opt. Optik aletleri denetlemeye, arazi üzerinde uzaklık ölçümleri yapmaya vb. olanak veren özel alet.

—Topogr. Konumu ya da yükseltisi bulunmak istenen noktalar üzerine düşey olarak yerleştirilen taksimatlı yassı cetvel. (Dereceler uzaklığı okumaya ya da düzey farkını bulmaya yarar.) ‖ *Uzaklıkölçüm mirası*, Santimetre taksimatlı takeometreyle uzaklığı ölçülmek istenen bir nokta üstüne düşey olarak yerleştirilen mira.

MİRA, İtalya'da kent, Veneto'da (Venedik ili), Brenta'nın eski çığırında; 22 300 nüf. XVI. - XVIII. yy.'da yapılmış lüks villalar.

MİRA. Tar. coğ. Arzava* konfederasyonu'nu oluşturan küçük devletlerden biri.

MİRAB a. (fars. *mîr* ve *âb*'dan *mîr-âb*). *Esk.* Bir şehrin su işleriyle ilgilenen yetkili kimse.

Mirâbâd kasrı → MİHRÂBÂD KASRI.

MİRABAİ, XVI. yy. başında hindi ve gucarati diliyle yazan kadın şair (Merta'da doğdu). Racput bir prenses olan Mirabai çocukluk yıllarından başlayarak kendini Krişna'ya adadı ve ailesinin karşı çıkmasına rağmen, sofuluğunu sadhu eşliğinde şarkılar ve danslarla dile getirdi. Racastani diliyle karışık braj dilinde yazdığı şarkılı şiirleri tüm Hindistan'a yayılmıştır. Bu bhacanalarının (tapınma şarkıları) pek çok değişik biçimi vardır.

MİRABEAU → DRÂ BEN HEDDA.

MİRABEAU (Victor RİQUETİ, — markisi), fransız iktisatçı (Pertuis, Vaucluse, 1715 - Argenteuil 1789). Subaydı, iktisat bilimiyle uğraşmağa başladı ve 1757'de Quesnay'nin ve fizyokratlar okulunun ateşli bir izleyicisi oldu. Yapıtları: *l'Ami des Hommes ou Traité sur la population* (İnsanların dostu ya da nüfus üzerine inceleme) [1. cilt, 1756]; vergi mültezimlerine saldırdığı için, Vincennes'de hapsedilmesine yol açan *Théorie de l'impôt* (Vergi kuramı) [1760]; *Les Lettres économiques* (İktisat mektupları) [1769]; vb.

Giraudon

Honoré Gabriel Riqueti
Mirabeau kontu
François Louis Lonsing'in bir portresinden (1790'a doğr.) ayrıntı
Güzel sanatlar müzesi, Bordeaux

MİRABEAU (Honoré Gabriel RİQUETİ, — *kontu*), fransız siyaset adamı (Le Bignon, bugün Le Bignon-Mirabeau, Loiret, 1749 - Paris, 1791), Mirabeau markisi Victor Riqueti'nin oğlu. Müsrifliğinden bıkan babası, onu orduya katılmaya mecbur etti. Pontarlier'de tanıştığı Monnier markisinin karısı Sophie ile olan ilişkisi üç yıl boyunca Vincennes kulesi'nde hapis yatmasına yol açtı (1777-1780), bu süre içinde iki kitap yazdı: *Lettres à Sophie* (Sophie'ye mektuplar) [1792] ve *Essai sur les lettres de cachet et les prisons d'État* (Tutuklama emirleri ve devlet hapisaneleri üzerine bir deneme) [1782]. Devrim'den önce Orléans dükü ile yakın ilişkisi vardı; onun hesabına çalışmış olduğu sanılır. Soylu olmasına rağmen soylularca reddedilen Mirabeau, Aix'ten États généraux'ya milletvekili seçildi. Kısa sürede konuşma yeteneği, zekâsı ve çarpıcı çirkinliğiyle ünlendi. 23 haziran 1789'da, kralın emrine uymayı reddeden diğer milletvekilleriyle birlikte Dreux-Brézé markisine, tarihe geçecek olan şu sözleri söyledi: "Gidin krala söyleyin, biz buraya halkın iradesiyle geldik, ancak süngülerin zoruyla çıkarız." Kilise'nin mallarının kamulaştırılmasını destekleyen Mirabeau, meşruti ve güçlü bir krallıktan yanaydı. Krala mutlak veto hakkının verilmesi için çok uğraştıysa da başarılı olamadı. 1790 mayısında gizlice kral Louis XVI'nın hizmetine girerek ondan maaş almaya başladı. Zamansız ölümü (2 nisan 1791) bir ulusal yasa dönüştü. Ancak 1792'de kralın kasasında bulunan belgeler Mirabeau'nun sarayla ilişkisini ortaya koyunca mezarı Panthéon'dan nakledildi.

MİRABEL, Kanada'da kent, Québec'te, Montréal'in K.-B.'sında; 14 100 nüf. Uluslararası havalimanı.

MİRABİLİS a. (olağanüstü güzel anlamında lat. sözc.). Amerika'nın sıcak böl-

gelerinde yetişen, kimisi siyahımsı yumruca köklü biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Sapları çalı gibi sık ve bol, yaprakları karşılıklıdır [alt yapraklar saplı, üst yapraklar sapsız]. Rengârenk çiçeklerinde yumurtalığın üstünde uzun ve dar boru biçiminde bir bürgü bulunur. Gecesefası bir mirabilis türüdür [Mirabilis jalapa], Myctaginaceae familyası.)

MİRABİLİT a. (fr. *mirabilite*). Miner. Na_2SO_4, $10H_2O$ formülündeki hidratlı doğal sodyum sülfat. (*Glauber tuzu* adı verilen bu mineral, tuzlu arazilerde, cam parlaklığında, kristalleşmiş beyaz kütleler halinde bulunur. Mirabilit monoklinik sistemde kristalleşir.)

MİRAC → MİRAÇ.

MİRA CETİ (*Balina'nın Harikası* anlamında latince sözcükler), parlaklık değişimleri nedeniyle Balina takımyıldızının **o** yıldızına verilen ad. Keşfedilen ilk değişken yıldız olan (David Fabricius tarafından, 1596'da) bu yıldız, yaklaşık 200 ıy uzaklıkta yer alan, M tayf tipinde kırmızı bir üstdevdir. Ortalama yarıçapı Güneş' inkinden 400 kez büyüktür. Yalnız 3 000° K olan yüzeysel sıcaklığıyla bu yıldız, bilinen en soğuk yıldızlardan biridir. İleri bir evrim aşamasına ulaşmış olması nedeniyle kararsız olan bu yıldızın hızı, ortalama 331,6 g'lük bir dönem içinde değişıklik gösterir. Parlaklık dalgalanmalarının özelliği, kısa sürede akması, yavaş yavaş azalması ve en azda uzun süre kalmasıdır. Maksimumda, 2. kadire ulaşabilirken, böylece Kutupyıldızı'ndan daha parlak olur, minimumda, kadiri 8,6 ile 10,1 arasında kalır ve ancak dürbünle seçilebilir. Bu yıldız, uzun dolanım süreli değişken yıldızlar sınıfı olan *Mira yıldızları*'nın ilkörneğidir.

MİRACİDİUM a. Kirpikli ve hareketli (boyu 0,1 mm) embriyo cinsi. (Yapraksolucanların yumurtasından çıkar. Şimiotropizm sayesinde bir tatlısu karındanbacaklısının akciğerine girer ve sporosist'e dönüşür.)

MİRACİYE ya da **MİRAÇNAME** a. Ed. Hz. Muhammet'in göğe yükseliş mucizesini (→ MİRAÇ) konu edinen dinsel edebiyat yapıtı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Müz. Türk cami müziğinde Hz. Muhammet'in miracını konu alan yapıt. (Dinsel müziğin en büyük formu olan miraciyenin günümüze ulaşabilmiş tek örneği Osman Dede'nindir. Bu olağanüstü sanatlı yapıt, yalnız dinsel türk müziğinin değil, tüm teksesli türk müziğinin en uzun -ve birçoklarınca en büyük- yapıtıdır.)

—ANSİKL. Ed. Miraciyeler divan edebiyatında genellikle mesnevi ya da kaside biçiminde yazılmıştır. Bazı mesnevilerde ve divanlarda miraciyelere yer verilmiştir. Konuyu daha ayrıntılı işleyen ve genellikle miraçname diye adlandırılan mensur ya da manzum yapıtlar da bulunmaktadır. Miraciyelerde Kuran (İsra, Necm sureleri) ve hadislerde bildirilenlere uygun olarak genellikle şu konular işlenir: miracın nedeni, ne zaman ve nasıl gerçekleştiği, Hz. Peygamber'in miraca çağrılması, miraçtan önce göğsünün açılıp insanlığa özgü ayıp ve kusurlardan arınması, kalbinin inanç ve bilgelikle doldurulması (şerh-i sadr), Mekke'deki Mescidi Haram'dan alınıp Kudüs'teki Mescidi Aksa'ya götürülmesi, yolculuk sırasında beş binitten (Burak, Miraç, meleklerin kanatları, Cebrail'in kanatları, Refref) yararlanması, beş vakit namazın farz oluşu, ikram edilen şarapla sütten ikincisini seçmesi, göğün yedi katında daha önceki peygamberler tarafından karşılanması, Sidre-i münteha'da Cebrail'in kalması, yolculuğu yalnız başına sürdüren Hz. Peygamber'in cenneti gezmesi, yedinci kat gökte Beyt ül-mamur denilen evi görmesi, arşa ve kürsiye ulaşması, karşısında secde ettiği Tanrı'yla konuşması, dönüşü. Miraciyelerden bazılarını bu yolculuğu ruhun maddesel bağdan kurtulması, tanrısal bilgiye ulaşması diye yorumlayan tasavvuf anlayışı beslemiştir. Türk edebiyatındaki miraciyeler mensur arap (*Maaric ül-kuds fi medarici marifet in-nefs,* Gazali; *Miracı latif ül-maani,* Abdülkadir Geylani; *Fütuhatı Mekkıye,* Muhittin Arabi vd.) ve manzum iran (*Hamse,* Nizami; *İlahiname,* Attar, *Mirkat ül-akaid,* Cami; *Lübb-i lübab-i manevi,* Hüseyin Vaiz Kâşifi vd.) yapıtlarından yer yer etkilenmiştir. Türün türk edebiyatındaki en eski örneği Hakim Süleyman Ata'nın (XII. yy.) Orta Asya türkçesiyle hece vezniyle söylenmiş yapıtıdır. Melik Bahşi tarafından Merv'de yazıya geçirilmiş (1436/1437) *Miraçname* ise mensurdur. Bir kırk hadis kitabı olduğu kabul edilen *Nehc* ül-feradis*'in bir bölümünde ele alınan konu bazı siyer (*Muhammediye,* Yazıcıoğlu Mehmet), mevlit (*Vesilet ün-necat*) kitaplarında da işlendi. Bazı mesnevilerde (*Cemşid ü Hurşit,* Ahmedi; *Leyla vü Mecnun,* Hamdullah Hamdi, Fuzuli; *Hayriye,* Nabi; *Hüsn ü Aşk,* Şeyh Galip vd.), hamselerde (Ali Şir Nevai, Taşlıcalı Yahya, Nevizade Atayi), divanlarda (Lamii, Ganizade Nadiri, Naili-i Kadim, Neşati, Nazim, İzzet Molla vd.) yer aldı. Şimdilik konuyla ilgili en eski bağımsız manzum yapıtın XIV. yy.'a ait yazarı bilinmeyen bir mesnevi (Süleymaniye kütüphanesi Laleli bol. no. 3756) olduğu kabul edilmektedir. Aynı konuda şu bağımsız manzum ürünler de vardır: Abdülvasi Çelebi'nin *Miraçname*'si (1414), Bursalı Şeyh İsmail Hakkı'nın *Miraciye*'si (1709), Nayi Osman Dede'nin (öl. 1729), Nahifi'nin (öl. 1738), Abdülbaki Arif'in (öl. 1810), Muhammet Fevzi'nin (doğm. 1820), Recep Vahyi'nin yapıtı (1896?) vd. Bunlardan Nayi Osman Dede, Abdülbaki Arif, Muhammet Fevzi'ye ait olanlar bestelenmiş, recep ayında miraç gecesi tekke ve camilerde okunmuştur. Ancak içlerinden yalnızca Nayi Osman Dede'ye ait yapıtın bestesi günümüze ulaşmıştır. (→ Kayn.)

1286 tarihli bir miraciyeden iki sayfa *Süleymaniye kütüphanesi, İstanbul*

Büyük Larousse

MİRAÇ, Hindistan'da kent, Maharaştra' nın güneyinde, Şolapur'un G.-B.'sında; 78 000 nüf.

MİRAÇ ya da **MİRAC** a. (ar. *'uruc*'dan *mi'rac*). **1.** Hz. Muhammet'in göklere yükselerek Allah katına çıkması. **—2.** *Esk.* Çıkılacak yer, merdiven. **—3.** *Leyleyi miraç,* miraç mucizesinin gerçekleştiği gece. || *Miraç kandili* → KANDIL. || *Mirac-ı nebevi,* Hz. Peygamber'in miraç mucizesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İslam inanç ve kaynaklarına göre, Hz. Muhammet peygamberliğinin (biset) X. yılında (619), arap aylarından recebin 27. gecesi Allah'ın bir mucizesi olarak evinden alınıp önce Kudüs'teki Mescidi Aksa'ya götürüldü, oradan da göklere yükseltildi. Bu mucizenin *İsra** adı verilen ve Kudüs'e kadar olan ilk bölümü, aynı adı taşıyan surenin ilk ayetinde şöyle anlatılır: "Bir gece kendisine delillerimizden bir bölümünü gösterelim diye kulunu (Muhammet) Mescidi Haram'dan çevresini kutlu kıldığımız Mescidi Aksa' ya götüren Allah'ın şanı çok yücedir."

Miraç mucizesinin Kudüs'ten sonraki aşamaları hadislerle açıklanmış olmakla birlikte, islam bilginleri olayın bu aşamaları ve oluş biçimi konusunda değişik görüşler ortaya attılar. Daha çok ehl-i sünnet bilginlerinin oluşturduğu çoğunluğun görüşüne göre, ısra ve miraç yalnızca ruhsal bir olay ya da düş değil, Hz. Muhammet'in uyanık olarak hem ruhsal hem de bedensel varlığı ile yaşadığı bir mucize biçiminde değerlendirilmelidir. Ayşe ve Muaviye gibi bazı sahabelerin de katıldıkları bir bölüm islam bilginleriyse, "Sana gösterdiğimiz rüyayı halk için ancak bir deneme yaptık" (İsra, XVII, 60) anlamındaki ayeti de kanıt göstererek isra ve miraç olayının Hz. Muhammet uykudayken ve rüya biçiminde gerçekleştiğini savunurlar. Bununla birlikte isra mucizesi, Kuran'da yer aldığından tüm ıslam bilginleri bu mucizeyi kökten inkâr edenlerin dinden çıkmış sayılacaklarını belirtirler.

Miraç olayının Kudüs'e kadarki bölümü Kuran'da kesin olarak bildirilmekle birlikte, göklere yükselme aşamaları çok sayıda ravileri olan (meşhur) hadislerde anlatılır; Hz. Muhammet'in göklerden sonra "arş"ı, cennet ve cehennnemi, buralarda bulunanların durumlarını tanımladığı hadisleri ise az sayıdaki ravilerce rivayet edilir (haber-i vahit). Bu nedenle ehl-i sünnet inancına göre miracın Kudüs'ten sonraki aşamaları da doğru sayılmakla birlikte, yalnızca hadislere dayandığından bu bölümlere inanmayanlar dinden çıkmış sayılmazlar.

İsra ve miraç mucizesi ile ilgili bütün hadislerde verilen bilgilere göre, bu olay özetle şöyle gerçekleşti: Hz. Muhammet evinde ya da Kâbe'nin avlusunda uyurken, Cebrail yanına geldi; göğsünü yararak kalbini yıkadı. Hz. Peygamber'i Burak*'a bindirerek bir anda Kudüs'e götürdü. Hz. Muhammet burada öteki birçok peygamberin ruhlarıyla karşılaştı ve Mescidi Aksa'da onlara imamlık yaparak iki rekât namaz kıldırdı. Sonra Cebrail ile birlikte, "miraç" denilen bir araçla birinci göğe yükseldi; buradan yedinci göğe kadar meleklerin yardımıyla, *Sidret ül-münteha*'ya kadar Cebrail'in yardımıyla, buradan öteye de *Refref** adlı bir araçla gitti. Sonunda Refref'ten de ayrılarak tek başına Tanrı huzuruna ulaştı.

Hz. Muhammet, konuyla ilgili hadislerinde yedi kat göklerde karşılaştığı peygamberlerle görüşmeleri ve miracın son aşamalarında ulaştığı tanrısal tecelliler hakkında geniş bilgi verir. Bu gecede Hz. Muhammet ümmetine üç armağan sunulduğuna inanılır: 1. Bakara suresinin son iki ayeti bu gece Hz. Muhammet'e bildirildi. Bu ayetlerde islam itikat ilkeleri özetlenir, ayrıca kulun Tanrı'ya yakarışının özlü örnekleri verilir; 2. bu gece Hz. Muhammet'e, Allah'a ortak koşan ya da O'nun varlığını tanımayanların dışında kalan tüm ümmetinin cennete gireceği müjdelendi; 3. islam dininin en başta gelen ibadeti olan beş vakit namaz bu gece farz kılındı; bu namazları inanç ve bağlılıkla kılan müminlerin elli vakit kılmışçasına sevap kazanacakları ve namaz kılmakla bir tür miraç yapmış gibi Allah katında onur ve değer kazanacakları bildirildi. Bu nedenle bir hadiste "Namaz, müminin miracıdır" denilir.

Bu gece içinde olup biten isra ve miraç olayını ertesi sabah halka anlatan Hz. Muhammet'in sözlerini kabul etmeyen müşrikler, onun yalancı olduğunu ortaya çıkartmak amacıyla kendisini soru yağmuruna tuttular, özellikle Kudüs ve Mescidi Aksa hakkında ayrıntılı bilgiler istediler. Hadislerde ve islam tarihiyle ilgili kaynaklarda bildirildiğine göre, Hz. Muhammet bütün soruları doğru olarak yanıtladı. Ancak, müşrikler yine de ona inanmadılar. Öte yandan olayı duyan Ebubekir "Eğer bu anlatılanları gerçekten Hz. Muhammet söylediyse kesinlikle doğrudur" diyerek olayı tartışmasız ve kanıt istemeksizin ka-

bullenip doğrulaması nedeniyle "es-Sıddık" unvanını aldı.

Zamanla müslümanlar arasında büyük bir değer ve kutsallık kazanan miraç gecesi her yıl kutlanan kandiller arasında yer aldı.

MİRAÇ, Andromeda* takımyıldızının β yıldızına verilen arapça kökenli ad. Kadir 2,4. Tayf tipi MO. Uzaklık 76 ıy.

MİRAÇ (Yaşar), türk şair (Trabzon 1953). Dil ve tarih-coğrafya fakültesi türk dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi (1981). Yerel söyleyişlerden yararlanan şiirlerinde toplumsal sorunları konu edindi: *Trabzonlu delikanlı* (1979, TDK ödülü), *Talipler'in ağıdı* (1980), *Trabzon'dan çıktım yola* (1981), *İstanbul bir kırmızı gül* (1985), *Yurdumun işçileri* (1985), *Barış günlerinir gümüş denizi* (1986), *Güleriz ağlanacak* (1988), *Karadeniz hırçın kız* (1988).

MİRAÇNAME → MİRACİYE.

MIRA DE MESCUA ya da **DE AMESCUA** (Antonio), ispanyol oyun yazarı (Guadix 1575'e doğr. - *ay. y.* 1644), Felipe IV' ün papazı, Lope de Vega'nın izleyicisi. Birçok tarihsel oyun (*la Desdichada Raquel* [1726'da yayımlandı]), azizlerin yaşamöyküleriyle ilgili oyunlar (*El Esclave del demonio* [1612 Moreto ve Calderón tarafından taklit edildi]), kahramanlık hikâyeleri (*Galán, valiente y discreto* ve *Don Sanche d'Aragon*'da Corneille tarafından taklit edilen *El Palacio confuso*) yazdı.

Miraflores *(cartuja de)*, XV. yy.'da, Burgos kapılarında, eski bir krallık sarayında kurulan manastır. Çok yalın, gotik üslupta bir bina olan capellanın yapımına 1454'te Juan de Colonia tarafından başlandı; yapıyı 1488'de, onun oğlu Simón tamamladı. Capellada, Ortaçağ sonu ispanyol mezar heykellerinin en güzel örneklerinden biri, manastırı kuran Castillalı Juan II ile karısı İsabel'in kaymak taşından mozolesi (1489-1493) bulunmaktadır. Mozolenin mimarı olan Gil de Siloé ayrıca, kralla kraliçenin oğlu infante don Alfonso için mozolenin hemen yakınında bir mezar ve ana sunağın yaldızlı ahşaptan büyük sunakarkalığını (1496-1499) yapmıştır.

Mirage, fransız Dassault firması tarafından gerçekleştirilen bir dizi uçağın genel adı. Bu dizi, delta kanatlı uçaklar (Mirage I [ilk uçuşu haziran 1955], Mirage III, Mirage IV, Mirage V, Mirage 50, Mirage 2000 [ilk uçuşu mart 1978], Mirage 4000), ok kanatlı uçaklar (Mirage F-1, Mirage F-2), Milan, Mirage G-4, G-8 gibi değişken biçimli uçaklar ve Balzac gibi düşey kalkışlı uçaklardan oluşur.

MİRAHORİ ya da **MİRAHURİ** a. (ar. *imrahor*'dan). Dokmc. Bir tür çuha. (Daha çok imrahorların giysilerinde kullanıldığından bu adı aldı.)

MİRAHUR a. (fars. *mīr* ve *āḫūr; mīr-i āḫūr*'dan). Kur. tar. → İMRAHOR.

MİRAK → MİRAÇ.

MİRALAY a. (fars. *mīr* ve türkç. *alay; mīr-i alay*). Esk. ask. Osmanlı ordusunda albaya karşılık olan rütbe; bu rütbedeki subay.

MİRALAYLIK a. Esk. ask. Miralay olma durumu; miralay rütbesi taşıyan kimsenin görevi.

MİRAMAS, Fransa'da (Bouches-du-Rhône) komün, Berre gölcüğünün K.'inde; 21 882 nüf. (1992). Atom enerjisi komiserliği'ne bağlı tesisler (doğal lityumun [lityum 6] iki izotopunun ayrılması ve trityum ve lityum 7 elde edilmesi; izotop ayrılmasıyla bor 10 üretilmesi).

MİRAMİCHİ, Kanada'da (New Brunswick) ırmak; 220 km. Saint Lawrence körfezine açılan *Miramichi koyu*'na dökülür.

MİRAMOLİN a. (inananların önderi anlamında ar. *amir el-müminin*'den). Ortaçağ batı tarihçilerinin yapıtlarında Bağdat halifesi ya da müslüman hükümdar anlamına gelen sözcük.

MİRAMÓN (Miguel), meksikalı siyaset adamı (Mexico 1831 - Querétaro 1867). 27 yaşında tümgeneralliğe yükseldi, liberallere karşı başarıyla savaştı, tutucu partinin önderi durumuna geldi ve Zuloaga' nın ardından başkan oldu (şubat 1859), ancak Amerikalılar'ın liberallerden yana müdahalesi nedeniyle Juárez'i Veracruz' dan kovamadı. Mali güçlükler karşısında, isviçreli bankacı Jecker'den 15 milyon peso ödünç aldı. Calpulalpan'da González Ortega'ya yenilince (aralık 1860), Avrupa' ya yerleşti. Maximilian'a katıldı; Maximilian kendisini büyük mareşalliğe yükseltti ve Berlin'e yollayarak yanından uzaklaştırdı (1864-1866). Mexico'ya dönünce, Maximilian'ı savaşı sürdürmeye teşvik etti. Querétaro'yu yiğitçe savundu ve imparatorla birlikte kurşuna dizildi.

MİRAN çoğl. a. (fars. *mīr*'in çoğl. *mīrān*). *Esk.* **1.** Beyler. **—2.** *Mir-i miran*, beylerbeyi.

MİRAN MUHAMMET ŞAH I (öl. 1537), Handeş faruki sultanı (1520-1537). Adil Han III'ün oğlu. Babasının ölümü üzerine onun yerine geçti (1520). İktidar değişikliğinden yararlanarak kendisine karşı ayaklanan Ahmednegar emiri Burhan Nizam Şah'ın üzerine yürüdüyse de yenildi. Gucerat hükümdarı olan dayısı Bahadır Han'ın yardımını istedi; buyruğuna verilen gucerat kuvvetleriyle Ahmednegar'a girmesine karşın, elinden kaçırdığı Burhan Nizam Şah'ın neden olduğu ayaklanmaları hükümdarlığı süresince bastırmayı başaramadı. Bu arada, çocuksuz dayısı tarafından Gucerat Sultanlığı' nın veliahtlığına atandı. Bahadır Han ölünce (1537), tahta çıkması için Gucerat'a çağrıldıysa da yolda öldü.

MİRANDA, Venezuela'da eyalet, Caracas'ın (yerleşme alanı eyalet dışına taşar) D. ve G.'inde uzanır; 7 950 km²; 2 031 257 nüf. (1990). Merkezi *Los Teques*.

MİRANDA, Uranüs* gezegeninin beşinci uydusu; 1948'de G. P. Kuiper tarafından keşfedilen bu uydu, Uranüs'e en yakın uydudur. Yörüngesinin yarı büyük ekseni: 130 000 km. Yıldız dolanım süresi: 1,41 g. Çapı: 480 km. Amerikan sondası Voyager 2 tarafından 1986'da incelenen yüzeyi çok heterojendir. Kraterleşmiş karmaşık araziler, büyük buz akıntıları, dev kırıklar, dik yalıyarlar vb. bu yüzeyde gözlemlenen yapılardır. Birçok kez parçalanmış ve yeniden oluşmuş olabilir.

MİRANDA (Francisco DE), venezuelalı yurtsever (Caracas 1750 - Cádiz 1816). Kanaryalı bir tüccarın oğluydu; 1771'de İspanya'da subay çıkarak, Afrika'daki seferlere ve Amerikan bağımsızlık savaşı'na katıldı (1779-1781). Aydınlanma düşüncelerini benimsemesi ve hapisle tehdit edilmesi üzerine ilkin ABD'ye kaçtı (1783); yurdunun özgürlük davasını savunmak için Avrupa'ya döndü, Yekaterina II'nin yanında kaldı (1787) ve Fransa'da Brissot ile tanıştı. Fransız generali atandı (1792), Dumouriez komutasında Belçika'da savaştı; Neerwinden yenilgisinden (mart 1793) sonra görevden alındı, ardından 13 - Vendémiaire'de suç ortaklığıyla suçlandı, sürgüne gönderildi, İngiltere'ye giderek İspanyol Amerikası'nı ayaklandırmak üzere Pitt'e ABD ile bir ittifak önerdiyse de, sonuç alamadı (1797 sonu). Fransa'ya döndü (1800), bombalı komploda suç ortaklığıyla suçlandı, ardından serbest bırakıldı. 1804'te Pitt, Florida'ya karşı bir saldırı hazırlamak üzere onu ABD'ye gönderdi, ancak Jefferson bu saldırıyı kabul etmedi ve Miranda, cumhuriyet ilan etmek üzere Venezuela'ya bir sefer düzenlediyse de başarısızlığa uğradı (1806). Devrimci cunta tarafından Caracas'a çağrıldı (1810), Bağımsızlık bildirgesi'ni kabul ettirdi (5 temmuz 1811). Başkomutan atandı ve diktatörlük yetkileriyle donatıldı (1812), ama ispanyol saldırısı karşısında başarısızlığa uğradı, teslim oldu (temmuz 1812) ve Cádiz'de hapsedildi.

MİRANDA DE EBRO, İspanya'da kent (Castilla Leon; Burgos yönetim bölgesi), Ebro ırmağı kıyısında; 37 000 nüf. Önemli demiryolu kavşağı. Kimya ve besin sanayisi. İkinci Dünya savaşı sırasında frankocu yetkililerce kurulan bir toplama kampına, binlerce fransız direnişçiyle Pireneler'i geçerek Cebelitarık'a ya da Kuzey Afrika'ya ulaşmaya çalışırken İspanya'da yakalanan müttefik askerleri kapatıldı.

MİRANDOLA, İtalya'da komün, Emilia' da (Modena ili), Modena-Verona yolu üzerinde; 22 000 nüf. Islah edilmiş bir bölgenin tarım pazarı. 1354-1707 arasında Pico ailesinin hüküm sürdüğü bir dukalığın merkezi (1707'de Avusturya'nın eline geçti). Bu ailenin en tanınan üyesi Giovanni Pico* della Mirandola'ydı.

MİRANDOLA (PİCO DELLA) → PİCO DELLA MİRANDOLA.

MİRANO, İtalya'da komün, Veneto'da (Venedik ili), Mestre'nin B.'sında; 22 300 nüf. Venedikliler'in yazlık yeri.

MİRANŞAH (Mirza Celalettin) [Semerkand 1366 - Tebriz 1409], Timurlular'ın Batı İran ve Irak kolu hükümdarı (1405-1409). Timur'un oğlu. Ülkesini 4 oğlu arasında bölüşteren babasının ölümü üzerine payına düşen Mogan, Azerbaycan ve Irak-ı arap bölgesinde hükümdarlığını ilan etti (1405). Ancak, geçirdiği bir kaza sonucunda akıl dengesini yitirdiğinden, devlet yönetimini büyük oğlu Ömer'e bıraktı (1407). Bu durumdan gocunan ortanca oğlu Ebubekir, ağabeyine karşı ayaklandı. Ülkenin içinde bulunduğu kargaşa ortamından yararlanmak isteyen bu toprakların eski sahibi Ahmet Celayir, çevresine topladığı kuvvetlerle Tebriz'i ele geçirdi (1408). Ömer'in üstesinden gelen Ebubekir, Ahmet Celayir'i Tebriz'den kovduysa da ertesi yıl babasını da sürükleyerek karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'a karşı Tebriz önlerinde giriştiği savaşta yenilgiye uğrayıp kaçtı; Miranşah da savaş alanında öldü. Yerine Rey valisi olan küçük oğlu Halil geçti (1409).

MİRAR çoğl. a. (ar. *merre*'nin çoğl. *mirār*). *Esk.* Defalar, kereler.

MİRAS a. (ar. *veraset*'ten *miras*). **1.** Bir kimsenin ölümüyle geride bıraktığı malların bütünü; kalıt: *Babasının mirasından payını alamamıştı.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir kimseye kalıtım yoluyla geçtiği düşünülen özellik; kalıt. **—3.** Bir topluluğun ortak zenginliği olarak değerlendirilen, bir kuşağın kendinden sonra gelen kuşağa aktardığı şey; kalıt: *Bir ülkenin kültürel, sanatsal mirası.* **—4.** *Miras hissesi*, mirastan düşen pay. ‖ *Miras kalmak*, bir kimseye veraset yoluyla para, mal, mülk kalmak. ‖ *Miras yemek*, kendine kalan mirası yiyerek yaşamak. ‖ *Mirasa konmak*, miktarca ve değerce yüksek, önemli bir miras kalması durumunda söylenir: *Yüklüce bir mirasa konunca yeni dostlar edindi.*

—*Esk.* *Miras-hor*, mirasyedi.

—Med. Huk. *Miras bırakan*, ölümüyle geriye mal bırakan kişi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Miras hukuku*, ölen kişinin mal varlığının sağ kalanlara geçişini düzenleyen hukuk dalı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Miras nedeniyle istihkak davası*, yasal ya da atanmış mirasçının terekeye ya da onun bir bölümüne zilyet olan kişiye karşı açtığı ve malın kendisine verilmesini istediği dava. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Miras ortaklığı*, mirasın açılmasından paylaşılmasına kadar tereke malları üzerinde mirasçıların iştirak halinde hak sahipliğine dayanan durum. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Miras sözleşmesi*, bir kimsenin ölümünden sonra sonuç doğurmak üzere başka biri ile yaptığı sözleşme. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mirasın açılması*. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mirasın geçişi*, miras bırakanın ölümü ile ona ait tüm mal, hak ve borçlarının mirasçılara geçmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mirasın kabulü*. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mirasın paylaştırılması*, mirasın yasada öngörülen kurallar uyarınca mirasçılar arasında bölünmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

Venezuela büyükelçiliği (Fransa)

Francisco de **Miranda**
ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı

|| *Mirasın reddi*, mirasçının, mirası istemediğine ilişkin irade açıklaması. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mirasın resmen tasfiyesi.* (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mirasta iade*, yasal mirasçının miras paylarına sayılmak üzere, daha önce aldıklarını terekeye geri vermeleri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mirastan ıskat*, miras bırakan tarafından, saklı paylı mirasçıların mirasçılıktan çıkarılması. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mirastan vazgeçme (feragat)*, miras bırakanla yasal mirasçılardan biri arasında mirasçılık hakkından vazgeçme konusunda yapılan miras sözleşmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mirastan yoksunluk* → MİRASTAN MAHRUMİYET*'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Med. huk. İnsanın hukuksal kişiliği ölümle sona erer; malları üzerindeki haklar öteki kişilere geçer. Bu geçiş yasaya ya da kişinin iradesine dayanır. Mirasçı bırakmadan ölen kişinin mirası devlete kalır.

• *Miras bırakan*, ancak bir gerçek kişi (insan) olabilir. Tüzel kişiler mirasçı olabildikleri halde miras bırakan olamazlar. Varlığı sona eren tüzel kişilerin mallarının tasfiyesi miras hukukunun konusu dışındadır. Yaşı, cinsiyeti ve maddi varlığı ne olursa olsun her gerçek kişi (insan) öldüğü anda miras bırakan sayılır.

• *Miras hukuku*, Medeni hukuk'un bir bölümüdür. Türk medeni k.'nun üçüncü kitabı (439-617 maddeleri) miras hukukuna ayrılmıştır. Miras, yasada iki ana bölüm içinde ele alınır: 1. mirasçılar (md. 439 -516); 2. mirasın geçişi (md. 517-617).

• *Miras nedeniyle istihkak davası*, miras hakkına dayanılarak açılan bir davadır. Amacı, tereke mallarının geri verilmesini sağlamaktır. Davacı, mirasçı olduğunu ve davalının elinde bulunan malın terekeye dahil bir mal olduğunu kanıtlamak durumundadır. Bu dava, terekeye ya da terekeye dahil mallara zilyet olan kişilere karşı açılır. Ancak tereke mallarını mirasçı sıfatıyla ellerinde bulunduranlarla öteki mirasçılara karşı istihkak davası açılamaz. Miras nedeniyle istihkak davası kanıtlanınca, davalı elinde bulunan malı davacıya verir. Davalı bu davalarda kazandırıcı zamanaşımı savunmasında bulunamaz (Türk med. k. md. 578). Öte yandan miras nedeniyle istihkak davası hak düşürücü zamanaşımına bağlıdır. Dava hakkı, bir kimsenin mirasçılık hakkını ve zilyedin kim olduğunu öğrenmesinden başlayarak bir yıl ve her halde miras bırakanın ölümü ya da vasiyetnamenin açılmasından başlayarak on yılda zamanaşımına uğrar. Zilyet kötü niyetliyse, zamanaşımı süresi otuz yıldır (Türk med. k. md. 579).

• *Miras ortaklığı*, mirasın mirasçılar arasında paylaştırılmasına kadar sürer. Miras bırakanın birden çok mirasçısının bulunması halinde terekedeki haklar ve borçlar paylaşıma kadar ortak kalır. Mirasçıların tereke mallarındaki ortaklıkları yasadan kaynaklanır; bu ortaklık yasa gereği kendiliğinden kurulur. Tereke, mirasçıların ortak malıdır; sözleşme ya da yasayla belirlenmiş temsil ve yönetim hakları saklı kalmak kaydıyla, mirasçılar tereke malları üzerinde elbirliğiyle hareket etmek durumundadırlar. Tereke malları üzerinde yapılacak bir işlem için tüm mirasçıların olumlu oyu gereklidir. Ancak, mirasçılardan birinin isteği üzerine yargıç miras ortaklığına bir temsilci atayabilir (Türk med. k. md. 581). Miras bırakanın borçları da terekenin içine girer; terekeye iştirak halinde sahip olan mirasçılar, bu borçlardan da sorumludurlar. Mirasçıların miras bırakanın borçlarından sorumluluğu müteselsil bir sorumluluktur. Yani mirasçıların her biri borcun tümünden ayrı ayrı sorumludur. Mirasçılar, paylaşımdan sonra bile, terekenin borçlarından müteselsil olarak ve tüm mallarıyla sorumlu olurlar. Ancak beş yıl geçince teselsül kalmaz (Türk. med. k. md. 616).

• *Miras sözleşmesi*, miras bırakanın başka bir kişiyle yaptığı ölüme bağlı bir tasarruftur. Bir sözleşme türü olduğu için, meydana gelmesi iki tarafın birbirine uygun irade açıklamasını gerektirir. Miras sözleşmesi iki taraflı bir hukuksal işlemdir. Bunun sonucu olarak tek yönlü bir biçimde sözleşmeden cayılamaz. Miras sözleşmesi çeşitli konularda yapılabilir. Bu tür sözleşmenin başlıca konusu mirasçı atama ve belli mal bırakımıdır. Miras bırakan, sözleşmeyle bir ya da birkaç kişiyi mirasçı atayabilir. Bu durumda mirasçılık hakkı yasadan değil, miras sözleşmesinden doğmuş olur. Miras bırakan, mirasın tümü ya da belli orandaki bir bölümü (şayi bir cüzü) için bir ya da birkaç kişiyi mirasçı atayabilir. Mirasın tümünü ya da belli orandaki bir bölümünü almak üzere bir kimseyi atayan her tasarruf, mirasçı atanması işlemi sayılır (Türk med. k. md. 463). Belli mal bırakımı (mal vasiyeti), mirasçı atanmasından farklıdır. Kendisine belirli bir mal vasiyet edilen kişi, miras bırakanın tümüyle ardılı olmaz; ancak vasiyet edilen belirli mal konusunda alacak hakkı kazanır. Oysa mirasçı atanmış kişi, miras bırakanın tümüyle ardılıdır (külli halefi) ve miras bırakanın ölümüyle tereke üzerinde ayni hak sahibi olur.

• *Mirasın açılması.* Miras ölümle açılır. Miras bırakanın ölümü anında, tereke malları kendiliğinden mirasçılara geçer. Gaiplik* de mirasın açılması sonucunu doğurur. Mirasın açıldığı yer, tüm mallarını kapsamak üzere, miras bırakanın son ikametgâhı mahkemesidir Ölüme bağlı işlemlerin iptali, tenkis (indirim), mirasın paylaşımı ve miras nedeniyle istihkak davaları bu mahkemede görülür (Türk med. k. md. 518). Miras bırakanın ölümü anında terekedeki mallar nerede olurlarsa olsunlar, mirasın açılma yeri onun son ikametgâhı mahkemesidir. Miras bırakanın son ikametgâhındaki sulh mahkemesi, terekenin korunması ve hak sahiplerine geçmesi için gerekli önlemleri alır. Bu önlemlerin başlıcaları şunlardır: terekeyi mühürlemek, deftere geçirme, doğrudan doğruya yönetme, vasiyetnameleri açma.

• *Mirasın geçişi.* Miras bırakanın mal varlığı onun ölümü anında tüm alacak ve borçlarıyla, bir bütün olarak mirasçılarına geçer. Bu geçiş için taşınır malların teslim edilmesine taşınmaz malların da tapuda mirasçılar adına tescil (kayıt) edilmesine gerek yoktur. Yasaya göre, medeni haklardan yararlanma ehliyeti olan herkes, yasal mirasçı olabileceği gibi, vasiyet ve miras sözleşmesiyle atanmış mirasçı ya da belli mal vasiyetlisi de olabilir. (Türk med. k. md. 519). Medeni haklardan yararlanma ehliyeti ana rahmine düşmekle (cenin) başlar ve ölümle sona erer. Mirasçı olabilmek için, miras bırakanın ölümü anında sağ olmak gereklidir. Miras açıldıktan sonra ölen mirasçının hakkı kendi mirasçılarına geçer (Türk med. k. md. 522). Kendisine belli bir mal bırakılan kimse, vasiyet edenin ölümünde, mirasçılığa ehil olarak sağsa, o malı istemeye hak kazanır (Türk med. k. md. 523). Mirasçı olabilmek için miras bırakanla mirasçı arasında mirastan yoksunluk nedenlerinin (Türk med. k. md. 520) bulunmaması gerekir. (→ MAHRUMİYET.) Tüzel kişiler de, gerçek kişiler gibi, mirasçı olabilirler. Tüzel kişiliği olmayan bir topluluğa belli bir amaç için yapılan bağışlar, o amacın gerçekleştirilmesi koşuluyla, topluluğu oluşturan kimselerin olur (Türk med. k. md. 519).

• *Mirasın kabulü.* Miras, miras bırakanın ölümüyle, bir bütün olarak, yasa gereği onun mirasçılarına geçer. Bunun için mirasçının kabul bildirimine gerek yoktur. Mirası süresi içinde (üç ay) reddetmeyen mirasçı, onu kayıtsız koşulsuz kabul etmiş sayılır. Bu sürenin dolmasından önce, olağan yönetimin ve mirasla ilgili işleri yürütmenin gerektirmediği bir işlemi yapan ve terekedeki bir malı kendine mal eden ya da gizleyen mirasçı, mirası reddetme hakkından yoksun kalır. Mirası reddetme hakkı olan her mirasçı, resmi defter tutulmasını isteyebilir. Resmi defter, tereke hakkında kesin bilgi edinmek için tutulur. Defter tutma istemi, sulh mahkemesine yapılır. Bu istem üzerine, mahkeme, terekenin alacak ve borçlarını saptayarak deftere geçirir. Böylelikle terekenin gerçek durumu belirlenmiş olur. Defter tutma işlemi bitince mahkeme mirasçılardan her birine mirasın reddi ya da kabulü için çağrıda bulunur. Karar vermeleri için bir aylık süre tanınır. Mirasçılardan her biri, bu süre içinde mirası kabul ya da redde ya da tutulan deftere göre kabule ya da resmi tasfiye istemeye yetkilidir. Mirasçı bir aylık süre içinde seçimini bildirmezse, mirası tutulan deftere göre kabul etmiş sayılır (Türk med. k. md. 566; 567).

• *Mirasın paylaştırılması.* Miras ortaklığı, geçici bir dönemdir. Mirasçıların tereke malları üzerindeki yasadan kaynaklanan miras ortaklığı, mirasın paylaştırılmasına kadar sürer. Sözleşme ya da yasa gereğince paydaşlığı sürdürmek zorunda olmayan her mirasçı, her zaman mirasın paylaştırılmasını isteyebilir. Mirasın hemen paylaştırılması, malın değerinde önemli bir kayıp yaratacaksa yargıç, mirasçılardan birinin istemi üzerine, mirasın paylaştırılmasını erteleyebilir (Türk. med. k. md. 583). Mirasçılar, kendi aralarında yapacakları bir sözleşmeyle de mirasın paylaştırılmasını erteleyebilirler. Mirasçılar arasında cenin varsa, mirasın paylaştırılması onun doğumuna bırakılır (Türk med. k. md. 584). Bu durumda miras ortaklığının uzaması, yasal bir zorunluluktur. Mirasın paylaştırılması, yasa ya da miras bırakanın belirlediği oranlara göre, tereke mallarının ayrılması ve mirasçılara verilmesidir. Bu işlemin yapılmasında temel ilke, mirasçıların diledikleri gibi hareket etmeleridir. Mirasçıların tümünün onayıyla tereke herhangi bir biçimde bölüşülebilir. Yasal mirasçılar, gerek kendi aralarında gerekse atanmış mirasçılarla birlikte, mirası aynı kurallara göre paylaşırlar (Türk med. k. md. 586). Miras bırakan, vasiyetname ya da miras sözleşmesiyle, paylaşımın nasıl yapılacağına ilişkin kurallar koyabilir. Miras paylaşımının ertelenmesini gerektirecek bir neden yoksa, her mirasçı paylaştırma isteminde bulunabilir. Bu istek öteki mirasçılar tarafından kabul edilmez ya da paylaşmanın nasıl yapılacağı konusunda anlaşma olmazsa, mahkemeye başvurulur. Mirasın paylaştırılması davasını her mirasçı açabilir. Dava, miras bırakanın son ikametgâhının bulunduğu yerdeki sulh mahkemesinde açılır. Mirasın paylaştırılması davasında yargıç şu ilkeleri göz önünde bulundurur: 1. mirasçılar kendi aralarında bir sözleşme yapmışlarsa, paylaştırma buna göre yapılır; sözleşmede bulunmayan konularda yasa kuralları uygulanır; 2. miras bırakan, ölüme bağlı bir işlemle paylaştırmanın nasıl yapılacağını belirlemişse, buna uyulur; 3. paylaştırma yasaya göre yapılacaksa, mirasçılar arasında eşitlik ilkesine uyulur.

Tereke malları mirasçıların sayısına göre paylara ayrılır. Mirasçılar uyuşamazlarsa, içlerinden herhangi biri payların mahkemece ayrılmasını isteyebilir. Paylara ayırmada mahkeme o yerin geleneklerini, mirasçıların kişisel durumlarını ve çoğunluğun isteğini göz önünde bulundurur. Payların mirasçılara verilmesinde anlaşma olmazsa, kura çekilir. Değerinde önemli bir eksilme olmaksızın paylaştırılması olanaksız olan mal, mirasçılardan birine verilir. Ancak bunun için öteki mirasçıların onayı gerekir. Aksi halde mal satılarak parası mirasçılar arasında paylaştırılır. Bir bütün halinde olan mallar da paylaştırılamaz, bunlar da aynı şekilde ya mirasçılardan birine verilir ya da satılarak parası paylaştırılır. Mirasçılardan biri karşı çıkarsa, aileye ait kâğıtlar ve hatıra eşyaları satılamaz. Mirasçılar uyuşamazlarsa, sulh yargıcı bunların satılmasına ya da yerel âdetlere böyle bir âdet yoksa, mirasçıların kişisel durumlarına göre, paya sayılmak üzere mirasçılardan birine verilmesine karar verebilir (Türk med. k. md. 592). Mirasçılardan birinin miras bırakana borcu varsa, terekedeki bu alacak o mirasçının payı-

na mahsup edilir. Terekede, iktisadi bir bütünlüğü olan bir tarım işletmesi varsa bunun tümü mirasçılardan bu işletmeyi isteyen ve işletebilecek yetenekte olan mirasçıya verilir (Türk med. k. md. 597). Yasada yer alan bu kuralın amacı, işletmenin bütünlüğünü bozmamaktır. Mirasçılardan biri buna karşı çıkar ya da istekli birden çok olursa, yargıç yerel âdetlere, yerel bir âdet yoksa mirasçıların kişisel durumlarını göz önüne alarak işletmenin onlardan birine verilmesine karar verir ya da satılmasını ya da paylaştırılmasını kararlaştırır (Türk med. k. md. 598).

• *Mirasın reddi*, mirasçının sulh mahkemesince yapacağı bir bildirimle gerçekleşir. Atanmış mirasçılar da, yasal mirasçılar gibi, mirası reddedebilirler. Miras bırakanın ölümü gününde terekenin borca batık olduğu herkesçe bilinir ya da kanıtlanırsa, miras reddedilmiş sayılır (Türk med. k. md. 545). Miras, üç ay içinde reddedilebilir. Yasal mirasçı için bu sürenin başlangıcı, miras bırakanın ölüm tarihidir. Ama mirasçı bu ölümü daha geç bir tarihte öğrenmişse, süre öğrenme tarihinde başlar. Atanmış mirasçı için mirası reddetme süresi ise onun mirasçı olarak atandığının resmen bildirildiği tarihte başlar. Haklı bir neden varsa sulh mahkemesi yasal ya da atanmış mirasçıların ret süresini uzatabilir ya da yeni bir süre koyabilir (Türk med. k. md. 555). Süresi içinde reddedilmeyen miras, kayıtsız koşulsuz kabul edilmiş sayılır. Mirası reddeden mirasçı miras dışında kalır. Mirası reddeden yasal mirasçıysa, onun miras payı, sanki miras bırakanın ölümünde sağ değilmiş gibi işlem görür. Yani miras, reddedenin alt soyuna geçer ya da öteki mirasçıların paylarına eklenir. Miras atanmış mirasçı tarafından reddedilirse bunun miras payı da yasal mirasçılara geçer (Türk med. k. md. 551).

• *Mirasın resmen tasfiyesi*. Mirasın resmen tasfiyesinde, miras bırakanın mal varlığı, bir bütün olarak ayrılır. Alacaklıların hakları ödendikten sonra geriye bir mal varlığı kalırsa, bu da mirasçılara paylaştırılır. Mirasçı, mirası ret ya da tutulan deftere göre kabul edecek yerde, resmi tasfiye isteğinde bulunabilir. Ancak, miras başka bir mirasçı tarafından koşulsuz olarak kabul edilmiş olursa, resmi tasfiye istemi mahkemece kabul edilmez. Resmi tasfiye halinde mirasçılar terekenin borçlarından sorumlu olmazlar. Resmi tasfiye isteme yetkisi, miras bırakanın alacaklılarına da tanınmıştır. Miras bırakandan alacaklarını alamamaktan önemli nedenlerle kuşkuya düşen alacaklılar, başvurdukları halde haklarını alamaz ya da güvence elde edemezlerse, miras bırakanın ölümünden ya da vasiyetnamenin açılmasından başlayarak üç ay içinde resmi tasfiye isteyebilirler. Resmi tasfiye sulh yargıcı tarafından yapılır. Yargıç bu iş için bir ya da birkaç kişiyi görevlendirebilir. Resmi tasfiyede terekenin alacak ve borçları deftere yazılır. Terekede bulunan mallar borçlarını ödemeye yeterliyse, bunlar paraya çevrilir ve borçları ödenir. Geriye bir şey kalırsa, mirasçılar arasında bölüşülür. Defter kayıtları terekenin borçlarını ödeyemeyecek durumda olduğunu gösterirse tereke iflas kurallarına göre tasfiye edilir.

• *Mirasta iade*. Yasal mirasçılar, miras paylarına sayılmak üzere miras bırakanın sağlığında ondan almış oldukları tüm bağışları terekeye geri vermekle, karşılıklı olarak, yükümlüdürler. Mirasta iade mirasın paylaştırılmasında bir denkleştirme aracıdır. Geri verme yükümlülüğü yalnızca yasal mirasçılar için sözkonusu olur. Geri verilmesi gereken bağışlar, miras payına sayılmak üzere karşılıksız (ivazsız) olarak yapılanlardır. Füru (altsoy) yararına yapılan bağışların miras payına sayılmak üzere yapıldığı konusunda yasal bir karine vardır. Miras bırakan açıkça aksini belirtmemişse, bunların geri verilmesi gerekir. Alışılagelmiş hediyelerin geri verilmesi gerekmez.

• *Mirastan ıskat* (mirasçılıktan çıkarma). Saklı paylı mirasçılar şu nedenlerle miras bırakanın ölüme bağlı işlemiyle mirasçılıktan çıkarılabilir: 1. miras bırakana ya da yakınlarından birine karşı ağır bir suç işlerlerse; 2. miras bırakana ya da ailesine karşı yasa gereğince yükümlü olduğu ödevleri yerine getirmede büyük bir kusur işlerlerse (Türk med. k. md. 457).

Mirasçılıktan çıkarılan kimse, terekeden pay isteyemeyeceği gibi, tenkis davası da açamaz. Miras bırakan başka bir işlem yapmamışsa, mirasçılıktan çıkarılan kişinin payı, sanki o kişi miras bırakandan önce ölmüş gibi, miras bırakanın yasal mirasçıları arasında paylaşılır. Mirasçılıktan çıkarılan kişinin füruu (altsoyu), o kişi miras bırakandan önce ölmüş gibi, saklı payını isteyebilir (Türk med. k. md. 458).

• *Mirastan vazgeçme* (feragat) *sözleşmesi*, miras bırakanla saklı paylı mirasçı arasında, miras sözleşmesi biçiminde, yapılan bir sözleşmedir. Bu sözleşme, bir şey karşılığında yapılabileceği gibi karşılıksız olarak da yapılabilir. Vazgeçmeyle mirasçılık sıfatı sona erer. Mirastan vazgeçme sözleşmesi bir şey karşılığında yapılmışsa, aksi kararlaştırılmış olmadıkça, vazgeçenin füruu (altsoyu) için de sonuç doğurur. Saklı payı olmayan mirasçılarla bu tür bir sözleşmenin yapılmasına gerek yoktur. Çünkü bunlar, miras bırakanın tek yanlı bir işlemiyle de miras dışı bırakılabilirler. Sözleşmede, vazgeçen kimse yerine atanan mirasçının mirasçılığı, herhangi bir nedenle ortadan kalkarsa, vazgeçme geçersiz hale gelir. Kişi belirtilmeksizin öteki mirasçılar yararına yapılan vazgeçme ancak en yakın ortak kökenin füruu (altsoyu) yararına yapılmış sayılır, daha uzak mirasçıları kapsamaz (Türk med. k. md. 476). [→ Kayn.]

MİRASÇI a. **1.** Miras bırakanın ölümüyle onun hak ve borçlarını devralan kişi; kalıtçı, vâris: *Bunca mirasçıya birkaç parça tarla kaldı*. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir şeyi örnek alarak sürdüren, devam ettiren kimse: *Bu politikanın mirasçıları*.

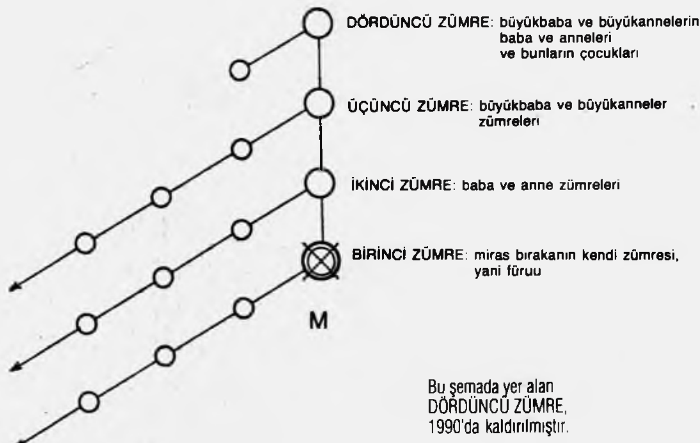
—Med. huk. *Atanmış mirasçı*, miras bırakanın ölüme bağlı tasarrufuyla mirasçı olmuş kişi. (*Mansup mirasçı* da denir.) || *Mahfuz hisseli mirasçı*, miras payının belirli bir bölümüne dokunulamayan yasal mirasçı. (*Saklı paylı mirasçı* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Yasal* ya da *kanuni mirasçı*, miras bırakanın ölümüyle, herhangi bir işleme gerek olmadan, yasa uyarınca mirasçı olan kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Med. huk. Mirasçı olabilmek için medeni haklardan yararlanma ehliyetine sahip olmak yeterlidir. Her gerçek ve tüzel kişi mirasçı olabilir. Hatta sağ doğmak koşuluyla cenin* de mirasçı olur. Türk hukuk sisteminde mirasçı bırakmadan ölen kişinin mirası devlete geçer. Yasaya göre mirasçılar miras bırakanın "külli halefi" olurlar. Miras bırakanın ölümüyle onun tüm hak ve yükümlülükleri bir bütün olarak mirasçılara geçer.

• *Mahfuz hisseli mirasçı*. Mahfuz hisseli (saklı paylı) mirasçılar, miras bırakanın kan hısımlarından bazıları ve onun sağ kalan eşidir. Miras bırakanın mahfuz hisseli kan hısımları onun füruu (altsoyu), ana babası ve kardeşleridir. Yasaya göre bunların mahfuz hisselerinin oranı şöyledir: 1. füru için miras hakkının dörtte üçü; 2. baba ve ana için miras hakkının yarısı; 3. erkek ve kız kardeşlerden her biri için miras hakkının dörtte biri (Türk med. k. md. 453). Sağ kalan eşin mahfuz hisse oranı birlikte mirasçı olduğu öteki yasal mirasçılara göre değişiklik gösterir. Eğer sağ kalan eş tek başına mirasçı ise mirasın yarısı onun mahfuz hissesidir. Öteki mirasçılarla birlikte mirasçı olan sağ kalan eşin mahfuz hissesi mirastan alacağı mülkiyet hakkıdır. Örneğin sağ kalan eş, miras bırakanın ana babası ile birlikte mirasçı olduğu zaman terekenin dörtte birinin mülkiyet hakkını alır. Bu oran aynı zamanda onun mahfuz hissesidir.

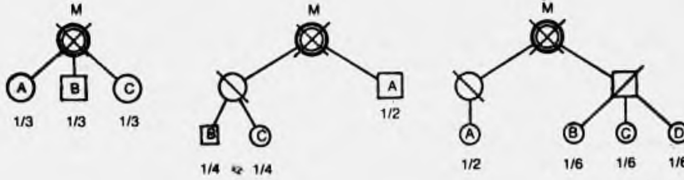
Miras bırakan, mahfuz hisse üzerinde bir tasarrufta bulunamaz, bu hisselere dokunamaz. Eğer yapacağı bir tasarrufla mahfuz hisselere dokunursa bu tasarruflara karşı tenkis* davası açılabilir.

• *Yasal mirasçı*. Miras bırakanın yasal mirasçıları şunlardır: 1. kan hısımları; 2. evlatlık ve onun füruu; 3. sağ kalan eş; devlet. Yasal mirasçı, mirasçılığı doğrudan doğruya yasaya dayanan kişidir. Kan hısımlığına dayanan mirasçılıkta miras hakkı "zümre"lere göre belirlenir. Buna "parantel sistemi" denilir. Bu sistem, kuşakların birbirini izlemesine dayanır. Parantel deyince, bir asıl ve ondan inen kuşaklar anlaşılır. En yakın ortak, bir asıldan inen kan hısımları bir parantel oluşturur. Birinci parantel miras bırakan ve ondan inenlerdir. Türk miras hukuku sisteminde üç zümre yer alır: 1. füru (altsoy); 2. baba ve ana; 3. büyükbaba ve büyükanne (Bk. şekil 1). Son yıllara kadar, Türk Medeni kanunu'nun 442'ci maddesine göre yasal mirasçılar arasında yer alan 4. zümre (büyükbaba ve büyükananın baba ve anaları), bu maddenin 14 kasım 1990 tarih ve 3678 sayılı kanunun 31. maddesiyle kaldırılması sonucu ortadan kalkmıştır (Bk. şekil 5).

Şekil 1

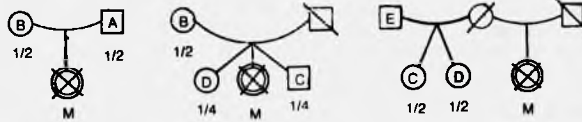
Miras bırakanın birinci dereceden mirasçıları, yani birinci zümre onun füruu'dur (altsoyu). Füru, bir kimsenin dölünden gelen, çocuklar ve onların çocuklarından oluşan soy dizisidir. Çocuklar eşit miras payı alırlar. Miras bırakandan önce ölmüş olan çocukların yerine her tabakada (göbekte) ardıllık (halefiyet) yoluyla mirasçı olan altsoyları geçer (Türk med. k. md. 439). Aynı zümre içinde çocuklar, torun-

Şekil 2

lar, torun çocukları varsa, miras önce çocuklara geçer (Bk. şekil 2).

Miras bırakanın altsoyu yoksa, baba ve annesi mirasçı olur; bunlar eşit miras payı

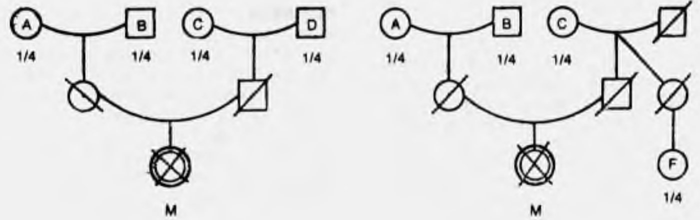

Şekil 3

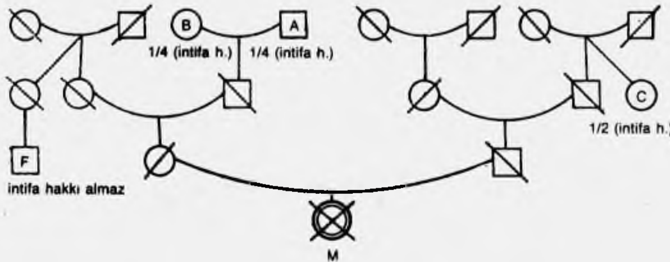
alırlar. Miras bırakandan önce ölmüş olan baba ve annenin yerine, her tabakada, ardıllık yoluyla mirasçı olan altsoyları geçer. Bir tarafta hiç mirasçı yoksa, tüm miras öbür taraftaki mirasçılara geçer.

İkinci zümreye bağlı olan mirasçılar anne, baba, kardeşler, yeğenler, onların çocuklarıdır. Bu zümrede iki taraf ve iki parantel bulunur: baba ve anne paranteli (Bk. şekil 3).

Üçüncü zümre, büyükanne ve büyükbabalar zümresidir (Bk. şekil 4). Altsoyu (füruu), baba ve annesi ve bunların altsoyu olmayan miras bırakanın mirası, büyükbaba ve büyükannelerdir; bunlar eşit miras payı alırlar. Miras bırakandan önce ölmüş olan büyükbaba ve büyükannenin yerine, her tabakada (göbekte) ardıllık yoluyla mirasçı olan altsoyları geçer. Baba ya da anne tarafından olan büyükbaba ya

Şekil 4

Şekil 5

da büyükanneden biri altsoy bırakmadan ölürse, onun payı aynı taraftaki mirasçılara geçer. Baba ya da anne tarafından olan büyükbaba ve büyükanne altsoy bırakmadan ölürlerse, bütün miras öbür taraftaki mirasçılara geçer (Türk med. k. md. 441).

Türk medeni kanunu, sahih olmayan nesepte miras hakkını özel kurallara bağlamıştır. Yasaya göre, nesebi sahih olmayan (soybağı düzgün olmayan) hısımlar, ana yönünden sahih nesepli hısımlar gibi mirasçı olurlar. Baba yönünden mirasçı olabilmeleri, babalarının kendilerini tanımış ya da mahkeme kararıyla babalıklarına karar verilmiş olmasına bağlıdır. Türk medeni kanunu'nun 443. maddesine göre, nesebi sahih olmayan bir çocuk ya da altsoyu (füruu), babanın nesebi sahih altsoylarıyla birlikte mirasçı olmuşsa, nesebi sahih bir çocuğa ya da altsoyuna düşen mirasın yarısını alırdı. Ancak sözü edilen maddede, 14 kasım 1990 tarih ve 3678 sayılı yasayla yapılan değişiklik sonucu, nesebi sahih olmayan hısımlar, nesebi sahih olan hısımlarla aynı miras hakkına sahip oldular.

Yasal mirasçılardan biri de, evlatlıktır. Evlatlık ve onun altsoyu (füruu), kendisini evlat edinene nesebi sahih altsoyu gibi mirasçı olurlar. Buna karşılık evlat edinen ve hısımları, evlatlığa mirasçı olamazlar (Türk med k. md. 447).

Sağ kalan eş de, kan hısımları yanında ve onlarla birlikte yasal olarak miras hakkına sahiptir. Sağ kalan eşin miras payı, birlikte mirasçı olduğu zümre mirasçılarına göre değişir. Miras bırakanın sağ kalan eşinin ondan mirasçı olabilmesi için ölüm anında evlilik birliğinin sona ermemiş olması gerekir. Mahkeme tarafından boşanmalarına karar verilmiş eşler, birbirlerinin mirasçısı olamazlar. Sağ kalan eşin miras payı, mirasa ortak olan öteki mirasçılara göre değişir. Eş, miras bırakanın altsoyuyla (füruuyla) birlikte mirasçı olursa, mirasın dörtte birini, miras bırakanın ana ve baba veya bunların füruu ile birlikte mirasçı olursa, mirasın yarısını alır. Miras bırakanın büyükbaba ve büyükanaları ile birlikte mirasçı olursa, mirasın dörtte üçünü, bunlar da yoksa mirasın tümünü alır.

Sağ kalan eşin büyükbaba ve büyükanalarla birlikte mirasçı olması durumunda, baba veya ana tarafından olan büyükbaba veya büyükanadan biri vefat etmiş ise, hissesi aynı taraftaki büyükbaba veya büyükanaya, bir taraftaki büyükbaba ve büyükananın vefat etmiş olması halinde ise bunların hissesi diğer tarafa intikal eder. 1990 yılına kadar, dördüncü zümre mirasçılar ve sağ kalan eş için geçerli olan intifa hakkı uygulaması, Türk medeni kanunu'nun 442. ve 445. maddelerinin, 14 kasım 1990 tarih ve 3678 sayılı yasayla kaldırılması ve 444. maddede de, gene aynı kanunla yapılan değişiklik sonucu yürürlükten kaldırılmıştır.

Mirasçı bırakmaksızın ölen kimsenin mirası devlete geçer.

MİRASYEDİ sıf. ve a. **1.** Kendisine önemli ölçüde miras kalan kimse için kullanılır. **—2.** Bir şeyi, özellikle de parasını savurganca kullanan kimse için kullanılır: *Gençliğini, güzelliğini, zamanını bir mirasyedi gibi harcamak. Sen mirasyedi misin, bu ne savurganlık böyle!*

MİRASYEDİLİK a. **1.** Mirasyedi olma durumu. **—2.** Bir şeyi savurganca, ölçüsüz biçimde harcayan kimsenin tutumu: *Bu ne mirasyedilik, bu gidişle yakında beş parasız kalacaksın.*

MİRAT a. (ar. *mir'ât*). *Esk.* **1.** Ayna: *"Kılmayınca ol mirata nazar"* (Ahmedi, XIV. yy.). **—2.** *Mirat-ı muhaddeb,* bombeli ayna. || *Mirat-ül-ayn,* bir şeyin dış görünüşü.

Mirat, biri İstanbul'da, diğeri Kazan türkçesiyle Rusya'da (Sen-Petersburg) çıkarılan iki süreli yayın: —20 şubat 1863'ten başlayarak İstanbul'da yayımlanan aylık dergi. Üç sayı çıktı. Namık Kemal'in de yazarlar kadrosunda bulunduğu derginin başlıca özelliği, ilk resimli türkçe dergi oluşudur. —Abdürraşit İbragimov tarafından 1902-1909 arasında belirsiz sürelerle 22 sayı yayımlandığı bilinmektedir. Bir ara Kazan'da basılan dergi, islam birliği ideolojisini savunuyordu.

Yukardakilerden başka, Encümeni hadimi terakkii maarif adına, *Mirat-ı âlem* adlı edebiyat-sanat konularına ağırlık veren bir resimli dergi (1881-1883), aynı adla Mehmet Tevfik'in çıkardığı haftalık mizah gazetesi (1908), *Mirat-ı Girit* (1885-1888), *Mirat-ı maarif* (1908), *Mirat-ı sanayi-i islamiye* (1898; Paris'te türkçe ve fransızca), *Mirat-ı ulum* (1891'de Kahire'de), *Mirat-ı vatan* (1873/1874), *Mirat-ı zaman* (1901, Lefkoşa'da) gibi süreli yayınlar da vardır.

MİRATİ, türk halk şairi (Kalecik, Ankara, XIX. yy.). Hacıbektaş dergâhı'nda Tü-

rabi Baba'nın yanında yetişti. Düzenlediği muammalarla ün yaptı. Bu muammalardan birinin yanlış anlaşılması yüzünden mahkemeye de düştü. Bektaşi inançlarını dile getiren şiirlerinin en tanınmışlarından biri, *Ali destanı*'dır.

Mirat ül-memalik, türk denizci Seydi* Ali Reis'in donanmayla Hindistan'a gidişini, oradan kara yoluyla ülkesine dönüşünü (1553-1557) anlattığı yapıtı (1557, bas. 1897). Kanuni Sultan Süleyman tarafından Süveyş kaptanlığına getirilen Seydi Ali Reis, Mısır kaptanı Piri* Reis'in Basra'da bırakmak zorunda kaldığı (1552) donanmayı Mısır'a getirmekle görevlendirildi. Basra limanından 15 kadırgayla yola çıktıktan sonra Portekizliler'le yaptığı deniz savaşları, geçirdiği fırtınalar yüzünden sayısı 6'ya inen gemilerini bedeli karşılığında Batı Hindistan'daki Surat emirliği'ne bırakarak karadan İstanbul'a döndü. Bu yolculuğun ayrıntılarını, savaşları, fırtınaları, doğayı, tanıştığı hükümdarları vd. konu edindiği yapıtında Kâtibi mahlasıyla şiirlerine de yer verdi. Yazara ait elyazması Torino Ulusal kitaplığı'ndadır. (→ Kayn.)

MİRBAN a. (fr. *mirbane*). Kim. *Mirban esansı*, NİTROBENZEN'e verilen bir başka ad.

MİRBEAU (Octave), fransız yazar (Trévières, Calvados, 1848 - Paris 1917). *Ordre* dergisinde (tiyatro eleştirileri) ve *Figaro*'da yazdı, 1882'de Hervieu, Grosclaude ve Capus ile birlikte *les Grimaces* adlı haftalık hiciv dergisini kurdu. Önceleri kralcı ve katolikken, daha sonra ilerici fikirleri benimsedi. Hikâye kitapları (*Lettres de ma chaumière*, 1885; *Contes de ma chaumière*, 1894) ve izlenimci romanlar (*le Calvaire*, 1886; *la Famille Cannettes*, 1888; *le Jardin des supplices*, 1898; *les Vingt et Un Jours d'un neurasthéniques*, 1901; *Dingo*, 1912) yayımladı. Mirbeau yaşamı boyunca toplumun tüm kurumlarına ve hiyerarşinin her türlüsüne karşı bıkmadan mücadele etti. *l'Abbé Jules*'de (1888) ve *Sébastien Roch*'ta (1890) Kilise'yi, *le Journal d'une femme de chambre*'da (1900) [Luis Buñuel bu kitaptan bir televizyon filmi yaptı] burjuvaziyi eleştirirken, oyunlarında da (*les Mauvais Bergers*, 1897; *İş adamı* [Les affaires sont les affaires], 1903) siyaset ve ticaret çevrelerini eleştirdi. Bunların yanı sıra "otomobilin öyküsü" nü anlatan *628-E8* (1907) adlı bir roman ve *Des artistes*'te (1912) bir araya getirilen sanat eleştirileri yazdı.

MİRBEL (Charles François BRİSSEAU DE), fransız botanikçi (Paris 1776 - *ay. y.* 1854). İmparatorluk döneminde bahçeler ve seralar müdürü, Sorbonne ve Muséum'da profesör ve Bilimler akademisi üyesi oldu (1808); hücre üzerine yaptığı çalışmalar ve embriyolojiyle ilgili araştırmalarıyla tanındı. Şu yapıtları vardır: *Histoire naturelle des végétaux classés par familles* (Familyalarına göre sınıflanmış bitkilerin doğal tarihi) [1802-1826], *Éléments de physiologie végétale et de botanique* (Bitki fizyolojisinin ve botaniğin öğeleri) [1815].

MİRCEA Büyük (öl. 1418), Eflak voyvodası (1386-1418). Dan I'in kardeşi ve ardılı. Prensliği yeniden örgütledi. Türkler'e karşı işbirliği yaptığı Sırplar'la birlikte Kosova'da yenildi (1389). Yıldırım Bayezit'in Anadolu'da bulunmasından yararlanarak Silistre ve Karinabad'ı aldı, ama üzerine yürüyen padişah karşısında Erdel'e kaçmak zorunda kaldı (1394). Sigismond önderliğindeki Macarlar'ın desteğiyle yeniden mücadeleye girişti, ancak her iki müttefik Niğbolu savaşı'nda (1396) bozguna uğradı. Ankara savaşı'nı (1402) izleyen taht kavgasında Musa Çelebi'yi destekledi. Düzmece Mustafa'yı desteklemesi üzerine Eflak seferine çıkan Mehmet I'e (Çelebi) yenildi, vergi ödemeyi kabul ederek belli bir özerkliğe sahip oldu. Buna karşılık Eflak'a Karadeniz'de bir kıyı sağlayan Dobruca'yı Türkler'e bırakmak zorunda kaldı (1416).

MİRCEL a. (ar. sözc.). *Esk.* Kazan.

MİRDAS BİN ÜDEYYE, harici reisi (öl. Derabcird 681). Arap Temim kabilesinin Rebia bin Hanzale kolu başkanı. Sıffin savaşı'nda haricilerin reisi olarak halife Ali'ye karşı Muaviye'nin yanında yer aldı (659). Muaviye'nin halifeliği döneminde (661-680) Basra'ya çekilerek siyasal olaylara karışmadı. Ancak, Yezit I'in valisi Ubeydullah bin Ziyat haricileri yakalatıp öldürtmeye başlayınca, çevresine topladığı adamlarla Basra'dan çıkarak gittiği İran sınırındaki Ahvaz'da emevi yönetimine karşı ayaklandı (680). Vali Ubeydullah bin Ziyat'ın üzerine gönderdiği kuvvetleri Asek köyü yakınında yapılan savaşta bozguna uğrattı. Ertesi yıl vali Ubeydullah bin Ziyat komutasındaki halife ordusuyla Derabcird'de karşılaştı (681). Savaştan önce her iki taraf da namaz kılmayı kabul etmelerine karşın, sözünde durmayan Ubeydullah bin Ziyat'ın verdiği buyrukla askerler, namaza durmuş tüm haricileri kılıçtan geçirdiler. Mirdas'ın kesik başı Yezit'in görmesi için Şam'a gönderildi.

MİRDASİLER, Suriye'de bir arap sülalesi, K. Arabistan kabilelerinden Kilab'ın bir kolu. XI. yy. başlarında, adını aldıkları reisleri Salih bin Mirdas'ın önderliğinde Irak'ın Hille bölgesinden kalkıp Suriye'ye göç ettiler. Burada ele geçirdikleri Halep'e yerleşerek bağımsızlıklarını ilan ettiler (1023). Topraklarını Bizanslılar'a karşı savunmak zorunda kalan Mirdas ölünce (1029), yerine geçen büyük oğlu Şiblüddevle Nasr (1038) ve daha sonra küçük oğlu Muizzüddevle Simal (1041) döneminde Fatımiler Halep'i iki kez işgal ettiler. Selçuklular'ın batı yönünde ilerlemesi ve konargöçer türkmen aşiretlerinin Suriye'de görünmesi üzerine bölgede fatımi etkisinin zayıflamasından yararlanan Mirdas'ın torunu Reşidüddevle Mahmut bin Nasr, Halep'i geri aldı (1065). Ayrıca bağlı bulunduğu şii Fatımiler'den ayrılarak sünni Abbasiler'e bağlandı ve hemen ardından da selçuklu hükümdarı Alparslan'a bağlanmayı uygun gördü. Celalüddevle Nasr II öldükten (1076) sonra birbiriyle taht kavgasına girişen oğulları Sabık ve Vassab'ın ikiye böldüğü Mirdasiler arasında iç savaş başladı. Suriye'de kendi yönetiminde bir selçuklu devleti kurmaya hazırlanan Tutuş, kargaşa ortamından yararlanarak Halep üzerine yürüyünce, paniğe kapılan Mirdasiler, kenti Ukayliler'den Şerefüddevle Müslim bin Kureyş'e bırakmak zorunda kaldılar (1079). Karşılığında onlara verdikleri bazı küçük kentleri de daha sonra geri alan Ukayliler, böylece Mirdasiler'i ortadan kaldırdılar.

MİREC → MAREC.

MİREL (Engin), türk binici (İstanbul 1938). binicilik sporuna genç yaşta başladı (1956). Bu tarihten sonraki yıllarda 22 yarışta Uvuva adlı atıyla birinci gelerek ünlendi. İstanbul'da ve Krajova'da yapılan Balkan şampiyonalarında (1968-1969) Ateş Dağlı, Salih Koç ve Nurettin Yaran ile birlikte birinci olan türk milli takımında yer aldı. Daha sonra İsviçre'ye gitti ve birçok binicilik kulübünde antrenörlük yaptı (1976-1993).

Miremont mağarası → ROUFFİGNAC.

MİRENGOPLASTİ a. (fr. *myringoplastie*). Cerr. KULAKZARI* PLASTİĞİ'nin eşanlamlısı.

MİRFAK a. (ar. *mirfak*). *Esk.* **1.** Dirsek. **—2.** Mutfak, kiler.

MİRFAK, Kahraman* takımyıldızının α yıldızına verilen arapça kökenli ad. Kadir 1,9. Tayf tipi F5.

MİRFAKA a. (ar. *mirfak*'tan *mirfaka*). *Esk.* Dirsek dayamak için kullanılan ufak yastık.

MİRFED a. (ar. *mirfed*). *Esk.* Büyük kâse.

Mirgisseh, firavunlar döneminde, Sudan'da Nil'in ikinci çavlanını koruyan kale. Bu kale, Orta İmparatorluk döneminde 1. ve 3. çavlanlar arasında adaların üzerine ya da kayalıkların tepesine inşa edilmiş on dört savunma yapısından oluşan dizinin bir bölümüydü. Bunlar, yüksekliği 6 metreye kadar ulaşan görkemli surlara sahip çok güçlü kalelerdi. Kullanılan malzeme tuğlaydı. Kalenin içinde, Hathor'a adanmış küçük bir tapınak, bir silah imalathanesi ve II. binyıl'ın en büyük firavunluk ticaret merkezi *(emporium)* bulunuyordu. Bugün yalnız kalenin üst kısmı Nuba gölü sularının üstünde bir ada olarak kalmıştır.

MİRHOND, iranlı tarihçi (Buhara 1433 -Herat 1498). Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara'nın mühürdarı Ali Şir Nevai'nin ona ayırdığı konutta yazmak için 15 yıl uğraştığı yapıtını bitiremeden öldü. Âdem'den XV. yy. sonlarına kadar uzanan bir genel tarih niteliğinde olan ve peygamberlerle halifelerin ve islam hükümdarlarının yaşamöykülerini veren 7 ciltlik *Ravzat üs-sefâ fî siret il-enbiyâ ve'l-mulûk ve'l -hulefâ* adlı yapıtın son cildini, torunu Hândmir tamamladı. Bu yapıt, Kanuni'nin sadrazamı "Kehlei ikbal" Damat Rüstem Paşa'nın buyruğuyla, Hasanşehzade Mustafa Efendi tarafından türkçeye çevrildi.

MİRİ sıf. (fars. *mir* ve *-i*'den *miri*). *Esk.* **1.** Devletin, hükümetin malı olan, beylik. **—2.** Beylik, beyliğe ait. **—3.** *Miri mal*, devlet, hazine malı.
—İsl. huk. *Miri arazi* → ARAZİİ* EMİRİYE.

◆ a. **1.** Devlet hazinesi. **—2.** Hükümetin aldığı vergi. **—3.** *Bir şeyin mirisini almak*, bir mal vb. üstünden hükümetin saptadığı vergiyi almak. **—4.** *Miri ambarı*, hükümet ambarı. || *Miri için*, devlet hazinesi için toplanan vergi vb.

MİRİAM, Yahudiye kraliçesi (Kudüs İ.Ö. 60'a doğr. - öl. İ.Ö. 29). Hasmonlu bir prensesti, İ.Ö. 37'ye doğru Büyük Herodes ile evlendiyse de komplo ve suikast saplantılarından kurtulamayan kocası, karısına karşı duyduğu duygusal bağlılığa rağmen, onu öldürttü. Aleksandros ve Aristobulos adlı oğulları da, İ.Ö. 7'de aynı akıbete uğradılar.

MİRİDAE a. Böcbil. KÖRYARIMKANATLIGİLLER familyasının bilimsel adı.

MİRİDİUS a. Kızılağaçlarda çok yaygın, uzun duyargalı, sarı bitkibiti. (Köryarımkanatlıgiller familyası.)

MİRİLU a. (fars *miri*'den). Tar. Osmanlı devletinde uzun süren savaşlarda, gerektiğinde düzenli ordunun yanında hizmete alınan paralı asker. || *Mirilu eyaletleri*, Osmanlı devletinde yıllık gelirlerinden hazineye "irsaliye" adıyla anılan bir vergi ya da tahıl gönderen eyaletler için kullanılan terim. (*Maktua merbut eyaletler* de denen Mısır, Bağdat, Basra gibi yönetim birimleri, bu tür eyaletler arasında yer alırlardı.)

MİRİM ÇELEBİ (Mahmut bin Muhammet), türk gökbilimci ve matematikçi (öl. İstanbul 1525). Birçok gökbilimci ve matematikçi yetiştirmiş bir ailedendir. Ali Kuşçu, annesi tarafından büyükbabası olur. İstanbul'da medrese öğrenimi görerek müderris oldu. Selim I döneminde (1512 -1520) Anadolu kazaskerliğine getirildi. Gökbilimde gözlem yönteminin gelişip yaygınlaşması için çaba gösterdi. Tusi'nin *Zic-i ilhani* adlı yapıtına dayanarak Uluğ Bey'in *Zic*'ine *Düstur ül-amel ve tashih ül -cetvel* adıyla farsça bir şerh yazdı. Ali Kuşçu'nun gökbilim konusundaki *Fethiye*

Dornac-Larousse

Octave Mirbeau

adlı yapıtını yorumladı. Astroloji konusunda *El-Makasit* adlı yapıtı da vardır.

MİRİS a. Çayırlarda bol bulunan, uzun bedenli sarı ya da yeşil bitkibiti. (Kıllı tibialı *Miris erraticus* türü iyi bilinir. Köryarımkanatlıgiller familyası.)

MİRİSİK sıf. (fr. *myricique*). Org. kim. *Mirisik asit*, MELİSİK* ASİT'in eşanlamlısı.

MİRİSİN a. (fr. *myricine*). Org. kim. MELİSİL* ALKOL'ün eşanlamlısı.

Mir İskustva *(Sanat dünyası)*. Petersburg'da (1899-1904) Serge de Diaghilev yönetiminde yayımlanan resimli sanat dergisi. Burda bir araya gelen sanatçılar, sanat sanat içindir anlayışını benimsediler ve güzelliğin özellikle geçmişteki tüm biçimleri üzerinde durdular; dergiye simgeci şairler de katkıda bulunuyordu. Bu adı taşıyan sergiler 1917 devrimi'ne kadar dü-

Joan Miró
Arlecchino karnavalı (1924-25)
Albright-Knox Art Gallery
Buffalo (ABD)

Albright-Knox Art Gallery

Maeght galerisi

Joan Miró
Kırmızı güneş örümceği kemiriyor (1948) özel kol.

zenli olarak açıldı. Başlıca üyeleri: A. N. Benois, M. V. Dobujinskiy, Konstantin Andreyeviç Somov (1869-1939), Yevgeniy Yevgeniyeviç Lanser (ya da Lanceray) [1875-1946].

MİRİSTAT a. (fr. *myristate*). Org. kim. Miristik asidin tuzu ya da esteri.

MİRİSTİK sıf. (fr. *myristique*). Org. kim. *Miristik asit*, formülü CH_3—$(CH_2)_{12}$—CO_2H olan tetradekanoik asidin yaygın adı; gliseritler biçiminde tüm hayvansal yağlar (yağ asitleri toplamının % 1-15'i) ile kopra ve palmiye çekirdeği yağı gibi kimi bitkisel yağlarda (yağ asitleri toplamının % 10-20'si) bulunur.

MİRİSTİKASYON a. (fr. *myristication;* lat. *myristica*, küçük hindistan cevizi'nden). Anat. Safra kanalları safrayla ve kılcal damarlar kanla dolunca karaciğerin aldığı küçük hindistancevizi görünümü.

MİRKAK a. (ar. *mirḳāḳ*). *Esk.* Oklava.

MİRKAM a. (ar. *raḳam*'dan *mirḳam*). *Esk.* **1.** Kalem. **—2.** Güneş saatinin mili.

MİRKAT a. (ar. *mirḳat*). *Esk.* **1.** Merdiven, basamak. **—2.** Derece.

MİRLİVA a. (fars. *mīr* ve ar. *livā*'dan *mir-i livā*). Esk. ask. Osmanlılar'da miralay ile ferik arasındaki askeri rütbe. (Bu rütbeden başlayarak daha yukarıdaki rütbede olanlara "paşa" denir, resmi yazışmalarda kendilerine "saadetlü efendim" diye hitap edilirdi. Günümüzdeki tuğgeneral ve tümgeneral rütbeleriyle eşdeğerdir.)
—Kur. tar. Osmanlılar'da sancak beylerine verilen unvan.

MİRMEKİT a. (fr. *myrmékite;* yun. *myrmekites*'den). Petrogr. Kuvarsın, feldispat içinde az ya da çok uzun damlalar biçiminde mikroskobik kristalleşmesi.

MİRMEKOFİL sıf. ve a. (fr. *myrmécophile; myrmeks, -ekos*, karınca, ve *philos*, arkadaş, dost'tan). Sürekli olarak karınca yuvalarında ya da karıncalarla birlikte yaşayan hayvan türlerine ve genellikle karıncaları barındıran bitkilere denir.
—ANSİKL. Bot. Mirmekofil bitkiler, gövde ve yapraklarda bulunan ve küçük deliklerle dışarıya açılan boşluk ve şişkinliklerde karıncaları barındıran tropikal bölge ağaçlarıdır. Bu ilişki karşılıklı yararlanmaya dayanan tam bir ortaklık sayılabilir: bitki karıncaları barındırır ve besler, onlar da bitkiyi düşmanlarına karşı savunur. Örneğin Brezilya'da yetişen *Cecropia adenopus*, gövdesinin özek boşluklarında, yaprak kesici korkunç karıncalar olan atta'larla savaşan *azteca* cinsi karıncaları barındırır; buna karşılık aztecalar yapraklardan kopardıkları küçük yumurta biçimindeki Müller tanecikleriyle beslenirler. *Acacia sphærocephala* ve *myrmecodia, hydnophytum, duroia, tococa* cinsinden bitkiler de *(melastomaceae)* mirmekofil bitkilerdir. Kimi zaman karıncalar ağaçlar üzerine toprak yığarlar ve içine çeşitli bitkilerin tohumlarını bırakırlar; bunlar çimlendikten sonra aztecalar köklerin arasına yuvalarını yaparlar. Böylece mirmekofil bitkiler, çok geniş alanlar üzerinde, değişmez nitelikleriyle "çiçekli karınca bahçeleri" oluştururlar.

MİRMEKOKOR sıf. (fr. *myrmécochore*'dan). Bot. Tohumları çevreye yayılan bitkilere denir.

MİRMİROĞLU (Vladimir), rum asıllı türk tarihçi (öl. Darıca 1922). Hukuk mektebi'ni bitirdi (1905). Fener rum patrikhanesi'nin hukuk danışmanlığında bulundu. Yapıtları: yunanca, *Dervişler* (1940), türkçe, *Fatih Mehmet II devrine ait tarihi vesikalar* (1945), *Fatih'in donanması ve deniz savaşları* (1946), *Kariye camii-Eski Hora manastırı* (Aziz Ogan ile birlikte, 1955).

MİRNIY (Afanasiy Yakovleviç RUDÇENKO, **Panas** —denir), ukraynalı yazar (Mirgorod 1849 - Poltava 1920). Ukrayna'da toplumsal romanın öncülerinden, Şevçenko ve halkçı yazarların izleyicisi; toplumun kurbanı olmuş sıradan insanları (*I'Ivrogne* [fr. çev.], 1874), gerçek peşinde koşan aydınları (*les Scélérats* [fr. çev.], 1877) konu alan öyküler yazdı ve büyük romanlarında kapitalizmin yol açtığı haksızlıkları ve kırsal kesimin çöküşünü dile getirdi (*Hiba voluy Revutj, Jak jasla povni ?* [1880]; *Poviya* [1883-1928]). Daha sonraysa devrimci bir tutum benimsedi (*le Songe* [fr. çev.], 1905).

MİRNIY, Rusya'ya bağlı Yakutistan Özerk Cumhuriyeti'nde kent, Lena'nın bir altkolu kıyısında; 24 000 nüf. Elmas.

MİRO (Joan), ispanyol ressam ve heykelci (Barcelona 1893 - Palma, Mallorca 1983). İlk resimlerinde fovizmin, daha sonra da kübizmin etkisi görülür; daha 1918'de, özellikle bir katalan köyü olan Montroig'den esinlenen manzaralarında, ayrıntılara girerek, naif sayılabilecek bir kesinliğin yanı sıra, düzenleme ve renk bakımından gerçeküstücülüğü haber veren resimlerinde özgünlüğünü kanıtladı (*Çiftlik*, 1921-22, özel kol.). 1920'den itibaren gerçeküstücülerle ilişki kurdu, 1924'ten sonra grubun toplantı ve sergilerine katıldı; bu dönemde resmi şiirsel bir düşselliğe doğru gelişti ve dış dünyadan seçtiği öğeleri değişime uğratarak birer plastik işaret durumuna getirmeye başladı (*Sürülmüş toprak*, 1923-24, Guggenheim Museum, New York). Gerçeküstücülüğün önde gelen bir ressamı olarak (*Arlecchino karnavalı*, 1924-25, Albright-Knox Art Gallery, Buffalo), otomatizm doğrultusunda alabildiğine yeni ve beklenmedik biçimler ve renkler yarattı (*Bir kuşa taş atan adam*, 1926, Museum of Modern Art, New York); buna en iyi örnek 1928'de yaptığı üç *Hollanda ev içi görünümleri*'dir. Daha sonra yeni teknikler denemeye başladı (asamblaj, kolaj, tahta üzerine resimler, gravür, heykel vb.), ancak faşizmin ve savaşın şiddetlenmesiyle birlikte yapıtlarında dramatik bir hava, *Yıldızlar* (guvaş, 1940-41) adlı tablosunda aşmaya çalıştığı bir tedirginlik belirdi.

Savaştan sonra Miró, kadın, kuş, yıldızlar ve gece motifleriyle sayısız çeşitlemeler yaratarak kendi göstergeler sistemini genişletti. Artigas ile seramikler (*Kuşlu balkabağı*, 1956, Maeght galerisi, Paris), gravürler, genellikle bulup topladığı (*Rüzgâr saati*, 1967, özel kol.), bazen de boyadığı eşyaları (*Kaçan genç kız*, 1968) kullanarak heykeller yaptı. Bunların yanı sıra, büyük boy duvar dekorları (Paris'teki Unesco merkezi için seramik duvarlar [*Güneş ve ay*], 1957-58; Barcelona havaalanı için dekorlar, 1970 vb.), Maeght vakfı'na Saint-Paul de Vence parkı için bir heykel dizisi (1964 ve 1968), mozaikler (Barcelona Rambla'sı, 1976) ve duvar halıları gerçekleştirdi. Birtakım siyah göstergeler ve canlı renkler kullanarak daha serbest bir biçimde çizdiği tuvallerinden başka, büyük boy tablolara da çalıştı (*Mavi I, II* ve *III* adlı monokromlar, 1961; *Ölüme mahkûm edilmiş adamın umudu* adlı üçkanatlı, 1974) ve 1973'te "Yanık tuvaller" ve "Sobreteixim"-ler (renklendirilmiş ham yünlerle çeşitli dokumalar) yaptı. Böylece anıtsal sanat kaygısı gitgide daha ağır bastı (özellikle la Défense mahallesi için tasarladığı polyesterden heykeller dizisi, 1978), ama gene de

olağanüstüne duyduğu yakınlıktan ve bu alandaki yaratıcılığından hiçbir şey kaybetmedi. 1976'da Barcelona'da, mimar J.-L. Sert'ın inşa ettiği Fundació Joan Miró (Çağdaş sanat incelemeleri merkezi) açıldı. Sanatçının pek çok konuşması ve notları yayımlandı.

MİROBOLAN a. (fr. *myrobolan*). Erken çiçek açan ve genellikle ekşi meyve veren, Kafkasya kökenli diploit erik *(Prunus cerasifera)*. Başka erikler için aşıanacı olarak kullanılır. Tatlı meyve veren bazı çeşitleri Ortadoğu'da ve Türkiye'de meyvesi için yetiştirilir. Kırmızı yapraklı bazı çeşitleri de bahçelerde süs ağacı olarak kullanılır (kırmızı yapraklı çiçek eriği, *P. pissardi*).

MİRÓ FERRER (Gabriel), ispanyol yazar (Alicante 1879 - Madrid 1930). Estetti, incelikli bir üslubu vardı, çoğu zaman karamsar bir atmosferin eylemden daha ağır bastığı ve İspanya'nın doğusundan kesitlerin işlendiği romanlar (*Figuras de la Pasión del Señor*, 1916; *El Libro de Sigüenza*, 1917; *Nuestro Padre San Daniel*, 1921; *El Obispo Leproso*, 1926) yazdı.

MİROGLİO (Francis), fransız bestecı (Marsilya 1924). Yenidizisel bir eğilimle açık biçimli ve rastlantısal yapıtlar verdi. Calder ve Miró gibi heykelci ve ressamlarla işbirliği yaparak ses ve görüntü öğelerini birleştiren yapıtlar yarattı. Başlıca yapıtları: yaylılar dörtlüsüyle Joan Miró'nun resimlerinin slaytları için *Projeksiyonlar* (1967), orkestra için *Patlayan katmanlar* (1973), orkestra için *Erime* (1974), diatonik arp ya da kelt arpı için *Uğultular* (1978), konusu Dante'den alınmış müzikli oyun *Inferno di gelo* (1982).

MİROKU, Maitreya'nın japonca adı.

MİRONAT a. (fr. *myronate*). **1.** Mironik asidin tuzu. **—2.** Eczc. *Potasyum mironat*, SİNİGRİN'in eşanlamlısı.

MİRONESCU (Gheorghe), romanyalı siyaset adamı (Vaslui 1874 - Bükreş 1949). Ulusal köylü partisi üyesi, Eğitim bakanı (1921), Dışişleri bakanı (1928). Carol II'nin ülkeye dönmesini sağladı ve Maniu'nun yerine Başbakan oldu (ek. 1930 - nis. 1931).

MİRONİK sıf. (fr. *myronique*). Kim. Potasyum tuzuna kara hardal tohumunda rastlanan kükürtlü bir asit için kullanılır; tohumda bulunan ve *mirozin* adı verilen çözünebilir bir enzimin etkisiyle bileşenlerine ayrılabilen bir glukozit (sinigrin) oluşturur.

MİROUNGA a. Denizfilinin cins adı.

MİROZİN a. (fr. *myrosine*). Hardal tohumu enzimi. (Sinigrini hidroliz ederek hardal esansını açığa çıkarır.)

MİRPUR HAS, Pakistan'da kent, Sind'de, Haydarabad'ın D.'sunda; 124 000 nüf. Ticaret merkezi. Kimyasal gübre. Üniversite kolejleri.

MİRRA a. (yun. *myrra*). Arabıstan, Somali ve Etyopya dağlarında yetişen *commiphora* cinsinden ağaçların (*burseraceae* familyası) gövdeleri çizilerek elde edilen balsam. (Eşanl. MÜRRİSAFİ.)
—ANSİKL. Mirra değişik şekil ve büyüklükte, sarımsı kırmızı ya da esmer renkli taneler ya da parçalar halindedir. Antikçağ'dan beri kokusu için kullanılagelmiştir. Acımsı lezzetlidir. Su ve alkolde kısmen çözünür. Uçucu yağ (% 2-10), reçine (% 30-40) ve acı maddeler içerir. Garrus ve Fioravanti alkolatlarının, cıvalı yakıların ve afyonlu köpekdili haplarının bileşimine girer. Hafif antispazmodik ve uyarıcı olduğundan özellikle solunum sistemi hastalıklarında kullanılır. Toz halinde günde 0,5 -1 g alınır. Parfüm sanayisinde de kullanılır.

MİRSAD a. (ar. *mirşād*). *Esk.* **1.** Gözetleme, seyretme yeri, gözlem yapılan yer. **—2.** *Mirsad-ı ibret*, ibretle seyretme yeri.

Mirsad, İstanbul'da Halil İbrahim Bey tarafından yayımlanan haftalık dergi (1891). 25 sayı çıktığı bilinen derginin başyazarlığını Muallim Naci ve İsmail Safa beyler yaptı. Başlıca yazarlar arasında Tevfik Fikret, Vahdeti, Ahmet Vefa, Ali Ulvi, Arif Tevfik bulunuyordu.

MİRSAT a. (ar. *mirsat*). *Esk.* Gemi demiri, lenger.

MİRSEN a. (fr. *myrcène*). Org. kim. Formülü
$(CH_3)_2C{=}CH{-}(CH_2)_2{-}C({=}CH_2){-}CH{=}CH_2$
olan monoterpensel hidrokarbon; allo-osimen ile osimenin bir izomeridir; çeşitli doğal esanslarda (limonotu [*Lippia citriodora*], şerbetçiotu, mineçiçeği) bulunur.

MİRTENAL a. (fr. *myrténal*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{14}O$ olan monoterpensel aldehit; verbenonun bir izomeridir, mersin esansında bulunur.

MİRTENOL a. (fr. *myrténol*). Eczc. Mersin esansının bileşenlerinden biri olan ve akciğer antiseptiği olarak inhalasyon biçiminde kullanılan halkalı birincil alkol.

MİRTİFORM sıf. (fr. *myrtiforme*). *Mirtiform çukurcuk*, üstçene kemiğinin dış yüzünde bulunan küçük girinti. (Mirtiform kasın yapışma yeridir.) ‖ *Mirtiform kas*, burun kanadı altında bulunan, küçük yüz kası.

MİRUT, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent, Delhi'nin K.-D.'sunda; 752 078 nüf. (1991). 1857'de Sipahi ayaklanmasının başladığı ordugâh. Tapınaklar ve camiler. Pamuklu dokumalar. Tarıma dayalı besin sanayisi.

MİRV, *Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle*'nin ("bağımsız olarak değişik hedeflere yönlendirilebilen birçok nükleer başlıklı atmosfere giriş aracı") kısaltması. MİRV, birçok nükleer başlık taşıyan ve bunları birçok hedefe, kimi kez de birbirlerinden yüzlerce kilometre uzakta bulunan hedeflere gönderebilen balistik stratejik bir güdümlü merminin üst bölümüne monte edilir.

Tekbaşlıklı ya da MRV ile donatılmış bir güdümlü mermiye göre, MİRV güdümlü mermisinin üst bölümünde ek bir itici kat vardır; bu kat güdümlü merminin taşıdığı nükleer başlıklardan her birini, uzayda yeterince ayrı ya da zamanda yeterince farklı balistik mermi yollarına gönderir; böylece düşman savunmasının derinliklerine girmeyi sağlar. Böyle bir sistemin kullanılması, savunmanın, fırlatılan nükleer başlık kadar imha edici güdümlü mermi tüketmesini gerektirir. MİRV sistemi temel olarak doymayla çalışır. Ayrıca bu sistem, tek bir güdümlü merminin taşıdığı nükleer başlık kadar hedefi, birbirlerine olan uzaklıkları ister onlarca, ister yüzlerce kilometre olsun, vurmayı sağlar. Bunun yanı sıra, aynı hedefe zaman içinde dengelenmiş birçok başlıkla saldırılabilir.

MİRV güdümlü mermileri 1972'den başlayarak önce ABD'de, birkaç yıl sonra da SSCB'de yaygınlaştı. Çünkü, 26 mayıs 1972'de, bu iki ülke arasında imzalanan SALT I anlaşmaları nükleer başlık sayısına hiçbir sınırlama getirmiyordu. MİRV tekniği de nükleer başlık sayısının büyük ölçüde artmasını sağladı. 70'li yılların ortasında, bütün amerikan ve sovyet balistik stratejik güdümlü mermileri MİRV ile donatılmıştı. Ancak 1979'da Brejnev ve Carter'ın imzaladıkları SALT II anlaşması, MİRV ile donatılmış silahlara sayısal bir kısıtlama getirdi. 1991'de ABD, bütün MİRV'lerin kaldırılmasını önerdi. 1992'de ise Bush ve Yeltsin, MİRV ile donatılmış aygıtların 10 yıl içinde 2/3 oranında azaltılması kararı aldılar.

MİRVEHA a. (ar. *rīḥ*'ten *mirveḥa*). *Esk.* **1.** Yelpaze. **—2.** *Mirveha-cünban*, yelpaze sallayan.

MİRVEYS, Afganistan ve İran afgan hanedanının kurucusu (Kandehar 1675 - *ay. y.* 1715). Gilzeyler kabilesindendi. Tutsak olarak gönderildiği İran'da Şah Hüseyin'in gözüne girdi; Mekke'ye hac ziyaretinin ardından Kandehar'ı ele geçirdi (1709) ve Safeviler'den bağımsız olduğunu ilan etti.

MİRYAMETRELİK sıf. (fr. *myriamétrique*'ten). Radiletiş. Dalga boyu 10 ile 100 km arasında yer alan radyoelektrik dalgaları bölgesi ya da bu bölgeye ait her dalga için kullanılır.

MİRYEŞKA a. (rusça sözc.). Ağartılmamış bez üzerine işlenen rus nakışı.

Miryokefalon savaşı → MYRİOKEPHALON SAVAŞI.

MİRZA a. (fars. *mīr*, emir [prens] ve *zade*; *mir-zade*, emır oğlu'ndan). Genellikle İran'da hükümdar soyundan gelenlere ve bunların dışında soylu kişilerle ülke önde gelenlerine verilen unvan. (Bu unvan İran'da çoğu kez şehzade adlarından sonra, hanedandan olmayan kişilerde ise adların başlarında gelir. Ağa anlamına da gelen bu sözcük Hindistan'da bilginler *(ulema)* dışındaki okumuşlar için de kullanılır.)

MİRZA (İskender), pakistanlı devlet adamı (Bombay 1899 - Londra 1969). Hindistan hükümetinde Savunma bakanı yardımcısı oldu (1946); ülkenin bölünmesinden sonra Pakistan ordusunu düzene soktu. İçişleri bakanıyken (1954), genç Pakistan Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığına seçildi (1956). 1958'de yerini Eyüb Han'a bıraktı.

MİRZA ABDÜLKADİR BİDİL → BİDİL (Mırza Abdülkadir).

MİRZA ALİ, türk hattat (XVI. yy.). Yaşamına ilişkin bılgı yoktur, ancak Seyit Lokman Çelebi'nin Murat III için hazırladığı *Şehinşahname*'yi temize çektiği (1592) bilinmektedir.

MİRZA CAFER-İ TEBRİZİ-Yİ BAYSUNGURİ → CAFER BAYSUNGUR.

MİRZA HÜSEYİN ALİ NURİ → BAHAULLAH.

MİRZA MUHAMMET Karacadağı → MUHAMMET CAFER Karacadağı.

MİRZA NASRULLAH → BAHAR Şırvani.

MİRZA TAKİ HAN → TAKI HAN Mirza.

MİRZACAN BEY, soyadı **Medetof,** ermeni kökenli azerbaycanlı halk şairi (Çanakçı köyü, Karabağ, XVIII. yy. sonu - ? XIX. yy. başı). Tiflis'te Kafkas başyargıçlığı dairesi'nde doğu dilleri çevirmeni olarak çalıştı. Azeri türkçesiyle yazdığı şiirlerinde Mirzacan mahlasını kullandı. Halk şiiri yolunda gerayli ve koşmaları, divan şiiri yolunda gazelleri vardır. Halk şairi Âşık Peri Hanım'a aşk şiirleri söyledi. Bunlardan birinde onun için dinini değiştirip müslüman olduğunu anlatır. (→ Kayn.)

MİRZAPUR, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent, Ganj'ın sağ kıyısında, Varanasi'nin G.-B.'sında; 169 368 nüf. (1991). Mirzapur bir hac yeri, elsanatları (bakır) ve sanayi (halı) merkezidir.

MİRZAZADELER, kadılık, kazaskerlik, şeyhülislamlık gibi çeşitli görevlerde bulunmuş türk ulema ailesi (XVII.-XVIII. yy.).
—MİRZA MEHMET EFENDİ, kadı (öl. İstanbul 1682). Murat IV döneminde (1623 -1640) İstanbul'a gelerek Bayram Paşa'nın yanına yerleşti. 1956'dan başlayarak Tophane'deki Süheyl Bey medresesi'nde müderrislik, Şam ve Mekke kadılığı yaptıktan sonra Anadolu payesi ile İstanbul kadılığına atandı (1681). —MUSTAFA EFENDİ şeyhülislam (Batum 1630-İstanbul 1722). Eski kazaskerlerden Abdürrauf Efendi'nin oğlu. Yetiştiği ilmiye sınıfının gerektirdiği aşamalardan (müderrislik ve kadılık) geçtikten sonra şeyhülislam Minkârizade Yahya Efendi'nin kızıyla evlendi, ardından Anadolu (1694), Rumeli (1709) kazaskeri oldu. Ertesi yıl azledildi. Açıkta beklerken İmam Mahmut Efendi'nin yerine şeyhülis-

lamlığa getirildi (1714). Kendisine rakip gördüğü Damatzade Ahmet ile Hamitzade Abdullah efendileri adamları aracılığıyla padişaha kötülemesi üzerine her ikisinin de kazaskerlikten azledilmelerine neden oldu. Sonunda, bu iftiralara dayalı kötüleme kampanyasının ondan kaynaklandığının ortaya çıkması üzerine görevinden alınıp Trabzon'a sürüldü (1715). Emirgân'daki yalısından hiç çıkmama koşuluyla Ahmet III tarafından affedilerek İstanbul'a dönmesine izin verildi (1720). —ŞEYH MEHMET EFENDİ, şehülislam (öl. İstanbul 1734). Bir öncekinin oğlu. İki kez Rumeli kazaskerliği görevinde bulundu. Patrona Halil ayaklanmasında (1730), sarayda toplanan din bilginleri arasında yer aldı. Ahmet III döneminin sonunda şeyhülislam oldu (1730). Mahmut I döneminde de bir süre bu görevi yürüttükten sonra sağlık durumu nedeniyle istifa etti (1731). — AHMET NEYLİ EFENDİ, yönetici ve şair (İstanbul 1673 - ay. y. 1748). Mehmet Efendi'nin küçük oğlu. Müderrislik; İzmir, Mısır, Mekke mevleviyetlerinde kadılık yaptı. Anadolu (1736), Rumeli (1741) kazaskeri oldu. Hastalığı nedeniyle emekliye ayrıldı. Şiirlerini *Faziletname, Haclet ül-arus fi tarih-i Engürus, Divan* gibi yapıtlarında bir araya topladı. Bunların dışında Abdurrahman ibni Cevzi ve Şeyh Muhammet ibni Muzaffer'den çeviriler yaptı. —AHMET SAİT EFENDİ, şeyhülislam (İstanbul 1710 - ay. y. 1775). Anadolu (1757) ve Rumeli (1759) kazaskerliklerinde bulundu. 1761'den sonra iki kez nakibüleşraf, iki kez de Rumeli kazaskeri sıfatıyla görev yaptı. Reisülulema bulunduğu sırada şeyhülislamlığa getirildi (1770), bu görevde 1773'e kadar kaldı.

MİS a. (ar. *misk*'ten). **1.** Misk. **—2.** *Mis gibi*, güzel kokulu, tertemiz: *Mis gibi örtüyü üzerine çekti;* çok iyi, pek elverişli: *Mis gibi bir iş bulmuş, çalışmaya başlamıştı;* güzel bir biçimde, elbette: *Bu parayla mis gibi geçiniriz.* || *Mis sabunu*, güzel kokulu sabun.

MİS a. (fars. *mis*). *Esk.* Bakır.

MİS a. (ing. *miss*). İngilizce'de evlenmemiş kadınlar için kullanılan san.

MİSA ya da **MİZA** a. (ital. *messa*'dan). Kumarda ortaya sürülen para.

MİSAFERET a. (ar. *misāferet*). *Esk.* **1.** Misafirlik, konukluk: *"Fakat misaferet kabul etmemekte ısrarımı görünce..."* (Neyzen Tevfik). **—2.** Yolculuk, seyahat.
—Tar. Osmanlı devletinde sefer sırasında savaşılan ülkenin elçisini, elçilik mensuplarını, halkından olan tüccar, gezgin, gemici gibi kişileri bir yerde oturmaya zorunlu tutarak gözaltına alma.

MİSAFİR a. (ar. *misafir*). **1.** Konuk: *Misafirlerine yemek hazırlamak.* **—2.** *Esk.* Seyahat eden; yolcu, seyyah. **—3.** *Misafir ağırlamak*, konuğa gerekli ilgi ve sevgiyi göstererek yedirip içirmek. || *(Bir kimseyi) misafir etmek*, bir kimseyi belli bir süre için evinde ağırlamak. || *Misafir gibi oturmak*, bulunduğu yerden her an ayrılmaya hazırmışçasına oturmak. || *Misafir odası, salonu*, evlerde konukların kabul edilip ağırlanması için ayrılan oda, salon. || *Misafir olmak*, bir yerde konuk olarak kalmak, bulunmak. || *Misafir sanatçı*, tiyatro ya da sinemada asıl sanatçı kadrosunda bulunmamakla birlikte, rol alan sanatçı. || *Misafir tohumu*, piç (arg.).
—Oftalmol. AK'ın eşanlamlısı.
—ANSİKL. İsl. Kuran'da misafir için genellikle *ibn üs-sebil* (yolcu) deyimi kullanılır ve bunlara iyilik edilmesi, yardımcı olunması konusu üzerinde özellikle durulur. Bir ayette "Akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver" (XVII, 26) denilerek misafirin de bir hak sahibi olduğu vurgulanır. Konu ile ilgili ayetlere, hadislere (Hz. Muhammet'in bir hadisinde "ekrimû dayfen" [misafirlerinize ikramda bulunun] dediği bilinir) dayanılarak geliştirilmiş bulunan islam ahlakı kurallarına göre, her müslümanın kapısını misafire açık tutması gerekir. Misafirin yanında başkasıyla gizli görüşüp konuşmak, çevredekilere sert davranmak, hizmet ve ikramlara karşılık beklemek sünnete aykırıdır. Öte yandan misafirin de ev sahibinin gösterdiği yerde kalması, hizmet ve ikramlarda kusur aramaması, ev sahibinin malını ve eşyasını koruması, ev sahibine üzüntü ve sıkıntı verebilecek tutum ve davranışlardan kaçınması gerekir.
Fıkıh kitaplarında, belli ölçülere göre misafir sayılan kişilere bazı dinsel görevlerde kolaylıklar tanınmıştır. (→ SEFER.)

MİSAFİRETEN be. (*misafir*'den *misafireten*). *Esk.* Misafir olarak.

MİSAFİRHANE a. (ar. *misāfir* ve fars. *ḫane*'den *misāfirḫane*). **1.** *Esk.* Yolcuların konakladıkları yer. **—2.** Konukevi: *Karayolları misafirhanesi.* **—3.** *Esk.* Dünya.
—ANSİKL. Özellikle Asya'da, Çin'den, Hindistan'dan İran ve Anadolu'ya uzanan kervan yolları boyunca, kentlerde, kasaba ve köylerde misafirhaneler vardı. Türk mimarlığında bunlar daha gelişip örgütlenerek kervansaray* ya da han* olarak adlandırıldı. Misafirhaneler devlet tarafından yaptırılıp vakıflarca yönetildiği gibi, özel kişilerce hayrat olarak da kurulabiliyordu. Kimi misafirhanelerin yanında imaretler bulunurdu; Osmanlı döneminden misafirhaneli büyük imaretler arasında Fatih ve Süleymaniye külliyelerininki belirtilebilir. Günümüzde misafirhane geleneği köy odalarıyla bir ölçüde sürdürülmektedir.

MİSAFİRLİK a. Misafir olma durumu; konukluk: *Misafirliğini birkaç gün daha uzatmak.*

MİSAFİRPERVER sıf. (ar. *misafir* ve fars. *perver*'den *misāfir-perver*). Konuksever: *Misafirperver, cana yakın bir ailesi var.*

MİSAFİRPERVERLİK a. Konukseverlik: *Gelenlere misafirperverliğimizi göstermeliyiz.*

MİSAK a. (ar. *sevķ*'ten *misāķ*). *Esk.* İleri sürme, gütme.

MİSAK a. (ar. *vüsūķ*'tan *mişāķ*). *Esk.* **1.** Söz, yemin. **—2.** Sözleşme, antlaşma.

Misakı milli, Kurtuluş savaşı'nı desteklemek ve yöre halkına benimsetmek amacıyla, 1921-1923 yılları arasında Kayseri'de yayımlanan gazete. Feyzioğlu Necmettin Bey tarafından çıkarılan gazete, Cumhuriyetin ilanından sonra adını *Misak*'a çevirerek CHP'yi destekledi.

Misakı milli beyannamesi, Osmanlı meclisi mebusanı'nın, Erzurum ve Sıvas kongrelerinde saptanmış olan ilkeler doğrultusunda, Türkiye'nin kabul edebileceği barış koşullarını açıklayan bildirisi. Meclisi mebusan'ın 28 ocak 1920 tarihli gizli oturumunda kabul edilen Misakı milli beyannamesi'nin 17 şubatta yabancı parlamentolara ve basına bildirilmesi kararlaştırıldı. Misakı milli temelde ulusal kurtuluş ve bağımsızlık savaşının bir programı niteliğindedir. Türkiye'nin kabul edebileceği barış koşullarını saptayan altı maddeden oluşan Misakı milli beyannamesi, özetle şu hükümleri içeriyordu: 1. arap kökenli halkın oturduğu ve Mondros mütarekesi imzalandığı tarihte yabancı devletlerin işgali altında bulunan bölgelerin geleceği, halkın serbest oyuyla belirlenecektir; mütareke sınırları içinde osmanlı-islam çoğunluğunun yerleşmiş bulunduğu kısımların tümü, gerçekte ya da hükmen hiçbir nedenle birbirinden ayrılamayacak bir bütündür; 2. ilk serbest kaldıkları zamanda kendi istekleriyle anavatana katılan Kars, Ardahan ve Batum illerinde gerekirse yeniden halkoylaması yapılabilecektir; 3. Batı Trakya'nın hukuksal durumu da, halkın tam bir özgürlük içinde verecekleri oylarla saptanmalıdır; 4. İstanbul ve Marmara denizi'nin güvenliği her türlü tehlikeden uzak tutulacak, Boğazlar'ın ticaret gemilerine açık tutulması, ilgili devletlerin aralarındaki antlaşmalarla sağlanacaktır; 5. antlaşmalarla belirlenen ilkeler çerçevesinde azınlıkların hukuku, komşu ülkelerdeki müslüman halkların aynı haklardan yararlanmaları koşuluyla güvence altında olacaktır; 6. Türkiye'nin siyasal, adli, mali tam bağımsızlığı kabul edilecektir; bu konularda hiçbir kayıt ve kısıtlama getirilemez.
Kurtuluş savaşı sonunda imzalanan Lozan antlaşması'yla (24 temmuz 1913) büyük ölçüde Misakı milli ilkelerine ve sınırlarına dayalı bağımsız türk devletinin varlığı tescil edilmiş oldu. (→ Kayn.)

MİSAL, -li a. (ar. *misal*). **1.** Bir şeyin kavranması, anlaşılması için örnek olarak gösterilen şey; örnek: *Konuyu bu misalle daha iyi anlayacaksınız.* **—2.** *Bir şey misali*, bir şeyin, başka bir şeyin niteliklerini andırdığını belirtir: *İnsanoğlu kuş misali, bugün burada, yarın şurada. Cennet misali bir yer.* **—3.** *Esk.* Masal. **—4.** *Esk.* Düş, rüya: *Âlem-i misal* (düş âlemi). **—5.** *Misal getirmek*, bir konunun anlaşılmasını sağlamak için örnek vermek, örnek göstermek: *Değişik misaller getirerek demokrasinin üstünlüğünü açıklamaya çalıştı.*
—*Esk. Misal-i meymun*, padişah tuğrası.
—Esk. dilbilg. Arapçada ilk harfi illetli olan kök. || *Misal-i vavi*, ilk harfi "و" olan kök. || *Misal-i yâyi*, ilk harfi "ی" olan kök.

MİSALİ, türk şair (XVI. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. *Feyizname* adlı mesnevisinde hurufilik konu edinilir. Hacı Bektaş Veli için yazılmış bir muhammesi vardır. Şiirleri *Divan*'ında toplanmıştır.

MİSAM a. (ar. *mişam*). *Esk.* Bilek.

MİSAR a. (ar. *mi'şar, mi'şar*). *Esk.* Mengene.

MİSAR BİN MUHALHİL (Ebu Dülef), arap şair (X. yy.). Samani hükümdarlarından Nasr II bin Ahmet'in sarayında yaşadıktan sonra İran'ı ziyaret eden bir çinli prens ile Çin'e gitti. Hindistan'a geçerek orada büveyhi vezir İsmail bin Abbat'a kapılandı. Kaside türündeki yapıtlarında saray geleneğini sürdürdü. En bilinen yapıtı *Beni sasan* adlı kasidesidir.

MİSAS a. (ar. *mess*'ten *misās*). *Esk.* Dokunma, el sürme.

MİSASİ (Nicola), italyan yazar (Cosenza 1850-Roma 1923). Verismocu hikâyeci ve romancı olmakla birlikte XIX. yy.'ın romantik üslubunu korudu. Yapıtına, çarpıcı yerel öğelere ve özelliklere olan aşırı düşkünlüğünü de yansıttı (*Racconti calabresi*, 1881; *İn Magna Sila*, 1883; *Giosafatte Tallarico*, 1899).

MİSATO, Japonya'da kent, Honşu adasında (Saitama ili), Tokyo yerleşmesinin K.-K.-D.'sunda; 128 377 nüf. (1990).

MİSBAH a. (ar. *şubḥ*'tan *mişbaḥ*). *Esk.* **1.** Işıklandırma aracı olarak kullanılan mum, çıra, kandil vb. **—2.** Sabah şarap içilen büyük kâse. **—3.** *Misbah-ül-meshur*, sabahlamış. || *Misbah-üs-sürur*, şarap.

MİSBAH a. (ar. *sebāḥat*'tan *misbaḥ*). Esk. biyol. **1.** Yüzgeç. **—2.** *Misbah-ı batni*, karın yüzgeci. || *Misbah-ı sadri*, göğüs yüzgeci. || *Misbah-ı şerci*, anus yüzgeci. || *Misbah-ı zahri*, sırt yüzgeci. || *Misbah-ı zenebi*, kuyruk; kuyruk yüzgeci.

MİSBAR a. (ar. *sebr*'den *misbār*). Esk. tıp. **1.** Yaraya konan fitil. **—2.** Sonda.

MİSCHABEL kütlesi, İsviçre Alpleri'nde (Valais) dağ öbeği, Saas ile Zermatt vadileri arasında. Büyük ölçüde donmuş, sürüklenme örtüleri biçiminde kıvrımlanmış, granitli ve gnayslı bir kütledir. Kuzey-güney yönünde gelişen doruk çizgisi, 4 000 m'yi aşan birçok doruk içerir: Nadelhorn (4 327 m), Lenzspitze (4 294 m), Dom des Mischabel (4 545 m), Täschhorn (4 490 m), Alphubel (4 206 m). Kütlede, her çeşit tırmanma güçlüğü çıkaran çok sayıda kayalık ve buzlu tırmanma yolu vardır.

MİSEL a. (fr. *micelle;* lat. *mica,* parçacık' tan). Fizs. kim. Çözelti içinde birkaç yüz gerilimetkin molekülün bir araya gelmesi sonunda oluşan çok küçük çaplı (50-100 Å) yuvar.
—Yağ. mad. Özütleme sırasında bir çözücü içinde elde edilen yağ çözeltisi. (Misel çözünmezleştirildiğinde ham yağ yeniden elde edilir.)
—ANSİKL. Moleküller, dış ortam su olduğunda susever bölümlerini yüzeye, susevmez bölümlerini miselin merkezine doğru, çevirir (doğru misel); ortam sıvı yağdan meydana geldiğinde, susevmez bölümlerini dışa döndürür (ters misel). Miseller, gerilimetkin maddenin derişimi belli bir eşiği aştığı sırada oluşur: buna *dönüşül misel derişimi* (D.M.D.) denir. Miseller duruma göre küresel ya da değişik biçimlerde olabilir. Doğru miseller, çok sayıda yağlı maddenin suda çözünmesini sağlar (yağlı madde miselin merkezine bağlanır): bu süreç, deterjanların uygulamadaki etkime biçimini gösterir.
Gerilimetkin maddenin derişimi, dönüşül misel derişiminin çok üzerine çıktığında, miseller genellikle kendi aralarında birbirleriyle kaynaşarak çubuk ya da yaprak biçiminde evreler (hıdratlı sabunlara benzer) meydana getirir. Bu evreler çok ağdalı olduğundan pratik olarak pek ilginç değildir. Kimi özel durumlarda son derece akışkan kalabilen çok derişik misel sistemleri oluşturulabilir: *mikroemülsiyon* denen bu sistemler, sanayisel süreçlerde giderek artan bir rol oynamaktadır.

MİSELLİ sıf. Fizs. kim. Çözeltileri misellerden oluşan kolloit ya da kolloitler için kullanılır.

MİSELLİA a. Kukumavpervanegiller familyasından cins. (Bu cinsten çeşitli türlerin tırtılları alçak boylu bitkilerin ve sebzelerin üstünde yaşar. Yakın cinsler: *Dianthœcia* ve *mamestra.*)

MİSELYUM a. (lat. *mycelium*). Bot. Mantarların büyütken ve yaşatkan kısmı.
—ANSİKL. Genellikle iplik biçiminde olan miselyum ip yığını gibi topaklanmış ya da köksü yapılar halinde örgütlenmiş olabilir. Bazı mantarların (siphomycetes) miselyumları süreklidir ve bölmesizdir; başkalarındaysa (septomicetes) bölmeli miselyumlar vardır.
Yatak mantarlarında çuval ya da sandık (kasa) içindeki yastıklara ekilen miselyumlar kısa sürede yastık toprağının tümüne yayılır. Bu yastıklar miselyumların hızla gelişmesine elverişli koşulların bulunduğu odalara yerleştirilir: üretilen çürükçül mantar türlerinin çoğu için 23 ila 27 °C sıcaklık, doyma derecesinde nemlilik ve çok az havalandırma. CO_2 oranının nispeten yüksek olması da hiflerin büyümesinde yararlı etki yapar.

MİSEN, -nni a. (ar. *misenn*). *Esk.* Bileğitaşı.

MİSENİT a. (fr *misénite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal potasyum sülfat asit.

MİSENO burnu, İtalya'da burun, Campania'da, Napoli körfezinin B.'sını çevreler. Roma İmparatorluğu döneminde (Augustus'tan başlayarak), burada, burnun koruduğu bir askeri liman ve küçük bir kasaba *(Misenum)* vardı.

MİSENUS. Mit. Odysseus'un ve Aineias'ın yol arkadaşı olan truvalı; adını verdiği burnun karşısında boğulduğu ileri sürülür.

MİSERERE a. (*"merhamet et"* anlamında lat. sözc.). **1.** Ellinci mezmurun ilk sözcüğü. **—2.** Bu mezmurun kendisi.
—Müz. Josquin Des Prés, *Miserere*'nin metnini, rondo biçiminde çoksesli olarak işledi. Costanzo Festa (1517) ayetleri, faux-bourdon biçiminde ve dönüşümlü olarak birbirlerini yanıtlayan iki koroya böldü. Palestrina, Anerio, Nanino ve Allegri de bu biçimi benimsediler. G. Carissimi ise, *Miserere*'yi sürekli bas eşlikli solocu sesle almaşan koro içinde besteledi. Lully (1664), M. A. Charpentier, Delalande ve Versailles okulunun temsilcileri, mezmuru, büyük koro ve orkestra moteti biçiminde işledi. Verdi'nin *Il Trovatore*'sinin (1853) 4. perdesinde, gizli bir koronun *Miserere*'nin ilk sözcüklerini okuması oldukça dokunaklı bir etki yaratır.

MİSES (Ludwig VON), avusturya asıllı ABD'li iktisatçı (Lemberg 1881 - New York 1973). Liberal okulun savunuculuğunu yaptı. İktisadi çevrimin oluşup gelişmesinin, bankalarca verilen kredilerin aşırılığı ya da yetersizliğiyle açıklanabileceğini söyleyen monetarist akıma bağlıydı. Ayrıca, iktisat hesabı üzerine marjinalist kuramları geliştirdi. Başlıca yapıtları: *Theorie des Geldes und des Umlaufsmittel* (Para ve kredi kuramı) [1912]; *Die Gemein Wirtschaft Untersuchungen überden Sozialismus* (Sosyalizm: İktisadi ve toplumbilimsel analiz) [1922]; *Human Action; A Treatise on Economics* (İnsan davranışı; iktisat üzerine bir inceleme) [1949].

MİSETOM a. (fr. *mycétome*). Patol. Deri altında ortaya çıkan yalancı ur. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Böcbil. Bazı böceklerde, ortakyaşar bağırsak hücreleri (her birine misetosist adı verilir). [Misetomun, vitamınleri ya da böceğin gelişmesi için gerekli maddeleri salgıladığı sanılır.]
—ANSİKL. Patol. Misetomlar çoğu zaman bacaklarda çıkar (Madura ayağı), ama bazen vücudun başka yerlerinde de olur. Bakteri misetomları ve mantar misetomları olarak iki çeşidi vardır; sayısı pek çok olan patojen etkenlere tropikal ya da yarı çöl bölgelerde rastlanır; bunlar topraktan gelir ve herhalde diken batmasıyla bulaşır.
Bakteri misetomları *nocardia (Nocardia brasiliensis, N. asteroides, N. caviæ), streptomyces (Streptomyces somaliensis)* ve *actinomadura (Actinomadura maduræ, A. pelletieri)* cinsi bakterilerden (yalancı mantar hastalıklarının etkenleri olan *actinomycetales*) ileri gelir.
Mantar misetomlarında rastlanan mantar türlerinin başlıcaları şunlardır: *Madurella mycetomi, Leptosphæria senegalensis* ve ayrıca, *M. grisea, Pyrenocheta romeroi, Petriellidium (Allescheria) boydii,* vb.
Bu patojen etkenler lezyon içinde, iplik şeklinde değişken boyut ve renklerde tanecikler oluşturarak gelişirler. Misetomlar yavaş ilerler, genellikle kemiğe ulaşarak fistülleşir ve önemli sakatlıklara varan sklerozlara yol açarlar. Çaresi cerrahidir.

MİSETOSİT a. (fr *mycétocyte*). Bazı böceklerde misetomu oluşturan bağırsak hücrelerinin her biri. (Misetositler, yetkin mekanizmalar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılan ve konağa yararlı görevler yüklenen özel mikroorganizmalardır [mayalar ya da bakteriler].)

MİSFAT a. (ar. *ṣafvet*'ten *miṣfat*). *Esk.* Süzgeç, arıtıcı aygıt.

MİSHAL a. (ar. *misḥal*). *Esk.* **1.** Yontma aleti. **—2.** Kuran'ı eksiksiz ve düzgün okuyan kimse.

MİSHAWAKA, ABD'de kent (Indiana), Saint-Joseph ırmağı kıyısında; 41 145 nüf. (1986). Metalürji. Makine ve hava taşıtları yapımı. Plastik maddeler. Tekstil. Besin sanayileri.

MİSİC (Zivojin), sırp voyvodası (Struganik, Valjevo yakınında, 1855 - Belgrad 1921). 1914'te Avusturyalıları yendi. Putnik'in yerine, sırp kuvvetleri başkomutanı oldu; 1916'da bu kuvvetleri Korfu'da yeniden düzenledi. 1918'de, Makedonya* müttefik saldırı planına uygun olarak, yurtlarını yeniden ele geçirmek isteyen sırp birliklerini yönetti.

MİSİL, -sli a. (ar. *misl*). *Esk.* **1.** Bir şeyin benzeri, eşi. **—2.** Bir karşılaştırmada birim olarak alınan bir eylemin, bir durumun, bir niceliğin ötekine göre az ya da çok olan şiddeti; kat, kere: *Enflasyon geçen yıla göre iki misli arttı.* **—3.** *Misli menendi yok,* "benzersiz, eşsiz" anlamında söylenir.
—Huk. *Misli eşya,* miktarları sayı, ölçü ya da tartıyla belirlenebilen ve yerine aynı nitelikteki bir başkası konabilen eşya. (Örneğin para, buğday, zeytinyağı vb. misli eşyadır.) || *Misli olmayan eşya,* sayı, ölçü ya da tartı sözkonusu olmadan kendi başına belirli bir varlığı ve iktisadi değeri olan eşya. (Örneğin bir tablo, bir otomobil, bir halı misli olmayan eşyadır.)

MİSİLLEME a. (*misil*'den *misil-leme*). **1.** Bir devletin başka bir devletin düşmanca hareketine karşılık vermek için başvurduğu benzer şiddetteki uygulama: *İki diplomatın sınırdışı edilmesine misillemeyle karşılık vermek.* **—2.** Bir kimsenin kötü bir davranışına aynı biçimde karşılık verme: *Misillemeye başvurmak. Misilleme yapmak.*

MİSİLLÜ ilg. (ar. *misl*'den). *Esk.* Gibi, benzer, bu kabil: *Bu misillü etvar* (buna benzer davranışlar).

MİSİNA ya da **MESİNA** a. Balıkç. Balıkçıların olta ipi olarak kullandıkları, ipek, naylon, kıl gibi değişik maddelerden yapılabilen ip.

MİSİONES, Arjantin'de il, Brezilya ile Paraguay arasında; 29 801 km²; 724 000 nüf. (1989). Merkezi *Posadas.* Bölgeye XVII. yy.'da cizvitler yerleşti. Bugün, ticari tarım ürünlerinin (turunçgiller, tütün, pamuk) yanı sıra, yaygın yöntemlerle hayvancılık yapılan bir alandır. Birkaç maden yatağı (demir, boksit) da vardır.

MİSİONES, Paraguay'ın güney-doğusunda yönetim bölgesi; 9 556 km²; 97 500 nüf. (1990). Merkezi *San Juan Bautista de las Misiones* (6 000 nüf.).

MİSİS a. (ing. *mistress*). İngilizcede evlenmiş kadınlar için kullanılan bir san.

MİSİS, antik **Mopsuestia,** Adana'nın Yüreğir ilçesine bağlı Yakapınar bucağının eski adı.

MİSİS höyüğü. Arkeol. Adana'nın Yüreğir ilçesi Yakapınar bucağında, Adana-Ceyhan yolu üzerinde höyük. Prof. Th. H. Bossert yönetiminde yapılan kazılarda (1956-1958), höyüğün B.'sında, bazilikanın bulunduğu kesimde Geç Roma döneminden mozaikler ortaya çıkarıldı. Çevrede Bizans ve daha sonraki dönem-

Levassort

Mischabel kütlesi'nin Saas vadisinden görünümü

lerden iç kale, kubbeli sarnıç, tiyatro, su kemerleri, stadion, hamam kalıntıları vardır. Kazılarda ayrıca bizans ve VIII.-IX. yy.'lardan islam seramikleri, yunanca, arapça yazıtlar, heykel parçaları ele geçti. 1973'te Adana Bölge müzesi'nce nekropoliste gerçekleştirilen çalışmalarda Roma döneminden, kayalara oyulmuş, dromoslu çok sayıda mezar bulundu.

Misis mozaik müzesi, Adana'nın Yüreğir ilçesine bağlı Yakapınar bucağında, Misis höyüğü'nün batısında açılan müze (1959). Müzede, Misis höyüğü'nde yapılan kazılar sırasında ortaya çıkarılan Geç Roma dönemi (İ.S. III.-IV. yy.'lar) mozaikleri sergilenmektedir.

Misis tepeleri ya da **Misis dağları,** Akdeniz bölgesinde Adana ovasını, Ceyhan ovasından ve her iki ovayı İskenderun körfezinden ayıran orta yükseklikte (376 m) tepeler dizisi. Karataş'tan Osmaniye yakınlarına kadar uzanan bu tepelerin yapısında, Kretase ve Paleojen kayaçları ile yer yer travertenler en geniş yeri kaplar. K. uçlarında Dördüncü zaman volkanlarından çıkan bazalt lavlarından oluşmuş Büyükleçe yer alır. İki ovayı ayıran eşiği, Ceyhan nehri epijenik bir boğazla aşar.

MİSİSİPİYEN sıf. (fr. *mississippien*). Yerbil. MISSISSIPPI KATI'nın eşanlamlısı.

MİSK, -ki a. (ar. *misk*). **1.** Çeşitli memeli hayvanların (etçiller, sansargiller, misköküzleri) karınlarında ya da anus çevrelerinde bulunan bir bezin salgıladığı, türe ve cinsiyete göre farklılıklar gösteren keskin kokulu sıvı. (Sansargillerin kendilerini kovalayanın üstüne fışkırttıkları misk o kadar pis kokuludur ki hayvan kovalamaktan vaz geçer. Buna karşılık miskgeyiğinin miski parfüm yapımında kullanılan değerli bir maddedir.) **—2.** Miskgeyiğinin karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan güzel kokulu ve siyah bir madde. **—3.** *Misk gibi* → MİS* GİBİ.

—*Esk. Misk ü amber,* çok güzel koku.

—Bahç. *Misk gülü,* gülyağı elde etmek için yetiştirilen gül türü. (Bil. a. *Rosa moschata.*)

—Parf. Miskgeyiğinden elde edilen doğal miskten ya da sentetik miskten hazırlanan haşlama.

—ANSİKL. Ed. Divan şiirinde kokusu ve rengi göz önünde tutularak sevgilinin benleri, kaşları, yüzündeki ayva tüyleri, saçları miske benzetilir. Miskin elde edildiği yer Uzakdoğu olduğu için Çin, Hata, Tatar gibi sözcüklerle birlikte anılarak tenasüp sanatı yapılır. Misk, ülkesinden ayrıldığı için aşk yüzünden uzun yolculuklara çıkan âşığa benzetilir. Miskin kokusu gibi aşk da göze görünmez; ancak gene onun gibi gizlenip başkalarından saklanması mümkün değildir: *"Aşk işi gizli kalmaz u olmaz nihan misk"* (Misk kokusu nasıl gizlenemiyorsa aşk işi de gizli kalmaz) [Ahmet Paşa].

—Halk hek. Erkek misk keçisinin erbezlerinin yanındaki bir salgı bezinden elde edilen misk, esmer renkli, kıvamlı, özel kokulu, acımsı bir kütledir. Reçine, kolesterol, sabit ve uçucu yağ içerir. Uçucu yağdaki başlıca kokulu bileşik muskondur. Misk halk hekimliğinde yatıştırıcı olarak, toz, hap ya da tentür biçiminde kullanılır. Eskiden cinsel isteği artırmak için de kullanılırdı.

MİSK ÖRDEĞİ a. Zool. BERBERİSTAN ÖRDEĞİ'nin eşanlamlısı.

MİSKAL, -li a. (ar. *sıklet*'ten *miskāl*). *Esk.* **1.** Ölçbil. Değerli madenlerin, mücevherlerin ve ilaçların tartılmasında kullanılan bir buçuk dirhemlik ağırlık ölçüsü. **—2.** *Miskalle,* çok az ölçüde, çok az miktarda.

MİSKAM sıf. (ar. *seķam*'dan *misķam*). *Esk.* Hastalıklı, illetli.

MİSKANTUS a. (lat. *miscanthus;* yun. *miskos,* sap, ve *anthos* çiçek'ten). Çiçekleri sapın ucunda uçları tüylü büyük salkım başaklar halinde bulunan büyük boylu çokyıllık otsu bitki. (*Eulalia* adıyla tanınan *Miscanthus sinensis* türü kır manzaralı bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Buğdaygiller familyası.)

MİSKAP a. (ar. *misķab*). *Esk.* Matkap.

MİSKAT a. (ar. *saķy*'den *misķāt*). *Esk.* **1.** Su kovası. **—2.** Kadeh, bardak.

MİSKET, -ti a. (fr. *mousquet*). Çocukların oynadığı çoğunlukla camdan yapılmış küçük yuvarlak (mermer, akik, maden vb. maddelerden de yapılır). [Eşanl. BİLYA, CİCOZ, ZIPZIP. Değişik yörelerde *meşe, mazı, gülle, cilli* de denir.]

—Balıkç. *Misket kurşunu,* serpme ağının çevresine bağlanan, iri taneli, ortası delik, yuvarlak kurşun.

—Esk. sil. Şarapnel ve bombaların içinde bulunan küçük kurşun, demir tanesi. || *Misket topu,* misketli mermilerin atıldığı top.

MİSKET, -ti a. (fars. *müşg,* fr. *muscat,* ar. *misk*'ten *misket*). **1.** Kimi meyvelerin güzel kokulu türlerini belirtmek için kullanılır: *Misket üzümü. Misket elması.* **—2.** İzmir yöresinde (Bornova, Bayraklı, vb.) yetiştirilen orta boylu asma çeşidi. **—3.** Bu asmanın açık sarı yeşil renkli ve kokulu üzümü (Bk. *ansikl.* böl.) **—4.** Misket üzümünden yapılan kokulu, tatlı şarap.

—ANSİKL. Misket hem sofralık hem şaraplık olarak kullanılır. Tekel idaresi, bu üzümlerden elde edilen şırayı mayalanmaya bırakmadan alkol katarak şaraplaştırır. "Misket" adı verilen bu hoş kokulu şarapta alkol oranı % 15 (hepsi katma alkol), şeker oranı % 17-22 dolayındadır.

Misket, Ankara ve çevresinde oynanan zeybek türü bir halk oyunu. Genellikle iki kişi tarafından oynanır. Ağır devinimli, daha çok dönüş ve ayak figürlerine dayanan bir oyundur. "Güvercin uçuverdi" türküsü eşliğinde ya da sözsüz olarak bu türkünün ezgisiyle oynanır.

Misket düzeni, türk halk müziğinde bir bağlama düzeni. (KARANFİL DÜZENİ de denir.)

Misket düzeninde, alt ve orta teller, ana düzende olduğu gibi *la* ve *re* olarak akortlanır. Üst tel ile, *fa #* sesine çekilir. Misket ayağındaki parçalar bu düzenle çalınır.

MİSKEVEYH (Ebu Ali Ahmet bin Muhammet bin Yakup), iranlı filozof ve tarihçi (Rey 933 - Isfahan 1030). Sonradan müslüman olan zerdüşt bir ailedendir. Nasıl bir öğrenim gördüğü bilinmemekle birlikte yapıtlarından felsefe, mantık, sözlük, kimya ve tarih alanlarında köklü bir bilgiye sahip olduğu ortaya çıkar. Büveyhiler'in vezirleriyle yakın ve iyi ilişkiler kurdu. Önce İbnülamit'in kitaplığında çalıştı, sonra Adududdevle'nin nedimi ve kitaplık görevlisi oldu; ardından Bahauddevle'ye kapılandı.

Felsefede Farabi ile İbni Sina arasındaki düşünce hareketi içinde yer alırsa da aristotelesçilik yanı ağır basar. Farabi ve İbni Sina gibi *İlk ilke*'den (evvel), *bir*'den yola çıkıp kademe kademe yaratıklara inecek yerde, *duyulur dünya* üzerindeki düşünmeden yola çıkar. Sonunda ilk devindirici anlayışına varır ve bunun *zorunlu varlık* olduğunu kanıtlar. Akıl ile iman arasındaki ilişki sorununun sanıldığı kadar önemli olmadığını öne sürer. Nitekim, *el-Fevz ül -asgar* adlı kitabına göre vahyin ışığı doğal olarak insanın erişebileceği en yüksek bilgilerin doruğunu oluşturur. Miskeveyh, bu arada Aristoteles gibi mutluluk sorunu ile de uğraşarak bu konuda *Tertib üs -sa' adat* adlı yapıtını yazdı. Ahlak ile ilgili *Tehzib ül-ahlak ve tathir a'rak* adlı yapıtında da geniş ölçüde yunan düşünürlerinin düşüncelerini aktardı. *Kitâb ül-havamil ve'ş-şevamil* adlı yapıtı Ebu* Hayyan et -Tevhidi'nin sorularına verdiği yanıtları içerir. Tarih ile ilgili *Tecarib ül-ümem ve taahub ül-himem* adlı yapıtı 982'ye kadarki tarihi olayları ahlaksal, siyasal bakımdan inceler. Bu yapıtları dışında *Taharet ün -nefs, Risale fi mahiyet il-adl* hint, yunan ve arap bilginlerinin ahlakla ilgili özdeyişlerini içeren ve farsça *Cavidan-ı hred* adlı yapıta dayanan *el-Hikmet ül-halide, Adab ül-arab ve'l fürs* adlı yapıtları vardır.

MİSKGEYİĞİ a. Orta Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan çiftparmaklı memeli hayvan. (Miskgeyiği boynuzsuzdur; erkeğinin üst köpekdişleri ağzından dışarı taşar. Ne var ki gene boynuzsuz olan ve köpekdişleri dışarı çıkıntı yapan cücegeyikle miskgeyiğini karıştırmamak gerekir. Miskgeyiği ürkek, yalnız yaşayan, geceleri etkinlik gösteren bir hayvandır. Erkeğinin karın derisi altında, erik büyüklüğünde, otuz gram kadar kahverengi salgı kapsayan bir bez vardır. Misk adı verilen bu salgı parfüm yapımında kullanılır. Bil.a. *Moschus moschiferus;* geyikgiller familyası; *Moschinae* oymağı.)

MİSKİ sıf. (ar. *misk* ve *-ī*'den *miskī*). *Esk.* **1.** Misk gibi. **—2.** *Miskiy-ül-hitam,* "güzellikle sona erdi" anlamında yazı sonlarında kullanılır: *"Başlanan iyi işler pek çok olduğu halde, miskiy-ül-hitâm pek az olur"* (İsmail Suphi).

MİSKİN sıf. ve a. (ar. *miskīn*). **1.** Çalışmaktan, çaba göstermekten kaçınan kimse için kullanılır; tembel, uyuşuk, üşengen: *Miskin bir adamdır, hiçbir işin ucundan tuttuğunu görmedim.* **—2.** Tepki gösterilmesi gereken yerde tepkisiz kalan kimse: *Bu miskinden öyle bir davranış beklenmez.* **—3.** *Esk.* Cüzam hastalığına yakalanmış olan kimse için kullanılır. **—4.** *Miskin hastalığı,* cüzam. || *Miskinler tekkesi,* tembellerin, işsiz güçsüzlerin toplanıp oturdukları yer.

—Tasav. Dervişlere, genellikle halk arasında verilen ad.

—ANSİKL. İsl. Miskin sözcüğü Kuran'da 11 kez tekil, 12 kez çoğul (mesakin) olarak 23 kez yinelenir ve geçtiği ayetlerin hepsinde de "hiçbir mal varlığı olmayan yoksul kişi" anlamına kullanılır. Sözcük, Hz. Muhammet'in hadislerinde de aynı anlamda birçok kez geçer. Zekâtın kimlere verileceğini belirleyen Tevbe suresinin 60. ayetinde *fukara* (fakirler, yoksullar) sözcüğünden sonra bir de *mesakin* (miskinler) sözcüğünün kullanılması dolayısıyla bu iki terim arasındaki anlam farkı Kuran yorumcuları ve fıkıh bilginleri arasında tartışma konusu olmuştur. Yaygın görüşe göre *fakir,* az çok malı bulunmakla birlikte zekâtı gerektirecek düzeyde (nisap miktarı) varlıklı olmadığı için yoksul sayılan kişi; *miskin* ise hiçbir mal varlığı bulunmayan kişidir.

Bütün hadis kitaplarında Hz. Muhammet'in yoksullara özel bir yakınlık ve sevgi gösterdiği,onları sık sık ziyaret ederek durumlarını sorduğu belirtilir. Hz. Peygamber ayrıca halife Ali'nin kardeşi Cafer-i Tayyar gibi yoksullara ilgi ve yakınlık gösterek yardım eden kişileri daha çok sever ve takdir ederdi.

Ancak, Hz. Muhammet'ın ilgi gösterdiği yoksullar yalnızca onurlu olanlardı. Güvenilir bütün hadis kitaplarında yer alan bir hadise göre, Hz. Muhammet'e bu ilgiye layık olan yoksulun (miskin) kim olduğu sorulduğunda "Onurlu (afif) olan, kimseden bir şey istemeyen kişidir" yanıtını vermiştir.

MİSKİNANE be. (ar. *miskīn* ve fars. *-āne*'den *miskīnāne*). *Esk.* Miskin bir biçimde, tembelcesine.

MİSKİNCE be. Miskin bir kimseye yakışır biçimde, miskin gibi: *Bütün gün miskince oturup durdu.*

MİSKİNHANE a. (ar. *miskīn* ve fars. *ħāne*'den *miskīn-ħāne*). *Esk.* Cüzamlıların tecrit edildikleri yer.

Miskinler tekkesi, Reşat Nuri Güntekin'in romanı (1947). Dilenciliği meslek edinmiş bir serasker torununun yaşamı çerçevesinde, İkinci meşrutiyet'ten romanın yazıldığı yıllara kadar uzanan dö-

nemde Türkiye'nin yaşamından kesitler verir. Dilencilerin kişilik dünyası kadar onlar üzerinde etkili toplumsal koşulları tanıtır. Yoksul halkın yaşadığı semtleri (İzmir'de Temaşalık mahallesi, İstanbul'da Süleymaniye) gerçekçi çizgilerle canlandırır. Darülfünun'da bir süre öğrenim gören, Birinci Dünya savaşı'nda cephe dışında sakatlanan roman kahramanı her tür eyleme uzak, kendi içine kapanık, sinik, "miskin" bir kişiliktir. Ancak bu onun yaşadığı toplum ve çevresindeki insanlarla ilgili doğru tanılara varmasını engellemez. Roman, Temaşalık'taki zencilerin yaşamını, törenlerini (dana bayramı) ayrıntılarıyla sergiler. Kahramanının evlat edindiği bir çocuğu yetiştirip topluma kazandırmasını konu edinen yapıt, "yoksulluk kültürü"ne ait ayrıntılar sergiler.

Miskinler tekkesi, Osmanlı devletinde cüzamlıların İstanbul halkından ayrı kalmaları için oturmaya zorunlu tutuldukları yer. Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığı'nın ortasındaki bu özel yapılar, Selim III döneminde (1789-1807) 9 hane olarak yaptırıldı. Mahmut II tarafından bunlara 11 konut daha eklendi (1810). Tanzimat'tan sonra tekke Evkaf nezareti'ne bağlandı. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra kapatıldı.

MİSKİNLEŞME a. Miskinleşmek eylemi.

MİSKİNLEŞMEK gçz. f. Bir kimse sözkonusuysa, giderek uyuşuk, tembel bir insan durumuna gelmek: *Bugünlerde iyice miskinleşti, hiçbir iş yapmıyor.*

MİSKİNLİK a. Uyuşukluk, tembellik, üşengeçlik gösteren bir kimsenin durumu; niteliği ya da bu kimseye özgü davranış: *Bu ne miskinlik böyle, öğle oldu hâlâ yataktasın.*

MİSKİTOLAR → MOSQUİTOLAR.

MİSKİTO-MATAGALPA. Kızılderili dil ailesi; Nikaragua'nın ve Honduras'ın doğu kıyılarında konuşulur.

MİSKKEDİSİ a. Eski Dünya'da yaşayan, kuyruğu uzun, bacakları kısa, lekeli ya da çizgili postlu, parfümcülükte kullanılan kokulu bir madde salgılayan bazı etçil memelilerin ortak adı (Miskkedisigiller familyası; *Viverrinae* oymağı).
—ANSİKL. Afrika miskkedisi *(Civettictis civetta)*, asya miskkedisi *(Viverricula indica)* ormanda yaşayan ama yerde dolaşan, geceleri etkinlik gösteren, hepçil hayvanlardır. Misklerini kendi bölgelerini işaretlemek için kullanırlar. Kongo miskkedisi *(Osbornictis piscivora)* suya da girer. *Paradoxurinae* oymağından, Orta Afrika'da yaşayan, kedi gibi evcilleştirilebilen ve sıçanları, fareleri avlayan (ör. palmiye miskkedisi [*Nandinia binotata*]) bazı türlerle, *Hemigalinae* oymağından (*Hemigalus* cinsi), Malezya ve Borneo'da ağaçlar üstünde yaşayan bazı Güney-doğu Asya türlerine de miskkedisi dendiği olur. Miskkedisinin postu kürkçülükte kullanılır.

MİSKKEDİSİGİLLER a. Eski Dünya'da yaşayan, küçük bedenli, uzun kuyruklu ve kısa bacaklı, postu çoğunlukla lekeli ya da koyu renk çizgili, genellikle koku bezleri olan etçil memeliler familyası. (Miskkedisigillerin 80 türü 6 oymakta toplanır: *Viverrinae* [miskkedisi ve jenet], *Paradoxurinae* [binturong], *Hemegalina* [Madagaskar miskkedisi], *Galidiinae* [çizgili mangust], *Herpestinae* [mangust] ve *Cryptoproctinae* [fossa].)

MİSKOLC, Macaristan'da yönetim bölümü ve Borsod-Abaúj - Zemplén ilinin yönetim merkezi, Bükk kütlesinin eteğinde, Sajó kıyısında, Sajó ve Hornád vadilerinin kesişmesiyle oluşan geniş bir geçitte; 208 000 nüf. (1989). Askeri ve ticari konumu önemli olan bu eski kent, tahıl, şarap, kereste üretilen, hayvan yetiştirilen bir bölgenin tarım merkezidir. Miskolc, aynı zamanda bir sanayi (çelik, profil demir, makine yapımı, demiryolu gereçleri, tarım gereçleri, elektrikli aletler, kimyasal maddeler, kâğıt, çimento fabrikaları, besin ürünleri) merkezidir. —Yakınında *Miskolc-Tapolca* kaplıca merkezi.

MİSKOTU a. **1.** Nemli ağaçlıklarda bolca yetişen, ilkbaharda çiçek açan ve kuruyunca hafif bir misk kokusu saçan otsu bitki. (Bil. a. *Adoxa moschatellina;* hanımeligiller familyası.) **—2.** *Tıbbi miskotu,* kalaminta cinsinden bir bitkiye *(Calamintha officinalis)* verilen ad. (Çiçekli dalları uyarıcı, sindirimi kolaylaştırıcı ve antiseptiktir.)

MİSKOVİTCH (Milorad), sırp dansçı ve koregraf (Valjevo 1928). Ballets des Champs - Elysées (1947), Grand Ballet de Monte-Carlo (1948), Ballet de Paris (1949), Ballet de Janine Charrat ve London's Festival Ballet (1952) gibi kumpanyalarda çalıştı. 1956'da ilk kumpanyasını kurdu. Kendisinin, Maurice Béjart'ın (*Haut Voltage* ve *Prometheus,* 1956), Léonide Massine'in (*Commedia Umana,* 1960), Dimitrije Parlić'in (Romeo ve Juliet, 1965), Loris Gai'nin yapıtlarının prömiyerinde dans etti. 1976'da Ballet populaire de Reims'in sanat yönetmenliğini üstlendi. İtalya'da ve Yugoslavya'da pek çok etkinlik gösterdi. Son yapıtlarından bazıları: *Werther* (1979), *Korak* (1980), *Kleopatra* (1981).

MİSKÖKÜZÜ a. Kuzey Amerika'da yaşayan gevişgetiren memeli. (Bil. a. *Ovibos moschatus*). [Eşanl. MİSKSIĞIRI.]
—ANSİKL. Misköküzünün yüksekliği 1,20 m'yi geçmez. Tıknaz gövdeli, dizlerine kadar inen bol ve sık koyu kahverengi yünlü bir hayvandır. Kuyruğu koyununki gibi kısadır. Yassı boynuzları yanlara doğru indikten sonra öne doğru yeniden yükselir. Misköküzü, günümüzde, Grönland'da ve Kuzey Kanada'da yaşar. Buzul devrinde çok bol olan bu hayvanların sayısı günümüzde çok azalmış olduğundan koruma altına alınmaları gerekmiştir.

MİSKSIÇANI a. Zool. BİZAM SIÇANI'nın eşanlamlısı.

MİSKSIĞIRI a. Zool. MİSKÖKÜZÜ'nün eşanlamlısı.

MİSKSIRTLANI a. Güney ve Doğu Afrika savanlarında yaşayan küçük sırtlan. (Misksırtlanının postu çizgili, bacakları ince, dişleri öbür sırtlanlardan daha zayıftır. Gece dolaşır. Daha çok böceklerle [özellikle termitler] çok daha ender olarak leşlerle ya da bitkilerle beslenir. Bil. a. *Proteles cristatus;* sırtlangiller familyası.

MİSLATA, İspanya'da kent, Valencia'nın batı banliyösünde; 20 200 nüf. Kâğıt fabrikası. Tekstil. Besin sanayileri.

MİSLEY (Enrico), italyan suikastçı ve siyaset adamı (Modena 1801 - Barcelona 1863). Modena dükü Francesco IV'ü, Lombardia, Parma ve Toscana'nın anayasal kralı yapmak, dükü belki de kendi devrimci tasarıları doğrultusunda yönlendirmek istiyordu. Birçok kez Paris'e gitti ve burada suikastçı Ciro Menotti ve italyan bağımsızlık komiteleriyle ilişki kurdu (1829). 1835'ten 1848'e kadar sürgünde yaşadı.

MİSMA a. (ar. *sem*[c]'den *misma*[c]). *Esk.* Kulak.
—Esk. fiz. Kulaklık.
—Esk. tıp. Hastanın iç organlarını dinlemekte kullanılan alet.

MİSMAR a. (ar. *mismār*). *Esk.* **1.** Çivi, mıh: *"Bahar eliyle sabâ düzdi zer-nişân mismâr"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** Kazık: *Mismar-ı âhenin* (demir kazık).

Mİ SON, Vietnam'ın orta kesiminde (Quang Nam ili) arkeolojik yer. Dağlık bir bölgede yer alan Mi Son, 400 dolaylarından (Şiva Bhadreşvara), yörenin Dai Viêt'e (gelecekteki Vietnam) bırakıldığı 1402'ye kadar, Çampa'nın en önemli dinsel merkeziydi. Burada, başlıca beş tapınak kümesi bulunur; bunların en eskileri VII. yy.'dan önceye uzanmaz, en yenileriyse XII. yy.'ın ötesine gitmez; Mi Son'un tüm dönemleri ancak sanskritçe ve çam dillerindeki yazıtlardan bilinmektedir. En yetkin yapıtlar (özellikle heykeller) VII. ve X. yy.'lara tarihlendirilir. Yapılar, Vietnam savaşı sırasında önemli ölçüde tahrip olmuşlardır.

MİSOR → MAYSOR.

MİSPİKEL a. (fr. *mispickel*). Miner. FeAsS formülündeki doğal demir arsenosülfür. (Sözde ortorombik olan mispikel monoklinik sistemde yer alır. Prizma biçiminde kristaller halinde görülür ve çakmaktaşıyla vurulduğunda kıvılcım çıkarır; arsenik kokusu yayar. Hamlaç alevinde arsenik ve kükürt kokusu çıkarır. Havada donuklaşan ve siyahlaşan kalay beyazı renginde, yarı metal parlaklığındadır.) [Eşanl. ARSENOPİRİT.]

MİSSA a. (geç lat. sözc.). Katolik kilisesi'nde İsa'nın çarmıha gerilerek kurban edilmesini Son yemek'in ekmeği ve şarabıyla anmayı amaçlayan temel dinsel tören.
—Müz. Ayin metinleri üzerine bestelenmiş müzik. ‖ *Konsertan missa,* koronun (kimi zaman da koro ve solocuların) çalgı eşliğinde seslendirdikleri dualardan oluşan missa. ‖ *Çoksesli a cappella missa,* koronun eşliksiz olarak seslendirdiği dualardan oluşan missa.
—İkonogr. Hıristiyan sanatında, başlangıçtan bu yana çoğunlukla kutsanmış yiyeceklerle (ekmek ve şarap, başaklar ve üzüm salkımları) simgelenen kudas ayini, Calixtus katakompundaki bir fresk üzerinde canlandırılmıştır (bir masadaki ekmeği ve balığı elleriyle kutsayan erkek figürü; yanda bir yakaran) missa'ya *Son* yemek* betimlemelerinde, özellikle Vinci'nin yapıtında (Milano) ya da Poussin'in *Kudas*'ında (Edinburgh) yer verilir. Resimde, missa ayininin kendisine, azizlerin yaşamından oluntular sergileyen yapıtlarda rastlanır; bazıları şunlardır: *Aziz Gregorius missası* (Amiens okulu, XV. yy., Louvre; H. Baldung. Cleveland; vb.); *Aziz Gilles missası* (Saint Gilles Ustası, Londra); *Bolsena missası* (1263'te gerçekleşen bir mucizeyi konu alır) Raffaello tarafından Vatikan'da fresk üzerinde canlandırıldı; Le Sueur'un *Aziz Martinus missası* (Louvre); Subleyras'ın *Aziz Basileios missası* (ay. y.); daha sonra Granet'nin *Ayrıcalıklı bir sunakta missa* ve H. Vernet'nin *Kabiliye' de ilk missa* adlı yapıtları.

miskotu
(Adoxa moschatellina)

MİSSİ DOMİNİCİ a. (*senyörün elçileri* anlamında lat. sözc.). Tar. Karolenj hükümdarlar tarafından gönderilen ve yerel yetkililerin denetimiyle görevli elçiler.

MİSSİNG LİNK a. (ing. *missing,* eksik, ve *link,* bağ). Paleont. Eksik ara halka*.

MİSSİSSAUGA, Kanada'da kent, Ontario'da, Toronto'nun güney-batı banliyösünde; 374 005 nüf. (1986).

MİSSİSSİPPİ, ABD'de ırmak, uzunluğu 3 780 km ya da Missouri'yle Mississippi'nin birleştikleri yerin aşağısında oluşturdukları ana kol dikkate alınırsa 6 210 km. Havzası, 3 222 000 km²'lik bir alanı (ABD'nin üçte biri) kaplar (Alaska dışında % 41). Doğduğu yerin yükseltisi sadece 450 m olduğundan eğimi son derece azdır: kabarık suları, son 1 500 km'yi bir aydan uzun bir sürede aşar. Vadisi dar yamaçlar arasına gömülmüştür, ama alüvyonlu tabanın genişliği yer yer 20-30 kilometreyi bulur: ırmak burada menderesler çizer, kendi su örtüsüyle beslenen kolları alır. Mississippi, daha batıdaki eski deltaları izleyen, girintili çıkıntılı büyük bir deltayla son bulur; büyük miktardaki katı maddeye (yılda 2Mt) karşın arazinin çökmesi ve oturması deltanın ilerlemesini engellemektedir.

Irmağın yukarı çığırında ovalara özgü kar rejimi görülür; nisanda sular kabarır;

Boutin-Explorer

Mississippi
New Orleans'ta (Louisiana)

haziran en az yağışlı ayıdır. Rejimi biraz farklı Missouri'nin ortalama debisiyse iki kat fazladır (6 000 m³/sn'yi bulur). Suları daha bol olan (8 000 m³/sn) Ohio'nun rejimi, ırmağın aşağı çığırına egemendir; kış sonunda ve ilkbaharda yağmur-kar rejimi görülür ve sular kabarır; sonbahardaysa sular çekilir. Düzenleme çalışmalarına karşın Ohio, öldürücü ve yıkıcı taşkınlarıyla tehlikeli bir ırmaktır. Suların nisan-mayıs aylarında kabardığı ve sonbaharda en aza indiği deltasında debi 20 000 m³/sn dolayındadır.

Mississippi, Amerikan İç savaşı ve demiryollarının döşenmesi sayesinde ticaretin D.'dan B.'ya doğru kaydığı 1850-1860'a kadar çok önemli bir iktisadi ulaşım yoluydu. Su ağının düzenlenmesiyle (ulaşım, Mississippi üzerinde Saint-Paul'e, Missouri üzerinde Sioux City'ye ve Ohio üzerinde de Pittsburgh'a kadar ulaşır), ırmak (Ohio'yla birleştiği yerin yukarısında kanal içine alındı, Cairo'nun aşağısında kendi yatağında akar) ve kolları iktisadi alanda yeniden önemli rol oynamaya başladı; daha çok Saint Louis, Pennsylvania ve delta arasında gerçekleşen yıllık ırmak trafiği 400 Mt'dur.

MISSISSIPPI, ABD'nin güneyinde eyalet, Mississippi ırmağının sol kıyısında; 123 584 km²; 2 586 443 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Jackson*.

Eyaletin büyük bölümünü, monoklinal çöküntü alanlarıyla cuestalar dizisinden oluşan körfezdeki kıyı ovası kaplar; aşağısında Mississippi ve kıyı alüvyon ovaları uzanır.

Yarıtropikal iklim (Jackson'da ocakta 9 °C, temmuzda 28 °C) pamuk ve pirinç (alüvyon ovasında), soya ve mısır ekimine olanak verir; sığır yetiştiriciliği ve tavukçuluğun önemi giderek artmaktadır. Çiftlikler, kırsal göç nedeniyle modernleştirilmiş ve büyütülmüştür. Tarımın ağır basması balıkçılığı (Pascagoula ABD'nin ikinci balıkçılık limanıdır), orman işletmeciliğini, petrol (7 rafineri) ve doğal gaz üretimini unutturmamalıdır. Başlıca kentler, ırmak limanları olan Jackson, Vicksburg ve Greenville'dir. Bu yüzyılın ortasından beri sayıları önemli oranda azalmış olmasına karşın zenciler, hâlâ eyalet nüfusunun üçte birini oluşturmaktadır.

—Tar. Fransızlar, Mississippi bölgesine yerleştiler ve Natchezler ile savaştılar, ama ülkeyi İngilizler'e bırakmak zorunda kaldılar (1763). Amerikan Bağımsızlık savaşı'nda İspanyollar işgal ettikleri bölgeyi ABD' ye bıraktılar (1795). Bölge haline getirilen (1798) Mississippi, Alabama'dan ayrıldıktan sonra eyalet oldu (1817). İç savaş'ta Mississippi, Güney'in tarafını tuttu.

MISSISSIPPI geleneği, ABD'nin doğu bölgelerinde İ.S. 700-1700 arasında uzanan kültür evresi.

Ormanlık bölgeler geleneğinin devamı olan bu evrenin başlıca özelliği, mound-builder'lerin yaptıkları burial mound'lar oluşturur. 1200-1300'e doğru bu gelenek doruğuna ulaştı. En önemli siti olan Cahokia genişledi ve tümülüs 30 metre yüksekliği buldu. Seramik gelişerek çok işlenmiş biçimlere erişti. Ölüler, birçok sunularla birlikte bireysel mezarlara gömülmeye başlandı. Mississippi geleneğine giren Güney tapınması (Southern Cult), hepsi de dinsel bir ayinle ilgili olduğu sanılan bazı nesne ve desenlere bağlı olarak böyle adlandırıldı. Bu dönemin seramikleri, bakırdan ve böcek kabuklarından yapılma süs eşyaları, yapılışları bakımından bir orta amerika etkisini anımsatan yılanlar, kartallar, kesik başlar ve maskeli insanlarla süslenmiştir. (→ ADENA, HOPEWELL.)

MISSISSIPPI KATI a. Yerbil. Kuzey Amerika karbon çevrimi sisteminin alt bölümünün üstkatı. (Eşanl. MISISIPIYEN.)

MISSOLONGHI → MESOLONGION.

MISSOULA, ABD'de (Montana) kent; 33 400 nüf. Ticaret ve sanayi (kereste sanayisi, kâğıt fabrikası, besin sanayileri) merkezi.

MISSOURI ırmağı, ABD'de ırmak, Mississippi'nin başlıca kolu, birleştikleri yere kadar Mississippi'den daha uzundur (Missouri 4 370 km, Mississippi 1 940 km). Kayalık dağlar'dan doğan ırmak kuzeye, sonra güneye ve güney-batı'ya doğru geniş bir kıvrım çizer; bu yol, kuzey-doğu yönündeki eski bir akaçlama ve güneyden başlayarak art arda gerçekleşen kavuşmalarla oluşmuştur. Kayalık dağlar' dan çıkınca Missouri'nin su düzeyi önce mayıs-haziranda en yüksek noktasına ulaşır, sonra kışın en alçak düzeye iner (dağ-kar rejimi). Orta ve aşağı çığırında, ova-kar rejiminin yarattığı koşullarla (nisan-mayısta karların erimesi) yukarı çığırından gelen sular (haziranda) birleşir. Yaz sıcağı ve kuraklığı, buharlaşma yoluyla büyük su kaybına yol açar. Sulama amacıyla akışı düzenlemek üzere, ırmak üzerinde biriktirmeli barajlar kurulmuştur. Sioux City' ye kadar uzanan ulaşım olanakları Kansas City'de son bulur.

MISSOURI, ABD'nin orta kesiminde eyalet; 180 486 km²; 5 137 804 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Jefferson City*.

Missouri, sanayileşmiş Doğu kesimiyle tarımla uğraşan Batı kesimi arasında, doğunun ormanlarıyla batının çayırları, kuzeyin Corn Belt'iyle güneyin eski Cotton Belt'i arasında bir geçiş bölgesidir. Eyaletin üçte birini oluşturan güney kesimini, özellikle karst yapılı kireçtaşlı platolardan (Springfield, Salem platoları) oluşan Ozark kütlesi kaplar. Great Plains içinde kalan kuzey bölümünde, buzultaşlar, genellikle, lösle kaplıdır. Bu kuzey bölümü, soya, mısır, buğday üretilen ve kasaplık sığır, süt ineği ve domuz yetiştirilen eyaletin başlıca tarım bölgesidir. Orman işletmeciliği, maden sanayisi (kurşun [ABD üretiminin % 40'ı], çinko, bakır) Ozark kütlesinin başlıca kaynaklarıdır. Sanayi kolları (besin, kimya, makine) Saint Louis ve Kansas City'de toplanır. Missouri ve Kansas ırmakları kıyısında uzanan bu kent Batı' nın kapısı ve bir otoyol kavşağı olması sayesinde gelişirken, Saint Louis geriledi.

—Tar. P. Marquette'in keşfettiği (1673), Fransızlar'ın sömürgeleştirdiği ve 1762'de İspanya'ya verilen bölgeyi Fransa geri aldı ve 1803'te ABD'ye bıraktı. ABD'ye bağlandıktan (1805) ve 1812'de Missouri adını aldıktan sonra, eyalet haline getirilmesi köle aleyhtarı Kuzey'in muhalefeti yüzünden gecikti. Missouri uzlaşması, 1821'de köleliğin geçerli olduğu eyalet olarak kabulünü sağladı, buna karşılık 36°30′ enleminin K.'inde kurulabilecek tüm eyaletlerde köleliği yasakladı. İç savaş'ta yerel hükümet Birlik'e bağlı kaldı, ama Missouri'de kölelik yanlısı ayrılıkçı bir hükümet kuruldu.

Missouri'de
tarım alanlarından bir görünüm

Photo Research

MİSSOURİ platosu, ABD'de Great Plains'in bir bölümü, Kayalık dağlar'ın D.'suna doğru basamak basamak uzanır. Missouri ve Yellowstone ırmaklarının aşındırması sonucu derin biçimde yarılan platonun üzerinde Kayalık dağlar'ın küçük ön kütleleri (Black Hills, Little Rocky Mountains) yer alır. Bu bölgenin D.'sunda, Missouri'nin D.'suna ve Kanada'ya kadar, dirençli tabakalardan oluşan Missouri yamaçları uzanır.

MİSTAÇO ya da **MİSTOÇO** a. Denizc. Yelkenli gemilerde, cıvadrayı cundasından geminin talimarına bağlayan halat ya da zincir köstek.

MİSTASSİNİ, Kanada'da göl, Yeni Québec'te (Québec ili), Rupert'in uzantısı. Fazla suları James koyuna dökülür.

MİSTASSİNİ, Kanada'da ırmak, Saint -Jean gölü ve Saguenay (Québec) aracılığıyla Saint Lawrence'a kavuşur (sol kıyıdan; 300 km).

MİSTEK, Çek Cumhuriyeti'nde (Kuzey Moravya) kent, Ostravice kıyısında. Tekstil ve makine sanayileri. Mistek, komşu Frydek kentiyle birleşerek tek bir kent ve sanayi öbeği oluşturmuştur.

MİSTEL a. (fr. *mistelle*). Mayalanmasını engellemek için % 5-10 alkol katılmış taze üzüm şırası.

—ANSİKL. Misteller genellikle sıcak ülkelerde üretilir. Üzümler ezilir ve sıkılır. Böylece elde edilen şıra, elekten geçirilerek tortudan ayrılır, aktarılır, gerekli alkol katılmadan önce kükürtlenir, sonra alkol katılır. Mayalandırılmadığı için haliyle beyaz olan bu misteller, likör şarapları (vermut, madeira, malaga, vb.) yapımında kullanılır. Salkımlarından ayrılarak ezilen üzümlerin üzerine doğrudan doğruya alkol katılırsa kırmızı mistel elde edilir.

Türkiye'de mistel elde etmek için % 18 -22 şeker içeren üzüm şırasının üzerine, toplam alkol oranı % 15-17 olacak şekilde alkol katılır. En iyisi alkol oranının en az % 16,5 olmasıdır.

MİSTER [misteɹ] a. (ing. *mister*). İngilizcede bay.

MİSTER a. (fr. *mystère*). Avrupa'da, Ortaçağ sonu ile XVI. yy. arasındaki döneme özgü tiyatro türü.

—ANSİKL. Ed. Mister, kutsal tarihteki olayların taklit ve tekrarına dayanması bakımından, dinsel dramdan kaynaklanır. Bundan farkı, her şeyden önce, yöneldiği seyirci kitlesinin niteliğinden gelir: mister, dar bir dinsel topluluğa değil, bütün halka hitap eder. Öte yandan, misterin oyuncuları, en başta mimciler ve jonglörlerdir. Mister, birbirini izleyen tablolar aracılığıyla, insan yaşamını, tanrısal güçlerle olan ilişkisi içinde bütünüyle canlandırmaya çalışır. Misterde, doğaüstüyle en adi türden gerçeklik yan yana yer alır. Pastoraller, şarkılar, ara oyunları ve lirik yakınmalarla kesintilenen temsil, günlerce sürer. Bir kilisenin giriş avlusuna kurulan sabit bir dekor içinde aktörler gelip gidip rollerini oynarlar. Ayrıca, aziz ve azizelerin yaşamlarını anlatan yapıtlara da "mister" denir. Tiyatro zevkinin evrimi -misterler giderek daha çok kaba güldürüye ve başka kabalıklara yer vermeye başladılar- ve Reform'un saldırıları, bu türün çöküşüne yol açtı. 1548'de, Paris parlamentosu misterleri yasakladı.

Photo Research

Missouri'de
tarım alanlarından bir görünüm

Misteri *(villa dei)*, Pompei'nin kuzey-batı çıkışında, eğimli bir arazi üzerinde yükselen villa. İ.Ö. II. yy.'ın birinci yarısından 79'a kadar uzanan birçok yapım evresi içerir. Kent yakınında kurulmuş, görkemli bir konutla çeşitli hizmet birimlerini (kiler, üzüm presi) bağdaştıran villaların yetkin bir örneğidir. Patricius kent konutunun geleneksel planı korunmuş, ama hellenistik etkilerle genişleyerek dışarıya, bahçelere açılmaya başlamıştır; bezemeler ünlüdür: *tablinum*'un minyatürü andıran üslubu, *oecus*'un mimari üslubu, özellikle de gerçek boyutunda insan ve tanrı figürleriyle bir dionysos ayinine giriş törenini betimlediği sanılan, "ikinci" pompei üslubuna bağlı resimlerle süslü büyük salon.

MİSTHİA. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde antik kent. Yeri tartışmalıdır, ancak A. S. Hall'ın bölgede yaptığı araştırmalar sonucu Beyşehir yakınında olduğu sanılmaktadır.

MİSTHOPHORİA a. (yun. *misthos*, ücret ve *-phoria*'dan). Antik yun. Yunanistan'da ve özellikle Atina'da herhangi bir kamu hizmetini yerine getirenlere ücret *(misthos)* vermekle yükümlü kurum. (Perikles tarafından her yurttaşa yaşamını kazanma tasası olmadan kamu işlerine katılma olanağı sağlamak amacıyla kuruldu.)

MİSTİ, Peru'da, Batı Andlar'da yanardağ; 5 822 m. Karlı konisi, yanındaki Chachani'ninkiyle (6 075 m) birlikte Puna'nın yüksek alanlarına ve Arequipa vahasını sulayan ırmakların doğduğu bazaltlı platolara egemendir.

MİSTİK sıf. ve a. (fr. *mystique*). Din. GİZEMCİ'nin eşanlamlısı.

◆ sıf. Gizemcilikle ilgili, gizemciliğin izlerini taşıyan; gizemci; gizemsel: *Mistik bir dünya görüşü.*

Mistik kuzu, flaman resim okulunun başlangıcında yer alan başyapıt. Büyük boyutları olan bu çokkanatlı (Sint-Baafskathedraal, Gent) büyük bir olasılıkla Hubert Van Eyck'e sipariş edilmiş, ancak, esas olarak kardeşi Jan tarafından yapılarak, 1432'de tamamlanmıştır. Açık durumda, sunakarkalığında üst üste yerleştirilmiş iki bölüm görülür. Alttaki bölümün

"ayine yeni katılan kız ve dansçı kadın"
Pompei'deki villa dei **Misteri**'nin
bir duvar resminden ayrıntı
dionysos ayinine giriş törenini
betimlemektedir
ikinci üslup
İ.Ö. 80'e doğr. - İ.Ö. 15

Giraudon

Mistik kuzu
Kuzuya tapınma
çokkanatlının orta bölümünden ayrıntı

Giraudon

Deniz müzesi

mistiko
Frédéric Roux'nun (1835-1840'a doğr.) bir suluboya resminden ayrıntı
Deniz müzesi, Paris

ortasında *Kuzuya tapınma* panosu yer alır; kanatlarda soldan sağa: *Dürüst yargıçlar* (1934'te çalınan bu panonun yerine bir kopyası konmuştur), *İsa'nın şövalyeleri, Münzeviler* ve *Hacılar* betimlenmiştir Üst bölümde, *Meryem Ana* ve *Vaftizci Yahya*'nın ortasında, tahtında oturan *Tanrı* görülür; iki yanlarda, *Âdem* ile *Havva* ve iki *Müzikçi melek* grubu yer alır. Kapalı durumda, bir *Muştulama* sahnesinin yanı sıra, çokkanatlının yapımı için bağışta bulunanların portreleri görülür.

Lipnitzki

Mistinguett

MİSTİKO ya da **MİSTİKA** a. (isp. *mistico*'dan). Esk. denizc. Eskiden, özellikle İspanya kıyılarında kullanılan, yaklaşık 80 tonilatoluk, uskunadan küçük sübye armalı, lombarsız yelkenli.

MİSTİNGUETT (Jeanne BOURGEOİS, — denir), fransız kadın şarkıcı (Enghien-les-Bains 1875 - Bougival 1956). Sanat yaşamına 1885'te başladı. 1909'da Max Dearly ile Moulin-Rouge'da ve 1912'de Maurice Chevalier ile Folies-Bergère'de yaptığı programlarla ünlendi. Pek çok revüde sahneye çıktı. İki savaş arası döneminde müzikhollerin tartışılmaz kraliçesi olan "la Miss", filmlerde ve piyeslerde de oynadı.

MİSTİSİZM a. (fr. *mysticisme*). Din. GİZEMCİLİK'in eşanlamlısı.

MİSTOÇO → MİSTAÇO.

MİSTRA ya da **MYSTRA,** yun. **Mystras,** Yunanistan'da Peloponisos bölgesinde (Lakonia nomosu), yer alan ve B.'ya doğru Sparta'ya egemen bir konumda bulunan köy.
—Tar. Roma döneminde Sparta halkı tarafından kurulan bu kasabacık, 1248'e doğru Guillaume de Villehardouin tarafından onarılıp tahkim edildi, ardından gene onun tarafından, Pelagonia yenilgisinden (1259) sonra, imparator Mikhael VIII'e bırakıldı. Peloponisos thema'sının ve despotluğun başkenti durumuna geldi. 1460'ta Mehmet II tarafından alındı, 1687-1715 arasında venedik egemenliğinde kaldı. Türkler 1715'te yeniden ele geçirdikleri Mistra'yı, Mora'yı boşalttıkları 1828'e kadar ellerinde tuttular.
—Arkeol. Mistra, Palaiologoslar dönemi mimarisine ait ilginç kalıntılarla doludur. Bu kalıntılar arasında, freskleri günümüze kadar korunan kiliseler ve manastırlar (özellikle Aghioi Theodoroi [1296'dan önce], Aghios Demetrios [XIII. yy. sonu], Afendiko [1311], Peribleptos [XIV. yy. başı] ve Pantanassa* [1420] kilise ve manastırları) olduğu gibi, sivil mimarlık anıtları da vardır. (Despotlar sarayı ve Küçük saray gibi günümüze kadar gelen bizans yapılarının en gerçek örnekleri olan saraylar ve evler.)

Mistra
Aghioi Theodoroi kilisesi (1296'dan önce)

L.-Y. Loirat-Explorer

MİSTRAL a. (fr. *mistral*). Fransa'nın Akdeniz bölgesinde, Sète ile Toulon'un meridyenleri arasında kuzeyden esen şiddetli, soğuk, kuru çevrintiler oluşturan rüzgâr. (Sète'in B.'sında aynı rüzgâra "tramontan" denir.)
—ANSİKL. Mistral, birlikte gerçekleşen iki etkinin ürünüdür: basınç ve yüzey şekli. Avrupa'nın K.-B. kesimi üzerinde, G.'ye doğru soğuk kutupsal havanın boşalmasına neden olan önemli bir yüksek basıncın yerleşmesi mistrale yol açar. Bu durumda yüzey şekilleri hava hareketini Pireneler, Massif central ve Alpler arasındaki iki topografik gediğe kanalize eder: Languedoc (tramontan) ve Rhône vadisi (mistral). Rüzgârın şiddetli (bazen saatte 200 km) ve çevrintili oluşu havanın bu topografik gediklere yönelmesinin sonucudur. Mistral esen kesimlerde selvi ağacı perdeleri kurularak (ağaçların bir yana eğik olmaları rüzgâr şiddetini gösterir) ya da kamış çitleri yapılarak tarım bitkileri korunur.

MİSTRAL (Frédéric), oc diliyle yazan fransız yazar (Maillane, Bouches-du-Rhône, 1830 - *ay. y.* 1914). J. Roumanille ile birlikte, provence dili ve geleneklerine büyük ilgi duyan Mistral, provencelı altı şairin de katılmasıyla, 1854'te Font-Ségugne'da félibrige edebiyat okulunu kurdu ve en önemli yapıtı sayılan *Mireille* (Miréio) [1859], daha sonra da *Calendal*'le (Calendau) [1867] bu okulun tanınmasını sağladı. 1875'te yayımladığı *les Îles d'or* (Lis Isclo d'or) adlı şiir kitabı büyük ilgi gördü ve Mistral ertesi yıl, okulun üstadı unvanını aldı. Bunların yanı sıra, provence folklorunun tüm zenginliklerini bir araya getiren Arles müzesi'nin (1899) kurulması için çalıştı. (1904'te, Echegaray ile birlikte Nobel edebiyat ödülü'nü aldı.)

MİSTRAL (Lucila GODOY ALCAYAGA, **Gabriela** — denir), şilili kadın şair (Vicuña, Coquimbo eyaleti, 1889 - Hempstead, New York yakınında, 1957). Köy ilkokulunda genç bir öğretmenken mutsuz bir aşk yaşadı ve yara almış aşklar ve engellenmiş analık içgüdüsü gibi temalar üzerine duygulu şiirler yazdı. *Los sonetos de la muerte* (1914) ile ün kazandı. Çocuklara ve düşkünlere şefkat ve sıradan şeylere olan uçsuz bucaksız yakınlığından kaynaklanan duygusal kitabı *Desolación*'da (1922) tüm şiirlerini topladı. 1922'de eğitimle ilgili bir görevle Meksika'ya çağrıldı ve daha sonra birçok ülkede konsolos olarak Şili'yi temsil etti. 1938'de *Tala*'yı ve 1954'te son kitabı olan *Lagar*'ı yayımladı. *Lagar*'da dini bütün bir hıristiyan olarak ölümü kabullendiğini gösterdi. Nobel ödülü'nü alan ilk ispanyol amerikalı şairdir (1945).

MİSUMENA a. (iğrenç anlamında yun. sözc.). Erkeğiyle dişisi arasında görünüş, boy ve davranış bakımından farklılıklar bulunan örümcek cinsi. (*Thomisidae* familyası.)
—ANSİKL. *Misumena*'ların erkekleri, genellikle, hem dişilerden daha küçük hem de farklı renklerdedir. Cinsin örnek tipi *Misumena vatia* çok güzel açık sarı renktedir: bu türün erkeği gezgindir; oysa dişileri yapraklar ve çiçekler üzerinde hareketsiz durur; kozalarını, birkaç ipek tel aracılığıyla kıvrık tuttukları bir yaprağın içine bırakırlar.

MİSURATA, ar. **Misrata,** Libya'da liman kenti, il merkezi, Trablus'un D.'sunda; 360 000 nüf. (1990). Ticaret, sanayi (ayakkabı) ve elsanatları (halı) merkezi. —*Misurata ili:* 179 300 nüf.

MİSVAK a. (ar. *misvâk*). **1.** Kuzey Afrika, İran ve Hindistan'da yetişen dikensiz ağaççık. (Yaprakları karşılıklı, tam ve derimsidir. Çiçekleri dört parçalıdır. Meyvesi küçük kiraz biçimindedir. Bil. a. *Salvadore persica; salvadoraceae* familyası). **—2.** Bu bitkinin, diş temizliğinde kullanılan gövde, dal ya da kök parçalarına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl. Halk hek.)
—ANSİKL. Folk. Misvak kullanmak temizliğin gereklerinden sayılır; özellikle bayram, düğün, görücüye çıkma gibi özel günlerde buna çok önem verilirdi. Saray ve konak çevrelerinde yaygın olan misvak, halk tarafından da kullanılırdı. Yeni evlenecek kızların misvak kullanması, görücüler tarafından bir yeğleme nedeni olarak değerlendirilirdi.
—Halk hek. Misvak esmer renkli çubuklar halinde satılır. Çubuğun ucundaki kabuktan 1 cm kadarı soyulur. Bu parça 24 saat kadar suda yumuşatılır, hafifçe dövülerek uçtaki lifler meydana çıkarılır. Fırça haline gelmiş olan misvak, Yakındoğu müslümanları tarafından diş fırçası gibi kullanılır; aynı zamanda çubuklardaki antiseptik maddeden de yararlanılmış olur. Misvakın yapraklarından, bitkinin yetiştiği ülkelerdeki halk tarafından güçlendirici, ateş düşürücü, meyvelerinden gaz söktürücü ve idrar çoğaltıcı olarak yararlanılır.
—İsl. Misvak ile dişleri fırçalamak Hz. Muhammet'in hiçbir zaman ihmal etmediği ve ümmetine ısrarla salık verdiği uygulamalardan biri oldu. Bazı hadislerde her gün aptes alınırken dişleri misvak ile fırçalamanın farz olduğu belirtilir. Ancak, fıkıhçıların çoğunluğu bu hadislerin doğruluğundan kuşku duyarak misvak kullanmanın farz olduğu görüşünü benimsememişlerse de bütün din bilginleri bu uygulamanın müekked (pekiştirilmiş) sünnet olduğunu kabul ederler. Hadislerde ve fıkıh kitaplarında aptes alınırken, aptesli olunsa da namazdan önce, uykuya yatarken ve uykudan uyandıktan sonra, bir toplantıya katılmadan önce, ağız kuruması, ağzı kokutan herhangi bir şey yenilmesi durumlarında misvak kullanmanın sünnet olduğu belirtilir.
Bazı fıkıhçılar misvakın en gelişmiş fırçadan daha yararlı olduğunu, fırça kullanmakla sünnetin yerine getirilmiş sayılmayacağını öne sürmüşlerse de bu görüş Hz. Muhammet'in misvak kullanmakla güttüğü amaca aykırı sayılır. Çünkü hadislerde misvak kullanmanın amacının, ağız ve diş temizliği olduğu açıkça bildirilmiştir.

MİSYON a. (fr. *mission*'dan). **1.** Bir kimseye verilen özel yükümlülük; özel görev: *Tarihsel bir misyon yüklenmek.* **—2.** Bir hükümetin, bir kuruluşun, genellikle uzak bir bölgede ya da yabancı bir ülkede bir topluluk ya da kimseye verdiği belirli ve geçici görev. **—3.** Bu görevi almış kimselerin tümü.
—Hırist. Hıristiyanlığı yaymak amacıyla kurulmuş örgüt. ‖ Misyonerlik kurumu.

MİSYONER a. (fr. *missionnaire*). Hem yabancı ülkelerde hem de ülke içinde görev alabilen rahip, papaz ya da din adamı.

MİSYONERLİK a. **1.** Misyoner olma durumu. **—2.** Misyonerin görevi.

MİŞ a. (fars. *mīş*). *Esk.* Koyun.

-MİŞ → -MIŞ.

MİŞAR a. (ar. *ᶜaşere*'den *miᶜşar*). Esk. mat. Onda bir.

MİŞE a. (fars. *bīşe*'den osm. *mīşe*). *Esk.* Meşe.

MİŞERLER, Rusya'nın Orta ve Doğu Asya kesimlerinde yaşayan türk boyu. Sayıları 300 000'in üstünde olan Özbekler'in bu kolu, Kazan ve Ufa çevresinde; Voronej, Samara, Saratov, Nijni-Novgorod, Orenburg illerinin dağlık bölgelerinde ve Başkırdistan Özerk Cumhuriyeti'nde dağınık olarak yaşarlar. Geçimlerini, genelde hayvancılık ve tarımla sağlayan Mişerler, çağatay türkçesinin değişik bir lehçesini kullanırlar.

MİŞEZAR a. (osm. *mīşe* ve fars. *-zār*'dan *mīşezār*). *Esk.* **1.** Meşelik. **—2.** Küçük koru.

MİŞİMA, Japonya'da kent, Honşu adasında Tokyo'nun (Şizuoka ili) G.-B.'sında; 105 419 nüf. (1990).

MİŞİMA YUKİO (Hiraoka Kimitake' nin takma adı), japon yazar (Tokyo 1925 - *ay. y.* 1970). Kaprisli bir kadın olan büyükannesi tarafından yetiştirildi; Tokyo'da parasız öğrencilerin okuduğu Gakuşuin' de öğrenimini tamamladıktan sonra, daha 19 yaşındayken ilk hikâye kitabını (*Hanazakari no mori*, 1944) yayımladı. Özyaşamöyküsel romandan (*Kamen no kokuhaku*, 1949) ve tiyatrodan (*Kindai nogaku şu*, 1956; *Rokumeikan*, 1956), salt kurgusal romana (*Şiosai*, 1954) ya da çeşitli olayları konu alan romana (*Kinkakuci*, 1956) kadar uzanan, çeşit bakımından zengin yapıtlar verdi. Daha sonra anlatı (*Gogo no Eiko*, 1963; *Eirei no koe*, 1966) ve oyunlar (*Sado koşaku fucin*, 1966) yazmaya devam etti ve *Taiyo to tetsu* (1969) adlı yapıtında yaşamın ve kendi yapıtlarının anlamı üzerinde durdu. Siyasal düzeyde olduğu kadar estetik düzeyde de ulusal geleneği canlandırma isteğine her geçen gün biraz daha çok bağlanan Mişima Yukio, Kalkan derneği adlı milliyetçi bir grup kurdu ve başkentteki askeri birlikleri hükümet darbesi yapmaya ikna edemeyince halkın karşısında gösterişli bir biçimde hara-kiri yaparak intihar etti. 1960'larda yazmaya başladığı ve dört romanı (*Haru no yuki*, *Homba*, *Akatsuki no tera*, *Tennin gosui*) kapsayan *Hoco no umi* (1970) adlı dizisini intihar etmeden bir saat önce yayınevine teslim etmişti.

MİŞKÂT a. (ar. *mişkāt*). *Esk.* Kandil, lamba konulmak için duvarda yapılan oyuk: *"Fer verir mişkât-ı arşa reng-i rûy-ı âf-tâb"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

MİŞ'Lİ GEÇMİŞ ZAMAN → BELİRSİZ* GEÇMİŞ ZAMAN.

MİŞLİNİ a. Karbon devrinin kireçli fasiyeslerinde bol bulunan fosil polip.

MİŞMETAL a. (fr. *mischmétal*). Hafif nadir toprak elementlerinin (La, Ce, Pa, Nd) doğal karışımından oluşan nadir toprak metalleri alaşımı. (Çakmak taşlarının temel bileşenidir. Dökme demir [grafitin küreselleştirilmesi ve mekanik özelliklerin iyileştirilmesi] ve çelik [kükürt giderme, oksit giderme] sanayisinde katkı maddesi olarak kullanılır.)

MİŞMİLER, Aranuçal Prades (Hindistan) halkı. Yaklaşık 70 000 kişidirler ve bir tibet-birman lehçesi konuşurlar. Tarım, avcılık ve toplayıcılıkla geçinirler. Çokkarılılığın yaygın olduğu dıştanevli klanların meydana getirdiği babasoylu bir toplum oluştururlar. Kadınlar beslenmede tabulanna uymak zorundadırlar: et ve süt tüketemezler. Mişmiler animisttirler.

MİŞMİŞ → MIŞMIŞ.

Mişna (*tekrarlayarak öğrenmek* anlamına gelen ibranice *sana*'dan türemiş sözc.). *Torah* (yazılı yasa) ile ilgili haham yorumları derlemesi. Mişna, Musa'ya vahyolunan Tanrı buyruklarıyla ilgili bir yasal düzenleme sayıldığı için, gelenekçe "sözlü yasa" olarak adlandırılmıştır. Önceleri sözlü gelenek biçiminde muhafaza edilen Mişna, esas bakımından, daha önceki belgelerden yararlanan Yuda Hanassi (prens) tarafından meydana getirildi (İ.S. II. yy. sonu - III. yy. başı). Mişna, 63 kitabı içerir. Bu kitaplar, filistin ve mezopotamya okullarının ikişer yorumuyla (*Gemara**), yahudiliğin en büyük yapıtlarından biri olan Talmud*'u oluştururlar.

MİŞRAK a. (ar. *mişrāķ*). *Esk.* Sürekli güneş gören yer.

MİŞRAT a. (ar. *mişraṭ*, *mişrāṭ*). *Esk.* **1.** Neşter. **—2.** Keskin bıçak.

MİŞREFE, Suriye'de, Humus'un K.-D.' sunda eski kent. Varlığı III. binyıl'da doğrulanan Mişrefe, amurru kökenli krallarının, Mari krallarıyla ilişkide olduğu XVIII. yy.'da uygarlığının doruğuna erişti. Daha sonra Hurriler'in yerleştiği kent, firavunlara bağlı olduğu kısa dönemlerin dışında, önce Mitanni krallığı'nın, sonra da Hititler'in egemenliğine girdi (yaklaşık olarak İ.Ö. 1365'ten itibaren).

MİŞVAR a. (ar. *mişvār*). *Esk.* Tavır, tarz, huy: *"Alelâde ihtiyât kavâidinin her ferdin mişvârına hâkim olmayacağını pekâlâ bilir"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

MİŞVAR a. (ar. *mişvār*). Fas'ta Bakanlar kurulu'nun toplantı yeri. (MEŞVER de denir.)

MİŞVARE a. (ar. *mişvāre*). *Esk.* Bal peteği.

MİŞVARGÂH a. (ar. *mişvār* ve fars. *-gāh*' tan *mişvārgāh*). *Esk.* **1.** At pazarı. **—2.** Güreş ya da gösteri yapılan yer.

MİŞVEL a. (ar. *mişvel*). *Esk.* Orak. —Esk. anat. *Mişvel-i muh*, beynin iki lobu arasında bulunan zar.

MİT a. (yun. *mythos*, hikâye, anlatı). **1.** Doğaüstü varlıkları ve hayali olayları konu alan ve bir halkın yaşadığı olayların ve/ya da o halkın aile düzeni ve toplumsal ilişkilerini temellendiren yapıların anılarını düşselleştirerek yansıtan halk ya da edebiyat anlatısı; efsane. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** İnsan kaderinin bazı yönlerini simgeleştirmek üzere tasarlanan felsefi alegori: *Platon'un "Devlet"indeki mağara mitosu.*

—ANSİKL. Antropol. Doğaüstü kişileri konu alan mitlerin, her zaman dinle bir ilişkisi vardır: tanrılara uygun görülen yaşamı imgeler aracılığıyla somutlaştırmak ve tanrılarla ilgili inançları ve ayinleri temellendirmek olanağını sağlarlar.

• *Tanrıların doğumuyla ilgili mitler.* Bu mitler, tanrıların kökenini anlatan mitlerdir. Geleneksel inançlarda tanrılar, her zaman insandan önce de var olmakta, doğuşları ya fantastik ve anlamlı bir öyküyle (Aphrodite, Zeus'un bir kan damlasından doğar; Athena, Zeus'un kafasından çıkar vb.), ya da insanbiçimci bir şekilde anlatılmaktadır.

• *Evren'in yaratılışıyla ilgili mitler.* Bu mitler, dünyanın başlangıcını ve yeryüzünde insanın ortaya çıkışını açıklayan mitlerdir. Yunanlılar'da dünya, başlangıçta var olan Khaos'tan ortaya çıkar ve burada yaşayan ilk varlıklar devlerdir. Buna karşılık birçok kavim, dünyanın oluşumunu hayvanlara (örneğin Boşimanlar peygamberdevesine, Algonkinler tavşana vb.) atfeder.

• *Eskatoloji mitleri.* Bu mitler insanın, ölümden sonraki yazgısını açıklama amacını taşırlar. Ölümün kendisi, genellikle bir geçiş olarak kabul edilir. Yunanlılar'a göre insanlar, Güneş'i gözden yitiriyor, öteki dünyaya varmak için, gölgelerinin Akheron ırmağını geçmesi gerekiyordu. Ancak, daha karmaşık mitleri olan halklar da vardır: insanların ölümden sonraki yazgısı bu mitlerde, uğradıkları çeşitli değişimlere (hayvan, bitki) bağlıdır.

Mitlerin, içerikleriyle ve birçok kuşak arasında yayılma biçimleriyle, önemli bir toplumsal işlevleri vardır: Afrika'da griotların hikâyeleriyle, Eski Yunanistan'da aoidosların şarkılarıyla dile getiriliyorlardı. Ayrıca, mitler, sık sık ayinlerle de birleşirler; örneğin, Afrika'da belli bir yaş sınırı için düzenlenen geçiş ayininde, aşiretin kurucusu olarak görülen bir tanrı ya da bir ilk insanın mitsel tarihi yinelenir. Buna göre mitler, toplumda yaşayan her bireyin bir rüya ve özdeşleşim kaynağı olarak, toplumsal bağlılık etkenlerinden birini oluştururlardı.

• *Türkler'de.* Altaylı, yeniseyli şaman Türkler arasında XIX. yy.'da derlenmiş metinlerde tanrılar, evrenin oluşumu, insanın nasıl yaratıldığı, bazı araç gerecin ilk kez nasıl yapıldığı, dünyanın sonunun nasıl olacağı gibi konular ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Bu mitler türk topluluklarının eski çağlardan beri süren ortak inançlarıyla iran, hint, islam kökenli motifleri birleştirir. Değişik türk toplulukları arasında ancak ayrıntıları değişen mitler yaşamaktadır. Örnek olarak Radloff'un derlediği bir yaratılış mitine göre başlangıçta uçsuz bucaksız deniz vardı. Tanrı Ülgen'in emriyle Erlik, denizin dibinden toprağı çıkardı. İlk insanlar 9 ağaç dalından türedi; böylece 9 ayrı ulus oluştu. Ülgen'in gücüne sahip olmak isteyen Erlik, insanı baştan çıkararak cezalandırılmasına neden oldu. Bu ceza sonucu insan gereksinmelerini artık kendi kendine sağlamak zorunda kaldı. Tanrı'nın gönderdiği elçiler, insana yaşama yollarını, avlanmayı öğretti; yiyecekleri tanıttı; arabayı yaptı. Tanrı'ya başkaldıran Erlik ise yeraltındaki karanlık dünyaya sürüldü. Yılan, domuz gibi hayvanların, kötü ruhların ortaya çıkmasına o neden oldu. Dünyanın sonunu (kalgançı çak) konu edinen mite göre de, gün gelecek, insanlar iyi tanrı Ülgen'i unutacak, iyilikle kötülüğün savaşımı sonunda insan soyu tükenecek, yalnız Ülgen kalacak, onun çağrısı üzerine ölüler dirilecektir.

MİT → MASSACHUSETTS İNSTİTUTE OF TECHNOLOGY.

MİTA a. (inka dilinde sözc.). Kamu yararına işler için Kızılderililer'in tabi tutuldukları zorunlu çalışma. (Bu sözcük ve kurum, İspanyollar tarafından benimsendi. En bilinen "mita", Peru'daki halk topluluklarının madenlerde çalışma zorunluluğuyla ilgiliydi. Mita 1821'de kaldırıldı. Bu angaryaya Meksika'da *repartimiento* denirdi.)

MİTA, asur kaynaklarında adı geçen Muşki kralı. Muşkiler*'in Toros yöresinde yaşayan Phrygialılar, Mita'nın da Midas* olduğu sanılmaktadır.

Mita Bungaku ("Mita edebiyatı"), 1910'da Tokyo'daki Keio üniversitesi tarafından kurulan japon edebiyat dergisi. Derginin danışmanları olarak seçilmiş olan Mori Ogai ile simgeciliği Japonya' ya tanıtan Ueda Bin'in önerileri üzerine yazıişleri müdürlüğüne Nagai Kafu getirildi. Derginin "yüzyıl sonu"na özgü estetik anlayışını, hazcılığı ve düşgücünü önemseyen bir çizgi benimsemesi onu kısa sürede, natüralizmin sözcülüğünü yapan *Vaseda Bungaku*'nun ("Vaseda edebiyatı") rakibi durumuna getirdi. Dergi daha ilk sayılarında, 1909'da Mori Ogai tarafından kurulan *Subaru* adlı şiir dergisiyle 1907'de Osanai Kaoru'nun kurduğu *Şinşiço*'ya katkıda bulunan İzumi Kyoka, Mokuşita Mokutaro, Kitahara Hakuşu, Yosano Tekkan ve Akiko, Tanizaki Cuniçiro gibi yazar ve şairlere yer verdi. Bir yandan bu estetik duyarlıktan, bu özgün edebiyat bilincinden esinlenen Sato Maruo, Horiguçi Daigaku gibi yeni yetenekler doğarken, öte yandan 20'li yıllarda, "Mita okulu" adı verilen akım gelişti. Bununla birlikte, aşırı bir egzotizme dalıp sonunda acınacak bir

Keystone

Gabriela Mistral

Simon-Camera-Press-Parimage

Mişima Yukio

bayağılığa düşen yazarlar da az değildi. Bu dönemde dergide, yazarlarının sanatsal duyarlığının zenginleşmesini sağlayan eleştirel bir bakış ortaya çıktı; zaten Nagai Kafu 1916'da dergiden ayrılmıştı. Bunun üzerine dergi kimi kez birbirinden çok farklı kişilerin boy gösterdiği özgür bir ortam haline geldi.

MİTAKA, Japonya'da (Honşu) kent; 166 680 nüf. (1987).

MİTANNİ ya da **HANİGALBAT** ya da **HURRİ,** Yukarı Mezopotamya'da kurulan bir krallığın (İ.Ö. XVI.-XIII. yy.'lar) ve İ.Ö. XVI.-XIV. yy.'lar arasında egemenliği altına aldığı imparatorluğun adları. Adlarının hint-ari kökenli oldukları sanılan hükümdarları, savaşçı bir hurri soyluluğuna dayanıyor ve Zagros'tan Asi'ye, Aras'tan Orta Fırat'a kadar uzanan bir sürü uyruk krallık üzerinde hüküm sürüyorlardı. Suriye'deki egemenlikleri, firavun Tutmosis III (1482-1463) ve Hitit Tuthalya'nın (1430'a doğr.) seferleriyle sarsıldı. Bunun üzerine Mitanni, Mısır ile bir ittifaka yöneldi ve bu ittifak, firavun Tutmosis IV (öl. 1403) döneminde başladı. 1365'e doğru Hitit Şuppiluliuma, mitanni tahtında iddiası olan Artatama adlı birini destekleyerek Mitanni kralı Tuşratta'yı ağır bir yenilgiye uğrattı ve kral öldürüldü (1360'a doğr.). Ardından, tahta çıkan Artatama II Asur kralının egemenliği altına girdiği için, Tuşratta'nın oğlu Mattivaza'nın Mitanni kralı olmasına yardım etti. Bir ara, biri Hititler'e, öteki Asur'a bağlı iki mitanni krallığı, sonra Mezopotamya'nın batısında kalan bir tek mitanni devleti oldu ve sonunda o da Asur Salmanasar (1275-1245) tarafından ilhak edildi.

Bu imparatorluğun henüz başkenti (Vaşuganni) ya da herhangi bir büyük kenti ortaya çıkarılmadığından, kültürü üzerine ancak çevredeki (Tel Açana* ya da Alalah) ve Nuzi kentleri aracılığıyla bilgi edinilebilmektedir.

Robert Mitchum

MİTAU → YELGAVA.

MİTCHEL (John), irlandalı devlet adamı (Dungiven yakınında, Londonderry, 1815 - Dromalane 1875). Bu ulsterli presbiteriyen, Genç İrlanda hareketinin önemli yöneticilerinden biriydi. Bir ayaklanma düzenlemek üzereyken ingiliz yetkililer tarafından tutuklandı (1848), zindana atıldı; daha sonra Avustralya'ya sürgüne gönderildi; buradan Birleşik Amerika'ya geçmeyi başardı (1853). 1874'te, İrlanda'ya geri döndü; Parlamento'ya seçildi, fakat seçilme hakkı olmadığına karar verildi.

MİTCHELL (Silas Weir), amerikalı hekim (Philadelphia 1829 - *ay. y.* 1914). Amerika'da nörolojinin öncüsü oldu, adını taşıyan eritromelaljiyi (1862) ve yanma duyumunu (yakıcı ağrı) tanımladı (1864).

MİTCHELL (William E.), amerikalı general (Nice, Fransa, 1879 - New York, ABD, 1936). İspanyol-amerikan savaşı'nın ertesinde Signal Corps'a girdi (1899). Ordu genel kurmayına atandı (1913), 1916'da pilotluk brövesi aldı ve Birinci Dünya savaşı sırasında, amerikan sefer birliğinin hava kuvvetleri komutanlığını yaptı. 1919'da Air Service başkan yardımcısı ve hava gücünün önemini bilen biri olarak, bir teknik araştırmalar programı başlattı ve bu silahın üstünlüğünü kanıtlamak amacıyla, ele geçirilen alman gemilerinin bombalanmasını örgütledi (1921). Resmi siyasete karşı takındığı tavırlar yüzünden savaş divanına verildi ve beş yıl süreyle görevden uzaklaştırıldı (1925). 1926'da istifa etti, itibarı ancak ölümünden sonra iade edildi.

MİTCHELL (Margaret), amerikalı kadın romancı (Atlanta, Georgia, 1900 - *ay. y.* 1949), dünyaca ünlü *Rüzgâr* gibi geçti*'nin (Gone with the Wind) [1936] yazarı.

MİTCHELL (William Ormond), ingilizce yazan kanadalı yazar (Weyburn, Saskatchewan, 1914). Kanada'nın küçük kasabalarıyla kırsal kesimindeki yaşamı sergileyen romanlar yazdı (*Who has seen the wind?*, 1947; *The Kite*, 1962). *The Vanishing Point* (1963) adlı yapıtında kanadalı yerliler sorununu ele aldı. Ayrıca, bir de oyun (*The Devil's İnstrument*, 1972) yazdı.

MİTCHELL (Joan), amerikalı kadın ressam (Chicago 1926 - Paris 1992). ABD'de, sonra Fransa'da (1955'ten bu yana) manzaralardan kaynaklanan duygu ve coşkularını, anlatımcı soyut yapıtlarda yansıttı. Renkli ve hareketli yapıtlarında büyük formlara bağlı kaldı, kimi zaman çokkanatlılara ve dizi çalışmalara yer verdi ("Fields Series", 1971-72).

MİTCHELL (Arthur), amerikalı dansçı (New York 1934). Bir amerikan kumpanyasına giren ilk zenci sanatçıdır. Sanat yaşamına 1955'te solocu olarak New York City Ballet'ta başladı. 1962'de baş dansçılığa yükseldi. 1970'te ilk kumpanyası olan Dance Theatre of Harlem'i kurdu. Tümüyle zenci dansçılardan oluşan bu topluluğun repertuvarındaki yapıtlar: *The Beloved* (Lester Horton'ın), *Fındıkkıran* (G. Balanchine versiyonu), *The Concert* (Jerome Robbins'in), *Forces of Rhythm* (Louis Johnson'un) ve kendi baleleri: *Biosphera* ve *Holberg Suite* (1970), *Manifestations* (1976).

MİTCHUM (Robert), amerikalı sinema oyuncusu (Bridgeport, Connecticut, 1917). 1941'de sinemaya başladı. W. Wellman'ın gerçekleştirdiği *Zaferin mahkûmları* (1945) ile ünlendi. Sonraları, deneyimli bir oyuncu olarak kendini kabul ettirdi: *Crossfire* (E. Dmytryk, 1947). *Dönüşü olmayan nehir* (The River of no return) [O. Preminger, 1953], *Caniler avcısı* (Night of the hunter) [C. Laughton, 1955], *Salıncakta iki kişi* (Two for the Sesaw) [R. Wise, 1962], *El Dorado* (H. Hawks, 1966), *Gizli merasim* (Secret Ceremony) [J. Losey, 1968], *İrlandalı kız* (Ryan's Daughter) [D. Lean, 1970], *Elveda güzelim* (Frewell my Lovely) [Dick Richards, 1975], *Yakuza* (S. Pollack, 1977], *The Ambassador* (L. Leo Thompson, 1984), *Maria'nın aşıkları* (Maria's Lovers) [A. Konçalovskiy, 1985], *Thompsons Last Run* (J. Freedman, 1985), *Scrooged* (M. Pollard, 1988), vd. Türkiye'de de gösterilen TV dizisi *Savaş rüzgârları*'nda çizdiği Albay Henry portresiyle de çok beğenildi.

MİTELLA a. Kuzey Amerika ve Japonya'da yetişen, kimi zaman bahçelerde de yetiştirilen, almaşık yapraklı, salkım biçiminde toplu küçük çiçekli çokyıllık otsu bitki. (Taşkırangiller familyası.)

MİTELLİ (Agostino), italyan ressam (Battedizzo, Bologna yakınında, 1609 - Madrid 1660). Çoğu kez Angelo Michele Colonna (1600-1687'ye doğr.) ile birlikte çalıştı; Bologna (S. Domenico'da Rosario capellası), Floransa, Roma, Cenova, Modena ve Madrid'de (Krallık sarayı, 1650) gözaldatmacaya dayanan gösterişli bezemeler gerçekleştirdi.

MİTEM a. (fr. *mythème*'den). Lévi-Strauss'ta, mitin anlamlı yapısını değiştirmeksizin bir başka öğeyle yer değiştirebilen öğe.

MİTFORD (Mary RUSSELL), ingiliz kadın edebiyatçı (Alresford, Hampshire, 1787 - Swallowfield, Reading yakınında, 1855). George Sand'ın köy romanlarını çağrıştıran kırsal yaşamla ilgili yapıtları (*Our Village*, 1832) George Eliot'a esin kaynağı oldu.

MİTFORD (Nancy), ingiliz kadın yazar (Londra 1904 - Versailles 1973). *The Pursuit of Love* (1945), *Love in a Cold Climate* (1949), *Noblesse Oblige* (1956) adlı yapıtlarında züppelik konusunu ve *U/non U*'nun (Upper-Class/non Upper-class) [kaymak tabakadan olmak/olmamak] kurallarını inceledi.

MİT GAMR, Mısır'da kent, Aşağı Mısır'da (Dekahliyye ili), Nil'in doğu kolu kıyısında (sağ kıyıdan); Zifte'nin karşısında; 44 000 nüf. Çırçır fabrikası.

MİTHARA a. (ar. *ṭaharet*'ten *miṭhara*). *Esk.* Matara.

MİTHAT a. (ar. *medḥ*'ten *midḥat*). *Esk.* Övme, methetme: *"Mithatinde gör ne cevherler verir bir hâk-i hâr"* (Vasfi, XVI. yy.).

Mithat Paşa

MİTHAT PAŞA (Ahmet Şefik, —denir), türk devlet adamı (İstanbul 1822 - Taif 1884). Rumelili bir ulema ailesinin çocuğudur; dedesi rusçuklu kadı Hoca Ali Efendi, babası kadı Hacı Eşref Efendi'dir. Yetişme çağındayken Divanı hümayun kalemi'nde çalıştı ve *Mithat* mahlasıyla anılmaya başladı. 1835-1836 yıllarında ailesiyle birlikte Lofça'da kaldı ve daha sonraki siyasi rakibi Ahmet Cevdet (Paşa) ile burada tanıştı. İstanbul'a döndükten (1837) sonra bir süre Fatih medresesi'ne devam etti, farsça, ayrıca fransızca öğrendi. 1840'ta Sadaret mektubi kalemi'ne girdi; taşra illerinde tahrirat kâtibi yardımcılığı, divan kâtipliği, müfettişlik gibi görevler aldı. Mustafa Reşit Paşa'nın desteğiyle bazı Avrupa başkentlerini tanımak fırsatını buldu. 1859'da Meclisi vâlâ başkâtibi bulunduğu sırada Fransa, İngiltere, Avusturya ve Rusya elçilerinin Islahat fermanı'nın iyi uygulanmadığına ilişkin bir ortak notayı Babıâli'ye vermeleri üzerine, vezir rütbesiyle Niş valiliğine atandı. Müslüman ve hıristiyan halkla kurduğu iyi ilişkilerle burada kısa süre içinde önemli hizmetler yaptı, özellikle de devlet otoritesinin güçlenmesinde büyük rolü oldu. 1861'de Prizren bölgesinin yönetimi de kendisine verildi. Tarım sektöründe çalışanların kredi gereksinimini karşılama amacıyla Ziraat bankası'nın çekirdeği olacak ikraz sandıklarının kurulması bu yıllara rastlamaktadır. Üç yıl sonra Silistre, Vidin ve Niş sancaklarından oluşan Tuna vilayeti valiliğine getirilen Mithat Paşa asayiş, ulaşım, eğitim, tarım alanlarındaki hizmetlerini sürdürdü. İkraz sandıklarını "Menafii umum sandığı" adıyla yeniden düzenledi. İki dilde (türkçe ve bulgarca) yayımlanmasına ön ayak olduğu haftalık *Tuna* gazetesiyle sorumluluk bölgesinde yaşayan halkın olaylardan, uygulamalardan ve hükümet kararlarından daha kolay haberdar olmasını sağladı.

1868 başlarında Meclisi vâlâ'nın Şûrayı devlet ve Ahkâmı adliye olarak ikiye ayrılması üzerine Şûrayı devlet reisliğine atandı. Ancak sadrazam Âli Paşa ile aralarının açılması sonucu, sırp çetelerini etkisiz hale getirmek için Filibe'ye, bu işi bitirip İstanbul'a döner dönmez de Bağdat valiliğine gönderildi. Üç yıl süren bu görevinde de üstün yöneticilik niteliklerini yeniden kanıtlayan Mithat Paşa, Âli Paşa'nın ölümünden sonra sadrazamlığa gelen Mahmut Nedim Paşa tarafından Edirne valiliğine atanmasından beş gün sonra aynı sadrazamın ardılı oldu (31 temmuz 1872). İki ay kadar kalabildiği bu görevinden azledildikten sonra Adliye nazırlığında, Selanik valiliğinde bulundu. Mahmut Nedim Paşa'nın ikinci sadrazamlığında yeniden Adliye nazırlığına getirildi (ağustos 1875), sadrazamın uygulamalarını onaylamadığından istifa etti (kasım 1875). Mütercim Rüştü Paşa'nın sadrazamlığı sırasında ikinci kez Şûrayı devlet reisliğine atandı. Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde ve Yeni osmanlılar'a sempati duyan Murat V'in tahta çıkarılmasında önemli rol oynadı. Bir an önce bir Kanunuesasi hazırlanmasından yana olan Mithat Paşa Babıâli'de toplanan bir meşveret meclisinde kendi Kanunuesasi tasarısını (Kanuni cedit) ortaya koydu, daha sonra Kanunuesasi'yi hazırlamakla görevli komisyonun başkanlığını üstlendi. Tahta çıktıktan sonra akli dengesi bozulan Murat V'in yerine Abdülhamit II'nin tahta çıkarılmasında da etkili oldu. Mütercim Rüştü Paşa'nın istifası üzerine ikinci kez sadrazamlığa getirildi (19 aralık 1876) ve sad-

razamlığının beşinci günü (23 aralık) Kanunuesasi'nin ilanını Babıâli'de bir söylevle açıkladı. Bir meşruti hükümetin başkanı gibi hareket eden Mithat Paşa, keyfi olarak sürgüne gönderilmiş siyasi suçluların İstanbul'a dönmelerine izin verdi; basına hoşgörülü davrandı. Tersane konferansı'nın (23 aralık 1876-20 ocak 1877) Osmanlı devletinin iç işlerine müdahale niteliğindeki kararlarını kabul etmedi. Abdülhamit II, iki padişahın tahttan indirilmesinde önemli rol oynayan Mithat Paşa'ya hiçbir zaman güvenmemişti. Öte yandan, meşrutiyet karşıtları, yeni yönetimden çıkarları bozulanlar Mithat Paşa'ya karşı harekete geçtiler. Bu yüksek tabaka muhalefetine dayanan Abdülhamit II'nin, sunduğu arzları kabul etmemesi üzerine Mithat Paşa, padişaha görev, yetki ve sorumluluğunu hatırlatan bir tezkere yazdı (Osmanlılar kendi kendilerini ıslah ve idare iktidarını haiz olmalıdırlar). Bu mektubu sunduktan sonra konağına çekilen Paşa, 5 şubatta azledildi ve Kanunuesasi'nin ünlü 113. maddesine dayanılarak yurtdışına sürüldü.

Mithat Paşa Doksanüç harbi'ni (1877-78 Türk-Rus savaşı) yurtdışından izledi. Bu süre içinde Avrupa başkentlerinde Osmanlı devleti lehinde girişimlerde bulundu. Osmanlılar'ın hıristiyan uyrukları hakkındaki niyetlerine ilişkin bir risale yayımladı (*Memaliki osmaniye mazisi-istikbali*, 1878). 1878 sonlarına doğru Türkiye'ye dönmesine izin verildi, önce Suriye valiliğine (aralık 1878), daha sonra merkezi İzmir olan Aydın valiliğine (ağustos 1880) atandı. Abdülaziz'in intihar etmeyip öldürüldüğüne ilişkin soruşturma ile ilgili olarak tutuklandı, İstanbul'a götürüldü. Yıldız mahkemesi'nde hakkındaki suçlamaları çürütmesine karşın, önyargılı yargıçlar kurulu tarafından idam cezasına çarptırıldı. Padişah tarafından cezası sürgüne çevrilen Mithat Paşa, önce Cidde'ye, oradan Taif'e gönderildi. Baskı altında geçen sürgün yıllarında İkinci meşrutiyet'ten sonra basılan anılarını yazdı. 2 mayıs 1884'te Abdülhamit II'nin emriyle ya da telkiniyle boğduruldu. Basit bir törenle Taif'te gömülen Mithat Paşa'nın kemikleri 1951'de Türkiye'ye getirildi, İstanbul, Şişli'deki Abidei hürriyet'e gömüldü.

Mithat Paşa, meşrutiyet rejimini imparatorluğun varlığının ve devamının tek yolu olarak görüyordu. Kanunuesasi'nin hazırlanmasındaki ve Birinci meşrutiyet'in ilanındaki büyük rolü onu hürriyetçilerin siyasi önderi durumuna getirmiş, yurtiçinde ve yurtdışında büyük saygınlık kazandırmıştı. Trajik ölümü ise onu "hürriyet şehidi" yaptı. (→ Kayn.)

Mithatpaşa stadyumu → İNÖNÜ STADYUMU.

Mithatpaşa tiyatrosu, devlet tiyatrosu sanatçılarından Ziya Demirel, Beyhan Hürol (Saran) ve Ekmel Hürol'la devlet operası sanatçısı Alp Özbay'ın katılımıyla Ankara'da, Mithatpaşa caddesi üzerinde kurulan özel tiyatro. 15 aralık 1967 gününden başlayarak Recep Bilginer'in *İsyancılar* oyunuyla perdesini açtı. Repertuvarında türk ve yabancı yapıtlara yer veren Mithatpaşa tiyatrosu Vasfi Uçkan'ın *Deli Emine* oyunuyla *İsyancılar*'ı Almanya, Belçika ve Fransa turnelerine götürdü. Parasal sıkıntılardan ötürü 1972'de kapandı.

MİTHRA, Persler'in büyük tanrısı. Adına ilk kez Dara I döneminde (İ.Ö. 500'e doğr.) rastlanır. İ.Ö. XIV. yy.'da Mitanni Hurrileri'nin taptığı hint kökenli tanrı Mitra'ya benzeyen Mithra, yargılayan ve aracılık eden önemli bir tanrıydı. Her şeyi gördüğü ve duyduğu için de, öbür dünyada ölülerin ruhlarını sorguladı. İran'da Ahemeniler döneminde Anahita ile birlikte anılırdı ve güneş tanrı Şamaş'ın özelliklerine de sahipti. Asya'da yaşayan Yunanlılar, Helenistik dönemde onu insan biçiminde betimlemeye başladılar. Mithra kültü İ.S. II. yy.'da Batı Roma'daki liman kentlerinde, büyük kentlerde ve garnizonlarda önem kazandı (özellikle Ren ve Tuna boyları ile İtalya'da). Öbür dünyada ruhların yaşamaya devam edebileceği umudunun Mithra kültüne manevi bir boyut katması, tutulmasında önemli bir rol oynadı. Ona inananlar Mithra'ya bir boğa kurban ederek (boğa kanının arıtıcı olduğuna inanılıyordu) ölümsüzlüğe kavuşuyorlardı. Mistik Mithra törenleri mağaralarda, daha çok da yeraltı tapınaklarında yapılırdı. Özellikle Roma ve Ostia'da, kültün sembolleriyle süslenmiş yüzlerce tapınak bulundu (boğayı kurban eden Mithra, aslan başlı Kronos vb.). Bu kültte yedi derece bulunuyordu: karga, kartal başlı aslan, asker, aslan, İranlı, güneşin habercisi ve baba. Bu dinde bir de *babaların babası* denilen ulu bir önder vardı. Bir üst dereceye yükselmek için çeşitli denemelerden geçme zorunluluğu vardı. Bazı törenlerde, dine yeni girenler maske takarlar, kutsal su, oruç ve kırbaçla arınırlar, kutsal şölenlere katılır ve çeşitli hayvanlar kurban ederlerdi.

—İkonogr. Mithra kültünden simgesel nitelikte birçok yapıt kalmıştır. En önemlisi boğanın kutsal mağarada kurban edilmesidir. Louvre'da bu temanın birçok örneğine rastlanır; biri 1820'de Paris'te eski St-Marcel kilisesi'nin temelleri arasında bulunmuştur; bir diğeri ise Roma'da Forum'dan çıkarılmıştır.

MİTHRADATES → MİTHRİDATES.

MİTHRAEUM a. (lat. sözc.). Mithra kültüne ayrılmış yeraltı tapınağı, kripta ya da mağara.

—ANSİKL. Bir giriş sofasından, merdivenle, gökyüzünü simgeleyen tonozlu bir mekâna geçilir; mekânın uzun kenarlarında sekiler bulunur. Mithraeumun süslemeleri, tanrının öyküsünü betimler ya da simgesel bir anlam taşır. Dipte, bir nişin içinde, mitolojik esinli küçük sahnelerle çevrelenmiş bir alçakkabartma yer alır. Kabartmada, Mithra'nın avlanması ya da boğanın (bedeninden dünya yaratılmıştır) kurban edilmesi betimlenmiştir. Buradaki bir çukurun üzerinde çeşitli hayvanlar kurban edilirdi. Roma, Ostia, Galya, Germanya, Rhône vadisi, özellikle de Ren vadisinde birçok mithraeum vardır.

Mithridate, Racine'in trajedisi (1673). Büyük Mithridates bu yapıtta yalnızca Romalılar'ın amansız düşmanı olarak değil, ayrıca da kendisinden beklenmeyecek şeylere tenezzül eden kıskanç bir yaşlı âşık olarak ortaya çıkar; oğullarının, kendisinin evlenmek istediği yunanlı esir Monime adındaki genç kızı elinden almaya kalkışmalarından kuşkulanan kral, önce Pharnace'yi tutuklatır, sonra bir düzenle genç kadına Xipharès'i sevdiğini itiraf ettirir. Bu durumda, ikisinin de ölmesi gerekmektedir. Kaçıp kurtulan Pharnace bir ayaklanma başlatır. Çevresi düşmanla sarılan Mithridates, kılıcını kalbine saplar, bu sırada yardımına koşan Xipharès saldırganları püskürtür. Mithridates, ölürken Xipharès ile Monime'i bağışlar.

MİTHRİDATES a. Tıp tar. Bileşiminin Mithridates VI Eupator'a ait olduğu sanılan panzehir. Kral bu panzehiri, muhtemel bir zehirlenmeden korunmak için kullanırdı ve bileşiminde, şarap içinde eritilmiş elliye yakın madde vardı.

MİTHRİDATES ("Mithra'nın esinlendirdiği"), Pontos, Parth, Bosporos satraplarının ve krallarının adı.

BERGAMA

MİTHRİDATES, Bergama kralı (öl. İ.Ö. 45). Mithridates VI Eupator'un evlilikdışı oğlu; babası ona Bergama tahtını verdi. Pharnakes II'ye karşı müttefiki olduğu Sezar'dan Bosporos kralı ve Galatia tetrarkhosluğu unvanlarını aldı. Bu devletleri egemenliği altına almaya çalışırken öldürüldü.

Scala

boğayı kurban eden Mithra Santa Maria Capua Vetere mithraeum'undaki duvar resmi, İ.S. II. yy.

PARTHLAR

MİTHRİDATES I Philhellen, Parthlar'ın kralı (İ.Ö. 171'e doğr. - 138'e doğr.). Baktrialı Eukratides'ten Merv vahasını aldıktan sonra Media, Elam, Persia ve hatta Babylonia'yı ele geçirdi ve "Büyük Kral" unvanını aldı (141).

MİTHRİDATES II Büyük, Parthlar'ın kralı (İ.Ö. 123'e doğr. - 88), Artaban II'nin oğlu. Doğu Anadolu'daki birtakım beylikleri egemenliği altına aldı. 92'de Roma ile diplomatik ilişkiler kurdu.

MİTHRİDATES III, Parthlar'ın kralı (İ.Ö. 57'ye doğr. - 54). Babası Phraates III'ü zehirleyerek tahtı ele geçirdi. 55'te soylular tarafından tahttan indirildi, Babil'e çekildi, fakat yakalandı ve öldürüldü.

PONTOS

MİTHRİDATES I Ktistes ("Kurucu"), Pontos kralı (İ.Ö. 302-266). Sakız adası tiranının yeğeni; Amasya'ya yerleşti ve krallığını ilan etti.

MİTHRİDATES II, Pontos kralı (İ.Ö. 250'ye doğr. - 220'ye doğr.). Galatlar'ın saldırısına uğrayınca, Herakleia Pontika'daki Yunanlılar'ın yardımıyla kurtuldu. Ankyra'da, Seleukos II Kallinikos'u, Antiokhos Hieraks'a yardım ederek yendi (241); Kappadokia'yı ona çeyiz olarak getiren Antiokhos Hieraks'ın kız kardeşiyle evlendi.

MİTHRİDATES III, Pontos kralı (İ.Ö. 220-184'e doğr.). Sinop'a saldırdı, fakat başarı elde edemedi. Kızı Laodike Antiokhos III Megas ile evlendi.

MİTHRİDATES IV Philopator, Mithridates III'ün oğlu, Pontos kralı (İ.Ö. 170-150'ye doğr). Kardeşi Pharnakes I'in yerine geçti.

MİTHRİDATES V Euergetes (öl. İ.Ö. 120, Sinop), Pontos kralı (150-120), Pharnakes I'in ya da Mithridates IV'ün oğlu. Aristonikos'a karşı yapılan savaşta Roma'nın müttefikiydi. Roma'nın kendisine Phrygia'yı vermesini sağladı ve Paphlagonia ile Kappadokia'da gücünü kabul ettirdi. Sinop'ta öldürüldü. İktidarı dul karısı Laodike ile iki oğluna kaldı; küçük Mithridates 12 yaşındaydı.

MİTHRİDATES VI Eupator, Büyük denir (İ.Ö. 132'e doğr. - Pantikapaion [Kerç] 63), Pontos kralı (111-63). Mithridates V'in oğlu. Babasının iktidarın paylaşılmasına ilişkin vasiyetini kabul etmedi. Annesini ve kardeşi Khrestos'u öldürmek için 112'de geri döndü. Bir fetih siyaseti izledi: İskitler'e karşı yardım etmesine karşılık Kimmerios Bosporos Yunanlıları'na metbuluğunu kabul ettirdi, Galatia ve Paphlagonia'nın bir bölümünü toprakla-

J. Bottin

Mitla
Sütunlar sarayı'nın cephesi
zapotek sanatı, 950-1250

Lauros-Giraudon

Mithridates VI Eupator
mermer
Hellen dönemi sanatı
Louvre müzesi, Paris

rına kattı (103), kendisine Paphlagonia'nın alınmasında yardım eden Nikomedes IV Bithynia'yı tahtından indirdi (90). Doğu'da güçlü bir devletin oluşmasını istemeyen Roma, Mithridates'i devirme girişiminde bulundu. Fakat Mithridates 88 yılında Asya eyaletini ele geçirerek Hellenler tarafından kurtarıcı olarak karşılandı. Asya'da yaşayan birçok italyan taciri ve Roma temsilcisini katlettirdi. Adalara el attı, Rodos'ta direnişle karşılaştı, Yunanistan'da Atina'yı ele geçirdi. 86'da Romalılar (Sulla ve Flavius Fimbria) Mithridates'i Balkanlar'dan attılar. Asya'daki yunan kentleri Mithridates'ten bezmeye ve kopmaya başladılar. Mithridates 85'te Dardanos'ta barış yaparak, kazandığı toprakları ve donanmasını terk etmek zorunda kaldı. Sulla, Roma'da kendi çıkarlarıyla gereğinden fazla ilgilendiği için Mithridates'i kesin bir yenilgiye uğratamadı ve Mithridates Doğu'daki Roma egemenliği için bir tehlike olmaya devam etti: önce Licinius Murena'ya (82), sonra Lucullus'a karşı koydu, ancak Büyük Pompeius tarafından bozguna uğratıldı (66). Asya'daki topraklarını terk ederek Pantikapaion'a (Kerç) çekildi. Oğlu Pharnakes, huzur ve Roma'nın dostluğunu istediği için babasına karşı ayaklandı: Mithridates zehir içerek intihar etmeye kalkıştı (ancak zehire karşı bağışıklığı vardı). Kendini bir galat askerine öldürttü.

MİTHUNA, *çift, ikili* anlamına gelen sanskritçe sözcük. Hint felsefesi ve kozmogonisindeki denklik kavramlarını temsil eden çiftleri belirtir: yer ve gök, ışık ve karanlık, fallus ve vajina, *purusa* ve *prakriti*, vb. Bu çiftlerin biçimleri evrensel simgeler olarak düşünülmüştür. Tantrizmde, *mithuna*, cinsel birleşmeyi, yani eksiksiz ve temel birliği simgeler. (Bazen MAİTHUNA diye yazılır.)

MİTİCA, Cezayir'de, Cezayir kentinin G.'inde ova. Kuzey'de Sahil tepeleri ya da ovayı denizden ayıran kıyı şeridiyle, G.'de El-Buleyde Atlas dağlarıyla sınırlanır. B. ucuyla D. ucunun arası 100 km, eni 20 km'dir İyi akaçlanmamış, yağış alan dağlarla çevrili ve denize çıkışı olmayan Mitica, G.'de birikinti konileriyle sınırlanan bataklık bir ovadır. 1830'dan önce cezayir burjuvazisi ve türk aristokrasisinin ovada büyük malikâneleri vardı. Fransız sömürgeciler, büyük mücadeleler sonucu bölgede uygun bir akaçlama sistemi kurup, bataklıkları kurutarak ve dörtgen biçimindeki büyük köylerin ve çiftliklerin çevresinde yoğun bir tarım uygulamasına (tümüyle dışsatıma yönelik narenciye ve üzüm) girişerek Mitica'yı örnek bir tarım alanı haline getirdiler. Bağımsızlıktan sonra Mitica'nın iktisadi ve toplumsal yapısıyla görünümü de önemli ölçüde değişti. Sömürge çiftliklerinin yerini özyönetim merkezleri aldı; ilk özyönetim merkezleri Mitica'da ortaya çıktı. Bağlar ortadan kalktı, narenciye tarımının yanında yemlik bitki tarımı ve hayvancılık gelişti. Sanayi ovanın küçük merkezlerinde yoğunlaşırken, özellikle doğudaki kasabalar, lüks tatil konutlarının yayıldığı merkezler durumuna geldi. Tarımsal niteliğini gitgide yitiren Mitica, Cezayir'in çevresindeki yeni kentsel bölgenin bir parçası oldu.

MİTİL a. **1.** İki yüzüne de beyaz pamuklu bez geçirilmiş, kaplanırken üzerine ayrıca yüz konulan yorgan. **—2.** İçine yün ya da pamuk doldurulan beyaz bezden yastık ya da yorgan kılıfı.

MİTİLOTOKSİN a. (fr. *mytilotoxine*). Bazı midyelerin karaciğerinde biriken dış kaynaklı zehirli madde.

MİTİN a. (fars. *mītin*). *Esk.* Taşları parçalamakta kullanılan büyük çekiç.

MİTİNG a. (ing. *meeting, to meet,* buluşma ya da bir araya gelmek'ten). **1.** Siyasal ya da toplumsal bir konuyu görüşmek ve tartışmak için bir parti, sendika ya da herhangi bir topluluk tarafından düzenlenen büyük ve kamuya açık toplantı. **—2.** Geniş kalabalıklar önünde yapılan büyük gösteri: *Açık hava mitingi.*

J. Pottier-Rapho

Mitica'da çapalama

MİTİNGÇİ a. Miting düzenleyen ya da mitinge katılan kimse.

MİTLA, Meksika'da, Monte Albán'ın (Oaxaca ili) 40 km G.-D.'sunda, Kolomböncesi dönemi tören merkezi. Klasiksonrası dönemin ilk evrelerinde, Zapotekler* tarafından yapıldı (İ.S. 950-1250). Beş yapı kümesinden oluşur; bunların en önemlisi, saraylarla çevrili iki avlunun yer aldığı "sütunlu" kümedir. Temelsiz, toprak üstü duvar örgü tekniğine hemen her grupta rastlanır. Çamur ve taşla örülmüş duvarlar ya alçı sıvalı ya da trakitle kaplıdır. Kapı kasaları küçük mozaik taşlarla bezenmiştir. Bu taşlar, geometrik biçimlerde kesilmiş boşluklara tam oturur. Yapılardan bazısının altında haç planlı taş mezarlar bulunmuştur.

Oaxaca eyaletinden toplanmış yapıtları içeren Frissell Zapotek sanatı müzesi de buradadır.

MİTLEŞMEK gçz. f. Mit durumuna gelmek.

◆ **mitleştirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi, bir şeyi mitleştirmek,* onu mit durumuna getirmek.

MİTLEŞTİRME a. Mitleştirmek eylemi.

MİTLEŞTİRMEK → MİTLEŞMEK.

MİTO, Japonya'da kent, Honşu adasında, İbaraki ilinin merkezi, Naka kıyısında; 234 970 nüf. (1990). Demiryolu kavşağı. Besin sanayileri. Mobilya. Kâğıt fabrikası.

MİTOGRAFİ a. (fr. *mythographie*). Dilbil. Göstergenin, sözlü dile gönderme yapmadan tüm bir sözceyi yansıttığı yazı dizgesi. (Örneğin piktografi böyle bir yazıdır.)

MİTOGRAM a. (fr. *mythogramme*). Dilbil. Bir mitografi yazısının göstergesi.

MİTOKLAZİK sıf. (fr. *mitoclasique*). Biyol. Hücre bölünmesi sırasında iğ oluşumunu engelleyen maddeye denir. (Engelleme sonucunda tetraploit hücreler meydana gelir. Mitoklazik maddelerin en etkin olanı kolşisindir.)

◆ a. Mitoklazik madde.

MİTOKONDRİ a. (fr. *mitochondrie*). Biyol. Kondriyom öğesi halinde sitoplazmanın içinde bulunan organcık. (Mitokondriler ortalama 0,5 μm genişliğinde ve 2 ila 5 μm uzunluğundadır. Yumurta biçiminde olan bu organcıkların üzerinde enlemesine çıkıntılar bulunur. Başlıca işlevleri, hücre tarafından enerji kaynağı olarak kullanılan adenozin trifosfatı (A.T.P.) bireştirip yapmaktır. Sitoplazma içindeki sayıları ve dağılımları bölgesel enerji gereksinimlerine bağlıdır.)

MİTOLOJİ a. (fr. *mythologie;* geç lat. *mythologiae;* yun. *mythologia*'dan). **1.** Antikçağ tanrıları, yarı tanrıları ve kahramanlarının masalsı tarihi. **—2.** Bir halka ait mitlerin tümü. **—3.** Mitlerin, kökenlerinin ve anlamlarının sistemli incelemesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İ.Ö. IV. yy.'da Euemeros, mitlerin sistemli ve kuşkucu bir yöntemle açıklanmasını önerdi. Bu öneri, hıristiyan bakış açısıyla çoktanrıcılık üzerine bir dizi yorum yapılmasına yol açtıysa da bu yorumların mitografiye pek fazla katkısı olmadı: Rahip A. Kircher gibi kimi araştırıcılar, mitlerin doğuşunu şeytanın bir muzipliği gibi görmekle yetindiler. Charles de Brosses XVIII. yy.'da kısmen *karşılaştırmalı mitoloji*'ye dayanan modern incelemeleri başlattı; de Brosses, fetişçi kültlerle klasik mitler arasındaki yakınlığı görebildi. XIX. yy.'da Schelling, miti, derin anlamına ulaşabilmek için çözümlenmesi gereken bir anlatı gibi kabul etti ve böylece, onun bir simgeler kümesi olarak yorumlanmasını sağlayan temel öğeleri getirdi.

XX. yy.'da, mitlerin çözümlenmesi, doğuşları ve toplumsal işlevleri üzerine çok sayıda kuram ortaya atıldı. Malinowski, işlevselliğin ilk yıllarında, üç tür gereksinim olduğunu açıkladı: kişisel gereksinimler

(yeme, giyinme, üreme vb.); bir toplum ya da bir grubun bu kişisel gereksinmeleri sağlama gereksinimi; birçok toplumda, dini ya da teknik eğitimle aynı toplumsal birleştirici (yani grubun bütünlüğünü sağlama) rolü üstlenen mitolojiye olan gereksinim: Malinowski, *Myth in Primitive Psychology*'de (İlkel psikolojide mit) [1926], "mitsel anlatılar şimdiki yaşamı, insanlığın yazgısını ve etkinliklerini belirleyen bir gerçekliktir" der. Freud'un mitolojiye ilgisi daha eskidir; ancak, bu alana katkılarının en belirgin olduğu yapıtı *Musa* ve tektanrıcılık*'tır (Der Mann Moses und die monotheistische Religion) [1939]. Freud'a göre mit, çocuğun kişisel yaşamının anlatısıdır; anlamı bilinçaltında olan, kökenleri ise geçmişe uzanan göstergeler taşır. *Einführung in das Wesen der Mythologie*'de (Mitolojinin özüne giriş) [1948] ve daha önceki yazılarında Jung, hocasının kuramını, ona ilkörneklerin geldiği toplumsal bilinçaltı kavramını da ekleyerek tamamlar (kimilerine göre de bozar).

Mit anlatısından yola çıkan Lévi-Strauss, miti, söylem adı verilen bütünlüğe ulaşmak için, sesbirim, biçimbirim, sözlükbirim vb. gibi öğelerin dağılımını ve aşamalandırılmasını düzenleyen yapısalcı okul dilbilimcilerinin yöntemiyle çözümler. Lévi-Strauss'a göre, miti oluşturan öğeler aynı biçimde sıralanmışlardır; "mitem" kavramını, değişik mitlerde rastlanabilen, maddi bir nesneden oluşan bir birim, kısa bir diziliş olarak tanımlar. *Mythologiques* adlı yapıtında, düşüncelerini daha da kesin bir biçimde ortaya koyar: mitin oluşumu, bir masal ya da bir roman gibi, bütünlük gösteren bir süreç izlemez: "her zaman eklenecek bir şey vardır... mitler bitimsizdir". Lévi-Strauss, Kızılderililer' in binlerce mitiyle bunların çok sayıda çeşitlemesini incelemiç ve bir dizi ikili karşıtlık saptamıştır. Bu karşıtlıklar, kuramsal açıdan biçimselleştirilebilir nitelikte ve mantık temeline dayalıdır. Sozkonusu alandaki incelemelerini kalkış noktası olarak alan Lévi-Strauss, mitolojide, insan zekâsına özgü, süreklilik gösteren bir oluşturucu bilginin ortaya çıkıp çıkmadığını araştırır. Lévi-Strauss, yunan mitolojisiyle ilgilenen Marcel Détienne ya da Jean-Pierre Vernant gibi, başka araştırmacıları da etkilemiştir.

Georges Dumézil'e göre, Hint-Avrupalılar'ın üç işlevli (hükümdar, güç ve verimlilik) ideolojisi mitolojiyle toplum yapısını belirler. Mitlerde, bu üç işlevin somut kişilere yansıması olan hükümdarı (siyasal ve dinsel düzlemde), savaşçıyı ve köylüyü görme olanağı vardır.

MİTOLOJİK sıf. (fr. *mythologique*). Mitolojiye ait, mitolojiye ilişkin ya da mit niteliği kazanmış şey için kullanılır: *Mitolojik hayvanlar. Mitolojik öyküler.*

MİTOMAN a. (fr. *mythomane*). Psik. Mitomanyak davranışlar gösteren kimse.

MİTOMANİ a. (fr. *mythomanie*). Psik. Yalanlar ve hikâyeler uydurmaya yol açan yapısal eğilim.

—ANSİKL. Bu terimi ilk kez ortaya atan (1905) Ernest Dupré'ye göre, mitomaninin temelinde şu üç öğe yer alır: heyecanlılık, telkine yatkınlık ve coşkulu bir hayalgücü etkinliği (kişiliğin bütün kaynakları, bu etkinliğin emrine verilmiştir). Dupré üç çeşit mitomani ayırt eder: 1. *Övünme mitomanisi*, debillerde sık rastlanan bu tür mitomani, kendi kendini suçlama, sahte hastalıklar, sözde saldırılar biçimini alabilir; 2. *habis mitomani*, bu mitomani türünde başkalarına zarar verme isteği, aldatmacalardan iftira yollu suçlamalara kadar az ya da çok şiddetli biçimler alabilir; 3. *sapık mitomani*, cinsel zevklere düşkünlük (bu tür mitomanlar tam anlamıyla çok karılıdırlar, profesyonel çapkındırlar) ya da para hırsı biçiminde kendini gösterir.

Mitomani davranışları, psikiyatride birçok klinik tablonun belirtileri arasında yer alır: zihinsel yetersizlik, histeri ve sapık davranışlar (bu durumda yalan, kendi başına bir amaç olmayıp yalnızca bir araçtır). Çocukta mitomaniden söz edilemezse de, mitomani çocukça bir davranışın belirtisidir. Freud'a göre, yalan uydurma, ana baba imgesinin kuşkulu bir hal almasına (bu imgenin aşırı değerlendirilmesi eşlik eder buna) bağlı bir olaydır.

MİTOMANYAK sıf. (fr. *mythomaniaque*). Mitomaniye ilişkin.

MİTONEKROZ a. (fr. *mitonécrose*). Dokubil. Mitoz sırasında ani hücre ölümü. (Mitonekrozlara, nekroz yapıcı kanserli ve iltihaplı dokularda sık rastlanır. "İğ zehiri" olarak adlandırılan ve bazıları kötücül urların tedavisinde kullanılan maddelerin etkisiyle de mitonekroz yaratılabilir.)

MİTOS → MİT.

MİTOTİK sıf. (fr. *mitotique*). Biyol. **1.** Mitozla ilgili. **—2.** *Mitotik ölçüt*, belli bir dokuda, mitoz halindeki hücrelerin, toplam hücre sayısına oranı.

MİTOZ a. (fr. *mitose*; yun. *mitos*, iplik'ten). **1.** Hücrenin, tüm öğelerinin ikileşmesi ve eşit olarak iki yavru hücreye dağılmasıyla belirgin, oldukça karmaşık, genel bölünme biçimi. (Eşanl. KARYOKİNEZ.) **—2.** *Eşitleme mitozu*, adi mitoz. || *İndirgeme mitozu*, meyozun ilk bölünmesi.

—ANSİKL. Mitozun en sık olan biçimi (ortomitoz) birbirini izleyen dört evreden geçer:

1. *profaz evresi:* kromozomlar kısalıp kalınlaşır, santrozomun çevresinde aster oluşur, sonra iki yavru astere bölünür, bunların her biri hücrenin bir kutbuna gider ve aralarında iplikler belirir, bu ipliklerin tümü bir *akromatik iğ* oluşturur;
2. *metafaz evresi:* çekirdek zarı kaybolur, kromozomlar iğin iki kutbundan eşit uzaklıkta toplanarak *ekvator plağı*'nı oluşturur;
3. *anafaz evresi:* her kromozom, iki eşit kromozoma bölünür; bunlar iki eşit küme halinde iğin kutuplarına doğru yönelir;
4. *telofaz evresi:* koromozomlar kutuplara ulaşıp birbirine yaslandığı zaman başlar; bu sırada her kromozom kümesinin çevresinde bir zar oluşur; telofazın sonunda yavru çekirdekler de birbirinden ayrılır ve sitoplazma, iki yavru hücreye ayrılmak üzere ikiye bölünür. Karyokinez (çekirdeğin bölünmesi), sitodiyerez (sitoplazmanın bölünmesi) gerçekleşmeden de olabilir. Bu durumda, birçok çekirdeği olan iri bir hücre (ilikteki çokçekirdekliler) ya da birçok çekirdeği olan bir sitoplazma kütlesi (sinsityum ya da plazmod) oluşur.

Protozoanın birçok takımında, kromozomlar doğrudan iğe tutunmazlar, metafaz evresi olmaz (plöromitoz).

Üstün bitkiler (tohumlu bitkiler) santrozomdan yoksun olduklarından santrozomsuz mitoz geçirirler.

Mitozun süresi birkaç dakikayla birkaç saat, hatta birkaç gün arasında değişir. Her evrenin, belli bir sıcaklıkta karakteristik bir süresi vardır. En uzun süren evre profazdır.

Ardışık iki mitoz arasında, bazen çok uzun süren bir *interfaz* yer alır; bu süre içinde hücre, besinleri özümler ve mikroyapılarından her birinin kütlesini iki katına çıkarır. İnterfaz süresince, kromozomlar biyokimyasal açıdan etkindirler: haberci RNA üretirler. Ama teker teker göze çarpmazlar, kromozom kütlesi karmakarışık bir yumak oluşturur; bazen bu yumağın içinde *kromonema* denen çizgisel yapılar görülebilir.

Çekirdekler bölünmeye başladığında, kromonemalar daha iyi seçilebilir bir hale gelir ve bazofil iplikler, yani kromozomlar halinde tespit edilebilir. *Flemming* 1882'de bu görünüşe bakarak hücre bölünmesine *mitoz* (*mitos*, iplik'ten) adını vermiştir. Aslında, kromozomlar o sırada, *kromatit* denilen iki iplik halinde bulunur. Bunlar (daha sonra, mitoz sırasında, kromozomların hareketini yönlendirecek olan) santromer tarafından bir arada tutulur. Dolayısıyla, kromozom kütlesi, tek tek seçilebilir hale gelmeden önce ikiye bölünmüş demektir.

MİTRA ("Dost"), Hindistan'da veda tanrısı. Güneş'in adı ya da biçimi, iyiliksever ve yardımsever Varuna'nın kardeşi ve çoğu zaman ortağı. Rigveda zamanında pek önemi yoktu, sonradan önemi daha da azaldı. Daha eski bir dönemde, eşadlı pers tanrısı Mithra örneğinde olduğu gibi, daha önemli bir rolü bulunduğu sanılmaktadır.

MİTRA a. (lat. sözc.). Papa, piskoposlar ve bazı din adamlarının giydikleri tören başlığı.

—Antik. Asur tiarasında bulunan, üçgen alınbağı biçimindeki süs.

—Yumşbil. Eosen devri topraklarından bu yana fosillerine rastlanan, kalın, mekik biçimi kavkılı, önden solungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Günümüzde sıcak ve ılıman denizlerde yaygındır. *Mitridae* familyasının örnek tipi.)

MİTRA (Dinabhandu), bengalli tiyatro yazarı (Çuberia, Nadia yakınında, 1830 - Kalküta 1873). İlk modern oyun yazarlarındandı, *Nildarpan* (1860) adlı yapıtında indigo yetiştiricilerinin çektikleri eziyeti dile getirerek bir toplumsal protesto mesajı sahneledi. Hicivli komediler (*Sadhabar Ekadaşi*, 1866) de yazdı.

MİTRA dağı, Mbini'nin (Ekvator Ginesi) güney-batı'sında dağ; 1 200 m.

MİTRAL sıf. ve a. (fr. *mitral*). Anat. *Mitral deliği*, kalbin sol kulakçık ve karıncığını birleştiren delik. (Bir kapakçığı vardır.) || *Mitral kapakçığı*, mitral deliğinin üzerinde bulunan ve kalın liflerle bağlı dörtköşe iki kapaktan oluşan kapakçık. (Dörtköşe kapaklar da sol karıncığın çeperine yapışık desteklere bağlıdır. Mitral kapakçığı karıncık sistolü sırasında kanın sol kulakçığa geri kaçmasını önler.)

—Kardiyol. Mitral kapakçıkla ilgili olana denir. || *Mitral darlığı*, mitral kapakçığındaki iki kapağın, kanın kulakçıktan karıncığa normal geçişini engelleyecek biçimde kısmi kaynaması. || *Mitral hastalığı*, hemen hemen her zaman romatizma kökenli olarak mitral yetersizliği ile mitral darlığının bir arada bulunması. || *Mitral kapakçığı sarkması*, mitral kapaklarından birinin ya da ikisinin birden sistol sırasında bombelenmesi biçiminde beliren anomali. (Genellikle *Barlow sendromu* adı verilen bu anomali, daha çok kadınlarda ve spazmofilili hastalarda ortaya çıkar ve çoğu zaman ailevi bir özellik taşır.) || *Mitral yetersizliği*, karıncığın kasılması sırasında kanın kulakçığa geri kaçmasına neden olan mitral kapakçığı kapanma kusuru.

—Nöroanat. *Mitral hücresi*, omurgalılardaki koklama soğancığında bulunan iri nöron. (Dendritleri koklama yumacıklarına gider ve aksonları ikincil koklama yollarını oluşturur.)

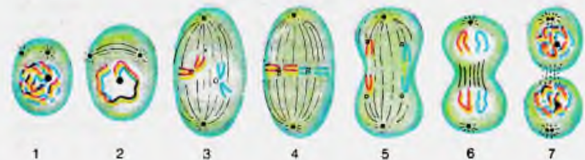
MİTRALYÖZ a. (fr. *mitrailleuse*). **1.** MAKİNELİ TÜFEK*'in eşanlamlısı. **—2.** *Mitralyöz gibi*, hiç ara vermeksizin, hızlı hızlı sürdürülen konuşma için kullanılır.

MİTRALYÖZTEPE tümülüsü, Arkeol. Manisa'nın Saruhanlı ilçesi Halitpaşa bucağına bağlı Alibeyli beldesinde tümülüs, 1981 yılında kurtarma kazıları yapıldı. Dromos, ön oda ve mezar odasından meydana gelen tümülüsün mezar odası beşit çatılıdır. Burada ölünün üzerine konduğu, insan vücudu biçiminde oyulmuş bir yatak bulunmaktadır. Ayrıca Arkaik (İ.Ö. VI. yy.), Hellenistik ve Roma

Lauros-Giraudon

Bükreş (Romanya) metropolitliğine ait başpiskopos **mitrası**
Romanya Sanat müzesi Bükreş

mitoz evreleri
1. Bölünmeden önce hücre (interfaz);
2. ve 3. Profaz; 4. Metafaz;
5. ve 6. Anafaz; 7. Telofaz.

dönemlerinden seramikler, kemik ve fildişi eserler bulunmuştur (Manisa müzesi).

MİTRAN (Yosef), süryani din adamı ve yazar (öl. Diyarbakır 1375). Öğrenimini Diyarbakır'da tamamladıktan sonra kentteki Marhenanya kilisesi'nde rahiplik yaptı, metropolit oldu. Tanrıbilim alanındaki geniş bilgisiyle tanındı. Yetenekli bir hattat da olan Mitran'ın en bilinen yapıtı *Büyük oruçların hesabı* adını taşır.

MİTRARİA a. Şili kökenli, hepyeşil yapraklı, tırmanıcı gövdeli çok güzel ağaççık. (Yaprakları etli ve almaşıktır; kömeç halindeki toplu çiçeklerinde tepesi mor renkli kese biçiminde bir çanak, nar kırmızısı renginde bir taç bulunur. *Gesneriaceae* familyası.)

MİTRE (Bartolomé), arjantinli devlet adamı (Buenos Aires 1821 - *ay. y.* 1906). Rosas'ın diktatörlüğü sırasında yurdundan göç ettiyse de devrilmesine (1852) kesin bir katkıda bulundu. Ayrı bir devlet biçiminde örgütlenen ve federasyon içinde kendisine yetersiz gördüğü bir yer veren 1853 Anayasası'nı kabul etmeyen Buenos Aires eyaletindeki özerkçi düşünceleri destekledi. Buenos Aires birliklerinin başında, 1861'de Pavón'da federal birlikleri yendi ve Cumhurbaşkanlığına getirildi (1862-1868). Taşralı *caudillo*'ları yola getirdi, içgöçü hızlandırdı, eğitimi ve iktisadi yaşamı geliştirdi. Paraguay'a karşı girişilen savaşın başında (1865), müttefik (Arjantin, Brezilya ve Uruguay) birliklere komuta etti. 1874 seçimlerinde hileyle yenildiği kanısına kapıldı ve 1891'e kadar birçok başarısız ayaklanmaya girişti. Daha sonra, ölünceye kadar arjantin birliğinin simgesi olarak kaldı. Çok iyi bir yazardı, büyük *La Nación* gazetesini kurdu (1870) ve San Martín üzerine bir yaşamöyküsü yazdı (1887).

Rekos-Larousse

Konstantinos **Mitsotakis**

MİTRİDATİZM a. (fr. *mithridatisme*). Mineral ya da organik zehirli maddelere karşı, o zehrin önce az, sonra gitgide artan dozlarda alınmasıyla kazanılan bağışıklık. —ANSİKL. Kesinliği bilinen tek alışma örneği, sinirlerin çalışmasını etkileyen ve hızla vücuttan atılan sinir sistemi zehirlerinin yarattığı alışkanlıktır. Sinirsel alıcıları zehirli maddenin etkisine alıştıkları için dozların gittikçe artırılması gerekir. Bu etki morfin türevlerine alışanlarda ve enkefalinlerin sinirsel alıcılarında özellikle belirgindir.

Alışkanlığın sınırlı bir şekli, karaciğer enzimlerinin uyumuna bağlı olarak organik maddelerin parçalanmasının artışından ileri gelir. Bütün öteki durumlarda alışkanlık sözkonusu değildir.

MİTROPHORA a. Kuzugöbeğine benzeyen, ama daha uzun saplı olan asklımantar. (İlkbaharda, kavakların ve karaağaçların yakınında nemli, kuytu yerlerde yetişir. Yenilebilir ama kuzugöbeğinden daha az lezzetlidir.)

MİTROPOULOS (Dimitri), amerikan yurttaşlığına geçmiş yunanlı orkestra yöneticisi, piyanocu ve besteci (Atina 1896 - Milano 1960). 1936'da ABD'ye yerleşti. Minneapolis Senfoni orkestrası'nı (1937 -1949), daha sonra da New York Philharmonic Orchestra'yı yönetti (1949-1958). Orkestrasının repertuvarını, Viyana okulundan bestecilerin, G. Mahler ve R. Strauss'un yapıtlarıyla zenginleştirdi. Operalar (*Sœur Béatrice*, 1920), oda müziği yapıtları (konçerto grosso, 1929) ve melodiler (*Hedonica*, 1927) besteledi. Uluslararası bir orkestra yöneticiliği yarışması, onun adını taşır.

MİTRY (Jean René Pierre GOETGHELUCK, **Jean** —denir), sinema tarihçisi ve kuramcısı (Soissons 1907 - öl. 1988). Sinemaya çok genç yaşta büyük bir tutkuyla yöneldi, 1924'te Marcel L'Herbier'nin asistanı oldu, 1936 yılında Fransız sinemateki'nin kuruluşuna katıldı: Sinemada ritm üzerine kişisel araştırmalara girişerek, çok sayıda kısa metrajlı film yaptı (*Pacific 231* [1949], *Images pour Debussy* [1951], *Symphonie mécanique* [1955], *la Machine et l'Homme* [1962]). Öte yandan, Ford, Chaplin, Eisenstein, René Clair üzerine denemeler yazdı. Öteki yapıtları: *Esthétique et psychologie du cinéma* (Sinemanın estetiği ve psikolojisi) [1963], *Histoire du cinéma* (Sinema tarihi).

MİTSCHERLİCH (Eilhard), alman kimyacı (Neuende, Oldenburg, 1794 - Schöneberg, Berlin, 1863). 1820'de eşyapılılık yasasını buldu; buna göre, benzer ya da birbirine çok yakın kristal biçimlerin kimyasal yapıları da birbirine benzer. Bir süre Stockholm'de Berzelius'un yanında kaldıktan sonra, Berlin Üniversitesi'nde kimya profesörlüğüne atandı (1822). 1834'te nitrobenzen ve sülfobenzen hazırlamakta kullandığı nitrolama ve sülfonlama tepkimelerini buldu ve 1844'te tartarik asidin, farklı optik özellikleri olan iki izomeri olduğunu gözlemledi.

MİTSCHERLİCH (Alexander), alman hekim ve psikanalizci (Münih 1908 - Frankfurt 1982). 1949'da, Heidelberg' de ilk alman psikomatik kliniğinin ve Frankfurt ve S. Freud enstitüsü'nün kurucusudur (1960). Üzerinde durduğu başlıca konu, bireyin ruhsal gelişmesini toplumsal ve siyasal sisteme bağlayan karşılıklı ilişkidir. Nazizmi ve şehirciliği, bu bakış açısından inceledi. *Freiheit und Unfreiheit in der Krankheit* (Hastalıkta özgürlük ve özgür olmayış); *das Bild des Menschens in der Psychotherapie* (Psikoterapide insan tasarımı) [1946]; *Thesen zur Stadt der Zukunft* (Geleceğin kenti üzerine tezler) [1971] kitaplarını yayımladı. *Versuch, die Welt besser zu bestehen* (Dünyayı daha iyi kurmak için deneme) [1970] kitabında Almanya'daki psikanalizin içyüzünü açıkladı.

MİTSCHERLİCHİT a. (fr. *mitscherlichite*; öz. a. E. *Mitscherlich*'ten). Miner. Vezüv'de küçük kuvadratik kristaller halinde bulunan doğal bakır ve potasyum klorür.

MİTSOGOLAR ya da **TSOGOLAR**, Gabon'un merkezinde yaşayan bantu halkı (yaklaşık 20 000 kişi). Dağlık bir bölgede yaşayan Mitsogolar çiftçi, avcı ve balıkçıdır. Köylerde (iki ev dizisi biçiminde tipik dağılım) yaşarlar. Yönetim, köydeki soy başkanlarının yardımcı olduğu bir şefin elindedir. Babasoylu ve babayerlidirler, ve yerel babasoylu kesimlere bölünmüşlerdir. Erkeklerin katıldığı gizli bvete topluluğu, klan atalarına ve insan olmayan varlıklara tapınır, bazı ayinlerde sanrıya neden olan iboga adlı bir bitki yenir.

MİTSOTAKİS (Konstantinos), yunanlı siyaset adamı (Hanya, Girit, 1918). Atina Üniversitesi'nde hukuk ve iktisat öğrenimi gördü. 1946'da Liberal parti'den milletvekili seçildi. Georgios Papandreu hükümetinde çeşitli bakanlıklarda bulundu (1960-1965). Yunanistan'da ordu yönetime el koyduğunda bir süre hapiste kaldı; sonra sürgüne gönderildi. 1974'te cunta çekilince döndü. Yeni liberal parti'nin kurucuları arasında yer aldı (1977); daha sonra Konstantin Karamanlis'in muhafazakâr eğilimli Yeni demokrasi partisi'ne (YDP) geçti. 1984'te bu partinin başkanlığına seçildi. 1989'da yapılan genel seçimlerde hiçbir partinin çoğunluğu elde edememesi üzerine, bir koalisyon hükümeti kurdu. Nisan 1990'da yinelenen seçimlerde YDP sandalye sayısını 145'ten 150'ye çıkardı ve başbakan olarak göreve devam etti.

Mitsubishi, iki büyük japon *zaibatsu*' sundan (tröst) biri. 1870'de kurulan, İvasaki ailesine ait Mitsubishi tröstü 1890'dan beri taşımacılık, maden ocakları ve tersane alanlarında uzmanlaştı. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, gelişme politikası, rakibi Mitsui'ninkinin bir kopyası oldu. İkinci Dünya savaşı'ndan ve Amerika'nın Japonya'ya karşı kazandığı zaferden sonra, Mitsubishi tröstü dağıldı, fakat 1954'te yeniden canlandı ve yavaş yavaş eski biçimini aldı. 1964'te, grubun üç dev kuruluşu Mitsubishi-Cyukogyo adı altında birleşti. 70'li yıllarda, Mitsubishi -bir holding kurma olanaksızlığı karşısında (japon yasasıyla her zaman yasaklanmıştır)- gönüllü bir şirketler ortaklığı durumuna geldi.

Çalışma alanları o denli çeşitlidir ki, Mitsubishi bir konglomeraya benzer, fakat tüm yapısı üç ana direk çevresinde toplanır: grubun hemen hemen tüm şirketlerinde iştirakleri bulunan Mitsubishi Bank adında bir banka ve buna eklenen bir yatırım fonu ve iki sigorta şirketi; uluslararası bir ticaret şirketi olan Mitsubishi Corporation; nihayet yaklaşık 10 000 kişisi "araştırma" bölümünde olmak üzere 95 000 kişi çalıştıran ve mekanik sektörde dünyada birinci olan endüstri kompleksi Mitsubishi Industries Ltd (1970'te kuruldu). Mitsubishi'nin belirleyici etkinlikleri şunlardır: gemi yapımı, makine yapımı, kimya fabrikaları, hassas makineler, motorlar, uçak yapımı, otomobil.

Mitsui, en önemli iki japon *zaibatsu*'sundan (tröst) biri. Kyoto yakınlarında bulunan şirket merkezinde, daha XVII. yy.'da bini aşkın kişi çalışmaktaydı. Japonya sanayileşmeye başladığında (1868'den sonra), Mitsuiler devleti tersane ve maden ocakları açmaya, fabrikalar ve iplik tesisleri kurmaya yönelttiler; bunlar başarı kazandıkça da devletten başlıca işletmeleri ucuz bir bedel karşılığında satın aldılar. 1894 Çin ve 1904 Rus savaşı, Mitsuiler'in işlerinde yeni bir canlılık yarattı; kısa bir süre içinde Mitsuiler takımadadaki tüm makine sanayisinin denetimini ele geçirdiler. Birinci Dünya savaşı'nın sonunda tröstün hedefi, bütün rakiplerini kendi içinde eritmekti: 1939'da 112'den fazla şirketi denetliyordu. Öte yandan, yönetim kurulunda bulunan kara ve deniz kuvvetleri üst düzey görevlileri sayesinde Mitsui tröstü işgal altındaki bölgelerin başlıca işletmelerini de ele geçirmeyi başardı.

Japonya'nın yenilmesinden (1945) sonra işgalciler, tröstleri güç ve hareket olanaklarından yoksun bırakmayı amaçlayan bir dizi önlem aldılar; ancak Mitsui grubu, Mitsubishi gibi, çok sayıda firmanın bir araya gelmesiyle yavaş yavaş yeniden kuruldu.

MİTSUKURİNA NASUTA a. Zool. Burnu çökük, ağzı iyice ileri çıkıntılı, bentik, iri köpekbalığı. (*Mitsukurinidae* familyası; boyu 4 m.)

MİTSUNOBU → TOSA MİTSUNOBU.

MİTSUOKİ → TOSA MİTSUOKİ.

Mitteleuropa (*Orta Avrupa* anlamında alm. sözc.). 1879-1918 yılları arasında, Almanya ile Avusturya'yı tek bir ekonomik blok içinde birleştirmeyi ve doğuda Türkiye'yi, genel olarak Kuzey denizi ve Basra körfezi arasında kalan tüm devletleri etki alanı olarak bu bloka bağlamayı amaçlayan siyasal sisteme verilen ad. Bu düşünce, Dr. Naumann'ın bir kitabında (*Mitteleuropa*, 1915) bir program olarak belirtilmiştir. 1918'deki Avusturya-Almanya yenilgisi bu hayalin sonu oldu.

MİTTELLAND, fr. **Moyen Pays** (Orta Ülke), İsviçre'de bölge, yaklaşık 250 km uzunluğunda ve en çok 70 km genişliğinde, dağlık iki alan (Alpler, Jura) ile Konstanz ve Leman gölleri arasında. Mittelland, güneydeki yüksekliklerden kuzeye Aar ovasına doğru (Jura'nın eteğinde 400 m), eğik bir düzlem halinde (çoğunlukla, 600-800 m yüksekliğinde tepeler bulunur) alçalır; bundan dolayı, çoğu kez tek tük derine gömülmüş vadi (Saane, Aar) içeren "İsviçre platosu" adıyla anılır. Ama doğuda, buzultaş çökelleriyle örtülü temel arazinin molası, güney-kuzey doğrultusunda birkaç buzul gölünü (Zürich) de kapsayan çok sayıda geniş vadiyle parçalanmıştır. Bölgede, özellikle kışın sert bir kara iklimi egemense de göller iklimi biraz yumuşatır. Ülkenin büyük iktisadi (Zürich) ve siyasi (Bern) merkezlerinin, tam ve sanayinin önemli bölümünün, Avrupa' nın büyük demiryolu ve karayolu kavşaklarının yer aldığı, ülke yüzölçümünün sa-

dece % 30'unu kaplamasına karşın nüfusun % 70'inin toplandığı Mittelland, İsviçre'nin beynidir.

Mittellandkanal, Almanya'da büyük su yolu, Dortmund-Ems kanalını Elbe'ye bağlar: ilkiyle Ruhr'un; ikincisiyle ve Elbe kanalıyla Havel'in ulaşımını sağladıktan sonra Berlin'e ulaşır. Bu kanal *Börde* bölgesinden ve Orta Almanya ile Kuzey Almanya sınırında yer alan tüm büyük kentlerin (Minden, Hannover, Braunschweig, Magdeburg) yakınından geçer. Bu kentlerdeki sanayinin kömür ve kok kömürüyle Ruhr'un metalürji ürünlerini ucuza elde etmesini sağlar. Günümüzde, kanalın trafiği eskisi kadar yoğun değildir. Kanalın başlama işlemi, Ruhr'u, Weser yoluyla Bremen'e ve Aşağı Saksonya'nın sanayi merkezlerine bağlamaktadır. Doğu bölümü, Saksonya linyitlerinin Berlin'e kolayca gitmesini sağlar ve Stassfurt'tan çıkarılan potasın dışsatımını kolaylaştırır.

MİTTENWALD, Almanya'nın Bavyera eyaletinde sayfiye ve kış sporları merkezi, İsar ırmağı kıyısında, Avusturya sınırı yakınında; 9 500 nüf. XVIII. yy.'dan kalma kilise. Müzik aletleri.

MİTTERMAİER (Karl Joseph Anton), alman hukukçu ve siyaset adamı (Münih 1787 - Heidelberg 1867). 1928'de Baden İkinci meclisi'nin ılımlı liberal temsilcileri arasında yer aldı, Frankfurt Vorparlamenti'ne başkanlık etti (1848), sonra 1848'de Baden kentinin temsilcisi olarak Frankfurt Ulusal meclisi'ne seçildi. Birçok hukuk kitabı yazdı.

MİTTERRAND (François), fransız devlet adamı (Jarnac 1916). Direniş hareketine katıldı, 1945'te Direniş hareketi demokratik ve sosyalist birliği'nin kurucuları arasında yer aldı ve 1953-1958 arasında bu birliğin başkanlığını yaptı. 1946-1958 arasında ve 1962'den itibaren, Nièvre'den önce milletvekili, daha sonra senatör (1959-1962) seçildi; IV. Cumhuriyet sırasında da başarılı bir bakan olarak görev yaptı (Denizaşırı topraklar bakanı [1950-51]; Avrupa konseyi'nde bakanlık [1953]; ardından İçişleri bakanlığı [1954-55] ve Adalet bakanlığı [1956-57]). De Gaulle yönetimine daha başından (1958) karşı oldu ve zamanla muhalefetin önderi durumuna geldi. 1965'te Demokratik ve sosyalist sol federasyonu kurdu ve aynı yılın aralık ayında yapılan başkanlık seçimlerinde solun tek adayı olarak, general de Gaulle'ün karşısında, ikinci turdaki oyların % 44.8'ini aldı. F. Mitterrand 1971'de yeni Sosyalist parti'nin kuruluş (Épinay kongresi) çalışmalarına katıldı ve partinin genel sekreterliğine seçildi. 1972'de Sosyalist parti, Komünist parti ve sol radikallerin imzaladığı ortak bir hükümet programı çerçevesinde birleşen solun adayı olarak katıldığı, mayıs 1974'deki başkanlık seçimlerinin ikinci turunda oyların % 49,19'unu alarak V. Giscard d'Estaing karşısında yenilgiye uğradı. Mitterrand'ın başkanlığındaki Sosyalist parti'ye duyulan ilgi giderek büyüdü ve sol birliğin 1977 eylülünde parçalanmasına karşın, mart 1978 seçimlerinde Komünist parti'yi geride bırakarak en büyük sol parti haline geldi. 1981'de muhalif güçleri bir kez daha birleştiren F. Mitterrand, başkanlık seçimlerinin ikinci turunda oyların % 51,75'ini alarak V. Giscard d'Estaing'i yenilgiye uğrattı. Millet meclisi'ni hemen lağvederek Pierre Mauroy'u Başbakanlığa getirdi. Haziranda sosyalistlerin çoğunluğu sağlamasından yararlanarak öncelikle, seçim programında ilan ettiği iktisadi atılım siyasetini uygulamaya koydu. Ama, dünyadaki iktisadi bunalımın sürmesi, onu bir kemerleri sıkma siyaseti izlemek zorunda bıraktı, ancak, bu da işsizliği azaltmaya yetmedi. P. Mauroy'un istifasından (temmuz 1984) sonra, komünistler Laurent Fabrius'un kurduğu hükümete katılmayı reddettiler. Muhalefet mart 1986'daki seçimleri kazanınca, F. Mitterrand J. Chirac'ı yeni bir hükümet kurmakla görevlendirdi. Böylece "birlikte icraat" dönemi başlamış oldu. B. Almanya Başbakanı H. Kohl'un bir fransız-alman karma tugayı kurulması önerisini destekledi. Eylül 1987'de, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra ilk kez düzenlenen fransız-alman ortak tatbikatını Kohl ile birlikte izledi. 1988 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yayımladığı bildiride, yeniden seçilirse sosyalist bir başbakan atayacağını ve bu başbakanla sağcıların çoğunlukta olduğu Meclis arasında anlaşmazlık çıkarsa erken seçimlere gidileceğini açıkladı; cumhurbaşkanlığı süresinin 5 yıla indirilmesi, toplumsal sorunların çözülmesinde referanduma başvurulması gibi görüşlere yer verdi ve tekrar Cumhurbaşkanı seçildi. Aynı yıl yapılan seçimlerde sosyalistler çoğunluğu elde edemediler. Sosyalist Rocard, Cresson ve Bérégovoy hükümetleri başarılı olamadı. Mart 1993'de yapılan genel seçimlerde sosyalistler ağır bir yenilgiye uğradılar. Sağ ittifak 577 sandalyeli mecliste 482 sandalye elde etti. Mitterrand sağ ittifakın liderlerinden E. Balladur'u başbakanlığa atamak zorunda kaldı.

Koch-Rapho

Mittelland'da bir tarım alanı

MİTTERSİLL, Avusturya'da (Salzburg ili) sayfiye ve kış sporları merkezi, Salzach ırmağının sağ kıyısında; 3 700 nüf. Karayolu kavşağı.

MİTÚ, Kolombiya'da yer, Vaupés'in yönetim merkezi, río Vaupés kıyısında; 6 200 nüf.

MİTUMBA dağları, Zaire'nin doğusunda iki dağ kütlesinin adı: biri, Kivu gölüyle Tanganyika gölünün kuzey bölümü boyunca uzanır (2 987 m); daha alçak olan öbürü, Moero gölünün K.-K.-B.'sındadır.

MİTURİÇ (Pyotr Vasiliyeviç), rus ressam (Petersburg 1887 - Moskova 1956). Avangard rus resminin ikinci kuşağındandır (10'lu yılların sonu, 20'li yıllar). Resimlerinde, grafiklerinde, kitap resimlemelerinde (Hlebnikov, Vvedenskiy, Luri) ve deneysel kurgularında (kartondan) değişik bakış açılarıyla mekânı ritimleme kaygısı ağır basar.

MİVART (Saint George Jackson), ingiliz doğabilimci (Londra 1827 - *ay. y.* 1900). Darwinciliğe karşı çıktı; *On the Genesis of Species* (Türlerin yaradılışı) [1871], *Man and Apes* (İnsan ve maymunlar) [1873], *Contemporary Evolution* (Çağdaş gelişme) [1876], *The Origin of human Reason* (İnsan aklının kökeni) [1889], vb. yapıtları vardır.

MİVE a. (fars. *mive*). *Esk.* Meyve.

MİVEDAR sıf. (fars. *mive* ve *dār*'dan *mive-dār*). *Esk.* Meyveli, meyve yüklü.

MİVEL a. (ar. *miʿvel*). *Esk.* Taşları parçalamakta kullanılan sivri kazma.

MİX (Thomas EDWİN, **Tom** — denir), amerikalı at cambazı ve sinema oyuncusu (Mix Run, Pennsylvania, 1880 - Florence yakınında, Arizona, 1940). Gezici bir sirkte at üzerinde yaptığı gösteriler (1909-10) film yapımcısı Selig tarafından fark edildi ve Mix sinemaya geçti. Ünlü atı Tony'ye binerek yarattığı güçsüzlerin hakkını koruyan ve sempatik kovboy kişiliği çok kısa sürede ona, sesli sinemanın doğuşuna kadar, uluslararası bir ün kazandırdı. Başarılarının kendisine sağladığı servetini iyi idare edemeyen Tom Mix, yeniden sirkteki gösterisine döndü ve bir sirk kurdu. Her şeyini yitirmiş bir durumdayken, bir araba kazasında öldü.

MİXCOATL, toltek kökenli olduğu sanılan av, savaş ve göçebe yaşamın koruyucusu meksika tanrısı. Tula kralı ve Topiltzin Quetzalcóatl'ın babası olan tarihsel bir kişi olduğu ileri sürülmektedir. Mixcoatl kültünün öncülüğünü oğlunun yaptığına kesin gözüyle bakılmaktadır.

MİXCO VİEJO, Guatemala'da Pixcaya ve Motagua ırmaklarının birleştiği noktanın 4 km ötesinde (Chimaltenango ili), Mayalar'a ait askeri ve dinsel merkez. 880 m yükseklikteki bir tepenin üzerinde yer alan kısmen onarılmış kalıntılar (İ.S. 1250 -1500), 15 yapı kümesinden oluşur: piramitler, platformlar, sunaklar ve top oyunu alanları. Pokomam yerlilerinin eski başkenti olan bu doğal müstahkem mevki, XV. yy.'ın sonuna doğru, Guatemala yüksek topraklarının en önemli kentlerinden biriydi.

Daniel Simon-Gamma

François Mitterrand (1982'de)

MİXE a. Meksika'da, Oaxaca eyaletinde yaklaşık 110 000 kişinin konuştuğu dil öbeği. (Bu öbekteki diller zokue ile akrabadır.)

MİXİNG-RATİO a. (ing. sözc.). Meteorol. KARIŞIM* ORANI'nın eşanlamlısı.

MİXONEURA a. Paleobot. *Neuropteris* ile *odontopteris* arası nitelikler taşıyan fosil bitki. (En iyi bilinen türü alt ve orta Westfalen*tabakalarında bulunan *Mixoneura obliqua* türüdür. *Neuropteridea* familyası.)

MİYACİMA, Japonya'da (Honşu) ada,

Ch. Baugey-Atlas-Photo

Mixco Viejo
top oyunu alanı
maya sanatı, 1250-1500

Hiroşima'nın G.-B.'sında; 3 300 nüf. Ada, büyük İtsukuşima* tapınağı'yla ünlüdür.

MİYAGAWANELLA a. *Chlamydiaceæ* familyasından bakteri cinsi. (Günümüzde *chlamydia* cinsi içinde sınıflandırılmaktadır; psittakoz-ornitoz ile zührevi lenfogranülomatozun mikropları bu cinstendir.)

MİYAGİ, Japonya'da il, Honşu'nun kuzey-doğu kıyısında; 7 291 km²; 2 236 000 nüf. (1989). Yönetim merkezi *Sendai.*

MİYAH çoğl. a. (ar. *mā'*nın çoğl. *miyāh*). *Esk.* **1.** Sular: *"... bir tufan-ı miyâhın vukûu rivâyet olunmaktadır"* (Mehmet Tevfik). **—2.** *Miyah-ı cariye,* akarsular. || *Miyah-ı harre,* kaplıca suyu, sıcak kaynak suları. || *Miyah-ı kilsiye,* kireçli sular. || *Miyah-ı malihe,* tuzlu sular. || *Miyah-ı merre,* acı sular. || *Miyah-ı rakide,* durgun sular: *"Miyah-ı rakideden şiddet-i ateş münasebetile..."* (İsmail Suphi). ||*Miyah-ı sakibe,* bir yükseklikten dökülen sular.

MİYA HVARA buzulu, D. Anadolu'da Hakkâri'nin G.-D.'sundaki Buzul dağının (Cilo), geniş bir beslenme alanından ve küçük bir dilden oluşan ikinci büyük buzulu. Uzunluğu yaklaşık 3 km.

MİYAKO, Japonya'ya bağlı Ryu kyu takımadasında ada; 159 km²; 55 000 nüf.

MİYAKO, Japonya'da liman, Honşu'nun kuzey-doğu kıyısında; 62 500 nüf. Kimyasal gübre. Yapı gereçleri. Kereste sanayisi. Bakır metalürjisi. Kıyı ve sanayi balıkçılığı.

MİYAKONOCO, Japonya'da kent, Kyuşu'nun (Miyazaki ili) güneyindeki volkanik platonun kenarında yer alan oyuk havzada; 131 833 nüf. Tekstil ve besin sanayileri. Kereste sanayisi.

MİYALJİ a. (fr. *myalgie*). KAS* AĞRISI'nın eşanlamlısı.

MİYAMA a. Denizc. *Miyama astarı,* seren yelkenlerinin miyama (matafyon) yakasını pekiştirmek için yaka boyunca dikilen ikinci kat yelken bezi. ||*Miyama halatı,* yelkenleri, miyama matafyonlarının yardımıyla seren cundalarına bağlamada kullanılan kamçı. (MİYAMA KAMÇISI da denir.) || *Miyama kalçetesi,* seren yelkenlerinin miyama yakasına serenler üzerindeki vardavelalara bağlamaya yarayan tirneleне. (Eşanl. MİYAMA TİRNELESİ.) ||*Miyama matafyonu,* seren yelkenlerini, miyama halatlarıyla serenlerin cundasına bağlamak için, yelkenlerin üst köşelerine yapılmış matafyon. || *Miyama patası,* seren yelkenlerinin üst köşelerindeki yakaları oluşturan radansalı patalar. || *Miyama sapanı,* seren yelkenlerini, miyama halatlarıyla serenlerin cundasına bağlamak için, buralara geçirilmiş radansalı sapan. || *Miyama yakası,* seren yelkenlerinin üst kenarı.

MİYAN → MEYAN.

MİYANE → MEYANE.

MİYANGER a. (fars. *miyan* ve *ger*'den *miyanger*). → MİHENGİR.

MİYANHANE ya da **MEYANHANE** → MEYAN.

MİYAR a. (ar. *'iyār*'dan *mi'yār*). **1.** Değerli metallerin yasaca belirlenmiş ağırlık, değer ve saflık derecesini gösteren ayar ölçüsü. **—2.** Ağırlıkların, ölçülerin, paraların yasal olarak belirlenmiş örneği. **—3.** Ölçüt, ölçü.
—*Esk.* Ölçü, ayar.
—Esk. kim. Ayıraç.

MİYARPUSULA a. Denizc. Gemideki diğer pusulaları düzeltmeyi sağlayan çok iyi ayarlanmış pusula.

MİYASTENİ a. (fr. *myasthénie*). Nörol. Sinir-kas bağlantısının işleyişindeki bir bozukluk sonunda ortaya çıkan ve ardışık ya da sürekli çaba harcandığında kas gücünün hızlı ve gittikçe tükenmesi ile belirginleşen nadir hastalık.
—ANSİKL. Kas yorulması tüm iskelet, yüz, göz, gırtlak, yutak ve solunum kaslarında belirir ve solunum kaslarındaki miyasteni ciddi ihtilatlara neden olabilir.

Bu hastalık, timus bezindeki anomali ya da urların önemli rol oynadığı bir bağışıklık bozukluğundan ileri gelir; çünkü bu anomali ya da urlar G immünoglobülinleri denen antikorların oluşmasına neden olur. Sözkonusu antikorlar sinir-kas bağlantısının sinaps sonrası zarında bulunan kolinerjik alıcılara saldırır ve onların sayısını azaltır. Bu da sinir-kas iletimindeki anomalileri ve miyastenili hastaların duyduğu yorgunluk eğilimini açıklar.

MİYATONİ a. (fr. *myatonie*). Nörol. Kas tonusu yokluğu. (Gevşek bir felçle belirgin doğuştan miyatoni ya da *Oppenheim hastalığı,* Werdnig-Hoffmann hastalığının klinik biçimidir.)

MİYAV a. (yansıma sözc.). Kedinin çıkardığı ses; miyavlama.

MİYAVLAMA a. Miyavlamak eylemi; kedinin çıkardığı ses.

MİYAVLAMAK gçz. f. Kedilerden söz ederken, bağırmak.

◆ **miyavlatmak** ettirg. f. Kedinin miyavlamasına neden olmak.

MİYAVLATMAK → MİYAVLAMAK.

MİYAZ a. (fr. *myase;* yun. *myia,* sinek ve *iasis,* hastalık'tan). Sinek larvalarının (ikikanatlılar [lucilia] ve brachycera) neden olduğu asalak hastalığı.
—ANSİKL. Larvalar ("kurt") ya istemli asalak olurlar (vücut yüzeyinde ve doğal boşluklarda) ya da zorunlu asalaktırlar (bu durumda konaklar asalağın yaşam çevriminde bir evredir); zorunlu asalaklık yüzeyde değil içte miyazlara neden olur: yürüyen miyazın deride ve derialtındaki belirtileri (çıbanımsı şişlikler ya da "gezici urlar") ve derin miyazlar (örneğin, göz ve sinir sistemi miyazları). Bölgelerimizde, derin miyazların ve derialtı miyazlarının en sık rastlanan etkeni büvelektir *(Hypoderma bovis)* [sığır hypodermiti ya da nokra].

MİYAZAKİ, Japonya'da kent, Kyuşu'nun güney-doğusunda, il yönetim merkezi, Büyük Okyanus kıyısında; 287 367 nüf. (1990). Eski derebeylik kenti, şinto dini merkezi. —*Miyazaki ili; 7 734 km²;* 1 176 000 nüf. (1989).

MİYELANSEFAL a. (fr. *myélencéphale*). Nöroanat. Embriyon dönemindeki artbeyin keseciğinin soğaniliğe dönüşen arka bölümü.

MİYELEMİ a. (fr. *myélémie*). Hematol. Olgunlaşmamış granüllü hücrelerin kana anormal geçişi. (Büyük çapta bir ilik yenilenmesi sırasında [büyük bir kanamadan ya da hemolizden sonra] geçici ve gerileyici olarak ortaya çıkabileceği gibi miyoloproliferatif bir sendromun belirtisi de olabilir.)

MİYELİN a. (fr. *myéline*). Nöroanat. Schwann hücresi tarafından üretilen ve bazı sinir hücrelerinde aksonun çevresini kılıf gibi saran lipoprotein.
—ANSİKL. Miyelin bir kılıfla sarılı aksonlar çevresel sinirleri ve merkezi sinir sistemindeki akmaddeyi oluşturur. Sempatik sinirler gibi bazı sinirlerde miyelin kılıf yoktur (miyelinsiz sinirler); çevresel sinirler arasında, miyelinli, az miyelinli ve miyelinsiz lifler bulunur.

Miyelin kını akson üzerinde sinir hücresinin gövde kısmından belli bir uzaklıkta başlar ve uç dallanmasından hemen önce sona erer. Miyelin, aksonu eşmerkezli olarak saran levhamsı yapılardan oluşur. Elektron mikroskopunda, protein molekülüne tekabül eden koyu renkli bir levha ile lipit molekülüne tekabül eden açık renk bir levhanın almaşık bulunduğu görülür. Çevresel sinirlerde miyelini, aksonu saran Schwann hücresi, merkezi sinir sisteminde ise oligodendrositler üretir. Çevresel sinirdeki miyelin kılıf, Ranvier boğumları hizasında düzenli aralıklarla kesintiye uğrar ve iki Ranvier boğumu arasında kalan bölüm bir Schwann hücresine tekabül eder. Miyelinli liflerde sinirsel akının iletimi sıçramalıdır, bu nedenle de akı, iletimin sürekli ve yavaş olduğu miyelinsiz liflere göre daha hızlıdır.

MİYELİNLEŞME a. Nöroanat. Miyelin oluşumu.

MİYELİNLİ sıf. Nöroanat. Bir miyelin kılıfla örtülü sinir liflerine denir.

MİYELİNSİZ sıf. Miyelini bulunmayan sinir lifine denir. (Sinir lifinde Schwann kılıfı gene vardır ve bu gibi lifler üstderide bulunan çıplak sinir lifiyle karıştırılmamalıdır.)

MİYELİNSİZLEŞME a. Nörol. **1.** Miyelinin normal bileşenlerinin (proteinler, kolesterol, fosfo- ve glikolipitler) serbest kalmasına ve ikincil olarak, basit lipitlerin ya da yansız yağların ortaya çıkmasına neden olan miyelin bozulması. (Miyelinsizleşme, normal miyelinli yapıların yok olmasına neden olur ve dokusal bakımdan miyelinin her zamanki boyarmaddelerine karşı ilgisini kaybetmesi biçiminde kendini gösterir.) **—2.** *Bölüt miyelinsizleşmesi,* çevresel sinir sisteminde, aksona zarar vermeksizin doğrudan doğruya Schwann hücresini zedeleyen sinir lezyonu. (İki Ranvier boğumu arasında [bir Schwann hücresine tekabül eden bölüt] miyelinin yok olması biçiminde kendini gösterir. Bu tür miyelinsizleşmeye özellikle şeker hastalığında, porfiride, lökodistrofide, metakromatikte ve kurşun zehirlenmesi gibi zehirlenmelerde rastlanır.)

MİYELİNSİZLEŞTİRİCİ sıf. Nörol. **1.** Miyelinsizleşmeye yol açan. **—2.** *Miyelinsizleştirici hastalıklar,* aksonun eksenine zarar vermeyen bir mileyin bozukluğundan ileri gelen hastalıklar grubu (miyelin-akson ayrışması). [Bu hastalıkların en tanınmışları, deri sklerozu, Schilder hastalığı ve lökodistrofilerdir. Çevresel sinir sisteminde miyelin bozukluğu, en başta, bölüt miyelinsizleşmesine neden olur.]

MİYELİT a. (fr. *myélite*). Nörol. Omurilik iltihabı. (Yalnız bozmaddede [çocuk felci], yalnız akmaddede [lökomiyelit] ya da omuriliğin enlemesine tümünde [yatay miyelit] olabilir. Bazen aynı anda beyinde [ansefalomiyelit], beyin-omirilik zarlarında [menengomiyelit], omurilik sinir köklerinde de [menengo-miyelo-radikülit] lezyonlar gelişebilir.)

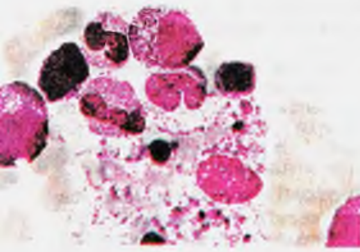
MİYELOBLAST a. (fr. *myéloblaste*). Hematol. Sitoplazmasında seyrek azürofil granülasyonlar bulunan granülosit cinsinden ana hücre.

MİYELOBULBOGRAFİ a. (fr. *myélobulbographie*). Nörol. Omurilik kanalında ve kafatası arka çukurunun alt kısmında bulunan yapıların (soğanilik, beyincik bademcikleri, omurilik ve bunların zarları) incelenmesine yarayan ve miyelografiye benzeyen sinir radyolojisi yöntemi.

MİYELOFİBROZ a. (fr. *myélofibrose*). Patol. İlikteki lifsi yapıların artması. (Eşanl. MİYELOSKLEROZ.)

MİYELOGRAFİ a. (fr. *myélographie*). Omurga kanalının içeriğini (omurilik ve zarları) incelemeye yarayan sinir radyolojisi yöntemi. Örümceksi zar altına bir gaz *(gazlı miyelografi)* ya da X ışınlarına saydam olmayan bir madde *(saydamsız miyelografi)* belden ya da artkafa altından iğneyle şırınga edilerek gerçekleştirilir. (Bu yöntem özellikle omurga içi urların araştırılmasında yararlıdır.)

MİYELOGRAM a. (fr. *myélogramme*). Hematol. Hematopoyez (kan yapma) durumunu anlamak için iliğin hücresel açıdan muayenesi.
—ANSİKL. Muayene çoğunlukla göğüskemiğinden trokar ile alınan parça üzerinde yapılır. İlik emilerek bir cam üzerine yayılır ve kan muayenesinde olduğu gibi boyanır. Önce hücre zenginliği konusunda bir değerlendirme yapılır ve durum 0 ila 5 arası kodlanır. Bundan sonra çeşitli tipteki hücreler sayılır, yüzdeleri hesap edi-

Francis
normal miyelogram

lir ve gerekirse anomaliler kaydedilir. Yaymanın hücre bakımından zenginliği iliğin zenginliğini gösterir ve yüzdelerin kullanımını kolaylaştırır.

İlik hücreleri cinslerine göre gruplandırılır; bunlar dolaşan kandaki hücre tiplerinin ana hücreleridir. Her cins hücre sayısında ve bunların çeşitli olgunluk evreleri arasında bir denge vardır. Uyum içerisindeki bir olgunlaşma, dağılımın piramidal olmasıyla belirgindir, yani, en genç hücreler en az sayıda olanlardır.

MİYELOİT sıf. (fr *myéloïde*'den). Hematol. **1.** İliğe ilişkin olan. **—2.** İlik kökenli hücrelerden oluşan (örneğin miyeloit lösemi).

MİYELOM a. (fr. *myélome*). İlik uru. (Plazmositlerden oluşan bu ura plazma proteinlerinde de ortaya çıkan suyuksal bozukluklar eşlik eder.)
—ANSİKL. Miyelomlar genellikle 40 yaşından sonra ortaya çıkar ve kemik ağrıları, kansızlık ve derin bir halsizlik biçiminde belirti verir. Hastalık, yani urlar ya birdenbire ya da art arda birçok yerde birden ortaya çıkar ve çoğu zaman iliğin tümüne yayılır (miyelomatoz). Röntgenle yapılan muayenede iskelette çeşitli noktalarda madde kayıpları görülür. Ponksiyonla alınan ilikte çok sayıda anormal plazmosit bulunur. Kan plazmasında protein dengesizliği ortaya çıkar. Elektroforezde β ve γ globülinlerde önemli bir artış, idrarda Bence-Jones tarafından tanımlanan özel bir proteinin varlığı saptanır.

MİYELOMALASİ a. (fr. *myélomalacie*). Nörol. Omurilik atardamarlarından birinin ya da birkaçının tıkanması yüzünden meydana gelen ve bu damarlarla beslenen alanları etkileyen omurilik nekrozu. (Eşanl. OMURİLİK ENFARKTÜSÜ, OMURİLİK YUMUŞAMASI.)
—ANSİKL. Lezyonun neden olduğu belirtiler hastalanan alana göre değişir: 1. omurilik ön yumuşaması, bir parapleji ya da kadripleji ve termoaljezik duyularda bozukluk ile kendini belli eder, buna karşılık derin duygularda bir değişiklik olmaz; 2. arka omurilik yumuşamasında derin duyu bozuklukları vardır; 3. enlemesine tümüyle yumuşamada, parapleji ya da kadripleji ile birlikte tam anestezi ve idrar tutukluğu ortaya çıkar.

MİYELOMATOZ a. (fr. *myélomatose*). Patol. Kemiklerde çok sayıda miyelom bulunmasıyla ve plazma proteinlerindeki önemli değişikliklerle belirgin hastalık. (Eşanl. KAHLER HASTALIĞI.)

MİYELOPATİ a. (fr. *myélopathie*). Nörol. Nedeni ne olursa olsun her çeşit omurilik hastalığı.

MİYELOPEROKSİDAZ a. (fr. *myéloperoxydase*). Biyokim. Kandaki granülosit (nötrofil, eozinofil ve bazofil) ve monosit granülasyonlarında bulunan enzim.

MİYELOPLAKS a. (fr. *myéloplaxe*; yun. *myelos*, ilik, ve *plaks*, yassı yüzey, döşeme'den). Dokubil. Çok sayıda çekirdeği (5 ila 20) olan dev hücre. Bazı kiriş ya da kemik urlarında görülür.

MİYELOPOYEZ a. (fr. *myélopoïèse*'den). Hematol. *İlik dışı miyelopoyez*, hematopoyetik dokunun, yalnız dölütsel yaşamda kan yapıcı nitelik taşıyan karaciğer, dalak, lenf bezleri gibi organlara yayılması.

MİYELOPROLİFERATİF a. (fr. *myéloprolifératif*). Hematol. *Miyeloproliferatif sendrom*, hematopoyetik iliğin hücre elemanlarından birinin ya da birkaçının çoğalmasıyla belirgin sendrom. (Süreğen miyeloit lösemi, nedeni bilinmeyen alyuvar artışı, miyeloit dalak büyümesi ve trombositemi bu türlü sendromlardandır.)

MİYELOSARKOM a. (fr. *myélosarcome*). Patol. İlik hücrelerinden oluşan sarkom. (Günümüzde bu terim, granülosit cinsi hücrelerden oluşan sert urlar için kullanılmaktadır.)

MİYELOSEL a. (fr. *myélocèle*). Omurganın dışına doğru bir omurilik fıtığıyla belirgin spina-bifida çeşidi.

MİYELOSİSTOSEL a. (fr. *myélocystocèle*). Spina-bifida çeşidi.

MİYELOSİT a. (fr. *myélocyte*). Hematol. Sitoplazmasında özgül granülasyonlar bulunan (nötrofil, eozinofil ya da bazofil) granülosit cinsinden ilik hücresi.

MİYELOSKLEROZ a. (fr. *myélosclérose*). Patol. MİYELOFİBROZ'un eşanlamlısı.

MİYENE a. El sant. PERDAH ÇEKİCİ*'nin eşanlamlısı.

MİYENTERİK sıf. (fr. *myentérique*). Dokubil. Bağırsağın kas katmanı ile ilgili olana denir.

MİYOBLAST a. (fr. *myoblaste*). Dokubil. Çizgili kas lifine dönüşecek olan mezanşim hücresi.
—Böcbil. Böceklerde, larvanın kaslarında bulunan küçük embriyon hücreleri öbeği. (Miyoblastların görevi, nemfoz sırasında erişkinin kaslarını oluşturmaktır.)

MİYODOME a. (fr. *myodome*). Kemiklibalıklarda, oynatıcı göz kaslarının bağlandığı kafatası iskeletinin iç bölümü. (Burun bölmesi içinde bulunan ön miyodoma eğik kaslar, arka miyodomaysa düz kaslar bağlanır.)

MİYOFİBRİL a. (fr. *myofibrille*). Nöroanat. KAS* LİFÇİĞİ'nin eşanlamlısı.

MİYOGLOBİN a. (fr. *myoglobine*). Biyokim. Kaslarda bulunan kırmızı pigment. (Yapısı bir hemolobin alt biriminin yapısına çok yakındır. Bir hem ve bir polipeptit zincirinden oluşan miyoglobin kaslarda oksijen depolama görevi yapar.)

MİYOGLOBİNÜRİ a. (fr. *myoglobinurie*). Vet. **1.** İdrarda miyoglobin bulunması. **—2.** *Paroksistik miyoglobinüri*, atlarda görülen ve başlıca belirtisi miyoglobinüri olan akut kas hastalığı. Anatomik olarak, kas liflerinde yozlaşma, klinik olarak ağır hareket bozuklukları ve içinde miyoglobin bulunan renkli idrar çıkması ile belirgindir. (Hareket kusuru çoğunlukla ayaklarda görülür. Genellikle ölümcül olan hastalık, iki üç günlük bir dinlenmeden sonra hayvan çalışmaya başlar başlamaz ortaya çıkar.)

MİYOGRAF a. (fr. *myographe*). Nörol. Kasların kasılmasından ileri gelen güç değişikliklerini ya da değiştirmeleri ölçen aygıt.

MİYOGRAFİ a. (fr. *myographie*). Kasların kasılması sırasında ortaya çıkan mekanik ya da elektrik olgularını kayıt tekniği.

MİYOGRAM a. (fr. *myogramme*). Miyografla elde edilen çizim.

MİYOJEN sıf. (fr. *myogène*). Kas kökenli bir olguya ya da hastalığa denir.
—Dokubil. ve Embriyol. Kas liflerine dönüşen mezoderm elemanlarına denir. || Kas kökenli dokulara denir.

MİYOJENİ a. (fr. *myogénie*). Embriyol. Mezodermin farklılaşmış öğelerinin çizgili ve düz kaslara dönüşmesi süreçlerinin tümü.

MİYOJEOSENKLİNAL a. (fr. *miogéosynclinal*). Yerbil. Kıtanın ya da önülkenin sınırında jeosenklinalden çıkış.

MİYOKARDİT a. (fr. *myocardite*). Patol. Miyokart iltihabı. (Miyokardit, kalp seslerinin sağırlaşmasıyla ve elektrokardiyogramda özel değişikliklerle kendini belli eder. Kalp yetersizliğine dönüşebilir.)

MİYOKART a. (fr. *myocarde*'dan). **1.** Mezoblast kökenli embriyon hücrelerinden oluşan ve kalp kası hücrelerine dönüşerek mezanşim kökenli endokart ile içorgan plevrası kökenli epikart arasında yer alan hücre kütlesi. **—2.** Kalp kasını oluşturan hücrelerin tümü; kalbin kasılgan kısmını oluşturan boşluklu kas. (Eşanl. KALP KASI.)
—ANSİKL. Anat ve Fizyol. Miyokart içte endokart, dışta lifli bir zar olan perikart ile örtülüdür. Yapısına giren kas lifçikleri, omurgalılarda her zaman çizgili olup adeta karmaşık bir ağ meydana getirir. İnsan miyokardının içinde işlevleri bakımından farklı iki doku vardır: biri kasılgan dokudur (kas lifçikleri); ikincisi miyokardın kasılmasını başlatacak olan akımı taşımakla yükümlü dokudur.

Kas lifçiklerinin içinde aktin ve miyozin adlı kasılgan iki protein bulunur: kasılma her şeyden önce A.T.P.'ye, kalsiyuma ve magnezyuma bağımlı bir eylemdir.

Kalbin otomatik çalışmasından sorumlu iletim dokusuna *düğümsü doku* da denir. Bu doku, kulakçıklar içinde sinüs düğümünü (Keith ve Flack düğümü), kulakçıklar ile karıncıkların birleştiği yerdeki kulakçık-karıncık düğümü (Aschoff-Tawara düğümü), bunun arkasından gelen ve karıncıklararası bölme içinde ilerleyen His demetini ve iki karıncığın çeperini kaplayan Purkinje demetini kapsar.

• *Miyokart enfarktüsü* → ENFARKTÜS.
—Cerr. *Miyokardın yeniden damarlandırılması.* Enfarktüse neden olan koroner ateromunun cerrahi tedavisinde son zamanlarda büyük bir gelişme sağlanmıştır. Bu ilerlemeleri, lezyonların koronografi ile çok ince bir şekilde saptanabilmesine ve aort-koroner köprüleme yöntemlerinin geliştirilmesine borçluyuz. Aort, tıkanıklığın aşağısında bir toplardamar parçasıyla koroner atardamarla birleştirilir. Ameliyat sonrasında % 5'ten aşağı ölüm oranı olan bu yöntemin genellikle ağrılar üzerinde çarpıcı bir etkisi vardır. Buna karşılık, koronerdeki hastalığın ilerlemesine engel olmaz, o kadar ki, bazı özel olgular dışında (sol koroner kökü darlığı, Prinzmetal anjini) uzun vadeli yaşam süreleri tıbbi tedaviyle elde edilenlerden her zaman daha uzun değildir.

Miyokardı yeniden damarlandırmada yeni bir yöntem daha uygulamaya konmuştur: damar içi sonda. Hasta koronerin içine bir baloncuk sokulur ve atardamar genişletilerek doğrudan doğruya darlık ortadan kaldırılmaya çalışılır, böylece açık kalp ameliyatından kaçınılmış olunur.

MİYOKİMİ a. (fr. *myokymie*). Nörol. SEĞİRME'nin eşanlamlısı.

MİYOKLONİ a. (fr. *myoclonie*; yun. *myos*, kas, ve *klonos* bozukluk'tan). Nörol. Bir kasın bir bölümünde, bütün bir kasta ya da bir kas grubunda görülen ve gözle görülebilir bir kıpırdamaya yol açan ya da açmayan kısa ve istemsiz kasılma.
—ANSİKL. *Aritmik miyokloniler* sara, anoksi, hipokalsemi, hipoglisemi, böbrek yetersizliği gibi bazı iç zehirlenmeler yüzünden ya da metil bromürden ve bazı ensektisitlerden ileri gelen dış zehirlenmeler sırasında ortaya çıkar. *Ritmik miyokloniler* bir beyin hastalığından (tripanozomiyazlar, Creutzfeldt-Jakob hastalığı) ya da bir beyincik, soğanilik ve omurilik hastalığından doğar.
—Vet. Miyokloni, hayvanlarda (özellikle köpekte) koreden daha yaygındır. Belirleyici bir ritim gösterir ve uykuda da sürüp gider. Daha çok kol, bacak ve baş kaslarında olur. Köpekte, genellikle, Carré hastalığı sırasında ya da onun bir sonucu olarak görülür.

MİYOLEM a. (fr. *myolemme*). Çizgili kas lifini saran zar.

MİYOLİZ a. (fr. *myolyse*). Nörol. Kas dokusunun harap olması.

MİYOLOJİ a. (fr. *myologie*). KASBİLİMİ' nin eşanlamlısı.

MİYOM a. (fr. *myome*). KAS* URU'un eşanlamlısı.

MİYOMALASİ a. (fr. *myomalacie*). Nörol. Kas nekrozu.

MİYOMEKTOMİ a. (fr. *myomectomie*). Cerr. Ayrı ayrı gelişmiş bir ya da birkaç fibromu, üzerinde geliştikleri dölyatağını korumak koşulu ile çıkarma ameliyatı.

MİYOMER a. (fr. *myomère*). Omurgalılarda gövde ve kuyruk kaslarının bölütlü bölümü. (Miyosept adı verilen iki bağ dokusu çeperiyle yanındaki bölümlerden ayrılır. Her halka için bir çift miyomer bulunur.)

MİYOMETRE a. (fr. *myomètre*'den). Dokubil. Dölyatağının düz kas bölümü.

MİYON a. (fr. *myone*). Anat. KAS* LİFİ' nin eşanlamlısı.

MİYONEMA a. *Protozoa*'ların *Acantharia* öbeği üyelerinin ektoplazmasında bulunan, kasılgan mikrofil. (Öbek halinde bir iğneciğe bağlanırlar ve hücrenin hacim değiştirmesine olanak verirler.)

MİYOÖDEM a. (fr. *myœdème*). Nörol. Beslenme bozukluğu ve miksödem olgularında bir kasa vurulduğu zaman o noktada beliren enlemesine kabarıklık.

MİYOP sıf ve a. (fr. *myope;* yun. *myops, -opos,* göz kırpıştıran'dan). Miyopluğu olan.

MİYOPATİ a. (fr. *myopathie;* yun. *myos,* kas, ve *pathos,* hastalık'tan). Nörol. **1.** Genellikle ailevi ve kalıtımsal olan ilerleyici kas hastalığı. (Eşanl. İLERLEYİCİ KAS DİSTROFİSİ.). **—2.** *Yüz-kürekkemiği-kol tipi miyopati* → LANDOUZY-DÉJERINE* TİPİ KAS HASTALIĞI.)

—ANSİKL. Miyopati kas gücünün azalmasıyla kendini belli eder. Hastalık bakışıktır ve özellikle kol ve bacakların diplerinde çok belirgindir. Leğen-trokanter kemeri kaslarının güçsüzlüğü ve bunun yanı sıra bacak kaslarının hastalanması, hiperlordoz (leğen öne, göğüs arkaya eğik) yüzünden duruş bozukluklarına ve yürümede güçlüklere (sallanarak yürüme ve doğrulmada zorluk) neden olur. Miyopatili yüz de karakteristiktir: buruşuklukların silinmesi, dudakların dışa devrilmesi, enlemesine gülüş. Gözleri yummadaki güçlük bir başlangıç belirtisidir.

Oldukça sık görülen kas hipertrofisi (bunun yanı sıra yağların birikimi ve ara dokunun artması) hasta bölgelerdeki kasların güçsüzlüğüyle karşılık oluşturur. Kaslarda kendi kendilerine kasılmanın yok olması hastalığın erken belirtilerinden biridir. Buna karşılık sinir sisteminde hiçbir hastalık belirtisine rastlanmaz.

Hastalığın soydan geçiş tipine, yaygınlığına, gidişine, miyotoni bulunup bulunmamasına göre çeşitli miyopati tipleri vardır Bunların başlıcaları Duchenne tipi miyopati, omuz ve kalça kemerlerinde yerleşen kemer triyopatisi, Landouzy-Déjerine tipi yüz-kürekkemiği-kol tipi miyopati, Erb* kürekkemiği-kol miyopatisi, göz kürelerinin dış hareketlerini kısıtlayan göz miyopatileridir.

Atlarda görülen ve besleme-yetiştirme yöntemlerine bağlı olan miyopati bir paroksistik miyoglobinüridir. Danada, hastalık hem hareket hem de solunum belirtileri verdiğinden miyopati-nefes darlığı adıyla anılır. Domuzda, mezbahada kesim sonucu soluk ve anormal gevşeklikte bir etle kendini belli ettiğinden domuz miyopatileri sızıntılı miyopatiler karma grubuna girer.

MİYOPLAZMA a. (fr. *myoplasma*). Dokubil. Kas hücresinin çekirdeğini saran protoplazma. (Eşanl. SARKOPLAZMA.)

MİYOPLUK a. (fr. *myopie*'den; yun. *myopia; meion,* çok az, *ops,* göz, *optos,* görme). Uzaktaki bir cisimden gelen paralel ışınların, retinada yalnız yakın cisimlerin net göründüğü yerde değil, onun önünde odaklaştığı gözün durumu.

—ANSİKL. Miyopluk, göz küresinin ön arka çapının anormal uzamasından ileri gelir. Bu nedenle miyopluğun derecesi göz hacminin büyümesiyle orantılıdır. Miyopluk bazen kalıtımsal olursa da çoğu zaman edinseldir; erkek çocuklarda kızlardan daha sık görülür ve on yaşlarında ortaya çıkar. Miyopluk kolay teşhis edilir ve hafif miyopluk iki taraflı içbükey gözlük camıyla düzeltilebilir. Orta derece miyopluk da iki taraflı içbükey özel camlarla düzeltilebilir. Ağır ve ilerleyici miyopluğa gelince, bazen kontaklens kullanılmasını gerektirir ve birtakım sakatlıklara neden olur, ki bunun en sık görüleni retina dekolmanıdır.

—Antropol. Miyopluğun yaygınlık derecesi, gerek insan toplulukları, gerekse çocuk ve yetişkinler arasında büyük değişiklikler gösterir. Bu sıklık derecesi, Boşimanlar'da ve Avustralya yerlilerinde düşük, Amerindler'de orta, Avrupalılar, Çinliler, Japonlar ve Mısırlılar'daysa yüksektir. Miyop olup olmamanın, genlere büyük ölçüde bağlı olduğu sanılmaktadır. Bu bozukluğa özellikle eski yerleşik uygarlığa sahip kavimlerde sık rastlandığına bakılarak, avcı-toplamacı toplumlarda miyopluğa neden olan genler aleyhinde bir doğal ayıklama olduğu, oysa tarımcı toplumlarda, Yenitaş çağından başlayarak bu ayıklamanın gevşediği varsayımı ileri sürülmüştür.

MİYOPRAJİ → MEYOPRAJİ.

MİYORAFİ a. (fr. *myorraphie*). Cerr. Bir kası dikme ameliyatı.

MİYOSARKOM a. (fr. *myosarcome*). Nörol. Kas dokusundan üreyen kötücül ur. Çizgili kaslardan olana rabdomiyosarkom, düz kaslardan olana leiomiyosarkom denir.

MİYOSEN a. (ing. *miocène*). Yerbil. Neojen sisteminin yaklaşık 18 ile 20 milyon yıl süren dönemi.

MİYOSEPTUM a. (lat. *myoseptum;* yun. *mys, myos,* kas ve lat. *septum,* çit, bölme'den). Dokubil. Hayvanlarda, vücut ekseni boyunca, bölütlü kas kütlelerini enlemesine ayıran bağdokusu.

MİYOSİT a. (fr. *myocyte*). Nörobiyol. Kas hücresi ya da lifi.

MİYOSKLEROZ a. (fr. *myosclérose*). Nörol. Kas dokusunun bozularak, büzülerek gittikçe sertleşmesi.

MİYOSTEOM a. (fr. *myostéome*). Patol. Bazen bir travma yüzünden kas içinde gelişen osteom.

MİYOTATİK sıf. (fr. *myotatique*). Nörobiyol. *Miyotatik refleks,* kas kökenli, tek sinapslı omurilik refleksi.

—ANSİKL. Miyotatik refleks, duysal İA sinir liflerini etkinleştiren sinir-kas iğlerinin uyarılmasıyla ortaya çıkar. Bu sinir lifleri omuriliğin içine girerek, aynı kası yöneten alfa motonöronlarıyla sinaps yapar. Böylece kas, bir çekilmeye karşı refleks yanıt olarak kasılır. Miyotatik refleks fizyolojik bakımdan büyük önem taşır, çünkü sinir-kas iğleri de bağımsız olarak gama motonöronlarının denetimi altındadır. Bu nedenle, miyotatik yanıt sinir-kas iğini içeren gama sinir devresi ve İA lifi tarafından denetlenebilir.

MİYOTİK sıf. (fr. *myotique*). Miyozis yapan maddeye denir. (Ezerin ve pilokarpin miyotik maddelerdir. İkincil etkileri göz tansiyonunu düşürmektir) [Karşt. MİDRİYATİK.]

◆ a. Miyotik madde.

MİYOTOM a. (fr. *myotome*). Embriyol. Üç haftalık embriyonda mezoblastı çevreleyen mezanşim dokusunun bölünmesi. (Miyotom omurilikten çıkan sinirlerin dağıldığı çeşitli çizgili kasları verir.)

MİYOTOMİ a. (fr. *myotomie*). Cerr. Bir kasın bir bölümünü ya da tümünü kesme ameliyatı.

—ANSİKL. Vet. *Kuyruk miyotomisi,* genellikle alman çoban köpeklerine uygulanır. Bu yöntem, kuyruk kaldırıcı kirişlerin ya da kasların bir kısmını keserek kuyruğun çok yukarda tutulması biçimindeki ırk standardını korumaya yarar.

MİYOTONİ a. (fr. *myotonie*). Nörol. Kas gevşemesinin anormal yavaşlık ve güçlüğü. İstemli hareket sırasında belirebildiği gibi *(dinamik miyotoni)* bir kas kendiliğinden kasılırken de ortaya çıkabilir *(mekanik miyotoni);* elektromiyografi kayıtlarında, hızlı bir ritimle çarpan düşük genlikte bir potansiyel sağanağı biçiminde görülür *(elektrik miyotoni).*

—ANSİKL. Miyotoni, başat otozomik biçimde soydan geçen iki ailevi hastalığın önde gelen belirtisidir: 1. Thomsen hastalığı: bunda miyotoniye bir kas hipertrofisi eşlik eder; 2. Steinert hastalığı: bunda miyotoniye ilerleyici bir kas atrofisi, şekil bozukluğu ve içsalgı aksaklıkları (katarakt, erbezi atrofisi ve bozuklukları) eşlik eder; zekâ geriliği de olabilir. Bu ikincisinde düzenli olarak tam bir hareket olanaksızlığına doğru ilerleyen miyotoni, kulakçık-karıncık iletimindeki bozukluklarla ilgili kalp ihtilatlarına da yol açabilir.

MİYOTONİK sıf. (fr. *myotonique*). Nörol. **1.** Miyotoniyle ilgili olan. **—2.** Kas tonusuna ilişkin olan. **—3.** *Miyotonik tepkime,* galvanik bir akımla yaratılan kas kasılmasının, akımın kesilmesinden sonra da sürmesi. (Çizgili kasın bazı hastalıklarında gözlenir.)

MİYOTONOMETRE a. (fr. *myotonomètre*'den). Fizyol. Kas tonusunu ölçmek için kullanılan aygıt.

Mİ YOUJIN ya da **Mİ YOUREN,** çinli ressam (1086-1165), Mi Fu'nun oğlu ve izleyicisi. Babasının yapıtını, çok nemli mürekkep ve çevre çizgilerini belirsiz bırakarak, "Mi tarzı noktalama" tekniğiyle gerçekleştirdiği manzaralarla sürdürdü.

MİYOZİN sıf. (fr. *myosine*). Daha çok kaslarda bulunan AT Paz'a benzeyen enzim etkinliği sayesinde kas kasılmasında önemli bir rol oynayan yüksek molekül kütleli (470 000) kas proteini. (ATP'nin hidrolizle parçalanmasını katalizleyerek kasılma için gerekli enerjiyi sağlar.)

MİYOZİS a. (fr. *myosis;* yun. *myein,* göz kırpıştırmak'tan). Oftalmol. Gözbebeğinin büzülmesi.

—ANSİKL. Miyozis, ışık alınca büzülme refleksinde olduğu gibi göz parasempatiğinin uyarılmasından ya da sempatiğin felcinden ileri gelebilir. Genel yolla verilen ilaçlar (afyon ya da türevleri) ve dıştan sürülen ilaçlar da (pilokarpin) miyozis yapar

MİYOZİT a. (fr. *myosite*). KAS* İLTİHABI' nın eşanlamlısı.

MİYOZOM a. (fr. *myosome*). Dokubil. Bir ara maddeyle boylamasına birleşince çizgili kas lifçiğini meydana getiren disklerin tümü.

MİYÜN ya da **MİYUN,** Çin'de kent, Pekin'in K.-D.'sunda. Kent yakınında, Çao-Bai Hı üzerindeki baraj, Pekin'in su gereksinimini karşılar, sulama yapılmasını ve elektrik enerjisi üretilmesini sağlar.

MÎZ a. (fars. *mîz*). *Esk.* **1.** Sofra. **—2.** Misafir, konuk. **—3.** *Mîzben* → MİZBAN.

MİZA → MİSA.

MİZAB a. (ar. *mîzâb*). *Esk.* **1.** Su yolu, oluk: *"Dile mîzâb-ı bela kim sır-ı müjganımdır"* (Namık Kemal, XIX. yy.). **—2.** *Mizab-ı baran,* yağmur sularının aktığı oluk. ‖ *Mizab-ı Rahmet,* Kâbe'nin damında bulunan oluk.

MİZAÇ a. (ar. *mizāc*). **1.** Bir kimsenin yaradılıştan gelen özelliklerinin tümü; yaradılış, huy, tabiat: *Herkes böyle davranmaz, bu bir mizaç meselesidir.* **—2.** Kişinin kendi kendisiyle ve dış çevresiyle iliş-

kisinde genel olarak içinde bulunduğu ruh ve duyarlılık hali. (Bk. *ansikl.* böl. Ruhbil. ve Psik.) **—3.** Gerçek bir yeteneği, bir yatkınlığı belirleyen psikolojik özelliklerin tümü. *Bir sanatçı mizacı.*

—*Esk. Mizac-dan*, herkese huyuna göre davranan. ‖ *Mizac-gir* → MİZAÇGİR. ‖ *Mizac-ı asabi*, sinirli. ‖ *Mizac-ı balgami, mizac-ı demevi, mizac-ı lenfai* ve *mizac-ı safravi*, insan bedeninde var olduğu sanılan hıltların çokluğuna göre yaradılış ve huy biçimleri. ‖ *Mizac-ı nazik*, ince yaradılış.

—Ed. *Mizaçlar kuramı*, Elizabeth dönemi İngiltere'sinde öne sürülen ve kökeni Antikçağ hekimliğine dayanan kuram; her insanın dört ana unsurdan birine karşılık gelen bir bedensel sıvının (kan, sümük, safra, melankoli ya da lenf) etkisinde olduğu düşünülerek, bu kurama bağlı bir psikoloji, bir estetik, hatta bir toplumbilim anlayışından da söz edilebilir. (Belli bir mizacın ağır basması farklı bünyelere ve toplumsal mevkilere sahip tipler [öfkeli vb.] doğurur. Bu tiplerden de "karakterler" [ingilizcede kişilik anlamına da gelir (bk. Ben Jonson)] türer. "Psikoloji" kişilik yapısı değil de ruh [Coleridge] üzerinde durarak mizaçlara bağlı gerekirciliği aşmaya çalışacaktır.)

—Esk. tıp. İnsan bedeninin ya da yiyecek ve içeceklerin kuru ya da yaş, soğuk ya da sıcak olma özelliği.

—Homeopat. Bir kişiyi kendisiyle aynı yapıda ve aynı diyatezde olan bireylerden ayıran kişisel tepkilerin toplamı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Siyas. bil. *Siyasal mizaç*, bir grubun ya da bireyin siyasal davranışlarını belirleyen daha çok tarihsel, ideolojik ve psikolojik nitelikteki öğelerin tümü.

—ANSİKL. Homeopat. Mizaç, bünyeyi tamamlayan, fakat güç tanımlanabilen bir değişkendir; Léon Vannier bunu "statik" bir durum olan bünyeye dayalı "dinamik" bir durum diye tanımlar. Bünyesel anatomik yapıların karışımından oluşan dış görünüş ile her insanı ayrı bir birey yapan fizyolojik, biyolojik ve ruhsal tepki olanaklarını karşı karşıya getirir.

Bünyeler, yapılar için olduğu gibi mizaç için de birçok tanımlamalar, sınıflandırmalar ortaya atılmıştır. Bunların ilki XIX. yy.'da Grauvogl'un ileri sürdüğü ayırımdır: Grauvogl kişileri biyokimyasal yapılarına göre şöyle ayırır: su metabolizması bozuk olanlar "hidrogenoit"; kanlarında aşırı yükseltgenme olanlar "oksigenoit", yükseltgenme yetersizliği ve metabolizma artıklarını dışarı atamama bozukluğu olanlar "karbonitrogenoit" mizaçlıdır.

—Ruhbil. ve Psik. Eski gelenek, Galenos' un suyuklar kuramına dayanarak dört çeşit mizaç ayırt ediyordu: öfkeli, soğukkanlı, kanlı ve içe kapanık (melankolik). Günümüzde, mizaçların sınıflandırılması, tipolojilere göre yapılmaktadır (E. Kretschmer'in, G. Heymans'ın ve E. Wiersma' nın [1909; R. Le Senne tarafından yeniden ele alındı] tipolojileri). Bazı tiplerle, kimi mizaç durumları arasında bağlantılar bulunduğu ileri sürülür. Örneğin, leptozomların çoğunlukla şizotimik; pikniklerin çoğunlukla siklotimik (Kretschmer'e göre) oldukları söylenir. Mizaç kavramı, karakter kavramına da sıkıca bağlıdır.

MİZAÇGİR sıf. (ar. *mizāc* ve fars. *gīr*'den *mizāc-gīr*). *Esk.* Nabza göre şerbet veren, herkesin huyuna göre davranan.

MİZAÇGİRLİK a. *Esk.* Mizaçgir olma durumu.

MİZAÇLI sıf. *Nit. sıf.* + *mizaçlı*, yaradılışı belirtilen nitelikte olan kimse için kullanılır: *Asabi mizaçlı bir genç.*

MİZAÇSIZ sıf. *Esk.* Sağlık durumu iyi olmayan, keyifsiz.

MİZAH a. (ar. *mūzāḥ*'tan *mizāḥ*). **1.** Gerçeğin kimi görünümlerinin gülünç, alışılmamış özelliklerini vurgulayan düşünme biçimi; bu düşüncenin, bir söylemdeki, bir metindeki izi: *Mizah dolu bir konuşma. Mizah dolu bir film.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir aksilik olmasına karşın gülünebilen bir durum, bir olay: *Olaylardaki mizahı yakalamak.* **—3.** Gerçeğin kimi görünümlerinin, gülünç, alışılmamış yönlerini vurgulamayı amaçlayan sanat türü; gülmece: *Mizahımızın büyük ustaları. Mizah yazarı. Mizah ustaları. Mizah öyküsü.* **—4.** *Mizah dergisi*, mizah yazılarına ve karikatürlere geniş yer veren dergi. ‖ *Kara mizah* → KARA.

—*Esk. Mizah-âmiz*, eğlenceli. ‖ *Mizah-gu*, şakacı. ‖ *Mizah-nüvis*, mizah yazarı. ‖ *Mizah-perver*, mizahı, şakayı seven.

—ANSİKL. Ed. İster Elizabeth dönemi yazarlarında, ister gerçeküstücülerde (Breton'un *Anthologie de l'humour noir*'ı), ister Lewis Carroll ya da Prévert'de olsun, mizah kalıplaşmış sözlere karşı kişisel sözü kabul ettirmenin bir aracı, dünyaya karşı ben'i savunmanın bir yolu olmuştur. Bunun en belirgin örneklerine alman romantiklerinde rastlarız. Hegelcilere göreyse, mizah, zihnin diyalektik bir süreç içinde kendi kendini kavraması, yani bütün çatışkıların ötesine ulaşmanın bir yoludur. Bu bakımdan, kendini ve başkalarını yadsıma olarak değil, çiftanlamlılıkta karar kılma olarak ele alınmalıdır. Ne var ki, bu çift anlamlılığı bir anlaşmazlık kaynağı olarak görmemelidir. Mizahta karşıt terimler birbirlerini yok etmeden ve ikisini de aşan kendi öz sentezlerine varmadan sürekli olarak birbirlerinin karşılıklı varlıklarına işaret ederler. Swift, Sterne, Smollett mizahın örneklerini vermişler, Byron ise "mizahın mizahı" diyebileceğimiz bir mizah yaratmıştır. Oscar Wilde'da, Noel Coward'da, Jerome K. Jerome'da apayrı bir hafiflik kazanan mizah, Bernard Shaw ile Chesterton'da bir saygısızlık gösterisine dönmüştür. Kanada'da da Stephen Leacock ile *saçmalık*'a yönelmiş, ABD'de folklor ve halk verileriyle birleştikten sonra bir zihin oyununa dönüşmüş (*New Yorker* okulu), Fransa'da Jean Dutourd ile yalınlaşırken, çek Jaroslav Hašek ve alman Erich Kästner ile daha önce Kafka tarafından örnekleri verilen çağdaşçılığın bir anlatımı olmuştur. Ne olursa olsun, mizah demek, bozguna uğrayan bir görünüşün dengesini kaybetmesi, gülümsemenin verdiği güven ve denge, açıkça ortaya konan bir ihbar demektir. Bunun içindir ki, mizah karikatürün alanına girebilmesine rağmen, hiçbir zaman onunla bir tutulamaz.

• *Türk edebiyatında.* İnsan davranışlarının yanlışlıklarını, toplumdaki düzensizlikleri, tutarsızlıkları, toplumsal baskıyı konu edinen fıkra*lar (Nasrettin Hoca fıkraları, bektaşi fıkraları), halk edebiyatında taşlama*, güldürücü destan (Pire destanı, Karı-koca destanı), divan edebiyatında hiciv* türleri, siyaset, sanat adamlarının nükte*leri, karagöz, ortaoyunu yapıtları vd. türk edebiyatı tarihinde zengin bir mizah dağarcığı oluşturur. Divan edebiyatında konu edindiği kişiyi incitmeyen, okuru utandırmayan mizah yapıtları (*Harname*, Şeyhi; *Şikâyetname*, Fuzuli; *Hirrename*, Ebubekir Kâni) yanında, söz ettiği kişileri alabildiğine küçük düşüren, açık saçık ürünler (*Dafi ül-gumum, rafi ül-humum*, Delibirader; *Siham-ı kaza*, Nef'i; *Mutayebat-ı Türkiye*, Galip Paşa) asıl geniş yeri tutar. Tanzimat'tan sonraki mizah kişilere yönelik hicvin sınırını aşarak, siyasal ve toplumsal olaylara, sorunlara, insanlığın zaaflarına yöneldi (*Zafername ve şerhi*, Ziya Paşa; *Lehçet ül-hakayık*, Direktör Ali Bey). İkinci meşrutiyet'ten başlayarak siyasal yaşamın kazandığı hareket içinde siyasete yönelik mizah türü etkili ürünler (*Kirpinin dedikleri*, R. H. Karay) verdi. Şive taklidi, abartma gibi halk mizah öğeleriyle beslenen yüzeysel bir mizahın (*Meşhedi aslan peşinde*, E. E. Talu) yanı sıra mizah ağırlıklı edebiyat yapıtları (*Mürebbiye*, H. R. Gürpınar; *Tuş*, H. Taner) yayımlandı. Kimi şairler halk şiirinin taşlamalarını örnek tuttu, mizahı nazireler kaleme aldı (R. T. Bölükbaşı, F. A. Aykaç, F. N. Çamlıbel). Garipçiler*in geleneksel kurallara karşı çıkarken yer yer mizah öğelerinden yararlanan şiiri toplumsal mizaha gitgide daha geniş yer verdi. Günümüzde toplumun her kesimini, yaşamın hemen bütün olaylarını konu edinen mizah yapıtları (*Zübük*, A. Nesin; *Hababam sınıfı*, R. Ilgaz; *Zurnada peşrev olmaz*, Ç. Altan; *Dayak birincisi*, M. İzgü) çok geniş okur topluluklarına seslenmektedir. (→ Kayn.)

—Güz. sant. *Mizah resmi.* Bu kavram Birinci Dünya savaşı'ndan sonra günlük gazetelerde ve magazinlerde yergi resimlerinin artmasına bağlı olarak doğdu. Aslında mizah resmi, gravürün ortaya çıkışından beri var olan bir türün modern biçimidir. Ama ancak bir ölçüde karikatüre başvurur ve basitleştirmeden, insanbiçimcilikten, alegori, fantastik ve cinastan ya da resim biçimini alması zorunlu olmayan diğer edebi yollardan yararlanabilir.

Batı Avrupa'da özellikle din savaşları (XVI. yy.) yergili gravürlerin artmasına yol açtı. Mizah resminin gelişmesiyse, XVII. ve XVIII. yy.'da küçük ve orta burjuvazinin yükselişine bağlı oldu. Özellikle "hafif konular"ın çok tutulduğu ve gravürcü Romeyn de Hooghe'nin Louis XIV'ü alaya aldığı Hollanda'da büyük bir atılım yaptı. 1730'dan sonra İngiltere'de, ahlaksal, toplumsal ve siyasal konuları ele alan mizah resmi Hogarth sayesinde ağırbaşlı sanatla boy ölçüşen ciddi bir türe dönüştü. Rowlandson, Cruikshank Gillary ile karikatür önemli bir noktaya geldi. 1843'te İngiltere'de fransız *Charivari* gazetesini örnek alan *Punch* yayımlanmaya başladı, ama resimli hiciv asıl atılımını özellikle Almanya ve İtalya'da pek çok resimli gazetenin kurulmasıyla 1848 devrimlerinden sonra yaptı.

XX. yy.'da gerçeküstücülük ve bazı modern sanat akımları mizaha büyük bir yer verdiler. Amerikalı sanatçı Steinberg mizah resmine, aktüaliteye, hatta yergiye de bağlı olmayan bir anlatım gücü kazandırmak amacıyla basın resimlemeciliğinin sınırlarını aştı. Öte yandan, afiş ve ilan, resimleme ve çizgi roman, sinema ve çizgi film günümüzün mizah çizerlerine çok daha geniş bir alan tanımaktadır ve bunlardan bazıları, Fransa'da Siné, Topor, Folon, A. François, İngiltere'de R. Searle, yalnızca çizer değil, plastik sanatların tüm olanaklarını kullanan sanatçılardır.

Türkiye'de yazılı mizahın başlangıç tarihi *Diyojen* dergisinin yayımlandığı 1870 yılı olarak kabul edildiğine göre, mizah resminin tarihi de yaklaşık böyle kabul edilebilir. Ancak bu, daha önce mizah resmi bulunmadığı anlamına gelmez. Enderunlu* Fazıl'ın *Zenanname*'sinde (1839) anlattığı kadınlar hamamı ve mahalle baskını gibi olayları canlandıran minyatürler, yine XIX. yy.'da yayımlanan bazı halk kitaplarında, özellikle de Nasrettin Hoca fıkralarını içeren kitaplarda da mizah resminin ilk örneklerini buluruz. Gölge oyunu (karagöz) figürleri de yüzyıllar boyunca türk mizah anlayışının simgesel, ama dinamik birer öğesi olmuşlardır. Ne var ki, Tanzimat döneminde teokratik monarşiye karşı bir siyasal eleştiri ve taşlama aracı olarak alınan mizahın daha çok karikatür ve yazı alanlarında gelişme gösterdiği görülmektedir. Esasen, gerek 1858 tarihli ceza kanununun 139. maddesi, gerekse ilk Meclisi mebusan'ın kapatılmasından sonraki uygulamalar, mizah resminin de yaygınlaşmasına kısıtlama getiriyordu. Bu dönemde mizah resminin belli başlı ustaları olarak Nişan Berberyan, Sedat Nuri, Yusuf Bey gibi adları buluruz.

İkinci meşrutiyet'ten sonra daha çok karikatüre ve yazıya yönelen mizah, *Karagöz, Hayal-i cedit, Köylü* vb. geleneksel mizah anlayışını sürdüren dergilerin yanı sıra *Kalem, Cem, Diken* vb. modern mizah anlayışını temsil eden dergiler yoluyla da geniş kitlelere ulaştı. Özellikle *Kalem*'in yalın ve kararlı çizgilerden sulubоya tekniklerine değin uzanan karikatürleri, daha sonra Sedat Simavi'nin Kurtuluş

savaşı'nı destekleyen *Güleryüz* adlı dergisinde çıkan karikatürleri mizah resminde Cumhuriyet'in ilk çizerler kuşağı üstünde etkileyici oldu. Münif Fehim Özarman ve Ramiz Gökçe gibi çizerler daha çok illüstrasyon ağırlıklı çalışmalarıyla dikkati çekerken Salih Erimez çeşitli dergi ve gazetelerde Osmanlı İmparatorluğu görüntülerini yansıtan karikatür-desenlere yöneldi. 1950'den sonra iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte mizah resmi basından duvar afişlerine, reklam posterlerine ve televizyon reklamlarına doğru geniş bir alana yayıldı. Orhan Peker ve Cihat Burak gibi ressamlar da mizah türünde ilginç ürünler verdiler.

MİZAHÇI a. Mizah sanatçısı, gülmece yazarı: *Bu salon, tanınmış mizahçıların toplanma yeridir. Kendileriyle alay, mizahçıların belirleyici özelliğidir.*

MİZAHİ sıf. (ar. *mizāḥ* ve *ī*'den *mizaḥī*). Mizah öğeleri içeren, mizah niteliğinde olan: *Bir dergiye mizahi öyküler yazmak.* **—2.** Bir aksilik olmasına karşın gülünebilir olan bir olay, bir durum için kullanılır: *Bu olayda mizahi bir yan göremiyorum.*

MİZAN a. (ar. *mīzān*). *Esk.* **1.** Terazi, tartı. **—2.** Ölçü, ölçüt: *"Takdir etmek için elimizde kati bir mizanımız yoktur"* (F. Köprülü). **—3.** Akıl, idrak: *Mizana sığmak.* **—4.** *Bir kimseyi mizana çekmek*, bir kimseden hesap sormak.

—Din. Kıyamet gününde günah ve sevapların tartılacağına inanılan terazi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yevm ül-mizan*, kıyamet günü.

—Esk. fiz. *Mizan-ül-harare*, termometre. || *Mizan-ül hava*, barometre. || *Mizan-ül -matar*, yağışölçer. || *Mizan-ür-rih*, rüzgârın hızını ölçen alet. || *Mizan-ür-rutube*, nemölçer.

—Esk. gökbil. Terazı burcu.

—Esk. mat. SAĞLAMA'nın eşanlamlısı.

—Hat. *Mizan ül-hat* → SÜLÜS.

—Mil. muhs. *Mizan ayarlama*, muhasebeleştirilen verilere, yanlışlara ve unutmalara karşı bir satır ekleyerek bir iktisadi hesabı denkleştirmeyi amaçlayan işlem.

—Muhs. Bir ana hesabın bölümlerini oluşturan bütün hesapların hareket ve bakiyelerini özetleyen (müşteriler bakiyesi, teslimatçılar bakiyesi) ya da hesap yılı sonu tanzim kayıtlarının geçirilmesinden önce (genel bilanço) ya da sonra (envanter bilançosu) büyük defterde açılan bütün hesapların hareket ve bakiyelerini gösteren süreli çizelge. || *Aylık mizan* → AYLIK* DURUM.

—Saatç. Çarkın ve balansın yalpalama ya da merkezleme kusurlarını denetlemeye ve ortaya çıkarmaya yarayan 8 biçiminde alet.

—ANSİKL. Bu inanç, eski Batı, Doğu, Uzakdoğu, Mezopotamya ve Mısır'daki çoktanrılı dinlerden sonra musevilik ve hıristiyanlıkta da yer aldı. Kuran'da tekil olarak *adalet* anlamında geçer: "Allah, kitabı ve adaleti (bilhakkı velmizan) doğru olarak bildirendir" (XLII, 17). Ancak, Kuran'da çoğul olarak (mevazin) kullanıldığı ayetlerde sözcük, kıyamet gününde günah ve sevapların tartılacağı terazi anlamında kullanılır: "O gün amelleri tartmak sabittir. Her kimin terazileri ağır gelirse felah bulanlar onlar olacaktır" (VII, 8). "Her kimin terazileri hafif gelirse onlar da ayetlerimize inkâr suretiyle zulmettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokacaklardır" (VII, 9). Yine Kuran'da başka iki ayette şöyle denir: "Biz kıyamet günü için öyle bir doğruluk terazisi koyacağız ki, hiç kimse hiçbir haksızlığa uğrayamayacak. Bir iş, hardal tanesi ağırlığında da olsa getirip onu da tartacağız. Bizim hesap görmemiz yeter" (XXI, 47); "Artık kimin iyilikleri ağır gelirse, onlar umduklarını bulacak, korkulardan kurtulacaklardır. Kimin iyilikleri az, kötülükleri ağır gelirse onlar kendilerine yazık edenlerdir; cehennemde sonsuza dek kalıcıdırlar" (XXIII, 102 -103).

Mizan, Mehmet Murat (Mizancı) tarafından yayımlanan "siyasi ve edebi gazete". 21 ağustos 1886'dan başlayarak 11 ocak 1890 yılına kadar (158 sayı), haftalık olarak İstanbul'da yayımlandı. 1896'dan sonra bir süre Kahire'de, Paris'te, Cenevre'de basılan gazete, Meşrutiyet'in ilanı üzerine yeniden İstanbul'da çıkartılmaya başlandı. *Mizan*, İttihat ve Terakki'ye şiddetle karşı oluşu nedeniyle, 31 Mart vakası'ndan sonra kapatıldı. Haber gazeteciliğinden çok siyasal olaylara ideolojik yaklaşımı, özellikle de edebiyat ve düşünce alanında yankı yapan sert tartışmaları ile dönemin ilgi toplayan gazetelerinden biriydi.

Mizan ül-edep (Edebiyat terazisi), Diyarbakırlı Sait Paşa'nın türkçe edebiyat bilgileri kitabı (1888). Arap edebiyatının belagat kurallarını türkçeye uygular. Aktarılan bilgilere örnek oluşturmak üzere türk edebiyatından seçilmiş bir şiir örnekleri bölümü vardır

Mizan ül-hak, Kâtip Çelebi'nin boş inançlara, bağnazlığa, kötü alışkanlıklara karşı müspet bilimi, akıl yolunu, hoşgörüyü savunan yapıtı (1656; yay. 1864-1865). Asıl adı *Mizan ül-hak fî ihtiyâr il-ahak*'tır. Yazar, yapıtın önsözünde, insanlara doğru yolu gösterip onları bağnazlıktan kurtarmak için bu küçük kitabı yazdığını belirtir; dünya yaratıldığından beri insanların fırka fırka olduğunu, her fırkanın ayrı bir mezhebi ve meşrebi bulunduğunu, herkesin düşünce ve inancının birbirine uymayabileceğini, o yüzden düşünce ayrılıklarının doğal karşılanması gerektiğini bildirir; dinsel yorum ve inançlarla müspet bilimlerin zaman zaman çatıştığını geometri, coğrafya ve astronomiden aldığı örneklerle anlatır.

Kitap 21 bölüme ayrılmıştır (Hızır'ın yaşayıp yaşamadığı, mezarları ziyaret, nafile namazı, teganni, raks, tütün içmek, kahve içmek, esrar, afyon ve başka keyif verici maddeler kullanmak, rüşvet vb.). Yazar, kitabın sonuna kendi yaşamöyküsünü de eklemiştir. (→ Kayn.)

MİZANA a. (ital. *mezzana*'dan). Denizc. **1.** Üç ya da dört direkli bir yelkenlinin, bir ketch'in ya da bir dundee'nin en arka direği. **—2.** Beş direkli bir yelkenlinin, baştan döndüncü direği. (Her iki anlam için, MİZANA DİREĞİ de denir). **—3.** *Mizana gabya çubuğu*, mizana direği üzerine sürülen gabya çubuğu. || *Mizana valenası*, mizana direğinin pruva istiralyalarına çekilen flok biçiminde yelken. || *Mizana yelkeni*, mizana direğine açılan yamuk biçimli yelken. || *Kontra mizana*, beş direkli bir yelkenlinin mizanadan (dördüncü direk) sonra gelen beşinci direği.

MİZANCI MURAT, asıl adı **Mehmet Murat,** türk tarihçi, siyaset adamı, *Mizan* dergisinin sahibi (Dağıstan 1854 - İstanbul 1917). Ailesi ona Dağıstan'ın bağımsızlık savaşçısı Hacı Murat'ın adını vermişti. Stavropol'da lise öğreniminden sonra geldiği (1873) İstanbul'da dağıstanlı Şirvanizade Rüştü Paşa tarafından korundu; rusça ve fransızca bildiği için çevirmen olarak Hariciye matbuat kalemi'nde görevlendirildi. Mülkiye, hukuk, öğretmen okullarında tarih öğretmeni, yönetici olarak çalıştı (1877-1895). Siyaset, ekonomi, eğitim konularında etkin bir dergi olan *Mizan**'ı yayımlamaya başladı (1886). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletleriyle ekonomik ilişkileri bakımından önem taşıyan Düyunu umumiye'nin başında bulundu (1891-1895). Daha sonra Paris'e giderek Abdülhamit II'ye karşı siyasal savaşımı sürdüren Jön Türk hareketi içinde etkin yer aldı. *Mizan*'ı Mısır'da yayımlamaya başlaması (1896) üzerine hakkında "gıyabi idam kararı" verildi. Jön Türkler'in başkanlığında bulundu (1896-1897). Kuruluşun merkezini Cenevre'ye taşıyarak gazetesini orada yayımladı (1897). Padişahın reform vaatleri üzerine İstanbul'a döndü (1897). Ancak bu vaatler gerçekleşmedi; üstelik İkinci meşrutiyet'e kadar göz hapsinde yaşadı. Bu arada Şûrayı devlet maliye dairesi üyeliğinde bulundu (1899-1908). Öte yandan Avrupa'dan dönüşü dolayısıyla ve sarayla uzlaşmaya koyulduğu ileri sürülerek Jön Türkler'in sert eleştirileriyle karşılaştı. 1908'de Şûrayı devlet'ten istifa ederek *Mizan*'ı yeniden yayımlamaya başladı. Bu dönemde İttihat ve Terakki'ye cephe alması, tutucu çevrelere yakın görünmesi, din konusu üzerinde direnmesi onu aydın çevrelerin desteğinden uzaklaştırdı. Kendisi "taht-ı muhafaza"ya alınarak gazetesinin yayımı durduruldu. 31 Mart vakası üzerine yargılanarak müebbet kalebentliğe mahkûm edildi. Rodos, daha sonra Midilli'de (1911 -1912) çektiği cezasından sonraki yıllarında, 12 ciltte tamamlamayı tasarladığı *Tarih-i ebülfaruk* adındaki osmanlı tarihinin Köprülüler dönemi sonuna kadar gelen 7 cildini yayımladı. Anılarını *Mücahede-i milliye* (1908), *Meskenet mazeret teşkil eder mi?* (1911), *Tatlı emeller, acı hakikatler* (1912) gibi yapıtlarında derledi. Bazı siyasal görüşleri *Mizan*'daki makalelerine ek olarak *Yıldız saray-ı hümayunu ve Babıâli yahut şarkın derd-i aslisi* (1895), Türkiye'nin Avrupa karşısındaki gücünü ve zayıf yanlarını konu edinen *La force et la faiblesse de la Turquie* (1897) gibi kitaplarındadır. *Mizan*'da çıkmış bazı yazıları ("Vatan yahut silistre" [Namık Kemal'in yapıtı, 1873], "Vuslat" [Recaizade Ekrem'in yapıtı, 1874], "Sergüzeşt" [Samipaşazade Sezai'nin yapıtı, 1889]) çağına göre çok başarılı nesnel edebiyat eleştirisi örnekleridir. Romanı *Turfanda* mı yoksa turfa mı* (1890), yaşadığı dönemle ilgili canlı gözlemler sergiler, çöküşün eşiğindeki imparatorluğun toplumsal ve siyasal sorunlarını tartışır. (→ Kayn.)

MİZANPAJ a. (fr. *mise en pages*). Matbaac. SAYFA* DÜZENİ'nin eşanlamlısı.

MİZANPLİ a. (fr. *mise en plis*). Berbl. *Mizanpli*, ıslak saçları, bigudi ve pensler yardımıyla sararak kıvırmak işlemi. (Sarma düzeni, saçların kuruduktan sonra alması istenen biçime göre ayarlanır.)

MİZANSEN a. (fr. *mise en scène*). **1.** Tiyatro. **—2.** Kimi yararlar elde etmek ya da bir kimseyi yanıltmak amacıyla önceden hazırlanan yapmacık düzen.

MİZANTROP sıf. ve a. (fr. *misanthrope;* yun. *misein*, nefret etmek ve *anthropos*, insan'dan). **1.** İnsandan nefret eden. **—2.** Toplumdan, insanlardan kaçan.

MİZAR a. (ar. *ᶜözr*'den *miᶜzār*). *Esk.* **1.** Perde. **—2.** Engel. **—3.** Örtü.

MİZAR, Büyükayı* takımyıldızının ζ yıldızına verilen arapça kökenli ad. Kadir 2,4. Tayf gibi A2. Uzaklık 88 ıy. Riccioli, 1650'de, aralarındaki uzaklık 14,5" olan iki bileşenini ayırmayı başardı: böylece Mizar, belirlenen ilk çift yıldız oldu. Ama gerçekte bu, çok yıldızlı bir sistemdir ve 1889'da, Pickering bu sistemin içinde tayfölçümsel ilk yıldızı ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu yıldız, Alkor* ile ilgi çekici optik bir çift oluşturur.

MİZBAN a. (fars. *miz* ve *bān*'dan *miz -ban*). *Esk.* Ev sahibi, misafiri ağırlayan: *"Edeb şartı değil mihmana çekmek mîzban hançer"* (Fuzuli, XVI. yy.).

MİZBER a. (ar. *mizber*). *Esk.* Kamış kalem.

MİZEBBE a. (ar. *mizebbe*). *Esk.* Sinek kovmakta kullanılan yelpaze.

MİZER a. (ar. *miʾzer*). *Esk.* Peştamal.

MİZERABİLİZM a. (fr. *misérabilisme*). Güz. sant. İkinci Dünya savaşı'ndan hemen sonra Fransa'da ortaya çıkan sanat akımı. Ayırtedici özelliği, gerçekliğin bütün katılığı ve umutsuzluğuyla yansıtılmasıdır. (B. Buffet, F. Gruber'in ardından bu akımın başlıca temsilcisidir.)

MİZHER a. (ar. *mizher*). Esk. müz. Ut.

MİZİTRA → LOR

MİZKÂR a. (ar. *zekr*'den *mizkar*). *Esk.* Hep erkek doğuran dişi.

MİZMAR a. (ar. *mizmār*). **1.** Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir tür dilli kaval. (Yaklaşık 20 cm boyunda ve 7'si önde olmak üzere 8 delikliydi. Gövdesi kamıştan yapılan türüne *kamış mizmar* denirdi). **—2.** Araplar'ın, çeşitli üflemeli çalgılara verdikleri genel ad. **—3.** Zebur surelerinin her biri.
—Esk. anat. Nefes borusu.
—Esk. dilbilg. *Mizmar darbesi,* gırtlağın birden kapanmasıyla seste meydana gelen ani kesinti.

MİZOGUÇİ KENCİ, japon film yönetmeni (Tokyo 1898 - Kyoto 1956). 1922'de sinemaya başladı ve kimileri japon sinemasının en önemli yapıtlarından olan yüze yakın film çevirdi: *Furusato* (1930), *Taki no şiraito* (1933), *Gion matsuri* (1933), *Naniva erecii* (1936), *Gion no şimai* ya da *Gion no kyodai* (1936), *Zengiku monogatari* (1939), *Naniva onna* (1940), *Genroku Çuşingura* (1941-42), *Coyu Sumako no koi* (1947). Son çalışmalarıyla uluslararası bir üne kavuştu: *Saikaku içidai onna* (1952), *Yağmurdan sonraki soluk ayın hikâyeleri* (Ugetsu monogatari) [1953], *Gion bayaşi* (1953), *Sanşo dayu* (1954), *Çikamatsu monogatari* (1954), *Şin heike monogatari* (1955), *Akasen çitai* (1956). Kimi çağdaş sorunları gerçekçi bir biçimde betimlediğinde ve eski japon efsaneleri ele alıp düşçülüğe ve aşırı bir inceliğe sürüklendiğinde, ince ve kesin olan üslubu, her zaman tanık olunan şiirsel bir anlatım ve eşsiz bir dekor anlayışıyla belirginleşir.

MİZOLAR → LUŞAİLER.

MİZONİT a. (fr. *mizzonite*). Miner. Meionit ve marialit arasında bulunan, wernerit türünden mineral madde.

MİZORAM, Hindistan'ın kuzey-doğusunda arazi, 1972'de Assam'dan ayrıldı; 21 000 km²; 493 757 nüf. Yönetim merkezi *Aical.*

MİZUİ YASUO, japon heykelci (Kyoto 1925). 1953'te Fransa'ya yerleşti, taş ve betondan anıtsal ve sade üslupta yapıtlar verdi; bunları genellikle kentsel ve mimari mekânlar için gerçekleştirdi (*Macrocosme et Microcosme,* 1967, Grenoble olimpiyat köyü; *Bereket boynuzu,* 1973, Assy platosu; Vaudreuil'de çeşme, 1977).

MİZUŞİMA, Japonya'nın, Honşu adası'ndaki ağır sanayi kompleksi. 1958'de başlayarak, Japon denizi'nden (Okayama ili) kazanılan yaklaşık 50 km²'lik bir alanı kaplar.

MİZVAC a. (ar. *zevc*'den *mizvāc*). *Esk.* Çok sık evlenen kadın.

MJØSA, Norveç'in en büyük gölü, Oslo'nun K.'inde; 360 km²; derinliği 443 m. Lågen nehri bu göle dökülür. Çok beğenilen bir turizm merkezidir; kışın burada, 190 km'lik bir patinaj yarışı yapılır.

M.K.S.A. (*metre, kilogram, saniye, amper*'in kısaltması), günümüzde SI olarak bilinen birim sisteminin eski simgesi.

MLADÁ BOLESLAV, Çek Cumhuriyeti'ne (Orta Bohemya bölgesi) kent, Prag'ın K.-D.'sunda, Jizera kıyısında; 31 100 nüf. Boleslav II'nin yaptırdığı kale. Otomobil yapımı. Metalürji ve kimya sanayisi. Tarım gereçleri.

MLADEČ → LAUTSCH.

MLANJE → MULANJE.

MLAWA, Polonya'da kent, Varşova'nın K.-B.'sında, Mazurya ve Mazovya sınırlarında; 23 000 nüf. Besin sanayileri. Ayakkabı fabrikası.

MLJET, ital. **Meleda,** Adriya denizi'nde Hırvatistan'a bağlı ada; 100 km²; 2 200 nüf. Ulusal park oluşturur. XIII. yy.'da yapılmış bir manastırında, bilimsel araştırma enstitüsü. Roma ve hıristiyanlık öncesi dönemlerinden kalıntılar. Ortaçağ kiliseleri ve capellaları (IX.-XV. yy. arası). XII. yy.'da yapılmış, XVI. yy.'da yenilenmiş,manastır (günümüzde otel).

M. M. grubu (Mim Mim grubu), asıl adı **Müsellah müdafaal milliye teşkilatı,** Kurtuluş savaşı koşullarında, haber toplamak, propaganda yapmak, Anadolu'ya silah, cephane ve adam kaçırmak için kurulan örgüt. Ankara'da kuruldu. Milli müdafaa vekâleti'nin desteğiyle görev yaptı.
Mim Mim grubu'nun özelliği, bir yanıyla yarı resmi istihbarat örgütü olmasıdır. Aynı zamanda Mondros mütarekesi'nden (30 ekim 1918) sonra kurulan ve Kurtuluş savaşı'nı destekleyen gizli-açık örgütler gibi militanca çalışmalarda bulundu. Grubun başkanı, osmanlı Teşkilatı mahsusası'nın son başkanı olan süvari albayı Hüsamettin Bey (Ertürk) idi. Mim Mim grubu'nda görev yapanlardan bazıları şunlardır: telgraf müdürlüğünden Arap İhsan Bey, hat memuru Ahmet, telgraf baş memuru Hacı Mümtaz Bey, telgrafçı Cemal, Cevat, İhsan beyler, telgraf memuru Edip, polis memuru Salih, Saffet ve Hacı Şevket beyler, PTT genel müdürlüğü sevkıyat şubesi müdürü Hacı Rıza Bey, matbaacı Şeref, Dahiliye nezareti muhasebe müdürü Sadık ve aynı daireden Nahit, rüsümat idaresi kâtiplerinden Beylerbeyli Zühtü, maliye memurlarından Avni, Adliye nezareti heyeti teftişiye reislerinden Sezai Bey, serkomiser Yanyalı Mazlum, Beyazit polis merkez memuru Cemil, İstanbul Polis müdüriyeti siyasi bölüm şefi binbaşı Türkçü Ziya, Ayasofya ahzıasker şube başkanı binbaşı Server Bey, binbaşı Ferhat Bey, kaymakam Kemal Bey, kaymakam Nudi Bey, binbaşı Safvet Bey, yüzbaşı Rahmi, kaymakam Reşat Bey, yüzbaşı Neşet Bey, yüzbaşı Sait Bey, kaymakam Hulusi Bey, Hüseyin Bey, Davutpaşalı Nuri Bey, Saruhanoğlu İhsan Bey, Hüseyin Rıza Bey, Kırpaşazade Rıza. Albay Kara Vasıf Bey'in başkanlığını yaptığı Karakol cemiyeti Sivas kongresi'nden sonra Heyeti temsiliye kararıyla kapatılınca bu cemiyetin kadrolarından bir kısmı M. M. grubu'na aktarıldı.
Mim Mim grubu, haber toplama görevinin yanı sıra Anadolu'ya silah, cephane ve adam kaçırmada önemli görevler üstlendi. Bu konuda öteki gizli örgütlerle işbirliği yaptı. Kuvayı milliye örgütlerinin iletişimini sağladı. Mustafa Kemal Paşa'nın emir ve görüşlerini İstanbul'daki mim mimcilere ulaştırdı, Ankara ile İstanbul arasındaki haberleşmeyi sağladı. Ankara'da Milli müdafaa vekili Fevzi Paşa'ya (ÇAKMAK) bağlı olarak çalıştı.
Hüsamettin Ertürk, *İki devrin perde arkası* (1957) adlı anılarında, Kurtuluş savaşı'nın sona ermesinden ve Cumhuriyet'in ilanından sonraki yıllarda da bu örgütün çalışmalarını bir süre sürdürdüğünü anlatır. Özellikle ikinci dönem TBMM seçimleri (1923) sırasında, İstanbul'da "Birinci grup" adıyla bilinen ve Mustafa Kemal yanlısı olan adayların kazanması için çaba göstermiştir. Sovyet ajanlarının izlenmesi, Yeşil ordu ve TKP'nin çalışmalarına ilişkin bilgi toplanması gibi görevleri de başarıyla yerine getirmiştir. Bu kuruluş, bir anlamda günümüz Milli istihbarat teşkilatı'nın (MİT) çekirdeği olmuştur. (→ Kayn.)

m.m.k., MANYETOMOTOR* KUVVET'in kısaltması.

MMPİ (ing. *Minnesota Multiphasic Personality İnventory* [Minnesota çokfazlı kişilik envanteri] sözcüklerinin kısaltılmışı). Ruhbil. İnsan kişiliğinin çeşitli özelliklerini araştırmak amacıyla düzenlenen soru cetveli. Bu cetvel, onaylayıcı bir anlatımla sunulan 550 maddeden oluşur. Kişi, bu 550 soru maddesine "doğru", "yanlış" ya da "bilmiyorum" diye yanıt vermek zorundadır. Cetvel, aşağıdaki eğilimlere karşılık olan dokuz patolojik kademeyi içerir: hipokondri, çöküntü, histeri, psikopatlık eğilimi, erkeklik-kadınlık, paranoya, psikasteni, şizofreni, hipomani. Ayrıca geçerlik kademesi denen dört kademe daha vardır ve bu kademelerle ilgili notlar çok yüksek olduğu takdirde, profilin geri kalan bölümü geçersiz sayılır. Bu kademeler, MMPİ'nin en özgün yanını oluşturur ve olumlu ya da olumsuz yönde hastalık taklitlerini ve patolojik görüntülerin küçümsenip küçümsenmediğinin ortaya çıkarılmasını sağlar. Kişinin her bir kademe için elde ettiği sonuçlar, bir profil halinde gösterilir. Profilin yorumlanmasında, her kademedeki sapmadan çok genel görünüm göz önünde tutulur. MMPİ, nevrozlu, psikopatça ve psikozlu profillerin birbirinden ayrılmasına olanak sağlar.

Mn Anorg. kim. *Manganez*'in simgesi.

MŇAČKO (Ladislav), slovak yazar, gazeteci (Vlašské Klobouky, Moravya, 1919). Romanlarında (*Où les chemins poussiéreux s'arrêtent* [fr. çev.], 1963; *Reportages différés* [fr. çev.], 1963) ve oyunlarında (*Pont vers l'est* [fr. çev.], 1953; *l'Eau vivante* [fr. çev.], 1954) ülkesindeki toplumsal ve siyasal dönüşümleri anlattı. 1967 israil-arap çatışması sırasında İsrail'i savununca Komünist parti'den ve çek yurttaşlığından çıkarıldı; İsrail'e sığındı. Mayıs 1968'de ülkesine döndüyse de sovyet müdahalesinden sonra yeniden sürgüne gitti ve çağdaş insanın yaşadığı trajik deneyim ve iktidarın kullanışı üzerinde ironiyle duran yapıtlar yazdı (*le Goût du pouvoir* [fr. çev.], 1967; *la Septième Nuit* [fr. çev.], 1968; *les Agresseurs ou Essai sur la culpabilité et l'innocence des faibles* [fr. çev.], 1968).

X-J.-L. Passek kol.

yönetmenliğini **Mizoguçi Kenci**'nin yaptığı *Çikamatsu monogatari*'den (1954) bir sahne

MNASEAS, yunanlı tarihçi ve coğrafyacı (Patara, Lykia, İ.Ö. III. yy.). *Periplun* ve *Delphikon khresmon synagogen* adlı yapıtlarından bazı bölümler kalmıştır. Bunların bir kısmı Oksyrhynkhos papirüsü'nde bulunmuştur.

MNEMOSYNE. Yun. mit. Titanlardan biri. Uranos ve Gaia'nın belleği kişileştiren kızı. Zeus'tan dokuz Musa'yı dünyaya getirdi.

MNEMOTAKSİ a. (fr. *mnémotaxie;* yun. *mneme,* bellek, ruh ve *taksis,* düzen, sıra'dan). Etol. Uzamsal işaret noktalarının anımsanmasıyla yönü belirlenen hareket tepkisi. (Hayvan, sanki daha sonra yok olmuş ya da yer değiştirmiş yön verici bir uyaran tarafından belirlenmişçesine aynı açı yönünde ilerleyerek yer değiştirir. Mnemotaksi tepkileri çoğunlukla telotaksi ve/ya da menotaksi tepkileridir.)

MNESİKLES, atinalı mimar (İ.Ö. V. yy.). 437-432 arasında Atina akropolisi'nde Propylaion*'u inşa etti, ama Peloponisos savaşı yüzünden yapıtını tamamlayamadı. Arazideki yükselti farklarını değerlendirmeyi bildi ve dor düzeniyle ionia düzenini ustaca bağdaştırdı.

MNEVİS, güneş tanrıyı cisimleştiren Heliopolis kutsal boğasının Mısır dilindeki adı Merur'un yunanca yazılışı.

MNONG platoları → MOİ platoları.

MNOUCHKİNE (Ariane), fransız oyun yazarı (Boulogne - sur-Seine 1939). Parisli öğrenciler tiyatro derneği'nin kurucusu (1959) ve Soleil tiyatrosu'nun yöneticisidir. Oyuncuyla metin ve izleyiciyle sahne arasında yepyeni bir ilişki kurmak amacıyla uzakdoğu tiyatrosundan ve halka özgü anlatım olanaklarından yararlandı. *La Cuisine de Wesker'i* (1967), ortak yaratımın örneği sayılan *1789*'u (1971) ve Shakespeare'in *Richard II*'sini sahneye koydu (1982). Ayrıca *Molière ou la Vie d'un honnête homme* (1978) adlı filmin yönetmenliğini yaptı.

Ch. Lenars

Rano-Raraku volkanının (Paskalya adası) eteğinde bir **Moai**

MNSs sistemi. Hematol. İki çift MN ve Ss antijenlerinden oluşan alyuvar kan gruplarının tümü. M ve N antijenleri, tavşanın insan alyuvarlarıyla bağışıklanması sonucu meydana gelen hetero antikorlarla ortaya çıkarılır. İki alel genle (M ve N genleri) üretilen bu hetero antikorlar antitetiktirler: anti-M antikorlarıyla aglütinasyona uğratılamayan alyuvarlar, ister istemez anti-N antikorunca aglütinasyona uğratılırlar. Fenotiplerse üç tanedir: MN, M ve N (oranları sırasıyla % 49, % 33 ve % 18).

İnsan kökenli anti-S ve anti-s antikorları, iki alel gen (S ve s) tarafından üretilen S ve s antijenlerini tanırlar. S ve s antijenleri, çeşitli MN fenotipleri arasında eşitsiz dağılmıştır. S pozitif MN kişilerde % 73, M'lerde % 54 ve N'lerde % 32 bulunur. Zencilerde S ve s negatiflere rastlanır. S ve s'nin, M ve N'nin yalancı alelleri olduğu ispatlanmıştır. MNSs genetik sisteminin iki çift yalancı alelden oluştuğu düşünülebilir, şöyle ki, bir yanda M ve N, öte yanda S ve s bulunur ve bunlar dört haplo tip biçiminde birleşince Ns, Ms, MS, NS fenotipler ortaya çıkar.

Bağışıklık ve genetik alanında önemli gelişmeler sayesinde bir U antijeni ile çeşitli nadir antijenler ortaya çıkarılabilmiştir. Bunlardan örneğin Mi^{a} (Miltenberger) antijeni, MNSs sistemi ile birleştirildiğinde en karmaşık sistemlerden biri ortaya çıkmaktadır.

Çoğunlukla doğal olan, insan kökenli anti-M ve anti-N antikorları nadirdir. Özellikle 4 °C'ta etkin ve miktarca çok az olan bu antikorlar kan naklinde hiçbir önem taşımayan İgM'lerdir.

Anti-M antikoruna, genellikle erginden fazla çocukta rastlanır. Anti-N antikoru anti-M antikorundan da nadirdir; böbrek diyalizi yapılanlarda nispeten sık ortaya çıkabilir. Anti-S antikoru nadir anti-s antikoru daha da nadirdir. Bu allo-antikorlar kan nakli sonunda ortaya çıkan bağışıklıklarda görülür. Kan nakli kazalarına ve yenidoğan hemolitik hastalığına neden olabilir.

Van Thienen

rüzgârda **mobil** paslanmaz çelik Marcel Van Thienen'in Lomé'de (Togo) gerçekleştirdiği yapıt

Mo Anorg. kim. *Molibden*'in simgesi.

MO ya da **MO İ RANA,** Norveç'te (Nordland), Ranafjord kıyısında kent; 26 000 nüf. Çelik fabrikası. Svalbard kömürüyle çalışan kok fabrikası. Bölgede demir madenleri. Grønlia'da ilginç mağaralar.

MOA a. *Dinornis* cinsinden koşar kuşların ortak adı.

MOA, Küba'nın doğusunda, Nda koyunun kıyısında kent. Nikel rafinerisi. Üniversite düzeyinde teknik enstitüler.

MOAB, Maverai Ürdün'de verimli yayla. Kutsal Kitap'ta sık sık adı geçen, Lut gölünün doğusundaki Moab yaylası için arkeologlar üç temel kentleşme dönemi ayırt ederler: amurru dönemi (İ.Ö. XXIII.-XVIII. yy.); İbraniler'in çatışacağı Moab krallığı'nın kurulduğu arami dönemi (İ.Ö. XIII.-VIII. yy.) [→ MOABLILAR]; İ.Ö. III. yy.'dan sonra Moab ülkesine, Roma ve Bizans dönemlerine kadar en yüksek uygarlık ve refah düzeyi sağlayan ve arap işgaliyle sona eren nabati dönemi.

MOAB, Lut'un oğlu, Kutsal Kitap'a göre Moablılar'a adını veren ata.

MOAB DİLİ a. Kenan öbeğinden eski sami dili; Kutsal Kitap ibranicesine çok yakındır. (Kral Mesa'nın mezar taşındaki yazı aracılığıyla bilinir.)

MOABİ a. Tropikal Afrika'da yetişen ve pembe kahverengiden kırmızımsı kahverengiye kadar değişik renkte ince dokulu, çoğunlukla damarlı, sert ve ağır bir odun veren ağaç. (Odunu doğramacılıkta, ince marangozlukta, mobilyacılıkta, hidrolik çalışmalarda, parke yapımında, torna ve kaplama işlerinde kullanılır. Bil. a. *Baillonella toxisperma; sapotaceae* familyası.)

MOABLILAR. Esk. tar. İ.Ö. XIII. yy.'a doğru Lut gölünün doğusuna yerleşen ve birçok anlaşmazlıklara düştükleri İbraniler ile akraba olan göçebe halk. Kutsal Kitap'ta sözü edilen Kemoş, Moablılar'ın ulusal tanrısıydı. Davut'un köleleştirdiği Moablılar, Süleyman'ın ölümünü (İ.Ö. 931) izleyen on iki kabile ayrılığından sonra bağımsızlıklarına yeniden kavuştular. Moab kralı Mesa'nın, İsrail kralı Ahab'a karşı kazandığı zaferin anısına bir stel dikildi. İ.Ö. VIII. yy.'dan başlayarak Moablılar, sırasıyla asur, babil ve pers egemenliğine girdiler. Bir göçebeler ülkesi durumuna gelen Moab, ancak İ.Ö. III. yy.'da Nabatiler' in ortaya çıkmasıyla biraz canlandı. İ.S. II. yy. başında eski Moablılar ülkesi, Roma'nın Arabistan eyaletine katıldı.

MOAİ, Paskalya adasındaki devasa heykellere verilen ad.

MOANDA, Gabon'da, Franceville'in (Yukarı Ogoue) B.'sında yer. Kongo-okyanus'a teleferik, ardından da demiryoluyla bağlı. Manganez cevheri (çok saf) işletmesi.

MOBAYE, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yer Ubangi kıyısında Aşağı Kotto bölgesinin yönetim merkezi. Çırçır fabrikası.

MOBBİNG a. (ing. *to mob*, kuşatmak, sarmak'tan). Etol. Alışılmış yırtıcı düşmanlarına karşı genellikle saldırgan olmayan ve kötü davranmayan bazı türlerde görülen hırpalayıcı ve saldırgan tepki.

—ANSİKL. Mobbing, hem sığırcık, kayınispinozu, karatavuk, serçe vb. gibi birçok ötücükuşta, hem de martı gibi daha dövüşken türlerde görülen özel bir davranıştır: bu kuşlar bir yerde toplanırlar ve yalnız yakaladıkları bir düşmanlarına (atmaca, baykuş) topluca saldırırlar. Mobbing için toplanma, kuşların özel bağırışlarıyla başlar ve düşmanı uzaklaştırmayı amaçlar. Belli bir yerde sık sık yinelenen mobbing eylemi, yırtıcı düşmanda bir alışkanlık yaratarak bu düşmanın daha sonraları sözkonusu yerden uzak durmasına yol açabilir.

MOBERG (Vilhelm), isveçli yazar (Algutsboda, Småland, 1898 - Väddö, Stockholm yakınında, 1973). 30'lu yılların proleter gazeteci ve yazarlarındandır: tarihi romanlarıyla (*Rid i natt!*, 1941) özyaşamöyküsel romanlarında (*Soldat med brutet gevär*, 1944) köylü dünyasını aktarmaya çalıştı. Başyapıtı sayılan *Utvandrarna* (1949-1959), XIX. yy.'da ABD'ye göç eden smålandlı köylülerin öyküsüdür. Güncel konuları işleyen oyunlarıyla (*İnvandrarna*, 1952; *Nybyggarna*, 1956; *Sista brevet till Sverige*, 1959) beğeni toplayan Moberg, isveç halkını inceleyen, ama tamamlayamadığı bir tarih kitabı da yazdı.

MOBİL a. (fr. *mobile*). **1.** Özellikle hava cereyanlarıyla hareketlenen heykel. (Eklemli çubuklarla birbirine bağlanan parçalardan oluşan, asılı, ya da bir destek üzerinde dengede duran mobili Calder yaratmıştır.) **—2.** Calder'in mobilleri ilkesine dayanan süsleme eşyası ya da oyun.

Mobil Corporation, 1931'de, Vacuum Oil Company (1866) ve Standard Oil Company of New Jersey'in (1882) birleşmeleriyle kurulan amerikan şirketi. EXXON Corporation'dan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin ikinci petrol, ülkenin de ikinci sınai şirketidir. Etkinliklerinin başında petrol araştırma, çıkarma, arıtma, petrol ürünleri ve gaz dağıtım gelir. Bundan başka, şirket, kömür ve uranyum çıkarır, petrokimyasal ürünler imal eder, fosfor ve ambalaj kartonu üretir.

Mobil Oil taş, petrol arama, üretim, arıtma ve pazarlama konularında etkinlik gösteren anonim şirket. 1952'de bir amerikan firması olan Mobil Oil Corporation' ın katılımıyla kuruldu. 1954'te, Petrol kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle petrol arama çalışmalarına da başlayan şirket, 1962'de kurulan ATAŞ rafinerisi'ne % 37 payla katıldı (bu pay, Caltex'in ortaklıktan ayrılmasıyla % 56'ya yükseldiyse de, daha sonra Marmara petrol rafinerisi işletmeleri aş'nin ATAŞ ortaklığına katılımıyla % 51'e indi). ATAŞ'ın, 1974 ve 1978 birinci ve ikinci petrol krizlerinde TPAO'dan daha yüksek fiyatla petrol dışalımı yapması hükümetle anlaşmazlığa düşmesine yol açtı; bir süre sonra bu anlaşmazlık çözüme bağlandı. Petrol arama ve üretimi alanlarında giderek etkinliği azalan Mobil Oil (1992'de, toplam petrol arzının % 4,27'si Mobil Oil'ce karşılanmıştı), etkinliğini daha çok petrol dışalımına dayanan petrol ve petrol ürünleri dağıtım ve pazarlamasına kaydırdı. 1992 sonu itibariyle Mobil'in tüm benzin satışlarından aldığı pay % 16,2 (491 000 t) motorinden % 9,7 (662 000 t), fuel-oil'den % 3,8 (225 000 t) olarak gerçekleşti. Türkiye genelinde tüm akaryakıt satışlarından 1 377 498 t satışla pazar payı % 8,7 olan Mobil ürünlerinin pazarlaması 488 servis istasyonu aracılığıyla yapılmaktadır. Mobil, Türkiye madeni yağ pazarında da % 15'lik bir paya sahiptir (1993). [→ ATAŞ RAFİNERİSİ.]

MOBİLE, ABD'de kıyı ırmağı; yakl. 70 km. Tombigbee ve Alabama'nın birleşmesiyle oluşarak *Mobile koyu*'nda Meksika körfezine dökülür.

MOBİLE, ABD'de (Alabama), *Mobile koyu* kıyısında liman kenti, New Orleans'ın D.'sunda; 196 280 nüf. (1990). Her iki dünya savaşında da tersaneleriyle büyük önem taşıyan Mobile, bir sanayi (kimya, petrokimya, kâğıt, tekstil, alüminyum metalürjisi, besin) merkezidir.

—ASK. tar. Amerikan iç savaşı sırasında, Mobile, Güneyliler'in tersanesiydi. Amiral Farragut ağustos 1864'te Güneyliler'in donanmalarını burada ele geçirdi.

MOBİLE HOME a. (amerikanca *mobile home*, hareket eden ev). Karavan türünde, çekilebilir büyük kamp taşıtı. Özellik-

ğün tam anlamıyla "moğol" terimi, bir ırkı ya da herhangi bir beden tipini değil, bir kültürü belirtir. Moğollar'ın kökensel örgütlenmesi (bölünümsel soysoplu klanlar), Cengiz Han'ın soyundan gelenler döneminde derebeyliğin etkisinde kalmıştı. Klan *(öbek)*, ayrı yaylacılık bölgesinde kıl çadırlar altında yaşayan ve aynı agnatio hısımlığı *(os)* alt soysopundan gelen herkesi kapsıyordu. Güvensizlik, nüfus artışı ve siyasal örgütlenme gibi etkenler, bazıları daha güçlü grupların vasalı durumuna gelen kabilelerin *(ırgen)* ve sınıfların (efendiler ve köleler) oluşmasına katkıda bulundu. Piramit biçiminde bir yapılaşmaya doğru bir evrim, çin ve mançu yöneticilerin etkisiyle desteklendi.

Gezici babayerli oturma, geniş aile, kayınalma, baldızalma, lamacılık ve belli bir dayı hısımlığı, gitgide kültürleşen Moğollar'ın belirgin kültür öğelerini oluşturmaktadır.

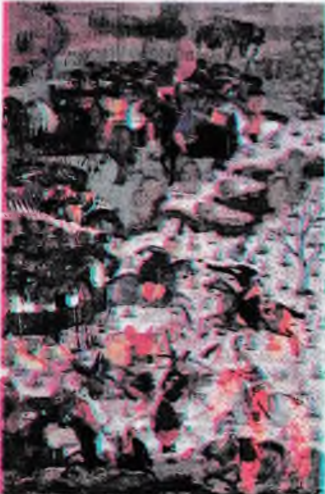
MOHÁCS → MOHAÇ

MOHAÇ, Macaristan'da (Baranya yönetim bölgesi) kent, Tuna'nın batı kolu (iki altkolu Margitta ya da *Mohaç adası*'nı oluşturur) kıyısında; 21 100 nüf. Irmak limanı. Metalürji sanayileri. Hafif sanayiler (kenevir, ipek). Müzede Mohaç savaşı'ndan kalma önemli eşyalar.

Mohaç meydan savaşı, Osmanlılar ile Macaristan krallığı arasındaki meydan savaşı (29 ağustos 1526). Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad'ı ele geçirmesinden (1521) sonra Macaristan kralı Lajos ile Osmanlılar arasındaki zaten iyi olmayan ilişkiler daha da sertleşti. Aynı dönemde Fransa kralı François'nın Pavia'da Almanya imparatoru ve İspanya kralı Karl V'e yenilip tutsak olması hemen tüm B. ve G. Avrupa'nın Karl V'in hegemonyası altına girmesi tehlikesini ortaya çıkardı. Yine aynı dönemde İran'da yeni tahta çıkan Şah Tahmasp'ın Osmanlılar'a karşı Karl V ve Lajos'a bir ittifak önerisinde bulunması üzerine Osmanlılar Macaristan üzerine sefer kararı aldı. İstanbul'dan Rumeli akıncı beylerine aralık 1525 - ocak 1526 tarihleri arasında gönderilen emirlerle Rumeli askerinin 1526 baharında Sofya ovasında hazır olması istendi. Aynı biçimde Kırım hanı ile Anadolu beylerbeyine de gerekli emirler gönderildi.

Osmanlı ordusu 21 nisan 1526'da İstanbul'dan hareket ederek Belgrad'dan geçerek Macaristan krallığı topraklarına girdi; Petervaradın, İllok ve Osek kalelerini ele geçirdi, ardından Mohaç ovasına yöneldi. Durumu öğrenen Macaristan kralı Lajos, bir yandan savaş hazırlıklarına girişirken öte yandan hemen bütün Avrupa'dan yardım istedi. Lajos'un başkanlığındaki bir toplantıda osmanlı ordusunun Mohaç ovasında karşılanması kararlaştırıldı. Kanuni Sultan Süleyman ise, Lajos'un osmanlı egemenliğindeki Eflak voyvodasından bile yardım istediğini öğrendiğinden akıncı komutanlarından Hüsrev ve Bali beyleri macar ordusuna yapılabilecek yardımları engellemekle görevlendirdi. Osmanlı savaş meclisi, bir bölümü zırhlı süvarilerden oluşan macar ordusuna karşı yeni bir savaş taktiğı uygulanmasını kararlaştırdı. Ağırlıkları geride bırakılan ordu sağ ve sol olmak üzere iki kanada ayrıldı. Merkeze de zincirlerle birbirine bağlı 300 top yerleştirildi. Macar ordusuna karşı konulmayarak planlı bir biçimde geri çekilmek ve zırhlı düşman süvarilerini toplarla karşı karşıya bırakmak kararı verildi. Macar ordusu ise iki saf halinde savaş düzeni aldı. İlk saf merkez, sağ ve sol kollara ayrıldı. İkinci saf ise birbiri ardına mevzilenen dört koldan oluşturuldu. Kral Lajos ikinci safta yer aldı.

Mohaç meydan savaşı'nı gösteren bir minyatür
Süleymanname, XVI. yy.
Topkapı sarayı kütüphanesi, İstanbul

B. N., Paris

Hulagu'nun yönettiği moğol ordusunun Bağdat kuşatması (1258)
Reşidüttin'in bir *Cami'üt tevârih* kopyasından minyatür
farsça çeviri metin, XIV. yy.
Bibliothèque nationale, Paris

Savaş macar süvarilerinin sadrazam ve Rumeli beylerbeyi İbrahim Paşa komutasındaki rumeli askerine saldırısı ile başladı. Bir süre sonra Lajos'un komuta ettiği macar ordusunun ikinci safı Anadolu beylerbeyi Behram Paşa komutasındaki Anadolu askerine saldırıya geçti. Osmanlı kuvvetleri planlı ve bilinçli bir biçimde toplara doğru çekilirken, Bali ve Hüsrev beylerin komutasındaki akıncılar ve deli kuvvetleri de macar kuvvetlerinin geri çekiliş yollarını kapattılar. Macar kuvvetleri ansızın 300 top ile karşı karşıya kaldı. Açılan ateş, macar ordusunda tam bir panik yarattı. Macarlar Karasu bataklığına doğru çekilmekten başka çare bulamadılar. Kral Lajos başta olmak üzere çok sayıda macar komutanı ve askeri, bataklıkta boğularak öldü. Kısa süren savaşta macar ordusu yaklaşık 20 000 piyade ve 7 000 süvarisini yitirdi ki bu tarihin kaydettiği en büyük imha savaşlarından biri oldu. Bu savaşa katılan iki ordunun güçleri konusunda kesin bilgi bulunmamaktadır. Kimi kaynaklara göre osmanlı ordusu 57 bin ile 300 bin kişi, macar ordusu da 28 bin kişi ile 100 bin kişi olarak ileri sürülmektedir. Gerçekte osmanlı ordusunun Macarlar'dan birkaç kat fazla olduğu ve özellikle üstün nitelikli top ve silahlara sahip olduğu söylenebilir.

Mohaç zaferinin ardından Kanuni Sultan Süleyman Macaristan krallığı'nın başkenti Budin'e savaşsız girdi (12 eylül 1526) ve Erdel voyvodası János Zápolya'yı Macaristan kralı ilan etti. Bu meydan savaşı, tüm Orta Macaristan'ın osmanlı egemenliğine girmesi sonucunu doğurdu.

Mohaçname, Kanuni Sultan Süleyman'ın Mohaç zaferini (1526) anlatan gazavatnamelere verilen ad. Örn. Celalzade Molla Salih'in manzum yapıtı. Bazı osmanlı tarihlerinin Mohaç seferiyle ilgili bölümleri de bu adla anılmıştır. Örn. Kemalpaşazade'nin *Tarih-i âl-i Osman* (10. c.) adlı yapıtının son cildi (*Mohaçname-i Kemalpaşazade*, Paris, 1859), Celalzade Mustafa Çelebi'nin *Tabakat ül-memalik ve derecet ül-mesalik*'inin Macaristan seferiyle ilgili bölümü.

MOHANTY (Gopinath), oriya dilini kullanan hintli yazar (Nagaballi, Kattak ili, 1914). Tagor'un etkisinde kalan *Sabuca* grubundandır. Romanlarında Orissa'daki yerli kabilelerin yaşamını sergiledi. Güçlü ama çetrefil romanlarında hümanizmini yansıttı (*Matira manısa; Amrtara Santana*, 1947). Ayrıca öykü ve denemeleri vardır.

MOHAVE ya da **MOJAVE çölü,** Kaliforniya'nın güney-doğu'sunda çölsü bölge, Meksika topraklarının kenarında; Aşağı Colorado'yla Gila çölünden ayrılır. K.-B.'dan G.-D.'ya doğru alçalan ve B.'sında San Bernardino Sierra'sının kırıklı kenarı yükselen geniş bir ovadır; çarpılmış bloklarla (Providence dağları) parçalanmıştır. Düşük enlemde bulunması ve bu bölgeyi denizden ayıran Güney Kaliforniya kıyı sıradağlarının oluşturduğu engel, hem çöl iklimini hem de kurumadan akan akarsuları açıklar. Madenler (gümüş, tungsten, altın, potas ve tuz).

MOHAVELER, Kuzey Amerika Kızılderilileri; Arizona'nın kuzey-batı'sında, Colorado ırmağı kıyılarında ve Kaliforniya'nın güney-doğu'sunda yaşıyorlardı. Bir yuma dili konuşuyor, yarısı toprak altında yuvarlak evlerden oluşan dağınık köylerde oturuyor, kendi savaş başkanlarını seçiyorlardı. Bu başkanlar da, yetkileri veraset yoluyla geçen bir büyük reisin buyruğundaydılar. Geçimlik ekonomileri tarıma, kökler ve yabani meyveler toplamaya, bazen de biraz avcılığa dayanıyordu. Kızılderili Mohaveler'in mitolojisi, kızı tarafından öldürüldüğü için dünyayı tamamlayamayan bir yaratıcı inancına dayanıyordu. Mohaveler ölülerini yakıyorlardı; bu yakma işi şarkılı törenlere yol açıyor, ayrıca erinlik ve savaş nedenleriyle birçok ayinler düzenliyorlardı. Bugün Fort Mohave (Kaliforniya) ve Parker (Arizona) rezervlerine yerleştirilmişlerdir.

MOHAWK, ABD'de (New York eyaleti) ırmak, Hudson'un kolu (sağ kıyıdan), Uti-

J.-L. Nou

Mohenco-Daro bir yemliğin (?) önünde tek boynuzlu bir boğayı betimleyen steatit mühür İ.Ö. 2300'e doğr. - İ.Ö. 1750 *Ulusal müze, Delhi*

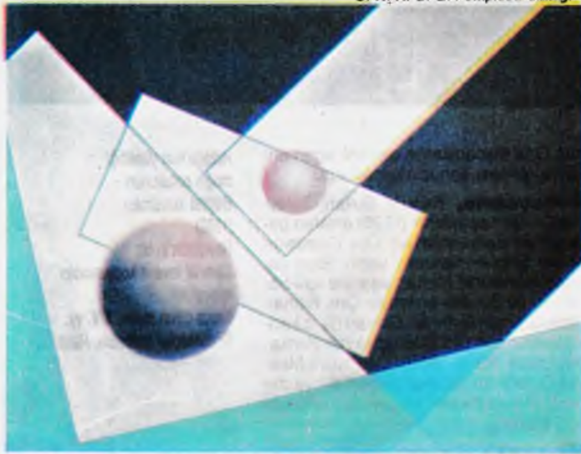
ca ve Schenectady'yi sular; 238 km. Akıntılar ve çavlanlarla kesilen ırmak sefere elverişli değilse de (Erie kanalı), Dördüncü Zaman sonlarında, buzların çekilmesi sırasında, Büyük Göller'e ağız görevi yapan vadisi çok geniştir. Atlas okyanusu'yla (New York) Büyük Göller bölgesi arasında büyük bir ulaşım yoludur.

MOHAWKLAR, İroquoi Birliği'ne bağlı Kuzey Amerika Kızılderilileri.

MOHELİ → MOİLİ.

MOHENCO-DARO, Sind bölgesinde (Pakistan), Sindhu (İndus) kıyısında, Öntarih dönemine ait arkeolojik yer. Burada kazı çalışmalarına 1922'de başlandı. Boyutları (çevresi 5 km'den fazla), kentsel düzeni ve verdiği buluntular açısından, *Sindhu (İndus) uygarlığı*'na bağlı en önemli kentlerden biridir. Gereç olarak tuğlanın kullanıldığı bu yerleşimde, bir kale ve

C. N. A. C. G.-Pompidou diateği

Lázsló Moholy-Nagy *Düzenleme* **(1926)** *Hessisches Landesmuseum Darmstadt*

onun doğusunda, doğrusal biçimde uzanan yollar, gelişmiş bir altyapı düzenemesi ve yeraltı kanallarının yer aldığı geniş bir konut bölgesi vardı (İ.Ö. 2300'e doğr. - İ.Ö. 1700). Büyük bir olasılıkla kent, ari istilalarıyla ilişkili olduğu sanılan bir katlıam sonucunda terk edildi.

MOHER a. (ing. *mohair*'den). **1.** Ankarakeçisinin kılı. **—2.** *Moher yünü,* saf ya da karışık halde, bu yünle üretilmiş kumaş.

MOHİKANLAR, eskiden Connecticut bölgesine yerleşmiş, ancak bugün kabile olma niteliğini kaybetmiş Algonkin Kızılderilileri.

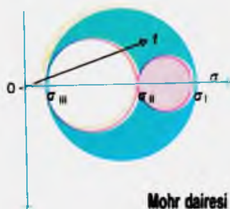
Mohikanlar'ın sonuncusu *(The Last of the Mohican),* Fenimore Cooper'ın romanı (1826). Yapıtta, Kuzey Amerika yerlileriyle yapılan son savaşta Fransızlar'ı, İngilizler'i ve onların müttefikleri Kızılderililer'i karşı karşıya getiren çarpışmaların ortasında doğan romantik ve hazin aşklar işlenir.

MOHİNİ ATTAM, geleneksel hint dansının beş klasik üslubundan biri. (Kerala bölgesinin kadın dansçılarına özgüydü.)

MOHL (Robert VON), alman hukukçu ve siyaset adamı (Stuttgart 1799 - Berlin 1875). Tübingen'de (1824), ardından Heidelberg'de (1847) ders verdi, 1848'de Vorparlament ve az sonra da Frankfurt Ulusal meclisi üyesi seçildi. Bir süre Reich Adalet bakanlığı (1849), ardından federal Diyet'te Baden grandüklük temsilciliği (1861-1866) ve Münih'te Baden elçiliği yaptı. 1874'te Reichstag'a seçildi. Kamu hukuku ve siyasal bilimlerle ilgili yapıtlarında, sanayi devrimi karşısında devletin yetkilerini tanımladı.

MOHMENDLER → PAŞTULAR ya da PATHANLAR.

MOHO a. (öz. a. *Mohorovičić*'ten). Jeolirleyen süreksizlik; burada boyuna sismik dalgaların hızı aniden artarak 6-7 km/sn'den yaklaşık 8 km/sn'ye ulaşır. (Derinliği okyanus kabuklarında birkaç kilometre, kara kabuklarında yaklaşık 30 km, kimi karasal dağ kuşaklarında da bazen 70 km'ye varabilir.) [MOHOROVIČIĆ SÜREKSIZLIĞI de denir.]

Mohr dairesi

MOHOLY-NAGY (László), macar ressam ve heykelci (Bácsborsód, Kiskunhalas yakınları, 1895 - Chicago 1946). Genç yaşta rus öncü sanatına ilgi duydu, 1919'da Budapeşte'de *Ma* ("Bugün") adlı grubu ve dergiyi kurdu ve konstrüktivizmin izlerini taşıyan, büyük bir plastik kesinliğe sahip soyut arayışlara yöneldi. Bauhaus'ta verdiği derslerde (hazırlık dersleri ve metal atölyesi, 1923-1928), yapıtlarında ve kuramsal yazılarında, biçim, devinim ve ışığın çok yönlü ilişkilerinin altını çizmeye ve sanatla toplum arasındaki ilişkiye yeni bir tanım getirmeye çalıştı. Almanya, sonra da ABD'de (1937'de Chicago'da, 1939'da Institute of Design adını alacak olan New Bauhaus'u kurdu), modern teknik ve gereçleri (fotoğraf, film, elektrik ışığı, metal, plastik vb.) denedi, özellikle de vaktinden önce kinetik sanatı uyguladı (*Mekân-ışık modülatörü,* 1922 -1930, Bush-Reisinger Museum, Cambridge, ABD).

MOHOROVİCİC (Andrija), hırvat yerbilimci (Volosko, Opatija yakınları, 1857 - Zagreb 1936). Zagreb'de profesördü, deprem dalgalarının yayılışı üzerine araştırmalar yaptı ve deprem dışmerkezinin yerini kesinlikle saptamaya çalıştı. 1909'da *moho** ya da *Mohorovicic süreksizliği*'ni buldu.

MOHR (Carl Friedrich), alman kimyacı ve eczacı (Koblenz 1806 - Bonn 1879). Kendi adını taşıyan pensli büreti icat etti ve hacimsel çözümlemenin kullanımını yaygınlaştırdı. Ayrıca, şaraplanmayı inceledi.

Mohr dairesi. Ger. day. Bir nokta çevresindeki gerilmelerin dağılımını incelemede sözkonusu olan çember. Bu inceleme üç temel gerilmenin (σ_I, σ_{II}, σ_{III}; $\sigma_I > \sigma_{II} > \sigma_{III}$) varlığını ortaya çıkarır. f gerilme vektörü ile bu vektörün etki ettiği düzlemsel elemanın normalinin bulunduğu, σ, τ düzleminde, bu vektörün ucu için olanaklı bölge, σ_I-σ_{III} çaplı çember ile σ_I-σ_{II},σ_{II}-σ_{III} çaplı iç çemberler arasındaki alanla sınırlıdır. Büyük çembere Mohr dairesi denir.

Mohr tuzu, demir II ve amonyumun, formülü $FeSO_4.(NH_4)_2SO_4.6H_2O$ olan çifte sülfatı; suda çözünür ve havada yükseltgenmez. Analitik kimyada, demir II iyonlarıyla yükseltgenlerin niceliğini belirlemede kullanılır.

Mohr-Mascheroni teoremi. Geom. Pergel ve cetvelle yapılan her çizimin yalnız pergelle yapılabildiğini ifade eden teorem.

Mohs ölçeği (alman mineralog Friedrich *Mohs*'un [1773-1839] adından), ametaller grubundan elementler ile mineralleri, gittikçe artan sertlik derecesine göre sıralanmış çeşitli minerallerle karşılaştırarak sınıflandıran deneysel sertlik ölçeği. Ölçekteki her element kendisinden önceki elementi çizebilir, kendisinden sonrakiniyse çizemez. (Karşılaştırma elementleri şunlardır: 1, talk; 2, alçıtaşı; 3, kalsit; 4, fluospat; 5, apatit; 6, ortoklaz; 7, kuvars; 8, topaz; 9, doğal korindon; 10, elmas.)

MOHUR a. (fars. *mühr*'den). Nümism. Hindistan'da basılmış altın sikke; ilk kez Muhammet Tuğluk'un (1325-1351) bastırdığı bir sikke üzerinde bu ada rastlandı. XIV. yy. sonlarına doğru, halk arasında "altın sikke" anlamında kullanıldı. Ekber Şah'ın (1556-1605) yaptığı para düzenlemesinden sonra ve Cihangir döneminde (1605-1627), çok sayıda altın sikke kesildi. Delhi sultanlarının altın tankaları "mohur" adıyla, 170 habbe (11,02 g) ola-

İmparatorluğu boyunca ve XVIII.-XIX. yy.'larda mohurun basımı sürdü. İngilizler döneminde William IV, ingiliz paraları benzeri bir mohur bastırdıysa da dolaşıma sürülemedi. Victoria da 1861, 1862'de örnek olmaktan öteye geçemeyen paralar bastırdı.

MOİ (Daniel Arap), kenyalı devlet adamı (Sacho, Baringo eyaleti, 1924). 1960'ta muhalefet partisi Kenyan African Democratic Union'un (KADU) başkanıydı. 1961'de Eğitim bakanlığına, 1962'de de Yerel yönetim bakanlığına getirildi. 1964'te Kenyatta'nın isteği üzerine Cumhurbaşkanı'nın partisi olan Kenyan African National Union'u (KANU) destekleyerek kendi partisi KADU'yu kapattı, böylece KANU ülkenin tek partisi durumuna geldi ve Moi, İçişleri bakanlığına atandı. 1967'de Kenyatta onu Başkan yardımcısı seçti ve öldüğünde (22 ağustos 1978), Moi geçici olarak Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendi; ertesi yılın 21 ekiminde Cumhurbaşkanı oldu. İktidara geldiğinde iktisadi bunalımla karşılaştı. Kalkınma hızını yitirmiş, işsizlik baş göstermişti. 1982'de bir askeri darbe girişimi bastırıldı. Moi iktidardaki KANU içinde bir temizlik hareketine girişti (eylül 1984). 1988'de üçüncü kez cumhurbaşkanı seçilerek Batı'ya yakın bir politika izledi; 1991'de çokpartili düzene geçilmesini kabul etti. Ocak 1993'te yapılan başkanlık seçimini de kazandı.

MOİ ya da **MHONG platoları,** Çinhindi yarımadasında dağlık bölge, Annam sıradağlarının güneyinde, hem Laos hem Vietnam topraklarında yer alır. K.'de, Ta Hoi ve Boloven platolarını; merkezde, yakınında Ngoc Linh'in (2 598 m) bulunduğu Kantum platolarını; güneyde, Yukarı Çlong, Dac Lac, Ciring ve Mnong platolarını kapsar. Üçüncü Zaman sonunda ya da Dördüncü Zaman'da oluşmuş büyük bazaltlı örtüler, kumtaşlı ya da billurlu bir pediplenі kaplar. Lateritli topraklar güzel ormanlarla kaplıdır, ancak orman yakarak tarla açma ormanın gerilemesine yol açmıştır. Toplayıcılık ve avcılık önemli gelir kaynaklarındandır.

MOİLER, Annam sıradağlarındaki tepelere ve kıyı ovalara yerleşmiş olan Vietnam ve Laos halkı.

MOİLİ, esk. **Moheli,** Hint okyanusu'nda ada, Komorlar'ın en küçüğü; 290 km²; 21 000 nüf. (1990). Merkezi *Fomboni.*

MOİRA. Yun. mit. Kader. Moira insan biçimli bir tanrıça değil, bilinmeyen ve anlaşılmaz bir Yasa'dır. Başlangıçta her canlının, kaderden aldığı "pay" olan kişisel bir "moira"sı vardı. —Atropos, Klotho ve Lakhesis kız kardeşlere de *Moiralar* denir.

MO İ RANA → MO.

MOİSEYEV (İgor Aleksandroviç), rus dansçı ve koregraf (Kiev 1906). 1937'den itibaren, Rusya'nın en önemli folklor grubu olan Halk dansları resmi topluluğu'nu yönetti. 1943'te, bir dans okulu kurdu, akademik ve folklorik stilde dans eden öğrenciler yetiştirdi. Birçok koregrafiler yaptı: *Futbolcu* (1930), *Üç şişkolar* (1935), *Spartakus* (1958), *Yaşasın Küba!* (1962), *Dansın yolu* (1966). Topluluk, ayrıca, çoğu folklorlardan esinlenen geniş bir dans repertuvarına sahiptir: *Yaz, Moldav şiiri, İlkbahar dansı, Estonya dansları, Gopak* ve özellikle *Partizanlar* (1955'te Paris'te gösterildi). İ. Moiseyev, 1968'de, Genç Bale adıyla yeni bir topluluk kurdu. 1972 yılında bu topluluğun adı Klasik bale topluluğu olarak değiştirildi. Klasik ve modern baleler ve özellikle minyatür koregrafiler sahneleyen bu topluluk, başlangıçta Moskova'da birçok çağdaş rus koregrafı (K. Goleyzovskiy, O. Vinogradov) ve Moiseyev'in kendisi (*Kaçış, Piknik* [caz müziği],

lenmiş piyesler oynadı. İ. Moiseyev, folklor topluluğu için, özellikle *Jok* (moldav süiti, 1971), *Tsam* (bir moğol masalından, 1976), *Bir gün bir gemide* ve *Patenciler* (1981) adlı piyeslerin koregrafisini yapı.

MOISIE, Kanada'da ırmak, Québec'in doğusunda, Sept-Îles'in D.'sunda Saint Lawrence körfezine dökülür.

MOISSAC, Fransa'da kanton (Tarn-et -Garonne) merkezi; Tarn kıyısında, Tarn'ın Garonne ile birleştiği yerin üst tarafında; 12 213 nüf. (1992).

MOISSAN (Henri), fransız eczacı ve kimyacı (Paris 1852 - *ay. y.* 1907). Paris Eczacılık okulu'nda (1886), daha sonra da Sorbonne'da (1900) profesörlük yaptı, Bilimler akademisi üyesiydi (1891); elektrik fırınından yararlandı ve yüksek sıcaklıkların kullanımını geliştirdi. Bu fırında çok sayıda metal oksidi eritmeyi başardı, krom, titan, başta kalsiyum karbür olmak üzere metal karbürler, hidrürler, nitrürler, silisürler ve borürler elde etti. 1893'te elması yapay yöntemlerle üretmeyi denedi. Ayrıca 1886'da fluoru yalıtmak için düşük sıcaklıklar kullandı. Silisyum, bor, amonyum amalgamı hazırladı. (1906 Nobel kimya ödülü.)

MOISSANİT a. (fr. *moissanite;* öz. a. H. *Moissan*'dan). Miner. Göktaşlarında bulunan, heksagonal yapıda doğal silisyum karbür.

MOIVRE (Abraham DE), fransız asıllı ingiliz matematikçi (Vitry-le-François 1667 - Londra 1754). Nantes fermanı'nın geri alınmasından sonra Londra'ya sığındı, 1697'de Royal Society'ye, 1754'te de Bilimler akademisi'ne üye seçildi. Çeşitli inceleme yazılarının yanı sıra *Doctrine of chances* (1718), *Annuities upon Lives* (1725) ve *Miscellanea analytica*'da (1730) çok sayıda probleme uyguladığı olasılık hesabının ilkelerini belirledi. Fark denklemlerini ilk kez kullandı ve sanal nicelikler trigonometrisini ortaya koyarak açık bir biçimde olmasa da, *Moivre formülü*'nü açıkladı.

Moivre formülü. Mat. çözlm. $\forall x \in \mathbb{R}$ ve $\forall n \in \mathbb{Z}$ için doğru olan:

$(\cos x + i \cdot \sin x)^n = \cos nx + i \cdot \sin nx$ bağıntısı, bu $(e^{ix})^n = e^{inx}$ biçiminde de yazılır çünkü $e^{ix} = \cos x + i \cdot \sin x$ tir. Kimi kez daha genel bir:

$\forall (x, y) \in \mathbb{R}^2$, $e(x + y) = e^x \cdot e^y$ formülüne Moivre formülü denir.

MOJAVE çölü → MOHAVE çölü.

MOJİ DAS CRUZES, Brezilya'da (São Paulo eyaleti), São Paulo'nun D.'sunda kent, 201 200 nüf. Demir-çelik. Alüminyum metalürjisi. Tekstil ve kimya sanayileri. São Paulo ve Rio de Janeiro'ya meyve ve sebze gönderen bir bölgenin merkezi.

MOJOLAR, Mamoré ve Guapay (Bolivya) ırmaklarının kıyılarında yaşayan ve bir aravak dili konuşan yaklaşık 10 000 nüfuslu (1972) Güney Amerika Kızılderilileri. Mojo grubu, en önemlisi punuhuana grubu olan 11 özerk alt gruba bölünen bir kabile özelliğini göstermektedir. XVII. yy.'dan başlayarak Mojolar, katolik misyonlar tarafından getirilen yeni iktisat ve kültür öğelerinin yol açtığı beyaz sömürüyle karşılaştılar ve bu sömürüye karşı şiddetli bir direnç gösterdiler (1881). İspanyol sömürgeleştirme, savaş tutsaklarından oluşan bir köleler sınıfını içeren toplumsal bir katmanlaşmaya yol açınca, Mojolar da beyaz istilanın özelliklerinden biri olan köle ticaretiyle uğraşmaya başladılar. Temel toplumsal birim olan köy topluluğu, yetkisi tartışılmaz bir reisin buyruğuna bağlıydı. Çokkarılılık ve babayerli konut, kural durumundaydı. Mojolar tarım, avcılık ve balıkçılıkla yaşıyor ve aralarında dikkate değer bir ağaç işlemeciliğinin de yer aldığı birçok zanaat etkinlikleriyle uğraşıyorlardı (dokuma, sepetçilik, çömlekçilik, silah yapımı). Jaguar tapması, öteki şaman davranışlardan farklı birçok büyü törenlerine yol açıyordu.

MOKA a. (öz. a. *Moka*'dan). **1.** Kafeince zengin, çok değerli kahve çeşidi. **—2.** Bundan yapılarak çok küçük fincanlarda sunulan içit.

MOKA → MUHA

MOKADANE. Tar. coğ. Anadolu'da Lydia bölgesinin K.-D. kesimine verilen ad. Manisa'nın D.'sunda Selendi ve yöresini kapsıyordu. Silandos (Karaselendi) ve Temenothrai gibi Lydia kentleri bu kesimdeydi.

MOKAMEYA a. Kuyumc. Altın, gümüş kalay ve bakırın damarlar oluşturacak biçimde bir arada haddeden geçirilmesiyle elde edilen karma metal. (Bu japon kaynaklı metal Kuzey Amerika'da *mixt metal* adıyla ilk kez 1878'de Tiffany tarafından kullanıldı.)

MOKASEN a. (fr. ve ing. *mocassin*'den). Ayakkc. **1.** Başlangıçta, esnek ve dayanıklı ağaç kabuğundan ya da deriden yapılan, Kuzey Amerika yerlilerinin geleneksel ayakkabısı. (Mokasen aslında ayağın düzlemesine üzerine konduğu, arkası ve yanları yukarı doğru kalkık, ön taraftan ayağın üstünü koruyan bir parçaya dikilen bir yapraktan yapılıyordu.) **—2.** Günümüzde, asıl örneğinden esinlenerek yapılmış düz, spor ya da ev içi ayakkabısı. (Derisinin esnekliği ve dil aynasını tasmanın geri kalan bölümüyle birleştiren dikişiyle ayırt edilen makosen, çok esnek bir tabanla donatılmıştır.)

MOKENLER ya da **SİLUNGLAR,** Mergi takımadalarında yaşayan Birmanya halkı. Günümüzde sayıları birkaç milyon olan Mokenler, bir malaya-polinezya lehçesi konuşmaktadırlar. Doğudan gelen Proto Malaylar'dan türedikleri ve Jakunlar ile akraba oldukları sanılmaktadır. Deniz halkı olarak, özellikle balıkçılıkla geçinmekte, ancak toplamacılık da yapmaktadırlar. Toplumsal örgütlenmeleri, bir tekneler birliği çevresinde gerçekleşmekte, bir filo içinde içtenevli evlilikler yapılmaktadır. Mokenler başkansız, babayerli konutlu ve manevi yaşamı şaman himayesinde bir toplum oluşturmaktadırlar.

MOKET a. (fr. *moquette*). Kısa havlı ya da tüyleri buklelı, genellikle tek renkli, bir daha kaldırılmamak üzere yerleştirilen ve bir odanın tüm zeminini kaplayan halı.

MOKİSSOS, lat. **Mocissus.** Tar. coğ. Kırşehir kentinin Antikçağ'daki adı.

MOKOVİLER, Arjantin'in K.-D.'sunda, özellikle Bermejo nehri kıyılarında yaşayan ve guaycuru dillerinden birini konuşan Kızılderililer. Nüfusları 2 870 kişi tahmin edilmiştir. Kısmen göçebe bir yaşam sürüyor, bir başkan buyruğundaki gruplar ya da çeteler biçimindeki bir kabile bölünmesine göre örgütleniyor, ustaca stratejiler hazırlanmasına yol açan ve çeşitli tuzakların, yayın ve üç bilyeli bolanın kullanıldığı bir etkinlik olan avlanma ürünleriyle geçiniyorlardı. Usta biniciler olarak, ispanyol sömürgeleştirmesine ve geleneksel yaşam biçimlerini altüst etme yolunda cizvit, ardından fransisken misyonlarının birçok girişimine, XVII. ve XVIII. yy.'lardan başlayarak başarıyla direndiler.

MOKPO, Güney Kore'de liman kenti, Sarı deniz kıyısında; 253 423 nüf. (1990). Besin ve kimya sanayileri. Seul ve Decon'dan gelen demiryolu. Temmuz ve eylül 1950 arasında, kuzey kore orduları Mokpo'yu işgal etti.

MOKSA, hint din ve felsefelerinde, vücut bulma *(samsara)* çevriminin sona erişini belirten sanskritçe sözcük. Bütün din ve felsefe okulları onu insanın yaşamı boyunca ulaşmaya çalışması gereken temel amaç olarak kabul ederler. (Eşanl. MUKTİ.)

MOKSA a. (fr. *moxa;* jap. *mogusa*'dan). Akupunk. İnsan vücuduna ısı vermek için kullanılan yöntem. (Moksalama bakımından Çin tıbbında şu çeşitler vardır: deriye uygulanan doğrudan moksalar; bir diş sarmısak, zencefil, tuz ya da başka bir madde ısıtılarak uygulanan dolaylı moksalar; yavşan çubuklarıyla yapılan moksalar; ısıtılmış iğneyle birlikte uygulanan moksalar.)

MOKSALAMA a. Akupunk. Bir akupunktur noktasına uzaktan (bir ila ön santimetre) bir ısı kaynağı yaklaştırılarak uygulanan tedavi yöntemi. (Kaynaktan yayılan ısı, üfürümlerin dolaşımını düzenler, soğuğun ve nemin etkisini ortadan kaldırır ve içorganların etkinliğini artırır.)

MOKSEANOİ, Antikçağ'da, Anadolu'da, Phrygia bölgesinin B.'sında, Lydia sınırı yakınında yaşayan halk.

MOKSESTROL a. (fr. *moxestrol*). Folikülin eksikliğinden kaynaklanan rahatsızlıkların tedavisinde ilaç olarak kullanılan sentetik östrojen.

MOKSİSİLİT a. (fr *moxisylyte*). Tansiyon düşürücü etkisi olan kimyasal ilaç.

MOKŞA, Rusya ovasında ırmak, Oka'nın kolu; 656 km. Penza yakınlarında doğar ve Ryazan yönetim bölümünde son bulur.

MOKTEZUMA I (1390-1469'a doğr.), 1440-1469 yılları arasında hüküm süren 5. Aztek kralı. Başbakan olan kardeşi Tlacaelel'in yardımıyla, aztek barışı kurallarını hazırladı, Mexico'nun vadi üzerindeki egemenliğini sağlamlaştırdı ve krallığın ilk dinini kurdu. Hükümdarlığında başkenti güzelleştirmek için önemli binaların yapımını başlattı.

MOKTEZUMA II (Mexico - *ay. y.* 1520), 1502'den başlayarak egemen olan 9. Aztek kralı. İktidarı pek de istekli almadı, çünkü yüce rahipti ve güçlü bir dinsel yönelimi vardı. Hükümdarlığı sırasında imparatorluk, büyük bir iktisadi gelişme gösterdi; tüm Meksika ülkesiyle ve Panamá'ya kadar ticari ilişkiler kuruldu. Moktezuma ispanyol istilacıya karşı, belirsiz bir siyaset izledi. İspanyollar'ın zaferinden kısmen de sorumlu oldu. Duraksamalarına öfkelenen ve belki de Cortes'in yüreklendirdiği Meksikalılar tarafından öldürüldü.

MOKUAN, japon zen keşişi **Reien**'in ressam adı (öl. Çin'de 1329'a doğr. ya da 1333). Hangcou'daki bir çan manastırına mürekkeple resim yapmayı öğrenmek için gelen Mokuan'ın, Muçi'nin yenidencisimleşmesi olduğu kabul edilmiştir. Japonya'da monokrom insan resminin öncülerinden biridir.

MOKUBEİ AOKİ, japon ressam ve çömlekçi (Kyoto 1767 - *ay. y.* 1833). Çavan*'larıyla ünlenen Mokubei, Gyokudo ve Tanomura Çikuden ile birlikte Kyoto'nun aydın kesimindendi. İke no Taiga ile tanıştı. Yalın manzaralarının canlılığı, indigoları ve eşsiz saydamlıktaki toprak renkleriyle buncin-ga* resminin önemli temsilcilerinden biridir.

MOL a. (fr. *mole*). Kim. **1.** 0,012 kg karbon 12 izotopunda bulunan atom sayısı kadar temel bileşen içeren bir sistemin madde niceliğine eşdeğer Sİ birimi (simgesi mol). [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Mol oranı*, bir karışımdaki bileşenlerin her birinin mol sayısının, karışımdaki toplam mol sayısına oranı. || *Mol sayısı*, bir kimyasal tepkimede gerçekten rol alan mol sayısı.
—ANSİKL. Mol, uluslararası birim sisteminin yedi temel biriminden biridir; eskiden yalnız altı birim vardı, ancak 1971'de top-

İgor Aleksandroviç Moiseyev

Pirou

Henri Moissan

Daniel Arap Moi

lanan Genel ağırlık ve ölçü birimleri konferansı'nda mol de bir birim olarak bu sisteme eklendi.

Çeşitli kimyasal işlemler (tepkime, nicelik belirleme vb.) sırasında maddesel parçacıklar olan atom, molekül, iyon ya da elektronlar kullanılır ve bu işlemlerin sonucu kütle oranlarından çok, yalın olarak parçacık sayılarının oranlarıyla açıklanır. Bunun sonucu olarak özellikle atom kavramı kapsamında yorumlanan ağırlık ve hacimle ilgili genel kimya yasaları ortaya konur. Kütle kavramından farklı olarak, ölçülebilir bir büyüklük olan madde niceliği kavramının kökeni doğrudan bu saptamaya dayanır. Nitekim atom, molekül ya da iyon yapılı iki madde örneğinin, aynı sayıda atom, molekül ya da iyon içermeleri durumunda madde nicelikleri de eşittir. Madde niceliğinin birimi moldür. Bir molde bulunan temel bileşenlerin sayısı, değeri $\mathcal{N} = 6{,}022\ 5 \cdot 10^{23}\ mol^{-1}$ olan Avogadro değişmeziyle ifade edilir; bu değer, atom kütleleri sisteminde günümüzde de kullanılmaktadır.

Mol teriminin kullanıldığı her durumda sözkonusu parçacıkların cinsinin kesinlikle belirtilmesi gerekir: örneğin bir mol amonyak gazı (NH_3 molekülleri), bir mol hidrojen molekülü (H_2), bir mol hidrojen atomu (H), bir mol elektron (e^-), bir mol hidrojen iyonu (H^+) vb. denmelidir. Çok genel bir kullanımı olan mol, özellikle 1 molün kütlesine eşdeğer olan "molekülgram" ve "atomgram" terimlerinin yerini almıştır.

MOL a. (fr. *môle*, lat. *mola*, değirmentaşı'ndan). Kad. doğ. Etenedeki trofoblast pütürlerinin yozlaşması ve hidatik kiste benzer keseciklere dönüşmesi.
—ANSİKL. Mol ve değişik türleri, etene urlarındaki koryokarsinomla birlikte, "trofoblast hastalıkları" arasına girer. Avrupa'da 10 000 gebelikten birinde mola rastlanır. Mollu gebelik, kesecik geçişlerinin var ya da yok olduğu kanamalarla, fazla yumuşak ve dölüt çalkantısı aşırı büyük bir dölyatağı ile belirgindir. Teşhis, ekografi ve prolan dozajı ile konur. Molların % 90'ı ya kendi kendine ya da basit bir kürtajla iyileşir. Bununla beraber % 5'i yaygınlaşıcı mola, % 5'i, sonucu çok korkunç olan koryokarsinoma dönüşür. Kemoterapi bu ağır türlerin tedavisini çok değiştirmiştir.

MOLA a. (ital. *molare*, yavaşlamak'tan *molla*, "bırak"). **1.** Bir yolculukta, bir etkinlikte dinlenmek için verilen ara: *Mola vermek*. **—2.** *Mola taşı*, hamalların sırtlarındaki yükleri dayayarak dinlenmelerini sağlamak için kimi sokaklarda yol kenarına dikilen yüksekçe taş (esk.).
—Ask. Birliklerin uzun süreli yürüyüşleri sırasında dinlenmek, beslenmek, araçların bakımını yapmak için emirle düzenlenen duraklama. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Balıkç. Ağı suya salıverme || Makara yardımıyla oltayı fırlatma.
—Dağc. *Mola yeri*, az ya da çok geniş, tam güvenlikli dinlenme yeri. (Tırmanma sırasında ipin sonuna ulaşan en öndeki dağcı, arkadaşlarının ilerlemesini sağlamak için burada durur.)
—Denizc. *Mola bosa etmek*, sarılı bir yelkeni açmak. || *Mola bosa gabya!*, sara edilmiş gabya yelkenlerini fora ederek, ıskotalarını almak için verilen komut. || *Mola bosa kamçısı*, serenler üzerine sara edilmiş yelkenlerin torbalanan bölümlerini bağlamaya yarayan gırcala. || *Mola etmek*, bir halatı fora ederek serbest bırakmak. —Gergin bir halatı koyvermek.
—Spor. Basketbolda ve voleybolda oyuna egemen olan takımın hızını kesmek ve rakibin oyun biçimine göre taktik değiştirmek amacıyla ve masa hakemlerinin izni, öteki takım çalıştırıcısının isteği ile alınan ara. (Her takımın her devrede iki kez mola alma hakkı vardır. Süre 2 dakikadır.) || *Hakem molası*, sporda sakatlık vb. durumlarda hakemin oyunu durdurması. (TİME OUT da denir.)

◆ ünl. Denizc. Bir halatın fora edilerek serbest bırakılması için verilen komut.
—ANSİKL. Ask. Yaya birliklerde yürüyüşün başlangıcında, ilk 45 dakikalık yürüyüşten sonra 15 dakikalık bir mola verilir. Bunu izleyen her 50 dakikalık yürüyüşten sonra da 10 dakikalık mola verilir. Motorlu birliklerdeyse ilk bir saatlik ilerleyiş sonunda 15, sonraki her iki saatte bir 10 dakikalık mola verilir. Bunun dışında beslenme ve akaryakıt ikmali için verilecek büyük molaların süresi ise yarımla bir saat kadardır.

Yürüyüşe katılacak çeşitli sınıflardan birliklerin arasındaki uzaklığın korunması ve aynı anda molaya başlamaları amacıyla verilecek duraklamalar önceden planlanır. Mola emri, yürüyüş kolu komutanı tarafından verilir.

MOLA a. (fr. *mole*, lat. *mola*, değirmentaşı). Yatak mantarlarında görülen ve karpoforlara birlikte bulaşmış iki asalak mantar türünden (*Mycogone perniciosa* ve *Verticillium fungicola* ya da *malthousei*) ileri gelen mantar hastalığı.
—ANSİKL. Mola, karpoforda biçim bozukluğuyla kendini belli eder; bunlar daha başlangıçta hemen göze çarpar: şapka ile sap birbirine benzer ya da çok az farklıdır; mantarın tümü yuvarlak, hatta biçimsiz bir kütle görünümü alır. Hastalık daha önce farklılaşmış bir mantarı etkilerse çok önemli biçim değişiklikleri ortaya çıkar. Hasta mantarlar pazarlanamayacağı ve yenemeyeceği için önemli ekonomik zararlar doğar. Korunma (üretim yerlerinin, örtme topraklarının dezenfeksiyonu) ve özel kimyasal ilaçlar (yatak mantarı için zehirli olmayan cins ve dozda özel fungisitler), kimi durumlarda hastalığı tamamen ortadan kaldırmasa da azaltabilir.

MOLA (Pier Francesco), italyan ressam (Coldrerio, Como yakınında, 1612 - Roma 1666). Roma, Bologna ve Venedik'te yetişti ve 1647'de Roma'ya yerleşerek Innocentius X, sonra Alexander VII'nin hizmetinde birçok yapıt gerçekleştirdi (freskler ve küçük tablolar). Bologna estetiği ile venedik renklerini bireştirmeye çalıştı (*Viyolonsel çalan Homeros*, Roma, Corsini galerisi) ve yaşamının sonunda büyük bir manzaracı oldu (*Aziz Bruno'nun hayali*'nin çeşitli örneklerinden biri Louvre'dadır).

Roy-Explorer

MOLDOVA
Kişinau bölgesinden bir görünüm

MOLA Dİ BARİ, İtalya'da liman kenti ve sayfiye merkezi, Puglia'da, Adriya denizi kıyısında (Bari ili); 25 400 nüf.

MOLALİTE a. (fr. *molalité*). Kim. MOLALLIK'ın eşanlamlısı.

MOLALLIK a. Kim. Kütlesel molar derişim (çözünen madde niceliğinin mol olarak çözücü kütlesine oranı). [Eşanl. MOLALİTE.]

MOLANDER (Gustaf), isveçli film yönetmeni (Helsinki 1888 - Stockholm 1973). Victor Sjöström ve Mauritz Stiller'in çağdaşıydı. Başlıca filmleri: *İngmarsarvet* (1925-26), *Synd* (1928), İngrid Bergman'ı tanıtan *İntermezzo* (1936), *Ordet* (1943), *Kejsarn av Portugallien* (1944), *Herr Arnes penningar* (1955), *Sången om den eldröda blomman* (1956), *Stimulantia* (skeç, 1966).

MOLAR sıf. (fr. *molaire;* molekülgram anlamında mol'den). Kim. **1.** Bir mole değgin, bir molle ilgili. **—2.** Bir mole eşit madde niceliğiyle orantılı bir büyüklük için kullanılır. || *Molar çözelti*, 1 litre çözelti içinde 1 mol çözünebilen maddenin bulunduğunu gösterir derişim ölçüsü. || *Molar iletkenlik*, bir molekülgram elektrolitin iletkenliği.

MOLARİTE a. (fr. *molarité*). Kim. MOLARLIK'ın eşanlamlısı.

MOLARLIK a. Kim. Hacimsel molar derişim (bir bileşenin mol olarak, içinde bulunduğu bir karışım ya da çözeltinin hacmine oranı). [Eşanl. MOLARİTE.]

MOLAS a. (fr. *molasse;* esk. fr. *mol*, yumuşak'tan). Yerbil. Aşınmamış ve sınıflanmamış heterojen gereçten oluşan gevşek kireçli bir kumtaşına denk düşen kırıntılı tortul oluşum. (Molaslar kıvrılma sonunda dağoluşum kuşaklarına çökeldikleri için kıvrılmış alt katmanlarla uyumsuzluk halindedir; gereçleri çevrede bulunan genç engebelerin aşınmasıyla oluşur.)

MOLA VİDAL (Emilio), ispanyol general (Placetas, Küba, 1887 - Alcocero, Burgos, 1937). 1909'dan 1930'a kadar Fas'ta görev yaptı. General Berenguer'in yönetimi sırasında Emniyet teşkilatı genel müdürü oldu ve 1931'de cumhuriyet ilan edilince açığa alındı. 1935'te Gil Robles tarafından yeniden göreve çağrılarak önce Fas'taki ispanyol kuvvetlerinin başına, sonra Pamplona valiliğine (1936) getirildi ve milliyetçi ayaklanmada önemli bir rol oynadı. Kuzey ordusunun komutanı olarak Navara harekâtını, ardından Bilbao'ya yürüyüşü yönetti. Bir uçak kazasında öldü.

MOLDAU → VLTAVA

MOLDAVYA → BOĞDAN.

Moldavya işi, kaba bez üzerine kotonperle kullanarak çin iğnesiyle yapılan rüstik nakış. (Her motif ayrı renklerde ya da aynı rengin çeşitli tonlarında işlenir.)

MOLDOVA, Romanya'da ırmak; 205 m. Maramureş kütlesinden doğar, Cimpulung'u aşar ve Roman yakınında Siret'e kavuşur (sağ kıyıdan).

MOLDOVA ya da **MOLDAVYA,** Doğu Avrupa'da devlet; Ukrayna ile Romanya arasında; 33 700 km²; 4 341 000 nüf. (1991). Başkenti *Kişinau*. Resmi dil *rumence*.

COĞRAFYA

Karpatlar'ın güneyinde, Romanya sınırında, Aşağı Dniestr ile Prut ırmakları arasında yer alan Moldova, oldukça ılıman ve yağışlı bir kara iklimine sahiptir. Ülkenin kuzey ve orta kesimleri ormanlıktır. Güneyde ise tümü tarım arazisi olarak kullanılan bir step kuşağı uzanır. Bu kesimde doğa koşulları, tepeler, alüvyonlu ovaları kapsayan yumuşak kıvrımlı yer

yapısı, güneşli ve ılıman iklimi, sulamada kullanılmaya elverişli su kaynakları, yüksek verimli ve özelleşmiş bir tarımın gelişmesine (tahıl, şekerpancarı, meyve, sebze, üzüm) ve hayvancılığa (sığır ve domuz) çok uygundur. Bağlar oldukça niteliklidir. Bunlardan oldukça kaliteli şaraplar elde edilir. Ülkede bir miktar tütün de yetiştirilir. Kırsal kesimde büyük hayvancılık kompleksleri vardır. Hayvancılık ve tarım tam bir eşgüdüm ve bütünleşme halindedir. En gelişmiş sanayi kolu besin sanayisidir. Tüketim maddeleri, elektrikli gereçler ve inşaat malzemesi sanayileri de gelişme halindedir.

Nüfusun % 64'ü Moldov, % 13,8'i Ukraynalı, % 12,9'u Rus, % 3,5'i Gagavuz (hıristiyan Türkler); % 2'si Yahudi'dir. Nüfus yoğunluğu km²'de 130 kişiye yaklaşır. Aktif nüfusun % 35'i tarımda, % 28'i sanayide, % 37'si hizmet kesiminde çalışır. Kent nüfusunun çoğunluğu Kişinau, Tiraspol ve Beltsiy'de toplanmıştır.

TARİH

İ.Ö. VII. yy.'dan bu yana, İskitler, Sarmatlar, Galatlar, Traklar, Daklar ve Slavlar'ın yerleşim alanı olan bölge oldu, sırasıyla Kiev prensliği, Altınordu devleti ve Eflak voyvodalığını kuran Besarab hanedanının egemenliğine girdi. Kanuni Devrinde Osmanlı topraklarına katıldı. Osmanlılar ile Ruslar arasında sürekli çekişme konusu oldu. 1812'de Rusya'ya bırakıldı. Ekim devrimi'nden sonra (1917) Romanya'nın yönetimi altına giren bölgenin yeni konumunu, SSCB kabul etmedi, 1924'te bölgeyi işgal ederek Ukrayna'ya bağlı özerk bir cumhuriyet kurdu. İkinci Dünya savaşı'nda bölge yeniden Rumenler'in eline geçti (1941-1944). Savaşın bitiminde, Rusların geri aldığı topraklarda Moldova SSC kuruldu.

1989'da SSCB dağılma sürecine girince Moldova'daki etnik gruplar (Moldovlar, Ukraynalılar, Ruslar ve Gagavuzlar) arasında milliyetçi özlemler ivme kazandı. Moldova Yüksek sovyeti 1991 ağustos'unda bağımsızlık ilan etti ve Mircea Snegur cumhurbaşkanı seçildi. Amaç adım adım Romanya'yla birleşmeye varmaktı. Buna karşılık Ruslar ve Gagavuzlar arasında ayrılıkçı akımlar güç kazandı. 1990 ağustosunda Gagavuzlar ve bir "Dniestr Cumhuriyeti" kuran Ruslar bağımsızlık ilan ettiler. 1991-1992 kışından itibaren, Dniestr bölgesinde ciddi çatışmalar oldu. Snegur, bölgeye sınırlı bir ekonomik özerklik vererek sorunu çözmeyi önerdiyse de, bölgeden hâlâ çekilmemiş olan rus kuvvetlerinin varlığı işleri daha da zorlaştırıyordu.

MOLDOVEANU ya da **MOLDOVEANUL,** Romanya'da doruk, Güney Karpatlar'da, Fagaraş dağlarının ve Romanya'nın en yüksek noktası; 2 543 m.

MOLEKÜL a. (fr. *molécule;* lat. *moles,* kütle'den). Kim. **1.** Atomlardan oluşan ve meydana getirdiği arı bir maddede serbest durumda bulunabilen en küçük madde niceliği olan parçacık. (Moleküller, tam olarak ancak gazlarda tanınabilir, ama bir dereceye kadar, zayıf bağlarla bağlı sıvılarda ya da kimi katılarda da [hidrojen bağı, Van der Waals bağı; kutuplama bağı] belirlenebilir.) **—2.** *Molar molekül kütlesi,* moleküllerden meydana gelen bir maddenin bir molünün kütlesi. (Molar molekül kütlesi maddenin molekülünü oluşturan elementlerin molar atom kütlelerinin toplamına eşittir.) [Buna molekül tartısı da denir.] (Eşanl. MOLEKÜL AĞIRLIĞI.)

—Astrofiz. *Molekül bulutu,* içinde, maddenin molekül halinde bulunduğu yıldızlararası geniş madde derişimi. (Yıldızlar, bu molekül bulutlarının ortasında oluşur.)

—Fizs. kim. *Molekül değişmezi,*

$P = M\sqrt[4]{A}$ [illegible]

yüklük, bu bağıntıda A, kendi buharıyla temas halinde olan sıvının yüzey gerilimini; ρ, sıvının özgül kütlesini; ρ′, aynı sıcaklıkta alınan doymuş buharın özgül kütlesini; M, maddenin molar kütlesini gösterir. (Molekül değişmezi, arı bir madde için kesinlikle sıcaklığa bağlı değildir. Bu değer, ya yukarıdaki formüle göre ya da atom ve molekül bağlarının özgül büyüklükleri toplanarak hesaplanabilir. Bu yolla bulunan iki ayrı değerin karşılaştırılması, moleküler yapı problemlerinin çözümlenmesini sağlar) [Eşanl. PARAKOR.]

—ANSİKL. Akışkan. mekan. Birbirleriyle temas halinde kalarak serbestçe yer değiştiren sıvı molekülleri, sıcaklık ne kadar yüksekse, o denli fazla çalkalanır. Sıvı içinde katı asıltı halinde bulunan küçük tanecikler hareketi (Brown hareketi) bu çalkalanmayı görünür hale getirir.

Bunun tersine, gaz molekülleri birbirlerinden bağımsız olarak yer değiştirir ve ancak çok kısa süreli çarpışmalar sırasında etkileşime girerler. İki çarpışma arasında her molekül düzgün bir hareket yaparak, düz bir çizgi boyunca yer değiştirir. Belli bir gaz için, belli bir sıcaklıkta, iki çarpışma arasındaki bu yolların ortalama uzunluğu değişmez. Bu "ortalama serbest yol" gazın sıcaklığına ve basıncına bağlı olduğu gibi, türüne de bağlıdır. Oksijen için, olağan koşullarda mikrometrenin onda biri düzeyinde olan bu yol, 10^{-10} atmosferlik bir basınç altında kilometre düzeyine erişebilir. Hacimleri eşit, farklı gazlarda, aynı sıcaklıkta ve aynı basınç altında aynı sayıda molekül bulunur (Avogadro hipotezi). Normal sıcaklık ve basınç koşullarında, 22,4 litrelik bir gaz, N:6,023 $\cdot 10^{23}$ (Avogadro sayısı) molekül içerir.

—Astrofiz. Moleküller, kimi soğuk yıldızların tayfı ile yansız ve soğuk yıldızlararası* maddenin tayfında ortaya çıkar. Yıldızlararası gazda 50'den fazla molekül bulunmuştur; bu moleküllerin en karmaşığı, 1983'te bulunan ve formülü $HC_{11}N$ olan, 13 atomlu siyanodekapenten molekülüdür.

—Atom fiz. Kuvantal kuram açısından bir molekül kendini oluşturan atomlara ilişkin sistemin bağlı* hali olarak tanımlanır. Bağı oluşturan enerji düşüşü, tam anlamıyla kuvantal bir yapının belirtisidir; bu kuvantal yapı, bağlı oldukları atomun çekirdeği çevresinde yoğunlaşmak yerine birçok çekirdeği içine alan bir bölgede var olma olasılığı gösteren az sayıda elektronun yöresizliğinden kaynaklanır. (→ *kimyasal* BAĞ.)

MOLEKÜLER sıf. (fr. *moléculaire*). Kim. MOLEKÜLSEL'in eşanlamlısı.

MOLEKÜLGRAM a. (fr. *molécule-gramme*). Kim. **1.** Moleküllerden oluşan bir maddenin molü. **—2.** Bir bileşiğin gram cinsinden ifade edilen molekül ağırlığı; molar molekül kütlesi. (*Mol* adı verilen ölçü biriminin kabul edilmesinden sonra bu terim pek kullanılmamaktadır. Buna *molgram* da denir.)

MOLEKÜLİÇİ sıf. Kim. **1.** Moleküllerin içiyle ilgili bir şey için kullanılır. **—2.** *Moleküliçi kuvvetler,* bir molekülü oluşturan atom ya da iyonlar arasında, itme ve çekme etkileşimlerinden doğan kuvvetler.

MOLEKÜLLERARASI sıf. Fizs. kim. **1.** Moleküller arasında meydana gelen tepkimeler için kullanılır. **—2.** *Moleküllerarası kuvvetler,* moleküllerin birbirleriyle ya da başka maddelerle etkileşimlerine, fiziksel ve kimyasal tepkimelere neden olan kuvvetler. (Nitelik olarak moleküliçi kuvvetlerden pek farklı olmayan bu kuvvetler, ancak onlardan daha az güçlüdür.)

MOLEKÜLSEL sıf. Kim. **1.** Moleküle değgin ya da moleküllerle ilgili: *Molekülsel kuram.* (Eşanl. MOLEKÜLER.) **—2.** *Molekülsel yapı,* molekülleri oluşturan atomların düzenlenis konumlarıyla ilgili yapı.

Anglo-Australian Telescope Board

Yılancı takımyıldızının içindeki molekül bulutu

lemleriyle bağlanmış atomsal önermelerden oluşan formül (örneğin "p & q" molekülsel bir formüldür).

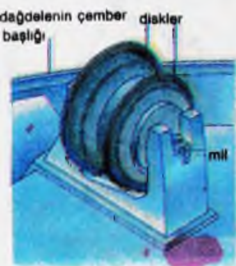
MOLESKİN a. (ing. *moleskin; mole,* köstebek ve *skin,* deri'den). Dokmc. Pamuk ya da selülozik elyaftan yapılmış ipliklerle, genellikle dimi ya da saten örgü ile dokunmuş sık ve çok sağlam bir kumaş. (*İngiliz derisi, alman derisi* de denir.)

—ANSİKL. Moleskin'in örgüsü genellikle kırık dimi ya da çözgü satenidir. Atkı iplikleri çözgü ipliklerinden daha sıktır. Dokunduktan sonra kalenderden geçirilerek yüzeyi matlaştırılır, arkası şardonlanır. Genellikle tek renkli olmakla birlikte kasarlandıktan sonra boyanarak ya da üzerine baskı tekniği uygulanarak yapılmış olanları da vardır. Arka yüzeyi özel olarak tüylendirilir. Çoğunlukla işçi elbiseliği olarak eldiven yapımında ve cilt kapaklarında kullanılır.

MOLÉSON, İsviçre'de doruk, Fribourg Önalpleri'nde, Bulle ve Gruyères'in yanı başında, 2 002 m. — 1 100 m'deki Moléson köyü, sayfiye ve kış sporları merkezidir.

MOLET a. (fr. *molette*). Mad. oc. **1.** Bir çıkarma kulesinin üst bölümüne yerleşti-

dağdelen başlığına takılı **molet**

rilmiş büyük çaplı makara. **—2.** Sert kayaç kazısında kullanılan dağdelenlerin kesme takımı. **—3.** *Molet koruyucusu*, yanlış bir manevra durumunda, çıkarma kafeslerinin, şövalmanın üzerinde bulunan moletlere kadar çıkmasını önlemeye yarayan düzenek. (Molet koruyucusu, kafes, kuyu rösetinden olağandışı bir yüksekliğe çıkınca, çıkarma makinesinin frenini sıkar.) —Tekst. Kumaş baskısında kullanılan silindirleri oymaya yarayan küçük çark.

MOLET a. (fr. *molette*). Atç. Atların ön ve art ayaklarındaki topuk eklemlerinin her iki yanında bulunan tandon keselerindeki sıvıların çoğalmasıyla oluşan iltihaplı şişlik. Genellikle genç atların bilinçsiz ve aşırı çalıştırılması sonucu oluşur.

MOLFETTA, İtalya'da liman kenti, Adriya denizi kıyısında, Puglia'da (Bari ili); 66 000 nüf. Tarım merkezi. Balıkçılık. Gemi yapımı.
—Tar. XI. yy.'dan beri piskoposluk olan kent, XII. yy.'da serbest site durumuna geldi. Denizdeki konumu sayesinde önemli bir ticaret merkezi oldu (1399'da fuar); piskoposlarıyla sık sık anlaşmazlığa düştü. 1529'da Fransızlar tarafından yakılıp yıkıldı ve XVII. yy.'da özgürlüğünü yitirdi.
—Arkeol. Molfetta, İtalya'nın güneyinde görülen Yenitaş döneminin eski bir kültür evresine adını vermiştir (V. binyıl). Ortataş dönemine ait birkaç öğeye rastlanmasına karşın, Molfetta kültürü, Akdeniz yöresinde Yenitaş'a geçiş sürecinin en eski evrelerinden birini oluşturur.

MOLGRAM → MOLEKÜLGRAM.

MOLİBDAT a. (fr. *molybdate*). Anorg. kim. Molibdik asitten türeyen tuz.

MOLİBDEN a. (fr. *molybdène*; lat. *molybdaena*; yun. *molybdaina, molybdos*, kurşun'dan). Krom ve tungsten gibi VIA grubunda yer alan, hacim merkezli kübik sistemde kristalleşen, gümüş beyazlığında geçiş metali. (Simgesi Mo olan kimyasal element.)
—ANSİKL. Molibdenin doğal sülfürü olan molibdenitin (MoS_2) yapısı, 1778'de K.W. Scheele tarafından tanımlandı. Görünümü galeni (kurşun sülfür) andırdığından, adı bundan esinlenerek kondu. Dört yıl sonra P.J. Hjelm, molibdeni metal olarak ayırmayı başardı. XIX. yy.'ın sonunda H. Moissan, elektrik fırınında indirgeme yoluyla % 99,98 arılıkta molibden elde ederek fiziksel ve kimyasal özelliklerini belirledi. Çeliğin alaşım elementi olarak molibden ilk kez bu dönemde kullanıldı; ama gerçek önemi ancak Birinci Dünya savaşı sırasında anlaşıldı.
• *Elde edilişi.* Molibdenin en önemli doğal bileşiği ve pratik olarak işlenebilen tek minerali molibdenittir (MoS_2). Molibdenit önce kırılarak öğütülür ve daha sonra yüzdürmeyle zenginleştirilir. Böylece hazırlanan molibdenit konsantresi, kavurma fırınlarında yaklaşık 600 °C'a doğru aşağıdaki tepkimeye göre teknik molibden trioksite dönüştürülür:

$$2MoS_2 + 7\,O_2 \rightarrow 2\,MoO_3 + 4\,SO_2.$$

Teknik molibden trioksit, dökme demir ve çeliklere molibden katmak amacıyla doğrudan kullanılabildiği gibi ferromolibden ile molibdenin çeşitli kimyasal bileşiklerinin elde edilmesinde de temel bir üründür. Sözkonusu bileşiklerin en önemlileri molibden VI oksit ile amonyum molibdattır. Bunların her ikisi de önce 500-600 °C'ta ve daha sonra da 1 000-1 100 °C'ta olmak üzere iki aşamada hidrojenle indirgenerek molibden tozu üretiminde kullanılır.
Molibden tozu, toz halindeki kimi uygulamaları dışında (plazmaya püskürtme) bitmiş ya da yarıbitmiş ürünler elde etmek üzere sıkıştırılarak sinterlenir; bu ürünlerden, vakum altında elektrikle eritilmiş molibden (ya da alaşımlarının) üretiminde ya da vakum altında eritilmiş süperalaşımlar ile demirdışı alaşımlarda katkı maddesi olarak yararlanılır. Yarıbitmiş ürünler daha sonra sac, şerit, çubuk, tel, vb. biçiminde çekilir.

atom numarası: 42
atom kütlesi: 95,94
erime sıcaklığı: 2 617 °C
kaynama sıcaklığı: 4 612 °C
özgül kütlesi: 10,2 g/cm³
yükseltgenme
dereceleri: + 2 ile +6 arası
elektron biçimlenmesi: [2, 8, 18, 8] $4d^5\,5s^1$
izotopları: 90-105
doğal molibden:
^{98}Mo: % 23,75, ^{96}Mo: % 16,5
^{92}Mo: % 15,86, ^{95}Mo: % 15,7
^{100}Mo: % 9,62, ^{97}Mo: % 9,45
^{94}Mo: % 9,12

• *Molibden bileşikleri.* Molibden, çeşitli yükseltgenme derecelerinin olması ve eş konum sayılarının 4-8 arasında değişmesi nedeniyle çok sayıda bileşik oluşturur. Molibden trioksit (MoO_3) ile yağlama yağında katkı ürünü olarak kullanılan molibden disülfür (MoS_2) dışında, en yaygın molibden bileşikleri pigment, korozyon yavaşlatıcıları, katalizör ve gübre olarak kullanılan molibdatlardır ($ZnMoO_4$ çinko molibdat beyazı; $PbMoO_4$ turuncu kurşun molibdat). Biyolojide bir oligoelement olarak molibdenin çok önemli bir işlevi vardır.
• *Molibden metali.* Molibdenin sertliği, çekme dayanımı ve tokluğu kalıcı biçim değiştirme oranına bağlı olarak artar. Bu ayırtedici özellikler, metal yeniden kristalleşmediği sürece üstün niteliklerini korur. Sanayide kullanılan molibdenin yeniden kristalleşme sıcaklığı, yaklaşık 1 200 °C'tır. Dayanımını artırmak üzere molibdene az miktarda alaşım elementi katıldığında metalin yeniden kristalleşme sıcaklığı yükselir ve daha yüksek sıcaklıklarda kullanabilme olanağı elde edilir. Molibden, yüksek mekanik dayanımının yanı sıra çok düşük olan genleşme katsayısı, yüksek ısıl iletkenliği ve düşük ısıl molar sığası nedeniyle ısıl şoklara karşı iyi bir direnç gösterir. 600 °C'ın üzerinde havada ve diğer yükseltgen ortamlarda hızla yükseltgenir. Bu yüzden koruyucu bir yüzey işleminden geçirilmezse ancak sınırlı bir alanda kullanılır. Yükseltgen olmayan asit (hidroklorik, sülfürik ve hidrofluorik asitler gibi) korozyonuna karşı iyi bir direnç gösterir, ama oda sıcaklığında derişik nitrik asit dışındaki yükseltgen asitlerden şiddetle etkilenir. Ayrıca erimiş cam ve çok sayıda erimiş metalin etkisine karşı üstün bir direnci vardır.

doğrusal genleşme:
0-400 °C'ta % 0,23
0-800 °C'ta % 0,46
0-1 200 °C'ta % 0,72

ısıl iletkenlik:
500 °C'ta 122 $W \cdot m^{-1}\,K^{-1}$
1 000 °C'ta 101 $W \cdot m^{-1}\,K^{-1}$
1 500 °C'ta 82 $W \cdot m^{-1}\,K^{-1}$

ısıl sığa:
23,94 $J \cdot K^{-1} \cdot mol^{-1}$

...sel özgül direnç:
0 °C'ta 50 $n\Omega \cdot m$
...000 °C'ta 320 $n\Omega \cdot m$
2 000 °C'ta 610 $n\Omega \cdot m$

20 °C'taki esneklik modülü:
340 000 MPa

sertliği:
170-270 HV

çekmeye karşı kopma dayanımı:
300 - 2 000 MPa

Molibdenin değişik özelliklerinden çok sayıda uygulamada yararlanılır: vakumlu ya da eylemsiz atmosferli fırın donanımlarının yapımı, camcılıkta kullanılan elektrotların hazırlanması, elektrik lambaları ve elektron tüplerinin üretimi, elektrik iletkenlerinin, basınçlı döküm kalıplarının, matrislerin, yüksek sıcaklıkta kullanılan çeşitli metal takımların imali vb. Molibden ayrıca pek çok makine parçası üzerine püskürtüldüğünde bu parçaların aşınmaya karşı dayanımını önemli ölçüde artırır.
• *Alaşım elementi olarak molibden.* Molibdenin % 80'den fazlası dökme demir ve çeliklerde alaşım elementi olarak kullanılır. Geriye kalanın kabaca yarısı, molibdenin üstün işlevinden yararlanmak üzere düşük ve orta alaşımlı çeliklerde tüketilir. Molibdenin varlığı bu çeliklere ayırtedici pek çok özellik kazandırır; örneğin sıcakta olduğu gibi soğukta da çeliklerin mekanik dayanımını, tokluğunu, suverilebilirliğini artırır, tane incelmesini sağlar, menevişleme işlemi sonucu kırılganlaşmaya karşı direncini yükselterek hidrojene bağlı olarak ortaya çıkan kırılganlığını giderir vb. Bu ürünlerde molibden oranı, genellikle % 0,2-1 arasında değişir.
Paslanmaz çeliklere molibden katıldığında özellikle yükseltgen olmayan asit ortamlarda korozyona karşı direnci gelişir; buna karşılık klorürlü ortamlarda küçük oyuklar biçiminde oluşan korozyona karşı duyarlılığı iyice azalır. Paslanmaz çeliklerde molibden oranı, yaklaşık % 2-3 dolayındadır; ama yüksek alaşımlı çeliklerde bu oran % 6'ya dek çıkar. Molibden, özellikle sıcakta kullanılması gereken takım çelikleri ile hızlı kesme çeliklerinde hem ekonomik nedenlerden dolayı, hem de verimliliği artırdığı için kısmen ya da tamamen tungstenin yerini almıştır. Hızlı kesme çeliklerinde molibden oranı % 10'a dek çıkar.
Molibden ayrıca dökme demirlere üstün nitelikler kazandırır; özellikle sıcak ve soğuk dayanımlarını artırır. Grafiti arılaştırır, beynitli dökme demirlerde olduğu gibi ana fazın (matris) yapısını değiştirir. Krom oranı yüksek beyaz dökme demirlerde aşınmayı azaltır. Grafitli dökme demirlerde molibden oranı, % 0,2-1 arasında değişir; beyaz dökme demirlerde % 3'e dek çıkar.
Kimi nikel alaşımlarında molibden oranı % 30'a ulaşır.
• *Dünya mobilden üretimi.* Dünya molibden üretimi 1991'de 99 800 t olarak gerçekleşmiştir; bunun % 52,5'i (52 400 t) ABD, % 14,4'ü (14 400 t), Şili % 11,5'i (11 500 t) Kanada tarafından üretilmiştir.
—Tarım. Molibden bir oligoelement olarak verimlilik öğelerinden biridir. Duyarlı bitkilerde (kavun, karnabahar) molibden eksikliği, toprağın aşırı asitliliğiyle artar. Bu toprakların kireçlenmesi genellikle bu çeşit eksiklikleri ortadan kaldırır. Amonyum ya da sodyum molibdat vermek suretiyle de durum düzeltilebilir.

MOLİBDENİT a. (fr. *molybdénite*). Miner. Heksagonal bakışımlı yapraksı kristaller halinde bulunan MoS_2 formülündeki doğal molibden sülfür. (Metal parlaklığındadır ve dokunulduğunda yağlıymış duygusu uyandırır.)

MOLİBDİK sıf. (fr. *molybdique*). Anorg. kim. *Molibdik anhidrit*, formülü MoO_3 olan molibden trioksit. ‖ *Molibdik asit*, formülü H_2MoO_4 olan asit. (Molibdat asidi de denir.)

MOLİBDİT a. (fr. *molybdite*). Miner. Doğada yalnız amorf halde bulunan doğal molibden oksit. (Bunlar, lifsi kütleler ya da kayaçlar üzerinde ince bir katman oluşturan tozsu çökellerdir. Soluk sarı renkli bir madde olan molibdit ipek parlaklığındadır.) [Eşanl. MOLİBDİN.]

MOLİBDO- (fr. *molybdo-*). Anorg. kim. Bir bileşikte molibdenin varlığını gösteren önek.

MOLİBDOFİLLİT a. (fr. *molybdophyllite*). Miner. Heksagonal sistemde yer alan hidratlı doğal kurşun ve magnezyum silikat.

MOLİBDOMENİT a. (fr. *molybdoménite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal kurşun selenit.

MOLİBDOSÜLFAT a. (fr. *molybdosulfate*). Anorg. kim. Kükürt trioksit ile molibdik anhidritten türeyen tuz.

MOLİDAE a. Zool. AYBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

MOLİÈRE (Jean-Baptiste POQUELİN, — denir), fransız oyun yazarı (Paris 1622 - ay. y. 1673). Dedesi de babası da döşemeciydi. Clermont koleji'nde cizvitlerin yanında klasik öğrenim gördü. Molière, hem klasik estetiği hem de soylu sınıfın ahlak anlayışını altüst ederek, komediyi saygın bir tür durumuna getirerek, oyunculuğu ve eleştirmenliğiyle kendini kabul ettirerek tiyatroya büyük bir atılım kazandırdı.

Hukuk öğrenimini bırakıp (1642), 1643'te Béjart ailesiyle birlikte l'İllustre* Théâtre'ı kurdu, ancak başarı sağlayamadı. Bundan sonra on iki yıl taşrada dolaştı ve italyan farsından esinlenerek *Şaşkın*'ı (l'Étourdi, 1655) ve *Küskün âşıklar*'ı (Dépit amoureux, 1656) yazdı ve oynadı. O dönemin oyun yazarlarından bazılarının piyeslerini kralın önünde oynadıktan (1658) sonra (*Nicomède* bunlardan biriydi), Petit-Bourbon tiyatrosu'na, 1660'ta da, ölümüne kadar kendisinde kalacak olan Palais-Royal tiyatrosu'na yerleşti. İtalyan etkisinden kurtulunca, kendisini üne kavuşturan ve özgünlüğünü kanıtlayan *Gülünç* Kibarlar*'ı (Précieuses ridicules, 1659) yazdı. Farsı bir yana bırakıp (*Hekim uçtu* [le Médecin volant]; *Sganarelle ou le Cocu imaginaire*, 1660) ciddi türe yöneldiyse de (*Dom Garcie de Navarre*, 1661), istediğini elde edemeyince yeniden komediye döndü ve büyük bir başarı sağladı (*Kocalar* mektebi* [l'École des maris, 1661]; *Münasebetsizler* [les Fâcheux, 1661]), ardından *Kadınlar* mektebi*'ni (l'École des femmes, 1662) ve bu oyunun yol açtığı tartışmalar üzerine de *Kadınlar* mektebi'nin tenkidi*'ni (la Critique de l'École des femmes, 1663), *Zorla evlenme*'yi (l'İmpromptu de Versailles, 1663) kaleme aldı. 1664-1666 arasında, ahlaki ve dini konulara el atan ve fransız edebiyatının başyapıtlarından sayılan üç piyes yazdı: *Tartuffe** (1664), *Don* Juan* (Dom Juan, 1665) ve *Adımcıl** (le Misanthrope, 1666); ancak, *le Mariage forcé* ve *la Princesse d'Élide* (1664) ile *Sevda hekimi* (l'Amour médecin, 1665) ve *Zoraki* hekim* (le Médecin malgré lui, 1666), sarayda olsun kentte olsun daha çok tutuldu. Bunun üzerine Molière, saraylıları eğlendirmek üzere, ruhsal ve toplumsal çözümlemelerinin derinliğiyle dikkati çeken baleli komediler kaleme aldı (*Mélicerte*, 1666; *Sicilya yahut Resimli muhabbet* [Le Sicilien ou l'Amour peintre, 1667]; *Amphitryon*, 1668; *Mösyö de Pourceaugnac* [Monsieur de Pourceaugnac, 1669]; *Kibarlık* budalası* [le Bourgeois gentilhomme, 1670]; *Les Amants magnifiques*, 1670; *Scapin*'in dolapları* [les Fourberies de Scapin, 1671]; *Psyché*, 1671; *la Comtesse d'Escarbagnas*, 1671; *Bilgiç* kadınlar* [les Femmes savantes, 1672]); *Cimri** (l'Avare, 1668) ve *George* Dandin*'deyse (1668) bu çözümlemelerine daha belirsiz ve yer yer acımasızlığa varan bir hava kattı. Tartuffe'ün yol açtığı tartışmalar (oyunun halk önünde oynanmasına ancak 1669'da izin verildi ve bu XVII. yy.'da "bağımlı" tiyatro açısından bir zafer oldu) ve *Adamcıl*'ın tam ilgi görmeyişi Molière'i hicivli komediden vazgeçmek zorunda bıraktı. Kralın Lully'yi kendisine tercih etmesine çok üzülen ve has-

Lauros-Giraudon

Molière
Pierre Magnard'ın bir portresi
Condé müzesi, Chantilly

naire) dördüncü temsilinden birkaç saat sonra öldü (1673).

MOLİJN → MOLYN (Pieter).

MOLİN (Fyodor Eduardoviç), letonyalı matematikçi (Riga 1861 - Tomsk 1941). Cebirciydi, cebirler kuramının temel kavramlarını (kök, bölüm cebiri ve basit cebir) ortaya attı ve bunların yapıları üstüne önemli sonuçlar elde etti. Bunun yanı sıra, grupların doğrusal gösterimi kuramının geliştirilmesine katkıda bulundu.

MOLİNA (La), İspanya'da (Katalonya) kış sporları merkezi, Puigcerdá'nın G.-G.-D.'sunda, Fransa sınırı yakınında.

MOLİNA (Luis), ispanyol cizvit (Cuenca 1535 - Madrid 1601). Coimbra, Évora ve Madrid'de dinbilim dersleri verdi. Latince kaleme aldığı en önemli yapıtı *Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia providentia, praedestinatione et reprobatine*'dir. (→ MOLİNACILIK.)

MOLİNA (Tirso DE) → TİRSO DE MOLİNA.

MOLİNA ENRİQUEZ (Andrés), meksikalı yazar (Jilotepec, Mexico, 1866 - Mexico 1940). Toplumbilim ve etnoloji üzerine incelemeler yayımladı. Devrim öncesi Meksika üzerine kaleme aldığı dikkate değer çözümlemede toprak sorunlarını ele aldı.

MOLİNACILIK a. Tanrıbil. Molina'nın, insan özgürlüğüyle Tanrı inayetinin etkisini bağdaştırmak amacıyla kurduğu sistem.

—ANSİKL. Eski ve klasik bir tanrıbilim tartışmasını yeniden ele alan molinacı tezler, yüce Tanrı inayetinin ve insanın sahip olduğu irade özgürlüğünü dilediği gibi kullanmasına engel olmaksızın Tanrı tarafından ona sağlanan güçlü yardımın ortaya çıkardığı sorunları çözmeye çalışır. Molina'nın yenilik olarak ileri sürdüğü düşünceler dominiken tanrıbilimcilere pelagiusçuluğun* (yarı pelagiusçuluk) etkisini taşıyor gibi göründü. Onlara göre, Molina'nın tezleri Tanrı inayetinin etkinliğini küçümsemekte ve aziz Augustinus ile Trento konsili'nin genel olarak kabul edilen öğretisiyle uyuşmamaktaydı. Bu düşünce anlaşmazlığı cizvitlerle dominikenler arasında, hıristiyanlık tarihinin en büyük tanrıbilim tartışmalarından birini doğurdu. Sonunda papa Paulus V, her iki tarafa da karşı düşüncenin dine uygunluğunu reddetmeyi yasaklayarak tartışmaya son verdi.

MOLİNARO (Simone), italyan besteci (Cenova 1565'e doğr. - öl. 1615'e doğr.). Cenova katedrali'nin capellasını yönetti. Usta bir lavtacıydı. Bu çalgı için yapıtlar

Fattiche spirituali adlı bir yapıtı vardır.

MOLİNARO (Édouard), fransız film yönetmeni (Bordeaux 1928). *Le Dos au mur* adlı filmle sinemaya başladı. *Kaybolan kadınlar* (Des femmes disparaissent) [1959], *Un témoin dans la ville* (1959), *la Mort de Belle* (G. Simenon'un yapıtından, 1961) gibi çalışmaları onu kara film türünün ustası durumuna getirdi, ama bunun yanı sıra her türü de denedi: psikolojik film (*Bir yazlık kız* [Une fille pour l'été], 1960), polisiye film (*Arsène Lupin contre Arsène Lupin*, 1962; *Quand passent les faisans*, 1965), casus filmleri (*Şahane budala* [Une ravissante idiote], 1964), komedi filmleri (*Oscar*, 1968). Gerçekleştirdiği bazı filmler şunlardır: *la Mandarine* (1972), *l'Emmerdeur* (1974), *Çılgınlar kulübü* (la Cage aux folles [1978], *Sunday Lovers* (1980), *L'Amour en Douce* (1984), *A Gauche en sortant de l'ascenseur* (1988).

MOLİNE, ABD'de (İllinois) kent, Mississippi kıyısında; 45 700 nüf. Ulaşım ağı kavşağı ve bir tarım bölgesinin ticaret merkezi. Dönüştürme metalürjisi.

MOLİNOS (Miguel DE), ispanyol mistik tanrıbilimci (Muniesa, Teruel, 1628 - Roma 1696). Manevi önder olarak büyük bir ün kazandı ve 1663'te gelip yerleştiği Roma'da, kietizmin temelini atan maneviyatçı bir okulun önderi durumuna geldi. En önemli yapıtı olan *Guía espiritual* (1675) Engizisyon'un şimşeklerini üzerine çekti. 1688'de resmen kınanan Molinos, hatalarını kabul ettiği halde hapse atıldı ve orada öldü. Molinos'a bugün yöneltilen eleştiriler çağdaşlarınınki kadar acımasız değildir. Gözden düşüşünün nedenini *Guía espiritual* adlı yapıtından çok, mektuplarda ve düşüncesi üzerine yapılan talihsiz yorumlarda aramak daha doğru olur.

MOLİNOSÇULUK a. Din. **1.** Molinos'un sistemi. **—2.** KİETİZM'in eşanlamlısı.

MOLİNYA a. (isp. botanikçi J. *Molina*'nın adından). Nemli çayırlarda biten ve mavi timsahotu da denilen genellikle morumsu ve çok uzun başaklı, 0,30 ila 1,50 m boyunda, tüysüz, çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Molinia caerulea;* buğdaygiller familyası.)

MOLİONİDAİ. Yun. mit. Molinoe ile Poseidon'un ikiz oğulları Eurytos ile Kteatos'un soyunu belirten ad. Herakles'e karşı başarıyla savaştılar, ama sonradan onun tarafından öldürüldüler. İkiz kardeşler olarak gösterildiler.

MOLİSE, İtalya'da bölge; 4 438 km²; 335 211 nüf. (1989). Merkezi *Campobasso*. Campobasso ve İsernia illerinden oluşur. Apenninler'le Adriya denizi arasında, özellikle tahıl (buğday) ekilen tepelerle dolu bir bölgedir.

MOLİSMOLOJİ a. (fr. *molysmologie;* yun. *molysmos*, kirlilik, ve *logos*, bilim'den). Çevre kirlenmesinin yol açtığı sorunları inceleyen ve bunların çözümü için bulunmuş çeşitli bilim ve tekniklerin eşgüdümünü sağlayan bilim dalı.

MOLİTOR (Gabriel Jean Joseph, *kont*), Fransa mareşali, Chambre des pairs üyesi (Hayange, Moselle, 1770 - Paris 1849). 1809 seferinde Aspern ve Wagram'da yararlık gösterdi, sonra Hollanda'da bir tümene komuta etti (1813'te Hollanda'dan çekildi). Yüz Gün döneminde Ren ordusunda görev yaptı ve 1823'te İspanya seferine katıldı. 1823'te Fransa mareşali unvanını aldı.

MOLİZİT a. (fr. *molysite*). Miner. $FeCl_3$ formülündeki doğal demir III klorür. (Heksagonal sistemde yer alan molizit, Vezüv'ün lavlarında kabuklaşmalar ya da sarı ya da kahverengi lekeler biçiminde bulunur.)

L. L.

Miguel de Molinos
Johann Hainzelman'ın bir gravüründen ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

Moll bezleri. Dokubil. Gözkapağının kenarında bulunan ter bezleri.

Moll Flanders *(The Fortunes and Misfortunes of the Famous)*, D. Defoe'nun romanı (1722). Hapishanede doğan ve ahlaksızlığa sürüklenen öksüz kız Moll, bir evlilikten ötekine koşarak hayatta kalmayı öğrenirken kadınların içerisinde bulunduğu sefaleti yaşar. Ahlakdışılığın başarıyla kentsoylu ahlakçılığına dönüştüğü yapıtta, şaşırtıcı bir kadın portresi çizilmiştir.

MOLLA a. (ar. *mevlā*'dan *mullā*). **1.** *Esk.* Büyük kadı. **—2.** Müderrisliği izleyen ilmiye derecesinde bulunan kimse. **—3.** Büyük bilgin, büyük hoca. **—4.** *Molla-yı Rum*, Mevlana'nın adlarından biri.

MOLLA FAHRETTİN ACEMİ → FAHRETTİN ACEMİ (Molla).

MOLLA FENARİ, türk şeyhülislam (Yenişehir, Bursa, 1350 - Bursa, 1431). Kasabanın fenercisi Hamza Efendi'nin oğluydu. Bursa'da Alaettin Esvet'ten ve Karaman'da Cemalettin Aksarayi'den ders aldı. İlahiyatın yanı sıra, Mısır'da Şeyh Ekmelettin'in matematik ve gökbilim dallarında verdiği dersleri de izledi. Müderrislik aşamasından sonra atandığı Bursa kadılığı sırasında (1390-1402) bir davada Yıldırım Bayezit'in tanıklığını padişahın taraf tutacağına inandığı gerekçesiyle yüzüne karşı reddederek, dürüstlüğüyle kazanmış olduğu ünü yaygınlaştırdı. Fetret* devrinde Hicaz ve Mısır'a giderek ders verdi. Padişah olan Mehmet I'in (Çelebi) çağrısı üzerine döndüğü Bursa'da yeniden kadılığa başladı (1414). Murat II tarafından ilk kez "şeyhülislam" unvanıyla müftilenam olarak fetva makamına getirildi (1424). Ölene kadar şeyhülislamlık, kadılık ve müderrislik görevlerini bir arada yürüttü. Kitaplığının, döneminin en değerli bilim kitaplarıyla dolu olduğu ölümünden sonra anlaşıldı. Başlıca yapıtları: birçok bilim dalında ansiklopedik nitelikte bilgi veren *Enmuzec ül-ulum*, şeriat yönteminde denenmesi gereken yenilikleri anlatan *Husul ül -bedâ'i fi usul iş-şera'i.*

MOLLA GÜRANİ (Şemsettin Ahmet bin İsmail, — denir), türk din bilgini ve şeyhülislam (Güran, Irak, 1416 - İstanbul 1488). Küçük yaşta hafız oldu. Bilgisini ilerletmek için Bağdat, Diyarbakır, Şam ve Kahire'ye gitti. Kahire'de İbni Hacerülaskalani'den ders aldı, ayrıca Berkukiye medresesi'nde fıkıh okuttu. Memluk sultanı ve devlet ileri gelenleriyle de yakın dostluk kurmasına karşın el-Zahir Çakmak zamanında, Hamidüttin el-Numani ile aralarında geçen sert bir tartışma yüzünden önce hapsedildi, sonra da Şam'a sürüldü. Molla Yegân'la tanıştı ve onun aracılığıyla Murat II'nin hizmetine girdi. Bir süre Bursa medreselerinde müderrislik yaptı, padişahın isteği üzerine de şafii mezhebini bırakıp hanefiliği benimsedi. 1445' ten önce Manisa'ya giderek şehzade Mehmet'in (Mehmet II) hocalığını yaptı. Mehmet II'nin tahta çıktıktan sonra kendisine önerdiği vezirliği kabul etmedi. Kazaskerliğe getirildi; ancak başına buyruk davranışlarından ötürü Bursa kadılığına gönderildi. Padişahtan gelen bir fermanı şeriata uygun bulmadığı için yırtması azliyle sonuçlandı. Hacca gitti, dönüşünde yeniden Bursa kadılığına atandı. 1480'de Molla Hüsrev'in yerine şeyhülislam oldu ve yaşamının sonuna değin bu görevini sürdürdü. Bazı arap kaynaklarında kendisinden "Diyarırum'un bilgini" olarak söz edilen Molla Gürani'nin bilgisi ve sağlam ahlakıyla osmanlı uleması içinde seçkin bir yeri vardır. Hadis, fıkıh ve tefsir alanlarındaki birçok yapıtının başlıcaları: *Gâyet ül-mesânî, fi't-tefsîri, kelâm ür-rabbani, Kevser ül-cari ilâ riyazi, sahîh ül-Buhari, Levamic ül-gurer fi şerhi fevaid id-dürer.*

MOLLA HÜNKÂR → MEVLANA CELALETTİN RUMİ.

MOLLA LÜTFİ, **Sarı Lütfi** ya da **Deli Lütfi** de denir, türk bilgin ve şair (Tokat ? - İstanbul 1495). *Tazarruname* yazarı Sinan Paşa'dan ders gördü. Hocasının önerisiyle Fatih tarafından sarayın hafız-ı kütüplüğüne atanması (1471) ona birçok değerli yapıtı inceleme olanağını kazandırdı. İstanbul'a gelen Ali Kuşçu'dan matematik öğrendi. Bilgisi ve nükteci kişiliğiyle Fatih'in yakınları arasına girdi. Hocası Sinan Paşa padişahla arası açılıp Sivrihisar'a kadı ve müderris olarak sürülünce (1476), onunla birlikte gitti. Bayezit II tahta geçtikten sonra İstanbul'a döndü (1481). Bursa ve Filibe medreselerinde, Edirne darülhadisi'nde müderrislik yaptı. İstanbul'da Sahn-ı seman müderrisliğine getirildi. İlerici düşünceleri ve çağının dar görüşlü bilginlerine yöneltti̇ği acımasız eleştiriler yüzünden dinsizlikle suçlandı. Bir ulema meclisinde, tartışmalı bir ortamda yargılandı. Hatipzade'nin fetvasıyla idamına karar verildi. Bu karar Sultanahmet'te Atmeydanı'nda yerine getirildi. Özgür düşünceli, her türlü bağnazlıktan uzak bir kişiliği olan Molla Lütfi hadis, kelam, mantık ve hendeseyle ilgili yapıtlarının yanı sıra şiir de yazdı. Çağının müderrislerinden Şücaettin İlyas ile devlet büyükleri arasındaki bir tartışmadan esinlenerek yazdığı ve eşekle ilgili atasözlerine yer veren *Harname-i Molla Lütfi* (bas. 1926) adlı yapıtı münazara edebiyatının başarılı örneklerindendir. Haşiyeleri, talikat ve şerhleri vardır. *Tavzih ül-mezbah* (La duplication de l'autel) [A. Ş. Yaltkaya yayını, 1960] adlı arapça yapıtı Delos adasındaki sunağın alanının iki katına çıkarılması problemini çözen bir geometri kitabıdır.

MOLLA MEHMET İBNİ ARMAĞAN → MOLLA YEGÂN.

MOLLA TİFLİSİ, türk minyatürcü (XVI. yy.). Selim II (1566-1574) ve Murat III (1574 -1595) dönemlerinde Nakkaş Osman'ın atölyesinde saray ressamı olarak çalıştı. Seyit Lokman Çelebi'nin iki ciltlik *Hünername*'sinin minyatürlerinin hazırlanmasında görev aldı.

MOLLA YEGÂN ya da **MOLLA YEĞEN,** asıl adı **Molla Mehmet İbni Armağan,** türk şeyhülislam (öl. Bursa 1436). Molla Fenari'nin yanında yetişti; yardımcılığını yaptı. Onun ölümü üzerine şeyhülislamlığa getirildi (1431).

MOLLAAHMET höyüğü. Arkeol. Ceyhan'ın (Adana) yaklaşık 6 km K.-D.'sunda höyük. Yüzey araştırmalarında, Bakırtaş döneminden Tel Halef türünde seramik parçaları; obsidyenden bıçaklar; Son Tunç çağı, Demir, Hellenistik, Roma, Bizans dönemlerinden seramikler bulundu.

MOLLAFENERİ ya da **MOLLAFENARİ,** Kocaeli'nin Gebze ilçesine bağlı bucak; 8 209 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi *Akören*, 684 nüf. (1990).

MOLLAKENDİ, Elazığ'ın merkez ilçesine bağlı bucak; 8 406 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi *Mollakendi*, 946 nüf. (1990).

MOLLALIK a. Molla olma durumu.

MOLLAOSMANI, Erzurum'un Karayazı ilçesine bağlı Elmalıdere bucağının merkezi; 501 nüf. (1990).

MOLLAYİ a. (ar. *monlā, molla* ve fars. *î*' den *mollayî*). *Esk.* Mollalık.

MOLLENDO, Güney Peru'da (Arequipa yönetim bölgesi) liman kenti, Büyük Okyanus kıyısında; 15 600 nüf. Arequipa'nın sayfiye merkezi. Besin sanayileri (balık unu).

MOLLER (Georg), alman mimar (Diepholz, Hannover, 1784 - Darmstadt 1852); Weinbrenner'in öğrencisi oldu, Darmstadt, Wiesbaden, Mainz, Bad Homburg' da birçok yapıt gerçekleştirdi; ortaçağ alman mimarisinin kurallarını inceleyen birçok yayını vardır.

MØLLER (Poul Martin), danimarkalı yazar ve filozof (Uldum, Vejle yakınında, 1794 - Kopenhag 1838). *Odysseia* çevirileri, çok beğendiği Œhlenschläger'in tarzında romantik şiirler ve izlanda sagalarını örnek aldığı *Eyvind Skaldaspiller* kroniğini yayımladı. Çin'e bir yolculuk yaptı, dönüşünden sonra Christiana (bugün Oslo) [1828], ardından Kopenhag Üniversitesi'ne (1831) felsefe profesörü olarak atandı. Felsefi yazıları ve tamamlayamadığı uzun bir romanı (*En dansk students eventyr,* yazımı 1824'te başladı; 1893'te yayımlandı) vardır.

MOLLET (Guy), fransız siyaset adamı (Flers 1905 - Paris 1975). 1923'ten itibaren Enternasyonal'in Fransa koluna üye oldu, Direniş hareketine katıldı. 1946-1969 arasında Sosyalist parti'nin genel sekreteriydi. 1945'ten sonra Pas-de-Calais milletvekili ve Arras belediye başkanı oldu. Başbakan seçilmeden önce birçok kez bakanlık yaptı. Kendi hükümeti döneminde toplumsal reformlara girişti ve denizaşırı topraklara belli bir özerklik tanıdı. Cezayir'de özel yetkiler elde etti, ancak fransız birliklerinin Mısır-İsrail savaşı'na müdahalesi (ekim-kasım 1956) başarısızlıkla sonuçlandı. De Gaulle hükümetinde İçişleri bakanlığı (1958-59) yapan Mollet, daha sonra muhalefete geçti ve Demokrat ve sosyalist sol federasyon'un kurucuları arasında yer aldı (1965).

MOLLİEN (François Nicolas, *kont*), fransız siyaset adamı (Rouen 1758 - Paris 1850). Devrim'den önce ve sonra maliye sorumlusuydu, Konsüllük döneminde amortisman sandığı yöneticisi ve 1806 -1814 arasında ve Yüz Gün döneminde Hazine bakanıydı. 1819'da Meclis'e girdi.

MOLLİENESİA a. Zool. Tropikal Amerika'da yaşayan, çoğunlukla akvaryumda yetiştirilebilen kemiklibalık cinsi. (Yavrularını canlı doğurur. *Poeciliidae* familyası; boyu 8-14 cm.)

Mollier diyagramı. Termodin. Sistemin entropisini apsis eksenine, entalpisini ise ordinat eksenine taşıyarak elde edilen termodinamik diyagram. (Mollier diyagramının sanayide önemli uygulama alanları vardır; buhar makineleri, buhar türbinleri gibi su buharıyla çalışan tüm tesislerin incelenmesinde bu diyagram temel alınır.)

MOLLİSOL a. (fr. *mollisol*). Jeomorfol. Toprağın, bir sürekli don toprağı altında bulunan ve yazın çözülen yüzey bölümü.

MOLLİSON (Theodor), alman antropobiyolog (Stuttgart 1874 - Münih 1952). Alman Doğu Afrikası'nda bir araştırma gezisi (1904) yaptıktan sonra, alman üniversitelerinde ders verdi. Yapıtları: *Die Körperproportionen der Primaten* (İnsansı maymunların vücut orantıları) [1910], *Phylogenie des Menschen* (İnsan soyunun oluşumu) [1933], *Spezielle Methoden anthropologischer Messung* (Antropolojide özel ölçme yöntemleri) [1938].

Molloy, Samuel Beckett'in romanı (1951). Yazarın doğrudan fransızca yazdığı ilk roman. Yapıtta iki özdeş monolog ve serüven (Molloy'nin ve Moran'ın serüvenleri) yer alır. Bunlardan yalnız ilki Beckett'e özgü "bocalama-donup kalma" döngüsünün en ileri aşamasını oluşturur.

MOLLUSCA a. Zool. YUMUŞAKÇALAR şubesinin bilimsel adı.

MOLLUSCOİDEA a. Zool. YUMUŞAKÇAMSILAR altbölümünün bilimsel adı.

Mollweide izdüşümü. Haritc. 1805' te Karl Brandan *Mollweide* (Wolfenbüttel 1774 - Leipzig 1825) tarafından bulunan ve 1880'e doğru Babinet tarafından tanımlanıp kullanılan eşdeğer izdüşüm tipi; planisferlerde kullanılır. Yer'in modeli olan küre elips biçiminde bir çerçevenin içinde gösterilir. Meridyenlerin görüntüsü yarımelips, paralellerinki de doğru parçalarıdır.

MOLMENTİ (Pompeo Gherardo), italyan yazar (Venedik 1852 - Roma 1928). Venedik, gelenekleri, sanatçı (Tiepolo) ve yazarları üzerine birçok tarihsel yapıt yayımladı.

MOLNÁR (Ferenc), macar yazar (Budapeşte 1878 - New York 1952). Eski başkentteki yaşamdan mizahi kesitlerle adını duyurdu. İlk romanı *Pál sokağının çocukları* (A Pálutczai fiuk) [1907] büyük bir ilgi uyandırdı. *Liliom* (1909), *A testör* (1910), *A hattyú* (1920), *Olympia* gibi oyunlarında büyük bir sahneleme ustalığı görülür.

MOLNÁR (Antal), macar besteci ve müzikolog (Budapeşte 1890). Çağdaş macar müzikbilimini kurdu. Bartók ve Kodály'nin önemini ilk fark edenlerdendir. 1919-1959 arasında Budapeşte Müzik akademisi'nde ders verdi. Senfoniler, koro parçaları ve yaylılar için 3 dörtlü besteledi.

Molnia, rus telekomünikasyon uyduları ailesi. Bu araçlar, Güney yarıküre üzerinde, yerberisi yaklaşık 600 km, Kuzey yarıküre üzerinde ise yerötesi 40 700 km olan, büyük ölçüde eliptik bir yörüngeyi dolanırlar. Günlük iki dolanımlarından biri sırasında bu araçlar, Rusya üzerindeki yücelim noktasına ulaşırlar ve bu ülkeyle gerekli naklen yayın bağlantılarını sağlamak için 8 saate yakın burada kalırlar. İlk örnekleri 1965 yılında fırlatılan bu uydular, yaklaşık 1,5 t ağırlığındadır ve hem TV yayınlarının 'Orbita' ağını oluşturan istasyonlara doğru yayınmasında, hem de telefon, teleks, vb. iletişimlerinde kullanılır.

MOLO (Walter VON), alman yazar (Sternberg, bugün Šternberk, Moravya, 1880 - Hechendorf, Murnau yakınında, 1958). Çok kapsamlı romansı yaşamöyküleri (*Schiller*, 1911-1916), Prusya'nın parlak dönemini yücelten tarihi bir üçlemeyle (Friedrich II üzerine *Romane über Schiller*, 1914 -1921; kraliçe Luise üzerine ve 1814 ayaklanması üzerine) dramlar kaleme aldı.

MOLOCH HORRİDUS a. Avustralya'nın çöl bölgelerinde yaşayan yumurta biçimli ve yassı bedenli, dikenli kertenkele. (Hareketleri yavaştır. Çoğunlukla termitler ve karıncalarla beslenir. Agamagiller familyası.)

MOLODEÇNO, Beyaz Rusya'da kent, Minsk'in K.-B.'sında; 50 000 nüf. Besin sanayileri.

MOLODEJNAYA, Antarktika'da rus bilim üssü, Enderby toprağının kıyısında.

MOLODOVA, Ukrayna'da, Çernovtsıy yakınlarında, Dniestr'in sağ kıyısında tarihöncesi buluntu yeri. Burada açılan beş ocakta, Moustier kültürünün son evreleri ile Üst Yontmataş dönemi arasına tarihlendirilen 11 tabakaya rastlandı. En üst tabaka, İ. Ö. 8500 yıllarına tarihlendirilmiştir. Molodova I buluntu yerinde, oval planlı (10 m x 7 m) ve etrafına büyük boy mamut kemikleri dizilmiş, Moustier kültürüne ait bir yerleşim ortaya çıkarıldı.

MOLOH ya da **MOLK** (ibranice *melek*, kral'dan), Kutsal Kitap'ta, çocukların kurban edilmesiyle bağıntılı olarak adı geçen kenanlı sözde tanrı. Ona İsrail'de *Milşon* adıyla tapınıldığı ve Kudüs yakınındaki Hinnom vadisinde, insan kurban edildiği sanılmaktadır. Bugün, daha genel bir bağlamda, Kenan tepelerinde ve Kartaca tofetlerinde uygulanan ve insanın ateşle arındırılarak kurban edilmesi törenine verilen ad olduğu ileri sürülmektedir.

MOLOİSE (Benjamin), güney afrikalı şair (? 1955 - Pretoria 1985). Döşemecilik yapıyordu. Afrika Ulusal kongresi üyesi oldu. Irkçı rejime karşı çıkanların öncülerinden biriydi. 1982 yılında Güney Afrika'da çıkan karışıklıklar sırasında, bir polisin öldürülmesi nedeniyle tutuklandı; yargılanarak ölüm cezasına hüküm giydi. Dünya af örgütü ve çeşitli ülkelerin çağrılarına karşın ırkçı Botha rejimi tarafından asıldı.

MOLOKAİ, Hawaii takımadalarında ada, Oahu ve Maui arasında; 671 km²; 6 076 nüf. Ananas üretimi.

MOLOKAİ kırık kuşağı, K.-D. Büyük Okyanus tabanındaki paralel fay zonlarından biri. Kaliforniya yarımadasının B. kıyılarından Hawaii adalarına kadar 4 000 km boyunca uzanır.

MOLOPHİLUS a. Suya yakın otlarda ve çalılarda bulunan ikikanatlı sivrisinek cinsi. (*Limnobiidae* familyası.)

MOLOS a. (fr. *molosse*). **1.** Antikçağ'da, Epeiros'da, Moloslar ülkesinde bulunan ve hem av hem de çoban köpeği olarak kullanılan köpek. **—2.** Çok korkunç görünümlü bekçi köpeği.

MOLOSLAR, yun. **Molossoi.** Esk. coğ. Epeiros (kıta Yunanistanı) halkı. Amvrakia körfezinin K.'inde. Başkent *Amvrakia*. Moloslar, Tharypas'ın (İ.Ö. 430-390) hükümdarlığı döneminde güçlü bir krallık kurdular.

MOLOSPERMUM a. Akdeniz havzasında dağlık yerlerde kendiliğinden yetişen, kayalık bahçelerde ve çimler arasında süs bitkisi olarak yetiştirilen derin dilimli çok iri yapraklı, sarımsı çiçekli, kötü kokulu, her mevsime dayanıklı, çokyıllık büyük (2 m yüksekliğinde) otsu bitki. (Maydanozgiller familyası.)

MOLOSSOS. Yun. mit. Neoptolemos ile Andromakhe'nin oğlu. Epeiros Molosları'na adını veren hükümdardır.

MOLOTOV, Perm kentinin, 1940-1957 arasındaki adı.

MOLOTOV (Vyaçeslav Mihailoviç SKRIYABIN, —denir), rus siyaset adamı (Kukarki, bugün Sovetsk, Vyatka bölgesinde, 1890 - Moskova yakınında 1986). 1906'dan başlayarak Kazan, Vologda ve Sen-Petersburg'da bolşevik militan olarak çalıştı, 1912 yılında *Pravda* gazetesinin yazıişleri müdürü oldu. 1917 yılında parti merkez komitesinin Rusya bürosuna seçilen Molotov, Petrograd Sovyeti'nde görev aldı ve silahlı Ekim ayaklanmasına katıldı. 1921'de girdiği Merkez komitesi'nin üç sekreterinden biri oldu (bu görevi 1930'a kadar sürdürdü). Stalin'in eski dostuydu, onun gibi parti aygıtının üst kademelerine yükseldi, 1926'da Politbüro'ya girdi. 1929'da Buharin'in yerine Komintern başkanlığına getirildi. 1930'da Halk komiserleri konseyi'nin başkanı oldu, 1941'de bu görevi Stalin'e bıraktı. Litvinov'un görevden alındığı ve Hitler Almanyası ile yakınlaşma kurulan mayıs 1939'da, Dışişleri bakanlığına getirildi ve Ribbentrop ile Alman-Sovyet paktı'nı imzaladı. 1949'a kadar Dışişleri bakanlığı, 1941'den 1957'ye kadar Halk komiserleri (sonra temsilcileri) konseyi başkan yardımcılığı ve Devlet savunma konseyi başkan yardımcılığı (1941-1945) yapan Molotov, uluslararası Tahran, Yalta, Potsdam ve San Francisco konferanslarına katıldı. Stalin'in ölümünden sonra yeniden Dışişleri bakanı oldu, ama Yugoslavya ile uzlaşılmasına ve Avusturya ile antlaşma yapılmasına karşı çıktığı için, 1956'da yerine D. T. Şepilov getirildi. Parti prezidyumunun Hruşçev'i görevden uzaklaştırma girişimine (1957) katıldı ve bu yüzden Prezidyum'dan çıkarılarak Moğolistan'a elçi atandı. 1962'de de partiden atıldı.

Molotov kokteyli → KOKTEYL.

MOLOZ a. (yun. *molos*'tan). **1.** İnşaat artıkları, toprak ve kumla karışık taş kırıntıları. **—2.** İşe yaramaz, değersiz şey: *Bu moloz yığınına nasıl bu kadar istersin?* —Bayınd. *Moloz atma*, yeraltı kazılarında, kazı malzemesini yüklemek ve taşımak işi. —İnş. Yıkılan bir yapıdan çıkan döküntüler.

◆ sıf. ve a. Hiçbir işe yaramayan, değersiz kimse için kullanılır: *O molozdan böyle bir şey beklenmez.*

◆ sıf. Molozdan yapılmış, içinde moloz bulunan: *Moloz duvar. Moloz dolgu.* —İnş. *Moloz taş*, ocaktan çıkarıldıktan sonra yalnız çıkıntılı ve sivri uçları kırılan ve özel bir yontma işleminden geçirilmeden kullanılan kaba taş. (Moloz taşların biçim ve boyutları farklı olduğundan, bunlarla örülen duvarlar düzgün değildir. Moloz taşlarla harçlı ya da kuru duvarlar örülebilir.)

MOLOZCU a. Bir yapının yıkımından sonra molozları kaldıran kimse.

MOLOZLAŞMAK gçz. f. *Arg.* Bir kimse, bir şey sözkonusuysa, bozulmak, çirkinleşmek: *Gençliğinde çok güzeldi, şimdi iyice molozlaşmış.*

MOLOZLU sıf. **1.** İçinde moloz bulunan. **—2.** *Molozlu pilav*, bol etli pilav (arg.).

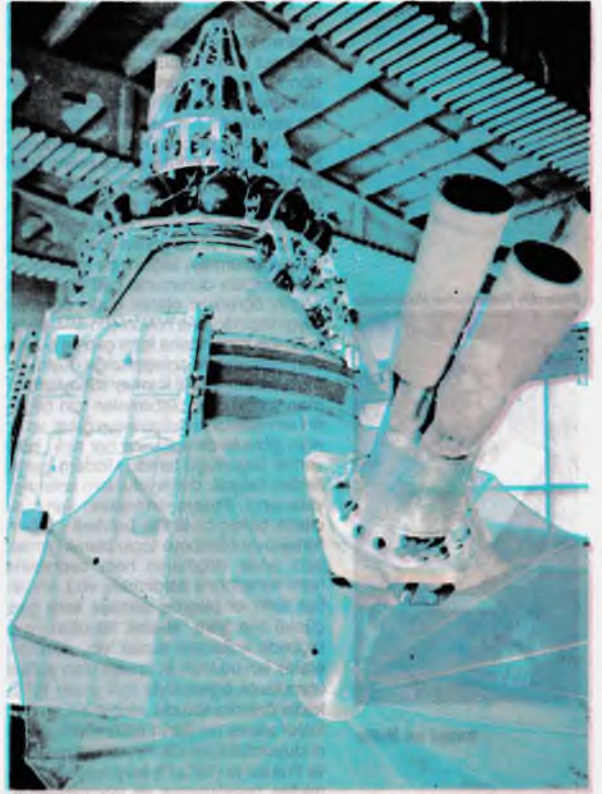
MOLOZLUK a. **1.** Molozların atıldığı, döküldüğü yer. **—2.** İşe yaramaz olma durumu.

MOLOZONİT a. (fr. *molozonide*'den). Org. kim. Ozonun alkenlere doğrudan katılması sonunda oluşan ürünlerin yaygın adı. (Molozonitler, tek başına elde edilebilmelerine karşın, genellikle son derece kararsız bileşiklerdir; varlıkları ancak dolaylı olarak kanıtlanır.)

MOLPADİDA a. Ağız çevresinde dallı küçük dokunaçlar bulunan denizhıyarları takımı. (Genel biçimi çok yalındır; bedenin orta kesiminde podium yoktur.)

MOLSHEIM, Fransa'da *arrondissement* (Bas-Rhin) merkezi, Bruche kıyısında, Vosges tepeleriyle Alsace ovasının sınırında; 8 055 nüf. (1990). 1308'de imparatorluk kenti olan Molsheim, Alsace tarihinde önemli rol oynadı.

MOLTKE (Helmuth, VON — *kontu*), alman mareşal (Parchim, Mecklenburg, 1800 - Berlin 1891). Kopenhag'da Harp okulu'na girdi, danimarka ordusuna katıldı, Prusya subayı (1822) ve kurmay subay oldu. 1835'te bir gezi için geldiği Türkiye'de askeri danışman olarak 1839'a kadar kaldı. Birliklerin örgütlenmesi ve eğitimiyle ilgilendi, başta Boğazlar olmak üzere topografik haritalar yaptı. Bu arada Anadolu ve Rumeli'de gezilere çıktı. Mart 1838'de danışman olarak Toros ordusu komutanı Hafız Paşa'nın yanına gönderil-

Fotokhronika Tass

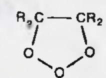
rus telekomünikasyon uydusu **Molnia 1**
Bilim ve teknik müzesi, Moskova

moloch horridus

Keystone

Molotov (ekim 1946'da)

molozonit

Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

mareşal von Moltke

Molük adaları Obi Latu adasında balıkçı köyü

F. Gohier-Explorer

di, bu ordu ile Nizip savaşı'nın (haziran 1839) sonuna kadar aşiretlerle ve mısırlı İbrahim Paşa ile yapılan savaşlara katıldı. Mahmut II'nin ölümünden sonra ülkesine döndü, 1841'de Türkiye'de kaldığı yıllarda ailesine ve dostlarına yazdığı mektupları yayımladı (*Türkiye mektupları*, 1969). 1848'de Magdeburg'da 4. Kolordu'nun Kurmay başkanlığına, sonra prens Friedrich-Wilhelm'in yaverliğine getirildi; ardından, prensin kral naibi seçilen babası tarafından Genelkurmay başkanlığına atandı (1857). 31 yıl bu görevi sürdüren Moltke, genelkurmayı sağlam bir merkezi yönetim organı durumuna getirdi; Clausewitz'in öğrencisi olarak onun öğretisini yaygınlaştırdı; ama hükümetin savaşın yönetimine karışmasına karşı çıktı ve bu yüzden Bismarck ile anlaşmazlığa düştü. Komutanlık emrindeki kurmay subayların uzman yardımcılar olabilmeleri için bilgilerini ve niteliklerini geliştirmeye çalıştı ve verilen görevlerde astlarına her türlü karar verme özgürlüğü tanıdı. Modern gereçlerden (telgraf, demiryolu) tam anlamıyla yararlandı. Prusya stratejisinin kurucusu olarak birkaç basit ilke belirledi (dağınık ilerleyip muharebeye toplu olarak girmek; aynı anda düşmanın hem cephesine, hem kanatlarına saldırmak, vb.); ancak, her türlü kalıplaşmış şemaya karşı çıktı, çünkü ona göre "strateji, koşulları en iyi biçimde kullanma sanatı"ydı. Almanca olarak konusunun ilk örneği olan yüksek komutanlık öğretimiyle ilgili yapıtı 1914'e kadar önemini korudu. Moltke ancak Düklükler savaşı'nın ikinci bölümünde etkisini duyurabildiyse de, Avusturya'ya (1866) ve Fransa'ya (1870-71) karşı başlatılan harekâtın hazırlanması ve yürütülmesi tümüyle onun eseridir; bu sayede büyük bir ün kazanan Moltke'ye mareşal ve kont (1871) unvanları verildi. 1867'den başlayarak Reichstag'da yer alan Moltke, 1872'de Yüksek meclis'e ömür boyu üye seçildi. Son ve belki de en büyük başarısı, 1870'teki Konfederasyon ordusu'ndan bir alman ordusu meydana getirmesidir. İlerde çıkabilecek bir savaşta iki cephede birden savaşma olasılığını ortadan kaldırmak için daha 1875'te Fransa'ya karşı önleyici bir muharebe öneren Moltke, Wilhelm II tahta çıktıktan hemen sonra istifa etti. Bugün de prusyalı komutan tipinin örneği sayılır.

MOLTKE (Helmuth Johannes, VON —*kontu*), alman general (Gersdorf, Mecklenburg, 1848 - Berlin 1916). 1870-71 savaşı'na genç bir subay olarak katıldı; önce amcasının (1876), sonra Wilhelm II'nin yaverliğine (1891) getirildikten sonra, genelkurmayda parlak bir kariyer yaptı; Schlieffen'in yardımcılığına (1904) atandı, ardından onun yerine Genelkurmay başkanı oldu (1906). Schlieffen'in planına dokunmamakla birlikte, kendi durum değerlendirmesine bağlı olarak (Rusya'ya karşı Avusturya'dan gelecek yardımın başlangıçta sınırlı olması, Rusya'nın kendilerine göre daha yavaş seferberlik durumuna geçmesi, Fransızlar'ın Alsace ya da Lorraine'de bir yarma harekâtı başlatma olasılığı karşısında riske girmek istememesi) eldeki olanakların kullanımında değişiklikler yaptı. Bu değerlendirmelerden sonra sol kanadını iki orduyla oluşturdu; buna karşılık en sağ uçtaki iki orduya dokunmadan sağ kanadını hafifletti. Savaşın başlamasıyla birlikte, sol kanadına, gerektiğinde sağ kanadın boşluklarını kapatabilecek 4 yeni tümen sürdü (20 ağustos); nihayet batıda başarıdan emin olduktan sonra, sağ kanadından iki birliği Doğu Prusya üzerine gönderdi (31 ağustos). Ama en büyük hatası ordu komutanlarını denetleyemez duruma gelmesi ve uzakta olduğu için gerekli bilgileri alamayarak onları gereken zamanda Paris'in doğusunda toplamayı başaramamasıydı; fransız general Joffre, Marne üzerinde bu fırsattan yararlanmakta gecikmedi (eylül 1914 başı). Görevinden alınıp Falkenhayn ile değiştirilen Moltke, "ülke içi kurmay başkanlığına" getirildi.

MOLTO be. ("çok" anlamında ital. sözc.). Müz. Nüans terimlerinden birine eklenerek, bu terimin belirttiği nüansın vurgulanması gerektiğini belirten terim: *Crescendo molto* (çok artırarak). *Molto espressivo* (çok ifadeli) vb.

MOLTON a. (fr. *molleton*'dan). Tekst. **1.** Hafifçe dinklenmiş, bir ya da iki yüzü tüylendirilmiş, sıcak tutan ve kalın bir flanele benzeyen, yumuşak yünlü dokuma. **—2.** Yukardakinin görünümünde, iki yüzü tüylendirilmiş pamuklu dokuma.

MOLURANİT a. (fr. *moluranite*). Miner. Biçimsiz, hidratlı uranyum molibdat.

MOLUSKUM a. (lat. *molluscum*, akçaağadüğümü). Der. hast. *Salgın molluskum*, deriye konmuş yarımküremsi bir kabartı biçiminde görülen ve tepesinde bir göbek bulunan, bastırılınca ele sert gelen, topluiğne başıyla bezelye tanesi arası irilikte, virüs kökenli iyicil küçük ur. (Salgın molluskum özellikle çocuklarda görülür. Lezyonlar genellikle aynı bölgeye [yüz, kollar, vb.] toplanır ve çok sayıda olabilir. Bunlar çok bulaşıcı urlardır. Mikrobu bir *poxvirus*'tur.) || *Saplı molluskum*, değişik boyda, yumuşak ve gevşek kıvamda, saplı, iyicil deri uru. (Saplı molluskum, saplı bir deri fibromudur. Genellikle çok sayıdadır ve kadınlarda özellikle boyunda [ki burada küçük boyda olur] ya da koltukaltı ve kasık bölgelerinde [daha büyük boyda] görülür. Elektrokoagülasyonla yok edilebilir. Çok sayıda ve büyük olmaları durumunda sıklıkla Bourneville etsi sklerozu ve Recklinghausen hastalığına eşlik ederler.)

MOLÜK adaları, Endonezya'da takım adalar, Sulavesi ve İrian Jaya arasında; yaklaşık 1,9 milyon nüfus (1990).

• COĞRAFYA. Başlıca adalar (Halmahera, Seram, Buru, Obi, Sula) dağlıktır (Seram'da 3 000 m'yi geçer) ve bu adalar çok yakın zamanda çatlamış, çok büyük bir kıvrımlanma geçirmiş ve sürüklenmiş gereçlerden oluşurlar. Küçük adalar genellikle volkaniktir (örneğin Ternate, Banda vb.'deki etkin yanardağları). Bol yağış alan (3 m'den fazla) Molük adaları, ilginç görünümlü memelilerin (geyik domuzu), çok güzel kuşların (papağanlar, cennetkuşları) ve kelebeklerin yaşadığı, hepyeşil ormanlarla kaplıdır. En kalabalık adalar, eskiden baharat üretimiyle ünlü küçük adalardır: artık hemen hiç üretilmeyen karanfili (Endonezya, bugün, sigaraları kokulandırmak için Zanzibar'dan karanfil satın alır) yetiştiren Ternate, Tidore ve Ambon adaları; küçük hindistancevizinin hâlâ üretildiği Banda adası. Günümüzde, kopra başlıca dışsatım ürünüdür. Hemen hemen ıssız olan büyük adalarda, Protomalaylar ve Alfurlar yaşar. Molüklüler'in başlıca besin kaynağı sagu palmiyesi iliğidir; çok tüketilen pirinç dışarıdan alınır. Çoğu Hollanda'ya göç etmiş olmasına karşın hıristiyanlaşmış Alfurlar olan Ambonlular, çoğunluğu müslüman olan takımadaların birliğini zedelemektedir.

• TARİH. Baharat ticaretinin geliştiği dönemde, Gucerat tüccarlarının müslümanlaştırdığı (XV. yy. sonu) Molük adalarına gelen Portekizliler (António de Abreu, 1512) burada ticari satış acenteleri (1522) kurarak, baharat ticaretini tekellerine aldılar. XVII. yy.'ın ikinci yarısına kadar süren etkilerini, İspanya ile savaş sırasında Doğu Hindistan'a (1599) seferler yapan ve burada birkaç ticaret acentesi (Banda, Ambon, Ternate) kuran Hollanda tehdit etti. Hollandalılar yerlilerle iyi ilişkiler kurarak Portekizliler'e karşı savaştılar, İngilizler'i saf dışı bıraktılar (Ambon katliamı, 1623), tekel kuran ve Tidore sultanını elde eden (1667) Doğu Hindistan şirketi (1602) ile etkilerini artırdılar. Fransız etkisindeki Batav Cumhuriyeti'nin kurulmasına karşın İngilizler'in ele geçirdiği adalar (1796-1802 ve 1810-1817), ağustos 1814'te Hollanda'ya verildi. Hollanda, yeni bir ticaret şirketiyle (1824) tekel sistemini yeniden kurdu. Japonya'nın işgal ettiği Molük adaları, İkinci Dünya savaşı sonrasında Endonezya Cumhuriyeti'ne katıldı; 1950 ve 1955 yıllarında başarısız ayaklanma girişimlerinde bulundu. Bunun sonucunda, pek çok ambonlu asker Hollanda'ya yerleşti. Gerçekleşmesi olanaksız bir "Güney Molük Cumhuriyeti" düşleyen ikinci kuşaktan bazı Ambonlular Hollandalılar'ın karşısına önemli bir bütünleşme sorunu çıkarmaktadırlar.

MOLÜK denizi, adını aldığı Molük takımadalarıyla Sulavesi takımadaları arasında uzanan deniz; D.'sunda Seram ve Banda, G.-B.'sında Flores denizleri vardır, Büyük Okyanus'a *Molük geçidi* ile bağlanır.

MOLVA a. İki sırt ve çok uzun bir kuyrukaltı yüzgeci, çenesinde bir sakalı, normal karın yüzgeçleri bulunan deniz kemiklibalığı cinsi. (100-700 m derinliklerde yaşamayı sever. Eti lezzetlidir. Trolle ya da uzun oltayla yakalanır. Türkiye sularında uzun* gelincikbalığı ortak adıyla bilinen iki türü vardır: *Molva molva* ve *M. macrophthalma.* Mezgitgiller familyası.)

MOLVENO, Kuzey İtalya'da (Trentino -Yukarı Adige) yaz ve kış sporları merkezi, Trentino'nun K.-B.'sında, Molveno gölünün kuzey ucunda; 1 000 nüf.

MOLYN ya da **MOLİJN** (Pieter), hollandalı ressam, desenci ve yedirme baskıressamı (Londra 1595 - Haarlem 1661). Manzaracı olarak J. Van Goyen'e yaklaşır (*Akşam*, 1627, Berlin-Dahlem).

MOLYNEUX (William), irlandalı yurtsever ve filozof (Dublin 1656 - *ay. y.* 1698). Parlamento'da Dublin Üniversitesi'nin temsilcisiydi. 1698'de yayımladığı *The Case of Ireland* (İrlanda'nın durumu) adlı yapıtında, İngiltere ile İrlanda'nın aynı hükümdar tarafından yönetilen iki ayrı krallık olduğunu ortaya koydu. Kitap resmi makamlar tarafından yakılmakla birlikte, İrlanda'nın ilk özgürlük istemi olarak büyük yankı uyandırdı.

MOLZA (Francesco Maria), italyan yazar (Modena 1489 - *ay. y.* 1544). Petrarcacılığı benimsedi, bir ölçüde barok ve manierismocu duyarlılığı haber veren şiirler yazdı. Lorenzo de Medici'den esinlenerek pastoral bir şiir (*La ninfa tiberina*, 1537) kaleme aldı.

MOMBASA ya da **MOMBASSA,** Kenya'da liman kenti, il merkezi, kıyıdan 800 m uzaktaki bir adada (kıyıda da yerleşim alanı gelişmektedir); 425 600 nüf.

XV. yy. öncesinin önemli bir arap satış karteli olan Mombasa, XVI. yy.'da Portekizliler'in eline geçtiyse de, 1783'te Araplar kenti geri aldı. 1830-1880 arasında, Zengibar sultanlığı'nın bir parçasıydı. Eski kent, Kenya-Uganda demiryolunun sona erdiği, derin sulu Kilindini limanına bir şoseyle bağlıdır. Ticaret, turizm ve sanayi (metalürji, otomobil yapımı, petrol rafinerisi, besin sanayisi, çimento fabrikası, kimyasal gübre) merkezi.

MOMBERT (Alfred), alman şair (Karlsruhe 1872 - Winterthur 1942). Yaradılışın gizemi, insanlığın doğa güçleriyle mücadelesi üzerinde kaygıyla duran şiirler yazdı (bu bakımdan Nietzsche'ye benzetilmiştir); anıtsal imgeler ve anlaşılması güç simgelerle duygusal düzeyde yeni mitler yaratmaya çalıştı (*Der Himmlische Zecher*, 1909; *Aeon-Trilogie*, 1907-1911; *Der Held der Erde*, 1919; *Atair*, 1925).

MOMBİN a. Tropikal Amerika kökenli, tüysü yapraklı, salkım ya da demet halinde toplu küçük çiçekli ağaç. (Bil. a. *Spondias mombin* ya da *S. purpurea*, sakızağacıgiller familyası.)
—ANSİKL. Mombinin meyvesi oval biçimde, kırmızı renkli ve etli bir drupadır. Sarı mombin *(Spondias lutea)* yumuşak, sulu, aromalı, hoş lezzetli, biraz peklik verici, az ya da çok ekşi bir meyve verir. Bu meyve çiğ yendiği gibi şurup, içki ve jöle yapımında da kullanılır. Polinezya kökenli tatlı spondias türüne de (*S. dulcis* ya da *S. cytherea*) bazı yerlerde mombin denir.

MOMÇİL ya da **MOMİÇİLO,** bulgar serüvenci (öl. Perithorion [Burukkale], Yunanistan, 1345). Çetesiyle Rodop dağlarına egemen oldu; derebeylere karşı savaşırken asi ilan edilince, önce Bizanslılar'a sığınıp imparator Andronikos III'ün (1328), sonra da sırp kralı Stefan Duşan'ın (1341) hizmetine girdi. Bizans tahtında hak iddia ederek imparatora karşı ayaklanan Ioannes Kantakuzenos'un (sonradan Ioannes Kantakuzenos VI) tarafına geçti ve ele geçirdiği Smolyan bölgesinin valisi oldu (1343). Gemileriyle Yunanistan ve Mora kıyılarına akınlar yapan Aydınoğulları'nı Portolagos'ta yenilgiye uğrattı (1344). Ksanthi'den (İskeçe) Perithorion'a kadar uzanan bir bölgede bağımsızlığını ilan ederek Bizanslılar'a karşı ayaklandı ve Rodoplar'da yaşayan bulgar halkını, Türkler'e ve Bizanslılar'a karşı savaşıma çağırdı. Uğradığı yenilginin öcünü almak için harekete geçen Aydınoğlu Gazi Umur Bey komutasındaki türk ve bizans kuvvetlerine Perithorion'da yenildi; yakalanarak öldürüldü. Egemenliğindeki bölge yeniden Bizanslılar'a geçti.

MOMEMFİS. Tar. coğ. Aşağı Mısır'da kent, Nil deltasının B.'sında. İ.Ö. 568'de, mısırlı general Amasis, burada, Mısır kralı Apries'i yenerek tahta geçti (XXVI. sülale).

MOMENT a. (lat. *momentum*). Ceb. *Bir* (A, $\vec{V}$) *bağlı vektörünün bir O noktasına göre* (ya da *O noktasında*) *momenti*, $(O, \vec{OA} \wedge \vec{V})$ bağlı vektörü. [D, $\vec{V}$] kayan vektörünün D taşıyıcısının herhangi bir noktası A olduğuna göre, bu moment aynı zamanda (D, $\vec{V}$) kayan vektörünün O ya göre momentidir.]
—Elekt. *Elektrik momenti*, elektrik kutuplanması $\vec{P}$ nin, hacim integraline eşit vektörel $\vec{p}$ büyüklüğü:

$$\vec{P} : \vec{p} = \iiint \vec{P} \cdot dV$$

(Bir elektrik dipolü için bu moment, yüklerden birinin mutlak değeriyle bu yükler arasındaki uzaklığın çarpımına eşittir ve negatif yükten pozitif yüke doğru yönlenmiştir).
—Fels. UĞRAK'ın eşanlamlısı.
—Fizs. mekan. *Bir Δ ekseni çevresinde ω açısal hızıyla dönen bir katı cismin momenti*, Δ ekseninin taşıdığı, düzgüsü katı cismin eksene göre eylemsizlik momenti J_Δ ile ω nın çarpımına eşit ve Δ nın çevresindeki dönme trigonometrik yöndeyse pozitif yönlü vektör. || *Bir* $\vec{F}$ *kuvvetinin bir Δ eksenine göre momenti*, $\vec{F}$ nin Δ nın bir noktasına göre momentinin Δ üzerindeki izdüşümü. || *Bir kuvvet çiftinin momenti*, iki kuvvetten birinin, bu kuvvetlerin uygulama noktalarını birleştiren doğru parçasının orta noktasına göre momenti. (Bir kuvvet çifti momentinin düzgüsüne çoğu kez yalnızca kuvvet çifti denir) || *Bir* M *noktasına uygulanan bir* $\vec{F}$ *kuvvetinin bir* O *noktasındaki momenti*, (M, $\vec{F}$) bağlı vektörünün O daki momenti. (Bunun düzgüsü, $\vec{F}$ nin düzgüsüyle O ile kuvveti taşıyan doğru arasındaki uzaklığın çarpımına eşittir.) || *Kinetik* ya da *açısal moment*, kütlesi m ve hızı $\vec{V}$ olan maddesel bir M noktası için (M, $m\vec{V}$) bağlı vektörünün başlangıç noktasındaki moment. (Bir maddesel noktalar sisteminin kinetik momenti, her noktanın kinetik momentlerinin toplamına eşittir.) (Bk. *ansikl.* böl.)
—Havc. *Moment katsayısı*, bir kanada etki eden aerodinamik kuvvetler bileşkesinin konumunu, bu bileşkenin hücum kenarına göre alınan momenti biçiminde veren ve C_x sürüklenme katsayısı ile C_z kaldırma katsayısı türünde boyutsuz C_m katsayısı.
—İstat. *k. moment*, n_i sıklıklı x_i değerlerinin *k*. kuvvetlerinin aritmetik ortalaması:

$n_i\left(\sum_i n_i x_i^k / \sum_i n_i\right)$. [$k = 1$ için aritmetik ortalama, $k = 2$ için kareli ortalamanın karesi elde edilir.] || *Ortalamaya göre* k. *moment*, x_i değerleriyle, bunların ortalaması x arasındaki farkların *k*. kuvvetlerinin aritmetik ortalaması:

$$\mu_k\left(\sum_i n_i (x_i - \bar{x})^k / \sum_i n_i\right).$$

[Ortalamaya göre 1. moment sıfır, 2. moment varyanstır. Moment kavramı iki değişkenli dağılımlar için genelleştirilebilir. *k* ve *l* mertebesinden momentler

$\sum_{ij} n_{ij} x_i^k y_j^l / n$ olarak tanımlanır. Bu ifade de n_{ij}, (x_i, y_j) ikilisinin ya da sınıf ortaları x_i y_j olan sınıf ikililerinin gözlenen sıklığı, n ise sıklık toplamıdır. Ortalamaya göre *k*. ve *l* mertebeden moment (aynı simgelerle) şöyledir:

$$\sum_{ij} n_{ij} (x_i - \bar{x})^k (y_j - \bar{y})^l / n.]$$

—Manyet. *Ampère manyetik momenti*, bir kapalı devrede dolaşan *i* akımının, bu kapalı devrenin yüzey vektörü $\vec{S}$ ile çarpımına eşit, $\vec{m}$ vektörel büyüklüğü: $\vec{m} = i\vec{S}$. (Bir $\vec{b}$ manyetik indükleme alanında yer alan bir akım kapalı devresine etkiyen $\vec{C}$ kuvvet çifti, $\vec{C} = \vec{m} \wedge \vec{b}$ vektörel çarpımına eşittir. Daha genel olarak $\vec{m}$, $\vec{M}$ mıknatıslanmasının hacım integraline eşittir:

$\vec{M} : \vec{m} = \iiint \vec{M}\, dV$.) || *Bir mıknatısın manyetik momenti*, bu mıknatısın kutupları arasındaki uzaklığın, kuzey kutbun manyetik kütlesiyle çarpımı. (Bu moment, mıknatıs ekseninin taşıdığı bir vektörle gösterilir.) || *Bir parçacığın manyetik momenti*, bir *i* akımının, parçacığın yörünge hareketine eşdeğer Ampère manyetik momenti. (Bk. *ansikl.* böl. Fiz.) || *Coulomb manyetik momenti*, manyetik değişmez μ_0 ın, Ampère manyetik momenti $\vec{m}$ ile çarpımına eşit $\vec{j}$ vektörel büyüklüğü:

$$\vec{j} = \mu_0 \vec{m}.$$

—Olasıl. BEKLEM'in eşanlamlısı.
—Telekom. Kimi kodların belirlediği sabit sayıda öğesi bulunan karakter işaretlerini oluşturan değişmez sürekli işaret öğesi.
—ANSİKL. Fiz. *Manyetik moment.* Klasik kuramda, yükü q ve kütlesi m olan yüklü bir parçacığın yörünge kinetik momenti $\vec{L}$ ye,

$$\vec{M}_L = \frac{q}{2m}\vec{L}$$

eşitliğiyle verilen bir manyetik moment eşlik ettiren bağıntı kuvantal kuramda da geçerliğini korur. Bu arada, $\vec{L}$ nin bileşenleri gibi, $\vec{M}_L$ nin bileşenleri de, Heisenberg bağıntılarının getirdiği kısıtlamaların etkisi altındadır.

Bu kuvantonun, $\vec{S}$ spinli özgün açısal momentine, ayrıca değeri

$$\vec{M}_s = g\frac{e}{2m}\vec{S}$$

olan ve spin manyetik momenti de denen bir manyetik moment eşlik eder.

Spin açısal momentinin tam anlamıyla kuvantal yapısını gösteren g çarpanına, Landé çarpanı adı verilir. Bunun sayısal değeri (pozitif ya da negatif olabilen), kuvantonun ayırtedici niteliğidir. Elektron için $g = 2{,}0023$'tür. Yükü sıfır olan nötronun, bununla birlikte özgün bir spin manyetik momentinin etkisinde olduğunu belirtmek gerekir. Bu özellikten, manyetik gereçleri incelemeye yönelik çeşitli tekniklerde yararlanılır.
—Fizs. mekan. Bir $\vec{F}$ kuvvetinin etkisindeki, hareket miktarı $\vec{p}$ olan bir maddesel noktanın hareketi, dinamiğin temel yasası $\vec{F} = \frac{d\vec{p}}{dt}$ ile yönetilir. Bu yasadan yola çıkarak $\vec{M}(\vec{F}) = \frac{d\vec{l}}{dt}$ bağıntısı tanıtlanır; burada $\vec{l}$ noktanın kinetik momenti ve $\vec{M}(\vec{F})$, $\vec{F}$ nin başlangıç noktasındaki momentidir.

Yukarıdaki iki bağıntı bir maddesel noktalar sistemine genelleşir. Sistemin *i* noktaları kümesi üzerinden toplam alınarak aşağıdaki bağıntılar elde edilir:

$$\vec{R} = \Sigma \vec{F}_i = \Sigma \frac{d\vec{p}_i}{dt} = \frac{d\vec{P}}{dt}, \qquad (1)$$

$$\mathfrak{M} = \Sigma \vec{M}_i(\vec{F}) = \Sigma \frac{d\vec{l}_i}{dt} = \frac{d\vec{L}}{dt}. \qquad (2)$$

$\vec{R}$ nin, kuvvetlerin bileşkesini ve $\vec{P}$ nin, sistemin toplam hareket miktarını gösterdiği (1) denklemi, kütle merkezinin hareketini betimler.

Bileşke moment $\vec{\mathfrak{M}}$ yi toplam kinetik momenti L nin türevine bağlayan (2) denklemi kütle merkezi çevresindeki hareketi betimler. $\mathfrak{M}$ nin, sistemin iki parçacığı arasındaki etkileşim kuvvetleri dışında, yalnızca dış kuvvetlerin etkisinde olduğu gösterilebilir. Bunun temel bir sonucu, bileşke momenti sıfır olan kuvvetlerin etkisindeki bir sistemde, *kinetik momentin korunumu*'dur.

(R, $\vec{\mathfrak{M}}$) kümesine, sisteme uygulanan kuvvetlerin *burucu*'su adı verilir. Biçim değiştirmez bir katı sözkonusu olduğunda, kuvvetlerin burucusunun verilmesi (1) ve (2) bağıntıları yardımıyla, hareketi tümüy-

J. Bohin

Mombasa
Moi caddesinden bir görünüm

le betimlemeye olanak verir: buruculari aynı olan iki kuvvet sistemi aynı etkileri doğurur.

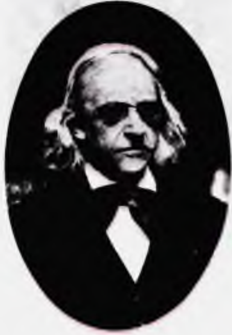
MOMENTLİ sıf. Telekom. n *momentli kod,* kod sözcükleri ya da işaret öğesi gruplarının tümü, aynı uzunlukta ve aynı *n* sayısında öğe içeren kod. (*n* momentli, *v* değerlikli bir kodun en büyük sözcük sayısı v^n, yani ikideğerli bir kod için 2^n dir.)

MOMENTUM a. (lat. *momentum*). Fizs. mekan. DEVİNİM NİCELİĞİ*'nin eşanlamlısı.

MOMİL, Kolombiya'da, Sinú ırmağı vadisinde Tarihöncesi arkeolojik buluntu yeri. 3 m kalınlığındaki bir dolgu tabakasında yapılan kazı çalışmaları sonucunda 2 evre saptandı: Momil I (İ.Ö. 1000-500) ve Momil II (İ.Ö. 500-0). İlk evrede manyok tarımının izlerine rastlandı; ikincisinde ise, büyük bir olasılıkla mısır yetiştiriliyordu. Genellikle küresel biçimli, kazılı bezekli kaplar, mühürler ve heykelciklerin yapımında seramikten yararlanılıyordu.

MOMİN PROHOD, Bulgaristan'da (Sofya yönetim bölümü) kaplıca merkezi, Meriç'in yukarı havzasında, Sofya-Plovdiv yolu üzerindeki bir boğaza egemendir.

Jaehne-Berlin

Theodor Mommsen

MOMMSEN (Theodor), alman tarihçi (Garding, Schleswig, 1817 - Charlottenburg 1903). Leipzig'te roma hukuku profesörüyken (1848) liberal görüşleri yüzünden, Zürich'te ders vermek zorunda kaldı (1852); profesör olarak Breslau'ya döndü (1854), ardından Berlin'de roma tarihi ve filoloji dersleri verdi (1858). Yapıtları arasında *Römischen Geschicte*'nin (Roma tarihi) [5 cilt, 1854-1885] ayrı bir yeri vardır. *Corpus inscriptionum latinarum* (Latin yazıtları derlemesi) [1863] ve *Monumenta Germaniae historica* (Tarihsel alman anıtları) koleksiyonlarını yönetti, bu ikinci koleksiyon çerçevesinde, önemli bir bölüm olan *Auctores antiquissimi* (Antik sikkeler) bölümünü kurdu. Döneminin tarih ve filoloji bilimleri üzerinde derin bir etkisi oldu. Prusya meclisi'nde liberal milletvekili (1863), ardından Reichstag'da ulusal liberal milletvekili (1881-1884) seçildi (Nobel edebiyat ödülü [Sully Prudhomme ile birlikte], 1902).

Mo-Mo, topraklarını geri almak amacıyla 1952'den başlayarak Kenya'da Avrupalılar'a karşı saldırıya geçen Kikuyular'ın terör hareketi. Jomo Kenyatta'nın tutuklanması hareketi durdurmadı. Mo-Mo ayaklanması 1956'nın sonuna doğru, resmi kayıtlara göre 3 000 yerlinin ve yüzlerce İngiliz'in yaşamına (bu rakamın daha fazla olduğu tahmin edilmektedir) mal olan kanlı bir bastırma hareketiyle son buldu.

MOMO (Giovanni), italyan sosyalist (Vercelli 1777'ye doğr. - ? 1857'ye doğr.). Fransızca öğretmenliği, ardından avukatlık yaptı, toplumsal eleştiriler yayımladı. Sınırsız mülkiyet hakkının lükse, yoksulluğa ve ahlaki çöküntüye neden olduğunu, mülkiyet hakkı gibi ticareti ve ticari rekabeti de sınırlandırmak gerektiğini ileri sürdü.

MOMOASSOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Kappadokia bölgesinde yerleşme. Aksaray'ın merkez ilçe merkez bucağına bağlı Gökçe köyü yakınında olduğu saptandı.

MOMOH (Joseph Saidu), sierra leoneli asker ve devlet adamı (Binkolo, Kuzey eyaleti, 1937). Gana ve İngiltere'de askeri okullarda okudu. 1973'te generalliğe yükseldi. Daha sonra milletvekili ve Devlet başkanı oldu. 1985'teki cumhurbaşkanlığı seçiminde, Cumhurbaşkanı Siaka Stevens yeniden adaylığını koymayınca, tek aday olduğu seçimi kazandı. 1987 martında kendisine karşı bir darbe girişimi ortaya çıkarıldı. Nisan 1992'de gerçekleştirilen askeri bir darbeyle görevden uzaklaştırıldı.

MOMOS. Yun. mit. Alay tanrıçası. Nyks'in kızı ve Hesperisler'in kız kardeşi. Aşırı nüfus yoğunluğunu önlemek için Zeus'a, Yeryüzü'ne nifak tohumları ekmesini esinledi (Truva savaşı).

MOMOTOMBO, Nikaragua'da yanardağ, Managua gölünün K.'ini çevreler; 1 258 m.

MOMOTUS a. Tropikal Amerika ormanlarında yaşayan kuş cinsi. (Familyaya giren öbür cinslerin üyeleriyle birlikte *motmot* ortak adıyla anılan bu kuşların tüyleri canlı renklerde, gagaları kıvrık ve sivri, kuyruk telekleri uzun ve farklı boydadır. Böcekler ve meyvelerle beslenirler. 8 türü bilinir. Gökkuzgunumsular takımı, motmotgiller familyası.)

MOMOYAMA, Japonya'da, Kyoto'ya 5 km uzaklıkta sit alanı; XVI. yy. sonunda Toyotomi Hideyoşi'nin burada yaptırdığı senyörlük konutu nedeniyle ülkenin tarihsel bir dönemine (1573'e doğr. - 1616) adını verdi. Bu kısa dönem tüm çağdaş japon sanatına kaynaklık etti. Dönemin başlıca özelliği, Oda Nobunaga, Toyotomi Hideyoşi ve Tokugava Ieyasu adlı üç büyük askeri diktatör yönetimindeki aşırı bolluk ve canlılıktı. Bu diktatörlerin güç ve görkemlerinin simgeleri olan büyük müstahkem şatolar, altın zemin üzerine yapılan ve doruğunda olan Kano* okulu ressamları (Eitoku, Sanraku, Tanyu), Kaiho Yuşo, Tohaku Hasegava gibi dönemin büyük ressamlarının imzalarını taşıyan yapıtlarla süslendi. Çay töreni modasıyla gelişen büyük japon seramikçiliği de bu dönemde başladı (Bizen, İga, Şino, Oribe, raku). Son olarak, lake (*maki-e* tekniği) ve dokuma sanatları da bu dönemde parlak bir gelişme gösterdi.

MOMPOS, Kolombiya'da (Bolivar yönetim bölgesi) kent, Magdalena kıyısında bir tarım bölgesinin ticaret merkezi.

MON a. Mon-khmer öbeğinden dil; Monlar'ca konuşulur. (En eski metinler İ. S. VI. yy.'dan kalmadır) [Eşanl. TA'AİNG.]

MON, Birmanya'da eyalet; 11 831 km²; 1 680 157 nüf. Merkezi *Mulmein.*

MON KRALLIĞI, Birmanya'ya egemen olan krallık. Monlar ilk kez Chao Phraya ırmağı havzasına yerleştiler. IX. yy.'da Aşağı Birmanya'ya egemen oldular ve Pegu kentini kurdular. 1057'de Pagan orduları Mon krallığını yıktı. Pagan krallığı'nın yıkılmasından (1287) sonra yeniden bağımsızlıklarına kavuşan Monlar, Martaban ve Pegu'yu alarak eski topraklarının denetimini yeniden ele geçirdiler ve 1539'a değin bağımsızlıklarını korudular. XVIII. yy. ortalarında ayaklanarak krallıklarını yeniden kurdular. Alaungpaya, 1757'de Pegu'yu yerle bir ederek Monları kesin olarak egemenliği altına aldı.

MØN, Danimarka takımadalarının güney-doğu bölümünde ada, Sjaelland adasına bir köprüyle bağlıdır; 12 400 nüf. Doğu kıyısında, turistik patikalarla geçtiği, kireçtaşlı yalıyarlar bulunur.

MON(O)-, yun. *monos,* tek, yalnız; birçok terimin bileşimine girer.

MONA geçidi, Dominik Cumhuriyeti ve Porto Riko arasında geçit, Antiller denizi'ni Atlas okyanusu'na bağlar.

MONACANTHİDAE a. Zool. DİKENLİÇOTİRAGİLLER familyasının bilimsel adı.

MONACHUS a. Sıcak denizlerde yaşayan, derisi çok lekeli fok cinsi. (Üç türü vardır; Antiller denizi'nde bulunan Batı Hint adalar foku [*Monachus tropicalis*]; Hawaii'de yaşayan *M. Schauinslandi;* Akdeniz'de ve Dakar'a kadar uzanan Afrika kıyılarında rastlanan *M. monachus.* Fokgiller familyası; boyu 2,5 m'ye kadar.)

MONACO (Mario del) → DEL MONACO.

MONACTİNELLİDEA a. (yun. *monos,* yalnız, ve yun. *aktis, inos,* ışın'dan). İskeleti monakson iğneciklerden oluşan *Demospongiae* sınıfından sünger öbeği. (Eşanl. MONAXONİDEA.)

MONAD a. (lat. sözc.). Fels. MONAT'ın eşanlamlısı.

MONADELF sıf. (fr. *monadelphe*). Bot. İpçikleri bir demet oluşturacak biçimde birleşik olan erkekorganlara denir (örneğin ebegümecinin erkekorganları).

MONADİK sıf. (fr. *monadique*). Bilş. Tek bir işleneni bulunan bir matematiksel işleyen için kullanılır. (İşaret değişimi monadik bir işlemdir.)

MONADNOCK a. (Yeni İngiltere'deki bir tepenin adından). Jeomorfol. Bir peneplene egemen olan artık engebe; günümüze dek yüksek bir yer olarak kalması, kayacın olağanüstü dirençliliği ya da subölümü çizgisi üstünde bulunmasıyla ilgilidir. (Bazı monadnocklar, yamaçları sonradan soğuk ya da ılıman bölge morfojenik süreçleriyle işlenmiş eski inselbergler olabilir.)

MONADOLOJİ a. (fr. *monadologie*). Fels. Monadlar kuramı.

Monadoloji *(Monadologie)* [*la*], Leibniz'in fransızca olarak yazdığı yapıtı (1714). Kitap Eugène de Savoie için kaleme alınmıştı, ancak prens tarafından bastırılmadı. Yapıtın latince bir çevirisi 1721'de *Acta eruditorum*'da çıktı. Özgün fransızca metinse, 1834'te Erdmann'ın hazırladığı *Opera philosophica* baskısında *Monadologie* başlığıyla yayımlandı ve bu adla tanındı.

MONAGAS, Venezuela'nın doğusunda

MONAKO

eyalet; 28 900 km^2; 510 996 nüf. (1990). Merkezi *Maturin*.

MONAGAS (José Tadeo), venezuelalı asker ve devlet adamı (Maturín 1784 - Caracas 1868). Ülkenin doğusunda sürdürülen özgürlük mücadelesinin caudillolarından biriydi; sonra Páez'in yerine Cumhurbaşkanı oldu (1847-1850 ve 1855-1858) ve kardeşi JOSÉ GREGORIO (Maturín 1795 - Maracaibo 1858) ile birlikte, 1846'dan 1858'e kadar Venezuela'nın siyasal yaşamını yönlendirdi. İki kardeş, liberallerle muhafazakârların kurdukları bir koalisyon tarafından yönetimden uzaklaştırıldılar.

MONAGHAN → MHUİNEACHAİN.

MONAKO a. XVIII. ve XIX. yy.'da Monako prensi için basılan eski gümüş para.

MONAKO, Fransız rivierasında devlet, Nice ile İtalya sınırı arasında; 148 ha; 29 876 nüf. (1990).

Mar-Pix

Monako'dan genel görünüm

COĞRAFYA

Fransa'nın himayesine bırakılan Monako prensliğini, Grimaldiler yönetti; Grimaldiler'in sarayı sarp bir yarımadanın (Rocher) bir bölümünü kaplamaktadır. 1878 -79'da Charles Garnier'nin kurduğu Monte-Carlo kumarhanesine dayalı turizm, başlıca etkinliktir; özgün müzeler (denizbilim, antropoloji, tarihöncesi, vb.) büyük bir otomobil yarışı ve bir yat limanı kentin turistleri çeken başka özellikleridir. Daha yakın dönemlerde, vergi sisteminden destek alan sanayi, gereksinim duyduğu personeli, komşu fransız ya da italyan kentlerden sağlamaya başladı. Prenslik, 148 ha genişliğinde ve 3 500 m uzunluğundaki bir kayalık kıyıya sıkıştığından, denizden otuz hektar dolayında bir toprak kazanma zorunluğu doğmuş ve yeni yapıların çoğu yüksek yerlere yapılmıştır.

TARİH

Fenike sömürgesi olan kentte, Biricik (yun. *Monoikos*'dan lat. *Monaecus* ve bundan da *Portus Herculis Monaeci*, ardından *Monako* adı geldi) lakabı verilen Melkart adına bir tapınak yapıldı, sonra Marsilya tarafından ilhak edilen kent, I. yy.'da hıristiyanlaştırıldı. XI. yy.'da Friedrich Barbarossa'nın tüm ligür kıyısını kendisine bırakmasını (1162) sağlayan Cenova'nın çıkar alanı içinde yer alıyordu. Monako senyörlüğü İmparatorluk, Cenova ve Provence senyörleri (bu arada Anjoulu Carlo) arasında kargaşalı günler yaşadı ve ancak François, 1215'te yapılan şatoyu eline geçirerek (1297) Monako'yu bir welfe deniz üssü durumuna getirdiği zaman Grimaldiler'e kaldı. Welfeler (Fieschi, Grimaldi) ve ghibellinolar arasında Cenova iç savaşımlarına yol açan, Provence ve Fransa'nın göz diktiği Monako senyörlüğü, XIV. yy.'da elden ele ve özellikle Cenovalılar'ın eline (1357-1395) geçtiyse de, sonunda Anjoulu Luigi II'nin himayesinde özerkliğini kazanarak (1409-1419), 1419'da kesinlikle Grimaldiler'e verildi. Grimaldiler bir ara fransız himayesini istemeyi düşündüler (1509), ama Fransa, Monako'nun bağımsızlığını tanıdıktan (şubat 1512) sonra İspanya'ya yönelerek, Tordesillas'ta değiştirilen (1524) Burgos antlaşması'nı imzaladılar. Grimaldiler bu antlaşmayla, biçimsel bir özerkliği korumakla birlikte, İspanya'nın etki alanına giriyorlardı. Ancak 1605'teki ispanyol askeri işgali, Fransa'yla yakınlaşmaya yol açtı. Fransa, Péronne antlaşması'yla (14 eylül 1641) ve 17 eylül 1641 ayaklanmasından sonra Monako'yu himayesine alarak buraya bir garnizon yerleştirdi ve Menton, Roquebrune ve krala bağlı Valentinois dükluğü üzerindeki hükümranlığı Grimaldiler'e verdi. Antoine I'in ölümüyle, 1731'de Grimaldiler ailesi de tükendi; ancak bu aileden bir kızla evlenmiş olan (1715) Goyon-Matignon dükü, Grimaldiler'in adını alarak Valentinois dükü olunca, süreklilik sağlandı. Fransız devrimi arifesinde prens Honoré III (1733-1795), siyasal reformlar yapmak zorunda kaldıysa da (1789), Fransa'daki mülklerini yitirdi (4 ağustos gecesi) ve prenslik ilhak edildi (3 ocak 1793). Birinci Paris antlaşması'yla (1814), Grimaldiler yeniden iktidara geldiler ve fransız himayesi sona erdi; fransız himayesinin yerini sardinya himayesi aldı (Viyana kongresi [1815] ve Stupinigi antlaşması [8 kasım 1817]). Sardların kışkırtmasıyla patlak veren devrimci karışıklıklar, Menton ve Roquebrune'in prenslikten ayrılmasına yol açtı (1848). Prenslik, 1814 antlaşması'nı imzalayan devletler nezdinde pretostada bulunarak buraları geri aldıysa da, sonunda Fransa'ya devretmek zorunda kaldı (şubat 1861). Bunun üzerine Monako, hükümranlığını korumakla birlikte, kendi isteğiyle fransız himayesine girdi (gümrük birliği, 1865). Kumarhanelerin gelişmesi sayesinde, gayrimenkul vergileri, kişisel vergiler, menkul vergileri ve gelir vergileri kaldırıldı (şubat 1869). 1911'e kadar mutlakıyetçi bir nitelik taşıyan siyasal rejim, Albert I (1889-1922) sayesinde, 1911 Anayasası'yla değişikliğe uğradı ve bu anayasa da 1917 ve 1930'da liberal bir yönde yeniden elden geçirildi. Hanedanın tükenmesi durumunda veraset Fransa'ya geçeceği için, meşru çocuğu olmayan Louis II'nin (1922-1949) evliliködışı kızı Charlotte vâris olarak kabul edildi. Hükümdarlık kararnamesiyle (mart 1920) Grimaldi adını alan Polignac kontu Pierre'le evlenen Charlotte, oğlu Rainier III'ün prensliğe geçmesiyle (1949) hanedanın sürekliliğini sağladı. Rainier III'ün Grace Kelly (öl. 1982) ile evliliğinden üç çocuğu oldu. 1962'de Rainier, anayasayı daha da liberalleştirdi. 1963'teyse, bir ara bozulan Fransa-Monako ilişkileri, maliye, gümrük ve komşuluk anlaşmaları sayesinde yeniden düzeldi.

KURUMLAR

17 aralık 1962 Anayasası'yla, meşruti olmakla birlikte parlamenter olmayan ve veraset yoluyla iktidara geçen prensin belirleyici bir rol oynadığı bir monarşi kuruldu. Bu rejimde, yürütme gücü, prensin elindedir. Fransız Cumhurbaşkanı'nın önerdiği üç kişilik bir listeden, prens tarafından seçilen bir Devlet bakanıyla bir Hükümet konseyi, prense yardımcı olurlar. Prens, yasama gücünü, genel oyla beş yıl için seçilen on sekiz üyeli bir Ulusal konsey'le paylaşır.

MONALDESCHİ, eski italyan ailesi. Zenginlikleri sayesinde XIV. ve XV. yy.'da bir süre Orvieto senyörlüğünü ellerinde tuttular. Ailenin üyelerinden GIAN RİNALDO, İsveçli Christina'nın gözdesiydi ve onun isteği üzerine Fontainebleau'da öldürüldü (1657).

Monaldi dreni. Tıp. Göğüs içindeki gazları ve salgıları boşaltmaya yarayan, ince, esnek ve dereceli tüp.

MONAMY (Peter), ingiliz ressam (Jersey 1690'a doğr. - Westminster 1748/49). Döneminde, "Van de Velde'den sonra en iyi deniz ressamı" sayılan Monamy, durgun havada gemi resimlerinde uzmanlaştı. 1739'dan sonra çağdaş deniz savaşlarını canlandırdı.

MONANTHİA a. (yun. *mone,* konut yeri ve *anthos,* çiçek'ten). Küçük bitkibiti (*Tingis cardui, Dyctila lechii* ve buna benzer birçok başka çeşitkanatlının eski cins adı. Dantelliyarımkanatlıgiller familyası.)

MONARDA a. (ispanyol doğabilimci N. *Monardes*'ten). Karşıt yapraklı, bürgülerin eşlik ettiği çevrem halinde gruplaşmış, çok sayıda lal ya da parlak kırmızı çiçekli Kuzey Amerika kökenli çokyıllık güzel otsu bitki. (*Monarda didyma,* Oswego ya da Pensilvanya çayı 1 m boya kadar erişir. *M. punctata*'dan timolca zengin bir esans elde edilir. Yapraklarını ya da çiçekli uçlarını kaynatmakla çayımsı, oldukça hoş bir içit elde edilir. Ballıbabagiller familyası.)

MONARK sıf. (fr. *monarche*'dan). Bot. Bugünkü ya da fosil eğreltilerdeki en basit özek tipine denir.

MONARK a. (fr. *monarque*). Monarşide devlet başkanı; kral, hükümdar.

MONARKOMAK a. (fr *monarchomaque*). Tar. Din savaşları sırasında mutlakıyete karşı çıkan ve sözleşme kuramını geliştiren fransız calvincilere verilen ad.

MONARŞİ a. (fr. *monarchie*). **1.** Siyasal otoritenin, aristokrasi, demokrasi ve oligarşiden farklı olarak, bir tek kişi ve onun temsilcileri tarafından kullanıldığı rejim. **—2.** Cumhuriyet'ten farklı olarak, veraset yoluyla başa geçen bir kral ya da bir imparatorun devlet başkanlığı yaptığı siyasal rejim. **—3.** Böyle bir rejime sahip olan devlet: *İngiltere bir monarşidir* (Monarşi çoğunlukla veraset esasına, kimi zaman da seçime dayanır. Mutlak monarşi ve anayasal meşruti monarşi şeklinde ikiye ayrılır. Fransa'da Ancien Régime mutlak monarşisi, gerçekte sınırlı bir monarşi türüydü. Burada kral, krallığın temel yasalarına (Salii yasası, kralın katolik olması ilkesi, krallık topraklarının devredilmezliği, kralın papa ve imparator karşısında bağımsızlığı, tahtın birliği), tanrısal ve doğal yasaya, başkalarının haklarına, özel mülkiyete, geleneklere, sınıfların, yüksek memurların, kentlerin ve eyaletlerin özgürlüklerine saygı göstermek zorundaydı.

MONARŞİK sıf. (fr. *monarchique*). Monarşiyle ilgili olanlar için kullanılır: *Monarşik yönetim.*

MONARŞİST sıf. ve a. (fr. *monarchiste*). Monarşi yönetiminden yana olanlar için kullanılır: *Monarşist gazete.*

MONARŞİZM a. (fr. *monarchisme*). **1.** Monarşiden yana olanların siyasal öğretisi. **—2.** Monarşi yanlısı olanların görüşü.

MONASTER a. (fr. *monaster*; yun. *mono*, yalnız, ve *aster*, yıldız'dan). Biyol. Mitozun başlangıcında, profaz evresinde yıldız biçiminde akromatik ince iplikçiklerle çevrili sentrozomdan oluşan organit. (Monaster daha sonra iki yavru astere [*diaster*] bölünür.)

MONASTİR, Tunus'ta kent, il yönetim merkezi, Hammamet körfezinin güney bölümü kıyısında; 26 600 nüf. Eski kartaca ve roma kenti *Ruspina* (kaplıcalar). 796'da başlanan, sade düz yüzeyli ribat (tahkim edilmiş manastır) ilk islam sanatının büyük yapıtlarındandır. Karşısındaki Ulu cami (IX.-XI. yy.) oldukça küçüktür. Bir yarımadadaki kent, kulelerin yer aldığı ve kasabanın bulunduğu önemli surlarla çevrilidir. Sayfiye ve turizm merkezi. — *Monastir ili*, 309 800 nüf. (1988)

MONAT a. (fr. *monade*; lat. *monas, -adis*, birlik; yun. *monas, -ados*'tan). Leibniz'de "bileşiklere giren yalın, yani bölünmeyen töz" (*Monadoloji* [Monadologie], 1). [Eşanl. MONAD.]

—ANSİKL. Bir monatın doğası, kendi görüş açısıdır: her monat evreni *yansıtır* ve tüm öbür monatlarla iç bağıntısı vardır. Bu anlamda, "dünyanın aynası"dır: "Evren, ne kadar töz varsa o kadar çoğalır ve aynı biçimde Tanrı'nın görkemi, yapıtının farklı tasarımları sayısınca artar" (*Metafizik üzerine konuşma* [Discours de métaphysique], 9). Öyleyse, "doğanın gerçek atomları" olan monatların "ne kapıları, ne pencereleri vardır"; yani monatlar, metafizik olarak yalıtılmışlardır; evrenin geri kalan kısmıyla yalnızca birbirleriyle anlatıma girerek iletişim kurarlar ve hiçbir biçimde bir başka yaratık tarafından değişikliğe uğratılamazlar. Leibniz, yetkinlik derecelerine göre çeşitli monat türleri ayırt eder: yalnızca iştah* ve algısı bulunan saf ve yalın monatlar (örneğin bitkiler); ek olarak bir belleği de olan canlılar (örneğin hayvanlar); son olarak, akılla da donatılmış ruhlar (insanlar). Her monatın, evrenin bütünü konusunda bilgi edinebileceğini açıklamak için Leibniz, önceden kurulmuş uyum* varsayımına başvurur. Bu varsayıma göre Tanrı, monatları, her birinin, bütün ötekilerin hareketlerini kendi varlığında yinelemesini sağlayan bir tasarım uyarınca yaratmıştır.

MONATÇI sıf. Monatçılığa ilişkin.

◆ sıf. ve a. Monatçılık yanlısı.

MONATÇILIK a. Evrenin monatlardan oluştuğunu öne süren felsefe sistemi.

MONAXONİDEA a. Zool. MONACTİNELLİDEA takımının eşanlamlısı.

MONAZİT a. (alm. *Monazit*; yun. *monadzein*, yalnız olmak'tan). Miner. Doğal seryum, lantan ve diğer nadir topraklarda, az miktarda toryum içeren fosfat. (Monoklinik sistemde yer alan monazit Amerika Birleşik Devletleri'nde, Kanada'da, Brezilya'da ve Afrika'nın Ekvator bölgesinde bol miktarda bulunur.)

MONC (George) → MONK.

MONCADA (Hugo DE), aragónlu komutan (Valencia 1476'ya doğr. - Capo d'Orso, Campania, 1528). Cesare Borgia'nın hizmetine girdi, sonra ispanyol ordusunda generalliğe yükseltildi; Flandre'da komutanken (1522) Sicilya kral naipliğine getirildi. 1524'te Var ağzında Andrea Doria' ya yenildi ve hapsedildi (1526'ya kadar). Ardından Bourbon connétable'ının emrinde İtalya'da savaştı ve Napoli ablukasını kırmaya çalışırken öldürüldü.

MONCALİERİ, İtalya'da kent, Piemonte'de (Torino ili), Torino'nun G.'inde, Po kıyısında; 64 800 nüf. XIII., XV. ve XVII. yy.'lardan kalma krallık şatosu. Torino'nun büyük banliyösünde, sanayi (dökümevleri, konserve fabrikaları) ve ticaret merkezi.

MONCEY (Bon Adrien JEANNOT DE), **Conegliano** dükü, Fransa mareşali, Chambre des pairs üyesi (Moncey, Doubs, 1754 - Paris 1842). 1769'da gönüllü yazıldı, 1794'te tümen komutanlığına getirildi. Pyrénées occidentales ordusunun başkomutanı olarak Vitoria ve Bilbao'yu ele geçirdi. Eylül 1801'de Jandarma kuvvetleri başmüfettişliğine, 1804'te imparatorluk mareşalliğine atandıktan sonra, İspanya'da görev yaptı ve Almanya zaferini kazandı (temmuz 1808). Paris Ulusal muhafız alayının tuğgeneralliğine yükseltildikten sonra başkentin savunmasına katıldı ve Clichy tahkimatını bizzat yönetti (30 mart 1814). Yüz Gün döneminin ardından, mareşal Ney'i yargılamakla görevli savaş konseyine başkanlık etmeyi reddedince görevden alındı ve Ham kalesine kapatıldı. 1816'da yeniden göreve başlayan Moncey, 1823'te İspanya seferine katıldı ve Barcelona ve Tarragona'yı ele geçirdi. 1833'te İnvalides yöneticiliğine getirildi.

MONCHIQUE, Portekiz'de (Faro yönetim bölümü) kent; 8 000 nüf. Kent, *serra de Monchique* dağlarının eteklerinde yayılır. Bu güzel, bol yağışlı ve ormanlık, granitli kütlede, Algarve'nin en yüksek noktası (*Fóia*'da 903 m) yer alır. Turizm.

MONCLOVA, Meksika'da (Coahuila eyaleti) kent, Monterrey'in K.-B.'sında; 115 786 nüf. Metalürji. Makine sanayisi.

MONCORVO, Portekiz'de (Bragança yönetim bölümü) kent, Serra de Roboredo dağlarının eteğinde; 2 500 nüf. Demir madeni.

MONCTON, Kanada'da (New Brunswick) kent, Fundy koyuna dökülen Petitcodiac'ın kıyısında 56 000 nüf. Demiryolu (triyaj garı) gereçleri. Üniversite merkezi.

MONCUK a. (boncuk anlamında esk. türkç. sözc.). Etnogr. **1.** Orta Asya'da yaşayan göçebe Türkler'de, nazarın, kötü ruhların etkisinden korunmak ve bezemek amacıyla çadırların tepesine konan uzunca bir sırığa geçirilmiş yuvarlak tepelik. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Orta Asya'da yaşayan Türkler'de ziynet eşyası olarak kullanılan mücevher, taş vb.'ye verilen ad. **—3.** Atların boynuna takılan muska, değerli taş, hayvan tırnağı vb.'ye eski Türkler'de verilen ad.

—ANSİKL. Bu tür tepelikler islamlıktan sonra dinsel yapıların üzerine de uygulanmış, Araplar buna *alem*, İranlılar *mencik* adını vermişlerdir. Bu tür yuvarlak tepelikler buddha mabetlerinde de görülür.

MONCUK BÖRİ, malatyalı halk kahramanı (XII. yy.). Danişmentli Melik Mehmet'in ölümü üzerine (1142), oğulları ve kardeşi arasında üçe bölünen Danişmentliler beyliğinde Sıvas emiri Nizamettin Yağıbasan, güçlü bir orduyla gelerek yeğeni Aynuddüddevle'nin hüküm sürdüğü Malatya'yı kuşattı (1143). Kuşatmadan sıkılan ve gelenlerle savaşmak için silahlanıp kale kapılarında toplanan kentin türk halkı, emirden şehir kapılarını açtırmasını istediler. Ancak, Aynuddüddevle bu isteklerini yerine getirmeyince, halk Malatya kalesinin kapılarından birini kıran Moncuk Böri adlı güçlü gencin önderliğinde, Yağıbasan kuvvetlerini kaçırdı. Böylece Malatya' yı olası bir istiladan kurtaran Böri'nin onuruna bu kapıya "Böridiye" adı verildi.

MONCUKOĞLU, selçuklu komutan (XI. yy.). Anadolu Selçuklu devletinin kurucusu Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın Kilikia seferine katılarak Antakya'yı ele geçirdi (1084). Anlaşmazlığa düştüğü Musul emiri Müslim'i yenerek öldürttü (1085). Yine Süleymanşah'la birlikte Halep üzerine yürüdü. Ancak, Suriye Selçukluları hükümdarı Tutuş'a karşı yapılan savaşta Süleymanşah ölünce dağılan orduyu toplamaya çalışırken, tutsak alınıp Şam'a götürüldü (1086).

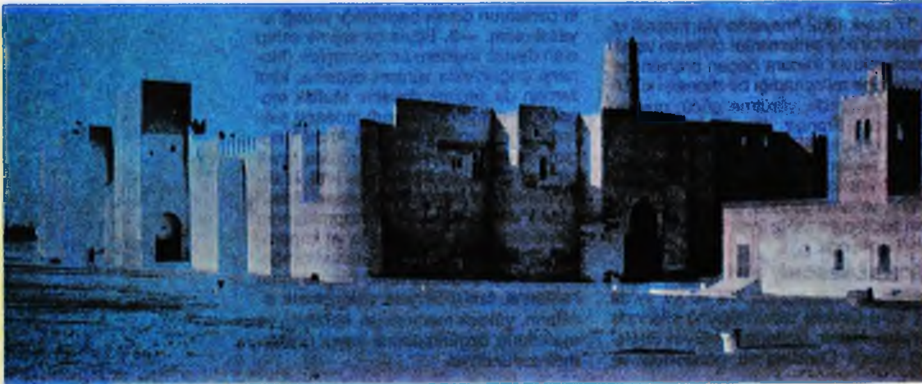
MONÇEGORSK, Rusya'da kent, Kola yarımadasında, Hibini kütlesinin B.'sında; 46 000 nüf. Demir dışı (bakır, nikel, alüminyum) metaller metalürjisi.

MOND (Ludwig), alman asıllı ingiliz kimyacı ve sanayici (Kassel, Prusya, 1839 - Londra 1909). Leblanc yöntemiyle sodyum karbonat üretimi sırasında kalan artıklardan kükürt elde etmek için bir yöntem buldu (1862), daha sonra Büyük Britanya'ya yerleşti ve Norwich'te bir fabrika kurdu. Bu ülkede, Solvay tarafından tasarlanan sodyum karbonat üretme yönteminin kullanılmasına ön ayak oldu ve bu hazırlama tekniği için Büyük Britanya'ya öncelik tanıdı. Ayrıca nikelkarbonili buldu.

Mondadori, Arnoldo *Mondadori*'nin (Poggio Rusco, Mantova, 1889 - Milano 1971) kurduğu italyan yayınevi. 1925'te Milano'ya yerleşen A. Mondadori, Gabriele D'Annunzio'dan Benedetto Croce'ye kadar en önemli italyan yazarlarının yapıtlarını bastı. Ayrıca güzel sanatlar, bilim ve teknik kitaplarıyla gençler için albümler de yayımlamaktadır.

MONDALE (Walter), amerikalı siyaset adamı (Ceylon, Minnesota, 1928). Minnesota senatörüyken (1964-1977), 1976'da Demokrat parti başkanlık adayı J. Carter' ın yardımcısı olarak seçim kampanyasına katıldı ve Carter'ın seçimleri kazanmasının ardından ABD Başkan yardımcısı oldu (1977-1980). Kendisinden önceki Başkan yardımcılarına oranla geniş yetkiler kullandı. 1984'te çetin bir kampanyadan sonra Demokrat parti'nin başkanlık adayı seçildiyse de başkanlık seçimlerinde Başkan Reagan karşısında yenilgiye uğradı.

Monde *(le)*, 1944'te Paris'te yayımlanmaya başlayan günlük akşam gazetesi. Kurucusu olan Hubert Beuve-Méry yayın yönetmenliğini 1969'a kadar sürdürdü. 1951'de gazeteciler "*le Monde* yayın kurulu üyeleri derneği"ni kurdular; bu dernek hisse senetlerinin bir miktarını alarak

Monastir
yapımına 796'da başlanan ribat

J. Bottin

firmanın sermayesine katıldı. Çalıştırdığı değerli uzmanlar, güttüğü yansız siyaset ve nesnellik sayesinde gazetenin tirajı 550 000'e yükseldi. *Le Monde*, ayrıca birçok ek de yayımlar: *le Monde diplomatique, le Monde des philatélistes, Sélection hebdomadaire du Monde*, vd. Gazetenin yayın yönetmenliğini 1969-1982 yılları arasında Jacques Fauvet, 1982-1985 arasında André Laurens, 1985-1991 arasında André Fontaine yaptı. 1991'den beri bu görevi Jacques Lesourne yürütmektedir.

Mondo *(Traité du)* [*Dünya üzerine inceleme*], Descartes'ın yapıtı. 1633'te yazılan bu yapıt, 1664'te yayımlandı ve 1677'de *le Monde ou Traité de la lumière* (Dünya ya da Işık üzerine inceleme) adıyla yeniden basıldı. Descartes, bu kitabında, dünyanın hareket ettiğini kabul ediyordu. Ancak, tam kitabını yayımlayacağı sırada, Galilei'nin Roma'da mahkûm edildiğini öğrendi. Bunun üzerine, kitabını yayımcıdan geri aldı ve kitap ancak Descartes'ın ölümünden sonra, Cl. Clerselier tarafından yayımlandı. Descartes, gerçek dünyanın yapısını anlatmaktan kaçınır; zekice ve ihtiyatlı bir kaçamakla, Tanrı'nın maddeyi yaratıp onu kendi kurduğu yasalara bağımlı kılmakla yetineceği bir yeni dünyada neler olabileceğini anlatmaktan başka bir şey yapmıyormuş gibi görünür. Descartes, her şeyi, hatta hayatı ve hayvanların davranışlarını bile mekanik bir biçimde açıklar. Ona göre, harekete indirgenemeyecek tek şey düşünen ruhtur.

MONDEGO, Orta Portekiz'de ırmak, Atlas okyanusu'na dökülür; 225 km. Estrela sıradağlarından doğar, Orta Beira çöküntüsünü izler, Coimbra'nın yukarısındaki boğazlardan geçerek Beira kıyı ovasına girer. Hidroelektrik santralları.

MONDEN sıf. (fr. *mondain*). **1.** Sosyete yaşamına ilişkin şey için kullanılır: *Monden bir yaşam sürdürmek. Monden konuşmalar. Monden bir toplantı.* **—2.** Yüksek sosyete yaşamını seven kimse için kullanılır: *Monden bir kadın.*

MONDERCANGE, Lüksemburg'da komün, Esch-sur-Alzette'nin K.'inde; 3 300 nüf.

MONDİNO DEİ LIUCCİ ya da **RAİMONDİNO DEİ LIUZZİ,** italyan anatomi uzmanı (Bologna 1270'e doğr. - ay. y. 1326). Anatomi incelemesi sayılabilecek ilk kitap olan *Anathomia*'yı yazdı; tıpta anatomi öğretiminin öncüsüdür.

MONDLANE (Eduardo), mozambikli siyaset adamı (Gazze eyaleti 1920 - Darüsselam 1969). Mozambik Kurtuluş cephesi'ni (FRELİMO) kurdu; 1963'te yerleştiği ve Mozambik'in kuzeyindeki gerilla hareketleri için üs olarak kullandığı Darüsselam'da öldürüldü.

MONDONVILLE (Jean Joseph CASSANEA DE), fransız kemancı ve besteci (Narbonne 1711 - Belleville 1772). 1740-1758 arasında krallık capellasında yönetici yardımcısıydı. 1748-1762 arasında Dinsel konserler'in yönetimine katıldı. 1755'ten başlayarak bu konserlerde orkestrayı yönetti. Klavsen eşlikli ilk fransız keman sonatlarını besteledi. Ayrıca motetler, operalar (1754) ve insan sesine de yer verdiği keman konçertoları yazdı.

MONDOR (Henri), fransız cerrah ve yazar (Saint-Cernin, Cantal, 1885 - Neuilly-sur-Seine 1962). Paris'te cerrahi kliniği profesörlüğü yaptı, Bilimler akademisi üyesi oldu (1961), cerrahi üstüne yazdığı inceleme kitaplarından en önemlisi *Diagnostics urgents de l'abdomen*'dir (Karnın acil tanıları, 1947); tıp tarihi üstüne yapıtları da vardır (*Grands Médecins, presque tous* [Hemen hepsi büyük hekimler], 1943; *Anatomistes et Chirurgiens* [Anatomi uzmanları ve cerrahlar], 1949-50). Özellikle Mallarmé ve Paul Valéry'yi konu olan pek çok edebiyat tarihi ve eleştirisi kitabı da yazdı: *Salut au poète* (1938), *Vie de Mallarmé* (1941-42), *les Premiers Temps d'une amitié: Gide et Valéry* (1947), *Précocité de Valéry* (1957) vb. (Fr. akad., 1946.)

MONDORF-LES-BAİNS, Lüksemburg' da (Remich kantonu) kent, Albach kıyısında, Fransa sınırında; 2 000 nüf. Kaplıca ve turizm merkezi.

MONDOVİ, İtalya'da kent, Piemonte'de (Cuneo ili), Ellero kıyısında Liguria Alpleri' nin eteğinde; 21 800 nüf. XVIII. yy.'da yapılmış (A. Pozzo'nun freskleri) Missione kilisesi, XVIII. yy.'dan Francesco Gallo'nun yaptığı katedral ve başka anıtlar. Ticaret ve sanayi merkezi. Napoléon Bonaparte burada, 21-22 Nisan 1796'da, Piemonteliler'i yendi. — Yakınlarda, Vicoforte tapınağı. Uranyum cevheri.

MONDOVİSİON a. (fr. *monde*, dünya ve [*télé*]*vision*, televizyon'dan). Televizyon görüntülerinin, çeşitli kıtalar arasında, Yer çevresinde dolanan aktarıcı telekomünikasyon uyduları aracılığıyla iletimi. (Mondovision, temmuz 1962'de, amerikan uydusu Telstar sayesinde başlatıldı.)

MONDRAGÓN, İspanya'da kent, Guipúzcoa ilinde, Vitoria'nın K.'inde; 22 400 nüf. Elektrikli ev aletleri.

MONDRAGONE, İtalya'da komün, Campania'da (Caserta ili), Gaeta körfezi yakınında; 22 000 nüf. Kükürt kaynakları.

MONDRİAN (Pieter Cornelis MONDRIAAN, **Piet** — denir), hollandalı ressam (Amersfoort 1872 - New York 1944). Resim profesörüyken (1892), görevinden ayrılarak Amsterdam akademisi'ne girdi. 1899'dan sonra, estetik anlayışında önemli rol oynayan teozofiye ilgi duydu. Manzaralarından çoğunu açıkhavada (*Amsterdam yakınından manzara*, 1902'ye doğr., M. Seuphor kol., Paris), Brabant'ta (*Akşam manzarası*, 1904'e doğr., Lahey Belediye müzesi) ve Zeeland'da (*Dune V*, 1909-10, *ay. y.*) çizen Mondrian'ın bu yapıtlarında Van Gogh'un ve Sluyters'ın etkisi duyulur. Tablolarındaysa eğrileri yavaş yavaş bırakarak, biçimleri şematik olarak aktarmaya başladı. 1912-13'te ilk kez gittiği Paris'te sanatı önemli bir değişikliğe uğradı: Cézanne ve Picasso'nun kübizmi, onu doğal uzamı basitleştirmenin ötesine geçerek (*Zencefilli natürmort I*, 1911-12, Belediye müzesi, Lahey; *Çiçek açmış elma ağacı*, 1912, *ay. y.*), çok köklü bir soyutlamaya yöneltti. Dizi olarak tasarladığı ağaç ve deniz tablolarında (*Dalgakıran ve okyanus*, 1914, *ay. y.*) yatay ve dikey göstergeleri yoğun bir biçimde kullandı (Mondrian'a göre haç). Bart Van der Leck ile tanışması onu uzamı arı renklerle boyanmış dikdörtgen planlarla kurmaya yöneltti (*Renkli planlarla yapılmış kompozisyon n° 3*, 1917, Lahey), sonra bunları birleştiren ve vurgulayan tablolar yaptı (*Renkleri aydınlık, çevreçizgileri gri kompozisyon*, 1919, özel kol.). Daha 1921'de, genellikle kare biçiminde seçtiği tablo uzamını, genişlikleri eşit olmayan siyah bir şeritler sisteminin sınırladığı renkli planlarla, belirgin kesimlere ayırdı (1921-1933) [*Kırmızı, sarı ve maviyle kompozisyon*, 1921, Lahey]. Mondrian'ın yeniplastisizm adını verdiği ve 1920'de yayımladığı öğretisi planların, karşıtlık ilişkileri üzerinde oynayan ritimli dengesine dayanır (renkliler [ana renkler: kırmızı, mavi, sarı] ile renkli-olmayanların [siyah, gri, beyaz], yatay ile dikeyin ve boyutların birbirleriyle karşıtlığı). Mondrian 1919'da Paris'e döndü. Kendi kurduğu De Stijl*'den 1924'te ayrılarak Çember ve kare grubuna (1929), ardından Soyutlama-Yaratma grubuna (1932) katıldı. 1938'de Londra'ya, 1940'ta da New York'a göç etti; New York'un havası plastik seçimlerini değiştirdi: çizgiler renk planları içinde kaybolurken, bu planlar da pek çok renkli öğeye bölündü (*Brodway Boogie Woogie*, 1942-43, Museum of Modern Art, New York). Mondrian'ın sanatı resme olduğu kadar süslemeye ve mimarlığa da yönelir ve evrensele ulaşmaya çalışır. Yaşadığı dönemde iyi tanınmayan sanatçı, konstrüktivizm, geometrik ve "sistematik" soyutlamacılık gibi pek çok akımı, ayrıca Avrupa ve Amerika'da op art'ı etkiledi.

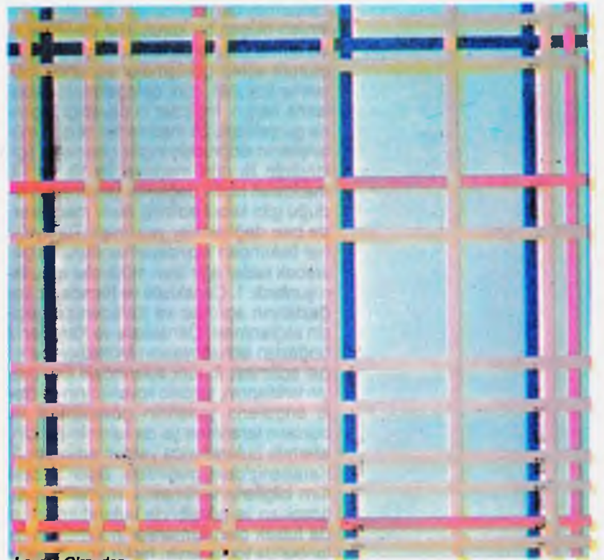
MONDROS, rumca **Mudros,** Yunanistan'da liman kenti, Limni adasında, *Mondros koyu*'nun kıyısında; 1 700 nüf.
—Ask. tar. Birinci Dünya savaşı sırasında, Mondros limanı, Çanakkale boğazı'na (1915) yapılan saldırılarda kullanılan bir deniz üssüydü; 1918'de, ingiliz amiral Calthorpe, burada, Türkiye ile yapılan ateşkes antlaşmasını imzaladı.

Mondros mütarekesi, Birinci Dünya savaşı sonunda Türkiye ile İtilaf devletleri arasında imzalanan mütareke (30 ekim 1918). Savaşın Türkiye ve müttefikleri için kaybedildiği 1918 eylülünde kesin olarak anlaşılmıştı. Bulgaristan 29 eylülde mütareke imzalayarak savaştan çekildi. 4 ekimde Almanya, 5 ekimde Türkiye, 7 ekimde Avusturya-Macaristan mütareke için ABD başkanı Wilson'a başvurdular. Bu sırada güneyde ingiliz kuvvetleri Anadolu sınırına dayanmış, batıda ise Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle Makedonya cephesi çökmüş, İstanbul, İtilaf devletleri'nin daha yakından tehdidi altına girmişti. İtilaf donanması ise artık savunması 1915'teki kadar güçlü olmayan Çanakkale boğazı' nı zorlamaya hazırlanıyordu. Wilson'dan gelecek cevabı bekleyecek durumda olmayan Türkiye, İzmir valisi Rahmi Bey aracılığıyla İngilizler'e ayrıca yaptığı mütareke girişiminden de bir sonuç alamadı. Savaşı yürüten Talat Paşa başkanlığındaki İttihat ve Terakkı hükümeti mütarekeyi ko-

Lauros-Giraudon

Piet Mondrian
Mavi ağaç (1909-10)
çini mürekkebi ve suluboya
özel kol., Paris

Lauros-Giraudon

Piet Mondrian
New york City I (1941-42)
Sidney Janis Gallery, New York

Mondros mütarekesi'ni imzalayan, Bahriye nazırı Rauf Bey'in (Rauf Orbay) başkanlık ettiği heyet

laylaştırmak amacıyla istifa etti (8 ekim). 14 ekimde Ahmet İzzet Paşa başkanlığında kurulan yeni hükümet başlangıçta, Wilson'dan gelecek karşılığı beklemek ve mümkün olursa müttefikleriyle birlikte barış yapmak eğilimindeydi. Ancak askeri durumun ağırlığı karşısında ayrı barış aramaya yöneldi. Esir general Townshend, barışa aracılık etmesi için serbest bırakılarak İngiltere'nin Akdeniz filosu komutanı amiral Calthorpe'a gönderildi (18 ekim). Bu girişimin olumlu sonuç vermesi üzerine Mondros limanında İngilizler'e ait Agamemnon zırhlısında mütareke görüşmeleri başladı (27 ekim). Türkiye'yi Bahriye nazırı Rauf Bey başkanlığında Hariciye nezareti müsteşarı Reşat Hikmet ile Genelkurmay'dan kaymakam Sadullah beylerden oluşan bir kurul; İtilaf devletleri'ni ise amiral Calthorpe temsil ediyordu. Beş oturum süren görüşmeler sonunda mütareke koşulları, türk delegelerinin çabalarına karşın, İngilizler'in dayattığı biçimde gerçekleşti. 25 maddeden oluşan mütarekenin doğrudan ingiliz çıkarlarını ilgilendiren ilk dört maddesi ile 10. ve 13. maddeleri hiçbir değişiklik yapılmadan olduğu gibi kabul edilmiş, öteki maddelerde bazı değişiklikler yapılmıştı. Türkiye'yi her bakımdan kıpırdayamaz duruma getirecek kadar ağır olan mütareke koşulları şunlardı: 1. Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması; Çanakkale ve Karadeniz boğazları istihkâmlarının Müttefikler'ce işgal edilmesi; 2. türk sularındaki tüm mayın tarlalarının, torpido kovanlarının ve öteki engellerin yerlerinin gösterilmesi ve bunların taranması ya da kaldırılması için, istemde bulunulunca yardım edilmesi; 3. Karadeniz'deki mayınlara ilişkin eldeki tüm bilgilerin verilmesi;4. müttefik savaş tutsakları ve gözaltında bulundurulan ya da tutsak olan Ermeniler'in tümünün İstanbul'da toplanarak, hiçbir koşula bağlı olmaksızın, Müttefikler'e teslim edilmesi; 5. sınırların denetlenmesi ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli olan askeri birlikler dışında türk ordusunun gecikmeksizin terhis edilmesi (birliklerin sayısı ve durumu, daha sonra Müttefikler'ce, türk hükümetine danışılarak, saptanacaktır); 6. türk karasularında ya da Türkiye'nin işgalindeki sularda bulunan tüm savaş gemilerinin teslim edilmesi; türk karasularında kolluk ya da benzeri amaçlar için gerekli görülebilecek belirli küçük gemiler dışında, anılan gemilerin gösterilecek türk limanında ya da limanlarında gözaltına alınması; 7. Müttefikler'in, kendi güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir strateji noktasını işgal etme hakkına sahip olması; 8. bu sırada türk işgali altında olan tüm limanların ve barınakların müttefik gemilerince özgürce kullanılması ve düşman tarafından kullanılmasının önlenmesi (özdeş koşullar, ticaret ve ordunun terhisi amaçları için türk sularında bulunan türk ticaret gemilerine de uygulanacaktır); 9. tüm türk limanlarında ve tersanelerinde her türlü gemi onarımı kolaylıklarından yararlanılması; 10. Toros tünel sisteminin Müttefikler'ce işgali; 11. K.-B. İran'daki türk birliklerinin gecikmeksizin savaş öncesi sınırların gerisine çekilmeleri için daha önce verilmiş bulunan emrin yerine getirilmesi ("Maverai Kafkas' ın [Kafkasardı] bir bölgesinin türk birliklerince boşaltılması daha önce emredilmiş bulunmaktadır; bu bölgenin geri kalan bölümünün boşaltılmasına, oradaki durum Müttefikler'ce incelendikten sonra, gerek görülürse, girişilecektir"); 12. türk makamlarının haberleşmeleri dışında, tüm telsiz, telgraf ve kablo istasyonlarının Müttefikler'ce denetim altına alınması; 13. denizciliğe, askerliğe ve ticarete ilişkin her türlü gereçlerin yok edilmesinin önlenmesi; 14. ülkenin gereksinimleri karşılandıktan sonra, Müttefikler'e türk kaynaklarından kömür, akaryakıt ve deniz gereçleri satın alma kolaylıkları gösterilmesi ("bu nesnelerden hiçbiri ihraç edilmeyecektir"); 15. Kafkasya demiryollarının şu sırada türk denetimi altında bulunan bölümlerini de kapsamak üzere, tüm demiryollarında, halkın gereksinimleri gereği gibi göz önünde tutulmak koşuluyla, müttefik makamlarının bunları tümüyle diledikleri gibi kullanabilmeleri amacıyla, müttefik denetleme görevlilerinin yerleştirilmesi (bu hüküm Batum'un Müttefikler'ce işgalini de kapsar); Türkiye'nin, Bakü'nün Müttefikler'ce işgaline hiçbir biçimde karşı çıkmaması; 16. Hicaz'da, Asir'de, Yemen'de, Suriye'de ve Irak'ta tüm garnizonların en yakın müttefik komutanına teslim olmaları ve beşinci maddede öngörülen düzenin korunması için gerekenler dışında, tüm birliklerin Kilikia'dan çekilmesi; 17. Trablus ve Bingazi'deki tüm türk subaylarının en yakın italyan garnizonuna teslim olmaları ("bunlar teslim olma buyruğuna uymazlarsa, Türkiye, bu subaylara ikmal göndermemeyi ve kendileriyle haberleşmeyi kesmeyi yükümlenir"); 18. Mısrata'yı kapsamak üzere, Trablus ve Bingazi'de işgal edilen tüm limanların en yakın müttefik garnizonuna teslimi; 19. denizci, asker ve sivil tüm Almanlar'ın ve Avusturyalılar'ın bir ay içinde Türkiye'den çıkartılması; 20. beşinci madde uyarınca terhis edilecek türk ordusunun, taşıtlarıyla birlikte, araç ve gereçlerinin, silahlarının ve cephanesinin kullanılış biçimi konusunda verilebilecek buyrukların yerine getirilmesi; 21. Müttefikler'in çıkarlarını korumak için İaşe nezareti'ne bir müttefik temsilcinin atanması. Bu temsilciye, işbu amacın gerektiği tüm bilgilerin verilmesi; 22. türk tutsakların Müttefik devletler buyruğunda tutulması ("askerlik çağı dışındaki türk sivil tutsakların salıverilmesi konusu göz önünde tutulacaktır"); 23. Türkiye bakımından Merkezi devletler (Almanya ve Avustarya-Macaristan) ile tüm ilişkilerin kesilmesi zorunluğu; 24. Vilayat-ı sitte'de (altı vilayet: Erzurum, Van, Elazığ, Diyarbakır, Sıvas, Bitlis) karışıklık çıkarsa, Müttefikler'in, bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkını ellerinde tutması; 25. Müttefikler'le Türkiye arasında düşmanca eylemlerin 31 ekim 1918 perşembe günü, yerel saatle öğleden başlamak üzere, durması.

Görünürdeki adının mütarekename olmasına karşın, üzerinde anlaşmaya varılan metin bir teslim belgesi niteliğindeydi. İtilaf devletleri'nin mütareke hükümlerine uymamaları durumunda müeyyide bulunmadığı gibi, mütarekenin nasıl uygulanacağı da belirsizdi. Türk delegelerinin bazı güvenceler istemeleri üzerine amiral Calthorpe, Rauf Bey'e yalnızca padişah ve sadrazama açıklanması koşuluyla gizli bir mektup verdi. Calthorpe bu mektubunda "Boğazlar'daki istihkâmların işgalinde yalnız ingiliz ve fransız askerlerinin kullanılacağı konusunda güvence vermeye yetkili kılındığını" belirtiyor, sonra Rauf Bey'in bazı taleplerini hükümetine tavsiye ettiğini ya da ilettiğini bildiriyordu. Bunlar çok küçük sayıda türk askerinin Boğazlar istihkâmlarında kalmasına izin verilmesi, bugünkü şartlar altında hiçbir yunan askerinin İstanbul ya da İzmir'e girmemesinin sağlanması, türk hükümetinin düzeni ve müttefik kişi ve çıkarları korumakta acze düşmesi gibi zorlayıcı ve belirli sebepler gerçekleşmedikçe İstanbul'un işgalinin sözkonusu olmamasıydı. Ancak, birinci madde dışında bu güvencelerin hiçbir hukuki değeri yoktu ve ingiliz hükümeti bu istekleri reddetmekte tümüyle serbestti.

Türk hükümeti mütarekenin yumuşak biçimde uygulanacağı umudundaydı. Rauf Bey'e göre, imzalanan mütareke ile devletin bağımsızlığı ile saltanatın hukuku tamamen kurtarılmıştı; yenenle yenilen arasında imzalanmış bir mütareke değil, savaş durumundan çıkmak isteyen iki denk kuvvet arasında imzalanmış bir belge niteliğindeydi. Sadrazam Ahmet İzzet Paşa ise ordulara ve mülki makamlara 2 kasımda gönderdiği genelgede Osmanlı devletinin, yapılan öteki mütarekelere göre daha hafifini imzalamayı başardığını bildiriyordu. Oysa hükümetin görüşüyle İtilaf devletleri'nin Türkiye planları arasında bir karşıtlık vardı. Mütarekeyi sert biçimde uygulamaya kararlı olan İtilaf devletleri aralarında daha önce yaptıkları paylaşma antlaşmaları doğrultusunda ülkenin işgaline, ordunun terhisine ve silahların alınmasına giriştiler. (→ KURTULUŞ SAVAŞI.) [→ Kayn.]

MONDSEE, Avusturya'da (Yukarı Avusturya) göl, Salzkammergut'ta. Kıyısındaki *Mondsee* (2 100 nüf.) köyü, bir turizm merkezidir.

—Arkeol. ve Güz. sant. Göl kıyısında Yakın Yenitaş (İ.Ö. 3000) döneminden yerleşme alanı kalıntıları bulunmuştur.

Mondsee kentinde, VIII. yy.'da kurulan eski bir manastırın kilisesi (XV. yy.; XVIII. yy.'da yapılmış barok ön cephe); müze.

MONE ya da **MONET** (Jan), güney hollandalı heykelci (Metz, XV. yy. sonu -Mechelen 1548'e doğr.). Dürer 1521'de ona Anvers'de rastladığında, Mone, "imparatorluk heykelcisi" unvanını taşıyordu. 1533'te Karl V'in emri üzerine, Halle'de Sint Maarten kilisesi için kaymaktaşından büyük bir sunakarkalığı yaptı. Ayrıca Enghien, Braine-le-Château ve Hoogstraten' de birçok mezar anıtı ona mal edildi. Rönesans üslubunu Hollanda'ya getirenlerden biridir.

MONEDULA a. Amerika'da yaşayan, esmer hareli sarı renkli zarkanatlı böcek cinsi. (Kumda kazdığı yuvalarda larvalarını yetiştirir; larvalar sinekle beslenir. Kazıcıyabanarısıgiller familyası.)

MONEGROS (los), İspanya'da (Aragón) ova, Ebro kıvrımında, Zaragoza ve Mequinenza arasında. Önceleri tahıl tarımı ve yaygın yöntemlerle küçükbaş hayvancılık yapılan, nüfusu çok azalmış bu bölge, sulamanın *(los Monegros kanalı)* gelişmesiyle değişmiştir: günümüzde, bölgede, tahıl, yem bitkileri, baklagiller yetiştirilmekte ve büyükbaş hayvancılık gelişmektedir.

MONEL a. (tesc. ed. a.; Canadian Copper Company'nin eski başkanlarından birinin adından). Yüksek sıcaklıklardaki çok ilginç mekanik özellikleri nedeniyle kullanılan ve birçok ortamın korozyonuna karşı yüksek bir dayanım gösteren nikel ve bakır alaşımı.

—ANSİKL. Monel, kanada nikel cevherlerinin metalürjisi sırasında doğrudan elde edilen ender alaşımlardan biridir. Yaygın bileşimi şöyledir: % 67 nikel, % 28 ile 30 bakır, % 1,5 ile 3 demir. Mekanik özelliklerini yaklaşık 600 °C'a kadar korur; ayrıca deniz atmosferinin korozyonuna, bazlara ve kimi asitlere karşı dayanıklı olması nedeniyle kızgın buharla çalışan aygıtlar-

da, kondansör borularında, pompalarda ve besin sanayisi tesislerinde ya da sıhhi tesisatlarda kullanılır.

MONELİN a. (fr. *monelline*). Batı Afrika'da yetişen kırmızı renkli üzümsü bir meyveden *(Dioxoveophyllum cumminsii)* çıkarılan protein. (Monelinin, bileşiminde glusit bulunmamasına karşın, şekerden 3 000 kat daha fazla tatlandırıcı bir gücü vardır.)

MONEM a. (fr. *monème*). Dilbil. A. Martinet'nin kullanımında BIÇIMBIRIM'in eşanlamlısı.

MONEMVASİA ya da **MONEMBASİA**, ital. **Malvasia**, Yunanistan'da kent, Peloponisos'ta (Lakonia yönetim bölgesi) Neapolis yarımadasının doğu kıyısında. Konut merkezi.

—Tar. XIII. yy.'da Latinler tarafından kurulan müstahkem mevki *(Monemvasia)*, *Napoli di Malvasia* adıyla bir venedik sömürgesi (1463) ve bir şarap pazarı durumuna geldi. XVII. yy.'dan 1821'e kadar Osmanlılar'da kaldı, sonra Yunanistan'a geçti.

MONERGOIL a. (fr. *monergol*). Uz. havc. Tek bir ergolden oluşan propergol.

MONET (Jean) → MONE.

MONET (Claude), fransız ressam (Paris 1840 - Giverny, Eure, 1926). Boudin'in başlattığı ve onun Gleyre atölyesindeki arkadaşlarının (Renoir, Sisley, Bazille) ve İsviçre akademisi'nden ressamların (Guillaumin, Cézanne, Pissarro) geliştirdiği, motif üzerinde açıkhava çalışması, Monet'yi, çeşitli ressamlardan (Jongkind, Courbet, Manet) aldığı etkilerin yanı sıra, atmosfere ve ışığa önem verip, salt "motif"in yol açtığı bir anlık duyguyu kuşkuyla karşılamaya yöneltti. Böylece izlenimciliğin temelleri atılmış oldu. Monet fırça vuruşlarını arı renklerle böldü (*Kurbağalı dere*, 1869; Metropolitan Museum, New York), Turner'ın etkisiyle buğulu konular seçti (*İzlenim, doğan güneş*, 1872, Marmottan müzesi, 1985'te çalındı), su ve havadaki ışık etkilerini aydınlık ve parlak renklerle araştırdı (*Argenteuil köprüsü*, 1874, Orsay müzesi). Kaldığı çeşitli yerlerde (Argenteuil, Vétheuil, Giverny [ordaki evi bugün müzedir]), virgül biçimindeki bir fırça darbesinin titreyişiyle ve giderek artan bir ışık yoğunluğuyla, en geçici etkileri, hemen kayboluveren anların güzelliğini yakalamaya çalışmaktan bıkmadı. Bu tutum onu, temalarını diziler halinde ele almaya yöneltti (*Sarnan yığınları*, 1890-91, *Rouen katedrali* dizisi, [1892-1894, Orsay müzesi'nde 5 kopyası vardır] ya da ünlü *Nilüferler** dizisi).

MONETA ("Haberci"). Roma'da Capitolium'un kuzey tepesinde tapınağı bulunan İuno'nun lakabı. Galyalılar'ın istilasını haber veren tapınağın kutsal kazları yüzünden böyle adlandırılırdı. Bu tapınakta basılan paraya da *moneta* adı verildi.

MONETA ya da **SİMONETA DA CREMONA**, italyan dominiken (Cremona XII. yy.'ın sonu-Bologna 1260'a doğr). Bir *Summa adversus catharos et valdenses*'in yazarı (1743'te basıldı). Bu yapıt enkizitörler tarafından etkin bir silah olarak kullanıldı; Albililer sapkınlığının tarihi üzerine temel bir belge sayılır.

MONETA (Ernesto Teodoro), italyan siyaset adamı (Milano 1833 - ay. y. 1918). 1848 Milano devrimi için savaştı. 1849'da Torino'ya kaçtı, 1859'dan sonra İtalya'nın birliği seferlerine katıldı ve Garibaldi'ninsavaş arkadaşı oldu. Barışçılığı benimsedikten sonra *Il Secolo*'yu (1867-1886) çıkarmaya başladı, *La Vita İnternazionale* ile barış ve uzlaşma yanlısı Lombardia birliği'ni kurdu (1890). [1907 Nobel barış ödülü.]

MONETARİST sıf. (fr. *monétariste*). İkt. Monetarizm öğretisine ilişkin.

◆ sıf. ve a. Monetarizm yanlısı.

MONETARİZASYON a. (fr. *monétarisation*). İkt. **1.** Parasal yapıların ve evrimlerinin çözümlemesi. **—2.** Büyüme mekanizmaları içinde paranın rolüne önemli bir yer veren kavram.

MONETARİZM a. (fr. *monétarisme*). İkt. düş. tar. Parayı konu alan düşünce akımı. 1950-1960 yıllarında ortaya çıkan bu akım, özellikle Milton Friedman ve Chicago okulu iktisatçılarının etkisiyle, iktisadi yaşamın düzenlenmesinde paranın oynadığı rolün önemi üzerinde durur.

MONETİK a. (fr. *monétique*). İkt. Mali işlemleri geliştirmek amacıyla elektronik ve enformatikten yararlanan düzenlemelerin ve yöntemlerin tümü (otomatik bilet dağıtıcılar, elektronik banka gişeleri, satış terminalleri, ikametgâhta hizmet veren banka sistemleri).

MONETİT a. (fr. *monétite;* Antiller'deki *Moneta* ya da *Mona* adasının adından). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı doğal kalsiyum fosfat.

MONFALCONE, İtalya'da kent, Venezia Giulia'da (Gorizia ili), Trieste körfezindeki bir koyda; 31 000 nüf. Ticaret ve sanayi (kimya sanayileri, makine yapımı, tersaneler) merkezi. Koy boyunca sayfiye yerleri.

MONFERRATO, İtalya'da bölge, Piemonte'de, Po, Maira ve Tanaro ırmakları arasında. Bu eski dukalık, tepelerle kaplı, K.'i kireçtaşlı, G.'i killi ve kumlu, en yüksek noktası 716 m olan bir ülkedir. Su yönünden fakir olmasına karşın, bölge yoğun biçimde tarıma açılmıştır. Asma yetiştiriciliği (Asti şarapları) önde gelir.

—Tar. XI. yy.'da, Aleràmici ailesi için Monferrato markiliği kuruldu. Markilik 1305'te Palaiologoslar'a geçti. Markiliğin özerkliği 1536'da, Mantovalı Gonzagalar'ın eline geçmesiyle sona erdi. 1631'de bölünen Monferrato'nun bir bölümü, 1713'te Savoia'ya bağlandı.

MONFERRATO (Natale), italyan besteci (Venedik 1603'e doğr. - ay. y. 1685). Venedik'te San Marco katedrali'nde capella şarkıcısı (1639), capella yönetmen yardımcısı (1647), sonra da capella yöneticisi (1676) oldu. Yapıtları: *Salmi concertati* (1647, 1671, 1676, 1678), *Salmi a 8 v. a 2 chori* (1653), *Motteti concertati* (1655, 1669), *Motteti a voce sola* (1655, 1666), missalar (*Missae et Magnificat*, 1681) vb.

MONFERRATO sülalesi, kökeni **Monferrato** markisi ALERÀMICI'ye (öl. 991'e doğr.) dayanan ve Haçlı seferleri sırasında önemli rol oynamış lombardialı aile. —GUGLIELMO *Yaşlı*, (öl. 1188), Friedrich Barbarossa'yı Lombardia'da etkin bir biçimde destekledi ve onun kızıyla evlendi. —Oğlu GUGLIELMO *Uzunkılıç* (öl. 1180'e doğr.), Kutsal topraklar'da yararlılık gösterdi ve Yafa ve Askalon kontluğuna getirildi. —RANIERI (öl.1183), öncekinin kardeşi, Bizans imparatoru Manuel Komnenos'un kızı Maria ile evlendi (1179) ve Selanik kralı oldu (1180). —CORRADO I (öl. 1192), öncekilerin kardeşi, Tir senyörü → CORRADO I. —BONİFACIO I (öl. Anadolu'da 1207), hem Monferrato'da (1192), hem Selanik'te (1204) saltanat sürdü. Dördüncü haçlı seferi'ni yönetmekle görevlendirildi. İstanbul'u aldı, Selanik'i yeniden ele geçirdi, Kandiye'yi egemenliği altına aldıktan sonra Venedikliler'e sattı, Attike'yi ve Boiotia'yı fethetti, ardından, Selanik'i tehdit eden Bulgarlar'ı yenilgiye uğrattı. —BONİFACIO II, Monferrato markisi (1225 -1253), Selanik'in yasal kralı (1230-1253). —GUGLIELMO *Büyük* (1253-1299), con-

Lauros-Giraudon

Claude Monet
Vétheuil kilisesi, kar (1878-79)
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

Kahvaltı masası (1873'e doğr.-74)
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

Gaspard **Monge** Jean Naigeon'un bir portresinden ayrıntı *Güzel sanatlar müzesi, Beaune*

Mario **Monicelli**'nin *İ Compagni* (1963) adlı filminden bir sahne

dottiero, Anjoulu Carlo'ya İtalya yolunu açtı, ardından onun Kuzey İtalya'da güçlenmesine engel oldu. Pek çok kentin senyörü, 1262'den 1284'e kadar da Selanik'in yasal kralıydı. Alessandrialılar ayaklanarak onu bir kafese kapattılar (1290).

MONGALLA, Sudan'da köy, Bahrülcebel (güney bölgesi) kıyısında, Cuba'nın K.'inde. Eski il yönetim merkezi. Pamuk pazarlama.

MONGE (Gaspard), **Péluse** kontu, fransız matematikçi (Beaune 1746 - Paris 1818). 1765'te Mézières Askeri istihkâm okulu'na kabul edildi. Birtahkimli yapının engebesinin hesaplanması gibi zor bir problemi çözmek üzere görevlendirildi, geometri alanındaki yeteneklerini ortaya koydu ve yeni bir çizim tekniğinin temellerini attı; bu teknik daha sonra tasarı geometriye dönüştü ve 1768'de Monge'un matematik kürsüsünün başına geçmesini sağladı. 1780'de, Turgot tarafından, Louvre'da hidrodinamik öğretimi yapmak üzere Paris'e çağrıldı ve 1783'te denizcilik öğrencilerinin mümeyyizi oldu. Ateşli bir Devrim yanlısıydı, bırkaç ay süresince Denizcilik bakanlığı yaptı, baruthaneleri ve top dökümhanelerini düzenledi, Öğretmen okulu ile École polytechnique'in kurulmasına ve düzenlenmesine etkin olarak katıldı. Görevli olarak İtalya'ya gönderildi, Bonaparte ile ilişki kurdu, daha sonra Mısır seferine katıldı ve Mısır enstitüsü'nün başkanlığına atandı. İmparator, Monge'u Senato üyesi ve Péluse kontu yaptı; Restauration ise bütün görevlerini elinden aldı.

Monge çalışmalarında özellikle uzay şekillerini ve buna sıkı sıkıya bağlı olan analitik ve geometrik görünümleri inceledi. Tasarı geometri uzay şekillerini iki dikgen izdüşümle, biri diğeri üstüne yatırılmış iki dik düzlemde gösterir. Epürlerin özelliklerinden üç boyutlu şekillerin özellikleri çıkarılır ve kimi öğeler sanal hale gelse bile, yöntemler varlığını sürdürür. Monge, analitik uzay geometrinin en önemli kuramlarını geliştirdi, uzay eğrilerinin diferansiyel geometrisini yarattı ve yüzeyler kuramına katkıda bulundu. Monge'un tilmizleri Brianchon, Carnot ve Poncelet onun açtığı yolları izleyerek geometriyi yenilediler.

Monge çemberi. Geom. C merkezli bir konik için, üzerindeki noktalardan bu koniğe çizilen iki teğetin birbirine dik olduğu noktaların geometrik yeri olan, yine C merkezli ve $\sqrt{2a^2-c^2}$ yarıçaplı çember $\sqrt{2a^2-c^2}$ niceliği, alışılagelen gösterilişler kullanılmak üzere, *e* dışmerkezliği, ancak $e \leq \sqrt{2}$ yi gerçeklerse gerçek sayıdır). DİKGÖRÜŞ ÇEMBERİ de denir.

Monge küresi. Geom. Verilen gerçek bir elipsoit için, yüzleri bu elipsoite teğet olan üçdikaçılı üçdüzlemlilerin tepelerinin geometrik yeri olan, bu konikle aynı merkezli ve $\sqrt{a^2+b^2+c^2}$ (alışık olunan gösterilişlerle) yarıçaplı küre. DİKGÖRÜŞ KÜRESİ de denir.

X-Marinie kol.

Monge tabanı. Geom. Bir izdüşümü bir çember olan herhangı bır Q ıkileniğinın düzlem kesitı. (İzdüşüm düzlemlerının seçimine bağlı olan bu kavram Q ya özünlü değildir.)

MONGERİ (Guilio), italyan mimar (XIX. yy. sonu - XX. yy.). Yaşamına ilişkin bilgiler sınırlıdır. 1900'lerde Türkiye'ye gelerek İstanbul Sanayii nefise mektebi'nde görev aldı. Birinci Dünya savaşı sırasında Türkiye'den ayrıldı; ancak savaş sonrası bu okuldakı görevine döndü ve 1930'a değin Cumhuriyet'in ilk kuşak mimarlarının yetişmesine katkıda bulundu. Bu arada Kemalettin Bey, Vedat Bey (Tek) ve Arıf Hikmet Koyunoğlu ile bırlikte Ankara'da Birinci ulusal mimarlık anlayışına uygun yapılar gerçekleştirdi (Ziraat bankası, İş bankası ve Tekel genel müdürlükleri). İstanbul'da Haseki hastanesi, Saint Antoine kilisesi, Karaköy Palas iş hanı, İtalyan sefareti (bugün Endüstri meslek lisesi) de önemli yapılarıdır.

MONGHİR, Hindistan'da (Bihar) kent, Ganj kıyısında; 150 042 nüf. (1991). Büyük tütün imalatı. Moğol kalesinde (XVII. yy.) çok sayıda brahman tapınağı.

MONGKUT ya da **RAMA IV** (Bangkok 1804 - *ay. y.* 1868), Siyam kralı (1851 -1868). Thammayut adında reformcu nitelikte buddhacı bir mezhep kurdu. 40 yaşından sonra, kardeşi Rama III'ün yerine geçmek için kapandığı manastırı terk etti. Krallığın yabancı, özellikle de ingiliz etkisine açılmasını kabul etti: Londra hükümetiyle, kendisine diplomatik dokunulmazlık ve ürünlerini % 3'lük bir gümrük hakkıyla satma yetkisini tanıyan bir antlaşma yaptı (1855); Fransa (1856) ve başka ülkelerle de buna benzer antlaşmalar imzaladı. Mongkut, Kamboçya (Kampuçya) üzerindeki protektorasını kabul etmek (1867) zorunda kaldığı Fransa ile Bırmanya'ya yerleşen ve Malezya'nın K.'indeki sultanlıklar üzerindeki protektorasını tanımak zorunda kaldığı Büyük Britanya arasında bir denge uygulamaya çalıştı.

MONGO, Çad'da yer, Gera dağının K.-D.'sunda, Gera ilinin merkezi.

MONGOLAR ya da **BAMONGOLAR,** Zaire'de bantu halk topluluğu. Asıl Mongolar, yaklaşık 300 000 kişidir ve komşu toplumlar üzerinde etkilidirler. Ekvator ormanında yaşayan topluluk, genellikle çiftçidir. Yerleşimleri, bir yol boyunca uzanan köyler halindedir, bunlar çoğu kez birleşerek bir topluluk oluştururlar ve babasoyluluğa göre kurulmuş yerleşme birimleri meydana getirirler. Mongolar babasoylu ve babayerlidir. Siyasal otorite, topluluktaki soyların en yaşlılarının yer aldığı bir konsey tarafından yardım gören bir başkanın elindedir.

MONGOLİZM a. (fr. *mongolisme*). Patol. TRİZOMİ 21'in eşanlamlısı.

MONGOLOİT sıf. ve a. (fr. *mongoloid*'den). Patol. Trizomi 21 ya da mongolizm kusuru bulunan kımseye denır. (Eşanl. TRİZOMİK 21.)

—Antropol. İnsan türünün bir çeşidine denir. Ayırtedici özelliklerinden biri, derisinin sarıya çalar renkte olmasıdır.

MONGOZ MAKİSİ a. Madagaskar'ın kuzey-batı'sındaki ormanlarda yaşayan, esmer postlu maki. (Bil. a. *Lemur mongoz;* makigiller familyası.)

MONGSTAD, Norveç'te petrol terminali, Bergen'in K.'inde. Rafineri.

MONGU, Zambiya'da kent, Batı ilinin yönetim merkezi. Zambezi yakınında; 12 000 nüf.

MONHEİM, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde yer alan kent, Ren kıyısında, Köln ve Düsseldorf arasında; 38 200 nüf.

MONHYSTERA a. Çeşitli ortamlarda (deniz, nemli topraklar, tatlısular, hendekler, bitki kökleri, vb.) yaşayan ıpsisolucan cınsi. (*Trilobidae* familyası.)

MONİAS a. (yalnız yaşayan anlamında yun. sözc.). Madagaskar'da yaşayan kuş cinsi. (*Mesites* cinsi üyelerine benzer; hemen hemen hiç uçamaz; *Mesithornithidae* familyası.)

MONİCELLİ (Mario), italyan film yönetmeni (Viareggio 1915). Steno ile birlikte birçok güldürü filmi (*Guardie e ladri*, 1951) gerçekleştirdikten sonra üne kavuştu: *Padri e figli* (1957), *Toto gangster* (İ Soliti ignoti) [1958], *Büyük savaş* (La Grande Guerra) [1959], *İ Compagni* (1963), *Brancaleone ordusu* (l'Armata Brancaleone) [1966], *Vogliamo i colonnelli* (1973), *Un borghese piccolo piccolo* (1977), *Le Due vite di Mattia Pascal* (1985), *Il Male oscuro* (1990).

MONİEZİOZ a. (fr. *moniéziose*). Gevişgetirenlerde, özellikle koyunda bir şeritten (*Moniezia expansa*) ileri gelen asalak hastalığı. (Eşanl. KOYUN TENYASI.)

—ANSİKL. Moniezioz, özellikle, asalağın arakonağı olan *oribatidae* familyasından akarların bulunduğu otları yiyen kuzularda görülür. Hastalık, kansızlık ve sonunda ölüme götüren aşamalı bir zayıflama ile kendini belli eder.

MONİGLİA (Giovanni Andrea), italyan yazar (Floransa 1624 - *ay. y.* 1700). Manzum melodramlarından başka, Iacopo Melani'nin *La Tancia ovvero il podesta di Colognole* adlı yapıtının librettosunu yazdı.

MONİLETRİKS a. (fr. *monilethrix*). Kılların almaşık ve düzenli bir şekilde boğum boğum ve boğum araları iğ gibi şişkin, kuru, kavruk, kısa (2 ila 3 mm) ve kırık olmasıyla belirgin doğuştan, ailevi ve kalıtımsal distrofi. (Hastalık saçlı deriyi tamamen ya da kısmen sarar ve deri çıplak gibi görünür.)

MONİLİA a. (lat. *monile*, gerdanlık'tan). *Sclerotinia* cinsi askılı bir mantarın meyveler üzerinde gelişen ve mumya hastalığına neden olan konidi biçimi. (Böyle adlandırılmasının nedeni sporlarının zıncır biçiminde dizili olmasıdır.)

MONİLİGASTER a. Hindistan ve Sri Lanka'da yaşayan yersolucanı cinsi. (Solucanlar sınıfı.)

MONİLİZASYON a. (fr. *monilisation*). Patol. Bir sinir kesildikten sonra sinir hücrelerinin uzantılarında meydana gelen değişim.

MONİLYOZ a. (fr. *moniliose*). Bitki patol. MUMYA HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

MONİME, Pontos kraliçesi (öl. İ.Ö. 72). Milet'in Mithridates VI Eupator'un eline geçtiği sırada esır edildi, daha sonra Mithridates'in karısı oldu. Pontos kralını yenilgiye uğratan Lucullus'un emri üzerine, Mithridates'in bütün kadınlarıyla birlikte öldürüldü. Racine'in, *Mithridate* adlı trajedisinin kahramanı odur.

MONİMİACEAE a. *Laurelia, boldea, monimia* gibi *ranales* takımından ikiçenekli, çiçekli bitkiler familyası.

—ANSİKL. *Monimiaceae* familyasında karşıt, basit ve kulakçıksız yapraklı, talkım ya da salkım halinde toplu çiçekli ağaç ya da ağaççıklar yer alır. Çoğunluğu Güney yarıküre'de olmak üzere 32 cinsi ve 300'den fazla türü vardır. Bazı *laurelia boldea* ve *hedycarya* türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bazıları yenebilen meyve (*monimia*) ve yararlı odun verir.

MONİMOLİT a. (fr. *monimolite*). Miner. Kübik sistemde yer alan doğal kurşun ve kalsiyum antimonat.

MONİST sıf. ve a. (fr. *moniste*). Fels. TEKÇİ'nin eşanlamlısı.

Moniteur ottoman, *Takvimi vekayi*'nin çıkışından beş gün sonra Mahmut II'nın

buyruğuyla İstanbul'da fransızca olarak yayımlanmaya başlayan, yarı resmi nitelikte gazete (5 kasım 1831). İzmir'de *le Spectateur oriental* (1821-1827), onun kapanmasından sonra da *Courrier de Smyrne* (1828-1831) gazetelerini çıkaran, özellikle de Türkiye lehine izlediği yayın politikasıyla dikkati çeken Alexandre Blacque*'in (Blak Bey) sorumluluğu altında çıktı. Salt haber ve hükümet bildirilerini içermesi nedeniyle yorum ve kamuoyu oluşturucu bir işlevi olmadı.

MONİTOR a. (ing. *monitor*). Ask. denizc. Orta tonajlı, çektiği su az, zırhlı savaş gemisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mad. oc. ve Bayınd. Bir kundak üzerine oturtularak çalışan ve gevşek toprakları suyla kazmak ve sürüklemek ya da postaları parçalamak için kullanılan basınçlı su fışkırtıcısı. (Monitorlar, metalli kum işletmelerinde, plaser halindeki kalay işletmelerinde [Malezya], bunun yanı sıra da kömür kazısında [Kanada] kullanılır.)

—ANSİKL. Ask. denizc. İlk monitor, 1861'de Kuzeyliler tarafından Amerikan İç savaşı'nda kullanıldı. 1862'de bu gemi *Merrimack** ile savaştı. Su kesiminden çok az yüksek olan teknesi 14 cm kalınlığında demir bir kuşakla korunuyordu ve 280 mm'lik yivsiz iki topla donatılmış bir taret su yüzeyine doğru çıkıktı. ABD'de çok revaçta olan bu gemi, 1900'e kadar bütün ülkelerin donanmalarında yer aldı. 1915'te ve 1942'de ingiliz donanmasında yeniden ortaya çıkan monitor, kıyılar boyunca yapılan askeri harekâtları ve çıkarmaları desteklemek için kullanıldı.

MONİTORAJ a. (fr. *monitorage*). Tıp Reanimasyonda çeşitli parametreleri monitör adlı otomatik aygıtlarla gözlemek için kullanılan yöntemlerin tümü. (Eşanl. MONİTORİNG.)

—ANSİKL. Tıp. Monitoraj, vücut içi ya da yüzeysel alıcılar yardımıyla ağır hastaların gözetim altında tutulması için gerekli bilgilerin sürekli olarak toplanabilmesini sağlar: elektrokardiyogram, atardamar basıncı, merkezi toplardamar basıncı, solunum ritmi, vücut sıcaklığı, elektroensefalogram. Bu alıcılar toplanan bilgileri işler ve sayı ya da ossiloskop çizgisi biçiminde iletir. Elde edilen sonuçlar farklı parametreleri kaydeden her aygıtın kadranında belirebileceği gibi, tek bir kişinin birçok hastayı gözetebileceği bir merkezdeki denetim ekranına da yansıtılabilir. Bazı değerler fizyolojik olarak kabul edilenlerden uzaklaşmaya başlar başlamaz, alarm sistemleri devreye girer. Bellek sistemleri kâğıt bir şerit üzerine alarmı başlatan olayı ya da olayları kaydedebilir. Monitoraj, bir yüksek basınç odası ya da steril bir merkez gibi hastaya yanaşılamayan bir yoğun bakım biriminde daha yakından bir gözetim amacıyla kullanılabileceği gibi, kalbine bir gref ya da uyarıcı konmuş bir kişinin, örneğin elektrokardiyogramının uzaktan izlenmesini gerektiren durumlarda, bir radyo ya da telefon aracılığıyla da gerçekleştirilebilir.

MONİTORİNG a. (ing. *monitoring*). MONİTORAJ'ın eşanlamlısı.

MONİTÖR a. (fr. *moniteur*). Bilş. Bir bilgisayarın işletim sistemine bağlı kontrol programı; aralarında hiçbir bağlantı bulunmayan çeşitli kullanıcılara ilişkin birçok programın yürütülmesini, bilişim sisteminin kullanım dışı olduğu zamanları minimuma indirerek, bilgisayar eksiksiz olarak kullanılacak biçimde, denetlemeye olanak verir.

—Nük. müh. *Işıma monitörü*, iyonlaştırıcı bir ışımaya bağlı bir büyüklüğü (örneğin kapalı bir yerin havasındaki hacimsel etkinliği) ölçmeye yarayan sabit ya da seyyar aygıt.

—Siber. Bir işlemin ya da sürekli tipte bir altprogramı. (Monitör dönemsel olarak sürecin parametrelerini [basınçlar, debiler, sıcaklıklar vb.] ve hammadelerle ürünlerin ayırtedici niteliklerini denetler ve operatörün ya da otomatik yönlendirme sisteminin devreye girmesi amacıyla, anormallikleri bildirir.)

—Tıp. Monitorajda kullanılan ve hastaları otomatik olarak gözetlemeye yarayan aygıt.

MONIUSZKO (Stanisław), polonyalı besteci (Ubiel, Minsk yakınında, 1819 - Varşova 1872). Varşova Büyük tiyatrosu'nda orkestra şefi oldu (1858). Daha çok lirik sanatla ilgilendi. *Halka* (1858) adlı yapıtı Polonya'nın ilk lirik dramıdır. On dört opera, üç yüz melodi ve bir senfonik şiir (*Kış masalı*) besteledi.

MONİZ (Antônio Caetano DE ABREU FREIRE **Egas**), portekizli hekim (Avanca, Estarreja, 1874 - Lizbon 1955). 1911'de Lizbon Üniversitesi'nde ilk nöroloji kürsüsünün başına getirildi. Milletvekili oldu, 1917'de Madrid'de Portekiz elçiliği yaptı, barış konferansında portekiz heyetine başkanlık etti (1919-20). 1921'den sonra kendini tıbba adadı. 1927'de, çalışmalarının ürününü elde ederek beyin anjiyografisini gerçekleştirdi. Ön alın lobotomisi alanında yaptığı çalışmalardan dolayı 1949 Nobel tıp ve fizyoloji ödülü'nü aldı.

MONİZM a. (fr. *monisme*). Fels. ve Huk. TEKÇİLİK'in eşanlamlısı.

MONK ya da **MONCK** (George), 1. **Albemarle** dükü, ingiliz general (Potheridge, Torrington yakınında, Devon, 1608 - White Hall, Essex, 1670). Ayaklanan İrlandalılar'a (1642-43) karşı bir alaya komuta etti, krallık ordusunda çarpıştı, sonra Parlamento yanlılarının safına geçerek, onların emrinde Ulster'i başarıyla savundu (1647-1649). Daha sonra Cromwell'in dönüşünden sonra da askeri harekâta devam etti. 1654'te Highlands'da barışı sağladı. Richard Cromwell'in, ardından Parlamento'nun otoritesini kabul etti; ekim 1659'da sınırı geçerek Lambert ve Parlamento ile görüştü; ancak ikisine de güvenilmeyeceğini anlayarak ordusunu getirtti (ocak 1660) ve Londra'ya girdi (3 şubat). Duruma egemen olan Monk, Uzun Parlamento'yu yeniden kurdu ve bu kurumu, yerini yeni bir Parlamento'ya bırakmaya zorladı. O sırada kralcı ajanlarla ilişki kurdu ve Charles II'den uzlaşmaya yatkın Breda bildirisi'ni kopardıktan sonra monarşiye katıldı. Convention Parliament Stuartlar'ın tahta dönmesini onaylayınca Monk, 23 mayıs 1660'ta Charles II'yi karşılamak üzere Dover'e gitti. Parlamento' ya seçilen Monk, Birleşik Eyaletler'e karşı açılan ikinci savaşta (1665-1667) donanmanın komutanlığını üstlendi.

MONK (Thelonious Sphere), amerikalı caz piyanocusu, bestecisi ve orkestra yöneticisi (Rocky Mount, Kuzey Carolina, 1920 - Englewood, New Jersey, 1982). 1941'de New York kabarelerinde Kenny Clarke ve Dizzy Gillespie ile çaldı. Daha sonra Charlie Christian ve be-bop'ın doğuşu sırasında Charlie Parker'a eşlik etti. 1944'te, Coleman Hawkins'in orkestrasına girdi. 1947'de Blue Note şirketi için, kendi adı altındaki ilk plaklarını doldurdu. 1954'te, Miles Davis ve Milt Jackson'ın eşliğinde bir dizi değerli plak doldurdu (*Bag's Groove, The Man I love*). 1950'lerde Art Blakey, Jazz Messengers, Sonny Rollins ve Johnny Griffin'le, 1957' de John Coltrane'le birlikte çaldı. Monk ve Coltrane'in New York'ta Five Spot adlı lokaldeki birlikteliği, caz tarihinin dönüm noktalarındandır. 1960'larda yönettiği dörtlünün en değişmez üyesi, saksofoncu Charlie Rouse'du. Harlem'e özgü piyano üslubu *stride** ile blues'un kaynaştığı son derece sert bir müzik yaratan Monk'un pi-

Büyük Larousse

Guilio Mongeri'nin yapıtı Saint Antoine kilisesi *İstanbul*

tüm yeteneğini ortaya koydu. Başlıca besteleri: *Round about Midnight, Off Minor, Blue Monk, Evidence, Epistrophy, Misterioso, Straight no Chaser, Functional, Ruby my dear, Monk's Mood.*

MONK LEWIS → LEWIS.

MON-KHMER sıf. Güney-doğu kıta Asyası'nda konuşulan bir dil öbeği için kullanılır.

—ANSİKL. Mon-khmer dilleri Çinhindi yarımadasından (khmer, bahnar) Birmanya ve Assam'a dek (mon, palaung, hasi) yayılır. Kimi uzmanlar bu dilleri, aralarında vietnam dilinin, nicobar lehçesinin ve munda dillerinin de bulunduğu bir güney -asya ailesinde toplamıştır. Mon-khmer dilleri tekvurgulu ve ikihecelidir; önekler ve içekler çokheceli türevler elde edilebilir. Dilbilgisel bağıntılar özellikle sözcüklerin sırası ve ilgeç kullanımıyla belirtilir.

MONLAR, Birmanya ve Tayland'da yaşayan, mon-khmer dili konuşan, yaklaşık 550 000 nüfuslu halk topluluğu. Aşağı Menam'da (VII. yy.'da kurulan Dvaravati krallığı), ardından Yukarı Menam (az daha sonra kurulan Haripuncaya krallığı), Tenasserim ve Aşağı Birmanya'da (825'te kurulan Pegu krallığı) yerleşen Monlar, kendilerinden daha savaşçı ve daha ilkel halklara karşı koyamadılar. Dvaravati, Khmerler tarafından işgal edildi (XI. yy.); mon krallığı, Thaton'un alınması (1057) üzerine yıkıldı ve Haripuncaya, 1292'de tay prensi Mangrai tarafından fethedildi. Ancak mon uygarlığı, fatihlerine pahabiçilmez bir katkıda bulundu, ortodoks saylan buddhacılığının bu fatihler arasında yayılmasını sağladı. Kısmen bu fatihlerle karışan Monlar, Aşağı Menam'da ve yüz binlerce kişilik bir nüfusla kendi devletlerini kurdukları Güney Birmanya'da varlıklarını sürdürdüler. Hinayana buddhacıları olarak, atalardan kalma animist inançlarını ve klan düzeninin kalıntılarını korudular.

MONMOUTH, Büyük Britanya'da kent, Wales'in (Gwent) güney doğu bölümünde, Wye kıyısında; 6 500 nüf. Henry V'in doğduğu ortaçağ şatosunun kalıntıları. Tahkimli kapısı olan köprü.

MONMOUTH yönetim bölümü ya da **MONMOUTHSHIRE** → GWENT.

MONMOUTH (James SCOTT,— *dükü*), İngiltere kralı Charles II ile Lucy Walter'ın evlilikdışı oğlu (Rotterdam 1649 - Londra 1685). 1670'te Monk'un yerine krallık ordusunun komutanlığına getirildi. 1679'da

National Portrait Gallery

general George Monk
Lely okulunun bir tablosundan ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

J.-P. Leloir

National Portrait Gallery

Monmouth dükü
William Wissing'in
bir tablosundan ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

ni istedi. Ancak, Charles II Monmouth'u uzaklaştırdı. Monmouth Rye House komplosuna (1683) katıldığı için Hollanda'ya kaçmak zorunda kaldı ve James II'nin tahta çıkmasından hemen sonra bir darbe hazırlığına girişti: haziran 1685'te birkaç adamıyla Lyme Regis'e çıktıysa da krala karşı destek sağlayamadı. Temmuz ayında Sedgemoor'da yenilgiye uğradı, yakalandı ve öldürüldü.

MONMOUTH (Geoffrey of) → GEOFFREY OF MONMOUTH.

MONN (başlangıçta **Mann**), avusturyalı müzikçiler ailesi. — MATTHIAS GEORG (Viyana 1717 - *ay. y.* 1750), Viyana'da Karlskirche'nini orgcusu (1738). Viyana önklasik okulunun belli başlı temsilcilerinden biriydi (senfoniler, konçertolar, oda müziği, dinsel yapıtlar). — JOHANN CHRISTOPH, öncekinin kardeşi (Viyana 1726 - *ay. y.* 1782), zamanında özellikle klavye için bestelediği yapıtlarıyla ünlüydü.

MONNA LİSA → GIOCONDA.

MONNERVİLLE (Gaston), fransız siyaset adamı (Cayenne 1897 - Paris 1991). Avukat, Radikal sosyalist parti üyesi. Direniş hareketine katıldı, Guyana (1946-1948), sonra Lot (1948-1974) senatörü, Başbakan, sonra Senato (1947-1968) başkanı. 1962'den sonra de Gaulle'e muhalif oldu. 1974'te Kurucu meclis üyeliğine seçildi.

MONNET (Jean), fransız iktisatçı (Cognac 1888 - Houjarray, Bazoches-sur -Guyonne bucağı, Yvelines, 1979). Her iki dünya savaşı sırasında da birçok uluslararası toplantıya katıldı (Müttefikler arası iktisadi ilişkilerin uyumlandırılması [1915 -1917], 1939'da, Londra'da Fransız-İngiliz savaş komitesi başkanlığı); sorunlara, kapsayıcı bir çözüm sağlamak amacıyla ortak eyleme dayanan bir işbirliği gerçekleştirmeye çalıştı. 1940'tan başlayarak İngilizler'in hizmetinde diplomatlık görevi yaptı. Kurtuluştan sonra Fransa'ya döndü ve 1944'te geçici hükümette Ticaret bakanı oldu. 1945'te, fransız ekonomisi için bir "modernleştirme ve donatım planı"nın benimsenmesi gereğini ileri sürdü ve planın ilk genel komiserliğine getirildi. Avrupa fikrinin öncülerinden biriydi (kendisine "Avrupa'nın babası" lakabı verildi). 1952'den 1955'e kadar, Avrupa Kömür ve çelik birliği yüksek kurulu'na başkanlık etti.

MONNİER (Henri), fransız yazar ve karikatürcü (Paris 1799 - *ay. y.* 1877). Burjuva ahmaklığının temsilcisi olarak yarattığı Monsieur Prudhomme tipini *Mémoires de Joseph Prudhomme*'da (Joseph Prudhomme'un anıları) [1857] daha da geliştirdikten sonra tiyatroya da uyarladı (*Grandeur et Décadence de M. Joseph Prudhomme* [1853] ya da *Joseph Prudhomme chef de brigands* [1860]).

Jean-Baptiste Monnoyer
Çiçek sepeti
özel kol., Paris

Lauros-Giraudon

MONNİKENDAM (Marius), hollandalı besteci (Haarlem 1896 - Heerlen 1977). Rotterdam konservatuarı'nda ders verdi. Yapıtları: *Arbeid* (orkestra için, 1933); *Te Deum* (1945); *Senfonik bölüm* (1950); 2 *Magnificat* (1956 ve 1965); bir oratoryo, *Nuh ya da Eski dünya'nın yok oluşu* (1956).

MONNİNA a. Karşıt yapraklı, başak ya da salkım halinde toplu çiçekli, kuru ya da etli meyveli otsu bitki ya da çalı. (Güney Amerika ve Meksika'da elli kadar türü yetişir. Sütotugiller familyası.)

MONNOYER (Jean-Baptiste), fransız ressam (Lille 1636'ya doğr. - Londra 1699). Anvers'te yetişti ve çiçek resimlerinde uzmanlaştı. 1655-1658'e doğru Paris'e giderek Le Brun ile çalıştı, o dönemin tüm dekorasyon çalışmalarına katıldı.

> **1. MONO-** → MON(O)-.
>
> **2. MONO-** Kim. Bir atom ya da bir kök adının önüne getirildiğinde, bu atom ya da kökün bir moleküle yalnız bir kez bağlandığını belirten önek. (Örneğin monosodyum sülfat [$NaHSO_4$], monokloroasetik asit [Cl —CH_2—CO_2H].) ‖ Bir bileşik adının önüne yerleştirildiğinde, bu bileşikle ilgili kimyasal formülün genel formül içinde ancak bir kez bulunduğunu belirten önek. (Örneğin monomer, monoterpen.)

MONO, Batı Afrika'da ırmak; 527 km (havzası 23 000 km²). Togo'da doğar, aşağı bölümü Togo ile Benin arasındaki sınırı çizdikten sonra Gine körfezine dökülür.

MONO gölü, ABD'de (Kaliforniya) göl, Yosemite Ulusal parkı'nın D.'sunda. Turizm.

MONOALKOL a. Org. kim. Bir tek alkol işlevi içeren bileşik.

MONOAMİN a. (fr. *monoamine*). Nörobiyol. Bir amin kökü taşıyan kimyasal madde. (Katekolamin ve indolamin birer *monoamin*'dir.)

MONOAMİNLİ sıf. Nörobiyol. Sinirsel akı iletici olarak monoamin kullanan nöron ya da nöronlar kümesine denir. (Monoaminli sistemlere merkez ve çevre sinir sisteminde rastlanır.)

MONOAMİNOKSİDAZ a. (fr. *monoamine-oxydase*). Nörobiyol. Kanda, çeşitli hücrelerde ve sinir dokusunda bulunan ve monoaminleri parçalamaya yarayan enzim. (Monoaminli sistemlerde, monoaminoksidaz monoaminlerin fizyolojik açıdan etkinsizleşmesini sağlar.) [Kısalt. M.A.O.]

—Eczc. *Monoaminoksidaz engelleyicisi*, monoaminoksidazı engelleyebilecek bütün maddeleri içeren antidepresör ilaç sınıfı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Monoaminoksidaz, organizmadaki biyogen aminlerin katabolizmasından sorumlu enzimdir. Monoaminoksidaz engelleyicileri bu aminlerin etkinliğini artırır. Psikiyatride ağır ruhsal çöküntülerin tedavisinde kullanılır ve mizacı değiştirebilir. Etki süresi aşağı yukarı on beş gün kadardır. Yan etkileri olduğundan, kullanımda zorluk ve başka ilaçlarla uyuşmazlık gösterdiklerinden endikasyonları sınırlıdır.

MONOAMİT a. (fr. *monoamide*'den). Org. kim. Bir tek amit işlevi olan bileşik.

MONOARTRİT a. (fr. *monoarthrite*). Patol. Bir tek eklemde olan artrit.

MONOASİLGLİSEROL a. (fr. *monoacylglycérol*). Biyokim. MONOGLİSERİT'in eşanlamlısı.

MONOATOMİK sıf. (fr. *monoatomique*). Kim. TEKATOMLU'nun eşanlamlısı.

MONOBAZ a. (fr. *monobase*). Kim. Molekül başına ancak bir tek OH^- iyonu veren bazı.

MONOBAZİK sıf. (fr. *monobasique*). Kim. TEKBAZLI'nın eşanlamlısı.

MONOBLAST a. (fr. *monoblaste*). Hematol. Monosite dönüşen öncü hücre.

MONOBLEPHARİS a. Suda yaşayan sipomycetes grubundan mantar. (Tek kamçılı zoosporlarla eşeysiz ve yine tek kamçılı spermatozoitlerle eşeyli çoğalır; spermatozoitler sabit bir ovogonu döller. Bu durum, bu mantarlarla karayosunları ve eğreltiler gibi üstün yapılı bitkiler arasında bir yakınlık bulunduğunu gösterir.)

MONOCELİS a. Uzun bedenli planarya cinsi.

MONOCERATİDEA a. İskeletinde yalnızca sünger lifleri ve bazen de iğnecikler bulunan süngerler takımı. (Örnek tipi banyo süngeridir [*Euspongia officinalis*]. *Demospongiae* sınıfı.)

MONOCERCOMONAS a. Birçok türü omurgalıların ve omurgasızların bağırsaklarında asalak yaşayan, kamçılı *Protozoa* cinsi. (*Trichomonadales* alttakımı.)

MONOCEROS, Boynuzluat* takımyıldızının latince adı (kısalt. Mon).

MONOCOTYLEDONEAE a. Bot. BİRÇENEKLİLER sınıfının bilimsel adı.

MONOD (Gabriel), fransız tarihçi (İngouville, Le Havre yakınında, 1844 - Versailles 1912). École pratique des hautes études'de araştırma yöneticiliği, Collège de France'ta profesörlük (1905) yaptı; *Revue historique*'i kurdu (1876). Başlıca yapıtları: *Études critiques sur les sources de l'histoire mérovingienne* (Merovenjler tarihinin kaynakları üstüne eleştirel incelemeler) [1872-1885]; *Bibliographie de l'histoire de France* (Fransa tarihi bibliyografyası) [1888].

MONOD (Jacques), fransız biyolog (Paris 1910 - Cannes 1976). 1953'te Pasteur enstitüsü'nde hücre biyokimyası bölümünü yönetti. 1959'da Paris Fen fakültesi'nde profesörlüğe atandı. 1965'te A. Lwoff ve F. Jacob ile birlikte Nobel tıp ödülü'nü paylaştı. 1967'de Collège de France'ta Molekül biyolojisi kürsüsü'nün başına geçti, 1971'de Pasteur enstitüsü'nün müdürü oldu. 1970'te *le Hasard et la Nécessité* (Rastlantı ve zorunluluk) adlı kitabını yayımladı. Daha 1951'de J. Monod dikkatleri "hücre baskısı" olaylarına çekmişti: bir metobolizma zincirinin debisini düzenleyen, bu zincirin son ürünleridir. Bu temel olaylara dayanan Monod, F. Jacob ile birlikte, hücre düzeyinde genetik düzenleme mekanizmalarını açıklığa kavuşturdu. Bu iki bilim adamı haberci RNA'nın var olduğunu tasarlayıp kanıtladılar.

MONODELPHİA a. Tek dölyataklı memeliler altsınıfı. (Özmemeli olan bu hayvanlar, kuşlar ve sürüngenler gibi yumurtlayarak üreyen *Ornithodelphia*'larla ve iki dölyataklı, iki dölyollu keselilerle karşıtlaşırlar.)

MONODERMİK sıf. (fr. *monodermique*). Embriyol. Ortadaki bir boşluğu çevreleyen tek katlı, yani bir kat hücre tabakalı blastoderme denir.

MONODİA a. (fr. *monodie*). Tiyat. Yunan trajedisinde, bir bölüm sırasında kişilerden biri tarafından okunan lirik metin. (Monodia'lar özellikle Euripides'te gelişmiştir.)

MONODİNAM sıf. (fr. *monodyname*). Bot. Erkekorganlarından biri diğerlerinden daha uzun olan çiçeğe denir.

MONODONTİNAE a. Zool. DELPHİNAPTERİNAE'nin eşanlamlısı.

—ANSİKL. Tropikal Afrika'da yetişen beş ya da altı monodora türü vardır. Bu cinsin örnek tipi, hepyeşil almaşık yapraklı olan *Monodora myristica* 7-8 m boyunda bir ağaçtır; buna yalancı küçük hindistancevizi de denir. Önce kırmızımsı esmer benekli beyaz, sonra parlak kırmızı benekli sarı renkte olan büyük çiçekler açar. *M. myristica*'nın aromalı tohumu küçük hindistancevizi gibi baharat olarak kullanılır.

MONOENERJETİK sıf. (fr. *monoénergétique*). TEKENERJİLİ'nin eşanlamlısı.

MONOETANOLAMİN a. (fr. *monoéthanolamine*). Org. kim. ETANOLAMİN'in eşanlamlısı.

MONOETİLAMİN a. (fr. *monoéthylamine*). Org. kim. ETİLAMİN'in eşanlamlısı.

MONOETİLANİLİN a. (fr. *monoéthylaniline*). Kim. ETİLANİLİN'in eşanlamlısı.

MONOFAJ sıf. (fr. *monophage*). Avladığı ya da asalağı olduğu tek bir türün üyeleriyle beslenen canlı türleri için kullanılır.

MONOFİLETİK sıf. (fr. *monophylétique*). Biyol. Bir ilkörnekten, bir ilk ya da kurucu türün gelişmesinden türemiş sayılan zoolojik ya da botanik gruplara denir. (Karşt. POLİFİLETİK.)

MONOFİLETİZM a. (fr. *monophylétisme*). Biyol. Monofiletik soy zinciri. (Karşt. POLİFİLETİZM.)

MONOFİYODONT sıf. (fr. *monophyodonte*). Yaşamları boyunca dişleri bir defa çıkıp bir daha değişmeyen memeliler için kullanılır. (*Difiyodont* memelilerdeyse önce sütdişleri çıkar, daha sonraysa kalıcı dişler bunların yerini alır. Yüzgeçayaklılar, tatu, dişlibalinalar ve fil monofiyodontur.)

MONOFİYODONTLUK a. Monofiyodont türlerin özelliği. (Karşt. DİFİYODONTLUK.)

MONOFİZİT sıf. Monofizizme ilişkin.
◆ sıf. ve a. Monofizizm yanlısı.

MONOFİZİZM a. İsa'nın varlığında tanrılıkla insanlığın tek ve aynı bir öz halinde birleştiğini ileri süren öğreti.

MONOFONİ a. (fr. *monophonie*). Kaydedilmiş ya da radyo dalgalarıyla iletilen sesleri, tek bir kanal kullanarak ve bu nedenle, stereofonide olduğu gibi, ses kaynaklarının uzaysal dağılımını oluşturamadan üretme yöntemi.

MONOFONİK sıf. (fr. *monophonique*). Monofoniye ilişkin.

MONOFTALMİ a. (fr. *monophtalmie*). İki gözden birinin doğuştan yokluğu.

MONOGAM sıf. (fr. *monogame*). → TEKEŞLİ'nin eşanlamlısı.

MONOGAMİ a. (fr. *monogamie*). →TEKEŞLİLİK'in eşanlamlısı.

MONOGATARİ, kimilerinde dizeli bölümler de (*uta-monogatari*, şiirli anlatı) bulunan ve derlemelerde toplanan çok kısa masalların yanı sıra, gerçek anlamda ırmak romanları da kapsayan bir edebiyat türünü belirten japonca sözcük.

Monogatarinin gelişmesi X. ve XI. yy.'lara rastlar. VIII. yy.'ın sonunda kurulan "barış kenti" Heian-kyo'da (bugün Kyoto) unvandan ve şiirden başka bir şek düşünmeyen çok kültürlü soylu bir azınlık doğdu; bu azınlık henüz gelişmemiş olan ülkede, saray çevresiyle sınırlı, kapalı bir dünya meydana getiriyordu. Erkekler çin tarzı üslup oyunlarında kendilerini gösterirken, bazı kadınlar da, 1000 yılına doğru, bu dönemi japon edebiyatının altın devrine dönüştüren bir günce ve "roman-sı anlatı" (*monogatari*) edebiyatı yarattılar. İlk monogatari olan *Taketori* monogatari*'nin (Bambu kesen adamın öyküsü, IX. dır: bunlardan *Utsubo monogatari* (Oyuk ağacın öyküsü, 970'e doğr.), beylik mucizelere fazla yer veren bir ırmak romandır; *Oçikubo* monogatari* (Mahzen öyküsü) adlı ikincisiyse, hem daha duru ve daha az yapmacıklı, hem de daha etkileyicidir ve külkedisi temasını Japonya'da ilk kez işleyen bir yapıttır. Ama bu türün başyapıtı hâlâ, Murasaki Şikibu'nun yazdığı *Genji* monogatari*'dir (Genji'nin öyküsü).

XI. ve XII. yy.'da kaleme alınan monogatariler, *Tsutsumi* çunagon monogatari* gibi bazı örnekler dışında, çoğu kez taklide kaçarlar; *Genji monogatari*'nin düzeyine ulaşmanın olanaksızlığı da türün hızla yozlaşmasında önemli bir rol oynamıştır.

MONOGENEA a. Zool. HETEROCOTYLEA'nın eşanlamlısı.

MONOGENİK → MONOJENİK.

MONOGİLLER a. Mono'yu içeren familya. (Bil. a. *Pipridae*.)

MONOGİN sıf. (fr. *monogyne*'den). Tek dişiorgan içeren çiçeklere denir.

MONOGİNİ a. (fr. *monogynie*). Böcbil. Döllenmiş tek bir dişi (kraliçe) içeren böcek topluluklarının özelliği. (Bütün arı topluluklarına monogini egemendir; karınca ve termit topluluklarındaysa genellikle monogini görülür.) [Karşt. POLİGİNİ.]

MONOGLİSERİT a. (fr. *monoglycéride*'den). Biyokim. Gliserolun alkol işlevinin bir yağ asidiyle birleşerek esterleşmesinden oluşan lipit. (Eşanl. MONOASİLGLİSEROL.)

MONOGNATHUS a. Derin deniz kesimlerinde yaşayan, üstçenesiz, gözleri ve çift yüzgeçleri körelmiş, küçük bedenli, kemiklibalık cinsi. (*Monognathidae* familyasının örnek tipi.)

MONOGRAFİ a. (fr. *monographie*). Bilim, tarih vb. bir alanda özel bir konu ya da bir kimse, onun yaşamı üstüne yapılan ayrıntılı inceleme.
—Ed. Bir edebiyat hareketini, edebiyat akımını, bir edebi türü, bir edebiyatçıyı, yapıtlarını vd. bağımsız bir konu olarak ayrıntılarıyla ele alan inceleme. (Örn. *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, F. Köprülü, 1918; *Köroğlu destanı*, P. N. Boratav, 1931; *Türkçede roman*, M. N. Özön, 1936; *Nedim'in divan şiirine getirdiği yenilik*, H. Mazıoğlu, 1957.)

MONOGRAFİK sıf. (fr. *monographique*). Monografiye ilişkin olan şey için kullanılır.
—İkt. *Monografik çözümleme*, sanayi yöntemlerinin ya da ürünlerinin belli bir uygulanışına ya da kullanılışına özgü piyasa incelemesi.

MONOGRAM a. (fr. *monogramme;* geç lat. *monogramma;* yun. "tek" anlamında *monos* ve "harf" anlamında *gramma*'dan). **1.** Bir addaki harflerin tümü (tam monogram) ya da başlıcalarıyla (eksik monogram) oluşturulan simge. **—2.** Sanatçı simgesi. (Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant.)
—Nümism. Birçok harfi bir araya getiren karakter. (Eski paralardaki monogramlar, büyük bir olasılıkla denetlemeyi sağlıyordu.)
—ANSİKL. Güz. sant. Antikçağ'dan başlayarak, özellikle de Roma İmparatorluğu'nun geç döneminde ve erken Ortaçağ'da, imza yerine monogram kullanılırdı. Sanatçılar, özellikle de XV. - XVII. yy. arasında yaşayan kimi ressam ve gravürcüler, bu uygulamayı sürdürdüler. Monogram, hem imza (XV. yy.'da yaşamış olan rheinlandlı gravürcü E. S. usta ya da XVI. yy. fransız desinatörü İ. D .C. usta gibi bir dizi sanatçı, yalnızca monogramlarıyla tanınır), hem de süsleyici bir öğeydi (Dürer). Bu anlamda monogram, kimi sanatçılarca XIX. yy.'da kullanıldı (önraffaellocular, -XVI. yy.'da basımevi işaretleri), monogram, atölye ya da fabrikanın işareti* olarak kullanıldı.

MONOGRAPTUS a. (yun. *monos*, tek, ve yun. *graptos*, yazı'dan). Silures devri arazilerinde görülen, kolonileri iskelet ekseninin hep aynı yanındaki localardan oluşan graptolit cinsi.

MONOHALOJENLİ sıf. Org. kim. Molekülünde bir halojen atomu bulunan organik bir türev için kullanılır. (TEKHALOJENLİ de denir.)

MONOHAMMUS a. Tüysüz, kahverengi ya da koyu bronz renkli örteneği, gri ya da sarı lekeli ve benekli tekeböceği cinsi. (Larvası kozalaklı ormanlarında bulunur. *Monohammus gallo-provincialis* türü iyi bilinir. Tekeböceğigiller familyası.)

MONOHİBRİT a. (fr. *monohybride*'den). Biyol. Bir tek karakteriyle birbirinden ayrılan ana ve babadan olan birey.

MONOHİBRİTLİK a. Biyol. Bir tek mendel karakteriyle birbirinden ayrılan ana ve babanın çaprazlanması.

MONOHİDRAT a. (fr. *monohydrate*). Kim. Bir tek su molekülü içeren hidrat.

MONOHİDRATLI sıf. Kim. Molekül başına bir su molekülü içeren bir bileşik için kullanılır.

MONOİT a. (fr. *monoïde*'den). Ceb. YARIGRUP'un eşanlamlısı.

MONOJEN sıf. (fr. *monogène*). Mat. çözlm. Karmaşık değişkenin, her noktada ancak bir türevi olan bir fonksiyonu için kullanılır. (TEKTÜR de denir.)
—Ceb. *Monojen grup*, bir tek elemanın doğurduğu grup. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ceb. G, *a* elemanının doğurduğu monojen grup ise, bu durumda, çarpma gösterilişiyle, G nin elemanları a^p biçimindedir, burada *p*, $\mathbb{Z}$ nin bir elemanıdır ($a^0=1$ ve $a^1=a$). G değişmeli bir gruptur.
G sonsuzsa bir $\mathbb{Z}$ toplama grubuyla eşyapılıdır; G, sonlu ve *p* basamaklı ise, $\mathbb{Z}/p\mathbb{Z}$ toplama grubuyla eşyapılıdır.
$\mathbb{Z}$ toplama grubu 1 in doğurduğu bir monojen gruptur.

MONOJENİK ya da **MONOGENİK** sıf. (fr. *monogénique*'ten). Biyol. Tek genle geçen kalıtımsal karaktere denir.
—Jeomorfol. İklimi ya da taban düzeyi ve tektonik biçimleri değişmeyen bir topografya biçimi için kullanılır.
—Yerbil. Öğeleri aynı kaynaktan gelen ve böylece aynı türde olan tortul kayaçlar (özellikle konglomeralar) için kullanılır.

MONOKALSİYUM sıf. Kim. *Monokalsiyum fosfat*, formülü $Ca(H_2PO_4)_2$ olan kalsiyum dihidrojen fosfatın diğer adı; gübre, plastik kararlılaştırıcısı ve pasta yapımında kabartma tozu olarak kullanılır.

MONOKARPİK sıf. (fr. *monocarpique*). Bütün yaşamı süresince yalnız bir kez çiçek açan ve bir kez meyve veren bitkiye denir. (Bu bitkiler, amerikan agavesinde ve bazı bambularda olduğu gibi biryıllık ya da çokyıllık olabilir; ama hepsi de meyve verdikten sonra ölür.)

MONOKATENER sıf. (fr. *monocaténaire*). Biyokim. Bir tek zincirden oluşan nükleik aside denir.

MONOKİNETİK sıf. (fr. *monocinétique*). TEKHIZLI'nın eşanlamlısı.

MONOKİNİ a. (fr. *monokini; mono-* 1 ve [Bi] *kini*'den). Yalnızca bir slipten oluşan üstsüz kadın mayosu.

MONOKL, -lü a. (fr. *monocle*). Kaş kemerine sıkıştırılarak kullanılan gözlük camı.

MONOKLİNAL sıf. (fr. *monoclinal*). Yerbil. Belli bir doğrultuda benzer bir eğim-

◆ a. Yerbil. Jeolojik katmanların bütününde, geniş bir alan üstünde değişmeyen ve aynı yöndeki bir eğimle ayırt edilen yapı. (Örn. Paris havzasının doğusu gibi tortul bir havzanın kenarı.)

MONOKLİNİK sıf. (fr. *monoclinique*). Krist. Kafesinin bakışım öğeleri, bir çift eksen, dik bir bakışım düzlemi ve bir bakışım merkezi olan bir kristalografi sistemi için kullanılır.

MONOKLONAL sıf. (fr. *monoclonal*). **1.** Genet. Aynı hücre klonuna ait olana denir. **—2.** Bağışıkbil. Protein elektroforezinde homojen bir sivrilik biçiminde görünen göçücü immünoglobüline denir.

MONOKOK a. (fr. *monocoque*). Biyol. Tek başına bulunan mikrokok.

MONOKOMPARATÖR a. (fr. *monocomparateur*). Fotogram. Klişeyle düzlemdeş dik düzgülü bir sistemde ve 5μm düzeyinde bir duyarlıkla bir fotoğraf klişesindeki görüntü noktaların düzlemsel koordinatlarını ölçmeye yarayan aygıt.

MONOKRASİ a. (fr. *monocratie*). İktidarın tek bir kişinin elinde bulunduğu siyasal sistem.

MONOKROM a. (fr. *monochrome*). Çağ. sant. Tek bir renkle boyanmış, genellikle figüratif olmayan yapıt.

MONOKROMATİK sıf. (fr. *monochromatique*). Fiz. Tek bir frekansı olan ya da eşdeğer bir tanımla, boşlukta belirli bir dalga boyuyla yayılan bir elektromanyetik ışıma için kullanılır. (Eşanl. TEKRENKLİ.)

MONOKROMATİKLİK a. (fr. *monochromaticité*'den). Fiz. Monokromatik bir ışımanın ayırtedici niteliği. (Eşanl. TEKRENKLİLİK.)

MONOKROMATÖR a. (fr. *monochromateur*). Opt. **1.** Monokromatik bir ışınım üreten optik düzenek. (Bir monokromatör, çoğu zaman bir tayfçizerdeki optik parçalardan oluşur, fakat alıcının yerine seçici bir yarık vardır.) [Eşanl. TEKRENK ÜRETİCİSİ.] **—2.** *Çift* ya da *üçlü monokromatör*, iki ya da üç monokromatörü bir araya getiren düzenek: bu düzenekle boyutları fazla büyütmeden çözme gücü çok yüksek olan aygıtlar elde edilebilir. (Tayfölçümde bu düzenekler çok kullanılır.)

MONOKS a. (fr. *monox*). Anorg. kim. Formülü SiO olan, özellikle kimyasal etkenlere karşı iyi bir direnç gösteren silisyum monoksit.

MONOKSEN sıf. (fr. *monoxène*). Bazı paslarda olduğu gibi, tüm gelişim evrimini tek bir konakta tamamlayan asalak için kullanılır.

MONOKSİM a. (fr. *monoxime*). Org. kim. Birçok oksim grubu taşımasına karşın ancak bir oksim işlevi gösteren bileşik. (Benzilmonoksim [C_6H_5—CO—C(=NOH)—C_6H_5], benzilin [C_6H_5—CO—CO—C_6H_5] bir monoksimidir.)

MONOKSİT a. (fr. *monoxyde*). Kim. Molekülünde bir oksijen atomu bulunan oksit.

MONOKÜLER sıf. (fr. *monoculaire*). Fizyol. Yalnız bir gözle görmeye denir.

MONOKÜLTÜR a. (fr. *monoculture*) → TEK TÜRLÜ TARIM*.

MONOLİT a. (fr. *monolithe*). Yerbil. Boyu metreyle kilometre arasında değişen, farklı aşınmayla ortaya çıkan kayaç. (Genellikle, aynı kayaç tipinden oluşan bir kütle sözkonusudur.)

MONOLİTİK sıf. (fr. *monolithique*). Elektron. *Monolitik devre*, TEKTAŞ DEVRE*'nin eşanlamlısı.

MONOLOG a. (fr. *monologue*). **1.** Bir tiyatro oyununda, bir kişinin herhangi bir dinleyiciye doğrudan seslenmeden kendi kendine yaptığı konuşma. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Tek bir oyuncu tarafından temsil edilen kısa komedi.

—Ed. *İç monolog*, bir roman kişisinin düşüncesini mantık süzgecinden geçirmeden bilinçaltına en yakın biçimde açıkladığı kabul edilen roman tekniği. (E. Dujardin tarafından kuramlaştırılan iç monoloğun en güzel örneği Joyce'un *Ulysse* adlı yapıtında görülür.)

—ANSİKL. Monolog bir tiyatro uzlaşmasına dayanır. Diyalogdan kopuk, kimi zaman uzun (o zaman *tirad*'a dönüşür) olan monolog, insanın yüksek sesle tek başına konuşması pek olağan sayılmadığına göre, özü bakımından gerçeğe aykırıdır. Bu nedenle gerçekçi ya da natüralist tiyatro, tiyatrosallığı savunan bütün tiyatro anlayışlarında geçerliği olan monoloğa karşı çıkmıştır. Monolog, daha önce geçen olayları seyirciye bildirmeye (o zaman bir tür anlatı niteliği kazanır), bir oyun kişisinin içini dökmesine (lirik monolog), bir karar almadan önce düşünmesine olanak verir.

MONOMER a. (fr. *monomère*). Kim. **1.** Kapalı formülünde, her atom türü için bu atomların değerliğiyle uyuşabilen olabildiğince en küçük indislerin yer aldığı bileşik. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Özdeş ya da farklı moleküllerle ardışık zincirlenme sonucunda bir polimer yapının oluşumuna yol açan molekül.

◆ sıf. Polim. *Monomer motif*, makromolekül bir zincirin yinelenen birimlerinden her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kim. Formaldehit (CH_2O), asetik asit ya da glikol aldehit ($C_2H_4O_2$) ile laktik asit ($C_3H_6O_3$) ya da glukozun ($C_6H_{12}O_6$) bir monomeri olarak kabul edilebilir. Ancak bu terim daha doğru olarak, en yalın kapalı formüllü bir bileşik olan bir monomer ile bunun katlı kapalı formülünü taşıyan bileşikler ya da oligomerler hatta polimerler arasında kimyasal tepkime yoluyla bir akrabalık bağının meydana geldiği durumlarda kullanılır: glikol aldehit ile glukoz, formaldehitin oligomerleri olarak kabul edilir; çünkü bu bileşikler formaldehitten kimyasal tepkimelerle elde edilir.

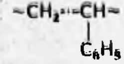
Buna karşılık, makromolekül kimyasında kullanıldığı gibi, monomer adlandırması yalnızca bir tahrninden ibarettir. Bundan dolayı vinil klorürün "polimeri" olan poli (vinil klorür)ün formülü, A—(ClCH—CH_2)$_n$—B biçiminde gösterilir; bu formülde A ve B, organik kökleri belirtir. Bununla birlikte, *n* çok büyük olduğundan (birkaç bin), poli(vinil klorür)ün kapalı formülü deneysel olarak ancak (ClCH—CH_2)$_n$ biçiminde gösterilebilir. Makromolekül kimyasında kullanılan başlıca monomerler, şu gruplara ayrılır:

—katlı bağlı monomerler. Bunlar olefinler (etilen, butadien, stiren) gibi doymamış bileşikler, vinil türevleri (vinil klorür ya da vinil asetat), akril türevleri (akrilonitril, vinil metakrilat) ya da daha ender olarak alil ya da asetilen türevleridir. Bu monomerlerde polimerleşme, katlı bağın açılmasıyla gerçekleşir;

—halkalı monomerler. Halkanın açılmasıyla polimerleşen halkalı bileşiklerdir (tetrahidrofuran, oksiran);

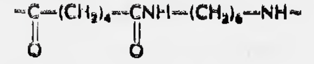
—çoğulyoğuşma monomerleri. Moleküllerin katılması, elemeyle aynı anda gerçekleşir. İlke olarak bu gruba, birden çok tepkin işlevi taşıyan tüm moleküller sokulabilir. Pratik olarak en önemlilerini saymak gerekirse bu grup genellikle alkol, fenol, asit, amin ve ester işlevi taşıyan moleküllerden oluşur. Bu kategoriye kimi zaman diizosiyanatlar gibi monomerler de katılabilir; diollerle çoğulkatılma tepkimelerine giren diizosiyanatlar, hiçbir eleme tepkimesine yol açmasalar bile poliüretanları verirler. Çoğulkatılma tepkimeleri, kinetikleri ve mekanizmaları bakımından çoğulyoğuşma tepkimelerine çok benzer.

—Polim. *Monomer motif*. Bir monomer motifin kapalı formülü, bir monomerinkiyle kabaca aynıdır. Bu durum, özellikle vinil tipi monomerlerin katılması sonunda oluşan polimerleşmeler için sözkonusudur. Örneğin stiren (CH_2=CH—C_6H_5) polimerleştiğinde, monomer motifi

olan polistireni verir; monomerle monomer motifin kapalı formülü aynıdır: C_8H_8.

Çoğulyoğuşma tepkimeleri durumunda aynı anda hem katılma, hem de eleme sözkonusudur. Bu yüzden başlangıç monomerleri ile monomer motiflerin yapısı farklıdır. Nitekim heksametilen diamin ile adipik asit çoğulyoğuşma tepkimesine girdiğinde, piyasada naylon adı altında satılan poliamit-6,6'yı verir; bu bileşiğin monomer motifinin yapısı,

biçimindedir.

"Monomer motif" teriminin çok yaygın olarak kullanılmasına karşın, resmi adlandırmada bunun yerine "yapısal birim" ya da bundan türetilen "yapısal motif" terimleri önerilmektedir.

MONOMER a. (fr. *monomère*). Astrol. Burçlar kuşağının, belli bir kişiliğe atfedilen ve simgesel bir görüntüye karşılık olan, 360 derecesinden her biri.

MONOMERLEŞTİRME a. Polim. Kimyasal herhangi bir bileşiğe bir monomerin özelliklerini verme ya da başka bir deyişle polimerleşme yeteneği kazandırma.

—ANSİKL. Monomerleştirmeyle makromolekül alttepkenler üzerine kullanımdan önce pek çok madde bağlanabilir. Bu işlemden kimi ilaçların, boyarmaddelerin, tarım koruma ilaçlarının, yükseltgenme ya da morötesi önleyici ürünler vb.'nin hazırlanmasında yararlanılır. Böylece bu maddelerin makromolekül alttepkenler dışına göç etmeleri önlenerek doğa ya da canlı organizmalara yayılması denetim altına alınır. Bu ürünler, genellikle aşılama ya da eşpolimerleşme yoluyla makromolekül bir zincire girmelerini sağlayan tepkin ya da doymamış gruplardan yoksun olduğundan, moleküllerine bu tür gruplardan katabilmek için öncelikle yapılarını değiştirmek gerekir; ancak bu sırada ürünlerin temel özelliklerinin (örneğin tedavi edici niteliklerinin) bozulmamasına özen gösterilmelidir.

MONOMERLEŞTİRMEK g. f. Polim. Kimyasal bir maddenin monomerleşmesini sağlamak.

MONOMETALİZM a. (fr. *monométallisme*) → TEK MADEN PARA* SİSTEMİ.

MONOMETİLAMİN a. (fr. *monométhylamine*). Org. kim. METİLAMİN'in eşanlamlısı.

MONOMFAL a. (fr. *monomphale*). Biyol. İki gövde için tek göbeği olan ucube.

MONOMİKTİK sıf. (fr. *monomictique*). Hidrol. **1.** *Monomiktik göl*, mevsimsel değişiklikler sırasında sularının sıcaklığı hiçbir zaman 4 °C'ın altına inmeyen göl. (Ilıman ülkelerde yazın termik tabakalaşma normaldir; soğuk mevsimde yüzey sularının soğuması sonucunda göl suları karışır ve su sıcaklığı bütün derinliklerde eşittir.) **—2.** *Soğuk monomiktik göl*, hiçbir derinlikte su sıcaklığının 4 °C'ı aşmadığı göl. (Kışın termik katmanlaşmada yüzey sularının buzlanması nedeniyle tersselme oluşur. Bu tip, İskandinavya, Grönland ve Tibet'te görülür.)

MONOMORİUM a. Çok küçük pasrengi ya da sarı bedenli karınca cinsi. (Evlerdeki ahşap doğramalara, lokanta ve mağazalara yerleşerek yiyecek maddelerine ortak olan bu cinsin iki türü Türkiye'de yaygındır: küçük siyah karınca [*Monomorium minimum*], küçük kırmızı karınca [*M. pharaonis*]. Karıncagiller familyası.)

MONOMOTAPA. Zambezi bölgesine

krallığı ya da sadece *Monomotapa* ("madenlerin efendisi"), XII. yy.'ın sonu ile XV. yy.'ın ortaları arasında Zimbabve gibi, madenciliğe dayalı iki uygarlığın doğuşunu gösteren kent uygarlıklarının yer aldığı yaylalarda gelişti.

XV. yy.'a doğru Zimbabve'de, kökenleri tartışmalı rozvi halkı (Büyük Göller bölgesinden olabilirler) ortaya çıktı. Yüzyılın ortalarında, bugünkü tüm Zimbabve, Karangalar'ın kralı Mutola'nın egemenliği altındaydı. Yüzyılın sonlarında da, her biri bir krallık oluşturmak üzere, üç hanedan arasında paylaşıldı: başkenti Dzimbahve olan Monomotapa, Zimbabve'yi başkent yaptığı anlaşılan Togva ve Çangamira. Siyasal örgütlenmenin temeli, aristokrasi aracılığıyla güçlü bir merkezi iktidara bağlanmış bulunan köylerdi.

Özellikle altının çekiciliğine kapılan ve bu krallıklarla ticaretlerini geliştiren Portekizliler, ayrıcalıklı aracılar durumuna geldiler. XVII. yy.'da bunlar siyasal egemenliklerini de kurmuşlardı. Bu durum, Çangamira savaşlarına ve bunların sonucunda, 1693'te afrikalı egemenliğinin yeniden kurulmasına kadar sürdü. 1830'lara doğru Şaka'dan, kaçan Ngoniler, Zimbabve'yi ve başka bazı kentleri yağmaladılar; orada oturanları kovdular.

MONONEVRİT a. (fr. *mononévrite*). Nörol. **1.** Bir tek çevresel sinirin başlı başına iltihaplanması. (En çok diz ardı siyatik siniri, dönerkemik siniri ve dirsekkemiği siniri tutulur.) **—2.** *Çoklu mononevrit*, MULTİNEVRİT'in eşanlamlısı.

MONONGAHELA ırmağı, ABD'nin (Batı Virginia ve Pennsylvania) doğusunda ırmak; 206 km. Pittsburgh'da, Allegheny ile birleşerek Ohio'yu oluşturur. Çığırının yukarı kesiminde hidroelektrik santralları. Alt kesiminde, kömür, demir ve çelik taşımacılığı.

MONONÜKLEOTİT a. (fr. *mononucléotide*'den). Biyokim. Bir molekül pentoz, bir purik ya da pirimidik baz ve bir ya da birçok fosforik asit molekülünden oluşan madde.

—ANSİKL. Örneğin adenin ile AMP, ADP, ATP; guanin ile GMP, GDP, GTP; urasil ile UMP, UDP, UTP elde edilir. Bazı mononükleotitler enzimsel tepkimelerde koenzim olarak, diğerleri enerji taşıyıcısı (örneğin ATP) ya da molekül taşıyıcısı olarak (örneğin UDP glukoz, UDP galaktoz) görev yaparlar. Ayrıca daha karmaşık nükleotitler de oluşturabilirler (örneğin NAD, FAD). AMP gibi halkalı biçimde bulunabilenler (halkalı AMP) birçok hormonun etkisiyle temel aracı rolü oynar.

MONONÜKLEOZ a. (fr. *mononucléose*). Patol. *Enfeksiyonlu mononükleoz*, Epstein-Barr virüsünden (E. B. virus) ileri gelen bulaşıcı hastalık.

—ANSİKL. Enfeksiyonlu mononükleoz ergenlik ve genç erişkinlik çağına özgü bir hastalıktır (olguların % 80'i). Genellikle tükürük yoluyla geçtiği için, "öpücük hastalığı" da denir. Kuluçka süresi değişik olup, genellikle 30 gün dolayındadır. En sık görülen biçiminde, genellikle ağır ve difteriyi anımsatan yalancı zar oluşumuyla belirgin bir anjin göze çarpar. Böyle bir anjin özellikle eşlik ettiği belirtiler açısından önem taşır; yaygın adenopatiler, dalak büyümesi. 39-40°C ateş ve ileri derecede halsizlik. Bazı ek belirtilere de rastlanabilir: karaciğer ve/ya da sinir menenj hastalıkları ve kan bozuklukları. Hemogram çok sık olarak mononükleozik* sendrom gösterir. Paul-Bunnell-Davidsonhn (P.B.D.) tepkimesi pozitiftir.

MONONÜKLEOZİK sıf. (fr. *mononucléosique*). Hematol. *Mononükleozik sendrom*, dolaşan kandaki akyuvarlardaki değişikliklerle belirgin sendrom. Monosit sayısında artış, çokçekirdekli akyuvar ve lenfosit sayısında azalma, genellikle bulunmayan hiperbazofil sitoplazmalı büyük tekçekirdekli hücrelerin ortaya çıkışı hastalığın başlıca özellikleridir.

—ANSİKL. Paul-Bunnell-Davidsohn (P.B.D.) tepkimesi pozitifse mononükleozik sendrom bir enfeksiyonlu mononükleoz belirtisidir. Negatifse şu nedenler araştırılmalıdır: sitomegalovirüs enfeksiyonları, edinsel toksoplazmoz, virüslü hepatit.

İstisna olarak bir mononükleozik sendromun ortaya çıkabileceği daha başka hastalıklar da vardır: listeriyoz, brüselloz, tifo, frengi, kızamık, kızamıkçık, hatta ilaç alerjileri. Bazı olgularda mononükleozik sendromun nedeni bulunmaz ve hastalık kendiliğinden iyileşir.

MONOÖSTRUS a. (lat. *monoœstrus*). Zootekn. **1.** Bir hayvanın yılda bir defa kızgınlık dönemi geçirmesi. (Vahşi hayvanlar genellikle monoöstrustur.) **—2.** *Mevsimlik monoöstrus*, bir mevsimde bir defa kızgınlık geçirme.

MONOPAK a. (fr. *monopack*). Tek bir film üzerinde birçok duyarlı katmanın (her renk için bir katman) yer aldığı, renkli çekim yöntemi. (Günümüzde yalnız bu yöntem kullanılmaktadır.)

MONOPHLEBUS a. Sıcak ülkelerde yaşayan koşnil cinsi. (*Margarodidae* familyası.)

MONOPLACOPHORA a. Zool. TEKÇENETLİLER altsınıfının bilimsel adı.

MONOPLEJİ a. (fr. *monoplégie*). Nörol. Yalnız bir kolun ya da bir bacağın bütün kaslarında görülen felç.

MONOPLEURA a. Kretase devri topraklarında fosillerine rastlanan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Bir çengelle sabitleşmiş boru biçimindeki kabuğu rüdistlerinkine benzer. *Hippurites* öbeği, *Monopleuridae* familyası.)

MONOPODİAL sıf. (fr. *monopodial*). Bot. Tepe tomurcuğu her yıl gelişerek dal veren sapların dallanma tarzına denir; böylece boğum ya da düğüm araları aynı sürgendokunun periyodik etkinliğinden doğar (akçaağaç, çamgiller). [Karşt. SİMPODİAL.]

MONOPOL a. (fr. *monopole*). İkt. TEKEL'in eşanlamlısı.

MONOPOLİ, İtalya'da liman kenti, Puglia'da (Barı ili), Adriya denizi kıyısında; 44 000 nüf. Sayfiye merkezi. Tekstil. Besin sanayileri.

MONOPRİORFİZM a. (fr. *monopriorphisme*). Kanserbil. Ur hücrelerinin homojenliği.

MONOPSON a. (fr. *monopsone; mon* [o]-, 1 ve yun. *opsonein*, yiyecek tedarik etmek'ten). İkt. Tek bir alıcının birçok satıcıyla karşı karşıya bulunduğu iktisadi rejim.

MONOPTEROS sıf. (fr. *monoptère*; yun. *monopteros*). Kubbesi tek bir sütun sırasıyla taşınan yuvarlak planlı bir tapınak için kullanılır.

MONORAY a. (fr. *monorail*). **1.** Tek bir yuvarlanma rayından oluşan bir aktarma tesisinde demiryoluna ya da yuvarlanma yoluna verilen ad. **—2.** Böyle bir demiryolu ya da yuvarlanma yolu üzerinde hareket eden vagon ya da vagonet. **—3.** Tek bir yuvarlanma rayı ile bu rayın üzerinde çalışan taşıtlardan oluşan yol düzeneği grubu.

—Aktar. Üzerinde elle ya da mekanik olarak hareket ettirilen bir ya da birçok arabanın (bunlar bir palangayı, bir platformu, bir kepçeyi, bir kancayı vb. taşıyabilir) çalıştığı bir raydan ya da bükülmez bir yuvarlanma yolundan oluşan düzenek. || *Gezer monoray*, bir palangaya destek görevi yapan motorlu ya da motorsuz bir arabayı taşıyan ve iki koşut ray üzerinde hareket eden metal profil. (Kolayca kurulabilen gezer monoray kalifiye bir teknisyenin müdahalesine gerek duyulmadan kolayca çalıştırılabilir. Taşıyabileceği yük miktarı çok düşük olduğundan kullanımı atölye ve depolardaki kısa mesafeli aktarma işlemleriyle sınırlıdır.)

—ANSİKL. Dy. Gerçek anlamıyla monoraylar, yani yalnız tek bir ray üzerinde hareket eden makineler dört gruba ayrılır:
1. Langen asılı monoray sistemi; gerçek anlamda tek raylı olan bu sistemde, ray üzerinde, devindirici olan ya da olmayan, basit ya da eşeksenli tekerlekler yuvarlanır; klasik yolcu vagonlarında, kasalar bu tekerleklerin akslarına tutturulmuştur;
2. Lartigue monoray sistemi; bu sistemde, yuvarlanma rayından ayrı olarak, taşıta tespit edilmiş tekerciklerin dayandığı iki ikincil yanal kılavuzlama rayı bulunur;

Mannesmann-Demag

aktarma **monorayı**

Bahnsen, N-Zefa

Langen asılı **monoray** sistemi (Wuppertal metrosu, Almanya)

3. Brennan monoray sistemi; bu sistemde taşıt, yerde traversler üzerinde bulunan tek ray üzerinde bir bisiklet gibi yol alır; denge, hem seyir sırasında hem de durma halinde bir cayroskop sistemiyle sağlanır;
4. Kearney monoray sistemi; bu sistemde taşıt, özdevinimli olsun ya da olmasın, zemine oturtulmuş ya da zeminden biraz yükseğe yerleştirilmiş tek bir ray üzerinde hareket eder, ancak üst tarafından, ikinci bir havai rayın altında yuvarlanan ikinci bir tekerlek ya da tekercik takımı tarafından kılavuzlanır.

Brennan ve Kearney sistemli monoraylar deneme niteliğinden öteye gidememiş, Lartigue sistemi de kısa sürede terk edil-

Jacques **Monory**'in bir yapıtı

Monotype Corporation

bir **Monotip**'in delikli şeridi

mişti. Buna karşılık, Langen sisteminin iki uygulaması Wuppertal metrosu (Almanya Federal Cumhuriyeti) ve Dresden füniküleri (Alman Demokratik Cumhuriyeti) oldukça güvenilir ve yararlı bulunmuştur; XX. yy.'ın başından bu yana işletilmekte olan bu iki hat modernleştirilmiştir.

Monoray adı, yanlış olarak, beton yuvarlanma ve güdüm pistlerini (Alweg sistemi) ya da içi boş çelik pistleri (Safège tipi asılı sistem) birleştiren tek kirişli güdümlü sistemler için kullanılmıştır. (→ METRO.)

MONORKİDİ a. (fr. *monorchidie*'den). Monorkit kişinin durumu. (Doğuştan monorkidi aslında tek taraflı kriptorkidir; edinsel monorkidi döllenmeyi engellemez.)

MONORKİT sıf. (fr. *monorchide*; yun. *monorkhis*, tek erbezi olan'dan). Anat. Tek erbezi olan kişiye denir.

◆ a. Tek erbezli kişi.

MONORY (Jacques), fransız ressam (Paris 1934). 1965'te, öğelerin simgesel seçimi, üst üste bindirilmesi ve çerçevelenmesiyle düşsel bir hava kazanan bir figürasyona yöneldi; tekrenklilik ya da ikirenklilik (özellikle mavi, karmen, mor, sarı), daha sonraları üçrenklilik, uzaklaşma yöntemleri olarak ağırlık kazandı. Resimler fotoğraflardan alınırken, üslup, eğretilemelere, ayna oyunlarına ya da kontrapuntalara (tek bir tabloda üst üste bindirilmiş birçok resim) dayanır. Konular, özyaşamöyküsünden alınan karanlık çağrıştırmalarla, insanın öteki insanlarla ve dünyayla olan ilişkilerine (aşk, zulüm, ölüm) göndermeler yapar. Tabloları çoğunlukla diziler oluşturur: *Dünya iflah olmaz resimler kataloğunun ilk sayıları* (1974), *Buzlu operalar* (1974-75), *Technicolor* (1977), *Gökler* (1979). Monory çeşitli filmler de çevirmiştir.

MONOSAKKARİT a. (fr. *monosaccharide*'den). Biyokim. OZ'un eşanlamlısı.

Philippe Dannic-Diaf

monoski

MONOSEFAL sıf. ve a. (fr. *monocéphale*). Biyol. İki gövde üzerinde bir başı olan ucube.

MONOSİKLİK sıf. (fr. *monocyclique*). Kim. BİRHALKALI'nın eşanlamlısı.

MONOSİT a. (fr. *monocyte*). Hematol. Dolaşımdaki hücrelerin en büyüğü olan (15 ila 22 μm çapında) tek çekirdekli akyuvar. İnce kromatinli ve değişken biçimli bir çekirdeğin yanı sıra, toz gibi ince azürofil granülasyonlar içeren, hafif bazofil bol bir sitoplazmayla belirgindir. (Başlıca işlevi fagositozdur. Dokulara geçince makrofaja dönüşür. Monositler normal koşullarda akyuvarların % 2 ila 10'unu oluşturur.)

MONOSİTOPENİ a. (fr. *monocytopénie*). Hematol. Kanda monosit sayısının azalması.

MONOSİTOZ a. (fr. *monocytose*). Hematol. Kanda monosit sayısının artması. (Bulaşıcı hastalık, tifo, sıtma, vb. olduğu zaman görülür.)

MONOSİYALİTLEŞME a. Pedol. Kayaçların ayrışmasına dayanan kristal kimyası alanına ilişkin evrim türü; bu süreç, nemli ve çok çelişkili tropikal iklimlerde bulunan toprakların ayırtedici özelliğidir ve genellikle demir oksihidroksitle birleşmiş kaolen tipi kilin kütlesel oluşumuna neden olur. (Ekvator iklimlerinin alüminyum oksihidroksit bakımından zengin lateritli topraklarının ayrışmasına göre pek yaygın ve derin olmayan bir ayrışma sözkonusudur.)

MONOSKİ a. (fr. *monoski*; *mono*, tek ve *ski*, kayak'tan). **1.** Su kayağı yapmak için iki ayağın tek bir kayak üzerine konulduğu kayak. Önde yer alan ayak ortadaki sabitleştirme mekanizmasıyla, arkadaki ayaksa bir kayışla alete tutturulur. **—2.** Bu kayakla yapılan spor.

MONOSKOP a. (fr. *monoscope*). TV. Bir televizyon test işareti oluşturan elektrik işaretleri veren çözümleyici elektron tüpü; bu test işareti ilk ve son olarak tüpün içine yerleştirilir.

MONOSOM a. (fr. *monosome*). Biyol. Bir gövdesi ve iki başı olan ucube.

MONOSPHYRONİDEA a. Bütün tarsuslarında yalnızca birer bölüt bulunan yalancıakrep alttakımı. (Başlıca familyaları: *Cheridiidae*, *Chernetidae*, *Cheliferidae*, vb.)

MONOSTELİ a. (fr. *monostélie*). TEKÖZEKLİLİK'in eşanlamlısı.

MONOSTOMA a. Kuşlarda asalak yaşayan ve yalnızca ağız çevresi çekmeniyle donanan yassısolucan cinsi. (Yassısolucanlar şubesi, yapraksolucanlar sınıfı, *Digenea* altsınıfı.)

MONOSÜLFÜR a. (fr. *monosulfure*'den). Kim. Her molekülünde bir kükürt atomu bulunan bileşik.

MONOTEİST sıf. ve a. (fr. *monothéiste*). → TEKTANRICI.

MONOTEİZM a. (fr. *monothéisme*). → TEKTANRICILIK.

MONOTEKTİK sıf. (fr. *monotectique*). Metalürj. Bir sıvı alaşımın belirli bir sıcaklıkta, katı bir faz çökelmesi ve yeni bir sıvı fazın ortaya çıkışıyla görülen ayrışma tepkimesi için kullanılır.

MONOTELİZM a. (fr. *monothélisme*). Din. VII. yy.'da öne sürülen ve İsa'da tek bir iradenin, tanrısal iradenin bulunduğunu savunan hıristiyan öğretisi.

MONOTERPEN a. (fr. *monoterpène*). Org. kim. **1.** Dimetil-2,6 oktandan türeyen, formülü $C_{10}H_{16}$ olan hidrokarbonların genel adı. (Eşanl. TERPEN.) **—2.** Hidratlama, yükseltgeme, indirgeme, halkalaşma vb. gibi işlemlerle bu hidrokarbonlardan türeyen bileşiklere verilen genel ad.

—ANSİKL. Monoterpenler, bitkiler ve hayvanlar âleminde bulunan doğal bileşiklerin önemli bir sınıfını oluşturur ve hepsi de geraniolün pirofosforik asit esterinin dönüşümleri sonunda elde edilir. Geraniol, bu grupta yer alan maddelerin biyosentezi sırasında oluşan ilk monoterpensel bileşiktir. Monoterpenlerin çoğu, uçucu esansların kokulu bileşenleridir; parfümeri ve besin aromaları sanayilerinde önemli bir rol oynarlar. Kimileriyse eczacılıkta (kâfur, terpineol, sineol) ya da böcek öldürücü ürün sanayisinde (krizantemik asit) kullanılır. Sekologanin ya da sekologanozit pek çok önemli alkaloidin (emetin, kinin, striknin), sitral ise haşhaşın etkin maddesi olan tetrahidrokanabınolün öncüsüdür.

MONOTEST a. (fr. *monotest*). Plastik bir maddeden yapılmış bir halka kullanılarak tüberkülin alerjisi araştırma tekniği. (Üzerindeki iğnelere yoğunlaştırılmış ve saflaştırılmış tüberkülin bulaştırılan bu halka ile önkolun altderisine 3 ila 10 uluslararası birim tüberkülin verilerek gerçekleştirilir.)

MONOTİP a. (fr. *monotype*). Denizc. TEKTİP'in eşanlamlısı.

—Güz. sant. Bakır (ya da başka gereçten) bir levha üzerine, kazıyarak değil, boyayarak aktarılan bir düzenlemenin kâğıda basılmasıyla oluşan estamp. (Bk. *ansikl.* böl.)

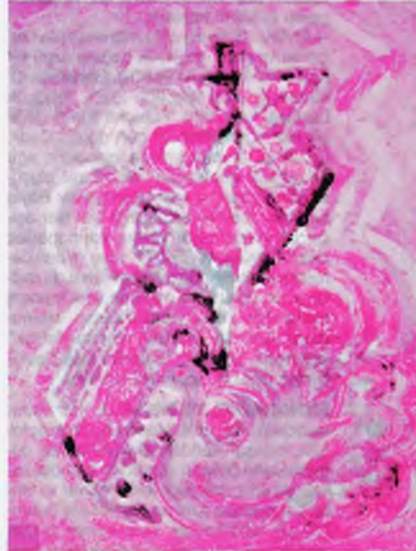
—ANSİKL. Güz. sant. Monotip, resme olduğu kadar estampa da benzer. Fırça darbeleriyle levha üzerine dokundurulan renklerin ezilmesi, bunların güzel bir biçimde iç içe girmesi sonucunu doğurur. İlke olarak, bir tek prova basılır; çoğu kez ikinci bir prova da elde edilebilir ama bunun renkleri daha soluktur. XVII. yy.'da keşfedildiği sanılan, sonra vazgeçilen bu teknik, XIX. yy. sonunda yeniden rağbet gördü. En çok aranan monotipler arasında, Pissarro, Degas, Whistler, Toulouse-Lautrec, Gauguin, Carrière gibi sanatçıların yapıtları sayılabilir.

MONOTİP a. (fr. tesc. edil. a. *monotype*'ten). Matbaac. Tek tek harflerden boyları ayarlanmış satırlar dizen mekanik dizgi makinesi.

—ANSİKL. Amerikalı Tolbert Lanston'ın bulduğu ve 1887'de patentini aldığı bu makine birbirinden farklı iki makineden meydana gelir: bir delici klavye ve bir döküm makinesi. Klavye, bildiğimiz yazı makinesi klavyesiyle birtakım benzerlikler gösterir; tuşlara vurdukça bobin halindeki kâğıt şeritte delikler açılır; iki delgilik her

Düzenleme (1970-71)
Mariya Gorçilina'nın **monotipi** *(özel kol.)*

Lauros-Giraudon

bütünün belirlenmiş bir konumu vardır ve bir işareti temsil eder. Delikli şerit döküm makinesi üzerine yerleştirilir ve ona kumanda edilmesini sağlar. Tek tek harflerle saatte 7 000-9 000 işaretlik dizgi gerçekleşir.

MONOTİS a. Ekuivalv, üstten ve alttan basık çenetli, ışınsal kabarık çizgilerle bezeli ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Trias devrinde bütün dünyada çok yaygındır. *Monotidae* familyasının örnek tipi.)

MONOTON sıf. (fr. *monotone;* geç lat. *monotonus;* yun. *monotonos*'tan). **1.** Büyük bir tekdüzelik gösteren, hep aynı tonda olan şey için kullanılır; tekdüze, yeknesak: *Monoton bir şarkı.* **—2.** Ses tonunda hiçbir değişiklik yapmadan konuşan kimsenin, konuşma biçimi için kullanılır; tekdüze, yeknesak: *Monoton bir sesle konuşmak.* **—3.** Çeşitliliği olmayan, donuk, sıkıcı, sürekli yinelenen şey için kullanılır; tekdüze, yeknesak: *Monoton bir hayat. Monoton bir görünüm.*

MONOTONLUK a. **1.** Hiçbir değişiklik, çeşitlilik göstermeyen bir sesin, ses tonunun niteliği; tekdüzelik, yeknesaklık. **—2.** Donuk, can sıkıcı biçimde sürekli yinelenen bir şeyin niteliği, tekdüzelik, yeknesaklık: *Çeşitli uğraşlarla günlük hayatın monotonluğunu kırmaya çalışmak.*

MONOTOPİZM a. (fr. *monotopisme*). Biyol. Belirli bir bölgede, kendi beşiği olan çok küçük bir alanda yeni bir türün doğuşu. (Monotopizmin hemen hemen genel bir kural olduğu sanılmaktadır.) [Karşt. POLİTOPİZM.]

MONOTREMATA a. Zool. TEKDELİKLİLER altsınıfının bilimsel adı.

MONOTRİFAZE sıf. (fr. *monotriphasé*). Akım dağıtımının tek fazlı olarak gerçekleştirildiği ve daha sonra, döner bir grup aracılığıyla bu akımın cer motorlarını besleyen üçfazlı akıma çevrildiği elektrikli bir cer sistemi için kullanılır.

MONOTRİKUS a. (lat. *monotricus*). Bakteriyol. Yalnız bir titrek tüycüğü (kirpik) bulunan basil.

MONOTRİSYEN a. (fr. *monotrysien*). Bedeninin arka ucunda hem çiftleşmeye, hem yumurtlamaya yarayan bir tek eşey deliği bulunan (*Micropterygidae* familyası üyelerinde ve bazı *Heteroneura* öbeği üyelerinde olduğu gibi) kelebek.

MONOTROPA a. Yaprakları pula benzeyen ve hemen hemen her tarafı sarımtrak beyaz bir renkte olan asalak bitki (özellikle çam asalağıdır). [Salkım halindeki beyaz ya da pembemsi çiçekleri sarkık durur ve hep aynı yöne dönüktür. Monotropaceae familyasının örnek tipi.]

MONOTROPACEAE a. Ağaçların (çam) köklerinde asalak yetişen, kimi türleri klorofilsiz olan, erdişi çiçekli, yapraksız, çokyıllık otsu bitkiler familyası. (Fundalar takımı.) [Eşanl. PİROLACEAE.]

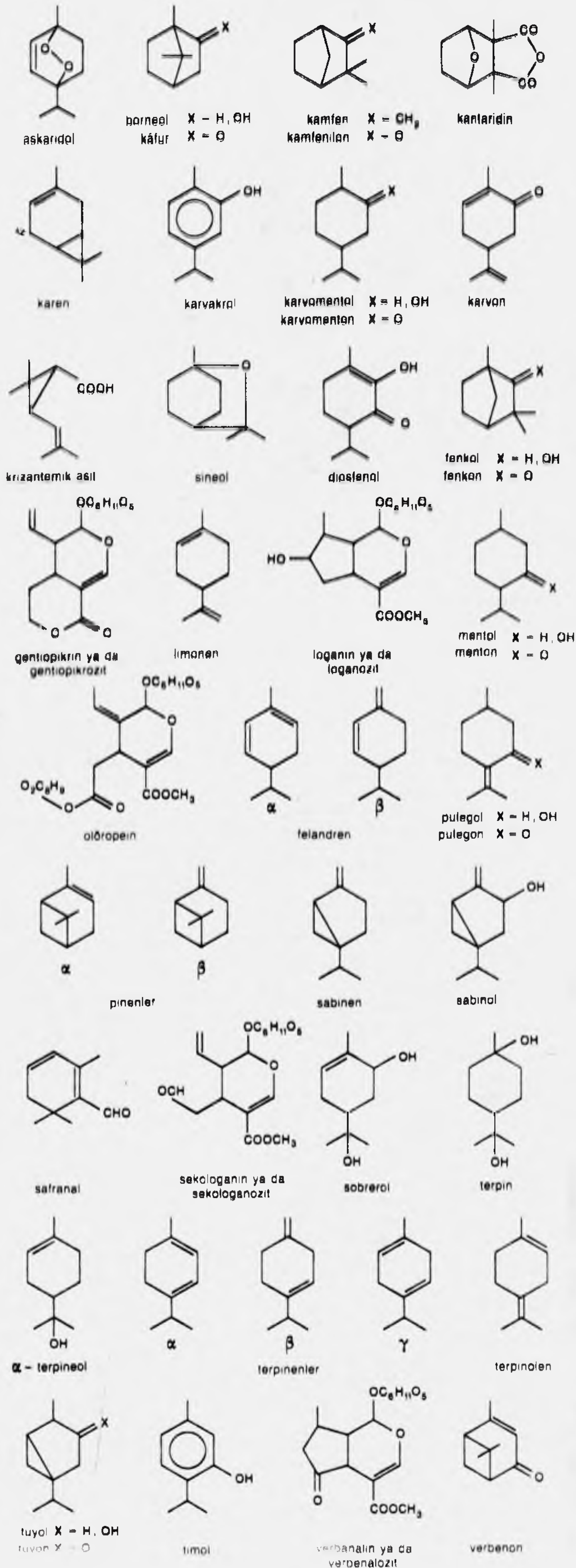
MONOTROPİTOSİT a. (fr. *monotropitoside*'den). GOLTERİN'in eşanlamlısı.

MONOTYPE a. (tesc. edil. a.). Matbaac. →MONOTİP.

MONOZİGOT sıf. ve a. (fr. *monozygote*). Biyol. Aynı yumurtadan doğan ve bundan dolayı hemen hemen özdeş olan ikizlere denir. (Eşanl. TEK YUMURTA İKİZİ.)

MONOZOMİ a. (fr. *monosomie*). Bir kromozomun ya da bir kromozom parçasının (kısmi monozomi) tek olarak bulunması. —ANSİKL. Normal durumda, yalnız gametlerin kromozomları ya da bir XY'li erkekte X kromozomu monozomi durumundadır. Monozomiler bir kromozomun ya da bir kromozom parçasının kaybolmasından ileri gelir. Parça kaybolması kısmi bir kopmanın sonucudur. Şimdi insan patolojisinde [illegible] gelen monozomilere [illegible]edir.

MONOZOMİK a. (fr. *monosomique*). Bi-

MONOTERPENLER

Scala

Monreale katedraldeki mozaiklerden ayrıntı (büyük kemerlerin üzerinde Tufan'ın son oluntuları)

G. Mayer

James Monroe Gilbert Stuart'ın bir portresinden ayrıntı *Metropolitan Museum of Art New York*

X-Marinie kol.

Marilyn Monroe

yol. Genomundan bir kromozom kaybetmiş olan diploit organizma. (Bu bakımdan kalıtım formülü 2N - 1'dir.)

MONREALE, İtalya'da kent; Sicilya'da, Palermo'nun G.-B.'sında; 25 000 nüf. —Tar. ve Güz. sant. Monreale ("Kral dağı") adı, kral Sicilyalı Ruggero II'nin (XII. yy.'ın birinci yarısı), Palermo'ya 7 km uzaklıktaki Conca d'Oro'ya egemen görkemli bir sit alanında yaptırdığı bir sarayı çağrıştırır. Müslüman dönemde yunan başpiskoposluğunun merkezi olan Haghia Kyriaka capellası bu sarayın yakınındaydı. Tüm bu bütünlük, Guglielmo II'nin (XII. yy.'ın ikinci yarısı) hem benedikten manastırı, hem de katolik piskoposluğu (1183'ten başlayarak başpiskoposluğa dönüştü) olan dinsel bir tesisine katıldı. Kralın ve papanın Monreale'ye verdikleri değer, özellikle çokrenkli mermer kaplamalar ve ancak XIII. yy.'ın ilk yarısında tamamlanabilen çok geniş bir mozaik yüzey kapsayan katedral dekorunun görkemini açıklar. Birçok yerel sanatçının katılımı, Bizans'a göre gitgide artan bir üslup özgürlüğü sağladı. Esas anakapının bronz kanatları 1186'da Bonanno Pisano, kuzey anakapısının bronz kanatlarıysa Barisano da Trani tarafından döküldü. Katedralin güney yanını, Sicilya'daki roman heykelciliğinin başyapıtı olan manastır avlusu kaplar.

MONRO (*sir* Charles Carmichael), ingiliz general (denizde 1860 - Londra 1929). Güney Afrika'da (1901) ve Fransa'da (1914) savaşlara katıldı. Müttefik kuvvetlerin durumunu incelemek üzere Çanakkale'ye gönderildi (ekim 1915). Mondros'ta komutanları topladı; onların karar ve düşüncelerini öğrendi. Komutanlar ellerindeki birliklerin yorgun, savaş gücünü kaybetmiş olduğunu, yeni bir harekâta girişilecekse bunun ancak ilkbaharda ve en az 400 000 kişilik bir kuvvetle yapılması gerektiğini söylediler. Monro, Savaş bakanı Lord Kitchener'e, araziyi etüt ettiğini, komutanlarla görüştüğünü, eldeki birliklerin ancak bulundukları hattı savunabileceklerini, Türkler'in Almanya'dan sağlayacakları silahlarla taarruz etmeleri durumunda tutunamayacaklarını bildirdi. Çanakkale'nin tümüyle boşaltılmasını, İskenderun körfezine bir çıkarma yapılarak Suriye, Filistin, Irak ve Hicaz'ın Anadolu'yla bağlantısının kesilmesini önerdi. Daha sonra Haig'in yerine Fransa'daki 1. Ordu'nun başına geçti; Hindistan'da başkomutanlık yaptı (1916-1920), Cebelitarık valisi oldu (1923-1928).

Monro deliği (iskoç hekim Alexander *Monro*'nun [1733-1817] adından). Nöroanat. Beyindeki üçüncü karıncığı yan karıncıklarla birleştiren delik.

Monro ilkörü, vücut parçalarının bozulmadan saklanmasında kullanılan, 800 g 22° alkol içinde eritilmiş 4 g çok yoğun nitrik asit çözeltisi.

MONROE a. (amerikalı aktris M. *Monroe*'nun adından). Jeomorfol. Yüksekliği 5 ile 20 cm, çapı da 5 ile 25 cm arasında olan koni biçiminde küçük tepe; yavaş yavaş çözülen buz ayağının uyguladığı basınçların etkisiyle slikkelerde ortaya çıkar (1973'te J. C. Dionne'un yarattığı terim).

MONROE, ABD'de (Louisiana) kent, Ouachita kıyısında; 57 600 nüf. Ticaret merkezi. Bölgede doğal gaz yatakları. Kimya sanayileri.

MONROE, ABD'de (Michigan) kent, Erie gölü kıyısında; 23 500 nüf. Kırtasiye. Otomobil aksesuarları. —Monroe'nun K.'inde, Enrico Fermi nükleer santralı.

MONROE (James), amerikalı devlet adamı (Monroe's Creek, Westmoreland yönetim bölümü, Virginia, 1758 - New York 1831). Virginia (1782), ardından Kongre temsilcisi (1783), senatör (1790), Paris büyükelçisi (1794-1796) ve Virginia valisi (1799) oldu. Louisiana'nın satın alınması için Fransa ile yapılan görüşmeleri (1803) yürüttü. Dışişleri bakanlığı (1803) ve Savaş bakanlığı (1814) yaptı, İngiltere'ye karşı savaşta gösterdiği çabayla dikkati çekti. Cumhuriyetçiler'in adayı olarak Başkan seçildi (1816), 1820'de tek aday olarak yeniden Başkan seçildi ve "iyi duygular çağı"nı başlattı. Başkanlığı döneminde (1817-1825) ülke içinde İndiana ve İllinois eyaletlerinin Birliğe katılmasını ve Missouri* uzlaşmasını (1820) sağlarken, ülke dışında da İspanya'yı Florida'dan çekilmeye zorladı (1819), yeni kurulan Güney Amerika devletlerini tanıdı (1822), 1828 aralığında yayımladığı bildiriyle Avrupa devletlerinin Güney Amerika'ya müdahalesini engelledi.

Monroe doktrini, ABD Devlet başkanı James Monroe'nun, 2 aralık 1823 tarihinde Kongre'ye sunduğu yıllık bildirisinde açıkladığı dış politika ilkeleri bütünü. Bu doktrin, Amerika kıtasını, özellikle 51. enleme kadar Büyük Okyanus'un kıyısını ve Avrupalılar'ın, özellikle İspanya ile ittifak halindeki Fransa ile Rusya'nın ve İngiltere'nin yeni sömürgeci müdahalelerine karşı direnen Latin Amerika'yı korumayı amaçlıyordu. ABD Amerika kıtasını korunması altına alacak, ama Avrupa işlerinden de elini çekecekti (kendi kabuğuna çekilme, izolasyon siyaseti). Doktrin, daha sonra, kıta üzerinde egemenlik kurma siyasetine dönüştü. Meksika'da Fransa tarafından ihlal edilen Monroe doktrini (1862-1867), ABD'nin Berlin kongresi'ne ve Birinci Dünya savaşı'na katılmasıyla farklı bir görünüm kazandı; resmi olarak terk edilmiş olmasına karşın, bu doktrin, en azından, ABD'nin Latin Amerika işlerine duyduğu özel ilginin temeli olmakta devam etti.

MONROE (Norma Jean MORTENSON, **Marilyn** —denir), amerikalı sinema oyuncusu (Los Angeles 1926 - *ay. y.* 1962). Önce küçük rollerde göründü, sonra art arda filmler çevirerek kendini kabul ettirdi: *Niagara* (H. Hathaway, 1953), *Erkekler sarışınları sever* (Gentlemen prefer Blondes) [H. Hawks, 1953], *Dünüşü olmayan nehir* (River of No Return) [O. Preminger, 1954], *Otobüs durağı* (Bus Stop) [J. Logan, 1956], *Bazıları sıcak sever* (Some like it Hot) [Billy Wilder, 1959], *Uygunsuzlar* (The Misfits) [J. Huston, 1961]. Yaşamındaki bütün olayların reklam konusu edilmesi ve fantezide ya da duygulu sahnelerde gösterdiği gerçek yetenek sayesinde büyük bir ün sağladı. İntihar etti.

MONROEVİLLE, ABD'de (Alabama) yerleşme, Mobile'in K.-D.'sunda; 5 700 nüf. Nükleer araştırma merkezi.

MONROVİA, Liberya'nın başkenti, Atlas okyanusu kıyısında, Saint Paul ırmağının denize döküldüğü yerin yakınında; 421 058 nüf. (1990). Yönetim ve ticaret merkezi. Serbest liman (demir cevheri ve kauçuk dışsatımı). Küçük petrol rafinerisi. Üniversite.
—Tar. Mesurado burnu, 1724'te şövalye Renaud des Marchais, daha sonra da 1820'de amerikan Sömürgeleştirme kurumu adına çalışan yüzbaşı Perry tarafından sömürge yerleşim alanı olarak elverişli bulundu. Serbest bırakılan Kurucu Babalar diye adlandırılan ilk 86 köle buradaki Dozoa adacığına yerleştirildi (7 ocak 1822). Yerleşme merkezi olan küçük Dukor köyü 1824'te Başkan Monroe'nun onuruna Monrovia adını aldı.

MONS, hollandaca **Bergen,** Belçika'da kent, Hainaut'nun yönetim merkezi, Trouille kıyısındaki bir kum tepesi üzerinde; 91 000 nüf. (1992). Condé'den Mons'a gelen kanalın ve Centre kanalının kenarında bulunan kentin yakınında artık işletilmeyen madenkömürü yatakları vardır. Mons, yönetim, ticaret ve kültür (üniversite) merkezidir.

MONS KATI a. (öz. a. *Mons*'tan). Yerbil. Paleosen dönemin (paleojen sistem) katı. (Eşanl. MONSİYEN.)

MONSARRAT (John TURNEY, **Nicholas** denir), ingiliz yazar (Liverpool 1910 - Londra 1979). Royal Navy'de üstteğmendi, çağdaş deniz romanının klasik bir örneğini verdi: *The Cruel Sea* (1951).

MONSELİCE, İtalya'da komün, Veneto'da (Padova ili), Euganei dağlarının eteğinde; 17 800 nüf. XIII. ve XVIII. yy.'lar arasından kalma ilginç anıtlar. Tarım merkezi.

MONSENOR NOUEL, esk. **Bonaó,** Dominik Cumhuriyet'inde kent, Cordillera central'ın D.'sunda; 30 400 nüf.

MONSENYÖR a. (fr. *monseigneur*). Bir hükümdar ailesinin prenslerine, kardinallere, başpiskoposlara, piskoposlara ve yüksek rütbeli din adamlarına verilen unvan.

Monsieur barışı, katoliklerle protestanlar arasında 6 mayıs 1576'da Étigny'de (Yonne) Henri III'ün kardeşi (Fransa'da kralın kardeşleri Monsieur diye adlandırılırdı) Alençon dükünün arabuluculuğuyla imzalanan anlaşma. Bu barış Beşinci din savaşı'na son veren Beaulieu barış fermanı'yla daha da güçlendirildi ve protestanlara tüm krallıkta (Paris dışında) mezhep özgürlüklerini, sekiz kentte askeri birlikler bulundurma hakkını verdi ve ferman mahkemelerinin *(Chambres miparties)* kurulmasını sağladı, ayrıca Saint-Barthélemy katliamı kurbanlarına saygınlıklarını yeniden kazandırdı.

MONSİONY (Pierre Alexandre), fransız besteci (Fauquembergues 1729 - Paris 1817). 1759'dan başlayarak Foire tiyatrosu için opera-komikler besteledi. 1777'de besteciliği bıraktı. 1768'de Orléans dükünün hizmetine girdi. 1785'te kanallar genel müfettişi oldu. Devrim'le her şeyini yitirdi. 1798'de Opéra-Comique, kendisine bir gelir bağladı. En önemli opera-komik bestecilerindendir (*les Aveux indiscrets,* 1759; *le Cadi dupé,* 1761; *le Roi et le Fermier,* 1762; *Rose et Colas,* 1764; *le Déserteur,* 1769; *la Belle Arsène,* 1775; *Félix ou l'Enfant trouvé,* 1777).

MONSİYEN sıf. (fr. *montien*). Yerbil. MONS KATI'nın eşanlamlısı.

MONSON (*sir* William), ingiliz amiral (South Carlton, Lincolnshire 1569 - Kinnersley, Surrey, 1643). 1615'ten başlayarak derlediği, ancak 1732'de yayımlanan *Naval Tracts* adlı yapıtı denizcilik tarihi bakımından çok önemli bir kaynaktır.

MONSTERA a. DEVETABANI'nın eşanlamlısı.

MONSTRİLLA a. Larva [illegible] halkalı-solucanlarında asalak yaşa[illegible] kopepod kabuklular cinsi. (Erişkin serbest yaşar ve yüzer, ama beslenemez ve ancak üremeye yetecek bir süre yaşayabilir; *Monstrillidae* familyası.)

MONSUMMANO TERME, İtalya'da kaplıca merkezi, Toscana'[illegible] Pistoia ili), Lucca'nın D'sunda; 16 40[illegible] nüf.

MONŞER ünl. (fr. *mon cher*). "Azizim" anlamında, nezaket bildiren seslenme sözcüğü.

MONŞİKİT a. (fr. *mo*[illegible] Portekiz'de bir yer adı *serra* [illegible]e'den). Petrogr. Lamprofir [illegible]

MONT a. (bu tür [illegible] areşal *Montgomery*'nin [illegible] bir bant geçirilerek k[illegible] ismına oturtulan ve böyle[illegible] rünüm kazanan bol spor [illegible]

MONT a. (fr. *monte* [illegible] Yarışmalara katılan jokeyin ata [illegible] in aldığı ücrete verilen ad.

MONT (Pol De) → DE MONT.

MONTADE EVRESİ a. (Marsilya yakınındaki *Montade*'dan). Akdeniz bölgesinde, baş bölümü Romanelli kültürüyle çağdaş, Üst Yontmataş evresi. (Montade evresi, mikrolitlerin gelişmeye başladığı dönemdir [İ.Ö. IX.-VII. bin yıl].)

MONTAFON, Avusturya'da Yukarı İll vadisinden oluşan bölge, Bludenz'in yukarısında.

Montafon sığırı, Avusturya kökenli, üstün kaliteli sığır ırkı. (Avusturya'nın Montafon bölgesinde yetişen yayla sığırı, İsviçre esmer sığırıyla çaprazlanarak elde edilmiştir. Rengi koyu ya da açık gri ile kahverengi arasında değişir. Memme çevresinde beyaz bir halka ve sırtta uzun ve ince bir ester çizgisi bulunması ayırtedici başlıca özelliklerindendir. İneklerde canlı ağırlık 450-550 kg arasındadır. Süt verimi yılda ortalama 3 500 kg olup 4 000 kg'a kadar çıkabilir. Süt yağı oranı % 3,6'dır. Montafonlar zaman zaman Çek cumhuriyeti, Slovakya, İtalya, Macaristan, Almanya, Bulgaristan ve Türkiye gibi ülkelere ihraç edilmiştir. Son yıllarda ülkemizde ıslah edici yabancı kültür ırkı olarak kullanılmıştır. İlk kez 1925 yılında Karacabey harasında üretime alınmış, yararlı olduğu görülerek ülkenin hemen hemen her tarafına yayılmıştır.)

MONTAGNA (Bartolomeo), İtalyan ressam (Orzinuovi, Brescia yakınında, 1450'ye doğr. - Vicenza 1523). Vicenza okulunun en önemli sanatçısı. Venedik'te yetişti, Giovanni Bellini'nin olduğu kadar, Antonello da Messina ve Mantegna'nın da etkisinde kaldı. *Madonna*'lar ve *Kutsal konuşmalar* dizilerinde, kahverengi ve kurşuni tonlarla, ışık ve gölge karşıtlıklarıyla vurgulanan, ağırbaşlı bir biçimsel dil geliştirdi (*Madonna ve azizler,* 1499, Brera, Milano; *aziz Blasius'un yaşamı* freskleri, Vicenza'da S. Nazzaro e Celso'da, 1504-1506). —Oğlu, öğrencisi ve ortağı BENEDETTO (Vicenza 1481'e doğr.-1558'den önce), özellikle usta bir gravürcüydü.

MONTAGNAİSLER, Kuzey Amerika'da, Labrador ve Kayalık dağlar arasında yer alan arktikaaltı orman bölgesinde yaşayan ve orman avcılarının göçebe yaşamını sürdüren Algonkin Kızılderilileri. Toplumsal örgütlenmeleri, bazen çekirdek ailelerden oluşan babayerli konaklamaya (kışın), bazen de ortak avları yöneten bir başkanın buyruğunda geniş bir kamp biçiminde bir araya gelen ve öğeleri arasında akrabalık bağı bulunan küme yerleşmeye (yazın) dayanıyordu. Ayrıca yabancı bitkileri devşirme ve balıkçılıkla da geçiniyorlardı. Çok işlenmiş mitolojileri, ruhlarla ve ikincil tanrılarla dolu, doruğunda bir tanrı (Manitu) bulunan hiyerarşik bir evren görüşü içeriyordu. Şamanlık birçok törene yol açıyor ve bu törenler sırasında şamanların, kehanet ya da tedavi erekleriyle, öteki dünyayla bir iletişim kurdukları inanılıyordu. Montagnaisler'in çoğu, günümüzde kültürleşmişlerdir.

MONTAGNANA, İtalya'da komün, Veneto'da, Padova'nın G.-B.'sında; 10 200 nüf. Tarım merkezi. Mobilyalar. XIII.-XIV. yy.'lardan kalma, tuğladan, tahkim edilmiş ilginç surlar. S. Maria kilisesi (XV.-XVI. yy.; eski katedral) ve başka anıtlar.

MONTAGNANA (Domenico), venedikli lavtacı (Montagnana ? 1690'a doğr. - Venedik 1750'ye doğr.). Cremona okulunun etkisinde kaldı. Müzik aletleri, özellikle cilasının kalitesi ve sesinin güzelliğiyle tanınan altolar ve çellolar yaptı.

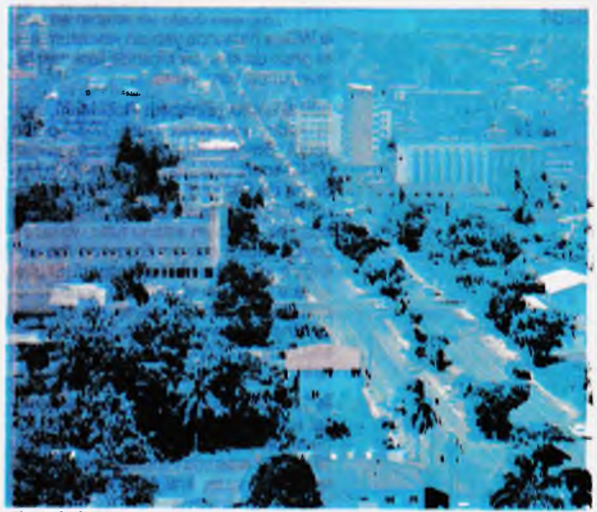
Montagnardlar, Fransa'da, Konvansiyon meclisi'nde en üst sıralarda oturan montagnelı milletvekilleri. Başlangıçta Montagnardlar'ın oldukça az olan sayısı (749 üyeli Meclis'te belki 113 milletvekili), 1793'te 300'ü buldu. Tutarlı yapısı olan bir partiden çok, çeşitli eğilimlere bölünmüş bir grup oluşturmaktaydılar. Aralarında sivrilen, ama çoğu kez birbirlerine ters düşen üç yöneticileri vardı: Danton, Marat, Robespierre ("triumvirler"). Montagnardlar'ın karşısında Girondinler yer alıyordu. Montagnardlar, Paris'e, Komün'e, kulüplere (Jacobinler, Cordelierler), küçük burjuvaziye ve sans-culotte'lara dayanıyorlardı; merkeziyetçi bir rejimden ve toplumsal önlemlerden yanaydılar. Başlangıçta azınlıkta olmalarına rağmen, Girondinler'in kralın davası sırasındaki beceriksizliklerinden ve sözlü tahriklerinden yararlandılar. Dış tehlike karşısında, Devrim mahkemesi (10 mart 1793) ve Halk kurtuluş komitesi'nin (6 nisan 1793) kurulmasını sağladılar. Gironde'un düşüşünden sonra (2 haziran 1793), iktidarı ele geçirdiler ve halk kurtuluş politikasını kabul ettirdiler. (→ KONVANSİYON HÜKÜMETİ.)

MONTAGNE NOIRE, Fransa'da, Massif central'in güney kenarında kütle; *Nore tepesi*'nde 1 210 m. Montagne Noire (Haut-Languedoc bölgesel ulusal parkı içinde), G.'e doğru çarpılmış bir bloktur, K.'de Thoré vadisine egemen, çok sarp bir eğim oluşturur. Bu akları, çayırlar ve güzel ormanlarla kaplıdır; daha çorak güney tepeleriyse, yumuşak eğimlerle Minervois'ya doğru alçalır.

MONTAGU, norman şövalye Drogo de Montaigu'nün (XI. yy.) soyundan gelen ingiliz aile —SIMON (öl. 1316), 1. **Montagu** baronu, Edward I'in komutanlarından biriydi. —Torunu WILLIAM (1301-1344), Edward III'ün, Mortimer ve Isabella hükümetini devirmesini sağlayan komplonun başlıca elebaşılarından biriydi; karşılık olarak, **Salisbury** kontu unvanını kazandı. —Oğlu WILLIAM (1328-1397), 2. **Salisbury** kontu, Yüz Yıl savaşları'nın başlıca ingiliz komutanlarından biriydi. —Yeğeni JOHN (1350'ye doğr. - 1400), 3. **Salisbury** kontu, 1399'da Richard II yandaşı olarak Henry IV'e karşı komplo kurdu ve idam edildi. —Oğlu THOMAS (1388 - Orléans 1428), 4. **Salisbury** kontu, naip Bedford'un buyruğunda Fransa'da etkinlik gösteren ingiliz komutanların en iyisiydi, ancak Orléans kuşatmasının başında öldürüldü. Bunun üzerine Salisbury kontu unvanı, damadı Richard Neville'e geçti.

MONTAGU (*sir* Edward) [öl. 1557], Edward VI döneminde kralın başyargıcıydı; onun soyundan gelenler: 1) Manchester kontları, sonra dükleri; 2) Montagu dükleri; 3) Halifax kontları; 4) Sandwich kontları.

MONTAGU (Edward), **Mandeville** vikontu, 2. **Manchester** kontu, ingiliz siyaset adamı (1602-1671). Lordlar kamarası'na karşı hareketin önderlerinden biri olduğu için, 1642'de Charles I tarafından tutuklanması emredildi. İç savaşın başında parlamento yanlısı orduda görev alarak Cromwell'in yardımcısı sıfatıyla Kuzey ordusu'nun komutanlığına getirildi ve 1644'te Marston Moor zaferini kazandı. Cromwell ile anlaşmazlığa düşünce, 1645'te görevden çekildi.

Myers-A. A. A.

Monrovia'dan bir görünüm

MONTAGU (Edward), 1. **Sandwich** kontu, ingiliz amiral (1625-denizde 1672). 1660'ta Stuartlar'ın tarafını tutması Restoration'u kolaylaştırdı. Hollandalılar'a karşı yapılan büyük deniz savaşlarında, Lowestoft açıklarında başarı kazandı, ancak Solebay çarpışmasında öldürüldü.

MONTAGU (Charles), 1. **Halifax** kontu, ingiliz siyaset adamı (Horton, Northamptonshire, 1661-Londra 1715). Whig "Cunta"sının üyelerindendi, 1694'te devlet hazinesinin sorumlusu ve 1697'de de Başbakan oldu. İngiltere bankası'nın kurulmasını sağlayan yasayı çıkarttırdı (1694) ve 1696'da tedavüle daha sağlam yeni bir para sürdü. 1699'daki tory hareketi çekilmesine neden oldu. George I'in (1714-15) tahta çıkışından sonra yeniden Başbakanlığa getirildi.

MONTAGU (*lady* Mary Wortley), ingiliz yazar (Nottinghamshire, 1689 - Londra 1762). Beşinci Kingston lordu ile lady Mary Fielding'in kızıdır. Özel öğrenim ve eğitim gördü. Latince ve fransızca öğrendi. Edebiyat ve sanatla ilgilendi. Edward Wortley Montagu'nün kız kardeşiyle mektuplaştı. Bu mektuplarında beliren eleştirel zekâsı ve duyarlı kişiliğiyle çok etkilediği E. W. Montagu ile evlendi (1712). Kocası, kral George I'in hazine danışmanı olunca, Londra'ya yerleştiler. Lady Montagu, kentin edebiyat çevrelerine girdi; şair Alexander Pope'la tanıştı. Kocasının İstanbul'a elçi olarak gönderilmesi üzerine Türkiye'ye geldi (1716). Londra'ya dönünce (1718), Türkiye'de öğrendiği çiçek aşısıyla çocuklarını aşılattı. Doktorların çoğunu, hatta kral ailesini bu aşının yararına inandırdı. Ahmet III döneminde İstanbul ve Edirne'yi gezmiş, dolaştığı yerlerdeki türk mimari yapıtlarını incelemişti. İstanbul'dan İngiltere'deki arkadaşlarına yazdığı mektuplarla (1763; *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu* [Lady Mary Wortley Montagu'nün tüm mektupları] adıyla yeni bas. 3 c, 1963-1965) tanındı. Bu mektuplarda duyduklarını ve gördüklerini son derece doğru, gerçekçi biçimde, akıcı ve yumuşak bir anlatımla yansıttı. Dönemin osmanlı saray giyilerini, hamamları, çarşıları canlandırdı; edindiği bilgileri aktardı. Türkler'in yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, toplumsal davranışlarını, sarayların, konakların haremlerini, kadınların dünyasını Avrupa'ya tanıttı. Osmanlı kültür ve toplum tarihinin önemli kaynakları arasında yer alan mektuplardan bazıları A. R. Altınay tarafından türkçeye çevrildi (*Şark mektupları,* 1933).

MONTAGU (John), 4. **Sandwich** kontu, ingiliz siyaset adamı (1718-Londra 1792).

Admiralty birinci lorduyken (1748-1751, 1771-1782) eski dostu ve sefahat arkadaşı Wilkes hakkında yapılan kovuşturmalara onun da etkin bir biçimde katılması kamuoyunda öfke yarattı.

MONTAGU (Elizabeth Robinson), ingiliz kadın edebiyatçı (York 1720-Londra 1800). Edward Montagu ile evlendikten (1742) sonra ona "ingiliz başkentinin Madame du Deffand'ı" ve "mavi çoraplıların kraliçesi" gibi adlar takılmasına yol açan bir edebiyat salonu tuttu. Voltaire'e cevap niteliği taşıyan *Essay on the writings and genius of Shakespear*'i (Shakespeare'in yazıları ve dehası üzerine deneme) [1769], buna ek olarak *An Apology for Shakespeare*'i (Shakespeare için bir savunma) [1777] ve *Mektuplar*'ını yayımladı.

MONTAGU (Edwin Samuel), ingiliz siyaset adamı (Londra 1879 - *ay. y.* 1924). Liberal partiden milletvekili seçildi (1906), 1917-1922 arasında Hindistan'da hükümet temsilciliği yaptı; kral naibi lord Chelmsford'un da onayıyla, 1918'de, acele reformlar isteyen bir rapor hazırladı ve 1919'da, Hindistan'a "dyarchy" adı verilen sistemi yerleştiren yasanın kabul edilmesini sağladı; böylece siyasal güç ingiliz yönetimiyle yerli temsilciler arasında bölüşülmüş oluyordu.

MONTAGU DUNK (George), 2. **Halifax** kontu, ingiliz siyaset adamı (Horton, Northamptonshire, 1716-Londra 1771). Charles Montagu'nün yeğeninin oğlu. Ticaret dairesi başkanlığı (1748-1761), Devlet bakanlığı (1762-1765) yaptı. Grenville onun etkisinde kalarak 1764-65'te çeşitli önlemlere başvurdu ve bunlardan en önemlisi olan damga vergisi yasası Amerikan devrimi'ne yol açacaktı.

MONTAGUT (Berenguer DE), XIV. yy.'da yaşamış katalan mimar. Barcelona'da, yapımlarına sırasıyla 1328 ve 1329'da başlanan S. María de Manresa ve S. María del Mar katedrallerinin planlarını hazırladı; Katalonya'daki gotik mimarlarının en özgünüdür.

MONTAİGNE (Michel EYQUEM DE), fransız yazar (Montaigne şatosu, bugün Saint-Michel-de-Montaigne komünü, Dordogne, 1533 - *ay. y.* 1592). Ticaret sayesinde servet kazanmış ve soyluluk unvanı satın almış bir aileden geliyordu; hukuk öğrenimi gördü ve Périgueux mahkemesinde (1554), sonra Bordeaux parlamentosu'nda (1557) müşavir oldu ve orda Etienne de La Boétie ile tanıştı. Bir süre saray çevresinde bulundu ve babasının ölümünden iki yıl sonra (1568) görevini devretti. 1569'da Raymond Sebon'un *Theologia naturalis*'inin (Doğal tanrıbilim) çevirisini, 1571'de de Boétie'nin yapıtlarını yayımladı. Malikânesine çekilerek "kitaplık"ında ilk baskısı (ilk iki kitap) 1580'de çıkan *Denemeler**'ini yazmaya başladı. 1580 haziranından 1581 kasımına kadar, *Journal de voyage*'ında (Gezi günlüğü) anlatacağı uzun bir Avrupa yolculuğuna çıktı: Plombières ve Baden'de bir süre kaplıcalarda tedavi olduktan sonra Bavyera'yı dolaştı ve İtalya'ya geçmeden önce Avusturya'yı gezdi. Lucca'dayken Bordeaux Belediye başkanlığına seçildiğini öğrendi ve 1581-1585 arasında bu görevi titizlikle yürüttü. Fakat, 1585'te, Bordeaux'da veba salgını olduğunu haber alınca, kentten uzaklaşmayı tercih etti, pek çok eklemeler yaptığı ve üçüncü kitabını da bitirdiği *Denemeler*'inin ikinci baskısını çıkardı. Paris'e bir yolculuğun ardından, son yıllarını *Denemeler*'in 1595'te P. de Brach ile Mlle de Gournay tarafından yayımlanacak olan yeni bir baskısını hazırlamaya adadı. Hümanizmin önem kazandığı bir yüzyılda doğan, ama siyasal ve düşünsel yönden bunalımlı bir dönemin insanı olan Montaigne Rabelais'nin kapıldığı ansiklopedik coşkunluğu paylaşmıyordu ve bütün gücünü insan aklının yetersizliğini kanıtlamaya harcadı. Benimsediği ilke, sonsuza dek açık bir soru olarak kalacak olan "Que sais-je?", yani "ne bilirim?" sorusuydu. Montaigne'in değişik konulara değinmesinde, bir konudan bir konuya geçmesinde bu kuşkunun payı büyüktür ve bunu, yazı düzeyinde, benzetmelerle kaypak anlamlar arasında, sonu gelmeyen ayrıntılara giren kesik cümlelerle verdi. Bunun sonunda ortaya çıkan sağduyu ve hoşgörü üzerine kurulan başlı başına bir "yaşama sanatı"dır.

Lauros-Giraudon

Michel de Montaigne
XVI. yy.'ın ikinci yarısından ressamı bilinmeyen tablo
Condé müzesi, Chantilly

MONTAİGULER, XV. yy.'da Cappelletti'ler ile rekabetiyle ünlü veronalı aile. Ailenin **Montecchi** olan gerçek adını Shakespeare *Romeo* ve Juliet*'de Montaigu olarak benimsetti.

MONTAJ a. (fr. *montage*). **1.** Bir nesnenin, bir düzeneğin, bir aygıtın, bir eşyanın onu oluşturacak farklı öğelerini birleştirmek eylemi; kurgu: *Kitaplığın montajı için kılavuzu dikkatle okuyunuz.* **—2.** Değişik kaynaklardan alınan öğeleri özel bir etki elde etmek amacıyla uygun tekniklerle bir araya getirmek, birleştirmek eylemi; bu yolla elde edilen sonuç; kurgu: *Bu fotoğraf bir montaj, onunla o kentte hiç bulunmadım ben. Başarılı bir montaj.*
—Denizc. *Ön montaj,* gemi inşasında, önüretim ile son montaj arasındaki işlem.
—Elektroakust. Başlangıçta birbirlerinden ayrılmış kayıtların sonradan kesintisiz olarak okunabilmelerine olanak veren işlem.
—İkt. *Mali montaj,* bir kamu kuruluşunun ya da özel bir kuruluşun banka ya da finans sermayesi piyasasındaki gereksinimlerini karşılayabilmek için kullandığı yöntemlerin tümü.
—Kuyumc. Bir takıyı meydana getiren parçaların, temizleme ve parlatma aşamasından önce birbirine uydurulması.
—Mak. san. *Geçici montaj,* son işlemleri gerçekleştirmeden ya da kesin montajın yapılacağı yere göndermeden önce bir bütünü oluşturan parçaların gerektiği gibi yapılıp yapılmadıklarını anlamak için yapılan montaj.
—Matbaac. Tipo baskıda, bir sayfa, bir tablo vb. meydana getirmek için dizilmiş metinlerin ve klişelerin bir araya toplanması. || Bir klişenin tipo baskıda kullanılabilecek yüksekliğe getirilmesi için çivileme, yapıştırma ya da kopçalama yöntemlerinden biriyle bir blok üzerine tespit edilmesi. || Helyogravürde ve ofset baskıda baskı kalıbının düzenlenmesinde kullanılacak metinlerin ve resimlerin saydam plastik sayfa üzerinde bir araya getirilmesi. || *Montaj masası,* üzerinde helyo-ofset ya da ofset montajcısının, basımı yapılacak formalara ait metin ve resimlerin negatif ya da pozitif filmlerini gruplandırdığı, üst bölümü cam kaplı masa.
—Sig. *Montaj sigortası,* yapımı bitmiş fabrika ve binaların içerisine monte edilecek sağlık donanımlarıyla elektrik, kalorifer kazanı ve telefon gibi donanımların montajı; vinç, pres, hidroelektrik, dizel, jeneratör, transformatörlerin ve her türlü şantiye makineleriyle komple santralların kurulması gibi işlerin yoğun olduğu sigorta dalı. (İngilizce kısaca EAR [Erection All -Risks] sigortası diye adlandırılan montaj sigortası, makine ve donanımın montaj alanına geldiği anda başlar ve montajın tamamlanmasıyla biter.)
—Sine. → KURGU.

MONTAJCI a. Bir bütünü oluşturan değişik parçaları yerinde ya da atölyede birleştiren kimse; kurgucu.
—Elektrotekn. *Elektrik montajcısı,* her tür hat ve bağlantı montajlarını, bütün iç tesisat işlerini, basit motorların ve aygıtların onarımını, yüksek ve alçak gerilimli yeraltı kanalizasyonlarına ilişkin işleri ve kimi ayarlama ve mekanik işlemlerini yapabilecek yetenekteki işçi. || *Elektrik hattı montajcısı,* elektrik hatlarının ve kanalizasyonlarının döşenme ve bakım işlerini gerçekleştiren işçi.
—Matbaac. Çizgilerden ve tramlardan meydana gelen gravürleri kesen ya da frezeleme, fasetleme, delik delme ve klişelerin montajı işlemlerini yapan matbaa işçisi. || Ofset ya da helyogravür basım kalıbında birlikte basılacak parçaları birleştirmekle görevli işçi.
—Sine. → KURGUCU.

MONTAJCILIK a. Montajcının mesleği, kurguculuk.

MONTALBÁN (Juan Pérez DE) → PÉREZ DE MONTALBÁN.

MONTALCİNO, İtalya'da komün, Toscana'da (Siena ili), Ombrone yakınında; 4 600 nüf. Kent, XVI. yy.'da, Papalık'a karşı Siena Cumhuriyeti'ne yaptığı yardımlarla ünlüdür. Siena'nın Papalık'ın eline geçmesinden (1555) sonra, sienalı 200 aile buraya sığınmıştır.

MONTALE (Eugenio), italyan şair (Cenova 1896-Milano 1981). Kendi içine kapalı şiir anlayışı daha ilk kitabı *Ossi* di seppia*'da (1925) görülür. Bu kapalılık, az rastlanır sözcüklere ve ritimlere yer vermesinden, pek bilinmeyen edebi kaynaklara gönderme yapmasından, simgelerinin çözülemeyecek kadar zengin olmasından, eksiltili ve uyumsuz cümle kuruluşlarından gelir. Ama bu şiirlerin beslendiği kaynak günlük yaşamda görülen küçük ve somut rastlantılardır. Adını ikinci kitaba veren (*Le occasioni,* 1939) bu rastlantıların şairin yaşamındaki yeri, *Farfalla di Dinard* (1956) adlı düzyazı şiirlerinde açıklanmıştır. Karısının ölümü üzerine kaleme aldığı *Satura* (1971) ile *Diario del'71 e del'72* (1973) ve *Quaderno di quattro anni* (1977), günce biçiminde ve epigram havasında yapıtlardır. Çağdaş edebiyat konusunda yetenekli bir eleştirmen olan Montale'nin gazetelere yazdığı incelemeleri *Auto da fé*'de (1966) toplanmıştır. (1975 Nobel edebiyat ödülü.)

Reportagebild

Eugenio Montale

MONTALEMBERT (Marc René, — *markisi*) fransız general (Angoulême 1714 -Paris 1800). Modern tahkimatın öncüsüdür. Kendi dönemindeki resmi mühendislerin görüşlerine karşı çıktı. 11 cilt tutan en önemli yapıtı *la Fortification perpendiculaire* (Dikey tahkimat) [1776-1794), *l'Art défensif supérieur à l'offensif* (Savunma sanatının taarruza üstünlüğü) adıyla 1796'da yeniden basıldı.

MONTALEMBERT (Charles FORBES, —*kontu*), fransız siyaset adamı (Londra 1810-Paris 1870). Genç yaşında La Mennais'nin liberal katolik akımını benimsedi onunla birlikte *l'Avenir* gazetesini kurdu ama onun Roma'ya karşı başkaldırısına katılmadı. Fransa Yüksek meclisi'nde liberal katoliklerin lideri oldu (1835), eğitimin özgür olmasını savundu. 1848 devrimi'nden sonra milletvekili seçildi, Haziran olaylarından kaygılanarak Ordre partisi'ni destekledi. Roma seferini onayladı (1849),

Falloux yasası'nın kabul edilmesi için çalıştı, 2 aralık 1851 hükümet darbesini destekledi; 1852'de Yasama meclisi'ne milletvekili seçildi, 1857'de siyasetten çekildi. *Correspondant* adlı gazetesinde *l'Univers*'in Roma kilisesi'ne uygun tezleriyle mücadele etti. Papa Pius IX'un siyaseti onu düşkırıklığına uğrattı ve son yıllarının sıkıntılı geçmesine neden oldu.

MONTALTO DI CASTRO, İtalya'da yer, Lazio'nun kuzeyinde, Tirren denizi kıyısında. Nükleer santral.

MONTALVO (Garci RODRÍGUEZ ya da ORDOÑEZ DE) → RODRÍGUEZ DE MONTALVO.

MONTALVO (Juan), ekvadorlu yazar (Ambato 1833-Paris 1889). Polemik yazarı olarak *El cosmopolita* adlı gazetesinde sürekli diktatör García Moreno'yu hedef aldı ve korkusuzca kaleme aldığı *Catilinarias*'ta (1880) büyük bir başarıya ulaştı. Don Kişot'un maceralarının bir devamı olarak tasarladığı ve siyasal amaçlarla yazdığı *Capítulos que se le olvidaron a Cervantes*'te (1895) ispanyolcanın en titiz düzyazı ustalarından biri olduğunu gösterdi. Aynı zamanda büyük bir denemeci olan Montalvo, *Siete tratados*'ta (1882) Montaigne'i örnek aldı.

MONTANA, ABD'nin kuzey-batısında eyalet, 381 086 km^2; 803 655 nüf. (1990). Merkezi *Helena.*

Eyaletin batıdaki üçte birlik bölümü Kayalık dağlar'la (Bitterroot Range [yaklaşık 3 000 m] ve Lewis sıradağları) kaplıdır. Doğusu, Great Plains'in (1 100 m) en yüksek kesimindedir. İç havzalar ve ovalarda, kış sert (ocakta −6, −10 °C arası), yaz sıcaktır (20-22 °C). Yağışlı sıradağlar ormanlıktır; yarı kurak ovalarsa cılız çayırlarla kaplıdır. Sulanan (eyalet yüzölçümünün % 1,7'si) kesimler dışındaki büyük işletmelerde (ortalama 1 100 ha), sığır ve koyun beslenir ya da yalnızca buğday (dry farming ile) yetiştirilir. Montana'da, ovalarda kömür, petrol ve linyit, Kayalık dağlar'da bakır ve kurşun yatakları bulunur. Turizmden de önemli gelir sağlanır. Bakır dökümevleri (Anaconda, Butte) ve kereste sanayisi dışında, pek sanayi yoktur; eyalette az sayıda küçük kent bulunur: Billings, Great Falls, Missoula, Butte ve Helena.

—Tar. Fransız Louisiane'ının bir bölgesi olan Montana, 1803'te ABD'ye bağlandı. Tuzak avcıları, 1807-1870 arasında, burada konaklama yerleri kurdular. 1862'de başlayan altın (Bannack) arayıcılarının akınıyla, haydutlar çoğaldı, ardından Kızılderililer ile çatışmalar (1870-1881) baş gösterdi. Uzun süre Oregon, Washington, Nebraska ve Dakota (1861) arasında paylaşılan bölge, 1864'te özerk toprak oldu ve 1889'da eyalete dönüştü.

MONTANA, İsviçre'de (Valais kantonu) komün, Rhône'un sağ kıyısındaki platoda, Sierre'in B.'sında; 1 900 nüf.; yüksl. 1 234 m. 1 670 m yükseltideki Vermala ile tamamlanan, iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi ve kış sporları merkezi.

MONTAÑA, Peru'nun Kuzey-doğu Amazon bölümüne kimi zaman verilen ad. Ova kesiminde, sıcak ve nemli (ekvator yakınında) bir ülkedir; Andlar'ın aklanındaysa, basamak basamak uzanan bir ormanla *(ceja de montaña)* kaplıdır.

MONTAND (İvo LIVI, **Yves** —denir), fransız şarkıcı, sinema oyuncusu (Monsummano, Toscana, 1921 - Senlis 1991). Mesleğine gezgin şarkıcılıkla başladı; sonra şarkı, tiyatro (*Cadı kazanı* [les Sorcières de Salem], 1954), sinema [*Gecenin kapıları* [les Portes de la nuit], M. Carné, 1946; *Savaş bitti* [La guerre est finie], A. Renais, 1966; *Yaşamak için* [Vivre pour vivre], C. Lelouch, 1967; *İtiraf* [l'Aveu], C. Gavras, 1969; *État de siège* [C. Gavras], 1972; *Sen ve ben* [César et Rosalie], C. Sautet, 1972; *Sen, ben ve diğerleri* [Vincent, François, Paul et les autres], C. Sautet, 1975; *Polis Piton 357* [Police Python, 357], A. Corneau, 1976) alanlarında sürdürdü. 1951'de sinema sanatçısı Simone Signoret ile evlendi.

Naud-A. A. A.

Montana
Billings yakınlarından bir görünüm

MONTANELLI (Giuseppe), toscanalı avukat ve siyaset adamı (Fucecchio 1813 - ay. y. 1862). *Fratelli italiani* derneğini (1844), sonra *l'Italia* gazetesini kurdu (1847); 1848 çarpışmalarına katılıp Toscana meclisi'ne seçildikten sonra, hükümette Capponi'nin yerini aldı (ekim). Gaeta grandükünün kaçmasından sonra Guerrazzi ve Mazzini ile birlikte bir üçlü yönetim oluşturdu (şubat 1849) ve koşulların cumhuriyetin kurulması için uygun olduğunu savundu. 1849-1859 arasında Fransa'da sürgün yaşayan Montanelli, 1861'de temsilci seçildi ve Savoia sülalesine karşı çıktı. *İntroduzione ad alcuni appunti storici sulla rivoluzione d'Italia* (İtalya devrimi üstüne bazı tarihsel notlara giriş) [1851] adlı yapıtında siyasal anılarını yazdı ve *Memorie sull'Italia e specialmente sulla Toscana dal 1814 al 1850*'yi (1814-1850 yılları arasında İtalya ve özellikle Toscana üzerine anılar) kaleme aldı (1853).

MONTAÑÉS (Juan Martínez) → MARTÍNEZ MONTAÑÉS.

MONTANİ (Giuseppe), italyan yazar (Cremona 1789-Floransa 1833). *Antologia*'nın yazımına katılan başlıca yazarlardandı. 1821'de ulusal ve kültürel bağlamda yeni fikirleri yaymak amacıyla kurulan bu dergi, bir süre romantizmin kuramlarını da savundu.

MONTANİT a. (fr. *montanite;* Amerika Birleşik Devletleri'ndeki *Montana* eyaletinin adından). Miner. Hidratlı doğal bizmut tellürat.

MONTANO (Lorenzo), italyan yazar (Verona 1893-Milano 1958). **Danilo Lebrecht** takma adıyla tanındı. *La Ronda* adlı dergide çalıştı, tarihsel anılar yazdı; uzmanlık alanı XVI. ve XVII. yy.'dı; ayrıca şiirleri de vardır (*Discordanze,* 1914).

MONTANOA a. Nadiren dallı, büyük yapraklı, kalın saplı ağaççık. (Çiçekleri sap ucunda, ortası sarı ve çevresi beyaz bir kömeç halinde toplu olur. Meksika ve Kolombiya'da on beş kadar türü yetişir Bileşikgiller familyası.)

Montanyarlar → MONTAGNARDLAR.

MONTARGIS, Fransa'da *arrondissement* (Loiret) merkezi, Gâtinais'de, Loing kıyısında, Briare, Orléans ve Loing kanallarının birleşme noktasında, *Montargis ormanı* yakınında; 16 570 nüf. (1992).

MONTATAİRE, Fransa'da kanton (Oise) merkezi, Thérain ile Oise'ın birleştiği yerde, Creil yakınında, 12 390 nüf. (1992). Sanayi (demir-çelik, makine yapımı, kimya) merkezi.

MONTAUBAN, Fransa'da *département* (Tarn-et-Garonne) merkezi, Tarn kıyısında, Toulouse'un 50 km K.'inde; 53 278 nüf. (1992).

MONTAUBAN (Charles **Cousin-**) → COUSIN-MONTAUBAN.

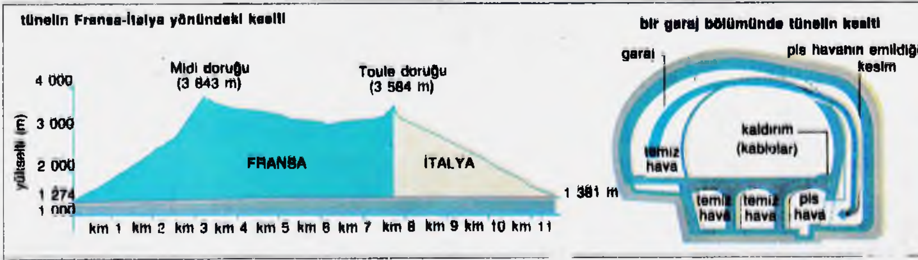
MONTBÉLİARD, Fransa'da *arrondissement* (Doubs) merkezi, Alsace'ın giriş kesiminde; 30 639 nüf. (1992). 120 000 nüfuslu, önemli bir sanayi yerleşme alanının (özellikle Audincourt, Sochaux ve Valentigney'i kapsar) merkezi; ulaşımı otoyolla sağlanan Montbéliard'da otomobil sanayisi ağır basarken tekstil ve saatçilik gibi geleneksel etkinlikler ortadan kalkmıştır.

MONT-BLANC kütlesi, Batı Alpler'de billurlu kütle, Fransa, İtalya ve İsviçre sınırında. Sıradağların en yüksek noktası ve Kafkas dağları dışında, Avrupa'nın en yüksek doruğu bu kütlededir: 4 807 m. G.-B.'dan K.-D.'ya doğru uzanan kütle, derin vadiler (Chamonix, Doire Baltée, val Ferret) sayesinde görkemli bir görünüm kazanır. Yüksekliğinin çok olması (D.'da 4 000 m'den, B.'da 3 500 m'den çok) nedeniyle kar takkesiyle ve buzla örtülüdür. Dağ, geniş buzul tekneleri ve büyük buz yalaklarıyla çevreye açılır; düşey sırtlar çok sert kayaçlardan oluşur. Buzullar, yüksek dağ otlaklarında son bulur ve günümüzde çevredeki vadilere kadar inemez. Mont-Blanc'ın başlıca gelir kaynağı turizmdir: kütlenin çevresinde birçok kış sporları ve yazlık sayfiye merkezi vardır. Fransa ile İtalya arasında açılmış karayolu tüneli, kütlenin oluşturduğu aşılmaz engeli ortadan kaldırmış ve bölgesel düzeyde turizmin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Yves Montand

Mont-Blanc tüneli, Fransa'daki Arve'ı İtalya'daki valle d'Aosta'ya bağlayan karayolu tüneli. Uzunluğu 11 600 m. Chamonix'in aşağı kesimindeki Pèlerinler (1 274 m) ile Courmayeur yakınındaki Entrèves (1 380 m) arasında, ortalama 1 300 m yükseltide bulunur. Yapımına İtalya kesiminde 1958'de, Fransa kesiminde 1960'ta başlanan tünel, 1965'te ulaşıma açıldı ve Cenevre-Milano yolunu 100 km kısalttı. Dehlizin toplam alanı 70 m^2'dir, ama bunun yalnızca yukarı bölümündeki 46 m^2'lik kesimi otomobil trafiğine açıktır; geri kalan bölümüyse havalandırmaya yarar. Tünelin beton tavanının kalınlığı 0,30-0,70 m'dir; dehlizde, iki şeritten oluşan 7 m genişliğinde bir yolla, 0,70 m ge-

Mont Blanc tüneli

nişliğinde iki hizmet kaldırımı, her 300 m'de bir garaj ve her 100 m'de bir cep vardır.

MONTBRETİA a. İki *crocosmia* türünün çaprazlanması sonucunda oluşan melez bitkiye verilen ad.

MONTBRISON, Fransa'da *arrondissement* (Loire) merkezi, Forez ovasıyla, dağların birleştiği yerde; 14 591 nüf. (1992). Ticaret merkezi ve bazı sanayi (makine yapımı) kuruluşları.

MONTCEAU-LES-MİNES, Fransa'da kanton (Saône-et-Loire) merkezi, Bourbince ve Centre kanalı kıyısında; 23 308 nüf. (1992). Maden kömürü çıkarımı, makine yapımı, tekstil, kauçuk.

MONT-CENIS → CENIS

MONTCHRESTİEN (Antoine DE), fransız yazar (Falaise 1575'e doğr. - Les Tourailles, Domfront yakınında, 1621). Trajedilerinde (1601) o dönemler için yeni bir olgu olan sahneleme konusuna önem verdi ve anlatımda yalınlaşmaya çalıştı. Bu trajedilerinden en başarılıları *David, l'Écossaise* ve Corneille'in temalarının habercisi olan *Hector*'dur. "Ekonomi politik" sözünün ilk kez onun 1610'lar Fransası'nın ekonomik durumunu sergileyen *Traité de l'économie politique* (1615) adlı yapıtında ortaya çıktığı sanılır.

MONTCLAİR, ABD'de (New Jersey) kent, Newark'ın K.-K.-B.'sında; 38 200 nüf. Konut merkezi.

MONT-DE-MARSAN, Fransa'da, *département* (Landes) merkezi, Midou ve Douze'un birleşerek Midouze'u oluşturduğu yerde, Grande Lande ve Marsan'ın sınırında; 31 864 nüf. (1992). Bir ırmak yolu ve Santiago de Compostela'ya giden hac yollarının eski kavşağı. Desplau'nun yaptığı şehitler anıtı. Lacataye hisarında Güzel sanatlar müzesi (XIV. yy.; Desplau ve Wlérick'in heykel ve resimleri; XX. yy. heykelleri).

Montdidier savaşı, mart 1918'de Ludendorff'un ilk büyük saldırılarına, beş ay sonra da alman cephesinin çökmesine yol açan müttefik karşı saldırısına verilen ad. Almanlar 21 martta Fransızlar'la İngilizler'i birbirinden ayırmak umuduyla büyük bir saldırı başlattılar ve V. İngiliz ordusunu ezerek Amiens'e yürüdüler. Pétain düşman saldırısını durdurmak ve sürekli bir cephe kurmak için 42 birliği savaşa soktu. Ancak fransız-ingiliz güçleri arasında bir koordinasyon sağlanması ve alman saldırısının Avre üstünde durdurulabilmesi için Doullens antlaşması'yla Foch'un ingiliz ordularına da komuta etme yetkisinin verilmesini beklemek gerekti.

8 Ağustos 1918'de Müttefikler general Foch komutasında saldırıya geçtiler ve üç hafta süren bir savaştan sonra fransız-ingiliz kuvvetleri eski cepheyi kurmayı başardılar.

MONT - DORE ya da **LE MONT-DORE,** Fransa'da (Puy-de-Dôme) komün, *Mont Dore kütlesi*'nde, Sancy tepesinin K.'inde, yukarı Dordogne dar vadisinde; 2 006 nüf. (1992). 1 050 m yükseltideki büyük bir kaplıca merkezidir.

MONTE a. (birleştirmek, kurmak, çatmak anlamındaki fr. *monter*'den). **1.** *Bir şeyi monte etmek,* onu oluşturan parçaları birleştirmek; kurmak: *Bir makineyi monte etmek.* **—2.** *Bir şeyi bir yere monte etmek,* onu oraya yerleştirmek, tutturmak.

Philippus de Monte
Larmessin'in gravürü

MONTE (Philippus DE), flaman besteci (Mechelen 1521 - Prag 1603). 1542-1551 arasında Napoli'de Cosimo Pinelli'nin malikânesinde, daha sonra da Roma'da öğretmenlik yaptı. 1554'te Roma'da yayımladığı ilk madrigal kitabıyla büyük ün kazandı. Anvers'deyken (1554-55), İngiliz krallık capella'sında çalışmak üzere Felipe II ile anlaştı. Bu görevi kısa sürdü. İtalya'ya dönünce imparator Maximilian II tarafından imparatorluk sarayında capella yöneticiliğine atandı. Otuz beş yıl bu görevde kaldı; ama birkaç kez kısa sürelerle görevine ara verdi: 1570'te capellaya ilahici bulmak için Hollanda'ya gitti, 1582'de Augsburg'a, 1593'te de Regensburg'a bir yolculuk yaptı. Regensburg'da Lassus ile tanıştı. Philippus de Monte çok verimli bir besteciydi. Teknik ve anlatım bakımından yüksek bir düzeyi temsil eden yapıtlarındaki ince duyarlık, özellikle italyan tarzı madrigallerinde belirgindir. Çok sayıda madrigali şöyle sınıflanabilir: üç ciltlik 7 sesli, sekiz ciltlik 6 sesli, on dokuz ciltlik 5 sesli, dört ciltlik 4 sesli, bir ciltlik 3 sesli madrigal; beş ciltlik dinsel madrigal ve çeşitli bestecilerinkiyle birlikte yayımlanmış birçok dindışı madrigal. Yapıtları arasında fransız şansonu azdır. Missa türüyse, kendine en uygun anlatım biçimi gibidir. 38 missasının çoğu, parodi tekniğine dayalıdır. 4, 5 ve 6 sesli motetleri, dokuz basılı cilt ile ortak derlemelere ve elyazmalarına dağılmıştır.

MONTE ALBÁN, Oaxaca vadisinde (Meksika) Kolomböncesi dönem yerleşimi. Klasiköncesi dönemin orta evrelerinden (İ.Ö. 1000-300) Klasiksonrası döneme (İ.S. 950-1500) kadar iskân edilen Monte Albán, tören merkezinin (piramitler, saray ve top oyunu alanı) bulunduğu geniş bir düzlükle (700×250 m) biten bir tepeye kurulmuştur. Klasik dönemde, Monte Albán, tepenin yamacına yapılmış konut platformlarından da anlaşıldığı gibi, kentsel bir merkez durumuna geldi. Bazıları fresklerle süslü çok sayıda mezar ortaya çıkarıldı; mezar eşyaları arasında, yerel tanrıları (Yağmur, Mısır tanrıları; tüylü yılan) betimleyen urnalar bulunuyordu. Klasiköncesi döneme tarihlendirilen ilk evrede (Monte Albán I), özellikle alçakkabartmalarla süslü *Danzantes* stellerinde, Olmekler*'in etkisi dikkati çeker. Klasik dönemde, Teotihuacán'ın, Mayalar'ın ve körfez bölgesinin etkisi görüldüyse de, İ.S. I. yy.'dan başlayarak zapotek kültürünün unsurları ağır bastı. X. yy.'ın başında, kent terk edildi; ancak, Zapotekler ve Mikstekler mezarlarını buraya inşa etmeyi sürdürdüler.

MONTE ARGENTARİO, İtalya'da yüksek burun, Toscana'da (Grosseto ili), bataklıkların ayırdığı üç kum okuyla karaya bağlanan bir yarımadada. Sayfiye merkezi.

MONTEBELLO, Avustralya'nın kuzey-batı'sındaki çölsü kıyılarda sıralanan küçük adalar topluluğu. Burada, İngiltere ve Avustralya, nükleer denemeler yaptılar.

MONTEBELLO DELLA BATTAGLIA, İtalya'da komün, Lombardia'da (Pavia ili); 2 000 nüf. Haziran 1800'de, general Ott komutasındaki Avusturyalılar, Lannes'a, 20 mayıs 1859'daysa general Stadion komutasındaki kuvvetler, Forey'e yenildiler.

MONTEBELLUNA, İtalya'da komün, Veneto'da, Treviso'nun K.-B.'sında; 24 600 nüf. Spor ayakkabıları.

MONTEBRAZİT a. (fr. *montebrasite*). Miner. Bir ambligonit türü olan doğal alüminyum ve lityum fosfat. (Montebrazit, Hebron'da [Amerika Birleşik Devletleri] ve Montebras'da [Creuse] bulunmuştur.)

MONTE-CARLO, Monako prensliğinde semt, eski Monako'nun K.'inde, kumarhane ve başlıca otellerin bulunduğu yer. Avrupa'nın çeşitli noktalarında başlayan ve prenslikte sona eren ünlü bir otomobil rallisine bu semtin adı verilir.

Monte-Carlo *(Ballets de)*, René Blum ve Vasiliy Voskrosenskiy tarafından, S. de Diaghilev'in dağılan Rus baleleri'ni yeniden oluşturmak amacıyla 1932'de kurulan bale topluluğu *(Ballets russes de Monte-Carlo)*. Topluluktaki yeni dansçılar arasında, Serge Grigoriev, Boris Kochno, Felya Dubrovska, Leon Wójcikowski, George Balanchine ve Léonide Massine de yer alıyordu. 1936'da, René Blum, o sırada "Albay Vasiliy'in Rus baleleri" adını taşıyan topluluğun yönetimini bıraktı ve Michel Fokine'in de işbirliğini sağlayarak, Monako prensliğinin korumasında *Ballets de Monte-Carlo* adı altında yeni bir topluluk kurdu. 1938'de, Léonide Massine topluluğun koregrafı ve sanat yönetmeni oldu. İkinci Dünya savaşı'nın ilanından az sonra, yöneticiliğe Serge Denham geldi ve o sırada Amerika'da bulunan topluluk, *Ballet russe de Monte-Carlo* adını aldı. 1963'te dağılan topluluk, 1966'da Rainier III'ün himayesinde yeniden kuruldu.

Yine Monako prensliğinin himayesinde olmak üzere, *Nouveaux Ballets de Monte-Carlo* ve *Nouveau Ballet de Monte-Carlo* (1945) adıyla da Serge Lifar'ın sanat yöneticiliği altında iki ayrı topluluk daha kuruldu. 1947'de marquis de Cuevas tarafından satın alınan ve o sırada *Grand Ballet de Monte-Carlo* adını taşıyan *Nouveau Ballet de Monte-Carlo,* 1951'de *Grand Ballet du marquis de Cuevas* adını aldı.

Monte-Carlo yöntemleri. Says. çözüm. İntegraller hesabı, ekstremumların belirlenmesi, denklem sistemlerinin, diferansiyel denklemlerin, kısmi türevli diferansiyel denklemlerin, integral denklemlerin vb. çözümlerinin aranması gibi belirlenimci problemlerin sayısal çözülmesi için rastlantıdan yararlanan yöntemlerin genel adı.

MONTE CASSİNO → CASSINO dağı.

MONTECATİNİ-TERME, İtalya'da kaplıca merkezi, Toscana'da, Val di Nievole'de, Pistoia'nın G.-B.'sında; 25 000 nüf. Sayfiye merkezi.

Montecitorio, Roma'da, Colonna meydanı'nda, Marcus Aurelius sütunu karşısında yükselen saray. Papa Innocentius X için Bernini tarafından yapımına başlanan ve C. Fontana tarafından tamamlanan yapı, 1870'e dek adalet sarayı olarak kullanıldı. Bu tarihten beri Millet meclisi'dir.

MONTÉCLAİR (Michel PIGNOLET ya da PINOLET DE), fransız besteci (Andelot, Haute-Marne, 1667 - Aumont, Oise, 1737). 1700'de bas kemancı olarak Paris operası'nın orkestrasına girdi, ölümüne değin burada çalıştı. Bu orkestrada ilk kez kontrabas çaldı. Başlıca yapıtları: *les Fêtes de l'été* (opera-bale, 1716), *Jephté* (lirik trajedi, 1732) [konusu Kutsal Kitap'tan alınmış ilk fransız operası].

MONTECRİSTO, Tirren denizi'nde İtalya'ya bağlı küçük ada, Elbe adasının G.'inde; 10,4 km². Granitli, dağlık (en yüksek yeri 645 m) ve ormanlık ada, A. Dumas'nın romanıyla ün kazandı.

MONTECUCCOLİ ya da **MONTECUCCULİ** (Raimondo, *prens*), Kutsal İmparatorluk'a hizmet eden italyan mareşal (Montecuccolo şatosu, Modena yakınında, 1609 - Linz 1680). Habsburglar'ın hizmetine girdi, İsveçliler'i daha 1631'de yenilgiye uğrattı ve 1648'de Zusmarshausen'deki çekilme harekâtını örterek savunmaya yardımcı oldu. Polonya kralı Jan Kazimierz'i Rakoçi'ye karşı (1657) ve Danimarka'yı İsveçliler'e karşı savunmaya (1658) gönderildi. Feldmareşalliğe yükseltildikten sonra Sankt Gotthard'da Türkler'e karşı katolik kuvvetlerinin (1 ağustos 1664), Hollanda savaşında da imparatorluk kuvvetlerinin (1672) komutanlığını yaptı, Bonn'u ele geçirdi ve Turenne'i Saar'a doğru püskürttü (1673). Turenne'in Sasbach'da ölmesinden (27 temmuz 1675) sonra Philippsburg'u aldı (1676), ancak Créqui'nin Freiburg'u ele geçirmesine engel olamadı (1677). Askerlik sanatı üzerine yapıtları vardır.

Montedison (*Montecatini-Edison*'un kısaltması), İtalya'nın en büyük iki kimyasal ürünler işletmesi olan Montecatini ile Edison'un 1966'da birleşmeleri sonucu ortaya çıkan kimyasal ürünler firması. Bu alanda, en önde gelen italyan firmasıdır.

MONTEFELTRO, İtalya'da dağlık kütle, Marche'de (Pesaro e Urbino ili), San Marino Cumhuriyeti'nin B.'sında yer alan Apennin dağ kolu. En yüksek noktası 1 415 m.

MONTEFELTRO, ghibellino partisine bağlı italyan aile: GUIDO (öl. Assisi ? 1298'e doğr.), askerdi, welfelere karşı mücadelede önemli bir rol oynadı; Bonifatius VIII ile uzlaşarak fransisken oldu (1295); —FEDERİCO III, Urbino dükü, condottiero (Gubbio 1422 - Ferrara 1482), Francesco Sforza'nın milis kuvvetlerine (1444-1447), ardından Floransa'nın milis kuvvetlerine komuta ettikten (1447-1451) sonra, önce Anjoulu Giovanni'ye karşı desteklediği Napoli kralı Ferdinando I'in, daha sonra da Sigismondo Pandolfo'ya karşı desteklediği Pius II'nin hizmetine girdi (1463). İtalyan birliğinin önderi olarak B. Colleoni'nin komutasındaki Venedikliler'e karşı Molinella zaferini (1467) elde etti. 1469'da kendisine Rimini'yi veren Roberto Malatesta'yı papa Paulus II'ye karşı destekledi. Floransalılar'a isyan eden Volterra'ya boyun eğdirmekle görevlendirilince, yirmi beş günlük bir kuşatmadan sonra kenti ele geçirdi (1472). Federico aynı zamanda XV. yy. italyan sanat koruyucularının en önemlilerinden biridir.

MONTEFİASCONE, İtalya'da komün, Lazio'da (Viterbo ili), Bolsena krater gölü kıyısında; 12 500 nüf. Burg, katedralin bulunduğu tepede kuruludur. S. Flaviano katedrali, sekizgen planlı 1519'da yapımına başlanan, XIX. yy.'da tamamlanan ve üst üste yapılmış iki kiliseden oluşan, ilginç bir Ortaçağ yapısıdır. Şarapları *est est est* adıyla tanınır.

MONTEFORTE TOLEDO (Mario), guatemalalı yazar (Guatemala 1911). Devrimci birleşik parti üyesi, Guatemala Cumhuriyeti Başkan yardımcısı 1948), ülkesinin BM'de temsilcisi olan Monteforte, 1956'da Guatemala'yı terk etmek zorunda kaldı ve Meksika'ya yerleşti. Gerçekçi romanlar (*Entre la Piedra y la Cruz,* 1948; *Donde acaban los caminos,* 1953; *Una Manera de Moris,* 1957; *Llegaron del mar,* 1966), hikâyeler ve toplumbilim incelemeleri yazdı.

Monteggia kırığı (italyan cerrah Giovanni Battista *Monteggia*'nın [Laveno 1762 - Milano 1815] adından), özellikle çocuklarda görülen dönerkemik çıkığıyla birlikte dirsekkemiği kırığı.

MONTEGO BAY, Jamaika'da sayfiye merkezi, Saint James bölgesinin yönetim merkezi, adanın kuzey kıyısında; 59 600 nüf. Ticaret ve sanayi (kamyon montajı) limanı. Uluslararası havalimanı.

J. Bottin

Monte Albán
M yapısı
(ön planda, dansçıları [*Danzantes*] betimleyen alçakkabartmalarla süslü steller)

MONTEGROTTO TERME, İtalya'da kaplıca merkezi, Veneto'da (Padova ili), Abano Terme yakınında: 11 900 nüf.

MONTEİRO LOBATO (José Bento), brezilyalı yazar (Taubaté, São Paulo, 1882 - São Paulo 1948). Halkçı ve bölgeci bir öykücüydü; yarattığı, kentlerden uzakta yaşayan *Jeca Tatu* (1919) adlı uyuşuk ve yoksul adam tipi ün kazandı. Ayrıca, çocuklar için de kitaplar yazdı.

MONTE İSOLA, İseo gölünde (Lombardia) ada; 1 900 nüf.

Monte Kristo kontu (*le Comte de Monte-Cristo),* baba Alexandre Dumas'nın romanı (1845). Yapıtta Edmond Dantès'in yaşamını, düş kırıklığına uğramış gençliğinin ve hüsranla sonuçlanan aşkının intikamını almaya adayışı anlatılır.

MONTEL (Paul), fransız matematikçi (Nice 1876 - Paris 1975). Özellikle, karmaşık değişkenin fonksiyonları kuramıyla ilgilendi. 1907-1916 yılları arasında fonksiyonların normal aileleri kuramını yarattı ve böylece analitik fonksiyonların bir sınıflamasını yaptı. Tekdeğerli ya da çokdeğerli fonksiyonlar kuramını geliştirdi ve cebirde polinomların geometrisini kurdu. Cebirsel olmayan fonksiyonlarda cebirsel özellikleri genelleştirerek sonlu geometriyi de inceledi.

Montel uzayı. Topol. Her parçası bağıl tıkız olan Fréchet uzayı. $\mathbb{C}^n$ nin tıkız yakınsaklık topolojisiyle donatılmış bir açığı üzerindeki holomorf fonksiyonların uzayı, buna bir örnek oluşturur. Gerçekte, $n=1$ halinde düzgüsel Montel ailesinden söz edilir.

MONTELEONE Dİ CALABRİA → VIBO VALENTİA.

MONTÉLİMAR, Fransa'da kanton (Drôme) merkezi, Rhône yakınında, Roubion ve Jabron'un birleştiği yerde, *Montélimar ovası*'nda; 31 386 nüf. (1992). Birkaç sanayinin (nuga, tekstil, makine yapımı) canlandırdığı bölgesel pazar.

MONTELİUS (Oscar), isveçli arkeolog (Stockholm 1843 - *ay. y.* 1921). İsveç'te tarihöncesi araştırmalarını başlattı. Yapıtları arasında: *Om tidsbestämming inom Bronsåldern* (Tunç çağı evrelerinin saptanması) [1885]; *The Civilization of Sweden in Heathen Times* (Çoktanrıcı dönemde isveç uygarlığı) [1888]; *Die älteren Kulturperioden in Orient und in Europa* (Doğu'da ve Avrupa'daki eski kültür evreleri) [1903-23] sayılabilir.

Montelupo fayansları, Floransa yakınında, majolikanın ilk imal edildiği merkezlerden birinde üretilen fayanslar. Daha XIV. yy.'da önemli bir etkinliği olan Montelupo özellikle XVII. yy.'daki özgün üretimiyle ünlendi. Bu üretim, işlek bir fırçayla çizilmiş canlı renklerdeki insan figürleriyle bezeli tabaklardan oluşur.

MONTEMAGNO → BUONACCORSO DA MONTEMAGNO.

MONTEMAYOR (Jorge DE), portekiz asıllı ispanyol yazar (Montemor-o-Velho, Portekiz, 1520'ye doğr. - Piemonte 1561). Portekiz tahtının vârisiyle evlenen prenses Juana'nın hizmetine girdi; prenses dul kalınca (1554), onunla birlikte Castilla'ya döndü. Felipe II'nin Mary Tudor ile evlenmeye hazırlandığı sırada bir görevle İngiltere'ye gönderildi; bir düelloda öldüğü söylenir. Montemayor bir *Cancionero* (1554) ile pastoral bir roman *(Los siete libros de la Diana)* (1559) yazdı; birçok kez basılan, çevrilen ya da taklit edilen bu roman, Avrupa'da bu türün gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

MONTEMOLİN → CARLOS DE BORBON.

MONTENEGRO ("Kara dağ"), KARADAĞ'ın italyancası.

Montenegro sülalesinin prenslik nişanı. 1860'ta çıkarılan ve prens ailesinden kişilerle hükümdarlara verilen nişan. Eşit ende kırmızı, beyaz, mavi düşey çizgili kurdele.

Monte Oliveto Maggiore, XIV. yy. başında, Siena ile Pienza arasındaki ücra bir arazide Bernardo Tolomei tarafından kurulan italyan benedikten manastırı. Büyük avlu, aziz Benedictus'un yaşamını canlandıran 41 freskle süslenmiştir. Bu fresklerden 9'u Signorelli'nin, ötekiler il Sodoma'nın yapıtlarıdır. Kilisede Fra Giovanni da Verona'nın kakma tekniğiyle yaptığı sıralar (1505) yer alır. Konaklama bölümleri.

MONTÉPİN (Xavier DE), fransız yazar (Apremont, Haute-Saône, 1823 - Paris 1902). École des chartes'da yetişti. *Pamphlet* ve *Lampion* dergilerinde çalıştı. *Ekmekçi kadın* (la Porteuse de pain) [1884] ya da *la Voleuse d'amour* (1894) gibi halkın çok tuttuğu birçok roman yazdı; bulvar tiyatrolarını, tek başına, kimi zaman da Grangé ya da Dornay ile birlikte yazdığı romanlarından uyarlama dramlarla doldurdu.

MONTEPULCİANO, İtalya'da komün, Toscana'da (Siena ili), Toscana tepelik bölgesinde; 15 800 nüf. Belediye sarayı (XIV. yy.) ve XVI. yy.'dan kalma birçok saray (bazıları baba Sangallo ya da Vignola tarafından yapılmıştır), XVII. yy. başında yapılmış katedral (çan kulesi XV. yy.'dan kalma). Gotik üslubundaki sarayda müze. —Yakınlarda, G. da Sangallo'nun üstün yapıtı yunan haçı planlı S. Biagio kilisesi.

MONTEREAU-FAUT-YONNE ya da **MONTEREAU,** Fransa'da kanton (Seine-et-Marne) merkezi, Yonne ile Sen'in birleştiği yerde; 18 936 nüf. (1992). Isıya dayanıklı ürünler ve çinicilik.

MONTEREY koyu, ABD'de (Kaliforni-

Lauros-Giraudon

Montespan markizi XVII. yy.'a ait ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı *Tessé müzesi, Le Mans*

Lauros-Giraudon

Charles de Secondat **Montesquieu ve La Brède baronu,** ressamı bilinmeyen bir tablodan (1728) ayrıntı *Versailles şatosu*

ya) koy, Büyük Okyanus kıyısında, San Francisco'nun G.'inde Kaliforniya'nın eski merkezi *Monterey* (27 600 nüf.) kenti bu koyun kıyısındadır.

MONTERÍA, Kolombiya'da kent, Córdoba yönetim bölgesinin merkezi, río Sinú kıyısında; 157 466 nüf. Önemli ticaret merkezi.

MONTERO, Bolivya'da (Santa Cruz yönetim bölgesi) kent, Santa Cruz'un K.'inde; 28 600 nüf. Tarım merkezi.

MONTERO RÍOS (Eugenio), ispanyol siyaset adamı (Santiago de Compostela 1832 - Madrid 1914). İlerici partinin temsilcilerinden (1869); bakanlık yaptı, ABD ile Paris antlaşması'nın (1898) görüşmelerini yürüttü ve Başbakanlığı döneminde (1904-05) medeni nikâhı kurumlaştırdı, ceza yasasında reform yaptı ve ticaret odalarını kurdu.

MONTEROTONDO, İtalya'da kent, Roma'nın K.-D.'sunda; 26 100 nüf. Tarıma dayalı besin sanayileri. Orsini sarayı (XV. yy.).

MONTERREY, Meksika'da kent, Nuevo León eyaletinin merkezi, Doğu sierra Madre'nin eteğinde, río Santa Catarina kıyısında, 1 064 197 nüf., banliyöleriyle birlikte 2 521 697 nüf. (1990). Hayranlık verici güzellikteki bahçelerin ortasında yer alan bu eski kent, büyük bir ticaret ve sanayi (demir-çelik sanayisi, camcılık, sentetik tekstil, otomobil yapımı, elektroteknik, besin) merkezidir.

MONTES (Lola) → MONTEZ.

MONTES (Ismael), bolivyalı devlet adamı (La Paz 1861 - ay. y. 1933). Albaykan Savaş bakanlığına getirildi (1900), 1904 -1909 ve 1913-1917 arasında Cumhurbaşkanlığı yaptı. Şili'den Arica-La Paz demiryolunu yapma hakkını aldı, iktisadi durumu geliştirdi ve kilise karşıtı bir siyaset (medeni nikâh, kilise ayrıcalıklarının kaldırılması) izledi. Liberal partinin önderiyken, ülke dışına sürüldü (1920-1928).

MONTE SAN GIULIANO → ERICE.

MONTE SANT'ANGELO, İtalya'da kent, Puglia'da (Foggia ili), Gargano dağı yarımadasında; 15 500 nüf. 796 m yükseltide turizm merkezi.

—Güz. sant. ve Tar. Gargano tepesinde ünlü San Michele yeraltı tapınağı. Hıristiyan Batı'dan kaynaklandığı sanılan baş melek kültü, Lombardlar tarafından benimsendi. Tüm Batı dünyasına yayıldı ve VI. yy.'dan başlayarak, aynı yüzyılın başında baş meleğin çobanlara göründüğü yer olduğu iddia edilen Monte Gargano mağarası, Roma ve Kudüs kadar ünlü bir hac merkezi oldu. XI. yy.'dan başlayarak, Normandiya'daki Mont-Saint-Michel'in rekabeti sonucunda tapınağa gelenlerin sayısı azaldı. Gotik kilisenin (1273) XI. yy.'da İstanbul'da yapılan bronz kapısı korunmuştur. Bu kilise, XII. yy.'dan kalma bir piskoposluk tahtını içeren baş melek mağarasıyla bağlantılıdır. Hemen yakınında, XII. yy.'dan kalma gizemli "Rotari mezarı" ve Santa Maria Maggiore'nin roman üslubundaki cephesi.

MONTES CLAROS, Brezilya'da (Minas Gerais) kent, Belo Horizonte-Salvador demiryolunun üzerinde; 182 700 nüf. Ticaret merkezi. Besin sanayileri. Çimento fabrikası.

MONTE SİRAİ, sulcisli Fenikeliler'in Sardinya'nın G.-B.'sında, Carbonia yakınında, en geç İ.Ö. VI. yy.'da kurdukları koloni. Daha sonra yerlerini Kartacalılar aldı. Tapınak ve Tofet ile tahkimli bir kalenin kalıntıları.

MONTESPAN (Françoise Athenaïs DE ROCHECHOUART DE MORTEMART, — *markizi*), Louis XIV'ün gözdesi (Lussac-les -Châteaux şatosu, Viyana, 1640 - Bourbon - l'Archambault 1707). Mortemart dükünün kızıydı; 1663'te Montespan markisiyle evlendi. Kraliçenin nedimesiydi: 1667'de, Louise de La Vallière'i uzaklaştırarak Louis XIV'ün metresi oldu. On iki yıl boyunca kralın baş gözdesi olarak kaldı. Zeki ve güzeldi; yazar ve sanatçıları korudu, siyasete karışmadı. Onun için, J. H. Mansart'a Clagny şatosu yaptırıldı. Zehirleme olayına karıştı ve Mme Maintenon tarafından yerinden edildi, 1679'da kralın gözdeliğinden düştü, ama saraydaki itibarını korudu. 1691'de bir manastıra çekildi. Louis XIV'ten sekiz çocuğu oldu. Bunların beşi yaşadı ve yasal vâris yapıldı.

MONTESQUIEU (Charles DE SECONDAT, LA BRÈDE ve — *baronu*), fransız yazar (Bordeaux yakınlarında La Brède şatosu 1689 - Paris 1755). Bordeauxlu bir yüksek memur ailesinde dünyaya geldi. Juilly'de, Oratoire tarikatına mensup rahiplerin öğrencisi oldu, daha sonra hukuk öğrenimi gördü. Mezun olduktan sonra Bordeaux parlamentosu'na önce üye (1714), sonra başkan seçildi (1716). Aynı yıl, kentin akademisine kabul edildi, burada ekonomik ve bilimsel alanlarda yazdığı birçok bildiriyi okudu. Bunların en önemlisi *Dissertation sur la politique des Romains dans la religion*'du (Romalılar'ın din alanında yürüttükleri siyaset). *İran* mektupları*'nın (Lettres persanes, 1721) kazandığı büyük beğeni Montesquieu'ye saray erkânının ve Mme de Lambert'in edebiyat çevresinin kapılarını açtı. Mme de Lambert onun Fransız akademisi'ne adaylığına destek oldu (1727). Bordeaux parlamentosu'ndaki memuriyetini satmış olan Montesquieu (1726), Avusturya, İtalya, Almanya, Hollanda ve İngiltere'yi kapsayan uzun bir yolculuğa çıktı. Yolculuk notları ve yorumları (*Mes pensées* [Düşüncelerim]) kaleme alacağı *Considérations* sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* (Romalılar'ın yükseliş ve çöküş nedenleri üzerine düşünceler) [1734] adlı yapıtı için çok önemli malzeme oluşturdu. Daha sonraki yıllarını Montesquieu başyapıtı olan *Kanunların* ruhu üzerine* (De l'esprit des lois, 1748) adlı kitabının hazırlanması ve yazılmasına adadı. Kitap yayımlandığında çok büyük başarı sağladı ve cizvitler-le janseniusçuların türü şimşeklerini üstüne çekti. Kilise tarafından okunmaması gereken kitaplar listesine alındı (1751). Yaşlanan ve görme duyusunu yavaş yavaş yitiren yazar kitabının yayımını takip eden yıllarda *Ansiklopedi*'ye "beğeni" maddesini hazırladı ve *Kanunların ruhu*'nun ikinci basımını gerçekleştirdi (1757). *İran mektupları* ile felsefi hiciv türünü yaratan Montesquieu, toplumsal ve ekonomik bilimlerin temelini atmış, güçlerin ayrımını öngören liberal anayasa doktrininin kurucusu sayılmıştır.

MONTESQUIOU (Charles DE BATZ ya da DE), **d'Artagnan** kontu (Castelmore şatosu, Lupiac yakınında, Gers, 1610-1620 arası - Maastricht 1673). Castelmore senyörü Bertrand de Batz ile Françoise de Montesquiou'nun oğlu; ailesinin mülkü olan d'Artagnan'ın adını aldı. Nevers dükünün emrindeki silahşorlar birliğinin komutanlığına getirildi (1658), Louis XIV tarafından Fouquet'yi Nantes'ta tutuklamak (5 eylül 1661) ve daha sonra da onu Pignerol'e götürmekle görevlendirildi (1664). Kontluğa ve silahşörler bölüğünün komutanlığına (1667), ardından tümgeneralliğe yükseltildikten sonra (1672), Maastricht kuşatması sırasında öldü (1673). A. Dumas' nın *Üç silahşörler* romanındaki kahramanlardan biridir.

MONTESSORI (Maria), italyan kadın hekim ve eğitimci (Chiaravalle, Ancona yakınında, 1870 - Noordwijk, Hollanda, 1952). Geliştirdiği eğitim yöntemini, 1906'dan başlayarak Roma'da, çalışan kadınların çocuklarının bakıldığı halka yönelik "çocuklar evi" *(Case dei bambini)* adlı kuruluşlarda uyguladı. Bu yöntem, F. Fröbel'in çocuk bahçelerinin (yuva) [1837] yanı sıra İtard ile Séguin'in duyumlar ruhbiliminden esinlenir. Bu yöntemde çocuk, öğretim etkinliklerinde özgür bırakılır ve okul eğitiminin zorlayıcılığına gerek kalmadan, salt beş duyusunun eğitimi yoluyla aşamalı bir biçimde öğrenmeyi öğrenir. Sıcaklık kavramını öğretmek için değişik ısılarda su banyoları; temizlik kavramını kazandırmak için sınıfta toz bezi, süpürge, faraş vb. kullanımı; her çocuğun boyuna uygun tek kişilik masalar; renkleri belletmek için yün yumakları ve renkli kartlarla oynama; çocuklarda dizi, ölçü ve sayı kavramlarının gelişmesini sağlamak için yap-bozlar, geçmeli oyuncaklar, küçükten büyüğe ve ağırlık sırasına göre dizilmiş cisimler; okuma yazma öğretmek için yeri değiştirilebilen pürtüklü harfler; bağcık bağlamayı ya da düğme iliklemeyi belletmek için delikli çerçeveler vb. "Yönlendirici" (kadın öğretmen) sesini hiç yükseltmemekle yükümlüdür. Çocuğun kendi üzerinde daha iyi bir denetim kurabilmesi için zorunlu bir "sessizlik dersi" de vardır. Oyunlar ve bedensel alıştırmalar hep öğretici niteliktedir. Montessori yöntemi, yönlendiricinin kuralcı tutumu ve vazgeçilmez olması nedeniyle, ayrıca eğitici malzemenin zorlayıcılığı ve karmaşıklığı açısından kimi zaman eleştirildi. Bununla birlikte birçok anaokulu ve anasınıfı bu yöntemden esinlenir. Montessori'nin yayımladığı yapıtlar: *Çocuklar evi* (Case dei bambini) [1888]; *Il Metodo della pedagogia scientifica applicata all' educazione infantile* (Bilimsel eğitim yöntemlerinin çocuk eğitimine uygulanması) [1909]; *L'autoeducazione nelle scuole elementari* (İlkokulda özeğitim) [1916]; *Çocuk eğitimi* (Seçiretto dell'infanzia) [1930]; *Il bambino in famiglia* (Ailede çocuk) [1936]; *Formazione dell'uomo* (İnsanın yetişmesi) [1949]; *La mente del bambino* (Çocuğun zihin yapısı) [1952].

K. Muller - C.E.D.R.I.

Monterrey'den genel görünüm

MONTEUX (Pierre), amerikan yurttaşlığına geçmiş fransız orkestra şefi ve kemancı (Paris 1875 - Hancock, Maine, 1964). 1911'de kemancılığı bırakarak Concerts Berlioz'u kurdu ve Rus baleleri topluluğunun orkestra şefi oldu. 1916'dan sonra ABD'de parlak başarılar elde etti. New York Metropolitan Opera orkestrası'nı ve Boston Senfoni orkestrası'nı yönetti. 1924-1938 arasında yeniden Avrupa'ya giderek Amsterdam Concertgebouw orkestrası'nı çalıştırdı (1924-1934) ve Paris Senfoni orkestrası'nı yönetti (1929-1938). ABD'ye dönünce, San Francisco Senfoni orkestrası'nın başına geçti. 1961'de London Symphonic Orchestra'nın yönetimini üstlendi. Stravinski'nin *Petruşka* (1911) ve *Bahar ayini* (1913), Debussy'nin *Jeux* ve Ravel'in *Daphnis et Chloé* adlı yapıtlarının ilk temsillerini yönetti.

MONTEVARCHİ, İtalya'da komün, Toscana'da (Arezzo ili), Arno kıyısında; 21 900 nüf. Tarım pazarı. Şapka ve ayakkabı fabrikaları.

■**MONTEVERDİ** (Claudio), italyan besteci (Cremona 1567 - Venedik 1643). Bir berberin oğluydu. Cremona katedrali'nde M. A. İngegneri'den ders aldı. 1591'e doğru violcü ve şarkıcı olarak Mantova dukasının hizmetine girdi, 1612'de duka Gonzaga ailesinden Vincenzo ölünceye değin Mantova sarayı'nda kaldı. Dukanın Macaristan (1595) ve Flandres (1599) gezilerine katıldı. Flandres'dayken, çoksesli şarkı ustalarının yapıtlarını inceledi. 1599'da evlendiği şarkıcı Claudia Cattaneo, 1607'de öldü. Mantova yurttaşlığına geçen Monteverdi, 1601'de dukanın capella ve oda müziği yöneticisi oldu. Sarayın tüm müzik etkinlikleri onun sorumluluğu altındaydı. Saray için dinsel ve dindışı yapıtlar yazdı. Floransalılar'ın deneyimlerine ilgi duydu ve *L'Orfeo** (1607) ile *Arianna*'yı (1608) besteledi. 1610'daki Roma gezisi sırasında kilise müziğini ve Roma oratoryo üslubunu yakından inceledi. 1613'te Venedik'teki San Marco katedrali'nin capella yöneticiliğine atandı. Yaşamının kalan yıllarını Venedik'te geçirdi. İki oğlu vebadan ölen Monteverdi, 1632'de papaz oldu. Besteci olarak yoğun etkinlik gösterdi ve çok geniş bir ün kazandı. San Marco için olduğu gibi, kentteki özel şenlikler ve halk eğlentileri için de besteler yaptı. Venedik'te 1637'de başlayan paralı halk tiyatroları için yeni lirik yapıtlar besteledi. İtalya'dan ve başka ülkelerden birçok öğrencisi vardı (G.B. Rovetta, Schütz, Cavalli).

Monteverdi'nin Mantova'da saklanan yapıtları 1630'da yok oldu. Bestecinin günümüze ulaşan yapıtlarının sayısı yine de oldukça kabarıktır. Dinsel vokal yapıtları: 3 sesli *Sacrae Cantiunculae*, 1. kitap (1582), *Madrigali spirituali* (1583), *Sanctissimae Virginis missa senis vocibus ad ecclesiarum choros ac vesperae*... (1610), *Selva morale e spirituale* (1641), *Messa e salmi* (1650). Dindışı vokal yapıtları: 3 sesli *Canzonette* (1584), 3 sesli *Scherzi musicali* (1607), *Scherzi musicali cioè Arie et madrigali in stile recitativo* (1632), dokuz ciltlik madrigaller (1. cilt 5 sesli, 1587; 2. cilt 5 sesli, 1590; 3. cilt 5 sesli, 1592; 4. cilt 5 sesli, 1603; 5. cilt 5 sesli ve sürekli baslı, 1605; 6. cilt 5, 7 sesli ve sürekli baslı, 1614; 7. cilt "Konçerto" diye tanınır, 1-6 sesli ve sürekli baslı, 1619; 8. cilt "Madrigali guerrieri ed amorosi... in genere rappresentativo" başlıklı, 1-8 sesli ve sürekli baslı, 1638; 9. cilt 2, 3 sesli ve sürekli baslı, 1651). Teatral yapıtlarının çoğu kaybolmuştur. Günümüze ulaşanlar: *L'Orfeo*, *L'Arianna* (yalnızca *Lamento*'su vardır), *Il Ballo delle ingrate* (1608), *Tirsi e Clori* (1616), *Il Combattimento di Tancredi e Clorinda* (1624), *Il Ritorno* d'Ulisse in patria* (1641), *L'Incoronazione di Poppea* (1642, belki başka bir bestecinin).

Monteverdi, bir dönemin (Rönesans) kapanıp yeni bir dönemin (modern müzik) başladığı noktada yer alır. Büyük polifoni ustalarının sonuncusuydu. İlk yapıtlarında kullandığı polifonik üslubu hiçbir zaman küçümsemedi. Litürjik yapıtlarında da bu "sert" üslubu kullanmayı sürdürdü; yeni konsertan üslubun tüm olanaklarından ise, anlatımı güçlendirmek amacıyla, serbest yapılı dinsel yapıtlarında yararlandı. 1610'da yayımladığı derlemesinde "Missa", a cappella sert üslupta yazılmışken, İ Vespri della Vergine ve Magnificat'ı, konsertan üslubun çeşitli olanaklarıyla (sololar, koro, orkestra, sürekli bas, recitativo, süslemeli arya) renklendirdi. XVI. yy.'ın a cappella madrigalinden hareket eden Monteverdi, madrigal türüne, dokuz madrigal cildi boyunca, metnin özünü olanca derinliğiyle anlaşılır kılmak için yer verdiği yeni uygulamalarla (rakamlı bas, kromatizm, cüretli armoni yenilikleri, recitativo, sesler arası diyalog, çalgı nakaratları) yavaş yavaş yeni bir biçim kazandırdı. *Prima prattica*'yı (ilk uygulama) savunan papaz G. M. Artusi'yle mücadele ederek, daha cüretkâr bir yazımı olan *seconda prattica*'yı (ikinci uygulama) kabul ettirdi. Bu mücadelesinde kardeşi orgcu GIULIO CESARE (1573-1630'a doğr.) tarafından desteklendi. Son madrigalleri, dramatik müziğe yaklaşmıştır. *Il Combattimento di Tancredi e Clorinda* ile kantat, *Il Ballo delle ingrate* ile de bale türüne zemin hazırladı. "Camerata fiorentina"nın arayışlarından etkilenen Monteverdi, dehasıyla, bu grubun üyelerinde derin izler bıraktı. Bu arayışları bir sonuca ulaştırdığı *L'Orfeo*, türün tüm öğelerini içeren ilk opera sayılır. Büyük opera, opera buffa ve melodram bu yapıttan doğmuştur ve Monteverdi'de, daha sonra lirik dramı yenileyen Gluck, Wagner, Musorgskiy ve Debussy'yi haber veren -kimi zaman bilmeden yapılmış-öğeler vardır.

■**MONTEVİDEO,** Uruguay'ın başkenti, rio de la Plata'nın kuzey kıyısındaki küçük bir koyun kenarında; 1 500 000 nüf. (1989). Başkentte toplanan aşırı nüfus, ölüm oranındaki düşüşün ve 1960'lara kadar tüm ülkeyi etkileyen, köyden kente doğru gerçekleşen yoğun göçün sonucudur. Bununla beraber, yaklaşık olarak son yirmi yıldır, Montevideo kırsal kesim halkını çekmemektedir (1963'te 1 163 177 nüfus) ve Uruguaylılar'dan en çok montevideolu aydın ve nitelikli genç Arjantin'e, ABD'ye Avustralya'ya vb. göç etmektedir. Bu nüfus olayı, tarıma (et, yün, kösele ve deri) dayanan geleneksel dışsatımdaki düşüş ile 1973'te askerlerin iktidarı ele geçirmesinin ülkede yarattığı iktisadi ve toplumsal bunalımın sonucudur. Kent, Uruguay'ın başlıca ticaret ve balıkçılık limanıdır. Montevideo, en önemli siyaset, yönetim ve üniversite merkezidir ve kırsal üretime (Carrasco ve El Cerro soğuk hava depoları, tekstil, ayakkabı, yün ve deri giyecekler) ya da dışalım (kimya sanayisi, metalürji, La Teja petrol rafinerisi) ürünlerine bağlı başlıca sanayiler burada toplanmaktadır.

Katedrali ve Anayasa alanıyla liman yakınında bulunan eski kent, ticari ve mali işlevlerinden çoğunu yitirmiştir. Yeni kent, doğuda, Bağımsızlık meydanı çevresinde yer almaktadır. *Seccione*'lere ayrılan Montevideo'da, özellikle Pocitos, Malvín, Ramirez ve Carrasco kumsalları kenarında, varlıklı kesimin yaşadığı semtler uzanır. Montevideo göz kamaştırıcı dinlenme parklarına egemen El Cerro kalesinden kentin görünümü çok ilgi çekicidir. Ancak,

Bk. resim sayfa 8290

çevre mahallelerin fakirliği ve merkezdeki bazı harap binalar, bugün, iktisadi ve toplumsal bunalımın büyüklüğünü vurgulamaktadır.

—Tar. Portekizliler'i buradan çıkartan ispanyol Zabala, 1724'te bir kale yaptırttı ve 1726'da buraya yerleşen otuz üç kişiye, çok geçmeden, Galicia ve Kanarya adalarından gelen başka sömürgeciler katıldı. Ancak XVIII. yy. sonunda, özerk bir gümrüğün kurulmasıyla Montevideo önem kazandı. Kentin kalkınması,1860'tan sonra toplu yün dışsatımının başlamasıyla gerçekleşti.

■**MONTEZ** ya da **MONTES** (Maria Dolores Eliza GILBERT, **Lola** — denir), irlandalı kadın serüvenci (Luimneach 1818 - New York 1861). Londra'da "İspanyol dansöz" olarak tanındı (1843). Sonra Bavyera'ya gitti, burada baştan çıkardığı kral Ludwig I'in emriyle önce ROSENTHAL baronesi, sonra da LANDSFELD kontesi oldu (1847).

Bk. resim sayfa 8290

Siyasi nüfuzu, şubat 1848 ayaklanmasına ve kralın tahtı bırakmasına (mart) yol açtı. Bundan sonra, Avustralya'da ve ABD'de yaşadı. Serüvenlerini yazdı. Max Ophuls, *Lola* Montes* adlı filminde onun yaşamını anlatır.

MONTEZUMA a. Tropikal Amerika'da yaşayan sarıasmakuşu. (Ötüşü ezgili, gagası güçlü ve sivridir; meyvecildir ya da balözüyle beslenir. Çokeşli topluluklar oluşturarak yaşar. Ağaçların içine, palmiye liflerinden yuvalar örer. Uzunluğu 40 cm'yi bulan en iri amerika sarıasmakuşu türüdür. Bil. a. *Gymnostinops montezumae; İcteridae* familyası.)

MONTFAUCON (Bernard DE), Saint-Maur kongregasyonuna mensup benedikten din adamı (Soulage şatosu, Narbonne piskoposluk bölgesi, 1655 - Paris 1741). Tarihi yalnızca metinlere değil, sözkonusu edilen döneme ait yapılara da dayandıran ilk araştırmacılardan biridir. *Paléographie grecque* (Yunan paleografisi) [1708] adlı yapıtıyla (paleografi sözcüğünü bulan odur) yunan incelemeleri alanında bu bilimin kurucusu sayıldı.

MONTFORT (Simon IV *Güçlü*, — *sire*'i), fransız senyör (1150'ye doğr. - Toulouse 1218). Anne tarafından Leicester kontu; 4. haçlı seferi'ne katıldı, ama Venedikliler'in entrikalarına alet olmak istemediği için Filistin'e gitti. Ancak papa İnnocentius III'ün buyruğu üzerine Albililer'e karşı başlatılan haçlı seferine katılmak zorunda kaldı, Carcassonne'a düzenlenen saldırıda yararlılık gösterdi ve Béziers'yi yakıp yıktı: bunun üzerine Béziers ve Carcassonne vikontu Raimond Roger'nin elinden alınan topraklar ona verildi. Muret savaşı'nda (1213) Toulouselu Raimond VI'yı ve Aragónlu Pedro II'yi yenilgiye uğratan Montfort, Toulouse'a girmeyi başardı ve fethettiği toprakların kendisine verilmesi için 1215'teki Laterano konsili'nde papanın onayını aldı. İnnocentius III ölünce Raimond VI ve oğlu o bölgede yaşayanların da yardımıyla ülkeyi yeniden fethettiler (1216-17). Bunun üzerine Simon, Toulouse'u kuşattıysa da öldürüldü.

MONTFORT (Jean DE), Bretagne dükü → JEAN IV DE MONTFORT.

MONTFORT (Simon DE), **Leicester** kontu, fransız senyör (1208'e doğr. - Evesham 1265). Simon IV'ün üçüncü oğlu. Leicester kontluğu'nu miras alarak 1229'da İngiltere'ye yerleşti, Henry III'ün en küçük kız kardeşi Eleanor of Provence ile evlendi ve 1240'taki haçlı seferine katıldı. Aquitania valiliğine getirilince (1248) bölgeyi düzene soktu. Otoriter yönetimi yüzünden Henry III onu 1252'de geri çağırmak zorunda kaldı. Montfort haziran 1258'de, aralarında Gloucester ve Norfolk kontlarının da bulunduğu diğer baronların desteğini alarak, bir reform planı olan ve kralın bir baronlar konseyince denetlenmesini öngören Oxford hükümleri'nin hazırlanmasında rol oynadı. Bu sayede büyük bir üne kavuştu. Ancak sertliği ve prens Edward'ın (geleceğin Edward I'i) entrikaları yüzünden baronların çoğuyla bozuştu. Henry III'ün, verdiği ödünleri geri almak için bu durumdan yararlanmak istemesi, Montfort'un 1261'de yeniden

Larousse

Maria Montessori

x

Pierre Monteux

Lessing-Magnum

Claudio Monteverdi
B. Strozzi'nin bir portresinden ayrıntı
Ferdinand Museum, İnnsbruck

G. Boutin-Atlas-Photo

Montevideo limandan bir görünüm

Goldner-Édimages

Lola Montez Joseph Karl Stieler'in bir portresinden (1847) ayrıntı *Nymphenburg şatosu*

Popperfoto Ltd

mareşal **Montgomery of Alamein** (İkinci Dünya savaşı sırasında)

başkaldırmasına neden oldu. Montfort 1263'te saldırıya geçti ve askeri bilgisinin üstünlüğü sayesinde Lewes'da (mayıs 1264) parlak bir zafer kazandı. Yönetimi ele aldıktan sonra neredeyse diktatörlüğe varan bir otorite kurdu. Marche senyörlerinin muhalefetini bastırmak için Wales kralı Llewelyn ile ittifak yaptı ve böylece tüm ingiliz soylularının kendisinden uzaklaşmasına neden oldu. Bir süre sonra kralyanlıları üstünlüğü ele geçirdiler ve ancak küçük bir grubun desteğini koruyabilen Montfort Evesham'da yenildi ve öldürüldü.

MONTGELAS (Maximilian Joseph DE GARNERİN, — *kontu*), bavyeralı siyaset adamı (Münih 1759 - *ay. y.* 1838). Savoia kökenliydi; Maximilian Joseph'in danışmanlığında (1795) ve pek çok resmi görevde bulundu. Aydın despotluğu yandaşı olarak birçok reform yaptı: öğretim zorunluluğu, sansürün kaldırılması, inanç özgürlüğü, manastırların kapatılması, cizvitlere karşı önlem alınması, rüşveti önlemek için memurlara destek sağlanması (1805). Maximilian I'in Bavyera kralı olmasını sağlamak üzere (1806), Napoléon ile ittifakı destekledikten sonra, 1808 Anayasası'nı yayımladı; buna göre, ülke komiserlerin yönettiği *kreis*'lara bölünüyor, kentlerde seçimle başa gelmiş konseyler kuruluyor ve yurttaşlar arasında eşitlik sağlanıyordu. Din adamlarının ve soyluların muhalefeti A. Hofer ayaklanmasına (1809) yol açınca, Montgelas diktatörce davrandı. Viyana kongresi'ne katıldıktan sonra, siyasal yaşamdan çekildi (1817).

MONTGOLFİER (DE —kardeşler), fransız sanayici ve mucitler: JOSEPH (Vidalon-lès-Annonay, Ardèche, 1740 - Balaruc-les-Bains, Hérault, 1810) ve ÉTIENNE (Vidalon-lès-Annonay 1745 - Serrières, Ardèche, 1799) adlarının bağlı kaldığı sıcak havalı balon ile suyu yükseltmekte kullanılan "hidrolik koçbaşı" (1792) adlı makinenin yapımında sıkı işbirliği içinde çalıştılar. Étienne, Soufflot'nun yanında mimarlık öğrenimi gördü ve kardeşiyle birlikte ailesinin Annonay'deki kâğıt imalathanesinin yönetimini üstleninceye kadar mesleğini uyguladı. Fransız kâğıt tekniğini yeniledi; hollanda yöntemlerini getirdi ve Fransa'da henüz bilinmeyen "velin" kâğıdını üretti. Priestley'in incelemesi, ona, havadan hafif bir gazı bir zarfa doldurarak havalandırma fikrini verdi. İki kardeş ıslak saman ve yün karışımını yakarak elde ettikleri sıcak havayla doldurdukları koşut-yüzlü ipek balonla yaptıkları ilk başarılı denemeden sonra yaklaşık 20 m³'lük bir balonu havalandırmayı başardılar. 4 haziran 1783'te Annonay'de 750 m³'lük yeni bir aerostatla deneylerini başarıyla tekrarladılar. Paris'e çağrılan Montgolfier kardeşler 19 eylülde Versailles'da kralın ve Saray ileri gelenlerinin önünde, içi sıcak havayla dolu *Montgolfier* balonlarından birini havalandırdılar. Balona asılı olan sorgun ağacından kafeste bir koyun, bir horoz ve bir ördek bulunuyordu. Bu tarihten sonra deneyler birbirini izledi ve Joseph de Montgolfier'nin kendisi de bir kez havaya yükseldi. Daha sonra, Sanat ve meslekler konservatuvarı'nın üç yöneticisinden biri oldu. Étienne 1796'da, Joseph ise 1807'de Bilimler akademisi üyeliğine kabul edildiler.

MONTGOLFİER a. (*Montgolfier* kardeşlerin adından). Havada tutunması sıcak havayla sağlanan balon. (Zarfta depolanan sıcak hava balonun alt tarafında bulunan bir ocakla ısıtılırdı. Günümüzde bu ocağın yerini bir gaz brülörü almıştır. Montgolfier ile uçuş günümüzde tekrar ilgi görmektedir.)

MONTGOMERY, ABD'de kent, Alabama'nın merkezi, Alabama'nın gemi işletmeyle elverişli bölümünün kıyısında; 187 110 nüf. (1990). Tarım ürünleri pazarı. Besin ve tekstil (pamuk) sanayileri. Kimyasal gübre. Mobilyalar. Burası, Amerikan İç savaşı'nın başlarında (1861), konfederelerin başkentiydi.

MONTGOMERY (John Leslie, **Wes** —denir), caz gitarcısı (İndianapolis 1925 -*ay. y.* 1968). 1948-1950 arasında Lionel Hampton'ın orkestrasında çaldı. Doğduğu kentte küçük bir topluluğu yönettikten sonra, kardeşleri Buddy (piyano) ve Monk (bas) ile birlikte Chicago'da *The Mastersounds* adlı grubu kurdu (1959). Swing yeteneğine sahip eşsiz bir bluesman olan Montgomery, tümüyle özgün bir çalış tekniği geliştirdi (tellere başparmakla mızrapsız vuruş, sesleri oktavlarıyla birlikte çalma ve bunları genellikle paralel olarak cümleleme). Başlıca plakları: *West coast blues, Natural Blue blues* (1960), *Full House, The trick bag* (1962), *The Thumps* (1966).

Montgomery bezleri. Dokubil. Mème aylasındaki yağ bezleri.

MONTGOMERY OF ALAMEİN (Bernard LAW MONTGOMERY, 1. —*vikontu*), ingiliz mareşal (Londra 1887 - İsington Mill, Alton yakınında, Hampshire, 1976). Gençliğinin bir bölümü babasının piskopos olarak bulunduğu Tasmanya'da geçti. Sandhurst'a girdi, Birinci Dünya savaşı'nı kurmay subayı olarak tamamladı. 1939-40'ta Fransa'da tümen komutanıyken Belçika'da çarpıştı ve tümenini Dunkerque'ten gemilere bindirmeyi başardı. Ardından İngiltere'nin güney-doğu'sunu savunmakla görevlendirilen Montgomery, 1942'de Mısır'daki VIII. Ordu'nun başına getirildi. Aynı yılın ekim-kasım aylarında Rommel'i El-Alameyn'de yendi, Mihver kuvvetlerine soluk alma fırsatı vermedi ve onları 1943'te Tunus'a kadar çekilmek zorunda bıraktı. Sicilya ve İtalya seferlerine katıldıktan sonra Londra'ya çağrıldı, 1944'te önce Normandiya çıkartmasına katılan kara kuvvetlerinin, sonra 21. ordular grubunun komutanlığına getirildi ve bu kuvvetin başında Fransa ve Belçika'nın kuzeyini kurtardı. Westfalen'e girdi ve mayıs 1945'te, Luneburg antlaşması'yla Kuzey-batı alman ordularını teslim aldı. Almanya'daki ingiliz işgal bölgesinin komutanlığını üstlendikten sonra, 1946'da ingiliz krallık genel kurmayının başkanlığına atandı. Batılı kuvvetler askeri komitesi'nin başkanlığını (1948), sonra Avrupa'daki atlantik kuvvetlerinin komutan yardımcılığını (1951) yaptı, 1958'de emekli oldu. Anılarını (*Memoirs*, 1958) ve *History of Warfare*'ı (Savaş tarihi) [1968] yazdı.

MONTHERLANT (Henry MILLON DE), fransız yazar (Paris 1895 - *ay. y.* 1972). Barresçı enerji kültüne bağlanarak, romanlarında (*les Olympiques*, 1924; *les Bestiaires*, 1926) fiziksel ve manevi gücü artıran tutkuları yüceltti; sonra ahlakçı bir bakışla, "kadın ruhu"nu hor gören anlatılar (*Bekârlar* [les Célibataires], 1934; *Genç kızlar* [les Jeunes Filles], 1936-1939) kaleme aldı. Klasik trajedinin ağırbaşlılığını yeniden bulan dramlarında da (*Ölü kraliçe* [la Reine morte], 1942; *Santiago şövalyesi* [le Maître de Santiago], 1948; *Malatesta*, 1950; *la Ville dont le prince est un enfant*, 1951; *Port-Royal**, 1954; *le Cardinal d'Espagne*, 1960) kahramanlığı önemsediği ve duygusallıktan nefret ettiği görülür. Montherlant kör olunca, bu duruma katlanamayarak intihar etti.

MONTHEY, İsviçre'de (Valais) kent, Rhône'un kolu Vièze'in kıyısında; 11 000 nüf. XIV. ve XVII. yy.'lardan kalma Château-Neuf. Sanayi için değerli taşların yontulması. Makine yapımı.

MONTHOLON (Charles Tristan, — *kontu*), fransız general (Paris 1783 - *ay. y.* 1853). Napoléon tarafından general ve saray mabeyincisi yapıldı (1815), Saint Helena'ya imparatorla birlikte gitti. Anılarını (*Mémoires*, 1822-1825) ve *Récits de la captivité de Napoléon*'u (Napoléon'un esaretinin öyküsü) [1847] yazdı.

MONTİ (Vincenzo), italyan şair (Alfonsine, Ravenna, 1754 - Milano 1828). Yeni-klasik estetiğin en önemli temsilcisidir; siyasal görüşlerindeki değişmeler sanatını da etkiledi (*La visione di Ezechiello*, 1776). Daha ilk şiirlerinde yetenekli olduğunu gösterdi. 1778'de Roma'ya gitti, orada papa Pius VI'nın yeğenlerinden birinin sekreteri oldu. Roma sosyetesinin hayranlığını kazanınca klasik tarzda şiirler (*Prosopopea di Pericle*, 1779; *la bellezza dell' universo*, 1781; *il Pellegrino apostolico*, 1782; *Pensieri d'amore*, 1784) ve iki trajedi (*Aristodemo*, 1787; *Galeotto Manfredi*, 1788) yazdı, *Basvilliana* (1793) adlı şiirinde dile getirdiği devrim karşıtı bir tutum aldı. Ancak, Napoléon'un başarıları üzerine Roma'dan ayrılıp Floransa'ya, Bologna'ya ve sonunda Milano'ya kaçmak zorunda kalınca, ateşli bir demokrat oldu ve devrimci tarzda şarkılar yazdı (*Il Prometeo*, 1797).

Avusturyalılar'ın gelişi nedeniyle bu kez Paris'e kaçmak zorunda kalan Monti, Napoléon'a bağlılığını sürdürdü ve bu sayede 1802'de Pavia Üniversitesi'nde belagat profesörü, 1804'te "İtalyan hükümetinin şairi", 1806'da da "krallık vakanüvisi" olmayı başardı. Bu dönemde aralarında *Caio Gracco* (1802) adlı trajedinin de bulunduğu pek çok övgü şiiri yazdı. Napoléon'un düşüşünden sonra Monti, İtalya'nın yeni efendilerine yanaştı ve onların onuruna *Il mistico omaggio* (1815), *Il ritorno di Astrea* (1816), *L'Invito a Pallade* (1819) adlı yapıtlarını verdi. Ancak en parlak şiirlerini oportünizmi bir kenara bırak-

tıktan sonra yazdı: *Sermone sulla mitologia* (1825) romantiklere karşı yazılmış en önemli metinlerden biridir. Başyapıtları *İlyada* (İliade) [1825] ve *Pucelle* (1878) çevirileridir. Bunların yanı sıra Monti duygulu türlerde de başarılıydı (*Per il giorno onomastico della mia donna,* 1826).

MONTİANO Y LUYANDO (Agustín DE), ispanyol yazar (Valladolid 1697 - Madrid 1764). 1746'dan ölümüne kadar Castilla konseyi sekreteriydi. *Discursos sobre las tragedias españolas* (İspanyol trajedileri üzerine konuşmalar) [1750-1753] adlı yapıtında, *Virginia* ve *Ataúlfo* adlı tragedilerinde Lope de Vega ile Calderón'a karşı klasik kuralları savundu.

MONTİCELLİ (Adolphe), fransız ressam (Marsilya 1824 - *ay. y.* 1886). Romantizmi aşarak, arı tonları seçmesiyle fovizmi, ışık ve renkleri işlemedeki ustalığıyla izlenimciliği müjdeledi. Cézanne, Van Gogh gibi ustalar, tekniği ve renklerinin zenginliği karşısında büyülendiler. Portreler, natürmortlar ve çiçekler dışında en gözde konuları, düşsel şenlikler, gösteriler ve sokak sahneleridir (*Don Quijote ve Sancho Pança,* Louvre-Orsay müzesi).

MONTİCELLİT a. (fr. *monticellite;* italyan mineralog *Monticelli*'nin adından). Miner. Ortorombik sistemde yer alan doğal kalsiyum ve magnezyum silikat. (Vezüv yanardağında bulunur.)

MONTİCOLA a. ABD'nin güneyinde (Texas) yetiştirilen ve kireçli topraklara çok dayanıklı olan asma çeşidi.

MONTİCOLA a. Eski Dünya'nın sıcak ılıman iklimli bölgelerinde yaşayan, karatavuğa benzeyen ötücükuş cinsi. (Sinekkapangiller familyası.)
—ANSİKL. Gök* ardıçkuşunun *(Monticola solitarius)* adı, erkeğinin grivari renklerinden gelir. Taşkızıl* *(M. saxatilis)*, biraz daha küçük bedenli, erkeğinin karnı ve kuyruğu portakalrengi bir kuştur.

MONTİGNY-LÈS-METZ, Fransa'da kanton (Moselle) merkezi, Metz'in güney banliyösü; 23 482 nüf. (1992).

MONTİJO, İspanya'da kent, Extremadura'da (Badajoz ili), sulanan bir bölgede, Guadiana yakınında; 12 500 nüf. Konserve fabrikaları. Montijo kontlarının eski sarayı.

MONTİJO, Portekiz'de kent, mar de Palha kıyısında, Lizbon'un karşısında; 26 000 nüf. Sanayi (kimya, konservecilik) merkezi.

MONTİLLA, İspanya'da kent, Andalucía'da (Córdoba ili), Córdoba'nın G.-G.-D.'sunda; 22 000 nüf. Şarapçılık.

MONTJUİCH, Barcelona kentinin G.'inde tepe; 173 m.

MONT-LOUİS, Fransa'da kanton (Pyrénées-Orientales) merkezi, Conflent ve Cerdanya sınırında; 395 nüf. (1992). Bu eski tahkimli yerde, Vauban'ın yaptırdığı surlar hâlâ ayaktadır. Caddeler birbirine diktir. 1 600 m yükseltide, sayfiye ve kış sporları merkezi. Kalede kurulan deneysel güney fırınında, 3 000°C sıcaklık elde edilebilmektedir.

MONTLUÇON, Fransa'da Allier *arrondissement*'ı yönetim merkezi, Bourbonnais'de, Cher kıyısında; 46 600 nüf. (1992). Sanayi, XIX. yy.'da, Commentry kömürleri, Berry demir cevheri ve ulaşım kolaylıkları sayesinde gelişti. Günümüzde de, kauçuk, makine ve elektrikli araç yapımı, hazırgiyim, plastik eşya, vb. ile etkinliğini sürdürür. Jandarma okulu. — *Montluçon arrondissement*'ı 12 kanton, 106 komün; 129 658 nüf.

MONTMAGNY, Kanada'da (Québec) kent, Québec'in K.-D.'sunda, Saint Lawrence'in güney kıyısında; 12 300 nüf. Tarım, ticaret ve sanayi (tekstil, makine ve elektrikli gereçler yapımı, besin sanayileri) merkezi.

MONTMARTRE tepesi, Paris'in kuzeyinde tepe (XVIII. *arrondissement*). Paris'in en yüksek noktası (yaklş. 130 m) olan

Studio 1001-Éd. de Plein Vent kol.

Montgolfier kardeşlerin balonunun 4 haziran 1783'te Annonay'de (Ardèche) halka tanıtılması

brülörün ayrıntısı
1. Gaz gelişi;
2. Gaz debisine kumanda eden kol;
3. Meme;
4. Gazın yeniden ısıtılması için serpantin;
5. Manometre;
6. Ateşleme kablosu.

MONTGOLFİER

ağustos 1982'de Lüksemburg'daki Avrupa şampiyonası

Roger Demeulle

Adolphe **Monticelli**
Bahçedeki kadınlar
ya da *Park sahnesi*
ahşap üzerine yağlıboya
Güzel sanatlar ve dantel müzesi, Calais

Lauros- Giraudon

Lauros-Giraudon

Montmartre tepesi Antoine Vollon'un *le Moulin de la Galette* (1861) adlı tablosu *Carnavalet müzesi, Paris*

Mons Mercurii'de (ya da daha sonra adı *Mons Martyrum*'a dönüşen *Mons Martis*) Romalılar döneminde iki tapınak bulunduğu sanılır. 1134'te Louis VI burada bir benedikten manastırı yaptırdı. 1134-1147 arasındaysa Paris'in en eski kiliselerinden St-Pierre yapıldı. Abadie, 1870'teki bozgundan sonra, tepenin doruğunda, Sacré-Coeur bazilikası'nı yaptırdı. Doğal bir kale oluşturan tepe, 1589, 1814 ve 1871'deki harekâtlarda önemli rol oynadı. Uzun süre bağlık olarak kalan tepe, XX. yy.'ın başlarına kadar, dar sokaklarında alçak evler, bahçeler, değirmenler sıralanan, birçok ressamın (G. Michel, Van Gogh, Pissarro, Signac ve özellikle de Utrillo) tablolarına konu olan bir köy görünümündeydi. 1860'ta başkent Paris'e katılan Montmartre, XX. yy.'ın başında yeni yapılarla donandı ve kabareleriyle, ünlü Tertre meydanı'yla Paris'in en güzel semtlerinden biri haline geldi.

MONTMAURİN, Fransa'da (Haute-Garonne) komün; 208 nüf. (1992). Yontmataş devri başlarından kalma tarihöncesi siti; 1949'da burada, çok ilkel bir insan altçene kemiği bulundu.

MONTMORENCY, Fransa'da *arrondissement* (Val-d'Oise) merkezi, Paris kentinin kuzey banliyösünde, *Montmorency ormanı* kenarındadır; 21 003 nüf. (1992). Jean-Jacques Rousseau burada, önce Ermitage'da, ardından köyde bir süre kaldı. Montlouis'de kaldığı evde Jean-Jacques-Rousseau müzesi açılmıştır.

MONTMORENCY, Kanada'da (Québec) yer, Québec yerleşme alanının kuzey-doğu'sunda, *Montmorency* ırmağının Saint Lawrence'e döküldüğü yerde. Montmorency ırmağı üzerinde, çağlayanlar ve hidroelektrik tesisleri bulunur.

MONTMORENCY sülalesi, adını, X. yy.'ın sonundan beri elinde tuttuğu Montmorency baronluğundan alan fransız aile. Feodal sülalelerin en ünlülerinden biri olan ailenin başlıca temsilcileri: MATTHIEU II (1174'e doğr. - 1230); GUİ VII (öl. 1267), Matthieu II ile Laval senyörlüğünün mirasçısı Emma de Laval'in oğlu; —JEAN II, Hollanda'ya yerleşti ve orada Hoorn* kontluğu'nu elde etti (öl. 1568); —GUİLLAUME (öl. 1531), Jean II'nin oğlu ve connétable ANNE **de Montmorency'**nin babası; kral Henri II, Montmorency baronluğu'nu onun yararına düklük haline getirdi (1551); HENRİ II, son Montmorency dükü, mülklerine 1632'de Louis XIII tarafından elkondu.

MONTMORENCY (Anne, *dük* DE), fransız başkomutan (Chantilly 1493 - Paris 1567). 1522'de Fransa mareşali ve Chambre des pairs üyesi oldu; 1525-26'da Pavia'da Karl V'e esir düştü; daha sonra Madrid antlaşması için görüşmelerde bulundu (1526), Narbonne'da imparatorluk güçlerini yendi (1536), Piemonte'yi işgal etti (1537) ve başkomutanlığa getirildi (1537). Kralın gözünden düşünce, 1541-1547 arasında sürgün edildi. Yeni kral Henri II, 1551'de ona dük unvanını verdi. Montmorency, 1557'de Saint-Quentin'de yenildi; Charles IX döneminde, Guise dükü François I ile birlikte Huguenotlar'a karşı mücadele etti, Saint-Denis muharebesinde ölümcül bir yara aldı.

MONTMORENCY (Filips II ve Willem VAN) → HOORNE.

MONTMORENCY-BOUTEVİLLE (François Henri DE), Lüksemburg dükü, Fransa mareşali → LÜKSEMBURG.

MONTMORENCY KÜLTÜRÜ a. Piscop yakınlarında, Montmorency ormanında ele geçirilen aletlerden yola çıkılarak tanımlanan Üst Yontmataş kültür evresi. (Kumtaşına oyulmuş olan masif aletler, büyük bir olasılıkla İ.Ö. 3000-4000 arasında, Tardenois kültürüne bağlı grupların ormancılık etkinlikleriyle ilişkilidir.)

MONTMORİLLONİT a. (fr. *montmorillonite*). Pedol. ve Yerbil. Silisyum bakımından zengin ve genellikle önemli miktarda demir ve / ya da magnezyum gibi bazik elementler içeren killi mineral.
—ANSİKL. Montmorillonit, özellikle sıcak iklim topraklarında, çukur alanlarda ve alçak ovalarda, baz bakımından zengin kayaçlara bağlı olarak bol miktarda bulunur. Bu çok miktardaki kil, tropikal ülkelerin ya da Akdeniz ülkelerinin vertisol tipindeki topraklarının ya da siyah killerin fiziksel ve kimyasal özellikleriyle verimliliğinde başlıca rolü oynar. Mevsimsel dönemlerde şişen ve büzülen bu topraklar besin mineralleri bakımından zengindir ve aynı zamanda organik maddeleri kuvvetle toprağa bağlama özelliğine sahiptir. Bir kayaç türü olarak ele alındığında montmorillonit, organik molekülleri soğurarak şişen ve dokumalardaki yağları çıkarmakta kullanılan magnezyumlu bir kildir (smektit).

MONTMORİN-SAİNT-HEREM (Armand Marc, — *kontu*), fransız siyaset adamı (Paris 1745 - *ay. y.* 1792). Madrid'de büyükelçilik yaptı (1778-1784), Vergennes'dan sonra Dışişleri bakanlığına getirildi (1787-1791). Saray'la Mirabeau arasında aracılık yaptı, ama Pillnitz bildirisini önleyemedi (ağustos 1791). Avusturya komitesi'nden yana olmakla suçlandı. Eylül katliamında öldürüldü.

MONTORSOLİ (Giovanni Angelo), italyan heykelci ve mimar (Montorsoli, Floransa yakınında, 1507 - Floransa 1563). Floransa'da S. Lorenzo kilisesi'nin sacristiasında (aziz Cosma'nın heykeli) Michelangelo ile birlikte çalıştı. Floransa'da Annunziata kilisesi'nde Alessandro de Medici'nin bir heykelini, Cenova'da, Andrea Doria'nın mezarını (S. Matteo kriptası), Messina'da çeşmeler, Bologna'da S. Maria dei Servi'nin başmihrabını yaptı.

MONTÖR a. (fr. *monteur*). Bir bütünü oluşturan parçaları, yerinde ya da atölyede bir araya getirerek takan işçi.
—Mak. san. *Montör tesviyeci*, gerekli ufak tefek düzeltmeleri yaparak yeni parçaları yerlerine takan tesviyeci.

Montparnasse, Paris'in XIV. *arrondissement*'ında semt, Montparnasse bulvarının G.'inde, aynı adlı mezarlık çevresinde. Önceleri yapay bir tepeyken, Montparnasse bulvarının (1714 ve 1761 arası) açılması sırasında düzeltildi. XIX. yy.'ın ikinci yarısından sonra yazarlar ve sanatçıların oturduğu kesim (gerçekte, Montparnasse bulvarını kuzeyde, Raspail bulvarıyla olan kavşağı çevresinde aşar), 1910 ve 1930 arasında, Rotonde, Dôme ve Coupole kafeleriyle çok rağbetteydi. Bu semtte yoğun yenileştirme çalışmaları yapılmaktadır.

Mont-Pèlerin derneği, adını, 1947'de ilk açılış toplantısının yapıldığı Montreux (İsviçre) yakınlarındaki bir yerden alan, dünya liberal iktisatçılar derneği.

MONTPELİER, ABD'de kent, Vermont'un merkezi, Barre'nin K.-B.'sında; 8 200 nüf. Yönetim ve ticaret merkezi.

MONTPELLİER, Fransa'da kent, bölge (Languedoc-Roussillon) ve *département* (Hérault, Lez kıyısında) merkezi, Akdeniz yakınında; 210 866 nüf. (1992). Üniversite. Etkin bir kültür, ticaret ve sanayi (elektronik, kimya, metalürji, tekstil, hazırgiyim, şeker, sabun, tuz) merkezi.

Montpellier'de birçok eski anıta rastlanır: Saint-Pierre katedrali (XIV. yy.'da ve XVII. yy.'da onarım gördü), XVIII. yy.'da yapılmış çeşitli saraylar (Belediye sarayı). Başlıca müzeleri: XIX. yy. fransız ressamlarının değerli yapıtlarını kapsayan Fabre müzesi, Lunaret sarayı'ndaki arkeoloji müzesi, Atger müzesi. vb.

MONTPELLİER-LE-VİEUX, Fransa'da, Noir (Aveyron) *causse*'da turistik yöre, Dourbie'nin yukarısında. Aşınmayla parçalanarak garip biçimler alan, buradaki *dolomit*'li kireçtaşları, harap bir kente benzer.

MONTPENSİER (Gilbert DE BOUR-

Christian Sappa-C. E. D. R. I.

Montpellier'den bir görünüm

BON, — *kontu*), Auvergne dauphin'i (1443'e doğr. - Pozzuoli 1496). Montpensier kontu Louis I de Bourbon'un oğlu, Atak Charles'ı Cluny'de yendi (1471), sonra Poitou'da Charles VIII'in ordu komutanı ve Île-de-France valisi oldu (1494). Kralın karargâh subayı olarak İtalya'ya gitti; Napoli'de kral naibiyken Aragónlu Fernando' ya teslim olmak zorunda kaldı (1496). Bourbon connétable'ının babasıydı.

MONTPENSIER (Catherine DE LORRAINE, — *düşesi*), fransız prenses (Joinville 1551 - Paris 1596). Guise dükü François I de Lorraine'in kızı ve Guise dükü Henri I ile Mayenne dükünün kız kardeşi. 1570'te Montpensier dükü Louis II de Bourbon'la evlendi. Henri III'e karşı, ardından, Navarralı Henri'ye karşı kardeşlerini destekledi, Barikatlar gününü (12 mayıs 1588) hazırladı, Henri III'ün ölümünden sonra Mayenne'i kendini kral ilan etmeye kışkırttı (1589), ancak 1594'te Henri IV' ün tarafına geçti.

MONTPENSIER (Anne Marie Louise D'ORLÉANS, — *düşesi*), **la Grande Mademoiselle** denir, fransız prenses (Paris 1627 - *ay. y.* 1693). Orléans dükü Gaston ile Montpensier düşesi Marie de Bourbon'un kızı. La Fronde olayına katıldı: 1 temmuz 1652'de Bastille'in toplarına, krallık ordularına karşı ateş açtırdı ve Paris'in kapılarını Condé'ye açtı. Paris'teki birçok evlilik girişimlerinin sonuçsuz kalmasından sonra, Louis XIV'ün karşı çıkmasına rağmen, Lauzun ile evlenmek istedi. Kral Lauzun'u dokuz yıl Pignerol'da hapsetti. Montpensier, *Mémoires*'ını (Anılar) kaleme aldı.

MONTPENSIER (Antoine Marie Philippe Louis D'ORLÉANS, — *dükü*), fransız prens (Neuilly-sur-Seine 1824 - Sanlúcar, Sevilla yakınında, 1890). Louis-Philippe'in beşinci oğlu. İngilizler'in karşı çıkmasına rağmen 1846'da, İspanya kraliçesi İsabel II'nin kız kardeşi Maria Luisa de Borbon ile evlendi. 1848 devrimi'nden sonra daha çok İspanya'da kaldı. İspanya tahtına olan adaylığı 1870'te sonuçsuz kaldı. Ama yeğeni Alfonso XII'yi kral olarak atadı (1873) ve kendine damat edindi.

MONTRÉAL, Kanada'da Québec'te kent. Uzun süre, Kanada'nın başlıca yerleşme alanı olan ve kısa süre önce nüfus bakımından Toronto'nun gerisinde kalan Montréal'in nüfusu 2 921 357'dir (yani Québec nüfusunun % 43'ü). Fransız yönetimi sırasında misyonerler (1642'de. Paul de Chomedey de Maisonneuve'ün, eski kızılderili köyü *Hochelaga* yakınında kurduğu Ville-Marie) kenti, ardından kürk ticareti merkezi olan Montréal, XVIII. yy. sonundaki "Fetih"ten ve özellikle 1822' de, Lachine çavlanlarının etrafını dolaşan Lachine kanalının açılmasından sonra gelişti. Aşağı bölümde çığırın düzenlenmesi ve yukarı çığırdaki kanalların açılmasıyla Montréal, liman görevi yapmaya başladı; Yukarı Kanada'ya (Ontario) göç sırasındaysa aktarma merkezi haline geldi. Akıllı işadamları Montréal'i, Batı Kanada, kıyı illeri ve ABD arasındaki başlıca demiryolu kavşağına dönüştürdüler. Parasal işlevlerin yürütülmesinde ve ilk sanayi kuruluşlarının (besin, tekstil, denizcilik) gelişmesinde, kentin bu ticari konumu etkili oldu. Montréal'in nüfusu, 1901'de 250 000'di.

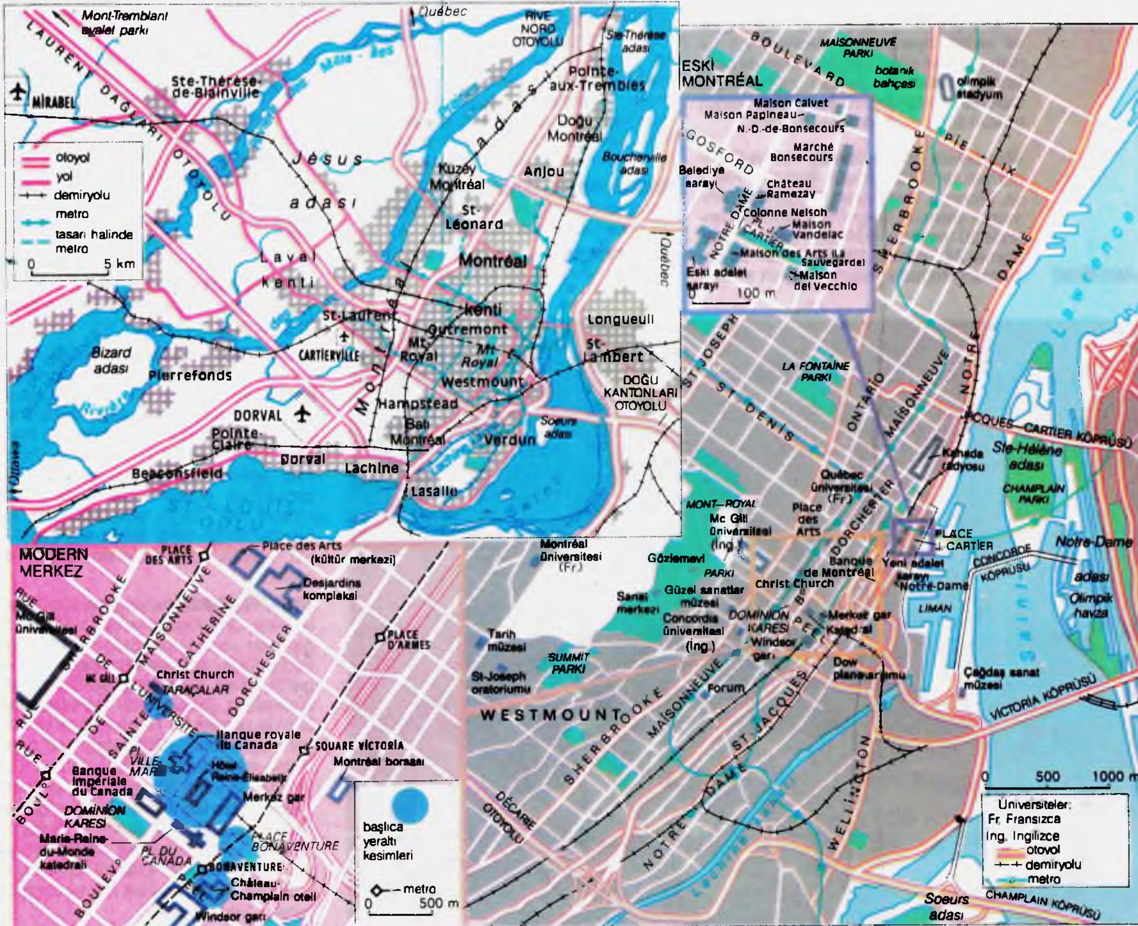
XX. yy.'da, hem Montréal'in mamul mallar sağladığı ve tarım ürünlerine müşteri olduğu Prairies halkı hem de Québecliler'in kırsal göçü ve göçmen akını, iki dünya savaşı arasında, özellikle de 1945'ten sonra, sanayinin kurulmasını ve buna paralel olarak da hizmetler kesiminin gelişmesini kolaylaştırdı. Kent nüfusu, 1921'de 660 000'ken 1945'te 1 milyona ulaştı; 1971'deyse 2 milyonu aştı. Yerleşme alanı 1945'ten beri çok genişledi: kentleşme Mont Royal'i çepe çevre kuşattı ve Saint Lawrence'in (Longueuil, Saint-Lambert, La Prairie) sağ kıyısına, Jésus adasına (Laval kenti) ve Mille-Îles ırmağının ötesine taştı. Kent, 85 belediyeyi kapsamaktadır ve Archipel planı sayesinde bunlar arasında, hem taşımacılık hem de yerleşim konularında, sıkı bağlar sağlanmıştır.

Montréal yerleşme alanı, Québec'in başlıca sanayi bölgesidir (üretimin % 63'ü, istihdamın % 60'ı). İstihdamın üçte biri, maden kullanan sanayilerdedir: boru, çelik sac ve kablo, demir alaşımları, bakır arıtma, elektrikli gereçler, demiryolu (Diesel lokomotifler) araçları, otomobil yapımı, tersane, hava taşıtları (Canadair) yapımı. Besin sanayisi (bira, şeker, un fabrikaları) kolu dışında, geleneksel sanayi (özellikle tekstil ve deri) sorunlar içinde yüzmektedir. Buna karşılık kimya, petrokimya ve ilaç sanayileri hızla gelişmektedir.

Montréal bir karayolu, demiryolu ve hava ulaşımı (eski Dorval ve yeni Mirabel havalimanları) kavşağıdır. Limanı, Kanada' nın, trafik yoğunluğu açısından birinci, tonaj (18 Mt) açısından üçüncü büyük limanıdır. Saint Lawrence denizyolunun açılması, mal aktarma işlevinde belirgin bir düşüş yaratmıştır.

Hizmetler kesimi, ticari, parasal ve özellikle kültürel açıdan gerçek bir gelişme içindedir. Üç büyük üniversite (ikisinde fransızca eğitim yapılmaktadır), pekçok araştırma merkezi, tiyatrolar ve sanat galerileriyle Montréal, gerçek bir sanat, edebiyat ve bilim patlaması yaşamaktadır. Amerika'da fransızca konuşanların (dünyada, fransızca konuşulan ikinci büyük kent), Québec'teyse ingilizce konuşan azınlığın başlıca kültür merkezidir. 1976 Olimpiyatları Montréal'de yapılmıştır.

Yenilik eğilimi, özellikle, gökdelenlerin yükseldiği, yaygın ve orijinal yeraltı kentleşmesinin geliştiği iş merkezinin mimari-

MONTRÉAL

Remy

Montréal'in merkezinin Mont-Royal'den görünümü

sinde görülür. Montréal'in başlıca sorunları, otomobil trafiği, Toronto'nun rekabeti ve "Anakent alanı"nın ildeki aşırı ağırlığıdır.
—Güz. sant. Kentin müzeleri arasında, Ramezay şatosu'ndaki Tarih müzesi, Güzel sanatlar müzesi (1976'da açılan yeni kısımlarında, her dönemden çeşitli koleksiyonlar) ve Çağdaş sanat müzesi (Bordu-as koleksiyonları) yer almaktadır.

MONTREUİL, Fransa'da kanton (Seine-Saint-Denis) merkezi, Paris'in yakın doğusundaki yakın banliyösünde; 95 038 nüf. (1992). Sanayi (makine ve elektrikli gereçler yapımı, kimya sanayileri, besin, tekstil sanayısı, vb) merkezi.

MONTREUX, İsviçre'de (Vaud kantonu) kent, Leman gölünün kuzey kıyısında; 20 000 nüf. 1961'den önce iki komünden (Montreux-Châtelard ve Montreux-Planches) oluşan kent, XIX. yy.'da, ikliminin (Vaud Riviera'sı) yumuşaklığıyla ve varlıklı ziyaretçileri nedeniyle bir turizm merkezi oldu. Dağlık artülkeyle bağlantısı sayesinde gelişen kış sporları, toplanan kongreler ve festivaller, kentin bastan sona yenilenmesini sağladı.

Montreux sözleşmesi, Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB, Büyük Britanya, Fransa, Japonya, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya arasında İsviçre'nin Montreux kentinde 20 temmuz 1936'da imzalanan sözleşme. 24 temmuz 1924'te Lozan'da imzalanan Boğazlar rejimine ilişkin sözleşmeye oranla Türkiye'nin güvenliği ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin hakları ile öteki ülkelerin hakları arasında daha iyi bir denge kurulmuş; bu özellikleriyle geçerliliğini günümüze kadar koruyabilmiştir. Sözleşmeyle Boğazlar'ın Türkiye tarafından silahlandırılabileceği kabul edilmiş, Boğazlar'da geçişi denetleyen Boğazlar komisyonu kaldırılarak denetleme yetkisi türk hükümetine devredilmiştir. Barışta geçiş serbestliği ilke olarak kabul edilmiş, Karadeniz'de kıyısı olmayan ülkelerin en çok 30 000 tonluk (özel durumlarda 45 000 ton) savaş gemileri bulundurabileceği belirtilmiştir. Türkiye'nin katılmadığı bir savaşta savaşan tarafların gemilerine geçiş yasaklanmıştır. Türkiye, savaşta taraf olma durumunda geçişi istediği gibi sınırlayabilecektir. Boğazlar'dan geçecek sivil uçakların yollarını da türk hükümeti düzenleyecektir.

MONTRİCHARD, Fransa'da kanton (Loir-et-Cher) merkezi, Touraine'de, Cher kıyısında; 3 814 nüf. (1992). Sayfiye merkezi. Şampanya yapılan beyaz şaraplar. Mantar üretimi. Kamp malzemesi. —Yakınlarda, Aiguevive (görkemli batı kapısı ve yan yolların kesişim yerindeki sekizgen çan kulesinin korunduğu, harap durumda kilise) manastırı.

MONTROSE, Büyük Britanya'da liman kenti, İskoçya'da, Kuzey denizi kıyısında; 11 000 nüf. Turizm merkezi.

MONTROSE (James GRAHAM, — *markisi*) → GRAHAM (James).

MONTROUGE, Fransa'da kanton (Hauts-de-Seine) merkezi, Paris'in G. banliyösünde; 38 333 nüf. (1992). Makine ve elektrikli gereçler yapımının, ardından da tarıma dayalı besin ve kimya sanayilerinin ağır bastığı sanayi merkezi.

MONT-ROYAL, Kanada'da kent, Québec'te, Montréal yerleşme alanının orta-batı'sında; 20 000 nüf.

MONTROYDİT a. (fr. *montroydite*; Texas'ta Terlingua maden ocaklarının sahiplerinden birinin adı *Montroyd*'dan). Ortorombik sistemde yer alan HgO formülündeki doğal cıva II oksit.

MONTRÖ → MONTREUX.

MONTS (Pierre DU GUA, — *sieur*'ü), fransız sömürgeci (Saintonge 1568'e doğr. - 1630'a doğr.). Acadie'de tümamiral ve tümgeneral oldu (1603); Champlain ile birlikte Kanada'da ilk fransız sömürgesini kurdu (Port-Royal, 1604).

MONT-SAİNT-AİGNAN, Fransa'da kanton (Seine-Maritime) merkezi, Rouen'in kuzey banliyösünde; 20 329 nüf. (1992). Araştırma (petrol) laboratuvarı.

Mont-Saint-Jean *savaşı* → WATERLOO *savaşı*.

MONT-SAİNT-MİCHEL, Fransa'da (Manche) komün, yaklaşık 80 m yükseklikte ve çevresi 900 m olan granit bir kaya üzerinde, Couesnon ırmağının ağzı yakınında; 80 nüf. Fransa'nın en önemli turistik yörelerinden olan bu küçük ada, karaya Pontorson setiyle bağlıdır. Kayalığın doruğunda, 996'da Richard I'in kurduğu ünlü *Mont-Saint-Michel manastırı* bulunur. —*Mont-Saint-Michel koyu,* Cotentin (Roc burunları) ve Bretagne'nin kuzey-doğu'su (Grouin burnu) arasında; burada çok güçlü gelgit görülür ve sular çekildiğinde kumlu ve çamurlu geniş alanlar yüzeye çıkar.

MONTSALVATGE (Xavier), ispanyol besteci ve eleştirmen (Gerona 1912). Yirmi dolayında bale besteledi (*Manfred*, 1945; *La Venus de Elna*, 1945; *La muerte enamorada*, 1948). Hem katalan folklorundan, hem de uzakdoğu müziklerinden esinlendiği yapıtlarından (*Akdeniz senfonisi*, 1949; *Hint dörtlüsü*, 1952; *Canciones negras*, 1945-1949) sonra yapısal kesinlik ve orkestra renkliliğine dayalı kişisel bir üslup geliştirdi: soprano ve çalgı topluluğu için *Cinco invocaciones al Crucificado* (1969), orkestra için *Laberinto* (1971), orkestra için *Reflexus* (uvertür, 1974).

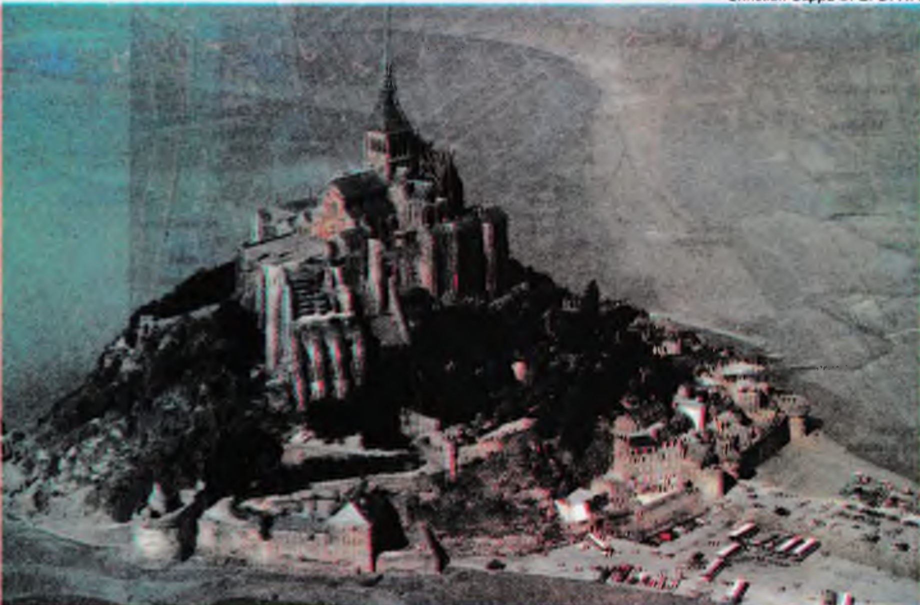
MONTSENY *(sierra de)*, İspanya'da, kıyı sıradağlarında kütle, Barcelona'nın K.-K.-D.'sunda; 1 712 m.

MONTSENY MAÑÉ (Federica), ispanyol anarşist (Madrid 1905). Bireyci anarşist Federico Urales'in kızı ve çalışma arkadaşı, roman yazarı; önceleri feminist sorunlara ilgi duydu, Confederación Nacional del Trabajo (CNT) içindeki "reformist" eğilimlerle mücadele etti. Largo Caballero'nun hükümetinde (kasım 1936 - mayıs 1937) Sağlık bakanlığı yaptı, sürgünde olduğu 1945-1960 arasında CNT'nin "apolitik" diye nitelenen kanadını örgütledi.

MONTSERRAT, İspanya'da küçük dağlık kütle, Orta Katalonya'da; 1 224 m. Yığışmalar sonucu oluşmuş dar bir engebedir, kütleyi şiddetle parçalayan Llobregat'ın kolları, testere dişi görünümündeki zirvelerle, çok çekici bir manzara sunar. 888'de yapılan ve Meryem Ana'ya adanan küçük kilise, 1030'a doğru bir benedikten manastırına dönüştü. XVI. ve XVII. yy.'larda önemli bir tanrıbilim araştırma merkezi olan Montserrat, bu özelliğini yeniden kazandı. Yapıların bir bölümü, 1811'de yıkıldı. Manastır kilisesinde yer alan siyah Meryem Ana (XII. yy. sonu roman üslubunda heykel), her yıl birçok ziyaretçi çekmektedir.

Mont-Saint-Michel

Christian Sappa-C. E. D. R. I.

MONTSERRAT, Büyük Britanya'ya bağlı Küçük Antil adalarından biri; 106 km², 12 100 nüf. Başlıca kenti *Plymouth*. Adanın en yüksek noktası Soufrière yanardağıdır (915 m). 1493'te Kristof Kolomb'un keşfettiği adada sebze, yeşil limon ve pamuk yetiştirilmeye başlandı. Elektronik montaj. Turizm.

MONTT (Manuel), şilili devlet adamı (Petorca 1809 - Santiago 1880). Santiago Üniversitesi rektörü (1835-1840), Eğitim ve Adalet bakanı oldu (1835-1840), eğitimi modernleştirmeye çalıştı. İçişleri ve Dışişleri bakanlığı yaptı (1845), Fransa ile bir ticaret anlaşması imzaladı. 1851-1861 arasında Cumhurbaşkanı seçildi, liberallere ve muhafazakârlara karşı ülkeyi aydın bir despot gibi yönetti. Büyük evlat hakkını kaldırdı (1852), bir demiryolu ve telgraf şebekesi kurdurttu; okul sayısını artırdı, göçü özendirdi ve Napoléon'dan esinlenerek 1857 tarihli Medeni kanunu çıkarttı. — Oğulları JORGE (Casablanca, Valparaíso eyaleti, 1846 - Santiago 1922) ve PEDRO (Santiago 1849 - Bremen 1910), Cumhurbaşkanlığı yaptılar (Jorge, parlamenter rejimin kurulmasıyla sonuçlanan devrimden sonra 1891'den 1896'ya; Pedro ise 1906'dan 1910'a kadar).

MONTU ya da **MENTU,** mısır tanrısı, daha sonra savaş tanrısı. Başlangıçta (kökeninin Güneş olduğunun vurgulanması için), bir doğan başıyla temsil edilirdi. Özellikle Yeni İmparatorluk döneminde boğa biçimini aldı. Gerileme döneminde ise Bukhis adıyla büyük saygı gördü. Başlangıçta Hermonthis ve Teb bölgesine hükmeden bu tanrı Orta İmparatorluk döneminden başlayarak yerini Amon'a bıraktı.

MONTUHOTEP ya da **MENTUHOTEP** ("tanrı Montu hoşnut olsun"), XI. hanedandan (İ.Ö. XXI. yy.) birçok firavunun kullandığı ad. Bu firavunlar, Antefler'den sonra Mısır'ın yeniden birleştirilmesi ve Orta İmparatorluk döneminde krallık otoritesinin yeniden kurulması için çalıştılar. Memleketleri olan Teb, bu dönemde ülkenin başkenti oldu. Kızıldeniz ve Punt ülkesine büyük seferler düzenlediler. Montuhotep I'in Teb'in karşısında, Nil'in sol kıyısında Deyr* ül-Bahri'deki piramit ve mezar tapınağının görkemli kalıntıları günümüzde de hayranlık uyandırmaktadır.

MONTÜR a. (fr. *monture*). Kuyumc. **1.** Bir takıda taşların ya da incilerin tespit edilme tarzı. **—2.** Bir takının asıl süslemeye takılan mücevher, madalyon vb. bölümü. **—3.** Bu işlemi gerçekleştiren ustanın yaptığı iş.

Monumenta Germaniae historica, 1819'dan başlayarak önce Eski Almanya tarihi derneği, daha sonra da Berlin Bilimler akademisi tarafından yayımlanan ortaçağ Almanya tarihine ilişkin kaynaklar derlemesi.

MONZA, İtalya'da kent, Lombardia'da (Milano ili), Lambro kıyısında, Brianza sınırında; 123 073 nüf. (1990). XII.-XVII. yy.'lara ait (Teodolinda kilisesi'nde "demir taç"; kutsal eşyalar) katedral, yeniden yapıldı. Neoklasik krallık sarayı. Monza, Milano'nun uydukenti olan bir sanayi merkezidir. Makine, elektroteknik ve tekstil sanayileri. Mobilya fabrikası. Otomobil yapımı (hız otomobilleri).

MONZÓN, İspanya'da, Aragón'da (Huesca ili) kent, Lérida'nın K.-B.'sında; 14 000 nüf. Kimya (gübre, plastik) sanayileri.

MONZÓN (Telesforo DE), basklı siyaset adamı ve yazar (Vergara, Guipuzcoa, 1904 - Bayonne 1981). Milletvekili seçildi, 1936'daki bask hükümetinde bakanlık yaptı, 1980'de ilk bask parlamentosunda yer aldı. Bask direniş hareketinin simgesi oldu, *Urrundik* (1945) adlı şiir kitabında sürgünlüğü dile getirdi, şiirsel bir hava taşıyan oyunlar yazdı.

MONZÓN (Carlos), arjantinli boksör (Santa Fe 1942). Çok güçlü yumrukları olan Monzón, 1970-1977 arasında dünya orta sıklet boks şampiyonuydu.

MONZONİT a. (fr. *monzonite*; İtalya Alpleri'nde bulunan *Monzoni* tepelerinin adından). Özellikle feldispatlar (hemen hemen eşit oranlarda potasyumlu plajioklazlar ve feldispatlar), % 5'ten az kuvars, biyotit ve çeşitli miktarlarda amfiboller içeren taneli magma kayacı.

MONZONİTİK sıf. (fr. *monzonitique*). Petrogr. Alkali feldispat ve plajioklaz oranları birbirine yakın olan bir kayaç için kullanılır.

Mooney ağdalıkölçeri, bir elastomerin ya da asıl maddesi elastomer olan bir karışımın kıvamını ölçmeye yarayan aygıt.

MOORCOCK (Michael), ingiliz bilim-kurgu yazarı (Londra 1939). Başında bulunduğu *New Worlds* (1964) adlı dergide bilim-kurguda "yeni dalga" akımını başlattı. Alışılmamış kahramanlar ve durumlar yaratabilmek için bilim-kurgunun temalarından yararlandı.

MOORE (*sir* John), ingiliz general (Glasgow 1761 - La Coruña 1809). Amerika (1779-1783), Korsika (1794), Antiller (1796), İrlanda (1798), Hollanda (1799) ve Mısır'da (1801) yararlık gösterdi. 1808'de Portekiz'e çıkan kuvvetlerin komutanlığını üstlendi ve İspanyollar'ın yardımına koştu. Bazı başarılar elde ettiyse de Napoléon'un ordusu karşısında geri çekilmek zorunda kaldı; La Coruña'dan gemilere bindirilen birlikleri korumak üzere çarpışırken öldürüldü. Moore'un eğitim yöntemleri ingiliz piyadesine İspanya savaşı sırasında önemli başarılar kazandırdı.

MOORE (Thomas), irlandalı şair (Dublin 1779 - Sloperton, Devizes, Wiltshire 1852). Titiz ve kendi kaynaklarını iyi değerlendiren (*Irish Melodies*, 1807-1834) bir şair olan Moore, doğuculuğa yöneldi (*Lalla Rookh*, 1817). Daha sonra, tory yönetimine düşmanlığını yansıtan *The Fudge family in Paris*'i (1818) yazdı. İtalya'ya gitti, orada Byron ile tanıştı ve ülkesine dönerken uğradığı Paris'te *The loves of the Angels*'i (1823) yayımladı. Byron *Anılar*'ını ona teslim etmişti, ancak Moore şairi korumak kaygısıyla yayımcı John Murray ile birlikte bunları yakmaya karar verdi. 1830'da içinde Byron'un yaşamı üzerine bir incelemenin de bulunduğu *Letters and Journals of Lord Byron*'i (Lord Byron'ın mektupları ve günceleri) yayımladı.

MOORE (Albert), ingiliz ressam (York 1841 - Londra 1893). Önce süsleme sanatlarına eğilim gösterdi (duvar kâğıtları, vitraylar), sonra da 1866'da *Sülemi kadın* (Liverpool, Walker Art gallery) adlı yapıtının sergilenmesiyle yeteneğini kanıtladı. Hellenistik eğilimler ile raffaellooncesinin izlerini kaynaştıran yapıtları, bir ölçüde yapaylık taşımakla birlikte Victoria döneminin estetiğini yansıtır (*Düşler*, Birmingham müzesi).

MOORE (George), irlandalı yazar (Moore Hall, Mhuigheo yönetim bölümü, 1852 - Londra 1933). Resim öğrenmek için 20 yaşında Paris'e gitti, ilk şiirlerinde Baudelaire'den esinlendi (*Flowers of Passion*, 1878; *Pagan Poems*, 1882). Romanlarında önce natüralizmin (*A Mummer's Wife*, 1885), daha sonra dekadanların ve Huysmans'ın etkisinde kaldı (*A Drama in Muslin*, 1885; *A Mere Accident*, 1887; *Confessions of a Young Man*, 1888). Gerçekçilikle şiirin birbirine karıştığı *Esther Waters* (1894) adlı romanındaysa kendi üslubunu yarattı. *Evelyn Innes* (1898) ve *Sister Teresa* (1901) idealizmin ağır bastığı yapıtlardır. İrlanda'ya döndükten sonra (1901), Moore, İrlanda yaşamını konu alan hikâyeler (*The Untilled Field*, 1903) yazdı ve bir süre, Yeats ve Synge'in öncülüğündeki kelt rönesansı hareketini benimsedi. Ardından protestanlığa döndü, *Memoirs of my Dead Life*'ı (1906) ve sürekli düşkırıklıklarıyla sonuçlanan taşkınlıklarının karamsar ve ironili bir görüntüsünü çizen *Hail and Farewell* (1911-1914) adlı üçlemeyi yazdı. İsa'nın yaşamını konu alan *The Brook Kerith*'in (1916) ardından Filistin'e yolculuğa çıktı. *Héloïse and Abélard* ile (1921) özyaşamöyküsel bir yapıt olan *Conversations in Ebury Street* (1924), her türlü düşünsel deneyime ilgi duyan ve her zaman özgürlüğünü önemseyen meraklı bir kişiliği yansıtır.

Bk. resim sayfa 8296

MOORE (Eliakim Hastings), amerikalı matematikçi (Marietta, Ohio, 1862 - Chicago 1932). Yeni Chicago Üniversitesi'nde öğretim elemanı olarak çalıştı (1892'den başlayarak), burada matematik bölümünü düzenledi ve XX. yy.'a girerken amerikan okulunun büyük bir hızla gelişmesine katkıda bulundu. Soyut cebirin gelişmesi için araştırmalar yaptı ve bu alanda, özellikle soyut grupları, grupların özyapılarını ve sonlu cisimleri inceledi.

Moore ailesi *(Bir E kümesinin—)*. Ceb. E nın aşağıdakı bağıntıları gerçekleyen $\mathcal{F} = (F_i)_{i \in I}$ ailesi:

— $E \in \mathcal{F}$;

—Her $\mathcal{F}' = (F'_i)_{i \in I'}$ altailesi için $I' \subset I$ olmak üzere $\bigcap_{i \in I'} F'_i \in \mathcal{F}$ dir

Moore kapanış uygulaması. Ceb. Bir E kümesinin $\mathcal{P}(E)$ parçalar kümesinden, E nin parçalarının bir $\mathcal{F}$ Moore ailesi üzerine tanımlanmış, E nin kapanış uygulaması.

MOORE (George Edward), ingiliz filozof (Londra 1873 - Cambridge 1958). Dinsel bir atmosfer içinde yetişen Moore, bilinemezci (agnostisizm yanlısı) oldu. Trinity College'de (Cambridge) 1898-1904 arasında birçok makale (özellikle idealizmin reddi konusunda, 1903) ve en önemli yapıtı olan *Principia ethica*'yı (Ahlakın ilkeleri) [1903] yazdı. Yazıları, Kant ve Hegel'in ingiliz felsefesi üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılmasını sağlar. John Keynes, Virginia Woolf, E. M. Forster, Moore'un dostları arasında yer alıyorlardı. Moore'a göre, iyilik, dolaysız bir sezgi nesnesidir; ama bu dolaysız sezgi, bazen bir yanılgı kaynağı olan istek gibi başka bazı kavramların da algılanmasıyla tamamlanır. Başka yapıtları: *Philosophical Studies* (Felsefe incelemeleri) [1922], *Some Main Problems of Philosophy* (Felsefenin bazı ana sorunları) [1953].

MOORE (Marianne Craig), amerikalı kadın şair (Kirkwood, Saint Louis yakınında, Missouri, 1887 - New York 1972). İmgeci akımın etkisinde kaldı; çeşitli türden nesneleri, hayvanları yan yana getirerek günlük yaşamı yansıtmaya çalışan Moore, açık seçik imgelere, ironiye, düşünselliğe ve dengeli bir lirizme dayanan bir şiir yarattı (*Poems*, 1921; *Observations*, 1924; *The Pangolin*, 1936; *What are years?*, 1941; *Nevertheless*, 1944; *Collected Poems*, 1951; *O to be a Dragon*, 1959; *Tell Me, tell Me: Granite, Steel and Other Topics*, 1966). La Fontaine'in *Masallar*'ını manzum olarak çevirdi (1954) ve edebiyat denemelerini *Predilections*'da (1955) topladı.

MOORE (Douglas), amerikalı besteci (Cutchogue, New York, 1893 - Greenport 1969). Yapıtlarında genellikle Amerika'nın tarihinden ve efsanelerinden esinlendi (iki senfoni, oda müziği yapıtları, melodiler, koro parçaları). Ayrıca operalar (*The Devil and Daniel Webster* (1939); *The Ballad of Baby Doe* (1956), oyun ve film müzikleri de besteledi.

MOORE (Henry), ingiliz heykelci (Castleford, Yorkshire, 1898 - Much Hadham, Hertfordshire, 1986). Mısır, etrüsk ve meksika sanatının ilkel örnekleri ve modern biçimsel araştırmalar (Epstein, Gaudier-Brzeska) genç yaşta ilgisini çekti, 1919'da

Manuel **Montt**

Presse Sports

Carlos **Monzón** (1977'de)

National Portrait Gallery

Thomas **Moore** ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı *National Portrait Gallery Londra*

P.-L. Magnin

Henry **Moore**
Hill arches
1973 tarihli anıtsal bronz heykel (ağustos 1977'de Paris'te Orangerie'de [Tuileries] düzenlenen sergi)

heykele başladı. Ana konu olarak insan figürünü seçti: "Yatan figür" ya da "Kadın ve çocuk" konusu, soyut biçimler, 1933-34'ün gerçeküstü esinli yapıtları, 1938-39'un ahşap ya da metalle ve gerili iplerle gerçekleştirilen "Stringed Figures"ü, hepsi de yaşamdan alınan aynı eğrisel ve yoğun biçimlerle ayırt edilen, boşlukların giderek daha önem kazandığı yapıtlardır (*Reclining figure*, 1938, Museum of Modern Art, New York). Yapıtlarında zaten önemli bir yer tutan desen, savaş sırasında, koşullar gereği tek anlatım aracı oldu ("Sığınaklar" ve "Madenciler" dizileri). Savaştan sonra, mekânla ilinti kurmak tekrar başlıca kaygısı oldu (*Reclining figure* [Exhibition figure], 1951, özel kol.). İç-dış ilişkisini ("Kasklar" dizisi, 1950), boşlukları ve kıvrımlı çizgileri (*Large torso: Arch*, 1962-63, özel kol.), birçok öğenin düzenlenmesini (*Three piece sculpture: Vertebrae*, 1968-69, İsrail müzesi, Kudüs) irdeleyen, masif ("Upright motive" dizisi, 1955-56'nın ayakta duran figürleri) ve çoğunlukla dış mekânlar için tasarlanan heykelleri, açık bir anıtsallığa doğru gelişti (*Sheep piece*, 1971-72, Henry Moore Foundation). Desenlerinin yanı sıra çok sayıda taşbaskı (*Stonehenge* albümü, 1972-73) ve gravür de (*Elephant Skull* albümü, 1969-70; *Sheep album*, 1970 ve 1974) gerçekleştirdi. Yapıtlarının önemli bir bölümü Henry Moore Foundation (Much Hadham, Hertfordshire) ve Henry Moore Sculpture Centre'de (Gallery of Ontario, Toronto) sergilenmektedir.

Fleming

George **Moore**
Henry Tonks'un (1920'ye doğr.) bir pastelinden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

MOORE (Stanford), amerikalı biyokimyacı (Chicago 1913 - New York 1982). New York'taki Rockefeller enstitüsü'nde profesör oldu, glüsitler ve özellik kromatografi yöntemlerini kullanarak proteinlerin kimyasal yapısı üstüne çalışmalar yaptı. W. H. Stein ile birlikte ve bulduğu yeni yöntemlerden yararlanarak ribonükleazın yapısını belirledi; daha sonra yine bu yöntemleri kullanarak yüz kadar proteinin yapısını saptadı. Bu iki kimyacı C. B. Anfinsen ile birlikte 1972 Nobel kimya ödülü'nü paylaştı.

MOORE (Bobby), ingiliz futbolcu (Londra 1941 - ay.y. 1993). İngiltere'ye 1966 dünya kupasını kazandıran, kadrosunda Charlton kardeşlerle G. Banks'a da yer veren ünlü milli takımın kaptanı olarak spor tarihine geçen Moore, dünyanın en ünlü savunma oyuncularından biriydi. West-Ham takımının 544 maçında yer aldıktan sonra 1973'te Fulham'a geçti. "Futbol centilmeni" diye adlandırılan, İngiltere'de ve dünyada futbolun simgesi haline gelen büyük bir sporcuydu.

MOOREA, Société (Fransız Polinezyası) takımadalarında bir ada, Tahiti'nin 15 km B.'sında; 7 000 nüf.

MOOREİT a. (fr. *mooréite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal magnezyum, çinko ve manganez sülfat.

MOORHOUSE (Frank), avustralyalı yazar (Nowra, Yeni Güney Galler, 1938). Roman ile hikâye arasında yer alan yapıtları aslında "kesintili öyküler"dir; birbirinden bağımsız anlatıların akışı içinde, birtakım tema ve kişiler çoğu kez yeni bir açıdan aydınlatılarak yeniden ortaya çıkarlar ve iç içe geçerler. Moorhouse yapıtlarında 60'lı yıllarda olgunlaşan ve sol siyasal görüşler, cinsel özgürlük ve marihuana çerçevesinde bir karşı kültür yaratan kuşağı kavrayıcı ve alaycı bir bakışla ele aldı.

Moor's Pavane *(The)*, 1 perdelik modern dance work. Koregrafisini José Limón, kostümlerini Pauline Lawrance hazırladı. Henry Purcell'den alınan müziğini Simon Sadoff düzenlemiştir. İlk kez 1949'da Connecticut College'daki (New London), Palmer Auditorium'da sahnelendi. Başlıca rolleri J. Limón, Lucas Hoving, Betty Jones, Pauline Koner yorumladı. Esin kaynağı, Shakespeare'in *Othello*'su olan bu koregrafik çeşitleme, saray balesi biçiminde işlenmiştir.

MOSSBRUGGER (Kaspar), Vorarlberg okulundan avusturyalı mimar (Bregenz bölgesi 1656 - Einsiedeln 1723). Einsiedeln manastırı'na keşiş oldu ve dinsel yaşamını İsviçre'de geçirdi: Muri manastır kilisesi'ni barok tarzda yeniden biçimlendirdi, Seedorf ve Disentis manastır kiliselerini (1696-1712) yaptı; kendi manastırı Einseideln'i (1704'ten itibaren) ve bu manastırın kilisesini (1719'dan itibaren) yeniden inşa ederek çok karmaşık yapılı barok bir başyapıta dönüştürdü. Konstanz gölü yakınındaki Weingarten manastır kilisesi için de ona danışıldığı sanılmaktadır.

MOOSBÜHL, İsviçre'de tarihöncesi buluntu yeri (Bern kantonu), Moosseedorf yakınında. Madeleine kültürünün geç ve son evrelerinde yer alır.

MOOSE, Kanada'da (Ontario) kıyı ırmağı, James koyuna dökülür.

MOOSE JAW, Kanada'da (Saskatchewan) kent, *Moose Jaw* kıyısında, Regina'nın B.'sında; 94 000 nüf. Besin (un fabrikaları, mezbahalar, konserve fabrikaları, süt ürünleri) ve kimya (petrol rafinerisi) sanayileri. Hazırgiyim. Demiryolu merkezi.

MOOSER (Aloys), isviçreli müzikolog (Cenevre 1876 - *ay. y.* 1969). 1897-1909 arasında Petersburg'da orgculuk, müzik eleştirmenliği ve imparatorluk balelerinde orkestra şefi yardımcılığı yaptı. Cenevre'ye dönünce *la Suisse* gazetesinin yazışleri müdürlüğüne getirildi. 1909-1962 arasında bu gazetede müzik eleştirileri de yazdı. 1923-1946 arasında *Dissonances* adlı modern müzik dergisini yönetti. Başlıca yapıtları: *Opéra-comique français en Russie au XVIII*[e] *s.* (XVIII. yy. Rusyası'nda fransız opera-komiği) [1932], *Regards sur la musique contemporaine 1921-1946* (Çağdaş müzik üzerine, 1921-1946) [1946], *Panorama de la musique contemporaine 1947-1953* (Çağdaş müziğin panoraması, 1947-1953) [1953], *Annales de la musique en Russie au XVIII*[e] *siècle* (XVIII. yüzyıl rus müziği yıllıkları) [1948-1951].

MOPSOS. Yun. mit. İki yunanlı kâhinin adı: biri Argonautlar ile yolculuk etti; diğeri Manto'nun oğlu, Kolophon'un kurucusu ve Kalkhas'ın rakibidir.

MOPSUESTİA, bugün **Yakapınar** (esk. **Misis**). Tar. coğ. Anadolu'nun Kilikia bölgesinde kent. Efsaneye göre Mopsos tarafından kuruldu. Persler'den sonra Büyük İskender'in egemenliğine girdi; Seleukos IV Epiphanes döneminde Pyramos Seleukeia'sı adıyla anıldı. Hadrianus döneminde Hadriane sanını aldı. Hıristiyanlık döneminde piskoposluk merkezi oldu. Görkemli bir köprü, tiyatro, stadion, sütunlu yol ve mozaikli bir bazilika önemli kalıntılardır.

MOPTİ, Mali'de kent, bölge yönetim merkezi, Nijer kıyısında, Bani ile birleştiği yerin yukarısında; 55 000 nüf. Kent, üç doğal adacığın, taşkın ovasının giderek alüvyon yığılması sonucu birleşmesiyle oluştu. 13 km'lik bir set, adayı karaya bağlar. Yönetim merkezi, balıkçılık limanı, gelişmekte olan dört etkinliğin (pirinç, darı, balıkçılık ve besicilik) merkezi, ticaret kavşağı ve küçük bir sanayi (çeltik fabrikası, gazoz fabrikası ve balık konserveciliği) merkezidir. —*Mopti bölgesi*, 88 752 km^2; 1 261 383 nüf. (1989).

MOQUEGUA, Peru'da kent, yönetim bölgesi merkezi, B. Cordillera'nın G. aklanında; 17 000 nüf. Ticaret merkezi. Besin sanayileri. —*Moquegua yönetim bölgesi*, 16 175 km^2; 134 000 nüf. (1990)

MOR sıf. Rengi güneş ışığının ayrışma tayfında, gözle görülebilen sınırlardan birini meydana getiren ve "menekşe"nin rengine yakın olan bir pigment, boyarmadde ya da lakaya denir: *Elindeki mor kalemle satırların altını çiziyordu. Mor çiçekli vazo. Mor lale.*

◆ a. Mor renk: *Moru mu tercih ediyorsunuz? Duvarı mora boyamak.*

—Seram. *Mangan moru*, Kütahya seramikçiliğinde kullanılan patlıcan rengi. (Manganez, aşı boyası, maya, kuvars karışımından elde edilir.)

—ANSİKL. Boyac. • *Madensel mor pigmentler*, boya imalatında giderek daha az kullanılmaktadır. Bunların en önemlileri ince boyalarda ve emaylarda kullanılan *kobalt moru* ile, daha az canlı olan *koyu mor*'dur.

• *Hayvansal kökenli mor boyarmaddeler*, deniz kabuklarından elde edilen erguvan kırmızısı ile murex'in ancak tarihsel bir önemi vardır.

• *Doğal ya da yapay kökenli eriyebilir organik boyarmaddeler.* Organik çözücülerde az miktarda bulunan bu maddeler, renklendirme gücü yüksek, ama örtücülüğü az, aşırı renklendirilmiş karışımlar elde etmeye yarar. Bu karışımlar renklendirilmiş vernik (alkollü vernik) olarak, bir de matbaa mürekkeplerinin (metilen moru, antrakinon moru) hazırlanmasında kullanılır.

• *Organik çözücülerde ve yağlarda çözülmeyen organik mor pigmentler.* İyi sonuç veren bu maddelerin son yirmi yıldır sentetikleri yapılmaktadır. Boya ve plastiklerde giderek daha çok kullanılmaktadır.

• *Mor lakalar.* Pek çok organik boyarmaddenin genellikle madeni (alümin, baryum sülfat vb.) bir taşıyıcı üzerine tespitiyle elde edilen bu maddelerden matbaa mürekkeplerinin imalinde yararlanılmaktadır. Ancak, kullanımları giderek azalmaktadır.

—Din. Koyu bir renk olan mor, hıristiyanlıkta tövbeyi ve yası simgeler.

—Ecz. Mor renkteki boyarmaddeler *piyoktanin* boyaları grubuna girer. Kristal moru ve centiyan moru, ağız yoluyla, bağırsak asalaklarına karşı kullanılır. Metil yeşili ile birlikte, antiseptik etkili Milian* çözeltisinin bileşimine girer.

MOR a. (danca sözc.). Pedol. *Kaba humus* da denen genellikle çok asit humus tipi; biyoklimatik koşullar (kuzey iklimlerinin taygası) ve ana kayacın asitliği yüzünden yavaşlamış biyolojik etkinlik sonucu az dönüşmüş organik maddenin birikmesiyle oluşur.

—ANSİKL. Bu kalın kaba humuslar, farklı önemde üç organik katmandan oluşur: L katmanı (bitkisel döküntü), F parçalanma katmanı ve özellikle H katmanı; bu katman siyahtır, çok asitli topraklarda faunaya özgü kurt türü organizmaların organik mikrodışkılarının birikmesiyle oluşur. Bir örneği de funda toprağı olan bu tip humusun bulunduğu topraklar çok asitli, genellikle çok kumlu, yapısız ve çok fakirdir; bunlara podzol* denir.

MÓR, Macaristan'da (Fejér yönetim bölgesi) kent, Bakony dağları ve Vértes kütlesi arasındaki geçitte; 12 000 nüf. Bağlar. Şarap müzesi.

MORA a. (lat. *mora*, zaman arası). Sesbilg. Heceden küçük, vurgu ya da titrem alabilen bürünsel birim. (Eski yunanca, klasik latince, litvanya dili gibi kimi diller-

de vurgu ve titrem, hecenin tümünde değil, bir morada olabilir.)

MORA, yun. **Morias,** Peloponisos'un eski adı.
—Tar. Önceleri Eleia'yı belirten bu ad, bölgedeki dut (morea) üretiminin önemi yüzünden dördüncü haçlı seferlerinden sonra Peloponisos'u da kapsamaya başladı. Mora ya da Akhaia latin prensliğini (1205-1430) Bizanslılar yavaş yavaş kendilerine bağladılar. 1460'ta güneydeki venedik kaleleri dışında Mora'yı ele geçiren Türkler, 1537'ye kadar yarımadadaki venedik varlığına son verdiler. 1685-1687 arasında Venedik, Mora'yı ele geçirdi ve bunu Karlofça antlaşması (1699) ile onaylattı. Türkler 1714-1715'te yeniden ele geçirdikleri Mora'yı Pasarofça antlaşması (1718) ile ellerinde tuttular. 1770'te Mora Rumları'nın, Rusya'nın desteğiyle başlattıkları ayaklanma Muhsinzade Mehmet Paşa tarafından bastırıldı. Mora Rumları 1821'de yeniden ayaklandılar ve ayaklanma kısa sürede genişledi. Mahmut II'nin ayaklanmayı bastırmakla görevlendirdiği Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın gönderdiği kuvvetler duruma hâkim oldu. Ancak, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın müdahalesi sonucu mısır kuvvetleri Mora'yı boşaltmak zorunda kaldılar. Mora, 1818'de Maison komutasındaki fransız kuvvetleri tarafından işgal edildi ve bağımsızlığını kazanan Yunanistan'a bırakıldı. (→ ORTADOĞU LATİN* DEVLETLERİ, YUNANİSTAN.)

MORA, İsveç'te (Dalarna) turizm ve kış sporları merkezi, Siljan gölü kıyısında; 18 000 nüf. Anders Zorn müzesi. Gustaf Vasa'nın Danimarkalılar'a karşı çıkardığı ayaklanma (1521) Mora'da başladı.

MORA (Francisco DE), ispanyol mimar (Cuenca 1553'e doğr.-Madrid 1610). Herrera'nın öğrencisiydi. 1587'de el Escorial' da onun yerini aldı, 1591'de Felipe II'nin mimarı oldu. Felipe III'ün hükümdarlığı döneminde krallık mimarlığına getirildi. Yapıtları arasında el Escorial'daki Convalecientes galerisi, Lerma'daki anıtsal topluluk (1604'ten itibaren), Ávila'da S. José kilisesi yer alır. Üslubu Herrera'nınki kadar sert değildir; yeğeni J. Gómez* de Mora, öğrencisi ve ardılı oldu.

MORA (José DE), ispanyol heykelci (Baza 1642 - Granada 1724). Heykelci Bernardo ve Mora'nın oğlu. Madrid'de ve Granada'da yoksulluk ve yalnızlık içinde yaşadıktan sonra delirerek öldü. Granada Krallık capellası'ndaki *Ecce Homo* ile Cartuja'daki *Aziz Bruno* adlı yapıtlarıyla döneminin en önemli andalucíalı sanatçıları arasında yer alır. Kardeşi DIEGO (Granada 1658 - *ay. y.* 1724) da heykelciydi.

MORA (José Joaquín DE), ispanyol yazar (Cádiz 1783 - Madrid 1864). Madrid' de avukatlık yaparken, liberal görüşlerinden ötürü 1823'te yurtdışına kaçmak durumunda kaldı, 1827'den 1843'e kadar Güney Amerika'da yaşadı ve bir kaç ispanyol sömürgesindeki bağımsızlık hareketlerini destekledi. 1843'te Madrid'e döndü ve 1856'da İspanya konsolosu olarak Londra'ya gönderildi. Masallar (*Leyendas españolas*, 1840) yazdı.

Mora ayaklanması → YUNANİSTAN.

MORA DESPOTLUĞU (1348-1460), imparator İoannes VI Kantakuzenos tarafından oğlu Manuel için kurulan ve Bizans Peloponisos'unu kapsayan devlet. Palaiologoslar'ın 1355'te tahtı ele geçirmelerine karşın Manuel (1348-1380) iktidarda kalmayı başardı. Ama Matthaios (1380-1383) ve Demetrios'tan (1383) sonra Theodoros I Palaiologos (1384-1407) despot Kantakuzenoslar'ın yerini aldı. Ondan sonra Venedik mülkleri dışında latin Akhaia* bütünüyle fethedildi. Despot Konstantinos Palaiologos, Bizans imparatoru olunca (1449), kardeşleri Thomas ve D[illegible] paylaştılar. 1453'te [illegible] 1460'ta Mora üzerine yürüyünce Thomas, Roma'ya kaçtı. Demetrios ise teslim oldu.

Mora kroniği, latin işgalinden (1204) XV. yüzyıla kadar Peloponisos tarihi. Yunanca, fransızca ve aragón lehçesinde olmak üzere üç çevirisi vardır.

MORA prensliği → AKHAIA prensliği.

MORA yarımadası → PELOPONISOS.

MORACEAE a. DUTGILLER familyasının bilimsel adı.

MORADABAD, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent, Ramganga kıyısında; 416 836 nüf. (1991). Karayolu ve demiryolu kavşağı. Metalürjiye dayanan elsanatları. Pamuk sanayisi.

MORADA NOVA, Brezilya'da (Ceará) kent, Fortaleza'nın G.'inde; 3 000 nüf. Sulanan bir bölgenin merkezi.

MORAES (Marcus Vinicius CRUZ MELO DE), brezilyalı yazar (Rio de Janeiro 1913 - *ay. y.* 1980). Şiirlerinde önceleri Kutsal Kitap'tan esinlenirken (*Forma e Exegese*, 1935), daha sonra toplumsal bir eleştiriye yöneldi. Ayrıca *Orfeu da Conceição* (1954) adlı bir oyun (Marcel Camus *Orfeu negro* [1959] adlı filminde bu yapıttan esinlenmiştir) ve halk şarkıları için sözler yazdı.

MORAİS (Francisco DE), portekizli yazar (Lizbon 1500'e doğr. - Evora 1572), 1544'te kaleme alınıp 1567'de yayımlanan ve çok büyük ilgi gören *Palmerin de Inglaterra* adlı şövalye romanının yazarıdır.

MORAKSELLA a. (lat. *moraxella*). Bakteriyol. Genellikle herhangi bir hastalığa neden olmaksızın mukozalarda yerleşen ve salt aerobi yaşam süren Gram negatif bakteri türlerini kapsayan bakteri cinsi.

MORAL,-li a. (fr. sözc.). **1.** Bir kimsenin olaylara, güçlüklere sorunlara karşı koymasını sağlayan ruhsal durumu; maneviyat: *Morali çok bozuk, gittikçe çöküyor. Bu komedi filmi moralinizi yükseltecek. Hastanın morali çok iyi.* **—2.** *Moral eğitimi*, iç gücünü, maneviyatı güçlendirmeye yönelik çalışma. || *(Bir kimseye) moral vermek*, bir kimsenin yürek gücünü, direncini artırmak, yüreklendirmek: *Annem, babam da bana moral verdiler, yılmadım.* || *Morali bozulmak*, dayanma ve direnme gücünü yitirmek, maneviyatı sarsılmak. || *Morali yüksek, morali bozuk olmak*, iyimser ya da tam tersine karamsar, yıkılmış, kederli, gücünü yitirmiş olmak. || *(Bir kimsenin) moralini bozmak*, bir kimsenin bir işe başlamadan önce sözle ya da eylemle direnme gücünü azaltmak, sarsmak: *Geldiler, moralimizi bozup gittiler.*

MORAL (Şaziye), türk tiyatro ve sinema sanatçısı (Kırcaali, Bulgaristan, 1903 - İstanbul 1985). Cumhuriyet'in ilanından önce sahneye çıkan ve bu yüzden polis kovuşturmasına uğrayan ilk kadın sanatçılarımızdandır. Yeni sahne'de *Kırık kalp* piyesinde oynadı; çeşitli amatör topluluklarda çalıştı. 1924'te Darülbedayi'ye girdi. Olgun, gün görmüş, dedikoducu, çokbilmiş, öğüt veren, yumuşak kadın rollerini ustalıkla yorumladı. 1940'lı yılların ortalarından başlayarak birçok filmde rol aldı. 1977'de İstanbul Şehir tiyatrosu'ndan emekli oldu.

Morale et la science des moeurs (la) [*Ahlak ve töreler bilimi*], Lévy-Bruhl'ün yapıtı (1903). Ahlakı bir temele oturtmak için şimdiye kadar yapılan girişimlerden nasıl olsa hiçbir sonuç alınamazdı. Oysa, töreler üzerinde yapılacak bir toplumbilimsel inceleme bunların ne olduğunu, ne gibi koşullar içinde doğup değiştiğini belirleyecektir. Bir töreler bilimi, tıpkı tıp ya da cerrahlık gibi, toplum için pozitif sonuçlar doğurabilecek "akla dayalı bir toplum sanatı"nın uygulanmasına olanak sağlar.

MORALES (Cristóbal DE), Andalucía okulundan ispanyol besteci (Sevilla 1500'e doğr. - [illegible] ya da Marchena 1553). Ávila'da (1526), Plasencia'da (1528-1531) ve Salamanca'da (1534) capella yöneticiliği yaptı. Uzun süre Roma'da kaldıktan sonra yurduna dönünce Toledo'da capella yöneticiliğine getirildi (1547-48). 4-7 sesli 25 missaasının hemen hemen tümü de ayin temalarına dayanır. Ayrıca 2 ağıt, 18 Magnificat, 3-8 sesli 91 motet ve birkaç dindışı yapıt besteledi. 1538'de Karl V ve François I arasındaki barış için 6 sesli *Gaude et laetare* motetini besteledi. Ertesi yıl da, Ferraralı Alfonso'nun oğlu Este ailesinden İppolito'nun kardinal oluşunu kutlayan başka bir motet yazdı. Morales'in yapıtlarının en eski basımları: *Magnificat cum quatuor vocibus* (Venedik, 1542 ve 1545), *Missarum liber I et II* (Roma, 1544). Besteci, kitaplarının ithaf bölümlerinde sanatının dayandığı ilkeleri açıkladı. F. Guerrero ve T. L. de Victoria ile birlikte, o dönem ispanyol çoksesliliğinin başta gelen temsilcilerindendir.

MORALES (Luis DE), takma adı **el Divino,** ispanyol ressam (Badajoz 1515 - *ay.y.* 1586). Pek çok dinsel yapıt, sunakarkalıkları, capellalar için tablolar (Meryem'i Çocuk İsa ile birlikte resmeden tablolar, Pietà) yaptı; yüzü belirgin bir biçimde beyzi ve gözleri kapalı bir madonna modeli yarattı. İlk dönemi italyan maniyerizminin etkisindedir (*Meryem ve Çocuk İsa, aziz Yuhanna ile birlikte*, Salamanca katedrali). İkinci dönemiyse hollanda sanatının etkisini taşır (*Pietà, Ecce homo*, S. Fernando akademisi, Madrid).

Lauros-Giraudon

Luis de Morales'e mal edilen *Pietà*
tahta üzerine yağlıboya
Petit Palais müzesi, Paris

MORALES BERMÚDEZ (Francisco), perulu general ve devlet adamı (Lima 1921). Ekonomi ve Maliye bakanlığı (1968-1974), ardından Başbakanlık (şubat 1975) yaptı, ağustos 1975'teki hükümet darbesinden sonra Cumhurbaşkanı oldu. 1980' de yapılan genel seçimlerin ertesinde yetkilerini sivillere bıraktı.

MORALI (Mahmut), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Bursa 1902 - İstanbul 1965). Genç yaşlarda Burhanettin (Tepsi), Şadi Fikret, Sadi Tek topluluklarıyla Anadolu'yu dolaştı; 1924'te Ertuğrul Muhsin ve arkadaşları topluluğu'nda, ertesi yıl Raşit Rıza ve arkadaşları topluluğu'nda çalıştıktan sonra Darülbedayi'ye girdi. Uzun yıllar ikincil rollerde sahneye çıktı. Ancak bu rollerin mesleğini seven bir oyuncuyu olgunluğa götüren yol olduğunu bilenlerdendi. İ. Galip Arcan, Behzat Butak, Hazım Körmükçü gibi usta sanatçıların arasında yetişti. Birçok yapıtın başrolünde oynadı. 1930'lu yıllardan başlayarak *Bir millet uyanıyor, Leblebici Horhor, Yayla kartalı* vb. filmlerde rol aldı; seslendirme çalışmalarına katıldı.

Şaziye Moral

MORALI ALİ EFENDİ, türk diplomat ve yönetici (öl. 1809). Türkiye'yi daimi elçi sıfatıyla Fransa'da temsil eden ilk türk diplomatı. Daha önce İngiltere, Prusya, Rusya ve Avusturya'ya daimi elçi göndermiş olan Babıâli, Fransa'yla olan ilişkilerini geliştirmek ve Rusya'ya karşı Directoire hükümetinin desteğini kazanmak amacıyla Ali Efendi'yi Paris'e atadı. 26 mart 1797'de İstanbul'dan gemiyle ve yanında on sekiz kişilik maiyeti olduğu halde yola çıkan Ali Efendi, Marsilya limanında büyük törenle karşılandı. Paris'e vardıktan (13 temmuz 1797) sonra da gerek Napoléon Bonaparte ve saray çevreleri, gerekse halk kendisine olağanüstü ilgi gösterdi. Ancak sonraki yıllarda Mısır olayları dolayısıyla Türkiye-Fransa ilişkilerinin gerginleşmesi ve fransız elçisinin Yedikule'ye kapatılması karşısında Ali Efendi de Paris'te uzun süre göz altında tutuldu. Türkiye'ye döndükten (1802) sonra defterdarlık, tophane ve bahriye nazırlıkları yaptı. Bu son görevinde bulunduğu sırada patlak veren ayaklanmanın (→ ALEMDAR VAKASI) genişlemesi üzerine önce Yeşilköy'e, oradan da Rumeli'ye kaçtı. Daha sonra başı kestirilerek İstanbul'a gönderildi.

Yolculuğa çıkışından başlayarak Paris'te görev yaptığı süre içindeki gözlem ve izlenimlerini içeren *Fransa sefaretnamesi* ilk kez *Tarihi osmani encümeni mecmuası*'nda yayımlandı, *Moralı Esseyit Ali Efendi' nin sefaretnamesi* adıyla 1911'de basıldı.

MORALI BEŞİR AĞA → BEŞİR AĞA Moralı, Maktül, Küçük.

MORALİZM a. (fr. *moralisme*). → AHLAKÇILIK.

MORALMAN be. (fr. *moralement*). Ruhsal güç yönünden, moral bakımından: *Son günlerde moralman iyi değil. Moralman çökmek.*

MORAMANGA, Madagaskar'da (Toamasina ili) kent, Antananarivo demiryolu üzerinde; 13 000 nüf. Orman işletmeleri. Kibrit fabrikası.

MORAN (Berna), türk yazar (İstanbul 1921). İstanbul Üniversitesi ingiliz dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi (1945). Bu bölümde görev aldı; profesör olarak emekliye ayrıldı (1981). *Eleştiri kuramları ve eleştiri* (1973, TDK ödülü) yapıtında özelliklerini belirlediği çağdaş eleştiriyi, türk romanına uyguladı. *Türk romanına eleştirel bir bakış* (1983-1990) kitabında Ahmet Mithat'tan A.H. Tanpınar'a kadar bir dizi yazarın roman sanatına kişisel katkılarını, geliştirdikleri anlatım tekniklerini, batılılaşma sorunu karşısındaki tutumlarını vb. konu edindi.

MORAN (Naili), türk sporcu ve yönetici (İstanbul 1908 - Bolu 1968). Osmanlı devletinin son sadrazamı Tevfik Paşa'nın torunu. Spora öğrenim gördüğü İstanbul Robert kolej'de yüzme ve atletizm ile başladı (1923). ABD'de ve Fransa'da beden eğitimi üzerine yükseköğrenim gördü. 1927 ve 1930'da disk atma Türkiye rekorunu kırdı; atletizm milli takımında yer aldı. Daha sonra Galatasaray'da basketbol oynamaya başladı; üç kez milli oldu ve 1936 Berlin Olimpiyat oyunları'na katılan türk basketbol milli takımında yer aldı. Türkiye, ABD, Avrupa ve Asya'da 481 basketbol maçında oynadı. Hakemlik yaptığı süre içinde 432 basketbol maçı yönetti. Galatasaray B, Chicago ve Fransa'da Nice Olympique takımlarında futbol oynadı. Voleybol hakemliği, atletizm ajanlığı ve 25 yıl süreyle (1938-1963) Atletizm federasyonu başkanlığı, Ortadoğu teknik üniversitesi kültür ve spor seksiyonu şefliği yaptı. Eşi, ölümünden sonra adına bir spor ve kültür vakfı kurdu. Yine adına her yıl "Naili Moran atletizm yarışmaları" düzenlenmektedir.

MORAND (Paul), fransız yazar (Paris 1888 - ay. y. 1976). Büyük bir gezgindi (*l'Homme pressé*, 1941), romanlarında ve hikâyelerinde (*Ouvert la nuit*, 1922; *Papiers d'identité*, 1931; *Hécate et ses chiens*, 1954) çağdaş toplumu anlattı, bu arada geçmişi yansıtmayı da ihmal etmedi (*le Flagellant de Séville*, 1951; *Venises*, 1971). [Fr. akad. 1968.]

Lauros-Giraudon

Paul Morand J.-É. Blanche'ın bir portresinden ayrıntı *Güzel sanatlar müzesi, Rouen*

Morand mahmuzu a. Nöroanat. KÜÇÜK DENİZATI*'nın eşanlamlısı.

MORANDİ (Giorgio), italyan ressam ve gravürcü (Bologna 1890 - ay. y. 1964). Bologna Güzel sanatlar akademisi'nde öğrenim gördü (1907-1913), tüm yapıtlarında bağlı kalacağı manzara ve natürmortlarla, gravür ve resim çalışmalarına başladı. Önce italyan ustaların (Giotto, Masaccio, Uccello) ve Cézanne'ın, ardından kübizmin ve fütürizmin etkisinde kaldı. 1918-19'da, katı bir arılıkla dikkati çeken metafizik bir resme yöneldi. Ama, 1920'den sonra nesnenin (şişe, kavanoz, vazo, kutu) varlıkbilimsel gerçekliğine bağlandı ve nesneyi ana siluetine indirgedi; manzaralarında da aynı şiirsel yalınlık dikkati çeker. Değişimler; madde, ışık, renk (aşıboyası, kahverengiler, pembeler, griler), kütleler ve onların boşlukta çizdiği girinti çıkıntılar, bakışım gibi öğeler yardımıyla yakalanır ve çağdaş sanatta ender olarak rastlanan, ağır ve suskun bir tür meditasyon geliştirir; desenleri, suluboyaları ve gravürleri de (çoğu kurukazıma yöntemiyle) aynı esinin ürünleridir.

Giorgio Morandi *Natürmort* (1929) *özel kol., Milano*

Nimatallah-Ziolo

MORANDİA a. (öz. a. *Maurandy*'dan). Boru biçiminde büyük çiçekli genellikle tırmanıcı gövdeli otsu bitki. (Çardakları süslemek için kullanılır. Bilinen dokuz türü Meksika kökenlidir. Sıracagiller familyası. Bazı türleri de *lophospermum* adıyla tanınmaktadır.)

MORANDO (Bernardo), italyan yazar (Cenova 1589 - ay. y 1656), marinocu bir şair olan Morando, melodramlar, bale için konular ve ahlaki bir roman olan *Rosalinda*'yı (1650) yazdı.

MORANT BAY, Jamaika'da kent, Saint Thomas bölgesinin yönetim merkezi, adanın güney-doğu kıyısında; 7 800 nüf. Ticaret merkezi.

MORANTE (Elsa), italyan kadın edebiyatçı (Roma 1912 - ay. y. 1985). İlk öykü derlemesi olan *Il gioco segreto*'da (1941), insanın serüveninde gizli saklı ne varsa ondan esinlenen, bir tür gizemli gerçekçilik dikkati çeker. Daha sonra yayımladığı üç romanla, savaş sonrasının en büyük kadın romancıları arasına girmiştir: *Menzogna e sortilegio* (1948), olayları, İtalya'nın güneyindeki belirsiz bir kentte, XIX. yy. sonuyla XX. yy. başında geçen bir ırmak romandır; toplumun baskısı altındaki üç kadın kuşağının hezeyanları zengin bir dille anlatılır. *L'isola di Arturo* (1957), Procida adasının masalsı dekoru içinde, eşcinsel bir babadan olma bir delikanlının cinsel ve duygusal eğitimini anlatır. 1941-1947 yılları Roması'nda geçen *Tarih devam ediyor* (La Storia) [1974], halka dönük, tarihsel bir fresktir; kahramanları, bir anneyle, onun, bir alman askerin tecavüzüne uğradıktan sonra dünyaya getirdiği küçük oğlu Useppe'dir: bu ana oğlun çevresinde savaşın ve tarihin iğrençlikleri, "on bin yıldan beri süren bu skandal" anlatılır. *Aracoeli* (1982), önceki yapıtların gerçekçiliğini ruhbilimsel nüanslarla zenginleştirir.

MORARIŞ a. Morarmak eylemi ya da biçimi.

MORARMA a. Morarmak eylemi.

MORARMAK gçz. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, mor bir renk almak, mor bir renge bürünmek: *Mürdüm erikleri morarmaya başlamış, yakında olgunlaşırlar. Ufuk çizgisinin orada gökyüzü hafiften morarmıştı.* **—2.** Bir kimse ya da bedenin bir bölümü sözkonusuysa, berelenme sonucunda oksijen alamadığından çürümek ya da şiddetli soğuğun, öfkenin, korkunun etkisiyle mor bir renk almak: *Boğulan adamın bütün vücudu morarmıştı. Elleri soğuktan morarmış.* **—3.** Tümleçsiz, yaptığı bir yanlışlığın ortaya çıkmasıyla utanmak.

◆ **morartmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi morartmak*, morarmasına neden olmak: *Karadut ellerini morartmış. Bu deterjan çamaşırları morarttı.* **—2.** *Bir kimseyi, bedenin bir bölümünü morartmak*, çürümesine, mor bir renk almasına neden olmak: *Dayaktan her tarafını morartmışlar;* bir kimseyi, yaptığı bir yanlışlığı ortaya çıkararak utandırmak.

MORARTI a. Moraran yer; morluk: *Kolundaki morartı geçmiş.*

—Patol. Vücut örteneklerinin tümünde ya da daha çok yalnız tırnaklarda, dudaklarda ve kulaklarda görülen ve kılcal damarlarda 100 ml kanda 5 g'dan fazla indirgenmiş hemoglobin bulunduğu zaman ortaya çıkan morumsu mavi renk. (Bk. *ansikl.* böl.) [Eşanl. SİYANOZ.]

—ANSİKL. Morartı çevre organlarda aşırı oksijen tüketiminden ileri gelebileceği gibi (yerel ya da çevresel kökenli morartılar), akciğerlerdeki bir oksijenlenme yetersizliğinden (süreğen tıkayıcı akciğer-bronş hastalıkları) ya da temiz ve kirli kanın kalpte birbirine karışmasından da ileri gelebilir (sağ boşluklardaki kirli kanın [toplardamar kanı] bir kısmının doğrudan doğruya sol boşluklara ya da aorta geçmesine bağlı kalp kökenli morartı; böylece bu kan oksijenleneceği akciğer evresini atlamış olur). Morartıya neden olabilen kalp hastalıklarının başlıcaları doğuştandır: karıncıklararası delik ve özellikle akciğer atardamarı darlığı. Genel anestezi sırasında ortaya çıkan morartı, hastaya göre hafif ya da ileri derecede bir oksijen eksikliğini gösteren bir alarm işaretidir.

MORARTMA a. Morartmak eylemi.

MORARTMAK → MORARMAK.

MORAT, alm. **Murten,** İsviçre'de (Fribourg kantonu) kent, Morat *(Murtensee)* gölü kıyısında; 4 600 nüf. Eski kale, şato, surlar, eski evler. Turizm merkezi. Morat (lat. *Muratum*), önce Almanya imparatorlarına, sonra Savoia'ya bağlandı. Fransa kralı Louis XI'e bağlı İsviçreliler'in Atak Charles'a karşı kazandığı zafer (22 haziran 1476). — *Morat gölü*'nü aşan Broye ırmağı Neuchâtel gölüne dökülür.

MORATİN (Nicolás Fernández DE), ispanyol yazar (Madrid 1737 - ay. y. 1780). Fransız klasik öğretilerinden esinlenerek ispanyol edebiyatına yeni bir yön vermeye çalışan yazarlardan biriydi. Piyesleri arasında trajediler (*Lucrecia*, 1763; *Hormesinda*, 1770: *Guzmán el Bueno*, 1777) ve *La Petimetra* (1762) gibi komediler yer alır. Şiirlerinden günümüze gelenler, beş dizelik kıtalardan "quintillas" oluşan *La Fi-*

esta de toros en Madrid, epik şiiri *Las Naves de Cortés destruidas* (1785) ve av üzerine didaktik bir şiir olan *La Diana o arte de caza*'dır (1765).

MORATÍN (Leandro Fernández DE), **Genç Moratín** denir, ispanyol oyun yazarı (Madrid 1760-Paris 1828). Nicolás Fernández DE MORATÍN'in oğlu. Cabarrus'un Paris elçiliği sırasında ona eşlik etti (1787) ve Goldoni ile dost oldu. İspanya'ya döndüğünde, Godoy'un yüreklendirmesiyle ilk piyesi *El Viejo y la Niña*'yı (1790) oynatma olanağı buldu. Sonraki komedilerinde Molière'in etkisi duyulur: (dönemin yeteneksiz oyun yazarlarını hicveden *La Comedia nueva o El café* [1792]; *El Barón* [1803]; *la Mojigata* [1804]; başyapıtı sayılan *El sí de las niñas* [1806]). Moratín 1808'de kral yanlısı oldu; Fernando VII'nin tahta çıkması üzerine hapsedildi, ancak daha sonra ülke dışına gitmesine izin verildi. Son yapıtları Shakespeare'den *Hamlet* (1798) ve Molière'den *Kocalar mektebi* ve *Zoraki hekim* (1814) çevirileridir. Ayrıca *Orígenes del teatro español*'u (İspanyol tiyatrosunun kökenleri) [1838] kaleme aldı. Moratín ispanyol tiyatrosuna canlılık getirdi. Yapıtı çökmekte olan mutlakıyetçi ideolojiyi temsil eder.

MORATORYUM a. (lat. *moratorius*, geciktirme, geri bırakma'dan). Huk. Olağanüstü nedenler yüzünden borçlarını ödeyemez durumda kalan bir grup borçluya, yasa koyucu tarafından verilen süre. (Moratoryum savaş, siyasal, ekonomik ya da toplumsal bunalım dönemlerinde istisnai ve geçici olarak yasayla getirilen genel bir önlemdir. Öte yandan, devletlerin dış borçlarının ertelenmesi de, moratoryum diye anılır.)

MORATUVA, Sri Lanka'da kent, Colombo'nun güney banliyösü; 162 000 nüf. (1988). Turizm.

MORAVA, alm. **March,** Çek Cumhuriyeti'nde ırmak, Tuna'nın kolu (sol kıyıdan); 365 km (havzası 38 900 km²). *Moravya*'nın adı bu ırmaktan gelir. Jeseníky dağlarından doğar. Olomouc'u aşar. Çek Cumhuriyeti ile Slovakya sınırını, Dyje'yi aldıktan sonra ise, Tuna'ya kavuşuncaya dek Slovakya ile Avusturya sınırını çizer.

MORAVA, Sırbistan'da ırmak, Tuna'nın kolu (sağ kıyıdan) *Güney Morava*, ya da *Južna Morava* (318 km) ve *Batı Morava*, ya da *Zapadna Morava*'nın (298 km) birleşmesiyle oluşur. İki kolun birleşmesiyle Tuna kavşağı arasında Morava'nın uzunluğu 220 km'dir; havzası 14 457 km². En yüksek debisi mart-nisanda gerçekleşir. Hidroelektrik tesisleri.

MORAVA → MORAVYA.

MORAVCSIK (Gyula), macar tarihçi, bizans araştırmaları uzmanı, türkolog (Budapeşte 1892 - ay. y. 1972). Budapeşte Üniversitesi'ni bitirdi (1914). Bu üniversitede bizans araştırmaları profesörü olarak çalıştı (1936-1967). Attila ile ilgili tarih verilerini ve efsaneleri inceleyen *Attila's Tod in Geschichte und Sage* (1926), türk tarihiyle ilgili *Zur Geschichte der Onoguren* (1930), Haçlı seferleri döneminde macar-bizans ilişkilerini konu edinen *Les relations entre la Hongrie et Byzance à l'époque des Croisades* (1934) gibi yapıtları vardır. *Byzantinoturcica* (2 c, 1942-1943) adlı yapıtı bizans kaynaklarında geçen bütün türk adlarıyla türkçe sözcükleri kapsar.

MORAVIA (Alberto PINCHERLE, **Alberto** denir), italyan yazar (Roma 1907 - ay. y. 1990). Daha genç yaşta bir şiir kitabıyla edebiyata atıldı (*Diciotto liriche*, 1920). *Novecento* dergisine yazmaya başladı ve *Aylaklarla* (Gli Indifferenti, 1929) romana yöneldi; bu yapıtının yanı sıra, 1935'te bir araya getirilen ilk hikâyelerinde, özellikle de *Inverno di malato* ve *Delitto al Circolo del Tennis*'te, italyan halkı ve küçük burjuvazisi üzerine, yenigerçekçiliği ve varoluşçuluğu haber veren özgün bir bakış getirdi. Varoluşçuluktan yeni romana ve Lacan'ın freudculuğuna kadar bütün tarzları ve teknikleri üslubuna sindiren Moravia, romanlarını modern dünyanın tüm düşünsel ve toplumsal sorunlarına parmak basan "anlatılı düşünmeler" haline getirdi. Temalarının, karikatürleşme merakı yüzünden gerçeküstücülüğe kadar varan gerçekçiliğini, "kötü yazma"yı hicveden bir retorik düşmanlığıyla bağdaştırdı. Son yapıtlarında (*Io e lui*, 1971; *La vita interiore*, 1978) özellikle Freud'un etkisi sezilir. Pek çok yapıtı sinemaya uyarlanan Moravia, 1983'te bir de tarihi roman (1934) kaleme aldı. 1984'te nükleer silahsızlanma hareketinin önde gelen temsilcilerinden olarak Avrupa Parlamentosu'na seçildi. Otobiyografisi *Alberto Moravia's Life*, 1990'da yayımlandı.

MORAVSKÁ OSTRAVA → OSTRAVA.

MORAVYA, çekçe **Morava,** Çek Cumhuriyeti'nde bölge. —İki yönetim bölgesine ayrılır: *Güney Moravya* ya da *Jihomoravsky kraj* (15 028 km²; 2 058 156 nüf. [1990]; merkezi *Brno*) ve *Kuzey Moravya* ya da Severomoravsky kraj (11 067 km²; 1 972 200 nüf. [1990]; merkezi *Ostrava*).

• COĞRAFYA. Çek Cumhuriyeti'nin doğu bölümünde, Slovakya sınırında yer alan Moravya, kalın tortularla kaplı bir çöküntü havzasıdır. Arazi yapısı çeşitlidir. Aralarında yükseltisi az eşikler olan bir dizi havzadan oluşur. Olomouc ve Brno havzalarında, şekerpancarı ekimiyle, çok geliştirilmiş bir hayvancılığa bağlı olarak yapılan yem bitkileri ekimi ağır basar. Tarımsal ekonomi buğday, şerbetçiotu ve meyve ağaçlarına da önem verir. Orta kesimdeki Uherské Hradiště havzasında özellikle tahıl (buğday) yetiştirilir. K.'de, Yukarı Oder vadisinde de aynı ürünlere rastlanır. Sanayi, Ostrava bölgesinin maden-kömürü havzalarında (demir-çelik sanayi, makine ve otomobil yapımı, kimya, selüloz ve kâğıt) ve Brno'da (yünlü dokuma, makine, elektroteknik, kereste, vb.) gelişmiştir. G.'de (Aşağı Morava vadisi), petrol, gaz ve linyit yatakları bulunur.

• TARİH. Moravya vadisiyle istilalara açık olan bölgede iskân daha Tunç çağında (İ.Ö. 1300'den 600'e kadar Lausitz uygarlığı) başladı. Daha sonra buraya Keltler, Volcae halkı ve Tektosaglar geldi. Keltler İ.Ö. I. yy.'da Germenler ve Quadi halkı tarafından batıya doğru sürüldü. Bölgeye V. yy.'da Slavlar, daha sonra VI. yy.'da Avarlar geldi. Avarlar'ın bozguna uğraması Büyük Moravya'nın doğuşunu kolaylaştırdı. Bu krallığın 910'a doğru çökmesinden sonra, Moravya Polonya ve Bohemya arasında çekişme konusu oldu. Bratislav 1029'da bölgeye egemen oldu ve burasını Bohemya'ya bağlayarak krallık ailesinin küçük kardeşleri için bir fief yaptı. 1063'te Vratislav II tahtın desteğiyle Olomouc piskoposluğunu kurdu. 1182'de imparator Friedrich Barbarossa Moravya'yı markgraflığa dönüştürdü. Karel IV, kral ve imparator olmadan önce 1333'te Moravya markgrafı oldu. 1356'da Moravya' nın imparatora değil, doğrudan doğruya Bohemya kralına bağlı olduğunu açıkladı. 1411'de markgraf Jošt'un ölümünden sonra, Bohemya kralları Moravya'yı doğrudan yönetmeye başladılar. Hus savaşları sırasında Olomouc piskoposluğu ve alman kentleri Iglau (Jihlava) ve Brünn (Brno) Huslar'a karşı savaştılar. Macaristan kralı Matyas I Corvinus 1479'dan 1490'a kadar Moravya'nın tek sahibi olarak kaldı. Bölge 1526'da, Habsburglar'ın egemenliğine giren Bohemya'nın yazgısını paylaştı. Reform, Moravyalı kardeşler ve luthercilikle gelişti. Moravyalılar 1618'den 1620'ye kadar imparator Ferdinand II'ye karşı mücadele ettiler ve Ak Dağ savaşı'nda dikkati çektiler (1620). 1749'da Maria-Theresia, Bohemya şansölyeliğini kaldırdı ve Moravya'da bir valilik kurdu. Bölge XIX. yüzyılda sanayileşti. Çekler Moravya Diyeti'nde gitgide güçlendiler. Moravya 1918'den sonra Çekoslovakya devleti içinde tüm özerkliğini yitirdi.

MORAVYA *(Büyük)*, IX. yüzyılda Orta Avrupa'nın büyük bir bölümünde Batı Slavlar tarafından kurulan imparatorluk. Moravya adı ilk kez Bizans imparatoru Konstantinos Porophyrogenetos (913-959) tarafından *De administrando imperio*'da kullanıldı. Bu krallığın varlığı batı kaynakları ve Çek Kosmas kroniği tarafından XII. yy.'da doğrulandı. Özellikle son otuz yılda yapılan kazılar bu bölgeyi daha iyi tanımaya olanak verdi. Daha 822'de frank metinleri Moravyalılar'dan söz ediyordu. Mojmír (öl. 846) ve Rostislav (846-869) batıda Franklar'a, güney-doğu'da Bulgarlar'a karşı bağımsız bir krallık oluşturdu. 863'te kralın isteği üzerine Kiril ve Metodiy Selanik'ten gelerek halkı hıristiyanlaştırdı. Rotislav 870-894'te Svatopluk tarafından tahttan indirildi. Krallık sınırları Pannonia, Bohemya, Moravya, Lausitz ve Kraków'a kadar uzandı. Toplum büyük bir gelişme içindeydi. Prens iktidarını soylu sınıfın desteğine dayandırdı. Din adamları sınıfı önce Passau ve Salzburg alman misyonerleri, sonra da bir slav ritüeli geliştiren Kiril ve Metodiy'in hıristiyanlaştırmasıyla ilerledi. Svatopluk latin din adamları sınıfını yeniden destekledi. Kazılar, genellikle rotonda biçiminde, birçok taş kilise ve tahkimli şato kalıntıları ortaya çıkardı. Altın ve gümüş mücevherler özgün bir sanata tanıklık ediyordu. X. yüzyıl başındaki macar istilası Mojmír II krallığını (894-906) doğudan tehdit etti. Büyük Moravya 910'a doğru bohemyalı Přemyslidler'i ve

Dominguez Ramos

Genç Moratín
Goya'nın bir portresinden ayrıntı
San Fernando akademisi, Madrid

Fornaciari-Gamma

Alberto Moravia
(1980'de)

Sitensky-Atlas-Photo

Moravya
Telč büyük meydanı

macar Arpadlar'ı arasında bölünerek tarihe karıştı.

MORAVYALI sıf. ve a. Moravya halkından olan.
—Din tar. *Moravyalı kardeşler* (çekçe *jednota bratrská*), 1457'ye doğru kurulan ve husçu hareket çerçevesinde yer alan dinsel hareket. (Ayırtedici özellikleri, üyelerinin katı din anlayışı ve iktidarla her türlü uzlaşmayı reddedişleridir. Bugün, sayıları 500 000 dolayındadır.)

MORAWSKİ (Franciszek), polonyalı general ve şair (Pudliszki, Poznań yakınında, 1783 - Luboń 1861). 1806'dan 1813'e kadar fransız ordusunda görev aldı, 1831 devrimi sırasında Savaş bakanlığı yaptı. Byron'ın şiirlerini çevirdi.

MORAX (Victor), isviçre asıllı fransız oftalmolog (Morges 1866 - Paris 1935). Pasteur enstitüsü'nde çalıştı (1884) ve 1935'e kadar bir laboratuvarı yönetti, hastanelerde hekimlik yaptı (1900), sübakut gözkapağı konjonktiviti yapan ve kendi adını taşıyan diplobasili buldu.

MORAY, iskoç ulusal kontluklarından biri. Moray kontu unvanı 1312'den sonra Randolph ailesi üyeleri tarafından kullanıldı, daha sonra sırasıyla Dunbarlar'a ve James Stuart soyuna geçti.

MORAY ya da **MURRAY** (*sir* Andrew), İskoçya muhafızı (öl. Anoch 1338). Sir Andrew'nun (1297'de Stirling'de öldürüldü) oğluydu; babası ve Wallace ile birlikte Edward I'e karşı başlatılan İskoçya ayaklanmasına, onların ölümünden sonra da Robert Bruce'ün savaşlarına katıldı. Edward Baliol'un tahta çıkmasından (1332) sonra, genç David II'yi destekleyenler tarafından İskoçya muhafızı seçildi ve İngiltere kralı Edward III'e karşı yürütülen direnişe ölünceye kadar öncülük etti.

MORAY ya da **MURRAY** (James STEWART, *—kontu*) [1531'e doğr. - Linlithgow 1570], kral James V ile İskoçya naibesi (1567-1570) Margaret Erskine'in evlilikdışı oğlu. Knox'un ve Reform hareketinin en ateşli savunucularından biri olduğu halde, üvey kardeşi Mary Stuart'ın (1560 -1565) başlıca danışmanıydı ve ılımlılıktan yanaydı. Ama kraliçenin Darnley ile evlenmesi onun başkaldırmasına yol açtı. Mary Stuart'ın tahttan indirilmesinden sonra naipliğe getirildi (1567) ve kraliçenin yandaşlarını Langside'da yenilgiye uğrattı (1568), ama öldürüldü.

MORAY FİRTH, Kuzey-doğu İskoçya kıyılarında körfez, Inverness körfeziyle G.-B.'ya doğru devam eder.

MORAZÁN, Salvador'da yönetim bölgesi; 1 447 km^2; 235 632 nüf. Yönetim merkezi *San Francisco Gotera.*

MORAZÁN (Francisco), honduraslı devlet adamı (Tegucigalpa 1792 - San José, Kosta Rika, 1842). Liberallerin muhafazakâr Orta Amerika Birleşik Eyaletleri yönetimine karşı başlattıkları ayaklanmayı yönetti. Ayaklanma başarıyla sonuçlanınca (1829), Guatemala'ya döndü ve federal yönetimin başkanı seçildi (1830). Kilise aleyhtarı bir siyaset izledi. 1838'de federal anlaşma bozuldu ve Morazán 1840'ta yönetimden uzaklaştırıldı. Sürgüne gönderildi, 1842'de yeniden iktidara geçmek ve Federasyon'u kurmak için bir girişimde bulunduysa da, Kosta Rika'da yenilgiye uğradı ve öldürüldü. Onunla birlikte Orta Amerika birliği de sona ermiş oldu.

MORAZZONE (Pier Francesco MAZZUCHELLİ, —denir), italyan ressam (Morazzone, Varese yakınında, 1573- Piacenza 1626). G. B. Crespi ve Del Cairo ile birlikte XVII. yy. başında, Milano'da lombardia resminin yeniden canlanmasına katkısı olan başlıca sanatçılardan biridir. Varallo, Varese ve Orta San Giulio'daki *Sacri Monti* (tapınaklar), üslubunun geçirdiği evrimin geniş bir yelpazesini sunar. Aziz Carlo -Borromeo'nun yaşamı, yaptığı birçok tablo ve freske esin kaynağı olmuştur.

konik morchella *(Morchella conica)* [yenilebilir]

yuvarlak morchella *(Morchella rotunda)* [yenilebilir]

MORB a. (ing. *Mid Oceanic Ridge Basalt*'ın kısaltması). Orta okyanus sıradağlarının buzaltı.

MORBEGNO, İtalya'da komün, Lombardia'da, Valtelina'da, Sondrio'nun B.'sında; 10 000 nüf. Eski kiliseler (sanat yapıtları). Turizm ve sanayi (makine, tekstil, besin) merkezi.

MORBİHAN, Fransa'da (Bretagne bölgesi) *département*; 6 763 km^2 (iç suları kapsamaz); 619 838 nüf. (1992). Yönetim merkezi *Vannes.*
Tarım oldukça yoğundur: süt hayvancılığı, domuz, özellikle kümes hayvanı yetiştiriciliği (Fransa'nın kümes hayvancılığında önde gelen *département*'ı: piliç ve hindi).
Önem taşımayan sanayileşmeyse, uyumsuz öğelerden oluşur. *Département*'ın en büyük iki sanayi kuruluşu, çok zıt kollardadır: Lorient silah fabrikası ve La Gacilly kozmetik ürünleri.

MORBİHAN körfezi (*Morbihan, Küçük Deniz* anlamında bretonca sözc.), Fransa'da Bretagne'ın güneyinde koy, Atlas okyanusu'ndan Rhuys yarımadasıyla ayrılır ve Quiberon yarımadasının D.'sundaki dar bir olukla bu okyanusa bağlanır. 15 km genişliğinde, 12 km uzunluğundaki Morbihan körfezinde sayısız ada (Moine adaları, Arz adası, Gavrinis adacığı, vb.) bulunur.

MORCHELLA a. Kısa kalın bir sapın ucunda, top gibi yuvarlak ya da koni biçiminde, sünger gibi petekli bir şapkası bulunan asklımantar.
—ANSİKL. Morchella ilkbaharda, bayırlarda ve çitlerin, özellikle karaağaç ve dişbudakların yakınında biten, yenilebilir, makbul bir mantardır. Mantar üretiminin yaygın olduğu batılı ülkelerde morchella üretimi için girişilen çalışmalar pek umut verici olmamış, yarı ampirik kimi yöntemlerin bazen başarılı sonuç verdiği görülmüştür. Örneğin, yerelması tarlasında, yumruların yanına morchella miselyumu ile dolu bir mantar yastığı konması biçiminde bir yetiştirme denenebilir. Ya da yerelması yumruları çeşitli morchella türlerinin taze ve olgun şapka parçaları ile birlikte ekilebilir. Elma küspesi, selliiloz artıkları ve enginar kültürü üzerinde de bazı olumlu sonuçlar elde edilebilmiştir.

MORCHELLİUM a. Zostera çayırlarında ve deniz mağaralarının tavanlarında yaygın olarak yaşayan, saplı, turuncu renkli tulumlu cinsi.

MORDAĞ, D. Anadolu bölgesinde, Hakkâri'nin K.-D.'sunda İran sınırı yakınında yükselen dağ kütlesi (3 807 m).

MORDAN a. (fr. *mordant*). Müz. Eskiden özellikle klavsende kullanılan süsleme. (Üzerinde mordan işareti [〰] bulunan yazılı notadan, bu notanın alt ikilisinden ve yazılı notanın tekrarından oluşur.)
—Tekst. *Mordan patı,* kumaş baskısında, bir rengin değişik tonlarını elde etmek için, aynı boyarmaddenin tek bir patına değişik oranlarda karıştırılan renksiz pat.
—Tekst. ve Kürkç. Boyanın tutması için kumaşlara ve kürklerin tüylerine emdirilen madde.

MORDANLAMA a. Tekst. ve Kürkç. Boyarmaddelerin iyice fikse olmalarını sağlamak için, bir kumaşın ya da kürkün tüyleri üzerine mordan uygulama.
—ANSİKL. Tekst. ve Kürkç. Mordanlama, lif ile boyarmadde arasında çok kararlı metal bir köprüleme oluşturarak, kimi boyaların dayanıklılığını artırmayı sağlar. Yün ve pamuk, kimi metal tuzlarını ayrıştırma ve bu tuzlara denk düşen hidroksitleri kuvvetle soğurma özellikleri taşır. Öte yandan, kimi elementler, aynı metal gruplarıyla, boyama sırasında, çok kararlı birleşmeler oluşturmaya elverişlidir. Mordanlama, boyamadan önce uygulanabilir. Yün ve pamuğun zanaatsal boyaması için mordanlama hâlâ bu biçimde kullanılır. Ayrıca, aynı anda da uygulanabilir. Modern sürekli boyama yöntemlerinde, mordanlama işlemi krom tuzlarıyla, daha ender olarak da şap ve alüminyum tuzlarıyla, boyamadan sonra gerçekleştirilir.
Kürkler için, uygulama, daldırma yöntemiyle, fırçayla (tüyler boyanmak istenmediğinde) ya da kalem ucuyla (yalnız sert ve dik kılları mordanlama) yapılır.
—Deric. Bitkisel sepileme görmüş derilere bitkisel tanenlerle (genellikle sumak) ye niden yapay sepileme uygulamak işlemi. Bu işlemden geçen derilerde boyarmaddeler daha kolay yayılır.

MORDANLAMAK g. f. Mordanlama işleminden geçirmek.

MORDAUNT (Charles), 3. **Peterborough and Monmouth** kontu, ingiliz general ve siyaset adamı (1658 ? - Lizbon 1735). 1705'te İspanya'ya gönderilen orduya komuta etti, Barcelona ve Valencia'yı ele geçirdi (1706), ancak Avusturyalılar'la anlaşmazlığa düşünce tutarsız davranışlarda bulundu; 1707'de İngiltere'ye çağrıldıktan sonra, tory partisinin en etkili üyelerinden biri durumuna geldi.

MORDEKAY, Kutsal Kitap'a katılan *Esther***'in kitabı*'nda adı geçen Esther'in kuzeni ve vârisi. Yahudiler'e karşı kurulan bir komployu önledi. Yahudi dinsel töresinde *Purim** bayramı "Mordekay'ın günü" olarak anılır.

MORDELLA a. *Maydanozgiller*'in çiçeklerinde yaşayan, canlı renkli, küçük kınkanatlı cinsi. (Larvası çürük odunlarda bulunur. Çok sayıda tür içeren cins *Mordellidae* familyasının örnek tipidir.)

MORDELLİDAE a. Böcbil. TAKLACIBÖCEKGİLLER familyasının bilimsel adı.

MORDENİT a. (fr. *mordénite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan sodyumlu ve kalsiyumlu zeolit; Fundy (Kanada) koyu yakınlarındaki *Morden* maden ocaklarında bulunur.

MORDİNİ (Antonio), italyan siyaset adamı (Barga 1819 - Montecatini 1902). Daha 1845'te cumhuriyetçilerin safına geçti, Milano ayaklanmasına katıldı ve 1848'de tutuklandı. Floransa'da demokratik partinin yöneticiliğini üstlendi ve *la Constituante* gazetesini yönetti. Floransa grandükünün çekilmesinden sonra Dışişleri bakanlığına getirildi. 1850'de grandüklük yeniden kurulunca önce Nice'e, sonra Londra'ya kaçtı, orada Mazzini kendisine İtalyan ulusal komitesi'ne katılmayı önerdi. Villafranca antlaşması'ndan (1859) sonra Toscana meclisi'ne, sonra da Alpler parlamentosu'na seçildi. Garibaldi onu albaylığa ve harp konseyi başkanlığına getirdi; ardından Calabria seferini hazırlamak üzere Sicilya'ya gitti. Napoli'de tutuklanıp hapsedildi, genel aftan (ekim 1861) yararlanarak özgürlüğüne kavuştu. 1867'den 1869'a kadar Bayındırlık bakanlığı, 1872'deyse Napoli valiliği yaptı.

MORDKİN (Mihail Mihailoviç), rus kökenli dansçı ve koregraf (Moskova 1881 - Millbrook, New Jersey, ABD, 1944). 1900'de Bolşoy tiyatrosu'nun baş dansçılığına getirildi. 1909'da, Rus baleleri topluluğuyla Paris'e gitti. Diaghilev'den ayrılarak Anna Pavlova'nın topluluğunda dans etmeye başladı. 1913-1923 arasında Bolşoy'da bale yöneticisiydi, sonra bale müdürü oldu. Daha sonra, New York'a yerleşerek bir bale topluluğu ve bir bale okulu kurdu (1926). Bu okulda birçok amerikalı dansçı yetiştirdi. 1937'de Lucia Chase'in parasal yardımıyla, Mordkin Ballet'i kurdu. Bu topluluğun birçok üyesi 1939'da kurulan Ballet Theatre'ın (günümüzde American Ballet Theatre) çekirdeğini oluşturdu.

MORDOĞAN, İzmir'in Karaburun ilçesinde bucak; 3 478 nüf. (1990); 3 köy. Merkezi *Mordoğan,* 2 018 nüf. (1990).

MORDVİN DİLİ a. Mordvin Özerk Cumhuriyeti ve komşu bölgelerde konuşulan Volga öbeğinden fin-ugur dili.

MORDVİN ÖZERK CUMHURİYETİ, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyet. Volga havzasında; 26 200 km²; 964 000 nüf. (1989). Merkezi *Saransk.*

Dalgalı bir ova üzerinde yer alan Mordovya toprakları, batıda Mokşa ırmağıyla, doğuda ise doğrudan Volga'ya dökülen Sura ırmağıyla kesilir. Sert bir kara iklimi egemendir. Ocak ayı sıcaklık ortalaması -12 °C'dir, ama kuzeyden gelen soğuk hava, sıcaklığı -40°C'ye kadar düşürebilir. Temmuz ayı sıcaklık ortalaması 20 °C'dir. Yıllık yağış miktarı çok değişkendir ve bazen kuraklıkla karşılaşılır. Karışık ormanlardan ve koruluklarla kaplı bozkırlardan oluşan eski bitki örtüsü, ekim alanı açmak amacıyla yok edilmiştir. Irmak boylarında çayırlar uzanır.

1989'da toplam nüfusun % 36'sını oluşturan Mordovlar, komşu Mariler ve Udmurtlarla akrabadır. Nüfusun % 59'unu oluşturan Ruslar, bölgeye XII. yüzyılda geldiler. Ama bölgedeki rus egemenliği, XVI. yüzyılın sonlarıyla XVII. yüzyılın başlarında Kazan hanlığı'nın yıkılışıyla başladı. 1930'da bölge, bir yönetim birimi (*oblast*) olarak düzenlendi. 1934'te de günümüzdeki statüsünü kazandı. En önemli kentler Saransk, Ardatov, Ruzayevka ve Kovılkino'dur.

Mordovya ekonomisi daha çok tarıma dayalıdır. Ekili toprakların % 65'i tahıla ayrılır. Ayrıca kenevir, *mahorka* (tütün) ve sebze ekilir, koşum atı yetiştirilir. Arıcılık oldukça yaygındır. Bölgede çıkarılan turba, Saransk'taki elektrik santralında yakıt olarak kullanılır. Saransk'tan geçen Saratov-Gorki doğal gaz boruhattı, gelişen kimya sanayisinin temelini oluşturur.

MORDVİNLER ya da **MORDVALAR,** fin-ugur halkı. I. yy.'dan beri rus ve Asya topraklarında yerleşmişler ve özellikle Oka bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Önce Hazarlar'a, ardından Altınordu'ya bağlandılar ve 1552'de İvan IV'ün egemenliği altına girdiler. Mordva-Erzia ile Mordva-Mokşa ve Teriuhanlılar ile Karataylar olmak üzere, iki gruba ayrılırlar.

MORE ya da **MORUS** → THOMAS MORE *(aziz).*

MORE (Hannah), ingiliz kadın edebiyatçı (Stapleton, Gloucestershire, 1745 - Bristol 1833). Başarılı oyunlar yazdı (*The Inflexible Captive,* 1775; *Percy,* 1777; *The Fatal Falsehood,* 1779), ama birlikte çalıştığı Garrick'in ölümü üzerine tiyatrodan uzaklaştı. *Sacret Plays*'de (1782) ve romanlarında Wilberforce'u anımsatan dini ve insancıl bir üsluba yaklaştı.

MORE KOSMONAVTOV → KOZMONOTLAR denizi.

MORÉAS (Ioannis PAPADHİAMANDOPULOS, **Jean** —denir), fransız şair (Atina 1856 - Paris 1910). Yunanlı bir hukukçunun oğludur; fransız eğitimi gördü ve 1882'de Paris'e yerleşti. İlk şiir kitaplarıyla (*les Syrtes,* 1884) "dekadanlar" arasında yer aldı. *Cantilènes*'de (1886) simgeciliğe yöneldi ve 18 eylül 1886'da *Figaro*' da simgeci manifesto'ya imzasını koydu. *"Arketip ve karmaşık"* bir üslup arayışı içinde olmasına rağmen, Maurras, La Tailhède, Raynaud ve Du Plessys ile birlikte *"roman okulu"*nu kurmak üzere (*le Pèlerin passionné,* 1891-1893; *Sylves nouvelles,* 1895) Mallarmé'den uzaklaştı ve sonunda klasik bir şiirde karar kıldı (*Stances,* 1899-1901 ve 1920). XX. yy. türk edebiyatında simgeci dönemine ait şiirleriyle yer yer Ahmet Haşim'i, klasiklere yönelişiyle de Paris'te kendisiyle dostluk kurmuş olan Yahya Kemal'i etkiledi.

MOREAU (Hégésippe), fransız yazar (Paris 1810 - *ay. y.* 1838). Kısa süren yaşamı mutsuzluk içinde geçti: öksüz kaldı, evli bir kadına âşık oldu, sık sık iş değiştirdi ve genç yaşta veremden öldü. Provins'de kurduğu ve ona pek çok düşman kazandıran bir gazetenin (*Diogène,* 1833) dışında, yapıtlarının büyük bölümü *Myosotis* (1838) adlı kitabında bir araya getirilmiştir.

MOREAU (Gustave), fransız ressam (Paris 1826 - *ay. y.* 1898). F. E. Picot'nun ve 1848'den sonra, *la Sulamite* (Dijon müzesi) adlı yapıtında etkisi açıkça görülen Chassériau'nun öğrencisi oldu. İlk kez 1852'de yapıtlarıyla Salon'a katıldı. Ocak 1856-1860 arasında İtalya'da kaldı, besteci Bizet, Degas, Tissot, Bonnat ile dostluk kurdu, Gozzoli, Carpaccio, Mantegna ve Pontormo'dan kopyalar yaptı, Leonardo da Vinci ve ardıllarının derin etkisinde kaldı. *Oidipus ve sfenks*'in (1864 Salonu, bugün New York'ta Metropolitan Museum'da) kazandığı başarıyı sert eleştiriler izledi: 1865'te Moreau, *Iason ile Medeia*'da İtalyanlar'ı taklit etmekle suçlandı; 1869'da *Prometheus*'un (Gustave-Moreau müzesi, Paris) yapay parlaklığı ve *Avrupa* adlı yapıtın arkaik özellikleri alaycı eleştirilere konu oldu. Moreau ancak 1876'da, aralarında *Salome* ve *Hercules ile Hydra*' nın da bulunduğu dört büyük yapıtıyla Salon'a yeniden katıldı ve 1878 Evrensel sergisi'nde büyük övgü topladı *(Yakup ve Melek, Herodes'in önünde dans eden Salome).* Bununla birlikte, 1880 Salonu'ndan *(Truva surları önünde Helene, Galateia)* sonra, toplu sergilere katılmaktan kaçındı ve yalnız gösterişli suluboyalarını sergilemekle yetindi.

Moreau'nun resim akımlarının dışında kalan sanatı büyük efsanelerden ve onların meşum kadın kahramanlarından esinlenir: Helene, Salome, Semele, onun "güzel eylemsizlik" ilkesine göre, saf ve yoğun renklerin parlak bir biçimde tuvale aktarılmasıyla betimlenmiştir. Bu simgecilik ustası, Huysmans ve Jean Lorrain'i büyülemiştir; sonraki yıllarda gerçeküstücüler onu, öncüleri arasında saymışlardır. 1889'da İnstitut üyesi, 1892'de École nationale supérieure des Beaux-Arts'ın atölye şefi olan Moreau, Matisse, Marquet, Manguin, Camoin, Rouault gibi öğrencileriyle fovizmi dolaylı olarak etkilemiştir. N. de Staël gibi kimi soyut sanatçılar, konağı ve atölyesiyle birlikte miras bıraktığı şaşırtıcı eskizlerini derleyerek Gustave-Moreau müzesi'ni kurmuşlardır.

Lauros-Giraudon

Gustave **Moreau**
İupiter ile Semele (1895)
Gustave-Moreau müzesi, Paris

MOREAU (Jeanne), fransız kadın sinema sanatçısı (Paris 1928). Comédie-Française'de dört yıl (1948-1952) çalıştıktan sonra, Théâtre national populaire'de ve birçok Boulevard tiyatrolarında oynadı. 1957'den başlayarak sinemada önemli roller üstlendi: *İdam sehpası* (Ascenseur pour l'échafaud) [L. Malle, 1957], *Âşıklar* (les Amants) [L. Malle, 1958], *Moderato cantabile* (P Brook, 1960), *Gece* (La Notte) [M. Antonioni, 1960], *Unutulmayan sevgili* (Jules et Jim) [F. Truffaut, 1961], *Aldatan kadın* (Eva) [J. Losey, 1962], *Journal d'une femme de chambre* (L. Buñuel, 1964), *Viva Maria* (L. Malle, 1965), *Siyah gelinlik* (La mariée était en noir) [F. Truffaut, 1967]. Yönetmenlik de yapmakla birlikte (*la Lumière,* 1976; *l'Adolescente,* 1979), sahne ve film çalışmalarını sürdürdü (*Nikita* [L. Besson], 1990).

Jeanne **Moreau**

MOREAU DE SAİNT-MÉRY (Médéric Louis), fransız yönetici (Fort-Royal, Martinique, 1750 - Paris 1819). Paris parlamentosunda avukat, Santo Domingo yüksek konseyi üyesi. Bir koloni yasasına temel oluşturmak amacıyla Antiller'i dolaştı (1785); Kurucu meclis döneminde Martinique temsilcisiydi, ABD'ye göç etti (1792-1799); sonra, devlet konseyi üyeliğine atandı, Parma elçiliğine getirildi (1800), daha sonra, 1802'de Parma, Piacenza ve Guastalla düklüklerinin yöneticisi oldu; 1806'da gözden düştü. *Description de l'île de Saint-Domingue* (Santo Domingo adasının betimlenmesi) [1795-1796] adlı önemli bir incelemesi vardır.

MORECAMBE, Büyük Britanya'nın (Cumbria) kuzey-batı'sında sayfiye ve turizm merkezi, Morecambe koyunun kıyısında, Lancaster'in K.-B.'sında. —Açıklarında doğal gaz yatağı.

MOREELSE (Paulus), italyan ressam (Utrecht 1571 - *ay. y.* 1638). Deft'te Van Mierevelt tarafından yetiştirildi. İtalya'ya gitti, sonra 1620'den başlayarak Utrecht' te çalıştı. Caravaggioculuğun aydınlık tarzında ve incelikli bir manierismocu üslupta özellikle portreler yaptı (Amsterdam, Lahey, Rotterdam müzeleri vb.).

MORELA a. Denizc. Ağaç gemilerde, postaların (eğriler), döşekten başlayarak küpeşteye doğru incelmesi.

MORELİA, Meksika'da kent, Michoacán eyaletinin merkezi, Orta kesimdeki platoda yaklaşık 2 000 m yükseltide; 297 544 nüf. Önceleri Valladolid adıyla anılan kente, 1828'de Morelos y Pavón onuruna Morelia adı verildi. Barok (XVIII. yy.) üslubunda çeşitli anıtlar: katedral, S. Rosa kilisesi, S. Nicolás koleji. Üniversite. Besin sanayileri.

MORELLET (André), fransız yazar ve filozof (Lyon 1727 - Paris 1819). Tanrıbilim eğitimi gördükten sonra, felsefe tartışmalarına katıldı ve *Ansiklopedi*'ye katkıda bulundu. (Fr. akad., 1785.)

MORELLİ (Giovanni), italyan sanat eleştirmeni ve koleksiyoncu (Verona 1816 - Milano 1891). Bir tablonun hangi ressama ait olduğunu saptamak için, tablodaki kişilerin morfolojik ayrıntılarının karşılaştırmalı çözümlemesine dayanan bir yöntem buldu. Cavalcaselle'nin savunduğu şiirsel yaklaşımın karşısındaydı. Ününü, XIX. yy.'ın son otuz yılı içinde gelişen olgucu akıma borçludur. Bu yöntemle, geleneksel anlayışa göre yapılan bazı saptamaların yanlışlığı ortaya çıkarıldı. Yazılarında, Avrupa'daki birkaç büyük galeride (Roma, 1890; Münih ve Dresden, 1891; Berlin, 1893) yer alan italyan koleksiyonlarını inceledi.

MORELLİ (Domenico), italyan ressam (Napoli 1826 - *ay. y.* 1901). Delacroix'nın ve Nâsıralılar'ın etkisinde kaldı; tiyatro anlayışıyla gerçekleştirdiği dinsel tablolarıyla ün kazandı (*İsa'nın tahnit edilmesi,* Arte moderna ulusal galerisi, Roma).

MORELLY, fransız filozof (Paris ? 1717'ye

doğr. - 1778'den sonra). Öğretmen ya da eğitmendi, küçük bir grup soylu ailenin (Rohanlar, Condéler, Orléanslar) himayesinde mesleğini sürdürmeye çalıştı. Sonra kalemini Contiler'in hizmetine verdi. Yapıtları: *Essai sur l'esprit humain* (İnsan zihni üstüne deneme) [1743], *Essai sur le cœur humain ou Principes naturels de l'éducation* (İnsan gönlü üstüne deneme ya da eğitimin doğal ilkeleri) [1745], *Naufrage des îles flottantes ou la Basiliade du célèbre Pilpai* (Yüzer adaların batması ya da ünlü Pilpai'nin Basiliade'ı) [1753] ve *Doğa yasası* (le Code de la Nature) [1755]. *Basiliade*'da "dünyanın içine gömülü olduğu tüm suçların anası" olan mülkiyetin ne olduğunu bilmeyen bir toplum anlatılır. Morelly, aynı fikirleri yanlışlıkla Diderot'ya mal edilmiş olan *Doğa yasası*'nda daha sistemli bir biçimde yeniden ele alır. Bu yapıt da, *Basiliade* gibi, yazar adı taşımaksızın yayımlanmıştır. Morelly'e göre, insanoğlunun bütün kusurlarının temelinde "sahip olma arzusu denen o etkili ve muzır unsur" yatar. Morelly, "mülkiyetin bulunmadığı bir yerde, onun zararlı sonuçlarından hiçbirinin bulunamayacağını" ileri sürer. Bunun için de, "doğanın çıkarlarına uygun bir yasa" modelini savunur: mülkiyetin ortadan kaldırılması ve toplumun hak ve görevleri karşısında herkesin eşit olması. Ulus, herbiri ondalık sisteme göre oluşturulan bir dizi birimlere bölünecek (aile, kabile, site, eyalet), her meslekte işçiler onar onar ya da yüzer yüzer gruplara ayrılacak; mallar satılmayıp eşit bir biçimde dağıtılacaktır. Devlet, her biri siyasi bakımdan tamamen bağımsız bir birim oluşturan ve ancak ekonomik bakımdan ulusun tümüne bağımlı durumda olan bir dizi federe topluluktan kurulu olacaktır.

Morelly'nin bu fikirleri ancak çok sonra, özellikle Devrim sırasında revaç buldu ve en başta Babeuf ve Cabet üzerinde etkili oldu.

Algar

José Maria **Morelos y Pavón** bir mikstek yerlisi tarafından yapıldığı sanılan portresinden ayrıntı *Ulusal tarih müzesi, Mexico*

MORELOS EYALETİ, Meksika'da eyalet; 4 931 km²; 1 195 381 nüf. (1990). Merkezi *Cuernavaca*.

MORELOS Y PAVÓN (José María), meksikalı yurtsever (Valladolid, bugün Morelia, 1765 - San Cristóbal Ecatepec, bugün Ecatepec Morelos, 1815). Melezdi, Carácuaro ve Mircupetaro papazıyken (1799 - 1810), İspanyollar'a karşı başlatılan ayaklanmanın önderliğini Hidalgo'dan aldı. Ülkenin güneyini fethetti, Mexico ile Veracruz arasındaki bağlantıları kesti ve Acapulco'yu ele geçirdi (1812). Chilpancingo kongresi'ni toplayarak (13 eylül 1813), kongrenin bağımsızlık ilan etmesini (6 kasım), köleliği kaldırmasını ve ırklar arasında eşitliği benimsemesini sağladı; Apatzingán'da açıklanan Anayasa'yı hazırladı: bu Anayasa'yla oy hakkına dayalı bir cumhuriyet kuruldu, kast ayrımı, kölelik ve devlet dini olarak katoliklik kaldırıldı (ekim 1814). Yenilerek hapse atıldı, ardından kurşuna dizildi.

MOREN a. (fr. *moraine*) → BUZULTAŞ'ın eşanlamlısı.

MORENA *(sierra)*, İspanya'nın güneyinde dağlık bölge, B'da Portekiz sınırından, D'da Alcaraz'ın kenarına kadar uzanır. Meseta Iberica'nın güney kenarında, Guadalquivir ovasında, kimi zaman oldukça sarp ve kırıklı, ancak çoğunlukla yumuşak eğimli bir diklik oluşturur. Sierra Madrona'da 1 300 m'yi aşan, Apalaş tipi tepelerin egemen olduğu, geniş bir aşınma yüzeyidir. Granitli ya da şistli dağ, tarımsal kaynakları yetersiz, geniş bir makiliktir ve çok az nüfusludur. Yalnızca, maden işletme (Puertollano ve Peñarroya'da madenkömürü, La Carolina'da kurşun, Minas de Riotinto'da bakır, Almadén'de cıva) bölgeleri kalabalıktır. Dağdaki ırmaklar üzerinde yapılmış barajlar, Guadalquivir ovalarının sulanmasını sağlar.

MORENCİ, ABD'de (Arizona) yerleşme, Tucson'un K.-D.'sunda; 900 nüf. Bakır madenleri.

MORENDO be. ("ölerek" an[lamın]da ital.

sözc.). Müz. Sesin, tümüyle söndürülünceye değin derece derece zayıflatılması gerektiğini belirten terim.

MORENO (Gabriel GARCÍA) → GARCÍA MORENO.

MORENO (Marguerite MONCEAU, **Marguerite** — denir), fransız tiyatro ve sinema oyuncusu (Paris 1871 - Touzac, Lot, 1948). 1890-1903 yılları arasında Comédie-Française'de çalıştı, sonra Sarah Bernhardt'ın uluslararası turnesine katıldı. Buenos Aires'te bir tiyatro okulu kurdu (1907-1913). Paris'e döndüğünde dramatik rolleri bırakarak güldürüye ağırlık veren roller üstlenmeye başladı. Ayrıca birçok filmde oynadı: *la Dame de pique* (F. Ozep, 1937), *Douce* (C. Autant-Lara, 1943), *l'Idiot* (G. Lampin, 1946), *İş işten geçti* (Les jeux sont faits) [J. Delannoy, 1947].

MORENO (Jacob Levy), rumen asıllı amerikan toplumruhbilimci (Bükreş 1892 - Beacon, New York, 1974). Viyana'da psikiyatr olarak çalışan Moreno, Freud ve Marx'ın etkisinde kaldı. Bununla birlikte, Freud'un çocukluklar üzerine araştırmalarını ve grupların toplumsal-duygusal yapısının gerçekliğini hesaba katmayan önselci marxçı ideolojiyi benimsemeyi reddetti. Tiyatroya meraklıydı, doğaçlama tiyatroyu *(Stegreiftheater)* yarattı. Burada her aktör kendi rolünü doğaçlamadan oynuyordu. 1925'te ABD'ye gitti ve orada sosyometri ve grup dinamiğiyle ilgili kuramlarını oluşturdu. 1934'te başyapıtı olan *Who shall survive?* (Kim hayatta kalacak?) adlı kitabını yayımladı. 1944-1954 arasında *Psychodrama Monographs* başlığı altında yayımladığı bir dizi makalede fikirlerini açıkladı ve deneylerini anlattı.

MORENO VİLLA (José), ispanyol yazar (Málaga 1887 - Mexico 1955). Ressam ve desenci. *Garba* (1913) ve *El pasajero* (1914) adlı şiir kitaplarıyla 1927 kuşağının habercisi oldu. 1917'de *Residencia* dergisini yönetti, sonra daha kapalı bir şiir anlayışına yöneldi (*Puentes que no acaban*, 1933; *Salón sin muros*, 1936). Düzyazı yapıtları (*Patrañas*, 1921; *Pruebas de Nueva York*, 1927), özyaşamöyküsü (*Vida en claro*, 1944) ile Velázquez ve meksika sanatı üzerine incelemeleri vardır.

MORENOZİT a. (fr. *morénosite*; öz. a. García *Moreno*'dan). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal nikel sülfat; nikel cevherleri üzerinde yeşil çiçeklenmeler ve iğnemsi kristaller biçiminde görülür.

MORENSET a. Jeomorfol. Dip buzultaşlarıyla döşenmiş bir buzultaş amfiinin ayağındaki çukur.

Morera teoremi. Mat. çözüm. *f*, ℂ nin bir açığı içinde sürekli olduğuna göre, *f(z)dz* biçimi kapalı olunca, *f* fonksiyonunun D içinde kapalı olduğunu ifade eden teorem.

MORESCA a. XV. ve XVI. yy.'larda Avrupa'da büyük rağbet gören, sonra İngiltere'ye geçen arap kökenli ispanyol dansı. (İspanya'da iki biçim altında [*alta moresca* ve *baja moresca*] ortaya çıkan bu dansta hıristiyanlarla müslümanların savaşı temsil edilirdi. Bolluk ve verimlilik simgesi de olan morescaya kaynana zırıltısı ve çıngırak sesleriyle eşlik edilirdi.) [Eşanl. MORRIS DANCE.]

MORET Y PRENDERGAST (Segismundo), ispanyol siyaset adamı (Cádiz 1838 - Madrid 1913). Köleliğin kalkmasını sağladı ve monarşi yanlısı sol kanadı örgütleyerek 1905-06'da ve 1909-10'da hükümet başkanlığı yaptı.

MORETO Y CABAÑA (Agustín), ispanyol oyun yazarı (Madrid 1618 - Toledo 1669). Calderón'un en yetenekli izleyicilerinden biridir. Komediler (en önemlileri: Lope de Vega'dan esinlenerek kaleme aldığı ve Molière'in *la Princesse d'Élide*'ine örnek olan *El desdén con el desdén* [1652] ile kendini beğenmiş züppe bir delikanlıyı konu alan *El lindo don Diego*'dur [1654]) ve [dinsel] [dr]amlar yazdı.

MORETTİ (Marino), italyan yazar (Cesenatico 1885 - ay. y. 1979). Crepuscolarismo* topluluğunun etkisinde şiirler (*Poesie scritte col lapis*, 1910; *L'ultima estate*, 1969; *Le poverazze*, 1973) ve yer yer mizaha yönelen özlü romanlar (*La camera degli sposi*, 1958; *Romanzi della mia terra*, 1961) yazdı.

MORETTO (Alessandro BONVİCİNO, **il** — denir), italyan ressam (Brescia 1498'e doğr. - ay. y. 1554). Venedik renk tonlarını, Lombardia'ya özgü vurgulanmış tonlar ile birleştirdi: *Sienalı aziz Bernardinus ile Toulouselu aziz Louis, Aziz Bonaventura ile Padovalı aziz Antonius* (sunakarkalığı kanatları, Louvre); sonra Raffaello'ya yaklaştı (Milano'da S. Maria presso S. Celso kilisesi'ndeki *Aziz Paulus'un ihtidası*), sonunda renge yeniden ağırlık verdi (*Adonis'in ölümüne ağlayan Venüs*, Uffizi). Aynı zamanda büyük bir portre ressamıydı; Moroni'yi yetiştirdi.

MORETUS (Jan), belçikalı matbaacı (Anvers 1543 - ay. y. 1610). Düzeltmenlik yaptı, sonra Christophe Plantin'in ortağı ve damadı (1571) oldu, 1589'da onun yerini aldı. 1597'de Clemens VIII için bir Kutsal Kitap bastı. Rubens onun portresini yaptı. Bu dönemden başlayarak Moretuslar aynı binada matbaacılığı sürdürdüler, ailenin son bireyi EDWARD (1804-1880) matbaanın bulunduğu binayı Anvers belediyesi'ne bıraktı. Bina, içerisindeki koleksiyonlarla birlikte Plantin Moretus müzesi'ne dönüştü.

MOREUX (*abbé* Théophile), fransız meteoroloji ve gökbilim uzmanı (Argent-sur-Sauldre 1867 - Bourges 1954). Bourges'da bugün ortadan kalkmış olan bir gözlemevi kurdu ve kendini Güneş'i incelemeye adadı; özellikle, geniş kitleye yönelik bilimsel yapıtlarıyla tanınır.

MORF(O)-, -MORF, -MORFİ, -MORFİK, -MORFİZM, -MORFİT, -MORFOZ, yun. **morphe,** biçim'den, önek ya da sonek olarak birçok sözcüğün bileşimine girer: *morfoloji, izomorf, hidromorfi, polimorfik, zoomorfizm, hemimorfit, metamorfoz*.

MORFALLAKSİS a. (lat. *morphallaxis*). Biyol. Morgan'ın bazı doku ya da organların yozlaşması ve genç öğelerden başlayarak bunların yeniden oluşması (örneğin bir planaryanın bir tek beden bölütünden yeniden oluşması) biçimindeki yenilenme tipini belirtmek için kullandığı (1901) sözcük.

MORFE a. (fr. *morphée*; ital. *morfea*; lat. *morphaea*'dan). Der. hast. Plaklar halinde sklerodermi.

MORFEM a. (fr. *morphème*). Dilbil. BİÇİMBİRİM'in eşanlamlısı.

-MORFİ → MORF(O)-

MORFİDAR a. Denizc. Küpeştenin, pupadan mizana ya da grandi direklerine kadar uzanan kavisli bölümü.

-MORFİK → MORF(O)-

MORFİN a. (fr. *morphine*; lat. *Morpheus*, rüya ya da uyku tanrısı'ndan). En önemli afyon alkaloidi. (Afyondaki oranı % 10'a kadar çıkar, formülü: $C_{17}H_{19}NO_3$.)

—ANSİKL. 1804'te Seguin tarafından keşfedilen ve 1806'da Sertürner tarafından kristal biçiminde elde edilen morfin bilinen alkaloitlerin en eskisidir. Kimyasal yapısı 1925'te Robinson tarafından saptanmış, tam bireşimi 1953'te Gates, 1954'te Ginsburg tarafından gerçekleştirilmiştir.

Morfinin afyondan çözelti halinde elde edilmesi, buharlaştırma ve kalsiyum klorür çözeltisi ile yeniden çözme işlemlerini gerektirir. Bir çözeltinin ayrılmasından sonra, sıvı kısım birkaç kez buharlaştırılır ve geride

kalan morfin ve kodein kristalleri toplanır. Bunlar amonyak yardımıyla çözündürüldükten sonra yeniden kristalleştirilir. Böylece morfin, çözeltide kalan kodeinden ayrılmış olur. Elde edilen morfin kristalleri renksiz ve kokusuzdur. Morfinden eroin, pentazoin ve oksikodon gibi birçok yarı sentetik madde elde edilebilir.

Morfin bir psikodisleptiktir; bol rüyalı bir uyku verir ve euphoria yaratır; fakat ilk şırıngadan sonra, tam tersine, sıkıntı ve bulantıya neden olur. Ağrının kaynağı ne olursa olsun çok kuvvetli bir analjeziktir. Sakinleştirici ve anksiolitik etkisi vardır. Solunumda çöküntü yaparak koma meydana getirebilir Öksürüğü keser, fakat bazen kusmaya yol açar. Sindirim sistemi üzerinde etkilidir, büzgenkasları kasar ve kabızlık yapar. Tansiyonu düşürür, salgıları azaltır, irisi büzerek gözbebeğini daraltır. Bu etkilerin görülmesi başta hipotalamus, beyin ve omurilik olmak üzere merkez ve çevre sinir sisteminde afyon alıcıları da denen morfin alıcılarının bulunmasına bağlıdır.

Morfinin yüksek dozda ya da başka sinir sistemi bastırıcıları ile birlikte alınması sonucu meydana gelen akut zehirlenme, bulantıyla birlikte ruhsal uyarılma hali ve taşikardi yaratır. Bunu solunum yavaşlaması ile birlikte koma, morartı, miyozis, hipotermi, kolaps, daha sonra da midriyazis ve ölüm izler. Tedavi için solunum yardımı sağlamak ve morfin karşıtı ilaçlar vermek gerekir. Bu maddelerin farmakolojik özellikleri morfine benzemekle birlikte, alıcılar düzeyinde morfinle yarışarak onun etkilerini ortadan kaldırır. Başlıcaları nalorfin, naloksan ve pentazoindir.

Morfinin uzun süre kullanılması alışkanlıkla birlikte ciddi bedensel ve ruhsal bağımlılık yaratır. Euphoria ve sakinleştirme gibi aranan etkiler hemen hemen ortadan kalkar, ilacın kullanılması yoksunluk belirtilerinin önlenmesi için kaçınılmaz olur: son şırıngadan 12 saat sonra esnemeler, iç daralması, ruhsal-bedensel çırpınmalar, midriyazis, burun, gözyaşı ve ter salgılarında aşırı artma, uykusuzluk, kas krampları ve ishal görülür. Kalp ve damar bozuklukları ortaya çıkar ve ölüme neden olabilir. Katlanılması çok zor olan bu etkiler, morfinmanı, tedavi olmaya karar vermedikçe morfin ya da benzerlerinden birini yeniden almaya yöneltir. Tüm morfin türevleri ile de meydana gelebilen ve bedensel ya da ruhsal bağımlılıktan da ağır bir tehlike yaratan bu düşkünlük, morfinin tedavide yalnız akut sancılı durumlarda, kanser ağrılarında ve akciğer ödemlerinde kullanılmasına neden olmuştur.

MORFİNAN a. (fr. *morphinane*). Morfinin yarı sentetik türevlerini içeren ilaç grubu. Morfine göre daha basit bir yapıları vardır (morfindeki 5 halka yerine 4 halka). [Başlıcaları levorfanol, dekstrorfanol ve siklorfanoldur. Etkileri morfininkine benzer.]

MORFİNLENME a. Morfinlenmek eylemi.

MORFİNLENMEK gçz. f. Bir kimse ya da bedenin bir bölümü sözkonusuysa, morfinle uyuşturulmak.

MORFİNMAN sıf. ve a. (fr. *morphinomane*'dan). Morfin kullanan, uyuşturucu madde tutkunu.

MORFİNOMİMETİK sıf. (fr. *morphinomimétique*). Eczc. Morfininkine benzer fizyolojik etki gösteren kimyasal maddelere denir. (Bu grupta morfin benzeri etki gösteren analjezikler ve endojen opioit peptidler bulunur.)

◆ a. Morfinomimetik madde.

-MORFİT, -MORFİZM → MORF(O)-

MORFOFONOLOJİ a. (fr. *morphophonologie*). SESBİLİMSEL BİÇİMBİLİM*'in eşanlamlısı.

MORFOGEN → MORFOJEN.

MORFOGENEZ → MORFOJENEZ.

MORFOGENİK → MORFOJENİK.

MORFOGRAM a. (fr. *morphogramme*). Bir bireyin morfolojik tipini özetleyen grafik.

MORFOJEN ya da **MORFOGEN** (fr. *morphogène*'den). Embriyol. Organizmaların biçimini ve yapısını etkileyen eylemlere ve etkenlere denir.

MORFOJENEZ ya da **MORFOGENEZ** a. (fr. *morphogenèse*'den). Embriyol. Organizmaların biçim ve yapılarının gelişip oluşması.
—Jeomorfol. JEOMORFOJENEZ'in eşanlamlısı.

MORFOJENİK ya da **MORFOGENİK** sıf. (fr. *morphogénique*). Jeomorfol. Jeomorfojeneze ilişkin.

MORFOKLİMATOLOJİ a. (fr. *morphoclimatologie*). Jeomorfolojinin, iklimin engebe üstündeki etkisini inceleyen bölümü.

MORFOKOREZİS a. (fr. *morphochorésis*; yun. *morphe*, biçim ve *khorein*, yer vermek'ten). Embriyol. Bölütlenmeden sonra başlayan ve gastrula ve nörula oluşumunu içeren morfojenez aşaması.

MORFOLİN a. (fr. *morpholine*). Org. kim. Formülü C_4H_9NO olan ayrıkhalkalı amin; 129 °C'ta kaynar ve dietanolaminden su giderilerek elde edilir.

MORFOLOJİ a. (fr. *morphologie*; yun. *morphe*, biçim ve *logos*, bilim'den). Bir hayvanın ya da bir bitkinin biçimi ile yaşadığı ortam arasındaki bağları inceleyen bilim dalı. (Eşanl. BİÇİMBİLİM.)
—Dilbil. BİÇİMBİLİM'in eşanlamlısı.
—Jeomorfol. JEOMORFOLOJİ'nin eşanlamlısı.
—ANSİKL. Zoolojide, aynı ortamda yaşadığı için aynı hareket tarzını benimseyen hayvanlar arasında büyük biçim benzerliği bulunur ve bu durum çoğu zaman sınıflandırmada, birtakım yanlış yakıştırma ve yakınlık kurmalara yol açar: denizlerde yaşayan memelilerin balığa benzer biçimi, kuşların ve yarasaların kanatlarının konumu, solucanlarla yılanlar arasındaki benzerlik. İklim, sıcakkanlı hayvanlarda biçimi etkiler: soğuk bölgelerde vücut daha iri, daha toplu, bacaklar daha kısa, kulaklar da küçüktür, bu da ışıma yoluyla ısı kaybını azaltır.

Botanikte çöl, kutup, dağ, su gibi çevrelerde yetişmeye bağlı benzerlik biçimleri saptanmış ve çevrebilime dayalı bir karşı sınıflandırma eğilimi doğmuştur.

MORFOLOJİK sıf. (fr. *morphologique*). Morfolojiye ilişkin olan şey için kullanılır.
—Fizyol. *Morfolojik tip*, bazı insan kategorilerindeki biçim karakteri.

MORFONOLOJİ a. (fr. *morphonologie*). Dilbil. SESBİLİMSEL BİÇİMBİLİM*'in eşanlamlısı.

MORFOPSİKOLOJİ a. (fr. *morphopsychologie*). Ruhbil. BİÇİMRUHBİLİM'in eşanlamlısı.

MORFOSENTAKS a. (fr. *morphosyntaxe*). Dilbil. BİÇİMDİZİM'in eşanlamlısı.

MORFOSKOPİ a. (fr. *morphoscopie*). Yerbil. Kuvars tanelerinin şeklini, aşınma derecelerini ve aşınma biçimlerini belirlemek üzere mikroskopla inceleme, böylece bunları taşıyan dış etkeni ve bu etkenin önemini belirleme. (Aşınmamış taneler ancak kısa mesafelerde taşınmıştır; parlak ve köşeleri yuvarlak olanlar suda sürtünme ve yuvarlanmayla aşınmışlardır; yuvarlak ve mat olanlar da rüzgârla taşınma sırasındaki ardışık darbelerle birbirlerine sürtünerek aşınmışlardır.)

MORFOSTRÜKTÜRAL sıf. (fr. *morphostructural*). Jeomorfol. Engebeyi, kayaçların eşitsiz dayanımı (litoloji) ve biçim değiştirmeleriyle (tektonik) açıklayan.

MORFOTEKTONİK a. (fr. *morphotectonique*). Yerbil. Örtülü engebenin, yapıların oluşum koşullarını belirlediği tektonik tipi. (Örn. şev tipi bir eğim, yüzeysel bir kayma örtüsünün oluşumunu ve yerleşimini kolaylaştırır.)

MORG a. (fr. *morgue*). Kovuşturmayı gerektiren hallerde ve ani olup kuşku uyandıran ölüm olaylarında kimlik saptaması ve otopsi için ölülerin konulduğu yer ya da yapı.
—Tar. Sokaklarda, meydanlarda vb. bulunan, kimlikleri saptanamayan ve aileleri tarafından aranan cesetlerin tutulduğu yer.

-MORFOZ → MORF(O)-

MORGAGNİ (Giambattista), italyan anatomici ve patoloji uzmanı (Forli 1682 - Padova 1771). Bologna'da anatomi hocası olarak Valsalva'nın ardılı oldu, Padova'da Vallisnieri'nin yerini alarak (1712) anatomi kürsüsünün başına geçti. Gözlemleri tıbbın önünde yeni bir yol açmıştır.

Morgagni hidatidi, erbezinin ya da epididimin ön ucunda bulunan embriyon dönemi kalıntıları.

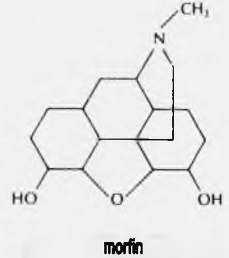
MORGAN a. (ing. *Morgan* [*unit*]). Genet. Gen haritasında kullanılan uzunluk birimi (100'de birine santimorgan denir). Mayoz başına ortalama bir çaprazlama (crossing-over) konusu olan bir kromatit bölütüne tekabül eder. (Eğer morgan olarak ifade edilirse, iki lokus arasındaki uzaklık, bu iki lokus arasındaki çaprazlamaların ortalama sıklığına tekabül eder Birbirine yakın lokuslarda, çift çaprazlama çok seyrek olduğundan bu sayı genetik yeniden düzenlenme oranını gösterir.)

MORGAN a. Vermont eyaleti'nde (ABD) yetiştirilen at ırkı. (Bu ırk çeşitli binicilik dalları için çok uygundur.)

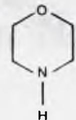
MORGAN (*lady* Sydney), irlandalı kadın edebiyatçı (Dublin 1776 - Londra 1859). Goethe'nin *Werther*'ine öykünen *Saint Clair* (1803) adlı ilk romanından sonra yazdığı en ünlü yapıtı *The Wild Irish Girl*'de (1806), romancıdan çok bir politikacı olarak görünür.

MORGAN (Lewis Henry), amerikalı antropolog (Aurora yakınında, New York, 1818 - Rochester 1881). Hukuk eğitimi gördü. Antropolojiye olan eğilimi, Parker'la birlikte katıldığı İroquoilar birliği üstüne bir araştırma sırasında doğdu. 1851'de *The League of the Ho-dé-no-sau-nee, or İroquois* (Ho-dé-no-sau-nee ya da İroquoilar birliği) adlı bir kitap yayımladı. Kitabında, bu kızılderili kabileler konfederasyonunun organizasyonunu anlatıyordu. 1859-1862 arasında, Kansas, Nebraska, Missouri ve Hudson körfezi Kızılderilileri'nin (toplam 70 kabile) akrabalık deyimlerini inceledi. Bütün dünyaya soru formları gönderdi ve araştırmalarının sonuçlarını, akrabalığı bilimsel bir biçimde inceleyen ilk yapıt olan *Systems of Consanguinity and Affinity of the human Family*'de (İnsan ailesinde kan akrabalığı ve hısımlık sistemleri) [1871] yayımladı. Bundan sonra, aile, evlilik, mülkiyet ve devletin çağlar boyunca geçirdiği evrimin tarihini yazmaya girişti ve 1877'de *Eski toplum* (Ancient Society) adlı yapıtını yayımladı. Morgan, bu yapıtında, insanlığın tarih boyunca üç aşamadan geçerek geliştiğini ileri sürüyordu: vahşet, barbarlık, uygarlık. Bu yapıt, Engels'i ve marxçı antropolojiyi etkiledi.

MORGAN (John Pierpont), amerikalı maliyeci (Hartford, Connecticut, 1837 - Roma 1913). ABD'deki büyük metalürji fabrikalarının denetimini ele geçirerek bunları dev bir tröst halinde birleştirdi. Okyanus hatlarında çalışan büyük taşıma şirketlerini bir grup halinde birleştirmeye çalıştıysa da başaramadı ve hükümetle şiddetli bir mücadeleye girişti. Büyük bir koleksiyoncuydu. Birçok hayır kurumu kurdu. — Oğlu JOHN PIERPONT (İrvington, New York, 1867 - Boca Grande, Florida, 1943), 1913'te, babasının yerine "J. P. Morgan and Co." firmasının başına geçti ve Birinci Dünya savaşı sırasında Müttefikler'i mali bakımdan geniş ölçüde destekledi. 1926 mali krizinde, Morgan bankası, fransız hükümetine önemli yardımlarda bulundu. 1930'da, bankanın yöneticisi Owen Young, "Young planı"nın hazırlanmasında birinci derecede rol oynadı. John Pierpont Morgan'a miras ka-

morfin

morfolin

G. Valmachino

Giambattista **Morgagni**
ressamı bilinmiyen tablo (ayrıntı)
Padova üniversitesi

lan sanat yapıtlarından bir bölümüyle Hartford'da başlı başına bir müze kuruldu. Yapıtların öbür bölümüyse, New York'taki Metropolitan Museum'un bütün bir dairesini kaplamaktadır. —ANN TRACY (New York 1873 - ay. y. 1952), öncekinin kız kardeşi, yaşamının büyük bir kısmını Fransa'da geçirdi, çabasını ve servetini sosyal hizmetlere adadı. Birinci Dünya savaşı'nda ve savaştan sonra yaptığı hizmetlerden ötürü, 1932'de kendisine Légion d'honneur nişanı verildi. 1939'da Amerikan sivil yardım komitesi'ni (American Friends of France) kurdu ve 1940'ta seyyar hastanelerde çalıştı. İşgal süresince kendisini, savaş esirlerinin yurtlarına gönderilmesi işine adadı.

MORGAN (Jacques DE), fransız arkeolog (Huisseau-sur-Cosson, Loir-et-Cher, 1857 - Marsilya 1924). Mısır'da eski eserler müdürlüğünde bulundu (1892); özellikle Memfis'te kazılar yaptı ve *Recherches sur les origines de l'Égypte* (Mısır'ın başlangıcı üzerine araştırmalar) [1896-97] adlı yapıtını yayımladı. İran'da, Fransız Eğitim bakanlığı baş delegesi olduğu sırada (1897), Sus kazılarını yönetti. Bu kazılar Louvre müzesi'ne zengin seramik koleksiyonlarıyla Hammurabi yasaları stelini kazandırdı. Bazı yapıtları: *Manuel de numismatique orientale, de l'Antiquité et du Moyen Âge* (Antikçağ ve Ortaçağ'a ait Doğu sikkeleri elkitabı) [1923], *la Numismatique de la Perse antique* (Eski İran sikkeleri) [1927], *la Préhistoire orientale* (Doğu'nun tarihöncesi) [3 c, 1925-1927].

Zsigmond Móricz
József Rippl-Rónai
(1925'e doğr.)
özel kol.

MORGAN (Thomas HUNT), amerikalı biyolog (Lexington, Kentucky, 1866 - Pasadena, Kaliforniya 1945). Columbia Üniversitesi'nde (1904), daha sonra da Pasadena Teknoloji enstitüsü'nde (1928) deneysel zooloji profesörlüğü yaptı, dev kromozomları için deney gereci olarak drosophilayı seçti ve böylece genetik alanında yeni bir dönemin başlamasını sağladı. Kalıtımı kromozomlara dayandıran bir kuramı geliştirdi. En önemli yapıtları şunlardır: *The Physical Basis of Heredity* (Kalıtımın fiziksel temeli) [1919], *The Genetics of Drosophila* (Drosophilanın genetiği) [1925], *The Theory of the Genes* (Genler kuramı) [1926], *Experimental Embryology* (Deneysel embriyoloji) [1927], *The Scientific Basis of Evolution* (Evrimin bilimsel temeli) [1932], *Embryology and Genetics* (Embriyoloji ve genetik) [1933]. (1933 Nobel tıp ödülü.)

MORGAN (Herbert Rollo), amerikalı gökbilimci (Medford, Minnesota, 1875 - Washington 1957). Yıldızların özel devinimlerini incelediği için çok beğenilen ünlü bir yıldız kataloğu hazırladı: *Catalog of 5 268 Standard Stars, 1950,0, Based on the Normal System N 30* (N 30 Normal sistemi'ne dayanan 5 268 standart yıldız için 1950,0, kataloğu) [1952].

MORGAN (Charles Langbridge), ingiliz yazar (Bromley, Kent, 1894 - Londra 1958). *Times*'da önce redaktör (1921), sonra tiyatro eleştirmeni oldu (1926). XVII. yy. ingiliz metafizikçilerinin izleyicisi olarak görüldüğü romanları *Portrait in a Mirror* (1929), *Kaynak* (The Fountain) [1932], *Sparkenbrooke* (1936), *The Voyage* (1940), *The Empty Room* (1941), *The Judge's Story* (1947) ile ün kazandı. Ayrıca tiyatro oyunları (*The River Line*, 1952; *The Burning Glass*, 1953) ve eleştirel denemeler yazdı.

Michèle Morgan

MORGAN (Simone ROUSSEL, **Michèle** — denir), fransız tiyatro ve sinema oyuncusu (Neuilly-sur-Seine 1920). Sinemada ilk önemli rolünü *Gribouille* (M. Allegret, 1937) filminde elde etti. ABD'ye gitmeden önce *Sisler rıhtımı* (Quai des brumes) [M. Carné, 1938], *Römorklar* (Remorques) [J. Grémillon, 1941] gibi filmlerde oynadı. Fransa'ya döndükten sonra şu filmlerle ün kazandı: *Pastoral senfoni* (la Symphonie pastorale) [J. Delannoy, 1946], *Kaplanların pençesinde* (Fabiola) [A. Blasetti, 1949], *Hileli aşk* (les Grandes Manœuvres) [R. Clair, 1955], *Masum bir gencin itirafları* (Benjamin) [M. Deville 1967]. Son filmi "Herkesin Keyfi Yerinde"dir (*Stenno tutti bene* g. tornatore [1990]).

Morgan Guaranty Trust Company of New York, 1959'da, Guaranty Trust Company of New York ile J. P. Morgan and Co. Incorporated bankasının birleşmesi sonucunda ortaya çıkan amerikan bankası. İlk kuruluşu 1854'e kadar uzanan J. P. Morgan and Co. Incorporated'in XIX. yy. sonunda Paris'te açtığı bürolar, daha sonra Morgan Guaranty Trust Co. of N.Y.'un Fransa'daki şubesi olan Morgan bankası'nın çekirdeğini oluşturdu.

Morgana, ortaçağ edebiyatında, bir hileyle (ceylan ya da ak bir geyik kisvesine bürünerek) erkekleri Öte Dünya'ya, yani Avalon adasına (Âşıklar vadisi) çeken ve bir antlaşmayla onları orada alıkoyan periye verilen ad. *Gölün kadını* da denir.

MORGANİT a. (fr. *morganite*). Miner. Kaliforniya'da, Madagaskar'da, Brezilya'da ve Afganistan'da bulunan pembe beril çeşidi.

Morgante Maggiore, Luigi Pulci'nin, 1478 yılında 23 şarkı ve 1483 yılında sekiz dizelik koşuklar ve 28 şarkı biçiminde yayımlanan ve böylece *maggiore* sıfatını kazanan italyan kahramanlık şiiri. XVI. yy. halk edebiyatından kaynaklanan bu şiirde, abartılı bir gerçekçilik görülür: bunak bir Charlemagne, kana susamış Rainoldo, obur dev Morgan, yarı dev Margutte'nin düzenbazlığı, iblis Astarotte'nin şeytanca mantığı.

MORGANTİNA, Sicilya'da, Piazza Armerina'nın kuzey-batı'sında arkeolojik buluntu yeri. Bu yerleşimin yakınlarında, Yunanlılar'dan kalma önemli parçalar ele geçirildi. Morgantina'da ayrıca, bir agora ve çeşitli villa kalıntıları ortaya çıkarıldı.

MORGARTEN, İsviçre'de (Zug ve Schwyz kantonu) dağ, Ægeri gölünün üst kesiminde, Schwyz'nin K.'inde. Bu dağdaki dar bir geçit Zürich'i Schwyz'e bağlar. Burada 15 kasım 1315'te, 20 000 Avusturyalı, bağımsızlık için birleşmiş (1291) Üç-Kanton'lu İsviçreliler'e saldırdılarsa da başarılı olamadılar. 1798'de Fransızlar, 1799 haziranındaysa Masséna Avusturyalılar'ı yendi.

Morgenröte (*Gün doğuşu, ahlak önyargıları üstüne düşünceler*), F. Nietzsche'nin yapıtı (1881). "Ahlak önyargıları üstüne düşünceler"in amacı, "ahlak kurallarına olan güvenimizi yıkmak"tır; ve bunu yapmak için, felsefi çözümlemeyi derinleştirip, ahlak olayının kendisini, yani "ahlaki yargılara geçerliğini kazandıran akla güveni" eleştirmeye kadar vardırırlar. İnsan, ancak şimdiye kadar horgörülen, yasaklanan ve lanetlenen ne varsa hepsini yeni bir değerlendirmeden geçirdiği zaman, yeni günlerin doğuşuna tanık olacak, "yeniden insan olacak"tır.

MORGENSTERN (Christian), alman şair (Münih 1871 - Merano 1914). Rudolf Steiner'in etkisini taşıyan gizemci ve dinsel bir düşünce ile mizahı çok ölçülü bir üslupla bağdaştırdı (*Galgenlieder*, 1905; *Palmström*, 1910). Ayrıca itiraflarını dile getirdiği bir kitap kaleme aldı (*Stufen*, 1918).

MORGENSTERN (Oskar), avusturya asıllı ABD'li iktisatçı (Görlitz 1902 - Princeton 1977). İktisadi davranışların oyun kuramına dayanan matematiksel incelenmesinde uzmandı. Bu yoldan, marjinalist incelemelere yenilik getirdi. Başlıca yapıtları: J. von Neumann ile birlikte yazdığı *Theory of Games and Economic Behavior* (Oyun kuramı ve iktisadi davranış) [1944]; *On the Accuracy of Economic Observations* (İktisadi verilerin kesinliği ve belirsizliği) [1950].

MORGES, İsviçre'de (Vaud kantonu) kent, Leman gölünün kuzey kıyısındaki bir koyun bitiminde; 13 000 nüf. Bir bağcılık bölgesinin turizm merkezi ve yat limanı. Askeri fabrikaya dönüştürülmüş, Vaud Askeri müzesi'ni koruyan XIII. yy.'dan kalma şato. Birinde Vieux-Morges müzesi bulunan eski evler.

MORGİNS, İsviçre'de (Valais) yaz ve kış sporları (1 400 - 2 000 m) merkezi, Monthey'in B.'sında, Fransa sınırı yakınında.

MORHEVENK a. *Yörs.* Kayseri yöresinde yetiştirilen, sık taneli, uzun büyükçe salkımlı, mor renkte ince kabuklu, sulu, lezzetli üzüm çeşidi.

MORİ, İtalya'da kent, Trentino'da, Adige yakınında, Trento'nun G.-G.-B.'sında; 7 800 nüf. Alüminyum metalürjisi.

MORİ ARİMASA, japon eleştirmen ve düşünür (Tokyo 1911 - Paris 1976). Descartes ve Pascal uzmanıydı. Batıyla temas sonucu geçirdiği iç evrimi anlatan yapıtlarında (*Babiron no Nagare no Hotori nite* [Babil'in ırmakları üstünde], 1957; *Harukana Noturu Damu* [Uzaklardaki Notre-Dame], 1967; *Tabi no Sora no Şita de* [Yabancı bir göğün altında], 1969; *Tozakaru Noturu Damu* [Uzaklaşan Notre-Dame'a bakarken], 1977), "deney" kavramının kişisel bir yorumuna dayanan bir düşünce tarzını geliştirdi. Yaşamla düşünce, japon kültür geleneğiyle yabancı katkılar arasında tutarlı bir birlik kurma çabası, Mori Arimasa'nın yapıtlarının ayırtedici özellikleridir.

MORİ ARİNORİ, japon siyaset adamı (Kagoşima, Satsuma, 1847 - İse 1889). Satsumalı bir Samuray ailesindendi; 1873'te çok ilerici eğilimli Meici çağının Altılar grubunu kurdu. Anayasa'nın ilan edildiği gün bir fanatik tarafından öldürüldü.

MORİA a. (delilik, edepsizlik anlamına gelen yun. sözc.). Psik. Alın lobu sendromunda rastlanan mizaç bozukluğu. Özellikle, taşkınlık, kelime oyunlarına düşkünlük, şaklabanca davranışlar ve bunun yanı sıra çoğu kez oburluk ve aşırı cinsel istek biçiminde kendini gösterir.

MORİA dağı, Kudüs'te Tapınak'ın inşa edildiği dağ. (Kutsal Kitap'a göre, burası İbrahim'in kurban kestiği yerdir.)

MORİCE (Charles), fransız şair ve eleştirmen (Saint-Étienne 1861 - Menton 1919). Simgeciliğin kuramını ortaya koyduğu söylenen *Littérature de tout à l'heure*'ün (1889) yazarıdır.

MÓRICZ (Zsigmond), macar yazar (Tiszacsécse 1879 - Budapeşte 1942). 1909'da yayımlanan ilk hikâyesi *Hét krajcár*'la hemen üne kavuştu. *Nyugat* (Batı) dergisinde yazdı, savaş boyunca gazeteciliğe devam etti ve 1918 devrimi ile 1919 komününü coşkuyla karşılayınca amiral Horthy yönetimince hapse atıldı. Romanlarında köylülerin ve toprak sahiplerinin yaşamını gerçekçi bir biçimde çözümledi (*Sárarany*, 1910; *Szegény emberek*, 1917; *Úri murí*, 1928) ve küçük soyluluğun yozlaşmasını ve çöküşünü yansıttı (*Kivilagos Kivirradtig*, 1926; *Rokonok*, 1941). Tarihi romanları (*Erdély*, 1922-23; *Betyáár*, 1936), 1848 bağımsızlık savaşı ile Sándor Rózsa adlı eşkıyanın onuruna yazdığı iki kitap (*Rózsa Sándor*, 1940-42), hikâyeler (*Barbárok*, 1932) ve piyesleriyle macar edebiyatının en önemli yazarlarından biridir.

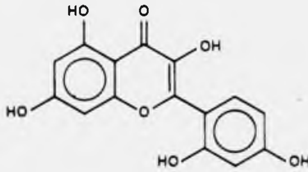
MORİER (James Justinian), ingiliz diplomat ve yazar (İzmir 1780 - Brighton 1849). İstanbul'daki ingiliz elçisi Lord Elgin'in sekreterliğinde bulundu. 1809-1815 arasında Tahran'daki ingiliz elçiliğinde görev yaptı. İran, Kafkasya ve Anadolu gezilerine ilişkin gözlemlerini içeren kitapları Avrupa'da büyük ilgi topladı. Başlıca yapıtları şunlardır: *A Journey through Persia, Armenia and Asia Minor to Constantinople in the Years 1800 and 1809* (1800 ve 1809 yıllarında İran, Ermenistan ve Küçük Asya yoluyla İstanbul'a yolculuk [1812]), *A Second Journey through Persia* (İran'a ikinci yolculuk [1818]), *The Adventures of Hajji Baba of Ispahan* (Isfahanlı Hacı Baba'nın serüvenleri [1824]) vb. Bu yapıtlarında Doğu'nun günlük yaşamına geniş ölçüde yer veren yazar, Batılılar'ın tutum ve davranışlarını da eleştirmekten geri kalmadı.

MORIGUÇI, Japonya'da kent (Honşu). Osaka'nın banliyösünde; 157 365 nüf. (1990). Konut ve sanayi (elektrikli gereçler, dokuma, besin) merkezi.

MORİLE a. Denizc. **1.** Eskiden, savaş gemilerinde kullanılan, üzerine yağlı kalafat üstüpüsü sarılı kurşun ya da ağaç takoz. **—2.** Günümüzde, ağaç bir teknenin su kesiminde ya da altında açılan delikleri geçici olarak tıkamada kullanılan, koni biçiminde ağaç takoz. **—3.** *Loça morilesi*, eski yelkenlilerde, loçalardan içeri su girmesini önlemek için loçalara dıştan vurulan ağaç takoz. || *Morile etmek*, su kesiminde ya da karinada açılan delikleri morileyle tıkamak.

MORİLLO (Pablo), **Cartagena** kontu, **la Puerta** markisi, ispanyol general (Fuentesecas, Zamora, 1775 - Barèges, Hautes-Pyrénées, 1837). Ayaklanan sömürgelere karşı Fernando VII tarafından Amerika'ya gönderildi (1814). Cartagena ve Santa Fe'yi ele geçirdiyse de Boyacá'da Bolívar'a yenildi (1819). 1820'de İspanya'ya çağrılarak Anayasa döneminde Madrid valiliğine getirildi, ardından Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı. *Memorias relativas a los principales acontecimientos de las campañas de América* (Amerika seferindeki başlıca olaylar üzerine anılar) adlı yapıtını 1826'da yayımladı.

MORİN a. (fr. *morin;* lat. *morum,* dut'tan). Org. kim. Flavonolün, formülü $C_{15}H_{10}O_7$ olan türevi; sarı dut odununda *(Morus*

tinctoria) bulunur ve boyacılıkta sarı boyarmadde olarak kullanılır.

MORİN (Arthur), fransız general ve fizikçi (Paris 1795 - *ay. y.* 1880). Cisimlerin düşme yasasını deneysel olarak doğrulamaya olanak veren ve çalışma ilkesi, düzgün dönme hareketi yapan bir silindir boyunca kayan bir kütlenin düşme hareketini bu silindir üzerine kaydetmeye dayanan bir aygıt geliştirdi. 1852'den ölümüne dek, Sanatlar ve meslekler konservatuvarı'nın yöneticiliğini yaptı.

MORİN (Paul), fransızca yazan kanadalı yazar (Montréal 1889 - *ay. y.* 1963). Önce parnasçıların, sonra simgecilerin etkisinde kalarak özgün imgeye ve ritimde yeniliğe ulaşmaya çalıştı ve egzotik ya da klasik Antikçağ'dan temalar seçti (*le Paon d'émail,* 1911; *Poèmes de cendre et d'or,* 1922; *Géronte et son miroir,* 1960).

MORİN (Edgar), fransız toplumbilimci (Paris 1921). 1973'ten beri Centre national de la recherche scientifique'te (CNRS) araştırma müdürü. Yeni iletişim araçlarından kaynaklanan kitle kültüründe görüldüğü biçimiyle hayalle gerçek arasındaki ilişkiyi inceledi (*le Cinéma ou l'Homme imaginaire* [Sinema ya da hayal insanı], 1956; *l'Esprit du temps* [Çağımızın zihniyeti], 1962). Morin, aynı zamanda toplumsal grupların günlük gerçekliği üzerine çalışmalar da yaptı: örneğin, *Rumeur d'Orléans* (Orléans söylentileri) [1970] adlı kitabında yahudi aleyhtarı söylentilerin yayılması olayını inceledi. 1969'dan beri, "güncel" toplumbilim adını verdiği bir bu günün toplumbilimi araştırmasına girdiği görülmektedir (*Journal de Californie* [Kaliforniya günlüğü], 1970; *le Paradigme perdu: la nature humaine* [Kayıp paradigma: insan doğası], 1973). Morin, *Science avec conscience* (Bilim ve vicdan) [1982] adlı yapıtında, toplum bilimlerinin durumunu ve ahlaki amaçlarla ilişkilerini inceledi. Daha sonra, *De la nature de l'U.R.S.S. Complexe totalitaire et nouvel empire* (1983), *Penser l'Europe* (1987) ve *Vidal et les siens* (1989) adlı kitapları yayımlandı.

MORİNA a. **1.** Kuzey Atlas okyanusu'nda yaşayan ve yoğun biçimde avlanan kemiklibalık. (Bil. a. *Gadus morrhua;* mezgitgiller familyası.) **—2.** MERSİNMORİNASI'nın eşanlamlısı.

—Balıkç. *Beyaz morina,* hızla kurutulan ve üzerinde beyaz bir tuz tabakası bulunan morina. || *Damarlı morina,* kokuşmaya başlayıncaya kadar beklendikten sonra tuzlanmış morina. || *Kara morina,* yavaş yavaş kurutulan ve yer yer kara lekeleri bulunan morina. || *Yassı morina,* temizlenmiş, kurutulmuş ve yassıltılmış morina. || *Yeşil morina,* tuzlanmış, ama kurutulmamış morina. || *Yuvarlak morina,* temizlenmiş, kurutulmuş ve tuzlanmış, ama yassıltılmamış morina.

—ANSİKL. Morinanın 3 sırt yüzgeci, 2 kuyrukaltı yüzgeci ve çenesinde kısa bir sakalı vardır; rengi sarıdan yeşile doğru değişir ve üzerinde yol yol kahverengi lekeler bulunur. Boyu, 40 kg ağırlık için 1,80 m'yi bulabilir. 600 m derinliğe kadar inerek avladığı kabuklular ve mürekkepbalıklarıyla beslenir. Üreme mevsiminde, özellikle Newfoundland, Grönland, İzlanda ve Lofoten adaları çevresindeki az derin sularda çok kalabalık sürüler oluşturur; işte bu dönemde, IX. yy.'dan bu yana yoğun biçimde avlanır (olta ve trol ağıyla). Etinden (taze ve tuzlu olarak), karaciğerinden (zayıf ve güçsüz bedenli çocuklara içirilen "balık yağı" yalnızca morinalardan elde edilir ve A ve D vitamini bakımından çok zengindir) yararlanılır. Morinalar düzensiz göçler yapan göçmen balıklardır.

MORİNA a. Basit dik gövdeli, çevrem ya da karşıt yapraklı, çokyıllık otsu bitki. (Yaprakları uzun ve bazı türlerinde dişli-dikenlidir. Bu cinsin Doğu'da yetişen beş altı türü süs bitkisi olarak kullanılır: *Morina longifolia* ya da *M. persica. Dipsacaceae* familyası.)

Morinalar (hollandaca *kabeljauwsen*), Hollanda'da siyasi hizip. Annesi Bavyeralı Margarethe'ye ve *Hoeken* (olta iğneleri) hizbine karşı Hollanda kontu Willem'i destekliyordu (XIV.-XV. yy.).

MORİNDA a. Tropikal bölgelerde yetişen ve yaprakları karşılıklı, kulakçıklı, nadiren çevremli olan ve çiçekleri yuvarlak ve çıplak bir çiçektablasına yapışık bulunan ağaç ya da ağaççık. (Meyvesi bileşik üzümsü bir meyvedir. Bazı türleri müshil, idrar söktürücü, tansiyon ve kurt düşürücü olarak kullanılır. *Morinda citrifolia* türünde morindin denilen bir heterozit bulunur.)

MORİNDİN a. (fr. *morindine*'den). Kim. *Morinda-citrifolia*'dan özütlenen heterozit.

MORİNGA a. Asya ve Afrika'da tropikal bölgelerde yetişen ve tohumlarından saatçilikte ve parfümcülükte kullanılan sıvı bir yağ *(ben yağı)* elde edilen ağaç. (*Moringa pterygosperma* türünün çiçekleri, yaprakları ve badıçları, hatta kuvvetli bir bayırturpu kokusu olan kökleri bazen yenilmektedir. Bu cinsin 3 türü *moringaceae* familyasını oluşturur.)

MORİNİ (lat. sözc.; keltçe *mor,* deniz'den). Esk. coğ. Sezar'ın güçlükle boyun eğdirdiği (İ.Ö. 56-55) kelt halkı. Denizciydiler; limanları *Portus Itius* (Boulogne?) ve başkentleri *Taruenna*'ydı (Thérouanne). Toprakları Boulonnais'yi, sonra Ternois'yı kapsıyordu.

MORİNİT a. (fr. *morinite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal alüminyum, kalsiyum ve sodyum fluorofosfat.

MORİ OGAİ (Mori Rintaro, —denir), japon yazar (Tsuvano, Şimane yönetim bölgesi, 1862 - Tokyo 1922). Askeri hekim olarak sürdürdüğü parlak bir mesleki yaşamın ardından 1917'de Krallık müzesi ile Saray kitaplığı'nın müdürlüğüne getirildi. Almanya'da bulunduğu 1884-1888 yıllarında batı bilimini ve edebiyatını tanıma olanağını bulmuştu. Japonya'ya döndükten sonra, konusunun egzotikliği ve üslubunun yeniliğiyle klasik yöntemlerden kopan kısa bir hikâye (*Maihime,* 1889) yazdı. Hekimliğe devam ettiği için edebiyata ancak 1910'da kaleme aldığı *Vita sexualis* adlı romanla dönebildi; rakiplerinin basmakalıp yaklaşımlarını hicvetmek için özyaşamöyküsel ve natüralizm karşıtı bir yöntemle yazdığı bu romanın amacı yanlış anlaşıldı ve "ahlaka aykırı" bulunarak yasaklandı. Bu dönemin başyapıtı, kahramanların psikolojisini çözümlemeli olarak incelemeye yönelen *Gan*'dır (1911-1913). İmparator Meici'nin ölümü (1912) ve siyasal rejimin tutturduğu çizgi Mori Ogai'yi yeni bir bilince kavuşturdu; bu yeni bakışını, sansürü eleştirdiği *Çimmoru no to* adlı yergi yazısında ve önemini yadsımadığı bir geçmişin kalıntılarını giderecek ağır bir gelişme umudunu dile getiren *Kanoyo ni* (1912) adlı romanında ortaya koydu ve geçmişin önemini vurgulamak amacıyla, içlerinde en önemlisi, Tokugavalar devrinin sonunda yaşamış bir hekim olan Şibue Çusai'nin hayatını anlatan, tarihi romanlar yazmaya girişti.

MORİOKA, Japonya'da kent, Honşu adasının K.'inde, İvate ilinin merkezi, Kitakami kıyısında; 235 440 nüf. (1990). Ticaret ve metalürji merkezi.

MORİOND, Fransa'da (Savoie) dağcılık (1 650) ve kış sporları merkezi, Vanoise'da, Courchevel turizm kompleksinin bir parçası.

MORİSKOLAR, isp. **Moriscos,** sıf. ve a. Katolik İsabel'in buyruğuyla, 1499'dan başlayarak kardinal Cisneros tarafından hıristiyanlaştırılan İspanya müslümanları için kullanılır.

—ANSİKL. Müslümanlık Castilla'da 1502'de, İspanya'nın öteki bölgelerinde 1525'te ortadan kalktı. Engizisyon, moriskoların islamı ancak görünüşte bıraktıklarından kuşkulanırken (çünkü 1519-20 karışıklıkları sırasında Valencia krallığı'nda islamı zor altında bırakmışlardı), "eski hıristiyanlar" da onları küçük ticaret ve zanaat mesleklerinde gösterdikleri başarılar yüzünden kıskanıyorlardı. İspanyol hükümdarlar, moriskoların Afrika müslümanlarıyla birleşmesinden korktular. Kilise tarafından kışkırtılan Felipe II, kıyıma başladıysa da (arapçanın ve morisko giysisinin yasaklanması, 1566), Granada krallığı'nda, Fernando de Córdoba y Valor (ya da Abén* Humeya) ve Abén Aboo tarafından yönetilen ve güçlükle bastırılan bir ayaklanma patlak verdi (1568-1571); Granada moriskoları 1570 sonundan başlayarak Castilla'da dağıtıldılar. Özümleme ve din değiştirmenin başarısızlığa uğraması üzerine Felipe III hükümeti, moriskoları İspanya'dan kovmayı kararlaştırdı; Valencia, Murcia ve Andalucía moriskoları 1609'da, Aragón moriskoları 1610'da, Katalonya, ardından Castilla, Mancha ve Extremadura moriskoları da 1611'de sürüldüler; böylece 8 milyonluk İspanya'dan 275 000 kişi, özellikle Mağrib'e doğru krallıktan kovuldu. İspanya'da, XVIII. yy.'da da Engizisyon moriskoların peşini bırakmadı.

MORİSOT (Berthe), fransız kadın ressam (Bourges 1841 - Paris 1895). Önce Corot'dan aldığı derslerin, sonra, sık sık görüştüğü Manet'nin etkisinde kaldı (1874'te sanatçının kardeşiyle evlendi); izlenimcilere bağlandı ve zarif, ışıklı bir tarzda ve içtenci bir anlayışla ev içi ya da açık hava sahneleri yaptı (*Beşik,* 1872, *Kelebek avı,* 1874, Orsay müzesi). 1890'a doğru, Renoir'ın etkisiyle, daha kararlı bir desene ve daha canlı renklere yöneldi, ama özgünlüğünden bir şey yitirmedi. Kadın dünyasının ressamı olan Morisot'nun su-

x

Mori Ogai

Giraudon

Berthe Morisot *Kiraz toplama* (1891) *özel kol., Paris*

luboyaları, izlenimciliğin esinlediği en güzel örnekler arasındadır.

MORİŞİMA Miçio, japon iktisatçı (Osaka 1923). Özellikle 1868'den sonraki japon ekonomisini ele alan araştırmalar yaptı (*Equilibrium, Stability and Growth* [Denge, istikrar, büyüme], 1964; *Theory of Economic Growth* [İktisadi büyüme kuramı], 1969; *Marx's Economics. A Dual Theory of Value and Growth* [Marx'ın ekonomisi: ikili bir değer ve büyüme kuramı], 1975; *Ricardo's economics* [Ricardo'nun ekonomisi], 1989, vd.)

MORİTANYA, lat. **Mauritania** ya da **Mauretania** ("Mağribliler ülkesi"), D.'da Ampsaga (Rummel), B.'da Atlas okyanusu arasında yer alan afrika krallığı. Fenikeliler'in kıyı sömürgeleri kurmalarından sonra, G.'de Gaetullar ülkesiyle, D.'da Muluya ile sınırlı (İ.Ö. II. yy. sonu - I. yy. başı arasında D. sınırı Ampsaga'ya götürüldü) bir Mağribliler krallığı (kabileler federasyonu) oluştu. En ünlü kralları Bocchus* ve Juba* adlarını taşıyorlardı. Caligula bunlardan sonuncusunu öldürttü ve Moritanya'yı roma eyaleti ilan etti. Claudius döneminde bu eyalet, Mauretania Caesariensis ve Mauretania Tingitana olarak ikiye bölündü (İ.S. 42). Mağribliler'e sınırsız bir güzergâh hakkı tanınmış olmasına rağmen, daha ilhak sırasında başkaldıran Mağribliler, Claudius (Galba tarafından bastırıldı, 45), Domitianus (yıllarca sürdü), Hadrianus (118) ve Antoninus (144-152) dönemlerinde ayaklandılar. Severuslar limes'i G.'e doğru ilerlettilerse de, Diocletianus, cepheyi daraltmak için, Moritanya'nın büyük bir bölümünü boşaltmak ve bir Mauretania Sitifensis oluşturmak zorunda kaldı. Geçişlerinden (429) sonra Vandallar, Romalılar'dan ülkeyi serbestçe işgal etmek hakkını aldılar (435); İustinianos'un yeniden fethi (533-34), bazı limanlarda bizans egemenliğinin kurulmasını sağladı. Mauretania Caesariensis ve Mauretania Sitifensis eyaletleri yeniden oluşturuldu ve bu eyaletler sonunda Araplar tarafından işgal edildi (698-709).

MORİTANYA İSLAM CUMHURİYETİ, ar. **el-Cumhuriyet el-İslamiyye el-Muritaniyye,** Batı Afrika'da devlet, Atlas okyanusu kıyısında; 1 080 000 km²; 2 038 000 nüf. (1990). Başkenti *Nuakşot*. Resmi dilleri *fransızca* ve *arapça*.

COĞRAFYA

• *Doğal çevre.* Genişlik ve düzlük, Moritanya topraklarının temel özelliğidir. K.'de yer yer inselberglerle (İcil Kediası doruk noktasıdır) kaplı Sahra peneplenı, taşlı geniş alanlarla (regler) uzun kumul şeritlerinin (ergler) yan yana sıralandığı granitli sert tabanın yüzeye çıkmış kesimidir. Orta kesimde kumtaşlı Adrar ve Tagant platoları, D.'ya doğru, uçsuz bucaksız Mecebet ül-Kübra kumul kümelerinin altında kaybolur. G.-D.'daysa, kısmen kumla kaplı Hoz çanağında V biçiminde oyulmuştur. Güney-batı (Trarza, Brakna), kumul şeritlerinin uzandığı bir ovadır; Senegal-Moritanya tortul havzasının parçası olan bu ova, Senegal ırmağının vadisiyle yarılmıştır ve B.'da alçak, düz ve kumlu bir kıyıyla son bulmaktadır.

İklim, yarıtropikal yüksek basınç alanlarından gelen ve sürekli esen alizeler nedeniyle kuraktır; yazın muson rüzgârı dönencelere kadar ulaşırken, hem az hem de düzensiz yağışlara yol açar (güneyde yılda 500 mm, Nuakşot'ta 138 mm, Atar'da 109 mm). Oldukça yüksek olan sıcaklıklar (yıllık ortalamalar 25 °C'ın üzerindedir), aralık-ocakta 10 °C dolayına inerken mayıs-haziranda 35 °C'a yükselebilir. Bu iklim koşullarına bağlı olarak ülke iki bölüme ayrılır: Sahra (ülkenin üçte ikisini kaplayan kuzey bölümü) ve Sahil (üçte birlik güney bölümü). İki bölge arasındaki sınır durmadan değişir ve 1970'li yıllardaki gibi büyük kuraklıklar sırasında Sahra'nın kapladığı alan genişler.

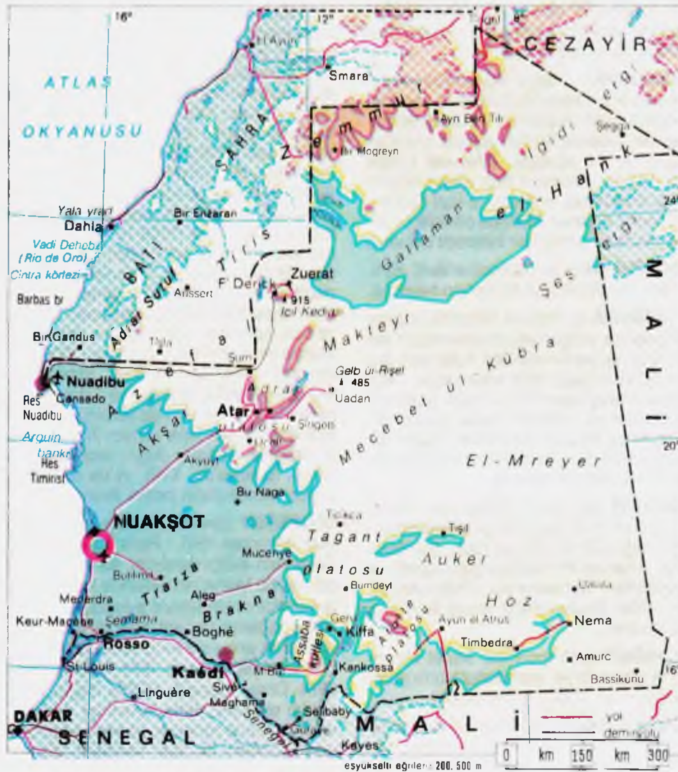
Sahra'da su akışı ender görülür ve bitki örtüsü birkaç vahayla sınırlı kalır. Sahil'de zaman zaman akan birkaç akarsu, çöküntü alanlarında kaybolur ya da Senegal ırmağına güçlükle kavuşur; bitki örtüsü, ağaçlıklı zayıf bir bozkırdır (burada buğdaygillerle örtülü alanlarda yer yer akasyalar da görülür).

• *Nüfus.* Nüfusun % 70'i Berberi ya da Arap asıllı, genellikle zencilerle melezleşmiş Mağribliler'dir. Kastlara ayrılmış olan geleneksel mağribli toplumu zamanla derin değişikliklere uğramıştır. Nüfusun diğer % 30'unu Sudan halkları oluşturur: Tukulorlar (Senegal nehrinin orta vadisi boyunca), güneyde Soninkeler (ya da Sarakoleler), Uoloflar (Güney-batıda) ve Pöller (bütün Sahil'e dağılmış bir biçimde). Moritanyalılar'n tamamı sünni müslümandırlar.

1960'a doğru, nüfusun üçte ikisi göçebeydi. Göçebe toplumunun içine düştüğü bunalım ve kuraklığın etkileri, göçebelerin, köylere ve kentlere doğru yoğun biçimde göç etmelerine yol açtı. 1990 nüfus sayımına göre, göçebelerin toplam nüfus içindeki payı ancak % 30, yerleşik düzene geçenlerinki % 70'tir. Nüfus hızla artmaya devam etmektedir (1990'da ‰ 29).

• *Ekonomi.* Toplumsal dönüşümlerin, kuraklığın ve Batı Sahra'daki savaşın etkisiyle bozulan ekonomi, hızla artan nüfustan kaynaklanan talep artışını karşılayamamaktadır. Besin maddesi, özellikle pirinç, buğday ve şeker dışalımı sürekli artmaktadır. Tarımın temeli olarak kalmayı sürdüren hayvancılık, özellikle, mevsimlik göçleri yağmura ve otlakların durumuna bağlı olan göçebe çobanlar tarafından yapılır. 1970'li yılların kuraklığından büyük zarar gören hayvan varlığı yavaş yavaş yeniden geliştirilmektedir. Normal geçen yıllarda Mali ve Senegal'e önemli miktarda canlı hayvan satılır. Tarım çeşitleri azdır; üç türlü tarım yapılır. Tüm güney kesiminde uygulanan yağışa bağlı tarım, iyi geçen yıllarda, darı, kocadarı ve bir tür fasulye elde edilmesini sağlar. Suların çekilme döneminde, sel yatakları ve özellikle Senegal nehri boyunca yapılan tarımla önemli miktarda kocadarı elde edilir. Sulu tarımla, Senegal nehri vadisinde biraz pirinç ve birkaç tür sebze ve meyve (vahalarda hurma) üretilir.

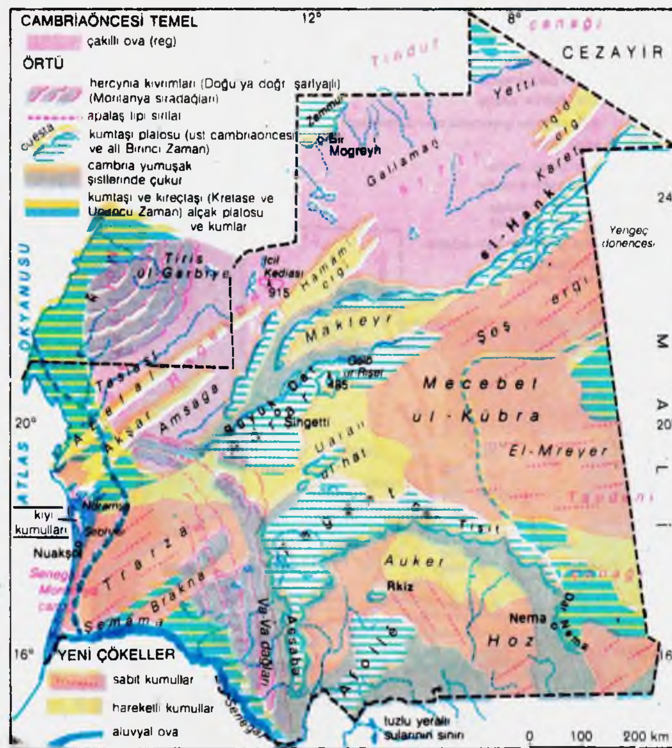
Ülkenin kuzey-batı kıyısını yalayan soğuk sular sayesinde balıkçılık (özellikle Arguin bankında), önemli bir kaynak oluşturmakla birlikte, ülke ekonomisine oldukça yarar sağlar. Her yıl avlanan 600 000 ton balıktan büyük bölümü satılır. Balık dışsatımından elde edilen gelir, Moritanya'nın tüm dışsatımından elde ettiği gelirin % 83'ünü oluşturur.

MORİTANYA

Maden kaynakları önemlidir. İcil Kediası'ndaki demir yataklarından çok iyi nitelikli bir cevher (yüksek tenörlü [% 64] hematit) elde edilir. Bir demiryolu hattı bu demir madenini Nuadibu limanına bağlar. Ulusal bir şirket olan Cominor (Kuzey madencilik kompleksi), en başta AET ülkelerine olmak üzere, yılda 11,3 Mt demir cevheri dışsatımı yapar. Demir, ülkenin balıktan sonra ikinci önemli dışsatım ürünüdür (toplam dışsatımın % 36'sı). Akyuyt bakır madeni o kadar önemli değildir. Nitekim, işletilmesi geçici olarak durdurulmuştur. Tuz ve alçıtaşı kaynakları çoktur, ancak ilkel yöntemlerle işletilir.

İç ulaşım üç tür engelle karşılaşır: mesafe, kum ve nüfusun dağınık olması. Bütün yıl boyunca kullanılabilen iki büyük ulaşım ekseni vardır: Rosso'dan (nehir kıyısında) Akyuyt'a uzanan asfalt güney-kuzey (Senegal-Fas) yolu ve Sahil'in tam anlamıyla belkemiği sayılabilecek olan tümüyle asfaltlanmış direkt Nuakşot-Nema yolu. Nuakşot ve Nuadibu'da modern liman tesisleri ve uluslararası ölçülere uygun havalimanları vardır.

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

TARİH

Yenitaş çağının sonundan başlayarak gittikçe artan kuraklık, Moritanya'ya ilk yerleşen negroidlerin, bazı kalıntılar bırakarak (Tagant ve Assaba bölgeleri) yavaş yavaş güneye doğru göç etmelerine yol açtı. Berberi çobanların, Zenateler'in ve özellikle Sanhacalar'ın buraya III. yy.'dan başlayarak kesin bir biçimde belgelenebilen girişleri belki daha da öncedir. X. yy.'da bölge zenci Afrika ve Mağrib arasındaki alışverişlerin yapıldığı yer durumuna geldi. Altın üzerinde yoğunlaşan ve özellikle Zenateler'in yararlandıkları sahraötesi ticaret, Gana İmparatorluğu'nun başkenti Kumbi Saleh ve Aoudaghost (→ TEGDAUST) gibi kentlere doğru gelişti. 1042'den sonra Abdullah bin Yasin, Murabıtlar'ın fethine ve Senegal kıyılarından İspanya'ya kadar uzanan büyük bir imparatorluğun kurulmasına öncülük etti. Ödün vermez bir reformcu olan Abdullah bin Yasin'in Moritanya'ya yerleştirdiği maliki mezhebi (sünni), daha sonraları tüm Batı Afrika'ya yayıldı.

Yaklaşık 1400'den başlayarak Hasaniler (Hasan), sürüleri için otlak alanları ararken ülkeye girdiler. Kuntalar kabilesi Sanhacalar'a katıldıysa da Sanhacalar, XVIII. yy.'a kadar kendilerini canla başla savundular. Özellikle XVII. ve XVIII. yy.'larda yavaş yavaş Trarza, Brakna, Tagant, Hoz ve Adrar emirlikleri oluşmaya başladı, ancak Araplar'ın kendi aralarındaki güç savaşımları kızıştı. Haraçlı zenciler, Abid (köle zenciler), Herâtin (azatlılar), İmragen (köle balıkçılar) ve Numadi (avcılar) kastlarını kapsayan bir kast sisteminin egemen olduğu bir toplumsal örgütlenme biçimi yerleşti (kast sistemi bağımsızlıktan sonra ortadan kalktı). Hasaniye dili yaygınlaştı. Bazıları savaşçı, XVIII. yy.'dan başlayarak Şingetti'ye ün kazandıran Sanhacalar gibi bazıları da murabıt (zvaya) olan Berberiler, yeni toplumla kaynaştılar.

Daha 1434'te Moritanya kıyılarına gelen Portekizliler, Arguin'de kumaş ve gümüş verip zenci köle ve özellikle altın alarak ticareti örgütlediler. XVII. yy.'da Fransızlar, İngilizler ve Hollandalılar tuz ve zamkın ihraç edildiği Arguin ve Portendick için çekişmeye başladılar. 1727'de Hollandalılar çekildi ve Paris antlaşması'ndan sonra İngilizler, Portendick'te ticaretle uğraşmakla birlikte, artık Fransızlar ile çatışmadılar. Öte yandan, XVII. yy.'dan başlayarak Saint-Louis tüccarlarına, Senegal nehri "iskele"lerinde, şeker, hırdavat, tüfek ve özellikle Hindistan guineaları karşılığında, her yıl 1 000 - 4 000 ton dolayında zamk satıldı.

1854'te Faidherbe, Trarza emirliği'yle çatıştı; emirlik iç kavgalarla yıkıma uğradı ve 1891'de fransız himayesine girdi. Braknalar'la ilişkiler o kadar gergin değildi. Tagant İdau Ayşları'nın önderi Bakar (1836-1905), Hasaniler'e karşı Sanhacalar'ı bir araya getirmeye ve Adrar'a egemen olmaya çalıştı.

1899'da Xavier Coppolani, Meşduflar ve Alluflar'la anlaşarak o sırada Sudan'a bağlı olan Hoz'u bastı ve Fas etkisini kuzeye doğru gerileterek tüm mağribli kabileleri fransız etki alanına sokmaya yönelik bir siyaset tasarladı. 27 aralık 1899'da bu siyaset, bir "Batı Moritanya" oluşturma tasarısıyla somutlaştıysa da senegal yetkililerinin düşmanlığına yol açtı. 1902'de Coppolani, Trarza ve Brakna emirlerini sindirdi. 1904'te genel valinin genel komiserliğine atandı, Meşduflar'ın, Kuntalar'ın, şeyh Sidiyye Baba'nın desteğini sağladı, Tagant emirine karşı koydu ve oğulları 1 nisan 1905'te teslim olan yaşlı Bakar'ı bozguna uğrattı. Ancak 12 mayısta Ticikca'da öldürüldü. Bunun üzerine mücadele şeyh Mâ'ülaynin tarafından Saguia el-Hamra'da (Smara) yürütüldü. Çok yönlü bir politika izleyen şeyh (Fas, Avrupalılar'ın, özellikle Almanlar'ın rekabeti) kutsal savaş (cihat) ilan etti. 1908 sonunda Gouraud birliği, Adrar'a gitmek üzere Tagant'tan ayrıldı ve 9 ocak 1909'da Atar'a girdi. Güney'de yenilen şeyh Mâ'ülaynin, Fas üstüne yürümeye karar verdi; Tadla'da yenildi (23 haziran 1910), Tiznit'te öldü (28 ekim), fakat ağustos 1912'de oğlu Marakeş'i aldı ve 6 eylülde buradan çıkarıldı. Mouret baskını (1913) Mâ'ülaynin gazusuna (silahlı çete) kesinlikle son verdi. 1920'de Moritanya, askeri bölge olmaktan çıkarak Fransız Batı Afrikası içinde bir sömürge durumuna geldi.

Coppolani tarafından tasarlanan yönetim örgütünü ardılı albay Montané-Capdebosc tamamladı. 1917'de albayın yerine geçen vali Gaden on yıl görevde kaldı, ülkenin yönetim bölgelerine ayrılması ve hecin süvari birlikleri sayesinde gazular ve 1932'de Adrar emirinin ayaklanması nedeniyle bozulan barışı güvence altına aldı ve 1933'te Regeybatlar bir barış isteğinde bulundu. Mart-nisan 1934 arasında, Huré ve Catroux birlikleri Tinduf'a ulaşarak (18 mart), Fas'a kadar ayaklanma bölgesi bırakmadılar. Cezayir-Fas-Moritanya-Tombuktu bağlantısı 17 aralıkta kuruldu.

1946'da Moritanya, "deniz aşırı ülke" durumuna geldi. 1955'te önemli demir ve bakır maden filizi yataklarının bulunması, Faslılar'ın ilgisini uyandırdı. 1956 çerçeve yasasıyla öngörülen iç özerklik süreci, bir güçlükle karşılaşmadan gelişti. 28 kasım 1958'de, Moritanya İslam Cumhuriyeti kuruldu ve ilk başkanlığına Muhtar Ulad Daddah getirildi. Bağımsızlık, iki yıl sonra ilan edildi. 1961'de, daha önceki çeşitli partileri bir araya getirerek kurulan Halk partisi, 1965'te tek parti olarak kurumlaştı. 1966'da, Mağribliler'le Senegal vadisindeki zenciler arasındaki anlaşmazlıktan doğan ciddi karışıklıklar patlak verdiyse de araplaştırma sürecinin sürdürülmesine karşın ülkenin birliği tehlikeye düşmedi. 1971'den başlayarak Ulad Daddah, radikal bir siyasete girişti: ulusal bir para çıkarıldı (1972), Fransa'yla yapılan işbirliği antlaşmaları bozuldu (1973) ve özellikle demir madenlerini işletmekle görevli şirket olan MİFERMA ulusallaştırılarak (1974) sol muhalefet ne yapacağını bilemez duruma düşürüldü. Ekim 1973'te Moritanya, Arap devletleri birliği üyeliğine kabul edildi. 1972'de ülkede kuraklığa karşı bir müdahale planı uygulanmaya başladı.

1970'te Moritanya, uzun gerginlik yıllarından sonra Fas'ın Moritanya toprakları üzerindeki her türlü hak iddiasından vazgeçmesi sonucu, bu ülkeyle barıştı. 1973'te İspanyol Sahrası'nın sömürgelikten çıkarılması, Moritanya'yı gittikçe artan karışıklıklara sürükledi. 14 kasım 1975 antlaşması, Saguía El Hamra üzerinde Fas'ın, Río de Oro üzerinde de Moritanya'nın egemenliğini kabul ediyordu. 1976 sonunda Moritanya birlikleri Dahla'ya (eski Villa Cisneros) girdiler. Bu paylaşımı tanımayan Polisario cephesi, öfkesini doğrudan doğruya Moritanya topraklarından aldı: Nuakşot'a saldırdı (8 haziran 1976), Zuerat ve Nuadibu arasındaki maden filizi trenlerini durdurdu (ekim, aralık 1977), yoğun bir gerilla etkinliğine girişti. Fas'ın etkisinde kalan ve Fransa'ya yaklaşan Muhtar Ulad Daddah, 10 temmuz 1978'de askeri bir hükümet darbesiyle devrildi ve yerini albay Ulad Salih tarafından yönetilen Askeri ulusal kalkınma komitesi aldı. 6 nisan

EKONOMİ

1979'da Ulad Salih, albay Ahmet Ulad Buceyf'in yönettiği Ulusal selamet komitesi'nce iktidardan uzaklaştırıldı. Ahmet Ulad Buceyf'in bir kaza sonucu ölmesi (27 mayıs) üzerine, albay Muhammet Mahmut Ulad Ahmet Luli Devlet başkanlığına, albay Muhammet Ulad Haydalla da Başbakanlığa getirildi. 7 ağustos 1979'da Moritanya, Cezayir'de Polisario cephesi'yle bir antlaşma imzalayarak Batı Sahra üzerindeki her türlü hak iddiasından vazgeçti, faslı birlikler de ülkelerine döndüler. 4 ocak 1980'de albay Ulad Haydalla Devlet başkanını görevden uzaklaştırarak görevlerini kendi eline aldı ve bu görevleri Başbakanlık ve Ulusal selamet askeri komitesi başkanlığı görevleriyle birleştirdi. 16 mart 1981'de Nuakşot'ta bir darbe girişimi, Fas'la ilişkileri gerginleştirdi ve 15 aralık 1980'de kurulmuş olan sivil hükümete son verdi. 1980 aralığında kurulan sivil hükümet nisan 1981'de yerini yarbay Muaviye Ulad Sidi Ahmet (ya da Muhammet) Taya tarafından kurulan, subayların çoğunlukta olduğu bir kabineye bıraktı. 1982 şubatında bir grup subayın darbe girişimleri ortaya çıkarıldı. Fas ile gerginlik sürdü. Fas, Moritanya'yı Polisario gerillalarına yardımı sürdürmekle, Moritanya da Fas'ı kışkırtıcılıkla suçladı. Moritanya, Polisario cephesi'nin kurduğu Sahra Arap Demokrat Cumhuriyeti'ni tanıdı.

Afrika'da pek çok ülkeyi etkileyen kuraklık Moritanya'yı da güç durumda bıraktı. Halk açlık tehlikesiyle karşılaştı. Yöneticiler uluslararası yardım kurumlarından gıda yardımı istediler. Dış borçların faizleri ödenemezken yeni kredi olanakları arandı. İktisadi sorunlar iç siyaseti etkiledi. Devlet başkanı Ulad Haydalla şubat 1984'te Başbakanlık ve Savunma bakanlığını da üstlendi. Başbakan Taya'yı da yeniden Genelkurmay başkanlığına atadı. Ancak Taya, yıl sonunda kansız bir darbeyle Haydalla'yı tutuklattı; Devlet başkanlığı, Başbakanlık ve Savunma bakanlığını üstlendi. Fas'a karşı daha ılımlı bir siyaset izledi. Fas ile Polisario cephesi arasında barışın yalnız görüşmeler yoluyla sağlanabileceğini ileri sürdü. 1985'te Fas ve Libya'yla ilişkiler yeniden kuruldu. 1989'da Sengal'le sınır anlaşmazlığı çıktı. Moritanya, topraklarında yaşayan 140 000 senegalliyi sınır dışı etti, bunun sonucunda Senegal'de yaşayan 200 000'e yakın moritanyalı da geri döndü. Körfez krizi boyunca Suudi Arabistan ve ABD'ye karşı açıkça bir tavır almasa da, Irak'ı destekledi. 1991'de halk oyuna sunulan yeni anayasa % 97,92'lik "evet" oyuyla kabul edildi ve çokpartili düzene geçildi. Ocak 1992'de yapılan seçimlerde Taya tekrar devlet başkanı seçildi. Aynı yılın nisanında başbakanlığa Sidi Muhammet Uld Bubakar getirildi. Senegal ile ilişkiler normale döndü.

MORİTANYALI sıf. ve a. Moritanya İslam Cumhuriyeti'nden.

MORİTZ (Freiberg 1521 - Sievershausen yakınında 1553), Wettin ailesinin küçük (ya da Albertin) kolundan gelen Saksonya dükü, sonra Seçicisi (1547). Saksonya dükü Heinrich ile Mecklenburglu Katharina'nın oğlu; babasının yerini (1541) almadan önce lutherciliği benimsedi (1539). Ailenin büyük (ya da Ernestin) kolundan gelen kuzeni Johann Friedrich'i kıskandığı için Smalkalde birliği'ne katılmadı, ama Karl V'i destekledi (1546). Lutherci olmasına rağmen katoliklerle birlikte protestan prenslerin üzerine gitti; Mühlberg zaferini (24 nisan 1547) kazanarak onları Wittenberg uzlaşması'nı (19 mayıs 1547) kabul etmeye zorladı. Böylece, Johann Friedrich'ten alınan Saksonya Seçiciliği yetkisini elde etti. Moritz, Augsburg ara antlaşması'ndan (1548) sonra, bu kez imparatoru karşısına aldı ve Fransa kralının da desteğiyle (1551), Innsbruck'ta imparatora doğru ilerleyerek (1552) onu Passau barışı'nı imzalamak zorunda bıraktı; buna göre Karl V luthercilere din özgürlüğü tanıyor ve Augsburg barışı'nın (1555) zemini hazırlanmış oluyordu.

Moritz, Saksonya Seçicisi Genç Cranach'ın yaptığı suluboya ve guvaş desenden ayrıntı *Güzel sanatlar müzesi, Reims*

MORİZE a. Denizc. Seren yelkenlerinin camadana vurulmasında, camadan matafyonlarından her birini, seren cundasına bağlayan kısa halat.

MORKARAMAN a. Zootekn. KIZILKARAMAN'ın eşanlamlısı.

MORKAYA (Burhan Cahit), türk gazeteci ve yazar (İstanbul 1892 - ay. y. 1949). Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1912). *Yeni gazete, Serveti fünun* gazetelerinde çalıştı, *Karagöz* gazetesinin müdürlüğünü ve başyazarlığını (1918-1928) yaptı. 1928'den başlayarak köylüye dönük haftalık *Köroğlu* gazetesini çıkardı. Ayrıca çeşitli gazetelerde köşe yazıları yazdı. Kolay okunan ve benimsenen romanlarıyla (*Kızıl serap* [1926], *İzmir'in romanı* [1931], *Gazi'nin dört süvarisi* [1932], *Yüzbaşı Celal* [1933], *Nişanlılar* [1937] vb.) tanındı.

MORLACCHİ (Francesco), italyan besteci (Perugia 1784 - İnnsbruck 1841). Dresden'deki İtalyan operası'nın orkestrasını yönetti (1811-1841). Bestelediği çok sayıda lirik yapıtla, Weber'in alman operasına, germen kültürüne özgü nitelikler kazandırdığı bir dönemde Almanya'da italyan tarzı operayı sürdürmeye çalıştı.

MORLAİTER (Giovanni Maria), italyan heykelci (Villabassa, Pusteria, 1699 - Venedik 1780). Venedik'te, döneminin en verimli sanatçılarındandı; bu kentte, özellikle S. Giovanni e Paolo kilisesi'nde ve cizvit birliğinin kiliselerinde (Gesuati) birçok heykel ve alçakabartma yaptı.

MORLAİX, Fransa'da *arrondissement* (Finistère), Léon'un doğu kenarında, *Morlaix ırmağı* kıyısında (Dossen halici); 17 607 nüf. (1992). Sebze pazarı. Tütün imalatı. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Besin sanayileri. Basımevi.

MORLAND (George), ingiliz ressam (Londra 1763 - ay. y. 1784). Ressam Henry Morland'ın (1730-1797) oğlu. Babasından ders aldı. 1779'dan itibaren yapıtlarını Royal Academy'de sergiledi. Özellikle günlük köy yaşamını yansıtan resimleriyle (*Ahır içi*, 1791, National Gallery) ün kazandı. Gravürcü William Ward'ın kız kardeşiyle evlenmesi, yapıtlarının gravür yoluyla çoğaltılmasını ve tanınmasını sağladı.

MORLANMAK → MORLAŞMAK.

MORLAŞMA a. Morlaşmak eylemi.

MORLAŞMAK ya da **MORLANMAK** gçz. f. Rengi mora dönmek, giderek mor bir renk almak.

MORLAY (Blanche Françoise FUMOLEAU. **Gaby** —denir), fransız kadın tiyatro ve sinema oyuncusu (Angers 1893 - Nice 1964). Louis Verneuil'ün dikkatini çekti, onun *Traité d'Auteuil* adlı oyununda başrolde oynadı, bunu çeşitli oyunlarda aldığı roller izledi. 1942'de *le Voile bleu* adlı filmde canlandırdığı Louise rolüyle ilgi topladı.

MORLEY, Büyük Britanya'da (West Yorkshire) kent, Leeds'in G.-B.'sında; 44 300 nüf. Tekstil. Cam fabrikası.

MORLEY (Thomas), ingiliz besteci (Norwich 1557 ya da 1558 - *ay. y.* 1602). Elizabeth çağı vokal müziğinin önde gelen temsilcilerindendir. Müzik yayımcısı olarak W. Byrd'ün ardılı olan Morley, *üç sesli canzonetta* antolojileri (1593) ve italyan madrigallerinden seçmeler (1598) yayımladı (bunların sözleri ingilizceye çevrilmiştir). Kendi yapıtlarını da derlemeler biçiminde bastırdı (ama bunlarda italyan üslubunun derin etkisi görülür): 2 sesli (1595), 3 sesli (1593), 5-6 sesli (1597) *canzonetta*'lar, 4 sesli madrigaller (1594) ve 5 sesli *baleler* (1593). 1600'de bir de lavtalı arya derlemesi çıkardı. Kraliçe Elizabeth'in onuruna *The Triumphes of Oriana*'yı bir araya getirdi; buna tüm ingiliz madrigalcileri de katkıda bulundu (1603). Çeşitli bestecilerin, *broken* ve *consort* için yapıtlarını ve biri viol olmak üzere 2 çalgı için 9 fanteziyi kapsayan bir *Consort Lessons* derlemesi yayımladı (1599). *A Plaine and Easie Introduction to Practicall Musicke* (1597) adlı kitabı, Rönesans kontropuntosu için mükemmel bir giriştir.

MORLEY (Edward Williams), amerikalı kimyacı ve fizikçi (Newark, New Jersey, 1838 - West Hartford, Connecticut, 1923). Atmosfer içinde bulunan oksijen ve ağırlıkla bireşim yoluyla elde edilen suyun bileşimi üstüne araştırmalar yaptı. Özellikle Michelson'ın, ışığın hızı üstüne yaptığı ünlü deneylere katılmasıyla tanındı.

Morley teoremi (matematikçi Frank *Morley*'in [1860-1937] adından). Geom. ABC üçgeninin açılarını üç eşit parçaya

ayırmayı gerçekleştiren [Ax), [Ax'), [By), [By'), [Cz) ve [Cz') yarıdoğrularının, *Morley üçgeni* denilen bir TUV eşkenar üçgeni gibi, T, U ve V noktalarında ikişer ikişer kesiştiğini ifade eden teorem. ABC üçgeninin dışa çizilen çemberinin yarıçapı R ise bu TUV üçgeninin kenarının ölçüsü $8R \cdot \sin \alpha \cdot \sin \beta \cdot \sin \gamma$ ya eşittir, burada $\hat{A}=3\alpha$, $\hat{B}=3\beta$ ve $\hat{C}=3\gamma$ dır.

MORLUK a. **1.** Mor olma durumu. **—2.** Moraran yer; mor leke, morartı: *Vücudunun birçok yerinde morluklar vardı.*
—Adli tıp. *Ölü morlukları*, ölümü izleyen saatlerde cesetler üzerinde ortaya çıkan, mora çalan koyu kırmızı lekeler. (Kanın ölümden sonra damar dışına sızmasından ileri gelir ve hematom ya da bere oluşturmaksızın basınç altında olmayan aşağı bölgelerde yer alır.)

MORMENEKŞE, rumca **Dromolaksia,** G. Kıbrıs rum kesiminde Larnaka ilçesine bağlı köy.

MORMENEKŞE, rumca **Limnia,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

MORMİROMAST a. (fr. *mormyromaste*). Nilturnabalığıgiller *(Mormyridae)* familyası üyelerine özgü, nöromastların dönüşüm geçirmesinden oluşan, zayıf elektrik alanlarına duyarlı deri kökenli organ. (500 -3 000 Hz arasındaki frekanslara duyarlı elektrik algılayıcıları olan mormiromastlar elektrik yayan kaynağın yerini bulmaya yararlar.)

MORMOLYCE a. (yun. *mormolyke*, bostan korkuluğu'ndan). Malezya'da yaşayan ve soyu tükenme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan, iri koşarkınkanatlı cinsi.
—ANSİKL. *Mormolyce*'ler başlarının ve göğüslerinin uzunluğuyla kuru yapraklara benzeyen parlak elitralarıyla dikkati çeker; boyları 10 cm'ye ulaşır. Ormanlarda, büyük ağaçlarda, ağaç kabukları üzerinde bulunan odun mantarlarının altında yaşarlar. Bu ilginç böcekleri Cavalılar "kemancıböcek" *(bibiolahann)* ortak adıyla anarlar. Cinsin en iyi bilinen türü, Malezya ve Endonezya'da bulunan kuru yaprak kemancıböceğidir *(Mormolyce phyllodes)*.

MORMON sıf. ve a. (amerikanca *mormon*, bir efsanevi peygamberin adı *Mormon*'dan). Joseph Smith tarafından 1830'da ABD'de kurulan bir din akımının mensubuna denir.
—ANSİKL. Joseph Smith, Kilise'sini önce Ohio'da (Missouri) kurdu. Buradaki Independence, 1831'deki bir kehanete göre, ileride yeni bir Kudüs olacaktı. J. Smith, "azizler" (ya da mormonlar) ile birlikte 1838'de buraya yerleşti. Smith'ın linç edilmesinden (1844) sonra, Onikı Havari Meclisi adına onun yerine geçen Brigham Young, mormonları Nauvoo'dan (İllinois) Utah'a götürdü (1846-47) ve Salt Lake City'yi kurdu. Young'un burada çokeşliliği ilan etmesi (1852) ve bir teokratik bağımsız devlet kurma hevesine kapılması, 1857'de federal hükümetin silahlı müdahalesine yol açtı. Fakat, çokeşliliğin kaldırılması (1890) ve mormonların enerjik davranışları, Utah eyaletinin gelişmeyi sürdürmesini sağladı.
Mormonların öğretisi, *Book of Mormon* (Mormonun kitabı) [1830] adlı "vahiy" yoluyla yazılmış bir kitapta açıklanmıştır. Buna, *Doctrine and Covenants* (Öğreti ve bağlaşmalar) [1835] ve *The Pearle of Great Price* (Büyük ödülün incisi) kitaplarını da eklemek gerekir. Havariler zamanına ait gizemli bir âdet olan ölü atalara vekâleten vaftiz etme âdeti yeniden uygulamaya konulmuştur. Kilise düzeninde çok katı bir hiyerarşi egemendir. İki türlü ibadet şekli vardır. Bunlardan biri kamuya açık ve çok basit, öteki ise gizlidir ve yalnızca tapınaklarda yapılır. *The Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints*'e (Son gün azizleri İsa'sının Kilisesi) yaklaşık 5 milyon kişilik cemaati vardır. Bunun yanı sıra, üyelerinin toplam sayısı aşağı yukarı 300 000 olan üç de ayrılıkçı Kilise vardır.

MORMONİA SPONSA a. Parlak kırmızı alt kanatlı, gri bedenli kelebek. (Alt kanatlarının kenarları geniş siyah şeritlidir. Tırtılı mayıs-haziranda meşe ağaçlarında yaşar. Kukumavpervanegiller familyası.)

MORMONLUK a. Mormonların öğretisi.

MORMUGAO, Hindistan'da liman kenti, eski Goa topraklarında, Umman denizi kıyısında; 44 000 nüf. Eskiden Portekiz himayesindeydi. Ticaret ve balıkçılık limanı; tarım ürünleri ve demir cevheri dışsatımı.

MORMYRİDAE a. Zool. NİLTURNABALIĞIGILLER familyasının bilimsel adı.

MORMYRUS a. Tropikal Afrika'nın tatlısularında yaşayan kemiklibalık cinsi. (Nilturnabalığıgiller familyası.)
—ANSİKL. *Mormyrus* cinsi üyelerinin elektrik organları (kuyruk bölgesinde) ve *mormiromast* adı verilen duyu organları vardır. Beyinciklerinin iri olması nedeniyle ansefalleri de büyüktür. Çamurlu sularda yaşayan *Mormyrus*'lar yaydıkları elektrik akımıyla avlarını felç ederek avlanırlar: çamur içinde felce uğramış küçük avları yiyerek beslenirler. Eski Mısırlılar *Mormyrus*'lara saygı göstermişler, heykellerini ve mumyalarını yapmışlardır.

MORNARD (Jacques), Ramón MERCADER'in takma adı.

Mornay sosu, rendelenmiş peynir, yumurta sarısı katılarak ograten usulü fırında pişirilmiş beşamel sos.

MORNE-À-L'EAU, Fransa'ya bağlı Guadeloupe'da komün, Grande-Terre'in iç kesiminde; 16 058 nüf. (1992).

Morning Post → DAILY TELEGRAPH AND MORNING POST.

MORNOS, Yunanistan'da ırmak, Pindos'tan doğar ve İnebahtı yakınında Korinthos körfezine dökülür; 77 km. Suları Atina'nın gereksinimini karşılamakta kullanılır.

Burnett-Contact

12 öküz tarafından taşınan vaftiz leğeni
Salt Lake City'deki (Utah, ABD) mormonlar tapınağının içi

MORNY (Charles, *—dükü*), fransız siyaset adamı (Paris 1811 - *ay. y.* 1865). General Flahaut ile kraliçe Hortense'ın evlilikdışı oğlu. Subay, sanayici ve milletvekili (1842-1848 ve 1849) oldu. 2 aralık 1851 hükümet darbesini hazırlayanlardan biriydi. İçişleri bakanı olarak görev yaptığı sırada (1852'ye kadar) cumhuriyetçilere karşı bir bastırma politikası uyguladı. 1854'ten 1865'e kadar Yasama meclisi'ne başkanlık yaptı ve imparatoru rejimi liberalleştirmesi için etkilemeye çalıştı.

MORO (Antoon MOR VAN DASHORST, **Antonio** — denir), hollandalı ressam (Utrecht 1519'a doğr. - Anvers 1576). Koruyucusu olan Granvelle kardinali, İspanya sarayına girmesini sağladı; sanatçı burada Karl V ve Felipe II için çalıştı; hüküm süren kralların portrelerini Madrid'e getirmek için Portekiz ve Londra'ya gitti. Uluslararası bir nitelik taşıyan, ama Venedik etkisinden de kurtulamayan sanatı, ruhbilimsel nitelikleri ve gururlu havasıyla, Velázquez'e kadar, ispanyol portreciliğini etkilemiştir. Yapıtları arasında *Granvelle kardinalinin cücesi* (Louvre), *Mücevherli kadın* ve *Mary Tudor'un portresi* (Prado) sayılabilir.

MORO (Aldo), italyan siyaset adamı (Maglie, Lecce, 1916 - Roma 1978). Milletvekili (1946), hukuk profesörü (1948), Adalet (1955), sonra Eğitim bakanı (1957) oldu. 1959'da Hıristiyan demokrat parti'nin genel sekreterliğine seçildi. Sola açılmaktan yana olan Moro, kasım 1963'te "merkez sol" (sosyalistler, sosyal-demokratlar ve cumhuriyetçilerden oluşan) bir hükümet kurmakla görevlendirildi; ancak 26 haziran 1964'te çekilmek zorunda kaldı. Temmuz 1964 ve mart 1966'da kurulan, merkez sol hükümetlerde art arda iki kez Başbakanlık yaptı. Daha sonra, kendi partisinin bünyesinde, komünistlerin desteğinde bir hükümete karşı çıkmayacak sol eğilimli bir grup oluşturmaya çalıştı. Temmuz 1969'da Rumor hükümetinde Dışişleri bakanı olarak görev aldı. Colombo hükümetinde de bu görevi 1970'e kadar sürdürdü, temmuz 1973'te kurulan Rumor hükümetinde gene Dışişleri bakanlığı yaptı. 1974'ten 1976'ya kadar ye-

J.L. Urli-Gamma

Aldo Moro (1978'de)

niden Başbakanlığa getirildi. 1976'da Hıristiyan demokrat parti başkanı seçildikten sonra, komünistlerin hükümeti destek lemelerine olanak veren bir program hazırladı. Bu program Aldo Moro'nun Leone'nin yerine Cumhurbaşkanı seçilmesini sağladı; ama göreve başlayacağı gün, "Kızıl tugaylar"a bağlı bir komando tarafından kaçırıldı (16 mart 1978); cesedi 55 gün sonra bir arabanın bagajında bulundu (9 mayıs 1978).

Moro refleksi, yenidoğanda, başın aniden öne doğru eğilmesiyle kolların aldığı çaprazlama duruş.

MORO-GİAFFERİ (Vincent DE) fransız avukat ve siyaset adamı (Paris 1878 - Le Mans 1956). Birçok ünlü davanın (Charles Humbert, Joseph Caillaux, Landru, Mme Weiller, Weidmann vb.) avukatlığını üstlendi. Korsika radikal sosyalist milletvekili seçildi (1919-1928), teknik eğitim işleriyle görevli Devlet bakanlığı müsteşarı oldu; İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Direniş'e katıldı ve Kurtuluş'tan sonra yeniden milletvekili seçildi.

MOROGORO, Tanzaniya'da kent, bölgenin yönetim merkezi, Darüsselam'ın B.'sında, Uluguru dağlarının eteğinde; 62 000 nüf. Demiryolunun geçtiği kent bir ticaret merkezidir. —*Morogoro bölgesi*, 73 038 km²; 1 222 737 nüf. (1988).

MOROİ, müzikçi japon aile. —SABURO, besteci (Tokyo 1903 - *ay. y.* 1977). Tokyo'da (1926-1929) ve Berlin'de (1932-1934) öğrenim gördü. Ülkesinde germen müzik geleneğini tanıttı. Beş senfonisi vardır (1934-1970). —MAKOTO (Tokyo 1930), öncekinin oğludur. Webern'in diziselciliği kadar japon geleneğini de özümledi ve elektroakustik müzikle ilgilendi. Başlıca yapıtları: manyetik bant için *7 rakamının sayısal ilkesi üzerine çeşitlemeler* (1956), *Yamauba, dağın büyücüsü* (opera-bale, 1962), japon vurmalı çalgıları, piyano ve orkestra için *Kokan* (1973).

MORO MORO a. Zool. Ilık denizlerin 50 -500 m derinlikteki kıta sahanlıklarında yaşayan kemiklibalık. (Altçenesinde kısa bir bıyık vardır. Karadeniz'de bulunmaz; diğer denizlerimizde de çok ender rastlanır. *Eretmophoridae* familyası; boyu 70 cm'ye kadar.)

MORÓN, Buenos Aires'in (Arjantin) batı banliyösünde sanayi yerleşmesi; 598 000 nüf.

MORÓN, Venezuela'da kent, Puerto Cabello yakınında, Caracas'ın B.'sında; 19 500 nüf. Riecito fosfat yataklarına demiryoluyla bağlanan sanayi merkezi. Petrol rafinerisi. Kimya sanayileri.

MORONA-SANTİAGO III, Ekvador'un Amazon bölgesinde il; 29 140 km²; 95 753 nüf. (1989). Merkezi *Macas*.

MORONDAVA, Madagaskar'da kent, Mozambik boğazı kıyısında; 14 900 nüf. Çırçır fabrikası. Mezbaha.

MORÓN DE LA FRONTERA, İspanya'da kent, Andalucía'da (Sevilla ili), Guadaira kıyısında; 29 500 nüf.

MORONE (Domenico), italyan ressam (Verona 1442'ye doğr. - *ay. y.* 1517). Önce Mantegna'nın etkisinde kaldı, daha sonra Gentile Bellini ile Carpaccio'nun anlatıcı üslubunu benimsedi. 1496'dan başlayarak oğlu FRANCESCO (Verona 1470'e doğr. - *ay. y.* 1529) ile birlikte çalıştı.

MORONE (Girolamo), milanolu diplomat (Milano 1470 - Floransa yakınında 1529). Maximilian'ın, sonra Francesco Sforza'nın şansölyesiydi; Leo X ile Karl V'in anlaşmaları için görüşmeler yaptı, ancak daha sonra imparatora cephe aldı; Pescara markisinin ihanetine uğrayarak tutuklandı (ekim 1525). Bourbon connétable'ının yardımıyla özgürlüğüne kavuştu (1527) ve onunla birlikte Roma'ya gitti. Clemens VII ile Karl V'in uzlaşmalarına aracılık ettiği için Bovino dükü unvanını aldı (1528). —Oğlu GİOVANNİ (Milano 1509 - Roma 1580), Modena piskoposu (1529) olarak erasmusçu bir hoşgörü gösterdi, Almanya'da papa Paulus III'ün elçiliğini yaptı (1536) ve kardinal oldu (1542). Trento konsili'ni açtı. Bologna'da papanın elçiliğini (1545), Novara'da piskoposluk (1553) yaptı. Kuşkulu öğretilere hoşgörü gösterdiği gerekçesiyle 1557'de Paulus IV tarafından tutuklattırıldı. Sapkınlıkla suçlandıysa da Pius IV döneminde yeniden göze girdi ve papa kendisini Trento konsili'ne baştemsilci olarak atadı (1563).

MORONİ, Komorlar'ın başkenti, Ngazica adasında (eski Büyük Komor); 22 000 nüf. (1988). Cami, dinsel ziyaret yeri.

MORONİ (Giovanni Battista), italyan ressam (Albino, Bergamo ili, 1528'e doğr. - Bergamo 1578). Moretto'nun öğrencisi oldu. Büyük ustalık ve gözlem gücünün sergilendiği portreleri lombard gerçekçiliğinin özgün örnekleridir: *Terzi*, *Bir kanun adamı* (National Gallery, Londra), *Bernardo Spini ve karısı* (Bergamo akad.), *Bergamo podestası Navagero* (Brera pinakoteği, Milano) vb. Dinsel yapıtları genelde daha az beğeni kazanmıştır (*Aylalı Meryem Ana*, Bergamo katedrali).

MORONOBEA a. Tropikal Amerika'da üç türü yetişen karşıt yapraklı, büyük çiçekli ağaç. (*Moronobea coccinea* türünden sert ve güzel bir kereste ve Mani reçinesi elde edilir. *Guttiferaceae* familyası.)

MORONOBU (Hişikava Moronobu — denir), japon ressam (Hota, Ava ili, bugün Çiba, 1618'e doğr. - Edo, bugün Tokyo, 1694). Kyoto'da, Kano ve Tosa atölyelerinde sağlam bir eğitim gördükten sonra Edo'ya yerleşti ve günlük yaşamı resimleri yapmaya başladı. Ancak ününü gravür türünden yapıtlarına borçludur; *ukiyo-e* tarihinin en verimli resimlemecilerinden biridir; kimileri onu japon estamplarının yaratıcısı olarak görür. Resimleme, onun sayesinde metinden bağımsızlaşırken çin örneklerinden de koptu.

MORÓN-TURİGNANO, Küba'da kent, Ciego de Avila'nın K.-K.-D.'sunda; 29 000 nüf. Şeker fabrikası. Çeltik tarlaları.

MOROPANTA ya da **MAYURA,** marathi dilinde yapıt veren hintli yazar (1729 -1794), marathi dilinde bir nüshasını kaleme aldığı *Mahabharata*, betimlemelerinin ve diyaloglarının canlılığıyla dikkati çeker. Ayrıca *Sansaya Ratnamala*'yı ve *Kekevali*'yi yazdı.

MOROSİNİ, venedikli soylu eski aile; en önemli temsilcileri: DOMENİCO (öl. 1156), 1148'de doge seçildi: Sicilya kralı Ruggero'ya karşı başarıyla savaştı ve onun oğlu Guglielmo ile Venedik'in Adriya denizi'ndeki gücünü pekiştiren bir barış antlaşması imzaladı (1152); —MARİNO (öl. 1253), Iacopo Tiepolo'nun yerine doge oldu (1249); —ANDREA (Venedik 1558 - *ay. y.* 1618), Venedik Cumhuriyeti'nin vakanüvisi (1598), Onlar konseyi'nde yer aldı ve *Historia Veneta (1521-1615)*'yı (Venedik'in 1521'den 1615'e kadar tarihi) yazdı; —FRANCESCO takma adı *il Peloponnesico* (Venedik 1619 - Nafplion 1694), Türkler'e karşı savaştı ve Naksos savaşı'na (1650) katıldı. Venedik donanmasının komutanıyken (1657), rakibi Barbero'nun entrikaları yüzünden görevinden alındı (1661), ama 1667'de yeniden donanma komutanlığına getirildi; Girit'e büyük bir saldırı düzenlemekle görevlendirildiyse de Kandiye'de mahsur kaldı ve Fransızlar'ın yardımına rağmen 18 aylık bir kuşatmadan sonra teslim oldu (1669). Venedik'e döndüğünde kovuşturmaya uğradı, ancak temize çıktı. 1684-1688 arasında Mora'yı, Peloponisos'taki kentleri ve Atina'yı yeniden fethetti. 1688'de doge seçildi. Mora'yı düzene soktu ve Negreponte'ye başarısız bir sefer düzenledi.

MORO SPHİNX → MACROGLOSSUS.

MORÖTESİ sıf. Fiz. Elektromanyetik tayfta mor ötesinde yer alan ve dalga boyları (yaklaşık) 4 000 Å ile 200 Å arasında değişen ışınımlar için kullanılır.

◆ a. Morötesi ışınım.

—Polim. *Morötesi önleyici madde*, morötesi ışınların bozundurucu etkisinden korumak için makromolekül bir malzemeye (plastik madde, elastomer, elyaf) katılan kimyasal ürün.

—ANSİKL. Fiz. Morötesi, görünür tayfın mor bölümünden, küçük bir ortak alanda kesiştikleri yumuşak X ışınları bölgesine dek uzanır. Morötesi ışınımlar ile X ışınları arasında temel ayrım yayım mekanizmalarından kaynaklanır. Morötesi ışınımlar atomları, moleküllerin ya da iyonların dış katmanlarındaki elektron geçişlerine karşılık gelir, oysa X ışınlarında, geçişler iç katmanlardaki elektronlardan kaynaklanır. (→ X.) Morötesi tayfı, yakın (dalga boyu $\lambda > 3\,000$ Å), orta ($2\,000 < \lambda < 3\,000$ Å) ve uzak ($\lambda < 2\,000$ Å) morötesi olmak üzere üç bölüme ayrılır. Çok sayıda doğal (Güneş, yıldızlar) ya da yapay kaynak morötesi ışınım yayımlar. Yapay kaynaklar (yüksek bir renk sıcaklığı sağlayan) akkor lambalar ve ark lambalarından oluşur. Ancak bu yapay kaynaklar fazla etkili olmadıkları için kimi uygulamalarda cıva buharı lambaları, düşük basınçlı soy gazlardan yararlanılan deşarj lambaları ya da kıvılcımlı kaynaklar kullanılır. Bütün bu kaynaklar genelde yalnızca belirli dalga boylarında ışınımlar yayar. Sürekli bir yayım tayfı elde edebilmek için, hidrojenin ya da 40 ile 200 torr arasında bir basınç altında bulunan soy gazların içinde gerçekleştirilecek deşarjlardan ya da sıcak plazmadan yararlanmak gerekir. Günümüzdeki en evrensel kaynak, senkrotron* ışımasıdır.

Giraudon

Moronobu
Ev içinden bir görünüm
estamp
Guimet müzesi, Paris

Işılkimyasal ve ışılelektrik etkinliklerinin büyük olması nedeniyle morötesi ışınımlar kolaylıkla algılanabilir; ancak cisimler tarafından kuvvetle soğurulması, iletilmeleri açısından kimi sorunlara yol açar. Ayrıca, insan gözünün kişiden kişiye ve yaşa bağlı olarak değişen algılama sınırı, morötesi ışınımların geçtikleri (özellikle kristal yapılı) ortamlarda soğurulmasına karşılık gelir. Morötesi ışınımların varlığını, bu ışınımların gümüş tuzları üzerindeki ışılkimyasal etkisini gözlemleyen J. W. Ritter ortaya koymuştur. Yakın ve orta bölgelerin incelenmesinde kuvars prizmalar ve alışılagelmiş fotoğraf levhaları kullanılır. Tayfın uzak bölgesi ise farklı gereçlerin (λ = 1 230 Å'e kadar saydamlığını koruyan lityum fluorür) ya da özel tekniklerin (dik [200 Å'e kadar] ya da sıyıran [40 Å'e kadar] yansıma durumunda kullanılan kırınım ağları) kullanımını gerektirir.

Morötesi ışınımların başlıca uygulama alanları ışıklandırma (bir gaz içinde gerçekleştirilen elektrik deşarjı yoluyla uyarılan fluorışıl tüpler), röprografi, mikroskopi (en iyi çözme), ozon üretimi, cisimlerin Wood ışığı ya da siyah ışık tarafından görünür hale getirilmesi, yayımların tayfkimyasal çözümlemesi, soğurulma tayfölçümü ve kısa dalga boylu bir ışıma etkisiyle moleküllerin yayımladığı fotoelektronların tayfölçümüdür.

—Tıp. Morötesi ışınların çok büyük kimyasal etkinliği vardır; birçok tepkimeyi (çözünme, yükseltgenme, vb.) kolaylaştırır; canlı dokuları tahrip edici ve önemli ölçüde bakteri öldürücü etkisi olduğundan fototerapide ve suların sterilizasyonunda kullanılır. Bu uygulamalar kuvarstan cıva buharı lambasıyla yapılır; kuvars, camdan farklı olarak, lambanın yaydığı morötesi ışınları soğurmadan geçirir.

Güneş ışığının yararlı etkileri içinde morötesi ışınların rolü bilindiğinden bu ışınlar bazı deri hastalıklarında yapay helyotropi ya da fotokemoterapi uygulamalarında kullanılır. Ama bu tedavi büsbütün tehlikesiz de değildir, çünkü deri kanserlerinin gelişmesini kolaylaştırabilir.

MORPHEUS. Mit. Düşler tanrısı, Gece' nin ve Uyku'nun oğlu.

MORPHO a. Tropikal Amerika'da yaşayan, genellikle parlak metalik mavi renkli, çok güzel kelebek cinsi. (Kelebeğin rengi optik girişim olaylarının sonucudur; dişiler bazen düz koyu renkli de olabilir. *Morpho*'lar yükseklerdeki ormanlarda uçuşurlar. Tırtılları çoğunlukla gezgindir ve ağaçlar üzerinde hevenk halinde toplanır. Güdükbacaklıkelebekgiller familyası.)

MORPHU → GÜZELYURT.

Morquio hastalığı (uruguaylı çocuk hastalıkları uzmanı L. *Morquio*'nun [1867 -1935] adından), otozomik çekinik geçişli, nadir kalıtımsal hastalık. Omurların yassılaşmasına (omurilik üzerine baskı tehlikesi) bağlı olarak gelişen uyumsuz bir cücelik ile kol ve bacaklarda biçim bozukluklarına yol açan epifiz anomalileriyle kendini belli eder.

MORRA a. (ital. *morra*). İki kişi tarafından oynanan oyun. Oyuncular bir ya da daha çok sayıda parmak göstererek ellerini aynı anda ileriye doğru uzatırlar ve gösterilen toplam parmak sayısını tahmin ederek bildirirler. (Tahmin ettikleri sayı, gösterilen parmak toplamına eşit olduğunda bunu doğru olarak bilen oyuncu o sayı kadar puan kazanmış olur.)

MORRİCE (Norman), ingiliz dansçı ve koregraf (Agua Dulce, Veracruz, Mexico, 1931). Ballet Rambert topluluğuyla anlaştı; *Two Brothers* (1958), *The Wise Monkeys* (1960), *A Place in the Desert* (1961), *The Travellers* (1963), *Singular Moves* (1966) adlı koregrafileriyle kendini kabul ettirdi. Royal Ballet (*The Tribute*, 1965) ve Batsheva Dance Company (*The Empty Suite*, 1970; *Percussion Concerto*, 1971) ile çalıştı. 1967'den başlayarak New Ballet Rambert ile (1970-1974 arasında bu kurumun sanat yöneticiliğini yaptı) *Hazard* (1967), *Them and Us* (1968), *Blind-Sight* (1969), *That is the Show* (1971), *İsolde* (1973), *Ladies, ladies!* (1973) ve *Creation* (1977) adlı yapıtlarını sundu.

MORRİCONE (Ennio), italyan besteci (Roma 1928 - ay.y. 1990). Birçok filme müzik yaparak ünlendi: *Bir avuç dolar* (S. Leone, 1964), *İyi, kötü ve çirkin* (S. Leone, 1966), *La Battaglia di Algeri* (G. Pontecorvo, 1966), *Teorema* (P. P. Pasolini, 1968), *İndagine su un cittadino al di sopra di ogni sospetto* (E. Petri, 1970), *Giù la testa* (S. Leone, 1971), *le Trio infernal* (F. Girod, 1974), *Exorcist II* (J. Boorman, 1977), *le Professionel* (G. Lautner, 1981), *Bir zamanlar Amerika* (S. Leone, 1984).

MORRİEN (Adriaan), hollandalı edebiyat eleştirmeni ve şair (Ijmuiden 1912). Önceleri erkek, kadın ve çocuk arasındaki sevgiyi dile getiren, duru ve melankolik bir liriklikle kaleme alınmış şiirler yazdı (*Battements de cœur* [fr. çev.], 1939). Savaş ilgi alanını genişletti (*la Patrie* [fr. çev.], 1946), sonra alışılmamış imgeler yakalamak için uyum arayışını terk etti (*Amitié pour un arbre* [fr. çev.], 1954).

MORRIGAN, İrlandalılar'da kelt savaş tanrıçası. Kimi zaman, üç kuzgunla özdeşleştirilen üçüz bir tanrıça olarak temsil edildi. Peri *Morgana*'da onun varlığının izlerine rastlanır.

MORRİÓN a. (isp. sözc. *morra*, kafatası'ndan). **1.** İspanyol piyadelerin kullandıkları hafif miğfer. (Kenarları kayık biçiminde kalkık, tepeliğiyse iç dairesi yere dönük hilal biçimindedir.) [XVI. ve XVII. yy.] **—2.** *Mahmuzlu morrión*, tepelik yerine geriye doğru eğik sivri bir uzantıyla donatılmış morrión (1600-1650).

MORRİS (Gouverneur), amerikalı siyaset adamı (Morrisania, New York, 1752 - *ay. y.* 1816). Kurucu konvansiyon üyesi (1787), Washington'un Paris (1788-1790) ve İngiltere'deki (1791) gizli ajanı, Fransa büyükelçisi (1792-1794), federasyon yanlısı senatör (1800-1803); 1812 savaşı'na karşı çıktı ve Kuzey eyaletlerinin ayrılmasını önerdi (1814 sonu). *Günce*'si (1789 -1793; yayımlanışı 1939) ve *Mektuplar*'ı, Fransız devrimi'nin ilk dönemleri üzerine ilginç bilgiler verir.

MORRİS (*sir* Lewis), walesli şair (Carmarthen 1833 - *ay. y.* 1907). Wales üniversitesi'nin kurucusudur; yerel kaynaklardan esinlenen bir liriklik ile ingiliz akademizmini bağdaştırmaya çalıştı (*Songs of two worlds*, 1875; *The epic of Hades*, 1876 -77).

MORRİS (William), ingiliz yazar, sanatçı ve siyaset adamı (Elm House, Walthamstow, Essex, 1834 - Hammersmith, Londra, 1896). Bir yandan resim öğrenimi görürken bir yandan da *The Life and Death of Jason*'ı (1867), *The Earthly Paradise*'ı (1868-1870) yazdı ve manzum olarak *Aeneis*'i (1875) ve *Odysseia*'yı (1887) çevirdi. İskandinav edebiyatına duyduğu ilginin etkisiyle manzum bir yapıt olan *Story of Sigurd the Volsung and the Fall of the Niblungs*'ı (1876) yazdı ve izlanda dilinden çeviriler yaptı. Bunların yanı sıra İngiltere' de dekoratif sanatın canlanması için çalıştı. 1861'de, çizimlerini hazırladığı bir boya kâğıdı fabrikası kurdu ve Kelmscott'ta (Oxfordshire) tahta üzerine gravürlerle resimlendirilmiş kitaplar basan bir basımevini satın aldı. Siyasetle de ilgilenen William Morris, önce Sosyal demokrat federasyonu'na üye oldu, ardından W. Crane, Eleanor Marx Aveling ve B. Baxun ile birlikte on yıl boyunca etkin bir biçimde savunacağı Sosyalist birliği'ni kurdu. Gelecekteki toplumun eşitliğe ve kardeşliğe dayanan komünist bir toplum olacağına inanıyordu. Görüşlerini *Commonweal* dergisinde yayımlanan *Chants for Socialits'* de, *The Pilgrims of Hope*'da (1885), özellikle de 2000 yılından sonra kurulacak komünist bir toplumu betimlediği *News from Nowhere*'de açıkladı.

MORRİS (Charles William), amerikalı filozof (Denver 1901). Ana yapıtı olan *Signs, Language and Behaviour*'da (Göstergeler, dil ve davranış) [1946], semiyotik ya da göstergeler genel kuramının temellerini açıkladı. Morris, bu yapıtında, sözdizimi (göstergeler arasındaki karşılıklı ilişkilerin incelenmesi), anlambilim (göstergelerle belirttikleri şeyler arasındaki ilişkilerin incelenmesi) ve pragmacılık (göstergelerle onların yorumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi) birbirinden ayırır. Pragmacılık konusundaki açıklamaları yapıtının en özgün yanını oluşturur ve ayrıca Morris'in, Pierce tarafından başlatılan geleneğe bağlandığını gösterir. Başka yapıtları: *Six Theories of Mind* (Tin üstüne altı kuram) [1932], *Logical Positivism, Pragmatism and Scientific Empirism* (Mantıksal olguculuk, pragmacılık ve bilimsel deneycilik) [1937], *Foundations of the Theory of Signs* (Göstergeler kuramının temelleri) [1938], *Signification and Signifiance* (Anlam ve anlamlılık) [1964], *The Pragmatic Movement in American Philosophy* (Amerikan felsefesinde pragmacı akım) [1970].

MORRİS (Robert), amerikalı sanatçı (Kansas City 1931). Araştırmalarını, yapıt, sanatçı, seyirci ve çevreleyen mekân arasındaki sayısız ilişkinin (fiziksel, algısal, ruhbilimsel) incelenmesi konusunda yoğunlaştırdı ve deneylerini yalın biçimlerden yola çıkarak sürdürdü: 60'lı yılların başında kendisini minimal sanatın öncüleri arasına katan "ilksel yapılar" ve "antiformel" yapıtlar (1967'den sonra, kesilmiş *Keçeler*'in düzenlenmesi; toprak ve moloz yığınları, 1968; ya da taş bloklarının istiflenmesi, 1977). Biraz da lirik bir ağlayışla, nesnenin kendisiyle değil, yapıtı oluşturan süreçlerle ve sonunda mekân ve gereçlerin şiirselliğiyle ilgilendi (*Gözlemevleri*, 1971 ve *Labirentler*, 1974).

MORRİS DANCE a. **1.** XV. yy.'da ortaya çıkan, moresca ile akraba, ingiliz halk dansı. (Morris dance'in ayırtedici yanı, üç kişiyle yapılmasıdır: bir soytarı, kadın kılığına girmiş bir erkek ve at rolünde bir dansçı.) **—2.** Kimi kaynaklarda moresca' ya verilen ad.

MORRİS JESUP burnu, Grönland' da burun, Kuzey Buz denizi'ni çevreleyen toprakların en kuzey ucunda (83° 39'K.)

MORRİSON (Herbert Stanley), baron **Morrison of Lambeth,** ingiliz siyaset adamı (Brixton, Londra, 1888 - Sidcup, Kent, 1965). İşçi partisi üyesiydi. 1940'ta W. Churchill'in kurduğu koalisyon hükümetine Donatım bakanı olarak girdi ve 1942'de savaş kabinesine kabul edildi. Attlee hükümetinde (1945-1951) Meclis lord başkanı ve Avam kamarası'nın "leader"i olarak görev aldı. Bir süre Foreign Office'te (1951) çalıştıktan sonra Lordlar kamarası'nda *Life Peer* oldu (1959).

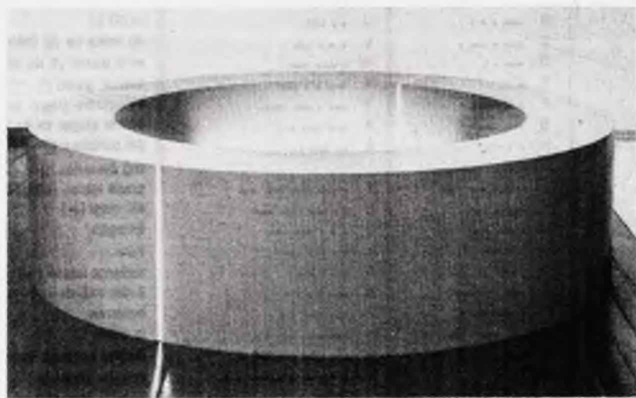
MORRİSVİLLE, ABD'de (Pennsylvania) kent, Delaware ırmağının sağ kıyısın-

National Portrait Gallery

William **Morris**
sir William Blake Richmond'un bir portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

Robert Morris
İsimsiz (Untitled), 1966

mors

da, Trenton'un karşısında; 9 800 nüf. Metalürji merkezi.

Morro Velho, Brezilya'da (Minas Gerais) altın madeni, Nova Lima'da, Belo Horizonte'de, dünyanın en derin madenlerinden biri (2 400 m).

MORROW (Robert, **Bobby** —denir), amerikalı atlet (Harlingen, Texas, 1935). Güçlü bir kısa mesafe koşucusuydu; 1956 Melbourne olimpiyatları'nda 100 m ve 200 m'de birinci geldi; ayrıca gene Melbourne olimpiyatları'nda 4×100 m bayrak yarışının amerikan takımı tarafından kazanılmasına katkıda bulundu.

çiçek durumu

morsalkım (*Wistaria sinensis* ya da *W. floribunda*)

Larousse

MORS a. (fr. *morse*). Denizaslanlarına benzeyen, hem erkeğinde hem de dişisinde köpekdişleri savunma dişlerine dönüşmüş, iri, memeli hayvan. (Bil. a. *Odobenus rosmarus;* morsgiller familyasının tek türüdür.)

—ANSİKL. Mors, Arktika çevresindeki az derin sularda yaşar. Denizfilinden sonra yüzgeçayaklıların en irisidir: erkeğinin ağırlığı 1 200 kg'ı, dişisininki 600 kg'ı bulabilir. Derisi çıplak ve kırış kırıştır; bedenindeki tek kıl, üstçenesindeki güçlü duyu kıllarıdır. Erkeklerde savunma dişlerinin boyu bir metreyi bulabilir. Morslar kalabalık sürüler halinde yaşarlar ve daha çok yassısolungaçlı yumuşakçalarla beslenirler. Gebelikleri 8 ay, yavruları emzirmeleri bir yıl ya da daha uzun sürer. Eskimolar morsları avlar ve bütün organlarından yararlanırlar: yağı, eti, derisi, kemiği, savunma dişleri, vb. Morslar hem Sibirya'da, hem de Kanada'da koruma altına alınmıştır.

MORS a. (öz. a. S. F. B. *Morse*'tan). MORS ABECESİ ve MORS TELGRAFI'nın kısaltması.

MORS, Danimarka'da ada, Limfjord'da; 363 km²; 25 000 nüf.

Samuel Morse Daguerre'in bir dagerreyotipinden

Mors abecesi ya da **Mors,** karakterlerin ve çeşitli işlevlerin, değişen uzunluktaki duraklama elemanları ile ayrılmış, nokta ve çizgi olmak üzere iki öğelik iş işareti gruplarıyla gösterildiği ikideğerli telgraf kodu.

Mors telgrafı ya da **Mors,** verici olarak çalıştığında mors işaretlerini oluşturmak için elle kumanda edilen bir maniplеden ya da delik şeritli otomatik bir manipleden alıcı olarak çalıştığında ses okunmasından ya da bir kâğıt şerit üzerine kaydedilen işaretlerin okunmasından yararlanan telgraf. Güvenlik nedenleriyle hava taşıtlarının da yararlandığı deniz taşıtları ile ilgili servislerde mors telgrafının kullanılması uluslararası yönetmeliklerle zorunlu kılınmıştır.

MORSALKIM a. Boyu yirmi metreye kadar ulaşabilen sarılıcı tırmanıcı ağaççık. (Bil. a. *Wistaria sinensis;* kelebekçiçekligiller familyası).

—ANSİKL. Morsalkımın yaprakları tektüysü bileşiktir ve mevsimi gelince dökülür; sarkık salkım halindeki çiçekleri mavi-mor, beyaz ya da soluk pembedir. Meyvesi, bakla biçiminde ve çok tohumludur. Anayurdu Çin'dir. Bahçelerde süs bitkisi olarak en çok yetiştirilen iki türü çin ve japon morsalkımlarıdır. Türkiye'de özellikle Batı Anadolu'da bahçe ve parklarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bitkinin tümünde, özellikle kabuğunda vistarin gibi glikozitler bulunur. Zehirli olduğundan karın ağrısı, ishal, yüz kızarması, baş dönmesi, uyku hali ve midriyazis gibi belirtilerle zehirlenmeye neden olur. Türkiye'de nadir de olsa bazı zehirlenmelere rastlanmaktadır.

MORSE (Samuel Finley Breese), amerikalı ressam, kendi adıyla tanınan elektrikli telgrafın mucidi (Charlestown, Massachusetts, 1791 - New York 1872). Londra'da resim öğrenimi gördü. New York'a döndüğünde, 1826'da, daha sonra National Academy of Design adını alan güzel sanatlar derneğini kurdu. 1829'da yeniden Avrupa yolculuğuna çıktı ve ülkesine dönerken, gemide, Ampère'in son buluşları konusunda bir konuşma, elektrikli telgraf düşüncesini aklına getirdi (1832). Buluşunu somut olarak hazırlamak için yıllarca çaba harcadıktan sonra, 1837'de, aygıtının ilk tanıtımlarını yaptı, ama hükümetten çok az ilgi gördü. Avrupa'daki girişimleri de (1839) başarısızlıkla sonuçlandı. Morse ancak 1840'ta ihtira beratı alabildi ve Washington ile Baltimore arasında bir hat kurabilmek için gerekli kredileri ancak 1843'te sağlayabildi. Bu hatta ilk deneme 24 mayıs 1844'te yapıldı. (→ MORS TELGRAFI.)

MORSELİZM a. (fr. *morcellisme*). Küçük mülkiyetin geliştirilmesini amaçlayan sosyal öğreti. (Bu öğretiyi Camille Sabatier, *Socialisme libéral ou Morcellisme* [Liberal sosyalizm ya da morselizm, 1904] ve *Morcellisme* [1907] adlı yapıtlarında ortaya koydu.)

MORSELLİ (Ercole Luigi), italyan yazar (Pesaro 1882 - Roma 1921). D'Annunzio'nun etkisini taşıyan hikâyeler ve piyesler yazdı. İdealist bir bakışı yansıtan bu oyunlarda Morselli, gücü, bütün özlemlerini tatmin etmekte yetersiz kalan kahramanları konu alır (*Orione*, 1910; *Glauco*, 1919; *La prigione*, 1921).

MORSELLİ (Guido), italyan yazar (Bologna 1912 - Varese 1973). Yapıtları intiharından sonra yayımlanmaya başladı. Anlatılarında ruhbilimin siyasetle aynı ölçüde önemli olduğu bir dünya yarattı (*Roma senza papa*, 1974; *Il Communista*, 1976; *Un dramma borghese*, 1978).

MORSGİLLER a. Yalnızca morsu içeren yüzgeçayaklılar familyası. (Bil. a. *Odobenidae*.)

MORSKİE OKO, Karpatlar'da göl, Polonya topraklarında, 1 393 m yükseltide, sıradağların (Tatralar) iç kesiminde en güzel ve en büyük (35 ha) göldür. Bir buzul yalağı gölü olan Morskie Oko, çam ormanlarıyla örtülü sarp yamaçlarla çevrilidir ve yanında Mięguszowiecki (2 438 m) doruğu yükselir.

MORSZTYN (Jan Andrzej), polonyalı şair (Sandomierz yakınında 1613 - Châteauvillain 1693). Saray veznedarıydı, önemli diplomatik görevlere gönderildi, Fransa ile işbirliğini savundu, ülkesinin Avusturya'ya yaklaşması üzerine vatana ihanetle suçlanınca Fransa'ya yerleşti ve CHÂTEAUVİLLAİN KONTU unvanını aldı. Saray çevresi için duyumsal ve özenli şiirler yazan ve Marino'nun etkisinde kalan Morsztyn, Polonya'da barok akımın en önemli temsilcilerinden biridir. İki kitapta (*la Canicule* [fr. çev.], 1647; *le Luth* [fr. çev.], 1661) toplanan şiirleri ancak XIX. yy.'da yayımlanabildi. Ayrıca *Cid*'i çevirdi (1661) ve önceleri aşk, sonra da dini lirik şiirler kaleme aldı.

MORŞANSK, Rusya'da kent, Tambov'un K.'inde; 44 000 nüf. Kimya, makine sanayisi. Dökümevi. Bıçkıevi.

MORT a. (ölü anlamında fr. *mort*'dan). **1.** Oy. Briçte dört oyuncudan kâğıtlarını masaya açan oyuncuya verilen ad. (ÖLÜ de denir.) **—2.** *Mort olmak,* ölmek (arg.).

MORTADELLA a. (ital. sözc.). İnce dilimler halinde soğuk olarak tüketilen şarküteri ürünü; et (ya da et ve sakatat) ve domuz yağıyla hazırlanır, büyük boyutlu bir bağırsağa doldurulur ve susuz pişirilir. Kesiti, arasına düzenli olarak domuzyağı parçacıkları serpiştirilmiş ince bir hamur görünümündedir. (İtalyan mutfağı.)

MORTAGNE, Fransa'da (Lorraine) ırmak, Meurthe ırmağının kolu (sol kıyıdan); 70 km. Noirmont'un eteğinde, Vosges'dan doğar ve Rambervillers orman kütlesini akaçlayıp, Rambervillers'den ve Gerbéviller'den geçtikten sonra Mont-sur-Meurthe'te Meurthe'e kavuşur.

Mortain savaşı, Kluge'nin 6 ağustos 1944'te Avranches gediğinden ilerleyen Patton ordusunu bölmek amacıyla başlattığı karşı saldırı. Panzer birliklerinin desteğindeki 47. zırhlı birlik 7 ağustosta Mortain'i aldı ve Avranches'ın 20 km yakınlarına kadar geldi. Müttefikler'in hava saldırısı sonucu 12 ağustosta Mortain'i boşaltmak zorunda kaldı ve 15. amerikan birliği ve Kanadalılar'ın gerilerine yaptığı ortak saldırılar karşısında Argentan'a doğru çekildi.

MORTAŞ (Abidin), türk mimar (Divriği 1904 - İstanbul 1963). İstanbul Güzel sanatlar akademisi'ni bitirdi (1928). Zeki Sayar ve Abdullah Ziya Kozanoğlu ile birlikte *Mimar* (daha sonra *Arkitekt* adını aldı) dergisini yayımlamaya başladı (1931). Ankara başta olmak üzere, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gerçekleştirdiği yapılarında, akılcı ve işlevsel mimarlık anlayışlarının bireşimini sağlamaya çalıştı: Adana Adliye sarayı (N. Doğu, F. Tüzüner'le birlikte); Ankara Büyük sinema, Banknot matbaası, Kalaba camisi, Maliye meslek okulu, ABD büyükelçiliği; İzmir ve Kayseri İşçi sigortaları sanatoryum ve hastaneleri; Edirne Merkez bankası şubesi.

MORTENSEN (Theodor), danimarkalı biyolog (Hillerod 1868 - Kopenhag 1952). Derisidikenliler grubu uzmanıydı; *Monographie des échinides des mers du globe* (fr. çev.) [Dünya denizlerinde yaşayan denizkestanelerinin monografisi] (1928-1952) adında bir yapıtı vardır.

Mors abecesi

A	·—	T	—	nokta [.]	·—·—·—
B	—···	U	··—	virgül [,]	——··——
C	—·—·	V	···—	iki nokta ya da bölme işareti [:]	———···
D	—··	W	·——	soru işareti ya da tekrarlama işareti [?]	··——··
E	·	X	—··—	kesme işareti [']	·————·
F	··—·	Y	—·——	birleştirme çizgisi ya da çıkarma işareti [-]	—····—
G	——·	Z	——··	bölme çizgisi ya da bölme işareti [/]	—··—·
H	····	É	··—··	sol parantez [(]	—·——·
I	··			sağ parantez [)]	—·——·—
J	·———	1	·————	tırnak işareti (sözcüklerden önce ve sonra) [" "]	·—··—·
K	—·—	2	··———	çift çizgi [=]	—···—
L	·—··	3	···——	anlaşıldı	···—·
M	——	4	····—	hata	········
N	—·	5	·····	toplama işareti [+]	·—·—·
O	———	6	—····	iletim çağrısı	—·—
P	·——·	7	——···	bekleme	·—···
Q	——·—	8	———··	iş bitimi	···—·—
R	·—·	9	————·	(iletim) başlama işareti	—·—·—
S	···	0	—————	çarpım işareti [×]	—··—

MORTENSEN (Richard), danimarkalı ressam (Kopenhag 1910). Danimarka avangardı'nda yer alır (1934'te "Linien" grubunun kurucularındandır), ilk soyut arayışlarından (1932), gerçeküstücülüğün ve anlatımcılığın ağır bastığı bir resim anlayışına yöneldi. Savaş sonrasında, Paris'te gemoetrik düzlemlerden, çarpıcı düz renklerin zıtlaşmasından oluşan ve dinamik kurgusal bir mekân yaratan bir soyutlama geliştirdi. Birçok kolaj, taşbaskı ve serigrafi çalışması vardır.

MORTIER (Adolphe Édouard Casimir Joseph), **Treviso** dükü, Fransa mareşali (Le Cateau-Cambrésis 1768 - Paris 1835). İmparatorluk mareşali (1804); 1805, 1806 ve 1807 yıllarında yapılan seferlerde, daha sonra da 1808-1811 yıllarında İspanya'da yararlılık gösterdi. Paris'in savunulmasına katıldı, ardından teslim anlaşmasını imzaladı (30 mart 1814). Mareşal Ney'i yargılamayı kabul etmediği için görevinden alındı. Başbakan ve Savaş bakanı oldu (kasım 1834 - mart 1835), Fieschi'nin gerçekleştirdiği bir suikastın kurbanı oldu (28 temmuz).

MORTİMER of Wigmore, Wales markalıklarının önemli bir derebeyi ailesi. Ünlü üyeleri şunlardır: ROGER, **"La Marche"** kontu (1286 ya da 1287 - Tyburn, Londra, 1330). İrlanda'da, evlenme yoluyla Midhe'nin yarısına sahip oldu. 1321'de, Edward II ve Despenser'e karşı yapılan ayaklanmaya katıldı. Kralın üstün gelmesi üzerine Londra kulesi'ne hapsedildi. Fransa'ya kaçmayı başardı ve kraliçe Isabelle'in sevgilisi oldu. 1326'da İngiltere'ye çıktı ve Edward II'nin zorla tahttan indirilmesi ve öldürülmesiyle sonuçlanan ulusal ayaklanmanın başına geçti. Lancaster dükü Henry'nin öğüdüne uyan kral Edward III, Roger'i tutuklattı ve idam ettirdi; — ROGER, **"La Marche"** kontu (Usk, Monmouthshire 1374 - Kells, İrlanda, 1398). Annesi Philippa tarafından Clarence dükü Lionel'in torunu ve Richard II'nin veliahtıydı, fakat İrlanda'da öldürüldü. Kızı ANNE, Cambridgeli Richard ile evlendi; bu evlilikten olan Richard of York taht üzerinde hakka sahip oldu, bu durum İki Gül savaşı'na yol açtı. — Oğlu EDMUND, **"La Marche"** kontu (New Forest 1391 - İrlanda'da 1425). Richard II'nin yasal vârisiydi, bu nedenle Lancasterli kral Henry IV tarafından hapsedildi; fakat Henry V, ulusal barışı sağlamak amacıyla onu serbest bıraktı.

Mortlake duvar halıları imalathanesi, Londra'nın batısında, Thames üzerinde, Mortlake'de kral James I tarafından 1619'da kurulmuş ingiliz imalathanesi. 1667'de özelleşti ve yüzyılın sonunda da kapandı. Van Dyck ve Rubens'in modellerinden yola çıkarak, Francis Crane'in idaresi altında (1620-1636) atölyelerinde yüksek kaliteli parçalar üretti. Bu imalathanede dokunan en önemli duvar halısı, Raffaello'nun *Resullerin işleri* adlı yapıtının kopya edildiği halıdır (kral Charles I'in mallarının satışı sırasında Mazarin tarafından satın alındı; Mobilier national, Paris).

MORTLAMAK gçz. f. *Arg.* Ölmek.

◆ **mortlatmak** ettirg. f. Öldürmek.

MORTLATMAK → MORTLAMAK.

MORTO ya da **MORTU** a. (ital. *morto*). *Arg.* Ölmek anlamına gelen *mortoyu, mortuyu çekmek* deyiminde geçer.

MORTO da Feltre (Lorenza LUZZO, — denir), italyan ressam, Feltre'de doğduğu ileri sürülür, 1492-1522 arasındaki yapıtları bilinmektedir. Roma'da ve Floransa'da yetişti. 1508'de Giorgione ile birlikte Fondaco dei Tedeschi'nin freskleri üzerinde çalıştığı sanılmaktadır. Yapıtlarında Raffaello ile venedikli ressamların etkisi görülür. Başyapıtı, Feltre'de Ognissanti kilisesi'ndeki *İsa'nın görünmesi* freskidir (1522).

MORTOCU ya da **MORTUCU** a. **1.** Hıristiyanlarda cenaze taşımak için tutulan kimse. **—2.** Geçimini cenazelerde okuduğu asır için verilen parayla sağlayan kimse. **—3.** *Arg.* İmam.

MORTON (John), ingiliz din ve siyaset adamı (Bere Regis yada Milborne Saint Andrew 1420'ye doğr. - Knole, Kent, 1500). İki Gül savaşları'nda Lancaster ailesini destekledi, Fransa'ya sürüldükten sonra Edward IV ile uzlaşarak Picquigny barışı'nın imzalanmasına aracılık etti (1475). Richard III'ten gizlenmek zorunda kalınca, geleceğin kralı Henry VII ile işbirliği yaptı. Henry VII kendisini şansölye olarak atadı ve en önemli danışmanlarından biri yaptı. Ayrıca Canterbury başpiskoposu (1486) ve kardinal (1493) olan Morton, 1495'te Oxford Üniversitesi şansölyeliğine seçildi.

MORTON (Thomas), ingiliz oyun yazarı (Durham 1764 - Londra 1838). Oyunlarında patetik ve komik öğeleri karşı karşıya getirdi. *Speed the Plough* (1798) adlı yapıtında "âlem ne der" zihniyetini temsil eden (görünmez) bir kişi yarattı (Mrs. Grundy).

MORTON (Samuel George), amerikalı doğabilimci (Philadelphia 1799 - *ay. y.* 1851). ABD'de yaşayan kretase gurubun organik artıkları üstüne, 1834'te yayımlanan paleontoloji incelemesiyle bilim çevrelerinde tanındı. Pennsylvania koleji'nde profesörlük yaptı, 1839'da en önemli kitabı sayılan *Crania Americana*'yı ve 1844'te *Crania Egyptiaca*'yı yayımladı. İnsan soyunun çok kökenli olduğunu savundu.

MORTON (William Thomas Green), amerikalı dişçi (Charlton, Massachusetts, 1819 - New York 1868). 1846'da Boston'da, müdahale sırasında eteri anestezide ilk kez kullananlardan biridir. (1842'de Clarke de eterden yararlanmıştı.)

MORTON (Ferdinand Joseph LA MENTHE, **Jelly Roll** — denir), amerikalı caz piyanocusu, orkestra yöneticisi ve bestecisi (Gulfport, Louisiana, 1885 - Los Angeles 1941). Fransız kökenli bir ailedendir. 1902'den başlayarak, New Orleans'ın ünlü mahallesi Storyville'deki kabarelerde çaldı. 1923'te Chicago'ya yerleşti, ama sık sık New York'a giderek Red Hot Peppers adlı orkestrasıyla birçok başarılı kayıt gerçekleştirdi. 1930'larda gözden düştü. 1939'da fırtınalı yaşamöyküsünü anlattığı plak *Mister Jelly Roll* adıyla yayımlandı. Verimli bir besteci ve titiz bir orkestralamacı olan Morton, her ne kadar kendisinin öne sürdüğü gibi "cazın yaratıcısı" değilse de, ragtime ile, daha sonra caz diye adlandırılan müzik arasında köprü kuran ilk piyanocudur. Başlıca plakları: *The Pearls* (piyano solo, 1923), *Doctor Jazz* (1927), *Smilin' the Blues Away* (1929), *Oh, didn' the ramble* (Sidney Bechet ile birlikte, 1939).

Morton (Thomas J.) **hastalığı,** AYAKTARAĞI* AĞRISI'nın eşanlamlısı.

Morton (Dudley J.) **hastalığı,** birinci ayaktarağı kemiğinde kısalma ve ikinci tarak kemiği örteneğinde kalınlaşma biçiminde ortaya çıkan ağrılı hastalık. (Bu hastalığa "ata ayağı" ya da "Neandertal ayağı" da denir.)

MORTON kontları, Douglas* ailesinin kontluk unvanı.

MORTU → MORTO.

MORTUCU → MORTOCU.

MORU a. Orta Sudan öbeğinden nil-çad dili; Bahrülcebel'in batısında konuşulur.

MORUK sıf. ve a. (ermenice *moruk*, sakal'dan). *Arg.* Yaşlı kimse, genellikle de erkek için kullanılır.

◆ a. Teklifsiz bir seslenme sözü.

MORUKLAMAK ya da **MORUKLAŞMAK** gçz. f. *Arg.* Yaşlanmak, ihtiyarlamak.

Richard Mortensen
Laura, 1962

MORULA a. (lat. *morula*, küçük dut'tan). Biyol. Dış yüzü dut görünümünde bir kütle gibi gözüken ilk embriyon taslağı. (Yumurtanın bölütlenmesinden doğan blastomerden oluşur. Morulada bölütlenme boşluğu olmaz.)

MORUMSU sıf. Rengi mora çalan, moru andıran.

MORUMTIRAK sıf. Moru andıran, mora çalan, morumsu.

MORUS → THOMAS MORE *(aziz)*.

MORUZZİ (Giuseppe), italyan nörofizyoloji uzmanı (Campagnola Emilia 1910). Devindiricilik ve ağsı oluşum üstünde çalıştı. Beyin sapının enine kesiti tekniğini kullanarak H. Magoun ile birlikte beyin sapının etkinleştirici ağsı oluşumunun varlığını tanıtladı.

MORVAN, Fransa'da, Massif central'in kuzey doğu ucunu oluşturan bölge, küçük Bois-du-Roi kütlesinde. En yüksek noktasına Haut-Folin'de ulaşır: 901 m. G.-D.'ya doğru yükselen, billurlu bakışımsız bir kütledir.

MORVAN, Bretonlar'ın kralı (öl. 818). Léon kontu, 814'te seçilerek Bretonlar'ın başına geçti ve Karolenjler'e vergi ödemeyi reddetti: Sofu Louis, Ellé vadisinde onu yendi ve öldürdü.

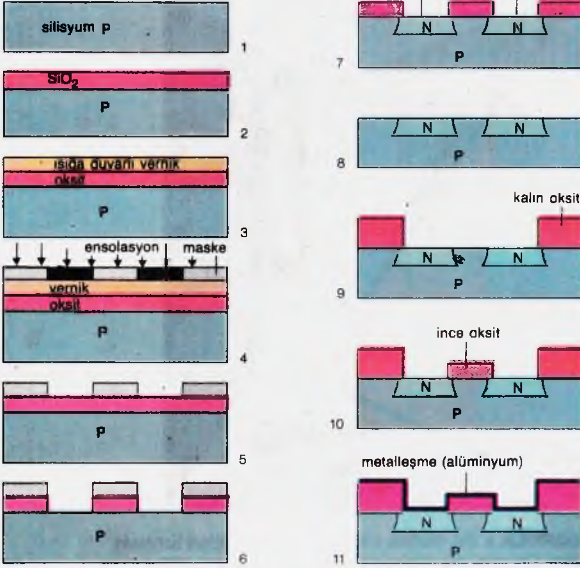
MORVİ, Hindistan'da kent, Gucerat'ta, Ahmedabad'ın D.'sunda; 61 000 nüf. (1971'de). Kent, 1979'da meydana gelen bir su baskınıyla yok olmuştu.

MORWELL, Avustralya'da (Victoria) kent, Melbourne'un D.-G.-D.'sunda, Latrobe Valley'de; 16 800 nüf. Bir termik santralı besleyen linyit yatağı. Kâğıt hamuru. Hazırgiyim.

MOS a. (*metal oxide semi-conductor*, metal oksit yarıiletken'in başharflerinden oluşan kısaltma). Elektron. **1.** Izgarası bir silisyum oksit katmanıyla yalıtılmış alan etkili tranzistor. **—2.** Bu tip tranzistorların kullanıldığı entegre devrelerin üretim teknolojisi.

—ANSİKL. Eklemli alan etkili tranzistorlar, ters yönde kutuplanmış eklem kaçağına karşılık gelen bir giriş empedansı gösterir. MOS tranzistorlarda eklemin yerine bir silisyum oksit (SiO_2) katmanının kullanımı, daha yüksek bir giriş direnci ($10^{10}\Omega$'a karşı $10^{15}\Omega$) ve öğeyi pozitif ve negatif gerilimlerde kumanda edebilme olanağı gibi üstünlükler sağlar. MOS teknolojisi genellikle entegre devrelerin üretiminde kullanılır. En önemli MOS teknolojileri şunlardır:

• *P kanallı MOS (PMOS)*. Bu devre ailesi, görece yavaşlığını dengeleyen yüksek bir tümleşme düzeyine olanak verir.

MOS
1. Alttepkeni oluşturan silisyum çubuğu;
2. Silisyumun, bir SiO_2 katmanı veren yükseltgenmesi;
3. Işığa duyarlı bir vernik çökelmesi;
4. Devreyi gösteren maske arasından ensolasyon;
5. Polimerleşmiş verniğin ensolasyon etkisiyle çözünmesi;
6. Vernik pencerelerinden çıkan SiO_2'nin etkimesi;
7. Katkı maddeleri yayınımı yoluyla zenginleştirme;
8. Kalan oksidin giderilmesi;
9. Tranzistorun çevresinde kalın bir yalıtkan bölge oluşturmak için yükseltgeme;
10. İnce katmanı fotogravür yoluyla oluşturmayı amaçlayan yükseltgeme;
11. Elektrotların metalleştirilmesi. (3'ten 6'ya kadar olan aşamalar bir fotogravür oluşturur.)

• *N kanallı MOS (NMOS).* Bu devre ailesi yüksek bir tümleşme yoğunluğuna olanak tanır, daha yüksek bir hızla çalışır ve TTL* gibi başka teknolojilerle de uyumluluk gösterir.
• *Bütünler MOS (CMOS).* Aynı anda hem P kanallı, hem de N kanallı MOS'ların özelliğini taşıyan bu devre ailesi, yüksek hız ve tümleşme yoğunluğunu birleştirmeye olanak tanır; en önemli üstünlükleri düşük enerji tüketimi ve gürültüye karşı olağanüstü bağışıklık göstermeleridir.
• *Çift yayınımlı MOS (DMOS).* Kanal uzunluğunun kısalığı ve dolayısıyla verimin büyüklüğüyle belirgin devre ailesi.
• *Yüksek hızlı MOS (HMOS).* Yüksek tümleşme derecesinin daha yüksek hızlara olanak tanıdığı ve kaybedilen gücü azalttığı, çok küçük boyutlu devre ailesi.
• *Düşey MOS (VMOS).* Tümleşme yoğunluğu çok yüksek devre ailesi. Bu yüksek tümleşme V biçiminde olmalarından kaynaklanır. Bu devrelerle ilgili olarak, düşey biçimlenmeden söz edilir.

MOS devreler, iki ilkeye göre çalışırlar. Fakirleştirmeli MOS'larda, devre, işaret yokluğunda iletkendir; kapıya uygulanan bir kumanda sinyali, kanalı fakirleştirerek gittikçe artan bir ölçüde tıkanmaya neden olur. Zenginleştirmeli MOS'larda ise, devre, işaret yokluğunda tıkalıdır; kapıya uygulanan bir kumanda işareti, kanalı zenginleştirerek tıkanmanın gittikçe artan oranlarda giderilmesini sağlar. MOS teknolojisi, ayrıca, bir süre sonra yerini başka türlü teknolojilere bırakması beklenebilecek olan belleklerin gerçekleştirilmesinde kullanılmaktadır.

MOSANDRİT a. (fr. *mosandrite;* isveçli kimyacı Carl Gustav *Mosander*'in [1797 -1858] adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal kalsiyum, magnezyum, demir, seryum ve lantan siliko-titanat.

MOSASAURUS a. (lat. *Mosa,* Meuse ırmağı, ve yun. *sauros,* kertenkele'den) Avrupa ve Amerika'da Kretase devri topraklarında fosillerine rastlanan, yılansı bedenli, fosil, iri, deniz kertenkelesi cinsi. (İlk *Mosasaurus* fosili, Maastricht'teki [Meuse kıyıları] tebeşir tabakalarında bulundu [adı da bu nedenle Maastricht'ten gelir].)
—ANSİKL. *Mosasaurus*'lar varanlara benzer. Çok uzun bedenli (eski adları *Pythonomorphus* buradan gelir), üyeleri yüzgece dönüşmüş, kuyrukları güçlü hayvanlardır. Diş formülleri, büyük olasılıkla balıkla beslenen etçil, yırtıcı hayvanlara özgü dişler içerir. Tatlısularda ve karada üredikleri sanılır.

MOSCA (Gaetano), italyan toplumbilimci ve hukukçu (Palermo 1858 - Roma 1941). Siyasette bir seçkinler sınıfının üstünlüğü kuramının kurucusu. *Elementi di scienza politica* (Siyaset biliminin temel ilkeleri) [1896] adlı yapıtında, iktidarın ancak örgütlenmiş bir azınlığın (siyasal yönetici sınıf) işi olabileceğini ileri sürdü.

MOSCARDÓ İTUARTE (José), ispanyol general (Madrid 1878 - *ay y.* 1929). 1929'da albay, 1936'daki iç savaşın başında Toledo askeri valisiydi. Alcazar savunmasında yararlılık gösterdi; bu sırada oğlu, cumhuriyetçiler tarafından kurşuna dizildi. Generalliğe yükseltilen Moscardó, 1936-1939 harekâtında Aragón kolordusuna komuta etti. 1939'da Franco'nun özel muhafızlarının başına geçti. 1946'da Andalucía başkomutanlığına getirildi. 1948'de Alcazar kontu unvanını aldı.

MOSCATİ (Sabatino), italyan tarihçi, arkeolog, sami dilleri uzmanı (Roma 1922). Roma Üniversitesi sami dilleri kürsüsünde öğretim üyeliği yaptı. Filistin, Suriye, Tunus, Malta, Sicilya ve Sardinya'da, özellikle fenike ve kartaca (pön) uygarlıkları alanında çok sayıda ve önemli kazılar yönetti. Belli başlı yapıtları: *Le antiche civiltà semitiche* (Eski sami uygarlığı) [1958]; *Archeologia mediterranea* (Akdeniz arkeolojisi) [1966]; *Italia archeologica* (Arkeolojik açıdan italya) [1973]; *I Fenici* (Fenikeliler) [A. Parrot ve M. H. Chéhab ile birlikte, 1975].

Moschcowitz sendromu (amerikalı doktor E. *Moschcowitz*'in [1879-1964] adından). Hematol. Trombositlerde azalmanın yanı sıra küçük damarlarda tıkanmalara neden olan ve kısa sürede ölümle sonuçlanan hastalık. (Eşanl. TROMBOZLU TROMBOSİTOPENİLİ PURPURA.)

MOSCHELES (İgnaz), çek piyanocu ve besteci (Prag 1794 - Leipzig 1870). Paris (1820) ve Londra (1821) resitalleri, geniş yankılar uyandırdı. 1825-1846 arasında Londra'daki Krallık müzik akademisi'nde piyano öğretmenliği yaptı. Mendelssohn'un önerisiyle, 1846'dan başlayarak Leipzig konservatuvarı'nın piyano sınıfında ders verdi. Yazdığı piyano metoduyla büyük başarı kazandı. Başlıca besteleri: usta işi 7 piyano konçertosu (sonuncusu *Patetik konçerto* diye bilinir); 24 etüt; sonatlar; çeşitlemeler ve iki piyano için *Händel'e saygı.*

MOSCHEROSCH (Johann Michael), **Philander von Sittewald** denir, alman yazar (Willstätt, Kehl yakınında, 1601 - Worms 1669). En önemli yapıtı olan *Wunderliche and wahrhaftige Geschichte Philanders von Sittewald* (1640-1642), toplumun tüm kesimlerini hicveden bir kitaptır; biçim bakımından Quevedo'yu örnek alan bu yapıtında Moscherosch, protestan burjuvazinin özlemlerini dile getirir.

MOSCHİNAE a. (lat. *moschus;* yun. *moskhos,* misk'ten). Bir tek miskgeyiği türü içeren oymak.

MOSCICKI (İgnacy), polonyalı devlet adamı ve fizikçi (Mierzanów, Płock, 1867 -Versoix, İsviçre, 1946). İngiltere'ye göç etti (1892), sonra Fribourg Üniversitesi'nde profesörken, kendi adıyla bilinen elektrik kondansatörünü icat etti. Lwów'da elektrokimya kürsüsüne atandı (1913). Yukarı Silezya'da sanayicilik yaptı, 1926'da ve ikinci kez 1933'te Polonya Cumhurbaşkanı seçildi, Polonya'nın Almanlar tarafından işgal edilmesinden sonra, önce Romanya'ya, ardından İsviçre'ye sığındı.

MOSCOVİCİ (Serge), rumen asıllı fransız toplumruhbilimci (Brăila 1920). 1964'ten beri Paris Sosyal bilimler yüksek okulu'nda araştırma müdürü. O tarihte, toplumsal ruhbilim alanında, genellikle, bir grubun kendi üyelerinin tavır ve davranışlarını birörnek hale getirmek için yaptığı baskı üzerinde durulurken, bu ilgiyi azınlık grubu ve bunun etkisini de kapsayacak biçimde genişleterek, toplumsal etki süreçlerinin incelenmesine yeni bir soluk getirdi. Ayrıca, durkheimcı "kolektif tasarım" kavramından esinlenerek ve behaviorculuğa sırt çevirerek toplumsal tasarımlar üzerinde araştırmalar yaptı. Freud, Tarde ve Le Bon'un kitle psikolojisiyle ilgili incelemelerini yeniden ele alarak (*l'Âge des foules* [Kitlelerin çağı], 1981), bireyi inceleyen bir toplumsal ruhbilimden, bir kolektif ruhbilime geçmek kararında olduğunu gösterdi. Başka yapıtları: *la Psychanalyse, son image et son public* (Psikanaliz, uyandırdığı görüntü ve hitap ettiği kitle) [1961]; *Psychologie des minorités actives* (Etkin azınlıklar ruhbilimi) [1979].

MOSCOW, ABD'de (Ohio) yer, Cincinnati'nin G.-D.'sunda, Ohio ırmağı kıyısında; 320 nüf. Nükleer santral.

MOSEL → MOSELLE.

MOSELEY (Henry Gwyn Jeffreys), ingiliz fizikçi (Weymouth, Dorset, 1887 - Gelibolu, Türkiye, 1915). Manchester Üniversitesi'nde Rutherford'un asistanı oldu, daha sonra Oxford konferanslarını yönetti ve burada radyoaktiflik üstüne araştırmalar yaptı. 1913'te deneysel yolla, kendi adını taşıyan yasayı buldu.

Moseley yasası. Moseley çeşitli elementlerin X ışınları bölgesindeki yayım tayf çizgilerinin frekansını ölçerek, bu frekansın karekökünün, elementin Z atom sayısına bağlı olarak doğrusal biçimde değiştiğini gösterdi. Moseley'in buluşu, o zamana dek elementlerin dönemli sınıflandırmasında basit bir sıra sayısı olarak kabul edilen atom sayısının gerçekte çekirdeğin yükünü ölçtüğünü anlamaya olanak verdi. Bu buluş aynı zamanda yeni bir kimyasal çözümleme yönteminin doğuşuna neden oldu.

MOSELLE, Fransa, Lüksemburg ve Almanya'da ırmak, Koblenz'de Ren nehrine kavuşur; 550 km. Fransa'da Bussang'dan (Vosges) doğan ırmak, Épinal, Pont-

Christian Sappa

Moselle'in Wormeldange'daki (Lüksemburg) çığırı

Saint-Vincent, Toul, Frouard, Metz ve Thionville'i suladıktan sonra Almanya-Lüksemburg sınırı dolayında Fransa'dan çıkarak Almanya'ya girer; Trier'den geçtikten sonra Ren'e kavuşur. Madon, Onne, Sauer (Sûre) sol kıyıdan, Meurthe, Seille ve Saar (Sarre) sağ kıyıdan aldığı başlıca kollardır. Güneyden kuzeye doğru ırmağın kıyısında yer alan başlıca fransız limanları sırasıyla: Neuves-Maisons-Frouard, Metz, Hagondange, Richemont ve Thionville; lüksemburg limanı: Merten; alman limanları: Trier ve Koblenz. 1432'ye kadar, ırmağın Metz ile Thionville arasındaki bölümünde en çok 300 t'luk gemilerle ulaşım yapılabiliyordu. 1964'te Metz ile Koblenz arasındaki Moselle kanalı açılınca 1 500 tonluk gemilerle de ulaşım yapılmaya başlandı. Kanal Fransa, Almanya ve Lüksemburg yetkililerince ortaklaşa yönetilir.

MOSELLE, Fransa'da (Lorraine bölgesi) *département*, 6 214 km²; 1 011 302 nüf. (1992). Merkezi *Metz*. Almanya ve Lüksemburg sınırlarına kadar uzanan engebeli toprakları birçok akarsu (Moselle, Saar, vb.) sular. Zengin demir cevherl (Metz-Thionville) ve kömür yatakları Gandrange, Sérémange-Florange gibi merkezlerde demir-çelik sanayisinin kurulmasını sağlamıştır. Besin, tekstil, kereste ve kâğıt, cam ve porselen sanayileri önemlidir. Tarım (tahıl, patates, üzüm, tütün) ve süt hayvancılığı da gelir kaynaklarındandır.

Moselle şarabı, Almanya'da, Moselle ırmağı ile kolunun geçtiği vadilerde üretilen şarapların genel adı.

■ **MOSER** (Lukas), XV. yy.'da yaşamış alman ressam. Tiefenbronn (Baden ülkesi) kilisesi'nde, *azize Meryem'in sunakarkalığı*'na imzasını attı ve tarih düştü. Ortaçağ alman resminin başyapıtlarından olan bu örnekte yerli "yumuşak üslup"un kalıntılarıyla flaman resminin yenilikleri kaynaşmıştır.

MOSER (Johann Jakob), alman hukukçu (Stuttgart 1701 - *ay. y.* 1785). Württemberg dükü Karl Eugen'in danışmanı oldu (1751); alman kamu hukuku üzerine bir inceleme yazdı (50 cilt, 1737-1754). —Oğlu FRIEDRICH KARL (Stuttgart 1723 - Ludwigsburg 1798), Hessen'de yöneticilik yaptı, yazılarında despotluğa karşı çıktı ve ruhban sınıfının mallarına elkonulmasını önerdi.

MOSER (Koloman), avusturyalı ressam, desenci ve taşbaskıcı (Viyana 1868 - *ay. y.* 1918). Viyana'da, Ayrılık akımının ve Atölyeler'in kurucularından biridir; özellikle de sade ve geometrik üsluptaki afiş ve resimlemeleriyle ünlüdür.

MOSER (Hans Joachim), alman müzikolog (Berlin 1889 - *ay. y.* 1967). 1950-1960 arasında Berlin konservatuvarı'nı yönetti. *Geschichte der Deutschen Musik* (Alman müzik tarihi) [3 cilt, 1920-1924] adlı bir yapıtı ve ayrıca, *Hofhaimer* (1929), protestan çoksesliliği, *J. S. Bach* (1935), *Schütz* (1936), *Gluck* (1940), *Weber* (1941), *Händel* (1941) ve *Buxtehude* (1957) üzerine incelemeleri vardır.

MOSER (Wilfrid), isviçreli ressam ve heykelci (Zürich 1914). Paris resim çevrelerine bağlı anlatırıcı bir ressamdır; 1945'ten başlayarak zengin ve yoğun bir soyutlamaya yöneldi. 60'lı yıllarda yapıtı üçboyutluluk (*Midsummer night's dream in Soho*, [1969-70]) ve mimari bir kimlik kazandı (*8 yelkenli gemi*, anıtsal heykel, Zürich - Oerlikon, 1976). 70'li yılların ortasından bu yana resimde figürasyona dönmüştür.

MOSER (Francesco), italyan bisiklet yarışçısı (Palu di Giovo, Trento eyaleti, 1951). 1977'de yol yarışında dünya şampiyonu, 1984'te açık havada (51,151 km), 1988'de de kapalı pistte (50,359 km) saate karşı yarış rekortmeni oldu.

MOSER-PROELL (Annemarie), avusturyalı kadın kayakçı (Kleinarl, Salzburg'un eyaleti, 1953). Çeşitli dünya şampiyonalarında birincilikler kazanarak 1970-1980 arasında alp kayağı dalında rakipsizdi. 1980'de Lake Placid'de inişte Olimpiyat şampiyonu oldu.

MOSES (Anna Mary ROBERTSON), genellikle **Grandma Moses** adıyla anılır, amerikalı kadın ressam (Greenwich, New York eyaleti, 1860 - Hoosick Falls, New York eyaleti, 1961). Çiftçilik yapıyordu ve çok çocuklu kalabalık bir ailesi vardı. Önce, boş zamanlarını değerlendirmek için resim yapmaya başladı; 30'lu yıllardan itibaren kendini bu sanata adadı. Taşra yaşamından günlük sahneleri tadına doyulmaz bir ustalıkla canlandırarak ün kazandı.

MOSES (Edwin), amerikalı atlet (Dayton, Ohio, 1955). 400 m engelli koşucusu. 1976 Montréal (47 s 64/100'lük dereceyle dünya rekoru kırarak) ve 1984 Los Angeles Olimpiyatları'nda birinci oldu. 1983 Dünya şampiyonası'nda bu dereceyi 47 s 02/100'e yükselterek 1987 Dünya şampiyonası'nda da (Roma) 47,46'lık derecesiyle, dünya birinciliklerini kazandı. Ayrıca 110 m engelliyi 13 s 5/10'da ve 400 m'yi 44 saniyede koştu (bayrak yarışında).

Moses und Aron *(Musa ve Harun)*, Arnold Schönberg'in 2 perdelik bitmemiş operası. Librettoyu da yazan Schönberg yapıtı ikinci perdesinde bıraktı. Bu hallyle opera ilk kez 1957'de Zürich'te sahnelendi. Üçüncü perde, eksik olmakla birlikte, kimi temsillerde yapıta eklendi. Opera, Musa'nın saf düşüncesiyle, kardeşinin büyülü sözlerini karşı karşıya getirir. Duygu ve düşüncelerini Musa konuşarak, Harun ise şarkı söyleyerek dile getirir.

MO SHİLONG → MO ŞILONG.

MOSİ DİLİ a. Volta öbeğinden, Mosiler'ce konuşulan nijer-kongo dili.

MOSİ ülkesi, Burkina Faso'daki eski Mosi krallığı topraklarına bazen verilen ad. Büyük bölümü verimsiz, granitli topraklı bir ovadan oluşursa da oldukça yoğun bir nüfusu (km²'de 30-60 kişi) vardır.

MOSİLER, Burkina Faso'da yaşayan, 1990'da 4 380 000 nüfuslu volta halkı. Çiftçilik ya da zanaatçılık (demirciler kastı, boyacılar kastı, vb.) yaparlardı. Çok yüksek nüfus yoğunluğu nedeniyle, birçoğu (yarım milyon kadar) Fildişi Kıyısı ve Gana'ya göç etti. XI. yy.'dan sonra, yan yana birçok bağlantısız krallık içeren karmaşık bir devlet yapısı biçiminde örgütlendiler. (→ BURKİNA FASO.) Fetihçi Mosiler'in, bugünkü aristokrasiyi oluşturan çocukları, egemenlik altına alınan yerli halkların çocukları olan "toprak insanları"ndan ayrılmaktaydı. Hükümdar *(morho-naba)*, uyrukları üzerinde despotik tipte bir iktidarı sürdürmekteydi. Başkentinde güçlü bir krallık yüksek görevlisi ve tutsakları düzeniyle hüküm süren hükümdarların ayinlerde de önemli işlevleri vardır.

MOSJØEN, Norveç'te (Nordland) kent, Vefsn Fjord kıyısında; 13 000 nüf. Alüminyum fabrikası.

MOSKENSTRØM → MAELSTRÖM.

MOSKHOS, Bizans doğumlu yunanlı şair (İ.Ö. II. yy.). Aristarkhos'un öğrencisiydi. Theokritos'u örnek aldı, *Eros drapetes* adlı zarif bir piyes, iki destan (*Europe* ve *Megara*) ve kısa parçalar kaleme aldı. Yapıtlarından bugüne ulaşanlar, güzelliğinden çok gücüyle dikkati çeken Büyük İskender dönemi şiirinin en önemli örnekleridir. Bion için yazılmış olan *Epitaphios Bionos*'u ona mal edenler vardır.

MOSKHOS (Ioannes), bizanslı yazar (öl. Roma 619). Antakyalı ve mısırlı keşişlerin arasında yaşadı, sonra Roma'ya gitti; VI. yy.'da halkın dinsel inançlarını yansıtan, din ve erdem konularında telkinlerde bulunan *Leimonarion* ya da *Neos Paradeisos* adlı bir öykü dizisi yazdı.

MOSKOF a. (rusça *moskov*'dan) **1.** *Esk.* Rus. **—2.** Acımasız, zalim.
—Esk. dokmc. *Moskof bezi*, Rusya'da dokunan bir tür kalın ve kaba kumaşa, halk arasında verilen ad.

Lukas **Moser**
azize Meryem'in sunakarkalığı (1432)
[kapalı durumda]
Tiefenbronn kilisesi (Almanya)

MOSKOFÇA a. *Esk.* Rusça.

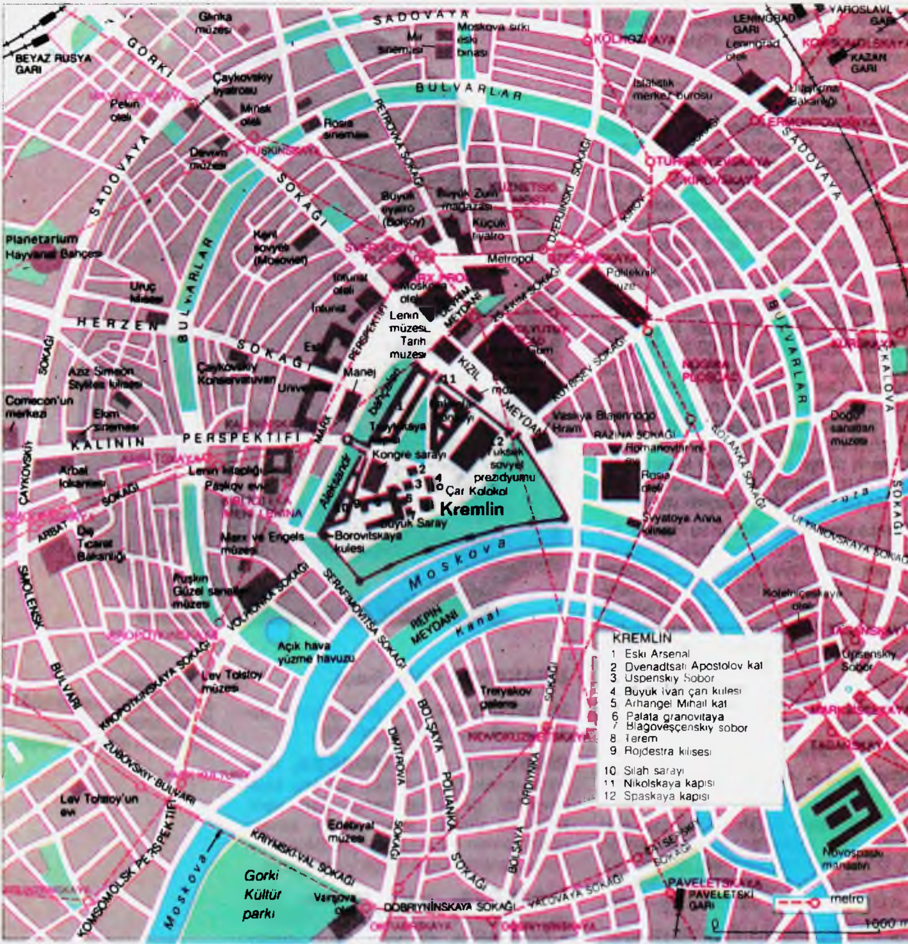
MOSKOFLUK a. **1.** Moskof olma durumu. **—2.** Acımasızlık, zalimlik.

MOSKOVA ya da **MOSKVA,** Rusya'da ırmak, Oka'nın kolu; 502 km. Moskova'dan geçer ve kente adını verir; Moskova ırmağı, İkinci Dünya savaşı'ndan hemen önce bir kanalla (Moksova-Volga kanalı) Yukarı Volga'ya bağlandı.

■ **MOSKOVA,** rusça **Moskva,** Rusya'nın başkenti; 8 967 000 nüf. (1989).
• COĞRAFYA. XV. yy.'ın ikinci yarısından 1712'ye kadar Çarlık Rusyası'nın başkenti olan Moskova, 1918'de Lenin'in sovyet hükümetini buraya taşımasıyla bir kere daha başkent oldu. 1922 yılından, SSCB'nin dağıldığı 1991'e kadar hem Rusya'nın, hem de SSCB'nin başkenti olduğundan, dünya çapında bir anakent ve devlet güçlerinin toplandığı ayrıcalıklı bir merkez oldu. Ekonomik gelişme düzeyi yüksek bir bölgede (coğrafi konumu ve ekonomik merkez özelliği taşıması nedeniyle buraya "merkezi bölge" adı verildi), önemli bir ekonomik merkezdir.

Yukarı Volga ve Oka ırmakları arasında, Oka'nın kollarından Moskova'nın kıyısında ve Dniepr (200 km D.'da) ile Don (150 km G.'de) kaynaklarının nispeten yakınında bulunan Moskova, ülkenin Avrupa topraklarındaki büyük ırmakların (Volga, Batı Dvina, Dniepr, Don) oluşturduğu kavşakların konumundan yararlanır. Moskova devletinin kurucuları, toprak bütünlüğünü ve siyasal birliği sağlayacak bağlantıları kurabilmek için kentin bu merkezi niteliğinden yararlandılar. Siyasal merkezileştirme bir kez sağlanınca iktisadi merkezileşmenin gelişmesi de kolaylaştı. Başkentlikten çıkarılınca Moskova, XIX. yy.'da hem etkin bir ticaret merkezi hem de büyük bir sanayi merkezi olarak kendini kabul ettirdi ve Rus İmparatorluğu'nun ulaşımını sağlayan demiryolu hatlarının kavşak noktası oldu. Bir süre ayrı ayrı yerlerde yürütülen siyasal ve iktisadi işlevler, bugün Moskova'da iç içe yürütülmektedir. Çok merkeziyetçi bir devlet merkezi olan Moskova'nın ağırlığı giderek artmakta, anakent işlevleri değişik düzeyerde yürütülmektedir. Moskova yerleşme alanı, ayrımlaşmış sanayiler alanında iktisadi güncelliği ni koruyan bir ana bölgedir.

İdeoloji ve siyaset, kültür ve bilim, sanayi ve ticaret merkezi olarak Moskova, siyasi, iktisadi ve toplumsal bütün işlevleri üstlenmiş durumdadır. Tarih boyun-

MOSKOVA'NIN MERKEZİ

MOSKOVA VE ÇEVRESİ

ca art arda ortaya çıkan bu işlevler kentin bugünkü gelişmesinde sırasıyla etkili olmuşlardır. Moskova yerleşme alanı, ülkenin en büyük istihdam merkezidir. Sanayi etkinliklerinin, üretici birimlerin çevreye yayılmasıyla bağlantılı olarak nispeten gerilemesi, bir bakıma ürünlerin giderek teknoloji bakımından daha nitelikli hale gelmelerine yol açmıştır. Başkentteki sanayiler artı değeri yüksek ürünlerde (takım tezgâhları, otomobil ve hava taşıtları yapımı, elektrikli gereçler, tekstil ve kimya sanayileri) uzmanlaşmıştır.

Kentte ağırlık daha çok hizmetler kesiminin etkinliklerindedir. Etkin nüfusun yarısı memur sınıfındandır. Devletin yönetim organlarının çalışması için önemli sayıda bir memur kadrosu (ülkedeki memurların yüzde onu) gerekmektedir.

Çalışan nüfusun dörtte birinden çoğu bilimsel araştırma, sanat, eğitim ve kültür etkinliklerinde görev alır. Çeşitli bakanlıkların bünyesindeki birçok enstitü ve inceleme bürosunda teknolojik ve bilimsel araştırmalar sürdürülür. Bunların en seçkinleri Bilimler akademisi'ne bağlıdır. Yükseköğretim kurumları rus öğrencilerin çoğunu yetiştirir ve çok sayıda araştırmacı ancak burada üne kavuşabilir. Zengin bir kültür birikimi olan başkent, sanatsal yaratıcılığın bir odak noktası, yeteneklerin tanınmasına ve yeniliklerin tutulmasına elverişli bir ortamdır. Moskova'nın çekiciliği yalnızca sanatsal ve kültürel etkinliklerinden kaynaklanmaz; buna "vitrinler"in çekiciliğini de eklemek gerekir. Taşra kentlerine göre daha zengin ve gösterişli olan Moskova mağazalarında perakende ticaret cirosunun % 6,8'i gerçekleşir.

Kentin, gelişmenin tarihsel koşullarını yansıtan yapısı örümcekağı* tipindedir. Yerleşme alanı, kentin çevresini dolanan ulaşım yolları halkası içinde 886 km^2 boyunca uzanır ve üç bölüme ayrılır: Sadovaya'nın çevrelediği bir merkez çekirdek (18 km^2), bir iç kuşak (378 km^2) ve bir dış kuşak (490 km^2). Bu konum, işlevsel bir bölümlemeye de denk düşer.

—Moskova'nın merkezi, prenslerin ve patriklerin eski resmi kenti olan Kremlin*'dir. G.'de Moskova'ya, D.'daysa bütün büyük gösterilerin simgesel alanı olan Kızıl Meydan'a açılan bu uçsuz bucaksız mimari müze, kırmızı tuğladan üçgen biçiminde mazgallı surlarla çevrilmiştir. Moskova'nın sol kıyısında, rus parlamento binası olan Kremlin'in tarihsel çekirdeği çevresinde geniş alanlara taşan kentin orta kesimindeki semtlerde, siyasal kurumlar ve büyük devlet daireleri toplanmıştır. Kültür etkinlikleri (tiyatrolar, müzeler, kütüphaneler), ticaret etkinlikleri de bu kesimde yaygındır;

—Sadovaya ile çevre demiryolu arasında kimi zaman bu demiryolunun güzergâhını aşan ve 50'li yıllarda kentin sınırlarını belirleyen birinci kuşak uzanır. Burası sanayi semtleriyle işçi semtlerinden, dinlence parklarıyla (ulusal ekonominin gerçekleştirdiği işleri sergileyen Sokolniki parkı) iç içe sıralanan konut alanlarından, kültür kurumlarıyla (Lomonosov üniversitesi) spor kurumlarından (stadyumlar) oluşan bir bütündür;

—1960-70 arasında yapılan büyük konut bloklarından oluşan dış kuşak, iş yerlerinden çok işçi konutlarını kapsar ve hızla gelişen banliyölere özgü bütün hataları bünyesinde toplar: mimari açıdan standartlaşma, yetersiz donanım, toplu taşıma araçlarının yetersizliği.

Yerleşme alanının (109 km^2) dışındaki yarıkentsel kuşak, işlevsel açıdan yerleşme alanına bağımlıdır.

Dinlenme ve piknik alanları olarak düzenlenmiş orman kuşağı, yatakhane kentleriyle ve artık Moskova'da yer bulamayan sanayi etkinlikleri kuşağını içeren uydu kentlerle sık sık kesilmektedir.

Kentlilerin taze ürün (sebzeler, süt, et) gereksinimini karşılayan tarım alanları giderek birer konut semti olmaktadır.

S. Lebrun

Lomonosov üniversitesi terasından Moskova'nın görünümü

Moskova'yı bir örnek kent yapma eğilimi, 1971 yılında benimsenen yönlendirici planın (gelişmeyi denetlemek, taşımacılığı ve kolektif donanımları iyileştirmek, su ve enerji sorunlarını çözümlemek) temel amacıydı. Moskova ve bölgesinin kentsel düzenlemesi, bağımsız iskân ve iş kuşaklarının yapılaştırılmasını amaçlayan bir kent merkezleri sistemini öngörür.

• TARİH. XI. yy. sonunda, Neglinnaya ırmağıyla Moskova ırmağının kavşağında, kazılarla ortaya çıkarılan küçük bir kent bulunmaktaydı. Moskova adı tarihte ilk kez 1147'de anıldı, kent o zaman Rostov-Suzdal prensi Yuriy Dolgorukiy'in mülküydü. 1156'da tahtadan bir kale duvarı yapıldı ve ilk Kremlin* bu sur içinde kuruldu. Kent XIII. yy. başında Vladimir büyük prensinin tımarlı bir prensliğinin *(udel)*, ardından bağımsız bir prensliğin merkezi durumuna geldi. Moğol egemenliği altında Moskova, 1237-38'den başlayarak Moskova* prensliğinin öteki rus prenslikleri üzerinde kazandığı üstünlük sonucu gelişti. Kiev'in düşmesinden beri Vladimir'de oturan metropolit, 1326'da buraya yerleşince Moskova, Rusya'nın dinsel başkenti durumuna geldi. Aynı zamanda siyasal başkent durumundaydı. XIV. yy.'da büyük prens, ardından 1547'de Rusya çarı durumuna gelen Moskova prensleri, moğol egemenliğinden kurtardıkları rus ülkesini birleştirmeye çalışıyor ve merkezi bir devletin temellerini atıyorlardı. Hatta Moskova, Roma'nın ve 1453'te Türkler'in eline geçen İstanbul'un yerini almak ve hıristiyanlığın yeni başkenti "Üçüncü Roma" olmak savındaydı.

XIV-XV. yy.'larda kent gelişerek Moskova, Neglinnaya ve Yauza ırmaklarının ötesinde dış mahalleler *(sloboda)* kuruldu. XVI-XVII. yüzyıllarda Kremlin'in ötesinde, Kitay-gorod'u (çin kenti), aynı zamanda hem ticaret, hem zanaat ve hem de kibar mahallesi olan Belıy-gorod'u (ak kent) ve Zemlianoy-gorod'u (toprak kent) çevreleyen eşmerkezli üç savunma hattı kuruldu. Son olarak kentin çevresi, Tatarlar'ın ve ayaklanan köylülerin saldırılarına karşı, doğuya ve güneye doğru müstahkem manastırlarla korundu. Moskova'nın Polonyalılar tarafından işgal edildiği karışıklık döneminden (1610-1612) sonra, yönetim gelişti, iş yaşamı canlandı. XVII. yy. sonunda kentte, 200 000 kişi yaşıyordu. Kent dışındaki yabancı mahallesine *(nemetskaya sloboda)* yerleşen yabancıların artmasıyla Moskova batılı etkilere açıldı. 1712'de yeni başkenti Petersburg'a taşıyan Büyük Petro döneminde, batılılaşma hızlandı. Moskova imparatorluğun ikinci kenti durumuna geldi. 1755'de kentte bir üniversite kuruldu. Kırsal çevreye, G.'deki eyaletlere ve Asya'ya Petersburg'dan daha yakın olan Moskova, 1897 sayımında bir milyonu aşkın kalabalık bir nüfusun yaşadığı büyük bir sanayi ve ticaret kenti durumuna geldi. 1812'de (14 eylül - 19 ekim) Napoléon orduları tarafından işgal edilmesi üzerine, büyük bir yangınla harabeye döndü.

1905 devrimi sırasında, Moskova'da bir sovyet kuruldu ve bolşevikler bu kentte genel bir ayaklanma denemesine giriştiler. Petrograd'daki ekim 1917 zaferinden sonra bolşevikler, Moskova'da junkerler' le savaşarak 3 (10) kasımda kendi iktidarlarını kurdular. Mart 1918'de Halk komiserleri konseyi'nin merkezi ve Sovyet Rusya'nın başkenti olan Moskova, 1919'da Komintern'in kurulmasıyla dünya devriminin örgütlenme merkezi işlevini de üstlendi. 1922'de kurulan SSCB'nin başkenti oldu. Alman-sovyet çarpışmalarının en büyüklerinden biri Moskova'ya yönelikti. (→ MOSKOVA SAVAŞI.)

• GÜZEL SANATLAR. Moskova'da ilk taş kiliseler (Kremlin*'de Uspenskiy* Sobor ve Blagoveşçenskiy* Sobor) XV. yy.'ın ikinci yarısında Korkunç İvan'ın hükümdarlığı sırasında yapılmaya başladı. Daha önceki katedraller Vladimir ve Pskov örneğine uygun olarak tahtadan inşa edilmişlerdi. XVI. yy.'da Moskova Rusya'nın sanat merkezi oldu; Bizans'tan devralınan üslup anlayışına Batı etkileri eklendi; piramit biçiminde tepeliğin yerini soğan biçimindeki kubbeler aldı ve ortodoks dinsel yapılarının genel silueti (buna Vasiliya* Blajennogo Hram benzersiz bir örnek oluşturur) ortaya çıktı. 1650'den başlayarak patrik Nikon mimarları, kilise yapımındaki beş kubbeli geleneksel anlayışa dönmeleri için teşvik etti ve heykel yapmayı yasakladı; Nikitniki'nin Svyatoy Troitsıy (1628-1653) ya da Svyatoy Troitsıy (1668)

MOSKOVA'DA SANAT

Koch-Rapho

1475-1479 yılları arasında Kremlin'de A. Fieravanti tarafından yapılan Uspenskiy Sobor'un içi (XVII. yy.'a ait freskler)

Garanger

Kızıl meydan (ön planda Vasiliya Blajennogo Hram [1555-1560])

kiliselerinde görüldüğü gibi Batı barok süslemeciliği varlığını sürdürdü. Manastırlar (Novodeviçi [XVI.-XVIII. yy.], Donskoy) sivil mimari gibi du değişimden etkilendiler: XVI. yy'dan kalma Romanov boyarlarına ait malikâne; bir bölümüyle korunmuş olan XVII. yy.'a ait Peçatnıy Dvor. 1714'te yalnız Petersburg için taş bina yapımı bir kararnameyle ilan edildi, fakat soylular ve burjuvazi XVIII. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak Moskova'ya döndüler ve klasik mimarinin gelişmesini desteklediler (V. Bajenov tarafından yapılan Paşkov malikânesi [1784-1786]; M. Kazakov tarafından yapılan eski Senato binası [1776-1788]). 1812 yangınından sonra Stanitskaya (1817-1822, bugün Tolstoy müzesi) oteli A. Grigoriyev tarafından, Duma (1890-1892, bugün Lenin müzesi) D. Çiçagov tarafından aynı üslupta yeniden yapıldı. 1812'den sonra O. İ. Bove kentin merkezini yeniden düzenledi ve Bolşoy tiyatrosu'nu inşa etti (1821-1824). XIX. yy.'ın ortasında Ortaçağ Rusyası'ndan etkilenmiş olan ve bu nedenle "eski rus" olarak adlandırılan yeni bir üslup gelişti (K. A. Ton tarafından yapılan Drujeynaya Palata; V. O. Şervud'un yaptığı Ulusal tarih müzesi; Tretyakov galerisi). Ekim devrimi'nden sonra modern mimari betondan birçok büyük binanın yapımını gerçekleştirdi; bu binalarda 30'lu yıllardan sonra görkemli bir seçmecilik (Lomonosov üniversitesi, 1949-1953) egemen oldu. 1956'dan başlayarak işlevsellik anlayışı ön plana geçti ve büyük şehircilik çalışmaları (konut toplulukları, metro, stadlar, Kremlin'e geniş yollarla bağlanan değirmi bir anayol sistemi, meydanlar, rıhtımlar ve parklar) gerçekleştirildi. (→ KREMLİN.)

Moskova antlaşmaları, 5 ağustos 1963'te Moskova'da ABD, Büyük Britanya ve SSCB arasında imzalanan ve atmosferde, kozmik uzayda ve su altında nükleer denemeler yapılmasını yasaklayan (ancak yeraltı denemelerini kapsamına almayan) antlaşmalar. Nükleer silahı bulunmayan birçok ülke de daha sonra bu antlaşmalara katıldı. Fransa ve Çin bu antlaşmaları imzalamayı kabul etmediler, ancak Fransa, 1977'den başlayarak atmosferdeki denemelerden kendi istemiyle vazgeçti. (→ SİLAHSIZLANMA.)

Moskova antlaşması, TBMM hükümetiyle SSCB arasında, 16 mart 1921'de Moskova'da imzalanan dostluk antlaşması. Özgün adıyla *Türkiye-Rusya muahedenet ahitnamesi* olarak bilinen 16 maddelik antlaşma Türkiye adına Yusuf Kemal (Tengirşenk), Dr. Rıza Nur ve Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Sovyetler Birliği adına da Çiçerin ve Celal Korkmazof tarafından imzalanmıştır. Antlaşmanın birinci maddesine göre SSCB, 28 kasım 1920 günü İstanbul'da toplanan Meclisi mebusan'ın kabul ettiği Misakı milli sınırlarını tanıyor, bağıtlı taraflardan birine zorla kabul ettirilmek istenen bir barış antlaşması ya da uluslararası bağlayıcı bir başka belgeyi tanımama ilkesini getiriyordu. Beşinci madde, Türkiye'nin güvenliği zedelenmemek koşuluyla Boğazlar'dan tüm ülkelerin ticaret gemilerinin serbestçe geçmesine olanak sağlıyor, Karadeniz ve Boğazlar'ın hukuki durumunun, kıyısı olan devletlerin temsilcilerinden oluşacak bir kurul tarafından ilerde belirlenmesini öngörüyordu. Aynı antlaşmanın öteki maddeleriyle Türkiye, çarlık dönemi hükümetleriyle yapılmış olan sözleşmelerden doğan bazı mali yükümlülüklerden kurtuluyor, ayrıca bağıtlı taraflar kendi ülkeleri içinde, öteki ülkenin hükümetini devirmeye yönelik faaliyetlere izin vermemeyi taahhüt ediyorlardı.

21 temmuz 1921 günü TBMM'nin açık oturumunda 201 oyla onaylanan antlaşmanın 13. maddesi imza tarihinde, geri kalan maddeleriyse 22 eylül 1921'de yürürlüğe girdi.

Moskova antlaşması, 26 mayıs 1972'de Moskova'da ABD ve SSCB arasında imzalanan ve her iki tarafın füzesavar savunma sistemini kısıtlamasını içeren antlaşma. SALT* görüşmelerinin ilk evresini oluşturdu.

Moskova barışı, 12 mart 1940'ta imzalanan ve Finlandiya ile SSCB arasındaki kış savaşına son veren antlaşma. Bu antlaşmayla Finlandiya Viipuri (Vıyborg) ve Karelya'nın güneyini, Kuusamo ve Salla (Laponya) bölgelerinin doğusunu ve Balıkçılar yarımadasını (Petsamo'nun kuzeyi) kaybetti. Sovyetler Hanko'da askeri bir üs kurdular.

Moskova müzeleri, Moskova'nın en ünlü sanat müzeleri şu ikisidir: başlangıcından bugüne kadar rus resmine ayrılmış olan TRETYAKOV* GALERİSİ ve bir bölümü arkeolojiye, öteki bölümü hollanda (Rembrandt), flaman, ispanyol okulları, izlenimciler, Van Gogh, Cézanne ve Matisse, italyan primitifleri ve Picasso'ya (Şçukin ve Morozov koleksiyonları) kadar batı resmine ayrılmış olan PUŞKİN GÜZEL SANATLAR MÜZESİ.

Çok sayıdaki diğer müzeler de kentin içine ve yakın banliyölerine dağılmış durumdadır: URUJEYMAYA* PALATA müzesi; XVII. ve XVIII. yy. MİMARLIĞI (Donskoy manastırı), RUBLEV (eski Uruç kilisesi), KOLOMENSKOYE* müzeleri; ARHANGELSKOYE şatosu; NOVODEVİÇİ MANASTIRI; ayrıca TOLSTOY, PUŞKİN, ÇEHOV, LENİN müzeleri, DEVRİM MÜZESİ.

■ **MOSKOVA PRENSLİĞİ,** Rusya'da tarihsel bölge; hükümdarları sonradan Rusya çarları durumuna gelen (1547) Moskova büyük prensliği bu bölgede gelişti. Büyük Petro tarafından Rus İmparatorluğu kuruluncaya kadar (1721), ülkeden Moskova prensliği ya da Moskova devleti diye söz ediliyordu.

• *Kökenler.* Kiev devletinin sınır bölgesi olan ve Vyatiçler ile Kriviçler'in yaşadıkları

1300-1598 ARASINDA MOSKOVA PRENSLİĞİ

Moskova prensliği, K.-D. Rusya'nın sömürgeleştirilmesi ve Vladimir-Suzdal büyük prensliğinin ilerlemesi sırasında gelişti. Moskova, Aleksandr Nevskiy'in oğlu Daniel'e (1276-1303) verdiği küçük bir prensliğin merkezi durumuna geldi. Daniel, 1598'de sönecek olan moskovalı ryurikoviçi prensler soyunun kurucusu oldu. O zamanki tüm Rusya gibi Moğollar'ın egemenliği altında olan bu küçük prenslik, Moskova'nın coğrafi, iktisadi ve stratejik durumundan yararlanan prenslerinin siyaseti, Ortodoks kilisesi'nin desteği ve başlangıçta Moğollar'ın yardımı sayesinde, XVI. yy. boyunca öteki rus prenslikleri üzerinde üstünlük kazandı.

• *Moskova büyük prensliği (1317-1462).* Mihail Tverskiy'in rakibi Yuriy Daniloviç (1303-1325), 1317'de Altınordu'dan büyük prens *yarlık*'ını (ferman) almayı başardı: 1328'de İvan I Kalita (1325-1340), ayrıca Moğollar'a ödenen vergiyi toplama hakkıyla birlikte, aynı unvanı yeniden elde etti. Ardılları Mağrur Simeon ve İvan II dönemlerinde, üstünlük konusunda Moskova ile Suzdal ve Tver arasında çekişme sürüyordu; Dimitriy Donskoy (1362-1389) Moskova'nın üstünlüğünü zorla kabul ettirdi. Din adamları tarafından desteklenen (metropolit 1326'da Moskova'ya yerleşti) ve aziz Sergey Radonejskiy tarafından yüreklendirilen Dimitriy Donskoy, Moğollar'a karşı birleşen Rusya (Tver, Novgorod ve Ryazan dışında) savaşçı ve prenslerinin başına geçti. Kulikovo savaşı (1380) gerçi moğol boyunduruğuna son vermedi, Moskova prensliği 1480'e kadar bu boyunduruğa bağlı kaldıysa da, rus prenslerin Altınordu karşısında göreli bir bağımsızlık dönemini başlattı.

XIV. yy. sonunda ve tüm XV. yy. boyunca Moskova prensliği, rus prenslikleri üzerinde egemenlik kurdu. Büyük prensle öteki prensler arasında süren ve Vasiliy I (1389-1425) dönemiyle Vasiliy II (1425-1462) dönemini dolduran savaşımlar, ancak otokratik ve merkezi Moskova devletinin gerçek kurucusu İvan III döneminde son buldu. Prensler ve boyarlar, siyasal ve askeri bağımsızlıklarını yavaş yavaş yitirdiler; buna karşılık olarak toprakların ve bunlar üzerinde yaşayan köylülerin özgür kullanım hakkını elde ettiler ve bu durum 1497 Yasası *(Sudebnik)* ile onaylandı.

• *Otokratik ve merkezi Moskova devleti (1462-1598).* Son Bizans imparatorunun yeğeniyle evlenen İvan III (1462-1505) döneminde, Moskova prensliği tümüyle hükümran bir devlet durumuna geldi (Altınordu 1502'de yıkıldı) ve Bizans'ın mirası üzerinde hak iddiasında bulunmaya başladı. Tüm Rusya'nın otokrat hükümdarı İvan III, oğlu Vasiliy III'e (1505-1533), merkezi bir devlet ve prenslik iktidarının tanrısal niteliğine ve boyarlarla hizmet adamlarının *(dvoryanin)* bağımlılığına dayanan bir siyasal sistem bıraktı. Dinsel alanda Yosif Volotskiy tarafından önerilen bir uzlaşmayla Kilise'nin, mallarını korumakla birlikte etkisini moskova otokrasisi hizmetinde kullanması kabul edildi. 1547'de Rusya çarı unvanını alan İvan IV , merkezileşme ve çağdaşlaşma etkinliklerini sürdürdü ve doğuya doğru yayılmayı başlattı (Kazan [1552] Astrahan [1556] hanlıklarının ilhakı, Sibirya'da Yermak seferi). Aynı zamanda güney bölgelerin sömürgeleştirilmesi de sürdürüldü ve XVI. yy.'da Oka' nın güneyine erişen sömürgeleşmeyle birlikte, Tatarlar'ın saldırılarına karşı müstahkem kentler kuruldu. XVI. yy.'da bütün Avrupa'da görülen iktisadi gelişmeden Moskova prensliği de pay almakla birlikte, henüz Avrupa ile eşit bir durumda olmaktan uzaktı.

İvan IV döneminin sonunda, bu gelişme tehlikeye düştü. Bütün Avrupa'daki iktisadi konjonktürün altüst olması dışında Rusya'da çarın kişiliğinde görülen anormallikler, P[illegible] karşı sürdürülen Livonya savaşı nın (1558-1583) başarısızlıklarına ve soyluların toprağa bağlı köylüler üzerindeki artan baskısına bağlı sorunlar da ortaya çıktı.

• *Karışıklıklar ve ilk Romanovlar'ın devleti yeniden kurma girişimleri.* Bütün bunlara bir de, Fyodor I'in ölümüyle (1598) Ryurikoviçi hanedanının sönmesi eklendi. Boris Godunov'un egemenlik döneminden (1598-1605) sonra, 1601, 1602 ve 1603 yıllarındaki çok kötü hasatların yol açtığı açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan ülke, karışıklıklar dönemi (1605-1613) denilen tam bir dağılma dönemine girdi.

Polonyalılar tarafından işgal edilen (1612) Moskova'nın kurtarılmasından sonra ilk Romanovlar, Mihail Fyodoroviç (1613-1645) ve Aleksey Mihayloviç (1645-1676), Moskova devletini yeniden kurup geliştirdiler. Çarın ve hükümetinin temel işlevi, gene otodoksluğu korumaktı. Tüm halkın devlet hizmeti yükümlülüklerine bağlı bir duruma getirilmesi, "otoriter tutuculuğun zaferini simgeleyen" (M. Laran) 1649 Yasası *(Ulujenia)* ile düzenlendi. Ancak bu tutuculuk, kent ayaklanmaları ve Razin Stenka'nın Kazaklar tarafından desteklenen büyük köylü ayaklanması (1670-71) gibi köylü ayaklanmaları biçimine bürünen iktisadi ve toplumsal çatışmalarla tehdit ediliyordu.

Ayrıca İsveç'e ve özellikle birçok savaşa giriştiği Polonya'ya meydan okuyan Moskova prensliği, batı tekniklerine de açılmak zorundaydı. Bunun sonucu, Moskova'ya giderek artan bir sivil ve askeri teknisyen akını başladı. Doğu Ukrayna'nın Rusya'ya katılmasından (1654) sonra, bu teknisyenlerin etkisi iyice batılılaşmış olan ukraynalı seçkinlerin etkisiyle birleşti. Yabancı etki, kendini dinsel alanda da duyurdu. Bu alanda reformcular, patrik Nikon'un 1652-1666 arasında gerçekleştirdiği reformlara karşı çıkan eski dindarlar ve tutucuların şiddetli muhalefetiyle karşılaştılar. Bu durum da ayrılığa (ya da *Raskol*) yol açtı.

Büyük Petro, Rusya'nın batılılaştırılmasına sert bir biçimde girişerek, bu yenilenme güçlerine kesin bir canlılık kazandırdı.

Moskova savaşı (7 eylül 1812), Kutuzov komutasındaki rus birlikleriyle Napoléon ordusunun Rusya seferi sırasında Moskova önlerinde giriştikleri sonucu belirsiz savaş. Ruslar bu savaşa *Borodino savaşı* adını verirler.

Moskova savaşı (1941-42). Ukrayna'da Kızıl ordu'nun çökmesinden sonra, Moskova yönündeki alman saldırısı 30 eylülde yeniden başladı. Von Bock, komutasındaki 1 500 000 asker, 1 800 tank ve 1400 uçakla parlak sonuçlar elde etti. Vyazma ve Briansk'ta 6 rus ordusu çembere alındı, ardından Tula ve Kalinin yoluyla Moskova'nın geniş bir kuşatma manevrasına girişildi. Başkent, panzerlerin erişebileceği uzaklıktaymış gibi görünüyordu. Ancak iklim koşulları Almanlar'ı engellerken, Jukov yönetimindeki rus direnişi de sertleşti. 5 aralıkta karşı saldırı başladı ve Wehrmacht'ı 150 km geri çekilmek zorunda bırakarak başkenti kurtardı. Brauchitsch'in yetkilerini elinden alan Hitler, OKH'nin doğrudan komutasını üstlendi. Rusya'nın işini çabucak bitirme umudu böylece kayboluyordu.

MOSKOVİT → MUSKOVİT.

Moskovskiye vedomosti *(Moskova'dan haberler),* 1756'da kurulan ve Moskova'da yayımlanan en eski gazetelerden biri. 1863'te Mihail Nikiforoviç Katkov tarafından satın alınınca çok geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı. Katkov bu gazeteyi ulusal duygunun, mutlakiyetçiliğin, panslavcılığın yayın organı durumuna getirdi ve hükümet hiçbir zaman onu yasaklamaya cesaret edemedi. Muhafazakâr eğilimdeki gazete 1917'de kapandı.

MOSK[illegible] → MOS[illegible]

MOSLEY (*sir* Oswald), ingiliz siyaset adamı (Londra 1896 - Orsay 1980). 1918'den 1931'e kadar (1924'te muhafazakârlardan koparak İşçi partisi'ne katıldı) Avam kamarası'nda milletvekiliydi. 1931'de Bağımsız işçi partisi'ni, 1932'de de İngiliz faşistleri birliği'ni kurarak Mussolini'nin Kara gömleklileri örneğine göre örgütledi. 1940'tan 1943'e kadar Man adasında tecrit edildi. 1948'de etkinliklerine yeniden başladı ve 1968'de Anılar'ını yayımladı.

MOSMOR sıf. (*mor*'dan pekiştirilerek). **1.** Bütünüyle mor olan koyu mor renkteki şeyler için kullanılır: *Mosmor bir yüz. Vurulan yerleri mosmordu. Mosmor bir kazak.* **—2.** *Mosmor kesilmek, mosmor olmak,* aşırı biçimde morarmak: *Ellerim soğuktan mosmor kesildi. Kriz sırasında yüzü mosmor olmuştu;* bir kimse sözkonusuysa, yanlış bir hareketinin açığa çıkması, anlaşılması yüzünden utanç duymak, bozulmak: *Yalanı ortaya çıkınca mosmor oldu.*

MOSOLOV (Aleksandr Vasiliyeviç), rus besteci (Kiev 1900 - Moskova 1973). 1927'de *Çelik dökümhanesi* (ya da *Zavod*) adlı yapıtıyla ün kazandı. Bir bale taslağından çıkarılmış senfonik bir epizot olan bu yapıt, makineyi ve sanayileşmeyi yüceltir. Diğer yapıtlarında rus folklorunun büyük etkisi görülür.

MOSONMAGYARÓVÁR, Macaristan'da (Györ-Sopron yönetim bölgesi) kent, Avusturya sınırı yakınında, antik *Porta Hungarica,* "Macaristan Kapısı", 29 500 nüf. Sanayi (metalürji, tekstil) merkezi.

MOSQUİTİA, Honduras'ın doğusunda bölge, Nikaragua sınırının kenarında, eski *Mosquitos kıyısı*'nda. Eskiden Honduras'ın hak iddia ettiği bu bölge, 1957'den beri Gracias a Dios'un yönetim bölgesidir (yönetim merkezi Brus Laguna).

MOSQUİTOLAR ya da **MİSKİTOLAR,** rio Patuca (Honduras) ve Las Perlas (Nikaragua) deniz kulağı arasındaki topraklarda yaşayan Orta Amerika Kızılderilileri. Çibça dillerinden birini konuşur, Rama, Paya ve Sumo Kızılderilileri'nden oluşan üç kabileye bölünür ve zenci topluluklarla güçlü bir melezleşme özelliği gösterdikleri için de sık sık Zambolar olarak adlandırılırlar. Mosquito Kızılderilileri, tarım (mısır, şekerkamışı, tatlı patates), balıkçılık ve avcılıkla geçiniyorlardı. Yüce bir başkanın buyruğu altında, çok iyi denizciler olarak, kendilerine köle sağlamak için Talamanca bölgesine doğru birçok sefer düzenlemişlerdi. 1630'dan başlayarak ülkeleri, gitgide İngilizler'in denetimi altına girdiyse de bunlar ülkeyi sömürgeleştiremeyerek sonunda Nikaragua'ya bıraktılar (1860). Sayıları 90 000 olarak tahmin edilen Mosquitolar, günümüzde orman işletmeleriyle muz plantasyonlarında çalışmaktadırlar. Sandinistaların, karşı devrimcilerin ve ABD çıkarlarının çatıştığı bir sınır bölgesinde yerleşmiş olmaları, 1982'de köylerinin ve ürünlerinin yakılıp yıkılmasına, toplama kamplarına gönderilmelerine ve ortadan kaldırılmalarına yol açtı.

MOSQUİTOS kıyısı, Orta Amerika'daki bir bölgenin eski adı, Antiller denizi kıyısında, yaklş. 11° ve 16° enlemleri arasında. Günümüzde Nikaragua ile Honduras arasında paylaşılmıştır.

MOSS, Norveç'te liman kenti, Østfold' un merkezi, Oslo fiyordunun doğu kıyısında; 25 400 nüf. Gemi yapımı. Kâğıt. Tekstil. Besin sanayileri. 14 ağustos 1814'te, Moss'ta İsveç ile Norveç birliğini hazırlayan bir sözleşme imzalandı.

MOSSAKA, Kongo'da kent, Kongo ırmağı kıyısında, Kongo'nun *Likouala Mossaka* ırmağına kavuştuğu yerde. Irmak limanı.

MOSSAMEDES → MOÇÂMEDES.

[illegible] ılı) koy. Stillbayen'den önceki bir bölgesel sanayi evresini tanımlama olanağı veren tarihöncesi siti.

MOSSENDJO, Kongo'da (Lékoumou bölgesi) kent. Gabon'u Kongo-Okyanus'a bağlayan demiryolu kentten geçer. Kereste sanayisi.

MOSSİNSOHN (Yigal), İsrailli yazar (Ein-Gannim, İsrail, 1917). Palmah'ta ve İsrail savunma kuvvetlerinde çarpıştı (1943-1949), ABD'de altı yıl kaldıktan (1959-1965) sonra İsrail'e döndü. Piyesler (*Tamar, femme de Er* [fr. çev.], 1947; *Casablanca* [fr. çev.], 1958; *Şimşon*, 1968) ve romanlar kaleme aldı, ama özellikle, çocuklar için yazdığı serüven kitaplarıyla tanındı.

MOSSİT a. (fr. *mossite;* Norveç'teki *Moss* kentinin adından). Kuvadratik sistemde yer alan doğal demir ve manganez niobat-tantalat.

MOSSO sıf. (ital. *mosso*). Müz. Bir tempo değişikliğini belirten terim. (Hemen hemen yalnızca *più mosso* [daha hızlı] biçiminde kullanılır.)

MOSSO (Angelo), italyan fizyoloji uzmanı (Torino 1846 - *ay. y.* 1910). Torino Üniversitesi'nde fizyoloji profesörüydü, pletismografı ve ergografı icat etti. Yükseltide solunumu inceledi, hipokapni üstüne bir kuram geliştirdi: *Archives italiennes de biologie*'yi kurdu (1883).

MOSSYNOİKİALILAR, Anadolu'nun Karadeniz kıyısında, Thermodon'un (Terme) D.'sunda, Giresun ve Ordu arasında yaşayan halk (Mossynoikoi). Strabon, çok vahşi ve saldırgan olan bu halkın "mossynoi" denilen hareket edebilen ahşap kulelerde oturduklarını yazar. Herodotos, Persler döneminde on dokuzuncu satraplığa bağlandıklarını ve Kserkses I'in Yunanistan seferinde Sestos valisi Artauktes'in emrinde savaştıklarını bildirir.

MOST, Çek Cumhuriyeti'nde (Kuzey Bohemya bölgesi) kent, Bilina ırmağı kıyısında; 64 000 nüf. Linyit üretim merkezi. Metalürji. Kimya sanayileri.

MOSTAERT (Jan), Hollandalı ressam (Haarlem 1475'e doğr. - *ay. y.* 1555/56). 1519'dan itibaren Mechelen'de Avusturyalı Margherita'nın sarayında çalıştı; Geertgen tot Sint Jans'ın etkisinde yetişti, dinsel konular işledi, (*Çile üçkanatlısı*, Brüksel Krallık müzeleri) ve çok çekici portreler yaptı (*Joost Van Bronckhorst*, Petit Palais, Paris); gerçekleştirdiği dikkat çekici birkaç manzarasında Patinir'in etkisi sezilir.

MOSTAERT (Gillis), flaman ressam (Hulst 1534'e doğr. - Anvers 1598). Jan Mostaert'in yeğeni olduğu sanılmaktadır. 1554'te Anvers'te Usta oldu, dinsel olduğu kadar mitolojik ve tarihsel konular işledi. Küçük boyutlu kış manzaraları, gece sahnelerini yansıtan ve ışık etkisine ağırlık veren resimleri (*Sodom ve Gomorra'nın yıkılışı*, Güzel sanatlar müzesi, Brüksel) beğeni kazandı. —İkiz kardeşi FRANS'ın yapıtı (öl. Hulst 1560) az tanınır.

MOSTAGANEM → MESTGHANEM.

MOSTAR, Bosna-Hersek'te kent, Hersek'in eski merkezi, Neretva ırmağının kıyısında; 63 000 nüf. Tarım pazarı ve ticaret merkezi. Tütün imalathanesi. Besin sanayileri. Alüminyum.

—Tar. Kentin 1440 yıllarında kurulduğu sanılıyor. Türkler tarafından fethedildikten (1483) sonra, Hersek'in ticaret merkezi olarak gelişme gösterdi. 1522'de Hersek sancakbeyliği merkezi oldu. 1652'de hırvat beyi Zerinoğlu, kenti ele geçirmeye çalıştıysa da püskürtüldü. 1689'da Hersek'le birlikte Mostar'ı da kuşatan Venediklier'i Bosna valisi bozguna uğrattı. XIX. yy. ortalarına değin gitgide gelişerek Mimar Sinan'ın Neretva nehri üstünde yaptığı tek kemerli köprü gibi pek çok güzel ve zarif yapıtla süslendi. Yine türk yönetimi altında bulunduğu dönemde Ziyai, Derviş Paşa, Ahmet Efendi Mostari, Ahmet Rüştü vb. edebiyat adamları, din bilginleri yetişti. 1878 ortalarında avusturya-macaristan ordusu tarafından işgal edilen Mostar, Birinci Dünya savaşı sonuna değin bu ülkenin yönetiminde kaldı; 1920'de imzalanan Saint Germain antlaşması'yla Sırp-Hırvat-Sloven krallığı'na bağlandı.

—Mim. Bu güzel kentte roman ve gotik üslubundaki mimari yapılar Türkler'den kalma islami yapılarla uyum sağlar. Evliya Çelebi Neretva nehri üzerindeki görkemli köprünün Kanuni Süleyman döneminde Mimar Sinan'a yaptırıldığını (1566/1567) bildirir, ancak bu köprünün yerli bir mimar ya da dalmaçyalı italyan bir mimar tarafından inşa edildiğine ilişkin görüşler de vardır. Evliya Çelebi ayrıca kentte kırk beş cami ve mescit olduğunu yazmaktadır (Eski cami [1473], Hacımehmetbey camisi [1557], Hacıaliağa mescidi [1608], Kuskumehmetpaşa camisi [1617], İbrahimağa camisi [1634]). Mostar camilerinin en büyük ve gösterişlisi, halk arasında Karagözbey camisi olarak bilinen Hacımehmetbey camisi'ydi.

MOSTRA a. (ital. *mostra*). **1.** Bir şeyi temsil eden, onun niteliklerini taşıyan örnek; göstermelik; örnek, numunelik. **—2.** *Mostra olmak*, kendini alay ve eğlenme konusu olacak gülünç bir duruma sokmak (arg.). ‖ *Mostrasını bozmak*, bir kimseyi rezil etmek (arg.).

—Ayakkc. Ayakkabının içine, topuk yerine yerleştirilen, deriden, mantardan ya da başka bir malzemeden yapılmış parça.

—Yerbil. Bir jeolojik oluşuğun ya da maden yatağının yüzeyde görünen kesimi. ‖ *Mostra vermek*, yüzeyde görünmek, yüzeylenmek.

MOSTRALIK sıf. ve a. **1.** Bir maldan örnek olarak ayrılmış parça için kullanılır; numune, göstermelik: *Mostralık portakal.* **—2.** Yalnızca gösterişi olan, hiçbir işe yaramayan kimse için kullanılır: *Biz burda mostralık mıyız, hiç kimse bize bir şey sormuyor.*

MOSZKOWSKİ (Moritz), Polonya asıllı alman besteci ve piyanocu (Breslau 1854 - Paris 1925). Bir opera (*Boabdil*, 1892), bir bale (*Laurin*, 1896) ve orkestra yapıtları dışında, çok sayıda salon parçası ve etüt besteledi ve parlak bir piyano virtüözü olarak tanındı.

Moszkowski valsi, akrobatik pas de deux. Koregrafisini Vassili Vainonen, müziğini Moritz Moszkowski hazırladı. İlk kez 1930'da Leningrad'daki Malıy tiyatrosu'nda, Olga Mungalova ve Pyotr Guseyev tarafından sahnelendi. Mungalova'nın yerini, çok geçmeden Olga Lepeşinskaya aldı. Sovyet balesinin, gösterişli yapıtlarının tipik örneğidir.

MOŞAV a. (İbranice sözc.). İsrail'de kooperatif köyü. (Kolektif köy *kibutz*'dan farklıdır.)

MOSES, Sotholar'ın reisi (Butha Buthe, Basutoland'ın kuzeyi, 1790 - Thaba Bosiu 1870). Sotholar'ı bir araya getirmeyi başardı; kendisi hıristiyanlığı kabul etmemekle birlikte, 1833'te protestan fransız misyonerlerin ülkesine gelmelerine karşı çıkmadı. İngiliz ve Boerler'e karşı, genellikle başarılı bir biçimde savaştı; sonra, Boerler'den korunabilmek için 1868'de Britanya'nın himayesi altına girdi.

MOŞİ, Tanzanya'da kent, Kilimancaro'nun G.'inde, Kilimancaro bölgesinin merkezi; 37 800 nüf. Ticaret (kahve) merkezi.

MOŞİKALAR, İ.Ö. 200 - İ.S. 700 arasında Kuzey Peru'da yaşayan ve kültürü özellikle Moche ve Chicama (bugünkü La Libertad eyaleti) vadilerinde gelişen kolomböncesi halk. Son derece hiyerarşik bir yapısı olan moşika toplumu, siyasal, askeri ve dinsel iktidarı denetleyen bir aristokrasiyle, zanaatçı ve köylülerden oluşuyordu; savaş tutsakları büyük bir olasılıkla köle olarak kullanılmaktaydı.

Özellikle kalıplama yoluyla yapılan ve büyük bir teknik ve sanatsal değer taşıyan çanak çömlek, boyalı ve / ya da kabartılı bir bezekle süslüydü. Moşika vazolarındaki çok zengin ikonografi, günlük yaşamın ve mitolojinin çeşitli görünümlerini betimlemekteydi. Moşikalar kuyumculukta ve dokumacılıkta da çok ustaydılar.

Moşika vadisinde, güneşte pişmiş tuğladan yapılan iki büyük piramidin, Güneş ve Ay piramitlerinin kalıntıları yükselir. Bu piramitler, bir tören merkezinin öğelerini oluşturuyorlardı. Moşikalar, başka dinsel merkezlerle birlikte yollar, ekim terasları ve sulama kanalları da yapmışlardı.

MO ŞILONG ya da **MO SHİLONG,** çinli ressam (Huating, Ciangsu, 1567'ye doğr. etkinlik gösterdi - 1600), manzara ressamı, özellikle de sanat eleştirmeni olarak tanındı. *Huaşuo*'nun yazarıdır. Bu yapıtında geliştirdiği estetik kuramları Dong Çiçang yeniden ele aldı ve yaygınlaştırdı.

MOŞOEŞOE II, Lesotho kralı (Matsieng, Maseru, 1938). Ülkenin bağımsızlığını kazandığı 1966'da kral ilan edilen Moşoeşoe II, önce yetkilerini kısıtlayan, sonra şubat 1970'te onu tahttan indiren başbakan J. Leabua Jonathan ile anlaşmazlığa düştü. Sürgüne giden kral, aralık ayında, yalnızca onursal unvanlar taşıyarak göreve başlamayı kabul etti. Ocak 1986'da Lesotho'da askeri darbe oldu. Başbakan J. Leabua hükümetini deviren ülkedeki yarı askeri birliklerin komutanı general Justin Lekhanyen iktidara elkoydu.

MOTACİLLİDAE a. Zool. KUYRUKSALLAYANGİLLER familyasının bilimsel adı.

MOTAGUA (*río*), Guatemala'da ırmak, ülkenin en uzun ırmağı, çığırının aşağı yarısında ulaşıma elverişlidir. Ülkenin güneyindeki yanardağ kütlesinden doğar ve Honduras körfezinde Antiller denizi'ne dökülür. Irmağın yukarı çığırına *río Grande* adı verilir.

MOTALA, İsveç'te (Östergötland), kent, Vättern gölü ve *Motala ırmağı* kıyısında; 41 000 nüf. Radyo verici istasyonu. Hidroelektrik santralı. Metalürji.

MOTAMO ya da **MOTAMOT** sıf. ve be. (fr. *mot à mot*). Bir çevirinin, metnin anlam ve anlatım özelliğine dikkat edilmeksizin sözcüğü sözcüğüne bir başka dile aktarıldığını belirtmek için kullanılır.

MOTEL a. (amerikanca *motel*). Önemli yol kavşaklarının yakınına kurulmuş ve otomobilli yolcuları barındıracak biçimde düzenlenmiş otel.

MOTELCİ a. Motel işleten kimse.

MO[illegible]LIK a. Motel işletme işi, motelcinin mesleği.

Ch. Lenars

moşika sanatı
kuş başlıklı bir savaşçıyı gösteren üzengi kulplu plastik vazo pişmiş toprak, 200-800
Ulusal Antropoloji ve Arkeoloji müzesi, Lima

M. Levassort

Mostar'dan bir görünüm ve Neretva ırmağı üzerindeki türk köprüsü 1566)

MOTET a. (fr. *motet*; ital. *mottetto*'dan). Müz. Bir ya da daha çok ses için bestelenmiş, dinsel ya da dındışı, çalgı eşlikli ya da eşliksiz yapıt.
—ANSİKL. • *Ortaçağ.* Motet, XII. yy.'ın son yıllarında ya da XIII. yy.'da, birsesli ayin parçalarını güzelleştirmek isteğiyle ortaya çıkmış çoksesli bir formdur. Ama çok geçmeden, öncelikle dindışı bir yapıta dönüştü. Başlıca öğeleri şunlardı: 1. pes tarafta, bir gregorius ezgisinden alınmış birkaç notalık bir parça olan tenor partisi; 2. daha tiz olan ve melodisi belli sözlerle söylenen *motetus* partisi. *Motetus*'un üzerine bir üçüncü ve dördüncü ses daha eklenerek her sesin başka bir metni okuduğu 2, 3, 4 sesli motetler bestelenmiştir. Motetlerin çoğunun bestecisi belli değildir. XIV. yy.'da motet, eşritimliliğin kullanılması ve sık sık, kontratenor denilen bir çalgı partisinin de eklenmesiyle karmaşıklaştı. XV. yy.'ın başlarında, moteti bir tören yapıtına dönüştüren Guillaume Dufay ile bu form, yeniden dinsel bir form olma eğilimi gösterdi.
• *Rönesans.* Dunstable ve Dufay döneminin ayırtedici özelliği olan biçim çeşitliliği, yerini, XV. yy.'ın ortalarından başlayarak en belirgin biçimde Ockeghem ve Josquin Des Prés'nin motetlerinde görülen biçim birliğine bıraktı. Ayin düzeni gerektirmese ve kuramsal olarak hiçbir ayinde yeri olmasa da, özellikle dinsel bir yapıta dönüşen motet, ibadette missanın yerini alma eğilimi gösterdi. Bu dönemde, müzik açısından, alt ve üst seslerin eşzamanlı notaları biçimsel birliğe kavuştu. Böylece sesler (yani partiler) arasında birbirine geçiş ve taklit olanak kazandı. Sözler açısından ise, farklı metinlerin eşzamanlı olarak söylenmesi bırakılarak tek bir latince güfte kullanılmaya başladı. Capella şarkıcılarının sayısı da yavaş yavaş arttı; bu, motetlerin *a cappella* koroyla seslendirilmesini sağladı. Ortaçağ'da belli bir düzene bağlanmamış olan *a cappella* koro icrası, XVI. yy.'da yaygınlaştı ve gelişti. XV. yy.'ın ikinci yarısında, dörtten çok ses için motet yazımı, henüz yaygınlaşmamıştı. XVI. yy.'daysa, capella şarkıcılarının sayılarındaki artışla, 5-6 sesli motet yazımı olağanlaştı. Motet, XVI. yy.'da gördüğü büyük rağbeti, sanatta anlatımın kişiselleşmesini getiren yeni zevke daha uygun düşmesine ve o dönemde revaçta olan şanson ve madrigal türlerine yaklaşmasına borçludur. Bunda, sözlerinin missanınkinden çok daha çeşitli olmasının da payı vardır.
• *Klasik dönem.* Çoksesli *a cappella* motet yazımı, klasik dönemde de sürdürüldü (Schütz, Bouzignac vb.). Ama eşlikli birsesliliğin ve konsertan üslubun doğuşuyla eski önemini yitirdi. Yeni motet, her zaman, ayinlerde kullanılan ya da kullanılmayan latince sözler üzerine bestelenmiştir. Müzik açısından, sürekli bas eşlikli bir ya da daha çok ses partisi içeren bu dönem moteti, daha sonra opera, oratoryo ve kantatın tüm öğelerini (arya, recitativo, koro, uvertür) bünyesine aldı. Bu tür konsertan motetin başlıca temsilcileri İtalya'da Cavalli, Alberti, Monteverdi, Legrenzi, Scarlatti; Fransa'da Du Mont, Lully, Couperin, Delalande, M.-A. Charpentier, Campra vb.'dir. Motet, XVIII. yy.'da kiliseden çıktı, bir konser yapıtı kimliği kazandı.
• *Romantizm ve çağdaş dönem.* Kilise müziğinde XVIII. yy.'da başlayan gerileme, Almanya'da kilise mallarına devletçe elkonulmasından sonra, Fransa'da da Devrim'in ardından hızlandı. Dinsel müzik, ancak 1830'da, K. Proske, Fr. Witt, M. Haller gibi, yapıtlarında gerçek bir özgünlük bulunmayan alman bestecilerle yeniden gelişmeye başladı. Fransa'da, Niedermeyer'in etkisiyle, Gounod, Saint-Saëns, Franck ve Fauré, klasik moteti yenilediler. Öte yandan Bordes, d'Indy ve Guilmant, bestecileri *a cappella* yapıtlar yazmaya (G. Ropartz, Poulenc, Duruflé) özendirirken, Schmitt, Dupré, Delvincourt, Poulenc ve Migot eşlikli motetler bestelediler. Almanya ve İtalya'daysa, Liszt, Brahms, Bruckner ve Verdi gibi besteciler, her iki tarzda da motetler yazdılar.

Moth, tek kişilik, küçük, yarış yelkenlisi. Bir tektip olmamasına karşın dünya piyasasına az sayıda sürülür; tekne gövdesi için aranılan tek koşul, dıştan dışa uzunluğunun maksimum 3,353 m olmasıdır; ayrıca yelken yüzeyinin 6,80 m² olması ve cat boat tipi bir donanımın kullanılması da zorunludur. Basitliği, bu serinin uluslararası bir başarı kazanmasını kolaylaştırmıştır.

MOTHERWELL, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'nın merkezinde, Clyde yakınında, Glasgow'un yukarısında; 150 059 nüf. (Wishaw komşu yerleşme alanıyla birlikte). Metalürji sanayileri.

MOTHERWELL (Robert), amerikalı ressam (Aberdeen, Washington, 1915 - Provincetown, Massachusetts, 1991). Önceleri kolaj ve otomatizm (öğelerin özgürce birleştirilmesi) tekniklerini uyguladı; soyut araştırmalarıyla olduğu kadar kuramsal çalışmalarıyla da, New York soyut anlatımcılığının ve Amerika çapında da bir soyutlamanın gelişmesinde önemli rol oynadı. Yapıtları, iki ana kutup çevresinde odaklaşan büyük dizilerden oluşur: büyük bölümü siyah beyaz, trajik ve lirik "Elegy"ler (1948'de başlanmış ve İspanya Cumhuriyeti'ne adanmıştır); yalın ve aydınlık "Open"lar (1967'de başlanmıştır). Motherwell kitap resimlemeleri de yapmıştır (*Rimbaud suite* [1967]; R. Alberti için *A la Pintura* [1971-72]).

MÔTIERS, İsviçre'de (Neuchâtel kantonu) komün, Val de Travers'te (Jura), Areuse ırmağı kıyısında; 710 nüf. Köpüklü şaraplar. J.-J. Rousseau *"Lettres de la montagne"*'ı (müze) burada yazdı.

MOTİF a. (fr. *motif;* geç lat. *motivus;* klasik lat. *movere*'den). **1.** Bir ressamın, bir desinatörün, gözle görülen gerçeklik içinden, kendine konu, model olarak seçtiği öğe. **—2.** Dış dünyada ya da yapıtta yer alan anlatıcı ya da süsleyici görsel öğe. **—3.** Herhangi bir zemin üzerinde sık sık tekrarlanan desen, süs: *Bir halının motifleri.*
—Krist. *Kristal motifi,* bir kristal gözü atomlarının düzenlenişi.
—Müz. Birçok kez yinelenerek bir müzik yapıtına ya da bir yapıtın bir bölümüne birlik kazandıran küçük karakteristik öğe. || *Armonik motif,* parça boyunca yinelenen bir ya da daha çok akor zincirinin temsil ettiği şey. || *Melodik motif,* bir temaya ya da bir parçaya özgünlük kazandıran, az ya da çok serbest bir biçimde yinelenen aralıklar dizisi. || *Ritmik motif,* melodik ve armonik bağlamı tekrarlanmaksızın yinelenebilen ritmik değerler bütünü.
—Pulc. *Motif koleksiyonları,* pulların çıkarılış amaçlarına göre bir araya getirilmeleri (UNESCO, açlıkla savaş vb.).

MOTİFLİ sıf. Motifi olan, motiflerle bezenmiş ya da belirtilen nitelikte motifi bulunan şey için kullanılır: *Çiçek motifli bir halı.*
—El sant. *Motifli örgü,* üzerinde çeşitli teknikler ya da değişik renkler kullanılarak desenler oluşturulmuş örgü.
—Tekst. Motiflerle ya da desenlerle bezenmiş bir kumaş için kullanılır.

MOTILONES *(sierra de los)* → PERİJÁ *(sierra de).*

MOTİNGGO BOESJE, endonezyalı yazar (Güney Sumatra 1937). Daha on sekiz yaşındayken romanlar ve hikâyeler yayımladı, ardından, savaşı ya da günlük yaşamı konu alan toplumsal oyunlar kaleme aldı (*Nuit d'enfer* [fr. çev.], *1949,* 1962; *Conseils à mon fils* [fr. çev.]; *Soleil dans l'obscurité* [fr. çev.], 1963) sonunda yalnızca popüler romanlar yazmaya başladı. Aşk ya da cinayet entrikalarında kullandığı toplumsal öğeler ve üslubunun zenginliğiyle romanlarını çekici kılmayı başardı.

Robert Motherwell
A view number one
(1958)

MOTİVASYON a. (fr. *motivation*). GÜDÜLENİM'in eşanlamlısı.
—İkt. Bir iktisadi karar biriminin davranışını belirleyen etkenlerin tümü. (Piyasa incelemeleri ve reklam kampanyalarının hazırlanmaları sırasında, tüketici motivasyonu araştırmalarından yararlanılır.)

MOTO, Zaire'de (Yukarı Zaire) yer, Watsa'nın yakınında. Altın yatakları.

MOTOBALL a. (*moto-* ve ing. *ball,* top). Motosiklet sporu. Beş sürücüden (bir kaleci, bir geri ve üç ileri oyuncusu) oluşan iki takımla bir futbol sahasında oynanır. Amaç, topu rakip kaleye sokmaktır.

MOTOKOMPRESÖR a. (fr. *motocompresseur*). Soğ. san. *Motokompresör grubu,* bir soğutma kompresörü ile bu kompresörü çalıştıran motordan oluşan grup.

MOTOKROS a. (fr. *motocross*). Engebeli arazilerde yapılan kros yolunda, 125 cc, 250 cc, 500 cc'lik (üç dalda) motosikletlerle yapılan yarışma. Yarış mesafesi dallara göre (1-3 mil) değişir. Yol güzergâhı bayraklarla belirlenir. Yarışa start (başlama) yerinde, ışıklı sinyalle ya da bayrak sallayarak başlanır. Çıkışta hata olursa (fodepar) kırmızı bayrak sallanarak motokrosçular çıkış yerine çağrılır. Bitiş (finish) yine bayrakla belirtilir.

MOTOKROSÇU a. Motokros yarışmalarına katılan ya da bu yarışmalarda uzmanlaşmış sporcu.

MOTONOBU → KANO MOTONOBU.

MOTONÖRON a. (fr. *motoneurone*). Omuriliğin ön boynuzunda bulunan ve aksonu bir hareket siniri boyunca ilerleyerek bir çizgili kas lifinin sinirini oluşturan iri nöron.
—ANSİKL. Motonöronlar iki çeşittir. Alfa motonöronlar asıl iskelet kaslarının liflerinin (iğ dışı lifler) sinirlerini, gama motonöronlarsa sinir-kas iğlerinin sinirlerini oluşturur. İkinciler, sinir-kas iğciklerinin gerilimini düzenleyerek, gama sinir halkası aracılığıyla dolaylı olarak alfa moto-

motokros (1981'de Touquet'de yapılan enduro yarışı)

Sylvain Legrand-Vandystadt

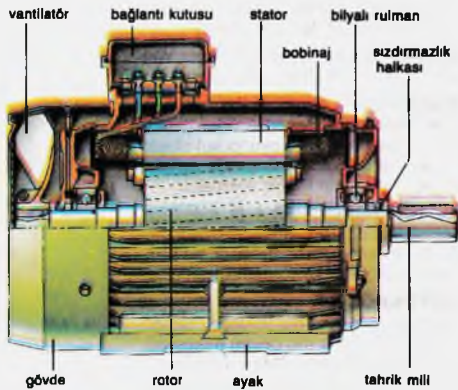
nöronların etkinliği üzerine etkili olur.

İki motonöron tipi ya da beyin sinirleri (beyin korteksi-omurilik, ağsı oluşum -omurilik, vestibulum-omurilik lifleri, vb.) ya da yerel olarak, omuriliğin bölütsel sinir lifleri ya da ara nöronları tarafından yönetilir. İnsan vücudunun etkin hareketlerinin hepsi motonöronlar aracılığıyla gerçekleşir.

MOTOORİ NORİNAGA, japon filolog (Matsuzaka 1730 - *ay. y.* 1801). *Genji monogatari* (1796) üstüne yaptığı incelemede bu yapıtı buddhacılık ya da konfuçiusçuluk kökenli ahlak yorumlarından kurtarmaya çalıştı; *Kociki-den*'de (Kociki üstüne yorumlar, 1790-1822, 48 cilt) gerçekleştirdiği dilbilimsel yeniden oluşturuma yönelik titiz çalışma henüz yabancı ideolojilerle bozulmamış bir Japonya imgesinin yüceltilmesini amaçlar. Ulusçuluk anlayışı, imparatorluk otoritesini yeniden kurmak isteyenlere kuramsal gereçler sağlamaya katkıda bulunmuştur.

MOTOPOMP a. (fr. *motopompe*). **1.** Bir ısıl motor ya da elektrik motoru ile bir pompa ve bunun emme ve basma borularından oluşan grup. **—2.** İtfaiyecilerin kullandığı portatif ya da yedekte çekilebilir takım.

C. E. M. belgesine göre

sanayi tipi asenkron elektrik **motoru**

MOTOR a. (fr. *moteur*'den). **1.** Önceden belirlenmiş bir işlevi gerçekleştirmede kullanılan mekanik sistemleri, hiçbir insan ya da hayvan gücüne başvurmadan çalıştırmak amacıyla, doğal ya da yapay bir kaynaktan sağlanan ve mekanik olmayan bir enerjiyi, bir harekete dönüştüren organ. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Halk arasında motosiklete verilen ad.

—Ask. denizc. *Servis motoru*, demirli bir savaş gemisi ile kıyı ya da bir başka gemi arasında bağlantı sağlayan motorlu küçük tekne.

—Denizc. Nehirlerde ve göllerde seyreden, denizde balık avlamada kullanılan güverteli ya da güvertesiz motorlu küçük teknelere verilen genel ad. ||→ MOTORBOT. || *Yardımcı motor*, bir gezi yelkenlisinin itici motoru. (Zayıf güçlü olan yardımcı motor genellikle sabit ya da kıçtan takmadır ve liman içindeki manevralarda ya da rüzgârsız havalarda kullanılır.)

—Elektrotekn. *Elektrik motoru*, elektrik enerjisini mekanik enerjiye dönüştüren elektrik makinesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Havc. *Motor denetim manevrası*, kalkıştan önce, pistin ucunda, motorları maksimal devir sayısıyla bir süre çalıştırmaya dayanan manevra. (Her kalkıştan önce motor denetim manevrasının yapılması zorunludur.) || *Motor frenlemesi*, inen bir jet uçağını, tekerlek frenlerine gerek kalmadan ya da bu frenlere ek olarak frenlemeyi sağlayan işlem. (Pervaneli uçaklarda pervane adımlarının ters yöne çevrilmesiyle benzer bir etki elde edilir.) || *Motor sehpası*, bir uçak motorunun taşıyıcı kundağı.

—Hidr. pnöm. *Hidrolik motor*, basınçlı bir yağın enerjisini mekanik enerjiye dönüştüren motor. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pnömatik motor*, sıkıştırılmış havanın enerjisini mekanik enerjiye dönüştüren motor. (→ HAVA.)

—Isılmot. *C.F.R. motoru*, bir yakıtın oktan sayısını belirlemek için vuruntu şiddetini ölçen bir düzenekle donatılmış teksilindirli özel motor. || *Döner pistonlu motor*, pistonu çembersel bir hareket yapan özel ısıl motor. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Isıl motor*, ısıl enerjiyi mekanik enerjiye dönüştüren motor. || *Kare motor*, silindir çapı silindir kursuna eşit (ya da hemen hemen eşit) motor. || *Kumandalı ateşlemeli motor* ya da *patlamalı motor*, içindeki hava-yakıt (gaz ya da benzin) karışımı, bir bujinin elektrotları arasında oluşturulan bir kıvılcımla tutuşan içten yanmalı motor. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Serbest pistonlu motor*, zıt yönlü iki pistonun almaşık hareketleri, genişlemesi bir güç türbinini çalıştıran bir akışkanı sıkıştırmak için kullanılan mekanizma. || *Süperkare motor*, silindir çapı silindir kursundan daha büyük olan motor. || *Uzun kurslu motor*, kurs uzunluğu silindir çapından daha büyük olan motor.

—Mak. san. *Redüktörlü motor*, bir motor ile bu motorun çalıştırdığı bir hız düşürücüden oluşan bütün.

—Oto. *Motor bloku*, motor, kavrama ve vites kutusundan oluşan bütün. (Önden çekişli bir arabanın motor blokunda, yukardakilerden başka konik çark çifti ile diferansiyel de bulunur.)

—Spor. *Motor arkası bisiklet yarışı*, KEİRİN'in eşanlamlısı.

—Teknol. *Motor bloku*, bir taşıtın yer değiştirmesini sağlayan organların tümü. (Bir uçakta, motor bloku, çalışır haldeki motor ve gerektiğinde pervanenin yanı sıra motora eklenen ve motorla birlikte blok halinde sökülebilen donanımlardan oluşur.)

◆ ünl. Sine. Bir sinema, televizyon vb. filmi çekiminde yönetmenin kameranın çalıştırılması için verdiği komut.

—ANSİKL. Motorlar hareketi oluşturan etkene göre sınıflandırılır. Bu etken ısıtılmamış bir gaz akışkan (atmosferde oluşan rüzgârlar [rüzgâr pervanesi gibi çalışan hava motoru] ya da sıkıştırılmış hava [pnömatik ya da sıkıştırılmış hava motoru]) olabilir. Isıl motorlarda ısıtılmış gaz kullanılır; bunlar ısıl enerjiyi mekanik enerjiye dönüştüren çeviricilerdir. Isıl enerji çeşitli kaynaklardan, örneğin nükleer enerjiden, güneş enerjisinden vb. sağlanabilir; ancak, uygulamada en çok bir hava-yakıt karışımının yanmasıyla elde edilen ısıl enerji kullanılır. Bu alanda içten yanmalı ve dıştan yanmalı motorlar ayırt edilir. Dıştan yanmalı motorlarda, yanma gazlarından farklı olan bir akışkan, iş üreten termodinamik bir çevrim (buhar türbini, buhar makinesi, Stirling motoru, vb.) izler. İçten yanmalı motorlardaysa, (patlamalı motorlar da denen kumandalı ateşlemeli motorlar, Diesel motoru, gaz türbini, türboprop, türbojet, remjet, füze) devindirici akışkan görevini yanma ürünleri yapar. Devindirici akışkan bir sıvı, örneğin belli bir yükseklikten akan su (hidrolik türbinler) ya da basınçlı bir yağ (hidrolik motorlar) olabilir. Son olarak, elektromanyetik olaylardan yararlanan elektrik motorları çok önemli bir motor tipini oluşturur.

—Elektrotekn. *Elektrik motoru*. Elektrik motorlarının birçoğu döner düzeneklerdir, yani bunlar, benzerleri olan üreteçler gibi, bir çekirdek aralığıyla ayrılmış, biri sabit (stator) öbürü hareketli (rotor), silindirsel, eşeksenli iki ferromanyetik armatürden oluşur.

• *Alternatif akım motorları*. Yüksek güçlü motorların büyük bir bölümü *döner alanlı* motorlardır; bunlarda, statorun oyuklarına yerleştirilmiş indükleyici bobinaj üçfazlıdır ve *f* frekanslı dağıtım ağıyla beslenir. Bu bobinaj çekirdek aralığı çevresinde, bir döner manyetik alan oluşturur. (→ FERRARİS TEOREMİ.) Motorun sıfırdan farklı bir ortalama kuvvet çifti üretmesi iki koşula bağlıdır: her şeyden önce, rotor bobinajı statorunkiyle aynı hızda dönen bir alan oluşturmalıdır; daha sonra her iki bobinajın $2p$ kutup sayısının özdeş olması gerekir. Böylece, iki temel alternatif akım motorları sınıfı ayırt edilir: senkron motorlar ve asenkron motorlar.

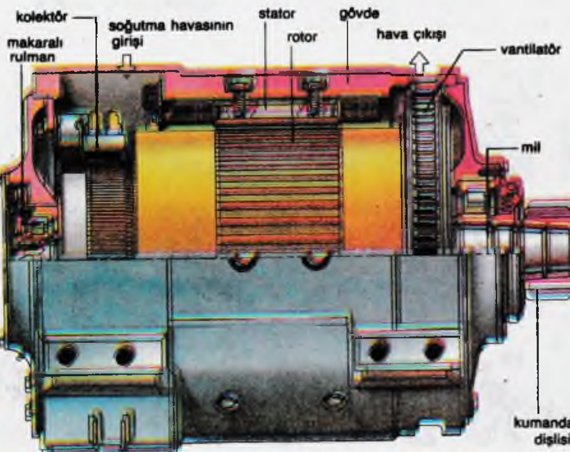
Senkron motorlar'da rotor bobinajı doğru akımla beslenir ve motorun ortalama kuvvet çifti ancak motor $N_s = f/p$ (devir/saniye cinsinden) senkron hızında döndüğünde sıfırdan farklıdır. Senkron motorun, hızının değişmezliği ve güç çarpanının, uyarma doğru akımı aracılığıyla ayarlanabilmesi gibi iki elverişli özelliği vardır ama, bu motorun kendi başına kalkışa geçememesi temel bir sakınca oluşturur. Rotor bobinajı yerine sürekli mıknatısların kullanıldığı "özsenkron" motorlar da vardır.

Asenkron motorlar'da rotor bobinajı çokfazlı (ya üçfazlı sargı ya da çokfazlı sincap kafesi) ve kısa devre oluşturacak biçimde kendi üzerine kapalıdır. Stator manyetik alanının bu bobinaj içinde indüklediği e.m.k.'lere, aynı hızda dönen bir alan oluşturan indüklenmiş akımlar karşılık gelir. Böylece bir asenkron motor dönme hızı ne olursa olsun ve özellikle yol verme sırasında bir kuvvet çifti oluşturabilir. Çalışma rejiminde motor, N_s senkron hızından biraz düşük olan ve $N = N_s\,(1-g) = (f/p)\,(1-g)$ bağıntısıyla verilen N hızıyla döner. Motor ne denli yüklüyse o denli büyük olan *g* kayması, uygulamada her zaman % 10'dan küçüktür. Öte yandan tekfazlı asenkron motorlar da yapılmıştır; bunlarda, üçfazlı motorlarınkiyle aynı rotorlar ancak, ters yönde dönen iki alana ayrıştırılabilir (→ LEBLANC TEOREMİ) bir alternatif alan üreten tekfazlı stator bobinajları kullanılır; böylece bu motorlarda yol verme kuvvet çifti yoktur; bu arada, yol verme kuvvet çifti gerçekleştirildiğinde, özellikleri üçfazlı motorların özelliklerine çok benzer.

Senkron ve asenkron motorlarda, uzun süre, değişken hızda çalışmalarına ilişkin güçlüklerle karşılaşıldı. Bu güçlüklerin üstesinden gelmek için, günümüzde hemen hemen terk edilmiş olan, *kolektörlü üçfazlı* motorlar yapıldı. Gerçekte, yarıiletkenli düzenekler alanında gerçekleştirilen ilerlemeler, motorları frekans değiştiricileri ve değişken *f* frekanslı eviriciler* aracılığıyla beslemeye olanak verdi. Bu, senkron motorlara ilişkin hız değişimleri probleminin (N_s ve N, *f* ile orantılı olduğundan) yanı sıra, sınır hızın artışı (örneğin Fransa'da, $f = 50$ Hz için, $p =$ 1'e karşılık düşen maksimal hız $N_s = 50$ dev/sn= 3 000 dev/dk'ydı; oysa, eviricilerle kolayca $f = 100$ Hz ve $N_s = 6\,000$ dev/dk elde edilebilmektedir) ve doğrudan yol verme problemlerine de çözüm getirdi.

• *Doğru akım motorları*. Statorları ya doğru akımla beslenen indükleyici bir bobinaj ya da sürekli mıknatıslar taşıyan ve dolayısıyla, uzay içinde sabit bir manyetik alan oluşturan doğru akım motorları an-

C. E. M.-Oerlikon belgesine göre

özdevinimli diziler için özhavalandırmalı doğru akım elektrikli cer **motoru**

cak, rotor sargılarını besleyen doğru akımın oluşturduğu alan da sabit olduğunda bir kuvvet çifti verebilir; bu ikinci alanın sabitliği, rotor, hareketli bir *kolektör*'ün iletken lamaları üzerine sürtünen sabit *fırça*'lardan oluşmuş kayar kontaklarla donatılarak gerçekleştirilir.

Benzerleri olan üreteçler* gibi bu motorlar, bağımsız, şönt, seri ve karma uyarmalı dört tipten biri olabilir; özelliklerinin çok farklı olmasına karşın bunların tümünde ayırtedici nitelik hızlarının kolayca ayarlanabilmesidir; hız ayarı ya bir uyarma reostasına etkiyerek ya da çoğu kez yarıiletkenli bir doğru akım kıyıcısı* aracılığıyla gerçekleştirilir.

Alternatif akım motorlarının sunduğu yeni olanaklara rağmen doğru akım motorlarının düşük güçler alanında (otomatik ve robotik etkileyicileri) olduğu kadar yüksek güçler alanında da (elektrikle cerde kullanılan seri motorlar) hâlâ çok sayıda uygulaması vardır.

• *Üniversal motor.* Seri doğru akım motoru, düşük verimlerle de olsa, alternatif akımla da çalışır; böylece, yaygın olarak, örneğin elektrikli ev aletlerinde kullanılan, düşük güçlü üniversal motorlar gerçekleştirilir. Yapımında özel bir özen gösterilmiş aynı tip motorlar elektrikle cer donanımlarında, $\frac{50}{3} = 16{,}66$ Hz ve $\frac{50}{2} = 25$ Hz'lik indirgenmiş frekanslarda da kullanılır.

• *Çeşitli motorlar.* Çok sayıda özel elektrik motoru tipi vardır; histerezis motorları, adım motorları, sürekli mıknatıslı ya da değişken manyetik dirençli motorlar, itimli motorlar vb. bunlara örnek gösterilebilir.

Tüm bu düzenekler arasında, düzlemsel ve koşut iki armatürden oluşan ve çok şematik olarak, üçfazlı asenkron bir motorun düzlem üzerindeki açılımı olarak göz önüne alınabilen *indüklemeli doğrusal motor*'un özel bir yeri vardır. Bu motor daha şimdiden kimi otomatik denetim sistemi organlarında ve montaj zincirlerinde kullanılmaktadır ve ileride, elektrikle cer donanımlarında da kullanımı tasarlanmaktadır.

—Isıl mot. *Kumandalı ateşlemeli motor.* Çok hızlı bir biçimde gerçekleştirdiği yanma olayı uzun süre patlamayla karıştırıldığından bu motora "patlamalı motor" da denilir. Yanmanın başlaması ve alevin yanma odası içinde gerektiği gibi yayılması için gereken temel koşul kıvılcımın belirli oranlarda ve hassas bir biçimde karıştırılan, homojen bir gaz-hava-yakıt karışımının içinde tutuşmasıdır. Dolayısıyla böyle bir motor daima bir karışım* hazırlama düzeneğiyle bir arada bulunur; bu düzenek, yakıtla havayı belirli oranlarda karıştıran ve yakıt sıvı haldeyse buharlaşmayı sağlayan bir karbüratör*den ya da bir yakıt püskürtme* sisteminden oluşur. Sabit dönme rejiminde motorun gücü, yanma odasına giren karışımın miktarı değiştirilerek ayarlanır. Bu işlem gaz pedalıyla kumanda edilen ve motorun emdiği gaz debisini isteğe göre ayarlayan emme supabına etkiyerek sağlanır.

Gazlar, motor içinde, dört zamanlı (Beau de Rochas çevrimi) ya da iki zamanlı bir çevrim izler. (→ ÇEVRİM.) En çok kullanılan uygulama biçiminde yanma olayı, yanlarından silindir biçiminde bir zarf ya da gömlek, üstten silindir kafası, alttan da pistonla sınırlanmış bir yanma odasında gerçekleşir. Kol-biyel mekanizması sayesinde pistonun silindir içinde izlediği almaşık ötelenme hareketi krank milinin yaptığı dönme hareketine dönüşür.

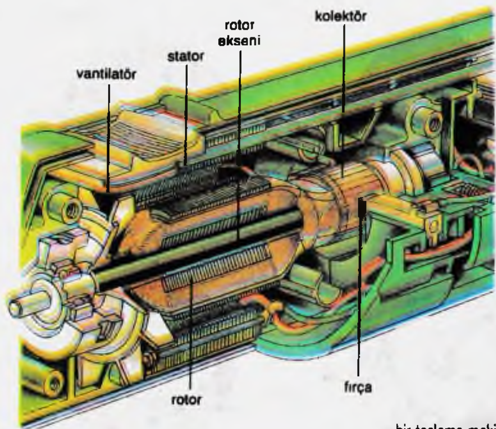
Dört zamanlı motorlarda, silindir kafasında, giriş ve egzos supaplarından oluşan bir dağıtım* sistemi bulunur; bu supaplara ya silindir kafasında (üstten kamlı mil) ya da motor blokunda (yandan kamlı mil) bulunan bir mekanizma kumanda eder. İki zamanlı motorlarda dağıtım silindir gömleğinde bulunan ve pistonun yer değiştirmesiyle dönüşümlü olarak açılan pencerelerle yapılır. Malzemenin mekanik özelliklerinin kaybolmaması için silindir su ya da havayla soğutulur.

Çok silindirli motorlarda, birçok silindir değişik geometrik düzenlemelere göre aynı mil üzerinde bir araya getirilir. Bu tip motorların en yaygın olanları şunlardır: "doğrusal silindirli" ya da "V biçiminde" motorlar; ayrıca "yıldız", "H", "Z" biçiminde olanları da vardır.

"Benzinli motor" deyimi süper benzin, normal benzin, kimi zaman da hidrokarbon ve alkol karışımları (karbüroller) gibi sıvı yakıtlar tüketen kumandalı ateşlemeli motorlar için kullanılır. "Gaz motoru", atmosfer basıncında olan bir gaz yakıtla beslenir: sıvılaştırılmış doğal gaz, sıvılaştırılmış petrol gazı (L. P. G. "yakıt"), metanın mayalanmasıyla oluşan gaz, ısılbozunma ya da havalı bir ortamda gerçekleştirilen gazlaştırma sonucu elde edilen fakir gazlar (CO, CO_2, H_2 ve N_2 karışımı).

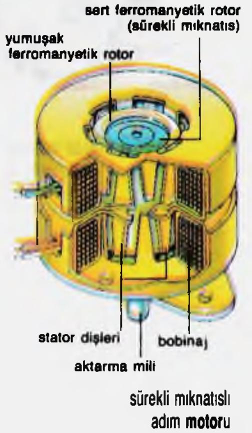
Kumandalı ateşlemeli motorların oldukça geniş bir uygulama alanı vardır (otomobil, motosiklet, turizm havacılığı, tekneler, bahçe makineleri). Yakıtın pahalı oluşu, bunun yanı sıra enerji verimindeki bazı sorunlar nedeniyle benzin motorlarının gücü 500 kW'ı ender olarak geçer. Buna karşılık gaz sıkıştırma birimleri gibi özel uygulama alanlarında kullanılan 1 000 kW gücünde gaz motorları da vardır.

• *Döner pistonlu motor.* Bu motorun en büyük üstünlüğü tamamen dengelenebilir oluşudur; böylece titreşim tehlikesi olmadan yüksek rejimlere ulaşılabilir. Özellikle alman NSU firmasının geliştirdiği Wankel motoru sanayi alanında gerçekleştirilen ilk döner pistonlu motorlardan biridir. Bu motorun karteri içinde, üç kenarı büyük yarıçaplı çember yaylarından oluşan üçgen biçiminde bir rotor döner. Her yüzde, de

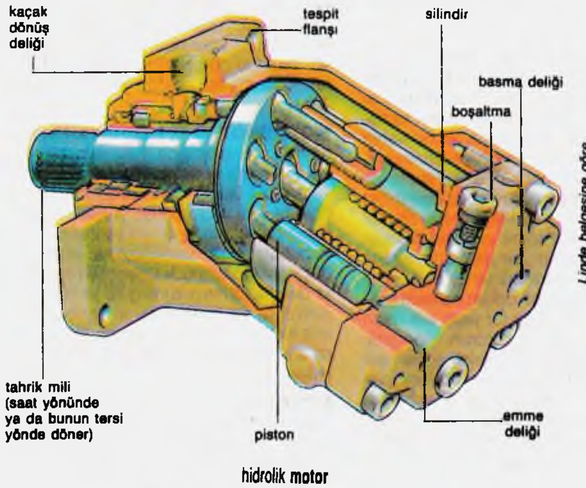

Peugeot belgesine göre

bir taşlama makinesinde yer alan alternatif akımlı üniversal elektrik **motoru**

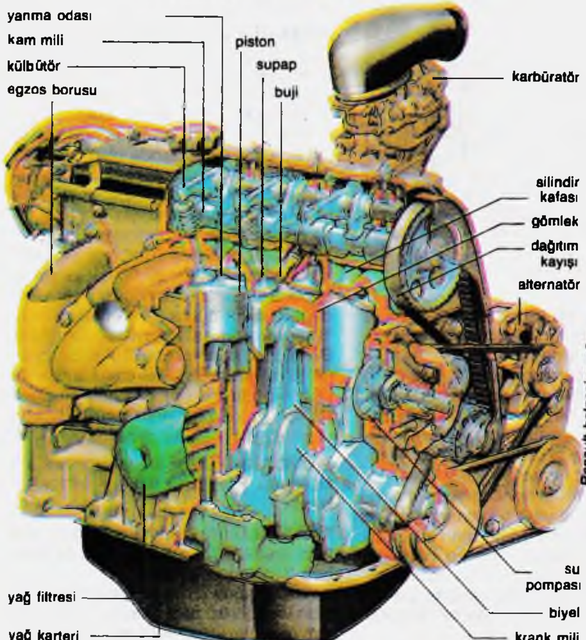

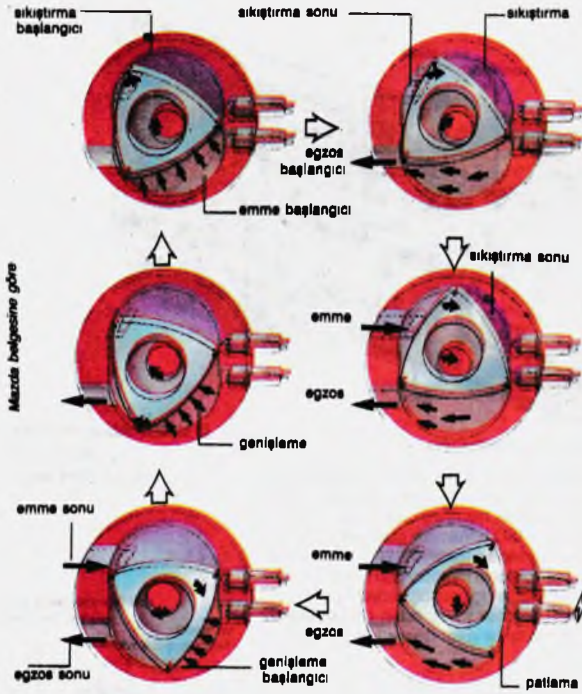
sürekli mıknatıslı adım **motoru**

hidrolik **motor**

kumandalı ateşlemeli **motor** (ya da "patlamalı motor")

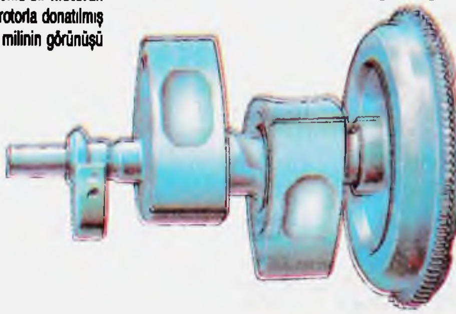

döner pistonlu bir motorun çalışma ilkesi

rınlığı az olan ve boyutları istenen sıkıştırma oranına göre değişen, bir tür uzun bir cep bulunur. İçi dişli olan bu rotorun iki ayrı hareketi vardır: merkez dişliyi kavrayarak sağlanan bir dönme ve bir kendi üzerinde dönme. Rotor hareketinin dışmerkezli olması nedeniyle, ayrıtların yer değiştirmesi, Beau de Rochas çevriminin dört zamanını gerçekleştirmeye olanak veren değişken hacimli iş odalarını oluşturur. Hareketli ikinci bir parça da, rotorla birlikte dönen krank mili ya da devindirici mildir. Dışmerkezli bir bölüm hareketi sağlar ve pistonu taşır. Bir tür yassı kutu olan sabit parçanın ya da statorun rotor uçlarına sürtünen iç yüzeyi, "teker eğrisi" adı verilen özel bir biçimdedir; böylece piston yüzeylerinin oluşturduğu odaların sızdırmazlığı sağlanır. Gazların bu odaların birinden öbürüne geçmesini ve karterin yan kapaklarından dışarıya sızmasını önlemek gerekir. Bir yanında egzoz deliği ve emme deliği bulunan stator, ateşleme bujisinin yuvasını da taşır.

Birçok stator-rotor grubu (2, 3 ya da 4) eşeksenli olarak bir araya getirilebilir. Otomobillerde kullanılan döner pistonlu motorların ticari gelişmesinde, yapım sırasında karşılaşılan güçlüklerin yanı sıra, egzoz gazlarının atmosfere karışmasını önlemek için getirilen standartlara uyma sorunlarıyla özgül yakıt tüketimini azaltma zorunluluğundan kaynaklanan sorunlarla da karşılaşılmıştır. Tüm bu güçlüklere karşın japon yapımcılar bu motoru başarılı bir biçimde, hatta rekabete girerek piyasaya sürmektedirler (Mazda otomobilleri).

döner pistonlu bir motorun iki rotorla donatılmış eksantrik milinin görünüşü

Mazda belgesine göre

• *Diesel motoru* → DIESEL.
—ANSİKL. Hidr. pnöm. *Hidrolik motor.* Sanayide kullanılan bir hidrolik motor, birlikte çalıştığı bir pompanın gönderdiği basınçlı yağın hidrolik enerjisini mekanik dönme enerjisine dönüştürür. Bu dönüşüm kolayca tersinir olduğundan hidrolik motorların yapımında genellikle pompalarda (dişli, paletli ya da pistonlu pompalar) uygulanan teknolojiden yararlanılır. İstenen niteliklere göre (hız, kuvvet çifti, yol verme koşulları, kullanma esnekliği, vb.), birinin ya da diğerinin silindir hacmi sabit ya da değişken olan bir pompa ile bir motor birlikte çalıştırılır. Geniş bir hız alanında önemli özellikler gösteren kimi eşlemeler *hidrostatik iletim*'ler*'i oluşturur.

Motor meslek lisesi, ortaokula dayalı, üç yıl öğrenim süreli mesleki ve teknik öğretim kurumu.

Sanat enstitüleri adıyla 1953-1954 öğretim yılında açıldı; adları 1974-1975 öğretim yılında öteki sanat enstitüleri gibi meslek lisesi olarak değiştirildi. İzmir Motor meslek, Eskişehir Motor endüstri meslek ve Adana Motor meslek liseleri ile bazı teknik ve endüstri meslek liselerinin motor bölümlerinde öğrencilere benzin ve Diesel motorları, oto şasi, motor onarımı, otomatik transmisyon, motor ayarları, oto boyacılığı ve kaportacılık alanlarında bilgi ve beceri kazandırılır. Motor bölümünü bitirenler, mesleklerinde bir yıl pratik çalışma yaptıktan sonra girecekleri ustalık sınavını başarmaları koşuluyla işyeri açabilir, oto servis istasyonu, oto tamirhaneleri vb. yerlerde çalışabilirler (3308 sayılı Çıraklık ve meslek eğitimi yasası, madde 30).

MOTORBOT ya da **MOTOR** a. Denizc. Kimi kez yarışlarda da kullanılan, bir motorla donatılmış tekne. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Güçlü motorlarla donatılmış, özel biçimli motorbotlar yüksek hızlara ulaşır. Genellikle *racer* adı verilen bu motorbotlar tekne uzunluklarına ve motor güçlerine göre birçok kategoriye ayrılmıştır. Gezimotorları (uzunluğu 6 ile 15 m) turizm amaçlı kullanıma daha uygundur. Ayrıca kıçtan takma motorlar da vardır; yarış amaçlı kullanıldıklarında, bunlar da sınıflara ayrılır.

MOTORCU a. Oto. Taşıt motorlarının bakımını, onarımını, ayarını yapan ve gerektiğinde motorda çeşitli değişiklikler gerçekleştiren kalifiye makine teknisyeni.
—Denizc. Motor işleten kimse.

MOTOR-HOME a. (motorlu ev anlamında ing. *motor-home*). Kimi kamp otolarına verilen ad.

MOTORİN a. **1.** Yakıt ve motor yakıtı olarak kullanılan, akışmazlığı düşük, açık sarı renkli petrol sıvısı. **—2.** Diesel taşıtlarında kullanılan motor yakıtı. (Eşanl. MAZOT, DİESEL YAKITI.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Motorin, kaynama noktaları sınırı 230-360 °C arasında olan bir petrol ürünüdür. Parlama noktası 55 °C'tan büyük ve 120 °C'tan düşüktür. Motorin sıvı halde, 500-600 °C'ta sıkıştırılmış hava içine püskürtülürse kendiliğinden tutuşur. 15 °C'taki özgül kütlesi 0,810 kg/l ile 0,890 kg/l arasında değişir, 20 °C'taki akışmazlığı ise 9,5 mm^2/sn'den düşüktür ya da bu değere eşittir, ayrıca akma noktası −12 °C'tır. Motorin, setan sayısı ile ayırt edilir. Buna göre, setan sayısı 80 olan bir motorin % 80 setan, % 20 α- metilnaftalin karışımının tutuşma özelliğini gösterir. Standartlara göre, motorinin içerdiği kükürt oranı ağırlıkça % 0,3 olmalıdır.

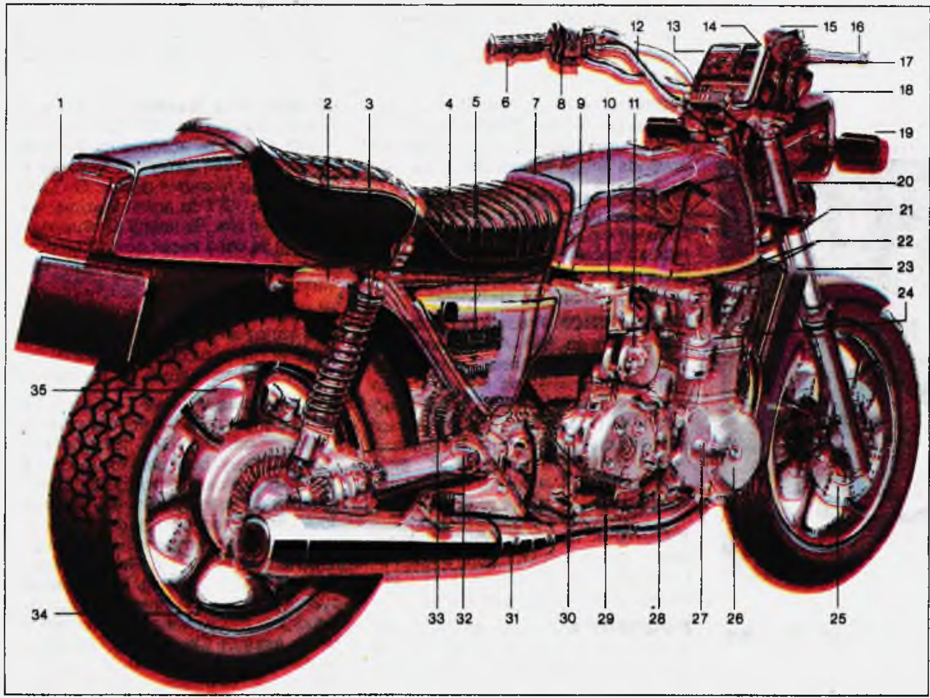
MOTORİZE sıf. (fr. *motorisé*). Ask. → MOTORLU. || *Motorize birlik* → MOTORLU* BİRLİK.

MOTORLU sıf. **1.** Motorla çalışan: *Motorlu taşıtlar. Motorlu tren.* **—2.** Motorlu tren: *Motorluyla gitmek.*
—Ask. *Motorlu birlik,* elindeki personeli, silah ve teçhizatı başka kaynaklardan yardım almadan taşımaya olanak verecek biçimde, tümüyle motorlu ulaştırma araçları ile donatılmış birlik. (*Motorize birlik* de denir.)
—Denizc. *Motorlu tekne,* yük taşıyan motorsuz tekneler (peniş ya da yedekte çekilen mavna) ile yük taşımayan motorlu teknelerin (römorkörler, iticiler) tersine yük taşıyan motorlu tekne. (Motorlu tekne, genellikle bir ya da birçok Diesel motoruyla tahrik edilen bir ya da birçok pervaneyle itilir; bu motor ya da motorların gücü özellikle teknenin seyrettiği su yolundaki akıntıya bağlıdır.)
—Dy. *Motorlu tren* → MOTOTREN.
—Verg. huk. *Motorlu taşıtlar vergisi,* kara, hava ve deniz taşıtlarını servetin bir parçası olarak vergi konusu yapan özel bir servet vergisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Verg. huk. Motorlu taşıtlar vergisinde, vergileme ölçüsü olarak genellikle motorlu taşıtın yaşı, motor gücü (BG) esas alınır. Türkiye'de ilk kez 1957'de 6936 sayılı "Hususi otomobil vergisi kanunu" ile uygulanmaya başlanmıştır. Bu yasa 1963'te 197 sayılı yasa ile kaldırılıp yerine "Motorlu kara taşıtları vergisi kanunu" getirilmiş, yasa, yalnızca kara taşıtlarını kapsadığından 26 aralık 1980 tarih ve 2348 sayılı yasa ile vergi konusuna hava ve deniz taşıtları da alınarak "Motorlu taşıtlar vergisi kanunu" biçimine dönüştürülmüştür. Vergileme ölçü ve oranları; taşıtların türü, ağırlığı, yaşı ve beygirgücü dikkate alınarak dört ayrı tarifede düzenlenmiştir.

MOTORSUZ sıf. Motoru olmayan ya da motorla çalışmayan.

MOTOSİKLET a. (fr. *motocyclette*). Bir ısıl motorla donatılmış iki tekerlekli taşıt.
—Spor. *Motosiklet sporu,* motosiklet ya da side-car ile pistte ya da yolda yapılan hız, dayanıklılık ya da kurala uygunluk yarışları gibi tüm spor etkinliklerine verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. • *Tarihçe.* İlk motosiklet 1869'da, mühendis L. G. Perreaux'nun, P. Michaux için bir velosipete takılmak üzere küçük boyutlu buharlı bir motor üretmesiyle gerçekleşti. XIX. yy.'ın sonunda bu girişime benzeyen birçok uygulama görüldü: petrol gazıyla çalışan içten yanmalı bir motorla donatılmış ilk motorlu bisikletin yapımı (G. Daimler, 1885), önce 2, sonra 4 zamanlı benzinli bir motorla donatılmış bir taşıtın üretimi (H. Hildebrand ve A. Wolfmüller, 1892) ve Wolfmüller'in aracına benzeyen motor takılmış bir tandemin yapımı (Pennington ve T. Kane, 1895). 1894'te Werner, 30 kg ağırlığında ve saatte 45 km hız yapabilen 3/4 B.B.'lik motorlu bir bisiklet yaptı. Werner motosikletiyle birlikte seri üretime geçildi. Birinci Dünya savaşı'nın başlangıcına kadar motosiklet, üzerine motor takılmış bir bisiklet olarak kaldı. Motorların geliştirilmesiyle iki tür taşıt ortaya çıktı: gerçek anlamda motosiklet ile, motorlu bisiklete dönüşecek olan dıştan bir motor eklenmiş bisiklet. Birinci Dünya savaşı, önce büyük motorlar olan ingiliz BSA'ları, ardından da amerikan Harley-Davidson ve İndian'ları ön plana çıkardı. İki dünya savaşı arasında motosikletler, gelişmiş, güvenli ve hızlı motorlarıyla çok rağbet gördü: İngilizler'in Norton, Velocette ve Rudge'ları, Almanlar'ın BMW'leri, İtalyanlar'ın Guzzi'leri ve Fransızlar'ın Monet-Goyon, Terrot ve Jonghi' leri. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra motosikletlerde, özellikle de küçük silindirli olanlarında bir yenilenme görüldü ve scooter'ler ortaya çıktı. Japonlar, 1950'den başlayarak, dünya pazarına girdiler ve bugün bu pazarın % 90'ını Honda, Yamaha, Suzuki ve Kavasaki gibi dört büyük markayla ele geçirdiler.

• *Teknik.* Bir motosiklet, şematik olarak önde ve arkada, üzerine tekerleğin tespit edildiği bir çatalla son bulan ve bir askı düzeniyle donatılmış bir kadrodan (şasi) oluşur. Kadro, ön tarafta direksiyon gidonunu ve motoru taşır. Kadro çoğunlukla çelikten, kimi kez alüminyumdan (yarış motosikletleri) yapılmış bir çift beşik biçi-

Kavasaki Z 1300 **motosikleti** (motor: 6 silindir, 4 zamanlı, 1286 cm^3; sıkıştırma oranı: 9,9; besleme: çift gövdeli 3 karbüratör; elektronik ateşleme; 5 vitesli kutu; maksimal güç: 8 000 dev/dk'lık 120 B.B.; maksimal hız: 220 km/sa; anlık hızlanma: 11,7 sn'de 400 m; ağırlık: 297 kg; dıştan dışa uzunluk: 2,295 m)
1. Arka lamba; 2. Arka sinyal;
3. Askı düzeni yayı ve hidrolik amortisör; 4. İki kişilik sele;
5. Tranzistorlu ateşleme; 6. Debreyaj kumanda kolu; 7. Benzin deposu (27 l);
8. Aydınlatma komütatörü;
9. Kadro (şasi);
10. Çift gövdeli üç karbüratör;
11. Ateşleyici; 12. Gidon;
13. Gösterge tablosu;
14. Marş motoru düğmesi;
15. Ön fren ana silindiri;
16. Ön fren kumanda kolu;
17. Gaz kumandası; 18. Far;
19. Ön sinyal; 20. Korna;
21. Teleskobik çatal;
22. Üstten kamlı çift mil;
23. Radyatör; 24. Piston;
25. Diskli ön fren;
26. Şarj dinamosu; 27. Krank mili;
28. Arka fren pedalı;
29. Ayak dayayacağı;
30. Debreyaj karteri; 31. Egzos;
32. Kardan kavramalı transmisyon;
33. Vites kutusu;
34. Hafif alaşımdan jant;
35. Diskli arka fren.

mindedir. Motor genellikle 125 cm^3'ten büyük silindirler için 4 zamanlı, küçük silindirler için 2 zamanlıdır. Tek silindir (düşey ya da eğik: vertical-twin), 2 silindir (uzunlamasına ya da enlemesine V biçiminde: flat-twin), enlemesine 4 silindir ya da üstten kamlı çift milli 6 silindir içerebilir. Silindir hacimleri, 50 cm^3'ten başlayarak 1 000 cm^3'ün üzerine çıkabilir. Besleme, karbüratörle ve çok ender olarak da püskürtme yoluyla gerçekleşir. Elektronik ateşlemenin yaygınlaşmasına karşın, kimi modellerde hâlâ, indükleme bobini ve batarya sistemi ya da manyetik bir volan vardır. Debreyaj, motor yağı içinde çalışan ve gidon üzerindeki bir mandalla kumanda edilen çok diskli bir sistemden oluşur. Vites kutusu, ayak vitesiyle kumanda edilen 4 ile 6 arasında değişen tahvil oranı içerir. Hem motordan vites kutusuna hareket eden aktarmada hem de üstten kamlı millerle tahrik de, dişli takımlarının yanı sıra zincir de yaygın olarak kullanılır. İkincil aktarmada (vites kutusundan arka tekerleğe) kendi kendini yağlayan zincirin yanı sıra kardanlı aktarma düzeninden de yararlanılır. Ön askı düzeni teleskobik bir çatalla, arka askı düzeni ise yaylı amortisörlerle donatılır. Ön tekerlek üzerinde, ya tek (çatalın bir kolu üzerine ya da tekerleğin merkezine monte edilmiş) ya da çift (her kol üzerine) olarak takılan diskli fren yer alır. Arka tekerlek için kampanalı bir fren yeterlidir. Bir otomobilden çok bir motosiklet için çok daha gerekli olan kilitlenme önleyici sistem inceleme aşamasındadır. Tekerlekler genellikle çubukludur, her tür arazide giden ya da kontrpedallı motosikletlerde ise tekerlek telleri tercih edilir. Tam ya da kısmi motor kaplaması sürücüyü korur ve aerodinamiği iyileştirir. Güçlü modellerde, elektronik ve bilgisayarlı (sıcaklığı, benzin seviyesini vb. gösterme ya da kimi işlevleri ayarlama) gösterge tabloları kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca, özel kullanımlar (gezi, mukavemet yarışı, motokros, sürat pisti yarışları) için üretilmiş motosiklet modelleri de vardır.

Türkiye'de, 13 ekim 1983 tarih ve 2918 sayılı Karayolları trafik kanunu'nun 3. maddesine göre motosikletler iki ya da üç tekerlekli, sepetli ya da sepetsiz motorlu araçlardır. Bunlardan, karoserisi yük taşıyabilecek şekilde sandıklı ya da özel biçimde yapılmış olan ve yolcu taşımalarında kullanılmayan üç tekerlekli motosikletlere yük motosikleti (triportör) denir.

—Spor. Hız yarışlarında 50 cm^3, 125 cm^3, 250 cm^3, 350 cm^3 ve 500 cm^3 kategorilerinde dünya şampiyonaları yapılır (bunlara side-car yarışları da eklenir). Dünya şampiyonu unvanı (otomobil yarışlarında olduğu gibi), birçok uluslararası "grand prix" yarışı sonucunda en yüksek puanı toplayan sporcuya verilir. Bu dalda Bol d'or (24 saat) ya da Fransa turu (birkaç gün) gibi uzun süreli yarışlar ve ralliler de yapılır. Kimi rallilerde ayrı olarak sınıflandırılmalarına karşın motosikletler otomobillerle yarışır.

MOTOSİKLETÇİ a. Motosiklet kullanan kişi.

MOTOSKİ a. (fr. *motoski*). Hava direncini en azına indirecek biçimde yapılmış ve karda gidebilmek amacıyla tekerlek yerine kayaklar takılmış motosiklet.

MOTOTREN a. (fr. *moto* ve *train*'den). Bir ısıl motorla çalışan ve yolcu taşımaya yarayan özdevinimli demiryolu taşıtı. (Eşanl. MOTORLU TREN.)

—ANSİKL. Özellikle posta trenlerinin yerine tasarlanan mototrenler, içten yanmalı motorlarla donatılmıştır; son modellerinde hemen hemen yalnız Diesel motorları kullanılır. Bu trenlerin güçleri ve tonajları gittikçe artmaktadır. Güçlü modern mototrenlerde lokomotife birçok vagon eklemek olanaklıdır.

MOTOVUN, Hırvatistan'ın kuzeybatı kesiminde küçük kent; İstria (İstra) yarımadası'nın güney yamacında; Opatia'nın kuşuçuşu 35 km B.'sında.

—Tar. Kent, Aquileia piskoposlarının fief'iydi. Venedik tarafından alındıktan (1278) sonra İstria'nın önemli yerleşim merkezlerinden biri durumuna geldi.

MOTÖR → MOTOR.

MOTRAMİT a. (fr. *mottramite;* Cheshire' deki *Mottram* kentinin adından). Miner. Ortorombik sistemde yer alan doğal kurşun ve bakır vanadat.

MOTRİL, İspanya'da kent, Andalucía'da (Granada ili), Guadalfeo deltası kıyısında; 31 700 nüf. Şekerpancarı üretilen bir bölgenin ticaret merkezi. Kırtasiye.

MOTT (John Raleigh), amerikalı protestan (Livingston Manor, New York eyaleti, 1865 - Orlando, Florida, 1955). Dünya hıristiyan öğrenciler federasyonu'nu, Hıristiyan gençlik birlikleri ve Kiliseler birliği konseyi'ni kurdu ve 1948-1954 arasında bu konseyin onursal başkanlığını yaptı. (1946 Nobel barış armağanı.)

MOTT (*sir* Nevill Francis), ingiliz fizikçi (Leeds 1905). Katılar fiziği alanında uzmandı, atomların istiflenmesi, metaller içinde elektronların dağılması ve devinimiyle ilgilendi. Biçimsiz yarıiletkenlerin

Bk. resim sayfa 8326

elektronik özellikleri üstüne yaptığı inceleme sayesinde, amerikalı bilim adamları J. Van Vleck ve P. Anderson ile 1977 Nobel fizik ödülü'nü paylaştı.

MOTTA (Giuseppe), isviçreli devlet adamı (Airolo, Ticino, 1871 - Bern 1940). Ulusal konsey üyesi (1899) tutucu bir katolikti, 1911'de Federal konsey'e girdi. Konfederasyon başkanı (1915, 1920, 1927, 1932 ve 1937) olarak, tarafsızlıkla Milletler cemiyeti'nin Cenevre'deki varlığını bağdaştırmasını bildi ve Milletler cemiyeti'nin ilk toplantısına başkanlık etti.

MOTTELSON (Ben Roy), amerikan asıllı danimarkalı fizikçi (Chicago 1926). Kopenhag Kuramsal atom fiziği kuzey enstitüsü'nde profesörlük yaptı. Aage Bohr ile birlikte atom çekirdeğinin yapısı üstüne çalıştı. Bu bilim adamı ve J. Rainwater ile 1975 Nobel fizik ödülü'nü paylaştı.

MOTTL (Felix), avusturyalı orkestra yöneticisi (Unter-Sankt Veit, Viyana yakınında, 1856 - Münih 1911). 1881'de Karlsruhe sarayı'nın capella yöneticiliğine getirildi. 1903'te Münih'teki Hofoper'e girdi. 1907'de buranın müdürü oldu. 1876'daki ilk Bayreuth festivali için, *Der Ring des Nibelungen*'nın sahnelenme hazırlıklarına katıldı. Wagner'e hayrandı, 1886'dan başlayarak onun operalarını yönetti. 1903'te Münih operası'nın ve Müzik akademisi' nin başına geçti.

MOTTUREAU a. (fr. *mottureau*). Jeomorfol. Deniz bataklıklarının sodyum ve

Bob Thomas-S. A. M.

motosiklet yarışı 500 cm^3 kategorisinde (Büyük Britanya, 1981)

magnezyum bakımından zengin killi topraklarında oluşan bir metre boyunda çimenli tepeleri belirten vendée kökenli terim.

MOTU a. Melanezya dili, Port-Moresby çevresinde yaklaşık 10 000 kişi tarafından konuşulur ve bölgede değişik topluluklar arasında anlaşma aracı olarak kullanılır.

Büyük Britanya elçiliği, Fransa

sir Nevill Francis Mott

Motzkin teoremi. Geom. Bir E afin Eukleides uzayının boş olmayan kapalı kümeleri için bir dışbükeylik ölçütü veren teorem: ancak ve ancak, y_0 bırıcık olduğuna göre $\forall x \in E, \exists y_0 \in S/d(x,y_0) = d(x,S)$ ise $S(\subset E)$ dışbükeydir.

MOUCHERON (Frederik DE), hollandalı ressam (Emden 1633 - Amsterdam 1686), protestan bir fransız ailesindendir. İtalyan üslubundan esinlenmiş hollanda resmi anlayışına (Both, Hackaert, Dujardin) bağlı duru ve pırıltılı, ışıklı manzaralar yaptı (*İtalyan manzarası*, Kassel müzesi). —Oğlu İSAAC (Amsterdam 1667 - *ay. y.* 1744), babasının ve Dughet'nin üslubunu süslemeye daha ağırlık vererek izledi.

MOUDON, İsviçre'de (Vaud kantonu), kent, Broye ırmağı kıyısında; 3 900 nüf. Kilise, (XIII. yy.), XVI. yy.'dan kalma şato (müze), diğer anıtlar ve eski evler.

MOUGEOTİA a. (öz. a. *Mougeot*'tan). Kavuşur suyosunları grubudan yeşil iplik biçiminde suyosunu. (Zygnemales takımı.)

Strasbourg müzesi

Frederik de Moucheron
Roma manzarası
Güzel sanatlar müzesi, Strasbourg

—ANSİKL. Mougeotia, tatlısularda yaşar. Her iplik uç uca tek sıra dizili hücrelerden oluşur; her hücrede dikdörtgen biçiminde tek ve iri bir kloroplast bulunur; bu kloroplast orta şiddette ışığa yüzünü döner, fazla ışık gelince yüzünü çevirip kenarını ışığa tutar. Çoğalmak için iki komşu iplik birbirine doğru uzantılar çıkarır, bunlar birleşip kaynaşır, ikisi birlikte orta yerde bir yumurtayı oluşturur. Bu olgu, tam izogaminin nadir örneklerinden biridir.

MOUHOTİA a. (öz. a. *H. Mouhot*'tan.). Çinhindi'nde yaşayan, parlak siyah renkli koşarkınkanatlı cinsi. (Elitralarının çevresinde kırmızı ya da metalik yeşil şeritler vardır.)

MOUİLA, Gabon'da yer, N'Gounié bölgesinin merkezi, N' Gouiné ırmağı kıyısında (sağ kıyıdan); 20 100 nüf. Ticaret (kahve, yağ) merkezi.

MOULE, Fransa'ya bağlı Guadeloupe'ta komün, Grande-Terre'in doğu kıyısında; 18 086 nüf. (1992).

Popper Foto Ltd.

amiral
Mountbatten of Burma
(1943'te)

MOULİN (Jean), fransız siyaset adamı ve direnişçi (Beziers 1899 - toplama kampında 1943). Chartres valisiyken (haziran 1940) Vichy hükümeti tarafından görevine son verildi ve Londra'ya gitti. Salon-de-Provence yakınlarına paraşütle atlayarak Fransa'ya geri döndü (1 ocak 1942). Ulusal direniş konseyi'nin ilk başkanı oldu. Caluire'deki bir toplantı sırasında (12 haziran 1943) ihanet sonucu tutuklandı. 8 temmuzda Almanya'ya götürülürken öldü.

Moulin de la Galette *(le),* Renoir'ın başyapıtlarından biri (1876, 1,31 x 1,75 m), Montmartre'da bir açıkhava meyhanesinde dans edenleri canlandırır. Tablodakı kişilerin çoğu ressamın dostlarıdır. Tuvali, Caillebotte 1877'de açılan izlenimci sergiden satın aldı. Bir taslağı (Ordrupgaard müzesi) ve daha küçük boyutlu bir örneği bulunmaktadır (Whitney kol., New York).

Moulinex, 1954'te bu ad altında kurulmuş fransız anonim şirketi. Bugün, Avrupa'da ve Fransa'da elektrikli ev aletleri üreten en önde gelen kuruluşlar arasındadır.

Moulin-Rouge *(Kırmızı Değirmen),* Paris'te, dış görünüşüyle yel değirmenine benzeyen gösteri salonu. 1889'dan başlayarak büyük bir dans kuruluşu olan Moulin-Rouge'daki başlıca gösteri, sonradan french cancan adını alan kadrildi. Toulouse-Lautrec, burada dans eden kimi dansçıları resimlerine konu almıştır. 1903'te aynı yerde P. L. Flers yönetimindeki bir şirketin yaptırdığı büyük varyete tiyatrosu, çoğunu Jacques-Charles'ın hazırladığı revüler ve Mistinguett, Josephine Baker, Maurice Chevalier gibi sanatçılar sayesinde dünyanın en büyük müzikhollerinden biri durumuna geldi. Bir ara sinemaya dönüştürülen Moulin-Rouge, daha sonra en önemli öğenin french cancan olduğu revüler sunan büyük bir kabare ve sinema salonu olarak etkinliklerini sürdürmektedir.

MOULİNS, Fransa'da *département* (Allier) merkezi, Bourbonnais'de, Allier kıyısında; 23 353 nüf. (1992). Tarım ürünleri pazarı. Makine, elektroteknik, tekstil, ayakkabı, parfüm, deri sanayileri.

Kentteki Notre-Dame katedrali XV. yy.'da yapıldı (alevli gotik üslubunda koro yeri; ünlü Moulins* ustasının üçkanatlısı). Kentteki öbür önemli anıtlar arasında Saint-Pierre kilisesi (gotik üslupta), Mal-Coiffée kulesi (XIV. yy.), müze binası ve Henri de Montmorency'nin mezarı (F. Anguier'nin başyapıtı) sayılabilir.

MOULİNS ustası, XV. yy. sonunda Orta Fransa'da etkinlik gösteren bir ressama verilen ad. 1498'e doğru Bourbon düklerince sipariş edilen ve Moulins katedrali'nde yer alan *Yüceltilen Meryem* üçkanatlısının ressamıdır. Onun elinden çıktığı düşünülen bir dizi yapıt arasında şunlar sayılabilir: *Nativitas* (1480'e doğr.-1483, Autun müzesi), *Madeleine de Bourgogne ile azize Meryem* (Louvre); *Melekli bakire Meryem* (Brüksel krallık müzeleri); bir üçkanatlının, *Bourbon dükü Pierre II ile aziz Petrus* ve *Anne de France ile İncilci Yahya* adlı iki panosu; ikinci panonun, küçük *Suzanne de Bourbon*'u betimleyen bir parçası (1492-93, Louvre); *Dauphin Charles-Orland (ay. y.),* bir sunakarkalığının parçaları olan *Yaldızlı kapıda karşılaşma* (Londra) ve *Muştulama* (Chicago); *Aziz Mauricius'un takdim ettiği bağışçı* portresi (1500 dolayları, Glasgow). Kapak minyatürleri ve vitraylar da yapan Moulins ustası'nın, XV. yy. sonunda Fransa'da çalışan ve 1494 tarihli *Ecce homo* adlı yapıtıyla tanınan, hollanda asıllı sanatçı Jean Hey* olduğuna dair bulgular vardır.

MOULOUDJİ (Marcel), fransız aktör, besteci ve şarkıcı (Paris 1922). On yaşında tiyatro oyunculuğuna başladı. Daha sonra birçok film çevirdi. 1945'te *Enrico* adlı romanıyla Pléiade ödülü'nü aldı. 1947'de kendi oyunu *Quatre Femmes*'da oynadı. Bir de şiir kitabı yayımladı: *Chansons pour ma mélancolie.* Söz ve müziğini yazıp söylediği "muhalif" şarkılarında sevecen bir tutumla kenar mahalleleri ele aldı.

MOUNANA, Gabon'da (Yukarı Ogoue) yer, Franceville'in K.-B.'sında. Bölgede çıkarılan uranyum cevherini zenginleştiren fabrika. Kimya sanayisi. —Yakınında, manganez yatakları.

MOUND-BUİLDERS a. (ing. "dağ" anlamında *mound* ve "inşa eden" anlamında *builder*'dan). Arkeol. ABD'nın doğusunda burial mound'lar (tümülüs) inşa eden kavimler.

MOUNDOU, Çad'da kent, Batı Logone ilinin merkezi; 35 000 nüf. Ticaret merkezi. Çırçır ve sıvı yağ fabrikası. Sigara. Bıra fabrikası.

MOUNİER (Emmanuel), fransız filozof (Grenoble 1905 - Châtenay-Malabry 1950). Hıristiyan inancıyla sosyal adalet özleyişi arasında bir sentez kurmak amacıyla, kişiselcilik* kavramına başvurdu ve "insan kişiliğinin, maddi zorunluluklardan ve gelişmesine destek olan kolektif mekanizmalardan önce geldiğini" ileri sürdü. 1932'de *Esprit** dergisini kurdu. Başlıca yapıtları: *Révolution personnaliste et communautaire* (Kişiselci ve toplumsal devrim) [1935], *De la propriété capitaliste à la propriété humaine* (Kapitalist mülkiyetten insani mülkiyete) ve *Manifeste au service du personnalisme* (Kişiselcilik için manifesto) [1936], *Liberté sous conditions* (Koşullu özgürlük) [1946], *Qu'est-ce que le personnalisme?* (Kişiselcilik nedir?) ve *İntroduction aux existentialismes* (Varoluşçu felsefelere giriş) [1947], *Traité du caractère* (Karakter üstüne inceleme) [1948], *le Personnalisme* (Kişiselcilik) [1949].

Mounier-Kuhn sendromu. Pnömol. Bronş genişlemesiyle süreğen sinüzit ya da bir kalburkemiği iltihabı ve antrıt halinin birlikte bulunduğu doğuştan hastalık.

MOUNTAİN ASH, Büyük Britanya'da kent, Wales'in güneyinde (East Glamorgan); 27 800 nüf. Eski maden kömürü merkezi.

MOUNTAİN VİEW, ABD'de (Kaliforniya) kent, San Francisco körfezi kıyısında; 58 700 nüf. Elektronik ve uzay araçları sanayısı. Silicon* Valley'in merkezidir.

MOUNTBATTEN (Louis Alexander), 1. **Milford Haven** markisi → BATTENBERG.

MOUNTBATTEN OF BURMA (Louis MOUNTBATTEN, 1. —*kontu*), ingiliz amiral (Windsor 1900 - denizde 1979), Battenberg prensi Louis'in oğlu. Birinci Dünya savaşı sırasında midship olarak Jutland savaşı'na katıldı. Wales prensinin yaveri (1920) olarak, onunla birlikte Güney Afrika, Hindistan, Japonya ve Yeni-Zelanda'ya gitti. İkinci Dünya savaşı boyunca, sırasıyla *İllustrious* uçak gemisi komutanlığı (1941), Hava ve deniz ortak harekât başkanlığı (1942-43) ve G.-D. Asya müttefik kuvvetler başkomutanlığı yaptı (1943). Japon kuvvetlerini kesin olarak Hint okyanusu'ndan kovdu (ekim 1943 - mayıs 1945). 1947'de lord Wavell'in ardılı olarak Hindistan'ın son genel valiliğine getirildi ve hint sorununu ingiliz çıkarlarına en uygun bir biçimde çözmeye çalıştı. 1952'de SHAPE çerçevesinde Akdeniz donanması komutanlığına atandı, 1955'te deniz birinci lordu ve Deniz kuvvetleri kurmay başkanı oldu. 1956'da Donanma amiralliğine yükseltildi, 1958'de Kurmay başkanları komitesi başkanlığına ve 1959-1965 arasında Savunma kurmay başkanlığına getirildi. Ağustos 1979'da, Güney İrlanda kıyısı yakınında yatını havaya uçuran IRA teröristleri tarafından öldürüldü.

MOUNTEVANS (Edward Ratcliffe Garth Russell EVANS, 1. —*baronu*), ingiliz amiral (Londra 1881 - Golea, Norveç, 1957). Genç bir subayken 1909 ile 1913 yılları arasında, Robert Scott'un talihsiz Antarktika seferine ikinci komutan olarak katıldı ve 1 500 kilometrelik son derece yorucu bir yürüyüş yaparak ölümden kurtulmayı başardı. Birinci Dünya savaşı'nda *Broke* adlı destroyerin komutanı olarak yararlılık gösterdi. 1929'da tuğamırallığe

yükseldi ve avustralya donanması komutanlığına getirildi (1929-1931); 1945'te kendisine Lordlar kamarası üyeliği verildi.

MOUNT HAGEN, Papua-Yeni Gine'de kent. Western Highlands ilinin merkezi; 9 600 nüf. Karayolu ve ticaret merkezi; yükseltisi (1 600 m) nedeniyle yazlık dinlenme merkezi olmuştur.

MOUNT İSA, Avustralya'da (Queensland) kent; 26 200 nüf. Maden (bakır, kurşun, çinko, gümüş) ve metalürji merkezi.

MOUNTJOY (Charles, *baron*) → BLOUNT.

MOUNT LAVİNİA, Sri Lanka'da turizm ve sayfiye merkezi, kıyıda, Colombo'nun G.'inde. Hayvanat bahçesi.

Mount Lyell, Tasmanya'da bakır madeni, adanın batısında. Maden cevheri, demiryoluyla Burnie limanına taşınır.

MOUNT MORGAN, Avustralya'da (Queensland) kent, Rockhampton'un yakınında; 3 700 nüf. Altın madeni. Bakır madeni ve dökümevi.

MOUNT NEWMAN, Avustralya'da (Batı Avustralya) yer, Hamersley dağlarının G.-D.'sunda. Demir madeni, demiryoluyla Port Hedland'a bağlanır.

MOUNT PEARL, Kanada'da kent, Newfoundland adasında, Saint John's yakınında; 10 200 nüf.

Lauros-Giraudon

le Moulin de la Galette (1876)
Renoir
Louvre-Orsay müzesi, Paris

Fabbri

Moulin-Rouge'da (1892). Toulouse-Lautrec'in yapıtı
Art İnstitute, Chicago

Mount Tom Price, Avustralya'da (Batı Avustralya) demir cevheri yatağı, Hamersley dağlarının güney-doğu'sunda. Demiryoluyla Dampier limanına bağlanır.

MOUNT VERNON, ABD'de (New York) kent, East River'a kavuşan Bronx ırmağının kıyısında; 66 700 nüf. Bronx borough'un kıyısında, New York'un bir banliyösüdür.

MOUNT VERNON, ABD'de (Virginia) yer. Eskiden G. Washington'ın malıyken, bugün Virginia eyaletine bağlanmıştır, Potomac kıyısında, Washington'un G.'inde. Washington'un ve karısının mezarı.

Mount Whaleback, Avustralya'da (Batı Avustralya) demir cevheri yatağı, Hamersley dağlarının G.-D.'sunda, demiryoluyla Port Hedland'a bağlanır.

MOURA, Avustralya'da (Queensland) yer, Rockhampton'ın G.-B.'sında; 1 900 nüf. Kömür yatağı.

MOURA, Portekiz'de (Beja yönetim bölgesi) kaplıca merkezi, Alentejo alçak platolarında; 10 000 nüf. Maden suları şişeleme tesisi.

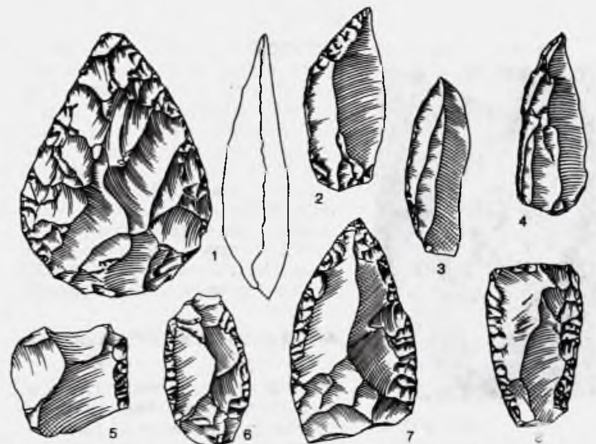
MOURA (Cristóbal DE), ispanyol siyaset adamı (Lizbon 1538 - Madrid 1613). Felipe II'nin portekizli danışmanı; Portekiz kral naibi oldu (1600 - 1603, 1608 - 1612).

MOUREU (Charles), fransız kimyacı ve eczacı (Mourenx 1863 - Biarritz 1929). Bilimler akademisi üyesiydi (1911), Collège de France'ta organik kimya profesörlüğü yaptı (1917), yükseltgenme tepkimelerini yavaşlatan ve özellikle akroleinle kauçuğu kararlılaştırmaya yarayan yükseltgenme önleyicileri buldu.

MOURNE MOUNTAİNS, Kuzey İrlanda'da (Down yönetim bölgesi) dağ kütlesi, Dundrum koyu ile Newry halici arasında; *Slieve Donard*'da 852 m. Turizm.

MOUSTİER, Fransa'da *Peyzac-le-Moustier* (Dordogne) komününün uzak yerleşmesi, Vézère ırmağının sağ kıyısında, Eyzies'nin 10 km K.-D.'sunda. 1908'de, isviçreli antikçağ yapıtları satıcısı Hauser, burada, Neandertal tipinde bir genç insan iskeleti buldu *(Homo sapiens neanderthalensis)*. Kazı yöntemlerinin bilimsel yetersizliği ve ele geçen parçaların hatalı birleştirilmesi nedeniyle iskeletin bilimsel önemi sınırlı kalmıştır. Hauser'in Berlin Etnografya müzesi'ne sattığı iskeletin kafatası korunmuşsa da, artkafa kemikleri İkinci Dünya savaşı sırasında yok olmuştur.

MOUSTİER KÜLTÜRÜ a. (Fransa'da, Peyzac-le-Moustier [Dordogne] komünü yakınlarındaki *Moustier*'den). Alt ve Orta Yontmataş dönemlerinin, ikiyüzlülerle birlikte görülen yonga aletlerle ayırt edilen tarihöncesi endüstri evresi. (Eşanl. MUSTERYEN.)
—ANSİKL. Avrupa, Ortadoğu, Asya ve Kuzey Afrika'da yaygın olan fransız Moustier kültürü, rastlanan alet türlerine göre genellikle dört ana gruba ayrılır: tipik Moustier kültüründe çok sayıda kazıyıcı, sırtlı kesici ve uç görülür; la Quina tipi Moustier kültüründe, kalın kazıyıcılara rastlanır; dişli aletli Moustier kültürü, çok sayıda çentikle ve dişli aletle ayırt edilir. Acheul kültürü geleneğine bağlanan grupsa, çeşitli yonga aletler (kazıyıcılar, sırtlı kesiciler ve uçlar) ve çiftyüzlülerle belirginleşir. Bu endüstri evrelerinde kimi zaman Levallois taş yontma yöntemi de görülür. La Ferrassie

Moustier kültürü
1. Çiftyüzlü alet;
2., 3. ve 4. Sırtı işlenmiş kesiciler;
5. Kazıyıcı; 6. ve 8. Çift kazıyıcılar;
7. Sivri uçlu kazıyıcı.

tipi Moustier kültürü, La Quina tipi Moustier kültürünün Levallois evresi olarak kabul edilir; bunlar bazen *Charente endüstrisi* adıyla da anılır. Tarihöncesi uzmanları, Moustier aletlerinde görülen tip farklılıklarını açıklamakta tam bir görüş birliğine varamamışlardır. Kimilerince bu farklılıklar, aletlerin kullanıldığı işlerin çeşitliliğinden kaynaklanır, kimilerine göreyse bunlar değişik kültürlerin göstergesidir.

Moustier kültürü Riss buzullaşması sırasında ortaya çıkar ve Üst Yontmataş döneminin başında kaybolur. Moustier kültürünün bazı evrelerinde Neandertal insanı görülür.

Moustiers fayansları, Fransa'da, Alpes de Haute-Provence bölgesinde Moustiers-Sainte-Marie'de imal edilen bir tür fayans. 1660'tan sonra tüm Fransa ve Avrupa'da büyük ün kazanan fayanslar, bölgede fayansçılığın XIX. ve XX. yy.'larda da sürdürülmesini sağladı.

L.L.

yüksek derecede pişirilmiş
dekoru çokrenkli, dalgalı kenarlı
kayık tabak
XVIII. yy.'ın ilk yarısı
Dekoratif sanatları müzesi, Paris

MOUTHE (la), Fransa'da, Eyzies-de-Tayac-Sireuil komününde (Dordogne) mağara; burada, 1895'te çeşitli hayvan tasvirleri ortaya çıkarıldı: at, bizon, rengeyiği, mamut, dağkeçisi ve çeşitli geometrik figürler. Bu buluş sonucunda tarihöncesi uzmanları, bir öntarih sanatının varlığı konusunda kesin bir kanıya vardılar. Mağaranın giriş bölümünde, Madeleine kültürüne ait çok sayıda buluntuya rastlandı.

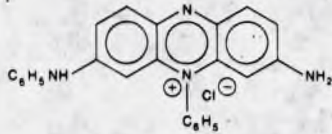
MOUTİER, alm. **Münster**, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Birse vadisinde; 8 000 nüf. Kilise'de, Manessier'nin vitrayları. Duyarlı makineler.

MOUTON (Jean DE HOLLİNGUE, — denir), fransız besteci (Haut-Wignes, Samer yakınında, 1459'a doğr. - Saint-Quentin 1522). Louis XII'nin, sonra da François I'in capellasında görev yaptı. Missalar, motetler, magnificatlar ve şansonlar besteledi. Josquin Des Prés kuşağıyla Willaert ve Gombert kuşağı arasındaki polifonicilerin en önemlisi olduğu söylenebilir.

MOUTON (Georges), **Lobau** kontu, fransız mareşal ve Chambre des pairs üyesi (Phalsbourg 1770 - Paris 1838). 1805'te Napoléon'un yaveri oldu, 1806 ve 1807 yıllarındaki seferlere katıldı; Friedland'da yaralandı (haziran 1807). İspanya'da (1808-1809) ve Rusya seferinde (1812) görev aldı. Dresden'de hapsedildi (1813), 1814'te serbest bırakıldı ve Waterloo savaşı'ndan sonra sürgüne gönderildi. 1818'de Fransa'ya dönüşünden sonra liberal kanattan milletvekili (1828-1830) seçildi ve Fransa mareşalliğine yükseltildi (1831).

MOUZİNHO DA SİLVEİRA (José Xavier) → SİLVEİRA (Mouzinho da).

MOVEİN a. (fr. *mauvéine; mauve*, ebegümeci'den). Org. kim. Mor renkli boyar maddeler grubuna verilen ad; bunların ilki, 1856'da Perkin tarafından anilinin yükseltgenmesi sonunda elde edildi. (Perkin moveini, kullanılan ilk yapay boyarmaddedir. Uygulamada artık geçerliliği kalmayan moveinlerin, yalnızca tarihsel bir değeri vardır.)

Perkin moveini

MOVİLĂ, moldavyalı boyar ailesi. Ülkesine birçok hospodar kazandırdı. Bunların ilki İEREMİA, 1595'ten 1606'ya kadar hüküm sürdü ve Yiğit Mihail'e iki kez yenildi. Ailenin en önemli üyesi kuşkusuz Kiev metropoliti PETRU **Movilă**'ydı (1596-1647). [→ MOGİLA.]

Movimiento Nacionalista Revolucionario (MNR), Chaco savaşı'na katılmış olanlar tarafından 1943'te kurulan, Bolivya'daki siyasal parti. İlk üyeleri arasında Víctor Paz Estenssoro, Hernán Siles Zuazo ve Walter Guevara bulunmaktaydı. Bolivya oligarşisine karşı çıkan bu halkçı ve milliyetçi parti, aydınların, maden işçilerinin ve zamanla da köylülerin desteğini kazandı. İktidarda olduğu 1952-1964 yılları arasında tarım reformunu gerçekleştirdi, maden ocaklarını millileştirdi.

MOVİNGUİ a. Tropikal Afrika'da, Fildişi Kıyısı ve Gabon'da nemli sık ormanlarda yetişen büyük ağaç. (Marangozlukta, kaplamacılıkta ve küv yapımında kullanılan ince dokulu sarı bir odun verir. Özellikle Kamerun'dan ihraç edilir. Bil. a. *Distemonanthus benthamianus;* erguvangiller familyası.)

MOVİOLA a. (amerikanca *movie*, sinema'dan). Sine. Montaj salonlarında Amerikalılar tarafından yaygın bir biçimde kullanılan aygıt markası. Sonraları sesli profesyonel montaj masalarını belirten genel terim oldu.

MOWBRAY, Ortaçağ İngilteresi'nin büyük ailesi. Normandiya kökenli olan ve öncelleri *Montbray* adını taşıyan bu ailenin en önemli temsilcisi **Nottingham** kontu ve 1. **Norfolk** dükü THOMAS (1366'ya doğr. - Venedik 1399), servetleriyle Richard II'yi desteklemiş soylulardan biriydi. Gloucester'ın zorbalığı yüzünden geri planda kalan Thomas, 1397'de krala yardım ederek onun başlıca muhaliflerinden kurtulmasını sağladı; Hereford düküyle (geleceğin Henry IV'ü) yaptığı bir kavga nedeniyle kaçmak zorunda kaldı.

Mowgli, R. Kipling'in *Cangıl kitabı*'nın (The Jungle Book, 1894) kişisi. Yapıtta, dişi bir kurdun beslediği ve bir piton yılanının kurtardığı çıplak bir çocuğun, yani çocuk kral Mowgli'nin kendi ırkına kavuşmak (*İkinci Cangıl kitabı*, 1895), önderlik yeteneğini insanlar arasında sürdürmek ve güçsüzlerin hakkını korumak için hayvanlar âlemini terk edişi anlatılır.

MOWİNCKEL (Johan Ludvig), norveçli siyaset adamı (Bergen 1870 - New York 1943). Armatördü; birkaç kez Meclis başkanlığı (1924-1926, 1928-1931, 1933-1935) yaptı, düşmandan kurtulmayı başaran Norveç ticaret filosunu (1940) ABD'ye götürmekle görevlendirildi.

MOYANO (Daniel), arjantinli yazar (Buenos Aires 1928). Müzikçi, gazeteci; romanlar (*El oscuro*, 1968) ve kaygı verici bir atmosferin hâkim olduğu hikâyeler (*Artistas de variedades*, 1960; *La lombriz*, 1964; *Mi música es para esa gente*, 1970; *El estuche del cocodrilo*, 1974) kaleme aldı.

MOYNİER (Gustave), isviçreli hukukçu ve insansever (Cenevre 1826 - *ay. y.* 1910). 1863'te ilk ulusal Kızılhaç derneklerinin benimsediği kuruluş statüsünün esaslarını hazırladı.

MOYOBAMBA, Kuzey Peru'da kent, San Martín yönetim bölgesinin merkezi, And dağlarının doğu kenarında; 10 000 nüf. Ticaret merkezi. Besin sanayileri. Bölgede bağlar.

MOYZES (Mikulás), slovak besteci ve orgcu (Zvolenská Slatina, Slovakya, 1872 - Presov 1944). Presov'da orgculuk yaptı. Orkestra için bir senfoni, iki süit, bir *Slovak scherzo'su;* org yapıtları, piyano parçaları, koro yapıtları, melodiler, oda toplulukları için iki dörtlü, bir üflemeliler altılısı ve eğitici yapıtlar besteledi. — ALEXANDER (Klástor pod Znievom 1906 - ? 1984), öncekinin oğlu ve Novák'ın öğrencisi. Cazdan, folklordan ve Stravinski'den etkilendi. 7 senfoni, süitler, uvertürler, kantatlar ve melodiler besteledi.

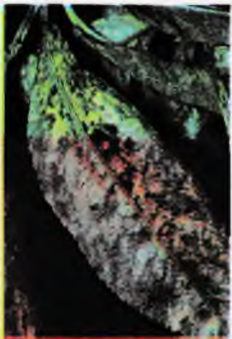
MOZAB LEHÇESİ a. Berberice lehçesi, Mozablılar'ca konuşulur.

MOZABLILAR ya da **MZABLILAR,** Mzab* kökenli berberi halk.

MOZAİK a. (fr. *mosaïque;* "Musalar'ın yönetimindeki sanat etkinliği" anlamında lat. *musivum opus*'tan bozularak türeyen ortaçağ lat. *musaicum*'dan ital. *mosaico*). Türlü renklerde, küçük küp biçiminde mermer, taş, smalt ya da pişmiş toprak parçalarının harçla tutturularak yan yana getirilmesiyle yapılan resim ya da bezeme; bu tür resimleri yapma sanatı. (Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant.)

—Bahç. Düzgün desenler elde etmek amacıyla, farklı renklerdeki bitkilerle (yapraklar ve çiçekler) bahçelerde tarh ve kenar şeridi halinde yapılan süsleme.

—Bitki patol. Bitkilerde görülen birçok virüs hastalığının belirtisi. Yaprakların üzerinde yan yana dizili koyu ve çoğu zaman sarıya kaçan açık yeşil bölgelerin varlığı ile belirgindir. || Bu hastalıklara verilen ad. (En çok bilinenleri tütün, patates, hıyar ve şeftali mozaikleridir.)

Rhône-Poulenc-Agrochimie

şeftali yaprağında
mozaik hastalığı

—Camc. *Cam mozaik*, gaz ve katı inklüzyonlarla matlaştırılmış değişik renklerde camsı maddeden küçük elemanların yan yana yerleştirilmesiyle oluşan mozaik. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Genet. Genomlarıyla birbirinden farklı olan iki ya da daha çok hücre topluluğundan oluşan organizmaya ya da dokuya denir. (Bk. *ansikl.* böl.) || Ana-baba karakterlerinin melezin vücudu üzerinde plaklar halinde dağılım gösterdiği kalıtım biçimi.

—Kad. hast. Kolposkopi sırasında dölyatağı boynunun özel görünümü. (Anormal dokusal bir durumu da yansıtabilen bu görünüm, ince bir damar ağıyla çevrili küçük çok yüzlü öğelerin yan yana gelmesiyle oluşur.)

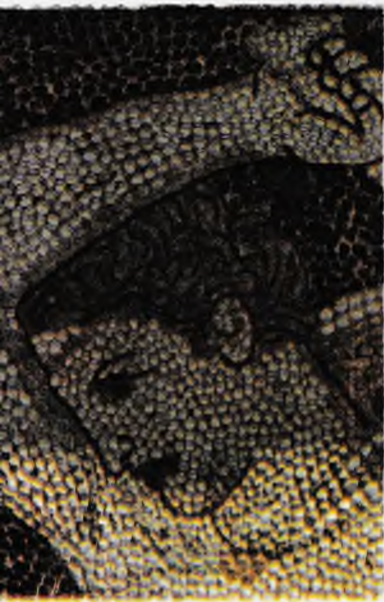
—Kim. *Mozaik yaldızı*, parlaklığıyla altını andıran kalay IV sülfür. (Zehirleyici bir katıdır.)

—Seram. *Çini mozaik* → ÇİNİ. || *Katma mozaik*, küçük çini parçalarının sıva içine, daha önceden hazırlanmış deseni oluşturacak biçimde yan yana gömülmesiyle yapılan mozaik. || *Sahte mozaik*, tek renkle sırlanmış çinilerde, desen ya da zeminin kazılmasıyla elde edilen mozaik. (Yalnızca desen kazıldığında, zemin sırlı bırakılır.)

—Topogr. Ortalama bir ölçeğe göre küçültülmüş hava fotoğraflarını bir araya getirip birleştirerek elde edilen bütünsel plan. (Fotoğraflar doğrultulunca ve ölçekleme işlemi bilinen noktalara göre yapılınca *denetimli bir mozaik* elde edilir. Bir mozaiğin metrik değeri oldukça zayıftır ve uzaklıkların ölçümünde kullanılamaz, ancak önemli niteliksel bilgiler verir.)

—Yerbil. Mozaik biçiminde ya da mozaiği çağrıştıran doku.

◆ sıf. Çimento içine küçük mermer par-

J. Perno-Explorer

Pella'daki (Yunanistan) *Arslan avı* sahnesinden ayrıntı yassı çakıllarla yapılmış mozaik İ.Ö. IV. yy.'ın sonu *Pella müzesi*

F. E. K.-Atlas-Photo

bir Delos evinin zemin kaplaması ulama kıvrımlarla süslenmiş bir mozaikten ayrıntı İ.Ö. II.-I. yy. (?)

çacıklarının konulup dondurulmasıyla yapılan şey için kullanılır: *Mozaik merdivenler.*

—Bayınd. *Mozaik parke,* kenar uzunluğu 6-10 cm olan kübik parke taşlarının beton bir taban üzerine çeyrek daire dilimleri biçiminde yerleştirilmesiyle oluşan döşeme. (Derzler içine bitüm emülsiyonu doldurulur.)

—Biyol. *Mozaik karakterler,* çaprazlama sonunda, ötekine başat olmaksızın yan yana beliren karakterler. (Erkek bir kara kedi ile dişi bir turuncu kedinin çaprazlanmasından turuncu erkekler ile iki renkli dişiler [kara ve sarı mozaik biçiminde belirir] ya da beyazın eklenmesiyle üç renkli dişiler doğar. Hayvanların tüylerindeki alacalık mozaik karakter gösterir.)

—Embriyol. *Mozaik tipte gelişme,* sonradan neye dönüşecekleri kesinlikle belli ayrı bölgelerden oluşmuş görünen bir yumurtanın gelişmesi. || *Mozaik yumurta,* bir ya da birçok blastomerin deneysel olarak yok edilmesi yüzünden eksik embriyon üreten yumurta (örneğin, tulumlulardan *styela*'nın yumurtası). [Bk. *ansikl.* böl.]

—İnş. *Mozaik sıva,* mermer ya da taş parçalarının çimento ya da puzolan harçlarıyla karıştırılmasıyla elde edilen ve geniş yüzeyler üzerine uygulanan sıva.

—Metalürj. *Mozaik yapı,* alaşım elemanlarının ve özellikle yönü hafifçe sapmış kristalli göz gruplarının yerleşimi.

—Mutf. *Mozaik pasta,* çiğ malzemeyle hazırlanan bir tür kolay pasta. (Kakao, margarin, yumurta, ufalanmış bisküit ve dövülmüş fındıktan oluşan malzeme yoğurularak biçimlendirildikten sonra, yağlı kâğıda sarılıp buzdolabında bekletilerek yapılır.)

—ANSİKL. Camc. *Cam mozaik.* Genel olarak, 1 ya da 2 cm kenarı olan kare ya da dikdörtgen elemanlar biçimindedir. Seramik mozaik gibi, binaların içinde ve dışında dekoratif duvar kaplaması olarak kullanılır. Kaplanacak yüzeye alçı, harç ya da organik yapıştırıcılar ile tutturulur ve, ilk görünüşlerini korumak için hiçbir özel özene gerek göstermeyen, kendi kendine temizlenir kaplamalar sınıfına girer. Piyasada 1950 yıllarında gözüken cam mozaik yirmi yıl kadar, camlaşabilir maddelerin tamamlanmamış erimesinden elde edilen ve elle ya da yarı-otomatik süreksiz yöntemlerle biçimlendirilen bir el sanatı ürünü olarak kalmıştır. Günümüzde sürekli ve otomatik yöntemler kullanılmaktadır.

—Embriyol. *Mozaik tipte gelişme.* Önoluşum kuramına göre, yumurta hangi işe yarayacağı belli bölgelerin bir mozaiğidir; bu bölgeler ilgili organların tohumdaki yeri demektir. Chabry, tulumlularda yumurtanın mozaik tipte gelişim gösterdiğini kanıtlamıştır (1887). Bölünmenin 2. evresinde blastomerlerden biri tahrip edilirse, öteki gelişmeyi sürdürür ve bir yarı embriyon oluşturur. Demek ki, her blastomerin ne olacağı, bölünmenin başından beri bellidir. Buna benzer yumurtalar mozaik tiptedir; çünkü bunlarda ilerde neye dönüşecekleri erken evrelerde belli olan hücre grupları bulunmaktadır. Fakat, çoğu zaman, mozaik tipteki gelişme, düzenleme olgularıyla tamamlanır; önoluşum ile sıraloluş (epigenez) yan yana görülür. Bu durumlarda, 2. evrede blastomerlerden biri tahrip olursa, ufak boyda, ama gene de tam ve iyi gelişmiş bir embriyon elde edilir.

—Genet. İnsan türünde, özellikle cinsiyet kromozomları üzerinde birçok kromozom mozaiği bilinmektedir. Örneğin, 46, XX/45,X mozaik bir kişi, biri normal, diğeri Turner tipinde iki hücre topluluğundan oluşur. Bu kişide, esas 45,X Turner sendromundan genellikle daha hafif bir Turner sendromu görülür.

Öteki örnekler arasında 47, XXY/46,XY (Klinefelter sendromunun bir çeşidi) ve 46,XY/45,X (yalancı erdişiliklerden sorumlu) mozaikleri sayılabilir. Bu mozaikler meyoz sırasında değil, döllenmiş yumurtanın, yani zigotun ilk bölünmesi ya da ilk bölünmelerinden biri sırasında ortaya çıkan sapınçlardan ileri gelir. Örneğin, 46,XX bir zigot yavru hücrelerden birinde bir X yitimiyle 46,XX/45,X, bir mozaik ya da bir X'in ayrılmamasıyla 45,X/47,XXX bir mozaik verebilir.

Ayrıca, iki hücre tipinin birbirinden tek bir gen mutasyonuyla ayrıldığı gen mozaikleri de vardır (örneğin kedigözlülük). Genel olarak, değişik iki hücre topluluğunun her birine klon adı verilir.

"Mozaik" terimi, iki zigottan türeme bir organizma anlamına gelen "kimera" terimiyle karıştırılmamalıdır.

MOZAİK SANATI

—Güz. sant. Mozaiğe ilk kez Öntarih döneminde, Mezopotamya'da (IV. binyıl sonu), Uruk'taki (Varka) bir tapınakta, siyah, beyaz ve kırmızı geometrik desenler oluşturan, renkli başlı kil çivilerle süslenmiş yarı gömme sütunlar biçiminde rastlanır. Mozaik yapımına Yunanistan'da İ.Ö. V. yy.'da başlandıysa da, günümüze ulaşan en eski örnek, çeşitli renklerde yassı çakıllarla yapılmış Olynthos'taki zemin mozaikleridir (İ.Ö. IV. yy.). Hellenistik dönemin en güzel mozaikleri İskender'in Pella'daki sarayında bulunur. Delos evlerinde de güzel örneklere rastlanır. Mozaik Roma'ya, İ.Ö. II. yy.'da iskenderiyeli sanatçılar tarafından getirilmiştir; İ.Ö. 200'e doğru, işlenmemiş çakılların yerini, genellikle kenar uzunluğu yaklaşık 0,50-1,50 cm arasında değişen taş küpler *(tessella)* almıştır. Romalılar, bu tür mozaiklere *opus tesselatum* adını vermişlerdir. Çok küçük ve düzgün olmayan parçaların kullanıldığı *opus vermiculatum,* "emblema" adı verilen, çok in-

Lauros-Giraudon

Paris'in yargılaması
Antakya'da bulunan mozaik
İ.S. II. yy.
Louvre müzesi
Paris

Lauros-Giraudon

çileli Meryem Ana
Ravenna'da
Sant' Apollinare Nuovo'daki
mozaiklerden (VI. yy.) ayrıntı

S. Ory

Meryem Ana
İstanbul'da
Kariye camisi'ndeki
bir **mozaik**
XIV. yy.'ın başı

"Sarhoş Dionysos"
yer **mozaiki**, Daphne (Harbiye)
Roma dönemi, II, IV. yy.'lar
Hatay arkeoloji müzesi

"Deveye binen
çocuklar"
Büyük sarayın
yer **mozaikleri**nden bir örnek
Bizans dönemi, V.-VI. yy.
Mozaik müzesi, İstanbul

Büyük Larousse

ce ışçilikte kompozisyonlara olanak veriyordu. Genellikle ince bir yüzey (büyük kiremitler, arduvazlar vb.) üzerine yapılan "emblema"lar taşınabiliyordu. Bu kompozisyonların etrafına, *opus tesselatum* ya da içinde küçük taş, pişmiş toprak ve mermer kırıklarının (bunlara *crustae* deniyordu; geometrik bir marketri oluşturan *opus* sectile'deki mermer parçalarına da bu ad veriliyordu) yer aldığı bir bağlayıcıdan oluşan *opus signinum* bir çerçeve yapılıyordu. Mozaik sözcüğünün türediği *musivum opus*, duvar ve tonozları kaplamakta kullanılıyordu; bu tip mozaikler, daha sonraları zeminlerde de yararlanılan cam hamuru parçacıklarından oluşuyordu.

Cumhuriyet döneminin sonunda İtalya'da, figürlü ve çokrenkli mozaikler (Pompei'deki İskender'in savaşı, Palestrina'daki Nil nehri sahneleri) doruğuna ulaştı. Augustus döneminde, çokrenkli zemin mozaikleri giderek enderleşirken, beyaz zemın üzerine siyah geometrik düzenlemeler yaygınlaştı. İtalya'da bu tür düzenlemeler I. yy.'ın sonuna dek ağır bastı. II. yy.'da, yine siyah beyaz olarak, figürlü dekorlar gerçekleştirildi (Ostia hamamı'ndaki deniz tanrıları mozaiği). Doğu'da hiçbir zaman yaygınlıklarını yitirmemiş olan çokrenkli kompozisyonlar, Villa Hadriana'da yeniden görülmeye başlandı. Aynı dönemde, bölgesel okullar hızla gelişti. Bunların en parlağı, Hadrianus döneminde aynı anda Kartaca ve Byzacium'da (Aşolla, el-Cem) ortaya çıkan afrika okuludur; bu okul ilk çıktığı dönemden başlayarak, figürlü ya da bitkisel motifli çokrenkli dekordan yararlandı. Önceleri klasik mitolojiden alınan konulara giderek gündelik gerçeklik esin kaynağı olmaya başladı. Galya'da, bu sırada ortaya çıkan Rhône okulunda, İtalya'dan alınma, merkezinde figürlü bir sahnenin yer aldığı (Saint-Romain-en-Gal'de mevsimler, Nîmes'de Admète'in evlenmesi vb.) damalı düzenlemelere yer verildi. Merkezi Trier'de olan Rheinland okulu, Severuslar döneminde, mitoloji ya da gösterilerden esinlenen çokrenkli zemin mozaikleriyle doruğa ulaştı. III. yy.'daki büyük bunalımdan sonra, mozaikler tüm bölgelerde büyük toprak sahiplerinin ideallerini ve debdebesini yansıtmaya başladı. Bunun en belirgin örneği, Sicilya'da, Piazza Armerina'da ortaya çıkarılan mozaiklerdir.

Bizans'ta, duvar mozaiği, mermer kaplamayı tamamlayan doğal bir öğe durumuna geldi. Düz bir zemin üzerinde yer alan parlak renkli figürler ve sahneler, kabartma duygusunu uyandırır. VI. yy.'da, bu sanatın başyapıtları Ravenna kiliselerinde ve İstanbul'daki Ayasofya'da bulunur: narteksteki her tonozun merkezinde, altın yal- [illegible] tonozlardaysa (ortadakiler dısında) büyük bir pençeli haç yer alır. Duvar mozaiği altın çağını X.-XII. yy.'lar arasında yaşadı; teknik gelişti, renkler uyum kazandı, üslup kesinleşti. Kubbenin altında, absidayı örten tonozda Pantokrator İsa, peygamber ya da Havariler ile birlikte bir gökkuşağının içinde görülür; Theotokos (Meryem Ana) kurbanı sunar; koroyerinin duvarlarında, ibrani rahipleri ve Kilise Babaları betimlenmiştir. XIV. yy.'da, özellikle figürlerin güzelliği ve yüceliği bakımından, üslupta bir yenilenme görüldü; artık figürlerin duruşunda hiçbir katılık kalmamış, altın yaldızlı zeminlerin yerini gerçek manzaralar almıştır. Bu dönemin başyapıtları arasında Khora manastırı kilisesi'ndeki mozaikleri saymak gerekir. (→ Kariye camisi.)

İslamiyetin ilk yüzyıllarında, bizans ve suriyeli sanatçılar Antikçağ mozaik sanatını, tekniklerini yeni dinin gereklerine uyarlayarak sürdürdüler. Kubbetüssahra'da ve Emeviler'in Şam'daki Ümeyye camisi'nde, çiçek motiflerinin, geometrik düzenlemelerin, kır ve kent manzaralarının görüldüğü şahane mozaik kompozisyonlar yer alırsa da bunlar her türlü canlılıktan uzaktır. Dindışı bir yapıt olan Hirbet ül-Mefcer şatosu'ndaysa bir canlılık gözlemlenir. Bir süre kaybolduktan sonra mozaik sanatı, 971'de Kurtuba Ulu camisi'nde yeniden ortaya çıktı: bu mozaikler de, bu ülkede çalışmak ve arap sanatçılar yetiştirmek için İspanya'ya çağrılmış Bizanslılar'ın yapıtıdır. Çini süslemelerin yapılara egemen oluşuna kadar bu sanatçılar mozaik yapmayı sürdürdüler. 1035'te Kudüs'teki Mescidiaksa'ya, 1277'de de Şam'daki Zahiriyye medresesi'ne mozaik süslemeler yapıldıysa da, bunlar oldukça vasat yapıtlardır.

Ortaçağ'da yer döşemesi ve duvar resmi mozaiğe tercih edildi; ancak, bu sanat Roma (birçok kilise), Venedik (San Marco bazilikası) ve Sicilya'da varlığını sürdürdü. Rönesans'ın mozaik sanatçıları, resimleri kopya etmekle yetindiler ya da, Ghirlandaio gibi, kendileri ressamdı. Daha sonra mozaik sanatındaki gerileme belirginleşti. XX. yy.'ın başında, betonun kuruluğuna bir çare olarak A. de Baudot gibi modernist mimarlar tarafından kullanılınca (Paris'te, Montmartre'daki St-Jean-l'Évangéliste kilisesi), mozaik yeniden moda oldu. İkinci Dünya savaşı'nı izleyen yıllarda, sivil ve dinsel mimarlıkta, kimi tek- [illegible] daha büyük boyutlu [illegible] aynı olaya tanık olundu.

• *Mozaik tekniği.* Mozaik ya dolaysız yöntemle ya da karton patron yöntemiyle gerçekleştirilir. İşe gerçek boyutlarda bir modelin yapılmasıyla başlanır.
1. *Dolaysız yöntem.* Mozaik sanatçısı, çalışacağı yüzeyde ya da duvarda derin olmayan bir çukur oluşturduktan sonra buraya ince bir alçı tabakası döker. Bu yüzeye, mozaik olarak gerçekleştireceği kompozisyonu çizer ve bunu renklendirir. Daha sonra, alçıyı parça parça keser ve çıkardığı her parçanın yerine aynı renkte mermer, pişmiş toprak ya da smalt bir küp yerleştirir. Bu küpleri, esas maddesi alçı ya da macun olan bir bağlayıcıyla yapıştırır. Kompozisyonu tamamlayıncaya kadar bu işlemi sürdürür.
2. *Karton patron yöntemi.* Mozaik olarak gerçekleştirilecek kompozisyon bir karton levhaya çizilir ve küpler, ön yüzleri kartona gelecek biçimde bu levhaya yapıştırılır. Daha sonra, bağlayıcı bir maddeyle kaplanmış olan mozaik yapılacak yüzeye bu küpler gömülür ve karton kaldırılır.

Türk sanatında mozaik tekniği uygulanmamıştır. Bunun yerine, "çini mozaik" denilen bir uygulama yaygındır. (→ ÇİNİ.)

Mozaik müzesi *(İstanbul)*, Sultanahmet meydanı'nda, Sultanahmet camisi'nin D.'sunda gerçekleştirilen arasta kazıları sırasında ortaya çıkarılan bizans mozaiklerinin sergilendiği müze. Bir bizans sarayına ait olan ve V.-VI. yy.'lara tarihlendirilen yer mozaikleri, buradaki osmanlı arastası onarılarak özgün yerlerinde korunmuştur. (→ ARASTA KAZISI.)

MOZAİKÇİ a. **1.** Mozaik işi yapan usta: *XIV. yüzyıl mozaikçilerindendir* —**2.** Mozaik yapımında kullanılan küçük mermer parçalarını satan kimse.

MOZAK a. *Yörs.* Domuz yavrusu.

MOZAMBİK, Afrika'nın güneyinde devlet, 10° ile 27° G. enlemleri arasında, Hint okyanusu kıyısında; 785 000 km²; 16 000 000 nüf. (1990). Başkenti *Maputo.* Resmi dili *portekizce.*

COĞRAFYA

Mozambik'in büyük bölümü, B.'ya doğru yavaş yavaş yükselerek basamak basamak uzanan bir dizi platoyla (300-1 000 m) birleşen geniş bir kıyı ovasından oluşur; bu platoların üzerinde tek tek dağ kütleleri yükselir (Chimanimani kütlesinde ülkenin en yüksek tepesi olan Binga dağı bulunur: 2 436 m). K.'de, ülke kenarları, galeri ormanlarının uzandığı büyük ırmak boyları dışında, yüksek otlu bir savanla örtülüdür. G.'e doğru yavaş yavaş bir bozkır ve yer yer küçük kurakçıl ormanlar göze çarpar. Bataklık kıyı bölgelerinin kenarlarında mangrovlar uzanır.

16. paralelin K.'inde oldukça kalabalık bölgelerde (km²'de 20-50 kişi) bantu toplulukları, kıyı kesimindeyse svahili dili konuşan topluluklar yaşar. Hava sıcaklığı yüksektir ve kuzey-doğu musonları kasım ile nisan arasında yağmur getirir (ovada 800 mm). Beslenmeye yönelik tarım ürünlerinin başında mısır ve bakla gelir. Kıyı şeridinde üretilen hindistancevizi ve anakardium ağaçlarıyla sisal, kıyı ovasının başlıca dışsatım ürünleridir. İç kesimde bu ürünlerin yerini pamuk alır. Mercan adacıkları üzerinde kurulmuş Mozambik kenti, geçmişteki parlak dönemlerin izlerini taşır (ama bugün iktisadi önemi çok sınırlıdır); daha K.'deki Nacala, çok daha etkin bir limandır. İç kesimdeki Nampula, bölgenin en önemli merkezidir.

Ülkenin ortasında Zambezi ve Pungue vadilerinin nüfus sıklığı farklıdır: Zambezi ırmağının sağ kıyısında nüfus yoğunluğu çok düşüktür. Önemli bir hidroelektrik santral, Cabora Bassa'da Zambezi çavlanları üzerinde kurulmuştur: santralda üretilen elektriğin bir bölümü bölgede kullanılmakta, bir bölümüyse Güney Afrika'ya satılmaktadır. Kömür, Tete yakınındaki Moatize'de çıkarılır. Yılda ancak 700 mm yağış alan ırmak vadisinin aşağı kesiminde, sulama sayesinde şekerkamışı üretilir ve biraz da hayvancılık yapılır. Vadinin biraz uzağındaki Quelimane, bölgenin kıyıdaki başlıca merkezidir. Ama Quelimane Pungue'nin ağzındaki Beira'dan çok daha az önemlidir: çünkü Beira ırmak limanı Malavi ve Zimbabve'nin deniz ulaşımını sağlar. Tekstil merkezi Manica'nın yukarı kesimindeki Pungue vadisinde meyveciliğin (muz, turunçgiller) belli bir önemi vardır. Bu bölgelerdeki besin tarımı K.'dekinin aynıdır.

Sabi ve Limpopo arasındaki alanın hemen hemen ıssız olmasına karşılık, ülkenin güneyi, nüfusunun yoğunluğuyla dikkati çeken (km²'de 20-50 kişi) apayrı bir bölgedir. İklimi, kuzeye göre daha kuraktır (G.-G.-D. alizeleri ekim-mart arasında kıyı kesimine 700 mm, içerilere 500 mm'nin altında yağış getirir). Ülkenin kuzeyinde de üretilen manyok, burada, kuraklığa öbür bitkilerden daha dayanıklı olduğu için temel besin maddesi olmuştur: Denizkulaklarını içine alan kıyı şeritleriyle kaplı kıyı kesiminde pirinç üretimi önemlidir. Yakın bir tarihte Fil ırmağı üzerinde yapımı tamamlanan Massingir barajı sayesinde sulama, Limpopo vadisinde gelişirken (turunçgiller, muz, şekerkamışı, pamuk) kurak ve seyrek nüfuslu artülke sığır yetiştiriciliğine yönelmiştir. Başkent Maputo merkezden oldukça uzaktadır ve limanı, Richard's Bay limanının kurulmasından ve Mozambik'in bağımsızlığından önce Güney Afrika Transvaali'nin denize açıldığı önemli bir merkezdi.

Bağımsızlıktan sonra ekonomi altüst olmuştur: yürürlüğe konan bir tarım reformuyla bir yandan 4 ha'dan büyük özel mülkiyetler ortadan kaldırılırken, bir yandan da 2 hektardan küçük tarım alanları devlet kooperatifleri içine sokuldu: portekizli kolonların malı olan çiftlikler ya da işletmeler, devlet çiftliklerine dönüştürüldü. Angaryanın kaldırılması ve yetişmiş beyaz elemanlarla teknik adamların gitmesi üretimin düşmesine yol açmıştır: ülke, bugün birçok besin maddesini dışardan almak zorundadır (eskiden pirinç dışsatımı yapan Mozambik şimdi pirinç dışalımı yapmaktadır). Ticari bitki üretimi de çok gelişmiştir. Zenci Afrika'yla karşılaştırıldığında Mozambik, biraz sanayileşmiş bir ülkedir; tarım ürünlerinin işlenmesi ve tekstil ağır basan sanayi kollarıdır. Maputo ve Beria bölgeleri başlıca sanayi merkezleridir. Bununla birlikte, sanayi herkese iş sağlayamadığından işçilerin bir bölümü çalışmak için Güney Afrika maden ocaklarına gitek zorunda kalmaktadır. Hızlı nüfus artışı iktisadi kalkınma için önemli bir engel oluşturmaktadır. Tarımsal hammadde dışsatımına (özellikle kaju cevizi) ve hem sanayi hem de tüketim malları ve petrol dışalımına dayanan dış ticaretin yapısı ülkenin "gelişmekte olan" ülkeler öbeğinde yer aldığını göstermektedir.

TARİH

Daha X. yy.'da, sonraları Araplar'ın Sofala limanını inşa edecekleri Zambezi ağızlarının güneyindeki bölgede, fildişi ve bir olasılıkla da altın ticareti önem kazandı. Malavi gölü ve Zambezi arasındaki Maravi krallıklarının veraset yoluyla geçen bir küçük şeflikler konfederasyonu olduğu sanılmaktadır. İç ticareti ve uzak yerlerle ticareti krallar örgütlemekteydi. Manekveni'de taştan yapılmış binaların bulunduğu bir arkeolojik yerin ortaya çıkarılması, ülkenin merkezindeki toprakların altında Zimbabve uygarlığına benzeyen bir uygarlığın yattığını gösteriyordu. Portekizliler'in (Covilhã [1490], Vasco da Gama'nın [1498]) geldiği sırada ülke refah

Büyük Larousse

mozaik
"İsa ve Vaftizci Yahya"
Bizans dönemi, XII. yy.
Ayasofya müzesi, İstanbul

içindeydi. Portekizliler limanlara yerleştiler, Zambezi boyunca Tete'ye (1632) kadar çıktılar ve Araplar'ı püskürttüler. Sofala'nın arkasında, merkezi Zambezi vadisinin güneyinde bulunan Monomotapa'ya bağlı Kiteve gibi çeşitli Şona krallıklarıyla karşılaştılar (1512-1516 arasında António Fernandes'in yolculukları). Portekizli tüccarlar aşağı vadiye yerleştiler ve buradaki halkla karıştılar. XVII. yy.'da Monomotapa'nın üstünlüğü silindi. Barve krallığı ön plana çıktı ve Rodezya ovasındaki Butva krallığı ciddi bir tehlike oluşturmaya başladı. Butva kralı 1684'te Monomotapa kralını yendi ve bütün Zimbabve ovası ve altın bölgesinde üstünlüğünü kabul ettirdi. Portekizliler yerleşme bölgelerini Zambezi ağzının kuzeyine taşıdılar. Kuzeyde, Araplar'ın ağırlığı arttı. Yaolar aracılığıyla köle ticareti yoğunlaştı.

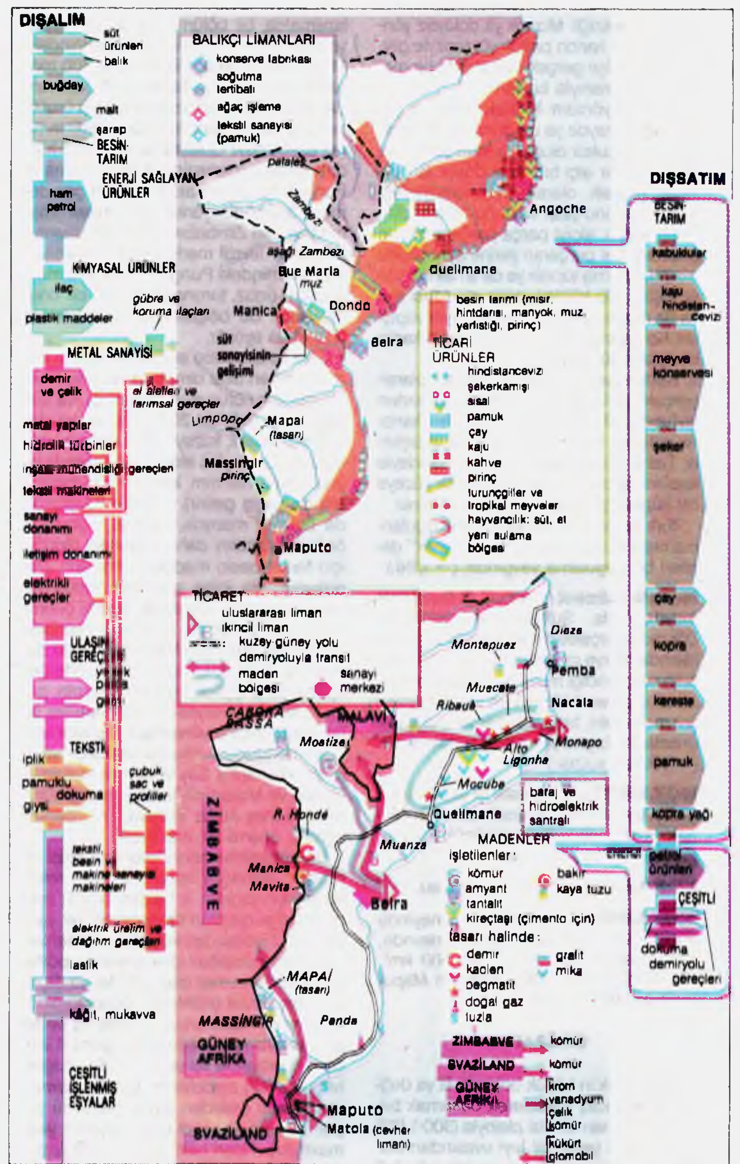
1752'de Portekizliler, Mozambik kıyısı yerleşim merkezlerini portekiz sömürgesinden ayırdılar ve özerk bir yönetici getirdiler Serpa Pinto'nun keşif seferlerinden

MOZAMBİK

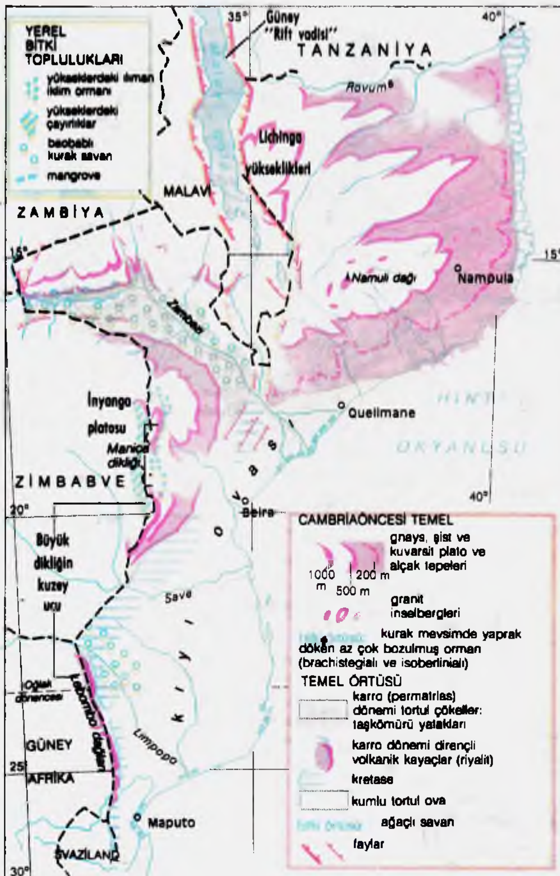

(1878-79) sonra, Angola ile Mozambik'i (1875'te Delagoa koyu bölgesinin katılmasıyla büyümüştü) tek bir imparatorlukta birleştirmeye çalıştılar, ancak İngilizler'in muhalefetiyle karşılaştılar. Sonunda 1886 ve 1890 anlaşmalarıyla alman sömürgeleriyle olan sınırlar, 1891 ve 1893 anlaşmalarıyla da ingiliz sömürgeleriyle sınırlar saptandı. Lizbon'un ekonomik güçlüklerinden yararlanmak isteyen İngilizler ve Almanlar bir paylaşım tasarladılar, ama bu tasarı hiçbir zaman gerçekleşmedi. Portekizliler Manica, Sofala ve Beira'nın yönetimini Mozambik şirketi'ne (1891-1942), Nyassa eyaletinin yönetimini de Nyassa şirketi'ne verdiler (1893-1929). 1929'da alman sömürgelerinden alınan Kionga üçgenini topraklarına kattılar.

Sömürgeciler ülkeden olabildiğince yararlanmak ve burada bir düzen kurmak istediler. 1807'de sömürgenin merkezi olan Lourenço Marques yüksek komiserinin yanı sıra 1942'de memurlardan ve seçilmiş üyelerden oluşan bir hükümet meclisi kurdular. Mozambik 1951'de denizaşırı bir portekiz iline dönüştürüldü. Bu durum 1909 anlaşmasından sonra Güney Afrika ve Rodezya madenlerinde çalışan işçilerin yazgısını fazla değiştirmedi. 1960 yılında kamu şantiyelerinde ve pamuk tarlalarında 800 000 kişi hâlâ zorunlu olarak çalıştırılmaktaydı. Afrikalılar'ın toplumsal açıdan aşağı durumda olması birçok gösteriye yol açtı (1960'ta Mueda'da 500 ölü) ve ulusçu hareketler gelişti. Bu hareketleri komşu ülkeler, özellikle de Tanzaniya destekliyordu. İlk eyleme geçenler, küçük burjuvalar ve tarım kooperatifleri köylüleri oldu. 1962'de Eduardo Mondlane Darüsselam'da Frente de Libertaçâo de Moçambique'yi (Mozambik Kurtuluş cephesi) kurdu. FRELİMO (Mozambik Kurtuluş cephesi) 1964 eylülünde Kuzeyde silahlı savaşımı başlattı. Portekizliler'in tepkisi çok sert oldu, ama 1965'te ülkenin beşte birine cephe egemendi. Örgüt içinde baş

EKONOMİ

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER VE BİTKİ ÖRTÜSÜ

gösteren siyasal ayrılıklar 1969'da Mondlane'nin öldürülmesiyle sonuçlandı. Ardılı Simango örgütün birliğini sağlamayı başaramadı. 1970'te FRELİMO'nun başına Samora Machel'in geçmesiyle, sert bir marxçı görüş ağır bastı ve Machel aynı yıl içinde Portekiz'in özerklik önerilerini geri çevirdi.

1974 hükümet darbesinden sonra yeni hükümetin, görüşmeleri başlatma isteklerine karşın, ayaklanmacılar silahlarını bırakmaya yanaşmadılar. FRELİMO'nun askeri baskısı arttı. Grevler yaygınlaştı. Siyahlar ve beyazlar arasındaki çatışmalar ateşkes kararına karşın yoğunlaştı. Sonunda 25 haziran 1975'te bağımsızlık ilan edildi. Şiddetli bir beyaz ayaklanması kısa zamanda bastırıldı. Bölge bir Halk Cumhuriyeti oldu. Cumhurbaşkanlığına Samora Machel getirildi. 1977'de Millet meclisi seçildi. Ama gerçek güç hükümet politikasını yerleştirmek isteyen dinamikleştirme grupları'nın elindeydi. 1975'te girişilen tarımda kolektifleştirme hareketleri, köylüler arasında kuşkular yarattı. Portekizliler'in kitleler halinde ülkeyi terk etmeleri ekonomide karışıklıklar doğurdu. Mozambik zorunlu olarak Güney Afrika'yla ekonomik ilişkilere girmek zorundaydı

sağlanan elektrik enerjisinin üçte birinin ihracı). Hükümet aynı zamanda kuraklıktan kaynaklanan ciddi bir açlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. 1979'da antikomünist bir askeri ayaklanma başgösterdi. Mozambik Ulusal direniş hareketi'nin örgütlediği eyleme Güney Afrika lojistik destek sağladı. Bu örgüt Mozambik topraklarında ulusçu rakiplerine karşı misilleme eylemlerine girişti. RNM ile çatışmaların iktisadi durumu bozması, Frelimo iktidarını G. Afrika Cumhuriyeti ile Nkomati saldırmazlık paktını imzalamaya zorladı (mart 1984). Anlaşma uyarınca, her iki ülke de kendi topraklarında yuvalanıp komşu ülkeye saldırılar düzenleyen gerillaları desteklemeyecekti. Anlaşmaya uyan Mozambik, Afrika Ulusal kongresi'nin çalışmalarını yasakladı. G. Afrika'nın desteklediği RNM gerillaları ise, anlaşmanın kendilerini bağlamadığını ileri sürdüler; çatışmalar kesilmedi. Özellikle iktisadi hedefler ve yabancı uzmanlar gerillaların saldırılarına uğradı. ABD kongresi, 1977'de aldığı Mozambik'e yardımın kesilmesi kararını, Cumhurbaşkanı Machel'in ABD'yi ziyaretinden sonra kaldırdı (haziran 1984). 1986 temmuzunda Cumhurbaşkanlığı ile Başbakanlık birbirinden ayrıldı. Cumhurbaş-

sında ölünce (ekim 1986). Frelimo merkez komitesi Joaquin Alberto Chissano'yu Cumhurbaşkanı seçti. RNM'ye karşı Zimbabve ve Tanzaniya ile ortak bir harekât başlatıldı mozambikli subaylar Zimbabve'de eğitildi. İktisadi durum, Batı ülkelerinin alacaklarını 20 yıllık bir vadeye bağlamaları ve İMF'den alınan kredilerle bir ölçüde düzeltildi. 1989'da Frelimo marksist-leninist çizgiyi terk ettiğini açıkladı. 1990 yılı temmuzunda Roma'da, RNM'yle hükümet arasında barış görüşmelerine başlandıysa da, RNM'nin saldırıları sürdü. Aynı yılın sonunda, yeni bir anayasa yapılarak çokpartili düzene geçildi. 1991'de siyasi partilerin kurulması konusunda, Frelimo ile RNM bir uzlaşmaya vardılar. 1992 ekiminde, Roma'da süren görüşmeler sonunda, 16 yıllık iç savaşa son veren barış anlaşması, RNM lideri Afonso Dhlakama ile devlet başkanı ve Frelimo'nun lideri Joachim Chissano tarafından kabul edildi. Aralık ayında BM güvenlik konseyi Mozambik'e ateşkesi denetlemek amacıyla 7 500 kişilik bir barış gücü göndermeyi kabul etti. 1993'ün ilk aylarından itibaren barış gücününde gözcülüğüyle ülkede hayat normale dönmeğe başladı.

EDEBİYAT

→ AFRİKA (Zenci).

SANAT

Lukuledi ve Rovuma ırmakları arasındaki platoda yaşayan bir kavim olan Kondeler'in sanatının, geleneksel olarak, Mozambik'in kuzeyinde, Malavi gölü (Nyasa) ile Hint okyanusu arasında kalan bölgede geliştiği kabul edilir. Ne yazık ki, maske ve heykeller uzunca bir süredir Avrupa müzelerine taşınmış, yaklaşık elli yıldan bu yana da, turistlere yönelik "makonda sanatı" ortaya çıkmıştır; bu sanatın, özellikle XIX. yy.'ın sonu ile XX. yy.'ın başı arasında alman gezginleri tarafından toplanmış eşyalarla hiçbir ilgisi yoktur.

Dinlenen ya da dans eden kadınları betimleyen konde heykellerinde açık bir gerçekçilik kaygısı sezilir. Baş, büyük bir titizlikle işlenmiştir. Çoğu kez kırmızı ya da siyaha boyanmış olan heykellerin yüz ya da bedenlerinde hacamat izleri görülür. Büyük bir olasılıkla heykeller, konde kabilesini kuran kadını betimler; başlangıçta kendisi de ağaç bir heykel olan bu efsanevi kurucu, heykeli yapan sanatçıyla birleşerek ilk konde insanını dünyaya getirmiştir.

Diğer önemli yapıt türünü genç kızların topluma kabul ediliş törenleri sırasında delikanlıların taktığı maskeler oluşturur. Bu maskeler iki grupta toplanabilir: ilk grupta, hafif içbükey ya da dışbükey olabilen, yüze takılan, yuvarlak ya da oval, kabaca biçimlendirilmiş maskeler yer alır. İnce yarıklar biçiminde olan gözler, uzun ve sivri bir burnun çıkıntı yaptığı içbükey bir yüzeye yontulmuşlardır. İkinci grupta ise, biçim açısından heykel başlarını anımsatan (aynı gerçekçi üslupta işlenmişlerdir), yuvarlak tolga-maskeler bulunur. Dinsel törenlerde kullanılan bu eşyaların yanı sıra, hayvan heykelcikleri, oymalı tahta kaşıklar, boyun dayayacakları ve evlerde kullanılan, karmaşık motiflerle bezeli kap kacağa da rastlanır. Çapraz bağlanmış bambularla ve toprakla yapılmış konutların duvarlarını hayvan resimleri ve gündelik yaşam sahneleri süsler.

MOZAMBİK kanalı ya da **boğazı,** Hint okyanusu'nda deniz kolu; Doğu Afrika'yla Madagaskar arasında. Somali (K.'de) ve Mozambik (G.'de) havzalarını birbirine bağlar. Kıyıları, daha çok deltalarla kaplı ve çamurlu (özellikle Afrika kıyısı) ya da mercan kayalıklarıyla (Madagaskar) örtülüdür. Oldukça geniş olan kıta kenarları, ada sığlıklarından (Bassas da India, Europa) başlayan bir şevle (3 000 m'ye doğru) birbirine bağlanır. Komor takımadası, kanalın kuzey sınırıdır. İğneburnu akıntısını kısmen besleyen, *Mozambik akıntısı*'nı oluşturan sıcak sularda, saat yelkovanına ters yönde dönme hareketleri görülür. Sert soluğanlara, Siklon tehlikesine, tehlikeli (mercan kayaları) ve yerleşmeye elverişsiz (sağlığa aykırı) kıyılarına karşın kanal, etkin bir balıkçılık alanı ve Cape deniz yolunun bir parçasıdır.

MOZARAP → MUSTARİP.

MOZART (Leopold), avusturyalı kemancı ve besteci (Augsburg 1719 - Salzburg 1787). 1743'te dördüncü keman olarak Salzburg başpiskopos-prensinin capellasına girdi. 1763'te capella yöneticiliğine getirildi. Çok sayıda ses ve çalgı yapıtı besteledi. En önemli yapıtı, çağın temel kuramsal çalışmalarından olan keman metodudur: *Versuch einer gründlichen Violinschule* (1756). —Kızı MARIA ANNA (Salzburg 1751 - ay. y. 1829), küçük yaşta piyanoda olağanüstü başarı gösterdi. Kardeşi Wolfgang ile birlikte yaptığı konser gezilerinde büyük ilgi gördü.

MOZART (Wolfgang Amadeus), avusturyalı besteci (Salzburg 1756 - Viyana 1791). Leopold Mozart'ın oğlu. Dört yaşındayken babasından ilk klavsen derslerini aldı, altı yaşında beste yapmaya başladı. Viyana'ya ilk kez, 1762 sonunda babası, annesi ve kız kardeşiyle birlikte gitti; haziran 1763 - kasım 1766 arasındaki Almanya, Fransa, İngiltere ve Hollanda'yı kapsayan büyük Avrupa turnesinde, bir "harika çocuk" olarak dinleyenleri hayran bıraktı (özellikle Fransız kralı Louis XV'in sarayında). Birçok müzik anlayışının (özellikle de Johann Christian Bach'ınkinin) etkisinde kaldığı bu turne sırasında çok sayıda beste yaptı. Daha sonra dokuz ay Salzburg'da kaldı, 1768'de ikinci kez Viyana'ya giderek yılın sonuna değin bu kentte yaşadı. Salzburg'a döndü ve Adlgasser ile Michael Haydn'ın etkisini taşıyan yapıtlar besteledi. Aralık 1769 - mart 1771 arasında, babasıyla birlikte ilk İtalya gezisini gerçekleştirdi (öteki iki İtalya gezisini, ağustos-aralık 1771 ve ekim 1772 - mart 1773 arasında yaptı). Mozart, İtalya'da italyan opera ve vokal müzik üslubuyla -P. Martini sayesinde- geleneksel çokseslilik üzerindeki bilgisini derinleştirdi. Temmuz-eylül 1773 arasındaki üçüncü Viyana döneminde Joseph Haydn'ın yeni bestelediği iki yaylılar dörtlüsünü (op. 17 ve op. 20) inceledi. Eylül 1773 - eylül 1777 arasında, *La finta giardiniera* adlı operasının ilk temsilinde bulunmak üzere Münih'e yaptığı kısa bir gezi (aralık 1774 - mart 1775) dışında, başpiskopos -prens Colloredo'nun hizmetinde Salzburg'da yaşadı. Bu dönemde, senfoni türünü bir yana bıraktı ve beş keman konçertosu, aralarında görkemli K. 250 *Haffner serenadı*'nın (1776) da bulunduğu serenatlar, divertimentolar, dinsel yapıtlar ve ilk büyük piyano konçertosunu (K. 271 *Genç adam* adı verilen 9 no.'lu konçerto) besteledi. Eylül 1777'de görevinden istifa etti ve annesiyle büyük bir geziye çıktı. Daha çok Mannheim ve Paris'te kaldığı (mart-eylül 1778 arasında Paris'teydi ve annesi burada öldü) bu geziden, mesleği açısından çok sey bekliyordu. Mozart bu gezide umduğunu bulamadı, ama insan ve sanatçı olarak kişiliğinde çok önemli değişiklikler oldu. Ocak 1779'da Salzburg'da yeniden Colloredo'nun hizmetine girmek zorunda kaldı. 1780 sonunda seçici prens Karl Theodor'un ısmarladığı *İdomeneo* operasını bestelemek üzere Münih'e gitti, oradan Viyana'ya, Colloredo'nun yanına döndü (mart 1781). İki ay sonra onunla bozuşan Mozart, son on yılını Viyana'da bağımsız müzikçi olarak geçirdi. Başlangıçta, talihi yaver gitti: piyano virtüozu olarak, Viyana halkını kolayca kendine bağladı. 1782 yılında, Constanze Weber ile evlendi (1777'de Mannheim'de, Constanze'nin kız kardeşi Aloysia'ya âşık olmuştu). Aynı yıl, almanca operası *Saraydan kız kaçırma* (Die Entführung aus dem Serail) ilk kez sahnelendi (16 temmuz) ve baron Van Swieten'in malikânesinde J.-S. Bach'ın ve G. F. Händel'in yapıtlarını keşfetti. Aralık 1782 - ocak 1785 arasında, daha sonra Joseph Haydn'a ithaf ettiği altı yaylılar dörtlüsünü besteledi. Şubat 1784 - aralık 1786 arasında, bu parlak dönemin on iki büyük piyano konçertosu sıralandı (onlar kadar parlak olmayan öbür üç piyano konçertosunu, 1782 sonunda bestelemişti). Aralık 1784'te Joseph Haydn ile dostluğu derinleşmeye başlayan Mozart, masonluğu benimsedi. 1 mayıs 1786'da, Beaumarchais'nin aynı adlı yapıtından yararlanarak Lorenzo Da Ponte'nin yazdığı italyanca libretto üzerine bestelediği *Figaro'nun düğünü* (Le nozze di Figaro), ilk temsilinde beğenildiyse de, ocak 1787'de Prag'da yeniden oynanması sırasında çok daha büyük bir başarı kazandı. Bu başarı, librettosunu gene Da Ponte'nin yazdığı *Don Giovanni* adlı yeni bir italyanca operanın ısmarlanmasını sağladı ve bu yapıt ilk kez, 29 ekim 1787'de Prag'da sahnelendi. Aynı yıl bestelediklerí arasında *do* majör (K. 515) ve *sol* minör (K. 516) iki büyük yaylılar beşlisiyle *Küçük bir gece müziği* (Eine kleine Nachtmusik) de vardır. Mozart'ın para sıkıntıları da bu dönemde başladı. Viyana halkının açığa vurmaya başladığı anlayışsızlıksa giderek arttı. 1788 yılını tümüyle Avusturya başkentinde geçiren Mozart, *Taç giyme konçertosu* (K. 537) denilen piyano konçertosuyla son üç senfonisini (39 no.'lu *mi* bemol majör, 40 no.'lu *sol* minör ve *Jüpiter senfonisi* denilen 41 no.'lu *do* majör senfoniler), bu sırada besteledi. Nisan-haziran 1789 arasında yeni bir geziye çıkarak Dresden, Leipzig ve Berlin'e gitti; Berlin'de Prusya kralı Friedrich-Wilhelm II tarafından kabul edildi. Haziran 1789'da ve mayıs-haziran 1790'da, bu hükümdar onuruna son üç yaylılar dörtlüsünü yazdı. 26 ocak 1790'da Viyana'da, Da Ponte ile işbirliğinden doğan üçüncü italyanca operası *Cosi fan tutte* oynandı. Bundan sonraki aylarda Mozart, çok az yapıt besteledi. Ama 1791'de, yaratıcı gücü olağanüstü bir canlılık gösterdi; örneğin son piyano konçertosunu (K. 595) ve son yaylılar beşlisini (K. 614), klarinet konçertosunu (K. 622) ve Emanuel Schikaneder'in almanca librettosu üzerine *Sihirli flüt* (Die Zauberflöte) adlı operasını (ilk kez, 30 eylül 1791'de oynandı) hep bu yıl içinde yazdı. *Sihirli flüt*'ün, parlak günleri geri geti-

Lauros-Giraudon

Wolfgang Amadeus Mozart italyan okulundan bir ressamın bugün kaybolmuş bir tablosunun kopyasından ayrıntı
Liceo musicale, Bologna

Karl Marx üniversitesi, Leipzig

August Ferdinand Möbius
Adolf Newmann'ın
bir gravüründen ayrıntı

Möbius şeridi

rebilecek başarısından, Mozart hiçbir yarar sağlayamadı; kendi adına bir yapıt bestelenmesini isteyen müziksever ve mason aristokrat kont Walsegg adına ısmarlanan *Requiem*'i yarım bırakarak, 5 aralıkta öldü.

Mozart, müziğiyle bir devrimci değildir. Öncellerinin ya da çağdaşlarının ortaya koydukları biçimler ve yapılarla yetinmiştir. Ama tekniğinin yetkinliği, esininin zenginliği, özgünlüğü, hemen hemen sürekli kendini yenilemesi ve her zaman uyanık olan duyarlığıyla, alışılmış çerçevelere kendi iç yaşamının sevecenliğini aktararak, bütün şemaları aşmıştır. Engin yapıtını tümüyle kavrayabilmek için, "harika çocuk" efsanesine saplanıp kalmamak gerekir. Çocukluk ve ergenlik yapıtları, ne kadar yetkin olurlarsa olsunlar, Mozart'ın gerçek kişiliğini ancak ender olarak yansıtırlar. Mozart'ın gerçek kişiliğini Paris ve Mannheim yolculuğunun zenginleştirici deneyimi tam olarak ortaya çıkarmıştır. "Büyük" Mozart, yani son on iki yılın Mozart'ı, aralarında büyük operalar ve büyük piyano konçertoları, en güzel dörtlüler ve beşliler ve birçok bağımsız parça bulunan en az üç yüz partisyonla kendini göstermiştir. Mozart'ın yaşamının kısalığı üzücüdür, ama *Sihirli flüt*'teki ya da klarinet konçertosundaki bazı sayfalara bakarak, müzik alanında yapılabilecek her şeyi yaptığı ve tam bir yetkinliğe eriştiği söylenebilir.

Mozart, bazen çağdaşlarını aşırı bir özgürlükle taklit etmiş, en değişik tarzları (fransız konsertan senfonileri, alman *singspiel*'i, Viyana oda müziği, italyan sahne müziği) olağanüstü bir kolaylıkla özümlemiş, ama ortaya koyduğu her yapıt, yoğun bir çalışmanın ürünü olmaktan geri kalmamıştır. Johann Sebastian Bach ve Joseph Haydn, onun karşısına, Johann Christian Bach ya da Michael Haydn'dan çok daha çetin özümleme sorunları çıkarmışlar ve Mozart, her büyük yaratıcı gibi, bunalım dönemleri geçirmiştir. En yüksek düzeydeki sayfalarında bile İtalya'da keşfettiği bel canto'nun anlatım gücü ve etkileyiciliği vardır. Dehası, özellikle lirik ve dramatik sanata yatkındı; kendini en iyi biçimde operaları ve piyano konçertolarıyla ifade etti. Bu türler, ona ruhsal inceliğini olduğu kadar, virtüozluk eğilimini ve tını duyarlığını da gösterme olanağı vermiştir. "Güç"ü ve "trajik olan"ı da çok iyi yansıttığı halde, çok uzun bir süre yalnızca zarafet, incelik ve "sevimlilik" örneği olarak gösterildi. Mozart'ı eşsiz kılan, genellikle birbiriyle bağdaşmayan üç yetiyi, kalp, duygular ve aklı tam bir denge içinde birleştirmesidir.

Başlıca yapıtları (K harfi, L. von Köchel' in düzenlediği kronolojik ve tematik katalogu simgeler): aralarında K. 183 25 no.' lu *sol* minör (1773), K. 200 28 no.'lu *do* majör (1774), K. 201 29 no.'lu *la* majör (1774), K. 385 35 no.'lu *re* majör *Haffner* (1782), K. 425 36 no.'lu *do* majör *Linz* (1783), K. 504 38 no.'lu *re* majör *Prag* (1786), K. 543 39 no.'lu *mi* bemol majör (1788), K. 550 40 no.'lu *sol* minör (1788) ve K. 551 41 no.'lu *Jüpiter* (1788) senfonilerinin de bulundukları ve bazıları numaralanmamış elli kadar senfoni;
aralarında K. 250 *re* majör *Haffner* (1776), K. 320 *re* majör *Posthorn* (1779) ve K. 525 *sol* majör *Küçük bir gece müziği* (1787) serenatlarının da bulundukları kasasyon, serenat ve divertimentolar;
aralarında K. 361 *Gran partita*'nın (1784) da bulunduğu yalnız üflemeli çalgılar için yapıtlar; marşlar ve danslar; 27 piyano konçertosu (biri iki piyano, biri de üç piyano için). Bu konçertoların ilk dördü, başka bestecilerin yapıtlarının transkripsiyonlarıdır;
çeşitli çalgılar için konçertolar: 5 keman konçertosu (1775), iki keman için bir konçerto (1774), 2 flüt konçertosu (1778), bir flüt ve arp konçertosu (1778), bir obua konçertosu (1777), bir klarinet konçertosu (1791), bir fagot konçertosu (1774), 4 korno konçertosu (1782-1786); keman ve viyola için bir konsertan senfoni (1779);
oda müziği dalında, 2 keman ve viyola ikilisi (1783), 4 flüt ve yaylılar dörtlüsü, bir obua ve yaylılar dörtlüsü, bir korno ve yaylılar beşlisi (1782), bir klarinet ve yaylılar beşlisi (1789), 6 yaylılar beşlisi, 6'sı Haydn'a (1782-1785) ve 3'ü Prusya kralına ithaf edilen (1789-90) 23 yaylılar dörtlüsü, bir yaylılar üçlüsü (1788), 2 piyano ve yaylılar dörtlüsü (1785), 7 piyano, keman ve çello üçlüsü, 30'u aşkın piyano ve keman sonatı; piyano, iki piyano ya da dört el piyano için sonatlar ve aralarında çeşitlemeler de bulunan çeşitli yapıtlar; mekanik org yapıtları;
dinsel müzik dalında, aralarında K. 319 *Coronation* (1779) ve K. 427 *do* minör (1783) missaların da bulunduğu 16 missa; bir K. 626 *Requiem* (1791); aralarında K. 341 *re* minör *Kyrie* (1781) ve K. 618 *Ave verum* (1791) da bulunan çeşitli yapıtlar; aralarında *La betulia liberata* (1771) da bulunan kantatlar, oratoryolar ve mason kantatları; dindışı sahne yapıtları ve operalar, örneğin K. 51 *La finta semplice* (1769), K. 50 *Bastien und Bastienne* (1768), K. 135 *Lucio Silla* (1772), K. 196 *La finta giardiniera* (1775), K. 208 *Il re pastore* (1775), K. 345 *Thamos* (1773 -1779), K. 344 *Zaide* (1779), K. 366 *İdomeneo* (1781) K. 384 *Saraydan kız kaçırma* (1782), K. 486 *Der Schauspiel-Direktor* (1786), K. 492 *Figaro'nun düğünü* (1786), K. 527 *Don Giovanni* (1787), K. 588 *Cosi fan tutte* (1790), K. 620 *Sihirli flüt* (1791), K. 621 *La Clemenza di Tito* (1791); bir bale *(Petits Riens)* [1778] soprano için, aralarında K. 316 *Popoli di Tessaglia* (1779) ve K. 505 *Ch'io mi scordi di te* (1786) aryalarının da bulunduğu kırk kadar konser aryası, 10 tenor ve 8 bas aryası; liedler ve kanonlar; J.-S. Bach'ın Ayarlı Klavye'sindeki füglerin ve Händel'in oratoryolarının düzenlemeleri.

MOZART (Franz Xaver), avusturyalı besteci ve piyanocu (Viyana 1791 - Karlsbad 1844), Wolfgang Amadeus Mozart'ın en küçük oğlu. Lemberg'de (günümüzde Lvov) öğretmenlik yaptı ve bir müzik derneğini yönetti.

MOZETA a. (ital. *mozzare*, [odun] kesmek, biçmek'ten). İnş. BUCARDA'nın eşanlamlısı.

MOZIR, Beyaz Rusya'da kent, Kiev'in K.-K. -B.'sında; 101 000 nüf. (1989). Makine yapımı. Petrol rafinerisi. Kereste sanayisi. Hazırgiyim. Besin sanayileri.

MOZJUHİN (İvan İliç) ya da **MOSJOUKİNE** (İvan), rus film yönetmeni ve oyuncusu (Penza 1889 - Neuilly-sur-Seine 1939). Tiyatroya Kiev ve Moskova'da başladı, 1911'den 1917'ye kadar Starevıç Çardinin, Bauer ve özellikle Protazanov'un yönetmenliğinde birçok film (*Vojna i mir*, 1916; *Pikovaja dama*, 1916; *Otets Sergij*, 1917) çevirdi ve devrim sırasında Rusya'yı terk etti. O zamandan sonra rus göçmenlerden oluşan bir ekiple Almanya, Amerika ve özellikle de Fransa'da filmler çekti. Baştan çıkarıcı rollerinde büyük başarı gösterdi. Bazı filmleri: *Kean* (A. Volkoff, 1924), *Müteveffa M. Pascal* (Feu Mathias Pascal) [M. Lherbier, 1925], *Casanova* (A. Volkoff, 1927), *Niçevo* (J. de Baroncelli, 1936).

MOZOLE a. (fr. *mausolée;* lat. *Mausoleum;* yun. *Mausoleion*, Karia kralı *Mausolos*'tan). Görkemli ve büyük boyutlu anıt-mezar.

M.Ö. (milattan önce'nin kısaltması) → İ.Ö.

MÖBİUS (August Ferdinand), alman matematikçi (Schulpforta 1790 - Leipzig 1868). Gauss'un yardımcısı (1813) ve gökbilim profesörüydü (1816), daha sonra Leipzig'deki gözlemevinin müdürü oldu (1844), afin dönüşümler üstüne yaptığı inceleme ve homojen ağırlık merkezi koordinatları kavramı (1827) sayesinde izdüşüm geometrisini ve özellikle de cebirsel geometrinin zenginleşmesini sağladı. Topolojik araştırmaların kesin yapısını formülleştirerek (1863) bunu çokyüzlülere uyguladı ve tek bir kenarı olan bir yüzey buldu. (→ MÖBİUS ŞERİDİ.)

Möbius değişmezi. Geom. A, B, C ve D gibi dört nokta arasında çoğu kez μ(A, B, C, D) ile gösterilen $\frac{CA}{CB} : \frac{DA}{DB}$ bölümü; bu bölüm A, B, C ve D noktaları S^n küresinin noktalarının tümünden farklı olduğunda kürenin Möbius grubuyla değişmez. Böylece $f \in$ Möb(n) için M' = f(M) yazılırsa μ(A, B, C, D) = μ(A', B', C', D') dir; MN, $\mathbb{R}^{n+1}$ de M nin N den Eukleides uzaklığını göstermektedir.

Möbius dörtyüzlüleri. Geom. Aralarından herhangi birinin her tepesi, öbürünün bir yüzünün oluşturduğu düzlemin bir noktası olacak biçimde konulmuş iki dörtyüzlüden oluşan küme.

Möbius grubu. Geom. S^n küresinin bijeksiyonlar grubunun, S^n nin evirtimleriyle ($\mathbb{R}^{n+1}$ in S^n yı geniş uzamda koruyan evirtimler) doğurulan altgrubu. S^n küresinin bu Möbius grubu kimi kez Möb(n) ile gösterilir. Günümüzdeki araştırmalarda, özellikle negatif eğrilikli kimi uzayların bükülmezliğinin incelenmesinde bundan çok yararlanılır.

Möbius şeridi ya da **kuşağı.** Geom. Bir tek yüzü ve bir tek kenarı bulunan yüzey.

Böyle bir yüzey modeli, bir ABCD kâğıt kurdelesi alıp bunu 180° kıvırıp, C noktasını A noktasıyla ve D noktasını B noktasıyla üst üste getirerek elde edilebilir. Bu yüzeyin her noktası yine bu yüzeyin başka her noktasına, bu yüzeyin üzerinde kalan ve kenarı kesmeyen bir eğriyle birleştirilebilir. Möbius şeridinin kenarı, düğüm yapmayan ve sürekli biçim değiştirerek çember haline gelebilen bir eğridir.

İlk şeridi, köşelerini bir araya getirmeden n yarım devir burarak bir genelleştirme yapılabilir: böylece n nci basamaktan bir Möbius şeridi elde edilir. n tekse, yüzeyin ancak bir yüzü ve bir kenarı olur ve $n \geqslant 3$ için düğüm yapar; n çiftse, $n \geqslant 2$ için birbirine geçen iki yüzü ve iki kenarı vardır.

Bu şeridin daha başka ilginç özellikleri vardır. Şerit orta çizgi boyunca kesilirse şunlar elde edilir:
—n çiftse, eski şeridin kenarları biçiminde düğüm yapan ve her biri ona benzeyen birbirine geçmiş iki yeni şerit;
—n tekse, $n \geqslant 3$ için eskisinin kenarı biçiminde düğüm yapan ve basamağı $2n+2$ olan bir tek şerit.

Kenarlarının birinden genişliğinin üçte birinde bulunan bir çizgi boyunca şerit kesilirse, eskisine benzeyen bir orta şerit ile, buna ek olarak, bu şeridin tek ya da çift oluşuna göre bir ya da iki şerit elde edilir. İlk şerit için $n \geqslant 1$ olduğunda, ek şerit ya da şeritler orta şeritle birbirine geçerler.

Dolayısıyla böyle yüzeylerin türü en az 1 e eşittir.

MÖBİUS (Karl August), alman zoolog ve çevrebilimci (Eilenburg 1825 - Berlin 1908). Biyosenoz kavramını getirdi ve suda yaşayan türler arasında öriterm ve stenoterm ayrımını yaptı.

Möbius belirtisi (alman nörolog Paul Julius *Möbius*'un [1853-1907] adından). Endokrinol. İki gözün bakışını birbirine yaklaştırma güçlüğü ya da olanaksızlığı. Basedow hastalığında görülür.

MÖBLE → MOBİLYA.

MÖBLELİ → MOBİLYALI.

MÖBLESİZ → MOBİLYASIZ.

MÖDL (Martha), alman kadın şarkıcı (Nürnberg 1912). Mezzosoprano rollerin-

de kendini kabul ettirdi. 1951'den sonra Bayreuth'ta Wagner'in operalarında soprano rollerini yorumlayarak büyük başarı kazandı. Daha sonra, dünyanın en büyük kentlerinde, özellikle İsolde ve Brunhild rollerinde ve Beethoven'in *Fidelio*'sunda başarısını sürdürdü.

MÖDLİNG, Viyana'nın (Avusturya) büyük güney-güney-batı banliyösünde yer; 79 300 nüf. Makine yapımı. Ayakkabıcılık.

Mögel-Dellinger etkisi ya da **olayı.** Radyotekn. Frekansları yaklaşık 2 ile 30 MHz arasında yer alan radyo dalgalarında görülen ani ve büyük zayıflama; iyonosferin D bölgesindeki iyonlaşmanın ani artışından kaynaklanır.

MÖHLER (Johann Adam), katolik alman tarihçi ve tanrıbilimci (İgersheim, Mergentheim yakınında, 1796 - Münih 1838). İçlerinde en önemlisi *Symbolik* (1832) olan yapıtları Kiliseler birliği'ne ve kilisebilimin yeni eğilimlerine bir açılış olarak kabul edilir.

MÖHNE, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde ırmak, Ruhr'un kolu (Neheim'a sağ kıyıdan kavuşur); 57 km. Buradaki önemli bir baraj, 17 mayıs 1943'teki ingiliz hava bombardımanıyla yıkıldı. Binbaşı Gibson komutasındaki 19 uçağın katıldığı harekât alçak uçuşla (25 m yükseklikte) gerçekleştirildi ve kesin bir zafer elde edildi. Ruhr sanayisi uzun bir süre elektriksiz ve susuz kaldı.

Möhnesee, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde baraj gölü. Dortmund'un doğusunda. Turizm merkezi.

MÖLDERS (Werner), alman havacı general (Gelsenkirchen 1913 - Breslau 1941), Luftwaffe'nin tanınmış havacılarındandı (100 zafer); av uçakları kontrol birliği komutanlığı yaptı, bir uçak kazasında öldü.

MÖLNDAL, İsveç'te kent, Göteborg'un sanayi banliyösü; 48 000 nüf. Hava taşıtları yapımı. Çelik fabrikası. Kâğıt hamuru.

MÖNCH ("Keşiş"), Aar-Gothard kütlesinde doruk, İsviçre'de, Bern Alpleri'nde; 4 099 m. Doruğa ilk defa S. Porges, U. ve Ch. Kauffmann, Ch. Almer tırmandı.

MÖNCHENGLADBACH, esk. **München-Gladbach,** Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Köln havzasında; 258 000 nüf. XI. ve XIII. yy.'dan kalma eski manastır. Demiryolu kavşağı ve tekstil merkezi. Dökümevi. Tekstil makineleri. Hava taşıtları gereçleri. H. Hollein'ın yaptığı ve 1982'de açılan belediye müzesi (XX. yy. sanatı).

Mönckeberg kireçlendirici aort hastalığı (alman doktor J. G. *Mönckeberg*'in, [1877-1925] adından). Ateroskleroz sürecinin aort deliği üzerinde yerleşimi. (Delikte, aort darlığına neden olan bır kireçlenmeyle sonuçlanır. Hastalık yalnız yaşlı kişilerde görülür.)

MÖNGKE → MENGÜ HAN.

MÖNÜ ya da **MENÜ** a. (fr. *menu*). **1.** Yenecek yemeklerin ayrıntılı listesi: *Mönüyü incelemek. Kimi sebze yemekleri mönüye yazılmamış.* **—2.** Sofraya çıkarılacak yemeklerin tümü: *Bugünkü mönü çocuklar için çok yetersiz. Fiks mönü.* **—3.** Lokantalarda, yemek adlarının fiyatlarıyla birlikte yer aldığı liste.

MÖRİKE (Eduard), alman yazar (Ludwigsburg 1804 - Stuttgart 1875). Papaz ve öğretmendi. Popüler temaları kullanarak yazdığı hem klasik (alexandrin tarzında) hem romantik şiirler (*İdylle vom Bodensee*, 1846) uzun zaman tanınmadan kaldı. Goethe'nin *Wilhelm Meister*'ini anımsatan *Maler Nolten* (1832) adlı bir roman ve anlatılar (*Mozart auf der Reise nach Prag* [Mozart'ın Prag yolculuğu], 1856) kaleme aldı.

MÖRNE (Arvid), isveççe yazan finli yazar (Kuopio 1876 - Kauniainen 1946). Gençliğinde yazdığı lirik şiirlerde (*Temps nouveau* [fr. çev.], 1903; *Sacrifices et Victoires* [fr. çev.], 1918) ve bir üçleme oluşturan roman dizisinde (*Destinées des habitants de la côte* [fr.çev.], 1915-1917) dile getirdiği sosyalist görüşlerin yerini, daha sonra, doğa üzerine karamsar bir bakış aldı (*Chansons dans le crépuscule du monde* [fr. çev.], 1941).

MÖSER (Justus), alman siyaset adamı ve yazar (Osnabrück, Hannover, 1720 - *ay. y.* 1794). 1768-1783 arasında, doğduğu kentin yönetimini üstlendi. Duygudaşlık felsefesinin etkisinde kalan ve voltaireci akılcılığa karşı çıkan Möser, *Osnabrückische İntelligenzblätter*'de yayımlanan makaleleriyle (daha sonra *Patriotischen Phantasien* adıyla kitap haline getirildi, 1774) alman düşüncesini yabancı etkilerden kurtarmaya ve ulusal bir zihniyet yaratmaya çalıştı. Ayrıca Friedrich II ve onun siyasal akılcılığına karşı polemik niteliğinde bir yapıt kaleme aldı (*Über deutsche Sprache und Literatur*, 1781).

MÖSSBAUER (Rudolf), alman fizikçi (Münih 1929), 1958'de gama ışınlarının, bir katı içinde bulunan kimi atom çekirdeklerinin etkisiyle soğurulmasını, gerilemesiz rezonanslı yayımını ve bundan doğan ışımayı buldu. *Mössbauer etkisi* denen bu etki, çekirdek geçişlerinin yapısını belirlemeyi, katılar fiziğinde yapılan araştırmaların alanını genişletmeyi (çekirdeklerin çevreleriyle aşırınce, elektrostatik ya da manyetik etkileşimleri) ve çok küçük frekans farklarını ölçmeyi sağladı. Mössbauer, Robert Hofstadter ile 1961 Nobel fizik ödülü'nü paylaştı.

MÖSSKİRCH → MESSKİRCH.

MÖSYÖ a. (fr. *monsieur*). Müslüman olmayan erkekler için adlarından önce ya da tek başına kullanılır.
—Tar. Fransa'da *Ancien Régime*'de soylu prensler tarafından Fransa kralına verilen unvan. || XVI. yy.'dan sonra, Fransa kralının kardeşine verilen unvan. (Her iki anlamda da başharfi büyük yazılır.)

MP, ingiliz ve amerikan ordularındaki askeri polis birliğini belirten *Military Police* sözcüklerinin kısa yazımı.

MPAKA, Svaziland'da yer, ülkenin orta-doğu'sunda. Kömür madeni.

M'PASSA, Kongo'da (Buenza) yer, Madingu yakınında. Kurşun ve çinko madenleri.

M'PATU, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde (M'Bomu ili) yer, Bangassu'nun K.'inde. Uranyum yatağı (çıkarılan madenler komşu Bakuma kentinde zenginleştirilir).

MPHAHLELE (Ezekiel), ingilizce yazan güney afrikalı yazar (Pretoria 1919). 1957'de ders vermek için Nijerya'ya gitti, orada *Black Orpheus* dergisinde yazdı ve Mbari Club'ü yönetti. Nairobi ve Lusaka'dan sonra ABD'de, Denver Üniversitesi'nde ders verdi. Bazı yapıtları: *Down Second Avenue* (1959, otobiyografi), *In corner B* (1967, öyküler), *The Wanderers* (1970, roman), *Chirundu* (1981, roman), *Afrika My Music* (1984, otobiyografi), *The Story of African Literature* (1986), *Renewal Time* (1989).

M'poko, Bangi'nin (Orta Afrika Cumhuriyeti) havalimanı.

MRATİNJE, Karadağ'da yer, Dinar Alpleri'nde, Piva kıyısında. Baraj ve hidroelektrik santralı.

MRAUKU → MROHAUNG.

MRBM, menzili 430 ile 1 300 deniz mili arasında değişen stratejik bir balistik füzeyi belirten *Medium Range Ballistic Missile*'in (Orta menzilli balistik füze) kısa yazımı. Rus SS-4 ve amerikan Pershing II füzesi, MRBM tipi füzelerdir.

MRİDANGAM a. Silindir biçimindeki ahşap gövdesinin her iki yüzüne de deri gerilen klasik hint davulu. (Her iki deri, meşin halatlarla çekilen ahşap kasnaklar sayesinde gerilir.)

MROHAUNG ya da **MRAUKU,** Birmanya'da (Arakan) eski kent. 1433'te kuruldu; 1785'e kadar Arakan prenslerine başkentlik yaptı. Başlıca özelliği, birkaç kalıntısı günümüze kadar gelen savunma yapılarının mimarisidir. Tapınakları bile (Şitthaung ve Htukkan-thein tapınakları) birer kale görünümündedir.

MROŻEK (Sławomir), polonyalı yazar (Borzecin, Krakow yakınında, 1930). Önceleri daha çok birey ile toplum arasındaki etkileşimi konu alan oyunlarında, çağdaş dünyanın gülünç, zayıf ve saçma yönlerini etkileyici bir biçimde hicvetti. Daha sonra, iyi bilinen toplumsal durumlar üzerinde durarak, kişilerin kalıplaşmış davranışlarını en çarpıcı biçimde vermeye çalıştı (*Striptease, Na pełnym morzu*, 1961; *Tango*, 1964). Diğer bazı yapıtları: *Słon* (1957), *Postepowiec* (1960), *Moniza Clavier* (1967), *Rzeznia* (1973), *Utwory sceniczne nowe* (1978), *Pieszo* (1983).

Mrs. Dalloway, Virginia Woolf'un romanı (1925). Büyük burjuva bir ingiliz kadınının bir gününü anlatırken zaman ve "bilinç akımı"nı iç içe götürür.

MRŠTİK (Vilém), çek yazar (Jimramov, Moravya, 1863 - Diváky, Moravya, 1912). Kardeşi ALOİS (Jimramov 1861 - Brno 1925) ile birlikte, Moravya köylülerinin yaşamını, yalın sahneler çizerek gerçekçi bir dille anlattı (*Rok na Vsi*, 1904, 9 cilt). Ayrıca bir oyun (*Maryša*, 1894) ve romanlar (*Santa Lucia*, 1893; *Pohadka Maje*, 1897) yazdı.

MRV, stratejik balistik bir füzenin, tek bir hedefe yönelik birkaç başlıkla donatılmış üst bölümünün biçimini belirten *Multiple Reentry Vehicle* (çok girişli taşıyıcı) sözcüklerinin kısa yazımı. Nükleer başlıkların yörünge üzerinde ayrılması hedefte üst üste birkaç patlama olmasını sağlar.

1964'te Moskova çevresinde bir ABM savunma sisteminin kurulması Amerikalılar'ı Polaris A3 adlı bir füzeyi hizmete sokmaya yöneltti; bu yeni füze, birbirine çok yakın, ama üçü birden tek bir ABM füzesi tarafından imha edilemeyecek kadar da birbirinden uzak üç balistik yörüngeye aynı anda oturtulmuş üç nükleer başlık taşıyordu. SS-9, SS-11 ve SS-6 füzelerine karşı da kullanılabilen MRV, ABM savunma sistemlerinin gelişmesiyle yerini MİRV ve MARV'a bıraktı.

M.S. (milattan sonra'nın kısaltması) → İ.S.

MSA, *Mutual Security Act*'ın kısaltması, 10 temmuz 1951'de Amerikan kongresi'nce kabul edilen ve Marshall planı'yla ECA'nın (Economic Cooperation Administration) yerini almak üzere kurulan örgüte (İCA: İnternational Cooperation Administration) ilişkin yasayı belirtir.

MSAKEN ya da **M'SAKEN,** Tunus'ta (Sus ili) kent, Sus Sahili'nde, 33 600 nüf. Karayolu ve demiryolu kavşağı. Besin sanayileri.

-MSAR, -MSER. Yapım eki. **1.** Adlardan genellikle sıfat görevinde kullanılan sözcükler türetir: *karamsar* (kara-msar), *iyimser* (iyi-mser), *kötümser* (kötü-mser), vb. **—2.** Kimi fiillere gelerek sıfatlar yapar: *gülümser* (gül-ü-mser), *çekimser* (çek-i-mser), vb.

M.S.B.S., Fransa'nın Stratejik okyanus kuvvetleri'ne mensup nükleer denizaltılarındaki füze fırlatıcılarından atılan ve denizden karaya balistik stratejik füzeleri belirten *mer-sol balistique stratégique* sözcüklerinin kısa yazımı.

-MSER → -MSAR

-MSI [-MSİ, -MSU, -MSÜ]. Yapım eki. **1.** Adlardan benzerlik ve gibilik kavramı veren sıfatlar türetir: *sarımsı* (sarı-msı), *pembemsi* (pembe-msi), *kızılımsı* (kızıl-ı-msı), *morumsu* (mor-u-msu) vb. **—2.** Renk adı olmayan kimi sözcüklerden de azlık ve benzerlik kavramı karşılayan sözcükler türetir: *acımsı* (acı-msı), *tatlımsı* (tatlı-msı), *ekşimsi* (ekşi-msi) vb.

MSİ, elektronikte, orta tümleşmeli bir entegre devreyi belirten *Medium Scale Integration*'un başharflerinden oluşan kısalt.

-MSİ → -MSI.

M'SİLA (EL-), Cezayir'de kent, il merkezi. Hodna havzasının kuzey kenarında, Ksob uvedi kıyısında; 49 100 nüf. Alüminyum metalürjisi. El sanatları (deri üzerine işleme). M'Sila'nın üst yanında, Ksob uvedi üzerine kurulmuş bir dizi baraj bulunur. —M'Sila vilayeti, 19 825 km²; 604 693 nüf.

MSK. Jeofiz. Modernleştirilmiş Mercalli-Sieberg. ölçeğini belirten ve özellikle Rusya'da bir depremin şiddetini ölçmede kullanılan kısaltma.

MSP, Milli selamet partisi'nin kısa yazılışı. (→ MİLLİ SELAMET PARTİSİ.)

-MSU → -MSI

M. S. usta, 1500'e doğru Macaristan'da etkinlik gösteren orta avrupalı sanatçı. Yapıtları, Banská Štiavnica kilisesi'nin (Slovakya) sunakarkalığına ait, bugün çeşitli yerlere dağılmış olan altı büyük panodan oluşur (bunların üçü [aralarında, M. S. monogramını ve 1506 tarihini taşıyan *Diriliş* panosu da vardır], Estergon Hıristiyanlık müzesi'ndedir); bu panolara pek yakın bir üslupta olan *Müneccimlerin tapınması* da (Lille müzesi), sanatçının yapıtları arasında sayılır. Arabeskler ve anlatım gücü yüksek desenler yapmada ve renkleri başarıyla kullanmada büyük bir ustalık gösteren sanatçı, ortaçağ anlayışının dışına pek çıkmazsa da, XV. yy. sonunda büyük flaman ressamlarına bağlanan çok esnek bir teknikle çalışır.

-MSÜ → MSI.

MSVATİ III, Svaziland kralı (Mbabane 1968). Kral Sobhuza'nın 60 oğlundan biriydi. İngiltere'de eğitim gördü. Babasının ölümünden sonra, nisan 1986'da kral oldu. Kralların danışma meclisi olan Yaşlılar konseyi'ni kaldırdı; babasının ölümünden sonra bozulan düzeni yeniden kurdu.

Mşatta sarayı → KASRÜLMŞATTA.

M.Ş.E. → ESENDAL (Memduh Şevket).

M'ŞEDDALLAH, esk. **Maillot,** Cezayir'de kent (Buira vilayeti), Sahil-Summam uvedi vadisinde; 30 100 nüf. Sıvı yağ fabrikası.

MTA, MADEN TETKİK VE ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'nün kısaltması.

MTBF, ing. *Mean Time Between Failure* (iki arıza arasındaki ortalama süre) deyiminin kısaltması. Arıza durumunda onarılabilen bir donanım tipinin güvenirliğinin türlerinden birini belirten sayısal ifade yolu; aynı tipteki çok sayıda donanımın toplam düzenli işleyiş sürelerinin, bu donanımların ortalama ömürleri sürecince gösterdikleri toplam arızalar sayısına oranıyla belirtilir.

-MTIRAK [-IMTIRAK, -İMTIRAK, -UMTIRAK, -ÜMTIRAK]. Yapım eki. **1.** "Renk" bildiren adlardan sonra gelerek "benzerlik ve gibilik" anlamı veren sıfatlar kurar: *sarımtırak* (sarı-mtırak), *kırmızımtırak* (kırmızı-mtırak), *morumtırak* (mor-u-mtırak), *yeşilimtırak* (yeşil-i-mtırak) vb. **—2.** Tat bildiren sözcüklerden sonra gelerek azlık ve yakınlık bildiren sözcükler yapar: *acımtırak* (acı-mtırak), *ekşimtırak* (ekşi-mtırak) vb.

MTM, *Methods Time Measurement*in kısaltması: amerikalı Maynard tarafından geliştirilen ve işin, süreleri bilinen çok basit hareketlere ayrıştırılmasına dayanan ölçü tekniği.

MTSHETA, Gürcistan'da kent, Kura ve Aragvi ırmaklarının kavşağında, Tiflis'in kuzey-batısında; 7 000 nüf. Kafkas ötesinin en eski sitlerinden biri, II.-V. yy.'lar arasında Gürcü İberya krallığı'nın başkenti olan "ana kent"in bu işlevini, V. yy.'dan sonra Tiflis yüklendi.

MTTF, ing. *Mean Time To Failure* (arıza öncesi ortalama zaman) sözcüklerinin başharflerinden oluşan kısaltma; arıza durumunda onarılabilir belli bir donanımın güvenirlik türlerinden birinin sayısal ifadesini belirtir ve belli bir donanımın toplam düzenli çalışma dönemlerinin, bu donanımın ömrü boyunca gözlemlenen arızalara oranıyla ifade edilir. (Bu oran, donanım tipinin MTBF"'siyle karşılaştırılmalıdır.)

MTTR, ing. *Mean Time To Repair* (ortalama onarım zamanı) sözcüklerinin başharflerinden oluşan kısaltma; bir donanım ya da donanım tipinin, bir kalite türünün sayısal ifadesini belirtir ve bu donanımın ya da donanım tipinin onarımı için geçen toplam sürenin, arıza sayısına oranıyla ifade edilir.

MTVARA, Güney Tanzaniya'da yer alan liman kenti, *Mtvara bölgesi*'nin (82 750 km² ve 889 494 nüf.) yönetim merkezi; 20 400 nüf.

M. TURHAN TAN, asıl adı **Samih Fethi,** türk yazar (Sıvas 1886 - İstanbul 1939). Edebiyat öğretmenliği, kaymakamlık, mutasarrıflık, gazetecilik yaptı. Tarihsel romanlarıyla tanındı: *Cem Sultan* (1935), *Akından akına* (1936), *Viyana dönüşü* (1937), *Cengiz Han* (1939) vb.

MÛ ya da **MÛY** a. (fars. *mū, mūy*). *Esk.* **1.** Tüy, kıl: *"N'ola titrerse haddün üzre zülfün / Şeha ateşde olur muztarib mû"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Mû be mû,* tel tel; çok dikkatle, inceden inceye. || *Mû-bend* ya da *mûy-bend,* saç bağı. || *Mû-şigâf* ya da *mûy-şigâf,* kıl yaran; kılı kırk yararcasına inceleyen: *"Hususat-ı âdiyede bile bu kadar müterreddit ve mûşigâf olan"* (Ali Fuat, XIX. yy.). || *Mûy-tab,* kıldan eşya yapan, kıl dokuyan. || *Mûy-i jülide,* karmakarışık saç, kıvırcık saç.

MUABBER sıf. (ar. *ta*ʿ*bîr*'den *mu*ʿ*abber*). *Esk.* Tabir edilmiş, yorumlanmış rüya için kullanılır.

MUABBİR sıf. ve a. (ar. *ta*ʿ*bîr*'den *mu*ʿ*abbir*). *Esk.* Rüya tabir eden kimse, rüya yorumcusu.

MUABBİRİN çoğl. a. (ar. *mu*ʿ*abbir*'in çoğl. *mu*ʿ*abbirin*). *Esk.* Rüya tabircileri, düş yoranlar, rüyadan anlam çıkaranlar.

MUACCEL sıf. (ar. ʿ*acele*'den *mu*ʿ*accel*). *Esk.* **1.** Acele olunmuş. **—2.** Önceden verilen, peşin: *"Kefalet-i mutlakada deyn eğer asıl üzerine muaccel ise kefil hakkında dahi muaccel... olarak sabit olur"* (Mecelle-i ahkâm-ı adliye).
—Huk. *Muaccel alacak* → ALACAK. || *Muaccel borç* → BORÇ.

MUACCELAT çoğl. a. (ar. *mu*ʿ*accel*'in çoğl. *mu*ʿ*accelāt*). *Esk.* Peşin ödemeler.

MUACCELEN be. (ar. *mu*ʿ*accel*'den *mu*ʿ*accelen*). *Esk.* **1.** Çabuk, acele olarak. **—2.** Peşin olarak.

MUACCİB sıf. (ar. *ta*ʿ*cib*'den *mu*ʿ*accib*). *Esk.* Şaşılacak, şaşkınlık veren, şaşırtan.

MUACCİZ sıf. (ar. *ta*ʿ*ciz*'den *mu*ʿ*acciz*). *Esk.* **1.** Tedirgin eden, usandıran, rahatsız eden: *"Ne muacciz ölümdür, onun rihleti / Ebed-zinde kılmakta bir milleti"* (A. H. Tarhan). **—2.** Yapışık, sırnaşık, yüzsüz: *"Ermiş sahih nakl ile ervâh-ı Kudsden / İsa'ya muacciz leb-i lâlin rivayeti"* (Fuzuli, XVI. yy.).

MUAD sıf. (ar. ʿ*add*'dan *mu*ʿ*add*). *Esk.* Hazırlanmış, hazır duruma getirilmiş.
—İsl. huk. *Muaddün li'l-istiğlal,* kiraya verilmek üzere yapılmış ya da alınmış ev, dükkân gibi taşınmazlarla kiraya verilen araba, at vb. şeyler.

MUAD sıf. (ar. *iāde*'den *mu*ʿ*ād*). *Esk.* Geri verilmiş, geri çevrilmiş.

MUADAT a. (ar. ʿ*udvān*'dan *mu*ʿ*ādat*). *Esk.* Düşmanlık, iki tarafın birbirine duyduğu düşmanlık.

MUADDEL sıf. (ar. *ta*ʿ*dil*'den *mu*ʿ*addel*). *Esk.* Değiştirilmiş.

MUADDİD a. (ar. ʿ*aded*'den *mu*ʿ*addid*). *Esk.* Sayaç.

MUADDİL sıf. (ar. ʿ*adl*'den *mu*ʿ*addil*). *Esk.* **1.** Düzelten. **—2.** Eşit duruma getiren.
—Esk. gökbil. *Muaddil-ün-nehar,* gök ekvatoru; gece ile gündüzün eşitliği çizgisi.
—Esk. mat. Parametre.

MUADELAT çoğl. a. (ar. *mu*ʿ*ādele*'nin çoğl. *mu*ʿ*ādelāt*). *Esk.* Eşitlikler, denklikler.
—Esk. mat. Denklemler.

MUADELE a. (ar. ʿ*adl*'den *mu*ʿ*ādele*). *Esk.* **1.** Eşitlik, beraberlik, denklik: *"Bu muadele kaç meçhullü olursa olsun ben halledeceğim"* (Ahmet Rasim). **—2.** Anlaşılmaz, karışık şey: *"Ahmet Kerim'in kendi kendisine asla halledemediği muadelelerden biri de bu idi"* (Y. K. Karaosmanoğlu).
—Esk. fels. Denklem.
—Esk. mat. Denklem. || *Muadele-i cebriye,* cebirsel denklem. || *Muadele-i mütekabile,* karşıt denklem. || *Muadele-i tamamiye,* integral denklem.

MUADELET, -ti a. (ar. ʿ*adl*'den *mu*ʿ*adelet*). *Esk.* Eşitlik, denklik.
—Esk. fiz. Eşdeğerlik.

MUADİL sıf. (ar. ʿ*adl*'den *mu*ʿ*ādil*). *Esk.* Eşit, denk, eşdeğer: *"Bütün bunlara muadil ve mukabil, mütemayil, iğfalci duran..."* (Ahmet Rasim).
—Esk. mat. Eşdeğer.

MUAF sıf. (ar. ʿ*afv*'dan osm. *mu*ʿ*āf*). *Esk.* **1.** Cezasının bir kısmı bağışlanmış, bir yükümlülükten bir kerelik affedilmiş. **—2.** Serbest, özgür. **—3.** *(Bir şeyden) muaf olmak,* bir yükümlülükten bağışlanmış olmak, o konuda kendisine ayrıcalık tanınmak. **—4.** *Bir kimseyi (bir şeyden) muaf tutmak,* bir kimseyi yapılması gereken bir işten, bir yükümlülükten, bir görevden bağışlamak, ona ayrıcalık tanımak: *Onu mecburi hizmetten muaf tutmuşlar. Vergiden muaf tutmak.*
—Esk. biyol. Bağışık.

MUAFAT a. (ar. ʿ*afv*'den *mu*ʿ*afāt*). *Esk.* **1.** Hastalık, bela ve buna benzer şeylerden korunma. **—2.** Sağlık. **—3.** Güvenlik.

MUAFİYET a. (ar. *mu*ʿ*af* ve *-iyyet*'ten *mu*ʿ*afiyyet*). *Esk.* **1.** Affedilmiş olma, bağışlanma. **—2.** Ayrı tutulma, bir görevi ya da zorunluğu yerine getirmekten bağışlanma.
—Ask. Askerlik çağına girmiş olduğu halde, sağlık ve öteki çeşitli nedenlerle askerlik hizmetine sürekli ya da geçici olarak katılmayacak yükümlülerin durumları. (Kimlerin bu durumda oldukları 1111 sayılı Askeri mükellefiyet kanunu'nda belirtilmiştir.)
—Bağışıkbil. BAĞIŞIKLIK'ın eşanlamlısı.

—Bank. Kredi alan kimsenin, hiçbir geri ödeme yapmakla yükümlü olmadığı (tam muafiyet), ya da anaparanın mali amortismanını yapmak zorunda olmaksızın yalnızca krediye bağlı faizleri ödediği (kısmi muafiyet) süre.
—Eğit. *Muafiyet sınavı*, bir dersten bağışık tutulmak için verilen sınav.
—Huk. Hukuk kurallarının genellikle herkese yüklediği yükümlülüklerin dışında kalma durumu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Postc. *Pul muafiyeti*, bazı devlet ya da kamu servisleri ve görevlileri tarafından gönderilen mektuplarda pul yapıştırma zorunluluğundan bağışıklık (er mektupları vb.).
—Verg. huk. Vergi, harç ya da resim konusunda yasalarla ya da yönetmeliklerle belirlenmiş dokunulmazlık. || *Muafiyetli mallar*, dışalım yoluyla gümrük vergisi ödenmeden alınan mallar. || *Gümrük muafiyeti*, sınırlardan giren ya da çıkan mallardan gümrük vergisi alınmaması.
—ANSİKL. Huk. Muafiyet, bir bakıma hukuk kurallarının genel ve nesnel, yani herkes için geçerli durumlar yaratma özelliğine karşı, daha özel ve kişisel durumlar yaratma amacı taşıyan bir yöntemdir. Genel olarak hukuk kurallarının yarattığı nesnel durumun toplum yaşamına esnek bir biçimde uygulanması için kimi muafiyetlerin yaratılması zorunlu hale gelebilir. Bu bir hukuk politikası sorunudur. Örneğin, kimi iş alanlarına getirilen vergi muafiyetleri, hükümetlerin saptadıkları politikanın gereğidir. Çağdaş hukuk anlayışı muafiyetleri hiçbir zaman kişisel kayırma yöntemi olarak ele alamaz. Belli ayrıcalıkların tanınmasında da nesnel ölçüler kullanmayı öngörür. Örneğin, herhangi bir vergi yükümlülüğünün dışında kalmak için nesnel olarak belli bir durumda olma koşulu aranır. Muafiyet daha özel hukuki durumlar yaratmasına karşın hiçbir zaman kimi kişilerin kayırılması yöntemi olarak görülemez.

MUAFLIK a. Bağışıklık, muafiyet.

MUAFNAME a. (ar. *muʿaf* ve fars. *nāme*'den *muʿaf-nāme*). *Esk.* Bir kimsenin bir görev ya da yükümlülükten muaf olduğunu gösteren belge.
—Tar. *Muafnamei hümayun*, Osmanlı devletinde kişi ya da bir zümrenin askerlik, vergi gibi hizmet ya da yükümlülükler dışında tutulduğunu belirten belge. (Tanzimat'tan sonra tüm muafiyetler kaldırıldığından, muafnamei hümayun belgeleri de geçersiz sayıldı.)

MUAHAT a. (ar. *ʿuhuvvet*'ten *muʿahāt*). *Esk.* **1.** Kardeş edinme, kardeşlik. **—2.** Kardeşçe sevgi, içten dostluk.

MUAHEDE a. (ar. *ʿahd*'dan *muʿāhede*). *Esk.* **1.** Antlaşma: *"... aralarında muamele ve muahedeleri vardır"* (N. Kurdakul). **—2.** *Muahede-i bi-tarafi*, tarafsızlık antlaşması. || *Muahede-i himayet*, koruma antlaşması. || *Muahede-i ittifakiye*, ittifak antlaşması. || *Muahede-i müzaheret*, antlaşmaya imza koyan devletlerden birinin savaşa girmesi halinde diğerinin savaşa katılmayıp silah ve paraca destekleyeceğini bildiren antlaşma. || *Muahede-i sulhiye*, barış antlaşması. || *Muahede-i temiriye*, antlaşmaya imza koyan devletlerden birine gelecek herhangi bir dış saldırı karşısında diğerinin yardım edeceğini belirten antlaşma. || *Muhahede-i ticari*, ticaret antlaşması.

MUAHEDENAME a. (ar. *muʿāhede* ve fars. *nāme*'den *muʿahede-nāme*). *Esk.* Antlaşma koşullarının yazıldığı belge, antlaşma metni.

MUAHEZE a. (ar. *ahz*'dan *muʾāheze*). *Esk.* **1.** Birini kınama, ayıplama, paylama. **—2.** Tenkit etme, eleştirme: *"Fakat bu muaheze üzerinde fazla ısrar etmiyorum"* (H. C. Yalçın). **—3.** *Muaheze etmek*, paylamak, azarlamak, eleştirmek, kınamak: *"Kendisini şiddetle muaheze etmiştir"* (M. F. Köprülü).
—Ed. Tanzimat döneminde eleştiri anlamına kullanılan terim: *"Sanat müşkil ise de muaheze de âsân değildir"* (sanat güçse de eleştiri de kolay değildir) [Recaizade Ekrem]. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tanzimat döneminde türk edebiyatı için yeni bir kavram olan eleştiri için "tariz" (Ziya Paşa), "intikat" (Muallim Naci), "tenkit" (Mizancı Murat) gibi terimler kullanıldı. Bunlardan ileriki yıllarda yaygınlaşacak olan "tenkit" sözcüğünün yanlış türetilmiş olduğu da ileri sürüldü (Şemsettin Sami). Kimi yazarlar (Ebüzziya Tevfik) aynı anlamda "muaheze"yi savundu.

MUAHEZENAME a. (ar. *muʿāheze* ve fars. *nāme*'den *muʿāheze-name*). Esk. ed. Eleştiri kitabı, eleştiri makalesi.

MUAHHAR sıf. (ar. *teʾhir*'den *muʾahhar*). *Esk.* Ertelenmiş, sonraya bırakılmış, sonraki.
◆ a. Kıç.

MUAHHAREN be. (ar. *muʿahhar*'dan *muʿahharen*). *Esk.* Sonradan, daha sonra: *"... Türkler olduğu gibi muahharen islamiyeti kabul ederek..."* (M. F. Köprülü).

MUAHİD a. (ar. *muʿāhede*'den *muʿāhid*). *Esk.* Antlaşma yapan taraflardan her biri.
—Tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet büyüklerine ya da nüfuzlu kişilere, belirli miktarda haraç vererek korunmayı güvence altına alan, müslüman olmayan yurttaş.

MUAHİDEYN a. (ar. *muʿāhid*'in ikili çoğl. *muʿāhideyn*). *Esk.* Bir antlaşmayı imzalayan iki kişi.

MUAHİDİN çoğl. a. (ar. *muʿāhid*'in çoğl. *muʿāhidin*). *Esk.* Antlaşma yapan taraflar.

MUAHİZ sıf. (ar. *muʾāheze*'den *muʾāhiz*). *Esk.* **1.** Çekiştiren, azarlayan, muaheze eden. **—2.** Eleştiren, tenkitçi.

MUAKAB sıf. (ar. *muʿākabe*'den *muʿākab*). *Esk.* Cezalandırılmış olan kimse için kullanılır.

MUAKABE a. (ar. *muʿākabe*). *Esk.* **1.** Birini cezalandırma. **—2.** Ceza.

MUAKADE a. (ar. *muʿākade*). *Esk.* Anlaşma, mukavele yapma, sözleşme.

MUAKALE a. (ar. *ʿakl*'dan *muʿakale*). Esk. fels. Kurgu. (Fr. *speculation* karşılığı olarak kullanılmıştır.)

MUAKIB sıf. (ar. *muʿākabe*'den *muʿākıb*). *Esk.* Azarlayan, ceza veren, cezalandıran.

MUAKID sıf. (ar. *muʿākade*'den *muʿākıd*). *Esk.* Anlaşma yapan, anlaşan, sözleşen.
◆ a. Sözleşme yapanlardan her biri.

MUAKKAB sıf. (ar. *taʿkib*'den *muʿakkab*). *Esk.* Ardı sıra gelinmiş, ardına düşülmüş, izlenmiş.

MUAKKAD sıf. (ar. *ʿukde*'den *muʿakkad*). *Esk.* **1.** Düğümlü, düğümlenmiş. **—2.** Karışık ve kapalı söz için kullanılır: *"O gün fasih ve muakkad, bütün neşidelerim / hârâb-ı girye birer levha-i teessürdür"* (Tevfik Fikret).
—Ed. Divan edebiyatında lafzi (sözcüklerle ilgili) ya da manevi (anlamla ilgili) bir anlatım bozukluğu yüzünden okur tarafından kolay anlaşılamayan şiir ve düzyazı için kullanılır. (→ TAKİT.)

MUAKKİBİN çoğl. a. (ar. *muʿakkib*'in çoğl. *muʿakkibin*). *Esk.* İzleyenler, takip edenler.

MUAKKİP sıf. (ar. *taʿkib*'den *muʿakkib*). *Esk.* **1.** İzleyen, ardından giden, takip eden: *"Timur ve muakkipleri zamanında Hz. Fatıma ile Alanoğva arasında bir müşabehet tasavvur olunmuş olsa bile..."* (M. F. Köprülü). **—2.** İş takipçisi, iş yürüten.

MUALECE a. (ar. *ʿilāc*'dan *muʿālece*). *Esk.* **1.** İlaç kullanma. **—2.** İlaç yapma.

MUALLA sıf. (ar. *taʿliye*'den *muʿallā*). *Esk.* Yüksek, yüce: *"Sen ey māh, ey muallâ menba-ı ulviyyet-i sevdâ / Kılarsın kalb-i mefturumda sevk-i itila peyda"* (Tevfik Fikret). *Dergâh-ı mualla* (padişah sarayı).
—Hat. Bir yazı üslubu.

MUALLAK sıf. (ar. *taʿlik*'ten *muʿallak*). *Esk.* **1.** Asılı kalmış. **—2.** Havada, boşlukta duran: *"Tahtımı yel götürür şöyle muallak benim"* (Sait Emre, XIV. yy.). **—3.** Bağlı: *"... vezirlerin azl ve nasbı da yine onun arzusuna muallak kalmıştı"* (M. F. Köprülü). **—4.** Sonuca bağlanmamış, sürüncemede kalmış. **—5.** *Muallakta olmak, kalmak*, bir şey sözkonusuysa, sürüncemede kalmak, kesin bir sonuca bağlanamamak, bir kimse sözkonusuysa ne yapacağını kestirememek.
—Dilbil. ve Ed. Açık hece, kısa hece.
—Dokmc. Kamçılı dokuma tezgâhlarında birisi tezgâhın önünde, öteki arkasında bulunan merdanelere verilen ad. (Yan ağaçların ucundaki açık yataklara oturur. Öndekine *ön muallak*, arkadakine *arka muallak* denir.)
—Hat. Talik yazı yerine, çok ender olarak kullanılan yazı. (Bu yazıda harfler birbirine asılıymış gibidir.)
—İsl. huk. *Muallak bi'ş-şart*, talikteki ceza.

MUALLAKA a. (ar. *muʿallak*'tan *muʿallaka*). *Esk.* İslamiyetten önce arap şairlerin yazıp Kâbe'nin duvarına astıkları yedi ünlü kasideden her biri.

MUALLAKAT ar. (ar. *muʿallaka*'nın çoğl. *muʿallakāt*, asılmış şeyler). *Muallakat* üs-seb'a* diye anılan arapça yapıtın kısa adı.

Muallakat üs-seb'a (Yedi askı) ya da kısaca **Muallakat** (Asılmış şeyler), Araplar'ın islam dini öncesine (Cahiliye dönemi) ait 7 kasideden oluşan derleme. Benzerleri arasında en güzelleri olarak seçilen kasideler Kâbe'nin duvarlarına asılır, bunlar *Muallakat* (asılmışlar) diye adlandırılırdı. 7 şaire (İmriülkays, el-Haris bin Hilliye, Züheyr bin ebu Sulma, Antere bin Şeddat, Amr bin Kulsûm, Tarafa bin el-Abdülbekri, Lebit bin Rebiat ül-Âmiri) ait kasideleri toplayan derlemeler ve şerhleri günümüze ulaştı. Bazen bu şiirlere Nabiga el-Cadi, Aşa, Ubeyt bin Ebres'in kasideleri de eklenerek muallakaların sayısı 10'a çıkarılır. *Muallakat*'ta cahiliye dönemi Araplar'ının günlük yaşamı, gelenek ve görenekleri; eğlenceler, savaşlar, yurdun, sevgilinin, yaşamda geniş yeri olan at, deve gibi hayvanların güzellikleri canlandırılır; aşk, savaş, ölüm temaları işlenir. Yapıtın türkçe çevirileri Şerefettin Yaltkaya (1943), İsmet Zeki Eyüboğlu (1985) tarafından yayımlandı.

MUALLAKENDAZ a. (ar. *muʿallak* ve fars. *endāz*'dan *muʿallak-endāz*). Sey. oy. Yerden yüksekte çeşitli güç ve denge gösterileri yapan sanatçı.

MUALLEL sıf. (ar. *taʿlil*'den *muʿallel*). **1.** Sakat, eksik, illetli. **—2.** *Muallel bi-l-garaz* ya da *muallelün-bi-l-garaz*, kötü bir amaçla isteyerek, illetli, sakat gösterilmiş.

MUALLEM sıf. (ar. *taʿlim*'den *muʿallem*). *Esk.* **1.** Eğitim görmüş, talimli. **—2.** *Muallem asker*, eğitim görmüş asker, talimli asker.

MUALLİL sıf. (ar. *taʿlil*'den *muʿallil*). *Esk.* Zorluk, sorun çıkaran, bahane bulan.

MUALLİM a. (ar. *muʿallim*). *Esk.* **1.** Öğretmen, öğreten, hoca. **—2.** *Muallim-i evvel*, Aristoteles. || *Muallim-i sani*, Farabi.

MUALLİM CEVDET (soyadı İNANÇALP. — denir), türk yazar, eğitimci (Bolu 1883 - İstanbul 1935). İstanbul'da Darülmuallimin'deki öğrenimi sırasında Hukuk mektebi'ne devam etti. Darülmuallimin'i bitirdikten sonra Darüşşafaka, Robert kolej, Şemsülmekâtip gibi özel okullarda öğretmenlik yaptı. İslam cemiyet-i hayriyesi' nin çağrısı üzerine Bakü'ye gitti (1907). On

üç ay orada kalıp Füyuzat adlı öğretmen okulunu kurdu. Cenevre ve Sorbonne üniversitelerinde bazı dersleri izledi. İstanbul'a döndükten sonra Darülmuallimin pedagoji öğretmenliğine atandı. Çeşitli lise ve ortaokullarda tarih, türkçe, farsça dersleri okuttu. Başbakanlık tarih evrakını inceleme kurulu (1932) ile İstanbul kütüphaneleri tasnif komisyonu başkanlıklarında bulundu (1935). On bin cildin üzerindeki kitaplığını İstanbul Belediye kütüphanesi'ne bağışladı. Yapıtları: *Zamanımızda usul-ü inşa ve muhabere* (1925), *Şehname, şark İlyadası* (1928), *Askeri din dersleri* (1928) vb. M. Sauton'dan çevrilen *Spor ruhu* adlı yapıta (1928) "Türkler'de spor" ekini yazdı. İbni Battuta seyahatnamesindeki ahilik teşkilatı bölümüne ek olarak, arapça *Zeyl âlâ fasl ül-ahiyyet ül-fityan ül-Türkiye fi kitab ir-rıhleti li İbn Battuta*'yı hazırladı (1932). Ölümünden sonra önemli yazılarının bir bölümü *Mekteb ve medrese* adlı kitapta toplandı (1978).

MUALLİM NACİ, asıl adı **Ömer,** türk şair, yazar (İstanbul 1850 - *ay. y.* 1893). İstanbullu bir saracın oğludur. 7 yaşında yetim kaldıktan sonra yaşamının bir bölümünü dayısının bulunduğu Varna'da sürdürdü. Burada arapça, farsça öğrenimi gördü; fransızca öğrenmeye başladı. Hat sanatıyla ilgilenerek *Hulusi* mahlasıyla icazet aldı. Varna'da açılan rüştiyeye öğretmen oldu (1867). *Muhayyelat**'taki bir öykünün kahramanından esinlenerek *Naci* mahlasını kullanmaya başladı. Rusçuk'ta çıkan *Tuna* gazetesinde ilk yazılarını, şiirlerini yayımladı. Mutasarrıf Süleymaniyeli Sait Paşa'nın beğenisini kazanarak onun özel kâtipliği göreviyle Tulçı'ya gitti. Sait Paşa'nın yanında Erzurum, Sakız gibi merkezlerde bulundu. 1883'ten sonra yaşamını İstanbul'da gazetecilik ve öğretmenlikle sürdürdü. Sakız'dan gönderdiği şiirleri yayımlamış olan *Tercüman-ı hakikat*'in edebiyat bölümünü yönetti (1883-1885). Sahibi Ahmet Mithat Efendi'ye damat olduğu gazetede yenilikçi Tanzimat dönemi şiir anlayışına karşı çıkan bir hareketi desteklemeye koyuldu. *Mesut Harabati* mahlasıyla yazdığı ve Ziya Paşa'nın *Harabat** (1874) antolojisinde yayımlanan örneklere, bu yapıtın savunduğu anlayışa uygun gazellerinde (örn. meyhane, gark-ı nur, gözlerin redifli gazeller) mey, meyhane, rintlik temalarını işliyordu; bunlara gönderilen nazireleri, tahmisleri Muallim imzasıyla yanıtlamakta (*Muallim*, 1885), bazı düzeltmelerle birbiri ardınca gazetesinde yayımlamaktaydı. Çevresinde toplanan Şeyh Vasfi, Ali Ruhi, Andelip Faik Esat, Müstecabizade İsmet gibi eski edebiyat yanlısı şairlerle Recaizade Mahmut Ekrem'in temsil ettiği yeni şiir anlayışının karşısında yer aldı. Bu tutumu yeniliğe kapalı olmayan Ahmet Mithat Efendi tarafından hoş görülmedi; Naci gazeteden uzaklaştırıldı. Bundan sonra yaşamını Galatasaray sultanisi, Mülkiye, Hukuk mektebi'nde edebiyat okutarak sürdürdü. Son yıllarında osmanlı tarihini yazması için resmi vakanüvislik görevine getirildi (1891). Arap ve iran edebiyatlarını yakından tanıyor, çağının edebiyatını da bu edebiyatların bağlı bulunduğu beğeni ve anlayış çerçevesinde değerlendiriyordu. Sanat değerinden çok dil kuralları ve yanlışsız yazma yolları üzerinde duruyordu. Eski edebiyatın bağlı bulunduğu belagat kuralları için yararlı bir kaynak olan *Istılahat-ı edebiye*"si (1889). Recaizade Mahmut Ekrem'in *Talim*-i edebiyat* (1872) adlı yeni yoldaki edebiyat bilgileri kitabının bütünüyle karşıtıydı. Galatasaray'da birlikte ders veren eski ve yeni edebiyat anlayışlarının bu iki temsilcisi, şiddetli bir edebiyat tartışmasında karşı karşıya geldi. Recaizade'nin *Zemzeme* (3 c, 1885) adlı kendi şiir kitabıyla Menemenlizade Tahir'in *Elhan* a[illegible] (*Takdir-ı elhan*, 1886) yüzünden doğan sert tartışmada Muallim Naci'nin ağır saldırıları (*Demdeme*, 1887). Matbuat idaresi'nin işe karışmasıyla yarıda kesildi. Şiirlerini *Şerare* (1885), *Füruzan* (1885), *Sünbüle* (1889) gibi kitaplarında derleyen Naci, divan şiirinin bilgelik yüklü ürünlerinin örnek tutulması gerektiği görüşündeydi. Arap, iran şiirlerinin değerlerini yüceltiyordu. Arapçadan *Hikem ür-rufai*, 1886; *Sanihat ül-arap*, 1887), farsçadan (*Hurdefuruş*, 1884; *Sanihat ül-acem*, 1887; *Numune-i sühan*, 1890) gibi çevirileri vardır. Ancak, bunlar yanında yeni edebiyatın örnek tuttuğu fransız şiirine de kapalı kalmamıştı; V. Hugo, S. Prudhomme, A. de Musset gibi şairlerden çeviriler yapmıştı (*Mütercem*, 1886; *Yâdigâr-ı Naci* [yay. Şeyh Vasfi, 1896]). E. Zola'nın *Thérèse Raquin* romanının yarıda kalmış bir çevirisini yayımlamıştı (1887-1888). Gerçeklerden, duygusallıktan uzaklaşılmaması, anlama yançızilmemesi, Batı'nın körü körüne kopya edilmemesi gerektiğini ileri sürüyordu. Kendi şiirlerinde de zaman zaman yenilikçi şiirin dil, anlatım, biçim özelliklerine yer vermişti (Kebuter, Kuzu, Şam-ı gariban, Feryat, Dicle şiirleri vd.). *Victor Hugo* yapıtıyla romantizme saldırılar yönelten natüralist Beşir Fuat'la mektuplaşmaları (*İntikat*, 1886), Ahmet Mithat Efendi ile yazışmaları (*Muhaberat ve muhaverat*, 1884) onun yeniliğe, çağdaş anlayışa kapalı olmadığını gösterir. Anılarının 8 yaşına kadar olan bölümüyle (*Ömer'in çocukluğu*, 1889), daha sonrası (*Medrese hatıraları*, 1886) çağına tanıklık yanında sade dil ve anlatımda öncülüğüyle değer taşır. *Osmanlı şairleri* (1889), *Esami* (1890) gibi yapıtları özenli biyografik çalışmalardır. *Lügat-ı Naci* (1890) adlı sözlüğü, sözcüklerin anlamını dikkatle belirler; daha önceki osmanlıca sözcüklerden farklı olarak pek çok türkçe sözcüğü de kapsar.

Muallim Naci

MUALLİME a. (ar. *muᶜallim*'in dişl. *muᶜallime*). *Esk.* Kadın öğretmen, kadın hoca: *"Sitare, büyük mektep talebesi, daha sonra ana mektebi muallimesi olmuştu"* (R. N. Güntekin).

MUALLİMHANE a. (ar. *muᶜallim* ve fars. *hāne*'den *muᶜallim-hāne*). *Esk.* Öğretmen okulu.

MUALLİMİN çoğl. a. (ar. *muᶜallim*'in çoğl. *muᶜallimin*). Öğretmenler, hocalar: *Dar-ül-muallimin* (Erkek öğretmen okulu). *Dar-ül-muallimin-i âliye* (Yüksek öğretmen okulu).

MUAMELAT, -tı çoğl. a. (ar. *muᶜāmele*' nin çoğl. *muᶜāmelāt*). *Esk.* **1.** Dairelerde evrak üstüne yapılan işlemler. **—2.** İşlemler, muameleler. **—3.** *Muamelat-ı ticariye*, ticari işlemler.

MUAMELE a. (ar. *ᶜamel*'den *muᶜāmele*). **1.** Davranma, davranış biçimi, tutum: *Bana karşı muamelelerinden hiç hoşlanmadım.* **—2.**Bir iş ya da resmi bir evrak hakkında yapılan işlemlerin, formalitelerin tümü: *Evrakınızın muamelesi daha bitmedi. Pasaport muameleleri.* **—3.** Yol, yöntem: *Muamele bilmemek.* **—4.** *Esk.* Alışveriş. **—5.** *(İyi, kötü) muamele etmek*, bir kimseye karşı belli bir tutum takınmak, davranmak: *Ona biraz daha iyi muamele edebilirdin.*

—*Esk. Muamele-i cemilkârane*, yaranmak için yapılan davranış.

—Huk. → İŞLEM.

—İkt. *Muamele saiki*, Keynes'e göre, iki gelir sağlama dönemi arasında, normal harcamaları karşılamak üzere gereken parayı bulundurmaya yol açan neden.

—Verg. huk. *Muamele vergisi*, malların üretimi, satışı, teslimi ya da mal bedelinin ödenmesinde tahsil edilen genel tüketim vergisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Verg. huk. Muamele vergisi, bütün mal ve hizmet satışlarını kapsar. İstisnalar varsa ayrıca belirtilir. Bu vergiler, piyasa mekanizması içinde malların satış [illegible] yılı muamele vergileri olmak üzere ikiye ayrılır.

Yayılı muamele vergileri, ürünler, çeşitli üretim aşamalarından geçerken satış konusu olduğu zaman tekrar tekrar uygulanır. Vergi, her satışta toplam satış değeri üzerinden alınıyorsa bu vergilere ciro vergisi denilir. Ciro vergisi uygulandığında mallar, ilk üretim aşamasından tüketiciye ulaşana kadar, ne kadar çok el değiştirir ve satış konusu olursa hem vergi hem de fiyatlar vergi nedeniyle o kadar yükselir. Eğer vergi, her satışta satışı yapan firmanın o ürüne kattığı değer üzerinden alınıyorsa bu vergiye de katma değer vergisi denilir.

Toplu muamele vergileri ise, üretimin herhangi bir aşamasındaki satışlara toplu olarak uygulanan tüketim vergisidir. Örneğin perakende ticaret aşamasına, toptan ticaret aşamasına, imalat aşamasına ya da ilk üretim aşamasına konulabilir. Türkiye'de, 1926'da kabul edilen "umumi istihlak vergisi" bu tür bir vergi olup, 1931'de "umumi muamele vergisi"ne dönüştürülmüştür. 1940'ta imalat muamele vergisi, toptan satışlar aşamasına da yayılmıştır. Günümüzde en yaygın olarak kullanılanı ise Katma değer vergisidir.

MUAMELECİ a. Ücret karşılığında bir kimsenin resmi işlem gerektiren işlerini takip eden kişi.

—Bors. Borsada bir kuruluş, bir müşteri ya da kendi hesabına işlemler yapan kimse.

MUAMİL sıf. (ar. *muᶜamele*'den *muᶜamil*). *Esk.* İşlem yapan, bir işi takip eden.

MUAMMA a. (ar. *taᶜmiye*'den *muᶜamma*). **1.** *Esk.* Anlaşılması güç söz, bilmece: *"Zanneder âşık-ı divane muammâ söyler"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Zor anlaşılır, çözümlenmesi güç şey.

—Ed. Karşılığı Tanrı'nın sıfatlarından biri (cebbar, settar vb.) ya da bir insan adı olan manzum bilmece. (Bk. *ansikl.* böl.). ‖ *Muamma asma*, halk edebiyatında manzum bilmece düzenleyerek çözülmesi için âşık kahvesinin duvarına asma. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Divan edebiyatında muamma, bir devlet büyüğünün, ünlü bir din ya da tasavvuf adamının, daha yaygın olarak da şairin sevgilisinin (mahbup) adını kapsar. Örn.: *"Bende yok sabr ü sükûn sende vefadan zerre / İki yoktan ne çıkar fikr edelim bir kerre"* (Nabi). Farsçada olumsuzluk ve yokluk bildiren ("sız" anlamına gelen) "na" ve "bi" öneklerinin bir araya gelmesinden "Nabi" adı çıkmaktadır. Divan edebiyatında, insan adı dışında, başka şeyler üzerine düzenlenen bilmeceler de vardı; bunlara lugaz* adı verilirdi.

Muamma, ilkin fars edebiyatında, oradan öğrenilerek türk divan edebiyatında düzenlenmiştir. Her iki edebiyatta da muammanın düzenlenmesi ve çözülmesi kurallarını anlatan kitaplar yazılmıştır. Türk edebiyatında Edirneli Emrullah Emri (öl. 1574), muamma yazmayı meslek haline getirmiştir. Bu yolda ürün veren şairler, yazdıkları muammaları divanlarının sonunda "muammiyat" (muammalar) genel başlığı altında toplamışlardır.

• *Muamma asma.* Halk edebiyatında muamma, yalnız insan adları üzerine değil, başka şeyler üzerine de düzenlenir. Bir köye, kasabaya, şehre giden bir âşık (saz şairi), çözülmesini istediği bir muammayı, âşıkların uğradığı kahvenin ya da hanın duvarına asar, bunun çözülmüş biçimini kapalı bir zarf içinde kahveciye ya da hancıya bırakır; muammayı çözene verilmek üzere bir ödül konurdu. Muammayı asan âşık belli günde kahve halkına muammayı çözen olup olmadığını nazımla sorar; eğer yoksa, kendisi yine nazımla çözer; eğer başkası tarafından çözülürse, zarf içindeki çözümle karşılaştırılır; toplanan "saçı" (bahşiş) bölüşülür; karşılıklı şiirler okunur, eğlence düz[illegible] *baba ya değer / Değere değmez değmeze değer / Vallaha değmez billaha değer"* ("ana", "kardeş" sözcüklerinde olmayan,

"baba", "bacı" sözcüklerinde bulunan, "b" harfidir. "Ana", "değer", "vallah" sözcükleri söylenirken birbirine değmeyen, "baba", "değmez", "billah" sözcükleri söylenirken birbirine değen ise "dudak" tır). [→ Kayn.]

MUAMMEM sıf. (ar. *ᶜimame*'den *muᶜβ ammem*). *Esk.* Başı sarıklı, imameli.

MUAMMER sıf. (ar. *ᶜamr*'den *muᶜammer*). *Esk.* **1.** Yaşayan, yaşamış. **—2.** Uzun yıllar yaşamış. **—3.** *Muammer olmak*, uzun ve mutlu bir ömür sürmek.

MUAMMER KARACA → KARACA (Muammer).

Muammer Karaca tiyatrosu → KARACA TİYATROSU.

MUAMMER MEHMET PAŞA, türk asker (İstanbul 1812 - *ay. y* 1875). Erzurumlu Mehmet Rüştü Paşa'nın oğlu. Enderun'da yetişti. Yeni kurulan Asakiri* mansurei Muhammediye'ye girerek miralay (1835), ferik (1845), Dârı şûrayı askeri üyesi (1847), vezir payesiyle Vidin (1849), Edirne (1851), İzmir (1854), Şam (1860), Hicaz (1865) ve Ankara (1869) valisi oldu. Şûrayı devlet reisliğine getirildi (1872). Muhacirin komisyonu reisiyken (1873) öldü.

MUANAKA a. (ar. *ᶜunk*, boyun'dan *muᶜānaḳa*). *Esk.* Kucaklaşma, sevgi göstermek için birinin boynuna sarılma.

MUANAT a. (ar. *ᶜanā*'dan *muᶜānāt*). *Esk.* **1.** Bir şeyin zahmetini, sıkıntısını çekme. **—2.** Bir şeyi göz altında bulundurma, ona göz kulak olma.

MUANBER sıf. (ar. *ᶜamber*'den *muᶜanber*). *Esk.* Güzel kokulu, güzel kokar, anberli: *"Muanber saçların çözgil muattar eyle reyhanı"* (Ömer bin Mezid, XV. yy.).

MUANEDE a. (ar. *ᶜinād*'dan *muᶜānede*). *Esk.* **1.** İnatlaşma, karşılıklı ayak direme. **—2.** İnat etme, diretme.

MUANIK sıf. (ar. *muᶜānıḳ*). *Esk.* Kucaklaşan, birbirinin boynuna sarılan.

MUANİD sıf. (ar. *ᶜinād*dan *muᶜānid*). *Esk.* İnatçı, inat eden, dediği dedik.

MUANNİF sıf. (ar *unf*'tan *muᶜannif*). *Esk.* Şiddetle azarlayan.

MUANNİT sıf. (ar. *muᶜānid*'den osm. *muᶜannid*). *Esk.* İnatçı, inat eden, ayak direyen, direnen: *"Başından muannid bir kâbusu atamayan bu padişah yalnız o günlerde biraz başkalaştıydı"* (Y. K. Beyatlı).

MUANVEN sıf. (ar. *ᶜunvān*'dan *muᶜanven*). *Esk.* **1.** Unvan verilmiş, unvanı olan. **—2.** Gösterişli, tantanalı, debdebeli.

MUAR a. (ar. *muᶜār*). İsl. huk. Ödünç verilmiş şey.

MUAR, esk. **Bandar Maharani,** Malaysia'da liman kenti, Malezya'da (Johor), Malakka boğazı ve *Muar* halici kıyısında; 61 200 nüf. Yönetim bölgesi ve ticaret (muz, kauçuk, hindistancevizi) merkezi. Balıkçılık.

MUARAZA a. (ar. *ᶜarż*'dan *muᶜāraża*). *Esk.* **1.** Kavga, çekişme. **—2.** Birine karşı çıkma, zıt düşüncede olma, karşı gelme: *"Feyzi efendi Cezzar'a bazı haller isnadı ile muarazaya ibtidar edip..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MUARE a. (fr. *moire*, ing. *mohair*'den). Özel bir kalenderden geçirilerek, dalgalı ve yanardönerli parıltılar verilmiş kumaş. (Eşanl. HARELİ KUMAŞ.)

MUAREFE a. (ar. *ᶜirfān*'dan *muᶜārefe*). *Esk.* Tanışma, karşılıklı birbirini tanıma, tanışıklık: *"İki kadın arasında Samiye yüzünden bir muarefe teessüs ettiğini biliyordu"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

MUAREKE a. (ar. *muᶜāreke*). *Esk.* Savaş, kavga, vuruşma: *"Muarekeye yetişiniz deyü nida ettikten sonra..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MUARIZ sıf. (ar. *muᶜāraża*'dan *muᶜāriż*). *Esk.* **1.** Karşı gelen, karşı çıkan, muhalefet eden: *"Bu partiden ayrılan Mustafa Kemal muarızlarının yeni partilerine "Terakkiperver" adı verişleri bu kökeni bilinçli bir vurgulayış sayılabilir"* (H. Taner). **—2.** *Muarız olmak*, karşı çıkmak, muhalif olmak: *"Diyelim ki her türlü yeniliğe muarız olan idare bu teşebbüsten bahsetmiyordu"* (Y. K. Beyatlı).

MUARRA sıf. (ar. *teᶜarri*'den *muᶜarrā*). *Esk.* **1.** Soyunmuş, çıplak. **—2.** Temizlenmiş, arınmış.

MUARREB sıf. (ar. *muᶜarreb*). *Esk.* Sonradan arapçalaştırılmış ya da araplaşmış.

MUARREF sıf. (ar. *taᶜrîf*'ten *muᶜarref*). *Esk.* **1.** Ayrıntılarıyla anlatılmış, tanıtılmış, tanımlanmış. **—2.** Bilinen, tanınan, ünlü.

—Esk. dilbilg. Arapçada harfi tarifli tamlama; tamlayanın başında "el" bulunan tamlanan.

—Esk. mant. Sınırlı, tanımlanmış.

MUARRIK sıf. (ar. *ᶜaraḳ*'tan *muᶜarrıḳ*). *Esk.* Terletici ilaç için kullanılır.

MUARRIZ sıf. (ar. *taᶜrîż*'den *muᶜarrıż*, sünnetçi). *Esk.* Tedirgin eden, dokunaklı söz söyleyen, taş atan.

MUARRİF sıf. (ar. *taᶜrîf*'ten *muᶜarrif*). *Esk.* Tanımlayan, tanıtan.

—Esk. dilbilg. Arapçada harfi tarif alan sözcük ya da tamlama.

—İsl. huk. Yargıç, noter ya da ilgili memur önünde bir kişinin kimliğini beyan eden ve onaylayan kişi.

MUARRİFAN çoğl. a. (ar. *muᶜarrif*'in çoğl. *muᶜarrifān*). *Esk.* **1.** Tanımlayanlar, tarif edenler, belirticiler. **—2.** Padişahların yaptırdığı camilerde müezzinlik yapanlar.

MUASARE ya da **MUASARET** a. (ar. *ᶜaṣr*'dan *muᶜāṣara, muᶜāṣarat*). *Esk.* Çağdaşlık, aynı çağda yaşamış olma.

MUASAT a. (ar. *ᶜiṣyān*'dan *muᶜāṣāt*). *Esk.* Başkaldırma.

MUASERE a. (ar. *ᶜusret*'ten *muᶜāsere*). *Esk.* **1.** Zorluk, güçlük. **—2.** Yoksulluk.

MUASIR sıf. (ar. *ᶜaṣr*'dan *muᶜāṣır*). *Esk.* **1.** Çağdaş, aynı çağda yaşayan. **—2.** Modern, çağdaş: *Muasır medeniyet seviyesi.*

MUASIRİN çoğl. a. (ar. *muᶜāṣır*'ın çoğl. *muᶜāṣırīn*). *Esk.* Çağdaşlar, aynı çağda yaşayanlar.

MUASIRLAŞMA a. *Esk.* Muasırlaşmak eylemi; çağdaşlaşma.

MUASIRLAŞMAK gçz. f. *Esk.* İçinde bulunulan zamana ayak uydurmak; çağdaşlaşmak.

MUASİ, MUASİYE sıf. (ar. *ᶜiṣyān*'dan *muᶜāṣı*, dişl. *muᶜāṣiye*). *Esk.* İsyan eden, asi.

MUASKAR, eski **Maskara,** Cezayir' de kent, vilayet merkezi, Egris ovasında Beni-Şugran dağlarıyla Oran causse'u arasında; 62 300 nüf. Tarım, ticaret ve sanayi (ayakkabı, böcek ilaçları) merkezi. Muaskar XVIII. yy.'da, Batı Türk Beyliği'nin yönetim merkeziydi ve bölgenin yerlisi emir Abdülkadir, 1832'de, başkentini burada kurdu. Çevrede, ünlü "dağ" şarabı üretilir. —*Muaskar vilayeti*, 5 846 km²; 566 901 nüf.

MUASKER a. (ar. *ᶜasker*'den *muᶜasker*). *Esk.* **1.** Karargâh, ordugâh. **—2.** Karargâhta genelkurmayın bulunduğu yer.

MUASSEL sıf. (ar. *ᶜasel*'den *muᶜassel*). *Esk.* Bal ile karıştırılmış, ballı.

MUAŞAKA a. (ar. *ᶜişḳ*, aşk'tan *muᶜāşaḳa*). *Esk.* Karşılıklı sevgi, sevişme: *"Artık kafes muaşakalarında kuru ekmek, limon, kömür parçası kullanılmıyor"* (R. H. Karay). *"Bu komşu muaşakası hemen ilk tattığı cinsiyet maceralarından biri idi"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

MUAŞERET, -ti a. (ar. *ᶜişret*, birlikte yiyip içme'den *muᶜāşeret*). *Esk.* **1.** Birbiriyle sosyal ilişki içinde bulunma: *Fenn-i muaşeret, usul-i muaşeret* (toplumbilim, sosyoloji). *Hüsn-i muaşeret* (iyi geçinme). **—2.** *Muaşeret adabı* → ADABI MUAŞERET. **—3.** *Muaşeret-i nisvan*, kadınlarla düşüp kalkma.

—ANSİKL. İsl. Müslümanların dostluk ve uyum içinde yaşamalarına büyük önem veren Hz. Muhammet "Müslüman, insanlarla iyi geçinen, kendisiyle de iyi geçinilen kişidir" der. Hadis kitaplarında "Ahlak ün-Nebi", "Adap ün-Nebi" (Peygamber'in ahlakı, adabı) ya da buna benzer bir başlık taşıyan bölümlerde Hz. Muhammet'in insan ilişkileri konusundaki tutumu, müslümanların muaşeret kurallarının temellerini oluşturan davranışları en ince ayrıntılarıyla aktarılır. Bu bilgilere göre Hz. Muhammet tatlı dilli, güler yüzlü olmayı, insanları selamlayıp hal hatır sormayı, evlere izin alarak girmeyi, başkalarını darıltmamayı ve onlara darılmamayı, ufak tefek kusurlara göz yummayı, insanlara yaş, akıl, bilgi ve görgü düzeylerine göre davranmayı, sohbet ve konuşmalarda saygılı olmayı, müslümanların cenaze, düğün vb. törenlerine katılmayı, aile bireyleriyle iyi geçinmeyi birer yaşam ilkesi olarak uygulamış ve bu tür davranışlar müslümanlar arasında muaşeret kuralı olarak yerleşmiştir.

MUAŞIK sıf. (ar. *ᶜışḳ*, aşk'tan *muᶜāşıḳ*). *Esk.* Sevgili, âşık.

MUAŞİR sıf. (ar. *ᶜişr*'den *muᶜāşir*). *Esk.* Birlikte yaşayan.

MUAŞİRAN çoğl. a. (ar. *muᶜāşir*'in çoğl. *muᶜāşirān*). *Esk.* Birlikte yaşayan kimseler.

MUAŞŞER sıf. (ar. *ᶜaşere*'den *muᶜaşşer*). *Esk.* **1.** Onlu, on parçaya bölünmüş. **—2.** Onda biri vergi olarak alınmış.

◆ a. On parçalı şey.

—Ed. Divan şiirinde 10'ar dizelik bentlerle kurulan nazım biçimi. (İlk bendin 10 dizesi birbiriyle uyaklıdır. Öteki bentlerin ilk 8 dizesi birbiriyle, son beyit 1. bentle uyaklıdır. Örn. Sami'nin şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine yazılmış muaşşeri.) || *Mütekerrir muaşşer*, ilk bendin son beytinin her bendin sonunda yinelendiği muaşşer. || *Müzdeviç muaşşer*, bentlerin son beytinin her bentte değiştiği, ancak ilk bendin uyağına uygun olan muaşşer.

—Esk. mat. Ongen.

MUAŞŞİR a. (ar. *ᶜaşere*'den *muᶜaşşir*). *Esk.* Öşürcü, ondalıkçı.

MUATAT a. (ar. *ᶜaṭā*'dan *muᶜāṭāt*). *Esk.* Verme, takdim etme, sunma.

MUATEB sıf. (ar *ᶜitāb*'dan *muᶜāteb*). *Esk.* Azar işitmiş, azarlanmış: *"Beni vazettiğim nazariyede vazife-i hükûmet mefhumuna lüzumu kadar ehemmiyet vermemekle her türlü nüfûz ve vazife-i ictimaiyeyi bertaraf etmekle muateb tutuyor"* (Menemenlizade Ethem).

MUATEBE a. (ar. *ᶜitāb*'dan *muᶜātebe*). *Esk.* Azarlama, çıkışma.

MUATİB sıf. (ar. *ᶜitāb*'dan *muᶜātib*). *Esk.* Azarlayan, paylayan.

MUATTAL sıf. (ar. *ᶜaṭalet*'ten *muᶜaṭṭal*). *Esk.* **1.** Kullanılmaz duruma gelmiş, terk edilmiş: *"...eğer mal sahibi araziyi muattal bırakarak yalnız otlakiyesinden yüz on mecidiye kazanacağını anlarsa....."* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya). **—2.** İşe yaramaz, boş: *"Kuvva-yı fikriyesi muattal kalmış bir mağşuş gibi buradan çıkıp eve gitmeli....."* (H. Z. Uşaklıgil). **—3.** İşsiz, boşta.

MUATTAR sıf. (ar. *ᶜıṭr*'dan *muᶜaṭṭar*). *Esk.* **1.** Güzel kokulu, güzel koku saçan: *"Ya bu muattar genç vücutların bu uzanan ellerden haşyetle uzaklaşmaları..."* (H. E. Adıvar). **—2.** *Muattar saz*, bir yeri güzel kokutan, güzel kokulu yapan.

Büyük Larousse

muare
XIX. yy.
Topkapı sarayı müzesi
İstanbul

MUATTIS sıf. (ar. ʿaṭs'tan muʿaṭṭıs). *Esk.* Aksırtan, hapşırtıcı.

MUAVAZA a. (ar. ʿivaż'dan muʿâvaża). *Esk.* **1.** Değiş tokuş, trampa. **—2.** Hileli iş: *"Akd-i muâvaza zımnında bir kimse birini aldatmış olsa zararına zâmin olur"* (*Mecelle-i ahkâm-ı adliye*'den).

MUAVEDET a. (ar. *muʿavedet*). *Esk.* **1.** Geri dönme, dönüş. **—2.** Alışkanlık durumuna gelme, alışkanlık edinme.

MUAVENAT çoğl. a. (ar. *muʿavenet*'in çoğl. *muʿavenat*). *Esk.* Yardımlar; yardım etmeler; yardımcılıklar.

MUAVENET, -tı a. (ar. ʿavn'den *muʿavenet*). *Esk.* **1.** Yardım: *"Kimisi derhal maddi bir muavenete muhtaçtır"* (H.C. Yalçın). **—2.** *Muavenet etmek,* yardım etmek: *"...zayıflara, talihsizlere muavenet ettikleridir"* (H.C. Yalçın). **—3.** *Muavenet-i maneviye,* manevi yardım. || *Muavenet-i nakdiye,* para yardımı.

—ANSİKL. İsl. İnsanın toplumsal bir varlık olarak yaratıldığını belirten Kuran (VIII, 63), mutluluk, esenlik ve bolluktan olabildiğince çok sayıda insanın pay almasını sağlamak amacıyla pek çok ayette dayanışma ve yardımlaşmanın gerekliliğini vurgular, zekât örneğinde olduğu gibi insanlara bu alanda belirli görevler yükler, ayrıca nafile ibadet sayılan daha başka yardımlaşma yol ve yöntemlerini de gösterir.

İslam ahlakına göre muavenet, yardım eden kişinin niyet ve tutumuna, ayrıca yardım sayılan işin ahlaksal içeriğine göre değer kazanır. Kuran'ın bu konuda getirdiği ölçülerden biri de bir ayette şöyle anlatılır: "İyilik ve Tanrı'ya saygı (takva) anlamı taşıyan işlerde yardımlaşın; kötülük ve düşmanlık yolunda yardımlaşmayın" (V,2).

Muaveneti bahriye grubu, Kurtuluş savaşı'nın başlarında (1919), İstanbul'da müdafaai hukuk akımını desteklemek amacı ile kurulan gizli derneklerden biri. Ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte, derneğin Anadolu'ya deniz yolu ile cephane, silah, araç gereç göndermek için etkinlikte bulunduğu anlaşılmaktadır.

MUAVİN a. (ar. *muʿavin*). Bir görevliye, yöneticiye vb. yardım eden, yokluğunda yerini ve yetkilerini üzerine alan kimse; yardımcı: *Vali muavini. Müdür muavini.*

◆ sıf. *Esk.* Bir işin gerçekleşmesinde bir başkasına yardım eden katkıda bulunan kimse için kullanılır; yardımcı.

MUAVİNE sıf. (ar. *muʿavin*'in dişl. *muʿavine*). *Esk.* Yardımcı.

—Ask. tar. *Asakir-i muavine,* osmanlı ordusunda, savaş sırasında gereksinim duyulduğu zamanlarda görevlendirilen, yardımcı sınıfa mensup üniformasız asker.

MUAVİNLİK a. **1.** Muavin olma durumu, yardımcılık: *Muavinlik yapmak.* **—2.** Muavinin görevi: *Müfettiş muavinliğine atanmak.*

MUAVİYE I (Mekke 603'e doğr. - Şam 680), emevi hanedanının kurucusu ve ilk emevi halifesi (661-680). Kureyş kabilesi reisi Utbe bin Rebia'nın kızı Hind ile Ümeyyeler'den Mekke hâkimi Ebu Süfyan'ın oğlu. "Umretülkaza" denen, Mekke'nin müslümanlarca alındığı yıl (629) babasıyla birlikte islamlığı kabul etti ve vahiy kâtibi olarak Peygamber'in hizmetine girdi. Halife Ebubekir döneminde (632-634) ağabeyi Yezit'le birlikte Suriye ve Filistin'in fethedilmesiyle görevlendirildi. Ömer'in halifeliği sırasında (634-644) Yezit'in ölümü üzerine onun yerine Şam valiliğine atandı. Yirmi yıl süren Suriye valiliği döneminde, özellikle halife olan akrabası Osman'ın sağladığı olanaklarla iyi eğitilmiş disiplinli bir ordu kurdu. Bizanslılar'a karşı yapılan savaşları yönetti. Kuzey Afrika komutanı Amrübnülas'ı elde ederek Mısır'ı da denetimi altına aldı ve Suriye'yi Arap devletinin örnek bir eyaleti durumuna getirdi. Osman'ın öldürülmesi üzerine (656), akrabasının öcünü alma sorununu bir dava konusu yaparak rakibi halife Ali'yi iç karışıklıklar ve kışısel çekememezliklerle yıpratmaya girişti. Bu şiddeti muhalefet karşısında Medine'de barınamayan Ali'nin Kûfe'ye çekilmesi, onun gücünü bir kat daha artırdı. Cemel* vakası ile iyice yıpranan rakibine karşı açıkça savaşıma karar vererek güçlü bir orduyla Ali'nin üzerine yürüdü. Sonuçsuz kalan Sıffin savaşı'ndan (659) bir süre sonra Ali'nin Kûfe camisi'nde öldürülmesi üzerine, oğlu Hasan'ın babasının yerine geçmesini de engelleyerek Kudüs'te kendisini halife ilan ettirdi (661). Dirlik ve düzenin yeniden kurulmasını isteyen, onu devletin 10 yılı aşkın bir süredir içine düştüğü bunalımdan kurtaracak tek kişi olarak görenler, bu oldubittiyi kabullenmek zorunda kaldılar. Şam'ı başkenti yapan Muaviye, İran'da Ali yanlılarının başına getirilen Ziyat bin Abihi'yi ana ayrı baba bir kardeşi ilan edip Basra valiliğine atamakla, şii karşıtlığını önemli ölçüde sindirdi. Öte yandan, cömertliği sayesinde Ali'nin oğullarıyla da anlaşarak karışıklık çıkarmalarını önledi. Böylece içte durumunu sağlamlaştırdıktan sonra anlaşmazlıklar yüzünden duraklayan fetih hareketlerini yeniden başlattı: Suriye ve Mısır limanlarında hazırlattığı güçlü donanma Kıbrıs'ı, ardından da Rodos'u ele geçirdi; bizans topraklarına her yıl sefer düzenlemekle görevlendirdiği oğlu Yezit, İstanbul'u iki kez (668 ve 679) kuşattıysa da bu kentin güçlü surlarını aşmayı başaramadı; Kuzey Afrika komutanlığına atadığı Ukbe bin Nafi, Tunus'a kadar olan bölgeleri Arap İmparatorluğu'nun topraklarına kattı (670). Sınırlarını genişletip güven altına alan Muaviye, saltanatının son yılında oğlu Yezit'i ardılı ve halife ilan etti (680). Öldüğünde Şam'da Babüssagir mezarlığındaki türbesine gömüldü. Arap İmparatorluğu'nun gerçek kurucusu sayılır. (→ Kayn.)

MUAVİYE II (öl. Şam 684), emevi halife (683-684). Hanedanın kurucusu Muaviye I'in torunu, Yezit I'in oğlu. Babasının ölümü üzerine halife oldu (683). Kerbela* olayı'nı fırsat bilerek ayaklanan şii önderlerinden Abdullah bin Zübeyr Irak'ı ele geçirince Irak eyaletlerinden toplanan yıllık verginin üçte birini ona bağışlayarak ayaklanmacıların Şam'a olan bağlılığını sürdürmeyi başardı. Vakitsiz ölümü üzerine Emeviler'de Ebu Süfyan kolu son bulurken, Mervan bin el-Hakem'le Mervaniye kolu iktidara geçti (684).

MUAVVAK sıf. (ar. ʿavḳ'tan *muʿavvaḳ*). *Esk.* Ertelenmiş, daha sonraya bırakılmış iş için kullanılır.

MUAVVEC sıf. (ar. ʿivec'den *muʿavvec*). *Esk.* Eğik, eğri, düz olmayan: *Sath-ı muavvec* (düzgün olmayan, engebeli yüzey): *"İstanbul'un bütün ıssız, loş ve muavvec sokakları Ahmet Kerim'in yegâne gezinti yerleri oldu"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

—Hat. Hat sanatında bir yazı türü. (1908' den sonra İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu* tarafından kullanılan bu yazıda harfler yılan biçimi kıvrımlıydı.)

MUAVVİK sıf. (ar. ʿavḳ'tan *muʿavviḳ*). *Esk.* Bir işi, meseleyi erteleyen, daha sonraya bırakan, oyalayan.

MUAVVİZETAN ya da **MUAVVİZETEN** sıf. ve a. (ar. *muʿavvizetân, muʿavvizeteyn*). İsl. Kuran'da Felak* ve Nas* surelerinin adları. (Sözcük, "sığındırıcı iki sure" anlamına gelir. İhlas* suresi de, bazen, Felak ve Nas sureleri ile birlikte, "sığındırıcı sureler" anlamına "muavvizat" diye anılır.)

MUAYEDE a. (ar. ʿîd'den *muʿâyede*). *Esk.* Bayramlaşma, birbirinin bayramını kutlama.

—Kur. tar. → BAYRAMLAŞMA.

MUAYENE a. (ar. *muʿâyene*). **1.** Bir kimsenin sağlık durumunu saptamak üzere hekimin yaptığı klinik ve laboratuvar araştırmaların tümü: *Genel bir sağlık muayenesinden geçirilmek. Göz muayenesi. Klinik muayene. Muayene ücreti.* **—2.** Bir şeyi, bir kimseyi inceleme, araştırma; kontrol: *Gümrük muayenesi.* **—3.** *Muayene etmek,* bir kimsenin sağlık durumunu değerlendirmek için onu klinik ve teknik testlerden geçirmek; araştırmak, incelemek, kontrol etmek. **—4.** *Muayene olmak,* hekim tarafından muayene edilmek.

—Ask. *Askerlik muayenesi,* askerlik şubelerince askerlik çağına giren bir yükümlünün sağlık durumunun askerliğe elverişliliğini saptamak ve askerlik hizmeti için sınıfını belirlemek amacıyla askeri hekim ya da hastaneler tarafından yapılan işlem.

—Dy. *Muayene kanalı,* bir demiryolunda, iki ray arasına açılan ve demiryolu taşıtlarının kasaları altında bulunan parçaları özellikle de güvenlik organlarını denetlemeye yarayan örme kanal. || *Vagon muayenesi,* dizi halindeki yük vagonlarında, kilometre düzeyindeki aralıklarla saptanmış noktalarda muayene memuru adı verilen görevlilerce gerçekleştirilen denetleme işlemi.

—Huk. *Gümrük muayenesi,* kişilerin gümrük beyanlarının doğruluğunu denetlemek üzere gümrük idaresinin yaptığı arama. (Gümrükçe muayeneye tabi tutulan eşyanın muayenesi, beyan sahiplerinin ya da temsilcilerinin veya gümrük komisyoncusunun önünde yapılır. Posta ile gelen eşyanın muayenesinde posta idaresinden bir memurun bulunması yeterlidir. Eşyanın muayenesi, gümrüğün denetimi altında bulunan sundurma, antrepo ya da gümrükçe izin verilen ve sundurma kabul edilen yerlerde yapılır.)

—Tavukç. *Yumurta muayenesi,* yumurtanın döllenme durumunu ve çeşitli bozukluklarını saptamaya yarayan işlem. (Bu yöntem, kuluçka makinelerinden açık renkli [döllenmemiş] yumurtaları çıkarmak, tüketime elverişsiz [kuluçkaya yatırılmış, küflenmiş, bozulmuş] yumurtaları satıştan kaldırmak için kullanılır. Muayene, yumurta elle ışığa tutularak ya da ışıklı bir aygıta konarak yapılır.) || *Yumurta muayene aygıtı,* madeni bir kılıf içine yerleştirilmiş bir elektrik ampulü ile onları taşıyan bir saptan oluşan basit alet. (Muayene edilecek yumurta, kılıfın üzerindeki bir deliğe dayatılır ve içinden geçen ışığa bakılarak tazelik derecesi saptanır.)

—Tekst. *Muayene etmek,* iplik ve örgüt hatalarını saptamak için kumaşı özel ışıklı masalarda ve büyüteç altında incelemek.

—Tıp. *Adli muayene,* adaleti ilgilendiren ve ölümle sonuçlanan bir olayda cesedin muayenesi. (Yargıç ya da savcı huzurunda doktor tarafından yapılır.) || *Akıl muayenesi,* zihinsel yetilerin normal olup olmadığını saptamak için yapılan muayene. || *İdrar muayenesi,* idrar tahlili. || *Kan muayenesi,* kan hücrelerinin sayımı (→ HEMOGRAM) ve hastalığın teşhisi için kanda çeşitli organik ve madensel öğelerin araştırılması. || *Kızlık muayenesi,* kızlık zarının yırtılmış olup olmadığının saptanması için yapılan muayene. || *Ölü muayenesi,* cesedin dış muayenesi. || *Rontgen muayenesi,* hastalığın teşhis için X ışınlarıyla yapılan muayene. || *Ruhsal muayene,* zihin yetilerinin işleme derecesini saptamak için uygulanan bazı testlerle yapılan muayene. || *Sağlık muayenesi,* bir kimsenin sağlıklı olup olmadığını saptamak üzere bir hekim ya da gerektiğinde çeşitli dallarda uzman olan birçok hekim tarafından gerçekleştirilen muayene. || *Sarhoşluk muayenesi,* trafik kontrollarında sürücünün fazla alkol alıp almadığını saptama amacıyla yapılan muayene. || *Muayene ücreti,* hekimlerin ya da hekim çalıştıran kurumların muayene karşılığı olarak hastadan aldıkları para.

—Ulaş. *Trafik muayenesi,* trafiğe çıkarılacak motorlu araçların teknik şartlara uyup uymadığının saptanması amacıyla belirli zamanlarda yapılan denetim. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ulaş. Muayenelerin yönetmelikte belirtilen süreler içinde yapılması zo-

runludur. Ayrıca, karayollarında kullanılmakta olan araçların teknik şartlara uyup uymadığı trafik zabıtasınca kontrol edilerek her zaman muayeneleri yapılabilir (Karayolları trafik k.md. 34). Araçların muayeneleri Karayolları genel müdürlüğü'ne ait muayene istasyonlarında ya da kuruluş tarafından işletme belgesi ile yetki verilen özel muayene istasyonlarında, yeterli makine ve gereçlerle ve yetkili kişilerce yapılır.

MUAYENECİ a. Gümrükte ya da başka bir resmi kuruluşta muayene etme işiyle görevli kimse; muayene memuru.

MUAYENEHANE a. (ar. *muʿāyene* ve fars. *ḫāne*'den *muʿāyene-ḫāne*). Serbest çalışan doktorların hastalarını kabul ettikleri yer: *Bir doktorun, bir dişçinin muayenehanesi. Öğleden önce hastanede, öğleden sonra da muayenehanesinde çalışıyor.*

MUAYYEB sıf. (ar. *taʿyîb*'den *muʿayyeb*). *Esk.* Ayıplanmış, kınanmış.

MUAYYEBAT çoğl. a. (ar. *muʿayyeb*'in çoğl. *muʿayyebāt*). *Esk.* Ayıplanan, kınanan işler ya da davranışlar.

MUAYYEN sıf. (ar. *muʿayyen*). Kesin olarak belirlenmiş ya da saptanmış, kararlaştırılmış şey ya da kimse için kullanılır, belli, belirli: *Haftanın muayyen günlerinde çalışmak. Muayyen bir yer ve saatte buluşmak.*

MUAYYENAT a. (ar. *muʿayyen*'in çoğl. *muʿayyenat*). *Esk.* Devlet tarafından askerlere ve memurlara verilen erzak vb.

MUAYYENİYET a. (ar. *muʿayyen* ve *-iyyet*'ten *muʿayyeniyyet*). *Esk.* Bellilik, belirlilik.

MUAYYENİYETÇİLİK a. (ar. *muʿayyeniyyet*'ten). Esk. fels. Belirlenimcilik.

MUAYYİN sıf. (ar. *taʿyîn*'den *muʿayyin*). *Esk.* Saptayan, belirten, sınırlarını koyan.

MUAZADET a. (ar. *muʿāzadet*). *Esk.* Yardım etme.

MUAZERE a. (ar. *özr*'den *muʿāzere*). *Esk.* Özür dileme, mazeret ileri sürüp affını isteme.

MUAZZAM sıf. (ar. *taʿẓîm*'den *muʿaẓẓam*). *Esk.* **1.** Çok iri, koskocaman: *Muazzam bir yapı.* **—2.** Ulu, yüce, muhteşem: *"Onlar muazzam ve ulvi duygularından en sufliîlerine kadar beni mâkes ediyorlar"* (H. E. Adıvar). **—3.** Alışılmışın dışında, olağanüstü: *"Bak, dudaklarım muazzam varlığını oyalamak için ruhumu ebedi bir nağme gibi sana akıtacak"* (H. E. Adıvar). **—4.** Güçlü, önemli: *Muazzam bir eser.*

MUAZZAM (EL-) → MELİK ÜL-MUAZZAM.

MUAZZAMA sıf. (ar. *muʿaẓẓam*'ın dişl. *muʿaẓẓama*). *Esk.* **1.** Ulu, büyük: *Düvel-i muazzama* (büyük devletler). **—2.** Önemli: *Umur-ı muazzama* (önemli işler).

MUAZZEP sıf. (ar. *ʿaẕāb*'dan *muʿaẕẕeb*). *Esk.* **1.** Acı çeken, kederlenen: *"Ahmet Kerim Samiye bahsinin böyle birden kapanmış olmasından muazzepti"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** *Muzzep etmek*, acı çektirmek, acı vermek. || *Muazzep olmak*, acı çekmek, kederlenmek.

MUAZZEZ sıf. (ar. *ʿizzet*'ten *muʿazzez*). *Esk.* **1.** Sayılan, saygı gören, saygıyla karşılanan, saygın: *"...nev-i beşerin en muazzez menfaatleri şimdiye kadar nail olduğu ıslâhata müşabih ıslâhat hakkında en esaslı ümidleri bu şiddetle müsaade göstermez"* (H. C. Yalçın). **—2.** Kutsal, aziz. **—3.** Üstün, değerli: *"...akrabalardan daha muazzez bir hale geliyorlar"* (H. C. Yalçın).

MUAZZİB sıf. (ar. *ʿaẕāb*'dan *muʿaẕẕib*). *Esk.* **1.** Acı çektiren, eziyet veren. **—2.** Muzıp, şakacı.

MUAZZİR sıf. (ar. *ʿöẕr*'den *muʿaẕẕir*). *Esk.* Sahte gerekçe ileri süren, yalan yere özür beyan eden.

MUBAH sıf. (ar. *mubaḥ*). **1.** Yapılmasında dince sakınca olmayan, yapılması günah ya da sevap sayılmayan eylem için kullanılır: *Nefes almak, su içmek, gülmek, gezmek mubahtır.* **—2.** Yapılmasında sakınca olmayan iş, eylem için kullanılır: *Zengin olmak için her şey, her yol mubahtır, diye düşünüyor.* **—3.** *Mubah görmek*, bir şeyin yapılmasını hoş görmek, sakıncasız bulmak.

MUBARRAZ (EL-), Suudi Arabistan'da, Hasa'da kent; 60 000 nüf. El-Hufuf vahasının kuzey bölümündeki başlıca merkezdir; özellikle hurma ağacı ve pamuk ekimi yapılır. Elsanatları merkezi (bakır işleme, tekstil).

MUBASSIR a. (ar. *başar*'dan *mubaşşır*). *Esk.* **1.** Gözeten, bekleyen, gözetici. **—2.** Eskiden iptidai ve rüştiye okullarında öğrencilerin durumlarıyla ilgilenen ve düzenlerinden sorumlu olan kimse: *"İki kelimede bir arkasını dönüyor, mubassırı gözetliyordu"* (Ahmet Rasim). **—3.** Gümrüklerde arama işini yapan görevli.

MUBATTIN → MÜBATTIN.

MUBAYAA a. (ar. *beyʿ*'den *mubayaʿa*). *Esk.* **1.** Satın alma. **—2.** *Mubayaa etmek*, satın almak. **—3.** *Mubayaa memuru*, satın alma işleriyle ilgili memur.
—Tar. *Mubayaa ağnamı*, Osmanlı devletinde belirli bir fiyat karşılığında koyun, keçi vb. küçükbaş hayvanların alım işlemi. || *Mubayaa zahiresi*, Osmanlılar döneminde devlet tarafından üreticiden satın alınan tahıl.

MUBAYAACI a. (ar. *mubayaʿa*'dan). *Esk.* Satın alan kimse.
—Tar. Osmanlılar döneminde devlet adına tahıl, darphane hesabına da geçerlikten kalkmış paraları toplamakla görevli memur.

MUBAYAAT çoğl. a. (ar. *mubāyaʿa*'nın çoğl. *mubayaʿāt*). *Esk.* **1.** Satın alınanlar. **—2.** *Mubayaatta bulunmak*, satın almak.

MUBİD a. (fars. *muġ* ve *bid*'den *mūbid*). *Esk.* **1.** Zerdüştlerin ileri gelen din adamı. (Görevlerine göre birkaç sınıfa ayrılan kâhinler mubidlere bağlıydı. Mubidler aynı zamanda hukuk konularıyla da ilgiliydiler; din adına yapılan zulüm yargılamalarıyla ün kazanmışlardı.) **—2.** *Mubid-i mubidan*, zerdüştlerin başkanı.

MUBİDAN a. (fars. *mūbidān*). *Esk.* Mecusi rahiplerin lideri.

MUBTAL sıf. (ar. *ibṭāl*'den *mubṭal*). *Esk.* Yürürlükten kaldırılmış, hükümsüz bırakılmış.

MUBTIL, MUBTILE sıf. (ar. *ibṭāl*'den *mıbṭıl*, dişl. *mubṭıle*). *Esk.* Yürürlükten kaldıran, iptal eden, hükümsüz bırakan.

MUCARTA a. İnş. BUCARDA'nın eşanlamlısı.

MUCEB sıf. (ar. *icāb*'dan *mūceb*). *Esk.* Gereken, gerekmiş.
◆ a. **1.** Bir söz ya da emrin doğurduğu sonuç, netice. **—2.** Bir memurun kendisine sunulan evraka onaylama amacıyla attığı paraf.
—İsl. huk. *Muceb-i akit*, sözleşmenin gerektirdiği şey. || *Muceb-i cinayet*, cinayetin hükmü, gerektirdiği şey (Kısas, diyet vb.)

MUCEM, MUCEME sıf. (ar. *muʿcem*, dişl. *muʿceme*). *Esk.* Noktalanmış, noktalı harf için kullanılır: *"Yazıldı mühmel ü mucem-ârâ huruf-ı hecâ"* (Fuzuli, XVI. yy.). *Cim-i muceme* (noktalı cim).
◆ a. Bir bilimi ayrıntılarıyla anlatan eser.
—Ed. Arap abecesinin yalnız noktalı harfleriyle (→ CEVHER) yazılmış şiir. || Ebcet hesabıyla tarih düşürmede yalnız noktalı harflerin hesaba katıldığı uygulama. (→ CEVHERİN.)

MUCER sıf. (ar. *mūcer*). *Esk.* Kiraya verilen, kiralanan.

Lauros-Giraudon

Alfons **Mucha**
bir şampanya markası için hazırlanmış afiş
renkli taşbaskı, 1899
Arsenal kitaplığı, Paris

MUCEZ sıf. (ar. *vecz*'den *mūcez*). *Esk.* Özlü ve kısa olarak yazılmış söz ya da yazı için kullanılır: *"...bu zan ve itikad halâyı mutlak ile zulmet, semâvât ü zemini tekvin etti cümle-i mucezi ile ifade olunabilir"* (Mehmet Tevfik).

MUCHA (Alfons), çek ressam ve desinatör (İvančice, Moravya, 1860 - Prag 1939). Önceleri dekoratörlük yaptı; Münih'te, sonra da 1888'de gittiği Paris'te resim öğrenimi gördü. Gazete ve dergiler için birçok resimleme gerçekleştirdi. 1894'ten başlayarak hazırladığı afiş (Sarah Bernhardt, Job marka sigara kâğıdı vb. için yaptığı diziler) ve dekoratif panolarla ün kazandı. 1914'e dek, Paris, ABD (1904'ten sonra ve 1920-1922 arasında) ve Prag (savaş sırasında ve 1923'ten yaşamının sonuna kadar) arasında mekik dokudu. Zarif ve ustalıklı üslubuyla, üsluplaştırılmış çiçek motiflerine ve kadın figürüne duyduğu ilgiyle Mucha, Art nouveau'nun en önemli sanatçılarından biridir. Çeşitli eşyalar (takılar, mobilyalar vb.) için desenler, heykeller ve tablolar gerçekleştirdi. Tablolarında simgeci üslubunun, 1910'dan başlayarak gösterişli bir klasikçiliğe doğru kaydığı gözlemlenir (yaşamının sonuna dek üzerinde çalıştığı *Slav destanı* konulu tarihsel dizi).

MUCHİNGA dağları, Zambiya'da, Luangva vadisine egemen (B.'da) diklikler.

MUCİ sıf. (ar. *mūcî*). *Esk.* Acı veren, acıtan, ağrıtan.

MUCİANUS (Caius Licinius), romalı general ve konsül (öl. İ.S. 77). Vitellius tahta çıktığı sırada Suriye'de komutandı. Vespasianus'u imparator olması için çağırdı. Vespasianus gelene kadar Roma'yı yönetti. 52, 70 ve 74'te konsül oldu.

MUCİB, MUCİBE sıf. (ar. *ʿaceb*'den *muʿcib*, dişl. *muʿcibe*). *Esk.* Şaşırtan, hayrete düşüren.

MUCİBAT çoğl. a. (ar. *mūcib*'in çoğl. *mūcibāt*). *Esk.* Sebepler, nedenler.

MUCİBE → MUCİB.

Jean Peyzieu

Mucibürrahman

MUCİBİNCE be. (*mucip*'ten). Gereğince.

MUCİBÜRRAHMAN, bengalli siyaset adamı (Tongipara, Bangladeş, 1920 Dakka 1975). Bengal meclisi'ne milletvekili seçildi (1946), bengali dili için eyleme katıldı, mart 1948'de hapse atıldı, serbest kalır kalmaz Avami birliği'nin kurulmasına katıldı (1949) ve bu birliğin genel sekreterliğine (1962), ardından başkanlığına getirildi (1966). Birçok bakanlık görevlerinde bulunduktan sonra, 1965'te Doğu Pakistan'ın iç özerkliğini isteyen bir program (*Six Points Formula*) yayımladı. Mareşal Eyüp Han'ın hükümetince tutuklandı (nisan 1966), ancak şubat 1969'da serbest bırakıldı. Aralık 1970 genel seçimleri, Avami birliği'nin zaferiyle sonuçlandı. Mart 1971'de Mucibürrahman, Bangladeş'in bağımsızlığını ilan etti; tutuklandı, ölüm cezasına çarptırıldı, ocak 1972'de Ali Bhutto* tarafından serbest bırakıldı. Aralık 1971'de bağımsızlığı gerçekleşen Bangladeş'e dönünce, 13 ocak 1972'de ilk bengali hükümetini kurdu. 1973 seçimlerinde ezici bir zafer kazandıysa da hindistan yanlısı burjuvazinin gücü ve solun baskısı sonucu olağanüstü durum istedi (1974). Tüm yetkileri eline alarak (1975), bir başkanlık rejimi kurdu. Bu siyaset 15 ağustos 1975 hükümet darbesine yol açtı ve bu darbe sırasında öldürüldü.

MUCİP sıf. (ar. *muᶜcib*). **1.** Gerektiren, gerektirici. **—2.** *Mucip sebep*, gerekçe. —*Esk. Mucib-i ibret*, ders almayı gerektiren olay, olgu, durum. || *Mucib-i teyakkuz*, dikkati, uyanıklığı gerektiren.
—İsl. huk. *Mucib-i tahrir-i tereke*, mirasçılardan birinin isteği ya da mirasçılardan birinin gaip ya da küçük olması halinde, şeriye mahkemesi tarafından mevcudu yazılması gereken tereke. (Tereke tutulmasının amacı, gaibin ya da küçüğün gelecekteki çıkarlarının korunmasıdır.)

◆ a. **1.** Sebep, neden. **—2.** *Mucip olmak*, gerektirmek, neden olmak, yol açmak.
—Esk. fels. *Mucip göstermek*, olumlamak.
—Huk. Devlet örgütünde karar yetkisine sahip makama sunulan konunun, işlemin, o makam tarafından uygun görülmesi, onaylanması.

MUCİR sıf. (ar. *icâr*'dan *mücir*). *Esk.* Bir şeyi kiraya veren kimse için kullanılır. —İsl. huk. Kiraya veren kişi.

MUCİT a. (ar. *icâd*'dan *mûcid*). *Esk.* Yeni bir buluş ortaya koyan kimse.

◆ sıf. **1.** Yaratıcı. **—2.** *Mucid-i hakiki*, gerçek yaratıcı; Tanrı'nın sıfatlarından.

MUCİUS SCAEVOLA (Caius), romalı genç (İ.Ö. VI. yy.'ın sonu). Clusium kralı Porsenna'yı öldürmek için onun ordugâhına girdi, ama yakalandı. Başarısızlığından dolayı kendini cezalandırmak için kralın önünde, sağ kolunu ateşe soktu ("Solak" anlamındaki Scaevola lakabı buradan gelir).

MUCİUS SCAEVOLA (Publius), romalı hukukçu (öl. İ.Ö. 115'e doğr.). İ.Ö. 113 yılında konsül oldu, yasalara saygılıydı ama tarım reformunun da ateşli bir savunucusuydu. Tiberius Gracchus'a şiddet kullanılmasına karşı çıktı. —Oğlu QUİNTUS (140 yılına doğr. - Roma İ.Ö. 82), 94'te Asya prokonsülü, 89'da *pontifex maximus* oldu. Cicero'nun hatipliğiyle hukuk bilgisini övdü.

MUCİZ sıf. (ar. *ᶜacz*'den *muᶜciz*). *Esk.* **1.** Bir şeyi karşısındakini aciz bırakacak kadar iyi yapan, başkalarını geride bırakan: *"Onların mucizlerini tarda mülayimlerini tesbite vakit bile bulamayız"* (Baha Tevfik). **—2.** *Muciz-beyan*, anlatış ve biçimi hiç kimseninkine benzemeyen şair, yazar ya da eser için kullanılır. || *Muciz-dem*, nefesiyle mucizeler yaratan. || *Muciz-eda*, davranışları kimseye benzemeyen.

MUCİZ sıf. (ar. *vecz*'den *mûciz*). *Esk.* **1.** Kısaltan, özetleyen. **—2.** Kısaltılmış, özlü, kısa: *"Muciz ve müessir bir surette ifade edebilmek için şairlerce daima rübai şekli tercih edilegelmiştir"* (Hüseyin Daniş).

MUCİZAT çoğl. a. (ar. *muᶜcize*'nin çoğl. *muᶜcizât*). *Esk.* İnanılması güç şeyler, mucizeler.

MUCİZE a. (ar. *muᶜcize*). **1.** Tanrısal bir müdahale olarak yorumlanan olay. (Bk. *ansikl.* böl. Din tar. ve Ed.) **—2.** Hayranlık uyandıran, şaşırtıcı, olağandışı durum ya da olay; tansık. **—3.** Bir tamlayanla birlikte, kendi türünde olağanüstü olan şey, harika: *Parthenon bir mimarlık mucizesidir. Teknolojinin son mucizesi. Tıbbın mucizeleri.* **—4.** Şaşılacak rastlantı, beklenmedik şans: *Bir mucize onu ölümden kurtardı. Oradan kurtulmamız bir mucizeydi.* **—5.** *Mucize kabilinden*, düşünülmeyen, beklenilmeyen bir biçimde: *Mucize kabilinden sağ kaldık.*
—İkonogr. Mucizelerin betimlenmesi hıristiyan ikonografisinde sık işlenen temalardandır: İsa'nın (*Kana'nın düğünü, Mucizevi günah, Ekmeklerin çoğalması*, iyileşme*, dirilme*...) ya da azizlerin mucizeleri (belli başlı azizlerin ikonografi bölümlerine bakınız).
—İkt. *İktisadi mucize*, bazı ülkelerin ekonomisinde görülen ve İkinci Dünya savaşı'nı izleyen yılların bir özelliğini oluşturan son derece hızlı kalkınma. (Önce Almanya Federal Cumhuriyeti'nde gerçekleştirildi ve 1955'e doğru *Wirtschaftswunder* deyiminin doğmasına yol açtı; arkadan İtalya, Avusturya, Japonya, Brezilya gibi ülkelerde görüldü.)

◆ sıf. Etkisi şaşırtıcı, beklenmedik olan şeyi belirtir: *Mucize çözüm. Mucize ilaç.*
—ANSİKL. Din tar. Doğaüstü olaylar, Antikçağ'da dindar insanın yaşamının bir parçasıydı. İnananların mucizeler karşısındaki tutumlarını anlamak ve mucize yazarlarının samimiyetini kabul etmek için bu olguyu göz önünde tutmak gerekir. Örneğin, eski Yunan ve Roma'da, tıp tanrısı Asklepios'un Epidauros kutsal kentinde gerçekleştirdiği ileri sürülen 80 dolayında mucizevi iyileştirmenin öyküsü vardır. Sonraki dönem haham edebiyatında olduğu gibi, Kutsal Kitap edebiyatında da, Tanrı'nın seçtiği halk için tercihini belirten doğaüstü olaylarla dolu birçok öykü yer alır. Mucize ancak din açısından kavranıp yorumlanabilir, ne bilimsel, ne de felsefi bir kavramdır. İnananlar için mucize, Tanrı'nın müdahalesi demektir. Peygamberler dışındaki insanların benzerini yapmaktan aciz olmaları ya da doğa yasalarına göre açıklama olanağı bulunmamaları dolayısıyla bu adı alan mucize, islam kelam biliminde genellikle "Peygamber olduğunu açıklayan kişinin buna inanmayanlara meydan okuduğu bir sırada Tanrı'nın yardım ve izni ile, doğa yasalarına aykırı olarak gerçekleştirdiği olay" biçiminde tanımlanır. Buna göre: 1. mucizenin olağanüstü bir nitelik taşıması gerekir; 2. mucize, yalnızca peygamberlere özgüdür; evliyaların gösterdikleri olağanüstü olaya *keramet*; sıradan insanlarda gözlenen olağanüstü durumlara *istidrac* denir; 3. mucize, aslında peygamberlerin değil Tanrı'nın işidir; bu nedenle peygamberler her istediklerinde mucize gerçekleşmez; bu, Tanrı'nın dilemesine bağlıdır; 4. mucizenin amacı, peygamberin başkalarından farklı olduğunu göstererek ululuk taslaması değil, inançsızlara karşı peygamberliğini kanıtlamasıdır.

Kuran'da peygamberlerin mucize gösterebilecekleri kabul edilir ve bu konuda birçok örneğe yer verilir: Musa peygamberin asası ile büyücüleri yenmesi (XX. 16 -20, 65-70), Süleyman peygamberin birçok canlıyı yönetimi altına alması ve onlarla konuşup anlaşması (XXXIV, 12-14), Saba kraliçesinin sarayını bir anda huzuruna taşıtması (XXVII, 28-44), İbrahim peygamberin, içine atıldığı ateşten yanmadan kurtulması (XXI, 68-69), İsa peygamberin şifasız hastaları iyileştirmesi (III, 49), bu örneklerden bazılarıdır.

Hz. Muhammet'in gösterdiği mucizeleri kelam bilginleri başlıca üç bölüme ayırırlar: 1. her dönemdeki insanlara seslenen, "sürekli mucizesi": Kuran. Buna *akli* ya da *manevi mucize* denir; 2. kendi dönemindeki insanların gözlemiş oldukları mucizeler. Bunlara *hissi mucize* denir; —3. Peygamber'in geçmişte olduğunu ya da gelecekte olacağını bildirdiği olaylara ilişkin mucizeler. Bunlara da *haberi mucize* denir.

İslam bilginlerine göre Kuran, hem insanların başka bir benzerini gerçekleştirmekten aciz olduğu edebi üstünlüğü, hem de doğru, iyi ve güzel olan bütün yüksek değerleri, insanların dünya ve ahiret mutluluklarının yollarını gösteren içeriği ve anlamı açısından eşsiz bir kitaptır. Bu nedenle Kuran Hz. Muhammet'in en büyük mucizesi sayılır ve bu niteliğinin kıyamete kadar süreceğine inanılır.

Kuran'da İsra suresinin ilk ayetinde Hz. Muhammet'in miraç mucizesinden, Kamer suresinin ilk ayetinde de ayı iki parçaya bölme mucizesinden söz edilir. Bu iki mucize birçok hadiste daha ayrıntılı olarak anlatılır. Kuran'da Hz. Muhammet'in mucizeleri hakkında başka bilgi yoktur. Ancak hadislerde çeşitli mucizelerden söz edilir. Hz. Muhammet'in dilsiz çocuğu konuşturması, ancak bir kişiye yetecek kadar az olan suya elini batırması üzerine parmaklarından su fışkırması ve bu suyla yanındakilerin aptes alması, büyük bir kalabalıkla birlikte konuk olduğu evin yemeğini herkesi doyuracak şekilde çoğaltması, üstünde hutbe okuduğu hurma kütüğünü bırakarak minberde hutbe okuması üzerine hurma kütüğünün üzüntüden inlemesi ve Hz. Muhammet'in onu eliyle sıvazlayarak susturması, mezarlarda kabir azabı görenleri saptaması hadis kitaplarında yer alan mucizelerinden bazılarıdır. Ayrıca Hz. Muhammet'in gelecekten haber verdiğini belirten hadisler de vardır: örneğin Yemen, Irak, Şam, İstanbul gibi ülke ya da kentlerin müslümanların eline geçeceğini, İran ve Bizans imparatorluklarının yıkılacağını önceden bildirmiştir.
—Ed. Türk edebiyatında naat, miraciye, hilye, siyer gibi dinsel yapıtlarda dinsel mucizelerden söz edilir. Divanlarda, mesnevilerde telmih, teşbih gibi söz sanatlarıyla da mucizelere değinilir. Velilerin, bulundukları yerden başka bir yere bir anda ulaşmaları (tayy-i mekân), su üzerinde yürüme, duvara binip yürütme, hayvanlarla konuşma, hayvan donuna girme gibi olağanüstülükleri ise mucize değil, "keramet" diye adlandırılır. Bunlar menakıpname*lerde anlatılmıştır.

MUCİZEKÂR a. (ar. *muᶜcize* ve fars. *-kâr*'dan *muᶜcizekâr*). *Esk.* Mucizeli, mucize yaratan.

MUCİZELİ sıf. Mucizeyi andıran, şaşırtıcı, olağanüstü nitelikte.

MUCİZENÜMA sıf. (ar. *muᶜcize* ve fars. *nümâ*'dan *muᶜcize-nümâ*). *Esk.* **1.** Mucize gösteren. **—2.** Mucize gibi olağanüstü şeyler yapan.

MUCİZEVİ sıf. (ar. *muᶜcize* ve *-i*'den *muᶜcizevi*). *Esk.* **1.** Mucize gibi: *Mucizevi bir deha.* **—2.** Mucizeyle ilgili.

MUCOR a. (lat. *mucor*, küf). Nemli organik maddeler üzerinde çok sık rastlanan ve nemli ekmek küfüne (*rhizopus*) çok benzeyen mantar. (*Siphomycetes* sınıfı.)

MUCORALES a. Genellikle çürükçül beslenen ve hem sporlanarak hem görünüşte özdeş iki gametin kavuşmasıyla çoğalan ilkel mantarlar takımı. (Çoğu küf mantarları grubundan olan [*mucor, rhizopus* cinsleri] bu takımda 200'den fazla mantar türü bulunur.)

MUCUK a. *Yörs.* Bir tür küçük sinek.

MUCUNA a. Tropikal bölgelerde yetişen, bileşik yapraklı, yaprakların koltuğunda

salkım biçiminde toplu kırmızı ya da sarı çiçekli sarılgan ağaççık. (Yüze yakın türü vardır; kelebekçiçekligiller familyası.) —ANSİKL. *Mucuna urens* ve *M. pruriens* türlerinin badıçları, dokunulduğunda deriye yapışıp kalan tüylerle örtülüdür. Bu yüzden insana dokununca kaşıntı yapar.

MUCUR → MICIR.

MUCUR, İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde Kırşehir iline bağlı ilçe; 23 735 nüf. (1990); 1 068 km^2; 44 köy. Merkezi, Kırşehir'in 24 km G.-D.'sunda *Mucur*, 11 119 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, üzüm üretimi.

MU ÇI ya da **MU QI,** çinli keşiş **Façang**'ın ressam adı (Sıçuan ili, XIII. yy. başı - 1269'dan sonr.). Hangcou'da çan manastırı Liutong'da keşiş olan Mu Çi, Liang Kai ile birlikte, çan buddhacılığında çok tutulan mürekkep resminin büyük temsilcilerinden biridir. Meyve, çiçek, kuş ve hayvanları, manzarayı, çözümleyici bir anlayışın tam karşıtı olan bireştirici bir esinin sezgisel boyutunda işledi. Kesin ve güçlü çizgileriyle gereksiz hiçbir ayrıntıya yer vermeyen çarpıcı ve yoğun bir üslubu vardır. Gözkamaştırıcı plastik anlayışındaki ataklık, çinli aydınların beğenisini kazanmadı, ama tüm yapıtlarının korunduğu Japonya'da geniş bir kitle tarafından benimsendi.

MUÇO → MİÇO.

MUDA sıf. (ar. *ved*ᶜ'den *mūdaᶜ*). *Esk.* Emanet olarak bırakılan.

MUDANCİANG ya da **MUDANJIANG,** Kuzey-doğu Çin'de (Heilongciang) kent, Harbin'in D.-G. D.'sunda; 544 600 nüf. (1990). Vladivostok demiryolunun geçtiği kent, demiryolunun açılmasından sonra gelişti: kauçuk, alüminyum metalürjisi, amyant üretimi.

Mudan ting *(Şakayıklar pavyonu)*, Tang Şienzu'nun (1550-1617) yazdığı çin tiyatro oyunu. Ming hanedanı döneminin en önemli oyunu olan bu yapıt, düşün gerçekten baskın çıktığı bir aşk öyküsünü anlatır.

MUDANYA, Marmara bölgesinde Bursa iline bağlı ilçe; 38 656 nüf. (1990); 346 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 36 köy. Merkezi, Bursa'nın 24 km K.-K. B.'sında *Mudanya*, 17 196 nüf (1990). Tahıl, ayçiçeği, üzüm, incir, zeytin. Zeytin sandığı imalathaneleri. Liman. Mudanya mütarekesi'nin imzalandığı yer. Kablo fabrikası. Petrol ofisi'nin depoları.

MUDANYA dağları, Marmara denizi'nin G.'inde, Gemlik ve Bandırma körfezleri arasında uzanan kıyı dağlarına verilen genel ad. Çekirdeği billurlu kayaçlarla permokarbon oluşuklarından meydana gelen ve G. yamaçları neojen çökelleri ile kaplı olan bu dağların en yüksek dorukları, Mudanya'nın G.-B.'sında 600 m'ye, Bandırma'nın D.'sundaki Karadağ'da 833 m'ye çıkar. Susurluk çayı, aşağı çığırında Kocasu adını alarak, kütleyi orta kesiminde derin bir vadi ile yarar.

Mudanya mütarekesi, Kurtuluş savaşı'nın Türkiye tarafından kazanılması üzerine İtilaf devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya) temsilcileriyle TBMM hükümeti arasında Mudanya'da imzalanan silah bırakışma antlaşması (11 ekim 1922).

Büyük taarruz'un 30 ağustos 1922'de zaferle sonuçlanması ve türk birliklerinin İzmir'e girmelerinden (9 eylül 1922) kısa bir süre sonra, türk ordusunun Trakya'ya geçmesinden endişe duyan İngiltere'nin kışkırtmasıyla, İtilaf devletleri Çanakkale boğazı'nın Anadolu yakasına bir miktar asker çıkarttılar. Aynı günlerde İngiltere başbakanı Lloyd George, Reuter ajansı'na bir demeç vererek, Türkler'in Trakya'ya geçmeye kalkışmaları halinde yeni bir savaşa girmekten çekinmeyeceklerini ima etti. Ancak başta ingiliz muhalefet grubu olmak üzere, onun bu görüşü gerek Fransa, gerekse İtalya hükümetlerinin yoğun tepkisine yol açtı. Fransız başbakanı Henri Poincaré, fransız birliğinin Çanakkale'den çekilmesi talimatını vermekle kalmayıp, Türkler'in ulusal kurtuluş hareketine takdir ve saygı duyduklarını ve barışçı bir tutum izleyeceklerini duyurdu. İtalyanlar'ın da bu politikayı benimsemeleri karşısında Lloyd George da geri adım atmak zorunda kaldı. İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile fransız generali Pellé ve diplomat Franklin Bouillon arasındaki öngörüşmelerin olumlu yönde gelişmesi üzerine TBMM adına İsmet Paşa (İnönü), İngiltere adına general Harrington, Fransa adına general Charpy ve İtalya adına general Mombelli, Mudanya'da silah bırakışma koşullarını görüşmeye başladılar (3 ekim 1922). Yunanistan görüşmelere ve imza törenine katılmamakla birlikte, 14 eylülde yayımlanan bir hükümet bildirisiyle silah bırakışma koşullarını aynen kabul ettiğini açıkladı.

Altı maddeden oluşan antlaşma özetle şu hükümleri içeriyordu: 1. ateşkes 14/15 ekim gecesi yürürlüğe girecektir; 2. yunan birlikleri Doğu Trakya'dan hemen çekilmeye başlayacak ve bölgeyi on beş gün içinde tamamen boşaltacaklardır; 3. Yunanlılar'ın boşalttığı bölgeye güvenliği sağlamak için 8 000 kişiyi aşmayan bir türk jandarma birliği gönderilecektir; 4. boşaltmanın tamamlanmasından sonra otuz gün içinde yönetim, İtilaf devletleri aracılığıyla Türkler'e devredilecektir; 5. bu devir-teslim sırasında çıkabilecek olaylara karşı İtilaf devletlerinin Doğu Trakya bölgesinde bulunduracağı yedi tabur, devir-teslim işlemlerinin tamamlanmasından sonraki otuz gün içinde Trakya'dan çekilecektir; 6. barış antlaşması imzalanıncaya değin türk kuvvetleri Kocaeli ve Çanakkale bölgelerinde saptanmış olan sınırları aşıp Trakya'ya geçmeyecektir.

Held-Ziolo

Mu Çi: *altı kaki* kâğıt üzerine mürekkep *(Daitokuci kol., Kyoto)*

Mudanya mütarekesi'nin son ve kesin uzantısı olan Lozan Barış antlaşması'nın 24 temmuz 1923 tarihinde imzalanması ve TBMM'de onaylanmasıyla Türkiye, tam bağımsız bir devlet olarak dünya siyasi coğrafyasındaki saygın yerini almış oldu. (→ Kayn.)

Mudanya mütarekesi müzesi, Mudanya mütarekesi'nin imzalandığı yapıda açılan müze (1960). Mütareke dönemi eşyalarıyla korunan yapıda, o döneme ilişkin fotoğraflar, belgeler sergilenmektedir.

MUDAREBE a. (ar. *mudarebe*). *Esk.* Dövüşme, vuruşma.
—İsl. huk. Taraflardan birinin sermayesini, öteki tarafın emeğini birleştirerek oluşturdukları bir tür şirket. || *Mudarebe-i mukayyede*, yer, zaman, alıcı ve satıcının belirlendiği mudarebe. || *Mudarebe-i mutlaka*, yer, zaman, alıcı ve satıcı kaydı konmadan yapılan mudarebe.

MUDARİB sıf. (ar. *darb*'dan *mudarib*). *Esk.* Dövüşen, vuruşan.
—İsl. huk. Mudarebe türündeki ortaklığa sermaye olarak emeğini koyan kişi.

MUDCER sıf. (ar. *idcār*'dan *mudcer*). *Esk.* Sıkıntılı, gamlı.

MUDCİR sıf. (ar. *idcār*'dan *mudcir*). *Esk.* Sıkıntı veren, sıkan, kederlendiren.

Muddus ulusal parkı, İsveç'in kuzeyinde ulusal park, Jokkmokk'un K.-D.'sunda; 490 km^2.

MUDGE (Thomas), ingiliz saatçı (Exeter 1715-Londra 1794). George Graham'ın öğrencisiydi, yakutlardan yaptığı ve günümüzde de çokça kullanılan maşalı eşapmanı icat etti (1757); değişmez kuvvetle çalışan bir eşapmanı da gerçekleştirdi.

MUDHİK, -ki sıf. (ar. *idhāk*'ten *mudhik*).

Mudanya'dan bir görünüm

Mudanya mütarekesi'nde türk heyeti başkanı korgeneral İsmet İnönü ve (soldan) tümgeneral Şükrü Naili Gökberk, albay Salih Omurtak, albay Alaaddin Koval, albay Abdurrahman Nafiz Gürman

P. Koch-Rapho

dharmacakra mudra (vaaz hareketi) yapan Buddha Yüen hanedanına (1280-1368) ait Cuyongguan'ın Geçme kapısındaki mermer kabartma Nankou yakınında (Pekin dolaylarında)

Esk. Gülduren, gülünç: "*Pantalonunda dizkapaklarının ve baldırlarının bütün girintileri, çıkıntıları mütebariz ve mudhik bir şekilde gözüküyordu*" (Y. K. Karaosmanoğlu)

MUDHİKÂT çoğl. a. (ar. *mudhike*'nin çoğl. *mudhikât*). *Esk.* Komediler, gülünecek şeyler: *Mudhikât-ı dehr* (zamanın gülünecek şeyleri).

MUDHİKE a. (ar. *mudhik*'ten *mudhike*). *Esk.* Komedi: "*Senin romanın bir sulh mudhikesi idi*" (Y. K. Beyatlı).

MUDİ a. (ar. *müdi'*). **1.** Her an kullanabilmek ya da çekmek üzere bankada hesap açtıran kimse. **—2.** Hesabının bulunduğu bankaya, bir kıymetli evrak (genellikle, bir poliçe [kambiyo mektubu] ya da çek) veren kişi.

—Huk. Taşınır bir eşyayı emanetçiye bırakan kişi.

—İsl. huk. Emanet veren kişi. (Mudinin mümeyyiz ve hür olması zorunlu değildir. Emanet olarak verdiğini açıkça ya da dolaylı olarak bildirmesi ya da o şeyi teslim etmesi yeterlidir.)

◆ sıf. *Esk.* Bir şeyi emanet olarak bırakan kimse için kullanılır.

MUDİL sıf. (ar. *i'dal*'den *mu'dil*). *Esk.* Zor, çetin, karmaşık.

—Esk. dilbilg. *Mudil cümle*, girişik cümle.

—Esk. fels. Karmaşık.

MUDİL, MUDİLLE sıf. (ar. *dalalet*'ten *mudill*, dişl. *mudille*). *Esk.* Doğru yoldan saptıran: "... *filhakika iksâr-ı kelâm mudill-i ifkâm ve belki mümidd-i evhâm olarak* ..." (Ebüzziya Tevfik).

Mudurnu'dan bir görünüm
Bolu

MUDİTA, dört *brahmavihara*'dan, yani buddhacılığın dört temel soylu erdeminden birini adlandıran sanskritçe sözc. Mudita, başkasının yaptığı iyilikten ve bizim zararımıza bile olsa başkasının kazandığı başarıdan sevinç duymaya dayanır.

MUDRA a. (*mühür* anlamında sanskritçe sözc.). Geleneksel hint danslarında, resim ve heykellerde, hindu ve buddha sanatlarında, bir tutumu ya da zihinsel bir imgeyi dile getirmek ya da güçlendirmek için başvurulan simgesel el hareketi. (Parmaklar özel konumlara girer.)

MUDRA (Bruno VON), alman general (Muskau, Cottbus yakınında, 1851-Zipsendorf, Saksonya, 1931). İstihkâm müfettişiydi (1913); Birinci Dünya savaşı sırasında Batı cephesinde çeşitli birliklere komuta etti.

MUDROS → MONDROS.

MUDURNU, Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı ilçe; 27 153 nüf. (1990); 1 349 km²; 75 köy. Merkezi, Bolu'nun 66 km G.-B.'sında *Mudurnu*, 5 237 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi. Kereste atölyeleri.

MUELİCH ya da **MİELİCH** (Hans), alman ressam (Münih 1516 - ay. y. 1573). Bir süre Regensburg'da yaşadı (1536) ve Altdorfer'in etkisinde kaldı, sonra Münih'e yerleşti (1543); burada bavyeralı Albrecht V'in ressamı oldu. Özellikle portreleriyle tanınır (Münih'te birçok portresi vardır). Ayrıca iki müzik kitabını (Cipriano de Rore'nin *Motetler*'i ve Roland de Lassus' un *Mezamir*'ini) minyatürlerle resimledi.

MUELLER (Otto), alman ressam (Liebau 1874-Breslau 1930). Çıraklık döneminde taşbaskı resim öğrendikten sonra Dresden akademisi'nde öğrenim gördü, 1908'de Berlin'e yerleşerek Die Brücke topluluğu'na katıldı. 1919'dan ölümüne kadar Breslau akademisi'nde profesörlük yaptı. Üslubu lirik bir doğacılıktan, Brücke'nin etkisiyle keskin çizgili ve kötümser bir anlatımcılığa doğru gelişti. Ana konusu, doğal çevre içine yerleştirdiği nü'dür (*Kumullarda nü'ler*, 1920'ye doğr., Hamburg). Mueller'in yapıtlarına çoğu alman müzesinde yer verilmiştir.

MUF a. (ing. *Maximum Usable Frequency*, kullanılabilir maksimum frekans sözcüklerinin başharflerinden oluşan kısaltma). Radiletiş. **1.** Belli bir anda, Yer yüzeyinin belli iki noktası arasında, iyonosfer aracılığıyla kabul edilebilir nitelikte bir radyoelektrik bağlantısı kurmaya olanak veren en yüksek frekansın uluslararası adı. **—2.** *İşletim mufu*, özgül ayırtedici özellikleri olan belirli uç istasyonlar arasında belirli bir anda kabul edilebilir nitelikte bir radyoiletişim hizmeti sağlamaya olanak veren en yüksek frekans. ‖ *Karşılaştırma mufu*, belirli bir anda, belirli uç istasyonlar arasında, iyonosferde kırılma ya da yansıma ile yayılabilen, ama iyonosfer ya da yerde kırınımın sözkonusu olmadığı bir radyo dalgasının en yüksek frekansı.

MUFADDAL BİN MUHAMMET, arap dilci ve yazar (öl. 784 ?). Abbasi halifesi Mansur'a (754-775) karşı İbrahim bin Abdullah'ın çıkarttığı ayaklanmada halife Ali' yi tutanlar arasında yer aldığı için ayaklanma bastırıldıktan sonra Mansur tarafından hapsedildi. Bir süre sonra bağışlandı; önce Horasan'a, sonra Kûfe'ye gitti. Kûfe'de cahiliye devri arap şiiri, arapça deyimler, arap sözdizimi üzerinde çalışmalarda bulundu, araştırmalar yaptı. Başlıca yapıtları: öğrencisi olan halife Mehdi için topladığı, içinde manzumeler ve beyitlerin yer aldığı *el-Mufaddaliyat;* aruz ile ilgili *Kitâb ül-aruz;* arap atasözleri hakkında *Kitâb ül-emsal;* arapça sözcüklerle ilgili *Kitâb ül-elfaz.*

MUFAHHAM sıf. (ar. *tefhim*'den *mufahham*). *Esk.* **1.** Ululuk kazanmış, saygınlık kazanmış, itibarlı. **—2.** Kuran'ın okunuşunda kaba ve kalın söylenmiş.

MUFAHHAM sıf. (ar. *fahm*'dan *mufahham*). *Esk.* Kömürleşmiş, kömür halini almış.

MUFARAKAT ya da **MÜFARAKAT** a. (ar. *fark*'tan *mufârakat*). *Esk.* **1.** Ayrılma, uzaklaşma. **—2.** Bir yeri terk etme.

—İsl. huk. Karı kocanın talak ya da evliliğin feshiyle birbirinden ayrılması.

MUFARIK ya da **MÜFARIK** sıf. (ar. *mufârakat*'tan *mufarık*). *Esk.* Ayrılmış, birbirinden ayrı olan.

MUFARRİT sıf. (ar. *mufarrit*). *Esk.* **1.** Aşırı giden, aşırıya kaçan. **—2.** Eksik ve kusurlu iş yapan.

MUFASSAL sıf. (ar. *tafsil*'den *mufassal*). *Esk.* Ayrıntılı, geniş kapsamlı: *Mufassal kitap, makale.*

—İkt. tar. *Mufassal defteri*, Osmanlılar'da toprakların kayda geçirilmesinde tutulan defterlerden birinin adı. (Yazımlar ayrıntılı olarak yapıldığından deftere bu ad verilir, kısaltılmış olarak tutulan defterlere de *mücmel defteri* denirdi.) ‖ *Mufassal kalemi*, kişilerin tasarrufunda bulunan topraklara ait hüccet ve vesikaların kayıtlarının tutulduğu kalem.

MUFASSALAN be. (ar. *mufassal*'dan *mufassalan*). *Esk.* Ayrıntılı olarak, inceden inceye: *Mufassalan izah etmek.*

MUFFAT, XVII. ve XVIII. yy.'larda ünlü müzikçiler yetiştiren alman aile. —GEORG, orgcu ve besteci (Megève 1653-Passau 1704). 1663-1669 arasında, Paris'te, özellikle Lully'den ders aldı. Daha sonra Alsace ve Bavyera'da çalıştı. 1690'dan ölümüne değin, Passau piskopos-prensinin capellasını yönetti. Org için 12 toccata, bir chacona, bir passacaglia, çeşitlemeler (1690); beş çalgı için 15 süit (2 cilt; 1695, 1698); 12 konçerto grosso besteledi (1701). Yapıtlarında alman, fransız ve italyan üsluplarını kaynaştırdı. Almanya'da ilk konçerto grosso besteleyenlerdendir. —GOTTLIEB (Passau 1690-Viyana 1770), öncekinin oğlu ve J. J. Fux'un öğrencisi (1711). İmparatorun orgculuğuna yaptı ve çocuklarına ders verdi. Basılmış yapıtları: org için *72 Versetlsammt, 12 Toccaten besonders zum Kirchendienst*... (1726) ve *Componimenti musicali per il cembalo* (1739'a doğr.); ikinci derlemenin sonunda, süslemeler üzerine bir inceleme vardır.

MÜFİ sıf. (ar. *mûfi*). *Esk.* Bir şeyi yerine getiren, gerçekleştiren, ödeyen.

MUFLA a. (lat. *muffula*, tek parmaklı eldiven'den). Dişç. cerr. Genellikle alüminyum tuncundan yapılmış iki parçadan oluşan ve üzerinde tespit çivileri bulunan kutu. (Protezlerin balmumundan modelleri, alçı kalıp içinde buna yerleştirilir; sonra balmumu eritilerek çıkarılır ve seçilen madde şırınga ya da baskı ile onun yerine doldurulur.)

—Ev eşy. Gazlı ya da elektrikli bir fırının ısı geçirmez bölümü.

—Kim. Maddeleri doğrudan alevle temas ettirmeden ısı etkisinde tutmaya yarayan ateşe dayanıklı malzemeden yapılmış kap. (Eşanl. KOVAN.)

—Metalürj. Bir işlem fırınında (mufla fırını) işlenecek parçaların ya da ürünlerin yerleştirilmesi ve bunların ısıl şoklardan ve yükseltgenmeden korunması için kullanılan ısıya dayanıklı destek.

—Seram. Sırlı ve bezekli seramiklerin yerleştirildiği dıştan ısıtılan pişirme odası. Burada alevlerden ve isten korunan parçalar mufla ateşi denen ısıda alçak derecede pişirilir. ‖ Özellikle porselen üretiminde, seramik dekorları pişirmekte kullanılan elektrikli fırın.

MUFLON ya da **MÜFLON** a. (fr. *mouflon;* ital. lehçelerinden birindeki *muflone*' den). **1.** Koyuna benzeyen, *Ovis* cinsinden iki tür yabanıl geviştgetiren memelinin ortak adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Palto, pardösü, parka, vb. giysilerin içine astar yerine dikilen ya da ayrıca dikilerek giysinin içine iliklenen kalınca yünlü kumaş.

—**3.** Ayağı sıcak tutması için çizme, bot, vb. içine astar gibi dikilen kalınca yünlü kumaş.
—ANSİKL. Yalnızca erkek muflonlarda boynuz (arkaya kıvrık olur) bulunur. Muflonlar, dağlık bölgelerde (engebeli topraklarda çok rahat hareket ederler), yaşlı erkekler yönetimindeki sürüler halinde yaşarlar. İki muflon türü bilinir. Sardinya ve Korsika'da yaşayan muflon ya da yabanıl koyun *(Ovis musimon)*, Yakındoğu ve Ortadoğu'da bulunan doğu muflonu *(O. orientalis)*. Gene aynı cinsten iki tür de muflona çok benzer: Orta Asya'da yaşayan argali *(O. ammon)*, Sibirya ve Doğu Kanada'da bulunan Kanada koyunu *(O. canadensis)*. Muflonun evcil koyunun atası olduğu sanılır.
—Avc. Tam yabanıl kökten gelen Korsika'daki muflonların sayısı, aşırı ve kaçak avlanma nedeniyle sürekli azalmaktadır. Buna karşılık, kıtadaki muflonların sayısı, çok dikkatli hazırlanan avlanma planları ve dağlı avcıların bu planlara uyması sayesinde artmaktadır.

MUFLONLU ya da **MÜFLONLU** sıf. Muflonla astarlanmış ya da muflondan içliği olan şey için kullanılır: *Muflonlu çizme. Muflonlu parka.*

MUFTIR sıf. (ar. *iftar*'dan *muftır*). *Esk.* İftar eden, oruç açan.

MUFULİRA, Zambiya'nın kuzey-batısında kent, Zaire sınırı yakınında; 199 370 nüf. (1988). Bakır cevherinin çıkarılması ve işlenmesi.

MUG a. (fars. *muġ*). *Esk.* Ateşperest kimse.

MUGABE (Robert), zimbabveli devlet adamı (Zvimba koruma bölgesi, Rodezya, 1924). National Demokratic Party militanıydı, 1963'te ZANU (Zimbabwe African National Union) kurucuları arasında yer aldı ve bu örgütün genel sekreterliğine getirildi, 1964-1974 dönemini hapiste geçirdi. 1976'da ZANU başkanlığına getirilmesi üzerine, Joshua Nkomo'yla birlikte Yurtsever cephe'yi kurdu ve Mozambik'ten başlayarak gerilla savaşını canlandırdı. 1980 başında Rodezya'ya döndü ve şubat seçimlerinde büyük bir zafer kazandı. İngiliz geçiş yönetimi tarafından hükümet başkanlığına atandı, Zimbabve bağımsızlığının ilanı sırasında (18 nisan 1980) Başbakanlık görevi resmen kendisine verildi. 1982 başında, Joshua Nkomo'yu iktidardan büsbütün uzaklaştırdı. 1982'deki Avrupa gezisinde AT komisyonu'nda bir konuşma yaptı ve AT'nin dışalım kotalarının kalkınmakta olan ülkelerin AT'ye dışsatımını sınırlamasından yakındı. 1984'teki ZANU kongresinde, tek partili düzeni savundu; tarım ve sanayi alanlarında devlet katılımlarının 1990 yılına dek artacağını açıkladı. Sosyalist siyasetten vazgeçmesini öneren ve böylelikle yabancı sermayenin daha kolay gelebileceğini ileri sürenlere, bunun dış borçları artırmaktan başka bir şeye yaramayacağı yanıtını verdi. 1987 ekiminde gerçekleştirilen anayasa değişikliğiyle başkanlık rejimine geçildi, başbakanlık kaldırıldı. 30 aralıkta yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminin tek adayı Mugabe, ertesi gün görevine başladı. Aralık 1987'de ana muhalefet partisi ZAPU, ZANU'ya katıldı; Mugabe yeni partinin başkanı ve genel sekreteri seçildi. 1990 başkanlık seçimlerini de, rakibi Tekene karşısında açık farkla kazandı.

MUGABENE a. (ar. *ġabn*'den *muġabene*). *Esk.* Karşılıklı birbirini aldatma.

MUGADDİ sıf. (ar. *tağdiye*'den *muġaddi*). *Esk.* Besleyici.

MUGALATA a. (ar. *ġalaṭ*'tan *muġālaṭa*). Yanıltmaca, yanıltacak biçimde söz söyleme.
—Ed. *Mugalata-i maneviye,* sözcüğün farklı anlamlarından yararlanarak ifadeye ilk anlaşılanın dışında anlamlar kazandırma sanatı. (Örn. *"Nabiya inceldi rah-ı musiki ol rütbe kim / Düşmeyim diye usul ile yürür hanendeler"* [Ey Nabi, musiki yolu öylesine inceldi ki artık hanendeler usul usul yürüyor [ya da musiki usullerine uyarak şarkı söylüyor] [Nabi].)
—Mant. Bir tartışmada kendi düşüncesini kanıtlamak amacıyla bilerek yanıltıcı önermeler kullanarak akıl yürütme.

MUGALATAT çoğl. a. (ar. *muġālaṭ*'ın çoğl. *muġālaṭāt*). *Esk.* Yanıltmacalar.

MUGALLA sıf. (ar. *tağliye*'den *muġallā*). *Esk.* Kaynatılmış, kaynatılan.
—Esk. eczc. Papatya ya da ıhlamur gibi bazı hastalıklarda kullanılan bitki ya da çiçeklerin kaynatılmış suyu.

MUGAMBA, Burundi'nin batısında yüksek bölge, Kongo-Nil sırtlarının yüksek topraklarının bir bölümünden oluşur. Çay ve kahve işletmeleri.

MUGAMMES, MUGAMMAS ya da **MUGAMMİS,** Mekke yöresinde kutsal topraklara yakın bir vadi. İslam inancına göre, Kâbe'yi yıkmak amacıyla Mekke'ye yürüyen Ebrehe'nin ordusu bu vadide konakladı ve Ebabil diye anılan kuşların saldırısı üzerine burada yok oldu. (FİL SURESİ.) Ebrehe'nin kılavuzu Taifli Ebu Rıgal'ın bu vadideki mezarının Mekkeliler tarafından taşlanması bir gelenek haline gelmiştir.

MUGAN çoğl. a. (fars. *muġ*'un çoğl. *muġān*). *Esk.* **1.** Ateşe tapanlar, Zerdüşt dinine bağlı olanlar. **—2.** Tarikat başkanı, piri.
—Ed. Divan edebiyatında meyhanede bir araya gelenlere verilen ad. (Meyhane meclisilerin tapınağına, burada bulunanlar da o dinin mensuplarına benzetilirdi. İçki meclisine katılanlara pir-i mugan [meyhaneci, tasavvufta mürşit] ve muğbeçe [meyhaneci çırağı, saki] hizmet verirdi.)

MUGAN gölü → MOGAN gölü.

MUGANE a. (ar. *muġ* ve fars. *-āne*'den *muġāne*). *Esk.* Zerdüşt dininde bir tören.

MUGANNİ, MUGANNİYE a. (ar. *muġanni*, dişl. *muġanniyye*). *Esk.* Şarkı söyleyen erkek ya da kadın; şarkıcı.

MUGAŞŞİ sıf. (ar. *tağşiye*'den *muġaşşi*). *Esk.* Bayıltan, bayıltıcı.

MUGATTİ sıf. (ar. *tağṭiye*'den *muġaṭṭi*). *Esk.* Örtülmüş, üstü örtülü, perdelenmiş.

MUGAYEBE a. (ar. *ġayb*'den *muġāyebe*). *Esk.* Kaybolma, bilinmeme, göze görünmez olma.

MUGAYİR sıf. (ar. *muġāyeret*'ten *muġāyir*). *Esk.* Karşıt, uymayan, aykırı: *"...akıl ve hikmete mugayir harekette bulunursa..."* (H. C. Yalçın).

MUGAYLAN a. (fars. *muġaylān*). *Esk.* Çölde yetişen bir çeşit çalı, devedikeni: *"O yılların mugaylânı aşıkların gülistânı"* (Niyazi, XVII. yy.).

MUGAYYEB sıf. (ar. *tağyib*'den *muġayyeb*). *Esk.* Kaybedilmiş, saklanmış, gizlenmiş.

MUGAYYEBAT çoğl. a. (ar. *muġayyeb*'in çoğl. *muġayyebat*). *Esk.* Görünmeyen şeyler.
—İsl. *Mugayyebat-ı hams,* Tanrı tarafından insan bilgisinin ulaşamayacağı bildirilen beş şey (Kuran, XXXI, 34). (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bunlar Kuran'ın Lokman* suresinde şöylece sıralanır: 1. kıyametin ne zaman kopacağı; 2. ne zaman yağmur yağacağı; 3. ana karnındaki ceninin kız mı, erkek mi olduğu; 4. yarın başa ne geleceği; 5. insanın nerede öleceği.

MUGAYYEBE sıf. (ar. *ġayb*'den *muġayyebe*). *Esk.* Gizli, görünmeyen.

MUGAYYER, MUGAYYERE sıf. (ar. *tağyir*'den *muġayyer*, dişl. *muġayyere*). *Esk.* Başka bir duruma sokulmuş, değiştirilmiş.

MUGAYYERET, -ti a. (ar. *gayr*'den *muġāyyeret*). *Esk.* Uymazlık, uygun olmama, farklılık: *"bilkülliye mugayyereti ecnebilerin de taht-ı tasdikinde bulunanmış bu meselenin..."* (M. K. Atatürk)

MUGAZZİ sıf. (ar. *tağziye, tağdiye*'den *muġazzi*). *Esk.* Besleyen, besleyici.

MUGBEÇE, MUĞBEÇE a. (fars. *muġ* ve *beçe*'den *muġ-beçe*). *Esk.* **1.** Zerdüşt dininde tapınakta görevli çocuklara verilen ad. **—2.** Meyhaneci çırağı: *"Ey muġ-beçe minnet ile yunmaksa elinden / Er bab-ı harabat yıkılsın temelinden"* (Endurunlu Vasıf, XVIII. yy.).

MUGE, Portekiz'de köy; Santarém'in G.'inde, Tajo vadisi'nde. Buradaki tarihöncesi buluntu yerinde ortaya çıkarılan deniz kabukları yığınları Tardenois kültürünün kıyı bölgesindeki bir evresine (İ.Ö. 5400-3000) bağlanabilir (bu evreye "Muge evresi"de denir). İç bölgelerdeki Tardenois kültürüne bağlanan kavimlerle yakınlık gösteren bu Üst Yontmataş toplulukları, mikrolitik aletler kullanıyor, yaşamlarını balık avlayarak ve deniz kabuklularını toplayarak sürdürüyorlardı.

MUGELLO, Toscana'da (İtalya) bölge, Sieve vadisinin (Floransa ili) yukarı ve orta bölümüdür. Üçüncü Zaman'da oluşmuş tepeler ve killi, kireçtaşlı dağlarla (tarım alanları ve bağlar) çevrili geniş bir alüvyon havzası içerir. Başlıca kenti *Borgo San Lorenzo.*

MUGGİA, İtalya'da kent, İstria'da, Trieste körfezi kıyısında, Trieste'nin G.'inde, Slovenya sınırında; 13 900 nüf. Sayfiye merkezi. Tersaneler.

MUGHO a. Kimilerince, Montana çamının *(Pinus montana)* bir çeşidi sayılan çam türünün *(Pinus mughus)* yerli adı.

MUGIRE BİN ŞUBE, sahabeden (Taif 601- Kûfe 671). Sakıf kabilesinin bir kolu olan Ahlet aşiretine mensuptu; gençliğinde bir arkadaşını uykudayken bıçakladı, bu yüzden kendisini öldürmek isteyenlerin kurduğu tuzaktan Urve'nin yardımıyla kurtuldu. Daha sonra Medine'ye gelip islamlığı kabul etti. Hz. Muhammed, onu Taif putlarını kırmakla görevlendirdi; Ömer'in halifeliğinde Basra valiliğine atandı ve yine onun tarafından zina ettiği gerekçesiyle görevden alınarak sürgüne gönderildi. Affa uğrayınca Kûfe valiliğine getirildi (642). Osman halife olunca, bu görevden ayrılarak uzun süre köşesine çekildi. Ali'nin öldürülmesi (660) sırasında meydana gelen karışıklıklardan yararlanıp sahte belgeler düzenleyerek hac işlerinin yönetiminin kendisine ait olduğunu ileri sürdü. 661'de Muaviye tarafından yeniden Kûfe valiliğine getirildi. Sufranilerle birleşerek haricilerden Müstevrit'in çıkardığı ayaklanmayı bastırdı. Bununla birlikte haricilerle Hz. Ali taraftarlarını uzlaştırmayı ve aralarındaki düşmanlıkları gidermeyi başardı. Ancak iki ayrı grupla anlaşma halinde olması, Muaviye tarafından hoş karşılanmadı. Muaviye'nin kendisini Kûfe valiliğinden uzaklaştırmak istemesine karşın, ölümüne değin yerinde kaldı.

MUGİL a. Zool. Kefalgiller familyasının örnek cinsi. (Türkiye sularında yaşayan başlıca türleri kefal* ve altınbaş* kefaldır.)

MUGİLİDAE a. Zool. KEFALGİLLER familyasının bilimsel adı.

MUGİLİFORMES a. Zool. KEFALLAR takımının bilimsel adı.

MUGİS sıf. (ar. *ġıyāş*'tan *muġiş*). *Esk.* Yardıma koşan, yardım eden.

MUGKEDE a. (fars. *muġ* ve *kede*'den *muġkede*). *Esk.* **1.** Meyhane. **—2.** Ateşe tapanların tapınağı.

muflon
(Ovis musimon)

MUGMED sıf. (ar. *iğmad*'dan *muğmed*). *Esk.* Kınına sokulmuş, örtülü, kılıflı.

MUGNİ sıf. (ar. *iğnā'*'dan *muğnī*). *Esk.* **1.** Zengin eden. **—2.** Doyuran, başka şeye gerek duyurmayan.

MUGNİ a. Müz. **1.** Safiyüttin Urmevi'nin buluşu olan ut benzeri çalgı. **—2.** Evliya Çelebi'nin, *Seyahatname*'sinde sözünü ettiği kanun benzeri çalgı. (Çelebi'ye göre, XVIII. yy.'ın ortalarında İstanbul'da da kullanılan bir Batı Anadolu çalgısıdır.)

MUGOCAR!Y dağları, Kazakistan'da tepeler zinciri, G.'de Ural dağlarını devam ettirir; 656 m. Bir maden bölgesidir: daha çok bakır ve nikel.

MUGTARİYET a. (ar. *igtiyār*'dan *muğtariyyet*). Esk. fels. Bir toplumun kendinden olmayan kişiler tarafından yönetilmesi. (Eşanl. YADERKLİK.)

MUGTASIB sıf. (ar. *iğtişāb*'dan *muğtaşıb*). *Esk.* Gasbeden, zorla ele geçiren.

MUGTEDİ sıf. (ar. *iğtidā'*'dan *muğtedī*). *Esk.* Beslenen, gıda alan.

MUGTENEM sıf. (ar. *iğtinām*'dan *muğtenem*). *Esk.* Ganimet olarak alınmış, yağmalanmış.

MUGTENİM sıf. (ar. *igtinam*'dan *muğtenim*). *Esk.* **1.** Yağmalayan, yağmacı. **—2.** Bir şeyi ganimet bilip üstüne atlayan.

MUGTERİB sıf. (ar. *iğtirāb*'dan *muğterib*). *Esk.* **1.** Batan, gurup eden. **—2.** Gurbete çıkan.

◆ a. Gurup, güneşin batışı.

MUĞBEÇE → MUGBEÇE.

MUĞBER sıf. (ar. *iğbār*'dan *muğber*). **1.** Dargın, küskün, gücenmiş. **—2.** *Bir kimseye muğber olmak*, ona darılmak, gücenmek.

—*Esk.* Tozlu, tozlanmış. ‖ *Muğber-ül-hatır*, hatırı kalmış, gücenik: *"Resul-i Ekrem onların bu cevablarından muğber-ül-hatır oldu"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

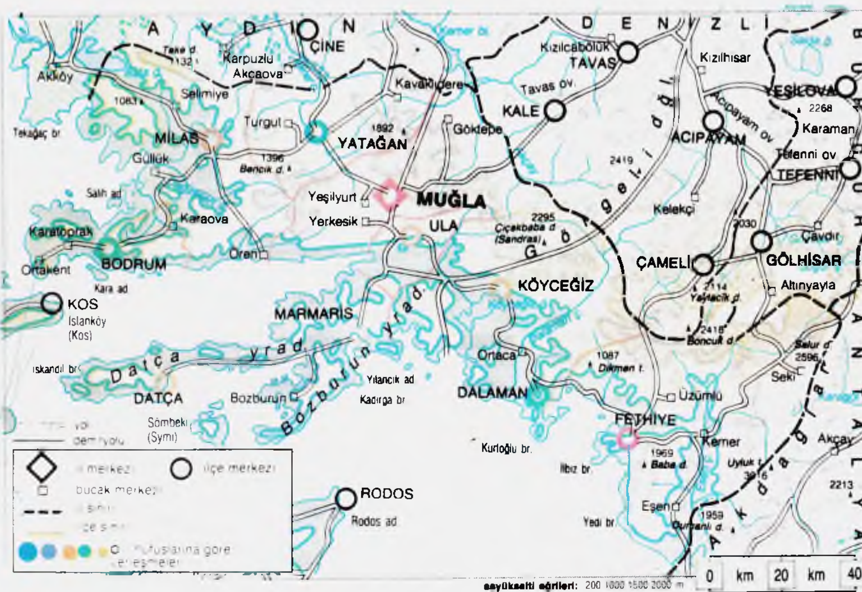
MUĞFEL sıf. (ar. *iğfāl*'den *muğfel*). *Esk.* **1.** Aldatılmış. **—2.** İğfal olunmuş.

MUĞFİL sıf. (ar. *iğfāl*'den *muğfil*). *Esk.* **1.** Aldatan, ayartıcı. **—2.** İğfal eden.

MUĞLA (48), Anadolu'nun G.-B.'sında, topraklarının bir kesimi Ege bölgesinde, bir kesimi Akdeniz bölgesinde kalan il; 562 809 nüf. (1990); 13 338 km²; merkez ilçe dışında 11 ilçe, 15 bucak, 423 köy. Merkezi *Muğla*. 35 605 nüf. (1990). Tarihi Menteşe yöresinin büyük bir kısmını kaplayan il topraklarının başlıca özelliği çok engebeli ve kıyılarının çok girintili çıkıntılı oluşudur. Kıyı boyunca birçok büyük körfezler (Güllük, Gökova, Fethiye körfezleri), yarımadalar (Bodrum, Datça, Bozburun), sayısız koy ve burunlar birbirini izler. Genel olarak Menteşe dağları adı altında toplanan engebelerin başlıcaları Çiçekbaba (esk. **Sandras,** 2 295 m), Oyukludağ (1 892 m) ve G.'de il sınırındaki Boncuk dağıdır (2 418 m). Ovalar az yer tutar ve dağlarla çevrilmiş küçük bölmeler meydana getirir. Ulaşımı büyük ölçüde engelleyen bu durum, il topraklarının yakın zamanlara gelinceye kadar yurdun öteki bölgelerinden ayrı ve geri kalmasına yol açmıştı. Jeolojik bakımdan il topraklarının K. yarısını, genç faylarla parçalanmış Menderes eski kütlesini oluşturan başkalaşmış kayaçlar (gnays ve çeşitli billurlu şistler), G. yarısını ise Alp dağoluşumu sırasında kıvrılarak yükselmiş B. Toros sıradağları meydana getirir. Kireçtaşları çok yaygındır, bu nedenle karst şekilleri de (özellikle dolin ve polyeler) büyük ölçüde gelişmiştir. Tektonik yapısı farklı olan bu iki kesim engebeliğin doğrultusu bakımından da farklıdır; Menderes masifi alanında engebeliğin başat doğrultusu K.-B-G.-D.'dur. Başlıca ovalar ve akarsular (Akçay ve Çine çayı) bu doğrultuyu izleyerek Büyük Menderes'e dökülürler. Buna karşılık Toroslar alanında başat doğrultu G.-B.-K.-D.'dur. İlin en büyük akarsuları olan Dalaman çayı ve Eşen çayı da yapının belirlediği bu doğrultuyu izlerler. Sonradan alüvyonlarla denizden ayrılmış eski bir koy olan Köyceğiz gölünün uzun ekseni de aynı doğrultudadır. Akdeniz ikliminin yayılış alanında yer alan il toprakları, Akdeniz üzerinden gelen önemli hava kütlelerinin etkisinde kaldığı için bol yağış alır. Bununla birlikte yıllık yağış tutarı bakıya ve yükseltiye bağlı olarak değişir (Muğla yıllık ort. 1 196 mm, Marmaris 1 238 mm, Bodrum 752 mm). Ama en büyük fark, kışın kıyılarla iç kısımlar arasındaki sıcaklık ayrılıklarında görülür. Dağlık iç kesimlerde kış oldukça soğuktur (Muğla ocak ort. 5,3°C ölçülen en düşük sıcaklık −12,6°C). Oysa kıyılarda kış ılık geçer (Marmaris ocak ort. 10,4°C, Bodrum 11,1°C); buralarda sıcaklığın −5°C'a kadar indiği görülmemiştir. Muğla, ormanların en geniş yer kapladığı illerimizden biridir. Kıyılarda en yaygın bitki örtüsü, maki ve kızılçam topluluklarıdır. Kıyının bazı kuytu kesimlerinde sığla (günlük) gibi bazı relikt türlere de rastlanır. Yüksek kesimlerdeki ormanların en yaygın türleri kızılçam, karaçam ve meşedir.

Muğla, ortalama nüfus sıklığının çok düşük olduğu illerimizdendir (km²'ye 42 kişi). Nüfusun en büyük bölümü (% 66,9 kırsal kesimde yaşar. İlçe merkezlerinin nüfusları da, (Bodrum, Fethiye, Marmaris ve Milas dışında) 3 000-13 000 arasındadır. Yıllık nüfus artış oranı, Türkiye ortalamasının biraz üstündedir (‰ 29). Bu durum geçim kaynakları sınırlı olan ilden diğer bölgelere, özellikle Ege'ye yönelen iç göçlerin bir sonucudur. Ancak son yıllarda hızla gelişen turizm nedeniyle, Bodrum ve Marmaris gibi ilçelerde, il genelinin tersine bir durum gözlenir; nüfus büyük bir hızla artar (Bodrum ‰ 80, Marmaris ‰ 105). Büyük kesiminin dağlarla kaplı oluşu nedeniyle il topraklarının ancak % 9,8 kadarı tarlalara ayrılmıştır, bunun da yarıdan çoğunu (% 50,8) tahıllar kaplar. Ama, ilin tarım kesimindeki en büyük gelirini, ekili alanın % 33 kadarında yetiştirilen bazı sanayi bitkileri (tütün, pamuk, anason, şekerpancarı, zeytin) ile kıyı kesiminde turunçgiller (özellikle mandalina, portakal, limon) oluşturur. Dağlık kesimlerde hayvancılık, geçim tipi tarım uğraşısını tamamlar. İlin yeraltı zenginlikleri bir termik santralı besleyen Yatağan linyit yatakları, Menderes masifinin bazı kesimlerinden çıkarılarak Güllük limanında dışsatım için yüklenen zımparataşı, çeşitli yerlerde boksit yatakları ve özellikle G. kesiminde ofiyolitik kayaçlara bağlı olarak, Göcek ve Fethiye dolaylarında çıkarılan kromdur. Geleneksel küçük sanayi kolları dışında imalat sanayisi gelişmemiştir. En önemli sanayi kuruluşu, SEKA'nın Dalaman'daki kâğıt fabrikasıdır. Buna karşılık başta Bodrum, Marmaris, Fethiye ve Datça olmak üzere, güzel koyları ve koylar boyunca sıralanan küçüklü büyüklü kuruluşları, tatil köyleri, giderek artan yatak kapasitesi ve yat limanları ile iç ve dış ülkelere hizmet veren turizm, ilin en hızla gelişen yatırım alanı ve gelir kaynağıdır. Düzenlenen yeni karayolları ve Dalaman hava limanı, yöreyi bir yandan sapa kalmaktan kurtarırken, bir yandan da turizmin gerektirdiği hızlı ulaşımı sağlamaktadır. (→ Kayn.)

MUĞLA

MUĞLA, Ege bölgesinin Menteşe yöresinde kent; aynı addaki ilin merkezi. Karayolu ile Ankara'dan 704 km, bölge anakenti İzmir'den 230 km uzaklıkta; 35 605 nüf. (1990).

• COĞRAFYA. Dağ kütleleri ile ayrılmış bölmelerden oluşan Menteşe yöresinin çeşitli kesimlerini ve kıyılarını birbirine bağlayan bir yol kavşağı olan Muğla, çok eski tarihine karşın, yörenin sınırlı tarım olanakları ve öteki bölgelere göre sapalığı nedeniyle fazla büyüyememiş, esas olarak idari işlev üstlenmiş bir yerleşmedir. Kent, karstik kökenli bir ova (polye) olan kendi adındaki ovanın K. kenarını çevreleyen dik yamaçların eteğinde, ova tabanına doğru eğimli bir yüzey üzerinde kurulmuştur. Dar, dolambaçlı sokakları ile dikkati çeken eski mahalleler yukarı kesiminde, yamacın hemen eteğinde yer alırlar. Menteşoğulları ve Osmanlı döneminden kalma tarihi yapılar da bir aradadır. Cumhuriyet döneminde kent gelişmiş, çağdaş yapılarla kaplı yeni kesim daha aşağıda Marmaris yolu boyunca ovaya ve Aydın yolu boyunca B.'ya doğru yayılmıştır. Başlıca resmi binalar, Atatürk anıtı ve park burada, güzel bir meydanın çevresinde yer alır. Kentin orta kesiminde, eski ve yeni mahallelerin sınırı ise başlıca iş ve ticaret merkezidir. 3 km kadar G.-D.'da ova tabanında bağ ve bahçelerle çevrili konutlardan oluşan Karabağlar, kent halkının bir kısmının kullandığı yazlıktır. Muğla'nın nüfusu 1950'ye kadar 10 000 dolayında duraklamış (1935'te 10 983, 1050'de 10 612), ancak bundan sonra artmaya başlayarak 1970'te 18 624'e yükselmiştir. Bu artış 1970'ten sonra, düzenli yolların yapımı ve il kıyılarında turizmin ve yazlık yerleşmelerin gelişmesi sonucunda biraz daha hızlanmış, nüfus 10 yıl içinde 2 kata yakın çoğalarak 1980'de 27 392'ye yükselmiş, 1990'da ise 35 605'e ulaşmıştır. Muğla, günümüzde de esas olarak yönetim işlevi gören bir kenttir.

• TARIH. Bizans döneminde "Mobolla" adını taşıyan kent, XIII. yy.'ın sonlarına doğru Menteşe Bey tarafından fethedildi ve Menteşe beyliğine katıldı. Bu yüzden Muğla yöresi Menteşe adıyla anılmaya başladı. Muğla, 1390-1391 yıllarında Bayezit I tarafından alındı, Murat II zamanında da Anadolu eyaleti'ne bağlı Menteşe sancağının merkezi oldu. Tahttan ayrılırken (1443) Saruhan (Manisa) ve Aydın'la birlikte Murat II'nin kendisine has olarak ayırdığı Muğla'da, onun ölümünden sonra Leys Bey'in (Üveys) oğlu İlyas Bey veraset iddiasıyla ortaya çıktı, ancak Mehmet II'nin üzerine gönderdiği İshak Paşa karşısında Rodos'a kaçmak zorunda kaldı. Mehmet II, Yunus Bey'i Menteşe sancakbeyliğine atadı. Yunus Bey'den sonra Bayezit II'nin oğullarından Alemşah da 1490'dan başlayarak on iki yıl sancakbeyi olarak Menteşe'de kaldı. XVIII. yy.'ın ortalarına değin sancakbeylerince yönetilen Muğla, 1751'de arpalık olarak verilmeye ve mütesellimler tarafından yönetilmeye başlandı. 1864 yönetsel düzenlemesinde Aydın vilayetine bağlanan, İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra da bağımsız sancak durumuna getirilen Menteşe sancağının merkezi olan Muğla, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra italyan birlikleri tarafından işgal edildi (23 temmuz 1919). Ancak İstanbul'daki italyan yüksek komiseri kont Sforza'nın ılımlı tutumu nedeniyle işgal kuvvetleri, fazla zarar vermedikleri gibi, Yunanlılar'a karşı çarpışan Kuvayı milliye milislerine de oldukça hoşgörülü davranarak Aydın cephesi'nin takviye edilmesini kolaylaştırdılar. Böylece Muğla Kuvayı milliyesi, yunan işgalinin ilk günlerinden başlayarak önemli bir direniş örgütü oluşturdu. İtalyanlar'ın 5 temmuz 1921'de boşalttıkları Muğla, Cumhuriyet'in ilanından sonra il merkezi oldu. (→ Kayn.)

• MİMARLIK. Muğla kenti tarihsel anıtlar yönünden zengin değildir; Antikçağ'a ilişkin yapılara rastlanmaz. Menteşeoğulları'ndan İbrahim Bey'in yaptırdığı Ulu cami (1344), kentin en büyük camisidir; ancak onarımlarla özgünlüğünü yitirmiştir. 1494'te Esseyit Şücaettin tarafından inşa ettirilen Kurşunlu cami'nin minaresi ve son cemaat yeri 1900'de eklendi. Şeyh camisi, Şeyh Bedrettin tarafından 1565'te yaptırılmış, yıkılan minaresi 1806'da yenilenmiştir. Batıkoğlu Hacı Ahmet Ağa'nın yaptırdığı Pazaryeri camisi (1843) ve yıkık bir mevlevi mescidi üzerine Şeyh Şahidi tarafından inşa ettirilen Şahidi camisi (1848), kentin belirtilebilecek anıtlarıdır.

Muğla zeybeği → ALIDAVERİN.

MUĞLAK, -kı sıf. (ar. *muġlaḳ*). **1.** Anlaşılması güç, çapraşık, karışık: *Muğlak bir ifade. Muğlak bir durum.* **—2.** *Esk.* Kilitli, kapalı.

MUĞLALI (Mustafa), türk asker (Muğla 1882 - İstanbul 1951). Harp okulu'nu (1901), Harp akademisi'ni (1904) bitirdi. Balkan savaşı'nda görev aldı; Birinci Dünya savaşı sırasında Adana bölge komutanlığı kurmay başkanlığı yaptı. Tümen komutanı olarak Kurtuluş savaşı'na katıldı (1921). 1922'de albay, 1927'de tümgeneral, 1931'de korgeneral ve 1942'de orgeneralliğe yükseltildi. Genelkurmay başkan yardımcılığı yaptığı sırada Kubilay olayı'ndan sonra yakalanan gericilerin yargılanması için görevlendirilen askeri mahkemenin başkanlığına getirildi (1930). I. Kolordu komutanlığı (1931-1939), iki kez Yüksek askeri şûra üyeliği (1942-1943, 1945-1947), 3. Ordu komutanlığı (1943-1945) yaptı. Son görevi sırasında Doğu Anadolu'da, Özalp dolaylarında çıkan olaylarda 33 kişiyi yargı kararı olmadan kurşuna dizdirttiği gerekçesiyle yargılandı; 20 yıl hapse mahkûm oldu (1950). Öldüğünde İstanbul Edirnekapı şehitliğine gömüldü (1951). Naaşı Ankara'daki devlet mezarlığına nakledildi (1988).

Muğlalı olayı, orgeneral Mustafa Muğlalı'nın, verdiği bir emir yüzünden emekli olduktan (1947) 3 yıl sonra Genelkurmay mahkemesi tarafından yargılanarak 20 yıl hapse mahkûm edilmesi (mart 1950). Muğlalı, korgeneral rütbesiyle III. Kolordu komutanıyken (1943-1945), Van'ın Özalp ilçesi yakınlarında çıkan olaylarda yargılanmalarına gerek görmeden 33 kişinin kurşuna dizilmesi için emir vermişti. Bu olay sonradan muhalefet tarafından TBMM gündemine getirildi ve yoğun tartışmalara neden oldu. Emekli generalin yargılanması kararlaştırıldı. Muğlalı, mahkûm olduktan bir yıl sonra hapishanede öldü (1951).

MUĞLİM sıf. (ar. *ġulām*'dan *muġlim*). *Esk.* Oğlancı.

MUĞRAK sıf. (ar. *iġrāḳ*'tan *muġraḳ*). *Esk.* Suya batırılmış, batmış, içine gömülmüş.

MUĞTERİK sıf. (ar. *iġtirāḳ*'tan *muġteriḳ*). *Esk.* Suda boğulan.

MUĞTESİL sıf. (ar. *iġtisāl*'den *muġtesil*). *Esk.* Din gereklerine uygun olarak yıkanan.

MUĞZİB sıf. (ar. *iġżāb*'dan *muġżib*). *Esk.* Öfkelendiren, kızdıran, gazaba getiren.

MUH, -ḫhu a. (ar. *muḫḫ*). *Esk.* **1.** İlik. **—2.** Beyin. **—3.** Töz, cevher, madde. **—4.** *Muh-i şevki,* omurilik.

MUHA ya da **MOKA,** Yemen'de liman kenti, Kızıldeniz kıyısında. XVII. ve XVIII. yy.'da Yemen'in başlıca limanı, büyük bir kahve aktarma ve dışsatım (bir kahve çeşidine de kentin adı verildi) merkezi olan kentin nüfusu o sıralarda 50 000'e ulaşmıştı. XIX. yy.'ın başındaysa ancak 20 000 olduğu sanılır. Daha sonra Aden (bugünse Hudeyde) Muha'nın görevlerini devralıp yıldızının sönmesine yol açınca, kent büyük ölçüde geriledi (1976'da 2 000 nüf.) ve geniş bir yıkıntı alanına dönüştü.

MUHABA a. (ar. *muḥābā*). *Esk.* Korku, çekingenlik.

MUHABBET, -ti a. (ar. *muḥabbet*). **1.** Sevgi: *Büyükanne torununu muhabbetle kucakladı.* **—2.** İçtenlikle ve dostça yapılan konuşma; sohbet, yarenlik: *Muhabbetinize ben de katılabilir miyim? Birkaç kadehten sonra muhabbet iyice koyulaştı.* **—3.** *Muhabbet beslemek,* birine karşı sevgi ve yakınlık duymak. || *Muhabbet etmek,* dostça, şuradan buradan konuşmak, sohbet etmek. || *Muhabbet tellalı,* kadınla erkek arasında yasadışı ilişkiler kurulmasına aracılık etmeyi iş edinmiş kimse; pezevenk.

—*Esk. Muhabbet-âmiz,* sevgiyle, dostlukla, sevgi belirtisi olan. || *Muhabbet-ârâ,* sevgiyle süslenmiş, sevgiyle süsleyen. || *Muhabbet-hane,* bir çeşit karışık desenli işleme. || *Muhabbetkâr,* sevgi gösteren, seven. || *Muhabbet-ullah,* Tanrı sevgisi. || *Muhabbet-zede,* sevgi yüzünden belaya uğramış. || *Muhabbet-i ebedi,* sonsuz sevgi.

MUHABBETÇİÇEĞİ a. Almaşık yapraklı, yeşilimsi, sarı ya da kırmızımsı salkım halinde toplanmış küçük çiçekli, kapsül meyveli biryıllık ya da ikiyıllık otsu bitki. (Bil. a. *reseda;* muhabbetçiçeğiller familyası.) [Eşanl. REZEDE.]

—ANSİKL. Muhabbetçiçeğinin iki türü iyi bilinir. Sarı muhabbetçiçeğinin *(Reseda luteola)* çiçekleri, eskiden Avrupa'da kumaşları sarıya boyamak için, kökleri idrar söktürücü ve müshil olarak kullanılırdı. Kokulu muhabbetçiçeği *(R. odorata)* ise saksılarda süs bitkisi olarak yetiştirilir.

MUHABBETÇİÇEĞİGİLLER a. Güney Avrupa, Akdeniz havzası ve İran'da yetişen ayrı taçyapraklı bitkiler familyası. (Bil. a. *resedaceae.*)

—ANSİKL. Muhabbetçiçeğigillerin erdişi ya da bireşeyli olan çiçekleri, genellikle sarımsı beyaz renktedir. Bürgülerin eşlik ettiği çiçekler salkım ya da başak halinde topludur. Kimi türleri kokuludur. Taçyaprak ve çanakyaprak sayısı 4 ila 7'dir; erkekorganlar daha çok olabilir. Meyve bir kapsüldür; nadiren üzümsü ya da folikül biçiminde olabilir. Başlıca cinsleri: *reseda* ve *asterocarpus.*

Muğla kent merkezinden bir görünüm

MUHABBETHANE a. (ar. *muḥabbet* ve fars. *-ḫāne*'den, *muḥabbet-ḫane*). *Esk.* Ergenlik çağına gelmiş kızların dikiş, nakış ve bazı ev işlerini öğrenmek üzere gönderildikleri ev. (Bk. *ansikl.* böl.)

—El sant. Bir tür hesap işi. (İşlemeler birbirine girift bir görünüm verdiğinden bu adı almıştır.)

—ANSİKL. Ergenlik çağına gelen kız, ailesinin isteğiyle gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra, mahallenin güvenini kazanmış, evli bir kadının yanına gönderilirdi. Kız burada nakış, dikiş vb. yanında kimi ev işlerini de yapardı. Bazen birden çok kızın aynı muhabbethanede eğitim gördüğü olurdu. Ev sahibi kadın gerekenleri yeterince öğrendiklerine karar verdiğinde, kızın ailesi ona armağanlar ve para verir, kızın işlediği ilk parça da ona armağan edilirdi.

MUHABBETKUŞU a. Zool. **1.** Kuşçuların, Afrika ve Madagaskar'da yaşayan *Loriinae* altfamilyasından çeşitli küçük kuşlara verdikleri ortak ad. (Bu kuşlar kafeste, yalnızca çiftler halinde yaşayabilirler. Papağangiller familyası.) **—2.** Avustralya'da çok yaygın, uzun kuyruklu küçük kuş. (Kafeslerde yaygın olarak beslenir. Yabanıl yaşamındaki doğal tüy renkleri yapay ayıklanma sonucu değişerek, sarı, yeşil, mavi, gri ya da beyaz ırkları ortaya çıkmıştır. Bil. a. *Melopsittacus undulatus;* papağangiller familyası.)

bir muhabbetkuşu türü
Agapornis fischeri

MUHABBETLEŞMEK gçz. f. İki ya da daha çok kimse sözkonusuysa, dostça ilişkilerde bulunmak; muhabbet etmek.

MUHABBETLİ sıf. Sevgi ve dostluk dolu, sevecen kimse; sevgiyi, dostluğu gösteren şey için kullanılır.

sarı muhabbetçiçeği *(Reseda luteola)*

MUHABBETNAME a. (ar. *muḫabbet* ve fars. *name*'den *muḫabbet-name*). **1.** *Esk.* Aşk mektubu. **—2.** Dostça yazılmış mektup; sevgi ve dostluk duygularını dile getiren yazı.

Muhabbetname, Harezmi* adıyla anılan ve asıl adı bilinmeyen yazarın islam diniyle ilgili öğretici türkçe mesnevisi (1352). Seyhun ırmağı boyunda bir yerde, Muhammet Hoca Bey adlı devlet adamının isteği üzerine kaleme alındı. "Name" diye adlandırılan bölümlerden oluşur; arada "kıta" adı verilen gazeller yer alır. Dil bakımından harizm şivesi özelliklerini taşır; ancak kıpçak şivesine de yakınlık gösterir. Günümüze kadar gelen 4 yazmasından biri uygur, ötekilerse arap harfleriyledir. Yapıtın yayımları A. N. Şcerbak (Moskova, 1959), E. N. Nadjib (Moskova, 1961) tarafından yapıldı. (→ Kayn.)

MUHABERAT a. (ar. *muḫabere*'nin çoğl. *muḫaberat*). *Esk.* Haberleşmeler.
—Tic. Tişari işlemler nedeniyle yapılan yazışmalar.

MUHABERE a. (ar. *muḫābere*). **1.** Haberleşme, yazışma. **—2.** *Muhabere etmek*, haberleşmek, yazışmak. || *Muhabere memuru*, telgrafçı.
—Ask. *Muhabere disiplini*, muharebede kurulan ve işletilen her türlü iletişim sisteminin en iyi biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla alınan önlemlerin tümü. || *Muhabere emniyeti*, haberleşmeyi düşmanın dinleme, aldatma, karıştırmasından korumak amacıyla alınan tüm gizleme, kodlama ve güvenlik önlemlerine verilen ad. || *Muhabere sınıfı*, birlikler arasındaki haberleşme hizmetlerinin yürütülmesi ve düşmanın elektronik haberleşmesine engel olunmasıyla görevli olan sınıf. || *Muhabere vasıtaları*, haberleşme için kullanılan araçların (haberci, elektronik, telli, telsiz, görme ve ses) tümüne verilen ad.
—Ask. denizc. *Semafor muhaberecisi*, savaş gemilerinde semaforla haberleşmeyi sağlayan personel.
—Denizc. *Muhabere borusu*, gemilerde, köprüüstü ile makine dairesi arasına, doğrudan doğruya sesle haberleşmeyi sağlamak için çekilen boru.

MUHABERECİ a. Ask. Muhabere sınıfından olan asker.

MUHABİR a. (ar. *muḫabir*). **1.** Basın ve yayın organlarına haber toplamak, bildirmek ve yazmakla görevli kimse: *Gazete muhabiri. Spor muhabiri.* **—2.** *Esk.* Haber veren, biriyle haberleşen kimse.
—İletiş. *Amatör muhabir*, para almaksızın iletişim araçlarına görev yapan muhabir. || *Diplomatik muhabir*, diplomatik konularda haber toplayan muhabir. || *Ekonomi muhabiri*, ekonomik konularda haber toplayan muhabir. || *Foto muhabiri*, görevi yalnızca ilgili olduğu konularda fotoğraf çekmek olan muhabir. || *İç politika muhabiri*, iç politika konularında haber toplayan muhabir. (*Siyasi muhabir* de denir.) || *Parlamento muhabiri*, yasama meclisi ile ilgili haber toplayan muhabir. || *Polis-adliye muhabiri*, polis ve adliye ile ilgili haber toplayan muhabir. || *Savaş muhabiri*, bir savaş sırasında cephede görev yapan muhabir. || *Sendikalar muhabiri*, iş, işçi ve sendikalar konusunda haber toplayan muhabir. || *Serbest muhabir*, bir iletişim organına bağlı olmaksızın her konuda haber toplayan muhabir. || *Spor muhabiri*, yalnızca spor konularında haber toplayan muhabir. || *Stajyer muhabir*, herhangi bir iletişim organında henüz kadroya girmemiş muhabir. || *Taşra muhabiri*, iletişim organının yayımlandığı ya da yayınlandığı yerin dışındaki yerleşim merkezlerinde çalışan muhabir.

◆ sıf. Bank. *Muhabir banka*, bir bankanın, aralarında yaptıkları bir anlaşmaya dayanarak, kendi şubesinin bulunmadığı bir bölgedeki işlerini yürütmek üzere yetki verdiği bir başka banka.

MUHABİRLİK a. Muhabirin görevi.

MUHACAT a. (ar. *hica*ʾ'dan *muḫācāt*). *Esk.* Karşılıklı bilmece sorularak yapılan yarış.

MUHACAT a. (ar. *hicv*'den *muḫacat*). *Esk.* Karşılıklı birbirini yerme, hicvetme.

MUHACCE a. (ar. *ḫüccet*'ten *muḫācce*). *Esk.* Karşılıklı delil göstererek bir şeyi kanıtlamaya çalışma.

MUHACCEL sıf. (ar. *muḫaccel*). *Esk.* Gerdeğe girmiş olan.

◆ a. Ayağında beyaz halka olan at.

MUHACCEL a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılan bir büyük usul. (Günümüze ulaşan örneği yoksa da 56 zamanlı, 43 vuruşlu olduğu bilinmektedir.)

MUHACEME a. (ar. *hucum*'dan *muhaceme*). *Esk.* Hücum etme, saldırma; her taraftan aynı anda saldırma.

MUHACERET, -ti a. (ar. *muhaceret*). **1.** Yerleşmek üzere başka bir ülkeye göçme; göç. **—2.** *Muhaceret etmek*, yaşadığı ülkeden ayrılmak, göç etmek.
—Tar. *Muhaceret-i akvam*, İ.S. IV. yy.'da, Hunlar'ın baskısıyla Orta Asya'dan başlayarak Avrupa'yı etkileyen çeşitli ulusların göç hareketine osmanlı tarihçilerinin verdikleri ad.

MUHACİM sıf. (ar. *muhareme*'den *muhacim*). *Esk.* Hücum eden, saldıran, saldırıcı: *"Allah Allah nidasıyla mühacim ahrâr / Ettiler düşmanı bir öyle ki içlâ-yı kenâr"* (Y. K. Beyatlı).
—Esk. spor. Hücum oyuncusu, forvet, ileride oynayan oyunculardan biri. || *Muhacim hattı*, forvet hattı, ileri üçlü, ileri oyuncular. || *Merkez muhacim*, santrafor, forvetin orta oyuncusu.

MUHACİR sıf. ve a. (ar. *muhāceret*'ten *muhācir*). **1.** Bir ülkeden başka bir ülkeye yerleşmek amacıyla giden kimse için kullanılır; göçmen. **—2.** Hz. Muhammet'ten önce, onunla birlikte ya da ondan sonra Mekke'den Medine'ye göç etmiş kimse. **—3.** *Muhacir arabası*, üstü ve yanları örtülü, yaysız araba.

◆ sıf. Belli mevsimlerde ya da zamanlarda bir yerden başka yere giden hayvan türleri için kullanılır: *Muhacir kuşlar.*

MUHACİRİN çoğl. a. (ar. *muhacir*'in çoğl. *muhācirin*). *Esk.* **1.** Göç edenler, göçmenler, bir ülkeden kalkıp başka bir ülkeye yerleşenler. **—2.** Hz. Muhammet ile Mekke'den Medine'ye göç edenler.

MUHACİRLİK a. Muhacir olma durumu, göçmenlik.

MUHADAA ya da **MUHADAAT** a. (ar. *ḫudā*'dan *muḫādaʿa, muḫādaʿat*). *Esk.* Aldatma, hileyle kandırma.

MUHADARA ya da **MUHAZARA** a. (ar. *ḫuzūr*'dan *muḫādara, muḫāzara*). *Esk.* **1.** Karşılıklı tartışma, fikir tartışması. **—2.** Birlikte, beraber olma. **—3.** Sırası gelince anlatılan edebi, tarihi fıkra, hikâye. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Arap edebiyatında akılda kalması istenen bilgi ve düşünceler, fesahat ve belagat kurallarına uygun biçimde fıkra, hikâye ve şiirlerle zenginleştirilerek anlatılırdı. Bunların düzenlemesiyle ilgili kurallar bir bilimler ansiklopedisi olan *Mevzuat ül-ulum*'da "İlm ül-muhadara" başlığı altında yer alır. Cahiz'in *Kitab ül-beyan ve't-tebyin*, İbn Kuteybe'nin *Uyun ül-ahbar*, İbn Abdi Rabbih'in *El ıkd ül-ferit*, Zemahşeri'nin *Rebi ül-ebrar ve nusus ül-ahbar*, Muhittin Arabi'nin *Muhadarat ül-ebrar ve müsameret ül-ahyar* gibi yapıtlarında konuyla ilgili bilgiler ve örnekler bulunmaktadır.

Muhadarat, Fatma Aliye Hanım'ın romanı (1892). Yaşlı Sai Efendi'nin güzel fakat çıkarcı Calibe Hanım'la yaptığı evliliğin yol açtığı felaketleri konu edinir. Türk edebiyatında bir kadın yazarın kaleminden çıkmış ilk roman olması ve eski aile çevresindeki yaşama tanıklık etmesi bakımından önem taşır.

MUHADDED sıf. (ar. *tahdid*'den *muhadded*). *Esk.* Sınırlandırılmış, kısıtlanmış.

MUHADDEP sıf. (ar. *ḫadeb*'den *muḫaddeb*). *Esk.* Tümsekli.
—Esk. mat. Dışbükey, konveks. || *Muhaddeb mudalla*, dışbükey çokgen. || *Muhaddeb-üt-tarafeyn*, her iki yanı tümsekli dürbün camı.

MUHADDER, MUHADDERE sıf. (ar. *tahdir*'den *muhadder*, dişl. *muḫaddere*). *Esk.* **1.** Kapalı örtülü kadın için kullanılır. **—2.** Namuslu kadın için kullanılır.

◆ a. Müslüman kadın.

MUHADDES sıf. (ar. *taḥdis*'ten *muhaddes*). *Esk.* Haber verilmiş, şükranla bildirilmiş.

MUHADDİD sıf. (ar. *taḥdid*'den *muḥaddid*). *Esk.* Sınırlayan, kısıtlayan.

MUHADDİR, MUHADDİRE sıf. (ar. *tahdir*'den *muhaddir*, dişl. *muḫaddire*). *Esk.* Uyuşturucu: *Edviye-i muhaddire* (uyuşturucu ilaçlar).

MUHADDİR, MUHADDİRE sıf. (ar. *taḫdir*'den *muḫaddir*, dişl. *muḫaddire*). *Esk.* Şişiren, kabartan: *Darbe-i muhaddire* (şişiren vuruş).

MUHADDİS a. (ar. *taḥdis*'ten *muhaddis*). *Esk.* Hadisleri toplayıp değerlendiren, hadis bilgini: *"Ana hem müfessir direm hem muhaddis"* (Fuzuli, XVI. yy.).
—ANSİKL. İsl. Hz. Muhammet'in söz, davranış ve onayları anlamına gelen hadis*lerin incelendiği bilime *ilm ül-hadis* ya da *usul ül-hadis*, bu bilimde uzmanlaşmış kişiye de *muhaddis* denir.
Hadis bilimiyle ilgili kaynaklarda bu bilim ile uğraşanlar genellikle üç dereceye ayrılırlar: 1. hadis öğrenimine yeni başlayan, bu bilime ilgi ve heves duyana *talip*; 2. hadisin bilimsel yönüyle ilgilenmeyen, ancak hadisleri senet (rivayet zinciri) ve metinleriyle ezberleyip aktaran kişiye *ravi* ya da *müsnit*; 3. çok sayıda hadisi senet ve metinleriyle ezberleyen, ravilerin *cerh ve tadil* (güvenilir olup olmadıkları) noktasından durumlarını bilen, bu bilimde uzmanlaşmış sayılan, kitaplar yazmış olan kişiye de *muhaddis* denir. Bazı kaynaklarda muhaddisler ezberledikleri hadis sayısına göre *hafız*, *hüccet* ve *hakim* adlarıyla derecelere ayrılırlar.

MUHADDİSİN çoğl. a. (ar. *muḫaddis*'in çoğl. *muḫaddisin*). *Esk.* Hadisleri, yani Hz. Muhammet'in sözlerini toplamış olan kimseler.

MUHADDİŞ sıf. (ar. *taḫdiş*'ten *muḫaddiş*). *Esk.* Tırmalayan, kurcalayan, şiddetlendiren.

MUHADENET ya da **MUHADENE** a. (ar. *haden*'den *muhadenet, muhadene*). *Esk.* Barış, barışma.

MUHADESE a. (ar. *hadis*'ten *muḫadese*). *Esk.* Konuşma, sohbet; birbirine hikâye anlatma.

MUHADİ sıf. (ar. *muḫādaʿa*'dan *muḫādiʿ*). *Esk.* Hile yapan, aldatan.

Muhadiye savaşı, 1788-1791 Türk-Avusturya savaşı'nın bir evresi (22 eylül 1788). Şebeş* (Sebes) zaferinden sonra şiddetle izlenen yenik avusturya ordusu, Muhadiye (Muhlenbach) boğazına çekildi. "Cenaze" lakabıyla anılan serdar Çerkez Hasan Paşa, düşman birliklerinin gerisini tehdit eden tepeleri tuttuktan sonra gece ansızın saldırıya geçerek sabaha karşı Avusturyalılar'ı metrislerinden kaçırdı, imparator Joseph II canını güçlükle kurtarabildi. Bu savaş sonunda Avusturyalılar'dan 80 top, pek çok cephane ve mühimmat ganimet olarak alındı. Ayrıca, Temesvar (Banat) eyaletinde birkaç yüz köy, kasaba ve kale ele geçirildiği gibi, yaklaşık 50 000 kadın ve çocuk da tutsak edildi. İki devletle savaşmakta olan Türkler, bu ikinci büyük zaferle Avusturyalılar'ın rus ordusuyla birleşmesini engellediler ve bozgun halinde çekilen düşmanı Lugosch'a kadar izlediler. Öte yandan, bu parlak zafer üzerine İstanbul'da oturan dönemin padişahı Abdülhamit I'e "Gazi" unvanı verildi.

MUHADRAM a. (ar. *muḫadram*). Müslümanlıktan önce ve Hz. Muhammet'in peygamberliği döneminde (610-632) yaşamış olmakla birlikte, Hz. Muhammet'i görmediği için sahabeden sayılmayan müslümanlara verilen ad.

MUHADREM → MUHADREMÎN.

MUHADREMÎN çoğl. a. (ar. *muḫadrem*'in çoğl. *muḫadremin*). *Esk.* Arap edebiyatında ömürlerinin bir bölümünü cahiliye, bir bölümünü müslümanlık döneminde geçiren şairler.

MUHAFAZA a. (ar. *muḥafaza*). **1.** Koruma, saklama: *Yazın yünlülerin muhafazası büyük sorun yaratıyor.* **—2.** Yürürlükte tutma, değiştirmeme: *Bu konuyla ilgili yasanın aynen muhafazası uygun görüldü.* **—3.** *Bir şeyi muhafaza etmek,* onu korumak, saklamak; yürürlükte tutmak, değiştirmemek. **—4.** *(Bir şeyi) muhafaza altına almak,* onu korumak, saklamak, onun üstünü örtmek, kapatmak.

—Ask. denizc. *Sahil muhafaza gemisi,* SAHİL GÜVENLİK* GEMİSİ'nin eşanlamlısı.

—Bank. ve Bors. *Muhafaza ücreti,* müşterisine ait hisse senedi ve tahvilleri korumaya alan ve bunların kuponlarının zamanında ödenmesini sağlayan bankaya ödenen ücret.

—İc. ifl. huk. *Muhafaza altına alma,* haczedilen taşınır malları borçlunun elinden alarak güvenilir bir yere koyma. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İc. ifl. huk. Haczedilmiş taşınır malların borçlunun elinde kalması, bu malların paraya çevrilmesini tehlikeye düşürebilir. Hacizli malların üçüncü kişilere devrini önleyen yasa kuralları, alacaklı için her zaman yeter bir güvence sağlamaz. Alacaklı, alacağını güvenceye bağlamak için, hacizli malların borçlunun elinden alınarak yeddiemine verilmesini isteyebilir. Muhafaza altına alma, haciz memuru tarafından yerine getirilen bir icra işlemidir. Haczedilen para, senet, altın, gümüş gibi değerli eşya, icra dairesinde saklanır. Bunların dışındaki taşınır mallar ise, borçlunun elinden alınarak güvenilir bir yere konur. (→ HACİZ.)

MUHAFAZAKAR sıf. ve a. (ar. *muḥafaza* ve fars. *-kâr*'dan *muḥafazakâr*). Var olanı olduğu gibi korumak isteyen kimse için kullanılır; tutucu.

■ **Muhafazakâr parti,** Büyük Britanya'nın önemli partilerinden biri. XVIII. yy.'ın sonunda "tory"ler, jacobinlere ve devrim Fransası'na karşı yürütülen mücadelenin başına geçtiler. 1815'ten 1832'ye kadar iktidarda kaldılar. "Muhafazakâr" sözcüğü (halkın kullanmayı sürdürdüğü) "tory" sözcüğünün yerini, resmen 1832 seçim reformundan sonra aldı; bu partiye karşı gerçekleştirilen 1832 seçim reformu iktidara whig'lerin geçmesini sağladı.

1832-1914 yılları arasında iktidar, Muhafazakâr parti'yle Liberal parti arasında el değiştirdi.

Muhafazakârların ilk lideri olan sir Robert Peel, eski torycıliği sürdürmek kadar gençleştirmek de istedi; bu amaçla aristokrasinin egemen olduğu bir partiye kent ve burjuva kesiminden destek aldı. Ona göre iktisadi liberalizm kaçınılmazdı. R. Peel liberalizmi benimserken, muhafazakârların çoğu himayeciliğe bağlı kaldı. Bunun üzerine parti ikiye bölündü: liberallere katılacak olan Peel yanlıları ve parti çoğunluğu (George Bentick, lord Derby).

1845'ten başlayarak, Disraeli ve onun "Genç-İngiltere" grubu, hareketsiz kalan partiyi yeniden canlandırmak için sabırlı bir çalışmaya giriştiler. Orta sınıfların bencil kapitalizmini eleştirdiler ve monarşiyle Kilise'yi halkla uzlaştırmaya çalıştılar; ulusal düzeyde iktisadi ve toplumsal denge adına işçi sınıfıyla tarım kesiminin çıkarlarını ortak bir platformda savundular; cesur siyasal ve toplumsal reformlar öngördüler. Böylece artık, partinin "hareketsizlik" yanlısı eğilimlerini durmadan sarsacak olan "ilerici torycilik" oluştu. Sonunda Disraeli, imparatorluğa muhafazakâr bir program içinde yeniden seçkin bir yer kazandırdı. İrlanda ulusal hareketinin yarattığı iç tehlikeyle öteki büyük devletlerin emperyalist girişimlerinden kaynaklanan dış tehlike, dikkatleri imparatorluğun sorunlarına çekmişti. İmparatorluğa bağlılık, rakip partiyi parçalarken Muhafazakâr parti çevresinde, J. Chamberlain'in büyük "radikal" kişiliğinden kuvvetle etkilenen birlikçi bir koalisyon oluşturdu. Chamberlain, imparatorluğun iktisadi örgütlenmesine ilişkin ve partinin geleneklerine uygun büyük projesiyle muhafazakârların ilgisini topladı. Ancak Britanya halkının serbest değişim ilkesine bağlanması, birlikçiliğin 1906 seçimlerinde yenilgiye uğramasına yol açtı.

Lloyd George'un izlediği taktik çok geçmeden muhafazakârların gücüne yeni bir darbe indirdi. Liberal liderin ustaca yarattığı anayasa bunalımı, 1911'de, tory'lerin geleneksel tabanı olan lordların siyasal gücünü kıran Parliament Act'la sonuçlandı.

Birinci Dünya savaşı, ulusal düzeyde yol açtığı tepki ve zaferin doğurduğu coşkuyla Muhafazakâr parti'nin iktidara gelmesine yardımcı oldu. Ama, ciddi uluslararası ve iktisadi sorunlarla karşılaşan bu parti, daha çok savunmaya yönelik bir tavır aldı. İkinci Dünya savaşı başladığında parti W. Churchill gibi olağanüstü güçlü bir kişiye kavuştu; savaş sonrasında Churchill'i, A. Eden ve H. Macmillan izlediler.

Birleşik Krallık, İkinci Dünya savaşı'ndan çok deneyimli olarak çıktı; iki savaş arasındaki iktisadi çöküntünün anıları yine de canlıydı. Ülkeyi iktisadi ve toplumsal bakımdan yeniden imar etme gereksemesinin İşçi partisi için yarattığı elverişli ortam, bu partinin 1945'te yeniden iktidara gelmesine yol açtı. Uğradığı seçim yenilgisi, Muhafazakâr parti'yi harekete geçirdi; parti içindeki "ilerici tory'cilik", muhafazakâr hareketin yönetimini üstlendi ve orta sınıfları kendine bağlayabilecek nitelikte "yapıcı bir muhalefet" örgütlemeye girişti. Bu sınıfların, yoğunlaşan devletleştirme girişimlerine karşı duyduğu düşmanlık, "soğuk savaş"tan kaynaklanan korkular muhafazakârların yeniden-doğuşunu kolaylaştırdı, 1951 ve 1959 seçimlerini kazanmalarına yardımcı oldu. 1964 yenilgisi, İşçi partisi'ne ancak sınırlı bir eylem alanı bıraktı.

1965'ten başlayarak A. Douglas-Home'un yerine geçen E. Heath'in yönettiği Muhafazakâr parti, 1970 seçimlerini kazandı: E. Heath, işçi partili Harold Wilson'ın yerine Başbakan oldu. Ama bozulan iktisadi ve toplumsal durumu düzeltememesi İşçi partisi'nin yeniden iktidara gelmesine olanak verdi (1974-1979); bu sırada, muhafazakârların "sertlik" yanlısı kanadının lideri Margaret Thatcher, parti başkanlığına seçildi (1975). İşçi partililerin seçim yenilgisi (mayıs 1979), Başbakan olan Margaret Thatcher'ın, Muhafazakâr parti programını çok daha sıkı bir biçimde uygulamasına olanak verdi: devlet müdahaleciliğinin önlenmesi (millileştirmelerin iptali, Welfare State ["refah devleti"] siyasetinin durdurulması), "sendikaların gücü"nün kırılması, sıkı bir mali politika, Ortak pazar'ın kimi yönlerine karşı belirgin bir muhalefet, İRA üyesi irlandalı hükümlülerin taleplerine karşı ödünsüzlük. Kasım 1990'da, 15 yıldır partinin başkanı ve 11 yıldır başbakan olan Margaret Thatcher'in yerine parti başkanı ve başbakan seçilen John Major* görevi devraldığı sırada, kamuoyu yoklamaları, İşçi partisi'nin Muhafazakârlar'dan az farkla önde olduğunu gösteriyordu. Körfez savaşı'nın ertesinde izlediği soğukkanlı ve güvenli politikayla övgü toplayan Major, kamuoyu yoklamalarındaki desteğini % 70'in üstüne çıkardı ki, bu otuz yılı aşkın bir süredir bir başbakanın elde ettiği en yüksek orandı. Major, 1991'de Maastricht'te gerçekleşen AT zirvesinde izlediği ılımlı politikayla da puan topladı. 9 nisan 1992 seçimlerinde Muhafazakâr parti, oyların % 41,8'ini alarak 336 sandalye sahibi oldu ve iktidarını sürdürdü.

MUHAFAZAKÂRANE be. (ar. *muḥâfaza.* fars. *-kâr* ve *-âne*'den *muḥafazakârâne*). *Esk.* Tutucu bir biçimde.

MUHAFAZAKÂRLIK a. Tutuculuk.

MUHAFAZALI sıf. Doğal bir biçimde korunan; mahfuz.

MUHAFAZASIZ sıf. Kendisine zarar verebilecek dış etkenlere karşı korunmasız ya da kötü hava koşullarından kolaylıkla etkilenebilen şey için kullanılır: *Bu ev çok muhafazasız, kışın ısıtmakta güçlük çekeceksiniz.*

MUHAFETE a. (ar. *ḫaft*'tan *muḫafete*). *Esk.* Yavaş okuma ya da söyleme.

MUHAFFEF sıf. (ar. *taḫfif*'ten *muḫaffef*). *Esk.* Hafifletilmiş.

—Esk. dilbilg. Kolay telaffuz edilebilmesi için kısaltılmış ya da uzun ünlüsü kısaltılmış sözcük için kullanılır.

—Hat. Bir yazı üslubu.

MUHAFFİF, MUHAFFİFE sıf. (ar. *taḫfif*'ten *muḫaffif,* dişl. *muḫaffife*). *Esk.* Hafifletici, hafifleten: *Edviye-i muhaffife* (ağrı dindirici ilaçlar). *Esbab-ı muhaffife* (hafifletici nedenler).

Radio Times Hulton Picture Library

Disraeli'nin (sağda) başkanlığında **Muhafazakâr parti** toplantısı (1870'e doğr.)

MUHAFIZ sıf. ve a. (ar. *muḥâfız*). **1.** Birini ya da bir şeyi koruyan, kollayan, gözeten, koruyucu: *Bankadaki muhafızların sayısı artırılacak. Yabancı konuğa eşlik etmek için iki muhafız ve bir çevirmen görevlendirildi.* **—2.** *Esk.* Bir kalenin ya da bir kentin önemli yerlerini korumak, güvenliği ve düzeni sağlamakla görevli komutan.

—Ask. *Muhafız kıtası* ya da *muhafız alayı,* devlet başkanlarını, cumhurbaşkanlarını ya da kralları yakından korumak amacıyla özel olarak kurulmuş güvenlik birliği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Çağdaş tar. *Kızıl muhafız,* Mao Zıdong'un revizyonizme karşı açtığı kampanyayı desteklemek amacıyla 1964-1969 arasında kurulan çin gençlik hareketinin üyesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Huk. *Tapu sicil muhafızı* → TAPU.

—Rom. tar. *Praetorium muhafızı,* Roma imparatorlarının özel muhafızı.

—ANSİKL. Ask. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'nın her türlü güvenlik hizmetlerinde görevlendirilen muhafız alayı, Kurtuluş savaşı başlarında bir "muhafız takımı" olarak İsmail Hakkı (Tekçe) tarafından kuruldu (18 temmuz 1920). Çeşitli aşamalardan geçtikten sonra "Cumhurbaşkanlığı muhafız kıtası" (28 ağustos 1940) adını aldı ve başka sınıf ve silahlarla takviye olunarak ateş gücü tugay düzeyine çıkartıldı ve "Muhafız alayı" adıy-

la günümüzdeki kuruluşuna sahip oldu (16 mayıs 1953).

—Çağdaş tar. *Kızıl muhafızlar.* Genellikle 20 yaşından küçük milyonlarca genç lise ve üniversite öğrencisini, işçi ve köylüyü toplayan bu hareket, gerçekte 1964'te toplanan Komünist gençlik birliği kongresi'nde doğdu. Bu kongrede bir konuşma yapan Mao Zıdong, Çin'i revizyonizmden ve kapitalizme dönüş tehlikesinden kurtarmak için gerektiğinde kendilerine başvuracağını gençlere vaat etti. Komünist gençlik birliği, merkez komitesinin yenilenmesinden sonra, eylemlerini tüm gençliği kapsayacak biçimde genişletmekle görevlendirildi (1964). Proleter öğelerine dayanarak, gençliği ülkenin esas devrimci gücü haline getiren Birlik, önce okul öğretmenlerini bir sosyalist eğitim kampanyasına katılmaya zorladı (1965). Sonra, aralık 1965'te Kültür devrimi ilan edildi ve ağustos 1966'dan başlayarak gelişti. Kültür devrimi'nin savunucuları ve sözcüleri kızıl muhafızlardı.

Kızıl muhafızların şiddet hareketlerinden ve bağımsız davranışlarından kaygıya düşen Mao Zıdong, 4 eylül 1967 tarihli bir talimatında, devrimci niteliklerinden dolayı kendilerini kutlamakla birlikte, artık okullarına ve fabrikalarına dönmelerini onlardan istedi. 3 ocak 1969'da, yeni direktiflerle, kızıl muhafızlar, büyük ittifakı (köylüler, işçiler, kızıl muhafızlar) gerçekleştirmeye çağrıldılar. Ağustosta, Mao Zıdong, verdiği direktiflerde, kızıl muhafızların tedricen ortadan kaldırılacağını bildirdi, devrimci gençlerden "üçlü ittifak" (işçi, köylü ve asker) içinde bütünleşmelerini istedi.

Muhafızgücü spor kulübü, türk spor kulübü. Atatürk'ün buyruğu ile Muhafız alayı'ndan seçilen sporcularla *Muhafız takımı* adıyla kuruldu (1920). Adı, 1923'te *Muhafızgücü*, 1982'de *Silahlı kuvvetler spor kulübü* olarak değiştirildi. Futbolda 4 (1927, 1956, 1957, 1970 Türkiye amatör futbol ligi), voleybolda 2 (1958, 1969) ve basketbolda 1 kez (1974) şampiyon oldu. 1991'de Silahlı kuvvetler spor kulübü adı kaldırılarak her kuvvet komutanlığının bünyesinde (kara, hava, deniz ve jandarma kuvvetleri gücü) spor kulüpleri oluşturuldu. Bu kulüpler birçok dalda faaliyet göstermektedir.

MUHAFIZLIK a. (ar. *muhafız*'dan). **1.** Bir şeyi, bir yeri, bir kimseyi koruma. **—2.** Muhafızın görevi.

MUHAK a. (ar. *muḥāķ*). *Esk.* Her kameri ayın son üç gecesi; ayın görünmez olduğu geceler.

MUHAKÂT a. (ar. *muḥākāt*). *Esk.* Karşılıklı hikâye anlatma.

MUHAKEMAT çoğl. a. (ar. *muḥākeme*'nin çoğl. *muḥākemāt*). *Esk.* Sonuç çıkarmalar, akılyürütmeler, çıkarsamalar: *"Çocuk bu nazariyeye kendi muhâkemâtıyla tekid etmek için..."* (Baha Tevfik).

MUHAKEME a. (ar. *muḥākeme*). **1.** Bir sonuca varmak için mantıksal ilkelere göre ve birbirine bağlı olarak düşünme, akılyürütme, usavurma. **—2.** Huk. YARGILAMA'nın eşanlamlısı. **—3.** *Muhakeme etmek*, yargılamak; usavurmak, uslamlamak. || *Muhakeme yürütmek*, bir sorun için çözüm yolları düşünmeye, bulmaya çalışmak; akılyürütmek, usavurmak.

—Cez. us. huk. *Muhakemenin meni*, soruşturma sonucunda yeterli kanıt bulunamaması nedeniyle yargılamaya gerek görülmemesi.

muhakkak yazıya bir örnek

Prof. Ali Alparslan arşivi

Muhakemet ül-lügateyn, Ali Şir Nevai'nin türkçeyle farsçayı karşılaştıran incelemesi (1499). Türkçenin farsçadan üstün ve ilerici olduğunu belirtir. Bunu kanıtlamak için türkçe sözcüklerin anlam incelikleri, farsçada karşılığı bulunmayan türkçe terimler (çadırın parçaları, kuş ve atla ilgili sözcükler, eyerin parçaları, giysiler, yemekler, içki vd.), dilbilgisi zenginlikleri (eylemden eylem, addan ad, ortaç, uluç türeten ekler vd.) gösterilir. Türkçenin söz sanatlarına elverişli yönleri (cinaslar) üzerinde durulur. Güzel olacağını sanarak farsça şiir söylemeye özenen türk gençleri kınanır. Yazar, yargılarını kanıtlarken türkçe sözcüklerin kullanımıyla ilgili pek çok şiir örneği vermiş, dilbilgisinde eklerin işlevlerini doğru biçimde belirlemiştir. (→ Kayn.)

MUHAKKAK sıf. (ar. *muḥaķķaķ*). Geri dönülmesi, değiştirilmesi imkânsız, gerçekleşmesi, gerçekliği kesin olan şey için kullanılır: *Muhakkak bir ölümden dönmek. Olayın çocuk üzerinde olumsuz etki bıraktığı muhakkaktır.*

◆ be. Kesin olarak; kesinlikle, mutlaka: *Yarın muhakkak geleceğim.*

MUHAKKAK a. Hat. Aklâmı sitte denilen altı tür yazıdan biri. (Sülüs yazıya çok benzer, ancak harflerinin derinliği az, dönüş noktaları sert ve köşelidir; dikey ve yatay harflerin boyları da uzuncadır. XVI. yy.'a değin, özellikle Kuran'ların yazımında kullanıldı; fazla yer kapladığı için daha sonra ortadan kalktı. Kimi besmeleler muhakkak yazıyla yazılır.)

MUHAKKAR sıf. (ar. *taḥķir*'den *muḥaķķar*). *Esk.* Hakarete uğramış, alçaltılmış, horlanmış: *"Muhakkar bir vücudum! dersin ey insan, fakat bilsen... / Senin mahiyetin hattâ meleklerden de ulvidir"* (M. A. Ersoy).

MUHAKKEM sıf. (ar. *taḥkim*'den *muḥakkem*). *Esk.* Sağlam, sağlamlaştırılmış.

MUHAKKİK, -kı sıf. (ar. *taḥķiķ*'ten *muḥaķķiķ*). *Esk.* Bir olayın, bir durumun nedenini ortaya çıkartan, gerçeği bulan: *"Her memleket başkalarının yeniliklerini taklid ile başladığı intizama, kendisinin eskiliklerini tahkik ile nihayet verir. Bu halde bir zamanki mukallitler, sonra muhakkik olurlar"* (İsmail Suphi, XIX. yy.).

◆ a. Soruşturmacı, soruşturucu.

—Masonl. Masonlukta locaya yeni girenleri tahkik etmekle görevli kişi. (Yetkili ritlere göre değişir. Bazen bir güvercinle temsil edilir.)

MUHAKKİKİN çoğl. a. (ar. *muḥaķķiķ*'in çoğl. *muḥaķķiķin*). *Esk.* Gerçeği araştıranlar, soruşturucular.

MUHAKKİR sıf. (ar. *taḥķir*'den *muḥaķķir*). *Esk.* Hakaret eden, hor gören: *"... içinden çıktıkları halk kitlesine muhakkir nazarıyla bakıyorlar"* (F. Köprülü).

MUHAL, -li sıf. (ar. *ḥavl*'den *muḥal*). *Esk.* **1.** Olanaksız, mümkün olmayan; boş, saçma: *"... cereyan-ı efkârımızın ne gibi neticelere vâsıl olabileceğinin evvelce tayini muhal gibidir"* (Baha Tevfik). **—2.** *Muhal olmak*, olanaksız olmak, mümkün olmamak, gerçekleşmemek: *"Muhal ola anı bulma yetürmeyince sen seni"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—3.** *Muhale talik*, olmaza bağlı; boşa, saçmaya dayalı.

—Esk. fels. Anlaşılması olanaksız, anlamsız.

—İsl. huk. *Muhalün aleyh*, kendi üzerine havaleyi kabul eden, havale edenin borcunu ödemeyi üstlenen kişi. || *Muhalün bih*, havale edilen şey. (Havale edenin zimmetindeki borçtan meydana gelir.) | *Muhalün leh*, havale edende alacağı olan havaleyi alan kişi.

MUHALAT çoğl. a. (ar. *muḥāl*'in çoğl. *muḥālāt*). *Esk.* Olmayacak şeyler.

MUHALATA a. (ar. *ḫalṭ*'tan *muḫālaṭa*). *Esk.* **1.** Karışıp görüşme. **—2.** İyi anlaşma, güzel geçinme.

MUHALEFET a. (ar. *muḫālefet*). **1.** Bir kimseye, bir düşünceye, bir karara vb. karşı çıkmak, direnmek, engel olmaya çalışmak eylemi: *Bu tasarı öteki partilerin muhalefetiyle karşılaştı. Ölüm cezalarına muhalefetiyle tanınan bir hukukçu.* **—2.** Bir yasaya, bir karara uymama, ona aykırı davranma: *Ateşli silahlar yasasına muhalefetten tutuklandı.* **—3.** Bir partide, bir grupta, bir dernekte vb. yönetimin karşısında olan, ona karşıt görüşler taşıyan grup: *Sol muhalefet, partiyi olağanüstü kurultaya çağırdı. Seçimi muhalefet adayı kazandı.* **—4.** İktidar partisinin programına, uygulamalarına karşı olan ve belli bir dönemde iktidara ve hükümete karşı çıkan partilerin ve siyasal güçlerin tümü: *Bölünmüş bir muhalefet. Muhalefete geçmek.* (Bk. *ansikl.* böl. Siyas. bil.) **—5.** *Bir şeye muhalefet etmek*, bir görüş, bir tutum ya da düşünceye karşı çıkmak, karşı bir tutum takınmak.

—Esk. dilbilg. *Muhalefet-i kıyas*, bir sözcüğün, bir tamlamanın anlam ve söyleniş açısından kurallara aykırı olarak kullanılması. (*Kıyasel muhalefet* ya da *galat-ı tahakkümi* de denir.)

—Huk. *Muhalefet şerhi* → KARŞIOY* YAZISI.

—İsl. *Muhalefetün li'l-i havadis*, yaratıklardan hiçbirine benzememe durumu ve niteliği anlamına Tanrı'nın sıfatlarından biri.

—Meteorol. Ulaşımı engelleyen kötü hava.

—ANSİKL. Siyas. bil. Muhalefetin demokraside, yöneticilerin denetim aracı ve almaşma etkeni olarak temel bir işlevi vardır. Siyasal yaşam, iktidarda birbirini izleyen iki parti ya da eğilim arasında örgütlendiği zaman, bu işlev daha kolay sağlanır. İngiltere'de, ış başındaki çoğunluğun yerine geçip bıraktığı işi sürdürmeye hazır olan muhalefetin resmi bir konumu vardır; devletten aylık alan muhalefet başkanı, hükümete göre düzenlenen bir "gölge kabine"yi yönetir ve karşı önerilerde bulunur.

MUHALESET a. (ar. *ḫulūṣ*'tan *muḫāleset*). *Esk.* Birbirine dostça davranma, içten olma: *"Fuad Paşa ile derece-i muhâlesetleri malum iken..."* (Ali Fuat, XIX. yy.).

MUHALİF sıf. ve a. (ar. *muḫālefet*'ten, *muḫālif*). **1.** Bir karara, bir hükümete, bir çoğunluğa karşı olan kimse için kullanılır: *Muhaliflerini alt etmeye çalışmak.* **—2.** Bir parti ya da meclisin muhalefet kanadında yer alan kişi için kullanılır. **—3.** *(Bir şeye) muhalif*, bir karara, bir tutuma, bir düşünceye vb. karşı olan kimse için kullanılır: *Ben bu karara muhalifim.*

◆ sıf. **1.** Bir şeye karşı olan, bir muhalefet oluşturan şey için kullanılır; karşıt: *Muhalif bir görüş öne süren olmadı. Muhalif parti, gazete.* **—2.** Karşı çıkma alışkanlığında olan, aykırı, uyumsuz kimse için kullanılır: *Muhalif bir insandır. Doğuştan muhalif.* **—3.** Siyasal muhalefete, özellikle de bir grubun içindeki ideolojik ya da siyasal nitelikli muhalefete ilişkin olan için kullanılır.

—*Esk. Muhalif-i akl*, akla aykırı, akıldışı.

—Bors. *Muhalif kıymetler bülteni*, kaybol-

muş ya da çalınmış hamiline yazılı menkul kıymetlerle ilgili olarak Avrupa ülkelerinde Borsa acentaları meslek odaları tarafından her gün yayımlanan liste. Türkiye'deki uygulamaya göre, mahkemelerce ödeme yasağı konulan menkul kıymetlere ait bilgiler İstanbul Menkul kıymetler borsası'na gelir gelmez her defasında bir liste halinde borsa içinde ilan edilerek aracılara ve yatırımcılara duyurulur.

MUHALİF a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılan bir bileşik makam. (Şükrüllah iki tanım verir. Birincisine göre, nikriz makamına segâh üçlüsü eklenerek; ikincisine göreyse, ısfahan makamı, ırak [*fa#*] perdesine taşınarak elde edilmiştir. Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MUHALİFEK a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılan iki makama verilen ad. (Birinci makamın MUHALİF olduğu sanılıyor. İkincisiyse, Hızır Ağa'ya ve ondan aktaranlara göre, dügâh [*la*] perdesinde sona eren başka bir makamdır. İkisinin de günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MUHALİFIIRAK a. Müz. Türk müziğinde bir makam adı. (Bu adı taşıyan çeşitli yapıtların makamsal yapısı, birbirinden oldukça farklıdır. Hatta Hızır Ağa'nın *Tefhımu'l-makamat* adlı yapıtında iki ayrı tanımı vardır.)

MUHALİFIRAST a. Müz. Türk müziğinde XVIII.yy.'a değin kullanılan bir bileşik makam. (Rast makamına, hümayun makamı eklenerek oluşturulmuştur. Hicaz dörtlüsüyle dügâh [*la*] perdesinde sona erer. Elimizde Arapzade Abdurrahman Bahir'in bir peşreviyle bir sazsemaisinden başka örneği yoktur.)

MUHALLA sıf. (ar. *tahliye*'den *muhallā*). *Esk.* Boşaltılmış.

MUHALLAK sıf. (ar. *tahlik*'ten *muhallak*). *Esk.* Tıraş olmuş.

◆ a. Hacıların Mina'da tıraş oldukları yer.

MUHALLEBİ a. (ar. *muhalleb*, sütle karışık ve *-i*'den *muhallebi*). **1.** Süt, pirinç unu ve şekerle yapılan, koyuca kıvamlı sütlü tatlı. (Bk. *ansikl.* böl.) [MAHALLEBİ de denir.] **—2.** *Muhallebi çocuğu*, güçlüklere, sıkıntılara karşı dayanıksız, nazlı büyütülmüş kimse için söylenir: *Bu iş senin gibi muhallebi çocuklarına göre değil.*
—Mutf. *Sakız muhallebisi*, içine dövülmüş halde ya da küçük bir torba içinde sakız konarak yapılmış muhallebi. ‖ *Su muhallebisi*, pirinç unu ve suyla yapılan ve üzerine pudra şekeri, bal, pekmez vb. dökülerek yenen muhallebi türü. (Bazen pelte kıvamına gelmesini ve şeffaf bir görünüm almasını sağlamak amacıyla, içine kola ve şap da konur.)
—ANSİKL. Mutf. Muhallebi, sütün içine ayrı bir yerde ezilerek bulamaç haline getirilmiş pirinç unu ve şeker koyup, ateş üzerinde koyulaşıncaya değin karıştırarak pişirilir. İçine koku vermesi için vanilya, sakız vb., üzerine tarçın, dövülmüş badem, antep fıstığı vb. konur. Meyveli olarak da yapılır. Taze meyve bütün ya da dilimlenmiş halde kâsenin altına konur, üzerine muhallebi dökülür. Bu tür muhallebilerde süte biraz meyve suyu da karıştırılabilir.

MUHALLEBİCİ a. **1.** Müşterilere sütlü tatlılar sunulan dükkân. **—2.** Bu işyerinin sahibi.

◆ sıf. ve a. Nazlı büyütülmüş, çıtkırıldım kimse için kullanılır: *Muhallecibinin tekidir o, böyle işlere gelmez.*

MUHALLEBİCİLİK a. Muhallebicinin yaptığı iş.

MUHALLED sıf. (ar. *tahlid*'den *muhalled*). *Esk.* Sürekli, daima kalacak olan, baki.

MUHALLEF sıf. (ar. *tahlif*'ten *muhallef*). *Esk.* **1.** Geride kalan, geriye bırakılan. **—2.** Ölen bir kimseden geriye kalan mal için kullanılır.

MUHALLEFAT çoğl. a. (ar. *muhallef*'in çoğl. *muhallefāt*). İsl. huk. **1.** Ölen bir kişinin bıraktığı şeyler. **—2.** *Muhallefat akçesi* ya da *tereke bedeli*, ölünün bıraktığı şeylerin satışından elde edilen para. ‖ *Muhallefat defteri*, miras bırakanın bıraktığı mallar hakkında tutulan defter. ‖ *Muhallefat memuru*, ölenin bıraktığı malları tespit eden ve bunları paraya çeviren görevli.
—İkt. tar. *Muhallefat halifeşi*, Osmanlı döneminde, vâris bırakmadan ölenlerin bıraktıkları terekelerle elkonulan mallara ait kayıtlar vb. işlerle uğraşan *Muhallefat kalemi*'nde çalışan kâtiplere verilen ad.

MUHALLEFE a. (ar. *muhallefe*). *Esk.* Ölen bir adamın dul kalan karısı.

MUHALLEL sıf. (ar. *helal*'den *muhallel*). *Esk.* Helal kılınmış.
—İsl. huk. *Muhallelün leh*, üç talakla boşadığı karısını, sadece kendisine helal olmak üzere, yanı yeniden nikâhlayabilmek için, bir başkasına nikâhlayan kişi.

MUHALLİ sıf. (ar. *tahliye*'den *muhalli*). *Esk.* Boşaltan.

MUHALLİD, MUHALLİDE sıf. (ar. *tahlid*'den *muhallid*, dişl. *muhallide*). *Esk.* Sonsuzlaştıran, ebedi kılan.

MUHALLİL sıf. (ar. *tahlil*'den *muhallil*). *Esk.* **1.** Çözümleyen, analiz yapan. **—2.** Haram sayılan bir şeyi helal eden.
—Esk. fiz. Eriten.
—Esk. kim. Çözümleyen.
—Esk. mat. Çözümlemeci.

◆ a. Esk. tıp. Yumruları, şişkinlikleri ya da iltihabı iyileştiren, eriten ilaç.
—İsl. huk. Üç talakla boşanmış kadını, eski kocasına helal kılmak için nikâhlayan kişi.

MUHALLİM sıf. (ar. *tahlim*'den *muhallim*). *Esk.* Öfkeli birini sakinleştiren, yumuşatan.

MUHALLİS sıf. (ar. *tahliş*'ten *muhallis*). *Esk.* Kurtaran, kurtarıcı.

MUHALLİT sıf. (ar. *tahlit*'ten *muhallit*). *Esk.* Bir şeyin içine başka şeyler katan, saflığını bozan.

MUHAMAT a. (ar. *himaye*'den *muhamāt*). *Esk.* **1.** Koruma, savunma. **—2.** Avukatlık etme.

MUHAMİ sıf. (ar. *himaye*'den *muhami*). *Esk.* Koruyan, müdafaa eden.

◆ a. İsl. huk. Avukat, müdafi.

MUHAMMED sıf. (ar. *hamd*'den *muhammed*). *Esk.* Pek çok kez övülmüş, kendisine hamd ü sena edilmiş olan.

Muhammed V, Casablanca'nın uluslararası havalimanı.

MUHAMMEDİ sıf. (öz. a. *Muhammed* ve *-i* 'den *muhammedi*). *Esk.* **1.** Hz. Muhammet'e ait. **—2.** İman etmiş, müslüman.

Muhammediye, Yazıcıoğlu Mehmet'in aruz vezniyle yazılmış türkçe manzum dinsel yapıtı (1449). Yazarın arapça kendi kitabı *Megarib üz-zaman*'dan gene kendisi tarafından çevrilmiştir. Kardeşi Ahmet* Bıcan'ın da düzyazıyla bir çevirisi *(Envar ül-âşıkin)* vardır. Hz. Muhammet'in yaşamöyküsüyle birlikte islam dinini ve tasavvufi ilkelerini konu edinen yapıt sade dili, içten inancı dolayısıyla Türkiye'de, Kırım ve Kazan'da, Başkırt Türkleri arasında en çok okunan din kitaplarından biri oldu. Bursalı İsmail Hakkı tarafından şerhedildi *(Şerh ül-Muhammediye el-müsemma bi ferah ir-ruh*, 1836). Yazarın elyazması, Vakıflar genel müdürlüğü arşiv ve neşriyat müdürlüğü'ndedir (no. 431/A). Pek çok yazması vardır, birçok kez basılmıştır. (→ Kayn.)

MUHAMMEDİYE (EL-), esk. **Perrégaux**, Cezayir'de (Muaskar vilayeti) kent, Habra kıyısında, Muaskar'ın K.-K.-D.'sunda; 53 700 nüf. Verimli bir tarım (turfanda sebze, meyveler, pamuk) bölgesinin ticaret merkezi.

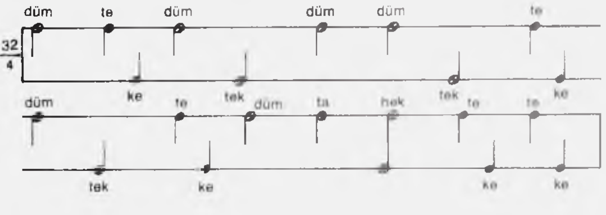
MUHAMMEDİYE ya da **MEHEMDİYA**, esk. **Fédala**, Fas'ta (Casablanca ili) liman kenti, Şeviye kıyısında; 105 000 nüf. Casablanca'nın daha çok petrol taşımacılığına ayrılmış ikincil limanı. Petrol rafinerisi. Kimya. Elektrikli gereçler. Besin sanayileri.

MUHAMMEN sıf. (ar. *tahmin*'den *muhammen*). *Esk.* **1.** Önceden tahmin edilen, oranlanan. **—2.** *Muhammen bedel*, yaklaşık değer.

MUHAMMER sıf. (ar. *himār*'dan *muhammer*). *Esk.* Eşeğe benzetilmiş kimse için kullanılır.

MUHAMMER sıf. (ar. *tahmir*'den *muhammer*). *Esk.* Mayalanmış, ekşiyip kabarmış.

MUHAMMES sıf. (ar. *tahmis*'ten *muhammes*). *Esk.* Beşli, beş parçadan oluşan.
—Ed. Divan şiirinde 5'er dizelik bentlerden oluşan nazım biçimi. ‖ *Mütekerrir muhammes*, 4. ve 5. ya da yalnız 5. dizesi öteki bentlerin sonunda yinelenen muhammes. ‖ *Müzdeviç muhammes*, bentlerin son dizesi değişen muhammes.
—Esk. mat. BEŞGEN'in eşanlamlısı. ‖ *Muhammes-i muntazam*, düzgün beşgen.

muhammes usulü

MUHAMMES sıf. (ar. *tahmis*'ten *muhammes*). *Esk.* Ateşte kızartılmış; kurutulmuş.

MUHAMMES a. Müz. Türk müziğinde bir büyük usul. (32 zamanlı, 21 vuruşludur. Bu usul, en çok peşrev, kâr ve ikinci beste, tevşih gibi formlarda kullanılmıştır. Muhammesle ölçülmüş naatlar ve ilahiler de vardır. Peşrev formunda, devrikebirden sonra en çok kullanılmış usuldür.)

MUHAMMET (Hz.), islam peygamberi (Mekke 571 - Medine 632). Mekke'nin soylu Haşimoğulları ailesinden gelir. Babası Abdullah, Beni Zühre kabilesi reisi Vehb bin Abdumenaf'ın kızı Âmine ile evlendi. Peygamber daha doğmadan babası öldü. Yetiştirilmesini dedesi Abdülmuttalip üzerine aldı ve torununa o zamana kadar kimseye verilmemiş olan *Muhammet* adını verdi. Mekke önde gelenlerinin çocukları, saf çöl arapçası ve törelerini öğrenmeleri için genellikle dışardan tutulan sütannelerle yetiştirildiklerinden Muhammet de aynı amaçla o sıralarda Mekke'de bulunan Beni Sa'd kabilesinden Halime adlı bir kadına teslim edildi. Muhammet'i ondan önce Ebu Leheb'in cariyesi Süveybe emzirmişti. Muhammet beş yaşına kadar Halime'nin yanında kaldıktan sonra annesine döndü. Yakınlarının ve kocasının mezarlarını ziyaret etmek üzere Medine'ye giden annesi, Muhammet'i de yanında götürdü; ancak dönüşte yolda öldü. Cariyeleri Ümmü Eymen Muhammet'i Mekke'ye getirip dedesi Abdülmuttalip'e teslim etti. Dedesi yetiştirmesi için onu oğlu Ebu Talip'e bıraktı. Ebu Talip ona çok iyi baktı. Hz. Muhammet'in anlattığına göre yengesi de kendisine çok iyi davrandı; çocukları aç olsalar bile önce onu doyurdu. Hz. Muhammet, "O, benim annem gibiydi" der.
Muhammet, dokuz yaşındayken amcası ticaret yapmak için gittiği Suriye'ye onu da götürdü. İslam kaynaklarında, konakladıkları Busra kasabasında bir rahibin, O'nun peygamber olacağını haber verdiği rivayetleri yer alır. Muhammet, on yedi yaşındayken de amcası Zübeyr ile Yemen'e gitti. Bu geziler, bilgi ve görgüsünü artırmasının yanı sıra ruhsal yapısının gelişmesinde de etkin rol oynadı. Bu ara-

da amcaları ile birlikte Kureyş ve Kays kabileleri arasındaki Ficar savaşı'na katıldı. Ticaretle olan ilgisi Hatice ile tanışmasına neden oldu ve onun sermayesi ile ticarete başladı. Suriye'ye yaptığı ilk seferde çok kazanç elde etti. Dürüstlüğü ile Hatice üzerinde iyi bir izlenim bıraktı ve sonunda onunla evlendi. Bu sırada Muhammet'in 25, Hatice'nin ise 40 yaşında olduğu hakkında bazı kaynaklarda verilen bilgi, pek olağandışı olmamakla birlikte, bu bilginin ihtiyatla karşılanması gerekir. Çünkü, 40 yaşından sonra Hatice Peygamber'e beş evlat kazandırdığına göre, aradaki yaş farkının bilimsel olarak daha az olması gerekir. Nitekim, Hatice'nin evlendiğinde 28 yaşında olduğunu belirten bir rivayet de vardır. Muhammet, bu sıralarda çevresindekilerin dinsel görüş ve uygulamalarıyla ilgilenmedi. Kendisi, aynı dönemde herhangi bir puta tapmamakla birlikte başkalarının putlara tapınmalarına karşı çıkmadı. Bunun dışında toplumun zaman zaman erdem ölçülerini aşan eğlencelerine de katılmadı. Onun bu dönemdeki tutumu Kuran'da "..Oysa, vahiyden önce, kitap nedir, iman nedir sen bilmezdin" (XLII, 52) ve "Tanrı seni yorulmuş halde buldu ve doğru yola yönlendirdi" (XCIII, 7) ifadeleriyle açıkça gösterilir. Bununla birlikte, gerek kendi ülkesinde, gerekse gezip gördüğü ülkelerdeki toplumlarda dinsel inanç ve ahlak bakımından gözüne çarpan büyük çöküntü, sapkınlık ve bozulmalar, yaradılışı dolayısıyla kendisini topluma yabancı kabul etmeyen ve onun her türlü derdini dert, sorununu sorun edinen Muhammet üzerinde çok derin izler bıraktı ve onu bu konularda uzun uzun düşünmeye sürükledi. Nitekim, peygamber olmadan önce bu sorunlara çare bulmak amacıyla toplumdan uzaklaşıp Mekke'nin yaklaşık 6 km kuzeyinde bulunan Hıra dağındaki bir mağaraya çekilmeyi ve ramazan ayını burada geçirmeyi âdet edindi. Bu mağaraya kaç yıl gidip geldiği bilinmemektedir. 40 yaşındayken, 610 yılında, büyük bir olasılıkla ramazan ayının 26'sını 27'sine bağlayan gecede (Kadir gecesi), kendi toplumunun putataparlığı ile hıristiyanlık ve musevilik gibi, tek tanrıcı dinlerin de sapkınlıklara uğradığını saptayıp bunlara ne gibi bir çare bulunabileceğini düşündü. Bu sorunları düşünürken olağanüstü ruhsal bir duruma ulaştığı sırada Cebrail adlı melek aracılığıyla kendisine "ikra: oku" sözcüğü ile başlayan ayet (XCVI, 1-5) indi. Bu sesin etkisi ile dehşete kapılarak evine döner dönmez Hatice'ye "Beni örtün, beni örtün" dedi. Bu arada Tanrı'nın elçisi olduğu yolunda sesler de duymaya başladı. Böylelikle, kendisine, önceki peygamberler gibi toplumdaki kötülükleri ortadan kaldırmak üzere Tanrı tarafından görevlendirildiği bildirildi. Yoğun bir ruhsal gerilimin ardından, kesin olarak inandığı bu gerçeği yakınlarına duyurmaya başladı. Kureyş'in putataparlığını asla onaylamadı; hıristiyanlık ve museviliği de hanif adını verdiği peygamber İbrahim'in, sonradan müslümanlığın da temelini oluşturan saf ve temiz dinine dönüştürmek gerektiğine inandı. Gelen bu ilk vahiy üzerine, peygamberliğini ilk olarak Hatice'ye bildirdi. Hatice de durumu akrabası Varaka'ya açtı. Bir süre vahiy kesildi. Çok geçmeden, onu doğrudan doğruya göreve çağıran "...Kalk, insanlara tuttukları yolun kötü olduğunu bildir, Rabbini ulu tanı ve yüce tut. Üstünü dünya kir ve pasından temizle, putları terk et!" ayeti (LXXIV, 1-5) indi.

Hz. Muhammet'in islam dinine çağrısına ilk uyan,eşi Hatice oldu. Onu amcası Talip'in oğlu Ali, azatlı kölelerden Zeyd bin Harise ve Ebubekir izledi. Bir süre yine vahiy kesildikten sonra on bir ayetten oluşan Duha* suresi (XCIII) indi. Bu surede, Tanrı'nın Hz. Peygamber'i yalnız bırakmadığı, yetimken barındırdığı, bu nedenle yoksullara yardım edilmesi ve iyi davranılması gerektiği üzerinde duruldu. Bu dönemde islam dinini kabul edenlerin büyük bir çoğunluğu üst düzeyden, mal ve canlarını vermekten çekinmeyen kişiler oldukları halde, dinlerini gizlemek zorunda kaldılar. Belli bir süre sonra Hz. Peygamber önce akrabalarını, ardından Safa tepesine çıkarak tüm Mekke halkını açıktan açığa müslüman olmaya çağırdı. İlk müslümanlar çok ağır hakaret ve işkencelere katlanmak zorunda kaldılar.

Hz. Heygamber, söylediklerinin arşıâlâda ancak temiz insanların dokunabileceği bir yazı (XVI, 76 vd.), bir levha (LXXX, 21 vd.), kutsal yaprakları üzerinde temiz inançlı bir yazıcının elinden çıkan (LXXX, 13 vd.) bir ana kitaba dayandığına inanmıştı. Bu kitaptan kendisine halkın anlayabileceği biçimde parçalar geliyordu (XLL, 2; XIII, 37 vd.). Bu tanrısal kitap, Kuran'dan önce inen kitapların da kökenini oluşturmuştu. Bu durum, hırstiyanların ve musevilerin, Hz. Peygamber'in söylediklerinin kendi kutsal kitaplarından alındığı yolundaki iddialarını önlüyordu. Zira benzerlik, bunların kökenlerinin bir olmasından kaynaklanıyordu. Ancak Tanrı arşıâlâ'da bulunan bu kitabın tamamını hiçbir peygambere aktarmamıştır (XL, 78; IV, 164). Kuran'da, tektanrıcılığı ilke edinmeleri, kutsal kitaplarının aynı kaynağa dayanması nedeniyle musevilik, hıristiyanlık ve müslümanlık bir tutulur, bunlardan herhangi birinin ötekinden üstün olmadığı belirtilir (II, 136).

Hz. Muhammet'in, halkı müslüman olmaya çağrısı, bulundukları mevki ve ellerindeki güçleri yitirebilecekleri kaygısıyla müşrikleri tedirgin etti. Kâbe'den putların kaldırılmasının ticareti engelleyeceği ve birtakım alışkanlıklara son verileceği için büyük tepki ile karşılandı. Bir bölük müslüman kendilerine yapılan işkenceler artınca Habeşistan'a (Etyopya) göç etmek zorunda kaldı. İki dalga halinde göç edenler, bir süre sonra Hz. Peygamber' in mekkeli müşriklerle anlaştığı yolunda aldıkları bir haber üzerine geri döndülerse de Mekke'ye geldiklerinde bunun doğru olmadığını öğrenince yeniden gittiler. Bu arada Ömer ve Hamza'nın müslümanlığı kabul etmeleri müslümanların moral ve cesaretlerini artırdı; Kâbe'de açıkça namaz kıldılar. Hz. Muhammet'in amcası Ebu Lehep dışındaki akrabalarından yardım görmesi ve Mekke önde gelenlerinden bazılarının müslüman olmaları, müşriklerin tepkilerini daha da artırdı. Hz. Peygamber eşi Hatice ve amcası Ebu Talip' in ölmeleri üzerine Mekkeliler'in müslüman olmaları konusunda ümitsizliğe kapılarak Taif'e yerleşmek istedi. Ancak burada tepki daha da büyük oldu ve Hz. Muhammet geri dönmek zorunda kaldı. Tüm bu olaylara karşın, peygamberliğine olan inancı, düşüncelerini sürekli yaymasını sağladı. Bu inancından cesaret alarak din alanındaki çalışmalarını Mekke dışına taşırmaya yöneldi. Hac mevsiminde Mekke'ye gelen Medineliler ile anlaştı. Medineliler, dinsel bir vaizden çok, kabile savaşlarında kendilerine önderlik edecek birini arıyorlardı. Hz. Peygamber'de bu iki niteliğin de bulunduğu Hicret'ten (622) sonra anlaşılacaktı.

Hz. Muhammet Medine'ye gitmeden bir süre önce, Miraç* olayı meydana geldi: Kuran'da ve hadislerde verilen bilgilere göre o gece Hz. Peygamber, Allah'ın bir mucizesi olarak Mekke'den Kudüs'e götürüldü; oradan göklere yükseltildi; Hz. Muhammet göklerde peygamberlerle görüştü, cennet ve cehennemi gördü; aynı gece geri döndü. Miraç sırasında, müşrik olmayanların cennete gidecekleriyle ilgili, beş vakit namazla birlikte dinsel yasa (şeriat) halini alan konular hakkında birçok ayet ve Bakara* suresi'nin son ayetleri indi.

Hz. Muhammet, bir hac mevsiminde Akabe'de Yesribliler (Medineliler) ile görüştü. Medineliler'den önce altı, sonra da on iki kişi müslüman oldu. Ertesi yıl aynı yerde yetmiş medineli, Hz. Peygamber Medine'ye gelip bu kentte yerleşirse kendisini koruyacaklarına söz verdiler. Bu anlaşma Mekke'de öğrenilince müslümanlara baskı ve zulüm daha da arttı ve müslümanlar büyüklü küçüklü topluluklar halinde Medine'ye göç etmeye başladılar. Medine'nin Mekke ticaret yolu üzerinde bulunması ve burada müslümanların giderek çoğalması, Mekkeliler'in çıkarlarına aykırı düştü. Bu nedenle müslümanların Medine'ye göç etmelerine engel olmaya çalıştılar. Sonunda Hz. Peygamber de Ebubekir ile birlikte Mekke'den ayrıldı. Kendilerini yakalamak için arkalarından gelen Mekkeliler, bunu başaramayarak geri döndüler. Hz. Muhammet ve Ebubekir 20 eylül 622'de, Medine yakınlarındaki Kuba'ya ulaştılar: Hz. Muhammet, burada ilk iş olarak bir mescit yaptırdı ve Külsüm bin Hedm'e konuk oldu. On gün sonra yola çıkarak Medine'ye ulaştı, burada Beni Salim mahallesinde cuma namazını kıldı ve ilk hutbesini verdi. Medine'de Ebu Eyyub el-Ensari'nin konuğu oldu. Buraya gelmeden önce devesinin ilk çöktüğü yerde bir mescit ve kendi ailesinin kalması için mescide bitişik odalar yaptırdı. Sonraları, Hz. Peygamber'in ailesi genişledikçe bu odaların sayıları arttı. Mescidin bir yanına da barınaksız kişilerin kalabilmeleri için *suffe* adı verilen bir yer yapıldı. Aynı zamanda islam dünyasının ilk "yatılı okulu" sayılan bu yurtta kalanlara Eshab us-suffe" denildi.

Medine halkı, dinleri uğruna Mekke'den göçenlerden *(muhacirun)* ve bunlara yardımcı olduklarından dolayı *ensar* adını alan yerli halk (Evs ve Hazrec kabileleri) ile Yahudiler'den oluşuyordu. Bunlar arasında birlik sağlamak oldukça güçtü. Medine sınırları yakınlarında Hayber vb. yerlerde yaşayan Yahudiler, varlıklı kişiler olduklarından, çevre üzerinde etkiliydiler. Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki geleneksel düşmanlığın yeniden alevlenme olasılığı da vardı. Ayrıca ensar ile muhacirun'u kaynaştırmak, çözülmesi gereken bir sorundu. Hz. Muhammet, bütün bu kesimleri birleştirip bağdaştırmak amacındaydı. Ancak her şeyden önce çok yoksul olan göçmenlerin durumlarının düzeltilmesi gerekiyordu. Hz. Peygamber muhacirleri ensar ile kardeş ilan ederek, ensarın onlara yardım etmesini sağladı. Yahudiler ile açılan aralarını düzeltmek için, bu kavmi, hıristiyan ve müşrikleri de müslümanlarla birlikte içine alan Medine kent devletini kurdu. Bu kesimlerin hak ve yükümlülüklerini saptayan 47 maddelik bir tür anayasa benimsendi. 10 muharrem oruç ve barış günü, Kudüs de kıble olarak kabul edildi. Daha önce farz kılınan, ancak Hz. Peygamber'in açıkça uygulayamadığı cuma namazının bundan böyle toplu olarak kılınması emredildi.

Kendi dinleri ile birçok benzerlikler göstermesine karşın Yahudiler müslümanlığa karşı çıktılar. Buna karşı Hz. Peygamber onlara, islam dininin kendinden önceki peygamberlerin söylediklerine uygun ve onların da bildirdiği, dolayısıyla onların devamı olan bir din olduğunu ifade etti. Yahudiler yine de islam dinine ve müslümanlara karşı olumsuz tutumlarından vazgeçmediler. Medine'de, Hz. Peygamber'e karşı olanlar yalnızca bunlar değildi; bir de münafıklar, yani müslümanlık perdesi altında, Hz. Muhammet ve çevresindekilere karşı olan ikiyüzlüler vardı.

Hz. Peygamber, musevilik ve hıristiyanlığı din olarak tanımakla birlikte, dönemindeki musevi ve hıristiyanların bu dinleri bozduklarını belirterek onları yeniden tevhit dinine çağırdı. Hicret'in ikinci yılında (624) Kudüs yerine, Mekke kıble olarak kabul edildi. Müslümanlar hac farizasını yerine getiremediklerinden, kurban musalla denilen açık alanda kesildi; ertesi yıl ise ramazan ayı, oruç ayı olarak kabul edildi ve hac farz kılındı. Hz. Peygamber' in bu dönemdeki bütün amacı, İbrahim peygamberin saf dinini diriltmek ve Mekke'de müşrikler tarafından kirletilen Kutsal Kâbe'yi putlardan temizleyip eski durumuna getirmekti. Hz. Peygamber ve Medine halkı, bu kutsal yerleri ziyaret etmek istiyorlardı. Ancak, müşrik Kureyşliler'in elinde olan bu yerleri ele geçirmek kolay değildi. Nitekim, Suriye ticaret yoluna engel olacağını bildiklerinden Mekkeliler, zaman zaman, Medine yöresindeki otlaklara saldırarak buradaki hayvanları

alıp götürüyorlardı. Hz. Peygamber bir önlem olarak bir yandan yöredeki kabilelerle anlaşmaya çalışırken, bir yandan da gerektiğinde düşman güçleri üzerine baskın yapabilecek birlikler (Seriye) oluşturdu. Bir yandan da savaşmaya izin veren ayetler inmeye başladı. En sonunda Ebu Süfyan'ın başında bulunduğu bir ticaret kervanına Suriye dönüşünde Hz. Muhammet'in yönettiği müslüman kuvvetler Bedir*'de bir baskın düzenledi. Müslüman kuvvetler karşı tarafı yenilgiye uğrattı (624), büyük ganimet elde etti. Savaş, mekkeli müşriklere karşı kazanılan ilk zafer ve müslümanlara önemli bir moral kaynağı oldu. Bu savaştan sonra Kureyşliler öç alma yollarını aramaya başladılar. Medine'deki museviler de kendilerine yardım etti. Böylelikle museviler ve müslümanlar arasındaki anlaşma bozulmuş olduğundan yahudi kabilelerinden Beni Kaynuka kuşatıldı ve teslim olan bu kabile Doğu Ürdün'e göç etti. Hicret'in üçüncü yılında (625) Kureyşliler, Bedir'in öcünü almak üzere Ebu Süfyan komutasındaki 3 000 kişilik bir kuvvetle harekete geçti. Hz. Muhammet, düşmanı Uhut dağında karşıladı. Savaşta müslümanlar yenilgiye uğradı; Hz. Peygamber'in amcası Hamza şehit düştü. Müslümanların yenilgisi musevilerde sevinç uyandırırken, bazı arap kabileleri de başkaldırdılar. Hz. Peygamber musevi Beni Nadir kabilesine karşı harekete geçince musevilerden büyük bir bölümü mallarını ve silahlarını bırakarak Hayber kalesi ile Suriye'ye çekildiler. Bu arada içki ve kumar "müslümanlar arasında düşmanlıklara yol açtığı, onları Allah'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoyduğu" (V, 90-91) gerekçesiyle yasaklandı. Başkaldıran arap kabileleri üzerine akıncılar (Seriye) gönderildi. Bu arada bazı kabileler kendilerine islamiyetin öğretilmesi için yalandan başvurdular; ancak kendilerine bu dini öğretmek üzere gönderilenleri öldürmeleri Hz. Muhammet'i çok üzdü.

Hicret'in beşinci yılında (627), kervanlarının müslümanlar tarafından rahatsız edilmesi ve Hayber'deki musevilerin kışkırtmasıyla Mekkeliler 10 000 kişilik bir kuvvetle harekete geçtiler. Medine'nin kuşatılmasından öteye geçmeyen bu savaş, Selman-ı Farisi'nin önerisiyle, savaş alanına kazılan hendekler sayesinde, Mekkeliler'in başarısızlığıyla sonuçlandı ve savaşa Hendek* savaşı adı verildi. Kuşatma sırasında düşmanla işbirliği yapan yahudi kabilesi Beni Kurayza üzerine yüründü ve ağır bir biçimde cezalandırıldı; tutsakların çoğu öldürüldü; ancak müslümanlığı kabul edenler bağışlandı. Hz. Muhammet, daha sonra Mekkeliler'in kervanlarına karşı ceza seferlerine başladı ve bu seferlerde başarılar kazanıldı. Artık büyük bir güç oluşturan Hz. Peygamber'in, Hicret'in altıncı yılında (628), Mekke'deki durumu da güçlendi ve Mekkeliler arasında Hz. Muhammet lehine bir hava esmeye başladı. Bu durum karşısında Hz. Peygamber ve müslümanlar Kâbe'yi ziyaret etmek için yola çıktılar. Umre yapıldıktan sonra dönülecekti. Kureyşliler buna engel olmak için harekete geçtiler. İki taraf arasında Hudeybiye'de, bir yıl sonra Mekke'nin ziyaret edilmesi koşuluyla bir antlaşma yapıldı ve Medine'ye dönüldü. Hz. Muhammet, çevredeki hükümdarları (Bizans, İran, Habeşistan) ve arap kabile reislerini yeni dine girmeye çağıran mektuplar yazdı. Müslümanlar için tehlike oluşturan, Yahudiler'in elindeki aralarında Hayber'in de bulunduğu yedi kale fethedildi. Ardından Fedek alındı ve burda yaşayan yahudiler cizye vermek koşuluyla serbest bırakıldı. Bu yöntem bütün Arabistan musevileri için uygulandı. Hudeybiye antlaşması ile elde edilen umre hakkı, 629'da yerine getirildi. Hz. Peygamber Mekke'de bulunduğu sırada Amr bin As ve Halit bin Velit müslüman oldular. Başarıları nedeniyle birçok arap kabilesi müslümanlığı kabul edip Hz. Muhammet'e katılmaya başladılar. Hudeybiye antlaşması'ndan sonra Hüzaa kabilesi müslümanlar, Beni Bekir kabilesi ise Kureyşliler ile birleşmişti. Kureyş kabilesi, bir ara Hüzaa kabilesine zulmetmekle, antlaşmayı bozduğu yolunda uyarıldı. Ancak bu uyarı dikkate alınmadı. Ebu Süfyan Hudeybiye antlaşması'nın sürmesini önerdiyse de, Hz. Peygamber, antlaşmanın kendileri tarafından daha önce bozulduğunu anımsatarak bu öneriyi kabul etmediği gibi muhacir, ensar ve bedevilerden oluşan bir ordu ile Mekke'ye yürüdü. Mekke dışında, Mekke önde gelenleriyle yapılan görüşmeler sonunda kente savaşsız girildi ve halkın tamamı müslüman oldu (630). Hz. Peygamber eski düşmanlarına karşı çok iyi davrandı. Kâbe'deki bütün putlar yok edildi. Taif'in fethi ve Havazin kabilesine boyun eğdirmek için girişilen savaşlarda, önceleri bazı tehlikeli anlar yaşandıysa da, sonuç başarılı oldu. Ele geçen ganimetin Hz. Peygamber tarafından eski muhaliflere dağıtılması, ensarın tepkisine yol açtı ve Hz. Peygamber'in artık Mekke'de oturmak niyetinde olduğu biçiminde yorumlandı. Ancak Hz. Muhammet, bu işi yeni müslümanları kazanmak ve onları müslümanlığa ısındırmak amacıyla yaptığını, ayrıca Mekke'de oturmak niyetinde olmadığını açıklayarak ensarı yatıştırdı.

Hz. Peygamber Mekke'deki işleri düzene koyduktan sonra Medine'ye döndü. Artık, getirdiği din başarıya ulaşmış, her gün katılanlarla büyük güç kazanmıştı. Bu nedenle bir zamanlar hakkında yergiler yazan şairler, bu kez onu göklere çıkaran övgüler yazdılar. Hz. Peygamber, elde ettiği büyük güç ve güvenle Bizans'ın elinde bulunan Kuzey Arabistan'a doğru bir sefere çıktı. Tebük'ü ele geçirdi ve kentte bir süre kaldıktan sonra döndü. Hz. Muhammet bu seferdeyken Medine'deki münafıklar Kuba mescidi karşısında, Hz. Peygamber'e suikast düzenlemek amacıyla Dırar mescidini yapmışlardı. Durumu öğrenen Hz. Muhammet, Tebük dönüşü daha Medine'ye girmeden bu mescidi yıktırdı. Bu sefer sırasında birkaç küçük hıristiyan devleti de cizyeye bağlandı. Medine'ye döndükten sonra Hz. Muhammet'in günleri çeşitli ülkelerden gelen heyetleri kabul etmekle geçti. Bu sıralarda 16 ya da 18 aylık olan oğlu İbrahim'i kaybetti.

Hicret'in, hıristiyanların cizye ve müslümanların da zekât vermekle görevlendirildiği yılı (631), barış içinde geçti. Aynı yıl Hz. Muhammet Ebubekir'i hac emini yaptı ve o yıl onun yönetiminde hac farizası yerine getirildi. Hz. Muhammet'in bu hacca katılmamasının nedeni, o tarihe kadar müşriklerin de Kâbe'ye girmelerine izin verilmiş olmasıydı; hacca, Ebubekir müşriklerin ziyaretini yasakladıktan sonra gidecekti. Nitekim ertesi yıl isteği yerine getirildiğinden, ondan sonrakiler için de örnek olan ve *veda haccı* da denilen farizeyi yerine getirdi. Veda haccındaki hutbesi, o güne kadarki işlevinin bir özeti niteliğini taşır. Hutbesinde, getirdiği dinin artık tamamlandığını bildirdi. Hz. Muhammet, hutbesini verdiği sırada belki de yakında öleceğini düşünmüştü. Çünkü, konuşmasının bir yerinde "...Kim bilir, belki de sizinle bir daha görüşemem" dedi ve Ebubekir bu sözlerden Hz. Peygamber'in ölümünün yakın olduğu anlamını çıkararak üzüntüsünden ağladı. Bununla birlikte, Hz. Muhammet, ölümünden bir ay önce yeni bir sefer hazırlığına girişmişti. Ancak ansızın hastalandı, 13 rebiyülevvel 10 (8 haziran 632) pazartesi günü, en çok sevdiği eşi Ayşe'nin kucağında ruhunu teslim etti. Ölümü, Medine'de büyük üzüntü ve şaşkınlık yarattı. Bazıları onun ölümüne inanmak istemedi. Bunlar arasında Ömer de vardı. Ancak, Ebubekir "Muhammet'e tapıyorsanız, onun öldüğünü, Tanrı'ya tapıyorsanız, Tanrı'nın ölmediğini ve ölmeyeceğini biliniz" diyerek ortalığı yatıştırdı. Hz. Muhammet'in naaşı daha toprağa verilmeden, ensardan bazıları Sad bin Ubade'nin evinde ona halife olacak kişinin tartışmasına giriştiler. Sonunda Ömer'in önerisiyle Ebubekir ilk halife oldu. Ali, Hz. Peygamber'in cenaze işleriyle uğraştığından, bu toplantıda bulunamadı. Alınan bir karar üzerine Hz. Muhammet'in naaşı Ayşe'nin odasına gömüldü. (→ Kayn.)

MUHAMMET I (öl. 886), Emevi hanedanından Kurtuba (Córdoba) hükümdarı (852-886). Babası Abdülrahman II'den sonra tahta çıktı; Normanlar'ın saldırılarına ve komutanlarının, León kralı Büyük Alfonso III'ün topraklarını genişletmek siyasetine zemin hazırlayan ayaklanmalarına karşı koymak zorunda kaldı.

MUHAMMET II → MEHDİ (Muhammet Bin Hişam).

MUHAMMET II el-Fakih (Jaén 1234 - öl. 1301), Gırnata (Granada) kralı (1272 -1301). Muhammet I'in oğlu ve vârisi. Castillalı Alfonso X'un metbuluğunu kabul etmek zorunda kaldı.

MUHAMMET III (Gırnata [Granada] 1256 - öl. 1314), Gırnata kralı (1301-1308), Muhammet II'nin oğlu. Kendi ailesinden prens Nasri tarafından tahttan indirilerek hapsedildi ve öldürtüldü. Elhamra camisi'ni o yaptırmıştır.

MUHAMMET V (1334-1391), Gırnata (Granada) kralı (1354-1359 ve 1362-1391). Bir süre (1360-1362), Cádiz'de hıristiyanlara yenilen **Muhammet VI bin İsmail,** onun yerine geçtiyse de, Muhammet V, Castilla kralı Zalim Pedro'nun yardımıyla onu tahttan indirdi, ardından, hıristiyan krallar arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanarak Pedro'ya haraç ödemeyi kesti. Veziri ünlü İbnülhatip'ti.

MUHAMMET VII el-Müstain (öl. 1407), Gırnata (Granada) kralı (1392 -1407). Babası Yusuf II'den sonra tahta geçti.

MUHAMMET VIII, Gırnata hükümdarı (1395-1450). Babası Yusuf III'ün ölümü (1417) üzerine tahta çıktı. Uzun yıllar ülkedeki karışıklıklarla uğraştı. Bir süre (1419 -1427) tahtı Muhammet IX'a bırakarak Tunus'ta yaşamak zorunda kaldı. İkinci saltanatı da üç yıl sürebildi (1427-1430) ve tahtı yeniden Muhammet IX'a bıraktı. Muhammet VIII'in saltanat yılları, hıristiyanlara karşı uğranılan yenilgilerle geçmiştir.

MUHAMMET XII, Gırnata (Granada) kralı (1485-86), Sa'd'ın oğlu. Daha önce Ebu Abdullah tarafından tahttan indirilmiş olan kardeşi Ebu el-Hasan'ı öldürttü ve 1486'da iktidardan uzaklaştırılıncaya kadar hıristiyanlarla mücadele etti.

MUHAMMET I (öl. 1557), Fas'taki sadi sultanlar hanedanının kurucusu (1549 -1557). 1511'de Portekizliler'e karşı savaş başkanı olarak atanan Suslu şerif Muhammet'in oğluydu. Babalarının ölümünden sonra Muhammet ve kardeşi Ahmet, Fas'taki Vattasiler'in vasalleri olarak Marakeş'e yerleştiler ve Agadir, Safi ve Azemmur'u aldılar. Ahmet, Tefilalet'e (Tafilalt) çekildi; iktidarda tek başına kalan Muhammet, Vattasiler'i tutsak etti ve 1549'da Fas'ı ele geçirerek halife unvanını aldı. Türkler'e karşı İspanyollar'la birleştiyse de Türkler tarafından öldürtüldü.

MUHAMMET II el-Mütevekkil (öl. 1578), Sadi hanedanından Fas sultanı (1574-1576). Fas hükümdarıyken, amcası Abdülmelik tarafından tahttan indirilince (1576) İspanya'ya kaçtı, Portekiz kralı Sebastiao'dan yardım istedi ve onunla birlikte Abdülmelik'e karşı Alcaçar-Quivir yakınında "Üç kral" savaşı diye bilinen çarpışmaya girdi; ancak, Muhammet de Sebastiao da bu savaşta öldüler.

MUHAMMET (Ebu'l-Muzaffer Nasirettin), Hindistan imparatoru (Gazne 1702 - Delhi 1747). 1719'da Abdullah ve Hasan Ali tarafından tahta çıkarılan Muhammet, daha sonra ikisini de ortadan kaldırdı. 1739'da iranlı Nadir Şah tarafından yenilgiye uğratıldı ve imparatorluğun çöküşüne seyirci kaldı.

MUHAMMET III (öl. Muhammedabad 1394), Delhi'deki Tuğluk hükümdarı (1390

-1394). Firuz Şah'ın üçüncü oğlu; Gıyasettin Tuğluk II'nin öldürülmesinden sonra tahta geçen Ebubekir'e karşı savaşarak Delhi'yi ele geçirdi. Ebubekir'i hapse attırıp Firuz yanlısı Doğu Hindistanlılar'ı kılıçtan geçirtti. 1392'de Doab'da baş gösteren büyük bir ayaklanmayı bastırdı, İtave'yi zaptedip Calesar yakınlarında Muhammedabad adlı bir kale inşa ettirdi. Bir ayaklanma hazırladığı gerekçesiyle, veziri İslam Han'ı da öldürtüp Mevat'ı ele geçirdi ve yağmaladı (1393). Calesar'da bulunduğu sırada hastalanmasına karşın, Delhi dolaylarındaki bazı köyleri basıp yağmalayan Bahadır Nadir'in üstüne yürüdü. Muhammedabad'a döndükten sonra ağırlaşan hastalığı yüzünden öldü.

MUHAMMET (Ali Nasîr), yemenli devlet adamı (doğm. 1939). Arap milliyetçileri hareketinin militanıydı, temmuz 1963'te bu hareketin koruyuculuğunda Güney Yemen Ulusal kurtuluş cephesi kurulunca, İngilizler'e karşı savaşımın yönetimini üstlendi. Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlık kazanmasından sonra, Yerel yönetim bakanlığına, Savunma bakanlığına (1969), ardından Başbakanlığa (1971) getirildi. Nisan 1980'de, Abdülfettah İsmail'in görevden uzaklaştırılması üzerine, Devlet başkanlığı, Başbakanlık ve Yemen Sosyalist parti genel sekreterliği görevlerini elinde topladı. 1985'te Başbakanlık görevini bıraktı. Ocak 1986'da bir darbe girişimini fırsat bilip parti içinde kendisine karşı olanları temizlemek istediyse de, ordunun büyük bölümü karşı tarafı destekleyince Yemen Arap Cumhuriyeti'ne sığınmak zorunda kaldı (1987). Bu sığınma iki Yemen arasında gerginlik yarattıysa da, yapılan görüşmelerle ilişkiler düzeltildi.

Muhammet Abduh

MUHAMMET ABDUH, mısırlı din bilgini (Aşağı Mısır 1849 - İskenderiye 1905). Dinsel öğrenim gördü ve tasavvufla da uğraştı. Afganistanlı düşünür ve siyaset adamı Cemalettin* Afgani ile tanıştı (1872) ve onun en seçkin öğrencileri arasında yer aldı. Mısır Darülulumu'na müderris olduysa da (1879), kısa süre sonra bu ülkeden çıkarıldı. Ertesi yıl dönmesine izin verilerek Mısır'ın resmi gazetesi *El-vakaayi Mısriye*'nin başyazarlığına getirildi. Daha sonra Paris'te Cemalettin Afgani ile buluşarak "El-Urvet ül-Vuska" adıyla bir dernek kurdu ve aynı adı taşıyan bir gazete yayımladı. 1895'te Beyrut'a gelerek bir medresede ders verdi ve Afgani'nin *Er-reddu ale'd-dehriyin* adlı yapıtını farsçadan arapçaya çevirdi. Ayrıca halife Ali'nin mektup ve sözlerini içeren *Nech ul-belaga* ve Bediüzzaman Hemedani'nin *Makamat* adlı yapıtlarını şerh etti. Bu görevdeyken yazdığı *Takrir fi ıslah il-mahakimil şeriye* adlı risalesi, şeriat mahkemelerinin düzeltilmesinde etkin rol oynadı. Mısır müftülüğüne getirildi; bu görevdeyken yazdığı yazılar, verdiği fetvalar ve savunduğu görüşlerle Batı karşısında islam ülkelerinin çağa ayak uydurabilmeleri için "akılcı" bir din anlayışını ve içtihadı savunan bir düşünür olarak kendini gösterdi. Nitekim, müslüman olmayanların kestikleri hayvanların etlerinin müslümanlarca yenilebileceği ve faizin caiz olduğu yolunda yeniliğe açık fetvalar vermekten çekinmedi. Ezher üniversitesi'nin kuruluş ve işleyişinin yasa ve yönetmeliklerle belirlenmesinde etkin bir rol oynadı (1896); öğretim programında matematik vb. müspet bilimlere de yer verildi. Abduh'un görüşleri, 1897'den beri Mısır'da yayımlanmakta olan *el-Menar* dergisi aracılığıyla günümüze kadar yaşatıldı; başta Mısır olmak üzere öteki islam ülkelerinde ve Mehmet Akif gibi türk şair, yazar ve düşünürleri üzerinde etkili oldu.

MUHAMMET ABDÜLKERİM, iranlı tarihçi (XIX. yy.). Yapıtlarında tarih yönü kadar, edebiyat diline verdiği önem de dikkati çeker. Başlıca yapıtları: Ahmet Şah döneminin tarihini konu edinen *Tarih-i Ahmedi*, Kâbil ve Kandehar savaşlarından söz eden *Muharebat-ı Kabul ül-Kandehar*, Pencab tarihi ile ilgili *Tarih-i Pencab Tuhfe lil-ahbab*.

MUHAMMET AHMET BİN ABDULLAH, sudanlı mehdi (Dongola, Zarar adası, 1843 - Omdurman, Hartum, 1885). Öğrenimini tamamladıktan sonra şaziliyenin bir kolu olan semmaniye tarikatına girdi ve bir süre sonra tarikat şeyhi oldu. Bulunduğu Hartum'dan Beyaz Nil'deki Abba adasına geçti ve burada çevresine çok sayıda mürit topladı. Daha sonra çıktığı gezide Dongola'dan Kurdufan'a kadar uzanan bölgede halkın devlet yönetimi altında ezildiğini, ayrıca ülkeye sömürgeci olarak girmiş İngilizler'le Araplar arasındaki anlaşmazlıkları gözledi. Bu durumdan yararlanarak ülkeye adalet ve bolluk getirmesi beklenen mehdinin kendisi olduğunu ilan etti (1881). Yerli halkı İngilizler ve mısırlı yöneticilere karşı kışkırtarak kendisine bağladı. Üzerine gönderilen mısır ve ingiliz kuvvetlerini yendi. 30 ocak 1885'te ingiliz komutanı Gordon'un elinde bulunan Hartum'u ele geçirdi. Ölünce yerine geçen halifesi Abdullah ona görkemli bir türbe yaptırdı ve Hartum, mehdi inancının merkezi oldu. Ancak, 1898'de ingiliz general Kitchener bütün mehdicileri ortadan kaldırdı. Osmanlı devleti de İngilizler'e bu konuda destek oldu.

Büyük bir olasılıkla vahhabiliğin de etkisi altında bulunan mehdicilik, ıslam dinine Kuran'ın yanı sıra *Râtib* adlı zikir dergisi ile Muhammet Ahmet'in *Meclis* adlı kitabına inanmayı, müslümanlığın beş koşulundan hac yerine cihad*ı koymayı, altıncı bir koşul olarak da şahadet sözcüğüne Muhammet Ahmet'in Tanrı'nın mehdisi olduğu anlamına gelen arapça ibareyi eklemeyi getirmişti.

MUHAMMET ALİ ŞAH, (1872-1925), İran hükümdarı (1907-1909). Kaçar hanedanının beşinci hükümdarı Muzafferittin Şah'ın oğludur. Babasının ölümünden sonra tahta geçti. Babası tarafından kabul edilen meşrutiyete karşı çıkarak mutlakıyetçi bir yönetimi benimsemesi, meclisi topa tutturarak birçok milletvekilini tutuklatması milliyetçilerin ayaklanmasına yol açtı. Tahtından indirilip İran'dan çıkarıldı; yerine 11 yaşındaki oğlu Ahmet Şah tahta çıktı.

MUHAMMET ANKARAVİ → MEHMET EMİN EFENDİ Ankaravi.

MUHAMMET BAHTİYAR Halaci, muizzi komutanlarından (öl. Devikot, Bengal, 1206). Gazne'ye giderek Muhammet Guri'nin hizmetine girmek istediyse de, bu isteğinin kabul edilmemesi üzerine Delhi'ye gitti. 1199'da Kutbettin Aybek'in Bihar'ı fethetmek için hazırladığı ordunun komutanı oldu. Elde ettiği başarıdan sonra Bengal'i ele geçirmek buyruğunu aldı ve başkent Nedya'yı savaşsız zaptetti (1203-1204). Bhutan ve Tibet üzerine de yürümesine karşın başarı sağlayamadı. Devikot'a geri döndükten sonra öldü.

MUHAMMET BAYRAM, arap yazar (Tunus 1840 - Hulvan, Mısır, 1889). Öğrenimini Camiüzzeytuna'da yaptı. Medreset ül-Unikîye'nin (1861), daha sonra Camiüzzeytuna'nın yönetimini üstlendi. Vakıfları yeniden düzenledi ve 1875'te devlet basımevi yöneticiliğine getirildi. Yayımladığı *Râ'id* gazetesinde Sırbistan ve Karadağ savaşları konusunda Türkiye'yi destekleyen yazılar yazdı. Mekke, Medine ve Beyrut'u gezdikten sonra İstanbul'a da gelerek bir kasidesini Abdülhamit II'ye sundu. 1884'ten başlayarak Mısır'a yerleşti ve burada *el-İslam* gazetesini çıkardı.

MUHAMMET BEKA, hintli tarihçi (? 1627 - Seharanpur 1683). İyi bir öğrenim gördü, ders vermeye başladı. Ünlü velilerden Masum Serhindi'ye kapılandı. Sonradan Evrengzib'in sarayında hazinedarlık ve vaka yazarlığı görevlerinde bulundu. Başlıca yapıtları; Evrengzib döneminin genel tarihi niteliğinde olan *Mir-ât-cihân-mümâ*, velilerin yaşamöykülerini anlatan *Riyâz ül-evliyâ* ile şairlerin yaşamöykülerini içeren *Tezkiret üş-şü'arâ*.

MUHAMMET BEY, arap yazar (Kahire 1829 - *ay. y.* 1898). Hukuk eğitimi gördü; ingilizce, fransızca ve türkçe öğrendi. Çeşitli görevlerde bulundu; bir süre Kahire'de yargıçlık yaptı. Moliere'in yapıtlarını yeni arapçaya çevirdi. Tarih, fransızca ve arapça konularında yapıtlar yazdı.

MUHAMMET BİN ABDULLAH, Hasan'ın torununun torunu, Ali ile Fatıma'nın büyük oğlu (öl. Medine 762). Basra, Kûfe ve Aden'deki yandaşlarının isteği üzerine kardeşi İbrahim ile birlikte Ebu Cafer'e karşı Medine'de bir ayaklanma çıkarmaya çalıştı. Ancak, Medine'de kuşatıldı ve Cafer'in komutanlarından İsa bin Musa tarafından yenilgiye uğratıldı, öldürüldü. Kûfe üzerine yürüyen kardeşi İbrahim Bahemra'da İsa'yla karşılaştı ve 14 şubat 763'te bir okla öldürüldü.

MUHAMMET BİN ABDULLAH, Tahiriler'in Bağdat valisi (825-867). Bağdat'taki karışıklıkları ortadan kaldırmak üzere halife Mütevekkil tarafından Bağdat valiliğine getirildi. Halife Mustain tahta çıkınca (862), ek görev olarak Irak, Medine ve Mekke valilikleri de kendisine verildi.

MUHAMMET III BİN ABDULLAH (öl. 1790), alevi Fas sultanı (1757-1790). Önce Marakeş halifesiydi; kenti restore etti ve Darülbeyza'yı yaptırttı; 1757'de babasının yerine tahta çıktı. Avrupa ile iyi ilişkiler kurdu ve yabancı ülkelerle ticareti geliştirmek amacıyla Mogador'u (Suvayra) inşa ettirdi (1765). Büyük bir reformcuydu.

MUHAMMET BİN ABDÜLMELİK, abbasi vezir (öl. 847). Devlet dairesinde kâtip olarak göreve başladı ve kısa sürede yükselerek halife Mutasım'a (833-842) vezir oldu (835). Bu görevini halife Vasık döneminde de (842-847) sürdürdü. Ancak, halife Mütevekkil tahta çıktıktan kısa bir süre sonra gözden düştü. Hapsedildiği yerde öldü.

MUHAMMET IV BİN ABDURRAHMAN (öl. 1873), alevi Fas sultanı (1859-1873). Hükümdarlığının ilk yılında İspanyollar Tetuan'ı ele geçirdiler (1860). İspanyol ilerlemesini durduran İngiltere ile iyi ilişkiler kurdu ve 1863'te Fransa ile bir ticaret antlaşması imzaladı.

MUHAMMET BİN ABDÜLVAHHAB, Vahhabiler* birliğinin kurucusu (Necd 1703 - 1792). Medine'de öğrenim görüp bir süre yolculuklar yaptıktan sonra İbni Teymiyye'nin yorumladığı biçimiyle İbni Hanbel okulunun öğretilerine bağlandı. 1744'te Necd'de bağımsız bir devlet kuran Muhammet bin Suud'un kendi öğretisini kabul etmesini sağladı; o da Muhammet bin Abdülvahhab'ın katı reformlarını benimsedi ve yeni devletin manevi önderi olarak ona bağlandı.

MUHAMMET BİN AHMET → İBNİ RÜŞT.

MUHAMMET BİN ALİ EL-BAKIR (Ebu Cafer), on iki imam inançlı şiilerin beşinci imamı (Medine 677 - Humeyme 732). Derin bilgisinden dolayı *kılı kırk yaran, inceleyici* anlamına "Bakır" unvanıyla anılır. Ömrünün büyük kesimini hiçbir siyasal olaya karışmadan Medine'de geçirdi. Emevi halifelerinden Ömer bin Abdülaziz'den (717-720) saygı gördü.

MUHAMMET BİN ALİ ER-RIZA (Ebu Cafer Muhammet bin Ali), on iki imam inançlı şii mezhebinin dokuzuncu imamı (Medine 811 - Bağdat 835). Sekizinci imam Ali er-Rıza'nın (öl. 818) oğlu İmam Cevâd Taki diye de bilinir. Bilgisi, ağırbaşlılığı ve zekâsıyla ün yaptı. Abbasi halifesi Memun tarafından Bağdat'a çağrıldı. Halifenin kızı Ümmülfazl ile evlendi.

MUHAMMET BİN ALİ EŞ-ŞEVKANİ, arap din bilgini ve tarihçi (Hecretü Şevkan, Yemen, 1758 - San'a 1834). Önce zeydiye fıkhı konusunda çalışmalar yaptı, ardından hadis üzerinde çalıştı. Mezhepleri eleştiren *el-Kavl ül-müfid fi edillet il-içtihadi ve't-taklid* adlı yapıtı tepki ile karşılandı. Hz. Peygamber'e, ailesine ve sahabeye karşı büyük sevgisi vardı. Bu sevgisini *Dar üs-sahabe* adlı yapıtında dile getirdi. Kuran ve hadislerdeki sözcüklerin arkasında ikinci bir anlam aramanın doğru olmadığını savundu. Bu görüşünü *et-Tuhef fi mezheb is-selef* adlı yapıtında işledi. İbni Teymiye'nin büyük ölçüde etkisi altında kaldığı kabul edilen eş-Şevkani'nin 114 kadar yapıtı olduğu söylenir. Bunlardan başlıcaları: tefsirle ilgili *Feth ül-kadir,* İbni Teymiye'nin *Münteka'l-ahbâr* adlı hadis kitabının şerhi *Neyn ül-evtâr,* fıkıhla ilgili *İrşad ül-fuhûl ilâ tahkik il-hakkı min el-usûl* ve *ed-Dürr ül-behiyye.*

MUHAMMET BİN ARAFA, faslı ulema (1890'a doğr. - Nice 1976). Küçük kuzeni Muhammet V'in tahttan indirilmesiyle ağustos 1953'te tahta geçti. 1955'te iktidardan ayrılmak zorunda kaldı.

MUHAMMET BİN EBİSSAC → SACİLER.

MUHAMMET BİN EBUBEKİR, halife Ebubekir'in oğlu (623-658). Osman'ın evlatlığı Ebu Kuzeyfe ile birlikte Mısır'da halkı halifeye karşı kışkırttı. Ayaklanmacılarla Medine'ye geldi. Üvey kardeşi Ayşe'nin, halifenin öldürülmesine bulaşmayarak Mekke'ye dönmesi yolundaki önerisini kabul etmedi. Osman'ı Kimane bin Bişr tarafından öldürülmesine seyirci kaldı. Muaviye ve Amribnül As gibi düşmanlarına karşı mücadeleden kaçındı. Amribnül As'ın kuvvetlerine karşı giriştiği bir çarpışmada öldürüldü.

MUHAMMET I BİN EL AHMER (1203-1272), Gırnata (Granada) krallığı'nın ve Beni Ahmer ya da Nasriler hanedanının (1238-1492) kurucusu. Muvahhitler imparatorluğunun çöküşünden yararlanarak Jaén, Cádiz, Lorca ve Baeza'da iktidarı ele geçirdi (1232-1238). Granada'ya yerleşti ve Castilla kralına karşı başlatılan ayaklanmaları destekledi. Elhamra ("Kırmızı") sarayının inşasına ilk kez onun döneminde başlandı.

MUHAMMET BİN EL-HANEFİYE, halife Ali'nin iki oğlu Hasan ile Hüseyin'in baba bir ana ayrı kardeşleri (Mekke 637'ye doğr. - Medine 701). Hüseyin'in öldürülmesi, Hasan'ın halifelik iddiasından vazgeçmesi üzerine, Hz. Muhammet'e olan uzak akrabalığı öne sürülerek bir takım aşırı şiiler tarafından ailenin büyüğü olarak tanındı ve Ali ailesine yapılan haksızlıkların öcünün alınması için kendisinden yararlanılmak istendi. Nitekim, aşırı şii yanlısı Muhtar es-Sakafi, Hanefiye'ye hiç istemediği halde mehdi unvanını verdi. Aşırı şiilerin çıkardığı bir ayaklanmayla ilgili görülerek Abdullah bin Zübeyr kendisini yakalayıp Zemzem kuyusu yakınlarında hapsetti. Kısa süre sonra Muhtar es-Sakafi'nin gönderdiği bir birlik tarafından hapisten kurtarıldı ve Taif'e gitti. Bir daha Muhtar es-Sakafi ile ilişki kurmadığından bu şii önder ortadan kaldırıldığı halde kendisine dokunulmadı. Şam'a giderek (698) emevi halifesi Abdülmelik'e ziyarette bulundu ve ona biat etti.

Günümüzde de bir bölüm aşırı şii tarafından mehdi olarak tanınır. Bu şiilerin inancına göre Medine'nin G.'indeki Radva dağında yaşamaktadır. Günün birinde güçlü bir ordunun başına geçip dönecek, dünyaya adalet ve mutluluğu egemen kılacaktır.

MUHAMMET BİN HAVLAN ED-DIMIŞKİ, türk mimar (XIII. yy.). Yaşamına ilişkin bilgi yoktur, ancak Alaettin I döneminden iki önemli anıtın yazıtında usta olarak adı bulunmaktadır. Önce Konya'daki Alaettin* camisi'nin yapımında görevlendirilmiş, daha sonra Konya-Aksaray yolu üzerindeki Sultan* han'ı gerçekleştirmiştir (1229). İki yapıda da gözlenen iki renkli taştan örülmüş düğümlü geçme motifi, dimaşklı (Şam) mimarın zengi bezeme üslubunun etkisinde kaldığını gösterir.

MUHAMMET BİN İBRAHİM (öl. 1660), Bicapur Adilşahlar devletinin son bağımsız hükümdarı (1626-1660). Tahta çıktıktan bir süre sonra Delhi hükümdarı Şah Cihan, Dekkan üzerine yürüdü (1634), Bicapur'u ele geçirip yaktı, Devletabad ile birlikte bazı kaleleri de teslim aldı. Şah Cihan'a vergi vermeyi kabul etmesi, Adilşahlar'ın bağımsızlıklarını ve kendi adlarına sikke basma hakkını yitirmelerine neden oldu.

MUHAMMET IV BİN İSMAİL (Gırnata [Granada] 1315-1333). Gırnata [Granada] kralı (1325-1333). Saltanatı karışıklıklar içinde geçti. Castilla kralına karşı Mariniler'den yardım istedi. Mariniler Cebelitarık'ı hıristiyanlardan aldılar (1333). Katledildi.

MUHAMMET BİN KAYS, iranlı dilbilimci ve yazar (XII.-XIII. yy. arası). Rey'de doğdu. Moğollar'ın önünden kaçan Celalettin Harizmşah'la (öl. 1231) birlikte Irak'a gitti. Celalettin Harizmşah'ın ölümünden sonra İran'da Fars bölgesine geldi. Burada salgurlu hükümdarlarından Sad bin Zengi ile oğlu Ebubekir'e kapılandı. Başlıca yapıtları: kangli türkçesi sözlüğü olan *Tibyân ül-lügat it-türkî alâ lisân il-kangli.* Yazın sanatları ile ilgili üç bölümden (aruz, kafiye ve şiir değerlendirmesi [nakd üş-şiir]) oluşan farsça yazdığı *el-Mu'cem fî me'âyiri eş'âr il-acem.*

MUHAMMET BİN MAHMUT (997 - Dunpur 1041), Gazne hükümdarı (1030 ve 1040-1041). Gazneli Mahmut'un ikinci oğlu. 1011'de babası tarafından Cüzcan eyaletinin başına getirildi. 1030'da ölmeden önce ülkesini iki oğlu arasında paylaştıran Sultan Mahmut, Muhammet'e Gazne, Horasan ve Hindistan'ı bırakmıştı. Kısa bir süre Gazne'de tahta çıkan Muhammet, kardeşi Mesut taraftarlarınca tahttan indirildi ve gözlerine mil çekilerek bir kalede hapsedildi. Mesut'un Selçuklular'a yenilip Hindistan'a kaçması üzerine (1040) Memluklar, Gazne tahtına yeniden Mahmut'u çıkardılar. Yakalanıp öldürülen Mesut'un oğlu Mevdut'la savaşan Mahmut, Dunpur yakınlarında yenildi ve idam edildi.

MUHAMMET II BİN MAHMUT (1128 - Hemedan 1160), Irak selçuklu sultanı (1153-1160). Sultan Mesut'un ölümünden sonra tahta geçen Melikşah bin Mahmut'un kardeşidir. Saltanatı ancak birkaç ay süren Melikşah'ın yerine, emirler tarafından Huzistan'dan getirilerek tahta oturtuldu. Kendisine yardım eden Hasbeğ'i öldürtmesi öteki emirlerin tepkisine yol açtı. Halife Muktefi'nin Süleymanşah'ı sultan ilan etmesi üzerine, Musul hâkimi Mevdut'un yardımıyla halifenin ordusunu yenerek Süleymanşah'ı tutsak aldı. Daha sonra Bağdat'ı kuşattı (1157). Uzun süren kuşatma sırasında hem karada hem de Dicle nehri kıyılarında şiddetli savaşlar oldu. Ardından Hemedan'a yürüyüp Hey ve Isfahan'ı, Melikşah'la atabek İldeniz yandaşlarından temizledi.

MUHAMMET BİN MEKKİ ED-DIMIŞKİ, Şehidi Evvel de denir, on iki imam inançlı şii fıkıh bilgini (öl. 1384). Döneminin ünlü şii fıkıh bilginlerinden öğrenim gördü. On iki imam inançlı fıkıh bilginlerinin en önemlileri arasında yer aldı. Memluk hükümdarı Berkuk döneminde Kadı Burhanettin Maliki'nin fetvası ile idam edildi. Fıkıh konusundaki en önemli yapıtı *Lem'e-i Dimeşkiye* adını taşır. *Şehidi sani* (İkinci Şehit) diye anılan Zeynettin bin Ali tarafından şerh edilen bu yapıt, medreselerde ders kitabı olarak okutuldu ve birçok kez basıldı.

MUHAMMET BİN MERVAN, emevi vali (öl. 720). Halife Mervan I'in oğlu; babası tarafından Irak'a gönderildi (684/685). 692'de kardeşi Abdülmelik, kendisini Irak ve Ermeniye valiliğine getirdi, ayrıca Bizans'a karşı gönderilen kuvvetlerin komutanlığına atadı. Kilikia'da ve Maraş'ta Bizanslıları bozguna uğratan Muhammet, 701'de yeğeni Abdullah bin Abdülmelik'le birlikte, asi Abdülrahman bin el-Esas'a karşı, el-Haccac'a yardıma gönderildi. Daha sonra Ermeniye'ye karşı birçok sefer yaptı. El-Velit'in tahta çıkmasından sonra bir süre daha valilik görevinde kalmasına karşın yavaş yavaş ikinci plana çekildi; komutanlığı da yeni halifenin kardeşi Mesleme'ye bıraktı. 710'da valilik görevini de Mesleme'ye devretti.

MUHAMMET IX BİN NASR (Gırnata [Granada] 1396'ya doğr. - öl.1429).Gırnata [Granada] kralı (1427-1429). İktidara yeniden dönen Muhammet VIII'in buyruğuyla başı kesilerek idam edildi.

MUHAMMET X BİN OSMAN (1415'e doğr. - 1435'e doğr.),Gırnata [Granada] kralı (1444-45, 1446-1453), onun yararına tahttan feragat eden Muhammet VIII'in yeğeni; bu sırada Beni Serecler'in desteklediği Sa'd da tahtta hak iddia edince Muhammet X onları öldürttü.

MUHAMMET BİN OSMAN EL-BENNA EL-TUSİ, türk mimar (XIII. yy.). Konya'da yaşadı. Alaettin Keykubat II'nin lalası Bedrettin Muslih'in yaptırdığı ve Anadolu'nun en anıtsal medreselerinden olan Konya Sırçalı* medrese'nin (1242) yapımını gerçekleştirdi.

MUHAMMET BİN RAİK → İBNİ RAİK.

MUHAMMET BİN SÂM, Gurller krallık ailesinden iki hükümdar kardeşin adı. Gıyasettin (1163-1203), sultandı; kardeşi Şihabettin, daha çok Muhammet* Guri adıyla tanınıyordu. Ailelerinin Herat ve Gazne üzerinde egemenlik kurmasına yol açan çabaları, tüm Kuzey Hindistan'ı (Pencab, 1186; Ganj vadisi, 1192-1203) fethetmelerini sağladı.

MUHAMMET BİN SEMAA, hanefi mezhebi fıkıh bilgini (? 748 - ? 848). Leys bin Sa'd gibi dönemin ünlü bilginlerinden öğrenim gördükten sonra Bağdat'ta Memun'un kadısı oldu. Fıkıh ile ilgili *Edeb ül kadı, Kitab ül-meharir ve's-sicillat* ve *en-Nevâdir* adlı yapıtları vardır.

MUHAMMET BİN SUUD → İBNİ SUUD (Muhammet).

MUHAMMET BİN TAHİR, Horasan valisi (öl. 909). Babasının ölümünden (862) sonra onun yerine Horasan'a vali oldu. Yakup bin el-Leys el-Seffar'ın saldırısına direnemedi ve 872 ya da 873'te Yakup Nişapur'u ele geçirince ona tutsak düştü. Yakup'un, halife Mutemit'in kardeşi Muvaffak tarafından yenilgiye uğratılması sırasında kaçtı. Horasan valiliği yeniden kendisine verilmesine karşın, görevini yerine getiremedi. 884'te Sait bin Mehlet'in yerine Bağdat'a askeri vali oldu ve Mutezit'in tahta çıkışına (892) değin bu görevde kaldı.

MUHAMMET BİN TOGAÇ (Bağdat 882 - Şam 946), İhşidiler hanedanının kurucusu (935-946). Abbasiler'in hizmetine girmiş bir türk aileye mensuptur. Tolunoğulları'nın Şam ve Taberiye valiliğini yapan babasına Taberiye'de vekâlet etti. Tolunoğulları'nın çöküşünden (905) sonra bir süre hapsedildi. Serbest bırakıldıktan sonra Abbasiler'in hizmetine girdi; 928'de Remle, 931'de Şam valiliğine atandı. 933'te nüfuzunu bütün Suriye'ye yaymıştı; ancak Mısır'a da egemen olmak istiyordu. Suriye valiliğine ek olarak Mısır valiliğine atandı; kuvvetli bir ordu ve donanma sayesinde Fustat'a girdi (935) ve Amil el-Madarai'nin direnişini kırarak ülkeye egemen oldu. Halife Razi ile iyi geçindi ve ondan "ihşit" (Sogd ve Fergana'nın iranlı hükümdarlarının unvanı) unvanını al-

dı (939). Suriye'yi tehdit eden emirülümera Muhammet bin Raik'i el-Ariş'te yendi (haziran 940), ama Laccun'da baskına uğrayarak yenildi; Remle ve çevresini ona bırakmak ve her yıl 140 000 dinar ödemek koşuluyla barış yaptı. Muhammet bin Raik'in 942'de öldürülmesinden sonra sefere çıktığı Suriye'de altı ay kaldı, Halep'i (944) ardından Şam'ı (945) ele geçiren Hamdaniler'den Seyfüddevle'yi Kınnesrin' de yendi ve onunla bir barış yaptı (945).

MUHAMMET BİN YAKUP EN-NÂSIR (İşbiliye [Sevilla] 1179 - Fas'ta 1214), dördüncü muvahhit halife (1199-1212). Saltanatı döneminde, İfrikiye'de son Murabıtlar ve İspanya'da hıristiyanlar tarafından saldırıya uğrayan Muvahhitler İmparatorluğu gerilemeye başladı. Castillalı Alfonso VIII'e karşı Las Navas de Tolosa savaşı'nı (1212) yitirerek İşbiliye'ye [Sevilla], ardından Fas'a kaçtı.

MUHAMMET BİN YAKUT, arap emir (öl. 935). Muktedir'in baş mabeyincisinin oğlu; 930 yılında Bağdat'ın güvenliğini sağlamakla görevlendirildi. Abbasi komutanlarından Munis'le anlaşmazlığa düşünce, Sicistan'a gittiyse de bir süre sonra halife tarafından geri çağrılarak Munis'e karşı savaşmak üzere Maşuk'a gönderildi. Muktedir'in öldürülmesinden sonra halife olan Kahir'in, üzerine asker göndermesi nedeniyle yandaşlarıyla birlikte Tustar'a kaçtı. Kahir tarafından affedilince Bağdat'a döndü (934). Razi'nin iktidarı sırasında nüfuzu arttı, halifenin baş mabeyinciliğine ve genel komutanlığına değin yükseldi. Halifeye karşı ayaklanan Harun bin Garip'le tutuştuğu savaşta yenilgiye uğrayınca tutuklanarak hapse attırıldı.

Associated Press

Muhammet V bin Yusuf (1956'da)

MUHAMMET V BİN YUSUF (Fas 1909 - Rabat 1961), Fas sultanı (1927) ardından Fas kralı (1957-1961), Mulay Yusuf'un üçüncü oğlu ve ardılı. İlkin Fransa'yla tam bir uyum içindeydi; İkinci Dünya savaşı sırasında Fransa'yı destekledi. Ancak Fas'ın sömürge vesayetinden kurtulma vaktinin geldiğini düşünerek, 1944' te İstiklâl'i desteklemeye başladı ve 1952'de bağımsızlık istedi. Görevinden uzaklaştırıldı (1953), önce Korsika'ya (1954), ardından Madagaskar'a sürüldü ve yerine Muhammet bin Arafa getirildi. Görevden ayrılmasının durumu ağırlaştırması üzerine Fransa onu geri çağırmak zorunda kaldı (1955) ve Fas'ın bağımsızlığını kabul etti (2 mart 1956). Fransa'dan sonra İspanya da Fas'ın bağımsızlığını tanıdı (7 nisan 1956). Fas kralı ilan edilen (ağustos 1957) Muhammet V, ihtiyatlı bir siyaset izledi. 1960'ta hükümet yönetimini eline aldı, oğlu ve gelecekteki ardılı Hasan'ı, Konsey başkan yardımcısı olarak hükümete ortak etti.

MUHAMMET BİN YUSUF BUĞRAHAN → BUĞRAHAN.

MUHAMMET CAFER Karacadağı, Mirza, iranlı yazar (XIX. yy.). Kaçar şehzadesi Celalettin Mirza'nın kâtibi ve çevirmeni. Fethali Ahundzade'nin Azerbaycan türkçesiyle yazdığı (1859) komedileri farsçaya çevirdi: *Temsilat* (1874). Bu yapıtlar örnek alınarak yazılan oyunlar, İran'da tiyatro edebiyatının başlangıcını oluşturdu.

MUHAMMET XI EBU ABDULLAH → BOABDİL.

MUHAMMET EL-HABİB (1858 - Tunus 1929), Tunus beyi, Hüseyni hanedanının on altıncı hükümdarı (1922-1929). Saltanat sürmeden ölen Sidi Muhammet el-Memun'un oğluydu; Sidi Muhammet es-Sadık tarafından yetiştirildi. Kuzeni Muhammet en-Nasır'dan sonra tahta çıktı.

MUHAMMET EL-HÂCC (1855-1906), Tunus beyi (1902-1906). Babası Sidi Ali' nin yerine geçti; ardılı kuzeni Muhammet en Nâsır'dır

MUHAMMET EN-NÂSIR (Tunus 1856 - ay. y. 1922), Tunus beyi (1906-1922). Sidi Ali'nin küçük kardeşlerinden birinin oğlu. Amcaoğlu Sidi Muhammet el-Hâcc'ın yerine geçti.

MUHAMMET ES-SADIK (Tunus 1812 - ay. y. 1882), Tunus beyi (1859 - 1882). Avrupa devletleri karşısında bir dereceye kadar bağımsız davranmakla birlikte, Fransa-Tunus anlaşmazlığı sırasında İtalya'ya dayanmaya çalıştıysa da başarı sağlayamadı ve 1881'de Tunus'u fransız himayesine sokan Bardo antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Yerine kardeşi Ali geçti.

MUHAMMET GAVS Gavaliyari, hintli veli (Gavaliyar 1500 - ay. y. 1562). Köklü bir din eğitimi gördü. Şattariye tarikatından Şeyh Zuhurettin Hacci Hudur' un müridi oldu. Uzun yıllar Çunar dağlarında yalnızlığa çekildikten sonra geldiği Gucerat'ta ünlü din bilgini ve sufi Vecihittin Gucerati ile tanıştı. Ardından gittiği Âgrâ'da Ekber Şah I'den iyi kabul ve saygı gördü. Din ve tasavvuf üzerine başlıca yapıtları: *Miraçname, El-Cevahır ül-hamse, Bahr ül-hayat, Halit-i mahazin.*

MUHAMMET GURİ (Muizzettin), asıl adı **Şihabettin** (öl. 1206), Guri sultanı (1173-1206). 1173'te Gazne'yi ele geçirdi ve büyük kardeşi Gıyasettin Muhammet'e bağlı sultan olarak buraya yerleşti. 1179'da Peşaver'i zapt etti; 1181'de Lahor'u alarak Gazneliler'in sonuncu hükümdarı Hüsrev Melik'i ele geçirdi; Pencab'ı guri topraklarına kattı. 1192'de Acmer ve Delhi'nin kralı Prithvi Rac'ı yendi; Hindistan'da bıraktığı komutanı Aybek, Delhi'yi zapt etti. Daha sonra Horasan'ın fethinde kardeşine yardım etti. Kardeşi 1203'te ölünce hanedanın başına geçti. Merv ve Nişapur'u işgal eden Harizmşah Muhammet'e yenildi, güçlükle Gazne'ye dönebildi. 1205'te Hindistan'a bir sefer yaparak Pencab'da ayaklanan Hokarlar'ı cezalandırdı. Dönüşünde, Sindhu (İndus) kıyısında bir suikast sonucu öldürüldü.

Muhammet Hanefi cengi, islam dininin yayılış dönemini, Ali ve çocuklarının kahramanlıklarını konu edinen türk halk hikâyesi. Hz. Muhammet, Ali, Ömer, Hasan ile Hüseyin yanında Muhammet Hanefi, sevgilisi Cemile, Gazanfer Kâfir gibi kurmaca kişilerin serüvenini konu edinir. Yapıta adını veren kahraman Hz. Ali'nin oğludur; savaşta yenerek öldürdüğü Kayser'in kızı Hanife'den doğmuştur. Delikanlı çölde karşılaştığı kâfir kızı Cemile'ye islam dinini benimsetir. Cemile'nin nişanlısını, babasını, amcasını öldürür; 80 bin kişilik ordularını Ömer, Ali, Hasan ile Hüseyin' in yardımıyla alt eder. Benzeri gazavat kitapları (*Kan kalesi* vb.) gibi halk diliyle yazılmış yapıtta, abartmalı kahramanlık sahneleri birbirini izler. Eski harflerle taşbasması basımları vardır. Sadeleştirilerek yeni yazıyla da yayımlanmıştır.

MUHAMMET HASAN HAN, kaçar kabilesi reisi (Mazenderan'da 1727 - Isfahan 1758). Kaçar hanedanının kurucusu Ağa Muhammet Şah'ın babası. Nadir Şah'ın öldürttüğü Feth Ali Han'dan sonra Kaçarlar'ın başına geçti. Daha önce sürüldüğü Esterabad'ı Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra ele geçirdi; Afganlılar'ı yendi. Gazvin, Gilan, Azerbaycan ve Mazenderan'ı ele geçirdi; Isfahan'ı işgal etti ve Kerim Han'ı kaçırttı; fakat Siraz önünde yenildi ve kısa süre sonra öldürüldü.

MUHAMMET HASAN HAN, Sani üd-devle ve **İtimat üs-saltana** da denir, iranlı yazar ve yönetici (öl. Tahran 1896). Öğrenimini İran'ın ilk darülfününunda tamamladıktan sonra Nasirettin Şah'ın sarayına kapılandı. Şah'ın çevirmenliğinde, basın işleri yönetmenliğinde ve saray nazırlığında bulundu. Bu süreler içinde ürettiği başlıca yapıtlar; birinci ve dördüncü cildi coğrafya sözlüğü, ikinci ve üçüncü ciltleri Nasirettin Şah dönemi tarihi niteliğindeki *Mir'ât ül-buldan;* ilk iki cildi genel, üçüncü cildi Kaçarlar tarihi ile ilgili *Tarih-i muntazam-ı Nâsiri;* birinci cildi Horasan gezisi, ikinci cildi Şah Tahmasp'ın yaşamöyküsü ile Meşhed kitaplığı'ndaki kitapların listesini içeren *Matla üş-şenis.* Bunların dışından çok sayıda okul kitabı da yazdı.

MUHAMMET HUDABENDE → OLCAYTU.

MUHAMMET HUDABENDE (öl. 1587), İran safevi hükümdarı (1578-1587). Tahmasp'ın büyük oğluydu. Kardeşi İsmail II'nin öldürülmesinden sonra iktidara geldi. Saltanatı döneminde İran'a savaş açan Osmanlılar, Tiflis (1578), Revan (1583), Tebriz'i (1858) alarak Gürcistan ile Azerbaycan'ı ele geçirdiler.

MUHAMMET HÜSEYİN, iranlı hattat (Tebriz, ? - Gazvin 1577). Gençliğinde Meşhed'e giderek Seyit Ahmet Meşhedi ve Mir Haydar'dan yazı meşk etti. Daha sonra Maliki Deylemi'nin yanında yazısını geliştirdi; özellikle nestalik yazıda ün kazandı ve son dönem tezkirecilerince *Mehin Üstat* sanıyla anıldı. Şah İsmail II döneminde devlet yapılarının yazıtlarını hazırladı. Topkapı sarayı müzesi ve İstanbul Üniversitesi kitaplıklarında yazı örnekleri bulunmaktadır. Muhammet Rıza Tebrizi, Ali Rıza Abbasi, Mir İmat ünlü öğrencileridir. Ayrıca *Mahzun* mahlasıyla şiirler de yazdı.

MUHAMMET İBNİ NUSEYR, Nuseyriler'in kurucusu (IX. yy.). 859'da kendisinin şii imamlardan onuncusu olan Ali Naki'nin ve onun oğlu Muhammet'in babı (kapısı) olduğunu ileri sürdü. (→ NUSEYRİLER.)

MUHAMMET İSMAİL BİN ABDÜLGANİ EŞ-ŞEHİT (Mevlana), islam din bilgini (Delhi 1781 - Peşaver 1831). Soyu halife Ömer'e (öl. 644) kadar uzanır. Amcası Mevlana Abdülkadir'den öğrenim gördü. Hindistan'ın çeşitli yörelerini dolaşarak islam dininin yayılmasında etkin rol oynadı. Müridi olduğu Seyit Ahmet el-Müceddit ile birlikte Mekke (1820) ve İstanbul'a gitti. Hindistan'a döndükten sonra müslümanlar ile sihler arasındaki bir çarpışmada öldü. Başlıca yapıtları: fıkıh usulü ile ilgili *Risale-i usul ül-fıkıh,* iman hakkındaki *Takviyet ül-iman,* imamlık ile ilgili *Mansabı imamet.*

MUHAMMET MEHDİ, şii mezhebinin on ikinci (son) imamı (Irak 870 - Samerra 878). On birinci imam Hasan* Askeri'nin oğlu. Çok küçük yaşta imamlık makamına geçti (874 ya da 875). Bir süre sonra, bilinmeyen bir biçimde kayboldu ve bir daha ortaya çıkmadı. Şiilik inancına göre, Muhammet Mehdi göğe çıkmıştır ve kıyamet günü arefesi zuhur edecek (dünyaya dönecek), insanlara adalet dağıtarak yeryüzünde esenlik ve mutluluğu sağlayacaktır. Zamanla Muhammet Mehdi'nin kişiliği olağanüstü bir efsane kahramanı niteliğine büründü. Özellikle alevi-bektaşi edebiyatında onunla ilgili çok sayıda şiir yazıldı.

MUHAMMET MURTAZA (Muhammet bin Mugammet el-Hüseyin el-Hanefi), arap hadis bilgini (Bilgram, Hannuc, 1732 - Kahire 1791). Köklü bir öğrenim gördü. Yerleştiği (1753) Kahire'de verdiği hadis dersleri olağanüstü ilgi topladı. Ünü Sudan ve Hindistan'a kadar yayıldı. Hadis bilimine katkılarından dolayı Mısır hükümetince maaşa bağlandı. Hadis bilimi, sözcük incelemeleri ve halife Ali oğulları soykütüğü ile ilgili birçok risalenin yanı sıra, Gazali'nin tasavvuf konusundaki *İhya ül-ulum id-din* adlı yapıtı ve Firuzabadi'nin *Kamus*'una yazdığı şerhleri vardır.

MUHAMMET SAİT → HALET EFENDİ.

Muhammet suresi, Kuran'ın 47. suresi. 38 ayettir. Medine'de inmiştir. İkinci ayette Hz. Muhammet'ten söz edildiğinden bu adı almıştır. *Kıtal* (Savaş) suresi diye de adlandırılır.

İnkârcıların ve insanları Allah yoluna gitmekten engelleyenlerin çabalarının boşa

gideceğini belirten ayetle başlayan surede, genellikle inançlılar ve inançsızların dünyadaki işleri, tutumları,Allah katındaki değerleri üzerinde durulur Ayrıca müslümanlardan Allah'a karşı saygılı olmaları ve O'ndan yine saygı ile söz etmeleri, özellikle düşmanlarıyla karşılaşmak zorunda kaldıklarında sabırlı ve kararlı olarak düşmana karşı koymaları istenir. Surede cennet nimetleri de anlatılır.

MUHAMMET ŞAH I (Alaettin) → ALAETTİN HALACİ.

MUHAMMET ŞAH I (öl. 1377), Dekkan behmeni hükümdarı (1358-1377). Hasan Alaettin Behmen Şah'ın büyük oğlu. Babasının ölümünden sonra tahta oturunca dört eyaleti ve orduyu yeniden düzenlemeye önem verdi. Bastırdığı altın paraları eritmekte direnen hintli sarrafları idam ettirmesi, bazı hindu devletlerle arasının açılmasına yol açtı. Varangal topraklarına yaptığı akınlarda Kanheyye'nin oğlu Deva'yı öldüren Muhammet, sonunda Golkonda bölgesini bırakmak ve Kanheyye' ye büyük tazminat ödemek zorunda kaldı. Buna karşılık Vicayanagar sultanı Bukka I'den haraç istedi. Bukka'nın Raiçur Doab'ı ve Mugdal'ı ele geçirmesi üzerine tutuştukları savaşta onu yenerek Mugdal'ı geri aldı. 1367'de Bukka ile yeniden savaşa tutuştu ve 400 000 hinduyu kılıçtan geçirdi. Bukka çaresiz kalıp barış istedi ve Muhammet tarafından istenen haracı ödemeyi kabul ettiği gibi ayrıca tazminat da ödedi. Buna karşılık gelecekteki savaşlar sırasında müslümanların hindu halka dokunmayacağına ilişkin teminat aldı. Vicayanagar'a dönen Muhammet, Gulbarga camisi'nin tamamlanmasından sonra Devletabad'da kendisine karşı ayaklanmış olan amcasının oğlu Behram Han Mezenderani'ye boyun eğdirdi. Ölümünden sonra yerine oğlu Mücahit geçti.

MUHAMMET ŞAH II (öl. 1397), Dekkan behmeni hükümdarı (1378-1397). Alaettin Behmen Şah'ın küçük oğlu Mahmut Han'ın oğlu; amcası Davut Şah'ın yerine tahta çıktı. Barışçı, edebiyat sever, bilginleri ve sanatçıları koruyan bir hükümdar olarak tanındı. Saltanatı süresince hiçbir savaşa girmedi. 1387-1395 arasında ülkesi büyük bir kıtlıkla karşı karşıya kaldı. Muhammet Şah buğday dışalımını serbest bıraktırdı; ayrıca bütün çocukların devlet hesabına okullarda barındırılıp doyurulmasını buyurdu; hafızlarla körlere de özel ödenek ayrılmasını sağladı. Ölümünden sonra tahta büyük oğlu Gıyasettin geçti.

MUHAMMET ŞAH III Leşkeri, (1454 -1482), Dekkan behmeni hükümdarı (1463-1482). Hümayun Şah'ın en küçük oğlu. Ağabeyi Nizam Şah'ın yerine altı yaşındayken tahta çıktı. Veziri Mahmut Gavan'ın 1467'de Melva'ya karşı yaptığı seferin başarısızlıkla sonuçlanmasına karşın, 1469 ve 1471'de Güney Konken fethedildi. Nizamülmülk'ü Telingane, Fethullah İmadülmülk'ü Berar, türk asıllı Yusuf Adil Han'ı da Devletabad valiliklerine atadı. 1472'de Benkapur ve Belgaum kalelerini ele geçirdi. Belgaum kalesinin kuşatılması sırasındaki tutumundan ötürü "leşker" (asker) unvanını kazandı. 1476'da patlak veren bir ayaklanma nedeniyle Telingane' de kuşatılmış olan Melik Hasan'ı kurtardı; Urise'yi ele geçirdi; racayı cezalandırdı. 1478'de Kondavir'i zapt edip "Gazi" unvanını aldı. Bundan sonra Telingane, Berar, Devletabad ve Gulbarga eyaletlerini ikişer ile ayırdı. Buna kızan Melik Hasan, uydurma bir ihbar mektubu yazarak Mahmut Gavan'ın düşman devletlerle anlaşmış olduğunu bildirdi; bunun üzerine Muhammet Şah, vezirinin başını kestirtti (1481). Bu davranışı behmeni hükümdarlarının otoritesinin gitgide zayıflamasına neden oldu. Yusuf Adil Han ile İmadülmülk'ün yönetimi altında bulunanlar, Muhammet Şah'la ilişkilerini kestikleri gibi emirler de ondan uzak durmaya özen gösterdiler. Bu olayların etkisiyle kendisini içkiye veren hükümdar, 28 yaşında öldü; yerine oğlu Mahmut geçtiyse de hükümdarlığı kâğıt üzerinde kaldı.

MUHAMMET ŞAH (1702-1748), Timuroğulları'nın son hint-türk hükümdarı (1719 -1748). Refiüddevle'nin ölümünün ardından, Seyit Abdullah ve Seyit Hüseyn adlı iki kardeşin desteği ile tahta çıktı. Ahmet Şah Abdal ile oğlu arasındaki savaşı izleyen günlerde öldü.

MUHAMMET ŞAH (1807-1848), kaçar hanedanından İran şahı (1834-1848). Büyükbabası Feth Ali Şah'tan sonra tahta çıktı. Çar Nikolay I'in etkisiyle Afganistan'a savaş ilan etti ve İngiltere onu, kentin kuşatmasını kaldırmak için zorlamasaydı, Herat'ı ele geçirecekti (1839). 1846'da, Tiflis antlaşması ile şah, Hazar denizi kıyısındaki iki limanı Rusya'ya bıraktı.

MUHAMMET TAHİR, guceratlı yazar (Patan, Gucerat, 1508 - ? 1578). Ülkesinde öğrenimini tamamladıktan sonra Mekke'ye gitti. İbni Hacerülheytemi ve başka tanınmış bilginlerden hadis okudu. Ali bin Hüsamettin el-Mutteki'nin geniş bilgisinden yararlandı, kadiri ve şazili tarikatlarında onun müridi oldu. Gucerat'a döndükten sonra, kendisini mehdi sayan Muhammet el-Cavnpuri'nin fikirlerini çürütmeye çalıştı. Gucerat'ı fetheden Ekber Şah'a (1572) islamın gerçek ilkelerini yayma görevinin kendisine düştüğünü söyledi. Abdürrahim Han, Gucerat valiliğine gelince, mehdinin yandaşlarından zarar gördüğünü anlatmak ve hakkını aramak için Ekber'in yanına gitti. Muhammet Tahir, Ucceyn'e giderken sahte mehdi Muhammet el-Cavnpuri'nin adamları tarafından yolda öldürüldü. Başlıca yapıtları: Kuran ve hadislere ilişkin bir sözlük olan *Mecma'u bihar il-envâr fi garâ'ib it-tenzîl ve letâif il -ahbâr* (basımı 1832), hadisçilerin özgeçmişlerini anlatan *el-Mugnî* (basımı 1873) ile yanlış olarak peygambere atfedilen hadisler hakkında *Tezkiret ül-mevzû'ât.*

MUHAMMET TAPAR (Gıyasettin) [1082 - Isfahan 1118], büyük selçuklu sultanı (1105-1118), Melikşah'ın oğlu. Kendisine Gence'yi veren kardeşi sultan Berkyaruk'a karşı 1099'da ayaklandı. 1103'e kadar süren taht kavgası sonunda Azerbaycan'da Sefidrud ırmağı sınır olmak üzere Azerbaycan'dan Suriye'ye kadar uzanan bölgede sultan tanındı. Berkyaruk'un ölümünden (1104) sonra sultan ilan edilen Melikşah II'yi devirerek büyük sultanlığı elde etti. Ülkede huzursuzluk yaratan batınilerle mücadeleye girişti; batınilerin elindeki Şahdiz ve Han-Linean kalelerini zapt ederek (1107) onları Alamut kalesine sığınmak zorunda bıraktı. Ülkede huzursuzluk yaratan Çavlı, Aksungur, Mevdut gibi emirlerin itaatini sağlayarak, Anadolu dışındaki selçuklu topraklarında egemenliğini pekiştirdi. Düşmanlarını koruyan Hille emiri Sadaka'yı yendi (1108); Gence üzerine yürüyen Gürcüler'i püskürttü (1109). Suriye'de etki alanlarını genişleten Haçlılar'a karşı Musul atabeyi Mevdut'u, onun bir batıni tarafından öldürülmesinden (1113) sonra da Aksungur'u görevlendirdi. Ancak, selçuklu emirleri arasında tam bir anlaşma olmadığından Haçlılar'a karşı mücadele kesin bir başarıya ulaşamadı. Muhammet Tapar, Alamut'taki Batıniler'e karşı Anuştigin'i gönderdi. Kalenin kuşatması sürerken hastalanarak öldü. Melikşah'ın ölümünden sonra dağılma tehlikesi gösteren Selçuklu İmparatorluğu'nu birleştirmiş ve batınilere karşı amansız bir savaş vermişti. (→ Kayn.)

MUHAMMİN sıf. (ar. *tahmin*'den *muhammin*). *Esk.* Tahmin eden, bir ölçü ya da değer biçen: *"Buseleri bir şarap muhammini gibi ilmimizle de tadarız"* (R. H. Karay).

◆ a. Bir malın alım ya da satımında kıymet biçen kimse: *"Evânî-i sîm ü zer için muhammin marifetiyle takdir olunan kıymetlerin yüzde sekseni..."* (İsmail Suphi).

MUHAMMİS sıf. (ar. *ḥamş*, yaranın şişi inmek'ten *muḥammiş*). *Esk.* Kahve, mısır vb. şeyleri kavurup satan kimse için kullanılır.

◆ a. Tava.

MUHANAT sıf. (ar. *muḫanneş*'ten osm. *muḫanat*). *Esk.* Alçak ya da korkak kimse için kullanılır.

MUHANNA sıf. (ar. *ḥınā*'dan *muḥannā*). *Esk.* Eğri, çarpık.

MUHANNA sıf. (ar. *ḥınnā*, kına'dan *muḥannā*). *Esk.* Kınalanmış.

MUHANNES sıf. (ar. *taḫnis*'ten *muḫanneş*). *Esk.* Korkak, alçak, kalleş kimse için kullanılır. (Halk dilinde MUHANNET.)

MUHANNESLİK a. (ar. *muḫanneş*'ten). *Esk.* Korkaklık, alçaklık, namussuzluk.

MUHANNET → MUHANNES.

MUHANNİT sıf. (ar. *taḥnit*'ten *muḥannit*). *Esk.* Mumyacı, mumyalayan.

MUHARAT a. (ar. *muhārat*). *Esk.* Birisinin sakalına gülerek alay etme.

MUHAREBE a. (ar. *muḥārebe*). Ask. **1.** Düşman iki tarafın silahlı kuvvetleri arasındaki çarpışma: *Meydan muharebesi. Muharebeyi kazanmak.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Savaş içinde belirli bir zamanda ve bölgede meydana gelen çarpışma. **—3.** *Muharebe ağırlığı*, muharebe sırasında lojistik desteği sağlamak için gereksinim duyulan ikmal, bakım, sıhhiye vb. araç gereçleriyle personel ve teçhizatına verilen ad. ‖ *Muharebe alanı gözetlemesi*, istihbaratı sağlamak amacıyla muharebe alanı üzerinde sürekli olarak yapılan gözetleme. ‖ *Muharebe birliği*, manevra ve ateş gücüyle düşmanı imha etmek ya da etkisiz duruma getirmek amacıyla eğitilmiş ve donatılmış birlik. ‖ *Muharebe bölgesi*, muharebe alanında dost kuvvetler arasındaki karışıklıkları önlemek amacıyla her birliğin sorumluluğuna verilen arazi parçası. ‖ *Muharebe desteği*, muharip unsurlara belirli birlikler tarafından yapılan taktik yardım. ‖ *Muharebe düzeni*, muharebe sırasında küçük birliklerin etkin biçimde yönlendirilme ve denetlenmeleri amacıyla, genellikle piyade mangası ya da takımı için uygulanan dağınık düzen biçimi. ‖ *Muharebe gücü*, komutanın elindeki araçlarla birliğin moral gücünün karışımı. ‖ *Muharebe hazırlığı*, bir birliğin savaşta doğrudan müdahale edebilmek için tüm olanaklarıyla aldığı önlemler. ‖ *Muharebe raporu*, muharebenin seyri, katılan birliklerin durumu, silahlar vb. hakkında ayrıntılı biçimde bilgi veren rapor özeti. ‖ *Muharebe sahası*, fiilen muharebe edilen alan. ‖ *Muharebeye ara verme*, yaralıların toplanması, esir değişimi, ölülerin gömülmesi gibi özel amaçlarla cephedeki komutanlar arasında yapılan anlaşma. ‖ *Muharebeyi kesme*, muharebeye tutuşmuş bir birliğin, başka bir harekâta başlamak ya da düşmandan sıyrılmak amacıyla planlı ve düzenli olarak geriye doğru yaptığı hareket. ‖ *Yakın muharebe*, hafif silahlarla, gerektiğinde göğüs göğüse yapılan muharebe.

—ANSİKL. Ask. Muharebenin genel amacı düşmanı durdurmak, bir bölgeyi ya da tesisi ele geçirmek, düşman kuvvetlerine zayiat verdirmek, düşmanı yok etmek ya da esir almaktır. Yalnızca kara kuvvetlerine bağlı unsurlar arasındaki muharebeye "kara muharebesi", uçaklar arasındaki muharebeye "hava muharebesi", gemi ve deniz araçları arasındaki muharebeye de "deniz muharebesi" denir. Kara kuvvetleri tek er ile manga, bölük, alay, tümen gibi birlikleri ve tank, top vb. araçlarıyla; hava kuvvetleri tek uçak, uçak filosu, çeşitli hava silahlarıyla; deniz kuvvet-

leri tek gemi, deniz filosu ve çeşitli deniz savaş araçlarıyla muharebeye katılabilir.
Eskiden muharebeler yalnız kara ya da yalnız deniz kuvvetleri arasında olurdu. Günümüzdeyse kara, deniz, hava kuvvetleri unsurları arasında topyekûn cereyan etmektedir. Bu yüzden kuvvetler arasında işbirliği, eşgüdüm büyük önem kazanmıştır.

MUHARESE ya da **MUHARESET** a. (ar. *ḥırāset*'ten *muḥārese, muḥareset*). *Esk.* Koruma, muhafaza etme.

MUHAREŞE a. (ar. *ḥareş*'ten *muḥareşe*). *Esk.* Kışkırtma, araya fit sokup kavga çıkartma.

MUHARİK (Ebul Muhanna bin Yahya bin Neas), Abbasiler döneminin ünlü şarkıcısı (öl. Samerra 845). Kölesi olduğu hanımı ud sanatçısı ve şarkıcı Atike binti Şuza tarafından yetiştirilerek saray çalgıcılarının başı İbrahim el-Mavsili'ye satıldı. Onun tarafından müzik alanında geliştirildikten sonra halife Harunurreşit'e (766-809) satıldı. Halife, sesini ve müzik yeteneğini çok beğenerek onu azat etti. Halife Vasık'ın döneminde (842-847) de abbasi sarayında görev yapan Muharik'in olağanüstü bir yeteneğe sahip olduğu ve bir ezgiyi iki kez aynı makamda söylemediği belirtilir.

MUHARİP sıf. ve a. (ar. *muḥarib*). Savaşan, savaşa katılan, savaşçı.
—Ask. Silahlı kuvvetlerde doğrudan doğruya savaşa giren taktik birlik ve bu birliğin personeli. || *Muharip birlik*, muharebe sırasında ateş ve manevrayı kullanarak düşmanla savaşacak taktik birlik. || *Muharip sınıf*, silahlı kuvvetlerde düşmanla doğrudan doğruya savaşan sınıf. (Piyade, tank ve topçu gibi sınıflar "muharip sınıf"; bunları destekleyen levazım, ulaştırma vb. sınıflarsa "yardımcı sınıf"tır.)

MUHARİP, Medine yakınlarında, dağlık Necid bölgesinde yaşayan eski arap kabile. Bölgede bedevi bir yaşam biçimi sürdüren Muharipler, islamlığın başlangıcında Hz. Muhammet'e karşı çıktılar. Ancak, zamanla müslümanlığa yakınlık gösterdiler ve Mekke üzerine yürüyen islam ordusuna katıldılar. Şehir teslim olduktan ve Kâbe'deki putlar kırıldıktan sonra Peygamber'e başvurarak islamlığı kabul ettiklerini bildirdiler (631). Hz. Muhammet ölünce (632), islamlıktan vazgeçerek yeniden eski dinlerine döndüler. Halife Ebubekir'in Medine'nin egemenliğini tekrar sağlamak için üzerlerine gönderdiği kuvvetlere Ridde savaşlarında yenilince yine müslüman oldular (634). Birlikleri bozulduktan sonra da öteki islam kabileleri arasında eriyip dağıldılar.

Muharip gaziler derneği *(Türkiye)*, üyelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel gereksinmelerini karşılamak amacıyla kurulmuş, kamuya yararlı dernek. Muharip gaziler derneği, "Dünya eski muharipler federasyonu" ile "Kore'de savaşanlar uluslararası dernekler federasyonu"na bağlıdır.
29 ocak 1984 tarihinde kurulan derneğin merkezi Ankara'dadır.

Muharip grubu ⇒ FELAH GRUBU.

MUHARRAK, Bahreyn takımadasında ada, Basra körfezi'ndeki en büyük adanın (bir dalgakıranla bu adaya bağlıdır.)K.-D.'sunda; 17,4 km². Başlıca kenti *Muharrak* (48 200 nüf.). Petrol tankerleri için onarım tersanesi. Uluslararası havalimanı.

MUHARREF sıf. (ar. *taḥrif*'ten *muḥarref*). *Esk.* Değiştirilmiş, aslı bozulmuş.

MUHARREFAT çoğl. a. (ar. *muḥarref*'in çoğl. *muḥarrefāt*). *Esk.* Değiştirilmiş, tahrif edilmiş şeyler.

MUHARREM sıf. (ar. *muḥarrem*). *Esk.* Yasaklanmış, haram kılınmış.
◈ a. Kameri ayların birincisi.
—ANSİKL. Ed. Alevi-bektaşi geleneğinde, muharrem ayının ilk on günü yas günüdür. Türkiye'de geniş bir halk kesimi bu geleneği sürdürür. Evlerde aşure yapılıp dağıtılır. Daha eskiden Kerbela olayını konu edinen mersiye ve makteller okunur; nevha, mersiye, destan ve tazıyeler kendilerine özgü makamla söylenir; bunlar okunurken törenlere katılanlar göğüslerini ve sırtlarını döverdi. Bazı yörelerde (örn. Iğdır ve köyleri) bugün de Kerbela mersiyeleri dramatik bir biçimde söylenir. Bu törenlerde "sinezen, nevha" denilen şiirler okunur. Fuzuli'nin *Hadikat üs-süeda*'sının her gün bir bölümü; onuncu gün ise şahadet bölümü okunur. Lamii Çelebi'nin mesnevi tarzındaki *Maktel-i Hüseyn*'i de, dramatik biçimde topluluk içinde okunan yapıtlardandır. Törenlerde meddah, nakkal, ruzehan, perdedari adıyla anılan anlatıcılar, olayları acıklı biçimde dile getirir. Matem orucuna başlanacağı günün akşamı niyet tercümanı, daha sonra mürşit tarafından uzun bir matem duası okunur. Muharrem'in onuncu günü bektaşi dergâhlarında aşçı baba ve mürşidin denetiminde gülbank ve tercüman okunarak aşure pişirilir.
—İsl. Sözcük, cahiliye* devrinde *safer ül-muharrem* biçiminde, birinci ayın asıl adı olan safer sözcüğünün sıfatı olarak kullanılırdı. Giderek sıfat, nitelenen sözcüğün yerini aldı. Bu ayın *muharrem* (kutsal, saygıdeğer) diye nitelendirilmesinin nedeni, insanlık tarihi boyunca bu ay içinde geçtiğine inanılan önemli olaylardır. İnanca göre Âdem'in tövbesi bu ayda kabul edildi; Musa peygamberin Firavun'un zulmünden kurtulması, İdris peygamberin göğe çıkması, Nuh tufanının dinmesi ve geminin Cudi dağına oturması, İbrahim peygamberin ateşten kurtulması bu ay içinde oldu.
Muharrem ayı, özellikle şiiler için büyük önem taşır. Hüseyin'in Kerbela'da 10 muharrem tarihinde şehit edilmesi dolayısıyla, şiiler, bu günü yasla geçirirler; o gün kendilerince kutsal sayılan yerleri, özellikle Kerbela'yı ziyaret ederler. 9 muharrem, şiilerin oruç günüdür. Tek bir gün olmaması koşuluyla, bu günlerde oruç tutmak sünnilerce de sevap sayılır.

MUHARREM EFENDİ Topçu, türk din bilgini (Rize 1869-İstanbul 1930). İstanbul'da Fatih Kurşunlumedrese'de öğrenim görerek Yakovalı İbrahim Efendi'den icazet aldı ve Fatih camisi'ne dersiam oldu (1895). Fetvahanei âli'de çalışmaya başladığı yıl Medinei münevvere naipliğine getirildi (1908). Sonra İstanbul'a dönerek yine Fetvahane'de görev yaptı (1910-1920). Huzur derslerinde muhatap olarak bulundu. Üsküdar müftülüğüne getirildi (1920).

Muharrem kararnamesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun, dış borçlarının konsolidasyonu amacıyla, alacaklılarının temsilcilerinden oluşan bir komisyonla yaptığı anlaşma sonucu olarak, 20 ocak 1881'de (28 muharrem 1299) yayımlanan ve imzalandığı ayın adını alan kararname. (→ DIŞ* BORÇLAR, DÜYUNU* UMUMİYE.)

MUHARREMAT çoğl. a. (ar. *muḥarrem*'in çoğl. *muḥarremāt*). *Esk.* Yasaklanmış, dince haram sayılan şeyler.
—İsl. huk. Nikâhları haram olan kadınlar. (Nesep, evlilikten doğan yakınlık ve süt verme gibi nedenlerle bazı erkeklerle bazı kadınlar arasında nikâh yapılamaz.) || *Muharremat-ı şeriye*, şeriata göre yasaklanmış şeyler. (Bu yasakların bir bölümüne uyulmaması halinde ceza uygulanır: zinada olduğu gibi. Bir bölümünün cezası tümüyle ahrete ilgilidir: kesilmeden ölen hayvanın etini yemek gibi.)

MUHARREMİYE a. (ar. *muḥarrem* ve *-iyye*'den *muḥarremiyye*). *Esk.* **1.** Muharrem ayının ilk günü. **—2.** Bu günde verilen bahşiş.
—Ed. Hicri takvimde yılın ilk ayı olan muharrem nedeniyle sunulan kasidelere verilen ad. (Nesip bölümünde "ehlibeyt"e sevgi belirtilir; Kerbela olayından söz edilir.) || Kerbela olayını konu edinen maktel*lere verilen ad.

MUHARRER sıf. (ar. *taḥrir*'den *muḥarrer*). *Esk.* Yazılmış, yazıya geçirilmiş.

MUHARRERAT çoğl. a. (ar. *muḥarrer*'in çoğl. *muḥarrerat*). *Esk.* **1.** Yazılmış şeyler, mektuplar. **—2.** *Muharrerat-ı resmiye*, resmi yazılar, evraklar.

MUHARRİB sıf. (ar. *taḥrib*'den *muḥarrib*). *Esk.* Yıkan, yok eden.

MUHARRİF sıf. (ar. *taḥrif*'ten *muḥarrif*). *Esk.* **1.** Bir yazıyı bozan, tahrif eden. **—2.** Hile yapan, aldatan.

MUHARRİK, -ki sıf. (ar. *taḥrik*'ten *muḥarrik*). *Esk.* **1.** Devitken, kımıldatan, harekete geçiren. **—2.** Ayaklandıran, kışkırtan: *"Şüphesiz bu muharrik tek ve yalnız başına değildir"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

MUHARRİK sıf. (ar. *taḥrik*'ten *muḥarrik*). *Esk.* **1.** Yakan, yakıcı. **—2.** Susatan, hararet veren. **—3.** Kendisine acındıran.

MUHARRİKİYET a. (ar. *muḥarrik* ve *-iyyet*'ten *muḥarrikiyyet*). *Esk.* Hareket ettirme gücü.

MUHARRİR a. (ar. *muḥarrir*, yazan, yazıya geçiren). *Esk.* Yazar, özellikle de gazete ve/ya da dergilerde yazı yazan kimse.
—Kur. tar. *Muharrir-i vilayet* → İLYAZICI.

MUHARRİRİN ya da **MUHARRİRAN** çoğl. a. (ar. *muḥarrir*'in çoğl. *muḥarririn*, fars. çoğl. *muḥarrirān*). *Esk.* **1.** Muharrirler, yazarlar. **—2.** Telif eser sahipleri.

MUHARRİRLİK a. *Esk.* Yazarlık.

MUHARRİŞ sıf. (ar. *taḥriş*'ten *muḥarriş*). *Esk.* Hırslandıran, tahrik eden.

MUHARRİŞ sıf. (ar. *taḥriş*'ten *muḥarriş*). *Esk.* **1.** Tahriş eden, tırmalayan: *"... iki kişinin önlerindeki kâğıtlarda koşan kalemlerinin muharriş-i asab cızıltıları* çarpışıyordu"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** Korku veren, irkilten.
—Esk. tıp. Azdırıcı özelliği olan.

MUHASAMA a. (ar. *ḫaṣm*'dan *muḫāṣama*). *Esk.* **1.** Karşılıklı düşmanlık, husumet. **—2.** İki kişi arasındaki didişme, uğraşma, muhalefet.

MUHASAMAT, -tı a. (ar. *muḫaṣama*'nın çoğl. *muḫaṣamat*, düşmanlıklar). *Esk.* **1.** Düşmanlık. **—2.** Savaşta çatışma, çarpışma.

MUHASARA a. (ar. *muḥaṣara*). *Esk.* **1.** Kuşatma, sarma, çevirme. **—2.** *Muhasara etmek*, bir yeri kuşatmak, çevirmek.
—Ask. tar. *Muhasara günlüğü*, bir kuşatma sürecinde verilen komutların, uygulanan savaş planlarının, gelişen olayların kaydedildiği resmi belge. || *Muhasara siperi*, bir yeri muhasara altında tutan personelin düşman ateşinden korunmak amacıyla hazırladığı siper.

MUHASEBAT çoğl. a. (ar. *muḥasebe*'nin çoğl. *muḥasebat*). *Esk.* **1.** Hesaplaşmalar. **—2.** Muhasebe işleri. **—3.** Muhasebe işlerinin görüldüğü daireler.

MUHASEBE a. (ar. *muḥasebe*). **1.** Hesap bilimi. **—2.** Bir kişi, kuruluş, işletme, dernek ya da kamu kurumunun hesaplarının tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Hesapları tutmakla görevli servis, servisin bulunduğu yer, büro. **—4.** Değeri para olarak belirlenmemiş şeylerin ayrıntılı olarak çıkarılan hesabı: *Bir kimseden ödünç alınan kitapların sayıca muhasebesini tutmak.* **—5.** *Esk.* Hesaplaşma, karşılıklı hesap görme. **—6.** *Bir şeyin muhasebesini yapmak*, bir işin ya da durumun olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte düşünerek bir yargıya ulaşmak.
—Kamu mal. *Devlet muhasebesi*, kamu gelir ve giderlerinin saptanması, tahsisi, bölümlere ayrılması, toplanma ve ödenmesi ile ilgili işlemlerin tümünü kapsayan kayıt sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Milli muhasebe*, bir ülkenin belli bir dönemdeki iktisadi etkinliklerini makro düzeyde izleme, ölçme ve değerlendirme tekniği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Muhs. *Muhasebe araçları*, ticari muhasebenin üç belli başlı öğesine verilen ad:

günlük defter, defterikebir, mizan. || *Muhasebe dönemi*, iki bilanço arasında geçen süre. || *Muhasebe eşitliği*, muhasebe kayıtlarına giren bir işlemin, aktif ve pasifte aynı değere sahip olması. || *Muhasebe temel denklemi*, bir işletmenin aktifleri toplamının, pasiflerin toplamına eşit olduğunu belirten denklem: mevcutlar + alacaklar = borçlar + sermaye. || *Başlangıç muhasebesi*, muhasebe düzeninin temelini, ilk çıkış noktasını oluşturan muhasebe.

—ANSİKL. Kamu mal. *Devlet muhasebesi*'nin temel amacı devlete ait gelir ve giderler ile mal varlığının kayıtlarını tutmak ve belirli dönemler sonunda hesap durumunu ortaya koymaktır. Dar anlamda devlet muhasebesinin amacı, klasik görüşe bağlı kalarak, yalnızca devletin bütçede görülen gelir ve giderlerini tutarak özellikle denetimi kolaylaştırmaktır. Oysa günümüzde devlet muhasebesindeki gelişme, devletin iktisadi yaşama müdahalesindeki gelişmeye koşut olarak yalnızca nakit hareketleri ile sınırlı kalmayıp tüm mal varlığındaki hareketleri de kapsayacak bir biçimde gelişmiştir.

Türkiye'de devlet muhasebesi ile ilgili ilk hesaplar 1880'de kameral muhasebe sistemine yani basit olarak gelir ve giderlerin kaydedilmesi yöntemine göre tutulmaya başlanmıştır. 1928'de değişiklik geçirmiş ve 1948'de yürürlüğe giren Devlet muhasebesi genel yönetmeliği ile daha önceki *tasnif yevmiyesi* sistemi bırakılarak *muzaaf muhasebe* sistemine geçilmiş ve muhasebe kayıtlarına giren hesap sayısı genişletilmiştir. Daha sonra 1953 ve 1963 yıllarında yapılan eklerle genişleme sürmüştür. Günümüzde, 1982'de yapılan Ek ve değişiklikleri ile Devlet muhasebesi genel yönetmeliği yürürlükte bulunmaktadır. Bu yönetmeliğe göre, Saymanlıklar itibariyle açılacak hesaplar, başlıca dört bölümde toplanmaktadır. Bunlar İl ve ilçe saymanlıkları, Mülki ve askeri kurum saymanlıkları, Merkez saymanlıkları ve Muhasebat genel müdürlüğü'dür. Saymanlıklarda açılan hesapların sayısı yeni yönetmelikte 49'u bulur. Birinci bölümde Bütçe gelirleri hesabı, Bütçe giderleri hesabı, Ayniyat hesabı, Adi emanetler hesabı, Defterdarlık hazine carı hesabı vb. yer alır. İkinci bölümün en önemli hesapları Darphane ve damga matbaası, Gümrükler, Askeri birlikler ve saymanlık hesaplarıdır. Üçüncü bölümde yirmiyi aşkın hesap yer alır. Dördüncü bölümde ise Merkezde açılan hesaplar arasında Bütçe tahsisleri hesabı, Menkul kıymetler hesabı, Stoklar hesabı, vb. bulunmaktadır.

—Mil. muhs. *Milli muhasebe*, belli bir mekânsal bütünlüğe sahip bir varlığın (ulus, bölge) iktisadi işleyişinin global ve entegre tanımlamasını yapar, iktisadi etkinlik akışlarına ilişkin istatiksel verileri bu mantıksal çerçeve içinde toplar ve böylece niceliksel gelişme tarihinin dayanacağı temellerin kurulmasını ve iktisadi öngörülerin tutarlık kazanmasını olanaklı kılar.

Milli hesapların oluşturulması ve değerlendirilmesi yolundaki ilk girişimler İngiltere'de XVII. yy.'ın sonlarına (Gregory King, *Natural and Political Observations and Conclusions upon the State and Condition of England* [Devlet üstüne doğal ve siyasal gözlemler ve sonuçları ve İngiltere'nin durumu], 1696, yayımlanması 1801), Fransa'da ise F. Quesnay'in ünlü *iktisadi tablo*'sunun (1758) oluşturduğu önemli kavramsal katkıyla XVIII. yy. ortalarına kadar uzanır. Ama, milli muhasebe çalışmaları asıl gelişmesini ancak 1930'dan sonra gösterdi. 1941 yılı bu konuda belli başlı bir aşama oluşturdu. O yıl Büyük Britanya'da, Keynes'in ön ayak olmasıyla, ulusal gelir konusunda bir beyaz kitap yayımlandı. Bu kitapta, milli muhasebe resmen iktisadi siyasetin vazgeçilmez bir aracı olarak kabul ediliyordu. Böylece, birçok ülkede "ulusal bütçeler" yapılmasına yol açılmış oldu.

Fransa'da, Dugé de Bernonville (1938) ve Sauvy (1938) gibi öncülerin çalışmalarından sonra, İkinci Dünya savaşı ertesinde ulusal hesapları birbiriyle bağlantılı bütünler halinde veren ilk yapıt (*Richesse et revenu de la France* [Fransa'nın serveti ve geliri], 1945) yayımlandı. L. A. Vincent'in yöntembilimsel görüşlerinden esinlenen ve R. Froment tarafından hazırlanan bu yapıtı, çok geçmeden Ulusal bilanço komisyonu'nun raporu (P. Uri, 1947) izledi.

Türkiye'de sosyal hesap tahminleri, 1951'de Devlet istatistik enstitüsü genel müdürlüğü'nde (DİE) bir Milli gelir etüt grubu kuruluncaya kadar, özel çalışmalar halinde sürdürüldü. Bu etüt grubunun kurulmasından sonra, 1938, 1948-1970 yılları için sürekli ve düzenli tahminler yapıldı. Böylece, Birleşmiş milletler istatistik dairesi'nin önerdiği o dönemin milli muhasebe sistemi standardına da bir ölçüde uyularak, iktisadi etkinlik kollarına göre milli hâsıla, yatırım malları çeşidine göre sabit sermaye oluşumu ve harcama kalemlerine göre milli harcamalar hesaplandı. 1960'ta Devlet planlama teşkilatı'nın (DPT) kurulması ve planlı döneme geçilmesiyle milli gelir ve milli muhasebe istatistiklerine duyulan gereksinim arttı ve DPT de ayrıca milli gelir serisi düzenlemeye başladı. 1971'de, bir yandan DPT'nin ve DİE'nin ayrı hesapladıkları milli gelir serilerinin birleştirilmesi, bir yandan da daha gelişmiş bir yöntem uygulamasına geçilerek yeni tahminlerin Birleşmiş milletler'in yeniden standartlaştırdığı milli muhasebe sistemine uydurulması için yapılan çalışmalar sonunda ortaya yeni bir milli gelir zaman serisi çıkarıldı. Milli gelir hesaplarını geliştirme çalışmaları yeni standart milli muhasebe sisteminin eskiden hesaplanamayan birçok kalemlerinin de hesaplanabilmesini sağladı. Ayrıca, yeni metodolojinin kullanılmasıyla yeni milli gelir serisi 1948'e kadar geri götürülebildi.

Türkiye'de uygulanan mili muhasebe sistemi Gayri safi yurtiçi hâsıla ve harcamalar, Kullanılabilir milli gelir ve dağılımı, Sermaye finansmanı ve Dış işlemler (cari işlemler ve sermaye işlemleri) olmak üzere dört konsolide hesaptan oluşmaktadır.

—Muhs. Muhasebenin eski uygarlıklarda rastlanan ilk biçimleri bile, gelir ve giderlerin, önce zaman içinde ortaya çıkış sırasına, sonra da giriş ve çıkışlar olarak iki sütun halinde yapılan bir ayrıma göre kayda tabi tutulması gerektiğini göstermektedir. Bu basit muhasebe türü, XIII. yy. sonlarından başlayarak Avrupa'da, çift taraflı (muzaaf) muhasebe denen daha karmaşık bir kayıt biçimi yönünde gelişme gösterdi. Bu, bir işlemin başlangıcını ve sonucunu iki ayrı hesapta göstermekten ibaret bir kayıt biçimiydi. Örneğin, bir alım -satım yapıldığında, aynı bir tutar hem alış hesabının borcuna -değer artışı olarak- hem de kasa hesabının alacağına -değer azalışı olarak- geçirilmekteydi. Modern muhasebenin de temelini oluşturan bu ilke, günümüzde, aynı bir muhasebe olayını, aynı anda n tane farklı ölçüte göre n tane ayrı tasnife tabi tutabilen çok taraflı muhasebe yöntemi biçiminde giderek yaygınlaştı.

Muhasebe, yerine getirebildiği çeşitli görevlere bağlı olarak gelişti. Onun mali olan asıl görevine (bir mal varlığının değerini ve değişikliklerini göstermek), hukuksal (Türk tic. k. md. 82'ye göre ticari defterler delil olarak kabul edilir) ve vergiyle ilgili (Türk gelir vergisi kanunu'na göre ticari kazançlar bilanço esasına göre belirlenir) görevler eklendi. Bu yüzden, genel muhasebe teknikleri artık sıkı kurallar çerçevesi içine alınmış bulunmaktadır. (→ MUHASEBE PLAN*I.) Öte yandan, muhasebenin ortaya koyduğu verilerin, işletmelerin yönetim perspektifi içinde kullanılması da gittikçe yaygınlaşan analitik muhasebenin temelini oluşturdu.

Genel muhasebe ya da *mali muhasebe*. Konusu, bir işletmenin etkinlik alanına giren bütün değer hareketlerini kaydetmektir. Genel muhasebe, sıkı bir tasnife tabı tuttuğu bu bilgilere dayanarak, periyodik olarak (genellikle bir yıllık hesap dönemlerinde), işletmenin mal varlığı durumunun bir cetvelini ya da bir bilançosunu (aktifle pasif arasındakı fark net durumu gösterir) ve bir netice hesabını çıkarabilir. Netice hesabı işletmenin yaptığı üç tür işlemden (işletme işlemleri, mali işlemler, istisnai işlemler) elde ettiği geliri tek bir belge içinde ortaya koyar.

Analitik muhasebe. Asıl amacı, maliyetleri ve sonuçları oluşturan öğeleri ortaya çıkararak, işletmenin yönetim gereksinimlerinin karşılanmasını ve onun iç koşullarının incelenmesini sağlamaktır. Maliyet fiyatlarının belirlenmesi, analitik muhasebenin en fazla ilgilendiği alan olmakla birlikte, o, denetim araçlarına (rantabilite, sorumluluk) ve bizzat temsil ettiği tahmin araçlarına da büyük önem verir. Başka bir deyişle, analitik muhasebe yalnızca maliyetleri ve maliyet fiyatlarını "ex-post" saptamakla kalmayıp, brüt verilerin etkinlik düzeyine göre düzeltilmesini (değişken maliyet), elde edilen bilgilerin kuramsal referanslarla (önceden saptanmış maliyetler ya da standart maliyetler) karşılaştırılarak kolayca yorumlanmasını, yönetim denetiminin temeli olan bütçeler düzenlenmesi yoluyla (→ BÜTÇE* YÖNETİMİ) öngörüye ve kontrole dayalı gerçek bir yönetim düzeninin kurulmasını olanaklı kılan denenmiş yöntemler ortaya koyar.

Muhasebe enstitüsü, İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan (1971), yüksek lisans düzeyinde eğitim-öğretim, bilimsel inceleme ve araştırmalar yapan yükseköğretim kurumu.

Enstitü, muhasebe denetçiliği uzmanlık programlarının yanı sıra muhasebe konularında çalışmak isteyenlere temel eğitim sağlamak ya da muhasebeci olarak çalışmakta olanları mesleklerinde geliştirmek amacıyla uygulama ağırlıklı kürslar açar; ayrıca çeşitli işletme ve kuruluşlardan gelen öneriler doğrultusunda araştırmalar hazırlar.

MUHASEBECİ a. Hesap işleri ile uğraşan kimse; muhasip, sayman.

MUHASEBECİLİK a. Muhasebecinin yaptığı iş; saymanlık.

MUHASEBELEŞTİRMEK g. f. Muhasebe kayıtlarına sokmak.

MUHASEDE a. (ar. *ḥased*'den *muḥasede*). *Esk.* Çekememezlik, birbirini kıskanma.

MUHASIM a. (ar *muḥaṣama*'dan *muḥāṣım*). *Esk.* **1.** Düşman taraflardan her biri. **—2.** Bir dava, savaş ya da oyunda karşı karşıya gelenlerden her biri, rakip. **—3.** *Muhasım devletler*, bir savaş ya da anlaşmazlıkta birbirine karşı olan devletlerin her biri.

MUHASIR sıf. (ar. *muḥaṣara*'dan *muḥaṣır*). *Esk.* **1.** Bir şeyi çevreleyen, onun etrafını kuşatan. **—2.** Bir kale ya da şehri kuşatıp, erzak ve mühimmatının yolunu kesen.

MUHASİBİ (Ebu Abdullah bin Haris bin Eset el-Enezi), arap sufi ve kelamcı (Basra ? - Bağdat 857). Bağdat'ta öğrenim gördü. Mutezile mezhebini benimsediğinden kaderiye mezhebinden olan babası ile ters düştü ve babası ölünce mirasını reddetti. Bağdat'taki vaazları ilgi ile izlenen Muhasibi'nin tasavvuf ve kelam konularındaki başlıca yapıtları: *Kitâbu bed men enabe İllallah, Kitâb ün-nesayih, Kitâb ül-azeme, Riaye li-hukuki'l-Lah, Kitâbu maiyet ül-Ake.*

MUHASİP a. (ar. *muḥāsib*). Muḥasebe işlerini yapan kimse, muhasebeci, sayman.

—Kamu mal. → SAYMAN.

MUHASİPLİK a. **1.** Hesap işleriyle uğraşma; muhasebecilik; saymanlık. **—2.** Hesap işlerinin görüldüğü yer; muhasebe, saymanlık.

MUHASSAL sıf. (ar. *taḥṣil*'den *mu-*

haşşal). *Esk.* Elde edilmiş, hâsıl edilmiş.
◆ be. Özetle, kısaca: *Muhassal-ı kelam* (sözün kısası).

MUHASSALA a. (ar. *muhaşşal*'dan *muhaşşala*). *Esk.* Elde edilen şey, sonuç: *"Terakkı, nizamın muhassala-ı zaruriyesidir"* (İsmail Suphi).
—Esk. fiz. BİLEŞKE'nin eşanlamlısı.

MUHASSAN sıf. (ar. *taḥşin*'den *muḥaşşan*). *Esk.* Kuvvetlendirilmiş, sağlamlaştırılmış.

MUHASSAS sıf. (ar. *taḫşış*'ten *muḫaşşaş*). *Esk.* Birine tahsis edilmiş, ayrılmış.

MUHASSASAT, -tı çoğl. a. (ar. *muḫaşşaş*'ın çoğl. *muḫaşşaşat*). *Esk.* **1.** Bir kimseye verilmiş maaş, tayın vb. şeyler. **—2.** Devlet bütçesinden, devlet daireleri için ayrılmış paralar, ödenekler.
—Ask. *Muhassasat ilmühaberi*, silahlı kuvvetlerde atama ve nakil işlemlerinde atanan ya da nakledilen kişiye, birliği tarafından verilen ve kişinin özlük haklarını, ayrıldığı tarihi, aile durumunu vb. belirten belge.

MUHASSEB, Mekke ile Mina arasında bir yer. Hacıların Mina'dan Mekke'ye dönerlerken burada bir süre beklemeleri haccın sünnetlerindendir.

MUHASSEN sıf. (ar. *taḥsin*'den *muḥassen*). *Esk.* Güzel bulunmuş, güzel.

MUHASSENAT, -tı çoğl. a. (ar. *muḥassen*'in çoğl. *muḥassenat*). *Esk.* **1.** İyi ve güzel huylar, işler. **—2.** Yararlılık ve üstünlük nedenleri.

MUHASSER sıf. (ar. *taḥsir*'den *muḥasser*). *Esk.* Hasret kalmış, özlemiş.

MUHASSIL sıf. (ar. *taḥşil*'ten *muḥaşşıl*). *Esk.* Ortaya çıkartan, oluşturan, hâsıl eden.
◆ a. Kur. tar. Osmanlılar'da Tanzimat'tan (1839) önce vergi toplayan devlet görevlisine verilen ad. —Kaymakam ve müdür gibi, mutasarrıftan küçük devlet görevlilerine verilen unvan. —1847-1858 arası Osmanlı devletinde görevleri sırasında zor kullanma yetkisini de taşıyan; vilayet, sancak ve kazalardaki devlet mallarının yönetimi, gelirlerinin toplanmasıyla görevli kişi.

MUHASSILLIK a. (ar. *muḥaşşıl*'dan). Kur. tar. Osmanlılar döneminde vergi toplama işi.

MUHASSİN sıf. (ar. *taḥsin*'den *muḥassın*). *Esk.* Güzellik veren, güzelleştiren.

MUHASSİR sıf. (ar. *taḥsir*'den *muḥassır*). *Esk.* Zarara uğratan, hasar veren.

MUHASSİRİN çoğl. a. (ar. *muḥassır*'ın çoğl. *muḥassirin*). *Esk.* Zarar ve zıyana yol açan şeyler ya da kimseler.

MUHASSİS sıf. (ar. *taḫşış*'ten *muḫaşşış*). *Esk.* Tahsis eden, birine özgü kılan.

MUHAŞŞA sıf. (ar. *muḥaşşā*). *Esk.* Haşiyeli kitap ya da risale. (Sayfa kenarına ya da altına yapılan haşiyeler ana metne açıklık getirdiği için önemliydi.)

MUHAŞŞİ sıf. (ar. *taḥşiye*'den *muḥaşşi*). *Esk.* Bir kitaba haşiye yazan.

MUHAŞŞİ sıf. (ar. *taḥşiye*'den *muḥaşşi*). *Esk.* Korkutan, korkutucu.

MUHAT a. (ar. *muḫāṭ*). **1.** Sümük, sümüğe benzeyen sıvı ya da nesneler. **—2.** *Muhat-üş-şeytan*, öğle sıcağında tel tel görünen güneş ışığı.

MUHAT sıf. (ar. *ḥaṭṭ*'tan *muḥāṭ*). *Esk.* **1.** Etrafı çevrilmiş, kuşatılmış, sarılmış: *"...inan ki biz hep, hayat ile, yalan şeylerle muhatız"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** Bir şeyin içinde bulunan.

MUHATABA a. (ar. *ḫiṭāb*'dan *muḫāṭaba*). *Esk.* **1.** Karşılıklı konuşma. **—2.** Çatışma, çekişme.

çoğl. *muḫāṭabāt*). *Esk.* Karşılıklı konuşmalar.

MUHATAP a. (ar. *ḫiṭāb*'tan *muḫāṭab*). **1.** Kendisine söz söylenen, kendisiyle konuşulan kimse: *Muhatabının tepkilerini ölçmek. Sen benim muhatabım değilsin.* **—2.** *Bir şeye muhatap olmak*, kendisine söz söylenmek, kendisiyle konuşulmak, hitap edilmek; bir tutum, bir davranış vb. (genellikle de olumsuz) karşısında kalmak: *Sonunda bütün o bayağı davranışlara ben muhatap oldum.*
—Bank. Bir senet, poliçe ya da çekı vadesinde ödemekle yükümlü olan kişi.
—Esk. dilbilg. İkinci kişi.
—Kur. tar. Huzur* dersine katılıp dinleyici olarak hazır bulunan ulema. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tic. huk. Poliçe ya da çekte ödeme yükümlülüğünde olan kişi. (Poliçede muhatap, poliçeyi kabul ettikten sonra asıl borçlu durumuna girer.)
—ANSİKL. Kur. tar. Huzur hocası da denen mukarrirler gibi, muhatapları da şeyhülislamlık, ramazan ayının ilk haftasında sayıları on dördü geçmemek üzere medrese eğitimi görmüş olanlar arasından seçerdi. Dersi hazırlayan mukarrir ile muhataplar, önce Dolmabahçe camisi'nde bir toplantı yaparak günün dersini görüşürler, ikindi namazından sonra da mukarririn ardı sıra saraya kadar yürüyüp padişahın huzuruna çıkarlardı. Ders vermeye başlayan mukarrir, bir aralık sırası geldiğinde kendisine konuyla ilgili soru yönelten birinci muhatabı yanıtlar ve dersi sürdürürdü. Daha sonra ikinci muhatabın da sorusunu yanıtlar ve üçüncü muhataba soru yöneltme fırsatı pek düşmezdi. Öteki muhataplar sonuna kadar ses çıkarmaksızın verilen dersi dinlerlerdi. Ders bir dua ile sona erince, mukarrirle muhatapların ceplerine kese içinde birer atiye, sırtlarına cüppe ve bellerine kuşak verilirdi. Mukarrirler siyah, muhataplar ise mavi cüppe giyerlerdi. Huzur dersleri saltanatın sonuna kadar sürdü.

MUHATARA a. (ar. *ḫaṭar*'dan *muḫāṭara*). *Esk.* **1.** Korku verici durum, tehlike: *"Kimi her türlü muhatarayı göze alarak..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Zarar, zıyan. **—3.** *Muhatara-yı izmihlal*, dağılma tehlikesi.
—Sig. → RİZİKO.

MUHATARALI sıf. *Esk.* Korkulu, tehlikeli şey için kullanılır: *Muhataralı bir iş.*
—Huk. *Muhataralı sözleşme* → TALİH* ve TESADÜFE BAĞLI SÖZLEŞME.

MUHATARAT çoğl. a. (ar. *muḫāṭara*'nın çoğl. *muḫāṭarāt*). *Esk.* **1.** Korkular, tehlikeler. **—2.** Zararlar, ziyanlar.

MUHATIB sıf. (ar. *ḫiṭāb*'dan *muḫāṭıb*). *Esk.* Hitap eden, birine söz söyleyen.

MUHATİ sıf. (ar. *muḫaṭ* ve *-i* den *muḫāṭi*). *Esk.* Sümüğe benzeyen, sümüksel, sümügümsü.

MUHATTAT sıf. (ar. *taḫṭiṭ*'ten *muḫaṭṭaṭ*). *Esk.* **1.** Üzerine çizgi çekilmiş, çizilmiş. **—2.** Kalemle resmı yapılmış.

MUHATTIT sıf. (ar. *taḫṭiṭ*'ten *muḫaṭṭıṭ*). *Esk.* **1.** Çizgi çizen. **—2.** Kalemle resim yapan.

MUHAVERAT çoğl. a. (ar. *muḥāvere*'nin çoğl. *muḥaverat*). *Esk.* Karşılıklı yapılan konuşmalar: *"Fakat müşterek muhaverat yanında, yalnız genç kızlar arasında değil gene kızlar ile delikanlılar arasında"* (H. C. Yalçın).

MUHAVERE a. (ar. *muḥāvere*). *Esk.* **1.** İki kişi arasında yapılan karşılıklı konuşma: *"Ferdi Efendi ile arasında cereyan eden muhavereyi tamamıyle anlatmıştı"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** *Muhavere etmek*, karşılıklı konuşmak.
—Ed. Roman ve hikâyede kişilerin karşılıklı konuşması.
—Sev. ov. → SÖYLEŞME.

Esk. Etrafı duvar ya da perde ile çevrilmiş olan bina için kullanılır.

MUHAVVEF sıf. (ar. *taḫvif*'ten *muḫavvef*). *Esk.* Korkutulmuş, korkmuş olan.

MUHAVVEL sıf. (ar. *taḥvil*'den *muḥavvel*). *Esk.* **1.** Değiştirilmiş. **—2.** Gönderilmiş, ısmarlanmış, sipariş edilmiş.
—Esk. mat. Dönüşmüş.

MUHAVVELAT çoğl. a. (ar. *muḥavvel*' in çoğl. *muḥavvelāt*). *Esk.* **1.** Havaleler. **—2.** Devlet borcu olarak, bir il ya da bir daireden ödenmesi istenen paralar.

MUHAVVEN sıf. (ar. *taḫvin*'den *muḫavven*). *Esk.* Hainlikle suçlandırılan.

MUHAVVİF sıf. (ar. *taḫvif*'ten *muḫavvif*). *Esk.* Korkutan, korkutucu.

MUHAVVİL sıf. (ar. *taḥvil*'den *muḥavvil*). *Esk.* Değiştiren, başka bir biçime ya da duruma sokan, dönüştüren.

MUHAVVİLE a. (ar. *muḥavvil*'den *muḥavvile*). *Esk.* Dönüştüren, dönüştürücü.
—Esk. elekt. Transformatör.

MUHAYEE a. (ar. *muḥayee*). *Esk.* Bölünmesi ya da paylaşılması imkânsız olan bir şeyi sıra ile kullanma.
—İsl. huk. Bölünmesi, dolayısıyla paylaşılması olanaksız bir yarar konusunu sıra ile kullanma yönünde yapılan sözleşme.
—ANSİKL. İslam hukukunda paylaşılması olanaksız bir yarar konusunu hak sahibi tarafların yararlarına sunma işlemi iki biçimde uygulanır: 1. *zaman bakımından:* ortak olunan bir yarar konusunun (örn. tarla) ortaklardan her biri tarafından ve eşit sürelerde kullanılması için sözleşme yapılması (bu uygulamada sürenin saptanması zorunludur); 2. *yer (mekân) bakımından:* yarar konusunun (örn. tarla) bir bölümünün ortaklardan biri, bir bölümünün de öteki tarafından kullanılması için sözleşme yapılması (bu uygulamada zaman saptamak zorunlu değildir; ancak paylaşın belirlenmesi gerekir).

MUHAYENE (ar. *muḥāyene*). *Esk.* Herhangi bir zaman için bir şeyi kiralama.

MUHAYYEB sıf. (ar. *taḫyib*'den *muḫayyeb*). *Esk.* Yoksun bırakılmış.

MUHAYYEL sıf. (ar. *muḫayyel*). *Esk.* Hayal gücüyle yaratılan, düşlenen, imgelenen: *Gerçekle ilgisi olmayan muhayyel yaratıklar.*

MUHAYYELAT çoğl. a. (ar. *muhayyel*' in çoğl. *muḫayyelat*). *Esk.* Tasavvur olunmuş, hayal edilmiş şeyler.

Muhayyelat, Giritli Aziz Efendi'nin hikâyeler kitabı (1796). *Muhayyelat-ı Aziz Efendi* adıyla basılmış (1852) ve o adla tanınmıştır. *Muhayyelat* (hayalde yaşananlar), birbiriyle bağlantısı olmayan üç büyük hayale (hikâyeye) ayrılmıştır. Her hayal, *Bin bir gece* ve *Bin bir gündüz* masallarında olduğu gibi, hikâye içinden hikâye tekniğiyle yazılmıştır. Hikâyeler cın, peri, tılsım, büyü gibi doğaüstü öğeler ve olağanüstü vakalar ve kişilerle kurulmuş olmakla birlikte, XVIII. yy. İstanbul yaşayışını yansıtan gerçekçi bazı sahneleri de içermektedir. Din, tasavvuf ve ahlak öğelerine de yer verilmiştir. Kişilerin konuşmalarında sade dil kullanılmışsa da, bütünüyle yabancı sözcük ve dil kurallarıyla yüklü bir dille yazılmıştır.
Doğaüstü öğelere aşırı yer veren bu hikâyeler, Tanzimat döneminde batı edebiyatına yönelen yazarlarca "kocakarı masalı" (Namık Kemal) diye eleştirilmiştir. Bununla birlikte, Tanzimat'la başlayan modern edebiyatta *Muhayyelat*'taki bazı motiflerin ve ayrıntıların etkisi görülür. Behçet Necatigil, kitaptaki hayallerden bir tanesini *(Hayal Hanım)* radyo oyunu biçimine getirdi. (→ Kayn.)

MUHAYYELE → MUHAYYİLE.

MUHAYYEM sıf. (ar. ...

◆ a. Çadır, ordugâh.

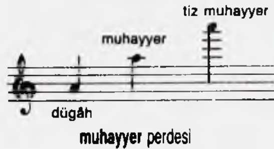
MUHAYYEMGÂH a. (ar. *muḫayyem* ve fars. *-gāh*'tan *muḫayyemgāh*). *Esk.* Ordu çadırlarının kurulduğu alan, ordugâh.

MUHAYYER sıf. (ar. *ḫıyār*'dan *muḫayyer*). **1.** Beğenilmemesi durumunda geri verilmek koşuluyla satılan şey için kullanılır: *Muhayyer mallar.* **—2.** İstediği şeyi seçmekte ya da bir şeyi kabul edip etmemekle serbest olan.

◆ be. **1.** Beğenmek koşuluna bağlı olarak: *Bu radyoyu muhayyer almıştım ama geri vermeyi hiç düşünmedim. Tüm mallarını muhayyer satıyor.* **—2.** *Muhayyer bırakmak*, bir şeyi seçmek ve beğenmek koşuluyla bırakmak.
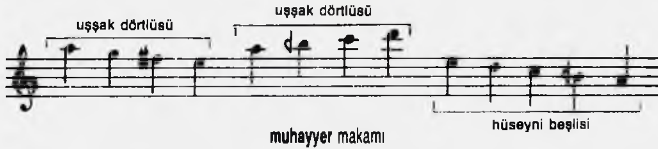
◆ a. *Esk.* **1.** Seçmekte serbest olan. **—2.** Seçmeli, beğenmeye bağlı olan.
—Kâğıtç. Eskiden kullanılan bir kâğıt türü. (Gûni-i Tebrizi gibi, bu da şeker renkliydi.)

MUHAYYER a. Müz. Türk müziğinde, tiz sekizlideki *la* (piyanodaki *mi*) sesinin adı. (Orta sekizlideki *la* "dügâh", tiz tiz sekizlideki *la* ise "tiz muhayyer" adını taşır.)

muhayyer perdesi
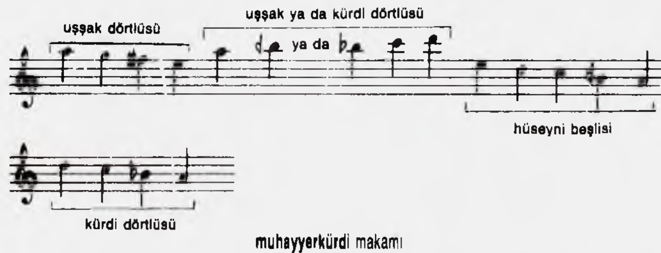
MUHAYYER a. Müz. Türk müziğinde bir makam. (Hüseyni makamının inici biçimidir.)

muhayyer makamı

MUHAYYERBUSELİK a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam.(Muhayyer makamına, buselik beşlisi eklenerek oluşturulmuştur.)

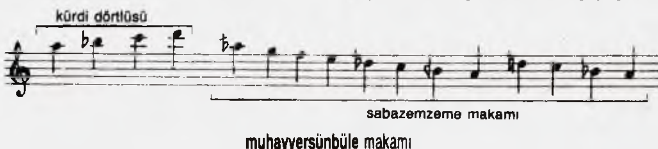
MUHAYYERKÜRDİ a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Muhayyer makamının kürdi dörtlüsüyle sona eren biçimidir. Son dönemde, daha çok kürdi makamının inici biçimi olarak kullanılmıştır.)

muhayyerkürdi makamı

MUHAYYERLİK a. Muhayyer olma durumu.

MUHAYYERSÜNBÜLE a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Selim III'ün bulduğu makamlardan olan muhayyersünbüle, tiz duraktan [muhayyer perdesinden] seyre başlar ve sünbüle perdesini vurgular; sabazemzemeyle sona erer. Kimi yapıtlarda, muhayyer üzerinde zengûle geçkisi de yapılmıştır. Bazı derlemelerde ya da edvarlarda eski bir makam olan sünbüleye de muhayyersünbüle denmiştir.)

muhayyersünbüle makamı

MUHAYYERZENGÛLE a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Muhayyer makamına zengûle makamı eklenerek oluşturulmuştur.)

MUHAYYERZİRKEŞ a. Müz. Türk müziğinde XVI. yy.'dan önce kullanılan bir makam. (Günümüzde ulaşabilmiş örneği yoktur.)

MUHAYYİB sıf. (ar. *muḫayyib*). *Esk.* Yoksun bırakan, mahrum kılan.

MUHAYYİL sıf. (ar. *taḫyil*'den *muḫayyil*). *Esk.* Hayal kuran.

MUHAYYİLE a. (ar. *muḫayyele*). Hayal etme yetisi, gücü; imgelem.

MUHAYYİR sıf. (ar. *taḥyir*'den *muḥayyir*). *Esk.* **1.** Şaşırtan, hayrete düşüren. **—2.** *Muhayyir-i ukul* ya da *muhayyir-ül -ukul*, akıllara durgunluk veren.

MUHAYYİR sıf. (ar. *taḫyir*'den *muḫayyir*). *Esk.* İki şey arasında seçim yapmayı serbest bırakan.

MUHAZARA → MUHADARA.

MUHAZAT a. (ar. *ḥizā*''dan *muḥāzāt*). *Esk.* **1.** Karşı olma, karşı karşıya bulunma. **—2.** Yüzyüze gelme. **—3.** Aynı hizada bulunma.
—İsl. Namaz kılınırken kadınla erkeğin aynı hizada durması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Toplu halde bir imama uyularak namaz kılınması durumunda, imamın arkasında, önce *yetişkin erkekler*, arkalarında *çocuklar*, en arkada da *kadınlar* saf bağlar. Kadınların yetişkin erkeklerin önünde ya da onlarla aynı hizada namaz kılmaları caiz değildir. Bu kurala uyulmazsa, kadınların namazları geçerli olurken erkeklerinki bozulur. Ancak, erkekle kadının ayrı ayrı kılmaları, kadının ya da erkeğin erginlik çağına ulaşmamış olması, birlikte kılınan namazın rükû ve secdeli bir namaz olmaması (cenaze namazı gibi), yerlerinin ayrılmış olması ya da birinin ötekinden 70-80 cm yukarda bulunması gibi durumlarda ikisinin de namazı geçerli sayılır.

MUHAZELE a. (ar. *muḫāzele*). *Esk.* Alçaklık, rezillik, bayağılık.

MUHAZERE a. (ar. *ḥazer*'den *muḥazere*). *Esk.* Birbirini korkutma.

MUHAZİ sıf. (ar. *muḥāz* ve *-i*'den *muḥāzi*). *Esk.* Birbirinin karşısında ve aynı hizada bulunan.

MUHAZZAB sıf. (ar. *taḫżib*'den *muḫażżab*). *Esk.* Boyanmış, renklendirilmiş.

MUHAZZAR sıf. (ar. *taḫżir*'den *muḫażżar*). *Esk.* **1.** Yeşil renk verilmiş, yeşil renge boyanmış. **—2.** Takdis edilmiş, kutsanmış.

MUHAZZİR sıf. (ar. *taḥzir*'den *muḥazzir*). *Esk.* Sakındıran, sakınmaya yol açan.

MUHBİR a. (ar. *iḫbar*'dan *muḫbir*). Yasadışı bir durumu ya da suç sayılan bir davranışı yetkili makamlara haber veren kimse; ihbarcı: *Muhbirin kimliği emniyet makamlarınca gizli tutuluyor.*

◆ sıf. *Esk.* Haber ulaştıran; haberci: *Muhbir-i sadık* (sadık haberci; imzasız mektup yazan).
—Esk. fiz. Deney tüpü.
—Esk. tıp. Bulaşıcı bir hastalığı haber veren ilk belirti.
—Rom. tar. İmparatorluk döneminde, kendi yargı çevresi içinde işlenen suç ve cinayetleri adli makamlara haber veren görevli.

Muhbir, Diyarbakırlı Filip Şahinoğlu tarafından İstanbul'da (1867) yayımlanan siyasi gazete. Ali Suavi'nin başyazarlığını yaptığı, zaman zaman Ziya Bey'in de (Paşa) yazılarına yer verilen *Muhbir*, 27 mayıs 1867 tarihli 55. sayısında hükümetçe kapatıldı, başyazarı Kastamonu'ya, Ziya Bey de Kıbrıs mutasarrıflığına gönderildi. Avrupa'ya kaçan Ali Suavi, 31 ağustos 1867'den başlayarak Yeni Osmanlılar cemiyeti adına gazeteyi Londra'da çıkarttı. İlk sayısının başında "Muhbir, doğruyu söylemenin yasak olmadığı bir memleket bulur, yine çıkar" sloganı bulunuyordu. Ali Suavi yönetiminde 50 sayı yayımlanan *Muhbir*'in cemiyetle olan anlaşmazlıklar, özellikle de Mustafa Fazıl Paşa'nın parasal desteğini kesmesi üzerine, 3 kasım 1868'de yayını sona erdi.

MUHBİRLİK a. Muhbir olma durumu ya da muhbirin yaptığı iş.

MUHCİL sıf. (ar. *iḫcal*'den *muḫcil*). *Esk.* Utandıran.

MUHDES sıf. (ar *iḥdas*'tan *muḥdes*). *Esk.* Sonradan meydana gelmiş, eski olmayan, yeni.
—Hat. Bir yazı üslubu.

MUHDİS sıf. (ar. *iḥdāṡ*'tan *muḥdiṡ*). *Esk.* Sonradan ya da yeniden meydana getiren, icat eden.

MUHELLEBİ (Ebu Muhammet), arap vezir ve komutan (? 903 - Bağdat 963). Büveyhi emiri Muizzüddevle'ye vezir ve komutan oldu (950). İmran bin Şahin'e karşı düzenlenen sefere komuta etti. Umman meliki Yusuf bin Vecih'i yenerek Basra'yı ele geçirdi. Bir ara görevden alındıysa da kısa süre sonra yeniden başkomutanlığa getirildi. Ölümü üzerine Muizzüddevle tüm mal varlığına elkoydu.

MUHEYH a. (ar. *muḫeyḫ*). Esk. anat. Beyincik.

MUHİBBAN çoğl. a. (ar. *muḥibb*'in fars. çoğl. *muḥibbān*). *Esk.* **1.** Dostlar, sevgililer. **—2.** Belli bir tarikata bağlı olmadığı halde ona taraftar olanlar.

MUHİBBANE be. (ar. *muḥibb* ve fars. *-āne*'den *muḥibbāne*). *Esk.* **1.** Sevgi besleyene, dosta yakışır biçimde, dostça. **—2.** Bir tarikat taraflısı olana yaraşır biçimde.

MUHİBBE sıf. ve a. (ar. *muḥibb*'in dişl. *muḥibbe*). *Esk.* Kadın dost, sevgili: *"Beni görür görmez küçük muhibbem elimden tutarak..."* (H. C. Yalçın).

MUHİBBİ, XVI.-XVII. yy.'lar arasında yaşamış ve bazı bilginlerle şairler yetiştirmiş şamlı aile. — EBÜLFAZL MUHAMMET (Hama 1542 - Şam ? 1608). Şam'daki Kudaiye medresesi'nde müderrislik, Kahire'de ve Suriye'nin çeşitli kentlerinde kadılık yaptıktan sonra niyabetülkübralığa getirildi (1585). Bunun yanı sıra, ordu kadılığı, Suriye kervanı kadılığı ve müderrislik gibi görevlerde bulundu. Başlıca yapıtı: *el -Rihle* ve *Tenzîl ül-âyât*. — FAZLULLAH BİN MUHİBULLAH BİN MUHİBÜTTİN (Şam 1621

- *ay. y.* 1671). Öncekinin torunu; Necmettin el-Gazzi'den icazet aldı. Bir süre İstanbul'da müderrislik, Beyrut'ta kadılık yaptı. 1668'de Şam'a döndü. Mancak Paşa'nın şiirlerini yeniden düzenledi, ayrıca Hasan el-Burini'nin *Terâcim ül-a'yân min ebnâ' iz-zamân* adlı yapıtına bir zeyl yazdı. Kendi *Divan*'ı ve İstanbul yolculuğuna ilişkin yazıları kaybolmuştur. —MUHAMMET EL-EMİN BİN FAZLULLAH BİN MUHİBÜTTİN DİMAŞKİ (Şam 1651 - *ay. y.* 1699). Öğrenimini Bursa'da tamamladıktan sonra Şam'a döndü (1675). 1681'e değin İstanbul'da İzzeti Mehmet Efendi'nin hizmetinde bulundu. 1690'dan sonra Mekke ve Kahire'de kadı naibi, Şam'da müderris olarak görev yaptı. Kendi zamanının ve daha önceki dönemin birçok tanınmış kişisinin özgeçmişini içeren *Hülâsat ül-eser fî a'yânı karn il-hâdi eser* adlı yapıtı Kahire'de basıldı (1873). Hafeci'nin yapıtına yazdığı zeylden başka bir *Divan*'ı ve arapça sözlüğü vardır.

MUHİBBİ Erkinisli, asıl adı **Kaya Salih,** türk halk şairi (Yusufeli, Artvin, 1823 - *ay. y.* 1868). Babası Ali Usta'nın yanında demircilik yaptı. Gençliğinde işlediği bir suç yüzünden hapse düşmüştü. Söylentiye göre hapishanede gördüğü düşte pir elinden dolu içti ve köyündeki Esmehan adlı kıza gönül vererek şiir söylemeye başladı. Kız da aynı düşü görerek onun için şiirler söyledi. Hapisten sonra iki âşık mutasarrıf Süleyman Paşa'nın aracılığıyla evlendiler. Muhibbi gurbete çıkarak birçok yer gezdi. Bir ara İstanbul'da bulundu; âşık kahvelerinde toplanmanın aleyhindeki bir vaize karşı çıkan şiiri yüzünden şehirden çıkarıldı. 1854 Osmanlı-Rus savaşı'na katıldı. Nakşıbendi tarikatındandı. Coşkuni, İdraki, Elfazi gibi şairlerle atışmaları oldu. Bir *Mevlid*'i vardır. (→ Kayn.)

MUHİBBİ, Süleyman I'in (Kanuni) şiirlerinde kullandığı mahlas.

MUHİF sıf. (ar. *iḫâfe*'den *muḫîf*). *Esk.* Korkunç, korku veren: *Kıyafet-i muhife* (korkunç giysi.).

MUHİK, -kkı sıf. (ar. *iḥkāk*'tan *muḥiḳḳ*). *Esk.* Doğruluktan ayrılmayan, haklı, doğru.
—Huk. *Muhık sebep,* hukuk kurallarına uygun neden; haklı neden.

MUHİKKANE be. (ar. *muḥiḳḳ* ve fars. *-āne*'den *muḥiḳḳāne*). *Esk.* Haklı olarak, haklı ve doğruya yakışacak biçimde.

MUHİL sıf. (ar. *ḥavale*'den *muḥîl*). *Esk.* Havale eden.
—İsl. huk. Havale eden kişi; borçlu.

MUHİL, -lli sıf. (ar. *muḫill*). *Esk.* **1.** İhlal eden, sakatlayan, bozan. **—2.** *Muhill-i asayiş,* asayişi, güvenliği bozan. ‖ *Muhill-i namus,* namusa dokunan, namusa zarar veren, namus bozan.

MUHİNA (Vera İgnatyevna), rus kadın heykelci (Riga 1889 - Moskova 1953). Paris'te Bourdelle'in öğrencisi oldu (1912-1914). Moskova'da çeşitli çalışmalar yaptı, Ekim devrimi'nin 20. yıldönümü dolayısıyla açılan sergide birincilik kazandı. Paris'te, 1937 Uluslararası sergisi için gerçekleştirdiği *İşçi ve kolhozcu kız* adlı heykel grubu rus pavyonu'nun tepesinde yer almaktaydı. *Maksim Gorki* ve *Çaykovskiy*'in anısına anıtlar da yaptı.

MUHİP, -bbi sıf. (ar. *iḥbab*'dan *muḥibb*). *Esk.* **1.** Dostlukla bağlı olan, sevgili, değerli: *"Ve muhibb karilerime bir kere daha tekrar etmek..."* (Baha Tevfik). **—2.** Taraftar, sempatizan.
—Esk. coğ. *Muhibb-ül-kils,* kireççil. ‖ *Muhibb-ül-milh,* tuzcul. ‖ *Muhibb-ül-yübuse,* kurakçıl. ‖ *Muhibb-ür-rutubet,* nemcil.

MUHİS, -ssi sıf. (ar. *iḥsas*'tan *muḥiss*). *Esk.* Duyan, hissettiren.

MUHİŞ sıf. (ar. *vaḥşet*'ten *mûḥiş*). *Esk.* Korkutan, dehşet veren, korkunç, ürküten.

MUHİT, -ti a. (ar. *muḥîṭ*). **1.** İnsanın içinden çıktığı toplumsal, kültürel çevre ya da uzun süre aralarında yaşadığı kişiler topluluğu: *İnsan yabancı bir muhitte rahat edemiyor. Muhitinin baskısına dayanamayıp kaçtı. Muhitine uymak.* **—2.** Bir tamlayanla, çoğunlukla, aynı toplumsal yapıda olan insanların yaşadığı çevre: *Zengin muhiti. Gecekondu muhiti. Köy muhiti.* **—3.** Yöre, çevre: *Bu muhiti karış karış bilirim. Trakya muhitinde onu bir daha gören olmadı.* **—4.** Benzer etkinlikler içinde olan ve benzer toplumsal konumlarıyla birbirleriyle ilişkide bulunan insanlar topluluğu: *Politika muhiti. Sanat ve edebiyat muhiti.* **—5.** *Muhit yapmak, edinmek,* çevresinde ilişki kurduğu kimselerin sayısını artırarak yeni eşler, dostlar edinmek: *Kısa sürede iyi bir muhit yapmıştı kasabada.*

◆ sıf. *Esk.* **1.** Çevreleyen, kuşatan. **—2.** Kapsayan, içine alan. **—3.** Allah'ın sıfatlarından biri. **—4.** *Muhit-ül-maarif,* bilgileri kapsayan; ansiklopedi.
—Esk. bot. Kılıf, zarf.
—Esk. coğ. Dünya'nın çevresi.
—Esk. geom. *Muhit-i daire,* çember, daire çevresi.

Muhit, biri Tanzimat, öteki Cumhuriyet döneminde İstanbul'da çıkan iki süreli yayının adı. —Vatan kütüphanesi sahibi Ohannes Ferit Efendi'nin 1888 yılında yayımlamaya başladığı "siyasetten başka her şeyden bahseder" gazete. On beş günde bir çıkan gazetenin belli başlı yazarları araşında Cenap Şahabettin, Tepedelenlizade Kâmil, Menemenlizade Tahir, Diyarbakırlı Sait Paşa bulunuyordu. —Ahmet Cevat Bey (Emre) tarafından 1928-1932 arasında yayımlanan aylık resimli aile dergisi. Ercüment Ekrem (Talu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Semiha Vamık, Necip Fazıl (Kısakürek), Ömer Bedrettin (Uşaklı), Faruk Nafiz (Çamlıbel) gibi dönemin önde gelen imzalarına yer veren dergide edebiyat ve fikir sayfalarının yanı sıra ev idaresi, sağlık, spor vb. konulara da yer veriliyordu.

MUHİTİ, türk şair (doğm. 1553). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Tireli mevlevi şairi Arşi Dede'nin bir şiirinden hurufi olduğu ve onun Arşi'yi yetiştirdiği öğrenilmektedir. Şiirlerinde hurufilik inancını işledi. Nesimi'ye öykünerek tuyuglar yazdı. *Keşfname* adlı bir risalesi vardır. Şiirleri, *Divan*'ında (Millet ktp. Ali Emiri kt. no. 396, 397) derlenmiştir.

MUHİTTİN ABDAL, türk halk şairi (XVI. yy.), yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Eşrefoğlu Rumi'nin oğlu olduğu ileri sürülür. Bektaşi dervişlerindendi. Otman Baba ya da onun Romanya'da Balçık kasabasında yaşayan müridi Akyazılı Sultan'a bağlandığı bilinir. XVI. yy.'da yazılmış mecmualarda rastlanan şiirlerinde tasavvuf düşüncesi ağır basar. Bektaşilik ve hurifilik inancını dile getiren şiirleri *Divan*'ında yer alır (Millet ktp. Ali Emiri kit. no. 395/1). Bazı şiirlerinde Akyazılı'nın da adı geçmektedir. *Seyranname*'si Vahit Lütfi Salcı tarafından yayımlandı (1942, 1943).

MUHİTTİN AMASİ, türk hattat (Amasya ? - *ay. y.* ?). Mehmet II (Fatih) döneminin (1451-1481) ünlü aklâm-ı sitte hattatlarındandır. Yaşamına ilişkin bilgi yoktur, ancak çok uzun yaşadığı, akrabası olan Şeyh Hamdullah'ın önerisiyle Süleyman I (Kanuni) için bir Kuran yazdığı ve karşılığında bin florin aldığı söylenir.

MUHİTTİN ARABİ (Ebu Abdullah Muhammet bin Ali el-Arabi el-Hatimi et-Ta'i), **İbnül Arabi** de denir, arap sufi (Murcia 1165-Şam 1240). Tasavvufla uğraşan bir aileden gelir. Öğrenimini sekiz yaşında babasıyla gittiği İşbiliye'de (Sevilla) tamamladı. Gençlik yıllarında bazı valilere kâtiplik yaptı. Geçirdiği bir hastalık ruhsal durumunu etkiledi ve yalnızlığa çekildi. Gördüğü birtakım hayaller, tasavvufi düşüncelerini, özellikle vahdeti vücut (varlık birliği) kuramını geliştirmesinde etkin rol oynadı. Yalnızlıktan çıkınca, öne sürdüğü görüş ve düşünceler dinleyenler arasında şaşkınlık ve hayranlık uyandırdı. Görüştüğü ünlü filozof İbni Rüşt üzerinde de olumlu bir izlenim bıraktı. Gittiği Marakeş'te (1182) tanıştığı birçok şeyhin, özellikle Ebu Medyen'in (öl. 1193) düşüncelerinden yararlandı. K. Afrika'da ve Endülüs'te (Andalucía) birçok kenti dolaştıktan sonra İşbiliye'ye geldi. Otuz yaşına doğru tanınmış bir şeyhti. 1194'te Tunus'a, 1195'te Fas'a geçti. 1199'da Kurtuba'da (Córdoba) İbni Rüşt'ün cenaze töreninde bulundu. 1201'de Mağrib kentlerini gezdi. Tunus'a geçti ve hac amacıyla Mısır üzerinden Hicaz'a gitti (1202). Bu tarihten sonra bir daha ülkesine dönmedi. Hac farizasını yerine getirdikten sonra iki yıl Mekke'de kaldı. Mekke'den Anadolu'ya geçti. Gıyasettin Keyhüsrev'in saltanattan düşmesi (1210) üzerine Anadolu'dan ayrılıp Şam'a gitti. Burada tanıştığı Sadettin Konevi'nin babası ile birlikte gittikleri Malatya'dan çağrıldığı Konya'da da bir süre kalıp Kudüs yolu ile Mısır'a uğradı. Mısır'da, düşüncelerinden ötürü büyük bir tepkiyle karşılaştı ve öldürülmekten güç kurtuldu. Oradan Bağdat'a, Bağdat'tan da tahta yeni çıkan selçuklu sultanı İzzettin Keykâvus'un çağrısı üzerine yeniden Konya'ya gitti. Konya'da birkaç yıl kalıp Sıvas ve Halep'e uğradıktan sonra Şam'a yerleşip yapıtlarını yazmaya ve tamamlamaya başladı. Bir ara şeriatla bağdaşmayan düşünceleri nedeniyle ağır bir tepki ile karşılaştıysa da Eyyubiler'in ve Zekioğulları adlı bir ailenin yardım ve korumaları nedeniyle kendisine bir şey olmadı. Şam'da öldü ve büyük bir törenle Kasiyun dağı eteğindeki türbesine gömüldü. Yavuz Sultan Selim, Mısır seferi dönüşünde bu türbenin yanına bir cami yaptırdı.

Muhittin Arabi'nin başta tasavvuf olmak üzere çeşitli konularla ilgili dört yüze yakın yapıtı vardır. Bunların büyük bir bölümünün kendi el yazısı ile olan nüshaları Konya, İstanbul vd. kütüphanelerdedir. Arabi'ye büyük ün kazandıran başlıca yapıtları şunlardır: tasavvuf konusunda, kendi ifadesine göre tanrısal bir esinlemenin ifadesi olan *el-Fütûhat ül-Mekkiye fi esrar il-malikiye ve'l-mülkiye* (altı büyük bölüm [fasl] ve 560 bölümden [bâb] oluşan bu yapıt, yazarın tasavvuf konusundaki bütün görüşlerini içerir); Âdem ile Hz. Muhammet arasındaki 28 peygamberin temsil ettikleri görüşlerin anlatıldığı *Fusûs ül-hikem vel husûs ül-kelim;* kendi yaradılış ve huyundan da söz ettiği *Kitâb ül-isrâ ilâ makam il-esrâ;* varlıkların Tanrı'dan geliş (sefer anillah), Tanrı'ya dönüş (sefer ila'llah), Tanrı'da dolaşma (sefer fillah) ve Tanrı ile ebediyen baki kalmayı (beka billah) konu edinen *Kitâb ül-esfâr;* insanların nasıl melekleşebileceklerini anlatan *Kitâbu hilyet il-abdâl;* tasavvufta hırka giymenin niteliklerinden söz eden *Niseb ül-hirâk* ya da *Nisbet ül-hırka.*

İhvanüssefa yolu ile yunan felsefesinin etkisi altında kalan Arabi, Kuran ayetlerinden de büyük ölçüde esinlendi. Nitekim, savunduğu "varlık birliği" kuramı Kuran'daki "Tanrı'dan başka Tanrı yoktur" anlatımına dayanır. Ona göre, Tanrı, bütün niteliklerden, insanların tasarlayabilecekleri bütün özelliklerden münezzehtir. Arabi, Tanrı'nın bu durumuna *hazret* (kat), vahdet *hazret*'i, *hazret ül-gayb il-mutlak* ya da varlıkların biçimlendiği evren anlamına *lâhut lâ taayyun* terimlerini kullanmaktadır. İnsan aklı, ancak sınırlı şeyleri kavrayabilir; buna göre bilgiler akılla anlaşılanlar; duyularla anlaşılanlar ve ruhun kalbe üfledikleri olmak üzere üçe ayrılır. Tanrı'dan gelen ve ancak tasavvufla ilgili eğitimle elde edilebilen bilgiye ise *marifet* denir. Veliler, peygamberlere uydukları için bilgilerini peygamberler gibi Tanrı'dan alırlar. Muhittin Arabi de bilgilerini Tanrı'dan aldığını, ancak bu bilgileri Cebrail değil, güvenilir bir başka meleğin

getirdiğini öne sürerek, kendisini Hz. Peygamber'den farklı görür. Ona göre, insanın dünyaya gelişi ve olgunlaşması da birtakım yolculuklar biçimindedir. Tanrı'dan başlayan bu yolculuk, yine Tanrı'da sona erer. Ancak O'ndan yola çıkıldıktan sonra, bir kılavuzun yol göstericiliğiyle velilik mertebesi olan Hz. Muhammet gerçeğine ulaşılır. Onun bulunduğu bu yer, *makam ül-cem'ba'de't-tefrika* (ayrılmadan sonra birleşme yeri) adını alır. Onun, diyalektik varlık görüşünün temelini, Kuran'daki bir ayette (LVII, 3) ifadesini bulan Tanrı tanımı oluşturur. Buna göre, Tanrı hem apaçıktır, hem de gizlidir. Tanrı'nın mutlak olarak tek özlülüğü (ahadiye), erişilmez de olsa, her biri Tanrı'nın varlığını gösteren adlar, öz nitelikler ve edimlerin çokluğuyla kendini gösterir. Özet olarak, bir meyve ağacının çekirdeği, bir ağacı ve yüz binlerce meyve ve yaprağı nasıl içinde saklarsa, varlık birliğinde de evrendeki bütün varlıklar Tanrı varlığında gizlidirler. Tanrı, her yaratığın ne olması gerektiğini saptar; yaratıklar ise, Tanrı adlarının ilk örnekleridir. Her yaratık madde ile biçimden oluşur ve tanrısal nuru yansıtır. Evren, koyu karanlığın yansımasından doğar ve koyu karanlığın içinden, Tanrı'nın belirtisi olmaları gereken varlıklar ortaya çıkar. Her biri Tanrı'nın imgesi olan bu yaratıkları birleştiren aşk, tam ve yetkin Tanrı imgesini ortaya koyma yeteneğine sahiptir.

Muhittin Arabi'nin düşünceleri kısa sürede bütün islam ülkelerinde yayılıp benimsendi. Özellikle Sadrettin Konevi'nin aracılığı ile Anadolu ve İran'da rağbet gördü. Ancak, bu ülkelerde yandaşları olduğu gibi karşıtları da ortaya çıktı. Nitekim, XV. yy.'da *Fusûs ül-hikem vel husûs ül-kelim* adlı yapıtı yakıldığı gibi bu yapıtı okuyan ve kendilerine "fusûsi" denilen kimseler de çeşitli eziyetlere uğradılar.

MUHİTTİN EFENDİ FENARİZADE → FENARİZADE MUHİTTİN EFENDİ.

MUHİTTİN MEHMET, Molla Çelebi de denir, türk tarihçi (öl. İstanbul 1550). Aksaraylı Cemalettin Mehmet Efendi'nin torunu, şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi'nin oğludur. Hüsamzade, Müeyyetzade gibi değerli hocalardan ders aldı, İstanbul'da Murat Paşa medresesi'nde müderrislik yaptı. Bir süre kadı olarak Edirne'de kaldı. Özellikle eski anonim osmanlı tarihi kronikleri üzerindeki çalışmalarını 1490'dan başlayarak ölümüne değin sürdürdü ve XVI. yy. ortalarına değin türk tarihinin başlıca kaynak kitapları arasında sayılan *Tevarih-i âl-i osman*'ı yazdı. *Hidaye şerhi* adlı bir yapıtı daha vardır.

MUHİTTİN MEHMET EFENDİ İzmitli, Şeyhzade, türk din bilgini (öl. İstanbul 1544). İstanbul'da medrese öğrenimi gördü ve çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Başkalarının yapıtlarına birer şerh niteliğindeki başlıca yapıtları: *Şerh-i vikaye, Şerh-i kaside-i bürde, Şerh-i feraiz-i seraciye, Tefsir-i sure-i İhlas, Şerh-i kavaid-i i'rab, Şerh-i miftah ül-ulum üs-Sekaki*.

MUHİTTİN PAŞA (Ali), türk yönetici (Konya 1868 - Cidde 1926). İstanbul Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1888). Kaymakamlık, mutasarrıflık ve valilik görevlerinde bulundu. Mir-i miran rütbesine yükselerek paşalık sanı aldı. Damat Ferit Paşa hükümetince Ankara valiliğine atandı (1919). Milli mücadele'ye karşı olduğundan Kuvayı milliye tarafından tutuklanarak Sıvas'a gönderildi; valilikten istifa ettirildi ve İstanbul'a dönmesine izin verildi. Kurtuluş savaşı sonrasında Suudi Arabistan'a yerleşti. Yüzellilikler'den gazeteci Refi Cevat Ulunay'ın babasıdır.

MUHİTTİN SEBATİ, soyadı **Ataman,** türk ressam (İstanbul 1901 - *ay. y.* 1935). Sanayii nefise mektebi'nde İbrahim Çallı'nın öğrencisi oldu. Öğrenimini tamamladıktan (1924) sonra Paris'e gitti; resim çalışmalarını Académie Julian'da P. A. Laurens'in yanında sürdürdü. 1928'de Türkiye'ye döndü. Aynı tarihte Münih'teki eğitimlerini tamamlayan sanatçılarla Müstakil ressamlar ve heykeltıraşlar birliği'nin kurucuları arasında yer aldı. Ankara Erkek lisesi'nde resim öğretmenliği yaparken sağlığının bozulması üzerine İstanbul'a atandı; bir süre sonra öldü.

Genelde artizlenimcilik akımının temsilcisi olan Muhittin Sebati'nin *Ankara'dan peyzaj, Sacit Tezelli'nin portresi, Şapkalı natürmort, Elmalar* vb. yapıtları İstanbul Resim ve heykel müzesi'nde bulunmaktadır.

MUHKEM sıf. (ar. *iḫkām*'dan *muḫkem*). *Esk.* Sağlamlaştırılmış, korunaklı, kuvvetli: *"Açıldı bunca muhkem kalalar ey şuh-ı meh-pâre"* (Nedim, XVIII. yy.).

◆ be. Sıkıca, sıkı sıkıya: *"Göz kulak dil kapuların bağla muhkem bir zaman"* (Niyazi, XVII. yy.).

MUHKEMAT çoğl. a. (ar. *muḫkeme*'nin çoğl. *muḫkemat*). Hangi anlama geldiği kesinleşmiş ayetler.

—ANSİKL. Arapçada *sağlam, kesin, açık seçik, belli* gibi anlamlara gelen "muhkem" sözcüğünün çoğulu olan "muhkemat", Kuran'da geçen bir terimdir (III, 7). Aynı ayette güç anlaşılabilen ya da hiç anlaşılamayacak bir biçimde anlamı kapalı olan ayetler için de "müteşabihat" terimi kullanılmıştır.

MUHKEMLEŞTİRMEK g. f. Sağlamlaştırmak.

MUHKİM sıf. (ar. *iḫkām*'dan *muḫkim*). *Esk.* Sağlamlaştıran; kuvvetlendiren.

MUHLAMA → MIHLAMA.

MUHLİS sıf. (ar. *iḫlās*'tan *muḫliṣ*). *Esk.* **1.** Halis, saf. **—2.** Dostluğu ve sevgisi içten olan: *"Kendisine muhlis ve sadık sanır idi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—3.** *Halis muhlis* → HALİS. **—4.** *Muhlisleri* ya da *muhlisiniz*, resmi yazışmalarda "ben" anlamında büyükten küçüğe söylenilen hitap sözü: *"Mühr-i hümâyunu muhlisinize inayet ve ihsan buyurdular"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MUHLİS, asıl adı **Mehmet Esat Paşa**, türk şair ve devlet adamı (Ayaş 1780 - Diyarbakır 1851). Ayaş müftüsü Hasan Efendi'nin oğlu. Çeşitli memuriyetlerde bulundu. Edirne (1829), Adana (1828), Konya (1829), Erzurum (1830) ve Halep'te (1840) vali olarak görev yaptı. *Muhlis* mahlasıyla divan edebiyatı yolunda şiirler yazdı. Bir *Divançe*'si vardır (bas. 1852).

MUHLİS SABAHATTİN → EZGİ (Muhlis Sabahattin).

MUHLİSANE be. (ar. *muḫliṣ* ve fars. *-āne*'den *muḫliṣāne*). *Esk.* İçtenlikle, samimiyetle, dostlukla.

MUHNİK sıf. (ar. *iḫnāķ*'tan *muḫnik*). *Esk.* Boğan, boğucu.

MUHREC sıf. (ar. *iḫrāc*'dan *muḫrec*). *Esk.* Bir şeyin dışına çıkarılmış.

—Esk. mat. Matematik işlemlerinde sonuç.

MUHREZ sıf. (ar. *iḫrāz*'dan *muḫrez*). *Esk.* **1.** Elde edilmiş, kazanılmış. **—2.** Herkes tarafından kullanılabilen.

MUHRİB, MUHRİBE sıf. (ar. *iḫrab*'dan *muḫrib*, dişl. *muḫribe*). *Esk.* Yıkan, tahrip eden: *"Fakat, bu muhrib modanın vüsatini anlatacak bazı gülünç hadiseler var ki"* (F. Köprülü).

MUHRİK sıf. (ar. *iḥrāķ*'tan *muḥriķ*). *Esk.* **1.** Yakıcı, yakan: *Cism-i muhrik* (yakıcı cisim). **—2.** Dokunaklı, yanık ses için kullanılır. **—3.** Dokunaklı, üzücü: *"O halde muhrik bir taksim yaptı"* (Neyzen Tevfik). **—4.** *Muhrik-dem*, nefesi yakıcı, âşık.

MUHRİM a. (ar. *muḥrim*). İsl. Haccı, umreyi ya da her ikisini birden yerine getirmek amacıyla, bazı şeyleri kendisine geçici olarak haram kılan; ihram*a giren kimse.

MUHRİP a. **1.** Torpidobotlara karşı savaşmaya yönelik küçük savaş gemisi. (Eşanl. DESTROYER.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Refakat muhribi*, askeri filolara eşlik eden muhrip. (Eşanl. ESKORT.)

—ANSİKL. XIX. yy'ın sonlarında ortaya çıkan muhripler (Royal Navy'de *destroyer* ya da *torpedo catcher* denir) torpidobotlara karşı savaşmak için seri atışlı hafif toplarla donatılmıştır.

Dayanıklılık ve yakıt ikmali yapmadan gidebileceği uzaklık gereklerine bağlı olarak tonilatosunun sürekli artışı nedeniyle, muhripler gitgide torpidolarla ve denizaltı bombalarıyla donatılmaya başladı. İki dünya savaşı sırasında, torpidobotların ve su üstü gemilerinin rastlantısal saldırısına aldırmaksızın, muhripler konvoyları ve savaş filolarını hava ve denizaltı tehlikesine karşı korumada önemli bir rol oynadı. Günümüzde, muhripler hemen hemen ortadan kalkmış ve bunların yerini yüzeyden-yüzeye, yüzeyden-havaya güdümlü mermilerle ve denizaltısavar silahlarıyla donatılmış, genellikle "firkateyn", "korvet" adı verilen gemiler almıştır.

MUHRİZ sıf. (ar. *iḥrāz*'dan *muḥriz*). *Esk.* Elde eden, kazanan.

MUHSAN, MUHSANE sıf. (ar. *muḥṣan*, dişl. *muḥṣane*) İsl. huk. Akıllı, ergenlik çağına gelmiş, hür, müslüman ve ancak kendi nikâhlı eşiyle cinsel ilişkide bulunan kimse kullanılır.

MUHSANE → MUHSAN.

MUHSAR a. (ar. *iḥṣār*, alıkoyma'dan *muḥṣār*) İsl. Geçerli bir nedene bağlı olarak hac ya da umre yapmaktan alıkonulan kişi. (→ İHSÂR.)

MUHSİ sıf. (ar. *iḥṣa*ᵓ'dan *muḥṣi*). *Esk.* Sayı sayan.

MUHSİN, MUHSİNE sıf. (ar. *iḥsan*'dan *muḥsin*, dişl. *muhsine*). *Esk.* İyilik eden, bağışta bulunan.

MUHSİN BEY Çömezzade, türk hattat (öl. 1886). Ünlü hattat Mustafa Vasıf Efendi'nin oğludur. Sülüs ve nesih yazıda ustaydı. Abdullah Zühtü ile Medine camisi'nin yazılarının yazılması ve düzenlenmesi görevini üstlendi. Abdülaziz'in sandukası üzerindeki örtünün yazıları onun eseridir.

MUHSİN ERTUĞRUL → ERTUĞRUL (Muhsin).

MUHSİNE → MUHSİN.

MUHSİNZADE ABDULLAH PAŞA → ABDULLAH PAŞA Muhsinzade.

MUHSİNZADE MEHMET PAŞA → MEHMET PAŞA Muhsinzade.

MUHTAÇ sıf. (ar. *iḥtiyāc*'dan *muḥtāc*). **1.** *Bir şeye muhtaç*, çok gereksinim duyduğu bir şeyden yoksun olan kimse için kullanılır: *Bir dilim ekmeğe muhtaç. Hiçbir şeye muhtaç değilim. Bu çocuk sevgiye muhtaç.* **—2.** *Birini muhtaç etmek*, bir kimseyi, gereksinim duyduğu bir şeyi başka birisinden sağlamak zorunda bırakmak ya da gereksinim duyduğu bir şeyden yoksun bırakmak: *İstediğim parayı vermeyip beni onlara muhtaç ettiniz. Birini bir dilim ekmeğe muhtaç etmek.* ‖ *Muhtaç olmak*, bir şeye gereksinme duymak.

◆ sıf. ve a. Yoksul, fakir: *Muhtaçlara yardım kampanyası açmak. Muhtaç birine yardım etmek.*

—*Esk.* *Muhtac-ı beyan*, açıklanması gereken. ‖ *Muhtac-ı himaye*, koruma gerektiren. ‖ *Muhtac-ı himmet*, yardıma muhtaç. ‖ *Muhtac-ı izah*, açıklama gerektiren. ‖ *Muhtac-ı muavenet*, yardım edilmesi gereken. ‖ *Muhtac-ı mülahaza*, üzerinde düşünülmesi gereken: *"Buradan beyaz, küçük, pembe tırnaklı, mavi damarlı bir çift elin geçtiği muhtac-ı mülahaza değildi"* (H. Z. Uşaklıgil). ‖ *Muhtac-ı sadaka*, sadakaya ihtiyacı olan. ‖ *Muhtac-ı tarif*, tanımlanması gereken.

MUHTAL, MUHTALE sıf. (ar. *iḥtiyal*'den

muhtal, muhtâle). *Esk.* Hileci, dalavereci.

MUHTAL sıf. (ar. *hatl*'dan *muhtâl*). *Esk.* Kibirli.

MUHTALE → MUHTAL.

MUHTAR a. (ar. *ihtiyar*'dan *muhtar*). Huk. Köy ya da mahallede yönetim işlerini görmek üzere seçilmiş kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. ÖZERK'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Huk. Köy muhtarı köy tüzel kişiliğinin yürütme organı ve devletin köydeki temsilcisidir. Köy muhtarı, yürütme organı olarak, köyle ilgili işleri yapmak ya da yaptırmakla yükümlüdür. Devletin memuru olarak görevi de yasaları ve mülki amirlerin emirlerini duyurmak, onları uygulamak, köyde güvenliği ve düzeni sağlamaktır (18 mart 1924 tarih ve 442 sayılı Köy k.).

Mahalle muhtarı, mahalle örgütünün yürütme organıdır. Görevleri, 15 nisan 1944 tarih ve 4541 sayılı "Şehir ve kasabalarda mahalle muhtar ve ihtiyar heyetler teşkiline dair kanun"la belirtilmiştir. Ayrıca Nüfus kanunu, Askerlik kanunu gibi yasalar da muhtara bazı yetkiler tanımaktadır. Nüfus kâğıdı örneği, ikametgâh kâğıdı, doğruluk kâğıdı vb. verme yetkisi gibi.

Muhtar olabilmek için, türk vatandaşı olmak, yirmi beş yaşını doldurmuş olmak, en az altı aydan beri o köyde ya da mahallede oturmak ve seçilmeye engel bir durumu olmamak gerekir. Muhtarlar, beş yıl için seçilirler.

1977'den bu yana köy ve mahalle muhtarlarına genel bütçeden muhtarlık ödeneği verilmektedir.

Muhtar (el-), Mecdettin Ebülfazl Abdullah'ın (1204-1284) fıkıhla ilgili yapıtı. Fıkıhçıların en çok güvendikleri dört kitaptan (*Muhtar, Kenz, Vikaye* ve *Mecme'ül-bahreyn*) biridir.

MUHTAR (Giritli Ahmet), türk şair, yazar (Hanya 1848 - İstanbul 1910). Seraskerlik dairesi başkanlığı, sürre eminliği, Harem-i şerif-i nübüvvet şeyhliği gibi görevlerde bulundu. Sultanahmet'teki Alman çeşmesi ve dönemin bazı mimari yapıtları üzerinde manzum tarihleri vardır.

MUHTAR BİN EBU UBEYDE ES-SAKAFİ, arap şii önder (? 622 - Kûfe 687). Sakif kabilesindendir. Babası İranlılar ile yapılan bir çarpışmada öldürülünce (634), Medayin valisi olan amcasının yanına gönderildi ve onun tarafından yetiştirildi. Ailecek halife Ali yanlısıydılar. Muaviye'nin ölümünü (680) izleyen günlerde ayaklanan Ali yanlılarına katıldı; yakalanarak hapsedildiyse de bir süre sonra serbest bırakıldı. Mekke'de Abdullah bin Zübeyr'in yanına gitti; ancak onunla anlaşamadığından Taif'e geçti, ardından yeniden Mekke'ye döndü. Abdullah bin Zübeyr ile birlikte Emeviler'e karşı savaştı. Zübeyr tarafından Kûfe'ye gönderildi (684). Burada Muhammet bin Hanefi'nin vekili olduğunu öne sürerek propagandaya başladı. Bu nedenle tutuklandıysa da yönetime karşı gelmemek koşulu ile serbest bırakıldı. Çok geçmeden halife Ali'nin komutanı İbrahim bin el-Eşter ile anlaşarak Kerbela şehitlerinin öcünü almak için ayaklanan şiilerin başına geçti. Kûfe ile birlikte Mezopotamya ve Doğu'daki eyaletleri egemenliği altına aldı. Ancak, yerli halktan çok, arap olmayan mevaliyi tutup kayırması tepki uyandırdı. Bir ara iktidardan düşürülmek istendiyse de Eşter'in yardımıyla bu girişimi önlediği gibi bütün düşmanlarını yok etti. Çok geçmeden Abdullah bin Zübeyr'in kardeşi Musab'ın saldırısına uğradı ve Kûfe kalesine sığınmak zorunda kaldı. Dört ay süren bir savunmadan sonra kaleden kaçmak isterken yakalanarak öldürüldü (687). Cesedi parça parça edildi. Bir eli, Haccac zamanına (694-713) kadar Kûfe Ulu camisi'nin kapısında asılı bırakıldı.

Önceleri muhtariye adı verilen düşünce ve görüşleri, sonradan daha çok keysaniye ve haşebiye yandaşları tarafından benimsendi.

MUHTAR PAŞA (Ahmet) **Ramazanoğlu,** türk yönetici ve siyaset adamı (öl. 1863). Defterdarlık mektupçu kaleminde yetiştikten sonra Feshane müdürü, Meclisi vala üyesi ve serasker mektupçusu olarak çalıştı. Viyana elçiliğinde bulundu (1843). Tophane, Maliye (üç kez) ve Hazinei hassa nazırlığı yaptı.

MUHTAR PAŞA (Ahmet), türk müzeci (İstanbul 1861 - *ay. y.* 1926). Askeri idadi'yi ve Harp okulu'nu bitirdi. Abdülhamit II döneminde silahlar üzerine bilgisini artırmak üzere Almanya, Avusturya ve Fransa'ya gönderildi. Dönüşünde Mühendishane-i hümayun'da görevlendirildi. İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra Eslihai askeriye müzesi'ni kurdu ve müdürlüğüne getirildi; müzenin düzenlenmesi ve zenginleşmesine katkıda bulundu. Gazete ve dergilerde yayımlanan yazılarının yanı sıra çeşitli kitapları bulunmaktadır: *Dumansız barutlar, Seri ateşli sahra topları, Osmanlı topçuları, Külliyat-ı fenni esliha. Feth-i Celil-i Konstantiniyye* adlı yapıtı yayımlanmadı.

MUHTAR PAŞA Gazi → AHMET MUHTAR PAŞA Gazi.

MUHTARE sıf. (ar. *muhtar*'ın dişl. *muhtare*). *Esk.* İstediği gibi davranabilen, özerk. *İdare-i muhtare* (özerk yönetim).

MUHTARİ, asıl adı **Siracettin Osman bin Muhammet,** iranlı şair (öl. 1139, 1149 ya da 1159 ?). Gazne hükümdarlarının saray şairiydi. Kirman'da yaşadığı dönemde buradaki selçuklu sultanına kasideler de yazdı. *Divan*'ında yer alan yıldız bilimiyle ilgili bir mesnevisi, daha sonraki bazı şairleri etkiledi. *Şehname*'ye nazire olan ve Sührab'ın torunu Şehriyar'ın Hindistan'daki serüvenlerini konu edinen *Şehriyarname* adlı yapıtın ona ait olduğu kabul edilir.

MUHTARİYET a. (ar. *muhtar* ve *-iyyet*'ten *muhtâriyyet*). *Esk.* Özerklik: *"Muhtariyet-i mutallakanın o muhayyel ilm-i ahlakı esas aldığına dair..."* (Baha Tevfik, XIX. yy.).

—Huk. → ÖZERKLİK.

MUHTARLIK a. **1.** Muhtarın görevi: *Bir süredir muhtarlık yapıyor. Muhtarlığa adaylığını koymak.* **—2.** Muhtarın görev yeri: *Köylüler muhtarlığın önünde toplanmışlardı. Muhtarlıktan ikamet belgesi almak.*

MUHTAS, -ssı sıf. (ar. *ihtişas*'tan *muhtaşş*). *Esk.* Bir kimseye ya da şeye özgü olan: *"Kıldı bu hitâbı bana muhtas"* (Nedim, XVIII. yy.).

MUHTASAR sıf. (ar. *ihtişar*'dan *muhtaşar*). *Esk.* Kısaltılmış, özet: *"... bir denizden geçtikleri hikâyesi muhtasar bir surette mevcuttur"* (F. Köprülü).

—Ed. Arap, fars ve türk edebiyatlarında, bir yapıttan özetlenerek oluşturulan yapıt (Örn. Kuduri'nin *el-Muhtasar* adlı fıkıh usulü ile ilgili yapıtı, Taftazani'nin edebiyata ilişkin *Muhtasar ül-meani*'si, İbnülhâcip'in fıkıh kitabı olan *Muhtasar ül-münteha*'sı.)

MUHTASARAN be. (ar. *muhtaşar*'dan *muhtaşaran*). *Esk.* Kısaca, özet olarak.

MUHTASARİYET a. (ar. *muhtaşar* ve *-iyyet*'ten *muhtaşariyyet*). *Esk.* Özetlenmiş olma, kısalık.

MUHTASID sıf. (ar. *ihtisâd*'dan *muhtaşıd*). *Esk.* Ekin biçen, hasatçı.

MUHTASIM sıf. (ar. *ihtişâm*'dan *muhtaşım*). *Esk.* Düşmanlık eden.

MUHTASSAN be. (ar. *muhtaşş*'dan *muhtaşşan*). *Esk.* Özel olarak, en çok.

MUHTATIB sıf. (ar. *ihtitâb*'dan *muhtatıb*). *Esk.* **1.** Söz söyleyen, nutuk veren. **—2.** Bir kızı nikâhla isteyen.

MUHTATIF, MUHTATIFE sıf. (ar. *ihtitâf*'tan *muhtatıf*, dişl. *muhtatıfe*). *Esk.* Göz kamaştıran: *Eşia-yı muhtatıfe* (göz kamaştıran ışıklar).

MUHTATİB sıf. (ar. *ihtitâb*'dan *muhtatib*). *Esk.* Odun toplayan.

◆ a. Baltalık.

MUHTAZAR → MUHTAZIR.

MUHTAZİ sıf. (ar. *ihtizâ'*'dan *muhtazi'*). *Esk.* Alçakgönüllü.

MUHTAZIR ya da **MUHTAZAR** sıf. (ar *muhtazır, muhtazar*). *Esk.* Can çekişen: *"Epey zaman aradım ah eden o muhtazırı ... / Yetiştim, oh, kavuşmuştu Hakka son nazarı"* (M. A. Ersoy).

—İsl. Ölüm döşeğinde olan. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ölmek üzere olan müslüman bir kişi güçlük ya da sakınca yoksa sağ yanına, kıbleye yüzü dönük ya da ayakları kıble yönünde ve başı biraz kalkık olarak yatırılır. Muhtazarın başucunda kelime-i tevhit ya da kelime-i şahadet okunur; ancak, kendisi bunları okuması için kesinlikle zorlanamaz. Bunlar dışında ölmek üzere olanın yanında "Yasin" ve "Raad" surelerinin okunması da sevap sayılır. Muhtazar ölünce gözleri sıvazlanarak kapatılır, çenesi ve ayakları bağlanarak cenazenin çirkin görünmesi önlenmiş olur. Daha sonra tekfin* ve teçhiz* hazırlıkları yapılır.

MUHTAZIRANE be. (ar. *muhtazır* ve fars. *-âne*'den *muhtazırâne*). *Esk.* Can çekişiyormuşçasına, can çekişircesine.

MUHTEBES sıf. (ar. *ihtibas*'tan *muhtebes*). *Esk.* Hapsedilmiş: *"Hangi kıymetbilmezin veya hangi bahîl-i bî-mürüvvetin yedd-i kitmânında muhtebes bulunduğu malûm olamamıştır"* (Ebüzziya Tevfik, XIX. yy.).

MUHTEBİR sıf. (ar. *ihtibar*'dan *muhtebir*). *Esk.* **1.** Deneyen, yoklayan, sınayan. **—2.** Bilen, haberi olan, haberli.

MUHTEBİS sıf. (ar. *ihtibâs*'tan *muhtebis*). *Esk.* **1.** Bir yere kapanan. **—2.** Tıkanan, kapanan.

MUHTECİB sıf, (ar *ihticâb*'dan *muhtecib*). *Esk.* Örtülü, örtünmüş, gizli: *"... derin bir ıztırabın hayâl-i muhtecibini görür"* (Tokadizade Şekip. XIX. yy.).

MUHTED, -ddi sıf. (ar. *ihtidâd*'dan *muhtedd*). *Esk.* **1.** Keskin, keskinleşmiş. **—2.** Öfkeli, kızgın.

MUHTEDİ sıf. (ar. *ihtida'*'dan *muhtedi'*). *Esk.* Düzenci, dalavereci.

MUHTEDİ BİLLAH (Ebu Abdullah Muhammet **EL-**), abbasi halifesi (Katul 833 - Samerra 870). 869'da halife oldu. Devletin bozulan maliyesini ve yönetimin aksayan yanlarını düzeltmeye çalıştı. Kendisinden önceki halife Mutezz'in servetini zorla ele geçiren Salih bin Vasıf'a karşı Musa bin Boğa ile anlaştı. Ancak bu anlaşma Salih'i tutan Türkler'in ayaklanmasına neden oldu. Samarra üstüne yürüyen Türkler Musa tarafından dağıtıldı; Salih de yakalanarak öldürüldü. Daha sonra halifenin kendisini ve kardeşi Muhammet'i de ortadan kaldırmayı tasarladığını haber alan Musa bin Boğa, Samarra'ya yürüdü. Meydana gelen savaşta Muhtedi Billah öldürüldü.

MUHTEFİ sıf. (ar. *ihtifâ*'dan *muhtefi*). *Esk.* Gizli, gizlenmiş: *"... sanki ziya-i sâdık onun yanında muhtefî olur"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MUHTEKİR sıf. (ar. *ihtikâr*'dan *muhtekir*). *Esk.* İstifçi, vurguncu: *"Parada koku ve renk prensibini reddeden bir muhtekir ve vurguncu hakkında konuşulurken..."* (Neyzen Tevfik).

MUHTEL, -lli sıf. (ar. *ihtilâl*'den *muhtell*). *Esk.* **1.** Bozulmuş, bozuk. **—2.** Düzeni, işleyişi bozulmuş, aksamış, çalışamaz olmuş: *Uzv-ı muhtel* (felç nedeniyle işleyişi bozulmuş organ). **—3.** Karışmış, karışık.

—**4.** *Muhtel olmak,* bozulmak, aksamak: *"Eyvah!... şuûrum oldu muhtel"* (A. H. Tarhan). —**5.** *Muhtel-ün-sıhha,* sağlığı bozulmuş. || *Muhtel-üş-şuur,* bilincini yitirmiş, deli.

MUHTELİ sıf. (ar. *iḫtilāʿ*'dan *muḫteliʿ*). *Esk.* Kocasından boşanmış kadın için kullanılır.

MUHTELİC sıf. (ar. *iḫtilāc*'dan *muḫtelic*). *Esk.* Titreyen, titrek.

MUHTELİF sıf. (ar. *muḫtelif*). **1.** Birbirlerinden farklı özellikler taşıyan kimseler ya da şeyler için kullanılır; değişik; çeşitli: *Muhtelif kişilerin düşüncelerini öğrenmek. Muhtelif boylarda şişeler. Muhtelif yollardan aynı sonuca varmak, muhtelif renkler.* —**2.** *Esk.* Zıt, birbirine uymayan.

MUHTELİK sıf. (ar. *iḫtilāḳ*'tan *muḫteliḳ*). *Esk.* Yalan söyleyen, yalancı.

MUHTELİS sıf. (ar. *iḫtilās*'tan *muḫtelis*). *Esk.* Devlet ya da bir kurumun malını zimmetine geçiren: *"Bir giderse fışkırır bin mürtekip, bin muhtelis..."* (Neyzen Tevfik).

MUHTELİT, -tl sıf. (ar. *iḫtilāṭ*'tan *muḫteliṭ*). *Esk.* **1.** Çeşitli şeylerden oluşan, karışık, karma: *"Burada şüpheli vakalar, muhtelit işler her adımda nümayan olurlar"* (H. C. Yalçın). —**2.** *Muhtelit komisyon,* çeşitli memur ve delegelerden oluşan topluluk. || *Muhtelit tedrisat,* karma eğitim.
—Cez. huk. *Muhtelit suç,* bir suçun zorunlu olarak daha hafif bir suçu da içermesi durumunda, sözkonusu olan karma suç biçimi. (Bu durumda hafif suç, ağır suçun içinde erimiş sayılır ve yalnızca ağır suça ait ceza verilir. Örneğin, cebren ırza geçme suçunu işleyen kişi, zorunlu olarak, cebir ve şiddet suçunu da işlemiş sayılır.)
—Esk. dilbilg. *Muhtelit kök,* ikili kök.
—Esk. mat. *Muhtelit adet,* karmaşık sayı.
—Esk. spor. KARMA'nın eşanlamlısı.

MUHTELİTE sıf. (ar. *muḫteliṭ*'in dişl. *muḫteliṭe*). *Esk.* Karışık.
—Esk. anat. *Adale-i muhtelite,* boynun arka tarafındaki adale.

MUHTEMEL sıf. (ar. *muḥtemel*). Olması, gerçekleşmesi beklenen, umulan, olasılık içinde bulunan şey için kullanılır; olası: *Davranışınızın muhtemel sonuçlarını hiç düşündünüz mü?*
—Balist. *Muhtemel sapma,* OLASI SAPMA*'nın eşanlamlısı.
—Ed. *Muhtemel üz-zıddeyn,* hem övgüyü hem yergiyi kapsayan söz. (Eşanl. TEVCİH.)

MUHTEMELEN be. (ar. *muḥtemel*'den *muḥtemelen*). Umulur ki, beklenir ki: *Muhtemelen yarın gelecek.*

MUHTEMİ sıf. (ar. *iḥtimāʾ*'dan *muḥtemī*). *Esk.* Perhiz yapan, rejimde olan.

MUHTENİK sıf. (ar. *iḫtināḳ*'tan *muḫteniḳ*). *Esk.* Boğulmuş, boğuk.

MUHTERA sıf. (ar. *iḫtirāʿ*'dan *muḫteraʿ*). *Esk.* **1.** Bulunmuş, icat olunmuş. —**2.** Uydurulmuş söz ya da şey için kullanılır.

MUHTEREM sıf. (ar. *muḥterem*). **1.** Saygıdeğer, saygıya layık: *Babası muhterem bir zattı.* —**2.** Hitaplarda "sayın" anlamında kullanılır: *Muhterem kardeşlerim.*

MUHTEREME sıf. (ar. *muḥterem*'in dişl. *muḥtereme*). *Esk.* **1.** İhtiram olunmuş, saygıdeğer, sayın: *Zevat-ı muhtereme* (saygıdeğer kimseler). —**2.** Haram olan, yasak olan.

MUHTERİ sıf. (ar. *iḫtirāʿ*'dan *muḫteriʿ*). *Esk.* **1.** Bulan, icat eden. —**2.** Yalan uyduran.

MUHTERİB sıf. (ar. *iḥtirāb*'dan *muḥterib*). *Esk.* Savaşan, çarpışan.

MUHTERİF a. (ar. *iḥtirāf*'tan *muḥterif*). *Esk.* Bir iş ya da sanat sahibi kimse.

MUHTERİK sıf. (ar. *iḥtirak*'tan *muḥterik*). *Esk.* **1.** Yanmış, yanık. —**2.** *Muhterik olmak,* tutuşmak, yanmak: *"1223, 1241 ve 1254 senelerinde Bâb-ı âli tamamen ve 1295'te dahi kısmen muhterik olmuştur"* (İsmail Suphi).

MUHTERİS sıf. (ar. *ḥiraset*'ten *muḥteris*). *Esk.* Çok hırslı, fazlaca haris.

MUHTERİS sıf. (ar. *ḥırṣ*'tan *muḥteriṣ*). **1.** Aşırı istekli, ihtiraslı, tutkulu, ateşli. —**2.** Hırslı: *Muhteris bir politikacı.*

MUHTERİZ sıf. (ar. *iḥtirāz*'dan *muḥteriz*). *Esk.* **1.** Sakınan, çekinen. —**2.** Çekingen: *"En müteşebbis ve cüretkâr olan delikanlılar bile muhteriz davranırlar"* (H. C. Yalçın).

MUHTERİZANE be. (ar. *muḥteriz* ve fars. *-āne*'den *muḥterizane*). *Esk.* Çekinerek, sakınarak, çekine çekine.

MUHTESİP sıf. (ar. *muḥtesib*). Kur. tar. İslam ülkelerinde çarşı ve pazar esnafını din kurallarına göre denetleyen görevli.
—ANSİKL. İslamda çok eski olan muhtesiplik, Peygamber dönemine kadar dayanır. Bu dönemde Ömer (sonra halife) Medine, Sait İbnülas da Mekke muhtesipliğine atanmışlardı. Aslında bir dinsel görev yerine getiren muhtesip, şeriata ters düşen işleri araştırıp soruşturarak sahiplerini suçlarına göre cezalandırdığı gibi, cadde ve sokakların temizliğine bakar, yollarda yayaların gidip gelmelerini engelleyen durumları giderir, hamallarla taşıt araçlarının aşırı yük almalarını önler, yıkılma tehlikesinde olan yapıları yıktırmakla yolcuların başına gelebilecek tehlikeyi engeller, okullarda ve başka öğretim kuruluşlarında öğrenciyi şiddetle döven öğretmenleri cezalandırarak halkın çıkarlarını gözetirdi. Ayrıca, yiyecek içeceğe hile karışmamasını, eksik ölçü ve tartı kullanılmamasını sağlamak gibi bugün belediyelere düşen görevleri de yerine getirmekle yükümlüydü. Muhtesiplik dinsel bir hizmet olduğundan, bu göreve müslüman ileri gelenlerinden başkaları atanamazdı. Selçuklular, İlhanlılar, Memluklar'da olduğu gibi Osmanlılar'da da muhtesiplik vardı. Ancak, Osmanlı devletinde kadı gözetiminde çalışan bu görevlilere daha çok ihtisap* ağası denirdi. Tanzimat'tan sonra muhtesiplik görevi şehremaneti*ne devredildi (1854).

MUHTEŞEM sıf. (ar. *iḥtişam*'dan *muḥteşem*). **1.** Çarpıcı bir görüntüsü, güzelliği, görkemi olan; görkemli, ihtişamlı: *Muhteşem bir tablo. Muhteşem bir bina. Muhteşem bir gösteri.* —**2.** Batılıların Süleyman I için (Kanuni) kullandıkları lakap. (Bu anlamda büyükharfle yazılır.)

Muhteşem Gatsby *(The Great Gatsby)*, Francis Scott Fitzgerald'ın romanı (1925). Yapıtta, gündelik yaşamdaki sıradan olaylar, aşk ve zenginlik hikâyesi, sonradan görme Gatsby ile anlatıcı Carraway'ın çevresinde çılgın yılların ABD'sini ve paranın mahvettiği amerikan rüyasını bir arada verir.

MUHTEŞİ sıf. (ar. *iḫtişaʿ*'dan *muḫteşiʿ*). *Esk.* Kendini aşağı gören, aşağılık kompleksine kapılan.

MUHTEŞİD sıf. (ar. *iḥtişād*'dan *muḥteşid*). *Esk.* Biriken, toplanan.

MUHTETİN sıf. (ar. *iḫtitān*'dan *muḫtetin*). *Esk.* Sünnet olmuş, sünnetli.

MUHTEVA a. (ar. *muḥteva*). **1.** Bir şeyi oluşturan, bir şeyin içerdiği şeyler: *Bu ilacın muhtevası nedir?* —**2.** Bir sözün, bir yazının içerdiği anlam; içerik: *Yazınızın muhtevasını anlamak çok zor*

MUHTEVİ sıf. (ar. *iḥtiva*'dan *muḥtevī*). *Esk.* **1.** Bir şeyi kapsayan, içine alan: *"Fakat halkın terbiyesi herşeyi muhtevidir"* (H. C. Yalçın). —**2.** İçinde bulunan, saklı, gizli: *"Şimdiye kadar kalbimin istiab edemediği hissiyatın yalnız bir kelimenin içinde muhtevi olduğunu işte bugün anlıyorum"* (H. Z. Uşaklıgil).

MUHTEVİYAT, -tı çoğl. a. (ar. *muḥteva*'nın çoğl. *muḥteviyyāt*). Bir şeyin içinde bulunanlar, içindekiler: *Bir kitabın, bir düşüncenin muhteviyatı.*

MUHTEZEN sıf. (ar. *iḫtizān*'dan *muḫtezen*). *Esk.* Biriktirip saklanmış, hazineye konmuş.

MUHTEZİN sıf. (ar. *iḫtizan*'dan *muḫtezin*). *Esk.* Biriktirip saklayan, hazineye koyan.

MUHTEZİR sıf. (ar. *ḥazer*'den *muḥtezir*). *Esk.* Sakınan, çekinen.

MUHTIR sıf. (ar. *iḫṭār*'dan *muḫṭır*). *Esk.* Anımsatan, ihtar eden: *"Hatırât-ı sanatkârâne-yi maziyeyi muhtır yalnız bir penceresi kalmış..."* (İsmail Suphi).

MUHTIRA a. (ar. *muḫṭır*'ın dişl. *muḫṭıra*). **1.** Bir kişi, bir grup ya da kurumca, başka kişi, grup ya da kuruma uyarıda bulunma, bir şeyi anımsatma amacıyla gönderilen yazı: *Generallerin hükümete verdiği muhtıra, muhalefette büyük tepkiler yarattı.* —**2.** Not defteri, andaç, ajanda. (*Muhtıra defteri* de denir.)
—Uluslarar. huk. MEMORANDUM'un eşanlamlısı.

MUHTİ sıf. (ar. *ḫaṭaʾ*'dan *muḫṭī*). *Esk.* **1.** Yanılan, hata yapan. —**2.** Hataya düşüren, yanıltıcı.

MUHYİ sıf. (ar. *iḥyā*'dan *muḥyī*). *Esk.* Can veren, canlandıran: *"Sebûlar vardır ki muhyî bir iksirle doludurlar"* (Y. K. Beyatlı).

MUHYİ, şeyhülislam Fenarizade* Muhittin Efendi'nin şiirlerinde kullandığı mahlas.

MUHYİ, asıl adı **Bezcizade Muhittin Mehmet,** türk şair (Konya ? - İstanbul 1611). Konya'da medrese öğrenimi gördü. İstanbul'da hamzavi büyüklerinden İdrisi Muhtefi'ye bağlandı. Fatih'te Mehmet Ağa tekkesinde şeyhlik yaptı. Ele geçen şiirlerinden melami-hamzavi edebiyatının en güçlü şairlerinden olduğu anlaşılır. Aruz ve heceyle yazdığı kimi şiirleri, cönklerde, ilahi mecmualarındadır. Tekkelerde, mukabele sırasında söylenen *"Zahit bizi ta'n eyleme"* diye başlayan ilahisi çok ünlüdür.

MUHYİ DÂRİ, iranlı yazar (öl. 1527). Celalettin Muhammet ed-Devvani'den (öl. 1501) öğrenim gördü ve onun yolundan yürüyerek Aristoteles'in doğu bilginlerince benimsenen görüşlerini sünni islam tasavvufunun belli başlı ilkeleriyle birleştirdi. Gucerat sultanı Muzaffer bin Mahmut Şah'a ithaf ettiği *Futûh ül-Haremeyn* adlı manzum yapıtında Mekke ve Medine'nin alınışını anlattı; bu iki kent hakkında ayrıntılı bilgi verdi.

MUHYİ-İ GÜLŞENİ, asıl adı **Muhammet,** türk mutasavvıf, şair (Edirne 1528 - Mısır 1605). Edirne'de medreseyi bitirdi. İstanbul'da Kanuni'ye kasideler sundu; dönemin önde gelen bilim ve sanat adamlarıyla (Ebussuut Efendi, şair Zati vb.) tanışıp görüştü. Mısır'a giderek kadı naibi oldu. Mutasavvıf İbrahim Gülşeni' nin oğlu Ahmet Hayali'ye bağlandı; onun kızıyla evlendi. İbrahim Gülşeni'nin menkıbevi yaşamını kaleme aldı (*Menakıb-ı İbrahim Gülşeni,* 1569; yay. Prof. T. Yazıcı, 1982). Tasavvuf (*Nefhat ül-eshar,* 1588 -1589), edebiyat (*Divan, Hüsn ü Dil* [Fettahi'den çeviri], *Muhtasar ilm-i mevcudat*), tarihle *(Gazalename)* ilgili yapıtları vardır. Araplar, İranlılar ve Türkler için bir tür esperanto* sayılabilecek yapay bir ortak dil olan balibilen adını verdiği dili türetti. *Lügat ve kavâid-i balibilen* adlı yapıtı bu dilin sözlüğünü ve dilbilgisini kapsar. *Mesadir-i elsine-i erbaa* adlı yapıtında farsça sözcüklerin türkçe, arapça ve balibilen dilindeki karşılıklarına yer vermiştir. (→ Kayn.)

MUHYİTTİN (Zekeriya), mısırlı siyaset adamı (Kafr el-Şeyh 1918). Meslekten askerdi, temmuz 1952'de Faruk'un iktidardan uzaklaştırılmasına katıldı, Devrim konseyi üyeliğine getirildi, polis kuvvetlerinin

ve istihbaratın başına geçti. 1953'te Nasır'ın yerine İçişleri bakanlığına getirildi (1953-1962, 1965-66) ve hem Müslüman kardeşlere, hem de komünistlere çok sert davrandı. 1961'de Cumhurbaşkanı yardımcısı, ekim 1965 - eylül 1966 arasında Başbakan yardımcısı olarak savunduğu iktisat siyaseti, Nasır'ın onayını kazanamadı. 1966'da yeniden Cumhurbaşkanlığı yardımcılığına, haziran 1967'de Başbakan yardımcılığına getirildiyse de, mart 1968' de bütün görevlerinden ayrıldı.

MUHYİTTİN ARABİ → MUHİTTİN ARABİ.

MUHZIR a. (ar. *muḥżır*). Esk. huk. Mübaşir, ilgilileri hâkim huzuruna, duruşmaya çağırmakla görevli memur.
—Ask. tar. *Muhzır ağa*, yüksek rütbeli yeniçeri subaylarından biri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. tar. Muhzır ağa, ağa bölüklerinden birine komuta ederdi. Ancak belirli bir makamı (odası) bulunmadığı için hangi bölüğe komuta ederse o bölük muhzır bölüğü diye anılırdı. Asıl görevi, sadrazamın kapısında sürekli bulunarak onun güvenliğini sağlamaktı. Babıâli ile Yeniçeri ocağı arasındaki ilişki muhzır aracılığıyla gerçekleşirdi. Bölüğe çıkan yeniçerilerin silah ve at bedelleri onun aracılığıyla verilir, eyaletlere gönderilecek emirlerin hemen yollanması, onun aracılığıyla sağlanırdı. Ulufelerinden başka şeri mahkemelerindeki kulluk aidatı da muhzır ağanın gelirleri arasındaydı. Yükselenlerinin yayabaşı olması kanundu. Yayabaşı gibi sarı çizme giyerler, "çorbacı keçesi" denilen üsküflerine balıkçıl tüyü takarlardı. Yeniçeri ocağı'nın kaldırılmasından sonra muhzır ağalığı da kaldırılarak yerine tomruk ağalığı konuldu.

Lauros-Giraudon

muisca sanatı
Gachancipá'da (Cundinamarca) bulunan insanbiçimli altın heykelcik
Altın müzesi, Bogotá

MUHZİN sıf. (ar. *ḥüzn*'den *muḥzin*). *Esk.* Hüzün ve keder veren: *"Bu da bir şiir-i muhzin-i diğer"* (Cenap Şahabettin).

MUİDİ Kalkandelenli, asıl adı **Mehmet,** türk şair (Tetovo, Makedonya, ? - Mısır XVI. yy.). Medrese öğrenimi gördü. Üsküp medresesi'nde muitlik görevinde bulundu. Yaşamının son döneminde Mısır'da beytülmal kâtipliği yaptı. *Divan*'ından başka hamsesi de olduğu bilinir. Ancak bu yapıtın tek mesnevisi (*Şem ü pervane*) günümüze ulaşmıştır.

MUİ DİNH burnu, Annam'ın (Vietnam) güney kıyısında, Nha Trang'ın G.'inde burun.

MUİLEANN CEARR, ing. **Mullingar,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Laigin ili) kent, Na Hiarmhidhe yönetim bölümünün merkezi, orta kesimdeki ovada; 6 800 nüf. Demiryolu ve karayolu kavşağı. Ticaret merkezi.

MUİN sıf. (ar. *iʿāne*'den *muʿīn*). *Esk.* **1.** Yardım eden, yardımcı: *"İşinizde hak erenler ola himmetle muin"* (Neyzen Tevfik). **—2.** Yamak, çırak. **—3.** *Muin olmak,* yardımcı olmak, yardım etmek: *"Eğer bî-günah olduğunuzdan vicdânen emin iseniz, hiç şüphe buyurmayınız ki, inayet-i ilahiye size dünyanın her tarafında muin olur"* (A. H. Tarhan).

MUİN ÜL-MİSKİN (Muinüttin Muhammet Emin el-Herevi, — denir), iranlı hadis bilgini (öl. 1502). Köklü bir din öğrenimi gördü ve özellikle hadis alanındaki geniş bilgisiyle tanındı. İran'ın çeşitli yerlerinde vaazlar verdi, bir süre Herat'ta kadılık yaptı. Hz. Muhammet'in yaşamı, hadis ve çeşitli dinsel konularla ilgili başlıca yapıtları: *Ahsan üs-kısas, Bahr üd-dürer, Tarih-i Musavi, Revzat ül-vaizin.*

Muin ül-mürit (mürit için yardımcı kitap), Şeyh Şerif Hoca'nın islamlıkla ilgili konuları ele alan öğretici nitelikte manzum yapıtı (1313). Aruz vezniyle ve dörtlüklerle oluşturulmuştur. Kaşgar şivesiyle yazılmış, eldeki yazması harizm şivesine uygun biçimde harekelenmiştir. Dil bakımından hakaniye lehçesiyle çağatayca arasında geçiş aşamasının ürünlerindendir. Ebülgazi Bahadır Han, yapıtın Türkmenler arasında büyük ilgi gördüğünü anlatır. Tek yazması, Bursa kitaplığı'ndadır.

MUİNETTİN SÜLEYMAN Pervane, iran kökenli Anadolu selçuklu başveziri (Kaşan, Deylem, 1211 - Aladağ 1277). Babası Mühezzibüttin Ali ile birlikte Anadolu'ya gelerek Anadolu Selçuklu devletinin hizmetine girdi. Babasının vezirliğinde önemli görevlere getirildi. Kösedağ* savaşı'ndan (1243) sonra babasıyla birlikte Moğollar'ın hizmetine girmeyi uygun gördü. Babasının ölümü (1251) üzerine önce onun yerine Tokat, sonra da Erzincan (1253) valiliğine atandı. Büyük moğol kağanı Mengü Han'ın, Kılıç Arslan IV ile Keykavus II arasında bölüştürdüğü Anadolu Selçuklu devletinin doğu bölümü hükümdarı Kılıç Arslan IV'ün pervanesi (başvezir) oldu (1258). Kurduğu düzenli ordu ve Moğollar'ın yardımıyla kuvvetlerini kesin yenilgiye uğrattığı Keykavus II'nin İstanbul'a kaçarak Bizans imparatoruna sığınması üzerine Kılıç Arslan IV'ün Anadolu selçuklu tahtında tek başına hükümdar kalmasını sağladı (1261). Moğollar'a bağlı bir hükümdarın buyruğu altına girmek istemedikleri için ayaklanan Denizli Türkmenleri'ni, komutasındaki selçuklu ve moğol askerleriyle uzun bir savaşım sonunda sindirdi (1262). Konya üzerine yürüyen Karaman Bey'in ayaklanmacı kuvvetlerini Gevele kalesi yakınında bozguna uğrattı ve kaçan Karaman Bey'in kardeşleri Zeynelhac ile Bunsuz'u tutsak alıp öldürttü. Ülke içindeki karışıklıklardan yararlanarak Sinop'u ele geçirmiş olan Trabzon rum imparatorundan kenti geri aldı (1265) ve kendi iktaına verilen Sinop'ta Pervaneoğulları beyliğini kurdu. Bu başarıları nedeniyle kıskançlığını çektiği ve kendisini öldürmek için fırsat kolladığını sezdiği Kılıç Arslan IV'ü, daha atik davranıp moğol beyleriyle anlaşarak öldürttükten sonra onun henüz 3 yaşındaki oğlu Gıyasettin Keyhüsrev III'ü tahta çıkardı (1265). İlhanlı hükümdarı Abaka Han'ı ziyarete gittiği için yokluğundan yararlanarak ayaklanan Hatıroğlu'nu, dönüşünde komutasına verilen moğol kuvvetleriyle yendi; Hatıroğlu'nu öldürterek ayaklanmayı bastırdı (1276). Ancak, ayaklanmayı sürdürmeye çalışan Karamanoğlu Mehmet Bey'in ve aralarında Pervaneoğulları'nın da bulunduğu bazı selçuklu beylerinin çağrısı üzerine büyük bir orduyla Anadolu seferine çıkan memluk hükümdarı Baybars, Moğollar'ı Elbistan ovasında yendikten sonra Kayseri' ye kadar ilerledi (1277). Yine aynı yıl Konya üzerine yürüyen Karamanoğlu Mehmet Bey, kenti ele geçirip Keykavus II' nin oğlu olduğunu iddia ettiği Cimri'yi (Alaettin Siyavuş) selçuklu tahtına oturtunca, yanına Keyhüsrev III'ü de alan Pervane, Tokat kalesine sığındı. Baybars Anadolu'dan ayrıldıktan sonra Abaka Han'ın gönderdiği moğol kuvvetleri, Mehmet Bey'le Cimri'yi öldürerek ayaklanmayı bastırdılar ve Keyhüsrev III'e tahtını geri verdiler. Ancak, Baybars'ın Anadolu'ya gelmesinde Pervane'nin de parmağı olduğu kuşkusuna kapılan moğol komutanları, onu Aladağ'da yaptıkları bir yargılama sonunda ölüm cezasına çarptırarak idam ettirdiler. (→ Kayn.)

MUİNLİ sıf. (a. *muʿīn*'den). Tar. Osmanlı devletinde, Tanzimat sonrası askerlik uygulamalarında askere alındığında geride kalan ailesine bakacak, onların geçimini sağlayacak yakını bulunan kişi. (Muinsiz durumda olan kişinin eşi, kocası askere gittiğinde, "muin" atadığı erkek kardeşini ya da bir akrabasını askerlik yapma yükümlülüğünden kurtarırdı.)

MUİNSİZ sıf. (ar. *muʿīn*'den).Tar. Askere alındığında yakınlarına bakacak kimsesi bulunmayan.

MUİR sıf. (ar. *muʿīr*). *Esk.* Ödünç veren. —İsl. huk. Ariyet veren kişi.

MUİR (Edwin), iskoçyalı şair (Deerness, Orkney adaları, 1887 - Cambridge 1959). Orkney adalarının cenneti andıran güzelliklerinden koparak Glasgow' daki sanayi cehennemine daldı. Kafka'yı çeviren, Nietzsche'nin ve psikanalizin etkisinde kalan Muir, bir yandan toplumsal eleştiriyi, bir yere bağlılığı ve evrenselliği, bir yandan da düşünsel berraklık ile dinsel özlemleri bağdaştırmaya çalıştı (*The Marionette,* 1927; *The Labyrinth,* 1949).

MUİSCALAR ya da **ŞİBŞALAR,** Kolombiya'nın yüksek topraklarında yaşayan ve İ.S. 1000-1550 arasında gelişen bir uygarlığa kendi adını veren kolomböncesi halk. Bugünkü Cundinamarca ve Boyacá eyaletlerinde oturan Muiscalar, biri "Zipa" tarafından yönetilen Güney federasyonu, öteki "Zaque" tarafından yönetilen Kuzey federasyonu olmak üzere, iki federasyon biçiminde örgütlenmişlerdi. Güneş'e ve Ay'a taparak onlara tapınaklar adıyor, insan kurban etme geleneklerini de sürdürüyorlardı. Eşsiz kuyumcular olarak, altın ya da tumbaga (altın ve bakır karışımı) nesneler, özellikle yüz çizgileri ve organları lehimlenmiş altın tellerle belirtilen yassı heykelcikler, *tunjolar* yapıyorlardı. Muisca kalıntılarının çoğu, mezar eşyası niteliği taşımakta ve bol miktarda taş (kolye boncukları, ağırşaklar, heykelcikler) ve genellikle tekrenkli seramik küçük nesnelerden oluşmaktadır.

MUİT, -ddi sıf. (ar. *iʿdād*'dan *muʿidd*). *Esk.* Hazırlayan.

◆ a. Esk. eğit. Müderris yardımcısı. (Görevi, öğrencilere gözcülük ve belleticilik etmekti. Kendilerine medreselerde birer hücre verilirdi.)

MUİZ sıf. (ar. *iʿzāz*'dan *muʿiz*). *Esk.* **1.** Ağırlayıcı, ağırlayan. **—2.** Tanrı'nın sıfatlarından biri.

MUİZÜDDEVLE AHMET (Ebul Hüseyin) [Deylem 912 - Irak 967], Irak Büveyhileri hükümdarı (945-967). Ziyari hükümdarı Mervadiç bin Ziyar'ın komutanlarından olan ve Fars'ta, Isfahan başkent olmak üzere Büveyhiler hanedanını başlatan (934) ağabeyi İmadüddevle Ali tarafından Kirman ve Huzistan'ı almakla görevlendirildi. Böylece egemenliği altına aldığı Kirman bölgesinin valiliğine atandı (936). Daha sonra Irak üzerine yürüyerek Bağdat'a girdi (945). Denetimine aldığı halife tarafından kendisine "Emirülümera" unvanının verilmesiyle, sünni Abbasiler üzerinde 110 yıl sürecek olan şii Büveyhiler egemenliği dönemini başlattı. Ali ölünce (949), onun yerine geçen öteki kardeşi Hasan'ın hükümdarlığını tanımayarak bağımsızlığını ilan etti ve böylece, Büveyhiler'in Irak kolunun kurucusu oldu. Ayrıca, güçlü bir orduyla Hasan'ın üzerine gönderdiği küçük oğlu Adudüddevle Fena Hüsrev, aynı yıl amcasını tahttan uzaklaştırarak Isfahan'da kendi hükümdarlığını ilan etti. Babasının ölümünden (967) bir süre sonra da Irak kolunun başında bulunan ağabeyi İzzedüddevle Bahtiyar'ı ortadan kaldıran Adudüddevle (978), tüm büveyhi topraklarını kendi yönetimi altında birleştirmeyi başardı.

MUİZZ LİDİNİLLAH (Ebu Temim Maadd bin İsmail el-Mansur), fatımi halife (Mehdiye 931 - Kahire 975). Babası Mansur'dan sonra halife oldu (953). Fatımi halifeliğinin egemenlik alanını Mağrib'in bütün eyaletlerine yaydı. Bunu gerçekleştirirken ordunun başına geçirdiği kölesi Cevher ül-Rumi'nin kendisine büyük yardımı oldu (958). Ardından iç karışıklıkların çoğaldığı Mısır'a karşı bir sefer düzenledi (966). Cevher, Fustat'ı aldıktan (969) sonra 969-972 arası, bu kentin K.'inde yeni bir yerleşim merkezi kurdu. Halife Muizz'in gelişinden (972) başlayarak kente Kahire* adı verildi. Fatımi ordusu K. Suriye'de Bizans'a karşı giriştiği savaşlarda başarılar sağladı; Trablus ve Beyrut alındı.

Medine ve Mekke Fatımiler'in egemenliğini tanıdı. Ancak, Karmatiler Fatımiler'in Suriye'nin tümünü ele geçirmelerine engel oldular. Muizz, yerine oğlu Aziz'i bıraktıktan kısa bir süre sonra öldü.

MUİZZİLER, gurlu hükümdar Muizzettin Muhammet'in ölümü üzerine (1206) onun komutanlarından Kutbettin Aybek'in Kuzey Hindistan'da başlattığı hanedan (1206-1290). Muizzettin'in kölesi (memluk) olduğundan "el-Muizzi" lakabıyla anılan Aybek'in Hindistan'da kurduğu Delhi sultanlığı tahtına çıkan bu soydan tüm hükümdarlara "Muizziler" ya da "Memluk Sultanlar" dendi. Aybek'in attan düşerek ölmesi üzerine (1210), yerine geçen oğlu Aramşah, eniştesi Şemsettin İletmiş (ya da İltutmuş) tarafından ortadan kaldırıldı (1211). İletmiş'in oğlu ve ardılı olan Rüknettin Firuzşah (1236), aynı yıl çıkan bir ayaklanma sonunda öldürülerek kız kardeşi Raziye, Begüm sultan ilan edildi. Ablasını tahttan uzaklaştırarak (1240) hükümdar olan Muizzettin Behramşah da yeğeni Alaettin Mesutşah tarafından öldürüldü (1242). Devleti yöneten ve "Kırklar" diye anılan 40 delhili komutan, bu kez de Alaettin Mesut'un yerine İletmiş'in küçük oğlu Nasrettin Mahmut'u tahta çıkardılar (1246). Mahmut ölünce (1266), geride İletmiş soyundan hiç erkek kalmadığından, sultanın kayınpederi Gıyasettin Balaban Kırklar'ın en güçlülerinden biri olarak tahta el koydu. Onun ölümü üzerine de (1287) Bengal valisi Buğra Han'ın oğlu Muizzettin Keykubat sultan ilan edildi. Muizziler sülalesine son veren Celalettin Fıruzşah, Delhi'de Halaciler hanedanını başlattı (1290).

MÛJE a. (fars. sözc.). *Esk.* Tasa, kaygı, keder.

MUJİK a. (rusça sözc.). Tar. Rusya'da, devrimden önce kırsal kesimde yaşayan insan, köylü. (*Muj* "adam"ın küçültmeli biçimi "mujik" sözcüğü günlük dilde kullanılmaktaydı. Resmi dilde köylüyü belirtmek için öteden beri krestiyanin sözcüğü kullanılır.)

MUK a. (ar. *mūk*). *Esk.* Gözpınarı.

MUK a. (fars. *mūk*). *Esk.* Diken.

-MUK → MIK.

MUKA (Arnošt), alm. **Ernst Mucke,** lausitzli dilbilimci ve etnograf (Grosshänchen 1854 - Bautzen 1932). Aylık edebiyat dergisi *Lausitz*'ın kurucusu (1882), 1894'ten sonra da sorab kültürünün savunulmasına ve bu kültürün almanlaştırmaya karşı direnişine büyük katkısı oldu.

MUKAAR a. (ar. *taḳcir*'den *muḳa'ar*). *Esk.* Ortası çukur olan, kenarlarından başlayarak ortasına doğru gittikçe çukurlaşan.
—Esk. mat. İçbükey. || *Mukaar mudalla,* içbükey çokgen. || *Mukaar-ı muhaddeb,* bir yanı çukur, öte yanı bombeli şekil.

MUKABBEB sıf. (ar. *taḳbib*'den *muḳabbeb*). *Esk.* **1.** Kubbe şeklinde olan. **—2.** Kubbe ile örtülmüş olan, kubbeli: *Bina-yı mukabbeb* (kubbeli yapı).

MUKABBEL sıf. (ar. *taḳbil*'den *muḳabbel*). *Esk.* Öpülmüş.

MUKABBIZ sıf. (ar. *taḳbiz*'den *muḳabbiz*). Esk. anat. Sıkıcı, sıkan ya da daraltan adale için kullanılır.

MUKABBİL sıf. (ar. *taḳbil*'den *muḳabbil*). *Esk.* **1.** Bir teklifi kabul eden. **—2.** Öven.

MUKABBİLİN çoğl. a. (ar. *taḳbil*'den *muḳabbil*'ın çoğl. *muḳabbilin*). *Esk.* **1.** Bir teklifi kabul edenler. **—2.** Öpenler.

MUKABELE a. (ar. *muḳābele*). **1.** Bir söz ya da davranışa karşılık vermek: *Bu davranışına mukabeleyi uygun görmüyorum.* **—2.** *Esk.* Genellikle iki metni ya da belgeyi kontrol amacıyla karşılıklı okuma, karşılaştırma. **—3.** *Mukabele etmek, mukabelede bulunmak,* karşılık vermek.
—Ask. tar. *Mukabele-i piyade,* Osmanlı devletinde tımar gelirlerine göre yanında yaya asker getirmekle yükümlü olan tımarlıların kaydını tutan kalem. || *Mukabele-i saffeyn,* safların savaş meydanında karşılıklı gelmesi. || *Mukabele-i süvari,* Osmanlı devletinde tımar ve zeamet sahiplerinin getirmekle yükümlü oldukları atlı askerlerin kaydını tutan kalem. (*Süvari mukabele kalemi* de denilen bu kurumda ayrıca, süvarilerle ilgili muhasebe kayıtları tutulurdu.)
—Hat. *Mukabele kaydı,* kopya edilen bir nüshanın aslıyla karşılaştırılıp denetlendikten sonra son sayfasına düşülen kayıt. (Bu tür kayıtlar kitabın güvenilirliğini artırıyordu.)
—İkt. tar. *Mukabele akçesi,* er ve subaylarla memurların bir yerde kaldıkları zaman oradaki masraflarını karşılamak üzere yöre halkından alınan bir tür geçici vergi. (Yavuz Sultan Selim zamanında çıkarıldığı ileri sürülen bu vergi, bazı yerlerde sürekli vergi biçiminde uygulanarak beş yılda yirmi akçe olarak alınırdı. Bazı yerlerde de para yerine zahire kabul edilirdi. Bu vergi Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.)
—İsl. Camilerde ya da evlerde, hafızlar tarafından dinleyenlere karşı Kuran okuma ve dinleyenlerin bunu ezbere ya da Kitap yüzünden izleyip sürmeleri. (Mukabele, daha çok camilerde ramazan ayında okunur. Bir namazdan önce ya da sonra her gün bir cüzü birkaç hafız sırayla okurlar Biri, cüzün bir bölümünü okurken, ötekiler onu izler, şaşırması ya da yanlış okuması durumunda düzeltirler.)
—Tasav. Şeyhin gözetiminde dervişlerin bir araya gelerek toplu zikir yapmaları. || Zikir meclisi. || Zikır halkası. || Mevlevilikte sema* || *Mukabele günü,* dergâhta ayin yapılan gün.

MUKABELECİ a. (ar. *muḳabele*'den). *Esk.* **1.** Camilerde yüksek sesle Kuran okuyan kimse. **—2.** Bürolarda temize çekilmiş hesapları müsveddeleriyle karşılaştıran kimse.
—Ask. tar. Askerlik yoklaması yapan görevli.

MUKABİL sıf. (ar. *muḳabil*). **1.** Bir şeye karşılık olarak yapılan, karşı: *Mukabil saldırı.* **—2.** Bir şeyin karşısında bulunan, onunla karşı karşıya olan; karşı.
—Ask. tar. *Mukabil kuyu,* kuşatma savaşlarında düşman tarafın açtığı lağımları yok etmek için belirli yerlere açılan patlayıcı maddeyle dolu kuyu.
—Med. us. huk. *Mukabil dava* → KARŞI-DAVA'nın eşanlamlısı.
—Tic. *Mukabil keşidesiz,* bir poliçenin üzerine konulan ve poliçe hamilinin protestodan sonra yeniden poliçe çekmesine engel olan kayıt (az kullanılır).

◆ a. **1.** Bir sözcüğü anlamca karşılayan sözcük; karşılık: *Bu kelimenin osmanlıcadaki mukabili nedir?* **—2.** *Mukabilinde,* karşılığında: *Bu kadar büyük bir emek mukabilinde eline geçen para çok yetersizdi.*

◆ be. **1.** *Bir şeye mukabil,* ona karşılık olarak: *İyiliğine mukabil ne yapabilirim?* **—2.** *Buna mukabil,* karşıtlık gösteren bağlaç: *Hastalığını biliyor, buna mukabil kendine hiç dikkat etmiyordu.*

MUKAÇEVO, çekçe **Mukacevo,** macarca **Munkács,** Ukrayna'da, Karpatlar'ın eteğinde kent; 63 000 nüf. Makine sanayisi. Kayak fabrikası. Petrol rafinerisi. —G.-B.'da, Macaristan'ın tarihinde önemli rol oynamış kale. İmre Thököly'den dul kalan İlona Zrínyi kenti kuşatan avusturya kuvvetlerine karşı burada üç yıl dayandı (1685-1688).

MUKAD sıf. (ar. *ku'ūd*'dan *muk'ad*). *Esk.* Sakat, kötürüm, yatalak.

MUKADDEM sıf. (ar. *taḳdim*'den *muḳaddem*). *Esk.* **1.** Zaman bakımından önce gelen, önceki; önce: *Bundan tam kırk beş yıl mukaddem.* **—2.** Üstün değerli: *"Yoksa taklidin asla mukaddem olduğu fikri mi galeb etti"* (Ahmet Rasim). **—3.** Sunulan, takdim edilen.
—Tic. *Mukaddem taksit usulü,* malı teslim almadan önce birkaç aylık taksitlerin yatırılması biçiminde yapılan taksitli satış yöntemi.

◆ a. İki bölümden oluşan herhangi bir şeyin ilk kısmı.
—Ask. tar. Osmanlı ordusunda redif askerliğinin ilk dört yılı. (Kalan dört yıla, "tali" denirdi.)
—Dokmc. Eskiden dokunan bir tür kutnu.
—Esk. giy. Osmanlılar'da tersane çavuşlarının fes ya da levent külahı üzerine doladıkları, uçları püsküllü sarık. (Püskülleri aşağı sarkacak biçimde dolanırdı.)
—Esk. mant. ÖNCÜL'ün eşanlamlısı.
—Esk. tıp. *Mukaddem-ül-ayn,* göz kenarı.

MUKADDEMA be. (ar. *muḳaddemen*'den *muḳaddema*). *Esk.* Eskiden, bundan önce, evvelce.

MUKADDEMAT çoğl. a. (ar. *muḳaddem*'in çoğl. *muḳaddemat*). *Esk.* **1.** Öncüller. **—2.** Bir ordunun önünde bulunan askerler, öncüler. **—3.** *Mukaddemat-ı ilm,* herhangi bir bilimde ilköğretim. || *Mukaddemat-ı vahiye,* bir şeyi basit ve tutarsız şekilde anlatma.
—Tar. *Mukaddemat-ı sulhiye,* Osmanlı devletinde ateşkes antlaşmasına verilen ad. (Barış görüşmeleri için düzenlenen protokol, resmi çevrelerde bu deyimle anılırdı.

MUKADDEME ya da **MUKADDİME** a. (ar. *muḳaddime*). *Esk.* **1.** Bir olayın, bir şeyin başlangıcı, ilk evresi: *Mukaddime-i darb ü cerh* (dövme ve yaralama başlangıcı). **—2.** Asıl konuya girmeden önce söylenen söz; giriş: *İzin verirseniz maksadımla ilgili bir mukaddeme yapmak istiyorum.* **—3.** Bir kitaba yazılan önsöz. **—4.** *Esk.* Temel, ilke.
—Esk. ask. İlerleyen ordunun en önünde bulunan kuvvetler. (Eşanl. ÖNCÜ.) || *Mukaddemet ül-ceyş,* büyük kuvvetlerin en ilerisinde bulunan birlikler.
—İsl. huk. *Mukaddeme-i beyyine,* beyyine başlangıcı.
—Sey. oy. → ÖNDEYİŞ.

MUKADDER sıf. (ar. *taḳdir*'den *muḳadder*). **1.** Tanrı tarafından takdir edilmiş olduğuna inanılan; yazgıda var olan; kaçınılmaz olan: *Uzak görüşlülüğü ile mukadder akıbetini önlemeye çalıştı.* **—2.** *Esk.* Değeri biçilmiş, takdir edilmiş, kıymeti biçilmiş.
—Ed. Eski şiir ve düzyazıda açıkça belirtilmemiş olan, ancak sözün gelişinden çıkarılan anlam.

MUKADDERAT, -tı a. (ar. *muḳadder*'ın çoğl. *muḳadderat*). Tanrı yazısı; yazgı.
—İsl. huk. Ölçü, tartı ve sayıyla miktarı belirlenebilen şeyler.

MUKADDES sıf. (ar *muḳaddes*). Kutsal: *Mukaddes topraklar. Mukaddes görev. Vazifeyi her şeyden mukaddes bilenler.*
—İsl. *Mukaddes emanetler* → KUTSAL* EMANETLER.

MUKADDESAT çoğl. a. (ar. *muḳaddes*'in çoğl. *muḳaddesat*). *Esk.* **1.** Mukaddes, kutsal bilinen şeylerin tümü. **—2.** *Mukaddesat-ı millet,* ulusça kutsal sayılan şeyler: *"... Mukaddesat-ı millet bu gün bu tarzda harekete amirdir"* (M. K. Atatürk).

MUKADDESATÇI sıf. ve a. Kutsal bilinen şeylere aşırı ölçüde bağlılık gösteren kimse için kullanılır.

MUKADDESE sıf. (ar. *muḳaddes*'in dişl. *muḳaddese*). *Esk.* Takdis edilmiş, mübarek, temiz, kutsal: *Kütüb-i mukaddese* (Kuran, İncil, Tevrat, Zebur gibi kutsal kitaplar).

MUKADDESİ ya da **MAKDİSİ** (Şemsettin Ebu Abdullah Muhammet bin Ahmet), arap coğrafyacı (Kudüs 946 - XI. yy. bası). İran'da Kumis'ten Kudüs'e gelen bir

ailenin oğludur. 40 yaşında tamamladığı *Ahsen üt-tekasım fî ma'rifet il-ekalîm* ya da *Kitâb ül-ekalîm* adını taşıyan coğrafya yapıtı, yazarın İran, Irak ve Mısır'da görüp saptadıklarına dayanır. Yapıt yalnızca bu ülkelerin coğrafyası hakkında bilgi vermekle kalmaz, ayrıca halklarının dili, ahlak, töre ve uygarlıkları ile ilgili önemli bilgiler verir. Bu yapıt ilk kez Leiden'de basıldı (1877-1885), çok geçmeden de fransızcaya (Leiden, 1906) ve ingilizceye (Kalküta 1897-1905) çevrildi.

MUKADDİM sıf. (ar. *takdim*'den *mukaddim*). *Esk.* Takdim eden, sunan.

MUKADDİMAT çoğl. a. (ar. *mukaddeme*'nin çoğl. *mukaddemat*). *Esk.* Başlangıçlar.

MUKADDİME → MUKADDEME.

Mukaddime, İbni* Haldun'un tarih felsefesiyle ilgili yapıtı. *Kitab ül-iber* (1394) adlı genel tarihin giriş bölümü niteliğindedir. Tarih olaylarına yön veren kuralları araştırır. Toplumsal yapının, ekonominin, bu olaylar üzerindeki etkilerini inceler. Dinin toplumsal işlevini, devletin ve halkın hak ve ödevlerini konu edinir. Devletlerin yükselme, duraklama, yıkılış dönemleriyle ilgili kurallara ulaşmaya çalışır. Türkçeye şeyhülislam Pirizade Mehmet Sahip Efendi (1749; bas. 1858), Ahmet Cevdet Paşa (1860), Zakir Kadiri Ugan (1954) tarafından yapılmış çevirileri bulunan yapıt, ortaya koyduğu tarih felsefesiyle Naima, Müneccimbaşı, Kâtip Çelebi, Cevdet Paşa gibi tarihçiler üzerinde etkili oldu.

Mukaddimet ül-edep (edebe ya da edebiyata önsöz), Zemahşeri*'nin arapça sözlüğü (XII. yy.). Yazar sözlüğünü hazırladıktan sonra harizmşah hükümdarı Atsız'ın isteği üzerine yeni bir nüshasını kaleme aldı. Bu nüshaya arapça metnin harizm türkçesiyle satıraltı çevirisi de eklenmiştir. Çeviri, türkçenin şive özellikleri, türkçe yer adları, giysi, takvim, hayvancılıkla ilgili sözcükler, terimler ve deyimler bakımından zenginlik taşır. Yapıtın günümüze ulaşan değişik yazmalarında farklı türk şivelerinin (harizm türkçesi, uygur ve güney türk şiveleri) özelliklerini yansıtan değişiklikler görülür.

MUKADDİR sıf. (ar. *takdir*'den *mukaddir*). *Esk.* **1.** Yazgıyı yazan anlamında Tanrı'nın sıfatlarından. **—2.** Bir şeye değer biçen, beğenen.

MUKAFFA sıf. (ar. *takfiye*'den *mukaffâ*). **1.** *Esk.* Kafiyeli, kafiyelenmiş. **—2.** A. H. Tarhan'ın gençlik dönemindeki vezinsiz fakat uyaklı bazı manzum tiyatrolarını *(Nesteren, Cünun-u aşk)* nitelemek için kullandığı ad.

MUKAFFEL sıf. (ar. *takfil*'den *mukaffel*). *Esk.* **1.** Kilitli, kilitlenmiş: *Bab-ı mukaffel* (kilitli kapı). **—2.** Sıkıca kapanmış.

MUKAHHİR sıf. (ar. *kahr*'dan *mukahhir*). *Esk.* **1.** Kahreden, kahredici. **—2.** Yok eden, ezen.

MUKALLED sıf. (ar. *taklid*'den *mukalled*). *Esk.* **1.** Boynuna gerdanlık takılmış olan. **—2.** Taklit edilen, örnek alınan.

MUKALLEF sıf. (ar. *taklif*'ten *mukallef*). *Esk.* Kalafatlanmış, ziftlenip su geçirmez hale getirilmiş.

MUKALLET BİN EL-MUSEYYİP, arap emir (öl. el-Anbar 1001). Kendisi de Ukeyl emiri olan babası Ebülzevvat'ın ölümünden sonra kardeşleriyle arasında saltanat kavgası başladı. Çok geçmeden Abbasiler'e büyük bir para ödeyerek Mavsıl, Küfe, Kasr ve Camiyan'a egemen oldu, "bahaüddevle" ve "husamüddevle" unvanlarını aldı. Kardeşi Ali'yi hapsedip mallarına el koyduysa da, bir süre sonra serbest bırakmak zorunda kaldı. Ali ile yeniden savaşa tutuşacağı sırada öteki kardeşi Hasan araya girerek barışmalarını sağladı. Ali'nin ölümü üzerine, onun mallarına sahip çıkmak isteyen Hasan'ı kentten kovan Mukalled, kölelerinden biri tarafından öldürüldü.

MUKALLİB sıf. (ar. *taklib*'den *mukallib*). *Esk.* **1.** Değiştiren, başka biçime sokan. **—2.** *Mukallib-ül-kulub,* gönülleri kötülükten iyiliğe çeviren anlamında Tanrı'nın sıfatlarından.

MUKALLİDANE be. (ar. *mukallid* ve fars. *-ane*'den *mukallidane*). *Esk.* Taklitçiye yakışır biçimde.

MUKALLİT sıf. (ar. *taklid*'den *mukallid*). *Esk.* **1.** Bir şeyi ya da kimseyi taklit eden taklitçi: *"İran mukallidi şairlerin gazel ve kasideleri..."* (F. Köprülü). **—2.** Bir şeyi kuşanan, takınan.

◆ a. Taklit eden ya da birine benzemeye çalışan kimse.

MUKALLİTLİK a. (ar. *mukallid*'den). *Esk.* Taklitçilik, şaklabanlık.

MUKAMERE a. (ar. *kumar*'dan *mukamere*). *Esk.* Kumar oynama.

MUKAMİR sıf. (ar. *mukâmere*'den *mukâmir*). *Esk.* Kumar oynayan, kumarbaz.

MUKAN KAĞAN, Bağan Kağan da denir (öl. 572), Göktürk hükümdarı (553-572). Bumin Kağan'ın oğlu. Kardeşi K'olo'nun ölümünden (553) sonra ülkenin doğu kesimini yönetmeye başladı. Juan-Juan (Avar) devletini ortadan kaldırıp (555) Kırgızlar'ı ve Hitanlar'ı egemenliği altına alarak (560) D.'da ve K.'de ülke topraklarını genişletti. Bu tarihten sonra devlet bir imparatorluk durumuna geldi. Çin'de Çu hanedanı (557-581) ile Çi (Tsi) hanedanını (550-577) vergiye bağladı. Maveraünnehir'de oturan kavimlere ve Akhunlar'a Çinliler'in askeri yardım yapmasını önleyerek amcası ve Batı göktürk kağanı İstemi Han'ın buralarda egemen olmasında etkin rol oynadı. Bizans ile Sasaniler arasındaki savaşta İstemi'nin Sasaniler'e karşı düzenlediği sefere yardımda bulundu ve böylece tüm akhun topraklarının Göktürkler'e geçmesini sağladı (571). Hükümdarlığı döneminde Göktürkler en parlak günlerini yaşadı; imparatorluk toprakları B.'da Temir Kapıg (Demir Kapı), D.'da Kıngan (Kadırgan) dağlarına kadar uzadı. Orhun yazıtlarında bu dönemden ve Mukan Kağan'dan övgü ile söz edilir.

MUKANFEZ sıf. (ar. *kunfuz,* kirpi'den *mukanfez*). Esk. zool. **1.** Derisi yumuşak dikenlerle örtülü hayvan için kullanılır. **—2.** *Mukanfez-ül-cild,* derisidikenlilerden denizkestanesi ve beşparmak gibi deniz hayvanları familyasından biri. (→ DERİSİDİKENLİLER.)

MUKANNA sıf. (ar. *takni*'den *mukanna*'). *Esk.* Peçeli, peçesi olan.

MUKANNEN sıf. (ar. *taknin*'den *mukannen*). *Esk.* **1.** Kesinleşmiş, kesin, belli: *"İşine kaçta gidiyorsun? -Mukannen bir saatim yok"* (R. C. Ulunay). **—2.** Yasallaşmış, yasa durumuna gelmiş: *"... ve gerek devâir-i resmiyede mukannen ve gayr-i mukannen, bu yolda verilmekte olan bunca ihsan ü sadakatin bir suret-i muntazamaya konulması..."* (Ebüzziya Tevfik).

MUKANNİN sıf. (ar. *taknin*'den *mukannin*). *Esk.* Kanun yapan, kanun koyucu.

MUKANTAR sıf. (ar. *kantara*'dan *mukantar*). *Esk.* **1.** Kemeri olan, kemerli. **—2.** Kemer biçiminde olan.

◆ a. Kemerli köprü.

MUKANTARA a. (ar. *mukantar*'dan *mukantara*). *Esk.* Güneş saati.

—Esk. gökbil. Gökkürenin ufka paralel küçük dairesi.

MUKANTARAT çoğl. a. (ar. *mukantara*'nın çoğl. *mukantarât*). *Esk.* **1.** Kemer biçiminde olan şeyler. **—2.** Kemerli yapılar. **—3.** Kemerli köprüler.

MUKAR, -rrı sıf. (ar. *mukarr*). *Esk.* İkrar olunmuş, onaylanmış.

—İsl. huk. *Mukarrün bih,* ikrar olunan hak. ‖ *Mukarrün leh,* lehine ikrarda bulunulan kişi.

MUKARAA a. (ar. *kur'a*'dan *mukara'a*). *Esk.* **1.** Ad çekişme, kura çekme. **—2.** Çarpışma, çekişme.

MUKAREBET a. (ar. *kurb*'dan *mukârebet*). *Esk.* **1.** Yakınlık, yakın olma. **—2.** Akrabalık.

MUKARENET a. (ar. *karn*'dan *mukârenet*). *Esk.* **1.** Kavuşma, bitişme, karışma. **—2.** Cinsel birleşme. **—3.** Uygunluk. **—4.** Yakınlaşma, yakınlık.

—Ed. Sevgilinin iki kaşının birbiriyle birleşecek kadar yaklaşmış olması. ‖ İki sevgilinin bir araya gelmesi. (Mesnevilerde bu durum, iki yıldızın bir araya gelmesine benzetilerek betimlenmiştir.)

—Esk. gökbil. Yakın yörüngelerdeki gezegenlerin birbirine yaklaşması. (*Kıran* da denir.) Işıklarıyla birbirlerini etkiler gibi görünen parlak yıldızların yakınlaşmalarının havanın bozmasına ya da düzelmesine yol açacağına inanılırdı.

MUKARİB sıf. (ar. *mukarebe*'den *mukârib*). *Esk.* **1.** Birbirine yakın olan. **—2.** Aralarında akrabalık bağı olan.

MUKARİN sıf. (ar. *mukarenet*'ten *mukârin*). *Esk.* **1.** Bitişmiş, yakınlaşmış, yakın: *"Sa âdet kevkebine ahter-i bahtım mukarindir"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Uygun: *"...fakat bu muhabbeti o paranın varisesine muhabbet sûretiyle tevcîh etmek daha mukarin-i hakîkattir"* (H. Z. Uşaklıgil).

L.-Y. Loirat-Explorer

İsfahan'daki (İran) Mescidi Şah'ın eyvan taçkapısından ayrıntı (1612-1637)

mukarnas

Divriği Ulu camisi (1228-1229)

Büyük Larousse

Süleymaniye camisi (1550-1557)

MUKARNAS ya da **MUKARNES** sıf. (ar. *ḳurnas*'tan *muḳarnas*). *Esk.* **1.** Kademeli çıkıntıları olan: *Seyf-i mukarnes* (ağzı tırtıklı bir cins kılıç). **—2.** Merdiven biçiminde çıkıntıları olan kubbe için kullanılır **—3.** Kubbe biçiminde olan. **—4.** Rengârenk, alacalı işleme için kullanılır.
—Seram. *Mukarnas çini*, mukarnas biçiminde kalıplanarak biçimlendirilmiş çini. (Edirne Muradiye camisi mihrabındaki mukarnas çiniler bu türe örnek verilebilir.)
◆ a. Esk. giy. Kubbe biçimli bir tür başlık.
—Mim. Düşey bir yüzeyden, üzerindeki daha taşkın bir yüzeye geçerken destek ve süs öğesi olarak kullanılan taş, tuğla ya da mermerden yapılmış, yan yana ve üst üste sıralı küçük prizmatik bindirmelikler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mim. Bezeme ve taşıma öğesi olan mukarnaslar, yalnız islam mimarlığında uygulanmıştır. Bunlar taçkapılarda, şerefe altlarında, mihrap nişlerinde, kornişlerde, tonoz, küresel bingi, tonoz bingi gibi geçiş öğelerinde, nişlerde ve sütun başlıklarında (özellikle Osmanlılar'da) yaygın olarak kullanılmıştır, hatta pencere ve kapı kemerleri silmeleri bile mukarnaslarla süslenmiştir (Bursa Yeşil cami). Mukarnaslar ülkelere ve dönemlere göre değişik biçimler kazanmıştır. Arap mimarisinde yuvarlak hatlı mukarnaslar daha tıkız ve abartmalı bir düzendedir. İran ve selçuklu mukarnasları geometrik formlardan çok yaprak biçiminde ve yuvarlak çizgilidir. Osmanlı mukarnasları da dönemlere göre farklılıklar gösterir.
Kökeni tartışma konusu olan mukarnasların XI. yy. başlarından sonra kullanılmaya başlandığı sanılmaktadır. Bu mimari öğenin ilk örneklerinden biri İran'da, Cürcan'daki Kümbet-i Kâbus'tur (1007). Daha sonra mukarnaslar tüm Akdeniz ülkelerine, Mağrib'e, İspanya'ya değin yayıldı. 1100-1150 arasında, Kahire'deki yapılarda mukarnas süslemeye rastlanır (Seyyide Atike, Muhammet el-Caferi, Seyyide Rukayye, Yahya eş-Şahibi camileri). Anadolu türk mimarlığında da ilk dönemlerden başlayarak cami, medrese, kervansaray, kümbet ve türbelerde yaygın olarak kullanıldı.
Mukarnaslar özellikle taçkapılara hareketli ve anıtsal bir görünüm kazandırır (Tebriz Gök mescit, Kahire Sultan Hasan medresesi, Veramin Mescidi Cuma, Kahire Kayıtbay camisi, Isfahan Mescidi Şah, Divriği Ulu camisi, Konya Karatay medresesi, Niğde Ak medrese, Erzurum Çifteminareli medrese, Sultan hanları, Selçuk İsabey camisi, Bursa Yeşil cami, Edirne Muradiye camisi, İstanbul Firuzağa ve Süleymaniye camileri vd.).
Mihraplar da, mukarnasların yoğun olarak kullanıldığı yapı öğelerindendir (Konya Beyhekim camisi, Kayseri Huanthatun camisi, Develi Ulu camisi, Sinop Alaettin camisi, Ankara Aslanhane camisi, Bursa Şehadet camisi, Gebze Çobanmustafapaşa camisi, İstanbul Şehzade, Süleymaniye, Selimiye camilerinin mermer mihrapları vb.). Bunların bir bölümü ayrıca zengin çini süslemelidir (Bursa Yeşil cami, Edirne Muradiye camisi, İstanbul Piyalepaşa camisi). Osmanlı mihraplarında mukarnaslar, barok üslubun etkisine değin büyük ölçüde kullanılmıştır.
Mukarnaslarla bezeli bir başka mimari öğe de minare şerefeleridir (bunlar ayrıca taşıma görevini de üstlenir). Pek çok örnek arasında Kahire Sultan Hasan medresesi, Kayıtbay cami medresesi, Bilecik Orhan camisi, Babaeski Şemsipaşa camisi, İstanbul Zalmahmutpaşa camisi, Süleymaniye camisi vd. belirtilebilir. Özellikle osmanlı minarelerinde yaygınlaşan bu tür örnekler arasında zengin çini süslemelileri de vardır (İznik Yeşil cami).
İslam m[illegible]larisinin örtü düzenlerinde ve tonoz, kü[illegible]esel bingi, tonoz bingi gibi geçiş öğelerinde de mukarnasların ilginç örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Bağdat'taki Zübeyde türbesi'nin mukarnaslı kubbesi çok değişik görünümüyle dikkati çeker. Marakeş'teki Kutubiyye camisi'nin kubbesi içten tümüyle mukarnaslarla bezenmiştir. Tonozlarda ve küresel bingilerde uygulanan örnekler arasında Veramin Mescidi Cuma, Niğde Alaettin camisi, Erzurum Yakutiye medresesi, Edirne Eski cami ile Üçşerefeli cami, Amasya Kapıağası medresesi, Süleymaniye camisi belirtilebilir.
Anadolu'da XIII. yy.'dan başlayarak mukarnasın kullanıldığı bir başka yer sütun başlıklarıdır. Anadolu Selçukluları'nın çok ayaklı camilerinde, ahşap sütunlar mukarnaslı başlıklarla son bulur (Beyşehir Eşrefoğlu camisi, Afyonkarahisar Ulu camisi). Osmanlı mimarisinde de bu türün zengin örnekleri bulunmaktadır (İstanbul Fatih külliyesi tabhanesi, Edirne Bayezit camisi, İstanbul Süleymaniye camisi, Topkapı Karamustafapaşa camisi, Kadırga Sokullu camisi, Babaeski Semizalipaşa camisi, Yeni cami hünkâr mahfili).

MUKARNES → MUKARNAS.

MUKAŘOVSKÝ (Jan), çek dilbilimci ve estetikçi (Písek 1891 - Prag 1975). Prag Dilbilim çevresi kurucu üyesi. Yaratıcı kişilikle yapıtı, toplumsal ve tarihsel bağlama oturtan özgün bir "estetik yapısalcılık" geliştirdi ve edebi yaratının çözümlenmesinde sanat yapıtını bir göstergeler sistemine dönüştüren dilbilim kategorilerini (anlam, değer, kural vb.) kullandı: *Estetická funcke, norma a hodnota jako sociální fakty* (Toplumsal olgular olarak estetik işlev, kural ve değer) [1936], *Kapitoly z ceské poetiky* (Çek şiirinden bölümler) [1948], *Studie z estetiky* (Estetik incelemeler) [1966], *Cestami poetiky e estetiky* (Şiir ve estetiğin yolları) [1971].

MUKARREB sıf. (ar. *ḳarib*'den *muḳarreb*). *Esk.* **1.** Yaklaşmış, yakın. **—2.** Saraya ya da padişaha yakın. **—3.** Tanrı'ya yakın: *Mukarreb melekler* (Tanrı'ya yakın melekler).

MUKARREBAN, MUKARREBİN ya da **MUKARREBUN** çoğl. a. (ar. *muḳarreb*'in fars. çoğl. *muḳarreban*, ar. çoğl. *muḳarrebin*, *muḳarrebun*). *Esk.* **1.** Yakınlar, yaklaşmış olanlar. **—2.** Padişahın özel işlerini gören yakınları: "... *nüdemâ ve mukarrebân bir alay ukalâ kimseler idi*" (Ebüzziya Tevfik, XIX. yy.).
—Din. *Melaike-i mukarrabin* → KERUBİYUN.

MUKARRER sıf. (ar. *taḳrir*'den *muḳarrer*). *Esk.* **1.** Kararlaşmış, kararlaştırılmış. **—2.** Kesinleşmiş, kesin: "*Hiçbir tarafta sâbit ve mukarrer bir esasa istinat etmez*" (H. C. Yalçın). **—3.** Bildirilmiş, açıklanmış: "*Şah olup şah-ı Süleyman-azamet haşra değin / Sana âsâflık ile ola mukarrer hatem*" (Vasfi, XVI. yy.). *Mevadd-ı mukarrer* (bildirilmiş maddeler).
—Kur. tar. Osmanlı devletinde, atanmaları bir yıl için yapılan görevlilerden hizmetleri beğenilenlerin, yeniden bir yıl süreyle yerinde kalmaları için verilen izin. (*İpka* da denen bu işlem, görevlinin başvurusu ya da doğrudan sadrazamın onayıyla olurdu. Yerlerinde bırakılan memurların görevlerini sürdüreceklerine ilişkin yazılı buyruklara, *mukarrer fermanı* ya da *ipka fermanı* denirdi.)

MUKARRERAT çoğl. a. (ar. *muḳarrer*'in çoğl. *muḳarrerat*). *Esk.* Kararlaştırılmış şeyler, kararlar.

MUKARRİ sıf. (ar. *taḳri*'den *muḳarri*'). *Esk.* Azarlayan, takaza eden, başa kakan.

MUKARRİB sıf. (ar. *taḳrib*'den *muḳarrib*). *Esk.* Yaklaştıran, yakınlaştıran.
—Tar. Osmanlı sarayında padişahın yakını olarak onun kararlarını etkileyen kişi. (Ramazan ayında padişahın huzurunda Kuran metinlerini yorumlayan "tefsir hocası" da bu adla anılırdı.)

MUKARRİH sıf. (ar. *taḳrih*'ten *muḳarriḥ*). *Esk.* Yara açan, tahriş eden ilaç vb. için kullanılır.

MUKARRİN sıf. (ar. *taḳrin*'den *muḳarrin*). *Esk.* Yanında bulunduran, beraberinde olan.

MUKARRİR sıf. (ar. *taḳrir*'den *muḳarrir*). *Esk.* **1.** Kararlaştıran, sabit kılan. **—2.** Bir maddeyi etraflıca anlatan.
◆ a. **1.** Medresede müderrisin yardımcılığını yapan, dersi tekrar ettiren kimse. **—2.** Huzur hocası, ramazanda padişah huzurundakilere ders vermek, Kuran tefsiri yapmakla görevli kimse.

MUKARRİZ sıf. (ar. *taḳriż*'den *muḳarriż*). *Esk.* Bir eseri övücü yazı yazan, takriz yazan.

MUKARRİZİN çoğl. a. (ar. *muḳarriż*'in çoğl. *muḳarriżin*). *Esk.* Övgü yollu yazı yazanlar, takriz edenler, methiye yazanlar.

MUKASAT sıf. (ar. *ḳasvet*'ten *muḳâsât*). *Esk.* Sıkıntı çekme, eziyet görme: "... *her müşkilât, keşide olan metâib ü mukasâta mükâfat etmez değildir*" (Ebüzziya Tevfik).

MUKASEME a. (ar. *ḳısm*'dan *muḳaseme*). *Esk.* Paylaşma, bölüşme: "*Mısır ile arz-ı Filistin miyânında dûçâr-ı mukaseme olan...*" (A. H. Tarhan).
—İsl. huk. *Mukaseme tariki*, mirasçılardan biri bir mirasçıyı ikrar eder, öteki inkâr ederse, ikrar eden mirasçının payının, kendisiyle ikrar ettiği mirasçı arasında paylaştırılması.
—Tar. İslam devletlerinde bir tür toprak vergisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tar. Başlangıçta tarımla uğraşanlardan devlet adına toplanan vergi, herhangi bir ölçü gözetilmeden haraç gibi ve rasgele alınırdı. Abbasiler döneminde (749-1258) yeniden düzenlenip 'mukaseme' adı altında yasallaştırıldı. Böylece devletle anlaşma yapmış yarı göçerkonar kabilelerin kullanımındaki topraklardan verimlilik derecesine göre 1/10, 1/4 ya da 1/3; sahiplerince terk edildikleri için beytülmale geçen toprakları işleyen yerleşik çiftçilerin ürünlerinden de 2/5 oranında olmak üzere alınmaya başladı.

MUKASSAT sıf. (ar. *taḳsiṭ*'ten *muḳassaṭ*). *Esk.* Her biri belli bir süre sonunda ödenmek üzere birkaç kısma ayrılmış, taksitli.

MUKASSEM sıf. (ar. *taḳsim*'den *muḳassem*). *Esk.* Ayrılmış, bölünmüş.

MUKASSIR sıf. (ar. *taḳṣir*'den *muḳaṣṣır*). *Esk.* **1.** Kusurlu, kabahat işleyen. **—2.** Bir işi yapabilecek durumda iken yapmaktan çekinen. **—3.** Bir işi yapmaya gücü yetmediğinden bırakan.

MUKASSİ sıf. (ar. *taḳsiye*'den *muḳassi*). *Esk.* **1.** Kasvet veren, bunaltıcı: "*Şu cedel-gâh-ı mukassî'de bütün hüsranla*" (Tevfik Fikret). **—2.** Havasız, boğucu yer için kullanılır: "*Çölün samût ve mukassî leyâl-i târında / esen riyâh ona enfâs-ı kudsiyân gibidir*" (Tevfik Fikret).

MUKASSİM sıf. (ar. *taḳsim*'den *muḳassim*). *Esk.* Taksim eden, bölüştüren, ayıran.

MUKAŞŞER sıf. (ar. *taḳşir*'den *muḳaşşer*). *Esk.* Kabuğu soyulmuş meyve vb. için kullanılır: "*San benefşe içine düştü mukaşşer bâdâm*" (Fuzuli, XVI. yy.).

MUKATAA a. (ar. *muḳata'a*). *Esk.* **1.** Toprağın belli bir para karşılığında birine bırakılması: "*Kerem mukataası ta zaman-ı hâtemden / Kalub mesadda bir kimse olmadı talib*" (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Bağ, bahçe, tarla gibi ekili arazi için verilen vergi.
—İkt. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda tımar düzeni dışında kalan vergi kaynaklarına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. Vakıf arsası üzerine yapılan bina ve dikilen ağaç için vakıf idaresine ödenen yıllık kira.
—ANSİKL. İkt. tar. Mukataaların coğrafi sınırları ile alınacak vergilerin tür ve miktarları maliye tarafından saptanırdı. Mukataaların sınırlı bir bölümü, emanet usulüyle

devletçe yönetilir, büyük bölümü ise iltizama verilirdi. Yıllık gelirinin en az değeri maliye tarafından saptanan mukataalar açık artırmaya çıkarılır, en yüksek teklifi yapan mültezime 1-3 yıllığına vergilerini toplama hakkı devredilirdi. XVI. yy.'ın ikinci yarısında devletin nakit gereksinmesinin artmasıyla, tımar düzeninin bir parçası olan vergi kaynakları da mukataaya çevrilerek iltizama verilmeye başlandı. (→ Kayn.)

MUKATAALI sıf. (ar. *mukâta'a*'dan). *Esk.* Tarla olarak vakfedilmişken sonradan arsa, bağ ya da bahçeye çevrilip aşara bedel olarak vakıf idaresine belli bir kira vermek koşuluyla mülk hükmüne geçmiş yer için kullanılır.

MUKATELE a. (ar. *katl*'den *mukâtele*). *Esk.* **1.** Birbirini öldürme. **—2.** Savaş, kavga, çarpışma: *"Küffâr ile mukatele etmek için dahi..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). *"Arada büyük mukateleler vuku bulacak idi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MUKATİL sıf. (ar. *mukatele*'den *mukâtil*). *Esk.* **1.** Birbirini öldüren. **—2.** Savaşan, vuruşan.

MUKATİL BİN SÜLEYMAN BİN BEŞİR el-Horasani, el-Ezdi, tefsir ve hadis bilgini (Belh ? - Basra 767). Bazı kaynaklarda Beni Esat'ın mevlalarından olduğu belirtilir. Kelam konusunda Murcie'ye, siyasal yönden Zeydiye fırkasına bağlıydı. Tefsir ve hadis konularında ise teşbih yanlısıydı. Günümüze kalan, Kuran'ın müteşabih ayetleri ile ilgili tefsiri *el-Tefsîr fî müteşâbih il Kur'ân* adını taşır.

MUKATTA, MUKATTAA sıf. (ar. *taktî'* den *mukatta'*, dişl. *mukatta'a*). *Esk.* Kesilmiş, bitişik olmayan.
—Ed. Divan edebiyatında kıtalardan meydana gelmiş şiir. (Örn. Terkib-i bent.) || Aruz vezninde /cüzlere/ uygun olarak parçalara bölünmüş dize. (Örn. *"Ne dersin rû/zigârım böy/le mi geçsin/güzel hanım"* [Fuzuli] dizesi 4 tane mefâîlün [.———] cüzüne uyacak biçimde parçalanmıştır.) [→ TAKTİ.] || Arap abecesinde kendinden sonrakilerle birleşmeyen harfler (elif, dal, zel, re, ze, vav) kullanılarak yazılmış sözcük. (Örn. Birbirine bitişmeyen dal-re-dal harfleriyle yazılan *derd.*)
—Hat. *Mukatta yazı* → KESME* YAZI.

MUKATTAAT çoğl. a. (ar. *mukatta'*'ın çoğl. *mukatta'ât*). *Esk.* **1.** Kesilmiş, kesik şeyler. **—2.** Bir sözcüğü belirtmek için kullanılan kısaltmalar.
—Ed. Divanda gazellerden sonra gelen ve kıta biçimindeki şiirlerin derlendiği bölüm.

MUKATTAM (*cebel* **EL-**), Kahire'nin (Mısır) doğu banliyösünde tepe; günümüzde bir ölçüde kentleşmiştir.

MUKATTAR sıf. (ar. *taktîr*'den *mukattar*). *Esk.* Damıtık, damıtılmış: *Ma-i mukattar* (damıtık su).

MUKATTARAT çoğl. a. (ar. *mukattar*'ın çoğl. *mukattarat*). *Esk.* İmbikten çekilmiş, damıtılmış sıvılar.

MUKAVELAT çoğl. a. (ar. *mukavele*'nin çoğl. *mukavelat*). *Esk.* Sözleşmeler, mukaveleler.
—İsl. huk. *Mukavelat muharriri,* noterlik görevi yapan kişi.

MUKAVELE a. (ar. *mukâvele*). **1.** Sözleşme: *Mukavele şartlarına uymak. Kira mukavelesi.* **—2.** *Mukavele yapmak,* bir işle ilgili olarak tarafların yükümlülüklerini belirleyen bir belge düzenlemek ve bunu karşılıklı imzalamak; sözleşme yapmak.
—Huk. → SÖZLEŞME.

MUKAVELELİ sıf. Mukaveleye dayanan; sözleşmeli.

MUKAVELENAME a. (ar. *mukavele* ve fars. *name*'den *mukavele-name*). *Esk.* Sözleşme belgesi, kontrat.

MUKAVELESİZ sıf. Mukaveleye bağlı olmayan; sözleşmesiz.

MUKAVELEVİ sıf. (ar. *mukâvele* ve *-î*'den *mukâvelevi*). *Esk.* Mukavele türünden olan, anlaşma gibi olan.

MUKAVEMET, -ti a. (ar. *kıyâm*'dan *mukavemet*). **1.** Bir şeyin, bir dış gücün etkilerine karşı direnme gücü, dayanıklılık, direnç: *Bir metalin darbeye mukavemeti.* **—2.** Bir kimsenin hastalık, yoksulluk, üzüntü vb. bedensel ya da ruhsal etkenlere karşı dayanma gücü, direnç: *Mikroplara karşı çocuğun mukavemetini artırmak.* **—3.** Bir kimsenin, bir grubun yaptırımlarına, uygulamalarına karşı koyma, direniş: *Cephaneleri bitince mukavemetleri azaldı. Mukavemet hareketi.* **—4.** *Mukavemet etmek,* direnmek, dayanmak, karşı durmak. || *Mukavemet göstermek,* direnmek, karşı koymak. || *Mukavemeti kırılmak,* gücü azalarak karşı koyamaz duruma düşmek, direnci kesilmek: *Artık mukavemeti kırılmış, dediklerine boyun eğmişti.*
—*Esk. Mukavemet-sûz,* dayanma gücünü kıran: *"Bir şarkı, yeniden umulmaz bir hız, mukavemet-sûz bir cezbe ile iradesini alt üst ediyor..."* (Y. K. Karaosmanoğlu).
—Ask. *Mukavemet noktası,* alay ya da tabur gücünde bir kuvvet tarafından işgal edilen savunma düzenlerinin bütünü. (Kimi zaman destek noktalarına bağlanır.)
—Ger. day. GEREÇ DAYANIMI*'nın eşanlamlısı.
—Spor. Atletizm, kayak ve yüzmede uzun mesafe yarışlarını içeren disiplin. || *Mukavemet yarışı,* uzun mesafeli yarış. (Atletizmde 3 000 m'nin üzerindeki tüm yarışlar bu kategoride yer alır. Kayakta bu yarışlar en az 10 km üzerinden yapılır. Yüzmede mukavemet yarışları 800 m ile 1 500 m arasında değişir. || *Motorlu araçlar mukavemet yarışı,* amacı mekanik organların uzun süreli zorlamalar karşısındaki direncini ortaya koymak olan otomobil, motosiklet ve su motoru yarışı. (Bu yarışların en kısası üç saat, en uzun süresi de altı gündür. Otomobil dalında en ünlü mukavemet yarışı *Ving-Quatre Heures du Mans*'dır.)

MUKAVEMETÇİ a. Düşmana her tür araçla karşı koyan yurtsever.
—Spor. Uzun mesafe yarışçısı.

MUKAVEMETLİ sıf. Dayanıklı, güçlü, dirençli: *Mukavemetli bir bünyesi var, hastalığı kolay atlatır. Mukavemetli bir çocuk.*

MUKAVEMETSİZ sıf. Dayanıksız, güçsüz, dirençsiz: *Mukavemetsiz bir insan, hemen yoruluyor. Mukavemetsiz bir tahta.*

MUKAVEMETSİZLİK a. Dayanıksızlık, güçsüzlük, dirençsizlik.

MUKAVİM sıf. (ar. *mukavemet*'ten *mukavim*). *Esk.* **1.** Karşı duran, mukavemet eden. **—2.** Güçlü, dayanıklı.

MUKAVKAS ya da **EL-MUKAVKİS,** asıl adı **Kyros,** İskenderiye piskoposu ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun son Mısır genel valisi (öl. İstanbul 681). Hıristiyan kilisesi'nde ortodoksluğa karşı çıkan "monotelizm" görüşünün önderlerinden biri olarak imparator Herakleios I tarafından patrik sıfatıyla Mısır genel valiliğine getirildi (631). Filistin ve Suriye'yi ele geçiren arap orduları, Mısır üzerine yürüyünce (639), kuşatılan kentler karşı koymaksızın teslim olmaya başladılar. İskenderiye'yi kuşatan Amrübnülas'a karşı savaşmanın boşuna can kaybından öte bir yarar sağlamayacağını gören Mukavkas, tüm Mısır'ı Araplar'a bırakan bir barış antlaşması imzalayıp (642) İstanbul'a döndü. Yeni imparator Konstantinos IV'ün toplantıya çağırdığı konsil tarafından "monotelizm"'in öteki temsilcileriyle birlikte aforoz edildikten (681) kısa bir süre sonra öldü.

MUKAVVA a. (ar. *mukavva*). Kalın ve sert kâğıt. (Mukavvanın gramajı 450 g/m²'yi geçer. Gramajı 150-250 g/m² olan kâğıtlara yarı karton, 250-450 g/m² olanlara da karton denir.)
◆ sıf. **1.** Bu kâğıttan yapılmış: *Mukavva kutu. Mukavva kapak.* **—2.** *Esk.* Sağlamlaştırılmış, dayanıklı duruma getirilmiş.

MUKAVVER sıf. (ar. *mukavver*). *Esk.* **1.** Yuvarlak kesilmiş. **—2.** Ziftle karışık ya da ziftle kaplı.
—Hat. Çukur yerleri derince ve dönüş noktaları yuvarlağımsı harflerden meydana gelen yazı. (Arap yazısı başlangıçta hem köşeli [mebsut] hem de mukavver bir karakter taşıyordu.)

MUKAVVES sıf. (ar. *takvîs*'ten *mukavves*). *Esk.* Kavisli, eğri.

MUKAVVİ sıf. (ar. *takviye*'den *mukavvi*). *Esk.* Kuvvet veren, kuvvetlendiren.
◆ a. Kuvvet ilacı.

MUKAYAZA a. (ar. *mukâyaza*). *Esk.* Değiştirme, değiş tokuş etme.

MUKAYESE a. (ar. *kıyas*'tan *mukayese*). **1.** Bir şeyi, bir durumu, bir kimseyi ya da topluluğu nitelik ya da nicelik yönünden başkasıyla (başkalarıyla) karşılaştırarak değerlendirme; kıyaslama, karşılaştırma. **—2.** *Mukayese etmek,* karşılaştırmak, kıyaslamak: *Bizim durumumuzu onunkiyle mukayese etmeyiniz.*
—Esk. ruhbil. *Mukayese-i ruhiye,* psikometri.

MUKAYESELİ sıf. Karşılaştırmalı: *Mukayeseli edebiyat araştırmaları.*
—Ed. *Mukayeseli edebiyat* → KARŞILAŞTIRMALI* EDEBİYAT.
—Huk. *Mukayeseli hukuk* → KARŞILAŞTIRMALI* HUKUK'un eşanlamlısı.
—İkt. düş. tar. *Mukayeseli üstünlük teorisi* → KARŞILAŞTIRMALI* MALİYETLER KURAMI.

MUKAYYET ya da **MUKAYYED** sıf. (ar. *kayd*'dan *mukayyed*). **1.** *Esk.* Bağlı, bağlanmış olan. **—2.** Bir koşul ya da kayıtla bağlanmış olan. **—3.** Yazılmış, yazılı. **—4.** Bir şeye, bir işe önem veren. **—5.** *Mukayyet olmak,* bir şeyi, bir kimseyi korumak, gözetmek: *Çocuklara mukayyet ol.*
—*Esk.* Zincire vurulmuş, bağlanmış.

MUKAYYİ sıf. (ar. *takyi*'den *mukayyi'*). *Esk.* Kusturan, kusturucu.

MUKAYYİAT çoğl. a. (ar. *mukayyi'*'in çoğl. *mukayyi'ât*). *Esk.* **1.** Kusturucu ilaçlar. **—2.** *Mukayyiat-ı madeniyye,* kusturucu madensel ilaçlar.

MUKAYYİT sıf. (ar. *mukayyid*). *Esk.* **1.** Kaydeden, kaydedici. **—2.** Bir dairede kayıt işlerini yapan kimse için kullanılır.
◆ a. Kaydedici makine.

MUKBİL sıf. (ar. *ikbal*'den *mukbil*). *Esk.* Kutlu, mutlu: *"Ali Bey dahi Süleyman Paşa'nın damadı olmak hasebiyle mukbil olduğundan..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MUKDEN → ŞINYANG.

Mukden muharebesi (20 şubat - 11 mart 1905), Rus-Japon* savaşı'nın en önemli muharebesi. 20 şubat 1905'te, Kuropatkin'in komuta ettiği rus cephesi, Mukden (bugün Şınyang) demiryolunun her iki yanında 80 km yayıldı ve kentin G'inde 10 km'lik bir köprü başı oluşturdu. Üçlü bir siper hattı, 19 tabya ve 5 kaleyi birbirine bağlıyordu. Transsibirya yoluyla rus cephesinin her gün üç trenle on tren arasında değişen bir hızla takviye edilen kuvvetleri, B.'da dört kolordudan oluşan II. ordu (Kaulbars), merkezde üç kolordudan oluşan III. ordu (Bilderling) ve D.'da dört kolordu ve Rennenkampf'ın süvari birliğinden oluşan I. ordu (Lineviç) olmak üzere, üç orduya bölündü. Japon kuvvetlerine komuta eden mareşal Oyama, Port -Arthur'den gelen Nogi ordusunun üç tümenini kendi sağ kanadına gönderdi ama 3 martta rus sağ kanadını aşmak üzere Nogi'yi kendi sol gerisine (Oku) kaydıra-

rak savaşımı başlattı. Bunun üzerine çatışmalar, yaklaşık 10 km uzaklıktaki demiryolunu güvence altına almaya çalışan her iki hasmın da bir aşma girişimleri dizisine dönüştü. 8 martta Kuropatkin, geri çekilmeye karar verdi. Yenilmekle birlikte bozguna uğramayan ordusu, 30 000'i tutsak olmak üzere 90 000 kişi yitirdi ve 100 km daha K.'e yerleşti. 40 000 kişi yitiren Japonlar, rus ordusunu izleyebilecek durumda değildi.

MUKDİM sıf. (ar. *iḳdām*'dan *muḳdim*). *Esk.* Bir işte sebatla ve sürekli çalışan, işine düşkün olan.

MUKDİŞO, esk. **Mogadişu,** ital. **Mogadiscio,** Somali'nin başkenti, Hint okyanusu kıyısında; 900 000 nüf. (1990). Liman. Havalimanı. Petrol rafinerisi. Besin sanayileri. Üniversite.

MUKELLA, Yemen'de kent, Aden körfezi'ndeki bir koyda; 50 000 nüf.

MUKIR, -rrı sıf. (ar. *iḳrār*'dan *muḳırr*). *Esk.* İtiraf eden, doğruyu söyleyen: *"Ben de şâirleriyle beraber muterız iken mukırr olurduk"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MUKIZ sıf. (ar. *iḳāẓ*'dan *mūḳıẓ*). *Esk.* **1.** Uyandıran, uyanık tutan. **—2.** Gafletten kurtaran.

MUKİD sıf. (ar. *iḳād*'dan *mūḳıd*). *Esk.* Ateş yakan.

MUKİM sıf. (ar. *iḳāmet*'ten *muḳim*). *Esk.* Bir yerde oturan, ikamet eden: *"Gittil...Daha bunda ben mukîmim"* (A. H. Tarhan).
—ANSİKL. İsl. Mukim, dinsel yönden yolcular için tanınan sefer* (yolculuk) hükümlerinden yararlanamaz. Tüm ibadetlerini olağan kurallar uyarınca yerine getirmek zorundadır. Kendi yerleşim bölgesi olmasa bile, bir yerde on beş gün ya da daha fazla kalmaya niyet eden kişi mukim sayılır.

MUKİN sıf. (ar. *iḳān*'dan *mūḳin*). *Esk.* Bir şeyi kesin olarak bilen, doğru ve emin olarak bilen.

MUKİŞ, İdrimi tarafından kurulan (İ.Ö. 1550'ye doğr.) Aşağı Orontes'te (Asi ırmağı) krallık. Başkenti Tel Açana'ydı. Mitanni hükümdarına bağlı olan kralları firavun Tutmosis III'ün (İ.Ö. 1473'e doğr.) saldırılarına uğradı. Daha sonra Hitit kralı Şuppiluliuma I ülkeyi fethetti (İ.Ö. 1365'e doğr.).

MUKKA (Timo Kustaa), fince yazan finlandiyalı yazar (Bollnäs, İsveç, 1944 - Rovaniemi 1973). Romanlarında (*La terre est une chanson pécheresse* [fr. çev.], 1964, daha sonra sinemaya uyarlandı; *Tabou* [fr. çev.], 1965; *la Mort du chien* [fr. çev.], 1967 ve öykülerinde (*la Peur de la neige* [fr. çev.], 1970) dinsel bir bağnazlık ile ilkel ve kaba bir cinselliğin baskısı altında yaşayan güney laponyalı insanların yaşamlarını anlattı.

MUKLE a. (ar. *mukle*). Esk. anat. Gözbebeği.

MUKMİR, MUKMİRE sıf. (ar. *ḳamer*'den *muḳmir*, dişl. *muḳmire*). *Esk.* Mehtaplı gece için kullanılır.

MUKNİ, MUKNİA sıf. (ar. *iḳnāʿ*'dan *muḳniʿ*'nin dişl. *mukniʿa*). *Esk.* İkna eden bir şeye inandıran, inandırıcı: *"Mahaza bizim mollalar bundan daha mukni söz söylerler"* (R. N. Güntekin).

MUKNİN, Tunus'ta (Sus ili) kent, Sus Sahili'nde; 26 000 nüf. Elsanatları (mücevher, çanak, çömlek) merkezi. —Yakınında, Sezar'ın İ.Ö. 46'da Pompeius, taraftarlarını yenilgiye uğrattığı yerdeki *Thapsus* yıkıntıları.

MUKOLİTİK sıf. (fr. *mucolytique*'ten). Eczc. Doğrudan doğruya mukustaki mukopolisakkaritleri etkileyip yapışkan bronş salgılarını eritebilen ve böylece balgam çıkarmayı kolaylaştırarak solunum yollarını açan tıbbi bileşiklere denir.

◆ a. Mukolitik ilaç.

MUKOMEMBRANLI sıf. Patol. Yalancı zarlarla birlikte sümüksü maddeden yapılı olana denir.

MUKONİK sıf. (fr. *muconique*'ten). Org. kim. *Mukonik asit*, formülü

HOCO—CH=CH—CH=CH—COOH

olan heksadiendioik asidin yaygın adı; canlı organizmalarda benzenin parçalanma ürünleri arasında bulunur.

MUKOPOLİSAKKARİDOZ a. (fr. *mucopolysaccharidose*). Biyokimyasal olarak asit mükopolisakkaritlerin dokularda birikmesiyle ve anormal derecede bol mukopolisakkarit asitli idrar çıkarılmasıyla belirgin kalıtsal ağır hastalıklar grubu. Nedeni, mükopolisakkarit moleküllerinin yıkımını sağlayan çeşitli enzimlerin genetik yetersizliğidir.

MUKOPOLİSAKKARİT a. (fr. *mucopolysaccharide*'den). Biyokim. Bileşiminde glukozamin ya da galaktozamin gibi aminli bir şeker bulunan hayvansal poliozit. (Mukopolisakkaritlerin çoğu, bir üronik asit içerir; bunlara asitli mukopolisakkaritler denir; kimileriyse hiçbir asit içermez, bunlara da yansız mukopolisakkaritler denir. Mukosakkaritler, proteinlere ortak değerlik bağlarıyla bağlıdır ve glikoproteinlerden bu özellikleriyle ayrılırlar. Mukopolisakkaritlerin en önemlileri kitin, hiyalüronik asit, kondroitin, heparin, kan gruplarındaki antijenler ve pnömokok kapsülünün bileşenleridir.)

MUKOPURULENT sıf. (fr. *mucopurulent*'den). Patol. Müsin ve akyuvarca zengin ve bazen irin renginde ve kıvamında olan salgıya denir.

MUKORMİKOZ a. (fr. *mucormycose*'dan). Patol. Etkenleri mucorales takımından (ve *mucor, rhizopus, absidia* cinslerinden) olan, fikomikozlar grubundan derin mantar hastalığı. (Nadir görülen ve ölümle sonuçlanan hastalık, antibiyotik ve kortikosteroitlerin kullanılmaya başlamasından bu yana sıklaşmış gibidir ve daha çok şeker hastalarında görülür; asalak, bir beyin, akciğer ya da bağırsak atardamarını tıkayarak enfarktüse yol açar.)

MUKOSEL a. (fr. *mucocèle*'den). Birikmiş mukustan oluşan, kistik yalancı ur.

MUKOVİSİDOZ a. (fr. *mucoviscidose*'dan). Dışsalgı bezi salgılarında aşırı bir yapışkanlıkla belirginleşen ve süreğen sindirim ve solunum sistemi bozukluklarına yol açan genel, doğuştan ailevi hastalık. (Eşanl. PANKREAS KİSTİK FİBROZU.)
—ANSİKL. Salgıların özel biyolojik karakteri diğer patolojik öğelerle birlikte görülür: bunlar pankreasın dışsalgı yetersizliği, ter bezleriyle aşırı klor ve sodyum atılması ve patolojik anatomi yönünden pankreasın kistik ve lifsi yozlaşmalarıdır. Mukovisidoz, otozomlar (cinsiyetle ilgili olmayan kromozomlar) üzerinde bulunan genler tarafından çekinik tarzda iletilen kalıtsal bir hastalık sayılır.

Yenidoğanda hastalık birdenbire ya pankreas kistik fibrozu ya da bağırsak tıkanması biçiminde ortaya çıkarak öldürücü olabilir. Çocukta ise solunum sistemi belirtileri ön plandadır. Erişkinde daha çok sindirim sistemi ya da pankreas sendromu, daha ender olarak da kulakaltı bezlerinde şişkinlik ve aşırı derecede tuzlu terleme görülür.

MUKOYİT sıf. (fr. *mucoïde*'den). Biyokim. Müsine benzeyene denir.
—Böcbil. *Mukoyit salgı bezi*, birçok tırtılda ipek yapan bezlere bağlı bulunan ek bezler. (Katılaştığında ipeğe dönüşen müsin benzeri maddeyi salgılar.)

◆ a. Bağdokusunda ve yumurta akında bulunan, müsine benzer glikoprotein.

MUKOYİTİN a. (fr. *mucoïtine*'den). Biyokim. Mükoyitin-sülfürik asidin hidroliz edilmesiyle elde edilen ozit. (Mukoyitinin kendisi hidroliz edildiğinde asetik asit ve daha basit şekerlere [glukozamin, glukuronik asit] ayrılır.)

Naud-A. A. A.

Mukdişo
kent merkezinden bir görünüm
(sağda kentin en büyük camisi)

MUKOYİTİN-SÜLFÜRİK sıf. (fr. *mucoïtine-sulfurique*'ten). Biyokim. Bir bileşeni protein, öteki bileşeni glusit olan müsinin hidroliz edilmesiyle elde edilen aside denir.

MUKOZA a. (fr. *muqueuse*'den; lat. *mucosus*). Dokubil. **1.** Bağdoku ve silindirik malpighi epitelyum hücrelerinden oluşan ve bazen üzerinde çok sayıda kabarık papilla ve salgı bezi deliği bulunan oldukça kalın zar. (Mukozalar tüm sindirim kanalını, burun boşluklarını, bronşları, vb. kaplar.) **—2.** Embriyon dönemindeki bağdokusundan türeyerek hücrelerinin sabitleşmesiyle amipsi nitelikleri kalmayan ve hücre uzantıları birbiriyle ağızlaşan örtü dokusu. (Bu hücreler müsince [mukus] zengin yarı saydam bir madde salgılar ve bunu uzantılarının ağızlaşmasıyla oluşan boşluklar içinde biriktirir. Bu doku iribaşların kuyruğunda görülür ve başta denizanaları olmak üzere bazı omurgasızların vücut kütlesini oluşturur; ayrıca göbek kordonunda (Wharton peltesi) ve gözün camsı cisminde de bulunur. Erişkin bağdokusu bazen, miksomlarda (bağdokusu urları) olduğu gibi mukoza biçimine dönüşebilir.)
—Dokubil. *Mukoza altı dokusu*, özellikle sindirim kanalında bulunan ve derindeki kas tabakalarına göre mukozaya nispi bir devingenlik veren bağdokusu.
—Patol. *Mukoza humması*, eskiden tifo ve paratifonun hafif biçimlerine verilen ad. ‖ *Mukoza plakları*, frenginin ikinci evresinde görülen lezyonlar. ‖ *Mukoza polipleri*, sıkıldıklarında içlerinden yapışkan bir madde çıkan polipler.
—Vet. *Mukoza hastalığı*, bir virüsten (*togavirus*) ileri gelen ve 6 ay ile 2 yaş arasındaki genç sığırlarda, kesilmez süreğen ishal biçiminde ve genellikle yer yer görülen hastalık. (Her zaman ölümcüldür. Otopside sindirim sisteminde yaygın ülserlerin varlığı saptanır.) [Eşanl. VİRÜSLÜ SIĞIR İSHALİ.]

MUKRİ sıf. (ar. *iḳrāʾ*'dan *muḳri*). *Esk.* **1.** Kuran okuyan. **—2.** Kuran okumasını öğreten.

MUKRİZ sıf. (ar. *iḳrāẓ*'dan *muḳriẓ*). *Esk.* Ödünç para veren.

MUKRON a. (fr. *mucron*; lat. *mucro, -onis*, uç'tan). Bazı bitkisel organların sivri iğne biçimindeki bitim noktası. (Orta damarın uzantısından başka bir şey değildir.)

MUKRONCUK a. Bot. Bazı yapraklarda ve çiçeğin bazı kısımlarında (çanakyapraklar, taçyapraklar, başçıklar) bulunan küçük sivri uç.

MUKSİT sıf. (ar. *ikşāṭ*'tan *muksiṭ*). *Esk.* **1.** Doğru ve adil olan, insaflı. **—2.** Allah'ın sıfatlarından.

MUKŞAİR sıf. (ar. *mukşa'ir*). *Esk.* **1.** Ürperen, dimdik olan saç ya da tüy için kullanılır. **—2.** Saçları dikilen, tüyleri ürperen kimse için kullanılır.

MUKTASIR sıf. (ar. *iktiṣār*'dan *muktaṣır*). *Esk.* **1.** Kısaltan, kısa kesen. **—2.** Sözü fazla uzatmayan.

MUKTATAF sıf. (ar. *iktiṭāf*'tan *muktaṭaf*). *Esk.* Derlenmiş, bir araya getirilmiş.

MUKTATAFAT çoğl. a. (ar. *muktaṭaf*'ın çoğl. *muktaṭafāt*). *Esk.* Derlenen, bir araya getirilen şeyler.
—Ed. Seçme yazı ve şiirleri derleyen kitap, antoloji.

MUKTATIF sıf. (ar. *iktiṭāf*'tan *muktaṭıf*). *Esk.* **1.** Derleyen, toplayan. **—2.** Antoloji yapan.

MUKTEBES sıf. (ar. *iktibās*'tan *muktebes*). *Esk.* Yararlanmak üzere bir yerden alınmış, aktarılmış: "*...ne de gelecek nüshamıza derc edilecek divanından muktebes parçaların her türlü hatadan sâlim olduğunu iddia edebiliriz*" (F. Köprülü).
—Ed. → ABES MUKTEBES TARTIŞMASI.

MUKTEBİS sıf. (ar. *iktibās*'tan *muktebis*, ateş yakmak için birinden ateş alan). *Esk.* Birinin bilgisinden yararlanan.

MUKTEDA sıf. (ar. *iktidā'*'dan *muktedā*). *Esk.* **1.** Kendisine uyulan, örnek alınan: "*Zümre-i ehl-i hakikat aşka eyle mukteda*" (Niyazi, XVII. yy.). **—2.** Önderlik eden, önde bulunan: "*Girüp mescidlere ger muktedalar pey-revi olman*" (Fuzuli, XVI. yy.).

MUKTEDAP ya da **MUKTEZEB** a. (ar. *muktedab*, *muktezeb*, kesilmiş şey'den). Ed. Arap ve iran edebiyatlarında kullanılmış aruz bahirlerinden biri. (Araplar mef'ûlâtü müstef'ilün müstef'ilün [——·. ——·— ·—·—], İranlılar mef'ûlâtü müstef'ilün mef'ûlâtü müstef'ilün [——·. ——·— ———·. ——·—] şekillerini ve bunlardan türemiş vezinleri kullandılar. Türk edebiyatında kullanılmadı.)

MUKTEDİ sıf. (ar. *iktida'*'dan *muktedi*). *Esk.* Uyan, arkadan gelen, tabi olan.
—İsl. Cemaatle kılınan namazda imama uyan kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Muktedi deyimi yerine, *müttebi* (imama tabi olan) ve *memum* (birinin imamlığında namaz kılan) deyimleri de kullanılır. İmama uymaya ise *iktida* ya da *ıttiba* denir. Muktedi, bir tek kişiyse imamın sağ yanında ve biraz gerisinde namaza durur; muktedilerin sayıları birden fazlaysa hepsi de imamın arkasında saf tutarlar. Muktedilerin imamdan ileride namaza durmaları caiz değildir. Muktedi, namaza başlarken imama uyduğuna niyet etmeli ve ikisinin de kıldıkları namaz aynı namaz olmalıdır. Hanefilerin uygulamasına göre, imama uyanlar bütün namazlarda fatiha ve zammı sureyi okumadan, imam açıktan okuyorsa onu dinlerler, sessiz okuyor ya da sesi duyulmuyorsa okumayı bitirmesini beklerler. Tekbirlerle ayakta ya da otururken okunan duaları ise sessizce okurlar. Muktedilerin, rükû ve secde gibi namazın rükünlerini yerine getirirken imamdan önce davranmamaları, fazla geç kalmamaları, imamı dikkatle izlemeleri gerekir.

MUKTEDİ (Ebülkasım Abdullah EL-), abbasi halifesi (Bağdat 1056 - ay. y. 1094). Babasının ölümünden (1075) sonra halife oldu. Selçuklu hükümdarı Melikşah'a bağlılığını bir menşur ile bildirdi. Selçuklular'dan aldığı destekle Abbasiler'in dinsel etkinlik ve gücünü Suriye, Filistin, Yemen ve Hicaz gibi Fatımiler'e bağlı olan yerlerde artırdı ve buralarda Abbasiler adına hutbe okuttu. Bir selçuklu prensesi ile evlenerek (1088) bu devletle olan yakınlığını artırdı. Melikşah'ın ölümünden (1092) sonra gücünü yitirdi ve ertesi yıl Berkyaruk Bağdat'a gelip kendisi adına hutbe okuttu. Ölümünden sonra yerine Mustazhir geçti.

MUKTEDİR sıf. (ar. *muktedir*). **1.** Bir şeyi yapmaya, başarmaya gücü yeten; güçlü, iktidarlı: *Borcun tümünü ödemeye muktedir misiniz?* **—2.** *Muktedir olmak*, gücü yetmek, yapabilmek: *İyi bir haberleşme sistemi kurarak orman yangınlarını önlemeye muktedir olabiliriz.*

MUKTEDİR (Ebülfazl Cafer bin Ahmet EL-), abbasi halifesi (? 895 - Bağdat 932). Muktefi'nin yerine halife oldu (908). Halifelik dönemi iç karışıklıklar ve savaşlarla geçti. Halifelik makamına geçtikten sonra, eski halifelerden Mutezzin'in oğlu Abdullah ve yandaşlarınca hilafetten uzaklaştırıldı. Ancak komutanı Munis'in yardımıyla yeniden halife oldu ve Abdullah öldürüldü. Halifeliği döneminde Fatımi ve Hamdani devletleri kuruldu. Ayaklanan karmati reisi Ebu Tahir Süleyman ülke içinde büyük kargaşalıklara neden oldu; Basra'yı (923), Kûfe'yi (925) yağmaladı, Rahbe'yi ele geçirdi (928) ve Mekke'yi basarak (930) Haceriesved'i alıp götürdü. Öte yandan Bizanslılar Kuzey Elcezire'yi işgal ettilerse de geri atıldılar (930-32). Muktedir, Bağdat'ta çıkan bir karışıklıkta öldürüldü.

MUKTEFA sıf. (ar. *iktifā'*'dan *muktefā*). *Esk.* Kendisine uyulmuş; örnek olarak alınan.

MUKTEFİ sıf. (ar. *iktifā'*'dan *muktefi*). *Esk.* Bir kimseyi örnek olarak kabul eden, ona uyan.

MUKTEFİ (Ebu Muhammet Ali bin Ahmet EL-), abbasi halifesi (878-908). Babası Mutezit'in ölümü üzerine halife oldu (902). İlk iş olarak Bağdat'taki zindanları yıktırdı ve bu nedenle halkın sevgisini kazandı. Suriye'de ayaklanan Karmatiler'i yendiği gibi Mısır'da Tolunoğulları'nın egemenliğine son verdi (905). Kuzey sınırındaki yerleşim merkezlerini yağmalamakta olan Bizanslılar'ı da yenilgiye uğrattı ve bu yörenin Bizans komutanı Andronikos'u Abbasiler'e bağımlı duruma getirdi.

MUKTEFİ (Ebuabdullah Muhammet), abbasi halifesi (1096-1160). Raşit'ten sonra halife oldu (1136). Selçuklular'daki iç kargaşalıklardan yararlanarak Irak'ta bazı kentleri topraklarına kattı. Ancak, Kirman selçuklu sultanı Muhammet'in Bağdat kuşatması sırasında uzun süre kentten çıkamadı (1157). Bu durumdan Melikşah'ın Hemedan'a gelmesiyle kurtulabildi. Lihf kentini aldı, Tekrit'e düzenlediği iki kuşatmadan ise bir sonuç elde edemedi.

MUKTENA (Bahaettin Ebülhasan Ali bin Ahmet), dürzi yazar (XI. yy.). Fatımi halifelerinden el-Hakim döneminde (996-1021) İskenderiye'de kadılık yaptı. Kendisini yetiştiren hocası Hamza ile beraber dürzilik akımının önde gelen kişileri arasında yer aldı. Başlıca yapıtları: dürzilik ile ilgili başlangıç kitabı niteliğindeki *Kitab ül-bed'*, Bizans imparatoru Konstantinos VIII'e yolladığı dürzilikle ilgili risale *el-Risalet ül-Kustantiniye*.

MUKTERİB sıf. (ar. *iktirāb*'dan *mukterib*). *Esk.* Yaklaşan, bir şeye yakınlaşan.

MUKTERİN sıf. (ar. *iktirān*'dan *mukterin*). *Esk.* Yaklaşan, yakın gelen.

MUKTERİZ sıf. (ar. *iktirāż*'dan *mukteriż*). *Esk.* Ödünç para alan; ödünç alan.

MUKTESİT sıf. (ar. *iktiṣād*'dan *mukteṣid*). **1.** Tutumlu. **—2.** *Esk.* Ekonomist: "*Velhasıl fizyokratlar o zamanın modası idiler ve şimdiki muktesidlerin görmedikleri rağbete mazhar oldular*" (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

MUKTEZA sıf. (ar. *iktiżā'* dan *mukteżā*). *Esk.* **1.** Gereken, gerekli olan, bir şeyin gerektirdiği: "*Aldığı asri terbiye muktezâsı gayet iyi ata biniyor*" (E. E. Talu). **—2.** *Mukteza-yı tab*, yaradılış gereği.
◆ a. **1.** Bir işin tamamlanması sırasında yapılması gereken işlemlerin tümü. **—2.** Kanun ya da ferman gereği olarak yazılan derkenar.
—Ed. *Mukteza-yı hal ve makam*, bir konuyu ve o konudaki görüşü zamana, bulunulan yere, duruma uygun biçimde dile getirmeyi öngören eski konuşma kuralı.

MUKTEZEP → MUKTEDAP.

MUKTEZİ sıf. (ar. *iktiżā'*'dan *mukteżi*). *Esk.* Gereken, gerekli olan, gerektiren: "*...bir kerre sual eyle, badehu muktezi söyle!*" (Ebüzziya Tevfik, XIX. yy.).

MUKTEZİYAT çoğl. a. (ar. *mukteżiyye*' nin çoğl. *mukteżiyyāt*). *Esk.* Gerekli olan şeyler: "*... en mühim ve esaslı mukteziyatını tatbik etmiştir*" (Ragıp Hulusi).

MUKTİ, sanskritçe sözc. MOKSA'nın eşanlamlısı.

MUKULUNGU a. Afrika'da yetişen ve az ya da çok koyu kahverengi-kırmızı ince dokulu, çok sert ve çok ağır bir odun veren ağaç. (Odunu su işlerinde, köprülerde, tahta döşemede, ağır yapı işlerinde, çatılarda, yapı kafesinde, kaplamacılıkta kullanılır. Bil. a. *Autranella congolensis; sapotaceae* familyası.)

MUKUS a. (lat. *mucus*, sakağı'dan). Fizyol. Mukoza bezlerince salgılanan bol müsinli yapışkan salgı. (Eşanl. SÜMÜKSÜ MADDE.)
—ANSİKL. Mukus kimyasal açıdan bileşimi tam belirli bir madde değildir. Onu oluşturan müsinler, salgı bölgesine göre nitelik ve nicelik bakımından değişiklik gösterir. İçerdiği su oranı da değişkendir. Ayrıca, içinde epitelyum hücre artıkları, çoğu zaman akyuvarlar ve bazen mikroplar bulunur. Mukusun mikropları yapıştırıp topladığı ve sonra yok edilmelerini kolaylaştırdığı söylenebilir. Öte yandan, mukus, mukozayı yakıcı nitelikteki besin maddelerinin (alkol, sirke, biber, ilaçlar, asitler, vb.) ya da kendi salgılarının (örneğin mide klorhidrik asidi) kimyasal zararlarından da korur.

MULA, İspanya'da (Murcia ili) kent, Murcia'nın B.'sında; 13 900 nüf. Verimli huerta (turunçgiller, kayısıağaçları, şeftaliağaçları).

MULAJ a. (fr. *moulage*). **1.** Bir nesnenin, alçı, balmumu vb. bir madde kullanarak kalıbını çıkarmak için yapılan işlemlerin tümü. **—2.** Bu biçimde elde edilen kalıp.
—Camc. Doğrudan preslemeyle elde edilen cam parçası.
—Kâğıtç. *Mulaj kâğıdı*, terzilerin kalıp çıkarmada kullandıkları yan saydam, ince, yumuşak kâğıt.

MULANJE, esk. **Mlanje**, Malavi'nin güney-doğu'sunda kütle. En yüksek noktası 3 000 m'yi bulur; kütlede sedir ormanları ve çay işletmeleri vardır.

MULAOLAR, Güney Çin'de (Gueicou, Guangşi) yaşayan, nüfusu 23 000 kişi tahmin edilen (1975) ve tayca-kadai dil grubundan halk. Yerli bir halk oldukları söylenen Mulaolar (çin yıllıklarının Laolar'ı), iyice çinlileşmiş ve Hanlar içinde erimiş köylülerden oluşur. Eski bir kaplan ve ejderha tapınmasını uyguluyor ve ölülerin tabutlarını ağaçlar içine bırakıyorlardı. Geleneklerine göre evlilik, ilk çocuğun doğuşunu izliyordu.

MULASSEON. Tar. coğ. Anadolu'nun Pamphylia bölgesinde yerleşme; adına Eurymedon (bugün Köprü çayı) yakınlarında bulunan bir yazıtta rastlandı.

MULDE, Almanya'da ırmak, Elbe'nin kolu (sol kıyıdan); 124 km. Erzgebirge dağlarından doğar. En büyük iki kol (*Zwickau* ve *Freiberg*) ile, Erzgebirge dağlarının Almanya'ya bakan yamacının büyük bölümünü akaçlayan birçok kolun birleşmesiyle oluşur.

MULDER (Gerardus Johannis), hollandalı kimyacı (Utrecht 1802 - Bennekom 1880). Hayvan kimyasıyla proteinleri inceledi, fibrini kandan ayırdı.

MULDOON (Robert David), yeni -zelandalı siyaset adamı (Auckland 1921). 1947'den başlayarak ulusal (tutucu) partiye girdi, 1960'tan başlayarak milletvekili seçildi, 1967'de Maliye bakanlığına (Yeni -Zelanda'nın onluk sisteme katılmasını yönettikten sonra), aralık 1975'te Başbakanlığa getirildi; aynı zamanda Maliye bakanlığını da yürüttü. Aralık 1981'deki seçimlerden sonra görevini sürdürdü. Temmuz 1984'teki erken seçimi kaybettiği için iktidardan uzaklaştı; parti başkanlığını da yitirdi (kasım). Eylül 1987'de Ulusal parti' nin gölge kabinesinden de uzaklaştırıldı.

MULEM sıf. (ar. *iʿlām*'dan *muʿlem*). *Esk.* Belirtilmiş, işaretlenmiş.

MULETA a. (isp. sözc.). Bir kılıç darbesiyle öldürmeden önce boğayı yıpratmak ve yormak için matadorun kullandığı küçük bir değneğe sarılı kırmızı şayak parçası.

—ANSİKL. Önceleri boğanın yönünü değiştirmek için basit bir savunma aracı olan muleta, sonraları matadorun boğayı öldüreceği sırada hayvanın kendi bulunduğu yerden ters istikamete doğru yönlendirmede kullandığı önemli bir gereç durumuna geldi. Muleta boğaya mızrak ve şişler saplandıktan sonra kullanılır. Seyirci beğenisinin, başlangıçtaki vahşi dövüş anlayışının tersine, yumuşak bir güzellikten yana değişmesi, önceleri yalnızca yardımcı bir nitelik taşıyan muletanın modern boğa güreşinin temel bölümü, özellikli yiğitlik gösterisi durumuna gelmesine neden oldu.

MULEY-İDRİS, Fas'ta (Meknes ili) kent, cebel Zerhun yamacında, Meknes'in K.'inde; 9 200 nüf. İdrisi sülalesinin kurucusu olan ve 791'de ölen İdris'in mezarıyla İdris zaviyesi'ni kapsayan kutsal kent. Ağustos ayında yıllık hac. — Yakınında, roma kenti *Volubilis*'in yıkıntıları.

MULGRAVE dükü → SHEFFIELD (John).

MULHACÉN, İspanya'nın en yüksek doruğu, Andalucía'da, Sierra Nevada'da; 3 481 m.

MULHOUSE, Fransa'da *arrondissement* (Haut-Rhin) merkezi, Ill ve Doller kıyısında, Basel'e 30 km uzaklıkta; 109 905 nüf. (1992). 1800'de Mulhouse küçük bir kasabaydı (6 000 nüf.). 1850'de, fransız tekstil sanayiinin (pamuk) en büyük merkezlerinden biri oldu. XX. yy.'ın başında dünyanın potas merkeziydi. Ancak 1950'den sonra tekstil sanayisinin bunalıma girmesi kenti etkiledi.

MULİM sıf. (ar. *iʾlām*'dan *muʾlim*). *Esk.* Üzücü, kederlendirici.

MULİN sıf. (ar. *iʿlān*'dan *muʿlin*). *Esk.* Bildiren, haber veren, ilan eden.

MULİNE a. (fr. *mouliné*). Tekst. → BÜKÜMLÜ* İPLİK.

MULİSCH (Harry), hollandalı yazar (Haarlem 1927). Birçok edebiyat gazetesinde yazı işleri müdürlüğü yaptı, romanlar (*Archibald Strohalm*, 1952; *le Diamant* [fr. çev.], 1954; *le Lit nuptial de pierre* [fr. çev.], 1959; *Deux femmes* [fr. çev.], 1975), fantastik öyküler (*la Lumière noire* [fr. çev.], 1956; *l'Homme décoré* [fr. çev.], 1957), Eichmann davası üzerine (*le Cas 40/61* [fr. çev.], 1962), 1965-66'da Amsterdam'daki aşırı sol görüşlü küçük kışkırtıcı grupların happeningleri üzerine röportajlar ve tiyatro oyunları (*Conseils en vue du Jugement dernier* [fr. çev.], 1967) yazdı. Çoğu zaman karmakarışık bir dünyanın ortasında bile iyimserliği elden bırakmadıkları için yapıtları aynı kuşağın öteki yazarlarınınkilerden ayrılır.

MULL a. (alm. *Mull*, muslin). Pedol. Biyolojik etkinliği yüksek (toprak kurdu ve birleşik mikroorganizmalar) genellikle yansızlığa yakın ve *yumuşak humus* da denen humus tipi.

—ANSİKL. Taze organik maddenin çözülmesi çok hızlı olur ve daima ince olan bitkisel döküntü az humuslu ve çok pıtraklı organomineral bir katın üstünde bulunur. Ilıman esmer topraklar gibi yumuşak humuslu topraklar da genellikle verimlidir ve besleyici elementler bakımından zengindir. Doğal ekosistemlerde ve özellikle buğdaygillerle kaplı yapraklı ormanlarda bu tip humus bir yandan humus tipiyle onun biyolojik etkinlik düzeyi, öte yandan da odunsu üretimin yeğinliğiyle bitki örtüsü oluşumunun neden olduğu mineral ve organik elementlerin yenilenme çevrimi arasındaki bağıntıyı gösterir. Ekosistemin işleyiş şeması (bitki-humus-biyolojik etkinlik -mineral toprak) humusun bitkisel üretkenlikteki ana rolünü ve doğal biyoklimatik (orman) ya da insan tarafından değiştirilen (tarım sistemi) dengeleri ortaya koyar.

MULL, Büyük Britanya kıyılarında ada, İnner Hebrides adalarının en büyüğü, İskoçya'nın batısında; 1 500 nüf. *Sound of Mull* boğazıyla kıtadan ayrılır. Ben More' da yükseltisi 966 m'ye ulaşır. Koyun yetiştiriciliği. Turizm.

MULL KATI a. Pedol. Pek çok toprakta görülen ve mull tipi humusu, karbonatlı ya da kalsiyumlu ana kayacın ya da soğuk kara bozkırları gibi kurak iklim koşullarının etkisiyle kalsiyum gibi baz iyonlarına doymuş yüksek katı.

MULLER (Hermann Joseph), amerikalı biyoloji ve genetik uzmanı (New York 1890 - İndianapolis 1967). Linkage ve crossing -over (1916), öldürücü etmenler (1918), değişinimlerin ortalama sıklığı (1920) üstüne çalışmalar yaptı. X ışınlarının etkisiyle yapay yoldan değişinimler üretmeyi başardı (1927). En önemli yapıtları şunlardır: *The Mechanism of Mendelian Heredity* (Mendel kalıtımının işleyişi) [Morgan ve başka bilim adamlarıyla birlikte, 1915 -1922], *Genetics, Medicine and Man* (Genetik, tıp ve insan) [Little, Snyder ile birlikte, 1947]. (1946 Nobel tıp ödülü.)

MULLER (Jennifer), amerikalı kadın dansçı ve koregraf (Yonkers, New York eyaleti, 1944). Önce Pearl Lang'ın grubunda dans etti. 1963'te José Limón Dance Company'ye girdi. 1967-1973 arasında Louis Falco ve onun Featured Dancers adlı topluluğuyla sahneye çıktı. 1972'de bu topluluğun iki sanat yönetmeninden biri oldu. 1974'te kendi topluluğu *The Works*'ü kurdu. Koregraf olarak, ilk önemli yapıtlarını Louis Falco grubunda verdi: *Tub* (1973), *Speeds* (1974). Nederlands Dans Teater için *An American Beuty Rose* (1974) ve *Stangers*'ı (1975) düzenledi. Daha sonra, *Beach* (1977), *Mondrian* (1977), *Lovers* (1978) ve *Chant* (1980) adlı balelerin prömiyerinde dans etti.

R. Brice-Vandt

muleta hareketi

MULLEROBLASTOM a. (fr. *mulleroblastome*'dan). Patol. Dölyatağı gövdesinde oluşan mezoderm kökenli kötücül karma ur.

MULLERUP, Sjaelland (Danimarka) adasında yer, Maglemose tarlalarında, Maglemose* kültürünü tanımlamaya yarayan araç gereçler bulundu.

MULLİDAE a. Zool. BARBUNYAGİLLER familyasının bilimsel adı.

MULLİGAN (Robert), amerikalı film yönetmeni (New York 1925). Sinemaya televizyondan geçti ve *Buhranlı yıllar*'dan (Fear Strikes out) [1957] sonra bir dizi film gerçekleştirdi: *Büyük sahtekâr* (The Rat Race) [1960], *Uğursuz kuş* (To kill a Mockingbird) [1962], *Aradığım aşk* (Love with the Proper Stranger) [1964], *Kaderin oyunu* (Baby, the Rain must fall) [1965], *Kolejdeki günlerim* (Up the Down Staircase) [1969], *Yaz günüydü* (Summer of 42) [1971], *İblisin kurbanları* (The Other) [1972], *The Nickel Ride* (1973), *Same Time, Next Year* (1978), *Kiss Me Goodbye* (1982), *Clara's Heart* (1988).

MULLİGAN (Gerald Joseph, **Gerry** — denir), amerikalı bariton saksofoncu, caz düzenlemecisi ve orkestra yöneticisi (Long İsland, New York, 1927). 1948'de Miles Davis'in Royal Roost'ta çalan orkestrasına girdi. Burada bazı parçaların (*Jeru, Godchild, Vénus de Milo*) düzenlemesini yaptı ve kaydına katıldı. 1952'de Chet Baker ile piyanosuz bir dörtlü kurdu. Baker' ın yerini 1954'te Bob Brookmeyer, 1958'de de Art Farmer aldı. Mulligan bu dörtlüsüyle, kendine özgü bir kontrapunto anlayışını yansıtan polifonik bir üslup geliştirdi. Lee Konitz, Johnny Hodges, Stan Getz, Paul Desmond ve Thelonious Monk ile de plaklar doldurdu. 1960'ta kurduğu Concert Jazz Band adlı büyük orkestra, aralıklarla 1966'ya değin etkinlik gösterdi. 1974'te, trompetçi Chet Baker ile yeniden bir araya geldiği The Age of

La Cigogne-Pix

Mulhouse'dan genel görünüm

Steam adlı grubu oluşturdu. 1960'da yeni bir "big band"in başında, bir Avrupa turnesi gerçekleştirdi. Üstün yetenekli bir müzikçi olarak kendini kabul ettirdi: *My Funny Valentine* (1952), *Lady is a Tramp* (1955), *Revelation* (1957), *Come Rain or Come Shine* (1960), *Song for Strayhorn* (1974), *Re-birth of the cool* (1992).

J.-P. Leloir

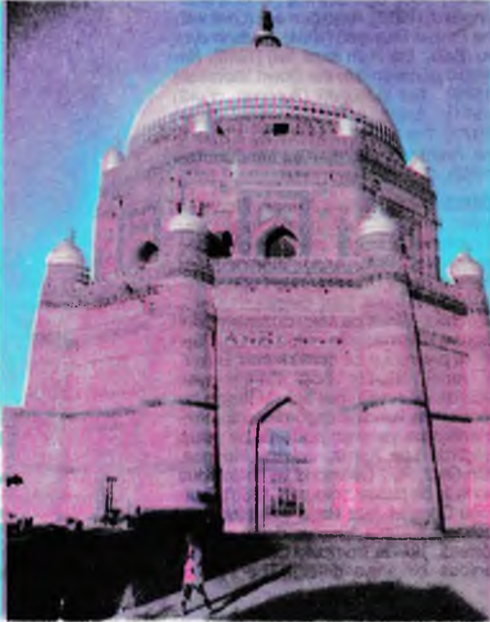
Gerry Mulligan (temmuz 1982'de)

MULLİGATAWNY a. (ing. söze.). Mutf. Karili tavuk çorbası. (Hint mutfağı.)

MULLİKEN (Robert Sanderson), amerikalı fizikçi ve kimyacı (Newburyport, Massachusetts, 1896 - Arlington, Virginia, 1986). Chicago Üniversitesi'nde molekül yapıları ve tayfları laboratuvarının müdürü oldu, savaş gazları üzerinde araştırmalar yaptı. 1942-1945 yılları arasında Plutonium Project'e katıldı. Bir süre, izotopların ayrılmasıyla ilgilendikten sonra, 1925'ten başlayarak iki atomlu ve çokatomlu moleküllerin elektronlarının yapısıyla uğraştı. Atom elektronlarının devinimlerini inceledi ve böylece atom yörüngelerini tanımladı. Atomların bağlanma kuvvetini ortak elektronlarla açıklamak için, molekül yörüngesi ve atom yörüngelerinin melezlenmesi kavramlarını ortaya attı. (1966 Nobel kimya ödülü.)

MULLİNGAR → MUILEANN CEARR.

MULLİT a. (fr. *mullite*). Miner. $Al_6Si_2O_{13}$ formülündeki doğal alüminyum silikat. (Mull adasının lavlarında bulunur.)

R. ve S. Michaud-Rapho

Multan Rükni Âlem türbesi (1320'ye doğru.)

MULMEİN, Birmanya'da liman kenti, Saluen'in denize döküldüğü yerde; 219 961 nüf. Tersaneler. Pirinç ve tekağacı dışsatımı. Havalimanı.

MULRONEY (Martin Brian), kanadalı siyaset adamı (Baie-Comeau 1939). Hukuk eğitimi gördü, avukat oldu. İşçi haklarına ilişkin çalışmalarıyla ün kazandı; iyi bir tartışmacı ve uzlaştırıcı olarak tanındı. Bir ABD firmasının şube müdürlüğünü yürüttü. 1983'te ilerici muhafazakâr parti başkanlığına getirildi. Ertesi yıl Québec'ten milletvekili seçildi ve partisi seçimlerde çoğunluğu kazandığı için Başbakan atandı. Mart 1985'te ABD Başkanı Reagan ile Québec'te buluştu. ABD ile daha yakın ilişkiler kurulmasına çalıştı.

MULTAN, Pakistan'da (Pencab), Çinab'ın yakınında kent; 730 070 nüf. Demiryolu kavşağı ve sanayi (dökümevi, çimento ve cam fabrikası, petrol rafinerisi, tekstil, pamuk, ipek, yün, besin sanayileri) merkezi.
—Güz. sant. ve Arkeol. Multan, Lahor ile birlikte Pencab'daki islam sanatının iki büyük merkezinden biridir; fakat buradaki eserler büyük ölçüde yıpranmış durumdadır. En önemli anıt Rükni Alem'in mezarıdır (1320'ye doğru).

MULTANİ a. Lahnda lehçesi; Pencab'da yaklaşık 3 milyon kişi tarafından konuşulur.

MULTATULİ ⇒ DOUWES DEKKER (Eduard).

MULTEDO, Ceneva'nın (İtalya) petrol limanı.

MULTİPACKET SHİP a. (ing. söze.). Denize. Yük taşıyan bir okyanus barçı ile bu bütünü itmeyi sağlayan bir iticinin birleşmesinden oluşan (bu iki öğe gerektiğinde birbirinden ayrılabilir) gemi.

MUM a. (fars. *mūm*). **1.** Bir fitili çevreleyen ve yandığı zaman aydınlatıcı bir alev veren, balmumundan, stearik asitten ya da parafinden yapılmış silindirsel, kesik konisel ya da dekoratif biçimli çubuk. (Bk. *ansikl.* böl. Yağ. mad.) **—2.** Balmumu. **—3.** Aydınlatma kaynaklarının ışık yeğinliği birimi. **—4.** *Mum direk*, dimdik, dosdoğru; uslanmış, yaramazlığı bırakmış olanlar için kullanılır. || *Mum gibi*, dosdoğru, dimdik; uslu uslu, kıpırtısız: *Yaramazlık yok, mum gibi oturacaksın;* düzgün, tertemiz: *Üzerinde mum gibi bir elbise vardı.* || *Mum gibi erimek*, zayıflamak, gücünü, canlılığını yitirmek, sararıp solmak: *Zavallı çocuk, kısa sürede mum gibi eridi gitti.* || *Mum olmak*, yaramazlığı, haşarılığı bırakıp uslanmak; bir işe ya da öneriye razı olmak (arg.): *O bu teklife hayır demez, hemen mum olur.* || *Mum yapıştırmak*, bir şeyi kırmızı mumla mühürlemek; önemli bir şeyi akılda tutmak, anımsamak. || *Muma döndürmek, çevirmek, mum etmek*, birini saygılı, söz dinler bir duruma getirmek. || *Muma dönmek*, davranışlarını bir kimsenin buyruğuna göre düzenlemek, sözünden dışarı çıkmamak. || *Mumla aramak*, büyük bir özlem ve istekle aramak. || *(Bir şeyi) mumla aratmak*, yeni gelen bir kişinin, bir yönetimin, kötülükte eskisinden de ileri olması, eskiyi aratması durumunda söylenir: *Yeni gelen, eski müdürü mumla aratıyor.*
—Bot. *Mum ağacı*, yaprakları kokulu yağ içeren bezlerle kaplı ağaç. (Bil. a. *Myrica;* 40 tür; *myricaceae* familyası.) || *Bitkisel mum*, çeşitli bitkilerce salgılanan ve balmumuna benzeyen madde. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Der. hast. *Mum lekesi*, sedef hastalığı plakları sistemli olarak kazındığında ince beyaz bir toz halinde dökülen pul tabakası. (Bu özgün belirti sedef hastalığını, ona benzeyen deri hastalıklarından ayırt etmeye yarar.)
—Diş. cerr. *Diş mumu*, özelliklerinden yararlanılarak diş protezlerinin maketlerinin yapımında kullanılan ve esası balmumu olan madde.
—El sant. *Mum oyası*, çeşitli biçimlerde kesilmiş mum parçalarını, iplik ve tığla değişik biçimlerde birbirine tutturarak yapılan oya.
—Elektroakust. Edison fonografıyla yapılan kayıtlarda kayıt ortamı görevi yapmış ve günümüzde sert ticari plakların ilk ya da *ana* gravür işlemlerinde kullanılan çeşitli bitkisel ve hayvansal mumların karışımı.
—Kim. müh. *Süzücü mum*, süzme amacıyla bir asıltıya daldırılan ve diğer ucundan bir vakum kaynağına bağlanan gözenekli, içi oyuk silindir.
—Metalürj. *Mum boşaltmak*, kalıp mumunu eritmeyle gidermek. || *Kalıp mum yöntemi*, eritmeyle giderilen mumdan yapılmış bir cisim modeliyle oluşturulan kalıp boşluğuna metal dökümü. (Bronzdan yapılmış sanat heykellerinin çoğu bu yöntemle yapılmıştır. Günümüzde yapay mumlar kullanılmaktadır.)
—Ölçbil. Eski ışık yeğinliği ölçüsü birimi; günümüzde bu birimin yerine *kandela* kullanılmaktadır.
—Petr. san. Özellikle doymuş hidrokarbonlar karışımından oluşan, kristalli yapısı parafininkinden (mikrokristaller) daha ince, genellikle damıtma artıklarından elde edilen ürün. (Arıtılmış mumlar genellikle sarı ya da kahverengidir; olağan sıcaklıkta katı halde bulunan bu mumlar çoğunlukla esnek ve oldukça yumuşaktır, ancak kimi kez çok katı ve kırılgan olabilir. Yağ oranları ise oldukça düşüktür.)
—Yağ. mad. *Mum giderme*, yağ üretiminde, depolama sırasında kristalleşebilen sıvı yağların (özellikle mumların) kimi bileşenlerini soğutma yoluyla uzaklaştırmak için uygulanan teknik. || *Mühür mumu*, içyağı ve özel pigmentlerin yanı sıra terebentin esansı, gomalak ya da reçine ağırlıklı karışım; mektupları ve şişeleri mühürlemede kullanılır. (Daha kolay yumuşadığından ve çok dayanıklı olduğundan mühür mumu, XVII. yy.'dan sonra mühürler ve damgalarda kullanılan doğal muma tercih edilmiştir.)
—ANSİKL. Bot. *Bitkisel mum*. Birtakım bitkiler balmumuna az ya da çok benzeyen bir madde çıkarır; kutikulanın altında birbirine bitişik çubuklar ya da granüller halinde gözüken bu mumun görevi, genel olarak dokuların (yapraklar, çiçekler, meyveler) su geçirmezliğini artırmaktır. Kimi bitkilerde toplama konusu olacak kadar boldur: örneğin çeşitli palmiyeler (mum palmiyesi) ve Louisiana mumağacı. *Carnauba mumu*, Brezilya'da yetişen bir palmiyeden elde edilir. Çöl bölgelerinde yetişen bir çalıdan çıkarılan *Jojoba mumu* ispermeçet mumu yerine kullanılabilecek bir ikame maddesi sayılır. Bitkisel mum sanayide mum, sabun vb. imalinde kullanılır.
—Yağ. mad. Eskiden, aydınlatma içyağından ya da balmumundan yapılmış mumlarla sağlanırdı. Chevreul'den (1786-1889) ve onun stearik asidi buluşundan bu yana, stearik asitten yapılmış "ev" tipi mumlar gelişti ve petrol, gaz, son olarak da elektriğin kullanımına kadar hemen hemen tek aydınlatma aracı oldu.

1940'tan sonra, stearik asidin, petrolden elde edilen parafine göre daha pahalı olması, parafinin, mum yapımında stearinin yerini yavaş yavaş almasına yol açtı. Parafinin kullanılması, üretim malzemelerinin değişmesini sağladı ve "çekme, daldırma ya da fışkırtma" yöntemleriyle çalışan yeni makineler eski "döküm tezgâhları"nın büyük bir bölümünün yerini aldı.

MUMCİLASI a. Marang. Saf balmumunu 1/3'lük tereben[illegible]de eriterek elde edilen cila. (Tutkal ta[illegible] gibi bir kapta ısıtılıp bezle ovularak s[illegible]r.)
—Güz. sant. Me[illegible]er ile alçıdan yapılmış eserlerin reng[illegible] yumuşatmak ya da nemden korumak için üzerlerine sürülen balmumuyla hazırlanmış madde.

MUMAİLEYH, MUMAİLEYHA adl. (ar. *mūmā*, ima edilen ve *ileyh*'ten *mūmā-ileyh*, dişl. *mūmā-ileyhā*). *Esk.* Adı geçen, sözü edilen anlamında kullanılır: *Memur-ı mumaileyh* (adı geçen memur).

MUMAİLEYHÜM adl. (ar. *mūmā* ve *ileyhüm*'den *mūmā-ileyhüm*). *Esk.* Adı geçenler, sözü edilenler.

MUMAİLEYHÜMA adl. (ar. *mūmā* ve *ileyhümā*'dan *mūmā-ileyhümā*). *Esk.* Adı geçen iki kişi.

MUMBAR a. (fars. *bunbār*). BUMBAR'ın eşanlamlısı.

MUMCU a. **1.** Mum yapan ve / ya da satan kimse. **—2.** Eskiden fitilli tüfek kullanan asker.
—Kur. tar. Kuruluş yıllarında yeniçerilerin on iki subayından her birine verilen ad.

MUMCU (Hüseyin), türk karikatürcü,

sahne tasarımcısı (Yenişehir, Bursa, 1924). 1947'den başlayarak çizdiği karikatürleri Ramiz Gökçe'nin *Mizah* dergisinde çıktı. 1949'dan sonra çalışmalarını Ankara'da, *Kudret* gazetesine siyasi olaylara ve köy yaşamına ilişkin karikatürler çizerek sürdürdü. Devlet tiyatrosu'nda dekor ve kostüm tasarımcısı olarak çalıştı (1952-1989). Devlet tiyatrosu'na, Devlet opera ve balesi'ne birçok dekor-kostüm tasarımı hazırladı. *Elif ana, Meraki, Kanaviçe* (1979-1980) ve *Ben Anadolu, Töre* (1984-1985) oyunlarındaki çalışmalarıyla iki kez Ankara Sanat kurumu ödülü aldı.

MUMCU (Uğur), türk gazeteci (Eskişehir 1942 - Ankara 1993). Ankara Hukuk fakültesi'ni bitirdi (1966); aynı kurumda idare hukuku asistanı olarak görev yaptı; *Devrim, Yeni ortam, Akşam, Emek, Türk solu, Ant* gibi çeşitli dergi ve gazetelere yazdı. 12 mart 1971'den sonra birkaç kez tutuklanıp yargılanmasına karşın aklandı. 1974'te üniversiteden istifa ederek gazeteciliğe başladı. Cumhuriyet gazetesi'nde köşe yazarlığı yapan Mumcu, arabasına konan bir bombanın patlaması sonucu hayatını kaybetti. Cenazesinde kütlesel bir hareket yaratan laiklik yanlısı Atatürkçüler, Mumcu'nun dürüst, inançlı ve mücadeleci yazar tavrıyla çok benimsenmiş bir gazeteci olduğunu gösterdi.

Suçlular ve güçlüler (1975), *Sakıncalı piyade* (1977), *Bir pulsuz dilekçe* (1977), *Büyüklerimiz* (1978), *Silah kaçakçılığı ve terör* (1978), *Ağca dosyası* (1982), *Papa, Mafya, Ağca* (1984), *Sakıncasız* (1984), *Liberal çiftlik* (1985), *Sosyalizm ve bağımsızlık* (1986), *Rabıta* (1987), *İnkılap mektupları* (1987), *12 Eylül adaleti* (1987), *Bir uzun yürüyüş* (1989), *Kâzım Karabekir anlatıyor* (1990), *Söz meclisten içeri* (1991), vb. kitapları yayımlanan Mumcu, 1979'da Türk hukuk kurumu'nca yılın hukukçusu, Çağdaş gazeteciler cemiyeti'nce fıkra dalında yılın gazetecisi seçildi. Kaçakçılıkla ilgili olarak yayımladığı yazılarından ötürü 1980'de Sedat Simavi vakfı kitle haberleşme dalı ödülü'nü Cüneyt Arcayürek ile paylaştı; ayrıca İstanbul Gazeteciler cemiyeti'nce yılın gazetecisi seçildi. 1984'te Balıkesir barosu tarafından yılın hukukçusu, 1985'te Nokta dergisince yılın doruktaki gazetecisi seçildi. 1987'de Sedat Simavi Vakfı basın ödülü'nü Uğur Dündar'la paylaştı.

MUMCULAR, Muğla'nın Bodrum ilçesine bağlı Karaova bucağının merkezi; 2 247 nüf. (1990). Belediye.

MUMCULAR, Muğla'nın Bodrum ilçesine bağlı Karaova bucağının merkezi; 1 722 nüf. (1985).

MUMÇİÇEĞİ a. Sarılgan gövdeli, koyu yeşil kalın yapraklı, şemsiye çiçekli otsu süs bitkisi. (Bil. a. *Hoya carnosa*).

—ANSİKL. Mumçiçeği, kolay ve güçlü yetişen bir bitkidir. Yaprakları geniş, oval, küt uçlu, etsi yapıda 5-8 cm uzunluğunda kısa saplıdır. Çiçekleri beyaz, güzel kokulu şemsiye dizilişlidir. Bol çiçeklenmesi için kışın 10-12 dereceli aydınlık, havadar, ama güneş almayan yerlere konmalıdır. Böylece sağlıklı yetiştirilmiş olur. Işık değiştirme zararlıdır. Sulama yazın sık yapılmalıdır. Yaprak çürüntüsü, yanmış ahır gübresi ve dere kumu karıştırılmış toprakla 2-3 yılda bir saksı değiştirilir. Kışın az sulanır. Üretim için ilkbahar ve yaz aylarında iki yaprak kalacak biçimde kesilen çeliklerden yararlanılır. Çelikler, üstü cam ya da naylon örtülü sıcak yastıklarda daha kolay köklenir. Toprakları orta nemli olmalı, çeliklerin üzerine su püskürtmelidir.

MUMETAL a. (tesc. ed. a.). İlginç manyetik özellikleri olan ve denizaltı telgraf kablolarının yapımında kullanılan demir ve nikel alaşımı.

—ANSİKL. Mumetal % 74 nikel, % 21 demir, % 5 bakır ve % 1 ile 1,5 krom içeren bir ferronikeldir. Özellikle, zayıf manyetik alanda yüksek manyetik geçirgenlik özellikleri ve demirinkinden daha düşük bir doyma sonucu zayıf histerezis kayıpları nedeniyle kullanılır. Suverme işleminden sonra manyetik özellikleri iyileşen alaşımlar bu ferronikellerden türemiştir. (→ PERMINPHY.)

MUMHANE a. (fars. *mum* ve *ḫāne*'den *mum-hâne*). *Esk.* Mum yapılan yer.

MUMİYAN sıf. (ar. *mū*, kıl ve *miyān*, bel' den *mū-miyan*). *Esk.* Kıl gibi ince belli, güzel kimse için kullanılır: *"Peş yeni bir dil -rübâ-yı mû-miyân lâzım sana"* (Nedim, XVIII. yy.).

MUMLAMA a. Mumlamak eylemi.

—Tekst. Mumlu bezler hazırlama. || Leventе aktarma sırasında, çözgüyü oluşturan iplikleri sıcak ya da soğuk mum banyosundan geçirme.

MUMLAMAK g. f. *Bir şeyi mumlamak*, ona balmumu sürmek, balmumuna batırmak ya da onu balmumu sürerek mühürlemek.

—Süslem. sant. Yapma çiçekleri, sertleştirmek ve parlaklık kazandırmak amacıyla ya da ince tüylü bir apreye hazırlamak için balmumu banyosuna daldırmak.

◆ **mumlanmak** edilg. f. Mumlamak eylemine konu olmak ya da mumlamak eylemi yapılmak.

MUMLANMA a. Mumlanmak eylemi.

—Bot. Bazı bitkilerin üstderi hücrelerinin dıştan kutikula üstünde ve organın geçirimsizliğini artıran az ya da çok kalın bir mum katmanı ile kaplanması (mum palmiyesi: 0,5 cm kalınlıkta, lahana...).

MUMLANMAK → MUMLAMAK.

MUMLAR ya da **BAMUMLAR,** Kamerun'da yaşayan, yaklaşık 100 000 kişilik bantu halk. Tarımcı olmakla birlikte, ticarette de çok başarılıdırlar. Soysopun en yaşlılarından oluşan bir meclise dayanan soydan geçme başkanların yönetimi altındaki toplu köylerde yaşarlar. Babasoylu ve babayerlidirler; yerleşik babasoyluluklara ayrılırlar. Üst düzeyde, köy toplulukları, tanrısal bir kral, karmaşık bir yönetsel ve bölgesel örgütlenme ve yerel soysop düzeyini yöneten saray büyüklerini içeren kutsal nitelikli bir krallık biçiminde bütünleşirler. Mumlar, bağımsız biçimde bir yazı sistemi geliştiren ender (Vaylar'la birlikte) sahraaltı afrika toplumlarından birini oluştururlar.

MUMLAŞMA a. Mumlaşmak eylemi.

MUMLAŞMAK gçz. f. Balmumu durumuna gelmek.

MUMLU sıf. **1.** İçinde mum bulunan: *Mumlu sakız.* **—2.** *Say. sıf.* + *mumlu*, belirtilen sayıda mumu olan; mumla donatılmış olan: *Yedi mumlu şamdan.* **—3.** Mumla mühürlenmiş. **—4.** Mumla batırılmış, mum sürülmüş: *Mumlu kâğıt.*

—Bür. ger. *Mumlu kâğıt*, bir yazıyı teksir yoluyla çoğaltmakta kullanılan özel bir kâğıt türü. (Mumlu kâğıt, mürekkebi geçiren ama delinmeyen, buna karşılık, mürekkebi geçirmeyen ama delinebilir bir dolgu maddesiyle dolmuş lifli bir doku ya da pelür kâğıdından meydana gelir. Dolgu maddesi plastikleştirilmiş selüloz nitrattır. Metin, bir kalıp yardımıyla, şeritsiz yazı makinesiyle ya da otomatik bir yöntemle hazırlanabilir.)

—Güz. sant. *Mumlu boya*, renkleri, erimiş balmumuna karıştırdıktan sonra kızgın bir demir spatuladan yararlanarak boyama yöntemi. (Antikçağ'da uygulanan bu yöntem XVIII. yy., sonra da XIX. yy.'da yeniden ortaya çıktı.) || *Mumlu boyama*, boyaları, resmin yapılışı sırasında içine uçucu bir madde katılmış sıvı balmumuyla sulandırmaya dayanan yöntem. (Mum cila yönteminin aksine, burada balmumu ısıtılmadan kullanılır.)

—Tekst. *Mumlu bez*, ağırlıklı olarak pişmiş keten yağı (ya da sentetik reçine) ile geçirimsizleştirici yüklerden oluşan bir malzemeyle kaplanmış, genellikle pamuklu (kimi kez viskoz) bez.

MUMLUK sıf. **1.** *Say. sıf.* + *mumluk*, belirtilen nicelikteki mum gücünde olan: *Yüz mumluk ampul.* **—2.** *Say. sıf.* + *mumluk*, belirtilen nicelikte mum alabilen şamdan, avize, vb. için kullanılır: *İki mumluk şamdan.*

◆ a. Mum koymaya yarayan kap; şamdan: *Kristal mumluk.*

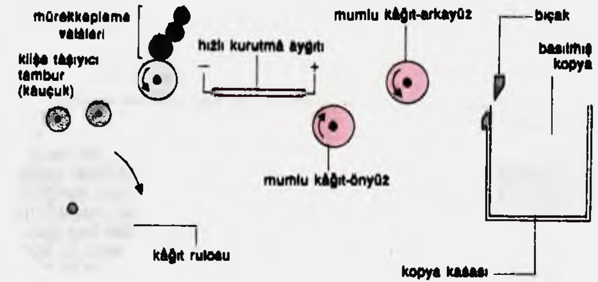
MUMMERY (Albert Frederick), ingiliz dağcı (Dover 1855 - Nanga Parbat 1895). Çok sayıda ilk tırmanışlar gerçekleştirdi: Matterhorn dağında Zmutt sırtı (1879), Verte ve Grépon'da Charpoua yamacı (1881), Kafkas dağlarında Dikdağ (1888), Requin dişi (1893). Nanga Parbat'a tırmanırken kayboldu. Spor amacıyla yapılan dağcılığın kurucusuydu; düşüncelerini *My Climbs in the Alps and the Caucasus* (Kafkas ve Alpler'deki tırmanışlarım) [1895]adlı yapıtta ortaya koydu.

MUMMIUS (Lucius), romalı konsül (İ.Ö. 146). Korinthos'u ele geçirerek (Leukopetra savaşı, İ.Ö. 146) Yunanistan'ın bağımsızlığına son verdi.

MUMPALMİYESİ a. CEROXYLON'un eşanlamlısı.

Uğur Mumcu

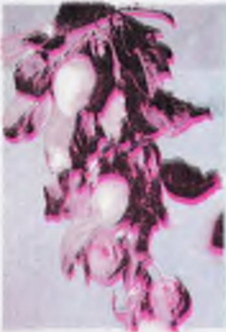

mumlu kâğıt ile teksir sürekli kâğıt yaprağıyla beslenen üç valsli bir aygıtın şeması

Uğur Mumcu'nun cenazesi *Ankara, 1993*

Safra-Dial

erikte **mumya** hastalığı

Bruno **Munari**
Roboto firması için gerçekleştirilen ranzalı yataklar (1971)

MUMSALAR sıf. Mum üreten hayvan ya da bitki için kullanılır.

MUMSU sıf. Muma benzer, mum niteliğinde.
—Patol. *Zenker mumsu yozlaşması*, çizgili kas liflerinin içlerindeki kas lifçiklerini yer yer yitirerek oksifil homojen kitlelere dönüştüğü yozlaşma çeşidi. Uzun süren ateşli hastalıklarda görülür.

MUMYA a. **1.** Cesetleri tahnit etmek için kullanılan, genellikle bitümlü madde. (YALANCI MUMYA da denir.) **—2.** Tekniğine uygun tahnit edilmiş bir cesetten sızan madde. **—3.** Cesetlerin üzerinde ya da vücudun hasta bölümlerinde oluştuğu varsayılan ve kimilerince yararlı, kimilerince zararlı olduğu öne sürülen uçucu madde.

MUMYA a. (fars. *mūmiyā*). **1.** Balsamlı maddelerle tahnit edilerek bozulmadan uzun yıllar saklanabilecek duruma getirilmiş ceset. **—2.** *Mumya gibi*, çok zayıf ve benzi uçuk kimseleri nitelendirmek için kullanılır.
—*Esk.* Bedene sürülmesiyle tüm hastalıkları iyileştireceğine inanılan ilaç. || Paracelsus'a göre, dokuların çürümeye karşı koymasını sağlayan doğal iyileştirici güç.
—Bitki patol. *Mumya hastalığı*, monilyanın neden olduğu meyve hastalığı. (Eşanl. MONİLYOZ.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Mumya hastalığı elma ve armutta olgunluğa yakın dönemde görülür. Meyveler esmerleşir, çürür ve sarımsı beyaz ve çoğunlukla iç içe halkalar halinde dizili kabarık bir maddeyle kaplanır. Kiraz, erik, şeftali, kayısı mumya hastalıklarında çiçekler buruşur, meyveler çürür ve üzerleri gri bir küf tabakasıyla kaplanır.

MUMYALAMA a. Mumya haline getirme, bunun için yapılan işlemler.
—ANSİKL. Tar. Eski Mısırlılar'a göre ölüm dünyadaki yaşamdan, hemen hemen onun benzeri olan bir öte dünyaya geçmekten başka bir şey değildi. Bu nedenle Mısırlılar, eskiden bir bütünken geçici olarak birbirinden ayrılan insan kişiliğinin çeşitli öğelerinin ileride yine birleşebilmelerini sağlamak üzere cesetleri bazı işlemlerden geçirmeye çalışmışlardır. IV. sülale zamanında başladığı anlaşılan mumyalama sanatı miladın ilk yüzyıllarına kadar rahipler tarafından uygulanmıştır. Mumyalama komşu ülkelerden büyük harcamalarla getirilen mürrüsafi, sedir yağı, tarçın ve vahalardan toplanan sodyum karbonat gibi gerekli maddelerle yapılırdı. Savaş ve kargaşa devrelerinde bu maddelerin sağlanamayışı, mumyalarda görülen kalite farklılıklarının nedenidir.
İlk önce, vücudun, özellikle bozulabilen öğeleri (kalp ve böbreklerden başka içorganlar) böğürde açılan bir yarıktan, beyin ise bir çengelle burun deliklerinden çıkarılırdı. Mısırlılar su kaybetsin diye boşaltılmış vücudu elli gün kadar sodyum karbonat içinde dinlendirirlerdi. Ondan sonra ceset yıkanır, temizlenir, iç boşluklara kokulu maddeler ve reçineler doldurulurdu. Yüze kokulu maddeler sürülür ve sarmalama işine girişilirdi. Kol ve bacaklar, parmaklar ayrı ayrı yüzlerce metre uzunluğunda çok ince ketenden yapılmış bir bezle sarılırdı. Mumya bundan sonra daha dayanıklı bezlerle kundaklanır ve büyük bir paket haline getirilir, sonra üst üste yerleştirilip sertleştirilmiş ve dayanıklı bir zamkla yapıştırılmış, üzeri çokrenkli bir madde ile sıvanmış keten bezlerden yapılmış bir sanduka içine yerleştirilirdi. Bu sanduka, tahta ya da taştan yapılmış iki ya da üç sanduka içine konurdu. Bazı firavunların lahitleri altından yapılır ve üzerleri yarı değerli taşlarla ya da cam macunuyla süslenirdi (Tutankhamon'un lahdi). Mumyanın, kötü ruhlardan korunması bantlar arasına muskalar, mürekkeple çizilmiş yaprak bezemeler, yazılar yerleştirilerek ya da lahit süslemeleri yapılarak sağlanırdı. Bu süslemelerde ölünün adı ve akrabalıkları, unvanları sık sık yinelenir, dinsel sahneler, koruyucu semboller ve ayin yöntemleriyle ilgili bazı tümceler yer alırdı. Mumyalamanın süresi belki gökyüzünde yapılan gözlemlere dayalı dinsel nedenlere bağlı olarak 70 güne kadar uzayabilirdi.
Batı Avrupa'da da mumyalar bulunmuştur. XVIII. yy.'da Auvergne'de bulunan kuru cesetlere *"galya mumyaları"* adı verilmiştir. Üzerlerinde mumyalama ve tahnitle ilgili hiçbir işlem izi bulunmayan bu mumyaların bezlere sarıldıktan sonra dikkatle gömüldükleri sanılmaktadır. Paris Doğa bilimleri müzesi'nde saklanan bu mumyaların günümüze kadar bozulmadan gelebilmiş olması büyük bir olasılıkla tahnitten çok gömüldükleri toprağın niteliğinden kaynaklanmaktadır.

C. C. I. - Saporito

MUMYALAMAK g. f. *Bir cesedi mumyalamak*, bozulmaması için onu özel ilaçlarla mumya durumuna getirmek.

◆ **mumyalaşmak** dönşl. f. **1.** Mumya durumuna gelmek. **—2.** Çok zayıflamak, benzi sararmak.

MUMYALAŞMA a. Mumyalaşmak eylemi.
—Adli tıp. Çok sıcak ve çok kuru bir yere konmuş bir cesette, çürütücü bakterilerin etkisinin ortadan kalkmasıyla meydana gelen olguların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kad. doğ. *Dölüt mumyalaşması*, gebeliğin 2.-5. ayları arasında dölyatağı içinde ölen dölütün, bir mumya görüntüsü verecek biçimde geçirdiği değişim. (Dölüt mumyalaşması, dölütün enfeksiyonsuz kuruyabilmesi için mikropsuz bir ortam gerektirir.)
—ANSİKL. Adli tıp. Mumyalaşma, sıcak çöllerde terk edilmiş ölülerde görülür; nadiren sıvıların hızla emildiği kumlu topraklara gömülü cesetlerde de mumyalaşmaya rastlanabilir. Mumyalaşmanın başlıca olgusu çürütücü bakterilerin üremesine engel olan kurumadır. Bu su yitimi içorganlarla deride kuruma ve incelme, derinin kemiklere adeta yapışması ve parşömenleşmesi biçiminde ortaya çıkar. Bu durum cesedin uzun süre korunabilmesini sağlar.

MUMYALAŞMAK → MUMYALAMAK.

MUMYALIK a. Mim. OTURTMALIK'ın eşanlamlısı.

MUMYAPAR sıf. Balmumu üreten hayvan (arı) ve bitki (palmiyeler, vb.) hücreleri için kullanılır.

MUMZA sıf. (ar. *imzā*'dan *mumzā*). *Esk.* İmzalanmış, üstünde imza bulunan.

MUN, Tayland'da ırmak; 673 km. Korat platosunun ve Dangrek dağlarının kuzey arka yüzünü izleyerek D.'ya yönelir, Ubon'u aşar ve Pakse'nin yukarı kesiminde Mekong'a ulaşır.

MUNA ya da **MOENA**, Endonezya'da Sulavesi (Celebes) adasının G.-D. kıyısında küçük ada.

dinsel kaynaklardan (özellikle hacı tapınağı [*ofuda*] gravürlerinde) esinlenerek çok özgün bir üslup geliştirdi. Sanatı, estet Yanagi Soetsu'nun öncülük ettiği *mingei* ("halk zanaatları") hareketine bağlanabilir.

MUNARİ (Bruno), italyan dizayncı (Milano 1907), 30'lu yıllardan bu yana devinimin ve soyut biçimlerin sağladığı olanakları irdeledi (1948'de Milano'da "M.A.C."ın, "Soyut-Somut devinim" kurucularındandır). Yapıtının, kinetik akım (ışık kullanımı, öğeleri birbirleriyle yer değiştirebilen düzenlemeler, çoğullar, programlanmış yapıtlar) çerçevesinde özgün bir yeri vardır. 1958'den başlayarak neredeyse tümüyle dizayna (Bruno Danese firması için nesne ve yapılar) yöneldi.

MUNASSAB sıf. (ar. *tanṣib*'den *munaṣṣab*). *Esk.* **1.** Birbirinin üzerine gelecek biçimde dizilmiş olan. **—2.** Bir işle görevlendirilmiş olan, memur bulunan.

MUNATİUS PLANCUS (Lucius), romalı hatip ve general (Tibur İ.Ö. I. yy.). Sezar'ın Galya'daki tümgeneraliydi, Alplerötesi'nde (Narbonensis) prokonsüllük yaptı, yangında yıkıma uğrayan Lyon kentini restore etti. 32'de Octavius lehine Antonius'a ihanet etti ve 22'de censor oldu.

MUNAZZAF sıf. (ar. *tanẓif*'ten *munaẓẓaf*). *Esk.* Temizlenmiş, arıtılmış.

MUNAZZIM sıf. (ar. *tanẓim*'den *munaẓẓım*). *Esk.* Düzenleyen, tanzim eden.

MUNCERUS → MÜNZER.

MUNCH (Peter Andreas), norveçli tarihçi ve dilbilimci (Christiania 1810 - Roma 1863). Christiania'da profesörlük (1841) ve Kuzey ülkeleri Antikçağlar kürsüsü müdürlüğü (1861) yaptı. Avrupa'da Vikingler ile ilgili bilgiler araştırdı: *Det norske Folks Historie* (1852-1863).

MUNCH (Edvard), norveçli ressam ve gravürcü (Løten, Hedmark, 1863 - Ekely, Oslo yakınları, 1944). İzlenimci etkilerle esneklik kazanmış bir natüralizmin ağır bastığı bir ortam içinde yetişti (Ch. Krohg ve "Christiania bohemleri" akımında yer alan sanatçılar). 1889-1892 arasında kaldığı Paris'te yenilizlenimcilik, özellikle de simgecilik (daha çok Gauguin) akımlarından etkilendi. Duyarlık ve anlatım kaygısı üstüne kurulmuş olan resim sanatında dalgalı kenar çizgileri ve gözalıcı renklerden yararlandı (*Çığlık*, 1893, Ulusal galeri, Oslo). Bireşimciliği ve Jugendstil'i aşan sanatçı, yapıtlarında yazgının kötümser, kaygılı, hatta trajik bir görüntüsünü sunuyordu (1890 yıllarında gerçekleştirdiği *Yaşamdan görünümler* dizisindeki tablolar). Almanya'da 1892'de bir skandala yol açan resimleri "Berlin ayrılığı"nın ortaya çıkışını da kolaylaştırmıştır. Özellikle ağaç üstüne gravürlerindeki etkili üsluplaştırmalarla Munch'un, anlatımcılığın bu ülkedeki oluşum sürecine büyük bir olasılıkla önemli bir katkısı olmuştur. 1900'den sonra sanatçı daha açık ve daha çiğ renkler kullanmaya başladı (*Dörtnala giden at*, 1912, Munch müzesi, Oslo; *Koltuktaki nü*, 1929, *ay. y.*), bir tür toplumcu gerçekçiliğe yöneldi (*Evlerine dönen işçiler*, 1912, *ay. y.*) ya da Kuzey ülkeleri manzaralarının şiirselliğini yansıttı (*Yıldızlı gece*, 1923-24, *ay. y.*). Buna karşılık Munch'un yapıtlarında, özellikle de kendi portrelerinde, her zaman bir tedirginlik hissedilir (sanatçının kendisini bir yatak ile bir saat arasında betimlediği portresi, 1940-1942, *ay. y.*).

MUNCH (Peter), danimarkalı siyaset adamı (Redsted 1870 - Kopenhag 1948). Radikal parti'nin kurucusu (1905). Parlamento üyesiydi (1909); birçok kez bakanlık yaptı. Uluslararası işbirliğinin ateşli bir savunucusuydu. Milletler cemiyeti'nde etkin bir rol oynadı. 31 mayıs 1939'da Almanya ile saldırmazlık antlaşması yaptıysa da bu antlaşma ülkesini korumaya yet-

- Richmond, Virginia, 1968). Orgcu Ernest Munch'ün (1859-1928) oğlu. C. Flesch ve L. Capet'den keman öğrendi. 1919'da Strasbourg konservatuvarı'nda keman öğretmenliğine atandı. 1926-1933 arasında Leipzig'deki Gewandhaus'ta solo kemancı olarak çalıştı. Paris'in, Avrupa'nın (BBC orkestrası) ve ABD'nin (Boston Symphony Orchestra [1946-1962]) en seçkin orkestralarını yöneterek fransız bestecilerin yapıtlarını yaygınlaştırdı. Paris'e dönünce (1967) Paris orkestrası'nı kurdu ve yönetti. Özellikle Berlioz, Roussel ve Honegger'in yapıtlarında üstün başarı gösterdi.

MUNCİE, ABD'de (İndiana) kent, White River kıyısında, İndianapolis'in K.-D.'sunda; 77 200 nüf. Ticaret ve sanayi merkezi. Üniversite.

MUNÇAK a. (ing. *muntjak;* bir cava dilinden). Güney-doğu Asya ormanlarında yaşayan, 6 tür geyiğin ortak adı. (Sapa benzeyen kısa boynuzları, erkeklerinde dudaklarından dışarı taşan köpekdişleri vardır. Otlar, tomurcuklar ve ağaç kabuklarıyla beslenir. *Muntiacinae* oymağında toplanan *Muntiacus* ve *Elaphodus* cinslerine yayılır. Geyikgiller familyası.)

MUNDA a. Mundalar'ın konuştuğu dil öbeği. (Eşanl. KOLAR DİLLERİ.)

—ANSİKL. Kimi zaman varsayımsal bir güney-asya dil ailesinde, mon-khmere yakın olarak sınıflandırılan munda öbeğindeki diller Hindistan'ın ortasındaki dağlık bölgelerle bu ülkenin doğusunda kabileler tarafından konuşulur. Bu dillerden bazıları bugün de pek iyi bilinmez. Santaliyle birlikte toplam konuşucuların % 80'ini bir araya getirdiği için çok büyük önem taşıyan bir kuzey öbeği (Çota Nagpur'da, Bihar'da, Batı Bengal ile Orissa'nın kuzeyinde) vardır. Bazen hervari de denen bu öbek, mundari, haria, ho ve bhumici de içerir; batı öbeği, Madhya Prades'in orta kesiminde konuşulan korkudan oluşur; güney öbeğiyse, Orissa'nın orta kesimiyle güneyindeki bazı dilleri (sonra, gabada, vb.) içerir. Munda dillerinin çok karmaşık bir önek, sonek ve içeklerden oluşan biçimbilimsel dizgesi vardır. Üç sayı (tekil, çoğul ve ikil) ve iki cins (canlı ve cansız) ayırt edilir. Munda dillerinin sesbilimsel yapısıyla sözlüğü çevredeki hint-ari dillerden çok etkilenmiştir.

MUNDA. Tar coğ. İspanya'da (Baetica) kent, Sezar'ın Pompeius'un oğullarıyla (Cneius ve Sextus) giriştiği kanlı savaşa sahne oldu ve Sezar'ın kesin zaferi bu kentte gerçekleşti; savaşta Cneius Pompeius öldü (İ.Ö. 45).

MUNDALAR, Orta ve Doğu Hindistan'da yaşayan ve sayıları 5 milyonu bulan hint kabileleri. Eski avcılar ve toplayıcılar olan Mundalar, özellikle ağaçları yakarak elde ettikleri alanlarda tarım yaparak geçinirler. Ortaklaşa yaşam sistemini geliştiren munda kabilelerinde evlilik öncesi de içinde olmak üzere cinsel yaşamın (kili, kız ve erkeklerin birlikte kaldığı koğuş) önemli bir yeri vardır. Evlilikler karşılıklı anlaşma yoluyla gerçekleşir. Mundalar hindu uygarlığı etkisinde kalmıştır.

MUNDANGLAR, Çad ve Kuzey Kamerun sınırında yaşayan ve yaklaşık 100 000 kişiden oluşan bantu halk. Çiftçilik (darı, pamuk) ve hayvancılık yaparlar, ikincil olarak avcılık ve balıkçılıkla da uğraşırlar. Otuz kadar babasoylu ve dıştanevli totemetapar klana bölünmüşlerdir; semtleri klan çekirdeklerinin karşılığı olan dağınık köylerde yaşamaktadırlar. Köylerin hepsi servetlerin birikim ve yeniden dağılım merkezi olan başkentleri Léré'nin kralı tarafından yönetilen bir devlet içinde bir araya gelir. Pöl reislikleri gibi yüksek görevliler (ordu başkanları, süvariler) ve krallık tutsaklarıyla çevrili yaşayan bu hükümdar, kutsal bir kralın özelliklerini taşır.

MUNDAR → MURDAR.

MUNDARİ a. Munda dili, Hindistan'da Orissa'nın kuzeyinde ve Bihar'ın güneyinde konuşulur.

MUNDAY (Anthony), ingiliz yazar (Londra 1553'e doğr. - *ay. y.* 1633). Çocuk tiyatrosu topluluğunda oyunculuk, İtalya ve Fransa'da sürgünde bulunan katolik İngilizler arasında casusluk yaptı, yergiler ve baladlar yazdı. Robin Hood efsanesini tekrar canlandırdı, Shakespeare'e esin kaynağı oldu, Thomas More üzerine bir dram yazdı, *commedia dell'arte'yi* İngiltere'de tanıttı. Montemayor'un *Los siete libros de la Diana* adlı yapıtının çevirisini yaptı.

MUNDELL (Robert Alexander), kanadalı iktisatçı (Kingston, Ontario, 1932). Başlıca çalışmaları, enflasyon, büyüme, ödemeler dengesi ve kambiyo piyasası arasındaki makroekonomik ilişkiler üzerinde yoğunlaşır. Mundell, iktisadi araçların ancak üzerinde doğrudan etkili oldukları amaçlar için kullanılmaları gerektiğini kanıtladı. Bu ilkeye göre, dış denge için bir para politikası, iç denge içinse bir bütçe politikası güdülmesi gerekir. Özellikle *Monetary Theory; İnterest, İnflation and Growth in the World Economy* (Para kuramı: dünya ekonomisinde faiz, enflasyon ve büyüme) [1971] adlı yapıtı önemlidir.

MUNDT (Theodor), alman yazar (Potsdam 1808 - Berlin 1861). Genç almanya hareketinin önderi ve kuramcısı olarak büyük etkinlik gösterdi.

MUNDURUKULAR, Brezilya'da kızılderili halk. Tapajós nehrinin doğusundaki topraklara yerleşmişlerdir. Bir tupi -guarani dili konuşurlar, nüfusları 2 000 dolayındadır (1972).

MUNDUS. Esk. Rom. Roma'da *Comitium*'a kazılmış bir çukuru belirtir. Ölüler dünyası ile canlılar dünyası arasındaki iletişimin bu çukurdan sağlandığına inanılırdı.

MUNFASIL sıf. (ar. *infişāl*'den *munfasıl*) *Esk.* **1.** Ayrılmış, ayrı. **—2.** Görevinden ayrılmış, memurluktan çıkmış.

MUNFASIM sıf. (ar. *infişam*'dan *munfaşım*). *Esk.* **1.** Kırılan, parçalanan. **—2.** Ezilmiş, zulme uğramış.

MUNFASİ sıf. (ar. *infişā*'dan *munfaşi*). *Esk.* Bir şeyden ayrılarak kurtarılmış olan.

MUNFATIR sıf. (ar. *infitār*'dan *munfatır*). *Esk.* Yarılmış olan, yarık.

MUNGAN (Murathan), türk şair, yazar (İstanbul 1955). Dil ve tarih-coğrafya fakültesi tiyatro bölümü'nü bitirdi. Dramaturg olarak Devlet tiyatroları'nda, İstanbul Şehir tiyatroları'nda çalıştı. Oyunlarında anlatım bakımından geleneksel halk gösterilerinden yararlandı; Doğu'nun yaşamını, şii-alevi inançlarını konu edindi: *Mahmut ile Yezida* (1980), *Teziye* (1982, Sanat kurumu en iyi tiyatro yazarı ödülü'nü M. Baydur ile paylaştı, 1984). Şiirlerinde yer yer tarihsel çerçeveya yerleştirdiği toplumsal hareketleri anlattı: *Osmanlıya dair hikâyat* (1980). Diğer şiir kitapları: *Kum saati* (1984), *Yaz sinemaları* (1988), *Eski 45'likler* (1989), *Sahtiyan* (1989), *Mırıldandıklarım* (1990). Çizgi dışı kalmış insanları, eğilimleri, yaşamları ele alan öykülerinde ayrıntıları sergiledi: *Son İstanbul* (1985), *Cenk hikâyeleri* (1986), *Kırk oda* (1987), *Lal Masalları* (1989).

MUNGO a. Uzakdoğu ülkelerinde yetiştirilen ve küçük, yeşil, sarı ya da esmer tane veren börülce türü. (Bil. a. *Vigna mungo.*)

MUNGO a. (fr. *mungo*). Tekst. **1.** Paçavraların ve dinklenmiş yünlü kumaş döküntülerinin didilmesiyle elde edilen bir tür yün. **—2.** Bu yünle dokunan kumaş.

MUNGO, Kamerun'da bölge, Wouri'nin sağ kıyısında. Bu ülkede, Kamerun dağından gelen bazaltlı topraklarda ve kıyı ovasında birçok muz ve kahve işletmesi vardır. —*Mungo yönetim bölgesi*, 3 800 km²; 206 000 nüf. Merkezi *N'Kongsamba.*

Scala

Edvard **Munch**
Evlerine dönen işçiler
füzen ve suluboya eskiz
Ulusal galeri, Oslo

MUNİ, çileci bir hindu bilgeyi belirten sanskritçe sözcük. Aralarında perhiz ve konuşmama *(mauna)* da olmak üzere her türlü çileye katlanan muni, kendisinde varsayılan doğaüstü güçler nedeniyle büyük bir saygı görüyordu. Bugün bu sözcük, azizler ve zahitler, özellikle cayna dini zahitleri için kullanılmaktadır.

MUNİ *(rio),* Ekvator Afrikası'nda kıyı ırmağı, Gabon'da (Kristal dağları) doğar, geniş bir haliçle Atlas okyanusu'na dökülür. *Rio Muni* (Ekvator Ginesi) toprağına bu ırmağın adı verildi. Günümüzde *Mbini**.

MUNİ (Muni WEISENFREUND, **Paul** — denir), amerikalı sinema oyuncusu (Lemberg, Avusturya, 1895 - Santa Barbara, Kaliforniya, 1967). 1932'de yarattığı acımasız, tutkulu ve aptal gangster rolüyle (*Scarface* [H. Hawks]) büyük bir güldürü sanatçısı olduğunu ortaya koydu. Oynadığı bazı filmler: *Ben bir pranga mahkûmuyum* (I am a Fugitive From a Chain Gang) [M. Le Roy, 1932], *Doctor Socrates* (1935), *Louis Pasteur'ün yaşamı* (The Story of Louis Pasteur) [1936], *Emile Zola* (The Life of Emile Zola) [1937] ve *Juarez* (1939) [bu dört filmin yönetmenliğini William Dieterle yaptı] ve *Angel on my Shoulder* (A. Mayo, 1946).

J.-P. Leloir

Charles **Munch**
(ekim 1965'te)

MUNİCİPİUM a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Fetihten önce de var olan ve kendini Roma'nın iradesine boyun eğen kent.

—ANSİKL. Bir municipium, kendi yönetmelikleri, kendi magistratusları, kendi diliyle özerk bir kent olarak kalıyor ve orada oturanlar *civitas sine suffragio* olmakla ödüllendiriliyorlardı (381'de Tusculum, 338'de Caere, Lanuvium). Roma'ya bağımlılık belirtilerini, kent praetorunun yargı alanına girmeleri oluşturuyordu. Bazı municipiumların daha sıkı bir statüleri vardı ve tributuslar halk meclisinin gönderdiği proefectuslar tarafından yönetiliyorlardı. Her municipium yurttaşı, tam yurttaşlığı da kazanabiliyordu.

MUNİDOPSİS a. Çeşitli türleri 500 m ile 5 000 m derinlikler arasında yaşayan onayaklı kabuklu cinsi. (*Galatheidae* familyası.)

MUNİKHİA. Tar. coğ. Pire liman tesislerindeki doğal koylardan biri; liman, iki dalgakıranın koruduğu dar bir geçitle (37 m) açık denize bağlanıyordu; tersanelerde 82 savaş gemisi için yer vardı. Sitin yanı başında yükselen tepede İ.Ö. 403'te Lakedaimonlular'ın ele geçirdiği, 86'da Sulla'nın yakıp yıktığı güçlü bir hisar vardı. Burada, Munikhia Artemis tapınağı'nda, *munikhion* ayında, Salamis savaşı anısına kutlamalar yapılırdı.

Cava **munçakı** (erkek)

MUNİS sıf. (ar. *munis*). *Esk.* **1.** Yabancı olmayan, alışılmış. **—2.** Uysal, sevimli. **—3.** Uygun.

MUNİS HARİZMİ, çağatay şairi ve tarihçisi (Kıyat 1778 - Hive 1829). Hive medresesi'nde öğrenim gördü. Hive hanı İvaz İnak tarafından korundu. *Munis ül-uşşak* (1815) adını taşıyan bir divanı vardır. Hive Hanlığı'nı konu edinen *Firdevs ül-ikbal* adlı tarihi, yeğeni Muhammet Rıza tarafından tamamlandı.

MUNİS ÜL-MÜNEVVER (Ebülhasan), arap komutan (öl. 933). Bağdat'taki bir karışıklığı bastırmada gösterdiği başarıyla abbasi halifesi Muktedir'in beğenisini kazanarak onun komutanlarından oldu (908). Bağdat'ı Karmatiler'in saldırılarına karşı korudu; Fatımiler'den Mehdi ile giriştiği savaşları kazandı. Birtakım taht entrikalarına giriştiğinden halife Kahir tarafından idam ettirildi.

MUNİSE a. (ar. *münis*'in dişl. *münise*). *Esk.* Can yoldaşı, hayat arkadaşı.

MUNK (Kaj), danimarkalı papaz ve yazar (Maribo 1898 - Silkeborg yakınında 1944). Vaazlar, denemeler, öyküler ve anılar yazdı, oyun yazarı olarak Danimarka tiyatrosunu yenileyenler arasında yer aldı ve asıl ününü bu türde yaptı. Derin bir dramatik yoğunlukla duyarlıklarını dile getiren oyunlar (*Operationen*, 1919; *En İdealist* [üstün insanlara övgü niteliğindeki yapıt 1921'de yazıldı, 1928'de oynandı]), büyük bir dinsel oyun: iki kez sinemaya uyarlanan *Ordet* (1932); başyapıtı *Cant* (1931), diktatörlüklere saygınlık kazandırmasına rağmen *Sejren* (1936) ve Mussolini ile Hitler'i onaylamadığını vurgulayan *Han sidder ved smeltedigien* (1938). İşgal sırasında ulusal direniş hareketinin sözcülüğünü üstlendi (*Niels Ebbeşen*, 1943), Almanlar tarafından kurşuna dizildi.

MUNK (Andrzej), polonyalı film yönetmeni (Kraków 1921 - Łowicz 1961). 50'li yıllarda Polonya sinemasının ün kazanmasına katkıda bulunan dikkate değer yönetmenlerdendi. Bazı filmleri: *Człowick na torze* (1956), *Eroica* (1957), *Zezowate szczęście* (1960). *Yolcu* (Pasażerka) [1961 -1963] adlı filmini tamamlayamadan öldü.

MUNKABIZ sıf. (ar. *inkıbāz*'dan *munkabız*). *Esk.* **1.** Büzülmüş, toplanmış. **—2.** Sıkılmış, sıkıntılı. **—3.** Dışkısını boşaltmakta zorluk çeken, kabız.

MUNKÁCS → MUKAÇEVO.

MUNKÁCSY (Michael LIEB, **Mihály** — denir), macar ressam (Munkács, bugün Mukaçevo, 1844 - Endenich, Bonn yakınında, 1900). Resim üzerine ilk bilgileri gezici bir ressamdan aldı; Berlin ve Münih'te öğrenim gördü; 1867'de gittiği Paris'te Courbet'nin sanatından etkilendi. Önceleri gerçekçi bir üslupta çalışan (*Bir idam mahkûmunun son günleri*, 1870, Budapeşte Ulusal galerisi) Munkácsy, bir süre Barbizon'da kaldıktan (1874) sonra çok sayıda manzara resmi yaptı; meslek yaşamının son dönemindeyse, tarihsel ve dinsel tablolar gerçekleştirdi (*İsa Pilatus' un huzurunda*, 1881, Budapeşte Ulusal galerisi; Budapeşte Parlamento binasındaki *Macaristan'ın 896'da Macarlar tarafından ele geçirilişi* konulu büyük kompozisyon).

MUNKALİP sıf. (ar. *inkılāb*'dan *munkalib*). *Esk.* **1.** Değişmiş, dönüşmüş, başka bir biçime girmiş: *"Kırizantem, bu hande-i safa / munkalib girye-i yetim-i hazîn"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Munkalib olmak*, biçim değiştirmek, dönüşmek: *"Bu galibiyet hemen mağlubiyete munkalib oluverdi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MUNKATI sıf. (ar. *inkıtā*'dan *munkatı*'). *Esk.* **1.** Kesilmiş, ara verilmiş. **—2.** Son bulan, devam etmeyen. **—3.** Ayrılmış, bağlantısını kesmiş. **—4.** Yalnız bir kimseyle ilgilenen, diğerleriyle ilişkisini kesen. **—5.** *Munkatı olmak*, kesilmek; son bulmak.

MUNNAR → PALLİVASAL.

MUÑOZ (Agustín Fernando), **Riánsares** dükü, ispanyol siyaset adamı (Tarancón, Cuenca, 1808 - Sainte-Adresse 1873). Naibe Maria-Cristina'nın özel koruyucusuydu; 28 aralık 1833'te sosyal bakımdan dengi olmadığı halde naibe onunla evlendi. Bu evliliğin açığa vurulması, 1840'ta naibenin görevden uzaklaştırılmasına yol açtı. Dört yıl sonra kraliçe Maria-Cristina'nın İspanya'ya dönmesine ve kraliçe İsabel'in annesinin kocasını Riánsares düklüğüne getirmesine rağmen dük, 1854'te sürgüne gönderildi.

MUÑOZ GRANDES (Agustín), ispanyol general (Madrid 1896 - *ay. y.* 1970). 1942'de Rusya'da Wehrmacht saflarında savaşan ispanyol Azul tümeninin komutanıydı. 1951'den 1957'ye kadar Savaş bakanı, 1957'de Genelkurmay başkanı oldu ve ispanyol ordusu başkomutanlığına getirildi. 1962'den 1967'ye kadar Başbakan yardımcılığı yaptı.

MUÑOZ MARÍN (Luis), porto rikolu siyaset adamı (San Juan, Porto Riko, 1898 - *ay. y.* 1980). 1932'de Porto Riko senatosu'na seçildi ve bağımsızlığı savundu. Demokratik halk partisi'ni kurdu (1938), Porto Riko senatosu başkanlığı (1940-1948), daha sonra da, 1948'den 1964'e kadar genel valilik yaptı. Adanın ABD'ye bağlanmasından yanaydı.

MUNRO (Robert), iskoç arkeolog (Ross kontluğu 1835 - Largs, Ayrshire, 1920). İskoçya'nın Tarihöncesi dönemleri ve Avrupa'daki palafittalar üzerinde uzmanlaştı. Bu konularla ilgili çeşitli inceleme kitapları yazdı.

MUNRO (Alice), kanadalı kadın edebiyatçı (Wingham, Ontario, 1931). *Lives of Girls and Women* (1971) romanında kişilerin iç dünyalarını betimledi. Bazı yapıtları: *Who do you think you are* (1979), *The moons of Jupiter* (1982), *The progress of love* (1986), *Friend of my youth* (1990).

MUNROE (Charles Edward), amerikalı kimyacı (Cambridge, Massachusetts, 1849 - Forest Glen 1938). Nitrogliserini ve nitroselülozları inceledi. 1886-1892 yılları arasında Newport tersanesi'nde araştırma yapmakla görevlendirildi ve adını taşıyan etkiyi buldu.

Munroe etkisi, patlayıcı bir maddeyi madeni bir levha üzerinde ateşleyerek, bu patlayıcıdaki oyuk işaretleri, yine birtakım oyuklar halinde sözkonusu levhaya aktarma işlemi. Patlayıcı madde üzerinde meydana gelen oyuğun karşısında tahribatın daha fazla olması, çukur imla haklarında başvurulan yollardan biridir.

MUNSABİĞ sıf. (ar. *inṣibāğ*'dan *munṣabiğ*). *Esk.* Boyanmış, boyalı.

MUNSAP sıf. (ar. *inṣibāb*'dan munsabb). *Esk.* **1.** Bir ırmağa ya da denize dökülen. **—2.** *Munsap olmak*, dökülmek, karışmak: *"Halbuki konferansta maksad-ı asli Rusyalıyı Tuna'ya munsab olan sulardan teb'îd olduğu sarahatan ilan olunmuş idi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

◆ a. Coğ. Ağız: *"Enhar edebiyetten beri munsabını değiştirmiş de Boğaziçi'nin menbaına dökülüyor zannolunurdu"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.).

MUNSARİF sıf. (ar. *munṣarif*). *Esk.* Geri dönen, çekilip giden.

—Esk. dilbilg. Arap gramerinde çekime giren, her türlü harekeyle okunabilen kelime için kullanılır.

MUNSARİH sıf. (ar. *inşirāḥ*'tan *munşarih*). *Esk.* Açık, ortada, belli.

MUNSARİM sıf. (ar. *inṣirām*'dan *munşarim*). *Esk.* Kesilmiş, kesik.

MUNSIF sıf. (ar. *inṣāf*'tan *munṣif*). *Esk.* **1.** İnsaflı: *"Liste'in himâyekârlığı, Liste' in fikrinde milletleri daha munsif bir ittihâda doğru sevkederek bir vasıta olmuştur"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya). **—2.** Kötülükte ileri gitmeyen.

MUNSİFANE be. (ar. *munṣif* ve fars. *-āne*'den *munṣifāne*). *Esk.* İnsaflılıkla, kötülükte aşırıya kaçmayarak.

MUNSTER, İrlanda Cumhuriyeti'nde il, adanın güney-batısındaki engebeli ve dağlık bölgelerde uzanır; 24 126 km^2; 1 020 577 nüf. (1986). Merkezi *Corcaigh.* Altı yönetim bölümüne ayrılır: Chláir, Corcaigh, Chiarraighe, Luimneach, Tiobraid Arann, Port Láirge.

—Tar. Eoghan Mór sülalesinin yönettiği eski irlanda krallığı olan Munster en güçlü dönemini V. yy.'da yaşadı. Daha sonra, Eoghan sülalesinin iki kolu (G.'de MacCarthy'ler, K.'de O'Brien'ler) tarafından yönetilen Desmond (Des Muma) ve Thomond (Tuadh-Muma) olarak ikiye bölündü. Desmond ve Thomond krallarının varlığı XVI. yy.'a kadar sürdü.

MUNŞİ (Kaniyalal Manekhal), gucarati dilinde yazan hintli yazar (Broaç, bugün Bharuç, 1887 - Bombay 1971). Siyaset ve edebiyat alanında önemli bir kişilik olan Munşi aynı zamanda şair, romancı ve denemeciydi. Zaman zaman Gandhi'nin görüşlerine karşı çıktı: örneğin *Brahmarya şrama*'da purana adına dokunulmazlığı eleştirdi ve satyagraha'yı övdü.

MUNTABIAT çoğl. a. (ar. *munṭabı*'ʿ'nın çoğl. *munṭabıʿāt*). **1.** Basılmışlar, damgalanmışlar. **—2.** Yaradılıştan olanlar. **—3.** Hoş görünenler, güzel olan şeyler.

MUNTABIH sıf. (ar. *inṭibāḫ*'tan *munṭabıḫ*). *Esk.* Pişmiş, pişen.

MUNTABIK sıf. (ar. *inṭibāḳ*'tan *munṭabıḳ*). *Esk.* Birbirine uyan, intibak eden.

MUNTABİ sıf. ve a. (ar. *inṭibāʿ*'dan *munṭabiʿ*). *Esk.* **1.** Basılı, matbu kâğıt için kullanılır. **—2.** Damgalanmış, damgalı. **—3.** Yaradılıştan olan. **—4.** Güzel, hoş. **—5.** Unutulmayacak biçimde yer etmiş, kendini göstermiş: *"Kuvvetli şahsiyeti her eserinde biraz muntabi kalmıştı"* (Cenap Şahabettin).

Muntadas, Barcelona'da (İspanya) havalimanı, kent merkezinin 11 km G.-B.'sında.

MUNTAFİ sıf. (ar. *intifāʾ*'dan *munṭafi*). *Esk.* Sönmüş, sönük.

—Esk. fiz. SÖNÜMLÜ'nün eşanlamlısı.

MUNTALİK sıf. (ar. *inṭilāḳ*'tan *munṭalıḳ*). *Esk.* **1.** Bağsız, bağlarından kurtulmuş, serbest kalmış. **—2.** Sevinçli, üzüntüsüz.

MUNTANER (Ramon), katalan kronikçi (Perelada, Gerona, 1265 - İbiza 1336). 1285'ten başlayarak Sicilya ve Küçük Asya'da savaştı, Cenevizliler'e karşı Gelibolu'yu savundu (1303-1307). Cerbe adasını yönetti, önce Valencia yakınına, sonra Balear adalarına yerleşti. Orada katalan düzyazısının başyapıtı olan ve Jaime I, Pedro III, Alfonso II ve Jaime II'nin hükümdarlık dönemlerini anlatan *Crónica* (1558'de basıldı) adlı yapıtını yazdı.

MUNTASIF sıf. (ar. *intiṣāf*'tan *muntaṣıf*). *Esk.* Yarılanmış.

◆ a. Yarı, orta: *Muntasıf-ı sene* (yıl ortası).

MUNTASIH sıf. (ar. *intiṣaḥ*'tan *muntaṣıḥ*). *Esk.* Söz dinleyen, öğütlere kulak veren.

MUNTASIR (EL-), abbasi halife (Samerra 833 - *ay. y.* 862). Babası Mütevekkil öldürülünce (861) halife oldu. Türk komutanlarıyla iyi geçindi; veziri Ahmet bin el-Hasip'in görüş ve istekleri doğrultusunda kararlar verdi. Ali ailesinden olanlara karşı iyi davrandı. Halifeliği altı ay kadar sürdü.

MUNTAVİ sıf. (ar. *intivāʾ*'dan *muntavi*). *Esk.* Dürülüp toplanmış, katlanmış.

MUNTAZAM sıf. (ar. *muntaẓam*). **1.** Düzgün: *Muntazam yüz hatları. Muntazam yollar. Muntazam bir kıyafet.* **—2.** Derli toplu, tertipli, düzenli, uyumlu şey için kullanılır: *Muntazam bir oda. Muntazam bir hayatı olmak.* **—3.** Düzenli ara-

lıklarla yinelenen şey için kullanılır, düzenli: *Çocuğun uyku ve yemek saatleri çok muntazam.*
—Ask. *Muntazam kıtalar,* yürürlükteki yasa ve yönetmeliklere uyularak silah altına alınan, belirli bir kadro ve kuruluşu olan askeri birlik.
◆ be. Düzgün bir biçimde ve düzenli: *Törene katılan öğrenciler çok muntazam yürüyorlardı. Muntazam giyinmiş bir genç.*

MUNTAZAMA sıf. (ar. *muntazam*'ın dişl. *muntazama*). *Esk.* Düzgün, düzenli.
—Spor. Olimpik halter yarışlarında, halteri iki kolla yukarıda tutuş esasına dayanan hareket.

MUNTAZAMAN be. (ar. *muntazam*'dan *muntazaman*). Düzenli zaman aralıklarıyla; düzenli olarak: *Her iki günde bir muntazaman kuaföre gider, saçını yaptırır.*

MUNTAZAR sıf. (ar. *intizâr*'dan *muntazar*). *Esk.* Beklenen, yolu gözlenen.

MUNTAZIR sıf. (ar. *muntazır*). *Esk.* **1.** Bekleyen, yolunu gözleyen. **—2.** *Bir şeye muntazır,* bir şeyi bekleyen, yolunu gözleyen: *"Zevceniz, kızınız, oğlunuz, size muntazırdır"* (H. Z. Uşaklıgil). **—3.** *Bir şeye muntazır olmak,* beklemek, yoluna bakmak: *"Zaten bu neticeye muntazır olan hünkâr ses çıkarmadı"* (H. Z. Uşaklıgil).

MUNTAZIRAN be. (ar. *muntazır*'dan *muntazıran*). *Esk.* Bekleyerek, gözeterek.

MUNTAZIRÎ (Ayetullah Hüseyin Ali), iranlı din ve siyaset adamı (Necefabad 1922). Öğrenimini Isfahan ve Kum medreselerinde yaptı. Burada tanıştığı Humeyni'nin önderliğinde Şah rejimine karşı örgütlenmede etkin rol aldı. Humeyni'nin Paris'te sürgün olduğu dönemde onun İran'daki şeriatçı örgütlerle bağlantısını sağladı. 1979'dan sonra İran'ın dinsel merkezi Kum'da kalarak islam devrimi üstüne konuşmalar yapan Muntazıri, kasım 1985'te Humeyni'nin ardılı seçildi. Ancak aralarındaki görüş ayrılıkları yüzünden, Humeyni tarafından görevden alındı (mart 1989) ve Kum'daki evinde gözetim altında tutuldu.

MUNTEANU (Petre), rumen tenor (Cimpina, Ploeşti yakınında, 1916). Sanat yaşamına 1939'da başladı. Dünyanın birçok ülkesinde, özellikle Mozart'ın yapıtlarında sahneye çıktı.

MUNTENİA, türkç. **Büyük Eflak,** Romanya'da bölge. Merkezi *Bükreş.* Muntenia, B.'daki Oltenia ile birlikte Eflak'ı oluşturur. Eflak'ın en kalabalık ve en zengin bölümüdür. Karpatlar'ın ön kesiminde petrol yatakları bulunur. Sanayileşme burada eskilere dayanır (Prahova vadisi). Meyve bahçeleri ve bağlar başlıca tarım etkinlik alanlarını oluşturur. Dağ eteklerinde sanayi merkezleri kurulmuştur: Ploieşti, Brazi, Tirgovişte, Piteşti, vb. Ama Muntenia daha çok verimli, sulanan ve mısır, buğday, şekerpancarı ekimi yapılan büyük bir ovadır. Büyük hayvancılık kombinaları.

MUNTHE (Gerhard), norveçli ressam (Elverum 1849 - Lysaker, Oslo yakınında, 1929). Önce manzaralar yaptı. 1890'larda, motifleri Norveç balad ve destanlarından esinlenen renkli ve dekoratif bir üslup geliştirdi; birçok kitap resimledi; ayrıca duvar halısı, kumaş ve mobilya projeleri yaptı.

MUNTHE (Axel), isveçli hekim ve yazar (Oskarshamn 1857 - Stockholm 1949). Bir özyaşamöyküsü olan ve Capri'nin güzelliğiyle görkemini anlatan *The Story* of San Michele* (San Michele'nin kitabı) [1929] uluslararası bir üne kavuştu.

MUNTZ METAL a. (ingiliz metalürjist G.

şı dayanımı nedeniyle gemi yapımında kullanılan pirinç tipinde alaşım.

MUNZACİR sıf. (ar. *inzicâr*'dan *munzacir*). *Esk.* Yüreği sıkılmış, içi daralmış.

MUNZALİM sıf. (ar. *inzılâm*'dan *munzalim*). *Esk.* Kendi isteğiyle ya da istemeyerek bir zalime boyun eğen.

MUNZAM, -mmı sıf. (ar. *inżimâm*'dan *munżamm*). *Esk.* **1.** Eklenmiş, üstüne katılmış, ulanmış: *"Ede munzam yine evvelki gibi kişver-i Rûma"* (Nef'i, XVII. yy.). **—2.** *Munzam hat,* ek telefon hattı.
—Esk. anat. *Munzam nesc,* bitişik doku.
—İnş. *Münzam yük,* EK* YÜK'ün eşanlamlısı.
—Mal. *Munzam tahsisat,* ek ödenek.

MUNZİC sıf. (ar. *inżâc*'dan *munżic*). *Esk.* **1.** Olgunlaşan, olmuş. **—2.** İyice pişip kıvamını bulan yemek için kullanılır.
—Esk. tıp. Hazmettirici, hazmı kolaylaştırıcı. || Yara ya da çıbanı olgunlaştırarak irin toplamasına yol açan ilaç için kullanılır.

MUNZUR dağları, D. Anadolu'nun ortasında D.-B. doğrultusunda uzanan Karasu-Aras sıradağlarının B. kesimine verilen ad. Uzunluğu yaklaşık 140 km'yi bulur; K.'de ve B.'da Karasu vadisi, G.'de tektonik kökenli Ovacık ovası, D.'da K. Anadolu fay sistemi üzerinde yer alan Erzincan ovası ile sınırlanır. Bazı dorukları (B.'da Keşiştepe 3 138 m, D. ucunda Mercan dağları 3 462 m) 3 000 m'yi aşan kütle üzerinde yer yer sürekli kar parçalarına rastlanır; Dördüncü Zaman'da uzunluğu 14-15 km'yi bulan ve dilleri 2 000 m'ye kadar sarkan buzullarla kaplı idi. Jeolojik bakımdan Anatolid biriminin bir kesimini oluşturan Munzur dağlarının yapısında en geniş yeri jura ve kretase kayaçları ile özellikle çevre kesiminde yaygın olan oflyolitler kaplar.

MUNZUR suyu, D. Anadolu'da Murat nehrinin önemli kolu; 144 km. Munzur dağlarının G. yamaçlarından inen kaynak kollarının, Ovacık ovasında birleşmesiyle oluşur. Karaoğlan ve Karasakal dağları arasında dar boğazlar yaparak geçer ve Tunceli kentinin G.'inde Keban baraj gölüne kavuşur. Tunceli yakınındaki ölçüm istasyonu verilerine göre, ort. akımı 86,5 m^3/sn'dir. En yüksek akıma nisanda (398 m^3/sn); en düşük akıma ekimde (44 m^3/sn) erişir. Yağmur ve kar suları ile beslenir.

MUONGLAR, Kuzey Vietnam halkı. Song Koi deltasının G.-B. kesimine ve Annam sıradağlarının eteklerine yerleşmişlerdir. Nüfusları yaklaşık 618 000 olan Muonglar, mon-khmer öbeğine yakın bir lehçenin yaygın olduğu K. bölgesindekiler hariç, vietnam diline yakın bir dil konuşurlar. Köylerde yaşar, pirinç ekar ve el sanatlarıyla uğraşırlar. Atalar kültünü uygulayan Muonglar, tinsel nitelikteki tanrılara taparlar.

MUONİO, fincesi **Muonionjoki,** Laponya'da ırmak. Torne'un kolu (sağ kıyıdan), Könkämä ve Lätäseno'nun birleşmesinden oluşur. Finlandiya ile İsveç sınırının bir bölümünü çizer; 330 km.

MU Qİ → MU Çİ.

MUR a. (fars. *mûr*). *Esk.* **1.** Karınca: *"Süleyman tahtını mura bıraktım"* (Neyzen Tevfik). **—2.** Fakirlik ve aciziik sembolü. **—3.** Pas ya da pas hastalığı.

MUR, Orta Avrupa'da ırmak. Avusturya'da (Salzburg ili) doğar. Graz'dan geçerek Steiermark'ı aşar, Slovenya'ya girer ve burada Drava'ya kavuşur (sağ kıyıdan); 445 km. Hidroelektrik santrallar. Steiermark Alpleri'ni yararak G.-G. D.'ya doğru kıvrılan ırmağın dağlık kesimden gelen sularından yararlanır.

MUR (Ramon DE), katalan ressam (öl. 1435), Tarragona bölgesinde uluslarara-

MURABAA a. (ar. *rab*''dan *murâba*'*a*). *Esk.* **1.** Yazlık tutmak için bina sahibi ile yapılan sözleşme. **—2.** Ağır yük kaldıran birine yardım etme.

MURABAHA a. (ar. *rubh*'tan *murâbaha*). *Esk.* **1.** Malı aşırı kârla satma. **—2.** Tefecilik, kanunun verdiği kâr oranının üstüne çıkma.
—Huk. *Murabaha nizamnamesi.* Faiz oranını yılda % 9'la sınırlayan 22 mart 1303 (1887) tarihli tüzük. (1984 yılına kadar yürürlükte kalan bu tüzük, 4 aralık 1984 tarih ve 3095 sayılı Kanuni faiz ve temerrüt faizine ilişkin kanun'la yürürlükten kaldırıldı.)
—İsl. huk. Aşırı faiz şartlı ödünç sözleşmesi. || *Murabaha tarikiyle beyi* → BEY*-İ MURABAHA.

MURABAHACI a. . Bir malı aşırı kârla satan kimse. **—2.** Yasaların belirlediği sınırı aşarak yüksek faizle ödünç para veren kimse; tefeci.

MURABAHACILIK a. *Esk.* Tefecilik, aşırı faizle ödünç para verme.

MURABBA sıf. (ar. *terbiye*'den *murabbâ*). *Esk.* Terbiye edilmiş.
◆ a. **1.** Kaynayıp kıvama getirildikten sonra dondurulmuş meyve suyu tatlısı. **—2.** Koyu reçel, marmelat. **—3.** Meyve ezmesi.
—Esk. giy. *Murabba dolama,* önü üst üste kavuşarak kapanan bir tür cüppe. (Uzun kollu olur; çuha, kemha ya da çatmadan yapılır, beline kuşak bağlanırdı. Daha çok baltacı, şatır gibi saray görevlileri, içoğlanlar ve vezir çuhadarları giyerdi.)

Büyük Larousse

Munzur dağları'ndan bir görünüm

MURABBA sıf. (ar. *terbi*''den *murabba*'). *Esk.* Dörtlü, dört şeyden meydana gelen.
—Ed. Divan şiirinde bentleri dörder dizeden oluşan musammat. (*Müzdeviç* ve *mütekerrir* olmak üzere iki türü vardır.) || *Mütekerrir murabba,* 2. ve daha sonraki bentlerinin sonunda ilk bendin son dizesi yinelenen murabba. || *Müzdeviç murabba,* ilk bendin 4 dizesi birbiriyle, öteki bentlerin son dizesi ilk bendin dizeleriyle uyaklı murabba.
—Esk. mat. Dördül, kare.
—Müz. BESTE formunun eski adı.

MURABBA'AT mağaraları, Lut gölünün B.'sında bulunan mağaralar, Kudüs'e yaklaşık 30 km uzaklıkta. 1951 ve 1952'de, burada, Roma-Bizans dönemine ilişkin birçok belge ortaya çıkarıldı; bunların en önemlileri ikinci Bar-Kohba yahudi ayaklanması döneminden (132-135) kalmadır. Bazı Bar-Kohba mektupları (bunların en azından ikisi yazarı tarafından kaleme alınmıştır) bulunmuştur.

MURABIT a. (ar. *murābıṭ*). Tar. **1.** Askeri amaçlarla berkitilmiş ribat adı verilen müslüman zaviyesinde yaşayan savaşçı derviş. **—2.** XIV. yy.'da, tasavvufun Kuzey Afrika'ya girmesiyle savaşçı niteliğini kaybeden ve yaşayan ya da ölmüş bulunan veli, murabıtla ilgili kutsal nesne. (Velinin türbesi ve Cezayir'de marabut denilen zaviyeleri andıran çadır anlamlarında kullanıldı. Ancak, başlangıçta yer ve nesne adı olarak, murabıt değil, bu anlamda doğru olan murabet sözcüğü kullanılmıştır. Nitekim murabet sözcüğü, ribatla ilgili olarak sınır muhafızlarının atlarını* bağladıkları yer, sınırda konaklama yeri, hısar, karargâh, tekke, zaviye, çile çıkarma hücresi anlamına gelir.)

MURABIT a. Zool. MARABU'nun eşanlamlısı.

MURABITİN çoğl. a. (ar. *murābıṭ*'ın çoğl. *murābıṭīn*). *Esk.* **1.** İbadete bağlı olanlar, ibadet edenler. **—2.** Şeyhler, dervişler.

MURABITLAR, ar. **el-Murabitun,** K. Afrika ve Endülüs'te hüküm süren berberi hanedan (1056-1147). Hanedanın dayandığı Sanhaca kabilesine mensup Lemtune ve Gudale boylarının Arabistan'dan Sahra'ya göç ettikleri, daha sonra batıya doğru ilerledikleri ve berberileştikleri ileri sürülür. Gudale ya da Lemtune boyu reisi Yahya bin İbrahim hac dönüşü Kayrevan'a uğradığı sırada fakih Ebu İmran el-Fasi'yle yaptığı görüşmeden sonra onun öğrencilerinden Abdullah bin Yasin'i kabilesine islamlığı öğretmesi için yanında ülkesine getirmişti. Abdullah bin Yasin, kabilelere islam dininin ilkelerini öğretmek için çalıştıysa da, halkın tepkisi üzerine Nijer nehri üzerinde bir adaya sığınmak zorunda kaldı ve burada bir ribat* kurdu. Özellikle Lemtune kabilesinden topladığı bini aşkın müridini (el-Murabitun, "ribat"ta oturanlar) savaşçı bir grup haline getirdi. Abdullah bin Yasin'in yönetiminde Murabıtlar, XI. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak Sicilmase'yi, Sus'u, Agmat'ı fethettiler. Bergavata Berberileri'yle savaşırken ölen Abdullah bin Yasin'in yerine geçen Ebubekir bin Ömer, Gudale kabilesini yenip Sudan içlerine değin ilerledi. Yusuf bin Taşfin (1061-1106) ülkenin sınırlarını yeni fetihlerle Atlas okyanusu kıyılarından Tunus'a değin genişletti. Marakeş'i kendisine başkent yapan Yusuf, Endülüs'ten (Andalucía) gelen çağrı üzerine, Septe boğazını geçip (1086) León ve Castilla kralı Alfonso VI'yı ağır bir yenilgiye uğrattı. 1090'da Granada'yı ele geçirdi. Ertesi yıl Mutemit bin Abbad İşbiliye'yi (Sevilla) kendisine teslim etti. 1094'te hemen hemen bütün Endülüs, Murabıtlar'ın denetimi altına girmişti. Yusuf'un ölümünden (1106) sonra yerine geçen oğlu Ali, Uclés (İklic) savaşı'ndan sonra Murabıtlar'ın İspanya'daki durumunu sağlamlaştırdı.

Bu sırada İbni Tumert'in önderliğinde ortaya çıkan Muvahhitler, Murabıtlar'ın Mağrib'deki egemenliğini tehdit etmeye başladılar. İbni Tumert'in ölümünden (1130) sonra Muvahhitler'in başına geçen Abdülmümin, Tlemsen ve Fas'ı aldıktan sonra Marakeş'i zapt etti (1147) ve Murabıtlar'ın son hükümdarı İshak'ı öldürterek devleti ortadan kaldırdı. Bu arada Ebu İmran Musa bin Sait'in komutasında Endülüs'e gönderdiği ordu da İşbiliye'yi zapt etti, Córdoba ve Granada'yı aldı. Böylece Murabıtlar'ın Endülüs'teki yönetimi de sona erdi.

—Güz. sant. Doğu ile ilişkileri bulunmayan Murabıtlar'ın sanatında Güney'in etkisi oldu, berberi gelenekleri yeniden canlandı. Ayrıca Endülüs (Andalucía) islam sanatının batıdaki merkezi olmaktan çıktı. Murabıtlar İspanya'daki islam uygarlığının varlığını Mağrib'de sürdürdüler ve ispanyol-mağrib sanatının öncüleri olarak çekleştirilen büyük camilerden birçoğu günümüze ulaşmamıştır. Cezayir'deki Cami ül-kebir (1096) değişikliklere uğramış, süslemeleri bozulmuştur. Fas kentindeki Karaviyn camisi de aynı durumdadır. Bu dönemin en güzel anıtlarından biri günümüze sağlam olarak ulaşan Tlemsen* camisi'dir (Cami ül-kebir) [1135]. Bu camiler çok sütunlu ve avlulu planlarıyla Kayrevan ve Kurtuba camilerinden esinlenmiştir. Murabıtlar'ın sert örf ve gelenekleri saray mimarlığını engellemiştir, Marakeş'teki Dar ül-ümme yalın mimarisiyle dönemin özelliklerini yansıtır. Dönemin askeri yapılarından hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.

MURABITLIK a. Murabıtlar'ın dini.

—ANSİKL. Kuzey Afrika'da bu sözcük, sufi mistik inanışın, İspanyollar'a karşı savaşımın, fransız sömürgeleştirme hareketine direnişin, mehdiciliğin, islamöncesi büyü uygulamalarının ve halkın kutsal kişilere tapmasının bir araya geldikleri hareketi adlandırmak için kullanılıyordu. Birçok müslüman ülkeye yayılan murabıtlık, Sovyet Orta Asya'sında ve Kafkasya'da, hac yerini tuttuğu için sofu bir görünüme büründü. Yığınlarla temasa geçen bazı murabıtlık tarikatları, eski yerel dinleri ve inançları islamlaştırarak, onlarla bütünleştiler. Kutsal kişilerin mezarlarına tapma, genellikle armağanlar sunulmasına da yol açıyordu. Hacı, dua etmesini bilirse, murabıtlığın mucizeli özelliklerinden ve iyiliklerinden yararlanmayı da umabilirdi. Fas'ta murabıtlık, Ortaçağ'dan başlayarak şerif (Şorfa) hareketiyle birleşti.

MURADİ (EL-), Şam'a yerleşmiş seyit ve bilgin aile (XVII.-XVIII. yy.). Bu ailenin önde gelenleri şunlardır: MURAT BİN ALİ EL-HÜSEYNİ EL-BUHARİ (Semerkand 1640 - İstanbul 1720). Hindistan'a yaptığı bir gezi sonunda nakşibendi tarikatına girdi. Birçok ülkeyi dolaştıktan sonra Şam'a yerleşti. Bir ara gittiği İstanbul'da öldü. Osmanlı İmparatorluğu'nda nakşibendi tarikatını yaymak için çaba sarfetti. Tefsir konusunda *el-Müfredat ül-Kuraniye* adlı bir yapıtı vardır. —ALİ EL-MURADİ (1720-1771) ve HÜSEYN EL-MURADİ (1725-1774), öncekinin iki oğlu. Birbirlerinin ardından Şam hanefi müftüsü ve reisi oldular. —EBÜLMEVEDDE MUHAMMET HALİL EL-MURADİ (öl. Halep 1791), Ali el-Muradi'nin oğlu. Babasının bulunduğu görevlerden başka nakibüleşraflık da yaptı. En ünlü yapıtı XVIII. yy. bilgin ve yazarlarının yaşamöykülerini içeren *Silk üd-dürer fi a'yan il-karn is-sâni aşer*'dir. —ABDURRAHMAN EL-MURADİ, Muhammet Halil el Muradi'nin oğlu ya da yeğeni. Şam'da hanefi müftüsü iken Cezzar Ahmet Paşa tarafından idam edildi.

MURADİ, Murat III'ün şiirlerinde kullandığı mahlas.

MURADİYE, Doğu Anadolu bölgesinde Van iline bağlı ilçe; 40 040 nüf. (1990); 2 596 km²; 37 köy. Merkezi, Van'ın 78 km K.-D.'sunda *Muradiye,* 11 167 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı. Hayvancılık. Birinci derece deprem kuşağında.

MURADİYE, Manisa'nın merkez ilçesinde bucak; 9 863 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Muradiye,* 5 760 nüf. (1990).

MURADİYE, Rize'nin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 392 nüf. (1990).

Muradiye külliyesi ya da **Murat II külliyesi,** Murat II'nin Bursa'da inşa ettirdiği (1425-1426) cami, medrese, imaret, hamam ve türbelerden oluşan yapı topluluğu. Cami, osmanlı mimarlığının ilk dönemlerinde yaygın olarak kullanılan ters T (zaviyeli, tabhaneli) planlıdır. Ana mekân art arda iki kubbe ve yanlarda iki kubbeyle örtülüdür. Orta kubbe üç yönden kubbeli eyvanlarla çevrilidir. Girişte dört payeli kemer ve pencere alınlıkları çini mozaiklerle kaplıdır. Mihrap bölümünde de duvarların alt kesimi geometrik motifli çinilerle süslenmiştir. Barok üsluptaki mihrap XVIII. yy.'ın başında yapılmıştır; minber de sonradan konulmuştur. Yalancı kündekâri tekniğindeki giriş kapısı, osmanlı ahşap işçiliğinin en güzel örneklerindendir. Son cemaat yerinin iki yanında yükselen tek şerefeli minareler 1855 depreminden sonra yenilenmiştir. Caminin B.'sındaki medrese revaklı bir avlu çevresine yerleştirilmiş odalardan oluşur (bugün Veremle savaş dispanseri). Bu yapıda da bitkisel motifli firuze çiniler kullanılmıştır. Caminin K.-D.'sundaki imaret, dört bölümlüdür; bölümlerden birinde büyük, ötekilerinde küçük fırınlar vardır. Medresenin B.'sındaki hamam, dilimli kubbelerle örtülü soyunmalık, soğukluk ve sıcaklık mekânlarından meydana gelir. Külliye çevresinde dörtgen, altıgen ve sekizgen planlı kubbeli, on iki türbe bulunmaktadır. Bunlardan üçü zengin çini süslemeleriyle dikkati çeker. Görkemli bir girişi olan Murat II türbesi'nin önündeki saçaklık kalem işleri, on iki köşeli yıldızlar ve mukarnaslarla bezenmiştir.

MURAENİDAE a. Zool. MURANAGİLLER familyasının bilimsel adı.

MURAFAA a. (ar. *ref*'den *murāfa'a*). *Esk.* **1.** Bir kimseyi mahkemeye verme, mahkeme huzuruna getirme. **—2.** Mahkeme huzurunda yüzleşip muhakeme olma. **—3.** Temyiz mahkemelerinde yapılan duruşma.

MURAFAKAT a. (ar. *rıfk*'tan *murāfaḳat*). *Esk.* **1.** Birlikte bulunma. **—2.** Arkadaşlık, yol arkadaşlığı: *"Bu adam için dâhî diyorsunuz, fakat ne murafakat ve ne de müfarekat ediyor"* (Alı Fuad, XIX. yy.).

MURAFIK a. (ar. *murāfaḳat*'tan *murāfıḳ*). *Esk.* **1.** Arkadaşlık eden, yol arkadaşı olan. **—2.** Bir şeyle birlikte bulunan.

MURAFİ a. (ar. *m*[illegible] *murāfi'*). *Esk.* Duruşma için mahkemeye başvuran kimse, yüzleşmek üzere mahkemeye giden kimse.

MURAHHAM sıf. (ar. *raḥım*'den *muraḥḥam*). *Esk.* Son harfleri ya da heceleri düşürülmüş sözcük için kullanılır.

◆ a. Kısaltma.

MURAHHAS sıf. (ar. *terḫiṣ*'ten *muraḫḫaṣ*). *Esk.* İzinli, ruhsatlı.

—Huk. *Murahhas üye,* anonim şirketlerde yönetim kurulunun sahip olduğu temsil yetki ve görevlerinin tümünü ya da bir bölümünü, genel kurul ya da yönetim kurulu kararıyla üzerine alan yönetim kurulu üyesi (Türk tic. k. md. 319).

◆ a. Delege: *"O günkü konferansın reisi, murahhaslarımıza, Edirne ve İzmir'de nüfus ekseriyetine göre tahkik komisyonlarının vereceği hükmü baştan kabul edip etmeyeceğimizi sordu"* (Y. K. Beyatlı).

MURAHHASA a. (ar. *muraḫḫaṣa*). *Esk.* Ermeni piskoposu.

MURAHHASLIK a. (ar. *muraḫḫas*'tan). *Esk.* Murahhas olma durumu, murahhasın yaptığı iş, delegelik.

MURAİ → MÜRAİ.

MURAİL (Tristan), fransız besteci (Le Havre 1947). O. Messiaen'ın öğrencisi.* 1971-1973 arasında Roma'da Medici villası'nda kaldı. Üslubu, kimi zaman Ligeti'ninkine yaklaşan yapıtlarında, çoğu kez elektroakustik aygıtların sağladığı olanakla, kesintiye ve sessizliğe yer verilmeyen biçimsel süreçler görülür. Başlıca yapıtları: 15 çalgı için *Denizin rengi* (1969), manyetik bant için *Lovecraft* (1972), orkestra için *Gondwana* (1980), 17 çalgı ve sentetizörden geçen bant için *Parçalama*

—**2.** Bakıp gözetme, göz altında bulundurma. —**3.** Kendini derin bir düşünceye kaptırmaya dayanan tutum; içe dalış: *Yalnızlık, murakabeye uygundur. Kendini murakabeye kaptırmak. Kendi murakabesine dalmış, bizi duymuyor.* (Bk. *ansikl.* böl.) —**4.** *Murakabe etmek,* denetlemek.
—Tasav. Sufinin kendi iç dünyasına yönelerek kalbinde Allah'a bakması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Hindistan dinlerinde murakabe, teknik bir dille söylemek gerekirse, *dhyana* aşamasına karşılık düşer. Bu aşamada insan, son aşama olan *samadhi* aşamasına erişinceye kadar, kendi zihni *(manas)* aracılığıyla bütün dikkatini bir nokta üzerinde toplar. *Dhyana* teriminin eşdeğerlisi, Japonya'da *zen,* Çin'de *çan* terimleridir.
Buddhacılıkta murakabeye *vipassana* ("sezgisel bakış") denir; murakabeye dalmak için dikkat, soluma *(anapana)* ve çeşitli beden duyumları üzerinde toplanır.
—Tasav. Tasavvufun ilk dönemlerinde daha çok sufinin günahlardan sakınması, nefsini gözetim ve denetim altında tutması gibi anlamlarda kullanılan *murakabe* terimi, genellikle *muhasebe* (insanın kendi kendisiyle hesaplaşması) terimi ile birlikte, kişinin kendi kendisini eğitmesi amacıyla başvurduğu bir tür ahlaksal yöntem olarak değerlendirildi. Tarikatların gelişip çoğalmasıyla birlikte murakabenin kapsamı da genişledi ve kulun kalbine yönelerek ulaştığı tanrısal tecellilerle aşk ve cezbeye tutulması anlamında kullanıldı. Tasavvuf inancına göre, bunun için sufinin bedensel varlığından alabildiğine sıyrılması gerekir; bu nedenle de murakabe için özel bir ortam aranır. Daha çok tekkelerde, hücre ya da çilehanelerde sessizlik ve dinginlik içinde murakabeye dalan sufi, çoğunlukla sol ayağı üzerine oturur, başını göğsü üzerine eğer, gözlerini yumar, asıl amacı Tanrı olmakla birlikte bir aracı olarak şeyhini düşünür, böylece kendi kişisel varlığı yönünden fenaya ulaşır, Allah ile baş başa kalarak ilahi tecellilere kavuşur.

MURAKASA a. (ar. *raḳṣ*'tan *murāḳaṣa*). *Esk.* Dans.

MURAKIP sıf. (ar. *murakabe*'den *murāḳıb*). *Esk.* **1.** Denetleyen kontrol eden. —**2.** Gözeten, gözaltında bulunduran. —**3.** Tanrı'ya bağlanarak çile dolduran kimse.
—Hat. Yazmalarda sayfa sırasını gösteren ve sayfanın sol alt köşesinde yer alan yazı. (Bu yazı, bir sonraki sayfanın ilk sözcüğü ya da harfinden meydana gelir. Buna *ayak, çoban, müşir, müşire* ya da *payende* de denirdi.)
—Huk. → DENETÇİ.

MURAKIPLIK a. (ar. *murāḳıb*'tan). *Esk.* Denetleyicilik, denetçilik.

MURAKKA sıf. (ar. *terḳī*'den *muraḳḳa*ᶜ). *Esk.* **1.** Yama yapılmış, yamalı: *Came-i murakka* (yamalı elbise). *Delk-i murakka* (kendilerini dervişmiş gibi gösteren ikiyüzlülerin sırtlarına giydikleri yamalı hırka). —**2.** *Murakka germek,* ayakkabı, terlik, pabuç gibi şeylerin üzerine işlenen motifler için patron kesmeye hazırlanmak.
—Hat. Hattatların ayrı ayrı kâğıtlara yazıp bir albüm biçiminde bir araya topladıkları yazılarına verilen ad. (Yazılar önce bir kartona yapıştırılarak ciltlenir; buna *kitap murakka* ya da *düz murakka* denir. Yalnızca birinci kıtasından cilde bağlananlara, bir körük biçiminde görüldüğü ve zikzak bir biçimde açılıp kapandığı için, *körüklü murakka* adı verilir.)

MURAKKAA a. (ar. *muraḳḳa*ᶜ'dan *muraḳḳa*ᶜ*a*). *Esk.* Birbiri üzerine yapıştırılarak mukavva gibi olmuş kâğıda yazılan güzel yazı örneği, hattat meşknamesi.

MURAKKAAT çoğl. a. (ar. *muraḳḳa*ᶜ'ın

MURAKKAK sıf. (ar. *tarḳīḳ*'ten *muraḳḳaḳ*). *Esk.* İnce, incelmiş, inceltilmiş.

MURAKKAM sıf. (ar. *terḳim*'den *muraḳḳam*). *Esk.* **1.** Yazılmış, yazılı. —**2.** Numaralandırılmış, bir rakamla işaretlenmiş.

MURAKKAPÛŞ sıf. (ar. *muraḳḳa*ᶜ ve fars. *pūş*'tan *muraḳḳa*ᶜ*-pūş*). *Esk.* Yamalı hırka giymiş derviş için kullanılır.

MURAKKIM a. (ar. *terḳim*' den *muraḳḳım*). *Esk.* Pusula ibresi.

MURALT (Béat Louis DE), fransızca yazan isviçreli yazar (Bern 1665 - Colombier 1749). Bernli bir soylu, Fransa hizmetinde eski bir görevli olarak, İngiltere'de bir geziye çıktı ve *Lettres sur les Anglais et les Français* (İngilizler ve Fransızlar üzerine mektuplar) [1725] adlı bir yapıt yayımladı. Fransa'nın edebi ve manevi hegemonyasına karşı ilk tepkiyi ortaya koyan bu yapıtla, *Lettres anglaises* (İngiltere mektupları) yazarı Voltaire'in ve özgül isviçre fransızcasının öncülüğünü yaptı. Heterodoks gizemciliği yüzünden, doğduğu kentten sürüldü.

MURAMİDAZ a. (fr. *muramidase*'dan). LİZOZİM'in eşanlamlısı.

MURAMİK sıf. (fr. *muramique*'ten). Org. kim. *Muramik asit,* formülü $C_9H_{17}NO_7$ olan, glukozamin ile laktik asitten türeyen heterozit; hayvansal hücre çeperlerinin temel bileşenidir.

MURAMVYA, Burundi'de kent, Bujumbura'nın doğu-kuzey doğusunda il merkezi; 12 600 nüf. —*Muramvya ili,* 1 565 km²; 457 829 nüf. (1989).

MURANA ya da **MÜREN** a. Tropikal ve sıcak ılıman denizlerde yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Muræna helena; Anguilliformes* takımı; boyu 2 m'ye kadar.) [Eşanl. MERİNA.]
—ANSİKL. Muarananın çıplak, pulsuz bir derisi, güçlü dişlerle donanan geniş bir ağzı vardır; bedeni yılana benzer. Genellikle çok parlak, kızıla çalan kahverengimsi-siyah bedeninde sarı ve siyah lekeler bulunur. Yırtıcı bir balık olarak tanınır.

MURANAGİLLER a. Zool. Göğüs ve karın yüzgeçleri bulunmayan, çıplak derili kemiklibalık familyası. (Bütün sıcak, ılıman ve tropikal sularda, özellikle mercan kayalıkları çevresinde yayılan 120 türünden yalnızca biri Türkiye sularında bulunmaktadır: Murana*. Bil. a. *Murænidae; Anguilliformes* takımı.)

MURANO, Venedik (İtalya) komününde yerleşme alanı, kentin K.'inde, denizkulağındaki bir adada. XIII. yy.'dan bu yana halkı, kendini cam sanatına adamıştır; sanayileşen camcılığın rekabeti nedeniyle durumu sarsılmışsa da gene de Murano camları bütün dünyaya ün salmıştır. XII. yy.'dan kalma S. Maria e Donato kilisesi (iki sıra kemerli ilginç mihrap bölümü) ve başka anıtlar. XVII. yy.'da yapılmış bir sarayda cam sanatı müzesi.

Muraour yasası. Fişekç. Barutun yanma hızı V ile basınç P arasındaki doğrusal ilişki (P:V = *a* + *b*P).

MURASAKİ ŞİKİBU, japon edebiyatçı (978'e doğr. - 1014'e doğr.). *Genji* monogatari* yazarı. Şair Fucivara no Tametoki' nin kızıydı; kadınların genel olarak hece yazısı ve *vaka** (japon şiiri) sanatından başka bir şey öğrenmedikleri bir dönemde, erkek kardeşiyle birlikte klasik çince dersleri aldı. 999'da kendinden yirmi yaş büyük, uzak bir akrabasıyla evlendi. 1001' de dul kaldı, 1005'te imparatoriçe Akiko' nun hizmetine girdi ve imparator İçico ölünce onunla birlikte inzivaya çekildi. 1013'te hastalanarak hizmetten ayrıldı ve büyük bir olasılıkla ertesi yılın ilkbaharında öldü. *Murasaki Şikibu Sikki* (Murasaki Şikibu'nun günlüğü, 1008-1010) adlı yapıtın da yazarıydı.

"Gam ve elem onlara parlak tasavvuf mazmunları içinde altun kınında parlayan murassa kılıçlar gibi güzel gelirdi" (Cenap Şahabettin).
—Ciltç. *Murassa cilt,* değerli taşlarla bezenmiş ciltlere verilen ad.
—Ed. Divan şiirinde iki dizesinde sözcük öbekleri denk, sözdizimi bakışımlı beyit. (Örn.: *"Ol şeh-i kâmkâr gelmez mi / Ol meh-i namdar gelmez mi"* [O mutlu şah gelmez mi; o ünlü, ay gibi güzel gelmez mi] [Baki].) — Divan edebiyatında birbirine denk sözcük gruplarıyla kurulmuş uyaklı (secili) düzyazı. (Örn.: *"Aşk iledir göğün döndüğü, aşk iledir yerin durduğu"* [Sinan Paşa].)
—Hat. Çevresi çiçek ve yaprak motifli yazı. (İran'da özellikle nestalik yazıda uygulanan bu süslemede, satırlar bir daire içine alınıp bezemeler bunun dışına yapılmaktadır.)
—Nümism. ve Kur. tar. Osmanlılar'da sivil ve asker devlet önde gelenlerine ödül olarak verilen altın, gümüş ve değerli taşlarla işlenip süslenmiş kılıç, hançer, hilat, nişan ve madalyaların genel adı. || *Murassa imtiyaz,* Nişanı imtiyaz'ın değerli taşlarla süslü olanı. (Bu nişanın verildiği kişilerden bin kuruş harç alınırdı; mirasçılara kalır, ancak onu takamazlardı.) || *Murassa mecidi,* değerli taşlarla süslü osmanlı Mecidi nişanı. (Bu nişanın verildiği kişilerden bin kuruş harç alınırdı.) || *Murassa osmani,* Nişanı osmani'nin değerli taşlarla süslü olanı. (Bu nişanın verildiği kişilerden bin kuruş harç alınırdı.)

MURASSA a. Müz. **1.** XV. yy. türk müziğinde bir çalgı. —**2.** XV. yy. türk müziğinde bir form.

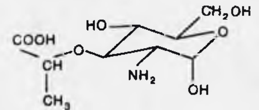
Murassa iftihar madalyası, Abdülmecit döneminde (1839-1861) çıkarılan madalya (1840). 45 × 39 mm boyutunda, elips biçimindeki madalyanın üzeri 7,5 kırat ağırlığında, 160 taşla süslüdür. Madalyanın üzerine, sultanın çiçekli tuğrası ve almaşık olarak biri uzun, biri kısa otuz iki gümüş ışın işlenmiştir. Madalyanın çemberi ve ışınlar değerli taşlarla bezenmiştir.

MURASSAS sıf. (ar. *terṣıṣ*'ten *muraṣṣaṣ*). *Esk.* Kurşun ya da kalayla kaplanmış, lehimlenmiş.

MURAT a. (ar. *murād*). **1.** İstek, arzu, dilek. —**2.** Amaç, gaye, erek: *Muradın beni üzmekse, üzdün.* —**3.** *Murat almak,* dilediğine erişmek, kavuşmak. || *Murat etmek,* dilemek, istemek. || *Muradı olmak,* isteği, dileği gerçekleşmek. || *Muradına ermek,* istediği, amaçladığı şeyi elde etmek: *Muradına ermeden ölmüştü.*
—*Esk. Murad-bahş,* Tanrı'nın sıfatlarından. || *Murad-ı rabbani, murad-ı hak,* Tanrı'nın isteği, arzusu.

MURAT, Ağrı'nın merkez ilçesine bağlı bucak; 11 948 nüf. (1990); 24 köy. Merkezi *Murat,* 649 nüf. (1990).

MURAT (Joachim), Fransa mareşali, Napoli kralı (Labastide-Fortunière, bugün Labastide-Murat, 1767 - Pizzo, Calabria, 1815). Bir hancının oğluydu, gönüllü asker yazıldı, subaylığa (1792), ardından İtalya'da Bonaparte'ın yaverliğine ve generalliğe yükseldi (1796). 18-Brumaire'e katıldı ve Caroline Bonaparte ile evlendi (ocak 1800). Yasama meclisi üyesi (1803), Paris valisi (1804), mareşal (1804), büyük amiral ve imparatorluk prensi (1805), Berg ve Kleve grandükü (mart 1806 - temmuz 1808) olduktan sonra, 1806-1807 Almanya seferine katıldı (Lübeck teslim antlaşması; Eylau; Königsberg'in alınması). İspanya ordusunun başkomutanlığına atandı ve Madrid ayaklanmasını bastırdı (2 mayıs 1808). Joachim-Napoléon adıyla Napoli krallığına getirildi (temmuz 1808), Capri'yi ele geçirdi ve krallıkta önemli reformlar yaptı. Talleyrand ve Fouché ile birlikte

muramik asit

murana
(*Muræna helena*)

Londra ile kendi devletlerinin başında kalmasını güvence altına alan bir antlaşma imzaladı (ocak 1814). Yüz Gün'de Napoléon'a katılmaya çalıştı ve Waterloo'dan sonra Korsika'ya sığınarak krallığını yeniden fethetmeye girişti. Calabria'da tutsak edilerek kurşuna dizildi.

MURAT (Napoléon Lucien Charles, *prens*), fransız siyaset adamı (Milano 1803 - Paris 1878), Joachim Murat'nın oğlu. ABD'ye göç etti (1825), 1848'de Fransa'ya döndü. Kurucu meclis'e ve Yasama meclisi'ne milletvekili seçildi, Louis Napoléon'un Torino elçiliğini yaptı (1849-50). Senatör (1852) ve prens (1853) olduktan sonra, 1855 ve 1860'ta Napoli tahtı üzerinde hak iddiasında bulunduysa da imparatordan destek görmedi.

Murat I
Atatürk kitaplığı, İstanbul

MURAT I Hüdavendigâr, Gazi Han (Bursa 1326 - Kosova 1389), türk padişah (1360-1389). Orhan Gazi ile rum kökenli Nilüfer Hatun'un (Holofira) oğlu. Önce ağabeyi Süleyman Paşa'nın, sonra da babasının ölümü üzerine Bursa'da tahta çıktı. Bir söylentiye göre, kardeşleri şehzade Halil ile İbrahim'i öldürterek osmanlı hanedanlığında kardeşlerini ortadan kaldıran ilk hükümdar unvanını aldı. Karadeniz Ereğlisi (1360), Ankara ve yöresi (1361) ilk fetihleri arasında sayılır. Kurduğu kazaskerlik makamına Çandarlı Kara Halil'i, kendisinden boşalan beylerbeyliğe de lalası Şahin Paşa'yı atadı (1361). Yine aynı yıl Rumeli'de fetihlere başlayarak Çorlu, Keşan, Dimetoka, Pınarhisar, Babaeski, Lüleburgaz kalelerini ve Edirne'yi ele geçirip başkentini bir süre sonra Bursa'dan buraya taşıdı. Yeniçeri ocağı'nın kurulmasında başlıca etken olan pençik* yasası'yla pençik vergisini koydu (1362). Filibe'yi fethederek İstanbul'la bağlantısı olan bizans topraklarını birbirinden ayrı iki parçaya böldü ve imparator Ioannes Palaiologos V ile yaptığı bir antlaşmayla Bizans devletini osmanlı koruması altına aldı (1363). Kendisi Anadolu yakasında Katalanlar'dan Biga'yı alırken, Rumeli'ye gönderdiği Lala Şahin Paşa da macar kralı Lajos I komutasında Edirne üzerine yürüyen macar-sırp birleşik ordusunu Sırpsındığı*'nda bozguna uğrattı (1364). Dubrovnik adıyla anılan küçük slav cumhuriyetini bir ticaret antlaşmasıyla Osmanlı devletine bağladı (1365). Tahta çıktığından bu yana Trakya'nın büyük bölümünü ele geçirip türkleştiren Murat I, Bizanslılar'dan Kızılağaç Yenicesi'ni, Bulgarlar'dan da Yanbolu ile İslimye'yi almakla (1366), Rumeli yakasında Sırpsındığı zaferinden sonra ikinci fetihler dönemini başlattı. Bunu Karınova, Aydos, Burgaz, Vize, Kırklareli (Kırkkilise), Sizebolu gibi önemli kalelerin osmanlı topraklarına katılması izledi (1367-1368). Bu arada, osmanlı tarihinde ilk kazasker sayılan Çandarlı Kara Halil, yine bu dönemde oluşturulan sadrazamlığa (veziriazam) atandı. Samuku meydan savaşı'yla sırp-bulgar birleşik ordularını bozguna uğratan Lala Şahin Paşa, Köstendil Bulgar prensliğini Osmanlı devletine bağladı (1371). Bunun hemen ardından gelen Çirmen* zaferi, Makedonya kapılarını Türkler'e açtı. Böylece İskeçe, Drama, Kavala, Zihne, Serez, Avrathisarı, Vardar Yenicesi, Kara Firye, Niş kentlerini art arda fethederek Makedonya'ya adımını atan Murat I, Sırbistan ve Bulgaristan krallıklarını yıllık vergiye bağlayıp egemenliği altına aldı (1375). Osmanlı topraklarının giderek genişlemesi nedeniyle iki beylerbeylik oluşturma gereğini duyan padişah, Lala Şahin Paşa'nın tek beylerbeyi olarak ölümünden sonra Kara Timurtaş Paşa'yı Rumeli beylerbeyliğine atadı (1376). Ayrıca, zeamet* sistemini getirdi ve hıristiyanlardan meydana gelen bir tür askeri seyis örgütü olan voynuk sınıfını kurdu. Zindandan kaçıp kendisine sığınan Bizans eski imparatorolan Alaşehir'i teslim aldı (1379). Oğlu şehzade Bayezit'i (sonradan Bayezit I) Süleymanşah'ın kızı Sultan Hatun ile evlendirip Germiyanoğulları beyliğinden gelin çeyizi olarak aldığı Kütahya, Simav, Eğrigöz ve Tavşanlı'yı osmanlı topraklarına kattığı gibi, Hamitoğulları beyliğinden de 6 kent (Yalvaç, Akşehir, Isparta, Karaağaç, Seydişehir ve Beyşehir) satın aldı (1381). Yine Makedonya'da İştip, Manastır, Pirlepe ve Selanik kentlerini fethettikten (1382) sonra "Hüdavendigâr" unvanıyla anılmaya başlayan Murat I, Kara Timurtaş Paşa'yı Arnavutluk'a akınlar düzenlemekle görevlendirdi (1383). Ohrid ele geçirildi ve Arnavutluk'ta Savra zaferiyle, Türkler ilk kez bu topraklara ayak basmış oldular (1385). Aynı yıl, Bursa sancakbeyi olan şehzade Savcı Bey, babasının Balkan seferine çıkmasından yararlanarak hükümdarlığını ilan edip kendi adına hutbe okutunca, hemen geri dönen Murat I, oğluyla Bursa'nın Kete düzlüğünde yaptığı savaşta onu yendi ve tutsak aldığı şehzadesinin gözlerine mil çektirdikten sonra öldürttü. Bu arada, "Hüdavendigâr"ın Rumeli'de yeni fetihlerle uğraşmasını fırsat bilen Karamanoğlu Alaettin Ali Bey, Osmanlılar'ın Hamitoğulları'ndan satın almış oldukları 6 kenti işgal etti. Bizans, sırp, bulgar gibi kendisine bağlı devletlerin askerleriyle güçlendirdiği ordusuyla Rumeli'den Anadolu'ya geçen Murat I, yanına şehzade Bayezit'i de alarak Karamanoğulları'nın üzerine yürüdü. Konya ovasında yapılan ve Bayezit'in "Yıldırım" unvanını aldığı bu savaşta damadı Ali Bey'i kesin bir yenilgiye uğratan padişah, Konya'yı kuşatarak ele geçirdi (1386). Ancak, kızı Nefise Sultan'ın arabuluculuğu sonucunda affettiği damadını, kendisine bağlı bir bey olarak beyliğinin başında bıraktı. Ertesi yıl 18 yıllık ilk sadrazamı Çandarlı Kara Halil'in ölümüne çok üzülen padişah, onun oğlu Çandarlı Ali Paşa'yı sadrazam yaptı (1387). Vardar boylarından Bosna üzerine ilerleyen 20 000 kişilik bir türk ordusunun sırp ve bosna krallarının yönetimindeki 30 000 kişilik bir bağlaşık kuvvet karşısında Ploşnik'te uğradığı bozgun (1388), yıllarca türk darbeleri altında morali bozulup şaşkına dönmüş olan Balkan Slavları'na, Osmanlı devletine karşı bir Balkan ittifakı oluşturmak için cesaret verdi. Bulgar ve sırp ordularının birleşmesini engellemek amacıyla aynı yıl padişah tarafından Bulgarlar'ın üzerine gönderilen sadrazam Çandarlı Ali Paşa, tüm Bulgaristan'ı osmanlı topraklarına kattığı gibi, Latinler'in yönetimindeki Mora yarımadasında da bazı kentleri ele geçirdi. Ancak, Bulgaristan krallığı'nın ortadan kalkması, Balkan ittifakını dağıtmaya yetmedi. Bosnalı, bulgar, ulah, arnavut, hatta leh ve macar askerlerinden oluşan büyük bir haçlı ordusu sırp kralı Lazar'ın yönetiminde, Murat I komutasındaki türk kuvvetleriyle Kosova ovasında karşılaştı (1389). Birinci Kosova* savaşı diye anılan ve 8 saat süren bu şiddetli çarpışma sonunda yenik düşen ordunun başkomutanı kral Lazar maiyetiyle birlikte tutsak edilerek öldürüldü. Ancak, Murat I de Kosova zaferini kazandıktan sonra savaş alanını denetlerken, Miloš Kapilović adlı bir sırp boyar tarafından hançerlenerek şehit edildi. Bursa'ya getirilen cenazesi, Çekirge'deki türbesine gömüldü. Ünlü ingiliz türkolog ve tarihçi W. Gibbons'a göre, Osman Gazi, çevresine yeni bir ırk toplayarak aşiretini güçlü bir beyliğe dönüştürmüş, Orhan Gazi beylikten bir devlet yaratmış, Murat I ise Osmanlı İmparatorluğu'nun temellerini atmıştır. (→ Kayn.)

Murat II
Atatürk kitaplığı, İstanbul

MURAT II (Amasya 1403 - Edirne 1451), türk padişah (1421-1444; 1446-1451). Mehmet I ile Dulkadıroğlu Süli Bey kızı Emine Hatun'un oğlu. Lalası Hamza Bey'in gözetiminde Amasya sancakbeyliğine atandı (1418). Sadrazam Bayezit Paşa ile birlikte Anadolu'daki Börklüce* Mustafa ve Torlak Kemal ayaklanmalarını bastırmakla görevlendirildi (1420). Fetret* devrinin yaralarını henüz sarmış olan babasının ölüm haberi üzerine hemen Amasya'dan Bursa'ya gelerek tahta çıktı (1421) ve yeniden alevlenen çeşitli iç karışıklıklarla uğraşmak zorunda kaldı. Mehmet I ile yapmış olduğu bir anlaşma uyarınca Yıldırım Bayezit'in büyük oğlu ve Murat II'nin amcası Mustafa Çelebi'yi (Düzmece Mustafa) Limni adasında gözaltında tutan Bizans imparatoru Manuel Palaiologos II, önerilerini kabul etmeyen yeni padişahla anlaşmazlığa düşünce osmanlı tahtı üzerinde hak iddia eden bu şehzadeyle veziri İzmiroğlu Cüneyt Bey'i yanlarına yardımcı kuvvetler de katarak salıverdi. Çevresinde Rumeli sancakbeylerini de toplayarak Edirne'yi ele geçiren Mustafa Çelebi, burada hükümdarlığını ilan edip kendi adına hutbe okuttu (1421). Yeğeni tarafından üzerine gönderilen sadrazam Bayezit Paşa ordusunu Sazlıdere'de bozguna uğratan Mustafa Çelebi, tutsak aldığı sadrazamı da öldürttü (1422). Amcasının veziri İzmiroğlu Cüneyt'i beylik vaadiyle kendi yanına çektikten sonra Rumeli seferine çıkan Murat II, ordusunu dağıttığı Mustafa Çelebi'yi yakalatarak idam ettirdi (1422). Bizans imparatoru Manuel Palaiologos'tan öç almak için aynı yıl İstanbul'u kuşattıysa da; bu kez de kardeşi şehzade "Küçük Mustafa"'nın saltanat iddiasıyla ayaklanması üzerine geri dönmek zorunda kaldı. Bizanslılar'la Germiyanoğulları ve Karamanoğulları'nın özendirmesiyle harekete geçerek İznik'i alıp Bursa'yı kuşatan ayaklanmacıları, 13 yaşındaki kardeşinin lalası Şarapdar İlyas Bey'i elde ederek sindiren padişah, kendisine teslim edilen Küçük Mustafa'yı İznik kalesi önünde idam ettirdi (1423). Bu arada, Eflak voyvodası (Kazıklıvoyvoda) Vlad Drakul'un ayaklanması bastırıldı; Adriya kıyılarına kadar Arnavutluk yeniden denetim altına alındı ve Korinthos seddi yıkılıp aşılarak Mora'ya girildi. Kendisinin Rumeli seferleriyle uğraşmasını fırsat bilerek Çankırı, Tosya ve Kalecik yörelerini geri alan Candaroğlu İsfendiyar Bey'in üzerine yürüyen Murat II, osmanlı yönetimine bağladığı Candaroğulları beyliğini Sinop'a kaçan İsfendiyar Bey'in oğlu Kasım Bey'e bıraktı (1424). Düzmece* Mustafa olayında kendisine İzmir beyliği verilerek kandırılan, ancak yine de rahat durmayıp Ege bölgesinde karışıklıklar çıkaran İzmiroğlu Cüneyt Bey, Akhisar savaşı'nda yenilgiye uğratıldıktan sonra tüm ailesiyle birlikte idam edildi ve sahip olduğu topraklar osmanlı egemenliğine alındı (1425). Ardından Menteşeoğulları (1425), Antalya yöresindeki Tekeoğulları (1426), Germiyanoğulları (1427) beylikleri ortadan kaldırıldı; başına padişahın eniştesi İbrahim Bey'in getirildiği Karamanoğulları beyliği yıllık vergiye bağlandı. Anadolu'da egemenliğini kurduktan sonra Murat II'nin yeniden çıktığı Rumeli seferi sırasında venedik donanması Gelibolu'da yenilgiye uğratıldı ve Fetret devrinde Süleyman Çelebi'nin yardım karşılığında Bizanslılar'a verdiği, onların da Venedikliler'e sattığı Selanik, geri alındı (1430); Yanya fethedildi (1431). Macaristan, Sırbistan ve Eflak'la Osmanlı devletine karşı gizlice anlaşan Karamanoğlu İbrahim Bey, osmanlı topraklarına saldırınca Rumeli'den Anadolu'ya geçen padişah, hızla ilerleyip karamanlı ordusunu dağıttıktan sonra Akşehir, Kayseri ve Konya'yı aldı. Kaçan İbrahim Bey, Murat II'nin kız kardeşi olan eşinin araya girmesiyle affedilerek beyliğinin başında bırakıldı. Ancak, Akşehir ve yöresini kendi topraklarına katan osmanlı hükümdarı, Kayseri'yi de akrabası olan Dulkadıroğlu Nasrettin Mehmet Bey'e verdi (1435). Karaman zaferinden sonra ye-

vić, güzel kızı Mara'yı padişaha vermek, osmanlı egemenliğini tanımak ve topraklarının bir bölümünden vazgeçmekle istilaya uğramaktan kurtulurken, sıranın kendisine geldiğini gören Eflak voyvodası Vlad Drakul da yeniden Osmanlı devletine bağlanmayı ve gerektiğinde asker vermeyi kabul ederek yerini korudu (1436). Böylece bağlaşıklarından soyutlanarak yalnız bırakılan Macaristan'a 45 gün süren büyük bir akın düzenlendi. Demirkapı'dan Tuna'yı geçen türk akıncıları, Erdel topraklarını baştan başa yağmalayarak geri döndüler. Sırplar'la Eflaklılar'ın Macarlar'la yeni bir ittifaka hazırlandıklarını duyan Murat II, Eflak voyvodası Vlad Drakul'u yakalatıp Gelibolu'da hapse attırdı ve Sırbistan üzerine yürüyerek başkent Semendire'yi ele geçirdi, kral Branković'i Macaristan ve Bohemya kralı Albrecht II' ye sığınmak zorunda bıraktı (1439). Branković'in özendirmesiyle ordusunun başına geçip Semendire'yi geri almak için sefere çıkan kral Albrecht II'yi yenilgiye uğratan padişah (1439), bir süre sonra da macar yönetimindeki Belgrad kalesini kuşattı (1441). Edirne'de bazı karışıklıklar çıkması üzerine ordunun yönetimini Evrenosoğlu Ali Bey'e bırakarak başkentine döndü. Macaristan'ın yeni kralı László IV tarafından Erdel (Transilvanya) voyvodalığına ve macar orduları başkomutanlığına atanan Hunyadi* János, karşısına çıkan türk kuvvetlerini Hermanstadt, Vasag (Jalomitcha) [1442], Niş ve İzlandi derbendinde (1443) dört kez ardı ardına yenilgiye uğratınca, Balkan dağlarına kadar çekilen ordusunun başına yeniden geçen Murat II, Konovicza dağının eteğinde haçlı kuvvetleriyle yaptığı Yalvaç savaşı'nı yitirmesine karşın, Balkan dağlarının ardına çekmeyi başardığı birliklerini büyük bir bozgun tehlikesinden kurtardı (1444). Ordusunu toparlayıp karşı saldırıya hazırlanan padişah, Hunyadi'nin kazandığı zaferlerden cesaretlenerek yeniden eyleme geçen Karamanoğlu İbrahim Bey'in Akhisar, Akşehir ve Beyşehir'i alıp Kütahya ile Ankara'ya kadar ilerlemesi üzerine karısı sırp prensesi Mara aracılığıyla Macarlar'a barış önerisinde bulundu. İmzalanan Szeged (Segedin) antlaşması'yla (1444) Branković'in Sırbistan krallığı'nı, Vlad Drakul'a geri verilen Eflak üzerinde Macaristan egemenliğini kabul etmek zorunda kalan Murat II, daha sonra Anadolu'ya geçerek çıktığı Karaman seferinde Konya'ya kadar olan yerleri ele geçirdi. Bu kez de karısı aracılığıyla kayınbiraderine başvuran İbrahim Bey, ağır koşullarla da olsa kendisini affettirip barış yapılmasını sağladı. Ancak, son yıllarda Rumeli'de üst üste uğradığı yenilgilerden büyük üzüntüye kapılıp dünyasına küsen Murat II, tahtı kendi isteğiyle oğlu Mehmet II'ye bırakarak genç karısı Mara ile birlikte Manisa'ya çekildi (1444). Devlet yönetiminin 12 yaşında bir çocuğa bırakılmasını fırsat bilen Papalık, Türkler'i Avrupa' dan çıkarmak için hıristiyan ülkeler arasında yeniden güçbirliği yapılması önerisiyle Macaristan kralına başvurdu. Osmanlı devletine karşı Lehistan ve Macaristan kralı László, Bizans imparatoru İoannes Palaiologos VIII, Eflak prensi Drakul, sırp kralı Branković ve Papalık makamının temsilcisi Caesarini'nin katıldığı bu yeni ittifaka, Anadolu'dan Karamanoğulları beyi İbrahim Bey de girdi. Böylece 10 yıl süreli Szeged antlaşması'nın imzalanmasından 50 gün sonra nedensiz yere barışı bozan macar kralı László, Osmanlı devletine savaş ilan etti. Oluşturulan büyük haçlı ordusunun başkomutanlığına getirilen macar milli kahramanı Hunyadi János, Bulgaristan üzerine yürüyüp Varna'ya kadar ilerledi. Bu endişe verici durum karşısında eski padişah, oğlu Mehmet II tarafından Manisa'dan Edirne'ye çağrıldı. Edirne' ye gelerek türk ordusunun başına geçen Murat II, Varna* savaşı'nda haçlı kuvvetlerini kesin bir yenilgiye uğrattı (10 kasım 1444). Savaş sırasında öldürülen Macaristan kralı László'nun kesik başı ve bozduğu Szeged antlaşması'nın metni, herkesin görmesi için günlerce bir mızrağın ucunda takılı kaldı. Varna zaferinden sonra Manisa'ya dönen Murat II, Buçuktepe* vakası adıyla anılan ilk yeniçeri ayaklanması üzerine sadrazam Çandarlı Halil Paşa tarafından yeniden Edirne'ye çağrılıp oğlunun yerine ikinci kez tahta çıkarıldı (1446). Tahttan indirilen Mehmet II, sancakbeyi olarak Manisa'ya gönderildi. Ertesi yıl Mora seferine çıkan Murat II, Mora despotluğunu Osmanlı devletine ve yıllık vergiye bağladı (1446). İskender Bey (Yorgi Kastriyota) ayaklanmasını bastırmak için çıktığı Arnavutluk seferinde (1447) bazı yerleri geri alıp Akçahisar (Kroya) kalesini kuşattıysa da burasını ele geçiremediği gibi, ayaklanmayı da tam anlamıyla bastıramadı. Bu arada, Varna'da yediği darbenin öcünü almak için harekete geçen Macaristan kral naibi Hunyadi János, padişahın Arnavutluk sorunuyla uğraşmasından yararlanarak oluşturduğu 50 000 kişilik ikinci bir haçlı ordusuyla Belgrad üzerinden Tuna'yı geçip osmanlı korumasındaki Sırbistan'ı istilaya başladı. Arnavutluk seferini yarıda keserek Sırbistan'a geçen ve düşman ordusunu Kosova düzlüğünde karşılayan Murat II, bu İkinci Kosova* savaşı'nda haçlı kuvvetlerini bozguna uğratıp yok etmekle (1448), hıristiyanların Türkler'i Avrupa'dan çıkarmaya yönelik son umutlarını da kırmış oldu. Kosova zaferinden sonra yeniden Arnavutluk'a dönen padişah, burada Debre ve Svetigrad kentlerini ele geçirdi (1449). Kış mevsiminin bastırması üzerine dağlarda çete savaşı yapan İskender Bey'i etkisiz duruma getiremeden başkentine döndü. Ertesi yıl çıktığı son Arnavutluk seferinde (1450) Berat'ı aldı ve Akçahisar'ı ikinci kez kuşattı. Ancak, yeni bir macar saldırısı hakkında kulağına birtakım haberler gelmesi sonucu kuşatmayı kaldırmak zorunda kalarak Sırbistan'a yöneldi. Yolda hastalanınca (inme), ordusuyla birlikte döndüğü Edirne'de bir süre hasta yatağında yattıktan sonra öldü. Yerine oğlu Mehmet II ikinci kez tahta çıktı (1451).

Osmanlı padişahları arasında ilk kez Hicaz'a "sürre" göndererek arap halkını Türkler'e yakınlaştıracak bir islam siyasetı izlemeye başlayan Murat II, ayrıca türk dili ve türk tarihi açısından da büyük önem taşır. Telif ve çeviri olarak birçok türkçe yapıt yazdıran padişah, türk bilim adamlarını ve şairlerini korumakla, milli kültür hareketinin de öncülerinden biri oldu. Yazıcıoğlu Ali Efendi'nin oğuz gelenеklerini içeren *Tevarih-i âl-i selçuk*'u; Molla Arif Ali'nin XI. yy. Anadolu fetihlerine ilişkin *Danişmentname*'si; Şeyhi'nin *Hüsrev ü Şirin*'i; Mercimek Ahmet'in *Kabusname* çevirisi gibi türk dili tarihi açısından çok değerli kaynaklar, Murat II'nin buyruğuyla yazılmış türkçe başlıca yapıtların bazılarıdır. (→ Kayn.)

Murat II külliyesi → MURADİYE KÜLLİYESİ.

MURAT III (Manisa 1546 - İstanbul 1595), türk padişah (1574-1595). Selim II ile yahudi kökenli Nurbanu Sultan'ın oğlu. Babasının Manisa sancakbeyliği sırasında doğdu. Dedesi Kanuni Sultan Süleyman tarafından Akşehir sancakbeyliğine atandı (1559). Şehzade Selim'in Konya sancakbeyliğine atanması üzerine Manisa sancakbeyliğine getirildi (1561). Manisa'da italyan dönmesi Safiye Sultan'dan doğan oğluna Kanuni tarafından Mehmet (daha sonra Mehmet III) adı verildi (1566). Selim II'nin vakitsiz ölümü üzerine sancakbeyi bulunduğu Manisa'dan hemen İstanbul'a gelerek Murat III unvanıyla 28 yaşında tahta çıktı (1574). Babasının ve tahta çıkar çıkmaz öldürttüğü 5 erkek kardeşinin cenaze töreni aynı gün yapıldı. Öte yandan, sarayda valide Nurbanu sultan ile yeni padişahın sevgili kadını Safiye Sultan arasında büyük bir çekişme başladı. Kanuni'nin kızı Mihrimah, Selim II'nin kızı ve sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın eşi İsmihan, harem kethüdası Canfeda ve vekilharç Raziye kadınlar Nurbanu Sultan' ın tarafını tutarlarken, sadece kocasının üzerindeki büyük etkisine güvenen Safiye Sultan, bu gruba karşı tek başına savaşıma girişti. Böylece Kanuni döneminde kurulmaya başlayan kadınlar saltanatı, Murat III döneminde daha güçlü bir kuruma dönüştü. Bu arada, yeni padişahın para hırsından yararlanarak ona 40 bin altınlık bir rüşvet kabul ettiren İsfendiyaroğlu Şemsi Paşa, Murat III'ün rüşvet alan ilk osmanlı hükümdarı olarak kötü ün kazanmasına yol açtı. Ancak, türk-venedik (1575), türk-iran (1576) ve ardından da türk-avusturya (1577) barışının bu devletlerin başvuruları üzerine uzatılması, Osmanlı İmparatorluğu'nun her şeye karşın bir dünya gücü olarak konumunu Murat III döneminde de koruduğunu kanıtlamış oldu. Yine aynı yıl Lehistan krallığı, rus ve germen saldırılarına karşı osmanlı korunması altına alınmakla, türk-lehistan antlaşması Türkiye'nin kuzey siyasetine uygun biçimde imzalandı. Öte yandan, sarayda iktidarı ele geçirme savaşımında valide Nurbanu Sultan'ın başlıca desteklerinden biri olan padişahın halası Mihrimah Sultan'ın ölümü (1578), Safiye Sultan'ın nüfuzunu önemli ölçüde artırdı. Bu arada, Şah Tahmasp I'in ölümünden (1576) sonra İran'da baş gösteren bunalımı yakından izleyen Van beylerbeyi Köşe Hüsrev Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği raporları dikkate alan Murat III, onun İran'a karşı bir an önce sefer açılması önerisini akla yatkın bularak üçüncü vezir Lala Mustafa Paşa'yı Şirvan ve Gürcistan seferi serdarlığına atadı (1578). Böylece 12 yıl sürecek olan (1578-1590) ve tüm Kafkasya'nın osmanlı topraklarına katılmasıyla sonuçlanan Türk-İran savaşı başladı. Türk koruması altına giren Fas sultanlığı'na saldıran Portekizliler, kesin bir yenilgiye uğratılırken, kralları da savaş alanında öldürüldü (1578). İspanyollar'a karşı Akdeniz'de güçlü bir müttefik edinmek isteyen kraliçe Elizabeth I'in girişimini olumlu karşılayan Murat III, türk-ingiliz ticaret ve siyaset ilişkilerinin başlamasına olanak tanıdı (1579). Yine aynı yıl dedesi Kanuni'nin son, babası Selim II'nin tek ve kendisinin de ilk sadrazamı olan Sokullu Mehmet Paşa'nın öldürülmesi (bir söylentiye göre hiç sevmediği bu büyük devlet adamını ortadan kaldırtarak ondan kurtulması) üzerine, yerine ikinci vezir Semiz Ahmet Paşa'yı getirip rahat bir soluk aldı. Artık bir türk gölü durumuna gelen Hazar denizi'nde yeni bir Hazar donanmasıyla kaptanlığının kurulmasını isteyen padişah buyruğuna uyularak Şirvan beylerbeyi Mehmet Bey bu göreve atandı. Ancak, sadrazam Semiz Ahmet Paşa'nın ölümü üzerine (1580) onun yerini almak için çekişen vezirlerinden Kıbrıs fatihi Lala Mustafa Paşa ile Yemen fatihi Koca Sinan Paşa arasındaki kavgayı önlemeyi başaramayan padişah, sadrazamlık makamını kaldırarak Lala Mustafa Paşa'yı mührü hümayun verilmeksizin, sadece saltanat vekili unvanıyla sadaret kaymakamlığına atadı. Böylece bu anlaşmazlığa osmanlı tarihinde eşi görülmemiş biçimde bir çözüm yolu buldu. Lala Mustafa Paşa aynı yıl ölünce (ya da gerçek sadrazam olamadığı için üzüntüsünden intihar edince), yeniden kurduğu sadrazamlık makamına şark serdarı Koca Sinan Paşa'yı getirdi. Dedesi ve babasından sonra Fransızlar'a verdiği üçüncü kapitülasyon fermanı gereğince, türk limanlarına gelecek tüm yabancı gemilere fransız bandırası çekme zorunluğu getirilirken, sadece ingiliz gemileri bu bandıra zorunluğunun dışında tutuldu (1581). Babası Selim II gibi kadın ve içkiye düşkün bir hükümdar olan Murat III, oğlu ve veliahtı şehzade Mehmet için osmanlı tarihinin en görkemli şenliği sayılan 57 günlük bir sünnet düğünü düzenledi (1582) ve keyfince eğlendiği bu düğünde hüner gösterenlerin Yeniçeri ocağı'na alınması-

Murat III
Atatürk kitaplığı, İstanbul

Murat IV

nı buyurmakla, ocak yasalarının ilk kez çiğnenmesine yol açarak ocağın bozulmasına da neden oldu. İlk ingiliz elçisi olarak İstanbul'a gelen William Harbone'u huzuruna kabul edip sunduğu değerli armağanları kabul eden padişah, böylece türk-ingiliz dostluğunun temellerini attı (1583). En büyük rakibesi valide Nurbanu Sultan öldükten (1583) sonra sarayda kesin olarak egemenlik kuran Haseki Safiye Sultan (hatta kaynanasını zehirlettiği bile söylenir), artık eskisi gibi kıskanmadığı kocasını 40'ı aşkın cariyesi ve içki âlemleriyle baş başa bırakıp devlet işlerine el attı. Böylece yüksek devlet memurluklarının rüşvet karşılığı satılmasının, özellikle hazinenin yabancı ellere geçmesinin ve padişahın osmanlı tahtında bir mirasyedi gibi davranmasının ilk kötü sonuçları, 6 yıl sonra patlak verdi. Darphanede 1 000 dirhem gümüşten 500 akçe kesilirken, ayar bozulup bundan 1 000 akçe kesilecek olursa, askere dağıtılacak aylığın yarısının saraya kalacağı düşünüldü. Ayarı bozuk yeni paralar basılarak askere dağıtıldıysa da, bu parayı geri çeviren çarşı esnafı, bir akçelik mala iki akçe istedi. Bunun üzerine Beylerbeyi* vakası adıyla anılan yeniçeri ayaklanmasında yeniçeriler osmanlı tarihinde ilk kez kelle istediler ve ayaklanma Rumeli beylerbeyi Doğancı Mehmet Paşa ile başdefterdar Mahmut Çelebi öldürülmeden sona ermedi (1589). Öte yandan, Türkler'in Kafkasya ve Azerbaycan fetihleri onaylanmak, bu ülkeler Osmanlı devletine bırakılmak koşuluyla İstanbul'da türk-iran barışı imzalandı (1590). Komutanlarla beylerbeyleri artık İstanbul'un sözlerine kulak asmaksızın başlarına buyruk hareket ettiklerinden, Bosna beylerbeyi Telli Hasan Paşa'nın avusturya topraklarına kendiliğinden akınlar yapması üzerine Avusturya imparatoru 1590'da sekiz yıl süreyle yenilenen türk-avusturya barışı Türkler tarafından bozulduğu için 30 bin duka altını tutarındaki yıllık haracın kesildiğini padişaha İstanbul'daki elçisi aracılığıyla bildirdi (1592). Yine avusturya topraklarına yaptığı bu akınlardan biri sırasında Telli Hasan Paşa'nın şehit olmasıyla sonuçlanan Kulpa bozgunu üzerine Avusturya seferine karar veren Murat III, imparatorun İstanbul'daki elçisinin hapse atılmasını buyurdu (1593). Avusturya imparatorunu zincire vurup İstanbul'a getireceğini söyleyen sadrazam ve serdarıekrem Koca Sinan Paşa'nın muhaliflerini susturmak için de bu sefere karşı çıkanları "kâfir" ilan eden fetvalar yayımlattı. Türk-Avusturya savaşı Sinan Paşa ordusunun üstünlüğüyle sürüp giderken, Osmanlı devletine bağlı olan Erdel, Eflak ve Boğdan voyvodaları Türkler'e karşı Papalık makamınca hazırlanan Kutsal ittifak'a girerek osmanlı yönetimine karşı ayaklandılar (1594). Eflak ve Boğdan'da müslüman halk kılıçtan geçirildi. Daha sonra İbrail kalesine saldırıp kenti yakan eflak ordusu, Silistre'yi de ele geçirmesine karşın, türk karşı taarruzu üzerine bozularak dağıldı (1595). Bu arada, Murat III, aşırı kadın düşkünlüğü yüzünden yakalandığı sidik torbası iltihaplanmasından (prostat) öldü ve büyük oğlu Mehmet III onun yerine geçti. Cenazesi Ayasofya camisi'nin avlusuna gömüldü, sonradan da üstüne bir türbe yaptırıldı.

Osmanlı İmparatorluğu gibi bir dünya devletini 21 yıl yöneten Murat III, aslında çok iyi öğrenim ve eğitim görerek yetişmiş, zeki ve aydın bir hükümdardı. Özellikle edebiyata çok meraklı olan padişahın tasavvufa ilişkin *Fütuhat-ı sıyam* adlı düzyazı bir yapıtı; *Muradı* mahlasını kullanarak yazdığı ikisi türkçe, ikisi de arapça ve farsça olmak üzere 4 divanı vardır. Şiirlerine egemen olan tasavvuf eğilimi, lirik bir ruhun hüzün dolu inceliğiyle bağdaşarak uyum sağlar. Ancak, Murat III'ün bazı Batı kaynaklarında da beğeni kazanan bu erdemlerine karşılık, devlet yapısını kökünden sarsacak kadar aşırıya kaçan kadın ve para düşkünlüğü, zarar verici başlıca kusurlarıydı. Ayrıca, (eğer doğruysa) Sokullu gibi bilgili ve deneyimli bir devlet adamını öldürtmesi, askerlikten hiç anlamadıkları halde çıkarcı, yeteneksiz vezirlerin sözüne uyarak çok yorucu İran, hemen ardından da hazineyi tamtakır bırakan masraflı Avusturya seferine karar vermesi devlet yönetimi açısından affedilmez yanılgıları olarak kabul edilir. Peçevi İbrahim Efendi'ye göre, Murat III'ün çeşitli cariyelerden tümü de yaşamayan 130 çocuğu dünyaya geldi. Öldüğü zaman geride 26 sultan ile 20 şehzade bıraktı. (→ Kayn.)

Murat III köşkü, Topkapı sarayı kapsamında, Murat III'ün Mimar Sinan'a yaptırdığı köşk (1578); Valide ve İkballer taşlıklarının arasında, *Sultan Murat yatak odası* olarak tanınan yerdir. Çevresi yapılarla dolmuş olmakla birlikte, altta yazlık, üstte kışlık mekânlardan oluşan köşk, mimarisiyle sarayın en ilginç bölümlerindendir. Yazlık bölümde havuz, duvar çeşmeleri, havuza bakan bir tahtlı balkon bulunur; küresel bingili bir kubbeyle örtülü üst sofada ocak ve selsebil vardır. Çini ve kalem işi süslemeler iç mekâna zenginlik kazandırır.

Murat III köşkü
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

Büyük Larousse

MURAT IV (İstanbul 1612 - *ay. y.* 1640), türk padişah (1623-1640). Ahmet I ile rum kökenli Mahpeyker Kösem Sultan'ın oğlu, Mustafa I'in yeğeni, Osman II'nin kardeşi ve Sultan İbrahim'in ağabeyi. Akıl hastası olan amcası Mustafa I'in ikinci kez tahttan indirilmesi üzerine sadrazam Kemankeş Kara Ali Paşa ile işbirliği yapan annesi Kösem Sultan sayesinde 11 yaşında tahta çıktı (1623). Murat IV'ün saltanat süreci iki döneme ayrılır: devlet işlerini annesiyle sadrazamların yönettiği yaklaşık 9 yıl süren çocukluk ve ilk gençlik çağı (1623-1632); yönetimi kendi eline alarak zorbalar egemenliğine son verdiği ve ölümüne kadar sürdürdüğü despotluk çağı (1632-1640). Tahta çıktığının daha ertesi yılı Bağdat'ın bir ihanet yüzünden elden çıkması üzerine, tüm Irak'ın safevi istilasına uğradığını, padişah olmasında önemli rol oynayan sadrazam Kemankeş Kara Ali Paşa'nın annesinin kıskançlığını çektiği için rüşvet alma gerekçesiyle idam edildiğini, Kırım'da ayaklanma çıktığını, Lehler'den yardım gören Don Kazakları'nın Boğaziçi'ne akın yapıp Yeniköy ile Sarıyer'i yağmaladıklarını, Osman II'nin kan davasını öne sürerek ayaklanan Abaza Paşa isyanının bir türlü bastırılamadığını öğrenen çocuk hükümdar, bütün bu olaylar karşısında seyirci kalmaktan başka bir şey yapamadı. Daha sonra Bağdat'ın iki kez kuşatıldığı (1626 ve 1630) halde geri alınamayışına üzülmekle yetinmek zorunda kalan genç padişah, bu arada ayaklanmacı Abaza Mehmet Paşa'nın affedilme koşuluyla teslim olmasına (1628) da pek sevinemedi. Annesinin devlet işleri ve kendi üzerindeki etkisinden kurtulmaya çalışan Murat IV, ilk kez yönetime elkoyarak ikinci Bağdat kuşatmasında başarısızlığa uğrayan sadrazam ve serdarıekrem Hüsrev Paşa'yı azledip yerine Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa'yı getirdi (1631). Bunun üzerine nüfuzunun kırılmakta olduğunu gören valide Kösem Sultan, damadı olan sadaret kaymakamı Topal Recep Paşa ile işbirliği yaparak oğluna bir gözdağı vermek istedi. Topal Recep Paşa'nın kışkırttığı yeniçeri ve sipahi zorbaları eski sadrazam Hüsrev Paşa'nın azlini bahane edip Topkapı sarayı'na saldırarak padişahı ayak divanına çağırdılar (1632). Daha önce bu zorbaların iki ağabeyini (şehzade Mehmet ve Osman II) parçaladığını gören Murat IV'ün büyük korkuyla çıktığı ayak divanında, zorbalar padişahtan Hüsrev Paşa'nın azlinden sorumlu tuttukları sadrazam Hafız Ahmet Paşa'nın kendilerine teslimini istediler. Üzerlerine atılarak kendini feda eden Hafız Ahmet Paşa zorbalar tarafından parçalanırken bunlardan öç almaya ant içen Murat IV, yine onların isteğiyle Topal Recep Paşa'yı sadrazamlığa getirmek zorunda kaldı. Ancak, Tokat'ta boğdurttuğu eski sadrazam Hüsrev Paşa'nın İstanbul'a gönderilen kesik başını saray kapısı önünde göstermine sunmaktan da kaçınmadı. Bu kez de Hüsrev Paşa'nın idamı vesilesiyle ve yine sadrazam Recep Paşa'nın özendirmesiyle, bir ay sonra saraya yeniden baskın düzenleyen zorbalar, padişahı tekrar ayak divanı yapmaya zorlayarak öldürülen eski sadrazama karşılık başdefterdar Mustafa Paşa, yeniçeri ağası Hasan Halife, musahip Musa Çelebi gibi Murat IV'ün sevgisini kazanmış kişilerin kendilerine teslimini istediler. Bu sevdiği kişiler de zorbalar elinde öldürüldükten sonra andına sadık kalmak için harekete geçen 20 yaşındaki genç padişah, önce eniştesi Recep Paşa'yı idam ettirerek kendisine çok bağlı vezirlerden Tabanıyassı Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Sonra annesi Kösem Sultan'ın haremdeki dairesinde gözaltında tutulmasını sağlayarak devlet yönetimini doğrudan kendi eline aldı. Ardından da ayak divanına çağırdığı Yeniçeri ve Sipahi ocaklarının ileri gelenlerini, önlerine Recep Paşa'nın cesedini atıp sindirerek kendisine bağlılık andı içirmesi sonucu zorbalar egemenliğine son verdi (1632). Yine aynı yıl Balıkesir taraflarında büyük bir ayaklanma çıkaran İlyas Paşa'yı idam ettirdi. İstanbul'da kentin beşte birini yok eden büyük bir yangın çıkması üzerine kahvehanelerin kapatılmasını buyurarak tütün yasağı koydu (1633). Valide sultanın dayanaklarından biri olan ilmiye sınıfını cezalandırmaya da şeyhülislam Ahizade Hüseyin Efendi'yi idam ettirmekle başladı (1634). Aradaki barış antlaşmasına karşın, Lehistan'ın koruduğu Don Kazakları'nın osmanlı topraklarına sürekli yaptıkları akınlardan ötürü Lehistan seferine çıkmaya karar verdi. Ancak, Lehistan hükümetinin Osmanlı devletinin ileri sürdüğü koşulları kabul ettiğini bildirmesi üzerine Edirne'den İstanbul'a dönen Murat IV, tütün yasağının yanı sıra bu kez de içki yasağını koydu ve gece-gündüz kılık değiştirip gezerek birçok sarhoşu kendi eliyle öldürdü. Adam öldürtmeye artık iyice alışan padişah, bir daha hicviye (taşlama) yazmayacağına yemin ettirdiği halde bu andını bozan ünlü şair Nef'i'yi de veziri Bayram Paşa'ya idam ettirmekten geri kalmadı (1635). Daha sonra tutsak edilerek İstanbul'a gönderilen Lübnan'ın asi dürzi emiri Manoğlu Fahrettin ile oğlunu idam ettiren Murat IV, Revan seferine çıktı (1635). Yol boyunca zorbalar dışında söz dinlemedikleri söylenen valilerle kadıların da boyunlarını vurdurarak ilerleyen padişah, Erzurum'a girdi ve 10 günlük bir kuşatmadan sonra Revan (Erivan) kalesini teslim aldı.

Sünni mezhebine geçen Revan valisi Emirgûne (bugünkü Emirgân'a adını veren kişi) Tahmasp Kulihan, Yusuf Paşa adını alarak Murat IV'ün hizmetine girdi. Revan'dan Tebriz'e hareket etmeden önce, annesinin kendisine karşı birtakım dolaplar çevirmesi olasılığından kaygılanan padişah, İstanbul'a gönderdiği fetih müjdecilerine verdiği gizli bir fermanla İstanbul kaymakamı vezir Bayram Paşa'ya öz kardeşleri Bayezit ile Süleyman'ın öldürülmesini buyurdu; bu iki şehzade boğularak idam edildi. Tebriz üzerine yürüyen Revan fatihi genç hükümdar, bu kenti de osmanlı topraklarına kattı. Sefer dönüşü Diyarbakır'a gelindiğinde, halkına yasakladığı içkiye aşırı düşkünlüğünden ya da osmanlı hanedanlık üyelerinin kalıtsal iletti olduğundan, ölümüne neden olacak damla (gut) hastalığının ilk belirtilerinin ortaya çıkması yüzünden burada bir süre hasta yatağında yatmak zorunda kaldı. Başkente zafer alayı ile girişi, artık sevgisini yitirdiği İstanbul halkı tarafından korkuyla karşılandı (1635). Revan'ın fethinden sonra sadrazamlığa ek olarak Rumeli beylerbeyliğini de verdiği Tabanıyassı Mehmet Paşa'yı, yardım yetiştiremediği için kalenin yeniden Safeviler'in eline geçmesine neden olduğu gerekçesiyle tüm mal varlığından yoksun bırakıp azletti; Bayram Paşa'yı sadrazamlık ve serdarıekremliğe getirdi (1637). Bağdat seferine çıkmadan önce de büyük zekâsını kendisi için tehlikeli gördüğü üçüncü kardeşi şehzade Kasım'ı cellat Kara Ali'ye öldürttü (1638). Kendisine rakip bir gelin istemeyen Kösem Sultan, oğlunu küçük yaştan beri cariyelerden uzak tuttuğundan kadınlarla pek ilişkisi bulunmayan Murat IV'ün bir tek hasekisi (Ayşe Sultan) ve ondan olan 3 kızı (Kaya, Safiye, Rukiye sultanlar) vardı. Bu durumda oğlu bulunmayan padişahtan sonra osmanlı tahtının mirasçısı olarak sadece 2 aday kalmaktaydı: işe yaramaz bir akıl hastası olan eski padişah Mustafa I ve hapis kaldığı saraydaki dairesinde ecel terleri dökmekten sinir hastası olan şehzade İbrahim. Bu yüzden Kösem Sultan, osmanlı soyunu kurutan büyük oğlu Murat IV'e karşı en küçük oğlu İbrahim'i son osmanlı şehzadesi olarak sıkı bir korumaya aldı. Büyük bir orduyla Bağdat seferine çıkan Murat IV, Konya'ya geldiğinde Sakarya şeyhi denilen bir kişinin mehdilik iddiasıyla yönetime kafa tuttuğunu öğrenince bu sahtekârı yakalatıp cellat Kara Ali'ye işkenceyle öldürttü. Daha sonra Halep'te ölen Bayram Paşa'nın yerine Diyarbakır beylerbeyi Tayyar Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa getirerek Bağdat üzerine yürüdü. Bağdat kuşatması sırasında süren şiddetli çarpışmalarda şehit düşen Tayyar Mehmet Paşa'nın yerine, Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yı sadrazamlığa getiren padişah, 40 günlük bir kuşatmadan sonra kenti fethetti ve iç kalede direnişi sürdürmek isteyen tüm iranlı askerleri kılıçtan geçirdi (1638). Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa Bağdat'tan İran seferine çıkarken hastalığı depreşen Murat IV, İstanbul'a dönmek üzere yola koyuldu. Safeviler'in başvurusu sonunda bugünkü Türkiye-İran sınırını saptayan Kasrışirin antlaşması'nı imzalayan sadrazam, bunun padişahça onaylanması için antlaşmanın metnini başkente gönderdiği sırada Murat IV de İstanbul'a döndü (1639). Hekimlerin tüm uyarılarına karşın içmeye devam ettiği için düştüğü hasta yatağında Kasrışirin antlaşması'nı onayladığını belirten mührü bastıktan (1640) kısa bir süre sonra ölen Murat IV, babası Ahmet I'in türbesine gömüldü ve annesi Kösem Sultan tarafından birkaç kez öldürülmekten kurtarılan kardeşi İbrahim padişah oldu.

Askerinin başında savaşa katılan son osmanlı padişahı olarak bilinen Murat IV, olağanüstü acı kuvvetiyle ünlüydü. Huzura kabul edilen fransız gezgini du Loir, anılarında padişahın idman yaparken çok iriyarı bir kişi olan Silahtar Musa Paşa'yı tek eliyle kuşağından tutup havaya kaldırarak meydanda bir süre dolaştırdıktan sonra yavaşça yere bırakmasını, 200 okkalık (yaklaşık 257 kg) gürz kullanmasını, bir ciritle sekiz kalkan birden delivermesini, kendine özgü uzun ve ağır kılıcını saatlerce yorulmadan sallamasını ve güreş tuttuğu genç yeniçerileri enselerine vurduğu tek şaplakla yere serivermesini hayranlıkla belirtir. Büyük dedesi Murat III gibi "Muradi" mahlasıyla şiir yazan hükümdarın, özellikle Hafız Paşa'ya yazdığı manzum mektup, en ünlü yapıtıdır. Kol kuvveti hakkında birçok öykü anlatılan Murat IV'ün iradesi,*demir gibi sağlam bedenini içki ve uyuşturucuyla çürüttüğüne bakılırsa, herhalde kolu kadar güçlü değildi. Öte yandan, yönetimi kendi eline almasından ölümüne kadar geçen 7 yılı aşkın sürede Murat IV'ün idam ettirdiği insan sayısını 20 bin olarak gösteren ve ona osmanlı padişahlarının en kan dökücüsü sıfatını yakıştıran Hammer, devleti yıkıma götüren zorbalığın ortadan kaldırılmasını, Irak'ın fethini ve bugün bile geçerli olan Türk-İran sınırının kesinlikle saptanmasını hükümdarın gerçekleştirdiği en büyük işler diye tanımlar. Gerçekten rüşvet ve yolsuzluklara son verip hazine gelirlerini artırmak, gücüyle askerin hayranlığını kazandıktan sonra orduyu yeniden düzenleyip disiplin altına almak, sanayi ve ticareti özendirmek gibi hizmetleriyle Osmanlı devletine yeni bir canlılık aşılayan Murat IV, Hammer'in kanısınca imparatorluğun Karlofça antlaşması'na kadar yaklaşık 60 yıl yeniden bir büyüklük dönemi geçirmesini sağladı. Ancak, devleti yuvarlanmakta olduğu uçurumdan çekip kurtaran bu padişah öldüğünde, zulmünden, genç erkeklere olan düşkünlüğünden, içkiyle tütün kullananlara uyguladığı cezalardan ve kan dökücülüğünden yılgın durumda bulunan halk, rahat bir soluk alarak tam bir bayram sevinci yaşamaya başladı. (→ Kayn.)

MURAT V (İstanbul 1840 - *ay. y.* 1904), türk padişah (1876). Abdülmecit ile Şevkefza Sultan'ın büyük oğlu, Abdülaziz'in yeğeni ve Abdülhamit II'nin ağabeyi. Öğrenimine büyük özen gösterilen şehzade, dönemin en ünlü bilginlerinden Doğu kültürüyle fen dersleri aldı. Önce Ethem Paşa'dan, sonra da Kemal Paşa ile Gardet adlı bir fransızdan ders alarak 14 yaşında öğrenmeye başladığı fransızcasını ilerletti. Özellikle Muzıkayı hümayun komutanı Guatelli Paşa ile Augusto Lombardi adlı bir başka italyandan aldığı piyano dersleriyle yetenekli olduğu musikiyi çok iyi öğrenip birçok şarkı besteledi. Ancak, içkiye çok düşkün olduğundan ayık anı yok gibiydi ve zamanla bu ayyaşlığı daha da ilerledi. Osman Gazi'den Ahmet I'e kadar babadan oğula geçen saltanat vârisliğinde, Ahmet I öldükten sonra büyük oğlu Osman dururken padişahın kardeşi Mustafa I'in tahta çıkarılmasıyla, "ekber ü erşed" kuralının uygulanmasına başlandı. O tarihten sonra yasallaşan bu kuralı bozmaya kalkışan Abdülmecit, kardeşi Abdülaziz yerine çok sevdiği büyük oğlu Murat Efendi'yi veliaht ilan etmek istediyse de başaramadığı için babası ölünce (1861) padişah olamayan şehzade Murat, amcası Abdülaziz'in tahta çıkması üzerine veliaht ilan edildi. Abdülaziz'in Mısır (1863) ve Avrupa (1867) gezisine kardeşi şehzade Abdülhamit Efendi ile birlikte katıldı. Ancak, amcasının veraset yöntemini değiştirip kendi oğlu Yusuf İzzettin Efendi'yi veliaht ilan etmek istemesi ve yakınlarından olan şehremini Haydar Efendi'nin Midilli'ye sürülmesi üzerine (1871) Yeni Osmanlılar, özellikle de serasker Hüseyin Avni, Adliye nazırı Mithat, eski sadrazam Mütercim Rüştü paşalarla eski şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi'den oluşan ve "Erkânı erbaa" (dörtlü cunta) adıyla anılan meşrutiyet yanlılarıyla işbirliği yaparak Abdülaziz'in bir an önce tahttan indirilmesi için başlatılan çalışmalara katıldı. Sarrafı Hristaki'den sağladığı paraları İstanbul'daki büyük medreselerin öğrencilerine el altından gizlice dağıttırarak kansız bir ayaklanma niteliğindeki softalar (talebei ulum) gösterisini hazırladı (1876). Mithat Paşa ile yaptığı gizli görüşmelerde padişahı tahttan indirmenin günü birkaç kez değiştirildikten sonra 30 mayıs salı gününde karar kılındı. Dolmabahçe sarayı'nın veliaht dairesinde bulunan Murat Efendi'ye asker sarayı kuşatınca kendiliğinden dışarı çıkması önerildiyse de başarılamadığı takdirde amcasının gözünde suçlu duruma düşmemek için askerin saraya girerek kendisini dışarı çıkarmasında ayak diredi. Kararlaştırılan günde Abdülaziz cinnet getirdiği gerekçesiyle tahttan indirildi (1876). Hüseyin Avni Paşa tarafından dairesinden alınıp arabaya götürülürken süngülü askerleri görmesi, arabaya biner binmez seraskerin belinden çıkardığı tabancasını herhangi bir olasılık karşısında kendisini koruması için yeni padişaha vermesi, kayıkla Dolmabahçe'den Sirkeci'ye geçirilirken gemilerden atılan cülus toplarını seraskerin Mesudiye zırhlısına uğranması önerisi, sağanak halinde boşanan yağmur altında karaya çıkılması gibi birbirini izleyen kuşku uyandırıcı olaylar, içkinin etkisiyle bilinci bulanık durumda olan Murat V'in tam bir bunalıma girmesine yol açtı. Böylece yeni padişah bir kira arabasıyla Sirkeci iskelesinden Serasker kapısı'na bu olayların etkisi altında bilincini cinnet derecesinde yitirmiş bir kişi görünümünde geldi. Bu arada, eski padişah Topkapı sarayı'na götürülürken, Dolmabahçe'de büyük bir yağma hareketine girişildi. Yeni valide sultan "cülus bahşişlerine karşılık" adı altında Abdülaziz'in 85 000 altınına elkoydu; yaklaşık 8 milyonluk esham ve tahvilat Maliye'nin borcuna karşılık "Erkânı erbaa" kararıyla hemen Osmanlı bankası'na yatırıldı ve sarayın iç hazinesindeki 8 yüz bin liralık mücevherat da Murat V'in bir milyon lirayı bulan borcuna karşılık yeni padişahın sarrafı Hristaki'ye devredildi. Serasker kapısı'nda başlayıp Dolmabahçe sarayı'nda tamamlanan biat töreninde Topkapı sarayı'ndaki tarihsel taht getirilemediği için Murat V'e atalarının tahtına oturmak hiçbir zaman kısmet olmadı. Öte yandan, duyduğu korkunun etkisinden kurtulamayan padişahın durumu ağırlaşarak gerçek bir çılgınlığa dönüştü. Biat töreni sırasında patriklerle öteki ruhani başkanlar içeri girdiklerinde tahttan inip kaçmaya kalkışmak, özellikle Abdülaziz'in acıklı ölümü ve Çerkez* Hasan vakası'ndan sonra merdivenlerden çıkarken inmek, inerken çıkmak; ata ters binmek; huzuruna çıkan vükelayı kucaklayıp öpmek; Yıldız sarayı'nda padişahlık istemediğini söyleyerek kendini havuza atmak gibi doğal olmayan davranışları yüzünden kılıç alayı ertelendiği gibi, cuma selamlıklarına çıkması da yasaklandı. Babıâli'nin durumu gizli tutmaya çalışmasına karşın, halk arasında çeşitli söylentilerin yaygınlaşması üzerine Avusturya'dan tedavisi için getirtilen Leidersdorf adlı akıl hastalıkları uzmanının Murat V'in Viyana'daki kliniğinde 6 ay yatması koşuluyla iyileşebileceği hakkında rapor vermesi karşısında zor durumda kalan hükümet, ancak aklı başında bir padişahla meşrutiyetin ilan edilebileceğini anlayarak veliaht Abdülhamit Efendi ile bağlantı kurdu. Mütercim Rüştü ve Mithat paşaların Kâğıthane kasrı'nda veliaht şehzade Abdülhamit ile gizli bir görüşme yaparak anlaşmalarından sonra şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin fetvasıyla Murat V bir raslantı sonucu amcası Abdülaziz gibi yine bir salı günü tahttan indirildi (31 ağustos 1876). Çırağan sarayı'na kapatılan eski hükümdar, böylece osmanlı tarihinde tahtta en kısa süre kalan padişah olma niteliğini kazandı (93 gün). Ancak, Murat V'in hastalığı uzun sürmedi. Tahttan indirildikten sonra iyileşen eski padişah, Çırağan sarayı'ndaki çilesini şarkılar bestelemek ve torunlarına ders vermekle doldurdu. Çırağan*

Murat V

Murat dağı'ndan bir görünüm

vakası'ndan (1878) sonra daha sıkı koruma altına alınan Murat V'in hatırı kardeşi Abdülhamit II tarafından sürekli soruldu ve dışarısıyla bağlantı kurması dışında her isteği yerine getirilirken, özellikle çok sevdiği içkiler kendisine bolca gönderildi. Şeker hastalığından öldüğünde, cenazesi Yenicami türbesi'nde annesi Şevkefza Sultan'ın yanına gömüldü. (→ Kayn.)

MURAT AĞA Şeştari, türk besteci (1610 [?] - İstanbul 1673 [?]). Murat IV'ün, Evliya Çelebi'ye göre Revan seferinden, Şeyhülislam Esat Efendi'ye göre de Bağdat seferinden dönerken İstanbul'a getirdiği müzikçilerdendir. Kaynaklar, daha çok hanende olarak tanındığını, ama büyük ustalıkla şeştar (ya da çartar) çaldığını da belirtir. Farsça güfteli yapıtlarının bazıları, bir zamanlar Abdülkadir Meragi'ye mal edilmişti. Günümüze ulaşan yapıtları: *Buselik kârçe, Hüseyni nakış beste, Hüseyni ağırsemai, Nikriz ağırsemai, Evç yürüksemai.*

MURAT BEY, çerkez kökenli mısırlı kölemen beyi (öl. Mısır 1801). Güçlü çerkez emirlerinden Elbruz Zehep Bey'in evlatlığı olarak yetişti. Babalığının ölümü üzerine yeniden düzenlediği 10 000 kişilik ordusuyla Yukarı Mısır'ı denetimi altına alarak osmanlı yönetimine karşı ayaklandı (1776). Ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa karşısında tutunamayacağını anlayınca, aman dileyerek onun hizmetine girdi (1786). Ancak, 1787-1792 Türk-Rus savaşı'nın başlaması üzerine Hasan Paşa Mısır'dan ayrılmak zorunda kalınca, yeniden ayaklanıp bazı kentleri ele geçirdi (1787) ve sonunda Kahire'ye de girerek yönetime elkoydu (1791). İskenderiye'yi işgal ederek ilerlemeyi sürdüren Napoléon Bonaparte komutasındaki fransız kuvvetlerine karşı yapılan savaşlara Mısır valisi Ebubekir Paşa ve yine kölemen beylerinden İbrahim Bey ile birlikte katıldı (1798). Rahmaniye'de yenilgiye uğramasına karşın, kaçmayı başardı. Ancak, 8 gün sonra yapılan Ehramlar savaşı'nda düşmana tutsak düştü. Kahire'ye giren Fransızlar'ın, eşi Nefise Hanım'dan 120 000 altın fidye alıp serbest bıraktıkları Murat Bey, bu kez de istilacı güçlerin hizmetine girdi. Fransa'ya dönen Napoléon'un geride bıraktığı generallerden Kléber ve Menou'nun buyruğunda, direniş hareketlerini sindirmek için çalıştı. Osmanlı devletince Mısır'a gönderilen (1800) ve aralarında Kavalalı Mehmet Ali'nin de bulunduğu türk askerleriyle savaşırken vebaya yakalanarak öldü.

MURAT dağı, İçbatı Anadolu platoları üzerinde Uşak'ın 35 km kadar D.'sunda yükselen dağ kütlesi (2 309 m). Çekirdeği, billurlu şistler, permokarbon kayaçları ve granitten meydana gelen kütlenin çevresinde ofiyolitler yer alır. K.-B.-G.-D. doğrultusunda faylarla kesilen kütle, Karadeniz'e, Marmara'ya ve Ege'ye yönelen birçok akarsuyun (Porsuk, Kocaçay, Gediz ve Banaz çayları) kaynak alanıdır.

MURAT EFENDİ, avusturya kökenli türk diplomat ve yazar (Viyana 1836 - Lahey 1881). Türk uyruğuna geçmeden önceki adı Franz Xavier von Werner'di. 1854-1856 yıllarında Avusturya imparatorluk ordusunun hussar alayında teğmen olarak görev yaptığı bilinmektedir. Bazı kaynaklara göre, babası hırvat olduğu için, kendisinden kurşuna dizmesi istenilen iki hırvat genciyle birlikte Osmanlılar'a sığınmış, Murat adını alarak Babıâli'nin hizmetine girmiştir. 1856'dan başlayarak Hariciye nezareti'nde görev aldı; Bükreş, Palermo, Temesvár'da konsolos; Venedik ve Dresden'de başkonsolos olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu temsil etti. Mithat Paşa'nın ikinci sadrazamlığı sırasında Paris büyükelçilik müsteşarlığı, Ethem Paşa döneminde de Stockholm ve Lahey büyükelçilikleri yaptı. Paris büyükelçiliğine atandığı sırada öldü. Türkiye'ye geldikten sonra edebiyatla ilgilenmeye başlayan Murat Efendi'nin on ikisi piyes, dördü şiir olmak üzere on sekiz yapıtı vardır. Çok kısa zamanda türkçeyi öğrenmesine karşın yapıtlarını almanca yazdı. İlk kez 1871'de Temesvár'daki Alman tiyatrosu'nda oynanan *Selim III* (Selim Der Dritte) adlı manzum trajedisinde bu padişahın yapmak istediği yenilikleri ve Alemdar Paşa olayını renkli, canlı, gerçekçi bir üslupla ve önyargısız biçimde ele aldı. 1877'de iki cilt halinde yayımlanan *Türkische Skizzen* (Türkiye taslakları), Osmanlı İmparatorluğu'nun o dönemdeki durumunu, türk halkının yaşayış ve geleneklerini, sanat olaylarını, İstanbul semtlerini ve özelliklerini, çeşitli Anadolu kentlerini, yerel töreleri, ilginç olayları anlatan, kültür ve halkbilim tarihimiz açısından önemli bir kaynaktır. Birbiri ardına üç baskı yapan *Nasrettin Hoca, Ein osmanische Eulenspiegel* (Osmanlı Eulenspiegel'i Nasrettin Hoca), büyük mizah kahramanımızı Avrupalılar'a ilk kez geniş kapsamlı tanıtan bir kitap oldu. (→ Kayn.)

MURAT EMRİ EFENDİ → EMRİ EFENDİ.

MURAT GİRAY (öl. Yanbolu 1695), Kırım hanı (1677 - 1683). Selamet Giray I'in torunu, Mübarek Giray'ın oğlu. Çehrin'deki başarısızlığından ötürü azledilen amcasının oğlu Selim Giray I'in yerine Kırım hanlığına getirildi (1677). Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Rusya seferine katıldı (1678) ve Ruslar'ın bozguna uğramasıyla yapılan barış antlaşmasını Bahçesaray'da imzaladı (1681). Ancak, İkinci Viyana kuşatması sırasında (1683) sadrazam ve serdarıekrem Kara Mustafa Paşa ile aralarında çıkan anlaşmazlık yüzünden savaşa katılmaktan kaçındığı için bozguna neden olmakla suçlanarak görevden alınıp Yanbolu'da kendisine ayrılan çiftliğe sürüldü. Yerine Avusturya seferinde önemli hizmetleri görülen Hacı Giray II getirildi.

MURAT nehri, antik. **Arsanias, Doğu Fırat** da denir. D. Anadolu bölgesinde akarsu; Karasu (Fırat) kavşağına kadar 722 km; Fırat'la birlikte Suriye sınırına kadar 1 263 km. Aras dağlarının G. yamaçlarından Aladağlar'ın K. yamaçlarından inen akarsuların Eleşkirt ovasında birleşmesiyle oluşur. G.-B.'ya yönelerek dağlık kesimleri dar boğazlar içinde aşar, birbirinden bir eşikle ayrılan Muş ve Bingöl ovalarından geçerek günümüzde, Palu yakınında Keban baraj gölüne dökülür. Yağmur ve kar suları ile beslenir. Muş ovasındaki bir ölçüm istasyonundan alınan verilere göre ort. akım 126 m^3/sn'dir. En yüksek akıma nisanda (606 m^3/sn), en düşük akıma eylülde (29 m^3/sn) erişir.

MURAT PAŞA → BEM (Jozef).

MURAT PAŞA Kara, arnavut kökenli türk sadrazam (öl. Hama 1655). Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Murat IV'ün Bağdat seferi sırasında (1638) gösterdiği yararlıklarla dikkat çekti. Sekbanbaşı olarak katıldığı Girit seferinde Girit muhafızı Gazi Deli Hüseyin Paşa'nın buyruğuyla Kisamo kalesini fethetti (1646). Aynı yıl Hanya muhafızlığına atandı. Kethüdabey unvanıyla döndüğü İstanbul'da, öteki ocak ağalarıyla işbirliği yaparak, Sultan İbrahim için kendilerinden "samur ve amber" vergisi isteyen sadrazam Hezarpare Ahmet Paşa'nın azline ve idamına izin çıkarmak üzere şeyhülislam Abdürrahim Efendi'den fetva aldı (1648). Sadrazamın azledilerek idam edilmesinden ve Sultan İbrahim'in tahttan indirilip Mehmet IV'ün tahta çıkarılmasından sonra yeniçeri ağası oldu (1648). Yeni sadrazam Sofu Mehmet Paşa ve şeyhülislam Abdürrahim Efendi ile işbirliği yaparak eski padişahı cellat Kara Ali'ye boğdurttu. Ardından, Atmeydanı* vakası'nda sipahileri tepeleyerek osmanlı tarihinde Ağalar* saltanatı denilen dönemi başlattı. İbrahim döneminin en gözde kişilerinden Cinci Hoca'yı idam ettirdi ve servetini ocaklılar arasında cülus bahşişi olarak dağıttırdı (1648). Ocağın buyruklarına kulak asmayan Sofu Mehmet Paşa'yı görevden aldırıp yerine kendisi sadrazam oldu (1649). Ancak, ocağın devlet işlerine sürekli karışmasından ve eski zorbalık arkadaşlarının yeniçeri ağası olan Bektaş Ağa'nın önderliğinde kendisine karşı çıkmalarından yılgınlığa kapıldığı için istifa ederek istediği Budin beylerbeyliğine atandı (1650). İstanbul'a çağrılarak denizde Venedikliler'e karşı başarı sağlayamayan Çavuşoğlu Mehmet Paşa'nın yerine kaptanıderyalığa getirildi (1653). Komutasındaki türk donanmasıyla Çanakkale boğazı açıklarında Venedikliler'e karşı yaptığı savaşta amiral Francesco Morosini'nin öldürülmesi, oğlunun tutsak edilmesi, amiral gemisinin batırılması ve batırılmaktan kurtulan öteki düşman gemilerinin bozgun halinde kaçmalarıyla sonuçlanan büyük bir deniz zaferi kazandı (1654). Hemen ardından Akdeniz'e açıldı, karşısına çıkan kimi düşman gemilerini batırıp, yolu üstündeki adaları topa tutarak ve yağmalayarak Girit'e kadar uzandı. Oradaki türk ordusunun erzak ve cephanesini bütünledikten sonra İstanbul'a döndü. Yeniçerileri ayaklandırarak azlettirip idam ettirdiği İpşir Paşa'nın yerine

Murat nehri'nden bir görünüm

ikinci kez sadrazamlığa getirildi (1655). Ancak, bol para vaadiyle ayaklanmaya kışkırttığı yeniçerilere ödeme yapma olanağı bulamadığından yine canını kurtarmak için, tıpkı ilk sadrazamlığında olduğu gibi, 99 gün sonra kendi isteğiyle ayrıldığı görevinden Şam valiliğine atandı. İşinin başına giderken, yolda ateşli bir hastalığa yakalanarak öldü.

MURAT PAŞA Kuyucu → KUYUCU MURAT PAŞA.

MURAT REİS, türk denizci (öl. Rodos 1603.) Turgut Reis'in komutasında katıldığı Preveze deniz savaşı'nda (1538) cesareti ve ataklığıyla dikkati çekti. Yine Turgut Reis'le birlikte birçok deniz savaşında gösterdiği üstün yararlıklarıyla parladı ve sancakbeyi oldu. Bu tarihlerde, daha önce Hindistan kıyılarını ellerine geçirmiş olan Portekizliler, Basra körfezi girişindeki Hürmüz boğazını denetleyen Maskat kalesiyle, Hürmüz adasına da egemen olmuşlardı. Ticari ve askeri önemi nedeniyle boğazı açık tutmak isteyen Kanuni, Piri Reis komutasındaki bir donanmayı bölgeye gönderdi (1552). Piri Reis'in bu seferde başarılı olamadan Süveyş'e dönmesi üzerine görev Murat Reis'e verildi. Katif'ten Basra'ya gelen Murat Reis, Aden körfezine çıktıktan sonra yaklaşık yirmi beş gemilik bir portekiz filosu yolunu kesti. Murat Reis çatışmada birkaç gemisini yitirdi ve sonuç alamadan geri dönmek zorunda kaldı (1553). Uğradığı başarısızlık nedeniyle Hint kaptanlığı görevinden azledilen Murat Resi'in yerine Seydi Ali Reis getirildi. Süleyman I'den sonra Selim II, Murat III ve Mehmet III dönemlerinde de çeşitli görevlerde bulundu.

MURATBAŞI dağı, D. Anadolu'da Van gölü K.'inde Aladağlar'ın K. kesiminde andezitik kayaçlardan oluşan volkanik doruk (3 510 m). Murat nehrinin bazı kolları ile İncesu deresi, kaynaklarını bu dağın yamaçlarından alır.

MURAT-HAN a. Müz. Murat IV adına düzenlediği sanılan bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur.)

Murathüdavendigâr külliyesi → HÜDAVENDİGÂR KÜLLİYESİ.

MURATLI, Marmara bölgesinde Tekirdağ iline bağlı ilçe; 22 952 nüf. (1990); 407 km²; 16 köy. Merkezi, Tekirdağ'ın 24 km K.'inde *Muratlı*, 13 192 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı ve ayçiçeği üretimi.

MURATLI, Artvin'in Borçka ilçesine bağlı bucak; 9 062 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Muratlı*. 960 nüf. (1990).

MURATORİ (Lodovico Antonio), italyan yazar (Vignola, Modena yakınında, 1672 - Modena 1750). Ambrosiana kitaplığı müdürlüğüne (orada bulduğu bir elyazmasına Muratori külliyatı adı verildi), ardından Modena sarayı kitaplığı'nın arşivciliğine getirildi, italyan ortaçağ tarih yazarlığını kurdu ve 25 ciltlik anıtsal bir yapıt olan *Rerum İtalicarum scriptores*'te (1723-1751) ortaçağ italyan tarihinin başlıca kaynaklarını ortaya koydu. Tarih çalışmaları bu arşivlerin açıklamalı bir yorumuna dayanır. (*Annali d'Italia*, 12 cilt, 1744-1749). Ayrıca edebiyat eleştirisi üzerine incelemeler de yazdı (*Della perfetta poesia*, 1706).

Muratpaşa külliyesi, İstanbul Aksaray'da cami, medrese, imaret ve hamamdan oluşan yapılar topluluğu; cami dışındaki yapılar günümüze ulaşmamıştır. Has Murat Paşa'nın yaptırdığı cami (1472), kentin en eski anıtlarından olması açısından önemlidir. Duvarları iki sıra tuğla, bir sıra kesme taş örgülüdür. Ana mekânı, art arda iki büyük ve yüksek kubbeli iki bölümü, ikişer odalı, kubbeli yan bölümleriyle, ters T (zaviyeli) planın son örneklerindendir. Önünde beş kubbeli son cemaat yeri vardır. Ana mekânın dilimli orta kubbesi türk üçgenlerine, mihrap yönündeki kubbeyse mukarnaslı küresel bingilere oturur. Mermer minber ve altı sıra mukarnaslı niş biçimindeki mihrap yalındır. Mihrap duvarında, kubbe göbeğinde eski kalem işlerinden izler vardır. Sadrazam Mesih Paşa tarafından tamamlatılan medrese (1478) caminin B.'sında yer alıyordu (yazıtı Türk ve islam eserleri müzesi'ndedir). 14,5 m çapında bir kubbeyle örtülü soğukluk bölümüyle İstanbul'un güzel yapılarından olan hamam 1956'da yıktırıldı.

MURAVAZA a. (ar. *muravaża*). İsl. huk. Bir kişiyi hileyle ya da korkutarak bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya razı etmek.

MURAVYEV ya da **MURAVYEV-KARSKİY** (Nikolay Nikolayeviç, *prens*), rus general (Petersburg 1794 ? - Skorniakovo, Lipetsk yakınında, 1866). 1812 ve 1815 seferlerine katıldıktan sonra, 1817'de Hazar denizi'nin doğusundaki toprakları keşifle görevlendirildi. Mehmet Ali Paşa ayaklanmasının büyümesi üzerine çarın önerilerini (Babıâli'ye yardım, Mehmet Ali'ye savaşı durdurması) bildirmek üzere İstanbul ve Kahire'ye gönderildi (1832). Hünkâr iskelesi antlaşması uyarınca İstanbul boğazına çıkan rus birliklerine komuta etti. Kırım savaşı sırasında Kafkasya genel valisiydi. Doğu cephesi'ndeki harekâtı yönetti: Abdülkerim Paşa'yı Ahıska'da durdurdu (1853), daha sonra Kars'ı ele geçirdi (1855) ve bu nedenle adına "Karskiy" sıfatı eklendi.

MURAVYEV (Mihail Nikolayeviç), **Cellat** denir, rus general (Moskova 1796 - Petersburg 1866). Nikolay Nikolayeviç Muravyev'in kardeşi. Grodno genel valiliğine getirildi (1830), birinci Polonya ayaklanmasının (1831) ve petersburglu öğrencilerin liberal hareketinin (1861) bastırılmasında rol oynadı. Vilna (Vilnyus) genel valisi oldu (1863), ikinci Polonya ayaklanmasını (1863-64) kendisine *cellat* lakabının takılmasına neden olacak bir acımasızlıkla bastırdı.

MURAVYEV (Nikita Mihailoviç), rus devrimci (Moskova 1796 - Urik, İrkutsk eyaletinde, 1843). Muhafız subayı, gizli Kamu yararı birliği'nin (1816), ardından Kuzey birliği'nin (1821) üyesi, Rusya'da meşruti bir krallık kurulmasını öngören bir anayasanın yazarı. Dekabrist ayaklanmaya katılmadığı halde, sürgün cezasına çarptırıldı.

MURAVYEV (Mihail Nikolayeviç, —*kontu*), rus diplomat ve siyaset adamı (Petersburg 1845 - *ay. y.* 1900). Dışişleri bakanı (1897-1900) ve Uzakdoğu'daki rus yayılması yanlısı olarak, Çin'le Liaodong yarımadasını Rusya'ya bırakan bir sözleşme imzaladı (1898). İzlediği siyasetin japon ve ingiliz çıkarlarına ters düşmesine rağmen, Büyük Britanya'yla bir anlaşmaya varmayı başardı (1899). Nikolay II'nin teşvikiyle önerdiği bir silahsızlanma konferansı, 1899'da Lahey'de toplandı.

MURAVYEV-AMURSKİY (Nikolay Nikolayeviç), rus general (Petersburg 1809 - Paris 1881). Muravyevler'in akrabası. Kafkasya'da görev aldıktan sonra, 1847' den 1861'e kadar Doğu Sibirya valiliği yaptı ve bütün Amur topraklarını fethetti. 1858'de Çin'in, Rusya'nın bu topraklar üzerindeki haklarını tanıdığı Aihun antlaşması'nı imzaladı.

MURAVYEV-APOSTOL (Sergey İvanoviç), rus devrimci (Petersburg 1796 - *ay. y.* 1826). Yarbay olarak görev yaptığı orduda cumhuriyetçi olarak tanınıyordu. Kurtuluş birliği gizli derneğini (1816), sonra da Güney derneği'ni (1821) kurdu. Dekabrist hareketi sırasında Çernigov alayının ayaklanmasını yönetti (aralık 1825). İdam edildi.

Murban, Abu Zabi'de petrol yatağı, Basra körfezi yakınında.

MURCHİSON (*sir* Roderick İmpey), iskoçyalı yerbilimci (Tarradale, Ross and Cromarty, 1792 - Londra 1871). İngiltere Yerbilim bürosu'nun müdürlüğünü yaptı. Silures devrinin altbölümlerini buldu. *The Silurian System* (Silures sistemi) [1839] ve *Russia and the Ural Mountains* (Rusya ve Ural dağları) [1845] adlı yapıtları yazdı.

Büyük Larousse

Muratpaşa külliyesi camisi
İstanbul

MURCHİSON FALLS → KABALEGA FALLS.

MURCHİSONİA a. (özel a. R. İ. *Murchison*'dan). Paleozoyik ve Alpler'deki Trias topraklarında fosillerine çok sık rastlanan, kule biçiminde kavkılı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Murchisonlidae* familyasının örnek tipi.)

MURCİA ya da **MURTİA,** Latinler'in, Venüs ile özdeşleştirilen Gevşeklik tanrıçası *(Venus Murtea)*. *Circus Maximus*'un *(Vallis Murcia)* yapıldığı küçük vadiye adını verdi.

MURCİA, İspanya'da kent, il ve özerk bölge, Segura kıyısında, 322 911 nüf. (1990). Üniversite. Verimli bir *huerta*'nın ortasında yer alan kent, birkaç makine sanayisi içermekle birlikte, her şeyden önce ülke çapında önem taşıyan bir tarım ürünleri pazarıdır (meyve konserveleri). —*Murcia özerk bölgesi*, Murcia ilinden oluşur (11 317 km²; 1 062 066 nüf. [1990]). Çok kurak ve kireçtaşlı sierra'lar alanıdır. Ancak, havzalarla kesilen Doğu Bética dağlarının büyük bölümüne de yayılır. Çok eski tarihlerden itibaren, önce Murcia kenti yakınlarında, daha son-

Salmer-Pix

Murcia
katedralin cephe (XVIII. yy. ortası) ve kulesi (XVI.-XVIII. yy.'lar)

ralarıysa Lorca yakınındaki yukarı kesimde gerçekleştirilen birçok baraj sulama olanağı vermektedir. *Murcia huertası*'nda (yaklş. 18 000 ha) tahıl, yem bitkileri, sebzeler, dut (gerilemektedir) ve özellikle de meyveler (şeftali, özellikle de turunçgiller) üretilmektedir. Murcia çöküntüsü, bol bol maden içeren engebeli dağ sıralarıyla (sierra de Almenara) denizden ayrılır; kurşun ve çinko La Unión'da işlenir ve kıyıdaki limanlardan (sözgelimi aynı zamanda bir petrol merkezi olan Cartagena'dan) dışarıya gönderilir.
—Tar. Murcia XIII. yy.'da Castillalılar'ın eline geçen küçük bir krallığın başkentiydi; 1243'te protektora oldu ve 1266'ya doğru ilhak edildi.
—Güz. sant. Yapımına 1394'te başlanılan ve 1465'te tamamlanan gotik katedral; rokay üslubundaki cephesini Valencialı Jaime Bort yaptı (XVIII. yy. ortası); XVI. ve XVIII. yy.'lara ait kuleler; alevli gotik üslupta yapılmış Vélez ve plateresco üslubundaki Junterones capellaları. Klasik ve barok üslupta kilise ve manastırlar. En önemlisi Murcia'nın büyük heykelcisi Salzillo'ya (500 parçadan oluşan *pasos*) ayrılmış olan müzeler.

MURCİA LEHÇESİ a. Castilla lehçesinden kaynaklanan ispanyol lehçesi; Murcia eyaletinde konuşulur.

Murcia ırkı, İspanya'nın güneyinde geniş bir bölgede, Alicante ile Cádiz arasında, yaygın olarak yetiştirilen keçi ırkı. Genellikle tıknaz, baştan aşağı siyah ve kısa kıllı olan bu hayvanlar orta boyludur. Süt verimi bol değilse de doğurganlığı yüksektir; ayrıca her çeşit iklim ve işletme koşullarına kolay uyarlanabilir.

MURÇ a. (ermenice *murç*). Sert taşlar üzerinde dar oluklar açmak ya da betonu delmek için kullanılan sivri uçlu çelik kalem. (SİVRİ KALEM de denir.) [Küçüklerine *çöp murç*, büyüklerine *kaba murç* adı verilir. Murçla işlenmiş bir taşın yüzeyinde, kabartmalı şeritlerle birbirinden ayrılan ve ayrıtlarla 45°'lik açılar oluşturan koşut izler bulunur.]

MURÇE a. (fars. *mūr* ve *-çe*'den *mūrçe*). *Esk.* **1.** Küçük karınca. **—2.** Metal pası. **—3.** Rezil, alçak adam, önemsiz kimse.

MURD a. (fars. *mūrd*). Esk. bot. Mersin ağacı.

MURDAR ya da **MUNDAR** sıf. (fars. *murdār*). **1.** Kirli, pis. **—2.** Cinsel ilişkiden sonra boy aptesi almamış kimse için kullanılır. **—3.** Dinsel kurallara uygun olarak kesilmemiş hayvan ya da eti için kullanılır.
—Esk. anat. *Murdar ilik* → MURDARİLİK.
—Esk. bot. *Murdar ağacı*, lythrum.
—Esk. zool. *Murdar-hâr*, murdar yiyen; karga, çaylak, akbaba gibi leş yiyen hayvanlar.

MURDARİLİK a. (fars. *murdār* ve türkç. *ilik*'ten *murdārilik*). Esk. anat. Omurilik.

MURDARLIK a. Murdar olma durumu; murdar birine yakışır davranış.

MURDİA ya da **MURZİA** a. (ar. *irżā*'dan *murdiʿa, murżiʿa*). *Esk.* **1.** Memede çocuğu olan, çocuk emziren, süt veren kadın. **—2.** Ücret karşılığında başkasının çocuğunu emziren kadın, sütnine, sütanne.

MURDOCH (William), iskoçyalı mühendis (Auchinleck, Ayrshire, 1754 - Birmingham, Warwickshire, 1839). Buharlı makineleri yetkinleştirdi ve havagazıyla aydınlatma tekniğin tanıttı. Bütün meslek yaşamı boyunca Watt ve Boulton'ın yanında işçi olarak çalıştı. 1800'e doğru çekmeceli dağıtımı tasarlayan Murdoch'tur. 1792-1798 yılları arasında aydınlatma gazı üstüne araştırmalar yaptı. Soho dökümhanesi 1803'ten başlayarak tümüyle havagazıyla aydınlatıldı ve havagazıyla aydınlatma tesisatları imaline başladı; bu tür aydınlatma çok sayıda pamuk manüfaktüründe de benimsendi.

Camera Press-Parimage

İris Murdoch (1978'de)

MURDOCH (Mrs. J. O. BAYLEY, **İris**—denir), irlandalı kadın edebiyatçı (Dublin 1919). Simgeciliği ve bir tür çözümleyici zekâsıyla, çağdaş toplumda mutluluğu yakalama olanaklarını inceleyen yapıtlarına feslefi bir boyut katar. İnsanın sorumluluğu ve suçluluğu, rastlantıların cilveleri, kişilik çatışmaları, birlik olmaya can atan insanları birbirlerinden uzak tutan çelişkiler, hikâyelerinin temelini oluşturur. Bu hikâyelerde ana tema, bürünebildiği tüm biçimleriyle aşktır (*Under the Net*, 1954; *Tek boynuzlu at* [The Unicorn], 1963; *İtalyan kızı* [The İtalian Girl], 1964; *The Nice and the Good*, 1967; *Bruno's Dream*, 1969; *A Fairly Honourable Defeat*, 1970; *The Sea, the Sea*, 1978; *Nuns and Soldiers*, 1980; *The Philosopher's Pupil*, 1983; *The Good Apprentice*, 1985; *Acastos*, 1986; *The Book and the Brotherhood*, 1987; *The Message to the Planet*, 1989). Şiir kitapları (*A Year of Birds*, 1978) ve oyunları (*Art and Eros*, 1980) da vardır.

MURDOCH (Keith Rupert), ABD yurttaşlığına geçmiş avustralyalı yayıncı (Melbourne 1931). Öğrenimini Oxford Üniversitesi'nde yaptı. 1949'da babası Sir Keith Murdoch tarafından satın alınan News ltd. grubu'nun başına getirildi ve bu grubun kısa sürede Avustralya'nın büyük yayın kuruluşlarından biri haline gelmesinde etkili oldu. Avustralya'da başta *The Australian* adlı günlük gazete olmak üzere çok sayıda bölgesel gazete ve derginin yanı sıra İngiltere'de *The Times*, *The Sun*, *Today*, ABD'de *New York Post*, *Boston Herald*, Hongkong'da *South China Morning Daily*, İtalya'da *İtalia Oggi* vb. birçok basın organını kontrolü altına aldı. Yeniden düzenlediği News corporation ltd. ile Twentieth century fox film şirketi'nden başka İngiltere'nin etkili ekonomi gazetesi *Financial Times*'a sahip bulunan Pearson şirketi'nden de hiseler alan Murdoch, 1981 yılından beri Times Newspaper Holding yöneticisidir. 1980'lerden itibaren gazete ve dergi dışındaki kitle iletişim araçları alanına girerek, radyo ve TV istasyonlarıyla, video, film ve plak şirketlerine yoğun yatırımlara yöneldi. 1985'te satın almış olduğu Twentieth century-fox film corporation adlı şirketi diğer 6 televizyon istasyonu ile birleştirerek, bunları Fox Inc. adlı yeni bir şirketin bünyesinde topladı.

MUREB sıf. (ar. *iʿrāb*'dan *muʿreb*). *Esk.* Arapçada sonundaki harfi ya da harekesi değişebilen kelime için kullanılır.

MURENA (Lucius Licinius) → LİCİNİUS MURENA.

MUREŞ, macarcası **Maros**, Romanya ve Macaristan'da ırmak, Harghita kütlesinden doğar, Apuseni kütlesinin çevresini dolanır, Arad kentinin içinden geçer ve Szeged'in karşısında Tisza'ya karışır (sol kıyıdan); 756 km (718 km'si Romanya'da). —Romanya'nın eski *Mureş özerk macar bölgesi*, halkının çoğu macarca konuşan, 1968'de Harghita yönetim bölümüyle (6 610 km²; 362 899 nüf. [1989]; Merkezi *Miercurea-Ciuc*), Mureş yönetim bölümü (6 696 km²; 628 178 nüf. [1989] Merkezi *Tirgu-Mureş*) arasında paylaşılan bölge.

MUREX a. (lat. kavkılı hayvan anlamında sözc.). Yumş. bil. Sıcak ve ılıman denizlerin kayalık diplerinde yaşayan karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Muricidae* familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. Miyosen devri topraklarından başlayarak fosillerine rastlanan bu cinsin üyeleri geniş ağızlı kavkılarıyla dikkatı çeker. Dar bir kanalla devam eden kavkıları, az çok kıvrık büyük dikenlerle kaplıdır. Eski insanlar erguvani kırmızı boyayı *Murex* cinsi üyelerinden elde ediyorlardı: Surlular *Murex trunculus*'tan, Yunanlılar Akdeniz'deki en yaygın tür olan *M. brandaris*'ten.

MURG → MÜRG.

MURGAB, Afganistan ve Türkmenistan'da ırmak; yaklş. 850 km. Afganistan'da Hindu Kuş'un B.'sında doğar, Türkmenistan'da Kuçka'ya girer. Mari vahasında bir iç deltayla son bulur. Vadisinde, sulama sayesinde yağ bitkileri, pamuk, bağ ve meyve ağaçları yetiştirilir.

MURGE, İtalya'da bölge, Puglia'da, Apenninler'le deniz arasında K.'inde Ofanto vadisi, G.'inde bir Brindisi-Taranto hattı vardır. Kretase devri kireçtaşlarından oluşan, yer yer Pliyosen ve Dördüncü Zaman topraklarıyla örtülü olan bölge, düz, basamak basamak sıralanan bir bütün görünümündedir. B.'da *Murge alte* (yüksl. 350-600 m) önemli karst yapıları içerir, az nüfusludur ve ekonomisi yeni kurulmuştur (küçükbaş hayvan, sert buğday). D.'ya doğru, *Murge basse* (yüksl. 100-350 m) yoğun biçimde ağaç dikilmiş bir alan halinde uzanır; zeytinlikler, bağlar, badem ağaçları. Ağaç yetiştiriciliğine, G.-D.'da, *Murge dei Trulli*'de de rastlanır; Murge dei Trulli kalabalık nüfuslu, halkı birbirine uzak, koni çatılı evlerde *(trulli)* yaşayan bir bölgedir. Başlıca merkezler: Altamura, Gravina nı Puglia ve Martina Franca.

MURGER (Henri), fransız yazar (Paris 1822 - *ay. y.* 1861). Bir noterin yanında ayak işlerinde çalıştı, sonra kont Tolstoy'un sekreteri oldu. Yıllarca süren yoksulluk yaşamı sırasında Baudelaire, Champfleury ve Nadar ile tanıştı ve gözlemlediği sanatçı çevresini *Scènes de la vie de bohême* (1848) adlı yapıtında canlandırdı. Ayrıca, *Bonhomme Jadis* (1852) adlı bir komedisi, *Ballades et fantaisies* (1854) ve *Nuits d'hiver* (1861) adlı iki şiir kitabı vardır.

MURGUL, Doğu Karadeniz bölümünde Artvin iline bağlı ilçe; 11 951 nüf. (1990); 9 köy. Merkezi, Artvin'in 44 km K.-B.'sında *Murgul*, 4 278 nüf. (1990). Bakır işletmeleri, bakır yatakları.

Murgul bakır işletmesi → KARADENİZ BAKIR İŞLETMELERİ AŞ.

Murgzar bahçesi → BAHÇE.

MURINTAV, Özbekistan sınırları içinde yer alan madencilik (altın) merkezi, Kızılkum'dadır.

MURİ, Pakistan'da dağ konaklama merkezi (yaklaşık 2 300 m), Pencab'da, İslamabad'ın K.-D.'sunda; 7 000 nüf.

MURİ, Hindistan'da (Bihar) yer, Damodar ile Camşedpur arasında, Rançi'nin D.'sunda. Demiryolu kavşağı, Lohardaga'da çıkarılan boksitlerin işlendiği merkez; alümin, Alvaye'deki alüminyum fabrikasına gönderilir.

MURİB a. (ar. *iʿrāb*'dan *muʿrib*). *Esk.* Ünlü bir eserin sözcük sonlarındaki hareke değişimini gösteren kitap: *Murib-i Kuran.*

MURİ BEİ BERN, İsviçre'de komün, Bern'in banliyösü, Aar kıyısında; 12 300 nüf. Eczacılık ve besin sanayileri.

MURİCİDAE a. (lat. *murex, -icis*, kabuklu hayvan). *Murex* ve benzeri cinsleri kapsayan önden solungaçlı, karındanbacaklı yumuşakça familyası. (Üçüncü Zaman topraklarından başlayarak fosillerine rastlanan bu familyanın üyeleri denizde yaşarlar. Daha çok etçildirler. Her çeşit yumuşakçanın levhalarını kırma olanağı veren, boynuzsu dişlidilli, güçlü bir hortumları vardır.)

MURİDAE a. Zool. SIÇANGİLLER familyasının bilimsel adı.

MURİLLO (Bartolomé Esteban), ispanyol ressam (Sevilla 1618 - *ay. y.* 1682). On dört yaşında yetim kaldı, Roelas ve Zurbarán'dan etkilendi. Tüm meslek yaşamını doğduğu kent Sevilla'da geçirdi. Aralarında *San Diego de Alcalá yoksullarla birlikte* (San Fernando akademisi, Mad-

rid) ve *Meleklerin mutfağı*'nın da (Louvre) yer aldığı, fransiskenler tarafından sipariş edilen 11 tabloluk diziden sonra, Sevilla'daki kilise ve manastırlar için (özellikle S. María la Blanca [1665], los Capuchinos [1665-1670], la Caridad hastanesi [1670-1674]), çok sayıda tablo yaptı. Bunların en tanınmışları arasında *Aziz Francesco'nun vecdi* (San Fernando akademisi), *Çobanların tapınması* ve *Tespihli Meryem Ana* (Prado), *Kelleri iyileştiren macar azize Erzsebet, Haça gerili İsa aziz Francesco d'Assisi'yi öpmek için eğilirken, Sadaka veren aziz Tomas de Villanueva*, vb. sayılabilir. 1681 ya da 1682'de Murillo, Cádiz'deki Cappuccino manastırı'nda, *Azize Caterina da Siena'nın mistik evliliği* adlı freski yaparken iskeleden düştü, kısa bir süre sonra da öldü. Gerçekçi ve dine saygılı yapıtları, Valdés Leal'inkinlerle birlikte, XVII. yy. Sevilla sanatının önemli bir yanını yansıtır; özellikle de bu kentin ve dönemin katolik dinindeki sevimli yanlarını vurgular. Murillo, aynı zamanda (belki de özellikle) kadın yumuşaklığının, *Immaculada*'ların ve yoksul çocuk figürlerinin (*Genç dilenci*, 1650'ye doğr., Louvre) usta ressamıdır.

Laurus-Giraudon

Bartolomé Esteban **Murillo**
Meryem Ana'nın doğuşu (1661) [*Louvre müzesi, Paris*]

MURİNAE a. (lat. *murinus; mus, muris*, sıçan'dan). Eski Dünya'da yaşayan kemiriciler oymağı. (Çoğu Afrika, Asya ya da Avustralya'nın sıcak iklimli bölgelerinde yaşayan 400'ü aşkın türü vardır. *Mus* cinsinden fareler, göçmen sıçan ya da göçmen keme [*Rattus norvegicus*], ev sıçanı ya da ev kemesi [*R. rattus*], *Apodenus* cinsinden orman fareleri ve cüce fare [*Micromys minutus*] daha çok Avrupa'da bulunur.)

MURİS sıf. (ar. *iras*'tan *muris*). *Esk.* **1.** Getiren, veren, kazandıran. **—2.** Miras bırakan.

◆ a. Vasiyetname sahibi.

MURİS (Johannes DE) → MURS (Jeandes).

MURİYANİ, arap vezir (öl. 771). Abbasi halifesi Mansur tarafından Halit bin Bermek'in ardından vezirliğe getirildi. Bir süre sonra Mansur'un çocuklarından birini öldürmek ya da devlet parasını zimmetine geçirmekle suçlanarak kardeşleri ve yeğenleriyle birlikte hapse atıldı (770). Bu suçlamaların doğru olup olmadığı konusunda kesin kanıt yoktur.

MURMAN kıyısı, Kola yarımadasının (Rusya) K. kıyısı, Atlas okyanusu'ndan gelen ılık su akıntısı kıyı boyunca akar; bu nedenle, kıyı suları her mevsim ulaşıma ve balık avcılığına olanak verir.

MURMANSK, Rusya'da liman kenti, Kola yarımadasının kuzey kıyısındaki (Murman kıyısı) derin bir fiyordun kıyısında; 468 000 nüf. (1989). Murmansk büyük bir balıkçılık limanı ve sanayi merkezidir: gemi yapımı (özellikle buzkıranlar); balık konserveleri; kereste sanayileri. Deniz üssü. Kola yarımadasında çıkarılan demir cevherinin dışsatımı. Bu liman bir demiryolu hattıyla Sen-Petersburg'a ve Kotlas aracılığıyla Orta Rusya ağına bağlıdır. Kutup okyanusbilim enstitüsü.

—Tar. Bütün kış suları seyrüsefere açık kalan Murmansk her iki dünya savaşında da önemli bir rol oynadı. 1917'de Sen-Petersburg'a demiryoluyla bağlanan kent, müttefik malzemeleri için transit bir liman durumuna geldi. Nisan 1918'de müttefik birlikler Finlandiya'ya çıkan Almanlar'a karşı demiryolunu korumak ve Bolşeviklere karşı Beyaz Ruslar'a yardım edebilmek için Murmansk'a çıktılar. 1941'den sonra Murmansk Rusya'ya silah ve malzeme sağlayan büyük konvoyların son durağı oldu.

MURMEL a. (alm. *Murmel*). Köstebek kürkü. (Dayanıklı, iyi boya tutan murmel, manto yapımında kullanılır ve vizona benzer.)

MURNAU (Friedrich Wilhelm PLUMPE, —denir), alman film yönetmeni (Bielefeld 1888 - Hollywood 1931). Max Reinhardt'ın topluluğuna katıldıktan sonra sinemayla ilgilendi (1919) ve *Satanas* (1919), *Der Januszkopf* (1920) gibi filmler çevirdi. *Nosferatu* ya da *Eine Sympohie des Grauen*, alman anlatımcılık ve fantastik film tarihinde önemli bir aşamadır. *Der brennende Acker* (1922) ve *Phantom* (1922) adlı filmlerden sonra Kammerspiel akımına bağlanan *Son adam*'ı (Der Letzte Man) [1924] çevirdi; ardından *Tartuffe* (1925) ve *Faust*'u (1926) gerçekleştirdi. Sonra ABD'ye giden Murnau *Sunrise* (1927) ve *Tabu*'yu (1931, Flaherty ile birlikte) çekti. Son filmi (*Tabu*) bir trafik kazasında ölmesinden birkaç gün sonra gösterime girdi.

MURNGİNLER ya da **WULAMBALAR,** Avustralya'nın (Arnhem bölgesi) yerli halkı. Murnginler'in toplumsal örgütlenmesi, babasoylu türde bir soyzincirine ve dört soyzincirinden birine ve totem gereğine uygun olarak düzenlenen dıştanevli evliliğe dayanır. Totem tarafından simgelenen efsanevi bir atayla sürekli bir ilişki kurulur ve her bireyin yetişim evrelerini bu sürekli ilişki belirler.

MUROM, Rusya'da kent, Oka'nın sol kıyısında, Moskova'nın D.'sunda; 124 000 nüf. (1989). Makine sanayileri. Tekstil. Katedral (XVI. yy.) ve manastırlar.

—Tar. 862'den başlayarak adına rastlanan kent, önceleri Kiev devletinindi; daha sonra, XII. yy.'da Murom prensliği'nin (1392'de Moskova Büyük prensliği'ne katıldı) başkenti oldu.

MUROMAÇİ, Aşikaga* şogunlarının yaşadığı görkemli sarayın bulunduğu Kyoto'nun dış mahallesi; bu nedenle adı, japon tarih ve sanatının bir dönemine bağlı kalmıştır.

Muromets (İliya) → İLİYA MUROMETS.

MURORAN, Japonya'da liman, Hokkaido'nun güneyinde, Uçiura koyunun girişinde; 117 850 nüf. (1990). Demir-çelik. Tersaneler.

MURPHY (Robert Cushman), amerikalı kâşif ve doğabilimci (New York 1887 - *ay. y.* 1973). American Museum'un kuşbilim bölümünü, kimilerini kendisinin bizzat seferler düzenleyerek topladığı bir milyondan fazla örnekle dünyanın en önemli merkezlerinden biri durumuna getirdi.

MURPHY (Robert Daniel), amerikalı diplomat (Milwaukee 1894 - New York 1978). 1940'ta, Müttefikler'in yapacağı çıkarmayı hazırlamak üzere Kuzey Afrika'ya gönderildi. General Eisenhower'ın si-

Giraudon

Bartolomé Esteban **Murillo**
Karpuz ve üzüm yiyen çocuklar
Alte Pinakothek, Münih

X- J.-L. Passek kol.

Friedrich Wilhelm **Murnau**'nun
Sunrise filminden (1927)
bir sahne

yasal danışmanlığına getirildi, İtalya'da elçilik yaptı (1943), Almanya'da sivil yönetimi düzenledi (1944-1949), Tokya'ya elçi gönderildi (1952), başkan Eisenhower'ın B. M. işleri müsteşarlığını yürüttü (1953).

MURPHY (William Parry), amerikalı hekim (Stoughton, Wisconsin, 1892 - ? 1987). Biermer kansızlığı üstüne yaptığı araştırmalar (1934) ona, G. R. Minot ve G. H. Whipple ile birlikte Nobel tıp ödülü'nü kazandırdı (1934).

Murphy belirtisi, safra kesesi bölgesinin elle muayenesi sırasında derin nefes alırken ortaya çıkan ağrı: safra kesesindeki bir hastalığın belirtisidir.

MURRAKA → MURRAYA.

MURRAY, Avustralya'nın başlıca ırmağı; 2 589 km (havzası 1 073 000 km²). Victoria, Güney Yeni Galler ve Güney Avustralya eyaletlerini akaçladıktan sonra Hint okyanusu'na dökülür. Avustralya cordillerası'ndaki Kosciusko dağının G.-B.'sından doğan Murray'ın çığırının büyük bölümü (başlıca kolu Darling ile birlikte) Victoria ile Yeni Güney Galler arasındaki sınırı belirler. Morgan'da bir dirsek oluşturarak G.'e döner. Alexandrina gölünü aştıktan sonra dar bir geçitle Hint okyanusu'na dökülür. Buharlaşma nedeniyle suyu sürekli azalan ırmaktan, gene de sulamada (yaklş. 400 000 ha'ın sulanmasını sağlayarak tahılların, meyvelerin ve bağların yetiştirilmesine ve sığır yetiştiriciliğine olanak verir) ve elektrik üretiminde yararlanılır.

MURRAY (James Stewart, — *kontu*) → MORAY.

MURRAY (John), 1. **Atholl** markisi, iskoçyalı magnat ve siyaset adamı (1631 -1703), Murraylar kolundan 1. Atholl kontu John Murray'in oğlu. Protestanlara karşı duyduğu yakınlıkla hanedana karşı beslediği bağlılık arasında uzun süre gidip geldi; 1688 devrimi patlak verdiğinde ihtiyatlı bir bekleyiş içinde kaldı; sonunda, yeni söz sahiplerinin buyruğuna girdi ve İskoçya Yüksek toprakları'nda düzenin kurulmasına katıldı.

MURRAY (John), 1. **Atholl** dükü, iskoçyalı siyaset adamı (Knowsley, Lancaster, 1660 - Huntingtower, Perth, 1724), John Murray'ın oğlu. Ailesinin birçok bireyi jacobite olmakla birlikte, Hannoverli George I'in tahttan inişinden sonra bile protestan hükümdarlara hizmet etti. 1705-1707'de Birlik yasaları'na karşı çıktı.

MURRAY (*lord* George), iskoçyalı general (Huntingtower, Perth, 1694 - Medemblik, Hollanda, 1760). 1715 jacobite ayaklanmasına katıldı ve Birleşik Eyaletler'de beş yıl sürgün hayatı yaşadı. Tahtta hak iddia eden Charles-Edward 1745'te İskoçya'ya ayak basınca Murray yeniden jacobite ordusuna katıldı. İlk askeri başarılar onun sayesinde elde edildi, ama Charles -Edward, Murray'a tam olarak güvenmedi ve onu dinlemeyerek felaketle sonuçlanan ve bu girişime son veren Culloden savaşı'na girişti.

MURRAY (William), 1. **Mansfield** kontu, ingiliz yargıç (Scone, Perth, 1705 - Londra 1793), Jacobite bir ailenin çocuğuydu; Newcastle hükümetine katıldı ve Pitt'in düşmanlığını kazandı. King's Bench başyargıcı (1756) olarak verdiği iki karar büyük bir yankı uyandırdı: Wilkes davasında, jürinin yalnızca olayların maddiliği konusunda yetkili olduğuna, olayların hukuksal niteliğini değerlendirmede jürinin yetkisi olmadığına karar vererek, halkın isteklerine boyun eğmeyi kabul etmedi; 1772'de de bir kölenin İngiliz topraklarına yerleştiği anda özgür hale geleceğini bildirdi.

MURRAY (James), ingiliz general (Ballencrief, İskoçya, 1721 - Battle, Sussex, 1794). Yedi Yıl savaşı sırasında, Kanada'da, yeni fethedilen Québec'i Lévis'e karşı savunarak ve Montréal'in ele geçirilmesine katılarak ün kazandı. Britanya Kanadası'nın ilk valisi oldu (1763-1766). Kanadalı Fransızlar'ın geleneklerine saygı göstermeye çalıştı. Minorca valisiyken (1774), fransız-ispanyol kuvvetlerine teslim oldu (1782).

MURRAY (Matthew), ingiliz mühendis (Newcastle on Tyne 1765 - Leeds 1826). Blenkinsop lokomotiflerinin mekanik düzeneklerini belirledi.

MURRAY (John), ingiliz yayımcı (Londra 1778-1843). Avam kamarası'nın görüşlerini savunmaya yönelik üç aylık dergi *Quarterly review*'un kurucusu. Byron, Jane Austen, Crabbe vb. yazarların kitaplarını yayımladı.

MURRAY (*sir* James Augustus Henry), ingiliz sözlükçü (Denholm, Borders, 1837 - Oxford 1915). 1879'dan başlayarak büyük bir sözlüğün yayımına girişti: bugün *Oxford English Dictionary* adıyla bilinen *New English Dictionary on Historical Principles.*

MURRAY (*sir* John), ingiliz natüralist ve okyanusbilimci (Cobourg, Ontario, 1841 - Kirkliston yakınında, İskoçya, 1914). Büyük *Challenger* seferine katıldı ve bu seferin bilimsel raporlarını yayımladı (1880 -1895).

MURRAY (Margaret Alice), ingiliz antropolog (Kalküta 1863 - Londra 1963). Mısırbilimciydi, antropoloji ve folklorla da ilgilendi. Büyücülüğü, eski Avrupa paganlığının bir kalıntısı olarak görüyordu. Başlıca yapıtları: *The Witch-Cult in Western Europe* (Batı Avrupa'da büyücülük), 1921 ve *The God of the Witches* (Büyücülerin tanrısı), 1933.

MURRAY (Philip), amerikalı sendikacı (Blantyre, İskoçya, 1886 - San Francisco 1952). 10 yaşında İskoçya'da maden işçiliğine başladı, sonra 1902'den başlayarak Pennsylvania'da çalıştı, yerel temsilci oldu (1902), sonra Maden işçileri sendikası başkan yardımcılığına (1920-1940) getirildi, J. Lewis ile birlikte CIO'yu kurmak (1935) için AFL'den ayrıldı, 1940'tan 1952' ye kadar CIO'nun başkanlığını yaptı.

MURRAY (Les), avustralyalı yazar (Nabiac, Yeni Güney Galler, 1938). Tutucu görüşleri benimsemiş bir şairdir; kimi zaman retoriğin oldukça ağır bastığı yapıtlarının temalarını ve imgelerini, büyük bir titizlikle gözlemlediği ve sözcülüğünü üstlendiği kırsal yaşamdan alır.

MURRAY çatlak kuşağı, Hawaii adalarının K.-B.'sıyla Kaliforniya arasında Büyük Okyanus levhasını engebelendiren önemli yüzey şekli çizgisi (uzunluğu 3 500 km), Murray çatlak kuşağında çukurlar (derinlikleri 6 000 m'yi geçer), dik ve düz sırtlar, denizaltı dağları (Scripps, 1 735 m; Moonless 1 480 m) sıralanır. Engebeler, Antarktika'dan gelen dip suyunun D.'ya doğru dönmesine neden olur.

MURRAYA a. (botanikçi J. A. *Murray*'in adından). Afrika'da ve tropikal Asya'da yetişen almaşık tüysü yapraklı, dal ucunda salkım ya da şemsiye çiçekli ağaç ya da ağaççık. (*Murraya exotica* türü çoğunlukla sıcak seralarda yetiştirilir. Filipinler'de yetişen bir murraya türünden gravürcülükte kullanılabilen, şimşire benzer bir odun elde edilir. Sedefotugiller familyası.) [MURRAEA biçiminde de yazılır.]

MURRİ (Romolo), italyan siyaset adamı (Monte San Pietrangeli, Ascoli Piceno, 1870 - Roma 1944). Rahipti (1893), İtalya'daki hıristiyan-demokrat akımının öncülerinden biri durumuna geldi ve *Vita nuova* dergisini, ardından *Cultura sociale*'yi kurdu (1898). Ancak başında bulunduğu Ulusal demokratik birlik, Pius X tarafından kınandı (1906). Yenilikçilikle suçlanarak görevden alındı (1907), ardından aforoz edildi (1909), milletvekilliğine seçildi ve evlendi (1910); ölmeden önce Kilise'yle barıştı.

MURRİLL (Herbert), ingiliz besteci (Londra 1909 - *ay. y.* 1952). Çeşitli kiliselerde orgculuk yaptıktan sonra 1936'da BBC'ye girdi. Bu kurumda, 1942'de müzik programları düzenleyicisi, 1950'de de müzik yönetmeni oldu. 1953'ten sonra, aynı zamanda Royal Academy of Music'te besteleme dersleri verdi. Yeniklasik ya da izlenimci üslupta yapıtlar besteledi: *Man in Cage* (opera, 1929), *Picnic* (bale, 1927), 2 çello konçertosu (*El cant dels ocells* adlı ikincisi [1950], katalan temaları üzerine bestelenmiştir), melodiler, oda müziği yapıtları, piyano parçaları (*Fransız süiti*, 1938).

MURRUMBİDGEE, Avustralya'nın (Yeni Güney Galler) güney-doğu'sunda ırmak; Murray'ın (sağ kıyıdan) kolu; 1 680 km. Suları yaklaşık 300 000 ha'lık bir alanın sulanmasında kullanılır (tahıllar; pamuk, meyveler, sığır yetiştiriciliği).

MURRY (John Middleton), ingiliz yazar (Peckham, Londra yakınında, 1889 - Bury Saint Edmonds, Suffolk, 1957). Çıkardığı edebiyat dergileri (*Adelphi, Rhythm, Athenaeum*) ve yazdığı eleştirel yaşamöyküleri edebiyata bir din olarak duyulan özlemi dile getirir (*Dostoyevsky*, 1916; *The Story of D. H. Lawrence*, 1931; *Shakespeare*, 1936; *Swift*, 1954). Ortaklaşa yaşama girişimleri, yayımlanmamış bir öykü yapıtını bastırdığı karısı Katherine Mansfield'e yürekten bağlılığı bu barışçı-marxçı-hıristiyan yazarı 60/70'li yıllardaki dini yenilemeye yönelik ütopik hareketin öncüsü yaptı (*Between Two Worlds*, 1935).

MURS (Jean DES) ya da **MURİS** (Johannes DE), fransız gökbilimci ve müzik kuramcısı (Normandiya'da 1300'e doğr. -Paris [?] 1350'ye doğr.). Paris Üniversitesi'nde profesördü. Yazdığı değerli müzik incelemeleri, Sorbonne'da verdiği derslerin özünü içerir: *Ars nove musice* (1319), *Musica speculativa secundum Boetium* (1323). *Ars nova*'nın ilk öğretisi sayılan öğretisiyle, XIV. yy. boyunca çok etkili oldu ve ölçülü müzik üzerine birçok incelemenin yazılmasını sağladı.

MURSA. Tar. coğ. İllyria'da site. Constantius II, 351'de zorba Magnentius'u burada yendi. Günümüzde *Osijek.*

MURSAL, Sivas ilinin Divriği ilçesine bağlı bucak; 1 819 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Mursal* (eski *Vazıldan*), 460 nüf. (1990).

MURSALLI, Aydın'ın Germencik ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 743 nüf. (1990). Belediye.

MURSCHHAUSER (Franz Xaver Anton), alman müzik kuramcısı ve besteci (Saverne 1663 - Münih 1738). Org için *Octitonium novum organicum* (1696), 4 ses ve çalgılar için *Vespertinus latriae et hyperduliae cultus, sive Psalmi vespertini* (1700), *Prototypon longobreve organicum* (1703 ve 1707), *Opus organicum tripartitum* (1712) gibi yapıtlarını yayımladı. 1721'de Mattheson'a karşı birinci bölümünü yayımladığı incelemesine, Mattheson *Critica musica*'sında sert bir dille yanıt verince Murschhauser, yapıtının ikinci bölümünü yayımlamaktan vazgeçti.

MURSİLİS, üç hitit kralının adı. —MURSİLİS I (yaklş. İ.Ö. 1610-1590), Hattuşili I'in ardılı olarak onun dış siyaset hedeflerini benimsedi; Halpa (Halep) ve Babil'i ele geçirdi (İ.Ö. 1595/1594). Halep'in Hititler'in eline geçmesi Önasya'daki güçler dengesinin bu devletin lehine değişmesini ve ticaret yollarının Hititler'in denetimine girmesini sağladı. Kral ailesinin hazırladığı bir komplo sonucu kayınbiraderi tarafından öldürüldü. —MURSİLİS II (yaklş. İ.Ö. 1344-1315 ya da 1310), Şuppiluliuma I'in oğlu ve ardılı; önemli bir tarih yazıcıydı (yıllıkları Boğazköy arşivlerinde bulundu). Yeni İmparatorluk döneminin en güçlü krallarındandı. İlk yıllarında Kaşkalar'la uğraştı. Amurru ve Ugarit krallarının yanı sıra,

ülkenin G. ve G.-B.'sındaki komşularıyla da (Arzava) antlaşmalar imzaladı. Azzi -Hayaşa bölgesi halkını barışa zorladı. — MURSİLİS III, Urhi* Teşup'un krallığı dönemindeki adı.

MURT a. Bot. MERSİN'in eşanlamlısı.

MURTABIT sıf. (ar. *irtibāṭ*'tan *murtabıṭ*). *Esk.* **1.** Bağlanmış, bağlı. **—2.** Bir şeyle ilgisi olan, ilgili.
—Cez. huk. *Murtabıt suçlar,* her biri bağımsız bir suç olmalarına karşın, aralarındaki ilişki nedeniyle birbirine bağlanmış sayılan suçlar. (→ SUÇ.)
—Esk. zool. Karınlarının bir kısmı kısa bir parça ile gövdelerine bağlı olan böcekler.

Murtala Muhammed, Lagos'un (Nijerya) uluslararası havalimanı, İkeja'da.

MURTAZ sıf. (ar. *irtiyāż*'dan *murtāż*). *Esk.* Alıştırılmış, talimli anlamında hayvanlar için kullanılır.

MURTAZA sıf. (ar. *irtiżā*'dan *murtażā*). *Esk.* Beğenilmiş, seçilmiş, uygun bulunmuş: *"Bu delikanlılar bi-hakkın murtaza gerçekten kahraman idiler"* (Namık Kemal, XIX. yy.).
◆ a. Hz. Ali'nin lakaplarından biri.

Murtaza, Orhan Kemal'in romanı (1952; genişletilmiş basımı 1969). Batı Trakya göçmeni roman kahramanı, Adana'da fabrika gece kontrol yardımcılığı yapar. Görevine körü körüne bağlıdır; gerçekleri doğru olarak algılayamaz. Bu yüzden fabrikada çalışan kendi kızının ölümüne de neden olur. Yanılgılarında direnirken gösterdiği içtenlik, gülünç zorbalığının altındaki zavallı yanı okurda ona karşı acıma, hatta sevgi uyandırır. Yapıt, yoksul mahalle insanlarını, çırçır fabrikasının iş koşullarını, işçilerin durumunu gerçekçi biçimde canlandırır. Kahramanının konuşmalarında yer verilen devrik tümceler, rumeli ağzıyla şive taklidine zengin bir örnek oluşturur.

MURTAZA EFENDİ Seyit, türk şeyhülislam (öl. İstanbul 1755). Eski şeyhülislamlardan Erzurumlu Seyit Hacı Feyzullah Efendi'nin oğlu ve Seyit Mustafa Efendi'nin kardeşi. Anadolu kazaskerliğinden açığa alındıktan bir süre sonra şeyhülislamlığa getirildi (1750). Yeni padişahın cülus törenine katılmadığı için Osman III'ün tahta çıkışından bir ay sonra görevden alındı (1755). Ancak, azlinden kısa bir süre sonra ölünce, törene yaşlılık ve hastalığının neden olduğu dermansızlıktan ötürü katılamadığı anlaşıldı.

MURTAZA ŞERİF (Ebulkasım Ali), arap yazar (? 966 - Bağdat 1044). Uzun süre halife Ali soyundan gelenlerin naipliğini yaptı. Din, ahlak ve mezhep konularındaki yapıtlarından çok azı günümüze kalabildi; başlıcaları: gençlik ve yaşlılığı konu edinen *El-Şihab fi'l şeyb ve'l -şebap,* halka aydınlatıcı bilgileri içeren *İrşad ül-avam,* şafii mezhebiyle ilgili *Kitâb ül-şafi,* yararlı bilgilerin anlatıldığı *Gurer ül -fevaid ve dürer ül-kalaid bil muhazarat.*

MURTAZAVİ sıf. (ar. *murtaża* ve *-ī*'den *murtażavī*). *Esk.* Halife Ali'ye mensup, onunla ilgili.

MURTER, Hırvatistan'da, Adriya kıyısının orta kesiminde, Sibenik'in K.-B.'sında kıyıya yakın ada. Başlıca yerleşme, batı kıyısında Tijesno'dur.

MURTİ, *resim* anlamına gelen sanskritçe sözc.; iki şey belirtir: 1. meditasyona dalan biri için, belirlenmeyenin belirlenmiş biçimi; 2. hindu resim ve heykelinde, bir tanrının alışılagelmiş ve yinelenen betimlenme biçimi; amacı, bu tanrının en ayırtedici sayılan özel bir resmini uzun süre korumaktır (örn. kadın çobanların arasında Krişna, dans eden Şiva vb.). [Kutsama törenlerinden sonra, murtinin, temsil ettiği tanrıya özgü güce ve iktidara kavuştuğu varsayılır.]

MURTİA → MURCİA.

Lauros-Giraudon

Musalar lahdi
Roma yakınında bulundu
mermer, İ.S. 160'a doğr.
Louvre müzesi, Paris

MURTİĆ (Edo), hırvat ressam (Velika Pisanica 1921). Renge ağırlık verdi, 50'li yıllarda Yugoslavya'da soyut anlatımcılığın başlıca temsilcisi oldu.

MURTOLA (Gaspare), italyan yazar (Cenova XVI. yy.'ın sonu - Roma 1624). Cenovalı bu barok şair Marino ile ünlü bir polemiğe girişti (*Marineide,* 1608-09).

MURTZUPHLOS → ALEKSİOS V DUKAS.

MURUROA, Tuamotu takımadalarında atol, Fransız Polinezyası'nda, Tahiti'nin yaklaşık 1 500 km D.-G.-D.'sunda. Bu atol, Büyük Okyanus deneme merkezi olarak düzenlendi ve 1966-1974 arasında açık hava nükleer patlamaları için, 1975'ten başlayarak, petrol kuyusu delme çalışmalarına benzeyen delme çalışmaları yapılarak yeraltı denemeleri için düzenlendi.

MURUTLAR, Saravak, Brunei, Sabah ve Kalimantan'a (Borneo) dağılmış olan ve birçok etnik gruptan oluşan Malezya kökenli halk. Bir endonezya dili konuşan Murutlar direkler üzerine oturtulmuş büyük evlerde yaşarlar. Pirinç, mısır ve manyok ekerler, avcılık ve balıkçılık yaparlar, hayvan yetiştirirler. Sünnilik, katoliklik ve protestanlık animizme olan bağlılıklarını pek etkilememiştir.

MURVARA, Hindistan'da kent, Madhya Prades'te, Cabalpur'un kuzey-kuzey doğusunda; 163 699 nüf. (1991).

MURVİEDRO → SAGUNTO.

MURZAK KOBA, Kırım'ın güney-doğu kıyısında bulunan mağara. Karadeniz'in kuzeyindeki bir yontmataş evresinin adıdır (VI. binyıl). Tardenois kültürüne ait topluluklar balık avcılığı ve kabuklu deniz hayvanları toplayıcılığı yaparlardı.

MURZİA → MURDİA.

MURZUK, ital. **Murzuch,** Libya'da vaha; Fizan'da, *Murzuk ergi*'nin K.'inde; Fizan'ın eski merkezi.

MUS a. (fr. *mousse*). Krema ve karlaşıncaya kadar çırpılmış yumurta akı katılan ve iyice ezilmiş ana bir besin maddesinden (balık, tavuk, sebze vb.) oluşan kalıplanmış tuzlu yiyecek. Pişirildikten sonra sıcak ya da soğuk olarak sunulabilir. (Eşanl. MUSLİN.)
◆ sıf. Tekst. *Mus dokuma,* tekstüre ya da fantezi ipliklerle hazırlanmış, çok esnek, sentetik elyaflı dokuma. || *Mus iplik,* bütün filamentleri, ona belli bir şişkinlik ve belirgin yalıtıcı özellikler kazandıran dalgalanmalar gösteren sentetik iplik. (İpliğe bir yönde çok fazla bir büküm veren, bu bükümü ısıl etkiyle tespit eden ve tamamen çözen bir iplik eğirme tekniğiyle elde edilir.)

MUS a. Avrupa ve Kuzey Amerika'da bulunan iri geyik. (Bil. a. *Alces maclis.*)
—ANSİKL. Musun başı iri, boynu kısadır. Çok çatallı, güçlü, geniş boynuzları vardır. Burnunun ucu kıllıdır. Günümüzde İskandinavya'da koruma altına alınarak avlanması yasaklanmıştır.

MUSA sıf. (ar. *vaşiyyet*'ten *mūṣā*). *Esk.* **1.** Vasiyet edilmiş. **—2.** Bir vasiyeti yerine getirmekle yükümlü. **—3.** Tavsiye edilmiş, tavsiye olunmuş. **—4.** *Musa-bih,* vasiyet olunan şey. || *Musa-leh,* kendisine vasiyet olunan.

MUSA a. (lat. sözc.). Yun. mit. Yüce sanatların perisi olan dokuz tanrıçadan her biri.
—ANSİKL. Zeus ile Mnemosyne'nin kızları olan dokuz musanın Roma döneminde belirli görevleri vardı: *Kleio,* tarih; *Euterpe,* müzik; *Thaleia,* komedi; *Melpomene,* trajedi; *Terpsikhora,* dans; *Erato,* lirik şiir; *Polymnia,* şiir; *Urania,* astronomi; *Kalliope* de belagat perisiydi. Çoğu zaman Helikon'da oturdukları söylenirdi.
—İkonogr. Bazı belirli duruşları Antikçağ'dan başlayarak betimlenmekle birlikte, Musalar'ın sayısı ve özgül alametleri ancak Hellenistik dönemde kesinlik kazandı. Bu temayı işleyen, bugüne ulaşmamış birçok ünlü tamoyma heykel topluluğunu sayabiliriz: Helikon'da yaşlı Kephisodotos'un gerçekleştirdiği topluluk; Praksiteles'e mal edilen ve Lucullus tarafından Roma'ya taşınan topluluk. Bu yapıtların kopyaları olan birçok Musa heykeli Vatikan, Capitolium, Venedik, Münih, Berlin, İskenderiye, İstanbul, Londra, Madrid (İsveçli Christina'nın derlediği koleksiyon) ve Pa-

Hesiodos ve Musalar
Gustave Moreau
Gustave-Moreau müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

ris'te bulunmaktadır. Musalar'ın yer aldığı bazı kabartmalar korunmuştur: Mantineia kaidesi (üçer Musa'nın yer aldığı iki topluluk), Efes'te, Artemision'daki kaide, Halikarnassos'taki kaide, Prieneli Arkhelaos kabartmasındaki *Homeros'un tanrılaştırılması* (İ.Ö. II. yy., Londra), Laterano'da korunan bir kabartma ve bir *Musalar lahdi*'nin üç yüzü (Louvre). Musalar'a ayrıca Tanagra ve Myrina heykelciklerinin arasında, boyalı vazolarda, paralarda ve fresklerde (Pompei) rastlanır. Rönesans'tan bu yana musalar özellikle Parnassos'ta toplu halde betimlendi (Mantegna, il Tintoretto, Raffaello, Poussin). En zarif musa figürleri, kuşkusuz Le Sueur tarafından Lambert konağı'nın (Louvre) bir bölümü için beş tablo halinde gerçekleştirilmiş olanlardır. Sayabileceğimiz diğer Musa figürleri: Stella'nın, *Musalar'ın ziyaretine gelen Minerva* (Louvre); Romanelli'nin, *Apollon ve Musalar* (Louvre'un bir tavanı); Boucher, Natoire ve Van Loo'nun, Cabinet des Médailles'daki (B. N.) dekoratif resimleri; İngres'in, *Musalar'ın doğuşu;* Le Brun'ün desenleri üzerine gerçekleştirilen bir duvar halısı dizisi (Gobelins). Heykelde Coyzevox'un bugün izi kaybolmuş Saverne sarayı'ndaki yalancımermerden figürleri, Pradier'nin Paris'te Molière çeşmesi için gerçekleştirdiği musa heykelleri (*Gülen Musa* ile *Düşünceli Musa*) sayılabilir.

MUSA a. (İng. *Multiple Unit Steerable Antenna*, çok elemanlı yönlenebilir anten'in baş harflerinden oluşan kısaltma). Radyotekn. Özdeş elemanlı, genellikle yatay bir diziden oluşan anten ağı; elemanların göreli fazları, ana demetin açısı, isteğe göre, yatayın üzerinde ayarlanabilecek biçimde değiştirilebilir.

MUSA *(vad)*, ["Musa'nın ırmağı"], Ürdün'de zaman zaman kuruyan akarsu, Lut gölünün G.'inde. Cebelüşşara'dan doğar. —Yukarı kesiminde, *Petra* harabeleri.

MUSA, İbranice **Moşe** (İ.Ö. XII. yy.), Kutsal Kitap'ta adı geçen peygamber, İsrail tarihinin önde gelen kişisi: Kutsal Kitap Musa'dan, İbraniler'e vatanlarını, dinlerini ve yasalarını vermiş, ardından kitleleri sürükleyen bir önder olarak söz eder. Gelenek Musa'nın yaşamöyküsünü oldukça değiştirmiştir; peygamberin doğumuna ilişkin olağanüstü olaylar, Akkad kralı Sargon'un öyküsüyle şaşırtıcı bir yakınlık gösterir: Sargon da, sazlardan yapılmış, katranla sıvalı bir sepet içinde ırmağın sularına bırakılmıştı; Mısır'dan çıkış, Mısır alametleri*, Kızıldeniz*'i geçiş, Sina'da Yasa levhalarını alış öyküleri Musa kişiliğinin tarihsel yanını bozmaz; zaten bunlar olmadan, inanç, hatta İsrail'in varlığı açıklık kazanamaz. Mısır'da doğan Musa (adı mısır dilindedir [msî] ve tanrı isimleriyle yapılmış Ahmosis, Tutmosis, Ramses gibi birçok adda görülür), asya kökenli Hyksoslar hanedanının düşüşünden sonra devletin kölesi durumuna düşen ve yeniden özgürlüklerine kavuşmak isteyen İbraniler*'e yapılan baskılara karşı direnişin temel direği olmuştur. Elinin altındaki ucuz el emeğini kaybetmeye pek niyetli görünmeyen krallık yönetimiyle yapılan çetin pazarlık, düşmanca bir tutum takınan bu ülkeden kaçmanın zorlukları, israil geleneğince, bir dizi mucize yaratarak seçtiği kavmi kurtaran Yehova'nın sağladığı bir kurtuluş olarak görülmüştür. Bu bakış açısıyla tüm bu olaylar, Yehova ve Musa'nın yüceltildiği bir destan niteliğini almıştır. Tarihçiler genellikle Musa'nın İ.Ö. 1250 yıllarında yaşadığını kabul ederler. Musa'nın önderliğinde İbraniler, uzun süre, bugünkü Sina yarımadasında sürü besleyerek yaşadılar. Sina'da geçirilen yılların (geleneğe göre Yasa levhaları bu sırada inmiştir), musevi dininin oluşumunda büyük rolü olmuştur.

Yahudi-hıristiyan geleneğine göre Musa, yalnızca, kardeşlerini şanlı ataların (İbralara getiren rehber değil, aynı zamanda çeşitli toplulukları, tek bir kavim olarak Yehova'ya tapınmanın çevresinde birleştiren kişidir. Musa, Kutsal Kitap'ta görülen biçimleriyle, Torah'ın temel ilkelerini oluşturmuştur; bu yüzden de, bu dinsel ve yasal metinlere, daha sonra uğradıkları çeşitli değişikliklere rağmen, Musa yasaları adı verilir.

—İsl. Musa, islam dininin kabul ettiği 24 peygamber arasında yer alır ve Hz. Muhammet ile Hz. İbrahim'den sonra Tanrı'nın en büyük elçisi sayılır. Kuran'da çok sayıda ayette kendisinden söz edilir. En önemli özelliği, Âdem'den başlayarak bazı peygamberlere sahifeler (suhuf) halinde ve bazılarına da sözle bildirilen Tanrı buyruklarını büyük bir *Kitap* ile alan ilk peygamber oluşudur. Kurduğu tek tanrılı ilk dinin adı musevilik, kutsal kitabın adı ise Tevrat'tır.

İnanca ve kutsal kitaplara göre, Musa doğduğunda Mısır'ın yerli halkı İsrailoğulları'nı hor görüyor ve onlara çeşitli eziyetlerde bulunuyordu. Bu durumdan kurtulmak için İsrailoğulları'nın tek ümidi Mısır'dan ayrılarak atalarının ülkesi Kenan iline (Filistin) gidebilmekti. Ancak, Mısırlılar buna izin vermiyorlardı. Saray kâhinlerinden birinin İsrailoğulları'ndan doğacak bir erkek çocuğun Mısır'a büyük kötülüğü dokunacağı yolunda bir kehanette bulunması üzerine firavun, doğacak bütün erkek çocukların öldürülmesini emretti. Musa, bu sıralarda dünyaya geldi. Soyu, Yakup'un üçüncü oğlu Levi'ye dayanıyordu. Annesi, oğlunu ölümden kurtarmak için bir sepete yerleştirip Nil ırmağının sularına bıraktı. Bir rastlantı sonu firavunun karısı Asiye sepeti görüp içindeki çocuğu aldı ve onu büyütüp yetiştirmek için bir sütanne aramaya başladı. Musa, hiçbir kadının sütünü emmedi. Sonunda kendi annesi sütannelik için saraya başvurunca onun sütünü emdi.

Sarayda büyüyen Musa, gençliğinde sokağa çıktığı bir gün biri İsrailoğulları'ndan öteki mısırlı iki kişinin döğüştüklerini gördü. İsrailoğulları'ndan olan kendisinden yardım isteyince bir yumrukla Mısırlı'yı öldürdü. Korkudan geceyi kentte gizlenerek geçirdi. Ertesi sabah kendisini yakalayıp cezalandırmak isteyenler olduğunu öğrenince Medyen suyunun bulunduğu yere doğru kaçtı. Burada, koyunlarını sulamak isteyen iki kıza rastladı ve onlara yaptığı yardım karşılığında bu kızlardan biriyle evlendi. Kayınbabasının yanında sekiz yıl çalıştıktan sonra, karısı ve çoluk çocuğu ile birlikte, kendi kavmine dönmek için Medyen'den ayrıldı. Sina yarımadasındaki Tur dağından geçerken dağda gördüğü bir ateşin yanına yaklaştı. Bir ağaçtan "Ben, senin Rabbin olan Tanrı'yım! Asanı yere bırak gel!" diye bir ses duydu. Yere bırakır bırakmaz asası bir yılan gibi hareket etti. Bunun dışında elini koynuna sokup çıkarması emrini de yerine getirince elinin parladığını gördü. Tur dağında Musa Tanrı'dan "On* emir" diye anılan buyrukları da aldıktan sonra Mısır'a gitti. Burada Hak dinine çağırdığı firavun kendisiyle alay etti. Buna karşılık Musa çeşitli mucizeler gösterince firavun onun üstün bir kişi olduğuna inanmak zorunda kaldığı gibi kavmi İsrailoğulları'nı alıp Mısır'dan gitmesine izin verdi. Firavun, İsrailoğulları Mısır'dan ayrıldıktan sonra böyle bir izin verdiğine pişman olarak ordusuyla birlikte onların ardına düştü. Kızıldeniz'e gelindiğinde Musa asası ile yere vurunca Kızıldeniz iki yana açılıp İsrailoğulları'na geçit verdi. İsrailoğulları, başta Musa karşı tarafa ulaştıklarında firavun ordusu ile birlikte geçidin içine girdi. Ancak, hemen ardından sular kapandı ve firavun ordusu ile birlikte yok oldu.

Yolda Musa toplam 40 gün Tanrı ile söyleşti. Bundan ötürü kendisine *Kelimullah* lakabı verildi. Bu süre içinde Musa'ya kardeşi Harun vekâlet etti. Aynı sürede Samiri adlı biri altından bir buzağı heykeli yapıp halkın bu heykele tapmalarını isteyince, Musa dönüşünde bunu önledi.

120 yıl yaşadığı söylenen Musa, Ürdün kıyılarına ulaşılınca öldü ve Moab ülkesinde bir yere gömüldü. Yerine vekil atadığı Yuşa, İsrailoğulları'nı Kenan ülkesi'ne götürdü.

İslam kaynaklarında Musa'nın; asasının karanlıkta parlaması, hareket etmesi, yerden su fışkırtması, toprağa dikildiğinde meyve ağacına dönüşmesi, çoban sopası olarak sürüye saldıran kurtları uzaklaştırması, ejderha olması gibi birçok mucizesinden söz edilir.

—İkonogr. İsrail peygamberi Musa genellikle, Yasa levhalarını taşıyan sakallı bir adam olarak betimlenmiştir; alnında, Sina dağının ışıklarını simgeleyen iki boynuz bulunur. Angers, Chartres ve Lozan katedrallerinin taçkapıları Musa oymalarıyla süslenmiştir. En tanınmış heykeller, Sluter (*Musa'nın kuyusu*, Dijon) ve Michelangelo'nun (papa Julius II'nin mezarı, San Pietro in Vincoli, Roma) yapıtlarıdır.

Dura-Europos fresklerinde (III. yy.), daha sonraları da Santa Sabina'nın kapılarında ve Santa Maria Maggiore'deki (Roma) mozaiklerde, Kutsal Kitap'ın başlıca tezhipli elyazmalarında, Pisa'daki Campo Santo'da (Gozzoli'nin freskleri), Sistina'da (Signorelli ve Botticelli'nin resimleri), Vatikan locaları'nda ve birçok duvar halısı dizisinde (bunlardan biri, Poussin ve Le Brun'ün tablolarına göre Gobelins'de dokunmuştur), Musa'nın yaşamına ilişkin sahneler işlenmiştir. Bu sahneler arasında: Poussin'in *Nil'e bırakılan Musa*'sı (Dresden); Veronese (Leningrad, Madrid), il Tintoretto (Madrid, New York), Poussin (Louvre), Le Sueur (Leningrad), Lafosse (Louvre), Rembrandt (Philadelphia) ve Tiepolo'nun (Edinburgh) *Sulardan kurtarılmış Musa;* Poussin'in *Çocuk Musa firavunun tacını düşürürken*'i (Louvre); il Rosso (Floransa), Poussin (Minneapolis) ve Le Brun'ün (Modena) *Musa Yetro'nun kızlarını korurken;* Le Brun'ün *Tsippora'yla ev-* ... (Modena), Poussin'in *Mu-*

Scala

Musa
papa Julius II'nin mezarı için Michelangelo'nun yaptığı (1513'e doğr. -1516) heykel
San Pietro in Vincoli kilisesi
Roma

Musa yanan çalıların önünde
Marc Chagall'ın
Metz katedrali'ndeki vitrayı (1962)

Lauros-Giraudon

sa'nın Amalikler'e karşı zaferi (Leningrad); Nicolas de Verdun'ün *Musa'nın Sina dağı'nda On emri alışı* (Klosterneuburg sunakarkalığı); Bronzino (Dresden), il Parmigianino (Parma) ve Rembrandt'ın (Berlin) *Yasa levhalarını kıran Musa* adlı yapıtları sayılabilir. *Musa'nın ölümü*, Signorelli (Sistina capellası) ve W. Blake (suluboya) tarafından resmedilmiştir.

MUSA (Salama), mısırlı yazar (Zagazig yakınında 1887 - ? 1958). Londra ve Paris'te öğrenim gördü, Marx, Freud ve Darwin'in etkisinde kaldı, arap dünyasının ilk sosyalist partisini kurmak üzere (1920) ülkesine döndü. Gazeteci olarak adını duyurduktan sonra *el-Hilal* (1923-1929) dergisini yönetti, daha sonra kendini bütünüyle batılı fikirleri ülkesine tanıtmaya adadı. Sosyalist düşünürlerin yetişmesinde önemli rol oynadı ve arap yazısının basitleştirilmesi ve latinleştirilmesi için çalıştı. Birçok dil bilen Musa, çeşitli konularda elliye yakın yapıt yazdı: pedagoji ve toplumbilim denemeleri, hikâyeler (*Rendez-moi la vie* [fr. çev.], 1960), edebiyat eleştirileri ve anılar (*Aujourd'hui et demain* [fr. çev.], 1928).

MUSA ALİ RIZA → ALİ RIZA BİN MUSA BİN CAFER.

MUSA BEY, Aydınoğulları beyi (öl. Aydın 1403). Yıldırım Bayezit döneminde osmanlı egemenliği altına girmeyi kabul eden İsa Bey'in büyük oğlu. Ankara savaşı'ndan (1402) sonra Anadolu beyliklerini yeniden canlandıran Timur, Aydınoğulları topraklarını da onunla kardeşi Umur Bey arasında bölüştürdü. Ancak, vakitsiz ölümü üzerine kardeşi Umur, beyliğin başında tek bey olarak kaldı.

MUSA BİN HACI → HACI MUSA.

MUSA BİN HAMON, Moses Hamon da denir, yahudi asıllı türk hekim (Granada 1490 ? - İstanbul 1554 ?). XVI. yy.'ın ilk yarısında osmanlı sarayına hizmet eden Hamon ailesindendi. Babası Joseph Hamon, İspanya kralı Fernando'nun Granada'yı alıp islam egemenliğine son vermesi üzerine İstanbul'a göç etti (1493) ve Bayezit II'nin saray hekimi oldu. Saraydaki italyan hekimlere göre, Selim I'in isteği üzerine Bayezit II'yi zehirledi ve onun ölümünden sonra Mısır'a giderek (1516 -1517) burada Selim I'e hizmet etti. Oğlu Musa bin Hamon Kanuni Sultan Süleyman'ın saray hekimiydi. İspanyolca, arapça, farsça ve türkçe biliyordu. Bazı araştırmacılar Ahi Çelebi'nin öğrencisi olduğunu öne sürerler. Kanuni Sultan Süleyman adına yazdığı diş hastalıkları ve tedavisine ilişkin yapıtı, en eski diş monografilerinden biri olarak kabul edilir. Yapıt 1977'de Münih'te *Moses Hamon's kompendium der Zahnheilkunde aus dem Anfang des XVI. Jahrhunderts* adıyla yayımlandı. Bazı kaynaklar Musa bin Hamon'un Mohaç savaşı'na askeri hekim olarak katıldığını, Budapeşte'de sivil halkla ilgilenerek hastaneler kurduğunu, Kanuni'nin Irak seferine de katıldığını öne sürerler.

MUSA BİN MEYMUN → İBNİ MEYMUN.

MUSA BİN MUSTAFA BİN KILIÇ → MERKEZ EFENDİ.

MUSA BİN NUSEYR, arap vali, Mağrib ve İspanya fatihi (640 - Şam 717). Halife Abdülmelik adına Basra haracını toplarken yolsuzluk yaptığından şüphe edilmesi üzerine sığındığı Mısır valisi Abdülaziz tarafından İfrikiye valiliğine atandı. Havvara, Zenate ve Kutame'deki Berberileri sindirdi, Tanca ve Sus'a değin ilerledi. Velit I'in halife olmasından sonra Hasan bin Numan'ın yerine Afrika komutanlığına getirildi (708). Berberiler arasında islamlığı yaymak için büyük çaba gösteren Musa, 711'de azatlı kölesi Tarık bin Ziyat'ı yedi bin kişilik bir orduyla İspanya'ya gönderdi. Tarık, kendisinden üstün kuvvetler karşısında askerin umutsuzluğa kapılıp geri kaçmasına engel olmak için limandaki gemilerini yaktırdı. Cádiz savaşı'nda kazandığı başarıyı öğrenen Musa bin Nuseyr on bin atlı ve sekiz bin piyadeyle İspanya'nın fethine başladı (712). Ancak Tarık'ı kıskandığı ve onun zaferlerini kendisine mal etmek istediği için aralarında geçimsizlik baş gösterdi. Velit I'in yerine halife olan Süleyman bin Abdülmelik kendisini Şam'a çağırdı (715). Yargılanması sonucu suçlu görülen Musa, burada sefalet içinde öldü.

MUSA BİN ŞAKİR (Beni), abbasi halifesi Memun (813-833) ve Mütevekkil (847 -861) dönemlerinde matematik, gökbilim ve mekanik alanlarında ün yapan aile. Aileye adını veren Musa bin Şakir, Horasan gezisinde halife Memun'un gökbilimcisi olarak bulundu. Dönüşünde Bağdat'ta ölünce Memun, onun üç oğlu Ebu Cafer Muhammet, Ebülkasım Ahmet ve el-Hasan'ı yunan bilimleri konusunda tanınmış bir bilgin olan Yahya bin Ebu Mansur' un yanına verdi. Köklü bir öğrenim gördükleri anlaşılan Beni Musa kardeşler, bizans sınır kentlerine adamlar göndererek gerekli yunanca kitapları sağladılar. Halifeler tarafından kendilerine büyük ilgi gösterilmesine karşın başka bilginlerin onları kıskanmaları ve aleyhlerinde çeşitli düzenler kurmaları çalışmalarını engellemedi. Üç kardeş, ortak olarak geometri, gökbilim ve mekanik alanlarında önemli yapıtlar ürettiler. Bu yapıtlardan bir bölümünün arapça asılları, bir bölümünün de latince çevirileri günümüze kadar ulaştı.

MUSA CARULLAH BİGİ, kazanlı türk yazar, bilgin (Rostov, Don, 1875 - Kahire 1949). Reval'de rus lisesinde, Buhara'da medresede okudu. Eğitimini Mısır'da sürdürdü. Hicaz'da, Mekke ve Medine'de, Hindistan'da bulundu. İslam bilimlerini öğrendikten sonra Petersburg Hukuk fakültesi'nde de bir süre öğrenim gördü. Orenburg'daki Hüseyniye medresesi'nde arapça ve din dersleri okuttu. *Ülfet*, *Şûra* gazetelerindeki yazılarıyla Rusya'daki Türkler'in kalkınmasını sağlamaya çalıştı. Çağdaş bilimle islam dini ilkelerini birleştirmenin yollarını araştırdı. Görüşleri yüzünden kovuşturmalara uğradı; hapis yattı. 1930'dan başlayarak öğretisini Hindistan, Mısır gibi ülkelerde yaydı. Yapıtlarından bazıları şunlardır: *Müslüman ittifakının programı ve şerhi* (1906), *Islahat esasları* (1914), *İslamiyet elifbası* (1923).

MUSA ÇELEBİ, türk şehzade (Bursa 1376 - Sofya yakınları 1413). Bayezit I'in oğlu. Ankara savaşı'nda babası ile birlikte Timur'a tutsak düştü (1402). Osmanlı devletini Bayezit I'in oğulları arasında bölüştürüp parçalamak isteyen Timur, Musa Çelebi'yi bir fermanla Bursa ve yöresinin emirliğine atadı (1403). Babasının cesediyle Bursa'ya gelen Musa, bir süre kente egemen olduysa da Timur'un Anadolu'dan ayrılmasını izleyen günlerde kardeşlerinden İsa Çelebi'nin Bursa'yı ele geçirmesini önleyemedi. Önce Kütahya' da dayısı Germiyanoğlu Yakup Bey'e, ardından Karamanoğlu Mehmet Bey'e sığınmak zorunda kaldı. Bu sırada Bayezit I'in öteki oğullarından Süleyman Çelebi Rumeli'ye egemen olduğu gibi Anadolu' ya geçmiş, İsa Çelebi'yi ortadan kaldırıp Bursa'yı ele geçirmişti. Musa Çelebi ise Candaroğlu İsfendiyar Bey'in yardım ve desteği ile Süleyman Çelebi'nin üzerine yürüdüyse de başarılı olamadığından yeniden Karaman'a sığındı. Bir süre sonra Bayezit I'in öteki oğullarından Mehmet Çelebi ile ağabeyleri Süleyman Çelebi' ye karşı anlaştı. Bu anlaşmaya göre Musa Çelebi, Rumeli'de Mehmet Çelebi'ye bağlı olarak beylik edecekti. Rumeli'ye geçen Musa Çelebi, Bayezit I'in Osmanlı devletini tam bir merkezi devlet durumuna getirme politikasına karşı olanları çevresine topladı. Bunlar arasında Balkanlar' daki rumen ve sırp beyleri olduğu gibi türk ve hıristiyan göçerleri, köylüleri, osmanlı ordusunun akıncılar ve azaplar gibi alt kademedeki askerleri de vardı. Musa Çelebi, başlangıçta Süleyman Çelebi ile yaptığı savaşta yenildi (1410); Yanbolu ve Çermen ormanlarına çekilerek balkan köylülerinin de yardımıyla kardeşine karşı çete savaşlarına girişti. Sonunda Edirne'ye girerek hükümdarlığını ilan etti (17 şubat 1411). Süleyman Çelebi de kaçarken öldürüldü. Musa Çelebi, Şeyh Bedrettin'i kazasker, Melikşah adlı bir komutanı vezir ve Mihaloğlu Mehmet Bey'i beylerbeyi atadı.

Musa Çelebi'nin kardeşi Mehmet Çelebi ile yaptığı anlaşmaya aykırı olarak bağımsızlığını ilan etmesi, bu kez ikisini karşı karşıya getirdi. Musa Çelebi, başlangıçta Mehmet Çelebi ile giriştiği çarpışmaları kazanarak Ankara savaşı'ndan sonra Sırplar'a, Bizans'a ve Venedik'e bırakılan osmanlı topraklarının büyük bölümünü geri aldı; İstanbul'u kuşatarak (1411) kardeşini İstanbul yakınlarında bir kez daha yenmeyi başardı (1412). Ancak bir süre sonra Rumeli'deki osmanlı yönetiminin önde gelenleri ile Balkanlar'daki hıristiyan beyleri, Musa Çelebi'nin ve Şeyh Bedrettin'in temsil edip savunduğu bir tür "halk hareketi"ni andıran uygulamalardan ürkerek Musa'dan uzaklaşıp Mehmet Çelebi' ye kaymaya başladılar. Buyruğundaki birçok bey ve komutana güvenini yitiren Musa Çelebi, bunlardan çoğunu hapsetmek zorunda kaldı. Bu durumda yanında pek az bir kuvvet varken Bulgaristan'da Samako kasabası yakınlarında Çamurlu'da Çelebi Mehmet ile giriştiği son savaşta yenildi ve savaş alanından kaçarken yakalanarak öldürüldü (5 temmuz 1413). Musa Çelebi'nin ölümüyle osmanlı tarihinde önemli bir yer tutan "Fetret devri" son buldu. Bursa'da babasının türbesinde gömülüdür. (→ Kayn.)

MUSA dağı, Akdeniz bölgesinde, Asi nehri deltasındaki Samandağ kasabasının K.'inde, Amanoslar'ın ofiyolitlerden oluşan kesin kütlesine yamanmış, orta Miyosen kayaçlarından meydana gelen dağlık kütle (1 281 m).

MUSA EL-EŞ'ARİ → EBU MUSA ABDULLAH BİN KAYS EL-EŞ'ARİ.

MUSA HADİ EBU MUHAMMET (EL-), abbasi halifesi (760-786). Babası Mehdi'nin ölümü üzerine halife oldu (785). İlk iş olarak annesi Hayzuran'ın devlet işlerine karışmasını yasakladı. Kardeşi Harunureşit'i veliahtlıktan uzaklaştırarak oğlu Cafer'i veliaht yapma girişimlerinde bulundu. Bu girişimine karşı çıkan veziri Yahya bin Halit Bermeki'yi hapse attırdı. Kısa süren halifeliği Bizans'a akınlar düzenlemek, Mekke ve Medine'de Ali oğulları-

Musa dağı'ndan bir görünüm

nın çıkardıkları ayaklanmaları bastırmaya uğraşmakla geçti. Annesinin düzenlediği bir entrika sonunda zehirlenerek öldürüldüğü söylenir. Yerine Harunureşit halife oldu.

MUSA KÂZIM, şii on iki imamın yedincisi (Medine 745 - Bağdat 799). Soyu Hz. Muhammet ve halife Ali'ye kadar dayanır. Babasının ölümünden (765) sonra imam oldu. Tüm yaşamı boyunca yalnızca mezhebi ile ilgili din konularıyla uğraştı; siyasetten uzak durdu. Buna karşın Fahh'ta baş gösteren alevi ayaklanması (786) nedeniyle abbasi halifesi Mehdi tarafından tutuklandıysa da bir süre sonra serbest bırakıldı. Harunureşit tarafından da aynı nedenlerle ikinci kez Bağdat'ta bir süre hapsedildi (795). Zehirlenerek öldürüldüğü söylenir.

MUSA KÂZIM EFENDİ, türk şeyhülislam (Tortum 1858 - Edirne 1918). Medrese öğrenimi görerek müderris oldu. İstanbul Hukuk mektebi'nde mecelle dersleri verdi (1901-1908). Ahmet Mithat Efendi, Muallim Naci gibi ünlüler kendisinden özel olarak fıkıh ve tefsir dersleri aldılar. Meşihat dairesi ile Maarif nezareti'nde önemli görevlerde bulunduktan sonra Âyan meclisi üyeliğine getirildi. 1910-1918 arası çeşitli aralıklarla dört kez, toplam beş yıldan fazla şeyhülislam olarak görev yaptı. İttihat ve Terakki üyesi olduğundan Mondros mütarekesi'nden (30 ekim 1918) sonra tutuklanarak Bekirağa bölüğü'nde hapsedildi. Hasta olduğu halde sürüldüğü Edirne'de kısa süre sonra öldü. Din ve tasavvuf ile ilgili arapçadan yaptığı çevirileri vardır.

MUSA KÂZIM EFENDİ, türk din ve siyaset adamı (Hadım, Konya, 1881 - Ankara 1930). Medresede okudu, ardından hukuk eğitimi gördü. Müderrislik ve avukatlık yaptı. Son Osmanlı meclisi mebusanı'na Konya mebusu seçildi (1919). İstanbul meclisi'nin dağılmasından sonra Ankara'ya gelip, ilk TBMM'ye Konya milletvekili olarak katıldı (1920). Birinci Fethi Okyar hükümetinde Şeriye ve evkaf vekilliği yaptı (1923). Ölümüne değin Konya milletvekilliğini korudu. Ailesi sonradan "Göksu" soyadını aldı.

MUSA KÂZIM PAŞA → KÂZIM PAŞA.

MUSA PAŞA Kara, türk kaptanıderya (öl. İstanbul 1647). Enderun'da yetişti. Murat IV'ün silahtarlığını yaptı. Ağabeyinin ölümü üzerine tahta çıkan Sultan İbrahim' in ünlü musahibesi Şekerpare Hatun ile evlenerek kapıcıbaşılıktan bölük ağalığına, ardından yeniçeri ağalığına, Sofu Mehmet Paşa'nın azli üzerine vezir payesiyle defterdarlığa ve Koca Musa Paşa' nın Eğriboz deniz savaşı'nda şehit olmasıyla boşalan kaptanıderyalığa (1647) yükseldi. Çıktığı Akdeniz seferinde başarılı olamadığı gibi, venedik donanmasınca kuşatıldığı Anadolu kalesinde de hiçbir varlık göstermemesi yüzünden yine aynı yıl görevden alındı. Ancak, eşinin etkisiyle kısa bir süre sonra gıyaben sadrazamlığa getirildiyse de görevine başlamak için İstanbul'a geldiğinde yine gıyaben azledilmiş olduğunu öğrendi; gönlü alınmak için ikinci vezirliğe atandı.

MUSA PAŞA Koca → KOCA MUSA PAŞA.

MUSA PAŞA Köse, Cüce, türk vezir (öl. İstanköy 1808). Mahmut I dönemi sadrazamlarından Topal Osman Paşa'nın torunu. Enderun'da yetişerek kapıcıbaşılığa yükseldi (1789). Vezir payesiyle Trablusşam valiliğine atanarak dış hizmete çıkarıldı (1794). Görevini kötüye kullandığı saptandığından vezirlik rütbesi kaldırılıp mal varlığına elkonularak Kıbrıs'a sürüldü (1795). Ertesi yıl vezirlik payesi geri verilerek affedildi ve Bilecik ... dan ayaklanmayı tam anlamıyla bastırmayı başaramadı (1797). Daha sonra çeşitli mutasarrıflıklar, muhafızlıklar ve valiliklerde bulundu (1799-1805). Selanik mutasarrıflığı sırasında (1806) Rusya ile savaşın başlaması ve sadrazam İbrahim Hılmı Paşa'nın serdarıekrem sıfatıyla sefere çıkması üzerine İstanbul'a çağrılarak sadaret kaymakamlığına atandı. Rakiplerini ortadan kaldırıp göz diktiği sadrazamlığı ele geçirmek için yenilikçi padişaha diş bileyen şeyhülislam Ataullah Efendi ve veliaht Mustafa ile gizlice işbirliği yaparak Selim III'ün tahttan indirilmesiyle sonuçlanan Kabakçı* Mustafa ayaklanması'nı büyük bir ustalıkla düzenledi (1707). Kin beslediği devlet adamlarını bu kargaşa ortamından yararlanıp öldürterek öcünü alırken, bunların hazineye devredilmesi gereken mallarını da şeyhülislamla paylaştı. Topladığı büyük serveti rahatça yiyebilmek için istifasını sunduğu Mustafa IV tarafından Bursa'da oturmaya zorunlu tutuldu. Ancak, paylaştıkları sorumluluktan böyle kolayca sıyrılmasına tepki gösteren dönemin güçlü adamı şeyhülislam Ataullah Efendi'nin isteği üzerine, aynı yıl ikinci kez sadaret kaymakamlığına getirildi (1807). Mustafa IV'ün saltanatını sağlamlaştırmak için Selim III'ün ortadan kaldırılması gerektiğini savunan padişah yanlılarının bu görüşüne, gelişen yeni koşullar içinde katılmaktan kaçınan Musa Paşa, yeniden azledilerek Bursa'ya gönderildi (1808). Alemdar Mustafa Paşa'nın Mustafa IV'ü tahttan indirmesi ve şehit edilen Selim III'ün yerine Mahmut II'yi tahta çıkarmasından (1808) sonra girişilen temizlik hareketi sırasında can kaygısına düştü; nakit paraya dönüştürebildiği yüklü servetiyle İstanköy'e (Kos) kaçtı. Ancak, oraya gönderilen bir kapıcıbaşı tarafından idam edildi ve İstanbul'a getirilen kesik başı, saray kapısı önünde ibret olarak günlerce halka gösterildi.

MUSA SAFFETİ PAŞA, türk maliyeci ve yönetici (öl. Ankara 1864). Maliye' de yetişti. Hazine kethüdası, şıkk-ı sani defterdarı oldu. Başdefterdarlığın kaldırılması üzerine (1835) bir süre açıkta kaldı. Ardından dört kez Maliye (1841-1845; 1853-1854; 1856; 1857-1858), Evkaf (1859 -1860) ve Ticaret (1860-1861) nazırlığı yaptı. Daha sonra çeşitli valiliklerde bulundu (1861-1864). Son görevi olan Ankara valiliği sırasında öldü.

MUSA SÜREYYA BEY, türk besteci (İstanbul 1884 - *ay. y.* 1932). Giriftzen Asım Bey'in oğlu. İlk müzik derslerini babasından aldı. Berlin'de devlet bursuyla müzik öğrenimi gördü (1910-1915). 1917'de Darülelhan'ın başına getirildi. Ayrıca çeşitli okullarda müzik öğretmenliği yaptı. Piyano için lied'ler, etütler, marşlar, çocuk şarkıları ve "alaturka" şarkılar besteledi (*Bir gün o güzel şad edecek ruhumu sandım* [nihavent]; *Suziş-i aşkınla ben nalân iken* [nihavent]; *Sensiz geceler geçti hayâlât ile bihab* [suzinâk]; *Sen sankı baharın gülüsün* [hüzzam]).

Musa ve tektanrıcılık *(Der Mann Moses und die monotheistische Religion)*, S. Freud'un yapıtı (1939). Bu yapıtta Musa' nın mısırlı kökenini ele alan Freud, tektanrılı dinlerin kökeniyle ilgilenir ve *Totem ve Tabu* (Totem und Tabu) adlı yapıtındaki tezleri tamamlayan tezler önerir. Bu tezlere göre kültür, ilkel sürü babasının öldürülmesiyle başlar ve Musa da bu arkaik öykünün bir yinelenmesidir. Öte yandan tektanrıcılık, annenin gücünden vazgeçme pahasına, tinsellikte bir gelişmeyi simgeler ve yahudi halkı, Büyük Anne imagolarından vazgeçmesi sonucu Kitap halkı durumuna gelmiştir.

MUSAAD sıf. (ar. *taṣ'id*'den *muṣa'ad*). **1.** Yüce, çok yüksek. **—2.** Damıtıl- **—3.** Kaynatılarak özü elde edilmiş, ış.

çümseyerek birinin yüzüne bakmama, başını çevirme.

MUSAB BİN UMEYR, Hz. Muhammet'in bayraktarı (öl. Uhut 624). Ailesinin karşı çıkmasına karşın müslümanlığı kabul ederek sahabe arasında yer aldı. Bir süre Habeşistan'da bulunduktan sonra hicretten (622) önce yurduna döndü. Hz. Muhammet tarafından Akabe barışı'nın ardından, dai olarak Medine'ye gönderildi. Bedr ve Uhut savaşlarına katıldı, Uhut' ta şehit oldu.

MUSAB BİN ZÜBEYR, arap komutan (öl 691). Sahabeden ve Kureyş kabilesinden Zübeyr'in oğlu. Halife olduğunu iddia eden kardeşi Abdullah bin Zübeyr tarafından Basra valiliğine getirildi. Küfe halkının çağrısıyla ayaklanmacı Sakafi'nin kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Ancak Irak'ta çıkan ayaklanmaları bastıramadı ve çarpışmalar sırasında Bekrler'den biri tarafından öldürüldü.

MUSABBAG sıf. (ar. *teṣbiğ*'den *muṣabbağ*). *Esk.* Boyalı, boyanmış.

MUSABERE ya da **MUSABERET** a. (ar. *ṣabr*'dan *muṣabere, muṣaberet*). *Esk.* Sabretme, katlanma.

MUSABEYLİ, Yozgat'ın merkez ilçesine bağlı bucak; 15 145 nüf. (1990); 28 köy. Merkezi *Musabeyli*, 769 nüf. (1990).

MUSABEYLİ, Gaziantep'in Kilis ilçesine bağlı bucak; 20 118 nüf. (1990); 60 köy. Merkezi *Musabeyli* (esk. *Murathüyüğü*), 668 nüf. (1990).

MUSABIN çoğl. a. (ar. *muṣab*'ın çoğl. *muṣabin*). *Esk.* **1.** Musibete, belaya, felakete uğramış olanlar. **—2.** Hastalığa yakalanmış kimseler.

MUSABİYET a. (ar. *muṣab* ve *-iyyet*'ten *muṣabiyyet*). *Esk.* Bir kötülüğe uğrama; bir hastalığa tutulma.

MUSACEAE a. Bot. MUZGILLER familyasının bilimsel adı.

MUSADAKAT a. (ar. *ṣıdk*'tan *muṣadaḳat*). *Esk.* İki kişi arasındaki karşılıklı dostluk.

MUSADDA sıf. (ar. *taṣdi'*'den *muṣadda'*). *Esk.* **1.** Başı ağrıtılmış. **—2.** Rahatsız edilmiş, sıkıntı verilmiş.

MUSADDAK sıf. (ar. *taṣdiḳ*'ten *muṣaddaḳ*). *Esk.* Gerçek ve geçerli olduğu bir resmi daire tarafından onaylanmış ve bildirilmiş olan: *"Âşıkların reisi, hükümetçe muayyen ve musaddak olub âşıklar kethüdası ünvanına hâizdi"* (F. Köprülü).

MUSADDAR sıf. (ar. *taṣdir*'den *muṣaddar*). *Esk.* Meydana çıkmış.

MUSADDIK sıf. (ar. *taṣdiḳ*'ten *muṣaddıḳ*). *Esk.* Bir sözün, bir durumun ya da yazılmış bir şeyin doğru, gerçek olduğunu ispatlayan, geçerliğini onaylayan.

MUSADDIK (Muhammet HİDAYET, — denir), iranlı devlet adamı (Tahran 1881 - *ay. y.* 1967). Maliye müsteşarı (1916) olarak, ingiliz etkisine karşı çıktı (1919). Adalet (1920), Maliye (1921), Dışişleri bakanlığı (1923) ve milletvekilliği (1923-1927) yaptı; Rıza Şah'a karşı çıkması, hapse atılmasına yol açtı. 1944'te milletvekili seçildi; Parlamento'nun izni olmadıkça her türlü petrol imtiyazını yasaklayan bir yasanın çıkarılmasını sağladı (aralık 1944) ve Ulusal cephe partisi'ni kurdu (1949). Nisan 1951' de Başbakanlığa geldi, petrollerin ulusallaştırılmasına ve ingiliz-iran petrol şirketinin tasfiyesine girişerek, ingiliz teknisyenleri yurtdışına çıkardı. Yerini daha uysal bir kişiye bırakmaya zorlanınca (haziran 1952), temmuzdan başlayarak halk hareketiyle yeniden iktidara geldi. Yetkilerini sınırlandırmak istediği şahla anlaşmazlığa düştü, lehine sonuçlanan bir plebisite rağmen, general ez-Zahidi'nin hükümet darbesiyle devrildi (19 ağustos 1953) ve dar-

zası üç yıl hapis cezasına dönüştürüldü.

MUSADDİ sıf. (ar. *taṣdīʿ*'den *muṣaddiʿ*). *Esk.* **1.** Baş ağrıtan. **—2.** Sıkıntı veren, rahatsız eden.

MUSADEFE ya da **MUSADEFET** a. (ar. *muṣādefe, muṣādefet*). *Esk.* Rast gelme, rastlaşma.

MUSAFAA ya da **MUSAFAAT** a. (ar. *ṣafʿ*'dan *muṣāfaʿa, muṣāfaʿat*). *Esk.* **1.** Bir kimsenin başka bir kimseyi kucaklaması, boynuna sarılması, kucaklaşma. **—2.** Birine vurma. **—3.** *Musafaa etmek*, kucaklaşmak; kavga etmek, dövüşmek.
—Esk. fizyol. Gözün çok iyi görebilme özelliği.

MUSAFAHA a. (ar. *muṣāfaḥa*). *Esk.* Tokalaşma, el sıkışma: "... *o el bu anlayan, acıyan musafahanın mana-yı hâr-ı ile gevşedi*" (A. H. Tarhan).
—ANSİKL. İsl. Musafaha, Hz. Muhammet' in hadislerinde öğütlediği ve kendisinin de uyguladığı sünnetleri arasında yer alır. Bir hadisinde "Birbiriyle karşılaşan iki müslüman dostlukla el sıkıştıkları zaman, daha ayrılmadan ikisi de Tanrı'nın bağışını kazanır" der. Bu nedenle musafaha, Hz. Muhammet'ten beri müslümanlar arasında bir dostluk, kardeşlik belirtisi ve en önemli muaşeret kurallarından biri olarak yerleşmiştir.

MUSAFAT a. (ar. *ṣafvet*'ten *muṣāfāt*). *Esk.* Saf ve içten dostluk, içtenlikle dostluk ve arkadaşlıkta bulunma, içtenlik.

MUSAFFA sıf. (ar. *taṣfiye*'den *muṣaffā*). *Esk.* Tasfiye edilmiş, saf bir hale getirilmiş, arıtılmış, temizlenmiş: *"Ruhu... pak ve musaffa bir âlemde pervaza muhtaçtı"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

MUSAFFEF sıf. (ar. *taṣfīf*'ten *muṣaffef*). *Esk.* Sıralanmış, sıra sıra dizilmiş, saflar şeklinde düzenlenmiş.

MUSAFFİ sıf. (ar. *taṣfiye*'den *muṣaffī*). *Esk.* Tasfiye eden, temizleyen, arıtan.

MUSAFFİR sıf. (ar. *taṣfīr*'den *muṣaffir*). *Esk.* **1.** Sarı renge boyayan, sarartan. **—2.** Islık çalan.

MUSAGETES, Apollon'un "Musalar'ın yöneticisi" anlamına gelen lakabı.

MUSAGGAR sıf. (ar. *taṣġīr*'den *muṣaġġar*). *Esk.* Küçültülmüş, ufalanmış.
—Esk. dilbilg. Küçültme eki almış ad için kullanılır.

MUSAHABE a. (ar. *ṣoḥbet*'ten *muṣāḥabe*). *Esk.* İki ya da daha çok kişi arasında yapılan konuşma, görüşme ya da söyleşi: *"Musahabemi bir dilenci fıkrası ile bitireyim"* (R. H. Karay).
—Ed. → SÖYLEŞİ.

MUSAHERE ya da **MUSAHERET** a. (ar. *ṣıhr*'dan *muṣāhere, muṣāheret*). *Esk.* Evlenmeden dolayı meydana gelen akrabalık.
—İsl. huk. Kadının kan hısımlarıyla kocası arasında doğan hısımlılık. (Musahere, evlenme engelidir.)

MUSAHHAF sıf. (ar. *taṣḥīf*'ten *muṣaḥḥaf*). *Esk.* Okurken ya da yazarken yanlışlıkla değiştirilmiş, yanlış hecelenerek yazılmış.

MUSAHHAH sıf. (ar. *taṣḥīḥ*'ten *muṣaḥḥaḥ*). *Esk.* Tashih edilmiş, yanlışları düzeltilmiş, yanlışsız.

MUSAHHİH a. (ar. *taṣḥīḥ*'ten *muṣaḥḥiḥ*). Matbaac. DÜZELTMEN'in eşanlamlısı.

MUSAHHİHLİK a. Musahhihin yaptığı iş, düzeltmenlik.

MUSAHHİR → MÜSAHHİR.

MUSAHİBE sıf. ve a. (ar. *muṣāḥib*'in dişl. *muṣāḥibe*). *Esk.* Kadın musahip, nedime.

MUSAHİP sıf. (ar. *muṣāḥabe*'den *muṣāḥib*). *Esk.* Arkadaşlık eden, sohbeti güzel olan.
◆ a. Tar. Padişahın, kendisini eğlendirmesi, hoşça vakit geçirmesine yardımcı olması için hizmetinde bulundurduğu kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tar. Musahipler genellikle bilgili, zarif, hoşsohbet, nükteci, hazırcevap, sözü ve sazı dinlenir ağalar, beylerbeyleri ve vezirler arasından seçilirdi. Padişah kimi isterse onu kendisine musahip yapar ve bu unvanı ona verirdi. Zevkine göre bunlar arasında cüceler, dilsizler ve siyah hadımağaları da bulunurdu. Murat III'ün yakınlarından Şemsi Paşa ile beylerbeyi Mehmet Paşa, Mehmet IV'ün veziri ve damadı Mustafa Paşa, Selim III'ün faslı hümayun hanendesi olan ünlü musiki ustası İsmail Dede Efendi, Mahmut II'nin hoş sohbetine doyamadığı Ali Bey ile menkıbelerinden yararlandığı Hayali Sait Efendi en tanınmış bazı musahiplerdi. Mahmut II döneminin sonlarına doğru musahiplik kaldırıldı (1834).

MUSAHİPLİK a. (ar. *muṣāḥib*'den). *Esk.* Arkadaşlık etme; padişahın huzurunda musahip göreviyle bulunma.

MUSAHİPZADE CELAL, asıl adı **Mahmut Celalettin, Musahipoğlu** da denir, türk oyun yazarı (İstanbul 1868 - *ay. y.* 1959). Gazhane başkâtibi Musahipzade Mehmet Ali Bey'in oğlu, Selim III'ün musahibi besteci İzzet Şakir Ağa'nın torunudur. Firuzağa sıbyan mektebi'nde, Feyziye rüştiyesi'nde, Numunei terakki idadisi'nde okudu. 1889'dan başlayarak Babıâli tercüme odası'nda çalışmaya başladı, aynı zamanda Hukuk mektebi'ne devam etti. 1917-1923 yılları arasında Üsküdar defterdarlığı'nda görev yaptı. Buradan emekli oldu.

Çocukluğunda karagöz ve ortaoyununa duyduğu ilgi, Babıâli tercüme odası'nda çalıştığı yıllarda onu Batı tiyatrosunun yapısını ve özünü ayrıntılarıyla tanıyıp incelemeye yöneltti. Mınakyan tiyatrosu'nun temsillerini sürekli izleyişi de onda oyun yazma tutkusunu uyandırdı. Ancak, gerek o dönemde dileğince yazıp oynatabilme koşullarının elverişli olmamasından, gerekse henüz olgunluk düzeyine erişmediğini düşündüğünden, ilk yapıtı olan *Köprülüler*'i İkinci meşrutiyet'ten sonra, 44 yaşındayken yazdı (1912). Aynı yıl Mınakyan tiyatrosu'nda sahnelenen bu piyesini *İstanbul efendisi* (1913), *Macun hokkası* (1917), *Yedekçi* (1919), *Kaşıkçılar* (1920) vb. izledi. Bütün bu yapıtlarında türk toplumu ve aile yaşamının gülünç yanlarını ustalıkla eleştirdi; tiyatro repertuvarımızın çeviri ve uyarlamalardan bir ölçüde kurtulması, türk tiyatro edebiyatının ulusal bir kimlik kazanması için çaba gösterdi. 1924'ten başlayarak yazdığı *Fermanlı deli hazretleri, Aynaroz* kadısı, Bir* kavuk devrildi* gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun kurumlarını taşlayan, çeşitli halk katmanları arasındaki çelişkileri sergileyen komedileri tarihsel-gerçekçi anlayışla yazdığı dramlardan daha çok tutuldu.

Musahipzade Celal'in, konularını seçerken, yerli tarihsel kaynaklardan yararlanması kadar kişilerini de yaşayan kişilerden seçmesi, halk mizah ve taşlama geleneğini ustaca kullanması onun başarı sırlarından biridir. İmparatorluğun çeşitli dönemlerinde, değişik katmanlardan halkın yaşama tarzı, gelenekleri ve davranışları, düşünce ve ahlak görüşü, eğlenceleri ve inançları ona malzeme olmuştur. Yapıtlarında rüşvet, bürokrasi, makam sahiplerinin yetersizliği, yönetim bozukluğu, kadın erkek ilişkileri, din sömürüsü, Batı'da gelişen sanayi hareketleri karşısında yerli sanatların baltalanması vb. sorunlarını da ele alır. Bu açıdan, *Mum söndü* (1930), *Pazartesi-perşembe* (1931) ya da *Balaban* Ağa* (1933) gibi komedilerinde gelişen toplumla koşutluk kurabilen devingen bir içerik buluruz. Örneğin, yetişmekte olan yükseköğrenim gençliğinin elinden tutulmadığını, öğrencilerin kendi kendilerine ve çaresiz bırakıldıklarını vurgulamayı denediği *Balaban Ağa*'da devletin bilgisiz kişilerce yönetilmesi karşısında okumuşların küskünlüğü dile getirilir.

Bundan ötürü, yazılmalarından bu yana geçen süreç içinde, tiyatro sanatının gelişen ve değişen toplum yaşamına koşut dönüşümüne karşın, yapıtlarının çoğu belgesel değerlerinden bir şey yitirmemiştir. Çünkü o yalnız bir oyun yazarı değil, aynı zamanda bir halkbilim uzmanıdır. Bu alanda yazdığı *Eski İstanbul yaşayışı* (1946) adlı incelemesi, bugün bile halkbilim literatürünün önemli kaynaklarından biridir.

Yapıtlarından bazıları (*İstanbul efendisi, Macun hokkası, Yedekçi, Atlı ases, Gül ve gönül*) müzikli oyun ve operet olarak oynanan M. Celal'in *Aynaroz kadısı* komedisi 1938'de, *Bir kavuk devrildi* komedisi de 1939'da İpek film şirketi tarafından sinemaya aktarıldı. 1958'de çıkan bir yangında *Bir kavuk devrildi*'nin filmi yandı. (→ Kayn.)

MUSAİOS, Eski Yunanistan'ın efsanevi müzikçi ve şairi, hatta belki de Orpheus' un oğlu. Eleusis misterlerinin düzenlenmesinde rolü olduğu sanılır. Birçok şiir ona mal edilir.

MUSAKKA sıf. (ar. *tasḳiye*'den *musaḳḳa*). *Esk.* Sulanmış.
—Mutf. Ufak parçalar halinde doğranıp, kavrulmuş kıymayla pişirilmiş suluca sebze yemeği: *Patlıcan musakka. Kabak musakka.* (Kıyma, yağda soğanla kavrulduktan sonra içine doğranmış ve kimi zaman kızartılmış sebzeleri atıp domates, salça ve suyla pişirilerek yapılır.)

MUSAL sıf. (ar. *īṣāl*'den *mūṣal*). *Esk.* **1.** Yerine ulaştırılmış, yetiştirilmiş. **—2.** Bağlanmış, temas ettirilmiş.

MUSALA tepesi, esk. **Stalin tepesi,** Bulgaristan'ın ve Rodoplar kütlesinin en yüksek noktası; 2 925 m.

MUSALAHA → MUSALAHA.

MUSALEH a. (ar. *mūṣā*, vasiyet olunmuş mal ve *leh*'ten *mūṣā-leh*). Huk. Kendisine belirli bir mal vasiyet* edilen kişi.

MUSALİH sıf. (ar. *muṣālaḥa*'dan *muṣāliḥ*). *Esk.* **1.** Barış içinde olan. **—2.** Barış yapan, barışan.

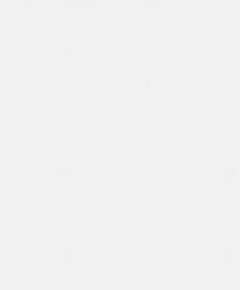
MUSALLA a. (ar. *muṣalla*). **1.** Namaz kılmaya ayrılmış açık yer; namazgâh. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Camilerde cenazenin konulup önünde namaz kılındığı yer. **—3.** *Musalla taşı*, namazı kılınırken üstüne tabutun konulduğu yüksekçe masa biçiminde taş. (Kıble doğrultusuna dik biçimde konumlandırılır.)
—ANSİKL. Halk dilinde, daha çok, cenaze namazının kılındığı yer olarak bilinen musalla, islamın ilk dönemlerinde namaz kılınan yer, mescit anlamındaydı. Kimi kaynaklarda suçluların idam edildiği yer olarak da belirtilir. Musallaların kökeni Arabistan'a bağlanır. İlk musalla Medine'nin G.-B.'sında Beni Selime denilen yerdeydi. Birçok yönetim merkezinde de musallalar vardı (Rabat musallası). Bunlar çoğu kez kent dışında yer alan, taşınabilir bir mihrabı ve minberi bulunan, duvarlarla çevrili mekânlardır (Mansure musallası). Tunus'ta Hafsi devletinin kurucusu Ebu Zekeriya kuleli, mazgallı bir musalla yaptırmıştı (XIII. yy. ilk yarısı). İran mimarlığında ise musallalar yüksek girişli bir eyvan ve uçta duvar içindeki mihrabıyla gösterişli bir görünüm kazandı (Buhara, Herat, Isfahan musallaları). Türkler'de bu mekânlar namazgâh olarak adlandırıldı. (→ NAMAZGÂH.)

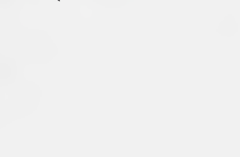
MUSALLAT sıf. (ar. *musallaṭ*). **1.** Bir kimsenin, bir şeyin üzerine düşüp rahat bırakmayan. **—2.** *Bir kimseyi bir başkasına (başına) musallat etmek*, birini onun başına bela etmek, onun o kimseyi rahatsız etmesine yol açmak. **—3.** *Bir kimseye (başına) musallat olmak*, onun başına bela olmak, sürekli onu rahatsız etmek. **—4.** *Bir hayvana, bir yere musallat olmak*, sürekli onlara, oraya zarar vermek: *Kuşlara musallat olan kediler. Tarlalara musallat olan çekirgeler.*

Keystone

Musaddık (1951'e doğr.)

Musahipzade Celal

—Esk. ruhbil. *Musallat fikir,* sabit fikir, saplantı.

MUSALLEB sıf. (ar. *taşlib*'den *muşalleb*). *Esk.* **1.** Katılaştırılmış, sertleştirilmiş. **—2.** Kurutulmuş.

MUSALLİ sıf. (ar. *taşliye*'den *muşalli*). *Esk.* Beş vakit namazını düzenli kılan.

MUSALLİT sıf. (ar. *taslit*'ten *musallit*). *Esk.* Birini başka birinin başına sardıran, musallat eden.

MUSAMMAT sıf. ve a. (ar. *musammat*). Ed. **1.** Divan şiirinde kıtalardan oluşan şiir türlerinin (murabba, muhammes, terkib-i bent, şarkı vd.) ortak adı. **—2.** Dizelerinde iç uyağı bulunan şiir. **—3.** *Musammat gazel,* her dizesinin ortasında da uyak bulunan gazel. (Genellikle arzunun iki eşit parçaya bölünebilen kalıplarıyla [örn. 4 mefâîlün'den oluşan kalıp] yazılırdı.) || *Musammat koşma,* dize içindeki bir durakta uyağı bulunan koşma. (Uyağın, tam ortadaki hecede bulunması zorunlu değildir. Örneğin, 6+5 duraklı kalıpta orta uyak, 6. hecededir.)

MUSAMMEM sıf. (ar. *taşmim*'den *muşammem*). *Esk.* **1.** Kesin olarak kararlaştırılmış. **—2.** Tasarlanmış: *"Gelecek mevsim-i baharda musammem olan sür-ı hümayûnda..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MUSAMMET sıf. (ar. *taşmit*'ten *muşammet*). *Esk.* Boş olmayan, içi dolu olan.
—Esk. dilbilg. Arap abecesinde b, f, l, m, n, r dışındaki bütün harfler için kullanılır.

MUSAN, Kuzey Kore'de sanayi merkezi (demir cevheri ve metalürji), Çin sınırı yakınında.

MUSANDEM ya da **MASANDEM,** Umman Sultanlığı'nda kent, Hürmüz boğazındaki bir adada. Bazen *Musandem yarımadası* da denen Umman yarımadasının en kuzeydeki kesimindedir.

MUSANDIRA a. **1.** Geleneksel türk evlerinde, odalarda kapı yanında bulunan ya da kapının yer aldığı duvar boyunca uzanan, en az bir insan boyu yüksekliğinde dolap, yüklük. (Tavanla musandıra arasında kalan boşluğa *musandıra üstü* denir.) **—2.** Asma kat. **—3.** Mutfakta yüksekçe ve geniş raf.

MUSANDIRACIBAŞI a. Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda bir saray görevlisi unvanı.
—ANSİKL. Harem ağalarının yeteneklileri arasından seçilen musandıracıbaşının başlıca görevi Darüssaade koğuşlarının temizliğiyle ilgilenmek ve küçük ağalara aptes aldırıp namaz kıldırtmaktı. Darüssaade ağalığı düzeninin iyi uygulanması, ağalardan kabahat işleyenlerin cezaya çarptırılması, ahlaka aykırı davranışların önlenmesinden de sorumluydu. Başarılı görülen musandıracıbaşı "ortanca"lığa terfi ettirilirdi.

Goldner

Musa'nın kuyusu (Danyal [solda], İsaya ve Musa) Claus Sluter'in Champmol (Dijon) chartreuse'ü için 1395-1404 arasında gerçekleştirdiği anıt çokrenkli mermer

MUSANGA a. Gabon ve Kamerun'da çok bulunan ağaç. (Kongo'da ve Angola'da da yetişir. Hızla çoğalıp yayılan ve boyu 20 m'ye erişen bir ağaçtır; beyazımsı, kaba dokulu, çok hafif ve çok gevrek odunu ambalaj sandığı ve özellikle kâğıt hamuru yapımına çok elverişlidir. Başlıca türleri: *Musanga smithii, M. cecropioides;* ısırgangiller familyası.)

Musa'nın kuyusu, heykelci Sluter'in Dijon yakınında, Champmol chartreuse'ünde gerçekleştirdiği anıt. Chartreux tarikatının geleneği uyarınca, manastır avlularının ortasında bir çeşme yer alırdı. Champmol'da ise, çeşmenin ortasında yükseldiği sanılan calvaria'nın yalnızca 1395-1404 arasında Claus Sluter'in gerçekleştirdiği ve Claus Werve'nin tamamladığı altıgen kaidesi kalmıştır. Anıta "Musa'nın kuyusu" adının verilmesi, İsa'nın habercileri olan diğer beş peygamber (Davut, Yeremya, İşaya, Danyal ve Zekeriya) ile birlikte kaideye yaslanmış olarak gösterilen Musa heykelinin görkeminden kaynaklanır. Peygamberlerin dramatik yüz ifadeleri, Sluter'in gerçekçiliğinin özgün örnekleridir.

MUSANNA sıf. (ar. *taşniʿ*'den *muşannaʿ*). *Esk.* **1.** Uydurma, hayali. **—2.** Sanatla yapılmış, hünerli bir usta elinden çıkmış.
—Ed. Divan edebiyatında aşırı süse, karmaşık söz oyunlarına boğulmuş yapıt. (→ TASANNU.)
—Esk. sil. *Musanna kabza,* okçulukta, akçaağaçtan yapılmış, dört parçadan meydana gelen yaylara verilen ad.

MUSANNEF sıf. (ar. *taşnif*'ten *muşannef*). *Esk.* **1.** Tasnif edilmiş, sıraya konulmuş. **—2.** Derlenmiş, toplanmış. **—3.** Telif edilmiş, yazılmış.

MUSANNEFAT çoğl. a. (ar. *muşannef* in çoğl. *muşannefât*). *Esk.* **1.** Tasnif edilmiş, bir düzene konmuş kitaplar. **—2.** Yazılmış kitaplar. **—3.** Edebiyat eserleri.

MUSANNİF sıf. ve a. (ar. *taşnif*'ten *muşannif*). *Esk.* **1.** Tasnif eden, düzenleyen, sınıflandıran: *"Mecmualar vardır ki, musannifin keyif ve zevkine göre bir araya getirilmiş mütenevvi parçalardan terekküb eder"* (Cenap Şahabettin, XIX. yy.). **—2.** Bilgileri toplayıp kitap yazan, yazar. **—3.** İçinde bölümleri bulunan ve belli bir sıraya göre kâğıtları sınıflamaya yarayan bölme, klasör. **—4.** *Musannif-i fakir,* yazarların kendilerinden söz ederken "ben" anlamında kullandıkları kalıp söz.

MUSANNİFE sıf. (ar. *muşannif*'in dişl. *muşannife*). *Esk.* Kadın yazar için kullanılır.

MUSANNİFEK → BİSTAMİ ya da ŞAHRUDİ (Ali bin Mecdettin Muhammet).

MUSAP sıf. (ar. *işabet*'ten *muşâb*). *Esk.* **1.** Musibete uğramış, başına felaket, bela gelmiş olan. **—2.** Hastalığa yakalanmış, hasta.

MUSARAA a. (ar. *şarʿ*'dan *muşaraʿa*). *Esk.* **1.** Güreşme, güreşçilik, pehlivanlık. **—2.** Mücadele, uğraşma, çabalama.

MUSARAHA a. (ar. *şarahat*'tan *muşaraha*). *Esk.* **1.** Bir şeyi açık ya da ayrıntılı olarak söyleme. **—2.** Açıklık, aşikârlık.

MUSARAY (Şevket), arnavut yazar (Vlöre 1914). Edebiyat makaleleri, röportajları, siyasal yergileri ve uzun bir hiciv şiiriyle (*l'Epopée du Front national* [fr. çev.], 1944) İkinci Dünya savaşı sırasında adını duyurdu. Daha sonra yeni toplumu alay-...r dille betimleyen (*Llaz Qesarati,* ...; *Lumière* [fr. çev.], 1973) ya da sa-... önemini yeniden canlandıran (*Avant*

MUSARİ a. (ar. *muşaraʿa*'dan *muşariʿ*). *Esk.* Güreşen kimse, güreşçi, pehlivan.

MUSARRA sıf. (ar. *taşriʿ*'den *muşarraʿ*). Ed. Eşanl. MÜSELSEL. || *Musarra beyit,* uyaklı iki dizeden oluşan beyit. (Örn. bir gazelin ilk dizesi [matla].) || *Musarra gazel,* sonraki beyitlerin ilk dizeleri de matla ile uyaklı gazel. (Uyak düzeni aa ba ca vd. yerine aa aa aa vd. biçimindedir.) || *Musarra rubai,* bütün dizeleri birbiriyle uyaklı rubai. (Uyak düzeni aaba yerine aaaa biçimindedir.) || *Musarra tuyuğ,* uyak düzeni musarra tuyuğ gibi olan rubai.

MUSARRAH sıf. (ar. *taşrih*'ten *muşarrah*). *Esk.* Açık, apaçık; kesin ve ayrıntılı olarak belirtilmiş, ayrıntılı olarak anlatılmış, açıklanmış.

MUSAŞİNO, Japonya'da kent, Tokyo'nun batı banliyösünde; 139 069 nüf. (1990). Konut merkezi.

MUSATTAH sıf. (ar. *taştih*'ten *musattah*). *Esk.* **1.** Düz bir yüzey üzerine yayılmış. **—2.** Eni ve boyu olup, derinlik ve yüksekliği olmayan. **—3.** Yassı ve düz bir duruma getirilmiş.
◆ a. Düzlem.

MUSATTAR sıf. (ar. *taştir*'den *musattar*). *Esk.* Satırlanmış, yazılmış.

MUSÄUS (Johann Karl August), alman yazar (Jena 1735 - Weimar 1787). Richardson tarzındaki duygusal romanlara karşı *Grandison der Zweite* (1760, 1781'de gözden geçirerek yeniden yayımladı) adlı bir parodi yazdı. *Volksmärchen der Deutschen* (Alman halk masalları) [1782-1786] adlı yapıtında, masal ve efsane cinlerinin gizemli dünyasından yararlanarak filozofları eleştirdi.

MUSAVELE a. (ar. *şavlet*'ten *muşavele*). *Esk.* Dövüşmek amacıyla birbirine saldırma.

MUSAVVER sıf. (ar. *taşvir*'den *muşavver*). *Esk.* **1.** İçine resim konmuş olan, resimli. **—2.** Zihinde tasarlanmış, düşünülmüş.

Musavver İran sefaretnamesi, Bozoklu Osman Şakir'in resimli sefaretnamesi (1811). İran'ın Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu ve Fransa ile üçlü ittifak kurma yolundaki girişimiyle ilgili olarak Tahran'a gönderilen büyükelçi Yasincizade Seyit Abdülvahab'ın yolculuğunu (1810) konu edinir. Yapıtı yazan ve resimleyen müderris, şair ve ressam Bozoklu Osman Şakir bu yolculuğa farsça çevirmeni olarak katıldı. Yapıtında Üsküdar'dan başlayarak konakladıkları yerlerin, büyük merkezlerin (Anadolu'da Kartal, Gebze vb.; İran'da Gazvin, Tahran vb.) renkli resimlerine yer verdi. Yolculuğun Merzifon'a kadar olan bölümüne ait metin, dönemin toplumsal, ekonomik yaşamına ilişkin bilgileri de kapsar. Elde bulunan tek nüshada (Millet kütüphanesi, Ali Emiri bölümü no. 822) Merzifon-Tahran bölümünün yalnızca resimleri bulunmaktadır. Tam metnin ele geçmemiş olması, yazarın yapıtı tamamlamamış olduğunu da düşündürmektedir. (→ Kayn.)

Musavver muhit, İstanbul'da yayımlanan "haftalık siyasi, edebi, felsefi, içtimai gazete" (1908-1909). Sorumlu müdürlüğünü Abdullah Esat Bey'in, başyazarlığını Faik Sabri Bey'in (Duran) yaptığı gazetenin sürekli yazarları arasında Abdülhak Hamit (Tarhan), Halit Ziya (Uşaklıgil), Recaizade Ekrem, Cenap Şahabettin, Ahmet Haşim, Hüseyin Cahit (Yalçın), Mehmet Emin (Yurdakul) yer alıyordu.

MUSAVVERAT ÜS-SUFRA ya da **MASAVERAT ÜS-SUFRA,** Sudan'da (Yukarı Nübye), Nil'in doğu kıyısında, 5. ve 6. çavlan arasında arkeolojik yer. Burada ortaya çıkarılan iç içe girmiş birçok mekândan oluşan anıtsal yapılar kümesinin ne olduğu çok zor anlaşılmaktadır

bir çevre duvarıyla korunmuş olan yapı, filleri betimleyen kabartmalarla süslü sütunlarla çevrelenmiştir. Çevre duvarının dışında, doğuda, I.Ö. III. yy.'da arslan-tanrı Apedemak onuruna yapılmış bir tapınak (bugün onarılmıştır) yer alır.

MUSAVVİR sıf. (ar. *tasvir*'den *musavvır*) *Esk.* **1.** Resim yapan, ressam. **—2.** Hayal gücü. **—3.** Varlıklara biçim veren anlamında Tanrı'nın sıfatlarından biri.

MUSAVVİRE sıf. (ar. *musavvır*'ın dişl. *musavvıre*) *Esk.* Kadın ressam.

◆ a. Hayal.

MUSAVVİT sıf. (ar. *savt*'tan *musavvit*). *Esk.* **1.** Ses çıkaran, haykıran, seslenen. **—2.** Sesli.

MUSAYAHA a. (ar. *sayha*'dan *musayaha*). *Esk.* Haykırışma, hep birden bağrışma.

MUSAYAKAL sıf. (ar. *şaykal*'dan *muşayakal*). *Esk.* Cilalı, parlak, parlatılmış, yaldızlı, perdahlı.

MUSAYEFE a. (ar. *şayf*'tan *muşayefe*). *Esk.* Yazlık ev ya da benzeri mülkü pazarlık ederek bir yaz dönemi için kiralama.

MUSAYKALA sıf. (ar. *muşaykal*'ın dişl. *muşaykala*). *Esk.* Parlak, yaldızlı, perdahlı.

MUSCA, Sinek* takımyıldızının latince adı (kısalt. Mus).

MUSCHG (Adolf), almanca yazan isviçreli yazar (Zollikon 1934). Ruhbilimsel çözümleme konusundaki bilgi ve ustalığını *Kunst als Therapie* (1981) adlı yapıtında ortaya koydu. Hikâyelerinde insanların yalnızlığını işledi (*Fremdkörper*, 1968, *Entfernte Bekannte*, 1976). Romanları, yaşadığımız çağın karmaşık bir tablosunu çizer. Çin'de ve Japonya'da edindiği deneyimlerle, siyasal akımlara ve başkaldıran gençliğe ilişkin eleştirel düşüncelerini bir araya getirir (*Im Sommer des Hasen*, 1965; *Albissers Grund*, 1974; *Baiyun*, 1980; *Das Licht und der schlüssel*, 1984; *Der Turmhahn*, 1987).

MUSCİCAPİDAE a. Zool. SİNEKKAPANGİLLER familyasının bilimsel adı.

MUSCİDAE a. Böcbil. SİNEKGİLLER familyasının bilimsel adı.

MUSCİNA STABULANS a. Larvası genellikle çürük bitkisel maddelerde gelişen sinek. (Larvası mıyaz adı verilen hastalığa yol açabilir; sinekgiller familyası.)

MUSCULUS a. (*küçük sıçan* anlamında lat. sözc.). Antikçağ'da ve Erken Ortaçağ'da kuşatılan müstahkem yerlere yaklaşmaya yarayan ve mancınık olarak kullanılan seyyar kule.

MUSELLİ (Vincent), fransız şair (Argentan 1879 - Paris 1956). Baudelaire'in, simgecilerin ve roman okulunun etkisinde olmakla birlikte, Ronsard, Malherbe ve klasik lirik geleneğe bağlı kaldı (*Les Travaux et les Jeux*, 1914; *les Strophes de Contre-Fortune*, 1931; *les Convives*, 1947; *les Douze Pas des Muses*).

MUSEUM a. (lat. *museum*). Doğa bilimleriyle ilgili koleksiyonlara ayrılmış müze.

MUSEVENİ (Yoweri Kaputa), ugandalı devlet adamı (Ntungamo 1944). Darüsselam'da üniversiteyi bitirdikten sonra Mozambik'te, Frelimo gerillalarıyla birlikte Portekiz sömürge yönetimine karşı çarpıştı. Uganda'ya dönünce Cumhurbaşkanı Milton Obote'nin istihbarat örgütünde görevlendirildi (1970-1971). İdi Amin iktidara gelince Tanzaniya'ya kaçtı; orada İdi Amin Dada'yı devirmek için girişimlerde bulundu (1971-1979). Tanzaniya kuvvetlerinin desteğiyle Amin'in devrilmesini başardı. Kurulan hükümetlerde Savunma bakanlığını üstlendi. Obote yeniden iktidara gelince Yusufu Lule'nin Ulusal direniş ordusu komutanlarından biri olarak yönetime Devlet başkanı oldu (1986). Ulusal direniş ordusunu güçlendirdi. Süregelen gerilla savaşlarının çökerttiği iktisadı durumu düzeltmek için IMF ve Dünya bankası'ndan kredi aldı. Devaluasyon yaparak yeni bir para birimi çıkardı.

MUSEVİ sıf. ve a. (öz. a. *Musa* ve ar. -*i*'den *musevi*.) Musa peygamberin dininden olan kimse için kullanılır. (→ YAHUDİ.)

MUSEVİ (Hüseyin), iranlı siyaset adamı (1942). Tahran'da Ulusal üniversite'yi bitirdi. Okuldayken islamı derneklere üye oldu. 1973'te Şah yönetimine muhalefetten tutuklandı. İslamı cumhuriyet partisi'nin kurucuları arasında yer aldı (1979). Partinin gazetesi *İslamı cumhuriyet*'in yönetıcisi oldu. Bir süre Dışişleri bakanlığı yaptı (ağustos-ekim 1981). Ekim 1981'de Meclis tarafından Başbakan seçildi. İran-Irak savaşı'nda Güvenlik konseyi'nin ateşkes kararlarına, süper devletlerin görüşlerini yansıttığı gerekçesiyle karşı çıktı (1983). Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde (1985) muhalefet önderlerinden eski Başbakan Mehdi Bazargân'ın adaylığını koymasını destekledi; onun aday olmasının ülkede siyasal özgürlüklerin bulunduğunun bir kanıtı olacağını ileri sürdü. Uyguladığı iktisat politikasının eleştirilmesi üzerine Meclis'ten güvenoyu istedi ve aldı (ekim 1985). Irangate olayı'nda Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail'den silah alınmasına izin veren önderlerden biri olduğu öne sürüldü. 1989 yılında başbakanlık görevi sona erdi, devlet başkanı danışmanlığı görevine atandı.

MUSEVİLİK → YAHUDİLİK.

MUSGRAVE RANGES, Avustralya'nın orta kesiminde tepeler, Güney Avustralya eyaletinin ucunda; 1 586 m.

MUSGUMLAR, Çad ve Kamerun'da yaşayan halk. Sayıları yaklaşık 60 000'dir. Bagirmi'ye yerleşen Musgumlar XVI. yy.'da Bornu devletinin egemenliği altına girdiler. Tarım ve hayvan yetiştiriciliği yapan musgum kabileleri aynı zamanda zanaatçı ve tüccardırlar. Birbirine yakın köylerde ve kerpiç mimarısıyle ünlü kentlerde otururlar. Soyzincirı babasoyludur ve yerleşme biçimleri geniş babayerli aileler halindedir. İslamlığın giderek artan etkisi altındadırlar.

MUSHAF a. (ar. *mushaf*). *Esk.* **1.** Sayfalardan oluşan kitap. **—2.** Osman döneminde çıkarılan elyazması Kuran örnekleri; daha sonraki dönemde Kuran'ın herhangi bir nüshası.

—ANSİKL. Sözcüğün arapçaya habeşçeden (amharca) geçtiği öne sürülür. Ancak, ağırlıklı görüşe göre sözcük arapça "sahife" sözcüğünden türetilmiştir ve sayfalar halindeki bir yapıtın iki kapak (deffeteyn) arasına alınarak bir kitap durumuna getirilmiş biçimi anlamına gelir. İslam literatüründe sözcük yalnızca Kuran için kullanılır, öteki kutsal kitapların bir bölümüne *suhuf* (sayfalar), bir bölümüne de *kitap* denilir ya da kitaplar kendi özel adlarıyla anılırlar.

Kuran indirildiği sırada (610-632) ayetler vahiy kâtiplerince ayrı ayrı sayfalara yazıldı, her ayetin Kuran'ın tümü içindeki sırası da belirlendi. Ebubekir'in halifeliği döneminde (632-634), ikinci halife Ömer'in önerisiyle Zeyd bin Sabit adlı ünlü sahabi başkanlığında oluşturulan kurul tüm Kuran sayfalarını bir araya getirdi. Böylece hazırlanan ilk mushaf, Hz. Muhammet'in eşlerinden Hafsa'ya emanet edildi. Yine Zeyd bin Sabit başkanlığında halife Osman döneminde (644-656) oluşturulan ikinci kurulun yaptığı çalışmayla mushafın sayısı çoğaltılarak başlıca islam merkezlerine gönderildi. "El-İmam" diye anılan asıl mushaf ise halife Osman'da kaldı. Halen Topkapı sarayı'nda korunan mushafın, bu mushaf olduğu, üzerindeki kan izlerinin de Osman'ın şehit edilişi sırasında oluştuğu rivayet edilir.

Bernheim-Guillumette-Rapho

Musavverat üs-Sufra: Meroe tanrısı Sbomeker'i gösteren alçakkabartma (I.Ö. III. yy.)

MUSHAFİ (Gulam Hemedani bin Veli Muhammet), hintli şair ve tezkireci (Amroha ? - Luknov 1821'den sonr.). Hint-Türk İmparatorluğu sarayında hizmet vermiş ünlü bir aileden gelir. Önce Luknov'da, 1777'den sonra Delhi'de yaşadı. Delhi'de urdu dili öğrendi ve döndüğü Luknov'da Şah Âlem'in oğlu Süleyman Şah'a kapılandı. Yazdığı urdu dilindeki şiirlerle dikkatleri çekti. Başlıca yapıtları; üç farsça, dört urdu dilinde *Divan*, Nasrettin Muhammet Şah döneminden (1719-1748) Şah Âlem dönemine (1759-1806) kadar farsça yazan 133 şairin yaşamöyküsünü içeren *Ikd üs-süreyya*, aynı dönemde urdu dilinde şiir yazan 350 şairin yaşamöykülerini içine alan *Tezkire-i hindi*, her iki dilde de şiir yazan şairlerin yaşamöykülerini içeren *Tezkire-i farsi*.

MUSHİN, Nijerya'nın (Lagos eyaleti) güney-batısında kent. Lagos'un konut ve sanayi (deri ve pamuk işleme, bisiklet, besin) banliyösü. 294 100 nüf. (1991).

MUSIR, -rrı ya da **MUSİR, -rri** sıf. (ar. *ısrâr*'dan *musırr, muşirr*). *Esk.* Bir söz ya da fikirde ısrar eden, ayak direyen: *"Zağanos Paşa İstanbul fethinin en musir ve azimkâr müteşebbislerindendi"* (Y. K. Beyatlı).

MUSIREN → MUSIRANE.

MUSİ sıf. (ar. *vaşıyyet*'ten *mûşi*). *Esk.* **1.** Vasiyet eden, vasiyet bırakan. **—2.** Birini vasiyeti uygulamaya memur eden. **—3.** Tavsiye eden ya da kumanda veren.

MUSİ, Sumatra'nın güneyinde ırmak; yaklaşık 500 km (havzası 63 500 km²). Barısan dağlarından doğar, adanın doğusundaki ovayı sular ve mangrovlarla çevrili geniş bir deltayla Bangka boğazına dökülür. Deniz gemileri Palembang'a kadar girebilir.

MUSİB sıf. (ar. *işabet*'ten *musib*). *Esk.* **1.** İsabetli, doğru: *"Diğer meşayıh ve dedeyanın bir kısmı dahi bu fikri makbul ve musib gördüler"* (O. C. Kaygılı). **—2.** Yanılmayan, şaşmayan.

MUSİBET, -ti a. (ar. *işabet*'ten *musibet*). **1.** Ansızın başa gelen felaket, kötü, sıkıntılı durum; bela: *Musibete uğramak. Bir musibet bin nasihattan evladır* (atasözü). **—2.** Kötülük, pislik: *O her türlü musibete bulaşmış bir insandır.*

—*Esk. Musibet zede*, felakete uğramış.

◆ sıf. ve a. Sürekli rahatsızlık, sıkıntı veren, baş belası olan şey ya da kimse için kullanılır: *Bu musibet arabayı artık satmanın zamanı geldi. Musibet herif, bir gün eve ayık dönmüyor. Şu musibeti kaldır ortadan.*

MUSİBETLİ sıf. Kötü, uğursuz.

MUSIC (Zoran Antonio), sloven asıllı italyan ressam ve gravürcü (Gorizia 1909). Dalmaçya sanatının, XV. yy. italyan resminin ve Ravenna bizans sanatının etkileriyle

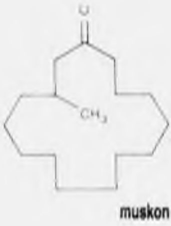
éditions du Seuil

Robert von **Musil**

Nelly Bariand

muskovit
(Minas Gerais'de [Brezilya] çıkarılır) [boyu: 10 cm]

muskon

rının temel taşı olan birkaç tema geliştirdi. Manzaraları ("Dalmaçya motifi" ya da "Siena manzarası" dizileri, 1953'te Paris'e yerleşmeden önce gerçekleştirilmiştir), ardından, 1972'de üzerinde çalışmaya başladığı "Bitkisel motif" dizisi, donuk, sıcak ya da soluk renkleri, usta bir lirizmle kaynaştırır; bunun amacı, soyutlamanın sınırında, doğadan esinlenen yapılar ve ritimler çağrıştırmaktır. Music'in yaşadığı acılı olayların anısı -Dachau'daki toplama kampına kapatılması-, 1970'te gerçekleştirdiği ve *"Sonuncular biz değiliz"* adını verdiği tuval ve gravür dizisinde görülür.

MUSICIANS dağları, Büyük Okyanus'ta, Hawaii'nin K.'inde (enlemi 33° K., boylamı 160-165° B.) denizaltı dağları, Murray kırık kuşağının batı ucunda (bu dağlara büyük müzikçilerin adı verilmiştir). Yüzey şekillerinin genel yapısı Antarktika kökenli olan dip sularının K.-B. ve D.'ya doğru akan kollara ayrılmasına yol açmaktadır.

MUSİK sıf. (fr. *mucique*'ten). Org. kim. *Musik asit,* GALAKTARİK* ASİT'in eşanlamlısı.

Musikalische Opfer *(Das)* [*Müzik sunusu*], 1747'deki Potsdam gezisi sırasında Prusya kralı Friedrich II'nin önerdiği bir tema üzerine Johann Sebastian Bach'ın bestelediği çeşitli parçaları bir araya getiren derleme. Bu derleme, biri 3, öbürü 6 sesli 2 ricercare, dokuz kanon, bir kanonlu füg ve flüt, keman ve bas için bir üçlü sonatı kapsar.

MUSİKAR a. (fars. *mūsiḳār*). *Esk.* Gagasında çeşitli delikler bulunduğuna, rüzgâr estiği zaman güzel sesler çıkardığına inanılan bir masal kuşu.

MUSİKAR ya da **MISKAL** a. Müz. **1.** XVIII. yy.'dan önce türk müziğinde kullanılmış, panflüte benzer üflemeli çalgı. **—2.** *Mıskal kamışı gibi,* çok sık biçimde yan yana dizilmiş şeyler için kullanılır.
—ANSİKL. Musikarın kaç borusu olduğu, bunların hangi müzikal aralıklarla dizildiği; tüm musikarların aynı şekilde mi düzenlendiği ya da çeşitli makam dizilerine göre ayarlanmış çeşitli musikarların olup olmadığı bilinmiyor. Abdülkadir Meragi, *Câmi ül-elhân*'ında, bir de *musikar-ı Hıtayî*'den söz eder ve bu çalgıya Türkler'in *çapçak* dediğini belirtir. Meragi'ye göre çapçak da, birden çok kamış ya da tahta borunun yan yana getirilmesinden oluşur. Musikardan farkı, her boruda, neyinkilere benzer deliklerin bulunması ve her boruya ayrı ayrı üflemek yerine, yalnızca birine üflendiğinde istenilen borunun çalınabilmesidir. (→ PANFLÜT.)

MUSİKİ a. (ar. *musiki;* "musaların sanatı" anlamındaki yun. *musike*'den). **1.** MÜZİK'in eşanlamlısı. **—2.** Ed. Kulakta müzik izlenimi yaratan sesler dizisi: *Ormanda rüzgârın musikisini dinlemek.* —Esk. *Musiki-i figan,* feryadın müziği. || *Musiki-i sükût, sessizliğin müziği.*

MUSİKİŞİNAS sıf. ve a. (osm. *mūsiki* ve fars. *şinās*'tan *mūsiki-şinās*). MÜZİKÇİ' nin eski eşanlamlısı.

MUSİKİYE a. (ar. *mūsiḳī*'nin dişl. *mūsiḳiyye*). *Esk.* **1.** Müzikle ilgili. **—2.** *Alat-ı musikiye,* müzik aletleri, çalgı takımı.

MUSİL sıf. (ar. *īṣāl*'den *mūṣil*). *Esk.* **1.** Ulaştıran, vardıran, yetiştiren. **—2.** Taşıyan. **—3.** Arap abecesiyle yazılışında tümü birbirine bitişmiş harflerden oluşan sözcük. (Örn. birbirine bitişmiş olarak cim -nun-te harfleriyle yazılan *cennet.*) [Karşt. MUKATTA.]

MUSİL (Robert VON), avusturyalı yazar (Klagenfurt 1880 - Cenevre 1942). Avrupa uygarlığının toplumsal ve manevi bunalımı üzerinde önemle durdu, önceleri anlatımcı tema ve tekniklerden yararlanarak (*Genç Törless* [Die verwirrungen des Zöglings Törless], 1906; *Die Frauen,* 1924) modern dünyanın en büyük estetik ve teknik özelliğini, yani akılsallığın bünyesinde bile rastlantısal ve akıldışı olan belirişini dile getirdi. Daha sonra, "dogmacılıktan uzak dinsel bir yöneliş" olmasını istediği yapıtında, yaşantıların canlı hareketini ve eleştirel düşünceyi ("yapıcı ironi"), dilin ve edebi biçimin hem bir araç, hem de bir gösterge olarak alındığı mistik bir birlik arayışıyla bağdaştırmaya çalıştı (*Der Mann* ohne eigens Haften,* 1930-1943).

MUSİL (Alois), çek doğubilimci (Rychtarov, Moravya, 1868 - Votrib 1944). Papaz olarak gittiği Hicaz ve Suriye'de arkeolojik kazılar yaptı. Prag Üniversitesi'nde profesör olarak ders verdi. Araştırmalarını *Kusair Amra* (1907), *Arabia petraea* (Kayalık Arabistan, 1907-1908), *The Northern Hedjaz* (Kuzey Hicaz, 1926), *Arabia Deserta* (Issız Arabistan, 1927) gibi yapıtlarında topladı.

MUSİLE a. (ar. *mūṣile*). Esk. eğit. **1.** Müderrislikte ikinci yüksek derece. **—2.** *Musile-i sahn,* Fatih medresesi'nde en yüksek müderrislik derecesi. || *Musile-i Süleymaniye,* Süleymaniye medresesi'nde en yüksek müderrislik derecesi.

MUSİR sıf. (ar. *īsār*'dan *mūsir*). *Esk.* Zengin, bereketli, bol.

MUSİR → MUSIR.

MUSİRANE ya da **MUSIREN** be. (ar. *muṣirr* ve fars. *-āne*'den *muṣirrāne,* ar. *-en*'den *musirren*). *Esk.* Ayak direyerek, inatla, inat ve ısrarla.

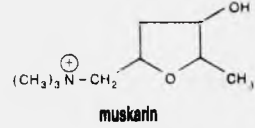
MUSKA a. (ar. *nüsḫa*'dan). **1.** İnsanı hastalık, tehlike, kötülük vb.'den koruduğuna inanılan, genellikle boyun, koltukaltı ya da kolda taşınan, üzerinde arapça dua, ayet ya da çeşitli çizgiler, işaretler bulunan, çoğunlukla üçgen biçiminde katlanmış ve bir koruyucuya sarılmış kâğıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Üçgen biçiminde katlanmış olan şey.
—Esk. sil. Yay kabzasının ortasına yapıştırılan üçgen biçiminde deri.
—Mutf. *Muska böreği* → BÖREK.
—ANSİKL. Muska taşıma geleneği, çoktanrıcılıktan kalma bir inanıştır. Kötü ruhlardan korunmak amacıyla üstte totemin sembolünü taşıma geleneği, zamanla muska taşımaya dönüşmüştür.
İslam dinine göre Kuran surelerini büyüsel içerikli amaçlar için kullanmak, muskalara yazmak günahtır. Bunları taşıyanlar da kadere karşı çıkmak istedikleri için sapkın sayılırlar.

MUSKACI a. Muska yazarak insanları zararlı hayvanlardan, hastalıktan, felaketten vb. koruduğunu ileri süren kimse.

MUSKACILIK a. Muskacının yaptığı iş.

MUSKALI sıf. Geleneks. mim. Çapraz ahşap çatkılarla oluşturulan üçgen boşlukların küçük taşlarla doldurulmasından meydana gelen duvar dolgu düzeni. (Üstü sıvasız bırakılan bu tür duvarlara, özellikle Doğu Karadeniz bölgesinde, Trabzon ve Giresun'da rastlanır.)

MUSKARİN a. (fr. *muscarine;* lat. [*amanita*] *muscaria,* sinekmantarı'ndan). Sinekmantarının (*Amanita muscaria*) zehirli maddesi olan $C_9H_{18}ClNO_2$ formüllü alkaloit. (Kalp, akciğer ve midedeki sinir gangliyonlarını etkileyerek bunları çalışmaz hale getiren ve boğulma yüzünden ölüme neden olan kuvvetli bir zehirdir. Panzehiri atropin ve dijitalindir.)

muskarin

MUSKARİNİK a. (fr. *muscarinique*'ten). Eczc. Etkileri muskarinin etkilerine benzeyen madde. (Başlıca muskarinikler, glokom tedavisinde kullanılan pilokarpin ve karbominoil β metilkolindir.)

MUSKARİNOLİTİK sıf. (fr. *muscarinolytique*'ten). Eczc. Özgül olarak muskarinik alıcıları etkileyerek asetilkolinin etkilerini durduran atropin gibi maddelere denir.
◆ a. Muskarinolitik madde.

MUSKAVARİ sıf. (osm. *muska,* fars. *-vār* ve ar. *-ī*'den). Üçgen, muska biçiminde olan şeyler için kullanılır.

MUSKEGON, ABD'de (Michigan) ırmak limanı, Michigan gölünün doğu kıyısında, *Muskegon* ırmağının (365 km) halici kenarında; 40 800 nüf. Dönüştürme metalürjisi. Petrol arıtma.

MUSKIT sıf. (ar. *isḳāt*'tan *musḳıṭ*). *Esk.* Bir şeyin düşmesine neden olan, onu düşüren.
◆ a. Çocuk düşürmek için kullanılan ilaç vb. şey.

MUSKITAT çoğl. a. (ar. *musḳıṭ*'ın çoğl. *musḳıṭāt*). *Esk.* **1.** Düşürenler. **—2.** Çocuk düşürücü, düşüğe yol açan ilaçlar.

MUSKOGEE a. Kızılderili dilleri öbeği, ABD'nin güney-doğu'sunda yaklaşık 20 000 kişi tarafından konuşulur (Choctawlar, Creekler).

MUSKOGEE, ABD'de (Oklahoma) kent, Tulsa'nın G.-D.'sunda; 40 000 nüf. Tarım ürünleri sanayileri. Camcılık.

MUSKON a. (fr. *muscone*'dan). Org. kim. Formülü $C_{16}H_{30}O$ olan makrohalkalı keton; miskten elde edilir ve parfümcülükte kullanılır.

MUSKOVİT ya da **MOSKOVİT** a. (fr. *muscovite;* ing. *Muscovy,* Moskova'dan). Miner. Hidratlı doğal bir alüminyum ve potasyum silikat olan beyaz mika türü. ($KAl_2Si_3O_{10}(OH)_2$ formülündeki muskovit, granit elementi gibi pullar biçiminde bulunur; pegmatitlerde üst üste yığılmış yapraklar halindedir. Sanayide yalıtkan olarak kullanılır.) [Eşanl. BEYAZ MİKA.]

MUSLİN sıf. (ar. *ıṣlāḥ*'tan *muṣliḥ*). *Esk.* **1.** Düzelten, iyileştiren. **—2.** Barışı sağlayan, arabuluculuk eden.

MUSLİHANE be. (ar. *muṣliḥ* ve fars. *-āne*'den *muṣliḥāne*). *Esk.* Barışçı yolla, düzelterek, ıslah ederek.

MUSLİHİTTİN, türk mimar (XV. yy.). Mehmet II (Fatih) döneminin en güçlü mimarlarındandı. Onun eseri olan İstanbul Rumelihisarı dört ay gibi çok kısa bir zamanda gerçekleştirilmişti (1452).

MUSLİHİTTİN LARİ → LARİ (Muslihittin Muhammet bin Salah EL-).

MUSLİHİTTİN MUSTAFA → AHTERİ (Muslihittin Mustafa).

MUSLİHİTTİN MUSTAFA → HOCAZADE MUSLİHİTTİN MUSTAFA.

Lauros-Giraudon

Zoran Antonio **Music**
Sonuncular biz değiliz (1970)
özel kol.

MUSLİHİTTİN MUSTAFA Vefa, Şeyh → VEFA Şeyh.

MUSLİHİTTİN MUSTAFA EFENDİ Kestelli ya da **Kestell** → KASTALANİ (Muslihittin Mustafa).

MUSLİHİYE-İ HALVETİYE a. Tasav. Halvetiye tarikatının Şeyh Vefa diye de tanınan Muslihittin Mustafa tarafından kurulan (XV. yy.) bir kolu.

MUSLİN a. (fr. *mousseline;* ital. *mussolina* ya da *mussolino;* ar. *mavşili,* Musul'a ait, Musul'la ilgili'den). Pamuklu, ipekli ya da yünlü, hafif ve yarısaydam dokuma. (MUSULİN de denir).

—ANSİKL. Tekst. Pamuk muslin, seyrek dokunmuş, yumuşak ve hafif, şeffaf ve sağlam bir dokumadır. Genellikle düz renkli ve süssüzdür; bununla birlikte kimi kez kumaş, ya dokuma sırasında ya da dokumadan sonra elle işlenmiş nakışlarla süslenebilir. Bu işlem kimi hazırlıklar gerektirir. Genellikle, atkı iplikleri, çözgü ipliklerinden on kat daha incedir ve daha güzel bir doku elde etmek için, atkı, çözgüye göre çoğunlukla, santimetrede bir fazla iplik içerir.

Muslinlerin birçok çeşidi vardır: *düz renkliler, lanseler, kesikliler, işlemeliler* ve *nakışlılar.* Dokumadan sonra muslin, yıkama, yakma, beyazlatma ve apre gibi çeşitli işlemlerden geçirilir. XVIII. yy.'ın sonuna kadar, düz renkli, çizgili ya da işlemeli muslinler yalnız Hindistan'dan ithal ediliyordu. Bu dokuma, Osmanlılar tarafından Avrupa'ya tanıtılmış ve ancak XIX. yy.'da Avrupalılar'ca dokunmaya başlamıştır.

MUSLUK a. (ar. *maşlāk*'tan). **1.** Bir boru içinde akan ve bir sıvının ya da gazın akışını kesmek ya da yeniden başlatmak için kullanılan ve genellikle borunun sonunda yer alan aygıt. **—2.** El yıkanan yer: *Muslukta ellerini yıka da gel.*

—Dy. *Makinist musluğu,* tren frenlerine kumanda eden organ. (Ana fren borusunu basınçlı havayla beslemek ve böylece frenlerin gevşemesini ya da tam tersine bu boruyu boşaltarak sıkıştırmayı sağlamak için çeşitli konumlarda bulunabilir.)

—Sıh. tes. *Musluk bataryası,* sıcak ve soğuk suyu karıştırarak akıtmayı sağlayan iki açma düzenli ve tek çıkış uçlu musluk düzeni.

—Teknol. *Musluk düzeni,* içinde bir akışkan akan bir sisteme (boru donanımı, kap, makine), bu akışkanın akışını sağlamak, önlemek ya da debisini değiştirmek için yerleştirilen aygıtların tümü. || *Basınçlı hava musluğu,* bir basınçlı hava borusuna bağlanan, bir meme ve elle kumanda ederek açıp kapamayı sağlayan bir organ içeren, tozlardan, talaşlardan arındırılması gereken bir yere basınçlı hava huzmesi göndermeye yarayan aygıt.

MUSLUKÇU a. **1.** Musluk satan, yapan ya da musluk onaran kimse. **—2.** *Arg.* Aptes almak üzere ceketini çıkaran kimselerin ceketinden parasını ya da değerli bir eşyasını çalarak hırsızlık yapan.

MUSLUKÇULUK a. **1.** Muslukçunun yaptığı iş. **—2.** *Arg.* Aptes almak için çıkarılan ceketlerden para ya da değerli eşyalar çalarak yapılan hırsızlık.

MUSLUKLU sıf. Musluğu olan, musluğa takılmış olan.

MUSLUKSUZ sıf. Musluğu olmayan, musluk takılmamış.

MUSON (fr. *mousson;* hollandaca *monçon*'dan; portekizce *monção*'dan; ar. *mausim,* mevsim'den, mevsim rüzgârı). **1.** Tropikal enlemlerde (özellikle Güney Asya), yazın denizden karaya (yaz musonu), kışın karadan denize (kış musonu) doğru esen mevsimlik rüzgâr sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.) [Eşanl. MEVSİM RÜZGÂRLARI.] **—2.** *Yaz musonu,* yağmur getiren muson rüzgârı.

—Bot. *Muson ormanı,* yaz mevsiminde mevsim geçiren yerlerde ortaya çıkan orman. (Bk. *ansikl.* böl.)

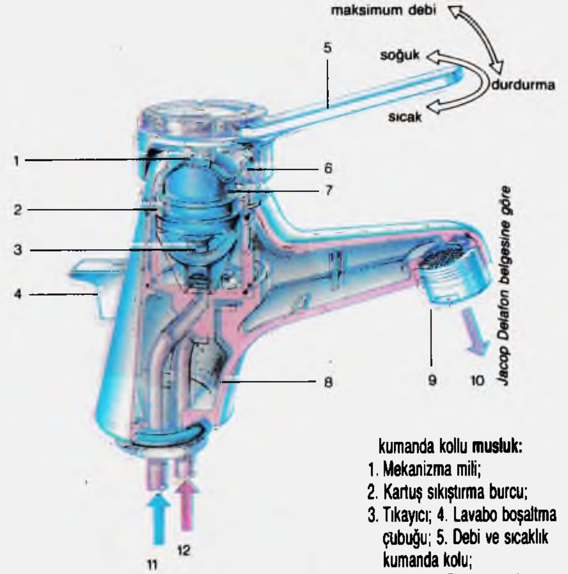
—Denizbil. *Muson akıntısı,* Hint okyanusu'nda ekvatorla 10°K. enlemi arasında akan ve muson rüzgârlarının yön değiştirmesiyle tersi yönde akmaya başlayan akıntı sistemi. (Kuzey yarıküre kışında, kuzey ekvator akıntısıyla karışarak aynı yönde ilerler; yazın güçlenir ve D.'ya döner.)

—ANSİKL. Muson, alt ve orta troposfere özgü bir olaydır. Şu halde coğrafi olaylardan (okyanus kütlelerinin çok engebeli kıta kütlelerinin varlığına bağlı yüzey olayları) etkilenen bir "gücü" olması gerekir. Ayrıca muson, dönenceler arasındaki alanda görülür. (Afrika, Hint okyanusu, G. ve D. Asya; musonun yarıtropikal enlemlerde ve özellikle de dönenceler ötesinde bulunan Japonya'ya kadar yayılması, ender görülen bir olaydır.) [*şek.* 1]. Şu halde muson, temelde bölgesel boyutta (G. ve D. Asya ve Afrika en iyi biçimde gerçekleşir) ele alınması gereken ve coğrafi kuşaklara bağlı olmayan bir atmosfer dolaşım olgusudur (çünkü alçak enlemlerde görülmekle birlikte zemin şartlarından büyük ölçüde etkilenir). Atmosfer dolaşım biçimini belirtmek ve açıklamak için ve olayın görüldüğü çeşitli yerleri belirtmek için muson rüzgârlarından söz edilmesi uygun olacaktır.

Kara kütlelerinin yazın ısınması, kışın soğuması ve bunun sonucunda Doğu Asya'da okyanus havasını emen alçak basınçların ve okyanuslara doğru karasal havanın yayılmasına yol açan yüksek basınçların bulunmasıyla, musonda öncelikle ısının etkili olduğu ortaya çıkar. Ne var ki hesaba katılacak tek ölçü ısı değildir. Gerçekte muson, almaşık akımlardan birinin kış yarıküresinden yaz yarıküresine geçmesini gerektirir. Bu ölçüt temel ölçüttür ve orta enlemlerde rastlanan almaşık rüzgârları muson kavramı dışında bırakır. Kaldı ki, muson terimi, giderek yalnızca ekvatordan geçen (yaz musonu) ve ulaştıkları kıta yüzeylerine yağış getiren akımlar için kullanılmaktadır. Kış musonu gerçekte bir alizeden ya da, bazı aşırı örneklerde, kutup kökenli soğuk havanın alçak enlemlere sarkmasından başka bir şey değildir. Mevsime bağlı olarak nöbetleşmeli ısı süreçlerini ve ekvatordan geçmeyi gerektiren muson, dinamik süreçleri de gerektirmektedir. Dinamik süreçler bir yandan batıdan esen orta kuşak (kutupsal jetler) ve yarıtropikal (yarıtropikal jetler) jet akımlarındaki değişmelerin, bir yandan da büyük iç dinamik bozulmaların (Hint musonunun talvegi; kinematik bozulmalar [bazı sakıncalara karşın tropikal siklonları da bunlardan sayabiliriz]) sonucudur. Sözgelimi, yaz yarıküresinde jetstream kutuba doğru ilerlediğinde, alçalmaya yol açan dinamik etki yarıtropikal enlemlerde (Sahra-Hindistan) azalır; bu durum kalınlığı az olan ısıl alçak basınçların bu enlemlere yerleşmesine olanak sağlar: böylece tropikal enlemler kış yarıküresini, ekvatoru muson halinde aşan alize akımları için çekim alanı haline gelir. Muson bozulduğu (kinematik bozulmalar, dağların yol açtığı bozulmalar) oranda, "yaz musonu" yağışları adı verilen yağmurları oluşturur. Kış musonu akımına gelince (alizeler ya da kutupsal hava yayılmaları) büyük bir kuraklığa ya da, en azından, yağışlarda hissedilir bir azalmaya yol açar. Sonuç olarak, muson rüzgârları tropikal iklimlerin tipik almaşmalarını oluşturan mevsimlik yağış düzenlerini meydana getirir: kış kuraklığı, yaz yağmurları. Bununla birlikte bazı hallerde (Coromandel kıyısı) yağış maksimumu sonbahara kayar. Bu konuda gözlenen şudur: muson olayı homojen değildir, bölgesel coğrafi etkenler atmosferdeki hava dolaşımını ve buna bağlı olarak iklim düzenini değiştirebilir.

Afrika musonu (*şek.* 2), Batı Afrika'nın büyük bölümüne kuraklık getiren harmattan (ocak ayında en çok 10 mm yağış) yeni kuzey alizesiyle, kuzeye doğru ilerleyen ve tropiklerarası yakınsamanın yerdeki izinden başka bir şey olmayan yağmurlu musonun (muson cephesi arkasına yağış getirir) mevsimlik almaşmasının sonucudur.

Hindistan'da, kış musonu (altkıta üstüne yerleşmiş yüksek basınçlara bağlı alize) hep kuraktır, şu halde temelde, yıllık yağışları sağlayan yaz musonudur (*şek.* 1). Bu düzeyde, yağışlı yaz akımının kıtaya, okyanus alanlarına ve yüzey şekillerine göre geliş biçimi önemli rol oynar. K.-B. alçak basınç alanın çektiği muson akımı Batı Gatlar'a yağmur getirir. Oysa Dek-

kumanda kollu musluk:
1. Mekanizma mili;
2. Kartuş sıkıştırma burcu;
3. Tıkayıcı; 4. Lavabo boşaltma çubuğu; 5. Debi ve sıcaklık kumanda kolu;
6. Kapak; 7. Birleştirme kartuşu (Inox çeliği ve Teflon);
8. Musluk gövdesi; 9. Sökülebilir havalandırıcı;
10. Su çıkışı; 11. Soğuk su girişi;
12. Sıcak su girişi;

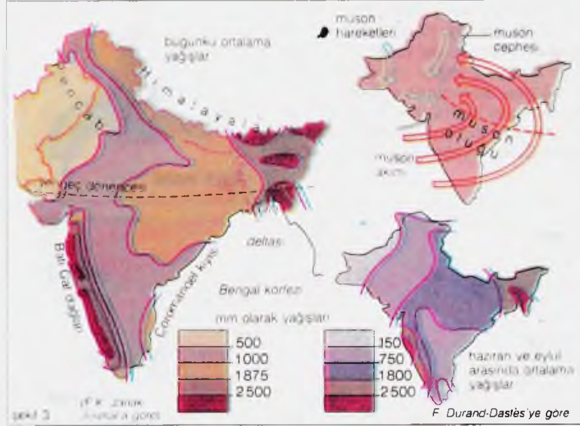
klapeli **musluk**

Batı Afrika'da **muson** rüzgârları ve yağışlar

Hindistan'da **muson** rüzgârlarının mekanizması ve yağışlar

B.S.I.

Modest Petroviç **Musorgskiy**
Repin'in bir portresinden ayrıntı
Tretyakov galerisi, Moskova

kan'ın iç kesimi ve Coromandel kıyısı bu hava akımına karşı korunmuştur. Bundan sonra muson, Bengal körfezi üzerinde nemle yüklenir. Ganj deltası dolaylarındaki ve K.-K.-D.'daki şiddetli yağmurların nedeni işte budur (buralarda bölgesel olaylar da rol oynamaktadır). Her ne olursa olsun, çok kurak, hatta B.'sı (yani Pencab) çorak olan Sindhu (İndus)-Ganj ovasının D.'su çok yağış alır. Böylece, hem coğrafi koşulların hem de kuzey-batı'nın termodinamik alçak basıncının çektiği muson akımının izlediği yolun ortaklaşa etkisiyle yazın (ve dolayısıyla da bütün yıl için) iki ters yağış bakışımsızlığı doğurur: batıda, Dekkan enleminde; doğuda, Sindhu-Ganj ovası enleminde yağışlar (Himalayalar'ın Hindistan'a bakan kenarına, öbür yerlerden çok daha fazla yağış düşer) görülür.

Hint musonu büyük mekanizması, daha doğuda, Malezya'da, Çin'de ve Japonya'da egemen mekanizmalardan bağımsızdır. Orta Çin, Kuzey Çin ve Japonya muson kavramının sınırıdır; çünkü bir yandan yazın buralara ulaşan yağışlı hava akımının Kuzey Büyük Okyanus'tan gelmesi olasıdır; bir yandan da kış musonu, alizeye değil ama kutupsal hava yayılmalarına benzetebileceğimiz bir rüzgârdır. —Bot. *Muson ormanı.* Oldukça seyrek bir ormandır; bodur ve kolsuz, oldukça aralıklı ağaçlardan oluşur; bu bakımdan bitkiler arasında, ışık almak için fazla yarışma gerekmez. Kurak mevsimde ağaçların birçoğu yapraklarını döker, o zaman orman kış görünümüne bürünür, bununla birlikte, içlerinden bazıları için bu mevsim çiçek açma mevsimidir. Bu ormanda büyük ağaçlar (30-35 m) düzensiz bir kubbe oluşturur (*shorea, tectona, terminalia*); ağaçların altındaki ilk bitki örtüsü yoğun, küçük ve sert yapraklıdır, onun altında da otsu bitkilerden oluşan bir kat yer alır. Sarmaşık türü bitkiler, nemli tropikal ormana göre daha az ve daha küçüktür. Yağışların daha az olduğu yerlerde kurak muson ormanı bulunur; buralarda ağaçlar daha küçüktür (15-20 m) ve çalıların bir kısmıyla birlikte hepsi yaprak döker; otsu bitki katı da ancak nemli mevsimde ortaya çıkar.

MUSONİUS RUFUS (Caius), latin filozof (Vulsinium, Etruria, İ.S. 20 ya da 30'a doğr. - Galba ya da Titus döneminde). Neron'a karşı bir suikasta karıştı ve sürüldü. Galba ya da Vitellius döneminde Roma'ya dönerek stoacı bir okul kurdu; Tacitus'a göre, imparatorlara ve iktidardaki adamlara bol bol ahlak dersleri verdi. Ona göre bütün insanlar hastaydı; onları ancak felsefe iyileştirebilirdi.

MUSOPHAGA a. Afrika'da yaşayan, iri sarı gagalı kuş cinsi. (Turakoya benzerlerse de yeşil tüyleri bulunmaz. *Musophagidae* familyasının örnek tipi.)

MUSOPHAGİDAE a. Zool. MUZCULGİLLER familyasının bilimsel adı.

MUSORGSKİY (Modest Petroviç), rus besteci (Karevo, Pskov, 1839 - Petersburg 1881). Niyeti subay olmaktı. Amatör olarak piyano da öğrendi. Dargomijskiy'in aracılığıyla tanıştığı Balakirev ve Cui, onu besteciliğe özendirdiler (1857). 1861'de serfliğin kaldırılması üzerine geçim sıkıntısına uğrayınca, memurluk yapmaya başladı. Bu dönemde, ulusal bir müzik yaratmayı hedefleyen Beşler grubu'na katıldı. Yapıtları, umduğu ilgiyi görmeyince hırçınlaştı: dostları onu terk ettiler, o da kendini içkiye verdi. Ölümü de içki yüzünden oldu.

Besteleri arasında, piyano için *Bir sergiden tablolar* (1874) ve *Çıplak dağda bir gece* (senfonik şiir, 1867) gibi enstrümantal yapıtlar vardır. Çok sayıda melodi besteledi. Bunlardan, *Çocukluklar* (ya da *Çocukların odası*) [1868-1872], *Güneşsiz* (1874) ve *Ölüm şarkıları ve dansları* (1875 -1877) başlıkları altında topladıkları dikkat çekicidir. Ama Musorgskiy'in kişiliğini en iyi lirik yapıtları, özellikle de bunlarda bas sesi, koroyu ve orkestrayı kullanışı yansıtır. Musorgskiy'in lirik yapıtlarındaki orkestralama, uzun zaman zayıf bulunmuş ve bu yapıtlar, dostu Rimskiy-Korsakov'un yaptığı yeni bir çalgılamayla dengeye kavuşturulmak istenmiştir. Konusunu Flaubert'in *Salammbô*'sundan aldığı *Libyen* (1863-1866) ve Gogol'den esinlediği *Evlilik* (1868) adlı yarım bıraktığı ilginç operalardan sonra, 1868-69'da başyapıtı *Boris Godunov*'a başladı. Bu yapıt, kesin biçimiyle ancak 1874'te sahnelenebildi. *Boris Godunov*'dan hemen sonra, iki operaya daha başladı ama bitiremedi: *Hovanşçina** (1872-1880) [Rimskiy-Korsakov tarafından tamamlandı ve orkestralandı 1886] ve *Soroçinski fuarı* (1874 -1880).

Rimskiy-Korsakov, Borodin, Stasov, Balakirev ve Cui'den birtakım öğütler almışsa da, aslında kendi kendini yetiştiren Musorgskiy, hep marjinal kalmıştır. Dram yeteneğiyle doğan, ince gözlemleri ve güçlü sezgileri olan Musorgskiy, günlük yaşamın sıradan olgularını yansıtan küçük çaplı yapıtlarda olduğu gibi, büyük çaplı tarihsel yapıtlarda da üstün başarı gösterdi. "İnsanlara, gerçeğin diliyle seslenmek" istiyordu. İzlenimlerini, anında yakalayabilmek için, XIX. yy.'ın genel kabul gören biçimlerine ve çerçevelerine sırt çevirdi. Çan çalgısını çağrıştıran *ostinato*'lar, alışılmamış, zaman zaman da yadırgatıcı armoni işlemleri, dramatik *recitativo*'lar ve çeşitli makam dizilerinin kullanımı gibi birçok besteleme tekniğiyle Debussy ve Ravel'in habercisidir. Nitekim Ravel, *Bir sergiden tablolar*'ı orkestralamıştır. Şu da var ki, Musorgskiy, özgünlüğünü, gerçek bir dehayla halk temalarından yararlanmasına da borçludur. Öte yandan Musorgskiy'in; ilkel sertlikle ince beğeniyi birleştiren müziği, rus ruhunun koyu karamsarlığındaki gücün (*Boris Godunov*'daki taç giyme sahnesi; *Bir sergiden tablolar*'daki "Kiev'in Büyük Kapısı" bölümü) ya da acının yansıması olarak görülür.

MUSPELLSHEİMR. İskand. mit. Güney bölgesi, ateş ve sıcaklık ülkesi. Çağların başlangıcında Muspellsheimr ile Niflheimr'in (buzlar ülkesi) çatışmasından, insanların atası Ymir doğar. Ragnarök efsanesine göre, Muspellsheimr'e bekçilik eden cüce Surt tanrıları tahttan indirip dünyayı ateşle yok edecektir.

MUSPRATT (James), irlandalı kimyacı ve sanayici (Dublin 1793 - Seaforth Hall, Liverpool yakınında, 1886). Dublin'de, sonra da Liverpool'da kimyasal madde üreten çok sayıda fabrika kurdu; İngiltere'de, sodyum karbonatı Leblanc yöntemiyle ilk kez hazırlayan odur; piritlerden sülfürik asit üretme tekniğini oluşturdu. —Oğlu, JAMES SHERİDAN (Dublin 1821 - Liverpool 1871). *Dictionary of Chemistry*' yi (Kimya sözlüğü) [1853] yayımladı.

MUSSAENDA a. Eski Dünya'nın tropikal bölgelerinde yetişen karşıt yapraklı, dal ucunda demetler halinde toplu çiçekli yuvarlak ve iki bölme halinde etli meyveli, sarılgan ağaç ya da çalı. (Çok güzel görünüşlü ve renkli çiçek bürgülerinden dolayı seralarda yetiştirilir; 40 tür; kökboyasıgiller familyası.)

MUSSATO (Albertino), italyan yazar (Padova 1261 - Chioggia 1329), tarihçi ve oyun yazarı. Eskilerin taklit edilmesi üzerine yazdığı latince mektuplar, Petrarca'yı etkilemiştir.

MUSSCHENBROEK (Petrus VAN) → VAN MUSSCHENBROEK.

MUSSELBURGH, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da, Edinburgh'un banliyösü, Forth halicinin güney kıyısında, Esk'in denize döküldüğü yerde; 16 800 nüf. Turizm merkezi. — Yakınında Pinkie House konağı.

MUSSELSHELL, ABD'de ırmak, Montana'da, Yukarı Missouri'nin kolu (sağ kıyıdan); 470 km.

MUSSET (Alfred DE), fransız yazar (Paris 1810 - *ay. y.* 1857). Aydın bir çevrede yetişti, Nodier'nin Cénacle'ına girdi ve 1830'dan başlayarak *Contes d'Espagne et d'İtalie* adlı denemeleriyle dikkat çekti. Kendini tiyatroda denediyse de başarı kazanamadı ve sahneyi bırakarak okunmaya yönelik oyunlar yazdı (*Spectacle dans un fauteuil*, 1832). 1833'te George Sand'la karşılaştı; kurdukları kısa ilişki, yaşamını altüst etti ve ona bir roman esinledi. *Bir zamane çocuğunun itirafları* (Confession d'un enfant du siècle, 1836) adını taşıyan bu romanda, kendi kişisel serüvenini, yüzyılın hastalığı tarafından kemirilen bir kuşağın yazgısı gibi gösterdi. Tiyatro oyunlarında da (*Marianne'ın* kalbi* [les Caprices de Marianne], 1833; *On*'ne badine pas avec l'amour, Fantasio ve Lorenzaccio*, 1834; *le Chandelier*, 1835; *Il ne faut jurer de rien*, 1836; *Un caprice*, 1837), şiirleri *Geceler*'de de (Nuits) [1835-1837],

tutkulu iç dünyasını dile getirdi. *Lettres de Dupuis et Cotonet* (1836-37) başlıklı mektuplarında, romantizmi eleştirdi. 1838'den sonra, aşırı davranışlarına ve hastalığa rağmen yazarlık yeteneğini sürdürerek, öyküler (*Mimi Pinson*, 1845), atasözü biçiminde oyunlar (*Bir kapı ya açık durmalı ya kapalı* [il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée], 1845), Becker'in şiirine yanıt olarak bir şarkı (*le Rhin allemand*, 1841) ve şiirsel fanteziler yazdı (*Une soirée perdue*, 1840; *Sur trois marches de marbre rose*, 1849). Kendi acılarını, zaman zaman gösterişe varan bir açıklıkla abartması yüzünden yüzyılın sonlarında sert eleştirilere uğrayan Musset, günümüzde, romantiklerin liberal ve duygusal hayallerini ve aldatmacalarını en doğru çözümleyen yazarlardan biri olarak değerlendirilir.

Musset belirtisi. Tıp. Aort yetersizliği olduğu zaman görülen, atardamar atışlarıyla eşzamanlı ritmik baş oynatma hareketi. (Alfred de Musset'nin bu belirtiyi kendisinde gözlemleyen ilk kişi olduğu söylenir.)

■**MUSSOLİNİ** (Benito), italyan devlet adamı (Dovia di Predappio, Romagna, 1883 - Giulino di Mezzegra, Como, 1945). Sosyalist bir demircinin oğluydu. Önce öğretmenlik yaptı, sonra İsviçre'ye geçerek (1902) orada duvarcı olarak çalıştı ve askerlik hizmetini yapmamak için İtalya'ya dönmedi. Siyasi mültecilerle ilişki kurdu, grevler düzenledi; Kautsky, Nietzsche ve Blanqui'yi okuyarak siyasi kültürünü tamamladı. İsviçre'den sınır dışı edildi, bir af yasasından yararlanarak İtalya'ya döndü (1905) ve askerlik hizmetini yaptı (1905-06). Sonra, o sıralarda Avusturya'nın eyaleti olan, ama halkının çoğunluğu İtalyanlar'dan oluşan Trentino'ya giderek orada gazetecilik yapmaya başladı. Avusturya polisinin de onu sınır dışı etmesi üzerine faaliyetini Romagna (1909-1912) ve Forli'de sürdürdü. Rachele Guidi'yle nişanlandı (1915'te evlendiler), sosyalist gazete *La lotta di classe*'nin yönetmeni oldu; Georges Sorel ve onun *Réflexions sur la violence* (Şiddet üstüne düşünceler) adlı kitabını keşfetti ve Libya savaşı'na (1911-12) karşı kampanya yürüttü. Düzenlediği bir grev yüzünden hapis cezasına çarptırıldı ve hapishanede özyaşamöyküsünü yazdı. 1912'de günlük sosyalist gazete *Avanti*'yi yönetmesi için Milano'ya çağırıldı.

1914'te Mussolini, önce İtalya'nın tarafsız kalması için mücadele etti, ama ekimden sonra savaşa katılmayı destekleyen yazılar yazmaya başladı, bu yüzden sosyalist liderlerle arası açıldı ve *Avanti*'nin yönetiminden alındı. Bunun üzerine, özellikle Fransızlar'ın mali desteğiyle *Il Popolo d'Italia* adlı gazeteyi kurdu. Fransa'nın paralı hizmetinde olmakla suçlanarak sosyalist partiden atıldı. 1915'te er olarak silah altına alınıp cepheye gönderildi ve ağır bir yara aldı. 1917'de çürüğe çıkarıldı, yeniden gazetesinin başına geçti ve yurtseverliği yücelten yazılar yazdı. 23 mart 1919'da, yandaşlarını özellikle eski muhariplerden ve savaş sonrasında umduğunu bulamayan kişilerden toplayan Savaş Fascioları'nı kurdu. Programında, Gabriele D'Annunzio'dan aktarma cümlelerle bazı cumhuriyetçi görüşleri demagojik bir sosyalizm ve aşırı bir milliyetçilikle birleştiriyordu.

Kasım 1919 seçimlerinde, Milano'dan aday olan Mussolini, ağır bir yenilgiye uğradı. Bunun üzerine, Fasciolar, özellikle aşırı solu ve sosyalistleri hedef alan bir şiddet eylemine başvurmayı kararlaştırdılar. Kasım 1921'de, sendikal örgüte sahip gerçek bir siyasal parti oluşturdular ve hükümet istikrarsızlığını kendi çıkarlarına kullanmaya başladılar. 1921 seçimlerinde Milano'dan milletvekili seçilen Mussolini, çok geçmeden, iktidarın kendisine verilmesini ister oldu; partisi, 1922'de, üye sayısını iki katına (720 000) çıkardı. Ağustos 1922'de, aşırı sol tarafından çıkarılan bir grevi kırdı ve Roma üzerine bir yürüyüş düzenledi (28 ekim). Kral Vittorio Emanuele III bu güç gösterisini onaylayarak hükümetin yönetimini Mussolini'ye bıraktı, Meclis de 25 kasım 1922'de, kendisine tam yetki verdi. Mussolini hemen (1923) yeni bir seçim kanunu çıkarttı ve böylece nisan 1924 seçimlerinde Meclis'te faşist bir çoğunluk elde etti.

Parlamento'da şiddet hareketlerini ve seçim hilelerini açıkça eleştiren (30 mayıs) sosyalist Matteotti, 10 haziranda öldürüldü. Mussolini, bu cinayeti örtbas etti ve muhaliflerin Parlamento'dan çekilmeleri üzerine, faşist olmayan sendikalarla siyasi partileri yasaklayarak liderleri hakkında kovuşturma açtırdı. Her türlü muhalefeti böylece ortadan kaldırdıktan sonra, 3 ocak 1925'te bütün diktatörlük yetkilerini aldı ve krallığın güvencesine bağlı meşruti liberal devletin yerine faşist bir devlet kurdu.

İktidar, Mussolini'yi giderek değiştirdi; çok geçmeden Duçe tek başına hareket etmeye başladı, her alanda başına buyruk müdahalelerde bulundu, kendini tam anlamıyla putlaştıran bir örgüt kurdu. 1929'da, Kilise'nin desteğini elde etmeye çalıştı, Laterano antlaşmaları'yla devletle Papalık'ı uzlaştırdı ve böylece katolik dünyasını kendine bağladı. 1928'de, tek liste ve tek parti sistemini kurdu. Bu sayede her türlü iç muhalefeti ortadan kaldırıyor, ilk fırsatta bazı dış maceralara atılmak olanağını elde ediyordu (bunun ilk aşaması Etyopya oldu). Bundan sonra, Versailles antlaşması'ndan hoşnut olmayan milletlerin sözcülüğünü üstlenerek, sınırları yeniden gözden geçirecek devletleri yönlendirmek hevesine kapıldı. Böylece, 1933-1935 arasında, batı demokrasileriyle yakınlaşmaya çalıştı, 7 haziran 1933'te Dörtlü pakt (İtalya, Fransa, Büyük Britanya, Almanya) önerisini ortaya attıysa da, bu pakt onaylanmadı. Dollfuss'un nazilerce öldürülmesi (temmuz 1934) üzerine Mussolini, Brenner'e doğru harekete geçti ve nisan 1935'te Londra ve Paris'le birlikte, alman ilerlemesini engellemek amacıyla Stresa cephesini kurdu (ocak 1935'te Pierre Laval ile bir fransız-italyan anlaşması imzaladı). Fakat, Etyopya'ya saldırı (ekim 1935), Stresa politikasına son verdi. Fransa'yı da kendi safına çeken İngiltere'nin düşmanca tutumu ve Milletler cemiyeti'nin uyguladığı iktisadi yaptırımlar yüzünden zor durumda kalan Mussolini, 5 mayıs 1936'da bu sömürge savaşına son vermek zorunda kaldı.

Gerek bu zafer, gerek İspanya'ya yaptıkları ortaklaşa müdahale, Mussolini ile Hitler'i birbirine yaklaştırdı ve 1 kasım 1936'da Roma-Berlin mihveri kuruldu. Bu, siyasi ve askeri bir anlaşmadan çok, iki rejim arasında gittikçe artan bir yakınlaşmanın başlangıcıydı. Hitler'in kişiliğinin etkisi altında kalan Duçe, her ne pahasına olursa olsun onun hatırını kırmamak hevesindeydi. Bu nedenle, Avusturya'yı (11 mart 1938'de Almanya tarafından ilhak edildi) ve Çekoslovakya'yı (eylül 1938) feda etti. Özellikle de, ülke içinde ırkçı bir politika uygulamaya girişti (ırkçı yasalar, Yahudiler'e zulmedilmesi). Nihayet, Hitler'in ilhaklarına bir karşılık olmak üzere Arnavutluk'u işgal etti ve böylece her türlü insiyatifi Hitler'e kaptırmış olduğunu gösterdi. İkinci Dünya savaşı başında, İtalya'nın askeri bakımdan henüz hazır olmadığı düşüncesiyle, başlangıçta tarafsız bir tavır takındıysa da, 10 haziran 1940'ta, çevresindekilerin büyük bir bölümünün muhalefetine rağmen, Almanya'nın safında savaşa girdi. Fransa'ya karşı giriştiği saldırı (10-24 haziran 1940) başarılı olmadı; Yunanistan'a açtığı savaşsa, 28 ekim 1940'tan sonra bir felakete dönüştü. Duçe ağır kayıplara uğradı: Afrika'daki sömürgeler elden çıktı, 240 000 italyan askeri Doğu cephesi'nde savaşmak zorunda kaldı ve yüz binlerce italyan işçisi Almanya'ya gönderildi. Bu felaketler büyüdükçe, faşist hükümet içinde bile Duçe'nin inatçılığına tepkiler başladı. Gerçekte, Duçe de ayrı bir barış yapmayı düşlüyor, ama bunu Hitler'e açmaya cesaret edemiyordu. Birtakım komplolar düzenlendi ve 24-25 temmuz 1943 gecesi bir araya gelen parti liderleri (Ciano, Grandi, De Bono, vb.), Duçe'den yetkilerini krala devretmesini istediler. Kral, ertesi gün Duçe'yi tutuklattırdı ve yerine Badoglio'yu atadı.

Abruzzi'de göz altına alınan Mussolini, Skorzeny'nin alman paraşütçülerince kurtarıldı (12 eylül 1943) ve Hitler'in buyruğuyla Salo'da (Kuzey İtalya) "İtalyan Sosyal Cumhuriyeti" adıyla kurulan bir kukla devletin başına geçti. Mussolini, temmuz 1943'te kendisini deviren faşist liderleri ve bu arada damadı Ciano'yu idam ettirdi (ocak 1944). Hitler ordularının bozgunu sırasında, bir alman konvoyuyla İsviçre'ye kaçmak istedi. Ama, Como gölü yakınındaki Dongo'da italyan partizanlarca tutuklandı ve ertesi gün albay Valerio'nun emriyle metresi Clara Petacci'yle birlikte kurşuna dizildi (28 nisan 1945).

MUSTABIR sıf. (ar. *ıştıbar*'dan *muştabır*). *Esk.* Sabreden, sabırlı.

MUSTAFA sıf. (ar. *muştafa*). *Esk.* Seçilmiş, seçkin.

◆ a. Hz. Muhammet'in adlarından. (Bu anlamda büyükharfle yazılır.)

MUSTAFA, Cezayir'de eski komün. Günümüzde Cezayir kenti içinde yer alır ve kentin güney bölümünü oluşturur. *Yukarı Mustafa*, Sahil tepelerinin yamaçlarında, varlıklıların oturduğu bir konut semtidir; *Aşağı Mustafa* ise, tersine, limandaki sanayi bölgelerini çevreleyen yoksul semtlerini içerir.

■**MUSTAFA I** (Manisa yaklş. 1591 - İstanbul 1639), türk padişah (1617-1618 ve 1622-1623). Mehmet III'ün oğlu. Kardeşi Ahmet I tahta çıktığı zaman (1603) saltanata vâris olacak başka şehzadenin olmayışı nedeniyle kendisine dokunulmadı, ancak daha sonraki yıllarda Ahmet I'in erkek çocuklarının dünyaya gelmesi üzerine birkaç kez öldürülmesi düşünüldü. Durumu kendisi de sezdiği için, sürekli korku ve tedirginlik içinde geçen gençlik dönemi akli dengesinin bozulmasına yol açtı. Bu nedenle Ahmet I'in ölümü üzerine ilk tahta oturuşundan (22 kasım 1617) birkaç ay sonra, 26 şubat 1618'de kapıkulu ve divan erkânı tarafından alınan bir kararla tahttan indirilerek Topkapı sarayı'na kapatıldı. Esasen bu kısa saltanat süresi boyunca valide sultanın yönetimi ve hekimlerin gözetimi altında bulunuyordu. Ancak, alınan bütün önlemlere karşın dengesiz hareketlerinin göze batan bir düzeye gelmesi karşısında, devletin başında kalması sakıncalı görüldü ve Osman II'nin tahta geçirilmesi kaçınılmaz oldu.

1622 mayısındaki ayaklanma sırasında Osman II'yi tahttan indiren yeniçeriler, Mustafa I'in kapatıldığı odanın kubbesini delerek kendisini dışarı çıkardılar ve ilmiye mensuplarına baskı yaparak biata zorladılar. Kara Davut Paşa'nın da yardımıyla böylece ikinci kez padişah olan Mustafa I (19 mayıs 1622), önce Davut Paşa'yı sadrazamlığa getirdiyse de sipahilerin zoruyla üç hafta kadar sonra Merre Hüseyin Paşa'yı sadrazam yaptı. Bununla birlikte karışıklıkların önü alınamadı. Hüseyin Paşa'nın yerine Hasan Paşa'nın sadarete getirilmesini isteyen yeniçeriler ayaklanıp ağalarının evini yağmaladılar. Yedikule'de boğdurulan Osman II'nin öcünü almak isteyen Abaza Mehmet Paşa da Erzurum'da ayaklandı. Mustafa I, Merre Hüseyin Paşa'yı görevden aldı; Davut Paşa ile adamlarının öldürülmesi için de bir hattı hümayun çıkardı. Yeniçerilerden aldığı destekle yeniden sadrazam olan Hüseyin Paşa, bu kez ulema tarafından istenmedi ve yerini Kösem Sultan'ın tuttuğu Kemankeş Ali Paşa'ya bıraktı. Buna benzer olaylar, devlet ve hükümet işlerinin bir türlü düzene konulamayışı, hatta yaşamının bile tehlikede oluşu yüzünden valide sultan

Lauros-Giraudon

Alfred de **Musset**
Charles Landelle'in bir portresinden ayrıntı
Versailles şatosu

Goldner-Edimage

Benito **Mussolini**
(Elsbeth Heddenhausen'in aralık 1940 tarihli *Signal* dergisinde yayımlanan bir fotoğrafı)

Mustafa I

tutkulu iç dünyasını dile getirdi. *Lettres de Dupuis et Cotonet* (1836-37) başlıklı mektuplarında, romantizmi eleştirdi. 1838'den sonra, aşırı davranışlarına ve hastalığa rağmen yazarlık yeteneğini sürdürerek, öyküler (*Mimi Pinson*, 1845), atasözü biçiminde oyunlar (*Bir kapı ya açık durmalı ya kapalı* [il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée], 1845), Becker'in şiirine yanıt olarak bir şarkı (*le Rhin allemand*, 1841) ve şiirsel fanteziler yazdı (*Une soirée perdue*, 1840; *Sur trois marches de marbre rose*, 1849). Kendi acılarını, zaman zaman gösterişe varan bir açıklıkla abartması yüzünden yüzyılın sonlarında sert eleştirilere uğrayan Musset, günümüzde, romantiklerin liberal ve duygusal hayallerini ve aldatmacalarını en doğru çözümleyen yazarlardan biri olarak değerlendirilir.

Musset belirtisi. Tıp. Aort yetersizliği olduğu zaman görülen, atardamar atışlarıyla eşzamanlı ritmik baş oynatma hareketi. (Alfred de Musset'nin bu belirtiyi kendisinde gözlemleyen ilk kişi olduğu söylenir.)

MUSSOLİNİ (Benito), italyan devlet adamı (Dovia di Predappio, Romagna, 1883 - Giulino di Mezzegra, Como, 1945). Sosyalist bir demircinin oğluydu. Önce öğretmenlik yaptı, sonra İsviçre'ye geçerek (1902) orada duvarcı olarak çalıştı ve askerlik hizmetini yapmamak için İtalya' ya dönmedi. Siyasi mültecilerle ilişki kurdu, grevler düzenledi; Kautsky, Nietzsche ve Blanqui'yi okuyarak siyasi kültürünü tamamladı. İsviçre'den sınır dışı edildi, bir af yasasından yararlanarak İtalya'ya döndü (1905) ve askerlik hizmetini yaptı (1905 -06). Sonra, o sıralarda Avusturya'nın eyaleti olan, ama halkının çoğunluğu İtalyanlar'dan oluşan Trentino'ya giderek orada gazetecilik yapmaya başladı. Avusturya polisinin de onu sınır dışı etmesi üzerine faaliyetini Romagna (1909-1912) ve Forli' de sürdürdü. Rachele Guidi'yle nişanlandı (1915'te evlendiler), sosyalist gazete *La lotta di classe*'nin yönetmeni oldu; Georges Sorel ve onun *Réflexions sur la violence* (Şiddet üstüne düşünceler) adlı kitabını keşfetti ve Libya savaşı'na (1911-12) karşı kampanya yürüttü. Düzenlediği bir grev yüzünden hapis cezasına çarptırıldı ve hapishanede özyaşamöyküsünü yazdı. 1912'de günlük sosyalist gazete *Avanti*'yi yönetmesi için Milano'ya çağırıldı.

1914'te Mussolini, önce İtalya'nın tarafsız kalması için mücadele etti, ama ekimden sonra savaşa katılmayı destekleyen yazılar yazmaya başladı, bu yüzden sosyalist liderlerle arası açıldı ve *Avanti*'nin yönetiminden alındı. Bunun üzerine, özellikle Fransızlar'ın mali desteğiyle *Il Popolo d'Italia* adlı gazeteyi kurdu. Fransa'nın paralı hizmetinde olmakla suçlanarak sosyalist partiden atıldı. 1915'te er olarak silah altına alınıp cepheye gönderildi ve ağır bir yara aldı. 1917'de çürüğe çıkarıldı, yeniden gazetesinin başına geçti ve yurtseverliği yücelten yazılar yazdı. 23 mart 1919'da, yandaşlarını özellikle eski muhariplerden ve savaş sonrasında umduğunu bulamayan kişilerden toplayan Savaş Fascioları'nı kurdu. Programında, Gabriele D'Annunzio'dan aktarma cümlelerle bazı cumhuriyetçi görüşleri demagojik bir sosyalizm ve aşırı bir milliyetçilikle birleştiriyordu.

Kasım 1919 seçimlerinde, Milano'dan aday olan Mussolini, ağır bir yenilgiye uğradı. Bunun üzerine, Fasciolar, özellikle aşırı solu ve sosyalistleri hedef alan bir şiddet eylemine başvurmayı kararlaştırdılar. Kasım 1921'de, sendikal örgüte sahip gerçek bir siyasal parti oluşturdular ve hükümet istikrarsızlığını kendi çıkarlarına kullanmaya başladılar. 1921 seçimlerinde Milano'dan milletvekili seçilen Mussolini, çok geçmeden, iktidarın kendisine verilmesini ister oldu; partisi, 1922'de, üye sayısını iki katına (720 000) çıkardı. Ağustos 1922'de, aşırı sol tarafından çıkarılan bir grevi kırdı ve Roma üzerine bir yürüyüş düzenledi (28 ekim). Kral Vittorio Emanuele III bu güç gösterisini onaylayarak hükümetin yönetimini Mussolini'ye bıraktı, Meclis de 25 kasım 1922'de, kendisine tam yetki verdi. Mussolini hemen (1923) yeni bir seçim kanunu çıkarttı ve böylece nisan 1924 seçimlerinde Meclis'te faşist bir çoğunluk elde etti.

Parlamento'da şiddet hareketlerini ve seçim hilelerini açıkça eleştiren (30 mayıs) sosyalist Matteotti, 10 haziranda öldürüldü. Mussolini, bu cinayeti örtbas etti ve muhaliflerin Parlamento'dan çekilmeleri üzerine, faşist olmayan sendikalarla siyasi partileri yasaklayarak liderleri hakkında kovuşturma açtırdı. Her türlü muhalefeti böylece ortadan kaldırdıktan sonra, 3 ocak 1925'te bütün diktatörlük yetkilerini aldı ve krallığın güvencesine bağlı meşruti liberal devletin yerine faşist bir devlet kurdu.

İktidar, Mussolini'yi giderek değiştirdi; çok geçmeden Duçe tek başına hareket etmeye başladı, her alanda başına buyruk müdahalelerde bulundu, kendini tam anlamıyla putlaştıran bir örgüt kurdu. 1929'da, Kilise'nin desteğini elde etmeye çalıştı, Laterano antlaşmaları'yla devletle Papalık'ı uzlaştırdı ve böylece katolik dünyasını kendine bağladı. 1928'de, tek liste ve tek parti sistemini kurdu. Bu sayede her türlü iç muhalefeti ortadan kaldırıyor, ilk fırsatta bazı dış maceralara atılmak olanağını elde ediyordu (bunun ilk aşaması Etyopya oldu). Bundan sonra, Versailles antlaşması'ndan hoşnut olmayan milletlerin sözcülüğünü üstlenerek, sınırları yeniden gözden geçirecek devletleri yönlendirmek hevesine kapıldı. Böylece, 1933 -1935 arasında, batı demokrasileriyle yakınlaşmaya çalıştı, 7 haziran 1933'te Dörtlü pakt (İtalya, Fransa, Büyük Britanya, Almanya) önerisini ortaya attıysa da, bu pakt onaylanmadı. Dollfuss'un nazilerce öldürülmesi (temmuz 1934) üzerine Mussolini, Brenner'e doğru harekete geçti ve nisan 1935'te Londra ve Paris'le birlikte, alman ilerlemesini engellemek amacıyla Stresa cephesini kurdu (ocak 1935'te Pierre Laval ile bir fransız-italyan anlaşması imzaladı). Fakat, Etyopya'ya saldırı (ekim 1935), Stresa politikasına son verdi. Fransa'yı da kendi safına çeken İngiltere'nin düşmanca tutumu ve Milletler cemiyeti' nin uyguladığı iktisadi yaptırımlar yüzünden zor durumda kalan Mussolini, 5 mayıs 1936'da bu sömürge savaşına son vermek zorunda kaldı.

Gerek bu zafer, gerek İspanya'ya yaptıkları ortaklaşa müdahale, Mussolini ile Hitler'i birbirine yaklaştırdı ve 1 kasım 1936'da Roma-Berlin mihveri kuruldu. Bu, siyasi ve askeri bir anlaşmadan çok, iki rejim arasında gittikçe artan bir yakınlaşmanın başlangıcıydı. Hitler'in kişiliğinin etkisi altında kalan Duçe, her ne pahasına olursa olsun onun hatırını kırmamak hevesindeydi. Bu nedenle, Avusturya'yı (11 mart 1938'de Almanya tarafından ilhak edildi) ve Çekoslovakya'yı (eylül 1938) feda etti. Özellikle de, ülke içinde ırkçı bir politika uygulamaya girişti (ırkçı yasalar, Yahudiler'e zulmedilmesi). Nihayet, Hitler' in ilhaklarına bir karşılık olmak üzere Arnavutluk'u işgal etti ve böylece her türlü insiyatifi Hitler'e kaptırmış olduğunu gösterdi. İkinci Dünya savaşı başında, İtalya' nın askeri bakımdan henüz hazır olmadığı düşüncesiyle, başlangıçta tarafsız bir tavır takındıysa da, 10 haziran 1940'ta, çevresindekilerin büyük bir bölümünün muhalefetine rağmen, Almanya'nın safında savaşa girdi. Fransa'ya karşı giriştiği saldırı (10-24 haziran 1940) başarılı olmadı; Yunanistan'a açtığı savaşsa, 28 ekim 1940'tan sonra bir felakete dönüştü. Duçe ağır kayıplara uğradı: Afrika'daki sömürgeler elden çıktı, 240 000 italyan askeri Doğu cephesi'nde savaşmak zorunda kaldı ve yüz binlerce italyan işçisi Almanya'ya gönderildi. Bu felaketler büyüdükçe, faşist hükümet içinde bile Duçe' nin inatçılığına tepkiler başladı. Gerçekte, Duçe de ayrı bir barış yapmayı düşlüyor, ama bunu Hitler'e açmaya cesaret edemiyordu. Birtakım komplolar düzenlendi ve 24-25 temmuz 1943 gecesi bir araya gelen parti liderleri (Ciano, Grandi, De Bono, vb.), Duçe'den yetkilerini krala devretmesini istediler. Kral, ertesi gün Duçe'yi tutuklattırdı ve yerine Badoglio'yu atadı.

Abruzzi'de göz altına alınan Mussolini, Skorzeny'nin alman paraşütçülerince kurtarıldı (12 eylül 1943) ve Hitler'in buyruğuyla Salo'da (Kuzey İtalya) "İtalyan Sosyal Cumhuriyeti" adıyla kurulan bir kukla devletin başına geçti. Mussolini, temmuz 1943'te kendisini deviren faşist liderleri ve bu arada damadı Ciano'yu idam ettirdi (ocak 1944). Hitler ordularının bozgunu sırasında, bir alman konvoyuyla İsviçre'ye kaçmak istedi. Ama, Como gölü yakınındaki Dongo'da italyan partizanlarca tutuklandı ve ertesi gün albay Valerio'nun emriyle metresi Clara Petacci'yle birlikte kurşuna dizildi (28 nisan 1945).

MUSTABIR sıf. (ar. *ıştıbar*'dan *muştabır*). *Esk.* Sabreden, sabırlı.

MUSTAFA sıf. (ar. *muştafa*). *Esk.* Seçilmiş, seçkin.

◆ a. Hz. Muhammet'in adlarından. (Bu anlamda büyükharfle yazılır.)

MUSTAFA, Cezayir'de eski komün. Günümüzde Cezayir kenti içinde yer alır ve kentin güney bölümünü oluşturur. *Yukarı Mustafa*, Sahil tepelerinin yamaçlarında, varlıklıların oturduğu bir konut semtidir; *Aşağı Mustafa* ise, tersine, limandaki sanayi bölgelerini çevreleyen yoksul semtlerini içerir.

MUSTAFA I (Manisa yaklş. 1591 - İstanbul 1639), türk padişah (1617-1618 ve 1622-1623). Mehmet III'ün oğlu. Kardeşi Ahmet I tahta çıktığı zaman (1603) saltanata vâris olacak başka şehzadenin olmayışı nedeniyle kendisine dokunulmadı, ancak daha sonraki yıllarda Ahmet I'in erkek çocuklarının dünyaya gelmesi üzerine birkaç kez öldürülmesi düşünüldü. Durumu kendisi de sezdiği için, sürekli korku ve tedirginlik içinde geçen gençlik dönemi akli dengesinin bozulmasına yol açtı. Bu nedenle Ahmet I'in ölümü üzerine ilk tahta oturuşundan (22 kasım 1617) birkaç ay sonra, 26 şubat 1618'de kapıkulu ve divan erkânı tarafından alınan bir kararla tahttan indirilerek Topkapı sarayı' na kapatıldı. Esasen bu kısa saltanat süresi boyunca valide sultanın yönetimi ve hekimlerin gözetimi altında bulunuyordu. Ancak, alınan bütün önlemlere karşın dengesiz hareketlerinin göze batan bir düzeye gelmesi karşısında, devletin başında kalması sakıncalı görüldü ve Osman II' nin tahta geçirilmesi kaçınılmaz oldu.

1622 mayısındaki ayaklanma sırasında Osman II'yi tahttan indiren yeniçeriler, Mustafa I'in kapatıldığı odanın kubbesini delerek kendisini dışarı çıkardılar ve ilmiye mensuplarına baskı yaparak biata zorladılar. Kara Davut Paşa'nın da yardımıyla böylece ikinci kez padişah olan Mustafa I (19 mayıs 1622), önce Davut Paşa'yı sadrazamlığa getirdiyse de sipahilerin zoruyla üç hafta kadar sonra Merre Hüseyin Paşa'yı sadrazam yaptı. Bununla birlikte karışıklıkların önü alınamadı. Hüseyin Paşa'nın yerine Hasan Paşa'nın sadarete getirilmesini isteyen yeniçeriler ayaklanıp ağalarının evini yağmaladılar. Yedikule'de boğdurulan Osman II'nin öcünü almak isteyen Abaza Mehmet Paşa da Erzurum'da ayaklandı. Mustafa I, Merre Hüseyin Paşa'yı görevden aldı; Davut Paşa ile adamlarının öldürülmesi için de bir hattı hümayun çıkardı. Yeniçerilerden aldığı destekle yeniden sadrazam olan Hüseyin Paşa, bu kez ulema tarafından istenmedi ve yerini Kösem Sultan'ın tuttuğu Kemankeş Ali Paşa'ya bıraktı. Buna benzer olaylar, devlet ve hükümet işlerinin bir türlü düzene konulamayışı, hatta yaşamının bile tehlikede oluşu yüzünden valide sultan

Lauros-Giraudon

Alfred de **Musset**
Charles Landelle'in bir portresinden ayrıntı
Versailles şatosu

Goldner-Edimage

Benito **Mussolini**
(Elsbeth Heddenhausen'in aralık 1940 tarihli *Signal* dergisinde yayımlanan bir fotoğrafı)

Mustafa I

rar tahta çıkarmaya kararlı olan Alemdar Mustafa Paşa, yeni sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ile Seyit Ali Paşa'yı yanına çektikten sonra, zorbaları ortadan kaldırmak gerekçesiyle 14 temmuz 1808'de Edirne'den yola çıktı. 28 temmuz günü on beş bin kişiyle Babıâli'yi basan Alemdar Mustafa Paşa, sadrazamlık mührünü alıp Selim III'ü yeniden tahta çıkarmak için saraya gitti. Ancak durumun aleyhinde geliştiğini anlayan Mustafa IV, Selim III ile şehzade Mahmut'un öldürülmelerini emretti. Saraya gelince Selim III'ün cesediyle karşılaşan Alemdar, sağ olarak bulduğu Mahmut II'yi tahta çıkardı. Saray imamı Ahmet Kâmil Efendi tarafından harem dairesine götürülerek göz altına alınan Mustafa IV'ün hayatına dokunulmadı. Çok geçmeden Alemdar'ın yönetimine karşı yeniçerilerin başlattığı (17 kasım 1808) ayaklanma (Alemdar* vakası) sırasında Mahmut II'nin buyruğuyla idam edildi. Cenazesi, babası Abdülhamit I'in Bahçekapı'daki türbesine gömüldü. (→ Kayn.)

MUSTAFA Bağbanlı Kul, Kör, türk halk şairi (Konya 1787 - *ay. y.* 1879). Gezgin âşık olarak uzun yolculuklar yaptı. Nakşibendi tarikatındandı. Tasavvufi şiirleri *Divan*'ında derlendi.

MUSTAFA, soyadı **Ertan, Beton Mustafa** da denir, türk futbolcu (Ankara 1926). Futbola öğrenim gördüğü Harp okulu'nda başladı. Sol haf oyuncusu olarak Karagücü'nde ünlendi. Muhafızgücü ve Ordu milli takımında yer aldı; askerlikten ayrıldıktan sonra Beşiktaş'a girdi. 28 kez milli oldu; Helsinki olimpiyatları'na ve 1954 Dünya kupası finallerine katılmaya hak kazanan milli takımda yer aldı. Futbolu bıraktıktan sonra (1965) çeşitli takımlarda antrenörlük yaptı.

MUSTAFA ADİL, türk veteriner ve bakteriyolog (İstanbul 1871 - *ay. y.* 1904). Fransa'da Veteriner okulu'nu bitirdikten (1895) sonra Türkiye'ye dönüşünde askeri Baytar mektebi'nde muallim olarak görevlendirildi. Türkiye'de üretilen ilk bağışık serum olan difteri serumu onun katkılarıyla gerçekleştirildiği gibi; sığır vebası serumunun hazırlanmasında da etkin rol oynadı (1897). Aynı yıl atandığı sivil baytar okulunda daha sonra müdürlüğe getirildi (1902). Türkiye'de ultravirüsler üzerinde çalışıp yayım yapan ilk veteriner oldu. Evcil hayvanlardaki bulaşıcı hastalıklarla ilgili *Hayvanat-ı ehliye emraz-ı sariyesi* adlı bir yapıtı vardır.

MUSTAFA AĞA Bekri → BEKRİ MUSTAFA AĞA.

MUSTAFA AĞA Meremmetçi, türk mimar (XVII. yy.). Koca Kasım Ağa'nın baş mimarlığı döneminde meremmetçi (onarımcı) olan Mustafa Ağa, onun azlinden sonra baş mimarlığa getirildi (1644, ikinci kez 1650) ve bu görevini 1665'e değin sürdürdü. Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Çanakkale boğazının iki yakasında iki kale yapımıyla görevlendirildi (1660). Bu arada 1603'ten beri yarım kalmış olan Yeni cami'yi bitirdi (1663). Bunun ardından Davutpaşa kasrı'nın yapımını başlattı (1665).

MUSTAFA AĞA Kozbekçi, türk elçi (XVIII. yy.). Poltava savaşı'ndan sonra Osmanlı devletine sığınan İsveç kralı Demirbaş Karl XII (1709), Prut* savaşı'nda (1711) Ruslar'ın Türkler karşısında yenilgiye uğramasının ardından ülkesine dönerken (1713), osmanlı hazinesinden büyük miktarda borç para aldı. Aradan 4 yıl geçmesine karşın borcun ödenmemesi üzerine Kozbekçi Mustafa Ağa, bu parayı istemek için Stockholm'e gönderildi (1717). İsveç'te kral tarafından iyi karşılanan türk elçisi, devletin para sıkıntısı çektiği gerekçe gösterilip borcun ileri bir tarihte ödeneceği vaadiyle eli boş olarak İstanbul'a yolcu edildi.

MUSTAFA AĞA Kemani, türk besteci (öl. İstanbul 1840 [?]). Şakir Ağa'nın kardeşi. Enderun'da yetişti. Mahmut II'den yakınlık gördü. Enderun'da Hazine dairesi'ne alındı ve kendisine "çavuş" payesi verildi. 1825 başında, kimi yersiz davranışları nedeniyle Saray'dan uzaklaştırıldı. Semailer ve şarkılar besteledi.

MUSTAFA AKİF PAŞA Dellbaşzade, türk asker (Kütahya 1835 - Erzincan 1888). Harbiye'yi kurmay yüzbaşı olarak bitirdi (1859). Doksanüç harbi'ne albay rütbesiyle katıldı. Doğu cephesi'nde Gazi Ahmet Muhtar Paşa komutasında çarpıştı. Gösterdiği yararlıklar sonunda paşalığa yükselerek fırka komutanlığına atandı.

MUSTAFA ÂLİ Gelibolulu → GELİBOLULU ÂLİ.

MUSTAFA ASIM BEY, türk müneccimbaşı (öl. İstanbul 1900). Namık Kemal'in babası. Babası Şemsettin Bey'den kalan mirasına Mahmut II elkoyduğundan hayatı sıkıntı içinde geçti. Astroloji ile uğraştığından saraya müneccimbaşı oldu. Kamış kalem yapmadaki ustalığı ile de tanınan Mustafa Asım Bey'in astroloji (ilmi nücum) ile ilgili *Mücerrebat* adlı bir yapıtı vardır.

MUSTAFA ASIM EFENDİ Mekkizade → ASIM EFENDİ (Mustafa) Mekkizade.

MUSTAFA ASIM EFENDİ Nasuhefendizade → YÖRÜK (Mustafa Asım) Nasuhefendizade.

MUSTAFA ASIM PAŞA, türk vezir (öl. Suriye 1891). Asakari nizamiye'de yetişti. Vezir rütbesiyle Bosna valisi (1869), Tophane müşiri (1870), Yenişehir valisi (1871) ve zaptiye müşiri (1872) oldu. Görevden alındıktan (1873) bir süre sonra Trablusgarp valiliğine gönderildi (1875). Atandığı Suriye valiliği (1888) sırasında öldü.

MUSTAFA AŞİR EFENDİ → AŞİR EFENDİ (Mustafa) Reiszade.

MUSTAFA BEHÇET EFENDİ → BEHÇET MUSTAFA.

MUSTAFA BEY → MALKOÇOĞULLARI.

MUSTAFA BİN İSMAİL, arap emir ve fransız general (El-Amriye, Tlemsen yakınında, 1769'a doğr. - 1843). Cezayir'in alınması sırasında (1830) *mahzen* milisinin başkanıydı, general Clausel'in önerdiği dayı unvanını kabul etmedi. Oran eyaletini almak isteyen Faslılar'a tutsak düştü ve ancak Fas'ın isteklerinden vazgeçmek zorunda kalması üzerine serbestliğe kavuştu. Oran'a dönünce, Abdülkadir'in can düşmanı oldu. 1836'da Fransa hizmetine girdi ve tuğgenaralliğe getirildi (1837). Tlemsen kabilelerini Abdülkadir'den ayırmak başarısını gösterdi. Bir kabileye karşı giriştiği bir seferden dönüşünde öldürüldü.

MUSTAFA BÖRKLÜCE → BÖRKLÜCE MUSTAFA (Dede Sultan).

MUSTAFA CAZİM DEDE EFENDİ Manisalı, türk besteci (öl. 1875 [?]). Yaşamı üzerine hiçbir bilgi yoktur. Adından ve lakabından, Manisa'da doğduğu, mevlevi tarikatına girdiği anlaşılıyor. Günümüze *Hicazkâr mevleviayini*'nden başka yapıtı ulaşamamıştır.

MUSTAFA CENABİ → CENABİ ya da CENNABİ (Mustafa).

MUSTAFA ÇAVUŞ Tanburi, türk besteci (öl. 1745 [?]). Kadıköylü Kadı Mehmet Efendi'nin oğlu. Enderun'da yetişti. Saz şairleri tarzındaki şiirlerinde "Tanburi" mahlasını kullandı. Bu nedenle, "Tanburi âşık" diye de anılmıştır. Daha çok kendi şiirlerini besteledi. Şarkılarında, İstanbul türküleriyle saray müziği kaynaşmıştır. Yapıtlarının üslubu oldukça yalın, ama melodi yapısı son derece sağlamdır. Hacı Arif Bey'den önceki şarkı bestecilerimizin en büyüğü sayılır. Suphi Ezgi 35 şarkısına aranağme bestelemiştir. *Dök zülfünü meydana gel* diye başlayan -belki de en ünlü- şarkısının aranağmesiyse Udi Nevres Bey'indir. Günümüze ulaşan 60'ı aşkın şarkısının en ünlüleri: *Dü çeşmimden gitmez aşkın hayali* (hisarbuselik), *Küçüksu'da gördüm seni* (şehnazbuselik), *Çıkalım sayd-ı şikâre* (bayati), *Fesleğen ektim gül bitti* (ısfahan), *Bir esmere gönül verdim* (saba), *Muntazırım teşrifine* (neva), *Fırsat bulsam yâre varsam* (şehnaz), *Elmas senin yüzün gören* (nikriz).

MUSTAFA ÇELEBİ Küçük → KÜÇÜK MUSTAFA ÇELEBİ.

MUSTAFA ÇELEBİ, Mehmet II'nin (Fatih) ortanca oğlu (? 1450 - Niğde 1474). Manisa sancakbeyliğinde bulunduğu sırada, babası tarafından yeni fethedilen (1467) Karaman'a vali oldu. Karamanoğulları'ndan Pir Ahmet ve Kasım beylere karşı savaşarak (1469) Konya'yı savundu. Pir Ahmet ve Kasım beylerin Uzun Hasan'ın yeğeni Yusufça Mirza ile birleşip Orta Anadolu'yu ele geçirmek istemeleri üzerine Anadolu beylerbeyi Davut Paşa'yla birlikte Akkoyunlu Türkmenleri'ni Beyşehir yakınlarında yenerek Yusufça Mirza'yı tutsak aldı (1472), Uzun Hasan'a yardım için gelen haçlı donanmasını da püskürttü. Ertesi yıl, babasının başında bulunduğu orduya katılarak Otlukbeli'nde Uzun Hasan'ın oğlu Zeynel Mirza'yı bozguna uğratıp savaşın kazanılmasında önemli bir rol oynadı. Daha sonra Konya'ya geri dönerek, Gedik Ahmet Paşa'yla henüz Karamanoğulları'nın elinde bulunan bazı kaleleri almaya çalıştı. Bu sırada hastalandı. Niğde beyi Koçu Bey tarafından kuşatılan Develihisarı kalesini teslim almak için Konya'dan Niğde'ye değin tahtırevanla geldi. Dönüş yolunda öldü. Konya'ya getirilen cenazesi burada mumyalanarak Bursa'ya götürüldü ve Murat II'nin yanına gömüldü. Mehmet II aralarındaki bir anlaşmazlıktan ötürü oğlunun ölümünden sorumlu tuttuğu Mahmut Paşa'yı İstanbul'a getirterek Yedikule'de boğdurttu.

MUSTAFA ÇELEBİ, türk baş defterdar (öl. 1542). Irakeyn seferi sırasında azledilen İskender Çelebi'nin yerine baş defterdarlığa getirildi (1534). Döneminin önde gelen maliye uzmanlarından biri olarak tanındı. Bu görevde kaldığı iki yıl içinde hazine gelirlerini artıran Mustafa Çelebi, Süleyman I (Kanuni) tarafından çok seviliyordu. Damla hastalığına yakalandığından dolayı yürüyemediği için gerek Divan'a gerek padişahın huzuruna sedyeyle taşınırdı.

MUSTAFA ÇELEBİ, türk şehzade (Manisa 1515 - Konya Ereğlisi 1553). Süleyman I ile Mahidevran Sultan'ın oğlu. Babasının tahta çıkması üzerine, beş yaşındayken İstanbul'a geldi. Hürrem Sultan'ın padişahın haremine girmesinden ve Bayezit ile Selim'i doğurmasından sonra, Mahidevran Sultan'la Hürrem Sultan arasındaki rekabet, Kanuni'nin annesi Hafsa Sultan'ın ölümüyle (1533) yoğunluk kazandı. Hürrem Sultan haremde ve padişah üstünde gitgide daha fazla söz sahibi olmaya başladı. Mustafa Çelebi, annesiyle birlikte Saruhan sancakbeyliğine gönderildi; Mustafa'yı tutan sadrazam İbrahim Paşa da (Makbul, Maktul) idam edildi (1536). 1541'de Saruhan'dan Amasya sancakbeyliğine gönderilen Mustafa Çelebi'nin, özellikle damat Rüstem Paşa sadrazam olduktan (1544) sonra, Saray'la ilişki kurması engellendi. Bir yandan Hürrem Sultan'ın telkinleri, öte yandan Rüstem Paşa'nın Mustafa Çelebi'yi gözden düşürmek için izlediği siyaset, çok geçmeden semeresini verdi. Ordunun başında Nahçivan seferine çıkan Süleyman I, ekim 1553 ortalarına doğru Aktepe'ye gelerek otağını kurdurdu. Şehzade Mustafa da Amasya'dan gelmiş ve otağı hümayunun biraz ötesine kendi otağını kurdurtmuştu. Ancak el öpmek için babasının otağına girer girmez, üstüne çullanan dilsiz cellatlar tarafından boğularak öldürüldü. Ulemanın eşliğinde Ereğli'ye götürülen cenazesi, daha sonra Bursa'ya nakledilerek

Muradiye camisi mezarlığında toprağa verildi. Olay yeniçeriler tarafından tepkiyle karşılandı. Padişahın otağı önünde toplanan yeniçeriler Rüstem Paşa'yı itham ederek azlini istediler. Aynı gün Rüstem Paşa azledilerek yerine ikinci vezir Ahmet Paşa getirildi. Şair Taşlıcalı Yahya'nın Mustafa Çelebi için yazdığı ünlü mersiye kamuoyunun olay karşısındaki tepkisini yansıtır.

MUSTAFA ÇELEBİ Celalzade → CELALZADE MUSTAFA ÇELEBİ.

MUSTAFA ÇELEBİ Gümüşzade, türk defterdar (XVI. yy.). Şark serdarı Lala Mustafa Paşa'nın Erzurum'a doğru yola çıkan ordusunda defterdar kaymakamı olarak görev aldı (1578). Serdar tarafından Gürcistan ve Şirvan seferiyle görevlendirilen Özdemiroğlu Osman Paşa'nın yanına verildi. Aynı yıl paşanın Çıldır zaferinden sonra ele geçirilen Şirvan'ın defterdarlığına getirildi. Şirvan'ı boşaltmak zorunda kalan Özdemiroğlu Osman Paşa ordusuyla birlikte Demirkapı (Derbent) kalesine çekildi (1579); şehrin Safeviler'den geri alınması üzerine (1579) eski görevine iade edildi.

MUSTAFA DEDE EFENDİ Küçek Derviş, Köçek Derviş, türk besteci (öl. 1684). Edirne mevlevihanesi'nde "çile"sini tamamladı ve "dede" oldu. Daha sonra dergâhın aşçıbaşısı unvanını aldı. Birçok dinsel-tasavvufi ve dindışı yapıt bestelediyse de günümüze bunlardan 6'sı ulaşabildi. Başyapıtı olan *Bayati mevleviayini,* bestecisi bilinen en eski ayindir ve mevlevi müziğinin en seçkin yapıtlarındandır. Öbür beş bestesi, saz eserleridir.

MUSTAFA EFENDİ Bostan, türk kazasker (Tire 1498 - İstanbul 1570). İlmiye'de yetişti. Medrese müderrisliği, kadılık yaptı. Anadolu (1547) ve Rumeli (1550) kazaskeri oldu. Ancak, sadrazam Kehleiikbal Damat Rüstem Paşa ile anlaşmazlığa düştüğünden görevinden alınarak Edirne kadılığına gönderildi (1552). Kara Ahmet Paşa'nın sadrazam olması üzerine ikinci kez Rumeli kazaskerliğine getirildi (1553). Damat Rüstem Paşa yeniden sadrazam olunca (1555), Kirmastı kazası kendisine arpalık verilerek azledilip açığa alındı. Sadrazamın ölümü üzerinde (1561), İstanbul'a dönmesine izin verildi.

MUSTAFA EFENDİ Selanikli → SELANIKLI MUSTAFA EFENDİ.

MUSTAFA EFENDİ Bostanzade → BOSTANZADE.

MUSTAFA EFENDİ Ebussuutzade, türk kazasker (İstanbul 1557 - *ay. y.* 1598). İlmiye'de yetişti. İstanbul kadılığından (1593) Anadolu kazaskerliğine (1595) getirildi. Sadrazam Koca Sinan Paşa'nın ölümü üzerine yeni sadrazam Damat İbrahim Paşa tarafından ulema arasında başlatılan temizlik hareketi sırasında, kendi isteğiyle görevden ayrıldı (1596). İkinci kez İstanbul kadılığına atandı (1597).

MUSTAFA EFENDİ Kaba, Ebul Meyamin, türk şeyhülislam (Bursa 1546 - İstanbul 1606). Bursa'da kaplıca müderrisi Ali Efendi'nin oğlu. İlmiye'de yetişti. Edirne kadılığı yaptı, daha sonra İstanbul kadılığına atandı (1601). Bu görevinde narh işlerinde gösterdiği doğrulukla tanındı; halka zahire sıkıntısı çektirmedi ve bu nedenle "Ebul Meyamin" (bereketler babası) diye anıldı. Anadolu kazaskerliğine yükseldi (1602). Zorba ayaklanması sırasında azledilen Sunullah Efendi'nin yerine Rumeli kazaskerliği aşamasından geçmeden şeyhülislamlığa getirildi (şubat 1603). Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın aleyhtarlarıyla birleşti; Hasan Paşa'nın azlinde ve idamında etkili oldu. İkinci şeyhülislamlığı (1606) sırasında öldü ve Fatih camisi mezarlığına gömüldü.

MUSTAFA EFENDİ Lonkazade, türk defterdar (öl. 1617). Mevkufatçılık, haraç muhasebeciliği ve Anadolu defterdarlığı gibi görevlerde bulundu. Baş defterdarlığa getirildi (1613). Ordu defterdarı olarak görevinden uzaklaştırıldı (1614). Baki Paşa'nın yerine ikinci kez baş defterdar oldu (1615). Görevden alındıktan (1617) kısa bir süre sonra öldü.

MUSTAFA EFENDİ Memikzade, türk şeyhülislam (öl. Halep 1657). Sultan İbrahim dönemi şeyhülislamlarından Muit Ahmet Efendi'nin damadı. İlmiye'de yetişti. Anadolu (1648) ve Rumeli (1653) kazaskeri oldu. Vakai* vakvakiye'de (Çınar vakası) görevden ayrılmak zorunda kalan Hüsamzade Abdurrahman Efendi'nin yerine, onun önermesiyle şeyhülislamlığa getirildiyse de (1656), ayaklanmacılar kendisini istemedikleri için 13 saat sonra azledilerek Halep kadılığına gönderildi.

MUSTAFA EFENDİ Bolevi, türk şeyhülislam (Bolu 1591 - Kahire 1675). Tüccardan Bolulu Ahmet Efendi'nin oğlu. İlmiye'de yetişti. Medrese müderrisliği, kadılık yaptı; Anadolu (1652), Rumeli (1656) kazaskeri ve Balizade Mustafa Efendi'nin yerine şeyhülislam (1657) oldu. Girit serdarı Deli Hüseyin Paşa'yı idam ettirmek isteyen Köprülü Mehmet Paşa'ya gereken fetvayı vermediği için sadrazamın düşmanlığını kazandı. Hüseyin Paşa'nın kendi onayı olmaksızın idam edilmesi üzerine padişaha bir mektup yazarak, bunun kişisel çıkarını düşünen sadrazamın işlediği alçakça bir cinayet olduğunu söyledi. Padişahın, yıllardır sürüncemede kalan Girit sorunu dururken, Bursa gezisine değil, Girit seferine çıkması gerektiğini açıkça bildirdiği için Mehmet IV tarafından azledilerek önce Mihaliç'e (1659), daha sonra da Mısır'a (1662) sürüldü.

MUSTAFA EFENDİ Mülakkab, türk kazasker (Merzifon 1596 - İstanbul 1648). Merzifon eşrafından Muslihittin Efendi'nin oğlu. İlmiye'de yetişti. İstanbul kadılığından (1644) Anadolu (1646) ve Rumeli (1648) kazaskerliğine atandı. Geniş bilgisi ve üstün erdemleriyle geleceğin şeyhülislamı gözüyle bakılırken, Sultan İbrahim' in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan karışıklıklar sırasında, yerine göz diktiğini sanan dönemin şeyhülislamı Hacı Abdürrahim Efendi'nin buyruğuyla, ayaklanmacı yeniçeriler tarafından öldürüldü.

MUSTAFA EFENDİ Balizade, türk şeyhülislam (İstanbul 1600 - *ay. y.* 1662). Bali Efendi adlı bir mahalle imamının oğlu. İlmiye'de yetişti. Medrese müderrisliği ve kadılık gibi çeşitli aşamalardan geçtikten sonra Anadolu (1648), Rumeli (1652) kazaskeri ve şeyhülislam (1656) oldu. Ancak, çevresine topladığı genç çocuklara ilmi payeler dağıttığı ve makamına yakışmayan ahlaksızca davranışlarda bulunduğu söylentilerinin yaygınlaşması üzerine azledilerek Filibe'ye sürüldü (1657). Daha sonra affedilerek geldiği İstanbul'da, Sütlüce'deki yalısına çekildi (1661).

MUSTAFA EFENDİ Telhisizade, türk reisülküttap (öl. Edirne 1684). Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın tezkireciliğinden reisülküttaplığa getirildi (1681). Sadrazamla birlikte katıldığı İkinci Viyana kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Kara Mustafa Paşa'nın idamı sırasında azledildi (1683). Daha sonra tutuklu olarak götürüldüğü Edirne'de, paşanın Avusturya seferi'ni açmasında önemli bir rol oynamış olduğu gerekçesiyle idam edildi.

MUSTAFA EFENDİ Esiribiraderi, türk kazasker (Bursa 1623 - İstanbul 1687). İbradalı imamı Bıçakçızade Abdülhalim Efendi'nin oğlu ve şeyhülislam Esiri Mehmet Efendi'nin kardeşi. İlmiye'de yetişti. İstanbul kadılığından (1673) getirildiği Rumeli kazaskerliği (1683) sırasında öldü.

MUSTAFA EFENDİ Kebirizade, türk kazasker (İstanbul 1624 - *ay. y.* 1686). İstanbul eski kadılarından Kebiri Mehmet Efendi'nin oğlu. Anadolu kazaskeri oldu (1682). Ayıntap ve Talbaşer kazaları kendisine arpalık verilerek emekliye ayrıldı (1684).

MUSTAFA EFENDİ Feyzullahefendizade, Seyit, türk şeyhülislam (İstanbul 1679 - *ay. y.* 1745). Şeyhülislam Erzurumlu Seyit Hacı Feyzullah Efendi'nin ikinci oğlu. Babası ve kardeşleri gibi İlmiye'de yetişti. Babasının ikinci şeyhülislamlığı döneminde (1695-1703), sınıfının gerektirdiği aşamalardan tam anlamıyla geçmeksizin, genç yaşta Anadolu kazaskeri oldu (1703). Ancak, Mustafa II'nin tahttan indirilmesi ve Feyzullah Efendi'nin idam edilmesiyle sonuçlanan Edirne* vakası üzerine, kendisi gibi İlmiye'nin önemli konumlarında bulunan öteki 3 kardeşiyle birlikte tutuklanarak Yedikule'de hapse atıldı (1703); daha sonra Kıbrıs'a sürüldü (1704), ardından da Bursa'da oturmaya zorunlu tutuldu (1711). Tahttan indirilen Ahmet III'ün yerine geçen Mahmut I tarafından affedilerek İstanbul'a dönmesine izin verildi (1730). Atandığı Rumeli kazaskerliğinden (1732) şeyhülislamlığa getirildi (1736). Bu görevi sırasında ağır bir hastalığa yakalanarak öldü.

MUSTAFA EFENDİ Emmarzade, türk reisülküttap (Kastamonu 1688 - İstanbul 1749). Kastamonu eşrafından Emmarzade Mehmet Ağa'nın oğlu. Yaşlılığı nedeniyle emekliye ayrılan hemşehrisi Kastamonulu İsmail Efendi'nin salık vermesi üzerine, beylikçilikten, onun yerine reisülküttaplığa getirildi (1736). Sadaret mektupçusu Koca Ragıp Mehmet Efendi'nin (sonradan sadrazam Koca Ragıp Paşa) etkisinde kalarak yerine onu atayan sadrazam Nişancı Hacı Ahmet Paşa tarafından azledilip Kastamonu'ya sürüldü (1741). Yeni sadrazam Seyit Hasan Paşa' nın görevden aldığı Koca Ragıp Mehmet Efendi'nin yerine, defter eminliğinden ikinci kez reisülküttaplığa atandı (1744). İmzalanan Türk-İran barışı'nda (1746), Osmanlı devletinin çıkarlarını tam anlamıyla gözetmediği gerekçesiyle, sadrazam Boynueğri Abdullah Paşa tarafından azledildi (1747).

MUSTAFA EFENDİ Çalakzade → ÇALAKZADE MUSTAFA EFENDİ Şeyh.

MUSTAFA EFENDİ Tokatlı, Tokatlı Hoca da denir, türk hekim (Tokat ? - İstanbul 1782). Medrese ve tıp öğrenimi gördü. Süleymaniye tıp medresesi'ne müderris oldu. Hassa hekimliğine getirildi. Mustafa III döneminde, hekimbaşı Mehmet Refi Efendi'nin özendirmesiyle İbni Sina'nın *Kanun fi't-tıbb* adlı yapıtını türkçeye çevirdi. Beş yılda tamamladığı (1761 -1766) bu çeviriye *Tabhîz ül-mathûn* adını verdi.

MUSTAFA EFENDİ Tabi → TABİ MUSTAFA EFENDİ.

MUSTAFA EFENDİ Dürrizade → DÜRRIZADE MUSTAFA EFENDİ.

MUSTAFA EFENDİ Hamidizade, türk şeyhülislam (Manisa 1731 - *ay. y.* 1793). Mısır kadılarından Hamidi Mehmet Efendi'nin oğlu. Müderrislik rüusu aldıktan sonra saray hocalığına atandı. Sarayda nakşibendi tarikatını yaydı ve hayli mürit kazandı. Abdülhamit I'in gözüne girerek Anadolu kazaskerliğine kadar yükseldi (1786). Selim III tahta çıkınca saraydaki durumunu korudu. Rumeli kazaskerliği payesini aldı (1789), ilmiye sınıfında ıslahat yapması için şeyhülislamlığa getirildi (ekim 1789). Islahatta aşırıya kaçması, hem ilmiye sınıfı hem de hükümet erkânı arasında hoşnutsuzluk yarattı. Mart 1791'de azledildi; önce İncirköyü'nde, sonra Eyüp'te oturmasına izin verildi. Ancak Dürrizade Mehmet Arif Efendi şeyhülislam olunca (1785), arpalığı Manisa'ya gönderildi.

MUSTAFA EFENDİ Kara → KARA MUSTAFA EFENDİ.

MUSTAFA EFENDİ Telgrafçı, türk telgrafçı (İstanbul 1834 - *ay. y.* 1895). Tıbbiye'de okurken hastalandığı için öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kaldı. Fransızca öğrenerek Babıâli tercüme kalemi'nde çalışmaya başladı. Halep mesalihi ecnebiye müdürlüğünden (1852) Edirne telgraf müdürlüğüne getirildi (1854). Telgraf işaretlerini türkçeleştirmesi sonucu Kırım savaşı sırasında Sıvastopol'un düştüğü müjdesini veren ilk türkçe telgraf Edirne'den İstanbul'a çekildi (1855). Daha sonra Posta ve Telgraf meclisi reisliğine atanan Mustafa Efendi, bu görevi sırasında öldü.

MUSTAFA EŞREF PAŞA → EŞREF PAŞA (Mustafa).

MUSTAFA EYYUBİ Suyolcu, asıl adı **Mustafa bin Ömer,** türk hattat (İstanbul 1615, ? - *ay. y.* 1685/1686). Derviş Ali'den aklâm-ı sitte'nin tüm inceliklerini öğrenerek icazetname aldı, bu altı tür yazıda da ün kazandı. Elliden fazla Kuran, yüz kadar enam ve dua kitabı vardır. Şeyh Hamdullah okuluna bağlı olan sanatçının yetiştirdiği pek çok hattatın en ünlüsü, Hafız Osman'dır.

MUSTAFA FAZIL PAŞA, mısırlı prens ve türk siyaset adamı (Kahire 1829 - İstanbul 1875). Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu, İbrahim Paşa'nın oğlu ve hıdiv İsmail Paşa'nın kardeşi. Genç yaşta geldiği İstanbul'da Babıâli tercüme kalemi'ne girdi (1845). Vezir payesiyle Tanzimat meclisi üyesi (1857), Maarif (1861) ve Maliye (1862) nazırı oldu. Bu son görevi sırasında kâğıt paraları geçerlikten kaldırılıp yok etmekle devlet bütçesinde gider toplamına oranla 43 bin kese daha çok gelir sağlamayı başardı. Bir süre sonra Meclis-i âli-i hazain başkanlığına getirildi (1864). Ağabeyinin, Abdülaziz'den almayı başardığı bir fermanla Mısır veraset yönetimini saltanatın, ailenin en büyüğüne değil de babadan oğula geçmesi biçiminde değiştirmesi üzerine hıdivlik hakkını yitirdiğini gören Mustafa Fazıl Paşa, tanzimatçılığa karşı meşrutiyetçiliği savunan Yeni Osmanlılar cemiyeti'ne katıldı (1866). Tutuklanacağını anladığından, aynı yıl Paris'e kaçtı; daha sonra babasından yaklaşık 3 milyon altın tutarında büyük bir mirasa konduğu için İstanbul'dan yanına çağırıp çevresine topladığı Yeni Osmanlılar'ın tümüne bol keseden aylıklar bağladı ve cemiyetin genel başkanlığına seçildi (1867). Abdülaziz'in Fransa gezisi sırasında padişahtan af dilemesi üzerine affedilerek İstanbul'a dönmesine izin verildi (1867). Hükümette yeniden Maliye ve Adliye nazırlıkları gibi görevler almasına karşın, Paris'te etkinliklerini sürdüren Yeni Osmanlılar cemiyeti üyesi olan eski arkadaşlarına para yardımı yapmaya devam etti. Sadrazamlığa getirilen Hüseyin Avni Paşa ile anlaşmazlığa düştüğü için siyasal yaşamına son vererek köşesine çekildi (1874).

MUSTAFA FEHMİ → KUBİLAY (Mustafa Fehmi).

MUSTAFA FEVZİ EFENDİ Efendizade, türk siyaset adamı (Akhisar 1875 -Paris 1939). Medresede okuyup icazet aldıktan sonra İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirdi. İttihat ve Terakki üyesi olarak Osmanlı Meclisi mebusanı'na Saruhan mebusu seçildi (1912, 1914-1919). Arada öğretmenlik ve avukatlık yaptı. Kurtuluş savaşı süresince Anadolu ve Rumeli Müdafaai hukuk cemiyeti üyesi olarak ulusal direnişe yardımcı oldu. TBMM'nin ikinci döneminde Saruhan (1923-1927), sonra da (1927-1933) Manisa milletvekilliği yaptı. Birinci Ali Fethi Bey (Okyar) ve birinci İsmet Paşa (İnönü) hükümetlerinde (1923-1924) Şeriye ve Evkaf bakanı olarak görev aldı. Medrese eğitimli olmasına karşın, İsviçre Medeni kanunu'nun Türkiye'de de kabulü için çaba gösterdi.

MUSTAFA FEYZİ EFENDİ Hayatizade, Büyük → HAYATİZADELER.

MUSTAFA HAKKI Ispartalı, türk siyaset adamı, gazeteci ve yazar (Isparta 1867 - İstanbul 1923). Isparta rüştiye'sini bitirdikten (1883) sonra çeşitli görevlerde çalıştı. 1888'den başlayarak *Fevaid, Nilüfer,* Konya'da yayımlanan *Vilayet* gazetelerinde yazdı. 1912-1918 arasında Isparta mebusu oldu. Yine aynı yıllarda Bezmialem inas sultanisi'nde edebiyat dersleri verirken *Tanin, Türk yurdu, Tercümanı hakikat* gibi dergi ve gazetelerdeki yazılarını sürdürdü.

MUSTAFA HALİM EFENDİ → ÖZYAZICI (Mustafa Halim).

MUSTAFA HAMİ PAŞA, türk hekim (öl. İstanbul 1878). Mektebi tıbbiyei şahane'yi bitirdikten sonra Hicaz'da hekimlik yaptı. Şûrayı askeri üyeliğinde bulundu. Askerlik, coğrafya ve tıp alanındaki yapıtlarından başlıcaları: *Sıhhatnüma* (1854), *Panzehirname* (1854), *Menafi ül-hüccac* (1855), *Fenn-i kıyafe* (1863), *Sıhhatnüma -yı kebir* (1864), *Menafi ül-insan* (1864), *Telgraf risalesi* (1856), *Hazine-i fünun* (c. 1, *Kanun üst-sıhha,* 1870), *Musahhah vezaif-i etfal* (1899).

MUSTAFA HAYRİ EFENDİ Ürgüplü → HAYRİ EFENDİ Ürgüplü.

MUSTAFA İZZET EFENDİ Yesarizade, türk hattat (İstanbul ? - *ay. y.* 1849). Türk nestalikinin kurulmasına öncülük eden Mehmet Esat Yesari'nin oğludur ve bu yazıda türk okulunu kuran hattat olarak tanınır. İlk hat derslerini babasından aldı. Medrese öğrenimi gördükten sonra yüksek devlet görevlerinde bulundu; 1839'da Anadolu, 1842'de Rumeli kazaskeri oldu. Mahmut II döneminde inşa edilen yapıların yazıtlarının çoğu onun eseridir (Nusretiye camisi ve çeşmesi, Mahmut II türbesi, Bâbıâli, Beyazıt kulesi, Hidayet camisi vd.). En ünlü öğrencileri Abdülfettah ve Kazasker Mustafa İzzet Efendi'dir.

MUSTAFA İZZET EFENDİ Kazasker, türk hattat, besteci, şair (Tosya 1801 - İstanbul 1876). İstanbul'da Beşkurşunlu medresesi'nde öğrenim gördükten sonra Mahmut II'nin dikkatini çekerek Enderun'a alındı. Burada Çömez Mustafa Vasıf Efendi'den sülüs ve nesih, Yesarizade İzzet Efendi'den nestalik yazılarını meşk etti. Abdülmecit'e ve şehzadelere sülüs, celi sülüs ve nesih yazı öğretti. Önce Anadolu (1849), kısa süre sonra da Rumeli kazaskeri oldu. Hafız Osman okuluna bağlı olan sanatçı sülüs ve nesihte keskin hatlı yazılarıyla tanındı; bu yazılarda en ünlü öğrencileri Şefik Bey, Abdullah Zühtü, Muhsinzade Abdullah, Burdurlu Hafız Osman Kayışzade ve Hasan Rıza'dır. On bir Kuran, otuzdan fazla enam, iki yüzden fazla hilye ve pek çok murakka ve kıta yazdı. Celi sülüste de büyük ün sahibi olan Mustafa İzzet Efendi, önceleri Mahmut Celalettin'in, daha sonra da Mustafa Rakım'ın izinden gitti. Ayasofya'daki sekiz levhası, harflerinin genişliği (35 cm), levhaların çaplarıyla (7,5 m) dikkati çeker; kubbe yazıları da onundur. Mustafa İzzet Efendi nestalik yazıda da ustaydı (İstanbul Üniversitesi bahçe kapısının iç kesimindeki yazıt, Dolmabahçe ve Küçükmecidiye camileri yazıtları). Önce Kömürcüzade Hafız Mehmet Efendi'den, Enderun'da da Şakir Ağa'dan müzik dersleri alan Mustafa İzzet Efendi, hanende olarak saray fasıllarına katıldı. Çok geçmeden büyük bir neyzen ve besteci olarak da tanındı. Günümüze ulaşabilmiş bestelerinin en ünlüleri: bestenigâr şarkı *(Gayrıdan bulmaz teselli sevdiğim),* evç şarkı *(Bir sebeple gücenmişsin sen bana),* segâh şarkı *(Doldur getir ey saki-i gül-çehre piyale).*

MUSTAFA KÂMİL PAŞA, mısırlı siyaset adamı (Kahire 1874 - *ay. y.* 1908). Öğrenciliği yıllarında siyasetle ilgilenmeye başladı. 1891'de Kahire'de Hukuk fakültesi'ne girdi ve *el-Ehram* gazetesine yazılar yazdı. 1893'te *el-Medrese* adlı gazeteyi çıkarttı. Hukuk öğrenimini Fransa'da tamamlayıp Mısır'a döndükten (1894) sonra, 1882'den beri ülkesini işgal altında bulunduran İngilizler'e karşı uluşçu eylemi başlattı. Fransız basınının da desteğiyle Avrupa'nın belli başlı başkentlerine giderek Mısır davasını savundu. İstanbul'a da gelerek hükümet ileri gelenleriyle konuştu; Abdülhamit II tarafından kabul edildi (1896). Sudan'ın bir oldubittiye getirilerek İngiltere ile Mısır'ın ortak yönetimine verilmesi sonucu buna göz yuman Fransızlar'dan da umudunu kestiğini bildirdi. 1899'da yeniden İstanbul'a geldiğinde padişahtan "bey" unvanını ve mecidiye nişanının ikinci rütbesini aldı. Mısır'a dönünce *el-Liva* gazetesini çıkardı ve osmanlı-mısır ilişkilerini güçlendirici yazılarıyla yoğun ilgi toplamayı başardı. 1904'te bir fermanla kendisine paşalık verildi. İngiltere ile Fransa arasında imzalanan ittifak antlaşması sonucu İngilizler'in Mısır'da gittikçe sertleşen politikasına karşı başlattığı kampanya meyvelerini vermekte gecikmedi. Sağlığının bozulmuş olmasına karşın fransızca *l'Etendard égyptien* ile ingilizce *The Egyptian Standard* adlı gazeteleri çıkardı (1907), ayrıca el-Hizb ül -vatani partisini kurarak başkanlığını üstlendi. Ancak bir süre sonra hastalığının giderek ağırlaşması üzerine 34 yaşında öldü. Cenazesi bir ulusal yas havası içinde kaldırıldı. *Kitab ül-mesele el-şarkıya* (1898), *el-Şems el-müsrike* (1904), *Egyptien et anglais* (1905) gibi bazı yapıtları da bulunan Mustafa Kâmil Paşa'nın düşünce ve ilkeleri, 1918'de Zaglul Paşa tarafından başlatılan ulusal bağımsızlık hareketinin de kaynağı olmuştur.

Kazasker **Mustafa İzzet Efendi'nin** celi talik yazısı *Sabancı koleksiyonu*

Mustafa Kemal derneği, Atatürk'ün düşünce, ilke ve devrimlerini tanıtmak, korumak; ilgili belgeleri toplamak, atatürkçü düşünce üzerinde bilimsel çalışmalarda bulunmak amacıyla 9 kasım 1947 tarihinde kurulan dernek. Merkezi İstanbul'dadır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA → ATATÜRK (Mustafa Kemal).

MUSTAFA KEVSERİ EFENDİ, türk müzikçi (öl. 1770 [?]). *Kantemiroğlu edvan*'nı, onun geliştirdiği ebcet notasıyla kopya etti ve başka peşrev ve sazsemailerini de ekledi. Bu derlemenin başında da, usuller ve makamlar üzerine bilgiler verdi. Derlemesinde dört yapıtının notası vardır.

MUSTAFA NAİLİ PAŞA Giritli, arnavut kökenli türk sadrazam (Polyan, Kesriye, 1798 - İstanbul 1871). Polyan köyünden İsmail Efendi'nin oğlu. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın hizmetine girdi (1813). Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Vahhabiler'in merkezi olan Deriye'yi ele geçirmesi sırasında büyük yararlık göstererek dikkatleri çekti (1818). Bu sefer sırasında tutsak edilen vahhabi emiri Abdullah ibni Suud ile 4 oğlunu İstanbul'a götürmekle görevlendirildi. Görevini başarıyla yerine getirmesinden ötürü beğenisini kazandığı Mahmut II tarafından beylerbeyi payesiyle Girit valiliğine atandı (1821). Bu görevinde 30 yıl kaldığı için (1821-1851) "Giritli" lakabıyla anıldı. İstanbul'a çağrılarak Meclis-i vâlâ reisliğine atandı (1851). Damat Mehmet Ali Paşa' nın azli üzerine sadrazamlığa getirildi (1853). Hariciye nazırı Koca Reşit Paşa ile anlaşmazlığa düştüğünden yaklaşık 2 ay sonra onunla birlikte görevden alındıysa

da, 2 gün sonra her ikisi de yeniden makamlarına iade edildiler. Prut ırmağını geçen rus ordusunun Memleketeyn'e (Eflak-Boğdan) girmesi ve bu toprakların boşaltılması hakkında Babıâli'nin verdiği ültimatomun geri çevrilmesi üzerine olağanüstü toplanan meclisin kararıyla Rusya'ya savaş ilan etti (1853). Daha sonra İngiltere ve Fransa'yı da Osmanlı devletinin müttefikleri olarak Ruslar'a karşı savaşa girmeye ikna etmekle büyük bir siyasal başarı kazandığı gibi, Kırım* savaşı'nın da mimarı oldu (1854). Hariciye nasırı Koca Reşit Paşa ile arasında sürüp giden geçimsizlik yüzünden aynı yıl vezirler meclisinde, özellikle padişahın huzurunda yine kavgaya tutuşması, yeniden onunla birlikte azledilmesine neden oldu. İngiliz taraftarlığı yaptığını iddia eden fransız elçisi Thouvenel'in ayak diremesi üzerine görevden alınan Koca Reşit Paşa'nın yerine üçüncü kez sadrazamlığa getirildi (1857). Ancak, yeniden kızışan İngiltere ile Fransa arasındaki tarihsel rekabette İngiltere' nin ağır basması üzerine siyasal görüş ayrılığını bahane ederek yerine, yaklaşık 3 ay sonra yine Koca Reşit Paşa'yı atayan Abdülmecit tarafından azledildi. Sadrazam Koca Reşit Paşa'nın ölümünden (1858) sonra Meclis-i âliye üyeliğine seçildi. Girit* sorunu üzerine oradaki 30 yıllık deneyimi göz önünde tutularak olağanüstü vali sıfatıyla ve büyük yetkilerle adaya gönderildi (1866). Ancak, yaşlılığı nedeniyle görevinde başarılı olamadığı için İstanbul'a geri çağrıldı (1867) ve yeniden Meclis-i âliye üyeliğine atandı. Öldüğünde Fatih camisi'nin mezarlığına gömüldü.

MUSTAFA NAZIM PAŞA, türk hukukçu ve siyaset adamı (Yenişehir 1862 -İstanbul 1909). Yenişehir eşrafından Tayfur Bey'in oğlu. İstanbul'da Hukuk mektebi'ni bitirdikten sonra aynı öğrenim kuruluşunda ceza hukuku ve uygulaması, Mülkiye mektebi'nde de idare hukuku dersleri verdi. Şûrayı devlet temyiz müddeiumumisi (başsavcı) [1897], İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra sadrazamlığa getirilen Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde Adliye nazırı oldu (1909). 31 Mart* vakası'nda Meclisi mebusan reisi Ahmet Rıza Bey sanılarak ayaklanmacılar tarafından yanlışlıkla vurulup öldürüldü.

MUSTAFA NECATİ, türk siyaset adamı, (İzmir 1894 - Ankara 1929). İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirdikten sonra öğretmenlik, müdürlük, serbest avukatlık yaptı. İzmir'in işgali üzerine Balıkesir yöresinde çete savaşlarına katıldı; Anzavur ve yunan kuvvetlerine karşı çarpıştı; ayrıca *İzmir'e doğru* gazetesinde Kurtuluş savaşı' nı destekleyen yazılar yazdı. 1920'den başlayarak Saruhan (Manisa) ve İzmir milletvekillikleri, Mübadele, İmar ve iskân (1923), Adliye (1924) bakanlıkları yaptı. 1925 sonlarında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in (Atatürk) isteğiyle Milli eğitim bakanlığına atandı. Dört yıl kadar süren bu görevi sırasında öğretmenliğin saygın, etkin ve Cumhuriyet rejiminin ilkelerini yeni yetişen kuşaklara benimsetip sevdirecek bir meslek haline gelmesi için büyük çaba harcadı. 22 nisan 1926 tarih ve 819 sayılı Muallim mekteplerine muavenet kanunu'nu çıkartarak özel idare bütçelerinden öğretmen okullarına yüzde on oranında bir ödenek ayrılmasını sağladı. 1928'de arap abecesi yerine latin abecesinin uygulamaya konulması da onun bakanlığı dönemindedir.

MUSTAFA NECİP, türk asker ve eylemci (Gümüşhacıköy 1879 - İstanbul 1913). Manastır Askeri idadisi'nden sonra Harbiye'yi piyade teğmeni olarak bitirdi (1903). Osmanlı İttihat ve Terakki cemiyeti'nin ilk etkin üyelerinden biri olarak gönderildiği Selanik'te merkez yönetiminde görev aldı. Abdülhamit II'ye karşı "Terakki ve İttihat cemiyeti" adı altında yeniden düzenlenen partinin örgütlenmesi için çalıştı; görüşlerini yaydı ve eylemlerine katıldı. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra hatip Ömer Naci ile birlikte İttihat ve Terakki müfettişi olarak Anadolu'ya gönderildi ve orada partinin örgütlenmesi için çaba harcadı. Balkan bozgunu üzerine barışa zorlanan sadrazam Kâmil Paşa ile ittihatçılar adına diyalog kurup bir anlaşma zemini oluşturmaya çalıştıysa da sadrazamın olumsuz tutumu karşısında başarılı olamadı. Yakup Cemil, Enver ve Talat beyler ile öteki ittihatçılarla birlikte katıldığı Babıâli* baskını sırasında meydana gelen silahlı çatışmada sadaret yaveri kolağası Nafiz Bey tarafından vurularak öldürüldü.

MUSTAFA NEVZAT, soyadı **Pısak,** türk eczacı ve sanayici (Gönen, Balıkesir, 1879 - İstanbul 1968). Mektebi tıbbiyei şahane'de (askeri tıbbiye) okudu; Eczacı mektebi'ni bitirdi (1902). Selanik Askeri hastanesi'nde kimyagerliğe atandı (1903). Eczacı mektebi'nde kimya laboratuvarı şefliğine getirildi (1910). Aynı okulda fenn-i ispençiyari (galenik farmasi) hocası oldu (1910). Bu görevini emekli olduğu 1933 yılına kadar sürdürdü. Enjeksiyon çözeltileri hazırlayarak tıbbi müstahzar alanına girdi (1919). Günümüzdeki Mustafa Nevzat ilaç sanayii aş'nin çekirdeğini oluşturdu. Emekliye ayrıldıktan sonra tıbbi müstahzar alanındaki çalışmalarını ilerletti. Yerli ilaç sanayisinin kurulup gelişmesinde etkin rol oynadı. Eczacılık konusunda *Fenni ispençiyari* (Ligor ile, 1924) adlı bir yapıtı var.

MUSTAFA NURİ → NURİ BEY (Mustafa)

MUSTAFA NURİ BEY, türk siyaset adamı ve yazar (Kandiye 1851 - İstanbul 1923). Girit ve Yanya'da bazı küçük kâtiplik görevlerinde bulunduktan sonra İstanbul'a gelerek Meclisi mebusan'da zabıt kâtibi sıfatıyla çalıştı (1876). Meclis'in tatil edilmesi üzerine (1878) mektupçulukla Girit'e gönderildi. Sakız, Serez ve Dedeağaç mutasarrıflıkları sırasında (1897-1903) Selanik'te yayımlanan *Afitap* gazetesinde yazıları çıktı. Musul ve Diyarbakır valilikleri döneminde (1903-1906) şeytana tapan yezidileri inceleyen *Abede-i iblis* adlı bir yapıt kaleme aldı. Ankara ve Sıvas valiliklerinde de bulundu (1906 - 1908). İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra Hazinei hassa nazırı, yine aynı yıl Âyan meclisi üyesi oldu. İstanbul hükümeti son bulana kadar (1923) sürdürdüğü görevinden ayrıldıktan kısa bir süre sonra öldü.

MUSTAFA NURİ PAŞA, türk vezir (öl. Selanik 1878). Saray'da yetişti. Mahmut II' nin önce tırnakçısı, sonra da sırkâtibi oldu. Abdülmecit tahta çıkınca (1839), vezir payesiyle Yanya valisi olarak dış hizmete çıkarıldı. Lübnan bunalımı üzerine serasker sıfatıyla ve olağanüstü vali yetkisiyle Beyrut'a gönderildi (1842). Burada yerli emirlerden Mir Beşir'i azlederek Lübnan' ın yönetimini mirliva Ömer Paşa'ya teslim etti. Ancak, bu uygulamaya karşı çıkan Fransa ile Rusya, Şihabiler'den hıristiyan bir emir atanmasını isteyince, hıristiyan egemenliği altına girmek istemeyen Dürziler'i hoş tutmak amacıyla Ömer Paşa' nın görevine son verdi. Cebelilübnan sancağını bir dürzi ve bir de maruni kaymakamlığına bölüştürünce de hiç kimseyi hoşnut edemedi; bunun üzerine her iki kaymakamlığı Sayda valiliğine bağladı. Din ve mezhep temeline dayalı çeşitli topluluların yaşadığı Lübnan'ın birçok yerinde bu uygulamadan ötürü karışıklıklar çıktı. Bunları bastırmayı da başaramayan ve sorunun uluslararası boyutlar kazanmasına neden olan Mustafa Nuri Paşa, hemen İstanbul'a geri çağrıldı (1843). Bir süre sonra Şam (1847), Vidin (1851), Bursa (1855) ve Trablus (1861) valisi olarak görev yaptı. Selanik* vakası'ndan (1876) sonra Baytar Mehmet Refet Paşa'nın yerine ikinci kez atandığı Selanik valiliği sırasında öldü.

MUSTAFA NURİ PAŞA, türk siyaset adamı ve tarihçi (İzmir 1824 - İstanbul 1890). İzmir âyanı Mansurizade Mehmet Emin Bey'in oğlu. Özel öğrenimi sırasında arapça ve farsça öğrendi. Daha sonra İstanbul'a gelerek Babıâli Tercüme kalemi'ne girdi. Sırasıyla mabeyin başkâtibi (1867), beylikçi (1869), Divanı muhasebat (1873) ve Temyiz mahkemesi reisi (1877), Defteri hakanı nazırı (1877) ve Maarif nazırı (1881) oldu. Atandığı Evkaf nazırlığından (1885) emekliye ayrıldıktan (1888) bir süre sonra öldü. Osmanlı devletinin kuruluşundan 1841 yılına kadarki dönemini anlatan *Netayic ül-vukuat* (latin harfleri ile sadeleştirilip Neşet Çağatay tarafından yayımlandı, 1979) adlı yapıtı osmanlı tarih yazarlığının en önemli ürünlerinden biridir.

MUSTAFA PAŞA Hamzabeyzade, türk vezir (öl. İstanbul 1483). Amasya sancakbeyi şehzade Bayezit'in sevgisini kazanarak maiyet erkânının gözde kişilerinden oldu. Bayezit II tahta çıkınca onunla birlikte İstanbul'a geldi. Ancak, yerine geçeceğinden kuşkulandığı için yeniçerileri kışkırtarak ayaklandıran sadrazam İshak Paşa, onun Amasya'ya geri gönderilmesini sağladı. Aynı yıl İstanbul'a dönen Mustafa Paşa, padişahla arasını açtığı Gedik Ahmet Paşa'nın hapse atılarak öldürülmesini ve kayınpederi İshak Paşa' nın da bu yüzden sadrazamlıktan azledilmesini sağlayarak öcünü aldı (1482). Yeniden göze girip vezir olan Mustafa Paşa, bu kez de yeni sadrazam Davut Paşa ile kendisine karşı işbirliği yapan rakibi İshak Paşa'nın oyununa gelerek önce tutuklandı ve sonra da öldürüldü.

MUSTAFA PAŞA Koca → KOCA MUSTAFA PAŞA.

MUSTAFA PAŞA Bosnavi, Damat, boşnak kökenli türk vezir (öl. İstanbul 1529). Enderun'da yetişti. Kapıcıbaşılığı sırasında padişahın kızlarından Hanım Sultan ile evlendirilip "Damat" unvanını aldı ve Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferine üçüncü vezir payesiyle katılarak zaferin kazanılmasında önemli rol oynadı (1514). İkinci vezir olarak görev yaparken, hastalığı ağırlaşan kayınpederi Selim I tarafından, ordugâhın bulunduğu Edirne' nin Sırt köyüne çağrılıp buradaki osmanlı hazinesini İstanbul'a götürmekle görevlendirildi (1520). Kayınbiraderi Kanuni Sultan Süleyman aynı yıl tahta çıkınca, onun açtığı Belgrad seferine katılarak kalenin fethedilmesini sağlayanlardan biri oldu (1521). Rodos seferi serdarlığına atandı (1522). Yaklaşık 6 ay süren bir kuşatmanın ardından Rodos kalesi fethedildikten sonra, seferin başında bulunan Kanuni tarafından Mısır valiliğine gönderildi (1522). Burada kölemen beylerinin çıkardığı ayaklanmayı başarıyla bastırmasına karşın, çok kan döktüğü gerekçesiyle azledilerek İstanbul'a çağrılırken, Mısır valiliğini kendi yerine atanan Ahmet Paşa'ya (Hain) bıraktı (1523). Mohaç seferinden (1526) sonra sadarete bağlı olmaktan çıkan Rumeli beylerbeyliğine getirildi (1527). Ölümü üzerine bu beylerbeylik yeniden sadrazam Makbul İbrahim Paşa'ya verildi (1529).

MUSTAFA PAŞA Polak, Yalak, boşnak kökenli türk kaptanıderya (öl. İstanbul 1534). Enderun'da yetişti. Önceli Kanlı Cafer Ağa'nın idamı üzerine kaptanıderyalığa getirildi (1520). Rodos seferi sırasında donanmayı kendisinin değil de maiyetindeki kaptanlardan Muslihittin Reis'in yönettiğini gören Kanuni Sultan Süleyman tarafından azledildi (1522). Uzun süre açıkta kaldıktan sonra Şam beylerbeyliğine atandı (1531), ardından da İstanbul'a çağrılarak kubbealtı vezirliğine alındı (1532).

MUSTAFA PAŞA Sokullu → SOKULLU MUSTAFA PAŞA.

MUSTAFA PAŞA Lala → LALA MUSTAFA PAŞA.

MUSTAFA PAŞA, türk vezir (öl. İstanbul 1618). Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Ka-

pıcıbaşılıktan yeniçeri ağalığına yükseldi (1592). Kulpa bozgununda Avusturyalılar tarafından şehit edilen Telli Hasan Paşa'nın yerine Bosna beylerbeyliğine atandı (1593). Tahta çıkan Mehmet III'ün sadrazamı Ferhat Paşa tarafından azledildi (1595). Koca Sinan Paşa'nın yeniden sadrazam olması üzerine Şam valiliğine getirildi (1596). Vezir payesiyle Halep (1597), Erzurum (1598) ve kubbealtı veziri olarak Bağdat (1602) valisi oldu. İkinci kez Şam valiliğine atandı (1604). Sıvas valiliği sırasında (1605) İstanbul'a çağrılarak ikinci vezirliğe yükseltildi. Emekliye ayrılarak köşesine çekildi (1616).

MUSTAFA PAŞA Lefkeli, türk sadrazam (öl. İstanbul 1628). Mustafa I'in ikinci padişahlığı döneminde Mere Hüseyin Paşa'nın 25 gün süren ilk sadaretinden azledilmesi üzerine dördüncü vezirlikten sadrazamlığa getirildi (1622). Yaşlılık nedeniyle gevşekliği ve yumuşak başlılığı yüzünden iki buçuk ay sonra görevden alınarak emekliye ayrıldı.

MUSTAFA PAŞA *(Defterdar),* **Softa** → DEFTERDAR MUSTAFA PAŞA Softa.

MUSTAFA PAŞA Prevezeli, arnavut kökenli türk defterdar (öl. İstanbul 1633). Maliye'de yetişti. Matbah eminliği (1626) ve Şıkkı sani defterdarlığında (1629) bulundu. Baş defterdarlığa getirildi (1632). Mostarlı İbrahim Paşa'nın kendisini padişahın gözünden düşürmek için birtakım dolaplar çevirmesi üzerine Murat IV'ün buyruğuyla idam edildi (1633). Tuhaf bir rastlantıyla, öldürülmesine neden olup yerine geçen İbrahim Paşa da 3 yıl sonra Prevezeli Mustafa Paşa'nın akibetine uğradı.

MUSTAFA PAŞA Canbulatzade → CANBULAT ya da CANBULADİYE.

MUSTAFA PAŞA Silahtar, Tüccarzada, boşnak kökenli türk kaptanıderya (öl. Temesvâr 1641). Bosna'nın sayılı tüccarlarından Hacı Sinan Efendi'nin oğlu. Küçük yaşta saray içoğlanları arasına alındı. Okuyup yazma bilmediği halde kısa sürede silahtar (1634), Murat IV'ün en gözde musahibi olarak vezir payesiyle Şam valisi (1637) ve bu görevinin yanı sıra kaptanıderya (1638) olmasına karşın, hiçbir zaman Saray'dan, dolayısıyla padişahın yanından ayrılmadı. Sultan İbrahim tahta çıkınca (1641), kaptanıderyalıktan azledilerek önce Budin valiliği, hemen ardından da Rumeli beylerbeyliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Yine aynı yıl muhafızlığına atanarak sürüldüğü Temesvâr'da, Murat IV'e olan yakınlığı yüzünden idam edildi.

MUSTAFA PAŞA Kemankeş, Kara → KEMANKEŞ KARA MUSTAFA PAŞA .

MUSTAFA PAŞA İpşir → İPŞİR MUSTAFA PAŞA.

MUSTAFA PAŞA Moralı, rum kökenli türk defterdar (öl. İzmit yolu 1655). Gümrükçü Ali Ağa adlı birinin kölesi olarak yetişti. Çeşitli devlet hizmetlerinde bulunduktan sonra beylerbeyi rütbesiyle baş defterdarlığa atandı (1653). Görevinde başarılı olduğundan vezir payesiyle ödüllendirildi (1654). Bu kez de sadrazamlığa göz dikerek sadaret mührünü elde etmek için padişaha rüşvet önermekten bile çekinmedi. Ancak, bu amacını bilen ve sadrazam olarak İstanbul'a gelen Halep valisi İpşir Mustafa Paşa tarafından mevacibe (üç aylık maaş) züyuf akçe katma bahanesiyle azledilerek tüm servetine elkonulduktan sonra sürgüne gönderildi (1655). Daha İzmit'e varmadan önce yetiştirilen bir ferman gereğince yolda idam edildi.

MUSTAFA PAŞA Telli, Dellak, boşnak kökenli türk kaptanıderya (öl. İstanbul 1656). Enderun'da yetişti. Vezir payesiyle çeşitli valiliklerde bulunduktan sonra Kara Mustafa Paşa'nın yerine kaptanıderyalığa getirildi (1655). Kendisini konağına çağırarak erkekliğini ispatlamasını buyuran alaycı sadrazam İpşir Mustafa Paşa'nın bu önerisini reddetmesi üzerine 10 gün sonra görevden alındı. Bu olaydan duyduğu üzüntü sonunda felç illetine uğrayarak öldü.

MUSTAFA PAŞA Zurnazen → ZURNAZEN MUSTAFA PAŞA.

MUSTAFA PAŞA Mostarlı, boşnak kökenli türk vezir (öl. istanbul 1661). Enderun'da yetişti. Doğancıbaşı (1624), yeniçeri ağası (1628) oldu. Beylerbeyi rütbesiyle atandığı Şam valiliğinden (1630) nişancılığa getirildi (1633). Azledilerek Silistre (1643), sonra da Mısır (1645) valiliğine gönderildi. Vezir payesiyle ikinci kez atandığı nişancılığı (1647) sırasında öldü. Daha onun sağlığında (1650'den başlayarak) kuru bir unvan durumuna gelen nişancılık, ölümünden sonra kesinlikle reisülküttaplık makamına bağlandı ve ardından da kaldırıldı.

MUSTAFA PAŞA Kara, Firari, türk kaptanıderya (öl. Basra 1671). Enderun'da yetişti. Vezir payesiyle Halep valiliğine atandı (1643). Getirildiği Anadolu valiliğinden (1649) azledilerek açığa alındı (1655). Kaptanıderya olduktan (1656) 35 gün sonra görevden alınıp Mısır valiliğine gönderildi. Abaza Hasan Paşa ile işbirliği yaptığı için kendisine kin güden ve idamına ferman çıkartan sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın gönderdiği cellatlardan kaçıp saklanınca (1659) "Firari" lakabıyla anıldı. Babasının ölümü üzerine (1661) sadrazamlığa getirilen Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa tarafından affedilerek Van valiliğine atandı (1662). Daha sonra sırasıyla Şam (1665), Bağdat (1669) ve Basra (1671) valisi olarak görev yaptı.

MUSTAFA PAŞA Kaplan, türk kaptanıderya (öl. İzmir 1680). Enderun'da yetişti. Şam beylerbeyi olarak dış hizmete çıkarıldı (1663). Önceli Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadaret kaymakamlığına atanması üzerine kaptanıderya oldu (1666). Lehistan seferine çıkmadan önce yerine Köse Ali Paşa'yı atayan sadrazam Fazıl Ahmet Paşa tarafından azledilerek Diyarbakır valiliğine gönderildi (1672). Sert önlemlerinden bıkan halkın şikâyeti sonunda azledilip açığa alındı (1676). İkinci kez kaptanıderyalığa getirildi (1678). Donanmayla İzmir'de bulunduğu sırada öldü.

MUSTAFA PAŞA Merzifonlu, Kara → MERZİFONLU KARA MUSTAFA PAŞA.

MUSTAFA PAŞA Karahasanzade, türk vezir (öl. Mora 1685). Yeniçeri ocağı'nda yetişerek kethüda (1669), sekbanbaşı (1671) ve yeniçeri ağası (1674) oldu. Çehrin kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine görevden alındı (1677). Vezir payesiyle sadaret kaymakamlığına getirildi (1683). Mora valiliğine atandı (1685).

MUSTAFA PAŞA Musahip, türk kaptanıderya (öl. İstanbul 1686). Enderun'da yetişti. Kısa sürede zekâsıyla sivrilerek muhasipliğe yükseldi. Mehmet IV'ün kızı Hatice Sultan ile evlendirilmesi üzerine ikinci vezir oldu (1681). Yerini güvenceye almak için kendisini padişahın gözünden düşürmek isteyen sadrazam Kara İbrahim Paşa'nın azlettiği Bozoklu Mustafa Paşa'nın yerine kaptanıderyalığa getirildi (1683). Türk-Avusturya savaşı'na Osmanlı devletine karşı katılan venedik donanmasına Ayamavra adası önlerinde yenilerek (1684) Preveze ve Koron kalelerinin düşmesine neden olduğu için görevden alınıp Mora seraskerliğine atandı (1685). Aynı yıl sadrazam Kara İbrahim Paşa azledildikten sonra getirildiği Boğaz muhafızlığı sırasında öldü.

MUSTAFA PAŞA Emir, Seyit, türk defterdar (öl. Niş 1687). Kıncı Ali Paşa'nın Avusturya seferi sırasında azledilmesi üzerine Eğriboz muhafızlığından baş defterdarlığa getirildi (1687). Mohaç bozgununun ardından başkaldıran sadrazam ve serdarıekrem Sarı Süleyman Paşa'nın kaçması üzerine Mehmet IV'ü tahttan indirmek için Belgrad'dan İstanbul'a doğru yürüyen ayaklanmacı ordunun askerleri tarafından parçalanarak öldürüldü.

MUSTAFA PAŞA Tekirdağlı, Bekri, türk sadrazam (öl. Malkara 1690). Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Sırasıyla ağa hazinedarı (1670), çorbacı (1673), kul kethüdası (1675) ve sekbanbaşı (1678) oldu. Yeniçeri ağası olarak (1680) Edirne'de ordunun hareketinden önce avusturya elçisi Capra'ya Yanıkkale'nin (Raab) geri verilmesi koşuluyla barışın korunması için sonuçsuz kalan son bir öneride bulundu (1682). İkinci Viyana bozgunundan (1683) sonra idam edilen sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yerine, vezir payesiyle serdarıekremliğe getirildi. Daha sonra sadrazam Kara İbrahim Paşa'nın buyruğuyla sadece Macaristan cephesinin serdarlığıyla görevlendirildi (1684). Ancak, Vişgrad (Visegrád) kalesinin düşman eline geçmesi, Vayçen (Waitzen) bozgunu ve Budin'in avusturya ordusunca kuşatılması gibi aynı yıl içinde ardı ardına yenilgilere uğraması üzerine Macaristan serdarlığından azledilerek önce Kanije (1684), sonra da Seddülbahir (1687) muhafızlığına atandı. Türkler'e karşı Kutsal İttifak devletleri'nin (Avusturya, Papalık, Venedik, Lehistan, Rusya, Malta ve Toscana) giriştikleri savaşın kızıştığı bir dönemde tahttan indirilen Mehmet IV'ün yerine padişah olan Süleyman II tarafından sadrazamlığa getirildi (1688); savaş ortamının yarattığı mali bunalıma bir çözüm bulmak amacıyla osmanlı tarihinde ilk kez "Resmi duhan" denen tütün vergisini çıkardı; daha önce kaldırılan "Hamr emaneti"ni (içki vergisi) yeniden koyup "İmdadiyei seferiye" adıyla yeni bir vergi getirdi. Bunun yanı sıra, İstanbul'da bir "Mangır darphanesi" kurdurarak iki mangıra bir akçe değerinde paralar kestirtmeye başladı. Ancak, bu mali önlemlerin ağırlığı ve Macaristan serdarlığına atadığı askerlikten anlamayan Arap Recep Paşa'nın uğradığı yenilgiler yüzünden Belgrad, Niş gibi önemli kalelerin Avusturyalılar'ın eline geçmesi, padişahı etkisi altında tutan ulemanın düşmanlığını kazandı. Macaristan'ın elden çıkmasına neden olan Arap Recep Paşa'yı idam ettirmesine karşın, ulemanın baskısı sonunda Edirne'ye gelen ve sadrazamlığa Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'yı atayan Süleyman II tarafından azledilerek Malkara'ya sürüldü (1689).

MUSTAFA PAŞA Esir, türk vezir (Midilli 1631 - Kıbrıs 1699). Enderun'da yetişti. Bostancıbaşılıktan beylerbeyi rütbesiyle dış hizmete çıkarılarak Silistre valiliğine atandı (1681). Mehmet IV tarafından Avusturya seferiyle görevlendirilen sadrazam ve serdarıekrem Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın serdarıekrem kaymakamlığına getirildi (1682). İkinci Viyana kuşatması bozgunundan sonra Ciğerdelen'de Avusturyalılar'a tutsak düştüğü için (1683) "Esir" lakabıyla anıldı. Fidye karşılığı serbest bırakıldıktan sonra Şarkikarahisar mutasarrıflığına (1691), vezir payesiyle Van ve Şam valiliğine (1692) atandı. Belgrad'ı kuşatmadan kurtarmak için sefere çıkan sadrazam ve serdarıekrem Bıyıklı Mustafa Paşa'nın sadaret kaymakamlığına getirildi (1693). Yeni sadrazam Sürmeli Ali Paşa tarafından azledilerek Erzurum valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı (1694). Kıbrıs valisi oldu (1697).

MUSTAFA PAŞA Bozoklu → BOZOKLU MUSTAFA PAŞA Bıyıklı.

MUSTAFA PAŞA Daltaban, sırp kökenli türk sadrazam (Manastır 1648 -Edirne 1703). Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Sadrazam ve serdarıekrem Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa'nın şehit olduğu Salankamen (Slankamen) savaşı'na cebecibaşı sıfatıyla katıldı (1691). Bu savaşta gösterdiği yararlık üzerine aynı yıl yeniçeri ağası, ardından da vezir payesiyle Diyar-

bakır valisi oldu (1696). Mustafa II'nin Avusturya seferine Rumeli beylerbeyi olarak katıldı ve berkitilmiş önemli düşman mevkilerinden biri olan Morevik (Moravich) palangasını ele geçirdi. Ertesi yıl Zenta (Senta) bozgununa neden olmakla suçlanarak vezirliği elinden alınıp azledildi (1697). Karlofça antlaşması'nın imzalanmasından (1699) sonra vezirliği geri verilerek Bağdat valiliğine atandı. Amcazade Hüseyin Paşa'nın istifası üzerine sadrazamlığa getirildi (1702). "Tatar fitnesi" diye anılan Kırım ayaklanmasında parmağı olduğunu iddia eden şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin isteğiyle görevden alındı (1703) ve Edirne'ye* çağrılarak idam edildi.

MUSTAFA PAŞA Filibeli, türk vezir (öl. Şam 1704). Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın korumasında, onun oğlu Fazıl Ahmet Paşa ile birlikte yetişti. Mehmet Paşa'nın ölümü üzerine (1661) sadrazamlığa getirilen Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa'nın yanına kapılandı ve Trablusşam beylerbeyi oldu (1662). İstanbul'a çağrılarak kubbealtı vezirliğine yükseltildi (1672). Mustafa II tahttan indirildikten (1703) sonra Şam valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı.

MUSTAFA PAŞA Sarı, türk devlet yöneticisi (öl. Basra 1720.) Divanı Hümayun'da yetişti. Masraf eminliği yaptıktan sonra baş defterdar oldu (1698). 1700'de azledildi; 1702'de yeniden aynı göreve getirildi. Ertesi yıldan başlayarak imparatorluğun çeşitli önemli yerlerinde valiliklerde bulundu; 1709'da Rumeli beylerbeyliğine getirildi. Üçüncü kez baş defterdar oldu (1713). Rumeli ve Basra valisi olarak da görev yaptı.

MUSTAFA PAŞA Atlamacı, Kaymak, boşnak kökenli türk kaptanıderya (öl. İstanbul 1730). Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kızından torunu, Boşnak Kara İbrahim Paşa'nın oğlu. Enderun'da yetişti. İmrahor, sonra da kapıcılar kethüdası oldu (1717). Aile durumundan yararlanıp sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın kızıyla evlenmesi üzerine çeşitli makamlardan hızla atlayarak vezir payesiyle nişancılığa (1818), aynı yıl sadaret kaymakamlığına getirilince, yakışıklılığını belirten "Kaymak"ın yanı sıra, kendisine "Atlamacı" lakabı da takıldı. Hoca Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra sadaret kaymakamlığına ek olarak kaptanıderyalığa atandı (1721), Patrona Halil ayaklanması sırasında (1730) kayınpederi Damat İbrahim Paşa ile birlikte ayaklanmacılar tarafından öldürüldü. Parçalanan cesedi toplanarak Çarşıkapıda'ki Merzifonlukaramustafapaşa medresesi'nin kabristanına gömüldü.

MUSTAFA PAŞA Benli, türk vezir (öl. Kermanşah 1731). Enderun'da yetişti. Büyük imrahor olarak görev yaptığı sırada beylerbeyi rütbesiyle Konya valiliğine atandı (1714). Mora muhafızlığı sırasında (1718) İstanbul'a çağrılarak vezir payesiyle İstanbul kaymakamlığına getirildi. Trabzon valisi olarak (1723) İran seferine katıldı. İran'la yapılan Hemedan barışı'ndan (1727) sonra Van valiliğine, ardından da Erdebil muhafızlığına (1729) gönderildi. Aynı yıl azledilerek İstanbul'a çağrıldı. Patrona* Halil ayaklanması'nda öldürülen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın yerine ayaklanmacılar tarafından sadrazamlığa getirilmek istendi (1730). Ancak, Mahmut I'in tahta çıkışından sonra Patrona Halil ile yandaşlarının yok edilmeleri üzerine Bağdat valisi ve Irak seraskeri vezir Ahmet Paşa'nın yardımcılığı göreviyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı (1731). Kermanşah'ın İranlılar'dan geri alınması sırasında şehit düştü.

MUSTAFA PAŞA Emirlahur, Elçi, türk kaptanıderya (öl. Selanik 1747). Enderun'da yetişti. Saray'da imrahor olarak görev yaparken, Türk-İran barışı'ndan (1736) sonra İran'a elçi gönderildi. Vezir payesiyle atandığı Erzurum valiliğinden (1738) alınarak Sofya'da oturmaya zorunlu tutuldu (1740). Süleyman Paşa'nın ölümü üzerine onun yerine kaptanıderyalığa getirildi (1741). Sadrazam olan yeniçeri ağası Seyit Hasan Paşa ile anlaşmazlığa düşmesi üzerine azledilerek Midilli'ye sürüldü (1743). Birkaç gün sonra affedilerek Hanya muhafızlığına atandı. İnebahtı muhafızlığından ikinci kez kaptanıderyalığa getirildi (1744). Sadrazam Tiryaki Hacı Mehmet Paşa tarafından azledilip Selanik sancağı mutasarrıflığına gönderildi (1746). Bu görevi sırasında öldü.

MUSTAFA PAŞA Müezzinzade, Halimi, türk defterdar (öl. Musul 1760). Eski ruznamçe kesedarlarından Ali Efendi'nin oğlu. Ruznamçe kesedarlığından baş defterdarlığa getirildi (1751). Eğlenceye olan düşkünlüğü yüzünden azledilerek (1753), beylerbeyi unvanıyla Sayda valiliğine atandı. İkinci kez getirildiği baş defterdarlıktan (1755) yaklaşık 3 ay sonra yine aynı nedenlerle uzaklaştırıldı. Maliye işlerindeki olağanüstü yetenek ve deneyimini bilen Mustafa III tarafından üçüncü kez baş defterdarlığa getirildi (1758). Ancak, savurganlık huyundan bir türlü vazgeçemediği için yeniden azledilerek vezir payesiyle Musul valiliğine gönderildi (1759). İstanbul'daki alacaklıları padişaha devlet ileri gelenlerini dilekçelerle tedirgin ettiklerinden ve yolsuzluk yaptığına ilişkin birtakım kanıtlar bulunduğundan, gönderilen bir fermanla idam ettirilip İstanbul'a getirilen kesik başı Topkapı sarayı'nın orta kapısında teşhir edildi.

MUSTAFA PAŞA Şehsüvaroğlu, Hacı, türk kaptanıderya (öl. Eğriboz 1762). Trablusşam eski valisi vezir Seyit Mehmet Paşa'nın oğlu. Enderun'da yetişti. Kapıcılar kethüdasıyken (1738), yükseldiği büyük imrahorluktan (1741) vezir payesiyle kaptanıderyalığa getirildi (1746). Sadrazam olan Divittar Mehmet Emin Paşa tarafından azledilerek Hanya muhafızlığına atandı (1750). Birçok valilikte bulundu. En son gönderildiği Eğriboz muhafızlığı (1760) sırasında öldü.

MUSTAFA PAŞA Küçük, Damat → KÜÇÜK MUSTAFA PAŞA.

MUSTAFA PAŞA Köse → BAHİR MUSTAFA PAŞA Köse.

MUSTAFA PAŞA Alemdar → ALEMDAR MUSTAFA PAŞA.

MUSTAFA PAŞA Çelebi → ÇELEBİ MUSTAFA PAŞA.

MUSTAFA PAŞA İşkodralı, Şerifi, türk yönetici (İşkodra 1797 - Medine 1860). Arnavutluk'un önde gelen Buşatlı ailesinden olan mutasarrıfların sonuncusu. İşkodra sancağı mutasarrıflığının babadan oğula geçmesi nedeniyle 13 yaşında babası Kara Mahmut Paşa'nın yerine mutasarrıf oldu; 15 yaşındayken de vezirlik payesi aldı. Babıâli tarafından 1820'de Tepedelenli Ali Paşa ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildi. Ancak Kuzey Arnavutluk'a Karadağlılar'ın saldırması üzerine İşkodra'ya döndü. Bundan sonra da çeşitli bahanelerle Mora valisi Hurşit Paşa'nın yardımına gitmeyerek bu bölgedeki ayaklanmanın uzamasına neden oldu. Missolonghi'nin fethine de katılmadığı gibi, Arnavutluk'taki bağımsızlık hareketlerinin bastırılmasını önledi; ayrıca Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa, sırp prensi Miloš Obrenović ve bazı boşnak beyleriyle ilişki kurdu. Bununla birlikte 1828'de başlayan Türk-Rus savaşı'na gönderdiği kuvvetler, Ruslar'ın Vidin ve Rahova'yı boşaltmalarında etkili oldu. Bu katkısından ötürü Mahmut II tarafından çeşitli armağanlarla ödüllendirildi. Ancak Edirne antlaşması ile Yunanistan'a bağımsızlık tanınması, Cezayir'in de fransız işgaliyle türk yönetiminden kopması, Mustafa Paşa'yı da Babıâli'ye başkaldırmaya yöneltti. Sadrazam Reşit Mehmet Paşa'nın ıslahat amacıyla Arnavutluk'a gönderilmesi ona bu fırsatı sağladı. Gegalık ve Bosna'da başlattığı ayaklanma çok geçmeden genişledi. Ancak sırp prensi Miloš Obrenović, Reşit Paşa'nın ayaklanmayı bastırmasına yardım etti. Pirlepe'de bozguna uğrayan Mustafa Paşa İşkodra'ya kaçtıysa da, ekim 1831'de teslim olmak zorunda kaldı. Mahmut II kendisini İstanbul'a getirtti. Abdülmecit'in tahta çıkısından sonra da çeşitli illerde vali olarak Osmanlı devletine hizmet etti. Koca Hüsrev Paşa'nın ölümünden (1855) sonra "şeyhülvüzera", birkaç yıl sonra da "şeyhülharem" unvanını aldı.

MUSTAFA PAŞA Alyanak, türk asker ve siyaset adamı (öl. İstanbul 1884). Esseyit Ahmet Paşa'nın oğlu. Asker ocağında yetişti. Sadrazam Mehmet Emin Rauf Paşa'nın kızıyla evlendikten sonra hızla yükselerek kısa sürede mirliva (1840), ferik (1842), Dârı şûrayı askeri üyesi (1843), Batum ordusu serdarı (1854) oldu. Kırım* savaşı sırasındaki Malakof başarısızlığı yüzünden ordu serdarlığından azledilerek Aydın valiliğine gönderildi (1855). Daha sonra Edirne (1858), Üsküp (1860) valisi olarak görev yaptı. 5. Ordu müşirliğinden (1868) Şûrayı devlet üyeliğine (1871) ve yine aynı yıl Zaptiye nazırlığına getirildi. Tanzimatı askeri meclisi üyesiyken (1873), ikinci kez Şûrayı devlet üyesi oldu (1874) ve bu görevine ek olarak İşkodra valiliğine atandı (1876). Muhakemat dairesi reisliğine getirildi (1878); bu görevi sırasında öldü.

MUSTAFA PAŞA İngiliz, Hacı, türk kaptanıderya (XIX. yy.). Yetiştiği Tersane'de ingilizce öğrenen ilk türk denizcisi olduğundan "İngiliz" lakabıyla anıldı. Meclisi bahriye reisliğinden "geçici" kaydıyla ve Tersanei amire nazırı unvanıyla kaptanıderya oldu (1863). Dürüstlüğü ve disipliniyle tanınan paşa, 15 gün sonra görevden alındı.

MUSTAFA RAKIM EFENDİ, türk hattat (Ünye 1757 - İstanbul 1826). Medrese öğrenimi gördükten sonra Derviş Ali'den ve kendi ağabeyi İsmail Zühtü'den hat dersleri aldı. Resme de ilgi duyan Mustafa Rakım, Selim III'ün tahta çıkışı sırasında yaptığı bir resmini ona sundu, bunun üzerine kendisine müderrislik payesi verildi. Şehzade Mahmut'un (Mahmut II) hat hocalığına getirildi. Kısa zamanda tuğra çekmeyi de öğrenerek Selim III ve Mahmut II'nin tuğralarını hazırladı. İzmir (1809), Edirne (1814), Mekke (1816) ve İstanbul (1818) kadılıklarında bulundu, 1823'te Anadolu kazaskeri oldu. Celi sülüs yazının kurallarını belirleyerek bir düzen içinde yazılmasını sağladı ve bu yazıya istif (kompozisyon) güzelliği kazandırdı. Osmanlı tuğrasının da son ve değişmez biçimini kazanmasını sağladı. Onun koyduğu kurallar günümüzde de geçerliğini korumaktadır. Pek çok eseri arasında Mahmut II'nin annesi Nakşidil Sultan'ın türbesi ile Nusretiye camisi'nin kuşak yazıları başyapıt niteliğindedir. Mahmut II ve Haşim Efendi yetiştirdiği ünlü öğrencilerindendir.

Mustafa Rakım Efendi'nin tuğra şeklinde yazısı
Sabancı koleksiyonu

MUSTAFA RASİH EFENDİ Damat, türk kazasker (öl. İstanbul 1684). İlmiye'de yetişti. Sınıfının gerektirdiği çeşitli aşamalardan (medrese müderrisliği ve kadılık) geçtikten sonra Anadolu kazaskeri oldu (1670). Şeyhülislam Minkarizade Yahya Efendi'nin kızıyla evlendiğinden "Damat" lakabıyla anıldı. Görevden alınarak Eyüp kadılığına gönderildi (1672). Rumeli kazaskeri payesiyle kendisine Gelibolu kazası arpalık verilerek emekliye ayrıldı (1680).

MUSTAFA REFİK, türk saat ustası (XIX. yy.). Yaşamına ilişkin bilgi yoktur; ancak mevlevi olduğu bilinmektedir. Abdülmecit döneminde yaptığı 1850/1851 tarihli büyük bir masa saati, Topkapı sarayı müzesi'nde sergilenmektedir.

Mustafa Refik iskelet masa saati

MUSTAFA REFİK EFENDİ → REFİK EFENDİ.

MUSTAFA REŞİT, türk yazar (Edirne 1861 - ? 1936). Maarif nezareti'nde mümeyyiz ve müdür olarak görev yaptı. *Tarik* gazetesinin başyazarlığında bulundu. Yayımladığı *Şark*, *Envar-ı zekâ* gibi dergilerde Muallim Naci ve yandaşlarına karşı yeni edebiyat anlayışını savundu; bu anlayışa bağlı olarak antolojiler düzenledi: *Müntehabat-ı cedide* (2 c, 1884), *Âsâr-ı meşahir* (1885). Hikâyelerinde aşırı bir duyarlılıkla da olsa kadınların davranış biçimlerini, düşüncelerini konu edinmesi dönemi için yenilik oluşturdu: *Bir çiçek demeti* (1885, 1886), *Yeis yahut cürm-i meşhut* (1885), *Flora* (1885), *Gözyaşları* (1886), *Bir kızın hatası* (1894) vb.

MUSTAFA REŞİT EFENDİ Çeşmizade → ÇEŞMİZADE MUSTAFA REŞİT EFENDİ

MUSTAFA REŞİT EFENDİ Köse Kethüda, türk defterdar (öl. İstanbul 1809). Maliye'de yetişti. Birkaç kez sadaret kethüdalığında bulunduğu için "Köse Kethüda" lakabıyla anıldı. İradı cedit defterdarlığından baş defterdarlığa atandı (1799). Rikabı hümayun reisülküttaplığına getirildi (1800). Azledilerek tersane eminliğine gönderildi (1803). Tersane eminliğinden (1804) açığa alındıktan sonra, ikinci kez baş defterdar oldu (1805) ve bu görevden azledilmesinin (1806) ardından getirildiği sadaret kethüdalığı (1808) sırasında öldü.

MUSTAFA REŞİT PAŞA, Büyük Reşit Paşa da denir, türk sadrazam (İstanbul 1800 - ay. y. 1858). Sultan Bayezit evkafı ruznamçecisi Enderunlu Mustafa Efendi'nin oğlu, sadrazam Ispartalı Seyit Ali Paşa'nın kayınbiraderi. Öğrenim ve eğitimine büyük özen gösteren babasının ölümünden (1810) sonra eniştesinin yanında yetişti. Mühürdarı olduğu sadrazam Seyit Ali Paşa'nın Mora ayaklanması sırasında azledilmesi üzerine (1821) İstanbul'a dönerek Sadaret mektubi kalemi'ne girdi. Edirne* antlaşması ile son bulan 1828-1829 Türk-Rus savaşı'nda ordu kâtibi olarak görev yaptı. Savaş sırasında yazdığı telhislerle dikkatini çektiği Mahmut II tarafından Amedi kalemi halifeliğine atandı (1829). Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile görüşmek için Mısır'a giden osmanlı heyetine ikinci kâtip olarak katıldı (1830). Mısır dönüşü önce amedi yardımcısı (1831), sonra da amedi (1832) oldu. Mehmet Ali Paşa ayaklanmasında mısır ordusunun Konya zaferinden (1832) sonra Kütahya'ya kadar ilerleyen Kavalalı İbrahim Paşa ile görüşmeye gönderildi (1833). Görüşmeler sonunda Şam ve Halep valiliklerini Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya, Adana valiliğini de onun oğlu olan mısır orduları başkomutanı İbrahim Paşa'ya bırakmak zorunda kaldı. Kütahya'daki antlaşmayı onaylamakla birlikte Adana valiliğinin İbrahim Paşa'ya bırakılmasına öfkelenen Mahmut II tarafından azledilerek fransızca öğrenmeye zorunlu tutuldu (1834). Fransızlar'ca işgal edilen Cezayir ve yeniden alevlenme eğilimi gösteren Mısır sorunlarını çözümlemek için elçi sıfatıyla Paris'e gönderildi (1835). Londra büyükelçiliğine atandı (1836). Uluslararası bir siyaset merkezine dönüşen Londra'da çeşitli devlet adamlarıyla iyi ilişkiler kurması ve burada yaptığı çalışmaların beğeni kazanması üzerine vezir payesiyle Hariciye nazırlığı görevine atanarak İstanbul'a döndü (1838). Bu görevi sırasında "yeddi vahit" denen inhisar (tekel) maddelerinin mültezimlerce saptanan fiyatlarla satın alınması zorunluğunu kaldırdı ve İngiltere ile yaptığı bir ticaret anlaşmasıyla Osmanlı devletini İngiltere'nin bir açık pazarı konumuna getirdi. Daha sonra ülkede büyük bir ıslahat hareketine girişilmesi için Mahmut II'ye yaptığı öneriler gerçekleştiği takdirde padişahın mutlak yönetiminin sınırlanacağını, dolayısıyla kendi yetki alanlarının da daralacağını anlayan çıkarcı saray çevrelerinin girişimi üzerine görevden alınarak Londra büyükelçiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı (1839). Aynı yıl Mahmut II'nin ölümü üzerine tahta çıkan oğlu Abdülmecit tarafından İstanbul'a çağrılan ve ikinci kez Hariciye nazırlığına atanan Mustafa Reşit Paşa, yaşından umulmayacak bir büyüklük gösterip ıslahatın gerekliliğine tartışmaksızın inanan genç padişahla gizlice anlaşarak Gülhane hattı hümayunu'nu (Tanzimat* fermanı) ilan etti (3 kasım 1839). Böylece Birinci meşrutiyet' in ilanına kadar (1876) sürecek olan Tanzimat dönemini başlattı. Fransa'nın savaş tehditlerine karşın imzalanan Londra* antlaşması'na olan akılcı katkıları sonunda Mısır sorununun, ordusu Nizip'te bozguna uğratılmış ve donanması İskenderiye'ye kaçırılıp Mehmet Ali Paşa'ya teslim edilmiş Osmanlı devleti yararına çözümlenmesini sağladı (1840). Fransa'yı da aralarına katmayı başardığı Avrupa devletleriyle, Hünkâr iskelesi antlaşması'nı geçersiz kılan Boğazlar sözleşmesi'ni imzalaması üzerine (1841) Rusya'nın baskısıyla Hariciye nazırlığından alınarak ikinci kez Paris büyükelçiliğine atandı. Fransa'da hastalanıp atandığı Edirne valiliği görevini kabul etmeyince üçüncü kez Paris büyükelçisi oldu (1843). Lübnan ıslahatıyla görevlendirilen Mehmet Şekip Efendi başarı gösteremeyip azledilince üçüncü kez atandığı Hariciye nazırlığına başlamak için Paris'ten İstanbul'a döndü (1845). Tanzimat'a bir türlü ayak uyduramadığı için azledilen Mehmet Emin Rauf Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen Mustafa Reşit Paşa (1846), kendi yetiştirmesi olan Hariciye müsteşarı Âli Efendi'yi (Paşa) de bâlâ rütbesiyle Hariciye nazırı yaptı. Bu görevi sırasında idadilerle rüştiyeleri ve ilkokulları yönetecek bir Maarifi umumiye nezareti kurdu ve Rumeli kazaskeri vakanüvis Esat Efendi'yi de ilk nazır olarak bunun başına atadı (1847). Ancak, rakibi Damat Sait Paşa'nın kendisini dine saygısızlık ve aşırı alafrangalıkla suçlayarak padişahın gözünü korkutması sonucu görevden alındı (1848). Tutucu bir kişi olan ardılı İbrahim Sarım Paşa'nın uygulamaları Tanzimat ruhuna ters düştüğünden azledilince, üç buçuk ay sonra ikinci kez sadrazamlığa getirildi. Türkiye'ye sığınan macar ve leh mültecilerinin geri verilmesini isteyen Avusturya ile Rusya'nın bu önerilerini reddetti. Sonra konağında rus elçisi Titov'un da katılmasıyla toplanan konferansta Hariciye nazırı Âli Paşa'nın yardımıyla mülteciler sorununu türk tezinin kabul edilmesiyle sonuçlandırmayı başararak Avusturya ve Rusya dışında tüm Avrupa devletlerinin beğenisini kazandı (1849). Tanzimat döneminin en önemli yapıtlarından biri olan ve evrensel bir bilim akademisi niteliğinde bulunan Encümeni daniş'i kurdu (1851). Azledilerek Meclisi vâlâ başkanlığına atandı (1852). 40 gün sonra üçüncü kez sadrazam oldu. Ancak, padişahın eniştesi ve en nüfuzlu danışmanı olan Tophane müşiri Damat Fethi Ahmet Paşa ile arasındaki şiddetli geçimsizlik yüzünden 5 ay sonra görevden alındı. Rus Bahriye nazırı prens Menşikov'un olağanüstü elçilik göreviyle İstanbul'a gelmesi ve Kutsal yerler sorununun yeniden alevlenmeye yüz tutması üzerine dördüncü kez Hariciye nazırlığına getirildi (1853). Kutsal yerler'e ilişkin İstanbul görüşmelerinin İngiltere ile Fransa'dan gizli tutulmasını isteyen prens Menşikov'a karşın, ingiliz ve fransız maslahatgüzarlarına durum hakkında sürekli bilgi veren Mustafa Reşit Paşa, ayrıca her olasılığa karşı bu iki devletin donanmasının Çanakkale önlerine gelmesini de istedi. Daha sonra durumun ciddilik kazanması üzerine acele olarak ülkelerinden İstanbul'a dönen İngiltere elçisi sir Stratford Redcliffe ile Fransa elçisi De la Cour'un desteğini sağlamayı başaran paşa, Kutsal yerler görüşmelerinde Osmanlı devleti sınırları içinde yaşayan ortodoksları rus koruması altına sokmaya çalışan prens Menşikov'un isteklerini şiddetle reddetti. Türk-rus siyasal ilişkilerine son veren Menşikov ülkesine döndükten sonra, Memleketeyn'den (Eflak ve Boğdan) ordusunu çekmesi için Babıâli'nin verdiği ültimatomu geri çeviren Rusya'ya sadrazam Giritli Mustafa Naili Paşa'nın başkanlığında toplanan ve Mustafa Reşit Paşa'nın da katıldığı olağanüstü meclis toplantısında savaş ilan edildi (1853). Başarılı girişimleri sonunda İstanbul antlaşması'yla Rusya'ya karşı türk-ingiliz-fransız ittifakını sağlayan Hariciye nazırı Mustafa Reşit Paşa, aynı yıl rus ordusunun Dobruca'yı istilası üzerine İngiltere ile Fransa'yı Rusya'ya savaş ilanına zorlayınca, Kırım* savaşı başlamış oldu (1854). Rus ordusunun Silistre'yi kuşatması üzerine kentin önemini belirten Mustafa Reşit Paşa'nın, buraya yardım kuvveti gönderilmesi görüşüne karşı çıkan sadrazam Giritli Mustafa Naili Paşa azledilerek yerine Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa getirildi. Rusya'nın Memleketeyn'e yerleşerek Balkanlar'da tutunmasını istemeyen Avusturya ile aynı yıl Boyacıköy sözleşmesi'ni imzalayan Hariciye nazırı, böylece avusturya kuvvetlerinin Ruslar'ın elindeki Memleketeyn'i işgale başlamasıyla türk ordusunun yükünü önemli ölçüde hafifletirken, serasker Ekrem Ömer Paşa'nın askerinin başında Kırım seferine katılmasına olanak sağladı (1854). Önceli gibi anlaşmazlığa düştüğü Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'yı görevden aldıran Mustafa Reşit Paşa, dördüncü kez sadrazamlığa getirildi (1854). Türk-Sardinya ittifak antlaşması'nı Hariciye nazırı Âli Paşa ile birlikte gerçekleştirerek Sardinya kralı Vittorio Emanuele II'nin Kırım cephesine 15 bin kişilik bir kuvvet göndermesini sağladı (1855). Ancak, Mısır valisi Sait Paşa'nın Süveyş kanalını açma imtiyazını fransız diplomat ve mühendislerinden Ferdinand de Lesseps'e vereceğini haber alan İngilizler'in buna karşı çıkmaları üzerine, işi engellemek için Sait Paşa'nın eniştesi olan Meclisi vâlâ reisi Yusuf Kâmil Paşa'ya yazdırdığı gizli mektubun fransız elçisinin eline geçmesi üzerine İngilizler gibi Fransızlar'ın da şikâyetleri karşısında durumu örtbas etmek amacıyla, yerini Hariciye nazırı Âli Paşa'ya bırakarak görevden ayrılmak zorunda kaldı (1855). Kırım savaşı'na son vermek için toplanan Paris barış konferansı'na Paris büyükelçisi olan oğlu Mehmet Cemil Bey ikinci delege sıfatıyla katılarak baş delege ve sadrazam Âli Paşa ile birlikte Osmanlı devletini temsil etti (1856). Kendi yetiştirdiği Âli Paşa'nın sadrazamlığa kadar yükselmesini çekemeyen Büyük Reşit Paşa, sonunda bu değerli öğrencisinin siyasetini her fırsatta eleştirmeye başladı. Özellikle baş delege sıfatıyla katılmak istediği Paris konferansı'na ingiliz yanlısı olduğunu ileri sürerek karşı çıkan Fransa'nın engellemesi yüzünden gidemediğine üzüldüğü ve bundan ötürü Âli Paşa'yı suçladığı için, onun imzasını taşıyan Paris* barış antlaşması'nı acımasızca eleştirdi. Bu eleştirinin Babıâli çevrelerinde yol açtığı olumsuz propaganda nedeniyle konumunun sarsılması ve fransız yanlısı olduğunu savunan İngilizler'in de başvurusu üzerine azledilen Âli Paşa'nın yerine Mustafa Reşit Paşa beşinci kez sadrazam oldu (1856). Bu görevi sırasında Paris antlaşması'nın eleştirdiği yanlarını düzeltmekle işe başlayıp Tuna nehri ağzındaki topraklarla bunun açığında yer alan Yılan adasının Boğdan'dan ayrılarak doğrudan Türkiye'ye bırakılmasını sağladı (1857). Ancak, Memleketeyn'in geleceğini saptayacak olan Divan üyelerinin seçimi sırasında çıkan anlaşmazlık yüzünden ingiliz taraftarlığı yaptığını iddia eden fransız elçisinin isteğiyle görevden alındı (1857). 77 gün sonra altıncı ve son kez sadrazamlığa getirildi. Ancak, yine 77 gün sonra Emirgân'daki yalısında kalp hastalığından öldü ve Beyazıt'taki türbesine gömüldü (1858).

Osmanlı tarihinin büyük devlet adamlarından biri olan Mustafa Reşit Paşa, özellikle döneminin siyasetçileri arasında

önemini kanıtlamış ve dünya siyasetini yönlendiren avrupalı diplomatların saygınlığını kazanmış değerli bir kişiydi. Ancak onun da şiddetli mevki hırsı, kendi yetiştirdiği kişileri bile ezmek ve yükselmelerini engellemek türünden kusurları vardı. (→ Kayn.)

MUSTAFA SABRİ EFENDİ Tokatlı, türk şeyhülislam (Tokat 1869 - Kahire 1954). Rüus sınavını kazanıp müderris olduktan sonra Fatih camisi'nde ders vermeye başladı (1889). Huzur derslerinde muhatap olarak bulundu (1898-1913). İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra İttihat ve Terakki üyesi olarak Tokat'tan mebus seçilerek girdiği Meclisi mebusan'da İttihat ve Terakki'den ayrılıp Ahali fırkası kurucuları arasına katıldı (1910). İktidara karşı sert bir muhalefeti yürüttü. 1911 yılında Hürriyet ve İtilaf partisi kurucusu oldu. Bu partinin Meclisi mebusan'daki grubunda ikinci başkanlık yaptı (1911-1912). Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine yurtdışına kaçtı (1913). Mütareke'den (1918) sonra Türkiye'ye dönüp İngiliz muhipleri cemiyeti'nde ingiliz casusu Sait Molla ile birlikte yer aldı. Hürriyet ve İtilaf fırkası'nı yeniden kuranlardan (1919) biri oldu. Parti başkanı seçilen Miralay Sadık'la anlaşmazlığa düşünce Mutedil Hürriyet ve İtilaf fırkası'nı kurdu (1919), sonra yeniden Hürriyet ve İtilaf'a katıldı. Cemiyeti ilmiye'nin çıkardığı (1906-1910) *Beyan ül -hak* adlı derginin başyazarlığını üstlendi. Damat Ferit Paşa hükümetine şeyhülislam olarak girdi (1919). Paris konferansı'na giden sadrazama vekâlet etti. Ferit Paşa'nın ikinci ve üçüncü kabinelerinde de (1919) şeyhülislamlığa getirildi. Ferit Paşa'nın beşinci ve sonuncu kabinesinde de bu göreve atandı (1920). Aynı yıl, kabineden önce, kendi isteğiyle istifa ederek görevden çekildi. Mudanya mütarekesi'nden sonra oğlu İbrahim Sabri ile birlikte türk askerinin İstanbul'a gireceği günlerde İngiliz yüksek komiserliği'ne sığınanlar arasına katıldı. Kimi işbirlikçilerle birlikte İngilizler'in sağladığı bir gemi ile İstanbul'dan kaçıp Yunanistan'a gitti (1922). Gümülcine'de *Yarın* adlı bir gazete yayımlayarak düşüncelerini savunmayı sürdürdü. Ardından hac için Hicaz'a gitti, sonra Kahire'ye yerleşti. 1924'te Yüzellilikler listesine alındı; 1927'de vatantaşlıktan çıkartıldı. 1938'deki aftan sonra da yurda dönemedi. Türkçe yapıtları: *İslamda imamet-i kübra, Yeni islam müçtehitlerinin kıymeti ilmiyesi, Savm risalesi;* arapça yapıtları: Allah'ın buyrukları karşısında insanın durumunu konu edinen *Mevkifü ül-beşer tahta sultan il-kader,* Kuran'ın başka dillere çevrilmesi sorunu ile ilgili *Mes'eletü tercemet ül-Kuran,* islam dini ile ilgili *Kavl ül-fasl.*

MUSTAFA SAFİ, türk tarihçi (Kastori, Makedonya, ? - İstanbul 1616). Bursa'da, İstanbul'da camilerde imamlık yaptı. Padişah imamlığına (1606), Anadolu kazaskerliğine (1615) getirildi. Ahmet I'in isteği üzerine Hoca Sadettin Efendi'nin *Tac üt-tevarih*'ine *Zübdet üt-tevarih* adını taşıyan, bazı bölümleri manzum 2 ciltlik eki yazdı.

MUSTAFA SAGİR, hint kökenli ingiliz casus (Peşaver 1877 ? - Ankara 1921). Hint müslümanlarının temsilcisi kimliğiyle Kurtuluş savaşı sırasında İnebolu üzerinden Ankara'ya geldi. Casus olduğu anlaşılınca İstiklal mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edildi; hüküm Ankara'da Karaoğlan çarşısında (günümüzde Ulus meydanı) yerine getirildi.

MUSTAFA SITKI PAŞA Fosfor → FOSFOR MUSTAFA SITKI PAŞA.

MUSTAFA SUNULLAH EFENDİ Caferefendizade, türk şeyhülislam (İskilip 1552 - İstanbul 1612). Ebussuut Efendi'nin amcaoğullarından İskilipli Cafer Efendi'nin oğlu. Ebussuut Efendi'nin en gözde öğrencilerinden biri olarak İlmiye'de yetişti. Medrese müderrisliği ve kadılık gibi aşamalardan geçtikten sonra şeyhülislam oldu (1599). Damat İbrahim Paşa'nın ölümü üzerine sadrazamlığa getirilen Yemişçi Hasan Paşa tarafından eski sadrazama olan bağlılığı gerekçe gösterilerek azledildi (1601). Büyük bilgisi göz önünde tutularak ikinci kez şeyhülislamlığa getirildi (1603). Daha önce kendisini azlettiren ve Avusturya seferinde bulunan devşirme sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'ya karşı sadaret kaymakamı Mahmut Paşa ile işbirliği yaparak sipahileri kışkırtması üzerine İstanbul'da "Zorba ayaklanması" denen türk-devşirme savaşımının başlamasına neden oldu. Belgrad kışlağından gizlice İstanbul'a dönen sadrazam Yemişçi Hasan Paşa, Yeniçeri ocağı ile anlaşıp sipahi ayaklanmasını bastırdı ve idamına fetva veren Mustafa Sunullah Efendi'yi de görevden alarak Rodos'a sürülmesine ilişkin ferman çıkarttı (1603). Ancak, bir yıl kadar kayıplara karışıp Ahmet I'in cülusundan sonra yeniden ortaya çıkan Sunullah Efendi, affedilerek üçüncü kez şeyhülislamlığa atandı (1604). Avusturya ile yapılan ve Avrupa'da türk üstünlüğünün sona ermesi anlamına gelen Zitvatorok* antlaşması'na karşı çıktığı için azledildi (1606). Yerine atanan Ebulmeyamin Mustafa Efendi'nin ölümü üzerine yaklaşık 4 ay sonra dördüncü ve son kez şeyhülislam oldu. Celali ayaklanmalarını bastırmakla görevlendirilen sadrazam Kuyucu Murat Paşa'yı Anadolu türklüğünün kanını kurutmakla suçlayarak yaptıklarına karşı çıkması yüzünden azledildi (1608). Hacca gidip döndükten bir süre sonra öldü ve Kırkçeşme yakınındaki Hüsambey mescidi'nin mezarlığına gömüldü.

MUSTAFA SUPHİ, türk siyaset adamı (Giresun 1883 - Sürmene açıkları, Karadeniz, 1921). İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirdi, Paris'te École libre des sciences politiques'te toplumbilim ve ekonomi okudu. İstanbul'a döndükten sonra gazetecilik, öğretmenlik yaptı. Önce İttihat ve Terakki'ye girdi, sonra muhalefet etti. Ferit Tek ve Yusuf Akçura'nın kurdukları Milli meşrutiyet fırkası'na girdi; partinin *İfham* gazetesinde yazdı. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra Sinop'a sürüldü. Rusya'ya kaçtı. Fikirlerini benimsediği bolşeviklerle işbirliği yaptı; Ekim devrimi'nden sonra Moskova'da *Yeni dünya* gazetesini çıkardı. Milliyetler komiserliğine bağlı olarak kurulan Doğu halkları merkezi bürosu'nun türk seksiyonunun başkanlığını yaptı. Üçüncü enternasyonal'in ilk kongresine Türkiye delegesi olarak katıldı. Kırım'da, Türkistan'da faaliyet gösterdi, Azerbaycan'ın sovyetleştirilmesinden sonra Bakü'ye taşındı (mayıs 1920); Doğu halkları kurultayı'na katıldı; Türkiye Komünist partisi'nin birinci kongresini örgütledi ve partinin başkanlığına seçildi (eylül 1920). Mustafa Kemal Paşa ile bir süre mektuplaştı; 1921 sonunda Ankara'ya gitmek üzere Bakü'den ayrıldı. Bazı tutucu çevrelerin örgütlediği aleyhte gösteriler nedeniyle Erzurum'a giremedi; Trabzon'a geçti. Burada da aleyhte gösteriler yapılması karşısında, sovyet konsolosunun aracılığıyla Batum'a gitmek üzere bir motora bindirildi. Başka bir motorla arkalarından yetişen kayıkçılar kâhyası Yahya'nın adamları tarafından 14 arkadaşıyla birlikte öldürüldü.

MUSTAFA ŞEVKET PAŞA, türk asker (Arapkir 1828 - Şam 1889). Harbiye'yi piyade teğmen olarak bitirdi (1850). 7. Ordu komutan yardımcısı sıfatıyla Şam'da görev yaparken öldü. Askerlikle ilgili başlıca yapıtları: *Burhan-ı hakikat, Fenn-i harb, Tarih-i harb* (3 cilt).

MUSTAFA TEVFİK PAŞA, türk asker (Menemen 1813 - İstanbul 1879). Askerlik öğrenimini Mısır ve Fransa'da tamamladı. Ferik rütbesiyle katıldığı Kırım savaşı'nda serdar Ömer Paşa'nın komutasında Ruslar'a karşı Çatana zaferinin kazanılmasında önemli rol oynadı (1854). Paris* antlaşması'ndan (1856) sonra İşkodra mutasarrıflığına atandı. Serdarıekrem Ömer Paşa'nın, karadağ ordusunu bozguna uğrattığı Rieka zaferine katıldı (1862). Türk-Karadağ savaşı'na son veren İşkodra barış antlaşması'nın imzalanmasından (1862) sonra Bosna muhafızı oldu. Belgrad ve öteki türk kalelerinin Sırbistan'a bırakılması üzerine (1867) görevden alınarak İstanbul'a çağrıldı. Müşir rütbesiyle Dârı şûrayı askeri (1868) ve Meclisi âlii icraat (1875) üyeliğine seçildi. Doksanüç harbi sırasında (1877-1878) Kars kalesi komutanlığına atandıysa da, hastalandığı için İstanbul'a dönmek zorunda kaldı.

MUSTAFA VASFİ PAŞA, türk çini ressamı (Erzurum 1857 - İstanbul 1905). Şam Askeri idadisi'ni, topçu teğmeni olarak Harbiye'yi bitirdi. Şam'da görev yaptığı sırada İstanbul'a çağrılarak Harbiye matbaası resim atölyesinde görevlendirildi. Daha sonra çini fabrikası ressamlığına ve müşir rütbesiyle aynı fabrikanın müdürlüğüne atandı. Çizimini ve tezyinatını kendisinin yaptığı iki büyük vazoyu da Abdülhamit II adına İngiltere kraliçesine armağan etti.

MUSTAFA VASIF EFENDİ Çömez, türk hattat (Kastamonu, ? - İstanbul 1852). Kebecizade Mehmet Vasfi Efendi'den ve Laz Ömer Efendi'den hat meşk etti. Abdülhamit I'in baştürbedarı oldu. Birçok hilyesi, sülüs ve nesih kıtaları vardır. Kazasker Mustafa Efendi en ünlü öğrencisidir. Oğlu Muhsin Bey de iyi bir hattattı.

MUSTAFA VEHBİ EFENDİ Tokatlı, Ateş Hoca, Ateş Ocağı da denir, türk din bilgini (Tokat 1842 - İstanbul 1903). Köklü bir din öğrenimi gördü. İlmiye rüusu da içinde olmak üzere girdiği dokuz sınavı da birincilikle kazandı. Hacı Necip Efendi'den icazet aldıktan sonra Bayezit camisi'nde müderrisliğe başladı. Çok sayıda öğrencisine icazet verdi. Huzur derslerinde muhatap olarak bulundu (1889 -1902). Elmalılı Küçük Hamdi Efendi ile birlikte Ayasofya medresesi'ndeki şabaniye şeyhi Hacı Kâmil Efendi'nin hizmetine girdi. Birçok ünlü din bilgini yetiştirdi.

MUSTAFA ZİHNİ PAŞA, türk siyaset adamı (İstanbul 1838 - *ay. y.* 1911). Mektebi maarifi adli'yi bitirdikten sonra sırasıyla mektupçu (1863), sadaret mektupçusu (1869), başvekâlet müsteşarı (1876) ve Maliye nazırı (1884) oldu. Evkaf (1885), Ticaret (1888) ve ikinci kez Maliye (1895) nazırlığı görevinde bulundu. 1896'da Ermeniler'in banka basmaları ile çıkan karışıklıklardan sonra azledilerek Selanik valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Halep (1900) ve Bursa (1904) valiliği de yaptı. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra döndüğü İstanbul'da Şûrayı devlet nazırlığına getirildi. Âyan üyesi (1910) olarak öldü.

MUSTAFA ZİHNİ PAŞA → BABANZADE MUSTAFA ZİHNİ PAŞA.

MUSTAFABEYLİ, Adana'nın Ceyhan ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 652 nüf. (1990). Belediye.

MUSTAFAKEMALPAŞA, esk. **Kirmastı,** Marmara bölgesinde Bursa iline bağlı ilçe; 100 410 nüf. (1990); 1 731 km^2; merkez bucağı dışında 3 bucak, 106 köy. Merkezi, Bursa'nın 67 km G.-B.'sında *Mustafakemalpaşa,* 37 938 nüf. (1990). Şekerpancarı, ayçiçeği, üzüm. Bortuzu.

MUSTAFAPAŞA, Nevşehir'in Ürgüp ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 1 781 nüf. (1990). Belediye.

MUSTAFAPAŞA → SVİLENGRAD.

MUSTAFAVİ ya da **MUSTAFAVİYE** sıf. (ar. *muṣṭafa* ve -*i*'den *muṣṭafavi,* dişl. *muṣṭafâviyye*). *Esk.* Hz. Muhammet'le ilgili olan: *Ahadis-i Mustafaviye* (Hz. Muhammet'in hadisleri). *Ahlak-ı Mustafaviye* (Hz. Muhammet'in ahlakı).

MUSTALAH sıf. (ar. *ıṣṭılâḥ*'tan *muṣṭalaḥ*). *Esk.* Yabancı kelime ve deyimlere çok yer verdiği için herkes tarafından anlaşılmayan, ağdalı: *"Devletin zuhurundan beri si-*

yasi evrakın çoğu mukaffa ve mustalah bir tarzda yazılmıştır" (Ebüzziya Tevfik, XIX. yy.).

MUSTALAHAT çoğl. a. (ar. *muṣṭalaḥ*'ın çoğl. *muṣṭalaḥāt*). *Esk.* Terim olarak kullanılan sözcükler, terimler.

MUSTALİ (Ebu Kasım Ahmet **EL-**), fatımi halife (1074-1101). Oğlu Afzal ve vezir Bedrülcemali'nin çabaları sonunda, ağabeyi veliaht Nizar'ı bertaraf ederek halifelik makamına geçti (1094). Nizar'ın İskenderiye'de çıkardığı ayaklanma kolaylıkla bastırıldı. Halifeliği, İran'daki ismaililer dışında herkes tarafından tanındı. Halifeliği döneminde Suriye'de önemli yerleşim merkezleri fatımi topraklarına katıldı; Kudüs ele geçirildi (1098); ancak kent bir yıl sonra Haçlılar tarafından geri alındı.

MUSTANG a. (amerika yerli dilinde sözc.; esk. isp. *mestengo,* göçebe'den). Kuzey Amerika'da yabanıl yaşayan at. (İspanyol atlarının soyundan gelir. Eskiden yakalanıp ehlileştirilerek sığırların toplanmasında kullanılırlardı; günümüzde bu atlardan rodeoda yararlanılmaktadır.)

MUSTANG, Nepal'de prenslik, Himalaya'da, 3 800 m yükseltiye doğru Kali Gandaki yukarı vadisinde.

MUSTANSIR BİLLAH (Ebu Temim Maadd bin Ali **EL-**), fatımi halife (Kahire 1029 - *ay. y.* 1094). Babası ez-Zahir'in ölümü üzerine halife oldu (1036). Daha yedi yaşındayken bu makama geçtiğinden devlet, vezirleri tarafından yönetildi. Ordudaki türk, berberi ve sudanlı askerler arasında sürekli çatışma ve kargaşalık çıkması ülkede tarım etkinliklerinin durmasına, dolayısıyla büyük ölçüde kıtlık ve yoksulluğa yol açtı. Ayaklanan halk hükümdar sarayını yağmaladı. Durum, Mustansır'ın yardıma çağırdığı Akkâ'nın ermeni valisi Bedrülcemali'nin aldığı sert önlemlerle biraz olsun düzeltilebildi. Mustansır'ın halifelik döneminde Hicaz Abbasiler'e geçtiği gibi Yemen, Filistin ve Suriye'de de fatımi egemenliği oldukça zayıfladı.

MUSTANSIR BİLLAH (Ebucafer el-Mansur **EL-**), abbasi halifesi (öl. Bağdat 1242). Babası Zahir öldükten (1226) sonra onun yerine halife oldu. Erbil atabeyi Gök Böri, çocuğu olmadığından kentin yönetimini Mustansır'a vasiyet etti (1232). Ana kentini satın alarak topraklarına kattı (1241). Bağdat'ta Mustansıriye medresesi'ni yaptırdı.

MUSTANSIR BİLLAH (Ebukasım Ahmet **EL-**), Kahire'de ilk abbasi halifesi (Bağdat 1200 - *ay. y.* 1260). Moğollar'ın Bağdat'ta Abbasiler'e karşı giriştikleri katliamdan kaçarak Kahire'ye gitti (1260). Burada Sultan Baybars tarafından halife olarak tanındı. Yine Baybars'tan sağladığı küçük bir askeri güçle Bağdat'ı geri almaya gitti ve çarpışmalar sırasında öldürüldü.

MUSTANSIR BİLLAH (Muhammet **EL-**), Tunus'ta egemenlik süren hafsi hükümdar (öl. 1277). Araplar'ın ayaklanmalarını bastırdı ve Haçlılar'ın Tunus'a düzenledikleri seferleri püskürttü (1270). Saltanatı döneminde Tunus kenti her yönden ülkenin merkezi durumuna geldi. "Halife" ve "emir ül-müminin" unvanlarını aldı. Saraylar, camiler, kütüphaneler, su kemerleri yaptırdı.

Mustansıriye, abbasi halifesi Mustansır'ın Bağdat'ta, Dicle kıyısında yaptırdığı medrese (1232/1233). Dört mezhep için inşa edilen bu görkemli medreseye bağlı bir kütüphane, hamamlar, hastane ve mutfak vardı. Medresenin yanında, halifenin tüm yapıları denetleyebileceği bir köşkün yer aldığı bir bahçe bulunuyordu. Bağdat'ın Hulagu tarafından yıkılması sırasında Nizamiye ile birlikte bu medrese sağlam kaldı.

MUSTAPÄÄ (Martti HAAVIO, **P.** — denir), fince yazan finlandiyalı şair ve bilgin (Temmes 1899 - Helsinki 1973). Halkbilimci olarak Finlandiya ve dünya mitolojileri üzerine *Cosmographie de la poésie folklorique* (fr. çev.) [Folklorik şiirin kozmografyası; 1955] gibi birçok kitap yazdı. Fin dilinde şiir yazmanın sayısız olanaklarını da inceledi: *Adieu à l' Arcadie* (fr. çev.) [Arkadhıa'ya veda; 1945]; *l'Oiseleur* (fr. çev.) [Kuş avcısı; 1952].

MUSTAR a. (ar. *muṣṭar*). *Esk.* Bir tür sert ve keskin şarap.

MUSTARAB → MUSTARİB

MUSTARİBANE be. (ar. *muẓṭarib* ve fars. *-ane*'den *muẓṭaribane*). *Esk.* Istıraplа, rahatsızlıkla, acı çekercesine.

MUSTARİP sıf. (ar. *muẓṭarib*). **1.** *(Bir şeyden) mustarip,* (bir şeyden dolayı) ıstırap, acı çeken. **—2.** *Organ ya da hastalık adı + dan mustarip,* o organından ya da o hastalıktan dolayı rahatsız, hasta olan kimse: *Midesinden mustarip. Son günlerde gripten mustarip.* **—3.** *Mustarip etmek,* bir kimseye acı çektirmek, ıstırap vermek. **—4.** *Mustarip olmak,* bir kimseden söz ederken, acı, ıstırap çekmek.

MUSTARİP sıf. ve a. (esk. isp. *moz'arabe;* ar. *müstaʿrib,* araplaşmış'tan). Araplar'ın, İspanya'da müslüman hükümranlığı altındaki hıristiyanlara verdikleri ad.

◆ a. [Tamlayan olarak] Mustaripler'e ilişkin, Mustaripler'le ilgili.

—Dilbil. *Mustarip lehçesi,* ispanyolcanın arkaik lehçesi; VIII. yy. ile XIII. yy. arasında İspanya'nın arap egemenliği altındaki bölümlerinde hıristiyanlar tarafından konuşulurdu. (Temel özelliği, arkaik yapısı ve arapçadan aktarma çok sayıda sözcüktür. İspanyolcanın ilk edebi örnekleri, arap yazısıyla bu lehçede verilmiştir.)

◆ sıf. Din. Vizigotlar döneminde İspanya'da uygulanan eski ayin düzeni için kullanılır. (Gregorius VII'nin baskısıyla 1080'de yürürlükten kaldırılan bu ayin düzeni 1500'de Toledo başpiskoposu F. Jiménez de Cisneros tarafından canlandırıldı. Bugün de kimi kiliselerde uygulanmaktadır.)

—Güz. sant. X. yy.'da hıristiyan İspanya'da gelişen sanat için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Güz. sant. İspanya'nın hıristiyan kalan topraklarında gelişen bir sanatın mustarip sözcüğüyle tanımlanmasını mimarisinin birçok özgün çizgisini Kurtuba (Córdoba) halifeliğinin sanatından almış olması haklı çıkarmaktadır (León ilinde San Miguel de la Escalada ve Santiago de Penalba kiliseleri, Galicia'da S. Miguel de Celanova capellası, vb.). Bu terim, renklerin parlaklığı ve değişik, büyüleyici bir üslubun sergilendiği kitap tezhipleri (Beato de Liébana'nın *Comentarios al Apocalipsis*) için daha tartışılır niteliktedir; bu tezhipler, mustarip sanatının etkisini taşımakla birlikte, kaynakları daha karmaşık olduğundan onunla tümüyle özdeşleşmez.

MUSTASHİB a. (ar. *istiṣḥab*'dan *mustaṣḥib*) *Esk.* Birini yanına alan, yanında götüren, koruyan.

MUSTASIM BİLLAH (EL-), abbasi halifesi (Bağdat 1212 - *ay. y.* 1258). Babası Mustansır'ın yerine halife oldu (1242). Halifeliğinin ilk yıllarından başlayarak moğol tehlikesi giderek yoğunlaştı. Moğol hükümdarı Hulagu kendisine haber yollayarak Bağdat kenti çevresindeki istihkâmları yıktırması, kendisinin ya da bir elçisinin yanına gelip görüşmesi önerisinde bulundu. Bu öneri kabul edilmeyince Hulagu Bağdat'ı kuşattı (1258). Mustasım direnemedi ve kuşatma kısa sürdü. Moğol ordusu Bağdat'ı yağmaladığı gibi Mustasım ve çok sayıda yakını kılıçtan geçirildi. Böylelikle Abbasiler'in Irak ve Bağdat'taki halifeliği son bulmuş oldu.

MUSTATİL sıf. (ar. *istiṭale*'den *mustaṭil*). *Esk.* Uzayan, uzamış olan.
—Esk. mat. Dikdörtgen.

MUSTATİLİ sıf. (ar. *mustaṭil* ve *-î*'den *mustaṭilî*). Esk. mat. Dikdörtgen biçiminde olan.

MUSTAZİL sıf. (ar. *istiẓlal*'den *mustaẓil*). *Esk.* **1.** Gölgede oturan, gölgelenen. **—2.** Birinin koruması altında bulunan, birine sığınan, himaye edilen.

MUSTELİDAE a. Zool. SANSARGİLLER familyasının bilimsel adı.

MUSTERYEN → MOUSTİER KÜLTÜRÜ.

MUSUHLAR → LAHULAR.

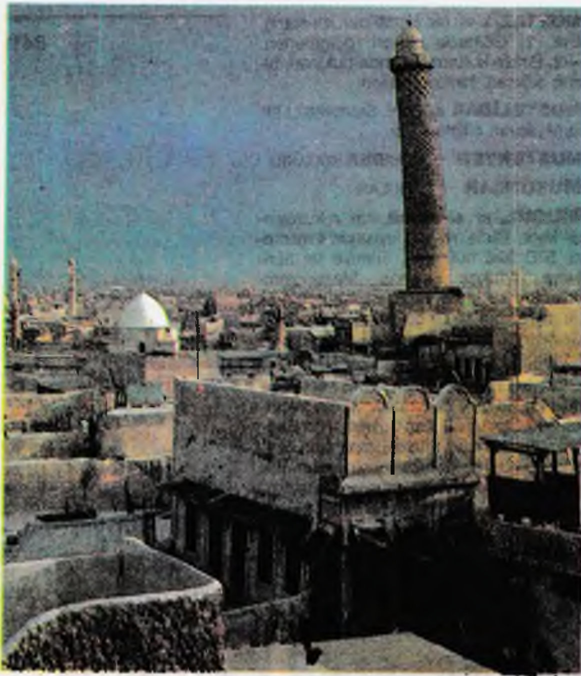
MUSUL, ar. **el-Mausil,** Irak'ın kuzeyinde kent, Dicle'nin sağ kıyısında il merkezi; 570 926 nüf. İran, Türkiye ve Suriye'ye oldukça yakındır. Mezopotamya'nın kuzeyinde, yağmura bağlı olarak tarım yapılan tarım bölgelerinin merkezi. Geleneksel tekstil sanayileri (muslinin çıkış yeri burasıdır).

—Tar. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında (1517) türk ordusunca ele geçirilen kent, Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat seferi sonunda (1535), İran sınırı üzerinde önemli bir osmanlı üssü konumuna getirildi. Daha sonra da Osmanlı devletinin büyük ticaret merkezlerinden biri oldu. İran kuvvetlerince işgal edildiyse de (1624) ertesi yıl Hafız Ahmet Paşa tarafından geri alındı. XVIII. yy.'ın ilk çeyreğinden başlayarak (1726) kent ve yöresi "Abdülcelilzadeler" unvanıyla anılan yerli ailelerin denetimi altına girdi. Merkezden gönderilen valileri bile yönetimleri altına alan bu aileler, zamanla valilik görevini de üstlenmeyi başardılar. Ayrı tarihlerdeki üç iran saldırısı (1733, 1744 ve 1777) Abdülcelilzade valilerince püskürtüldü. XIX. yy. başlarında bölgede yaşayan yezidiler ile çıkan anlaşmazlıkların giderek büyümesi üzerine yeniden merkezden valiler gönderilmeye başlandı. Halktan "ocaklık" adı altında bir vergi alınması yüzünden çıkan ayaklanmada Musul valisi Abdurrahman Paşa öldürüldü (1830). Onun yerine Musul valiliğine gönderilen Mehmet Paşa, kent ve yöresindeki zorbaları Abdülcelilzadeler başta olmak üzere ortadan kaldırarak tüm bölgede dirlik ve düzeni yeniden kurdu (1835). Ayrıca, kentte giriştiği bayındırlık etkinlikleriyle Musul'a modern bir görünüm kazandırdı. Mutasarrıflık merkezi konumuna getirilen Musul, Bağdat vilayetine bağlandı (1851) ve Şimr kabilesinden bazı aşiretle buraya yerleşti-

Oronoz

mustarip sanatı
San Baudelio de Berlanga ermitajının capellası (Soria ili)
XI. yy. başı
(XII. yy. fresklerinin kalıntıları)

J. P. Vuillomenet-Rapho

Musul'dan bir görünüm (arka planda, eski Cami ül-Kebir'in [1146-1174] tuğla minaresi)

rildi (1862). Şehir, yeniden kurulan Musul vilayetinin merkezi oldu (1883). Birinci Dünya savaşı sırasında Bağdat'ı alan İngilizler (1917) kent için büyük tehlike yarattılarsa da savaşın sonuna kadar osmanlı yönetiminde kalan Musul, Mondros* mütarekesi'nden (30 ekim 1918) 4 gün sonra ingiliz birliklerince işgal edildi. Lozan* antlaşması (24 temmuz 1923) Musul'un yönetimini kesin bir sonuca bağlayamayınca, Türkiye ile İngiltere arasında çıkan anlaşmazlığı çözümlemek için toplanan Milletler cemiyeti genel kurulu, merkezi Musul olan vilayet topraklarının ingiliz mandası altındaki Irak'a bırakılmasına karar verdi (1925). Daha sonra Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan Ankara antlaşması'yla (5 haziran 1926), Musul kesin olarak Irak'a bırakıldı. Bu antlaşma gereğince Irak'ın Musul petrollerinden sağlayacağı kârın % 10'unun 25 yıl süreyle Türkiye'ye verilmesi de karara bağlandı.
—Arkeol. ve Güz. sant. Musul'un en eski anıtları Bedreddin Lu'lu' (1218-1259) zamanından kalmadır. Birçok camisi vardır (Cami ül-Kebir, Kızıl cami, Nebi Yunus ve Nebi Circıs camileri). Ayrıca imamlara ait pek çok önemli türbeye de sahiptir. Lu'lu' sarayı (Kara Saray) harabelerinden, bir bölümü hâlâ yerinde duran çok güzel yontma yapıtlar çıkarılmıştır. Niebuhr'a (1766) göre, bu külliyede, zarar görmüş bir durumda, 80-100 kadar insan figürü bulunuyordu.

MUSUL a. (öz. a. *Musul*'dan). [Tamlayan olarak] Musul'a ilişkin, Musul ile ilgili.
—El sant. *Musul işi*, beyaz zemin üzerine, önceden dolgu yapmadan sap işiyle yapılan nakış.

MUSUL ya da **MUSUR** a. *Yörs.* İçi oyulmuş iri ağaç gövdesinden yapılan hayvan sulama teknesi; ahırlarda bulunan hayvan yemliği; küçük samanlık.

MUSUL ATABEYLİĞİ, Bedreddin Lu'lu' tarafından Musul kenti ve yöresinde kurulan beylik (1221-1259). Zengi hanedanından Arslanşah I'in kölesi olan Bedreddin Lu'lu', hükümdarın ölümü üzerine (1211) ülkede saltanat naipliğine getirildi. İzzettin Mesut II (1211-1218) ve Arslanşah II (1218-1219) dönemlerinde de vezirlik konumunu koruyan Lu'lu', son zengi hükümdarı Nasrettin Mahmut ölünce (1221), "el-melik er-rahim" unvanıyla Musul atabeyi oldu. Ölümünden (1259) kısa bir süre sonra Musul'u istila eden Moğollar, atabeyliği ortadan kaldırdılar.

MUSULİN → MUSLİN.

MUSUR → MUSUL.

MUSURANA a. Güney Amerika'da yaşayan, büyük suyılanı. (Boyu 2 m'yi bulabilir; başka yılanlarla beslenir. Bil. a. *Clelia clelia;* suyılanıgiller familyası.)

MUSURİ, Hindistan'da (Uttar Prades) iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi, Himalaya'da, 2 135 m yükseltide, Dehra Dun' un K.'inde.

MUSUROS (Markos), yunanlı bilgin (Rethymnon, Girit, 1470'e doğr - Roma 1517). İoannes Laskaris'in öğrencisidir; Padova'da yunanca profesörlüğü yaptı, sonra Roma'ya giderek orada Laskaris'in kurduğu yunan kolejinin hazırlıklarına yardımcı oldu.

MUSURUS PAŞA (Kostaki, —denir), rum kökenli türk diplomat (İstanbul 1809 - *ay. y.* 1891). Babıâli tercüme odası'nda yetişti. Komiserlikle gönderildiği Sisam adasında dirlik ve düzenin yeniden kurulmasını sağlayan çalışmalarıyla Babıâli'nin beğenisini kazandı (1832). Viyana (1840) ve Torino (1850) murahhas heyetlerinde yer aldı. Londra'da ortaelçi (1851) ve büyükelçi (1856) olarak görev yaptı. Vezir payesini aldı (1864). Paris konferansı'nda (1869) Yunanistan'ın Girit ayaklanmasına karışmaktan el çekmesini sağladı. Londra konferansı'nda (1871), antlaşmaya, Babıâli'nin gerektiğinde dost ve müttefik donanmaların Boğazlar'dan geçişinin serbest bırakılmasını öngören, Rusya için yıldırıcı bir madde ekletti. Bu konferansın ardından ikinci kez Londra büyükelçiliğine atandı (1871). Yurda döndüğünde (1883) elçilerin en kıdemlisi olarak kendisine "şeyhüssüfera" unvanı verildi. Ayrıca, Dante'nin *Divina Commedia*'sını *İlahi komedya* adıyla türkçeye ve eski yunancaya çevirerek yayımladı.

MUSURUS PAŞA (Stephanos, — denir), rum kökenli türk diplomat (İstanbul 1842 - Londra 1907). Kostaki Musurus Paşa'nın oğlu. Babasının yanında ve Babıâli tercüme odası'na yetişti. Londra elçilik kâtibi olarak babasının yanında görev aldı (1871). Elçilik müsteşarı oldu (1877). İstanbul'a çağrılarak vezir payesiyle Şûrayı devlet üyeliğine getirildi (1883). Girit'in ardından özerklik verilen Sisam adası valiliğine (1899), Londra büyükelçiliğine (1900) atandı. Burada bir av partisi sırasında attan düşerek öldü.

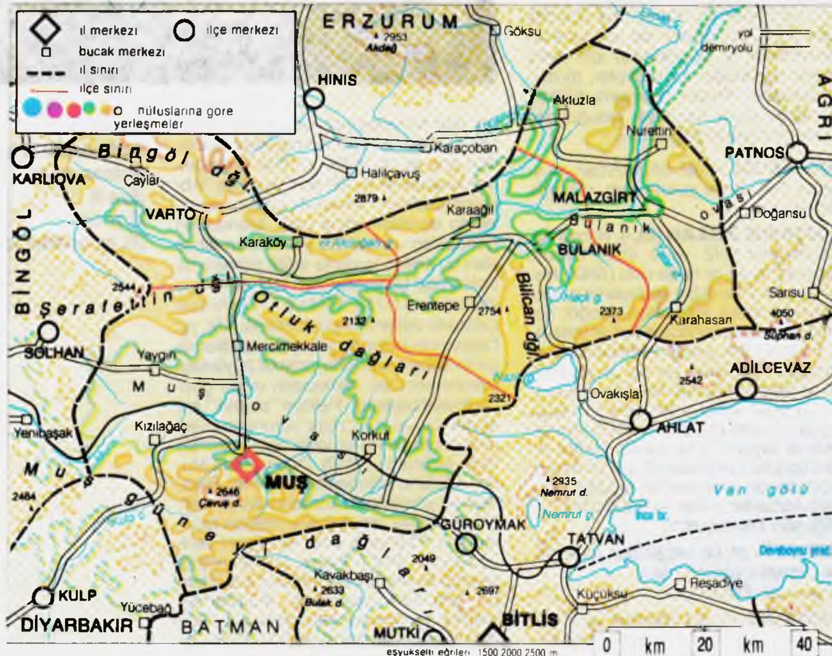
MUŞ a. (fars. *muş*). Esk. zool. **1.** Fare, sıçan. **—2.** *Muş-i desti, muşi-i sahrai,* tarla faresi, köstebek. || *Muş-i düpa,* Kuzey Afrika'da yaşayan ve uzun arka ayakları üzerinde sıçrayan bir çeşit kır faresi. || *Muş-i hurma,* kokarca, yalnız Afrika'da yaşayan uzun ve sivri kulaklı bir çeşit küçük tilki. || *Muş-i kûr,* kör fare; köstebek. || *Muş-i perende,* yarasa, sincap, Avustralya'da yaşayan bir çeşit keseli hayvan. || *Muş-i sultaniye,* küçük sincaba benzeyen bir tür fare. || *Muş-gir, muş-har,* fare yiyen; çaylak, akbaba gibi kuşlar.

-MUŞ → -MIŞ.

MUŞ (49), Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Murat bölümünde il; 376 543 nüf. (1990); 8 196 km²; merkez ilçe dışında 5 ilçe, 10 bucak, 372 köy. Merkezi *Muş* 44 019 nüf. (1990).

İl topraklarının G.'inde, G.-D. Toros dağlarının yer yer 2 500 m'yi aşan dorukları yer alır. K. ve K.-D. kesimlerinde platolar ve onlar üzerinde yükselen dağlar (Şerafettin, Otluk, Akdoğan, Bingöl dağları) ile platolar içine gömülmüş ovalar (Varto ve Malazgirt ovaları) en geniş yeri kaplar. Bu iki morfolojik birim arasında D.'da Nemrut volkan kütlesi ve B.'da dağlık bir eşikle kapanan geniş Muş ovası uzanır. Jeolojik bakımdan il toprakları G.'de Birinci Zaman ve daha eski kayaçlardan oluşan Bitlis masifi üzerinde yayılır. K.'de genç volkanik kayaçlar çok geniş yer kaplar ve Alp kıvrımları ile oluşmuş bazı dağlık kütleleri de örter. Ovalar, neojen tortulları ve akarsu boylarında alüvyonlarla kaplıdır. Miyosende başlayan ve Dördüncü Zaman'da da süren volkanik olaylar yer yer platolar üzerinde yükselen karmaşık yapılı volkanik dağların oluşumuna yol açmıştır (Bingöl, Bilican dağları). İl toprakları, bugünkü yer şekillerinin ana çizgilerini, Üçüncü Zaman sonlarında ve Dördüncü Zaman'da faylanmalarla birlikte meydana gelen epirojenik hareketlerle kazanmıştır. K. Anadolu ve D. Anadolu fayları burada kesişirler; hâlâ diri olan bu kırıklar Varto, Malazgirt ve Bingöl yörelerinde sık sık magnitüdü 6'dan büyük yıkıcı depremlere yol açmıştır (1903, 1946, 1949, 1966, 1971 depremleri). İlin en büyük akarsuyu bütün ovaların suyunu toplayan Murat nehridir. İklim, şiddetli karasal özelliktedir; kışlar soğuk, karlı ve uzun geçer (Muş ocak ort. −7,8 °C; ölçülen en düşük sıcaklık

Muş il haritası

–33,6 °C). Yazlar kısa ama, çeşitli tarıma olanak verecek kadar sıcaktır (Muş temmuz ort. 24,8 °C). Yıllık yağış tutarı yüksek kesimlerde yılda ort. 1 000 mm'ye yaklaşır (Muş yıllık ort. 867 mm); buna karşılık çukur ovalarda daha azdır (Bulanık yıllık ort. 337 mm, Malazgirt 397 mm). Beşeri etkinlikler sonucunda doğal bitki örtüsünün büyük ölçüde tahrip edildiği ilde, dağlık kesimlerde rastlanan, daha çok bozuk ve seyrek meşe ormanları dışında daha az yağış alan çukur alanlarda başat bitki örtüsü bozkırdır.

Muş'ta, nüfus yoğunluğu, Türkiye ortalamasının altındadır (km²'ye 46 kişi). Başlıca yerleşmeler iklim ve tarım olanaklarının daha elverişli olduğu çukur alanlarda toplanmıştır. Yıllık nüfus artış hızı (‰ 20,72) Türkiye ortalamasına yakın bir değer gösterir. Kentleşme çok zayıftır; halkın ancak % 27'si kentsel yerleşmelerde yaşar. İl topraklarının % 24,6'sı tarıma; bunun da yaklaşık % 90'ı tahıllara ayrılmıştır. Ayrıca çeşitli baklagiller, tütün, şekerpancarı ve ayçiçeği de yetiştirilir. Ama, Muş ilinde kırsal kesimin en büyük geliri, tüm tarımsal üretim değerinin ortalama % 75'ini sağlayan hayvancılık ve hayvan ürünlerinden oluşur. Hayvancılık, kısmen yaylacılık biçiminde yapılır; 1 681 559 baş koyun, 497 000 baş keçi, 225 832 baş kadar sığır beslenir. İl, yeraltı kaynakları bakımından zengin değildir, bilinen başlıca kaynağı, G.-B. kesiminde Bilirköy yakınında barit yataklarıdır. İmalat sanayisi bazı kollar (besin, dokuma) dışında gelişmemiştir. G.-D. Toroslar'ın K. eteklerindeki ovaları izleyerek, Van gölüne doğru uzanan demiryolu ve karayolu ile, D. Anadolu'nun K. kesimlerinden gelen yolların kavşağında bulunan Muş, ulaşım bakımından önemli bir yere sahiptir. (→ Kayn.)

MUŞ, Doğu Anadolu'nun güney kesiminde, Yukarı Murat bölümünde kent; aynı addaki ilin merkezi; 44 019 nüf. (1990). Karayolu ile Ankara'dan 1 029 km uzaklıkta; karayolu ve demiryolu ile yurdun diğer bölgelerine bağlı.

• COĞRAFYA. G.-D. Toroslar'ın yüksek doruklarından biri olan Haçreş dağının K. eteklerini, bir zamanlar verimliliği ile ünlü Muş ovasına bağlayan eğimli bir yamaçta kurulmuş olan kentin, yukarı ve aşağı mahalleleri arasında 200 m'ye yakın yükselti farkı vardır. Basamak basamak ovaya doğru alçalan kentin gerisinde VI. yy.'dan kalma harap bir kale ve onun eteğinde Muş'un eski çekirdeğini oluşturan kale mahallesi yer alır. Kent zamanla tarihi bazı yapıların (han, türbe, cami) bulunduğu yüksek eski mahallelerden ovaya, istasyona doğru genişlemiştir. Başlıca resmi binalar, iş ve ticaret merkezleri de bu kesimdedir. Çok eski bir yerleşme olan Muş, geçen yüzyılda ovaya dağılmış 200 kadar köyün idare merkezi ve sıcaklık bakımından elverişli, sulak ovada yetiştirilen çeşitli ürünlerin (tahıl, meyveler, tütün) pazarlandığı ticaret merkezi olarak hareketli bir kentti. XIX. yy.'ın başlarında 7 000 dolayında olan nüfusu aynı yüzyılın sonlarında 20 000'e varmıştı. Ama Birinci Dünya savaşı yıllarında azınlıkların yol açtığı ayaklanmalar, kargaşalar, düşman işgali ve göçler nedeni ile sonradan çok sönükleşti; 1945'e kadar nüfusu 5 000 dolayında durakladı. Ancak daha sonra, özellikle demiryolu ve iyi karayolları ile yurdun öteki bölgelerine bağlanması ve bazı sanayi kuruluşlarının yapımı ile nüfus, önce yavaş yavaş artmaya başladı; 1950'de 7 050 iken 1960'ta 11 965'e çıktı. Bu artış, 1960'tan başlayarak hızlandı ve 30 yıl içinde 4 katını aşan bir sayıya ulaştı (1970'te 23 058; 1980'de 40 977; 1990'da ise 44 019 nüfus). Kent geleneksel el sanatları dışında bazı besin sanayisi kolları ve şeker sanayisi merkezidir.

• TARİH. Kentin adının kökeni ve kuruluş tarihi bilinmemektedir. IX. ve X. yüzyıllarda Bizans'a ya da halifeye bağlı beyler tarafından yönetiliyordu. 1071'de büyük selçuklu sultanı Alparslan Anadolu'ya, bugün Muş sınırları içinde bulunan Malazgirt'ten girdi ve bölgedeki bizans egemenliğine son verdi. Sonraki yüzyıllarda kent, İlhanlılar, Karahanlılar, Timurlular ve Safeviler arasında el değiştirdi. 1514'te Çaldıran savaşı'nı kazanan Yavuz Sultan Selim burayı Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına kattı. XVIII. yy.'ın sonlarından başlayarak, devlet otoritesinin zayıflamasını fırsat bilen bazı aşiretler ayaklandılar. 1821'de İran şahı Abbas Mirza, Muş'u yağmaladı. 1836'da Muş, Varto ve Pasinler'de yaşayan aşiretlerin aralarındaki kavgalardan yararlanan Ruslar bölgeye saldırdılarsa da başarı sağlayamadılar. XIX. yy. sonlarıyla XX. yy. başları arasında İngiltere ve Rusya'dan destek gören ermeni çetelerinin neden olduğu karışıklıklar, hükümet kuvvetleri tarafından bastırıldı. Birinci Dünya savaşı sırasında Doğu bölgelerini ele geçiren çarlık ordusuyla türk birlikleri arasında çetin savaşlar oldu. Mart 1917'den başlayarak düzenlenen baskınlar sonucu, yorgun ve yıpranmış olan rus ordusu sarsıldı. 14 mayıs 1917'de albay Ali Fuat Bey'in (Cebesoy) komuta ettiği 5. Tümen'e bağlı Mutki müfrezesi Muş'a girmeyi başardı. Aralık 1917'de imzalanan Erzincan mütarekesi'nden sonra Kâzım Paşa'nın (Karabekir) yönettiği Kars harekâtı, yöredeki ermeni çetelerini ve işgal kalıntılarını bütünüyle temizledi. Bundan sonra Cumhuriyet'in ilanına değin, Hallo ayaklanması (haziran 1920) diye bilinen ve Cibranlı Halit Bey'in neden olduğu kargaşalık dışında, ciddi bir olay kaydedilmedi. 1924'te mutasarrıflıktan il durumuna getirilen Muş, Şeyh Sait ayaklanması'nın bastırılmasından (15 nisan 1925) bir süre sonra ilçe yapılarak Bitlis'e bağlandı. 1929 ortalarında yeniden il oldu. (→ Kayn.)

• MİMARLIK. Muş kentindeki yapılar, savaşlardan çok zarar görmüştür. Yapım tarihi bilinmeyen Muş kalesi'nin, yıkık olmakla birlikte görkemli bir görünüşü vardır. Şeyh Muhammet Mağribi'nin yaptırdığı Ulu cami yazıtsızdır; ancak mimari özellikleriyle XIV. yy.'ın ikinci yarısına tarihlendirilir. Çok yıkık olan Arslanlı han'ın içindeki Hacışeref camisi, XVII. yy.'dandır; minaresi 1902'de eklenmiştir. XVIII. yy. başlarında, kentin valisi Alaettin Bey'in yaptırdığı Alaettinbey camisi medrese ve aşhaneyle külliye oluşturuyordu. Caminin dokuz sahınlı ana mekânı ortada büyük, yanlarda küçük kubbelerle örtülüdür. İki renkli taştan, silindirik gövdeli minare, kabartmalarla süslü kare kaideye oturur. Gövdenin ortasında iç içe geçmiş bitkisel motiflerle bir kuşak oluşturulmuştur.

MUŞ (İlyas Sami), **Hacı İlyas Sami** de denir, türk siyaset adamı (Muş 1881 - Ankara 1936 ?). Medrese öğrenimi gördü. Genç yaşında İttihat ve Terakki'ye katıldı. İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı meclisi mebusanı'na Muş milletvekili seçildi (1908-1912, 1914-1919). Mondros mütarekesi'nden sonra İngilizler'ce tutuklanarak Malta adasına sürgüne gönderildi (1920-1921). Salıverildiğinde Ankara'ya gelerek ilk TBMM'de yine Muş milletvekili olarak görev aldı (1921-1927). Daha sonra Bitlis (1927-1931) ve Çoruh (1935) milletvekili seçildi.

MUŞ ovası, D. Anadolu'nun G. kesiminde, G.'de G.-D. Toroslar'ın 2 000 m'yi aşan dorukları, K.'de Otluk ve Şerafettin dağları arasında yer alan geniş ova, D.'da Nemrut dağının lav akıntıları ile sınırlanır. Sıkışma tektoniği sonucunda K. ve G. kenarında meydana gelen faylar boyunca, çökmüş bir graben olan ovanın sularını Murat nehri ve ona D.'dan kavuşan Karasu ırmağı akaçlar. D. Anadolu'nun iklim bakımından en elverişli, bitek topraklarla kaplı sulak ovasıdır.

MUŞABAK ya da **MUŞABBAK** → MÜŞEBBEK.

MUŞAMBA a. (ar. *muşamma*'dan). **1.** Bir yüzüne kauçuk kaplanarak ya da yağlıboya sürülerek sızdırmaz duruma getirilmiş bez. **—2.** Bu tür bir bezden yapılan yağmurluk. **—3.** Yer döşemesi olarak kullanılan üzeri mantar tozu ve keten yağıyla kaplanmış jüt bezi. (→ LİNOLYUM.) **—4.** Açıkta bırakılan malların, mal yüklü taşıtların, özellikle bazı üstü açık topçu arabalarının üzerine yağmurdan ve hava koşullarından korumak için örtülen sızdırmaz örtü. **—5.** *Muşamba gibi*, çok kirli çamaşır için kullanılır.

—Çoc. bak. Bebek bezlerinin üzerine sarılan sızdırmaz bez.

—Denizc. *Kapela muşambası*, gemi güvertesindeki araç ve gereçlerin, hava koşullarından ve deniz suyundan etkilenmemesi için, bunların üzerine geçirilen branda ya da muşamba kılıf.

—Matbaac. Tipo baskı makinelerinde silindir üzerine kaplanan ipek, yumuşak yünlü çuha vb. örtü.

Muş'tan bir görünüm

MUŞAMBALI sıf. **1.** Muşambayla kaplanmış ya da üzerine muşamba örtülmüş. **—2.** Muşamba giymiş.

MUŞAMMA a. (ar. *teşmi*ᶜ'den *muşamma*ᶜ). *Esk.* **1.** Muşamba. **—2.** *Muşamma-yı ticari*, balyalara sarılan ziftli kalın bez.

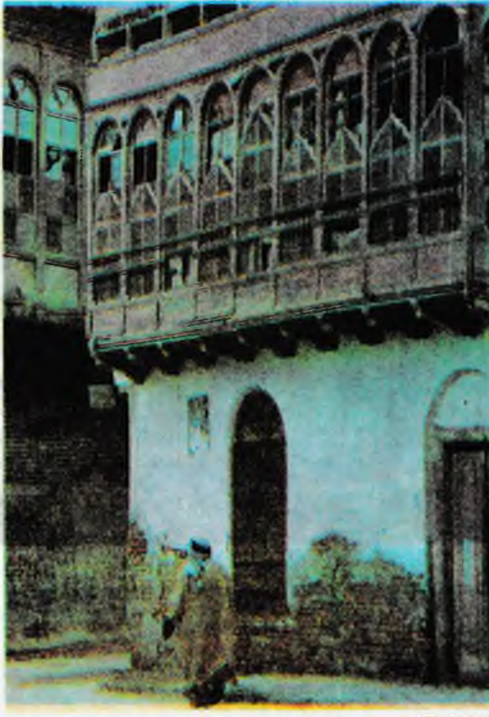
—Esk. tıp. *Muşamma-yı tıbbi*, çıban ya da benzeri şeyler üzerine yapıştırılan sarı muşamba, yakı.

◆ sıf. Üstü balmumu, yağlıboya, kauçuk ya da benzeri bir maddeyle kaplayarak su geçirmeyecek hale konmuş.

MUŞANOKOCİ SANEATSU, japon yazar (Tokyo 1885 - *ay. y.* 1976). *Şirakaba* (Beyaz kayın) adlı idealist yazarlar cemiyetini yönetti, romanlar (*Omedetaki hito* [Kendinden memnun adam], 1910), denemeler (*Ataraşiki Mura no Seikatsu* [Yeni köyde hayat], 1918) ve oyunlar (*Ningen-Banzai* [Yaşasın insanlık], 1922) yazdı.

MUŞARABİYE ya da **MÜŞREFİYE** a. (ar. *müşref*, balkon ve *-iyye*'den *müşrefiyye*). Tornadan geçirilmiş ve birleştirilmiş çıtalardan oluşan, dışarıdan görülmeden dışarıyı görmeyi sağlayan ve islam dünyasında yaygın kullanımı olan kafes.

—ANSİKL. Muşarabiyeler genellikle pencerelere yerleştirilir, ama galerileri kapatmak, bir maksure oluşturmak vb. için de bunlardan yararlanılabilir. Bilinen en eski örneklerin Kayrevan Ulu camisi'nin ünlü maksuresini bezeyen muşarabiyeler olduğu sanılmaktadır, ama bu kafesleri muşarabiye diye nitelendirmek belki de pek doğru olmaz. Gerçekten de, tam anlamıyla tanıma uyan muşarabiyelerin XIV. yy.'dan önce yapılmış örneklerine rastlamak güçtür. Tüm islam dünyasında kullanılmış olan muşarabiyelerin mısır kökenli oldukları sanılmaktadır. Bu, Mısır'da marangozluk işlerinin öneminden ve mısır ahşabı-

Ch. Lenars

Basra'nın (Irak) eski mahallelerinde muşarabiyeli ev

nın iyi korunmasından kaynaklanmaktadır. Louvre müzesi'nde güzel bir muşarabiye koleksiyonu bulunmaktadır.

MUŞAŞİR, Urartular'ın ünlü tapınak kenti Ardini* nin asur kaynaklarındaki adı.

MUŞEK a. (fars. *müş*'tan *müşek*.). *Esk.* **1.** Küçük fare, fare yavrusu. **—2.** Kuzey Afrika'da yaşayan misk faresi. **—3.** *Muşek-perran,* ön ve arka bacaklarının arasındaki derinin yardımıyla uzaklara sıçrayabilen sincap.

MUŞER a. (ar. *müşer*). *Esk.* Bir çeşit eğri testere.

MUŞET a. (fr. *mouchettes*). Vet. Atları ve sığırları zapt etmeye yarayan ve yarım çember biçiminde eğri iki parçadan oluşan makas biçiminde alet. (Zapt edilmek istenen hayvanın burun bölmesini ezmeden iki yandan sıkıştırır ve hayvanı korkutarak rahat durmasını sağlar.)

MUŞİKAF sıf. (fars. *mü* ve *şikâf*'tan *mü-şikâf*). *Esk.* **1.** Kılı kırk yaran, bir şeyi iyice araştıran. **—2.** Çok ince ve iyi düşünen, dikkatli, titiz eleştirmen.

MUŞKARA. Tar. coğ. Ortaçağ'da Nevşehir'in bulunduğu kesimde yer alan köy; XVIII. yy.'da Damat İbrahim Paşa'nın girişimleriyle gelişti ve Nevşehir adını aldı.

MUŞKİLER, Phrygialılar'ın bir kolu olduğu sanılan eski halk; Ege göçleriyle Anadolu'ya geldiler. Konya ovasının G.'inde, Karadağ sırtlarının B. yamacındaki Kızıldağ'da bulunan kaya anıtında, bölgeden "Muşki halkının yurdu" olarak söz edilmektedir. Muşkiler, Hitit İmparatorluğu'nun son yıllarında Anadolu'ya yayıldılar, İ.Ö. 1165'e doğru Murat, daha sonra da Dicle yöresinde ortaya çıktılar. İ.Ö. 1115'te Asur kralı Tiglatpileser I tarafından yenilgiye uğratıldılar. İ.Ö. 883'te yeniden Asurlular'ın egemenliğine girdiler. Sargon II'nin yıllıklarında İ.Ö. 717-709 arasında Toroslar'da oturan Muşkiler'den ve kralları Mita'dan (Phrygia kralı Midas'la aynı kişi olduğu sanılmaktadır) söz edilir; Muşki kralı Mita'nın Asur'a karşı kurulan birliğe katıldığı bildirilir. Yunan kaynaklarında da İ.Ö. V-I. yy.'lar arasında bu halkın, Mosklar adıyla Kolkhis'te, Phasis'in G.'indeki tepelerde yaşadığı belirtilmektedir.

MUŞLU a. Folk. İki takımı olan tulumbacı sandığına verilen ad. (Her takım dört kişiden oluşuyordu.)

meyve

muşmula (*Mespilus germanica*)

MUŞMULA a. (yun. *mespilon*'dan). **1.** Yabanisi dikenli, bahçelerde yetiştirilenleri dikensiz olan ağaççık. (Bil. a. *Mespilus germanica;* gülgiller familyası.) **—2.** Bu ağacın meyvesi. (Eşanl. BEŞBIYIK, DÖNGEL.) **—3.** *Muşmula gibi,* yüzün çok kırışık olduğunu vurgulamak için kullanılır.

—ANSİKL. Muşmula Kuzey Anadolu dağlarında yabani olarak yetişir. Çok eskiden beri Anadolu'da meyvesi için bahçelerde de yetiştirilir. Yabanisi 2-3 m yükseklikte olduğu halde bahçelerde yetiştirilenlerin boyu 6 m'ye kadar yükselebilir. Yapraklar düz kenarlı, üst yüzleri koyu yeşil, alt yüzleri beyazımsıdır. Çiçekleri beş parçalı ve beyazdır. Meyveler esmer renkli, küremsi, genellikle 5 çekirdekli, acı ve buruk lezzetlidir. Ancak olgunlaşınca acılığı kalmadığı ve ekşiliği azaldığı için yenebilir.

Taze meyveler halk hekimliğinde bağırsak hastalıklarına (dizanteri, kolit, vb.) karşı peklik verici ve düzenleyici olarak kullanılır. Meyveler, çekirdekleri çıkarıldıktan sonra havanda ezilip süt ve şekerle karıştırılarak alınır.

MUŞT ya da **MÜŞT** a. (ar. *muşt*). *Esk.* Tarak.

—Esk. anat. Kürek kemiği. ‖ *Muşt-ül-kadem,* ayak tarağı; ayaktaki tarakkemikleri. ‖ *Muşt-ül-yed,* el tarağı; elde bulunan tarakkemikleri.

—Esk. bot. *Muşt-ür-râi,* çoban tarağı; fesçi dikeni.

MUŞT ya da **MÜŞT** a. (fars. *muşt*). *Esk.* **1.** Yumruk, tokat. **—2.** Avuç.

MUŞTA a. (fars. *muşt,* yumruk'tan). **1.** Başparmak dışındaki diğer parmaklara geçirilen, üzerinde sivri çıkıntılar bulunan metal dövüş aleti. **—2.** Parmakların bir ya da ikisiyle muştaya benzer bir sivrilik oluşturarak vurulan yumruk.

—Ciltç. Eskiden vassalelerde eklerin belli olmaması için ciltçiler tarafından kullanılan baskı aleti.

—Saraç. Teyelti içine doldurulan kıtığı ya da polyester liflerini döverek sıkıştırmakta kullanılan sapsız, metal el tokmağı. ‖ *Semerci muştası,* semer yastığının içine doldurulan kıtığı ya da otu sıkıştırmaya yarayan ucu yassı metal alet.

MUŞTALAMAK g. f. *Bir kimseyi muştalamak,* ona muşta ile vurmak.

MUŞTİ sıf. (ar. *muşt* ve *-i*'den *muşti*). *Esk.* Tarak biçiminde olan, taraksı.

MUŞTİ a. (fars. *muşt* ve *i*'den *muşti*). *Esk.* Bir avucun alabileceği büyüklükteki cisim.

MUŞTU a. Sevinçli, iyi haber; müjde.

MUŞTUCU a. Sevinçli, iyi bir haber veren kimse; müjdeci.

MUŞTULAMA a. Dın. Meleklerden Cebrail'in Meryem Ana'ya, Mesih'in anası olacağını bildiren haberi (Aziz Luka İncili, 1, 26-38).

—ANSİKL. Güz. sant. Muştulama bizans bazilikalarının kemerleri üzerinde mozaikle sıkça işlenen bir temadır. Meryem Ana burada çoğunlukla bir kuyu başında oturken betimlenir: Dhafni, Kiev, Venedik'te San Marco (XI. yy.), Palermo (XII. yy.) mozaikleri. Meryem Ana, örekeyle iplik eğirirken de canlandırılır: Roma'da Santa Maria Maggiore (V. yy.); Kiev; Pisa katedrali'nin bronz kapıları (XII. yy.). Muştulama, Amiens ve Reims katedrallerinin cephelerinde de oymalarla betimlenmiştir. Ortaçağ'ın sonunda Muştulama temasındaki Meryem Ana, elinde bir kitapla gösteriliyordu (Louvre'da Van der Weyden'in tablosu). Bu tema, Van Eyck'in *Mistik kuzu* (Gent) ya da Van der Goes'un *Portinari* (Uffizi müzesi) gibi sunakarkalıklarının dış kanatlarında da yer alır. Ayrıca, Fra Angelico'nun San Marco manastırındaki freski ile Leonardo da Vinci'nin Uffizi'deki tablosunu sayabiliriz.

MUŞTULAMAK g. f. *Bir şeyi (bir kimseyi) muştulamak,* bir kimseyi mutlandıracak, sevindirecek bir olayın, bir işin olduğunu haber vermek, müjdelemek.

◆ **muştulanmak** edilg. f. Bir kimseye onu sevindirecek bir haber verilmek; müjdelenmek.

MUŞTULANMAK → MUŞTULAMAK.

MUŞTULU sıf. Sevindirici, mutluluk verici haber için kullanılır, müjdeli.

MUŞTULUK a. Muştucuya verilen armağan; bahşiş, müjdelik.

MUŞTZEN ya da **MÜŞTZEN** sıf. (fars. *muşt* ve *zen*'den *muşt-zen*). *Esk.* Yumruk atan, yumruk vuran.

MUT a. Özlemlerin, beklentilerin tam olarak gerçekleşmesinden duyulan sevinç, kıvanç, mutluluk; saadet.

MUT a. *Yörs.* Elli şiniklik tahıl ölçeği.

MUT ("Ana"), mısır tanrıçası, Amon'un karısı. Mut'a Karnak'ta tapılırdı.

MUT, Akdeniz bölgesinde İçel iline bağlı ilçe; 56 303 nüf. (1990); 2 554 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak; 83 köy. Merkezi, karayoluyla Silifke üzerinden Mersin'in 162 km B.-G.-B.'sında *Mut,* 17 600 nüf. (1990). Tahıl, üzüm, zey*in üretimi. Ormancılık, hayvancılık ve hayvan ürünleri. Dokumacılık.

—Güz. sant. Yapım tarihi bilinmeyen Mut kalesi, daha sonraki dönemlerde de onarılarak kullanılmıştır; dört burcu ve iç kalesi sağlamdır. Mut-Karaman yolu üzerindeki Alacahan* ya da Alahan manastırı (VI. yy.), bizans mimarlığının Anadolu'daki önemli örneklerindendir. İlçe merkezindeki Lalağa camisi, Karamanoğulları döneminde Karamanoğlu İbrahim Bey'in emirlerinden Lal Ağa tarafından yaptırılmıştır (1356-1390). Kesme taştan camide kare planlı ana mekân, küresel bingilere oturan kubbeyle örtülüdür. Mihrap ve minber taştandır. Caminin D.'sunda Karamanoğlu Musa Bey'in ve Lal Ağa'nın kümbetleri yer alır. Karacaoğlan'ı elinde sazı oturur biçimde betimleyen Karacaoğlan anıtı, Hüseyin Gezer'in yapıtıdır (1973).

MUTA, MUTAA sıf. (ar. *ıtâ'at*'tan *muta'*, dişl. *muta'a*). *Esk.* Sözü dinlenen, itaat edilen: *Cihan-muta* (dünyanın boyun eğdiği, dünyaya hükmü geçen). *Evamir-i mutaa* (itaat edilen, boyun eğilen emirler).

MUTA sıf. (ar. *i'ta'*'dan *mu'ta*). *Esk.* Verilmiş olan, verilen.

◆ a. Veri.

Muta seferi, islam kuvvetlerinin Muta kentine karşı düzenledikleri sefer (628). Hz. Muhammet'in islamlığa çağırdığı Busra kralına gönderdiği elçi yolda hıristiyan Gassaniler* tarafından yakalanarak öldürüldü. Bu olaydan sonra Peygamber, Zeyd bin Harıs, Cafer bin Ebu Talip ve Abdullah bin Revahe komutasındaki 3 000 kişilik bir islam ordusunu Gassaniler'i cezalandırmak amacıyla başkentleri Muta üzerine gönderdi. Ancak, üç komutan arasında çıkan anlaşmazlık yüzünden sefer başarısızlığa uğradığı gibi, komutanlar da bozgun sırasında şehit oldular. Başsız kalıp dağılan ordudan geriye kalanları Halit bin Velit toplayarak geri götürdü.

MUTAA → MUTA.

MUTAASSIP sıf. ve a. (ar. *muta'aşşıb*). Dinsel inançlara ve geleneklere bağnazlık ölçüsünde bağlı, bu konuda hoşgörüsüz davranan kimse, topluluk için kullanılır; bağnaz: *Kızına baskı yapan mutaassıp bir baba. Bu mahalle halkı çok mutaassıptır. Bu kadar mutassıp olma, çağa uy biraz.*

MUTAATTİR sıf. (ar. *ta'attur*'dan *muta'attır*). *Esk.* **1.** Güzel koku sürünen. **—2.** Güzel kokan.

MUTAAZZIM sıf. (ar. *ta'azzum*'dan *muta'azzım*). *Esk.* Büyüklük taslayan, kibirli, gururlu, azametli.

MUTABAKAT, -tı a. (ar. *muṭabaḳat*). **1.** Birbiriyle uyumlu, tutarlı olma durumu; uygunluk: *Sözleriyle davranışları arasında bir mutabakat göremedim.* **—2.** Bir konuda, bir sorunda, bir tartışmada ortak bir sonuca varma; anlaşma, uyuşma: *Uzun süren görüşmelere rağmen bir mutabakat sağlayamadık. Silahsızlanma görüşmelerinde belli bir mutabakata varıldı.*
—Bank. *Mutabakat mektubu,* bir bankada hesabı bulunan bir kimsenin, belli dönemlerde bankaca hesaplanarak kendisine gönderilen hesap özetini inceledikten sonra, onayladığını bildirmek üzere ilgili bölümü imzalayarak geri gönderdiği mektup. (Bir ay içinde imzalanıp geri gönderilmeyen mutabakat mektuplarının gösterdiği bakiye kesinlik kazanır ve yasal olarak kabul edilmiş sayılır.)
—Esk. dilbilg. Osmanlıca sıfat tamlamalarında, sıfat ve nitelediği ismin nitelik ve nicelik bakımından uyması.
—Esk. fels. İslam felsefesinde bir konunun düşünceye uyması durumu. (İslam felsefesine göre aklın olguya, olgunun yargıya uyması "hakikat"tir.)
—ANSİKL. Ed. Aralarında ilgi bulunan iki ve daha çok kavramı bir araya getirme. (Örn. *"Eden vuslat deminde fikr-i hicran ağlasın gülsün / O şuha dil veren dilhasta her an ağlasın gülsün".* [Sevgiliyle bir olunca ayrılığı düşünen ağlasın, gülsün. O şuh sevgiliye gönül veren gönül hastası her an ağlasın, gülsün] [Cevdet Paşa]. Burada birbirleriyle ilgisi bulunan vuslat [sevgiliye kavuşma] ile hicran [ayrılık]; ağlamak ile gülmek; dil [gönül] ile dilhasta [gönül hastası] sözcükleri bir arada kullanılarak mutakabat sanatı uygulanmıştır.) [Eşanl. TIBAK.]

MUTABBAK sıf. (ar. *taṭbiḳ*'ten *muṭabbaḳ*). *Esk.* **1.** Tatbik edilmiş, uygulanmış. **—2.** Katmanlı.

MUTABIK, -kı sıf. (ar. *muṭabaḳat*'tan *muṭābıḳ*). *Esk.* **1.** Birbirine uyan, aralarında anlaşmazlık olmayan. **—2.** Uygun: *"Her ne ferman kim kılarsa hak rızasına mutabıkdır"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—3.** *Mutabık kalmak,* uyuşmak, anlaşmak, anlaşmaya varmak. || *Mutabık olmak,* aralarında anlaşmazlık bulunmamak, uyuşmak, anlaşmak.

MUTADEN be. (ar. *muʿtād*'dan *muʿtaden*). *Esk.* Alışıldığı üzre: *"Böyle erken çıktıkları günler bu ihtiyar ve genç arkadaşlar mutaden köprüye giderler"* (H. Z. Uşaklıgil).

MUTADİ sıf. (ar. *muʿtad* ve *-i*'den *muʿtadi*). *Esk.* Alışılmış, her zamanki.

MUTAF sıf. (ar. *iṭaf*'tan *muṭaf*). *Esk.* Etrafında dönülen, tavaf olunan, çevresinde dolaşılan.

MUTAF a. (fars. *mūy,* kıl ve *tāften,* bükmek'ten *mūy-tāb>mūtāf*). *Esk.* **1.** Keçi kılından dokunmuş ya da örülmüş hayvan çulu, yem torbası vb. şey. **—2.** Keçi kılından yem torbası, çul vb. eşya dokuyan ya da satan kimse.

Mutaffifin suresi, Kuran'ın 83. suresi. 36 ayettir. Mekke'de inmiştir. "Hile yapanlar" anlamına gelen "mutaffifin" sözcüğü, surenin ilk ayetinde geçer ve sure adını bu sözcükten alır.
Ölçü ve tartılarda hile yapanları şiddetle kınayan ve bunların ahirette "Âlemlerin Rabbi"nin huzurunda hesaba çekileceklerini bildiren ayetlerle başlayan surede ticaret ahlakına uymayanların ceza görecekleri, ahrette tüm tanrısal nimetlerden yoksun kalacakları, cehenneme gidecekleri ve kendilerine "İşte yalanladığınız şey buydu" denileceği belirtilir; buna karşılık "iyiler"in nimetler içinde yüzecekleri dile getirilir. Sure, dünyada inananlarla alay edenlerin ahrette yerineceklerini bildiren ayetlerle son bulur.

MUTAFZADE AHMET EFENDİ, türk müzikçi, (1810 [?] - İstanbul 1883). Medrese öğrenimi gördü. Çeşitli yerlerde kadılık yaptı; İstanbul payesine ulaştı. Müzikte hocası İsmail Dede Efendi'ydi. Ondan meşk ettiği yapıtları, aralarında Hüseyin Sadettin Dede Efendi de olan pek çok öğrencisine öğreterek, klasik repertuvarın unutulmamasına katkıda bulundu. Birlikte hacca gittiği İsmail Dede Efendi, Mutafzade'nin kollarında öldü. Bestelediği ilahilerden hiçbiri günümüze ulaşamadı.

MUTAGEN sıf. (fr. *mutagène*'den). Canlı bir türün bünyesinde değişinimlerin sıklığını artıran fiziksel ve kimyasal etmenlere denir.

MUTAHER sıf. (ar. *ṭaharet*'ten *muṭāher*). *Esk.* Paklanmış, temizlenmiş.

MUTAHHAR sıf. (ar. *muṭahhar*). *Esk.* **1.** Paklanmış, temizlenmiş. **—2.** Mübarek, temiz, kutsal.

MUTAK, MUTAKA sıf. (ar. *iʿtāk*'tan *muʿtaḳ* dişl. *muʿtaḳa*). *Esk.* **1.** Özgürlüğü verilmiş, azat edilmiş: *Abdi-i mutak* (serbest bırakılmış köle). *Cariye-i mutaka* (azat edilmiş cariye, halayık). **—2.** *Mutak-ül -baz,* şartlı olarak azat edilmiş köle, cariye.

MUTALEBE a. (ar. *ṭaleb*'den *muṭalebe*). *Esk.* **1.** Hakkını isteme. **—2.** Dava, iddia.

MUTALİ sıf. (ar. *mūṭalaʿa*'dan *muṭāliʿ*). *Esk.* Ders çalışan ya da kitap okuyan.

MUTALLA sıf. (ar. *taṭliye*'den *muṭallā*). *Esk.* Eritilmiş altın ile yaldızlanmış, yaldızlı.

MUTALLAKA sıf. (ar. *muṭallak*'tan *muṭallaḳa*). İsl. huk. Boşanmış kadın. || *Mutallaka-i baine,* talakı bainle boşanmış kadın. || *Mutallaka-i riciye,* talakı rici ile boşanmış kadın.

MUTALLİK a. (ar. *muṭalliḳ*). İsl. huk. Karısını boşayan erkek.

MUTALSAM sıf. (ar. *ṭılısm*'dan *muṭalsam*). *Esk.* **1.** Tılsımlı, büyülü. **—2.** Büyülenmiş.

MUTALSIM sıf. (ar *ṭılısm*'dan *muṭalsım*). *Esk.* Büyü yapan, tılsım yapan.

MUTANT sıf. (fr. *mutant*'dan). Biyol. Değişinim (mutasyon) geçirdiği için genetik bir değişiklik taşıyan bir hücreden (soma ya da gamet hücresi) türeyen hücreye, hücre klonuna ya da organizmaya denir.

MUTANTAN sıf. (ar. *ṭanṭana*'dan *muṭanṭan*). *Esk.* **1.** Gösterişli, tantanalı, şatafatlı: *"Şerife hanım, başında beyaz namaz bezi, sırtında bol maşlahı, mutantan ve nazik bir temenna ile genç adamın önüne geçti"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** Görkemli: *"Padişah mükrimane, bütün Bizans ruhbanlarını mutantan kalyonlara bindirdi"* (Y. K. Beyatlı). **—3.** Parlak, süslü: *"Ömer bey, bu mutantan mukaddimeden sonra aynı üslup ile vakanın hikâyesine geçiyor"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—4.** Gürültülü, patırtılı.

MUTARAHA a. (ar. *ṭarḥ*'tan *muṭāraḥa*). *Esk.* Konuşma, bir iş hakkında birbirine söz söyleme.

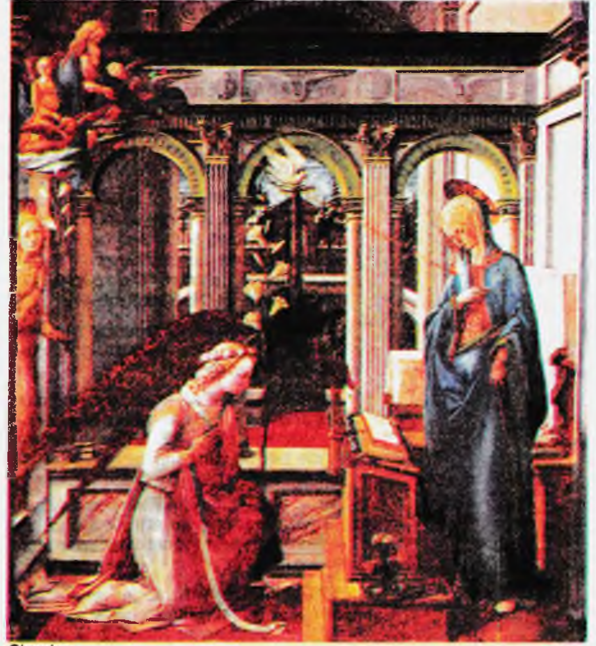
MUTARAHAT çoğl. a. (ar. *muṭāraḥa*'nın çoğl. *muṭāraḥāt*). *Esk.* Konuşmalar, birbirine bir iş hakkında söz söylemeler.

MUTARASSID sıf. (ar. *taraṣṣud*'dan *mutaraṣṣıd*). *Esk.* **1.** Dikkatle gözleyen, gözetleyen. **—2.** Bekleyen, kollayan.

MUTAREDE a. (ar. *ṭard*'dan *muṭārede*). *Esk.* Karşılıklı birbirine saldırma, karşılıklı saldırı: *"İki taraf dahi karanlıkta nişan alır gibi birbirile mutarede ve mukabele etmişlerdi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MUTARIZA ya da **MUTERİZA** a. (ar. *arż*'dan osm. *muʿteriża*). *Esk.* Ayraç, parantez.

MUTARRA sıf. (ar. *taṭriye*'den *muṭarra*). *Esk.* **1.** Taze, kuvvetli. **—2.** Güzel kokulu. **—3.** Cilalı, parlak.

Giraudon

Muştulama
Fra Filippo Lippi'nin yapıtı (XV. yy.)
Alte Pinakothek, Münih

MUTARRAZ sıf. (ar. *ṭırāz*'dan *muṭarraz*). *Esk.* Kenarları sırma ya da ipek ile işlenmiş, süslenmiş, işlemeli olan.

MUTARRIZİ (Ebülfeth Nasr), arap dilci ve fıkıh bilgini (Harizm 1144 - ay. y. 1213). Muvaffak bin Ahmet'in öğrencilerinden olup mutezile mezhebine bağlıydı. Fıkıh deyimlerine ilişkin *el-Mugrip fi'l luga* adlı bir sözlüğü, zamanın bilginleri için önemli kaynaklardan biri oldu. Nahiv kurallarına dair *el-Misbah fi'l nahv* adlı bir yapıtı ve eşanlamlı sözcükleri içeren bir sözlüğü de bulunmaktadır.

MUTASABBIR sıf. (ar. *taṣabbur*'dan *mutaṣabbır*). *Esk.* Güçlüklere göğüs geren, sabreden, tahammül eden.

MUTASABBİ sıf. (ar. *taṣabbī*'den *mutaṣabbi*). *Esk.* Çocuklaşan, çocukluk eden.

MUTASADDIK sıf. (ar. *taṣadduḳ*'tan *mutaṣaddıḳ*). *Esk.* **1.** Sadaka veren. **—2.** *Mutasaddıkün aleyh,* sadaka alan, kendisine sadaka verilen.

MUTASADDIR sıf. (ar. *taṣaddur*'dan *mutaṣaddır*). *Esk.* **1.** Sadrazamlık mevkiinde oturan. **—2.** Başta, baş köşede oturan.

MUTASADDIRİN çoğl. a. (ar. *mutaṣaddır*'ın çoğl. *mutaṣaddırin*). *Esk.* **1.** Baş köşeye oturanlar. **—2.** Sadrazamlar.

MUTASADDİ sıf. (ar. *taṣaddu* 'dan *mutaṣaddiʿ*). *Esk.* **1.** Yarılan, çatlayan. **—2.** Dağılan.

MUTASADDİ sıf. (ar. *taṣaddiʿ*'den *mu-*

Mut'tan bir görünüm

taşaddi). *Esk*. Bir işe kalkışan, girişen, teşebbüs eden.

MUTASAFFİ sıf. (ar. *taşaffi*'den *mutaşaffi*). *Esk*. Temizlenen, saflaşan.

MUTASALLİB sıf. (ar. *taşallub*'dan *mutaşallib*). *Esk*. **1.** Sertleşmiş, katılaşmış. **—2.** Dayanıklı, metin. **—3.** Bildiğinden şaşmaz, inatçı, direnen. **—4.** Dini konularda ödün vermeyen.

MUTASALLİF sıf. (ar. *taşalluf*'tan *mutaşallif*). *Esk*. **1.** Bilgiçlik ve incelikte aşırı giden: *"Bu defa bütün kibar ve mutasallif İstanbul onun talebesi oluyordu"* (H. E. Adıvar). **—2.** Şarlatan: *"O da babası gibi mutasallifti"* (R. N. Güntekin).

MUTASANNİ sıf. (ar *taşannu*ʿ'dan *mutaşanni*ʿ). *Esk*. Süslü ve güzel görünmeye çalışan, yapmacıklı.

MUTASARRIF sıf. (ar. *taşarruf*'tan *mutaşarrıf*). *Esk*. **1.** Bir şeyi kullanma hakkını kazanmış olan. **—2.** Bir şeyi mülkiyetinde bulunduran, ona sahip olan. **—3.** Bir işi istediği gibi yöneten.

◆ a. Kur. tar. Tanzimat'tan sonra vilayet ile kaza arasında yer alan ve liva ya da sancak adı verilen yönetim biriminin mülki amiri.

MUTASARRIFLIK a. (ar. *mutaşarrıf*'tan). *Esk*. **1.** Mutasarrıfın görev ve unvanı. **—2.** Mutasarrıfın yönettiği, vilayet ile kaza arasında yer alan yönetim birimi.

MUTASARRIM sıf. (ar. *taşarrum*'dan *mutaşarrım*). *Esk*. **1.** Bir şeyin içinden geçen, bir engelle karşılaştığında yön değiştirmeden delip geçen. **—2.** Becerikli, eli yatkın, usta. **—3.** Yiğit, kahraman.

MUTASAVVER sıf. (ar. *taşavvur*'dan *mutaşavver*). *Esk*. **1.** Zihinde kurulmuş, tasarlanmış. **—2.** Olabilir, muhtemel, ileride olması mümkün olan. **—3.** Yapılması kararlaştırılmış olan, niyet edilen.

MUTASAVVIF a. (ar. *mutaşavvıf*). Tasavvuf düşüncesini ve yaşamını benimseyen kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kuramsal olarak, tanrısal hikmeti ve sırları çözmeye çalışan, uygulamada kişisel benliğini yok ederek (*fenâ*) Tanrı varlığında sonsuzluk (ebedilik) kazanmayı (*baka*) amaçlayan ve bütün eylemlerini bu amaca yönelten kişiye "mutasavvıf" denir. Bu anlamda mutasavvıf ile sufi (ya da sofi) eşanlamlıdır. Ancak, bir başka anlayış ve tanıma göre, tasavvuf yaşamına bağlanana "sufi", bunun yanında tasavvufun bilimsel ve kuramsal konularıyla da uğraşanlara "mutasavvıf" denilir. Tasavvuf düşünce ve yaşamını Hz. Peygamber dönemine (570-632) götürmek, tarikatlarda bir gelenekse de ilk büyük mutasavvıflar VII. ve VIII. yy.'da yetiştiler. Bunların en ünlüleri arasında İbrahim bin Ethem, Davud-ı Tâi, Belhi, Maruf-el Kerhi, Bişr-el Hafi, Zünnun-ı Mısri, Beyazid Bistami sayılabilir. Daha sonra yetişen Haris-i Muhasibi*, Ebu Talip Mekki, Kuşeyri, Gazali gibi mutasavvıf bilginler, özellikle sünni eğilimli tasavvuf düşüncesinin gelişmesinde büyük rol oynadılar. Bu mutasavvıfların ardından yetişen İbnülarabi, Molla Cami*, Sadrettin Konevi, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli, Mevlana gibi ünlü mutasavvıflar tasavvuf düşünce ve uygulamasının yeni boyutlar kazanmasında, tasavvufun yayılmasında önemli ölçüde etkili oldular.

Mutasavvıfların bir bölümü, tasavvuf düşünce ve yaşamının yabancı etkilerden korunması ve Kuran ve sünnet ilkeleri ile uyuşmasına büyük özen gösterirken, özellikle IX. yüzyıl'dan başlayarak bazı mutasavvıflar bir ölçüde hıristiyan mistisizmi, yeniplatonculuk, iran ve hint dinleri gibi yabancı kültürlerin de etkisinde kaldılar.

MUTASAVVIT sıf. (ar. *taşavvut*'tan *mutaşavvıt*). *Esk*. Ses çıkaran, ses veren, seslenen.

MUTASAVVİR sıf. (ar. *taşavvur*'dan *mutaşavvir*). *Esk*. **1.** Tasarlayan, zihinde kuran. **—3.** Bir işi yapmaya karar veren, niyet eden. **—3.** Resimleyen, tasvir eden.

MUTASAYYİF sıf. (ar. *teşayyuf*'tan *mutaşayyif*). *Esk*. Yaz aylarını bir yerde geçiren, yaz süresince bir sayfiyede kalan.

MUTASIM sıf. (ar. *iʿtişām*'dan *muʿtaşım*). *Esk*. **1.** Eliyle tutan, yapışan. **—2.** Günah işlemekten çekinen.

MUTASIM (Ebu İshak Muhammet **EL-**), abbasi halifesi (? 776 - Samerra 842). Harunurreşit'in oğlu. Kardeşi Memun'un ölümünden (833) sonra tahta geçti. İlk işi sık sık iç huzursuzluklara yol açan çatışmaları önlemek için Türkler'den bir hassa ordusu kurmak oldu. Basra ve Vasıt dolaylarında yaşayan Zutlar'ın kendisine boyun eğmelerini sağladı ve onları Ayn Zerbe' ye sürdü (835). Bu arada başkentini Bağdat'tan Samerra'ya taşıdı, ayrıca o zamana değin yalnız savaşlara katılan Türkler'in halife divanına girmelerine ve devlet erkânı sayılmalarına izin verdi, giderek Araplar'ın yerine türk valiler atadı. Tarsus kalesinden aldığı büyük bir orduyla Bizans üzerine yürüyerek (838) İznik ve Ankara surlarını yıktırdı, Haymana yakınlarındaki Amorium kalesini ele geçirdi. Daha önce Memun'a karşı ayaklanmış olan Babek'i de yakalatıp işkenceyle öldürttü. Mutezile mezhebi mensuplarını da koruyan Mutasım zamanında Tanburi Ubeyde gibi bazı müzik ustaları da yetişti.

MUTASYON a. (fr. *mutation*'dan). Biyol. ve Genet. DEĞİŞİNİM'in eşanlamlısı.

MUTASYONİZM a. (fr. *mutationisme*'den). Biyol. DEĞİŞİNİMCİLİK'in eşanlamlısı.

MUTAT sıf. (ar. *iʿtiyād*'dan *muʿtād*). *Esk*. Alışılmış, her zaman olan, her zamanki: *"Kadıncağız mutadının hilafında bu gece, hatta yatmış uyumuş gibi görünmek lüzumunu bile hissetmemişti"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

MUTATABBİP sıf. (ar. *mutatabbib*). *Esk*. **1.** Sahte hekim. **—2.** Hekimliği pratik yoldan öğrenerek uygulayan diploma almamış hekim.

MUTATABIK sıf. (ar. *tetābuk*'tan *mutatabık*). *Esk*. Uyan, uygun; aslına uygun olan.

MUTATAHHİR sıf. (ar. *tatahhur*'dan *mutatahhir*). *Esk*. **1.** Temizlenmiş, yıkanmış. **—2.** Manevi yönden temizlenmiş, arınmış, günah ve kötülüklerden kurtulmuş.

MUTATAİM sıf. (ar. *teta*ʿ*um*'dan *muta-ta*ʿ*im*). *Esk*. Tadına bakan, tadan.

MUTATARRİB sıf. (ar. *tetarrub*'dan *mutatarrib*). *Esk*. Sevinmekten, sevinçten doğan canlılıkla coşan, coşkunluk duyan.

MUTATARRİF sıf. (ar. *tetarruf*'tan *mutatarrif*). *Esk*. Bir yana çekilen.

MUTATAVİL sıf. (ar. *tetāvül*'den *mutatavil*). *Esk*. **1.** Uzanan, uzayan. **—2.** Uzatılarak yükseltilen.

MUTATAVVIK sıf. (ar. *tetavvuk*'tan *mutatavvık*). *Esk*. **1.** Boynuna gerdanlık, kolye gibi süs eşyası takan. **—2.** Bir işin sorumluluğunu üstüne alan.

MUTATAVVİ sıf. (ar. *tatavvu*ʿ'dan *mutatavvi*ʿ). *Esk*. **1.** Nafile namaz kılan, nafile ibadette bulunan. **—2.** Mecbur olmadığı bir işi yapan. **—3.** Gönüllü asker için kullanılır.

MUTATAYYİB sıf. (ar. *tetayyüb*'den *mutatayyib*). *Esk*. **1.** Güzel koku, esans sürülmüş olan. **—2.** Güzel, hoş, tatlı, hoşa giden.

MUTATAYYİR sıf. (ar. *mutatayyir*). *Esk*. **1.** Kuşlara bakarak kötü, uğursuz sonuçlar çıkaran. **—2.** Geleceği kötü ve uğursuz gören.

MUTAVAAT a. (ar. *tavʿ*'dan *mutāvaʿat*). *Esk*. Boyun eğme, itaat etme, uyma: *"O, bu emri kemal-i mutavaatla ifaya hazırdı"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

—Esk. dilbilg. *Mutavaat eki*, dönüşlülük eki. ‖ *Mutavaat fiili*, dönüşlü fiil. ‖ *Mutavaat zamiri*, dönüşlü adıl.

MUTAVASSIL sıf. (ar. *tavaşşul*'dan *mutavaşşıl*). *Esk*. **1.** Bir yere ulaşan, kavuşan, erişen. **—2.** Arzusuna, isteğine erişen, isteği gerçekleşen.

MUTAVASSIT, -tı sıf. (ar. *tavassut*'tan *mutavassıt*). *Esk*. **1.** İki taraf arasında aracılık eden. **—2.** Orta halli halk sınıfından olan: *"Mutavassıt, iyi yürekli, biraz budalaca bir kadındı"* (H. E. Adıvar). **—3.** *Mutavassıt-ül-kamet*, orta boylu. **—4.** Ortalama: *"Her sahifede mutavassıt olarak on bir, azami on üç satır vardır"* (F. Köprülü).

—Tic. Ticari bir işi sonuçlandırmak üzere araya giren kişi (temsilci, komisyoncu vb.).

—Verg. huk. *Mutavassıt yükümlü* → ARA* YÜKÜMLÜ.

MUTAVASSITİN çoğl. a. (ar. *mutavassıt*'ın çoğl. *mutavassıtın*). *Esk*. **1.** Aracılık edenler. **—2.** Orta halli kimseler.

MUTAVATTIN sıf. (ar. *mutavattın*). *Esk*. Bir yeri yurt olarak seçip yerleşen.

MUTAVAZZIH sıf. (ar. *tavażżuh*'tan *mutavażżıh*). *Esk*. Açıklanan, açıklık kazanmış olan.

MUTAVELE a. (ar. *ṭūl*'den *muṭavele*). *Esk*. Bir işi sürüncemede bırakma, gereksiz yere uzatma.

MUTAVİ sıf. (ar. *mutāvaʿat*'tan *mutāvi*ʿ). *Esk*. Boyun eğen, uyan, itaat eden, uysal.

—Esk. dilbilg. Geçişsiz fiil.

MUTAVVAK sıf. (ar. *tatvik*'ten *mutavvak*). *Esk*. **1.** Halkalı, boynunda halka, zincir vb. olan. **—2.** Gerdanlık, kolye vb. takmış olan.

MUTAVVAKA a. (ar. *mutavvak*'tan *mutavvaka*). Esk. zool. Boynunda halka biçiminde ve kendi renginden daha koyu tonda tüyleri olan güvercin.

MUTAVVEL sıf. (ar. *tatvil*'den *mutavvel*). *Esk*. **1.** Uzatılmış, uzun. **—2.** Ayrıntılı olarak açıklanmış, genişletilmiş.

◆ a. Ed. Divan edebiyatında bir konuyu ayrıntılara yer vererek ele alan yapıt. (Karşt. MUHTASAR.)

—Esk. eğit. Medreselerde okutulan arap edebiyatı ile ilgili bir kitap.

Mutavvel (EL-), et-Teftezani'nin (öl. 1395) söz sanatları (retorik) ile ilgili arapça yapıtı. Sekkâki'nin (öl. 1299), *Mihtah ül -ulum* adlı yapıtına dayanan bu kitap 1347'de tamamlandı. İstanbul'da iki kez (1844, 1872) basıldı. Türk yazarlarından Ebubekir Gürani (öl. 1605) tarafından arapça olarak şerh edildi. Ramazanzade Abdunnafi İffet Efendi tarafından da *en Nef' ül-muavvel fi tercemeti telhisi ve'l -Muavvel fi tercemeti telhisi ve'l-mutavvel* adı ile türkçeye çevrildi.

MUTAVVELAT çoğl. a. (ar. *mutavvel*'in çoğl. *mutavvelāt*). *Esk*. **1.** Uzatılmış şeyler. **—2.** Ayrıntılı olarak anlatılmış, genişletilmiş yazılar.

MUTAVVELE sıf. (ar. *mutavvel*'in dişl. *mutavvele*). *Esk*. Uzatılan, genişletilen, ayrıntılara yer veren: *Makale-i mutavvele* (ayrıntılı makale).

MUTAVVİF sıf. (ar. *mutavvif*). İsl. Hacıların Mekke'de hac uygulamalarını (menasik-i hac), kurallarına uygun yapmalarına yardımcı ve önder olan görevli.

MUTAYEBAT çoğl. a. (ar. *mutayebe*'nin çoğl. *mutayebat*). *Esk*. Eğlenceli hikâyeler, fıkralar.

MUTAYEBE a. (ar. *tayb*'dan *mutayebe*). *Esk*. Karşılıklı şaka yapma, şakalaşma.

—Ed. Divan edebiyatında şaka, eğlenceli öykü, fıkra.

MUTAYYEB sıf. (ar. *tatyib*'den *mutayyeb*). *Esk*. **1.** Gönlü hoş edilmiş, sevindirilmiş. **—2.** Güzel koku sürünmüş.

MUTAYYEBEN be. (ar. *mutayyeb*'den, *mutayyeben*). *Esk.* **1.** Sevindirilerek. **—2.** Güzel kokular sürülerek.

MUTAYYEBİN ya da **MUTAYYEBÛN** çoğl. a. (ar. *mutayyeb*'in çoğl. *mutayyebin, mutayyebūn*). *Esk.* **1.** Gönlü hoş tutulmuşlar. **—2.** Güzel koku sürünmüşler.

MUTAZACCİR a. (ar. *tazaccur*'dan *mutazaccir*). *Esk.* İç sıkıntısına düşen, içi sıkılan, içi daralan, sıkıntılı.

MUTAZALLİL a. (ar. *tazallül*'den *mutazallil*). *Esk.* **1.** Gölgede kalan, gölgede bulunan. **—2.** Korunan.

MUTAZALLİM sıf. (ar. *tazallum*'dan *mutazallim*). *Esk.* Kendisine yapılan haksızlık ve zulümden şikâyet eden, yakınıp sızlanan.

MUTAZALLİMANE be. (ar. *mutazallim* ve fars. *-āne*'den *mutazallimāne*). *Esk.* Yapılan zulüm ve haksızlıktan yakınanlara yakışır biçimde.

MUTAZALLİMİN çoğl. a. (ar. *mutazallim*'in çoğl. *mutazallimin*). *Esk.* Şikâyet edenler, sızlananlar.

MUTAZAMMIN sıf. (ar. *tazammun*'dan *mutazammın*). *Esk.* **1.** İçine alan, kapsayan. **—2.** Kefil olan. **—3.** *Mutazammın olmak*, içine almak, kapsamak; kefil olmak.

MUTAZARRI sıf. (ar. *tazarru*ᶜ'dan *mutazarrı*ᶜ). *Esk.* Yalvarıp yakaran, niyaz eden.

MUTAZARRIANE be. (ar. *mutazarrı*ᶜ ve fars. *-ane*'den *mutazarrı*ᶜ*āne*). *Esk.* Yalvarıp yakaranlara yakışır biçimde, yalvararak, niyaz ederek.

MUTAZARRIİN çoğl. a. (ar. *mutazarrı*ᶜ'nın çoğl. *mutazarrı*ᶜ*in*). *Esk.* Yalvarıp yakaranlar.

MUTAZARRIR sıf. (ar. *tazarrur*'dan *mutazarrır*). *Esk.* **1.** Zarara uğramış, zarar görmüş. **—2.** *Mutazarrır olmak*, zarar görmek, kayba uğramak: *"Bundan da bütün memleket mutazarrır olur"* (H. C. Yalçın).

MUTAZARRİF sıf. (ar. *tazarruf*'tan *mutazarrif*). *Esk.* Sahte tavrıyla zarif, şık görünmeye çalışan, zarafet satan.

MUTAZAVVI sıf. (ar. *tazavvu*ᶜ'dan *mutazavvı*ᶜ). *Esk.* Güzel kokusu çevreye yayılan.

MUTAZIT BİLLAH (Ebülabbasi Ahmet bin Talha), abbasi halifesi (Samerra 857 - Bağdat 902). Mutemit'in ölümünden (892) sonra halifelik makamına geçti. On yıl süren halifeliği sırasında, önce Hariciler'e karşı bir sefer düzenleyerek onları egemenliği altına aldı (894); ardından halifeliğine karşı çıkan Beni Dülefler'i ortadan kaldırdı. Azerbaycan valisi Muhammet bin Ebilsac ile azatlı kölesi Vasıf'ın Mısır'ı alma girişimlerini önledi. Ancak, aynı yıl Karmatiler'e yenildi. Zehirlenerek öldürüldüğü söylenir.

MUTBİK sıf. (ar. *itbāk*'tan *mutbik*). *Esk.* **1.** Bir şeyi örten ve bürüyen. **—2.** Devamlı, sürekli: *Cünun-ı mutbik* (sürekli delilik). **—3.** Bütün, tam.

MUTBİKA sıf. (ar. *mutbik*'in dişl. *mutbika*). *Esk.* **1.** Bir şeyi örten, etrafını bürüyen. **—2.** Bütün, tam.
—Esk. dilbilg. *Huruf-ı mutbika*, sat, dat, tı, zı vb. söylendiğinde dili üst damağa değdiren harfler.

MUTÇULUK a. En yüce iyilik olarak kabul edilen mutluluğu temel alan ahlak kuramı. (Esk. eşanl. İSTİSADİYE.)

MUTEATTIL sıf. (ar. *ta*ᶜ*attul*'dan *mute*ᶜ*attıl*). *Esk.* İşsiz kalan, boşta olan.

MUTEBER sıf. (ar. *i*ᶜ*tibār*'dan *mu*ᶜ*teber*). *Esk.* **1.** İtibarı olan, hatırı sayılan. **—2.** Güvenilir, sözü geçer, inanılır, sağlam, makbul. **—3.** Geçerliği olan, kabul edilir. **—4.** *Muteber olmak*, geçerli olmak, yürürlükte bulunmak.

MUTEBERAN çoğl. a. (ar. *mu*ᶜ*teber*'in fars. çoğl. *mu*ᶜ*teberān*). *Esk.* **1.** Bir bölge, bir şehir ya da bir mesleğin ileri gelenleri. **—2.** İtibarlı, hatırı sayılır kimseler.

MUTED sıf. (ar. *ta*ᶜ*dād*'dan *mu*ᶜ*ted*). *Esk.* Sayılmış, adetlendirilmiş.

MUTEDİL sıf. (ar. *itidāl*'den *mu*ᶜ*tedil*). Esk. **1.** Düşünce, eylem gibi şeylerde aşırıya kaçmayan, ılımlı. **—2.** Ölçülü, uysal.
—Esk. denizc. *Mutedil sürat*, denizde çatışmayı önleme tüzüğü kuralları gereğince, sisli ve puslu havalarda ya da yağmur ve kar fırtınalarında ya da görüşü azaltan benzeri durumlarda gemilerce uygulanacak olan hız, belirtir.
—Esk. fiz. Elektriğe karşı tepki göstermeyen, nötr.
—Esk. kim. Turnusol kâğıdı gibi bir ayraç karşısında asit ya da alkali tepkimesi göstermeyen, nötr.
—İklimbil. ILIMAN'ın eşanlamlısı.

MUTEDİL a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

Mutedil hürriyetperver fırkası (Mutedil liberaller), Berat mebusu İsmail Kemal, Kerbela mebusu Mehdi, Zor mebusu Hızır ve Şefik el Müeyyet, Priştine mebusu Hasan beylerle Halep mebusu Nafi Paşa tarafından İstanbul'da kurulan (kasım 1909) siyasi parti. İkinci meşrutiyet parlamentosu içinde kurulan ilk muhalefet partisidir; dağılan Ahrar fırkası'nın bir devamı sayılabilir. Meclis içinde ve dışında önemli bir varlık gösteremeyen parti, 1911'de Hürriyet ve İtilaf fırkası'yla birleşti.

MUTEDİLLİK a. Mutedil olma durumu, ılımlılık.

MUTEKAD a. (ar. *i*ᶜ*tikād*'dan *mu*ᶜ*tekād*). *Esk.* İnanılan, itikat edilen şey.

MUTEKİF sıf. (ar. *i*ᶜ*tikāf*'tan *mu*ᶜ*tekif*). *Esk.* **1.** Bir ibadethaneye çekilerek vaktini ibadetle geçiren. **—2.** Ramazanda camide ibadet etmek için bir köşeye çekilen.

MUTEKİT a. (ar. *i*ᶜ*tikād*'dan *mu*ᶜ*tekid*). *Esk.* Bir şeye inanan, bağlanan kimse, dini bütün, inançlı kimse.

MUTEL, -lli sıf. (ar. *i*ᶜ*tilāl*'den *mu*ᶜ*tell*). *Esk.* Hasta, sakat, illetli.
—Esk. dilbilg. Arapçada içinde illetli harf bulunan kelime. ‖ *Mutell-ül-ayn*, orta harfi illetli olan üçlü kök. ‖ *Mutell-ül-fa*, ilk harfi illetli olan üçlü kök. ‖ *Mutell-ül-lam*, son harfi illetli olan üçlü kök.

MUTEL (Hasan Fehmi), türk besteci (İstanbul 1885 - *ay. y.* 1964). Birçok çalgıyı çalmayı öğrendi. Özellikle kemençeci olarak tanındı. Verimli bir besteciydi. Çok sayıda peşrev ve sazsemaisinin yanı sıra, ağırsemailer, yürüksemailer ve şarkılar besteledi. En ünlü yapıtı, *Pek muzdaribim ey gül-i ter* diye başlayan acemkürdi şarkısıdır.

MUTELA a. (yun. *mytilos*, midye'den geldiği sanılır). Yumurta biçiminde, kalın, içi sedefli (genellikle pembe ya da menekşe renginde) kavkılı ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Nil'de ve Tropikal Afrika'nın tatlısularında yaşar. *Mutelidae* familyasının örnek tipi.)

MUTELİDAE a. Kavkılarının içi sedefli ikiçenetli yumuşakça familyası. (Değişik biçimlerde olabilen kavkılarının tepesi düz ya da yontulmuş gibi olabilir; menteşede birçok diş bulunur. Başlıca cinsleri: *Diplodon, Anondites, Mutela, İridina, Aspatharia.* Daha çok Amerika, Afrika ve özellikle de Tanganyika gölünde yaşar. Kretase devri topraklarından başlayarak fosillerine rastlanır.

MUTEMET a. (ar. *i*ᶜ*timād*'dan *mu*ᶜ*temed*). *Esk.* **1.** Resmi dairelerin para işlerine bakan görevli; avans alarak hak sahiplerine usulüne göre para veren kimse. **—2.** İslam hükümetlerinde vezirlere verilen unvan. **—3.** *Mutemedün-aleyh*, kendisine güvenilen, itimat edilen kimse.
◆ sıf. Güvenilen, kendisine itimat edilen.
—Tic. *Mutemet şirket*, ticaret ve sanayi şirketlerinin muhasebesine, vergi işlerine bakan ve genel olarak, hesap uzmanlığına ait işlerle uğraşan kuruluş.

MUTEMET HAN, asıl adı **Muhammet Şerif,** iran kökenli baburlu asker ve tarihçi (öl. Delhi 1639). İran'dan Hindistan'a giderek hint-türk imparatoru Cihangir'in hizmetine girdi (1608). Askerlik alanında gösterdiği başarılar sonunda komutan olarak "Mutemet Han" unvanını aldı (1622). Cihangir'in yerine geçen Şahcihan'ın Dekkan seferine (1631) bahşi sıfatıyla katılarak her iki hükümdarın yaşamöyküsünü yazmakla görevlendirilince *İkbalname-i Cihangiri* adlı tarih yapıtını kaleme aldı.

MUTEMETLİK a. Mutemedin görevi.

MUTEMİR sıf. (ar. *i*ᶜ*timār*'dan *mu*ᶜ*temir*). *Esk.* **1.** Bir yeri ziyaret eden. **—2.** Kâbe'yi hac zamanı ya da bunun dışında tavaf eden.

MUTEMİT (Ebulabbas Ahmet bin Cafer **EL-**) [Samerra 843 - Bağdat 892], abbasi halifesi (870-892). Halife olur olmaz (870) işlerin bir bölümünü vezirine, çoğunu da kardeşi Ebu Ahmet el-Muvaffak'a bıraktı. Muvaffak, Zenc ayaklanmasını bastırarak ülkede düzeni sağlamayı başardı. Mutemit döneminde (870-892) Maveraünnehir'de Samaniler devleti ortaya çıktığı (874) gibi Mısır'da Ahmet bin Tolun da Tolunoğulları devletini kurdu (884). Önceleri başarı elde edilemezken sonraları Bizanslılar ile yapılan savaşlarda kimi başarılar kazanıldı (883). Mutemit, Muvaffak ölünce kendi oğlundan sonra onun oğlunu ikinci veliaht yaptı. 892'de başkenti Samerra'dan Bağdat'a taşıdı ve aynı yıl orada öldü.

MUTENA sıf. (ar. *i*ᶜ*tinā*'dan *mu*ᶜ*tenā*). *Esk.* **1.** Özenle, dikkatle seçilmiş, özenle yapılmış. **—2.** Önemli, seçkin: *"Anlaşılıyor ki en mutena musiki fasıllarında bile âşık tarzında eserler ve mahalli türküler kıymet bulmuş"* (F. Köprülü).

MUTENYE a. Tropikal Afrika'da yetişen ve sarımsı esmer ya da gri-siyah damarlı kırmızımsı, ince dokulu, sert ve ağır bir odun veren ağaç. (Odunu mozaik parke, doğrama, mobilya, fırça, torna, kaplama işlerinde kullanılır. Bil. a. *Guibourtia arnoldiana.*)

MUTER, -rri sıf. (ar. *mu*ᶜ*terr*). *Esk.* Çok yoksul olduğu halde dilenmeyen.

MUTEREF sıf. (ar. *i*ᶜ*tirāf*'tan *mu*ᶜ*teref*). *Esk.* İtiraf olunmuş, gizlenmeyip söylenmiş.

MUTERİF sıf. (ar. *i*ᶜ*tirāf*'tan *mu*ᶜ*terif*). *Esk.* Kendi kusurlarını ve suçlarını gizlemeyip açıklayan: *"... şâyân-ı tevbih olacağımı dahi mu'terif isem de..."* (Mustafa Reşit Paşa, XIX. yy.).

MUTERİZ sıf. (ar. *mu*ᶜ*teriż*). *Esk.* Başkalarının söz ya da görüşüne bir bahaneyle muhalefet eden, karşı çıkan: *"Almanlar, Sarıkamış taarruzuna muterizmişler"* (Y. K. Beyatlı).

MUTERİZA → MUTARIZA.

MUTESA I Nabulagala (1838'e doğr. - 1884), Buganda (Uganda) kralı (1850 -1884). Misyonerleri ve gezginleri (özellikle Stanley'i) çok iyi karşıladı.

MUTESA II (Edward Frederick), eski Buganda (Uganda) kralı (*kabaka*) [Mengo, Kampala yakınında, 1924 - Londra 1969]. Anayasal reformlardan, hatta bağımsızlıktan yanaydı; 1953'te Londra'ya sürüldü, 1955'te görkemli bir biçimde geri döndü. Çok muhafazakâr olan Mutesa II Milton Obote'nin hükümet darbesiyle (1966) tahttan indirildi.

MUTESİF sıf. (ar. *i*ᶜ*tisāf*'tan *mu*ᶜ*tesif*). *Esk.* **1.** Doğru yoldan, insaftan ayrılıp, haksızlığa sapan. **—2.** Zulmeden, zalim.

MUTEZ BİLLAH (Ebuabdullah Muhammet **EL-**), abbasi halifesi (öl. 869). Mustain'in yerine halife oldu (866). İlk iş olarak kendisine ardıl seçilen kardeşi Müeyyet'i öldürttü, öteki kardeşi Ebuahmet'i ise zindana attırdı. Bağdat'ta çıkan karışıklıkları güçlükle önledi (868). Aynı yıl Hicaz valisi olmak isteyen türk kökenli komutanı Boğa'yı da öldürttü. Ertesi yıl ulufelerini alamayan askerler ayaklanınca çok varlıklı olan annesinden istediği parasal yardımı sağlayamayan Mutez zindana atılarak öldürüldü.

MUTEZİ sıf. (ar. *i'tiza"*dan *mu'tezi*). *Esk.* Bir şeye ya da bir yere ait olduğunu iddia eden.

MUTEZİL sıf. (ar. *i'tizāl*'den *mutezil*). *Esk.* İçinde yaşadığı toplumdan ayrılarak bir tarafa çekilen.

MUTEZİLE a. (ar. *mu'tezil*'in dişl. *mu'tezile*). İslam dünyasında kuramsal kelam biliminin ortaya çıkmasına yol açan düşünce akımı, mezhep.

—ANSİKL. Mutezile akımına ya da mezhebine, "ayrılanlar, bir kenara çekilenler" anlamına gelen bu adın neden verildiği yeterince aydınlatılmış değildir. Bu konuda çoğunlukla benimsenen açıklama şöyledir: mezhebin ilk ve önde gelen bilginlerinden Vasıl bin Ata'nın, büyük günah (kebire) işleyenlerin dinsel açıdan durumlarının ne olacağı konusunda, hocası Hasan-ı Basri'nin görüşüne katılmaması üzerine Hasan-ı Basri "Vasıl bizden ayrıldı (i'tezele)" demiş ve bundan sonra Vasıl'ın görüşlerine katılanlara "ayrılanlar" anlamına *mutezile* adı verilmiştir. Bir başka görüşe göre Vasıl, büyük günah konusunda daha önce benimsenen tüm görüşlerden ayrıldığı için, mezhep "mutezile" adını almıştır. Son zamanlarda yapılan araştırmalar, mutezile ileri gelenlerinin ibadet ve riyazete düşkün kişiler olduklarını ortaya çıkarmış; bu nedenle doğubilimci Goldziher, mutezile teriminin halktan ayrı yaşayanlar, dünya nimetlerinden elini eteğini çekerek kendilerini ibadete verenler anlamına geldiği görüşünü ortaya atmış ve bu görüş oldukça ilgi görmüştür. Ayrıca, mutezile ileri gelenleri kendilerini *Ehl ül-adl ve't-tevhit* (adalet ve tevhit topluluğu) diye de adlandırmışlardır. Bunun nedeni, *adalet* ve *tevhit* kavramlarının, bu mezhepte özel bir değer ve anlam taşımasıdır. Kaynaklarda, mutezile mezhebi *kaderiye* adıyla da anılır. Mezhepler tarihçisi Abdülkahir Bağdadi'ye göre, onlara bu adın verilişinin nedeni, insanın kendi eylemlerini takdir etme ve yaratma gücünde olduğunu, Allah'ın bu eylemler üzerinde etkisi bulunmadığını düşünmeleri, daha yaygın bir görüşe göre, Hz. Muhammet'in yasaklamış olmasına karşın kader sorununu irdelemeleri ve tartışmaya açmalarıdır. Bu nedenle mutezile bilginleri, mezheplerinin kaderiye adıyla anılmasını hoş görmezler.

Mutezile mezhebinin ilk kez ne zaman ve nerede ortaya çıktığı da tartışma konusudur. Yaygın görüşe göre, bu mezhep Vasıl bin Ata (öl. 748) ve arkadaşı Amr bin Ubeyd (öl. 761) tarafından Basra'da ilk olarak oluşturulup ortaya atılmıştır. Vasıl, halife Ali'nin torunu Muhammet bin el-Hanefiye'nin öğrencisi olduğundan mutezilenin temelini daha eskilere götürüp Hz. Muhammet'e bağlayanlar da vardır.

Mutezile mezhebi Emeviler döneminde (661-750) gelişmeye başladı. Son iki emevi halifesi Yezit bin Mervan ve Mervan bin Muhammet bu mezhebi kabul ettiler. Mutezile, Abbasiler döneminde en parlak çağını yaşadı ve yine bu dönemde çöktü. Halife Memun, mutezileyi devletin resmi mezhebi ilan etti; mezhebin müslümanlar arasında yayılması için çaba sarf etti. Ebu Huzeyl, Bişr bin Mutemir, Sümame, Kadı Ahmet, Nazzam, Cahiz, Ebu Ali Cübbai gibi mutezilenin ünlü bilgin ve düşünürleri bu dönemde yetiştiler. Ne var ki, kuramsal olarak adaletin üstünlüğünü ve insanın özgürlüğünü savunan mutezile, uygulamada siyasal gücün desteğini sağlayınca, karşı görüşte olanları baskı altında tutmayı yeğledi. Özellikle halife Memun, Kuran'ın *yaratılmış* (mahluk) olduğu görüşüne katılmayan sünni bilginleri acımasızca cezalandırdı. Örneğin, ünlü mezhep kurucusu Ahmet bin Hanbel, bu yüzden 28 ay süreyle zulüm ve işkence gördü. Müslümanlık tarihinde *mihne olayı* diye anılan bu sıkıntılı durum, halife Mutasım (833-841) ve Vasık (841-846) dönemlerinde de sürdü. Bu tutum, mutezile mezhebinin giderek halkın gözünden düşmesine ve sonuçta ehl-i sünnetin güçlenmesine yol açtı. Mütevekkil'in halifeliği sırasında (846-861) mutezilenin parlak dönemi son buldu. Özellikle 912'ye doğru Ebül Hasan el-Eş'ari'nin bu mezhepten ayrılarak yeni bir akımı başlatması mutezile için tam bir yıkım oldu. Sonraki sınırlı başarılar da mezhebin yaşamını sürdürebilmesi için yetmedi. Mezhep, görüşlerini ancak şiilik içinde belli bir oranda koruyabildi. Günümüzden yaklaşık yüz yıl öncesine kadar fazla önemsenmemiş olan mutezile, son zamanlarda birçok çağdaş müslüman ve müslüman olmayan araştırıcının dikkatini çekti ve islam dininin gelişip güçlenmesinde, islam ilkelerinin yabancı din ve kültürlere karşı savunulmasında, yaşatılmasında mutezilenin çok büyük hizmetleri olduğu saptandı; ayrıca mezhebin kuramsal görüşleri, çağdaş islam düşüncesinin oluşmasında etkin rol oynadı.

Bütün mutezile bilginleri düşünce sistemlerini *usul-i hamse* (beş ilke) adını verdikleri beş ana noktada toplarlar:

1. *Tevhit* (Allah'ın birliği) *ilkesi:* mutezilenin en büyük ağırlık verdiği ilkedir. Bütün islam mezhepleri Allah'ın birliğini kabul etmekle birlikte, mutezileye göre özellikle Allah'ın sıfatlarını O'nun özvarlığından (zat) ayrı ve ezeli sayan anlayış, bir bakıma Allah'tan başka gerçekler bulunduğunu kabul etmiş olur ki, bu, tevhit ilkesine aykırıdır. Bu nedenle mutezile "Allah bilen, gören, işitendir" demekle birlikte, *bilme* (ilim), *görme* (basar), işitme (sem') gibi bağımsız ezeli sıfatlar kabul etmez ve bunun tersini düşünen ehl-i sünneti, bir bakıma tevhit ilkesini zedelemekle suçlar. Ehl-i sünnet bilginleri ise mutezileyi Allah'ın sıfatlarını inkâr etmek, O'nun niteliksiz ve hiçbir etkinliği olmayan (muattal) bir varlık olduğunu kabul etmekle suçlarlar.

2. *Adalet* (adl) *ilkesi:* mutezile, Allah'ın adaletli olduğu inancına özel bir önem verdiği için "ashab ül-adl" diye de adlandırılır. Mutezile inancına göre, insanın kötü işleri, Allah'ın yazgısının bir sonucu değildir. İnsan, bunları kendi gücü ve özgür iradesi ile seçer ve yapar; bu nedenle de yaptıklarından sorumlu tutulur. Eğer bu işleri kadere bağlar ve Allah'tan kaynaklandığı söylenirse ya insanın yaptıklarından sorumlu tutulmaması gerektiği ya da Allah'ın acımasız olduğunu düşünmek gibi çelişkili ve mantık dışı bir durum ortaya çıkar. Mutezileye göre, ikisi de olanaksız olduğundan geriye insanın sınırsız özgürlüğünü tanımak kalır. Ehl-i sünnet bilginleri bu düşüncenin Allah'ın gücünü ve iradesini sınırlama, insanın eylemlerinin bir bölümünü O'nun güç ve iradesinin alanı dışında tutma anlamına geldiğini, bunun da tanrılık kavramına ters düştüğünü öne sürerler. Ehl-i sünnete göre insanın, Allah ne kadar verdiyse o kadar özgürlüğü vardır.

3. *Ödüllendirme ve cezalandırma bildirimi* (vaat ve vait): Allah, adaletli olması nedeniyle iyilik yapanları cennette ödüllendireceğini, kötülük yapanları cehennemde cezalandıracağını haber vermiştir. Ödül ve ceza, insanın özgür, Allah'ın da adaletli olmasının sonucudur. Allah'ın varlık ve birliğini tanımayanlar gibi içki, zina, hırsızlık, faizcilik, savaştan kaçma vb. büyük günah (kebire) işleyenler de (fasıklar) sürekli cehennemde kalacaklardır. Tövbe etmedikleri ya da günahlarını bağışlatacak değerde daha iyi iş ve eylemleri olmadığı takdirde bunlara şefaat edilmesi ya da Allah'ın bunları bağışlaması olanaksızdır. Ehl-i sünnet de vaat ve vaidi kabul etmekle birlikte, Allah için olanaksızlık düşünülemeyeceğini savunur.

4. *Orta yer* (menzile beyn el-menzileteyn): mutezileye göre inkâr ve şirk günahları işleyen kâfir, öteki büyük günahları (kebair) işleyenler ise ne kâfir ne de mümindir; ikisinin arasında bir yerdedir. Mutezile, bu gibilere *fasık* adını verir ve tövbesiz ölürlerse süresiz cehennemlik olacaklarını öne sürer. Ehl-i sünnet ise Kuran'da bildirildiği gibi inanç ilkelerini içtenlikle benimsemiş bir insanın, başka ne tür günah işlemiş olursa olsun, Allah'ın affını kazanabileceği görüşündedir.

5. *İyiliği buyurma, kötülüğü yasaklama* (emr bil-maruf nehy anil-münker): her müslüman, gücüne ve koşullara göre bu görevi yerine getirmekle yükümlüdür. Bunun anlamı, toplumda adaletli ve ahlak ilkelerine uygun bir düzen gerçekleştirilmesidir. Ancak, mutezilenin bu uygulamada ileri gitmesi, mezhebin egemen olduğu dönemlerde öteki kesimlere karşı haksızlık ve işkencelere yol açmıştır.

Mutezileye göre, ahirette Allah'ın görülmesi olanaksızdır. Allah'ın varlığını, iyi ve kötüyü akılla kavrama olanağı vardır. Bu konularda ehl-i sünnet mutezileden farklı görüştedir.

MUTEZİM sıf. (ar. *i'tizam*'dan *mu'tezim*). *Esk.* **1.** Kendi yoluna giden. **—2.** Bir işe hevesle başlayan. **—3.** Dayanıklı, sağlam.

MUTEZİR sıf. (ar. *i'tizār*'dan *mu'tezir*). *Esk.* Özür dileyen.

MUTFAK a. (ar. *maṭbaḫ*'tan). **1.** Bir evin, bir lokantanın, bir otelin vb. yemek hazırlamaya ayrılmış bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Hazırlanış biçimi açısından ele alınan yemekler.

—Tar. *Topkapı sarayı mutfakları.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mutfak, evin özel bir bölümüdür. Burada yiyecekler temizlenerek hazırlanır, pişirilip kotarılır ve gerektiğinde saklanır. Bugüne kadar mutfak yapıları birçok değişiklikler geçirdi. Antikçağ'da mutfağın nasıl düzenlendiği üzerine yeterli bilgi yoktur. *Odysseia*'da mutfak, erkeklerin toplandığı büyük salondur; İ.Ö. V. yy.'da bağımsızlaşan bu bölüm, dairelerin arka bölümlerinde yer alır *(Olynthos).* Roma'da mutfağın ocağı önce atrium'un ocağıdır; daha sonra I. yy.'da bu bölüm bağımsızlaşır. Pompei'de, Vettii'nin, Pansa'nın, Meleagros'un evinde bir fırının ve eviyenin yer alması bu konuda kuşku bırakmaz; Fullonica'nın evinde ayrıca mutfak aletleri de bulunmuştur.

XX. yy.'da mutfak, işlevsel bir bölüm oldu, aletler ve mutfak eşyaları, ferahlık sağlayacak biçimde düzenlendi, bakımın kolaylaşması ve daha akılcı bir kullanım amaçlandı (görüş yüksekliğinde fırınlar, geniş tezgâhlar, vb.).

Eski türk kentlerinde ise mutfaklar evin dışında bir yerde ya da zemin katlarındaydı. Bugün hâlâ Anadolu'nun birçok yerinde eski tip mutfak kullanılır. Bu tip mutfaklarda yemek ve ekmek pişirmek için tandır, ocak, fırın, kap kacağı koymak için raflar (terekler) vardır. Mutfaklarda yemek yenen yere de seki denir. Mutfak tipleri değişik bölgelerde farklılık gösterir. Örneğin Batı Anadolu'da mutfak genellikle evin dışındadır; içinde taştan yapılmış ocağı bulunur. Orta ve Kuzey Anadolu'da evin içinde ocağı bulunan bir odadadır. Siirt'te ise evlerin çoğunlukla ayrı bir mutfağı yoktur. Yemekler, duvarın içine yerleştirilmiş tifte denilen ocaklarda pişirilir. Evlerin ortaklaşa bir tandırı vardır.

• *Türk mutfağı.* Genelde iki bölümden oluşur. Birincisi osmanlı başkentleri ve büyük kentlerdeki saray, konaklardan kaynaklanan saray mutfağı, ikincisi ise yöresel türk mutfağıdır. Saray mutfağı özellikle İstanbul'da gelişme göstermiş, saray erkânının bir sofra etrafında toplanması o dönemin

Büyük Larousse

Topkapı sarayı **mutfaklarından** biri

Lauros-Giraudon

***Mutfak** içi*
Joachim Beuckelaer, flaman okulu
Louvre müzesi, Paris

önemli sosyal hareketlerinden biri sayılmıştı. Bu yüzden aşçıların tüm yaratıcılıklarını, becerilerini gösteren zengin ve lezzetli yemek türleri doğdu. Ancak son yıllardaki kentleşme ve büyük kentlere göç, bazı yöresel yemeklerin yurdun her yerine yayılmasına neden oldu. Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip Türkiye'de halkın beslenmesi tahıla dayanıyordu. XI. yy.'dan başlayarak buğdayın beslenmede payı büyüktü. Kışın Anadolu'da buğday ateşte kavrularak yendiği gibi, değişikliğe uğratılarak yarma ve bulgur da yapılırdı. Una tuz katılarak yapılan ekmek tandırda ya da fırında pişirilirdi. En çok pişirilen ekmek türü, bugün de önemini koruyan yufkaydı. Sıcak külde pişirilen ekmeğe kömeç denilirdi. Buğday unu ve etten tutmaç; haşlanmış darı, yağ ve şekerden kavut pişirilirdi. Başta darı olmak üzere buğday ve arpadan boza yapılırdı. Biberli pirinç (dane), zerde, mantı, erişte, tarhana çorbası, herise (keşkek), kalye, borani, pişmiş baş, ciğer kebabı, kebap (söklüncü), tirit, helva, paluze, kadayıf, gülbeşeker, baklava belli başlı yiyecekler arasındaydı. Patlıcan, şalgam, havuç, kabak, karapazı, ıspanak, kereviz, börülce, bakla ve çeşitli yabani otlardan değişik yemekler yapılırdı. Sütten yağ, peynir, yoğurt, ayran ve kurut elde edilirdi. Yahni, kebap, kızartma ve tencere yemeklerinde sığır, kuzu, koyun, keçi, kümes hayvanı ve av etleri kullanılırdı. İçinde et bulunmayan yemeklere yavan aş denirdi. Yiyeceklerin dayanıklı kalması için de kurutulmuş et, sucuk, pastırma, kurutulmuş sebze ve meyveler hazırlanırdı. Birçoğu bugünkü türk mutfağında da yer alan bu yiyecekler XV. yy.'da yeni çeşitlerle zenginleşti. Saray mutfağına karides, istiridye girdi. Saray ve konaklarda pişirilen kaymaklı saray ekmeği, saray lokması, helvayı hakani, vezirparmağı, hünkârbeğendi vb. giderek yaygınlaştı. Tanzimat'tan sonra ise türk mutfağı Batı' dan etkilendi. İlk türk yemek kitabı olan Mehmet Kâmil'in *Melce üt-tabbahin*'i (aşçıların sığınağı) 1844'te yayımlandı. Geleneksel türk mutfağında, yemekler bakır kaplarda ve odun kömürü ateşinde pişirilirdi. Günümüz koşullarında bu yöntem bırakılmıştır. Koyun eti, hayvani yağlar, un, yoğurt yemeklerin ana malzemesidir. Yemeklerin görünümünü ve lezzetini artırmada kullanılan tat ve renk vericilerin başında domates, domates salçası ve soğan gelir. Baharat kullanımı yörelere göre değişirse de karabiber, kimyon, yenibahar, dolma, sarma, köfte ve et yemeklerinin yapımında lezzet artırıcı olarak kullanılır. Vanilya, limon kabuğu rendesi, tarçın sütlü ve meyveli tatlıların aroma sağlayıcısıdır. Yemeklere ekşi tat sirke, limon suyu, koruk ve nar ekşisiyle verilir. Türk mutfağında yemekler, çorbalar, etli yemekler, hamur işleri, sütlüler ve zeytinyağlı yemekler olmak üzere beş gruba ayrılabilir. Türk yemeklerinin belirtici özellikleri ise şunlardır: yemekler tarımsal ve hayvansal ürünlere dayanır; halkımızın yaşadığı coğrafi bölgelere göre değişiklikler gösterdiği gibi sosyal yapıya göre de değişiklikler gösterir. Gelenek, görenek ve dini yapı yemekleri etkilemiş, özel günlerde ve törenlerde değişik yemekler ortaya çıkmıştır. Türk mutfağı komşu kültürler ile alışverişte bulunmuştur. Batı kültürüne açılma, hızlı sanayileşme ve kentleşme, kadının çalışma hayatına katılması, okur-yazar oranının artışı da türk mutfağındaki değişmenin nedenleri arasındadır.

■—İkonogr. Mutfak ve aşçı konusunu en sık Kuzey okulları işlemiştir: Albrecht Dürer' in *Ev hanımı ile aşçı*, Hans Baldung Grien'in *Bir tavşanın karnını yaran aşçı* adlı gravürleri vardır. Beuckelaer ve Aertsen bu temayı çok sık işlediler. Ayrıca, Louvre'da: Van Mieris'in *Aşçı kadın*, Metsu' nun *Patates soyan kadın*, Gerard Dou' nun *Hollandalı aşçı kadın*, W. Kalf'ın *Rüstik bir mutfağın içi;* Amsterdam'da Rijksmuseum'da, Vermeer'in *Aşçı kadın* gibi yapıtlarını saymak gerekir. Jeaurt, Desportes ve özellikle Chardin, bu türün ustaları sayılır.

■—Tar. *Topkapı sarayı mutfakları.* Padişahın yemekleri sarayda özel olarak, Kuşhane mutfağı'nda kuşçubaşı tarafından pişirilirdi. Valide sultan, şehzadeler ve harem halkından ileri gelenlerin yemekleri ise Has mutfak'ta hazırlanırdı. Bugün Topkapı sarayı'nın, Kuşhane mutfağı dışında ayakta kalan mutfak binaları Divan meydanı denilen ikinci avlunun, Orta kapı'dan (Babüsselam) girilince sağ yan revaklarının arkasındadır. Bu mutfakların bölümlerine ikinci avludan Helvahane, Has mutfak, Aşağı mutfak adları verilen üç kapıdan geçilerek ulaşılırdı ki, bugün bu kapı geçitleri durmaktadır. Mehmet II'nin yaptırdığı yeni sarayın mutfakları, Aşağı mutfak kapısından girilince karşıya gelen dört kubbeli bölümdür. Ocak bacaları da duvar içindedir. Süleyman I döneminde artan saray halkına bu mutfaklar yetmediğinden Mehmet I döneminden kalan dört mutfağa Mimar Sinan tarafından altı kubbeli bir bölüm daha eklenmiştir. Selim II döneminde çıkan bir yangınla içersindeki çok kıymetli yemek takımları, çin porselenleri ve başka araç-gereçler tamamen yanmıştır. Mimar Sinan tarafından yeni baştan onarılıp kubbeli ve bacalı on bölüm daha eklenerek mutfaklar büyütülmüştür. Topkapı sarayı mutfaklarından Aşağı mutfak'ın ilk iki bölümü Has mutfak ve Validesultan mutfağı'ndan oluşur. Ondan sonra Harem mutfağı, Kapıağası mutfağı, Divanı hümayun mutfağı, Zülüflüler ve Enderun ağaları mutfağı, sarayın en aşağı tabaka görevlilerinin mutfağı, cariyeler mutfağı, Divanı hümayun küçük memurlarının mutfağı, şekerciler, tatlıcılar, Helvahane ve Helvahane mescidi gelmektedir. Mutfakların karşısındaki binalarda aşçı, şekerci, tatlıcıların koğuşları, hamamları, vekilharç, mutfak emini daireleri, mutfak aletleri mahzeni yer alır. Aşağı mutfak hizasında yağhaneler ve aşçıların mescidi bulunur. Hilafetin kaldırılışına kadar (1924) sarayda 155 kişiye yemek çıkmaktaydı. 1945'te mutfaklar yeniden onarılarak Topkapı sarayı müzesi' nin teşhir salonları arasında yer aldı. (→ Kayn.)

MUTFİ sıf. (ar. *itfā'*'dan *muṭfi*). *Esk.* **1.** Söndüren. **—2.** *Mutfiy-ül-cemr,* kocakarı soğuğunun altıncı günü.

MUTHMANNİT ε. (fr. *muthmannite;* alm. kimyacı W. *Muthmann*'ın adından). Miner. Doğal altın ve gümüş tellürür.

MUTHUL Tar coğ. Doğu Numidia'da ırmak. Kıyılarında, Q. Caecilius Metellus, İ.Ö. 109'da Jugurtha'yı yendi. Günümüzdeki uved *Melleg* olduğu sanılır.

MUTİ sıf. (ar. *muṭiʿ*). *Esk.* **1.** Baş eğen, itaat eden: *"Kâh muti kâh müşfik nikabını tak..."* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** Bağlı. **—3.** Rahat.

MUTİ (Ebülkasım el-Fazl **EL-**), abbasi halifesi (öl. Deyrülakul 974). Düşmanı Müstekfi'nin tahttan indirilmesini sağladıktan sonra halife oldu (946). 974'e kadar on sekiz yıl süren halifeliği sırasında ülkesini iyi yönetemedi ve devlet kendisi tarafından değil Muizzüddevle, onun ölümünden sonra da oğlu Bahtiyar tarafından yönetildi. Sebüktigin'in etkisiyle halifeliği Tai'ye bıraktı (974).

MUTİ (Riccardo), italyan orkestra şefi (Napoli 1941). 1969'da Maggio musicale fiorentina orkestrası'nın şefliğine getirildi. 1973'te Otto Klemperer'in ardından Londra New Philharmonia Orchestra'nın başına geçti. 1975'te, Philadelphia orkestrası'nın birinci şefi oldu. Romantik italyan operasında ve çağdaş senfonik müzikte büyük başarı gösterdi. 1984'te La Scala di Milano'nun müzik yönetmenliğine çağrıldı. Daha sonra Philadelphia orkestrası'yla dünya turnesine çıktı.

MUTİA sıf. (ar. *muṭiʿ*'nin dişl. *muṭiʿa*). *Esk.* **1.** Bağlı, bağlantılı. **—2.** Boyun eğen, rıza gösteren. **—3.** Rahat.

MUTİK sıf. (ar. *iʿtak*'tan *muʿtik*). *Esk.* Azat eden, serbest bırakan.

Rauf Mutluay

MUTİLLA a. Bedeni yumuşak çizgili ve canlı alaca renkli zarkanatlı cinsi. (İğneliler takımı; karıncaarısıgiller familyasının örnek tipi.)

—ANSİKL. Daha çok çorak yerlerde yaşayan bu böceklerin larvaları, yuva yapan başka zarkanatlıların asalağıdır. Erkekler kanatlıdır; kanatsız olan dişilerde bir iğne vardır. Dış görünüşleri, larva halindeyken asalağı oldukları zarkanatlılara benzer.

MUTİLLİDAE a. Böcbil. KARINCAARISIGİLLER familyasının bilimsel adı.

MUTİM sıf. (ar. *iṭ'ām*'dan *muṭ'im*). *Esk.* Yemek yediren, doyuran.

MUTİSYA a. (lat. *mutisia;* isp. doğa bilimci J. C. *Mutis*'in [1732-1808] adından). Orta damarı sülük biçiminde uzanan, almaşık yapraklı tırmanıcı ağaççık. (Firfirimsi ya da pembemsi, bazen sarı olan çiçekleri ayrı ve saplı kömeçler halinde bulunur. Bu cinsin, elli kadar türü Güney Amerika'da yetişir; bunların bir kısmı seralarda ya da açık havada süs bitkisi olarak yetiştirilir [*Mutisia clematis, M. speciosa, M. decurrens*]. Bileşikgiller familyası.)

MUTKİ, Doğu Anadolu bölgesinde Bitlis iline bağlı ilçe, 38 004 nüf. (1990); 1 068 km²; merkez bucağı dışında 3 bucak 48 köy. Merkezi, Bitlis'in 21 km B.'sında *Mutki*, 2 490 nüf. (1990). Hayvancılık, darı ve tütün üretimi.

MUTKUROV, asıl adı **Sava Atasanov,** bulgar asker ve siyaset adamı (Tirnovo 1852 - Sofya 1891). Odesa Harp okulu'nu bitirdikten (1872) sonra teğmen olarak rus ordusunun hizmetine girdi. Doksanüç harbi'nde (1877-1878 Türk-Rus savaşı) Türkler'e karşı savaştı. Berlin* antlaşması'yla (1878) kurulan özerk Doğu Rumeli vilayetinin askeri birliklerinde görev aldı. Doğu Rumeli vilayetinin Bulgar prensliğiyle birleştirilmesinde (1885) ve yine aynı yıl Sofya üzerine yürüyen Sırplar'ın Slivnitsa meydan savaşı'nda yenilgiye uğratılmasında önemli rol oynadı. Bulgar prensi Aleksandr Battenberg'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan ayaklanmada büyük etkinlik gösteren komutanlardan biri olarak Stambulov ve Karavelov ile birlikte üçlü naipliğe getirildi (1886). Yeni yönetimin Savunma bakanı olarak (1887) bulgar ordusunu yeniden düzenlemeye çalışırken öldü.

MUTLAK, -kı sıf. (ar. *ıṭlāk*'tan *muṭlaḳ*). **1.** Hiçbir kısıtlama, hiçbir istisna, hiçbir ödün kabul etmeyen şey için kullanılır; kesin, salt: *Doktor mutlak bir istirahat verdi.* **—2.** En uç noktaya ulaşan bir özellik, bir durum için kullanılır; eksiksiz, tam, salt: *Mutlak özgürlük. Mutlak güzellik.* **—3.** Hiçbir sınırlamaya bağlı olmayan bir güç, bu gücü elinde bulunduran kimse için kullanılır: *Ülkenin mutlak hâkimi.*

—*Esk* **1.** Serbest bırakılmış, salıverilmiş. **—2.** *Mutlak-ül-inan*, dizgini, yuları salıverilmiş, serbest, hür. ‖ *Mutlak-ül-vücud*, beden, gövde.

—Ceb. *Bir A birim halkası üzerinde mutlak değer,* A dan $\mathbb{R}^+$ içine $x \longmapsto |x|$ ile gösterilen aşağıdaki koşulları gerçekleyen uygulama: $x = 0 \Longleftrightarrow |x| = 0$; $|xy| = |x| \cdot |y|$ ve $|x + y| \leq |x| + |y|$. ($\mathbb{R}$ gerçek sayılar cismi üzerinde: $|x| = \text{Sup}\ (x; -x)$ olarak tanımlanır. $\mathbb{C}$ karmaşık sayılar cismi üzerinde: $|z| = \sqrt{z\bar{z}}$ olarak tanımlanır; $z = a + ib$ ise $|z| = \sqrt{a^2 + b^2}$ ye z nin *modülü* de denir.)

—Dy. *Mutlak bloksistem*, elle ya da otomatik olarak çalıştırılan ve kapalı durumdaki semaforu geçmeyi kesin olarak yasaklayan işaretleme sistemi. ‖ *Mutlak durma işareti*, kapalı konumda bulunduğunda mutlak bir durmayı bildiren işaret. (Bu işaret ancak, trenlerin seyrinden sorumlu bir görevlinin izniyle ve kesinlikle uyulması gereken özel koşullara göre geçilebilir.)

—Huk. *Mutlak butlan* → BUTLAN. ‖ *Mutlak haklar*, sahibine en geniş yetkiler sağlayan ve herkese karşı ileri sürülebilen haklar. (Bu haklar maddi ya da maddi olmayan mallarla kişiler üzerinde kurulabilir. Maddi mallar, yani eşyalar üzerindeki mutlak haklara "ayni hak" denir. Bu haklara mutlak haklar denmesinin nedeni, bunların herkese karşı ileri sürülebilmesidir.)

—Mekan. *Mutlak hareket*, SALT* HAREKET'in eşanlamlısı.

—Ölçbil. *Mutlak ölçü aleti*, değişmezleri, yalnız temel büyüklüklere dayanan ölçümlerle belirlenebilen ölçü aleti. (Bir mutlak aygıt, basit bir karşılaştırmayla elde edilebilecek göreli ölçüye karşıt olarak, bir mutlak ölçü verir.)

◆ a. Fels. Sonsuz, zamana bağlı olmayan ve belirtici değeri her felsefeye göre değişen özlük. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ be. Kesinlikle, mutlaka: *Yarın mutlak yola çıkmalısın.*

—ANSİKL. Fels. Bütün öteki filozoflardan çok Hegel, mutlakı özel bir yere koyar. Şöyle der: "Yalnız mutlak doğrudur", "yalnız doğru mutlaktır" (*Tinin görüngübilimi* [Phänomenologie des Geistes], "Giriş"). Öyleyse mutlak, dünyadan uzakta değildir; insanın onun ardından koşması, onu "bir kuş gibi ökse kurarak" yakalaması gerekmez; çünkü başlangıçtan beri mutlak, "varolduğu ve şimdi de bizim yanımızda kendinde ve kendi için varolmak istediği" (*ay. ypt.*) için, gereksiz bir çabadır bu. Hegel'e göre hıristiyanlık bunu, "Mutlak'ı *Tin*, yani çağdaş döneme ve bu dönemin dinine ilişkin en yüksek kavram olarak açıklayan tasarının içinde" (*ay. ypt.*, "Önsöz") dile getirmektedir. Öyleyse mutlakın kendi hakkında söylediği şeye, deneyin kulak vermesi gerekir; bu nedenle "mutlakın ne olduğunu göstermek" demek, "mutlakı açıklamak ve onun öz açıklamasını yapmak" demektir (*Wissenschaft der Logik* [Mantık bilimi], "Öz", 3, 1). Buna göre "somut gerçeklik", mutlakın kendini "kendi için ortaya koymasına" yarayan "mutlak edim"den başka bir şey değildir.

Mutlak peşinde (*la Recherche de l'absolu*), H. de Balzac'ın romanı (1834) [*Études philosophiques*]. Bir zamanlar iyi bir aile babası olan Balthazar Claës, kendisini mutlakın bilimsel tutkusuna kaptırınca her şeyi unutur. Deneyimsizliği onun mahvına, karısının ölümüne, çocuklarının sefalete düşmesine neden olur. Servetini yitirmiş, vücuduna inme inmiş bir durumda ölürken, "Buldum!" diye bağırır. Balthazar Claës aklını tek konuya takmış bir deli, aynı zamanda da "gerçek" evrende yolunu şaşırmış biridir.

MUTLAKA be. (ar. *muṭlaḳa*). Her durum ve koşulda; kesinlikle; kuşku götürmez bir biçimde: *Akşama mutlaka görüşelim. Onu arayacak mısın? —Mutlaka!*

MUTLAKÇI sıf. ve a. Mutlakçılığa değgin; mutlakçılık yandaşı.

MUTLAKÇILIK. Esk. fels. Özellikle Bradley tarafından kullanılan ve "mutlak"ın metafiziği anlamına gelen terim.

MUTLAKIYET, -ti a. (ar. *muṭlaḳ* ve *-iyyet*'ten *muṭlaḳıyyet*). **1.** Anayas. huk. ve Siyas. bil. Bütün iktidarın (yasama, yürütme ve yargı yetkileri) bir tek kişinin elinde toplandığı siyasal sistem. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** İktidarın sınırsız ve paylaşımsız kullanılması durumu. **—3.** *Mutlakıyyet-i idare*, yönetimin tek kişinin elinde olduğu sistem.

—ANSİKL. XVI. yy.'da feodaliteye karşı tepkiden kaynaklanan ve kral iktidarını yerleştirme işlevini yüklenen mutlakıyet, XVII. yy. Avrupa monarşilerinin siyasal niteliğini belirten bir kavram ve olgudur. Mutlakıyetçi sistemler ya da mutlak monarşiler, bu dönemden başlayarak, merkezi siyasal birliğin ve ülkesel bütünlüğün oluşmasını sağlamışlardır. Bir siyasal sistem olarak mutlakıyet, devletin temel güç ve yetkilerinin (yasama, yürütme ve yargılama) bir tek kişinin elinde toplanmasını, dolayısıyla gerçek anlamda bir kuvvetler birliğini ifade eder. Mutlakıyet düzeninde siyasal iktidarı tekeline almış olan güç (monark), üstün hukuku simgeleyen bir "anayasa" ile sınırlanmış değildir. Bu açıdan iktidarı sınırsız ve mutlaktır. Tarihsel olarak mutlakıyet, anayasalı monarşiyi ifade eden meşrutiyet sistemlerinden önce gelmiştir. Buna karşın mutlakıyet, her türlü kural ve sınırlamadan yoksun bir düzen de değildir. Despotluk ya da despot yönetimlerin, hiçbir kural ve sınırla bağlı olmayan tam anlamıyla keyfi sistemler olmalarına karşılık, mutlakıyette, iktidar sahibinin gücünü belli ölçüde çerçeveleyen ahlaki, dinsel, geleneksel ve hatta birtakım hukuk kuralları vardır.

MUTLANDIRMAK → MUTLANMAK.

MUTLANMAK ya da **MUTLULANMAK** gçz. f. Mutlu olmak, mutluluk duymak.

◆ **mutlandırmak** ya da **mutlulandırmak** g. f. *Bir kimseyi mutlandırmak, mutlulandırmak*, onun mutluluk duymasını sağlamak.

MUTLU sıf. **1.** Mutluluk içinde bulunan, yaşamından sürekli olarak memnun olan kimse için kullanılır; mesut, bahtiyar, ongun: *Mutlu bir insan. Mutlu bir aile.* **—2.** Mutluluğu gösteren ya da mutluluğu belli olan şey için kullanılır: *Mutlu bir ev. Mutlu bir yaşam sürmek.* **—3.** *Bir şeyden mutlu*, karşılaştığı ya da olup biten şeylerden hoşnut olan: *Sizleri görmekten mutluyum. İşlerin iyi gitmesinden, sizin başarı kazanmanızdan çok mutluyum.* **—4.** Mutluluk veren bir durum, bir şey için kullanılır: *Mutlu bir evlilik yaptı. Mutlu bir sonuç. Mutlu bir son.* **—5.** Son derece şanslı olduğuna inanılan bir kimseye ya da o kimse hakkında söylenir: *Çok mutlu adamsın, böyle çocukların olduğu için.* **—6.** *Mutlu azınlık*, bir toplumda yaşama koşulları çoğunluğa oranla çok üstün olan, her türlü olanaktan yararlanabilen, gelir düzeyi yüksek kesim. ‖ *(Bir kimseyi) mutlu etmek*, bir kimseye mutluluk vermek ya da (tkz.) ona zevk vermek. ‖ *Mutlu olmak*, bir özlemi gerçekleşmesinden ya da bir isteğine kavuşmadan kıvanç duymak: *Diplomasını aldığı gün çok mutlu olmuştu.* ‖ *Ne mutlu* → NE.

—Tar. telm. *Ne mutlu türküm diyene!*, Atatürk'ün Onuncu yıl nutku'nun (29 ekim 1933) sonunda söylediği ve bu tarihten başlayarak yöneticilerin halka yazılı ve sözlü bildirilerinde çeşitli nedenlerle yinelediklerı deyim.

MUTLU ADALAR → MAKARONEZYA.

MUTLU dere, esk. **Rezve deresi,** bulgarca **Rezovska reka,** Trakya'da akarsu; yaklaşık 110 km. Kaynak kollarını Türkiye topraklarında Yıldız dağlarının (Istranca dağları) K. yamaçlarından alır; orta ve aşağı çığırında gömük menderesler çizen bir vadide akarak Türkiye-Bulgaristan sınırını oluşturur. Limanköy'ün yaklaşık 8 km K.'inde Karadeniz'e dökülür.

Mutlu günler, S. Beckett'in ingilizce (*Happy Days*) [New York, 1961] ve fransızca (*Oh les beaux jours*) [Paris, 1963] olarak yazdığı oyun. Yarı beline kadar batağa gömülmüş olan Winnie, arkadaşı Willie'ye beslediği sevecenlik duygusunu sürdürmeye çalışarak, ölünceye kadar sözümona keyfi yerindeymiş gibi davranır. Yapıt insanlık durumunun saydam bir alegorisi niteliğindedir.

MUTLUAY (Rauf), türk eleştiri ve deneme yazarı (Eskişehir 1925). Yükseköğretmen okulu öğrencisi olarak İstanbul Edebiyat fakültesi türk dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi (1947). Antalya, Kastamonu, Edirne, İstanbul Fatih kız ve Atatürk erkek liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı (1947-1974). Marmara üniversitesi güzel sanatlar fakültesi'nde (1974-1981), İstanbul Üniversitesi iktisat fakültesi gazetecilik yüksek okulu'nda (1979-1981) türk dili ve edebiyatı okuttu. Özellikle Cumhuriyet dö-

nemini ve çağdaşlarını konu edinen incelemeler, eleştiriler yazdı: *50 yılın türk edebiyatı* (1973), *Pas demiri yiyor* (1974). Türk edebiyatının tarihsel dönemleriyle ilgilendi; edebiyat bilgileri veren kitaplar yayımladı: *100 soruda türk edebiyatı* (1969), *100 soruda edebiyat bilgileri* (1972) vb. Türk romanlarının bazı kahramanlarını konu edinen denemeleri *Bende yaşayanlar* (1977) kitabındadır.

MUTLULANDIRMAK → MUTLANMAK.

MUTLULANMAK → MUTLANMAK.

MUTLULUK a. **1.** Eksiksiz bir hoşnutluk durumu; saadet, ongunluk: *Mutluluğunu hiçbir şey bozamaz. Mutluluğunuzun sırrı nedir?* **—2.** Bir duruma bağlı sevinç, zevk: *Bir kimseye rastlamanın mutluluğu. Bir kimseyle olmanın mutluluğu.* **—3.** *(Bir kimseye) mutluluk vermek,* onu mutlu etmek: *Mutluluk veren bir manzara. İnsana mutluluk veren bir iş.* ‖ *(Bir şey+mastar) mutluluğunu tatmak, mutluluğuna ermek,* bir hoşnutluk belirten kalıp nezaket sözü: *Size daha önce bir kongrede rastlamak mutluluğuna ermiştim. Henüz tatil yapma mutluluğunu tadamadım.*
—Fels. Kant'a göre, hem bir doyuma erişmek için yapılması gerekeni buyuran pratik bir yasaya, hem de bu doyuma erişmeyi hak etmek için yapılması gerekeni gösteren bir ahlak yasasına uyan insanın durumu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Fels. Kant'ın önerdiği mutluluk tanımında edilgin bir yan vardır: "Mutluluk, çeşitlilikleri bakımından *uzamlı,* derece bakımından *yoğun* ve süre bakımından *yaygın* bir nitelik taşıyan tüm eğilimlerimizin doyumudur." (*Salt aklın eleştirisi*) [Kritik der reinen Vernunft 2, 2]. Bununla birlikte, Kant ahlak ilkesi olarak istemin araya girmesiyle, buna etkin bir yan da ekler (Kant'a göre, "mutluluk, isteminin temel ve belirleyici özüyle [...] akıllı bir varlığın dünyadaki durumudur") [*Pratik aklın eleştirisi*] (Kritik der praktischen Vernunft 2, 5).

MUTMAİN sıf. (ar. *itmīnān*'dan *mutma'in*). *Esk.* **1.** İnanmış, gönlü kanmış, içi rahat, şüphesi olmayan, emin olan. **—2.** *Mutmain olmak,* inanmak, gönlü kanmak: *"Ahmet Kerim, bu mizaçta bir adamın kalben ne derece rahat ve mutmain olması lâzım geldiğini düşündü"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

MUTRAN (Halil), lübnanlı şair (Baalbek 1872 - Kahire 1949). Bir süre Paris'te kaldıktan sonra Mısır'a yerleşti ve *el-Ehram*'ın edebiyat yöneticiliğini üstlendi, *el-Mecellet ül-Mısriyye* dergisini kurdu, ardından ulusal tiyatro topluluğunun başına geçti (1935-1942). "Arap ülkelerinin şairi" lakabını kazanan Mutran, Apollo grubunu yönetti (1932) ve birçok avrupalı yazarı Araplar'a tanıttı. Dört ciltlik büyük *Divan*'ıyla, arap romantik çığırının öncüsüdür.

MUTRİB a. (ar. *ıtrāb*'dan *mutrib*). *Esk.* **1.** Çalgı çalan, çalgıcı, sazende: *"Bi-riyâ tâ'at gerekse gel tarîk-i ışka gir / Mutribi vaiz idin sahi imam olsun sana"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Mutrib-i felek,* Venüs gezegeni.
—Ed. Divan şiirinde içki meclisine katılanlardan biri. —Gezegenlerin sultanı olarak tanımlanan Güneş'in hizmetinde çalgıcı Zühre* (Venüs) gezegeni.
—Müz. Mevlevi ayinleri sırasında, müzik yapan hanendeler (ayinhanlar) ve sazendelerin (neyzenler, kudümzenler, halilezenler ve başka çalgıları çalanlar) genel adı.

MUTRİBAN a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

MUTSAMUDU, Ndzuani (Komor takımadaları) adasının merkezi; 10 000 nüf. (1990).

MUTSUHİTO → MEİCİ TENNO.

MUTSUZ sıf. Mutlu olmayan, bedbaht: *Mutsuz bir yaşam sürdü. Mutsuz bir aile. Mutsuz bir yüz.*

MUTSUZLAŞMA a. Mutsuzlaşmak eylemi.

MUTSUZLAŞMAK gçz. f. Giderek mutsuz olmak.

MUTSUZLUK a. Mutsuz olma durumu; bedbahtlık.

MUTTALİ sıf. (ar. *ıttıla'*'dan *muttali'*). *Esk.* **1.** Öğrenmiş, haber almış, bilgi edinmiş, haberli. **—2.** Bir işten haberi olan.

MUTTALİBOV (Ayaz Niyazi), azeri siyaset adamı (Bakü 1938). Kimya ve petrol mühendisliği öğrenimi gördü. 1963'te Komünist partiye üye oldu. Komünist parti Nerimanov bölgesi ikinci sekreterliği (1977-1979) Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti endüstri bakanlığı (1979-1982), başbakan yardımcılığı ve Azerbaycan planlama teşkilatı başkanlığı (1982-1989), başbakanlık (1989-1992) ve Azerbaycan Komünist partisi Merkez komitesi birinci sekreterliği (1990-1991) yaptı. 1991 yılında bağımsızlık ilanından sonra yapılan başkanlık seçimlerinde, oyların % 90'dan fazlasını alarak başkan seçildi. Ancak, Azerbaycan halk cephesi tarafından Moskova yönetimine boyun eğmekle suçlanarak mart 1992'de istifa etti. Mayıs ayında gerçekleştirdiği darbe başarısızlıkla sonuçlanınca Rusya'ya kaçtı.

MUTTALİP, Eskişehir'in merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 5 352 nüf. (1990). Belediye.

MUTTARİDE sıf. (ar. *muttarid*'in dişl. *muttaride*). *Esk.* Sıralı, düzgün.
—Esk. dilbilg. *Emsile-i muttaride* → EMSİLE.

MUTTARİDEN be. (ar. *muttarid*'den *muttariden*). *Esk.* Monoton, yeknesak bir biçimde.

MUTTARİT sıf. (ar. *muttarid*). *Esk.* **1.** Sıralı, düzgün. **—2.** Bidüziye giden, yeknesak, bir örnek: *"Zihninin içinde yalnız bir cümle muttarit darbelerle tekerrür ediyordu"* (H. Z. Uşaklıgil).

MUTTASIF sıf. (ar. *ittişāf*'tan *muttaşıf*). *Esk.* Vasıflı, nitelenmiş, nitelikli: *"Böyle evsâf ile muttasıf olan bir ev kadınının..."* (H. C. Yalçın).

MUTTASIL be. (ar. *ittişal*'den *muttaşıl*). *Esk.* Ara vermeyen, hiç durmadan devam eden, aralıksız, devamlı olarak: *"... bazı ebeveyn, bazı muallimler tarafından muttasıl telaffuz edilen bu kelime..."* (H. C. Yalçın).
◆ sıf. Aralık bırakmayacak biçimde, yakın, bitişik, yan yana olan.

MUTTASILA sıf. (ar. *muttaşıl*'ın dişl. *muttaşıla*). *Esk.* Bitişik, art arda ya da yan yana olan.
—Esk. dilbilg. *Huruf-ı muttasıla* → HURUF.

MUTTENZ, İsviçre'de (Basel-Landschaft kantonu) komün; 17 000 nüf. (1992). Kimya ve elektrikli gereçler.

MUTTO → MATTAN.

MUTTRA → MATHURA

MUVACEHAT çoğl. a. (ar. *muvācehe*'nin çoğl. *muvācehāt*). *Esk.* Yüz yüze gelmeler, yüzleşmeler.

MUVACEHE a. (ar. *muvācehe*). *Esk.* **1.** Yüzleşme, yüz yüze gelme. **—2.** Karşı, ön. **—3.** *Muvacehesinde,* karşısında, yüzüne karşı.

MUVACEHESİNDE be. (ar. *muvācehe*'den). *Esk.* Karşısında.

MUVACEHETEN be. (ar. *muvācehe*'den *muvāceheten*). *Esk.* Yüz yüze, karşı karşıya.

MUVADAA a. (ar. *veda'*'dan *muvada'a*). *Esk.* **1.** Düşmanlığı bırakıp uzlaşma, barışma. **—2.** Bırakma, terk etme.

MUVAFAKAT, -ti a. (ar. *vefk*'ten *muvafakat*). *Esk.* **1.** Razı olma, rıza gösterme, kabul etme. **—2.** Uyma, uygun gelme, uygunluk. **—3.** *Muvafakat etmek,* izin vermek, müsaade etmek, uymak. **—4.** *Muvafakat-ı tarafeyn,* iki tarafın razı olması.
—Esk. mat. Uygunluk.

MUVAFAKATKÂRANE be. (ar. *muvāfakat* ve fars. *-kār* ve *-āne*'den *muvāfakatkārāne*). *Esk.* Kabul eder, razı olur bir biçimde, onaylarcasına.

MUVAFFAK sıf. (ar. *muvaffak*). **1.** *Esk.* Bir işi başarmış, onda başarılı olmuş kimse ya da başarılmış bir iş için kullanılır. **—2.** *Esk.* Tanrı'nın yardımıyla işleri yolunda giden kimse için kullanılır. **—3.** *Muvaffak olmak,* bir işin üstesinden gelmek, onu başarmak, becermek, başarılı olmak.

MUVAFFAK (Ebu Ahmet Talha **EL-**), abbasi halifesi el-Mütevekkil'in oğlu, halife el-Mutez ve el-Mutemit'in kardeşi (öl. 891). El-Mutez tarafından hapsedildi, 870'te el-Mutemit'in tahta çıkmasından sonra halifenin yetkilerine elkoyarak iktidarın gerçek sahibi oldu. İran'da saffari Yakup Bin el-Leys el-Saffar'ı yendi, Aşağı Irak'ta Zencler'in ayaklanmasını bastırdı, toprak ele geçirmek isteyen Mısır'daki Tolunoğulları'na karşı savaştı.

MUVAFFAKİYAT çoğl. a. (ar. *muvaffakiyyet*'in çoğl. *muvaffakiyyāt*). *Esk.* Başarılar.

MUVAFFAKİYET, -ti a. (ar. *muvaffak* ve *-iyyet*'ten *muvaffakiyyet*). **1.** Bir işte sağlanan sevindirici, olumlu sonuç; başarı: *Bu büyük bir muvaffakıyet. Muvaffakiyetler dilerim.* **—2.** *Esk.* Tanrı'nın yardımıyla başarıya ulaşma.

MUVAFFAKİYETLİ sıf. *Esk.* Başarılı.

MUVAFFAKİYETSİZ sıf. *Esk.* Başarısız.

MUVAFFAKİYETSİZLİK a. *Esk.* Başarısızlık.

MUVAFFIK sıf. (ar. *tevfîk*'ten *muvaffık*). *Esk.* Başarı kazandıran, muvaffak olan Tanrı için kullanılır.

MUVAFIK sıf. (ar. *muvāfakat*'tan *muvafık*). *Esk.* **1.** Uygun, yerinde olan: *"Bu sahnelerde kızlarımızı hazır bulundurmak faideli, muvafık, ihtiyatlı hareket midir?"* (H. C. Yalçın). **—2.** Aynı yanda, tarafta olanlardan her biri, rakip ya da zıt olmayan, hemfikir. **—3.** *Muvafık bulmak,* uygun, yerinde görmek. ‖ *Muvafık düşmek,* uygun olmak, denk gelmek. ‖ *Muvafık gelmek,* uygun düşmek; elverişli görünmek. ‖ *Muvafık görmek,* uygun bulmak. ‖ *Muvafık olmak,* elverişli olmak: *"Muvafık olmayanlara ve başkalarına muhtaç olanlara karşı insanlar o kadar az hayırhahdırlar"* (H. C. Yalçın). ‖ *Muvafık rey,* olumlu oy.
—Esk. denizc. *Muvafık rüzgâr,* geminin arkasından ya da ona yakın yerlerden esen rüzgâr.

MUVAFIK a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

MUVAHHAD, MUVAHHADE sıf. (ar. *tevhîd*'den *muvahhad,* dişl. *muvahhade*). *Esk.* Birleştirilmiş, bir ve tek hale konulmuş: *Düyun-ı muvahhade* (birleştirilmiş borçlar).
—Esk. dilbilg. Bir noktalı harf.

MUVAHHİDAN çoğl. a. (ar. *muvahhid*' in fars. çoğl. *muvahhidān*). *Esk.* Tanrı'nın birliğine inananlar.

MUVAHHİDANE be. (ar. *muvahhid* ve fars. *-āne*'den *muvahhidane*). *Esk.* Tanrı'nın birliğine inanan kimseye yakışır biçimde: *"Gitti ikilik çün oldı vahdet / Olundı muvahhidâne sohbet"* (Behişti, XV. yy.).

MUVAHHİDÎN çoğl. a. (ar. *muvahhid*' in çoğl. *muvahhidin*). *Esk.* **1.** Tanrı'nın birliğine inananlar. **—2.** İspanya ve Fas'ta hüküm sürmüş bir hanedan.

MUVAHHİŞ sıf. (ar. *tevḥiş*'ten *muvaḥḥiş*). *Esk.* Korkuya düşüren, ürküten, korkunç, dehşetli: *"Sabık Sultan Mustafa -yı Rabi'in iclâsı gibi muvahhiş sözler söylemektedirler"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MUVAHHİT sıf. (ar. *muvaḥḥid*). *Esk.* **1.** Tanrı'nın birliğine inanan. **—2.** *Muvahhid -zad*, tektanrıcı bir dine mensup olarak doğmuş kimse.

MUVAHHİT (Ahmet Refet), türk tiyatro oyuncusu (Kudüs 1893 - İstanbul 1927). Milli heveskâran cemiyeti'nde başlayan oyunculuğunu 1911'den sonra Mınakyan ve Burhanettin (Tepsi) topluluklarında sürdürdü. Bir ara Paris'e gittiyse de Birinci Dünya savaşı'nın patlak vermesi üzerine Türkiye'ye döndü. Darülbedayi'ye girdi ve Raşit Rıza ile çalıştığı kısa bir süre dışında yaşamının sonuna değin burada kaldı. Fransızcadan bazı oyunları eşi Bedia Muvahhit'le birlikte uyarladı.

MUVAHHİT (Bedia), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1897). Erenköy kız lisesi'nde fransızca öğretmenliği yaparken Darülbedayi (İstanbul Şehir tiyatrosu) sanatçılarından Ahmet Muvahhit'le evlendi (1921). Muhsin Ertuğrul'un çevirdiği *Ateşten gömlek* filminde (1922) oynadıktan sonra Darülbedayi sanatçılarının İzmir turnesine katıldı. Orada ilk kez, Atatürk'ün de izlediği *Ceza kanunu* piyesindeki Sacide rolüyle sahneye çıkarak müslüman türk kadınının tiyatroda oynayabilmesini bir anlamda yasallaştırdı. Sesiyle, fiziğiyle, kendine özgü mimikleri ve kıvrak oyunculuğuyla olduğu kadar düzgün diksiyonuyla da kısa zamanda parladı. 1931'de çağrılı olarak gittiği Atina'da, yunanlı sanatçılarla birlikte *Othello*'daki Desdemona rolünü yunanca oynayarak eleştirmenlerin övgüsünü topladı. Ahmet Muvahhit'in ölümünden sonra piyanist Ferdi Statzer'le (1933) evlendi. 1950'li yılların başına değin süren bu evlilikten ötürü *Bedia Statzer* olarak da tanınır. Emekli olduğu 1975 yılına kadar aralıksız İstanbul Şehir tiyatrosu'nda çalıştı; beş yüz dolayında piyeste ve operette rol aldı; birçoğunda başrol oynadı. Sinemayla da ilişkisini kesmeyen sanatçı *Beklenen şarkı, Paydos, Son beste, Üsküdar'a giderken* vb. filmlerde rol aldı. Yüzü aşkın fransız piyesini türkçeye çevirdi. 1981 yılında Atatürk sanat armağanı'na layık görüldü; 1987 yılında devlet sanatçısı seçildi. 7. Uluslararası İstanbul sinema günleri jürisi tarafından sanatçıya, Altın lale onur ödülü verildi (1988). 1993'te 70. sanat yılını kutladı.

Bedia Muvahhit *Kadın ve kumar* (1926) adlı oyunun bir sahnesinde

MUVAHHİTLER, ar. **el-Muvahhidun,** Murabıtlar'ın yerine geçen ve 1147'den 1269'a kadar Kuzey Afrika'da ve İspanya'nın yarısı üzerinde hüküm süren berberi hanedanı. Muvahhitlik öğretisinin kurucusu, Muhammet bin Tumert'tir. *Mehdi* (adaleti ve gerçek inancı egemen kılacak olan kimse) unvanını alan Muhammet bin Tumert, din, hukuk ve ahlak anlayışlarını eleştirdiği Murabıtlar'a karşı mücadeleye girişti. Yandaşları, el-Muvahhidun *(Muvahhitler)*, yani Vahdetçiler (Birlikçiler), Tanrı'nın birliği dogmasını en saf şekliyle benimseyen kişiler adını aldılar. Mehdi'nin yoldaşı ve 1130'da ardılı olan Abdülmümin (hanedanın kurucusu) Fas'ın fethini tamamladı (Marakeş 1147'de işgal edildi), halife unvanını aldı ve yavaş yavaş Endülüs ve bütün Kuzey Afrika üzerinde egemenlik kurdu. Abdülmümin'in soyunu sürdürenler, özellikle Ebu Yakup Yusuf ve daha sonra el-Mansur, onun başladığı işe devam ederek Muvahhitler'in egemenliğini bütün müslüman İspanya'ya yaydılar; ama, bu arada, bir yandan da bazı ayaklanmalara karşı koymak (1184'te Bicaye'nin, Beni Ganiye Murabıtları tarafından işgali) ve hıristiyan prenslerle savaşmak zorunda kaldılar (1195'te, el-Mansur'un, Castilla kralı Alfonso VIII'i Alarcos'ta yenmesi; 1212'de, İspanya ve Portekiz hıristiyan krallarına karşı Las Navas de Tolosa'da uğranılan yenilgi). Muvahhitler İmparatorluğu 1228'den sonra dağılmaya başladı. Önce İspanya muvahhit halifesinin egemenliğinden çıktı, arkadan Tlemsen, Abdülvadiler'ce alındı (1235) ve nihayet 1236'da Tunus Muvahhitler'den ayrıldı ve burada Hafsiler hanedanı kuruldu. Fas'ta Meriniler, Muvahhitler'e karşı mücadeleye girdiler. Bu mücadele 1289'da Marakeş'in zaptıyla son buldu ve Muvahhitler hanedanı ortadan kalktı.

—Güz. sant. Murabıtlar'ı izleyen Muvahhitler de büyük camilerin yapımına önem verdiler; özellikle Abdülmümin, Yusuf ve Yakup el-Mansur zamanında bayındırlık çalışmaları hızlandı. Buna karşılık dönemin yapılarından ancak birkaçı bilinmektedir: Tinmel, Marakeş'teki Kutubiyye, İşbiliye (Sevilla) ve Rabat'taki Hasan camileri. Marakeş'teki Kutubiyye* camisi bu dönemin ve islam mimarlığının en önemli anıtlarındandır. Bu caminin ve Tinmel camisi'nin (Cami ül-Kebir) planları Kurtuba camisi tipindedir. Sahınlar (Tinmel'de dokuz, Kutubiyye'de on yedi) kiremit çatılıdır; avlunun sağ ve soluna da sahınlar yerleştirilmiştir. Tinmel camisi'nin kıble yönü, biri mihrap önünde, ikisi mihrap duvarına koşut sahnın uçlarında bulunan üç kubbeyle belirginleştirilmiştir. Özenli duvar örgüsü, tonoz bingilere oturan damarlı kubbe ve kırmalı at nalı kemerler dönemin özellikleridir.

Yakut el-Mansur'un Rabat'ta yaptırdığı Hasan* camisi (XII. yy. sonu) büyüklüğü, değişik planı ve minaresiyle dikkati çeker. Onun döneminde Marakeş güzel yapılarla donandı. İşbiliye camisi'ni (Cami ül -Kebir) tamamlattı ve daha sonra Giralda adıyla anılacak olan kule biçimindeki ünlü minaresini ekletti (bu cami 1235'te kiliseye dönüştürüldü, 1401'deyse yıktırılarak yeniden inşa edildi). İşbiliye camisi de Kutubiyye camisi gibi on yedi sahınlıydı.

Muvahhitler'in yapılarında süsleme mimari çizgiyi ezmez (XIV. yy.'dan sonra mimari çizgiler süs bolluğu altında kaybolmaya başlar). Karışık geometrik ve bitkisel (dolgun, kalın damarlı hurma yaprakları) motifler, yalancımermer, mukarnaslar yaygındır. Minarelerde çokrenkli çini mozaik bezemeler çokça kullanılmıştır (Kutubiyye camisi).

Bedia Muvahhit'in 70. sanat yılı töreni (1993)

MUVAKKAR sıf. (ar. *tevḳir*'den *muvaḳḳar*). *Esk.* **1.** Ağırlanmış, saygı gösterilmiş. **—2.** Ağırbaşlı ve onurlu.

MUVAKKAREN be. (ar. *muvakkar*'dan *muvaḳḳaren*). *Esk.* **1.** Ağırlanarak, saygı görerek. **—2.** Ağırbaşlılıkla.

MUVAKKAT -ti sıf. (ar. *muvaḳḳat*). *Esk.* **1.** Belirli bir zaman süren, sürekli olmayan, geçici. **—2.** Eğreti.

—Esk. denizc. *Muvakkat tamir,* deniz nakliyatı sigortacılığında bir geminin sefer sırasında gördüğü hasar ya da arızaların uğranacak ilk limanda seferden kalmamasını sağlayacak biçimde geçici olarak onarılması.

—Huk. *Muvakkat teminat* → TEMİNAT.

Muvakkat icra encümeni, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk günlerinde bir hükümet kuruluncaya kadar yürütme görevini üstlenen geçici kurul (25 nisan - 3 mayıs 1920). Görevler şöylece paylaşılmıştı: başkan: Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) [TBMM başkanı]; üyeler: Bekir Sami Bey (Kunduh) [Amasya], Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) [Antalya], Celalettin Arif Bey (Erzurum), Cami Bey (Baykut) [Aydın], Hakkı Behiç Bey (Bayiç) [Denizli], İsmet Bey (İnönü) [Edirne].

MUVAKKATE sıf. (ar. *muvakkat*'in dişl. *muvaḳḳate*). *Esk.* Geçici, sabit, kalıcı olmayan: *Hükümet-i muvakkate* (geçici hükümet).

MUVAKKATEN be. (ar. *muvakkat*'ten *muvaḳḳaten*). Kısa ve belli bir süre için, geçici olarak: *Bir kimseyi bir göreve muvakkaten tayin etmek.*

MUVAKKIF a. (ar. *tevḳif*'ten *muvaḳḳıf*). *Esk.* Durduran, alıkoyan.

MUVAKKİ a. (ar. *tevkı*'den *muvaḳḳı*'). *Esk.* Fermanlara tuğra çeken kimse.

MUVAKKİR sıf. (ar. *tevḳir*'den *muvaḳḳir*). *Esk.* Ağırlayan, saygı gösteren, ululayan: *"Birgün, hiç unutmam, fâzıl ve muhterem ve Fikret'çe de mahbûb ve muvakkir bir zât ile beraber.."* (Ali Ekrem, XIX. yy.).

MUVAKKİT a. (ar. *tevḳit*'ten *muvaḳḳit*). *Esk.* **1.** Güneşe bakarak zamanı ya da namaz vakitlerini tayin eden kimse: *"O zamanki çocuklar için saat yalnız Yenicami saati ve muvakkit de bu saati kuran adamdı"* (R. H. Karay). **—2.** Zamanı tam olarak bildiren saat, kronometre.

MUVAKKİTHANE a. (ar. *muvaḳḳit* ve fars. *ḫāne*'den *muvaḳḳit-ḫāne*). *Esk.* **1.** Zamanı doğru olarak saptamaya yarayan araçların bulunduğu bina. **—2.** Genellikle büyük camilerin yanında bulunan muvakkit odası.

MUVALAT a. (ar. *muvālāt*). *Esk.* **1.** Dostluk, dostça davranış. **—2.** Birbirini koruma, yardımlaşma.

MUVANESET a. (ar. *üns*'ten *muvāneset*). *Esk.* **1.** Alışıp dostça ve birlikte yaşama. **—2.** Evcilleşip insandan kaçmama, evcilleşme.

MUVANİS sıf. (ar. *muvānese*'den *muvānis*). *Esk.* **1.** Birbirine alışıp birlikte yaşayan. **—2.** Evcil, evcilleşmiş, insandan kaçmayan.

MUVAREDAT çoğl. a. (ar. *muvārede*'nin çoğl. *muvāredāt*). *Esk.* **1.** Bir ülkeye başka bir ülkeden gelen mallar, eşyalar. **—2.** İlhamlar, esinler.

MUVAREDE a. (ar. *vürūd*'dan *muvārede*). *Esk.* Gidip gelme.

—Ed. Divan edebiyatında iki şairin birbirinden habersiz çok benzeyen beyitler söylemesi.

MUVASALA a. (ar. *vaṣl*'dan *muvāṣala*). *Esk.* **1.** Ulaşım: *Tarik-i muvasala* (bir yere gidiş yolu). **—2.** *Muvasala hatları,* ulaşım yolları.

MUVASALAT a. (ar. *muvāṣalat*). *Esk.* **1.** Varış, ulaşma. **—2.** *Muvasalat etmek,* varmak, ulaşmak.

MUVASAT a. (ar. *muvāsāt*). *Esk.* **1.** Yardım, iyilik, dostluk gösterme. **—2.** Devlet hizmetindeyken ölen bir kimsenin ailesine aylık bağlama.

MUVASEBE a. (ar. *vüsūb*'dan *muvāsebe*). *Esk.* Atlama, sıçrama, birbirinin üstüne sıçrama.

MUVASSİ a. (ar. *tavṣiye*'den *muvaṣṣī*). Tavsiye eden.

MUVAŞŞAH sıf. (ar. *tevşīḥ*'ten *muvaşşaḥ*). *Esk.* Süslü, süslenmiş.

—Ed. Divan şiirinde dizelerinin ilk harfleri akrostiş* oluşturan gazel vd.

MUVAŞŞAHEN be. (ar. *muvaşşaḥ*'tan *muvaşşaḥen*). *Esk.* Süslenerek, giyinip kuşanmış olarak.

MUVATALLİS, hitit kralı (İ.Ö. 1315'e doğr. - 1295). Mursilis II'nin oğlu ve ardılı. Anadolu'nun B. ve G.-B.'sına başarılı se-

ferler düzenledi, özellikle B.'daki kendisine bağlı yerel krallıklarla bu kesimi güvence altına aldı. G.-D. seferlerini kolaylıkla yürütebilmek amacıyla devletin başkentini Hattuşaş'tan (Boğazköy) Aşağı Ülke olarak belirtilen, G.'deki Dattaşa'ya (yeri belli değil) taşıdı. Mısır firavunu Ramses II'yle yapılan Kadeş* savaşı'ndan sonra (İ.Ö. 1299) Amurru'yu geri aldı.

MUVAZAA a. (ar. *vaż'*'dan *muvāża'a*). *Esk.* **1.** Danışıklı iş. **—2.** Bir konuda bahse girmiş.
—Huk. Bir hukuksal işlemde, tarafların gerçek amaçlarını gizleyerek, iradeleriyle açıklamaları arasında kasıtlı olarak uyumsuzluk yaratmaları. (Bk. *ansikl.* böl).
—ANSİKL. Huk. Bir sözleşmenin biçim ve koşulları saptanırken, iki tarafın gerek yanılarak, gerek sözleşmedeki gerçek amaçlarını gizlemek için kullandıkları deyim ve adlara bakılmaksızın, onların gerçek ve ortak amaçlarının aranması gerekir (Borçlar k. md. 18). Bu yasa kuralına göre, sözleşmenin yorumlanmasında izlenecek yol, tarafların gerçek ve ortak amaçlarının araştırılmasıdır. Bir hukuksal işlemin yapılmasında açıklanan iradelerin gerçek iradeye uygun olması, asıldır. Ancak kimi durumlarda çeşitli nedenlerle iradeyle açıklama arasında bir uyumsuzluk bulunabilir. Muvazaa, bu uyumsuzluğun kasıtlı olarak yaratılması durumunda sözkonusu olur. Muvazaanın iki türü vardır: adi muvazaa, mevsuf muvazaa. Adi muvazaa durumunda taraflar arasında yalnızca göstermelik bir hukuksal işlem vardır; taraflar gerçekte hiçbir işlem yapmadıkları halde yapmış gibi gösterirler. Mevsuf muvazaada ise bir göstermelik bir de gerçek olmak üzere iki işlem vardır; taraflar gerçek işlemi gizlemek için göstermelik bir işlem yapmışlardır. Bu ayrımın önemi, mavazaalı işlemin hukuksal sonucunda ortaya çıkar. Muvazaa, ilke olarak, hukuksal işlemi geçersiz hale getirir. Adi muvazaada tek bir hukuksal işlem gözüktüğünden bunun geçersiz hale gelmesiyle sorun kalmaz. Örneğin taraflar arasında hiçbir hukuksal işlem yapılmadığı halde bir satış sözleşmesi yapılmış gibi gösterilmişse, bu sözleşme geçersiz sayılır. Mevsuf muvazaada ise göstermelik olan hukuksal işlem geçersiz, buna karşılık gizlenmek istenen asıl işlem geçerli sayılır. Örneğin taraflar arasında satış gibi gösterilen bir bağışlama işlemi varsa, satış işlemi geçersiz, bağışlama ise geçerli sayılır. Muvazaalı işlemlerin geçersiz sayılmasının kimi istisnaları da vardır. Örneğin evlenme sözleşmesi için muvazaa iddiası ileri sürülemez. (→ Kayn.)

MUVAZAALI sıf. (ar. *muvāża'a*'dan). *Esk.* **1.** Danışıklı. **—2.** Taklit edilmiş, sahte, asılsız.

MUVAZAATEN be. (ar. *muvāża'a*'dan *muvāża'aten*). *Esk.* Gizlice anlaşarak, danışıklı, hileli olarak.

MUVAZABET a. (ar. *vüżūb*'dan *muvāżabet*). *Esk.* Bir işi üstüne alarak devamlı çalışmak, bir işin üstüne düşmek.

MUVAZALI sıf. Asıl amacını gizleyen, danışıklı, sahte.

MUVAZAT a. (ar. *vezy*'den *muvāzat*). *Esk.* **1.** Paralel olma, koşutluk. **—2.** Mukavemet etme, dayanma, direnme.
—Esk. mat. Koşutluk.

MUVAZATİYE a. (ar. *muvāzāt* ve *-iyye*'den, *muvāzātiyye*). *Esk.* Koşutçuluk, paralelcilik.

MUVAZENE a. (ar. *vezn*'den *muvāzene*). *Esk.* **1.** Denge: *Muvazenesi bozulmak.* **—2.** İki şeyin denge ve ağırlık bakımından birbirine denk olması, denklik. **—3.** Ölçü, kıyas: *"Bir muhakeme, muvazene yapmaya uğraşıyorsun"* (R. H. Karay). **—4.** *Muvazene-i düveliye,* uluslararası denge. || *Muvazene-i umumiye,* vekâletler bütçesinin tümü.
—Esk. fiz. Denge. || *Muvazenet-i daime,* bir cismi boşlukta tutan eksenin, o cismin ağırlık merkezinde dönmesiyle meydana gelen denge. || *Muvazenet-i gayr-i mütehavvile,* bozulmaz denge. || *Muvazenet-i miyah* ya da *muvazenet-i mayiat,* sıvıların dengesini ve bunların bulunduğu kaplar üstündeki basınçlarını konu edinen fizik bölümü, hidrostatik. || *Muvazenet-i mustakirre,* kararlı denge. || *Muvazenet-i mütehavvile,* bir cismi boşlukta tutan eksenin o cismin ağırlık merkezi dışında dönmesiyle meydana gelen denge, kararsız denge.
—Esk. yerbil. Ölçülen açı ve boylamların ölçü hatalarının giderilmesini sağlamak üzere tatbik edilen hesap işlemi. || *Muvazene-i kısmiye,* birçok üçgen ve dörtgenle birkaç bazdan meydana gelmiş, bir nirengi şebekesinin muvazene hesaplarının doğruluk ve yanlışlık işleminin sonunda kontrol edilebileceğinden bu sakıncayı önlemek üzere şebekeyi gruplar halinde ele alarak her grubun kontrolünü sağlayan ve geri dönmeye engel olan hesap sistemi. || *Muvazene-i şebekkiye,* birtakım üçgenler, dörtgenlerden oluşan bir nirengi şebekesinin kül halinde ölçme hatalarının giderilmesi için uygulanan hesap işlemi. || *Muvazene-i zaviye,* herhangi bir nirengi şebekesinde ölçü yanlışlarını gidermek için açı raslantılarına dayanan hesap sistemi. || *Muvazene-i zû erbaat-il -adla,* birinci ve ikinci derece şebekelerindeki zincirlerde ve bir nirengi şebekesinin baz sisteminde kullanılan ve her köşesinden bütün köşelere rasat yapılan dörtgenin ölçü yanlışlarını gidermek için kullanılan hesap sistemi.
—Mal. *Muvazene defteri,* eskiden bütçeye verilen ad. || *Muvazene-i umumiye,* eskiden katma bütçeler dışında, bakanlıklar bütçesinin tümüne verilen ad.

MUVAZENELİ sıf. (ar. *muvāzene*'den). *Esk.* **1.** Dengeli. **—2.** Davranışları yerinde, ölçülü.

MUVAZENESİZ sıf. (ar. *muvāzene*'den). *Esk.* **1.** Ölçüsüz, dengesiz. **—2.** Davranışlarında dengesizlik olan, davranışları ölçüsüz.

MUVAZENESİZLİK a. Dengesizlik, ölçüsüzlük.

MUVAZIB sıf. (ar. *muvāzabe*'den *muvāzıb*). *Esk.* Ara vermeden bir işle uğraşan.

MUVAZİ sıf. (ar. *muvāzāt*'tan *muvazī*). *Esk.* Paralel, koşut.
—Esk. mat. Koşut.

MUVAZİN, MUVAZİNE sıf. (ar. *muvāzin,* dişl. *muvāzine*). *Esk.* **1.** Ağırlıkça, ölçü bakımından eşit olan. **—2.** Denk, uygun.

MUVAZZAF sıf. (ar. *muvaẓẓaf*). *Esk.* **1.** Bir görev ve hizmetle yükümlü olan görevli. **—2.** Aylıklı, maaşlı.
—Ask. Uluslararası hukuka uygun olarak bir devletin resmi ordu gücünü oluşturmak amacıyla kamu güçlerince silah altına alınan düzenli birlikler için kullanılır: *Muvazzaf birlikler. Muvazzaf ordu.*
◆ a. Ask. Askerliği meslek olarak seçtikten sonra bu amaçla yetiştirilen subay ve astsubaylarla zorunlu askerlik hizmetini yapmakta olan er ve erbaşlara verilen ad.

MUVAZZAFEN be. (ar. *muvaẓẓaf*'tan *muvaẓẓafen*). *Esk.* Görevlendirilerek, bir görev verilerek.

MUVAZZAFİN çoğl. a. (ar. *muvaẓẓaf*'ın çoğl. *muvaẓẓafin*). *Esk.* Görevlendirilmiş olanlar, görevliler.

MUVAZZAFLIK a. Muvazzaf olma durumu.
—Ask. *Muvazzaflık hizmeti,* yasa gereğince, askerlik çağı gelmiş olan yükümlülerin belirlenmiş süre içerisinde silahlı kuvvetlerde er, erbaş ve yedek subay olarak silah altında yaptıkları askerlik görevi; ihtiyatlık dönemi öncesi, terhis olunan döneme kadar geçen süre.

MUVAZZAH sıf. (ar. *tavżīḥ*'ten *muvaẓẓaḥ*). *Esk.* Açık, açıklık kazanmış, açıklanmış, ayrıntılı olarak anlatılmış.

MUVAZZAHEN be. (ar. *muvaẓẓah*'tan *muvaẓẓahen*). *Esk.* Açık olarak, açıkça.

MUVAZZİH sıf. (ar. *tavżīḥ*'ten *muvaẓẓiḥ*). *Esk.* Açıklayan, ayrıntılı olarak anlatan.

MUVEC sıf. (ar. *i'vāc*'dan *mu'vec*). *Esk.* Eğri, eğrilmiş, çarpık.
—Esk. mat. Bir doğru ile ikiden çok noktasından kesilebilen şekil, yüzey vb.

MUY a. (fr. *mouille*). Hidrol. Bir ırmağın yatağında alüvyon bankları arasında kalan çukur. (Muylar, burgaçların etkisiyle kazılma kuşaklarına denk düşer; ırmağın rejimi ne kadar burgaçlıysa muylar da o kadar derindir; bu çukurlar bir engelin, örneğin bir köprü ayağının aşağı çığırının hemen yakınında oluşur.)

MUYBRİDGE (Edward MUGGERİDGE, **Eadweard** — denir), ingiliz fotoğrafçı (Kingston-on-Thames 1830 - *ay. y.* 1904). Hareketin fotoğrafının, hatta sinematografinin öncülerindendir. İlk denemelerini 1872'de yaptı, ancak bir atın çeşitli yürüyüşlerinin her bir evresini (daha sonra rötuş yapmadan) fotoğraf halinde kaydetmeyi 1878'de başardı. Bu fotoğrafları çekerken sekansı elde etmek için 12 makine kullandı. Obtüratörü yarık olan bu makineleri düzgün bir biçimde atın geçeceği yola sıraladı; at koşarken, her bir makineye bağlanmış ipi koparıyor, böylece deklanşörü çalıştırıyordu. Çalışmaları Marey gibi bilim adamlarının yanı sıra ressamları da etkiledi: Degas ve daha sonra fütüristler* bazı resimlerini onun bazı fotoğraflarından esinlenerek yaptılar.

MUYE a. (fars. *mūye*). *Esk.* **1.** Hıçkırarak ağlama. **—2.** *Muye-ger, muye-zen,* hıçkırarak ağlayan.

MUYİ ya da **MUYİN** sıf. (fars. *mūy, mū'*dan, *mūyī, mūyīn*). *Esk.* **1.** Kıldan yapılmış olan. **—2.** Kürkten yapılmış olan.

MUYİNE a. (fars. *mūyīne*). *Esk.* **1.** Kürk. **—2.** *Muyine-duz,* kürk diken, kürkçü.

MUYİNGA, Burundi'nin K.-D.'sunda kent, il merkezi; 18 500 nüf. —*Muyinga ili,* 3 690 km²; 334 158 nüf. (1989).

MUYLU sıf. Mak. san. **1.** Bir krank milinin ya da bir manivelanın, üzerine biyel başı eklemlenmiş bölümü. **—2.** Bir aktarma milinin ya da bir krank milinin, bir yatak içinde dönen bölümü.
—Sil. Bir top namlusunun her iki yanında bulunan ve namlunun kundağın üzerine oturmasını, aşağı yukarı hareket etmesini sağlayan millerin her biri. || *Muylu çemberi,* bir top namlusunda, muyluları taşıyan çember. || *Muylu ortalayıcı,* top namlusunu, muyluları çevresinde dengede tutmaya yarayan düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Muylu yatağı,* top kundağının her iki yanında bulunan ve içine muylu yerleştirilen, yarım silindir biçiminde delikli bölüm. || *Kundak muylusu,* muylu yatağının üst tarafında yer alan ve muyluyu kundak üzerine sabitleştirmeye yarayan, yarım silindirsel metal parça.
—Teknol. Çevresinde bir parça dönen silindirsel bölüm. || Bir milin, taşıyıcı yatağı içinde dönmesini sağlayan bölümü.
—Urganc. Eskiden, bir urgan deveresinin bir urganı germe ya da gevşetmede kullanılan hareketli bölümü.
—ANSİKL. Oldukça alçak bir kundak kullanarak geniş açılı atış yapmak için, topların çoğunun kundakları arkada, kama manşonunun yanında yer alır. Bunun sonucunda oluşan çok belirgin namlu sapması, muylu ortalayıcıyla giderilir. Bir ucu namluya, diğer ucu kundağa bağlı olan bu düzenek yaylı ya da gazlı olabilir. Gazlı muylu ortalayıcı bir silindirden oluşur; bu silindirin içindeki gaz, namluyu kaldıracak bir pistonu iter.

MUYTAP ya da **MUYTAB** sıf. (fars. *mūy* ve *tāb*'dan *mūy-tab*). *Esk.* Kıl dokuyan, mutaf.

—Kur. tar. *Muytaplar kethüdası*, Osmanlı devletinde muytapların başı. (Muytaplar kethüdası, öteki esnaf kethüdaları gibi, bu alanda çalışan sanatçı kesiminin birbirleriyle ve yönetimle olan sorunlarını çözümlemeye çalışırdı.)

MUZ a. **1.** Ekvator bölgelerinde yetişen ve yenebilir meyve veren bol yapraklı, odunsuz gövdeli büyük bitki. (Bil. a. *musa;* 40 tür; muzgiller familyası.) **—2.** Bu bitkinin uzun silindirimsi biçimde ve yumuşak kıvamda nişastalı etli meyvesi. **—3.** *Muz gibi olmak*, çok utanmak, mahcup olmak (arg.).

—Denizc. *Muz gemisi*, muz taşımak için özel olarak düzenlenmiş yük gemisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Muzlar, gerçek gövdeleri toprak altında soğan biçiminde bulunan ve bundan çıkan sürgünlerle çoğalan ve yaprak veren 1-15 m yüksekliğinde çokyıllık otsu bitkilerdir. Yaprakların iç içe geçmiş olan kınları "yalancı gövde"yi oluşturur. 25-30 yaprak çıktıktan sonra, çiçek tomurcuğu gelişerek çiçek topluluğunu oluşturur. Yalancı gövdenin ortasından çıkarak yaprak demetinin arasından havaya yükselen çiçek sapı bu çiçek topluluğunu taşır. Bu yükseliş sırasında çiçek topluluğu da gelişme gösterir; çiçek topluluğunda her biri bu çiçek kümesini taşıyan sarmal bir dizi yen bulunur.

Dipte beliren ilk çiçek kümeleri dişi karakterdedir; bunlarda ilerde meyveleri verecek olan normal yumurtalıklar bulunur; tepede çıkan ve erkek denilen çok kısa yumurtalıklı çiçek kümeleri daha sonra ve çok sayıda ortaya çıkar. Çiçek topluluğu dışarı çıktıktan sonra yere doğru eğrilir. Muzlar (meyveler) yukarıya doğru dikelir ve muz hevengini oluşturur. Muz hevengi çıkışından üç ay sonra kendi kendine kurur ya da kesilmesi gerekir. Soğanın çevresinde oluşan sürgünlerden biri, büyümek ve ürün vermek üzere alıkonur.

Yabani muz türleri hem tohumla, hem sürgünle çoğaldığı halde tohumsuz çeşitler yalnız son sürgünle çoğalır. Muzun (meyve) oluşması ve büyümesi döllenme ve tozlaşma gerektirmez. Tohum veren yabani türler Uzakdoğu'da tropikler arasında bulunur. Cheesman, bunları sınıflandırmıştır. *Musa textilis* elyaf elde etmek için kullanılır. (→ ABAKA.) Yeni Gine'de yetişen *M. ingens* muz türlerinin en büyüğüdür (Simmonds).

Eumusa oymağından olan tohumlu iki tür tohumsuz meyveli çeşitlerin atasıdır: *M. acuminata* ve *M. balbisiana*. Bu sonuncu *M. acuminata* ile doğal olarak çaprazlaşır. Bu nedenle, aynı nitelikleri anımsatmalarına rağmen, *M. paradisiaca* ve *M. sapientum* gibi eski adlandırılmalar artık kullanılmamaktadır. Günümüzde 250 kadar muz türü bilinmektedir. Bunlardan yalnız bazıları yiyecek muz üretimi için yetiştirilmektedir (örneğin pişirilerek yenen *platano*). Bir kısmıysa mayalanmış içki yapımında ya da güneşte kurutulduktan sonra un yapımında kullanılır. Bodur muz tropiklere yakın kenar iklimlerde (Kanarya Adaları, Avustralya, Brezilya'nın güneyi) gene yetiştirilmekle birlikte büyük *Michel* uzak yerlere ihraç için, özellikle yüzyılımızın başlangıcından önce United Fruit Company'nin çalışmaya başladığı Orta Amerika cumhuriyetlerinde yetiştirilen en yaygın çeşit oldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ekvador Cumhuriyeti ihracatta birinci sırayı aldı. Büyük *Michel* çeşidi, bir mantar hastalığı (Panamá hastalığı) yüzünden yok oldu ve 1960'lı yıllarda cavendish alt-grubunun çeşitleri *(poyo, büyük bodur muz)* onun yerini aldı. Bu çeşitler eskiden de Fransız Antilleri'nde, Fildişi Kıyısı'nda ve Kamerun'da yetiştirilmekteydi. Uluslararası ticaret, Orta Amerika'dan ve Güney Amerika'nın kuzey kesiminden Avrupa ülkelerine doğru büyük bir akış halindedir. Dünya muz üretimi 1991 yılı rakamlarıyla 46 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

Muz (meyve) genellikle yeşil olarak toplanır. Olgunlaşmanın başlaması, sıcaklık 12,5 °C'tan aşağı düşmemek ve hava sürekli olarak yenilenmek şartıyla soğutulan ve havalandırılan ortamlarda geciktirilebilir. Geciktirme üç haftaya, hatta bir aya kadar uzatılabilir. Sonraki gelişme, istenilen çabukluğa göre, 16-19 °C arasında değişen bir sıcaklıkta sağlanır. Olgunlaşmanın homojen olması için olgunlaştırma odalarına 24 saat süreyle 1/1 000 hacminde etilen püskürtülür.

Muz birçok bakımdan yararlıdır: mevsim dışında bir besin rezervi sağlar; yaprakları, sığırlar için yem ve şemsiye oluşturur. Ayrıca yemekleri sarmada ve sunmada kullanılır. Kınların lifleri ile ip, hatta kumaş bile yapılır. Az miktarda da olsa, kuru muzla muz tozu ve püresi yapılır.

• *Türkiye'de muz üretimi.* Türkiye'de muz Güney Akdeniz bölgesinde yetiştirilir. Küçük meyveli, lezzetli ve kokulu bir muz olan cavendish tipi, XIX. yy.'ın sonlarına doğru Antalya yöresinde yetiştirilmeye başlanmıştır. O zamanlar muz kolay ithal edilebildiği ve Doğu Akdeniz ülkelerinden gelenler daha kaliteli olduğu için bu tipin üretimi önceleri gelişemedi. Ancak 1950'lerde Adana, Anamur, Antalya, Dörtyol ve Fenike çevrelerinde muz üretimi gelişmeye başladı. Özellikle Anamur ve Alanya bölgesinde muz üreticiliği hızlı bir gelişme gösterdi ve üretim 1955'te 1 070 tona yükseldi. Sonraki yıllarda üretim hızla arttı: 1968'de 6 800 t, 1970'te

muz (ağaç)

12 600 t, 1984'te 36 000 t. Ancak bu tarihten sonra dışalımın artması sonucu muz üretiminde hızlı bir düşüş başladı.

—Denizc. Muz gemileri, 3 500 t'a kadar meyve alabilen orta tonajlı gemilerdir. Birçok köprüsü bulunan bu gemiler, uzunlukları boyunca dört ambara bölünmüştür; bu ambarların kat düzenlenişi, boyutları 1,80 ile 2 m'den fazla olan meyve kartonlarının sıkışmasını ve yükleme-boşaltma güçlüklerini önleyecek biçimde hesaplanmıştır. Ayrıca her ambarda, soğutma ve havalandırma için birçok bağımsız birim bulunur. Güçlü elektrikli vantilatörler, havanın dolaşmasını ve meyve kartonlarına (her biri 15 ile 20 kg) sızmasını sağlar. Soğutucu akışkan grupları, 48 ile 72 saatte, 20 ile 35 °C arasındaki meyve sıcaklığını, yüklemeden önce 12,5-14 °C'a düşürmeyi sağlar. Hava sık sık yenilenerek, muzların oluşturduğu karbondioksit ve etilen giderilir. Meyvelerin geçirdiği fizyolojik sürece göre, ham durumda konserveleme (klimaterik öncesi) 20 ile 25 güne ulaşabilir. Günümüzde, muz gemisinin yerini yavaş yavaş meyve-sebze gemileri ve soğuk ambarlı gemiler almaktadır.

MUZAAF sıf. (ar. *taz'îf*'ten *muzâ'af*). *Esk.* Katmerli, kat kat: *"Eğer bir şişe şarabı sizin ekmeğinizle mübadale edersem şüphesiz ki bunda her birimizin ihtiyacını en iyi tatmin eden muzâaf bir intikal-i servet vardır..."* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

—Muhs. *Muzaaf usul* → ÇİFT* TARAFLI KAYIT.

—Müz. *Muzaaf devrikebir,* DEVRİKEBİR usulünün velveleli biçimi.

◆ a. Esk. dilbilg. Asli harflerinden ikincisi ve üçüncüsü aynı olan üçlü kök.

MUZAD, -ddı sıf. (ar. *izdâd*'dan *muzâdd*). *Esk.* Karşıt, zıt. (XIX. yy.'da fr. anti-karşılığı olarak kullanılmıştır.)

—Esk. biyol. *Muzadd-ı temsil,* yadımlama.

—Esk. kim. *Muzadd-ı klor,* antiklor. || *Muzadd-ı taaffün,* antiseptik. || *Muzadd-ı tahammür,* mayabozan.

—Esk. tıp. *Muzadd-ı iltihab,* iltihabı kurutan. || *Muzadd-ı istitbab,* kontrendikasyon. || *Muzadd-ı mürtecif,* kurtulma ümidi olmayan hayvana deney için yüksek dozda verilen ilaç. || *Muzadd-ı teşennüc,* bir organın büzülmesini önleyen ilaç.

MUZAF sıf. (ar. *izafe*'den *muzâf*). *Esk.* **1.** Bir şeye bağlanmış, eklenmiş. **—2.** *Muzaf olmak,* bağlanmak, eklenmek: *"Hayyâm'a muzâf olan rubâilerde bir hayli külâhlar karışmış görünür"* (Y. K. Beyatlı).

—Esk. dilbil. Tamlanan. || *Muzafun ileyh,* tamlayan; tamlayan durumu.

MUZAFAT, -tı çoğl. a. (ar. *muzâf*'ın çoğl. *muzâfât*). *Esk.* **1.** Bir şeye eklenenler. **—2.** Bir merkezin kolları; yan kuruluşlar: *"Harem-i Hümayunda ve onun muzafatı sayılan şehzadeler için ağavat ocağı ile..."* (H. Z. Uşaklıgil).

MUZAFFARNAGAR, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent; 240 057 nüf. (1991). Tarım ürünleri pazarı.

MUZAFFARPUR, Hindistan'da (Bihar) kent; 240 450 nüf. (1991). Üniversite. Karayolu ve demiryolu kavşağı. Besin.

MUZAFFER sıf. (ar. *tazfîr*'den *muzaffer*). *Esk.* **1.** Zafer kazanmış, galip gelmiş: *Türk milletinin muzaffer önderi.* **—2.** *Muzaffer olmak,* yenmek, üstün gelmek, zafer kazanmak.

—Tar. İslam devletlerinde zafer kazanan komutanlar, vezirler, hükümdarlar, özellikle halifeler için kullanılan unvan. (Selçuklular'dan Osmanlılar'a geçen bu unvan, İstanbul'u fethettikten sonra mührüne "Muhammet bin Murat Han el-Muzaffer Daima" sözünü kazdıran Mehmet II [Fatih] tarafından ilk ve son kez kullanıldı. Daha sonra Osmanlı devletinde yalnız tuğralarda rastlanan "muzaffer"in yerini, "gazi" unvanı aldı.)

◆ a. Zafer kazanmış, başarıya ulaşmış kimse.

MUZAFFER (Saatçi Mustafa Efendi, —denir), türk besteci (öl. 1710 [?]). Yaşamı üzerine hiçbir bilgi yoktur. Çoğu *Kantemiroğlu edvarı*'nda olmak üzere, çeşitli derlemelerde yer alan 20 peşrevi ve 3 sazsemaisinden başka yapıtı günümüze ulaşamamıştır. Bunlar günümüzde pek seslendirilmezler.

MUZAFFER BEY, türk mimar (İstanbul 1881 - Konya 1920). Birinci ulusal mimarlık döneminin önde gelen mimarlarındandır. İstanbul'da Hendesei mülkiye mektebi'nde okurken, Vedat Bey'in (Tek) bürosunda çalışmaya başladı ve bu mimarın eseri olan binaların yapımına katkıda bulundu. İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra Kadastro fen heyetinde görevlendirildi; Hendesei mülkiye mektebi'nde öğretmenlik yaptı. Posta ve telgraf nazırlığı mimarlığına getirildi, Londra'da bastırılacak pulların üzerinde yer alacak resimleri hazırladı. 31 mart vakası'nda şehit düşenlerin anısına yaptırılması kararlaştırılan anıt için açılan yarışmayı kazandı (1909), Hürriyeti ebediye tepesi üzerindeki Abidei* hürriyet'i gerçekleştirdi. Vilayet baş mimarı olarak Konya'ya gitti (1914). Darülmuallimin (Erkek öğretmen okulu) [1917], Darülmuallimat (Kız öğretmen okulu) [1924], Ziraat abidesi, Umumi meclis, Konya harası binalarının yapımını üstlendi, Selimiye camisi'ni onardı. Ölümü üzerine bitiremediği kimi yapıları mimar Fatih Ülkü tarafından tamamlandı.

MUZAFFERANE be. (ar. *muzaffer* ve fars. *-ane*'den *muzafferāne*). *Esk.* Zafer kazanmışçasına, üstün gelmişçesine: *Dudaklarında muzafferane bir gülümseyişle bakıyordu.*

MUZAFFEREN be. (ar. *muzaffer*'den *muzafferen*). *Esk.* Zafer kazanmış olarak, üstün bir biçimde.

MUZAFFERETTİN (Tahran 1853 - ay. y. 1907), Kaçar hanedanından İran şahı (1896-1907). Veliaht olarak Azerbaycan valiliğinde bulunduğu sırada babası Nasırettin Şah'ın öldürülmesi üzerine tahta çıktı (1896). Avrupa devletlerinin İran üzerindeki ekonomik egemenliklerinin artması sonucu, özellikle memur sınıfının önde gelenleri arasında bir dereceye kadar liberalizm ve meşrutiyet yanlısı hareketler hız kazandı. Bu arada Abdülhamit II'nin konuğu olarak İstanbul'a gelen şaha Dolmabahçe sarayı ayrıldı (1900) ve bu vesileyle padişah, Azerbaycan okullarında okutulmasına izin verilmeyen türkçe öğretim yasağının kaldırılmasını sağladı. Ülkesine dönen şah, ıslahat hareketlerini zamansız bulan veziriazam Aynüddevle'ye karşı gerçekleşen bir halk ayaklanması sonunda Aynüddevle'yi azlederek meşrutiyetin gerçekleştirileceği konusunda söz verdi (1905). Böylece İran'ın ilk Mebusan meclisi'ni açtı ve bu meclis tarafından çıkarılan Anayasa'yı onayladı (1906). Ölümünden sonra oğlu Muhammet Ali ardılı oldu.

MUZAFFERETTİN CİHANŞAH → CİHANŞAH (Muzafferettin).

MUZAFFERETTİN ÇAVLI, Anadolu selçuklu emiri (öl. Kösedağ 1243). Taht kavgasında sığındığı Ankara kalesinin teslim olması üzerine, ağabeyi İzzettin Keykâvus I'e tutsak düşen Alaettin Keykubat ile birlikte Fırat yakınındaki Minşar kalesine kapatıldı (1211). Keykâvus ölünce (1219), hapisten çıkarılarak selçuklu sultanı olan Alaettin Keykubat I ile birlikte geldiği Konya'da onun çaşnigirbaşılığına getirildi. Daha sonra hükümdarın Kalonoros (Alaiye, bugün Alanya) seferine katıldı (1223). Eyyubiler'le işbirliği yapıp sultana başkaldıran Diyarbakır emiri Artukoğlu Mesut Bey'i Kâhta kalesinde kuşatıp aman dileterek yeniden selçuklu yönetimine bağladı (1225). Erzurum seferine çıkan Alaettin Keykubat, emirini de artık Harizmşahlar'a bağlandığını ilan eden Trabzon rum imparatoru Andronikos'u cezalandırmakla görevlendirdi (1228). Sinop ve Erzincan'ı ele geçirdikten sonra Trabzon'u kuşatan Çavlı, kenti almayı başaramadı. Ancak, Celalettin Harizmşah'a karşı yapılan Yassıçimen savaşı'nın Alaettin Keykubat'ın zaferiyle sonuçlanmasında (1230) ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun yeniden selçuklu denetimi altına alınmasında (1231) önemli rol oynadı. Moğol birliklerinin selçuklu topraklarına girdiği ve Sıvas yakınlarına kadar indiği yolunda haberler alınması üzerine büyük bir kuvvetin başında doğu sınırlarına gönderildi. Gürcistan'a girip bazı kaleleri ele geçirerek gürcü kraliçesini yıllık vergiye bağladıysa da Moğollar'a rastlayamadığı için geri döndü (1233). Keykubat'ın ölümünden (1237) sonra, yerine geçen büyük oğlu Gıyasettin Keyhüsrev II'nin veziri Sadettin Köpek'in kendisine rakip olabilecek güçlü emirleri ortadan kaldırmaya başlaması üzerine komutanlık görevinden ayrılan Çavlı, onun öldürülmesi sonucu yeniden göreve çağrıldı (1239). Baba İshak adlı bir türkmen şeyhinin başlattığı Babailer* ayaklanması'nı, dinsel bir yön taşıdığı için ayaklanmacılara karşı savaşmaktan çekinen islam askerlerinin yerine ücretli hıristiyan askerleri kullanarak bastırdı (1240). Anadolu'yu istilaya girişen Moğollar'a karşı yapılan Kösedağ savaşı'na katıldı (1243). Deneyimli emirin sırtları tutup düşmanı savunmada bekleme önerisini kabul etmediği için bu savaşta kesin bir yenilgiye uğrayan Keyhüsrev II, bozulan ordusunun yönetimini ona bırakarak savaş alanından çekildi. Dağılan birlikleri yeniden toparlayıp düzenlemeye çalışan Çavlı, Moğollar'ın ikinci saldırısı sırasında yaralanarak öldü.

MUZAFFERİLER, G. İran'da hüküm süren müslüman hanedan (1314-1393). Hanedana adını veren Şerafettin Muzaffer, Moğollar'ın hizmetine girdi, Gazan Han tarafından Isfahan yakınlarındaki bir kentin valiliğine atandı. Yezd valisi olan oğlu Muhammet, Ebu Sait Bahadır'ın ölümünü (1336) izleyen karışıklıklar sırasında Fars'ta topraklarını genişletti, daha sonra tüm Fars ve Irak'a egemen oldu. Muhammet'i tahttan indiren (1364) oğlu Şah Şüca, Isfahan valisi olan kardeşi Mahmut ile mücadele etmek zorunda kaldı. Mahmut'un ölümünden (1375) sonra Isfahan'a da egemen oldu ve Azerbaycan'daki Celayirliler'e karşı bir sefer düzenledi. Timur'un yüksek hâkimiyetini kabul eden Şah Şüca, ölümünden (1384) önce ülkesini paylaştırdı; kardeşi Ahmet'e Kirman'ı, oğlu Zeynelabidin'e Fars ve başkent Şiraz'ı verdi. Zeynelabidin ile amcasının oğulları Yahya ve Mansur arasındaki taht kavgaları hanedanı iyice zayıflattı. Sonunda tüm Irak ve Fars'a egemen olan Mansur, 1393'te Şiraz yakınlarında Timur'la yaptığı savaşta öldürüldü. Timur, kendisine teslim olan öteki Muzafferiler'i de öldürterek hanedana son verdi.

MUZAFFERİTTİN ŞİRAZİ, iranlı bilgin (Şiraz ? - İstanbul XVI. yy. başları). Şiraz'ın ünlü bilginlerinden Celalettin Devvani ve Sadrettin Şirazi'den din bilgisi, heyet (gökbilim) ve riyaziye (matematik) öğrenimi gördü. Geldiği Anadolu'da Müeyyetzade tarafından Bayezit II ile tanıştırıldı. İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Derin bilgisi nedeniyle çevresinde saygınlık kazandı. Yaşlılık yıllarında gözleri bozulunca Yavuz Sultan Selim tarafından kendisine maaş bağlandı. Din ile ilgili şerh niteliğindeki başlıca yapıtları: *Şerh-i metali*, *Şerh-i tecrit*. Bunların dışında Eukleides geometrisi ile ilgili *Haşiye-i kitabı Eklidis* adlı bir yapıtı daha vardır.

MUZAFFERİYET, -ti a. (ar. *muzaffer* ve *-iyyet*'ten *muzafferiyyet*). *Esk.* Başarı kazanma, galip gelme, zafer kazanma, yengi: *"Romalılar muzafferiyet kazanmış serdarlarına bir zafer alayı yaptırırlar..."* (Y. K. Beyatlı).

MUZAHAT a. (ar. *muzāhāt*). *Esk.* Bir şeyle arasında benzerlik bulunma.

MUZAHERET, -ti a. (ar. *zahr*'dan *muzaheret*). *Esk.* Yardım etme, arka çıkma.

MUZAHİ sıf. (ar. *muzāhat*'tan *muzāhī*). *Esk.* Benzer, benzeyici.

MUZAHİR sıf. (ar. *muzaheret*'ten *muzahir*). *Esk.* **1.** Koruyan, arka çıkan, yardım eden. **—2.** *Muzahir olmak*, arka çıkmak, desteklemek.

MUZALLEL sıf. (ar. *tazlil*'den *muzallel*). *Esk.* Gölgeli, gölgede bulunan.

MUZAM sıf. (ar. *i'zam*'dan *mu'zam*). *Esk.* Büyütülmüş.

◆ a. Bir şeyin en büyük ve en önemli kısmı.

MUZARİ sıf. (ar. *muzāri'*). *Esk.* **1.** Ortak, arkadaş. **—2.** Benzeyen, benzer.
—Ed. Aruz vezni bahirlerinden biri. Türk edebiyatında kullanılmış kalıpları şunlardır: Mef'ûlü fâilâtün mef'ûlü fâilâtün (——. —.—— ——. —.——), Mef'ûlü fâilâtü mefâîlü fâilün (——. —.—. .——. —.—).
—Esk. dilbilg. Geniş zaman.

MUZAYA, Cezayir'de (El Buleyde vilayeti) kent, El-Buleyde'nin B.'sında; 24 600 nüf. Maden suyu şişeleme.

MUZCİR sıf. (ar. *izcar*'dan *muzcir*). *Esk.* Üzen, sıkıntı veren.

MUZCULGİLLER a. Afrika'da Büyük Sahra'nın güneyinde yaşayan, tüyleri canlı renkli, kafalarının üstünde yüksek bir tepelik bulunan kuşlar familyası. (Hepsi de ağaçta yaşayan yirmi kadar türü vardır. Meyvelerle beslenirler. Başlıca cinsleri *Musophagus* ve *Turacus*'tur Bil. a. *Musophagidae* [anlamı "muz yiyen"]; guguksular takımı).

MUZE a. (fars. *mūze*). *Esk.* Çizme, potin.

MUZEDUZ sıf. ve a. (fars. *mūze*, çizme ve *dūz*'dan *mūze-dūz*). *Esk.* Çizme diken, çizmeci.

MUZEDUZİ a. (fars *mūze*, *dūz* ve *-i*'den *mūze-dūzī*). *Esk.* Çizme yapma işi, çizmecilik.

MUZGA a. (ar. *mažğ*'dan *mužğa*). *Esk.* Et parçası, bir çiğnemelik et.

MUZGİLLER a. Muz ve ona yakın türleri kapsayan bitki familyası. (Başlıca cinsleri *musa*, *ensette*, *heliconia*, *strelitza*, *ravenala*'dır. Bu bitkilerde çiçekler düzensizdir ve bir yen ile çevrilidir: her çiçekte üç çanakyaprak, üç taçyaprak, beş erkekorgan ve üç bölmeli bir yumurtalık vardır. Bil. a. *musaceae*.)

MUZIR, -rrı sıf. (ar. *muzırr*). **1.** Zararı dokunan, zararlı: *Muzır adam. Muzır otlar.* **—2.** Her şeyi karıştıran, kırıp döken, çevresine zarar veren çocuk için kullanılır.
—Huk. *Muzır yasası* → KÜÇÜKLERİ MUZIR NEŞRİYATTAN KORUMA KANUNU.

MUZIRLIK a. Muzır olma durumu; muzır bir kimseye yakışır davranış.

MUZIRRA ya da **MUZIRRE** sıf. (ar *muzırr*'ın dişl. *muzırra*). *Esk.* Zarar veren, zararlı: *Eşhas-ı muzırra* (zararlı kişiler). *Evrak-ı muzırra* (zararlı yayınlar). *Haşerat-ı muzırra* (zararlı böcekler).

MUZİ sıf. (ar. *eza*'dan *mu'zī*). *Esk.* İnciten, eza eden.

MUZİ sıf. (ar *iza'a*, kaybetme'den *muzī'*). *Esk.* Kaybeden, yitiren.

MUZİ, MUZİE sıf. (ar. *ziya'*'dan *muzī'*, dişl. *muzī'e*). *Esk.* Işık veren, parlayan, parlak: *Ecsam-ı muzie* (ışık yayan gökcisimleri). *"Saf bulutsuz bir gecede, semanın ötesinde berisinde muzîye beyaz bir takım lekeler bulutlar görürüz ki..."* (İsmail Suphi).

MUZİANO (Girolamo), italyan ressam (Brescia 1532 - Roma 1592). Özellikle Roma'da çalıştı ve 1577'de burada Accademia Nazionale di San Luca'yı kurdu. S. Maria degli Angeli kilisesi'ndeki *Aziz Hieronymus'un vaazı* adlı yapıtında, manzarayı sevdiği görülür.

MUZİE → MUZİ.

MUZİF sıf. (ar. *ziyāfet*'ten *muzīf*). *Esk.* Misafir kabul eden, misafir ağırlayan.

MUZİK sıf. (ar. *zīk*'ten *muzīk*). *Esk.* Sıkan, darlaştıran.

Muzikayı hümayun, Mahmut II'nin 1826'da Mehterhane'nin yerine kurduğu askeri saray bandosu. Mahmut II, daha Tanzimat'ın ilanından önce osmanlı ordusunu Asakiri mansurei Muhammediye adıyla yeniden örgütlerken, Enderun'daki kimi müzikçilerden bir de bando takımı oluşturmuştu. Önceleri bandoyu, borazancı Vaybelim Ahmet Ağa ve trampetçi Ahmet Usta çalıştırdı. Kısa bir süre sonra bandonun başına fransız Manguel atandı. 1828'de İtalya'dan getirtilen Giuseppe Donizetti'ye, Osmanlı İmparatorluğu muzikalarının genel eğitmeni unvanı verildi. Batı notasını öğretmekle işe başlayan Donizetti (Paşa), İtalya'dan yeni bando çalgıları ve bunları öğretecek müzikçiler getirtti.

Muzikayı hümayun, Mahmut II'nin ölümünden sonra tahta çıkan Sultan Abdülmecit döneminde de gelişmeye devam etti. Bandoya, bir de koro eklendi. Opera ve operete büyük ilgi duyan Abdülmecit, Dolmabahçe sarayı'nda bir gösteri salonu yaptırdı. Temsiller sırasında burada ça-

lan orkestrayı, çoğunlukla Muzikayı hümayun'daki gençler oluşturdu.

Donizetti'nin ölümünden (1856) sonra yerine geçen Guatelli Paşa, Abdülaziz, Murat V ve Abdülhamit II dönemlerinde de görev yaptı. Abdülhamit, padişah olduktan sonra, Abdülaziz'in görevden uzaklaştırdığı Necip Paşa'yı yeniden Muzikayı hümayun komutanlığına getirdi. Arenda Paşa, çağın gerisine düşmeye başlayan italyan bando sisteminin yerine fransız sistemini uyguladı, repertuvarı yeniden düzenledi ve saksofon gibi yeni çalgılarla orkestrayı geliştirdi. Bir konservatuvar niteliği kazanmaya başlayan Muzikayı hümayun'da yetişen müzikçilerle, 1881'de Tophane muzikası, 1888'de Bahriye tersane mektebi'nin sübyan muzikası, 1905'te Ertuğrul muzikası gibi topluluklar oluşturuldu. İzmir, Selanik, Üsküp, Bursa, Konya ve başka illerde de bando takımları kuruldu.

İkinci meşrutiyet'te miralay Safvet Bey (Atabinen) Muzikayı hümayun'un başına getirildi. Yabancı öğretmen ve çalıştırıcıların görevlerine son verilirken, Saray fasıl heyeti de bu kurumun bünyesine alındı. Abdülhamit II'nin tahttan indirilmesinden sonra padişah olan Sultan Reşat (Mehmet V) müzikle hemen hiç ilgilenmediğinden opera ve operet temsilleri eski canlılığını yitirdi. Safvet Bey orkestranın senfonik repertuvarını genişletmeye önem verdi. Kendisinin ardılları olan Zati (Arca) ve Zeki (Üngör) beylerin de çabalarıyla, Muzikayı hümayun 1917'de ilk kez bazı Doğu ve Orta Avrupa kentlerinde konserler verdi. Orkestranın repertuvarı ve icra düzeyi Avrupa basınından övgüler aldı. Muzikayı hümayun 1924'te Ankara'ya taşındı ve çalışmalarını 1933'e değin burada Riyaseticumhur musiki heyeti adıyla sürdürdü. 1933 yılında bando bölümüne Riyaseticumhur armoni muzikası, orkestraya da Riyaseticumhur filarmoni orkestrası adı verildi. Fasıl heyeti dağıtıldı.

Türkiye'de batı notası, Muzikayı hümayun'la yaygınlaştı; türk müzikçiler, Batı müziğini, bu kurum sayesinde yakından tanıyabildiler.

MUZİO (Girolamo NUZİO, —denir), italyan yazar (Padova 1496 - La Paneretta, Floransa yakınında, 1576). Adını **Mutius** olarak latinleştirdi ve yanına *Justinopolitanus,* yani "Capodistrialı" (bu kentin eski adına göre) sıfatını ekledi. Ferrara dükü Maximilian I, marki del Vasto ve Ferrante Gonzaga tarafından korunarak diplomatik misyonlarla görevlendirildi. Petrarcacı bir şairdi, dilbilgisi ve şövalyelik (*Il gentiluomo,* 1564) kitapları, Vergerio ile Sienalı Bernardino'ya karşı, İtalya'daki Reform tarihi bakımından önem taşıyan polemik yapıtlar yazdı.

MUZİO (Claudia), italyan soprano (Pavia 1889 - Roma 1936). Sanat yaşamına 1910'da başladı, anlatım olanakları son derece zengin sesiyle Avrupa ve ABD'nin tüm büyük opera sahnelerinde parlak başarılar kazandı.

MUZİP sıf. ve a. (ar. *muᶜzib*). **1.** Şaka yapmaktan hoşlanan, başkalarına takılmayı seven kimse için kullanılır: *Muzip bir adam. Muzibin biri.* **—2.** *Esk.* Eziyet eden, azap veren.

MUZİPLEŞMEK gçz. f. Bir kimseye muzipçe sözler söylemek ya da davranışlarda bulunmak.

MUZİPLİK a. **1.** Muzip bir kimsenin niteliği: *Muzipliğiyle tanınmak.* **—2.** Muzipçe davranış, bir kimseye şaka yollu söz ya da oyunlarla takılma: *Muziplik etmek. Gene muzipliği üzerinde, takılacak adam arıyor.*

MUZİYAT a. (ar. *mu'zî*'nin çoğl. *mu'ziyyāt,* rahatsızlık veren şeyler'den). Esk. zool. Pire, tahtakurusu, sivrisinek vb. haşerat.

MUZLİM sıf. (ar. *ızlam*'dan *muzlim*). *Esk.* **1.** Karanlık, koyu: *"Yuvarlak, solgun bir esmer güzelinin esrar ve hararetle kaynayan muzlim gözleri Zühre'nin güldüğü sularda tali-i istikbalini taharri ediyordu"* (H. E. Adıvar). **—2.** Gizli, belirsiz, şüpheli: *"Onun muzlim, nemnak ruh menfezlerinden ruhumun bârid noktasına bir güneş, aşk güneşi doğdu"* (H. E. Adıvar). **—3.** Korkunç, kötü: *"Çocukların, felâket sularının en muzlim derinliklerinde boğuluyor"* (H. E. Adıvar).

MUZMAHİL, -lli sıf. (ar. *izmiḥlal*'den *muzmaḥill*). *Esk.* **1.** Çökmüş, harap olmuş. **—2.** *Muzmahil etmek,* yok etmek, çökertmek, dağıtmak. **—3.** *Muzmahil olmak,* çökmek, dağılmak: *"Onun muzmahil olduğunu asıldığım yerden de görmeye razıyım"* (A. H. Tarhan).

MUZMER sıf. (ar. *izmār*'dan *muzmer*). *Esk.* **1.** Gizli, saklı, örtük: *"Gör ne reng ile kılur izhar her muzmer sabâ"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Tasarlanıp açığa vurulmayan düşünce, duygu ya da niyet için kullanılır.

MUZMİR sıf. (ar. *izmār*'dan *muzmir*). *Esk.* **1.** İçinde saklayan, söylemeyen, belli etmeyen. **—2.** Duygularını gizleyen.

MUZOREWA (Abel), siyaset adamı ve Zimbabve Methodist kilisesi'nin ilk afrikalı piskoposu (Umtali 1925). 1971'de, İan Smith ile Londra hükümeti arasındaki görüşmelerin başarısızlığa uğramasına yol açan gösterileri düzenledi. Aralık 1971'de kurduğu ANC'nin (African National Council) 1979 seçimlerini kazanması üzerine Başbakanlığa geldiyse de, şubat 1980 seçimlerinde yenildi. 1983 kasımında tutuklandı; ertesi yıl serbest bırakıldı. 1985'te ABD'ye giden Muzorewa, 1986'da ülkesine döndü.

MUZTAG, Baltoro (Karakurum) buzulunun yanında yükselen doruk; 7 273 m. Uzun süre ulaşılmaz sayılan doruğa 1956'da, kuzey-batı yamacından (6 temmuz) J. Hartog yönetimindeki ingiliz dağcılar ve daha güç bir yamaç olan güney-doğu yamacındansa (12 temmuz) bir fransız ekibi (G. Magnone, P. Keller, A. Contamine, R. Paragot) tırmandı. Kısıtlı olanaklarla elde edilen bu başarılar Himalayalar'a tırmanma konusundaki gelişmelerin müjdecisi oldu.

MUZTAG ATA, Çin'de doruk, Şincang ilinde, Tacikistan sınırının yakınında; 7 546 m. Doruğa ilk tırmanışı, 1956'da J. Belezki yönetimindeki rus dağcılar gerçekleştirdi.

MUZTAR, -rrı sıf. (ar. *iztırār*'dan *muztarr*). *Esk.* **1.** Bir şey yapmaya zorlanmış, çaresiz kalmış: *"Bütün hayat-ı anâsırda; son yağan karlar / çamurlu kaldırımın taşlarında pek seyrek / geçen adımları sezdirmiyor; derin, muztar"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Muztar olmak,* kalmak, zorunda kalmak: *"Benden olmasa dâverâ muztar"* (Nedim, XVIII. yy.). *"İki şerden birini kabule muztar kalınca..."* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

MUZTARIM sıf. (ar. *iztırām*'dan *muztarım*). *Esk.* **1.** Alevlenen, parlayan. **—2.** Heyecanlanan.

MUZTARİB → MUSTARİP.

MÜ a. **1.** *Mem* diye adlandırılan fenike biçiminden türeyen, yunan abecesinin türkçedeki *m* ünsüzünü karşılayan harfi (μ, M). **—2.** Sağ üste konan vurguyla (μ') 40 eden ve sol alta konan vurguyla ($,\mu$) 40 000 eden yunan sayı işareti.

—Elektromanyet. Manyetik geçirgenliği belirtir. (Boşluğun manyetik geçirgenliği μ_0 [mü sıfır] ile ifade edilir.)

—Fiz. Parçacıkların devingenliğini belirtir.

—Nörobiyol. *Mü* ya da *μ ritmi,* kişi uyanıkken çekilen elektroansefalogramda görülen fizyolojik ritim. (Yay ya da tarak biçiminde ritim de denilen bu ritim, kafa derisi üzerinde Rolando bölgelerinde görülür ve karşı taraf vücut yarısı istemli ya da dıştan uyarılarak hareket ettirildiği zaman kaybolur.)

—Ölçbil. *Mikro*'nun simgesi, önüne geldiği ölçü birimini bir milyona bölen SI öneki.

—Tem. parç. MÜON'un eşanlamlısı.

—Termodin. Termodinamik potansiyeli gösterir.

—Topol. Ölçü göstermede kullanılır.

MÜANS a. (fr. *muance*). Müz. **1.** *Değişme* anlamında solmileme terimi. (Bir nota adının yerine başka bir nota adını kullanarak, bir heksakorddan başkasına geçişi belirtir.) **—2.** *Müans takımı,* temel sesin armoniklerini veren ve bir ya da birçok sıra oluşturan borulardan kurulu org takımı. (İki tür müans takımı vardır: birincisi, her nota için tek borunun bulunduğu *basit* müans takımları; ikincisi de her nota için birçok borunun bulunduğu *bileşik* müans takımları.

MÜ-AYRIK sıf. E kesişim kümesinin μ(E) ölçüsü sıfır olan karelenir (ya da küplenir) iki küme için kullanılır. (Kimi kez E:$\emptyset\mu$ biçiminde gösterilir.) [μ-AYRIK da yazılabilir.]

MÜBAADE ya da **MÜBAADET** a. (ar. *buᶜd*'dan *mübāᶜade, mübāᶜadet*). *Esk.* **1.** Birbirinden uzaklaşma: *"Hesapça benim bu mübaadetim maksada daha çabuk varmak için geri geri gidip de daha uzaktan atılmak gibi, sana daha çabuk vusûl için oluyor"* (A. H. Tarhan). **—2.** Birinden soğuma, uzak durma.

MÜBAALE a. (ar. *baᶜl*'dan *mübāᶜale*). *Esk.* Karı kocanın cilveleşmesi.

MÜBADELE a. (ar. *bedel*'den *mübādele*). *Esk.* **1.** Karşılıklı değiş tokuş etme: *Esir mübadelesi.* **—2.** Ulemanın medrese ve kadılık değiştirmesi. **—3.** *Mübadele etmek,* değiş tokuş etmek, değiştirmek.

—İkt. DEĞİŞİM'in eşanlamlısı.

MÜBADELECİ a. (ar. *mübādele*'den). *Esk.* Mal değişimi yapan kimse.

MÜBADELEVİ sıf. (ar. *mübādele* ve *-ī*'den *mübādelevī*). *Esk.* Değiştirmeyle, değişmeyle ilgili.

—Esk. mat. *Mübadelevi hassa,* değişmelilik.

MÜBADERE ya da **MÜBADERET** a. (ar. *bedr*'den *mübādere, mübāderet*). *Esk.* Bir şeye gayretle başlama, girişme.

MÜBADİ sıf. (ar. *mübādat*'tan *mübādī*). *Esk.* Meydana çıkaran, ortaya koyan.

MÜBADİL a. (ar. *mübādele*'den *mübādil*). *Esk.* Mübadele olunmuş, başka bir şeyle değiştirilmiş.

MÜBADİR sıf. (ar. *mübādere*'den *mübādir*). *Esk.* Bir işe gayretle başlayan.

MÜBAGAME a. (ar. *beğam*'dan *mübāğame*). *Esk.* Tatlı dilli olma.

MÜBAGAT a. (ar. *bağıyy,* fahişe'den *mübāğāt*). *Esk.* Gayrimeşru ilişki, zina.

MÜBAGATE a. (ar. *bağt*'tan osm. *mübāğāte*). *Esk.* **1.** Birdenbire olma. **—2.** Sataşma.

MÜBAGAZE a. (ar. *buğż*'dan *mübāğaże*). *Esk.* Kin besleme, düşmanlık etme.

MÜBAHASAT çoğl. a. (ar. *mübāḥase*'nin çoğl. *mübāḥasāt*). *Esk.* Karşılıklı konuşmalar, tartışmalar: *Mübahasat-ı edibane* (edebiyat konuşmaları).

MÜBAHASE a. (ar. *baḥs*'tan *mübaḥase*). *Esk.* **1.** Karşılıklı konuşma, tartışma: *"Samim'in bu gibi meclislerde yegâne endişesi ciddi bir mübahase açılmasın diyedir"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** Bahse tutuşma.

MÜBAHAT, -tı a. (ar. *behā'*'dan *mübāhāt*). *Esk.* **1.** Övünme: *"Bâlîn-i bahtı cây-i mübâhât sanmaz"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Mübahat etmek, eylemek,* övünmek, övünç duymak: *"Fesahat-ı belâgat ile tefahhür ve mübahat ederler idi"* (Cevde Paşa, XIX. yy.).

MÜBAHELE a. (ar. *behl*'den *mübāhele*). *Esk.* Beddua etme, ilenme.

—İsl. Şiilerin her yıl zilhicce ayının 21. günü kutladıkları dinsel bayram. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mübahele sözcüğü, Kuran'da aynı adla anılan bir ayette geçer. Âli imran suresi'nin 61. ayetinde ve bununla ilgili tefsirlerde anlatıldığına göre hicretin 10. yılının (632) zilhicce ayının 21. günü Necran hıristiyanlarından bir heyet Hz. Muhammet'in huzuruna gelerek, Kuran, İsa'nın babasız olduğunu kabul ettiğine göre, müslümanların İsa'nın tanrılığını da kabul etmeleri gerektiğini öne sürdüler. Hz. Muhammet, Kuran'ın buyruğu uyarınca müslümanları ve hıristiyanları bir araya gelerek bu sorunu tartışmaya, hangi taraf haksız ve yanlış yoldaysa hep birlikte o tarafa lanet okumaya (mübahele), böylece Tanrı huzurunda bir sınavdan geçmeye çağırdı. Ancak, hıristiyanlar bu tartışmaya girmekten kaçındılar ve siyasal bir anlaşma (müsalaha) yaparak geri döndüler. Olay sırasında Hz. Muhammet'in yanında Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin vardı. Bu nedenle mübahele olayı şiiler tarafından özel bir anlam kazandı ve her yıl zilhicce ayının 21. günü bir bayram olarak kutlanmaya başlandı.

MÜBAHHAR sıf. (ar. *tebḫir*'den *mübaḫḫar*). *Esk.* **1.** Buharlaşmış. **—2.** Tütsülenmiş.

MÜBAHİ sıf. (ar. *mübāhāt*'tan *mübāhī*). *Esk.* Övünen.

—Ed. MÜTEBAHİ'nin eşanlamlısı.

MÜBAHİS sıf. (ar. *mübāḥeṣe*'den *mübāḥiṣ*). *Esk.* Bir konuda konuşan, tartışan.

MÜBAHİSİN çoğl. a. (ar. *mübāḥiṣ*'in çoğl. *mübāḥiṣīn*). *Esk.* Bir konuda konuşanlar, tartışanlar.

MÜBAİD, MÜBAİDE sıf. (ar. *mübā'ade*'den *mübā'id*, dişl. *mübā'ide*). *Esk.* Birbirinden uzaklaşan, uzaklaştıran: *Kuvve-i mübaide* (Yer'in merkezindeki güç).

MÜBALAĞA a. (ar. *mübālağa*). **1.** Bir şeyi gereğinden ya da olduğundan büyük gösterme; abartma, abartı. **—2.** *Esk.* Bir işte fazla ileri gitme. **—3.** *Mübalağa etmek*, önemsiz bir şeyi büyütmek, abartmak.

—Ed. ABARTMA'nın eşanlamlısı.

—Esk. dilbilg. *Mübalağa ile ism-i fail*, "en", "pek" anlamıyla ve "fa'âl" kalıbıyla oluşan sözcük.

◆ sıf. *Esk.* Aşırı, fazla, çok sayıda: *Cepheye mübalağa asker gönderilmişti.*

MÜBALAĞACI sıf. ve a. Bir şeyi olduğundan büyük gösterme alışkanlığında olan; abartmacı.

MÜBALAĞACILIK a. Bir şeyi olduğundan büyük gösterme eğilimi; tutumu.

MÜBALAĞALI sıf. Olduğundan çok fazla, ölçüsüzce büyütülmüş; alışılmışın dışında, yadırgatıcı; abartılı.

MÜBALAT a. (ar. *bely*'den *mübālāt*). *Esk.* **1.** Kayırma, koruma. **—2.** Dikkat, titizlik, itina: *"... ona umûr-ı diniyyede mübâlâtsız nazar ile bakarlar idi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜBANE a. (ar. *mübāne*). İsl. huk. Talak-ı bainle boşanmış kadın.

MÜBARAT a. (ar. *berā'et*'ten *mübarat*). *Esk.* **1.** Bir eş ya da ortaktan anlaşarak ayrılma. **—2.** Misillemede bulunma.

MÜBAREE a. (ar. *bera'et*'ten *mübare'e*). *Esk.* Erkekle kadının, birbirlerinden alacakları ya da verecekleri olmamak koşuluyla aralarındaki nikâhı bozmaları.

MÜBAREK sıf. (ar. *mübārek*). **1.** Çok saygı duyulan: *Ninem çok mübarek bir kadındı.* **—2.** Kutlu, kutsal: *Bu mübarek bayram gününde. Mübarek vatan toprakları.* **—3.** Bereketli, verimli: *Mübarek yaz yağmuru.* **—4.** *Mübarek gün, günler*, dinsel yönden önemli olan gün ya da günler: *Böyle mübarek günlerde dargınlar barışır, kinler unutulur.* || *Mübarek olsun*, "kutlu olsun, uğurlu olsun" anlamında söylenen bir kutlama sözü.

◆ sıf. ve a. **1.** Sevilen, beğenilen şey için kullanılır: *Arabam çok iyi çıktı, mübarek daha bir kere bile arıza yapmadı.* **—2.** Çok kızılan, şaşılan bir kimse ya da şey için kullanılır: *Hay mübarek, insan hiç bu kadar geç kalır mı? Mübareğe kolayca bir söz söyleyin, hemen bağırmaya başlar. Bu mübarek hayvandan ne yaptıysak kurtulamadık.*

■**MÜBAREK** (Hüsnü), mısırlı devlet adamı (Kafr el-Musîlha, Menufiye eyaleti, 1928). Hava ordusu kurmay başkanlığına (1969), ardından başkomutanlığına atandı (1972), 1973 İsrail-Arap savaşı sırasında komuta ettiği Mısır Hava kuvvetleri'ni yeniden örgütledi. Nisan 1975'te Cumhurbaşkanı yardımcılığına getirildi. 1981'de, Sedat'ın öldürülmesinden (6 ekim) bir hafta sonra, Cumhurbaşkanı seçildi. Tüm Sina'nın Mısır'a geri verilmesi için İsrail'le barış sürecini sürdürürken (nisan 1982), Mısır'a arap dünyasındaki yerini yeniden kazandırmaya çalıştı. 26 ocak 1982'de Ulusal demokrat parti başkanlığına seçildi. ABD'ye yaptığı gezilerle (ocak 1983, şubat, kasım 1984 ve mart 1985) ülkesine yapılan ABD askeri ve iktisadi yardımının artırılmasını sağladı. Kral Hüseyin ile yaptığı görüşmelerle Ürdün'le yakınlaşmayı gerçekleştirdi. Mart 1985'te Kral Hüseyin ile birlikte, İran'la savaşmakta olan Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin'i ziyaret etti. 1985 mayısında Türkiye'ye geldi; Ortadoğu barışı konusunda Cumhurbaşkanı Evren ile görüştü. İsrail'le de yakınlaşmayı gerçekleştirmeye gayret gösterdi. İsrail Başbakanı Şimon Perez ile, Ortadoğu barışını görüşecek uluslararası bir konferans toplanması konusunda görüş birliğine vardı (ekim 1986). Ancak taraflar, böyle bir konferansta Filistin'in temsili sorununda anlaşamadılar. Mübarek, 5 ekim 1987'de, tekrar 6 yıl için Cumhurbaşkanı seçildi. Arap ülkeleri ve örgütlerinin liderleriyle görüşmeler yaparak (1988'de Saddam Hüseyin ve Yaser Arafat'la Akabe'de, Muammer Kaddafi'yle Mısır'da, 1990'da Hafız Esad'la Libya'da ve Mısır'da), ülkesiyle diğer arap ülkelerini yeniden bağdaştırmaya çalıştı, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle patlak veren Körfez krizinde müttefiklere açık destek verdi.

MÜBAREK ALİ PAŞA → ALİ PAŞA Mübarek.

MÜBAREK GAZİ ya da **ZİNDAH GAZİ,** hint-bengal efsane kahramanı (VII. yy.). Hindularla müslümanların inandıkları bir efsaneye bakılırsa, nereden geldiği belli olmayan ve bir müslüman dervişi olarak Bengal'de ortaya çıkan Mübarek Gazi, dünyanın en iyi satranç oyuncusu olduğunu iddia eden Sundarburn racası Matak ile canı pahasına yaptığı karşılaşmayı kazanarak onun kızı Şuşila ile evlenir. Daha sonra Hugli'nin sol kıyısındaki büyük ormanların (cangıl) valiliğine atanan Mübarek Gazi'yi buraları tarıma elverişli duruma getirdiği için müslümanlarla hindular kutsal bir kişi olarak benimserler. Bugün bile ruhunun ormanlarda dolaştığına, kaplanların onun buyruğu olmaksızın kimseyi parçalayamayacağına inanılır.

MÜBAREK ŞAH II (Muizzettin) [öl. 1435], seyit soyundan Delhi sultanı (1421-1435). Timur'un Multan eski valisi olan ve Peygamber soyundan olduğunu uydurarak Seyitler adlı hanedanı kuran Hızır Han'ın oğlu. Babasının ölümü üzerine sülalenin ikinci hükümdarı olarak tahta çıktı (1421). Ülkede türk ve afgan asker sınıflarının çıkardıkları ayaklanmaları bastırdı (1425-1427). Ancak, bu ayaklanmanın elebaşlarından biri olan ve eline tutsak düşen Muhammet Han Evhadi kaçmayı başararak Caunpur emiri İbrahim Şah'ın yanına sığındı. İbrahim Şah'la yaptığı savaşı kazanan Mübarek Şah, onu Caunpur'a püskürttü (1428) ve ardından da Pencab'ı ele geçirdi. İbrahim Şah ile arasında ikinci kez çıkan savaş sırasında çadırını basan düşmanının adamları tarafından öldürüldü. Oğlu Muhammet Şah IV onun yerine geçti.

MÜBAREKBAD ünl. (ar. *mübārek* ve fars. *-bad*'dan *mübārek-bād*). *Esk.* "Kutlu olsun" anlamında kutlama sözü.

MÜBAREKDİKENİ a. Tüylü, sarı çiçekli otsu bitki. Gövde yaprakları sapsız, dişli kenarlı, dişlerin uçları dikenli, damarlar beyaz, yumuşak ve soluk yeşildir. Anadolu'da yaygın bir bitkidir. (Bil. a. *Cnidus benedictus;* bileşikgiller familyası.) Çiçekli dalları, tanen, uçucu yağ ve acı madde içerir. Halk hekimliğinde iştah açıcı, idrar söktürücü, tansiyon düşürücü olarak kullanılır. (Anadolu'da diyabete karşı da kullanılır.)

MÜBAREKE sıf. (ar. *mübārek*'in dişl. *mübāreke*). *Esk.* Kutlu, uğurlu.

—İsl. *Emakin-i mübareke*, kutsal yerler. (Mekke, Medine, Kudüs. vb.) || *Eyyam-ı mübareke*, kutsal günler. (Cuma, kandil ve ramazan günleri vb.) || *Leyali-i mübareke*, kutsal geceler. (Ramazan ve kandil geceleri vb.)

MÜBAREKOTU a. SUKARANFİLİ'nin eşanlamlısı.

MÜBAREZE ya da **MÜBAREZET** a. (ar. *büruz*'dan *mübareze*, *mübarezet*). *Esk.* **1.** Düşman tarafların kendi aralarında seçtikleri iki kişinin, kavganın ya da savaşın sonucunu belirlemek üzere karşı karşıya gelmeleri, çarpışmaları. **—2.** Mücadele, vuruşma: *"Genç kadının bütün gençliği bu beyhude yorgunluklar, sefil mübarezeler ile geçmişti"* (H. E. Adıvar). **—3.** Namus ya da onur adına yapılan teke tek mücadele, düello. **—4.** *Mübareze etmek*, vuruşmak, çarpışmak: *"... hataya karşı muzafferane mübareze etmeleri daha iyi değil midir?"* (H. C. Yalçın).

MÜBAREZEGÂH a. (ar. *mübāreze* ve fars. *-gāh*'tan *mübārezegāh*). *Esk.* Savaş alanı, çarpışma yapılacak yer.

MÜBAREZET → MÜBAREZE.

MÜBARİZ sıf. ve a. (ar. *mübāreze*'den *mübāriz*). *Esk.* Çarpışanlardan her biri.

MÜBASARA a. (ar. *başar*'dan *mübāşara*). *Esk.* **1.** Herhangi bir şeyi ilk görenin saptanması; bu amaçla yapılan yarışma. **—2.** *Mübasara-yı hilal*, yeni ay'ın ilk defa kimin tarafından görüleceğinin saptandığı yarışma. (Bu yarışma, ramazan ayının başlangıcını ilan etmek amacıyla yapılırdı.)

MÜBASELE a. (ar. *besālet*'ten *mübāsele*). *Esk.* Savaşta ileriye atılma, ilk safta yer alma.

MÜBASETE a. (ar. *besaṭet*'ten *mübāseṭe*). *Esk.* Bir kimseyle teklifsizce konuşma.

MÜBAŞERET a. (ar. *beşr*'den *mübāşeret*). *Esk.* Bir şeye, bir işe başlama, girişme: *"... daha mükemmel olmak üzere işbu ikinci tab'a mübâşeret olundu"* (Ahmet Mithat, XIX. yy.).

—İsl. huk. *Mübaşereten katil*, bir kişinin bir başkasını taammüden ya da hataen vurup öldürmesi. || *Mübaşereten sirkat*, bir kişinin kapalı bir yere gizlice girip çaldığı malı bizzat dışarı çıkarması.

MÜBAŞİR a. (ar. *mübaşir*). **1.** Huk. Mahkemenin disiplin ve yönetimine ilişkin yargıç tarafından verilen emirleri yerine getirmekle görevli adliye memuru. (Mübaşirler, bazı durumlarda tebligat da yaparlar. Tarafları duruşma sıraları gelince çağırmak, tanıkları, tarafları duruşma salonuna almak, bunların verdiği belgeleri yargıca sunmak vb., mübaşirlerin görevleri arasındadır.) **—2.** Eskiden hükümetin bir buyruğunu ilgili kimselere bildirmekle ya da bir malın vergisini toplamakla görevli kimse.

MÜBAŞİRİYE a. (ar. *mübaşir* ve *-iyye*'den *mübāşiriyye*). Kur. tar. Osmanlı

Gamma

Hüsnü Mübarek (ekim 1981'de)

devletinde hükümetçe bir işi yapmakla görevlendirilenlerin harcamalarına karşılık olarak, gönderildikleri yerin halkından toplanan para. ("Mübaşir" adıyla gönderilen memurlara, devlet tarafından yol parası vb. harcamalarının karşılığı verilmez, onların bu tür zorunlu masrafları gittikleri yerlerin tevzi defterlerine kaydedilerek halktan toplanırdı. Tanzimat'tan sonra bu gibi işlerle görevlendirilen memurlara, devletçe yolluk ve gündelik verilmeye başlanınca halktan bu ad altında para toplanması kaldırıldı).

MÜBAŞİRLİK a. Mübaşirin görevi.

MÜBATANA a. (ar. *baṭn*'dan *mübāṭana*). *Esk.* Bir konuda karşılıklı çekişme.

MÜBATAŞA a. (ar. *baṭş*'tan *mübāṭaşa*). *Esk.* İki kişinin birbirlerini kucaklamaya, yakalamaya çalışması.

MÜBATTIN ya da **MUBATTIN** sıf. (ar. *tebṭīn*'den *mübaṭṭın*). *Esk.* **1.** Karnı içeri çökmüş, zayıf. **—2.** İçinden pazarlıklı, kin tutan.

MÜBAYENET, -ti a. (ar. *beyn*'den *mübāyenet*). *Esk.* **1.** Ayrılık, ayrı olma: *"... müsavi tuttuğumuz kişverlerin arasındaki mübâyenet, güllere gark olmuş bir nevbahar ile nur deryası içinde kalmış bir şehr-âyin arasında olan farkı andırır"* (Ebüzziya Tevfik, XIX. yy.). **—2.** Uyuşmazlık, zıtlık: *Mübayenet-i efkâr* (düşünce uyuşmazlığı).

MÜBAYİN sıf. (ar. *mübāyenet*'ten *mübāyin*). *Esk.* **1.** Başka şeye benzemeyen, benzersiz olan. **—2.** Karşıt, uyumsuz, zıt: *"Hulken kötü!... Hilkaten mübâyin!"* (A. H. Tarhan).

MÜBDA sıf. (ar. *ibdā*ʿ'dan *mübdaʿ*). *Esk.* İlk kez meydana çıkarılan, bulunan şey için kullanılır.

MÜBDAAT çoğl. a. (ar. *mübdaʿ*'nın çoğl. *mübdaʿāt*). *Esk.* Yeni buluşlar, icatlar.

MÜBDİ sıf. (ar. *ibdā*ʿ'dan *mübdiʿ*). *Esk.* **1.** Yeni bir şey bulan, icat eden: *"Ebedi yalnız bir şiir vardır: tabiat ... ve yalnız bir şâir vardır ki her zamanın şâiridir: mübdi -i tabiat..."* (Cenap Şahabettin). **—2.** Dinde Peygamber'den sonra ortaya çıkan yenilikleri benimseyen.

MÜBECCEL sıf. (ar. *tebcīl*'den *mübeccel*). *Esk.* Yüceltilmiş, saygı gösterilmiş, ululanmış.

MÜBEDDEL sıf. (ar. *tebdīl*'den *mübeddel*). *Esk.* Değiştirilmiş, değişmiş, dönüşmüş: *"Fakat bilmelidirler ki, nikbinlik gevşer, hattâ en küçük hadiseler karşısında bedbinliğe mübeddel olur"* (Y. K. Beyatlı).

MÜBEDDİL sıf. (ar. *tebdīl*'den *mübeddil*). *Esk.* Değiştiren, başkalaştıran: *"Hüdâ büyüktür eder matemi mübeddil sûr..."* (Tevfik Fikret).
—Esk. kim. Bessemer yönteminde kullanılan kap.

MÜBEDDİLE sıf. (ar. *mübeddil*'in dişl. *mübeddile*). *Esk.* Değiştiren.
◆ a. Esk. fiz. Transformatör.

MÜBEHHİC sıf. (ar. *tebhīc*'den *mübehhic*). *Esk.* Güzelleştiren.

MÜBELLİĞ sıf. (ar. *teblīğ*'den *mübelliğ*). *Esk.* Haber veren, tebliğ eden.
◆ a. Büyük camilerde imamın sözlerini tekrar eden kimse.

MÜBERHEN sıf. (ar. *burhān*'dan *müberhen*). *Esk.* **1.** Delille kanıtlanmış, açıkça ortaya konmuş: *"Hakan-ı sâbıkı imâleye ne derece çalıştığım hâtırât-ı âcizânemde mübeyyin ve Bab-ı âli kuyûdiyle müberhendir"* (İsmail Suphi). **—2.** Açık, belli, ortada: *"Müberhen, açık, güneş gibi ayan bir hakikat var ki Şark'da sulh ü salâh ihtiyacı had bir devrededir"* (Y. K. Beyatlı).

MÜBERKA a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'a değin kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş örneği yoktur)

MÜBERKAA a. (ar. *burkaʿ*'dan *müberkaʿa*). *Esk.* Başı beyaz, bedeni siyah dişi koyun.

MÜBERRA sıf. (ar. *tebri*'den *müberrā*). *Esk.* Aklanmış, temize çıkmış: *"Olmada mühr ü mahabbetden müberra hâs ü âm"* (Bağdatlı Ruhi, XVI. yy.).

MÜBERRED sıf. (ar. *tebrīd*'den *müberred*). *Esk.* Soğutulmuş, soğuk.

MÜBERRET (Ebülabbas Muhammet bin Yezit), arap dil bilgini (Basra 826 - Bağdat 898). Dil konusundaki geniş ve güvenilir bilgisiyle tanındı. Bir ayetin okunuşuyla ilgili olarak halife el-Mütevekkil ile Feth bin Hakan arasında çıkan anlaşmazlıkta hakemlik yaptı (858). el-Mütevekkil'in öldürülmesinden (861) sonra, yerleştiği Bağdat'ta müderris oldu. Basra dil okulunun en yetkin hocaları arasında yer aldı. Muhammet bin Keysan, Ebu İshak el -Zeccac, Ebubekir el-Suli gibi bilginleri yetiştirdi. 40 kadar yapıtından çok azı günümüze kalabildi. Bunların en önemlisi eski şairlerden alınma şiirler, hadisler, tarihi menkıbeler, hutbeler, mevizeler ve darbı meselleden oluşan *el-Kâmil fi'l adap*'tır.

MÜBERRİD sıf. (ar. *tebrīd*'den *müberrid*). *Esk.* Soğutucu, soğutan.
◆ a. Karlık.
—Esk. kim. Soğutma aygıtı.

MÜBEŞŞER sıf. (ar. *tebşīr*'den *mübeşşer*). *Esk.* Kendisine müjde verilmiş, müjdelenmiş: *"Definenin on dördüncü asr-ı hicrî iptidâlarında bir müslim eline geçeceği mübeşşerdir"* (H. R. Gürpınar).

MÜBEŞŞİR sıf. (ar. *tebşīr*'den *mübeşşir*). *Esk.* Muştulayan, iyi haber getiren: *"...görücüler kendine de bir izdivaç mübeşşiri hükmünde idiler"* (H. Z. Uşaklıgil).

MÜBEVVİL, MÜBEVVİLE sıf. (ar. *tebvīl*'den *mübevvil*, dişl. *mübevvile*). Esk. tıp. İdrar söktüren: *Edviye-i mübevvile* (idrar söktürücü ilaçlar).

MÜBEYYAZ, MÜBEYYAZA sıf. (ar. *tebyīż*'den *mübeyyaż* dişl. *mübeyyaża*). *Esk.* Temize çekilmiş yazı, evrak vb. için kullanılır: *Evrak-ı mübeyyaza* (temize çekilmiş kâğıtlar, evraklar).

MÜBEYYEN sıf. (ar. *tebyīn*'den *mübeyyen*). *Esk.* Açıkça söylenmiş, belirtilmiş.
—Ed. *Mübeyyen tevriye*, tevriye*nin bir türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mübeyyen tevriye, iki anlama gelen sözcüğün uzak anlamına işaret eden sözcüklere metinde yer verilmesiyle uygulanır. Örn.: *"Kûyunda nâle kim dil-i müştaktan kopar / Bir nağmedir hicazda uşşaktan kopar"* (Sevgilinin yaşadığı yerde âşığın gönlünden kopan feryat, hicaz perdesi üzerinde uşşak makamından bir nağmedir.) [Naili]. Burada nağme sözcüğü kullanılarak yer adı *Hicaz*'ın müzikteki anlamına işaret edilmiştir. (→ MÜCERRET, MÜREŞŞAH.)

MÜBEYYİN sıf. (ar. *tebyīn*'den *mübeyyin*). *Esk.* Açıklayan, ortaya koyan: *"bir cinayet ki kavânin, edyân / Koymamış ismini, lâkin vicdan, / O büyük hâkim, o kanun-ı mübeyyin / veriyor hükmünü: lânet, nefrîn!"* (Tevfik Fikret).

MÜBEYYİZ a. (ar. *tebyīż*'den *mübeyyiż*). *Esk.* Müsveddeleri temize çekmekle görevli kimse.

MÜBEYYİZLİK a. (ar. *mübeyyiz*'den). *Esk.* Müsveddeleri temize çekme işi, mübeyyizin yaptığı iş.

MÜBEZZİR sıf. (ar. *tebzīr*'den *mübezzir*). *Esk.* Gereksiz harcamalar yapan, israf eden, harcayan.

MÜBHİC sıf. (ar. *ibhāc*'dan *mübhic*). *Esk.* Sevinç veren, sevindiren.

MÜBİ sıf. ve a. (ar. *ibāʿa*'dan *mübiʿ*). *Esk.* Satılmış olan şey için kullanılır.

MÜBİD sıf. (ar. *ibʿad*'dan *mübʿid*). *Esk.* Uzaklaştıran.

MÜBİN sıf. (ar. *ibāne*'den *mubin*). *Esk.* **1.** İyiyi kötüden ayırabilen. **—2.** Açık, belli: *"Cebîninde nûr-ı asâlet mübin / Nigîninde ferr ü celâlet rehin"* (Nedim, XVIII. yy.).

MÜBKİ sıf. (ar. *ıbkā*'dan *mübkī*). *Esk.* Ağlatan, ağlatıcı: *"Onun da matemi bir dul kadın ki en mübki / Fecialarla geçen bir hayatı nakl eyler"* (Tevfik Fikret).

MÜBREM sıf. (ar. *ibrām*'den *mübrem*). *Esk.* Kaçınılmaz, vazgeçilmez: *"... ve neticede en mübrem, en müstacel vazifeler..."* (H. C. Yalçın). *Mübrem ihtiyaç.*

MÜBREZ sıf. (ar. *ibrāz*'dan *mübrez*). *Esk.* Gösterilmiş, ortaya çıkarılmış, ibraz olunmuş.

MÜBRİD sıf. (ar. *ıbrād*'dan *mübrid*). *Esk.* Soğutan, soğutucu.

MÜBRİM sıf. (ar. *ibrām*'dan *mübrim*). *Esk.* **1.** Zorlayan, baskı yapan. **—2.** Sıkıntı veren, baş ağrıtan kimse için kullanılır.

MÜBRİZ sıf. (ar. *ibrāz*'dan *mübriz*). *Esk.* Gösteren, işaret eden, ortaya çıkaran.

MÜBŞER sıf. (ar. *ibşār*'dan *mübşer*). *Esk.* Kendisine müjde verilmiş kimse için kullanılır.

MÜBTEDİ → MÜPTEDİ.

MÜBTEDİA sıf. (ar. *mübtedī*'nin dişl. *mübtediʾa*). *Esk.* Bir şeyi ilk kez ortaya çıkartan.
—İsl. *Taife-i mübtedia*, ehl-i sünnet dışında kalan mezhep. (Kuran ve sünnette bulunmayan konuları müslümanlığa sokmak isteyenler.) [→ BİDAT.]

MÜBTEGA a. (ar. *ibtiğā*'dan *mübteğa*). *Esk.* İstenen, arzu edilen şey.

MÜBTEGIYAT çoğl. a. (ar. *mübteğā*'nın çoğl. *mübteğiyyāt*). *Esk.* İstenen, arzu edilen şeyler.

MÜBTEHİC sıf. (ar. *ibtihāc*'dan *mübtehic*). *Esk.* Sevinmiş, memnun.

MÜBTEHİL sıf. (ar. *ibtihāl*'den *mübtehil*). *Esk.* Yalvaran, niyaz eden: *"tırnak, çamur, tokat / sonu bir ömr-i mübtehil"* (Tevfik Fikret).

MÜBTEL sıf. (ar. *ibṭāl*'den *mübṭel*). *Esk.* Yürürlükten kaldırılmış, geçersiz kılınmış.

MÜBTELA sıf. (ar. *ibtilā*ʿ'dan *mübtelaʿ*). *Esk.* Yenilmiş, yutulmuş.

MÜBTENİ sıf. (ar. *mübteni*). *Esk.* **1.** Bir şey üzerine kurulmuş, bina edilmiş. **—2.** Bir şeye dayanan, yaslanan.

MÜBTESİM sıf. (ar. *ibtisām*'dan *mübtesim*). *Esk.* Gülümseyen, tebessüm eden: *"...altunî bir sehâb-ı münevver ve mübtesim ile..."* (Mehmet Tevfik).

MÜBTİ sıf. (ar. *ibtāʾ*'dan *mübṭi*). *Esk.* Ağır hareket eden, davranışları yavaş olan.

MÜCAAD sıf. (ar. *tecʿīd*'den *mücaʿad*). *Esk.* **1.** Kıvrılmış saç için kullanılır. **—2.** Saçı kıvrılmış kimse için kullanılır: *Zülf-i mücaad* (kıvırcık saç).

MÜCAB sıf. (ar. *icabet*'ten *mücāb*). *Esk.* **1.** İsteği kabul edilen. **—2.** Duası kabul olunan.

MÜCADELE a. (ar. *mücādele*). **1.** İki kişi ya da grup arasında, taraflardan her birinin kendi egemenliğini, kendi davasının üstünlüğünü kabul ettirmek amacıyla giriştiği eylemlerin tümü; savaş, savaşım: *İki aday arasındaki başkanlık mücadelesi. Politik mücadele. Silahlı mücadele. Taraflardan birinin daha güçlü olduğu bir mücadele. Ailesiyle sürekli mücadele halindeydi.* **—2.** Bir kimse ya da bir grup tarafından, bir şeyi elde etmek ya da bir ülküyü, bir davayı savunmak için direnççle sürdürülen eylemlerin tümü; savaşım: *Özgürlük mücadelesi. Bağımsızlık mücadelesi. Oy hakkı uğruna mücadele. Sekiz saatlik iş günü için verilen mücadeleler* **—3.** Bir hastalığı ya da kötü sonuçlar doğurabilecek bir şeyi yenmek için sürdürülen eylemlerin tümü; savaş: *Kansere,*

uyuşturucuya, alkole karşı mücadele. **—4.** Bir güce karşı koymak, güçlükleri yenmek, engelleri aşmak için harcanan bireysel iradeye dayalı çaba: *Bir hastanın ölümle mücadelesi.* **—5.** Bir güçle, karşıt bir güçle baş etmek için harcanan çaba, gösterilen direnç: *Yelkenlinin azgın dalgalarla mücadelesi.* **—6.** Karşıt güçler arasındaki çatışma: *İyiyle kötünün mücadelesi. Yaşamla ölümün mücadelesi.* **—7.** Genellikle spor alanında, iki rakip arasında, diğerini yenmek ya da geçmek için, belli kurallar içinde yapılan karşılaşma, yarış: *İki tenisçi arasındaki birincilik mücadelesi. İki güçlü takımın mücadelesi izlenmeye değerdi.* **—8.** *Mücadele etmek,* uğraşmak, savaşmak, çatışmak: *Onlarla sonuna kadar mücadele edeceğiz.* || *Mücadele vermek,* bir güce karşı koymak; savaşım vermek.

—*Esk. Mücadele-i milliye,* kurtuluş savaşı.

—Tarım. *Ot mücadelesi,* yabancı ve zararlı otları yok etme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Zool. *Mücadele sürgünü,* GÖZ* SÜRGÜNÜ'nün eşanlamlısı.

—ANSİKL. Tarım. Çıplak toprak üzerinde iki ekim arasında ya da ekili tarlada yapılan ot mücadelesi, yabancı otların tarım bitkileriyle rekabetini önlemek ve diğer sakıncalı sonuçları ortadan kaldırmak amacıyla başvurulan bir işlemdir. Bunu gerçekleştirmek için mekanik araçlar kullanıldığı gibi (toprağın işlenmesi, çapalama, otları ayıklama), kimyasal maddeler de kullanılır (ot öldürücü ilaçlar). Bir tarım bitkisi için kimyasal ot mücadelesi, ekimden az önce yapılabileceği gibi, ekimle birlikte, ekimle boylanma arasında, hatta bitki örtüsü tamamlandığında olmak üzere yetiştirilen bitkinin çeşitli dönemlerinde de yapılabilir. Seçilen ilacın tatmin edici (tarım bitkisi için zehirsiz, yabancı otlar için öldürücü) olması için, yabancı otlara karşı mücadele zamanının seçimi, etkili maddenin etki yollarına ve tarım bitkisi ile yabancı otların tepkisine göre ayarlanmalıdır. Uygulama çoğunlukla sıvı püskürtme şeklinde yapılır, fakat kuru olarak serpilebilecek toz halinde ot öldürücü ilaçlar da vardır.

MÜCADELECİ sıf. Bir şeyi elde etmek, bir amaca ulaşmak, bir güce karşı durabilmek için tüm gücünü kullanan, olayları akışına bırakmayan kimse, bu kimsenin, davranışlarının niteliği için kullanılır: *Mücadeleci bir insan. Mücadeleci bir ruha sahip olmak.*

◆ a. Özellikle spor alanında, mücadele etme yeteneğine ve dinamizmine sahip kişi.

MÜCADİL sıf. (ar. *mücādele*'den *mücādil*). *Esk.* Uğraşan, mücadele eden, savaşımcı.

Mücadile suresi, Kuran'ın 58. suresi. 22 ayettir. Medine'de inmiştir. "Tartışan kadın" anlamına gelen adı, surenin ilk ayetinde geçer. Surenin bu adı almasının nedeni, eski bir arap uygulaması olan "zıhar" konusunda bir kadının Hz. Muhammet ile yaptığı tartışmaya dayanır. Bu uygulamaya göre, bir koca karısını, annesinin bakılması caiz olmayan bir yerine benzetirse, kadın boşanmış sayılırdı. Bu benzetme daha çok "Benim için sen anamın sırtı gibisin" anlamındaki bir deyimle yapıldığından buna "zıhar" denirdi. Mücadile sure'sinin inmesine böyle bir olay neden oldu. Bu yolla kocasından boşanmış sayılan bir kadın Hz. Muhammet'e başvurarak olayı anlattı ve bunun haksız bir uygulama olduğunu, kocasından boşanmak istemediğini belirtti; Peygamber'in, boşanmış sayılacağı yolundaki görüşüne de karşı çıktı. Bu tartışmayı izleyen günlerde Mücadile suresi'nin ilk ayetleri indi ve kadının haklı olduğu, "Aranızdan kadınlarına zıhar edenler (onları annelerine benzetenler) bilsinler ki eşleri onların anneleri değildir. Anaları, kendilerini doğuran kadınlardır" anlamındaki ayetlerle açıklandı. Bu arada, aynı surede eşlerini uygunsuz sözlerle annelerine benzetenleri büsbütün cezasız bırakmamak ve böylece bu kötü alışkanlığı ortadan kaldırmak amacıyla, olanağa göre, bir köle azat etme, iki ay oruç tutma ya da altmış yoksulu doyurma cezası konuldu.

Surede bunların dışında, bazı görgü kuralları ile ilgili hükümlere de yer verilir. Hz. Muhammet'e karşı gizli planlar kuran Yahudiler ile bunların destekçileri olan münafıklar eleştirilir; müslümanlara, Allah ve Peygamber'ine saygılı olmaları emredilir.

MÜCAHEDE a. (ar. *cehd*'den *mücāhede*). *Esk.* **1.** Savaşma, savaş. **—2.** Din uğruna yapılan savaş. **—3.** İnsanın kendi nefsiyle giriştiği savaş.

—Tasav. Tanrı yolunda ilerleyebilmek için benliğin geçici ve değişik isteklerine karşı koyma savaşı. (→ CİHAT.)

MÜCAHERE a. (ar. *cehr*'den *mücāhere*). *Esk.* Bir şeyi karşılıklı olarak açığa çıkarma, meydana koyma.

MÜCAHİDİN çoğl. a. (ar. *mücahid*'in çoğl. *mücāhidīn*). *Esk.* **1.** Mücahitler, din adına savaşanlar. **—2.** Savaşanlar, vuruşanlar.

MÜCAHİT sıf. ve a. (ar. *mücāhid*). Kutsal sayılan bir ülkü, özellikle de din adına savaşan kimse için kullanılır. (→ CİHAT.)

MÜCAHİT BİN ABDULLAH, İspanya'da Kurtuba halifeliğinin parçalanmasından sonra egemenlik kuran müslüman hükümdarlardan biri (öl. 1045). Valilik yaptığı Denia ve yöresinde hükümdarlığını ilan etti (1010). Tortosa ve Balear adalarını aldı. Güçlü donanmasıyla Provence, Katalonya ve İtalya kıyılarındaki çeşitli kentleri yağmaladı.

Mücahit grubu → FELAH GRUBU.

MÜCALESE ya da **MÜCALESET** a. (ar. *cülūs*'tan *mücālese, mücāleset*). *Esk.* Birlikte, karşılıklı oturma.

MÜCALİS sıf. (ar. *mücālese*'den *mücālis*). *Esk.* Birlikte, karşılıklı oturan.

MÜCAMAA a. (ar. *cemᶜ*'den *mücāmaᶜa*). *Esk.* Cinsel ilişkide bulunma.

MÜCAMELE a. (ar. *cemāl*'den *mücāmele*). *Esk.* Karşılıklı iyi ve güzel davranışlarda bulunma, iyi geçinme.

—Uluslarar. huk. Uluslararası ilişkilerin barış içinde sürdürülmesi. (→ BARIŞIN* KORUNMASI.)

MÜCANEBET a. (ar. *cenb*'den *mücānebet*). *Esk.* Kaçınma, bir şeyi yapmaktan kaçınma, uzak durma.

MÜCANESET, -ti a. (ar. *cins*'ten *mücāneset*). *Esk.* Aynı cinsten olma, türdeşlik: *"...genç kızlarla çiçekler arasında da öyle bir mücâneset-i rûh vardır"* (H. Z. Uşaklıgil).

MÜCANİB sıf. (ar. *mücānebet*'ten *mücānib*). *Esk.* Çekinen.

—Esk. mat. SONUŞMAZ'ın eşanlamlısı.

MÜCANİS sıf. (ar. *mücāneset*'ten *mücānis*). *Esk.* Aynı cinsten olan, türdeş.

MÜCARAHA a. (ar *cerḥ*'ten *mücāraḥa*). *Esk.* Birbirini yaralama.

MÜCAREZE a. (ar. *cerz*'den *mücāreze*). *Esk.* **1.** Açık saçık sözlerle şakalaşma. **—2.** Eşek şakası yapma.

MÜCASERET a. (ar. *cesaret*'ten *mücāseret*). *Esk.* **1.** Cesaret etme. **—2.** *Mücaseret etmek,* cesaret etmek.

MÜCASİR sıf. (ar. *mücaseret*'ten *mücasir*). *Esk.* Cesaret gösteren, cesaretli.

MÜCAVEBE a. (ar. *cevāb*'dan *mücāvebe*). *Esk.* Karşılıklı cevap verme, cevaplaşma.

MÜCAVEDET a. (ar. *cūd*'dan *mücāvedet*). *Esk.* Birbirine cömert davranma.

MÜCAVERET, -ti a. (ar. *civār*'dan *mücāveret*). *Esk.* **1.** Komşuluk, yakın olma. **—2.** Genellikle Mekke ya da Medine'deki bir tapınağa, tekkeye çekilerek ibadet etme: *"Kasdın ne idi mücâveretden / Keşmîr'e kadar muhâceretden"* (A. H. Tarhan).

MÜCAVİR sıf. (ar. *mücāveret*'ten *mücāvir*). *Esk.* **1.** Komşu, yakında bulunan: *Mücavir alan.* **—2.** Bir tapınağa ya da tekkeye çekilip ibadet eden.

—Esk. mat. Komşu. || Bitişik.

—Huk. *Mücavir alan* → KOMŞU ALAN*.

MÜCAVİRAN çoğl. a. (ar. *mücāvir*'in fars. çoğl. *mücāvirān*). *Esk.* **1.** Komşular, yakın bulunanlar. **—2.** Bir tekke ya da tapınağa çekilip ibadet edenler.

—Esk. gökbil. *Mücaviran-ı felek,* yedi gezegen.

MÜCAZ sıf. (ar. *icāzet*'ten *mücāz*). *Esk.* **1.** Yapılması uygun görülmüş, caiz. *"Merdan göremez mücâz u mümkün"* (A. H. Tarhan). **—2.** Diplomalı; izin almış, izin sahibi.

MÜCAZAT, -tı (ar. *cezā*'dan *mücāzāt*, karşılık). *Esk.* Cezalandırma, bir suçun karşılığında ceza verme: *"Yetmez mi bu çektiğim mücazat?"* (A. H. Tarhan).

—İsl. huk. *Mücazat-ı tedibiye,* eski ceza kanununda cünha (cürüm) fiilinin cezası. (Bir haftadan fazla hapis, memuriyetten uzaklaştırma, para cezası vb.) || *Mücazat-ı tekdiriye,* eski ceza kanununda kabahat fiilinin cezası. (Yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis, yüz kuruşa kadar para cezasından ibarettir.) || *Mücazat-ı terkibiye,* eski ceza kanununda yazılı cinayet suçunun cezası. (Ölüm, müebbet ya da geçici kürek, medeni haklardan yoksun bırakma vb. cezalar).

MÜCAZATEN be. (ar. *mücāzāt*'tan *mücāzāten*). *Esk.* Ceza olarak.

MÜCAZEBE a. (ar. *cezb*'den *mücāzebe*). *Esk.* İki kişinin ya da şeyin birbirini çekmesi.

MÜCAZEFE a. (ar. *mücāzefe*). İsl. huk. → CÜZAF.

MÜCBER sıf. (ar. *icbār*'dan *mücber*). *Esk.* Zorlanmış, zorla yaptırılmış.

MÜCBİR sıf. (ar. *icbār*'dan *mücbir*). *Esk.* Zorlayan, baskıcı, zorlayıcı.

—İsl. huk. Zorla bir şey yaptıran kişi.

—Huk. *Mücbir sebep,* önceden bilinmeyen ve önlenmesine olanak bulunmayan, dış etkenlerden doğan zorlayıcı neden. (Bk. *ansikl.* böl.).

—ANSİKL. Huk. Mücbir sebebin bulunduğu bir borç ilişkisinde borçlu borcunu ödemekten kurtulur. Mücbir sebebin kabulü için: bir ya da birden çok olay bulunması, bu olayların dış çevreden gelmesi örneğin fırtına, zelzele gibi doğal nedenlerden ya da haksız fiil gibi üçüncü kişinin eyleminden doğması, olayın kaçınılmaz ve önceden borçlu tarafından önlenemez olması gerekir. Bunlardan başka, mücbir sebeple edimin olanaksızlığı arasında bir nedensizlik bağıntısı olmalıdır.

MÜCBİRE sıf. (ar. *mücbir*'in dişl. *mücbire*). *Esk.* Zorlayıcı, zorlayan: *Kuvve-i mücbire* (zorlayıcı güç).

MÜCEAR sıf. ve a. (isp. *sözc. mudejar*'dan). Tar. Hıristiyanların fethinden sonra Castilla'da kalan müslümanlara verilen ad (XI.-XV. yy.) [Bu bölgedeki müslümanlar, XIII. yy.'dan başlayarak hıristiyanların hoşgörüsüz tutumlarıyla karşılaştılar. Granada görüşmeleri sırasında, Katolik İsabel müslümanlara ibadet özgürlüğünü tanıdı, ancak, 1502'den başlayarak Castilla ve León müslümanları, hıristiyan olmak ya da ülkeyi terk etmek arasında seçim yapmak zorunda bırakıldılar.]

R. Guillemot-Connaissance des arts

Ökse otu
H. Vever'in tasarladığı mücevher tarak (1900) bağa, metal ve inci
Dekoratif sanatlar müzesi Paris

MÜCEVHER

Dekoratif sanatlar müzesi

C. Sandoz'un tasarladığı, semafor biçiminde broş (1925) platin, pırlanta, mercan ve siyah kehribar
özel kol.

◆ sıf. Güz. sant. XIII. yy.'da, hıristiyanların yeniden fethettiği Castilla, Andalucía ve Aragón topraklarında gelişmeye başlayan islam tarzındaki bir sanat için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Güz. sant. Yeniden fethedilen topraklarda kalan müslüman zanaatçılar, artık değişmeyen tekniklerle, hem sivil ve askeri yapıların, hem de kiliselerin yapılmasına katkıda bulundular. Öte yandan, hıristiyan İspanya, Fas'ta ve Granada'da gelişen ıspanyol-mağrib sanatının çekiciliğine kapıldı. Böylece, daha önceki "halk" sanatına, bir de "saray mücear sanatı" eklendi (Tordesillas sarayı, Sevilla alcázarı).

MÜCEBBİR sıf. ve a. (ar. *tecbir*'den *mücebbir*). *Esk.* Kırık ve çıkıkları iyileştiren, çıkıkçı.

MÜCEDDED sıf. (ar. *tecdid*'den *mücedded*). *Esk.* **1.** Yeni, hiç kullanılmamış. **—2.** Yenileştirilmiş.

MÜCEDDEDEN be. (ar. *mücedded*'den *müceddeden*). *Esk.* Yeni bir biçimde, yeni olarak, yeniden.

MÜCEDDER sıf. (ar. *tecdir*'den *mücedder*). *Esk.* **1.** Çiçek hastalığına yakalanmış. **—2.** Yüzü çiçekbozuğu olan.

MÜCEDDİD sıf. (ar. *tecdid*'den *müceddid*). *Esk.* Yenileştiren, yenileyen, yeni bir biçim veren.
—Tar. *Müceddid-i devlet,* devlet yapısını yenileyen yöneticiler. (Mustafa Reşit Paşa, Âli, Fuat ve Mithat Paşa ve benzeri yenilikçilere denirdi.)

MÜCEDDİDANE ba. (ar. *müceddid* ve fars. *-âne*'den *müceddidâne*). *Esk.* Yenilik yapana, yenileştirene yakışır biçimde.

MÜCEDDİDİN çoğl. a. (ar. *müceddid*' in çoğl. *müceddidin*). *Esk.* Yenilik yapanlar, yenileştirenler.

MÜCEDDİDİYE a. (öz. a. *Müceddid*' den *müceddidiyye*). *Esk.* Nakşibendi tarikatının kollarından biri.

MÜCEDVEL sıf. (ar. *mücedvel*). Ciltç. Sayfa kenarlarına cetvel* çekilmiş kitaplara verilen ad.

MÜCEF sıf. (ar. *icafe*'den *mücef*). *Esk.* İçi boş, boşalmış.
—Esk. sil. Namlu içindeki boşluk.

MÜCEFFEF sıf. (ar. *tecfif*'ten *müceffef*). *Esk.* Kurutulmuş, suyu çekilmiş, nemi kalmamış.

MÜCEFFİF sıf. (ar. *tecfif*'ten *müceffif*). *Esk.* Kurutucu, kurutan.

MÜCEHHEZ sıf. (ar. *techız*'den *mücehhez*). *Esk.* **1.** Donatılmış, donanmış: *En yeni silahlarla mücehhez bir ordu.* **—2.** Hazırlanmış, hazır duruma getirilmiş. **—3.** *Mücehhez olmak,* hazırlıklı bulunmak, kendinde taşımak, kendinde bulundurmak.
—Esk. denizc. Donanmış gemi için kullanılır.

MÜCEHHİZ sıf. (ar. *techiz*'den *mücehhiz*). *Esk.* Donatan, gerekli eşyayı hazırlayan.

MÜCELCEL sıf. (ar. *cülcül*'den *mücelcel*). *Esk.* Çıngıraklı: *Ester-i mücelcel* (çıngıraklı katır).

MÜCELLA sıf. (ar. *tecliye*'den *mücellâ*). *Esk.* Parlatılmış, parlak, cilalı: *"Öyle insanlar vardır ki mücella bir hayatın aguş-ı istirahatına bir takım tahayyülat-ı selile ile muzdarib..."* (Baha Tevfik).

MÜCELLED sıf. (ar. *teclid*'den *mücelled*). *Esk.* Ciltlenmiş, cilt geçirilmiş.

MÜCELLİ sıf. (ar. *tecliye*'den *mücelli*). *Esk.* **1.** Cila veren, cilalayan, parlatan. **—2.** Temizleyen.

MÜCELLİT a. (ar. *teclid*'den *mücellid*). *Esk.* **1.** Kitap ciltleyen, cilt yapan kimse. **—2.** *Mücellit makası,* hafifçe yapıştırmak amacıyla kumaşları ya da kâğıtları ıslatmaya yarayan tutkal sürülmüş ince çinko ya da ağaç levha.

MÜCELLİTHANE a. (ar. *mücellid* ve fars. *hane*'den *mücellid-hâne*). *Esk.* Cilt yapılan yer, ciltevi.

MÜCELLİTLİK a. (ar. *mücellid*'den). *Esk.* Ciltçilik.

MÜCELLİYAT çoğl. a. (ar. *mücelli*'nin çoğl. *mücelliyyât*). Esk. tıp. Sivilce vb. şeyleri giderip cildi güzelleştiren ilaçlar.

MÜCEMMED sıf. (ar. *tecmid*'den *mücemmed*). *Esk.* Dondurulmuş.

MÜCENNAH sıf. (ar. *tecnih*'ten *mücennah*). *Esk.* Kanatlı, kanatları olan.
—Ed. Divan şiirinde tersinden okunuşları farklı anlamlar taşıyan iki sözcüğü bir dizenin başında ve sonunda kullanma biçimindeki kalp* sanatı. (Örn. *"Mûr gibi emrine kılmış itaat halk-ı Rûm / Râm oluptur nitekim Mûsa'ya ey şeh sihr-i mâr"* [Ey padişah, Anadolu halkı karıncalar gibi senin emrine uymuştur. Nitekim mucizeyle yılan haline getirdiği asası da Musa'nın emrine uymuştu] [Lamii]. Dizelerin başlarındaki *mûr, mâr* sözcükleri tersten okununca *Rûm, râm* sözcükleri ortaya çıkmakta; dizelerin sonunda bunlara yer verilmektedir.)

MÜCENNEP a. (ar. *mücenneb*). *Esk.* **1.** Örtü. **—2.** Kalkan. **—3.** İki ülke arasındaki sınır. **—4.** Kürek, çapa.
—Müz. *Büyük mücennep aralığı,* türk müziğinde, 8 komalık aralık. (Büyük mücennep diyezi ♯, bemolüyse ♭ biçimindedir. Her iki işaret de, yalnızca kuramsal açıklamalarda kullanılır; hiçbir yapıtın notasında görülmez.) || *Küçük mücennep aralığı,* türk müziğinde 5 komalık aralık. (Küçük mücennep diyezı ♯; bemolüyse ♭ biçimindedir.)

MÜCERREB → MÜCERREP.

MÜCERREDAT çoğl. a. (ar. *mücerred*' in çoğl. *mücerredât*). *Esk.* **1.** Soyut kavramlar. **—2.** Varlığı ancak akılla anlaşılan âlem.

MÜCERREP ya da **MÜCERREB** sıf. (ar. *tecrib*'den *mücerreb*). *Esk.* Tecrübe edilmiş, denenmiş.

MÜCERRET sıf. (ar. *mücerred*). *Esk.* **1.** Cisim halinde olmayan; soyut. **—2.** Başka bir şeyle karışık olmayan, saf. **—3.** Yalın, çıplak. **—4.** Yalnız, tek başına. **—5.** Evlenmemiş.
—Ed. → MAHZUF. || *Mücerret tevriye,* tevriye* nin bir türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Esk. dilbilg. İlletli harfi olmayan kelime için kullanılır. || *Mücerret hal,* yalın hal. || *Mücerret isim,* soyut ad.
—Esk. mat. Soyut: *Bu'd-ı mücerret* (soyut uzaklık, belirli bir ölçüyle sınırlanmamış uzaklık).
—Fels. → SOYUT.
—Tasav. *Mücerret ayini,* bektaşilikte tarikata yeni girenin, ömrü boyunca evlenmeyeceğine karar ve söz vermesi dolayısıyla düzenlenen tören. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. *Mücerret tevriye* iki anlama gelen sözcüğün yakın ve uzak anlamlarıyla ilgili hazırlayıcı hiçbir sözcüğe metinde yer verilmemesidir. (Örn. *"Sordum nigârı dediler ahbap / Semt-i Vefa' da doğru yoldadır."* [Sevgiliyi sordum. Tanıdıklar, bağlılık gösterdiğini ve doğru yolu izlediğini söylediler.] [Hüsnü]. Burada yakın anlamlar Vefa semti ve sevgilinin evinin bulunduğu sokaktır. Söylenmek istenense uzak anlamdır; ancak buna işaret edecek sözcüklere yer verilmemiştir.) [→ MÜBEYYEN, MÜREŞŞAH.]
—Tasav. Mücerret ayininde, yalnız yaşamaya karar veren (mücerretlik ikrarı) canın saç, sakal, bıyık ve kaşları tıraş edilir (çâr-darp); sağ kulağı delinerek küpe (mengûş) takılırdı. Törene yalnızca daha önce mücerretlik ikrarı vermiş olanlar katılabilirlerdi. Mücerret ayinleri, bektaşiliğin en önemli merkezlerinden olan Mısır'daki Kaygusuz Abdal, Tesalya'daki Durbali Sultan, Kerbela'daki Hz. Hüseyin ve Kırşehir'deki Hacı Bektaş dergâhlarında düzenlenirdi.

MÜCERRİB sıf. (ar. *tecrib*'den *mücerrib*). *Esk.* Tecrübe eden, deneyen, sınayan.

MÜCERRİT ya da **MÜCERRİD** sıf. (ar. *tecrid*'den *mücerrid*). *Esk.* Tecrit eden, ayıran.
—Esk. fiz. Yalıtan, yalıtkan.

MÜCESSEM sıf. (ar. *mücessem*). *Esk.* **1.** Cisim halinde olan, tecessüm etmiş. **—2.** Kabartma.
—Esk. mat. Uzay ya da uzaysal.

MÜCESSEMAT çoğl. a. (ar. *mücessem*'in çoğl. *mücessemat*). *Esk.* Cisimler.
—Esk. mat. Geometride üç boyutlu cisimler. || *Mücessemat-ı Eflatuniye,* Eflatun'un beş düzgün şekli. || *Mücessemat-ı müteşabihe,* benzer cisimler.

MÜCESSEME sıf. (ar. *mücessem*'in dişl. *mücesseme*). *Esk.* Cisim halinde olan.
—Esk. ask. *İstihkâmat-ı mücesseme,* surlar ve burçlarla berkitilmiş, çeşitli silahlarla donatılmış kale.
—Esk. coğ. *Küre-i mücesseme,* yerküre.
—Esk. mat. *Hendese-i mücesseme,* uzay geometri.

MÜCESSİME a. Tanrı'ya insanbiçimci maddesel nitelikler yükleyen mezhep.
—ANSİKL. Kuran'da ilke olarak Allah'ın hiçbir benzerinin bulunmadığı, O'nun maddesel niteliklerden uzak olduğu açıkça bildirilmekle birlikte bazı ayetlerde, sözlük anlamıyla insansal ya da maddesel nitelikler Allah hakkında da kullanılır. Bu ayetler islamın ilk bilginleri (selef uleması) tarafından, herhangi bir tevil ya da yoruma gidilmeksizin olduğu gibi benimsendi, ancak Allah'ın maddesel ve cisimsel niteliklerden münezzeh olduğu da kabul edildi. Sonraları bu ayetlerin aynen geçerli olduğunu ileri sürenler ortaya çıktı. Mücessime ya da müşebbihe diye adlandırılan bu kesime göre, örneğin Tanrı'nın eli vardır; O, bir insan gibi görür, işitir, öfkelenir, sevinir, arşta oturur. Ancak, daha sonraki ehl-i sünnet biginleri bu tür ayetlerin kesinlikle tevil edilmemesinin, örneğin "Tanrı"nın eli" sözünü "Tanrı'nın gücü" anlamında yorumlamanın gereklliğini savundular.

MÜCEVHER a. (ar. *mücevher*). Değerli

üzerinde çarpma çakma tekniğinde aslan figürleriyle süslü bir kursun yer aldığı, Regolini-Galassi mezarında (Cerveteri nekropolisi) bulunmuş büyük fibula
Vatikan gregoryen-etrüsk müzesi

Scala

akbaba-tanrıça Nehabit'i canlandıran, Tutankhamon'un mezarında bulunmuş gerdanlık altın, kırmızı akik, cam hamuru İ.Ö. 1342'ye doğr. *Kahire Mısır müzesi*

Giraudon

Dekoratif sanatlar müzesi

gümüş, mine, inci, ametist takı Fransa, XIX. yy. *Dekoratif sanatlar müzesi, Paris*

bir maddeden yapılmış ya da işlenerek değerli hale getirilmiş süs eşyası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ed. *Mücevher tarih* → CEVHERİN.

—Süslem. sant. *Mücevher nokta*, Kuran surelerinde ayet aralarında durakları belirlemekte kullanılan geometrik tezhip motifi.

—ANSİKL. Eski Mısır'da kullanılan madenler en çok altın, ender olarak gümüş, bazen de bakırdır. Gerdanlıklar tıraş edilmiş ve ipe geçirilmiş çeşitli taşlardan yapılmıştır. Bölmeleme ve serpme tekniğinin kullanılmaya başladığı Orta İmparatorluk devrine ait mücevherler en güzel olanlardır (Sesostris II ile Sesostris III'ün taktıkları değerli taşlar, Kahire'de İta ve Hnumit' in taçları). Yeni İmparatorluk devrinde değerli taşların yerini, süslemeleri daha seyrek, renklendirilmiş cam hamurları aldı. Ortadoğu ülkelerinden Ur'da kral mezarlarında pek çok altın süsleme ortaya çıkarıldı. İran'da farklı etkilenmeler görülür; British Museum'da bulunan ve altın levhalardan, yüzüklerden meydana gelen Oxus hazinesindeyse iskit etkisi vardır.

Yunanlılar her türlü mücevheri biliyorlardı. Altını telkârili, parçalı ya da örgülü olarak işleyebiliyorlardı; Louvre'da bulunan bazı mücevherlerden, kayıp balmumu yöntemiyle dökümü bildikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Yunanlılar, mıhlanabilir taşlardan çok kazınabilen ya da biçim verilebilen taşları (kırmızı akik, ametist, sarduan) yeğlediler; çeşitli biçimlerde ve baskı bezekli altın öğelerle birlikte ipe geçirilmiş renkli taşlardan gerdanlıklar, küpeler yaptılar.

Roma İmparatorluğu'nda altın ve yarı değerli taş işçiliği her zaman yüksek bir düzeydeydi. Mücevhercilik zengin malzemeyle yapılmış parçalarda Yunanlılar'dan esinlenmekle birlikte, üslup açısından daha kabadır.

Galyalılar, bilezikler, çekiçle biçimlendirilmiş ve kaynaklanmamış madeni şeritlerden altın gerdanlıklar yapabiliyorlardı. Batı'da I. yy'dan X. yy.'a kadar fibula başlıca süs malzemesiydi ve çoğu zaman yabancı süslemelerle bezenmiş kemer tokalarıyla birlikte kullanılıyordu. Bölmeleme, maden üzerine cam ve taş kakma sanatı VII. yy.'da gelişti. Bizanslılar renkli taşların çokluğundan hoşlanıyorlardı, ama bu işle uğraşan sanatçılar pek usta değildi: mücevherler kabaca monte edilmişti. Değerli taşlardan çok renkli camlar ya da mıhlı mineler kullanıldı.

Ortaçağ'da parisli kuyumcular daha XIII. yy.'dan başlayarak ünlendiler. Din adamlarının kullandığı mücevherlerin yanı sıra, Kilise dışında da mücevhercilikte gösteriş egemen oldu: taşlar kabaralı ya da düz tıraşlandı.

Rönesans'ta çarpma ve mine tekniği öne çıktı. Cellini kuyumculukla ilgili *Trattato dell'oreficeria* adlı incelemesinin bir bölümünü mücevhere ayırmıştı. Çarpmalı ve mineli altından arabesk montürlerin üzerinde, düz ya da kabaralı tıraşlanmış taşlardan süslemelerle inciler birlikte kullanıldı. Tamoyma ve mineli insan figürleri ilk kez broş ve pandantiflerde görüldü. O dönemin başlıca mücevherleri, mineli altından bir kolyenin ucuna iliştirilerek göğse iyice yakın takılan süsler ve pandantiflerdir. XVI. yy.'ın ikinci yarısında, fantastik yaratıkları (deniz canavarları, denizkızları, ejderhalar) temsil eden ve gövdesi mineli altından bir mantür içine yerleştirilmiş büyük, barok bir inciden meydana gelen mücevherler ortaya çıktı.

XVII. yy.'da değerli taşları tıraşlama konusundaki gelişmelerden mücevhercilikte de yararlanıldı ve altın montürü daha ustaca yapılır oldu. Mine, mücevherin yalnız arka yüzünde kullanılmaya başladı. Değerli taşlar çeşitli giysilere, broşlara (giysilerin kollarına ya da eteklere), küpelere takılıyordu. İnci kolyeler ve bilezikler çok ilgi görüyordu, ayrıca armut biçiminde tek bir inciden yapılmış küpeler vardı.

XVIII. yy.'da daha büyük bir fantezi ortaya çıktı. Akşam takılan mücevherle gündüz takılan mücevher arasında ayrım yapıldı: akşamları inci ve elmas, gündüzleriyse renkli taşlar yeğleniyordu. Değerli taşlara ilgi giderek arttı: büyük bir zarafetle gerçekleştirilen montürlerde doğallığa önem verildi. Orta halli kesimler için yaptıkları mücevherlerde kuyumcular sahte taşlar ve doğal kristal kullandılar. XVIII. yy.'ın sonunda Fransa ve İngiltere' de, modası XIX. yy.'da da geçmeyen, parlatılmış çelikten süs eşyaları ortaya çıktı. Aynı dönemde mücevherlere alegorili süslemeler de yapıldı: lir, kâlp, sadak, meşale figürleri vb.

Romantik dönemin duygusallığı saç örgüsü biçiminde mücevherleri öne çıkardı: örgülü bilezikler, madalyonlar, saç örgüsü biçiminde dizilmiş incilerden kolyeler vb. İtalya'da Pio Fortunato Castellani çok canlı süslerde mısır sanatından, altın

elmas, topaz ve ametist gerdanlık İtalya, XVIII. yy. *Poldi Pezzoli müzesi, Milano*

Scala

gerdanlık
altın ve necef taşı
Alacahöyük, İ.Ö. II. binyıl
ikinci yarısı
Anadolu medeniyetleri müzesi

altın takılar
Truva, İlk Tunç çağ
İ.Ö.III. binyıl
İstanbul Arkeoloji müzeleri

mücevherlerdeyse etrüsk sanatından yararlandı. XIX. yy.'ın ikinci yarısında Londra'da Carlo Giuliano "arkeolojik" tarzda mücevherler yaptı ve mine tekniğini mükemmelleştirdi. Bu dönemde Ortaçağ, Rönesans tutkusu ve teknik gelişmelere bağlılık, çarpma tekniğiyle montüre, savatlara, telkârilere, tanelemeye ve mine işçiliğine ilgiyi arttırdı. Oymalı motifler kuyumculukta olduğu kadar mücevhercilikte de önem kazandı. 1870'e doğru, Falize kardeşler, yarattıkları bölmeli mineden madalyon ve küpelerde japon sanatından esinlendiler.

• *XX. yy.'da mücevher.* Art nouveau'nun mücevhercilikteki uygulaması doğalcı temalarla akıldışı süslemeler yapmak oldu. Bitkiler, hayvanlar ve insan bedeni stilize edilerek, bazen de "yeni yönelimin ölçü tanımazlığı"nı yansıtacak orantılara başvurularak, ama her zaman büyük bir çeşitlilik içinde, fantastik bir dünya yaratıldı: çeşitli renklerde altın çarpmalar, şeffaf cam hamurları ve yarısaydam minelerle, her çeşit değerli taş kullanıldı. R. Lalique, H. Vever ve G. Fouquet bu üslubu başarıyla uyguladılar (çiçekkızlar, kızböcekleri, kelebekler, ejderhalar).

20'li yıllarda lirik ve barok anlayıştan uzaklaşıldı ve mücevher kübistlerin tabloları gibi tasarlanıp gerçekleştirildi: düz ve kırık çizgilerle elde edilen geometrik biçimlerin yüzeylerinden, malzemedeki karşıtlıkları ve renk ayrılıklarını değerlendirecek biçimde (fovizmi ve Diaghilev balelerinin doğuculuğunu örnek alarak) yararlanıldı. Oniks, lacivert taşı, türkuvaz, mercan ve yeşimtaşının ışıkgeçirmez yüzeylerindeki karşıtlık, çubuk elmasların ya da doğal kristallerin parlak uçlarıyla daha da çekici kılınarak değerlendirildi. Louis Cartier'nin platinden yararlanmayı düşünmesi montürlere hafiflik sağladı. Bauhaus'un etkisiyle mücevherlerde yarı değerli, hatta değerli olmayan malzemeler (çelik, bakalit) de kullanılır oldu ve mücevher, sadeleşerek kadınların yaşam biçimine daha etkin bir biçimde katıldı: nihayet, otomobil, futbol gibi modern alışkanlıklar da mücevherin süsleme konuları arasına girdi. J. Fouquet, R. Templier ve C. Sandoz bu dönemin en büyük yaratıcılarıdır.

30'lu yıllarda geometrik biçimler giderek yaygınlaştı. İktisadi bunalım, ucuz malzemeler (tahta, galalit, boynuz, bakır, demir vb.) kullanan fantezi bir mücevherciliğin gelişmesini teşvik etti. İkinci Dünya savaşı sırasında ABD'de ilk kez, platin kıtlığı yüzünden palladyum mücevherler yapıldı.

Birinci Dünya savaşı'ndan sonra madeni mücevher değerli taştan mücevhere üstün geldi.

Bunun ardından, yaratıcıların yaklaşımı değişti. Daha 1938'de Calder, kendi heykellerinin çizgisini sürdüren, ama malzemenin değerini önemsemeyen mücevherler hazırladı. Ondan önce ya da sonra gelen sanatçılar, A. Giacometti, Pamodoro gibi heykelciler, Man Ray, G. Braque, G. Mathieu, J. Dubuffet, Picasso, M. Ernst, S. Dalí gibi ressamlar, hatta J. Cocteau gibi yazarlar da aynı yolu seçtiler. Örneğin Braque'a göre, "nesne şiir demek"ti ve sanatçı yarattığı mücevherlerde birtakım simgeleri aktarmayı amaçladı: kuşlar, balıklar, yüz figürleri, yassılaştırılarak altın bir zemin üzerinde iç içe geçerler. Alışılmış boyutlardaki bu mücevherlere karşıt olarak S. Dalí "bir mücevherin takılamaz olması"nı ister: onun telefon küpeleri, salyangoz bilezikleri ya da insanbiçimli mücevherleri (yaprakbiçimli el) böyledir.

Sonunda sanatçılar mücevheri "bakılmaktan çok dokunulmak için yapılmış eşyalar" olarak görmeye başladılar (R. Matta); heykelle mücevher arasındaki sınırı iyice daraltan bu aşırı tutum, biçimlerin ve malzemelerin ele alınışına yeni bir bakış getirerek mücevheri yücelten anlayışın yıkılmasını sağladı. İskandinav sanatçılar bu yaklaşıma öncülük ettiler: daha 1950'de, V. Torun, altın ve değerli taşların yerine gümüş, çelik ve cilalı taş kullanarak, bir çırpıda çizilmiş yalın hatlar elde etmeye çalıştı ve 1976 uluslararası mücevher ödülü, kırmızı granit üzerine monte edilmiş altın ve değerli taşlardan bir broş hazırlayan finli Matti Hyvarinen'e verildi. Bir başka finli, B. Weckström ise, gümüşün yumuşaklığından, bükme tekniğinde yararlandı.

50'li yıllarda, çağdaş Fransa'nın en önemli ustalarından biri olan J. Vendome, savaş sonrasının ağır ve süssüz mücevherlerini bir yana bırakarak, "külçe" altınlarla çalıştı, daha sonra sırf güzelliklerini vurgulamak için, çeşitli madenlerden mücevherler monte etti.

Bundan on yıl kadar sonra, "plastik devri" ve bütün folklorik unsurların bir kırması olan hipi modası, beklenmedik bireşimler yarattı: J. Dinh Van, abanoz bir yüzüğe bir elmas takarken, P. Morabito da Altuglas bir küpeye elmas kaktı.

Biçimlerde de, soyut olsun simgesel olsun, buna benzer bir özgürleşme görüldü (J. Filhos'un erotik mücevherleri); günümüzde bütünüyle bağımsız bir biçim kazanan yüzük halkası, ya kabartılı oymalar ya da parmağa yapışık yassı süslemeler taşır; kolyelerdeyse, taşları kabaca birleştirmekle yetinmeyerek, boynu saran hatlar meydana getirildi.

Malzeme konusunda da araştırmacı bir anlayış doğdu: çeşitli zeminler üzerine ya da kızdırılmış tabakalar arasına ya da suya erimiş altın akıtma; César mücevherlerinde çokça görülen, metali sıkıştırma vb. Bu çizgiyi sürdürenler arasında, Fransa'da H. Gargat, Costanza, G. Jonneman; Büyük Britanya'da A. Grima; Almanya'da F. Becker, İsviçre'de G. Albert; Belçika'da P. Bury; İtalya'da Pomodoro; Japonya'da Yasuhiko Hşida'yı sayabiliriz.

Müşterilerinin isteklerine göre çalışan büyük kuyumcular (Boucheron, Cartier, Chaumet, Mauboussin, Van Cleff ve Arpels) çok klasik motiflere bağlı kalırlar: her zaman en güzel taşları seçerek, çiçek, hayvan figürleri, şerit motifl[illegible] yaratırlar. Bazılarıysa, modaya uyarak, erkek mücevherleri (künye, pandantif vb.) yaparlar ya da elmasla, kristal gibi az kullanılan bir

Bayezit II'nin
elmas, yakut, pırlanta ve incilerle bezeli sorgucu
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

gümüş kolye
XIX. yy.
Etnografya müzesi, Ankara

malzemeyi bir araya getirirler (Boucheron).

Üretim açısından mücevher her zaman üç kesimi: mücevheri atölyesinde işleyen kuyumcuyu, kendi tasarladığı mücevheri bizzat hazırlayan yaratıcı ustaları ve nihayet, kenti yapıtlarını esas alarak mücevher tasarımları çizen ve bunları yaptırtan sanatçıları ilgilendirir.

Anadolu'da Alacahöyük kral mezarlarında, Truva ve Eskiyapar hazinelerinde ele geçen altın ve gümüşten yapılmış çok ince işçilikte küpeler, saç süsleri, gerdanlıklar, bilezikler, zincirler, iğneler İlk Tunç çağ mücevherciliğinin başarılı örnekleridir. Kültepe'deyse İ.Ö. II. binyıl başlarından, asur ticaret kolonileri çağından kalma altın ve gümüş başlı iğneler, küpeler, yüzükler bulundu. Boğazköy'de ele geçen altın gerdançe hitit sanatının başyapıtlarındandır. Gordion kazılarında ortaya çıkarılan altın gerdanlıklar, yarım ay biçiminde küpeler, bilezikler Phrygialılar'ın bu alandaki ince beğenisini yansıtır. Makedonya kralı Phillippos II'nin Makedonya'daki altın yataklarını işletmesiyle altın mücevherler yaygınlaştı (insan ve hayvan başlı ya da Eros ve Nike biçiminde sarkıntılı küpeler). Ayrıca mücevherler değerli taşlar ve renkli camlarla süslendi; Roma döneminde topuz, safir gibi sert taşlar kullanıldı. Bizanslılar'da mineli mücevherler yanında, gümüş kaplamalı takılar yaygınlaştı.

Selçuklular'dan günümüze ulaşan ajurlu, taş kakmalı, altın ve gümüşten yapılmış küpe, gerdanlık, yüzük, pandantif vb. mücevherler daha çok İran'da yapılmıştı. Osmanlılar'da da başlangıçta herat ve safevi etkisinde kalan mücevher yapımcılığı, XVI. yy.'dan sonra sarayda toplanan sanatçıların çalışmalarıyla özgün bir üslup kazandı. Saray ve çevresi için hazırlanan bu mücevherlerin örnekleri, özellikle Topkapı sarayı müzesi hazine dairesi'nde bulunmaktadır. Bu dönemden günümüze ulaşan örnekler arasında: zümrüt, inci, elmaslarla süslü armut ya da çiçek biçiminde küpeler, iri elmas, yakut ve zümrütlerle bezeli sorguçlar, özellikle XIX.-XX. yy. başlarında yaygınlaşan elmaslı gül küpeler ve gül yüzükler en çok beğenilen formlardır. Altın, gümüş telkâri ya da savatlı bilezikler, inci, yakut, elmas ve zümrütlerle süslü iki-üç sıra gerdanlıklar saray kadınlarının başlıca takılarıydı. Ayrıca yeşim, akik, zümrüt üzerine işlenmiş mühür yüzükler yaygındı. Dönemin belirtilmesi gereken önemli mücevherlerinden biri de, Kaşıkçı* elması'dır.

Erzurum'un altın ve gümüşten burma bilezikleri, Trabzon'un hasır bilezikleri, Malatya'nın "hap" denen burmalı inci gerdanlıkları, Diyarbakır'ın hasır bilezikleri günümüzde de değerini koruyan örneklerdir. 1980'li yıllarda yeni formların yanı sıra antik takılardan esinlenen mücevherler beğeni kazandı.

MÜCEVHERAT, -tı çoğl. a. (ar. *mücevher*'in çoğl. *mücevherat*). Mücevherler.

MÜCEVHERCİ a. Mücevher yapan ve / ya da satan kimse; kuyumcu.

MÜCEVHERCİLİK a. **1.** Mücevher imal etme sanatı ve alım satımı. **—2.** *Fantezi mücevhercilik*, değerli madenler ve taşlar dışında her türlü maden ve mücevher yapımı.
—ANSİKL. Ülkemizde altın mücevherciliği öbür bütün mücevhercilik türlerinden (gümüş, oyma, platin, telkâri, alüminyum, çelik, kaplama ya da taklit mücevhercilikleri) daha çok gelişmiştir. Yabancı ülkelerde yaygın olarak kullanılan 8 ile 18 ayar altınların yanı sıra, Türkiye'de ve bazı Ortadoğu ülkelerinde, içinde 0,914-0,916 oranında saf altın bulunan ve üzerine 22 ayar damgası vurulan bilezik, yüzük ve para yapılır. Altına gümüş, bakır, nikel, çinko gibi madenlerin katılmasıyla elde edilen alaşımlar da mücevhercilikte önemli bir yer tutar. Bunların başlıcaları: 18 ayar olarak bilinen ve içinde 0,750 saf altın, 0,200 bakır ve 0,05 gümüş bulunan *kırmızı altın* (bakır, gümüş oranlarında, gümüş oranının artırılmasıyla güneş yanığı, pembe, sarı renkler elde edilebilir); içinde 0,750 saf altın, 0,050 bakır, 0,200 gümüş bulunan *yeşil altın*; içine palladyum katılmış *beyaz altın* (bazı Avrupa ülkeleri palladyum yerine, daha ucuz olduğu için nikel -çinko karışımları kullanmaktaysalar da, bu tip beyaz altın ikinci, üçüncü kullanımlarda çinkonun buharlaşıp kaybolması nedeniyle çok sertleşmekte ve işlenme yeteneğini kaybetmektedir).

İlk *fantezi mücevherler*, süslemeleri mulajla hazırlanan altın, gümüş ya da çeşitli alaşımlardan mücevherlerdi. XX. yy.'da fantezi mücevherlerde, demirli madenler dışında, dökülmek üzere hazırlanmış alaşımlardan yararlanılmaktadır. Kullanılan başlıca madenler: mayşor, bakır ve zamaktır; sentetik reçinelerin de kullanım alanı geniştir; başlıca teknikler, kaynaklama, oymabaskı ya da kalıplara dökme; mücevherin çeşitli parçalarını birleştirme ve ipe geçirmedir.

MÜCEVVEF sıf. (ar. *tecvif*'ten *mücevvef*). *Esk.* İçi boş, içi oyulmuş.

MÜCEVVER sıf. (ar. *tecvir*'den *mücevver*). *Esk.* Zulüm ve eziyet edilmiş, sıkıya alınmış, zor altında bulundurulmuş.

MÜCEVVEZ sıf. (ar. *tecviz*'den *mücevvez*). *Esk.* İzin verilmiş, caiz görülmüş.

MÜCEVVEZE a. (ar. *mücevvez*'in dişl. *mücevveze*). Esk. giy. Padişah, sadrazam, vezirler ve yüksek dereceli devlet görevlilerinin törenlerde giydiği bir tür kavuk. (*Mücevveze kavuk* da denir.)
—ANSİKL. Yaklaşık 35 cm boyunda, üste doğru genişleyen yuvarlak bir başlıktı. Mukavvadan yapılır, üzerine beyaz tülbent sarılırdı. Tepesini oluşturan tabla kısmı, hafifçe kabarık olarak kırmızı çuhadan yapılır, ortasında ceviz büyüklüğünde bir düğme bulunurdu. İlk kez Yıldırım Bayezit döneminde kullanıldı. Mahmut II döneminde resmi başlık olarak fesin kabulüyle ortadan kalktı.

MÜCEVVİD sıf. (ar. *tecvid*'den *mücevvid*). *Esk.* Kuran'ı kurallarına göre tecvitle okuyan.

MÜCÎB sıf. (ar. *mücib*). *Esk.* **1.** Sorulan şeylere cevap veren, istenileni yapan. **—2.** "Edilen duaları karşılıksız bırakmayan" anlamında Tanrı'nın sıfatlarından.

MÜCİD, -ddi sıf. (ar. *icdād*'dan *mücidd*). *Esk.* Elinden geldiğince çok çalışan.

MÜCİZ sıf. (ar. *icāzet*'ten *müciz*). *Esk.* İcazet veren, izin veren.

MÜCLA sıf. (ar. *iclā*'dan *mücla*). *Esk.* Sürülmüş, sürgün edilmiş.

MÜCMEL sıf. (ar. *icmāl*'den *mücmel*). *Esk.* Özet olarak anlatılmış, kısa ve özlü.
—İsl. huk. Bir açıklama yapılmadıkça ne anlama geldiği anlaşılmayan söz. (Sözün birçok anlamı varsa ya da başka anlamda kullanılabiliyorsa, asıl anlamı anlaşılmadığından, mücmel sayılır.)

MÜCMELEN be. (ar. *mücmel*'den *mücmelen*). *Esk.* Kısaca, kısaltılarak, kısa olarak.

MÜCRİM sıf. (ar. *mücrim*). *Esk.* Suçlu: *"Yataklarından fırlamış bıyıklı sakallı bir cemaat ve ortada dişili erkekli mücrimler"* (R. H. Karay).

MÜCRİMİN çoğl. a. (ar. *mücrim*'in çoğl. *mücrimin*). *Esk.* Suçlular: *"Bazı mücrimînin müddet-i mahkûmiyetleri hitamında zabtiye nezareti altına alınmaları..."* (Baha Tevfik).

MÜCTEBA sıf. (ar. *müctebā*). *Esk.* **1.** Seçilmiş, seçkin. **—2.** Hz. Muhammet'in lakabı.

MÜCTEHED sıf. (ar. *müctehed*). *Esk.* Üzerinde yeterince çalışılan.
—İsl. huk. *Müctehedün-fih*, hakkında kesin delil bulunmayan mesele.

MÜCTENA sıf. (ar. *ictinā*'dan *müctena*). *Esk.* Devşirilmiş, toplanmış (meyveler için kullanılır).

MÜCTENİB sıf. (ar. *ictinab*'dan *müctenib*). *Esk.* Sakınan, çekingen duran, karışmayan.
—Esk. coğ. *Müctenib-ül-kils*, kireçyeren, kireçsevmez.

MÜCTENİH sıf. (ar. *ictinaḥ*'tan *müctenih*). *Esk.* Bir yöne meyl eden, yönelen.

MÜCTERİ sıf. (ar. *ictırā*'dan *mücteri*). *Esk.* Cesaret eden, cüretli.

MÜCTES a. (ar. *müctess*). Aruz vezninde ana şekli müstef'ilün fâilâtün müstef'ilün fâilâtün (—·— —·—— ——·— —·——) kalıbı olan bahir. (Türk şiirinde en çok kullanılmış türevi şudur: mefâilün feilâtün mefâilün feilün [·—·— ··—— ·—·— ··—].)

MÜCTEVİR sıf. (ar. *ictivār*'dan *müctevir*). *Esk.* Civarda oturan, komşu olan.

MÜCVER a. Mutf. Rendelenmiş kabak, un, yumurta, dereotu, maydanoz, tuz ve baharatla hazırlanan bulamacı, kaşıkla alıp kızgın yağda kızartarak yapılan yiyecek.

MÜÇTEHİT a. (ar. *müctehid*, gücü yettiği kadar çalışan'dan). İsl. huk. Şeriat ve ibadetle ilgili bir sorunun çözümü için olanca gücüyle çalışarak dinsel kaynaklardan yararlanıp hüküm çıkaran fıkıh bilgini. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Özellikle müslümanlığın doğuşundan sonra geçen ilk beş yüzyıl içinde hukukun (fıkıh) değişik alanlarında ortaya çıkan sorunlara, dinin temel kaynakları olan Kuran ve sünnete bağlı kalmak koşuluyla akılcı ve bilimsel çözümler getirerek sorunların zamanında çözümlenmesini sağlayan ve böylece içtihat kurumunu en iyi biçimde işleten pek çok bilim adamı yetişti. Müçtehitte arapçayı iyi bilmek, Kuran ve sünnet bilimlerinde yetişkin olmak; icma ve anlaşmazlık konusu sorunları, hükümlerin nedenleri (illet) ve amaçları ile ilgili köklü bilgiye sahip bulunmak; değerlendirme ve kavrama yeteneğinin üstünlüğü ile tanınmak, iyi niyetli ve itikadı bütün olmak gibi koşullar aranır. Bununla birlikte, müçtehitte aranacak koşullar konusunda bilim adamları arasında görüş birliği yoktur. İlke olarak "içtihat kapısı kıyamete kadar açıktır" denilmesine karşın, bazı fıkıh bilginlerinin müçtehit olabilmek için ulaşılması olanaksız denilecek kadar ağır koşullar öne sürmeleri bilim adamlarının cesaretlerini kırmış ve uygulamada zaman içinde içtihat kapısı kendiliğinden kapanmıştır.

MÜÇTEMİ sıf. (ar. *ictimā*ᶜ'dan *müctemi*ᶜ). *Esk.* Toplanmış, birikmiş, toplu.

MÜDAABE a. (ar. *da*ᶜ*b*'dan *müdā*ᶜ*abe*). *Esk.* Karşılıklı şakalaşma, latife etme.

MÜDABERE a. (ar. *dübr*'den *müdabere*). *Esk.* Birbirlerine arkalarını dönme.

MÜDAFAA a. (ar. *müdāfa*ᶜ*a*). **1.** Bir kimseyi, bir şeyi, bir yeri ya da kendini bir tehlikeye, bir saldırıya, bir suçlamaya karşı korumak, savunmak eylemi; savunma: *Bir kalenin müdafaası. Çanakkale müdafaası. İnsan haklarının müdafaası. Mahkemede müdafaasını kendi yaptı.* **—2.** *Bir kimseyi, bir yeri müdafaa etmek*, onu her türlü saldırıya karşı savaşım vererek, dövüşerek korumak: *Bir bölgeyi istilalara karşı müdafaa etmek. Kendini silahla müdafaa etmek.* **—3.** *Bir kimseyi, bir şeyi (soyut) müdafaa etmek*, onu, yapılan ya da yapılabilecek her türlü suçlama ve eleştirilere karşı desteklemek, suçlama ve eleştirilere karşı koymak; savunmak: *Hep babasını müdafaa eder. Bir tezi müdafaa etmek. Sanık kendini iyi müdafaa etti.* **—4.** *Söz müdafaanın*, bir mahkemede, konuşma sırasının iddiadan sonra kendini savunan tarafa (davalıya) geldiğini belirtmek için kullanılan deyim.

—*Esk. Müdafaa-i milliyye,* milli savunma.
—Huk. SAVUNMA'nın eşanlamlısı. ||*Meşru müdafaa,* bir kimsenin kendisine ya da bir başkasına yönelik bir saldırıya karşı, anında şiddet kullanarak karşılık verme hakkı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Spor. SAVUNMA'nın eşanlamlısı.
—Tar. telm. "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır." (→ HAT.)
—ANSİKL. Huk. Meşru müdafaa, bir şiddet eyleminin hukuka aykırılığını ortadan kaldıran ve eylemi haklı hale sokan özel bir durumdur. Meşru müdafaa durumundan söz edilebilmek için şu koşulların bulunması gerekir: 1. hukuka aykırı bir saldırının varlığı; 2. bu saldırı sürerken karşı konması; 3. saldırıyla savunma arasında bir denkliğin bulunması. Türk ceza k., meşru müdafaa durumunda işlenen fiilden (eylemden) dolayı, faile ceza verilemeyeceğini öngörmektedir (md. 49). Meşru müdafaa tazminat yükümlülüğünü de ortadan kaldırır. Meşru müdafaa durumunda saldırganın kendisine (şahsına) ya da mallarına yapılan zarardan dolayı tazminat ödenmez (Borçlar k. md. 52).

Müdafaai hukuk cemiyetleri *(Anadolu ve Rumeli),* Mondros mütarekesi'nden sonra ulusal ve bağımsız bir devletin kurulması fikrini destekleyip yaymak ve silah bırakışma koşullarının haksız uygulamalarına karşı eyleme başvurmak amacıyla kurulan siyasi örgüt.

Aynı amaca yönelik olmalarına karşın fikir, yöntem ve özellikle de eylem birliği bakımından birbiriyle bütünlük göstermeyen bu yerel örgütler daha sonra birleştirildiler. Bu birleşmenin ilk adımı kongreler yoluyla atıldı. Bu amaçla toplanan İzmir Müdafaai hukuk, Balıkesir Harekâtı milliye -Reddi ilhak, Nazilli Heyeti milliye, Erzurum, Trabzon, Niğde vb. kongreleri merkezi organlar oluşturarak nüfuz alanlarını genişlettiler, böylece İstanbul hükümetinden ayrı bir yönetimin ilk aşaması gerçekleştirildi. Asıl birleştirme Sıvas kongresi'nde (eylül 1919) alınan kararlar doğrultusunda başarıldı ve o güne değin birbirinden bağımsız olarak çalışmalarını sürdüren örgütler, "Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti" altında toplanarak, bu cemiyetin birer şubesi haline geldiler. Cemiyetin yönetimi de Heyeti temsiliye' ye bırakıldı. Müdafaai hukuk yandaşlarının çoğunluğuyla oluşan ve Misakı milli' yi kabul eden son Osmanlı meclisi'nin kapatılması üzerine Ankara'da TBMM'nin toplanmasının (23 nisan 1920), ardından bir süre geçtikten sonra Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti Mustafa Kemal Paşa başkanlığında Halk fırkası'na (sonra CHP) dönüştürüldü.

Müdafaai hukuk grubu *(Anadolu ve Rumeli),* **Birinci grup** da denir, 10 mayıs 1921'de Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) başkanlığında TBMM içinde oluşturulan grup. 262 üyeli grubun amacı, bir iktidar partisi grubu gibi meclis içinde fikir ve eylem birliğini sağlamak, alınacak kararlarda oyların dağılmasını önlemekti. Bu olay, ilerde kurulması düşünülen Cumhuriyet halk fırkası içinde bir ilk adım niteliğini taşımaktaydı. Nitekim 1923 seçimleri yapılıp TBMM ikinci çalışma dönemine başladığı sırada, grup da siyasal partiye dönüştürüldü. Bazı tarihsel kaynaklarda "Birinci grup" olarak adlandırılmasının nedeni, Mustafa Kemal Paşa karşıtlarının, sonradan "İkinci grup" (İkinci Müdafaai hukuk grubu) adını almış olmalarındandır (temmuz 1922).

Müdafaai hukuk-u nisvan cemiyeti, İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra türk kadınlarının toplumda bağımsız ve saygın yer edinmelerini sağlamak amacıyla kurulan dernek. Üyeleri arasında yabancıların da bulunduğu dernek, Bedriye Osman Hanım adlı bir üyesinin, telefon şirketinde çalışmak konusunda verdiği savaşımda başarılı olmuştur. Derneğin sözcülüğünü Ulviye Nuri Hanım'ın sahibi olduğu *Kadınlar dünyası* adlı dergi yapıyordu.

Müdafaai milliye cemiyeti, Balkan savaşı sonrasında İstanbul'da kurulan yarı askeri dernek (13 şubat 1914). Dernek kurucuları arasında: başta padişah Mehmet V olmak üzere sadrazam Talat Paşa, Harbiye nazırı Enver Paşa, şeyhülislam Hayri Efendi, çok sayıda hükümet üyesi vardı. İttihat ve Terakki'nin görüşleri doğrultusunda çeşitli çalışmaları olan dernek, dönemin milliyetçilik anlayışı içinde kültür, sağlık ve askerlik gibi alanlarda etkinliklerde bulundu; 1918'de kendini feshetti.

Müdafaai milliye cemiyeti tiyatrosu, 1914'te İstanbul'da "Donanma* cemiyeti temsil heyeti" adıyla temsiller veren topluluk, kısa bir süre bu adı da kullanmıştır Ahmet Muvahhit, Fikret Şadi, Raşit Rıza (Samako) gibi sanatçılar Darülbedayi'ye girmeden önce bu toplulukta oynuyorlardı.

Müdafaai milliye osmanlı hanımlar heyeti, türk kadın yardımlaşma derneği. Balkan savaşı sonrası orduya yardım etmek amacı ile İstanbul'da kuruldu (1913). Dernek ilk toplantısını Darülfünun salonlarında düzenledi. Dönemin ünlü kadın konuşmacılarının katıldıkları toplantıda yardım için değerli mücevherler, kürkler ve paralar bağışlandı; Balkan kavimlerinin barbarlığı dile getirilerek Hindistan ve Rusya kadınları derneğe yardıma çağrıldı; dönemin kraliçelerine mektuplar yazılarak Balkan savaşı sonuçları karşısında kendilerinden Osmanlı devletinden yana tavır almaları istendi.

Müdafaai milliye teşkilatı → M. M. GRUBU.

MÜDAFAANAME a. (ar. *müdāfa*ᶜ*a* ve fars. *nāme*'den *müdāfa*ᶜ*a-nāme*). *Esk.* Savunma yazısı.

MÜDAFAASIZ sıf. (ar. *müdāfa*ᶜ*a*'dan). *Esk.* Korunmasız, savunmasız.

MÜDAFİ sıf. (ar. *müdāfa*ᶜ*a*'dan *müdafi*ᶜ). *Esk.* Koruyan, savunan, dayanan, savunucu.
—Esk. spor. Takım oyunlarında savunma oyuncusu.
—Huk. Ceza davalarında sanığı savunan avukat. (→ AVUKAT, SANIK, SAVUNMA.)

MÜDAHALE a. (ar. *müdāhale*). **1.** Eylemlerini şu ya da bu yönde etkilemek için başkasının işine karışmak eylemi: *Yaptığım bir iş sonuna yaklaştığında, bana yapılan müdahalelerden hiç hoşlanmıyorum.* **—2.** Bir sorunu çözmek için harekete geçmek; bir olayı durdurmak ya da tehlikeli bir durumu önlemek amacıyla işin içine karışmak eylemi: *Polisin yürüyüşe müdahalesi demokratik çevrelerce hoş karşılanmadı. İtfaiyecilerin müdahalesi çabuk oldu. Devletin ekonomiye müdahalesi.* **—3.** Özellikle yabancı bir ülkeye askeri bir güç göndererek o ülkenin iç işlerine karışmak eylemi: *Sovyetler'in Afganistan'a müdahalesi.* **—4.** Bir ülkedeki yönetime elkoyma, özellikle de askeri bir güçle elkoyma: *Askeri müdahale. Ordu müdahaleleri.* **—5.** *(Bir kimseye) müdahale etmek,* yaptığı bir işi ya da eylemi şu ya da bu yönde etkilemek, ona karışmak: *Ona müdahale etme, bırak bildiği gibi yapsın. Bütün bunları yaparken neden müdahale etmediniz?* **—6.** *(Bir olaya, bir duruma) müdahale etmek,* bir sorunu çözmek için harekete geçmek, bir olayı durdurmak ya da tehlikeli bir durumu önlemek amacıyla işin içine karışmak: *Eğer olaylar büyüseydi, polis müdahale ederdi. İtfaiyeciler müdahale ettiler, yangın büyümeden söndürüldü. Polis izinsiz yürüyüşe müdahale etti. Ne zaman bunalım baş gösterse, devletin ekonomiye müdahalesi beklenir.* **—7.** *Bir ülkeye müdahale etmek,* siyasal, diplomatik bir olayı desteklemek için o ülkeye askeri birlikler göndermek: *Sovyetler 1981'de Afganistan'a müdahale etti.*
—Ask. Bir muharebeyi kazanmak, bir hedefi ele geçirmek, düşman saldırısını geri atmak vb. amaçlarla görevlendirilen birliklerin, asıl kuvvetlerin harekâtını desteklemek için yaptıkları harekât.
—Cer. *Cerrahi müdahale,* ameliyat.
—Çağ. sant. Malzeme olarak toplum çevresini ve mekân olarak kamu alanlarını (örneğin sokaklar) kullanan eylem*. ||Bu eylem türüyle tanımlanan sanatsal anlatım biçimi.
—Huk. *Müdahalenin önlenmesi davası,* mutlak haklara yapılan saldırının giderilmesi için açılan dava. (Bu dava, ancak saldırı sürerken açılabilir. Kişilik haklarına ve mülkiyet hakkına karşı girişilen saldırılarla zilyetliğe karşı girişilen saldırılar bu tür davalarla önlenir.) ||*Davaya müdahale,* görülmekte olan bir davayla ilgisi olan üçüncü kişilerin davaya katılmaları. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ted. *Müdahale etmek,* herhangi bir girişimle bir hastalığın gidişini değiştirmek, onu kendi haline bırakmamak.
—Uluslarar. huk. Bir devletin ya da uluslararası bir örgütün başka bir devletin münhasır yetkisine (tekelindeki yetkiye) zarar veren haksız eylemi. (Müdahale, uluslararası hukukta örf ve âdet kuralı niteliğinde olan, devletlerin içişlerine karışmama ilkesi uyarınca yasaktır. Bu durum, BM'nin "devletlerin içişlerine müdahalenin kabul edilmezliği ve devletlerin bağımsızlık ve egemenliklerinin korunması" hakkındaki 1965 tarihli bildirgesiyle doğrulandı. Müdahale ancak, bir anlaşmayla kesin bir biçimde öngörülmüş ya da müdahaleye uğrayan devletin istemiş olması halinde kabul edilebilir. BM'nin acil güçleri de, ancak bulundukları ülkenin onayıyla müdahalede bulunabilirler.) ||*Müdahale etmeme,* bir devletin, doğrudan doğruya kendini ilgilendirmeyen işlerde ve özellikle de anlaşmazlıklarda, öteki devletlerin işlerine karışmaması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Huk. Davaya müdahale özel hukukta asli ve fer'i olmak üzere iki biçimde olur. Alacağı ya da borcu, görülmekte olan bir davanın sonucuna bağlı olan üçüncü kişinin, taraflardan birinin yanında davaya katılmasına "fer'i müdahale" denir. Buna karşılık iki kişi arasında bir dava sürerken üçüncü bir kişinin aynı konuda dava açması ise, "asli müdahale" olarak adlandırılır. İlk davayla asli müdahale davası birbirinden bağımsızdır; mahkeme, asli müdahale davası için ayrı karar verir. Ceza hukukunda davaya müdahale, suçtan zarar gören kişinin açılmış olan kamu davasına katılmasıdır. Kamu davasına müdahale yoluyla katılan kişi, sanığın cezalandırılmasını ve kişisel haklarının tazmin edilmesini ister. Müdahale, dilekçeyle ya da tutanağa geçirilen sözlü bildirimle yapılır. Kamu davasına müdahil sıfatıyla katılabilmek için, müdahale isteğinin mahkeme tarafından kabul edilmesi gerekir.
—Uluslarar. huk. Müdahale etmeme ilkesi, devletler arasındaki ilişkilerin temel öğesidir ve egemenliğin doğal bir sonucudur. Bu ilke, Birleşmiş milletler antlaşması'nda (md. 2), devletlerin içişlerine karışmanın kabul edilemez olduğuna ilişkin bildirgede (BM genel kurulu'nda 21 aralık 1965'te alınan karar), Afrika birliği örgütü antlaşması vb. kaynaklarda birçok kez resmen vurgulandı. Esas olarak, askeri müdahaleleri önlemeyi amaçlayan ilke, kimi aykırı uygulamalarla (bir sözleşmeye dayanarak, özellikle, Varşova paktı ordularının Macaristan ve Çekoslovakya' ya müdahalesi); yumuşatmalarla (sömürgecilikten kurtulmayı kolaylaştırmak için yapılan müdahaleler) ya da dolaylı saldırılarla (bozgunculuk, rejim karşıtlarına destek, "radyo yayını savaşı" gibi dolaylı müdahaleler) karşılaştı.

MÜDAHALECİ sıf. **1.** Bir sorunu çözmek, bir işi şu ya da bu yönde etkilemek için harekete geçen ve işin içine karışan kimse, bu kimsenin tutumu, davranışları için

kullanılır. **—2.** Müdahalecilikten yana olan için kullanılır.

◆ a. Müdahalecilik yanlısı kişi.

MÜDAHALECİLİK a. **1.** Bir ülkede devletin iktisadi yaşama müdahale etmesi gerektiğini savunan öğreti, tutum, siyaset. (İktisadi alanda müdahalecilik, liberalizm ile devletçilik arasında yer alır. Müdahalecilik, bir öğreti olmaktan çok, özellikle M. Keynes'in ilkelerinden esinlenen ampirik bir siyasettir.) **—2.** Bir devletin, başka devletler arasındaki bir çatışmaya müdahalesini savunan öğreti. **—3.** Verg. huk. Vergilendirmeyi, kamu gereksinimlerinin finansmanından başka amaçlarla kullanma politikası. (Müdahalecilikte vergi randımanı kavramı yerini, vergilendirmenin bir araç olarak hizmetinde kullanıldığı iktisadi ya da siyasi amaçlara bırakır.)

MÜDAHANE a. (ar. *müdahane*). *Esk.* **1.** Dalkavukluk, yağcılık. **—2.** *Müdahane -kâr,* dalkavukluk yapan, koltuklayan.

MÜDAHERE a. (ar. *dehr*'den *müdāhere*). *Esk.* Uzun bir süre için kiralama, çekinmeden mukavele yapma.

MÜDAHİL sıf. (ar. *müdāḫele*'den *müdāḫil*). *Esk.* Karışan, dahil olan.
—Bank. Bir ticari senede konulmuş imzalardan birinin yükümlülüğünü yerine getirmek üzere ortaya çıkan üçüncü kişi.
—Huk. Bir davaya katılan kimse. (→ MÜDAHALE.)

MÜDAHİN sıf. (ar. *müdahene*'den *müdāhin*). *Esk.* Dalkavuk, yüze gülen: *"Rodrik müdâhinlerle mahsur ve muhat olduğundan kendisinin kusurlu bir hükümdar olduğunu bilmiyordu"* (A. H. Tarhan).

MÜDAM sıf. (ar. *müdām*). *Esk.* Devam eden, devamlı, sürekli: *"Rahat olun işiniz görün müdâm"* (Ahmedi, XIV. yy.)

◆ a. Şarap: *Mest-i müdam* (şaraptan mest olmuş, ayyaş).

MÜDAME a. (ar. *müdām*'dan *müdāme*). *Esk.* Şarap.

MÜDAMİ → POSOFLU MÜDAMİ.

MÜDAMKÂRE sıf. (ar. *müdām* ve fars. *-kar*'dan *müdāmkāre*). *Esk.* Her zaman yapan, işleyen, işleyici.

MÜDANA a. (ar. *müdahane,* dalkavukluk'tan). **1.** Minnet. **—2.** *Bir kimseye müdana etmek,* ona minnet etmek.

MÜDANİ sıf. (ar. *müdānī*). *Esk.* Benzer, eş.

MÜDARA a. (ar. *müdāra*). *Esk.* **1.** Yüze gülüp dost gibi görünme, düşmanlığı gizleyip görünüşte dostluk gösterme: *"Kâfi kuvvet tedarik olununcaya değin müdârâ yoluna gidilmek suretini tercih etmişlerdi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** *Müdara etmek,* yüze gülmek, sözde dostluk göstermek.

MÜDARESE a. (ar. *ders*'ten *müdārese*). *Esk.* Karşılıklı okuma, ders alıp verme.

MÜDAVA ya da **MÜDAVAT** a. (ar. *müdāva, müdāvat*). *Esk.* Tedavi etme, hastayı iyileştirme.

MÜDAVELE a. (ar. *müdāvele*). *Esk.* **1.** Devrettirme, elden ele gezdirme. **—2.** Döndürme, çevirme. **—3.** Fikir verme, konuşma. **—4.** *Müdavele-i efkâr,* fikir alışverişi. || *Müdavele-i efkâr etmek,* fikir alışverişi yapmak: *İmam Efendi hava hakkında ihtiyarlarla müdavele-i efkâr ediyor"* (E. E. Talû).

MÜDAVEMET, -ti a. (ar. *müdāvemet*). *Esk.* **1.** Devam etme, arası kesilmeme. **—2.** Bir işe aralık vermeden çalışma. **—3.** Okul, işyeri vb. yerlere devamlı olarak gidip gelme. **—4.** *Müdavemet etmek,* çalışkan olmak, yılmamak, devam etmek: *"...fakat Adam Smith bizzat hem Turgo'ya hem de Quesnay'ye pek çok müdavemet etmiştir"* (Ahmet Muammer, Şükrü Kaya).

MÜDAVERE a. (ar. *devr*'den *müdāvere*). *Esk.* **1.** Döndürme, çevirme. **—2.** Verip alma, değiştirme. **—3.** Karşılıklı olarak fikir alıp verme. **—4.** *Müdavere etmek,* döndürmek, çevirmek, değiştirmek. **—5.** *Müdavere-i efkâr,* bir konu üzerine görüşme, fikir alışverişi yapma.

MÜDAVİ sıf. (ar. *müdāvāt*'tan *müdāvī*). *Esk.* Tedavi eden, hastayı iyileştiren.

MÜDAVİM sıf. ve a. (ar. *müdāvim*). **1.** Bir yere sürekli olarak giden: *Kahvenin müdavimleri erkenden gelip sabah çaylarını orada içiyorlardı.* **—2.** *Esk.* Bir işte aralıksız çalışan. **—3.** *(Bir yerin) müdavimi olmak,* oraya sürekli gidip gelmek.

MÜDAYENE a. (ar. *deyn*'den *müdāyene*). *Esk.* İki kişinin karşılıklı olarak birbirine borçlanması.

MÜDBİR sıf. (ar. *idbār*'dan *müdbir*). *Esk.* Kötü talihinin kurbanı olmuş, düşkün, talihsiz.

MÜDDAHİR sıf. (ar. *iddiḫār*'dan *müddāḫir*). *Esk.* Toplayan, gerektiği zaman kullanmak üzere biriktiren.

MÜDDEA a. (ar. *müddeʿā*). *Esk.* İddia olunan şey, tez: *"... müddeamız kendiğilinden tenevvür edecektir"* (M. F. Köprülü).
—Esk. fels. Tez.
—Huk. *Müddeabih,* dava konusu olan şey. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Isl. huk. *Müddea aleyh,* dava edilen kişi.
—ANSİKL. Huk. Müddeabih, mahkemelerin görevlerini belirlemede önem taşır. Genel mahkemelerin, yani sulh ve asliye mahkemelerinin görevi müddeabihe (dava konusuna) göre belirlenir. Kural olarak tutarı ya da değeri beş yüz bin lirayı geçmeyen davalar için sulh hukuk mahkemesi, beş yüz bin lirayı geçen davalar içinse asliye hukuk mahkemesi görevlidir. Konusu parayla ölçülemeyen bir şey (şahıs varlığı hakkı) olan dava ve işlemlerde kural olarak görevli mahkeme, asliye hukuk mahkemesidir.

MÜDDEHAR sıf. (ar. *iddiḫar*'dan *müddeḫar*). *Esk.* Toplanan, ihtiyaç zamanı için biriktirilen.

MÜDDEİ sıf. (ar. *müddeʿī*). *Esk.* **1.** İnatçı. **—2.** Bir düşünce ya da konu üstünde duran, ayak direyen.
—Huk. *Müdde-i şahsi,* şahsi davacı.
—İsl. huk. Dava eden kişi, davacı.

MÜDDEİUMUMİ a. (ar. *müddeʿī* ve *ʿumūmī*'den *müddeʿī-i ʿumūmī*). SAVCI'nın eşanlamlısı.

MÜDDEİUMUMİLİK a. SAVCILIK'ın eşanlamlısı.

MÜDDET a. (ar. *müddet*). **1.** Bir olayın, bir eylemin, bir durumun olageldiği zaman dilimi; ölçülebilir süre, zaman: *Bir müddet konuşmadan yüzüme baktı. Annesinin ölümünden sonra uzun bir müddet kendini toparlayamadı.* **—2.** Bir işin gerçekleşmesi ya da bitmesi için öngörülen ya da belirlenen zaman; vade: *Bu senedin müddeti daha dolmadı. Müddeti gelmek. Müddeti bitmek.* **—3.** *Müddetince,* süresince: *Bir ay müddetince her gün ders çalıştı.*
—*Esk. Müddet-i haml,* gebelik süresi. || *Müddet-i malume,* bilinen zaman. || *Müddet-i medide,* uzun zaman. || *Müddet-i ömr,* ömür boyunca.

MÜDDETLİ sıf. Belirli bir süresi olan şey için kullanılır.

MÜDDETSİZ sıf. Süresi belirlenmemiş şey için kullanılır.

Müde Tod *(der)* [*Yorgun ölüm*], yönetmenliğini Fritz Lang'ın yaptığı (1921) alman filmi. Fritz Lang'ın önemli ilk çalışması ve anlatımcılığın başyapıtlarından biridir. Filmde, Fritz Lang'ın çok sevdiği bir konu, yazgısının tutsağı olan bir adam anlatılır.

MÜDEBBER sıf. (ar. *tedbir*'den *müdebber*). *Esk.* Önlemi alınmış, geleceği göz önüne alınarak düzenlenmiş.
—İsl. huk. Azat edilmesi sahibinin ölümüne bağlı olan köle.

MÜDEBBİR sıf. (ar. *tedbir*'den *müdebbir*). *Esk.* Öngörüşlü, ileriyi görerek hareket eden.

MÜDEBBİRAN ya da **MÜDEBBİRİN** çoğl. a. (ar. *müdebbir*'in fars. çoğl. *müdebbirān*, ar. çoğl. *müdebbirīn*). *Esk.* Temkinli kimseler, tedbir alanlar.
—Esk. gökbil. *Müdebbiran-ı felek,* yedi gezegen.

MÜDEBDEB sıf. (ar. *debdebe*'den *müdebdeb*). *Esk.* Debdebeli, şaşalı, gösterişli: *"Hangi mabedin duvarları arasında mabudun varlığını böyle ziyadar müdebdeb bir âlemde yine varlığımızın zerratında çırpınan, galeyan eden lezzet-i hayat ile hissettik"* (H. E. Adıvar).

MÜDEHHAN sıf. (ar. *tedḫīn*'den *müdeḫḫan*). *Esk.* Dumanlı, tütmüş. (Ocak için kullanılır.)

MÜDEHHEN sıf. (ar. *tedhin*'den *müdehhen*). *Esk.* Güzel kokulu yağ sürünmüş.

MÜDEHHİŞ sıf. (ar. *tedhiş*'ten *müdehhiş*). *Esk.* Dehşet veren, korkutan.

MÜDEKKİK, -ki sıf. (ar. *müdekkik*). *Esk.* Tetkik eden, inceden inceye araştıran, inceleyen: *"Çocuklar bazı kere gayet iyi birer müdekkiktirler"* (H. C. Yalçın).

MÜDELLEL sıf. (ar. *tedlil*'den *müdellel*). *Esk.* Delil ile ispat edilmiş, delilli, kanıtlanmış.

MÜDEMMAG sıf. (ar. *tedmig*'den *müdemmağ*). *Esk.* Aptal, ahmak, budala.

MÜDEMMER sıf. (ar. *tedmir*'den *müdemmer*). *Esk.* Kökü kurutulmuş, yok edilmiş.

MÜDEMMİR sıf. (ar. *tedmir*'den *müdemmir*). *Esk.* Yok eden, mahveden.

MÜDENNES sıf. (ar *tednis*'ten *müdennes*). *Esk.* Kirlenmiş, kirletilmiş.

MÜDENNİS sıf. (ar. *tednis*'ten *müdennis*). *Esk.* Kirleten.

MÜDERHEM sıf. (ar *dirhem*'den *müderhem*). *Esk.* Parası çok olan, paralı, zengin.

MÜDERRİS a. (ar. *müderris*). *Esk.* **1.** Medreselerde ya da büyük camilerde ders veren kimse. **—2.** Tanzimat'tan sonra kurulan yükseköğrenim kurumlarında ders veren kimselere (bugünkü *profesör* karşılığı) verilen unvan.
—ANSİKL. Medrese düzeni içinde en yüksek dereceli, reisülmüderrisin (müderrisler başı) denilen darülhadis müderrisiydi. Musulei Süleymaniye müderrislerine kadar olanlara kibari müderrisin (müderrislerin büyükleri) denirdi. Her medresenin bir müderrisi vardı. Birden fazla müderris olunca, bunlara derecelerine göre ûlâ, sâniye, sâlise gibi unvanlar verilirdi. Her müderrise derecesine göre aylık ödenirdi. Genellikle medreselerde görev yapan müderrisler, öğrencilerin sayıları çoğalırsa, camilerden birinde ders verirlerdi. Tanzimat'tan (1839) sonra kurulan yükseköğretim kurumlarında görev alan öğretim üyelerine derecelerine göre müderris (profesör), müderris muavini (doçent) adları verildi.

MÜDERRİSLİK a. Müderrisin görevi.
—ANSİKL. Başlangıçta medrese aşamaları ile müderrislik aşamaları birbirine koşuttu. Örneğin, sahn-ı seman, bir medrese ve müderrislik aşamasıydı. Son dönemlerde ise müderrislerin sayıları giderek çoğaldığından bunların tümüne ders görevi verilemedi. Her yıl darülhadis müderrisliğinden aşağıya doğru sekiz müderrise mahreç mevleviyeti (il kadılığı) verilir; ertesi yıl açığa alınırlar; dördü bilad-ı hamse mevleviyetine atanır, bir sonraki yıl yine açığa alınırlardı. Sonra, bunlardan ikisi Haremeyn kadılıklarına atanırlardı. Bu nöbet uygulaması ile aşağı kademelerde bekleyenlere üst aşamaların yolu bir ölçüde açılmış olurdu. XIX. yy.'ın ikinci yarısında müderrislik daha çok bir paye durumuna getirildi.

MÜDESSİ sıf. (ar. *tedsiye*'den *müdessī*). *Esk.* Yolunu şaşırtan, baştan çıkaran, aldatan.

MÜDESSİR sıf. (ar. *tedsir*'den *müdes-*

sir). *Esk.* Giyinmiş, üstüne örtünecek bir şey sarmış.

Müdessir suresi, Kuran'ın 74. suresi. 56 ayettir. Mekke'de inmiştir. Surenin adı ilk ayette geçer.

Hz. Muhammet Hıra dağında ilk kez Cebrail ile karşılaştığında çok sarsılır ve eve dönüşünde eşi Hatice'ye "Üstümü örtün!" der. Bir süre dinlendikten sonra kendisine "Ey örtünüp bürünen" diye başlayan Müdessir suresi'nin ilk yedi ayeti iner. Bu ayetlerde Hz. Peygamber'e insanları uyarması, Allah'ı yüceltmesi, maddi ve manevi kirlerden arınması, yaptığı iyiliklerle gururlanıp bunları başa kakmaması ve sabırlı olması emredilir. Surede ayrıca bazı insanların Allah'ın pek çok nimeti karşısındaki nankörlükleri ve bu yüzden uğrayacakları cezalar anlatılır; iyilerle kötülerin karşılaştırması yapılır; kötülerin ahretteki itirafları ve acıklı sonları dile getirilir.

MÜDEVVEN sıf. (ar. *tedvin*'den *müdevven*). *Esk.* **1.** Bir araya getirilerek toplanmış, düzenlenmiş. **—2.** Belli bir düzene göre toplanıp kitap ya da divan haline getirilmiş.

MÜDEVVER sıf. (ar. *tedvir*'den *müdevver*). *Esk.* **1.** Çevrilmiş, döndürülmüş. **—2.** Yuvarlak: *"Baykuş gözleri gibi parlayan iri müdevver gözlerinin altından bakarak..."* (H. R. Gürpınar).
—Muhs. Eski bilançodan yeni bilançoya geçirilmiş hesaba eskiden verilen ad.

MÜDEVVERİYET a. (ar. *müdevver* ve *-iyyet*'ten osm. *müdevveriyyet*). *Esk.* Yuvarlaklık.

MÜDEVVİN sıf. (ar. *tedvin*'den *müdevvin*). *Esk.* Şiir vb. şeyleri toplayıp bir araya getirerek divan haline koyan: *"Onun dimağında kendi felsefesine göre müdevvin bir düstur-i hayat vardı"* (Cenap Şahabettin, XIX. yy.).

MÜDEVVİR sıf. (ar. *tedvir*'den *müdevvir*). *Esk.* **1.** Döndüren, çeviren. **—2.** İdare eden.
—Esk. anat. Uyluk kemiğinin yukarı kımındaki iki çıkıntıdan her biri.

MÜDGAM a. (ar. *müdġam*). *Esk.* **1.** Arka arkaya gelen iki kelimeden birincisinin son, ikincisinin baş harflerinin aynı olması. **—2.** *Müdgamün fih,* idgam olunmuş iki kelimeden ikincinin baş harfi.

MÜDHAL sıf. (ar. *idḫāl*'den *müdḫal*). *Esk.* İçeriye sokulmuş, dahil edilmiş.

MÜDHİL sıf. (ar. *idḫāl*'den *müdḫil*). *Esk.* Dahil eden, içeriye sokan.

MÜDİR → MÜDÜR.

MÜDİRAN çoğl. a. (ar. *müdir*'in fars. çoğl. *müdirān*). *Esk.* **1.** Müdürler, direktörler, idare eden kimseler. **—2.** *Müdiran-ı umur,* işleri idare edenler.

MÜDİRE a. (ar. *müdir*'in dişl. *müdire*). Kadın müdür: *Yurt müdiresi.*
—*Esk.* *Müdire-i umur,* işleri yöneten kadın, eskiden kâhya kadının unvanı ve görevi.

MÜDİRİYET → MÜDÜRİYET.

MÜDMİC sıf. (ar. *idmac*'dan *müdmic*). *Esk.* İçine sızdıran, içine girdiren.

MÜDMİN sıf. (ar. *idman*'dan *müdmin*). *Esk.* **1.** Bir şeye idmanı olan, alışık. **—2.** *Müdmin-i hamr,* içkiye alışık olan, gece gündüz sarhoş olan.

MÜDREC sıf. (ar. *idrāc*'dan *müdrec*). *Esk.* Derc olunmuş, içerisine konulmuş.

MÜDRİK, -ki sıf. (ar. *müdrik*). *Esk.* **1.** Bir şeyi idrak eden, anlayışlı, aklı eren. **—2.** Yetişmiş, olgun: *Müdrik meyve.* **—3.** Eren, erişen.
—İsl. Cemaatle kılınan namazın başında imama uyan ve namazı ara vermeden tamamlayan kişi. (Birinci rekâtın rükûunda ya da bundan önce imama yetişen müdrik sayılır.)

MÜDRİKE a. (ar. *müdrik*'ten *müdrike*). Esk. fels. Anlama yetisi.
—Esk. ruhbil. Anlık.

MÜDRİR sıf. (ar. *idrar*'dan *müdrir*). *Esk.* İdrar verici, idrar söktürücü.

MÜDÜN çoğl. a. (ar. *medine*'nin çoğl. *müdün*). *Esk.* **1.** Şehirler. **—2.** *Müdün-i cesim,* büyük şehirler.

MÜDÜR a. (ar. *idare*'den *müdir*). **1.** Bir kurumu ya da bir kuruluşu yöneten kimse; yönetici, yönetmen: *Hastane müdürü. Fabrika müdürü.* **—2.** Bir idari örgütte, şube, daire vb. bir bölümün başında bulunan yönetici: *Emniyet birinci şube müdürü.*
—Eğit. Resmi ya da özel bir okulun, bir eğitim kurumunun, Milli eğitim gençlik ve spor bakanlığı merkez ve taşra örgütünde bir yönetim biriminin yönetim işlerinin sorumlusu.
—İda. huk. *Bucak müdürü* → BUCAK. || *Genel müdür,* bir kuruluşun tümünün yönetiminden sorumlu olan kişi.
—Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı ülkelerde nazırlık görevi yapanlara Tanzimat'tan sonra verilen ad. || Mısır hıdivliğinde, en büyük mülki bölüm olan dairenin amiri (örn. Şarkiye müdürü).
◆ sıf. *Esk.* **1.** İdare eden, yöneten. **—2.** Yönetmeyi bilen, iyi yöneten.

MÜDÜRİYET a. (ar. *müdir* ve *-iyyet*'ten *müdiriyyet*). **1.** Müdürün görevi; müdürlük: *Müdüriyeti sırasında kendini herkese sevdirdi.* **—2.** Müdürün makamı; yönetimindeki daire; müdürlük: *Bu iş için müdüriyete başvurmamız istendi.*
—*Esk.* Yönetmenlik.

MÜDÜRLÜK a. **1.** Müdürün görevi; aşaması; müdüriyet: *Burada on yıl müdürlük yapmış. Şeflikten müdürlüğe atanmak.* **—2.** Müdürün makamı ya da yönettiği birim; müdüriyet.
—İda. huk. Başında bir müdür bulunan daire.

MÜEBBEDEN be. (ar. *mü'ebbed*'den *mü'ebbeden*). **1.** Sonsuza dek, ebediyen: *Bir hatırayı müebbeden korumak.* **—2.** Ölünceye dek: *Müebbeden hapse mahkûm olmak.*

MÜEBBET sıf. (ar. *mü'ebbed*). **1.** Sonsuza dek sürecek olan; sonsuz, ebedi. **—2.** Ömür boyu sürecek olan: *Müebbet hapis cezası.*
—Huk. *Müebbet hapis* → HAPİS.

MÜEDDİB sıf. (ar. *te'dib*'den *mü'eddib*). *Esk.* **1.** Bir çocuğun eğitim ve öğretimiyle ilgili olan eğitici, mürebbi. **—2.** Bilgi ve terbiye veren.

MÜECCEL sıf. (ar. *te'cil*'den *mü'eccel*). *Esk.* İleriye bırakılmış, ertelenmiş.
—Huk. *Müeccel alacak* → ALACAK. || *Müeccel borç* → BORÇ.

MÜECCİL a. (ar. *te'cil*'den *mü'eccil*). *Esk.* İleriye bırakan, ileri bir tarihe bırakan, erteleyen.

MÜEDDA a. (ar. *te'diye*'den *mü'edda*). *Esk.* **1.** Anlam, mana. **—2.** Kavram, muhteva, öz.
◆ sıf. Ödenmiş.

MÜEDDEP sıf. (ar. *mü'eddeb*). *Esk.* **1.** Edepli, terbiyeli, saygılı. **—2.** Çok okumuş, bilgili.

MÜEDDİ sıf. (ar. *te'diye*'den *mü'eddi*). *Esk.* **1.** Meydana getiren, sebep olan, doğuran. **—2.** Ödeyen, eda eden. **—3.** *Müeddi-i niza,* kavgaya sebep olan.

MÜEKKED sıf. (ar. *mü'ekked*). *Esk.* **1.** Sağlamlaştırılmış, onaylanmış, kuvvetlendirilmiş. **—2.** Uyarılmış, ihtar edilmiş, tekrar edilmiş.

MÜEKKİD sıf. (ar. *mü'ekkid*). *Esk.* **1.** Sağlamlaştıran, kuvvetlendiren. **—2.** Uyaran, tekrar eden.

MÜELLEF sıf. (ar. *mü'ellef*). *Esk.* **1.** Bir yerde toplanıp birleştirilmiş, kitap haline getirilmiş. **—2.** Tasnif olunmuş, yazılmış, toplanmış.
—Esk. mat. Harmonik. || *Müellef huzme,* harmonik demet. || *Müellef taksim,* uyumlu bölme.
—Hat. Arap yazısında, harflerin birbirine benzeyen biçimleriyle oluşturulmuş, anlamlı bir görünüm taşıyan harf ve sözcük topluluğu. (Bir yazı karakteri olan müellefe, İranlılar *muamma yazısı* derler.)
—İsl. *Müellefe-i kulub,* yeni müslüman olmuş ve gönülleri islam dinine ısındırılmak istenen kişiler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Müellefe-i kulub deyimi, Kuran'da kendilerine zekât verilebileceklerin sıralandığı ayette (IX, 60) geçer. Hz. Muhammet, bu ayetin gereği olarak bütçenin bir bölümünü yeni müslüman olmuş kişilere ayırarak onların gönüllerini yeni dinlerine ısındırmak amacını güttü. Hanefi fıkıh bilginlerinden Ebu Yala el-Ferra müellefe-i kulubü, müslümanlığa sempati duymaları istenenler, müslümanlara zarar vermelerinden kaygı duyulanlar, yakınlarının islam dinini benimsemesi amaçlananlar gibi değişik bölümlere ayırdı ve belirtilen neden ve amaçlarla bunlara zekât verileceğini söyledi.

Hz. Ebubekir'in halifeliği döneminde (632-634) Hz. Ömer, artık müslümanların güçlendiğini, dolayısıyla bazı kişileri kazanmak amacıyla kendilerine zekâttan pay ayrılmasına gerek kalmadığını savunarak bu sınıfa zekât verilmesine karşı çıktı; bu görüş halife ve öteki ileri gelen müslümanlarca da benimsenerek müellefe-i kuluba zekât verme uygulaması kaldırıldı.

MÜELLEFAT çoğl. a. (ar. *mü'ellefe*'nin çoğl. *mü'ellefat*). *Esk.* Telif olunmuş eserler, yazılmış kitaplar.

MÜELLEFAT, Musul yakınında (Irak) Tarihöncesi yerleşim bölgesi. Burada seramik öncesi yenitaş kültürü (İ.Ö. 7000 - İ.Ö. 6500) egemendi.

MÜELLİF a. (ar. *te'lif*'ten *mü'ellif*). *Esk.* Kitap yazan kimse, eser sahibi, yazar: *"Behredar müellifler bu hususta yanılmaktadırlar"* (Menemenlizade Ethem, XIX. yy.).
—Hat. *Müellif hattı* ya da *müellif müsveddesi,* bir yazmanın yazarın kendisi tarafından yazılmış aslı; müsvedde halinde ya da temize çekilmiş olabilir. (Prova baskısı yapılırken, eserin öncelikle müellif hattıyla yazılmış olanı önemlidir.)

MÜELLİFAN çoğl. a. (ar. *mü'ellif*'in fars. çoğl. *mü'ellifān*). *Esk.* Müellifler, yazarlar.

MÜELLİM sıf. (ar. *te'lim*'den *mü'ellim*). *Esk.* Elem veren, acıtan, inciten, acıklı, iç sızlatan: *"O çünki pek hatarengiz, o çünki pek müellim / bir ihtisas olacak, ben tahammül eyleyemem"* (Tevfik Fikret).

MÜEMMEN sıf. (ar. *te'min*'den *mü'emmen*). *Esk.* Sağlanmış, emniyete alınmış, güvenli.

MÜENNES sıf. (ar. *te'nis*'ten *mü'ennes*). *Esk.* Dişi.
—Esk. dilbilg. Bazı dillerde dişi cinsten sayılan kelime, dişil.

MÜESSES sıf. (ar. *te'sis*'ten *mü'esses*). *Esk.* Kurulmuş, kurulu: *"Çünkü bu suretle iman sağlam surette müesses değilmiş de..."* (H. C. Yalçın).

MÜESSESAT çoğl. a. (ar. *mü'essese*'nin çoğl. *mü'essesat*). *Esk.* **1.** Kurumlar, kuruluşlar: *"...onları leylî müessesâta tevdi etmeği tercih edenler..."* (H. C. Yalçın). **—2.** *Müessesat-ı hususiye,* özel kuruluşlar. || *Müessesat-ı resmiye,* devlet kurumları, resmi kuruluşlar.

MÜESSESE a. (ar. *mü'essese*). **1.** Resmi, yasal bir değeri olan örgüt; kamu hizmeti gören tüzel kişi; ticari ya da sınai kuruluş; kurum, kuruluş: *"Resmi müesseseler. Sosyal hizmet amacını güden bir müessese. Müessesemiz on yıldır faaliyette.* **—2.** Bu tür bir kuruluşun bulunduğu yapı: *Başbakan yeni açılan müesseseyi gezdi.* **—3.** Toplumca benimsenmiş kural ya da uygulama; kurum: *Evlilik müessesesi.*

Rüşvetçilik müessese haline geldi. Dayak müessesesi. **—4.** *Tkz.* ve *alaylı.* Etkili ve önemli sayılan kimse; kurum.
—Huk. → KURUM.

MÜESSESELEŞME a. Toplumca benimsenir, uygulanır olma süreci; kurumlaşma.

MÜESSESELEŞMEK gçz. f. Müessese niteliği kazanmak; kurumlaşmak.

MÜESSİF sıf. (ar *mü'essif*). *Esk.* Üzücü, üzüntü verici: *Müessif bir kaza.*

MÜESSİR sıf. (ar. *mü'eṣṣir*). *Esk.* **1.** Etkili, tesirli: *Müessir tedbirler, müessir bir ilaç.* **—2.** Dokunaklı: *"...memleketin düştüğü tehlikeler hep bu babda müessir birer amil idiler"* (M. F. Köprülü).
—Cez. huk. *Müessir fiil,* bedensel acı veren ya da sağlığı bozan şiddet eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Cez. huk. Müessir fiil yasaca suç sayılan bir eylemdir. Müessir fiil sayılan eylemler, insanın bedensel ve ruhsal bütünlüğüne yönelik bir saldırı sayılırlar. Yasaya göre bu suçun maddi unsuru bedensel acı veren, sağlığı bozan ya da zihinsel yeteneklerde bozukluk yaratan hareketin bir kimseye yöneltilmiş olmasıdır. Eylemin gerçekleştirilmesinde kullanılan aracın önemi yoktur. Müessir fiilin en yaygın biçimi, dövme ve yaralamadır. Ancak müessir fiil başka biçimlerde de ortaya çıkabilir. Birini korkutarak onda hastalık yaratmak da müessir fiil sayılır. Müessir fiil, kasten ya da taksirle işlenebilir. Kasten işlenen müessir fiil suçunun da, basit ve ağır olmak üzere iki derecesi vardır. Eylem, bir kimsede hiçbir hastalık yaratmamışsa; çalışma yeteneğine zarar vermemişse ya da verdiği zararın etkisi on günü geçmeyecek derecedeyse yasaya göre, müessir fiilin basit biçimi sözkonusudur. Müessir fiilin bu türünün cezalandırılması, suçtan zarar görenin şikâyetine bağlıdır. Müessir fiilin ağır dereceleri ise şu durumlarda ortaya çıkar: 1. duyu organlarının işlevlerinde bir bozukluk yaratması, bir organda sürekli olarak işlev bozukluğu yaratması; 2. konuşma yeteneğinde sürekli bir bozukluk yaratması, 3. insanın yüzünde sürekli iz bırakması; verdiği zararın etkileri yirmi günü aşacak dereceye varması; 4. yaşamı tehlikeye sokması; 5. eylemin gebe kadına karşı işlenmesi ve çocuğun düşmesine neden olması; 6. iyileşmeyecek derecede bedensel ya da zihinsel hastalığa neden olması; 7. duyu organlarından, el ya da ayaktan, konuşma yeteneğinden, çocuk yapma yeteneğinden, organlardan birinden yoksun bırakması. Yasaya göre, kasten işlenen basit müessir fiil suçunun cezası, altı aydan bir yıla kadar hapis, ağır müessir fiil suçunun cezası da on yıla kadar ağır hapistir. Taksirle işlenen müessir fiil suçu tedbirsizlik, dikkatsizlik, meslek ve sanatta acemilik ya da kurallara uymamadan doğan müessir fiil suçlarıdır. Suçun bu biçiminde verilecek ceza, hafif müessir fiil için üç aya kadar hapis ya da dört bin beş yüz lira para cezası, ağır müessir fiil suçları içinse otuz aya kadar hapis ve ağır para cezasıdır.

MÜESSİRİYET a. (ar. *mü'eṣṣir* ve *-iyyet*'ten *mü'eṣṣiriyyet*). *Esk.* Dokunaklılık, etkililik.

MÜESSİS sıf. (ar. *te'sis*'ten *mü'essis*). *Esk.* **1.** Tesis eden, kuran, temel atan. **—2.** Kuran, kurucu.

MÜEVVEL sıf. (ar. *mü'evvel*). *Esk.* **1.** Gerçek anlamından başka bir anlamda açıklanmış olan. **—2.** Tabir edilmiş, yorumlanmış rüya için kullanılır.

MÜEVVİL sıf. (ar. *te'vil*'den *mü'evvil*). *Esk.* Bir sözü gerçek anlamından başka bir biçimde açıklayan, sözü dolandıran.

MÜEYYED sıf. (ar. *te'yid*'den *mü'eyyed*). *Esk.* **1.** Kuvvetlendirilmiş, sağlam. **—2.** Doğrulanmış. **—3.** Yardım gören.

MÜEYYET FİDDİN (Ebu Nasr Hibetullah bin Ebi İmran), fatımi din adamı, şair, yazar ve komutan (öl. 1087). Şiraz'da ismaililiğin yayılması için büyük çaba sarf etti. Halkın bu çabalara tepki göstermesi üzerine kaçtığı Kahire sarayı'nda kendisine dâilik görevi verildi. Başına geçtiği orduyla Türkmenler ile savaşmakta olan fatımi komutan Besasiri'nin yardımına koştu ve Türkmenler'in Sincar'da yenilmesinde etkin rol oynadı. Ardından Bağdat'ı alarak kentte halife Mustansır adına hutbe okuttu. Din ve felsefe konularındaki *el-Mecalis* ve *el-Sire* adlı yapıtlarından başka kasidelerini ve felsefi şiirlerini *Divan*'ında bir araya getirdi.

MÜEYYETZADE ABDURRAHMAN EFENDİ → ABDURRAHMAN EFENDİ Müeyyetzade.

MÜEYYİD sıf. (ar. *te'yid*'den *mü'eyyid*). *Esk.* **1.** Kuvvetlendiren, pekiştiren. **—2.** Doğrulayan. **—3.** Yardım eden.

MÜEYYİDE a. (ar. *mü'eyyid*'den *mü'eyyide*). *Esk.* Yaptırım, yaptırma gücü.
—Huk. → YAPTIRIM.

MÜEZZİ sıf. (ar. *te'ziye*'den *mü'ezzi*). *Esk.* **1.** Eziyet eden, eziyet veren. **—2.** Rahat bırakmayan, rahatsız eden. **—3.** Yüzü gülmeyen, suratı asık.

MÜEZZİN a. (ar. *ezan*'dan *mü'eẕẕin*). Ezan okuyan din görevlisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mim. *Müezzin mahfili,* osmanlı camilerinde, müezzinlere ayrılan, ahşap, taş ya da mermer parmaklıklarla çevrili yüksekçe seki ya da ayaklar üzerinde yükselen küçük platform. (Ahşap, taş ya da mermer örnekleri bulunan müezzin mahfillerinde müezzinler namaz kılınırken imamın tekbirlerini tekrar ederler. Edirne Selimiye camisi, İstanbul Sultanahmet camisi ve Yeni cami müezzin mahfilleri bu yapı öğesine örnek verilebilir.)
—ANSİKL. İsl. Beş vakit namazla cuma namazı için ezan okuyan herkese bu işlevi nedeniyle müezzin denilirse de camilerde imam yanında görev yapan müezzinlerin ezanla birlikte namaz sırasında kamet vb. dinsel içerikli sözleri okumak, camiyi açıp kapamak, caminin bakımını sağlamak, imamın bulunmaması durumunda namaz kıldırmak, istenmesi durumunda müslüman çocuklarına Kuran okumayı öğretmek gibi başka etkinlikleri de vardır.
Hz. Muhammet Medine'ye göçtükten sonra müslümanların toplu ibadet özgürlüğü kazanması üzerine halka namaz vakitlerini duyurmak için ezan* sözleri saptandı ve bu sözleri ilk okuyan, dolayısıyla ilk müezzin Bilali Habeşi oldu. Bu nedenle o, geleneksel inanca göre müezzinlerin piri sayılır.

MÜEZZİNLİK a. Müezzinin görevi.

MÜEZZİNOĞLU (Ziya), türk siyaset adamı (Kayseri 1919). Ankara Siyasal bilgiler okulu'nu bitirdi (1942). Maliye bakanlığı'na girdi, Hazine genel müdürü oldu. 27 Mayıs 1960'tan sonra Kurucu meclis üyesi seçildi (1961). Devlet planlama teşkilatı müsteşarlığı yaptı (1962). Bonn büyükelçiliğine (1964), oradan Brüksel'deki Ortak pazar büyükelçiliğine atandı. 12 Mart 1971 askeri darbesinin ardından Ferit Melen hükümetinde, Parlamento dışından Maliye bakanlığına getirildi (1972-1973). CHP adayı olarak Kayseri senatörü seçildi (1973-1980). Bülent Ecevit hükümetlerinde Ticaret (1977), Maliye (1978-1979) bakanlığı yaptı. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle parlamenterliği sona erdi.

MÜEZZİNZADE ALİ PAŞA → ALİ PAŞA Müezzinzade.

MÜEZZİNZADE HAFIZ AHMET → HAFIZ AHMET PAŞA Müezzinzade.

MÜFACAT a. (ar. *füce*'den *müfacat*). *Esk.* Oluverme, ansızın meydana gelme.
—Esk. tıp. *Mevt-i müfacat,* kalbin duruvermesinden ötürü ölme.

MÜFAD a. (ar. *ifade*'den *müfad*). *Esk.* Anlam, kavram.

MÜFAGAME a. (ar. *fağam*'dan *müfağame*). *Esk.* Öpme.
—Esk. anat. Ağızlaşma.

MÜFAHAME a. (ar. *fehm*'den *müfahame*). *Esk.* Anlaşma, birbirini anlama.

MÜFAHARE ya da **MÜFAHARET** a. (ar. *faḫr*'dan *müfaḫare, müfaḫaret*). *Esk.* Karşılıklı övünme ya da kendi erdemlerini sayarak üstünlük iddia etme.

MÜFAHİR sıf. (ar. *müfaḫere*'den *müfaḫir*). *Esk.* Övünen.

MÜFAM sıf. (ar. *if'âm*'dan *müf'am*). *Esk.* Yükselmiş, kabarmış (su için kullanılır).

MÜFARAKAT → MUFARAKAT.

MÜFARIK → MUFARIK.

MÜFAVAZA a. (ar. *fevż*'den *müfavaża*). *Esk.* **1.** Eşitlik. **—2.** Ortaklık, işbirliği.

MÜFAVIZ a. (ar. *müfavaża*'dan *müfavıż*). *Esk.* Ortaklıkta bulunan kimse, ortak.
—İsl. huk. Şirket-i müfavazada ortak olan kişi.

MÜFAZ sıf. (ar. *ifaża*'dan *müfaż*). *Esk.* **1.** Bol, bereketli. **—2.** Geniş. **—3.** Dolu. **—4.** *Müfaz-ül-batın,* göğsü ile karnı aynı düzlemde olan kimse. || *Müfazün-fih,* ağzına kadar dolmuş.

MÜFECCİ sıf. (ar. *tefci'*'den *müfecci'*). *Esk.* Acıtan, üzen, inciten.

MÜFEKKİR sıf. (ar. *tefkir*'den *müfekkir*). *Esk.* **1.** Düşünen, özgün düşünceleri olan. **—2.** Düşündüren.

MÜFEKKİRE a. (ar. *müfekkir*'den *müfekkire*). *Esk.* Düşünme gücü, düşünme yetisi: *"Memleket en güzel, en büyük müfekkirelerinden biriyle tabii bir iştirak halindedir"* (H. C. Yalçın).

MÜFERRAK sıf. (ar. *tefriḳ*'ten *müferraḳ*). *Esk.* Tefrik edilmiş, ayrılmış.

MÜFERRİC sıf. (ar. *tefric*'den *müferric*). *Esk.* **1.** Üzüntüyü yok eden, ferahlık veren, ferahlatıcı. **—2.** Tanrı'nın sıfatlarından biri.

MÜFERRİD sıf. (ar. *tefrid*'den *müferrid*). *Esk.* İnsanlardan kaçarak bütün vaktini ibadetle geçiren.

MÜFERRİH sıf. (ar. *müferriḥ*). *Esk.* İç açıcı, ferahlatan, gönül açıcı.
—Esk. tıp. İç açıcı, ferahlatıcı ilaç.

MÜFERRİK sıf. (ar. *tefriḳ*'ten *müferriḳ*). *Esk.* **1.** Ayırıcı, dağıtıcı, dağıtan. **—2.** Kısaltan.

MÜFESSER sıf. (ar. *tefsir*'den *müfesser*). *Esk.* Açıklanmış, açıklık kazanmış, ayrıntılı olarak açıklanmış, açımlanmış.

MÜFESSİR sıf. (ar. *tefsir*'den *müfessir*). *Esk.* Anlaşılması güç bir metni açıklayan, yorumlayan, metnin anlam ve amacı üzerinde yorumda bulunan: *"Ayet, muhtelif müfessirlerden naklen türlü söylentiler ve hikâyeleri döküp saçmak..."* (H. Z. Uşaklıgil).
—İsl. Arapça dil kuralları ve islam ilkeleri çerçevesinde Kuran ayetlerini yorumlamada uzmanlaşmış kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Hz. Muhammet, Kuran ilkelerini uyguladığı, sözleri ve eylemleriyle Kuran'ın anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağladığından ilk müfessir sayılır. Bu nedenle sonraki müfessirler, Kuran'ı yorumlarken, Hz. Muhammet'in yorumu yapılan ayetlerle ilgili hadislerini en değerli kaynak saydılar. Sahabe arasında Abdullah bin Abbas, Abdullah bin Mesut, Übey bin Kaab, Hz. Ali, Hz. Ayşe gibi birçokları ilk müfessirlerdendir.
Sonraki dönemlerde, özellikle arap olmayan uluslar arasında da islam dininin yayılması üzerine tefsir bilimi daha da önem kazandı ve birçok müfessir yetişti. Tabiin diye adlandırılan ikinci kuşak müslümanlar arasında en ünlü müfessirler Sait bin Cübeyr, Mücahit bin Cebr, İkrime, Ta-

vus bin Keysan, Ata bin Rebah, Mesruk, Hasanı Basri ve Katade gibi ünlü kişilerdir. Bütün tefsir tarihinin en önemli müfessirleri arasında el-Ferra (öl. 822/823), İbn Cerir et-Taberi (öl. 922). Fahrettin er-Razi (öl. 1209/1210), Zemahşeri (öl. 1144) başta yer alırlar.

MÜFETTİH sıf. (ar. *teftiḥ*'ten *müfettiḥ*). *Esk.* Açan, açıcı: *Ya müfettih - el - ebvab* (Ey kapıları açan... anlamında Tanrı'ya hitap).
—Esk. tıp. Tıkanıklığı gideren ilaç, geğirtici, geğirten ilaç.

MÜFETTİN sıf. (ar. *teftin*'den *müfettin*). *Esk.* **1.** Fitneci, fitne düşüren. **—2.** İnsanı hayran bırakan, büyüleyen.

MÜFETTİŞ a. (ar. *müfettiş*). **1.** Devlet ve öteki kamu kurumlarıyla kimi özel kuruluşlarda, hizmet içi denetim görevi yapan kişi. **—2.** Kamu adına denetim görevi yapan yüksek dereceli memur. (Bk. *ansikl.* böl. Huk.)
—İşl. ikt. *Satış müfettişi*, temsilcileri, dağıtımcıları, imtiyaz sahiplerini denetleyen ve / ya da müşterilerle ilişki kuran kişi. || *Yönetim müfettişi*, aynı şirketin çeşitli kuruluşlarını denetlemekle, onlara danışmanlık yapmakla görevli kişi.
—Kamu mal. *Maliye müfettişi*, Maliye ve gümrük bakanlığı merkez kuruluşundaki danışma ve denetim birimlerinden Teftiş kurulu başkanlığı'na bağlı olarak çalışan ve bakanlığın mali denetim işlerini yürütmekle görevli devlet memuru. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Masonl. *Hâkim büyük genel müfettiş*, masonluğun "yüksek derecelerinden" 33. ve son dereceye yükselmiş ve aktif olan masonlara verilen san. (*Büyük müfettişi umumi* de denir.)
—Verg. huk. ve Kamu mal. *Gümrük müfettişi*, Maliye ve gümrük bakanlığı'nın danışma ve denetim birimlerinden Teftiş kurulu başkanlığı yönetimi altında çalışan ve bakanlığın gümrüklerle ilgili denetim ve inceleme işlerini yürüten devlet memuru.
—ANSİKL. Huk. Müfettiş, ilke olarak, bağlı olduğu kuruluşun, yasalara ve özel statüsüne uygun bir biçimde çalışıp çalışmadığını denetler. Kuruluş ya da işletmenin karar organlarının ilkelerinin aşağı kademelerdeki uygulanma biçimini denetleyerek yönetimde bütünlüğü sağlar. Kamu kurumlarındaki kimi müfettişler ise, kimi özel kuruluşları kamu adına denetlerler. Örneğin, iş müfettişlerinin görevi, özel kuruluşlara ait işyerlerinin iş yasalarına uygun bir biçimde çalışıp çalışmadıklarını denetlemektir.
—Kamu mal. Maliye müfettişlerinin başlıca görevleri şunlardır: genel, katma ve özel bütçeli dairelerle döner sermayeli kuruluşlar, kuruluş ve statüsü ne olursa olsun sermayesinin en az yarısı devlete ait olan kuruluşlar ve bütün bu daire ve kuruluşların birlikte ya da ayrı ayrı sermayelerinin en az yarısına katılımı olan kuruluşları denetlemek; çeşitli yasa, tüzük, yönetmelik ve kararların Maliye ve gümrük bakanı adına Maliye müfettişlerine tanıdığı denetleme ve inceleme yetkilerini kullanmak; dernekleri mali yönden denetlemek; ayrıcalıklı şirketlerle sermayesinde genel, katma ve özel bütçeli dairelerin ve döner sermayeli kuruluşların katılımı bulunan kuruluşları, yetkili makamların isteği ve bakanın izni ile denetlemek. Maliye müfettişleri bu görevleri Maliye bakanının emri ya da onayı üzerine ve bakan adına yaparlar. Denetime tabi olan bu daire, kuruluş ve ortaklıkların para ve para hükmündeki evrakı ile ambar ve depolarında bulunan malları ve bunlarla ilgili gizli de olsa bütün defter ve belgeleri saklamakla görevli kişiler, bunları Maliye müfettişlerine göstermek, saymasına ve incelemesine yardım etmek zorundadırlar. Bunları göstermeyen ya da denetleme sonucunda yetkisini kötüye kullandığı saptanan memurlar, Maliye ve gümrük bakanlığı'na bağlı iseler Maliye müfettişi tarafından, öteki bakanlıklara ve dairelere bağlı iseler Maliye müfettişinin isteği üzerine atamaya yetkili amirleri tarafından görevlerinden uzaklaştırılırlar. Denetleme ve inceleme, sermayesinde devletin katılımı olan kuruluşlara, ayrıcalıklı şirketlere ya da derneklere ait olduğu takdirde müfettiş raporu ile ilgili makamlara iletilir ve bu makamlarca gereği yapılarak sonucu Maliye ve gümrük bakanlığı'na bildirilir.

Müfettiş *(Revizor)*, Gogol'ün komedisi (1836). "Genel müfettiş"in beklendiği bir taşra kasabasında oralardan geçmekte olan Hlestakov herkesin onu müfettiş sanmasını fırsat bilerek devlet memurlarının rüşvet vermelerine göz yumar, kendisine verilen armağanları kabul eder. Ama gerçek müfettişin ortaya çıkması her şeyi altüst eder. Oyunun teması Gogol'e Puşkin tarafından telkin edilmiştir.

MÜFETTİŞLİK a. Müfettişin görevi; makamı.

MÜFETTİT sıf. (ar. *teftīt*'ten *müfettit*). *Esk.* Kıran, ezen, ufalayan (alet ya da ilaç için kullanılır).
—Esk. tıp. *Müfettit-ül-haşat*, taşkıran, mesanedeki taşları kıran (alet ya da ilaç).

MÜFEVVAZA a. (ar. *müfevvıża*). İsl. huk. Velisi tarafından mehir belirtilmeden evlendirilen kadın. (Müfevvaza için mehr*-i misil vermek gerekir.)

MÜFEZZİ sıf. (ar. *tefzi*ᶜ'den *müfezzi*ᶜ). *Esk.* Şaşırtan, korkutan, şaşkınlık içinde bırakan.

MÜFFLİNG (Friedrich Ferdinand Karl, VON — *baronu*), prusyalı general (Halle 1775 - Erfurt 1851). Leipzig savaşı'ndan (1813) sonra Ren ordusu kurmay başkanlığına getirildi (1814), Paris valisi (1815), Prusya ordusu kurmay başkanı ve Berlin valisi oldu. *Anılar*'ını yayımladı (1851).

MÜFHİM sıf. (ar. *ifham*'dan *müfḥim*). *Esk.* Başkasına ağız açtırmayan, susturan, yıldıran.

MÜFİDE → MÜFİT.

MÜFİDE KADRİ HANIM, türk ressam (İstanbul 1890 - *ay. y.* 1912). Osman Hamdi Bey'den resim dersleri aldı; özel öğretmenlerden piyano, keman ve ut çalmayı öğrendi. Bir süre İstanbul İnas idadisi'nde (İstanbul Kız lisesi) öğretmenlik yaptı. 1911'de İstanbul Opera cemiyeti salonu'nda yapıtlarını sergiledi. Aynı yıl Münih'te açılan uluslararası sergide madalya aldı. Türk resim tarihinin ilk kadın ressamlarından olan sanatçı genç yaşta veremden öldü. *Kız kuleli natürmort* (1906 -1907), *Âşıklar* (1907), *Güzin Duran'ın portresi* (1910/1911) vb. yapıtları İstanbul Resim ve heykel müzesi'ndedir.

MÜFİK sıf. (ar. *ifakat*'tan *müfiḳ*). *Esk.* **1.** Şifa bulan, iyileşen, iyi olan. **—2.** Gayet güzel, mükemmel şiir için kullanılır.

MÜFİT, MÜFİDE sıf. (ar. *müfid*, dişl. *müfide*). *Esk.* **1.** Yararlı, faydalı: "...*bu tevdiattan başka daha müfid bir takım tevdiat da vardır ki*..." (H. C. Yalçın). **—2.** Anlatan. **—3.** *Müfid olmak*, yararlı olmak, anlatmak: "*Ona bilinmesi son derece müfid olan bir çok şeyleri öğretmenin*..." (H. C. Yalçın).

MÜFİT (Ebu Abdullah Muhammet bin Muhammet el-Harisi), **İbnülmuallim** de denir, arap din bilgini (945-1022). Şiilerin kutsal makamları hakkındaki hac kılavuzu, fıkıh ve felsefe konusundaki yapıtlarıyla tanındı. Daha çok şiilikle ilgili konuları işlediği 200 kadar yapıtı şii ülkelerinde ve Avrupa'daki bazı kitaplıklardadır.

MÜFİT RATİP, türk şair, eleştirmen (İstanbul 1887 - *ay. y.* 1920). Fecri ati topluluğu şairlerindendi; daha sonra tiyatro eleştirmenliğine yöneldi. Eleştirilerini *Servet-i fünun, Resimli kitap, Musavver muhit, Aşiyan, Alemdar* gazete ve dergilerinde yayımladı. Bazı fransız komedilerini türkçeye çevirdi ya da uyarladı.

MÜFİZ sıf. (ar. *ifāża*'dan *müfīż*). *Esk.* "Feyz veren, feyzlendiren, iyilik ve bereket veren" anlamında Tanrı'nın sıfatlarındandır.

MÜFKİR sıf. (ar. *ifḳār*'dan *müfḳir*). *Esk.* Yoksullaştıran, yoksul bırakan.

MÜFLİH sıf. (ar. *iflāḥ*'tan *müfliḥ*). *Esk.* Esenliğe kavuşan, kurtulan, selamete çıkan.

MÜFLİK sıf. (ar. *iflāk*'tan *müfliḳ*). *Esk.* Usta, birinci sınıf, çok iyi şairler için kullanılır.

MÜFLİS sıf. (ar. *iflās*'tan *müflis*). **1.** *Esk.* Bir işte bütün parasını batırarak iflas etmiş, parasını tüketmiş. **—2.** *Müflise mal mı kaptırdın?*, kaygı duyması için hiçbir neden olmamasına karşın çok kaygılanan, telaşa kapılan kimselere söylenir.
—İc. ifl. huk. → İFLAS.

MÜFLON → MUFLON.

MÜFLONLU → MUFLONLU.

MÜFNİ sıf. (ar. *ifnā*'dan *müfnī*). *Esk.* Yok eden, ortadan kaldıran.

MÜFRAG sıf. (ar *ifrāġ*'dan *müfraġ*). *Esk.* İfrağ olmuş, kalıba dökülmüş, kalıplanmış.

MÜFREDAT, -tı a. (ar. *müfred*'in çoğl. *müfredāt*). *Esk.* **1.** Basit şeyler. **—2.** Bir bütünü oluşturan öğeler, ayrıntılar. **—3.** Eğit. Eğitim ve öğretimde her yıl okutulacak dersleri, işlenecek konuları belirten açıklamaların tümü; bu açıklamaların yer aldığı liste ya da kitap; program.
—Hat. Meşk çalışması sırasında harflerin tek tek ve iki harfin birbiriyle birleşik olarak yazılması.
—Muhs. *Müfredat hesabı*, toplayıcı* hesapların içinde yer alan ayrıntılı hesaplar.
—Tic. Bir tüccarın sahip olduğu taşınır ve taşınmaz mallarla kıymetli evrak vb. değerlerin tümü.

MÜFRET sıf. (ar. *ifrād*'dan *müfred*). **1.** Tek, yalnız. **—2.** Birleşik olmayan, basit.
—Ed. Divan edebiyatında başka bir şiirin içinde yer almayan, dizeleri birbiriyle uyaklı olmayan beyit. (Divanların sonunda "müfredat" diye adlandırılan bölümde derlenirdi.)
—Esk. dilbilg. Tekil, teklik.

MÜFREZ sıf. (ar. *ifrāz*'dan *müfrez*). *Esk.* **1.** Bir bütünden ayrılmış, bölünmüş olan. **—2.** *Müfrez-ül-kalem*, hazine; Tanzimat'tan önce Şam, Yemen, Bağdat, Mısır hazineleri için kullanılan terim.

MÜFREZE a. (ar *müfrez*'den *müfreze*). Ask. **1.** Bir birliğin başka yerde görev yapmak üzere, kendi kuruluşundan ayrılmış kısmı. **—2.** Teşkilat ve malzeme kadrolarına göre kurulmuş, takımdan küçük birlik. **—3.** Çeşitli birliklerden geçici olarak oluşturulmuş birlik. (Bk. *ansikl.* böl.) **—4.** *Müfreze-i askeriyye*, asker kolu.
—ANSİKL. Değişik bir görev için seçildiklerinden müfrezelerin kuruluşları standart birliklerden farklıdır. Personeli çeşitli birliklerden derlenirse, müfreze komutanlığı, bu birliklerden görevlendirilmiş en büyük rütbeli tarafından yürütülür.

MÜFRİD sıf. (ar. *ifrād*'dan *müfrid*). *Esk.* **1.** Tek başına bırakan. **—2.** Aşırı.
—Esk. fiz. İzolatör.

MÜFRİG, MÜFRİGA sıf. (ar. *ifrāġ*'dan *müfriġ*, dişl. *müfriġa*). *Esk.* Dökücü, söktürücü.
—Esk. tıp. Boşaltan, ifrazat yapan, salgı çıkaran organ için kullanılır. || *Müfrig-i safra*, safra döken. || *Edviye-i müfriga*, müshil etkisi yapan söktürücü ilaçlar.

MÜFRİT sıf. (ar. *müfriṭ*). *Esk.* Bir şeyi normal sınırının üstüne taşıran, aşırı: *Müfrit bir partili.*

MÜFSİT sıf. (ar. *müfsid*). *Esk.* **1.** Bozan, fenalaştıran, kötüleştiren. **—2.** Ara bozucu, arayı açan, birbirine düşürüp ortalığı karıştıran: "*Ulema baştan başa cahil, korkak, menfaatperest ve müfsitti*" (R. N.

Güntekin). **—3.** *Müfsid-i mide*, mide bozan, mideyi karıştıran.

MÜFT sıf. (fars. *müft*). *Esk.* Bedava, bedelsiz, karşılıksız: *"Böyle müftten bol bol paralar kazanan..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜFTASID sıf. (ar. *iftiṣad*'dan *müftaṣıd*). *Esk.* Kan alan, kan alıcı, damardan kan alan.

MÜFTAZIH sıf. (ar. *iftiżāh*'tan *müftażıh*). *Esk.* Yaptığı kötülükler yüzüne vurularak kötü bir duruma düşürülmüş, rezil olmuş.

MÜFTEAL sıf. (ar. *iftiʻāl*'den *müfteʻal*). *Esk.* Yapma, uydurma, sahte, düzme.

MÜFTEHİR sıf. (ar. *müftehir*). *Esk.* Bir şeyi övünç bilerek onunla sevinen, iftihar eden: *"Bundan pek memnun ve müftehir oldum"* (H. C. Yalçın). **—2.** Şanlı, şerefli: *"Bağrına saplanan oku mağrur ve müftehir bir nişan gibi taşıdı"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—3.** Parasız iş gören, fahri.

MÜFTEKİR sıf. (ar. *iftikar*'dan *müftekir*). *Esk.* **1.** Bir şeyin yokluğunu çeken, gereksinen, yoksul. **—2.** Muhtaç: *"Şu soğuk toprağın hayatı gibi / solmayan bir hayata müftekirim"* (Tevfik Fikret).

MÜFTERİ sıf. (ar. *iftira*'dan *müfteri*). *Esk.* İftira eden, suç yükleyen, kara çalan.

MÜFTERİK sıf. (ar. *iftiraḳ*'tan *müfteriḳ*). *Esk.* **1.** Birbirinden ayrılan. **—2.** Dağılan, perişan olan.

MÜFTERİS sıf. (ar. *iftiras*'tan *müfteris*). *Esk.* **1.** Avını yakalayıp parçalayan (hayvan için kullanılır). **—2.** Kötülüğe eğilimli olan, vahşi: *"O kadar hırçın ve tırmalayıcı ve müfteris geceler ki..."* (C. S. Erozan).

MÜFTHAR a. (fars. *müft*, beleş ve *ḫar*'dan *müftḫar*). Kur. tar. *Müfthar ulufesi*, hizmet karşılığı olmayan askeri ödenek. (Mahmut I döneminde [1730-1754] yeniçeri ulufe beratlarının alım satımına izin verildiğinden, durumu yerinde olan kişiler, özellikle tüccarlar, yeniçeri beratlarını sahiplerinden satın alarak mevacip çıktıkça ulufe bedelini alırlardı. Ulufe beratlarını satın alan bu gibi kişiler, yeniçerilerin hizmet karşılığı olan maaşlarına havadan kondukları için, bu paraya halk arasında *beleşçi ulufesi* denildi.)

MÜFTÜ ya da **MÜFTİ** a. (ar. *müfti*). **1.** Dinsel konularda sorulan soruları yanıtlayan, fetva veren. **—2.** İl ve ilçelerde din hizmetlerini, kurumlarını ve din görevlilerini yöneten kişi.
—İsl. huk. Fıkıhla ilgili soruları cevaplayan kişi, fıkıh bilgini. (Bunların verdikleri cevaplara "fetva" denir.)
—Kur. tar. Osmanlı devletinde, "şeyhülislam" teriminin genelleşmesinden önce, İlmiye'de dinle ilgili olay ve işlemler konusunda şeriatın buyruğunu, çözüm yolunu fetva ile belirten görevli. (Cumhuriyet'ten sonra Diyanet işleri başkanlığı'nın il ve ilçelerdeki bölge kuruluşlarının başında yönetsel yetkiye sahip din görevlisi.) ‖ *Müfti il-enam*, şeyhülislam unvanı genelleşmeden önce fetva verme yetkisi olan baştaki din görevlisi için "halkın müftüsü" anlamında kullanılan terim. ‖ *Müfti il-kanun*, Osmanlı devletinde beratların üzerine tuğra çekme yetkisi olan görevli (nişancı) için kullanılan adlardan biri. ‖ *Müfti-i macin*, görevinde yolsuzluğu ya da uygunsuzluğu görülen müftüyü aşağılamak için kullanılan deyim.
—ANSİKL. Dinsel ya da başka güncel konularla ilgili olarak sorulan bir soruyu islam kaynaklarına dayalı olarak yanıtladıkları için kendilerine müftü denilen kişilerin bu işlevlerini sürdürmeleri ilk zamanlarda izne bağlı değildi. Müslümanlıkta ilk müftü Hz. Muhammet sayılır. Bütün kaynaklar Hz. Muhammet döneminde halife Ömer, halife Ali, Muaz bin Cebel, Ebu Musa gibi bazı sahabilerin de fetva verdiklerini bildirir.
Osmanlılar'da şeyhülislam, aynı zamanda bir müftüdür. Şeyhülislamlık deyimi yayılmadan önce ilmiye sınıfından olan üç kişiden birine müftü, öteki ikisine de *kadı** ve *müderris** denilmekteydi. Osmanlılar' da fetva işinin resmi ağızdan çıkmasını sağlamak amacıyla şeyhülislamlık kurumu getirildi. (→ ŞEYHÜLİSLAM.)

MÜFTÜGİL (Şevket), türk hukukçu (Malatya 1917). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi (1940). Yargıçlık yaptı. Yargıtay üyeliğine seçildi (1960). Anayasa mahkemesi üyeliğine seçildi (1970). Anayasa mahkemesi başkanı oldu (1978). 1982 tarihinde emekliye ayrıldı.

MÜFTÜLÜK a. **1.** Müftünün görevi. **—2.** Müftünün görev yaptığı yer.

MÜFTÜOĞLU AHMET HİKMET, türk yazar (İstanbul 1870 - *ay. y.* 1927). Mektebi sultani'yi bitirdi (1888); Dışişleri'nde çeşitli yerlerde konsolos kâtipliği ve konsolosluk yaptı (1889-1896); bir süre İstanbul'da merkezde çalıştı (1896-1908). Bu dönemde ayrıca Mektebi sultani'de edebiyat, Darülfünun'da alman ve fransız edebiyatı tarihi okuttu (1910-1912). Peşte başkonsolosluğu (1912-1918), Cumhuriyet döneminde Dışişleri bakanlığı müsteşarlığı (1926 -1927) görevlerinde çalıştı.
Önceleri Edebiyat-ı cedide topluluğuna katılarak o topluluğun ortak dil ve üslup anlayışına uygun ürünler verdi; yabancı sözcük ve yabancı dil kurallarıyla yüklü ve süslü bir üsluba düşkünlük gösterdi; bu yoldaki hikâyeleri *Hâristan* (1901) adlı kitabındadır. İkinci meşrutiyet'ten sonraki dönemde "Yeni lisan" ve "Türkçülük" akımlarını benimseyerek *Türk yurdu* dergisinin (1911) ve Türk derneği'nin (1912) kurucuları arasına katıldı. Bu dönemde yazdığı hikâyelerde sade dil, hatta öztürkçe sözcükler kullandı; yurt ve ulus sevgisini konu edindi: *Çağlayanlar* (1922). 1920'de terfika edilen ve türkçülük akımını savunan *Gönül Hanım* adlı romanı, ölümünden çok sonra kitap halinde basıldı (1971).

MÜFTÜZADE AHMET EFENDİ, türk şeyhülislam (öl. İstanbul 1791). Gelibolu müftüsünün oğlu olduğu için kendisine "Müftüzade" dendi. İlmiye'de yetişti. Sınıfının gerektirdiği aşamalardan (medrese müderrisliği ve kadılık) geçtikten sonra Anadolu kazaskerliğinden (1781) şeyhülislamlığa getirildi (1786). Rusya seferinin yarattığı olağanüstü durumda yaşlılığı yüzünden, görevine gereken özeni gösteremediği gerekçesiyle, Ankara'nın Nallıhan ve Beypazarı kazaları arpalık verilerek azledildi (1787).

MÜFTÜZADE MEHMET → EMİN MUHLIS PAŞA.

MÜFTÜZADE SEYİT AHMET PAŞA → SEYİT AHMET PAŞA Müftüzade.

MÜGE a. İNCİÇİÇEĞİ'nin eşanlamlısı.

MÜHAB sıf. (ar. *ihabe*'den *mühāb*). *Esk.* Davranışları ve görünüşü insanda çekingenlik ve korku uyandıran, kendisinden korkulan.

MÜHDA sıf. (ar. *mühdā*). *Esk.* Hediye olarak verilmiş, hediye olarak gönderilmiş.

MÜHDER sıf. (ar. *ihdār*'dan *mühder*). *Esk.* Heder edilen, boş yere dökülen, akıtılan (kan için kullanılır).
—İsl. huk. *Mühder üd-dem*, öldürüldüğü zaman kısas ya da diyet verilmesi gerekmeyen kişi. (Savaş sırasında müslüman olmayanlar arasında olup yanlışlıkla öldürülen müslüman kişi mühder üd-dem sayılır.)

MÜHDİ sıf. (ar. *ihdā*'dan *mühdi*). *Esk.* Birine hediye veren, birine hediye gönderen, armağan eden.

MÜHDİR sıf. (ar. *ihdār*'dan *mühdir*). *Esk.* **1.** Döken, akıtan. **—2.** Boş yere kan döken.

MÜHELHEL sıf. (ar. *helhel*'den *mühelhel*). *Esk.* **1.** Zarif, güzel, şık (elbise için kullanılır). **—2.** Güzel (şiir, yazı için kulanılır).

MÜHELLEP BİN EBİ ŞUFRA (Ebu Sait el-Ezdi), arap komutan (? 630 - ? 702). Muaviye döneminde Hindistan'ın Kâbil ve Multan bölgelerine akınlar düzenledi (665). Ardından, kendisini Horasan valiliğine getiren Muaviye'nin düşmanı Abdullah bin Zübeyr'in saflarına geçti. Horasan valiliğine giderken komuta ettiği orduyla Ezrakiler'i yendi (686). Buhara'ya karşı da iki sefer düzenledi. Bu seferlerden sonuncusundan dönerken öldü.

MÜHENDİS a. (ar. *mühendis*). Mühendislik mesleğini icra etmek için belirli öğrenim görmüş ve diploma almış ve bazı etkinliklerde çeşitli görevler üstlenmeye yetkili olan bir kimseye verilen unvan: *Elektrik, inşaat, kimya, makine vb. mühendisi.* (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ask. denizc. *Gemi silah mühendisi*, gemilerdeki silahların ve silah sistemlerinin projesi, montajı ve çalıştırılması konusunda görev yapan mühendis. (Silah sistemlerinde meydana gelebilecek arızaların onarımından da sorumlu olan bu mühendisler, tam teşekküllü bir askeri tersanede diğer mühendislik dallarıyla [makine, elektrik, gemi inşa, elektronik vb. mühendisi] birlikte bir savaş gemisinin yapılmasında rol oynarlar.)
—Bilş. *Sistem mühendisi*, bilgisayar işletim sistemlerinin tasarımı, üretimi, kullanımı ve bakımı konularında uzmanlaşmış bilişimci mühendis.
—Denizc. *Gemi inşa mühendisi*, bir geminin, bir deniz platformunun ya da bir gezi yelkenlisinin proje, araştırma ve inşası konusunda yükseköğrenim görmüş mühendis.
—ANSİKL. Ask. Türk silahlı kuvvetleri'nde kuvvet özelliklerine göre değişik branşlarda (bilgisayar, makine, inşaat, elektronik, elektrik, uçak, endüstri, metalürji, gemi inşa vb.) mühendisler görevlendirilmiştir. Bunlar sivil ya da askeri liseleri bitirerek silahlı kuvvetler adına üniversitelerde okutulanlardan ve üniversiteyi sivil olarak bitirmiş öğrenciler arasından sınavla alınır. Silahlı kuvvetlerdeki mühendislerin görevleri şunlardır: güncel ya da geleceğe yönelik mühendislik tasarılarını hazırlamak; branşlarına göre laboratuvar çalışmalarını, dizayn, geliştirme, değişiklik, test etkinliklerini yürütmek; ilgili personeli yetiştirmek; birlik ve kurumlardaki her türlü araç, gereç ve silahın üretim, onarım, bakım, kalite kontrolü çalışmalarını ve bilgisayar programlanmasını yapmak.
—Denizc. Sivil ve askeri tersanelerde her türlü gemi ve teknenin projelerini hazırlayan gemi inşa mühendisleri, projelerin gerçekleştirilmesini denetlerler; ayrıca gemilerin normlara uygun olarak inşa edilmesini ve kızağa çekilmiş gemilerin bakım ya da onarımının eksiksiz olarak yapılmasını sağlarlar. Bir gemi teknesinin yapısı ve bölümleri hizmet edeceği amaca bağlı olarak farklı görünüşte ve düzendedir. Karışık yük taşıyacak bir gemi ile sıvı yük taşıyacak bir tanker teknesi yapılış yönünden benzer özellikler gösterse de, ayrı amaçların oluşturduğu dizayn farkları vardır. Bu nedenle gemi inşa mühendisleri, inşa edilecek geminin kullanılış amacına uygun projeler çizmekle yükümlüdür. Bunun yanı sıra, savaş gemilerinin ve diğer askeri hizmet gemilerinin yapısı ticari amaçlı gemilerden farklı olduğundan askeri tersanelerde görev yapan gemi inşa mühendisleri savaş gemileri yapımında uzman kişilerdir.

MÜHENDİS PERVANE a. Avrupa'da ve Kuzey Asya'da yaşayan, güzel gecekelebeği. (Bil. a. *Hipparchus papilionaria.*)
—ANSİKL. Kanat açıklıkları 5 cm'yi bulan bu pervaneler, alacakaranlıkta, nemli yerlerde uçuşurlar; *mühendisböceği, adımlayıcıböcek* gibi adlarla da anılan tırtılı, fındıkağacı, söğütağacı, kayınağacı üstünde yaşar. Kışın esmer bir renk alarak küçük bir dala benzer; ilkbahardaysa rengi yeşile dönüştüğünden bu tırtılı üzerinde yaşadığı tırtılsı başaklardan ayırmak çok güçtür.

Mühendis ve mimar odaları birliği *(Türk)*, tüm mühendis ve mimarları, uzmanlık kollarına göre bir oda kuruluşu içinde toplamak, ülke ve kamu yararı gözetilerek

Büyük Larousse

müftü
Alman arkeoloji enstitüsü, İstanbul

mesleğin gelişmesini, meslek üyelerinin hak ve çıkarlarının korunmasını sağlamak, bunun için girişim ve uygulamalarda bulunmak amacıyla kurulmuş, tüzelkişiliği olan kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu. Kuruluş tarihi 4 şubat 1954 olan birliğin merkezi ve birliğe bağlı odaların merkezleri Ankara'dadır. Birliğin amaç ve görevine uygun etkinlikte bulunan on sekiz uzmanlık odası vardır: 1. Elektrik mühendisleri odası; 2. Fizik mühendisleri odası; 3. Gemi mühendisleri odası; 4. Gemi makine ve işletme mühendisleri odası; 5. Harita kadastro mühendisleri odası; 6. İç mimarlar odası; 7. İnşaat mühendisleri odası; 8. Jeoloji mühendisleri odası; 9. Kimya mühendisleri odası; 10. Maden mühendisleri odası; 11. Metalürji mühendikleri odası; 12. Meteoroloji mühendisleri odası; 13. Mimarlar odası; 14. Orman mühendisleri odası; 15. Petrol mühendisleri odası; 16. Makine mühendisleri odası; 17. Şehir planlama mimar ve mühendisleri odası; 18. Ziraat mühendisleri odası.

MÜHENDİSHANE a. (ar. *mühendis* ve fars. *ḫāne*'den *mühendis-ḫāne*). *Esk.* Mühendis yetiştiren yüksekokul.

Mühendishanei bahrii hümayun, İstanbul'da osmanlı donanmasına deniz subayı yetiştirmek için kurulan okul (1776). [→ DENİZ HARP OKULU.]

Mühendishanei berrii hümayun, topçu subayı yetiştirmek amacıyla İstanbul'da açılan okul (1795). Haliç tersanesi'ndeki Mühendishanei bahrii hümayun'un geliştirilmesiyle oluşturuldu. Öğretim süresi dört yıl olarak saptandı. Okulda *ders nazırı, baş hoca* gibi akademik unvanlara yer verildi. En ünlü baş hoca İshak Efendi'nin döneminde Selim III'ün de yakın ilgisiyle okulda birçok yenilik yapıldı; fransız askeri okullarının öğretim programları uygulanmaya çalışıldı. Bu öğrenim kurumu daha sonra *Topçu ve mimar (istihkâm) mektebi* adını aldı ve idadi düzeyinde bir okul olarak kabul edildi (1847). Ayrıca dört yıllık *mimari* ve *harbiye* sınıfları açıldı. Mühendishanei berrii hümayun, *Yüksek mühendis mektebi* adıyla kurulan, daha sonra da *İstanbul Teknik üniversitesi* adını alan (1944) eğitim kurumunun çekirdeğini oluşturdu.

Mühendishanei sultani, Selim III döneminde (1789-1807) eğitim görmemiş, ancak yetenekli enderun ağalarının temel eğitimi için açılan kurs nitelikli okul. Eyüp ve Bahariye saraylarında etkinliğe geçti. İki yıllık öğrenim süresi içinde fen dallarında öğrenim yapabilecek düzeye gelen öğrenciler, Mühendishanei* bahrii hümayun'a gönderilirdi.

MÜHENDİSLİK a. **1.** Bilimsel çalışmaların, araştırmaların sonuçlarını toplumun somut ihtiyaçlarını karşılamak üzere teknolojiye ve uygulamalara geçiren sistematik çalışmalar bütünü. **—2.** Mühendisin mesleği. **—3.** Sanayisel bir projeye her bakımdan (teknik, ekonomik, mali, parasal ve sosyal) uygulanan ve birçok uzman ekibin çalışmalarını bir araya getiren bir bireşim çalışması gerektiren inceleme.
—Biliş. *Bilgisayar destekli mühendislik,* özellikle tasarlanacak cismin tanım ve benzeşim hesaplarına ilişkin destekli tasarıma eşlik eden yöntemler kümesi. || *Yazılım mühendisliği,* yazılım üretiminin, programların belirlenmesi ve tasarımından bu programların üretimine, belgelenmesine, denenmesine ve bakımına dek uzanan çeşitli düzeylerinde yararlanılan bilişimsel ve yöntembilimsel destekler kümesi.
—Genet. *Genetik mühendisliği,* farklı türlere ait kromozomların organizma dışında yeniden birleştirilmesine olanak veren tekniklerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İnş. ve Bayınd. *İnşaat mühendisliği,* taşıyıcı yapı tasarımı ve hesabı, hidrolik, su yapıları, yol ve köprüler, demiryolu, zemin mekaniği gibi dalları kapsayan mühendislik kolu.
—Tıp. *Biyomedikal mühendislik,* biyolojide ve tıpta kullanılan sanayi ürünlerinin yapımına ilişkin tekniklerin tümü. (Biyomedikal mühendisliğin ürünleri şunlardır: mekanik ve optikle ilgili araçlar; elektronik ve bilişim araçları; çeşitli uygulama alanları olan kimyasal yapıda ürünler.)
—ANSİKL. Genet. *Genetik mühendisliği.* Başka türlerden alınan yabancı DNA parçalarının kromozomlara sokulmasıyla gerçekleştirilen gen ekleme, değiştirme ve birleştirme deneyleri uzun süreden beri, özellikle kanser ve bağışıklık sistemi araştırmalarında ilgi konusu olagelmiştir. Bu teknikler, hücrelerin ya da bakterilerin kalıtsal programında değişiklik yaparak onları, bireşimi zor ya da olanaksız bazı karmaşık maddeleri üretebilecek duruma getirebildiği zaman sınai üretim ve pazarlama evresi başlamış olacaktır. Genetik mühendisliği bazı cüceliklerin tek etkili çaresi olan hipofiz kaynaklı somatotrop hormon (büyüme hormonu), ensülin, ovalbümin, bazı kan öğeleri, saf antikorlar (aşı hazırlamaya yarayan), virüs antijenleri gibi maddelerin az ya da çok miktarda üretilebilmesini sağlar (bu amaçla özellikle kolibasil kullanılır).

Mühendislik fakültesi (Ortadoğu teknik üniversitesi), Ankara'da, mühendis ve araştırmacı yetiştiren öğretim ve eğitim birimlerini kapsayan kurum.
Sekiz bölümle eğitim-öğretime açıldı. 30 mart 1983 tarih ve 2089 sayılı Yükseköğretim yasası'nın yürürlüğe girmesiyle bugünkü yapısına kavuşan fakülte: Bilgisayar, Çevre, Endüstri, Gıda, İnşaat, Jeoloji, Kimya, Maden, Makine, Metalürji, Petrol, Havacılık, Elektrik-elektronik mühendisliği ve Mühendislik birimleri (toplam 14) ile eğitimini sürdürmektedir. Fakültede öğrenim dili, ingilizcedir. Mühendislik lisans, yüksek mühendislik ve doktora düzeyinde eğitim sağlanır.

MÜHENDİSPERVANEGİLLER a. Tırtılı adımlar gibi yürüyen gecekelebekleri familyası. (Familya hem kapsadığı tür sayısı [12 000], hem de bu türlerin bitkilere büyük zararlar vermesi nedeniyle çok önemlidir; başlıca cinsleri. *Sterrha, Abraxas, Paleacrita, Alsophila, Eupithecia, Lujcia, Biston, Hipparchus,* vb. Bil. a. *Geometridae.*)

MÜHENNED sıf. ve a. (ar. *tehnīd*'den *mühenned*). *Esk.* Hintçeliğinden yapılmış (kılıç).

MÜHEVVİL sıf. (ar. *tehvīl*'den *mühevvil*). *Esk.* Dehşetli, korkunç, korkutucu.

MÜHEYKEL sıf. (ar. *heykel*'den *müheykel*). *Esk.* **1.** Heykeli andıran, heykel gibi. **—2.** Heykel gibi iriyarı: *"Hafız Eyüp gibiler onları icab ettikçe tulumbalayıp şişirir, böyle müheykel şahsiyetler heyetine sokar"* (R. N. Güntekin).

MÜHEYLE a. Denizc. Fırat ve Dicle nehirlerinde kullanılan bir tür yelkenli tekne.

MÜHEYMİN sıf. (ar. *heymenet*'ten *müheymin*). *Esk.* "Korkudan koruyan" anlamında Tanrı'nın sıfatlarından biri.

MÜHEYYA sıf. (ar. *müheyya*). *Esk.* Belirli bir şeye hazırlanmış olan, hazır.

MÜHEYYİ sıf. (ar. *tehyi'e*'den *müheyyi'*). *Esk.* **1.** Bir şeyi belirli bir işe yarayacak biçime sokan, hazırlayan. **—2.** Bir hastalığı hazırlayan.

MÜHEYYİÇ sıf. (ar. *müheyyic*). *Esk.* Heyecan veren, heyecanlandırıcı: *"Birbiri ardı sıra adeta müheyyic bir resm-i geçit yapıyorlardı"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

MÜHEZZEB sıf. (ar. *tehzīb*'den *mühezzeb*). *Esk.* **1.** Düzeltilip yoluna konulmuş, temizlenmiş. **—2.** Eğitilmiş.

MÜHİB sıf. (ar. *ihābe*'den *muhīb*). *Esk.* Korkulur, heybetli; korku ve saygı uyandıran.

MÜHİM sıf. (ar. *mühimm*). Önemli: *Çok mühim işlerim var. Mühim ihtiyaçlar. Mühim bir adam.*
—*Esk.* *Mühim-saz,* önemli işler yapan. || *Mühim-ter,* çok önemli. || *Mühim-terin,* en önemli.

MÜHİMMAT çoğl. a. (ar. *mühimme*'nin çoğl. *mühimmāt*). *Esk.* **1.** Lüzumlu şeyler. **—2.** Harp malzemesi. **—3.** *Mühimmat deposu,* silah ve cephanenin saklandığı depo. **—4.** *Mühimmat-ı askeriyye,* askeri malzeme. || *Mühimmat-ı cumhur,* halk işleri, devletin önemli ve acil işleri. || *Mühimmat-ı kırtasiye,* kırtasiye malzemesi.
—Ask. *Mühimmat aracı,* CEPHANE* ARABASI ya da ARACI'nın eşanlamlısı.
—Esk. denizc. *Mühimmat ambarı,* eski savaş gemilerinin kıç bölümünde bulunan ve içine topçu malzemeleri ile barutlar konulan kapalı bölme.

MÜHİMME sıf. (ar. *mühimm*'in dişl. *mühimme*). *Esk.* Önemli olan, önem taşıyan: *"Hayatta ancak bir gaye-i mühimme var"* (Baha Tevfik).
◆ a. Önemli iş.

MÜHİMSEMEK g. f. Bir şeye, bir işe, bir kimseye önem vermek; önemsemek.

MÜHİN sıf. (ar. *ihāne*'den *mühin*). *Esk.* **1.** Hor gören. **—2.** Hakir, aşağı, alçak. **—3.** Hain, ihanet eden.

MÜHLBACH AM HOCHKÖNIG, Avusturya'da (Salzburg ili) sayfiye yeri ve kış sporları merkezi, Salzach kıyısında, Pongau'da (yüksl. 859-1 502 m).

MÜHLBERG AN DER ELBE, Almanya'nın Brandenburg eyaletinde yer alan kent, Elbe'nin sağ kıyısında; 3 600 nüf. Karl V, Smalkalde komutasındaki protestan konfedereleri burada yendi (24 nisan 1547).

MÜHLDORF, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent, İnn kıyısında; 13 000 nüf. Eski anıtlar. Elektrikli gereçler yapımı. 28 eylül 1322'de, Bavyeralı Ludwig burada Güzel Friedrich'i yendi. Müze.

MÜHLEBERG, İsviçre'de (Bern kantonu), Bern'in B.'sında komün; 2 530 nüf. Küçük nükleer santral.

MÜHLET a. (ar. *mühlet*). Bir şeyin yapılması ya da tamamlanması için belirtilen ya da verilen süre: *Bekleme mühleti üç haftadır. Mühleti dolmak. Borçlarımızı ödemek için üç ay mühlet verdiler. Mühlet istemek.*

MÜHLHAUSEN İN THÜRİNGEN, Almanya'nın Thüringen eyaletinde, Erfurt'un kuzey-batısında kent; 44 000 nüf. Surlar (XIII.-XIV. yy.). Gotik kiliseler (bunlardan Marienkirche'nin [XIV. yy.] 98 m yüksekliğinde bir kulesi, dört heykeli [ikisi Karl IV ile karısının heykelidir ve çarpazsahnın güney cephesinde bulunur], XIV.-XV. yy.'lardan kalma vitrayları vardır). Makine, elektrikli gereçler ve tekstil sanayileri.

MÜHLİK sıf. (ar. *ihlak*'tan *mühlik*). *Esk.* Helak eden, öldüren, öldürücü.

MÜHLİYE a. Adana yöresinde yetiştirilen ve yaprakları sebze olarak kullanılan otsu bitki. (Bil. a. *Corchorus olitorius;* ıhlamurgiller familyası.)

MÜHLVİERTEL, Avusturya'da (Yukarı Avusturya), Bohemya kütlesinin güney kenarında bölge. Linz'in işçi sağladığı Mühlviertel, temelde bir tarım bölgesidir (hayvancılık ve verimsiz tahıl üretimi). Keten, bugün de eski bir tekstil sanayisini besler ve ormanlar, kaolin ve granit ocakları işletilir. Başlıca kentleri *Rohrbach* ve *Freistadt*'tır.

MÜHMEL sıf. (ar. *mühmel*). *Esk.* **1.** Bırakılmış, terk edilmiş, ihmal olunmuş, bakılmamış. **—2.** Manasız, boş söz ya da cümle için kullanılır.
—Ed. → MAHZUF.

MÜHMELAT çoğl. a. (ar. *mühmel*'in çoğl. *mühmelāt*). *Esk.* Anlamsız boş sözler.
—Esk. dilbilg. Edatlar, kendi başlarına bir anlam taşımayan kelimeler.

MÜHMİL sıf. (ar. *ihmāl*'den *mühmil*). *Esk.* İhmalci, savsaklayan, önemsemeyen.

MÜHR → MÜHÜR.

MÜHRE a. (fars. *mühre*). *Esk.* **1.** Bir çeşit yuvarlak, küresel cisim, topçuk. **—2.** Cam boncuk. **—3.** Deniz böceği kabuğu. **—4.** Demirci çekici. **—5.** Yılanın başında bulunan taca benzer çıkıntı. **—6.** *Mühre-baz, mühre-dar, mühre-keş,* taş, maden, kâğıt vb.'yi parlatan, cilalayan. || *Mühre-bazi,* güvenilmez, hileci kimse. || *Mühre vü hokka,* yer ve gök. || *Mühre-i divar,* duvar yapımında kullanılan pürüzlü taş. || *Mühre-i hak,* yeryüzü, dünya; insan vücudu. || *Mühre-i sim, mühre-i simabi,* ay ve yıldızlar. || *Mühre-i tesbih,* imame. || *Mühre-i zâr,* güneş.
—Avc. Avlanacak hayvanları çekmek için kullanılan doğal ya da yapay çığırtkan kuş. (MÜRE de denir). || *Mühre sermek,* kasık çizmesiyle dolaşılabilecek kadar sığ göllerde, çığırtkanı doğrudan doğruya bir taşa ya da su üzerine kadar çıkan bir kazığa bağlamak.
—Esk. anat. Omur kemiği (*mühre-i püşt* de denir).
—Esk. oy. *Mühre-i nerd,* tavla pulu. || *Mühre-i şeş-der,* tavla zarı.
—Güz. sant. Tezhip ve minyatürde, yaldızın parlatılması için kullanılan billurdan, deniz böceklerinin kabuklarından, akikten vb. yapılmış alet. (Böcek mühresi, cam mühre, damar mühresi ya da tırnak mühresi, zer mühre gibi türleri vardır.)
—Kâğıtç. Hat sanatında aharlanmış kâğıtların parlatılmasında kullanılan billurdan (cam mühre), deniz böceklerinin kabuğundan (böcek mühre), vb. yapılmış alet. || *Mühre tahtası,* üzerinde kâğıt mührelenen, tek parça tahtadan (ıhlamur ağacı) yapılmış, ortası hafifçe çukur alet. (Eşanl. PESTEREK.)
—Kuyumc. Altın, gümüş vb.'yi ezmek için kullanılan ve genellikle yeşimden yapılmış, ucu kıvrıkça, havan tokmağı benzeri alet.
—Nalbantl. Zımba ile mıh delikleri açılırken nalın üstüne konduğu kubbe ya da piramit biçiminde ortası delik demir parçası.
—Teknol. Suni derileri ve maketleri yapıştırmada, derileri ya da dikişleri perdahlamada kullanılan sert ağaç, cam, kemik ya da fildişi takım.

MÜHREBAZ a. (fars. *mühre* ve *-bāz* oynayandan *mühre-bāz*). *Esk.* Sey. oy. Yuvarlak taşlarla gözbağcılık ve el çabukluğu gösterisi yapan beceri sanatçısı.

MÜHRELEMEK g. f. *Esk.* Mühreyle bir kâğıdı, yaldızı parlatmak, düzeltmek, cilalamak.

MÜHRELİ sıf. *Esk.* **1.** Mühre işlemi uygulanmış. **—2.** *Mühreli kâğıt,* aharlandıktan sonra mühreyle parlatılmış kâğıt. (Bu tür kâğıtlar mürekkebi emmez.)

MÜHRESENK a. (fars. *mühre* ve *seng'* den *mühre-seng*). Esk. Alaca somaki, balgam taşı.
—Güz. sant. Bezemeleri ve yaldızları mührelemekte kullanılan alet. (Bir sapın ucuna takılmış akik türünden bir taştan oluşur.)

MÜHREZEN a. (ar. *mührezen*). Kâğıtların üzerine mühre vuran sanatçı.

Mührü Süleyman, Süleyman peygamberin üst üste yerleştirilmiş iki eşkenar üçgen ya da 6 köşeli yıldız biçimindeki yüzüğü. Yahudiler arasında çok yaygın olan bir inanca göre, meleklerden Cebrail Süleyman peygambere sihirli bir yüzük verir. Altı köşeli bir mühür biçiminde olan ve köşelerinin her birinde Musa, Harun, Yakup, Davut, İshak ve İbrahim peygamberlerin adları kazılı bulunan bu yüzük sayesinde Süleyman, cin tayfası başta olmak üzere tüm yaratıkları buyruğu altına alır. Yine efsaneye bakılırsa, bir gün yıkandığı sırada Süleyman'ın parmağından çıkardığı yüzüğü çalan bir dev, gücünü de elinden almış olduğu peygamberin yerine 40 yıl hüküm sürer. Sonunda yüzüğü denize düşürüp yitiren dev, kendisine karşı ayaklanan cinler ve hayvanlar tarafından parçalanır. Öte yandan, uzun bir arayıştan sonra yüzüğü yutan balığı tutup karnını yararak mührünü ele geçiren Süleyman, tahtını ve sihirli gücünü yeniden kazanır.

MÜHRÜSÜLEYMAN a. Yatay köksapından her yıl bir sap süren ve kuruyan sapın yerinde her yıl bir nedbe bırakan ve çiçekleri inciçiçeğine benzeyen çokyıllık otsu bitki. (Meyvesi bezelye tanesi büyüklüğünde, mavimsi siyah renkli ve 3-6 tohumludur. Kuzey Anadolu ormanlarında, çalılıklar arasında yetişir. Köksapları, şeker, tanen, saponin, helme içerir. Hafif peklik verici, romatizma ve gut ağrılarını giderici, kandaki şekeri düşürücü etkisi vardır. Halk hekimliğinde infusyon ya da toz halinde kullanılır. Taze köklerin ezilmesiyle elde edilen lapa çıbanları olgunlaştırmaya yarar. Bil. a. *Polygonatum multiflorum;* zambakgiller familyası.)

MÜHSAM (Erich), alman yazar ve anarşist (Berlin 1878-Oranienburg 1934). G. Landauer'le birleşerek, onunla birlikte ilk Bavyera "Sovyetler Cumhuriyeti"nin (7-13 nisan 1919) Merkez sovyetine katıldı. Bu cumhuriyetin başarısızlığa uğraması üzerine hapsedildi, 1924'te serbest bırakıldı, Berlin'de *Fanal* dergisini yönetti (1926-27). Bir toplama kampında öldü ya da büyük bir olasılıkla öldürüldü. Dokunaklı bir hava taşıyan ve mizahla dolu denemeler, şiir kitapları (*Die Wüste,* 1904; *Der Krater,* 1909) ve dramlar (*Judas,* 1921; *Staatsräson,* 1928) yayımladı.

MÜHTECİ sıf. (ar. *ihticā*'dan *mühteci*). *Esk.* Hicveden, bir kimseyi şiir aracılığıyla yeren.

MÜHTECİN sıf. (ar. *ihticān*'dan *mühtecin*). *Esk.* Küçük yaşta evlendirilmiş, zamanından önce kocaya verilmiş.

MÜHTEDİ sıf. (ar. *mühtedī*). *Esk.* **1.** Doğru yolu bulan, hidayete eren. **—2.** Kendi dinini bırakarak müslümanlığı kabul eden; dönme.
—İsl. İslamlığı benimseyen. (→ İHTİDA.)

MÜHTELİK sıf. (ar. *ihtilāk*'tan *mühtelik*). *Esk.* Tehlikeye atılan, ölümden korkmadan tehlikeye atılan.

MÜHTEZ sıf. (ar. *mühtez*). *Esk.* **1.** Sarsılan, titreyen, titrek. **—2.** Zevk ve sevinçten yerinde duramayan, oynayan.

MÜHUD çoğl. a. (ar. *mehd*'in çoğl. *mühūd*). *Esk.* Beşikler.

MÜHÜR, -hrü (ar. *mühr*). **1.** Üzerinde, mürekkeplendikten sonra basılacak olan kabartma bir işaret ya da bir yazı bulunan metal ya da kauçuk araç; bir sap ucuna, bir yüzüğe vb. takılıp, balmumu üzerine armalar, ad ve soyadın ilk harflerini basmaya yarayan, oyuk ya da kabartmalı olarak işlenmiş araç. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu aracın balmumu ya da herhangi bir gereç üzerine bıraktığı iz. **—3.** Bir genelge, bir belge, bir yapıt vb. altına elle atılmış bir imzayı ya da karşı imzayı doğrulamak amacıyla bastırılan damga. **—4.** Mühürle basılan ve imza yerine geçen ad ya da san. **—5.** Resmi makamlarca kapatılan bir yerin kapısına ya da bir şeyin ağzına, onun izinsiz açılmasını önlemek için mühür mumuyla ya da kurşunuyla vurulan damga. **—6.** Başın üzerinde halka biçiminde toplanmış saç. **—7.** Kimi kedilerin damağında bulunan siyah nokta. **—8.** *Mühür basmak, mührünü basmak,* mühürlemek; bir şeyin doğruluğunu kesinlikle belirtip onaylamak: *Bunun böyle olduğuna mührümü basarım.* || *Mühür gözlü,* koyu renkli, iri ve güzel gözlü. || *Mühür kazımak,* bir metal üzerine bir kimsenin ya da bir kuruluşun adını ters olarak kazımak. || *Mühür mumu,* üzerine mühür basılan, genellikle kırmızı renkli balmumu ve reçineden yapılmış madde. || *Mührünü yalamak,* verdiği sözden dönmek, sözünden caymak.
—*Esk. Mühr-i nübüvvet,* Hz. Muhammet için "son peygamber" anlamında kullanılır; Hz. Muhammet'in iki omuz başı arasındaki et beni. || *Mühr-i Süleyman,* MÜHRÜ SÜLEYMAN.
—Ed. Divan şiirinde genellikle sevgilinin ağzı, halk şiirinde gözleri için kullanılan benzetme öğesi: *"Mühür gözlüm seni elden sakınırım kıskanırım"* (A. İ. Özkan).
—Huk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mühür fekki* → FEK.
—Tar. *Mühr-i hümayun, mühr-i şerif* ya da *hatem-i vekâlet,* Osmanlı devletinde her padişahın kendi tuğrasını taşıyan mühür. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mühr-i resmi,* Osmanlı devletinde resmi dairelerin kullandıkları çeşitli mühürler. || *Mühr-i sadaret,* Osmanlı devletinde sadrazamlar tarafından resmi işlerde kullanılan mühür. (Tanzimat'tan önce sadrazamlar padişahın mührünü kullanırlardı. Padişahın adı kazılı olan bu mühür, makama atanan sadrazama verilir, azledildiğinde de geri alınırdı. Tanzimat'tan sonra Keçecizade Fuat Paşa, kendi adına mühür yaptıran ilk sadrazam oldu [1861]. Paşanın yaptırdığı bu mühürde "Mehmet Fuat Sadrazam" sözü yazılıydı.) || *Mühr-i zati,* eskiden kişilerin kendi adlarına kazdırdıkları ve imza yerine kullandıkları mühür.
—Tar. telm. *Mühür kimde ise Süleyman odur,* Mührü* Süleyman'dan kinaye olarak, gücün ancak yetki sahibi kişinin elinde bulunduğunu belirtme anlamında kullanılan halk deyimi.
—ANSİKL. Güz. sant. Mezopotamya uygarlığında mühür, Halef ve el-Ubeyd dönemlerinde görülmeye başladı. Mühürlerin büyük bir bölümü Yukarı Mezopotamya'da, tepe Gavra ve Arpaciye'de, daha sonraları da İran'da, Sus ve tepe Giyan'da ortaya çıkarıldı; Aşağı Mezopotamya'da da (Tello) birkaç mühür örneğine rastlandı. Genellikle mühürler, sırtında delikli bir kabartı bulunan, düz ya da hafif içbükey bir düğmeyi andırır (damga mühür). Mühürlerin yüzünde önceleri çizikler ya da damalar yer alıyordu; daha sonraları, insan figürleri ve doğa motifleri (Sus, Gavra) görülmeye başlandı. Birçok küpün boyun kısmında mühür baskılarına rastlanmıştır. Uruk ve Cemdet-Nasr dönemlerinde, Aşağı Mezopotamya'da mühürler, yatmış küçük hayvanlar biçiminde yapıldı; bunların alt yüzüne nokta dizileri, basitleştirilmiş insan ya da hayvan figürleri kazınmıştır. Bu dönemden başlayarak damga mühürleri yerlerini silindir mühürlere bıraktı; bunlar ancak İ.Ö. I. binyıl'da, Asurlular, özellikle de Yenibabilliler'le birlikte, çokyüzlü piramit biçiminde yeniden görülmeye başlandı. Dekor genellikle basittir ve çoğu kez, üzerinde tanrısal simgelerin yer aldığı bir sunağın önünde tapınan bir kişiyi canlandırır. Daha titiz bir işçiliğin ürünü olan ahemeni mühürleri, griffon, kanatlı akrep, Ahuramazda'nın büstünü çevreleyen kanatlı kurs gibi simgesel motiflerle bezelidir.
Anadolu'nun geleneksel mühür formu damga* mühürlerdir ve bunlar Yenitaş döneminde görülmeye başlar. Asur ticaret kolonileri çağında, Mezopotamya'ya özgü

Ch. Lenars

yeşim taşı **mühürler** ve bir **mühür** baskısı Çin, Çingler dönemi (XVII.-XVIII. yy.) *özel kol., Hongkong*

damga mühür
altın, Kültepe
ilk hitit evresi, İ.Ö. XVIII. yy.
Anadolu medeniyetleri müzesi
Ankara

mühür yüzük
altın, Alacahöyük
hitit imparatorluk dönemi
İ.Ö. XIV.–XIII. yy.

Yavuz Sultan Selim'e ait
mühr-i hümayun
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

silindir mühürler Anadolu'da da kullanılmaya başlandı (İ.Ö. II. binyıl başları) [Kültepe, Karahöyük], ancak damga mühürler de yaygındı. Hititler döneminden kalan, genellikle serpantin, diyorit, hematit ve steaşistten yapılmış mühürler büyük bir ustalık ürünüdür. Bunların üzerindeki hiyeroglif ve çivi yazılarıyla insan ve hayvan figürleri en küçük ayrıntılarına dek işlenmiştir. Altın, gümüş ve tunçtan yapılmış damga mühürler de vardır. Kimileri tunç bir sapa takılmış, iki yüzü hafif dışbükey düğme mühür biçimindedir. Ayrıca sapları taştan, basılan yanlarının yanı sıra kenarları da işlenmiş örnekler bulunmaktadır. Bu dönemden kalma silindir mühürler de vardır. Damga ve silindir mühür tiplerini birleştirmiş silindir damga mühürler de dönemin ilginç örnekleridir. Bu tür mühürler hem yuvarlatılarak hem de bastırılarak kullanılıyordu. Ayrıca yüzük mühürler vardı. Urartular'dan kalma mühürler daha çok silindir damga mühür tipindedir. Bunlar aşağıya doğru genişleyen silindirik formdadır ve tutulacak yerleri deliklidir.

Fenikeliler damga mühürleri, silindir mühürlerle bir arada kullandılar; bunlar, biçim ve bezeme bakımından Mısır'dan esinlenmiştir.

Antikçağ'da Yunanistan'da da mühür kullanılmıştır; mektuplar, üzerinde genellikle bir simge (lir, çapa, trophaeum, sfenks; daha geç dönemde, portreler) bulunan yüzüktaşıyla mühürlenirdi. Bunlara Yunanlılar *sphragides*, Romalılar da *annuli signatorii* adını verirler. İlk hıristiyan mühürlerinde balık, güvercin, haç, İsa'nın monogramı gibi çeşitli dinsel simgeler yer alır. Charlemagne, antik bir mühür kullanmıştır. Ortaçağ'da mühür genellikle üzerine harfler ya da armalar işlenmiş, saplı ya da halkalı metal bir levhadır; parmakta taşınan ya da zincire asılan mühürler de vardır.

—Huk. Mührün imza yerine kullanılabilmesi iki durumda sözkonusudur: tedavüle (dolaşıma) çok sayıda senet çıkarılması; örf ve âdetin mühür kullanılmasını uygun görmesi (Borçlar k. md. 14). İmza yerine mühür kullanılabilmesi için mühür kullanan kişinin okuma-yazma bilmemesi gerekir.

—Tar. *Mühr-i hümayun.* Padişahların her birinin, kendisiyle babasının adlarını taşıyan, bir tanesi zümrüt ve öteki üçü altın olan yüzük biçiminde tuğralı 4 mührü vardı. Her padişahla birlikte tuğralı mühür de değişir, ilk işi adına mühür kazdırmak olan yeni hükümdarın mühürleri gerekenlere verilirken, kendisinden önceki hükümdarın mühürleri de geri alınarak saray hazinesine konurdu. Bu dört mühürden biri kare, öteki üçü de oval biçimdeydi. Dört köşeli olan ve öteki üçüne oranla daha küçük boyda bulunan mühür, padişahın özel mührüydü. Padişah, zümrüt üzerine kendi tuğrası kazılı bu yüzüğü parmağına takar ve maliyeden kendisine sunulan cebi hümayun akçeleriyle haraç ve armağanların teslim makbuzlarını bununla mühürlerdi. Bu tür özel padişah mühürlerinin, bilindiği kadarıyla, en eskileri Bayezit II ile oğlu Yavuz Sultan Selim'e ait olan mühr-i hümayunlardır. Oval biçimde olan öteki üç mühürden bir tanesi, padişahın mutlak vekili olduğunu belirtmek amacıyla sadrazama verilirdi. Yüzük biçiminde olan bu mühr-i hümayunu sadrazam, ince bir altın zincire bağlı atlas bir kesecik içinde boynuna takarak koynunda taşırdı. Hazine odasının açılıp kapanmasında, padişaha sunulan telhisler ve yazılı maruzatta kullanılan bu mühür, Maliye hazinesi ve Defterhane'nin mühürlenmesi sırasında çavuşbaşı tarafından öpülerek sadrazamdan alınır, sonra yine öpülerek geri verilirdi. Osmanlı devletinin sonuna kadar kullanılan mühr-i hümayun, önceleri, azledilen sadrazamdan kapıcılar kethüdası aracılığıyla alınıp göreve yeni atanan sadrazama padişahın kendi eliyle verilirken, daha sonraları mabeyn başkâtibi ya da baş mabeyinci aracılığıyla azledilen sadrazamdan alınarak saraya çağrılan yeni sadrazama yine padişah tarafından verilirdi. Üçüncü mühr-i hümayun ise has odabaşında dururdu. Sadrazamdaki mühür kaybolduğu ya da sadrazam seferdeyken ya da İstanbul'da bulunmadığı sırada azledildiği takdirde, has odabaşının mührü kendisinden alınarak geçici bir süre için kullanılırdı. Dördüncü mühür de haremi hümayun hazinedarı olarak görev yapan kadın kalfaya verilirdi.

MÜHÜRBİLİM a. Tarihin, mühürleri inceleyen kolu.

—ANSİKL. Mühürbilimin inceleme alanına, hem mühür* basmaya yarayan kalıp ya da matris, hem de bu kalıpla elde edilen baskı girer. Bu bilim XIX. yy.'da gelişmiştir.

• *Antikçağ.* Kazılar sırasında bu döneme ait çok sayıda mühür ele geçirilmiştir. Mühürler, yapılan anlaşmaların kesin kanıtlarını, ticaretin gelişmesi ya da toplumun düzeni için koruma kaygısını gösterir. Eski Doğu dünyasında mühürden önce bir çeşit basit imzadan yararlanılıyordu: bunlar tırnak ya da bir giysi parçasıyla kil üzerine yapılan işaretlerdi. Mezopotamya'da mühür, IV. binyıl'da, üzerine çizgisel bir dekor kazınmış, delikli bir küre parçası biçimindeydi; daha sonraları, yatmış bir hayvan ya da hayvan başı biçimini aldı. III. binyıl'da, silindir mühürler görülmeye başladı; ancak Mısır'da da taklit edilen bu tür mühürler birkaç yüzyıl sonra kayboldu. Mısır'da İ.Ö. 2000'e doğru, mühür ve nazarlık olarak kullanılan ve kısa sürede yaygınlaşan scarabeus icat edildi. Yunanlılar ve Etrüskler, scarabeuslardan esinlenerek, Arkaik dönemde mühür kullanmaya başladılar. İ.Ö. V. yy.'da Yunanistan'da scarabeusun yerini, yuvarlak ya da oval biçimli, kazınmış taşlar aldı. İ.Ö. III. yy.'dan başlayarak Roma'da da bu tür mühürlere rastlanır. Üzerine bir işaret kazınmış taşlardan daha Mykenai döneminde mühür olarak yararlanılıyordu. Antikçağ mühürleri çeşitli yerlerde kullanılmıştır: eski Doğu dünyasında, Mısır'da, bir eşyanın kime ait olduğunu belirtmek ya da tablet, paket, küp hatta kapıları emniyetli bir biçimde kapatmak için mühüre başvurulmuştur.

Çin'de mühür, büyük bir olasılıkla Han döneminden az önce ortaya çıktı.

• *Ortaçağ.* Antikçağ'ın mühürtaşları, dinsel bir işaret eklenerek hıristiyanlaştırılmak koşuluyla, Merovenj ve Karolenj dönemlerinde de kullanılmaya devam edildi. Üzerlerine, ait oldukları kişilerin adlarının kazınmış olduğu çok sayıda yüzük mühür vardır. Bazı kral emirnamelerinde, mum üzerine basılmış mühürler günümüze kadar ulaşmıştır: haç biçiminde kesilen parşömenin iki ucu, ısıtılmış bir mum parçasıyla tutturulduktan sonra muma bir matris bastırılarak mühürleniyordu ya da mühür bir metal (kurşun, altın ya da gümüş) parçasına basıldıktan sonra bu parça bir bağla asılıyordu. Bu tür metal bulla*ların, VI. yy.'dan başlayarak papalar tarafından kullanıldığı saptanmışsa da biçimleri ancak XI. yy.'da kesinlik kazanmıştır. Akdeniz krallıklarında genelde kurşun bullalar, bazı olağanüstü durumlarda da altın bullalar (Louis XII, François I, Henry VIII'in altın bullaları vardır) kullanılmıştır.

Ortaçağ mühürleri genellikle yuvarlak ya da badem biçimindedir. Mühür mumu renksiz, kırmızı ya da yeşil olabilir. XIV.-XV. yy.'larda kırmızı mum özel kişilerin mühürlerinde kullanıldı. XI. yy.'dan başlayarak, esas mührün bulunduğu mum parçasının arka yüzüne, daha *küçük* ve genellikle armalı olan ikinci bir *mühür* basılmaya başladı.

Önceleri, yalnızca hükümdarlar, önemli tımar sahipleri ve yüksek rütbeli din adamları tarafından kullanılan mühür, XII. yy.'da, tarikatlar, loncalar, komünler, üniversite ve kolejler, hatta özel şahıslar, burjuvalar, işçiler ve köylüler arasında da yaygınlaştı. Mühür hemen hemen imza işlevini görüyordu.

• *Modern dönem.* 1500'den sonra imza yavaş yavaş mührün yerini aldı; noterliğin yaygınlaşmasıyla mühür, aranılan bir kanıt olmaktan çıktı.

• *Çağdaş dönem.* Geleneksel biçimiyle kaybolmuş olmasına rağmen mührün günümüzde çeşitli kullanımları vardır. Devletler, anayasa ya da barış antlaşmaları gibi çok önemli belgelerin mühürlenmesinde kullanılan büyük mühürlerinin matrisini saklamışlardır. Istampa ise, mürekkeplendikten sonra basılan, bakır ya da kauçuk bir mühür türüdür. Antikçağ'dan başlayarak Çin ve Mısır'da görülen ıstampalar Batı'da posta idareleri tarafından kullanılmıştır. Adli alanda yararlanılan mühürlerden (Antik Roma'da da mühürleme işlemi uygulanıyordu) ya da çeşitli firmaların, mallarının kalitesini ve gerçekliğini garantilemek için kullandıkları mühürlerden de söz etmek gerekir.

Doğu ülkelerinde mührün önemli bir yeri vardı; özellikle değerli taşlardan (akik, lal, necef, firuze) yapılmış yüzük mühürler kullanılıyordu. Bu mühürler, imza yerine geçmenin yanı sıra, bir malın güvenilirliğini de belirliyordu. Sasaniler döneminde yüzük taşı olarak kullanılan ya da boyna asılan mühürler vardı. Hz. Muhammet, üzerinde "Muhammet resul Allah" yazılı gümüş bir mühür yaptırmıştır. Mısır valisi Amrübnülas'ın mührü üzerinde bir boğa resmi bulunuyordu. Daha sonra islam dini herhangi bir canlı resminin kullanılmasını yasakladığından, mühürler üzerinde yalnızca bir ad ve dinsel ya da alçakgönüllülüğü ifade eden yazılar yer aldı. Bu mühürler oval, dört, altı ya da sekiz köşeliydi (yuvarlak olan örnekler çok azdır). Mısır'da yapılmış ve bir vergi tahsildarına ait olan yüzük, arapça ve yunanca yazılı olmasıyla dikkati çeker. X. yy.'da Suriye ve Anadolu'da da iki dilde yazılmış mühürler kullanılıyordu. Ayrıca Bizans'ın etkisiyle iki yüzü de baskılı kurşun mühürler yaptırıldı (Alaüddevle'nin bir yüzünde süvari resmi bulunan 1038/1039 tarihli mührü).

İranlılar ve Türkler, mühür yerine "hatem" sözcüğünü de kullanıyordu. Bunlar saltanatın simgesi gibiydi. Padişahların halkaya geçirilmiş, değişik boyutlarda, tuğralı dört mühürleri vardı; bunlar altın ve zümrüttendi; dört köşeli olanı yalnızca sultan tarafından kullanılıyor, ötekileri sadrazama, hazinedara ve has odabaşına veriliyordu. Mühür de, tuğra gibi, padişahla birlikte değişirdi (İran'da mühür korunur,

üzeri kazınarak yeni şahın adı yazılırdı). Osmanlılar'da mühr-i hümayun (saltanat mührü) sadrazama özel bir törenle teslim edilirdi. Sadrazamın, ayrıca, eyalet valileri gibi iki mührü vardı: buyrultuların başına basılan büyük mühür, vezirlerin ve kendi resmi yazılarının sonuna basılan küçük mühür. Her vezirin bir mühürdarı vardı. Saray çevresi dışında da mühür kullanımı yaygındı. Mühür kazıma, özellikle XVI.-XVII. yy.'larda büyük bir gelişme göstermişti. (→ HAKKÂKLIK.)

Mühürler yazılarındaki güzelliğin (rıka, sülüs, talik, divani) yanı sıra, istifleriyle de birer sanat yapıtı niteliğindedir. Çok küçük bir yüzeye sözcüklerin istiflenmesi büyük bir hüner işidir. Metallerin ve taşların işlenişi de ince bir işçilik gerektirir. Ayrıca kimi mühürler beyit biçiminde yazılmıştır (macar kralı İmre'nin ve Humbaracı Ahmet Paşa'nın mühürleri).

MÜHÜRCÜ a. Mühür kazıyan usta.
—ANSİKL. Tar. Çok eski çağlardan beri kullanılan mührü, Osmanlılar döneminde yetişen mühürcüler, yaptıkları birbirinden dikkat çekici mühürlerle güzel sanat yapıtlarına dönüştürdüler. Rıka, sülüs, talik, divani vb. çeşitlerin resim görünümünde sergilendiği bu küçücük mühürlerde, yazı güzelliği ön planda gelirdi. Küçük bir alana beş ya da daha çok sözcüğün en alımlı bir biçimde sığdırılması, usta mühürcülerin başlıca hünerlerinden biriydi. İstanbul'da mühürcüler üç bölüme ayrılırdı: esnafı hakkâkan (kazıyıcılar esnafı), esnafı mühürkünan (mühür yapanlar esnafı) ve esnafı mühürkünanı sim heykel (gümüşten heykel biçiminde mühür kazıyan esnaf). Birinciler, 35 dükkânda çalışan 105 kişiden oluşurdu. Pirleri, mezarı Yemen'in Nefir kentinde bulunan hakkâk Abdullah Yümni idi. Bunlar, dükkânlarında Seylan akiki ve firuze taşı üzerine mühür kazırlardı. Pirleri halife Osman olan ikinciler, 35 dükkânda çalışan 80 kişiydiler. Murat IV döneminde (1623-1640) Mahmut, Rıza, Ferit çelebiler en ünlü ustalarıydı. Bir mühür için 100 ile 500 kuruş arasında ücret alırlar, vüzera mühürlerini de bunlar kazırlardı. Üçüncüler yalnız gümüş mühür ve çeşitli tılsımlar kazırlar, Yemen akikini kazıyamazlardı. Pirleri, mühr-i Nebevi'yi (Hz. Muhammet'in iki omuz başı arasındaki et beni) görüp öpmüş olduğuna inanılan Ükkaşe (Ökkeş) idi. Mühürcü olmak için mühürcüler kethüdası aracılığıyla sadrazama başvurmak, onun onayından geçtikten sonra da padişahtan ferman almak gerekirdi. Geleneklere çok bağlı olan bu sanat erbabı, kazıdıkları mühürlere ekledikleri imzaları birbirinden devirle ya da yanında yetiştikleri ustalarından alırlardı.

MÜHÜRCÜLÜK a. Mühürcünün işi, mühür kazıma sanatı.

MÜHÜRDAR a. (fars. *mühr* ve *dār*'dan *mühr-dār*). *Esk.* Vezir, vali gibi yüksek kademeli birinin mührünü taşıyan ve resmi evrakı mühürlemekte görevli maiyet memuru.

MÜHÜRDAR, İstanbul'un Anadolu yakasında, Kadıköy'le Moda arasında semt. Adını Mustafa III'ün sadrazamlarından Moldovancı Ali Paşa'nın mühürdarı Ahmet Efendi'nin burada bulunan ve Mühürdar bağları denilen bahçelerinden aldı (XVIII. yy.). Buradaki Mühürdar köşkü'nün yerine günümüzde çokkatlı apartmanlar yapıldı.

MÜHÜRDARLIK a. (ar. *mühürdār*'dan). *Esk.* **1.** Mühürdarın görevi. **—2.** Mühürdarın makamı.

MÜHÜRLEME a. Mühürlemek eylemi.
—Huk. Yetkili bir makam tarafından, yasalara uygun olarak, bir yerin ya da eşyanın korunmasını sağlamak için mühür altına alınması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Huk. Yargıç tarafından uygulanan mühürlemeler, Hukuk muhakemeleri usulü yasası'na göre yapılır. Mühürleme işlemi için bir tutanak düzenlenir. Bu tutanağa: 1. mühürlemenin yapıldığı gün ve saat; 2. mühürlemenin nedeni; 3. mühürleme sırasında orada bulunanların adları ve adresleri; 4. mühürlenen kapı ve kasa gibi şeylerin belirlenmesi; 5. mühür altına alınmayan eşyanın kısaca tanımı yazılır (md. 547). Mühürlemeyi gerektiren nedenin ortadan kalkmasıyla, mühür yetkili organlar tarafından kaldırılır.

MÜHÜRLEMEK g. f. **1.** *Bir yazıyı, bir belgeyi mühürlemek,* mühürle işaret koymak: *Sağ eli felçli olduğu için mektubun altını mühürlemişti. Nüfus suretlerini mühürlemek.* **—2.** *Bir şeyi mühürlemek,* onu açılmasını, kullanılmasını önlemek amacıyla mum, plastik ya da metal üzerine mühür basarak kapatmak: *Evrakları mühürlemek. Su, elektrik saatini mühürlemek.* **—3.** *Bir yeri mühürlemek,* orayı (kapısına mühür basarak) kapatmak: *Temizlik kurallarına uymayan bir lokantayı mühürlemek.* **—4.** *Ağzını mühürlemek,* hiç konuşmamak.

◆ **mühürlenmek** edilg. f. Mühürlemek eylemine konu olmak: *Evraklar mühürlendi. Bir ayda üç kez mühürlenen bir lokanta. Ağzı sımsıkı mühürlenmişti.*

◆ **mühürletmek** ettirg. f. Mühürlenmesini; mühürlenerek kapatılmasını sağlamak.

MÜHÜRLENME a. Mühürlenmek eylemi.

MÜHÜRLENMEK → MÜHÜRLEMEK.

MÜHÜRLETME a. Mühürletmek eylemi.

MÜHÜRLETMEK → MÜHÜRLEMEK.

MÜHÜRLÜ sıf. **1.** Mühür basılmış. **—2.** Mühürle kapatılmış şey ya da yer için kullanılır.

MÜHÜRSÜZ sıf. Mühürlenmemiş, mühür basılmamış: *Mühürsüz makbuzları kabul etmiyoruz.*

MÜHÜRTAŞI a. Kamelerin aksine, içeri doğru kazılmış değerli ya da sert taş.
—ANSİKL. Mühürtaşları İ.Ö. IV. binyıl'dan başlayarak Mezopotamya'da, Mısır'da (Scarabeus), Giritliler'de, daha sonra Yunanlılar'da ve Romalılar'da damga ya da mühür olarak çok kullanıldı. Merovenjler döneminde ve tüm Ortaçağ boyunca kuyumculuk eşyalarının bezenmesinde ya da Karolenjler döneminde resmi belgeleri mühürlemekte de roma mühürtaşları kullanıldı. Mühürtaşı sanatı Rönesans'ta yeniden canlandı, daha sonra XIX. yy.'da mühür kullanımı geriledikçe yavaş yavaş ortadan kalktı. (→ OYMACILIK.)

MÜ-İHMALEDİLEBİLİR sıf. Topol. μ(A) ölçüsü sıfır olan bir A ölçülebilir parçası için kullanılır (μ-İHMALEDİLEBİLİR de yazılabilir.)

MÜ-İNTEGRALLENEBİLİR sıf. Mat. çözlm. Karşılaştırma kümesi μ ölçüsüyle donatıldığında, Lebesgue anlamında bir integral fonksiyonu için kullanılır. (μ-İNTEGRALLENEBİLİR de yazılabilir.)

MÜJ a. (fars. *müj*). *Esk.* **1.** Kirpik. **—2.** Duman, sis.

MÜJD a. (fars. *müjd*). *Esk.* Bir kimseyi çok sevindiren, mutluluk veren haber, müjde.

MÜJDE a. (fars. sözc.). **1.** Sevindirici haber; muştu: *Bu müjdeyi herkese iletin.* **—2.** Müjdelik, muştuluk: *Müjdemi isterim, yarın akşam geliyorlar.* **—3.** *Müjde vermek, götürmek,* sevindirici, güzel bir haberi bir kimseye ulaştırmak.

◆ ünl. *Müjde, müjdeler olsun!,* sevindirici bir haber iletilirken söylenen söz: *Müjde! Yakında geliyorlar.*

MÜJDECİ a. **1.** Müjde veren kimse; muştucu. **—2.** Yakın gelecekte olacak bir olayı, bir durumu önceden ve ilk olarak bildiren; öncü, haberci: *Yeni bir edebiyat akımının müjdecisi. Baharın müjdecisi olan kuşlar*

MÜJDECİBAŞI a. Kur. tar. Hacılar kafilesinin Mekke'den dönüşünü padişaha bildirmekle görevli kişi, peyk. (Sultanahmet camisi'nde yapılan Mevlit alayı sırasında Mekke şerifinin gönderdiği mektupla birlikte gelen hurmaları padişaha sunardı.)

MÜJDEGÂNİ a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

MÜJDELEME a. Müjdelemek eylemi; muştulama.

MÜJDELEMEK g. f. *(Bir kimseye) bir şeyi müjdelemek,* sevinçli bir haberi ulaştırmak, duyurmak; muştulamak: *Doğumun normal olduğunu müjdeledi.*

◆ **müjdelenmek** edilg. f. Sevinçli bir haberden söz ederken, ulaştırılmak, duyulmak; muştulanmak.

MÜJDELENMEK → MÜJDELEMEK.

MÜJDELİ sıf. Sevinçli, iyi haber için kullanılır; muştulu.

MÜJDELİK a. Müjdeciye verilen armağan; muştuluk.

MÜJE a. (fars. *müje*). *Esk.* Kirpik: *"Her müje bir ibre-i kıble-nümadır bana"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

MÜJEARİT a. (fr. *mugearite*). Bazaltlarla trakitler arasında yer alan ve çok miktarda An_{10-30} plajioklazların yanı sıra sanidin de içeren volkanik kayaç.

MÜJEK a. (fars. *müje* ve *-k*'den *müjek*). *Esk.* Kirpikçik, küçük kirpik kılı: *"Müjek hançerlerin gönlüm basar bağrına vehm etmez"* (Fuzuli, XVI. yy.).

MÜJGÂN çoğl. a. (fars. *müje*'nin çoğl. *müjgān*). *Esk.* Kirpikler.

-MÜK → -MIK.

MÜKÂAB sıf. (ar. *tekʿīb*'den *mükaʿab*). *Esk.* Küp şeklinde olan, kübik.

◆ a. Küp.

MÜKÂBERE sıf. (ar. *mükābere*). *Esk.* **1.** Bir tartışma sırasında kurala uymaksızın ağız kalabalığı ile karşısındakini susturmaya ya da alt etmeye çalışma. **—2.** Kendini büyük görme, büyüklük taslama.

MÜKÂFAHA a. (ar. *kefḥ*'ten *mükafāḥa*). *Esk.* **1.** Yüz yüze gelme, karşılaşma. **—2.** Çarpışma, dövüşme.

MÜKÂFAT, -tı a. (ar. *mükāfat*). **1.** Bir yarışmada verilen armağan; ödül. **—2.** Bir hizmeti ya da iyiliği ödüllendirmek için verilen ya da yapılan şey; ödül: *İyiliğimin mükâfatı bu mu olacaktı?* **—3.** *Mükâfat almak,* ödül almak. ‖ *Mükâfatını görmek,* yapılan bir iyiliğin, gösterilen özverinin iyi sonucunu almak: *İleride sen de bu hareketinin mükâfatını görürsün.*

MÜKÂFATEN be. (ar. *mükāfat*'tan *mükafaten*). *Esk.* Mükâfat olarak.

MÜKÂFATLANDIRMA a. Mükâfatlandırmak eylemi; ödüllendirme.

MÜKÂFATLANDIRMAK g. f. Bir kimseye ödül vermek, onu ödüllendirmek.

MÜKÂFELE a. (ar. *kefālet*'ten *mükāfele*). *Esk.* Birbirine kefil olma.

MÜKÂFİ sıf. (ar. *kifayet*'ten *mükāfī*). *Esk.* Eşit, beraber.
—Esk. mat. Parabol biçiminde olan (eğri).

MÜKÂFİL a. (ar. *mükāfil*). *Esk.* Birbirine kefil olanlardan her biri.

MÜKÂHHAL sıf. (ar. *mükaḥḥal*). *Esk.* **1.** Sürmeli, sürme çekilmiş göz için kullanılır. **—2.** Çimlenmiş, yeşillikle kaplanmış.

MÜKÂLEBE a. (ar. *kelb*'den *mükālebe*). *Esk.* Köpekler gibi dalaşıp boğuşma, saldırma.

MÜKÂLEME a. (ar. *kelām*'dan *mükāleme*). *Esk.* **1.** Karşılıklı konuşma, konuşma. **—2.** Herhangi bir konuda delegelerin fikir birliğine varabilmeleri için karşılıklı tartışması, antlaşma. **—3.** Yabancı dil öğrenmek için iki dilde yazılan cümleler. **—4.** *Mükâleme memuru,* barış delegesi, antlaşma delegesi.

MÜKÂREHE a. (ar. *kerh*'ten *mükārehe*). *Esk.* Karşılıklı tiksinme, iğrenme.

B. N., Paris

Titus'un kızı Julia'nın **mühürtaşı** (gravürcünün yunanca imzasını taşır: *Evodos*) Karolenjler döneminden bir montürle çerçevelenmiş, damlataşlar ve incilerle bezeli açık yeşil zümrüt *Bibliothèque nationale, Paris*

MÜKÂRİ a. (ar. *mükārī*). *Esk.* Eşya ya da insan taşımak için deve, katır, at vb. hayvanları kiraya veren kimse.

MÜKÂŞEFE a. (ar. *keşf*'ten *mükāşefe*). *Esk.* **1.** İnceleme. **—2.** Açığa çıkarma. **—3.** Tanrısal sırların hakikat ehline görünmesi.
—Tasav. Sezgiye dayanan, deneyüstü bilgi yolu. (→ KEŞİF.)

MÜKÂŞEHA a. (ar. *keşḥ*'ten *mükāşeḥa*). *Esk.* Kin duyma, kin besleme.

MÜKÂŞİF sıf. (ar. *mükāşefe*'den *mükāşif*). *Esk.* Keşfeden, bilinmeyen bir şeyi meydana çıkaran.

MÜKÂTEB, MÜKÂTEBE a. (ar. *mükāteb*, dişl. *mükatebe*). İsl. huk. Sahibiyle kitabet* sözleşmesi yapmış olan köle. (Sözleşme yapılınca köle hür olur, ancak satış bedelini tam olarak ödeyinceye kadar sahibinin mülkiyetinde kalır.)

MÜKÂTEBE a. (ar. *ketb*'den *mükātebe*). *Esk.* **1.** Yazışma, haberleşme, mektuplaşma. **—2.** *Mükâtebe etmek*, yazışmak, haberleşmek.

MÜKÂTEME a. (ar. *ketm*'den *mükāteme*). *Esk.* Gizleme, saklama.

MÜKÂTİB sıf. (ar. *mükatebe*'den *mükātib*). *Esk.* Mektuplaşan, haberleşen.

MÜKÂVAHA a. (ar. *mükavaḥa*). *Esk.* **1.** Birbirine karşılıklı sövme. **—2.** Savaşta üstün gelme, alt etme.

MÜKÂYEDE a. (ar. *keyd*'den *mükāyede*). *Esk.* Hile yapma.

MÜKÂYELE a. (ar. *keyl*'den *mükāyele*). *Esk.* Bir davranış ya da söze aynı biçimde karşılık verme.

MÜKÂYESE a. (ar. *mükāyese*). *Esk.* **1.** Anlayışlılık, incelik konusunda kendini başkalarından üstün gören. **—2.** *Mükâyese etmek*, anlayış, incelik konusunda kendini başkalarından üstün görmek.

MÜKÂZEBE a. (ar. *kiẕb*'den *mükāẕebe*). *Esk.* **1.** Karşılıklı yalan söyleme. **—2.** *Mükâzebe etmek*, birbirine yalan söylemek.

MÜKEBBİRE a. (ar. *mükebbire*). Mim. Büyük camilerde, son cemaat yerinin camiye bitişik duvarında yer alan balkon biçiminde küçük çıkma. (Son cemaat yerinde namaz kılanlara imamın tekbirlerini tekrarlayan müezzinler için yapılan mükebbirelere *mizene* ya da *son cemaat müezzin mahfili* de denir.)

MÜKEDDER sıf. (ar. *tekdīr*'den *mükedder*). *Esk.* **1.** Üzgün, kederli, üzüntüsü olan. **—2.** Bulanık, net olmayan. **—3.** Azarlanmış, paylanmış. **—4.** *Mükedder olmak*, üzülmek, kederlenmek.

MÜKEDDİR, MÜKEDDİRE sıf. (ar. *mükeddir*, dişl. *mükeddire*). *Esk.* **1.** Üzen, keder veren. **—2.** Bulandıran. **—3.** Azarlayan, paylayan.

MÜKEFFEN sıf. (ar. *tekfīn*'den *mükeffen*). *Esk.* Kefene sarılmış.

MÜKELLEB sıf. (ar. *teklīb*'den *mükelleb*). *Esk.* **1.** Ava alışmış (köpekler için kullanılır). **—2.** Bukağılanmış, ayağı bağlanmış.

MÜKELLEF sıf. (ar. *mükellef*). **1.** Bir görevi, bir sorumluluğu yerine getirmek zorunda olan; yükümlü: *Sen sınıfını geçmekle mükellefsin, bütün ihtiyaçlarını ben karşılarım.* **—2.** Özenle yapılmış eksiksiz, mükemmel: *Mükellef bir ziyafet. Mükellef bir sofra.*

◆ a. Vergi vermek zorunda olan kimse ya da kuruluş: *Vergi mükelleflerinin vergilerini bu ayın sonuna kadar yatırmaları gerekiyor.*
—İsl. Dinsel görevlerle yükümlü tutulabilmesi için gerekli koşul ve nitelikleri kazanmış kişi.
—Verg. huk. → YÜKÜMLÜ.

MÜKELLEFİYET, -ti a. (ar. *mükellef* ve *-iyyet*'ten *mükellefiyyet*). *Esk.* **1.** Maddi ve manevi yükümlülük, sorumluluk. **—2.** Zorla kabul ettirilen görev, yapmak zorunda bulunulan iş.
—Huk. → YÜKÜMLÜLÜK.

MÜKELLEL sıf. (ar. *teklīl*'den *mükellel*). *Esk.* **1.** Taç giymiş, taçlı. **—2.** Süslenmiş, süslü.

MÜKEMMEL sıf. (ar. *mükemmel*). **1.** Üstün nitelikli; kusursuz olduğu düşünülen kimse; bu kimsenin tutum ve davranışı için kullanılır: *Mükemmel bir kadın. Mükemmel bir kafa yapısı. Aşçılığı mükemmeldir.* **—2.** Hiçbir eksiği, hiçbir kusuru bulunmadığı düşünülen şey için kullanılır: *Mükemmel bir ev. Mükemmel bir çalışma ortamı. Mükemmel bir yapıt.*

MÜKEMMELEN be. (ar *mükemmelen*). Eksiksiz, kusursuz bir biçimde: *Bir besteyi mükemmelen icra etmek.*

MÜKEMMELİYET, -ti a. (ar. *mükemmel* ve *-iyyet*'ten *mükemmeliyyet*). Mükemmellik, kusursuzluk, yetkinlik.

MÜKEMMELLİK a. Eksiksizlik, kusursuzluk, yetkinlik.

MÜKEMMİL sıf. (ar. *tekmīl*'den *mükemmil*). *Esk.* Tamamlayan, tamamlayıcı.

MÜKENNA sıf. (ar. *tekniye*'den *mükennā*). *Esk.* Künyesi olan, künyesi belirtilmiş.

MÜKERREM, MÜKERREME sıf. (ar. *tekrīm*'den *mükerrem*, dişl. *mükerreme*). *Esk.* Saygı duyulan, aziz, kutsal: *Kâbe-i mükerreme* (kutsal Kâbe). *Mekke-i mükerreme* (kutsal Mekke şehri).

MÜKERREM KÂMİL → SU (Mükerrem Kâmil).

MÜKERREME → MÜKERREM.

MÜKERRER sıf. (ar. *mükerrer*). *Esk.* **1.** Birbiri üzerine iki ya da daha fazla olmuş, yinelenmiş. **—2.** İki kere damıtılmış, imbikten geçirilmiş.
—Esk. mat. Katlı.
—Muhs. *Mükerrer hesap*, aynı madde için yanlışlıkla iki ayrı hesaba birden geçirilen kayıt.

MÜKERREREN be. (ar. *mükerrer*'den *mükerreren*). *Esk.* Tekrar tekrar, yinelenerek: *"... bu teklif muhalifler tarafından insidad-ı müzakere tarikiyle mükerreren red olunarak..."* (İsmail Suphi).

MÜKERRİR sıf. (ar. *tekrīr*'den *mükerrir*). *Esk.* Yineleyen, tekrarlayan.

MÜKESSER sıf. (ar. *teksīr*'den *mükesser*). *Esk.* Kırılmış, kırık.
—Esk. dilbilg. *Cem-i mükesser*, kurala uymayan, kuralsız çoğullar.

MÜKESSİF sıf. (ar. *tekṡīf*'ten *mükeṡṡif*). *Esk.* Yoğunlaştırılan, koyulaştırılan.

MÜKESSİFE a. (ar. *mükeṡṡif*'ten *mükeṡṡife*). Esk. fiz. Kondansatör.

MÜKESSİR sıf. (ar. *teksīr*'den *mükessir*). *Esk.* Kıran, parçalayan.

MÜKEVKEB sıf. (ar. *kevkeb*'den *mükevkeb*). *Esk.* Yıldızlı, yıldıza benzemiş.
—Esk. mat. Yıldız çokgen.

MÜKEVKEBE sıf. (ar. *mükevkeb*'in dişl. *mükevkebe*). *Esk.* Yıldızlı.
—Esk. fiz. *Nokta-i mükevkebe*, billur bir cisimde yıldız gibi görünen nokta.

MÜKEVVEN sıf. (ar. *tekvīn*'den *mükevven*). *Esk.* Yaratılmış, oluşmuş, meydana getirilmiş.

MÜKEVVENAT çoğl. a. (ar. *mükevven*'in çoğl. *mükevvenāt*). *Esk.* Yaratılmışların tümü: *"Bir ızdırab-ı serd ile titrer mükevvenat / Altında karların"* (Tevfik Fikret).

MÜKEVVER sıf. (ar. *tekvīr*'den *mükevver*). *Esk.* Sarılmış, dolanmış. (Sarık için kullanılır.)

MÜKEVVİN sıf. (ar. *tekvīn*'den *mükevvin*). *Esk.* Tekvin eden, yapan, yaratan, oluşturan.

MÜKEYYİF sıf. (ar. *tekyīf*'ten *mükeyyif*). *Esk.* Keyif verici, keyif veren.

MÜKEYYİFAT çoğl. a. (ar. *mükeyyif*'in çoğl. *mükeyyifat*). *Esk.* Keyif veren, sarhoşluk getiren, uyuşturucu maddeler.

MÜKEZZİB sıf. (ar. *tekẕīb*'den *mükeẕẕib*). *Esk.* Yalanlayan, tekzip eden.

MÜKHÛLE a. (ar. *kuḥl*'dan *mükḥūle*). *Esk.* Sürme kutusu.

MÜKİB sıf. (ar. *ikbāb*'dan *mükib*). *Esk.* Bir işin üstüne düşerek çalışıp çabalayan.

MÜKRA sıf. (ar. *ikrā*'dan *mükra*). *Esk.* Kiralanan, kiraya verilmiş.

MÜKREH sıf. (ar. *mükreh*). *Esk.* **1.** Bir eylem ya da işe zorlanan. **—2.** *Mükrehün -aleyh*, bir kimsenin yapmaya zorlandığı eylem ya da iş. || *Mükrehün-bih*, korkuya neden olan şey.

MÜKREM sıf. (ar. *ikram*'dan *mükrem*). *Esk.* Ağırlanmış, ikram edilmiş, ikram olunmuş.

MÜKRİ sıf. (ar. *ikrā*'dan *mükri*). *Esk.* Kiraya veren.

MÜKRİH sıf. (ar. *ikrāh*'tan *mükrih*). *Esk.* Bir kimseyi bir iş yapmaya zorlayan.

MÜKRİM sıf. (ar. *mükrim*). *Esk.* Konuk ağırlamayı, ikramda bulunmayı seven, konuksever.

MÜKSİR sıf. (ar. *ikṡār*'dan *mükṡir*). *Esk.* **1.** Çoğaltan. **—2.** Malı çok olan, zengin.

MÜKTEFİ sıf. (ar. *iktifa*'dan *müktefi*). *Esk.* Kâfi, yeter bulunan, kanaat eden.

MÜKTEHİL sıf. (ar. *iktiḥāl*'den *mükteḥil*). *Esk.* Gözlerine sürme çekmiş.

MÜKTERİ sıf. (ar *iktirā*'dan *mükteri*). İsl. huk. Kira ile tutulan kişi. (*Müstekri* de denir.)

MÜKTERİP sıf. (ar. *iktirāb*'dan *mükterib*). *Esk.* Üzüntülü, tasalı, gamlı, kederli.

MÜKTESEBAT çoğl. a. (ar. *mükteseb*' in çoğl. *müktesebāt*). *Esk.* **1.** Kazanılmış, elde edilmiş bilgiler. **—2.** *Müktesebat-ı ilmiye*, bilim alanında kazanılmış bilgiler.

MÜKTESEBE sıf. (ar. *mükteseb*'in dişl. *müktesebe*). *Esk.* Kazanılmış, elde edilmiş: *Malumat-ı müktesebe* (kazanılmış bilgiler).

MÜKTESEP sıf. (ar. *mükteseb*). *Esk.* Kazanılmış, edinilmiş: *Müktesep hak.*
—Huk. *Müktesep hak*, daha önce yürürlükte olan hukuk kuralları uyarınca, bir kişi yararına doğmuş olan hak; kazanılmış hak. (Yeni bir yasayla bu hakka dokunulmaması, hukukun genel ilkelerindendir.)

MÜKTESİB sıf. (ar. *iktisāb*'dan *müktesib*). *Esk.* Kazanan, edinen, elde eden: *"İşte bu zümre hukuk-ı vatanın müktesibi..."* (Neyzen Tevfik).

MÜKTİN sıf. (ar. *iktinān*'dan *müktin*). *Esk.* Gizlenen, saklanan.

MÜKUS çoğl. a. (ar. *meks*'in çoğl. *mükūs*). *Esk.* **1.** Vergiler, öşürler. **—2.** Vergi toplamalar.

MÜL a. (fars. *mül*). *Esk.* **1.** Şarap: *"Yüzüme urdı yüzüm kızartdı ahir mül benim"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Mül ü lal*, şarap: *"Her küşesi şevk ile döner bezm-i eleste / Dilden ki hayal-i mül ü lalin güzer eyler"* (Namık Kemal, XIX. yy.). || *Mül-fam*, şarap rengi; kırmızı.

MÜLAABE a. (ar. *mülāʿabe*). *Esk.* **1.** Oynaşma, şakalaşma. **—2.** *Mülaabe etmek*, şakalaşmak.

MÜLAANE a. (ar. *mülāʿane*). *Esk.* Karşılıklı lanet okuma.

MÜLABESE a. (ar. *mülabese*). *Esk.* **1.** Benzeyen iki şeyin birbirine karıştırılması. **—2.** Yakınlık, münasebet: *"... İngiltere kraliçesinin damadı olmak mülabesesiyle İngiltere politikasına hâdim olup..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜLABİS sıf. (ar. *mülābis*). *Esk.* **1.** Bir-

birine benzerliği yüzünden karışan. —**2.** Yakınlık gösteren, ahbaplık eden.

MÜLAHAZA a. (ar. *mülāḥaẓa*). *Esk.* **1.** Bir konuda inceden inceye, etraflıca düşünme, araştırmalar sonucunda bir fikir edinme: *"Bütün bu düşünce ve mülahazalara rağmen..."* (Neyzen Tevfik). —**2.** *Mülahaza etmek*, etraflıca düşünmek: *"... ve bunu ıslah kabil midir, asla burasını mülahaza etmemişlerdir"* (F. Köprülü). —**3.** *Mülahazasıyla*, düşüncesiyle, endişesiyle.

MÜLAHAZAT a. (ar. *mülāḥaẓa*'nın çoğl. *mülāḥaẓāt*). *Esk.* **1.** Düşünceler. —**2.** *Mülahazat hanesini açık bırakmak*, bir kimsenin şimdiki gidişine bakarak hemen kesin bir yargıya varmayıp ilerideki gelişmelere göre kesin sözü söyleyebilmek için beklemek.

MÜLAHHAM sıf. (ar. *laḥm*, et'ten osm. *mülaḥḥam*). *Esk.* Şişman, semiz.

MÜLAHHAS sıf. (ar. *mülaḥḥaṣ*). *Esk.* Özetlenmiş, özet olarak verilmiş: *"Müellif burada bundan mülahhas bütün kelime gereklerini almış"* (F. Köprülü).

MÜLAHİD sıf. (ar. *mülāḥid*). *Esk.* Dinsiz olma, hak dininden ayrılma.

MÜLAİB sıf. (ar. *mülāᶜib*). *Esk.* Oynaşan, eğlenen.

MÜLAKAT, -tı a. (ar. *mülāḳāt*). **1.** Karşılıklı görüşme, düşünce alışverişi yapmak için buluşma. —**2.** İşe alınmak için başvuran bir kimseyi değerlendirmek amacıyla onunla yapılan konuşma, görüşme. —**3.** *Esk.* Röportaj. —**4.** *Mülakat vermek*, belli bir konuda konuşmak, açıklamalarda bulunmak, demeç vermek. || *(Bir kimseyle) mülakat yapmak*, yayımlanmak amacıyla bir kimsenin herhangi bir konu ya da sorun üzerindeki görüşlerini, düşüncelerini almak.

Mülakat madalyası, Abdülhamit II döneminde, alman imparatoru Wilhelm II'nin İstanbul'a gelişi onuruna bastırılan madalya (1889). Altın, gümüş ve bakır türleri vardır.

MÜLAKİ sıf. (ar. *mülāḳī*). *Esk.* **1.** Kavuşan, buluşan, görüşen. —**2.** *Mülaki olmak*, kavuşmak, buluşmak, görüşmek.

MÜLAKKAB sıf. (ar. *mülaḳḳab*). *Esk.* Lakabı olan, takma ad sahibi.

MÜLAM a. (ar. *mülām*). *Esk.* Kınama, azarlama.

MÜLASAKA a. (ar. *mülāṣaḳa*). *Esk.* Bitişme, yanaşma, yapışma.

MÜLASEME a. (ar. *mülāseme*). *Esk.* **1.** Elle dokunma, temas etme. —**2.** *Mülaseme etmek*, dokunmak.

MÜLASIK sıf. (ar. *mülāṣıḳ*). *Esk.* Bitişik, yapışık, yan yana bulunan: *"... istismar mülkiyet-i hususiyenin lâzım-ı gayr-ı müfârıkıdır ve ona mülâsık ve onun netice-i zarûriyesidir"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

MÜLATAFA a. (ar. *mülāṭafa*). *Esk.* **1.** Şakalaşma. —**2.** Güzel muamele etme, taltif: *"Sultan Selim kendisine mülatafa ve itminan verdikten sonra huzurunda oturtup..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜLATAME a. (ar. *mülāṭame*). *Esk.* Birbirine tokat atma.

MÜLATIF sıf. (ar. *mülāṭıf*). *Esk.* Şakacı, şakalaşan.

MÜLATTIF sıf. (ar. *mülaṭṭıf*). *Esk.* İyilik yaparak gönül alan.
—Esk. tıp. Yumuşatıcı, pekliği giderici ilaç için kullanılır.

MÜLAYEMET, -ti a. (ar. *mülāyemet*). *Esk.* **1.** Uysallık, yumuşak huyluluk. —**2.** Uygunluk, muvafakat. —**3.** Yumuşak olma, yumuşaklık: *"Bugün havada latîf bir mülayemet vardı"* (H. Z. Uşaklıgil).
—Esk. tıp. Bağırsakların yumuşaklığı.

MÜLAYENET, -ti a. (ar. *mülāyenet*). *Esk.* Yumuşaklık, latiflik.

MÜLAYİM sıf. (ar. *mülāyim*). **1.** Yumuşak huylu bir kimse, bu kimseye özgü tutum ve davranış için kullanılır: *Mülayim bir insan.* —**2.** Uygun, hoşgörülebilir: *Mülayim bir öneri.* —**3.** Ilımlı hava için kullanılır: *Buraların havası mülayimdir.* —**4.** Pekliği, kabızlığı olmayan. —**5.** *Mülayim çıkmak*, pekliği olmamak.
—Esk. coğ. *Mülayim iklim*, ılıman iklim.

MÜLAYİMLİK a. Mülayim olma durumu.

MÜLAZEMET, -ti a. (ar. *mülāzemet*). *Esk.* **1.** Bir kimseye ya da şeye tutkuyla bağlanma. —**2.** Bir işle sürekli uğraşma. —**3.** Staj görme.

MÜLAZIK sıf. (ar. *mülāzıḳ*). *Esk.* Yapışık, yapışmış olan.

MÜLAZIM sıf. (ar. *mülāzım*). *Esk.* Bir yere ya da kimseye bağlanan.
—Esk. denizc. *Mülazım kaptan*, osmanlı donanmasında stajyer kaptan.

◆ a. *Esk.* Bir işe girmek için önce parasız olarak o işe devam eden kimse.
—Esk. ask. Osmanlı ordusunda takım ya da eşiti birliklere komuta eden subay. (Komuta zincirinde bu derecedeki rütbeler "zabit vekili", "mülazımı sani" ve "mülazımı evvel" ya da "birinci mülazım" diye yükselerek sıralanırdı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında da [1934'e kadar] bu rütbe adları kullanıldı.) || *Mülazımı evvel*, üsteğmenin eşanlamlısı. (*Birinci mülazım* da denirdi.) || *Mülazımı sani*, "zabit vekili", asteğmenden bir üst rütbenin (teğmen) eşanlamlısı.
—Esk. eğit. Osmanlı döneminde medrese öğrenimini bitirip icazet alanlara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kur. tar. Osmanlı devletinde stajyer memur. (Tanzimat'tan önce, bunlar için "şakirt" terimi kullanılırken, Tanzimat'tan sonra öğrencilerle daire çalışanlarını birbirinden ayırmak için, stajyer memurlara "mülazım" dendi. Mülazım [memur adayı], resmi yazışma [kitabet] yöntemlerini öğrendikten sonra aylıklı kâtipliğe atanırdı.)
—ANSİKL. Esk. eğit. Mülazım olanların adı "Ruznamçei Divanı Hümayun"a kaydedilirdi. Yedi yıl olan mülazımlık süresini dolduranlar rüus* sınavına girer, başarılı olurlarsa "iptida hariç rüusu" ile müderris olarak atanırlardı. Sınavda başarılı olsun olmasın isteyen hâkimlik mesleğini seçip kadı olabilirdi.

MÜLAZIMLIK a. (ar. *mülāzım*'dan). *Esk.* **1.** Osmanlı ordusunda yüzbaşıdan küçük olan üsteğmenlik ve teğmenlik rütbesi; bu rütbenin görevi. —**2.** Stajyerlik.

MÜLAZİME a. (ar. *mülāzime*). Müz. TESLİM'in eşanlamlısı.

MÜLCEM sıf. (ar. *mülcem*). *Esk.* Gemi olan, yular takılmış.

MÜLCİ sıf. (ar. *mülcī*). *Esk.* Zorla yaptıran, baskıya başvuran.

MÜLEBBES sıf. (ar. *mülebbes*). *Esk.* **1.** Giyilmiş, üste geçirilmiş elbise için kullanılır: *"... yanında çamurlara müstağrak, paçavralarla mülebbes, küçük, pek küçük bir çocuk görmüş idi"* (H. Z. Uşaklıgil). —**2.** Diğerlerinden ayrılması güç, farksız.

MÜLEFFAK sıf. (ar. *müleffaḳ*). *Esk.* Sahte, düzme söz için kullanılır.

MÜLEFFEF sıf. (ar. *müleffef*). *Esk.* Zarflanmış, bir zarf içine konmuş, örtülü.

MÜLEMMA, -ı sıf. (ar. *mülemmaᶜ*). *Esk.* **1.** Çeşitli renklerle boyanmış, alacalı. —**2.** Bir şeyle sıvanmış, karışmış: *"... kurumuş çamur lekeleri ile mülemma bir fes, masasının bir kenarına konulmuştu"* (Y. K. Karaosmanoğlu). —**3.** Parlak, parlayan.
—Ed. Divan edebiyatında türkçe dizelerle farsça ya da arapça dizelerin bir arada yer aldığı şiir: *"Mâhest nemîdânem hurşîd ruhat yâ ne / Bu ayrılık oduna nice ciğerim yane"* (Senin yüzün ay mıdır, güneş midir bilmiyorum. Bu ayrılık ateşine ciğerim daha ne kadar yansın) [Mevlana]. Tanzimat'tan sonra fransızcayla karışık, gülmece niteliğinde mülemmalar da yazılmıştır.
—Süslem. sant. *Mülemma şemse*, eski türk cilt kapaklarında yer alan, altın yaldızla basılmış, elips biçiminde madalyon süsleme.

MÜLENBEKYA a. (öz. a. H. G. *Muehlenbeck*'ten). Avustralya, Yeni-Zelanda ve tropikler ötesi Güney Amerika kökenli, çoğunlukla tırmanıcı ağaççık ya da bodur çalı. (Yaprakları almaşıktır; beyaz ya da yeşilimsi küçük çiçekleri basit ya da demetli salkım halinde topludur. Birçok türü yapraklarının güzelliğinden dolayı bahçe dekorasyonunda kullanılır. Bil. a. *muehlenbeckia;* karabuğdaygiller familyası.)

MÜLEVVEN sıf. (ar. *mülevven*). *Esk.* **1.** Renkli: *"en mülevven dem-i şebâbımda"* (T. Fikret). —**2.** Boyalı.
—Süslem. sant. *Mülevven şemse*, eski türk cilt kapaklarında, kapağın renginden farklı derilerle yapılan şemse*.

MÜLEVVES sıf. (ar. *mülevveṣ*). *Esk.* **1.** Kirli, pis: *"Galata ve Beyoğlu'nun dar ve karanlık ve mülevves sokaklarında karşıma çıkamazdı"* (Neyzen Tevfik). —**2.** Karmakarışık, düzensiz.

MÜLEVVİN sıf. (ar. *mülevvin*). *Esk.* **1.** Boyayan. —**2.** Renk veren, renklendiren.

MÜLEYYEN sıf. (ar. *müleyyen*). *Esk.* Yumuşatılmış.
—Esk. tıp. Harekete geçirilmiş, yumuşatılmış bağırsak için kullanılır.

MÜLEYYİN sıf. (ar. *müleyyin*). *Esk.* Yumuşaklık veren, yumuşatan.
—Esk. ecz. Bağırsakları yumuşatan, hafif müshil etkisi yapan (ilaç).

MÜLGA sıf. (ar. *mülġā*). *Esk.* Yürürlükten kaldırılmış, kapatılmış.
—Huk. Yürürlükten kaldırılmış yasa, tüzük vb. için kullanılır.

MÜLHAK, -kı sıf. (ar. *mülḥaḳ*). *Esk.* **1.** Bir bütüne sonradan katılan, eklenen. —**2.** Bağlı, bağlanmış. —**3.** *Mülhak olmak*, bir bütüne eklenmek, katılmak; bağlanmak: *"Şüheda zümresine mülhak olmuştur"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). *"Ey yokluk içinde var olan Hak, / Ruhum sana olmasın mı mülhak?"* (A. H. Tarhan).
—Esk. dilbilg. Arapçada üçlü kök olduğu halde dörtlü köklerin çekildiği kalıplarla çekilen fiil için kullanılır.
—Kamu mal. *Mülhak bütçe* → KATMA* BÜTÇE.

◆ a. Ask. tar. Osmanlı ordusunda bir birlik komutanının emir subayına karargâh hizmetlerinde yardımcı olan subay ya da astsubay.

MÜLHAKAT çoğl. a. (ar. *mülḥaḳ*'ın çoğl. *mülḥaḳāt*). *Esk.* **1.** Bir bütüne eklenenler, sonradan katılanlar. —**2.** Bir merkeze bağlı olan yerler.
—Esk. ask. Osmanlı ordusunda komutanın emir subayına karargâh hizmetlerinde yardımcı olan subay ve astsubay topluluğu.
—Esk. dilbilg. Arapçada üçlü kök olduğu halde dörtlü köklerin çekildiği kalıplara göre çekilen fiiller

MÜLHAKLIK a. (ar. *mülḥaḳ*'tan). *Esk.* Emir subayı yardımcılığı.

MÜLHEİM AM MAİN, Almanya'nın Hessen eyaletinde kent, Frankfurt am Main'in D.'sundaki banliyöde; 24 400 nüf.

MÜLHEİM AN DER RUHR, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde yer alan kent, Ruhr'da, 176 000 nüf. (1989). XI. yy.'dan kalma kilise. Broich şatosu. Önemli ırmak limanı. Termik santral, makine yapımı, takım tezgâhları, elektroteknik, besin ürünleri. Kent Hugo Stinnes'in önemli bir konzern merkeziydi.

MÜLHEM sıf. (ar. *mülhem*). *Esk.* **1.** Birinin içine doğmuş, ilham olunmuş. —**2.** *Bir şeyden* ya da *kimseden mülhem*, esinle-

nen: *Ahmet Haşim'den mülhem bir şiir.* **—3.** *Mülhem olmak,* ilham almak: *"Garb' dan mülhem olduğu yeni fikirlerden ileri geliyordu"* (F. Köprülü).

MÜLHİDLİK a. (ar. *mülḥid*'den). *Esk.* Tanrıtanımazlık, dinsiz olma.

MÜLHİK sıf. (ar. *mülḥık*). *Esk.* İlhak eden, katan, ekleyen.

MÜLHİM sıf. (ar. *mülhim*). *Esk.* **1.** İlham veren, ilhama yol açan. **—2.** Bir kimsenin kalbine doğduran anlamında Tanrı'nın sıfatlarından.

MÜLHİT sıf. (ar. *mülḥid*). *Esk.* Tanrıtanımaz, dinsiz, inançsız: *"Yarabbi!... Ben muvahhidde, mülhidde seni buldum..."* (A. H. Tarhan).

—İsl. İnkârcı, dinsiz, tanrıtanımaz. (İslam kelam biliminde Tanrı'ya inanmayan, herhangi bir semavi dini kabul etmeyen kişiye mülhit [çoğl. melahide] dendiği gibi müslüman olduklarını öne sürdükleri halde islam dışı kabul edilen aşırı görüşlü batınilerin Horasan bölgesinde bulunanlarına da melahide denilirdi.)

MÜLİMME a. (ar. *mülimme*). *Esk.* Felaket.

MÜLK, -kü a. (ar sözc.). **1.** Taşınmaz mal (*mal* sözcüğüyle güçlendirilebilir): *Birikmiş parasıyla birkaç parça mülk edindi. Babadan kalma mülklerinin geliriyle yaşamak. Bütün malını mülkünü satmak.* **—2.** Bir devletin egemenliğinde bulunan toprakların tümü; devletin kendisi: *Adalet mülkün temelidir.*

—Fels. *Mülk sahibi,* Proudhon'a göre, bir mala sahip olan ve onu bir başkasına işlettirerek onun sağladığı üretimle geçinen kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İsl. huk. *Mülk arazi* → ARAZİ.

—Kur. tar. *Mülk tımar,* Osmanlılar'da tımarın bir türü. (*Malikâne tımarı* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Fels. Proudhon şöyle yazar: "Bir tarlayı ele geçiren ve 'Bu tarla benimdir' diyen kişi, tüm öteki insanlar da kendisi gibi sahip çıkma yeteneğini taşıdıkları sürece haksız olmayacaktır; bu kişi başka bir yere yerleşmek üzere bu tarlayı bir eşdeğerle değiştirdiği zaman da haksız olmayacaktır. Ancak kendi yerine bir başkasını koyarak ona, 'Ben dinlenirken sen benim hesabıma çalış' derse, işte o zaman haksız, topluluk dışı, eşitliğe aykırı bir duruma gelecek, yani bir mülk sahibi olacaktır" (*Mülkiyet nedir?* [Qu'est -ce que la propriété?], 5).

—Kur. tar. Bu tür tımar sahipleri sefere katılmasalar bile görevlerinden alınmazlar, buna karşılık bir yıllık gelirleri tutarında devlete tazminat öderlerdi. Tazminat, mevkufatçılar tarafından tahsil edilirdi. Mülk tımar sahipleri ölünce, tımarları herhangi bir koşul aranmaksızın oğullarına verilirdi. Oğulları olmayanların tımarı ise mirasçılarına geçerdi. Ancak, bu tür tımarlar yalnızca Anadolu'da idi ve sayıları da çok azdı.

Mülk suresi, Kuran'ın 67. suresi. 30 ayettir. Mekke'de inmiştir. *Münciye* ve *Tebareke* suresi diye de anılır. Sureye adını veren mülk sözcüğü ilk ayette geçer. Halk arasında bu sureyle başlayan 29. cüze *Tebareke cüzü* denilir.

Mülk (her şeyin yönetimi, hükümdarlığı) kendi elinde bulunan Allah'ın adını yüceltmekle başlayan surede, hayatın ve ölümün hangi insanların daha erdemli olduklarını sınayıp belirlemek için yaratıldığı anlatılır; insanların dikkatleri evrendeki düzene çevrilerek "Tanrı'nın yarattıklarında bir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir düzensizlik görebiliyor musun? Sonra gözünü çevir ve yine bak, bir daha bak! Gözün, boş yere aradığını (düzensizliği) bulamamış olarak sana dönecektir" denilir. İnkârcıların ahretteki acınacak durumları, Allah'ın gizli açık, her şeyi bilen geniş bilgisi, üstün gücü gibi konulara da yer verildikten sonra her şeyin O'nun gücü ile var olduğunu ve varlığını sürdürebildiğini belirten ayetlerle sure son bulur.

MÜLKİ sıf. (ar. *mülk* ve *-ī*'den *mülkī*). **1.** *Esk.* Bir ülkeyle ilgili olan. **—2.** Ülke yönetimine ilişkin olan şey için kullanılır. **—3.** Asker sınıfından olmayan kimse için kullanılır: *Merasime mülki ve askeri erkân katıldı.*

—İda. huk. *Mülki amir,* merkezi yönetimin taşra kuruluşları olan il, ilçe ve bucaklardaki en yüksek devlet memuru. (İlde vali, ilçede kaymakam, bucakta bucak müdürü.) || *Mülki idare,* devlet örgütünde merkezi yönetimin sivil kanadı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İda. huk. *Mülki idare,* merkezi idare ilkesinin doğal sonucudur. Devlet, ülke üzerindeki egemenlik yetkilerini mülki idare aracılığıyla yerine getirir. Merkezdeki otoritenin tüm ülke düzeyinde etkin olabilmesi, mülki idare aracılığıyla gerçekleşir. Mülki idare, merkezi idarenin taşradaki örgütsel ve kurumsal uzantısı durumundadır. Mülki idare bölümlerinin kuruluşları 10 haziran 1949 tarih ve 5442 sayılı İl idaresi kanunu'nda düzenlenmiştir. Bu yasaya göre Türkiye, merkezi idare kuruluşu bakımından coğrafya durumuna, iktisadi koşullara ve kamu hizmetinin gereklerine göre illere, iller ilçelere ve ilçeler de bucaklara bölünmüştür (md.1). İl* genel yönetiminin başı, validir. Bakanlıkların kuruluş yasalarına göre, illerde gerektiği kadar örgüt bulunur. Bu örgütün her birinin başında bulunanlara il idare şube başkanları denir. Bunların emri altında çalışanlar ilin ikinci derecede memurlarıdır. Bu örgüt valinin emri altındadır. Yargıçlar, cumhuriyet savcıları ve yargıç sınıfında bulunanlarla askeri personel bu örgütün dışındadırlar. Vali*, merkezi otoritenin yürütme aracı, devletin ve hükümetin temsilcisidir. Valinin zabıta kuvvetleri üzerinde geniş yetkileri vardır. İlçe* yönetiminin başkanı ise, kaymakam*dır. İlçe idare şube başkanları, kendi şubeleriyle ilgili görevlerin yerine getirilmesinde kaymakama karşı sorumludurlar. Bucak* coğrafya, ekonomi, güvenlik ve yerel hizmet bakımlarından aralarında ilgi bulunan kasaba ve köylerden meydana gelen idare bölümüdür. Bucak yönetiminin başkanı bucak müdürüdür. Hükümetin temsilcisi olan bucak müdürü, bucağın genel yönetiminden sorumludur.

Bölge yönetimi de mülki idare içinde yer alır. 1982 Anayasası, kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan bir merkezi idare örgütünün de kurulabileceğini öngörür (md. 126). Bu örgütün görev ve yetkilerinin yasayla düzenleneceğini belirten anayasa kuralı, bölge valiliğinin anayasal dayanağını oluşturur.

MÜLKİLİK a. Bir ülkeye, ülke yönetimine ilişkin olma durumu.

—Huk. *Yasaların mülkiliği ilkesi,* yasaların, bunları kabul eden ve yayımlayan devletin ülkesinde uygulanacağı kuralı.

—Verg. huk. *Verginin mülkiliği,* vergi yasasını, bütün ülke toprakları üstünde, gerek kişiler, gerek vergiye tabi mal ve etkinlikler için zorunlulukla geçerli kılan, verginin mülki uygulanış ilkesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Gelir vergisi konusunda (vergilendirmeyle ilgili uluslararası anlaşmaların hükümleri saklı kalmak koşuluyla), Türkiye'de yerleşmiş yükümlüler Türkiye içinde ve dışında elde ettikleri kazanç ve iratların tümü üzerinden; Türkiye'de yerleşik olmayan yükümlüler ise, Türkiye'de elde ettikleri kazanç ve iratlar üzerinden vergilendirilirler.

Kurumlar vergisi kapsamına giren tüzel kişilerden (sermaye şirketleri, kooperatifler, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmeler, iş ortaklıkları) iş merkezleri ya da yasal merkezleri (tüzük ya da sözleşmelerinde gösterilen merkez) Türkiye'de bulunanların gerek Türkiye'de, gerek yabancı ülkelerde elde ettikleri kazançlar kurumlar vergisine tabidir. Bu kurumlardan yasal ya da iş merkezlerinden her ikisi de Türkiye' de bulunmayanlar yalnız Türkiye içinde elde ettikleri kurum kazançları üzerinden vergilendirilirler.

Katma değer vergisi (KDV), yalnızca Türkiye'de gerçekleştirilen işlemler üzerinden alınır. Bu işlemleri yapanların türk uyruğunda bulunup bulunmaması, oturduğu yer ya da işyerlerinin Türkiye'de olup olmaması vergilendirilmelerine engel oluşturmaz.

Veraset ve intikal vergisi kanunu'na göre de ölen kişi, türk uyruğunda ise, Türkiye içindeki ve dışındaki malları vergiye tabidir. Bu vergi, türk uyruğunda bulunan kişilerin yabancı ülkelerde miras yoluyla elde ettikleri malları da kapsar. Ancak, türk uyruğundaki bir kişinin Türkiye sınırları dışında bulunan malını veraset yoluyla iktisap eden ve Türkiye'de ikametgâhı olmayan yabancı kişiler bu vergi ile yükümlü tutulmaz.

MÜLKİYE a. (ar. *mülk* ve *-iyye*'den *mülkiyye*). **1.** Asker olmayanlar sınıfı: *Mülkiye memuru.* **—2.** Mülkiye mektebinin kısa söylenişi: *Mülkiyeyi bitirdiği yıl bu göreve başladı. Mülkiye öğrencisi.* **—3.** *Mülkiye mektebi,* Siyasal bilgiler fakültesi'nin eski adı.

—Kur. tar. Osmanlı devletinde, Tanzimat' tan sonra "askeriye" ve "ilmiye"nin dışında oluşturulan sivil görevliler sınıfı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mülkiye nazırı,* Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan (1826) sonra yapılan değişiklikler sırasında sadaret kethüdasına verilen unvan. (Daha sonra, içişlerinden sorumlu olan Mülkiye nazırının unvanı Dahiliye nazırı olarak [1837] değiştirildi.)

—ANSİKL. Mülkiyenin de, askeriye ve ilmiye sınıflarında olduğu gibi aşamaları vardı. Önceleri hacegânlık, kapıcıbaşılık, mirmiranlık ve vezirlik, bu sınıfın başlıca rütbeleriydi. Sınıfın büyük rütbelilerine "mülkiye ricali", alt kademedekilerine de "mülkiye memuru" denirdi. Daha sonra yapılan düzenlemelerle mülkiye sınıfı hamise, rabia, salise, saniye ve ulâ olarak 5 dereceye ayrılırken, "bâlâ" aşamasına hepsinin üstünde yer verildi. Ancak, bu rütbeler zamanla devlet hizmetinde çalışmayanlara ya da memurluktan ayrılmış olanlara verilmeye ve isteyenlere de para karşılığında satılmaya başlandı. Mülkiye mensupları alaturka setre, istanbulin, redingot ve fes giyerler, yakalarına da rütbeye göre sırma işletirlerdi. Ayrıca, resmi günlerde ve törenlerde kılıç da kuşanabilirlerdi.

Mülkiye baytar mektebi → VETERİNER FAKÜLTESİ.

Mülkiye mektebi → SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ.

MÜLKİYELİ a. Siyasal bilgiler fakültesi'nde okuyan ya da bu okuldan mezun olmuş kimse. (Eski adı *Mülkiye.*)

MÜLKİYET a. (ar. *mülk* ve *-iyyet*'ten *mülkiyyet*). Bir eşya üzerinde, yasa sınırları içinde, mutlak bir egemenlik yetkisi veren hak: *Bu koca arazinin mülkiyeti tek bir kişiye ait. Özel mülkiyet. Kamu mülkiyeti.* (Bk. *ansikl.* böl. Huk.)

—Huk. *Mülkiyeti muhafaza kaydıyla satış,* → SATIŞ. || *Bireysel* ya da *kişisel mülkiyet,* bir kişinin tek başına sahip olduğu mülkiyet hakkı. (Karşt. ORTAK MÜLKİYET.) || *İştirak halinde mülkiyet* → İŞTİRAK. || *Kamu mülkiyeti,* devlet ya da öteki kamu tüzel kişilerinin eşya üzerindeki mülkiyet hakkı. || *Kat mülkiyeti* → KAT. || *Kuru mülkiyet* ya da *çıplak mülkiyet,* eşya üzerindeki yararlanma (intifa) hakkının başkasına ait olduğu mülkiyet türü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Müşterek mülkiyet* → MÜŞTEREK. || *Ortak mülkiyet,* bir eşya üzerinde birden çok kişinin sahip olduğu mülkiyet hakkı. (Karşt. BİREYSEL MÜLKİYET.) [Ortak mülkiyetin iki biçimi vardır: iştirak halinde mülkiyet ve müşterek mülkiyet.] || *Özel mülkiyet,* özel hukuk kişilerinin bir eşya üzerindeki mülkiyet hakkı. (Karşt. KAMU MÜLKİYETİ.) || *Taşınır mülkiyeti* ya da *menkul mülkiyet,* bir

yerden başka bir yere götürülebilen eşyayla taşınmaz mülkiyetin kapsamına girmeyen ve edinime elverişli olan doğal güçler üzerindeki mülkiyet. (→ TAŞINIR.) || *Taşınmaz mülkiyeti* ya da *gayrimenkul mülkiyeti*, bir yerden başka bir yere götürülemeyen eşya üzerindeki mülkiyet. (→ TAŞINMAZ.)

—ANSİKL. Fels. Antik Yunanistan'da mülkiyet kavramı, felsefenin ilk adımlarını atmasıyla birlikte ortaya çıktı. Aristoteles'e göre *ktesis* (hukuki mülkiyet), köken ve temelini doğada, insanı doğal olarak besleyen toprakta bulunuyordu. Aristoteles şöyle der: "Bir topluluğu oluşturanlar insan ve mülkiyettir. [...]

Thomas More'a göre mülkiyet, bireysel olduğu zaman haksızlığa yol açan ve kaldırılması gereken bir haktır. Şöyle yazar: "Mülkiyetin bireysel bir hak olduğu ve her şeyin parayla ölçüldüğü her yerde adalet ve toplumsal refah hiçbir zaman sağlanamaz, meğerki siz en iyi şeylerin en kötü insanlara düştüğü topluma adil diyesiniz ve yığın sefalet içinde yüzerken kamu servetinin bir avuç gözü doymaz bireye yem olduğu devleti çok mutlu sayasınız. [...] Malları eşitlik ve adaletle dağıtmanın ve insan türünün mutluluğunu sağlamanın tek yolu, mülkiyetin ortadan kaldırılmasıdır" (*Ütopya*, 1).

More'dan sonra sorun, mülkiyetin kökeni bakımından uygar toplumların kurulmasına öngelen doğal bir hak olup olmadığını saptamak sorununa dönüştü. Örneğin Locke ve Pufendorf, böyle düşünüyorlardı. Rousseau'ya göreyse tersine, doğa herkese "kendisini çeken ve erişebileceği her şey üzerinde sınırsız bir hak" veriyordu, öyleki evrensel ama güvenilmez bir hakkın, hukuki olarak güvence altına alınmış ve kalıcı bir hak durumuna dönüşmesi için *toplum sözleşmesi*'ni beklemek gerekiyordu. Rousseau şöyle der: "Bu devretmede ilginç olan şudur ki, topluluk bireylerin mallarını kendi malı olarak kabul etmekle, bireyleri mallarından yoksun bırakmak şöyle dursun, onlara bu malların yasal sahipliğini sağlamaktan, gasbı gerçek bir hak, tasarrufu mülkiyet durumuna dönüştürmekten başka bir şey yapmaz" (*Toplum sözleşmesi* [Du contrat social], 1, 9).

Hegel'e göre mülkiyet, hukukun öznesi olan bireyin, dünyanın belli bir parçası üzerindeki kalımlı sahipliğini adlandırır. Bu bakımdan, biçimleri toplumsal bağlam ve bireylerin kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerle saptanan mülkiyet, somut gerçekliğe sahip bir özgürlüğün koşuludur. Hegel şöyle der: "İdea gibi olmak için kişi, özgürlüğünün dışsal bir alanına sahip olmak zorundadır" (*Grundlinien der Philosophie des Rechts* [Hukuk felsefesinin ilkeleri], 41). "Mülkiyet, insanın her şey üzerindeki sahiplenme hakkıdır" (*ay. ypt.* 44).

Proudhon'a göre mülkiyet, toplumsal yaşamla bağdaşamaz bir doğal haktır. Şöyle yazar: "Kökenbilimsel kanıtına ve hukuksal tanımlarına göre mülkiyet, toplum dışında bir haktır; çünkü eğer herkesin malı toplumsal bir mal olsaydı, koşulların herkes için eşit olacağı ve mülkiyetin bir insanın toplumsal bir mülke en mutlak biçimde sahip olma hakkı olduğunu söylemenin bir çelişki içereceği açıktır. Öyleyse, özgürlük, eşitlik ve güvenlik karşısında ortak olmakla birlikte, mülkiyet karşısında ortak değiliz; buna göre mülkiyet doğal bir hak olmakla birlikte, bu doğal hak hiçbir zaman sosyal değil, antisosyal bir haktır" (*Mülkiyet nedir?* [Qu'est-ce que la propriété?], 2).

Marxçılar özel mülkiyeti, kapitalist üretim biçiminin ifadesi olarak görürler. Özel mülkiyet, onlara göre emekçilerin kapitalizm tarafından sömürülmesinin belirtisidir. Marx ve Engels, mülkiyetin tarihini ana hatlarıyla şöyle anlatıyorlardı: "Mülkiyetin ilk biçimi, kabile mülkiyetidir. [...] Mülkiyetin ikinci biçimi, komün mülkiyeti ve Antikçağ'da rastlanan ve özellikle birçok kabilenin sözleşme ya da fetihle bir tek kentte bir araya gelmesinden doğan devlet mülkiyetidir. [...] Komün mülkiyetine dayanan tüm toplumsal yapı ve onunla birlikte halkın tüm egemenliği, özel mülkiyet geliştiği ölçüde dağılıp çöker" (*Alman ideolojisi*, 7). Ancak marxçılığın asıl üzerinde durduğu, burjuva özel mülkiyetinin eleştirisidir ve genel olarak mülkiyetin değil, burjuva mülkiyetinin ortadan kaldırılmasını isterler.

—Huk. Mülkiyet, eşya üzerinde en geniş yetkiler sağlayan bir haktır. Bir eşya üzerinde mülkiyet hakkı olmak, o eşyaya sahip olmak demektir. Bir eşyaya sahip olan kimse o eşyaya, yasa sınırları içinde, istediği gibi tasarruf edebilir; haksız olarak o eşyaya elkoyan herhangi bir kimseye karşı istihkak davası açabileceği gibi, haksız el atanlara karşı da el atmanın önlenmesi davası açabilir (Türk med. k. md. 618). Mülkiyet hakkı eşya üzerinde hak sahibine şu üç yetkiyi sağlar: eşyayı kullanma, ürünlerinden yararlanma ve onu tüketme. Roma hukukunda *usus, fructus* ve *abusus* olarak adlandırılan bu üç yetki, bir eşya üzerindeki egemenliğin en geniş biçimidir. Mülkiyet hakkı, sahibine geniş yetkiler vermekle birlikte bu yetki tümüyle sınırsız da değildir. Türk hukukunda mülkiyet hakkına getirilen ilk sınırlama, bu hakkı düzenleyen yasa maddesinde yer alır. Mülkiyet hakkı sahibinin yetkilerini belirleyen yasa maddesi, bu yetkilerin yasa dairesinde olacağını da belirtir (Türk med. k. md. 618). Anayasa'ya göre herkes mülkiyet hakkına sahiptir. Ancak, bu hak kamu yararı amacıyla yasayla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz (md. 35). Hakların kapsamına ilişkin olarak Türk med. k.'nun 2. maddesinde yer alan kural mülkiyet hakkı için de geçerlidir. Bu kurala göre herkes, haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken doğruluk (hakkaniyet) kurallarına uymakla yükümlüdür. Yasa bir hakkın başkasına zarar veren kötü kullanımını korumaz. Hakkın kötüye kullanılmasını yasaklayan bu kural, mülkiyet hakkının kullanımında özellikle önem kazanır. Çünkü mülkiyet hakkı, çok geniş yetkiler sağlaması açısından, kötüye kullanılmaya en elverişli olan haktır.

Toprak üzerindeki mülkiyet hakkı, derinlik ve yükseklik bakımından sınırlanmıştır. Toprak üzerindeki mülkiyet hakkının dikey olarak kapsamı, topraktan yararlanma derecesiyle sınırlıdır. Bu durum, toprağın kullanım amacına bağlı olsa da, sınırsız değildir. Taşınmaz mülkiyetinin kapsamını düzenleyen yasa kuralına göre, bir toprağa sahip olmak, onu kullanmada yararlı olacak ölçüde altına ve üstüne de sahip olma sonucunu doğurur (Türk med. k. md. 644). Toprağın altına ve üstüne sahip olmanın sınırı, o toprağı kullanmada yararlanmanın ölçütüdür. Örneğin, bir toprak sahibi kendisine hiçbir yarar sağlamayan, buna karşılık uçakların geçmesine engel olacak olan bir direk dikemez. *Kuru* ya da çıplak mülkiyet, intifa hakkının başkasına ait olduğu bir eşya üzerinde sözkonusu olur. Bu tür mülkiyet hakkı, intifa hakkı sahibinin yetkileriyle sınırlıdır. Mülkiyet hakkı, bu durumda soyut bir hak olarak kalmakta, intifa hakkının sona ermesine kadar, mülkiyet hakkı sahibinin eşya üzerindeki yetkileri kısıtlanmaktadır. (→ İNTİFA.) Bunların dışında da mülkiyet hakkını sınırlayan kamu hukuku ve özel hukuk kuralları vardır. Mülkiyet hakkına sınır koyan en önemli kamu hukuku kuralı, Kamulaştırma k.'nda yer alır. Devlet ya da öteki kamu kuruluşları, kamu yararının bulunduğu durumlarda üzerinde özel mülkiyet hakkı bulunan taşınmazları kamulaştırarak, mülkiyet hakkına son verebilirler. (→ KAMULAŞTIRMA.) Olağanüstü durumlarda devlet, taşınır eşya üzerindeki özel mülkiyete de son verebilir. Ancak mülkiyet hakkına getirilen bu sınırlamalar, daha çok taşınmaz mülkiyetlere ilişkindir. Taşınmazlar üzerindeki mülkiyet hakkının, özel hukuktan doğan öteki başlıca sınırlamaları bu taşınmazlar üzerinde bulunan önalım (şuf'a), iştira ve gerialım (vefa) ve komşu haklarından kaynaklanır (Türk med. k. md. 658, 659, 660, 661...). Mülkiyet hakkının konusu, taşınır ya da taşınmaz eşyadır. Maddi olmayan şeyler üzerinde mülkiyet hakkı bulunamaz. Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar için, "sınai mülkiyet" deyimi kullanılıyorsa da, bu, gerçek anlamda bir mülkiyet değildir. Mülkiyet hakkı ayni bir haktır; yani, eşyaya (maddi bir şeye) ilişkindir. Gerçek anlamdaki mülkiyet hakkıyla maddi olmayan mallar (fikir ve sanat eserleri) üzerindeki hakların ortak yanı, her ikisinin de mutlak hak niteliğinde olmalarıdır.

Bir eşya üzerindeki mülkiyet hakkı onun bütünleyici parçalarını (mütemmim cüzlerini) da kapsar. Bir eşyaya sahip olan kişi, o eşyanın bütünleyici parçasının da sahibi olur (Türk med. k. md. 619). [→ BÜTÜNLEYİCİ* PARÇA.] Doğal ürünler, bir eşyanın belirli zamanlarda ürettiği şeylerdir. Örneğin, bir ineğin sütü, bir ağacın meyvesi doğal ürün sayılır. Bu ürünler, asıl şeyden ayrılıncaya kadar, onun bütünleyici parçasıdırlar. Bir eşyanın sahibi olan kişi, onun doğal ürünlerinin de sahibi olur (Türk med. k. md. 620). Mülkiyet hakkının kapsamı açısından "eklenti"nin durumu bütünleyici parçadan (ve doğal ürünlerden) biraz farklıdır. Bir eşya üzerindeki mülkiyet hakkı, onun bütünleyici parçalarını da zorunlu olarak kapsadığı halde, eklentilerini kapsamayabilir; yani eklenti, eşya üzerindeki mülkiyet hakkının dışında tutulabilir ve ayrı bir hakkın konusu olabilir. Ancak eklentinin asıl eşyadan ayrı tutulması için, bunun açıkça belirtilmesi gerekir. Çünkü yasaya göre, bir eşya üzerinde yapılacak işlemler (tasarruflar), onun ayrık tutulmayan eklentilerini de kapsar (Türk med. k. md. 621). [→ EKLENTİ.]

Mülkiyet hakkının edinilmesi ve yitirilmesinin koşulları, taşınır ve taşınmaz eşyada değişik biçimde düzenlenmiştir. Taşınırlarda mülkiyetin devir yoluyla kazanılması için, eşyanın teslim edilmiş olması gerekir. Bir kimse taşınır bir eşyayı iyiniyetle ve sahip olmak üzere teslim alınca, devreden kişi o eşyanın sahibi olmasa bile, mülkiyeti edinmiş olur (Türk med. k. md. 687). Taşınırlarda mülkiyet hakkının aslen kazanılma yolları, Türk med. k.'na göre şunlardır: ihraz (md. 691), lukata (md. 693 -695), define (md. 696), hukuki tağyir (md. 699), karışma ya da birleşme (md. 700), kazandırıcı zamanaşımı (md. 701). Taşınırlarda mülkiyet hakkının yitirilmesini düzenleyen yasa kuralına göre, eşyanın mülkiyeti, sahibi tarafından bırakılmadıkça ya da başkası tarafından edinilmedikçe, yalnız zilyetliğin yitirilmesiyle ortadan kalkmış olmaz (Türk med. k. md. 702). [→ TAŞINIR.] Taşınmazlarda mülkiyetin aslen kazanılması, tapu siciline kayıtla gerçekleşir. Bununla birlikte işgal, miras, kamulaştırma, cebri icra ya da mahkeme kararıyla taşınmazı alan kişi, tapu siciline kayıttan önce mülkiyet hakkına sahip olur. Ancak kayıt işlemi yapılmadan eşya üzerinde devredici işlemlerde bulunamaz (Türk med. k. md. 633). Taşınmazlarda mülkiyet hakkının aslen kazanılma yolları, Türk med. k.'na göre şunlardır: işgal (md. 635), yeni toprak oluşması (md. 636), kazandırıcı zamanaşımı (md. 638, 639). Taşınmazlarda mülkiyet hakkının yitirilmesini düzenleyen yasa kuralına göre, tapu sicilindeki kaydın silinmesi ya da taşınmazın tümüyle yok olması, mülkiyet hakkını sona erdirir. Kamu yararı için yapılan kamulaştırmada mülkiyet hakkının ne zaman sona ereceği, özel yasayla belirlenir (Türk med. k. md. 643). [→ TAŞINMAZ.] (→ Kayn.)

Mülkiyet nedir? *ya da Hukuk ve yönetim ilkesi üstüne araştırmalar* (Qu'est-ce que la propriété? ou Recherches sur le principe du droit et du gouvernement) [1840], P.-J. Proudhon'un yapıtı. Brissot'

nun 1870'te ortaya atmış olduğu bir formülden alınma şu ünlü cümle ile başlar: "Mülkiyet nedir? —Hırsızlıktır." Yazar, temellükü ve zilyetliği değil, bunların mülk sahibine verdiği çalışmaksızın gelir elde etme hakkını suçlayıp mahkûm eder. Proudhon'a göre, mülkiyet olanaksız bir şeydir, çünkü eşitliğin inkârı demektir.

MÜLKKÖY, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 580 nüf. (1990). İzzettin Keykâvus'un sancaktarı Arslan bin Doğan Bey'in yaptırdığı Türbeli mescidi (XII. yy.), sekizgen külahlı ana mekânı, yarım yıldız biçiminde tepelikli pencereleri, zengin bezemeleriyle (taçkapı, mihrap, mukarnaslı tonoz bingiler) dikkati çeker.

MÜLKLENMEK gçz. f. Mülk olarak almak, onu mülk edinmek.

MÜLKNAME a. (ar. *mülk* ve fars *nāme'* den *mülk-nāme*). Tar. Osmanlı devletinde kamu topraklarının kullanım (tasarruf) hakkının kişiye bırakıldığını belirten ve tapu geçerliğinde olan ferman. (Mülknameler, defteri hakani kayıtları dikkate alınmaksızın dağıtıldığından, devlet topraklarının büyük bölümü bireylerin eline geçti. Ancak, Tanzimat'tan sonra çıkarılan Arazi kanunnamesi uyarınca tüm mülknameler geçersiz sayıldı.)

MÜLLAK çoğl. a. (ar. *mālik*'in çoğl. *müllāk*). *Esk.* Bir şeye sahip olanlar.

MÜLLENHOFF (Karl), alman filolog (Marne, Holstein, 1818 - Berlin 1884). Prusya Bilimler akademisi'nde J. Grimm'in yerini aldı (1864), birçok ortaçağ metni yayımladı. Özellikle *Deutsche Altertumskunde* (Alman eskiçağ bilimi) [1870-1900, 5 cilt] adlı yapıtıyla ün kazandı.

MÜLLER (Johann) → REGIOMONTANUS.

MÜLLER (Gerhard Friedrich), alman tarihçi, gezgin (1705-1783). Sibirya'da araştırma gezileri yaptı. Büyük kuzey araştırma kurulu'nun kara araştırmaları bölümü başkanı oldu (1732-1743). Sibirya dilleriyle ilgilenerek aralarında türkçenin de yer aldığı 30'u aşkın yerel dille ilgili sözlükler düzenledi. *Vocabularium harmonicum'* da, tatarca ve çuvaşça sözcüklere de yer verdi.

MÜLLER (Friedrich), alman şair, ressam ve gravürcü (Bad Kreuznach 1749 - Roma 1825). **Maler Müller** (Ressam Müller) adıyla da bilinen sanatçı, önce manzaralar ve eviçi sahneleri çizdi, ama daha çok şair olarak ünlendi; idillerinde çoban şiirlerine göre daha gerçekçi ve daha popüler bir atmosfer yarattı. Ayrıca oyunlar kaleme aldı (*Faust*, 1778; *Niobe*, 1778; *Golo und Genoveva*, 1775-1781).

MÜLLER (Johannes VON), isviçreli tarihçi (Schaffhausen 1752 - Kassel 1809). Mainz piskoposluğunun kütüphanecisi, Prusya vakanüvisi (1804) ve Westfalen krallığı'nın Başbakanı (1807-08); almanca tarih yapıtları yayımladı (*Geschichten Schweizerischer Eidgenossenschaft* [İsviçre konfederasyonu'nun tarihi], 1786 -1808).

MÜLLER (Wenzel), avusturyalı besteci (Türnau, günümüzde Městečko Trnávka, 1767 - Baden, Viyana yakınında, 1835). Dittersdorf'un öğrencisi. 1786-1830 arasında (Prag'da geçirdiği 1807-1813 dönemi dışında) Viyana'daki Leopoldstadt tiyatrosu'nu yönetti. Singspiel türüne yakın birçok lirik yapıt besteledi (*Kaspar der Fagottist, oder die Zauberzither*, 1791).

MÜLLER (Adam), alman filozof (Berlin 1779 - Viyana 1829). Schlegel kardeşler ve beli başlı romantiklerle birleşerek katolikliği benimsedi. Dresden'de oturdu, ardından 1813'te avusturya hükümetinin hizmetine geçti. Makaleleri, konferansları ve özellikle *Lehre vom Gegensatz* (Karşıtlığın öğretisi) [1804] adlı yapıtıyla, romantik siyasal düşünceleri etkiledi. Devleti, bir ulusun tüm maddi ve manevi zenginliklerinin toplamı olarak tanımladı ve Aydınlanma felsefesinin bireyciliğine karşı çıktı. Ayrıca *Elemente der Staatskunst* (Devlet sanatının öğeleri) [1809] adlı bir kitap daha yazdı.

MÜLLER (İvan), alman klarinetçi (Reval [bugün Tallin], 1786 - Bückeburg 1854). 1800-1807 arasında, Petersburg İmparatorluk oda orkestrası'nda çaldı. Rusya'dan ayrılarak Avrupa'da birçok konser gezisi yaptı. Klarinetin anahtar sayısını on üçe çıkardı ve tahta üflemelere alto klarineti ekledi.

MÜLLER (Wilhelm), alman şair, **Griechen-Müller** denir (Dessau 1794 - *ay. y.* 1827). Folklordan yararlanarak pek çok lied yazdı; bunlardan *Die Schöne Müllerin*'i Schubert bestelemiştir. *Griechenlieder*'deyse (1821-1824) Türkler'e karşı ayaklanan Yunanlılar'ı konu aldı.

MÜLLER (Karl Otfried), alman tarihçi (Brieg, Silezya, 1797 - Atina 1840). Dorlar'ın istilasının yunan tarihindeki belirleyici rolü üzerine bugün çürütülmüş bulunan bir sav ortaya attı; bu konuda *Die Dorier* (Dorlar) [1824] adlı bir yapıt yazdı.

MÜLLER (Johannes Peter), alman fizyoloji uzmanı (Koblenz 1801 - Berlin 1858). Bonn'da (1826), sonra da Berlin'de (1833) profesörlük yaptı. Berlin Üniversitesi'nde rektör oldu. Sinir fizyolojisi alanında uzmanlaştı, duyumun sinirlerin uyarılmasına değil, yalnızca duyu organının yapısına bağımlı olduğunu ortaya koydu.

Müller hücresi, omurgalılarda sinirsel retinada bulunan ve retina karıncığından camsı cisme uzanan nevroglia hücresi. (Çekirdek çevresi bir tanecikler tabakası içinde yer alır.)

Müller kanalı. Embriyol. Memelilerde sölom endotelyumunun invajinasyonu ile oluşmuş embriyonsal organ. Müller kanalları bir nefrostom görünümündedir; buradan başlayan bir hücre kordonu önden arkaya doğru ilerleyerek dışkılığa yönelir. Bu kanallar üro-jenital sinüsün sırt yüzünde, Wolff kanallarının ağızlarının arasına bağlanır. Dişide Müller kanalları gelişmeye devam eder; üst kısımlarından fallop boruları ile infundubulumlar ve alt kısımlarından, genellikle dölyatağı ile dölyolunu veren tek bir kanal meydana gelir. Erkekte, Müller kanalları körelir ve yerinde tek kalıntı olarak prostat tulumcuğu kalır.

Müller yasası, Johannes Peter Müller tarafından ortaya atılan ve her urun ya normal organizmada analoğu bulunan bir dokudan, ya onun embriyonsal gelişiminden, ya da tam gelişmiş halinden oluştuğunu varsayan yasa.

MÜLLER (Fritz), alman doğabilimci (Windischholzhausen, Erfurt yakınında, 1821 - Blumenau, Brezilya, 1897). Evrim üzerine çalışmaları, Darwin kuramının Avrupa'da yayılmasına katkıda bulundu. Adını taşıyan büyük biyogenetik yasasını getirdi: "Bireyoluş, ya da bireyin gelişmesi, soyoluşun (filogeni), yani bireyin bağlı olduğu türün evrimi boyunca geçirdiği gelişmenin kısa ve hızlı bir tekrarı niteliğindedir".

MÜLLER (Friedrich Max), alman dilbilimci, doğubilimci ve mitoloji uzmanı (Dessau 1823 - Oxford 1900), Leipzig ve Berlin (F. Bopp'un öğrencisi oldu) üniversitelerinde öğrenim gördü, 1845'te Paris'te E. Burnouf'un sanskritçe derslerini izledi. Burneouf'un etkisiyle *Avesta*'yı incelemeye ve *Rigveda-Samhita*'yı yayımlamaya karar verdi ve bu çalışmayı 1849-1874 arasında bitirdi (6 cilt). 1850'de Oxford'da profesör oldu. Dilbilimde (*Lectures on the science of Language* [Dil bilimi üstüne dersler, 1861-1864]), din ve mitoloji incelemelerinde birçok konuyu herkesin anlayabileceği bir biçimde yazdı. En önemli yapıtı, dinler tarihi ve karşılaştırmalı mitoloji konusunda temel kaynak olan *The Sacred Books of the East* (Doğu'nun kutsal kitapları) [1879'dan 1910'a dek 51 cilt] adlı dev dizinin yayımıdır.

MÜLLER (Ferdinand VON), alman botanikçi (Rostock 1825 - Melbourne 1896). Güney Avustralya'yı keşfetti ve çok sayıda yeni bitki topladı. Okaliptüsü akdeniz iklimine alıştırdı. En önemli yapıtları şunlardır: *Plants indigenous to the Colony of Victoria* (Victoria sömürgesinde yerli bitkiler) [1860-1865], *Flora Australiana*, Bentham ile birlikte (Avustralya florası) [1863 -1870], *Eucalyptographia* (Okaliptüs üstüne bilgiler) [1879-1882], *Iconography of Australian Species of Acacia and Cognate Genera* (Avustralya'da akasya ve benzeri türlerin ikonografisi) [1887-1888], vb.

MÜLLER (Eduard), isviçreli devlet adamı (Dresden 1848 - Bern 1919). Radikal siyasetçi, Millet meclisi üyesi (1884), Bern burgmeister'i (1888), Federal meclis üyesi (1895), Adalet bakanı (1895-1897); medeni hukuku birleştirmeye çalıştı; Savaş bakanlığı yaptı (1897-1911), orduyu düzene soktuktan sonra yeniden Adalet bakanlığına döndü (1912-1919). Üç kez Helvetia konfederasyonu'nun başkanlığına seçildi (1899, 1907, 1913).

Wicky-Berne

Eduard **Müller**

MÜLLER (Karl Hermann Gustav), alman gökbilimci (Schweidnitz, Silezya, 1851 - Potsdam 1925). Astrofiziğin öncülerindendir, Güneş tayfçekimi ve gök ışıkölçümüyle ilgilendi; bu çalışmalarını kapsayan klasik bir inceleme kitabıyla (*Die Photometrie der Gestirne* [1897]), 14 000'den çok yıldızın kadirini gösteren bir yıldız kataloğu yazdı (1909).

MÜLLER (Friedrich Wilhelm Karl), alman dilbilimci, türkolog (Frankfurt 1863 - Berlin 1930). Friedrich Wilhelm üniversitesi'nde öğrenim görerek doğu dillerini öğrendi. Museum für Völkerkunde'de görev aldı (1887); bu kuruluşun müdürlüğüne getirildi (1906). Uzakdoğu uygarlıkları ve dilleriyle ilgili çalışmalar yaptı. Samoa metinlerini yayımladı. Çinhindi ve Turfan'da arkeolojik araştırmalarda bulundu. Uygurca metinler üzerinde çalıştı: *Uigurica, I-III* (1908-1922).

MÜLLER (Hermann), alman siyaset adamı (Mannheim 1876 - Berlin 1931), sosyalist *Görlitzer Volkszeitung* gazetesinin yönetmenliğini (1899-1906), Sosyal demokrat parti yönetim komitesi başkanlığını (1906) yaptı, milletvekili seçildi (1916), işçilerin ve askerlerin merkez komite üyeliğine (kasım 1918), Bauer hükümetinde Dışişleri bakanlığına getirildi (21 haziran 1919), katolik Bell ile birlikte Versailles antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı (28 haziran). Kapp darbesinden sonra şansölye olduysa da (mart-haziran 1920), seçimlerden sonra çekildi. Yeniden şansölyeliğe getirilince (haziran 1928 - mart 1930), Stresemann'ın ağır bastığı bir koalisyon hükümeti kurdu; Young planını onaylattı, ancak finansman için gerekli ödenekleri sağlayamadı.

MÜLLER (Paul Hermann), isviçreli biyokimyacı (Olten 1899 - Basel 1965). Böcek öldüren çeşitli ilaçları, özellikle de D.D.T.'yi hazırladı ve bu buluşuyla 1948 Nobel tıp ödülü'nü kazandı.

MÜLLER (Robert), isviçreli heykelci (Zürich 1920). Önceleri dikenli ve köşeli biçimleriyle (dövme demir ya da kaynak) anlatımcı olan heykelcilik anlayışı 60'lı yıllarda daha sade ve yoğun bir estetiğe yöneldi; bir yandan da bronz, tahta, mermer ve polyester gibi değişik malzemeleri aynı yapıt üzerinde çeşitlemeler yaparak bir arada değerlendirdi.

galerie de France

Robert **Müller**
Org
dövme demir ve çarpma, 1966
özel kol.

MÜLLER (Heiner), alman yazar (Eppendorf 1929). Oyunları Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde yasaklandı. *Der Lohndrüker* (1956), 1948-1949 yılları arasında ADC'deki işçi çevresini konu ediniyor, *Horatius* (1969) ya da *Herakles 5* (1966) gibi, Sophokles, Aiskhylos ya da Shakespeare'den alınan öteki oyunlar da

çağdaş dünyaya yerleştiriliyorlardı. *Leben Gundlings Friedrich von Preussen Lessings Schlaf Traum Schrei* (1977'de yayımlandı) ise tersine, Büyük Friedrich döneminde yer alıyordu. Ayrıca hikâyeler ve şiirler yazdı.

MÜLLER (Gerd), alman futbolcu (Nördlingen 1945). Bayern München'de ve milli takımda oynadığı sırada başarılı bir santrfor olduğunu kanıtladı. Almanya liginde beş kez, dünya kupalarında iki kez (1970, 1974) gol kralı oldu ve 70 kez milli formayı giydi.

Müller, AG (Albert), 1936'da Zürich'te kurulan İsviçre yayınevi. Büyük trajlı yapıtlar alanında uzmanlaşmıştır: polisiye romanlar, pratik elkitapları, halka yönelik tıp kitapları, herkesin anlayabileceği düzeyde bilim ve teknik kitapları, yolcular için elkitapları, spor kitapları, gençler için kitaplar vb.

MÜLLER dağları, Borneo'nun orta kesiminde dağ kütlesi, adanın Endonezya'ya bağlı bölümünde, Saravak yakınında; en yüksek noktası 2 000 m'ye yaklaşır. Ekvatora yakın olan ve bu nedenle de bol yağış alan Müller dağları, hepyeşil, sık bir ormanla kaplıdır ve Kapuas, Mahakam gibi ırmakların doğduğu bir su haznesidir.

Müller kapsülü, BOWMANN KAPSÜLÜ'nün eşanlamlısı.

MÜLLER-BLATTAU (Joseph), alman müzikolog (Colmar 1895 - Saarbrücken 1976). 1922'de Königsberg Üniversitesi'nde müzikoloji seminerinin yönetimine getirildi. 1952-1958 arasında Saarbrücken konservatuvarı'nı yönetti. Füg tarihi (1923), alman lied'i (1932), Händel (1933), J.-S. Bach (1935), alman müzik tarihi (1938), Pfitzner (1940), Mozart (1957), Beethoven (1958), Schubert (1959), Wagner (1962) üzerine incelemeler yazdı.

MÜLLER-EMDEN (Karl VON), alman deniz subayı (Hannover 1873 - Blankenburg, Harz, 1923). 1914'te Emden* kruvazörüyle Uzakdoğu'da birçok savaşa katıldı.

Müller-Lyer yanılsaması. Ruhbil. Eşit büyüklükteki iki doğru parçasından iki ucuna ıraksak çizgiler eklenmiş olanın, yakınsak çizgiler eklenmiş olana oranla daha uzun olarak algılanması biçiminde kendini gösteren optik-geometrik yanılsama.

MÜLLER-WIENER (Wolfgang), alman mimar, arkeolog (Friedrichswerth 1923 - İstanbul 1991). Karlsruhe Teknik üniversitesi'nde mimarlık öğrenimi gördü (1947-1951). Darmstadt Teknik üniversitesi'nde ders verdi (1967-1975). İstanbul'da Alman arkeoloji enstitüsü müdürü oldu (1975); bu arada İÜ edebiyat fakültesi arkeoloji bölümü'nde mimarlık tarihi dersleri verdi. Suriye'de Resafe (1952), Yunanistan'da Epidauros (1954) ve Bergama (1955-1959) kazılarına katıldı; Mısır'da Ebu Mena kazılarını yönetti (1963-1967). 1976'dan itibaren Milet kazılarını yönetti, 1988'de emekli oldu. *Bildlexikon zur Topographie İstanbuls* (İstanbul topografyası resimli ansiklopedisi) [1977], İstanbul'un mimarlık tarihi ve topografyasına ilişkin önemli bir yapıttır.

MÜLLNER (Adolf), alman şair (Langendorf, Weissenfels, 1774 - Weissenfels 1829). Piyesler ve polis romanları yazdı, ama daha çok alınyazısına önemli bir yer veren oyunlarıyla *(Schicksalsdramen)* tanındı (*Der 29. Februar,* 1812; *Die Schuld,* 1816).

MÜLSAK sıf. (ar. *mülṣak*). *Esk.* Bir şeye eklenmiş, katılmış.

MÜLTEBİS sıf. (ar. *mültebis*). *Esk.* Başka bir şeye benzeyen, ayırt edilmesi güç olan.

MÜLTECA sıf. (ar. *mülteca*). *Esk.* Sığınılacak yer: *"Vatansız, hânümânsız bir garibim... Mülteca yok mu"* (M. A. Ersoy).

MÜLTECİ sıf. ve a. (ar. *mülteci*). Ülkesini siyasal, dinsel ya da ırksal nedenlerle terk eden ve vatandaşlığını kazanamadan yerleştiği ülkede yerli halkın sahip olduğu statüden yararlanamayan kimse.

◆sıf. *Esk.* İltica eden, sığınan, himaye edilmek isteyen için kullanılır.

—ANSİKL. Uluslarar. huk. Mülteciler sorunu, Birinci Dünya savaşı'ndan ve Türk ulusal kurtuluş savaşı'ndan sonra, toprak değişiklikleri ve ulusçuluk hareketleri (Yunanlılar, Türkler, Ermeniler, Beyaz Ruslar) nedeniyle ortaya çıktı.

Mültecileri, bir diğerini kazanmadan vatandaşlıktan çıkarılan vatansızlar ve İkinci Dünya savaşı'ndan sonra kitleler halinde ülkelerini terk etmeye zorlanan kimseler olarak ayırmak gerekir. Milletler cemiyeti, mülteciler sorunuyla ilgilenmişti (Nansen pasaportu, 1922). 1936'da, Nazi Almanyası'ndan kaçanlara yardım etmek için bir komiserlik kuruldu. 1938'de, Roosevelt'in girişimiyle Évian'da kurulan Mülteciler için hükümetlerarası komite, çok sayıda devleti bir araya getirdi. Sorun, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yaygınlık kazandı. Savaş sırasında kurulan UNRRA, mültecilerin ve yer değiştirmiş kişilerin sorumluluğunu üstlendi. UNRRA'nın yerini alan Mülteciler için uluslararası örgüt, 1947'den 1952'ye dek, vatansızların sayısını sınırlandırmak için, mültecileri siyasi rejimi elverdiği oranda ülkelerine geri göndermek, bulundukları ülkelere yerleştirmek ya da onları kesin olarak kabul etmeye elverişli ülkelere göç ettirmek için çalıştı. BM Genel kurulu, 1950'de BM Mülteciler yüksek komiserliği'ni kurdu; bu örgüt, aşamalı olarak, 1952'de feshedilen Mülteciler için uluslararası örgüt'ün yerini aldı. 25 temmuz 1951 Cenevre sözleşmesi, mültecilerin statüsünü açıklığa kavuşturdu.

Türkiye'nin 29 ağustos 1961 tarih ve 359 sayılı yasa uyarınca onayladığı bu sözleşme çerçevesinde türk hükümetine yardım etmek ve mültecilerin korunmasına ilişkin uluslararası uygulamayı gözetmeye katkıda bulunmak amacıyla 1960'ta Birleşmiş milletler mülteciler yüksek komiserliği Türkiye bürosu kuruldu.

Mülteciler sorunu, Osmanlı devletiyle Rusya ve Avusturya arasında macar ve leh mültecileri yüzünden çıkan anlaşmazlık (1849). Fransa'da krallığın devrilmesi, Cumhuriyet'in ilanı, işçi haklarına ilişkin görüşlerde ortaya atılan yeni düşünce akımlarının tüm Avrupa'ya yayılmasına yol açan 1848 devrimi'nin etkisiyle, avusturya egemenliğine karşı ayaklanarak bağımsız bir cumhuriyet yönetimi kuran Macarlar, ünlü milliyetçi önder Lajos Kossuth'u Cumhurbaşkanı seçtiler. Bu arada, aynı nedenlerle rus yönetimine karşı ayaklanan leh milliyetçileriyle de güçbirliği yaparak, Bem ve Dembiński gibi ünlü leh milliyetçi önderleriyle birlikte, Macaristan'da ortak bir leh-macar ordusu kurdular. Avusturyalılar'la başarıyla savaşan bu ayaklanmacı kuvvetlere karşı imparator Franz-Joseph, çar Nikolay I'den yardım istedi. Bunun üzerine 200 bin kişilik bir orduyla Macaristan'a giren rus generali Paskiyeviç, sayı üstünlüğü sayesinde ardı ardına yenilgiye uğrattığı milliyetçileri, sonunda teslim olmak zorunda bıraktı (1849). Böylece yeniden avusturya egemenliğine giren Macaristan'da imparator Franz-Joseph Macarlar'ı ezerken, bir kez daha rus boyunduruğu altına giren Lehistan'da da çar Nikolay I Lehler'e karşı, benzer bir uygulamaya girişti. Bu iki ülkedeki acımasız baskı rejimi yüzünden birçok macar ve leh milliyetçisi, canlarını kurtarmak için türk topraklarına sığındı. Osmanlı devletinin bu mültecileri insanca bir davranışla kabul etmesi, Batı ülkelerinde, özellikle Fransa ve İngiltere'de çok olumlu etkiler uyandırırken, avusturya ve rus yönetimleri bu mültecilerin hükümdarlarına karşı çıkan asiler olmalarından ötürü geri verilmelerini istedi. Babıâli'nin bu istekleri şiddetle reddetmesi (17 eylül 1849), Avusturya ile Rusya dışında tüm Avrupa ülkelerinin onayıyla karşılandı. Mülteciler sorununa ilişkin türk görüşü, Hariciye nazırı Âli Paşa'nın verdiği notada (22 kasım), çok sağlam temellere dayalı olarak açıklandı. Üç devlet arasında sürüp giden nota alışverişi, sonunda rus elçisi Titov'un da katılmasıyla sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın konağında toplanan konferansta türk tezinin benimsenmesiyle sonuçlandı (25 aralık 1849). Verilen karar gereğince mültecilerin rus sınırından uzak olmaları için Halep'e gönderilmeleri kabul edildiyse de, bir süre sonra bu zorunluluk da kaldırıldı. Böylece çoğu müslümanlaşıp osmanlı uyruğuna giren mültecilerin bir bölümü, ordu hizmetine girerek zamanla üst rütbelere kadar yükseldi.

MÜLTECİYAN çoğl. a. (ar. *mülteci*'nin fars. çoğl. *mülteciyān*). *Esk.* Mülteciler, bir ülkeye sığınanlar.

MÜLTEF, -ffi sıf. (ar. *mülteff*). *Esk.* Birbirine sarılı olan, sarmaşmış.

MÜLTEFET sıf. (ar. *mültefet*). *Esk.* **1.** Kendisine iltifat edilen, güler yüz gösterilen. **—2.** Önem verilen, önemsenen.

MÜLTEFİT, -ti sıf. (ar. *mültefit*). **1.** İltifat eden, güler yüz gösteren. **—2.** *Esk.* Önem veren, dikkate alan, önemseyen.

MÜLTEHİ sıf. (ar. *mültehi*). *Esk.* Sakalı çıkmış genç.

MÜLTEHİB sıf. (ar. *mültehib*). *Esk.* Alevlenmiş, alevli.

—Esk. tıp. İltihaplanmış, iltihaplı.

MÜLTEHİF sıf. (ar. *iltihāf*'tan *mültehif*). *Esk.* **1.** Alevli, tutuşmuş. **—2.** Kederli, üzgün.

MÜLTEHİF sıf. (ar. *liḥāf*'tan *mülteḥif*). *Esk.* Yorgan vb. şeye sarılmış, bürünmüş.

MÜLTEHİK sıf. (ar. *mültehik*). *Esk.* Bir şeye katılmış, eklenmiş.

MÜLTEİM sıf. (ar. *mülte'im*). Esk. tıp. Kapanan, iyileşen yara için kullanılır.

MÜLTEKA a. (ar. *mülteḳā*). *Esk.* Kavuşma, buluşma yeri.

—Esk. biyol. *Mülteka-yı sadef,* kıkırdakların birleştiği nokta, mafsal.

—Esk. coğ. *Mülteka-l-ebhur,* denizlerin birbirine karıştığı nokta. ‖ *Mülteka-i enhar,* nehirlerin kavşağı.

—İsl. huk. *Mültekayı nesep,* iki ya da daha çok kişinin neseplerinin birleştiği kişi. (İki kardeşin çocuklarının dedesi mültekayı neseptir; yani torunlar dedelerinde neseplerini birleştirirler.)

MÜLTEKİ sıf. (ar. *mülteḳi*). *Esk.* Birleşen, kavuşan.

MÜLTEKİM sıf. (ar. *mülteḳim*). Esk. Yutan, boğazına indiren.

MÜLTEKİT sıf. (ar. *mülteḳit*). *Esk.* Yerden toplayan, alan.

—İsl. huk. Lukata*'yı bulup alan kişi.

MÜLTEMES sıf. (ar. *mültemes*). *Esk.* Kayırılan, arka çıkılan, iltimaslı: *"Yok ondan özge âşıka âlemde mültemes"* (Fuzuli, XVI. yy.).

MÜLTEMİ sıf. (ar. *mültemi*). *Esk.* Parlayan, parlak.

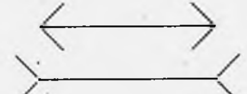
MÜLTEMİS sıf. (ar. *mültemis*). *Esk.* İltimas eden, kayıran.

MÜLTESIK sıf. (ar. *mülteṣıḳ*). *Esk.* **1.** Bir yere bitişik olan, yapışık. **—2.** Birbirine bağlanmış, bağlı.

—Esk. zool. *Mültesık-ül-esba,* iki parmağı bitişik olan kuşlar.

MÜLTEVİ sıf. (ar. *mültevi*). *Esk.* Sarılmış, bükülmüş, eğri büğrü.

MÜLTEZEM sıf. (ar. *mültezem*). *Esk.* Ge-

Müller-Lyer yanılsaması

rekli sayılan, gerçekleşmesi istenen.

MÜLTEZİM a. (ar. *mültezim*). İkt. tar. Osmanlı devletinde iltizama verilen vergi kaynaklarının vergilerini götürü bir bedel karşılığında toplayan kimse, kesenekçi. (→ İLTİZAM, MUKATAA.)

◆ sıf. Bir şey ya da kimseye taraftar olan, onu gerekli sayan.

MÜLTEZİMLİK a. (ar. *mültezim*'den). *Esk.* Mültezimin yaptığı iş, kesenekçilik.

MÜLTİ-, lat. *multi*, çok sayıda, birçok'tan; birçok sözcüğün bileşimine girer.

MÜLTİJENİK sıf. (fr. *multigénique*). Genet. Birçok gen tarafından kodlanan karaktere denir.

MÜLTİMETRE a. (fr. *multimètre*'den). Elekt. AVOMETRE'nin eşanlamlısı.

MÜLTİMİLYARDER sıf. ve a. (fr. *multimilliardaire*). Birçok kez milyarder olan kimse için kullanılır.

MÜLTİMİLYONER sıf. ve a. (fr. *multimillionnaire*). Birçok kez milyoner olan kimse için kullanılır.

MÜLTİMOD sıf. (fr. *multimode*). Fiz. → ÇOKKİPLİ.

MÜLTİMODAL sıf. (fr. *multimodal*). Uluslararası ticarette, bir asli taşımacının yönetimi altında ve genellikle, konteynerler içine konulmuş olarak yapılan mal taşımacılığına denir.

MÜLTİNEVRİT a. (fr. *multinévrite*). Nörol. Birçok sinir gövdesini art arda ve bakışımsız olarak saran, çevresel nöropati. (Bunun sonucunda kemik-kiriş reflekslerinin yok olması ve amiyotrofi ile birlikte gevşek felç, hasta sinirin bulunduğu yere göre öznel ve nesnel duygu bozuklukları ve sempatik sinir aksaklıkları ortaya çıkar.)

—ANSİKL. Mültinevritlere birçok hastalıkta rastlanır: düğümlü periarterit ve şeker hastalığı, nadiren aralıklı akut porfiri, birincil yaygın amiloidoz, kötücül kan hastalıkları ve kanserler, başta cüzam olmak üzere bazı bulaşıcı hastalıklar, barbitürat ve karbonmonoksit zehirlenmeleri, seroterapi, hipertrofili Déjerine ve Sottas nevriti.

MÜLTİPLEKS sıf. (lat. *multiplex*, çoklu' dan). Telekom. İçinde bir çoğullamanın gerçekleştirildiği ya da kullanıldığı bir donanım, bir işletim ya da bir işaret için kullanılır. (Eşanl. ÇOKKANALLI.)

◆ a. Fotogram. Optik izdüşüm yöntemiyle devingen yatay bir ekran üstünde, cama aktarılmış iki hava fotoğrafının benzeşik noktalarından arazinin indirgenmiş plastik bir görüntüsünü yeniden oluşturmaya yarayan fotogrametrik yöneltme aygıtı. (Engebenin gözlemi anaglifler yöntemiyle gerçekleştirilir. Bu aygıt, artık yalnızca eğitimde kullanılmaktadır.)

MÜLTİPLEKSÖR a. (fr. *multiplexeur*). Bilş. ve Telekom. ÇOĞULLAYICI'nın eşanlamlısı.

MÜLTİVİBRATÖR a. (fr. *multivibrateur*). Elektron. İKİLİDEVRE'nin eşanlamlısı.

MÜLTİVİZYON a. (fr. *multivision*). Çok sayıda ekran üstünde aynı anda ya da art arda gösterim yapmaya dayanan görsel -işitsel gösteri.

MÜLUK çoğl. a. (ar. *melik*'in çoğl. *mülūk*). *Esk.* Hükümdarlar, melikler, padişahlar: *Melik-ül-müluk* (padişahların padişahı).
—Esk. gökbil. *Müluk-ı selase*, Elcebbar burcundaki üç yıldızın ortak adı.

MÜLUKÂNE be. (ar. *mülūk* ve fars. *-āne*'den *mülūkāne*). *Esk.* Hükümdara yakışacak biçimde.

MÜLUKİ sıf. (ar. *mülūk* ve *-ī*'den *mülūkī*). *Esk.* Padişaha ait, padişahla ilgili.

MÜLZEM sıf. (ar. *mülzem*). *Esk.* **1.** Karşısındaki tarafından susturulan, susmaya mecbur edilen. **—2.** Gerekli görülen, gerekli: *"Bu bahisde erbâb-ı hikem mülzemimizdir"* (Nedim, XVIII. yy.).

MÜLZİM sıf. (ar. *mülzim*). *Esk.* **1.** Karşısındakini bir konuda susturan, cevap veremez duruma getiren: *"İndinde senin değilse lâzım/Elzem sayılır bu nutk-ı mülzim"* (A. H. Tarhan). **—2.** Gerektiren, gereken.

MÜLZİME a. (ar. *milzeme*'den). *Esk.* Masa üstündeki kâğıtların uçmaması için üzerlerine konulan taş ya da madenden ağırlık.

MÜMACEDE a. (ar. *mümācede*). *Esk.* Övünme.

MÜMAHHAS sıf. (ar. *mümahhas*). *Esk.* Denenmiş, sınanmış.

MÜMANAAT a. (ar. *mümanaʿat*). *Esk.* **1.** Engelleme, karşı koyma. **—2.** *Mümanaat etmek, göstermek*, karşı koymak, engellemek: *"Geri dönmek niyetinde değiller, size mümânaat etseler gerektir"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—3.** *Mümanaata uğramak*, bir engelle, karşı koymayla karşılaşmak: *"Açıldıkça, genişlemek istedikçe mümanaata uğruyordu"* (Ahmet Rasim).

MÜMARAT a. (ar. *mümārāt*). *Esk.* Mücadele, çekişme, tartışma.

MÜMARESE a. (ar. *mümarese*). *Esk.* Bir iş ya da sanata yatkınlık, hüner ve ustalık sahibi olma, maharet.

MÜMAS, -ssı sıf. (ar. *mümāss*). *Esk.* Dokunan, değen, temas eden.

◆ a. Esk. mat. Teğet. ‖ Tanjant.

MÜMASELET a. (ar. *mümāselet*). *Esk.* Benzeyiş, benzeme.
—Esk. mat. Benzeşiklik.

MÜMASİL sıf. (ar. *mümāsil*). *Esk.* Benzeyen, bir şeyi andıran: *"...buna mümâsil bir şeye tesadüf ediyoruz"* (F. Köprülü).
—Esk. mat. Benzeşik.

MÜMAŞAT, -tı a. (ar. *mümāşat*). *Esk.* **1.** Birlikte gitme, yoldaşlık etme. **—2.** Bir şeye, bir düşünceye katılmış gibi görünme, uyma: *"İhtilâf-ı hâdis olmamak için mümâşât kabilinden idi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—3.** *Mümaşat etmek*, onaylarmış gibi görünmek, uymak: *"Lakin bu misilli hususlarda çaresiz ona mümaşat eylerdi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜMATALE a. (ar. *mümātale*). *Esk.* **1.** Bir işi, sözü ya da borcu erteleme, savsaklama. **—2.** *Mümatale etmek*, ertelemek, savsaklamak: *"On bin kesenin te'diyesinde mümâtale etmesi hakkında âriz olan şübhâtı te'yid eylemiştir"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜMAZAHA a. (ar. *mümāzaha*). *Esk.* Şakalaşma.

MÜMAZZAK sıf. (ar. *mümazzak*). *Esk.* Parçalanmış, parça parça edilmiş.

MÜMBİT, -ti sıf. (ar. *münbit*). *Esk.* Bitek, verimli.

MÜMECCED sıf. (ar. *mümecced*). *Esk.* Yüceltilmiş, methedilmiş.

MÜMEHHED sıf. (ar. *mümehhed*). *Esk.* **1.** Serilmiş, yayılmış. **—2.** Düzenlenmiş, düzgün bir biçime getirilmiş.

MÜMEHHİD sıf. (ar. *mümehhid*). *Esk.* **1.** Yayan, seren. **—2.** Düzenleyen, düzgünleştiren.

MÜMELLEK sıf. (ar. *mümellek*). *Esk.* Birine mülk olarak verilmiş şey için kullanılır.

◆ a. İsl. huk. Temlik olunan şey. ‖ *Mümellekün leh*, kendisine bir şey temlik edilen kişi.

MÜMELLİK sıf. (ar. *mümellik*). İsl. huk. Temlik eden kişi.

MÜMERRED sıf. (ar. *mümerred*). *Esk.* Duvarları yüksek ve düz yapı için kullanılır.

MÜMESSEK sıf. (ar. *mümessek*). *Esk.* Güzel kokulu.

MÜMESSEL sıf. (ar. *mümessel*). *Esk.* **1.** Örnek olarak verilmiş ya da söylenmiş. **—2.** Basılmış, basılı.

MÜMESSİL a. (ar. *mümessil*). **1.** Temsilci. **—2.** Sınıfta yoklamayı yapan, düzeni sağlayan, öğrencilerle okul yönetimi arasındaki ilişkiyi sağlayan öğrenci. (*Sınıf mümessili* de denir.) **—3.** Bir firmanın temsilciliğini, satış sorumluluğunu üstlenen kimse ya da şirket. **—4.** *Esk.* Aktör, oyuncu.
—*Esk.* Yayımcı, editör.
—Huk. → TEMSİLCİ. ‖ *Ticari mümessil* → TİCARİ.
—Tıp. *Tıbbi mümessil*, ilaç fabrikaları adına görevli olarak, yeni ilaçlar konusunda bilgi vermek üzere hekimleri ve hastane kuruluşlarını ziyaret eden kişi.
—Tic. Sahipleri ad ve hesabına satılmak üzere kendilerine mal verilen ve sözleşmede belirtilmişse, belirli bir süre sonunda malın satılamayan bölümünü geri veren aracı.

◆ sıf. *Esk.* İki şey arasında uygun yanlar bulan, benzeten.
—Esk. tıp. Sindiren, eriten.

MÜMESSİLLİK a. Temsilcilik.

MÜMEVVEH sıf. (ar. *mümevveh*). *Esk.* **1.** Hayali, hayale dayanan. **—2.** Düzme, uydurma.

MÜMEYYEZ sıf. (ar. *mümeyyez*). *Esk.* Seçilmiş, ayrılmış.

MÜMEYYİZ sıf. (ar. sözc.). *Esk.* İyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırıp seçen.

◆ a. *Esk.* **1.** Okullarda, sınav sorularının hazırlanmasından, notların verilmesine dek bütün değerlendirme çalışmalarına katılan görevli; ayırtman. **—2.** Bir dairede yazılan yazıları düzelten, tamamlayan görevli.
—Eğit. → AYIRTMAN.
—Huk. Temyiz gücüne sahip olan kişi. (Mümeyyiz olmak, medeni hakları kullanmanın koşullarındandır. Mümeyyiz olmayan kişinin eylem ve işlemi hukuki bir sonuç doğurmaz [Türk med. k. md. 15].)

Mümeyyiz, 1869-1870 yıllarında Sıtkı Bey tarafından İstanbul'da yayımlanan biri günlük, öteki haftalık iki gazetenin adı. — Günlük olanın başlığının altında "menafii milliye ve havadisi umumiyeye dair osmanlı gazetesidir" lejandı bulunuyordu. 28 temmuz 1869'dan başlayarak 1 kasım 1870'e değin çıktı. — Haftalık olanıysa, doğrudan doğruya çocuklara yönelik ilk türkçe gazetedir. 3 ekim 1869-19 haziran 1870 tarihleri arasında yayımlanmıştır.

MÜMEYYİZLİK a. Mümeyyizin görevi; ayırtmanlık.

MÜMHİL sıf. (ar. *mümhil*). *Esk.* Süre tanıyan, bir işi belli bir süre için erteleyen, bekleyen.

MÜMİD, -ddi sıf. (ar. *mümidd*). *Esk.* **1.** Bir şeyin oluşmasına yol açan, yardım eden: *"...filhakika iksâr-ı kelam mudill-i ifham ve belki mümidd-i evham olarak..."* (Ebüzziya Tevfik). **—2.** Uzatan, uzatıcı.

MÜMİL, -lli sıf. (ar. *mümill*). *Esk.* Usanç veren, sıkan, bezdiren.

MÜMİN sıf. (ar. *mü'min*). İslam dinine iman etmiş, inanmış kimse için kullanılır.

◆ sıf. ve a. Müslüman.
—ANSİKL. Din. Gerek Kuran'da gerekse öteki kaynaklarda insanlar genellikle inanç bakımından üç bölüme ayrılarak "amentü"de belirtilen inanç ilkelerini benimseyenlere *mümin*, bunlardan birini ya da birkaçını inkâr edenlere *kâfir*, dıştan benimsiyormuş gibi görünmekle birlikte inanmayanlara da *münafık* denilir. İnanç ilkelerini benimsemekle birlikte islam dininin büyük günah saydığı ve açıkça yasakladığı günahları işleyen kişiler, ehl-i sünnet düşüncesine göre mümin sayılırken, hariciler bunları kâfir sayar, mutezile

ise fasık adını verdiği bu kişilerin bu dünyada mümin de kâfir de sayılamayacağını, ahirette ise kâfirlerle birlikte cehennemde sonsuza dek kalacağını savunur. (→ İMAN.)

MÜMİN BİN MUKBİL, türk hekim (XV. yy.). Candaroğulları'na, daha sonra Murat II döneminde Osmanlılar'a hizmet etti. Türkçe tıp kitapları ünlüdür. Candaroğlu İsfendiyar Bey (1392-1440) adına yazdığı *Miftah ün-nur ve hazain üs-sürür* adlı yapıtında anatomi, hijyen ve göz hastalıklarından söz eder. Murat II adına yazdığı (1437) *Zahirei Muradiye*'de ise baştan ayağa doğru hastalıkları anlatır ve özellikle göz hastalıkları üzerinde durur. Çok iyi bir sistematiği olan yapıtın öğretici değeri de yüksektir.

MÜMİN ÇOLAK → ÇOLAK MOLLA.

Mümin suresi, Kuran'ın 40. suresi. 85 ayettir. Mekke'de inmiştir. Adını, Firavun ailesinden mümin bir kişinin niteliklerini belirten 28. ve 45. ayetlerinden alır. Başında Allah'ın adlarından olan "Gafir" sözcüğü geçtiğinden *Gafir suresi* diye de adlandırılır.

Mümin suresinde özellikle iman konusu üzerinde durularak günahları bağışlayan, tövbeleri kabul eden, bununla birlikte cezası da çok şiddetli olan Allah'ın inkârcılara vereceği cezalar anlatılır; geçmişteki bazı peygamberlerin mücadelelerine ve bunların kavimlerinin acı sonlarına ilişkin bilgiler verilir; en büyük güç sahibi Allah'a yönelmek, kulluk etmek ve nimetlerine şükretmek gerektiği ifade edilir.

MÜMİNİN ya da **MÜMİNÛN** çoğl. a. (ar. *mü'min*'in çoğl. *mü'minin, mü'minûn*). *Esk.* İnananlar, iman edenler, müslümanlar.

Müminin suresi, Kuran'ın 20. suresi. 118 ayettir. Mekke'de inmiştir. Adı, ilk ayette geçer.

Sure, müminlerin niteliklerini özetleyen ayetlerle başlar. Buna göre, müminler namazlarını saygıyla kılarlar, boş ve anlamsız söz ve davranışlardan uzak dururlar, zekâtlarını verirler, cinsel yaşamlarında ahlaksızlığa sapmazlar, emanete ve verilen söze saygı duyarlar. Surede daha sonra insanın yaratılışta geçirdiği aşamalar özetlenir. Geçmişteki peygamberlerden Nuh, Musa, Harun ve İsa'nın karşılaştıkları güçlüklerle onlara inanmayanların kötü sonları, Hz. Muhammet'e karşı direnenlerin uğrayacakları yenilgi ve yıkımlar, Allah'ın yüceliği ve gücü, kıyamet günü ve o gün olacaklar anlatılır. 70. ayette gerçeği sevmeyenler eleştirilerek "Eğer gerçek onların keyiflerine bağlı olsaydı gökler ve yer ile buralarda bulunanların düzeni bozulurdu" denilir. Sure, "Tanrım, bağışla, acı. Sen acıyanların en iyisisin" anlamındaki duanın okunmasını öğütleyen ayetle son bulur.

MÜMİNÛN → MÜMİNİN.

MÜMİNZADE HASİP EFENDİ → AHMET HASİP EFENDİ Müminzade.

MÜMİT sıf. (ar. *mümit*). *Esk.* Öldürücü, öldüren.

MÜMKİNAT çoğl. a. (ar. *mümkin*'in çoğl. *mümkinât*). **1.** *Esk.* Olabilir şeyler. **—2.** *Mümkinatı yok,* kesinlikle olmaz.

MÜMKÜN sıf. (ar. *mümkin*). **1.** Olabilir, olanaklı: *Trene zamanında yetişmen artık mümkün değil. Paraya çevrilmesi mümkün bir ceza.* **—2.** *Mümkün mertebe,* olabildiğince, yapılabildiği kadar. ‖ *Mümkünü yok,* imkânsız, olanaksız: *Mümkünü yok, bu akşam gelemem.* ‖ *Ne mümkün* → NE.

◆ be. Olanaklı olarak, olanak içinde: *Bu yıl sınıfını geçmesi mümkün görünmüyor. Böyle bir olasılığı mümkün bulmuyordu.*

MÜMSİHA a. (ar. *mümsiha*). Hat. Hattat ve kâtiplerin, kamış kalemlerinin mürekkebini silmek için kullandıkları genellikle siyah renkli ve yumuşak bez.

MÜMSİK sıf. (ar. *mümsik*). *Esk.* Eli sıkı, cimri, hasis.

MÜMTAZ sıf. (ar. *mümtâz*). *Esk.* **1.** Ayrı tutulmuş, üstün tutulmuş: *"...lisanlarına ve milliyetlerine olan müfrit temayülleriyle de mümtazdırlar"* (F. Köprülü). **—2.** Seçkin: *Bu vatanın mümtaz evlatları.*

MÜMTAZ (Berhurdar bin Mahmut Türkmen), türk asıllı, iranlı yazar (Ferah 1694 - ? 1722). Öğrenimini tamamladıktan sonra Merv'e, oradan da Isfahan'a gitti. Bir süre Herat ve Meşhed'de kaldı. Emir Minuçihr Han bin Karçıgay'ın hizmetinde çalıştı. Bu sırada göçebelerin saldırısına uğradı ve daha önce yazdığı *Mahfilârâ* adlı manzum yapıtının müsveddelerini yitirdi. Belleğinde kalanları daha sonra *Mahbûb ül-kulûb* adıyla yeniden kaleme aldı. Yapıtının son bölümünde bulunan *Zibâ ile Rânâ* adlı hikâyesi halk arasında çok tutuldu.

MÜMTAZ BEY, türk asker (İstanbul 1876 - ? 1941). Harp okulu'nu piyade teğmeni olarak bitirdi (1893). 1897 Osmanlı-Yunan savaşı'na katıldı. Kuleli askeri lisesi ve Fatih askeri rüştiyesi'nde öğretmenlik, müdürlük (1901-1911) yaptı. Binbaşı rütbesiyle Türk-İtalyan savaşı'na (1911-1912), Balkan savaşı'na (1912-1913), Birinci Dünya savaşı'na (1914-1918) katıldı. Kurtuluş savaşı başladığında yarbay rütbesindeyken 57. Tümen komutanlığına atandı (1920-1922). 1923'te Trakya jandarma bölge müfettişi, ardından İstanbul 2 numaralı askeri mahkeme üyesi oldu; emekli edildi (1931). Kurtuluş savaşı'ndaki yararlılıklarından ötürü, TBMM kararıyla, İstiklal madalyası ile ödüllendirildi.

MÜMTAZ EFENDİ (Ebubekir), türk devlet adamı (öl. İstanbul 1870). Divanı hümayun kalemi'nde yetişti. Kaptanıderya divan kâtibi olarak görev yaparken (1839), "Hain" Ahmet Paşa türk donanmasını İskenderiye'ye götürüp asi Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya teslim edince, kaçmayı başardıysa da Sakız'a sürülmekten kurtulamadı (1840). Affedilerek sürgünden döndükten sonra beylikçi vekili (1842), amedci (1845), serasker müsteşarı (1849), Meclisi vâlâ üyesi (1851), maliye müsteşarı (1854), Evkaf nazırı (1861) ve yine aynı yıl Maliye nazırı, ardından da sadaret müsteşarı (1865) oldu. Adliye nazırlığından (1867) getirildiği Mısır kapı kethüdalığı (1869) sırasında öldü.

MÜMTAZ MAHAL → ERCÜMENT BANU.

MÜMTAZİYET a. (ar. *mümtaz* ve *-iyyet*'ten *mümtâziyyet*). *Esk.* Seçkinlik, seçilmişlik.

—Ed. Eski düzyazıda seçkin, soylu sayılan anlatım yolu. (Karşt. İPTİZAL.)

MÜMTAZLIK a. (ar. *mümtaz*'dan). *Esk.* Seçkinlik, seçilmiş, üstün tutulmuş olma.

MÜMTED, -ddi sıf. (ar. *mümtedd*). *Esk.* **1.** Uzayan, devam eden; sürekli. **—2.** *Mümted olmak,* uzamak, sürmek: *"Eyyâm-ı muharebe mümted oldukça..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜMTEHAN sıf. (ar. *mümtehan*). *Esk.* Denenmiş, sınavdan geçmiş.

MÜMTEHİN sıf. (ar. *mümtehin*). *Esk.* Deneyen, sınav yapan.

Mümtehine suresi, Kuran'ın 60. suresi. 13 ayettir, Medine'de inmiştir. "Mümtehine" sözcüğü "sınava çekilen kadın" anlamına gelir. Hudeybiye* anlaşması hükümlerine göre Kureyş'ten müslümanların yanına kaçanlar olursa, müslümanlar bunları Kureyş'e geri vereceklerdi. Bu surenin 10. ayetinde müşriklerden kaçarak müslümanlara sığınan kadınların sınava çekilmeleri, mümin oldukları saptanması durumunda müşriklere geri verilmemesi emredildi ve bu nedenle sureye Mümtehine adı verildi. Surede bundan başka müslümanlara Allah düşmanlarını dost edinmemeleri, putlara tapmakta olan kavminden uzaklaşan İbrahim peygamberin bu davranışının müslümanlar için bir örnek oluşturduğu belirtilir.

MÜMTELİ sıf. (ar. *mümteli*). *Esk.* **1.** Dolu, dolgun. **—2.** Fazlaca yemiş, mide dolgunluğuna uğramış.

MÜMTENİ, -i sıf. (ar. *mümteni'*). *Esk.* **1.** Bir şey yapmaktan çekinen, onu yapmaya razı olmayan. **—2.** Olamayacak, olanaksız: *"Bu sefer her ne kadar mümteni -ül-icrâ bir sefer idiyse de..."* (Ahmet Mithat, XIX. yy.).

—Esk. mant. Olanaksız.

MÜMTESİL sıf. (ar. *mümtesil*). *Esk.* Aldığı emre uyan, yerine getiren.

MÜMTEZİC sıf. (ar. *mümtezic*). *Esk.* **1.** Bir şeye karışmış, onunla iç içe bulunan: *"...İnsan havanın her zerresini bir damla zehir ile mümtezic buluyor"* (Ebüzziya Tevfik). **—2.** Birbirine uyan, uyuşan, uygun. **—3.** Uysal, başkalarıyla iyi geçinen.

MÜMTIR sıf. (ar. *mümtır*). *Esk.* **1.** Yağmur yağdıran anlamında Tanrı'nın sıfatlarından. **—2.** Yağmurlu.

MÜMZA sıf. (ar. *mümzâ*). *Esk.* İmzalanmış, imzalı: *"Yedlerine mümzâ sened olmadıkça..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜMZİ sıf. (ar. *mümzî*). *Esk.* İmzalayan, imza yetkisi olan: *"Senedat-ı ticariyye mümzilerinin edâ-yı deyne iktidârları olmasa banka alacaklarını toplayamaz"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

MÜNAAM sıf. (ar. *müna'am*). *Esk.* Refah içinde olan, refaha ulaşmış, müreffeh.

MÜNACAT, -tı a. (ar. *münâcât*). *Esk.* Tanrı'ya yakarma, Tanrı'ya yakarış.

—Ed. Divan edebiyatında Tanrı'nın yüceliğini dile getiren, ondan yakarışta bulunan şiir. (Münacat, genellikle kaside biçimindedir. Ancak terkibibent, terciibent, gazel, mesnevi vb. biçimlerinde yazılmış olanları da vardır. Divanların, mesnevilerin başında yer alır.)

MÜNADA sıf. (ar. *münadâ'*). *Esk.* Çağrılmış.

—Esk. dilbilg. Önüne ünlem getirilmiş kelime.

MÜNADAT a. (ar. *münadât*). *Esk.* **1.** Yaygara, bağrışma, velvele. **—2.** İlan etme.

MÜNADEME ya da **MÜNADEMET** a. (ar. *münademe, münâdemet*). *Esk.* **1.** Arkadaşlık, nedimlik etme. **—2.** Bir arada bulunarak konuşup, eğlenme.

MÜNADİ a. (ar. *münâdî*). *Esk.* **1.** Kamuya ya da ilgili kimselere duyurulmak istenen şeyi yüksek sesle, bağırarak ilan eden kimse, tellal. **—2.** Müezzin.

MÜNADİL sıf. (ar. *mün'adil*). *Esk.* Doğru yoldan çıkmış, sapmış, yanlış yol tutan.

MÜNADİM a. (ar. *nedim*'den *münadim*). *Esk.* **1.** Arkadaş, dost. **—2.** Bir devlet büyüğünü hoş söz ve hikâyelerle eğlendiren kimse, nedim.

MÜNADİM a. (ar. *'adem*'den *mün'adim*). *Esk.* **1.** Yok olan. **—2.** *Münadim olmak,* yok olmak.

MÜNADİMİN çoğl. a. (ar. *münadim*'in çoğl. *münadimîn*). *Esk.* Büyük bir kimseye mecliste arkadaşlık edenler, eğlenceli hikâyelerle eşlik edenler.

MÜNAFAKA a. (ar. *münâfaka*). *Esk.* Nifakçılık, ikiyüzlülük, münafıklık.

MÜNAFAT a. (ar. *münâfât*). *Esk.* Birbirine zıt olma, karşıtlık.

MÜNAFERET a. (ar. *münaferet*). *Esk.* **1.** Birbirinden nefret etme. **—2.** Başka birini küçümseyerek, onursuz sayarak sevme-

me, küçük görme, iğrenme. **—3.** *Münaferet etmek,* karşılıklı nefret etmek.

MÜNAFESE a. (ar. *münafese*). *Esk.* **1.** Birbirine kin besleme, birini çekememe. **—2.** *Münafese etmek,* karşılıklı kin gütmek, birbirini çekememek, gizli düşmanlık beslemek.

MÜNAFIK sıf. ve a. (ar. *münafaka*'dan *münafık*). **1.** İnsanların arasını bozan, aralarına nifak sokan kimse için kullanılır. **—2.** Hz. Muhammet zamanında müslüman olmadığı halde kendini müslümanmış gibi gösteren kimseler için kullanılırdı.
—ANSİKL. İsl. Münafık deyimi Kuran'da genellikle Hz. Muhammet'e ve islam dinine inanır görünmekle birlikte aslında bu inançtan uzak olan, ayrıca müslümanlara karşı gizlice eylemler tasarlayan ya da bu tür eylemleri el altından destekleyen ikiyüzlüler için kullanılır. Ancak, hadislerde münafık deyiminin kapsamı daha geniş tutulur ve bunların tutum ve davranışları hakkında örnekler verilir. Ünlü bir hadiste, şu üç davranışın münafıkların özelliği olduğu belirtilir: sık sık yalan söylemek, sözünden dönmek, emanete hıyanet etmek. Başka bir hadiste bunlara bir de "anlaşmayı nedensiz bozmak" eklenir. Kuran'ın birçok ayetinde münafıklar Allah düşmanı olarak tanıtılır ve ahrette çok ağır bir azap görecekleri, "ateşin en alt tabakasında bulunacakları" (IV, 145) belirtilir.

MÜNAFIKLIK a. Münafık olma durumu; niteliği; münafık kimsenin davranışı, arabozanlık.

MÜNAFIKUN çoğl. a. (ar. *münafık*'ın çoğl. *münafikūn*). *Esk.* İkiyüzlüler, münafıklar.

Münafıkun suresi, Kuran'ın 63. suresi. 11 ayettir. Medine'de inmiştir. Surenin adı, ilk ayette geçer.
Sure Hz. Muhammet'in peygamber olduğunu kabul ettiklerini söyleyen bazı iki yüzlülerin gerçekte buna inanmadıklarını belirten ayetle başlar. Surede ayrıca münafıkların dış görünüşlerindeki çekiciliğe kanmamak gerektiği, gerçekte onların düşman olduğu, Hz. Peygamber onlar için dua etse bile, Tanrı'nın onları bağışlamayacağı belirtilir.

MÜNAFİ sıf. (ar. *münāfi*). *Esk.* **1.** Aykırı, uymaz, karşıt, muhalif: *"...bir takım münafi erbabı..."* (H. C. Yalçın). **—2.** *Münafi olmak,* uymamak, aykırı gelmek.

MÜNAGGAS sıf. (ar. *münağğaş*). *Esk.* Üzüntülü, kederli, neşesiz.

MÜNAKALAT, -tı çoğl. a. (*münākale*'nin çoğl. *münakalāt*). *Esk.* Ulaştırma, taşıma işleri: *"Şehrin münakalatının merkezi neresi olduğunu bilmek istiyordum"* (Y. K. Beyatlı).

MÜNAKALE a. (ar. *münākale*). *Esk.* **1.** Ulaşım. **—2.** Bir şeyi herhangi bir yerden başka bir yere ulaştırma. **—3.** İçki toplantısında kadehleri elden ele gönderip sunma. **—4.** Sırayla hikâye ya da fıkra anlatma.
—Muhs. Bir tutarı bir hesaptan bir başkasına geçirme.

MÜNAKASA a. (ar. *münākasa*). *Esk.* Eksiltme.

MÜNAKASAT çoğl. a. (ar. *münākasa*'nın çoğl. *münākasāt*). *Esk.* Eksiltmeler.

MÜNAKAŞA a. (ar. *münākaşa*). **1.** Bir konu üzerine yapılan ayrıntılı konuşma; tartışma: *Edebiyat münakaşaları.* **—2.** Sert tartışma: *Aralarında tatsız bir münakaşa çıktı.* **—3.** *Münakaşa etmek, yapmak,* bir konuyu konuşmak; sert bir biçimde tartışmak: *Bir konuyu münakaşa etmek. İki kardeş hiç yoktan münakaşa ettiler.*
—Esk. mat. İrdeleme.

MÜNAKAZA a. (ar. *münākaza*). *Esk.* İki söz arasındaki çelişki, tutarsızlık.

MÜNAKEHE a. (ar. *münākehe*). *Esk.* Nikâhlanma.

MÜNAKIZ sıf. (ar. *münākız*). *Esk.* Birbirini tutmayan, bir öncekine karşıt olan.

MÜNAKİD sıf. (ar. *mün'akid*). *Esk.* **1.** Kurulmuş, toplanmış, oluşturulmuş. **—2.** İki taraf arasında resmen kabul edilmiş, imzalanmış. **—3.** Bağlanmış, bağlı, düğümlenmiş olan.

MÜNAKİS sıf. (ar. *mün'akis*). *Esk.* **1.** Yansıyan, yansımış. **—2.** Tersine dönmüş, tersine çevrilmiş.

MÜNAKKAH sıf. (ar. *münakkah*). *Esk.* **1.** Soyulmuş, ayıklanmış, temizlenmiş. **—2.** En iyi kısmı seçilip alınmış, seçkin. **—3.** Tasarruf amacıyla fazlası kesilip alınmış gider için kullanılır.
—Ed. Fazlalığı olmayan, gereksiz öğelerden arıtılmış söz ya da yazı.

MÜNAKKAŞ sıf. (ar. *münakkaş*). *Esk.* Üzerine nakış işlenmiş, desenle süslenmiş, resimli: *"Dil hanesini eyledi kan ile münakkaş"* (Vasfi, XVI. yy.).
◆ a. Üzeri renkli motiflerle bezenmiş kumaş: *Münakkaş kadife, münakkaş kemha.* (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Osmanlılar döneminde, özellikle ipekli dokumacılığında renkli ipek ipliklerle, motifli olarak dokunan ipekli kumaşlara bu ad verilirdi. Renkli ipek ipliklerin yanı sıra madeni iplikler (sırma, sim, kılaptan vb.) kullanılmışsa *müzehhep,* motifler yalnızca kılaptan sırma ya simle oluşturulmuşsa *altınlı* kumaş denirdi.

MÜNAKKAT, MÜNAKKATA sıf. (ar. *münakkat,* dişl. *münakkata*). *Esk.* Noktalanmış, noktalı.
—Esk. dilbilg. *Huruf-ı münakkata,* noktalı harfler.

MÜNAKKAYAT çoğl. a. (ar. *münakkā*'nın çoğl. *münakkayāt*). *Esk.* Temizlenmiş şeyler.

MÜNAKKIS sıf. (ar. *münakkıs*). *Esk.* Eksilten, azaltan.

MÜNASAFE ya da **MÜNASAFET** a. (ar. *münāsafe, münasafet*). *Esk.* **1.** Yarı yarıya bölüşme. **—2.** İki eşit parçaya ayırma.

MÜNASAHA a. (ar. *münāsaha*). İsl. huk. Mirasın paylaştırılmasından önce mirasçılardan birinin ya da birkaçının ölümüyle bunlara düşen miras payının kendi mirasçılarına geçmesi.

MÜNASAT a. (ar. *münāsāt*). *Esk.* **1.** Unutma. **—2.** *Münasat etmek,* unutmak.

MÜNASEBAT, -tı çoğl. a. (ar. *münāsebet*'in çoğl. *münāsebāt*). *Esk.* Münasebetler, ilişkiler, yakınlıklar.

MÜNASEBET, -ti a. (ar. *münāsebet*). **1.** Topluluklar ya da bireyler arasında karşılıklı bağ; ilişki, alaka: *Onunla münasebeti çoktan kesti. İki ülke arasındaki dostluk münasebetleri.* **—2.** İki ya da daha çok şey arasındaki bağ, yakınlık, ilgi, alaka: *İki olay arasında hiçbir münasebet kurulamıyor.* **—3.** Neden, sebep: *Bunu hangi münasebetle söyledin?* **—4.** Cinsel ilişki. **—5.** *Münasebet almamak,* uygun düşmemek: *Sen konuş, benim konuşmam münasebet almaz.* ‖ *Münasebet kurmak* → İLİŞKİ KURMAK. ‖ *Münasebet düşürmek, getirmek,* sırasını bulmak, yakalamak. ‖ *Münasebeti kesmek,* ilişkiyi sürdürmemek: *O günden sonra onlarla münasebeti kestik.* ‖ *Münasebetiyle,* bir şey nedeniyle, bir şeyden dolayı, bir şey dolayısıyla: *Tadilat münasebetiyle mağazamız kapalıdır.* ‖ *Münasebette bulunmak,* ilişkisi olmak; ilişki kurmak; cinsel ilişkide bulunmak.
—Esk. mat. Bağıntı.

MÜNASEBETLİ sıf. **1.** Bir kimseyle, bir şeyle ilişkili. **—2.** Uygun, yakışık alan. **—3.** *Münasebetli münasebetsiz,* yakışık alsın almasın, yerli yersiz.

MÜNASEBETSİZ sıf. **1.** Uygun olmayan, yakışıksız, yersiz kaçan şey için kullanılır: *Münasebetsiz bir davranışta bulunmak. Münasebetsiz bir söz söylemek.* **—2.** Beklenmeyen bir zamanda ortaya çıkan, uygunsuz şey için kullanılır; aksi, ters: *Ziyaret için bundan münasebetsiz bir zaman bulamazdınız.*
◆ sıf. ve a. Saygısız, yersiz, yakışıksız davranışlarda bulunan kimse için kullanılır: *Ne münasebetsiz bir insan, ona fikrini soran oldu mu. Siz o münasebetsize aldırmayın.*
—ANSİKL. Tar. telm. *Münasebetsiz Mehmet Efendi,* saray görevlilerinden Mehmet Efendi'ye "Münasebetsiz" lakabının takılma nedenini merak eden Mahmut II, bir gün onu huzuruna çağırtarak karşısında süklüm püklüm duran adamı kendisiyle konuşmaya zorlar. Ancak, tam bu sırada Kavalalı Mehmet Ali Paşa ayaklanmasını haber aldığı için onu unutup derin bir düşünceye dalan hükümdara, Mehmet Efendi ansızın, "Padişahım, rahmetli pederiniz zurna çalar mıydı?" diye bir soru yöneltilince, Mahmut II, "Şimdi sana niye Münasebetsiz Mehmet Efendi dediklerini anladım" diyerek adamı yanından kovar. Daha sonra halk arasında da yaygınlaşan bu öyküden kinaye olarak konuyla hiç ilgisi olmayan bir söz edenler için bu deyim kullanılmaya başlanmıştır.

MÜNASEBETSİZLİK a. **1.** Münasebetsiz olma durum. **—2.** Münasebetsiz bir kimsenin bir söz ya da davranışının niteliği. **—3.** Uygunsuz, yakışıksız, saygısızca davranış: *Bu münasebetsizliğin bağışlanacak gibi değil.*

MÜNASEBETTAR sıf. (ar. *münāsebet* ve -*dār*'dan *münāsebetdār*). İlgisi olan, yakın ilgili.

MÜNASİP sıf. (ar. *münāsib*). **1.** Beklentilere, isteklere uyan, onları karşılayan şey ya da kimse için kullanılır: *Kendileri için münasip bir yerde ev arıyor. O, bu görev için münasiptir.* **—2.** Uygun, yakışır, layık: *Kendisine münasip bir eş bulamadı.* **—3.** *Münasip bulmak, görmek,* yerinde bulmak, uygun görmek. ‖ *Münasip düşmek,* uymak, uygun gelmek.

MÜNAŞEDE a. (ar. *münāşede*). *Esk.* Karşılıklı şiir söyleme.

MÜNATIF sıf. (ar. *mün'atıf*). *Esk.* Sapan, bir tarafa yönelen: *"Bursa canibine münatıf eyledik"* (M. F. Köprülü).

MÜNAVEBE a. (ar. *münāvebe*). **1.** İki ya da daha çok şeyin sıra ile değiştirilmesi ya da kendiliğinden değişimi; nöbetleşme, keşikleme, almaş. **—2.** *Münavebe ile,* nöbetleşe, sırayla: *Tatile münavebe ile çıkmak.*
—Tarım. EKİM* NÖBETİ'nin eşanlamlısı.

MÜNAVEBETEN be. (ar. *münāvebe*'den *münāvebeten*). *Esk.* Nöbetleşerek, sırayla.

MÜNAVEHE a. (ar. *münāvehe*). *Esk.* Yüksek sesle ağlama; yas tutma.

MÜNAVELE a. (ar. *münāvele*). *Esk.* Karşılıklı olarak bir şey verme, sunma: *Münavele-i akdah,* kadehleri birbirine sunma.

MÜNAZAA a. (ar. *münāza'a*). *Esk.* **1.** Ağız kavgası, münakaşa, çekişme. **—2.** İki taraf arasındaki düşmanlık, çekişme. **—3.** *Münazaa etmek,* ağız kavgası yapmak, çekişmek.

MÜNAZAALI sıf. (ar. *münāza'a*'dan). *Esk.* İhtilaflı, kavgalı.

MÜNAZARA a. (ar. *münāzara*). **1.** Bir konuda birbirine karşıt görüşlerin ortaya konduğu tartışma. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.**

Divan edebiyatında birbirinin karşıtı iki kavramın, iki öğenin karşılaştırıldığı yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Halk edebiyatında âşıkların, belirlenen bir uyağa göre karşılıklı şiir söyleyerek gerçekleştirdikleri yarışma.

—ANSİKL. Ed. Münazaralarda yaz ile kış, ok ile yay vb. karşı karşıya gelerek kendi üstünlüklerini sıralarlar. Bu karşıt kavram ve öğeler, çoğu kez tasavvuf düşüncesinin sergilenmesi için birer simge olarak kullanılır. Konu, genellikle bir hikâye çerçevesinde işlenir. Bu nitelikteki manzum yapıtlardan bazıları şunlardır: *Münazara-i savm u îd* (oruç ile bayramın münazarası) [İdris-i Bitlisi], *Münazara-i tûti bâ zâğ* (Papağanla karganın münazarası) [Nev'i] vb. Şu yapıtlar da mensur münazaradır: *Münazara-i sultan-ı bahar bâ şehriyâr-ı şitâ* (Bahar ile kışın münazarası) [Lamii], *Münazara-i tîğ ü kalem* (Kılıç ile kalemin münazarası) [Abdi].

MÜNAZIR sıf. (ar. *münâzır*). *Esk.* **1.** Münazara eden, tartışan. **—2.** Paralel.

MÜNAZİ sıf. (ar *münâzi'*). *Esk.* Ağız kavgası yapan, kavgacı.
—İsl. huk. *Münazi ün fih*, uyuşmazlık konusu olan mal ya da hak.

MÜNAZİL sıf. (ar. *mün'azil*). *Esk.* **1.** Görevine son verilmiş. **—2.** Dünyadan elini eteğini çekmiş, inzivaya çekilmiş.

MÜNBAGİ sıf. (ar. *münbaği*). *Esk.* Yakışan, uygun, layık.

MÜNBAİS sıf. (ar. *münba'is*). *Esk.* **1.** Bir nedenden dolayı oluşan, bir şeyden ileri gelen. **—2.** Gönderilmiş, gönderilen.

MÜNBASİT sıf. (ar. *münbasit*). *Esk.* **1.** Açılmış, açık. **—2.** Sıkıntısız, memnun, ferah. **—3.** *Münbasit etmek*, memnun etmek, sevindirmek, neşelendirmek.

MÜNBİT → MÜMBİT.

MÜNCELİ sıf. (ar. *müncelî*). *Esk.* **1.** Parlak, parlayan, ışıklı: *Seyf-i münceli* (parlak kılıç). **—2.** Meydanda, besbelli, ortaya çıkıp görünen.

MÜNCEMİT sıf. (ar. *müncemid*). *Esk.* **1.** Donmuş, donuk: *"Müncemid bir rüzgâr yüzlerine çarptı"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** Buz halinde olan.
—Esk. coğ. *Bahr-i müncemid-i şimali*, Kuzey Buz denizi.

MÜNCER, -rri sıf. (ar. *müncerr*). *Esk.* **1.** Son bulan, sonuçlanan. **—2.** Bir yana doğru çekilip sürüklenen. **—3.** *Müncer olmak*, sonuçlanmak, son bulmak, sonuca varmak: *"Tarh u zaidle bu iş vahdete müncer olsun"* (Neyzen Tevfik).

MÜNCEZİB sıf. (ar. *müncezib*). *Esk.* **1.** Çekilen, bir yere çekilen. **—2.** Tutulmuş, tutkun, gönül vermiş.

MÜNCH-BELLINGHAUSEN (Eligius VON) → HALM (Eligius Friedrich).

MÜNCHEN, Münih'in almanca adı.

MÜNCHEN-GLADBACH, MÖNCHENGLADBACH'ın eski adı.

MÜNCHENSTEIN, İsviçre'de (Basel-Landschaft kantonu) komün, Birse kıyısında; 11 000 nüf.

MÜNCHHAUSEN (Karl Hieronymus, — *baronu*), alman subay (Gut Bodenwerder, Hannover, 1720 - *ay. y.* 1797). Türkler'e karşı rus ordusunda görev aldı (1740-41). Palavralarıyla ün kazandı ve kısa sürede, efsanevi bir kişi durumuna geldi.

MÜNCHHAUSEN (Börries, — *baron* VON), alman şair (Hildesheim 1874 - Windischleuba şatosu, Altenburg yakınında, 1945). Baladları (*Balladen*, 1900) ve şövalyelik şiirleriyle (*Ritterliches Liederbuch*, 1903) tanındı.

MÜNCHINGER (Karl Wilhelm), alman orkestra yöneticisi (Stuttgart 1915 - *ay.y.* 1990). 1945'te Stuttgart'ta kurduğu oda orkestrasıyla birçok konser gezisi düzenledi. Özellikle J.-S. Bach'ın yapıtlarını çaldırdı.

MÜNCİ sıf. (ar. *münci*). *Esk.* Kurtaran, kurtarıcı, kötü bir durumdan ya da tehlikeden esenliğe çıkaran.
—Tar. Mustafa Kemal Paşa'ya (Atatürk) Kurtuluş savaşı'ndan sonra verilen unvanlardan biri.

MÜNCİYE, Mülk* suresinin öteki adı.

MÜNCİZ sıf. (ar. *münciz*). *Esk.* Sözünde duran, verdiği sözü tutan.

MÜNDEFİ sıf. (ar. *mündefi'*).*Esk.* **1.** Savuşturulmuş, geçirilmiş, atlatılmış, defedilmiş. **—2.** *Mündefi olmak*, savuşturulmak, atlatılmak, defedilmek.

MÜNDEFİAT çoğl. a. (ar. *mündefi'*'nin çoğl. *mündefi'ât*). *Esk.* Atlatılmış, geçiştirilmiş savaş, hastalık, felaket gibi şeyler.
—Esk. tıp. Yaralardan akan irin, cerahat vb. şeyler.

MÜNDEMİÇ sıf. (ar. *mündemic*). *Esk.* Bir şeyin içinde var olan, saklı: *"Bu satırlarda mündemiç emel bir taraftan bütün türk ve islam efkâr-ı umûmiyesini bir noktada birleştirmiyor mu?"* (Y. K. Beyatlı).
—Fels. → İÇKİN.

MÜNDEN, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaleti'nde yerleşme, Werra ile Fulda'nın birleştiği yerde; 28 000 nüf. Dönüştürme metalürjisi.

MÜNDERİCAT ya da **MÜNDERECAT, -tı** çoğl. a. (ar. *münderic*'in çoğl. *mündericât*). *Esk.* Bir kitap, dergi, gazete vb.'nin içinde bulunanlar, içindekiler: *"Münderecatı üç kısma münkasem olup birisi lugatdır ki bunda türkçe kelimeler mevzuların zümrelerine göre..."* (F. Köprülü).

MÜNDERİÇ sıf. (ar. *münderic*). *Esk.* Bir şeyin içinde yer alan, bulunan.

MÜNDERİS sıf. (ar. *münderis*). *Esk.* Çökmüş, yıkılmış, izi kalmamış.

MÜNDİGEK, Afganistan'da IV. binyıl'ın başından II. binyıl'a kadar ikamet edilmiş arkeolojik yerleşim alanı. Mündigek bazı Orta Asya, İran ve İndus uygarlıklarıyla benzerlikler gösterir. Bölge dört büyük dönemden geçmiştir: I. çeşitli çömlekçilik örnekleri ve pişmiş topraktan yapılmış heykelcikler; II. sağlam evler ve daha az yaygın çömlekçilik; III. yapılar, mezarlıklar, bronz ve bakır işçiliği, çömlekçilik; IV. kentleşmenin başlaması, saraylar, çoğunlukla hayvan ve bitki süslemeli çanak çömlekçilik.

MÜNEBBİH sıf. (ar. *münebbih*). *Esk.* **1.** Uykudan kaldıran, uyandıran. **—2.** Gafleti, dalgınlığı yok eden, uyaran.
—Esk. tıp. Uyuşukluğu gideren, uyarıcı.
◆ a. **1.** Çalar saatlerde bulunan zil. **—2.** Çalar saat.

MÜNEBBİHAT çoğl. a. (ar. *münebbih*' in çoğl. *münebbihat*). Esk. tıp. Uyarıcı ilaçlar.

MÜNEBBİHE sıf. (ar. *münebbih*'in dişl. *münebbihe*). *Esk.* Uyarıcı: *Edviye-i münebbihe* (uyarıcı ilaçlar).

MÜNECCİ sıf. (ar. *münecci*). *Esk.* Kurtaran, kurtarıcı.

MÜNECCİM a. (ar. *müneccim*). **1.** Yıldızların durumu ve devinimlerinden çıkardığı anlamlara dayanarak fal bakan kimse; astrolog. (Bk. *ansikl.* böl. Folk.) **—2.** *Esk.* Astronomiyle uğraşan kimse; astronom.
—Din. Medler'de ve Persler'de astroloji bilgini ve zerdüşt dini rahibi. (Sasaniler döneminde bu görev, bölümlere ayrıldı: alelade müneccimin [iran dillerinde *mog*] yanı sıra "müneccim kişiler" [*mogmard*] ve bunların üstünde de "baş müneccimler" [*mubed*] bulunuyordu.) || *Müneccim krallar*, bir yıldızın rehberliğinde Beytüllahim'e gelerek İsa'nın önünde secde eden doğulu bilgeler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Din. • *Müneccim krallar.* Müneccim krallar'ın ziyareti olayı yalnızca aziz Matta'nın İncili'nde (II, 142) anlatılır. İncil metninde, bu esrarlı kişilerin ne üç tane, ne de kral olduklarına ilişkin herhangi bir kayıt yoktur. Ancak daha sonraki gelenek, muhtemelen getirdikleri armağanların (altın, günlük ve mür) sayısına bakarak bunları Arabistan'dan gelen üç kral yapmıştır. Bunların adları (Gaspar, Melkon, Baltazar) IX. yy.'da ortaya çıktı. XII. yy.'da, Müneccim krallar'ın kalıntıları, Doğu'dan Milano'ya, oradan da Köln'e taşındı. Burada hâlâ saygıyla muhafaza edilmektedir.

Tarihçiler, İncil'in yukarıda anılan bölümünü, İsa'nın mesihlik haklarının evrenselliğini ("kavimlerin ışığı" [LUKA, IV, 30-32]) kanıtlamak amacını taşıyan midraş tipi bir anlatı olarak görürler.

—Folk. Müneccimler, gökyüzünü gözlemleyerek yıldızların, Ay ve Güneş'in hareketlerini izler, bunlardan olabilecek doğa olaylarına ve insanların geleceğine ilişkin anlamlar çıkarırlardı. Eski İran, Mısır, Hindistan, Roma, Yunanistan, Fenike, Anadolu ve Babil'de müneccimlik çok yaygındı. Müneccimler doğa olaylarını gözlemleyen bir bilim adamı olma yanında doğaüstü güçleri olan, gaipten ve gelecekten haber veren birer falcı niteliği de kazanmışlardı. Bazı devletlerde müneccim, resmi görevi olan bir kişiydi. İslam ülkelerinin birçoğunda sarayda hem gözlemler yapan, hem de falcılıkla uğraşan müneccimler bulunurdu. Müneccimler devlet yönetiminde etkin bir role sahipti. Bazı önemli görüşmeler, anlaşmalar, atamalar, savaşlar onların uygun gördüğü zaman ve saatte yapılırdı.

—İkonog. Müneccim krallar'ın sayısı Roma'da, San Pietro e Marcellino kilisesi' nin mezarlığındaki freskte yalnızca iki iken, Santa Maria Maggiore'nin mozaiklerinde ve Ravenna'daki S. Apollinare Nuovo kilisesi'nde bunlar, phrygia külahı giymiş üç kişi olarak gösterildiler. XII. yy.'dan itibaren farklılaştıkları görüldü ve krallık alametleriyle donatıldılar. Gaspar delikanlı olarak canlandırılır, Melkon olgun yaşta, Baltazar yaşlı bir adamdır. XV. yy.'da Nuh' un oğullarının anısına Baltazar afrikalıya diğer ikisi de asyalı ve avrupalıya dönüştürüldü. Öykülerinin oluntuları şunlardır: mucizevi yıldızın muştulaması (Notre-Dame de Paris'nin koroyerini çevreleyen heykeller, Ulm katedrali'nin taçkapısı), Müneccim krallar'ın karşılaşması (Berry dükü'nün *Très Riches Heures* adlı dua kitabı, Chantilly), atla yaptıkları yolculuk (Nohant-Vic ve Brinay'deki [Cher] resimler, Benevento ve Pisa'daki bronz kapılar, Gozzoli'nin Floransa'da Medici sarayı'ndaki ünlü freski), Herodes'i ziyaret (Müneccim krallar temasını işleyen birçok taçkapı arasında, Amiens katedrali'nin taçkapılarından birini süsleyen alçakkabartmalar Chartres, Autun, Poitiers'de sütun başlıkları), Müneccimler*in tapınması, Melek tarafından uyandırılışları (Autun'da sütun başlığı, Chartres'da vitray, Avila'da, aziz Vincentius'un mezarındaki alçakkabartmalar, Pisa'da kürsü) ve Tarsus'ta da denize açılmaları (Soissons ve Tours'da vitraylar).

MÜNECCİMBAŞI a. Kur. tar. Birun halkı denen saray hizmetlilerinin ulema sınıfına mensup görevlilerden birine verilen unvan.

—ANSİKL. Müneccimbaşı hükümdarın tahta çıkışı, savaş ilanı, sadrazama mühür verilmesi, şehzadelerin sünnetleri vb. olay-

Lauros-Giraudon

"Müneccim krallar'ın uykusu"
Autun katedrali'nde sütun başlığı; XII. yy.
Autun katedrali meclis salonu

Münif Paşa

Müneccimlerin tapınması mozaik, (XIV. yy.) (Khora manastırı kilisesi) *Kariye camisi, İstanbul*

lar için astrolojik hesaplara dayalı uğurlu tarihlerin belirlenmesinden sorumluydu. Yıllık takvimin düzenlenmesi de onun görevleri arasındaydı.

MÜNECCİMBAŞI AHMET DEDE *(şeyh)*, türk din bilgini, tarihçi, sufi, müzikçi ve şair (Selanik 1631 - Mekke 1702). Önceleri çuhacılık yaparak hayatını kazandı. Selanik mevlevi şeyhi Mehmet Dede'ye (Şeyhi'ye göre Ahmet Dede) kapılanıp mevlevi oldu. İstanbul'a gelerek (1654 /1655) Galata mevlevihanesi'nde Şeyh Aziz Dede'nin hizmetine girdi. Minkârizade Yahya Efendi'den tefsir ve hadis öğrendi. Kasımpaşa mevlevî şeyhi Halil Dede Efendi'nin yanında bilim alanlarındaki bilgisini geliştirdi, gittiği Edirne'de padişah Mehmet IV'ün huzuruna kabul edildi; müneccimbaşılığa getirildi. Edremit, Kemer ve Biga kazaları kendisine arpalık olarak verildi (1665). Azledilerek Kahire'ye sürüldü (1687). Kahire'den Mekke'ye geçti ve mevlevihanede iki yıl şeyhlik yaptı (1692 -1694). Sonra Medine'ye gitti ve orada ders verdi (1694-1700). Yeniden Mekke'ye döndü ve Haremeyn'deki mevlevihanede şeyhliğini sürdürdü.

Müneccimbaşı Ahmet Dede, tefsir, hadis, müzik, tıp, mantık, geometri gibi çeşitli alanlarda yapıtlar verdi; *Âşık* mahlası ile üç dilde (türkçe, arapça, farsça) şiirler yazdı. Ancak, asıl ününü *Müneccimbaşı tarihi* diye de anılan dünya tarihi niteliğindeki arapça *Cami üd-düvel* adlı yapıtı ile sağladı. Yapıt, şair Nedim yönetimindeki bir kurul tarafından *Sahâ'if ül-ahbâr fi vakayi'il-âsâr* adıyla türkçeye çevrildi. Müneccimbaşı'nın tefsir, hadis ve fıkıh konularındaki çeşitli haşiye ve şerhlerinin yanı sıra Eukleides geometrisi ile ilgili *Ta'likat âlâ Uklidis,* müzik bilgilerini içeren *Risale-i musikiye* adlı yapıtları da vardır.

■ **Müneccimlerin tapınması,** Matta İncili'nin (II, 1-12) bir bölümü. Bu konu, daha II. yy.'da Priscilla katakompunda görülür. Çoğu kez, mozaik tekniğiyle işlenmiştir: Santa Maria Maggiore'de (Roma), Ravenna'da (VI. yy.), Yunanistan'da Dhafni' de (XII. yy.), Khora manastırı kilisesi'nde (bugün İstanbul'da Kariye camisi, XIV. yy.). Resim alanında, Étienne Chevalier'

Büyük Larousse

nin *Dua kitabı*'ndaki (Chantilly) bir minyatür ve Gentile da Fabriano, Botticelli, Leonardo da Vinci (Uffizi, Floransa), Rubens (Brüksel) gibi sanatçıların kimi yapıtları anılabilir.

MÜNECCİMLİK a. Müneccimin yaptığı iş.

MÜNEKKER sıf. (ar. *münekker*). *Esk.* **1.** Bilinmeyecek, tanınmayacak halde olan. **—2.** Bilinmeyecek bir şeye ait, ona delalet eden.
—Esk. dilbilg. Edilgen hale konmuş.

MÜNEKKES sıf. (ar. *münekkes*). *Esk.* Ters çevrilmiş, baş aşağı edilmiş.

MÜNEKKİT, -ti a. (ar. *tenḳid*'den osm. *müneḳḳid*). *Esk.* Edebiyat ve sanat yapıtlarını eleştiren kimse; eleştirmen.
◆ sıf. *Esk.* Tenkit eden, eleştiren; eleştirmeci: *Münekkit bir insan.*

MÜNEKKİTLİK a. *Esk.* Eleştirmenlik, eleştirmecilik.

MÜNEVVER sıf. ve a. (ar. *münevver*). *Esk.* Yoğun düşünsel etkinliklerde bulunan, değerlendirme yetisi gelişmiş kimse için kullanılır; aydın, entelektüel: *Münevver bir insan.*
◆ sıf. *Esk.* Işıklı, aydınlatılmış, parlak şey için kullanılır.

MÜNEVVİM sıf. (ar. *münevvim*). *Esk.* Uyutan, uyku veren.
—Esk. ecz. Uyuşturucu ilaç vb. için kullanılır.

MÜNEVVİR sıf. (ar. *münevvir*). *Esk.* Aydınlatan, parlatan.

MÜNEZZEH sıf. (ar. *münezzeh*). *Esk.* **1.** *(Bir şeyden) münezzeh,* temizlenmiş, arı; uzak: *"Bizim bu halimiz de bir mazhariyet -i ruhaniyedir; fenadan münezzeh ve daimidir"* (A. H. Tarhan). **—2.** Herhangi bir sıfat almayan, bir sıfatla nitelenmeyen.
—İsl. Allah'ın, sınırlayıcı, küçültücü, eksik, kusurlu, maddesel vb. tanrısallıkla bağdaşmayan niteliklerden uzak olduğunu anlatmak için kullanılan deyim.

MÜNEZZEL sıf. (ar. *münezzel*). *Esk.* Aşağı indirilmiş.

MÜNEZZİL sıf. (ar. *münezzil*). *Esk.* Aşağıya indiren, tenzil eden.

MÜNFAİL sıf. (ar. *münfa'il*). *Esk.* Gücenmiş, alınmış, kırgın: *"Kendisine şiddetle münfail bulunduğumuz bir kimse nasılsa hatırımıza geliverecek olsa fevkalade müteessir oluruz"* (Baha Tevfik).
—Esk. dilbilg. Edilgen.
—Esk. kim. Dingin.

MÜNFATIR sıf. (ar. *münfaṭır*). *Esk.* Yarılan, iki parçaya ayrılan.

MÜNFECİR sıf. (ar. *münfecir*). *Esk.* **1.** Söken, atan şafak için kullanılır. **—2.** Akan, kaynayan su için kullanılır.

MÜNFEHİM sıf. (ar. *münfehim*). *Esk.* Anlaşılan, kavranabilen.

MÜNFEK, -kki sıf. (ar. *münfekk*). *Esk.* **1.** Ayrılmış, çıkmış. **—2.** *Münfek etmek, olmak,* ayrılmak, çıkmak: *"Tanzim-i umûr eylemeden etmedi münfek"* (Nedim, XVIII. yy.).

MÜNFELİK sıf. (ar. *münfeliḳ*). *Esk.* **1.** İnfilak eden, patlayan. **—2.** Açılan, yayılan.

MÜNFERİC, MÜNFERİCE sıf. (ar. *münferic*, dişl. *münferice*). *Esk.* Arası ya da kıyıları birbirinden uzak olan, geniş.
—Esk. mat. *Zaviye-i münferice* → ZAVİYE.

MÜNFERİDEN be. (ar. *münferid*'den *münferiden*). *Esk.* **1.** Tek başına, yalnız. **—2.** Teker teker, birer birer.

MÜNFERİK sıf. (ar. *münferiḳ*). *Esk.* Ayrılan: *Hatt-ı münferik* (ayrılan çizgi).

MÜNFERİT sıf. (ar. *münferid*). *Esk.* **1.** Tek, diğerlerinden ayrı, yalnız başına olan: *Münferit davranışlarda bulunmak.* **—2.** Tek tük.
—Esk. mat. *Münferit nokta,* TEKİL* NOKTA' nın eşanlamlısı.
—Hrist. Kendi primatlarını kendileri seçen Ortodoks kiliseler için kullanılır.
◆ a. Tek kişilik hapishane hücresi.
—ANSİKL. Münferit kiliseler, ilkin eski patriklikler (İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs) çerçevesinde yer alırlarken, 1589'dan başlayarak birbiri ardından İstanbul'dan ayrılan ulusal patriklikler (Moskova, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan) çerçevesinde yer almaya başladı. Patriklik kilisesi olmayan diğer kiliseler, münferit kiliselerdir (Arnavutluk, Kıbrıs, Yunanistan, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya, 1970'ten beri ABD).

MÜNFESİH sıf. (ar. *infisâh*'tan *münfesiḫ*). *Esk.* Bollaşan, genişleyen.

MÜNFESİH sıf. (ar. *fesḫ*'ten *münfesiḫ*). *Esk.* Bozulmuş, yürürlükten kaldırılmış: *Nikâh-ı münfesih* (bozulmuş nikâh).

MÜNFESİHA sıf. (ar. *münfesiḫ*'in dişl. *münfesiḫa*). *Esk.* Bozulmuş, kaldırılmış: *Madde-i münfesiha* (yürürlükten kaldırılmış madde).

MÜNFETİH sıf. (ar. *münfetiḥ*). *Esk.* Açılmış, açık.

MÜNFİK sıf. (ar. *münfiḳ*). *Esk.* Nafaka veren, bir kimseyi ya da aileyi besleyen.

MÜNHADİ sıf. (ar. *münḫadi'*). *Esk.* Bir kimse tarafından aldatılan, onun hilesine kanan.

MÜNHADİB sıf. (ar. *münḥadib*). *Esk.* Kamburlaşmış, eğri, kemerli.

MÜNHADİR sıf. (ar. *münḥadir*). *Esk.* Meyilli, aşağıya doğru eğimli.

MÜNHAFIZ ya da **MÜNHAFİD** sıf. (ar. *münḫafıż, münḫafiḍ*). *Esk.* Alçalan, eğimli.

MÜNHAL, -li sıf. (ar. *münḥall*). **1.** Boş olan, açık bulunan memuriyet vb. için kullanılır: *Münhal mevki, Münhal kadro.* **—2.** Çözülmüş, halledilmiş: *"Bunu bir kimse edemez münhâl / Meğer ol sadr-ı ersed ü akal"* (Nedim, XVIII. yy.). **—3.** *Münhal lügaz,* bilmece. ‖ *Münhal muamma,* yanıltmaç.
—Esk. kim. Eriyebilen, erir.

MÜNHALİ sıf. (ar. *münḫali'*). *Esk.* Sökülmüş, yerinden alınmış, çıkarılmış.

MÜNHANİ sıf. (ar. *münḥani*). *Esk.* Eğrilmiş, bükülmüş, kemerli: *Hatt-ı münhani* (eğik çizgi). *Sath-ı münhani* (eğik yüzey).
—Esk. mat. Eğri.
◆ a. Eğri: *"Harikulade nermin münhanilerle teressüm eden yanakları, mukavemetsiz beyaz ve narin bir çene ile neticeleniyordu"* (H. E. Adıvar). *Münhani çizmek.*

MÜNHANİK sıf. (ar. *münḫanik*). *Esk.* Boğulmuş, boğuk.

MÜNHARİF sıf. (ar. *münḥarif*). *Esk.* **1.** Doğru gitmeyen, bir tarafa sapan, doğruluğunu yitiren. **—2.** Çarpık, sapa. **—3.** Sağlam olmayan, sağlığını yitiren: *Münharif-ül-mizac* (sağlığı bozulan, rahatsız). **—4.** *Münharif-ül-hatır,* gücenmiş, kırılmış.
—Esk. mat. Dörtgen.

MÜNHASIR sıf. (ar. *münḥaṣır*). **1.** Bir kimseye ya da şeye özel, ona ayrılmış olan: *"Bunlara bakmak, dokunmak hakkı, küçük hanımdan sonra kendisine münhasır hükmündeydi"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** Sınırlanmış, bir şeyle sınırlı: *"Bizim bilgimiz gazete, mecmua sütunlarında yalan yanlış görülen malumata münhasır gibi..."* (Mahmut Sadık). **—3.** *Esk.* Etrafı çevrilmiş, kuşatılmış.
—Tic. *Münhasır acenta* → TEK ACENTA*.
—Uluslarar. huk. *Münhasır alan,* uluslararası hukukun etkisi dışında kalan, devlete özgü faaliyetler bütünü. (Uzun bir süre, bu alanın, Anglosaksonlar'ın "domestic" olarak adlandırdıkları [devletin hayati ya da temel önemdeki çıkarları] faaliyetlerin *doğa*'sı tarafından belirlendiği görüşü benimsenmişti; öğreti bugün, kendi bütünlüğü içinde, bu alanın genişliğinin uluslararası hukuka bağımlı olduğunu ve onun gelişmesine bağlı olarak değiştiğini kabul etmektedir [Uluslararası hukuk enstitüsü'nün 1954 tarihli kararı].) ‖ *Münhasır ekonomik bölge* → BÖLGE.

MÜNHASIRAN be. (ar. *münḥaṣır*'dan *münḥaṣıran*). *Esk.* Özellikle, sadece: *"Bedii sanatın gayesi münhasıran sanat olduğu gibi ilmin de gayesi ancak ilimdir"* (Z. Gökalp).

MÜNHASİF sıf. (ar. *münḫasif*). *Esk.* **1.** Sönükleşmiş, solgun. **—2.** Daha iyi bir şeyin yanında sönük kalan. **—3.** Kör olan,

görmeyen: *Ayn-ı münhasif* (kör olan göz). —Esk. gökbil. Tutulma anında kararmış ay için kullanılır.

MÜNHAT, -ttı sıf. (ar. *münḫatt*). *Esk.* İngin, çukur, alçak arazi için kullanılır: *"Orta Asya'nın şark havzasından garbdaki münhat bozkırlara inmek isteyen râî kavimlerin takip ettikleri bu yol..."* (F. Köprülü).

MÜNHAZIM sıf. (ar. *münhażım*). *Esk.* Hazmolunan, sindirilen.

MÜNHAZİ sıf. (ar. *münḫażi'*). *Esk.* **1.** Yaşlanıp iki büklüm olan, kamburlaşan. **—2.** Yerinden kopartılan.

MÜNHEBİT sıf. (ar. *münhebiṭ*). *Esk.* Düşen, yukarıdan inen.

MÜNHEDİM sıf. (ar. *münhedim*). *Esk.* **1.** Yıkılmış, mahvolmuş. **—2.** *Münhedim olmak*, yıkılmak, harap olmak: *"dil-harabım şöyle kim olsa felekler münhedim / olmaz enkaziyle hâsıl yine âbâdî bana"* (Namık Kemal, XIX. yy).

MÜNHEMİK sıf. (ar. *münhemik*). *Esk.* **1.** Bir şeye düşkün, bir işle fazlaca uğraşan: *"Kendisi dahi mükibb ü münhemik olarak pek az vakit zarfında arabîye kesb-i intisâb eyledi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Kötü şeylere düşkün, kötü alışkanlıkları olan: *"Tütüne fazlaca münhemik bulunduklarından..."* (E. Ekrem Talu).

MÜNHEZİM sıf. (ar. *münhezim*). *Esk.* **1.** Bozguna uğramış, yenilmiş. **—2.** *Münhezim olmak*, yenilmek, bozguna uğramak: *"Bedir'de münhezim olan Kureyş taifesinin yetmiş neferi maktul..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜNHİ sıf. (ar. *münhî*). *Esk.* Haber yetiştiren, haber ulaştıran, haberci.

MÜNİB sıf. (ar. *münib*). *Esk.* Tövbekâr olan, hak yoluna giren.
—İsl. Günahları bırakan, tövbe eden, hak yoluna dönen.
—Tasav. Allah'tan başka her şeyden (mâ-siva) yüz çevirerek Allah'a yönelen. || Tekkelerde acemilik dönemini tamamlayarak dervişliğe kabul edilen.

MÜNİF, MÜNİFE sıf. (ar. *münif*, dişl. *münife*). *Esk.* Büyük, yüce, ulu.

MÜNİF, asıl adı **Mustafa,** türk şair (Antakya ? - İstanbul 1742). Antakyalı bilginlerden Mehmet Efendi'nin oğludur. Antakya'da öğrenim gördü. İstanbul'a yerleşti (1717). Raşit Efendi'nin Afganistan elçilik heyetinde görev aldı (1728). Dönüşünde hacegânlık rütbesiyle sadrazamlık kethüdalığı kâtipliğine, daha sonra küçük ruznamçecilik hizmetine atandı; Maliye tezkireciliğine yükseldi. Bu arada elçi olarak İran'a gitti (1741). Şiirlerinde önceleri *Hezari* mahlasını kullandı, daha sonra *Münif* mahlasını aldı. Baskı tarihi olmayan *Divan*'ı ile *Fetihname-i Belgrad* (Süleymaniye kütüphanesi, Esat Efendi bölümü, no. 3655/3) adlı bir yapıtı vardır.

MÜNİF Tarsusizade, türk şair (Tarsus 1873 - *ay. y.* 1930). Abdülhamit II döneminde Mülkiye'de okurken Avrupa'ya kaçtı (1894). Cenevre'de, Mısır'da hükümet karşıtı yazılar yayımladı. İkinci meşrutiyet'ten sonra yaşamını Tarsus'ta sürdürdü. Şiirleri *Zafer* (Cenevre, 1903), *Hale* (1923) adlı kitaplarındadır.

MÜNİF FEHİM → ÖZARMAN (Münif Fehim).

MÜNİF PAŞA, asıl adı **Mehmet Tahir,** türk devlet ve bilim adamı, yazar, şair (Gaziantep 1828 - İstanbul 1910). Gaziantep'te başlayan medrese öğrenimini Kahire ve Şam'da sürdürdü. Babıâli tercüme odası'nda arapça ve farsça çevirmenliği yaptı (1852-1854); baş çevirmen oldu (1862). Sefaret kâtibi olarak bulunduğu Berlin'de (1855-1858) üniversiteye devam etti. Zaptiye müsteşarlığı (1867), Divan-ı temyiz başkanlığı (1868-1869), Meclis-i maarif başkanlığı (1869-1872), Tahran büyükelçiliği (1872-1877; 1896), Maarif nazırlığı (1877; 1878-1880; 1884-1892) yaptı. Arapça ve farsça yanında fransızca, ingilizce, almanca da öğrenerek batı bilim ve kültürünü ülkesine kazandırma yolunda çalıştı. Cemiyeti* ilmiyei osmaniye adlı bilim derneğini kurdu; bu derneğin yayın organı olarak bilim ve teknik konularında okurları aydınlatmayı amaçlayan *Mecmuai fünun*'u (aralıklarla 1862-1882) yayımladı. Kütüphanecililik, müzecilik gibi alanlardaki çalışmaları yönlendirdi. Uzun süre Hukuk mektebi'nde hukuk ve iktisat dersleri verdi. Bu dersleri, *Ceride-i havadis*'teki yazıları, çevirileri (*Muhaverat-ı hikemiye*, 1859 -Fénelon, Voltaire vd.'den-) ile çağını etkileyen bir kültür adamı oldu. Başlıca yapıtları: *Dâsitan-ı Âl-i Osman* (kısa bir manzum tarih, 1882), *Hikmet-i hukuk* (1885), *İlm-i servet* (1885), *İlm-i sarf ve nahiv* (osmanlıca dilbilgisi *-Mecmua-yi fünun*'da yayımlandı-).

MÜNİFE → MÜNİF.

MÜNİH, alm. **München,** Almanya'da kent, Bavyera eyaletinin merkezi, İsar kıyısında, 518 m yükseltide; 1 207 000 nüf. (1989).

• COĞRAFYA. İsar, dağdan inen bir selsuyudur; ırmak-buzul alüvyonlarından oluşan çevresi hiç verimli değildir. K.'de Dachauer Moos, kentin yayılmasını uzun süre engelleyen geniş bir turbalıktır. Münih'in gelişmesi, coğrafi konumu (Venedik, Brenner ve Viyana'ya yakınlığı) ve Wittelsbachlar'ın siyasal seçimiyle açıklanabilir. Münih prensleri hemen hep yapılar yaptıran, sanatçıları koruyan prenslerdi (kentteki anıtlar zengin geçmişin tanığıdır). 1900'de Münih'te 500 000 kişi yaşıyordu. Nüfus doruk noktasına 1972'de ulaştı; 1 338 000. Ne var ki çevreye dağılma başladığından, günümüzde nüfus gerilemesi sürmektedir. Münih büyük bir kültür ve yayımcılık merkezidir. 1900'de, alman Jugendstil'inin merkezi olan kent, 20'yi aşkın tiyatro, 20'yi aşkın müze, on kadar galeri ve 2 üniversiteye sahip olması nedeniyle Almanya'nın en önemli kültür merkezlerinden sayılır. Münih'te sinema stüdyolarıyla, bir tiyatro, sinema ve televizyon yüksekokulu da vardır. Şenlikleri (bira şenliği, karnaval) de ünlüdür. Onarılmış eski kent, yayalar için düzenlenerek önemli bir turizm merkezi olmuştur. Metro, 1972 yılında Münih'te düzenlenen Olimpiyat oyunları nedeniyle yapılmıştır. Öbür eyaletlere oranla merkezi yönetime daha bağımlı olan Bavyera'nın yönetim dairelerinden çoğu Münih'te toplanır. Kent, ayrıca, güçlü bir maliye (bankalar ve sigortalar) merkezidir. Yabancı (Fransızlar, İtalyanlar, Avusturyalılar, Slavlar, Macarlar) etkilerine hep açık kalmıştır. Etkinlikler alanında ikinci sırada yer alan sanayi tesisleri Münih'i,

Ch. Philippe-Rapho

Münih
Yeni belediye sarayı (1867-1875) ve Marienplatz kıyısındaki gözetleme kulesi

Koene-Explorer

sağda televizyon kulesi, ortada Olimpiyat merkezi

Everts-Rapho

Münih'te Propylâen, 1846'da Leo von Klenze tarafından yapımına başlanan, dor üslubunda anıtsal taçkapı (heykeller Ludwig von Schwanthaler'in taslaklarına göre gerçekleştirilmiştir)

Münih'te Nymphenburg parkında François de Cuvilliés'nin yapıtı olan Amalienburg pavyonu'nda (1734-1740) aynalı salon (J. B. Zimmermann'ın yalancımermerleri, Joachim Dietrich'in ahşap oymaları)

P. Tétrel-Explorer

Agence intercontinentale

Münih antlaşmaları'nın imzalanması sırasında Neville Chamberlain, Daladier, Hitler, Mussolini ve Ciano (29-30 eylül 1938)

Almanya'nın önemli sanayi kentlerinden biri haline getirmiştir. Bazı sanayiler devletin gereksinimlerini karşılamak için (demiryolu, silah, enerji), bazıları sermaye birikiminin, bazıları da tarım ürünlerinin (biracılık, besin) yarattığı gerekler sonucu kurulmuştur. Sanayi alanında, önem sırasına göre, elektroteknik, taşıt, makine ve donanım gereçleri yapımı, duyarlı aletler, grafik ve besin sanayileri, kimya, hazırgiyim vb. sayılabilir. Hava taşıtları ve silah yapımı da önemli yer tutar. Konzern Siemens'in merkezi ve laboratuvarlarının bir bölümü de Münih'tedir. Uluslararası bir havalimanı olan Münih, Avrupa anakentlerinden biri olmuştur.

• TARİH. 1158'den önce Aslan Heinrich' in, tuz ticaretinin yolunu değiştirmek amacıyla İsar üzerinde yapılan bir köprü çevresinde kurduğu Münih adını bölgenin eski sahipleri olan keşişlerden (Mönchen) aldı. 1255'te, Bavyera dükleri, ardından Bavyera kralları olan Wittelsbachlar'ın oturma yeri durumuna geldi. 1327'deki büyük yangının yol açtığı yıkımlardan sonra, imparator Bavyeralı Ludwig, kenti ikinci kez kurdu. XIV. yy.'da burjuvalarla korporasyonlar arasındaki iç çekişmelerle karşı karşıya kaldıysa da bu durum ticari gelişmesini engellemedi. Otuz Yıl savaşları döneminde bu katolik kent, "Germen Roma" olarak adlandırıldı. Münih altın çağını XVII. yy.'da ve özellikle Seçici Maximilian I'in (öl. 1651) egemenliğinde yaşadı. 1806'da Bavyera krallığı'nın başkenti durumuna geldi, orduların geçişinden sık sık zarar gördü, Wittelsbachlar tarafından, özellikle kral Ludwig I ve kral Maximilian II tarafından sürekli olarak güzelleştirilip zenginleştirildi. 1918'de alman devriminin ilk ayaklanması bu kentte patlak verdi ve nasyonal-sosyalist parti bu kentte kuruldu (9 kasım 1923 Hitler darbesi). 1945'ten sonra Münih, Bavyera Landı'nın başkenti yapıldı.

• GÜZEL SANATLAR. Münih, ancak XIX. yy.'da önemli sanat merkezleri arasına katıldı. Kent, önce İsar'ın sol yakasında, Marienplatz çevresinde kuruldu. Rönesans öncesine ait anıt sayısı azdır; 1944 bombardımanlarında büyük zarar gören bu anıtlar restore edilmiştir. En eski kilise Peterskirche'dir (XI. yy.) ama birçok kez elden geçirilmiş ve değiştirilmiştir. Katedral *(Frauenkirche)*, eski belediye sarayının (1470-1474) da mimarı olan Jörg Ganghofer'in 1468-1488 arasında yaptığı, gotik üslubunda tuğla bir kilisedir; bakır kubbelerle kaplı iki kulesi kenti simgelemektedir; katedralin içinde imparator Bavyeralı Ludwig'in (XVII. yy.) mezarı bulunmaktadır. Bugün birçok müzeyi barındıran Residenz'in yapımına 1570'e doğru başlanmış ve yapı, XIX. yy. ortasına kadar çeşitli değişikliklere uğramıştır; en güzel bölümleri, barok avlu, Mağara avlusu, *Antiquarium* ve özellikle F. de Cuvilliés'nin değerli tiyatrosudur (XVIII. yy.); revaklarla çevrili geniş bir bahçe olan *Hofgarten* (XVII. yy.) Residenz'i kuzeyden sınırlar. Karşı Reform'un Almanya'da yaptığı ilk kiliselerden biri olan St. Michael kilisesi'nde (1583-1597), Roma'daki Gesù'nun planı uygulanmıştır. Asam kardeşlerin yapıtı olan Johann-Nepomuk-Kirche (1733-1746) görkemli dekorlarıyla dikkati çeker ve iki yapay kaya arasından sokağa açılır. XVII. yy.'da yapılan Theatinerkirche'nin cephesi, Cuvilliés'nin yapıtıdır (XVIII. yy.). Kent kapılarında, B.'da, önceleri italyan üslubunda tasarlanan Nymphenburg parkı ve şatosu (ana pavyon), XVIII. yy.'da fransız üslubunda eklerle genişletilmiştir. Bu eklerden en önemlileri, köşedeki iki pavyon, fransız tarzındaki bahçeler, parktaki heykeller ve en ünlüsü rokoko üslubundaki küçük Amalienburg şatosu (Cuvilliés'nin yapıtı) olan pavyonlardır. Kentte XVIII. yy.' dan kalma başka çarpıcı yapıtlar da bulunur: Holstein ve Preysing sarayları.

XIX. yy. başına değin pek dikkati çekmeyen bir kent olan Münih, bu tarihte modern bir başkent niteliği kazandı. Bunda, kral Ludwig'in olduğu kadar, yeniyunan üslubuna bağlı mimarı Klenze'nin de büyük payı vardır. Kral ve Klenze, kentin özellikle iki bölümünde önemli çalışmalar yapmışlardır: bir yandan, soğuk olmalarına rağmen saygın bir görünüm sunan yapılarla çevrili, *Feldherrnhalle*'den (Generaller revakı) *Siegestor*'a (zafer kapısı) kadar uzanan geniş Ludwigstrasse (mimar Friedrich von Gärtner'in yapıtı olan, Cornelius'un dev bir freskiyle süslü St. Ludwig kilisesi [1829-1843] de bu cadde üzerindedir); öte yandan, oldukça uzak bir semtte, dekorlarını heykelci Schwanthaler'in gerçekleştirdiği Propylâen (Propileler) ile çevrili görkemli *Königsplatz* (Kral meydanı), Glyptothek ve Yeni Devlet galerisi. B.'da, Theresienwiese üzerinde, Klenze'nin Zafer revakı *(Ruhmeshalle)* önünde, Schwanthaler'in anıtsal bronz bir heykeli *(Bavaria)* yer almaktadır. Maximilian II, İsar'ı geçip *Maximilianeum*'a ulaşan doğrusal Maximilianstrasse'yi açtırarak, bu büyük çalışmaları tamamlamıştır.

Münih'e özel bir ilgi ve sevgi besleyen Hitler, kentin sanat başkenti olma niteliğini vurgulamayı düşlüyordu. Hitler'in yaptıklarından günümüze, yalnız Alman sanatı evi kalmıştır. Paul Ludwig Troost'un planlarına göre gerçekleştirilen bu dev yapı, İngiliz bahçesi'nin (XVIII. yy. sonundan kalma) güneyinde yer almaktadır.

1960'tan beri, Münih'te özellikle yüksek yapılar ve büyük konut toplulukları inşa edilmektedir. En dikkate değer uygulama, Behnisch ve ortaklarının bürosunca 1972 Olimpiyat oyunları için gerçekleştirilen Olimpiyat köyü'dür: çatı örtülerinde F. Otto'nun buluşu olan kablo ve plak sistemini kullanan bu köy, manzarayla çok güzel bütünleşen dev bir heykeli andırmaktadır.

Münih antlaşmaları, 29-30 eylül 1938 gecesi imzalanan ve germen-çek bunalımına son vermeyi amaçlayan antlaşmalar. Südetler Almanları'nın, Berlin hükümetince barışı tehdit eden bir biçimde desteklenen ayrılıkçı kampanyalarının ardından, Chamberlain (Büyük Britanya), Hitler (Almanya), Mussolini (İtalya) ve Daladier'nin (Fransa) katıldıkları Münih konferansı'nda, Südetler bölgesinin 10 ekim 1938'e kadar Çekler tarafından boşaltılarak alman birliklerince derece derece işgal edilmesi kararlaştırıldı. Fransa ve Büyük Britanya yeni sınırların güvencesini tazelediyse de macar, polonya, slovak ve ruten azınlıklar sorunu ortaya çıktı. Antlaşmaları kabul etmek zorunda bırakılan çek hükümeti, 30 eylül günü durumu protesto etti.

Münih müzeleri. ALTE PİNAKOTHEK, 1826 - 1836 arasında, Bavyeralı Ludwig I'in resim koleksiyonlarını sergilemek amacıyla Klenze tarafından inşa edilmiş klasik tarzda bir yapıdır (binalar, 1945'te hasara uğradıktan sonra restore edilmiştir). Bavyera sülalesinin koleksiyonlarından önemli yapıtlar içerir. XIX. yy.'dan bu yana satın alınan tabolalar, XV. ve XVI. yy. alman resmine toplu bir bakışa olanak tanır. (Barok resim, Münih'in kuzeyinde, SCHLEISSHEIM şatosu'nda sergilenmektedir.) En önemli yapıtları arasında, Tegernsee manastırı'nda, *Çarmıha geriliş*, Pacher'in *Kilise babaları sunakarkalığı*, Altdorfer'in, *İskender'in savaşı*, Dürer'in *Havariler'i*, Grünewald'ın *Aşağılanan İsa*'sı sayılabilir. Flaman resimleri koleksiyonu benzersizdir (Bruegel, Brouwer, Rubens, Van Dyck). Ayrıca, Rembrandt'ın yapıtlarının oluşturduğu topluluğu ve italyan, ispanyol ve fransız okullarından çeşitli tabloları da anmak gerekir.

NEUE PİNAKOTHEK, yakın tarihte inşa edilmiş ve XIX. yy. alman resmine (özellikle Dillis, Koch, Friedrich, Spitzweg, Menzel, Leibl'ın vb. yapıtlarından oluşan zengin bir koleksiyon), avusturya, fransız (izlenimcilik) vb. resmine ayrılmıştır. NEUE STÄDTE GALERIE, anlatımcılıktan bu yana XX. yy. resmi burada topluca sergilenir. GLYPTOTHEK, Klenze tarafından 1816-1830 arasında inşa edildi (çok onarım gördü); burada özellikle Ludwig II'nin topladığı antikçağ koleksiyonları (Aighina alınlıkları yunan ve roma heykelleri) yer alır. ULUSAL BAVYERA MÜZESİ, sanat eşyalarına, süsleme sanatlarına ve folklora ayrılmıştır. DEVLET KÜTÜPHANESİ, Almanya'nın en zengin kütüphanelerinden biridir (elyazmaları, eski baskılar, haritalar, özyazılar vb.). LENBACH EVİ BELEDİYE GALERİSİ, ressamın italyan tarzındaki güzel evinde kuruludur ve XVI. yy.'dan bu yana münih resim sanatının (Blaue Reiter'i de içine alan) toplu bir görünümünü sunar. Diğer müzeler arasında BAVYERA ETNOGRAFYA MÜZESİ (Asya, Amerika) ve 1925'te açılan ve dünyanın bu alandaki en önemli müzelerinden olan ALMAN BİLİM VE TEKNİK MÜZESİ'ni saymak gerekir.

MÜNİM sıf. (ar. *mün'im*). *Esk.* Nimet veren, birinin geçimini sağlayan, velinimet, Allah: *"Ey fazl-ı tabiatle en amade ve münim / bir fıtrate makrun iken aç, atıl ü akım"* (Tevfik Fikret).

MÜNİR, MÜNİRE sıf. (ar. *münir* dişl. *münire*). *Esk.* Işık veren, ışıklandıran, parlak, ışıltılı.

MÜNİR BEY, türk hekim (İstanbul 1857 - *ay. y.* 1895). Mektebi tıbbiyei şahane'yi bitirdi (1880). Askeri tıbbiye'de açılan sınavı kazanarak tıp müfredatı ve tedavi bilimi muallim muavini oldu (1884). Priştine'deki Kosova askeri fırkası'nda hekimlik yaptı (1885). Yazdığı ve çevirdiği kitaplar padişah tarafından beğenilince binbaşılığa yükseldi (1888-1889). Uzun süre askeri ve sivil tıbbiyelerde ders kitabı olarak okutulan yapıtlarından başlıcaları: *Müfredatı tıb ve fenni tedaviden medhal* (1887), *Mebadii umumiye: tavsif ve tedavii emrazı cildiye* (1888), [çeviri 1888], *Mektebi tıbbii mülki'de tedris olunan kimyayı uzvii tıbbi dersleri* (1893), *Mektebi tıbbii mülki'de tedris olunan fenni ispençiyari dersleri* (1895).

MÜNİR PAŞA (Mahmut) → MAHMUT MÜNİR PAŞA.

MÜNİRE → MÜNİR.

MÜNİRE HANIM, türk şair (? 1825-İstanbul 1903). Sadrazam Mehmet Derviş Paşa'nın kızıdır. Özel ders alarak arapça ve farsça öğrendi. Müştak Efendi'den edebiyat dersleri aldı. Sonradan Kerbela mutasarrıfı olan Ali Rıza Paşa ile evlendi. Mevlevi tarikatına girerek Yenikapı mevlevihanesi şeyhi Osman Selahattin Efendi' nin müritleri arasına katıldı. Divan edebiyatı geleneğini sürdüren şiirlerinden çoğunu münacat ve naatlar oluşturur. Oğlu Ahmet Kemalettin Perri Dede'nin (1864 -1937) de tasavvufi gazelleri vardır.

MÜNKAD sıf. (ar. *münkad*). *Esk.* Boyun eğen, bağlı, bağımlı.

MÜNKALİ sıf. (ar. *münkali'*). *Esk.* Kökünden çekip çıkarılan, sökülen, koparılmış olan.

MÜNKALİB sıf. (ar. *münkalib*). *Esk.* Başka bir hale dönen, değişen.

MÜNKARİZ sıf. (ar. *münkariz*). *Esk.* **1.** Tükenmiş, bitmiş: *"Bu toprakları münkariz Bizans ortadan ayırıyor, iki kıta halinde bulunduruyordu"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Sona ermiş, sönmüş aile, sülale vb. için kullanılır.

MÜNKASIM sıf. (ar. *inkısām*'dan *münkasım*). *Esk.* Parçalara ayrılmış, bölünmüş.

MÜNKAZİ, MÜNKAZİYE sıf. (ar. *münkazi* dişl. *münkaziyye*). *Esk.* Bitmiş, tükenmiş, sona ermiş.

MÜNKER sıf. (ar. *münker*). *Esk.* Kabul edilmeyen, inkâr edilen.
—İsl. Dinsel kurallara ve bu kurallarla çatışmayan geleneklere aykırı ve kötü sayılan tutum. || *Münker ve Nekir,* islam dininde kabirde ölüleri sorguya çektiklerine inanılan iki melek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Müslümanlıkta her insanın kabirde Münker ve Nekir tarafından "Rabbin kim?", "Peygamberin kim?", "Dinin nedir?" gibi sorular sorularak sınavdan geçirileceğine inanılır. Dünyada iyi ve dürüst bir yaşam sürdürmüş müminler bu soruları kolaylıkla yanıtladıkları halde, kâfirler, münafıklar ve günahkârlar doğru yanıt veremezler. Bu nedenle, kötülerin ruhları kabir azabı denilen bir tür ceza çekerler.

Kuran'da Münker ve Nekir adları geçmez. Güvenilir hadislerin ancak bir tanesinde bu adlar kullanılır. Bununla birlikte, bazı hadislerde Münker ve Nekir adları anılmaksızın "kabir azabı"ndan söz edilmiştir.

MÜNKESİF sıf. (ar. *münkesif*). *Esk.* Küsufa uğramış, tutulmuş (güneş için kullanılır): *Mihr-i münkesif* (kısmen ya da tamamen tutulmuş güneş).

MÜNKESİR sıf. (ar. *münkesir*). *Esk.* **1.** Kırılmış, kırık. **—2.** Kırgın, gücenmiş. **—3.** *Münkesir-ül-hal,* kuvvet, sıhhat, ya da ahlakça zayıflamış olan. || *Münkesir-ül -kalb,* kalbi kırılmış.
—Esk. mat. *Hatt-ı münkesir,* kırık çizgi.

MÜNKEŞİF, MÜNKEŞİFE sıf. (ar. *münkeşif, münkeşife*). *Esk.* **1.** Ortaya çıkmış, açılmış, görünen. **—2.** Yeni bulunmuş, keşfedilmiş.

MÜNKİR sıf. ve a. (ar. *münkir*). *Esk.* **1.** İnanmayan ve inkâr eden. **—2.** Tanrı' nın varlığına inanmayan, inkâr eden. **—3.** *Münkir-i hakikat,* hakikatı inkâr eden.

MÜNNICH (Burkhard Christoph, *kont*) [rusçada **Minih**], alman kökenli rus devlet adamı ve feldmareşal (Neuenhuntorf, Oldenburg, 1683 - Tartu 1767). Fransa'da, Almanya'da, ardından Polonya'da mühendis ve subay olarak çalıştı, 1721'de Büyük Petro'nun hizmetine girdi. Ladoga kanalının yapımını yönetti (1723). Anna İvanovna döneminde, Rusya'yı imparatoriçenin gözdesi Biron'la birlikte yöneten Almanlar grubunun içindeydi. Feldmareşalliğe atandı (1732), Polonya Veraset savaşı sırasında Gdańsk kuşatmasını yönetti (1734), ardından Kırım'da ve Besarabya'da parlak zaferler kazandı (1735-1739). Muhafız birliği'nin yardımıyla, Biron'u tutukladı, genç İvan VI'nın naibi olarak atandı ve naipliği İvan'ın annesi Anna Leopoldovna'ya bıraktı. Yelizaveta'yı iktidara getiren komploya (1741) kadar son derece güçlüydü. Bu komplodan sonra Sibirya'ya sürüldü ve Yelizaveta'nın hükümdarlığının sonuna kadar Sibirya'da kaldı.

MÜNNICH (Ferenc), macar siyaset adamı (Seregélyes 1886 - Budapeşte 1967). Birinci Dünya savaşı sırasında Ruslar'a tutsak düştü. Béla Kun'un Macar komünü'ne katıldı (1919) ve Moskova duruşmaları (1937-38) sırasında onu suçladı. İspanya'da Uluslararası tugay generalliği yaptı, SSCB'ye sığındı, Budapeşte polis müdürlüğüne (1946-1949), ardından Rákosi hükümeti döneminde Moskova elçiliğine getirildi. Rákosi'nin devrilmesini sağlayarak İmre Nagy tarafından İçişleri bakanlığına atandıysa da 1956'da sovyet müdahalesini haklı gösterdi. Bunun üzerine Kádár tarafından İçişleri bakanlığına, ardından Konsey başkan yardımcılığına getirildi. 1958'de Kádár'ın yerine Başbakanlığa geçtiyse de 1961'de istifa etti.

MÜNSAK sıf. (ar. *münsak*). *Esk.* **1.** Birine bağlı olup, onun peşinden giden, takip eden. **—2.** Gönderilmiş.

MÜNSAKİB sıf. (ar. *münsakib*). *Esk.* Delinen, üzerinde delikler açılan, oyulan.

MÜNSEBİK sıf. (ar. *münsebik*). *Esk.* Eritildikten sonra kalıba dökülerek şekil verilmiş olan, kalıba dökülen (madenler için kullanılır).

MÜNSECİL sıf. (ar. *münsecil*). *Esk.* Sicile kaydedilmiş, mahkeme defterine geçirilmiş.

MÜNSECİM a. (ar. *münsecim*). *Esk.* Doğru ve eksiksiz şekilde bulunan, düzgün, tutarlı: *"Mübarek çocuklar içinde fail ve mefulü yerinde münsecim lakırdı söyleyenine rast gelmedim"* (R. N. Güntekin).

MÜNSED sıf. (ar. *münsed*). *Esk.* Bir tıkaç ya da herhangi bir şeyle tıkanmış, tıkalı.

MÜNSEDİL sıf. (ar. *münsedil*). *Esk.* Sarkıtılmış, gevşetilerek sarkık duruma getirilen.

MÜNSELİB sıf. (ar. *münselib*). *Esk.* Kaçmış, kaçırılmış, kalmamış emniyet, rahat, huzur için kullanılır.

MÜNSELİH sıf. (ar. *münselih*). *Esk.* **1.** Sıyrılıp çıkarılmış, soyulmuş. **—2.** Derisi etinden ayrılarak çıkmış. **—3.** Son gününe ermiş.

MÜNSELİK sıf. (ar. *münselik*). *Esk.* **1.** Bir yola girmiş olan. **—2.** Bir tarikata ya da bir meslek grubuna mensup olan.

MÜNSERİH sıf. (ar. *münserih*). *Esk.* Hızlı hızlı yürüyen hayvanlar için kullanılır.
◆ Ed. Aruz vezninde ana kalıbı müstef' ilün mef'ûlâtü müstef'ilün (—— · — ———· ——·—) [arap aruzu] ya da müstef'ilün mef'ûlâtü müstef'ilün mef'ûlâtü (——·— ———· ——·— ————·) [iran aruzu] şeklinde olan aruz bahri. (Türk şiirinde en çok kullanılan türevi müfteilün fâilün müfteilün fâilün'dür [—·· — —·— —·· — —·—].)

MÜNSİNGEN, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Aar kıyısında; 9 300 nüf. Arkeoloji kalıntıları. Ortaçağ şatosu ve kilise (XVIII. yy.).

MÜNSTER, İsviçre'de (Graubünden kantonu) köy, Münster vadisinde; 700 nüf. VIII. yy. sonunda yapılmış manastır: ilginç duvar resimleri (bir bölümü Zürich Ulusal müzesi'ne taşınmıştır) bulunan Karolenjler döneminde yapılmış kilise (1500'e doğru onarıldı); manastır yapıları ve küçük müze.

MÜNSTER, Almanya'da, Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent; 249 900 nüf. (1989). Verimli kırsal kesimin (tahıl, şekerpancarı, hayvancılık, ünlü jambon, alkoller) desteklediği sanayinin belli bir gelişme göstermesini, XIX. yy.' da yapılan Mittellandkanal kolaylaştırdı. Ancak sanayi gene de ikinci plandadır (metalürji, makine, elektroteknik, tarım makineleri). Kentin asıl ünü Almanya'nın en önemli üniversitelerinden (45 000 öğrenci) olan Münster Üniversitesi'nden gelir. Onarılan eski kent, mimari geçmişine tanıklık eden birçok anıta sahiptir.

Staatsarchiv, Oldenburg

kont Münnich
Jean Louis de Veilly'ye mal edilen bir portreden ayrıntı

Camera Press

Ferenc Münnich (1960'ta)

Everts-Rapho

Münster
Johann Conrad Schlaun'un 1767-1773 arasında yaptığı piskopos-prensler şatosu (bugün üniversite)

—Tar. Bir piskoposluk merkezi olan kent (804), XIII. yy.'da Hansa birliği'ne katıldı. 1534'te anabatistlerin merkezi oldu ve piskopos, zorlu bir mücadeleyle kenti yeniden ele geçirdi (1535). Westfalen* antlaşmaları (1648) için görüşmelerin yapıldığı yerlerden biri olan Münster, 1810'da Lippe yönetim bölümünün merkezi oldu.
—Güz. sant. İkinci Dünya savaşı'nın yıkımları onarılınca kent, gotik ve rönesans üslubundaki evlerinin şirin cephelerine yeniden kavuştu. Belediye sarayı XIV. yy.'dan kalmadır (Westfalen antlaşmalarının sonuç belgesi, XVI. yy.'dan kalma ahşap işleriyle süslü salonda imzalanmıştır). Roman ve gotik katedral (sanat yapıtları); gotik üslubunda birçok hal-kilise; Johann Conrad Schlaun'un (1695-1773) yapıtı olan barok Clemenskirche ve aynı mimarın piskopos-prensler için yaptığı şato (bugün üniversite). *Landesmuseum* ya da Eyalet müzesi (tarihsel koleksiyonlar; XV. ve XVI. yy.'ların Westfalen sanatı; modern sanat).

MÜNSTER (Sebastian), alman kozmograf ve tanrıbilimci (İngelheim 1488 - Basel 1552). Fransisken keşişiydi, Reform hareketine katıldı ve Basel Üniversitesi'nde ibranice ve matematik okudu. İki ciltlik ibranice bir Kutsal Kitap yayımladı ve Elia Levita'nın ibrani dilbilgisi kitabını latinceye çevirdi. *Cosmographia universalis* adlı yapıtı, tahta üzerine 471 gravür ve 26 haritayla birlikte, 1544'te Basel'de yayımlandı. Doğru olmayan konumları düzeltti ve özellikle erozyon, yer sarsıntıları, tropikal rüzgârlar ve deniz akıntıları üzerine özgün düşünceler ortaya attı.

Münster çevresi, prenses Gallitzin'in (Golitsin) Münster'de açtığı salon (1779 -1806). Alman katolikliğini ve romantizmini çok etkilemiştir.

MÜNSTER havzası, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde tortul bölge, *Münster* kenti çevresinde. Löslerin verimli kıldığı bir ovada yer alan Münster havzası, Ortaçağ'da Münster'e gönenç getiren ve günümüzde çok yakınındaki Ruhr'un beslenmesine katkıda bulunan köylülerinin canla başla çalışmaları sayesinde, eski dönemlerden bu yana zengin bir tarım bölgesidir. Ruhr kömür madenleri Münster havzası altında da devam etmektedir. Bu nedenle Münster havzasının güney-batısı Ruhr havzasıyla bütünleşen bir komün bölgesine dönüşmüştür. Maden yataklarına yakın olması ve ulaşım yolları (demiryolu, otoyol, Dortmund-Ems kanalı) birçok kentte, özellikle de havzanın kenarında bulunanlarda, sanayinin gelişmesini kolaylaştırmaktadır.

Münster piskoposluğu, Kutsal İmparatorluk'un eski hükümran prensliği; Ems havzasının büyük bir bölümünü kaplıyordu. Piskopos, Westfalen çevresinin yöneticisiydi. Piskoposluk 804'te Charlemagne tarafından, sakson bölgesindeki antik Mimigardevord üzerine kurulmuş ve Otto IV tarafından prenslik durumuna getirilmişti. 1803'te laikleştirilen piskoposluk toprakları büyük ölçüde Prusya'ya, ardından Berg grandüklüğü'ne (1807), sonra yeniden Prusya'ya katıldı (1815) ve 1821'de Prusya, piskoposluğu yeniden kurdu.

MÜNSTERBERG (Hugo), alman filozof (Dantzig 1863 - Cambridge, Massachusetts, 1916). Baden okuluna bağlı bir yenikantçıydı, özellikle ruhbilim ve ahlakla uğraştı. Ruhbilimde, psikotekniğin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Başlıca yapıtları: *Beiträge zur experimentellen Psychologie* (Deneysel psikolojiye katkılar) 1889 -1892; *Psychology and Life* (Ruhbilim ve yaşam), 1899; *Grundzüge der Psychologie* (Psikolojinin ana hatları) 1900; *Science and İdealism* (Bilim ve idealizm), 1906; *Philosophie der Werte* (Değerler psikolojisi), 1908; *Psychologie des Wirtschaftslebens* (İktisadi yaşamın psikolojisi), 1912; *Psychotherapy* (Psikoterapi), 1913; *Grundzüge der Psychotechnik* (Psikotekniğin ana hatları), 1914.

MÜNŞAİB sıf. (ar. *münşa'ib*). *Esk.* Kollara ayrılan, dallanıp budaklanan.

MÜNŞAK, kkı sıf. (ar. *münşakk*). *Esk.* Çatlamış, yarılmış: *"Kubbe-i semâvât bu selâbetiyle âhir münşakk olub, yıkılsa gerek"* (Ebüzziya Tevfik).

MÜNŞEAT, -tı a. (ar. *münşe'at*). Ed. Divan edebiyatında sanatlı resmi yazıları (inşa), mektupları derleyen yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—*Esk.* Kaleme alınmış şeyler; mektuplar.
—ANSİKL. Ed. Eski resmi yazılar inşa* adı verilen, karmaşık söz oyunlarına dayanan secili düzyazıyla kaleme alınıyordu. Bu yazıların gönderildiği kişiye sesleniş, başlangıç, bitiş bölümlerinde belirli kurallara uyulması zorunluydu. Münşeat kitaplarındaki metinler tarihsel birer belge olduğu kadar istenene uygun yazı yazmayı da öğretirdi. Resmi yazı örneklerinin yer aldığı Kâtip Yahya bin Mehmet'in (XV. yy.) *Menahic ül-inşa*'sı, Feridun Bey'in (öl. 1582) *Münşeat üs-selatin*'i, Okçuzade Mehmet' in (öl. 1629) *Münşeat*'ı bu iki niteliği birleştiren derlemelerdir. Bazı münşeat kitaplarında divan şairlerinin özel mektupları ve resmi yazıları toplanmıştır. Örneğin Nabi' nin *Münşeat*'ı secili, süslü biçimde kaleme alınmış bu tür yazılardan oluşur. Veysi'nin *Münşeat*'ında yazarın Şeyhülislam Sunullah Efendi'ye, Cemalzade'ye atanmaları dolayısıyla kutlama yazıları, dilekçeler, Şair Nergisizade ile mektuplaşmaları, yakınlarına mektupları vd. vardır. Nergisi'nin Şeyhülislam Yahya'ya adanmış *Münşeat*'ında 50'yi aşkın mektubu yer alır. Bunlar arasında kazasker, kadı, müderris gibi görevlilere ve Nef'i'ye yazılmış mektuplar vardır. Koca Ragıp Paşa'nın *Münşeat*'ının büyük bölümünde Mahmut I döneminde reisülküttaplık görevindeyken hazırladığı telhisler, çağrı ve kutlama yazıları bulunmaktadır. Belirli bir şair ve yazarın yazılarını derleyen bu örnekler yanında başka başka kişilere ait yazıların toplandığı kitaplar da düzenlenmiştir. Örneğin, böyle bir *Münşeat*'ta (Süleymaniye ktp. Esat Efendi, no. 3330) Okçuzade, Veysi, Nergisi, Şerif, Sabri vd.'den inşa örnekleri bulunmaktadır.

Münşeat üs-selatin il-osmaniye (Osmanlı sultanlarının mektupları), nişancı Feridun Ahmet Bey'in (öl. 1583) ünlü yapıtı (1574). Osman Gazi'den başlayarak Murat III'ün cülusuna kadar olan dönemi (1574) kapsayan yapıt, Osmanlı devleti tarihinin ilk üç yüzyılına ilişkin siyasal, yönetsel ve askeri haberleşmelerin suretleriyle bazı yabancı devlet başkanlarına yazılan mektuplar ve bunlara gelen yanıtlardan oluşur. Yazarı tarafından Murat III'e sunulan yapıt (1575), padişahtan beklenen ilgiyi görmediyse de 1 880 belgeyi içermesi bakımından osmanlı tarihinin önemli kaynaklarından biri sayılır. İki ciltten meydana gelen yapıtın başında, "Miftah-ı cennet" adlı ahlaki bir giriş yer alır. İki kez yayımlanmış olan (1848 ve 1858) yapıtın birçok yeni mektup ve çeviri ekli ikinci basımı, birincisine oranla daha eksiksizdir.

MÜNŞEİL sıf. (ar. *münşe'il*). *Esk.* Alevli, parlayan.

MÜNŞEL, -lli sıf. (ar. *münşell*). *Esk.* Yüksek bir yerden dökülen.

MÜNŞERİH sıf. (ar. *münşeriḥ*). *Esk.* **1.** Keder ve tasadan uzak, sevinçli. **—2.** *Münşerih olmak,* neşelenmek, tasadan uzak olmak: *"Bu temâşadan mütelezzi ve münşerih olmaktan ziyade mütehayyir halkın arasında ağır ağır geçerdi"* (H. Z. Uşaklıgil). **—3.** *Münşerih-ül-bal,* gönlü neşeli.

MÜNŞET, -tti sıf. (ar. *münşett*). *Esk.* Dağılan, parçalanmış.

MÜNŞİ, -i sıf. (ar. *münşî*). *Esk.* **1.** Düzyazıda usta olan sanatçı için kullanılır. **—2.** Kâtip, yazman.
—Kur. tar. Osmanlı devletinde inşa divanında çalışan ve resmi yazışmaları yöneten yazı ustası görevli. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Başarılı yazı ustaları arasından sınavla seçilen münşiler, yabancı devletlere gönderilen resmi mektupları kaleme alırlardı. Düzyazının tüm incelik ve ustalıklarını göstererek yazdıkları bu mektuplar, birer inşa örneği sayılırdı. Münşiler tarafından yazıldıktan sonra bir araya toplanan bu yazı örneklerine "münşeat mecmuası" denirdi. Çok bilgili, usta bir yazar olarak münşi, kendi sınıfından olan kâtip, muharrir, yazıcı gibi kişilerin üstünde tutulurdu. Münşi yalnız inşa divanı yazarına özgü bir unvanken, kâtip devlet dairelerinde, muharrir gazetelerde, yazıcı da esnaf dükkân ve loncalarında yazı yazan kişi anlamında kullanılırdı. Tacizade Cafer Çelebi, İdrisi Bitlisi ve Feridun Ahmet Bey ünlü münşilerden bazılarıdır.

MÜNŞİD sıf. (ar. *münşid*). *Esk.* Şiir okuyan.

MÜNŞİYANE be. (ar. *münşî* ve fars. *-āne*'den *münşiyāne*). *Esk.* İyi bir yazmanın elinden çıkmışçasına.

MÜNTAHABAT → MÜNTEHABAT.

MÜNTAHAP → MÜNTEHAP.

MÜNTAHİL sıf. (ar. *müntahil*). *Esk.* Bir başkasının eserini kendisine mal eden, kendisininmiş gibi gösteren.

MÜNTAHİP → MÜNTEHİP.

MÜNTAKIŞ sıf. (ar. *müntakış*). *Esk.* **1.** Üzerine nakış işlenmiş, nakışlı. **—2.** Maden, taş ya da tahta bir yüzeye oyulmuş.

MÜNTAKIZ sıf. (ar. *müntakız*). *Esk.* Bozulan, dağıtılmış.

MÜNTAKİD sıf. (ar. *müntakid*). *Esk.* Bir edebiyat ya da sanat yapıtını eleştiren, eleştirmen. (XIX. yy. sonlarında fr. *le critique* karşılığı olarak kullanılmıştır.)

MÜNTAKİL sıf. (ar. *müntakil*). *Esk.* **1.** Bir yerden başka yere geçen. **—2.** Ölen kimsenin yakınlarına miras yoluyla kalan. **—3.** Ölen, öteki dünyaya göçen.

MÜNTAKİM sıf. (ar. *müntakim*). *Esk.* **1.** Öç alan, intikam alan. **—2.** Tanrı'nın sıfatlarından.

MÜNTASIB sıf. (ar. *müntasıb*). *Esk.* Dikili duran, kıpırdamadan dikilen.

MÜNTEBİH sıf. (ar. *müntebih*). *Esk.* **1.** Uyanık. **—2.** Dikkatli. **—3.** Bir olaydan ders alan, gözü açılan.

MÜNTEFİ sıf. (ar. *nefy*'den *müntefi*). *Esk.* Yok olan, kaybolan, görünmeyen.

MÜNTEFİ sıf. (ar. *nef*'den *müntefi*'). *Esk.* Bir şeyden yararlanan, kâr sağlayan.

MÜNTEFİH sıf. (ar. *müntefih*). *Esk.* **1.** Şişmiş, kabarmış. **—2.** Hava ile doldurulmuş, şişirilmiş.

MÜNTEFİK, arap kabile. Amir bin Sasaa kabileleri topluluğunun Beni Ukeyl kolundandır. Adını, ataları Müntefik bin Amir bin Ukeyl'den alan bu kabile yaşamını Yemame'nin K.-B. bölgesinde sürdürdü. Beni Ukeyl'in müslümanlığın ilk dönemlerinde Hz. Muhammet'e yolladığı temsilcilerin içinde, bu kabileden de iki kişi vardı.

MÜNTEFİL sıf. (ar. *müntefil*). *Esk.* Nafile namazı kılan.

MÜNTEHA sıf. (ar. *münteha*). *Esk.* Sona ermiş, son bulmuş.

◆ a. Son, uç: *"İskelenin müntehasında bir halat direğinin üzerine oturdu"* (H. Z. Uşaklıgil).

MÜNTEHABAT ya da **MÜNTAHABAT, -tı** çoğl. a. (ar. *müntehab*'ın çoğl. *müntehabat*). Ed. **1.** Bir yazarın yapıtlarından seçmeleri derleyen kitap: *Müntehabat-ı Şinasi* (Şinasi'nin şiirlerini derleyen kitap). **—2.** Bir yazarın başkalarından yaptığı seçmeleri derleyen kitap: *Müntehabat-ı Mir Nazif* (Nazif Efendi'nin türlü şairlerden derlediği seçme şiirler kitabı).

MÜNTEHAP ya da **MÜNTAHAP** sıf. (ar. *müntehab*). *Esk.* Seçilmiş, seçme.

◆ a. Kur. tar. Osmanlı devletinde Tanzimat'tan sonra İstanbul dışındaki eyalet ve sancak yönetim kurullarına atanan üye.

MÜNTEHİ sıf. (ar. *müntehi*). *Esk.* **1.** Bir yere dayanıp son bulan, orada biten: *"Harem-i hümayunun bu salonla bitişik kısmına müntehi olan bir yoldur ki oldukça uzundur"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** Biten, sona eren. **—3.** En geride yer alan, son. **—4.** Bir şeyi tamamlayan, sona erdiren.

MÜNTEHİB sıf. (ar. *müntehib*). *Esk.* Yağmalayan, çapulcu.

MÜNTEHİP ya da **MÜNTAHİP** a. (ar. *müntehib*, seçen). *Esk.* **1.** Seçmen. **—2.** *Müntehib-i evvel*, iki dereceli seçimde ikinci seçmenleri seçen. ‖ *Müntehib-i sani*, iki dereceli seçimlerde birinci seçmenler tarafından seçilen.

MÜNTEHİR sıf. (ar. *müntehir*). *Esk.* İntihar eden.

MÜNTEHİZ sıf. (ar. *müntehiz*). *Esk.* Uygun fırsatı ve zamanı kaçırmayan.

MÜNTEKİS sıf. (ar. *müntekis*). *Esk.* Baş aşağı olarak düşen.

MÜNTEMİ sıf. (ar. *müntemi*). *Esk.* **1.** Bir şeyle ya da kimseyle ilgisi olan, yakınlık kuran. **—2.** Birinin adamı olan.

MÜNTEN sıf. (ar. *münten*). *Esk.* Hasta olan, hastalık bulaşan.

MÜNTESİC sıf. (ar. *müntesic*). *Esk.* Dokunmuş, dokunarak yapılmış.

MÜNTESİK sıf. (ar. *müntesik*). *Esk.* Düzenli olarak arka arkaya dizilmiş.

MÜNTESİP sıf. (ar. *müntesib*). *Esk.* **1.** Bir kimseye ya da yere kapılanmış, bağlanmış: *"Nakşibendi tarikatı müntesiblerinden Şeyh Tayyib Bahari Orta Asya türkçesi hakkında..."* (F. Köprülü). **—2.** Bir şeyle ilgisi bulunan, ilgili.

MÜNTESİR sıf. (ar. *müntesir*). *Esk.* Dağınık, dağılmış, etrafa saçılmış.

MÜNTEŞİR sıf. (ar. *münteşir*). *Esk.* **1.** Yaygın: *"O zamana kadar İran nüfuzunun oldukça münteşir bulunduğu bu sahada..."* (F. Köprülü). **—2.** Gazete, dergi, kitap yayımlayan. **—3.** Herkes tarafından duyulmuş. **—4.** *Münteşir olmak*, yaygınlaşmak, yayılmak, herkesçe bilinmek: *"Din-i İslam Hezreciler beyninde gereği gibi münteşır olduktan başka..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜNTEŞİRE sıf. (ar. *münteşir*'in dişl. *münteşire*). *Esk.* **1.** Yayılmış, yaygın: *Ahbar-ı münteşire* (yayılan haberler). **—2.** Yayımlanmış: *Makalat-ı münteşire* (yayımlanmış, basılmış makaleler).

MÜNTEVİ sıf. (ar. *müntevi*). *Esk.* Bir şey yapmak için kendi kendine söz veren, niyetlenen.

MÜNTEZİ sıf. (ar. *müntezi*'). *Esk.* Bir şeyi yerinden çıkaran, söken.

MÜNTİC sıf. (ar. *müntic*). *Esk.* **1.** Sonuçlandıran, sonuca götüren. **—2.** Bir şeye neden olan.

MÜNTİF sıf. (ar. *müntif*). *Esk.* Kıl dökücü: *Deva-yı müntif* (kıl döken ilaç).

MÜNTİN, MÜNTİNE sıf. (ar. *müntin*, dişl. *müntine*). *Esk.* **1.** Pis koku yayan, kokuşmuş: *Bahr-i müntin* (kötü kokan deniz; Azak denizi). *Miyah-ı müntine* (pis koku yayan sular). **—2.** Hastalık bulaştıran.

MÜNTZER → MÜNZER.

MÜNZECİR sıf. (ar. *münzecir*). *Esk.* Yasaklanmış, alıkonulmuş.

MÜNZEL, MÜNZELE sıf. (ar. *münzel*, dişl. *münzele*). *Esk.* Yukardan indirilmiş, gökten indirilmiş: *Kütüb-i münzele* (gökten indirilmiş kitaplar).

MÜNZENBERG (Willi), alman siyaset adamı (Erfurt 1889 - Saint-Marcellin yakınında, İsère, 1940). Komünist militandı, Komünist gençlik enternasyonali'ni (1919 -1921), ardından Uluslararası işçi yardımlaşma örgütü'nü (1921-1933) yönetti. Alman komünist partisi'nden (KPD) milletvekili seçildi (1924-1933), 1924'ten başlayarak bu partinin propaganda çalışmalarını yürüttü, 1933'te Paris'e kaçtıktan sonra, antifaşist bir propaganda aygıtı örgütleyerek, özellikle "Editions du Carrefour" yayınevini kurdu ve *Livre brun*'ü yayımladı (1933). 1937'de KPD'den çıkarıldı, 1938'de *Die Zukunft* dergisini kurdu. Haziran 1940'ta, aydınlatılamayan koşullar içinde öldü.

MÜNZER, MÜNTZER ya da **MUNCERUS** (Thomas), alman reformcu ve anabatizmin kurucularından biri (Stolberg, Harz, 1498 ? - Mühlhausen, Thüringen, 1525). Augustinusçular tarikatına girdi, Leipzig ve Frankfurt an der Oder' de çok güçlü bir hümanist eğitim içinde yetişti. Tanrıbilim öğretmeni oldu; özellikle ortaçağ mistiğinin ve Kilise babalarının etkisinde kaldı, rahiplik mesleğini öğretti ve uyguladı. 1519'da, Leipzig'de Luther ile tanıştı ve Zwickau'da vaiz oldu. Burada Nikolaus Storch'un ve "Zwickaulu peygamberler"in etkisinde kaldı. Bunlar, Luther'in düşüncesini aşarak Kutsal Kitap' taki vahyin yerine "içe doğan vahyin aydınlığı"nı koyuyorlardı. 1521'de Zwickau' dan kovulan Münzer, önce Karlstadt yakınındaki Wittenberg'e, sonra da Prag'a gitti ve 1523'te Allstedt'te, tasvirleri ve ruhban sınıfı olmayan bir topluluğun rahibi oldu. Burada, *Deutsche Messen*'iyle Luther'den önce ilk alman ayin usulünün temelini attı. Yine burada, Tanrısal irade birliği'ni kurarak bunu bütün Thüringen'e yaymaya çalıştı. İçinde halkın zorbaların zulmünden kurtulmuş olarak yaşayacağı bir teokratik düzen kurarak İsa'nın saltanatını hazırlamak ve böylece hem toplumsal, hem de dinsel bir reform gerçekleştirmek istiyordu. Allstedt'ten de kovulan (1524) Münzer, Mühlhausen'e giderek (ağustos 1524) burada anabatist cemaatinin rahibi oldu. Heinrich Pfeiffer ile birlikte bir "köylü" ayaklanmasını yönetti ve 1525'te bir çeşit teokratik halk yönetimi kurdu. Köylü ordusunun başına geçti, Frankenhausen'de prensler tarafından yenilgiye uğratıldı (15 mayıs 1525) ve hemen ardından idam edildi. Münzer, Luther'in başlıca karşıtlarından biriydi; aynı zamanda hem hıristiyan, hem de komünist bir toplum düzeni anlayışının ilk örneklerini ortaya koydu. Bu bakımdan, marxçılar (Engels, Bloch vb.) tarafından birçok kez inceleme konusu yapıldı.

MÜNZEVİ sıf. ve a. (ar. *inziva*'dan *münzevi*). Bir kenara çekilip topluluktan uzak duran, yalnızlığı tercih eden kimse için kullanılır.

—Din. Issız bir yerde inzivaya çekilen anakhrotes, keşiş.

◆ sıf. Tek başına yaşanan, yalnızlık içinde geçen: *Münzevi bir hayat sürmek.*

MÜNZİL sıf. (ar. *münzil*). *Esk.* Yukardan indiren, gökten indiren.

MÜNZİR sıf. (ar *münzir*). *Esk.* Doğru yola yöneltmek için korku vererek yol gösteren.

MÜON a. (fr *mu* ve [*electr*]*on*'dan). Tem. parç. Pozitif ya da negatif bir temel elektrik yükü taşıyan, 105,66 MeV kütleli temel lepton. (Simge μ^+ ya da μ^-.) [Eşanl. MÜ.]

—ANSİKL. Kütlesi pionunkine yakın olmakla beraber müon bir mezon değil, tamamen elektrona benzeyen bir leptondur. Elektrik yükü nedeniyle, elektromanyetik etkileşimlerin etkisindedir. Zayıf etkileşimlere de girer. Zaten çoğu kez, pionunki gibi zayıf etkileşimlerde $(\pi^+ \rightarrow \mu^+ + \nu_\mu)$ ortaya çıkar. Zayıf etkileşimlerle kendi kendine bozunur $(\mu^+ \rightarrow e^+ + \nu_e + \bar{\nu}_\mu)$ ve ortalama yaşam süresi 10^{-6} sn düzeyindedir. Müona, "müonlu" denen bir özgün nötrino (ν_μ) eşlik eder. Günümüzde müon her tür iç yapıdan yoksun bir tür kütlesel elektron olarak kabul edilir.

MÜONLU sıf. Tem. parç. *Müonlu atom*, bir elektronu bir müonla yer değiştirmiş atom. ‖ *Müonlu nötrino*, müona eşlik eden nötrino.

MÜONYUM a. (fr. *muonium*). Tem. parç. Bir proton ve negatif bir müondan oluşan bağlı sistem. (Müonlu atomların en yalını olan müonyum, elektronu yerine müon gelmiş bir hidrojen atomu olarak göz önüne alınabilir. Müon bozunduğuna göre, müonyum kararsızdır.)

MÜ-ÖLÇÜLEBİLİR sıf. Topol. μ ölçüsü için ölçülebilir. (μ-ÖLÇÜLEBİLİR de yazılabilir.)

MÜ-PARÇALANIŞ a. Topol. A_i ler, düzlemin karelenir A parçasının parçaları olmak üzere aşağıdaki bağıntıları gerçekleyen sonlu $(A_i)_{1 \leq i \leq n}$ ailesi:

1. $\forall i, \quad A_i$ karelenir;
2. $\bigcup_{i=1}^{n} A_i = A$;
3. $1 \leq i < j \leq n \Rightarrow A_i \cap A_j = \varnothing_\mu$ ve $\mu(\varnothing_\mu) = 0$.

(Bu mü-parçalanışının oku, A_i parçalarının çaplarının en büyük olanıdır.) [μ-PARÇALANIŞ olarak da yazılır.]

B. N., Paris

Thomas Münzer
bakır üstüne gravür (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris

MÜPHEM sıf. (ar. *mübhem*). Ne olduğu kesin olarak anlaşılamayan, açık olmayan, belirsiz: *Müphem bir durum.*
—Esk. dilbilg. *Müphem sıfat,* belirsiz sıfat. || *Müphem zamir,* belirsiz adıl.

◆ be. Açık seçik olmadan: *Müphem konuşmak.*

◆ a. Açık ve seçik olmayan şey.

MÜPHEMAT çoğl. a. (ar. *mübhem*'in çoğl. *mübhemāt*). *Esk.* Kapalı, örtülü, gizli şeyler.
—Esk. dilbilg. Belgisiz sıfatlar, belgisiz zamirler.

MÜPHEMİYET a. (ar. *mübhem* ve *-iyyet*'ten *mübhemiyyet*). *Esk.* Açık ve seçik olmama, belirsizlik, anlaşılmazlık.

MÜPHEMLEŞMEK gçz. f. (ar. *mübhem*'den). Belirsiz olmak, açıklığı kaybolmak.

MÜPTEDA a. (ar. *ibtida*''dan *mübteda*'). *Esk.* Başlangıç.
—Esk. dilbilg. Ad cümlelerinde özne.

MÜPTEDİ sıf. (ar. *ibtida*''dan *mübtedi*'). *Esk.* Bir şeyi ilk kez ortaya çıkartan: *"Böyle bir mübtedinin gönlü ne kadar kolay müteessir olur malûm ya!"* (Şemsettin Sami, XIX. yy.).

MÜPTELA sıf. (ar. *ibtilā*'dan *mübtelā*). **1.** *Bir şeye müptela, bir şey müptelası,* kötü bir şeyi alışkanlık edinip, ona düşkün, tutkun kimse için kullanılır: *Kumara, içkiye müptela. Kumar, içki müptelası.* **—2.** *Bir hastalığa, bir derde müptela,* bir hastalığa yakalanmış ya da bir şeye hastalık ölçüsünde düşkünlük gösteren: *"Şüpheye gelmez bir mana ve üsluba sokmak illetine müptelâ..."* (R. Halit). **—3.** *Esk.* Âşık, tutkun: *"Geldi ne sen gibi dehre dilrübâ / Gördü ne ben gibi dünyâ mübtelâ"* (Nabi, XVII. yy.). **—4.** *Müptela etmek,* bir şeye alıştırmak, düşkün, tutkun bir duruma getirmek. || *Müptela olmak,* kötü bir şeye tutulmak, tutkun duruma düşmek.

MÜPTEZEL sıf. (ar. *mübtezel*). *Esk.* **1.** Çok bol oluşu nedeniyle değeri olmayan, ucuz. **—2.** Saygınlığı olmayan, aşağı görülen: *Müptezel bir kadın. Müptezel bir hayat.* **—3.** Hor kullanılan.

MÜR, -rrü sıf. (ar. *mürr*). *Esk.* **1.** Acı. **—2.** *El-hakku mürrün* (doğru söz acıdır).

◆ a. Bir çeşit Yemen somağı.

MÜRAAT a. (ar. *müra*ʿ*āt*). *Esk.* **1.** Bakma, gözetme, koruma. **—2.** Saygı, bağlılık, uyma, riayet etme.
—Ed. *Müraat-ı nazir,* divan şiirinde anlamları arasında yakınlık bulunan sözcükleri bir beyitte bir araya getirme sanatı. (Örn. *"Gonca gülsün gül açılsın cûy feryat eylesin / Sen sus ey bülbül biraz gülşende yârim söylesin"* [Gonca gülsün, gül açılsın, ırmak feryat etsin. Sen sus ey bülbül biraz da gül bahçesinde sevgilim söylesin.] [Nabi].) [Eşanl. TENASÜP, TELFİK.]

MÜRACA a. *Yörs.* Çift süren öküzlerin yem yememeleri için ağızlarına takılan ağızlık.

MÜRACAAT, -tı a. (ar. *mürāca*ʿ*at*). **1.** Birine, bir yere, bir şeye başvurmak eylemi; başvurma işi. (Eşanl. BAŞVURMA, BAŞVURU.) **—2.** Danışma bürosu; danışma: *Sınav formlarını müracaattan alabilirsiniz.* **—3.** *Müracaat etmek,* danışmak, yardım istemek, bir şeyden yararlanmak. (Eşanl. BAŞVURMAK.)
—*Esk.* Geri dönme.
—Med. us. huk. *Müracaata kalma,* dava dosyasının, yeni bir başvuruya kadar, işlemden kaldırılması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Med. us. huk. Oturuma çağrılmış olan tarafların (davacı ve davalının), gelmemeleri ya da gelip de davayı sürdürmeyeceklerini belirtmeleri durumunda, dava yeninleninceye kadar dosyanın işlemden kaldırılmasına karar verilir. Oturum gününün belli edilmesi için, tarafların başvurusunun gerekli olduğu durumlarda taraflardan hiçbiri, son işlem tarihinden başlayarak bir ay içinde mahkemeye başvurarak oturum (duruşma) gününün belirlenmesini istememiş ise, o durumda da dosyanın işlemden kaldırılmasına karar verilir. Dava dosyasının işlemden kaldırıldığı tarihten bir ay sonra yenilenen davalar için tekrar harç alınır. Dosyanın işlemden kaldırılmasından başlayarak üç ay içinde yenilenmeyen davalarsa açılmamış sayılır (Huk. us. muh. k. md. 409).

MÜRACAÂT çoğl. a. (ar. *mürāca*ʿ*at*'ın çoğl. *mürāca*ʿ*āt*). *Esk.* **1.** Geri dönmeler. **—2.** Başvurmalar, danışmalar, yardım istemeler.

MÜRACAATÇI a. Müracaatta bulunan; bir iş için bir yere başvuran kimse.

MÜRACAHA a. (ar. *mürācaha*). *Esk.* İyilik yapma konusunda başkalarını geçmek için yarışma.

MÜRADEFE a. (ar. *mürādefe*). *Esk.* **1.** Aynı anlamı taşıma, aynı anlama sahip olma. **—2.** Arkadaşlık, birlikte yolculuk etme.

MÜRADİF sıf. (ar. *mürādif*). *Esk.* **1.** Aynı anlamı taşıyan, eşanlamlı, anlamdaş. **—2.** Arkadaş, yoldaş.

MÜRAFİ sıf. (ar. *mürāfi*ʿ). *Esk.* **1.** Bir dava için mahkemeye başvuran, duruşmaya çıkan. **—2.** *Mürafi etmek,* mahkemeye başvurmak, duruşmaya çıkmak: *"Huzurunda mürafi etmek için emr ü ferman"* (Nedim, XVIII. yy.).

MÜRAGAMA ya da **MÜRAGAMAT** a. (ar. *mürāğama, mürāğamat*). *Esk.* **1.** Birini darıltacak, gücendirecek bir davranışta bulunma, kendisinden nefret edilmesine neden olma. **—2.** Çekişmeden vazgeçme.

MÜRAHAKA a. (ar *mürāhaka*). *Esk.* Erkek çocukların buluğ olması, ergenlik çağına yaklaşması.

MÜRAHENE a. (ar. *mürāhene*). *Esk.* **1.** Rehin olarak bırakma. **—2.** Bir şey için bahse girişme.

MURAHİK sıf. (ar. *mürahik*). *Esk.* On iki yaşını doldurduğu halde ergen olmamış erkek çocuk için kullanılır.

MÜRAHİKA sıf. (ar. *mürahik*'in dişl. *mürāhika*). *Esk.* Dokuz yaşını doldurduğu halde ergen olmamış kız çocuk için kullanılır.

MÜRAİ ya da **MURAİ** sıf. (ar. *ri*ʿ*ayet*'ten *mürā*ʿ*i*). *Esk.* **1.** Kurallara saygı gösteren, riayet eden, uyulması gereken kaidelere önem veren. **—2.** Bakan, gözeten, kollayan.

MÜRAİ sıf. (ar. *mürā*'*i*). *Esk.* İkiyüzlü.

Mürai, Molière'in *Tartuffe* komedisinin S. Sami ile M. Kemal (Küçük) tarafından yapılan uyarlamasının adı. İlk kez, 9 ocak 1928'de, İstanbul Şehir tiyatrosu'nda sahnelendi. Yakın yıllara değin aynı kurumda ve özel topluluklarca yinelenen başarılı bir uyarlama oluşunun yanı sıra, Cumhuriyet döneminin başlangıcındaki türk tiyatrosu bakımından bir başka özelliği de, dekoruydu. Darülbedayi'de dekor tasarımcı olarak çalışmaya başlayan Nikola Perof, buradaki ilk uygulamasını *Mürai* oyununda gerçekleştirmişti. O güne değin bu kadar gerçekçi bir dekor görmemiş olan seyirci, perde açılır açılmaz Perof'un uygulamasını dakikalarca alkışlamıştı.

MÜRAİLİK a. *Esk.* İkiyüzlülük.

MÜRAKASAT çoğl. a. (ar. *raks*'tan osm. *mürākasāt*). *Esk.* Gözü ve gönlü okşayacak biçimde yapılan, içinde dönerek ya da sıçrayarak yapılan danslar bulunan oyunlar.

MÜRAMAT a. (ar. *müramat*). *Esk.* Ok, kurşun vb.'yi birbirine atma.

MÜRASELAT çoğl. a. (ar. *mürasele*'nin çoğl. *mürāselāt*). *Esk.* **1.** Mektuplaşmalar, haberleşmeler. **—2.** Kadıya ait resmi mektuplar.

MÜRASELE a. (ar. *mürāsele*). *Esk.* **1.** Birbirine mektup gönderme, mektuplaşma, haberleşme. **—2.** Kadıya ait resmi mektup.

MÜRAVEDE a. (ar. *mürāvede*). *Esk.* **1.** Herhangi bir şeye karşı duyulan yönelme, istek, arzu. **—2.** Sövme.

MÜRAYAT a. (ar. *mürayāt*). *Esk.* **1.** Düzmece, sahte davranış, gösteriş. **—2.** İkiyüzlülük.

MÜRCİ sıf. (ar. *mürci*ʿ). *Esk.* Geriye döndüren.
—Esk. kim. İndirgen.

MÜRCİE a. (ar. *mürci'e*). Büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah'tan başkasının bilemeyeceği görüşünde olan mezhep.
—ANSİKL. İslam kelam tarihinde hariciler *büyük günah* (zina, hırsızlık, adam öldürme; içki içme gibi) işleyenlerin kâfir olacaklarını, mutezile bu dünyada ne kâfir ne de mümin sayılmayıp fâsık* sayılmaları gerektiğini, ehl-i sünnet ise bunların mümin olduklarını kabul eder. Mürcie mezhebi, günah işledikten sonra tövbe edenlerin müslüman olduklarını, ancak tövbe etmeden ölenlerin müslüman olup olmamaları konusunda bir şey söylenemeyeceğini, bunların durumunu *Allah'a havale* (irca) etmek gerektiğini belirtir. İmamı Eş'ari'nin belirttiğine göre irca görüşünü benimseyenler peygamberlik, Kuran, ahret gibi başka konularda değişik düşündüklerinden tutarlı bir mezhep oluşturmamışlardır. Bazı araştırmacılar İmamı Azam'ın da mürcienin görüşlerine katıldığını belirtirler.

MÜRD sıf. (fars. *mürd*). *Esk.* **1.** Ölmüş; ölü hayvan için kullanılır. **—2.** *Mürd olmak,* hayvanlar için ölmek.

MÜRDAD a. (ar. *mürdād*). *Esk.* **1.** Güneş yılına göre beşinci ay. **—2.** Her ayın yedinci ya da sekizinci günü. **—3.** Ayı ve günü yönetmek için görevlendirildiğine inanılan melek.

MÜRDE sıf. ve a. (fars. *mürde*). *Esk.* **1.** Ölü, ölmüş. **—2.** *Mürde-dil,* katı yürekli, acımasız, duygusuz. || *Mürde-rig,* ölen bir kimseden kalanlar, miras. || *Mürde-şu* ya da *mürde-şuy,* ölü yıkayıcı, ölü yıkayan kimse.
—İkt. tar. *Mürde bacı,* Osmanlı devletinde, kesim için taşradan İstanbul'a getirilen büyükbaş ve küçükbaş hayvanların, derbentlerden ve geçit yerlerinden geçirildikleri sırada alınan vergiye verilen ad. (Mukataa hazinesi gelirlerinden sayılan bu verginin "zebhiye resmi", "selamet akçesi" gibi çeşitleri vardı.)

MÜRDESENK a. (fars. *mürd* ve *-seng*'den *mürdeseng*). Esk. kim. **1.** Tabii kurşun oksit. **—2.** Erimiş ve billurlaşmış kurşun II oksit.
—Anorg. kim. Kurşun protoksidin (PbO), 650-700 °C'a doğru elde edilen β-ortorombik biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.) [Eşanl. LİTARJ.]
—Miner. Doğal kurşun oksit. (Eşanl. LİTARJ.)
—ANSİKL. Anorg. kim. Kurşun protoksit (PbO), iki biçimde bulunur: α-kuvadratik biçimi (α-PbO) kırmızı, β-ortorombik biçimi (β-PbO) sarı renklidir. α-biçiminden β-biçimine geçiş sıcaklığı, yaklaşık 489 °C'tır. Bu oksidin sanayisel olarak üretilen ve mürdesenk adıyla tanınan biçimi β-biçimidir (β-PbO). Mürdesenkten kristal, seramik sırları, teknik cam, fren balataları vb. üretiminde doğrudan yararlanılır; ama çoğunlukla kurşunun çeşitli kimyasal bileşiklerinin elde edilmesinde kullanılır. Bu bileşiklerden en önemlileri, pigmentler (krom sarısı, molibden turuncusu, kalsiyum plumbat), poli (vinil klorür) kararlılaştırıcıları olarak kullanılan kurşun tuzları, sikatifler vb.'dir.

MÜRDÜMERİĞİ a. Küçük, oval, mor puslu, yeşil etli, tatlı, yarma erik çeşidi. (Ağustos sonunda olgunlaşır, reçellik olarak çok aranır.)

MÜRDÜMÜK a. Çoğunlukla çok dallı tırmanıcı saplı, biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Yapraklar bileşiktir ve yaprak şapının ucunda bazen yalın ya da ucu dallı bir sülük bulunur; çiçekler kelebek biçiminde, parlak renkli, çoğunlukla salkım halinde topludur. Yüze yakın tür; kelebekçiçekligiller familyası.)
—Toksikol. *Mürdümük zehirlenmesi*, mürdümük *(Lathyrus sativus)* yemekten ileri gelen zehirlenme. (Zehirlenmenin nedeni mürdümükteki bir nitril türevidir; zehirlenme kasılmalı bir parapleji biçiminde ortaya çıkar.)
—ANSİKL. Adi mürdümük *(Lathyrus sativus)* Doğu Akdeniz ülkelerinde ve Türkiye'de yem bitkisi olarak yetiştirilir. Taneleri önemli bir yoğun yem kaynağıdır. Adi mürdümük çeltik ve pancar tarlalarında yeşil gübre olarak da kullanılır. Yumrulu mürdümük *(L. tuberosus)* tarla kenarlarında ve sulak çayırlarda yetişir. Orta ve Doğu Anadolu'da yaygın bir türdür. Kokulu mürdümük *(L. odoratus)* bir Güney Avrupa (Sicilya, İtalya) bitkisidir; Türkiye'de süs bitkisi olarak yetiştirilir. Sarı mürdümük *(L. aphaca)* meralarda otlayan hayvanlarda mürdümük zehirlenmesine neden olabilir. Mürdümüğün daha birçok türü vardır: kara mürdümük *(L. niger)*, dağ mürdümüğü *(L. montanus)*, orman mürdümüğü *(L. sylvestris)* ve Türkiye'de çok yaygın olan nohut mürdümüğü *(L. cicera)*, vb.
—Halk hek. Adi mürdümüğün *(L. sativus)* tohumları nişasta (% 30), şekerler (% 3) ve yağ (% 2) içerir. Ağız yolu ile idrar söktürücü, idrar yollarında iltihap giderici, güçlendirici, cinsel gücü artırıcı, sarada yatıştırıcı olarak kullanılır. Toz haline getirilen tohumlar balla karıştırılarak alınır.
Tohumlar kavrulursa nohut kahvesi olarak da kullanılabilir. Yumrulu mürdümüğün kök yumruları fındık lezzetinde olduğundan olduğu gibi yenebilir.

MÜRE a. Avc. → MÜHRE.

MÜREBBA sıf. ve a. (ar. *mürebbâ*). *Esk.* Terbiye olunmuş.

MÜREBBİ a. (ar. *mürebbî*). *Esk.* **1.** Çocukların eğitimi ve yetiştirilmesiyle uğraşan kimse, eğitici. **—2.** Besleyen. **—3.** *Mürebbi bi-z-zat*, kendi kendini yetiştirmiş olan.

MÜREBBİYE a. (ar. *mürebbî*'nin dişl. *mürebbiye*). Eskiden çocukların eğitimiyle ilgilenmesi için tutulan genellikle yabancı uyruklu kadınlara verilen ad.

Mürebbiye, H. R. Gürpınar'ın romanı (1899). Emekli bir Tanzimat dönemi aydını olan Dehri Efendi'nin konağında fransız mürebbiye Anjel'in çevresindeki gülünç olayları sergiler; yabancı mürebbiyelerin eğitimdeki kötü etkilerini yerer. Bir sokak kızı olan ve konağa mürebbiye olarak yerleşen Anjel, buradaki erkeklerin (kambur amca, damat, toy oğul) tümüyle düşüp kalkar. Bir gece onun odasında birbirleriyle karşılaşan sevgililer bir dolaptan da yaşlı Dehri Efendi'nin çıktığını görürler. Konakta aşçı kadına Molière komedilerini oynatan Dehri Efendi tipinin esin kaynağı, yazarın babasının Bozdoğan semtindeki komşusu Ahmet Vefik Paşa olmuştur.

MÜREBBİYELİK a. Mürebbiyenin görevi.

MÜRECCAH sıf. (ar. *müreccah*). *Esk.* Bir başkasından daha çok beğenilen, üstün tutulan, yeğlenen.

MÜRECCEB sıf. (ar. *mürecceb*). *Esk.* Uğurlu, kutlu, mübarek recep ayı için kullanılır.

MÜRECCİH sıf. (ar. *müreccih*). *Esk.* Bir şeyi diğerinden daha çok beğenip tercih eden, üstün bulan, yeğ tutan.

MÜREDDEF sıf. (ar. *mürecdef*). *Esk.* Birbiri arkasından gönderilmiş, art arda yürütülmüş, sıralanmış.
—Ed. Divan şiirinde, redifli uyak kullanılmış şiir. (Örn. Fuzuli'nin "Su kasidesi". Halk şiirinde *yedekli* denir.)

MÜREFFEH sıf. (ar. *müreffeh*). *Esk.* Her türlü gereksinimi karşılanmış, bolluk içinde yaşaması sağlanmış, gönençli.

MÜREFFEHEN be. (ar. *müreffeh*'ten *müreffehen*). *Esk.* Bolluk içinde, sıkıntısızca.

MÜREFFİH sıf. (ar. *müreffih*). *Esk.* Her türlü bolluğa, rahata kavuşan, sıkıntısız bir ömür süren.

MÜREFTE, antik. **Myriophyton,** Tekirdağ'ın Şarköy ilçesine bağlı bucak; 10 621 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi *Mürefte*, 2 726 nüf. (1990). Şarapçılık, turizm.

MÜREHHEB sıf. (ar. *mürehheb*). *Esk.* Korkutulmuş, ürkütülmüş, herhangi bir sebeple korkuya düşürülmüş.

MÜREHHİB sıf. (ar. *mürehhib*). *Esk.* Bir kimseyi herhangi bir tehlikeden dolayı korkutan ya da ürküten.

MÜREİN a. (fr. *mureine*). Katılığıyla bakteri hücresinin biçimini belirleyen ve N asetilmüramik asit ile çeşitli aminoasitlerden oluşan zar bileşeni. (Eşanl. PEPTİDOGLİKAN.)

MÜREKKEBAT çoğl. a. (ar. *mürekkeb*' in çoğl. *mürekkebat*). Hat. Meşk sırasında ikiden fazla harfin birbiriyle bağlanmasını öğreten çalışma.

MÜREKKEBE a. (ar. *mürekkeb*'den *mürekkebe*). Esk. bot. Bileşikgiller.

MÜREKKEP a. (ar. *mürekkeb*). **1.** Çeşitli malzemeler, özellikle de kâğıt üzerine yazı yazmak, şekil çizmek, metinlerin ya da çizimlerin örneğini çıkartmak amacıyla elle ya da mekanik yolla kullanılan siyah, gri, beyaz ya da çeşitli yollardan renklendirilmiş az çok koyu kıvamda sıvı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Mürekkep yalamış*, öğrenim görmüş, okumuş kimse için söylenir. || *Mürekkebi kurumadan*, bir kararın yazılışı üzerinden çok zaman geçmeden, kısa bir süre sonra.
—Bitki patol. *Mürekkep hastalığı*, kestane ağacında *Phytophtora cambivora* adlı mantarın neden olduğu hastalık. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Güz. sant. *Otografi mürekkebi* ya da *kalıp çekme mürekkebi*, taşbaskı tekniğinde, daha sonra kâğıda geçirilmek üzere özel olarak hazırlanmış bir kâğıda yazı yazmada ya da şekil çizmede kullanılan mürekkep.
—Kim. *Mürekkep çıkarıcı*, mürekkep lekelerini yok eden bir kimyasal ürün için kullanılır.
—Matbaac. *Mürekkep haznesi*, bir baskı makinesinin mürekkepleme sistemini (merdaneler ve tablalar) besleyen mürekkep deposu. || *Silinmez mürekkep*, zamanın ya da kimyasal etkenlerin etkileyemediği mürekkep. || *Manyetik mürekkep*, içinde mıknatıslanabilir malzeme (örneğin demiroksit) bulunan ve manyetik karakterlerin basımına yarayan mürekkep. || *Matbaa mürekkebi*, çok ince dövülmüş ve yağlı bir vernik içerisinde ya da kurutucu özelliği olan bir yağda dağılmış renkli pigmentler karışımı.
—Tar. *Kutsal mürekkep*, Doğu imparatorlarının fermanlarını imzalamakta kullandıkları ve büyük özenle korunan erguvan kırmızısı mürekkep.
—Yumş. bil. Çiftsolungaçlı kafadanbacaklılarda, anus deliği yakınında bağırsağa açılan bir kesenin (mürekkep cebi) salgıladığı siyah ve kalın sıvı. (Mürekkep, suyu bulandırarak hayvanın düşmanından kaçmasını sağlar; çok büyük bir boyama gücü vardır.) || *Mürekkep cebi*, kafadanbacaklı yumuşakçaların karın organı. (Hayvan, bu cebin içindeki mürekkebi birden bire boşaltarak düşmanından kaçar.)
—ANSİKL. Çin mürekkebinin icat tarihi İ.Ö. 2500'e kadar iner, ama mürekkep aynı döneme doğru Mısırlılar tarafından kullanılmıştır ve mezarlarda mürekkeple yazılı papirüsler ele geçirilmiştir. Eski Yunanlılar ve Romalılar mürekkebi çömlek kırıkları, tahta, papirüs üzerine yazı yazmakta kullanıyorlardı ve Plinius, Vitrüvius ile Dioskurides'in yapıtlarında mürekkep tariflerine rastlanmıştır. Bu tariflerden onların demirtannatlı ve sepyalı mürekkebi bildikleri anlaşılmaktadır; ama bu mürekkebin özellikle elle kitap kopya eden yazıcılar tarafından kullanıldığı sanılır. Bazı parşömenler lal rengi mürekkeple (esas maddesi narçiçeği, zencefre ve kankırmızısı olan) yapılmış inisiyallerle süslüdür. Antikçağ'da sıcak renkli hayli mürekkep formülü bilinmekteydi.
Ortaçağ'da elyazmalarında altın ve gümüşten yapılmış çeşitli mürekkep türlerine de rastlanmıştır.
Ortaçağ'da siyah mürekkep yapımında hemen hemen yalnızca mazı kullanılmaktaydı; ama bu üretimin bilimsel yanı yoktu ve birçok yazı, renginin uçması sonucu zarara uğramıştır.
Bugün normal siyah mürekkebin dışında dolmakalem mürekkebi, teksir mürekkebi, tamponlu yağlı mürekkepler, bez üstüne yazı yazmada kullanılan mürekkepler ya da tipo baskı ve taşbaskı mürekkepleri, otografi mürekkepleri, hatta altın, gümüş ve bronz mürekkepler olmak üzere her renk mürekkep bulunur.
• *Matbaa mürekkebi.* Mürekkep yapma usulleri uzun bir süre gizli tutuldu, her matbaa, mürekkebini kendi özel karışımıyla kendisi hazırladı. Osmanlılar'da hat sanatında kullanılan ve midad* denilen mürekkep dûdeden ya da kandil isinden yapılıyordu. Nefeszade İbrahim Efendi'nin *Gülzar-ı savab* adlı yapıtında birkaç tür mürekkep yapımı anlatılmaktadır. En iyi mürekkep is ve beziryağından elde edilir, içine akışkanlık sağlamak amacıyla sirke, parlaklık için de ekşi nar suyu katılırdı. Süleymaniye camisi'nde, kandillerin isinin hava cereyanıyla özel olarak yapılmış bir odacıkta toplandığı ve mürekkep yapımında kullanılmak üzere hattatlara verildiği söylenir.
Türkiye'de ilk matbaanın kurulmasına izin verildiğinde (1726) matbaa makine ve hurufatı gibi matbaa mürekkebi de çok uzun yıllar dışalım yoluyla sağlandı. Ancak Cumhuriyet'ten sonraki yıllarda Türkiye'de de yerli mürekkep yapım girişimleri başladı. Fabrikasyon usulü matbaa mürekkebi üretimi ise Durmuş Yaşar Oğulları'nın (DYO) İzmir'deki fabrikalarında gerçekleştirildi (1970). Günümüzde ilerlemiş matbaa teknolojisinde yerli üretimin yanı sıra dışalım yoluyla sağlanan matbaa mürekkepleri de kullanılmaktadır. Günümüzde çeşitli baskı tekniklerinde kimi zaman çok değişik bileşimi olan mürekkepler kullanılmaktadır; ama bunların hepsi de iki temel üründen meydana gelmiştir: renk veren katı bir madde ya da *pigment;* içerisine pigmentin sıkı sıkıya karıştığı akışkan, ağdalı ya da macunsu, bağlayıcı, çözücü katkı maddesi.
Çok ince toz haline getirilmiş anorganik boyarmaddeler (karbon siyahı, Prusya mavisi, krom sarısı vb.), anilin boyarmaddelerinden elde edilmiş laklar, organik pigmentleri oluşturur. Klasik mürekkepler yalnızca yağ ya da esas maddesi yağ olan vernikler içeren yağlı mürekkeplerdi; bugün kısmen bunların yerini sentetik vernikler almıştır.
Tipo mürekkepleri, göreceli olarak katı macunlardır ve boyarmaddeleri ağdalı bir vernik içerisinde asıltı halindedir. Hızı yüksek rotatiflerde kullanılan gazete mürekkeplerinin esas maddeleri ağır mineral yağlardır ve tipo mürekkeplerine oranla çok daha sıvı halindedirler.
Ofset mürekkebi için pigmentlerin üzerini saran doğal ya da sentetik reçine kullanılır; böylece üzerleri kaplanmış olan pigmentler hafif mineral bir yağda asıltı halinde kalırlar. Daha büyük bir pigment derişimi içeren ofset mürekkepleri geliştirilmiş bulunmaktadır.
Helyo mürekkepleri'nin merdanelerde

adi **mürdümük**
(Lathyrus sativus)

orman **mürdümükü**
(Lathyrus sylvestris)

mürekkepbalığının anatomisinden şematik görünüm

yumurtalarına mürekkep fışkırtan mürekkepbalığı

Zeki Müren

kazınmış çukurlara nüfuz edebilecek akışkan bir özellikleri vardır, pigment-vernik grubu uçucu bir hidrokarbon karışımında çözünmüştür.

Metal ve plastik üzerine yapılan baskılarda kullanılan mürekkepler, basımı yapılacak malzemeye asılmalarını sağlayan bir madde içerirler. Bazı özel baskı tekniklerinde klasik mürekkeplerle artık ortak pigmenti pek bulunmayan mürekkepler kullanılır: anilin boyarmaddelerinden oluşmuş basit alkol asıltıları olan *alkollü mürekkep;* esas maddesi mum olan *karbonlu mürekkep.* Boyarmadde olarak ince metal parçacıkları içeren öteki mürekkepler: *bronz mürekkep, manyetik mürekkep.* Bir kısım mürekepler de yalnızca belli bir etki sonucu renk özelliklerini kazanırlar: *görünmez mürekkep, güvenlik mürekkebi.* Mürekkeplerin kurutulması için uygulanan yollar: kâğıdın içersine nüfuz etme yoluyla (gazete mürekkebi); çözücü maddenin buharlaştırılması yoluyla (helyo ve anilin mürekkepleri); yağların ve verniklerin yükseltgenmesi yoluyla (tipo, taşbaskı ve ofset mürekkepleri) [kurutucu özelliği olan madde katılırsa işlem daha hızlanır]; ısıtarak verniğin polimerleşmesini sağlama yoluyla (ısılsertleşir vernikli mürekkepler).

Güvenliği sağlama ve çevreyi kirletme risklerini en aza indirme, modern baskı kalıplarının başarılı sonuçlar vermesini güvenceye almak amacıyla kurutma işlemlerinin hızlandırılması gibi birtakım gereksinimlerin yerine getirilebilmesi için matbaa mürekkeplerinin bileşimleri ve kullanım koşulları belirgin bir gelişme göstermiştir. Mürekkeplerin bileşimi, boya ve vernik üretimindeki gelişmelere, yani genellikle sentetik reçineler olan filmojen bileşenlerin gösterdiği çeşitliliğe koşut olarak gelişmiştir. Günümüzde kullanılan reçineli ürünler şunlardır: buruşmalara karşı dirençli olması ve güçlü bir yapışıcı özelliği bulunması gereken, hızlı kuruyan mürekkepler için kolay sertleşici bir özellik kazandırılmış kauçuk; özellikle buharla kuruyan ve çözücü maddesi glikol olan mürekkepler için hidrokarbonlarda ya da alkollerde çözülen maleik reçineler; hızlı kuruyan ve plastik ya da metal levhalar üzerine baskıda çok iyi sonuç veren mürekkepler için alkidüretanlar.

Sonuç olarak, hızlı kuruyan mürekkepler sayesinde kullanım koşulları düzelmiştir: çözücünün anında buharlaşmasını sağlayan bir alevin geçirilmesi sonucu elde edilen ısının katkısıyla kuruyan mürekkepler; reçinenin çökelti haline gelmesini hızlandıran nemin ya da su buharının katkısıyla kuruyan mürekkepler; ısının düşürülmesi ve normal olarak katı olan mürekkeplerin mürekkep haznesinde ya da dağıtımada ısının katkısıyla sıvılaşması ve baskı işleminden sonra hemen katılaşması sonucu kuruyan mürekkepler. Ayrıca, ışınım yoluyla (kızılaltı, morötesi ışınlar) kurutmayı sağlamayı amaçlayan tekniklere yöneliş görülmektedir.

—Bitki patol. Mürekkep hastalığına yakalanan ağaçlar bozulur ve çoğunlukla gövdenin dibinden, yükseltgenme ile siyahımsı bir renk alan yapışkan maddeler sızar. Mantar köklerde ve kök boynunda gelişir.

Bu hastalığa karşı dayanıklı aşıanaçları kullanılarak ve toprak ile kök boynu alüminyum etilfosfit çözeltisi ile sulanarak mücadele edilir.

Mürekkep hastalığı 1850 ile 1980 arasında Fransa'da kestane ağaçlarının yarısının, İspanya'da 5 milyon, İtalya'da da pek çok kestane ağacının yok olmasına neden olmuştur.

MÜREKKEP sıf. (ar. *mürekkeb*). *Esk.* **1.** Birleşmiş, birleşik. **—2.** *Bir şeylerden mürekkep,* onlardan oluşan: *Çeşitli konulardan mürekkep bir kitap.*

—Esk. dilbilg. *Mürekkep cümle,* birleşik cümle. || *Mürekkep fiil,* bileşik fiil. || *Mürekkep kelime,* bileşik sözcük. || *Mürekkep sıfat,* bileşik sıfat. || *Mürekkep sıyga, mürekkep zaman,* bileşik zaman.

—Müz. *Mürekkep makam* ya da *bileşik makam* → MAKAM.

MÜREKKEPBALIĞI a. **1.** Avrupa kıyılarında sıkça görülen, iç kavkısı oyuk bazı kafadanbacaklı yumuşakçaların ortak adı. (Mürekkepbalıkları takımı.) **—2.** Bu takımın Avrupa kıyılarındaki en yaygın türü *Sepia officinalis*'e verilen ad.

—ANSİKL. Mürekkepbalıkları ılık ve sıcak denizlerin kıyı sularında bulunur; yumurta biçimindeki gövdesinin kenarları bütünüyle yüzgeçle çevrilidir. İri ve geniş başı, çekmenler ve iki büyük dokunaçla donanan sekiz kısa kolu vardır; dinlenme anında sarılı duran kollar hızla açılarak, uçlarındaki çekmenler aracılığıyla, uzanabilecekleri kadar yakından geçen avları yakalar. Ağız "papağan gagası" biçiminde, boynuzsu korkunç çenelerle donanır. Gözler ve beyin çok gelişmiştir. Sırttaki derinin altında, büyük bir kireçten kemik bulunur; içi gözenekli ve gözenekleri yoğunluğu sudan az bir gazla dolu olan bu kemik, bütün bedeni taşır. Mürekkepbalıkları "tepki" etkisiyle kaçabilir; yani, karın kesesinde bulunan ve ağzı öne doğru olan bir huniden su fışkırtır. Mürekkepbalığı bıraktığı iri yumurtaları salgıladığı mürekkeple boyar ve bir siyah üzüm salkımını andırır biçimde bir araya getirir. Bu balığın mürekkebi, resim yapmak için ve çeşitli ilaçlarda kullanılır. Mürekkepbalığı kemiği kafes kuşlarının gagalarını bilemede kullanılır. Avrupa kıyılarındaki en yaygın tür, mürekkepbalığıdır *(Sepia officinalis).*

MÜREKKEPBALIKLARI a. Kafadanbacaklı yumuşakça takımı. (Örnek cinsi *Sepia,* örnek türü mürekkepbalığıdır. *Spiralidae, Sepiolidae* ve mürekkepbalığıgiller familyalarını kapsar. Bil. a. *Sepioidea.*)

MÜREKKEPÇİ a. Mürekkep yapan ve/ya da satan kimse.

MÜREKKEPLEME a. Mürekkeplemek eylemi.

MÜREKKEPLEMEK g. f. Mürekkep sürmek, mürekkep dökerek lekelemek: *Yazarken dikkatli ol, masayı mürekkepleme.*

◆ **mürekkeplenmek** edilg. f. Mürekkep sürülmek, mürekkep dökülerek lekelenmek: *Kâğıtlarım mürekkeplenmiş.*

MÜREKKEPLENME a. Mürekkeplenmek eylemi.

MÜREKKEPLENMEK → MÜREKKEPLEMEK.

MÜREKKEPLİ sıf. **1.** İçine mürekkep konularak kullanılan şey için kullanılır: *Mürekkepli kalem.* **—2.** Mürekkep bulaşmış, mürekkep dökülmüş şey için kullanılır: *Mürekkepli ellerinle temiz kâğıtlara dokunma.*

MÜREKKEPLİK a. İçine mürekkep konulan küçük kap; hokka.

MÜREKKEZ sıf. (ar. *mürekkez*). *Esk.* Dik duracak biçimde bir yere tutturulmuş, dikilmiş.

MÜREKKİB sıf. (ar. *mürekkib*). *Esk.* **1.** Ayrı öğeleri bir araya getiren, birleştiren. **—2.** Bir bileşiği oluşturan.

—Esk. fiz. Bileşen, bileşik.

MÜREN a. Zool. MURANA'nın eşanlamlısı.

MÜREN (Zeki), türk şarkıcı (Bursa 1931). Güzel sanatlar akademisi'nde öğrenciyken Refik Fersan ve Şerif İçli'den ders aldı. 1950'de İstanbul radyosu'na girdi. Kısa sürede büyük ün kazandı. Gazinolarda çalıştı; filmler çevirdi. Yaklaşık kırk yıllık bir dönem boyunca parlak ününü korumayı başardı. Diksiyona verdiği büyük önemle "alaturkacı"ların çok büyük bölümünü etkiledi. "Alaturka"ya, tango şarkıcılarının üslubunu ve sahne disiplinini getirdi.

MÜRESSEM sıf. (ar. *müressem*). *Esk.* **1.** Resmi yapılmış, resmedilmiş. **—2.** Çiçeklerle süslenmiş.

MÜRESSİM sıf. (ar. *müressim*). *Esk.* Bir şeyin resmini yapan.

MÜREŞŞAH sıf. (ar. *müreşşah*). *Esk.* **1.** Damla damla süzdürülmüş. **—2.** Terbiye edilmiş.

—Ed. *Müreşşah tevriye,* tevriye*nin bir türü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. Müreşşah tevriye, iki anlama gelen bir sözcüğün metindeki yakın anlamıyla ilgili ipuçları verilerek uygulanır. Örn. *"Verdim gönül o gül ruhun alına aldanıp / Etmezdi kimse eylediğim rengi ben bana"* (O gül yanaklarının yüzündeki kırmızı renge [ya da hileye] aldanıp gönül verdim. Benim kendimi boyadığım renge [ya da oyuna] kimse neden olmazdı) [Hâzık]. Burada al sözcüğünün birinci anlamı kırmızı renk, ikinci anlamı hiledir. *Gül ruh* (gül yanak), *renk* sözcükleriyle ilk anlama hazırlık yapılmıştır. (→ MÜCERRET, MÜBEYYEN.)

MÜRETTEBAT çoğl. a. (ar. *müretteb*' in çoğl. *mürettebat*). **1.** Bir gemide, bir uçakta, bir uzay gemisinde görev alan sorumlu personelin tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Ask. havc., Denizc. ve Havc.). **—2.** *Esk.* Ödenek, tahsisat.

—Ask. Zırhlı bir aracın, tahkimli bir yapının ya da bir aracın hizmetine verilen askeri personel. (Bir araç komutanının [ya da tank komutanının] emrindeki zırhlı araç mürettebatı, sayısı değişebilen uzman personelden oluşur [sürücü, nişancı, telsizci]. Taşınan piyade personel genellikle mürettebattan sayılmaz.)

—Havc. *Mürettebat kabini,* bir uçakta mürettebata ayrılmış bölüm.

—Uz. havc. *Mürettebat kabini,* bir uzay aracında mürettebatın Yer yüzeyindeki çevre koşullarına yakın koşullarda yaşayabileceği bölmelerin tümü.

—ANSİKL. Ask. havc. Pilotla birlikte bir uçağın mürettebatını oluşturan askerlerin sayısı uçağın tipine göre değişir. Nimrod, havayı radarla gözetleyen Boeing E-3A gibi yeni uçakların geliştirilmesiyle klasik uzmanların (pilot, yardımcı pilot, radyoseyrüseferci, topçu, makineli tüfekçi, seyrüsefer-bombardımancı ve teknisyen) yanı sıra, sürekli elektronik gözetimden ya da radarla gözetimden sorumlu operatörler gibi yeni görevliler ortaya çıktı. Boeing E-3A mürettebatı, 6 kişi ve 13 AWACS teknisyeninden oluşur.

—Denizc. Bir iş akdine bağlı olarak gemide çalışan kaptan, zabit, tayfa ve diğer kimseler mürettebatı oluşturur. Mürettebat, gemi kaptanının yönetimi altındadır. Bir geminin kullanılış amacına uygun olarak, hizmetini tam verebilmesi için, geminin canlılığını sağlayan bireylerin ve bölümlerin uyum içinde çalışması gerekir. Bu nedenle, gemiler, hangi tip ve büyüklükte olursa olsun, bir kuruluş ve örgütlenme altında etkinliklerini sürdürürler. Gemi büyüdükçe, mürettebat sayısı da artar. Genellikle, bir gemi, hizmetler yönünden, güverte ve makine olarak iki bölümden oluşur. Bu bölümlerde görev yapan bireyler de kendi içlerinde zabitan ve tayfa olarak ikiye ayrılır. Güverte mürettebatı, başta kaptan olmak üzere, II. kaptan, III. kaptan, IV. kaptan, telsiz zabiti, güverte lostromosu, usta gemici, gemici, miço olarak sıralanırken, makine mürettebatı baş mühendis, II. mühendis, III. mühendis, IV. mühendis, elektrik zabiti, makine lostromosu, yağcı ve silici olarak sıralanır. Ayrıca, aşçı ve kamarot üçüncü hizmet sınıfını oluşturan bireylerdir. Mürettebat, gemi kaptanı başta olmak üzere, hizmet bağlantısı bakımından, branşlarıyla ilgili amirlerine karşı görev bakımından sorumludur. Gemi II. kaptanı, geminin disiplin amiridir ve bu konuda gemi kaptanına karşı sorumludur.

—Havc. Büyük uçaklarda pilotlardan, makine mühendislerinden, uçuş mühendis-

lerinden ve radyo mühendislerinden oluşan *teknik seyrüsefer personeli* ile kabin şefi ve hava hosteslerinden oluşan *kabin personeli* bulunur.

MÜRETTEP sıf. (ar. *müretteb*). *Esk.* **1.** Düzene, sıraya sokulmuş, düzenlenmiş. **—2.** Gizli bir amaçla düzenlenmiş iş için kullanılır: "*...tarihe kaydolunabilecek vechile müretteb ve mühezzeb olmayıb...*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—3.** Sonradan düzenlenmiş, bir araya getirilmiş. **—4.** Belli bir şey için ayrılmış, ona özgü kılınmış.

—Ask. *Mürettep kıta*, belirli bir görevin yapılması için değişik sınıf, silah ve kuruluşlardan oluşturulmuş birlik.

—Huk. *Mürettep mahkeme*, sürekli bir kadrosu bulunmayan, derlenmiş yargıçlardan oluşturulmuş mahkeme. || *Mürettep sayı*, bir kurulu oluşturan üyelerin tam sayısı.

MÜRETTİL sıf. (ar. *murettil*). *Esk.* Kuran'ı tecvit kurallarına uygun olarak yavaş yavaş okuma.

MÜRETTİP sıf. (ar. *mürettib*). *Esk.* Sıraya koyarak, hazırlayan düzenleyen.

◆ a. Matbaac. DİZGİCİ'nin eşanlamlısı.

MÜRETTİPHANE a. (ar. *mürettib* ve fars. *ḫāne*'den *mürettib-ḫāne*). Bir basımevinde dizgi işlerinin yapıldığı bölüm; dizgiyeri.

MÜRETTİPLİK a. Mürettibin işi; dizgicilik.

MÜREVVAK sıf. (ar. *mürevvaḳ*). *Esk.* Süzülüp durulaştırılmış, tortusu alınmış.

MÜREVVEC sıf. (ar. *mürevvec*). *Esk.* Revaç ve sürüm kazandırılmış, itibar edilmiş.

MÜREVVEH sıf. (ar. *mürevveḥ*). *Esk.* **1.** Güzel kokması sağlanmış, kokulandırılmış. **—2.** Rahat ettirilmiş, rahata kavuşturulmuş.

MÜREVVİÇ sıf. (ar. *mürevvic*). *Esk.* **1.** Bir görüşü destekleyen, onun yandaşı: "*...Sultan güyâ bu fesadların mürevvici olmak töhmediyle...*" (Ahmet Mithat, XIX. yy.). **—2.** Bir düşünceyi yayan. **—3.** Bir mala sürüm kazandıran.

MÜREVVİH sıf. (ar. *mürevviḥ*). *Esk.* **1.** Güzel koku yayan. **—2.** Rahatlatan.

MÜREYBET, Suriye'de, Orta Fırat'ta, baraj gölü altında kalan arkeolojik yer Bu Yenitaş yerleşimi, İ.Ö. IX.-VII. binyıl arasında iskân edilmiştir (J. Cauvin yönetiminde kazılar). Palinoloji incelemeleri sonucunda, yerleşimin yakınlarında tahıl yetiştirilen tarlaların bulunduğu kanıtlandı. Bu tarlalar, bölge için, bilinçli bir tarım etkinliğinin en eski örneğidir (İ.Ö. 8000'e doğr.). Büyük bir olasılıkla İ.Ö. 7500 dolaylarında Müreybet' te, bir çeşit sığır yetiştiriciliği yapılıyordu. Yuvarlak planlı, çok hücreli büyük konutların (bunlar, bilinen en eski örnekler arasındadır) incelenmesi sonucunda, yerleşimin mimari gelişimi saptandı. Müreybet'te kil kap yapımı denenmişse de, daha sonraları bilinmeyen bir nedenle bu teknikten vazgeçilmiştir.

MÜRG a. (fars. *mürġ, murġ*). *Esk.* **1.** Kuş: *Heman ol murga benzer kim gelür mâr âşiyânına*" (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Mürg-ab, mürg-i ab* ya da *mürg-i abi*, su kuşu; ördek; kaz. || *Mürg-baz*, kuş yetiştiricisi, kuşbaz. || *Mürg-dil*, kuş yürekli; korkak. || *Mürg-zar*, kuş bahçesi. || *Mürg-i aşk*, aşk kuşu; aşk. || *Mürg-i azer-efruz*, ateş gibi parıldayan kuş; kaknus kuşu. || *Mürg-i bağ, mürg-i bâm, mürg-i çemen, mürg-i haşhan, mürg-i sahb, mürg-i şeb-ahenk, mürg-i şebhan, mürg-i şebhiz*, bülbül. || *Mürg-i bal-şikeste*, kanadı kırık kuş. || *Mürg-i bigâhhan, mürg-i biyaki*, vakitsiz öten horoz. || *Mürg-i dânâ*, akıllı kuş: papağan. || *Mürg-i dil*, gönül kuşu; yürek: "*Aşiyan-ı mürg-i dil zülf-i perişanındadır*" (Fuzuli, XVI. yy.). || *Mürg-i elhan*, söz kuşu: "*Öteden bir yılan çalar ıslık; / mürg-i elhân hâmûş u sekrândır*" (Tevfik Fikret). || *Mürg-i guşt-ruba*, et kapan kuş; çaylak. || *Mürg-i hak-gu, mürg-i şeb-aviz*, ishakkuşu. || *Mürg-i hanegi*, ev kuşu; tavuk. || *Mürg-i İsa*, yarasa. || *Mürg-i leb*, dudak kuşu; söz. || *Mürg-i name-ber*, mektup götüren kuş; posta güvercini. || *Mürg-i rengin-tac*, renkli tacı olan kuş; horoz. || *Mürg-i ruz*, gün kuşu; güneş. || *Mürg-i seher, mürg-i subh*, sabah kuşu; bülbül. || *Mürg-i sidre*, Cebrail. || *Mürg-i Süleyman*, çavuşkuşu, hüthüt. || *Mürg-i şeb ü ruz*, gece ile gündüzün kuşu; ay ve güneş. || *Mürg-i tarab*, şenlik kuşu; bülbül; güvercin; şarkı söyleyen, çalgı çalan. || *Mürg-i zer, mürg-i zerrin-bal, mürg-i zerrin-per*, altın kuş; güneş. || *Mürg-i zerrin*, sülün. || *Mürg-i zirek* ya da *mürg-i zirek-sar*, anlayışlı kuş; sığırcık.

—Ed. *Mürg-i can* (can kuşu), göğüs kafesi içinde kuşa benzetilen can: "*Uçtu nihayet mürg-i can/Çünkü harap oldu kafes*" (Abdurrahman Sami Paşa). — *Mürg-i dil* (gönül kuşu), yürek, ruh, akıl. (Sevgili, mürg-i dil'i saçları, gözleri, benleriyle avlar; yuvası da sevgilinin saçlarıdır: "*Âşiyan-ı mürg-i dil zülf-i perişanındadır / Kanda olsam ey peri gönlüm senin yanındadır*" [Gönül kuşumun yuvası dağınık saçlarının arasındadır. Ey peri kadar güzel sevgili, nerede olursam olayım, gönlüm senin yanındadır.] [Fuzuli].)

—Esk. bot. *Mürg-i zebanek*, kuşdili denen bitki.

—Hat. *Mürg-i bismillahi*, kuş biçiminde yazılmış besmele. (Arap harflerinde yazıdan resme geçişin başarılı örnekleridir.)

—İsl. *Mürg-i amin*, sürekli gökte uçarak müminlerin dualarının kabul edilmesi için "amin" diyen melek. || *Mürg-i felek*, melek. (*Mürg-i gendun* da denir.) || *Mürg-i ilahi*, ruh. || *Mürg-i sidre*, miraç* sırasında Hz. Muhammet'e Sidre'ye kadar eşlik eden Cebrail*.

MÜRGAK a. Müz. Türk müziğinde, XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

MÜRGAN çoğl. a. (fars. *mürġ, murġ*'un çoğl. *mürġan, murġān*). *Esk.* Kuşlar: "*Tutan mürganı hırs-ı danedir hep hâk-i zillette / Sükûn bu âlem-i süflîde kayd-ı mâ-sivâdır*" (Namık Kemal, XIX. yy.).

MÜRGANE a. (fars. *mürġane*). *Esk.* Kuş yumurtası.

MÜRGANE be. (fars. *mürġ, murġ* ve *-âne*'den *mürġane*). *Esk.* Kuş gibi.

MÜRGDAR sıf. (fars. *mürg* ve *dār*'dan *mürg-dār*). *Esk.* Kuş tutan; kuşlu.

—Süslem. sant. *Mürgdar şemse*, dallar üzerinde, çiçekler arasında kuş motiflerinin işlendiği şemse.

MÜRGEK a. (fars. *mürġ, murġ* ve *-k*'den *mürġek*). *Esk.* Küçük kuş.

MÜRİCETTİN BEYLEKANİ → BEYLEKANİ (Muricettin EL-)

MÜRİD → MÜRİT.

MÜRİDİ ya da **MÜRİDİYET** a. (ar. *mürid* ve fars. *-i*'den *müridi*, ar. *-iyyet*'ten *müridiyyet*). *Esk.* Bir şeyhe bağlı olma, müritlik.

MÜRİDOĞLU (Zühtü), türk heykelci (İstanbul 1906 - ay.y. 1992). Sanayii nefise mektebi'nde (Güzel sanatlar akademisi) İhsan Özsoy'un öğrencisi oldu. Okulu bitirdikten (1928) sonra devlet bursuyla Paris'e giderek, 1932'ye değin Colarossi akademisi'nde Marcel Guimond'un atölyesinde çalıştı. Türkiye'ye dönüşünde Alay köşkü'nde açtığı (1932) ilk kişisel sergi, aynı zamanda Türkiye'de açılan ilk heykel sergisi oldu. 1936'da İstanbul Arkeoloji müzesi heykelciliğine, 1940'ta DGSA heykel bölümü öğretmenliğine, 1955'te Ağaç uygulama atölyesi'nin başına getirildi; aynı kurumda profesör oldu (1969), yaş haddi nedeniyle 2 yıl sonra emekliye ayrıldı.

D grubu'nun kurucuları arasında tek heykelci olan Müridoğlu, figür anlayışını bırakarak, küçük pişmiş toprakla başlayan çalışmalarını, ağaç yontarak, bakır döverek sürdürdü. Sonraki yıllarda tekrar figüre döndü; küçük boyutlu heykellerinin yanı sıra Beşiktaş'taki *Barbaros anıtı* (1942, Hadi Bara ile), Zonguldak'taki *Atatürk anıtı* ve *İnönü heykeli* (1946, H. Bara ile), Anıtkabir büyük merdiveninin batı yönündeki kabartma (1953), Büyükada'daki ve Muş'taki Atatürk heykelleri (1965) gibi büyük kompozisyonlar gerçekleştirdi. Yurtiçinde açtığı sergilerden başka Venedik ve São Paolo bienallerine katıldı; yapıtları üç kez Paris'teki Rodin müzesi'nde, ayrıca Çağdaş uluslararası heykel sergisi'nde yer aldı. Devlet resim ve heykel sergilerinde birincilik (1940) ve ikincilik (1956) ödüllerini, İngiltere'de düzenlenen "Bilinmeyen siyasi hükümlü" adlı yarışmada dördüncü grup ödülünü (1953), Sedat Simavi vakfı plastik sanatlar (1979), Kültür bakanlığı başarı (1981), Kültür bakanlığı kültür ve sanat büyük (1990) ödüllerini kazandı. **Heykelde daima, lirik değil plastik bir güzelliğin arayışına yöneldi.**

Zühtü Müridoğlu
Figürler, 1987

Zühtü Müridoğlu

MÜRİT a. (ar. *mürid*). **1.** Tasav. Bir tarikat şeyhine bağlanarak ondan tarikat yol ve yordamıyla tasavvuf gerçeklerini öğrenen kimse. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir kimseye bağlanarak onun peşinden giden kimse.

—ANSİKL. Tasav. Tüm tarikatlarda müritlik temel kurumlardan biridir. Tasavvufta bir şeyh ya da mürşide mürit olmanın önemi "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır" özdeyişiyle anlatılır. Tasavvuf geleneğine göre ölünün yıkayıcısına teslim olması gibi mürit de şeyhine teslim olmalı, benliğini tümüyle onun iradesine bırakmalıdır. Bu niyetlerle şeyhine ikrar veren ve ondan el alan mürit, önce tarikatın genel ilkelerini, çeşitli tarikatlara göre az çok değişiklikler gösteren tarikat erkân ve adabını öğrenir; şeyhin uygun gördüğü programa göre ezkâr ve evradını sürdürür. Böylece belirli gelişme basamaklarını aşarak ulaşabildiği irfan düzeyine göre şeyhliğe kadar yükselebilir.

MÜRİTÇİLİK a. Tasavvufta bir şeyhe bağlanmaya ve XIX. yy.'da Kafkasya'da nakşibendi tarikatında ortaya çıkan siyasal-dinsel akıma verilen ad.

—ANSİKL. Bir şeyhe bağlanan (kapılanan) müridin Tanrı'dan başka her şeyle ilgisini kesmesi gerekir; tek amacı Tanrı'yı hoşnut etmek ve sevmektir. O, kendisindeki istemenin, Tanrı'nın istemesine bağlı olduğunu bilir. Böylece isteyen (mürit) Tanrı, istenilen (murat) ise kendisi olur. Bir şeyhe mürit olmak isteyenin, ölü yıkayıcısının yıkadığı ceset gibi kendisini şeyhe teslim etmesi gerekir. Bu anlamda müritçilik ise çileci bir öğretiyi benimser ve eşitlikçiliği savunur.

MÜRİTLİK a. Bir şeyhe bağlanma, mürit olma durumu.

MÜRİTZ gölü, Almanya'nın Mecklenburg-Vorpommern eyaletinde göl, Rostock'un güney-doğusunda; 117 km².

MÜRNEL a. Her bir kolu ayrı ayrı önce sola, sonra bütün kollar bir arada sağa

bükülerek elde edilen ince halat.

MÜRREN, İsviçre'de (Bern kantonu) yerleşme, Lauterbrunnen vadisinin yukarısında, Jungfrau'un karşısında, 1 645 m yükseltide; 460 nüf. Sayfiye yeri ve kış sporları merkezi.

MÜRRÜSAFİ a. MİRRA'nın eşanlamlısı.

MÜRSAD a. (ar. *mürṣād*). İsl. huk. Vakıf malını kendi parasıyla tamir ettiren bir vakıf kiracısının vakıftan olan alacağı. (Kiracı, bu alacağını ya kiradan düşer ya da vakfın öteki gelirlerinden alır.)

MÜRSEL sıf. (ar. *mürsel*). *Esk.* Yollanmış, gönderilmiş.
—Din. Peygamber olarak gönderilmiş kişi. (→ PEYGAMBER.)
—Hat. Harflerin sonlarını kıvırmayıp uzatarak yazma biçimi. (Genellikle satıra güzellik katmak ya da satır boşluğunu kapatmak için yapılır. *Mürsel vav* ya da *mürsel nûn*, uzatılmış vav ya da nûn demektir.)
—İsl. huk. *Mürselün ileyh*, kendisine söz söylenen, bildirilen kişi.
◆ a. Peygamber: *"Ol şehre mürsel gelmedi / Anları davet kılmadı"* (Niyazi, XVII. yy.).

MÜRSELAT çoğl. a. (ar. *mürsele*'nin çoğl. *mürselāt*). *Esk.* **1.** Gönderilen şeyler. **—2.** Melekler. **—3.** Posta ile gönderilen kitap, paket, eşya gibi şeyler.

Mürselat suresi, Kuran'ın 77. suresi. 50 ayettir. Mekke'de inmiştir. İlk ayette geçen ve sureye ad olan "mürselat" sözcüğü, tefsircilere göre birbiri ardından gönderilmiş peygamberler, melekler, ayetler ya da rüzgârlar gibi anlamlardan birini ifade eder. Bazı simgesel sözcüklerle kapalı bir biçimde dile getirilen varlıklara ant içerek başlayan surede kıyametin ortaya çıkacağı kesin bir dille belirtildikten sonra "Peygamberleri yalanlamış olanların o gün vay haline!" anlamındaki ayet sık sık yinelenir. İnsanların yaratılışı ve onlara verilen nimetlerden söz edilerek inananlarla inanmayanların ahretteki durumları karşılaştırmalı olarak özetle anlatılır.

MÜRSELE a. (ar. *mürsel*'den *mürsele*). *Esk.* **1.** Gönderilen şey. **—2.** Melek. **—3.** Mektup, kitap, paket gibi posta ile gönderilmiş şey.
—Denizc. *Mürsele bağı*, gergin bulunan iki halatın bedenine yapılan piyan bağı. || *Mürsele etmek*, bir halatı diğer bir halatın bedenine, piyan yapar gibi ıspavloyla sararak birleştirmek. || *Mürsele kilidi*, bedeni, diğer kilitlere göre daha uzun ve hafifçe eğri olan, demir zinciri kilidi.

MÜRSELİN çoğl. a. (ar. *mürsel*'in çoğl. *mürselin*). *Esk.* Peygamberler: *Seyyid-ül -mürselin* → SEYİT.

MÜRSİL sıf. (ar. *mürsil*). *Esk.* **1.** Yollayan, gönderen. **—2.** *Mürsil-i mektub*, mektup gönderen.
—Esk. anat. İleten sinir vb. için kullanılır.

MÜRSİLE a. (ar. *mürsil*'in dişl. *mürsile*). Esk. fiz. Verici istasyon.

MÜRŞİT sıf. ve a. (ar. *mürşid*). *Esk.* **1.** Doğru yolu gösteren, kılavuz: *"Nazarımda edipler, insanlara âdiliklere karşı nefreti talim edecek mürşidlerdir"* (A. C. Yöntem). **—2.** Uyaran, ikaz eden.
—Tasav. Müritlerine kurtuluş yolunu ve tanrısal sırların çözümünü gösteren tasavvuf ulusu. || *Mürşid-i âzam*, Hz. Muhammet. || *Mürşid-i kâmil*, bilgi (irfan, marifet) ve ahlaksal olgunluk (kemal) bakımından yüksek bir düzeye ulaşarak bu alanlarda kendisine bağlananları, müritleri eksiksiz bir şekilde yetiştirme olanağı kazanmış tasavvuf ulusu.

MÜRŞİTLİK a. (ar. *mürşid*'den). *Esk.* Yol gösterici, doğru yola yöneltici olma durumu.

MÜRŞİTPINAR, Şanlıurfa'nın Suruç ilçesine bağlı bucak; 9 928 nüf. (1990); 20 köy. Merkezi *Küçükkendirci*, 856 nüf. (1990).

MÜRŞİTPINAR kapısı, G.-D. Anadolu'da Suruç'un yaklaşık 11 km G.'inde Türkiye-Suriye arasında sınır kapısı.

MÜRTAGİB sıf. (ar. *mürtağib*). *Esk.* Rağbet eden, istekli.

MÜRTAKİ sıf. (ar. *mürtaḳī*). *Esk.* **1.** Yükselen, yükseklik kazanan. **—2.** İlerleyen.

MÜRTEBİT sıf. (ar. *mürtebiṭ*). *Esk* Bağlantılı, ilgili.
—Esk. mat. Bağlantılı.

MÜRTECA sıf. (ar. *mürtecā*). *Esk.* Ümit edilmiş, umulan.

MÜRTECEL sıf. (ar. *mürtecel*). *Esk.* Önceden hazırlanmadan, o anda içe doğduğu gibi söylenmiş söz, şiir vb. için kullanılır.

MÜRTECİ sıf. (ar. *recā*'dan *mürtecī*). *Esk.* Uman, ümit eden.

MÜRTECİ sıf. a. (ar. *rücuᶜ*'dan *mürteciᶜ*). GERİCİ'nin eşanlamlısı.

MÜRTECİL sıf. (ar. *mürtecil*). *Esk.* İçine doğduğu gibi, o anda söz ya da şiir söyleyen.

MÜRTECİM sıf. (ar. *mürtecim*). *Esk.* Üst üste yığılmış, istif edilmiş.

MÜRTED → KEOS.

MÜRTEDİ sıf. (ar. *mürtediᶜ*). *Esk.* Yasak olan şeyleri yapmaktan kaçınan.

MÜRTEDİF sıf. (ar. *mürtedif*). *Esk.* Bir şeyin ya da kimsenin ardından giden.

MÜRTEDOVA, İç Anadolu bölgesinde Ankara'nın K.-B.'sında tektonik kökenli ova. Daha eski kayaçlardan oluşan ve yükseltileri 1 500 m'yi aşan iki sırt arasında K.-D. -G.-B. doğrultusunda uzanır. Yamaçları pliyosen çökelleriyle, ortası alüvyonla kaplı ovanın sularını, Ankara çayının kolu olan Ova çayı boşaltır. Bu çayın yukarı çığırında Ankara'ya su sağlayan Kurtboğazı barajı yer alır.

MÜRTEFİ sıf. (ar. *mürtefiᶜ*). *Esk.* **1.** Yükselen, yücelen. **—2.** Yüksek, yüce: *"...bir tufan-ı sâni vukua gelür ise üzerine çıkıp can kurtarmak için gayet mürtefi bir kule inşasına karar vermişler ve bu kuleyi göğe kadar yükseltmek azmine düşmüşler idi"* (Ahmet Mithat, XIX. yy.). *"...ruhunun bülent ve mürtefi vakarıyla yaşayan öyle büyük bir sefil idi ki..."* (Neyzen Tevfik).

MÜRTEFİD sıf. (ar. *mürtefid*). *Esk.* Yararlanan, kazanan, kazançlı çıkan.

MÜRTEHİL sıf. (ar. *mürtehil*). *Esk.* **1.** Ölen, vefat eden. **—2.** Başka bir yere giden, göç eden.

MÜRTEHİN sıf. (ar. *mürtehin*). *Esk.* Rehin alan, ipotek eden.

MÜRTEİ sıf. (ar. *mürteᶜī*). *Esk.* Otlayan.

MÜRTEİD sıf. (ar. *mürteᶜid*). *Esk.* Korkudan titreyen.

MÜRTEİŞ sıf. (ar. *mürteᶜiş*). *Esk.* Titreyen, titrek.

MÜRTEKIB sıf. (ar. *raḳb*'dan *mürteḳıb*). *Esk.* Bekleyen, gözleyen.

MÜRTEKİP sıf. (ar. *mürtekib*). *Esk.* **1.** Rüşvet alan, rüşvet karşılığı iş yapan: *"Ben de olduk hepimiz mürtekibe, muhtelise"* (Neyzen Tevfik). **—2.** Para ya da başka türlü bir kazanç için kötü işler yapan.

MÜRTEKİZ sıf. (ar. *mürtekiz*). *Esk.* **1.** Dikilmiş olan, dikili. **—2.** Yerinde sağlamca duran.

MÜRTES, -ssi a. (ar. *mürtess*). *Esk.* Yaralandığı için savaş dışı kalan asker.

MÜRTESEM sıf. (ar. *mürtesem*). *Esk.* Resimli, resimle süslenmiş.
◆ a. Esk. mat. İzdüşürüm, izdüşüm. || *Mürtesem-i şakuli*, dikey izdüşüm. || *Mürtesem-i ufki*, yatay izdüşüm.

MÜRTESİM sıf. (ar. *mürtesim*). *Esk.* Resmi yapılmış, resmedilmiş: *"Evvelce ruhumda imiş mürtesim"* (Ziya Gökalp).

MÜRTEŞİ sıf. (ar. *mürteşī*). *Esk.* Rüşvet yiyen, rüşvet alan: *"Ali Paşa haris ve mürteşi idi"* (A. R. Altınay).
—ANSİKL. İslam dininde rüşvet verme, alma ve aracılık etme büyük bir günah sayılır. Hz. Muhammet "Allah rüşvet alana, verene ve bunun için aracılık edenlere lanet eder" der. (→ RÜŞVET.)

MÜRTEŞİF sıf. (ar. *mürteşif*). *Esk.* Yudumlayarak içen.

MÜRTEŞİH sıf. (ar. *mürteşiḥ*). *Esk.* Ter gibi sızan, süzülen.

MÜRTET, -ddi sıf. (ar. *mürtedd*). *Esk.* Müslümanlıktan ayrılıp başka bir dine geçmiş olan kimse için kullanılır: *"Bir mürted tarafından harb ve kıtale mübâşeret olundu"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—ANSİKL. Mürtet ve irtidat sözcükleri Kuran'da geçen bir ayetten alınarak terimleştirilmiştir (II, 218).
İslam hukukuna göre dinden çıkma, devletin temel yasası olan dine başkaldırma sayıldığından mürtet olduğunu açıklayan kişiye bu kararından dönmesi için uygun bir süre tanınır; bu süre içinde kararından dönerek yeniden müslüman olmazsa idam edilir. İmamı Azam'a göre mürtet kadınsa müslümanlığa yeniden dönmesi için hapisle cezalandırılırsa da idam edilmez. Yine bu bilgine göre mürtedin malı içinde dinden çıkmazdan önce kazandıkları mirasçılarına, sonra kazandıklarıysa hazineye kalır. Onun öğrencileri olan İmamı Yusuf ve İmamı Muhammet ise mürtedin tüm mallarının mirasçılarına verilmesi gerektiğini öne sürerler; öteki mezhep imamlarıysa tüm malların hazineye aktarılması gerektiğine hükmetmişlerdir.

MÜRTEZIK sıf. (ar. *mürtezıḳ*). *Esk.* Günlük geçimini sağlayan, rızıklanan.

MÜRTEZİKA a. (ar. *rızḳ*'tan osm. *mürteziḳa*). *Esk.* **1.** Ulufe alan kimse. **—2.** Vakıftan para alan kimse.
—Kur. tar. Osmanlı devletinde vakıfname kuralları gereğince vakfın gelirinden (galle) maaş ve tayın alarak geçimlerini sağlayan imam, müezzin, kayyum gibi görevliler. (Eşanlamlı olarak "ehli vezaif" deyiminin de kullanıldığı bu gibi kişilerin aldıkları maaş ve tayınlara "vazife" denirdi).

MÜRUC çoğl. a. (ar. *merc*'in çoğl. *mürūc*). *Esk.* Çayırlar, otlaklar.

MÜRUR a. (ar. *mürūr*). *Esk.* **1.** Geçme, bir taraftan girip diğer taraftan çıkma, geçiş: *"Sokaklarda mürur ve ubur hemen durmuş gibiydi"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** Sona erme, geçip gitme. **—3.** *Mürur etmek*, geçmek; sona ermek, geçip gitmek: *"Bir iki sene de böyle mürur etti"* (H. R. Gürpınar). *"Askeriyle ol mevkiden mürur edip de..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—4.** *Mürur tezkeresi*, bir ülkeden başka bir ülkeye geçiş için kullanılan resmi geçiş belgesi. **—5.** *Mürur-ı eyyam*, günlerin akışı. || *Mürur-ı zaman* → MÜRURUZAMAN.
—Med. huk: *Mürur hakkı* → GEÇİT HAKKI'nın eşanlamlısı.

MÜRURİYE a. (ar. *mürūr*'dan *mürūriyye*). *Esk.* Bir yerden geçerken ödenen para; geçmelik.
—Huk. *Müruriye resmi*, köprü ve yol gibi kamuya ait yerlerden geçiş için ödenen para; geçiş parası.

MÜRURUZAMAN a. (ar. *mürūr* ve *zaman*'dan *mürūr-ı zaman*). *Esk.* **1.** Zamanaşımı. **—2.** *Müruruzamanla*, gitgide, zaman geçtikçe: *"...yavaş yavaş türküler, şarkılar, beyitler, gazeller söylemişler ve mürur-ı zamanla bundan edebiyat ve san'at doğmuştur"* (Baha Tevfik). **—3.** *Müruruzamana uğramak*, bir şeyin geçerli olabileceği zamanı geçirmiş, bitirmiş olmak.
—Huk. → ZAMANAŞIMI.

MÜRÜVVET, -ti a. (ar. *mürüvvet*). **1.** Bir ailede, çocukların sünneti, evlenmesi, çoluk çocuk sahibi olması vb. olaylardan duyulan mutluluk: *Torunlarının okula gittiğini görmek ne büyük bir mürüvvet.* **—2.** Cömertlik, iyilikseverlik. **—3.** *Esk.* Yiğitlik, mertlik. **—4.** *Mürüvvetini görmek*, çocuklarının yaptığı yardımlarla rahat bir yaşam sürmek; çocuklarının evlenmesini, çoluk çocuğa karışmasını vb. görerek bundan kıvanç duymak.

—ANSİKL. İsl. Mürüvvet deyimi müslümanlıktan önceki Araplar'da "murûe" biçiminde ve erkeklik, kişinin bedensel ve fiziksel üstünlükleri, kişisel ve kabile üstünlüğünü kanıtlama güdüsü anlamında kullanılırdı. Ancak müslümanlıkla birlikte sözcük içerik değiştirerek bedensel ve fiziksel üstünlük yerine iyi ahlak, edep, toplumsal saygınlık, nezaket, kibarlık, insanseverlik gibi erdemleri içeren bir terim olarak kullanıldı ve büyük değer kazandı. Hz. Muhammet'in "mürüvvetsiz din olmaz" anlamındaki sözü de bu önemi kanıtlar.

MÜRÜVVETEN be. (ar. *mürüvvet*'ten *mürüvveten*). *Esk.* Mürüvvetli bir kimseye yakışacak biçimde: *"Zât-ı âliniz mürüvveten istirhamımı kabul buyurursanız..."* (R. N. Güntekin).

MÜRÜVVETLİ sıf. İyilik etmeyi seven, insaniyetli kimse için kullanılır.

MÜRÜVVETMEND sıf. (ar. *mürüvvet* ve fars. *-mend*'den *mürüvvetmend*). *Esk.* Mürüvvetli.

MÜRÜVVETSİZ sıf. İnsaniyetsiz.

MÜRÜVVETSİZLİK a. (ar. *mürüvvet*'ten). *Esk.* Mürüvvetsiz olma durumu.

MÜRVARİD a. (fars. *mürvârîd*). *Esk.* İnci.

MÜRVER a. **1.** Gövdesi ve dalları önemli miktarda özek içeren ağaç ya da ağaççık. (Bil. a. *Sambucus nigra;* hanımeligiller familyası.) **—2.** *Bodur mürver,* boyu 60-200 cm arasında değişen otsu bitki. (Bil. a. *Sambucus ebulus;* hanımeligiller familyası.)
—El sant. *Mürver işi,* verev iğne tekniğiyle yapılan sayılı bir nakış türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mürver Türkiye'de ve Afrika'dan başka bütün ılıman bölgelerde yetişen çokyıllık bir bitkidir. Boyu 5-10 m kadardır; gövdesinin boz renkli kabuğu uzun çatlaklıdır; yapraklar karşılıklı, çiçekler beyaz, sarımtrak ya da pembe renkte ve yayvan şemsiye ya da salkım biçiminde topludur. 8-10 mm çapındaki meyveler parlak siyah, meyve özü sulu ve kan kırmızısıdır. Mürver çok eski zamandan beri süs bitkisi olarak yetiştirilir. Türkiye'nin değişik bölgelerinde, özellikle Batı ve Kuzey Anadolu'da köy evlerinde ve bahçe kenarlarında sık rastlanır. Mürverin meyvelerinden elde edilen boyarmadde Avrupa'da eskiden şarapları renklendirmede kullanılırdı; özeği kurutularak saat millerinin temizlenmesinde ve botanikçilerce el mikrotomuyla kesit alınacak parçaların karıştırılmasında kullanılır.
—Halk. hek. Mürverin ve bodur mürverin çiçekleri tanen, uçucu yağ, reçine, helme ve sambugrin adlı bir alkaloit içerir. Çiçekleri, yaprak ve kabukları idrar söktürücü, terletici ve müshil olarak infusyon halinde kullanılır.
—El sant. Mürver işinin görünümü müşebbek*i andırmakla birlikte teknikleri farklıdır. Mürverde işlemenin önü ve arkası farklıdır; daha çok motiflerin içini doldurmak amacıyla kullanılır. XVIII. ve XIX. yy. türk işlemelerinde çok kullanılmış bir işleme türüdür. Genellikle başka işleme teknikleriyle birlikte uygulanır.

MÜRZZUSCHLAG, Avusturya'da (Steiermark) kent, *Mürz* kıyısında, Semmering yakınında; 10 800 nüf. Kış sporları. Metalürji.

MÜSAADE a. (ar. *müsâ'ade*). **1.** Bir şeyi yapmak için alınan ya da verilen serbestlik; izin: *Müsaade vermek, müsaade almak.* **—2.** Elverişli, uygun olma. **—3.** *Esk.* Yardım. **—4.** *Müsaade etmek, buyurmak,* izin vermek: *Bütçemizin müsaade ettiği ölçüde harcanz;* geçiş için yol açmak: *Müsaade edin, geçelim.* **—5.** *Müsaadenizle,* "izninizle, izin verirseniz" anlamında kullanılan nezaket sözü: *Müsaadenizle biz kalkalım, çok geç oldu.*
—Ask. *Müsaade belgesi,* askeri bölge içerisinde dolaşmak için, Yurtiçi bölge komutanlıklarınca verilen izin belgesi.

MÜSAAFE a. (ar. *müsâ'afe*). *Esk.* Bir kimsenin bir şey yapması için gereken izni verme, izin, müsaade, hoşgörü.

MÜSAB sıf. (ar. *müsâb*). *Esk.* Bir kimseye yaptığı iyilikten dolayı Allah tarafından ödüllendirilen, sevap kazanan.

MÜSABAKA a. (ar. *müsabaka*). Yarış, yarışma, özellikle de sportif yarışma, karşılaşma.
—Ask. *Müsabaka atışı,* atış eğitimini tamamlayanların başarı derecesini ölçmek amacıyla komutanın ya da denetleme kurulunun önünde yapılan atış.

MÜSABERET a. (ar. *müsaberet*). *Esk.* Bir işe kendini uzun süre verme, devamlı uğraşma, gayret etme.

MÜSABIK a. (ar. *müsabık*). *Esk.* Bir yarışmaya katılan kimse; yarışmacı.

MÜSADEFE ya da **MÜSADEFET** a. (ar. *müsadefe, müsâdefet*). *Esk.* Tesadüf etme, rast gelme.

MÜSADEME a. (ar. *müsademe*). **—1.** Birbirine çarpma, çarpışma. **—2.** Uğraşma, didinme. **—3.** *Müsademe-i sefain,* gemilerin çarpışması.
—Ask. Muharebe sırasında iki küçük birlik arasında meydana gelen silahlı çatışma. || *Müsademe gücü,* taarruz eden birliğin yakın mesafede düşmana karşı sahip olduğu ve kullanabileceği savaş gücü.
—Ask. ve Sil. *Müsademe iğnesi,* ateşli silahlarda sevk barutunu bağlı olduğu milin harekete geçmesiyle kovan dibine çarparak ateşleyen çelik uç. || *Müsademe mili,* ateşli silahlarda, müsademe iğnesinin ileri-geri hareketini sağlayan, çelikten yapılmış düzenek.
—Denizc. İki geminin, yanlış rota ya da kural uygulaması sonucunda birbiri üzerine düşerek çarpışması. (Bir geminin yüzer herhangi bir cisimle çarpışmasına da müsademe denir; ayrıca bir dümen ya da makine arızası da müsademeye neden olabilir.)

MÜSADERE a. (ar. *müsâdere*). *Esk.* **1.** Cez. huk. Bir kişinin taşınır ya da taşınmaz malının devlet tarafından zorla elinden alınması. (Eşanl. ZORALIM.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin, devlet adamlarının taşınır ya da taşınmaz mallarına elkoyabilme hakkı ve yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Müsadere etmek,* yasak bir şeye yasal olarak elkoymak.
—Ask. denizc. ELKOYMA'nın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Cez. huk. Müsadere, kimi zaman bir ceza, kimi zaman da zabıta önlemi niteliğini taşır. Bir ceza mahkûmiyetiyle birlikte suçta kullanılan (tabanca, bıçak, vb.) ya da suçun işlenmesinden doğan (sahte para, uyuşturucu madde yapımı vb.) mallara devletçe elkonulması durumunda, sözkonusu müsadere, ceza niteliğindedir. Bu tür müsaderenin şu özellikleri vardır: 1. eşya ancak suça karışmış olanlara aitse alınabilir; 2. eşyanın müsaderesine karar verilebilmesi için işlenen suçtan dolayı bir mahkûmiyet kararının bulunması gerekir. Zabıta önlemi niteliğindeki müsadere ise yapılması, kullanılması, taşınması, bulundurulması ve satılması suç olan eşyaya devletçe elkonulmasıdır. Zabıta önlemi niteliğindeki müsaderenin özellikleri de şunlardır: 1. sahibi kim olursa olsun eşyaya elkonulur; 2. bu eşyanın müsaderesi için bir ceza mahkûmiyetine gerek yoktur. 1982 Anayasası'na göre, süreli ya da süresiz yayınların suç soruşturması ya da koğuşturması nedeniyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır (md. 28). Anayasa, bu kuralı koyduktan sonra basın araçlarının korunması için ayrı bir düzenleme getirmiştir: "yasaya uygun biçimde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri (devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyet'in temel ilkeleri ve ulusal güvenliğe karşı işlenmiş bir suçtan mahkûm olma dışında) suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez (md. 30)."
—Kur. tar. İslam hukukuna göre bir kölenin efendisi, kölesinin sahip olduğu her şeyin sahibiydi; ölen bir kölenin geride bıraktığı tüm mal varlığının mirasçısı da o kölenin efendisiydi. Bu ilkeden hareketle Osmanlı İmparatorluğu'nda devşirmeler, bir tür devlet kölesi sayıldıklarından, ölümleri, öldürülmeleri ya da görevden uzaklaştırılmaları durumunda, sahip oldukları her şeye, taşınır ya da taşınmaz mal olarak *muhalefat* adı altında devlet hazinesi adına elkonulurdu. Bu yöntem, devşirme olmayan devlet adamlarına da uygulandı.
Müsadereye özellikle büyük savaşlar, parasal buhranlar sırasında çokça başvurularak hazine açığının giderilmesine çalışıldı. 1684'te Trablusşam valisi Hasan Paşa'nın 50 milyon, sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 225 milyon; 1686'da vezir Kara İbrahim Paşa'nın 172 milyon, 1688'de Yusuf Ağa ile Ali Ağa'nın 115 milyon akçe tutan mal varlıklarına müsadere yoluyla elkonuldu. Yine aynı dönemde Çelebi Mehmet Paşa'nın 20 milyon, eski sadrazamlardan Bekri Mustafa Paşa'nın 55 milyon akçe tutan mal varlıkları bu yöntemle devlet hazinesine aktarıldı. Edirne vakası'nda (1703) idam edilen Feyzullah Efendi'nin de yaklaşık 50 milyon akçe tutan mal varlığı müsadere edildi.
1710-1718 arası Türk-Rus, Türk-Venedik, Türk-Avusturya savaşları sırasında hac emiri Nasuh Paşa'nın, Eflak voyvodası Konstantin'in, sadrazam Şehit Ali Paşa'nın 50'şer milyon akçe tutan mal varlıklarına da elkonuldu. Patrona Halil ayaklanması'ndan (1730) sonra Damat İbrahim Paşa'nın 120 247 320 akçe tutarındaki mal varlığı, 1750'de de Rakka valisi Pir Mustafa Paşa'nın 50 milyon akçelik mal varlığı müsadere edildi.
Osmanlı İmparatorluğu'nda müsadere yöntemi, osmanlı hanedanı dışında birtakım güçlü ailelerin ortaya çıkmasını, yönetici zümrenin bir sınıf olarak sürekliliğini, toplumda servet birikimini önledi.
Müsadere yöntemi ve uygulamasına Mahmut II, Vakai hayriye'den iki ay sonra çıkardığı bir fermanla son verdi (1826). Ancak bu dönemden sonra varlıklarını ve servetlerini günümüze kadar sürdürebilen osmanlı devlet adamları aileleri ortaya çıkmaya başladı.

MÜSADİF sıf. (ar. *müşâdif*). *Esk.* Rastlantı sonucu bir kimseyle birlikte bulunan, rast gelen, rastlayan.

MÜSAFERET a. (ar. *müsâferet*). *Esk.* **1.** Bir yerden bir yere gidiş ve geliş. **—2.** Bir yere ya da bir kimsenin evine bir süre kalmak üzere gitme, konukluk.
—Din. → SEFER.

MÜSAFİR a. (ar. *sefer*'den *müsâfir*). İsl. Yolculuğa çıkan ve bu nedenle bazı dinsel görevleri hafifletilen kişi. (→ SEFER.)

MÜSAFİRİLER, Sallariler ya da **Kengeriler** de denir. Deylem (Kuzey İran) ve Azerbaycan'da hüküm süren iranlı hanedan (916-1090). Hanedan için "Sallariler" adı kullanıldığı gibi, iranlı bilim adamı Kesrevi, bunların bir iran soyu sayılmalarına karşın, köken açısından Peçenek Kengerleri'nden gelmiş olmaları olasılığını göz önünde tutarak, sülalenin gerçek adının Kengeriler olduğunu savunur.
Deylemli Ziyariler'le Büveyhiler, İran ve Irak'ın B.'sıyla G.'indeki zengin topraklara yönelirlerken, deylemli Müsafiriler de bir türk hanedanı olan Saciler'in çökmesi sonucu meydana çıkan yönetim boşluğunu doldurmak üzere, K.'ye doğru ilerleyerek Azerbaycan taraflarına yayıldılar. Yine deylemli bir sülale olan Cüstaniler' in Tarom ve Semiran emiri Muhammet bin Müsafir, efendilerinin zararına gücünü artırdıktan sonra, elinde bulundurduğu bu kilit kalelerde bağımsızlığını ilan ederek

çiçek

çiçek durumu

meyveler

mürver

kendi hanedanını kurdu (916). Onun ölümü üzerine (941), sülale oğulları arasında geçici bir süre için iki kola ayrıldı. Birinci kol, büyük oğul Vahsudan bin Muhammet yönetiminde Deylem'de kalırken, ikincisi küçük oğul Merzuban bin Muhammet'in önderliğinde Azerbaycan'da, Hazar kıyısındaki Derbent'e kadar olan toprakları ele geçirdi. Ancak, tebrizli Ravvadiler'in giderek gelişen gücü karşısında tutunma olanağı bulamayan Azerbaycan kolu, İbrahim bin Merzuban'ın ölümünden (983) sonra, Azerbaycan'daki son topraklarını da yitirerek ortadan kalktı (984). Öte yandan, Semiran'ı Büveyhiler'den Rey emiri Fahrüddevle'ye bırakmak zorunda kalan Müsafiriler'in deylem kolu, onun ölümünden sonra yeniden toparlanarak, özellikle Merzuban II döneminde (966-997) Semiran kalesini geri aldığı gibi, Zencan ile G. Deylem'deki başka kentleri de ele geçirmeyi başardı. Ancak, onun oğlu İbrahim II (997-1031), Tarom'u işgal eden Gazneliler tarafından geçici bir süre kentten uzaklaştırıldı (1029). Daha sonra Cüstan bin İbrahim döneminde (1031-1046), Nişapur'da hükümdarlığını ilan eden (1038) büyük selçuklu sultanı Tuğrul'a bağlanan Müsafiriler, hanedanın son üyesi Müsafir bin İbrahim'in hükümdarlığı sırasında (1067-1090) Alamut İsmailileri tarafından ortadan kaldırıldılar.

MÜSAG sıf. (ar. *isāğa*, kalıba dökme'den *müṣağ*). *Esk.* Akıtılmış, kalıba dökülmüş olan altın ya da gümüş için kullanılır.

MÜSAG sıf. (ar. *sevğ*, kolayca yutma'dan *müsāğ*). *Esk.* Boğazdan rahatça geçirilmiş, kolayca yutulmuş, geçmesine izin verilmiş.

MÜSAHELE a. (ar. *müsāhele*). *Esk.* **1.** Bir işte bir kimseye incelik, kolaylık gösterme, güçlük çıkarmama. **—2.** Bir işin kolay olduğunu düşünme.

MÜSAHEME a. (ar. *müsāheme*). *Esk.* **1.** Kura çekme. **—2.** Oklarla oynanan bir çeşit şans oyunu.

MÜSAHERE ya da **MÜSAHERET** a. (ar. *müsāhere, müsāheret*). *Esk.* Bütün bir geceyi uyumadan, gözü açık geçirme, uyanık durma.

MÜSAHHAN sıf. (ar. *müsaḫḫan*). *Esk.* Sıcaklığı artırılmış, ısıtılmış, kızdırılmış.

MÜSAHHAR sıf. (ar. *tesḫir*'den *müsaḫḫar*). *Esk.* **1.** Bir kimsenin ya da herhangi bir şeyin etkisine kapılmış, büyülenmiş. **—2.** Büyü ile aldatılmış.

MÜSAHHAR sıf. (ar. *tesḫir*'den *müsaḫḫar*). *Esk.* **1.** Ele geçirilmiş, zapt edilmiş olan. **—2.** Boyun eğen, itaat eden.

MÜSAHHİN sıf. (ar. *müsaḫḫin*). *Esk.* Bir şeyin sıcaklığının artmasını sağlayan, ısıtan, kızdıran.

MÜSAHHİR ya da **MUSAHHİR** sıf. (ar. *musaḫḫir*). *Esk.* Ele geçiren, zapt eden, boyun eğdiren.

MÜSAHİM sıf. (ar. *müsāhim*). *Esk.* **1.** Kura çeken. **—2.** Oklarla oynanan şans oyununda şansını deneyen.

MÜSAİT sıf. (ar. *müsā'id*). **1.** Bir durum, bir eylem için uygun düşen şey için kullanılır; elverişli, uygun: *Müsait bir zamanda buluşabiliriz. Ekonomik durumumuz bunu almamız için hiç müsait değil.* **—2.** *Tkz.* Flört etmeye eğilimli, kolayca flört edebilen kadın için kullanılır. **—3.** *Esk.* Yardım eden, yardımda bulunan kimse için kullanılır.

MÜSAKAT a. (ar. *müsākāt*). İsl. huk. Ağaçlı bir yerin bakımı ve sulanması karşılığında elde edilecek ürünlerin, ağaçların sahibiyle onlara bakan arasında paylaştırılması. (Bir. yıldan fazla toprakta kalmayan bitkiler için müsakat yapılmaz.)

MÜSAKATA a. (ar. *müsākāta*). *Esk.* Düşmeye sebep olma, düşürme, arka arkaya düşürme.

MÜSAKKAB sıf. (ar. *müsaḳḳab*). *Esk.* Herhangi bir tarafında delikler açılmış, delinmiş.

MÜSAKKAF sıf. (ar *müsaḳḳaf*). *Esk.* Yukarıya bakan üst yüzü kapatılmış, tavan ve damla örtülmüş yapı için kullanılır.

MÜSAKKAFAT çoğl. a. (ar. *müsaḳḳaf*'ın çoğl. *müsaḳḳafat*). *Esk.* Üzeri damla örtülü yapılar.
—İsl. huk. Üstü örtülü vakıf binalar.

MÜSAKKAL sıf. (ar. *müṣaḳḳal*). *Esk.* Ağırlığı artırılmış, ağırlaştırılmış.

MÜSAKKİB sıf. (ar. *müṣaḳḳib*). *Esk.* Bir şeyin herhangi bir tarafında delikler açan, delen, delici.

MÜSAKKİL sıf. (ar. *müṣaḳḳil*). *Esk.* Ağırlığı artıran, ağırlaştıran.

MÜSAL a. (ar. *müṣal*). *Esk.* Sakal.

MÜSALAHA ya da **MUSALAHA** a. (ar. *müṣalaḥa*). *Esk.* **1.** Savaşa son vermek için yapılan barış antlaşması, tarafların aralarındaki anlaşmazlığa istekleriyle çözüm bulması. **—2.** Asayiş, güvenlik.
—İsl. huk. *Müsalahün-aleyh*, sulh bedeli. || *Müsalahün-anh*, dava konusu olan şey.

MÜSALAHANAME a. (ar. *müṣālaḥa* ve fars. *name*'den *müṣālaḥa-name*). *Esk.* Barış antlaşması.

MÜSALEBE a. (ar. *müsālebe*). *Esk.* Yağma, talan.

MÜSALEFE a. (ar. *müsālefe*). *Esk.* **1.** Bir kimseden daha ileride bulunma, öne geçme. **—2.** Bir kimseyle birlikte yolculuk etme.

MÜSALEME ya da **MÜSALEMET** a. (ar. *müsāleme, müsālemet*). *Esk.* **1.** Barış içinde bulunma, barışıklık. **—2.** *Müsalemet-üslub*, barışseverce, barışçıya yakışır biçimde.

Müsalemet İttifakı, işgalci galip devletlere karşı yurttaşlar arasında görüş birliğini ve bütünleşmeyi sağlamak amacıyla avukat Lütfi Fikri Bey tarafından İstanbul'da kurulan siyasi dernek (1920). İttifak'ın olumlu çalışmaları sonucu, İstanbul'da derneğin programına uygun bir hükümet kuruldu (Tevfik Paşa kabinesi), işgal kuvvetleri komutanlığı derneğin çalışmalarına göz yumdu. İstanbul ile Ankara arasında barışçı bir diyalog kurmak isteyen dernek, Müdafaai hukukçular'ın karşısına saltanat ve halifeliğin savunucusu olarak çıkınca, Cumhuriyet'in ilanından sonra İstiklal mahkemesi kararıyla kapatıldı (1923); tutuklanan kurucusu yargılanarak 5 yıl kürek cezasına çarptırıldı.

MÜSALİF sıf. (ar. *müsālif*). *Esk.* **1.** Yol arkadaşı, biriyle beraber giden. **—2.** Bir işte beraber olan. **—3.** Birinden önde bulunan.

MÜSAMAHA a. (ar. *müsāmaḥa*). **1.** Bir şeyi hoşgörme, anlayışla karşılama; hoşgörü, anlayış: *Bir şeye müsamaha ile bakmak, müsamaha göstermek.* **—2.** Göz yumma, görmezlikten gelme. **—3.** *Müsamaha etmek*, hoşgörüyle karşılamak, hoşgörülü davranmak. || *(Birinin) müsamahasına sığınmak*, bir kimseden hoşgörülü davranmasını beklemek.
—Tic. *Müsamaha payı*, bir mal partisinin, referans olarak kabul edilen bir değere oranla gösterdiği ve belli sınırlar içinde kalmak koşuluyla, onun bu referans değer tarafından belirlenen niteliklere uygun [illegible] ren; hoşgörülü ya da kimi şeyleri görmezlikten gelen kimse için kullanılır.

MÜSAMAHAKÂR sıf. (ar. *müsamaḥa* ve fars. *-kar*'dan *müsamaḥakar*). Hoşgörü gösteren, kusurları anlayışla karşılayan ya da görmezlikten gelen kimse için kullanılır; hoşgörülü, müsamahalı: *Müsamahakâr bir müdür. Müsamahakâr bir baba.*

MÜSAMAHAKÂRLIK a. Bir şeyi müsamaha ile karşılama, hoşgörürlük.

MÜSAMAHALI sıf. Müsamaha gösteren kimse, bu kimsenin tutumu için kullanılır; müsamahakâr; hoşgörülü.

MÜSAMAHASIZ sıf. Müsamahası olmayan kimse, bu kimsenin tutumu için kullanılır; hoşgörüsüz.

MÜSAMAHASIZLIK a. Hoşgörüsüzlük.

MÜSAMERAT çoğl. a. (ar. *müsamere*'nin çoğl. *müsamerāt*). *Esk.* Akşam toplantıları, gece eğlenceleri.

MÜSAMERE a. (ar. *müsāmere, müsameret*). **1.** *Esk.* Akşam ya da gece yapılan eğlence. **—2.** Okullarda öğrencilerce düzenlenen ve şiir okuma, oyun, dans gibi etkinlikleri içeren eğlenti.
—Tasav. Tanrı ile insan ruhu arasında yapıldığına inanılan gizli görüşme.

Müsâmeret ül-ahbâr ve müsâyeret ül-ahyâr, Kerimettin Mahmut Aksarayi'nin tarih yapıtı. 1323'te tamamlanarak İlhanlılar'ın Anadolu valisi Timurtaş'a sunulan yapıt dört bölümdür. Birinci bölüm genel bir kronolojiden oluşur. İkinci bölüm Peygamber ve dört halife döneminin kısa bir tarihini, üçüncü bölüm İran, Irak ve Anadolu selçuklu tarihlerinin özetini içerir. 1243'ten 1353'e kadar moğol egemenliğindeki Anadolu'yu konu alan dördüncü bölüm yazarının tanıklığına dayanması bakımından önemlidir ve İbni Bibi'nin *el-Evâmir ül-Alâiyye fi umûr il-Alâiyye* adlı yapıtını tamamlar niteliktedir. Yapıtın farsça metni Osman Turan tarafından yayımlanmıştır (Ankara, 1944).

Müsâmeretname, Emin Nihat'ın hikâyeler kitabı (12 cüz, 1872-1875). Kitap, kış gecelerinde hoşça vakit geçirmek için toplanan kafa dengi on kişinin gençliklerinde başlarından geçen ibret verici birer olayı anlatmalarından oluşmaktadır. Bunlardan 7 hikâye yayımlanmıştır. Kitabın bu yolda düzenlenmesi, Boccacio'nun *Dekameron* adlı yapıtını anımsatmaktadır. *Müsâmeretname* (gece toplantıları kitabı) içinde toplanan hikâyelerden kimisi 50-60 sayfa tutan uzun hikâye, kimisi de 130-140 sayfa tutan kısa roman niteliğindedir. Divan edebiyatında yeni edebiyata geçiş dönemine rastlayan bu hikâyelerde dil, kurgu, anlatım, mecazlar vb. bakımından eski hikâyeler (mesneviler, meddah hikâyeleri) ile batı edebiyatı hikâyelerinde görülen özellikler yan yana kullanılmıştır. (→ Kayn.)

MÜSAMİH sıf. (ar. *müsāmiḥ*). *Esk.* **1.** Hoş gören, göz yuman, aldırış etmeyen. **—2.** *Müsamih olmak*, hoş görmek, müsamaha etmek.

MÜSANEDE ya da **MÜSANEDET** a. (ar. *müsānede, müsanedet*). *Esk.* **1.** Yardım etme, arka çıkma, destekleme. **—2.** *Müsanede etmek*, yardım etmek, desteklemek.

MÜSANEHA a. (ar. *müsāneḥa*). *Esk.* **1.** Hatıra gelme, gönle doğma. **—2.** Ortaya çıkma, belirginlik kazanma.

MÜSANEHE a. (ar. *müsānehe*). *Esk.* **1.** Bir yıllığına kiralama, mukavele yapma. **—2.** Bir yıllığına verme.

MÜSARAAT a. (ar. *müsāra'at*). *Esk.* **1.** Acele etme, çabuk olma. **—2.** *Müsaraat etmek*, acele etmek, koşmak.

[illegible] a. [illegible] [illegible]lilsizlik, [illegible]

MÜSATERE a. (ar. *müsātere*). *Esk.* **1.** Örtünme, kapanma. **—2.** Örtme. **—3.** *Müsatere etmek*, örtünmek, örtmek.

MÜSAVAT, -tı a. (ar. *müsāvat*). *Esk.* **1.** Aynı hal ve derecede olma, herhangi bir şeyden eşit olarak yararlanma hakkı. **—2.** *Müsavat-perver*, eşitlik isteyen, eşitlik seven.

MÜSAVATÇI sıf. Eşitlik yanlısı; eşitlikçi.

MÜSAVATÇILIK a. (ar. *müsavat*'tan). Esk. fels. Eşitlikçilik.

MÜSAVATEN be. (ar. *müsavat*'tan *müsavaten*). *Esk.* Eşit olarak.

MÜSAVATSIZLIK a. (ar. *müsavat*'tan). Eşit olmama durumu; eşitsizlik.

MÜSAVEME a. (ar. *müsāveme*). *Esk.* Pazarlık etme, fiyat verme, teklif.
—Esk. huk. Alış fiyatı açıklanmadan bir malın satış fiyatı üstünden satılması.

MÜSAVİ sıf. ve a. (ar. *müsāvī*). *Esk.* **1.** Eşit. **—2.** *Müsavi olmak*, eşit durumda olmak, eşit durumda bulunmak.
—Esk. mat. Eşit işareti (=).

MÜSAVİLİK a. (ar. *müsāvī*'den). *Esk.* Eşitlik.

MÜSAVİM sıf. ve a. (ar. *müsavim*). *Esk.* Sıkı pazarlık eden.

MÜSAYEFE a. (ar. *müsāyefe*). *Esk.* Birbirine karşı kılıç çekme, kılıçla vuruşma, düello.

MÜSBET → MÜSPET.

MÜSBİG sıf. (ar. *müsbiğ*). *Esk.* **1.** Bütünleyici, tamamlayıcı. **—2.** Tanrı'nın sıfatlarından biri.

MÜSBİT, MÜSBİTE sıf. (ar. *müsbit*, dişl. *müsbite*). *Esk.* Kanıtlayan, ispat eden: *Evrak-ı müsbite* (kanıt sayılabilecek kâğıtlar).

MÜSEBBA sıf. (ar. *müsebbaᶜ*). *Esk.* Yedi bölümden oluşan, yedili.
◆ Esk. mat. YEDİGEN'in eşanlamlısı.
—Ed. Divan edebiyatında 7'şer dizeli bentlerden oluşan şiir türü.

MÜSEBBA a. Müz. Kemani Hızır Ağa'nın düzenlediği bir usul. (Günümüze ulaşan örneği yoksa da, 26 zamanlı ve 12 vuruşlu olduğu bilinmektedir. Vuruşları ve bunların zamansal değerleri şöyledir: *düm* [4], *tek* [2], *düm* [4], *tek* [4], *düm* [2], *düm* [2], *düm* [2], *düm* [2], *te* [1], *ke* [1], *te* [1], *ke* [1]).

MÜSEBBAA a. (ar. *müsebbaᶜ*'dan, *müsebbaᶜa*). *Esk.* Yedi kere okunması gereken dua.

MÜSEBBEB sıf. (ar. *müsebbeb*). *Esk.* Oluşmasına neden olunan.

MÜSEBBET sıf. (ar. *müs̱ebbet*). *Esk.* Tespit edilmiş, sürekli kılınmış, sabitleştirilmiş.

MÜSEBBİH, MÜSEBBİHA sıf. (ar. *müsebbiḥ*, dişl. *müsebbiḥa*). *Esk.* Tanrı'ya şükredip saygı gösteren.

MÜSEBBİHA a. (ar. *müsebbiḥa*). *Esk.* Sağ elin ikinci parmağı, şahadet parmağı.

MÜSEBBİHAN, MÜSEBBİHİN ya da **MÜSEBBİHÛN** çoğl. a. (ar. *müsebbiḥ*'in fars. çoğl. *müsebbiḥān*, ar. çoğl. *müsebbiḥin, müsebbiḥūn*). *Esk.* **1.** "Sübhanallah" diyenler. **—2.** *Müsebbihan-ı felek, müsebbihan-ı mele-il-âlâ*, melekler.

MÜSEBBİP sıf. (ar. *müsebbib*). *Esk.* **1.** Bir şeyin oluşmasına neden olan. **—2.** Yapan, ortaya çıkaran, kuran. **—3.** *Müsebbib-ül-esbab, Müsebbib-i hakiki*, Allah.

MÜSEBBİT sıf. (ar. *müs̱ebbit*). *Esk.* Tespit eden, sürekli yapan, sabit kılan.

MÜSEBBİTAT çoğl. a. (ar. *müs̱ebbit*'in çoğl. *müs̱ebbitat*). Esk. tıp. Bayıltıcı, uyuşturucu ilaçlar.

MÜSECCA sıf. ve a. (ar. *müseccaᶜ*). Esk. ed. Divan edebiyatında uyakları bulunan sanatlı düzyazı. (→ SECİ.)

MÜSECCAA sıf. (ar. *müseccaᶜ*'nın dişl. *müseccaᶜa*). *Esk.* Kafiyeli: *İbare-i müseccaa* (kafiyeli söz).

MÜSECCEL sıf. (ar. *müseccel*). *Esk.* **1.** Resmen kaydedilmiş, tescil edilmiş. **—2.** Adı kötüye çıkmış, damgalanmış insan için kullanılır. **—3.** Zabıta kayıtlarına geçmiş, sicillenmiş insan için kullanılır.

Müseccel felah grubu → FELAH GRUBU.

Müseccel Yavuz grubu → YAVUZ GRUBU.

MÜSECCELE sıf. (ar. *müseccel*'in dişl. *müseccele*). *Esk.* Kayıtlı, kayıtlara geçmiş: *Vukuat-ı müseccele* (mahkeme kayıtlarına geçmiş olaylar).

MÜSECCİL sıf. ve a. (ar. *müseccil*). *Esk.* **1.** Sicile, deftere kaydeden, tescil eden. **—2.** Mahkeme defterine geçiren, arşiv memuru.

MÜSEDDED sıf. (ar. *müsedded*). *Esk.* Uzunlamasına doğrultulmuş.

MÜSEDDES sıf. (ar. *müseddes*). *Esk.* **1.** Altı bölümden meydana gelmiş, altılı. **—2.** Altı ile çarpılmış, altı katlı. **—3.** *Müseddes-i âlem*, altı tarafı ve yönü bulunan; kâinat.
◆ a. Esk. mat. Altıgen. ‖ *Müseddes-i muntazam*, düzgün altıgen.
—Ed. Divan şiirinde bentleri 6'şar dizeli tür. ‖ *Mütekerrir müseddes*, son beyti ya da son dizesi her bendin sonunda yinelenen müseddes. ‖ *Müzdeviç müseddes*, ilk bendin dizeleri birbiriyle uyaklı, öteki bentlerin son dizesi genellikle ilk bentle uyaklı müseddes. (2. ve daha sonraki bentlerin son beyitleri kendi arasında uyaklı olan ya da daha değişik uyakları bulunan örnekler de vardır.)

MÜSEDDİD sıf. (ar. *müseddid*). *Esk.* **1.** Doğru yola yönelten, doğrultan. **—2.** Tıkayan, set yapan.

MÜSEKKİN sıf. ve a. (ar. *müsekkin*). Ağrı ve sızıyı gideren, teskin edici, yatıştırıcı: *Deva-yi müsekkin* (uyuşturucu, ağrı kesici ilaç). [Eşanl. YATIŞTIRICI.]
—ANSİKL. Ted. Müsekkinler bir organın işlevsel aşırı etkinliğini azaltabilen (örneğin kalp müsekkinleri), refleks tepkilerini yok edebilen (örneğin öksürük müsekkinleri), ağrıyı kesebilen (analjezikler) ya da heyecan dindirebilen (teskin edici ilaçlar) ve uykusuzluğu giderebilen (hipnotikler) maddelerdir.

MÜSEKKİNE sıf. (ar. *müsekkin*'in dişl. *müsekkine*). *Esk.* Uyuşturucu, sakinleştirici: *Edviye-i müsekkine* (uyuşturucu ilaçlar).

MÜSELLAH, MÜSELLAHA sıf. (ar. *müsellaḥ*, dişl. *müsellaḥa*). *Esk.* Silahlanmış, silahlı: *Kuva-yı müsellaha* (silahlı kuvvetler). *Sulh-i müsellah* (silahla korunan barış).

Müsellah müdafaai milliye teşkilatı → M. M. GRUBU.

MÜSELLAHA → MÜSELLAH.

MÜSELLEM sıf. (ar. *müsellem*). *Esk.* İnkâr ya da itiraz edilemeyen.
—Kur. tar. Yeniçeri örgütü kurulmadan önce Osmanlı devletinde muvazzaf süvari askerlerine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Müsellemler barış zamanı çiftçilikle ve tarımla uğraşırlar, buna karşılık devlete vergi ödemezlerdi. Bir çiftlikte beş kişi bulunur, savaş sırasında bunlardan biri orduya katılır, ötekiler çiftlikte kalırdı. Yeniçeri ocağı'nın kuruluşundan bir süre sonra savaşçı bir sınıf olmaktan çıkarak top çekmek, yol açmak, zahire taşımak gibi geri hizmetlerde kullanıldılar. Kırklareli yöresinde oturanlara "kızılca müsellem" denirdi. Bunlar toplam 198 ocak oluşturuyordu. Ayrıca 351 ocaktan oluşan "çirmen müsellemleri" ile 300 ocaktan oluşan "çingene müsellemleri" vardı.

MÜSELLEM, asıl adı **Ebülvefa Ahmet,** türk mutasavvıf, şair (Belgrad ? - Edirne 1752). Edirneli gülşeni tarikatı şeyhi Sezai'nin halifesi ve damadı. Edirne'de Veli Dede dergâhı'nda şeyhlik yaptı. Sezai'nin *Etvar-ı seb'a*'sını şerh etti: *Şummu'i lâmi, fi beyanı etvarı sâbi'*. Şiirleri, oğlu Mehmet Vefa'nın şiirleriyle birlikte basıldı: *Nüzhet ül-ihvan* (1892).

MÜSELLEMAN a. (ar. *müsellemān*). *Esk.* Yol işlerinde görevli yeniçerilere verilen ad.

MÜSELLEME a. (ar. *müselleme*). Esk. mant. Yardımcı önerme. (XIX. yy.'da fr. *dilemme* karşılığı olarak kullanılmıştır.)

MÜSELLEMİN çoğl. a. Kur. tar. Osmanlı devletinin kuruluşu sırasında, özellikle Orhan Gazi döneminde (1326-1360) vergiden muaf tutularak askerlik hizmeti görenler. (Bunlar da, sipahiler gibi ancak sefer sırasında orduya katılırlar ve savaş süresince ulufe alırlardı.)

MÜSELLES sıf. (ar. *müs̱elles*). *Esk.* Üç bölümden meydana gelen, üç parçadan oluşan; üçlü.
—Esk. mat. Üçle çarpılmış.
◆ a. **1.** Kaynatılarak ya da içine akkor halinde demir çubuk sokularak miktarı üçte bire indirilmiş, alkol derecesi yüksek şarap. **—2.** Kaynatılarak koyulaştırılmış, baharat ve şekerle karışık şurup. **—3.** Bir çeşit pomat.
—Esk. biyol. *Müselles-i muhi*, beyin üçgeni.
—Esk. gökbil. Biri Kuzey yarıküre'de, biri Güney yarıküre'de bulunan ve üçgen biçiminde görünen yıldız kümesi. ‖ *Müselles-i cenubi*, Güney yarıküre'de üçgen biçiminde görünen üç parlak yıldız. ‖ *Müselles-i şimali*, Kuzey yarıküre'de üçgen biçiminde görünen üç parlak yıldız.
—Esk. jeod. *Müselles muvazenesi*, tek bir üçgenin ölçü hatalarını gidermek için uygulanan hesap sistemi.
—Esk. mat. Üçgen. ‖ *Müselles-i kaim-üz zaviye*, dik üçgen. ‖ *Müselles-i kürevi*, küresel üçgen. ‖ *Müselles-i muhtelif-ül-adla*, çeşit kenar üçgen. ‖ *Müselles-i münferic üz-zaviye*, geniş açılı üçgen. ‖ *Müselles-i müstevi*, düzlem üçgen. ‖ *Müselles-i mütesavi-l-adla*, eşkenar üçgen. ‖ *Müselles-i mütesavi-üs sakayn*, ikizkenar üçgen.
—Esk. zool. *Müselles-ür-res*, Amerika'da yaşayan, başı üç köşeli olan zehirli yılan.
—Hat. Bir yazı üslubu.

MÜSELLESAT çoğl. a. (ar. *müselles*'in çoğl. *müsellesāt*). Esk. mat. **1.** Trigonometri. **—2.** *Müsellesat-ı küreviye*, küresel trigonometri. ‖ *Müsellesat-ı müsteviye*, düzlem trigonometri.

MÜSELLESE a. (ar. *müs̱ellese*). Esk. kim. Hidrojen, oksijen ve karbondan oluşan madde.

MÜSELLİM sıf. (ar. *müsellim*). *Esk.* Veren, teslim eden.
◆ a. Kur. tar. Osmanlı devletinde vali, beylerbeyi ve sancakbeyi vekilleri. (Görevlerine doğrudan gidemeyenler, bu adla bir vekil atayarak eyalet ya da sancağın yönetim ve güvenlik işlerini uzaktan denetlerlerdi. Ayrıca, sefere çağrılan bu gibi yöneticiler de, dönene kadar birer müsellim atarlardı. Bu uygulama Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.)

MÜSELLİM kanalı ya da **MÜSELLİM boğazı,** Ege denizi'nde Midilli adasının K. kıyıları ile Biga yarımadasının G. kıyıları arasında boğaz. Genişliği ortalama 10 km, uzunluğu yaklaşık 20 km.

MÜSELLİS sıf. ve a. (ar. *müs̱ellis*). *Esk.* **1.** Üçe bölen, üç parçaya ayıran. **—2.** Üç parça, üçlü.
—İsl. İlk dört halifeden yalnızca Ebubekir, Ömer ve Osman'ı halife kabul edip Ali'yi etmeyenlere verilen ad. ‖ Teslis'e inanan hıristiyan.

MÜSELMAN a. (fars. *müselmān*). *Esk.* Müslüman.

MÜSELSEL sıf. (ar. *müselsel*). *Esk.* Zincirleme olarak birbirine bağlı olan, art arda gelen.
—Ed. MUSARRA'nın eşanlamlısı. ‖ Halk edebiyatında her dizenin sonundaki sözcüğün bir sonraki dizenin başında yine-

lendiği şiir. (Eşanl. ZİNCİRLEME.)
—Hat. Birleşen ya da birleşmeyen tüm harfleri birbirine zincirleme bir biçimde bağlayarak yazma üslubu. (Daha çok sülüs, tevki, rika ve talik yazılarda görülür.)

MÜSELSELE sıf. (ar. *müselsel*'in dişl. *müselsele*). *Esk.* Birbiri ardına dizili olan: *İbare-i müselsele* (zincirleme ibare).

MÜSEMMA sıf. (ar. *müsemmā*). *Esk.* **1.** Ad verilmiş, adlandırılmış, bir adı olan. **—2.** Tayin edilmiş, belirli: *Ecel-i müsemma* (eceliyle gelen normal ölüm). *Ecr-i müsemma* (fiyatı belirlenmiş). **—3.** *Müsemma bi-n-nakiz*, ismi ile hal ve davranışlarında zıtlık olan.

MÜSEMMEN sıf. (ar. *müsemmen*). *Esk.* Sekiz parçadan meydana gelen.
◆ a. Esk. mat. Sekizgen.
—Ed. Divan edebiyatında bentleri 8'er dizeden oluşan şiir. Uyak düzeni şu şekillerde olur: aaaaaaaa bbbbbbba vd.; aaaaaabb cccccccdd vd.
—İsl. huk. Bedel karşılığında satılmış şey.

MÜSEMMEN a. Müz. Türk müziğinde bir küçük usul. (8 zamanlı 3 vuruşludur. Hacı Arif Bey'in düzenlediği bu usul, hemen hemen yalnızca şarkı formunda kullanılmıştır.)

müsemmen usulü

MÜSEMMİM a. (ar. *müsemmim*). *Esk.* Zehirleyici, zehirli.

MÜSENNA a. (ar. *müsennā*). Esk. dilbilg. **1.** Arap abecesinde iki noktalı harf. **—2.** Arapçada sonuna "an", "eyn" eki getirilerek ikili çoğul biçimine sokulan kelime: *Harfan* (iki harf). *Tarafeyn* (iki taraf).
◆ sıf. **1.** İki kat, iki misli. **—2.** İki bölümden oluşan.
—Hat. *Müsenna yazı* → AYNALI* YAZI.

Müsennaiyet a. Esk. fels. İkili bölüm.

MÜSENNAT çoğl. a. (ar. *müsennā*'nın çoğl. *müsennat*). *Esk.* **1.** İki noktalı harfler. **—2.** *Müsennat-ı fevkaniye*, (t) harfi. || *Müsennat-ı tahtaniye*, (y) harfi.

MÜSENNAT a. (ar. *müsennat*). *Esk.* Su bentlerinin, arkların kenarı.

MÜSENNEDE a. (ar. *müsennede*). *Esk.* **1.** Arka yastığı, sırt yastığı. **—2.** Sırtın dayandığı yer.

MÜSENNEM sıf. (ar. *müsennem*). *Esk.* **1.** Ev çatısı biçiminde olan. **—2.** Kabartma.

MÜSERRAH sıf. (ar *müserrah*). *Esk.* Boşanmış, bırakılmış.

MÜSERREC sıf. (ar. *müserrec*). *Esk.* Üzerine eyer vurulmuş, eyerli, eyerlenmiş: *Esb-i müserrec* (eyerli at).

MÜSEVVEDE a. (ar. *müsevvede*). *Esk.* Sonradan temize çekilmek üzere hazırlanmış yazı taslağı, karalama.

MÜSEVVEG sıf. (ar. *müsevveġ*). *Esk.* İzin verilmiş, razı olunmuş, izinli.

MÜSEVVEGAT çoğl. a. (ar. *müsevveġ*'in çoğl. *müsevveġāt*). *Esk.* İzin verilen, razı olunan şeyler.
—İsl. huk. *Müsevvegat-ı şer'iye*, miri arazinin, medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olmayan küçüklere ait malların ve terekeye dahil taşınmazların satılmasının ya da devredilmesinin şeriata uygun görüldüğü durumlar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Satış ve temlik yapılabilmesi için şu durumlardan en az birinin bulunması gerekir: 1. taşınmazın değerinin iki katı teklif edilmelidir; 2. taşınmaz onarılamaz derecede harap olmalıdır; 3. satılacak şeyin masrafları geliriyle karşılanamamalıdır; 4. belirli durumlarda şayi hissenin satılması gerekmelidir; 5. ölenin borçlarına diğer malları yetmemelidir; 6. küçüğün bakımının sağlanması için taşınmazın satılması sözkonusu olmalıdır; 7. vasiyeti mürsele, yani miktarı belirli olan vasiyetin yerine getirilebilmesi için taşınmazın satışı kaçınılmaz olmalıdır.

MÜSEVVEM sıf. (ar. *müsevvem*). *Esk.* **1.** Bir nişanla, işaretle belli edilmiş. **—2.** Süslü.

MÜSEVVER sıf. (ar. *müsevver*). *Esk.* Etrafı yüksek bir duvarla çevrilmiş, çevresi surlarla kapatılmış.

MÜSEVVİD sıf. ve a. (ar. *müsevvid*). *Esk.* Temize çekilecek yazı taslaklarını hazırlayan.

MÜSEVVİF sıf. (ar. *müsevvif*). *Esk.* Belirli bir sebep olmadığı halde bir işi geriye bırakan, geciktiren, önem vermeyen, baştan savan.

MÜSEYLİME (Ebu Sümame), yalancı peygamber (öl. 633). Beni Hanif kabilesindendi. Hz. Muhammet'in ölümünden sonra peygamberliğini ilan etti. Kuran'daki sureleri andıran sözlerle kabilesini Medine'ye karşı harekete geçirdi. Yandaş kazanmak için namaz vakitlerini üçe indirdi. Şarabı ve bir erkek çocuktan sonra kadınla ilişkide bulunmayı yasakladı. Ebubekir'in emriyle harekete geçen Halit bin Velit'le tutuştuğu savaşta yandaşlarıyla birlikte öldürüldü.

MÜSEYYEB sıf. (ar. *müseyyeb*). *Esk.* İşine önem vermeyen, tembel, ihmalci, üşengeç, özensiz.

MÜSEYYEF sıf. (ar. *müseyyef*). *Esk.* Kılıçla silahlanmış, kılıç takınmış.

MÜSGEBİ → ORTAKENT.

MÜSHİL sıf. (ar. *müshil*). Tıp. Zehirleyici bir etki göstermeksizin bağırsak içinde bulunan maddelerin atımını kolaylaştıran ya da atımına yol açan ilaç. (Eşanl. İÇ SÜRDÜRÜCÜ.) [Bk. *ansikl.* böl.]
◆ sıf. *Esk.* **1.** Kolaylaştıran, kolay ve basit bir duruma getiren şey için kullanılır. **—2.** *Müshil-ül-umar*, işleri kolaylaştıran, Tanrı.
—ANSİKL. Müshiller iç yumuşatıcılardan daha hızlı etki gösterir ve bağırsak içeriğinin tamamına yakınını boşaltır. Bağırsak hareketlerini hızlandırarak (antrakinon türevleri, fenolftalein), mukoza salgısını artırarak (tuzlu ya da yağlı müshiller) kalınbağırsak çeperini irkilterek (podofil ve calapa reçineleri) ve safra akışını etkileyerek (kalomel, boldo) etki gösterir. Müshiller sürekli kullanılmamalıdır. Müshil maddeler bağırsak asalaklarını düşürmek ve solucan ilacıyla felce uğramış şeritleri bağırsaklardan atmak için de kullanılır.

MÜSİ sıf. (ar. *müsi*). *Esk.* Kötülükte bulunan.

MÜSİD sıf. (ar. *müs'id*). *Esk.* **1.** Birini mutlu kılan. **—2.** Yardım eden.

MÜSİL sıf. (ar. *müsil*). *Esk.* Bir şeyi akıtan.

MÜSİLAJ a. (fr. *mucilage*). Eczc. Az ya da çok koyu kıvamlı müstahzar. Kıvamı içerdiği su içinde yalancı eriyik halinde bulunan zamk ya da bitkisel kaynaklı diğer etken maddelerden ileri gelir. (Müsilajlardan, pastil ve tablet hazırlanmasında bağlayıcı olarak, yağ ve reçinelerin emülsiyon haline getirilmesinde ve suda çözünmeyen maddelerin süspansiyon halinde tutulmasında yararlanılır. Bazı müsilajlar hafif yumuşatıcı olarak kullanılır.)

MÜSİN, -nnı sıf. (ar. *müsinn*). *Esk.* Yaşı ilerlemiş, yaşlı, geçkin, kocamış, çok ihtiyar: *"Osman Paşa zaten alaik-i muhabbetten vareste olacak kadar müsinn değil idi"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

MÜSİN a. (fr. *mucine*). Biyokim. Fukozca ya da siyalik asitçe zengin (sırasıyla fukomüsin ve siyalomüsin) salgı sıvılarında (mide, bronşlar, safra, bağırsak vb.) bulunan mukopolisakkarit maddelerin karışımı.

MÜSİNAZ a. (fr. *mucinase*). Biyokim. Özgül olarak müsinin pıhtılaşıp yozlaşmasını katalizleyen bağırsak enzimi.

MÜSİNOZ a. (fr. *mucinose*). Der. hast. Deri içinde müsin birikmesi.
—ANSİKL. Altderi müsinozları en çok görülen müsinozlardır. Bunlar altderi içinde, hücrelerin dışında müsin birikmesi ve deride yaygın bir sertleşmeyle belirgindir. Özellikle genelleşmiş miksödem hallerinde görülür. Sınırlı altderi müsinozuna bacaklarda rastlanır: tireotoksik müsinoz ya da kavalkemiği miksödemi. Kıl kökü müsinozu çok enderdir.

MÜSİPAR sıf. (fr. *mucipare*). Dokubil. Müsin üreten.

MÜSKİR sıf. (ar. *müskir*). *Esk.* Sarhoş eden, sarhoşluk veren.

MÜSKİRAT, -tı çoğl. a. (ar. *müskir*'in çoğl. *müskirāt*). *Esk.* Sarhoşluk veren şeyler, alkollü içkiler.

MÜSKİT sıf. (ar. *müskit*). *Esk.* Susturucu, susturan, söyleyecek söz bırakmayan: *Cevab-ı müskit* (susturucu cevap).

MÜSLİM sıf. ve a. Müslüman.

MÜSLİM BİN EL-HACCAC (Ebülhüseyin), hadis derleyici (Nişapur 817 - *ay. y.* 875). Hadis derlemek üzere Mısır, Suriye, Irak ve Arabistan'ı gezdi; tanınmış hadis bilginlerinden hadis derledi. İslamın beş şartı, nikâh, kölelik, alışveriş, veraset kuralları, kurban vb. ile ilgili hadislerden seçerek yaptığı, 52 bölümden (kitap) oluşan dergisine *Sahih* adını verdi.

MÜSLİM BİN EL-VELİT, arap şair (Küfe 747 - Cürcan 823). Devletin ileri gelenleri ve zenginler için kaleme aldığı ve geçimini sağladığı methiyelerden başka aşk şiirleri, hicivler ve toplumun çeşitli yönlerini betimleyen manzumeleriyle de tanındı. Başlıca özelliği, arap şiirine ilk kez mecaz ve istiareleri getirmiş olmasıdır.

MÜSLİM BİN KUREYŞ, arap emir (1022 ? - 1085). Mürre kabilesindendir. Babasının ölümünden sonra emir olur olmaz aldığı sert önlemlerle Musul ve çevresine egemen oldu. Selçuklu sultanlarının yardımıyla egemenlik alanını kısa sürede Suriye ve Fırat arasına yaydı ve Halep'i topraklarına kattı (1079). Anadolu selçuklu sultanı Süleymanşah ile giriştiği bir çarpışmada askerleriyle birlikte öldürüldü. Ölümünden sonra Suriye ve Irak'ta egemenlik, arap kabilelerinden türk komutanlarına geçti.

MÜSLİM BİN UKBE, arap komutan (öl. Müşellel 683). Mürre kabilesindendir. Sıffin savaşı'nda (657) halife Ali'nin ordusuyla çarpışan emevi ordusunun bir kanadına komuta etti. Bir süre Muaviye'ye naiplik yaptı. Ensâr (Medine halkı) ile Emeviler arasında anlaşmazlık çıkınca, ordusuyla Medine'ye girerek kenti yağmaladı (683). Bu olay üzerine Mekke'de çıkan ayaklanmayı bastırmak için Zübeyr' in üzerine yürürken yolda hastalanarak komutayı Hüseyin bin el-Numeyr'e bırakmak zorunda kaldı.

MÜSLİME sıf. (ar. *müslim*'in dişl. *müslime*). *Esk.* Müslüman kadın için kullanılır.

MÜSLİMİN ya da **MÜSLİMÛN** çoğl. a. (ar. *müslim*'in çoğl. *müslimin, müslimūn*). *Esk.* **1.** Müslümanlar. **—2.** *İmam-ül-müslimîn*, islam halifeleri.

MÜSLİMİYE, K.-B. Suriye'de Halep'in yaklaşık 20 km K.'inde demiryolu istasyonu ve yerleşme. Halep'e giden demiryolunun G. demiryolundan ayrıldığı yerde.

MÜSLİMÛN → MÜSLİMÎN.

MÜSLÜMAN sıf. ve a. (ar. *müslim*'in fars. çoğl. *müslimān*'dan). İslam dinine iman eden kimse.

◆ sıf. **1.** Dinine bağlı bir müslüman için kullanılır; dindar. **—2.** Doğruluktan, dürüstlükten ayrılmayan kimse için kullanılır. **—3.** *Müslüman adam,* hak yemez, doğruluktan ayrılmaz, dürüst adam. ‖ *Müslüman mahallesinde salyangoz satmak,* başkalarının ihtiyaç duymadığı, o kimselere göre gereksiz bir işle uğraşmak.
—ANSİKL. İsl. Bir kişinin müslüman olabilmesi için öncelikle Allah'ın varlık ve birliğine, Hz. Muhammet'in peygamberliğine inandığını açıklaması gerekir. Bu açıklama genellikle "kelimei şahadet" ya da "kelimei tevhit" denilen sözlerle yapılır. Müslüman olan kişi, müslümanlarla birlikte ibadet etme, miras, evlenme, cenazesinin müslüman mezarlığına gömülmesi gibi konularda islam toplumunun bütün dinsel, toplumsal ve hukuksal haklarını elde etmiş olur. (→ İMAN, İSLAM.)

Müslüman kardeşler, ar. **el-İhvan el-müslimîn,** nisan 1929'da Mısır'da, kendisine "yüce rehber" unvanını veren ilkokul öğretmeni Hasan el-Benna tarafından örgütlenen sünni siyasi dinsel hareket. Müslüman kardeşler öğretisinin ana temalarını, teokratik bir müslüman devletinin kurulması, halifeliğin geri getirilmesi, islamı her türlü yenileştirme ya da "çağdaşlaştırma" girişimine karşı savaşım, batı uygarlığının kınanması, sömürgecilik düşmanlığı, panislamcılık, arap birlikçiliği ve komünizm düşmanlığı oluşturuyordu. Kısa sürede birçok yandaş toplayan hareket, 1940'ta doğrudan doğruya Hasan el-Benna'ya bağlı komandolardan kurulu gizli bir altyapıyla donatıldı. 1945-1948 arasında Müslüman kardeşler, mısır yönetiminin ileri gelenlerine karşı suikastları yoğunlaştırdı ve bu suikastlar özellikle Başbakan Ahmet Mahir (şubat 1945) ve Başbakan Nukraşi Paşa'nın (aralık 1948) öldürülmelerine yol açtı. Şubat 1949'da Hasan el-Benna, siyasi polis tarafından öldürüldü. Kurucusunun ölümüyle düzeni bozulan ve Birinci İsrail-arap savaşı (1948-49) ile İngilizler'e karşı gerillaya (1951) katılan komandolarının uğradıkları kayıplarla gücü tükenen, örgüt, "Özgür subaylar" hükümet darbesine (1952) ilgisiz kalmakla birlikte, özellikle Enver Sedat aracılığıyla onlarla gene de bazı temaslar kurmuştu. Müslüman kardeşler'le yeni yönetim arasındaki ilişkiler gerginleşti. Ocak 1954'te Nasır, hareketi dağıtmaya karar verdi. Örgüt'ün reise karşı düzenlediği bir suikastın (ekim 1954) başarısızlıkla sonuçlanması üzerine, yüzlerce militan tutuklandı. Bunlar 1964'te çıkarılan bir genel aftan yararlandılarsa da, ağustos 1965'te Nasır'a karşı bir komplonun ortaya çıkarılması yeni bir bastırma dalgasına yol açtı. Sedat'ın iktidara gelmesi ve mısır siyasetinin benimsediği sovyet düşmanlığı, hükümet yetkilileriyle Müslüman kardeşler arasındaki yumuşamayı kolaylaştırdı ve Müslüman kardeşler yeniden örgütlenerek gene çok etkin bir duruma geldiler (özellikle sol kuruluşlara karşı saldırılar düzenledikleri üniversiteler içinde). Bununla birlikte, "Kahire akademisi komplosu"nun ortaya çıkarılması (nisan 1974) ve çeşitli tutucu hareketlerin bulaştığı terörcü entrikalar, iktidarın Müslüman kardeşler'e karşı yeniden baskıcı bir siyaset uygulamasına (özellikle 1974 ve 1978'de) yol açtıysa da, geniş bir halk tabanına ve arap dünyasında, özellikle Ürdün, Suudi Arabistan, Irak ve örgütle Hafız Esat rejiminin zorlu ve kanlı bir savaşıma giriştikleri Suriye'de birçok uzantısı bulunan harekete boyun eğdirilemedi. Suriye'de Hama kentinde yönetime başkaldıran örgütle çıkan çatışmada (şubat 1982) binlerce kişi öldü, kent merkezi harap oldu.

MÜSLÜMANCA be. Müslümanlığa uygun ya da bir müslümana yakışan biçimde.

MÜSLÜMANLAŞMA a. İslamlaşma.

MÜSLÜMANLAŞMAK gçz. f. İslamlaşmak.

◆ **müslümanlaştırmak** g. f. İslamlaştırmak.

MÜSLÜMANLAŞTIRMA a. İslamlaştırma.

MÜSLÜMANLAŞTIRMAK → MÜSLÜMANLAŞMAK.

MÜSLÜMANLIK a. **1.** Hz. Muhammet'in yaydığı din; islamlık, islamiyet. (→ İSLAM.) **—2.** Müslüman topluluğu, islam dünyası. **—3.** Müslüman olma durumu.

MÜSMİN sıf. (ar. *ismān*'dan *müsmin*). *Esk.* **1.** Semirmiş, şişman. **—2.** Şişmanlatan, şişmanlatıcı ilaç, besin vb. için kullanılır.

MÜSMİR, MÜSMİRE sıf. (ar. *müsmir,* dişl. *müsmire*). *Esk.* **1.** Yararlı, verimli: *"Kendimize yirmi beş, otuz sene geriden bakanlara ne sus demeği meşru görürüz ve ne de bizim gibi söyle demeği müsmir"* (Cenap Şahabettin). **—2.** Etkili, sonuç veren: *"... hayır hususunda son derece müsmir bir azim ve irade mahsulüdür"* (H. C. Yalçın). **—3.** *Müsmir olmak,* yararlı olmak; etkili olmak: *"... bütün kuvvetini sarf ettiyse de müsmir olamadı ..."* (F. Köprülü).
—Esk. bot. Meyve veren ağaç için kullanılır: *Eşcar-ı müsmir* (meyveli ağaç). *Eşcar-ı gayri müsmire* (meyvesiz ağaç).

MÜSNED sıf. (ar. *müsned*). *Esk.* İsnat edilmiş, kendisine bir şey yüklenilmiş.
—Esk. dilbilg. Yüklem. ‖ Kapalı hece. ‖ *Müsnedün ileyh,* özne.
—İsl. Ravi (hadis aktaranlar) zincirinde bir kopukluk olmaksızın Hz. Muhammet'e kadar ulaştırılan hadis. ‖ Hz. Muhammet'in hadislerini, hadis rivayet eden sahabilerin adlarına göre alfabetik sırayla toplayan hadis kitabı.

MÜSPET, -ti sıf. (ar. *müsbet*). **1.** Gerçeğe dayanan, kanıtlanmış: *Müspet olaylar. Bana müspet hiçbir şey söylemedi.* **—2.** Deney ve gözlemlerle elde edilmiş; pozitif. *Müspet bilimler.* **—3.** Sonucu, etkisi vb. bakımından amaca, beklentilere, istenilene uygun olan şey için kullanılır; olumlu: *Bu konuda son derece müspet gelişmeler var.* **—4.** Onaylama, kabul belirten şey için kullanılır: *Müspet ya da menfi bir cevap verilmedi.* **—5.** Yapıcı ve yararlı olan şey için kullanılır: *Ona karşı müspet bir yaklaşımı oldu.* **—6.** Yapıcı, olumlu kimse için kullanılır: *Müspet bir insan.* **—7.** Aranılan veriyi ortaya koyan şey için kullanılır: *Tahlil sonucu müspet mi?*
—Esk. dilbilg. Olumlu. ‖ *Müspet cümle,* olumlu cümle. ‖ *Müspet fiil,* olumlu fiil.
—Esk. fiz. mat. Pozitif.

◆ be. Bir şeyin uygun, elverişli bulunduğunu, beklentileri karşıladığını belirtir: *Girişiminiz müspet sonuçlanmayabilir.*

MÜSRİ sıf. (ar. *müsri*ᶜ). *Esk.* Hızlandıran, hız veren.

MÜSRİF sıf. (ar. *müsrif*). Malını parasını sorumsuzca harcayan, tutumsuz, savurgan kimse için kullanılır.
—ANSİKL. Med. huk. Müsriflikleri nedeniyle mal varlığını yönetemeyen, kendisinin ya da ailesinin zor duruma düşmesine ve yoksullaşmasına yol açan, çıkarlarının korunması için sürekli yardım ve gözetime gereksinme duyan kişiler vesayet altına alınırlar (Türk med. k. md. 356).

Müsrif oğul, İncil'deki bir mesel kişisi (Luka, XV, 11-32). Basit aile zevkleriyle yetinmesini bilmeyerek, kendini karmakarışık bir yaşama veren, korkunç bir sefalete düşen, domuz çobanlığı yapmak zorunda kalan, en sonunda sevinç ve coşkuyla karşılandığı aile yuvasına dönen genç. Bu mesel, Tanrı'nın bağışlayıcılığını dile getirir.
—İkonogr. *Müsrif oğul* meseli, birçok sanatçı tarafından dile getirildi. Chartres, Bourges, Auxerre, Sens, Troyes vitraylarında, Auxerre katedrali taç kapısının alçakkabartmalarında, çeşitli duvar halılarında, J. Bosch (Madrid, Rotterdam), Frans II Francken (Louvre), Fabritius (Amsterdam), J. Van Cleve (Viyana), Murillo (Madrid) ve Salvator Rosa'nın (Sen-Peters-burg) tablolarında, H. S. Beham, Delaune, Dürer, Bosse, Callot ve Hogarth'ın gravürlerinde bu meselden çeşitli sahneler betimlenmiştir. *Müsrif oğul kibar fahişeler arasında,* Teniers (Louvre) ve Van Honthorst (Münih) tarafından; *Müsrif oğulun dönüşü,* J. Bassano (Madrid), il Guercino (Torino, Viyana), Fetti (Dresden), Baton (Viyana), vd. tarafından işlendi. Rembrandt'ın bu tema üzerine bir ofort, bir desen ve 1668'e doğru gerçekleştirdiği hayranlık verici bir tablosu (Sen-Petersburg) vardır.

MÜSRİFANE be. (ar. *müsrif* ve fars.

Giraudon

Müsrif oğul
Dürer'in yapıtı
(1496'ya doğr.)
Bibliothèque nationale, Paris

Held-Ziolo

Müsrif oğul'un dönüşü
(1668'e doğr.)
Rembrandt'ın tablosu
Ermitaj müzesi, Sen-Petersburg

-ane'den *müsrifane*). *Esk.* Müsrif bir biçimde, savurganca.

MÜSRİFLİK a. Müsrif olma durumu, niteliği; savurganlık, tutumsuzluk.

MÜSTABİD sıf. (ar. *müstacbid*). *Esk.* Birini kendisine kul edinen.

MÜSTABİR sıf. (ar. *müstacbir*). *Esk.* Rüya yorumlatan kimse için kullanılır.

MÜSTABTIN sıf. (ar *müstabṭın*). *Esk.* Bir işin içyüzünü bilen, anlamaya çalışan kimse için kullanılır.

MÜSTACEB sıf. (ar. *müstaᶜceb*). *Esk.* Şaşkınlık yaratan şey için kullanılır.

MÜSTACEL sıf. (ar. *müstaᶜcel*). *Esk.* Çabuk yapılması istenen ya da gereken; ivedi: *Müstacel bir mesele. Müstacel mektup.*

MÜSTACELEN be. (ar. *müstaᶜcel*'den *müstaᶜcelen*). *Esk.* İvedi olarak, ivedilikle.

MÜSTACELİYET a. (ar. *müstaᶜcel* ve *-iyyet*'ten *müstaᶜceliyyet*). *Esk.* İvedilik. —Huk. → İVEDİLİK.

MÜSTACİB sıf. (ar. *müstaᶜcib*). *Esk.* Şaşıran, hayrete düşen.

MÜSTACİL sıf. (ar. *müstaᶜcil*). *Esk.* **1.** Acele olmasını isteyen, çabuk gerçekleşmesini isteyen. **—2.** Çabuk geçen, çabuk kaybolan: *"Felekde mihr zâil yar gafil ömr müstacil"* (Fuzuli, XVI. yy.).

MÜSTAFİ sıf. (ar. *müstaᶜfi*). *Esk.* **1.** İstifa eden, bir işten kendi isteğiyle ayrılan. **—2.** Suçunun bağışlanmasını isteyen.

MÜSTAGAL, -lli a. (ar. *müstaġall*). *Esk.* Tahıl ve zahire ürünlerinin sağlandığı vakıf malı.

MÜSTAGALLAT çoğl. a. (ar. *müstaġal*'ın çoğl. *müstaġallāt*). *Esk.* Tahıl ve zahire türünden ürün getiren vakıf malları.
—İsl. huk. Vakfa gelir getirmek amacıyla vakfedilmiş mallar. (Bağ, bahçe, han, hamam, arazi vb. taşınmazlarla taşınırlar ve gedik olarak kabul edilen ticaret ve sanata ilişkin aletler, müstagallattır.)

MÜSTAGAS sıf. (ar. *müstaġas*). *Esk.* **1.** Yardımı istenen, yardıma çağırılan. **—2.** "Kendisinden yardım istenen" anlamında Tanrı'nın sıfatlarından.

MÜSTAGFİR sıf. (ar. *müstaġfir*). *Esk.* Günahlarının bağışlanmasını Tanrı'dan dileyen.

MÜSTAGİS sıf. (ar. *müstaġis*). *Esk.* Yardım uman, yardım bekleyen.

MÜSTAGİSİN çoğl. a. (ar. *müstaġis*'in çoğ. *müstaġisin*). *Esk.* **1.** Yardım isteyenler. **—2.** *Ya gıyas-ül-müstagisîn*, ey yardım isteyenlerin yardımcısı anlamında Tanrı'ya yakarma sözü.

MÜSTAGREB sıf. (ar. *müstaġreb*). *Esk.* Tuhaf karşılanan, şaşırılan.

MÜSTAGRİB sıf. (ar. *müstaġrib*). *Esk.* Hayret eden, şaşıran.

MÜSTAĞNİ sıf. (ar. *müstaġni*). *Esk.* **1.** Elinde olanla yetinen, tokgözlü; **—2.** Nazlı davranan, nazlanan: *"Ta uzaktan bana bakmaktasınız, müstağni"* (Tevfik Fikret). **—3.** İhtiyacı olmayan, gerek duymayan: *"Müstağnidir günah ü taatten Hak"* (Y. K. Beyatlı). **—4.** Yanıtlamaya gerek duyulmayan mektup vb. için kullanılır.

MÜSTAĞRAK sıf. (ar. *müstaġraḳ*). *Esk.* **1.** Bir şeyin içine batırılmış, onun içinde kaybolmuş olan: *"Müstağrak, esirî bir tabiat..."* (Tevfik Fikret). **—2.** Kendinden geçmiş, neşe ve coşku içinde olan: *"O âyinede kendini göre göre müstağrak olup giderdi"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.).

MÜSTAĞRIK sıf. (ar *müstaġrıḳ*). *Esk.* **1.** Bir şeye batıran, onun içinde kaybolmasını sağlayan: *"Zannediyorum ki hüzün ve melâle müstağrık koca bir edebiyat vardır"* (H. C. Yalçın). **—2.** *Müstağrık-ı hûn*, kana batırılmış, kanda boğulmuş. || *Müstağrık-ı ziya*, ışığa boğulmuş, aydınlık, parlak.

MÜSTAHAK, -kkı sıf. (ar. *müstaḥaḳḳ*). *Bir şeye müstahak*, onu hak etmiş, ona layık.
◆ a. **1.** Hak edilen şey, bir kimsenin layık olduğu ceza ya da ödül: *Allah müstahakını versin.* **—2.** *Müstahak olmak*, hak etmek, layık olmak, hak kazanmak.

MÜSTAHBER sıf. (ar. *müstaḫber*). *Esk.* Haber alınmış, duyulmuş, işitilmiş.

MÜSTAHBİR sıf. (ar. *müstaḫbir*). *Esk.* Haber alan, araştıran, duyan.

MÜSTAHCER sıf. (ar. *müstaḥcer*). *Esk.* Taşlaşmış, taşıllaşmış.

MÜSTAHDEM sıf. ve a. (ar. *müstaḫdem*). *Esk.* Bir hizmette bulunan kimse için kullanılır.
◆ a. Hademe, hizmetli.

MÜSTAHDİM sıf. (ar. *müstaḫdim*). *Esk.* Bir kimseyi hizmetinde kullanan.

MÜSTAHFAZ sıf. (ar. *müstaḥfaẓ*). *Esk.* Korunan, koruma altına alınan.

MÜSTAHFIZ sıf. (ar. *müstaḥfıẓ*). *Esk.* Koruyan, koruyucu.
—Ask. ve Kur. tar. Osmanlı devletinde ülke içindeki kalelerde görevli ocak askeri. (Yeniçerilik ortadan kaldırıldıktan [1826] sonra müstahfızlar, ancak önemli seferler sırasında orduya çağrılırlar, öteki zamanlarda kendi işleriyle uğraşırlardı.) —Tanzimat'tan sonra, redif teşkilatının en yaşlı grubunda bulunan yedeklere verilen ad. || *Müstahfız tımarı*, müstahfızlık hizmetinde bulunanlara verilen tımar. (Yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasıyla müstahfızlığa da son verildiği için, müstahfız tımarı da tarihe karıştı. Sonradan müstahfızlar, ancak savaşta ya da gerektiğinde askere çağrıldıklarından, bu gibilere yalnız hizmette bulundukları sırada maaş ve tayın bağlanırdı.)

MÜSTAHIK, -kkı (ar. *müstaḥıḳḳ*). *Esk.* Hak kazanmış, layık.
—İsl. huk. *Müstahık-ı kısas*, cinayet işleyen kişiyi, kısas suretiyle cezalandırma hakkına sahip olan kişi.

MÜSTAHİL, -lli sıf. (ar. *helal*'den *müstaḥill*). *Esk.* Bir şeyin helal olmasını isteyen.

MÜSTAHİL, MÜSTAHİLE sıf. (ar. *ḥavl*' den *müstaḥil*, dişl. *müstaḥile*). *Esk.* Olanaksız, olanak dışı; boş, saçma: *"Demek ki Liste'e göre istiklâl-i tam müstahil bir mefkûredir"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya). *Umur-ı müstahile* (gerçekleşmesi, yapılması olanaksız işler).

MÜSTAHKAR sıf. (ar. *müstaḥḳar*). *Esk.* Hakaret görmüş, küçümsenmiş: *"...en âli / yaşayanlar bile hissetmede en müstahkar / yaşanlar gibidir... ayni çamurdan bu yığın!"* (Tevfik Fikret).

MÜSTAHKEM sıf. (ar. *müstaḥkem*). *Esk.* Sağlamlaştırılmış: *"İstanbul boğazları, muhkem ve müstahkem iki kapı idiler..."* (Y. K. Beyatlı).
—Ask. ve Ask. tar. *Müstahkem mevki*, stratejik ve taktik harekât bakımından, savunma açısından önemli görülen bölgelerdeki kilit arazi noktalarının tahkim edilerek korunmuş kesimlerine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. ve Ask. tar. Savunma bakımından kritik arazi kesimlerinde kurulan müstahkem yer ya da noktalar (boğazlar, limanlar, geçitler, ulaştırma merkezleri vb.) sabit birer savunma tesisi olduklarından çok kuvvetli çelik, beton, taş ve benzeri malzemeyle çeşitli güçteki silahların etkilerine karşı dayanıklı bir şekilde, barış zamanında yapılmaya başlanır. Bunların kara ve havadan gelebilecek saldırılara karşı korunmuş çeşitli ağır ve hafif silahlarla desteklenmeleri gerekir.

MÜSTAHKIR sıf. (ar. *müstaḥḳır*). *Esk.* Küçümseyen, hor gören.

MÜSTAHKİM sıf. (ar. *müstahkim*). *Esk.* Sağlamlaştıran, kuvvetlendiren.

MÜSTAHLAS sıf. (ar. *müstaḫlaṣ*). *Esk.* Kurtarılmış.

MÜSTAHLEB sıf. (ar. *müstaḥleb*). *Esk.* Süt haline getirilmiş.
◆ a. Esk. tıp. Süt renginde ve kıvamında hazırlanmış ilaç.

MÜSTAHLEF sıf. (ar. *müstaḫlef*). *Esk.* Bir başkasının yerine konulmuş.

MÜSTAHLİB sıf. (ar. *ḫalb*, pençe atma, pençeleme'den *müstaḫlib*). *Esk.* Tırmalayan, pençe atan.

MÜSTAHLİB sıf. (ar. *ḥalb*, süt sağma' dan *müstaḥlib*). *Esk.* Bir şeyi sağan: *Müstahlib-i leben* (süt sağan).

MÜSTAHLİF sıf. (ar. *müstaḫlif*). *Esk.* Bir başkasının yerine koyan.

MÜSTAHLİS sıf. (ar. *müstaḫliṣ*). *Esk.* Kurtarıcı, kurtaran.

MÜSTAHMİL sıf. (ar. *müstaḥmil*). *Esk.* Yüklenen, hamledilen.

MÜSTAHREC sıf. (ar. *müstaḫrec*). *Esk.* Bir şeyden çıkarılmış, alınmış.

MÜSTAHRİC sıf. (ar. *müstaḫric*). *Esk.* **1.** Çıkaran. **—2.** Bir ibareden anlam çıkarabilen.

MÜSTAHSAL sıf. (ar. *müstaḥṣal*). *Esk.* Hâsıl olmuş, üretilmiş.

MÜSTAHSALAT çoğl. a. (ar. *müstaḥṣal*' in çoğl. *müstaḥṣalāt*). *Esk.* Üretilmiş şeyler, oluşturulan şeyler.

MÜSTAHSEN sıf. (ar. *müstaḥsen*). *Esk.* Herkes tarafından güzel bulunmuş, beğenilmiş: *"Ömer Hayyam-ki galiba şimdi İngiltere'de ve Amerika'da diğer herhangi bir fars şâirinden daha maruf ve müstahsendir"* (Hüseyin Daniş).
—Müz. Türk müziğinde, 440 frekanslı *la*'nın, acem *(fa)* perdesine karşılık olduğu akort; acem deliğinden 440 frekanslı *la*' yı veren ney.

MÜSTAHSENE sıf. (ar. *müstaḥsen*'in dişl. *müstaḥsene*). *Esk.* Beğenilmiş, güzel bulunmuş: *Âdat-ı müstahsene* (beğenilmiş âdetler). *Umur-ı müstahsene* (beğenilmiş işler).

MÜSTAHSİL a. (ar. *müstaḥṣil*). *Esk.* Üretici: *Sebze müstahsili.*

MÜSTAHSİLİN çoğl. a. (ar. *müstaḥṣil*' in çoğl. *müstaḥṣilin*). *Esk.* Üreticiler.

MÜSTAHZAR a. (ar. *müstaḥżar*). Ecz. Uygun bir şekilde önceden hazırlanarak özel bir ad altında satışa sunulan her türlü ilaç. (→ İLAÇ.)
◆ sıf. **1.** Hazırlanmış, kullanıma hazır: *"Nefeslenmiş şekerle müztahzar şerbet içilecek"* (H. R. Gürpınar). **—2.** Huzura getirilmiş, hazır bulunması sağlanmış olan. **—3.** Zihinde tutulan, hatırlanan.

MÜSTAHZARAT çoğl. a. (ar. *müstaḥżar*'ın çoğl. *müstaḥżarat*). *Esk.* **1.** Hazırlanmış şeyler. **—2.** Hazırlanmış ilaçlar vb.: *Müstahzarat-ı tıbbiye* (hazır ilaçlar). *Güzellik müstahzaratı.*

MÜSTAHZIR sıf. (ar. *müstaḥżır*). *Esk.* **1.** Hazırlayan. **—2.** Huzura getiren, hazır bulunmasını sağlayan.

MÜSTAİD HAN (Muhammet Saki), hintli tarihçi (? 1650 - Delhi 1723). Hint-türk hükümdarı Şah Âlem Bahadur Şah döneminde (1707-1712) yaşadı. Evrengzib döneminin (1659-1707) tarihini içine alan *Ma'âsir-i Âlemgîrî* adlı yapıtı vardır.

MÜSTAİN sıf. (ar. *müstaᶜin*). *Esk.* Yardım uman, yardım isteyen.

MÜSTAİN, el-Müstainbillah da denir, abbasi halifesi (Samerra 831 - Vasıt 866). Slav kökenli bir cariyenin oğludur. Muntazır'dan sonra ücretli türk askerleri tarafından halifeliğe getirilmesi (862), Mutez ve yandaşlarının sert tepkilerine neden oldu. Müstain, çıkan karışıklıklar sonunda güvenlik nedeniyle Bağdat'a gitti. Bu arada hapsettirdiği Mutez, yandaşları tarafından hapisten kurtarıldı. Müstain, iki taraf arasındaki savaşı kaybedince halifelikten

çekilerek Medine'de yaşamayı kabul etmek zorunda kaldı. Ancak, Medine'ye giderken Vasıt'ta yakalanıp öldürüldü.

MÜSTAİNEN be. (ar. *müsta'in*'den *müsta'inen*). *Esk.* **1.** Yardım dileyerek. **—2.** *Müstainen billahi teala,* Allah'ın yardımına sığınarak.

MÜSTAİR sıf. (ar. *müsta'ir*). *Esk.* Bir şeyi ödünç alan: *"Mal sahibinin izni mutlak ise müstair onu her vechile rehn edebilir"* (*Mecelle-i ahkâm-ı adliye*'den).

MÜSTAİT, -ddi sıf. (ar. *müsta'idd*). *Esk.* **1.** Bir duruma hazır olan, yatkın olan: *"Öyle bir ihtiyaç ki düşünmeye müstaid her şahsın önüne mutlak ve muayyen bir kanun ahlâkı çizebilsin"* (Baha Tevfik). **—2.** Akıllı, yetenekli, becerikli: *Müstait öğrenci.* **—3.** Harekete hazır, istekli.

MÜSTAKAR, -rrı sıf. (ar. *müstaḳarr*). *Esk.* Yerleşilen, karar kılınan yer için kullanılır.

◆ a. Karargâh.

MÜSTAKBAH sıf. (ar. *müstaḳbaḥ*). *Esk.* Beğenilmeyen, tiksinilen.

MÜSTAKBEL sıf. (ar. *müstaḳbel*). **1.** Gelecekte, ileride gerçekleşecek bir şeye ilişkin olan şey için kullanılır: *İşte müstakbel eşim.* **—2.** *Esk.* Karşılanan.

◆ *Esk.* Gelecek zaman; istikbal.

MÜSTAKBELAT çoğl. a. (ar. *müstakbel*'in çoğl. *müstaḳbelāt*). *Esk.* Gelecek zamanlar.

MÜSTAKBİH sıf. (ar. *müstaḳbiḥ*). *Esk.* Tiksinen, iğrenen.

MÜSTAKBİL sıf. (ar. *müstaḳbil*). *Esk.* Karşılayan, karşılamaya çıkan.

MÜSTAKDİM sıf. (ar. *müstaḳdim*). *Esk.* **1.** Önde bulunan, önde giden. **—2.** Çok ayakları olan.

MÜSTAKIR, -rrı sıf. (ar. *müstaḳırr*). *Esk.* **1.** Karar kılmış, yerleşmiş. **—2.** Yerinden oynamayan, sabit.

MÜSTAKIS, -ssı sıf. (ar. *müstaḳıṣṣ*). *Esk.* Kısas isteyen, suçlunun kısas yoluyla cezalandırılmasını isteyen.

MÜSTAKİL, -lli sıf. (ar. *ḳıllet*'ten osm. *müstaḳill*). **1.** Bağımsız: *Müstakil devlet.* **—2.** Kullanış yönünden başka bir yere bağlı olmayan, kendi başına olan şey için kullanılır: *Müstakil bir ev.* **—3.** Kullanış yönünden belli bir kimse ya da bir işe ayrılmış olan şey için kullanılır: *Müstakil bir odam var.*

—Esk. dilbilg. *Müstakil cümle,* basit cümle.

—Siyas. bil. *Müstakil grup,* bazı parlamento üyelerinin bağlı oldukları parti içinde oluşturdukları iç muhalefet gruplarına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Parlamento üyeleri, bu yola üyesi oldukları siyasal partinin grubu aracılığıyla ve parti disiplini nedeniyle yapılabilecek baskıdan kurtulmak amacıyla başvururlar.

TBMM'de müstakil grup, ilki 6. ve 7. dönemlerde (1939-1943 ve 1943-1946), ikincisi 8. dönemde (1946-1950) kurularak etkinlik gösterdi. İlk müstakil grup, doğrudan CHP genel başkanına bağlıydı ve yönetim kurulunda Ali Rana Tarhan, Ali Rıza Türel, Fuat Sirmen, Hüsnü Kitapçı gibi milletvekilleri yer aldılar. 1946 seçimlerinden sonra ikinci müstakil grup *Otuz beşler* adı ile daha çok genç milletvekilleri tarafından oluşturuldu. Grubun yaptığı muhalefet Recep Peker hükümetinin düşmesiyle sonuçlandı. Peker hükümetinden sonra kurulan Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay hükümetlerinde, müstakil gruptan olan birçok milletvekili önemli bakanlıklara getirildiler.

Müstakil demokratlar grubu, Demokrat parti'nin muhalefette bulunduğu yıllarda, partiden gerek geçici olarak ayrılan, gerekse haysiyet divanı kararıyla ihraç edilen milletvekillerinden on üçü (Sadık Aldoğan, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer vb.) tarafından oluşturulan bağımsız grup (nisan 1948). Grup üyeleri, ikinci kongrede kendileri lehine bir karar çıkmaması üzerine Afyon'da kurulmuş olan Öz demokratlar partisi'yle birlikte Millet partisi'ne geçtiler ve "Birleşik muhalefet beyannamesi" adlı bir bildirgeyi imzaladılar.

Müstakil ressamlar ve heykeltıraşlar birliği, Müstakiller de denir, Cumhuriyet'in ilanından sonra, eğitimlerini yabancı ülkelerde yapmış bazı sanatçıların girişimiyle oluşturulan grubun adı. 1929 yılının ortalarında Refik (Epikman), Hamit (Görele), Şeref (Akdik), Nurullah (Berk), Hale Asaf, Muhittin Sebati, Zeki (Kocamemi), Ali Avni (Çelebi), Mahmut (Cuda) ile heykelci Ratip Aşir tarafından kurulan ve sonraki yıllarda yeni katılan üyelerle genişleyen Müstakiller, 1940'lı yılların başlarına değin Türkiye'nin çeşitli kentlerinde pek çok sergi açtı. Özellikle 1931'de Beyoğlu'nda düzenlenen dördüncü sergiye türk ve yabancı basında geniş yer verildi. Ancak Müstakiller tek bir sanat anlayışı ve felsefesini benimsemiş değillerdi. Yenigerçekçilikten kübizme değin uzanan geniş bir yelpaze oluşturan bu sanatçılardan bazıları (Elif Naci, Nurullah Berk, Turgut Zaim vb.) 1933'te D grubu' na katıldılar.

MÜSTAKİLLEN be. (ar. *müstaḳill*'den *müstaḳillen*). *Esk.* Bağımsız olarak.

Müstakiller birliği, türk siyasal derneği. İsmail Hamı Danişmend, Hazım Dağlı, Mehmet Semuh Günur, Fuat Demiroğlu, Akif Erdemgil ve Hüsnü Emir Erkilet tarafından İstanbul'da kuruldu (5 nisan 1950). Partiler arasında uzlaşmacı bir etkinlik amacı güdeceğini belirten dernek, aynı yıl Liberal köylü partisi'ne katıldığından kapanmış oldu.

MÜSTAKİM sıf. (ar. *müstaḳim*). *Esk.* **1.** Düz, doğru: *"Bizi ekseriya tarîk-i müstakimden inhiraf etdirebilir"* (Baha Tevfik). **—2.** Doğruluktan şaşmayan: *"Aşk derdin olur âşık mizacı müstakım"* (Fuzuli, XVI. yy.).

—Esk. mat. DOĞRU'nun eşanlamlısı. || *Müstakim hat,* doğru çizgi.

—Esk. zool. *Müstakim-ül-cenah,* düzkanatlılar.

MÜSTAKİMZADE SÜLEYMAN SAADETTİN EFENDİ, türk yazar ve din adamı (öl. İstanbul 1787). Öğrenimini bitirip bir süre çalıştıktan sonra yalnızlığa çekilerek kendini yapıtlarını yazmaya verdi. Başlıca yapıtları: şeyhülislamların yaşamöykülerini içeren *Devhat ül-meşâyîh,* hattatların yaşamöykülerinden söz eden *Tuhfet ül-hattâîn,* nispe, künye ve lakaplar hakkında *Mecellet ün-nisâb fi'n-niseb ve'l -küna ve'l-elkab,* şiir terimleriyle ilgili *istilâhâtı şi'riyye,* bayramiye tarikatı melamilerinin yaşamöykülerini anlatan *Menakıbı melamiyye-i bayramiyye,* tarikat üyelerinin başlıklarıyla ilgili *Tarikat ehlinin serpuşlarına dair risale,* Ayasofya camisi şeyhlerinin yaşamöykülerini içeren *Teracümü ahval iş -şuyûh Ayasofya,* Zemahşeri'nin *Mukaddimet ül-edeb* adlı yapıtının *Terceme-i -lügat-i kanun il-edeb li Zemahşerî* adıyla türkçe çevirisi.

MÜSTAKRAZ, MÜSTAKRAZA sıf. (ar. *müstaḳraż,* dişl. *müstaḳraża*). Esk. huk. Ödünç olarak alınmış: *Mebaliğ-i müstakraza* (borç alınan paralar).

MÜSTAKRAZAT çoğl. a. (ar. *müstaḳraż*'ın çoğl. *müstaḳrażat*). Esk. huk. Borç alınmış paralar.

MÜSTAKRİZ sıf. (ar. *müstaḳriż*). *Esk.* Borçlanan, borç yapan.

MÜSTAKTAB sıf. (ar. *müstaḳtab*). Esk. fiz. Polarılmış ışık için kullanılır.

MÜSTAKTIB a. (ar. *müstaḳtıb*). Esk. fiz. POLARİZÖR'ün eşanlamlısı.

MÜSTAKTIR sıf. (ar. *müstaḳtır*). *Esk.* Damlatan, damla damla akıtan.

MÜSTAKTİL sıf. (ar. *müstaḳtil*). *Esk.* Kendini tehlikeye atmaktan çekinmeyen, korkusuz.

MÜSTALİ, MÜSTALİYE sıf. (ar. *müsta'li,* dişl. *müsta'liyye*). *Esk.* Üstün gelen, üste çıkan.

—Esk. dilbil. *Huruf-ı müstaliye,* arapçada *hı, sad, dad, tı, zı, ayın, kaf* harfleri.

MÜSTALİM sıf. (ar. *müsta'lim*). *Esk.* Bilgi isteyen, merak eden.

MÜSTALİYE → MÜSTALİ.

MÜSTAMEL sıf. (ar. *müsta'mel*). *Esk.* **1.** Kullanılan, kullanılmış olan: *"Bu tarz mecazlar Moğollar nezdinde pek çok müstameldir"* (F. Köprülü). **—2.** Eski, köhne.

MÜSTAMER ya da **MÜSTAMERE** sıf. (ar. *müsta'mer, müsta'mere*). *Esk.* Göçmen gönderilmesiyle bayındırlaştırılan yer için kullanılır; sömürge: *"Yunan muhaceretine ve müstameresine reh-nümalık etmiş ve o asırlar, medeniyet ve ticaretinin tevsi ve intişarına hizmet etmiştir"* (Mehmet Tevfik).

MÜSTAMİL sıf. (ar. *müsta'mil*). *Esk.* Kullanan.

MÜSTAMİR sıf. ve a. (ar. *müsta'mir*). *Esk.* Sömürgeci.

MÜSTANSIR sıf. (ar. *müstanṣır*). *Esk.* Yardım isteyen.

MÜSTANTİK a. (ar. *müstanṭıḳ*). Esk. huk. Sorgu yargıcı.

◆ sıf. Sorguya çeken, sorgulayan.

MÜSTANTİKLİK a. (ar. *müsṭantiḳ*'ten). *Esk.* Sorgu yargıcının görev ve görev yeri.

MÜSTAREB sıf. (ar. *müsta'reb*). *Esk.* Araplaştırılmış.

MÜSTARİB → MUSTARİP.

MÜSTASAB sıf. (ar. *müstaṣ'ab*). *Esk.* Zor, güç.

MÜSTASFİ sıf. (ar. *müstaṣfî*). *Esk.* Her şeyin safını, halisini alan.

MÜSTASGİR sıf. (ar. *müsṭaṣġir*). *Esk.* Küçümseyen, hor gören.

MÜSTASHAB sıf. (ar. *müstaṣḥab*). *Esk.* Bir kimsenin yanına arkadaş, dost olarak katılan.

MÜSTASHİB sıf. (ar. *müstaṣḥib*). *Esk.* Bir kimseyi yanına alan, beraberinde bulunduran: *"Abdurrahman Paşa İranlının müstashibi olduğu gibi..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜSTASİB sıf. (ar. *müstaṣ'ib*). *Esk.* Bir şeyi gözünde büyüten, güç gören.

MÜSTASNİ a. (ar. *istisnā*'dan *müstaṣni*). İsl. huk. İstisna sözleşmesinde yapılacak şeyi yaptıran, ısmarlayan kişi.

MÜSTASVEB sıf. (ar. *müstaṣveb*). *Esk.* Uygun bulunan, doğru sayılan.

MÜSTASVİB sıf. (ar. *müstaṣvib*). *Esk.* Doğru bulan, uygun bulan.

MÜSTATRAF sıf. (ar. *müstaṭraf*). *Esk.* Seçkin, nadide.

MÜSTATRİB sıf. (ar. *müstaṭrib*). *Esk.* Eğlence isteyen, neşelenmek, zevk almak isteyen.

MÜSTAVFİ a. (ar. *müstavfî*'den). *Esk.* Devlet muhasebesini yöneten memur.

MÜSTAVTIN sıf. (ar. *müstavṭın*). *Esk.* Bir yeri yurt sayan kimse için kullanılır.

MÜSTAVZİH sıf. (ar. *müstavżiḥ*). *Esk.* Bir şeyin açıklanmasını isteyen, izahat bekleyen.

MÜSTAZHİR sıf. (ar *müstaẓhir*). *Esk.* Destek olan, arka çıkan.

MÜSTAZIL, -llı sıf. (ar. *müstaẓıll*). *Esk.* **1.** Gölgede bulunan, gölgelenen. **—2.** Bir kimsenin himayesi altına giren: *"Sâye-i di-*

ğer gözetmem müstazıll-ı yâr iken" (Muallim Naci).

MÜSTAZIM sıf. (ar. *mustaᶜzım*). *Esk.* **1.** Gözünde büyüten, olduğundan büyük gören. **—2.** Kendini beğenen, kibirli.

MÜSTAZİF sıf. (ar. *müstażᶜif*). *Esk.* Değersiz bulan, zayıf gören, önemsemeyen.

MÜSTEAN sıf. (ar. *müsteᶜān*). *Esk.* "Kendisinden yardım istenen" anlamında Tanrı'nın sıfatlarından: "*Lâyık mıdır felâkete ey Rabb-ı müstean*" (Y. K. Beyatlı).

MÜSTEAR sıf. (ar. *müsteᶜār*). *Esk.* **1.** Takma, eğreti olan: "*Sâmi ve Yunanî medeniyetlerden müstear anasırın eski İran -hint unsurlarıyle birleşmesinden hâsıl olmuştur*" (F. Köprülü). **—2.** *Müstearün -minh*, kendisinden ödünç olarak bir şey alınmış olan.
—Ed. *Müstear ad*, yazarların kişiliklerini gizlemek, okuru etkilemek gibi amaçlarla benimsedikleri takma* ad.
—İsl. huk. Ariyet olarak alınan şey.
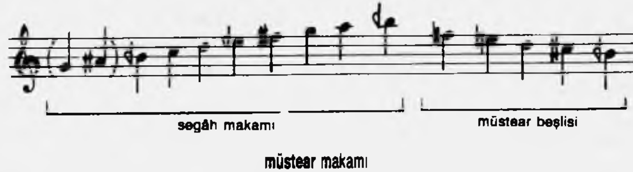
MÜSTEAR a. *Müz.* Türk müziğinde bir bileşik makam. (Segâh makamına, yalnızca bu makamın bileşiminde yer alan müstear beşlisi eklenerek oluşturulmuştur.)

sın dedi" (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Müjde alan, sevinen: "*Halk bu asayiş ile müstebşir olmuşlardı*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜSTECAB sıf. (ar. *müstecāb*). *Esk.* **1.** İsteği kabul edilen, onaylanan: "*Duası müstecab oldu*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** *Müstecab-üd-davat*, duaları kabul olunan.

MÜSTECAP HAN, afganlı yazar (XVIII. yy.). Afgan emirlerinden Hafız Rahmet Han'ın oğlu. İngilizler'e karşı bağımsızlık savaşı veren ve şehit olan (1774) babasının yaşamını farsça *Gülistan-ı rahmet* adlı yapıtında dile getirdi. Bu yapıt, afgan kabileleriyle ilgili zengin bilgiler içerir.

MÜSTECAPLIOĞLU (Esat Adil), türk hukuk ve siyaset adamı (Balya, Balıkesir, 1904 - İstanbul 1958). Kurtuluş savaşı'nda Balıkesir lisesi'nde öğrenciyken, Vasıf Çınar'ın çıkarmakta olduğu *İzmir'e doğru* gazetesinde yazılar yazdı. Kurtuluştan sonra yükseköğrenimini Ankara Hukuk mektebi'nde tamamladı, doktorasını Belçika'da yaptı. Yurda dönüşünde Balıkesir'e yerleşip *Savaş* adlı günlük gazeteyi yayımladı; Halkevi başkanlığını yaptı. Adalet bakanlığı'nda görev alarak Yargıtay

müstear makamı

MÜSTEAREK a. (ar. *müsteᶜār*'dan fars. *müsteᶜarek*). Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'da kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

MÜSTEBAN sıf. (ar. *müstebān*). *Esk.* **1.** Açık, belli olan. **—2.** Kuşkuya yer bırakmayacak kadar açık bir biçimde anlaşılan. **—3.** *Müsteban olmak*, açıkça anlaşılmak: "*Müşarünileyh tarafından verilen izahattan müsteban olmaktadır*" (Ali Fuat). **—4.** *Müsteban bulunacağı (olacağı) veçhile*, açıkça anlaşılacağı üzere: "... *çünki zengin, tarifinden de müsteban olacağı veçhile çocuk sahibi olmak için Malthus'un aradığı serâite mâliktir*" (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

MÜSTEBAT sıf. (ar. *müstebᶜad*). *Esk.* Olacağına ihtimal verilmeyen, olmayacak sanılan: "... *böyle mürtefi bir mahalden düşen at hurdahaş olup da sahibinin kurtulması âdeta müsteb'ad görünür*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜSTEBDEL sıf. (ar. *müstebdel*). *Esk.* Değiştirilmiş.

MÜSTEBDELE sıf. (ar. *müstebdel*'in dişl. *müstebdele*). *Esk.* Değiştirilmiş.
—Ask. tar. *Müstebdele efradı*, osmanlı ordusunda askerlik yükümlülüğünün muvazzaflık dönemini tamamlayarak terhis olanlara verilen ad.

MÜSTEBDİL sıf. (ar. *müstebdil*). *Esk.* Bir bedel karşılığında bir şeyi değiştiren.

MÜSTEBHİR sıf. (ar. *müstebhir*). *Esk.* **1.** Deniz gibi geniş. **—2.** Çok bilgili kimse için kullanılır.

MÜSTEBİN sıf. (ar. *müstebin*). *Esk.* Açık, belli.

MÜSTEBİT sıf. (ar. *müstebidd*). *Esk.* Despot, egemenliğinde bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan: *Müstebit bir idare.*

MÜSTEBİTLİK a. Müstebit olma durumu; müstebitçe davranış; zorbalık, despotluk.

MÜSTEBŞİR sıf. (ar. *müstebşir*). *Esk.* **1.** Müjde veren: "... *Şeyhülislam Efendi müstebşir olarak fakire hitaben vakanüvis efendi bu vakayı güzelce kaleme almalı-*

başsavcı yardımcılığı, Türkiye'nin ilk yarı açık cezaevi olan İmralı cezaevi kuruculuğu ve müdürlüğü (1942), Cezaevleri müfettişliği görevlerinde bulundu. *Tan* gazetesine Adiloğlu takma adıyla yazdığı yazılarda sosyalizmi savundu. Bu yazıları yüzünden görevine son verileceğini anlayınca, istifa ederek devlet memurluğundan ayrıldı ve İstanbul'da avukatlığa başladı (1944). *Yeni dünya*, *Görüşler* adlı gazete ve dergilerde yazılar yazdı. Türkiye Sosyalist partisi'ni (TSP) kurdu (1946). Bu parti Türkiye'de çokpartili yaşama geçtikten sonra kurulan ilk sol parti oldu. Ancak parti, kuruluşundan dört ay sonra İstanbul Sıkıyönetim komutanlığı tarafından "komünizm propogandası yaptığı" gerekçesiyle faaliyetten alıkonunca tutuklandı (1946). Uzun süren yargılanma sonucunda parti ve yöneticiler aklandı (1950). Esat Adil genel başkan olarak, partisinin yeniden hükmi şahsiyet kazandığını belirterek aynı program ve tüzükle çalışma izni istedi ve aldı (1950). Genel merkezi İstanbul'da olan ve şubeleri bulunmayan TSP, 1951 ara seçimlerine katıldı, sonuç alamadı. Parti 1952'de tekrar kapatılınca, yeniden tutuklandı, yargılandı ve aklandı. Esat Adil, partisinin ikinci kez kapatılmasından sonra siyasal faaliyetlerden uzak durdu.

MÜSTECEL sıf. (ar. *müsteᵓcel*). *Esk.* Belli bir süre ertelenmiş.

MÜSTECER a. (ar. *müstecᵓer*, kiralanan). İsl. huk. **1.** Kiraya verilen şey; mücer ya da mecur da denir. **—2.** *Müstecerün fih*, kiralayan kişinin kira sözleşmesiyle yapmayı üstlendiği iş için kiralayan tarafından kendisine teslim olunan mal. (Örneğin, elbise dikilmesi için terziye verilen kumaş gibi.)

MÜSTECHİL sıf. (ar. *müstechil*). *Esk.* Bir kimseyi cahil sayan, bu yüzden küçümseyen.

MÜSTECİR sıf. (ar. *isticāre*, yalvarma'dan *müstecir*). *Esk.* Yalvaran, aman dileyen.

MÜSTECİR sıf. (ar. *isticar*, kiralama'dan *müsteᵓcir*.) *Esk.* Kiracı, kiralayan.

MÜSTECİRANE be. (ar. *müstecir* ve fars. *-ane*'den *müstecirane*). *Esk.* Yalvarırcasına.

MÜSTECLİB sıf. (ar. *müsteclib*). *Esk.* Kendine çeken, cezbeden.

MÜSTECMİ sıf. (ar. *müstecmiᶜ*). *Esk.* **1.** Toplayan, kendinde barındıran. **—2.** Toplanmış, toplanan.

MÜSTECVİB sıf. (ar. *müstecvib*). *Esk.* Sorgulayan, soru sorup yanıt isteyen.

MÜSTEDA sıf. (ar. *müstedᶜā*). *Esk.* **1.** İstenen, arzu edilen. **—2.** *Müsteda aleyh*, kendisi hakkında dava açılan kimse için kullanılır.

MÜSTEDAM sıf. (ar. *müstedām*). *Esk.* **1.** Devamlı, sürekli: "*Komşunun rahatlığın iste müdam / Rahatı sen de bulasın müstedam*" (Ahmedi, XIV. yy.). **—2.** *Müstedam olmak*, devamlı, kalıcı olmak: "*Yediğin hun-ı ciğerdir içdiğin gözyaşları / Bu safa esbâbı Vasfi müstedam olsun sana*" (Vasfi, XVI. yy.).

MÜSTEDEL, -lli (ar. *müstedell*). *Esk.* Kanıtlanmış: "*Bu muhabbetler niçin lâzım? Ne ile müstedel? Nasıl sâbit olur? Tadat et bakalım*" (A. H. Tarhan).

MÜSTEDİ sıf. (ar. *istidᶜa*'dan *müstedᶜi*). Esk. huk. Dilekçe veren.

MÜSTEDİ sıf. (ar. *istiᶜdā*'dan *müsteᶜdi*). *Esk.* **1.** Yardım ve koruma isteyen. **—2.** Birinin malını zorla alan.

MÜSTEDİB sıf. (ar. *müsteᵓdib*). *Esk.* Bilgi ve görgü öğrenen.

MÜSTEDİL, -lli sıf. (ar. *müstedill*). *Esk.* Delil gösteren, delille kanıtlayan.

MÜSTEDİM sıf. (ar. *müstedim*). *Esk.* Devamlı, sürekli.

MÜSTEDİN sıf. (ar. *müstedin*). *Esk.* Borç alan, ödünç alan.

MÜSTEDİR sıf. (ar. *müstedir*). *Esk.* **1.** Yuvarlak, değirmi. **—2.** Dönüp dolaşan.

MÜSTEDRİK sıf. (ar. *müstedrik*). *Esk.* Anlamak isteyen.

MÜSTEFAD sıf. (ar. *müstefād*). *Esk.* **1.** Kazanılmış, kâr edilmiş. **—2.** Anlaşılmış, anlaşılan: "... *halden murad usr ü yeser ve mahalden müstefad olan Midilli ve Aydın ve Sinob olub*..." (Ebüzziya Tevfik).

MÜSTEFHEM sıf. (ar. *müstefhem*). *Esk.* Anlaşılan, anlaşılmış.

MÜSTEFHİM sıf. (ar. *müstefhim*). *Esk.* Anlamak isteyen, soran.

MÜSTEFİT sıf. (ar. *istifāde*'den *müstefid*). *Esk.* **1.** Yararlanan. **—2.** *Müstefit olmak*, yararlanmak.

MÜSTEFİZ sıf. (ar. *müstefiż*). *Esk.* Feyiz alan, bilgilenen: "*Ben o cevherden müstefiz olmaya geldim*" (A. H. Tarhan).

MÜSTEFREŞE a. (ar. *müstefreşe*). *Esk.* Odalık, cariye: "*Pederinin vefatından sonra bir aile teşkiline ihtiyac görerek aldığı müstefreşeyi kaybettikten sonra Ferdi Efendi için iki maksad-ı hayat kalmış idi*" (H. Z. Uşaklıgil).

MÜSTEFRİĞ sıf. (ar. *müstefriğ*). *Esk.* Kusan, istifrağ eden.
—Esk. tıp. Kusturucu: *Deva-yı müstefriğ* (kusturucu ilaç).

MÜSTEFSİR sıf. (ar. *müstefsir*). *Esk.* Bir şeyin geniş olarak anlatılmasını isteyen, açıklama bekleyen.

MÜSTEFTİ sıf. (ar. *müstefti*). *Esk.* **1.** Müftüden fetva isteyen. **—2.** Bir meselenin çözülmesini isteyen.

MÜSTEFTİH sıf. (ar. *müsteftih*). *Esk.* **1.** Açan. **—2.** Bir şeye başlayan.

MÜSTEHAB sıf. (ar. *müstehab*). *Esk.* Kabul edilen, beğenilen, onay gören: "*Çünkü oldu bedduası müsteab*" (Ahmedi, XIV. yy.).
—İsl. Yapılması sevap olan, yapılmaması günah sayılmayan iş. —Hz. Muhammet'

in ara sıra yaptığı iş.— Müekked olmayan sünnet. (→ SÜNNET.)

MÜSTEHAS sıf. (ar. *müsteḫaṣ*). *Esk.* Toprak altında saklı bulunan.

MÜSTEHASE a. (ar. *müsteḫāṣ*'tan *müsteḫāṣe*). *Esk.* Taşıl. (XIX. yy.'da fr. *fossile* karşılığı olarak kullanılmıştır.)

MÜSTEHCEN sıf. (ar. *müstehcen*). Özellikle cinsel nitelikli çağrışımlarla utanma duygusunu yaralayan, şehvet uyandırmayı amaçlayan şey için kullanılır; açık saçık: *Müstehcen bir fıkra. Müstehcen bir hareket. Müstehcen bir yapıt.*

—ANSİKL. Cez. huk. Müstehcen ve edebe aykırı yayın, toplumun ahlak anlayışına saldırı olarak görülür. Hukuk, bu tür eylemleri suç sayar ve cezalandırır. Müstehcen yazılar, resimler, sinema filmleri, plaklar vb.'nin teşhir, temsil, dağıtım, satış ve yapımı Türk ceza k.'na göre, suçtur (md. 426, 427, 428). Bu tür suçlar için hapis ve para cezaları öngörülmüştür. Ceza yasasından ayrı olarak, 1117 sayılı Küçükleri muzır neşriyattan koruma kanunu ile, on sekiz yaşından küçük olanların müstehcen yayınlardan korunması için önlemler getirilmiştir. "Muzır yasası" olarak anılan bu yasanın getirdiği sınırlamalara aykırı davrananlar, ağır para cezasıyla cezalandırılır. (→ KÜÇÜKLERİ MUZIR NEŞRİYATTAN KORUMA KANUNU.)

MÜSTEHCENLİK a. Müstehcen olan şeyin niteliği: *Bir romanın, bir filmin müstehcenliği.*

MÜSTEHCİN sıf. (ar. *müstehcin*). *Esk.* Ayıp sayan, yakışıksız bulan.

MÜSTEHDİ sıf. (ar. *müstehdī*). *Esk.* Doğru yolu arayan.

MÜSTEHDİF sıf. (ar. *müstehdif*). *Esk.* Hedef tutan; hedef alınan.

MÜSTEHİK sıf. (ar. *müsteḥiḳ*). İsl. huk. Başka bir kişinin elinde bulunan malın kendisine ait olduğunu kanıtlayan kişi.

MÜSTEHİL sıf. (ar. *müsteḥīl*). *Esk.* **1.** Olanaksız şey için kullanılır. **—2.** Anlamsız, saçma: *"Vürud eden mücahidīn ordusunun da istimdat etmesi o kadar müstehil olur"* (A. H. Tarhan).

MÜSTEHİR, MÜSTEHİRE sıf. (ar. *müsteḥir*, dişl. *müsteḥire*). *Esk.* Geciken.

—Huk. *Meselei müstehire* → BEKLETİCİ* SORUN.

MÜSTEHLEK, MÜSTEHLEKE sıf. (ar. *müstehlek*, dişl. *müstehleke*). *Esk.* Yiyip içerek tüketilen: *Erzak-ı müstehleke* (tüketilen erzak).

MÜSTEHLİK, -ki a. (ar. *müstehlik*). TÜKETİCİ'nin eşanlamlısı.

MÜSTEHZİ sıf. (ar. *istihzā*'dan *müstehzī*). **1.** Alaycı, başkalarıyla alay etmek, onları iğnelemek alışkanlığında olan kimse için kullanılır: *Müztehzi bir insan.* **—2.** Bu alayı, iğnelemeyi ortaya koyan şey için kullanılır: *Müstehzi bir ses. Müstehzi bir bakış.*

MÜSTEİR sıf. (ar. *müsteᶜīr*). *Esk.* Ödünç olarak alan.

MÜSTEKBİR sıf. (ar. *müstekbir*). *Esk.* Kibirli, kendini büyük gören.

MÜSTEKFİ BİLLAH (Ebülkasım Abdullah **EL-**), abbasi halifesi (öl. 949). Mütteki yerine emirülümera Tozun'un çabaları ile halife oldu (944). Tozun ve onun yerini alan Ebucafer bin Şirzat'ın buyruklarından dışarı çıkmadı. Büveyhiler'in Bağdat'ı ele geçirmelerini (945) önleyemediği gibi, Büveyhiler'den Ahmet bin Ebu Şuca' ya "Muizzüddevle" unvanını verdi ve yönetimi ona devretti. Bir süre sonra Ebu Şuca tarafından bir bahaneyle halifelikten uzaklaştırılarak gözlerine mil çektirildi.

MÜSTEKMİL sıf. (ar. *müstekmil*). *Esk.* Olgunlaştıran, eksiksiz kılan.

MÜSTEKRA sıf. (ar. *müstekra*). İsl. huk. Kiraya verilen şey. (Taşınmazlar, giyim ve ev eşyaları, hayvanlar ve insanlar müstekra olur.)

MÜSTEKREH sıf. (ar. *müstekreh*). *Esk.* Tiksinti veren, iğrenç: *"Hayır o müstekreh ambarı kasdetmiyorum"* (Y. K. Beyatlı).

MÜSTEKRİ sıf. (ar. *müstekrī*). *Esk.* Kiralayan.

MÜSTEKRİH sıf. (ar. *müstehrih*). *Esk.* Tiksinen, iğrenen.

—Esk. tıp. İştah kesici ilaç için kullanılır.

MÜSTEKSİR sıf. (ar. *istikşar*'dan *müstekşir*). *Esk.* Bir şeyi olduğundan fazla büyüten, önemseyen.

MÜSTEKŞİF sıf. (ar. *müstekşif*). *Esk.* Bir şeyi araştırmaya, keşfetmeye çalışan.

MÜSTELEZ, -zzi sıf. (ar. *müstelezz*). *Esk.* Tat alınmış, lezzetine varılmış.

MÜSTELİZ, -zzi sıf. (ar. *müstelizz*). *Esk.* Tadını alan, lezzetine varan.

MÜSTELZİM sıf. (ar. *müstelzim*). *Esk.* Gerektiren; gereken: *"Fikirlerimizin tesel-sül muttaridi bu hususda büyük ve umumi bir kaidenin vücudunu müstelzim..."* (Baha Tevfik).

MÜSTEMEN sıf. (ar. *müsteᶜmen*). *Esk.* **1.** Bağışlanmış. **—2.** Yabancı bir ülkede oturan, o ülkenin ecnebi tebaasından olan: *"Reaya ve müstemen hıristiyanın ahvali perişan olmağa..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

—Tar. → HARBİ.

MÜSTEMEND ya da **MÜSTMEND** sıf. (fars. *müstemend, müstmend*). *Esk.* Üzüntülü, kederli.

MÜSTEMHİL sıf. (ar. *müstemhil*). *Esk.* Süre verilmesini isteyen.

MÜSTEMİ sıf. (ar. *müstemiᶜ*). *Esk.* **1.** Dinleyen, dinleyici. **—2.** Bir okula dinleyici olarak devam eden.

MÜSTEMİD, -ddi sıf. (ar. *müstemidd*). *Esk.* Yardım isteyen.

MÜSTEMİN sıf. (ar. *müsteᵓmin*). *Esk.* **1.** Sığınan, aman dileyen. **—2.** Canını kurtarmak şartıyla teslim olan.

—İsl. huk. Başkasının ülkesine emanla, yani özel izinle giren kişi. (Bu kişi müslüman, zımmi ya da harbi, yani islam memleketinde sürekli oturmayan yabancı da olabilir. Müsteminler cizye verirdi, toprak alırlarsa bundan da haraç alınırdı.)

MÜSTEMİR, -rri sıf. (ar. *müstemirr*). *Esk.* **1.** Sürekli, devamlı. **—2.** Sabit, köklü.

MÜSTEMİRREN be. (ar. *müstemirr*'den *müstemirren*). *Esk.* Aralıksız olarak, sürekli: *"İşbu senedin iktiza edenlere suretleri verileceğine mebni bir sureti nezd-i āli-i tâcidârîde mahfuz olub dâimen ve müstemirren icrâsına..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜSTEMLEKÂT çoğl. a. (ar. *müstemleke*'nin çoğl. *müstemlekāt*). *Esk.* Sömürgeler.

MÜSTEMLEKE a. *Esk.* Sömürge.

MÜSTEMLEKECİ sıf. *Esk.* Sömürgeci.

MÜSTEMLEKECİLİK a. *Esk.* Sömürgecilik.

MÜSTENCİT BİLLAH (Ebülmuzaffer Yusuf **EL-**), abbasi halifesi (1116-1170). Babası Muktefi'nin ölümünden (1160) sonra halife oldu. Halifeliği döneminde Fatımiler yıkıldı. Müstencit, ağır bir hastalığa tutulunca bir an önce ölmesi için emir Kutbettin ve saray hekiminin işbirliği ile bir hamama sokuldu; orada öldü.

MÜSTENİDEN be. (ar. *müstenid*'den *müsteniden*). *Esk.* Bir şeye, bir tanık ya da kanıta dayanarak.

MÜSTENİF sıf. (ar. *müsteᵓnif*). *Esk.* Yeniden başlayan.

—Huk. İlk derece mahkemesinin kararını hukuka uygun bulmayarak, daha üst derecedeki, istinaf* mahkemesine başvuran kişi.

MÜSTENİR sıf. (ar. *müstenīr*). *Esk.* Parlak, ışık alan: *"Benim bu gözlerim hayatımın iki kandilidir ki onun kalbime ilka ettiği, yalnız onun ilka edebildiği bir hararet-i maneviyeden müstenir oluyor gibidir"* (A. H. Tarhan).

MÜSTENİT sıf. (ar. *istinad*'dan *müstenid*). *Esk.* **1.** *Bir şeye müstenit*, ona dayanan, yaslanan: *"Bunlarda esbâb ve hikmete müstenit hiç bir kanaat yoktur"* (H. C. Yalçın). **—2.** Bir kanıta, belgeye, senede dayanan, bunlarla kanıtlanabilen. **—3.** *Bir şeye müstenit olmak*, ona dayanmak, yaslanmak: *"Çünkü bu muhabbet bu tasvîb ve takdîr umumiyetle akıl ve muhakemeye müstenit olduğu için..."* (H. C. Yalçın).

MÜSTENKİF sıf. (ar. *müstenkif*). *Esk.* **1.** Çekimser. **—2.** *Müstenkif kalmak*, çekimser kalmak.

MÜSTENSİH a. (ar. *istinsah*'tan). **1.** Matbaanın keşfinden önce elyazmalarını çoğaltan kimse: *"Ne yazık ki türkçe bilmeyen müstensihler ihmalkârlıkları, kayıtsızlıkları ile..."* (Fuat Köprülü) [Bk. *ansikl.* böl.]. **—2.** Çoğaltma makinesi, teksir makinesi.

—ANSİKL. İbraniler'de müstensih bir bilgindi. Yunanlılar'da ve Romalılar'da müstensihliği meslek edinmiş kişiler *(bibliographoi, librarii)* kültürlü kölelerdi. Efendileri çoğu kez onları azat ederdi. Ortaçağ'da bu işi, yalnızca kutsal metinler ya da dinsel yapıtlar değil, dindışı yazılar da yazan keşişler üstlendi. Eski çağlardaki yazarların günümüze ulaşan metinlerinin çoğu bu keşiş müstensihlerin elyazmalarıdır.

Matbaanın gelişine kadar müstensihlik Türkiye'de de yaygındı. Önceleri genellikle dinsel metinler bu yolla çoğaltılırken, zamanla dindışı yapıtların da müstensihler aracılığıyla çoğaltımına başlandı. Matbaanın yaygınlık kazanması üzerine geçerliliğini yitiren bu meslek zamanla ortadan kalktı.

MÜSTERCA sıf. (ar. *müstercaᶜ*). *Esk.* **1.** Umulan, gerçekleşmesi beklenen. **—2.** Gerçekleşmesi rica olunan: *"... bu müşkilin halli müstercadır"* (Cevdet Paşa, XIX. yy).

MÜSTERCİ sıf. (ar. *müstercīᶜ*). *Esk.* Uman, bekleyen; rica eden.

MÜSTERHAM sıf. (ar. *müsterḥam*). *Esk.* Yalvarılan, istirham edilen.

MÜSTERHİM sıf. (ar. *müsterḥim*). *Esk.* Yalvaran, istirham eden.

MÜSTERHİN sıf. (ar. *müsterhin*). *Esk.* Rehin alan, rehin isteyen.

◆ a. Tefeci.

MÜSTERİH sıf. (ar. *müsterīḥ*). **1.** Rahatlayan, kaygılarından kurtulup huzura kavuşan kimse için kullanılır: *Olaya bir çözüm bulduğum için kafam müsterihti.* **—2.** *Müsterih olmak*, içi rahat olmak, kaygıdan, tasadan kurtulmak: *Müsterih ol, kısa sürede bu işler düzelecek.*

—*Esk. Müsterih-ül-bal*, gönlü rahat.

MÜSTERİHANE be. (ar. *müsterīḥ* ve fars. *-āne*'den *müsterīḥāne*). *Esk.* Gönül rahatlığıyla.

MÜSTERŞİD sıf. (ar. *müsterşid*). *Esk.* Doğru yolu arayan, irşat edilmek isteyen.

MÜSTERŞİT BİLLAH (Ebumansur **EL-**), abbasi halifesi (1093-1135). Babası Mustazhir'in ölümünden sonra halifelik makamına geçti (1118). Mezyidiler'in çıkardığı karışıklıkları bastırdı. Gücünün giderek artmasını sakıncalı gören selçuklu hükümdarı Mahmut, Bağdat'a bir ordu gönderince barış istedi. Selçuklu hükümdarı Bağdat ve Irak'a Nurettin Zengi'yi vali atayarak bu isteği kabul etti. Mahmut'un ölümünden (1131) sonra yerine geçen sel-

çuklu sultanı Mesut'a karşı bağımsız davranmak isteyen Müsterşit, Selçuklular'a karşı harekete geçtiyse de tutsak alınarak öldürüldü.

MÜSTESHİL sıf. (ar. *müsteshil*). *Esk.* Kolay, basit sayan.

MÜSTESKAL sıf. (ar. *müsteskal*). *Esk.* Soğuk karşılanan, kendisine soğuk davranılan: *"Muhib Efendi bir vakitten beri Paris'te müsteskal ise de yine süferâ-yı sâire ile birlikte resmî cemiyetlere davet olunur iken..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜSTESKIL sıf. (ar. *müsteskıl*). *Esk.* Soğuk davranan, kovarcasına davranan.

MÜSTESKİ sıf. (ar. *müsteski*). *Esk.* Yağmur duasına çıkan.
—Esk. tıp. Karnı su toplamış.

MÜSTESLİM sıf. (ar. *müsteslim*). *Esk.* **1.** Boyun eğen, teslim olan. **—2.** İslamiyeti kabul eden.

MÜSTESNA sıf. (ar. *müstesna*). **1.** Bir bütünün ya da bir kuralın dışında olan kimse ya da şey için kullanılır: *Müstesna bir durum.* **—2.** Benzerlerinden üstün olan, benzeri az bulunur; seçkin: *Müstesna bir kişilik. Müstesna bir kadın.* **—3.** *Müstesna olmak,* bir bütünün ya da kuralın dışında bulunmak, benzerlerinden farklı ve üstün olmak; seçkin olmak.
—Kur. tar. *Müstesna evkaf,* hükümet tarafından mütevellisi, ya da mütevellilerince yönetilme ayrıcalığı tanınmış olan vakıf. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Müstesna eyaletler,* Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetim biçimi bütünüyle merkezi yönetime bağlı olmayan bazı eyaletler. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ be. Bir bütünün, bir kuralın dışında: *İki kişi müstesna, hepimiz oradaydık.*
—ANSİKL. Bu tür vakıflar iki gruba ayrılırdı: kuruluşundan beri bu ayrıcalığa sahip bulunanlar (örn. Celalettin Rumi, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli, Gazi Evrenos vb. vakıfları), ayrıcalık durumuna sonradan sahip olanlar (örn. Zağnos Paşa, Şeyh Sinan Erdebili, Tur Ali Bey, Germiyanzade Yakup Çelebi vb. vakıfları). İkinci gruptakiler de kendi aralarında üçe ayrılırdı. Birinci sınıftakiler doğrudan doğruya vakfı kuranlarla onların aile bireyleri, akraba ve yakınları tarafından yönetilirken, ikinciler meşruta olarak verilir, üçüncülerse emaneten yönetilmek üzere ihaleye çıkarılırdı. Müstesna evkaf, devlet tarafından yalnızca muhasebe kayıtlarının düzenli tutulup tutulmadığına ve vakıf koşullarına uyulup uyulmadığına bakılarak denetlenirdi. Her iki grupta yer alan vakıflara "Evkafı mülhaka", "Evkafı gayri mazbuta" da denilirdi. 1908 meşrutiyeti'nden sonra ilk grupta yer alan sekiz vakfın ayrıcalığı korunmuş, ötekilerinki kaldırılmıştır.
• *Müstesna eyaletler.* Yönetsel düzenlemeye göre Sayda (Beyrut ve Suriye), Halep, Bağdat, Basra, Musul, Trablusgarp, Bingazi, Hicaz ve Yemen birer müstesna eyaletti. Buraları fethedildiklerinde tımar ve zeamet uygulaması kapsamına alınmamış, mali işleri ve vergi yükümlülükleri olduğu gibi bırakılmış, arazilere yönelik hükümlerde değişiklik yapılmamıştır. Yine bu eyaletlerden Hicaz'la Basra "arazii öşriye"den, ötekilerse "arazii hariciye"den sayılıyordu. Müstesna eyaletlerden her birinin "müfrez ül-kalem" diye adlandırılan kendilerine özgü bir hazinesi de bulunuyordu. Trablusgarp ve Bingazi'deyse "kul oğulları" denilen bir sınıf vardı; bunlar vergi ve aşar ödemezler, ama askere alındıkları takdirde ücretsiz hizmet görürlerdi. Devlet adına alınan yıllık vergilerse, her eyaletin özelliğine göre belirlenirdi. "Haremeyn" denilen ve tarıma elverişli olmayan bir bölgeyi içerdiği için, Hicaz halkından vergi de alınmazdı.

MÜSTESNEYAT çoğl. a. (ar. *müstesnâ*'nın çoğl. *müstesneyat*). *Esk.* **1.** Bir bütünden ayrı olanlar, istisnalar. **—2.** Benzerlerinden üstün olanlar.

MÜSTEŞAR a. (ar. *istişâr*'dan *müsteşâr*). Bakanlıklarda görevli en yüksek dereceli devlet memuru; bakanın danışmanı ve yardımcısı.
—Kur. tar. Osmanlı devletinde kendisiyle bilgi alışverişi yapılan ve makamında danışmanlıkla görevli olan memur. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ sıf. *Esk.* Kendisinden bilgi alınan, kendisine iş danışılan.
—ANSİKL. Geleneksel kethüdalığın yerini alan müsteşarlık, Mahmut II döneminde (1808-1839), Batı etkisinde girişilen yönetim ıslahatı sırasında nazırlıklara koşut olarak kuruldu. Sayıları giderek artan müsteşarlar, göreve ûlâ rütbesiyle atanırlardı. Abdülmecit döneminde (1839-1861) ortaya çıkan ve "müsteşarı sadrıâli" denen sadrazamlık müsteşarı, Heyeti vükela'ya katılan bürokratlardan biri olduğu için, bunların en önemlisiydi. Tanzimat'tan sonra bâlâ rütbesine yükseltilen sadrazamlık müsteşarlarına, vezirlik payesi de verildi. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra bu memurluğun adı, "müşavirlik" olarak değiştirildi.

MÜSTEŞAR sıf. (ar. *istiş^{c}ar* kendisine yazı ile bildirilmesini isteme'den *müsteş^{c}ar*). *Esk.* Kendisine bildirilen, haberli.

MÜSTEŞARLIK a. **1.** Müsteşarın görevi. **—2.** Bir müsteşarın yönetimindeki daire.

MÜSTEŞFİ sıf. (ar. *istişfa^c*'dan *müsteşfi^c*). *Esk.* Bağışlanmak isteyen, şefaat dileyen.

MÜSTEŞFİ sıf. (ar. *istişfâ*'dan *müsteşfî*). *Esk.* **1.** Şifa ve iyilik bekleyen. **—2.** Kendine baktıran.

MÜSTEŞHED sıf. (ar. *müsteşhed*). *Esk.* Tanık gösterilen.

MÜSTEŞHİD sıf. (ar. *müsteşhid*). *Esk.* Tanık gösteren.

MÜSTEŞRİK, -ki a. (ar. *müsteşrik*). *Esk.* Doğubilimci, şarkiyatçı: *Rus müsteşriki. Fransız müsteşriki.*

MÜSTETAB sıf. (ar. *müstetab*). *Esk.* Beğenilen, güzel bulunan: *"Mirat-ül-haremeyn ise nazîr-i nâ-yâb ve herkesin tâlib ü râgıb olacağı bir kitâb-ı müstetâbdır"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.) .

MÜSTETİR sıf. (ar. *müstetir*). *Esk.* Gizli, örtülü: *"Nazik bir ihtizaz-ı hava: şimdi kâinat / titrer, kalır dumanların altında müstetir"* (Tevfik Fikret).

MÜSTEVDA sıf. (ar. *müstevda^c*). *Esk.* **1.** Bir yere ya da kimseye emanet olarak bırakılan şey için kullanılır. **—2.** Bir şeyin emanet olarak bırakıldığı yer ya da kimse için kullanılır.

MÜSTEVDİ sıf. (ar. *müstevdi^c*). *Esk.* Bir şeyi emanet olarak bırakan.

MÜSTEVFİ a. (ar. *müstevfi*). Kur. tar. Selçuklular ve İlhanlılar'da devletin tüm maliye işlerine bakan görevli.
—ANSİKL. Müstevfi divanında defteri cami, defteri mukarrer, defteri avariçe, defteri haraç, defteri kanun, defteri tevcihat ve defteri ruznamçe adıyla yedi ayrı defter tutulurdu. Doğrudan vezire bağlı olan müstevfi, eyalet gelirlerini onun buyruğu üzerine, kendi yanında çalışan vergi memurları aracılığıyla toplardı. Daha sonra müstevfilik İlhanlılar'dan Osmanlılar'a da geçti. Ancak, Osmanlı devletinde müstevfi adı, defterdar* olarak değiştirildi. Tanzimat'tan sonra da Maliye nazırlığı'na dönüştürüldü.

MÜSTEVFİR sıf. (ar. *müstevfir*). *Esk.* Alacağının tamamını alan, borcunun karşılığını alan.

MÜSTEVİ sıf. (ar. *müstevi*). *Esk.* Her tarafı aynı düzeyde olan, düz.
—Esk. dilbilg. Hem eril hem dişil olan ad ya da sıfat için kullanılır.
◆ a. Esk. mat. Düzlem.

MÜSTEVLEDE sıf. (ar. *müstevlede*). İsl. huk. Sahibinden çocuk sahibi olan cariye için kullanılır.

MÜSTEVLİ sıf. (ar. *müstevli*). *Esk.* **1.** Etkisi altına alan, basan: *"Ahmet Kerim sinirlerine müstevli bu fena teessürlerden silkinerek gülmeğe çalıştı"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** Her tarafa yayılan, genişleyen.
—Esk. tıp. Salgın: *Maraz-ı müstevli* (salgın hastalık).
◆ sıf. ve a. İstilacı, bir yeri istila eden ordu, devlet vb. için kullanılır.

MÜSTEYKIN sıf. (ar. *müsteykın*). *Esk.* Gerçeği kesin olarak bilen.

MÜSTEZAT sıf. (ar. *müstezâd*). *Esk.* Artmış, çoğalmış: *"Kemal-i hüsnü bu beyt ile dahi müstezad oldu"* (Nedim, XVIII. yy.).
◆ a. Ed. Divan şiirinde uzun dizelere kısa dizeler eklenmesiyle oluşan bir gazel biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Serbest müstezat,* dizeleri birbirinden farklı aruz kalıplarıyla yazılmış ve serbestçe sıralanmış şiir biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Müz. *Müstezat düzeni,* türk halk müziğinde, bir bağlama düzeni. (*Usta düzeni* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Ed. Mef'ûlü mefâîlü mefâîlü feûlün (——.——.——.——) kalıbıyla yazılmış bir gazelde her dizeden sonra mef'ûlü feûlün (——.——) kalıbıyla yazılmış kısa bir dizeye *(ziyade)* yer verilir. Bazı müstezatlarda ziyade dizeler iki tane olur. Ziyadeler ya kendi aralarında ya da bir önceki uzun dizelerle uyaklı olurlar. Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün (.———.———.———.———) kalıbıyla yazılmış gazele mefâîlün mefâîlün (.———.———) kalıbıyla dizeler eklenmiş müstezatlar da vardır. Uzun ve onu izleyen kısa dizelerinde toplam 6 mefâîlün yer aldığı için bunlara "müstezad-ı südasiye" (altılı müstezat) denir.
• *Serbest müstezat*'ta, temel alınan bir aruz kalıbının parçalarına ya da büsbütün başka kalıplara ve bunların parçalarına, belirli kurallara uyulmaksızın yer verilir. Fransız sembolistlerinin serbest şiirini örnek tutan Edebiyat-ı cedide şairleri (Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin vb.) ve Fecr-i ati şairleri (özellikle Ahmet Haşim) bu yolda ürünler verdi. Bu tür denemeler serbest şiire geçişin aşamalarını oluşturdu.
—Müz. Müstezat düzeni üç türlüdür: 1. alt telin akordu ana düzendeki gibidir. Orta tel *do,* üst tel de *sol* sesine akortlanır. Bu düzene İstanbul ve Elazığ'da *Rast düzeni* de denir. 2. Orta tel *si* bemol, üst tel de *fa* sesine akortlanır. Kayseri yöresinde çok kullanılan bir bağlama düzenidir. 3. Orta tel *si* bemol, üst tel de *sol* sesine akortlanır. Kayseri yöresinde çok kullanılır.

MÜSTEZİ (Ebu Muhammet el-Hasan **EL-**), abbasi halifesi (1142-1180). Halife Müstencit'in ermeni cariyesi Gadda'dan doğan oğlu. Babasının ölümü üzerine halife oldu (1170). Halifeliği Mısır'da Fatımiler'in yerine egemen olan Eyyubiler tarafından tanındı. Halifelik dönemi, vezirler ve valiler arasındaki sürtüşmeler ve çatışmalarla geçti.

MÜSTEZİN sıf. (ar. *müste'zin*). *Esk.* İzin isteyen.

MÜSTEZKİR sıf. (ar. *müstezkir*). *Esk.* Anan, zikreden.

MÜSTMEND → MÜSTEMEND.

MÜSUL a. (ar. *müsûl*). *Esk.* Bir kimsenin huzurunda saygıdan dolayı ayakta durma: *"... gönülsüz misafirlerinize hiç hatırlarını incitmeksizin her birine müsul müddetini istediğiniz gibi tahdid edebilirsiniz"* (Cenap Şahabettin).

MÜSÜRLÜK a. *Yörs.* Ahırda tahtadan yapılmış hayvan yemliği.

MÜSVEDDAT çoğl. a. (ar. *müsvedde*'nin çoğl. *müsveddat*). *Esk.* Taslaklar, karalamalar.

MÜSVEDDE a. (ar. *müsvedde*). **1.** Üzerinde düzeltmeler yapılmış, temize çekil-

memiş yazı, taslak, karalama: *Yazının müsveddesini okumak istedi.* **—2.** Karalama, çalışma: *Müsvedde kâğıdı. Müsvedde defteri.* **—3.** Bir şeyin kötü benzeri: *İnsan müsveddesi.*

MÜSVEDDELİK sıf. Müsvedde olarak kullanılan, müsvedde yapmaya elverişli.

-MÜŞ → -MIŞ.

MÜŞA a. (ar. *şüyū*'dan *müşā*ᶜ). İsl. huk. Birden çok kişinin müştereken sahip oldukları, üzerine şayi hisselerin bulunduğu şey.

MÜŞAABE a. (ar. *müşāᶜabe*). *Esk.* Uzaklaşma.

MÜŞAARE a. (ar. *müşāᶜare*). Esk. ed. Divan edebiyatında, iki şairin, üstünlük savıyla birbirlerine nazire söylemeleri. (→ NAZİRE.)

MÜŞABEHET, -ti a. (ar. *müşābehet*). *Esk.* İki şey arasındaki benzerlik: *"Bu hazin müşabeheti tetkik ederken, öteden Sırrı Bey'in sesini duydu"* (Y. K. Karaosmanoğlu).
—Esk. kim. ve mat. Benzerlik.

MÜŞABİH sıf. (ar. *müşābih*). *Esk.* Benzer, eş: *"Aristo'nun ahlâkı, bazan Eflâtun' un ahlâkına pek müşabihtir"* (Ahmet Hidayet).
—Esk. mat. Benzer.

MÜŞACERE a. (ar. *müşācere*). *Esk.* Çekişme, döğüşme.

MÜŞAFEHE a. (ar. *müşāfehe*). *Esk.* Karşı karşıya konuşma: *"O yüksek fasahat ve belagat ancak ruh ile Rabbin müşafehesinden müsmir olabilir"* (Cenap Şahabettin).

Müşahedat, Ahmet Mithat Efendi'nin romanı (1891). Yazarın "tabii roman" diye adlandırdığı natüralist roman türünde ilk yerli örneği oluşturur. Önsözde, natüralist romancı E. Zola'nın kötülüklere, fuhuşa geniş yer vermesi eleştirilir; sanat yapıtında insanlığın erdemlerinin de sergilenmesi gerektiği hatırlatılır. Kişileri arasında romancının kendisinin de yer aldığı yapıt, dolantılı bir sevgi hikâyesine dayanır. Sevgililer kötülerin engel olmasına karşın birbirlerine kavuşurlar. Yapıtta, dönemin İstanbulu'na, Beyoğlu'ndaki azınlıkların yaşamına, eğlence yerlerine, Boğaz vapurlarına, Eminönü'ndeki sebze haline vb. yönelik canlı gözlemler (müşahedat) yer alır.

MÜŞAHEDE a. (ar. *müşāhede*). **1.** *Esk.* Görme. **—2.** Olayları, şeyleri vb. gözleme; gözleyen kimsenin görüşleri, izlenimleri; gözlem: *Bir olay hakkındaki müşahedelerini nakletmek.* **—3.** *Bir şeyi müşahede etmek,* onu görmek, gözlemlemek.
—Huk. *Müşahede altına alma,* cezai ehliyet ya da bunu kaldıran, yahut hafifleten nedenlerle, hukuki ehliyetin saptanması, uyuşturucu madde kullanan kişilerin alışkanlık derecesinin belirlenmesi, hacir altına alınma gibi konularda mahkemece gözlem altına alınmasına karar verilen kişileri yetkili mercilerde gözlem altında tutma. (Bu merci Adli tıp kurumu'dur.)
—Tasav. Tanrısal âlemi görme, tanrısal sırları ve tecellileri seyretme.
—Tıp. GÖZLEM'in eşanlamlısı.

MÜŞAHERE ya da **MÜŞAHERET** a. (ar. *müşāhere, müşaheret*). *Esk.* Bir aylık karşılığında tutma, kiralama.

MÜŞAHERETEN be. (ar. *müşaheret*' ten *müşāhereten*). *Esk.* Aylıklı olarak.
—İsl. huk. *Müşahereten icare,* aylık olarak yapılan kira sözleşmesi.

MÜŞAHHAS sıf. (ar. *müşahhas*). *Esk.* **1.** Kişileştirilmiş, insan kılığına sokulmuş. **—2.** Türü, kimliği saptanmış. **—3.** Ayrılmış, ayırt edilmiş: *"Kim müşahhas olmaz ol nâdîde sultandan geda"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—4.** Somut.
—Esk. dilbilg. *Müşahhas isim,* somut isim.

MÜŞAHHIS sıf. (ar. *müşahhıs*). *Esk.* **1.** Bir hastalığın türünü anlayan, hastalığı teşhis eden. **—2.** Ayıran, seçen.

MÜŞAHİDİN çoğl. a. (ar. *müşāhid*'in çoğl. *müşahidīn*). *Esk.* Gözlemciler.

MÜŞAHİT sıf. ve a. (ar. *müşahid*). *Esk.* Gören, gözleyen; gözlemci: *"Gayet iyi birer müdakkık ve müşahit olan çocuklar..."* (H. C. Yalçın).

MÜŞAİR a. Süslem. sant. Halkâr*'ın hazırlanışı sırasında ezilmeden kalan ve dibe çöken altın parçaları.

MÜŞAKELE a. (ar. *müşākele*). *Esk.* Biçim açısından başka bir şeye benzeme.
—Ed. Farklı anlamları olan bir sözcüğü, karşılıklı konuşmada ayrı anlamlarda kullanma sanatı. (Örn. Bir devlet adamına "çekil" demişler; o da "çekildim [tartıldım], yetmiş kilo geliyorum" diye yanıt vermiş.)

MÜŞAKİL sıf. (ar. *müşākil*). *Esk.* Bir şeye biçim açısından benzeyen, onu andıran.

MÜŞAR sıf. (ar. *müşār*). *Esk.* **1.** İşaretle gösterilen, işaret edilen. **—2.** *Müşarün bi -l-benan,* parmakla gösterilen; çok ünlü.

MÜŞARATA a. (ar. *müşārata*). *Esk.* Karşılıklı şart koşma.

MÜŞAREBE a. (ar. *müşārebe*). *Esk.* Birlikte, karşılıklı içme.

MÜŞAREKET, -ti a. (ar. *müşāreket*). *Esk.* **1.** Ortaklık: *"Ekseriyetle müşareket-i siyasiye zâil olduğu halde ittihad-ı millî bâki kalmıştır"* (Menemenlizade Ethem). **—2.** *Müşareket etmek,* ortaklık etmek, ortaklıkta bulunmak.
—Esk. dilbilg. İşteşlik. || *Müşareket fiili,* işteş fiil.

MÜŞARİK sıf. (ar. *müşārik*). *Esk.* Bir işte başkalarına ortaklık eden.
◆ a. Birlikte iş yapanlardan her biri, ortak.

MÜŞARİZ sıf. (ar. *müşāriz*). *Esk.* Geçimsiz, uyumsuz, huysuz.

MÜŞARÜNİLEYH, MÜŞARÜNİLEYHA sıf. (ar. *müşār* ve *ileyh*'ten *müşarün ileyh*, dişl. *müşarün ileyha*). *Esk.* Adı geçen, anılan kimse için kullanılır: *"... müşarünileyhin eşarından bazı parçalar neşretmişlerse de..."* (F. Köprülü).

MÜŞAŞA sıf. (ar *müşaᶜşaᶜ*). *Esk.* **1.** Parlak, parıltılı: *"Renksizce, solukça dudaklarının altından dişleri bir ebyâziyet-i müşaşa ile parlar"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** Göz alıcı, şatafatlı: *"Garpta ne zengin, ne pür -hayat, ne müşaşa sadalar vardır"* (H. E. Adıvar).

MÜŞAŞALAR, arap kökenli aşırı şii hanedan (1439-1509). Seyit Muhammet bin Felah tarafından kuruldu; Huzistan'da, Vasıt ile Basra arasında, Dicle'nin D.'suna kadar uzanan bataklık bölgede (Havize) hüküm sürdü. Seyit Muhammet, inançlarını bu bölgede yaşayanlar arasında yaydı, kendisini mehdi olarak tanıttı. Karakoyunlular'ı yendikten sonra gücü daha da arttı. Hanedan, Seyit Muhammet'in ölümünden (1465) sonra yerine geçen oğlu Sultan Muhsin'in saltanat yıllarında en parlak dönemini yaşadı. Sultan Muhsin öldükten sonra yerine geçen Ali ve Eyüp adlı iki oğlu Şah İsmail tarafından öldürülünce (1509) hanedan son buldu.
Müşaşalar döneminde halife Ali yerde ve gökte dolaşan bir sır, Hz. Muhammet ise peygamberlik yolunda bir perde olarak görüldü.

MÜŞATARA a. (ar. *müşātara*). *Esk.* Bir şeyi yarı yarıya bölüşme, paylaşma.

MÜŞATEMAT çoğl. a. (ar. *müşāteme*' nin çoğl. *müşatemat*). *Esk.* Karşılıklı küfürleşmeler.

MÜŞATEME a. (ar. *müşāteme*). *Esk.* Birbirine kötü söz söyleme, karşılıklı sövme: *"Bu müddea müşatemeye kadar varmış idi"* (Mehmet Tevfik).

MÜŞATTAR a. (ar. *müşattar*). **1.** Ed. Gazelin beyitleri arasına dizeler eklenerek oluşturulmuş şiir. (→ TAŞTİR.) **—2.** *Müşattar-ı muhammes,* gazelde beytin dizeleri arasına üç dize eklenmesiyle meydana gelen beşli bentlerden oluşmuş şiir. || *Müşattar-ı murabba,* gazelde beytin dizeleri arasına iki dize eklenmesiyle meydana gelen dörtlü bentlerden oluşmuş şiir.

MÜŞAVERE a. (ar. *müşavere*). *Esk.* **1.** Bir konu üzerinde iki ya da daha fazla kişinin yaptığı konuşma, danışma. **—2.** Bir hastalığın teşhisinde doktorların karşılıklı görüş alışverişinde bulunmaları, konsültasyon. **—3.** *Müşavere etmek,* danışmak, görüş alışverişinde bulunmak: *"Bir mühim işi olsa orada toplanıp müşavere ederlerdi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

MÜŞAVİR a. (ar. *müşāvir*). Bir işi yaparken görüşlerine başvurulan kimse; danışman: *Mali müşavir.*
—Huk. *Hukuk müşaviri* → HUKUK* DANIŞMANI. || *Kanuni müşavir* → KANUNİ.

MÜŞAVİRLİK a. **1.** Müşavirin görevi; danışmanlık. **—2.** Müşavirin makamı.
—Kamu mal. *Yeminli mali müşavirlik,* konusu gerçek ve tüzel kişilerin muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek, bu konularda danışmanlık yapmak, yükümlülerin mali tablolarını ve beyannamelerini ilgili mali mevzuat hükümleri, muhasebe ilkeleri ve denetim standartları açısından onaylamak olan meslek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Yeminli mali müşavirlik mesleği, 4 aralık 1985'te Vergi usul kanunu'na ek olarak çıkarılan bir maddeyle (md. 3239) düzenlenmiştir. Yasaya göre, yeminli mali müşavirlerce gerçek ve tüzel kişilerin mali tabloları ve vergi beyannamelerinin mevzuat hükümlerine uygunluğunun onaylanmış olması durumunda, bu belgeler kamu idaresinin yetkili elemanlarınca tasdik işleminin kapsamı ölçüsünde incelenmiş belgeler olarak kabul edilir. Ancak, bu yasayla ve diğer yasalarla kamu idaresine tanınan, denetleme ve inceleme yetkililerinin kullanılması ve gerektiğinde yenilenmesine ait hususlar saklıdır. Yeminli mali müşavirler yaptıkları onaylama ile ilgili işlemlerden sorumludurlar. Yasada, yeminli mali müşavirlik unvanının kazanılması, sorumluluk sınırları, yapacakları işler, çalışma ve disipline ilişkin esasların Bakanlar kurulu kararı ile belirleneceği yer almaktadır.

MÜŞEBBA sıf. (ar. *müşebbaᶜ*). *Esk.* **1.** Doyurulmuş, açlığı giderilmiş, tok. **—2.** Fazlalaşmış, artmış.
—Esk. kim. Doymuş eriyik için kullanılır. (fr. *saturé* karşılığı olarak kullanılmıştır.)

MÜŞEBBEH sıf. (ar. *müşebbeh*). *Esk.* **1.** Bir şeye benzetilen, bir şeyle arasında benzerlik bulunan. **—2.** *Müşebbehün bih,* kendisine benzetilen.
—Ed. Teşbih *(benzetme*)* yoluyla daha iyi anlatılmasına çalışılan nesne ya da kavram; benzetmenin "benzeyen" diye adlandırılan öğesi.

MÜŞEBBEHE sıf. (ar. *müşebbeh*'in dişl. *müşebbehe*). *Esk.* Benzetilen.
—Esk. dilbilg. *Sıfat-ı müşebbehe* → SIFAT.

MÜŞEBBEK sıf. (ar. *müşebbek*). *Esk.* Ağ ve kafes biçiminde örülmüş olan.
—Seram. *Müşebbek porselen,* içi yekpare, zarfı ise ajurlu olan fincanların yapımında kullanılan kafesli porselen.
—Süslem. sant. *Müşebbek şemse,* eski türk ciltlerinde, kapakların iç yüzlerinde derinin ince ince oyulmasıyla elde edilen şemse*.
◆ a. Tersi de yüzü de kullanılan sim ve renkli ipliklerle yapılmış nakış.
—El sant. Verev iğne tekniğiyle yapılan, kafes görünümlü bir sayılı nakış türü. (*Mu-*

şabak ya da *muşabbak* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Esk. mim. Küçük tahta parçalarından yapılan oymalı kafes.
—ANSİKL. El sant. Müşebbek yapılan kumaşın tersi ve yüzü aynı görünümdedir. Bu nedenle mendil, çevre, havlu gibi çift tarafı da kullanılan parçalara sık uygulanır. Hesap işiyle karışık olarak özellikle XVIII. ve XIX. yy.'a ait parçalarda çok görülen bir işleme türüdür. Genellikle motiflerin içini doldurmada kullanılır.

MÜŞEBBİHE a. (ar. *müşebbihe*, benzetenlerden). *Tanrı'yı yaratıkların benzeri gibi düşünen kimseler* anlamına gelen ve islamda sapkın olarak görülen teşbih yandaşlarına verilen ad; insanbiçimci.

MÜŞECCER sıf. (ar. *müşeccer*). *Esk.* **1.** Ağaç gibi dallı budaklı resim ya da yazı için kullanılır. **—2.** Üzerine dallı budaklı desenler çizilmiş kumaş için kullanılır.

MÜŞEDDED, MÜŞEDDEDE sıf. (ar. *müşedded*, dişl. *müşeddede*). *Esk.* Kuvvetlendirilmiş, şiddeti artırılmış.
—Esk. dilbilg. Şeddeli. || *Huruf-ı müşeddede*, şeddeli harfler.

MÜŞEDDİD, MÜŞEDDİDE sıf. (ar. *müşeddid*, dişl. *müşeddide*). *Esk.* Artıran, kuvvetlendiren: *Esbab-ı müşeddide* (suçlunun cezasını artırıcı nedenler).

◆ **müşeddide** a. Esk. fiz. Yükselteç.

MÜŞEKKEL sıf. (ar. *müşekkel*). *Esk.* **1.** Biçimlendirilmiş, biçim verilmiş. **—2.** Büyük, iri, gösterişli: *"Usul-ı debdebe ile pek müşekkeldi kulak kelle"* (Neyzen Tevfik).

MÜŞELKALK a. (alm. *Muschelkalk*, *Muschel*, kabuk ve *Kalk*, kireçtaşı, kireç'ten). Yerbil. Trias sisteminin germen fasiyesli altbölünümü.

MÜŞEMMES sıf. (ar. *müşemmes*). *Esk.* Güneş alan, güneşli, aydınlık: *"Sarı altın renginde pertevler akan müşemmes bir salona girince ..."* (H. E. Adıvar).

MÜŞERREF sıf. (ar. *müşerref*). *Esk.* **1.** Bir şeyle onurlandırılıp yüceltilmiş; şerefli. **—2.** *Müşerref oldum*, bir kimsenin, kendisine tanıştırılan bir kimseye söylediği ve memnuniyeti belirten nezaket sözü. || *Müşerref olmak*, şereflenmek, onurlanmak, onur kazanmak.

MÜŞERREZ sıf. (ar. *müşerrez*). *Esk.* Şirazesi olan, şirazeli.

MÜŞERRİH sıf. (ar. *müşerrih*). *Esk.* Açıklayan, açıklayıcı: *"Ya bir müdekkikin esrar -ı târ u mârı defîn / ya bir müşerrihin âsârı saklı ... Hem ne hazîn!"* (Tevfik Fikret).
—Esk. tıp. Teşrih yapan, ölü bir insan bedenini kurallara göre kesip parçalara ayıran doktor için kullanılır.

MÜŞETTAR a. (ar. *müşettar*). Ed. Divan şiirinde gazelin her beytinin iki dizesi arasına aynı vezinde yeni dizeler eklenerek meydana getirilmiş bentlerden oluşan tür. ([Örn. 4 dizeli bentlerden oluşmuş *müşettar murabba*, 5 dizeli bentlerden oluşmuş *müşettar muhammes* vd.] İlk bentte matla* beytinin uyağı, sonraki bentlerde beyitlerin ilk dizelerinin uyağı yinelenir: a[aa]a b[bb]a vd.) [→ TAŞTİR.]

MÜŞEVVEK sıf. (ar. *müşevvek*). *Esk.* Diken gibi olan, dikenli.

MÜŞEVVEŞ sıf. (ar. *müşevveş*). *Esk.* **1.** Belirsiz, karışık, kapalı: *"Usul-i siyaset müşevveş bir hale getirildi"* (İsmail Suphi). **—2.** *Müşevveş-ül-bal*, kötü niyetli.

MÜŞEVVİK sıf. (ar. *müşevvik*). *Esk.* **1.** İsteğini artıran. **—2.** Kışkırtan, ayartan.

MÜŞEYYED sıf. (ar. *müşeyyed*). *Esk.* Yüksek, sağlam, dirençli yapı için kullanılır.

MÜŞFİK, -ki sıf. (ar. *müşfik*). **1.** Sevgi, şefkat dolu bir kimse için kullanılır; şefkatli, sevecen: *Müşfik bir baba. Ona karşı her zaman müşfikti.* **—2.** Şefkati, sevecenliği gösteren şey için kullanılır: *Müşfik bir el hareketiyle kedisini okşadı. Müşfik bir ses, bir söz.*

MÜŞFİK İSMAİL EFENDİ Hafız, türk şair, gazeteci (İstanbul 1806 - ? 1877). Manastırlı Emirzade ailesine mensuptur. Sadaret mektupçuluğu kalemi'nde ve *Ceridei havadis* gazetesinde çalıştı. Yirmi beş yaşlarındayken Kırım sorunları üzerine yazdıklarıyla sadrazam Büyük Reşit Paşa'nın dikkatini çektiği bilinmektedir. Bazı mektuplarıyla şiirlerini içeren *Müşfikname* adlı bir yapıtı vardır.

MÜŞFİKA sıf. (ar. *müşfik*'in dişl. *müşfika*). *Esk.* Şefkatli, merhametli kadın için kullanılır.

MÜŞFİKA KADIN, Abdülhamit II'nin dördüncü kadın efendisi (Kafkasya 1872 - İstanbul 1970). Abaza beylerinden Ağır Mahmut Bey'in kızı. Babasının gönüllü olarak Doksanüç harbi'ne (1877-1878) katılması üzerine annesiyle birlikte İstanbul'a geldi. Saraya alınarak Pertevniyal Valide Sultan'ın yanında yetişti. Onun ölümünden (1883) sonra Yıldız sarayı'na alındı ve baş ikbal unvanıyla padişahın nikâhlı eşi oldu (1886). Ayşe Sultan'ı dünyaya getirdi (1887). Tahttan indirilen Abdülhamit'le birlikte Selanik'e gitti (1909). Sürgün yaşamı sırasında dördüncü kadın efendiliğe yükseldi. İstanbul'a getirilen Abdülhamit'le birlikte Beylerbeyi sarayı'na yerleşti (1912). Kocasının ölümünden (1918) sonra saraydan ayrılıp Serencebey yokuşunda bir eve taşındı. Halifeliğin kaldırılması üzerine (1924) yurtdışına gönderildi. Türkiye'ye dönmesine izin verilince (1951), Kayı soyadını alarak kızı Ayşe Osmanoğlu ile birlikte Serencebey'deki eski evine yerleşti.

MÜŞFİKANE be. (ar. *müşfik* ve fars. *-āne*'den, *müşfikane*). *Esk.* Şefkatle, sevgi ve sevecenlikle.

MÜŞG → MÜŞK.

MÜŞGİN → MÜŞKİN

MÜŞHİD sıf. (ar. *müşhid*). *Esk.* Bir kimseyi tanık gösteren.

MÜŞİR ya da **MÜŞÜR** a. (ar. *işaret*'ten *müşir*). **1.** MAREŞAL'in eski eşanlamlısı. **—2.** *Müşir paşa*, muhassıl atanan dönemde vilayetlerin güvenlik işlerini yürütmek için atanan askeri vali. (Yalnızca güvenlik işleriyle ilgilenir, mali işlere karışmazdı.)
—Ed. → REDDADE.
—Hat. MURAKIP'ın eşanlamlısı.

◆ sıf. Emir ve işaret edici.

MÜŞİR sıf. (ar. *iş'ār*'dan *müş'ir*). *Esk.* Yazı ile bildiren, haber veren.

◆ a. Esk. mat. İNDİS'in eşanlamlısı.
—Esk. fiz. Gösterge.

MÜŞİRE a. (ar. *müş'ire*). *Esk.* Hava ve buhar basıncının şiddetini göstermeye yarayan alet; gösterge.

MÜŞİRLİK a. MAREŞALLİK'in eski eşanlamlısı.

MÜŞK ya da **MÜŞG** a. (fars. *müşg*). *Esk.* **1.** Misk. **—2.** *Müşk-agin*, miskle dolu. || *Müşk-alud*, miske bulanmış, misk kokulu. || *Müşk-bar*, misk yağdıran; misk kokusu veren. || *Müşk-bu*, misk kokulu, güzel kokan. || *Müşk-efşan, müşk-feşan*, misk saçan; güzel koku yayan, misk gibi kokan. || *Müşk-fam*, siyah renkli. || *Müşk-füruş*, misk satan; güzel, hoş bir şekilde konuşan. || *Müşk-riz*, müşk dökücü; güzel koku saçan, yayan. || *Müşk-sa*, misk gibi, güzel kokan. || *Müşk-sar*, misk kokulu yer, çok güzel kokan yer.
—Esk. bot. *Müşk-bid* ya da *müşkin-bid*, çiçekleri çok güzel kokan bir tür söğüt.

MÜŞKİL → MÜŞKÜL.

MÜŞKİLAT → MÜŞKÜLAT.

MÜŞKİLE a. (ar. *müşkil*'in dişl. *müşkile*). *Esk.* Zor olan, güç yapılan iş: *Mesail-i müşkile* (güç işler).

MÜŞKİN ya da **MÜŞGİN** sıf. (ar. *müşgin*). *Esk.* **1.** Güzel kokulu, misk kokulu. **—2.** Siyah renkli: *Zülf-i müşkin* (siyah saç). **—3.** *Müşkin-çah, müşkin-cu, müşkin-çeh, müşkin-hal*, koyu renkli, küçük leke, ben. || *Müşkin-külah* ya da *müşkin-küleh*, siyah renkli. || *Müşkin-sinan*, uzun ve siyah kirpik.
—Esk. bot. *Müşkin-bid* → MÜŞK. || *Müşkin-i vefadar*, yaban gülü.

MÜŞKÜYE a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Segâh makamına, hüseyniaşiran [*mi*] perdesi üzerindeki uşşak dörtlüsü eklenerek oluşturulmuştur.)

MÜŞKÜL sıf. (ar. *müşkil*'den). Güç, zor, çetin: *Müşkül bir iş.*
—*Esk. Müşkil-güşa*, zor, çetin işleri halleden, güçlükleri ortadan kaldıran. || *Müşkilter*, çok zor, çok güç, çok müşkül. || *Müşkilterin*, en zor, en güç.

◆ a. Zorluk, güçlük: *Önüne çıkan her müşkülü yenmek.*

MÜŞKÜLAT, -tı çoğl. a. (ar. *müşkil*'in çoğl. *müşkilāt*). **1.** Bir şeyde karşılaşılan güçlükler, zorluklar, başarılması güç işler: *Bütün bu müşkülatın üstesinden geleceğiz.* **—2.** *Müşkülat çekmek*, zorluk, sıkıntı çekmek. || *(Bir kimseye) müşkülat çıkarmak*, bir kimseye yapmakta olduğu işi aksatacak ya da güçleştirecek durumlar yaratmak.

MÜŞKÜLE a. Marmara bölgesinde, özellikle İstanbul, İznik ve Geyve yöresinde yetişen sofralık beyaz üzüm çeşidi. (Salkımlar büyük, dallı, gösterişli, konik, seyrek tanelidir. Taneler yumurta biçiminde, beyaz kehribar renginde, kalınca ve saydam kabuklu, 3-4 çekirdekli ve lezzetlidir. Kalın kabuklu olması nedeniyle taşımaya ve beklemeye elverişlidir.)

MÜŞKÜLPESENT sıf. (ar. *müşkil* ve fars. *pesend*'den *müşkil-pesend*). Bir şeyi beğenmekte, seçmekte kararsız davranan, güç beğenen, titiz kimse için kullanılır.

MÜŞMEİZ sıf. (ar. *müşme'iz*). *Esk.* **1.** Bir şeyden iğrenerek yüzünü buruşturan, tiksintiyle yüzünü ekşiten. **—2.** Titreyip, ürperen. **—3.** Canı sıkılan.

MÜŞREFİYE → MUŞARABİYE.

MÜŞRİF sıf. (ar. *müşrif*). *Esk.* **1.** Yükselen, yüksek yere çıkan. **—2.** Etrafı gören, çevreye bakan. **—3.** Bir durum almaya yüz tutmuş olan. **—4.** Ölüme yaklaşan. **—5.** *Müşrif-i harab*, yıkılmak üzere, yıkılmaya yüz tutmuş.
—Kur. tar. Osmanlı devletinde veznedar ve ambar memuru gibi, vakıf mallarını koruyan görevli. (Vakfın gelir ve tasarrufundan yararlanamayan müşrif, bazı yerlerde "nazır" anlamında da kullanılırdı.) || *Müşrif-i vakf* ya da *nazır-ı evkaf*, vakıf mütevellisinin harcamalarını denetlemek üzere atanan görevli.

MÜŞRİK, -ki sıf. ve a. (ar. *müşrik*). *Esk.* Birden fazla Tanrı olduğuna inanan, Tanrı'ya ortak koşan.
—ANSİKL. İslamda müslümanlığı benimseyenlere müslim, mümin ya da müslüman; hıristiyan ve yahudilere ehl-i kitap, tanrıtanımazlara mülhit, münkir; Allah'ın varlığını tanımakla birlikte başka bir varlığı ya da varlıkları ona ortak koşan, Allah' tan başkasında da tanrısal güç ve nitelikler olduğuna inanan kişiye de müşrik denir. Müşrik olanın da öteki inançsızlar gibi müslüman sayılamayacağı, inanmadan ölürlerse sonsuza dek cehennemde kalacağı bütün müslümanların ortak inancıdır.

MÜŞRİKLİK a. (ar. *müşrik*'ten). *Esk.* Çoktanrılılık; Tanrı'ya ortak koşma.

MÜŞT → MUŞT.

MÜŞTAGİL sıf. (ar. *müştağil*). *Esk.* Bir işle uğraşan, meşgul olan.

MÜŞTAİL sıf. (ar. *müşta'il*). *Esk.* Alev alan, ateşten tutuşan, yanan.

◆ a. Çabucak parlayıveren, ateş alıcı madde.

MÜŞTAK, -kkı sıf. (ar. *iştiyāk*'tan *müştāk*). **1.** Özleyen, arzu eden, göresi gelmiş. **—2.** Bir şey için can atan.

MÜŞTAK, -kkı sıf. (ar. *iştiķāk*'tan *müştaķķ*). *Esk.* Türemiş, çıkmış.
—Esk. dilbilg. Başka bir kelime ya da kökten türemiş olan. ‖ *Müştak fiil*, türemiş fiil. ‖ *Müştak isim*, türemiş isim. ‖ *Müştak kelime*, türemiş sözcük. ‖ *Müştak sıfat*, türemiş sıfat. ‖ *Müştak zarf*, türemiş zarf. ‖ *Müştakkun minh*, kendisinden ikinci bir kelime türetilmiş asıl kelime.

◆ a. Esk. mat. Türev.

MÜŞTAK BABA, asıl adı **Mustafa**, türk mutasavvıf, şair (Bitlis ? - Muş 1831). Bir süre medrese öğrenimi gördü. Bitlis'teki kadiri şeyhi Hasan Şirvani'ye bağlandı. Eyüp'te bulunan Selami dergâhı'na şeyh oldu. Geleceğin olaylarını önceden bilmeye meraklıydı. Ankara'nın başkent olacağını da yüz yıl önceden bildirmiş olduğu ileri sürülür. Bu tür konularla ilgisi yüzünden Bitlis'e dönerken Muş'ta boğduruldu. *Âsâr ül-müştak fi esrar il-uşşak*, *Mektubat-ı kimya-yı müştak*, *Baharname* gibi yapıtlar yazdı; *Divan*'ı ölümünden sonra bastırıldı (1848).

MÜŞTAKAN ya da **MÜŞTAKİN** çoğl. a. (ar. *müştāķ*'ın fars. çoğl. *müştāķān*, ar. çoğl. *müştāķin*). *Esk.* Özleyenler, can atanlar.

MÜŞTAKANE be. (ar. *müştak* ve fars. *-āne*'den, *müştaķāne*). *Esk.* Çok arzu ederek, pek isteyerek, özleyerek, can atarcasına.

MÜŞTAKİN → MÜŞTAKAN.

MÜŞTEBİH sıf. (ar. *müştebih*). *Esk.* Bir şeyden kuşkulanan, şüpheci, işkilli.

MÜŞTED, -ddi sıf. (ar. *müştedd*). *Esk.* Şiddetlenmiş, kuvvetlenmiş, azmış.

MÜŞTEHA sıf. (ar. *müştehā*). *Esk.* **1.** İstenen, arzulanan. **—2.** İştahı kabartan.

MÜŞTEHİ sıf. (ar. *müştehī*). *Esk.* **1.** Bir şey için çok istek gösteren. **—2.** İştahlı.

MÜŞTEHİR sıf. (ar. *müştehir*). *Esk.* Herkes tarafından tanınan, ün kazanmış, meşhur.

MÜŞTEKÂ sıf. (ar. *müştekā*). *Esk.* **1.** Şikâyet edilen, yakınılan, sızlanılan. **—2.** *Müştekâ-anh*, kendisinden yakınılan kimse.

◆ a. Sızlanma, yakınma.

MÜŞTEKİ sıf. (ar. *müştekī*). *Esk.* **1.** *(Bir şeyden, bir kimseden) müşteki*, ondan yakınan, şikâyetçi olan. **—2.** *Müşteki olmak*, yakınmak, şikâyet etmek.

MÜŞTEMİL sıf. (ar. *müştemil*). *Esk.* Bir şeyi içine alan, kavrayıp saran.

MÜŞTEMİLAT, -tı çoğl. a. (ar. *müştemel*'in çoğl. *müştemelāt*'tan). *Esk.* Bir şeyin içinde olan, ona bağlı şeyler, eklentiler.
—Huk. Taşınmazların kullanım amacına uygun olarak yapılan bina, odunluk, kümes gibi eklentiler.
—Mim. Bir ana yapı çevresinde yer alan ve onunla ilişkili bir ya da birkaç yapı. (Bunlar ana yapıya bitişik ya da bağımsız olabilir; otel ya da konaklarda çalışanlara ayrılmış bölümler, ahır, samanlık vb.)

MÜŞTERA sıf. (ar. *müşterā*). *Esk.* Para verilip satın alınmış.

MÜŞTEREK, -ki sıf. (ar. *müşterek*). **1.** İki ya da daha çok kimse, topluluk arasında paylaşılan, onların kullanımına açık, onlara ait olan şey için kullanılır: *Onlarla müşterek bir bahçemiz vardı. İki komşu ülkenin müşterek kültürleri.* **—2.** Bir kimseyle, bir toplulukla ortaklaşa olarak gerçekleştirilen şey için kullanılır: *Çeşitli eğilimlerin katıldığı müşterek bir gösteri. Müşterek bir araştırma programı yürütmek.* **—3.** Herhangi bir şeyde birlik olan kimseler için kullanılır: *Bu konuda müşterekiz.*
—Esk. *Müşterek-ül-menfaa*, ortaklaşa yararlanma.
—Ask. *Müşterek harekât*, düşman topraklarına yönelik ani bir taarruz çerçevesinde deniz, kara ve hava kuvvetlerinin seferber edilmesi. (Müşterek harekâtlar İkinci Dünya savaşı'nda önemli rol oynadı ve her iki tarafa da zaman zaman üstünlük sağladı. Almanlar açısından Norveç ve Girit; Japonlar açısından Asya'nın güney-doğu'sunun fethi; son olarak da, Müttefikler'in art arda gerçekleştirdikleri çıkarmalar [Kuzey Afrika, Sicilya ve en önemlisi Normandiya ve Provence] örnek gösterilebilir.) ‖ *Müşterek komuta ve harekât merkezi*, belirli bir sorumluluk bölgesinde aynı amaç ve hedefe yöneltilmiş kara, deniz ve hava kuvvetlerinin karşılıklı yardım ve desteğini sağlamak üzere, ortak planlama ve uygulamanın hızla yapılmasını sağlamak için kurulan merkez.
—Bank. *Müşterek hesap*, birden fazla kişi adına açılan ve bu kişilerin birlikte sahip oldukları ve her birinin kendi imzası altında işletebildiği hesap.
—Esk. biyol. *Müşterek-ül-hayat*, ortakyaşar.
—Esk. mat. *Müşterek-ül-mikyas*, EŞÖLÇEKLİ'nin eşanlamlısı.
—Huk. *Müşterek avarya* → AVARYA. ‖ *Müşterek borç*, birden çok kişinin borçlu olması durumu. ‖ *Müşterek borçlu* → BORÇLU. ‖ *Müşterek kusur*, birden çok tarafın kusurlu olması durumu. (→ KUSUR.) ‖ *Müşterek hayat*, karı kocanın bir arada yaşamaları. (Karı kocanın ortak bir yaşam sürdükleri konutu seçme hakkı kocaya aittir. Kadın, kocanın seçtiği konutta kural olarak yaşamak zorundadır. Ancak, kocanın seçtiği konut da, kadının sosyal yaşantısına uygun ve bağımsız yaşayabilmesine elverişli olmalıdır.) ‖ *Müşterek mülkiyet*, birden çok kişinin bir eşya üzerinde pay sahibi olduğu ve bu payların bölünmemiş bulunduğu mülkiyet türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Oy. *Müşterek bahis* → BAHİS.
—Tic. *Müşterek alacaklı*, bir borçludan, başkalarıyla birlikte bir alacağı olan kimse.

◆ be. Ortaklaşa olarak, müştereken: *Giderleri müşterek ödeyeceğiz.*
—ANSİKL. Huk. Bir eşya üzerindeki mülkiyet hakkı, bir kişiye ait olabileceği gibi, birden çok kişiye ait de olabilir. Birden çok kişinin bir eşya üzerindeki mülkiyetine, "birlikte mülkiyet" denir. Bu tür mülkiyet iki biçimde olabilir: müşterek mülkiyet, iştirak* halinde mülkiyet. Müşterek mülkiyetin özellikleri şunlardır: 1. mülkiyet hakkının konusu, tek bir eşyadır; 2. bu eşya üzerinde birden çok kişinin mülkiyet hakkı vardır; 3. bu kişiler eşyanın bir payına sahiptirler. Müşterek mülkiyette kişilerin eşya üzerindeki payları eşyanın bütününü kapsar. Örneğin, beş yüz metre karelik bir arsaya iki kişinin yarı yarıya sahip olmaları, bu arsanın iki yüz elli metre karesinin birine, iki yüz elli metre karesinin de ötekine ait olması değil, arsanın bütünü üzerindeki mülkiyet hakkına her birinin yarı yarıya sahip olmaları demektir.
Bir eşya üzerinde pay sahibi olanlar, bu paylarını istedikleri gibi kullanabilirler. Paydaşlardan her biri, kendi payında mülkiyet hakkı sahibinin yetkilerini ve yükümlülüklerini taşır; payını başkasına devredebilir ya da rehin verebilir. Alacaklılar, pay sahibinin borcu için bu payı haczedebilirler. İlke olarak, pay sahipleri müşterek mülklerini birlikte yönetirler. Ancak, sözleşmeyle başka türlü bir yönetim biçimi kararlaştırılabilir. Çoğunluk başka türlü karar vermedikçe paydaşlardan her biri, küçük onarım ve tarım işleri gibi olağan yönetim işlerini yapmaya yetkilidir. Toprağın tarım biçiminin değiştirilmesi ya da büyük onarımlar yapılması gibi daha önemli yönetim işleri, müşterek mülkün yarısından çoğuna sahip olan ve sayı bakımından çoğunluğu oluşturan pay sahiplerinin oyu olmadıkça yapılamaz (Türk med. k. md. 624). İlke olarak, paydaşlardan her biri müşterek mülkiyet durumunun sona erdirilmesini isteyebilir. Ancak, paydaşlar kendi aralarında bir sözleşme yaparak müşterek mülkiyet durumunun sürdürülmesini kararlaştırabilirler. Bu konuda yapacakları sözleşme en çok on yıl süre için geçerli olabilir. Süre dolunca yeni bir sözleşme yapılabilir. Kat mülkiyetine ya da kat irtifakına konu olan taşınmaz mallarda, ortaklığın giderilmesi istenemez. Müşterek mülkiyet üç biçimde sona erebilir: 1. müşterek malın paydaşlar arasında bölünmesiyle; 2. pazarlık ya da artırma yoluyla satılıp parasının paydaşlar arasında bölünmesiyle; 3. paydaşlardan birinin ya da birkaçının ötekilere ait paylara sahip olmalarıyla (Türk med. k. md. 628). [→ MÜLKİYET.]

MÜŞTEREKEN be. (ar. *müştereken*). Ortaklaşa olarak, elbirliğiyle, birlikte.

MÜŞTERİ a. (ar. *müşteri*). **1.** Ödediği para karşılığında bir mal ya da hizmet satın alan ya da almak isteyen kimse ya da topluluk; alıcı: *Satılığa çıkardığı eve henüz müşteri bulamadı. Müşteriye güler yüzle hizmet vermek. Bir otelin müşterileri. Müşterisi çok olan bir bakkal, kasap, manav. İyi bir müşteri. Tekstil ürünlerine müşteri arayan bir ülke.* **—2.** Bir şeye karşı istekli olan, onu talep eden kimse; alıcı: *Şimdi artık bu değerlerin müşterisi kalmadı.* **—3.** *Arg.* Para karşılığında bir kadınla bir süre birlikte olan erkek. **—4.** *Müşteri kızıştırmak*, alıcıları bir malı almaları için özendirmek.
—Tic. huk. *Müşteri çevresi*, bir ticari işletmeyle sürekli iş yapan, alışverişte bulunan kişiler. (Müşteri çevresi, ticari işletmenin öğelerinden biri sayılır. Ticari işletme devredildiği zaman, müşterilerin de devredildiği kabul edilir. Müşteri çevresinin korunmasını sağlayan özel hükümler yasalarda bulunmamaktadır. Ancak Türk ticaret kanunu'nda ve Borçlar kanunu'nda yer alan haksız rekabete ilişkin kurallarla, ticari işletmenin müşteri çevresine ilişkin hakları korunmaktadır.)

MÜŞTERİ, Jüpiter gezegeninin eski adı.
—Ed. Divan edebiyatında bolluğu, mutluluğu simgeler. Bu gezegenle ilgisi bulunanların güzel konuştuğu, bilgili, ince davranışlı, eli açık, gözü pek kimseler olduğu anlatılır. Sözcüğün ikinci anlamından (mal alıcı) yararlanılarak tevriye yapılır. Aynı beyitte güneş, ay, öteki yıldızlar da anılarak tenasüp sanatı uygulanır: *"O! güneş yüzlü vü alnı ay u ağzı Müşteri / Tal' atındandır müzeyyen âsumanı çeşmimin"*. (Gözümün göğü, o güneş yüzlü, alnı aya, ağzı Müşteri gezegenine benzeyen sevgilinin güzelliğiyle süslüdür.) [Sayrafi.]

MÜŞTERİK sıf. (ar. *müşterik*). *Esk.* Bir işe ortak olan, katılan, ortak.

MÜŞTZEN → MUŞTZEN.

MÜŞÜR → MÜŞİR.

MÜTA a. (ar. *müt'a*). *Esk.* Geçici kazanç.
—İsl. huk. Mehr belirlenmeden ya da belirlenen mehrin geçerli olmadığı evliliklerde, karı koca hayatı yaşanmadan boşanan kadına mehri mislin yarısını geçmemek üzere verilen bedel. (Müt'a nikâhı denen bu evlenme şiilerde geçerlidir; sünnilerde yasaktır.)

MÜTABAAT a. (ar. *mütaba'at*). *Esk.* Birine bağlı olma, onun arkasından gitme.

MÜTABİ sıf. (ar. *mütābi'*). *Esk.* Uyan, bağlanan.

MÜTALAA a. (ar. *mütala'a*). *Esk.* **1.** Bir yazıyı, dikkatle ve anlamaya çalışarak okuma. **—2.** Bir konuyu ayrıntılı biçimde inceleme, irdeleme; müzakere, etüt. **—3.** Bir kimsenin incelediği bir konu hakkındaki görüşü, düşüncesi: *Durum hakkındaki mütalaanız nedir? Mütalaa bildirmek.* **—4.** Okullarda öğrencilerin bir belletenin denetiminde ders çalışmaları için ayrılan saat: *Mütalaaya girmek. Mütalaadan çık-*

mak. **—5.** *Mütalaa etmek,* okumak, okuduklarının üzerinde durup düşünmek, incelemek. || *Mütalaada bulunmak,* düşünce öne sürmek: *Bu konuda bir mütalaada bulunacak değilim.*
—Huk. *Bilirkişi mütalaası,* bilirkişinin inceleme yaptığı konuda mahkemeye bildirdiği görüş. (→ BİLİRKİŞİ.) || *Esas hakkında mütalaa,* ceza yargılamasında iddia makamının mahkeme kararının nasıl olması gerektiği konusundaki görüşü. || *Hukuki mütalaa,* bir hukukçunun belirli bir hukuk sorunu konusundaki düşüncesi.

MÜTALAAHANE a. (ar. *muṭāla^ca* ve fars. *ḫāne*'den *muṭāla^ca-ḫane*). *Esk.* Okuma salonu.

MÜTALAAT çoğl. a. (ar. *muṭāla^ca*'nın çoğl. *muṭala^cat*). *Esk.* **1.** Okumalar. **—2.** İncelemeler: *"Bu mütâlaat gösteriyor ki ulûm ve fünûn ve felsefede kabil-i istinâd bir hakikat..."* (Baha Tevfik). **—3.** Düşünceler.

MÜTAREKE a. (ar. *terk*'ten *mütāreke*). Devletler arasındaki savaşa ara verme amacıyla yapılan anlaşma. (*Ateşkes anlaşması* da denen mütareke, devletler arasındaki savaş durumuna son vermez. Mütareke, savaşı resmen sona erdiren barış anlaşması görüşmelerine olanak veren geçici bir durum yaratır.) [Eşanl. SİLAH BIRAKIŞMASI.]
—*Esk. Mütareke-i hususiye,* özel, dar sınırlar içinde tutulan mütareke. || *Mütareke-i umumiye,* geniş ölçüdeki mütareke.
—Tar. Mondros* mütarekesi'nin (30 ekim 1918) kısa adı. || *Mütareke dönemi,* Mondros mütarekesi'yle Sevr* antlaşması arasındaki dönem (1918-1920). || *Tanrı mütarekesi,* haftanın bazı günleriyle yılın bazı dönemlerinde feodal savaşları yasaklayan ve özellikle X. ve XI. yy.'larda kilise konsilleri tarafından sık sık emredilen önlem.

MÜTAREKENAME a. (ar. *mütāreke* ve fars. *nāme*'den *mütāreke-nāme*). *Esk.* Ateşkes yapan tarafların karşılıklı imzaladıkları antlaşma.

MÜTARİK sıf. (ar. *mütārik*). *Esk.* **1.** Bir şeyi karşılıklı olarak bırakan, ondan aynı anda el çeken. **—2.** Belli bir süre için karşılıklı ateşkes anlaşması yapan: *Leşker-i mütarik* (ateşkes yapan asker).

MÜTATÖR a. (fr. *mutateur*). Elektrotekn. DEĞİŞTİRİCİ'nin eşanlamlısı.

MÜTAZ a. (fr. *mutase*). Biyokim. Aynı molekülde bir kökü bir noktadan diğerine aktarabilen enzim.

MÜTEABBİD sıf. (ar. *müte^cabbid*). *Esk.* Tanrı'ya tapınan, kulluk eden.

MÜTEABBİS sıf. (ar. *müte^cabbis*). *Esk.* Surat asan, yüz ekşiten.

MÜTEACCİB sıf. (ar. *müte^caccib*). *Esk.* Şaşıran, şaşa kalan.

MÜTEACCİL sıf. (ar. *müte^caccil*). *Esk.* Acelesi olan, aceleci.

MÜTEACCİN sıf. (ar. *müte^caccin*). *Esk.* Hamur haline gelen, hamurlaşan.

MÜTEADDİ sıf. (ar. *müte^caddī*). *Esk.* Başkalarının hakkına saldıran, sataşan.
—Esk. dilbilg. Geçişli eylem. || *Müteaddi fiil,* ettirgen çatı ve eylem.

MÜTEADDİ a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

MÜTEADDİDE sıf. (ar. *müte^caddid*'in dişl. *müte^caddide*). *Esk.* Türlü, çeşitli: *Evrak-ı müteaddide* (çeşitli kâğıtlar). *"İstihsal edebildiğimiz bilgilerden ve nihayet havâs-ı müteaddide vasıtasıyla..."* (Baha Tevfik).

MÜTEADDİT sıf. (ar. *müte^caddid*). Birçok, çok: *Müteaddit defalar söylememe karşın isteklerim yerine getirilmedi. Müteaddit yerlerde karşılaştık.*

MÜTEADİ sıf. (ar. *müte^cadī*). *Esk.* Başkasının hakkına tecavüz eden, düşmanlık eden.

MÜTEAFFİF sıf. (ar. *müte^caffif*). *Esk.* İffetli, namuslu, günahtan kaçınan.

MÜTEAFFİN sıf. (ar. *müte^caffin*). *Esk.* Pis kokulu, kokuşmuş: *"Müteaffin, pis, bunaltıcı bir hava"* (Neyzen Tevfik).

MÜTEAHHİR, MÜTEAHHİRE sıf. (ar. *müte^ɔaḫḫir,* dişl. *müte^ɔaḫḫire*). *Esk.* Sonraki, sonra gelen, geciken: *Eyyam-ı müteahhire* (gelecek günler, bugünden sonraki günler).

MÜTEAHHİT a. (ar. *müte^cahhid*). **1.** Bir işi yüklenen kimse; yüklenici. **—2.** Bir kurumun ihtiyacı olan mal, erzak vb. şeyleri sağlamayı ihale yoluyla üstlenen kimse.
—Huk. Sözleşmeyle, bedel karşılığında bir iş yapmayı yüklenen kişi. (Borçlar kanunu'na göre, müteahhidin sorumluluğu, iş sözleşmesindeki işçinin sorumluluğu gibidir. Müteahhit yapacağı işe bir işçi gibi özen göstermelidir. Bu özeni göstermeyen müteahhitten tazminat istenebilir.)
—Tic. Bir kimse ya da bir kuruluş için bazı malları sürekli olarak sağlayan kişi ya da kuruluş.
◆ sıf. Bir işi üstüne alan, yüklenen: *Müteahhit firma.*

MÜTEAHHİTLİK a. Müteahhidin yaptığı iş; yüklenicilik.
—Sig. *Müteahhitlik* ya da *inşaat sigortası,* mütehhatlik işlerinin yoğun olduğu her türlü bina, fabrika, köprü, baraj, iskele, yol, tünel gibi inşaatların sigortası. (Kısaca C.A.R. [Contractors All-Risks] sigortası diye de adlandırılan bu sigortanın teminatı, inşaata konu malzemelerin inşaat alanına geldiği anda başlar ve inşaatın bitimi ile sona erer.)

MÜTEAKID sıf. (ar. *müte^cāḳıd*). *Esk.* Anlaşma yapan iki kişiden her biri için kullanılır.

MÜTEAKIDEYN a. (ar. *müte^cāḳıd*'ın ikili çoğl. *müte^cāḳıdeyn*). *Esk.* Bir malı satan ve alan kimselerden her biri.

MÜTEAKİBEN be. (ar. *müte^cāḳıb*'dan *müte^cāḳıben*). *Esk.* Ardı sıra, arka arkaya, takip ederek: *Bunu müteakiben.*

MÜTEAKİP sıf. (ar. *te^cāḳub*'dan *müte^cāḳıb*). *Esk.* **1.** Arkadan gelen, ardı sıra gelen: *Müteakip günler.* **—2.** *Bir şeyi müteakip,* ondan sonra, onun arkasından: *Bu mektubu müteakip araları düzeldi.*

MÜTEAKKID sıf. (ar. *müte^caḳḳıd*). *Esk.* **1.** Düğümlenmiş, bağlanmış. **—2.** Donmuş, dondurulmuş.

MÜTEAKKIL sıf. (ar. *müte^cakkıl*). *Esk.* Telakki eden, düşünerek anlayan.

MÜTEAL sıf. (ar. *müte^cāl*). *Esk.* **1.** Yüce, yüksek, üstün.
—Fels. → TRANSSENDENTAL.
—İsl. *Rabb-ı müteal,* Tanrı'nın sıfatlarından biri. (*Hüda-yı müteal* de denir.)

MÜTEALİ sıf. (ar *müte^cālī*). *Esk.* Yükselen, üstünleşen, üstün olan.

MÜTEALİM sıf. (ar. *müte^cālim*). *Esk.* Herkes tarafından bilinmiş olan, herkesin bildiği.

MÜTEALİYE a. (ar. *müte^cāl* ve *-iyye*'den *müte^cāliyye*). *Esk.* Aşkıncılık.

MÜTEALLİ sıf. (ar. *müte^callī*). *Esk.* Yüksek olan; yükselen.

MÜTEALLİK sıf. (ar. *müte^callik*). *Esk. Bir şeye, bir kimseye müteallik,* ona ilişkin, onunla ilgili: *"... gidenler kocalarına müteallik ya mendil, ya bir gömlek götürüyorlarmış"* (H. R. Gürpınar).
—Esk. dilbilg. Bir fiilin anlamını açıklayan ad ya da kelime grubu için kullanılır.

MÜTEALLİKA sıf. (ar. *müte^callik*'in dişl. *müte^callika*). *Esk.* **1.** Asılı olan, bağlı. **—2.** Bir şeyle ilgisi olan, ona ilişkin: *"... irade-i seniye-i müteallikanın infazı ve derece-i saniyede Akkâ'dan ihracı..."* (Ebüzziya Tevfik).

MÜTEALLİKAT çoğl. a. (ar. *müte^callik*'in çoğl. *müte^callikāt*). *Esk.* Akrabalar, birinin yakınları: *"Ebucehil'in müteallikat ve tarafdarı çok ise de..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—Esk. dilbilg. Bir cümlenin anlamını tamamlayan sözcükler. || *Müteallikat-ı fiil,* fiil grubu.

MÜTEALLİL sıf. (ar. *müte^callil*). *Esk.* Herhangi bir işin yapılmasını bahaneler yaratarak engelleyen, geciktiren.

MÜTEALLİM sıf. ve a. (ar. *müte^callim*). *Esk.* Öğrenen, öğrenci.

MÜTEALLİMANE be. (ar. *müte^callim* ve fars. *-āne*'den *müte^callimāne*). *Esk.* Bilim öğrenenlere yaraşır biçimde.

MÜTEAMMİD sıf. (ar. *müte^cammid*). *Esk.* **1.** Bir işi önceden bilerek, tasarlayarak yapan. **—2.** İnat eden, inatçı.

MÜTEAMMİK sıf. (ar. *müte^cammik*). *Esk.* Derinleşen, bir konuyu derinlemesine inceleyen.

MÜTEAMMİM sıf. (ar. *müte^cammim*). *Esk.* Yaygınlaşmış, genelleşmiş: *"Eski Türklerde musiki merakı fevkalade müteammim idi"* (F. Köprülü).

MÜTEANNİD sıf. (ar. *müte^cannid*). *Esk.* Düşüncesinden vazgeçmeyen, sözünde direnen.

MÜTEANNİT sıf. (ar. *müte^cannit*). *Esk.* Herkesin yanlışını arayan, yanlışını yakalamak isteyen.

MÜTEARIZ sıf. (ar. *müte^carıż*). *Esk.* Karşıt, muhalif.

MÜTEARİF sıf. (ar. *müte^cārif*). *Esk.* **1.** Birbiriyle tanışan. **—2.** Ünlü, herkesçe bilinen: *"Mütearif yani örf ve âdet-i beldede cârî olan şartla..."* (Mecelle-i ahkâm-ı adliye'den).

MÜTEARİFE a. (ar. *müte^carif*'ten *müte^cārife*). Esk. fels. ve mat. Aksiyom; belit.

MÜTEARRIZ sıf. (ar. *müte^carrıż*). *Esk.* **1.** Saldıran, sataşan. **—2.** Başkasının hakkına tecavüz eden.

MÜTEARRİB, MÜTEARRİBE sıf. (ar. *müte^carrib,* dişl. *müte^carribe*). *Esk.* Araplaşmış, sonradan araplaşan.

MÜTEARRİF sıf. (ar. *müte^carrif*). *Esk.* İrfan sahibi olan, araştırarak öğrenmiş olan.

MÜTEARRİS sıf. (ar. *müte^carris*). *Esk.* Sevgisini karısına bildiren.

MÜTEASSİR, MÜTEASSİRE sıf. (ar. *müte^cassir,* dişl. *müte^cassire*). *Esk.* Güç, zor, çetin: *"Telafi-i mâfât müteassir olur"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). *Umur-ı müteassire* (yapılması güç işler).

MÜTEAŞŞIK sıf. (ar. *müte^caşşıḳ*). *Esk.* Delice seven, çılgınca âşık olan.

MÜTEATİ sıf. (ar. *müte^cāṭī*). *Esk.* Bir şeyi karşılıklı alıp veren, birbirine veren.

MÜTEATTIR sıf. (ar. *müte^caṭṭır*). *Esk.* Güzel kokulu, güzel koku yayan.

MÜTEAVİN sıf. (ar. *müte^cāvin*). *Esk.* Yardımlaşan, birbirine yardım eden.

MÜTEAVVİC sıf. (ar. *müte^cavvic*). *Esk.* Eğrilmiş, çarpık: *Nihal-i müteavvic* (eğri büyümüş fidan).

MÜTEAVVİZ sıf. (ar. *müte^cavviẕ*). *Esk.* "Euzü" diye başlayan duayı söyleyen; sığınan.

MÜTEAYYİN sıf. (ar. *müte^cayyin*). *Esk.* **1.** Ortada olan, açıkça belli olan. **—2.** İleri gelen, tanınmış, bilinen kimse için kullanılır.

MÜTEAYYİŞ sıf. (ar. *müte^cayyiş*). *Esk.* **1.** Yiyip içen. **—2.** Kendi geçimini sağlayan.

MÜTEAZZIM sıf. (ar. *müte^caẓẓım*). *Esk.* Büyüklük taslayan: *"Fakat zengin, müteazzım ve mütehakkim"* (R. C. Ulunay).

MÜTEAZZİ sıf. (ar. *müte^cazzī*). *Esk.* **1.** Organlaşmış. **—2.** Örgütlenmiş.

MÜTEAZZİL sıf. (ar. *taᶜazzül*'den *müteᶜazzil*). *Esk.* İşinden uzak olan, görevinden ayrılmış bulunan; emekli.

MÜTEAZZİR sıf. (ar. *müteᶜazzir*). *Esk.* **1.** Özürlü. **—2.** Kolay olmayan, güç: *"...bir isim bulmak da müteazzir gibidir"* (Cenap Şahabettin).

MÜTEAZZİZ sıf. (ar. *taᶜazzüz*'den *müteᶜazziz*). *Esk.* Aziz sayılan, saygınlık kazanan, değer taşıyan.

MÜTEBADİL sıf. (ar. *mütebādil*). *Esk.* Birbirinin yerine geçebilen; sırayla birbirinin yerine geçen.
—Esk. geom. Karşılıklı.

MÜTEBADİR sıf. (ar. *mütebādir*). *Esk.* **1.** Ortaya çıkan. **—2.** *Mütebadir-i hatır, mütebadir-i zihin,* akla gelen, hatırlanan.

MÜTEBAGGIZ sıf. (ar. *mütebağğız*). *Esk.* Kin besleyen, düşmanlık gösteren.

MÜTEBAHHİR sıf. (ar. *tebaḫḫur*'dan *mütebaḫḫir*). *Esk.* **1.** Buharlaşan. **—2.** Dumanlanan, tütsülenen.

MÜTEBAHHİR sıf. (ar. *tebaḫḫur,* bir konuda derinleşme'den *mütebaḫḫir*). *Esk.* Geniş ve derin bilgisi olan: *"Enayi yolmak ilminde mütebahhirdirler"* (E. E. Talu).

MÜTEBAHİ sıf. (ar. *mütebāhī*). *Esk.* Övünç duyan, övünen. (Eşanl. MÜBAHİ.)

MÜTEBAHTIR sıf. (ar. *tebaḫtur*'dan *mütebaḫtır*). *Esk.* Çalımla yürüyen, kendini beğenmiş bir tarzda dolaşan.

MÜTEBAİD sıf. (ar. *tebāᶜüd*'den *mütebāᶜid*). *Esk.* Birbirinden uzakta olan, birbirinden uzaklaşan.
—Esk. mat. Iraksak.

MÜTEBAİDİYET a. (ar. *mütebāᶜid* ve *-iyyet*'ten *mütebāᶜidiyyet*). Esk. mat. Iraksaklık.

MÜTEBAKİ sıf. (ar. *mütebāḳī*). *Esk.* Geriye kalan, artan: *Bir kısmı şimdi, mütebakisi gelecek ay ödenecek.*

MÜTEBARİZ sıf. (ar. *mütebāriz*). *Esk.* İyice ortaya çıkan, açıkça görünen.

MÜTEBASBIS sıf. (ar. *mütebaṣbıṣ*). *Esk.* Yaltaklanan, dalkavukluk eden.

MÜTEBASSIR sıf. (ar. *mütebaṣṣır*). *Esk.* İleride olacakları kestirebilen, geleceği iyi gören: *"Gayet çalışkan ve mütebassırdı"* (A. R. Altınay). [Eşanl. BASİRETLİ.]

MÜTEBAYİN sıf. (ar. *mütebāyin*). *Esk.* Birbirine zıt, karşıt.
—Esk. mat. Ortak bölenleri olmayan sayılar için kullanılır: *Mütebayin adetler.*

MÜTEBEDDİ sıf. (ar. *mütebeddiᶜ*). *Esk.* İslam dininde sünnet* yoluna aykırı yenilikler uygulayan, bidat* yolunu tutan.

MÜTEBEDDİL sıf. (ar. *mütebeddil*). *Esk.* Olduğundan başka biçime giren, değişen: *"Vicdan mütebeddildir, teali ettiği gibi tedenni de eder"* (Baha Tevfik).

MÜTEBEHHİC sıf. (ar. *mütebehhic*). *Esk.* Sevinçli, keyifli.

MÜTEBELLİR sıf. (ar. *mütebellir*). *Esk.* **1.** Billurlaşmış. **—2.** Açıkça belli olmuş, belirmiş.

MÜTEBENNA ya da **MÜTEBENNİ** sıf. (ar. *mütebennā, mütebennī*). İsl. huk. Evlat edinilen çocuk için kullanılır.

MÜTEBERRİ sıf. (ar. *teberrī,* uzak durma, yüz çevirme'den *müteberrī*). *Esk.* **1.** Bir işten, bir çevreden uzaklaşan. **—2.** Bir şeye artık ihtiyaç duymayan.
—İsl. Şii ve alevilerde ilk dört halifeyi sevmeyenler.

MÜTEBERRİ sıf. (ar. *teberruᶜ*'dan *müteberriᶜ*). *Esk.* Bağışta bulunan.

MÜTEBERRİD sıf. (ar. *müteberrid*). *Esk.* **1.** Soğuyan, soğuk: *Ma-i müteberrid* (soğuk su). **—2.** Üşüyen.

MÜTEBESSİM sıf. (ar. *mütebessim*). Gülümseyen kimse, gülümsemeyi yansıtan şey için kullanılır: *Mütebessim bir yüz ifadesi. Mütebessim bakışlar.*

MÜTEBEVVİL sıf. (ar. *mütebevvil*). *Esk.* İşeyen.

MÜTEBEYYİN sıf. (ar. *mütebeyyin*). *Esk.* Açıklığa kavuşmuş, kesin olarak belli olmuş.

MÜTECADİL sıf. (ar. *mütecādil*). *Esk.* Çekişen, mücadele eden.

MÜTECAHİL sıf. (ar. *mütecāhil*). *Esk.* Bilmezlikten gelen, cahil gibi görünen.

MÜTECANİS sıf. (ar. *tecānüs*'ten *mütecānis*). *Esk.* Eş, aynı türden, türdeş.
—Esk. dilbilg. Eşsesli.
—Esk. mant. Bir cinsten olan ve daha çok tanımlamada kullanılan kavramlar için söylenir.
—Esk. mat. Homojen. ‖ *Mütecanis muadele,* homojen denklem. ‖ *Mütecanis tabi,* homojen fonksiyon.

MÜTECASİR sıf. (ar. *mütecāsir*). *Esk.* **1.** Yiğitlik gösteren, cesaret eden. **—2.** Bir şeye yeltenen. **—3.** *Mütecasir olmak,* yiğitlik göstermek; bir şeye yeltenmek: *"... beyan ve işara mütecâsir olduğumdan..."* (M. Reşit Paşa, XIX. yy.).

MÜTECAVİR sıf. (ar. *mütecāvir*). *Esk.* Bir şeye yakın olan, onunla aynı çevrede bulunan, ona komşu olan: *"Huzur-ı hümâyûnda Suavi'nin mütecavir olduğu fikr-i hâinanenin..."* (Ali Fuat).

MÜTECAVİRE sıf. (ar. *mütecāvir*'in dişl. *mütecavire*). *Esk.* Aynı yerde olan, birbirine yakın bulunan.
—Esk. mat. *Zevaya-yı mütecavire* → ZEVAYA.

MÜTECAVİZ a. (ar. *mütecāviz*). Bir kimseye, bir topluluğa vb. özellikle fiziksel bir zarar verecek biçimde saldıran kimse için kullanılır; saldırgan: *Mütecaviz, olaydan hemen sonra yakalandı.*
◆ sıf. **1.** Sınırını bilmeyen, saldırganca davranan kimse için kullanılır: *Mütecaviz bir insan.* **—2.** Saldırganlığı gösteren şey için kullanılır: *Mütecaviz bakışlar.* **—3.** *Esk. Bir niceliği mütecaviz,* o niceliği aşan, ondan fazla; aşkın: *Bu kütüphanede on bini mütecaviz kitap var.*

MÜTECAZİB sıf. (ar. *mütecāzib*). *Esk.* Birbirini çeken, birbirine yaklaştıran.

MÜTECEBBİR sıf. (ar. *mütecebbir*). *Esk.* **1.** Zor kullanan, zorba: *"Menfaat-i zâtiyenizi düşünür bir mütekebbir ve mütecebbir prens iken..."* (Yusuf Kâmil Paşa, XIX. yy.). **—2.** Kibirli.

MÜTECEDDİD sıf. (ar. *müteceddid*). *Esk.* **1.** Yenileşen, yenilenen: *"Yeni ve müteceddid Türkiye'de en müterakki açık fikirli unsur bu genç kızlarsa..."* (H. E. Adıvar). **—2.** Yeni. **—3.** Modayı yakından izleyen.

MÜTECEHHİZ sıf. (ar. *mütecehhiz*). *Esk.* Donanmış, donatılmış.

MÜTECELLİ sıf. (ar. *mütecellī*). *Esk.* **1.** Ortaya çıkan, açıkça görünen. **—2.** Parlak, parıltılı.

MÜTECELLİD sıf. (ar. *mütecellid*). *Esk.* Kahramanlık gösteren, yiğit, korkusuz.

MÜTECEMMİ sıf. (ar. *mütecemmiᶜ*). *Esk.* Bir araya toplanan, yığılan.

MÜTECEMMİL sıf. (ar. *mütecemmil*). *Esk.* Süslenmiş, bezenmiş.

MÜTECENNİN sıf. (ar. *mütecennin*). *Esk.* Delirmiş, çıldırmış: *"... darülcünunun tekmil cününuyla mütecennin oldum"* (A. H. Müftüoğlu).

MÜTECERRİ sıf. (ar. *mütecerri*). *Esk.* Bir içeceği içen.

MÜTECERRİD sıf. (ar. *mütecerrid*). *Esk.* **1.** Soyunmuş, çıplak. **—2.** Evlenmemiş. **—3.** Çevresinden uzaklaşıp tek başına kalmış.
—Tasav. Dünyadan elini, eteğini çekmiş, bir tarikata bağlanmış.

MÜTECESSİD sıf. (ar. *mütecessid*). *Esk.* Maddesel bir varlığa sahip olan, ete kemiğe bürünmüş olan.

MÜTECESSİM sıf. (ar. *mütecessim*). *Esk.* Gözle görünür bir varlık haline gelen.

MÜTECESSİS sıf. (ar. *mütecessis*). **1.** Görmeyi, anlamayı, bilmeyi isteyen kimse için kullanılır; meraklı: *Mütecessis bir çocuk.* **—2.** Kendini ilgilendirmeyen şeyleri, başkalarını rahatsız etmek pahasına öğrenmek, bilmek isteyen kimse için kullanılır; meraklı: *Mütecessis bir komşu.* **—3.** Merakı gösteren şey için kullanılır: *Mütecessis bakışlarla etrafı süzmek.*

MÜTECEZZİ sıf. (ar. *mütecezzī*). *Esk.* Parçalara ayrılan.
—Esk. yerbil. Ufalanmış.

MÜTEDAFİ sıf. (ar. *mütedāfiᶜ*). *Esk.* **1.** İtişip kakışan, birbirine direnen. **—2.** Düşmanı püskürten.

MÜTEDAHİL sıf. (ar. *tedaḫül*'den *mütedāḫil*). *Esk.* **1.** Birbirine geçmiş, karışmış. **—2.** Ödenmemiş, birikmiş maaş için kullanılır.
—Esk. mat. Orantılı sayı için kullanılır.

MÜTEDAİR sıf. (ar. *müteda'ır*). *Esk.* Bir şeye ilişkin, bir şeyle ilgili.

MÜTEDARİK sıf. (ar. *mütedarik*). *Esk.* **1.** Sağlayan, tedarik eden. **—2.** Yetişen, ulaşan.
—Ed. Ana kalıbı 4 fâilün'den (—.—) oluşan aruz bahri. (4 feilün'den [..—], 4 fa'lün' den [——] oluşan türevleri vardır. Türk edebiyatında kullanılmamıştır.) —Arap abecesiyle yazılışa göre sonda ve başta harekesiz 2, ortada harekeli 2 harfle yazılmış hecelerin oluşturduğu uyak. (Örn.: *"giryânımı"* - *"cânânımı"* sözcüklerinde uyağı oluşturan *"...ânımı"* -elif [harekesiz]-nun [harekeli] -mim [harekeli] -ye [harekesiz].)

MÜTEDAVİ sıf. (ar. *mütedavī*). *Esk.* Kendi kendini tedavi eden.

MÜTEDAVİL sıf. (ar. *tedavül*'den *mütedāvil*). *Esk.* **1.** Tedavülde bulunan, geçerli, kullanılan para için kullanılır. **—2.** Elden ele geçen, döner sermaye için kullanılır.
—İşl. ikt. *Mütedavil sermaye* → DÖNER SERMAYE*.

MÜTEDEBBİR sıf. (ar. *mütedebbir*). *Esk.* İlerisini düşünerek hareket eden, tedbirli.

MÜTEDEFFİN sıf. (ar. *mütedeffin*). *Esk.* Gömülen, defnedilen.

MÜTEDENNİ sıf. (ar. *mütedennī*) *Esk.* **1.** Gerileyen, bulunduğu yerden daha geriye düşen. **2.** Bozulan, bayağılaşan.

MÜTEDERRİC sıf. (ar. *mütederric*). *Esk.* Basamaklı, dereceli.

MÜTEDERRİS sıf. (ar. *mütederris*). *Esk.* Ders alan, ders gören.

MÜTEDEYYİN sıf. (ar. *mütedeyyin*). *Esk.* **1.** Dinine bağlı, dindar: *"Rahmetli babam kudemâdan idi, pek mütedeyyin idi"* (Ahmet İhsan). **—2.** Belli bir dini kabul eden.

MÜTEEDDİ sıf. (ar. *mute'eddī*). *Esk.* Bir borcu ödeyen, bir yükümlülüğü yerine getiren.

MÜTEEDDİB sıf. (ar. *müte'eddib*). *Esk.* **1.** Terbiye edilen, edep öğretilen. **—2.** Utanç duyan, utanan.

MÜTEEHHİL sıf. (ar. *müte'ehhil*). *Esk.* Evlenmiş, evli olan.

MÜTEEKKİD sıf. (ar. *müte'ekkid*). *Esk.* Tekrarlanan; tekrarlanarak sağlamlaşan.

MÜTEELLİF sıf. (ar. *müte'ellif*). *Esk.* Alışkın olan, alışmış.

MÜTEELLİM sıf. (ar. *müte'ellim*). *Esk.* Elemli, acı duyan.

MÜTEEMMİL sıf. (ar. *müte'emmil*). *Esk.* Dikkatlice ve derin düşünen; dalgın.

MÜTEENNİ sıf. (ar. *te'ennī*'den *müte'ennī*). *Esk.* Acele etmeyen, ağır hareket eden, sakıngan.

MÜTEESSİF sıf. (ar. *te'essüf'ten müte'essif*). *Esk.* **1.** Kederlenen, esef duyan. **—2.** *Müteessif olmak,* kederlenmek, üzülmek: *"... cidden müteessif olmuş idi"* (A. H. Tarhan).

MÜTEESSİR sıf. (ar. *te'essür'den müte'essir*) **1.** Bir şeyden dolayı üzüntüye kapılmış, üzülmüş kimse için kullanılır: *Her şeyin böyle olmasından çok müteessirim.* **—2.** *Müteessir olmak,* sözkonusu bir kimse ise, herhangi bir olaydan, durumdan vb. dolayı üzülmek; bir şey ise, bir şeyden etkilenmek: *Onun ölümünden çok müteessir olduğu anlaşılıyor. Cildi güneşten hemen müteessir oluyor.*

—Esk. ruhbil. Duygulanmış.

MÜTEEZZİ sıf. (ar. *müte'ezzī*). *Esk.* Eziyet çeken, sıkılan, üzülen: *"Kimbilir ne kadar müteezzi olmuşsunuzdur"* (A. H. Tarhan).

MÜTEFAHHIS sıf. (ar. *mütefaḥḥıṣ*). *Esk.* **1.** Bir konunun içyüzünü araştıran. **—2.** Her şeyi anlamaya çalışan.

MÜTEFAHİR sıf. (ar. *tefāḫür'den mütefāḫir*). *Esk.* Karşılıklı övünen.

MÜTEFAKKIH sıf. ve a. (ar. *mütefakḳıh*). *Esk.* **1.** Fıkıh bilen, fıkıh bilimiyle uğraşan; fakih. **—2.** Anlayan.

MÜTEFAVİT sıf. (ar. *mütefāvit*). *Esk.* Aralarında fark olan, çeşitli.

MÜTEFEHHİM sıf. (ar. *mütefehhim*). *Esk.* Bir konuyu kavrayan, anlayan.

MÜTEFEİL sıf. (ar. *mütefe'il*). *Esk.* **1.** Fal açan, fal bakan. **—2.** Bir işi hayra yoran, bir şeyi uğur sayan.

MÜTEFEKKİK sıf. ve a. (ar. *mütefekkik*). *Esk.* Davranışlarında, düşüncesinde tutarlılık olmayan, dalgın, ahmak.

MÜTEFEKKİR sıf. ve a. (ar. *tefekkür'den mütefekkir*). *Esk.* **1.** Düşünen, düşünür: *"Herkesin mütefekkir olması lazım..."* (Baha Tevfik). **—2.** Düşünceli: *"... validesi kendisini mütefekkir görmüştü..."* (H. Z. Uşaklıgil).

MÜTEFELSİF sıf. (ar. *tefelsüf'ten mütefelsif*). *Esk.* Felsefe yapan, bir konu üzerinde düşünen.

MÜTEFENNİN sıf. ve a. (ar. *tefennün'den mütefennin*). *Esk.* Bilim, özellikle de teknik konularını iyi bilen: *"... Darülfünunun tekmil fününuyla mütefenninim"* (A. H. Müftüoğlu).

MÜTEFERRİ sıf. (ar. *teferru''dan müteferri'*). *Esk.* Aynı kökten, kaynaktan çıkarak dallara, kollara ayrılan.

MÜTEFERRİC sıf. (ar. *teferrüc'den müteferric*). *Esk.* Gezip dolaşmaya, hava almaya, eğlenmeye çıkan.

MÜTEFERRİD sıf. (ar. *teferrüd'den müteferrid*). *Esk.* **1.** Çevresinden uzaklaşmış, yalnız kalmış. **—2.** Başkaldıran, kendi başına bir yönetim kuran.

MÜTEFERRİK, -ki sıf. (ar. *teferruḳ'tan müteferriḳ*). *Esk.* Parçalara ayrılmış, şuraya buraya dağılmış: *"Arap kavmi müteferrik aşair ve kavabile münkasım idi"* (Ahmet Cevdet Paşa).

—Esk. bot. *Müteferrik ül-vüreykat-ı kesiye,* ayrı çanakyapraklılar. || *Müteferrik ül-vüraykat-ı tüveyciye,* ayrı taçyapraklılar.

MÜTEFERRİKA a. (ar. *müteferriḳ'ten müteferriḳa*). *Esk.* **1.** Birbirinden farklı işler, konularla ilgili nesne, kuruluş vb. **—2.** Önceden belli olmayan harcamalar için ayrılan para; bunları karşılamaya ayrılan ödenek: *Mebalig-i müteferrika, masarıf-i müteferrika.* **—3.** Güvenlik kuvvetlerinde farklı suçlardan gözaltına alınanların ilgili birimlere gönderilmeden önce bulundurulduklan bölüm.

—Kur. tar. Osmanlı devletinde hademe sınıfından olan ve çeşitli hizmetlerde kullanılan görevli. (Bk. *ansikl.*-böl.) || *Müteferrika başı,* saray ya da hünkâr müteferrikalarının amiri. || *Müteferrika-i solakan,* Yeniçeri ocağı'na bağlı solakların hizmetine bakan görevli.

—ANSİKL. Sarayda, padişah hizmetinde bulunan hünkâr müteferrikaları, genellikle rical çocukları arasından seçilir ve "müteferrika başı" adlı amirlerinin buyruğu altında görev yaparlardı. Bunlar "ulufeli müteferrika" ve "zeametli müteferrika" olarak ikiye ayrılırlardı. Ricalden olanlarla has odadan gelen ulufeli müteferrikalar, ötekilerden daha üstün tutulur ve daha yüksek yevmiye alırlardı. Bayram tebriki sırasında önce ulufeli müteferrikalar, sonra da zeametliler padişahın eteğini öperlerdi. Ancak, aralarında vezir varsa, ona öncelik tanınırdı. Kesin olmayan müteferrika sayısı, padişahın isteğine göre artar ya da eksilirdi. Ulufelerini küçük ruznamçeciden alan müteferrikaların yevmiyeleri 60 ile 100 akçe arasında değişirdi. Bunlar tören ve alaylarda başlarına mücevveze (üstü bombeli bir çeşit kavuk), sırtlarına atlas üst ya da erkân kürkü giyerlerdi. Hükümdar dışan çıktığı ya da cuma namazına gittiği zaman, müteferrikalar onun önünde yürürlerdi. Padişahla birlikte sefere çıktıklarında Enderun hazinesinin ve saltanat sancaklarının korunması bunlara bırakılırdı. Ulufeli müteferrikalar da yalnız padişah tuğlarının korunmasıyla görevlendirilirdi. Müteferrikalar sefer sırasında zırh, tolga, sorguç ve kolçak kuşanırlardı. Müteferrikalık Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.

MÜTEFERRİKA SÜLEYMAN AĞA, türk elçi (XVII. yy.). Bostancı ocağı'nda yetişti. Louis XIV'ün İstanbul'a gönderdiği elçiye karşılık Mehmet IV tarafından müteferrika payesiyle Paris'e gönderildi (1669).

MÜTEFERRİS sıf. (ar. *teferrüs'ten müteferris*). *Esk.* Anlayışlı, kavrayışlı, ferasetli.

MÜTEFERRİZ sıf. (ar. *teferrüz'den müteferriz*). *Esk.* Bir bütünden ayrılmış.

MÜTEFESSİH sıf. (ar. *tefessüḫ'ten mütefessiḫ*). *Esk.* Çürüyüp bozulmuş, kokuşmuş.

MÜTEFEVVİK sıf. (ar. *tefevvuḳ'tan mütefevviḳ*). *Esk.* Benzerlerinden üstün olan, onları geride bırakan: *"Çocuğun kendisine mütefevvik olduğunu hissettiriyor..."* (H. E. Adıvar).

MÜTEFEVVİZ sıf. ve a. (ar. *tefevvüz'den mütefevviz*). *Esk.* Miri toprağın yalnızca kullanma hakkından yararlanan.

MÜTEGADDİ sıf. (ar. *teġaddī'den müteġaddī*). *Esk.* Besin alan, beslenen.

MÜTEGAFİL sıf. (ar. *teġāfül'den müteġāfil*). *Esk.* Bilmiyormuş gibi davranan, bilmezlikten gelen.

MÜTEGALLİB sıf. (ar. *teġallüb'den müteġallib*). *Esk.* Kaba güce dayanarak hareket eden, zorba: *"Bize mütegalliblerin, zalimlerin, kan içicilerin lüzumu yoktur"* (Mizancı Murat, XIX. yy.).

MÜTEGALLİBE çoğl. a. (ar. *ṭā'ife-i müteġallibe,* zorba takımı'ndan kısaltılarak). *Esk.* Zorbalar, devlete başkaldırarak kendi başlarına hüküm sürenler.

MÜTEGALLİBELİK a. (ar. *müteġallibe'*den). *Esk.* Zorbalık, derebeylik.

MÜTEGANNİ sıf. (ar. *teġannī'den müteġannī*). *Esk.* Şarkı söyleyen.

MÜTEGARRİB sıf. (ar. *teġarrüb'den müteġarrib*). *Esk.* Gurbete çıkan, sıladan ayrılan.

MÜTEGASSİL sıf. (ar. *teġassül'den müteġassil*). *Esk.* Gusül aptesi alan, yıkanan.

MÜTEGAŞŞİ sıf. (ar. *teġaşşī'den müteġaşşī*). *Esk.* **1.** Kendinden geçmiş, bayılmış. **—2.** Örtüye bürünmüş.

MÜTEGAYİR sıf. (ar. *teġāyür'den müteġāyir*). *Esk.* Birbirinden farklı, birbirine zıt.

MÜTEGAYYİB, MÜTEGAYYİBE sıf. (ar. *teġayyüb'den müteġayyib,* dişl. *müteġayyibe*). *Esk.* Kaybolan, yok olan: *Eşhas-ı mütegayyibe* (kayıp kişiler).

MÜTEGAYYİR sıf. (ar. *teġayyür'den müteġayyir*). *Esk.* **1.** Değişen, başkalaşan. **—2.** Bozulmuş, bozuk.

MÜTEGAYYİZ sıf. (ar. *teġayyüz'den müteġayyiz*). *Esk.* Öfkelenmiş, kızgın.

MÜTEGAZZİL sıf. (ar. *teġazzül'den müteġazzil*). *Esk.* **1.** Gazel yazan şair için kullanılır. **—2.** Gazel söyleyen şarkıcı için kullanılır.

MÜTEHABBİR sıf. (ar. *teḫabbür'den müteḫabbir*). *Esk.* Bir konuyla ilgili bilgileri toplamış, o konuyu iyi bilen kimse için kullanılır.

MÜTEHABBİS sıf. (ar. *teḥabbüs'ten müteḥabbis*). *Esk.* Başkalarından gizlenen, gözden uzak bir yere kapanan.

MÜTEHACCİR sıf. (ar. *taḥaccür'den müteḥaccir*). *Esk.* Taşlaşmış, taş haline gelmiş: *"Bütün vücudunu bu sabit ve mütehaccir vaziyette tutan düşüncelerin acaba mahiyeti nedir?"* (H. E. Adıvar).

MÜTEHACİM sıf. (ar. *tehācüm'den mütehācim*). *Esk.* Hücum eden, saldıran.

MÜTEHADDİB sıf. (ar. *taḥaddüb'den müteḥaddib*). *Esk.* Kamburlaşan, kambur.

MÜTEHADDİR, MÜTEHADDİRE sıf. (ar. *teḫaddür'den müteḫaddir,* dişl. *müteḫaddire*). *Esk.* **1.** Örtünen, bürünen. **—2.** Namuslu: *Nisvan-ı mütehaddire* (namuslu, kapalı kadınlar).

MÜTEHADDİS sıf. (ar. *taḥaddüs'ten müteḥaddis*). *Esk.* Yoktan var olan, ortaya çıkan.

MÜTEHAFFIZ sıf. (ar. *teḥaffuẓ'dan müteḥaffıẓ*). *Esk.* Kendini koruyan, kötülükten sakınan.

MÜTEHAFFİF sıf. (ar. *taḫaffüf'ten müteḫaffif*). *Esk.* Hafifleyen, ağırlığını kaybeden.

MÜTEHAKKIK sıf. (ar. *taḥakkuḳ'tan müteḥakkıḳ*). *Esk.* Doğru olduğu ortaya çıkan.

MÜTEHAKKİM sıf. (ar. *taḥakküm'den müteḥakkim*). *Esk.* Zorla sözünü geçiren, zorbalık eden: *Mütehakkim bir eda ile.*

MÜTEHALHİL sıf. (ar. *taḫalḫül'den müteḫalḫil*). *Esk.* **1.** Parçaları birbirinden ayrılmış. **—2.** Bozulup kabarmış, şişmiş.

MÜTEHALİF sıf. ve a. (ar. *teḥāluf,* hâkimin davalı ve davacıya yemin verdirmesi'nden *müteḥālif*). *Esk.* Ancak yemin ederek anlaşmaya varması mümkün olan karşıt iki görüş sahibinden her biri; yeminle birbirine bağlanmış.

MÜTEHALİF sıf. (ar. *teḫāluf,* birbirine uymama'dan *müteḫālif*). *Esk.* Birbirine uymayan, birbirine karşıt olan.

—Esk. mat. Konum ve biçimce farklı. || *Mütehalif-ül-merkez,* dışözekli.

MÜTEHALİK sıf. (ar. *tehālük'ten mütehālik*). *Esk.* Bir işte kendini öldürürcesine çalışmaya girişen.

MÜTEHALLİ sıf. (ar. *taḥallī'den müteḥallī*). *Esk.* **1.** Süslenmiş. **—2.** Bir niteliği kendine mal etmiş: *İhtiyatla mütehalli adam.*

MÜTEHALLİD sıf. (ar. *taḫallüd'den müteḫallid*). *Esk.* Bir yerde, bir makamda sürekli olarak kalan.

MÜTEHALLİK sıf. (ar. *taḫallük'ten müteḫallik*). *Esk.* Ahlaksal bir niteliği, bir alışkanlığı kazanmış olan.

MÜTEHALLİL sıf. (ar. *taḥallül'den müteḥallil*). *Esk.* Erimiş, çözülmüş.

—Esk. kim. Çözünmüş.

MÜTEHALLİS sıf. (ar. *taḫallüṣ'ten müteḫalliṣ*). *Esk.* **1.** Kurtulmuş. **—2.** Takma ad, mahlas alan.

MÜTEHAMİ sıf. (ar. *teḥāmī'den müteḥāmī*). *Esk.* Kendini koruyan.

MÜTEHAMMIZ sıf. (ar. *tahammuż*'dan *mütehammıż*). *Esk.* **1.** Ekşimiş. **—2.** Paslanmış.
—Esk. kim. Oksitlenmiş, yükseltgenmiş.

MÜTEHAMMİL sıf. (ar. *tahammül*'den *mütehammil*). *Esk.* **1.** Bir yükü kaldırmaya, güç bir işi gerçekleştirmeye elverişli: *"Evin suret-i inşası buna mütehammil..."* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** *Bir şeye mütehammil*, ona dayanan, katlanan: *Cefaya mütehammil.*
—Esk. denizc. *Mütehammil su hattı*, geminin batmadan alabileceği en fazla yükün düzeyi.

MÜTEHAMMİR sıf. (ar. *tahammür*'den *mütehammir*). *Esk.* Ekşiyen, mayalanan.

MÜTEHARİB, MÜTEHARİBE sıf. (ar. *teḥārüb*'den *müteharib*, dişl. *müteḥāribe*). *Esk.* Harb eden, savaşan: *Düvel-i müteharribe* (birbirleriyle savaşan devletler).

MÜTEHARİŞ sıf. (ar. *teḥārüş*'ten *müteḥariş*). *Esk.* Birbirleriyle hırlaşıp dalaşan hayvan için kullanılır.

MÜTEHARRIK sıf. (ar. *taharruḳ*, yırtılma'dan *müteḥarrıḳ*). *Esk.* Yırtılan.

MÜTEHARRİ sıf. (ar. *taharri*'den *müteḥarri*). *Esk.* Arayan, araştıran.

MÜTEHARRİK sıf. (ar. *taharrük*, hareket etme'den *müteḥarrik*). *Esk.* **1.** Kımıldayan, oynayan, dönüp hareket eden. **—2.** İşleyen. **—3.** *Müteharrik bizzat*, otomobil.
—Esk. dilbilg. Harekesi olan arap harfleri için kullanılır.
—Esk. fels. Hareketli.

MÜTEHARRİM sıf. (ar. *taharrüm*'den *müteḥarrim*). *Esk.* Haramdan kaçan, haramdan çekinen, korkan.

MÜTEHARRİŞ sıf. (ar. *taḥarrüş*'ten *müteḥarriş*). *Esk.* Tırmalanmış.
—Esk. ruhbil. İrkilmiş.

MÜTEHARRİŞİYET a. (ar. *müteḥarriş* ve *-iyyet*'ten *müteḥarrişiyyet*). Esk. ruhbil. İrkitilme.

MÜTEHASIM sıf. (ar. *teḥāṣum*'dan *müteḥāṣım*). *Esk.* **1.** Birbirine karşılıklı düşman olan. **—2.** Karşılıklı dava açmış olan.

MÜTEHASİD sıf. (ar. *teḥāsüd*'den *müteḥasid*). *Esk.* Birbirini çekemeyen, kıskanan.

MÜTEHASSIL sıf. (ar. *tahaṣṣul*'dan *müteḥaṣṣıl*). *Esk.* Meydana gelen, hâsıl olan, oluşan.

MÜTEHASSIN, MÜTEHASSINE sıf. (ar. *tahassun*'dan *müteḥaṣṣın*, dişl. *müteḥaṣṣıne*). *Esk.* Kaleye kapanmış: *Asakir-i mütehassıne* (kaleye kapanmış, çekilmiş askerler).

MÜTEHASSIS sıf. ve a. (ar. *tahaṣṣuṣ*'tan *müteḥaṣṣıṣ*). **1.** Herhangi bir alanda, bir dalda uzmanlaşmış kimse; uzman. **—2.** Uzman hekim: *Bir mütehassısa görünmek. Dahiliye mütehassısı.*
—Tıp. *Mütehassıs hekim*, UZMAN* HEKİM' in eşanlamlısı.
◆ sıf. *Esk.* Belirli bir iş için ayrılmış olan, yalnızca o işte kullanılan.

MÜTEHASSISLIK a. Uzmanlık.

MÜTEHASSİR sıf. (ar. *tahassür*, pıhtılaşma'dan *müteḥassir*). *Esk.* Pıhtılaşmış, koyulaşmış: *Dem-i mütehassir* (pıhtılaşmış kan).

MÜTEHASSİR sıf. (ar. *taḥassür*, hasret çekme'den *mütaḥassir*). *Esk.* Özleyen, hasret çeken.

MÜTEHASSİS sıf. (ar. *tahassüs*'ten *müteḥassis*). *Esk.* **1.** Hisli, duygulanmış, duygulu. **—2.** *Mütehassis etmek*, bir kimseyi duygulandırmak. || *Mütehassis olmak*, hislenmek, duygulanmak.

MÜTEHAŞİ sıf. (ar. *teḥāşi*'den *müteḥaşi*). *Esk.* Çekinen, sakınan, ürkek.

MÜTEHAŞŞİ sıf. (ar. *tahaşşi*'den *müteḥaşşi*). *Esk.* Korkan, saygı duyarak çekinen.

MÜTEHAŞŞİD, MÜTEHAŞŞİDE sıf. (ar. *tahaşşüd*'den *müteḥaşşid*, dişl. *müteḥaşşide*). *Esk.* Aynı amaçla bir araya gelen, toplanan: *Asakir-i mütehaşşide* (bir yere toplanan askerler).

MÜTEHAŞŞİN sıf. (ar. *tahaşşün*'den *müteḥaşşin*). *Esk.* Kabalaşan, sert bir biçimde davranan.

MÜTEHATIB sıf. (ar. *teḥāṭub*'dan *müteḥāṭıb*). *Esk.* Birbirine hitap eden, birbiriyle söyleşen.

MÜTEHATTIR sıf. (ar. *tahattur*'dan *müteḥattır*). *Esk.* **1.** Hatırlayan, aklına gelen. **—2.** *Mütehattır-ı eyyam-ı mazi*, geçmiş günleri hatırlayan.

MÜTEHAVVİL sıf. (ar. *tahavvül*'den *müteḥavvil*). *Esk.* **1.** Bulunduğundan başka duruma geçen; biçim değiştiren. **—2.** Sürekli değişen; kararsız: *Havaların mütehavvil olması.*
—Esk. mat. Değişken. || *Mütehavvil-i mutavassıt*, parametre.

MÜTEHAYYİL a. (ar. *tahayyül*'den *müteḥayyil*). *Esk.* Dalgın, hayale dalmış: *"Dudaklarında o her zamanki mütehayyil tebessüm"* (R. N. Güntekin).

MÜTEHAYYİLE a. (ar. *müteḥayyil*'den *müteḥayyile*). *Esk.* Hayal kurma, zihinde canlandırma yetisi.

MÜTEHAYYİR sıf. ve. a. (ar. *tahayyür*'den *müteḥayyir*). *Esk.* Şaşırmış, hayrete kapılmış: *"O da mütehayyirdi; Primo'nun tuhaf hali onu da şaşırtmıştı"* (Ömer Seyfettin).

MÜTEHAYYİZ sıf. (ar. *tahayyüz*'den *müteḥayyiz*). *Esk.* Önemli bir yerde bulunan, etkili, saygın kimse için kullanılır.

MÜTEHECCİ sıf. (ar. *teheccī*'den *mütehecci*). *Esk.* Heceleyen.

MÜTEHEKKİM sıf. (ar. *tehekküm*'den *mütehekkim*). *Esk.* Ciddi davranıyormuş gibi görünüp alay eden.

MÜTEHEVVİR sıf. (ar. *tehevvür*'den *mütehevvir*). *Esk.* **1.** Öfkeli, kızgın. **—2.** Gözü dönmüş.

MÜTEHEYYİ sıf. (ar. *teheyyü*'den *müteheyyi*). *Esk.* **1.** Hazırlanmış, hazır. **—2.** *Müteheyyi-i hareket*, harekete hazır.

MÜTEHEYYİCANE be. (ar. *müteheyyic* ve fars. *-āne*'den *müteheyyicāne*). *Esk.* Coşku içinde, heyecanla.

MÜTEHEYYİÇ sıf. (ar. *teheyyüc*'den *müteheyyic*). *Esk.* Heyecan içinde, coşkulu: *"Bu eski güzel ninninin bin nazla, bin okşayışla uzayan nağmeleri esasen müteheyyiç olan kalbini titretti"* (H. E. Adıvar).

MÜTEKABBIZ sıf. (ar. *taḳabbuż*'dan *müteḳabbıż*). *Esk.* **1.** Toplanıp büzülen; çekilen. **—2.** Gerilen, kasılan kas için kullanılır. **—3.** Asık yüzlü.

MÜTEKABBİL sıf. (ar. *taḳabbul*'den *müteḳabbil*). *Esk.* Üstlenen, benimseyen.

MÜTEKABİL sıf. (ar. *teḳābül*'den *müteḳābil*). *Esk.* Birbirinin karşısında olan; karşılıklı.
—Esk. bot. *Mütekabil-ül-kadem*, antipot.
—Esk. mat. Karşıt. || Yöndeş.

MÜTEKABİLE sıf. (ar. *müteḳābil*'in dişl. *müteḳābile*). *Esk.* Karşılıklı.
—Esk. mat. *Zevaya-yı mütekabile* → ZEVAYA.

MÜTEKABİLETAN a. (ar. *müteḳābile*'nin ikili çoğl. *müteḳābiletān*). Birbirine karşıt iki şey.
—Esk. mat. *Mütekabiletan-ı dahiletan*, iç ters. || *Mütekabiletan-ı haricetan*, dış ters.

MÜTEKABİLİYET, -ti a. (ar. *müteḳābil* ve *-iyyet*'ten *müteḳābiliyyet*). *Esk.* **1.** Karşılıklı olma, karşı karşıya olma; karşılıklılık. **—2.** *Mütekabiliyet esası üzerine*, karşılıklı olarak.
—Uluslarar. huk. *Mütekabiliyet esası* → DİPLOMATİK KARŞILIKLILIK*.

MÜTEKÂBİR sıf. (ar. *tekābür*'den *mütekābir*). *Esk.* Kibirli, büyüklenen.

MÜTEKADDİM, MÜTEKADDİME sıf. (ar. *taḳaddüm*'den *müteḳaddim*, dişl. *müteḳaddime*). *Esk.* **1.** Önde bulunan, ileri geçen. **—2.** Geçmişteki, eski: *Ezmine-i mütekaddime* (eski, geçmiş zamanlar). **—3.** Sunulan, takdim edilen.

MÜTEKADDİMİN çoğl. a. (ar. *müteḳaddim*'in çoğl. *müteḳaddimīn*). *Esk.* Eskiler, eskiden yaşamış olanlar: *Mütekaddimîn-i şuara* (eski şairler).

MÜTEKÂFİ sıf. (ar. *tekāfü*'den *mütekāfi*). *Esk.* İkisi birbirine denk olan, aynı derecede olan.

MÜTEKAİT sıf. ve a. (ar. *teḳāʿüd*'den *müteḳāʿid*). *Esk.* Emekliye ayrılmış, emekli: *"Ahbaplarımızdan bir mutasarrıf mütekaidi* (R. N. Güntekin).

MÜTEKALLİB sıf. (ar. *teḳallüb*'den *müteḳallib*). *Esk.* Başka duruma giren, değişen.

MÜTEKALLİD sıf. (ar. *taḳallüd*'den *müteḳallid*). *Esk.* **1.** Boynuna takan. **—2.** Kuşanan, beline bağlayan. **—3.** Bir işi üstlenen.

MÜTEKALLİL sıf. (ar. *taḳallül*'den *müteḳallil*). *Esk.* Azalmış, az.

MÜTEKALLİS sıf. (ar. *taḳallüṣ*'ten *müteḳalliṣ*). *Esk.* Gergin, kasılmış: *Mütekallis adaleler.*

MÜTEKÂMİL sıf. (ar. *tekāmül*'den *mütekāmil*). *Esk.* Gelişmiş, olgun.

MÜTEKAMİR sıf. (ar. *teḳāmür*'den *müteḳāmir*). *Esk.* Karşılıklı kumar oynayan, kumar arkadaşı.

MÜTEKARİB, MÜTEKARİBE sıf. (ar. *teḳārüb*'den *müteḳārib*, dişl. *müteḳāribe*). *Esk.* Karşılıklı olarak birbirine yaklaşan.
—Ed. Aruz vezninde 4 feûlün'den (.——) oluşan bahir. (Türemiş şekillerinden türk edebiyatında en çok feûlün feûlün feûlün feûl [.—— .—— .—— .—] vezni kullanılmıştır.)
—Esk. fiz. ve mat. Birbirine yaklaşarak uzanan ışın, çizgi vb. için kullanılır: *Eşia-yı mütekaribe* (bir noktada toplanan ışınlar). *Hutut-ı mütekaribe* (bir noktaya uzanan çizgiler).

MÜTEKARİN sıf. (ar. *teḳārun*'dan *müteḳārin*). *Esk.* **1.** Birbirine yaklaşmış, yakınlaşmış olan. **—2.** Bitişik, yapışık.

MÜTEKARRİB sıf. (ar. *teḳarüb*'den *müteḳarrib*). *Esk.* **1.** Bir şeye yaklaşan, yakın olan. **—2.** *Mütekarrib-ül-hulul*, girmesi yaklaşan ay için kullanılır.
—Esk. mat. Yakınsak.

MÜTEKARRİBİYET a. (ar. *müteḳarrib* ve *-iyyet*'ten *müteḳarribiyyet*). Esk. mat. Yakınsaklık.

MÜTEKARRİH sıf. (ar. *taḳarruḥ*'tan *müteḳarriḥ*). *Esk.* **1.** Çıbanlı. **—2.** İrinli çıban için kullanılır.

MÜTEKARRİN a. (ar. *müteḳārrin*). Ed. Divan edebiyatında art arda iki uyağı olan şiir. (Örn.: "... *âha kuvvetimiz yok*" ve "... *nigâha kudretimiz yok*" örneğinde "âh-nigâh" birinci uyağı, "kuvvet-kudret" onu izleyen ikinci uyağı oluşturur.) [→ ZU KAFİYETEYN.]

MÜTEKARRİR sıf. (ar. *teḳarrür*'den *müteḳarrir*). *Esk.* **1.** Kararlaşan. **—2.** Yerleşip kuvvet bulan.

MÜTEKÂSİF sıf. (ar. *tekāsüf*'ten *mütekāsif*). *Esk.* Yoğunlaşmış, koyulaşmış, yoğun.

MÜTEKÂSİL sıf. (ar. *tekasül*'den *mütekāsil*). *Esk.* Tembellik eden, tembel.

MÜTEKÂSİR sıf. (ar. *tekāsür*'den *mütekāsir*). *Esk.* Artmış, çoğalmış.

MÜTEKATI sıf. (ar. *taḳaṭuʿ*'dan *müteḳāṭıʿ*). *Esk.* Birbirini kesen.
—Esk. mat. Kesişen.

MÜTEKATIEYN a. (ar. *müteḳāṭıʿ*'nın ikili çoğl. *müteḳāṭıʿeyn*). *Esk.* Kesişen iki doğ-

ru: *Hatteyn-i mütekatıeyn* (kesişen iki çizgi).

MÜTEKATIR sıf. (ar. *tekāṭur*'dan *mütekāṭır*). *Esk.* Damlayan, damla damla akan.

MÜTEKATTI sıf. (ar. *tekaṭṭuᶜ*'dan *mütekaṭṭıᶜ*). *Esk.* Sürekli olmayan, kesintili.
—Esk. coğ. Kesikli. ‖ *Mütekatti akarsu*, sürekli su geçirmeyen, zaman zaman kuruyan akarsu.

MÜTEKÂVİS sıf. (ar. *mütekāvis*). **1.** Kat kat yığılmış. **—2.** Birbirine çok yakın, sık büyümüş bitki için kullanılır.
—Ed. *Mütekâvis kafiye*, arap abecesine göre yazılışta son harfi sakin (harekesiz), ondan önceki 4 harfi müteharrik (harekeli) sözcüklerin oluşturduğu uyak. (Örn. *edememiş-gidememiş* sözcüklerinde arap harfleri "elif+dal+mim+mim+şın" ve "kef+dal+mim+mim+şın" biçiminde sıralanmıştır. Bu sözcüklerin sonundaki "şın" harfi harekesizdir. Daha önceki 4 harf "esre+üstün+üstün+esre" harekeleriyle okunur.)

MÜTEKAVVİ sıf. (ar. *taḳavvi*'den *müteḳavvi*). *Esk.* Kuvvet bulan, güçlenen: *Mariz-i mütekavvi* (iyileşen, kuvvet kazanan hasta için kullanılır).

MÜTEKAVVİS sıf. (ar. *teḳavvüs*'ten *müteḳavvis*). *Esk.* Yay gibi olmuş, eğri, bükülmüş.

MÜTEKAYYİD sıf. (ar. *taḳayyüd*'den *müteḳayyid*). *Esk.* Dikkatli davranan, temkinli.

MÜTEKAZI sıf. (ar. *teḳāżā*'dan *müteḳāżi*). *Esk.* Borçluyu borcunu ödemesi için sıkıştıran.

MÜTEKEBBİR sıf. (ar. *tekebbür*'den *mütekebbir*). *Esk.* Kibirli, kendini beğenmiş: *"Ben kediyi köpeğe tercih ederim. Çok haysiyetli, mütekebbir, mağrur bir hayvandır"* (R. C. Ulunay).

MÜTEKEDDİR sıf. (ar. *tekeddür*'den *mütekeddir*). *Esk.* **1.** Üzüntülü, tasalı. **—2.** Bulanık: *Ma-yı mütekeddir* (bulanık su).

MÜTEKEFFİL sıf. (ar. *tekeffül*'den *mütekeffil*). *Esk.* Kefil olan.

MÜTEKELLİM sıf. (ar. *teküllüm*'den *mütekellim*). *Esk.* **1.** Söyleyen, konuşan. **—2.** Nutuk söyleyen, hatip.
—Din. Kelam ilminde uzmanlaşmış müslüman tanrıbilimciyi adlandıran arapça sözcük.
—İsl. huk. *Mütekellim alel-vakf*, vakfı yöneten, vakıf hakkında söz sahibi olan kişi.
◆ adl. Esk. dilbilg. Birinci kişi.

MÜTEKELLİMÎN çoğl. a. (ar. *mütekellim*'in çoğl. *mütekellimin*). *Esk.* Kelam bilginleri.

MÜTEKERRİR, MÜTEKERRİRE sıf. (ar. *tekürrür*'den *mütekerrir*, dişl. *mütekerrire*). *Esk.* Tekrarlanan, yinelenen: *İfadat-ı mütekerrire* (tekrarlanan ifadeler).
—Ed. Divan şiirinde bentlerden oluşan ve her bendin son dizesi (mütekerrir murabba*) ya da son beyti (mütekerrir muhammes*) yinelenen tür. (Karşt. MÜZDEVİC.)

MÜTEKESSİR sıf. (ar. *tekessür*, kırılma' dan, *mütekessir*). *Esk.* Kırılan, parça parça olan: *Peymane-i mütekessir* (kırılan kadeh).

MÜTEKESSİR sıf. (ar. *tekeṣṣür*, artma' dan *müteḳeṣṣir*). *Esk.* Çoğalan, artan.

MÜTEKEVVİN sıf. (ar. *tekevvün*'den *mütekevvin*). *Esk.* Meydana gelen, ortaya çıkan.

MÜTEKEYYİS sıf. (ar. *tekeyyüs*'ten *mütekeyyis*). *Esk.* Akıllı geçinen, akıllılık taslayan.

MÜTELAHIK ya da **MÜTELAHİK** sıf. (ar. *telāḥuḳ*'tan *mütelāḥıḳ*). *Esk.* Birbirini izleyen, birbiri arkasına gelen.
—Huk. *Mütelahik dava*, davacının aynı zamanda birden çok hukuksal nedene dayanarak açtığı dava.

MÜTELAHİME a. (ar. *telāḥum*'dan *mütelāḥime*). *Esk.* Başta ve yüzde derinin ve etin kesilmesi sonucu açılan yara.

MÜTELAKİ sıf. (ar. *telāḳi*'den *mütelāḳi*). *Esk.* Kavuşmuş, buluşmuş, kavuşan.

MÜTELASIK, MÜTELASIKA sıf. (ar. *telāṣıḳ*'tan *mütelāṣıḳ*, dişl. *mütelāṣıḳa*). *Esk.* Birbirine bitişmiş, bitişik: *Hutut-ı mütelasıka* (bitişik çizgiler).
—Esk. bot. *Mütelasık-ül-vüreykat-ı kesiye*, bitişik çanakyapraklılar.
—Esk. zool. *Mütelasık-ül-fekkeyn*, yapışık çeneliler.

MÜTELAŞİ sıf. (ar. *telāşi*'tan osm. *mütelāşi*). *Esk.* Telaşlı, aceleci.

MÜTELEBBİS sıf. (ar. *telebbüs*'ten *mütelebbis*). *Esk.* Giyinen, giyinmiş olan.

MÜTELEMMİ sıf. (ar. *telemmuᶜ*'dan *mütelemmiᶜ*). *Esk.* Parlayan, parlak: *Seyf-i mütelemmi* (parlak kılıç).

MÜTELEVVİN sıf. (ar. *televvün*'den *mütelevvin*). *Esk.* **1.** Rengârenk, alaca. **—2.** Kararsız, dönek. **—3.** *Mütelevvin-ül-mizac*, gelgeç huylu kimse için kullanılır.

MÜTELEYYİN sıf. (ar. *teleyyün*'den *müteleyyin*). *Esk.* Yumuşayan, yumuşamış, gevşemiş.

MÜTELEZZİZ sıf. (ar. *telezzüz*'den *mütelezziz*). *Esk.* Bir şeyin tadını çıkaran, ondan tat alan, hoşlanan: *"Gamzen ki olur şûr ü belâdan mütelezziz / Uşşakı eden zahm-ı cefâdan mütelezziz"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

MÜTELİF sıf. (ar. *iʾtilāf*'tan *müʾtelif*). *Esk.* **1.** Alışmış olan, alışık. **—2.** Uygun, eş, denk.

MÜTEMADİ sıf. (ar. *temādi*'den *mütemādi*). Kesintisiz, aralıksız.
—Cez. huk. *Mütemadi suç*, suçlunun bir eylemiyle son bulmayan, işlenmesi belirli bir süre uzayan suç. (Bu tür suçlarda yasada yazılı sonuç, suçlunun iradesine bağlı olarak, bir süre devam eder. "Yasanın aralıksız ihlali" olarak ele alınan bu tür suçların örnekleri şunlardır: kişiyi özgürlüğünden yoksun etme, elektrik ve havagazı hırsızlıkları, yasak silah taşıma.)

MÜTEMADİYEN be. (ar. *mütemādi*'den *mütemadiyen*). Hiç ara vermeksizin, aralıksız olarak; biteviye: *Mütemadiyen onu rahatsız ediyor. Mütemadiyen konuşmak.*

MÜTEMARIZ sıf. (ar. *temāruż*'dan *mütemārıż*). *Esk.* Hasta numarası yapan, hasta gibi görünen.

MÜTEMASİL sıf. (ar. *temāṣil*'den *mütemāṣil*). *Esk.* Benzer, eş.
—Esk. bot. *Mütemasil-ül-levn*, iki yüzü aynı renkte olan yaprak.
—Esk. mat. Homolog, benzeşik.

MÜTEMAYİL sıf. (ar. *temāyül*'den *mütemāyil*, *mütemāʾil*). *Esk.* **1.** Bir şeye istekli görünen, yatkın. **—2.** Bir tarafa doğru eğilmiş, bir yöne meyletmiş.

MÜTEMAYİZ sıf. (ar. *temāyüz*'den *mütemāyiz*). *Esk.* Kendini gösteren, belli eden, sivrilen.
—Esk. mant. Farklı, belli olan.
—Kur. tar. Osmanlı devletinde mülki rütbe. (Bk. *ansikl.* böl.).
—ANSİKL. Saniyeden büyük, ûla sanisinden küçük olarak Tanzimat'tan sonra (1845) oluşturulan mütemayiz rütbesi, orduda miralayın (albay) karşılığıydı. Bu rütbe sahipleri resmi gün ve törenlerde sırmalı özel bir elbise giyer, kılıç kuşanırlardı. Ancak, ricalden sayılmadıkları için protokole girmezlerdi. Kendilerine "izzetlu" denir, yazışmalarda "efendim" başlığı kullanılırdı. Bunlara mütemayizle eşanlamlı olarak "saniye sınıfı mütemayiz" de denirdi. Rütbe, İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra kaldırıldı.

MÜTEMEDDİH sıf. (ar. *temeddüḥ*'ten *mütemeddiḥ*). *Esk.* Övünen, kendini öven.

MÜTEMEDDİN sıf. (ar. *temeddün*'den *mütemeddin*). *Esk.* Uygarlaşmış, uygar.

MÜTEMEHDİ sıf. (ar. *temehdi*'den *mütemehdi*). *Esk.* Mehdilik iddiasında olan, mehdi olduğunu ileri süren.

MÜTEMEKKİN sıf. (ar. *temekkün*'den *mütemekkin*). *Esk.* Yerleşik, bir yerde oturan.

MÜTEMELLİK sıf. (ar. *temellük*, mülk edinme'den *mütemellik*). *Esk.* Mal sahibi olan, mülk edinen.

MÜTEMELLİK sıf. (ar. *temelluḳ*, yaltaklanma'dan *mütemelliḳ*). *Esk.* Kendini küçük düşürecek biçimde yalvaran, yaltaklanan.

MÜTEMEN sıf. (ar. *iʾtimān*'dan *müʾtemen*). *Esk.* Güvenilir, inanılır.

MÜTEMENNA sıf. (ar. *temenni*'den *mütemennā*). *Esk.* İstenen, arzulanan: *"Müterakki ordular ile hem-inân olabilmesi mütemenna ve memuldür"* (İsmail Suphi).

MÜTEMENNİ sıf. (ar. *temenni*'den *mütemenni*). *Esk.* Dileyen, arzu eden.

MÜTEMER a. (ar. *müʾtemer*). *Esk.* Toplantı. (XIX. yy.'da fr. *congré* karşılığı olarak kullanılmıştır.)

MÜTEMERKİZ sıf. (ar. *temerküz*'den *mütemerkiz*). *Esk.* Bir merkezde toplanmış; derişik.

MÜTEMERRİD sıf. (ar. *temerrüd*'den *mütemerrid*). *Esk.* Yaptığı kötülükte ya da tuttuğu yanlış yolda direnen, inat eden, dik kafalı.

MÜTEMESHİR sıf. (ar. *temesḫur*'den *mütemesḫir*). *Esk.* Alay eden, maskaralık yapan, eğlenen.

MÜTEMESSİL sıf. (ar. *temeṣṣül*'den *mütemeṣṣil*). *Esk.* **1.** Bir şey ya da bir kimsenin kılığına giren, ona benzeyen. **—2.** Cisimleşerek görünen, belli bir biçim alan.

MÜTEMETTİ sıf. (ar. *temüttüᶜ*'den *mütemettiᶜ*). *Esk.* Kâr eden, kazanan, faydalanan.

MÜTEMEVVİC sıf. (ar. *temevvüc*'den *mütemevvic*). *Esk.* **1.** Dalgalı, dalgalanan: *Bahr-i mütemevvic* (dalgalı deniz). *Liva-yı mütemevvic* (dalgalanan bayrak). **—2.** Kararsız, oynak tabiatlı.

MÜTEMEVVİL sıf. (ar. *temevvül*'den *mütemevvil*). *Esk.* Mal ve servet sahibi, zengin.

MÜTEMEYYİ sıf. (ar. *temeyyüᶜ*'den *mütemeyyiᶜ*). *Esk.* Su gibi olan, sıvıklaşan.

MÜTEMMEM sıf. (ar. *tetmim*'den *mütemmem*). *Esk.* Tamamlanmış, eksiği kalmamış.

MÜTEMMEM BİN NÜVEYRE, arap şair (VII. yy.). Hz. Muhammet'in çağdaşı ve Beni Yerbu kabilesinin reisi Malik bin Nüveyre'nin kardeşi. Birlikte müslümanlığı kabul eden iki kardeş sahabeden sayıldılar. Mütemmem, ridde olayına (müslümanlıktan dönme) karışan kardeşi Malik'in, Halit bin Velit tarafından haksız yere öldürülmesi üzerine yazdığı mersiyelerle tanındı. Kardeşinin öcünün alınması için halife Ebubekir'e başvurduysa da Ömer'in desteğine rağmen bu isteği kabul edilmedi. Ömer'in ölümünden (644) sonra onun için de ünlü bir mersiye yazdı ve bu tarihten sonra ömrünü Arabistan'ın çeşitli yerlerini dolaşarak geçirdi.

MÜTEMMİM sıf. (ar. *tetmim*'den *mütemmim*). *Esk.* Tamamlayan, tamamlayıcı, bitiren.
—Esk. dilbilg. Tümleç.
—Esk. fels. Tümler.
—Esk. mat. Bütünler.
—Huk. *Mütemmim cüz*, BÜTÜNLEYİCİ* PARÇA'nın eşanlamlısı.

MÜTEMMİME sıf. (ar. *mütemmim*'in dişl. *mütemmime*). *Esk.* Tamamlayan, ta-

mamlayıcı
—Esk. mat. *Zaviye-i mütemmime* → ZAVİYE.

MÜTENAFİR sıf. (ar. *tenāfür*'den *mütenāfir*). *Esk.* Birbirinden nefret eden, birbirinin yüzünü görmek istemeyen.

MÜTENAHİ sıf. (ar. *tenāhī*'den *mütenahī*). *Esk.* Biten, sona eren.

MÜTENAHNİH sıf. (ar. *tenaḫnuḫ*'tan *mütenaḫniḫ*). *Esk.* Hırıltılı sesler çıkaran.

MÜTENÂİM sıf. (ar. *tenāᶜum*'dan *mütenaᶜim*). *Esk.* **1.** Bolluk içinde büyüyen, nazlı alışmış. **—2.** *Mütenaim olmak,* bir şeyi beğenmek, ondan zevk almak.

MÜTENAKIS sıf. (ar. *tenāḳuṣ*'tan *mütenāḳıṣ*). *Esk.* Azalan, gittikçe eksilen.
—Esk. mat. Azalan, eksilen. || *Mütenakıs mütevaliye,* azalan dizi. || *Mütenakıs tabi,* azalan fonksiyon.

MÜTENAKIZ sıf. (ar. *tenāḳuż*'dan *mütenāḳıż*). *Esk.* **1.** Birbirini çürüten, çelişik. **—2.** İki sözü birbirine uymayan.
—Esk. mant. Çelişik.

MÜTENAKİH sıf. (ar. *tenākuḥ*'ten *mütenākiḥ*). *Esk.* Birbiriyle nikâhlanan, karı koca olan.

MÜTENAKİR sıf. (ar. *tenākür*'den *mütenākir*). *Esk.* Bilmez gibi görünen, bilmezlikten gelen.

MÜTENASIK sıf. (ar. *tenāsuḳ*'tan *mütenāsıḳ*). *Esk.* **1.** Diziler halinde sıralanan. **—2.** Benzeşen, aynı boydan olan.

MÜTENASIR sıf. (ar. *tenāṣür*'den *mütenāṣır*). *Esk.* Yardımlaşan, birbirine yardım eden.

MÜTENASİP sıf. (ar. *tenāsüb*'den *mütenāsib*). *Esk.* **1.** Birbirine uyan, orantılı, ölçülü: *Mütenasip bir vücut.* **—2.** *Mütenasib-ül-aza,* bedeninin bölümleri birbirine uygun olan.
—Esk. mat. Orantı. || *Makusen mütenasib* → MAKUSEN. || *Mepsuten mütenasib* → MEPSUTEN.
—Verg. huk. *Mütenasip vergi* → DÜZ* ORANLI VERGİ.

MÜTENASSIR sıf. (ar. *tenaṣṣur*'dan *mütenaṣṣır*). *Esk.* Sonradan hıristiyanlığı kabul eden, hıristiyan olan.

MÜTENAVİB sıf. (ar. *tenāvüb*'den *mütenāvib*). *Esk.* Birbiri ardınca devam eden, art arda gelen.
—Esk. fels. Almaşık
—Esk. fiz. *Mütenavib cereyan,* alternatif akım.

MÜTENAZIR sıf. (ar. *tenāẓur*'dan *mütenāẓır*). *Esk.* Birbirine paralel olan, birbirine bakan.
—Esk. kim. Bakışık.
—Esk. mat. Bakışımlı.

MÜTENAZIRE sıf. (ar. *tenāẓur*'dan *mütenāẓır*'ın dişl. *mütenāẓıre*). *Esk.* Birbirine paralel olan.
—Esk. mat. *Zevaya-yi mütenazıre* → ZEVAYA.

MÜTENEBBİ sıf. (ar. *tenebbüʾ*'den *mütenebbī*). *Esk.* Yalancı peygamber, peygamberlik taslayan.

MÜTENEBBİ (Ebuttayyip Ahmet bin el-Hüseyn el-Cufi **EL-**), arap şair (Küfe 915 - Deyrülakul, Bağdat, 965). Parlak zekâsıyla tanındı. Karmatiler Kûfe'yi alınca (924) bir süre bu kentten ayrılıp Bedeviler arasında yaşadıktan sonra Kûfe'ye döndü (927). Dil konusunda Bedeviler'den geniş ölçüde etkilendi. İlk şiirini ithaf ettiği Ebülfazl, yetişmesinde etkin rol oynadı. Şiirlerinde karamsar bir görüş egemen oldu. Gittiği Lazkiye'de peygamberlik iddiasında bulunup bir ayaklanmaya katıldığından hapsedildi (933); "yalancı peygamber" anlamına gelen *Mütenebbi* lakabını burada aldı. Hapisten çıktıktan sonra Şam ve Halep'te kendisine çıkar sağlayanlara övgü şiirleri yazdı. Bir süre Şam valisinin, dokuz yıl kadar da Hamdaniler'in hükümdarı Seyfüddevle'nin sarayında kaldı. Kendisini çekemeyenlerden rahatsız olduğundan buradan Şam'a (957), ardından Mısır'da Fustat'a kaçtı ve ihşidi naibine kapılandı. Büveyhi sultanı Adudüdevle'nin çağrısı üzerine Şiraz'a gitti. Bağdat'a dönerken Deyrülakul yakınlarında Bedeviler'in saldırısına uğradı ve oğluyla birlikte öldürüldü.

Mütenebbi'nin arap şiirine getirdiği yenilikler kendisinden sonraki hemen bütün arap şairlerini etkiledi. *Divan*'ı, aralarında Ebülâlâ el-Maarri'nin de bulunduğu birçok ünlü kişi tarafından şerh edildi.

MÜTENEBBİH sıf. (ar. *tenebbüh*'ten *mütenebbih*). *Esk.* **1.** Bir öğüt ya da bir olaydan ders alıp akıllanmış, aklını başına toplamış. **—2.** *Mütenebbih olmak,* aklı başına gelmek, uslanmak.

MÜTENEBBİT sıf. (ar. *tenebbüt*'ten *mütenebbit*). *Esk.* Yerde biten, topraktan çıkan ot vb. için kullanılır.

MÜTENEFFİR sıf. (ar. *teneffür*'den *müteneffir*). *Esk.* Nefret eden, iğrenen.

MÜTENEFFİS sıf. ve a. (ar. *teneffüs*'ten *müteneffis*). *Esk.* **1.** Soluk alan, yaşayan. **—2.** Yorgunluğunu gideren, dinlenen.

MÜTENEFFİZ sıf. (ar. *teneffüz*'den *müteneffiz*). *Esk.* Nüfuzlu, sözü geçen.

MÜTENEKKİR sıf. (ar. *tenekkür*'den *mütenekkir*). *Esk.* Kıyafet değiştiren, takma ad kullanarak kimliğini saklayan.

MÜTENEKKİREN be. (ar. *mütenekkir*'den *mütenekkiren*). *Esk.* Kendini tanıtmayarak, uydurma bir adla, kıyafet değiştirerek.

MÜTENEVVİ sıf. (ar. *tenevvüᶜ*'den *mütenevviᶜ*). *Esk.* Çeşit çeşit, türlü, değişik.

MÜTENEVVİA sıf. (ar. *mütenevviᶜ*'nin dişl. *mütenevviᶜa*). *Esk.* Çeşitli, türlü: *Mesail-i mütenevvia* (çeşitli sorunlar). *Nebatat-ı mütenevvia* (çeşitli bitkiler).

MÜTENEVVİH sıf. (ar. *tenevvüḥ*'ten *mütenevviḥ*). *Esk.* Haykıran, bağıran, ağlayan.

MÜTENEVVİR sıf. (ar. *tenevvür*'den *mütenevvir*). *Esk.* Parlayan, aydınlanan.

MÜTENEZZİL sıf. (ar. *tenezzül*'den *mütenezzil*). *Esk.* **1.** Alçalan, kendi şanına yakışmayacak bir şey yapan. **—2.** Alçakgönüllük gösteren.

MÜTERADİF sıf. (ar. *terādüf*'ten *müterādif*). *Esk.* **1.** Birbirine bağlı olan, birbirine uyan. **—2.** Aynı anlama gelen.
—Dilbil. Eşanlamlı sözcük. (Örn. türkç. *güneş;* fars. *hurşit;* ar. *şems.*)
—Ed. Arap abecesiyle yazılışlarına göre sonunda harekesiz iki harf yinelenen uyak. (Örn.: "*şuhûd* [(şın-he-vav [harekesiz]-dal[harekesiz])" ile "*maksûd* [mim-kaf-sat-vav [harekesiz]-dal[harekesiz]".)

MÜTERADİFE sıf. (ar. *müteradif*'in dişl. *müterādife*). *Esk.* Eş, birbirine benzer; eşanlamlı: *Elfaz-ı müteradife* (eşanlamlı sözcükler).

MÜTERAFIK sıf. (ar. *terāfuḳ*'tan *müterāfıḳ*). *Esk.* **1.** Refakat eden, yanında bulunan. **—2.** Karışmış, karışık, bir arada.

MÜTERAFİ sıf. (ar. *terāfuᶜ*'dan *müterafiᶜ*). *Esk.* Duruşma için hâkime giden.

MÜTERAHHİM sıf. (ar. *teraḥḥum*'dan *müteraḥḥim*). *Esk.* Acıyan, merhamet eden.

MÜTERAHİ sıf. (ar. *terāhī*'den *müterāhī*). *Esk.* Ağır hareket eden, yavaş olan, arkada kalan.

MÜTERAKİB sıf. (ar. *terāküb*'den *müterākib*). *Esk.* Birbiri üzerine binmiş olan kiremit vb. için kullanılır.
—Ed. Arap abecesiyle yazılışına göre sonunda ve başında harekesiz, ortada ise 3 harekeli harfi bulunan sözcüklerin oluşturduğu uyak. (Örn.: "*sahbâ-yı adem*" ve "*mînâ-yı adem*" sözcüklerinde uyağı oluşturan "...*â-yı adem*"'in harfleri şöyle sıralanır: elif [harekesiz]-ye [harekeli]-ayın [harekeli]-dal [harekeli]-mim [(harekesiz].)

MÜTERAKİM, MÜTERAKİME sıf. (ar. *terākūm*'den *müterakim,* dişl. *müterakime*). *Esk.* Birikmiş, toplanmış, yığılmış: *Evrak-ı müterakime* (birikmiş evraklar). *Nükud-ı müterakime* (birikmiş paralar).

MÜTERAKİME → MÜTERAKİM.

MÜTERAKKIB sıf. (ar. *teraḳḳub*'dan *müteraḳḳıb*). *Esk.* Gözeten, kollayan, bekleyen.

MÜTERAKKİ sıf. (ar. *teraḳḳī*'den *müteraḳḳī*). *Esk.* **1.** Yukarıya çıkmış, yükselmiş. **—2.** Gelişen, ilerleyen.
—Kamu mal. *Müterakki tarife* → ARTAN* ORANLI TARİFE.

MÜTERCEM sıf. (ar. *terceme*'den *mütercem*). *Esk.* Bir dilden başka bir dile çevrilmiş, tercüme olunmuş.

MÜTERCİM sıf. ve a. (ar. *terceme*'den *mütercim*). Yazılı bir metni bir dilden başka bir dile aktaran kimse; çevirmen.

MÜTERCİM ASIM, türk dil bilgini, tarihçi (Gaziantep 1755 - İstanbul 1819). Gaziantep'te bilginler yetiştirmiş bir ailenin çocuğuydu. Medrese öğreniminin yanı sıra özel dersler de aldı. *Burhan-ı katı'* adlı farsça sözlüğü türkçeye çevirerek Selim III'e sundu (1799). *Kamus ül-muhit* adlı arapça sözlüğü türkçeye çevirdi (3 c, 1814-1818). Bu iki yapıt, onun çevirirken yaptığı eklemeler, uyguladığı düzenleme ve bulduğu uygun karşılıklar dolayısıyla farsça ve arapça sözcükler için türkçedeki en güvenilir iki kaynak sayılır. 1807'den ölümüne değin vakanüvislik görevini sürdüren Asım, Ziştovi antlaşması'ndan Mahmut II'nin tahta çıkışına kadar gelen dönemi, kendi adıyla anılan 2 ciltlik tarihinde konu edindi. Öteki yapıtları: *Tuhfe-i Asım* (manzum sözlük, 1838), *Terceme-i siyer il-Halebi* (1832), *Merak ül-meâlî fi şerhi kasidet il-Emâlî* (1849) vb. (→ Kayn.)

MÜTERCİM MEHMET RÜŞTÜ PAŞA → RÜŞTÜ PAŞA (Mehmet) Mütercim.

MÜTERCİMLİK a. Mütercimin yaptığı iş; çevirmenlik.

MÜTEREDDİ sıf. (ar. *tereddī*'den *müteredd*). *Esk.* Soysuzlaşmış, soysuz.

MÜTEREDDİT sıf. (ar. *tereddüd*'den *mütereddid*). **1.** Kararsız, ikircikli: *Mütereddit adımlarla yaklaşmak.* **—2.** *Esk.* Bir yere gidip gelen, bir yere devam eden.

MÜTEREFFİ sıf. (ar. *tereffuᶜ*'dan *mütereffiᶜ*). *Esk.* **1.** Yukarıya kalkan, yükselen. **—2.** Ululuk gösteren.

MÜTEREHHİB sıf. (ar. *terehhüb*'den *müterehhib*). *Esk.* Rahip olan, kendini Tanrı yoluna adayan.

MÜTEREKKİB sıf. (ar. *terekküb*'den *müterekkib*). *Esk.* Başka bir şeyle birleşerek meydana gelmiş, birleşmiş.

MÜTERENNİM sıf. (ar. *terennüm*'den *müterrennim*). *Esk.* Terennüm eden, güzel sesle şarkı söyleyen.

MÜTERESSİB sıf. (ar. *teressüb*'den *müteressib*). *Esk.* Dibe çöken, tortulanan.

MÜTERRESSİM sıf. (ar. *teressüm*'den *müteressim*). *Esk.* Zihinde canlandırılan, göz önüne getirilen.

MÜTERETTİB sıf. (ar. *terettüb*'den *müterettib*). *Esk.* **1.** Sıralanmış, düzene girmiş. **—2.** Bir şeye ait olan. **—3.** Bir şeyden doğan, meydana gelen.

MÜTESADİF sıf. (ar. *teṣādüf*'ten *müteṣādif*). *Esk.* Rastlayan, tesadüf eden.

MÜTESADİM sıf. (ar. *teṣādüm*'den *müteṣādim*). *Esk.* Çarpışan, birbirine çarpan.

MÜTESAHİB sıf. (ar. *teṣāḥub*'dan *müteṣāḥib*). *Esk.* Sahip çıkan, yardım eden.

MÜTESAİD sıf. (ar. *teṣāᶜud*'dan *müteṣaᶜid*). *Esk.* Yükselen, yukarıya çıkan.

MÜTESALİB, MÜTESALİBE sıf. (ar. *tesalüb*'den *mütesalib*, dişl. *mütesalibe*). *Esk.* Haç gibi, çapraz.
—Esk. mat. Çapraz. || *Münharif-i mütesalibe*, çapraz dörtgen.

MÜTESALİH sıf. (ar. *teṣāluḥ*'tan *müteṣāliḥ*). *Esk.* Sulh yapan, barışan.

MÜTESANİT sıf. (ar. *tesānüd*'den *mütesānid*). *Esk.* Dayanışma içinde bulunan, birbirine destek olan.

MÜTESAVİ sıf. (ar. *tesāvī*'den *mütesavī*). *Esk.* Birbirine denk, birbirine eş olan, eşit.
—Esk. fiz. *Mütesavi-l-ḥarare*, eşsıcaklık.
—Esk. mat. *Mütesavi-l-adla*, eşkenar. || *Mütesavi-l-ebat*, izometrik. || *Mütesavi-l-muhit*, eşçevreli. || *Mütesavi-s-sakeyn*, ikizkenar. || *Mütesavi-ş-şekl*, eşbiçimli. || *Mütesavi-z-zevaya*, eşaçılı.

MÜTESAVİYEN be. (ar. *mütesāvī*'den *mütesāviyyen*). Esk. mat. **1.** Birbirine eşit olarak; eş. **—2.** Düzgün. **—3.** *Mütesaviyen mütemadi*, eşsürekli. || *Mütevasiyen mütekarrib*, düzgün yakınsak.

MÜTESEİL sıf. (ar. *tese'ül*'den *mütese'il*). *Esk.* Dilenen, dilencilik yapan.

MÜTESELLİ sıf. (ar. *tesellī*'den *mütesellī*). *Esk.* **1.** Avunan, teselli bulan. **—2.** *Mütesellī olmak*, avunmak.

MÜTESELLİM a. (ar. *tesellüm*'den *mütesellim*). *Esk.* Vali ya da mutasarrıfların gönderdikleri vergi memurları, tahsildarlar.

◆ sıf. Kendisine teslim edilmiş olanı alan.
—Kur. tar. Osmanlı devletinde vali ve mutasarrıfların yerine sancak ve kazaları yönetmekle görevlendirilen memur. (Bk. *ansikl.* böl.).
—ANSİKL. Vezirlerle mirmiran rütbesindeki görevlilerin büyük bölümü sefere gittiklerinde yönetiminden sorumlu oldukları yerlerin başına *voyvoda* da denen birer mütesellim bırakırlardı. Bunların gelirleri, vergi memurluğu görevini de üstlenmiş olan mütesellimler tarafından toplanarak kendilerine gönderilirdi. Ancak, bazı yerlerin mütesellimleri fırsat buldukça yönetime karşı ayaklanan yerli derebeyleri olduğundan, vergi toplama ve gönderme işi kimi zaman ayaklanma bastırılana kadar aksardı. Ayrıca, vezir payeli valilerce yönetilmesi gereken yerlerin gelirleri azaldığı zaman da buralara onların yerine mütesellimler atamak zorunluluğu ortaya çıkardı. XVII. yy.'ın ilk çeyreğinde başlayan mütesellimlik, Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.

MÜTESELSİL sıf. (ar. *teselsül*'den *müteselsil*). *Esk.* Arası kesilmeksizin, birbiri ardına zincirleme giden.
—Huk. *Müteselsil alacak*, birden çok alacaklısı bulunan ve alacaklılardan her birinin borçludan edimin tümünü isteyebildiği alacak. (Borçlunun alacaklılardan herhangi birine borcunu ödemesiyle alacak sona erer.) || *Müteselsil borç*, birden çok borçlusu bulunan ve borçlulardan her birinin borcun tümünden sorumlu olduğu borç. (Alacaklı istediği borçludan alacağının tümünü isteyebilir. Yasa ya da sözleşmeyle aksine bir kural konmamışsa, kendi payından fazla ödemede bulunan borçlu, öteki borçlulara başvurarak ödediği fazlalığı isteyebilir.) || *Müteselsil kefil*, borçluyla birlikte edimin yerine getirilmesini üstlenen kişi. (Alacaklı, asıl borçluya başvurma zorunda kalmadan alacağını müteselsil kefilden isteyebilir [Borçlar k. md. 487].) || *Müteselsil sorumluluk*, bir zararın tümünden, birden çok kişinin ayrı ayrı sorumlu olmaları durumu. (Birden çok kişi birlikte bir zarar doğururlarsa müteselsil olarak sorumlu olurlar [Borçlar k. md 50].) || *Müteselsil suç*, tek bir suç işleme kastıyla yasanın aynı maddesinde yazılı bir suçun birkaç kez işlenmesi. (Eylemlerden her biri bağımsız bir suç olduğu halde, tek bir suç işleme kastı bulunduğu ve yasanın aynı maddesine karşı gelindiği için tek suç sayılır. Ancak verilecek ceza altıda birden yarıya kadar artırılır [Türk cez. k. md. 80].)

MÜTESEMMİM sıf. (ar. *tesemmüm*'den *mütesemmim*). *Esk.* Zehirlenen.

MÜTESETTİR sıf. (ar. *tesettür*'den *mütesettir*). *Esk.* Örtünen, gizlenen.

MÜTESEVVİB sıf. (ar. *tesevvüb*'den *mütesevvib*). *Esk.* Sevap kazanan, sevaba giren.
—İsl. Farz namazından sonra nafile namazını kılan kişi.

MÜTESEYYİB sıf. (ar. *teseyyüb*'den *müteseyyib*). *Esk.* Aldırış etmeyen, ilgisiz davranan.

MÜTESEYYİD sıf. (ar. *teseyyüd*'den *müteseyyid*). *Esk.* Kendini Hz. Muhammet'in soyundan gelmiş gibi gösteren.

MÜTEŞABİH, MÜTEŞABİHE sıf. (ar. *teşābüh*'ten *müteşābih*, dişl. *müteşābihe*). *Esk.* Birbirine benzer: *Eşkâl-i müteşabihe* (benzer şekiller).
—İsl. Kuran'da gerçek anlamının dışında, mecazi anlamda kullanılan ayet.

MÜTEŞABİHAT çoğl. a. (ar. *müteşābih*'in çoğl. *müteşābihat*). *Esk.* Birbirine benzeyenler.
—İsl. Kuran'da zor anlaşılan ya da hiç anlaşılamayacak kadar kapalı olan ayetler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. "Birbirine benzeyen, birbirini andıran" anlamındaki "müteşabih" sözcüğünün çoğulu olan "müteşabihat", Kuran'da bir ayette geçer (III, 7). Sözkonusu ayette Kuran'daki bazı ayetlerin "muhkem" (anlamı açık olan), bazılarının da müteşabih olduğu, kalplerinde eğrilik olanların, muhkemleri (muhkemat) bir yana bırakarak müteşabihlerle uğraştıkları, bilimde yetkili kişilerinse "biz ona (Kuran'a) inandık; hepsi Tanrı'mızın katındandır" dedikleri belirtilmektedir. İlk müslüman bilginler (selef) müteşabihatın tevil ve tefsir edilmesinden kaçınmak gerektiğini savunurken sonraki bilginlerin çoğunluğu, dil kurallarına ve islamın genel ilkelerine ters düşmeyen tefsir ve teviller yapmanın caiz, hatta yerine göre gerekli olduğunu belirtirler ve bu ölçüler içinde müteşabihattan olan birçok ayeti yorumlarlar.

MÜTEŞABİHE → MÜTEŞABİH.

MÜTEŞAİR sıf. (ar. *teşā'ür*'den *müteşā'ir*). *Esk.* Şairlik taslayan, şair geçinen.

MÜTEŞAKIL sıf. (ar. *teşākül*'den *müteşākıl*). *Esk.* **1.** Biçim açısından birbirine benzeyen. **—2.** Birbirine benzeyenlerden her biri için kullanılır.
—Ed. Aruz vezninde ana biçimi fâilâtün mefâilün mefâlün (—.——.——.——) olan bahir. Türk şiirinde kullanılmamıştır.

MÜTEŞARİK sıf. (ar. *teşārük*'ten *müteşārik*). *Esk.* Birbiriyle ortak olan.

MÜTEŞAŞİ sıf. (ar. *teşa'şu'*'dan *müteşa'şı'*). *Esk.* Parıldayan, şaşalı bir manzara gösteren, gösterişli.

MÜTEŞEBBİS sıf. ve. a. (ar. *teşebbüs*'ten *müteşebbis*). *Esk.* Girişken, bir işi yapmak üzere gerekli ilişkileri hemen kuran.
—İşl. ikt. → GİRİŞİMCİ.

MÜTEŞEFFİ sıf. (ar. *teşeffī*'den *müteşeffī*). *Esk.* **1.** İyileşen, sağlığına kavuşan. **—2.** Öcünü alan.

MÜTEŞEHHİD sıf. (ar. *teşehhüd*'den *müteşehhid*). *Esk.* "Ettehiyatü" duasını okuyan.

MÜTEŞEİM sıf. (ar. *teşe'üm*'den *müteşe'im*). *Esk.* **1.** Kendisine uğursuzluk, kötülük geleceğine inanan. **—2.** Bir şeyi uğursuz sayan.

MÜTEŞEKKİ sıf. (ar. *teşekkī*'den *müteşekkī*). *Esk.* Şikâyet eden, sızlanan.

MÜTEŞEKKİL sıf. (ar. *teşekkül*'den *müteşekkil*). *Esk.* **1.** Teşekkül etmiş, oluşmuş. **—2.** *Bir şeyden müteşekkil*, ondan oluşmuş: *Sekiz kişiden müteşekkil bir grup.*

MÜTEŞEKKİR sıf. (ar. *teşekkür*'den *müteşekkir*). *Esk.* İyilikbilir, gördüğü iyilikten dolayı teşekkür eden, teşekkür borcu olan, minnettar.

MÜTEŞEMMİM sıf. (ar. *teşemmüm*'den *müteşemmim*). *Esk.* Koklayan.

MÜTEŞEMMİR sıf. (ar. *teşemmür*'den *müteşemmir*). *Esk.* Bir şeye hazırlanmış, bir işe girişmek üzere olan.

MÜTEŞEMMİS sıf. (ar. *teşemmüs*'den *müteşemmis*). *Esk.* Güneşlenen, güneş gören bir yerde oturan ya da gezen.

MÜTEŞENNİC sıf. (ar. *teşennüc*'den *müteşennic*). *Esk.* Buruşan, kırış kırış olan.
—Esk. patol. Azan yara için kullanılır.
—Esk. tıp. Kasılan, büzülen adele, sinir için kullanılır.

MÜTEŞERRİ sıf. ve a. (ar. *teşerrü'*'den *müteşerri'*). *Esk.* **1.** Şeriata uygun hareket eden. **—2.** Fıkıh ve şeriat üzerine geniş bilgisi olan.

MÜTEŞETTİT, MÜTEŞETTİTE sıf. (ar. *teşettüt*'ten *müteşettit*, dişl. *müteşettite*). *Esk.* Dağınık, perişan, kırışmış: *Ârâ-yı müteşettite* (dağınık oylar).

MÜTEŞEYYİ sıf. (ar. *teşeyyu'*'dan *müteşeyyi'*). *Esk.* **1.** Şii mezhebini kabul etmiş. **—2.** Şii olmadığı halde şii gibi görünen, şiilik taslayan.

MÜTETABİ, MÜTETABİA sıf. (ar. *tetabu'*'dan *mütetabi'*, dişl. *mütetabi'a*). *Esk.* **1.** Birbiri ardınca sıralanan. **—2.** *Mütetabi-ül-vürud*, ardı kesilmeyen.
—Esk. dilbilg. *İzafat-ı mütetabia*, zincirleme isim tamlaması.

MÜTETAVVİL sıf. (ar. *teṭavül*'den *müteṭāvvil*). *Esk.* **1.** Uzayan. **—2.** Birbiri ardınca uzanan.

MÜTETEBBİ sıf. (ar. *tetebbu'*'dan *mütetebbi'*). *Esk.* Bir konuyu dikkatle araştıran, irdeleyen; araştırıcı.

MÜTETEVVİC sıf. (ar. *tetevvüc*'den *mütetevvic*). *Esk.* Tacı olan, taç giymiş, taçlı.
—Esk. bot. Taçyapraklı.

MÜTEVAFIK sıf. (ar. *tevafuḳ*'tan *mütevāfıḳ*). *Esk.* Birbirine uygun olan, denk.
—Esk. mat. BAĞDAŞIK ve YÖNDEŞ'in eşanlamlısı.

MÜTEVAGGIL sıf. ve a. (ar. *tevağġul*'dan *mütevağġıl*). *Esk.* Bir konuyu, bir bilimi derinlemesine bilen, en ince noktalarına kadar araştıran.

MÜTEVAHHİD sıf. (ar. *tevaḥḥud*'dan *mütevaḥḥid*). *Esk.* Benzersiz, tek, eşsiz.

MÜTEVAHHİŞ sıf. (ar. *tevaḥḥuş*'tan *mütevaḥḥiş*). *Esk.* Korkmuş, ürkmüş, ürkek.

MÜTEVAKKIF sıf. (ar. *tevaḳḳuf*'tan *mütevaḳḳıf*). *Esk.* **1.** Olduğu yerde duran, ilerlemeyen. **—2.** Bir şeye bağlı olan, varlığı bağlı olduğu şeye dayanan, onunla varolan.

MÜTEVAKKİ sıf. (ar. *tevaḳḳī*, korunma'dan *mütevaḳḳī*). *Esk.* Kendini gözeten, sakınan.

MÜTEVALİ sıf. (ar. *tevālī*'den *mütevalī*). *Esk.* Birbirini izleyen, aralık vermeksizin devam eden; ardışık: *Mütevaliy-üz-zuhur* (peşpeşe ortaya çıkan, görünen).

MÜTEVALİ, XVIII. yy.'da Lübnan'da yaşayan şii bir topluluğa verilen ad. İran kökenli olan topluluk, Irak'taki Ali yanlılarının etkisini azaltmak amacıyla Muaviye tarafından getirilip bu bölgeye yerleştirilmişti. XVIII. yy.'da Âl-i Nassar, Âl-i Harfuş ve Âl-i Hamede adlı üç aileden gelen emirler tarafından yönetildiler, ülkenin G.'inde Kesrevan ve Hermil'de toplu olarak yaşadılar. İkinci Dünya savaşı'ndan (1939-1945) sonra Lübnan Yasama meclisi'nde kendilerini temsil eden milletvekilleri vardı. Eskiden beri şiir konusunda yetenekli

kişiler yetiştiren bir topluluk olarak tanınırlar.

MÜTEVALİYE a. (ar. *mütevali*'den *mütevāliyye*). *Esk.* **1.** DİZİ'nin eşanlamlısı. **—2.** *Mütevaliye-i mütebaide*, ıraksak dizi. || *Mütevaliye-i mütekarribe*, yakınsak dizi.

MÜTEVARİD, MÜTEVARİDE sıf. (ar. *tevārüd*'den *mütevārid*, dişl. *mütevāride*). *Esk.* Gelen, ulaşan: *Mekâtib-i mütevaride* (gelen mektuplar).

MÜTEVARİS sıf. (ar. *tevarüs*'ten *mütevāriş*). *Esk.* **1.** Miras yoluyla elde edilen, miras kalan. **—2.** Babadan evlada geçen.

MÜTEVASIL, MÜTEVASILA sıf. (ar. *tevāşul*'dan *mütevāşıl*, dişl. *mütevāşıla*). *Esk.* Birbirine bitişmiş: *Hutut-ı mütevasıla* (bitişmiş çizgiler).

MÜTEVATİR sıf. (ar. *tevātür*'den *mütevātir*). *Esk.* Halk arasında söylenen, ağızdan ağıza yayılan.
—İsl. Aklın, yalan üzerinde birleşmelerini olanaksız göreceği kadar çok sayıda insanın aktardığı haber, hadis, bilgi. (Kuran'ın tümü hem sözlü hem de yazılı olarak mütevatirdir. Hz. Muhammet'in hadisleri içinde tüm sözcükleriyle mütevatir olan ancak birkaç hadis vardır. Bunun yanında değişik sözcük ve ifadelerle anlatılmış olmakla birlikte içeriği pek çok kişi tarafından benzer biçimde rivayet edilmiş, *mânevi mütevatir* diye adlandırılan birçok hadis vardır.)

MÜTEVAZI, -ı ya da **MÜTEVAZİ** sıf. (ar. *tevāzu*'dan *mütevāzı*). **1.** Gücünü, yeteneklerini, üstün niteliklerini öne çıkarmayan kimse için kullanılır; alçakgönüllü: *Çok zengin ama mütevazı bir insan. Ne kadar mütevazısın, bu başarıda herkesten daha fazla rol oynadın.* **—2.** Toplumsal sınıflandırma içinde yüksek bir yeri olmayan, toplumsal durumu açısından önemsenmeyen kimse için kullanılır: *Mütevazı bir memur. Mahallemiz sakinleri mütevazı insanlardır.* **—3.** Gösterişsiz, ortanın altında, önemsiz bir toplumsal durum gösteren şey için kullanılır: *Mütevazı bir görevle yetinmek. Mütevazı bir hayat sürmek. Mütevazı bir gelecek.* **—4.** Önemsiz, iddiasız, basit, gösterişsiz nitelikleri olan şey için kullanılır: *Mütevazı bir ev. Mütevazı bir semt. Mütevazı bir lokanta.*
◆ be. **1.** Alçakgönüllü bir biçimde: *Biraz daha mütevazı davranabilirdin.* **—2.** Gösterişten, şatafattan uzak olarak: *Son derece mütevazı yaşıyor.*

MÜTEVAZİ sıf. (ar. *tevāzi*'den *mütevazi*). *Esk.* **1.** Birbirine paralel olan. **—2.** *Mütevazi-l-adla*, paralelkenar. || *Mütevazi-s-sütuh*, paralelyüz.

MÜTEVAZİN sıf. (ar. *tevāzün*'den *mütevāzin*). *Esk.* Birbirine uyan, ölçülü, oranlı.

MÜTEVAZİYE a. (ar. *mütevazi*'den *mütevāziyye*). Esk. mat. Koşut.

MÜTEVECCİH sıf. (ar. *teveccüh*'ten *müteveccih*). *Esk.* **1.** Bir yere yönelen, bir yere gitmeye karar veren. **—2.** Bir yöne dönen, yönelmiş. **—3.** Birbirine iyi niyet ve sevgi besleyen.

MÜTEVECCİHEN be. (ar. *müteveccih*'ten *müteveccihen*). *Esk.* **1.** Bir yere doğru gitmek üzere. **—2.** Belli bir tarafa yönelerek, niyetlenerek: *Kâbe'ye müteveccihen namaza durmak.*

MÜTEVEFFA sıf. ve a. (ar. *vefāt*'tan *müteveffā*). *Esk.* Vefat etmiş olan, ölmüş kimse: *Müteveffa eşini çok severdi.*

MÜTEVEHHİM sıf. (ar. *tevehhüm*'den *mütevehhim*). *Esk.* **1.** Evhama kapılan, kuruntulu. **—2.** Korkak, ödlek.

MÜTEVEKKİL sıf. (ar. *tevekkül*'den *mütevekkil*). *Esk.* **1.** Her işini Tanrı'ya bırakan, tevekkül gösteren. **—2.** Kadere boyun eğmeyi gösteren.

Mütevekkil (el-) ya da **Mütevekkiliye camisi,** Irak'ın Samerra kentinde abbasi halifesi Mütevekkil'in yaptırdığı görkemli cami (846-852). *Cami ül-kebir* olarak da bilinen yapı, 240×156 m boyutlarıyla islam dünyasının en büyük camilerindendir. Günümüze yalnızca yuvarlak kuleli, tuğla örgülü çevre duvarlarıyla, K.'indeki ünlü minaresi (Melviye*) ulaşmıştır. Caminin ana mekânı mermer sütunlarla mihrap duvarına dikey uzanan yirmi beş sahna bölünmüş; büyük orta avlu yanlarda dört, K.'de üç sıra sütunlu revaklarla çevrilmiştir. Mihrabın yanlarında da çifte mermer sütunlar vardır ve mihrap nişinin ahşap oymalı kaplamalarla bezendiği sanılmaktadır. E. Herzfeld'in kazılarında ele geçen cam mozaikler, Mukaddesi'nin, caminin duvarlarının "mına" dediği mozaiklerle süslü olduğuna ilişkin verdiği bilgileri doğrulamaktadır.

MÜTEVEKKİL ALALLAH, abbasi halifesi (822-861). Kardeşi Vasık'ın yerine halife oldu (847). İlk iş olarak Kuran ile ilgili her tür tartışmayı yasakladı, mutezile görüşüne karşı çıkmalarından dolayı hapsedilenleri serbest bıraktı. Bağdat'taki bütün havra ve kiliseleri (850), ardından Kerbela'daki Hüseyin'in türbesini yıktırdı ve burayı ziyareti yasak etti (851). Halifeliği çeşitli karışıklıklar ve ayaklanmalarla geçti. Savurganlığı, keyfi davranışları ve acımasızlığı nedeniyle halkın nefretini kazandı. Hangi oğlunun veliaht olacağı yolunda çıkan anlaşmazlıklar sonunda büyük oğlu ve ardılı Muntasır tarafından öldürüldü.

MÜTEVEKKİLANE be. (ar. *mütevekkil* ve fars. *-āne*' den *mütevekkilāne*). *Esk.* Her işi oluruna bırakarak, kadere boyun eğerek.

Mütevekkiliye camisi → MÜTEVEKKİL (EL-).

MÜTEVELLİ a. (ar. *tevelli*'den *mütevelli*). İsl. huk. Bir vakfın yönetimiyle görevli kimse. (Kim olacağı vakıfnamede belirtilmemişse, mütevelliyi yargıç atar.)
—Huk. *Mütevelli heyeti*, bir vakfın yönetim işlerini yürüten kurul. (→ VAKIF.)

MÜTEVELLİ, Manisa'nın Saruhanlı ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 738 nüf. (1990). Belediye.

MÜTEVELLİT sıf. (ar. *tevellüd*'den *mütevellid*). *Esk.* **1.** Dünyaya gelen, doğan. **—2.** Meydana gelmiş, hâsıl olmuş, oluşmuş, ileri gelmiş: *Bundan mütevellit bir hadise.*
—Esk mat. Doğurucu; anadoğru.

MÜTEVERRİK sıf. (ar. *teverruk*'tan *müteverrik*). *Esk.* Yaprak süren, yapraklanan.

MÜTEVERRİM sıf. (ar. *teverrüm*'den *müteverrim*). *Esk.* **1.** Verem olmuş, veremli. **—2.** Kabarık, şiş.

MÜTEVESSİ sıf. (ar. *tevessü*'den *mütevessi*). *Esk.* **1.** Genişleyen. **—2.** Gelişen, büyüyen.

MÜTEVESSİL sıf. (ar. *tevessül*'den *mütevessil*). *Esk.* **1.** İnanan, bağlanan. **—2.** Başvuran, girişen.

MÜTEVETTİR, MÜTEVETTİRE sıf. (ar. *tevettür*'den *mütevettir*, dişl. *mütevettire*). *Esk.* Gerilen, gergin: *Asab-ı mütevettire* (gerilmiş sinirler).

MÜTEYAKKIN sıf. (ar. *teyakkun*'dan *müteyakkın*). *Esk.* Kesin olarak bilen.

MÜTEYAKKIZ sıf. (ar. *tayakkuz*'dan *müteyakkız*). *Esk.* **1.** Gözü açık, dikkatli, uyanık. **—2.** Uykudan uyanmış.

MÜTEYEMMEN sıf. (ar. *teyemmün*'den *müteyemmen*). *Esk.* Uğurlu olarak kabul edilmiş, kutlu sayılmış.

MÜTEYEMMİM sıf. (ar. *teyemmüm*'den *müteyemmim*). *Esk.* Teyemmümle aptes alan.

MÜTEYEMMİMEN be. (ar. *müteyemmim*'den *müteyemmimen*). *Esk.* Teyemmüm ederek.

MÜTEYEMMİN sıf. (ar. *teyemmün*'den *müteyemmin*). *Esk.* Uğurlu, bereketli sayan, uğur uman.

Riboud-Magnum

el-Mütevekkil camisi (846-852) duvarının kuzey kesiminde inşa edilen sarmal rampalı minare (Melviye, 848) Samerra (Irak)

MÜTEYESSİR sıf. (ar. *teyessür*'den *müteyessir*). *Esk.* Meydana gelmesi kolay olan; kolaylıkla yapılan.

MÜTEZAD, MÜTEZADDE sıf. (ar. *tezadd*'dan *mütezadd*, dişl. *mütezadde*). *Esk.* Karşıt, birbirine zıt: *Efkâr-ı mütezadde* (karşıt fikirler).

MÜTEZAHİR sıf. (ar. *tezahür*'den *mütezāhir*). *Esk.* Görünen, ortaya çıkan.

MÜTEZAİF sıf. (ar. *tezā'üf*'ten *müteza'if*). Esk. Katlanan, kat kat artan.

MÜTEZAYİT sıf. (ar. *tezāyüd*'den *mütezāyid*). *Esk.* Artan, çoğalan.
—Esk. mat. Artan. || *Mütezayit mütevaliye*, artan dizi. || *Mütezayit tabi*, artan fonksiyon.

MÜTEZEBZİB sıf. (ar. *tezebzüb*'den *mütezebzib*). *Esk.* **1.** Kararsız, ikircikli. **—2.** Karışık.

MÜTEZEHHİD sıf. (ar. *tezehhüd*'den *mütezehhid*). *Esk.* Dindar, dinine bağlı olan.

MÜTEZEHHİR sıf. (ar. *tezehhür*'den *mütezehhir*). *Esk.* Çiçeklenen, çiçeklere benzeyen.

MÜTEZEKKİ sıf. (ar. *tezekki*'den *mütezekki*). *Esk.* **1.** Temize çıkan, aklanan. **—2.** Zekât veren. **—3.** Çok dindar olan.

MÜTEZEKKİR sıf. (ar. *tezekkür*'den *mütezekkir*). *Esk.* **1.** Hatırlayan, aklına getiren. **—2.** Bir iş hakkında konuşan.

MÜTEZELLİL sıf. (ar. *tezellül*'den *mütezellil*). *Esk.* Zillete, alçaklığa katlanan, kendini alçalmış gösteren.

MÜTEZELZİL sıf. (ar. *tezelzül*'den *mütezelzil*). *Esk.* Zelzeleye tutulmuş gibi sallanan, sarsılan: *Arz-ı mütezelzil* (titreyen, sarsılan toprak). *Bina-yı mütezelzil* (sallanan bina).

MÜTEZEVVİC sıf. (ar. *tezevvüc*'den *mütezevvic*). *Esk.* Evlenen, evli.

MÜTEZEVVİCİN çoğl. a. (ar. *mütezevvic*'in çoğl. *mütezevvicin*). *Esk.* Evliler, evli olanlar.

MÜTHİŞ sıf. (ar. *müdhiş*). **1.** Korku, dehşet veren, korkutucu, ürpertici şey için kullanılır: *Müthiş bir olay.* **—2.** Büyük bir güce, şiddete ulaşarak etkilerini yoğun biçimde duyuran şey için kullanılır: *Müthiş bir deprem. Müthiş bir kar fırtınası.* **—3.**

Büyük bir şaşkınlık yaratan şey için kullanılır; şaşırtıcı: *Müthiş bir haber.* **—4.** Herhangi bir yönüyle büyük bir hayranlık yaratan kimse, hayranlık uyandıracak nitelikteki şey için kullanılır: *Müthiş bir kadın. Bu, müthiş bir başarı.* **—4.** Büyük bir rahatsızlık veren, dayanılmaz, korkunç: *Müthiş bir başağrısı.*

◆ be. **1.** Bir niteliğin en aşırı boyutlara ulaştığını belirtir: *Müthiş güzel bir kadın. Müthiş zeki bir genç. Müthiş acıklı bir hikâye.* **—2.** En aşırı ölçüde, çok fazla: *Onu müthiş özlüyorum. Seni müthiş seviyor.*

◆ ünl. Aşırı bir hayranlığı, şaşkınlığı vurgular: *—Film nasıldı? —Müthiş!*

MÜTİB sıf. (ar. *itᶜab*'dan *mütᶜib*). *Esk.* Yorgunluk veren, yorucu.

MÜTİM, -mmi sıf. (ar. *itmām*'dan *mütimm*). *Esk.* Bir şeyin tamamlanmasına yarayan, tamamlayıcı.

MÜTLİF sıf. (ar. *itlāf*'tan *mütlif*). *Esk.* **1.** Telef eden, öldüren. **—2.** Tehlikeli. **—3.** Bir şeyi kullanılmaz hale getiren.

MÜTTAKİ sıf. (ar. *ittikā*'dan *müttaki*). İsl. Allah'a karşı gelmekten, buyruklarını çiğnemekten sakınan, takva sahibi. (→ TAKVA.)

MÜTTAKİ'L-HİNDİ (Ali bin Hüsamettin Abdülmelik bin Kadı han **EL-**), hint kökenli arap yazar (Buhanpur, Gucerat, 1480 - Mekke 1567). Önce çişti, ardından sırayla şazili ve kadiri tarikatlarına girdi. Bir süre Multan'da şeyhi Hüsamettin'in yanında kaldıktan sonra Ahmedabad'a yerleşti. Hint-türk imparatoru Hümayun (1530 -1556) bu kenti alınca Mekke'ye geldi ve ölünceye kadar burada kaldı. Başlıca yapıtları: mehdi olayı ile ilgili *el-Burhan fi alameti mehdii âhir iz-zaman,* Kuran ve hadis ile ilgili *el-Mevahib ül-aliyye fi cem il -hikem il-Kuraniyye ve'l hadisiyye,* kişileri sınıflandırma hakkındaki *Ni'em ül-mi'yar ve'l-mikyas li-ma'rifeti meratib in-nâs.*

MÜTTEFİK, -ki sıf. ve a. (ar. *ittifāk*'tan *müttefik*). *Esk.* **1.** Herhangi bir anlaşma ile bağlanmış olan; bağlaşık. **—2.** Aynı fikirde olan, hemfikir. **—3.** *Müttefik-ül-kavl,* söz birliği edenlerin her biri. || *Müttefik-ül -menfaa,* çıkar birliği eden.

—Uluslarar. huk. Üçüncü bir devletin saldırısını önlemek amacıyla güçlerini birleştirme konusunda anlaşmış iki ya da daha çok devlet. || *Savaş müttefiki,* başka bir devletle birlikte ortak düşmana karşı savaşan devlet.

◆ **müttefikler** çoğl. a. Tar. **1.** Roma'da bir antlaşma ile *(foedus)* birleşen sitelere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** 1814 ve 1815'te Fransa'yı istila eden ve Bourbonlar'ı geri getiren güçlerin tümü. **—3.** Birinci ve İkinci Dünya savaşı sırasında Almanya'ya karşı savaşan ulusların tümü. (Bu son iki durumda büyük harfle yazılır.)

—ANSİKL. Rom. tar. Yarımada İtalyası'nın yalnızca roma yurttaşlarının yerleştikleri *ager romanus* (25 000 km²) dışında kalan kesiminde yalnızca müttefikler (lat. *socii*) yaşıyordu. Latinler, belki latin aristokrasisine verilen siyasal haklara sahip değildiler, ama medeni haklara sahip ayrıcalıklı müttefikler olarak kabul edilebilirler. Ne var ki, müttefiklerin çoğu, kendi kendini yöneten kentler, roma ve latin kolonileri dışında, hükümleri kaleme alınma koşullarına göre değişen bir ittifak antlaşmasıyla *(foedus)* Roma'ya bağlı italyan kentlerinin yurttaşları (Samnitler, Etrüskler, Umbrialılar, Venetler) tarafından temsil ediliyordu; Roma, Napoli'ye cömert davranmakla birlikte, kendisine karşı uzun zaman direnen Taranto'ya pek az hak tanıdı. Genelde, diplomatik bağımsızlıktan tümüyle vaz geçen kentlerin yurttaşları Roma'da yalnızca *foedus* ile verilen haklara sahiptiler. *Foedus,* ayrıca, kentlerin tabi tutuldukları parasal yükümlülükleri (haraç, vergi) ve askeri yükümlülükleri (kura) öngörüyordu. III. yy.'ın sonundan itibaren müttefikler, sayıca roma ordusunun en önemli öğesini oluşturdular. Annibal'e karşı yapılan savaş sırasındaki sadakatin karşılığı olarak Roma, en yüksek görevleri, hak olarak değilse de fiilen müttefikler aristokrasisinin üyelerine vermeye zorlandı. Ama çoğuna karşı güven duymadı.

Müttefikler bağlılıklarının ödülünü pek alamadılar (roma yurttaşlarına verilen ganimetin ancak yarısını aldılar), toprak dağıtımından zararlı çıktılar, Romalılar'ın tersine, işkence gördüler. Tiberius Gracchus' un (133) tarım* yasasıyla *ager publicus*'u işlemek hakkından yoksun bırakıldılar; bununla birlikte Tiberius'un kardeşi Caius, 123'te, tüm latin müttefiklere tam site hakkını, öbürlerine de latinlerin statüsünü vermeyi önerince, ona yardımda bulunmayı kabul ettiler. Caius'un düşüşü ve ölümü bu tasarının gerçekleşmesini engelledi; aynı tasarı, 91'de halk temsilcisi olan Livius Drusus tarafından ele alınarak genişletildi; Drusus tüm İtalyanlar'a tam site hakkı vermek istedi, ama Senato, yasaya aykırılığı bahanesiyle bu öneriyi geri çevirdi.

İstediklerini elde etmekten umudu kesen İtalyanlar ayaklandılar. Tüm yarımada İtalyası'nı, özellikle Apennin'i kırıp geçiren ve 300 000 ölüye mal olan *sosyal savaş* (91-89) Roma'yı, tüm güçlerini seferber etmek ve sadık müttefiklerine (*lex Julia*) ve *Lex Plautia Papiria*'nın (89) oylanmasından sonra otuz günlük süre içinde kişisel olarak dilekte bulunan müttefik yurttaşlara tam site hakkı tanımak zorunda bıraktı. Böylece, müttefikler sonuçta roma yurttaşları topluluğu içinde giderek eridiler.

Müttefik devletler, İkinci Dünya savaşı'nda Mihver devletleri'ne (Almanya, İtalya, Japonya) karşı savaşan ülkelerin (İngiltere, Fransa, Amerika, Rusya, Çin ve daha sonra Türkiye) ortak adı.

MÜTTEFİKAN be. (ar. *müttefik*'ten *müttefikan*). *Esk.* **1.** Hep beraber, birlikte. **—2.** Oy birliğiyle.

MÜTTEHAZ, MÜTTEHAZA sıf. (ar. *ittihāz*'dan *müttehaz,* dişl. *müttehaza*). *Esk.* Kabul edilen, geçerli olan, yürürlükte olan.

MÜTTEHEM sıf. (ar. *ittihām*'dan *müttehem*). *Esk.* Töhmet altına giren, suç sayılan, suçlanan.

MÜTTEHİDE sıf. (ar. *müttehid*'in dişl. *müttehide*). *Esk.* Birleşik, birleşmiş: *Memalik-i müttehide* (birleşmiş milletler).

MÜTTEHİDEN be. (ar. *müttehid*'den *müttehiden*). *Esk.* Beraber olarak, hep birlikte.

MÜTTEHİM sıf. ve a. (ar. *ittihām*'dan *müttehim*). *Esk.* **—1.** Töhmet altında bulunan, kendisine suç yüklenen. **—2.** Suçu olan, kabahatli.

MÜTTEHİT sıf. (ar. *ittihad*'dan *müttehid*). *Esk.* **1.** Birleşmiş, birlik olmuş. **—2.** *Müttehid-ül-fikr,* hemfikir, aynı düşüncede olan.

MÜTTEHİZ sıf. (ar. *ittihāz*'dan *müttehiz*). *Esk.* Kabul eden; sayan.

MÜTTEKÂ a. (ar. *ittikā*'dan *müttekā*). *Esk.* Koltuk değneği, baston gibi dayanılacak şey.

MÜTTEKİ sıf. (ar. *ittikā*'dan *mütteki*). *Esk.* Dayanmış, bir yere yaslanmış.

MÜTTEKİ LİLLAH (Ebu İshak İbrahim **EL-**), abbasi halifesi (öl. 968). Kardeşi Razi'nin ölümünden sonra halife oldu (940). Halifeliği Türkler ve Deylemliler arasındaki karışıklıklarla geçti. Ayaklanan türk komutan Tüzün, Mütteki'yi yakalayarak gözlerine mil çektirdi.

MÜTTESİ sıf. (ar. *ittisaᶜ*'dan *müttesiᶜ*). *Esk.* Genişleyen, bollaşmış.

MÜTUN çoğl. a. (ar. *metn*'in çoğl. *mütūn*). *Esk.* Yazılmış şeyler, eserler, metinler.

MÜVECCEH sıf. (ar. *teveccüh*'ten *müvecceh*). *Esk.* **1.** Yüzü bir yöne dönmüş olan. **—2.** Herkesin beğendiği, makbul gördüğü.

—Esk. mat. Yönlü. || *Müvecceh kıta-yı müstakim,* yönlü doğru parçası.

MÜVEKKEL sıf. (ar. *tevkil*'den *müvekkel*). *Esk.* Bir kimsenin vekilliğini üstüne almış olan.

MÜVEKKİL a. (ar. *müvekkil*). Bir kimseyi kendine vekil olarak seçen kimse: *Avukat müvekkilinin beraatini istedi.* (→ VEKÂLET.)

MÜVEKKİLE a. (ar. *müvekkil*'in dişl. *müvekkile*). *Esk.* Kendine bir konuda vekil tutan kadın: *Sayın müvekkilemin isteği üzerine...*

MÜVELLA a. (ar. *tevliye*'den *müvellā*). İsl. huk. Bir yargıcın belli bazı davalara bakmasına engel bulunan durumlarda (örneğin, kendisiyle usul ve füru arasındaki davalara), yalnız bu davalara bakmak üzere seçilmiş yargıç.

MÜVELLED, MÜVELLEDE sıf. (ar. *tevlid*'den *müvelled,* dişl. *müvellede*). *Esk.* **1.** Doğmuş. **—2.** İki cinsin karışmasından meydana gelmiş, melez. **—3.** Sonradan yapılmış, uydurulmuş: *Kelimat-ı müvellede, lügat-ı müvellede* (yeni türetilmiş sözcükler).

MÜVELLİD a. (ar. *tevlid*'den *müvellid*). *Esk.* Doğurtan, erkek ebe.

◆ sıf. Kim. Meydana getiren, oluşturan.

MÜVELLİDE a. (ar. *müvellid*'in dişl. *müvellide*). *Esk.* Ebe kadın.

MÜVELLİDÜLHUMUZA a. (ar. *müvellid* ve *humūza*'dan *müvellid-ül-humūza,* ekşiliğe yol açan). Esk. kim. Oksijen.

MÜVELLİDÜLMA a. (ar. *müvellid* ve *mā*'dan, *müvellid-ül-mā,* sudan meydana gelen). Esk. kim. Hidrojen.

MÜVERRİH a. (ar. *tevrih*'ten *müverrih*). *Esk.* **1.** Tarihçi, tarih yazan, tarihle uğraşan kimse. **—2.** Ebcet hesabıyla tarih düşüren kimse.

MÜVESVİS sıf. (ar. *vesvese*'den *müvesvis*). *Esk.* Vesveseli, kuruntulu.

MÜVESVİSLİK a. (ar. *müvesvis*'ten). *Esk.* Kuruntulu, şüpheci olma durumu.

MÜVEZZİ, -I a. (ar. *tevziᶜ*'den *müvezziᶜ*). *Esk.* Mektup, gazete vb. dağıtan kimse, dağıtıcı.

MÜVEZZİLİK a. (ar. *müvezziᶜ*'den). *Esk.* Gazete ve posta dağıtıcılığı.

MÜYEMMEN sıf. (ar. *teymin*'den *müyemmen*). *Esk.* Bereketli, uğurlu.

MÜYESSER sıf. (ar. *teysir*'den *müyesser*). *Esk.* **1.** Kolaylıkla meydana gelen, kolay olan. **—2.** *Müyesser olmak,* kolayca elde edilmek; nasip olmak.

MÜYESSİR sıf. (ar. *teysir*'den *müyessir*). *Esk.* Bir işi kolaylıkla meydana getiren, kolayını bulan.

Müyessiret ül-ulum (bilimleri kolaylaştıran araç), Bergamalı Kadri'nin türkçe dilbilgisi kitabı (1530). Sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. Batı türkçesinin bilinen en eski dilbilgisi kitabıdır. Türkler'e kendi dillerinin özelliklerini öğretmek amacını güttüğünü belirten yazar, türkçenin özelliklerini saptarken arapçayı örnek tutmuş, türkçe sözcükleri arapçanın kurallarına uydurmaya çalışmıştır. Ancak türkçenin kendine özgü bazı kuralları da belirlenmiştir. Yapıtın sonunda Hayali'nin bir gazelinin dilbilgisi kurallarına göre çözümlemesi yapılmıştır. Metni önsöz, tıpkıbasım ve dizinlerle Besim Atalay yayımladı (1946).

MÜZAB sıf. (ar. *izabe*'den *müzab*). *Esk.* Erimiş, eritilmiş: *Lal-i müzab* (erimiş yakut; şarap).

MÜZAD sıf. (ar. *izdiyād*'dan *müzād*). *Esk.* Çoğaltılmış, artırılmış.

MÜZAFER sıf. (ar. *zaᶜferan*'dan *muzaᶜfer*). *Esk.* Sarı renge boyanmış.

—Mutf. Bir tür safranlı pilav.

MÜZÂHAF sıf. (ar. *müzāhaf*). Ed. Şiirde aruz veznine uymak için uzun hecesi kısa okunan, zihaflı sözcük. [→ ZİHAF.]

MÜZAHE a. (ar. *müzāh*'tan *müzahe*). *Esk.* Mizah sanatı.

MÜZAHERET a. (ar. *müzaheret*). *Esk.* **1.** Yardım etme, arka çıkma, koruma. **—2.** *Müzaheret etmek,* bir kimseye arka çıkmak, yardım etmek.
—Huk. *Adli müzaheret,* ADLİ* YARDIM'ın eşanlamlısı.

MÜZAHİR sıf. (ar. *müzaheret*'ten *müzahir*). *Esk.* Arka çıkan, yardım eden.

MÜZAHREF sıf. (ar. *zuhruf*'tan *müzahref*). *Esk.* Yalancı yaldızlar ve boyalarla süslü.

MÜZAHREFAT çoğl. a. (ar. *müzahref*' in çoğl. *müzāhrefāt*). *Esk.* **1.** Pislikler, süprüntüler. **—2.** Yalanlar, tahrif etmeler.

MÜZAKERAT, -tı çoğl. a. (ar. *müzākere*'nin çoğl. *müzākerāt*). *Esk.* Müzakereler, bir konuyla ilgili konuşmalar.

MÜZAKERE a. (ar. *müzākere*). **1.** Bir konu, bir sorunla ilgili olarak yapılan görüşme, konuşma. **—2.** Sözlü sınav; sözlü. **—3.** Öğrencilerin kendi aralarında yaptıkları ders hazırlığı; etüt. **—4.** *Müzakere etmek, yapmak,* bir konuyu görüşmek, üzerinde konuşmak; sözlü sınav yapmak.

MÜZAKERECİ a. **1.** Eskiden öğrencileri ders çalıştıran kimse; belletmen. **—2.** Eskiden kalemde yazıları okuyup düzelten kâtip.

MÜZAVECE a. (ar. *müzāvece*). **1.** Evlenme. **—2.** *Müzavece etmek,* evlenmek.
—Ed. Tensik* sanatlarından biri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. Müzavece sanatında birbirine bağlı iki durum konu edinilir; bunlardan iki koşul (şart) ve o koşulların karşılıkları (ceza) bir araya gelir. Örn. *"Şöyle olsa birbiriyle yâr olan ki filmesel / Biri duzahtan biri cennetten olsa behreyap / Eyleye duzahta ol bunun safasından safa / Cennet içre bu çeke anın azabından azap"* (İki sevgiliden biri cennette öteki cehennemdeyse cennetteki cehennemde olanın azabını çeker, cehennemdeki cennette bulunanın safasını sürer) [Haleti]. Burada sevgililerin cennette ve cehennemde olmaları iki koşuldur. İki ceza ise cennette olanın cehennemdekinin azabını çekmesi, cehennemde bulunanın cennettekinin safasını sürmesidir.

MÜZAYAKA a. (ar. *müzāyaka*). *Esk.* Sıkıntı, güçlük, yokluk.

MÜZAYEDE a. (ar. *müzāyede*). **1.** Bir malı en yüksek fiyatı verene satma; artırma, açık artırma. **—2.** *Müzayede salonu,* açık artırma ile alım satım yapılan yer. || *Bir malı müzayedeye çıkarmak, koymak,* açık artırma yoluyla satışa çıkarmak.

MÜZD a. (fars. *müzd*). *Esk.* **1.** Bir şeyin karşılığı; ücret. **—2.** Kira. **—3.** Mükâfat, sevap. **—4.** *Müzd-i dendan,* diş kirası.

MÜZDAD sıf. (ar. *ziyāde*'den *müzdād*). *Esk.* Artmış, çoğalmış.

MÜZDEHİM sıf. (ar. *izdiḥam*'dan *müzdeḥim*). *Esk.* Kalabalık, sıkışık.

MÜZDELİFE, Suudi Arabistan'da, Mekke'de Mina ile Arafat arasında kutsal hac durağı. Zilhicce ayının dokuzuncu gününü onuncu gününe bağlayan geceyi hacılar burada geçirirler; Arafat dönüşü kaldıkları bu yerden ertesi sabah gün doğmadan Muhassir vadisi yolu ile Mina'ya çıkarlar. Müzdelife için *Cem, Haram* ve *Maşer* adları da kullanılır. Buranın asıl kutsal yeri, adını islamöncesi fırtına tanrısı Kuzah'tan alan Kuzah tepesidir. Eskiden bu tepede Müzdelife ateşinin yakıldığı bir kule vardı. Müslümanlıktan sonra aynı yere bir cami yapılmıştır.

MÜZDEVİC sıf. (ar. *izdivāc*'dan *müzdevic*). *Esk.* **1.** Evlenen. **—2.** Uyuşan, birleşen.
—Ed. Divan edebiyatında ilk bendinin son dizesi ya da bendi öteki bentlerin sonunda yinelenmeyen musammat*. (Karşt. MÜTEKERRİR.)
—Esk. mat. EŞLENİK'in eşanlamlısı. || *Muhtelit müzdevic adetler,* eşlenik karmaşık sayılar.

MÜZDEVİCE sıf. (ar. *müzdevic*'in dişl. *müzdevice*). Ed. Arap edebiyatında mesnevi*ye verilen ad.
—Esk. bot. Kavuşur su yosunları.
—Esk. mat. EŞLENİK'in eşanlamlısı. || *Kuvvet müzdevicesi,* kuvvet çifti.

MÜZE a. (fr. *musée;* "Musa'lar tapınağı" anlamında lat. *museum;* yun. *museion*' dan). **1.** Sanat, kültür, bilim ya da teknik koleksiyonlarının korunduğu ve sergilendiği yapı ya da yer. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir yer adıyla birlikte kullanıldığında, bu yerin anıt, arkeolojik kalıntı vb. bakımından çok zengin olduğunu belirtir: *İstanbul bir müzedir.* **—3.** *Müze gibi,* eski ve değerli eşyaların çok olduğu yer için kullanılır.
—ANSİKL. Güz. sant. ve Tar. • *Tarihçe.* Sanat yapıtlarını halka açık koleksiyonlarda toplama fikri Antikçağ'da doğmuştur. Atina'da, ünlü ressamların yapıtları Propylai' deki bir salonda toplanmıştı; Pausanias, "Pinakotek" adı verildiğini söyler. *Museion* terimi, Musa'lara adanmış bir yeri, özellikle de iskenderiyeli Ptolemaioslar'ın Musa'lar adına yaptıkları ve hem tapınak hem de bilimsel merkez işlevini gören büyük yapıyı belirtiyordu.
Roma'da, sanat koleksiyonları tapınaklarda toplanmıştı: Forum'daki Concordia tapınağı, Campo Marzio'daki Apollon tapınağı, Palatinus'taki İupiter Capitolinus tapınağı. Çeşitli sivil yapılar da müze işlevini görüyordu: devlet yapıları (Curia, Marcellus ve Pompeius tiyatroları), imparatorluk yapıları (Palatinus'taki imparatorluk sarayı, Domus Aurea), imparatorluk villaları (Pincio'daki Sallustius villası, Esquilinus' taki Maecenas villası), zengin konutları (Cicero, Atticus, Verres). Tüm bu yapılar, oldukça kısıtlı bir biçimde halka açıktı. Bu yüzden de halk, ancak revaklarda (özellikle Campo Marzio'daki Octavia ve Pompeius revakları) ve hamamlarda sergilenen koleksiyonları rahatça görebiliyordu.
Ortaçağ'da, gerçek anlamda müze yoktur; buna karşılık, kilise ve manastırlarda zengin eşya koleksiyonları bulunur. Rönesans döneminde Fransa'da, önceleri sanatsal değer taşıyan eşyaların, sonra da "ilgi çekici doğal nesneler"in, bilimsel ve tarihsel eşyaların koleksiyonları yapılmaya başladı. Kralın ve önde gelen kişilerin bir araya getirdikleri koleksiyonlar, günümüzdeki birçok müzenin çekirdeğini oluşturdu: örneğin, Louvre'da, François I ve Louis XIV'ün koleksiyonları bulunur. (→ AMATÖR, KOLEKSİYON.)
XVIII. yy.'ın 2. çeyreğinde Pompei ve Herculanum'un bulunmasıyla kazı çalışmaları hız kazandı ve eski uygarlıklara ait yüz binlerce parça koleksiyonlarda toplandı. Halkın gezebileceği müzeler kurma fikrini ilk ortaya atan La Font de Saint -Yenne adında bir fransız yazardır (1746). 1750'de, Marigny markisi döneminde, Luxembourg sarayı'nda bir çekirdek müze oluşturuldu; ancak bu ilk müze 1785'te kapandı. Fransız devrimi sırasında, müze açma fikri yeniden gündeme geldi: 27 temmuz 1793'te açılan Louvre müzesi, Avrupa'nın ilk ulusal müzesidir. Aynı dönemde ve XIX. yy. boyunca, tarih bilincinin güç kazanmasıyla tarih müzeleri ortaya çıktı. Bu türden halka açık ilk kurum 1795'te A. Lenoir tarafından, kilise ve sivil yapılardan kurtarılan parçalarla Petits -Augustins manastırı'nda açılan Fransız anıtlar müzesi'dir (1816'da kapanmıştır). Evrensel sergiler'in de yardımıyla mobilya sanatında görülen değişimler, süsleme sanatları müzelerinin kurulmasına yol açtı: bu tür müzelerin en eski örneği olan Londra'daki Victoria* and Albert Museum' un (1852'de açıldı) kökeninde de 1851'de bu kentte açılan ilk Evrensel sergi yer alır.
Aynı dönemde, bilim ve teknik müzeleri de görülmeye başlandı. Sanayinin gelişmesiyle, XIX. yy.'ın ikinci yarısında bu tür müzeler yaygınlaştı: kraliçe Victoria ve prens Albert'in koruyuculuğunda 1852'de Londra'da oluşturulan müzeler grubunda da (1857'de South Kensington mahallesine taşınmıştır) bir bilim ve teknik müzesi yer alıyordu. 1937'deki Evrensel sergi sırasında, Paris'te bilimin canlı bir biçimde tanıtıldığı (halkın önünde gerçekleştirilen deneyler) "Buluşlar sarayı" açıldı; yeni bir anlayışta olan bu tür bilim müzeleri birçok ülkeye yayıldı.
Sanayide görülen gelişmeler sonucunda eski gelenekler yok olmaya yüz tuttu; bunun üzerine, 1870'lerden itibaren, halk yaşamı ve zanaatla ilgili eşyalar toplanarak "folklor müzeleri" kurulmaya başladı. Bu tür müzelerin yaygınlaşmasına ön ayak olan iskandinav ülkelerinde, bulundukları yerlerden bir parka taşınmış eski evlerden oluşan köylerin yer aldığı "açıkhava müzeleri" kuruldu; bunların en eksiksizi, Nordiska Museet'e (1873'te kurulmuştur) ek olarak 1891'de Stockholm'de açılan Skansen müzesi'dir. Bu tür müzeler halk demokrasilerinde çok yaygındır.
İkinci Dünya savaşı'ndan sonra sanayide görülen gelişmeler sonucunda, sanayi devriminin ilk yıllarına ait izlerin korunması fikri doğdu ve böylece, bu devrimin ortaya çıkmış olduğu yörelerde, ömrünü tamamlamış sanayi tekniklerinin sergilendiği müzeler kuruldu.
Batı uygarlığının Asya, Afrika, Amerika ve Okyanusya'ya yayılmasıyla, XX. yy.'da, etnografiye ya da "ilkel" sanatlara ayrılmış müzeler kurulmaya başladı.
Dünyanın en eski müzeleri, Avrupa'daki sanat müzeleridir. Köklü bir uygarlığa sahip olan Çin ve Hindistan gibi ülkelerde de önemli müzeler bulunur. Yeni Dünya da bu bakımdan oldukça zengindir. En zengin ve en etkin müzeler ABD'dedir; bunlar genellikle "özel vakıf" düzenine göre kurulmuştur: koleksiyon sahibi, koleksiyonunu kamuya bağışlama yerine, onu ölümünden sonra yönetecek olan bir kurul (*board of trustees*) oluşturur.
• *Çağdaş sanat müzeleri ve müzelerin yeni görünümü.* Dada akımından bu yana müzelerin sürekli tartışma konusu yapılması ve toplumda görülen değişimler sonucunda bu kurumlar etkinlik alanlarını genişletti (ulusal ve uluslararası düzeyde sergiler ve değiştokuşlar, bilgi alışverişi), 60'lı yıllardan sonra da kapılarını halka daha da açarak demokratikleşti. Yaratma etkinliğine ve halka daha yakınlaşan müze, yalnızca koruma işleviyle yetinmeyerek bünyesinde düzenlediği çeşitli etkinliklerle canlı bir ortam yaratmaya ve bilgi iletmeye ağırlık verdi. Müzenin geleneksel işlevleri (yapıtları elde etme, sanat çevrelerine kabul ettirme; yapıtlara belli bir saygınlık kazandırma) yerini yavaş yavaş, yapılmakta olan araştırmalara ve bunların halka tanıtılmasına bırakmaktadır. Sanatçılarla işbirliği ve halkın katkısı vazgeçilmez ilkeler haline gelmiştir; yapıtı, tekniği ve müze mekânını yeni ve deneysel bir anlayışla (çevre düzenlemesi, eylem, bedensel sanat, video sanatı vb.) ele alan çağdaş sanatsal üretimin zorlamasıyla, müze kavramı değişime uğramaktadır. Müze ayrıca plastik arayışların dışında, sinema, müzik, tiyatro, koregrafi vb. gibi etkinliklere de açılmaktadır. Sanat, sanatçı ve halk arasında müzenin üstlendiği etkin aracılık işlevi, çeşitli biçimlere bürünür: birçok sergi (bunlar gezici de olabilir), çok sayıda katalog, haber bültenleri, okuma odaları ve kitaplıklar, tartışmalar, söyleşiler, kamu kuruluşları için abonman sistemi vb. Olanaklar elverdiğinde, müzenin yapısı bile dışa açılır: geniş camlar, açık mekânlar ve gereksinimlere göre dönüştürülebilen salonlarla donatılmış yeni yapılar; aynı zamanda müze, sanatı halkın ayağına taşımakla yükümlü sayısız hücreye de bölü-

Vera Cardot-Pierre Joly

Barcelona'da Miró vakfı 1972-1975 arasında José Luis Sert tarafından yapılmıştır

nebilir. Amsterdam'daki Stadelijk Museum, W. Sandberg'in yönetiminde (1945 -1963 arası), çağdaş yaratımla doğrudan ilişki içindeki modern müzebilimin gereklerine karşılık veren güzel bir örnektir; 1961-1969 arasında yöneticilik yapan M. Szeemann'ın özendirmesiyle Christo tarafından "paketlenen" Bern'deki Kunsthalle için de aynı şey söylenebilir. Stockholm'deki Moderna Museet'in, sonra da Paris'teki Art moderne ulusal müzesi'nin yöneticiliğini yapan P. Hulten'e göre müze şöyle tanımlanmalıdır: "iletişim kurmak, karşılaşmak ve yaymak için akla gelebilecek en mükemmel yer" ve "insanları düşünceye yönelten bir araç". Sanat yapıtının halka sevdirilmesi bağlamı içinde, bu yeni eğilim yalnızca modern sanat müzeleriyle sınırlanmaz: koleksiyonların sık sık yeniden düzenlenmesi, depoların açılması, yapıtların karşılıklı değiştokuşu (ulusal ve uluslararası düzeyde), bilgi iletişiminin geliştirilmesi, geçici ve gezici sergilerin düzenlenmesi, yaşayan bir kültürün dinamik bir aracı olarak görülen müzeye yeni çehresini kazandırmaktadır.

• *Türkiye'de müzeler*. Türkiye'de, Kültür bakanlığı Anıtlar ve müzeler genel müdürlüğü'ne, Milli savunma bakanlığı'na, Sağlık bakanlığı'na ve Ulaştırma bakanlığı'na, TBMM milli saraylar dairesi başkanlığı'na, Vakıflar genel müdürlüğü'ne, illerin belediyelerine ve çeşitli özel kuruluşlara bağlı çok sayıda müze vardır. 1991 yılı istatistiklerine göre, resmi ve özel kuruluşlara bağlı müzelerin toplam sayısı 153'e ulaşmıştır. Kültür bakanlığı Anıtlar ve müzeler genel müdürlüğü, en çok müzeye sahip kuruluştur.

Türkiye'deki müzelerin çoğu dört büyük kentte (İstanbul, Ankara, İzmir ve Konya) toplanmıştır. En çok ziyaret edilen müzelerin başında Topkapı sarayı müzesi, Ankara Anadolu medeniyetleri müzesi, İstanbul Arkeoloji müzeleri, gene İstanbul'da Türk ve islam eserleri müzesi, Ayasofya, Efes müzesi ile Konya Mevlana müzesi gelmektedir. 1991 yılı istatistiklerine göre, Türkiye müzelerinde 530 532 arkeolojik, 275 041 etnografik, 1 390 130 sikke, 111 720 tablet, 19 960 mühür ve mühür baskısı, 36 258 arşiv belgesi, 24 584 elyazması vardır. Bütün bu müzelerde toplam 2 394 175 yapıt sergilenmektedir.

Türkiye 1946'da kurulan ICOM'a (International Council of Museums) [Uluslararası müzeler konseyi] üye olmuş, 1956'da kurulan Türkiye Milli komitesi Ankara Arkeoloji müzesi'nde (bugün Anadolu medeniyetleri müzesi) çalışmalarına başlamıştır. Her yıl 18-24 mayıs tarihleri arası, Müzeler haftası olarak, çeşitli etkinliklerle kutlanır.

MÜZEBİLİM

MÜZEBİLİM a. Müzelerin düzenlenmesi, içerdikleri nesnelerin korunması ve sergilenmesi konularıyla ilgilenen bilim.

—ANSİKL. Müzelerdeki sanat yapıtlarını koruma ve sergileme yöntemlerini akılcı temellere oturtmak amacıyla ilk araştırmalar, Fransa'da, XVIII. yy. sonunda Angiviller kontunun çabalarıyla başladı: Louvre'da Büyük galeri'de bulunan krallık koleksiyonlarının halka sunulması tasarlanıyordu. Devrim bu tasarıyı gerçekleştirerek müzebilim konusunda önemli çalışmalar yaptı; bu çalışmalar İmparatorluk döneminde gelişerek sürdü ve tüm Avrupa'ya yayıldı. Napoléon müzesi'nin yöneticisi olan Vivant Denon, bu çabaları birleştirip eşgüdüm sağladı. XIX. yy.'ın ikinci yarısında, müzebilim ilkelerini saptayıp yerleştirmek için en yöntemli araştırmalar Almanya'da yapıldı. Berlin müzeleri müdürü olan ve 1903'te Kaiser Friedrich Museum'u açan Wilhelm von Bode, bu araştırmalara büyük bir hız kazandırdı; XIX. yy. sonunda ve XX. yy. başında yeni amerikan müzelerinin inşa edilmesiyle araştırmalar belirgin bir teknik nitelik kazandı. Araştırma ve yöntemler arasında uluslararası düzeyde bir eşgüdüm sağlanması, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Uluslararası müzeler dairesi'nce gerçekleştirildi. Bu daire, Milletler cemiyeti'nden doğmuş Entelektüel işbirliği enstitüsü'ne bağlıydı ve fransızca olarak yayımlanan *Mouseion* adlı bir uzmanlık dergisi çıkarıyordu. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, müzelerin profesyonel kadrolarını bir araya getiren *International Council of Museums* (İCOM*) adlı uluslaslararası bir dernek kuruldu. Unesco'nun da tanıdığı bu dernek, ilk toplantısını, 1947'de Paris'te yaptı. Derneğin gittikçe genişleyen etkinliklerini uzmanlık komisyonları ve uluslararası merkezlerce yürütülen teknik incelemeler, uluslararası kongreler toplanması, uzmanlık yapıtlarının ve *Mouseion*'un devamı niteliğindeki *Museum* dergisinin çıkarılması oluşturur. Müzebilim, yönetim ve koruma sorunlarını kapsar: koleksiyonların düzenlenmesi ve yönetimi, envanter çalışmaları, bilimsel sınıflandırma ve koleksiyonların dağıtılması, yıpratıcı etkenlere (ışık, böcekler, gereçlerden kaynaklanan bozulmalar: önleyici ve iyileştirici yollar) karşı koruma, ulusal kültür mirasını koruma. Sanat yapıtlarının eğitsel niteliklerine ağırlık vererek müzeleri geliştirme konusu, müzebilimcilerin dikkatini özellikle çekmektedir: bunun, *estetik* (bir beğeni oluşturma, üretime yardım), *bilimsel* (tarihsel ve bilimsel araştırmalara destek olmak için müzeler kurma, kataloglar hazırlama, koleksiyonları bilgisayar programlarına kaydetme), *eğitsel* (eğitimin tüm kademelerine yardım) yararları ve işlevleri vardır. İCOM' un çabalarıyla, müzelerdeki malzemenin, uluslararası alışverişler ve özellikle sergiler yoluyla, halkların birbirini daha iyi tanımasına ve anlamasına hizmet etmesi için çalışılmaktadır.

Müzelerdeki eşyanın sergilenmesi, hem teknik (müzelerin mimarisi, özel gereçler, güvenlik [hırsızlık ve yangın], aydınlatma, etiketleme vb. sorunları), hem de estetik düzeyde pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Estetik alanda, yapıtların sunuluş biçimi, XVIII. ve XIX. yy.'lardan beri büyük ölçüde gelişmiştir; bu yüzyıllarda elde olan her şeyi, bütün koleksiyonları göstermek bir zenginlik belirtisi sayılır, o günlerin müze düşkünü bir avuç "amatör"ü bu durumu hoş karşılar, onaylardı; müzeyi en geniş kesimin hizmetine sunma gereği, başyapıtları daha ferah salonlarda bir araya getirip sergileme düşüncesini akla getirdi; inceleme koleksiyonları başka salonlarda teşhir edilirken, malzemenin bir bölümü de depolara kaldırıldı.

MÜZEBİLİMCİ a. Müzebilim uzmanı.

MÜZEBZEP sıf. (ar. *tezebzüb*'den *müzebzeb*). *Esk.* **1.** Kararsız, ikircikli. **—2.** Bozuk yönetim, idare için kullanılır. **—3.** Karışık, karmaşık.

MÜZECİ a. Müze kuran ya da müzede çalışan kimse.

MÜZECİLİK a. Müzelerdeki yapıtların sunulması ve korunması için gerekli teknik bilgilerin tümü.

• *Türkiye'de müzecilik*. Türkiye'de müzeciliğin başlangıcı oldukça yenidir. Yalova çevresinde gezide bulunan Abdülmecit, burada gördüğü bizans yazıtlarının toplanıp İstanbul'a gönderilmesini istedi (1845); Tophanei amire müşiri Ahmet* Fethi Paşa bu yazıtları, uzun süre cebehane olarak kullanılan Ayairini'de topladı. Daha sonra çeşitli yerlerden gönderilen yapıtlar da burada iki grup halinde toplandı: Mecmai âsarı âtika ve Mecmai eslihai âtika. Fransız Albert Dumont bu eserlerin küçük bir kataloğunu yayımladı. Âli Paşa'nın sadrazamlığı döneminde burası Müzei hümayun adını aldı ve yöneticiliğe ingiliz E. Goold getirildi (1869). Vilayetlere gönderilen bir genelgeyle, çevrelerindeki tarihsel yapıtların müzeye konulmak üzere İstanbul'a gönderilmesi istendi. Marmara adası ve Tekirdağ'dan getirilen yapıtlarla müzede 160 dolayında eser toplanmış bulunuyordu. Mahmut Nedim Paşa döneminde kaldırılan müze müdürlüğü (1871), Ahmet Vefik Paşa tarafından yeniden kuruldu (1872), alman A. Dethier müze müdürlüğüne atandı. Onun çalış-

Vera Cardot-Pierre Joly

Ålborg'daki (Danimarka) Nordjyllands Kunstmuseum'un içten görünüşü 1969-1972 arasında, J. J. Barüel ile işbirliği yapan Elissa ve Alvar Aalto'nun planlarına göre yapılmıştır

malarıyla Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki tarihsel yapıtlar İstanbul'da toplandı (Kıbrıs'tan getirilen 88 sandık dolusu Cesnola koleksiyonu da bunlar arasındadır). 1873'te Maarif nazırı Cevdet Paşa müzenin genişletilmesi ve halka açılması çalışmalarını hızlandırdı, 1874'te Âsarı âtika nizamnamesi yürürlüğe girdi, bu nizamnameyle kazılarda ele geçen yapıtların ancak üçte biri devlete kalıyordu. Bu arada Çinili köşk onarılarak 1875'te hizmete girdi. Dethier zamanında müzecilik ve arkeoloji öğretimi yapmak üzere bir okul kurulması düşünüldüyse de (1877), bu okulun öğretime geçtiğine ilişkin bilgi yoktur. Bu dönemde ayrıca bir müze komisyonu kuruldu (1878). A. Dethier'in ölümünden sonra Osman* Hamdi Bey müze müdürlüğüne atandı (1881). Onun zamanında Çinili köşk yeniden onarıldı, çiniler üzerindeki sıvalar temizlendi, Sanayii nefise mektebi kuruldu (bugün Eski şark eserleri müzesi). Sidon (bugün Sayda) kazılarında ele geçen İskender, Ağlayan kadınlar, Satrap, Lykia lahitleriyle müze zenginleşti. Mimar P. Vallaury'ye ısmarlanan İstanbul Arkeoloji müzesi'nin yapımına başlandı ve Türkiye'nin ilk özgün müze binası Müzei hümayun adıyla ziyarete açıldı (1891); kısa süre içinde kitaplık, laboratuvar ve atölye bölümleri oluşturuldu. Kazılardan getirilen yapıtlardaki hızlı artış yüzünden müzenin D.'suna (1903) ve B.'sına (1907) yeni kanatlar eklendi. Bu müze önce Âsarı âtika, daha sonra da İstanbul Arkeoloji müzesi adını aldı (günümüzde Arkeoloji müzesi, Eski şark eserleri müzesi ve Türk çini ve seramik müzesi bölümleriyle birlikte, İstanbul Arkeoloji müzeleri olarak anılmaktadır). Ölümüne değin müzenin müdürlüğünü üstlenen Osman Hamdi Bey ile Türkiye'de çağdaş müzeciliğin temelleri atıldı: 1884'te kabul edilen ve 1973'e değin yürürlükte kalan Âsarı âtika nizamnamesi hazırlandı (bu nizamnameyle kazı yapana ve arazi sahibine pay verilmesi, eserlerin yurtdışına çıkarılması yasaklandı); Anadolu'daki kazılara Türkler'in katılması sağlandı; bilimsel yayımlar başlatıldı; İstanbul dışında yeni müzeler (Konya 1902, Bursa 1904) kuruldu; müze koleksiyonlarının kayıt, katalog ve sergilenmelerinde yabancı arkeolog ve uzmanlardan yararlanıldı. Osman Hamdi Bey'in ölümünden sonra Halil Ethem Eldem* müzenin müdürlüğüne getirildi. Onun döneminde yabancı uzmanlara bilimsel yayımlar hazırlatıldı, *Catalogues de Sculptures Grecques, Romains et Byzantines* (1912-1914) İstanbul Arkeoloji müzesi'nin dünyaca tanınmasını sağladı. 1914'te Süleymaniye külliyesi'nin imarethanesinde Evkafı islamiye müzesi (daha sonra Türk ve islam eserleri müzesi) açıldı. Sanayii nefise mektebi Eski şark eserleri müzesi olarak düzenlendi. 1917'de Muhafazai Âsarı âtika encümeni daimi'si (Eski eserleri koruma kurulu) kuruldu. 1920'de ilk Meclis hükümeti, Türk âsarı âtika müdürlüğü'nün kurulmasını kararlaştırdı, bu kuruluş kısa süre sonra Hars (kültür) müdürlüğü adını aldı. 5 kasım 1922'de "Müzeler ve âsarı âtika hakkında talimat" adlı genelgeyle müzelerin ve eski eserlerin önemi vurgulandı. 1923'te kurulan Heyeti ilmiye'nin görevleri arasında, Âsarı âtika nizamnamesi'nin yeniden düzenlenmesi de vardı. Cumhuriyet kurulduktan sonra kültürel değerlerin araştırılması ve müzelerin çağdaş yöntemlerle ele alınmasına önem verildi. 1 nisan 1924'te Bakanlar kurulu Topkapı sarayı'nın müze olarak açılmasını kararlaştırdı ve sarayın bir bölümü 1927'de ziyarete açıldı. 1925'te Eski eserler ve müzeler genel müdürlüğü kuruldu (bu müdürlük 1972'de Başbakanlık'a, sonra Kültür bakanlığı'na bağlandı ve adı Anıtlar ve müzeler genel müdürlüğü olarak değiştirildi). İstanbul dışında da müzecilik çalışmaları hızlandırıldı; 1925'te tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması ve eşyalarının müzelere devri kararlaştırıldı (müzeye dönüştürülen Mevlana dergâhı ve türbesi bunun dışında tutuldu). 1923'te Ankara Arkeoloji, Antalya, Bursa, Edirne, 1924'te Adana, Bergama, 1925'te Ankara Etnografya (binası mimar A. H. Koyunoğlu'nun eseridir), 1926'da Tokat, Amasya, Sinop, 1927'de İzmir, Sıvas, 1929'da Kayseri, 1931'de Afyonkarahisar, 1934'te Ayasofya, Efes, Diyarbakır, 1935'te Manisa, Silifke, Isparta, 1936'da Niğde, Kütahya, Kırşehir, 1937'de İstanbul Resim ve heykel müzeleri açıldı. Bu dönemde Halkevleri müzeciliğin gelişiminde önemli rol oynadı, bu kuruluşlarda tarih ve müze kolları kuruldu. 1945'te Milli eğitim bakanı Hasan Âli Yücel'in başkanlığında toplanan Eski eserler ve müzeler birinci danışma kurulu'nda on iki müzeci yer alıyordu. Bu dönemde eski kilise, cami ve medreseler de müze olarak değerlendirildi. 1960'lardan sonra hemen hemen tüm kentlerde, tarihsel ve arkeolojik sitlerde, ören yerlerinde müzeler kurulması öngörüldü (1956'da 33 olan muze sayısı 1973'te 87'ye, 1986'da 133'e, 1991'deyse 153'e yükseldi). [→ MÜZE.] Günümüzde Ankara Anadolu medeniyetleri müzesi, İstanbul Türk ve islam eserleri müzesi, İstanbul Arkeoloji müzeleri (özellikle Eski şark eserleri müzesi) çağdaş müzecilik anlayışına uygun düzenlemeleriyle, Türkiye'nin bu alanda önde gelen kuruluşlarıdır.

MÜZEHHEP sıf. (ar. *tezhib*'den *müzehheb*). *Esk.* **1.** Altın suyuna batırılmış. **—2.** Yaldızlanmış.
—Dokmc. Renkli ipek iplikler ve sırma, sim, kılaptan vb. madeni iplikler kullanılarak desenlendirilmiş kumaş. (Yalnızca sırma, sim, kılaptan vb. kullanılarak desenlendirilmiş olanlarına *altınlı kumaş* denir.)

MÜZEHHER sıf. (ar. *müzehher*). *Esk.* Çiçekli, çiçek açmış.
—Hat. *Müzehher kûfi*, harflerin uçlarına çiçek motifi yapılmış kûfi yazı. (Bu yazıya *çiçekli kûfi* de denir.)

MÜZEHHİP sıf. ve a. (ar. *tezhib*'den *müzehhib*). *Esk.* Yazma kitapları yaldızlı resim ve yazılarla süsleyen sanatçı, tezhipçi.

MÜZEHHİPLİK a. (ar. *müzehhib*'den). *Esk.* Süsleme işi, tezhipçilik.

MÜZEKENT a. Değerli anıtlar ve sanat yapıtları yönünden çok zengin olan kent.

MÜZEKKÂ sıf. (ar. *tezkiye*'den *müzekkâ*). *Esk.* **1.** Temizlenmiş, arınmış. **—2.** Zekâtı verilmiş. **—3.** Tanrı'nın adı anılarak kesilmiş kurban için kullanılır.

MÜZEKKER sıf. ve a. (ar. *tezkir*'den *müzekker*). *Esk.* Erkek, er.
—Esk. dilbilg. Bazı dillerde erkek cinsten sayılan sözcük, eril. || *Cem-i müzekker* → CEM.

MÜZEKKERE a. (ar. *zikr*'den *müzekkire*). *Esk.* Bir iş için herhangi bir makama yazılan yazı.
—Huk. Bir konu hakkında adli makamların belirli bir makama yazdığı yazı. (Tevkif müzekkeresi, yakalama müzekkeresi vb.)

MÜZEKKİ sıf. (ar. *tezkiye*'den *müzekki*). *Esk.* **1.** Temizleyen, aklayan. **—2.** Cenaze törenlerinde ölünün temiz kimse olduğunu söyleyen.
—İsl. huk. Tanıkların tanıklığa ehil olup olmadıklarını başkalarından soruşturarak saptamak için yargıç tarafından görevlendirilmiş kişi.

Müzeler konseyi *(Uluslararası)* → İCOM.

MÜZELİK sıf. Müzeye konulacak değerde olan şeyler için kullanılır: *Müzelik takılar.*
◆ sıf. ve a. Eski, köhne şey ve tuhaf ya da yaşlı kimse için alay yollu kullanılır: *Müzelik bir elbise. Müzelik bir kadın. Bir sürü müzelik buraya toplanmış.*

MÜZEMMİL sıf. (ar. *tezemmül*'den *müzemmil*). *Esk.* Bir şeye sarılmış, sargılanmış.

Müzemmil suresi, Kuran'ın 73. suresi. 21 ayettir. Mekke'de inmiştir. "Bürünmüş, örtünmüş" anlamına gelen adı, ilk ayette geçer.
Bazı tefsirlerde belirtildiğine göre müşriklerin kendisine yakışıksız sıfatlar takmalarına üzülen Hz. Peygamber bir ara bu üzüntüsünün etkisiyle elbisesini başına bürüyerek yatar ve bu sırada kendisine bu sure iner.
Surede, Hz. Muhammet'e, üzüntüyü bir yana bırakarak gece Allah'a ibadet etmesi, Kuran okuması buyurulur, gecenin ibadet için daha elverişli olduğu, gündüzünse iş ve uğraşı zamanı olduğu hatırlatılır. Hz. Peygamber'e sabırlı ve dayanıklı olması öğütlendikten sonra sure Kuran okumayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi, Tanrı hoşnutluğu için isteyene borç vermeyi öğütleyen, herkesin dünya yaşamında neler yaptıysa ahrette onu bulacağını ve Allah'ın çok bağışlayıcı ve merhametli olduğunu bildiren ayetle son bulur.

MÜZENİ (Ebu İbrahim İsmail bin Yahya **EL-**), şafii mezhebinden fıkıh bilgini (? 791 - Kahire 878). İmam Şafii'nin öğrencisi olmasına karşılık, mezheple ilgili konularda farklı görüşlere sahipti. Bu yüzden ona özgü bir mezhepten de söz edilir. Sekiz yapıtından yalnızca *el-Muhtasar* adlısı günümüze ulaştı. Biri büyük öteki küçük biçimli olan bu yapıtın büyük biçimlisi, Şafii'nin *Kitâb ül-ümum* adlı yapıtının haşiyesinde yayımlandı (Kahire, 1903).

Publimage

XVIII. yy. **müzeti**
Müzik konservatuvarı çalgı müzesi Paris

MÜZERKEŞ sıf. (fars. *zer-keş*'ten ar. *müzerkeş*). *Esk.* Sırma ile işlenmiş.

MÜZET a. (fr. *musette*). Müz. **1.** Torba biçimindeki hava deposu kolla çalıştırılan bir körükle dolan havalı çalgı. (Bk. *ansikl. böl.*) **—2.** Tiz sesli, zurnayı andıran fransız halk çalgısı. **—3.** Aynı adlı çalgıyı çağrıştıracak tarzda, burdon işlevi gören bir pedal ses üzerine yazılmış, köy müziği karakterinde yalın parça. (İki bölümlü ya da rondo biçiminde olan müzet, süitlerde yer alır. XVIII. yy.'da J.-S. Bach, Fr. Couperin ve J. -Ph. Rameau bu türde yapıtlar bestelediler.)
—Koregr. İki ya da üç zamanlı, aynı adı taşıyan bir ezgi eşliğinde yapılan, gavotte türünden bir köy dansı. (XVII. ve XVIII. yy.'larda revaçtaydı.)
—ANSİKL. Müzetin bilinen geçmişi XIII. yy.'a değin uzanır. Sürekli olarak tek bir ses veren burdon borusu, büyük ve küçük kaval için bas işlevi görür. Küçük kavalın 7, büyük kavalın 5 deliği vardır. Çalgının ses alanı bir buçuk oktav kadardır. Fransa'da XVII. ve XVIII. yy.'larda büyük rağbet gördü.

MÜZEVİR sıf. (ar. *tezvir*'den *müzevvir*). *Esk.* **1.** Laf taşıyan, arabozan. **—2.** Yalancı.

MÜZEVİRLEMEK g. f. *Bir kimseyi, bir şeyi (birine) müzevirlemek*, bir kimsenin davranışlarını ya da sözlerini, genellikle ara bozmak amacıyla karşı tarafa iletmek; kişiler arasında söz taşımak.

MÜZEVİRLİK a. **1.** Müzevir bir kimsenin niteliği: *Bunu müzevirliğinden söylüyor.* **—2.** Müzevir bir kimseye yakışır davranış: *Senin bu yaptığına müzevirlik denir. Müzevirlik edip canciğer iki arkadaşın arasını bozmak.*

MÜZEVVEB sıf. (ar. *tezvîb*'den *müzevveb*). *Esk.* Eritilmiş.

MÜZEYYEL sıf. (ar. *tezyîl*'den *müzeyyel*). *Esk.* **1.** Arkasında eki, katması olan. **—2.** Altına cevabı yazılıp geri gönderilmiş tezkere için kullanılır. **—3.** Açıklayıcı ya da tamamlayıcı eki olan kitap için kullanılır.

MÜZEYYELEN be. (ar. *müzeyyel*'den *müzeyyelen*). *Esk.* Altına ek olarak karşılığı yazılarak anlamında tezkere vb. için kullanılır.

MÜZEYYEN sıf. (ar. *müzeyyen*). **1.** *Esk.* Süslenmiş, süslü: *Müzeyyen bir kitap cildi.* **—2.** *Bir şeyle müzeyyen,* onunla süslenmiş: *Kıymetli taşlarla müzeyyen olmak.*

MÜZEYYİF sıf. (ar. *tezyîf*'ten *müzeyyif*). *Esk.* **1.** Alay eden, eğlenen. **—2.** Delillerle çürüten, karşısındakini bozan.

MÜZHERE → MEZHERE.

MÜZİÇ sıf. (ar. *iz'ac*'dan *müz'ic*). *Esk.* Usandıran, bunaltan, bıktıran.

MÜZİK a. (fr. *musique;* lat. *musica;* yun. *musike*'den). **1.** İnsana, sesler aracılığıyla kendini ifade etme olanağı veren sanat; bu sanatın verimleri, müzik yapıtı. (Eşanl. MUSİKİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Müzik kulağı olmak,* müziği izlemeye ve sesleri ayırt etmeye yatkın olmak. || *Müzik yapmak* (genellikle çoğul özne için kullanılır), bir araya gelip müzik yapıtları seslendirmek.

—Esk. Yun. Musalar'ın önderlik ettiği sanatların tümü.

—Müz. *Programlı müzik,* kurgusu ve anlatım amaçları, saf ses olgusuna yabancı verilere bağlı olan her tür müzik. || *Rakamlı müzik,* 1630-1750 arasında, armonize olmayan, ama bas partisindeki rakamlar seslendirildiğinde, armonik bir bas partisi gerçekleşen tüm müziklere verilen ad.

—Psik. *Müzik tedavisi,* psikoterapide araç olarak ses ve müziğin kullanılması. (Müzik dinleme [alış] ve ses üretme [yayın] bu uygulamanın iki yönünü oluşturur. Önerilen ya da üretilen müziklerin tek amacı bir arada bulunan kimseler için bir anlam taşımasıdır.) [Eşanl. MÜZİKOTERAPİ.]

—ANSİKL. İkonogr. Müzik, kimi zaman, çeşitli tonları simgeleyen kişilerle betimlenmiştir (Cluny manastırı'nda sütun başlıkları, XII. yy.); bu kişi, çoğu kez, genç bir kadındır (Filippino Lippi, Berlin); kimi örneklerde bir topluluk betimlenir: Köln katedrali'nde ahşap kabartma, Delaune'un (Louvre) ve Ch. Errard'ın (B.N., Paris) desenleri, Mantova dukalık sarayı'ndaki alçakkabartma, Cossa'ya atfedilen (Budapeşte) ya da Bernardo Parentino (Berlin), C. Van Loo gibi sanatçılar tarafından yapılan tablolar, Paris operası cephesinde E. Guillaume'un heykel grubu. *Müziğin simgeleri*'ni işleyen tuvaller de (Chardin) vardır. Ayrıca, Fragonard'ın Louvre'da bulunan *Müzik* adlı yapıtı (gitar çalan adam) ve Terborch, Fragonard, Lancret gibi sanatçıların *Müzik dersleri* adlı çalışmaları sayılabilir.

—Müz. Müziğin dilini oluşturan ve gözle sessiz okunabilen grafik simgeler (notalar ve çeşitli işaretler), tam anlamlarına ancak sese dönüştürüldükleri anda kavuşurlar. Müzik, taşıdığı bütün duygunluğu işte o zaman açığa çıkarır: dolayısıyla da etkili bir iletişim ve kolektif anlatım aracı olur. Ölçüsü ustalıkla ayarlandığında, sözlerin anlaşılmasına yardım eder (kutsal metinlerin okunuşu). Ayinlerde, resmi törenlerde, şenliklerde oynadığı rol de bunu kanıtlar. Ayrıca, ritimsel ve biçimsel düzenlenişiyle, dans için şarttır. Sanatçı için, sunduğu betimleme ve taklit olanakları sayesinde, evrenle uyum sağlamanın yoludur. Doğanın gürültülerine, onları taklit ederek sahip çıkmak, yaratıcının belli başlı güdülenimlerindendir. Bu, XX. yy.'ın ikinci yarısında gelişen elektroakustik müzikte, hiçbir zaman olmadığı ölçüde vardır.

Öbür sanatlar gibi müzik de, temel sisteminin tüm uygarlıklarda aynı olmasından ileri gelen bir evrensellik niteliğine sahiptir. Bu sistem, bir sesin doğal rezonansına dayanır. Dünyadaki tüm sistemlerin ana öğeleri, rezonanstan doğar. Sistemler, gelişim tarzlarıyla birbirinden ayrılırlar, ama hepsinde de, bu ana seslerin düzenlenişi, hemen hemen aynıdır. Akustik bilimi tarafından bileşenleri ayrıştırılan ve etkin bir biçimde kullanılan bu rezonans olgusu, günümüzde elektronik sayesinde, yapay seslerin yaratılmasını sağlamıştır.

• *Müzik tarihi.* Bu ansiklopedide, ülkelerin müziklerine, belli başlı bestecilere, yorumculara, okullara ya da akımlara, formlara ve büyük yapıtlara ayrılmış özel maddeler vardır.

MÜZİKAL, -li sıf. (fr. *musical*). **1.** Müzikle ilgili şey için kullanılır: *Müzikal öğe.* **—2.** Müzik içeren şey için kullanılır; müzikli: *Müzikal komedi.* **—3.** Müziği anımsatan, müzik öğesi içeren şey için kullanılır: *Müzikal ses. Müzikal dil.* **—4.** Müziğe özgü niteliklere ilişkin şey için kullanılır: *Bir kaydın müzikal değeri.*

—Sine. *Müzikal film,* şarkılı ya da danslı birçok sahne içeren film.

—Tıp. *Müzikal sesler,* göğsün dinlenmesi sırasında algılanan üfürüm seslerinin en yüksek derecesi.

◆ a. Müzikli film ve özellikle amerikan müzikli komedisi.

—Müz. ve Tiy. → MÜZİKAL KOMEDİ*.

MÜZİKALİTE a. (fr. *musicalité*). Uyumlu, ahenkli olanın niteliği: *Bir şiirin müzikalitesi.*

MÜZİKALİZM a. (fr. *musicalisme*). 1932'de, fransız ressam Henry Valensi (1883-1960) çevresinde oluşan sanat akımı.

—ANSİKL. Valensi'nin formülleştirdiği müzikalizm kuramı, resimle müzik arasındaki değer ve duyum benzerliklerini aydınlatmaya dayanır. 1932-1939 arasında, ardından, 1946'dan sonra, Paris'te ve başka Avrupa kentlerinde, müzikalist salon ve sergiler düzenlenmiştir (Yeni gerçeklikler ya da Bağımsızlar salonlarında). Bu akıma bağlanan sanatçılar arasında heykelci Béothy, ressam Charles-Blanc-Gatti (Lozan 1890 - *ay. y.* 1965) ve Marcel Lempereur-Haut (doğm. Liège 1898), ressam ve dekoratör Ernest Klausz (Eger, Macaristan, 1898 - Paris 1970) sayılabilir.

müzikalizm
Pembe senfoni (1946)
Henry Valensi'nin yapıtı
M. N. A. M., C. N. A. C. Georges-Pompidou, Paris

M. N. A. M. fototeği

MÜZİKBİLİM a. MÜZİKOLOJİ'nin eşanlamlısı.

MÜZİKBİLİMCİ a. MÜZİKOLOG'un eşanlamlısı.

MÜZİKÇİ a. **1.** Müzik yapıtları besteleyen ya da yorumlayan kimse. (Eşanl. MÜZİSYEN, MUSİKİŞİNAS.) **—2.** Müzik öğretmeni.

MÜZİKÇİ ARDIÇKUŞU a. Zool. PASRENGİ ARDIÇKUŞU'nun eşanlamlısı.

MÜZİKHOL a. (ing. *music-hall*'den). **1.** Çeşitli şarkıcıların sırayla söylediği şarkılardan ve komik numaralardan oluşan bir tür varyete gösterisi. (Kimi zaman bunlara çeşitli atraksiyonlar da eklenir.) **—2.** Bu tür gösterilerin yapıldığı yer.

—ANSİKL. Charles Morton adında "pub" sahibi bir ingiliz, 1848'de, müşteri çekmek için, işyerinin yanına, içinde her daldan amatör ya da profesyonel sanatçının gösteriler yaptığı bir salon eklemeyi düşündü. Fakat müzikhol, asıl özelliğine, büyük tiyatrolarda ya da gösterilere görkem ve şatafat katan makine ve aydınlatma donanımına sahip geniş sahneli yerlerde kavuştu.

Canterbury Hall (türünün ilki, 1854) ve Palladium (Londra), Hippodrome (New York), Wintergarten (Berlin), Empire, Olympia ve Alhambra (Paris) gibi müzikholler, çeşitli şarkıcıları ve genellikle sirklerde görülen atraksiyonları bir araya getiren büyük programlar sunmaya başladılar.

Müzikholün diğer bir biçimi de, son derece şatafatlı gösterilerin sunulduğu salonlardır: Fransa'da Folies-Bergère, Lido, Moulin-Rouge, New York'ta Broadway mahallesindeki birçok salon gibi. Bu tür müzikhollerde, çevresinde birçok kadın ve erkek oyuncu (*girl* ve *boy*) yer alan bir kadın revü yıldızının başrol oynadığı görkemli ve olağanüstü tablolar birbirini izler. Müzikhol tarihine geçmiş büyük gösteri düzenleyiciler arasında C. B. Cochran (İngiltere), Florenz Ziegfeld (ABD), Jacques-Charles, Paul Derval, Henri Varna, Bruno Coquatrix, Félix Vitry ve P. L. Guérin (Fransa) anılabilir.

MÜZİKLİ sıf. **1.** Müzik içeren; müzikal: *Müzikli komedi. Müzikli gösteri. Bir filmin müzikli bölümleri.* **—2.** *Müzikli saat,* ezgi çalabilecek bir düzeneği olan çalarsaat.

—Tiy. *Müzikli güldürü* → MÜZİKAL KOMEDİ*.

MÜZİKOLOG a. (fr. *musicologue*). Müzikoloji uzmanı. (Eşanl. MÜZİKBİLİMCİ.)

MÜZİKOLOJİ a. (fr. *musicologie*). Bilimsel ve tarihsel yöntemle, müziği bütün yönleriyle inceleyen bilim dalı. (Eşanl. MÜZİKBİLİM.)

—ANSİKL. XIX. yy.'da doğan müzikolojinin temelini, XVIII. yy.'da Ansiklopediciler'in yazdığı incelemeler oluşturur. Bu incelemelerin çoğu, müzik yazısını ve çalgıları konu ediniyor, müzik tarihine ilk yaklaşımları getiriyordu. "Müzikoloji" sözcüğü, ilk kez 1860'a doğru Almanya'da ve Fransa'da kullanıldı. O sıralarda henüz kendine özgü bir araştırma yöntemi olmayan müzikoloji, etnografya ya da filoloji gibi, daha eski bilimlerin yöntemlerinden yararlanıyordu. Daha sonra, müzik olgularını bilimsel yöntemle ele almaya başladı. Üniversitelerde, konservatuvarlarda ve kimi özel kuruluşlarda müzikoloji öğretimi yapılmaya ve araştırma ekipleri yetiştirilmeye başlanmasıyla ülkelerin kültür yaşamlarında müzikolojinin etkisi hissedilir oldu. Bir yandan da, çok sayıda ulusal ya da uluslararası dernek, müzikoloji çalışmalarına girişti. Müzikolojinin başlıca konusunu oluşturan besteciler ve yapıtları şu başlıklar altında ele alınır: yaşamöyküsü, biçimlerin incelenmesi, üslupların doğuşu ve evrimi, çözümleme, organoloji ve bibliyografya.

Büyük müzikoloji okulları, yöntemleriyle ve yukardaki başlıklardan birine ya da birkaçına verdikleri önemle birbirinden ayrılırlar. Büyük Britanya, organoloji alanına önderlik ederken, Fransa, arşiv araştırmalarına, tarihlemeye, müzikçilerin ve yapıtların tarihine ağırlık verir. Germen müzikologlarsa daha çok üslup karşılaştırması, biçimsel çözümleme, estetik ve yayınlar konusunda çalışmışlardır. Çoğu İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, ABD'ye yerleşen Almanlar olan ABD'li müzikologlar, bilgisayar kullanımının yaygınlığına borçlu oldukları olanaklarla, müziği tüm

biçimleri altında, uzun geçmişiyle ve çok geniş bir coğrafya üzerinde ele alabilmektedirler. XX. yy.'ın ikinci yarısında, müzikoloji, yapıtları sosyo-kültürel bağlamı içinde ele almaya başlamıştır. Bu eğilim giderek yaygınlaşmaktadır.
• *Büyük müzikologlar.* İtalya'da, A. Basevi (1818-1885) genel müzik tarihi üzerinde çalıştı. İtalyan müzikolojisinin en önemli yapıtları, G. M. Gatti (1892-1973) ve C. Sartori'nin (doğm. 1913) yayınlarla ilgili çalışmaları ve kataloglarıdır. Fransa'da ilk büyük biyografici ve eleştirmen F. J. Fétis'tir (1784-1871). Daha sonra A. Lavignac (1846-1916) ansiklopedik çalışmaları L. de La Laurencie (1861-1933) ile H. Prunières (1886-1942) ise klasik keman okulu ve fransız operası üzerine yapıtlarıyla, ülkelerini, müzikoloji açısından ön sıralara çıkardılar. A. Pirro (1869-1943), modern fransız müzikolojisinin kurucusudur. İspanya'da, katalan Higinio Anglès (1888-1969) ispanyol müziğinin başyapıtlarını yayımladı. İngiltere'de, çok zengin arşivlerin bulunduğu Oxford ve Cambridge en önemli müzikoloji merkezleridir. E. J. Dent (1876-1957), J. Westrup (1904-1975), D. Stevens (doğm. 1922), G. Reaney (doğm. 1924) gibi büyük müzikologlar bu kentlerde çalıştılar. G. Grove (1820-1900) tarafından 1879'da yayımlanan ve daha sonra birçok kez yeniden basılan müzik ve müzikçiler sözlüğü, XX. yy.'ın en önemli başvuru kaynaklarından biridir.

Germen ülkelerinde, XIX. yy.'ın en önemli müzikoloji yapıtlarını, avusturyalı A.W. Ambros (1816-1876) ve alman H. Riemann (1849-1919) yazdılar. Bu ikisinden sonra, en iyi uzmanlarla çalışan G. Adler (1855-1941), büyük külliyatını yayımladı. F. Chrysander (1826-1901) ve J.S. Bach'ın yaşamöyküsünü yazan J. Spitta'nın (1841-1894) çalışmaları, XX. yy.'ın ilk yarısındaki incelemelere temel oluşturdu. *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (Geçmişte ve günümüzde müzik) başlıklı önemli yapıtın yayımını yöneten F. Blume (1893-1975) alman müzikolojisine saygınlık kazandırdı.

ABD'de müzikolojinin kurucusu, Library of Congress'in müzik bölümünü ve *The Musical Quarterly* dergisini yöneten G. T. Sonneck'tir (1873-1928). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, alman asıllı birçok müzikolog araştırma ve eğitim bakımından önemli rol oynadılar: W. Apel, M. Bukofzer, L. Schrade vb. Genç kuşağın başlıca temsilcileri M. Babbitt (doğm. 1916), Barry S. Brook (doğm. 1918), James R. Anthony (doğm. 1922) ve H. Wiley Hitchcock'tur (doğm. 1923).

Türkiye'de ilk ciddi müzikoloji yayınlarını Rauf* Yekta (1871-1935) yaptı. Aynı kuşaktan Hüseyin Saadettin Arel* (1880-1955) ve Suphi Ezgi* (1869-1962) de, özellikle türk. müziği kuramı alanında önemli kitaplar yazdılar. Bu bağlamda Mahmut Ragıp Gazimihal* (1900-1961), Veysel Arseven* (1919-1977), Ferruh Arsunar* (1908-1965) ve Sadi Yaver Ataman* (doğm. 1908) da anılmalıdır.

MÜZİKOMAN a. MÜZİKSEVER'in eşanlamlısı.

MÜZİKOMANİ a. Müzik düşkünlüğü.

MÜZİKOTERAPİ a. (fr. *musicothérapie*). Psik. MÜZİK* TEDAVİSİ'nin eşanlamlısı.

MÜZİKSEL sıf. Müzikle ilgili.
—Akust. ve Müz. *Müziksel ses*, dönemsel bir titreşim hareketinden kaynaklanan, bir ana sese ve armonik seslere ayrışan ses.
—Elekt. *Müziksel akım*, frekansı bir müzik notasınınkiyle aynı olan alternatif akım.

MÜZİKSEVER sıf. ve a. Kendisi müzikçi olmayan, ama müziğe düşkünlük gösteren kimse. (Eşanl. MÜZİKOMAN, MELOMAN.)

MÜZİL sıf. (ar. *izâle*'den *müzîl*). *Esk.* Yok eden, gideren.
—Esk. kim. *Müzil-ül-levn*, renk gideren.

MÜZİSYEN a. (fr. *musicien*). MÜZİKÇİ'nin eşanlamlısı.

MÜZLER → MUSALAR.

MÜZMİN sıf. (ar. *müzmin*). **1.** SÜREĞEN'in eşanlamlısı: *Müzmin bir başağrısı. Müzmin bir hastalığa yakalanmak.* **—2.** Ne kadar süreceği bilinmeyen, uzun süren, sürekli: *Müzmin işsizlik. Müzmin bekâr.*

MÜZMİNLEŞME a. Müzminleşmek eylemi.

MÜZMİNLEŞMEK a. Müzmin, süreğen bir durum almak; süreğenleşmek.

MÜZNİB sıf. (ar. *iznab*'dan *müznib*). *Esk.* Suçlu, günahkâr.

Mvadui, Victoria gölünün G.'inde, Tanzaniya'nın kuzeyinde yer alan elmas madeni.

MVAMBUTSA, Burundi kralı (Muramvya 1912 - Cenevre 1977). 1915'te tahta çıkarıldı, reşit olunca mvami (kral) yetkilerini fiili olarak ele aldı; hükümdarlığının büyük bir bölümü, Burundi'nin Belçika mandası altında olduğu döneme rastladı. 8 temmuz 1966'da, kendisinin ardından birkaç ay geçici olarak mvami olan oğlu Charles Ndizeye tarafından tahttan indirildi.

MVANZA, Tanzaniya'da kent, Victoria gölünün G. kıyısında bölge merkezi; 252 000 nüf. (1988). Kenya ve Uganda limanlarıyla bağlantısı olan ticaret kenti. Demiryoluyla Darüsselam'a bağlı. Elektrik santralı. Tekstil sanayisi. Bölgede altın ve elmas madenleri. —*Mvanza bölgesi*, 35 871 km^2; 1 878 271 nüf. (1988).

MVET a. **1.** Gabon Fangları'nın arp-kitharası. **—2.** Mvet eşliğinde söylenen müzikal destan.

MWERU gölü → MOERO gölü.

MWİNYİ (Ali Hasan), tanzaniyalı devlet adamı (Kivure, Tanganyika, 1925). Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra siyasete atılarak devlet (1970), sağlık, tabii kaynaklar ve turizm bakanlıkları yaptı. 1984-1985 arası başkan yardımcısı, 1985'te cumhurbaşkanı oldu. 1990'da iktidardaki Tanzaniya Devrimci partisi'nin (CCM) başkanlığını üstlendi. 1990 seçimlerinde, yeniden cumhurbaşkanı seçildi.

MYA a. (lat. *myax, -acis;* yun. *myaks, -akos*, midye'den). İkiçenetli yumuşakça cinsi. (*Myidae* familyası.)
—ANSİKL. *Mya* cinsi üyeleri pek iri değildir; çok uzun, bir araya toplanmış, uçlarında bir dokunaçlar çemberi bulunan sifonları vardır. Uzunca, beyaz kavkısının iki çeneti birbirine eşit değildir (sağdaki daha büyüktür) ve uçları birbirinden ayrık durur. Kuma ya da çamura gömülü yaşarlar. *Mya arenaria* ve *M. truncata* türleri yenebilir.

MYANMAR → BİRMANYA.

MYAS a. Doğu Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaşayan, geniş, parlak gövdeli, güzel koyu mor renkli böcek cinsi (Koşarkınkanatlıgiller familyası.)

MYCENA a. Genellikle kısa boylu, konik şapkalı, ince saplı, bazitli mantar. (Yemeye pek elverişli değildir.)

MYCETAEA HİRTA a. Bitkisel döküntülerde yaşayan, küçük, kınkanatlı böcek cinsi. (Mağaralarda yaygındır. *Endomychidae* familyası.)

MYCETOPHAGUS QUADRİPUSTULATUS a. Ağaçlardaki mantarlarda yaşayan, uzun, sarı lekeli, tüylü bedenli, küçük, kınkanatlı böcek. (*Mycetophagidae* familyasının örnek türü.)

MYCETOPORA a. Kuru yapraklarda ve bitki döküntülerinde yaşayan, sarımsı, benekli, kınkanatlı böcek cinsi. (Kısakanatlıgiller familyası.)

MYCETOZOA a. Cıvık mantarlarla akraba kamçılı protistler takımı.
—ANSİKL. *Mycetozoa* takımı üyeleri suda erimiş organik maddelerle ve yakaladıkları her çeşit avla beslenirler: *Mycetozoa*'lar plazmotların yalancı ayak uzantılarıyla avlarını yakalar, içlerine atarlar ve kofullarında onları sindirirler. Üreme sporla gerçekleşir. Takımda 300'ü aşkın tür bulunur; bunların çoğu hemen hemen bütün dünyaya yayılırsa da bazıları çok özel çevre koşulları arar ve bu nedenle çok dar bir alana (daha çok da ormanlara) sıkışıp kalırlar.

MYCODERMA a. Mayalanmış içkilerle şekerli meyve sularının yüzeyinde, alkol mayalanması yapmadan bir örtü oluşturan mantar.
—ANSİKL. Mayamantarları arasında ayrı bir grup oluşturan mycodermalar, şimdi *candida** grubuna sokulmaktadır. *Mycoderma vini (Candida mycoderma)* şarap, bira ve her türlü mayalanmış sıvı üzerinde gelişir; alkolü suya ve karbonik aside dönüştürür. Etkilediği sıvının yüzeyinde "küf" denilen beyaz bir zar meydana getirir. *Mycoderma aceti (acetobacter)* gene bir küf oluşturan ve alkolü asetik aside çeviren bir bakteridir. Bu bakterinin etkisi altında şarap "ekşime" ya da "sirkeleşme" denilen hastalığa tutulur ve ekşir; *Mycoderma aceti* sirke yapımında önemli rol oynar.

MYCOGONE a. İlkel mantar. (*Mycogone perniciosa*, yastık mantarlarında mola hastalığına neden olan *Hypomyces perniciosus*'un konidi biçimidir.)

MYCONİUS (Oswald GEİSSHÜSLER, — denir), isviçreli reformcu (Luzern 1488 - Basel 1552). Zwingli'nin çalışma arkadaşı; onun ve Okolampadius'un ölümünden sonra Basel kilisesi'nin yönetimine geçti (1532) ve luthercilik ile zwingliciliği bağdaştırmaya çalıştı.

MYCOSPHAERELLA a. *Sphaeriales* takımından asklı mantar. (Birçok türü bitkilerde, genellikle yapraklar üzerinde esmer lekelere neden olur. *Mycosphaerella fragariae*, çilekte kırmızı leke hastalığı yapar.)

MYCTOPHİDAE a. Zool. IŞIKBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

MYCTOPHUM PUNCTATUM a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan kemiklibalık. (Başı ve bedeni yanlardan yassıcadır. Bil. a. Işılbalığıgiller familyası; boyu 12 cm'ye kadar.)

MYDAS a. Sıcak bölgelerde yaşayan, ortoraf böcek cinsi. (Çok iri olurlar: *Mydas heros*'un boyu 7 cm'ye ulaşabilir. Larvaları etçildir, çürümüş odunda yaşar. *Mydaidae* familyasının örnek tipi.)

MYELOPHİLUS a. Çamağacı kabuklarının altında yaşayan kabukböceği cinsi. (Erişkinleri bazen genç sürgünlerin içine girerek bunların kurumasına yol açar.)

MYGALOMORPHAE a. Üyeleri trakesiz olan ve iki çift akciğeri, beden eksenimin devamında uzanan yatay zehir çengelleri ve bölütsüz bir karınla donanan örümceğimsiler alttakımı. (Yerkürenin bütün sıcak bölgelerine yayılan 1 500'ü aşkın türü vardır. Örümcekler takımı.)

MYGDONİA. Tar. coğ. Makedonya'da bölge, Khalkidike'nin K.'inde; başlıca merkezi, Therma (bugün Selanik).

MYGDONİA. Tar. coğ. Anadolu'da iki bölge: —Bithynia bölgesinin B.'sında, Marmara denizi kıyısında bölge; Askania (İznik) gölü çevresini kapsıyordu ve bu kesimde Mygdonlar oturuyordu. —Anadolu'nun G.-D.'sunda bölge; Nisibis (bugün Nusaybin) yöresini kapsıyordu.

MYİNGYAN, Birmanya'da kent, İravadi ırmağı kıyısında, Mandalay'ın G.-B.'sında; 220 000 nüf. Pamuk tarımı.

MYİOSPİLA a. Yazları çok yaygınlaşan sinek cinsi. (Sinekgiller familyası.)

saf mycena
(Mycena pura)
[yenmez]

Lauros-Giraudon

mykenai sanatı
Mykenai'de bulunan çiçek dekorlu saray üslubunda vazo İ.Ö. XV. yy.
Ulusal arkeoloji müzesi Atina

Scala

mykenai sanatı
Mykenai'de IV no.'lu mezarda bulunan altın maske İ.Ö. XVI. yy.
Ulusal müze, Atina

MYİTKYİNA, Birmanya'nın kuzeyinde kent, İravadi kıyısında, Kaçin eyaletinin merkezi; 13 000 nüf. İravadi ırmağının suları azaldığında iç sulardaki ulaşımla, Mandalay ve Rangoon'a giden demiryolunun başlangıç noktası ve karayolu kavşak yeri olan Myitkyina, etkin bir ticaret merkezidir. Havalimanı. 1944'te Japonlar ile Müttefikler arasında kenti ele geçirmek için şiddetli çarpışmalar oldu.

MYİTMAKA → HLAİNG.

MYKALE. Tar. coğ. Küçük Asya'da dağ, Sisam'ın karşısında, Ege denizi'nde Mykale burnuyla (Pers donanması burada karaya çekilmiş durumdayken İ.Ö. 479 yılı yazında Ksanthippos'lu ve Leotykhidas'lı Yunanlılar'ca yakıldı) son bulur. Mykale dağında İonia'nın din merkezi Panionion (günümüzde *Dilek* dağı.*) bulunuyordu.

MYKENAİ, MİKEN ya da **MYKİNAİ,** Yunanistan'da köy, Peloponisos'ta (Argolis *nomos*'u), Argos'un K.'inde. Turizm ve tarım merkezi. —Yakınındaki bir tepede bir antikçağ kentinin yıkıntıları.

—Tar. Daha III. binyıl'da iskân edilen Mykenai ("geniş yollu", "altını bol" kent) İ. Ö. 1600'de yakınındaki Tiryns ve Argos (1400'den sonra) ile Mykenai uygarlığı döneminde Yunanistan'ın en zengin ve en gelişmiş kentiydi. Pelopidai halkının yerini alan Atreidai halkı tarafından başkent olarak kabul edilen, birçok saray ve nekropolisle donatılan kent Dorlar tarafından istila edildi ve yıkıldı. Buna karşılık Argos ön plana çıktı. Ama Mykenai, pers savaşlarına katılan bağımsız küçük bir site olarak varlığını sürdürdü. İ.Ö. 468'de Argoslular tarafından kuşatıldı, işgal ve yağma edildi. Roma döneminde Mykenai, hemen hemen oturulmayan bir kente dönüştü.

—Arkeol. Tepe, kyklops örgüsü üçgen bir sur duvarıyla çevrilmiştir. Ortalama 6 m kalınlığında olan duvar, günümüzde hâlâ yer yer 17 m yüksekliğindedir. Aslanlı kapı iki burç arasında açılır. Kapıyı oluşturan dört yekpare blok üzerine bir lento, bunun üzerinde de, bir ayağın iki yanında karşılıklı duran iki yırtıcı hayvan figürüyle bezeli bir hafifletme üçgeni yer alır. Sur duvarları, konutların yanı sıra, sarayı ve bir çember oluşturacak biçimde yan yana dizilmiş iki sıra taş levhayla çevrili daha önceki dönemlerden kalma altı mezarı da içine alır. Bu mezarlarda ele geçen zengin buluntular. Ulusal müze'de sergilenmektedir. Surların dışında yer alan diğer bir çemberdeki mezarlardan da görkemli buluntular elde edilmiştir. Hellenistik dönem yapılarının büyük ölçüde tahrip ettiği saray, bir avlunun çevresine dizilmiş gösterişli yapılardan oluşuyordu; bunlar arasında, fresklerle süslü bir megaron* dikkati çeker. Su, 12 m uzunluğundaki bir yeraltı kanalıyla Perseia sarnıcından geliyordu. Surların dışında yer alan tholos mezarlar ("Klytaimnestra"nın mezarı, özellikle de Atreus'un hazinesi), uzun dromosları, anıtsal girişleri, bindirme tonozlarıyla başarılı birer mimarlık örneğidir.

MYKENAİ a. (öz. a. *Mykenai*'den). [Tamlayan olarak] Mykenai'ye ilişkin, Mykenai ile ilgili.

—Dilbil. Yunancanın bilinen en eski biçimi (İ.Ö. XVIII.-XV. yy.). [Bk. *ansikl.* böl.]

—Güz. sant. *Mykenai sanatı*, İ.Ö. 1500 -1200 arasında akhaia dünyasında gelişen sanat. Mykenai, Tiryns ve Orkhomenos ile birlikte bu dünyanın merkezlerinden biriydi. (Bk. *ansikl.* böl. Arkeol. ve Güz. sant.)

—ANSİKL. Arkeol. ve Güz. sant. H. Schliemann'ın 1876'dan itibaren yaptığı kazılarla tanınmaya başlayan mykenai sanatı, mykenai yazısı çözülüp de (1953) kullanılan dilin yunanca olduğu anlaşılıncaya kadar önhellenik bir sanat olarak kabul ediliyordu. Artık Tunç çağında, *Hellas* (Yunanistan), *Kyklades* ve *Minos* uygarlıkları ayırt edilmektedir: mykenai sanatı, Geç Hellas döneminde (bu dönem kendi içinde üçe ayrılır: Geç Hellas I, II, III) görülür. Mykenai sanatı her şeyden önce gösterişe düşkün bir sanattır. Gereç olarak altın (mezarlarda, güçlü bir Girit etkisini yansıtan çok sayıda takı ve kap [Vafio fincanları] bulunmuştur; ünlü mykenai mezar maskeleri, Orta Hellas dönemine aittir) ve Suriye'den ithal edilen fildişi kullanılır. Saraylardaki salonlar canlı ve hareketli fresklerle süslenmiştir (Thebai, Pylos). Mykenai, Tiryns da Gla'yı çeviren güçlü sur duvarları, ancak dönemin sonunda, sarayların bütünlüğü iç çekişmelerle sarsıldığı sırada yapılmışlardır. Yuvarlak planlı yeraltı mezar odaları ya da tholoslarla anıtsal mezar mimarlığı ve en ünlü örneği Pylos'ta ortaya çıkarılan saray mimarlığı, mykenai sanatını daha iyi belirleyen öğelerdir. En yaygın sanat olan seramik, aynı zamanda en iyi bilinenidir. Biçim ve bezeme açısından büyük bir çeşitlilik gösteren kaplar arasında en tipik olanları savaşçı ve savaş arabası figürleriyle süslü büyük boy kraterlerdir.

—Dilbil. Bu dili yazmak için kullanılan hece yazısı çizgisel B'nin çözülmesiyle (1953) ortaya çıkarılan mykenai, kuşkusuz Homeros'un Akhalar'ının konuştuğu dildi. Pylos, Knossos, Mykenai ve Thebai' deki saray envanter tabletleriyle Tiryns Eleusis Orkhomenos'ta bulunan çeşitli yazıtlar aracılığıyla öğrenilmiştir. Bu arkaik yunanca doröncesi herhangi bir lehçeden çok arkadhia ve kıbrıs lehçeleriyle yakınlık gösterir. Bununla birlikte, dilin tümü bilinememektedir, çünkü yazı dizgesi titreşimli, titreşimsiz ve soluklu ayrımı yapmaz ve ünlülerin uzunluğunu belirtmez.

—Tar. *Mykenai uygarlığı*, en parlak merkezi Mykenai olan uygarlık. Girit minos uygarlığına akraba olan bu uygarlık, eski mykenai ya da girit-mykenai (1700-1400) ve yeni mykenai (1400-1200) olarak, ondan daha sonra gelişti. Girit uygarlığının Argolis üzerinde yer yer bir sömürgeleştirmeyle birlikte görülen etkisinden doğdu. XIII. yy. sonunda Argolis, Girit'in tarz, töre ve tekniklerini benimsedi (bağcılık ve zeytincilik, girit tapınmaları). Altın boldu. Yollar, Korinthos körfezindeki yol gibi, taş döşemeliydi. Kitlesel görünüşlü saraylar ve istihkâmlar yapılmaktaydı.

Bütün bunlar daha önceki akhaia geleneklerine eklendi ve gitgide Hellas'ın öteki bölgelerine (Lakonia, İsthmia ve Orta Yunanistan) ve hatta İtalya'ya (Taranto) da yayıldı; ticaret yoluyla mykenai uygarlığı, Makedonya'ya, Kıbrıs'a, Küçük Asya (Truva* savaşı) ve Suriye'ye kadar uzandı; girit saraylarının yakılıp yıkılmasına da belki mykenai istilaları yol açtı. Demir dışındaki madenler o sıra Yunanistan'da gitgide daha bol bulunuyordu; yeni saraylar çok zengindi, Pylos saraylarının iktisadi gücünü yazı güvence altına alıyordu. İ.Ö. 1200'e doğru dor istilası, akhaia kentlerini yakıp yıkarak mykenai uygarlığına son verdi.

L.-Y. Loirat-Explorer

Mykenai
tapınağa çıkış yolu ve ilk mezar çemberleri

MYKİNAİ → MYKENAİ.

MYKONOS, Kyklades adalarının kuzey -doğu bölümünde yunan adası, Naksos ile Tinos arasında; 85,5 km², 3 000 nüf. Yönetim merkezi *Mykonos*. Turizm merkezi.

MYLABRİS a. Sıcak ve ılıman iklimli bölgelerde yaşayan kınkanatlı cinsi. (Yakıböceğigiller familyası.) [Eşanl. ZONABRİS.]

—ANSİKL. *Mylabris* cinsi üyeleri uzun silindir biçimli, kıllı, genellikle siyah gövdelidir; sarı ya da kırmızı elitraları siyah beneklidir. Larvaları, çekirge yumurtalarında gelişir ve bu yumurtalarla beslenir. İçi su toplayan kabarcıklara yol açan bu böcekterden yakı yapımında yararlanılır.

MYLASA, bugün **Milas.** Tar. coğ. Anadolu'nun Karia bölgesinde kent. İ.Ö. VII. yy.'da var olduğu ve İ.Ö. 500-480 arasında Oliatos ve kardeşi Herakleides adlı tiranlarca yönetildiği bilinmektedir. İ.Ö. IV. yy.'da Hekatomnos satraplarının merkeziydi. İ.Ö. III. yy.'da Ptolemaios'un, daha sonra Antiokhos II'nin, İ.Ö. 189-167 arasında da Rodos'un egemenliğine girdi. Augustus döneminde zenginleşti. Antik kentten günümüze çok az kalıntı ulaştı: Labienus döneminden, "Baltalı kapı" diye bilinen sur kapısı; Zeus Karios'un korinthos düzenindeki tapınağının temelleri ve bir sütunu; kentin G.-B.'sındaki Zeus Osogos tapınağı'nın temenos duvarı; roma stoasının birkaç sütunu; mezarlar.

MYLİOBATİDAE a. Zool. FOLYABALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

MYLİUS-ERİCHSEN (Ludvig), danimarkalı kâşif (Vyborg 1872 - Grönland'ın doğu kıyısı 1907). 1902-1904 arasında Grönland'da, Eskimolar'ın dil ve kültürünü incelediği için "Grönland edebiyatı seferi" adı verilen seferi yönetti. 1906-07' de ülkenin kuzey kesiminde yönettiği bir başka seferle, Grönland'ın ada olduğunu ortaya koydu. İnlandsis'i geçtikten sonra, yorgunluktan öldü.

MYLODON a. Amerika'da Pleyistosen devri topraklarında fosillerine rastlanan, dişsizlerden memeli cinsi. (Fil iriliğindedir. Şili'de, yaklaşık 9 000 yıllık deri kalıntıları bulunmuştur. *Xenarthra* takımı, tardigratlar alttakımı.)

MYMAR a. Çok küçük bedenli (1/3 mm) bronzrenkliarı cinsi. (Yaprakbitlerinde ya da çeşitli böceklerin yumurtalarında asalak yaşar. *Myramaridae* familyasının örnek tipi.)

MYMARİDAE a. Çeşitli takımlardan böceklerin yumurtalarında asalak yaşayan, küçük boylu zarkanatlılar familyası. (Bazı türlerinin dişileri, suda yaşayan böceklerin yumurtalarına asalak olmak için suya girerek yüzerler.)

MYNDOS. Tar. coğ. Bodrum yarımadasının B. ucunda, Gümüşlük kesiminde antik liman kenti. Yörede kurulan sekiz leleg kentinden biridir. İlk yerleşmenin Bozdağ civarında bulunduğu sanılmaktadır (sur duvarları, kule temeli). Aristagoras*'ın filosuna bir gemiyle katıldı (İ.Ö. 500'e doğr.). Mausolos altı leleg kentini Halikarnassos'la birleştirirken Myndos ile Syangela'yı bağımsız bıraktı; hatta Myndos'u Gümüşlük'te yeniden kurdu. Büyük İskender'in başarısız girişiminden sonra Ptolemaios-lar'ın, Rodos'un egemenliğine girdi. Roma döneminde Cassius'un filosu burada saklandı (İ.Ö. 44).

MYNSİCHT (Hadrianus SÜMENİCHT ya da SEUMENİCHT, **Hadrianus von** —denir), alman simyacı, hekim ve teozof (Ottenstein, Braunschweig, 1603-1638). Alman prenslerinin danışmanlığını ve hekimliğini yaptı, şiirler de yazdı. *Thesaurus et Armamentarium medico-chymicum* (1631) adlı kitabında kimya, simya ve eczacılık alanlarındaki buluşlarını aktardı. "Madathanus" takma adıyla yazdığı *Aureum seculum redivivum* (1621) simyanın klasiklerinden sayılmaktadır.

MYODARİA a. Sikloraf ikikanatlı böcek bölümü. (Bu bölüm *Haplostomata* ya da *Acalyptera*'ları ve *Thecostomata* ya da *Calyptera*'ları kapsar.)

MYOMORPHA a. Zool. SIÇANIMSILAR alttakımının bilimsel adı.

MYOPA a. Larvası yabanarılarında, eşekarılarında vb.'de asalak yaşayan küçük sinek cinsi. (Kalınkafalısinekgiller familyası.)

MYOPHORİA a. Kaygan ve az süslü kavkılarının fosillerine Devon devri topraklarında rastlanmaya başlanan ve Trias devri topraklarında fosilleri bollaşan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Myophoridae* familyasının örnek tipi.)

MYOPORUM a. Almaşık, daha ender olarak karşıt, tam ya da tırtıklı yapraklı, genellikle yaprakların koltuğunda çıkan demet halinde toplu beyaz ya da kırmızımsı çiçekli süs ağacı. (Meyvesi küçük dört çekirdekli bir drupadır. Avustralya, Malezya, Çin ve Japonya'nın ılıman bölgelerinde yetişen yirmi kadar türü vardır. Küçük *myoporaceae* familyasının örnek tipi.)

MYOSCİURUS a. Ekvator Afrikası'nda ormanlarda yaşayan küçük sincap cinsi.

MYOS HORMOS. Tar. coğ. Mısır'da kent, Basra körfezi (Kızıldeniz) kıyısında. Ptolemaios II Philadelphos'un kurdurduğu kent, Mısır'ın Arabistan ve Hindistan'la yaptığı ticaretin antrepolarından biriydi. Kuseyr yakınında harabeler.

MYOSOTİS a. (lat. *myosotis;* yun. *myosotis*, fare kulağı'ndan). Ilıman bölgelerde yetişen biryıllık ya da çokyıllık küçük otsu bitki. (Tüylü ve uzun yaprakları sapın yukarı kısımlarında sapsız, ama dipte saplıdır. Akrep kuyruğu biçimindeki bileşik çiçekleri tomurcukken kırmızı, olgunlaşınca genellikle mavi olur. Bazı türlerine [*Myosotis arvensis, M. palustris*, vb.] günlük dilde *unutmabeni* denir.) [40 tür; hodangiller familyası.]

MYOSPALAX a. Zool. KÖSTEBEK SIÇANI'nın cins adı.

MYOSURUS a. Nemli yerde yetişen sapsız otsu bitki. (Bil. a. *Myosurus minimus;* düğünçiçeğigiller familyası.)

MYOŞO TENNO (1623-1696), Japonya imparatoriçesi (1630-1643). İmparator Go-Mino-o ile şogun Tokugava Hidetada'nın kızı Kazuko'nun kızlarıydı. Babasının tahttan indirilişinden (1629) sonra tahta çıktı. Yönetimi, ülkeyi yabancılara kapalı tutan dayısı Iemitsu'ya bıraktı. Erkek kardeşi Go-Komyo yararına tahttan feragat etti.

MYOTİS a. Ilıman ve soğuk bölgelerde yaşayan, birçok böcekçil yarasanın (örneğin Avrupa yassıburunluyarasası, yassıburunluyarasa, vb.) cins adı.

MYRA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde Lykia bölgesinde kent; kalıntıları Antalya'nın Kale* (esk. Demre) ilçesindedir. Buluntulara göre, İ.Ö. V. yy.'dan başlayarak bölgenin önemli kentlerindendi. Roma döneminde çok zenginleşti. İ.S. 60'ta aziz Paulus Roma'ya giderken kentin limanı Andriake'de gemi değiştirdi. II. yy.'da metropolitlik, Theodosios II döneminde (V. yy.) Lykia'nın merkezi oldu. Myra piskoposu aziz Nicolaus da (IV. yy.), kentin ün kazanmasını sağladı. Akropolis'in G.'indeki tiyatro, lykia tipi kaya mezarları başlıca kalıntılardır. Aziz Nicolaus kilisesi Kale kentinin B. ucundadır (yalnızca kripta bölümü özgün yapıdan kalmadır).

MYRCİA a. Güney Amerika'da yetişen karşıt yapraklı çalı ya da ağaççık. (Bu cinsin 500 kadar türünden bazıları yenebilen meyveleri ve işe yarar odunları için yerel olarak kullanılır. Mersingiller familyası.)

MYRCİARİA a. Güney Amerika'da yetişen ağaç ya da ağaççık. (Brezilya'nın güneyinde yetişen jaboticaba, yerel olarak tüketilen çok makbul bir meyve verir; 60 tür; mersingiller familyası.)

MYRDAL (Karl Gunnar), isveçli iktisatçı ve siyaset adamı (Gustafs, Dalarna, 1898 - Stockholm 1987). Stockholm Üniversitesi'nde profesörlük (1933), senatörlük (1934 ve 1942), Hükümet iktisadi planlama komisyonu başkanlığı, Ticaret ve Sanayi bakanlığı (1945-1947), Birleşmiş milletler Avrupa iktisadi komisyon sekreterliği yaptı (1947-1957). Zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasında var olan ve gitgide artan farklılık ("gap") üzerinde önemle durdu. Bazı yapıtları: *Monetary Equilibrium* (Parasal denge), 1939; *Asian Drama* (Asya dramı), 1968; *The Challange of World Poverty* (Yoksul dünya meydan okuyor), 1970. (1974 Nobel ekonomi ödülü.)

MYRDAL (Alva), isveçli kadın siyasetçi (Uppsala 1902 - Stockholm 1986). İsveç'te çeşitli bakanlıklarda görev almadan önce diplomatlık yaptı. Kadınların ve özürlülerin haklarını savundu, Üçüncü dünya ülkelerinin sorunlarına çözüm bulmaya çalıştı, silahsızlanma ve barış için mücadele etti. (1982 Nobel barış ödülü.)

Bk. resim sayfa 8494

MYRDAL (Jan), isveçli yazar (Stockholm 1927). Bağımlı bir marxçıdır. Romanlar, gezi notları, politik incelemeler ve oyunlar yazdı (bazıları ingilizcedir): *Report from a Chinese Village* (1965), *Skrifstälning I-X* (1968-1978), *Franska revolutionnes bilder* (1989), *Childhood* (1991), *När Västerlandet tradde fram* (1992). Sinema ve TV filmleri çekti.

Myrelaion manastır kilisesi → BODRUM CAMİSİ.

MYRİANDOS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde İskenderun körfezi kıyısında liman kenti; İskenderun'un 5 km kadar G.-B.'sındaydı. Büyük İskender'in ordusu, Dara III'le İssos* savaşı'nı yapmadan önce bu kentin önünde konakladı (İ.Ö. 333).

MYRİANİDA a. Gezici çokkıllı halkalısolucan cinsi. (Tomurcuklanmayla ürer; uzun birey dizilerinin her biri ayrı cinslikten bireylerden oluşur. *Syllidae* familyası.)

MYRİAPODA a. Zool. ÇOKBACAKLILAR sınıfının bilimsel adı.

MYRİCA a. Mumağacının bilimsel adı. (*Myricaceae* familyasının örnek tipi olan Louisiana mumağacının [*Myrica cerifera*] meyvesi yeşilimsi ve kokulu bir mum verir. *M. gale* fundalıklarda ve bataklıklarda yetişen kokulu bir çalıdır.)

MYRİCACEAE ya da **MYRİCALES** a. *Myrica* cinsinden türleri içeren bitki grubu. (Familya sayılırsa *myricaceae*, takım sayılırsa *myricales* adını alır.)

MYRİKİOS ya da **MYRİKENOS.** Tar. coğ. Anadolu'da, Galatia Salutaris bölgesinde piskoposluk merkezi kent; Khalkedon konsili'ne katıldı (451). Yeri saptanamadı.

MYRİNA. Yun. mit. Amazonlar kraliçesi; Atlantisliler'e savaş açtı, sonra onlarla birlikte Gorgonalar ile çarpıştı ve birçok efsanevi iş başardı.

MYRİNA. Tar. coğ. Anadolu'nun B. kıyısında, Aiolis bölgesinde kent; Bergama'nın (Pergamon) 35 km kadar G.-B.'sındaydı. Kalıntıları Aliağa'nın K.'inde, Kocaçay'ın Ege denizi'ne ulaştığı kesimdedir. Efsanelere göre Amazonlar kraliçesi Myrina tarafından kurulan kentin tarihine ilişkin bilgiler kısıtlıdır. Attike-Delos deniz birliği'nce vergiye bağlandığı, İ.S. 17'de ve İ.S. 106'da büyük depremlerle yıkıldığı bilinmektedir. Tiberius'un yardımlarıyla yeniden kurulduğunda *Sebastopolis* adıyla anıldı. Kent adını özellikle, Hellenistik dönemde kendisine bağlanan Gryneion* Apollon tapınağı'yla duyurdu. İki tepe (Öteki ve Birki) üzerinde kurulu kentin nekropolisinde yapılan kazılarda (1880-1882), Geç Hellenistik dönemden mezarlar bulundu. Bu mezarlarda Büyük İskender'le Tiberius dönemleri arasında basılmış sikkeler, pişmiş topraktan Eros, Aphrodite, insan ve hayvan heykelcikleri ele geçti.

Myriokephalon savaşı, Anadolu selçuklu sultanı Kılıç Arslan II ile Bizans imparatoru Manuel I Komnenos arasında meydana gelen savaş (1176). Eğridir gölünün kuzeyinde, bugünkü Sultan dağları üzerinde bulunduğu sanılan Myriokephalon boğazında kıstırılan bizans ordusunun perişan olmasıyla sonuçlanan bu savaş sonunda Türkler'in Anadolu'ya yerleşmeleri kesinleşmiştir.

Türkmenler'in zaman zaman bizans topraklarına yaptıkları akınlar, özellikle de Kılıç Arslan'ın egemenlik alanını giderek genişletmesi, imparator Manuel'i Selçuklular'a karşı yeni ittifaklar kurmak zorunda bıraktı. On yıldan beri Bizans'la Selçuklular arasında süregelen iyi ilişkiler, giderek bozulmaya başladı. Sıvas ve Niksar'la birlikte danişmentli kentlerinin Selçuklular tarafından ele geçirilmesi üzerine Zünnun ve Şehinşah'ı himaye eden imparatorun danişmentli topraklarını geri almak için gönderdiği ordu, Niksar'da bozguna uğradı. Bu olaylar olurken, Manuel de büyük bir ordunun başında Kılıç Arslan'ın üzerine yürüdü ve Kılıç Arslan'dan gelen barış önerilerini geri çevirdi. Bizans ordusu, Myriokephalon boğazından geçerken Türkler'in ani baskınıyla bozguna uğradı. Kaçmaya çalışan Manuel,

myosotis

Reportagebild-Stockholm

Karl Gunnar Myrdal 1974'te Nobel iktisadi bilimler ödülü'nü alırken

Myra lykia tipi kaya mezarları *Kale, Antalya*

çemberi yaramayınca fidye vermek, ayrıca Eskişehir ve Sublaion kalelerini yıkmak koşuluyla barışa razı oldu. Böylece Kılıç Arslan'ın Anadolu'da yaşayan Türkler'i bir yönetim altında birleştirmek, Suriye ile Mezopotamya siyasetinde etkili olmak amacını gerçekleştirmesini sağlayacak yollar açıldı. Myriokephalon yenilgisinden sonra batı sınırlarını güven altına alan Kılıç Arslan, Malatya'yı ele geçirip buradaki danişmentli koluna son verdi; Manuel' in ölümünü (1160) izleyen dönemde de Uluborlu, Kütahya, Eskişehir yöreleri türkmen akıncılar tarafından zapt edildi.

MYRİOPHYLLUM a. Genellikle akvaryumlarda kullanılan, çevrem yapraklı, su bitkisi. (Egzotik türleri, ek ışıklandırma gerektirir. En uygun sıcaklık 20 °C'tır. *Haloragaceae* familyası.)

MYRİOPHYTON → MÜREFTE.

Gamma

Alva Myrdal (1982'de)

MYRİVİLİS (Stratis), yunanlı yazar (Midilli 1890 - Atina 1969). Zengin ve özenli bir dille pek çok yapıt kaleme aldı (bir savaş kroniği olan *Mezarda hayat* (I zoi en Tapho) [1924]; Küçük Asya'dan kaçan Yunanlılar'ı konu alan *İ Panaghia i Gorgona* [1949]).

MYRLEİA. Tar. coğ. Anadolu'nun Bithynia bölgesinde kent. İ.Ö. VII. yy.'da Kolophon'dan gelen göçmenlerce kuruldu ya da hellenleştirildi. Makedonya kralı Philippos V tarafından ele geçirilip Bithynia kralı Prusias II'ye armağan edildikten sonra Apameia* adını aldı.

MYRMECOCYSTUS a. Sıcak bölgelerde yaşayan balkarıncası cinsi. (Bazı işçi karıncalar besinleri kursaklarında biriktirirler; bazen o kadar çok besin birikir ki, uzun karınları küre biçimini alır; bu işçi karıncalar besin deposu görevi yapar. Karıncagiller familyası.)

MYRMECODİA a. Pürtüklü kısa saplı, karşıt yapraklı ve yaprakların koltuğundan çıkan yalın ya da talkım çiçekli epifit ağaççık. (Tropikal Okyanusya'da yirmi türü bilinmektedir. Şişkin diplerinde karıncaların yuva yaptığı geniş kovuklar bulunur. Kökboyasıgiller familyası.)

MYRMECOPHAGİDAE a. Zool. KARINCAYİYENGİLLER familyasının bilimsel adı.

MYRMEDONİA a. Karınca (*Lasius* cinsi üyeleri ve kızıl karınca) yuvalarında yaşayan kısakanatlıböcek cinsi. (Kırıntıları, hatta karıncaları ve larvalarını yiyerek beslenir. Kısakanatlıböcekgiller familyası.) [Eşanl. ZYRAS.]

MYRMELEONİDAE a. Zool. KARINCAASLANIGİLLER familyasının bilimsel adı.

MYRMEX. Yun. mit. Atinalı açıkgöz genç kadın. Athena'nın insanlara kullanımını öğrettiği sabanın bulunuşunu kendisine mal etti. Tanrıça onu karıncaya dönüştürdü.

MYRMİCA a. Toprak altında ya da taşların altında yuva yapan dağ karıncası cinsi. (*Myrmicidae* familyasının örnek tipi.)

MYRMİCİDAE a. *Myrmica, Messor, Pheidole, Monomorium* ve benzer cinsleri içeren karınca familyası.

MYRMİDONLAR. Esk. coğ. Güney Tesalya'da halk. Akhalar'ın soyundan geldikleri bilinen Myrmidonlar, Sperkhios vadisinde yerleşmişlerdi. (Homeros'un şiirlerinde Aias ve Akhilleus'un tebaları olarak adları geçer.)

MYRON, İ.Ö. V. yy. ortasında yaşamış Eleutheria kökenli yunan heykelci. Tunçtan heykeller yaptı, yaşamı devinişi içinde yansıtmaya çalıştı. *Diskobolos* adlı heykeli, birçok kopyasından (Roma, Londra) tanınır. Atina Akropolis'inde yükselen *Athena ve Marsyas* grubuysa, tanrıçanın (Frankfurt) ve silenosun (Laterano) günümüze ulaşan kopyalarından bilinir. Myron, gerçekleştirdiği hayvan heykelleriyle de (ünlü *İnek* heykeli) ün yapmıştır.

açık ağzı — kapalı ağzı

myxine glutinosa

MYROS → DEMRE çayı.

MYROXYLON a. Saydam nokta ve çizgi halinde benekler taşıyan tüysü yapraklı, yaprakların koltuğunda ya da dalların ucunda bulunan salkım halinde beyaz çiçekli, badıç meyveli tropikal Amerika ağaççığı. (Kelebekçiçekligiller familyası.) —ANSİKL. Myroxylon'un birçok türü tanımlanmışsa da (*Myroxylon perviferum, M. toluiferum*) bunların hepsinin aynı ve bir tür *(M. balsamum)* olduğu anlaşılmaktadır. Bundan "balsamo" adıyla anılan iyi nitelikte bir kereste elde edilir. Buna Peru ve Arjantin'de *kınakına*, Brezilya'da *oleo vermelho*, Paraguay'da *incienso* denir. Gövdesinin çizilmesiyle, Tolu balsamı denilen kokulu ve reçineli bir özsu çıkarılır.

M. balsamum'un *pereira* çeşidinden (*M. balsamum* var. *pereirae*) gövdesi çizildiğinde Peru balsamı (Peru pelesengi) elde edilir. Bu balsam koyu kahverengi, bal kıvamında, vanilya kokulu, yakıcı lezzetli bir sıvıdır. Suda çözünmez, bir kısım etanolde tamamen çözünür. Dıştan merhem halinde antiseptik ve asalak ilacı olarak (özellikle uyuza karşı) kullanılır. Ağızdan balgam söktürücü olarak verilir. Parfümcülükte de kullanılır.

MYRRHA. Yun. mit. Kıbrıs kralı Kinyras' ın kızı. Aphrodite'in etkisiyle babasına tutuldu, ama, babasıyla ilişki kurduktan sonra kaçtı ve bir myrrha ağacına dönüştürüldü; ağacın kabuğu yarılarak içinden Adonis doğdu.

MYRSİNACEAE a. Hepyeşil basit yapraklı, küçük erdişi çiçekli, kimisininki yenilebilen (*ardisia* cinsi) etli ya da küçük çekirdekli meyveli ağaç ya da ağaççıklar familyası. (Tropikal bölgelerde yaygın olan *myrsinaceae* familyası çiçek ve meyve karakterleri bakımından çuhaçiçeğigiller familyasına yakındır. 32 cinsi [600 tür] vardır; bunlardan bazıları şunlardır: *moesa, myrsine, embelia, conomorpha, ardisia, oegiceras, jacquinia, theophrosta.*)

MYRTACEAE a. Bot. MERSİNGİLLER familyasının bilimsel adı.

MYRTİLOS. Yun. mit. Hermes'in oğlu ve Oenomaos'un savaş arabasının sürücüsü. Efendisinin arabasına yaptığı sabotaj, Pelops'un zaferine yol açtı; Pelops hainlik ederek onu denize fırlattı.

MYRTLE BEACH, ABD'de (Güney Carolina) kent, Atlas okyanusu kıyısında; 18 800 nüf. Turizm merkezi (golf). Hava üssü.

MYSİA. Tar. coğ. Anadolu'nun K.-B.'sını kapsayan bölge; K.'de Marmara denizi (Propontis), K.-D.'da Çanakkale boğazı (Hellespontos), B.'da Ege denizi, D.'da Bithynia ve Phrygia, G.'de Lydia ile sınırlıydı (kabaca Çanakkale'nin Anadolu'daki kesimi, Balıkesir, İzmir'in Bergama ilçesi, Manisa'nın Soma ve Kırkağaç ilçeleri). Mysia, siyasal olmaktan çok Aiolis, Troas ve Bergama yöresini kapsayan bir coğrafi bölge konumundaydı. Homeros, bölgeye adını veren Mysialılar'ın Truva'nın bağlaşıkları olduklarını yazar. Herodotos, Karialılar'ın Mysialılar'ı kardeş ulus saydıklarını, Truva savaşı'ndan önce Trakya'ya ve Yunanistan'a akınlar yaptıklarını bildirir. Strabon da, mysia dilinin bir ölçüde lydia ve phrygia dillerinin karışımı olduğunu belirtir. Bu bölge Lydia, Pers, Bergama'nın egemenliğinde kaldıktan sonra, Roma'nın Asya (Asia) eyaletine bağlandı (İ.Ö. 129). Bizans döneminde Opsikion theması içinde yer aldı. Daha sonra bu yörede Karesi beyliği kuruldu. Bölgenin başlıca kentleri arasında Bergama* (Pergamon), Kyzikos*, Apollonia*, Daskyleion* belirtilebilir.

MYSİDACEA a. Denizde yaşayan kabuklular takımı. (Boyları 1-30 cm arasında değişir. Ortasularda da bulunurlar. İki öbeğe ayrılırlar: *Mysididae* ve *Lophogastridae*).

MYSİS a. 1. *Mysidacea* takımıyla *Mysidae* alttakımının örnek tipi. —2. Bazı onayaklılarda zoe evresini izleyen larva evresi. (Sözkonusu onayaklılar bu evrede *Mysis* cinsi üyelerine benzediklerinden evreye bu ad verilmiştir.)

MYSLBEK (Josef Václav), çek heykelci (Prag 1848 - *ay. y.* 1922). Sırasıyla klasik, romantik ve gerçekçi olan Myslbek, ülkesinde modern heykelciliğin kurucusudur (*Aziz Venceslav*'ın atlı heykeli, 1912-1913, Prag).

MYSLİVEČEK (Josef), çek besteci (Horní Šárka, Prag yakınında, 1737 - Roma 1781). Frantisek Habermann ve Josef Seeger'in öğrencisi. 1760'ta, besteci adı belirtmeksizin altı senfonisini yayımladı. 1763'te Venedik'e gitti, ilk operası *Medea*'yı 1764'te Parma'da sahneletti. Bundan böyle daha çok İtalya'da yaşadı. İki kez Münih'e (1772 ve 1777), bir kez de Viyana'ya gitti. Münih'te tanıştığı Mozart'ın hayranlığını kazandı. Çalgı yapıtları, oratoryolar (*İsacco figura del Redentore*, Floransa, 1776 [1777'de *Abramo ed İsacco* adıyla Münih'te sahnelendi]), operalar (*Il Bellerofonte*, 1767; *Il Demofoonte*, 1769; *Armida*, 1779; *Antigono*, 1780) bıraktı.

MYSŁOWİCE, Polonya'da kent, Yukarı Silezya'da, Katowice bitişikkentinin güney-doğu kenarında; 78 000 nüf. Yukarı Silezya'nın en eski kentlerinden biridir. XIX. yy.'da, Rusya, Almanya ve Avusturya sınırları burada birleşiyordu. Kömür çıkarımı, makine sanayileri ve elektroteknik, porselen fabrikası. Demiryolu kavşağı.

MYSTACOCARİDA a. Kumsallarda kum taneleri arasında yaşayan çok küçük bedenli (en çok 0,5 mm) kabuklular altsınıfı. (Bu altsınıf 1942'de oluşturulmuştur.)

MYSTRAS → MİSTRA.

MY THO, Vietnam'da kent, Tiên Giang ilinin merkezi, Mekong deltasının kuzey kolunun kıyısında; 101 496 nüf. (1988).

MYTİLASPİS a. (yun. *mytilos*, midye ve *aspis-idos*, kalkan'dan). Birçok ağaçta yaygın olarak yaşayan koşnil cinsi. (Özellikle elmaağacına çok zarar verir. Kabuklubitgiller familyası.)

MYTİLİDAE a. Zool. MİDYEGİLLER familyasının bilimsel adı.

MYTİLİNA a. Tatlısularda yaygın tekerlekkurt cinsi. (Sırtlarında dikenli bir zırh vardır.)

MYTİLİNİ → MİDİLLİ.

MYUS. Tar. coğ. Anadolu'nun İonia bölgesinde kent; Milet'in yaklaşık 15 km D.-K.-D.'sundaydı; kalıntıları (bizans kalesi, ion düzenindeki Dionysos ve Apollon tapınaklarının temelleri) Aydın'ın Söke ilçesi merkez bucağına bağlı Avşar köyü yakınındadır. Lade savaşı'nda ionia filosuna üç gemiyle katıldı (İ.Ö. 494). Attike-Delos deniz birliği'nce vergiye bağlandı. Büyük Menderes'in taşıdığı alüvyonlarla denizden kopan kent, Milet'le birleşti; bir süre sonra halkı da Milet'e taşındı. Yörede Theodor Wiegand (1908) ve Hans Weber (1964, 1966) kazılar yaptı.

MYXİCOLA a. Yerleşik yaşayan çokkıllı halkalısolucan cinsi. (Yaptığı jelatinsi borucuğun içinden ağız çevresi solungaçları taşar. *Sabellidae* familyası.)

MYXİNE GLUTİNOSA a. Yuvarlakağızlılar (çenesizler altşubesi) sınıfından balık. (İskeleti tam kireçleşmemiştir ve az kıkırdaklıdır. Sırt ipini yaşamı boyunca taşır. Yılanbalığını andıran bedeninde çift yüzgeçler bulunmaz; çıplak derisi yapış yapıştır. 800 m derinliğe kadar inen çamurlu dipleri sever. Akdeniz'de bulunur. Gececi ve etçildir: hasta ve güçsüz balıklara saldırır, bu balıkların deri ve iskeletlerinin görünümünü bozmadan içlerini yer bitirir *Myxinidae* familyası; boyu 40 cm'ye kadar.)

MYXİNİDAE a. Ilık ve serince denizlerde yaşayan balık familyası. (15 kadar türünden Türkiye denizlerinde yalnızca bi-

rine rastlanır: Akdeniz'de bulunan *Myxine glutinosa. Myxiniformes* takımı.)

MYXİNİFORMES a. Yalnızca *Myxinidae* familyasından oluşan takım. (Eşanl. MYXİNOİDEA.)

MYXOMYCETES a. CIVIKMANTARLAR'ın eşanlamlısı.

MYXOSPORİDİA a. Deniz ve tatlısu balıklarında, ikiyaşayışlılarda ve sürüngenlerde asalak yaşayan, knidosporlu *Protozoa* şubesi. (*Myxosporidia*'lar daha çok kas dokularına ve bağdokulara, daha ender olarak da sinir dokularına saldırır ve çoğunlukla iri urlara yol açar. *Myxosporidia*'lar idrar torbasına, üreterlere yerleşir, böbrekleri ve özellikle de safrakesesini iltihaplandırırlar.)

MYZEQEJE ya da **MYZEGEJA,** Orta Arnavutluk'un başlıca kıyı ovası. 1938'e kadar ıssız, sıtmanın kol gezdiği bir bataklık olan bu ova, o tarihten bu yana akaçlanarak ıslah edildi ve sulu tarıma (tahıllar, akdeniz bitkileri) açıldı. Topraklara yerleşme, düzenli parseller ve yeni köyler kurularak gerçekleştirildi. Günümüzde Arnavutluk'un en üretken tarım bölgelerinden biridir. Güneyinde, petrol (Cërrik'te arıtılmaktadır) yatakları işletilmektedir.

MYZOMYİA a. Tropikal bölgelerde yaşayan, anofele çok benzeyen tehlikeli sivrisinek cinsi. (*Myzomyia* cinsi üyeleri, özellikle de Afrika'daki *Myzomyia costalis* [ya da *Anopheles gambiae*] ve Hindistan'daki *M. funesta* sıtma hastalığını bulaştırır. Sivrisinekgiller familyası.)

MYZOSTOMA a. Denizde yaşayan, disk biçiminde gövdeli hayvanlar şubesi. (Halkalısolucanlara benzerler; derisidikenlilerde, özellikle de denizlalelerinde dış ve iç asalak olarak yaşarlar; boyları 0,5 -12 mm arasında değişir.)

MYZUS a. Üyeleri sarımsı yeşil bedenli, gelişmiş duyarga topuzcuklu, oldukça uzun karın uzantılı olan bitkibiti cinsi. (Kış yumurtaları şeftaliağacı dallarının ve başka meyve ağacı dallarının dibine bırakılır; yazın ortaya çıkan kanatlı kuşak, bodur bitkilerin üzerinde dolaşır. Yeşil şeftalibiti [*Myzus persicae*] patatese ve başka bitkilere virüslü hastalıklar bulaştırır. Yaprakbitigiller [*Aphididae*] familyası.)

MZAB, Cezayir Sahrası'nda (Laguat vilayeti) bölge; yaklş. 100 000 nüf. (çoğu mozablı). Derin yarıklarla (Şibka) kesilen kayalık bir plato üzerinde yayılır. Mzab'ın başlıca yerleri: yönetim merkezi Gardaya ve yakınındaki Melika, Beni İsgen, Bu Nure ve El-Atef, K.'de Berriyane ve K.-D.'da El-Grara. Bu güzel ksurlardaki halk, palmiyelerden, ekip biçtikleri bazı ürünlerden ve el sanatlarından (halı [300 000'e yakın], cellabe'ler, mücevherler, deri eşyalar, vb.) ve günümüzde giderek önem kazanan turizmden elde ettikleri gelirle geçinir. Ne var ki Mozablılar geçici göçler yaparak ek kaynaklar aramak zorunluğunu da duymaktadır.
—Tar. Mzab Kuzey Afrika'da hariciliğin çok canlı bir din merkezidir. Başkentleri Tihret' in (bugün Tihert) 911'de şiiler tarafından yıkılmasından sonra Sahra'ya dağılan Mozablılar Sahra'da bugün de belirli bir özerklikten yararlanmaktadırlar.

MZABLILAR → MOZABLILAR.

MZALİ (Muhammet), tunuslu siyaset adamı (Monastir 1925). Milletvekili (1959), Devlet bakanı (1968-1969), Gençlik ve spor bakanı (1969-1970), Eğitim bakanı (1969-1970, 1971-1973, 1976-1980) oldu. Başbakan ve sosyalist Destur partisi'nin genel sekreteri (1980) seçildi. Liberal bir siyaset izledi; muhalefete karşı ılımlı davrandı. Katı iktisadi önlemler uygulamaktan kaçındı. Okullarda fransızca yerine arapçanın kullanılmasını savundu. 1984'ten sonra devlet kademelerindeki yandaşları birer birer uzaklaştırıldığı için gücünü yitirdi. 1986'da Başbakanlıktan ve partiden uzaklaştırıldı. 1987'de İsviçre'ye giden Mzali, gıyabında 15 yıl hapis cezasına mahkûm edildi.

MYZODENDRON a. Güney yarıküre ormanlarında, bizim iklim kuşağımızdaki ökseotu gibi, ağaçların dalları üzerinde asalak yaşayan bitki. (*Myzodendraceae* familyası.)

KAYNAKÇA

Macuncuzade Mustafa. İ. Parmaksızoğlu, *Bir türk kadısının esaret hatıraları* (Tarih dergisi, c. V, sayı 8, İstanbul, 1953). —F. İz, *Macuncuzade Mustafa'nın Malta anıları* (Türk dili araştırmaları yıllığı - Belleten 1970, Ankara, 1971).

Magnesia a epi Maiandroi. C. Humann, *Magnesia am Maeander* (1904). — G. Bean, *Aegean Turkey* (1966). — E. Akurgal, *Ancient civilizations and ruins of Turkey* (1983). — O. Bingöl, *Magnesia ad Maeandrum* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, 1986).

mağarabilim. C. Alagöz, *Türkiye karst olayları* (Ankara, 1944). — T. Aygen, *Türkiye mağaraları* (Türkiye Turing ve otomobil kurumu, 1984). — N. Güldalı ve L. Nazik, *Türkiye mağara kadastrosu* (Jeomorfoloji dergisi, sayı 16, Ankara, 1988).

Mahmut I. Sami-Şakir-Subhi, *Tarih* (İstanbul, 1198 [1784]). — Ahmed Vasıf, *Mehasin ül-asar ve hakaik ül-ahbar* c. I (İstanbul, 1219 [1804]). — Derviş Paşa, *Müzekkere* (İstanbul, 1286 [1869]). — F.R. Unat (yay.), *Abdi tarihi* (Ankara, 1943). —M. L. Shay, *The Ottoman empire from 1720 to 1734 as revealed in despatches of the venetian baili* (Urbana, 1944).

Mahmut II. Mehmed Esat, *Üss-i zafer* (İstanbul, 1243 [1828]). — Ahmed Lütfi, *Tarih* c. I-IV (İstanbul, 1290-1306 [1873-1889]). — Kâmil Paşa, *Tarih-i siyasi* (İstanbul, 1325 [1909]). — Ebubekir, *Vaka-i cedid* (İstanbul, 1332 [1915]). — Ahmed Refik (Altınay), *Mahmud saninin validesi* (Tarih-i osmani encümeni mecmuası, sayı 87, İstanbul, 1922). — İ. Sungu, *Mahmut II'nin İzzet Molla ve asakir-i mansure hakkında bir hattı* (Tarih vesikaları, c. I, sayı 3, İstanbul, 1941). —C. Tukin, *Mahmud II devrinde Halep isyanı* (Tarih vesikaları, c. II, sayı 8, İstanbul, 1942). — İ.H. Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa* (Ankara, 1942). — Ş. Altundağ, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı, Mısır meselesi 1831-1841* (Ankara, 1945). — M. Ç. Uluçay, *Mahmut II* (İstanbul, 1956). — A. C. Eren, *Mahmut II zamanında Bosna -Hersek* (İstanbul, 1965). —M. Çadırcı, *II. Mahmud devrinde mütessellimlik kurumu* (Dil ve tarih-coğrafa fakültesi dergisi, c. XXVII, sayı 1-2, Ankara, 1970).

Mahmut Gazneli. Muhammet Habib, *Sultan Mahmud of ghaznin* (Aligarh, 1927). — M. Nazim, *The life and times of sultan Mahmud of ghazna* (Cambridge, 1931). — İkbal M. Shafi, *Fresh light on the gahznavids* (Islamic culture, c. XII, Haydarabad, 1938). — A. Y. Yakubovski, *Gazneli Mahmud, Gazne devletinin menşei ve karakteri meselesine dair,* çev. A. Caferoğlu (Ülkü, sayı 72, 73, 75, 76, Ankara, 1939). — *Hindistan tarihi,* c. I (Ankara, 1946). — Ravendi, *Rahat üs -sudûr ve ayet üs-surûr,* çev. A. Ateş (2 c, Ankara, 1948-1957). — A. Ateş, *Şeh-nâme'nin yazılış tarihi ve Firdevsi'nin sultan Mahmud'a yazdığı hicviye meselesi hakkında* (Belleten, sayı 70, Ankara, 1954).

Mahmut Nedim Paşa. M. K. İnal, *Son sadrazamlar I* (İstanbul, 1940). —M. Z. Pakalın, *Mahmud Nedim Paşa* (İstanbul, 1940).

Mahremi Tatavlalı. M. F. Köprülü, *Milli edebiyat cereyanının ilk mübeşşirleri ve Divan-ı türki-i basit* (İstanbul, 1928).

Malatya (il). A. Tanoğlu, *Malatya dolaylarında coğrafi geziler* (Türk coğrafya dergisi, sayı 2, İstanbul, 1943). — S. Erinç, *Doğu Anadolu coğrafyası* (İstanbul, 1953). —MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000 Sıvas paftası, Ankara, 1961). — İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Doğu Anadolu, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1970). — DİE, *tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Malatya (kent). H. Yener, *Keban madeni tarihçesi ve jeolojisi* (Maden tetkik ve araştırma dergisi, c. II, sayı 1, İstanbul, 1937). — A. Ş. Birant, *Malatya civarında jeolojik müşahedeler* (Ankara, 1938). — L. Ülkünden, *Malatya'nın mühim meyve çeşitleri* (Ankara, 1938). — L. Delaporte, *Malatya, Arslantepe* (Paris, 1940). —E. Yalçınkaya, *Muhtasar Malatya tarih ve coğrafyası* (İstanbul, 1940). —A. Tanoğlu, *Malatya civarında coğrafi geziler* (Türk coğrafya dergisi, c. I, sayı 2, İstanbul, 1943). — M. Tuğrul, *Malatya'dan derlenmiş masallar* (Ankara, 1946). —M. S. San, *Malatya'da mahalli bilmeceler* (Kayseri, 1947); *Kalkınan Malatya* (Malatya, 1955). — H. T. Bossert, *Malatya heykeltraşlık eserlerinin kronolojisine dair* (Felsefe arşivi, c. II, sayı 1, İstanbul, 1947). —F. Gözen, *Malatya* (İstanbul, 1949). — Ş. Belli, *Malatya* (İstanbul, 1952). —D. Toros, *Malatya'yı tanıyalım* (Malatya, 1958). — K. Evliyaoğlu, *Her yönü ile yeşil Malatya* (Ankara, 1966). —H. Çolak, *Malatya* (Malatya, 1967). — *Malatya il yıllığı 1967 ve 1973.* — O. Yalçın, *Malatya* (İstanbul, 1969). — R. H. Ünal, *Arapkir'de Osmanlı öncesi devirden bilinmeyen iki anıt* (Edebiyat fakültesi araştırma dergisi, sayı 4, Erzurum, 1972). — N. Göyünç, *Kanuni devrinde Malatya şehri* (VII. Türk tarih kongresi, 25-29 ekim 1970, kongreye sunulan bildiriler, c. II, Ankara, 1973). — L. Oppenheim, *Ancient Mesopotamia* (Chicago, 1977). —R. Yinanç ve M. Elibüyük, *Kanuni devri Malatya tahrir defteri (1560)* [Ankara, 1983].

Malatya Ulu camisi. O. M. Arık, *Malatya Ulu camisi'nin asli planı ve tarihi hakkında* (Vakıflar dergisi, s. 8, 1969). — Ş. Yetkin, *Anadolu'da türk çini sanatının gelişmesi* (İstanbul, 1972). — O. Aslanapa, *Türk sanatı II* (İstanbul, 1984).

Malazgirt meydan savaşı. F. Dirimtekin, *Malazgirt meydan muharebesi* (İstanbul, 1936). — K. Perk, *Alparslan ve Malazgirt meydan muharebesi* (İstanbul, 1947). —İ. Kafesoğlu, *Malazgirt meydan muharebesi* (İstanbul, 1956). —F. Arıt, *Malazgirt zaferi ve Alpaslan* (İstanbul, 1971). —F. H. Dağlarca, *Malazgirt ululaması* (Ankara, 1971). —K. Doğan, *Malazgirt zaferi ve Anadolu'nun türkleşmesi* (Adana, 1971). —S. Eyice, *Malazgirt savaşını kaybeden IV. Romanos Diogenes 1068-1071* (Ankara, 1971). — M.

Hamidullah, *Tarihî tasvirlere göre Malazgirt meydan muharebesinin planı* (Tarih enstitüsü dergisi, c. II, İstanbul, 1971). — Kültür bakanlığı milli kütüphane (yay.), *Selçuklu tarihi, Alpaslan ve Malazgirt bibliyografyası* (Ankara, 1971). — E. Merçil, *Türkçe Selçukname'ye göre Malazgirt savaşı* (Tarih enstitüsü dergisi, c. II, İstanbul, 1971). — A. Sevim, *Malazgirt meydan savaşı* (Ankara, 1971). —F. Sümer ve A. Sevim, *İslam kaynaklarına göre Malazgirt savaşı* (Ankara, 1971). — M. K. Su, *Malazgirt savaşı* (İstanbul, 1971). — Türk tarih kurumu (yay.), *Malazgirt armağanı. Malazgirt meydan savaşı'nın 900. yıldönümü semineri* (Ankara, 1972). — C. Cahen, *İslam kaynaklarına göre Malazgirt savaşı*, çev. Z. Kerman (Türkiyat mecmuası, c. XVII, İstanbul, 1972). —I. Demirkent, *1071 Malazgirt savaşı'na kadar Bizans'ın askeri ve siyasi durumu* (Tarih dergisi, sayı 33, İstanbul, 1980).

malikâne. Ö. L. Barkan, *Malikâne-divani sistemi* (Türk hukuk ve iktisat tarihi mecmuası, c. II, İstanbul, 1932-1939); *XV ve XVI. asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun zirai ekonomisinin hukuki ve mali esasları I. Kanunlar* (İstanbul, 1943). —M. Genç, *Osmanlı maliyesinde malikâne sistemi* (Türkiye iktisat tarihi semineri 8-10 haziran 1973, Ankara, metinler-tartışmalar, Ankara, 1975).

Manas destanı. A. İnan, *Türkoloji ders hülasaları* (İstanbul, 1936); *Manas destanı üzerine notlar* (Türk dili araştırmaları yıllığı - Belleten Ankara, 1959); *Manas destanı* (Makaleler ve incelemeler, Ankara, 1968); *Manas'ta ideoloji ve kahramanlar* (Makaleler ve incelemeler, Ankara, 1968); *Manas destanı'nda Aş-yog merasimi* (Makaleler ve incelemeler, Ankara 1968); *Manas destanı'nda görülen muhtelif tabakalar* (Makaleler ve incelemeler, Ankara, 1968); *Türk destanlarına genel bir bakış* (Makaleler ve incelemeler, Ankara, 1968); *Kırgız dil yadigârlarından Manas destanı* (Makaleler ve incelemeler, Ankara, 1968); *Manas destanı* (İstanbul, 1972).

Manisa (il). C. R. Orkon, *Manisa coğrafyası* (Manisa, 1937). — MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000, İzmir paftası, Ankara, 1964). — İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Ege bölgesi, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1970). — B. Darkot ve M. Tuncel, *Ege bölgesi coğrafyası* (İstanbul, 1978). — DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Manisa (kent). Manisa Vilayet encümeni, *Manisa vilayeti umumi malumat yıllık kitabı* (İzmir, 1932). —C. R. Orkon, *Manisa coğrafyası* (İstanbul, 1937). — Charles Mac Farlane, *XIX. asırda Manisa*, çev. Ali rıza (Manisa, 1939). — M. Ç. Uluçay, *Saruhan oğulları ve eserlerine dair vesikalar* (2 c, İstanbul, 1940 -1946); *Manisa'daki saray-ı âmire ve şehzadeler türbesi* (İstanbul, 1941); *XVII. yüzyılda Manisa'da ziraat, ticaret ve esnaf teşkilatı* (İstanbul, 1942); *XVII. asırda Saruhan'da eşkıyalık ve halk hareketleri* (İstanbul, 1944); *Manisa ünlüleri* (Manisa, 1946); *Manisa şeriye sicillerine dair bir araştırma* (Türkiyat mecmuası, c. X, İstanbul, 1953); *XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Saruhan'da eşkıyalık ve halk hareketleri* (İstanbul, 1955). —M. Ç. Uluçay ve İ. Gökçen, *Manisa tarihi* (İstanbul, 1939). —M.Ç. Uluçay ve başkaları, *Turist gözü ile Manisa* (İstanbul, 1945). — K. Irmak, *Manisa tarihi* (İstanbul, 1937); *Manisa vilayeti tarihi* (İstanbul, 1937). —K. Su, *Mimar Sinan'ın eserlerinden Muradiye camii* (İstanbul, 1940); *Manisa ve yöresinde işgal acıları* (Ankara, 1982). — İ. Gökçen, *XVI. ve XVII. yüzyıl vesikalarına göre Manisa'da deri sanatları üzerine bir araştırma* (İstanbul, 1945); *Manisa tarihinde vakıflar ve hayırlar* (2 c, İstanbul, 1946-1950); *Saruhan zaviye ve yatırları* (İstanbul, 1946); *16. ve 17. asır sicillerine göre Saruhan'da Yürük ve Türkmenler* (İstanbul, 1946); *Tarihte Saruhan köyleri* (İstanbul, 1950). —K. Irmak, *Manisa çiçekleri* (Manisa, 1946). — V. Armağan, *Manisa Arkeoloji müzesi kılavuzu* (İstanbul, 1946). — N.N. Yörükoğlu, *Manisa bimarhanesi* (İstanbul, 1948). — İ. Parmaksızoğlu, *Manisa genel kütüphanesi tarih-coğrafya yazmaları kataloğu* (İstanbul, 1952). —H:R. Bayır, *Manisa ili dahilinde geçici tarım işçisi organizasyonu ve barındırılması* (Ankara, 1957). —S. Közer, *Manisa'nın iktisadi durumu ve gelişme imkânları hakkında bir etüd* (Manisa, 1963). — *Manisa il yıllığı 1967 ve 1973.* — H.N. Köklü, *Dünkü Manisa'dan resimler* (Ankara, 1967); *Dünkü Manisa* (Ankara, 1970). — E. Yücel, *Manisa Muradiye camii ve külliyesi* (Vakıflar dergisi, sayı 7, Ankara, 1968). — O. Yalçın, *Manisa* (İstanbul, 1971). — S. Karaöz, *Manisa ili kütüphaneleri* (Ankara, 1974). —K. Ayıldı, *Manisa mesir bayramı ve darüşşifası* (Manisa, 1981). —O. Akşit, *Manisa tarihi* (İstanbul, 1983). —Arkeol. ve Mim. İ. Gökçen, *Ulu cami ve medresesi* (Gediz, s. 14, 1938). — M. Ç. Uluçay, *Saruhanoğulları ve eserlerine dair vesikalar* (İstanbul, 1940). — A. Kızıltan, *Anadolu beyliklerinde cami ve mescitler* (İstanbul, 1958). — M. Sözen, *Türk mimarisinin gelişimi ve Mimar Sinan* (İstanbul, 1975). — O. Aslanapa, *Türk sanatı, II* (İstanbul, 1984); *Osmanlı devri mimarisi* (İstanbul, 1986).

Mardin (il). Mardin halkevi, *Mardin, Cumhuriyetten önce ve sonra* (Mardin, 1938) — MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000 Diyarbakır paftası, Ankara, 1961). —E. Altınlı, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu jeolojisi* (MTA dergisi, sayı 66, Ankara, 1966). — İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Doğu Anadolu bölgesi, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1970). — A. Gümüş, *Türkiye metalojenisi* (Ankara, 1970). — U. Sündal, *Türkiye fosfat fizibilite etütleri* (MTA Yerbilimleri kongresi, Ankara, 1973). —A. N. Sözer, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafya bibliyografyası* (Erzurum, 1974); *Güneydoğu Anadolu'nun doğal çevre şartlarına coğrafi bir bakış* (Ege coğrafya dergisi, sayı 2, İzmir, 1984). — DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Mardin (kent). Kâtip Ferdi, *Mardin mülûk-ı Artukiye tarihi ve kitabeleri ve sair vesaik-i mühimme*, yay. Ali Emiri (İstanbul, 1915). — İ. Artukoğlu, *Mardin Artukoğulları tarihi* (İstanbul, 1934); *Artuk ilinin tarihi belgesi* (İstanbul, t.s.); *Mardin'de Akkoyunlu Hasan'ın mezarı* (Selçuklu araştırmaları dergisi I, Ankara, 1969); *Mardin Zinciriye medresesi ve banisi* (Selçuklu araştırmaları dergisi III, Ankara, 1971). — Mardin halkevi, *Cumhuriyetten önce ve sonra Mardin* (İstanbul, 1938). — A. E. Toksoy, *Milli mücadelede Mardin* (İstanbul, 1939). —S. Bayar, *Mardin Artuk devletinin sürgünleri ve Aksak Timur'un Mardin seferi* (Mardin, 1949). — H. Dolapönü, *Deyral'umur tarihi* (Mardin, 1959); *Tarihte Mardin* (İstanbul, 1972). — *Mardin il yıllığı 1967 ve 1973.*— N. Göyünç, *XVI. yüzyılda Mardin sancağı* (İstanbul, 1969). — O. Yalçın, *Mardin* (İstanbul, 1969). — A. Altun, *Mardin'de türk devri mimarisi* (İstanbul, 1971); *Anadolu'da Artuklu devri türk mimarisinin gelişmesi* (İstanbul, 1978). —Mim. A. Altun, *Mardin'de iki artuklu medresesi* (Sanat tarihi yıllığı, III, 1969-1970); *Mardin'de türk devri mimarisi* (İstanbul, 1971); *Mardin Ulu camii ve çifte minareler üzerine* (Vakıflar dergisi, s. IX, 1971). — İ. Artuk, *Mardin'de Zinciriye medresesi ve banisi* (Selçuklu araştırmaları dergisi, s. III, 1971). — M. Sözen, *Anadolu medreseleri, Selçuklu ve Beylikler devri* (c. I,II, İstanbul 1970,1972); *Anadolu'da akkoyunlu mimarisi* (İstanbul, 1981). — O. Aslanapa, *Türk sanatı* (c. II, İstanbul, 1984).

Marifetname. A. Çelebioğlu, *Erzurumlu İbrahim Hakkı* (Ankara, 1988).

Marmara bölgesi. T. C. Maarif vekilliği, *Birinci coğrafya kongresi* (Ankara, 1941). —S. Erinç ve N. Tunçdilek, *The agricultural regions of Turkey* (The Geographical Review, vol. XLII, no. 2, New York, 1952). — A. Ardel, *Marmara bölgesinin yapı ve reliefi* (Türk coğrafya dergisi, sayı 21, İstanbul, 1961). —MTA Enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1: 500 000, Zonguldak, İstanbul, İzmir paftaları, Ankara, 1964). — Y. Dönmez, *Trakya'nın bitki coğrafyası* (İstanbul, 1968). — A. Gümüş, *Türkiye metalojenisi* (Ankara, 1970). — İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Marmara bölgesi* (Ankara, 1970). — M. Koksoy ve G. Ataman, *Güney Marmara bölgesi Neojen linyit yatakları* ((Yerbilimleri dergisi, sayı 5/6, Ankara, 1980). — B. Darkot ve M. Tuncel, *Marmara bölgesi coğrafyası* (İstanbul, 1981). —I. Ketin, *Türkiye jeolojisine genel bir bakış* (İstanbul, 1983). — DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Marmara denizi. M. Pfannenstiel, *Die diluvialen Entwicklungsstadien und die Urgeschichte von Dardanellen, Marmarameer und Bosporus* (Geologische Rundschau, sayı 34, ?, 1944). — A. Ardel ve H. İnandık, *Marmara denizi'nin teşekkül ve tekâmülü* (Türk coğrafya dergisi, sayı 17, İstanbul, 1957). — A. Ardel ve A. Kurter, *Marmara denizi* (İstanbul Üniversitesi coğrafya enstitüsü dergisi, cilt 10, sayı 18/19, 1973). — Middle East Technical University, *Oceanography of the Turkish straits* (Erdemli, 1986).

Mart vakası (31). M. Baydar, *31 Mart vakası* (İstanbul, 1955). —C. R. Atilhan, *İlim ışığında ve tarih önünde 31 Mart faciası* (İstanbul, 1956); *Bütün çıplaklığı ile 31 Mart faciası* (İstanbul, 1956). —İ. H. Danişmend, *Sadrazam Tevfik Paşa'nın dosyasındaki resmi ve hususi vesikalara göre 31 Mart vakası* (İstanbul, 1961). —İ. Ilgar, *31 Mart ve Hareket ordusu* (Belgelerle türk tarihi dergisi, c. I, sayı 6, İstanbul, 1968). —D. Avcıoğlu, *31 Mart'ta yabancı parmağı* (Ankara, 1969). —E. Güresin, *31 Mart isyanı* (İstanbul, 1969). — S. Akşin, *Otuzbir Mart olayı* (Ankara, 1970).

Maşat höyük. H. G. Güterbock, *Zile yakınında Maşat'tan gelen bir eti mektubu* (Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya dergisi, s. 11/13, 1944). —E. Akurgal, *Zile-Maşat höyüğü* (Türk tarih kurumu belleteni, s. X/37, 1946). — T. Özgüç, *Maşat höyük kazıları ve çevresindeki araştırmalar* (1978). — S. Alp, *Maşat höyük'te keşfedilen çivi yazılı hitit tabletleri* (VII. Türk tarih kongresi'ne sunulan bildiriler, c.I, 1979).

Mayıs devrimi (27). H. Kıvılcımlı, *27 Mayıs ve Yön hareketinin sınıfsal eleştirisi* (İstanbul, 1970). — S. Ağaoğlu, *Marmara'da bir ada* (İstanbul, 1972). —Ş. S. Aydemir, *İhtilalin mantığı ve 27 Mayıs ihtilali* (İstanbul, 1973). — M. Hekimoğlu, *27 Mayısın romanı* (İstanbul, 1975). — N. Ilıcak (der.), *15 yıl sonra 27 Mayıs yargılanıyor*, 2 cilt (İstanbul, 1975). —K. Esengin, *27 Mayıs ve ordudaki emeklilik olayı* (Ankara, 1978).

Maytrısimit. Ş. Tekin, *Uygurca metinler II. Maytrısimit* (Ankara, 1973); *Maitrisimt Nom Bitig. Berliner Turfantexte IX* (2 c, Berlin, 1980).

Meali Yarhisarlıoğlu, asıl adı **Mehmet.** E. Ambros, *Candid penstrokes. The lyrics of Me'âlî an Ottoman poet of the 16 th century* (Berlin, 1982). — T. Kut, *XVI. yy. divan şairlerinden Me'âlî'nin hece vezinli bir destanı* (Folklor ve etnografya araştırmaları 1984, İstanbul, 1984).

Mebani ül-inşa. K. Yetiş, *Edebiyat nazariyesi sahasında batıya açılan ilk kitap: Mebani'l-inşa* (Mehmet Kaplan'a armağan, İstanbul, 1984).

Meclisi mebusan. M. K., *Türkiye'de meclis-i mebusan* (Kahire, 1907). — *Kanun-ı esasi ve Meclis-i mebusan nizamname-i dahilisi* (İstanbul, 1335 [1919]). — Ahmet Rıza, *Meclis-i mebusan ve ayân reisi Ahmet Rıza Bey'in anıları* (İstanbul, 1988).

meddah. S. N. Gerçek, *Türk temaşası, meddah, karagöz, ortaoyunu* (İstanbul, 1942). — M. F. Köprülü, *Türkler'de halk hikâyeciliğine ait bazı maddeler: meddahlar* (Edebiyat araştırmaları, Ankara, 1966). — M. And, *Geleneksel türk tiyatrosu* (Ankara, 1969). — P. N. Boratav, *Türk halk edebiyatı* (İstanbul, 1969). — Ö. Nutku, *Eski bir yazmadaki meddah hikâyeleri* (Belleten, sayı 156, Ankara, 1975); *Meddahlık ve meddah hikâyeleri* (Ankara, 1977). — Ş. Elçin, *Halk edebiyatı araştırmaları* (Ankara, 1977).

medrese. Ch. Terrâsse, *Medersas du Maroc* (Paris, 1929). — A. Godard, *Origine de la madrasa, de la mosquée et du caravansérail à Quatre iwans* (Ars Islamica, c. XV -XVI, 1951). — S. K. Yetkin, *La Mederse aux "Deux Minarets" d'Erzeroum* (La Revue Française, sayı 64, 1955). — A. Kuran, *Anadolu medreseleri* (c. I, Ankara, 1968). — F. İlter, *Erken devir Anadolu mimarisinde XII. ve XIII. yy. Artukoğulları medreselerinin yeri* (Vakıflar dergisi, sayı VIII, 1969). — M. Sözen,

Anadolu medreseleri, Selçuklu ve Beylikler devri, açık medreseler (c. 1, İstanbul, 1970); *Anadolu medreseleri, Selçuklu ve Beylikler devri, kapalı medreseler* (c. 2, İstanbul, 1972); *Türk mimarisinin gelişimi ve Mimar Sinan* (İstanbul, 1975). —O. Aslanapa, *Türk sanatı tarihi* (c. I, II, Ankara, 1984); *Osmanlı devri mimarisi* (İstanbul, 1986).

mehdi. Şehristani, *Tercüme-i milel ve nihal*, çev. Nuh bin Mustafa (Mısır, 1263 [1847]). — J. Darmesteter, *Le mahdi depuis les origines de l'islam jusqu'à nos jours* (Paris, 1885). — Taberi, *Tarih*, çev. Z. K. Ugan ve A. Temir, c. I-II (İstanbul, 1965).

Mehmet I Çelebi. Karaçelebizade Abdülaziz, *Ravzat ül-ebrar* (Bulak, 1248 [1832]). — Hoca Sadeddin, *Tac üt-tevarih*, c. I (İstanbul, 1280 [1863]). — Gelibolulu Mustafa Âli, *Künh ül-ahbar*, c. IV (İstanbul, 1285 [1868]). — İsmail Belig *Güldeste-i riyaz-ı irfan* (Bursa, 1287 [1870]). — Hüseyin Hüsamettin (Yasar), *Amasya tarihi*, c. III (İstanbul, 1927). — H. A. Gibbons, *Osmanlı devletinin kuruluşu*, çev. Ragıp Hulusi (İstanbul, 1928). — İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu beylikleri* (Ankara, 1937). — P. Wittek, *Menteşe beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay (Ankara, 1944). — Mehmet Neşri, *Kitab-ı cihannüma*, haz. F. R. Unat ve M. H. Köymen (Ankara, 1949). — Nizameddin Şami, *Zafername*, çev. N. Lugal (Ankara, 1949). — T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa livası* (İstanbul, 1952).

Mehmet II Fatih. Kritovulos, *Tarih-i sultan Mehmed han-ı sani*, çev. Karolidi (İstanbul, 1328 [1910], yeni harflerle M. Gökman, 1967). — Dursun Bey, *Tarih-i Ebü'l-feth* (İstanbul, 1330 [1912]). — Taci Beyzade Cafer Çelebi, *Mahruse-i İstanbul fetihnamesi* (İstanbul, 1331 [1913]. — Âşıkpaşazade, *Tevarih-i âl-i osman*, yay. Âli Bey (İstanbul, 1332 [1914], yeni harflerle N. Atsız, 1970). — Vakıflar genel müdürlüğü, *Fatih Mehmed II vakfiyeleri* (Ankara, 1938). —V. Mirmiroğlu, *Fatih Mehmed II devrine ait tarihi vesikalar* (İstanbul, 1945); *Fatih'in donanması ve deniz savaşları* (İstanbul, 1946). — İ. Artuk ve C. Artuk, *Fatih'in sikkeleri ve madalyaları* (İstanbul, 1946). — E. Ünsel (yay.), *Fatih'in şiirleri* (Ankara, 1946). — S. Ünver, *Fatih külliyesi* (İstanbul, 1946); *Fatih Sultan Mehmed'in ölümü ve hadiseleri üzerine bir vesika* (İstanbul, 1952); *İlim ve sanat tarihimizde Fatih Sultan Mehmed* (İstanbul, 1953). — A. Ateş, *İstanbul' un fethine dair Fatih Sultan Mehmed tarafından gönderilen mektuplar ve bunlara gelen cevaplar* (Tarih dergisi, sayı 7, İstanbul, 1953). —İ.H. Danişmend, *Fatih'in hayatı ve fetih takvimi I* (Ankara, 1953). — İ. H. Ertaylan, *Fatih ve fütuhatı* (2 c, İstanbul, 1953-1966). — H. İnalcık, *Fatih devri üzerine tetkikler ve vesikalar I* (Ankara, 1954); *Fatih Sultan Mehmed'in fermanları* (Belleten, sayı 44, Ankara, 1947). — T. Öz, *Topkapı sarayı'nda Fatih Sultan Mehmed II'ye ait eserler* (Ankara, 1953). — S.N. Özerdim ve M.O. Mercanlıgil, *Fethin 500. yıldönümü dolayısıyla çıkan eserler* (Ankara, 1953). — S. Tansel, *Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasi ve askeri faaliyetleri* (Ankara, 1953). —F. Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve İtalya*, çev. B.S. Baykal (Belleten, sayı 65, Ankara, 1953); *Mahomet II le conquérant et son temps 1432-1481* (Paris, 1954). —Kıvami, *Fetihname-i Sultan* Mehmed, yay. F. Babinger (İstanbul, 1955). —S. Runciman, *The fall of Constantinople* (London, 1955). —R. Anhegger ve H. İnalcık (yay.), *Kanunname-i sultani ber muceb-i örf-i osmani* (Ankara, 1956). — B.S. Baykal, *Fatih Sultan Mehmed'in muhiti ve şahsiyeti üzerine bir deneme*, Dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi, c. XIV, sayı 3-4, Ankara, 1956). — B. Moran, *İngiliz edebiyatında Fatih Sultan Mehmet hakkında piyesler* (Türk dili ve edebiyatı dergisi, c. VIII, İstanbul, 1958). — F. N. Uzluk, *Fatih Sultan Mehmet zehirlendi mi, eceli ile mi öldü ?* (Ankara, 1945). —İ.H. Uzunçarşılı, *Fatih Sultan Mehmed'in ölümü* (Belleten, sayı 134, Ankara, 1970). —A. Coscola, *Fatih Sultan Mehmet'e nasihatler*, haz. A. Uçman (İstanbul, 1976). — A. Özcan, *Fatih'in teşkilat kanunnamesi ve nizam-ı âlem için kardeş katli* (Tarih dergisi, sayı 33, İstanbul, 1980).

Mehmet III. Kâtip Çelebi, *Fezleke-i tarih* (İstanbul, 1268 [1852]). — Mehmed Celal, *Sultan Mehmed-i salis* (İstanbul, 1308 [1890]). — İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, c. III/1 (Ankara, 1951). — A.N. Kurat, *Türk-ingiliz münasebetlerinin başlangıcı ve gelişmesi 1553-1610* (Ankara, 1953).

Mehmet IV Avcı. Mustafa Naima, *Tarih*, c. IV (İstanbul, 1281 [1864]). — Mehmet Halife, *Tarih-i Gılmani* (İstanbul, 1340 [1921]). — Silahtar Mehmed Ağa, *Silahtar tarihi*, c. II (İstanbul, 1928). — Ö. Nutku, *IV. Mehmed'in Edirne şenliği* (Ankara, 1972).

Mehmet V Reşat. N. (Sadak), *Beşinci Sultan Mehmet'in irtihali* (Yeni mecmua, no. 52, İstanbul, 1918). — Mehmed Selahattin, *Bildiklerim* (İstanbul, 1333 [1918]). — R.E. (Ünaydın), *İki saltanat arasında* (İstanbul, 1334 [1918]). — A.F. Türkgeldi, *Görüp işittiklerim* (Ankara, 1949). — Y. H. Bayur, *Türk inkılabı tarihi*, c. II,III/1 (Ankara, 1963). — Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı hakikat*, yay. İ. Miroğlu (İstanbul, 1983).

Mehmet VI Vahdettin. Y. H. Bayur, *Türkiye devletinin dış siyaseti* (İstanbul, 1942). — A. F. Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya mütarekeleri tarihi* (Ankara, 1948); A. F. Türkgeldi, *Görüp işittiklerim* (Ankara, 1949). — A. F. Cebesoy, *Milli mücadele hatıraları* (İstanbul, 1953). — B. Lewis, *Modern Türkiye'nin doğuşu*, çev. M. Kıratlı (Ankara, 1970). —G. Jaeschke, *Kurtuluş savaşı ile ilgili ingiliz belgeleri*, çev. C. Köprülü (Ankara, 1971).

Mehmet Kulizade Celil. M. İbrahimov, *Böyük demokrat Molla Nasreddin* (Bakü, 1939). — A. Şerif, *Molla Nasreddin, Celil Mammatgulizade* (Bakü, 1945).

Mehmet Tahir. Bursalı Vahi Bey, *Bursalı Mehmet Tahir Bey* (İstanbul, 1334 [1918]).

mektup. *Tercüme dergisi, mektup özel sayısı* (no. 77-80, Ankara, 1964). — *Türk dili, mektup özel sayısı* (no. 274, Ankara, 1974).

Melikşah. M. H. Yınanç, *Anadolu'nun fethi* (İstanbul, 1934). — İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah devrinde büyük Selçuklu İmparatorluğu* (İstanbul, 1953). — A. Sevim, *Sultan Melikşah devrinde Aksa ve Bahreyn karmatilerine karşı selçuklu seferi* (Belleten, sayı 94, Ankara, 1960).

Memluklar. Ş. Tekindağ, *Berkuk devrinde Memluk sultanlığı* (İstanbul, 1961). — *Memluk sultanlığı tarihine toplu bir bakış* (Tarih dergisi, sayı 25, İstanbul, 1971). — D. Ayalon, *Memluklar ve deniz kuvvetleri. İslam âlemi ile hıristiyan Avrupa arasındaki mücadelenin bir safhası* (Tarih dergisi, sayı 25, İstanbul, 1971).

Menakıb-ı hünerverân. *Hattatların ve kitap sanatçılarının destanları*, sadeleştiren: M. Cumbur (Ankara, 1982). — O.Ş. Gökyay, *Âli, hattatların ve kitap sanatçılarının destanları* (Osmanlı araştırmaları, c. III, İstanbul, 1982).

Menakıpname ya da **Menakıbname.** H. Delehaye, *Les légendes hagiographiques* (Bruxelles, 1905). — Ö.L. Barkan, *Kolonizatör türk dervişleri* (Vakıflar dergisi, c. II, Ankara, 1942). —M.F. Köprülü, *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* (Ankara, 1981); *Türk edebiyatı tarihi* (İstanbul, 1980). — A.Y. Ocak, *Türk halk inançlarında ve edebiyatında evliya menkıbeleri* (Ankara, 1984).

Menderes (Adnan). Ş. S. Aydemir, *Menderes'in dramı 1899-1960* (İstanbul, 1969). — C. Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, der. İ. Bozdağ (İstanbul, 1969). —O. C. Fersoy, *Adnan Menderes* (İstanbul, 1971).

Mengücükler. N. Sakaoğlu, *Mengücek-oğulları türk Anadolu' da* (İstanbul, 1971). — O. Turan, *Doğu Anadolu'da türk devletleri tarihi. Saltuklular, Mengücükler...* (İstanbul, 1973).

Menteşe (Halil). N. Menteşe, *Babam Halil Menteşe'nin hayatından kısa notlar* (Milas, 1950).

Menteşeoğulları. Ahmed Tevhit, *Menteşeoğulları* (Tarih-i osmani encümeni mecmuası, sayı 12, İstanbul, 1909). — Hafız Kadri, *Menteşe emaretine ait asar-ı kadime* (Tarih-i osmani encümeni mecmuası, sayı 25, İstanbul, 1912). — Mübarek Galip, *Menteşe oğulları devrine ait bazı kabir taşları* (Türkiyat mecmuası, c. II, İstanbul, 1926). — İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu beylikleri* (Ankara, 1937). —P. Wittek, *Menteşe beyliği, 13-15. asırda garbi Küçük Asya tarihine ait tetkik*, çev. O. Ş. Gökyay (Ankara, 1944). — Dukas, *Bizans*, çev. V. Mirmiroğlu (İstanbul, 1956). —Mim. H. Kadri, *Menteşe beyliği Asar-ı kadimesi* (Tarih-i osmani encümeni dergisi, sayı 25, 1914). — A. Akarca, T. Akarca, *Milas* (İstanbul, 1954). — A. Arel, *Menteşe beyliği devrinde Peçin şehri* (Anadolu sanatı araştırmaları, sayı 1, 1968). — O. Aslanapa, *Türk sanatı II* (İstanbul, 1984).

merhaba. Süleyman Çelebi, *Vesiletü'n-necât, mevlid*, yay. A. Ateş (Ankara, 1954).

Meriç (Rıfkı Melûl). M. Tevfikoğlu, *Rıfkı Melûl Meriç* (Ankara, 1986).

Mersin. S. Uğur, *İçel tarihi* (2 c, Mersin, 1943-1944).— F. Akbaş ve S. Uğur, *İçel rehberi* (Mersin, 1944). — R. Yalın, *Turistik İçel* (İstanbul, 1957). — M.N. Çıplak, *İçel tarihi. Tarihi turistik zenginlikleriyle* (Ankara, 1968). — Kurtuluş savaşı'nda İçel tarihini yazma komitesi, *Kurtuluş savaşı'nda İçel (Mersin)* [İstanbul, 1971].

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa. Halil Edhem (Eldem), *Kara Mustafa Paşa'nın Şopron ahalisine beyannamesi* (Tarih-i osmani encümeni mecmuası, c. III, sayı 15, İstanbul, 1910). — Rifat Osman, *Sadrazam Merzifoni Kara Mustafa Paşa'nın kesik başı nerededir* (Milli mecmua, no. 9, İstanbul 1927). — Ahmed Refik (Altınay), *Viyana önünde* Türkler (İstanbul, 1931). — C. Üstün, *1683 Viyana seferi* (Ankara, 1941). — M. Sertoğlu, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa* (İstanbul, 1954). — R.E. Kreutel, *Kara Mustafa vor Wien* (Viyana, 1956). — F. Akün, *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve mirahur Sarı Süleyman Ağa ile mücadelesi ile ilgili bir konuşma zaptı* (Türkiyat mecmuası, c. XIX, İstanbul, 1977-1980).

Mesihi, asıl adı **İsa** ya da **Mesih.** M. Mengi, *Mesihi'nin hayatı, şairliği ve eserleri* (Türkoloji dergisi, c. VI, sayı 1, Ankara, 1974). — F. Bayraktareviç, *Mesihi'nin dünya edebiyatında yer alan Bahariye'si* (Türk dili ve edebiyatı dergisi, c. XXII, İstanbul, 1977); *Bahariye'nin fransızca, rusça ve sırpça çevirileri* (Türk dili ve edebiyatı dergisi, c. XXII, İstanbul, 1977).

Mesleki İçtima. H. Z. Ülken, *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi* (İstanbul, 1966).

Meşrutiyet (Birinci). Ahmet Midhat, *Üss-i inkılab* (İstanbul, 1294 [1877]). — Lütfi Simavi, *Devr-i inkılab* (İstanbul, 1915. — Ahmet Rasim, *İstibdaddan hâkimiyet-i milliyeye* (2 c, İstanbul, 1923-1925). — B.S. Baykal, *93 Meşrutiyeti* (Belleten, sayı 21-22, Ankara, 1942); *Birinci meşrutiyet'e dair belgeler* (Belleten, sayı 96, Ankara, 1960). — T. Z. Tunaya, *Siyasi müesseseler ve anayasa hukuku* (İstanbul, 1969).

Meşrutiyet (İkinci). Ahmed Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi yahut tarihçe-i inkılab-ı osmaniden bir sahife* (İstanbul, 1908). — Ahmet Refit (Altınay), *İnkılab-ı azim 11 temmuz 1324* (İstanbul, 1908). — Ahmed Ziya, *Meşrutiyet uğrunda* (İstanbul, 1909). — Ahmed Saip, *Tarih-i meşrutiyet ve şark mesele-i hazırası* (İstanbul, 1910). —R.G. Okandan, *Amme hukukumuzda İkinci meşrutiyet'i doğuran sebepler ve meşrutiyet rejiminin teessüsü* (Hukuk fakültesi mecmuası, c. XII, sayı 4, İstanbul, 1946); *Amme hukukumuz bakımından Tanzimat, Birinci ve İkinci meşrutiyet devirlerinin önemi* (Hukuk fakültesi mecmuası, c. XV, sayı 1, İstanbul, 1949). —T. Z. Tunaya, *Amme hukukumuz bakımından İkinci meşrutiyet'in siyasi tefekküründe garpçılık cereyanı* (Hukuk fakültesi mecmuası, c. XIV, sayı 3-4, İstanbul, 1948); *Amme hukukumuz bakımından İkinci meşrutiyet'in siyasi tefekküründe islamcılık cereyanı* (Hukuk fakültesi mecmuası, c. XIX, sayı 3-4, İstanbul, 1954); *Hürriyetin ilanı, İkinci meşrutiyet'in siyasi hayatına bakışlar* (İstanbul, 1959). —M.E. Elöve, *Umumi amme hukukumuz bakımından İkinci meşrutiyet devrinin türkçülük cereyanı* (Siyasal bilgiler fakültesi dergisi, c. VII, Ankara, 1952). — İ.H. Uzunçarşılı, *1908 yılında İkinci meşrutiyet'in ne suretle ilan edildiğine dair vesikalar* (Belleten, sayı 77, Ankara, 1956). — Ali Cevat, *İkinci meşrutiyet'in ilanı ve Otuzbir mart hadisesi*, yay. F. R. Unat (Ankara, 1960). — F. R. Unat, *Atatürk' ün II. meşrutiyet inkılabının hazırlanmasındaki rolüne ait belge* (Bel-

leten, sayı 102, Ankara, 1962).

Mevlana Celalettin Rumi. S. N. Ergun, *Mevlana* (İstanbul, 1932). —Khalife Abdulhakim, *The metaphysics of Rumi* (Lahore, 1933). —M. Ş. Yaltkaya, *Mevlana'da türkçe kelimeler ve türkçe şiirler* (İstanbul, 1934). — F. N. Uzluk (yay.), *Mevlana'nın mektupları* (İstanbul, 1937). — A. H. Çelebi, *Mevlana, hayatı, şahsiyeti, eserlerinden parçalar* (İstanbul, 1939). —H. Ritter, *Mevlana Celaleddin Rumi ve etrafındakiler* (Türkiyat mecmuası, c. 7-8, İstanbul, 1942). — Ş. Uzluk, *Mevlana'nın ressamları* (Konya, 1945). — M. Harry, *Djelaleddine Roumi poête et penseur mystique* (Paris, 1947). — A. N. Tarlan, *Mevlana Celaleddini Rumi* (İstanbul, 1948). — A. Eflaki, *Ariflerin menkıbeleri*, çev. T. Yazıcı (2 c, Ankara, 1953-1954). — M. Önder, *Mevlana ve türbesi* (İstanbul, 1953); *Mevlana müzesi şaheserlerinden Mevlana'nın sandukası* (Konya, 1958); *Mevlana, hayatı, eserleri* (İstanbul, 1973). —F. H. Dağlarca, *Mevlana' da olmak* (İstanbul, 1958). — A. Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin, hayatı, felsefesi* (İstanbul, 1959). — H. Yücebaş, *Edebiyatımızda Mevlana* (İstanbul, 1959). — Bediüzzaman Füruzanfer, *Mevlana Celaleddin*, çev. F. N. Uzluk (İstanbul, 1963). — A.R. Nicholson, *The mystics of islam* (London, 1963). —A. Schimmel, *Mevlana Celaleddin Rumi'nin şark ve garpta tesirleri* (Ankara, 1963). — F. Halıcı, *Dinle neyden* (Ankara, 1973). — M. Önder - İ. Binark - N. Sefercıoğlu, *Mevlana bibliyografyası* (2 c, Ankara, 1973-1974). — *Uluslararası Mevlana semineri, Konya 15-17 Aralık 1980* (Konya, 1980). — N. Çağatay, *Mevlana'nın yazı dili niçin farsçadır ?* (Belleten, sayı 185, Ankara, 1983).

mevlevilik. Sakıb Dede, *Sefine-i nefise-i mevleviyan* (3 c, Mısır, 1283 [1866]). — Ali Enver, *Semahane-i edeb* (İstanbul, 1309 [1891]). — Hocazade Ahmed *Hil-Hadikat ül -evliyadan silsile-i meşayih-i mevleviye* (İstanbul, 1331 [1913]). — Mehmet Ziya, *Merakız-ı mühimme-i mevleviyeden Yenikapı mevlevihanesi* (İstanbul, 1329 [1911]). — İstanbul konservatuvarı yayınları, *Türk musiki klasiklerinden mevlevi ayinleri* (13 cüz, İstanbul, 1934 -1939). — H. Alkor, *Mevlevilik ve bektaşilik* (Konya, 1946). — A. Gölpınarlı, *Mevlana'dan sonra mevlevilik* (İstanbul, 1953); *Mevlevi adap ve erkânı* (İstanbul, 1963); *100 soruda tasavvuf* (İstanbul, 1969). — Ş. Uzluk, *Mevlevilikte resim, resimde mevleviler* (Ankara, 1957).

Mevlit İhsanı. N. Birdoğan, *Mevlit İhsani* (Türk folklor araştırmaları, no. 196, İstanbul, 1965).

Mınakyan (Mardiros). H. V. Hovanesyan, *Mardiros Mınakyan* (Erivan, 1969). — M. And, *Meşrutiyet döneminde türk tiyatrosu* (Ankara, 1971); *Osmanlı tiyatrosu, kuruluşu, gelişimi, katkısı* (Ankara, 1976).

Mihr ü Mah. M. Anbarcıoğlu, *Türk ve iran edebiyatında Mihr ü Mah ve Mihr ü Müşteri mesnevileri* (Belleten, sayı 188, Ankara, 1984).

Mihr ü Müşteri. M. Anbarcıoğlu, *Tük ve iran edebiyatında Mihr ü Mah ve Mihr ü Müşteri mesnevileri* (Belleten, sayı 188, Ankara, 1984).

Milet. Th. Wiegand, *Milet, Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen seit dem Jahre 1899* (1906). —A. G. Dunham, *The History of Miletus down to the Anabasis of Alexander* (1915). —C. Weickert, *Die Ausgrabung am Athena -Tempel in Milet* (1955). —H. Gültekin, *Miletos* (1961). —M. Baran, *Guide to Miletos* (1965). —G. Kleiner, *Alt-Milet* (1966); *Die Ruinen von Milet* (1968); *Das Römische Milet, Bilder aus der griechischen Stadt in römischer Zeit* (1970). —W. Müller -Wiener, *Neue Grabungen in Milet* (II. Kazı sonuçları toplantısı, 1981); *Milet 1980 kazı kampanyası raporu* (III. Kazı sonuçları toplantısı, 1981); *Bericht Über die Arbeiten des Jahres 1981 in Milet* (IV. Kazı sonuçları toplantısı, 1983); *Milet kazıları* (V. Kazı sonuçları toplantısı, 1984); *1983 Milet çalışmalarının raporu* (VI. Kazı sonuçları toplantısı, 1985); *Milet 1984 çalışmalarının raporu* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, 1986); *Milet 1985* (VIII. Kazı sonuçları toplantısı, 1987).

Milet işi. F. Sarre, *The Seljuk and Early Osmanli Pottery of Miletus* (Transactions of the Oriental Ceramics Society, 1930); *Die Keramik der islamischen Zeit von Milet* (Das islamische Milet, Leipzig, 1935).

Milli selamet partisi. E. Özbudun, *Siyasal partiler* (Ankara, 1974). —T. Z. Tunaya, *Siyasi müesseseler ve anayasa hukuku* (İstanbul, 1975). — K. Akın, *İşte Erbakan* (İstanbul, 1976).

Milliyetçi hareket partisi. M. Sencer, *Türkiye'de siyasi partilerin sosyal temelleri* (İstanbul, 1971). — E. Teziş, *100 soruda siyasi partiler, partilerin rejimi, Türkiye'de partiler* (İstanbul, 1976). — A. Türkeş, *Temel görüşler* (İstanbul, 1976); *MHP ve ülkücü kuruluşlar davası* (2 c, Ankara, 1982).

Mimar Sinan. Z. Karainan, *Mimar Sinan ve XX. asır mimarisi* (1939). — İ. H. Konyalı, *Mimar Koca Sinan, vakfiyeleri, hayır eserleri, padişaha vekâleti, azadlık kâğıdı, alım satım hüccetleri* (1948). — O. Bozkurt, *Koca Sinan'ın köprüleri* (1952). — S. Corbett, *Sinan -Kanuni Süleyman'ın baş mimarı* (çev. N. Sinemoğlu, Vakıflar dergisi, sayı 5, 1962). — R. M. Meriç, *Mimar Sinan, hayatı, eseri I: Mimar Sinan'ın hayatı, eserlerine ait metinler* (1965). — A. Batur-S. Batur, *Sinan'a ait yapıların listesi* (Mimarlık, sayı 49, 1967); *Sinan bibliyografyası* (Mimarlık, sayı 49, 1967). — C. Bektaş, *Koca Sinan* (1968). — A. İnan, *Mimar Koca Sinan* (1968). — A. Bilge, *Mimar Sinan hakkında araştırmalar* (Mimarlık, sayı 67, 1969); *Mimar Sinan hakkında araştırmalar II* (Sanat tarihi yıllığı, sayı 5, 1973). — A. Stratton, *Sinan* (1972). —M. Sözen, *Türk mimarisinin gelişimi ve Mimar Sinan* (1975). —E. Egli, *Sinan, der Baumeister osmanischer Glanzzeit* (1976). —A. R. Altınay, *Türk mimarları* (1977). — O. Aslanapa, *Osmanlı mimârisi* (1986). — A. Kuran, *Mimar Sinan* (1986).

Minhaci. K. Gürpınar, *Deliktaşlı Minhaci, hayatı ve eserleri* (Sıvas, 1939).

minyatür. M. Ali, *Menakıb-ı Hünerveran* (İstanbul, 1926). —T. W. Arnold, *Painting in islam* (Oxford, 1928; yeni basım New York, 1965). — L. Binyon, J. V. S. Wilkinson, B. Gray, *Persian miniature painting* (Londra, 1933). — E. Esin, *Turkish miniature painting* (Tokyo, 1960). —H. G. Yurdaydın, *Matrakçı Nasuh* (Ankara, 1963). — M. Ş. İpşiroğlu, *Malerie der Mongolen* (Münih, 1965); *İslamda resim yasağı ve sonuçları* (İstanbul, 1973); *Siyah Qalem* (Graz, 1976). — N. Anafarta, *Topkapı sarayı padişah portreleri* (İstanbul, 1966). —Z. Akalay, *Tarihi konuda ilk osmanlı minyatürleri* (Sanat tarihi yıllığı II, III, 1968,1970); *Hünername minyatürleri ve sanatçıları* (İstanbul, 1969). — O. Aslanapa, *Turkish art and architecture* (Londra, 1971). — N. Atasoy, *Türk minyatür sanatı bibliyografyası* (İstanbul, 1972). — E. Binney, *Turkish miniature paintings and manuscripts* (New York ve Los Angeles, 1973). — N. Atasoy, F. Çağman, *Turkish miniature painting* (İstanbul, 1974). — F. Çağman, *Türk minyatür sanatının islam sanatındaki yeri* (İslam sanatında Türkler, İstanbul, 1976). — F. Çağman, Z. Tanındı, *Topkapı sarayı müzesi, İslam minyatürleri* (İstanbul, 1979).

miraciye ya da **miraçname.** M. Akar, *Türk edebiyatında manzum miraçnameler* (Ankara, 1987).

miras. H. V. Velidedeoğlu, *Medeni hukuk* (İstanbul, 1954). —F. N. Feyzioğlu - Ü. Doğanay - A. Aybay, *Medeni hukuk dersleri* (İstanbul, 1976). — N. Ayıter, *Miras hukuku* (Ankara, t.s.).

mirasçı. H. V. Velidedeoğlu, *Medeni hukuk* (İstanbul, 1954).

Mirat ül-memalik. H. Örs ve M. N. Özön, *Hindistan'dan İstanbul'a* (seçmeler) [Ankara, 1937]. — *Mirat ül memalik*, sadeleştiren: N. Akyıldız (İstanbul, 1975).

Mirzacan Bey Medetof. R. Damacı, *Mirzacan Bey, general Valeryan Girigoroviç Medetof* (Türk folklor araştırmaları, c. I, sayı 13, İstanbul, 1950). — E. Ahundov - T. Ferzeliyev - I. Abbasov, *Azerbaycan âşıkları ve el şairleri*, yay. S. Sakaoğlu ve başkaları, c. I (İstanbul, 1985).

Misakı milli beyannamesi. *Misak-ı milli* (İstanbul, 1336 [1920]). —E. Z. Karal, *Türkiye Cumhuriyeti tarihi* (İstanbul, 1945).

Mithat Paşa. Ali Haydar Midhat, *Midhat Pacha sa vie, son oeuvre* (Paris, 1909). — M.K. İnal, *Son sadrazamlar* (İstanbul, 1940). — M.Z. Pakalın, *Mithat Paşa* (İstanbul, 1940). — İ. H. Uzunçarşılı, *Midhat ve Rüştü paşaların tevkiflerine dair vesikalar* (Ankara, 1946); *Midhat Paşa ve Taif mahkûmları* (Ankara, 1950); *Midhat Paşa ve Yıldız mahkemesi* (Ankara, 1967). —N. B. Şimşir, *Fransız belgelerine göre Mithat Paşa'nın sonu 1878-1884* (Ankara, 1970). — Y. Halaçoğlu, *Midhat Paşa'nın Necid ve havalisi ile ilgili birkaç layihası* (Tarih enstitüsü dergisi, sayı 3, İstanbul, 1972). — *Uluslararası Midhat Paşa semineri. Bildiriler ve tartışmalar, Edirne 8-10 mayıs 1984* (Ankara, 1986).

Mizancı Murat Bey. B. Emil, *Mizancı Murad Bey, hayatı ve eserleri* (İstanbul, 1979).

Mizan ül-hak. Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hakk fi ihtiyari'l-ahakk*, haz. O. Ş. Gökyay (İstanbul, 1972).

M. M. grubu. H. Ertürk, *İki devrin perde arkası* (İstanbul, 1964). — H. Himmetoğlu, *Kurtuluş savaşı'nda İstanbul ve yardımları* (2 c, İstanbul, 1975).

Moğollar. J. Levine, *La Mongolie historique, géographique, politique* (Paris, 1937). — B. Y. Vladimirtsov, *Moğollar'ın içtimai teşkilatı*, çev. A. İnan (Ankara, 1944). — Yüan-ch'ao Pi-shi, *Moğollar'ın gizli tarihi*, çev. A. Temir (Ankara, 1948). —R. Grousset, *L'Empire Mongol* (Paris, 1941); *L'Empire des Steppes* (Paris, 1948); *Bozkır Moğol İmparatorluğu*, çev. P. Erman (Türk dili ve edebiyatı dergisi, c. III, sayı 1-2, İstanbul, 1948); *Moğol İmparatorluğu mukaddimesi*, çev. P. Erman (Türk dili ve edebiyatı dergisi, c. I, sayı 3-4, İstanbul, 1946). — B. Spuler, *İran Moğolları*, çev. C. Köprülü (Ankara, 1957). — F. Sümer, *Anadolu'da Moğollar* (Selçuklu araştırmaları dergisi, c. I, Ankara, 1970).

Molla Lütfi. Halet, *Teracim-i ahval, Molla Lütfi* (İstanbul, 1290 [1873]). — Ş. Yaltkaya, *Lütfi Molla* (Tarih semineri dergisi, c. II, İstanbul, 1938). — İ. Ramazanoğlu, *Molla Lutfi ile ilgili yeni bir belge* (Belleten, sayı 176, Ankara, 1980). —O. Ş. Gökyay, *Molla Lütfi* (Ankara, 1988).

Mondros mütarekesi. R. E. Koçu, *Osmanlı muahedeleri ve kapitülasyonları (1300-1920) ve Lozan muahedesi (24 temmuz 1923)* [İstanbul, 1934]. —B. C. Morkaya, *Mudanya, Lozan ve Ankara* (İstanbul, 1934). —A. F. Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya mütarekelerinin tarihi* (Ankara, 1948). — N. Erim, *Devletlerarası hukuk ve siyasi tarih metinleri: Osmanlı İmparatorluğu andlaşmaları* (Ankara, 1953). —H. R. Davison, *Turkish diplomacy from Mondros to Lausanne* (Princeton, 1955). —F. H. Armaoğlu, *Siyasi tarih 1789-1960* (Ankara, 1964). —Y. H. Bayur, *Birinci genel savaştan sonra yapılan barış antlaşmaları* (Belleten, c. XXIX, sayı 115, Ankara, 1966). —S. L. Meray ve O. Olcay, *Osmanlı tarihinin çöküş belgeleri. Mondros bırakışması, Sevr andlaşması ile ilgili belgeler* (Ankara, 1972). — S. Tansel, *Mondros' tan Mudanya'ya* (4 c, Ankara, 1973 -1974).

Muallim Naci. Salahi, *Muallim Naci* (İstanbul, 1310 [1892]). — İsmail Hakkı, *Osmanlı meşahir-i udebası: Muallim Naci Efendi* (İstanbul, 1311 [1893]). — Hüseyin Avni, *Muallim Naci* (İstanbul, 1932). —A. C. Yöntem, *Muallim Naci* (İstanbul mecmuası, no. 11, 14, 16, 19, 20, 22, İstanbul, 1944). — F. A. Tansel, *Muallim Naci ile Recaizade Ekrem arasındaki münakaşalar ve bu münakaşaların sebep olduğu edebi hadiseler* (Türkiyat mecmuası, c. 10, İstanbul, 1953); *Muallim Naci' nin türk dilinin sadeleştirilmesi, dil cemiyetinin kurulması hakkındaki düşünceleri* (Türk kültürü, sayı 100, Ankara, 1971). — M. Kaplan, *Şiir tahlilleri I* (İstanbul, 1969); A. Uçman, *Muallim Naci* (İstanbul, 1974). — Ali Kemal, *Ömrüm*, yay. Z. Kuneralp (İstanbul, 1985).

muamma. A. N. Tarlan, *Divan edebiyatında muamma* (İstanbul, 1936).

Muaviye I. C. Brockelmann, *İslam milletleri ve devletleri tarihi*, çev. N. Çağatay (Ankara, 1964). — B. Üçok, *İslam tarihinde Emeviler-Abbasiler* (Ankara, 1964).

Muğla (il). B. Darkot ve S. Erinç, *Güneybatı Anadolu'da coğrafi müşahedeler* (İstanbul Üniversitesi coğrafya enstitüsü dergisi, sayı 5/6, 1953). —MTA enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1 : 500 000, İzmir paftası, Ankara, 1964). —S. Gözenç, *Muğla-Gökova* arasında coğrafi

müşahedeler (İstanbul Üniversitesi coğrafya enstitüsü dergisi, sayı 14, 1964). — İmar ve iskân bakanlığı bölge planlama dairesi, *Ege bölgesi, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1970). — P. Benedict, *The changing role of provincial towns: A case study from southwestern Turkey* (Benedict-Tümertekin-Mansur, Turkey, Leiden, 1974). — B. Darkot ve M. Tuncel, *Ege bölgesi coğrafyası* (İstanbul, 1978). — DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Muğla (kent). Z. Eroğlu, *Muğla tarihi* (İzmir, 1939). — A. Galanti, *Bodrum tarihi* (İstanbul, 1945); *Bodrum tarihine ek* (İstanbul, 1946). — A. Akarca ve T. Akarca, *Milas coğrafyası, tarihi ve arkeolojisi* (İstanbul, 1954). — O. Yalçın, *Muğla* (İstanbul, 1960). —A. Caferoğlu, *Muğla ağzı* (Türk dili araştırmaları yıllığı - Belleten, 1962, Ankara, 1963). — İ. Yalçınlar, *Muğla bölgesinde jeomorfolojik araştırmalar* (Coğrafya enstitüsü dergisi, c. VIII, sayı 14, İstanbul, 1964). — *Muğla il yıllığı 1967 ve 1973.* — K. Yılmaz, *Her yönüyle Fethiye* (Fethiye, 1969). — E. K. Uykucu, *Muğla tarihi* (İstanbul, 1968); *İlçeleriyle birlikte Muğla tarihi* (İstanbul, 1983). — G. Göker ve M. Göker, *Muğla ve ilçeleri* (İzmir, 1970). —Ü. Türkeş, *Muğla ili toplum yapısı araştırmaları* (İstanbul, 1971); *Kurtuluş savaşı'nda Muğla* (2 c, İstanbul, 1973).

Muhabbetname. O. F. Sertkaya, *Horazmi'nin Muhabbetname'sinin iki yeni yazma nüshası üzerine* (Türkiyat mecmuası, c, XVII, İstanbul, 1972).

Muhakemet ül-lügateyn. Ali Şir Nevai, *Muhakemet ül-lügateyn.* Şimdiki dile çeviren: İ. R. Işıtman (Ankara, 1941).

Muhammediye. Yazıcıoğlu Mehmet, *Muhammediye,* basıma haz. A. Çelebioğlu (4 c, İstanbul, 1974).

Muhammet. Ahmed Refik (Altınay), *Gazavat-ı celile-i Peygamberi* (İstanbul, 1324 [1908]). — Ahmed Cevdet Paşa, *Kısas-ı enbiya ve tevarih-i hülefa* (İstanbul, 1326 [1910]). — İzmirli İsmail Hakkı, *Siyer-i nebeviye* (İstanbul, 1328 [1913]). — Lütfullah Ahmet, *Hayat-ı Hazret-i Muhammed* (3 c, İstanbul, 1328 [1913]). — J. Devenport, *Hazret-i Muhammed ve Kur'an-ı Kerim,* çev. Ö. R. Doğrul (İstanbul, 1928). — H. Akseki, *Hazret-i Muhammed* (Ankara, 1934). — Hüseyin Heykel Paşa, *Hazret-i Muhammed Mustafa,* çev. Ö. R. Doğrul (İstanbul, 1948). — N. Çağatay, *Hazret-i Muhammed'in soyu, çocukluğu ve gençliği* (İlahiyat fakültesi dergisi, c. VIII, Ankara, 1960). — Muhammed Hamidullah, *Hazret-i Peygamber'in savaşları,* çev. S. Tuğ (İstanbul, 1962); *İslam peygamberi,* çev. S. Mutlu ve S. Tuğ (2 c, İstanbul, 1966-1969). —W. M. Watt, *Muhammed, Peygamber ve devlet kurucusu,* çev. H. Örs (İstanbul, 1963). — Ahmed Zeyni, *Hazret-i Muhammed'in hayatı ve büyük savaşları* (İstanbul, 1970). —İbni Haşim, *Hazret-i Muhammed'in hayatı,* çev. H. İzzet ve N. Çağatay (Ankara, 1971). — Ebü'l-Hasan Nedvi, *Hazret-i Peygamber'in yolu,* çev. İ. H. Akın (İstanbul, 1971). — M. Rodinson, *Mohammed* (Middlesex, 1977). — Shibli Numani, *Sirat un-Nabi,* çev. M. T. Bakhsh Budayuni (2 c, Lahor, 1979-1981). — Seyyid Hossein Nasr, *Muhammed: Man of Allah* (London, 1982). — M. Lings, *Muhammed: his life based on the earliest sources* (London, 1983). — Majid Ali Khan, *Muhammed the final messenger* (Lahor, 1983).

Muhammet Tapar. İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi* (İstanbul, 1953); *Harezmşahlar devleti* (Ankara, 1956).

Muhayyelat. Giritli Ali Aziz Efendi, *Muhayyelat-ı Aziz Efendi,* sadeleştiren: A. Kabaklı (Ankara, 1973). — S. Sakaoğlu, *Muhayyelat-ı Aziz Efendi* (Türk edebiyatı dergisi, sayı 27, İstanbul, 1977).

Muhibbi Erkinisli. A. Özder, *Yusufelili Muhibbi, hayatı ve deyişleri* (Kars, 1940).

Muhittin Arabi. Molla Cami, *Nefahat ül-üns,* çev. Lamii Çelebi (İstanbul, 1270 [1854]). — A.E. Afifi, *The mystical philosophy of Muhyiddin İbnul Arabi* (Cambridge, 1939). — H.Z. Ülgen, *İslam düşüncesi* (İstanbul, 1946). — S. Yetkin, *Muhyiddin Arabi ve tasavvuf* (İlahiyat fakültesi dergisi, c. I, Ankara, 1952). — M.E. Kaan, *Büyük mutasavvıf Muhiddin Arabi* (İstanbul, 1961). — N. Keklik, *Muhyiddin İbnü'l-Arabi hayatı ve çevresi* (İstanbul, 1966).

Muhyi-i Gülşeni. T. Yazıcı (yay.), *Menakıb-ı İbrahim Gülşeni* (Ankara, 1982).

Muinettin Süleyman Pervane. Ahmed Tevhid, *Rum Selçuki devletinin inkırazı ile teşekkül eden tavaif-i mülûk* (Tarih-i osmani mecmuası, c. I, sayı 4, İstanbul, 1908). — H. E. (Eldem), *Merzifon'da Pervane Muinüddin Süleyman namına bir kitabe* (Tarih-i osmani mecmuası, c. VIII, sayı 43, İstanbul, 1914); *Düvel-i islamiye* (İstanbul, 1927). —İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri* (Ankara, 1937). —N. Kaymaz, *Pervane Muinüd-din* (Ankara, 1970).

Mukataa. M. T Gökbilgin, *XV.-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livası, vakıflar - mülkler - mukataalar* (İstanbul, 1952).

Murat I. Ahmed Tevhid, *İlk altı padişahın Bursa'da kain türbeleri* (Tarih-i osmani mecmuası, c. III, sayı 16, İstanbul, 1910). — Âşıkpaşazade, *Tevarih-i âl-i osman,* yay. Âli Bey (İstanbul, 1332 [1914]). — Âli, *Birinci Murad'ın sikkeleri* (Türk tarih encümeni mecmuası, c. XIV, sayı 81, İstanbul, 1921). — M.H. Yınanç (yay.), *Düsturname-i Enveri* (İstanbul, 1928). — T. Öz, *Murad I ile Emir Sultan'a ait iki vakfiye* (Tarih vesikaları, c. I, sayı 4, İstanbul, 1941). — Mehmed Neşri, *Kitab-ı cihannüma,* haz. F. R. Unat ve M.A. Köymen (Ankara, 1949). — M. T. Koyunluoğlu, *İznik ve Bursa tarihi* (Bursa, 1935). —M. T. Gökbilgin, *Murad I tesisleri ve Bursa imareti vakfiyeleri* (Türkiyat mecmuası, c. X, İstanbul, 1953). — M. F. Köprülü, *Osmanlı devletinin kuruluşu* (Ankara, 1959). — N. Çağatay, *Murad Hüdavendigâr* (İstanbul, 1959); *Sultan Murad-ı Hüdavendigâr adına düzenlenmiş bir vakfiye* (Vakıflar dergisi, sayı XII, Ankara, 1978).

Murat II. Feridun Bey, *Mecmua-i münşeat üs-selatin,* c. I (İstanbul, 1264 [1848]). — Oruc bin Adil, *Tevarih-i âl-i osman,* yay. F. Giese (Hannover, 1925). — A. S. Erzi, *Türkiye kütüphanelerinden notlar ve vesikalar* (Belleten, sayı 56, Ankara, 1950). — Z. Taşlıklıoğlu, *II. Murad'ın İstanbul muhasarası hakkında bir eser* (Tarih dergisi, c. VIII, sayı 11-12, İstanbul, 1955). — H. İnalcık ve M. Oğuz (yay.), *Gazavat-ı Sultan Murad b. Mehemmed Han, İzledi ve Varna savaşları (1443-1444) üzerine anonim gazavatname* (Ankara, 1978). — V.L. Ménage, *Sultan II. Murad'ın yıllıkları,* çev. S. Özbaran (Tarih dergisi, sayı 33, İstanbul, 1980).

Murat III. Kâtip Çelebi, *Fezleke I* (İstanbul, 1268 [1852]). — Saffet, *Üçüncü Sultan Murad'ın İngiltere kraliçesi Elisabeth'e bir namesi* (Tarih-i osmani encümeni mecmuası, c. III, sayı 13, İstanbul, 1910). — K. Su, *Mimar Sinan'ın eserlerinden Muradiye camii* (İstanbul, 1940). — A. Sayılı, *Üçüncü Murad'ın İstanbul rasathanesi'ndeki mücessem yer küresi ve Avrupa ile kültürel temaslar* (Belleten, sayı 99, Ankara, 1961).

Murat IV. Karaçelebi Abdülaziz, *Ravzat ül-ebrar* (Bulak, 1248 [1832]). — İbrahim Peçevi, *Tarih* (İstanbul, 1283 [1865]). — Ahmed Refik (Altınay), *Sultan Murad-ı rabiin hatt-ı hümayunları* (Tarih-i osmani encümeni mecmuası, c. VII, sayı 39, İstanbul, 1915); *Hicri XI. asırda İstanbul hayatı* (İstanbul, 1931). — A.K. Aksüt (yay.), *Koçi Bey risalesi* (İstanbul, 1939). — İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi,* c. III/I (Ankara, 1951). — A.S. Ünver, *Dördüncü Sultan Murat'ın Revan seferi* (Belleten, sayı 64, Ankara, 1952).

Murat V. Ahmed Refik (Altınay), *Sultan Mehmed Han-ı hamis hazretleri* (İstanbul, 1324 [1908]). — İ. H. Uzunçarşılı, *V. Murad'ı tekrar padişah yapmak isteyen K. Skalieri-Azir Bey komitesi* (Belleten, sayı 30, Ankara, 1944); *Beşinci Murad ile oğlu Selahaddin Efendi'yi kaçırmak için kadın kıyafetinde Çırağan sarayı'na girmek isteyen şahıslar* (Belleten, sayı 32, Ankara, 1944); *Beşinci Murad'ı Avrupa'ya kaçırma teşebbüsü* (Belleten, sayı 37, Ankara, 1946); *Beşinci Murad'ın tedavisine ve ölümüne ait rapor ve mektuplar 1876-1905* (Belleten, sayı 38, Ankara, 1946).

Musa Çelebi. Âli, *Emir Süleyman ve Musa Çelebi'nin sikkeleri* (Türk tarih encümeni mecmuası, c. XIV, sayı 6/83, İstanbul, 1921). — Nizameddin Şami, *Zafername,* çev. N. Lugal (Ankara, 1949). — Dukas, *Bizans tarihi,* çev. V. Mirmiroğlu (İstanbul, 1956).

Musahipzade Celal. S. Şener, *Musahipzade ve tiyatrosu* (Ankara, 1963). — M. And, *Geleneksel türk tiyatrosu* (İstanbul, 1969). — O. Hançerlioğlu (haz.), *Musahipzade Celal ve bütün oyunları* (İstanbul, 1970). — Ö. Nutku, *Musahipzade, Kaşıkçılar* (Türk dili dergisi, sayı 236, Ankara, 1971); *Ölümünün 20. yılında Musahipzade Celal* (İzmir, 1980). — M. Tuncay, *Musahipzade Celal'in oyunlarında halkbilimsel öğeler* (9 Eylül üniversitesi güzel sanatlar fakültesi dergisi, sayı 1, İzmir, 1982).

Musavver İran sefaretnamesi. F. R. Unat, *Osmanlı sefirleri ve sefaretnameleri* (Ankara, 1968).

Mustafa I. J. von Hammer, *Devlet-i Osmaniye tarihi,* çev. Ata Bey, c. VIII (İstanbul, 1334 [1916]). — M. Sertoğlu, *Tugi tarihi* (Belleten, sayı 43, İstanbul, 1947). — İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi,* c. III/1, Ankara, 1951).

Mustafa II. A. S. Levend, *Gazavatnameler* (Ankara, 1958). — F. Ç. Derin, *Mustafa II'ye dair bir risale* (Tarih dergisi, c. IX, sayı 13, İstanbul, 1958). —Mustafa Nuri Paşa, *Netaic ül-vukuat,* sadeleştiren: N. Çağatay (2 c, Ankara, 1979-1980).

Mustafa III. Vasıf, *Mehasin ül-asar ve hakaik ül-ahbar* (İstanbul, 1219 [1804]). — Ahmed Resmi, *Hulasat ül-itibar* (İstanbul, 1286 [1869]). — İ. H. Uzunçarşılı, *Sultan III. Mustafa'nın hüzün verici bir borç senedi* (Belleten, sayı 88, Ankara, 1958); *Üçüncü Mustafa'nın kızı Şah Sultan'a borç senedi* (Belleten, sayı 97, Ankara, 1961).

Mustafa IV. Asım, *Tarih* (İstanbul, 1282 [1865]). — Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih,* c. VIII-IX (İstanbul, 1309 [1891]). — İ. H. Uzunçarşılı, *Alemdar Mustafa Paşa* (İstanbul, 1942). — E. Z. Karal, *Osmanlı tarihi,* c. V (Ankara, 1947).

Mustafa Reşit Paşa. H. Castille, *Rechid Pacha* (Paris, 1857). — Mehmed Sabahaddin, *Bir türk diplomatının evrak-ı siyasiyesi* (İstanbul, 1306 [1888]); *Bir türk diplomatı Mustafa Reşid Paşa* (İstanbul, 1306 [1888]). — Engelhardt, *Türkiye ve tanzimat* (İstanbul, 1910). — A. F. Türkgeldi, *Rical-i mühimme-i siyasiye* (İstanbul, 1928). —C. Baysun, *Mustafa Reşid Paşa* (Tanzimat, İstanbul, 1940); *Cezayir meselesi ve Reşid Paşa'nın Paris elçiliği* (III. Türk tarih kongresi, Ankara, 15-20 kasım 1943, tebliğler, Ankara, 1948); *Reşid Paşa'nın siyasi yazıları* (Tarih dergisi, c. XII, sayı 16, İstanbul, 1961). — E. B. Şapolyo, *Mustafa Reşid Paşa ve tanzimat devri tarihi* (İstanbul, 1945). — Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir,* yay. C. Baysun (4 c, Ankara, 1953-1963). — R. Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve tanzimat* (Ankara, 1954). — B. Lewis, *Türkiye'nin doğuşu,* çev. M. Kıratlı (Ankara, 1970). — *Mustafa Reşid Paşa ve dönemi semineri* (Ankara, 1987).

Muş (il). S. Erinç, *Doğu Anadolu coğrafyası* (İstanbul, 1953). —A. Acarla, *Gelemen ve Alpaslan devlet üretme çiftlikleri toprakları ve bunların ıslahı* (Türkiye Şeker fabrikaları yayınları, sayı 132, ?, 1955). —MTA enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1 : 500 000, Van ve Erzurum paftaları, Ankara, 1961). — E. Altınlı, *Doğu ve güneydoğu Anadolu jeolojisi* (MTA dergisi, sayı 66, Ankara, 1966). — İmar ve iskân bakanlığı, *Doğu Anadolu, bölgesel gelişme, şehirleşme ve yerleşme düzeni* (Ankara, 1970). —İ. Atalay, *Muş ovası ve çevresinin jeomorfolojisi ve toprak coğrafyası* (İzmir, 1983). — DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Muş (kent). M. S. San, *Dün ve bugün Muş* (Kayseri, 1947); *Doğu Anadolu ve Muş'un izahlı kronolojik tarihi* (Ankara, 1966). — *Muş ili yıllığı 1967 ve 1973.* — Ö. Türe, *L'histoire de Muş* (Liège, 1979).

mutfak. Mehmed Kâmil, *Melce üt-tabbahin* (İstanbul, 1260 [1844]). — A.S. Ünver, *Tarihte 50 türk yemeği* (İstanbul 1948); *Fatih devri yemekleri* (İstanbul, 1952). — M. Z. Oral, *Selçuk devri yemekleri ve ekmekleri* (Türk etnografya dergisi, sayı I ve II, Ankara, 1956-1957). — M. A. Köymen, *Alp Arslan zamanı ve türk beslenme sistemi* (Selçuklu araştırmaları dergisi, c. III, Ankara, 1971). — B. Oğuz, *Türkiye halkının kültür kökenleri I. Giriş, beslenme teknikleri* (İstanbul, 1976). — G. Kut, *13. yüzyıl'a ait bir yazma yemek kitabı* (Kaynaklar, c. III, İstanbul, 1984); *Türk mutfağının tarihi kaynakları üzerine* (A la carte, sayı 5, İstanbul, 1988). — T. Kut, *Açıklamalı yemek kitapları bibliyografyası. Eski harfli yazma ve basma eserler* (Ankara, 1985).

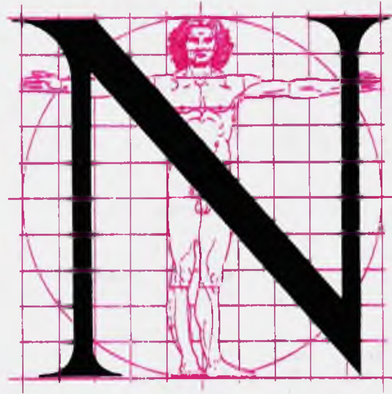
muvazaa. A. Aybay, *Borçlar hukuku dersleri* (İstanbul, 1984).

mülkiyet. S. S. Tekinay, *Eşya hukuku* (İstanbul, 1984).

Münif Paşa. M. K. İnal, *Son asır türk şairleri,* c. II (İstanbul, 1940). — M. N. Özön, *Son asır türk edebiyatı tarihi* (İstanbul, 1941). —A.H. Tanpınar, *XIX. asır türk edebiyatı tarihi* (İstanbul, 1956).

Müsameretname. M. İ. Uzun (haz.), *Gece hikâyeleri (Müsameretname),* [İstanbul, 1974].

Mütercim Asım. Ö. A. Aksoy, *Mütercim Asım* (Ankara, 1972).

N a. **1.** Türk abecesinin on yedinci harfi. **—2.** Genizsil, dişsil, ötümlü.

—ANSİKL. N harfinin kökeni, kimilerine göre bir balığı (nūn harfinin aramca adından), kimilerine göre de bir yılanı (etyopya dilinde *nahas* adından) gösteren bir mısır hiyeroglifidir. Onsiyaller ve klasik yarı-onsiyaller gibi ilk küçük n'ler ortadan kalkana dek (IX. yy.), büyük N'lerle aynı biçimdeydi. Caroline küçük n, çoğu kez sanıldığı gibi, arkaik küçük n'nin bir uyarlaması değil, Geç-İmparatorluk döneminin latin işlek yazısından türemiş merovenj kitap yazılarından yapılan bir aktarmadır.

• *Sesbilgisi.* Türkiye türkçesinde, eski türkçe döneminden beri birçok ek ve kökte bir geniz sesi olan (ŋ) kullanılagelmiştir. Eski yazıda kef harfi ile gösterildiği için *kâf-ı mûni, kâf-ı türki* gibi adlar alan, son dönemlerde *nazal n, burun n*'si terimleriyle adlandırılan bu ses, bugün Anadolu ağızlarında kullanılmaktadır: beŋ 'ciltteki ben', baŋa 'bana', saŋa 'sana', eŋ 'en', soŋ 'son', deŋiz 'deniz', beŋiz 'beniz', diŋ- 'din', diŋle- 'dinle', aŋ- 'an', aŋla- 'anla', oŋ 'on', buŋal- 'bunal', pıŋar 'pınar'. Bunun gibi, ikinci tekil ve çoğul kişi iyelik eklerinde (-ŋ, -ŋız / -ŋiz), ikinci çoğul kişi emir ekinde (-ıŋ / -iŋ), belirli geçmiş zamanın ikinci tekil ve çoğul kişi eklerinde (-dıŋ / -diŋ, -dıŋız / -diŋiz), öteki fiil çekimlerine gelen ikinci tekil ve çoğul kişi eklerinde (-sıŋ / -siŋ, / -suŋ / -süŋ / -sıŋız / -siŋiz / -suŋuz / -süŋüz); ek-fiilin ikinci tekil ve çoğul kişisinde bu *n* sesi bulunur. İstanbul ağzında bu ses, ŋ > n değişmesine uğradığından bugünkü yazı dilimizde kullanılmamaktadır. Bugünkü azeri yazı dilinde de bu ses Türkiye türkçesindeki gibi n'ye dönüşmüştür.

n sesi, *ne* sözcüğü ve türevleri (niçin, nasıl, nice, neden, niye, nere) ve yansımalar (nah!, nine, ninni) dışında türkçe sözcüklerin başında bulunmaz. İçseste ve sonseste kullanılır. Yabancı dillerden alınan sözcüklerde bol bol kullanıldığı görülür: *nişan, namaz, nam, nokta, nöbet, nasip, nasır, narkoz, natura, nasyonalist, naylon, numara...*

Ek-fiildeki ve ortaçlardan yapılan fiil çekimlerindeki ikinci tekil kişi eki "sen" adılından gelir, ekleştikten sonra belirli geçmiş zaman çekimine örnekseme ile -n > ŋ değişmesine uğramış ve sen > -sın / -sin > -sıŋ / -siŋ / -suŋ / -süŋ olmuştur.

-b- > -mb- değişmesi oldukça yaygındır: *penbe > pembe, çar şenbe > çarşamba, penç şenbe > perşembe, cünbiş > cümbüş, zanbak > zambak, anbar > ambar, inbik > imbik,. çenber > çember, tanbur > tambur.* Konuşma dilinde bu gelişme daha da ileri gitmiştir: *sünbül > sümbül, İstanbul > İstambul, münbit > mümbit, sonbahar > sombahar, onbaşı > ombaşı, binbaşı > bimbaşı, tonbalığı > tombalığı.*

Türkçede seyrek olarak bir anorganik -n- türemesi görülür: *kılıç > kılınç, tuç > tunç.* Bu türeme bazı yabancı sözcüklerde de görülür: *mihek > mihenk, loggia > lonca, meclis > mencilis* (Anadolu ağızlarında).

• *Tarihsel sesbilgisi.* Göktürk yazıtlarında tek işaretle gösterilen bir -yn- / -ny- çiftsesi vardır: *koyn* 'koyun', *anyıg* 'kötü', *çıġany* 'yoksul', *ḳanyu* 'hani, her', *yany-* 'dağıt'. Uygurcada bu çift sesi bulunduran sözcükler yalnızca y'li ya da n'li olarak görülür: *ḳoy, ḳon; ayıġ, anıġ; çıġan, çıġay; ḳayu, ḳanu; yan-, yay-.* Türkiye türkçesinde genellikle n'li biçimler görülür. *ḳoyn* ise *ḳoyun* biçiminde gelişmiştir.

Göktürkçe döneminde zaman zaman -ŋ-, -ŋ > -g-, -ġ gelişmesi görülür: *öltüŋ > öltüg* 'öldün'; *buŋuŋ > buŋug* 'sıkıntın'; *ertiŋ > ertig* 'idin'; *bardıŋız > bardıġız* 'vardınız, gittiniz'. Kâşgarlı Mahmut, argu lehçesinde belirli geçmiş zamanın ikinci tekil kişisinde -ŋ yerine -g / -ġ kullanıldığını saptamıştır: *ḳaçurduġ < ḳaçurduŋ* 'kaçırdın'; *tapınduġ < tapınduŋ* 'saygı gösterdin'. Eski Anadolu türkçesinde de Âşık Paşa'nın Garibname'sinde *bulduġ < bulduŋ* 'buldun'; *ḳalduġ < ḳalduŋ* 'kaldın' biçimleri geçer.

Türk lehçelerinde seyrek olarak -ŋ- > -m- gelişmesi görülür: *toŋuz > domuz, koŋşı > komşu, köŋlek > gömlek* (Türkiye türkçesi), *süŋük* 'kemik' > *sümük, sümek* (çağatayca).

Azeri lehçesinde de n'nin diftonglaşarak bütünüyle kaybolduğu yerler vardır: *ataŋuz > atauz* 'babanız', *keldiŋiz > geldiz* 'geldiniz', *elüŋüz > elüz* 'ülkeniz, iliniz', *dilüŋüz > dilüz* 'diliniz'.

Karaçaycada -ŋ- > -g-, özbekçede ve karagasçada -ŋ- -y- gelişmeleri görülür. Kırgızcada içseste -ŋ- > -g- gelişmesi vardır: *maŋa > maġa* 'bana', *saŋa > saġa* 'sana', *yalıŋuz > yalġız* 'yalnız'. Öte yandan -rn- > -rd- olur: *erni > erdi* 'dudağı', *murnu > murdu* 'burnu', *ornu > ordu* 'orunu, yeri'.

Çuvaşçada -ŋ > -g > ø gelişmesi görülür ve ikinci tekil kişi iyelik eki yerini kendinden önceki bağlayıcı ünlüye bırakır.

n Atom fiz. Temel kuvantal sayıyı belirtir.

—Çekird. fiz. ve Tem. parç. Nötronu belirtir.

—Mat. çözlm. f *nin* n *nci basamaktan türevi*, f yi, olanaklı ise art arda *n* kez türeterek elde edilmiş, varsa $f^{(n)}$ ile gösterilen fonksiyon. (BİR FONKSİYONUN *n* nci TÜREVİ de denir.)

—Opt. Kırılma indisini belirtir.

—Org. kim. Kendinden sonra gelen bir kök ya da bir hidrokarbonun, normal yani dallanmamış bir zincir taşıdığını

nakışlı havlu XIX. yy.

gösterir. [Örneğin n-oktanın formülü, $CH_3—(CH_2)_6—CH_3$'tür.]
—Ölçbil. *Nano-* önekinin simgesi.

N Anorg. kim. *Azot*'un simgesi.
—Atom fiz. Temel kuvantal sayının $n=4$ değerini belirtir.
—Biyol. N (çoğunlukla *n* olarak yazılır) bir türün kromozomlarının haploit sayısını gösterir. (Bu sayı gametleri belirtir. İnsan spermatozoidi ve yumurtası N=23'tür.) || 2N (ya da 2*n*) bir türün kromozomlarının diploit sayısını gösterir. (Bu sayı, gametler dışında organizmanın bütün hücrelerini belirtir. İnsanda 2N = 46; zambakta 2N=24; kurbağada 2N=26.)
—Çekird. fiz. Çekirdeğin nötron sayısını belirtir.
—Elektron. "N" *tipi bölge,* bir yarıiletkende, elektron fazlalığı içeren katkı maddelerinin baskın olduğu bölge. (Negatif sözcüğünden gelen bu N adlandırması, bu bölgede dolaşan serbest negatif yüklerden kaynaklanır.)
—Elektrotekn. Dönme hızını (genellikle dakikada devir olarak ifade edilen) belirtir.
—Fişekç. *N tipi patlayıcı,* nitratlı bir patlayıcının yönetmeliklere göre adı.
—Kim. ve Fiz. Avogadro sayısını belirtir.
—Org. kim. Kendinden sonra gelen kökün bir azot atomuna bağlı olduğunu gösterir. [Örneğin, N, N-dimetilanilinin formülü $(CH_3)_2N—C_6H_5$'tir.]
—Ölçbil. SI kuvvet birimi *newton*'un simgesi. || *N.m, newton-metre*'nın simgesi. || *N/m, metrede newton*'un simgesi.

N, amerikan Thor-Delta füzesinin modellerinden türetilmiş japon yapısı uzay fırlatıcıları ailesi. İlk model olan ve 1975'te hizmete giren N-1, 1 000 kg'lık bir yükü 300 km yükseltideki çembersel bir yörüngeye ya da 100 kg'lık bir yükü yereksenli uyduların yörüngesine oturtabiliyordu. 1981' de kullanılmaya başlayan ikinci model N-2'nin, 35 m'lik bir yükseklik için kalkıştaki kütlesi 134 t'dur ve yereksenli uyduların yörüngesine 350 kg yerleştirebilir. NASDA (Ulusal uzay araştırma kurumu) tarafından kullanılan bu füzeler Tanegaşima uzay merkezi'nden fırlatılmaktadır.

ℕ Arit. Doğal tamsayılar ya da kısaca doğallar kümesini gösteren simge.
ℕ = {0, 1, 2, 3, 4, ...}. ℕ*, sıfırdan farklı doğallar kümesini göstermektedir.)
—ANSİKL. Arit. ℕ kümesi sonlu bütün kardinallerin kümesidir. Bu, kardinali $\aleph_0$ (alef sıfır) olan sayılabilir sonsuz kümedir.
ℕ kümesinin yapısı aşağıdaki Peano belitleriyle belirlenmiştir:
1. Sıfır elemanı ℕ ye aittir;
2. ℕ nin her elemanı kendinden bir sonra gelen bir eleman kabul eder; sıfır (0), ℕ nin hiçbir elemanından sonra gelmez; 1, sıfırdan sonra gelir;
3. Kendilerinden bir sonra gelen elemanları eşit olan iki doğal sayı eşittir;
4. ℕ nin 0 ı içeren ve her elemanının bir sonra geleni yine kendinin bir elemanı olan her A parçası, ℕ ye eşittir.

Uzun süre matematikçiler ℕ ye ilişkin ancak sezgisel bilgiyle yetindiler, ℕ nin belitsel incelenmesinin ortaya çıkışı ancak XIX. yy.'da ve kümeler kuramı diliyle olmuştur.
4 beliti çok önemlidir, çünkü bu belit, birçok teoremi ispatlamaya olanak sağlayan akılyürütmenin temelini oluşturur. A ve B, kardinalleri sırayla *a* ve *b* olan, sonlu ayrık iki küme ise, bunların toplamı
$a+b$ ile $a+b$ = card A ∪ B
biçiminde tanımlanmaktadır, buradan ℕ üzerinde iç işlem olan bir toplamanın tanımı çıkar, bu toplama birleşmeli, değişmelidir, 0 ı etkisiz eleman kabul eder ve bu işlem için her eleman düzgün elemandır.
A ve B, kardinalleri sırayla *a* ve *b* olan iki sonlu küme, A′ ve B′ de sırayla A ve B ile eşkuvvette olan iki küme ise, bu durumda card A×B = card A′×B′ = $a \times b$ dir; dolayısıyla ℕ üzerinde iç işlem olan bir çarpma tanımlanmış olur, bu çarpma birleşmeli, değişmelidir, 1 i etkisiz eleman kabul eder ve sıfır olmayan her eleman düzgündür.
Çarpma, toplamaya göre dağılımlıdır.
Bu iki işlem, "ancak ve ancak $a+x=b$ olacak biçimde bir *x* doğal sayısı varsa $a \leq b$ dir" biçiminde tanımlanan ve doğal sıra denen tümel sıra bağıntısıyla bağdaşır.
ℕ üzerinde tanımlanmış doğal sıra ve 1, 2, 3, 4 belitleri ℕ nin aşağıdaki temel özelliklerine götürür;
—ℕ tümel sıralanmıştır;
—ℕ nin bir en küçük elemanı vardır, ama en büyük elemanı yoktur;
—her elemanın bir ardılı ve sıfırdan farklı her elemanın bir önceli vardır;
—ℕ nin boş olmayan her parçasının bir en küçük elemanı vardır;
—Üstten sınırlanmış her parçanın bir en büyük elemanı vardır ve boş olmayan her parça üstten sınırlıysa sonludur.
a ile *b*, $a \leq b$ yi gerçekleyen iki tamsayı ise, bu durumda $a+x=b$ olacak biçimde bir *x* doğal sayısı vardır; *x* e fark denir ve $b-a$ ile gösterilir, $b-a$ farkı ℕ içinde, ancak $a \leq b$ ise tanımlanmıştır; dolayısıyla çıkarma ℕ üzerinde bir işlem değildir.
ℕ üzerinde, eukleidesçi bölüm denen bir bölüm tanımlanmıştır.
Her doğal sayının toplama için bir bakışımlısının aranmasındaki yetersizlik ℕ nin bakışımlaştırılması problemine ve ℕ yi bir altküme olarak alan ve toplaması ℕ nin toplama işlemini uzatan ℤ bağıl tamsayılar kümesinin kurulmasına yol açar. (→ ℤ.)

NA- fars. önek *(na-)*. Başına geldiği sözcüklere olumsuz anlam verir: *naabad* (şenliksiz, harap), *naagaz* (başlangıcı olmayan gün), *naaşna* ya da *naaşina* (tanınmayan, yabancı), *naazmude* (denenmemiş, tecrübe edilmemiş), *nabalig* (buluğa ermemiş, geri zekâlı), *nabayeste* (gereksiz, yakışıksız, uygunsuz), *nabeca, naberca* (yersiz, gereksiz, uygun olmayan), *nabehencar* (kuralsız, usulsüz), *nabehengam, nabemevsim* (zamansız, çağında olmayan, vakitsiz), *nabehıred* (akılsız), *nabekaide* (kuralsız, kurala uymayan), *nabesi* (yokluk), *nacaiz* (yapılması sakıncalı olan, yapılmaz), *nacins* (soysuz, aşağılık, alçak; aynı türden olmayan karışık), *nacünban* (kımıldamaz), *nacüvan-mert* (eli sıkı, cimri), *nacesban, nacüşban* (uygun olmayan, yakışıksız, uygunsuz), *naçide* (dağınık), *nadanist, nademsaz* (ahenksiz, uygunsuz), *naderberaber* (birlikte olmayan, anlaşamayan, uyuşamayan), *naderide* (delinmemiş, deliksiz), *naehl* (ehliyetsiz, yeterliği olmayan), *naencam* (sonu olmayan, sonu belli olmayan), *naendam* (biçimsiz), *nafercam* (sonu olmayan, kötü biten), *nagiriz* (çaresiz), *nagüfte* (söylenmemiş), *nahalef* (soyuna ya da anasına babasına benzemeyen; hayırsız evlat), *nahande* (okunmamış), *nahast* (istenmeyen, istemeden, isteksiz olarak), *nahemta* (birbirine denk olmayan şeylerden her biri, denk olmayan), *nahemvar* (uygunsuz, uymayan, uyuşmayan; düz ya da düzlem olmayan, eğri, engebeli), *nahencar* (doğru olmayan; yolsuz), *nahiras* (korkusuz, atak, cesur), *nahoşnud* (memnun olmayan, razı olmayan), *nahub* (güzel olmayan, çirkin), *nahuşmend* (anlayışı kıt, kavrayışsız), *nainsaf* (insafsız, acımasız), *nakâfi* (yetersiz, az), *nakâre* (bir işe yaramaz, tembel), *nakeşide* (çekilmemiş; içilmemiş), *naküşade* ya da *nagüşade* (açılmamış, kapalı), *nalayık* (layık olmayan, değmez), *namadud* (sayısız, çok), *namağlub* (hiç yenilmemiş, yenilmez), *namahdud* (sınırsız, çok geniş), *namahsur* (sınırlı olmayan, sonsuz), *namakul* (akla uygun olmayan, akıldışı), *namalum* (bilinmeyen), *namaruf* (ünlü olmayan, tanınmayan), *namarazi* (uygun ve geçerli olmayan, beğenilmeyen), *namatbu* (yayımlanmamış, basılmamış), *namefhum* (anlamsız, anlaşılmaz), *namemul* (umulmadık, beklenmedik), *namerbut* (bağlantısız, ilişkisiz, dağınık, saçma sapan), *na*

N HARFİNİN EVRİMİ

Réunion des musées nation

Nabeşima porseleninden mavi zemin üzerine çiçek bezemeli küçük kâse XVIII. yy. *Guimet müzesi, Paris*

-mergub (beğenilmeyen, istek duyulmayan), *nameri* (görünmez, geçerliği kalmamış, modası geçmiş), *namerza* (isteğe uygun olmayan), *namesmu* (duyulmamış, işitilmemiş; duyulmaya değmez), *namestur* (örtülmemiş, açık), *namesud* (mutlu olmayan; uğursuz, kutsuz), *nameşru* (yasalara aykırı, kanunlara uymayan), *namevzun* (ölçüsüz, uyumsuz, ahenksiz; vezinsiz, vezni bozuk). *nameysur* (elde edilememiş; işi kolay kılınmamış), *namihriban* (sevgisiz; vefasız), *namurad* (isteğine kavuşamayan, muradına erişemeyen), *namutasavver* (tasarlanmamış, düşünülmemiş), *namütemed* (güvenilmez, güvenilmeyen), *namuvafık* (uygun olmayan; denk olmayan, farklı), *namühezzeb* (eğitilmemiş, eğitimsiz) *namülayim* (uygunsuz; sert, haşin), *namünasib* (yakışık almayan, uygunsuz), *namüsaid* (elverişsiz), *namüstahak* (hak edilmemiş,layık olmayan), *namüstaid* (yeteneksiz, geri zekâlı), *namüvecceh* (bir yöne yöneltilmemiş), *namüveccih* (uygunsuz, uygun olmayan), *namüyesser* (elden gelmeyen, insan iradesinin dışında olan), *napak* (pis, kirli), *napayidar* ya da *napaydar* (sürekli olmayan, ölümlü; geçici), *naperhizkâr* (kendi sağlığına dikkat etmeyen; toplum kurallarını hiçe sayan, günahtan çekinmeyen), *naperva* (korkusuz, cesur, atak; kaygısız, vurdumduymaz), *napesend* ya da *napesendide* (beğenilmez, beğenilmemiş), *napeyda* (ortaya çıkmamış, görülmemiş), *napezir* (kabul etmez, olmaz), *napuhte* (pişmemiş, çiğ; olgunlaşmamış, acemi), *narast* (doğru olmayan, yanlış; razı gelmeyen), *naraste* (bitmemiş), *narefte* (gidilmemiş, geçilmemiş), *nareside* (yetişmemiş, olgunlaşmamış; buluğa ermemiş), *nareşid* (reşit olmamış, buluğa ermemiş), *nareva* (yakışıksız, yakışmaz), *narey* (tedbirsiz; dinsiz, tanrıtanımaz), *nasabur* (sabırsız), *nasaf* (karışık; kirli), *nasare* (kalp, değersiz), *naseza* (yakışıksız, uygun olmayan), *nasipas* (nankör, iyilik bilmez), *nasude* (dinlenmemiş), *nasüfte* (delinmemiş, deliksiz; bakire kız), *nasütude* (değersiz, aşağılık), *naşayeste* (layık olmayan), *naşita* (aç olma, açlık, safrası kabarma), *naşüste* (yıkanmamış, pis, kirli), *natab* (güçsüz, takatsız), *natıraş* ya da *natıraşide* (yontulmamış; eğitilmemiş, terbiyesiz; tıraş olmamış), *naümid, nanevmit* (ümitsiz), *naüstuvar* (dayanıksız, çürük), *navakıf* (iyi bilinmeyen, tanınmayan), *navab* (eşi bulunmaz, ender, eşsiz), *nayeste* (layık olmayan), *nazad* ya da *nazade* (doğmamış, olmayacak, olanaksız), *nazarif* (zarif olmayan, kaba), *naziba* (yakışmayan).

NA ya da **NAH** ünl. *Kaba*. **1.** Bir şeyi göstermek için söylenir; işte, bak: *Na, şu adam verdi! Nah, bu ev kadar kocamandı!* **—2.** *Na, nah babayı alırsın*, "bir şey elde edemezsin; bir şeyi, bir işi zor yaparsın" anlamında söylenir. || *Na, nah kafa*, akılsızca yapılan bir davranış ya da bir ışın ardından "bende akıl yok ki" anlamında alay yollu söylenir.

-NA ya da **-NAY** fars. sonek. (*-na, -nay*). *Esk.* Sıfatların sonuna gelerek yer ismi yapar: *peh-na* (geniş yer), *teng-nā* (dar yer).

Na Anorg. kim. *Sodyum*'un simgesi.

NA. Hematol. *NA antigranülosit özantikor*, granülosit NA sistemi antijenlerine karşı olan antikor. (Özbağışıklığa bağlı bir granülositopermiye neden olabilir.) || *NA sistemi*, granülosit grupları sistemi.

NAAB ya da **NAB ırmağı,** Almanya'da, Bavyera eyaletinin kuzeyinde ırmak; 165 km (havzası 5 500 km²). Regensburg'un yukarı kesiminde sol kıyıdan Tuna nehri'ne karışır.

NAALDWİJK, Hollanda'da komün (Güney Hollanda), Lahey'in G.'inde, Kuzey denizi yakınında; 25 300 nüf. XIII.-XV. yy.'lardan kalma kilise. XVII. yy.'dan kalma belediye konağı. Deneysel botanik bahçesi. Çiçek ve meyve tarımı ve ticareti. Besin sanayisi.

NAANTALİ, Finlandiya'da liman, Turku'nun B.'sında. Petrol rafinerisi ve petrokimya tesisi.

NAARDEN, Hollanda'da (Kuzey Hollanda) komün, Amsterdam'ın D.-G.-D.'sunda; 16 700 nüf. Eski tahkimli yer (XVII. yy.'dan kalma hisar). XIV. yy.'da yapılmış kilise. Rönesans döneminden kalma belediye konağı. Makine sanayisi.

NAAŞ, -a'şı a. (ar. *na'ş*). **1.** Ölmüş bir kimsenin bedeni; ceset. **—2.** İçinde ölü bulunan tabut; cenaze.

NAAT, -a'tı a. (ar. *na't*). **1.** Övme, överek anlatma. **—2.** Ed. Hz. Muhammet'i övmek, ona yalvarıp şefaat dilemek için yazılmış şiir. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Naat-ı Ali*, halife Ali için yazılmış övgü şiiri. || *Naat-ı çehar-yâr* ya da *naat-ı hülefa-yı raşidin*, ilk dört halifeyi öven şiir.

—*Esk. Naat-gu*, naat yazan.

—Esk. dilbilg. Adları niteleyen sıfat.

—Müz. Türk cami ve tekke müziklerinde bir tür. (Sözleri, naat türünde şiirlerdir Son derece sanatlı olmasına özen gösterilen naatlar, usullü olarak bestelenirler, ama serbestmişçesine seslendirilirler. Itri'nin rast makamında ve darbıtürki usulündeki *Naat-ı Mevlana*'sı, günümüze ulaşabilen naatların en önemlisidir.)

—ANSIKL. Naatlar, genellikle kaside biçiminde yazılır; divanların başında, münacatlardan sonra yer alır. Ramazan, kandiller ve bayramlar dolayısıyla naatlar yazılmıştır. Bu şiirlerde Hz. Muhammet'in peygamber olması, din yolunda çektiği eziyetler, Medine'ye göç etmesi, mucizeleri vb. konu edinilir. Mesnevilerin başlangıcında mesnevi biçiminde yazılmış naatlara yer verilir. Gazel, terkibibent, terciibent vb. biçimlerinde naatlar da vardır. En çok naat yazmış şairlerden biri, bu yoldaki şiirleri küçük bir divan oluşturacak kadar geniş yer tutan Nazim'dir. Naatlarıyla tanınarak "naati" diye adlandırılmış şairler vardır: Naati Mehmet (öl. 1679), Naati Mustafa (öl. 1718) vb. Ünlü naatlar arasında Fuzuli'nin "Su kasidesi", "Gül kasidesi" diye bilinen şiirleri, Şeyh Galip'in müseddesi, Nef'i'nin "sözüm" redifli naatı vb. yer alır. Beğenilen naatları derleyen şiir mecmuaları da düzenlenmiştir: *Mecmua-i nuut-u nebeviye* (Süleymaniye kütüphanesi, Hamidiye bölümü, no. 1210) vb.

NAATHAN a. Naat okuyan kimse.

NAB sıf. (ar *nāb*). *Esk.* **1.** Saf, arı, katışıksız, sade. **—2.** Berrak, duru.

◆ a. Oluk.

NAB ırmağı → NAAB.

NABAB a. (hindi *navab*). **1.** Müslüman Hindistan'da Timur hükümdarlarının sarayında vali ya da yüksek memur. **—2.** XVIII. yy.'da Doğu Hindistan'dan kazandığı büyük servetle İngiltere'ye dönen kişi.

NABADVİP, Hindistan'da kent, Batı Bengal'de, Kalküta'nın K.'inde; 130 000 nüf.

NABARLEK, Kuzey Avustralya'da (Kuzey arazisi) madencilik merkezi, Arafura denizi yakınında. Uranyum cevheri çıkarma ve zenginleştirme.

Nabat yazısı a. Petra krallığı'nda, İ.Ö. I. yy. ile İ.S. II. yy. arasında kullanılan yazı sistemi. (Aram abecesiyle arap abecesi arasında bir geçiş biçimidir.)

NABATİLER ya da **NEBATİLER,** Arabistan yarımadasının kuzey-batı'sına yerleşmiş eski arap kabilesi. Hadramut'tan gelen baharat yolunun son bölümü denetimleri altındaydı. Nabatiler, ele geçirilmesi olanaksız sayılabilecek Petra kentinden yararlanarak hellen krallarına karşı bağımsızlıklarını korudular (İ.Ö. 312'den başlayarak); çok geçmeden Sina, Edom, Moab, Maverai Ürdün'ün iç bölümü ve Havran'ı, topraklarına kattılar Nabatiler'in ilerlemesini ve Hasmonlar'la çatışmasını durduran Romalılar Suriye eyaletini kurdular (İ.Ö. 63). Hellen üslubunda yapılmış Petra'daki olağanüstü anıtlar (İ.Ö. I. - İ.S. I. yy.) Nabatiler'in zenginliğini ortaya koyar. Fakat Traianus krallığı ele geçirerek ülkeyi Roma'nın Arabistan eyaleti yaptı (106).

NABAZAN a. (ar. *nabažān*). *Esk.* Nabız vurması.

NABEDİD sıf. (fars. *nā-* ve *bedid*'den *nābedid*). *Esk.* **1.** Ortadan kaybolan, yok olan, belirsiz. **—2.** *Nabedid olmak*, yok olmak.

NABEDİD MUSTAFA → DÜZMECE MUSTAFA.

NABEHRE sıf. (fars. *nā-* ve *behre*'den *nabehre*). *Esk.* **1.** Büyük, ulu, yüce. **—2.** Saf olmayan, karışık. **—3.** Soysuz, bayağı.

NABEKÂR sıf. (fars. *nā-* ve ar. *bekār*'dan, *nābekār*). *Esk.* **1.** İşe yaramaz, yararsız, boş. **—2.** Haylaz, serseri, başı boş.

NABEMAHAL sıf. (fars. *nā-*, *-be* ve ar. *mahall*'den *na-be-mahall*). *Esk.* Yersiz, gereksiz, uygun.

NABER (John), amerikalı yüzücü (Evanston 1956). 1976 Montréal olimpiyatlarında 100 m ve 200 m sırtüstünde elde ettiği rekorlar (55 s 49 ve 1 dk 59 s 19) ancak 1992 olimpiyatlarında kırıldı.

NABEREJNIYE ÇELNIY, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde, Kama kıyısında kent; 501 000 nüf. (1989). Otomobil sanayisi.

NABESUD sıf. (fars. *na-*, *be-* ve *sud*'dan *nā-besud*). *Esk.* **1.** Yeni, el değmemiş: *Came-i nabesud* (yeni elbise). **—2.** Yararsız, işe yaramaz, faydasız.

Nabeşima, Kyuşu'daki Okoçi fırınlarında Saga daimyoları için üretilen japon porselenlerinin adı. XVIII. yy. ortasıyla XIX. yy. başlarında üretilen çok ince dokulu en güzel parçalar, sırın altındaki maviye dirilik katan sarı, yeşil ve kırmızı minelerle bezelidir ve en seçkin örneklerdendir.

NABEUL → NEBIL.

NABIZ, -bzı a. (ar. *nabž*). **1.** Kalbin kasılması ile bir damarın içinde meydana gelen ve damara parmakla dokunulduğunda kesik kesik atma duyumu veren dalga iletimi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Ed. Eğilim, niyet, düşünce. **—3.** *Nabız yoklamak, nabzını yoklamak*, bir kimsenin eğilimini, nasıl bir yönelim içinde olduğunu anlamaya çalışmak. || *Nabza bakmak, nabzını almak*, bir dakikada yüreğin ne kadar vurduğunu saymak. || *Nabza, nabzına göre şerbet vermek*, bir kimsenin hoşlanacağı biçimde davranarak sevgisini, güvenini kazanmaya çalışmak: *İnandığınız gibi davranın, kimsenin nabzına göre şerbet vermeyin.* || *Nabzı durmak*, yüreği atmamak, ölmek. || *Nabzına girmek*, her yola başvurarak bir kimseyi sonunda kendi çizgisine çekmek, her isteğini benimser duruma getirmek: *Onun da nabzına girmiş, karşı çıkmasını engellemişti.* || *Nabzını tutmak*, nabzını saymak için bileğini tutmak.

—*Esk. Nabz-aşna*, karşısındaki insanın eğilimlerini, düşüncelerini anlayan, zayıf tarafını bilen. || *Nabz-gir*, bir kimsenin hoşlandığı ve hoşlanmadığı şeyleri öğrenip ona göre davranan ve yaranmayı bilen.

—Patol. *Nabız yitimi*, nabzın bir an için yok olması. (Genellikle bir atardamar spazmı sonucudur.)

—Tıp. *Nabız yavaşlaması*, kalp atışlarının yavaşlamasına ya da bu atışların bir bölümünün nabza kadar ulaşamamasına bağlı nabız hafiflemesi. (Bu olay özellikle bazı kalp atımlarının çok zayıf olduğu tam düzensizlik olgularında görülür.) [Eşanl. BRADİSFİGMİ.] || *Atardamar nabzı*, asıl nabız, kesik kesik duyulan atardamar genleşmesi. || *Sürekli yavaş nabız*, ne çaba

harcandığında, ne fizyolojik hızlandırıcıların etkisi altında hızlanmayan nabız. (Kalbin iç sinir sistemindeki bir lezyondan ileri gelir.) || *Toplardamar nabzı*, sistol sırasında boyun damarının kabarması. (Triküspit [üçlü kapakçık] yetersizliklerinde görülür.)
—ANSİKL. Nabız, karıncık kasılmalarının ve atardamarların esnekliğinin yarattığı kan basıncı değişikliklerinden doğar. Atardamar nabızları, atardamarların yüzeysel oldukları yerlerde, yani kol ve bacaklarda duyulur. Nabız en çok önkol atardamarı üzerinde muayene edilir. Dinlenme halindeki bir kişide dakikada 70 ila 80 nabız sayılır. Spor antrenmanları nabzı 50'nin altına kadar yavaşlatabilir. Yenidoğanda nabız sayısı dakikada 150 dolayındadır. Harekette, gebelikte ve birçok patolojik halde, özellikle ateşli devrelerde nabız sayısı artar. Nabzın incelenmesi, klinikçiye birçok ilginç bilgi sağlar: nabzın düzensiz atışı (→ ARİTMİ), uzun sürmesi (→ AORT *yetmezliği*), çok yavaş oluşu (→ ADAMS-STOKES), çok zayıf oluşu (→ KOLAPS) belirlenebilir.
Geleneksel çin tıbbı teşhis yöntemi olarak çeşitli nabızları kullanır. Bu incelemeler, nabzın alınabildiği çeşitli vücut bölgelerinde, hekimin parmağı ile gerçekleştirdiği üç değişik basınçla (zayıf, orta, kuvvetli) ölçülerek yapılır. Olası sonuçların bileşiminden, akupunkturun temelini oluşturan görgüye dayalı bilgiler elde edilir.
—Vet. Atgillerde ve sığırlarda nabız dil-yüz atardamarından alınabilir: bir el hayvanın yüzüne, öteki elin başparmağı yanağın alt kısmına konur ve öbür parmakların uçlarıyla altçenenin iç tarafına yumuşak bir biçimde bastırılır. Koyun, domuz, kedi ve köpekte, uyluk atardamarı, kalça kemerinden çıktığı yerde yoklanarak nabız alınabilir. Bunun için parmak uçları, uyluğun iç yüzeyine değdirilir. Erişkin ve sağlıklı hayvanlarda ortalama nabız sayısı şöyledir: at, 38; sığır, 47; koyun ve keçi, 75; köpek, 95; kedi, 130.

NÂBIZ sıf. (ar. *nabż*'dan *nābıż*). *Esk.* Nabız gibi atan, vuran.

NÂBIZA a. (ar. *nabż*'dan *nābıża*). Esk. anat. Nabız damarı.

NABİ sıf. (ar. *nebaʾ*'dan *nābī*). *Esk.* Haber veren, haber getiren; haberci.

NABİ, NABİA sıf. (ar. *nebeʿān*'dan *nābiʿ*, dişl. *nābiʿa*). *Esk.* Yerden kaynayan, fışkırarak akan su için kullanılır.

NABİ a. (ibranice *nabi*'den). Güz. sant. 1888'de Paris'te kurulan artizlenimci genç sanatçılar grubu üyesi.
—ANSİKL. Güz. sant. Julian akademisi öğrencileriyle (Sérusier Ranson, M. Denis, Bonnard, İbels, Georges Lacombe ["heykelci nabi", 1868-1916]) Güzel sanatlar okulu öğrencilerinden (Vuillard, K. X. Roussel, Maillol) oluşan nabiler, Sérusier'nin Pont-Aven'de tanıştığı Gauguin'in etkisiyle japon estamplarının etkisini kaynaştırdılar. Sağır tonlar, yılankavi çizgiler, düz atılmış renkler ve mizah, nabi üslubunun özellikleridir. Adı geçen sanatçılar, bu tarzı on yıl kadar (1888-1898) uyguladıktan sonra, her biri mesleğini kendi yolunda sürdürdü. Jan Verkade (hollandalı), Mogens Ballin (danimarkalı), Vallotton (isviçreli), Rippl-Rónai (macar) gibi birçok yabancı ressam, bu gruba katıldı. Nabiler, plastik sanatların her türüyle, taş baskı, afiş, vitray ve tiyatro dekorculuğu ile ilgilendiler.

NABİ, asıl adı **Yusuf,** türk şair (Urfa 1642 - İstanbul 1712). Hacı Gaffarzadeler diye tanınan, bilginler yetiştirmiş ailedendir. Doğduğu kentte iyi bir öğrenim gördü. Arapça ve farsçayı, bu dillerde şiir yazacak kadar öğrendi. 1665'te İstanbul'a geldi. Vezir Musahip Mustafa Paşa'ya sunduğu bir kaside sayesinde onun divan kâtibi oldu. Şiirde gösterdiği başarılarla dikkati çekti; ünlü şair Naili'nin beğenisini kazandı. Mehmet IV'le (Avcı) birlikte avlanmak için Edirne'ye giden Mustafa Paşa'nın yanında bulundu. 1671'de Lehistan seferine padişahla birlikte katıldı. Kamaniçe kalesinin fethi üzerine *Fetihname-i Kamaniçe*'yi yazdı (*Tarih-i Kamaniçe* adıyla bas., 1864). 1675'te Edirne'de şehzadeler için yapılan sünnet düğününü, on beş gün süren şenlikleri, 587 beyitlik *Surname*'sinde (bas. A. S. Levend, *Nabi'nin surnamesi*, 1944) ayrıntılarıyla anlattı. 1678'de hacca gitti, dönüşünde Mustafa Paşa'nın kethüdalığına yükseldi. Urfa, Halep, Şam ve Kudüs üzerinden yaptığı Hicaz yolculuğunu *Tuhfet ül-Haremeyn* (bas. 1849) adlı düzyazı yapıtında konu edindi. Mustafa Paşa'nın kaptanıderyalıkla saraydan uzaklaştırılması ve Mora'ya gönderilmesi (1685) sırasında onunla birlikte bulundu. Paşanın ölümünden sonra Halep'e yerleşti. Amcazade Hüseyin Paşa, Rami Mehmet Paşa, Daltaban Mustafa Paşa ve Şehit Ali Paşa'ya kasidelerini buradan gönderdi. Oğlu Ebülhayr için gene buradayken yazdığı ünlü mesnevisi *Hayriye*'de (bas. 1889), çağın gereklerine uygun biçimde sıkıntısız ve rahat yaşamak için geçerli öğütlerini sıraladı. *Hayrabad* (Millet kütüphanesi, Ali Emiri bölümü, Mnz. 420) mesnevisi ile *Divan*'ını (bas. 1841) düzenlemesi de Halep'teki çalışmalarının ürünleridir. Halep valisi Baltacı Mehmet Paşa ikinci kez sadrazamlığa atanınca (1710), Nabi'yi de birlikte İstanbul'a getirdi. Önce darphane eminliğine, sonra başmukabeleciliğe getirildi. Silahtar Ali Paşa'nın isteğiyle, yazdığı resmi ve özel mektuplarını *Münşeat*'ında (Süleymaniye ktp. no. 1204) topladı. Veysi'nin Hz. Muhammet'in doğumundan Bedir savaşı'na kadar getirdiği *Siyer*'ine *Zeyl-i Siyer-i Veysi* adı altında Mekke'nin fethine kadar geçen olayları konu edinen bir ek yazdı (bas. 1832). Cami'nin kırk hadis yapıtını *Tercüme-i hadis-i erbain* (Millet kütüphanesi, Ali Emiri bölümü, no. 664) adı altında manzum olarak farsçadan türkçeye çevirdi. Doğu dillerini, islam bilim ve kültürünü çok iyi bilen Nabi, hikmet ve darbımesele dayalı bir çeşit düşünce şiiri geliştirerek yeni bir çığır açtı. Sabit, Rami Mehmet Paşa, Sami, Antakyalı Münif, Seyit Vehbi, Koca Ragıp Paşa gibi şairler onun izleyicisi oldu. Dönemin sosyal, siyasal, ahlaksal bozukluklarını akıcı, yalın bir dille yerdi. Dizelerinde duygu ve hayalden çok düşünce egemendir. (→ Kayn.)

Lauros-Giraudon

Güvercinli paravana (1895'e doğr.)
Maurice Denis
(sağ panolar)
özel kol., Paris

Park (1894)
Édouard Vuillard'ın
bir üçkanatlısının sol panosu
Louvre-Orsay müzesi, Paris

Scala

NABİLER

NABİA → NABİ.

NABİGA ZÜBYANİ (Ebu Akreb ya da Ebu Ümâme Ziyat bin Mu'aviye), Cahiliye* devri arap şairi (520 ? - 604'ten sonr. ?). Kaynaklarda yaşamıyla ilgili olarak verilen bilgiler karışıktır. Zübyan kabilesinin önde gelen bir ailesindendi. Şiir söylemedeki rahatlığı ve şiirlerindeki arı üslubu, yerden fışkıran kaynağa (nabiga) benzetilerek kendisine bu lakap verildi. Adı ilk kez 554'teki Gassaniler ile Lahmiler'in savaşları sırasında duyuldu. Kendi kabilesinden Lahmiler'in yanında savaşarak Esed kabilesine tutsak düşenleri, gassani hükümdarını övdüğü şiirle kurtardı. Ardından Lahmiler'den Numan III'e kapılandı (583). Ancak, kıskananların iftiraları nedeniyle hükümdar tarafından öldürüleceğini öğrenince Gassaniler'den Amr IV'e sığındı ve bu hükümdarın yanında uzun süre kaldı. Numan III hastalanınca şairi yanına çağırdı. Nabiga bu çağrıyı kabul ettiyse de Numan III'ün yanında fazla kalmadan kabilesine döndü. Yemen'e doğru çıktığı yolculuk sırasında çok fazla şarap içtiği için öldü.

NABİNA sıf. (fars. *nā-* ve *bina*'dan *nābina*). *Esk.* **1.** Doğuştan kör. **—2.** Görmeyen, fark etmeyen.

NABİS, Sparta tiranı (İ.Ö. 207-192). Philopoimen tarafından öldürülen Makhanidas'ın yerine geçti, paralı askerler topladı ve Sparta'da zenginlere karşı eşitlikçi bir devrim yaptı. Bu devrim sırasında zenginleri kılıçtan geçirdi, işkence etti ve mallarını yağmaladı, ayrıca kızlarını heiloslarla evlendirdi. Akhalar'a saldırdı (204), Messini'yi ele geçirdi, ama Philopoimen tarafından püskürtüldü. Daha sonra Megalopolis'i yakıp yıktı ve Argos'u işgal etti; Quinctius Flamininus ve Korinthos meclisi Nabis'e savaş açtı. Nabis ele geçirmiş olduğu yerleri ve donanmasını kaybetti (195). Flamininus geri çekilince Gytheion'u geri aldı, yeniden Philopoimen'e yenilince Aitolialılar'ı yardıma çağırdı ve şefleri Aleksamenes tarafından öldürüldü (192). [→ APEGA.]

NABİS RUGOSUS a. Buğdaygillerin üzerinde yaygın olarak bulunan ve kısa kanatlı bir biçimi olan, orta irilikte toprak biti. (*Nabidae* familyasının örnek tipi.)

NABİT, NABİTE sıf. (ar. *nebāt*'tan *nabıt*, dişl. *nābite*). *Esk.* **1.** Topraktan çıkıp büyüyen. **—2.** *Nabit olmak*, büyümek, toprakta yetişip büyümek.
—Mıner. DOĞAL'ın eşanlamlısı.

NABİYEV (Rahman), tacik siyaset adamı (Tacikistan 1930 - Duşanbe 1993). Ziraat mühendisi oldu. SSCB Komünist partisi'ne girdi. Parti merkez komitesi üyeliğinde ve çeşitli bakanlıklarda bulundu (tarım, dışişleri). Parti merkez komitesi sekreteri (1983-1985), SSCB Yüksek sovyeti (1974-1989) ve Tacikistan Komünist partisi politbüro (1986-1989) üyesi oldu. Gorbaçov zamanında iktidardan uzaklaştırıldı, fakat Moskova'daki başarısız darbeden sonra eylül 1991'de yeniden iktidara geldi. İslamcı ve demokrat muhalefetle mücadeleye girişti. Kasım 1991'de cumhurbaşkanı seçildi. Bir ara islamcıların Duşanbe'de iktidarı ele geçirmeleri üzerine kuzeydeki Hocent'e çekildi. Sonra taraftarlarıyla birlikte Duşanbe'ye dönerek yönetimi ele aldıysa da, nisan 1993'te öldü.

NABİZADE NAZIM, türk hikâyeci, romancı (İstanbul 1864 ? - *ay. y.* 1893). Mühendishane-i berri-i hümayun'u bitirdikten (1884) sonra kurmay subay oldu (1886). Harp okulu'nda öğretmenlik yaptı. Genelkurmay'da çalıştı. Bir ara görevle Suriye'de bulundu. Kemik vereminden 1 yıl kadar tedavi gördüğü Haydarpaşa askeri hastanesi'nde öldü. Türk edebiyatında gerçekçilik (*Karabibik**, 1890-1891) ve natüralizm (*Zehra**, ölümünden sonra kitap olarak basılışı, 1896) akımlarının ilk temsilcilerinden biri olarak tanınır. Yapıtlarında köy yaşamı, İstanbul'daki tulumbacılar, Şehzadebaşı'ndaki tuluat tiyatrosu, Boğaziçi ve Beyoğlu eğlenceleri vb. ile ilgili gözlemlerinin yanı sıra aşka, kıskançlığa, vicdan azabına, düşlere vb. ilişkin çözümlemeler de yer alır. Gerçekçilik, doğallık, anlatımda yalınlık, halk dili, hikâyenin nasıl olması gerektiği gibi konulardaki görüşleri bazı yapıtlarına (*Yadigârlarım*, 1886; *Karabibik*, *Haspa*, 1891) eklediği kısa önsözlerdedir. *Servetifünun* dergisinde "Tahlilat-ı edebiye" genel başlığı altında ünlü şairlerle (Nedim, Fuzuli) ilgili incelemeleri yayımlanmıştır. (→ Kayn.)

NABLA a. Mat. çözlm. Skaler ya da vektör alanları üzerinde tanımlanmış ve biçimsel olarak eşdeğişken bileşenleri $\partial_i = \frac{\partial}{\partial x_i}$ olan bir vektör gibi ele alınan (Δ ile gösterilen) işlemci. [ψ bir skaler alanı ise: grad $\psi = \nabla \otimes \psi$ ve *i* nci bileşen (grad $\psi)_i = \partial_i \psi$ ($\otimes$ tansör çarpımını gösterir; A bir vektör alanı ise: rot $A = \nabla \wedge A$ yani $(\text{rot } A)_{ij} = \partial_i A_j - \partial_j A_i$ dır ($\wedge$ vektör çarpımını göstermektedir).]

NABLUS ya da **NABULUS,** Ürdün'de kent, yönetim bölümü merkezi, Maverai Ürdün'de, Kudüs'ün K.'inde; 80 000 nüf. 1967'den beri israil işgalinde olan kent, Samiriye'nin başlıca ticaret merkezidir. Akdeniz'e doğru açılan bir çöküntünün girişinde yer alır. 1167'de Haçlılar'ın yaptırdığı İustinianos bazilikası camiye çevrilmiştir. Yakınında, Yakup kuyuları ve Yusuf'un mezarı. —*Nablus yönetim bölümü*, 2 510 km²; 1967'de 427 000 nüf.
—Tar. Nablus, Titus tarafından antik Şhem kenti (İ.Ö. 128'de Hirkan I tarafından yıkılmıştır) yakınında Roma kolonisi olarak kurulan (İ.S. 72) eski *Flavia Neapolis*'tir. Ortaçağ'da *Nablus* adını aldı. IV. yy.'da bir piskoposluk olan kent, VII. yy.'da Araplar'ın eline geçmesiyle önemini kaybetti. Haçlılar döneminde yeniden canlandı. Memluk sultanı Baybars döneminde (1260-1277) yeniden müslümanların eline geçen kent, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi (1516) sırasında osmanlı topraklarına katıldı; önce Kudüs sonra Şam eyaletine bağlı Belka sancağının merkezi oldu. XIX. yy.'da yeni kurulan Beyrut vilayetine bağlı bir mutasarrıflıktı. Birinci Dünya savaşı sırasında Nablus meydan muharebesi'ne adını veren kent, İngilizler'in eline geçti (1918). Bağımsızlığını kazanan Ürdün krallığı'nın sınırları içinde kaldı (1923).

NABOKOV (Vladimir), ingilizce ve rusça yazan amerikalı yazar (Petersburg 1899 - Montreux, İsviçre, 1977). Ekim devrimi nedeniyle Fransa'ya, sonra Almanya'ya göç etti, daha sonra ABD'ye yerleşerek Cornell üniversitesi'nde edebiyat dersleri vermeye başladı. Yapıtlarında kimi durumların saçmalığını görüp ortaya koyan ve alaya alan rus geleneğini sürdürdü (*Priglaşeniye na kazn*, 1935; *The Real Life of Sebastien Knight*, 1941; *Otşçajanije*, 1939). Amerikan uygarlığı Nabokov'a, üniversite çevresinde geçen *Pnin*' in (1957) ve *Lolita**'nın (1955) malzemesini sağladı; yazar bu romanlarında ikinci vatanının tüm kültürel geleneklerini alabildiğine inceledi ve kullandı. *Pale Fire*'da (1962) edebiyat eleştirmenliği bir tür roman yazma oyununa dönüşmüş gibidir. *Ada or Ardor: A Family Chronicle* (1969); *Transparent Things* (1972), *Look at the Harlequins!* (1973) adlı kitaplarında bellek ve geçmiş konularını ele alır ve *Speak Memory*'nin (1967) özyaşamöyküsel bölümlerinde de açıkça görülebileceği gibi geçmişini yakalamaya çalışır. Uzun öykülerinde, kıvrak ve kuşkucu bir zekânın özlü anlatımıyla kusursuz bir uyum içerisinde olduğu görülür (*A Russian Beauty*, 1973).

Gisèle-Freund

Vladimir **Nabokov** (1976'da)

NABOKOV (Nicolaï), amerikan yurttaşlığına geçmiş rus bestecı (Lubcz, Minsk bölgesi, 1903 - New York 1978). Berlin'de Busoni'nin öğrencisi oldu. 1928'de S. de Diaghilev için *Od* adlı bale-oratoryoyu yazdı. 1933'te ABD'ye yerleşti. Başlıca yapıtları *Union Pacific* (1934) balesi, solocular ve orkestra için *The Return of Pushkin* (1948), *Rasputin'in ölümü* (1959) ve *Love's Labour's Lost* (1973) adlı operalarıdır.

NABOT, karısı kraliçe Yezavel'in bahçelerini genişletmek isteyen İsrail kralı Ahab'ın (İ.Ö. IX. yy.) göz diktiği bağı satmayı kabul etmediği için hileli bir dava sonucunda, ölüme mahkûm ettirdiği İsrailli (I Krallar, XXI, 1-19).

Naboth yumurtası (alman anatomi uzmanı Martin *Naboth*'un [1675-1721] adından). Patol. Dölyatağı boynu endotelyumundaki müsin salgı bezlerinin kist biçiminde genişlemesi.

NABU, mezopotamyalı Yazı ve Bilgelik tanrısı. Barsippa kökenli mezhebi, babası Marduk'unkiyle birlikte Mezopotamya'da yayıldı.

NABU-APLA-UTSUR → NABUPOLASAR.

Nabucco, Verdi'nin 4 perdelik operası. Librettosunu Temistocle Solera'nın yazdığı yapıt ilk kez 1842'de Scala di Milano'da sahnelendi. Babil kralı Nabukodonosor'un Kudüs'ü işgal etmesi çevresindeki olayları konu alan yapıt, Verdi'nin başarı kazanmış ilk operasıdır. En tanınmış bölüm olan "Esirler korosu" İtalyanlar'ca özgürlük şarkısı olarak benimsenmiştir.

NABUCO DE ARAÚJO (Joaquim Aurélio Barreto), brezilyalı yazar ve siyaset adamı (Recife 1849 - Washington 1910). Nordesteli aristokrat bir ailenin oğlu, köleliği kaldırma akımının öncüsü. Milletvekilliği sırasında köleliği kaldırttı (1888). Özyaşamöyküsü türünde bir anlatı (*Minha formação*, 1900) yazdı. Öldüğünde Washington büyükelçisiydi.

NABUD sıf. (fars. *na-* ve *bud*'dan *na-būd*). *Esk.* **1.** Yok olan, bulunmayan. **—2.** Perişan, mahvolmuş. **—3.** *Nabud etmek*, yok etmek, perişan etmek, mahvetmek. **—4.** *Nabud olmak*, yok olmak. **—5.** *Nabud-mend*, yoksul.

NABUKODONOSOR ya da **NABUKUDURRİ-UTSUR,** dört Babil kralının adı. —NABUKODONOSOR I (İ.Ö. 1127'ye doğr. - 1105), İkinci İsin hanedanındandır, Elam kralı Hutelutuş-in Şuşink'e karşı parlak bir zafer kazandı ve bu sayede Elamlılar'ın ele geçirmiş olduğu Marduk'un putunu Babil'e geri getirdi. —NABUKODONOSOR II (İ.Ö. 605-562), Nabupolasar'ın oğlu ve halefi; babası tarafından ordunun başkomutanlığına getirildi. Kargamış (605) ve Hama'da Mısırlılar'ı yendi ve böylece Suriye geçidini kendisine kalan Babil krallığı'na kattı. Ama firavunlar Akdeniz'deki küçük komşu krallıklarda sürekli ayaklanmalara neden oluyorlardı. Nabukodonosor bu devletlerden bazılarını yıkmak (Askalon 604; Yahuda 587; Moab), Araplar ve Kilikialılar'la savaşmak ve Tir'i kuşatmak (İ.Ö. 585'e doğr. - 572) zorunda kaldı; 601 ve 568'de Mısır'ı işgal etmeyi denedi. Her yıl sefere çıkmasına rağmen sulama şebekesini düzenlemeyi, Babylonia'daki tapınakları onarmayı, surlar ve Babil'in kuzeyinde Dicle ve Fırat arasındaki kıstağı kesen bir duvarla başkentini korumayı da ihmal etmedi. —NABUKODONOSOR III, (İ.Ö. 522 ekim -aralık), Nabunaid'in oğlu olduğunu iddia eden babilli. Babil'i Persler'e karşı ayaklandırdı. Dara I tarafından yakalandı ve öldürüldü. —NABUKODONOSOR IV (İ.Ö. 521 ağustos-kasım) aynı maceraya girişti, sonu da aynı oldu.

NABULİSİ → ABDÜLGANİ BİN İSMAİL EN-NABULİSİ.

NABULUS → NABLUS.

NABULUSİ (Süleyman **EN-**), ürdünlü siyaset adamı (el-Salt 1910). Filistin asıllıdır. İktisat ve Maliye bakanlığına getirildi (1946-47, 1950-51). Bir sol koalisyonun başına geçerek milletvekili seçimlerini kazandı, Başbakan ve Dışişleri bakanı oldu (ekim 1956). Ürdün'ü, arap milliyetçi hareketinin etki alanına sokmaya çalıştı. Kral Hüseyin ile anlaşmazlığa düşünce nisan 1957'de görevden alındı.

NABUNAİD, Babil kralı (İ.Ö. 556-539). Arami asıllıydı; selefini safdışı eden bir komplo sonucunda tahta çıktı. Babylonia rahiplerini ay tanrısı Sin'in üstünlüğünü tanımaya zorlamak için Arabistan'daki Teyma'ya çekildi (552-542); bu da Yeni yıl bayramının kutlanmasına engel oldu. Pers tehlikesi onu Babil'e geri dönmek zorunda bıraktı, ama Keyhüsrev'in saldırısı sonucu esir alındı (539).

NABUPOLASAR ya da **NABU-APLA-UTSUR,** Babil kralı (İ.Ö. 626-605), Kalde hanedanının (626-539) kurucusu. Asur egemenliğini reddederek kral oldu, ama Babylonia'ın tümünü ancak Medler'in yardımıyla kurtarabildi. Medler ile birlikte (610-609) Harran'da asur ordusunu bozguna uğrattı ve Urartu'ya kadar kovaladı; daha sonra Mısırlılar'a meydan okudu ve oğlu Nabukodonosor Mısırlılar'ı yendi (605). Ardından oğluna ün kazandıracak olan büyük eserlerin yapımına başladı.

NABZA a. (ar. *nabż*'dan *nabża*). *Esk.* Damarın bir kez vuruşu, nabız atışı.

NACAK a. (fars. *nāçeh*, eyer baltası'ndan). Keskin tarafı geniş, kısa saplı, küçük odun baltası.

NACALA, Mozambik'te liman kenti, Fernão Veloso koyu kıyısında. Demiryoluyla bağlı olduğu Malavi'nin denizle bağlantısını sağlar. Çimento fabrikası. Sisal ve kaju işleme.

NACE a. (ar. *naᶜce*). *Esk.* Dişi koyun.

NACELLA a. *Patella* cinsi üyelerine benzeyen, Antarktika'da yaşayan karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Nacella* cinsi üyeleri füküslerin üstünde yaşar; yumurta biçimindeki ince, saydam kavkılarının tepesi ön kenarına yakındır; *Natellidae* familyası.)

NACHBAR (Herbert), alman gazeteci ve yazar (Greifswald, Rostock yakınları 1930), töre romanları ve sosyalist esinli öyküler yazarı (*Der Mond hat einen Hof*, 1956; *Haus unterm Regen*, 1965; *Ein dunkler Stern*, 1974).

NÁCHOD, Çek Cumhuriyeti'nde (Doğu Bohemya) kent, Hradec Králové'nin K.-D.'sunda, Orlické Hory'nin eteğinde; 19 000 nüf. Rönesans ve barok dönemlerinden kalma şato. Tekstil. Kauçuk. — 9 km G.'deki küçük Nové Mesto nad Metuji'de kemerli evlerin bulunduğu bir meydan (burası XVI. yy. kentçiliğinin ilginç bir örneğidir) ve aynı döneme ait bir şato (XX. yy.'da onarım gördü) vardır.

NACHTİGAL (Gustav), alman gezgin (Eichstedt, Stendal yakınında, 1834 - Gine körfezinde 1885). Askeri hekimliği bırakarak (1863), asi kabilelere karşı düzenlenen bir seferde Tunus beyinin birliklerine katıldı. 1869'da, Trablus'tan yola çıkarak Fizan'a ulaştı ve Tibesti'nin içlerine girdi. Bilma'dan hareketle Bornu'nun başkenti Kukava'ya vardı, Çad gölü kıyılarıyla komşu ülkeleri dolaştı, sonra Uaddai ve Darfur yoluyla Mısır'a ulaşarak 1875'te Avrupa'ya döndü. 1882'de, Almanya başkonsolosu olarak Tunus'a gönderildi ve 1884'te, Almanya tarafından Batı Afrika'da ele geçirilen toprakların sınırlarını belirlemekle görevlendirildi. Bu görevi gerçekleştirmeye giderken yolda öldü. Büyük yolculuğunu anlatan *Sahara und Sudan* (Sahra ve Sudan) adlı kitabı 1879-1881 arasında Berlin'de yayımlandı. Dikkat çekici topografik krokileri ve betimlemelerinin doğruluğu nedeniyle en büyük kâşiflerden biri sayılır.

NACİ, NACİYE sıf. (ar. *necat*'tan *nācī*, dişl. *nāciye*). *Esk.* **1.** Kurtulan, kurtulmuş, esenliğe ermiş. **—2.** Cehennemden kurtulup cennete girmiş, cennetlik.

NACİ (Alaybeyizade Hasan), türk şair (Trabzon 1851 - İstanbul 1920). Trabzon'da rüştiyeyi bitirdi; bazı memurluklarda bulundu. İstanbul'a gelerek (1888) Galatasaray sultanisi'nde, Darüşşafaka'da, askeri okullarda edebiyat, kitabet dersleri okuttu. Muallim Naci yolunda ürün veren, dil ve sanat anlayışı bakımından geleneğe bağlı kalan şairlerdendi. *Neşide* (1894), *Lisan-ı kitabet* (1890) vb. yapıtları vardır.

NACİ Muallim, Ömer → MUALLİM NACİ.

NACİ KASIM, türk yazar ve yayıncı (Hoy 1884 - İstanbul 1963). Hacı Kasım Bey'in oğludur. Babasının Sahaflar çarşısındaki kitabevinde çalışmaya başladı. Daha sonra yayıncılığa geçti. Kurtuluş savaşı'nı ve Mustafa Kemal'i destekleyip tanıtmayı amaçlayan yapıtlarından (*Ordumuzun zafer kitabeleri* [1925], *Türkün altın kitabı - Gazi'nin hayatı* [1928]) başka, türk dili ve abecesi üzerine de kitaplar yazdı (*Öz türk diline anahtar - Osmanlı dilinde kullanılan kelimelerin türkçe karşılığı* [1934], *Türk alfabesinin ıslahı* [1939], *Türk dili ve türk dili diksiyoneri* [1939] vb.). *Saatli maarif takvimi*'nin kurucusudur.

NACİM (Abdurrahman), türk şair (Süleymaniye, Irak, 1833 - Harput 1895). Süleymaniye ve Bağdat medreselerinde öğrenimini tamamladı. İstanbul kütüphaneler müfettişliğine atandı (1862). Görevle Tunus'a gönderilen Haydar Efendi'nin kâtipliğinde bulundu (1865). Paris'te Mekteb-i osmani'de öğretmenlik yaptı. İstanbul'a dönüşünde, ikinci kez kütüphaneler müfettişliğine getirildi (1868). Takvimhane-i âmire'de düzeltmenlik, *Vekayi-i zaptiye* gazetesinde müdürlük gibi görevlerde bulundu. Damat İbrahim Paşa (1862) ve Ragıp Paşa (1868) kütüphanelerinin kitap kataloglarını yayımladı. Türkçe, arapça, farsça şiirlerini *Gülzar-ı edep*'te topladı (1891). Tasavvuf içerikli bir gazeli *Hüviyet-i suphani ve mahiyet-i insani* adlı yapıtında şerh etti (1879).

NACİN, Kuzey Kore'de kent, Japon denizi kıyısında, Sovyet sınırı yakınında; 34 300 nüf. Deniz üssü. Hiçbir mevsim buz tutmayan balıkçılık ve ticaret limanı.

Nación *(La)*, günlük Arjantin gazetesi, 1870 yılında, Buenos Aires'te Bartolomé Mitre tarafından kuruldu. Tutucu bir politika izleyen gazete, tirajının önemi açısından Güney Amerika'nın en büyük gazetelerinden biridir.

NACİYE → NACİ.

NACİYE BACI, türk halk şairi (İstanbul XIX. yy. sonu - XX. yy. başı). Bektaşı tarikatından olan kadın şairlerin önde gelenlerindendir. Kadınların geri düzeyde bırakılmasını, erkeklerce hor görülmesini kınayan şiirleriyle ün kazandı.

NACİZ a. (ar. *nāciz*). *Esk.* Azıdişi.

NACKA, Stockholm'ün konut ve sanayi (makine ve besin sanayileri) banliyösü, Saltsjö kıyısında; 54 000 nüf.

NAÇAR sıf. (fars. *nā-* ve *çāre*'den *nā-çār*). *Esk.* **1.** Çaresiz. **—2.** Zavallı. **—3.** *Naçar kalmak*, çaresizlik içinde bulunmak, bir çıkar yol bulamamak.

◆ be. Çaresiz olarak, zorunda kalarak, zorunlulukla.

NAÇİZ sıf. (ar. *nā-* ve *çiz*, şey'den *na-çiz*). *Esk.* Değersiz, önemsiz şey için kullanılır (genellikle kişi kendine ilişkin bir şeyden söz ederken alçakgönüllülük göstermek için kullanır): *Bu naçiz hediyeyi kabul buyurunuz.*

NAÇİZANE be. (fars. *nāçiz* ve *-āne*'den *nāçizāne*). *Esk.* Önemsiz, değersiz bir şey olarak: *Naçizane fikrime göre...*

N.A.D., NİKOTİNAMİT* ADENİN DİNÜKLEOTİT'in kısaltması. (Yükseltgenmiş biçimi N.A.D.$^{+}$ biçiminde gösterilir.)

NADAB, ikinci İsrail kralı (İ.Ö. 910-909'a doğr.), Yeroboam I'in oğlu ve ardılı. Filistiler'e karşı girişilen bir savaş sırasında generallerinden biri olan Baaşa tarafından öldürüldü ve Baaşa bu olaydan sonra kralın yerini aldı.

Nadal ödülü, yayımını Barcelona'da sürdüren ve roman ya da ödül kazanmış öykü kitapları yayımlayan *Destino* yayınevinin desteğiyle 1944'te kurulan ispanyol edebiyat ödülü. Bu ödülü kazanan belli başlı yazarlar arasında Carmen Laforet (1944), Rafael Sánchez Ferlosio (1955), Ana María Matute (1959), Francisco Umbral (1976), Fernando Arrabal (1983), Alfredo Conde (1991) sayılabilir.

NADAN sıf. (fars. *nā-* ve *danisten*, bilmek'ten *nā-dān*). **1.** *Esk.* Bilgisiz, cahil. **—2.** Kaba, kırıcı kimse, bu kimsenin davranışı için kullanılır; nobran.

NADANCA sıf. ve be. Nadan bir kimseye yakışır biçimde; nobranca.

NADANLIK a. **1.** Nadan bir kimsenin, davranışlarının niteliği. **—2.** Nadanca davranış; nobranlık.

NADAR → NAZAR.

NADAR (Félix TOURNACHON, —denir), fransız fotoğrafçı (Paris 1820 - *ay. y.* 1910). Önce gazeteci ve karikatürist olarak çalıştı, 1853-54'e doğru fotoğrafçılığa başladı. Döneminin bütün ünlü kişileri, modellerinin derin özelliğini yansıtmayı başaran bu portre ustasının atölyesinden geçti. Nadar, yapay ışığı ilk kullananlardan biridir (1858); bu sayede, yüz hatlarını ayrıntılarıyla görüntüleyebildi; yine yapay ışıktan yararlanarak katakombları konu alan şaşırtıcı fotoğraflar çekti (1861). Balonculukla büyük bir coşkuyla ilgilendi; daha 1858'de ilk hava fotoğraflarını balondan çekti (bunların topografya rölövelerinde kullanılmasını önerdi). Nadar'ın girişimleri sonunda, izlenimcilerin ilk sergisi 1874'te, onun atölyesinde açıldı.

NADARET → NAZARET.

NADAS a. **1.** Toprağın kuvvetlenmesi için tarlayı sürerek ya da sürmeden dinlenmeye bırakma. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Geçici olarak ekilmeyerek dinlenmeye bırakılan toprak. **—3.** *Nadas etmek*, bir tarlayı temizlemek, dinlendirmek; ertesi yıl ekim için toprağı hazırlamak. ‖ *(Toprağı, tarlayı) nadasa bırakmak*, toprağı dinlenmeye bırakmak.

—ANSİKL. Birkaç yıl ekilip su ve besleyici maddece fakirleşen tarlanın bir yıl ekilmeden dinlendirilmesi, Akdeniz ülkelerine özgü bir tarım tekniğidir. Homeros'un ünlü İlyada destanında da sözü edilen bu yöntem Akdeniz yöresinden yavaş yavaş Kuzey Avrupa'ya yayılmış, bazı bölgelerde pek geç olarak tanınmıştır (İskoçya: XVIII. yy.). Toprak hiç sürülmeden, işlenmeden, olduğu gibi bırakılırsa buna "kara nadas" adı verilir. Bunun yararı pek azdır. Buna karşılık anız bozularak yapılan nadasın (anız nadası) yararı daha çoktur: henüz nemli ve yumuşak olan toprak kolay sürülür, havalandırılır, yüzeydeki yabani otlar ve bunların tohumları toprağa gömülerek çimlenir ve tarla bir daha sürüldüğünde kolayca yok edilirler. Kabarık toprak suyu bol emebildiğinden tarla su bakımından zenginleşir. Topraktaki besin maddeleri ufalanarak bitkilere yararlı hale gelir. İstenilen sonucun alınabilmesi için hasattan hemen sonra toprak derin olarak değil, yüzden sürülür. Kıştan önce ikinci bir kez daha derince, ilkbahar ve yaz aylarında kültivatör, diskli tırmık ya da toprak frezesiyle yüzeyden birkaç defa daha sürülmeli ve kaymak meydana gelmişse kırılmalıdır. Bir de "yarım nadas" yahut yeşil nadas vardır ki, ilkbaharda sürülen tarla ekim ayına kadar kendi haline bırakılarak dinlendirilir. Anız nadası bu nadasların en yararlısıdır.

Toprağın az olduğu ülkelerde toprağı güçlendirmek ve her yıl ekilmesini sağlamak amacıyla nadas yerine başka yöntemlere başvurulur.

NÁDASİ (Ferenc), macar dansçı ve ko-

Franz Nabl

Gustav Nachtigal
Bibliothèque nationale, Paris

Giraudon belg.

Nadar'dan
Alexandre Dumas père'in portresi

regraf (Budapeşte 1893 - *ay. y.* 1966). 1913'te Budapeşte'de İmparatorluk (daha sonra Ulusal) bale topluluğu'nda soloculuğa başladı. 1936'da bale yöneticisi, 1949'da da Devlet bale okulu müdürü oldu. 1962'de görevinden çekildi ve *Methodik des klassischen Tanzes*'in yayımını yönetti (1964).

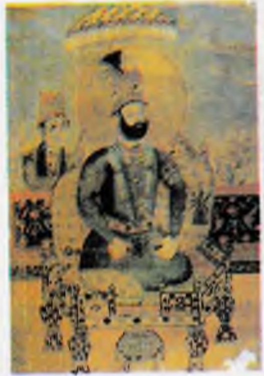
Nadir Nadi

NADASLIK sıf. Nadasa ayrılmış tarla için kullanılır.

NADEL (Siegfried Frederick), Avusturya kökenli ingiliz antropolog (Viyana 1903 - Canberra 1956). İlk alan araştırmalarını, 1934-1936 arasında, Nijerya'nın kuzeyinde Nupeler ülkesinde yaptı (*A black Byzantium: the Kingdom of Nupe in Nigeria* [Siyah Bizans: Nijerya'daki Nupe krallığı], 1942). Sonra, 1938-1940 arasında, sudanlı Nubalar üzerinde çalıştı (*The Nuba: an anthropological Study of the hill Tribes on Kordofan* [Nubalar: Kurdufan dağ kabileleri üstüne antropolojik araştırma], 1947). Australian National University' de (Canberra) antropoloji profesörü oldu, *The Foundations of Social Anthropology* (Toplumsal antropolojinin temelleri) [1951] ve *Theory of Social Structure* (Toplumsal yapı kuramı) [1957] adlı kitapları yazdı.

NA-DENE a. Kuzey Amerika kızılderili dillerinin, athabaska ailesiyle, biri Alaska' nın güney-doğu'sunda (tlingit), öteki de İngiliz Kolombiyası'nda konuşulan (haida) iki dili kapsayan geniş kolu.

NADER (Ralph), amerikalı iktisatçı ve avukat (Winsted, Connecticut, 1934). Tüketim toplumunun aşırı kullanımını ve alıcılara karşı umursamazlıklarını açığa vurarak özellikle amerikan otomobil sanayisine yeni güvenlik kurallarını kabul ettirdi.

Nadir Şah
Atıfefendi kütüphanesi İstanbul

N.A.D.H. HİDROJENLİ NİKOTİNAMİT ADENİN DİNÜKLEOTİT'in kısaltması. (N.A.D.'nin indirgenmiş biçimidir.)

NADIM, Rusya'da yeni kurulmuş kent, Batı Sibirya'da; 15 000 nüf. 70'li yılların başlarında, Medvejiye doğal gaz yatağı yakınında gelişti.

NADİ sıf. (ar. *nādī*). *Esk.* Haykıran, seslenen, çağıran.

◆ a. Meclis, toplantı.

NADİ, değişik anlamlara gelen sanskritçe sözc.: 1. hindu mitolojisinde tanrıçalar tarafından temsil edilen akar sular; 2. tantracılıkta, yaşam enerjisi akımlarının insan vücudunda dolaştığı yollar; 3. yogada, içinden yaşam soluğu *(prana)* akan kanallar. (Belli başlı üç kanal vardır. *Susumna, ida* ve *pingala* adını taşıyan bu kanallardan son ikisi, belkemiği boyunca uzanan birinci kanal çevresinde iç içe dolanırlar. Bu üç kanal kafadan çıkar ve yılan Kundalini'nin çöreklendiği yer olan kuyruksokumunda birleşirler. Vücudun enerji akımları da, uzantıları boyunca akupunktur noktalarının yer aldığı bu belli başlı kanallardan çıkıp yayılır.)

Nadirşah tahtı
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

Sabit Karamani

NADİ (Nadir), türk gazeteci (Fethiye 1908 - İstanbul 1991). *Cumhuriyet* gazetesinin kurucusu Yunus Nadi'nin oğlu, gazeteci Doğan Nadi'nin kardeşi. Galatasaray lisesi öğrencisiyken, babasıyla birlikte Kurtuluş savaşı yıllarını Ankara'da geçirdi. 1924'te yeniden girdiği Galatasaray'ı bitirerek (1930) yükseköğrenimini Viyana ve Lozan üniversitelerinde sosyal bilimler dalında yaptı. Aynı yıllarda *Cumhuriyet*'e yolladığı haber ve röportajlarla gazeteciliğe başladı. Türkiye'ye döndükten (1935) sonra gazetenin çeşitli kademelerinde çalıştı ve köşe yazarlığı yaptı. Bir süre Galatasaray'da sosyoloji okuttu (1938-1941). Yunus Nadi'nin ölümü üzerine gazetenin başyazarlığını ve yöneticiliğini üstlendi. 1950'de DP listesinden Muğla bağımsız milletvekili, 1954 seçimlerinde İstanbul bağımsız milletvekili olarak TBMM'de bulundu. Bu arada Avrupa konseyi üyeliğine de seçilerek bu görevi altı yıl sürdürdü. 1962'de kurum içi anlaşmazlıklar nedeniyle gazetedeki yazılarına ara veren Nadir Nadi, 1964'te Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından senatörlüğe getirildiyse de, 1970 başlarında da bu görevinden istifa etti. 12 Mart 1971 askeri müdahalesi üzerine gazetenin yönetiminden bir yıl kadar uzaklaşmak zorunda kaldı.

Cumhuriyet gazetesinde ölünceye kadar başyazar sıfatını taşıyan Nadir Nadi'nin, siyasi yazılarının bir bölümüyle deneme, anı, gezi türündeki yazılarını içeren yayımlanmış yapıtları şunlardır: *Sokakta gürültü var* (1943), *Atatürk ilkeleri ışığında uyarmalar* (1961), *Perde aralığından* (1965), *İki Sovyet Rusya-iki Polonya* (1967), *27 Mayıs'tan 12 Mart'a* (1971), *Sil baştan* (1975), *Olur şey değil* (1979), *Ben atatürkçü değilim* (1981), *Dostum Mozart* (1986).

Nâdi Ali, bektaşi ve kızılbaşların özel törenlerinde okudukları vird (dua). Bektaşi inancına göre, Uhut gazası sırasında bir ara güç duruma düşen Hz. Muhammet, Cebrail'den öğrendiği Nâdi Ali'yi okudu. Bunun üzerine Ali "buyurun" anlamına "lebbeyk" diyerek Hz. Muhammet'in yardımına yetişti ve savaşçıları yüreklendirerek Hz. Peygamber'i güç durumdan kurtardı. Nâdi Ali'nin kızılbaş şairlerinden Zugaylı Huzai'nin bir dörtlüğünden alındığını öne süren kaynaklar da vardır.

NADİDE sıf. (fars. *nā-*, olumsuzluk eki ve *dīde*'den *nā-dīde*). **1.** Az bulunan, seyrek görülen şey için kullanılır: *Nadide bir çiçek.* **—2.** Benzersiz, değerli, seçkin bir kimse, bir şey için kullanılır: *Nadide bir insan. Nadide bir gerdanlık.*

NADİM sıf. (ar. *nedamet*'ten *nadim*). *Esk.* **1.** Yaptığı bir davranıştan dolayı pişmanlık duyan, pişmiş olan. **—2.** *Nadim olmak,* pişman olmak, pişmanlık duymak.

NADİMİYET a. (ar. *nādim* ve *-iyyet* 'ten *nādimiyyet*). *Esk.* Pişmanlık.

NADİR sıf. (ar. *nādir*). Az bulunan, seyrek rastlanan kimse ya da şey için kullanılır; ender: *Bu zamanda eşine az rastlanan, nadir insanlardan biridir. Kasaba yaşamını canlandıran nadir olaylardan biri de av mevsiminin açılmasıydı.*
—Ciltç. *Nadir nüsha,* fazla nüshası bulunmayan el yazması.
—Kim. *Nadir topraklar* → TOPRAK.

◆ be. Çok seyrek olarak: *Bu tür olaylar bir kentte nadir görülür.*
—*Esk. Nadir-ül-vücud,* eşi, benzeri az bulunan kimse.

NADİR a. (ing. *nadir*). Gökbil. → AYAKUCU.

NADİR → NAZİR.

NADİR HAN (Mehmet) [Dehradum, Hindistan, 1880 - Kâbil 1933], afgan kral (1929-1933). Mehmet Yusuf Han'ın oğludur. Afgan emiri Habibullah Han'la birlikte ülkesinin bağımsızlığını sağlamak için Hindistan'a bir gezi yaptı. Üçüncü ingiliz -afgan savaşı sonucunda Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasında gösterdiği yararlıklar nedeniyle başkomutan ve Harbiye nazırı oldu. Habibullah Han'ın öldürülmesi (1919) olayına katıldığı gerekçesiyle, bir süre tutuklu kaldı. Yeniden ordu komutanlığına, ardından Harbiye nazırlığına getirildi. Habibullah Han'ın yerine geçen Emanullah Han'ın yapmak istediği yeniliklere karşı çıktığı için Paris'e elçi olarak gönderildi (1924). Beççei Saka adlı birinin Habibullah Han adıyla Kâbil'i ele geçirip tahta oturması üzerine, İngilizler' in desteğiyle Beççei Saka'yı öldürerek kral oldu (1929). İktidarda kaldığı süre içinde Afganistan'ın kalkınmasına ve çağdaşlaşmasına önem verdi; yeni fabrikalar, yüksekokullar açtırdı. Ancak ülkede baş gösteren karışıklıkları bastırmak amacıyla birçok kişiyi astırdığı için bir öğrenci tarafından öldürüldü. Yerine oğlu Zahir Şah kral oldu.

NADİR ŞAH (Kubkan 1688 - Fethabad 1747), Afşar hanedanının kurucusu, İran şahı (1736-1747). Kuzey Horasan'da yerleşmiş bir türkmen kabilesi olan Afşarlar'ın başıyken, safevi hükümdarı Tahmasp II' nin hizmetine girdi; "Tahmaspkulu Han" unvanıyla başkomutanlığa getirildi (1725). İran'ın büyük bir bölümünün afgan istilası altında bulunduğu ve safevi saltanatının çökmeye yüz tuttuğu bu dönemde, sürekli savaştığı Afganlılar'ı iran topraklarından çıkarmayı başardı. Bu başarısından ötürü onu kız kardeşi Gevher Şad'la evlendiren Tahmasp II, ayrıca Horasan, Kirman, Sistan ve Mazenderan valiliği ile ödüllendirdi (1727). Denetimi altındaki bu geniş topraklarda bağımsız bir hükümdar gibi davranmaya başlayan Nadir, adına para bastırdı. Öte yandan, Hemedan barışı'yla (1727) Osmanlılar'a bırakılan Tebriz, Nehavend ve Hemedan'ı geri aldı (1730), Azerbaycan'ı ele geçirdi, Dağıstan'ın merkezi Mahaçkale'ye kadar ilerledi (1732). Ancak, aynı yıl Kirmanşah ve Tebriz üzerine sefer düzenleyen Osmanlılar, başında Nadir'in bulunmadığı iran ordusunu Korican'da yendiler. Yapılan antlaşmayla Aras ırmağı sınır kabul edildi. Tahmasp'ın Rusya ile de İran'ın çıkarlarına ters düşen bir antlaşma imzaladığını öğrenen Nadir, şahı tahttan uzaklaştırmak için çoktandır aradığı gerekçeyi bulmuş oldu. Tahmasp II'yi tahttan indirip onun oğlu Abbas III'ü kukla hükümdarlığa getirdi (1732). Ardından da Bağdat antlaşması'nı tanımadığını bildirerek Osmanlılar'a karşı harekete geçti. Sınırı aşıp Bağdat'ı kuşattıysa da Erzurum valisi Topal Osman Paşa karşısında bozguna uğradı; yaralı olarak Hemedan'a kaçtı (1733). Bir süre sonra Ruslar'la Osmanlı devletine karşı bir antlaşma yapıp arkasını güvenceye aldıktan sonra Arpaçayı savaşı'nda (1735) türk ordusunu yenerek Gence, Tiflis, Revan kalelerini ele geçirdi ve hemen ardından Osmanlılar'a barış önerdi. Rusya ile savaşa hazırlanan Osmanlı devleti, bu barış önerisini kabul etti. Böylece Osmanlılar'la savaşa son veren ve İran'da gücü iyice artmış olan Nadir, Abbas III'ü tahttan indirerek kendisini şah ilan etti; Safevi sülalesinin yerine Afşar hanedanının egemenliğini kurdu (1736). Sürekli savaş harcamaları İran'ı parasal ve ekonomik yönden tükenmiş durumda bıraktığı için Hindistan seferine çıkmaya karar verdi (1738). Hinttürk imparatoru Nasrettin Muhammet Şah'ı yendi, Sindhu'nun (İndus) kuzey ve batısındaki tüm eyaletleri topraklarına kattı ve onu büyük bir haraç ödemek zorunda bıraktı (1739). Bu haraç sayesinde, iran halkına üç yıllık vergi bağışıklığı tanıdı. Yapılan barış görüşmelerinde isteklerini kabul etmeyen Osmanlılar'la yeniden başlayan savaşta, kuşattığı Bağdat çevresini yağmaladı, Kerkük ve Erbil'i ele geçirdi (1743). Eski sadrazamlar

dan Yeğen Mehmet Paşa komutasındaki türk ordusunu Kağaverd ovasında bozguna uğrattı (1745). Barış isteyen Osmanlı devleti ile Kasrışirin* antlaşması'nda saptanan sınır geçerli olmak üzere yeni bir antlaşma yaptı (1746). Aynı yıl kendisine karşı düzenlenen bir suikast girişiminde parmağı olduğundan kuşkulandığı oğlu Rızakulu Han'ı idam ettirdikten sonra kişiliği değişti. Yönetiminde giderek daha zalim ve kararsız davranmaya başlayınca eyaletlerde ayaklanmalar patlak verdi. Sonunda afşar ve kaçar reislerinden oluşan bir grup tarafından karargâhında öldürüldü. Yerine, kısa bir süre için yeğeni Adil Şah geçti. (→ Kayn.)

Nadirşah tahtı, İran şahı Nadir Şah tarafından Mahmut I'e armağan edilen (1746/1747) görkemli taht; Topkapı sarayı müzesi hazine dairesi'nde sergilenmektedir. Uzun süre Şah İsmail'in tahtı olduğu sanılan yapıt, Nadir Şah'ın Hindistan'ı ele geçirmesinden sonra Delhi'den İran'a gönderilen eserler arasında yer alıyordu. Oval biçimli tahtın tüm yüzeyleri altınla kaplanmış, üzeri büyük inciler, zümrütler ve yakutlarla süslenmiştir. Minderi de altın sim ve incilerle işlenmiştir.

NADİRAT çoğl. a. (ar. *nādir*'in çoğl. *nādirāt*). *Esk.* **1.** Benzeri az bulunur şeyler. **—2.** *Nadirattan,* pek az, pek ender rastlanan.

NADİRE sıf. (ar. *nadir*'in dişl. *nādire*). *Esk.* **1.** Az bulunan, ender rastlanan. **—2.** *Nadire-gû, nadire-senc,* nükteli sözler söyleyen, güzel fıkralar anlatan. ‖ *Nadire-kâr,* ender bulunan, kıymetli işler yapan. ‖ *Nadire-perdaz,* ince sözler söyleyen, zarif bir biçimde konuşan.

NADİREN be. (ar. *nādir*'den *nādiren*). Seyrek olarak; binde bir: *Bu bölgede kar nadiren yağar.*

NADİRİ Mehmet, Ganizade → GANİZADE NADİRİ.

NADOR, Fas'ta kent, il merkezi, Akdeniz yakınında, Melilla'nın G.'inde; 36 000 nüf. (1991). Demir madenleri yakınında demir-çelik sanayisi. —*Nador ili,* 6 130 km²; 726 000 nüf. (1988).

NADORİT a. (fr. *nadorite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan $PbSbO_2Cl$ formülündeki mineral. Değişik biçimdeki (düz, prizma, mercimek) kristallerden oluşur ve parlak yüzlü kütleler halinde görülür.

N.A.D.P., NİKOTİNAMİT ADENİN DİNÜKLEOTİT FOSFAT'ın kısaltması. (Yükseltgenmiş biçimi N.A.D.P.$^+$ biçiminde yazılır.)

N.A.D.P.H., HİDROJENLİ NİKOTİNAMİT* ADENİN DİNÜKLEOTİT FOSFAT'ın kısaltması.

NADRET → NAZRET.

NADSON (Semyon Yakovleviç), rus şair (Petersburg 1862 - Yalta 1887). Yüzeysel duygusallık, coşkulu bir liriklikle yazdığı şiirleri (1878-1885), düş kırıklıklarıyla umutlarını dile getirdiği Ruslar arasında çok büyük bir ün kazandı.

NADÜRÜST sıf. (fars. *nā-* ve *dürüst*'ten *nādürüst*). *Esk.* **1.** Doğru, düz olmayan, eğri. **—2.** Yanlış, haksız. **—3.** Doğru olmayan, yalan.

NADÜRÜSTİ a. (fars. *nādürüst* ve *i*'den *nādürüsti*). *Esk.* **1.** Eğrilik. **—2.** Yanlışlık, haksızlık. **—3.** Yalan olma durumu. **—4.** Rahatsızlık, hastalık.

NADYAD, Hindistan'da kent, Gucerat'ta, Ahmedabad'ın G.-G.-D.'sunda; 166 852 nüf. (1991).

NAEGELİA a. (isviçreli botanikçi K. W. von *Nägeli*'den). Orta Amerika'da yetişen ve çok çiçek açan köksaplı, çokyıllık otsu bitki. (*Gesneriaceae* familyası.)

NAENDİŞ sıf. (fars. *nā-* ve *endiş*'ten *nāendiş*). *Esk.* Düşünmeye ve endişeye yer bırakmayacak biçimde açık ve kesin olan, düşünmeyi gerektirmeyen: *Akıbet-naendiş* (sonunu düşünmeyen).

NAESTVED, Danimarka'da kent, Sjaelland adasının güneyinde; 45 000 nüf. İki gotik kilise (duvar resimleri, mobilyalar). Güvercinlikli evler. Müze. Bir kanalla denize bağlanan liman. Seramikler.

NAEVİUS (Cneius), latin şair (Campania'da 270'e doğr. - Utica İ.Ö. 201). Latin edebiyatının ilk ulusal destanı olan *Poenicum bellum*'da kendisinin de katıldığı Birinci Pön savaşı'nı anlattı. Yunan tiyatrosunun kurallarına uygun altı trajedi yazdı ve konularını Romalılar'ın yaşamından aldığı ulusal trajedi türünde ilk örnekleri verdi. Plautius'un habercisi olan Naevius, yergi komedilerinde, entrikaya önem verdi ve roma aristokrasisine saldırdığı için sürgüne gönderildi. Yapıtlarından günümüze yalnızca bazı bölümler kalmıştır.

NAF a. (ar. *nāf*). *Esk.* **1.** Göbek. **—2.** Bir şeyin ortası, orta. **—3.** *Naf-ı âlem, naf-ı zemin,* âlemin ya da zeminin ortası; Mekke. ‖ *Naf-ı şeb,* gece yarısı.

NAFAKA a. (ar. *nafaka*). **1.** Temel gereksinimlerin karşılanması için gerekli olan şeylerin tümü, özellikle de yiyecek parası; geçimlik: *Bu iş nafakanı sağlar. Bütün gün çalışıyor, ama nafakasını zor çıkarıyordu.* **—2.** *Nafaka bağlamak,* bir kimsenin, bakmakla yükümlü olduğu kimselere geçimini sağlayacak kadar para vermesini mahkeme kararıyla sağlamak. ‖ *Nafakasını temin etmek,* geçimini sağlamak.
—İsl. huk. Kişinin bakmak zorunda olduğu kimselere verdiği para, yiyecek, giyecek vb. ‖ *Nafaka-yı ekarip,* usul ve füru nafakaları. ‖ *Nafaka-yı iddet,* kadının iddeti, yani boşandıktan sonra, yeniden evlenebilmek için beklediği süre içinde ödenen nafaka. ‖ *Nafaka-yı makziye,* yargıç tarafından belirlenen nafaka. ‖ *Nafaka-yı marziye,* nafaka alacaklısıyla nafaka borçlusunun, rızalarıyla, aralarında kararlaştırdıkları nafaka. ‖ *Nafaka-yı memalik,* köle ve cariye nafakaları. ‖ *Nafaka-yı muaccele,* işlenmeden, zamanı gelmeden verilen nafaka. (Kocanın bir yıllık nafakayı birden vermesi.) ‖ *Nafaka-yı müstadene,* borç alınarak ödenen nafaka. ‖ *Men aleyh-ün nafaka,* nafaka borçlusu. ‖ *Men leh-ün nafaka,* nafaka alacaklısı.
—Med. huk. Bir kimsenin yiyecek, giyecek ve barınma gereksinmelerini karşılamak üzere, yasal bir yükümlülük olarak, belirli aralıklarla ödenen para. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Nafaka yükümlülüğü,* bir kimsenin yakın hısımlarının yiyecek, giyecek ve barınma gereksinmelerini karşılama (sağlama) konusundaki yasal yükümlülüğü. ‖ *İştirak nafakası,* boşanma ya da ayrılık kararı verilmiş eşlerden, çocuğun velayeti kendisine verilmemiş olanının, çocuğun bakım ve eğitim masraflarına katılmak üzere, ötekine ödediği nafaka. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Tedbir nafakası,* eşlerden birinin ayrı yaşamasının haklı olması durumunda, geçim giderlerine katkıda bulunmak üzere öteki eşin ödediği nafaka. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Yardım nafakası,* bir kimsenin, yardım etmezse yoksulluğa düşecek olan usul ve füruuyla kardeşlerine ödediği nafaka. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Yoksulluk nafakası,* boşanma sonucunda yoksulluğa düşen eşe öteki eşin ödediği nafaka. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Med. huk. Nafaka borcunun niteliği ve kapsamı nafakanın türüne göre değişir. Ancak her tür nafaka borcu yasa kuralına dayanır. Nafaka, ahlaki değil yasal bir yükümlülüktür. Bu yükümlülük nafaka alacaklısının yiyecek, giyecek ve barınma gereksinmelerini kapsar. Nafaka borcu kişisel bir borçtur; mirasçılara geçmez.
• *İştirak nafakası.* Boşanma kararıyla birlikte çocuğun velayeti, eşlerden birine verilince, öteki eş de iktisadi durumuna göre, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine katılmak zorundadır. İştirak nafakasına, boşanma ya da ayrılık davasına bakan mahkemece karar verilir. Nafaka tutarı, eşlerin iktisadi durumları ve çocuğun gereksinmeleri göz önünde tutularak belirlenir. Kural olarak bu nafaka, çocuğun ergin olmasına kadar sürer. Ancak, çocuk öğrenimini sürdürüyorsa, nafakanın öğrenimininin sonuna kadar ödenmesi gerekir.
• *Tedbir nafakası.* Bu nafaka türü, evlilik birliğinin korunmasına ilişkin bir önlemdir. Eşlerden biri aile ödevlerini yerine getirmezse, öteki eş yargıcın işe elkoymasını isteyebilir. Yargıç, evlilik birliğini korumak için yasada öngörülen önlemleri alır. Sağlığı, ünü ya da işlerinin gelişmesi ortak yaşam yüzünden tehlikeye düşen eşlerden biri kendine ayrı bir konut edinebilir. Boşanma ya da ayrılık davası açıldıktan sonra eşlerden her birinin, dava süresince, birlikte yaşamaya son verme hakkı vardır. Eşlerden biri istemde bulunur ve ayrı yaşama durumu haklı olursa, yargıç onlardan birinin geçim giderlerine ötekinin ne ölçüde yardım edeceğini saptar (Türk med. k. md. 161, 162).
• *Yardım nafakası* isteyebilecek kişiler yasada sınırlayıcı bir biçimde belirlenmiştir: usul ve füru (ana, baba, büyük ana ve büyük baba, bunların ana ve babaları, çocuklar, torunlar ve bunların çocukları) ile kardeşler. Başka bir yasa kuralı gereğince, evlatlık bağı ana ve babaya ait hak ve görevleri evlat edinene geçirdiğinden (Türk med. k. md. 257) evlat edinenle evlatlık da karşılıklı olarak yardım nafakasıyla yükümlüdürler. Nafaka davası, bununla yükümlü olanlara karşı mirasçılık sırasına göre açılır. Davanın konusu, davacının geçinmesi için gerekli ve öteki tarafın geliriyle oranlı olan bir yardım istemidir. Erkek ve kız kardeşler, varlıklı olmadıkça, kendilerinden nafaka istenemez (Türk med. k. md. 316). Öteki yükümlüler için varlıklı olma koşulu aranmaz; belirli bir ödeme güçlerinin bulunması nafaka ödemeleri için yeterlidir.
• *Yoksulluk nafakası.* Türk medeni kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren 4 mayıs 1988 tarih ve 3444 sayılı kanuna göre; boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek eş, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla, geçimi için diğer eşten mali gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Ancak, erkeğin kadından yoksulluk nafakası isteyebilmesi için, kadının mali bakımdan refah içinde olması gerekir. Yoksulluk nafakasında nafakayla yükümlü olan kişinin kusuru aranmaz. (→ Kayn.)

NAFAKALANMAK g. f. Bir kimse sözkonusuysa, geçimi karşılanmak.

NAFAZOLİN a. (fr. *naphazoline*). Çevresel damar daraltıcı ve konjestiyon giderici etkisi nedeniyle, nitrat tuzu biçiminde kullanılan kimyasal ilaç.

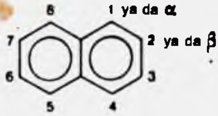
NAFE a. (fars. *nāfe*). *Esk.* **1.** Ceylanın göbeğindeki bir keseden çıkartılan güzel koku, misk. **—2.** Güzelin, sevgilinin saçı.
—Esk. giy. Kürk hayvanlarının göbek kısmından alınan parçalarla yapılan kürk. (Yapıldığı hayvanın adına göre *nafe samur kürk, nafe vaşak kürk* vb. adlar alır.)

NAFERİZ sıf. (ar. fars. *nāfe* ve *riz*'den *nāfe-riz*). *Esk.* Koku saçan.

NAFIA ya da **NAFİA** a. (ar. *nāfi'a*). *Esk.* Bir yeri bayındır duruma getirmek için yapılanların tümü, bayındırlık işleri.

Nafıa nezareti, Tanzimat döneminde bayındırlık işleriyle ilgilenmek üzere kurulan bakanlık (1848). Mahmut II 1836'da "Meclisi umuru nafia"yı kurdu. Daha sonra bu kuruluş, 1839'da kurulan "Umuru ticaret ve ziraat nezareti" ile birleştirildi. Bu kurulun adı 1848'de Umuru nafıa nezareti, 1850'de Ticaret ve umuru nafıa nezareti oldu. 1870 yılında nezaretin kuruluş ve görevlerini saptayan tüzük yayımlanarak, kara ve demiryolları, madenler ve

posta işleri de bu kuruluşa verildi ve adı sadece Nafıa nezareti oldu. 1873'te Nafıa ve ticaret nezareti adını aldı. Karayolları ve demiryollarıyla birlikte 1880'den başlayarak liman ve rıhtım tesislerinin yapılması, bataklık alanların kurutulması, akarsuların ıslahı, fabrikaların ve buhar makinelerinin korunması, Mühendis mektebi'nin öğretim ve eğitim programlarının denetlenmesi gibi konular da bakanlığa verildi. Nezaretin ticaretle ilgisi bir ara kesilmesine karşılık 1889'da yeniden ticaret konuları bu nezarete bağlanarak, adı Ticaret ve nafıa nezareti oldu. 1911'e değin bu bakanlığa bağlı olan ticaret, istatistik, sanayi müdürlükleri gibi bazı birimler, bu tarihte Ziraat nezareti'yle Orman ve maâdin nezareti'nin ilgi alanı içine alındı. Nezaretin görev ve yetkileri yeniden düzenlendi (1914). TBMM'nin oluşmasından sonra çıkarılan 20 mayıs 1920 tarih ve üç sayılı yasayla Ankara'da kurulan ilk bakanlıklardan biri "Nafıa vekâleti" oldu. Bakanlığın başına da Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) babası İsmail Fazıl Paşa getirildi. Bakanlığın adı 1946'da Bayındırlık, 1983'te Bayındırlık ve iskân bakanlığı olarak değiştirildi.

naftalen

NAFİ, -I sıf. (ar. *nef*'den *nâfi*). *Esk.* Yararlı, kazançlı.

◆ a. Tanrı'nın adlarından biri.

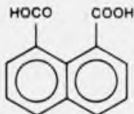
NAFİ, NAFİYE sıf. (ar. *nefy*'den *nâfi*, dişl. *nâfiye*). *Esk.* **1.** Gideren, yok eden, ortadan kaldıran. **—2.** Olumsuzlaştıran. **—3.** Süren, sürgün eden.
—Esk. dilbilg. *Edat-ı nafiye,* olumsuzluk ilgeci.

NAFİA → NAFIA.

NAFİCE a. (fars. *nâfe*'den ar. *nâfice*). *Esk.* Güzel koku, misk.

NAFİH, NAFİHA sıf. (ar. *nefh*'ten *nâfih*, dişi. *nâfiha*). *Esk.* Üfleyen, üfüren.

NAFİLE sıf. (ar. *nafile*). **1.** Boş yere yapılan, yararsız, gereksiz bir şey için kullanılır: *Bütün bu çabalar nafile.* **—2.** *Nafile yere,* boşuna, gereksiz yere, beyhude: *Nafile yere çocuğu üzdün, onun suçu yokmuş.*
—Denizc. *Nafile alabanda,* denizlerin tekne içine girmesini önlemek için, küçük teknelerin bordalarına gerilen geçici brandadan küpeştelerin iç bölümlerine verilen ad.

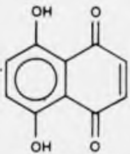
naftalik asit

◆ be. Boşu boşuna, yararsız bir biçimde: *Nafile üzülmüşüz, haberin aslı yokmuş. Nafile gelmişiz, program değişmiş.*

◆ a. Din. Fazladan tutulan oruç ya da kılınan namaz.

Nafile dünya ya da **Seferi Ramazan Bey'in nafile dünyası,** Oktay Arayıcı'nın iki perdelik müzikli oyunu (1971). Öykülerden kurulu oyunun kahramanı baş komiser Ramazan, toplumun yozlaşan değer yargılarıyla çatışma halindedir. Dürüst bir ilke adamı olmasına karşın, toplumda gittikçe yaygınlaşan yoz değer yargıları yüzünden bir yerde uzun süre kalmasına fırsat verilmez. Bundan dolayı da adı "Seferi Ramazan"a çıkar.

Yazar, yapıtında yadırgatma yöntemini başarıyla kullanarak oyun kişilerini seyirciye sevdirir, ama onları belli uzaklıkta tutarak akılcı bir yoldan algılanmalarını da sağlar. İki kez AST'ta (1971, 1985), daha sonra İstanbul (1974) ve Adana (1980) Şehir tiyatrolarında sahnelenen oyun, Ankara Sanatsevenler derneği'nin en iyi oyun ödülünü aldı (1972).

naftazarin

NAFİR, NAFİRE sıf. (ar. *nefret*'ten *nâfir*, dişl. *nafire*). *Esk.* **1.** Tiksinen, nefret eden. **—2.** Korkan, korkup kaçan, ürkek, ödlek.

NAFİYE → NAFİ.

NAFİZ, NAFİZE sıf. (ar. *nüfûz*'dan *nafiz*, dişl. *nâfize*). *Esk.* **1.** Delen, delip geçen. **—2.** İçeriye giren, işleyen. **—3.** Etki eden, sözü geçen: *Hükm-i nafiz* (etkili hüküm). **—4.** *Nafiz-ül-emr,* sözü dinlenen, kendisine boyun eğilen. ‖ *Nafiz-ül-kelim,* sözü geçen.

NAFİZ BEY Durakçı, türk besteci (İstanbul 1849 - *ay y.* 1898). Olağanüstü güzel sesiyle sultan Abdülaziz'in ilgisini çekerek on dört yaşında Enderun'a alındı. Padişahla birlikte Mısır'a gitti. On yedi yaşında kısılan sesi, ancak otuz iki yaşında yeniden açıldı. Özellikle durak okumada büyük başarı gösterdi. Bestelediği çok sayıda ilahiden günümüze dokuzu ulaşabildi. Ünlü ilahileri: *Yâr yüreğim yar, gör ki neler var* (mahur), *Aşkınla çâk olsa bu ten* (uşşak).

NAFİZ PAŞA (Abdurrahman), türk devlet adamı (öl. İstanbul 1852). Medrese öğreniminden sonra mühürdarlık, gümrükçülük yaptı. Vezir rütbesiyle Maliye nazırı (1837) oldu. 1839'da azledildi ve rütbesi geri alınıp Kütahya'ya sürgüne gönderildi. 1841'den sonra rütbesi geri verilerek Maliye ve Evkaf nazırlıklarına atandı.

NAFİZ PAŞA, türk asker (öl. İstanbul 1894). Harbiye'yi bitirdikten sonra süvari teğmeni olarak 5. Ordu'da görev aldı. 1853 savaşı sırasında Doğu cephesi'nde bulundu. Savaştan sonra miralay rütbesiyle İstanbul'daki kazak alayının komutanlığına getirildi. Şehrizor mutasarrıflığı (1874), 6. Ordu komutanlığı yaptı; müşir oldu (1878). Muhakemat dairesi başkanlığı görevindeyken öldü.

NAFİZ PAŞA Hacı, türk hekim (Tirnova, Şumnu, 1839 - İstanbul 1929). Mektebi tıbbiyei şahane'yi bitirdi (1864). Hicaz karantina memurluğuna (1866), 3. Ordu merkez hastanesi hekimliğine atandı (1867). Askeri tıbbiye'de ameliyatı cerrahiye muallim muavini olarak görevlendirildi (1869). Mektebi tıbbiyei mülkiye'de emrazı umumiye (genel patoloji) dersleri verdi. Askeri tıbbiye'de emrazı dahiliye (iç hastalıkları) muallimi (1873), her iki tıbbiyede genel patoloji muallimi olarak görev yaptı (1875). Mirliva (1888), ferik (1890) ve müşirliğe (1899) yükseldi. Abdülhamit II'nin özel hekimi olarak görevlendirilince (1901) muallimlikten ayrıldı; yaş haddinden emekli oldu (1909). İstanbul'un en tanınmış iç hastalıkları hekimlerindendi. Türk hekimleri dostluk ve yardım cemiyeti, kendisine "şeyhületıbba" unvanını verdi (1926). Türk tıbbına katkıları yanında fransızcadan çevirdiği tıp kitaplarında, terimlere türkçe karşılıklar bularak bilim dilinin gelişmesi yolunda da çaba harcadı. Başlıca yapıtları: *İlmi emrazı dahiliye ve seririyatı tıbbiye* (Tardieu'dan çeviri [1873]); *İlmi hıfzıssıhha* (Becquerel'den çeviri [1873]); *İlmi emrazı dahiliye* (Nimuger'den çeviri [1883]); *Emrazı etfal* (P. d'Espine ve J. Picot'tan çeviri [1889]).

NAFİZE → NAFİZ.

NAFİZİYET a. (ar. *nâfiz* ve *-iyyet*'ten *nâfiziyyet*). *Esk.* Sözü geçer olma, etkililik.

NAFPLİON, Osmanlılar dönemindeki türkçe adı **Anabolu,** Yunanistan'da liman kenti, Peloponisos'ta, Argolis *nomos*'unun merkezi, Argolis körfezi (ya da *Nafplion körfezi*) kıyısında; 9 300 nüf. Hisar. Müze. Turunçgiller dışsatımı. Sayfiye merkezi.
—Tar. Geoffroi de Villehardouin ve Otton de La Roche'un 1210'a doğru ele geçirdiği Nafplion, 1388'de Venedikliler'in, 1540'ta Türkler'in egemenliği altına girdi. 1686'da venedikli Morosini ailesinin aldığı kent, Pasarofça barışı'yla (1718) yeniden Türkler'e verildi. Ayaklanan Yunanlılar'ın egemenliğine geçen (1822) kent, 1829-1834 arasında geçici başkent oldu; 1833'te piskoposlar burada, İstanbul patrikliğine karşı yunan kilisesinin bağımsızlığını ilan ettiler.

NAFTA a. (fr. *naphta*). 36 °C ile 100'den 200 °C'a varan bir sıcaklık arasında damıtılan petrol kesimi; bu sıcaklığa göre hafif nafta ya da ağır nafta olarak değerlendirilir. (Nafta katalitik reforming ile buharla kraking ünitelerinin hammaddesini oluşturur.)

NAFTA a. (fr. *naphte*'dan). **1.** Eskiden ham petrol ya da arıtılmış petrol anlamında kullanılırdı. **—2.** Tutuşkan kimi sıvı karışımlara verilen ad.
—ANSİKL. Simyacılar, bugün alkol eterleri (*nafta nitri,* etil azotat vb.) olarak bilinen akışkan ve tutuşkan kimi sıvıları "nafta" adı altında belirtirlerdi. Bu terim bir süre yalnız yeraltından çıkarılan hidrokarbonlarla sınırlı olarak kullanıldı, ancak zamanla organik maddelerin ısılbozunması sonunda oluşan tutuşkan sıvıların çoğunu kapsayacak biçimde yeniden yaygınlaştı.

NAFTALEN a. (fr. *naphtalène*). Kim. Naftalinin ana bileşeni olan $C_{10}H_8$ formülünde aromatik hidrokarbon.
—ANSİKL. Naftalen 80 °C'ta erir, 217 °C'ta kaynar; ancak buhar basıncı 100 °C'ın hemen üzerinde önemli ölçüde artar.

Naftalen de benzen gibi tek bir açık formülle gösterilemez. Erlenmeyer formülü (1868), olası sınır formüllerinin en kusursuzudur. Yüksek çınlama enerjisi (61 kcal/mol), naftalene benzeninkine yakın özellikler kazandırır: klor ve brom soğukta naftalene 1 ve 4 konumlarına katılma yoluyla eklense de, naftalenin elektroncul tepkimeleri genellikle ornatma tepkimeleri biçiminde gelişir; nitekim aynı halojenler sıcakta 1 ya da α konumuna ornatma yoluyla girer. Aynı şekilde nitrik asit nitro grubunu (NO_2) α-konumunda, derişik sülfürik asit sülfonil grubunu (SO_3H) soğukta çoğunlukla yine α-konumunda katar; ama bu katılma sıcakta 2 ya da β-konumunda gerçekleşir.

Dört hidrojen atomu katalitik hidrojenleme yoluyla 1, 2, 3 ve 4 konumlarına kolayca katılarak tetralin üretilir, ancak diğer altı hidrojen atomunun katılması daha zordur ve bu tepkime sonunda dekalin elde edilir. Alkali metaller ve alkoller ya da alkali metaller ve aminlerle yapılan kimyasal hidrojenleme yoluyla iki hidrojen atomu önce 1-4 konumlarına, diğer iki hidrojen atomu da daha sonra koşullara göre 2-3 ya da 5-8 konumlarına bağlanır. Ftalik anhidrit, naftalenin denetimli yükseltgenmesi sonunda elde edilir; bu tepkimenin sanayide büyük bir önemi vardır.

Naftalen, taşkömürünün ısılbozunması (piroliz) sonunda oluşan yağın, 200-250 °C'ta kaynayan kesiminden özütlenir. Temel olarak ftalik anhidritin, naftollerin ve naftilaminlerin üretiminde kullanılır. Ayrıca çeşitli eczacılık ürünlerinin, parfümlerin ve kimi plastik maddelerin yanı sıra çözücü, yağlayıcı ve yakıt olarak kullanılan dekalin ile tetralinin hammaddesidir. Güve önleyici olarak geleneksel kullanımı, özellikle son yıllarda bulunan klorlu böcek öldürücüler karşısında giderek gerilemektedir.

NAFTALENSEL sıf. Org. kim. Naftalene değgin, naftalenle ilgili.

NAFTALENSÜLFONİK sıf. (fr. *naphtalènesulfonique*). Org. kim. *Naftalensülfonik asit,* formülü $C_{10}H_7SO_3H$ olan ve sülfürik asidin naftalen üzerine etkimesinden elde edilen asit. (Naftalensülfonik asidin α ve β olmak üzere iki izomeri vardır; β-naftolün elde edildiği β-izomeri en önemlisidir.)

NAFTALİ, İsrail'in kuzeyinde kabile. Kabileye adını veren ata Yakup'un oğludur. İbrani halkının tarihinde önemsiz bir rol oynamıştır.

NAFTALİK sıf. (fr. *naphtalique*). Org. kim. *Naftalik asit,* formülü $C_{12}H_8O_4$ olan naftalen dikarboksilik-1,8 asidin yaygın adı; asenaftenin yükseltgenmesi sonunda elde edilir.

NAFTALİN a. (fr. *naphtaline*). Kim. Güve önleyici olarak kullanılan saf naftalen'in ticari adı.

NAFTALİNLEME a. Naftalinlemek eylemi.

NAFTALİNLEMEK g. f. *Bir şeyi, şeyle-*

ri naftalinlemek, güveden korumak için üzerine ya da arasına naftalin koymak: *Giysileri, halıları naftalinlemek.*

◆ **naftalinlenmek** edilg. f. Naftalinlemek eylemine konu olmak.

NAFTALİNLENMEK → NAFTALİNLEMEK.

NAFTASEN a. (fr. *naphtacène*). Kim. Formülü $C_{18}H_{12}$ olan aromatik hidrokarbon. (Sarı renkli bir katı olan naftasen, asen*ler serisinin ikinci üyesidir. Çözelti durumunda ışık altında oksijeni tutar, ancak ısıtıldığında geri verir.)

NAFTAZARİN a. (fr. *naphtazarine*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_6O_4$ olan dihidroksi -5,8 naftokinon-1,4'ün yaygın adı. (Dinitro -1,5 naftalenin sülfürik asit ve kükürtle işlenmesinden elde edilen naftazarin, mordanlanabilen boyarmadde olarak kullanılır. Krom tuzlarıyla tepkimeye sokulduğunda alizarin siyahı denen siyah bir boyarmadde elde edilir.)

NAFTEN a. (fr. *naphtène*). Org. kim. Yanal zincirler biçiminde ornatılmış ya da ornatılmamış 5 ya da 6 karbon zincirinden oluşan ve kimi petrollerde rastlanan doymuş halkalı hidrokarbonların genel adı.

NAFTENAT a. (fr. *naphténate*). Org. kim. Naftenik asidin tuzu ya da esteri.

NAFTENİK sıf. (fr. *naphténique*). Petr. san. *Naftenik asit*, petrol arıtma ürünleri alkali ortamda işlenerek özütlenen doymuş monoasit. ‖ *Naftenik ham petrol*, ağır kesimlerindeki naftenik ya da halkalı hidrokarbonlar oranı yüksek olan ham petrol. ‖ *Naftenik yağ*, naftenik ham petrolden elde edilen yağlayıcılar sınıfı.

NAFTİDİN a. (fr. *naphtidine*). Org. kim. Binaftilden türeyen, $H_2N—C_{10}H_6—C_{10}H_6—NH_2$ formülünde aromatik diamin; α-hidrazonaftalenden ($C_{10}H_7—NH—NH—C_{10}H_7$) benzidin çevrilmesiyle elde edilir ve boyarmadde sanayisinde kullanılır.

NAFTİDROFURİL a. (fr. *naftidrofuryl*). Çevresel atardamarların düz kasları üzerindeki etkisi nedeniyle kullanılan sentetik ilaç.

> **NAFTİL-** (fr. *naphtyl-*). Org. kim. Bir molekülde naftil kökünün varlığını gösteren önek.

NAFTİL a. (fr. *naphtyle*). Org. kim. Naftalenden türeyen $C_{10}H_7—$formülünde birdeğerli kök. (α ve β olmak üzere iki izomer kök vardır.)

NAFTİLAMİN a. (fr. *naphtylamine*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_7NH_2$ olan aminonaftalenlerin yaygın adı.
—ANSİKL. Naftilaminin, α-naftilamin ve β-naftilamin olmak üzere iki izomeri vardır. Bunların her ikisi de zayıf baz niteliği taşımaları ve kolayca elektroncul ornatma tepkimeleri vermeleri bakımından arilaminlerin ayırtedici özelliklerini gösterir. Ancak anilinden farklı olarak sodyum bisülfit yanında naftollere kolayca hidrolizlenirler. Hem α-naftilamin, hem de β-naftilamin kanser yapıcı maddelerdir.

α-naftilamin, α-nitronaftalen indirgenerek elde edilir. α-naftilaminden türeyen sülfonik asitler, bordo ya da siyah azo boyarmaddelerin üretiminde kullanılır. α-naftolün elde edildiği α-naftilamin, ayrıca oksazinden türeyen ve Nil mavisi denen bir boyarmadde verir.

Öte yandan amonyum bisülfit ile derişik amonyağın etkimesi sonucu β-naftolden elde edilen β-naftilamin, çok sayıda boyarmaddenin hazırlanmasında hammadde olarak yararlanılan sülfonik asitlerin üretiminde kullanılır.

> **NAFTİLEN-** (fr. *naphtylène-*). Org. kim. Bir molekülde naftilen kökünün varlığını gösteren önek.

NAFTİLEN a. (fr. *naphtylène*). Org. kim. Naftalenden türeyen $C_{10}H_6—$ formülünde ikideğerli kök.

NAFTİLENDİAMİN a. (fr. *naphtylènediamine*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_6(NH_2)_2$ olan diaminonaftalenlerin yaygın adı. (Naftilendiaminin 10 izomeri vardır; 1,8 izomeri yağlayıcılarda yükseltgeme önleyici, 1,5 izomeri ile bunun ikikat sülfonlanmış türevi olan 3,7 izomeri, azo boyarmaddeler üretiminde kullanılır.)

NAFTİLTİYOÜRE a. (fr. *naphtylthio-urée*'den). Org. kim. Tiyoürenin, formülü $C_{10}H_7NH—CS—NH_2$ olan ve naftilamin ile alkali bir izotiyosiyanattan elde edilen türevi. (α-izomeri, fare zehiri olarak kullanılır.)

NAFTİYONİK sıf. (fr. *naphtionique*). Org. kim. *Naftiyonik asit*, sanayide sülfanilik asit üretimine benzer biçimde α-naftilamin asit sülfatının ısı etkisiyle konum değiştirmesi sonunda elde edilen ve azo boyarmaddeler üretiminde kullanılan α-naftilamin-4-sülfonik asit.

NAFTOİK sıf. (fr. *naphtoïque*). Org. kim. *Naftoik asit*, naftalenden türeyen $C_{10}H_7—CO_2H$ formülünde asit. (Naftoik asidin, α ve β olmak üzere iki izomeri vardır, bunların her ikisi de ilgili naftilaminlerden bireşim yoluyla elde edilir.)

NAFTOKİNON a. (fr. *naphtoquinone*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_6O_2$ olan ve naftalenden türeyen kinon.
—ANSİKL. Üç naftokinon bilinmektedir: naftokinon-1-4 ya da α-naftokinon, 125 °C'ta erir, benzokinonun bir benzeridir; naftokinon-1-2 ya da β-naftokinon fenantrakinonu andırır, kokusuz kırmızı iğneler biçiminde kristallenir; son olarak naftokinon-2-6 da denen amfinaftokinon, kuvvetli yükseltgen özellikler gösterir.

> **NAFTOKSİ-** (fr. *naphtoxy-*). Org. kim. Bir molekülde $C_{10}H_7O$ kökünün varlığını gösteren önek.

NAFTOKSİASETİK sıf. (fr. *naphtoxyacétique*). Org. kim. *Naftoksiasetik asit*, formülü $C_{10}H_7O—CH_2—CO_2H$ olan asit. (β-izomeri, bitkilerde büyüme hormonu olarak kullanılır.)

NAFTOL a. (fr. *naphtol*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_7OH$ olan hidroksinaftalenlerin yaygın adı.
—ANSİKL. Naftolün, α-naftol ve β-naftol olmak üzere iki izomeri vardır. Bu izomerlerin her ikisi de ilgili naftalensülfonik asitlerin alkali ortamda eritilmesiyle kolayca hazırlanır, ancak α-izomeri, α-naftilaminin suyla ayrıştırılması sonunda daha kolay elde edilir. Bunlar, alkali hidroksit çözeltilerinde çözünebilen, ama karbonat çözeltilerinde çözünmeyen tipik fenollerdir. Fenolün tersine kolayca elektroncul ornatma tepkimeleri verir, amonyum bisülfit ve derişik amonyak etkisiyle aminlere (naftilaminler) dönüşme eğilimi gösterirler.

α-naftol, β-nitrozo α-naftol denen ve bir boyarmadde olan nitrozilli bir türevin yanı sıra nitrolu sarı boyarmaddelerin üretiminde kullanılan di- ve trisülfonik asitleri verir. β-naftol de gene bir boyarmadde olan nitrozilli bir türev meydana getirir. β-naftolün azo türevleri, aynı şekilde birer boyarmaddedir. Bu izomerden türetilen sülfonik asitler, boyarmadde üretiminde değerlendirilir. Metil ve etil eterleri parfüm sanayisinde sentetik parfüm (nerolin) olarak kullanılır. Ayrıca β-naftolden β-naftilamin üretiminde yararlanılmaktadır.

NAFTOLKARBOKSİLİK sıf. (fr. *naphtolcarboxylique*). Org. kim. *Naftolkarboksilik asit*, HİDROKSİNAFTOİK* ASİT'in eşanlamlısı.

NAGA a. Mora çalan esmer bakırımsı renkte, kaba dokulu, yarı sert ve yarı ağır bir odun veren tropikal afrika ağacı. Kerestesi marangozlukta, dekorasyonda, mobilyacılıkta, kaplama ve kontrplak yapımında kullanılır. (*Brachystegia* cinsi; erguvanigiller familyası.)

NAGA a. Tibet-birman dilleri öbeği; Nagalar tarafından konuşulur.

NAGA. Mit. Hinduculukta, belden yukarısı insan, belden aşağısı yılan biçiminde bir cinler sınıfını belirten sanskritçe sözcük. Yeraltı diyarlarında oturan bu cinlerin kültüyle sulanın kültü arasında bağlantı vardır.

NAGA, Filipinler'de kent, Luzon adasının güneyinde, Camarines Sur ilinin merkezi; 115 000 nüf. (1990). Üniversite. Karayolu kavşağı.

NAGACANDRA, kanara dilinde yazan hintli şair (XII. yy.). Koyu bir cayna olan ve Hoysala, Çalukya kralları tarafından onurlandırılan şair, Ramayana'nın cayna kaynaklarından yararlanarak yazdığı *Pampa-Ramayana*'sında, unutulmaz kahraman ve örnek kral Ravana'yı anlatır.

NAGADA, Yukarı Mısır'da, Teb'in kuzeyinde, nekropolisiyle ünlü arkeolojik yer; çevresindeki Kom-el-Ahmer, El-Amre, Naguddeyr ve Tuh nekropolisleriyle de tanınmıştır. Nagada'da birbirini izleyen iki kültür görülür: El-Amre* ve Gerze* kültürleri. Bunlar, Bakırtaş döneminin iki evresinde (bu evreler IV. binyıl'da Yukarı Mısır, Orta Mısır ve Nübye'de görülen hanedanöncesi döneme denk düşer) belirir.

NAGÂH ya da **NAGEH** sıf. (fars. *nā-* ve *-gāh, geh*'ten, *nāgah, nāgeh*). *Esk.* Zamansız, uygun zamanda olmayan: *Gâh u nagâh* (→GÂH).

◆ be. **1.** Ansızın, birdenbire. **—2.** *Nagâh-zuhur*, birdenbire oluveren.

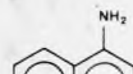
NAGÂHAN ya da **NAGEHAN** be (fars *nāgah, nāgeh*'ten *nāgāhān, nāgehān*). *Esk.* Birdenbire, ansızın.

NAGAİ KAFU (Nagai Sokiçi, — denir), japon yazar (Tokyo 1879 - *ay. y.* 1959). *Cigoku no hana* (1902) adlı romanıyla Japonya'ya natüralist akımı getirdi. Sonra ABD'ye (1903-1907), oradan da Fransa'ya (1907-1908) gitti. Ülkesine dönünce, ince bir lirizm ve erotizm kattığı uzun öyküler ve romanlar (*Sumidagava*, 1909) yayımladı. Meici döneminin sonlarında yaşanan olaylardan (1912) sonra bir tür estetizme sığındı. Yeni kurulan bir sürü zevk, eğlence mahallelerindeki yaşamı anlatırken buralarda bir zamanların Edo'sunun izlerini bulmaya çalıştı. Keio Üniversitesi'ndeki profesörlüğünden 1916'da istifa etti ve *Ude Kurabe*'yi (1917) yayımladıktan sonra, 1937'ye dek hiçbir şey yazmadı; 1937'de *Bokuto Kidan* ile edebiyata yeni başladığı yılların özlem ve lirizmine döndü.

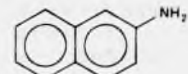
NAGALAND, Hindistan'da eyalet; 16 527 km²; 775 000 nüf. Merkezi *Kohima*. Yerli halkın gerilla etkinliklerine son vermek amacıyla Assam ve Kuzey-doğu sınır bölgesi'nin bir kesiminde 1963'te kurulan Nagaland eyaletinin kuzeyinde Arunaçal Prades, batısında Assam, güneyinde Manipur, doğusunda Birmanya vardır. Arakan dağ zincirinin kuzey uzantısında yer alan, sık ormanlarla kaplı eyalette, moğol kökenli, çoğu hıristiyanlaşmış, yakarak açtıkları tarlalarda tarım yaparak ve pirinç üreterek geçinen naga kabileleri yaşar. Okuma yazma bilenlerin oranı % 42'yi bulur.

NAGALAR, Hindistan ve Birmanya'da kabileler halinde yaşayan halk. Günümüzde Nagaland'da toplanmış olan Nagalar, toplam nüfusu 800 000'in üstünde olan 20 büyük kabileye ayrılmıştır. Çiftçilik dışında avcılık ve balıkçılık da yaparlar. Dıştanevli klanlardan oluşan babasoylu bir toplum düzenine sahip olan Nagalar'ın, her köyde genç evleri (*murong*) vardır. Nagalar'ın hıristiyanlaşmamış olanları animisttir; bunlar ineklerinin sütü-

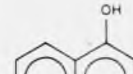

naftasen

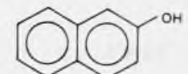
α-naftilamin

β-naftilamin

α-naftol

β-naftol

Réunion des musées nationaux

Nagada
gemi ve dansçı kadın figürleriyle süslü pişmiş toprak vazo
Nagada II, İ.Ö. 3500'e doğr. - İ.Ö. 3100
Louvre müzesi. Paris

J.-L. Nou

Nagarcunakonda: Buddha'nın doğumunu betimleyen oymalarla süslü döşeme taşı İksvaku dönemi, kumtaşı İ.S. II. - III. yy. *Ulusal müze, Delhi*

nü kullanarak tanrılara armağanlar sunarlar.

NAGAM çoğl. a. (ar. *nağme*'nin çoğl. *nağam*). *Esk.* **1.** Nağmeler, ezgiler. **—2.** *Nagam-kâr,* güzel sesler çıkaran; ezgiler söyleyen. || *Nagam-perver,* nağme seven; türkü, ezgi söyleyen, güzel sesler çıkaran. || *Nagam-saz,* türkü söyleyen, güzel sesler çıkaran.

NAGAMAT çoğl. a. (ar. *nağme*'nin çoğl. *nağamāt*). *Esk.* **1.** Nağmeler, ezgiler, güzel sesler. **—2.** *Nagamat-ı aşk,* aşk nağmeleri.

NAGANO, Japonya'da kent, Honşu adasında, il merkezi; 347 036 nüf. (1990). VII. yy.'da yapılmış heykelleri kapsayan ünlü buddha tapınağı. Ticaret ve üniversite merkezi. —*Nagano ili,* 13 585 km²; 2 157 000 nüf. (1989).

NAGANO OSAMİ, japon amiral (Koçi 1880 - Tokyo 1947). Washington ve Cenevre deniz konferanslarında (1933) uzman olarak görev aldı. 1935'te Londra' da görüşmeleri yarıda keserek, diğer devletlere Japonya'nın artık istediği gibi hareket etmekte serbest olduğunu belirtti.

Nagoya'dan bir görünüm

D. Auvray

Donanma bakanı (1936), Donanma komutanı (1937) ve 1941'de Deniz kuvvetleri genelkurmay başkanı oldu. Büyük Okyanus' ta tüm hava-deniz harekâtlarını, özellikle de Yamamoto'nun komutanlığındaki birleşik donanmanın harekâtlarını yönetti. Savaş yanlısı kesimin temsilcisi olmakla suçlandı, 1945'te tutuklandı ve hapiste öldü.

NAGAOKA, Japonya'da kent, Honşu adasında (Niigata ili), Şinano yakınında; 185 938 nüf. (1990). Bu eski derebeylik kenti, VIII. yy.'da bir süre Japonya'nın başkenti oldu. Uzun bir gerileme döneminden sonra Nagaoka, ulaşım (demiryolu, karayolu) ve sanayi (kimya, makine ve besin) merkezi haline geldi.

NAGAOKA HANTARO, japon fizikçi (Omura, Nagasaki yakınında, 1865-1950). Japon fiziğinin öncülerindendir. Matematiksel fiziğin farklı dallarında araştırmalar yaptı: tayfgözlem, özellikle cıvanın ve izotoplarının tayfı, Zeeman etkisi, elektromanyetiklik, özellikle manyetik daralma, sismik dalgaların yayılması, vb.

NAGARACA, *yılan kral* anlamına gelen ve Nagalar'ın önderini belirten sanskritçe sözcük.

Nagarakertagama *(Ülkenin şanına adanmış kitap),* uzun cava şiiri. Tarihsel nitelikteki bu yapıt, XIV. yy.'ın ikinci yarısında, 39 yıl süren saltanatı sırasında Macapahit krallığı'na (Doğu Cava) en parlak dönemini yaşatan kral Hayam Vuruk'un onuruna ithaf edilmiştir. Buddhacı memur Prapanca'nın 1365'te kaleme aldığı bir tür şehname olan bu yapıt bir kakavindir ve elde yalnızca yüzyılın sonunda Lombok' ta ele geçirilen tek bir elyazma nüshası bulunmaktadır. Yapıt, saray, kral ailesi, dinsel ve siyasal kurumlar, vb. üstüne tanımlamalarıyla XIV. yy. Cavası üzerine bir bilgi hazinesi niteliğindedir.

NAGARCUNA, güney hindistanlı buddhacı filozof. Efsanevi yanı ağır basan Nagarcuna'nın İ.S. I. yy.'ın sonunda ya da II. yy.'ın başında yaşadığı sanılır. Bununla birlikte, yaşamöykűsü, Mahayana buddhacılığına gerçekten kesin bir yön veren bir dâhi olduğunu gösterir.

NAGARCUNAKONDA, Hindistan'da (Andhra Pradeş) arkeolojik yer. Tarihöncesinden beri konumu nedeniyle önem taşır (Geç Yontmataş, Yenitaş-Bakırtaş mikrolitleri; Demir çağı megalit kültürü). Krişna ırmağı üzerindeki Nagarcunasagar barajı'nın yapılması nedeniyle gerçekleştirilen kazılar (1954'ten başlayarak) sırasında İksvakular'ın kurduğu buddhacı yapılar (*stupa* ve manastırlar; 350-450 dolayları: andhra sanatı) ortaya çıkarıldı. Müze.

NAGARE MASAYUKİ, japon heykelci (Nagasaki 1923). Ülkesinin geleneklerine derinden bağlı olan sanatının ayırtedici özelliği, taş (küçük sanat eşyasından duvara kadar), tahta ya da bronz üzerine işlenmiş geometrik ve aynı zamanda yumuşak biçimlerde kendini gösterir. Bahçe ve çeşme desenleri de vardır.

NAGAREYAMA, Japonya'da kent, Honşu adasında (Çiba ili), Tokyo'nun K.-D. banliyösünde; 140 059 nüf. (1990).

NAGARİ a. DEVANAGARI'nin eşanlamlısı.

NAGASAKİ, Japonya'da kent, Nagasaki ilinin merkezi, Kyuşu adasında, Çin denizi kıyısında; 444 616 nüf. (1990). XVI. yy.'da avrupa ticaretine açılan ve ülke dışarıya kapandığında (1624-1868) dışarıya açık tek kent olan Nagasaki, japon katolikliğinin merkezlerinden biridir (Urakami katedrali). Derin körfezin kıyısındaki kentte, büyük Mitsubishi tersaneleri, kimyasal madde ve seramik fabrikaları vardır. Japonya'ya atılan (9 ağustos 1945) ikinci atom bombasından (plütonyum) büyük zarar gören Nagasaki (20 000 ölü, 50 000 yaralı), daha sonra yeniden yapılarak büyük bir bölgesel merkez ve önemli bir dışsatım limanı haline getirildi. —*Nagasaki ili,* 4 098 km²; 1 577 000 nüf. (1989).

Nagasaki tavuğu, cüce tavuk ırklarının en küçüğü. (Anayurdu Japonya'dır; burada birçok çeşidi bulunur.)

NAGEH → NAGÂH.

NAGEHAN → NAGÂHAN.

Nägele leğeni, alman kadın-doğum uzmanı F. K. *Nägele*'nin (1778-1851) leğendeki bakışımsız ve elips biçiminde eğri bir biçim bozukluğuna verdiği ad.

NAGELFLUH a. (alm. *Nagel,* çivi, ve *Fluh,* ufalanabilen kayaç'tan). Yerbil. İsviçre'de, çakıllarında çivi gibi çıkıntılar bulunan Üçüncü Zaman konglomerası.

NÄGELİ (Hans Georg), isviçreli müzik yazarı ve besteci (Wetzikon, Zürich yakınında, 1773-Zürich 1836). Zürich'te bir süre işlettiği kiralık çalgı mağazasının ardından bir şan okulu açtı. Daha sonra ünlü Zürich Erkekler korosu'nu kurdu. Sayısız beste yaptı. Bunların en ünlüleri 4 sesli koro parçalarıdır.

NÄGELİ (Karl Wilhelm VON), isviçreli botanikçi (Kilchberg, Zürich yakınında, 1817 - Münih 1891). Eğreltilerin anterozoitlerini keşfetti ve böylece bitkilerle hayvanların üremesi arasında bir köprü kurdu.

NAGERKOİL, Hindistan'da kent, Tamil Nadu'nun G.'inde; 189 482 nüf. (1991).

NAG HAMADİ, Mısır'da kent, Yukarı Mısır'da (Kena ili), Nil kıyısında, Kena'nın aşağı kesiminde. Nil üzerinde baraj. Alüminyum fabrikası.

NAGİBİN (Yuriy Markoviç), rus yazar (Moskova 1920). İkinci Dünya savaşı'na katıldı ve *Trud* gazetesinin savaş muhabirliğini yaptı (1944-45). Romanlar (*la Double Faute* [fr. çev.], 1939; *le Noyau vital* [fr. çev.], 1948; *la Lumière à la fenêtre* [fr. çev.], 1956; *le Fils* [fr. çev.], 1957; *les Étangs purs* [fr. çev.], 1962), hikâyeler (*Bataillepour le sommet* [fr. çev.], 1958; *le Petit Paul* [fr. çev.], 1960; *Pages sur la vie de Troubnikov* [fr. çev.], 1963; *Loin de la guerre* [fr. çev.], 1964) ve uzun öyküler (*Bonheur difficile* [fr. çev.], 1953) yazdı.

NAGİDOS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Taşlık Kilikia bölgesinde antik kent; Anamur'un 18 km kadar D.'sunda, Bozyazı yakınındaydı. İ.Ö. V. - IV. yy.'larda gelişti, gümüş sikke bastı. Kalıntılar ve yazıtlar, yerleşmenin İ.S. II.-III. yy.'lara değin sürdüğünü gösterir.

NAGORNO-KARABAH → KARABAĞ *(Yukarı).*

NAGOYA, Japonya'da kent, Honşu adasında, Büyük Okyanus kıyısında, Aiçi ilinin merkezi; 2 154 665 nüf. (1990). Ülkenin üçüncü büyük yerleşme alanıyla, Nobi ovasında ve İse körfezi kıyısında yayılan sanayi bölgesinin (yaklş. 5 milyon nüf.) beynidir. Bu eski derebeylik kenti, amerikan planına göre yapılmasıyla (14 yönetim bölümüne ayrılır) diğer japon kentlerinden ayrılır. Ulaşım metroyla sağlanır ve Nagoya Honşu'nun orta kesimindeki en büyük demiryolu kavşağıdır. Bitişikkentte bütün büyük sanayilere rastlanır: ovada, otomobil ve seramik; körfezin kıyısında, ağır metalürji, petrokimya ve tüketim malları. Japonya'nın 3. büyük limanı (Yokohama ve Kobe'den sonra) olan Nagoya, sanayi ürünleri dışsatımıyla, madensel hammaddeler, petrol ve tahıl dışalımlarını gerçekleştirir.

NAGPUR, Hindistan'da (Maharaştra) kent, Dekkan'ın kuzeyinde; 1 622 225 nüf. (1991). Üniversite. Ülkenin tam ortasında bulunan kent, karayolu ve demiryolu kavşağı, önemli bir sanayi (demir ve manganez metalürjisi, taşımacılık gereçleri, pamuk işleme) merkezidir. İngilizler 1817'de Marathalar'ı burada yendi. —Tar. XVIII. yy. başlarında hint-türk imparatorlarından Bahadır Şah tarafından kurulan kent (1709), daha sonra Maharaşt-

ra konfederasyonu'na bağlı hindu Bhaturya racalığının merkezi oldu. İngiliz etkisinin 1817'den başlayarak artması üzerine tam anlamıyla ingiliz denetimi altına girdi (1853) ve Orta Hindistan eyaletlerinin başkenti oldu (1861). Demiryolunun buraya ulaşması (1867), bir ticaret merkezi olarak gelişimini hızlandırdı. Hindistan bağımsızlığını kazandıktan (1949) sonra, Madhya Pradeş eyaleti'nin merkezi durumuna geldi. Daha sonra Bombay ile yer değiştirerek Maharaştra yönetim biriminin merkezi oldu (1956).

NAGPURİ a. Marathinin lehçesi; Nagpur bölgesinde yaklaşık 3 milyon kişi tarafından konuşulur.

NAGÜVAR ya da **NAGÜVARE** sıf. (fars. *nā-* ve *güvār, güvāre*'den *nā-güvār, nā-güvāre*). *Esk.* **1.** Sindirilmesi zor. **—2.** Tadı acı olan, acı.

NAGY (Lajos), macar yazar (Apostag, Bács-Kiskun yakınında, 1883 - Budapeşte 1954). Hikâyeleri katı bir nesnellikle, yaşadığı dönemin törelerini ve toplumunu ortaya koydu (*la Leçon* [fr. çev.], 1928; *Janvier* [fr. çev.], 1930; *Mai* [fr. çev.], 1919, 1932). Romanları (*Kiskunhalom*, 1934) ve iki özyaşamöyküsel yapıtı (*l'Homme révolté* [fr. çev.], 1949; *l'Homme en fuite* [fr. çev.], 1954) vardır.

NAGY (İmre), macar siyaset adamı (Kaposvár 1896 - Budapeşte 1958). Köylü kökenliydi, önce sosyalist militan oldu. 1915'te Ruslar tarafından esir alındı ve komünizmi benimsedi. Kısa ömürlü Béla Kun hükümetine katıldı (1919), SSCB'ye sığınmak zorunda kaldı, ancak 1944'te ülkesine döndü. Tarım bakanı oldu, bir tarım reformu çıkardı. Daha sonra İçişleri bakanı (kasım 1945 - şubat 1946), Ulusal meclis başkanı (ağustos 1947) ve nihayet Başbakan (temmuz 1953) oldu. Liberal bir politika izlemeye çalıştı, ama Rákosi ve Gerö'nün muhalefetiyle karşılaştı; onlar tarafından Merkez komitesi'nden (nisan 1955), sonra da partiden (nisan 1956) atıldı. Ekim 1956 ayaklanmasından sonra, komünist olmayan kişilerin de yer aldığı bir hükümet kurdu. Rusların müdahalesinden sonra Yugoslavya büyükelçiliğine sığınmak zorunda kaldı (4 kasım 1956). Ama 22 kasımda tutuklanarak ölüm cezasına çarptırıldı ve haziran 1958'de idam edildi. Rejim değişikliğinden sonra 1989 yılında itibarı iade edildi.

NAGY (Ferenc), macar siyaset adamı (Bisse, Baranya, 1903 - Fairfax, Virginia, 1979). Küçük mülk sahipleri partisi genel sekreteri (1939-1942), sonra başkanı (1945) oldu. Bir koalisyon hükümeti kurdu (şubat 1946 - mayıs 1947), ama Sovyetler Birliği'ne karşı komplo kurmakla suçlandı. İsviçre'deyken kaçtı (31 mayıs 1947) ve ABD'ye gitti.

NAGY (İvan), macar dansçı (Debrecen 1943). Budapeşte operası'nın bale topluluğuyla *Kuğu gölü, Bahçesaray çeşmesi, Orpheus* ve *Romeo ve Juliet* (L. Lavrovskiy versiyonu) gibi yapıtlarda dans etti (1951). Konuk sanatçı olarak birçok kez Washington National Ballet'te sahneye çıktı (1965-1967, 1971). ABD'ye yerleşti ve American Ballet Theatre'da, hem klasik, hem de modern danstaki (Alvin Ailey'in *The River*'ı ve José Limón'un *The Moor's Pavane*'ı) ustalığını kanıtladı (1970). 1981'de, Santiago (Şili) tiyatrosu balesinin sanat yönetmenliğine getirildi.

NAGYAGİT a. (fr. *nagyagite;* Transilvanya'daki bir yerin eski adı olan *Nagyág*'dan). *Miner.* Ortorombik sistemde yer alan altınlı doğal kurşun tellürür.

NAGYALFÖLD ("Büyük Ova"), Macaristan'da bölge; 47 000 km². Tuna'nın doğusunda ülkenin yarısını kaplar. Pannonia havzasının bütün doğu kesimini içine alan Nagyalföld, Üçüncü ve Dördüncü Zaman'da deniz, göl, kıta döküntüleriyle dolmuş, çökmüş Birinci Zaman sert tabanı altında, 1 000 - 4 000 m kalınlığındaki çökellerle örtülmüş geniş bir dolgu ovasıdır. B.'da ve K.-D.'daki eski Tuna ve Tisza püskürme konileri etkisiyle ve Küçük Kumanya (Kiskunság) ile Nyírség'deyse az yağışlı (mayıs-ağustos arasında 250 mm yağış) iklimin katkısıyla yer yer kumullar, tuzlu oluşumlar (solonetzler, solonçaklar) gelişmiştir. Orta kesimde, alçak ve düz (80 -90 m) ovayı, XIX. yy.'a kadar Tisza ve Körös'lerin taşkınları kaplıyordu. İkinci Dünya savaşı'na kadar doğal olarak ancak cılız bir göçebe hayvancılığın yapılabildiği Puszta'da, sosyalist rejimin gerçekleştirdiği sulama olanakları (Tiszalök ve Kisköre barajlarıyla 350 000 ha'lık tarım alanı sulanmaktadır) sayesinde çok gelişmiş bir tarım bölgesine dönüştü. Kavak, akasya, köknar işletmelerinin tuttuğu kumul kumlarında, bağlar (şarap, sofra üzümü) ve meyve bahçeleri (şeftali, erik, elma, kayısı içkisi [Kecskemét'in *barackpálinka*'sı] uzanır. Jászság ve Büyük Kumanya (Nagykunság) alçak ve löslü ovalarında tahıl (buğday, mısır, pirinç) tarımı, Tuna vadisinde paprika (biber ve karabiber) [Kalocsa], Tisza vadisinde çiçek (Szeged), Maros vadisinde soğan (Makó) yetiştirilir. Toprakaltından petrol, doğal gaz, jeotermal enerji (seraların ve Szeged kentindeki konutların ısıtılmasında yararlanılır) elde edilir; yeni bir kent olan Leninváros'ta büyük bir kimya kompleksi vardır. Bölgesel yaşam, daha çok yedi comitat'nın merkezlerinde (Budapeşte, Debrecen, Szeged, Nyíregyháza, Kecskemét, Szolnok ve Békéscsaba) canlıdır.

NAGYBÁNYA → BAİA MARE.

NAGYENYED → AİUD

NAGYKANİZSA → KANİJE

NAGY-KÁROLY → CAREİ.

NAGYKÖRÖS, Macaristan'da (Peşte yönetim bölgesi), Cegléd'in G.'inde; 27 700 nüf. Gotik kilise. Bağlar.

NAGYVÁRAD → ORADEA.

NAĞME a. (ar. *nagme*). **1.** EZGİ'nin eşanlamlısı. **—2.** Kulağa hoş gelen ses ya da söz dizisi; ezgi: *Kuşların nağmeleri.* **—3.** Nazlanmak için söylenen yapmacık söz: *Artık bu nağmelere kimse kanmıyor.* **—4.** *Nağme yapmak,* bir şeyi hiç önemsemiyormuşçasına anlatmak; bildiği bir şeyi bilmezden gelmek; bir kimseyi, gerçekle ilgisi olmayan, ama hoşuna gidecek şeyler söyleyerek kandırmaya çalışmak. || *Nağmeyi değiştirmek,* tutumunu yumuşatmak, alttan almak.
—*Esk. Nağme-ger, nağme-han, nağme -hiz, nağme-kâr, nağme-keş, nağme -perdaz, nağme-saz, nağme-sera, nağme -zen,* şarkı söyleyen, güzel ve uyumlu sesler çıkaran.

NAĞMEİKABİL a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

NAH a. (fars. *nah*). *Esk.* **1.** İplik, ince ip, ibrişim. **—2.** Kıymetli kumaşlardan yapılmış bir çeşit halı, kilim.

NAH a. Çeçence, inguşça ve bats dillerini içeren Merkez kafkas dilleri grubu. (Dağıstan dil grubuna bağlanır. Ayırtedici özelliklerinden biri boğazsal ünsüzlerin varlığıdır. Yazı dili olarak gürcüce kullanılır.)

NAH → NA.

NAHA, Japonya'da kent, Ryukyu takımadasının başlıca kenti, Okinava adasında, Okinava ilinin merkezi, Doğu Çin denizi kıyısında; 304 896 nüf. (1990). Ticaret limanı. Turizm ve üniversite.

NAHAFET ya da **NEHAFET** a. (ar. *nahāfet*). *Esk.* Zayıflık, çelimsizlik.

NAHAH be. (fars. *na-* ve *ḫah*'tan *na -ḫah*). *Esk.* İstemeyerek, zorla, zorlanarak: *Hah-nahah* ya da *hah ü nahah* → HAH.

NAHAK, -kkı sıf. (fars. *nā-* ve *ḥakk*'tan *nā-ḥakk*). *Esk.* **1.** Haksız, gereksiz. **—2.** *Nahak yere,* haksız olarak, gereksiz yere, boşuna.
◆ be. Boşuna.

Nahanni, Kanada'nın batısında ulusal park, Alberta'da, Edmonton'un K.-B.'sında; 4 784 km².

NAHARİR çoğl. a. (ar. *niḥrīr*'in çoğl. *nāḥarīr*). *Esk.* Bilgili, akıllı, becerikli kimseler.

NAHARİYA, Kuzey İsrail'de kent, Akdeniz kıyısında, Akkâ'nın K.'inde; 27 600 nüf. Sayfiye merkezi. Makine sanayisi. Besin ve tekstil sanayileri.

NAHARRO (Bartolomé de TORRES) → TORRES.

NAHAS PAŞA ya da **NAHHAS PAŞA** (Mustafa **EN-**), mısırlı siyaset adamı (Kahire 1876 - İskenderiye 1965). Hukuk fakültesi'ni bitirdikten sonra Kahire'de hâkimlik yaptı. Daha sonra siyasete atılarak Vefd partisi'nin yöneticilerinden oldu; Sad Zaglul Paşa'nın ölümünden sonra da partinin başına getirildi (1927). 1936 seçimlerini Vefd partisi'nin kazanması üzerine Başbakan oldu, ancak bir yıl kadar sonra babasının yerine tahta geçen Faruk tarafından görevden alındı. 1942'de ikinci kez Başbakanlığa getirildi. İki yıl sürdürdüğü görevi sırasında İngilizler'e yardım etmesine karşın, 1950'de yapılan seçimlerden sonra İngiltere'ye cephe aldı. Kanal savaşı'nı başlattı; aynı zamanda Tel el -Kebir'deki ingiliz birliklerine saldırdı (1952). Bu olaylar üzerine Kahire'de baş gösteren karışıklıklardan ve yangınlardan onu sorumlu tutan kral Faruk tarafından azledildi. Bir askeri darbe sonucu kral Faruk devrilip Mısır'dan çıkarılınca Nahas Paşa da gözaltına alındı.

NAHAST sıf. (fars. *nā-* ve *ḫāst*'tan *nā -ḫāst*). *Esk.* Kötürüm.

NAHB a. (ar. *naḥb*). *Esk.* **1.** Çekip çıkarma. **—2.** Bir şeyin en iyisini seçme. **—3.** Bir kimsenin şerefine bir nefeste içilip bitirilen kadeh.

NAHB a. (ar. *naḥb*). *Esk.* **1.** Yüksek sesle yalvarıp ağlama. **—2.** Ölüm, ecel.

NAHÇIVAN ya da **NAHÇEVAN,** Azerbaycan'a bağlı özerk cumhuriyet; 5 500 km²; 295 000 nüf. (1989). Merkezi *Nahçıvan.*
—Coğ. Cumhuriyet toprakları Türkiye-İran sınırını çizen Aras ırmağının orta çığırının D. ve K.'ine doğru uzanır. Zangezur sıradağlarındaki Kapıcık'ta yükseklik 3 904 m'ye ulaşır. Deprem bölgesinde bulunan Nahçıvan 1931'de önemli bir deprem yaşamıştır. Bölgede kurak kara iklimi hüküm sürer. Az yağış alan düzlük batı ve güneybatı kesimlerinde bitki örtüsü bozkır özellikleri taşır. Ekonomisi tarıma dayalı olan cumhuriyette, Azerbaycan halı sanayisinin yün gereksinimini karşılamak için koyun besiciliği de yapılır. Sanayi madencilik, ipekli dokumacılık, pamuk ve gıda işlemeye sınırlıdır. (→ Harita için bkz. KAFKASYA.)
—Tar. Yöre, halife Osman zamanında Habib bin Mesleme tarafından fethedildi; VIII. yy.'ın başlarında kent halkının büyük bir bölümü müslümanlaşmış bulunuyordu. Daha sonra Selçuklular'ın nüfuz alanı içinde kalan kent, moğol istilası sırasında yıkılıp yağmalandı. Safeviler'in egemenliği altındayken Kanuni Sultan Süleyman buraya bir sefer düzenledi (1554). Bölge, 1828'de İran tarafından Rusya'ya terk edildi; 1917 devrimi'nden sonra Nahçıvan topraklarının geniş bir bölümü özerk bir cumhuriyet haline getirildi.

Nahçıvan Azerbaycan'a bağlı olduğu halde Azerbaycan'la doğrudan sınırı yoktur. Karayolu ve demiryolu ulaşımı aradaki Ermenistan toprağı üzerinden yapılır. Bu durum özellikle bağımsızlıktan sonra (1990) ve azeri-ermeni çatışmaları başlayınca büyük güçlükler yarattı. Özerk

Keystone

İmre **Nagy** (ekim 1954'te)

Keystone

Mustafa en-**Nahas Paşa** (1936'da)

cumhuriyetin başında 1985'ten bu yana, gerek Nahçıvan'da, gerek Azerbaycan'da 1970 ve 1980'ler-de komünist partisi yöneticisi olarak büyük itibar kazanan Haydar Aliyev bulunmaktadır (Aliyev SSCB Komünist partisi politbürosuna üye [1976-1985] olmuş tek Türk'tür). Aliyev bağımsızlıktan sonra, gerek anavatan Azerbaycan'la ve gerek toprak komşusu olan Ermenistan, Türkiye ve İran'la iyi ilişkiler kurulmasında etkili oldu. Ermenilerle çıkan ve zaman zaman alevlenen sınır çatışmaları kısa sürede yatıştırıldı. Türkiye ile Nahçıvan arasında Aras nehrinin oluşturduğu 11 km'lik bir sınır vardır. Aras üzerine yapılan köprü (Hasret köprüsü) 1992'de ulaşıma açılmış ve Türkiye'den Nahçıvan'a her türlü yardımın yapılması kolaylaşmıştır.

NAHÇİVAN, Nahçivan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti; 51 000 nüf. (1987). Ptolemaios'un kenti Naksuana'nın yerine kurulmuştur. 1828'e kadar Nahçivan hanlığının merkezi olan kent, 1924'te kurulan özerk cumhuriyetin başkenti oldu. Çeşitli sanayi kollarından başka bir kültür müzesi ve bir tarım okuluna sahiptir.

Nahçıvan seferi, Süleyman I'in (Kanuni) İran'daki Safevi devletine karşı düzenlediği üçüncü sefer (1553-1555). 1553 ağustos sonlarında İstanbul'dan ayrılan Kanuni, Halep'e geldi. 9 nisan 1554'te ordunun başında Halep'ten yola çıkan Süleyman I, temmuz ayının ortalarında Erivan'ı, ardından Arpaçay ve Karabağ'ı ele geçirdi. Ordu 28 temmuz günü Nahçıvan'a geldi. Şah Tahmasp I, Kanuni ile karşılaşmamak için Luristan dağlarına çekildi. Safeviler'in müstahkem mevkilerini tahrip ederek savunmasını zayıflatan ve İran'ın en zengin yörelerinden biri olan bölgeyi ekonomik yönden çökerten harekâttan sonra Kanuni Erzurum'a döndü. Şah Tahmasp'ın isteği üzerine, Ardahan, Göle ve Arpaçay'ın Osmanlı devleti sınırları içinde kalmasını sağlayan barış antlaşması Amasya'da imzalandı (29 mayıs 1555).

NAHÇİR a. (fars. *nahçir*). *Esk.* **1.** Ceylan, dağkeçisi gibi hayvanların avı. **—2.** Yaban keçisi, ceylan ve benzeri av hayvanlarının ortak adı. **—3.** Avlanılan yer, avlak. **—4.** *Nahçirgâh*, av yeri, avlak. || *Nahçir-gir, nahçir-van*, avcı.

NAHE, Almanya'da akarsu; Ren nehrine sol kıyıdan kavuşan kollardan biri; 116 km (havzası 4 010 km²). Bingen'de Ren'e kavuşur. Hunsrück'ün güneydoğu eteğinde akar. Vadisinde birçok güzel manzaralı boğaz (sonuncusu Bingen'in aşağı kesiminde başlar) vardır. Aşağı çığırı boyunca bağlar.

NAHHAM sıf. (ar. *naḫḫām*). *Esk.* **1.** Boğazını temizlemek için sık sık öksürüp balgam çıkaran. **—2.** Cimri, pinti, eli sıkı, kıskanç.

NAHHAS sıf. ve a. (ar. *nahs*'tan *naḫḫās*). *Esk.* **1.** Hayvan satıcısı, hayvan alışverişleriyle uğraşan kimse. **—2.** Esirci, esir satıcısı.

NAHHAS sıf. ve a. (ar. *nuhas*'tan *naḥḥās*). *Esk.* Bakırcı.

NAHIR a. *Yörs.* Sığır sürüsü.

NAHIRCI a. *Yörs.* Sığır çobanı; çoban.

NAHIRLI, Hatay'ın Samandağ ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 416 nüf. (1990). Köyün yakınında iki kilise, vaftizhane ve manastırdan oluşan Aziz Simeon Stylites manastırı'nın kalıntıları vardır. Buradaki kazılarda, Basileios II adına basılmış 1025 tarihli sikkeler bulundu.

NAHİ sıf. (ar. *nehy*'den *nāhi*). *Esk.* Yasaklayan, önleyen, engel olan.

NA HİARMHİDHE, ing. **Westmeath,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Laigin ili) yönetim bölümü, orta ovada; 1 763 km²; 61 300 nüf. Merkezi *Muileann Cearr.*

NAHİB a. (ar. *nahb*'dan, *naḥib*). *Esk.* **1.** Yüksek sesle, hıçkırarak ağlama. **—2.** Ölüm, ecel.

NAHİB sıf. (ar. *nahab*, çekingen'den *naḥib*). *Esk.* Korkak, ürkek, ödlek.

NAHİB sıf. (ar. *nehb*'den, *nāhib*). *Esk.* Bir mal üstüne üşüşen ya da ele geçirdiğini alıp kaçan; çapulcu.

NAHİD ya da **NAHİDE** a. (ar. *nahid, nāhide*). *Esk.* Buluğ çağına giren, göğüsleri yuvarlaklaşmış kız.

NAHİD → NAHİT.

NAHİDE → NAHİD.

NAHİF sıf. (ar. *nahif*). **1.** Zayıf, cılız, çelimsiz: *Nahif bir genç kız.* **—2.** *Zayıf nahif* → ZAYIF.

NAHİK sıf. (ar. *nāhik*). *Esk.* Anıran, eşek sesli.

NAHİL sıf. ve a. (ar. *nahl*'den *nahil*). *Esk.* Kalburcu, elekçi, kalburdan geçiren.

NAHİL sıf. (ar. *nāhil*). *Esk.* Zayıflamış, incelmiş, çelimsiz, arık.

NAHİMOV (Pavel Stepanoviç), rus amiral (Smolensk 1802 - Sivastopol 1855). 1845'te amiral oldu, 1953'te rus filosu komutanlığına getirildi, Sinop'ta yatan türk donanmasını bir baskın harekâtıyla yok etti ve Sinop'u topa tuttu. (→ SİNOP BASKINI.) Bunun üzerine Fransa ve İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun yanında Rusya'ya savaş açtı. Daha sonra Nahimov, Sivastopol kuşatması sırasında savunmada önemli bir rol oynadı ve yaşamını yitirdi.

NAHİR sıf. (ar. *nahir*). *Esk.* Boğazlanmış, kesilmiş, kurban edilmiş: *Üştir-i nahir* (boğazı kesilmiş deve).

NAHİR a. (ar. *naḥir*). *Esk.* Öfkelenmeden, sinirlenmeden ötürü burundan hırıltıyla ses çıkarma.

NAHİR → NAHİZ.

NAHİRE a. (ar. *naḥire*). *Esk.* Ayın ilk günü ya da son gecesi.

NAHİS sıf. (ar. *nahis*). *Esk.* Uğursuz, talihsiz.

◆ a. Kıtlık: *Sal-i nahis* (kıtlık yılı).

NAHİT ya da **NAHİD** a. (fars. *nahid*). *Esk.* Zühre, Venüs gezegeni.

NAHİT a. (ar *nahit*). *Esk.* İnleme, içini çeke çeke ağlama, hıçkırma.

NAHİTA ya da **NAKİDA.** Tar. coğ. Niğde'nin Ortaçağ'daki adı. Bu ada ilk kez İbni Bibi'nin yazılarında rastlanmıştır.

NAHİV, -hvi a. (ar. *naḥv*). *Esk.* Yön, taraf, yol, kenar, yan.

—Esk. dilbilg. Sözdizimi, cümle bilgisi.

NAHİYE a. (ar. *naḥv*'dan, *nāḥiye*). **1.** *Esk.* Kenar, bir şeyin yan kısmı, yön. **—2.** Bölge: *Göğüs nahiyesinde bir ağrı hissetmek.* **—3.** Civar, çevre: *Şehrin doğu nahiyesinde böyle olaylar görülür.*

—Esk. anat. *Nahiye-i ıbtiye,* koltukaltı bölgesi. || *Nahiye-i kataniye,* bel bölgesi. || *Nahiye-i rakabiye,* ense bölgesi. || *Nahiye-i ususuye,* kuyruksokumu bölgesi. || *Nahiye-i zahriye,* arka, sırt.

—Huk. BUCAK'ın eşanlamlısı.

NAHİZ ya da **NAHİR** a. (fars. *nahiz, naḥir*). *Esk.* **1.** Pusu, tuzak. **—2.** *Nahizgâh,* pusu yeri, tuzak kurulan yer.

◆ sıf. **1.** Kusurlu, eksik, sakat. **—2.** Adi, kaba, bayağı.

NAHL a. (ar. *nahl*). *Esk.* An, balarısı.

NAHL a. (ar. *naḫl*). *Esk.* **1.** Hurma ağacı. **—2.** Bir çeşit çalı ya da ağaç. **—3.** *Nahl-bend* → NAHLBENT. || *Nahl-sitan, nahl-zar,* hurmalık, hurma bahçesi. || *Nahl-i ergvan,* bir lale çeşidi. || *Nahl-i meryem,* Meryem'in doğum sancıları sırasında altına oturup sıkıca tuttuğu hurma ağacı. || *Nahl-i matem, nahl-i muharrem,* tabut. || *Nahl-i tabut,* tabuta konan çelenk, çiçek. || *Nahl-i tur,* Musa peygamberin üstünde ilahi nuru gördüğü ağaç.

—Folk. Gelin ya da sünnet alayının önünde taşınan, üzeri çeşitli süslerle bezeli, ağaç biçimli süs. (Bk. *ansikl.* böl.) || Gelin odasına konan üzeri çiçek ve meyvelerle süslü ağaç dalı. || *Nahl alması,* gelin ya da sünnet alayını oluşturacak kişilerin, gideceği yere götürmek üzere nahlı, gelin ya da sünnet evinden almaları. (Bazı yörelerde nahlın üzerindeki süsler uğurlu sayılır ve herkes bu süslerden almak için nahla yaklaşmaya çalışır. Alaydakiler bunları çaldırmadan nahlı gideceği yere götürmek zorundadır. Bunun için kimsenin nahla yaklaşmasına izin verilmez.) [*Mum alması* da denir.] || *Nahl övmesi,* nahl taşınırken söylenen, genellikle gelini ya da sünnet sahibini ve nahlı övücü sözleri olan türküler.

—ANSİKL. Ed. Divan şiirinde sevgilinin boyunun uzun ve düzgün olduğunu belirtmek için sözü edilir: "*Çemende korkarım üryan kucarlar nahl-i bâlâsın / Diriga ol elifkamet miyan-ı hâra düşmüştür*" (Çimenlikte sevgiliyi soyup hurma ağacı gibi uzun gövdesini kucaklayacaklar diye korkuyorum. Yazık ki o elif gibi uzun boylu, dikenler arasına düşmüştür) [Nev'i].

—Folk. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde, özellikle Ege bölgesinin geleneksel̇liğini koruyan bazı kesimlerinde nahl, ağaç dallarını çiçekler, yapraklar ve meyvelerle süsleyerek yapılır. Nahl, ağaç dalı biçimli demir bir iskelet üzerine de hazırlanır. Bu demirin üzerinde bulunan ve süsleri asmaya yarayan çengellere balmumundan yapılmış insan, hayvan figürleri, meyveler, çiçekler, yaldızlı kâğıtlar, parlak teller vb. asılarak nahl süslenir. Bu biçimde yapılmış bazı nahlların boylarının 18-20 m'yi aştığı olur. Eskiden özellikle sultan düğünlerinde ve şehzadelerin sünnetlerinde büyük boyutlu ve değerli süslerle bezeli nahllar yapılır ve dolaştırılırdı.

Bazı kaynaklar, nahl taşıma geleneğinin Dionysos ayinlerinin kalıntısı olduğunu, nahlın erkeklik organını, dolayısıyla üretkenliği ve bereketi simgelediğini öne sürerler. Ege bölgesinin bazı yörelerinde düğün ya da sünnet alaylarının önünde süslü mersin dalları taşıma, ahret* dalı vb. uygulamalar bu geleneğin uzantılarıdır.

NAHL (Johann August) alman heykelci ve dekoratör (Berlin 1710 - Kassel 1781). Rohanlar'ın Strasbourg'daki şatosunda çalıştı. Friedrich II tarafından Berlin'e çağrıldı (1741), onun saraylarını ve şatolarını (Charlottenburg, Potsdam) dekorlandırdı. 1746'da İsviçre'ye gitti, orada mezarlar yaptı, sonra Kassel'e yerleşti (1755), burada akademi yöneticisi oldu (1777) ve Wilhelmstal şatosunda çalıştı.

Nahl suresi, Kuran'ın 16. suresi. 128 ayettir. Mekke'de inmiştir. 68. ve 69. ayetlerde Allah'ın balarısına dağlarda, ağaçlarda ve yapay kovanlarda yuva kurma içgüdüsü ve insanlar için bal üretme yeteneği verdiğinden söz edilmesi nedeniyle sureye "balarısı" anlamına Nahl adı verilmiştir.

Vahyin gelişine değinen ve Allah'ın yüceliğini belirten ayetlerle başlayan surede göklerin, yerin, insan ve öteki canlıların yaratılışı, gece, gündüz, Ay, Güneş, denizler, ırmaklar vb. doğal varlıklarla olayların insanlara olan yararlarından söz edilir. Bundan başka, inanmanın gerekliliği, Allah'ın birliği, O'nun üstün gücünün kanıtları, gökler ve yerdeki bütün varlıkların O'nun yasalarına boyun eğmeleri, Allah'ın insanoğluna bağışladığı sonsuz nimetlerden örnekler surenin konularından bazılarıdır. 76. ayette adalet erdeminden yoksun olanlar, dilsiz, güçsüz ve efendisine yük olmuş bir köleye benzetilir. 90. ayette ise şöyle denilir: "Allah adaleti, karşılıksız iyiliği, muhtaç akrabaya yardımı emreder; kötülükleri, çirkin davranışları ve azgınlığı yasaklar. O, düşünesiniz diye size böyle öğütler verir." Surede daha sonra insanların sözlerinde durmaları, yeminlerini bozmamaları, Tanrı'nın verdiği helal ve

hoş rızıklardan yararlanmaları ve O'nun nimetlerine şükretmeleri öğütlenir. Sure, Allah'ın saygılı ve iyiliksever kişilerin yanında olduğunu belirten ayetle son bulur.

NAHLA (Reşid), lübnanlı şair (1873 -1939). Lehçe arapçasıyla yazdığı yapıtı önemlidir. Lübnan'ın ulusal marşını (1926), ayrıca bir divan (*Mu'anna Reşîd Nahla*, 1945) ve bir tiyatro oyunu (*Muhsin ül -Hezzân*, 1936) kaleme aldı. Oğlu EMİN (Berük 1901 - Beyrut 1976), Beyrut'ta yayımlanan haftalık dergi *eş-Şa' b'ı (Halk)* kurdu ve 1947'de milletvekili seçildi. Parlak bir dilbilimci olan Emin Nahla hukuk, tarih ve edebiyat denemeleri dışında, şiir kitapları (*le Cahier de poésie* [fr. çev.], 1952; *Nouveau Recueil* [fr. çev.], 1961) yayımladı; bunlardan biri lehçe arapçasıyla yazılmıştır.

NAHLBENT a. (ar. *nahl* ve fars. *bend'* den *nahl-bend*). *Esk.* **1.** Ağaç budayan kimse. **—2.** Nahl yapan kimse.
—ANSİKL. Nahl taşıma geleneğinin yaygın olduğu dönemlerde, özellikle İstanbul' da birçok nahlbent vardı. Bunlar nahlın demirden iskeletini yapar, üzerini bezerlerdi. Murat IV döneminde İstanbul'da dört dükkânda 55 nahlbentin çalıştığı bilinmektedir.

NAHLE a. (ar. *nahle*). *Esk.* **1.** Tek hurma ağacı. **—2.** Tek fidan.

NAHLE a. (ar. *nahle*). *Esk.* Tek arı.

NAHLİYE a. (ar. *nahl* ve *-iyye*'den *nahliyye*). Esk. bot. Hurmagiller familyası.

NAHNAHA a. (ar. *nahnaha*). *Esk.* **1.** Öksürme, öksürük. **—2.** Hırıltılı bir şekilde soluma.

NAHODKA, Rusya'da liman kenti, Uzakdoğu'da, Büyük Okyanus kıyısında, Vladivostok'un doğusunda; 165 000 nüf. (1989). Balık konserveciliği. Betonarme.

NAHON PATHOM, Tayland'da kent, il merkezi, Bangkok'un B.'sında; 45 000 nüf. XIX. yy. sonunda Fra Pathom Çedi'nin kurdurduğu kent, Dvaravati krallığı döneminde yapılmış bir stupanın kalıntıları üzerinde 1853-1892 arasında kurulan dev stupasıyla (yüksekliği 105 m) Tayland'ın en çok saygı gören yerlerinden biridir. Modern kentin D.'sundaki büyük surların (3 800 m'ye 1 900 m) Dvaravati'nin başkentinden kaldığı sanılır. Öntarih devrinden bu yana insanların yaşadığı bu alanda VII.-XII. yy.'lara ait önemli kalıntılar, "Dvaravati derebeyleri" adına hazırlanmış madalyonlar ortaya çıkarıldı. İl, Rama VI'nın yazlık konutundan yönetilmektedir. Arkeoloji müzesi. —*Nahon Pathom ili,* 2 168 km²; 528 100 nüf.

NAHON RAÇASİMA, esk. **Korat,** Tayland'da kent, Mun kıyısında, il merkezi; 206 605 nüf. (1989). Kampuçyalılar'ın işgal etmiş olduğu bir bölgede XVII. yy.'da kurulan, XIX. yy. sonunda Bangkok demiryolunun yapılmasından sonra gelişen kent, Doğu Tayland'ın başlıca ticaret merkezi oldu. —*Nahon Raçasima ili,* 20 494 km²; 2 392 234 nüf.

NAHON SAVAN, Tayland'da kent, il merkezi, Menam kıyısında, Ping ile Nan' ın birleştiği yerin yukarısında; 107 907 nüf. (1989). Irmak limanı, tekağacı kerestelerinin toplandığı yer. —*Nahon Savan ili,* 9 598 km²; 1 081 502 nüf.

NAHON SI TAMMARAT, Tayland'ın güney-batı'sında kent, il merkezi, Tayland körfezi yakınında; 40 700 nüf. Çok uzun zamandır insanların yaşadığı bu sitin (birçok metinde adı *Ligor* olarak geçer) önemi VIII. yy.'da (Şrivicaya dönemi) arttı. Çolalar'ın (XI. yy.'ın başı), daha sonra da belki Khmerler'in (XII. yy. sonu) egemenliğine giren, Suhothai'nin denetiminde kaldıktan sonra Ayuthia'ya katılan (1350'den sonra) kentin surları ve anıtlarının çoğu bu dönemden kalmaysa da yerel özgünlüğünü korumaktadır. Arkeoloji müzesi. —*Nahon Sı Tammarat ili,* 9 943 km²; 1 433 215 nüf.

NAHOŞ sıf. (fars. *nâ-* ve *hoş*'tan *nâ-hôş*). Hoş olmayan, hoşa gitmeyen; çirkin: *Nahoş davranışlar, sözler. Nahoş bir durum* —*Esk. Nahoş-güvar,* sindirilmesi zor, tadı hoş olmayan.

NAHOŞİ a. (fars. *nahoş* ve *-î*'den *nâhoşi*). *Esk.* Çirkinlik, iğrençlik.

NAHR a. (ar. *nahr*). *Esk.* Boğazlama, kesme.

NAHS a. (ar. *nahs*). *Esk.* **1.** Uğursuzluk. **—2.** Uğursuz sayılan şey.
—Esk. gökbil. *Nahs-i asgar,* Mars gezegeni. ‖ *Nahs-i ekber,* Satürn gezegeni.

NAHSEYEN a. (ar. *nahs*'ın ikili çoğl. *nahseyn*). *Esk.* Mars ve Satürn gezegenlerin ortak adı.

NAHŞEB, B. Türkistan'da, Buhara'nın G.-D.'sunda, Kaşka Derya vadisinde tarihi kent.
—Tar. Nahşeb, Cengiz Han'dan başlayarak Moğollar tarafından yazlık karargâh olarak kullanıldı. Çağatay hanları Kebek ve Kazan burada saraylar yaptırdılar. Bu nedenle kent "Karşı" (saray) adını aldı. 1920'de Buhara Hanlığı'nın ikinci büyük kentiydi.

NAHT a. (ar. *naht*). *Esk.* **1.** Taş, ağaç gibi maddeleri oyma, yontma. **—2.** İki ya da daha fazla kelimeden bir kelime meydana getirme.

NAHTİGAL (Rajko), sloven dilbilimci (Novomesto 1877 - Ljubljana 1958). Graz Üniversitesi slav filolojisi bölümü' nde (1913), Birinci Dünya savaşı'ndan sonra da, 1919'dan başlayarak Ljubljana Üniversitesi'nde slav dilleri okuttu. Sloven bilim ve sanat akademisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Slav dilleriyle ilgili başlıca yapıtları: *Slavenski jeziki* (Slav dilleri, 1938), *Russkaya grammatika* (Rus dilbilgisi, 1942).

NAHUA a. Uto-aztek öbeğinden orta amerika dilleri öbeği. (Eşanl. AZTEKÇE.)
—ANSİKL. İspanyol istilası sırasında nahua Aztek İmparatorluğu'nun resmi diliydi ve yayılım alanı Mexico-Tenochtitlán merkez olmak üzere güney-doğu'da Tuxtla'ya (Veracruz), güney-batı'da İguala'ya (Guerrero) değin uzanıyordu. Nahuayı konuşan küçük topluluklara kuzey-batı'da Jalisco'ya, kuzey-doğu'da Tampico'ya kadar rastlama olanağı vardı. Nahua görece olarak iyi korunmuştur, çünkü misyonerler bu dili, genellikle hıristiyanlaştırma aracı olarak kullanmışlardır; öte yandan, aztek edebiyatı (→ AZTEKLER), ispanyol işgalinin ilk dönemlerinde bazen latin abecesiyle yazılmıştır.
Nahua, bir ünsüzden sonra gelen *tl* sesbiriminin kullanım biçimiyle birbirinden ayrılan bir lehçeler bütünüdür: temel lehçe olan ve klasik aztekçe ya da mexicano da denilen nahuatlda *tl* korunmuş; batı lehçelerinde (Jalisco, Colima, Michoacán, Guerrero) yerini *l*'ye bırakmış (nahual); günümüzde ortadan kalkmakta olan doğu lehçelerindeyse (Veracruz, Puebla) bu sesbiriminin yerini *t* almıştır (nahuat). Nahuatl bitişimli bir dildir; dilbilgisi kategorilerini (zaman, görünüş vb.) belirtmek için çok sayıda önek ve sonek kullanır; birçok sözcük, örneğin eylemin nesnesi fiile katılarak, bir tek sözcükte bir araya gelebilir. Türetme ve bileştirme yöntemleri çok sayıda ve verimlidir; örn. *tlatoa,* konuşmak, yönetmek; *tlatoani,* hatip, şef; *tlatocan,* konuşulan yer, kurul; *tlatocayotl,* devlet. İki cins ayırt edilir: canlı ve cansız; yalnızca canlı adlar çoğul eki alır.

NAHUALAR, Orta Amerika Kızılderilileri. Meksika'nın sayıca en önemli etnik grubunu oluştururlar (bir milyon kişi); batı sierra Madre ile doğu sierra Madre arasında kalan topraklarda yaşarlar, özellikle Orta Mesa'da yerleşmişlerdir. Nahualar, nahuatl dilini konuşurlar. Bitki örtüsü yakılarak açılan alanlarda yapılan tarım, geçim ekonomilerinin temelidir; genellikle istikrarlı olmayan bu ekonomi onları kahve plantasyonlarında ücretli işçi olarak çalışmak zorunda bırakır. Dokumacılık (çok gelişmiştir) ve çömlekçilik yaparlar. Toplumsal-siyasal kuruluşları, köy birimlerine (buralarda bireyler çeşitli sınıflar halinde çok katı bir aşama düzenine bağlı olarak yaşarlar) ve çevresinde toplum yaşamının örgütlendiği bir köy evinin varlığına dayanır: ortak iş dağılımı ve pazarlar bu köy evinden yönetilir. Bu toplum yapısında hısımlığın önemli bir yeri vardır. Şamanlık hâlâ yürürlükte olmakla birlikte, katoliklik (özellikle Guadalupe Meryemi kültü) egemen din durumuna gelmiştir.

J. Bottin

Nahon Pathom büyük stupa (1853-1892)

NAHUATL a. Nahua öbeğinin en önemli dili; Nahualar tarafından konuşulur. (Eşanl. KLASİK AZTEKÇE, MEXİCANO.) [Nahuatl aztek edebiyatı dilidir.]

NAHUDA a. (fars. *nav,* gemi ve *huda; nāv-hudā*'dan *nahudā*). *Esk.* Gemi kaptanı.

NAHUDA sıf. (fars. *na-* ve *hudā*'dan *na -hudā*). *Esk.* **1.** Tanrıtanımaz. **—2.** *Nahuda-ters,* Tanrı'dan korkmaz.

NAHUEL HUAPİ, Güney Andlar'da buzul gölü, Arjantin'de, 767 m yükseltide; 544 km². Turizm merkezi (San Carlos de Bariloche'nin merkezi). Ulusal park (785 000 ha).

NAHUM, Kutsal Kitap'ta adı geçen peygamber (İ.Ö. VII. yy.). İsrail'e baskı yapan Ninova'nın düşüşünü öfkeli bir dille anlatır. Kumran'da Nahum kitabının yorumlarından bazı parçalar bulunmuştur. A. Dupont-Sommer'e göre bu yorumlarda Nahum'un söyledikleri Kudüs'e yerleşen pagan fatihlerine, selefki krallarına ve özellikle de de Romalılar'a alegorik bir biçimde uygulanır.

NAHUN a. (fars. *nāhun*). *Esk.* **1.** Tırnak. **—2.** *Nahun-aftab* ya da *nahun-ı aftab,* ateş. ‖ *Nahun-be-denden,* tırnak dişte; hayret ya da tasa bildirir. ‖ *Nahun-bür* ya da *nahun-büra,* tırnak kesmeye yarayan makas ya da çakı. ‖ *Nahun-hame,* kalemin ucu.

NAHUNE a. (fars. *nāhune*). *Esk.* **1.** Tırnak, tırnağa benzer şey. **—2.** Tanbur mızrabı.

NAHV → NAHİV.

Národní Galerie-Prag

naif sanat: *Sanatçının kendi portresi* (1896)
Gümrükçü Rousseau
Národní Galerie, Prag

NAHVET a. (ar. *naḥvet*). *Esk.* **1.** Kendini beğenme, ululanma, böbürlenme, kibir, gurur. **—2.** *Nahvet-füruş, nahvet-pişe*, gururlanan, böbürlenen.
—Tar. *Nahvet-i milliye*, Osmanlı devletinde önce Jön Türkler'in, sonra da İttihat ve Terakki cemiyeti'nin savunuculuğunu yaptığı manevi değerlerden biri. (İkinci meşrutiyet'ten [1908] sonra dış güçlere ve yabancı hayranlığına karşı, halk arasında, "ulusal onur" anlamındaki bu duygunun yerleşmesi için çalışıldı.)

NAHVİ sıf. (ar. *naḥv* ve *-i*'den *naḥvi*). *Esk.* Sözdizimi ile ilgili.

NAHVİYUN çoğl. a. (ar. *naḥvi*'nin çoğl. *naḥviyyūn*). *Esk.* Sözdizimi, gramer uzmanları.

NAHZ a. (ar. *naḥz*). *Esk.* **1.** Bir aletle delme, dürtme, saplama, yaralama. **—2.** Havanda dövme, ezme. **—3.** Sözle kalp kırma, gurur kırma, incitme.

NAİ sıf. (ar. *nā'i*). *Esk.* **1.** Birinin ölüm haberini ilan etmeye resmen memur edilmiş. **—2.** Birinin ölümünü haber veren. **—3.** Kara haberci, şom ağızlı.

NAİ sıf. (ar. *nā'i*). *Esk.* **1.** Acıkmış. **—2.** Susamış.

NAİASLAR ya da **NAİADES** a. (yun. *naias, -ados*). Tatlısuların, bir çeşme ya da akarsuyun perileri (çoğunlukla büyük harfle yazılır.).
—ANSİKL. İkonogr. Aqua Appia antik çeşmesinden alınıp Vatikan'a getirilmiş bir heykelde görülen su perisi tipi, çeşme süslemede modern heykelciler tarafından da kullanılmıştır: J. Goujon (*İnnocents çeşmesi*, Paris), Girardon (*Nymphelerin banyosu*, Versailles), Pierre Mignot (*Haudriettes çeşmesi*, Paris, 1765). Resimde ise, Prud'hon'un *Genç bir naiasa muziplik eden aşk tanrıları* (Louvre) adlı tablosu sayılabilir.

NAİBE sıf. ve a. (ar. *na'ib*'in dişl. *na'ibe*). *Esk.* **1.** Kadın naip. **—2.** Kaza, bela, musibet.
—Esk. tıp. Nöbetle gelen. ‖ *Humma-yı naibe*, sıtma nöbeti.

NAİF sıf. (fr. sözc.). Güz. sant. Ustalık (akademik ya da öncü) iddiasında olmayan, doğal bir plastik sanat yeteneğine sahip, kendi kendini yetiştirmiş ressamlar tarafından uygulanan bir sanata denir. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ a. Naif ressam.
—ANSİKL. Güz. sant. Tabela ya da exvoto ressamlarının ve kırsal bölge portrecilerinin geleneğini sürdüren ve bu geleneğin sönmeye yüz tuttuğu bir dönemde gelişen naif sanat, bir zanaat niteliği taşımaya devam etti. Sanatçılar, XIX. yy. sonlarına doğru, artık anonim olmaktan çıktılar ve Gümrükçü Rousseau'nun hayranı olan Jarry, Apollinaire, W. Uhde, Picasso, Delaunay vb. gibi tanınmış kişiliklerin de etkisiyle, bazı isimler gittikçe daha büyük bir ilgi uyandırmaya başladı. Kendini ifade etme gereği (sanatçı çoğu kez mesleğini sürdürürken ya da onu bıraktıktan sonra bu gereği duyar), günlük yaşamdan kaynaklanan bir esin (naif ressamlara "gerçeğin halkçı ustaları" ya da "XX. yy. primitifleri" de denildi), aynı zamanda düşlerin, ütopyanın ya da gizemciliğin çağrısı, duygulu, titiz ve renkli, çoğu kez acemi, ama içten bir sanatın doğmasına yol açtı. Bu sanatın Fransa'daki temsilcileri Bombois, Bauchant, Vivin, Séraphine, Dominique Peyronnet, R. Rimbert, J. Ève, Jules Lefranc, Caillaud, vb.'dir. Dünyada ise, aralarında Gürcü Pirosmanaşviliy (1862-1918), yunanlı Theofilos (1866-1934), Hlebine* okulunun (Yugoslavya) "köylü ressamları", Haiti* ressamları ve ayrıca XVIII. ve XIX. yy. "primitif"lerinin izinde giden amerikalı sanatçıların (Grandma Moses, Morris Hirshfield) yer aldığı birçok ressam, naif sanata özgü gelenekleri devam ettirdiler ya da ettirmektedirler. Fransa'da, Laval'deki Naif sanat müzesi (1967'de açıldı) ile Nice'teki uluslararası Naif sanat müzesi (1982'de açıldı) önemli koleksiyonları barındırmaktadır.

NAİL sıf. (ar. *nā'il*). *Esk.* **1.** Erişmiş, ele geçirmiş, elde etmiş, başarmış, kazanmış. **—2.** *Bir şeye nail olmak*, ona erişmek, onu ele geçirmek, elde etmek; başarmak, kazanmak: *Emellerine nail olmak.*

NAİL BEY Yenibahçeli → YENİBAHÇELİ NAİL.

NAİLİ ya da **NAİLİ-İ KADİM,** asıl adı **Pirizade Mustafa,** türk şair (İstanbul ? - *ay. y.* 1666). Maden kalemi kâtiplerinden Piri Halife'nin oğludur. Enderun'da ve Maden kalemi'nde kâtiplik yaptı; baş halifeliğe kadar yükseldi. Kasidelerinin birçoğunda geçim sıkıntısı çektiğini, kendisini bu durumdan kurtaracak koruyucu aradığını dile getirdi. Murat IV'e, Mehmet IV'e, döneminin sadrazam ve şeyhülislamlarına, defterdarlara sunduğu kasidelerde

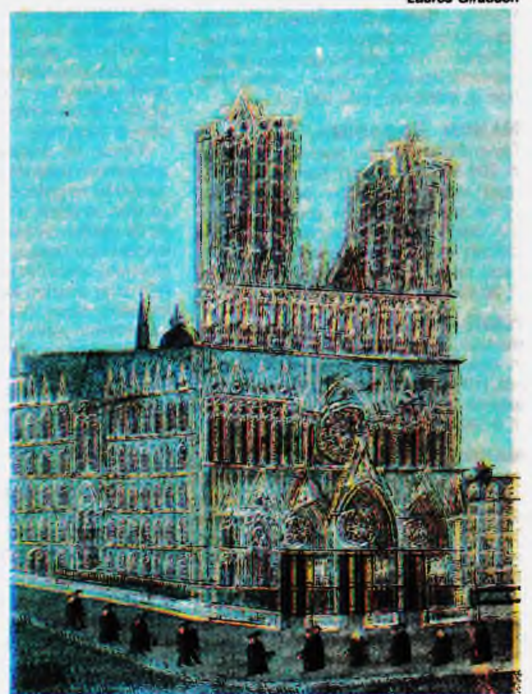
Cennet ağacı (1929'a doğr.)
Séraphine
M. N. A. M., C. N. A. C.
Georges-Pompidou müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

Reims katedrali (1923)
Louis Vivin
M. N. A. M., C. N. A. C.
Georges-Pompidou müzesi, Paris

Lauros Giraudon

onlardan ilgi beklediğini belirtti. Zaman zaman korunduğu da oldu. Bir ara sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın emriyle Edirne'ye sürgüne gönderildi. Uyvar'ı alarak Avusturya seferinden dönen sadrazama sunduğu "hoş geldin" redifli kasidesi üzerine bağışlanarak İstanbul'a döndü. "Halvetileriz" redifli gazelinden halveti, bir başka gazelinden de halvetiliğin bir kolu olan gülşeni tarikatına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Tek yapıtı, kendisinin düzenlediği *Divan*'ıdır (ilk basımı 1837; yeni harflerle basımı 1970). Zincirleme tamlamalar kurarak renkli, ince hayaller canlandıran, okurda derin çağrışımlar yaratan sebk'i hindi akımının temsilcilerindendir. *Divan*'ının yaklaşık yarısını oluşturan kasideleri, döneminin toplumsal yaşamından çizgiler yansıtır. Asıl ustalığı yepyeni mazmunlara yer verdiği, yoğun anlatımlı, öz şiir niteliği taşıyan gazellerindedir. Bunlara göre daha sade olan şarkılarına Nedim'in de nazireleri vardır. Naili ile çağdaşları Bahai, Neşati gibi şairler karşılıklı nazireler söylemiş, birbirleri üzerinde etkilerde bulunmuşlardır. Naili'nin zengin hayalleri Şeyh Galip'i, kusursuzluğa ve öz şiire yönelişi Y. K. Beyatlı'yı etkilemiştir. (→ Kayn.)

NAİLİ ya da **NAİLİ-İ CEDİT,** asıl adı **Salih,** türk şair ve hattat (Manastır 1823 - Kahire 1876). Kazaz Şehabettin Ağa'nın oğludur. Hattat Arnavut Ali Efendi'den hat dersleri aldı. İstanbul'a geldi (1843), Nuruosmaniye ve Şehitmehmetpaşa medreselerinde öğrenim gördü, sülüs ve nesih yazı öğrendi; hattatlık yaparak ve özel dersler vererek geçimini sağladı. Hafız Osman okuluna bağlı olarak Kuran ve levha yazdı. Mısır'a gitti; orada farsça hocalığının yanı sıra hattatlığını sürdürdü. Hiciv türünde başarı gösterdi. *Divan*'ı (Millet kütüphanesi, Ali Emiri bölümü no. 417), dışında Feridettin Attâr'ın *Pendname*'sinin şerhi olan *Kenz-i nesayih* (1877) adlı bir yapıtı daha vardır.

NAİLİ ABDULLAH PAŞA, türk sadrazam (İstanbul 1698 - Cidde 1758). Divanı hümayun'da yetişti. 1736'dan başlayarak iki kez beylikçi, reisülküttap, baş defterdar oldu. 1755'te sadrazamlığa getirildi. 99 gün süren bu görevinden azledilerek Sakız adasına gönderildi. Bir süre sonra Girit valiliğine, ardından Kavala ve Selanik beylerbeyliklerine atandı. Cidde valisi olarak görev yaparken öldü. Naili mahlasıyla şiirler de yazan Abdullah Paşa'nın teşrifat yasalarını bir araya toplayan *Mukaddeme-i kavanin-i teşrifat* ve kıraat (Kuran okuma) biliminden söz eden *Kitabü'l-ifadet ül-muknia* kitaplarıyla bir *Divan*'ı bulunmaktadır.

NAİLİ EFENDİ, türk hattat (XIX. yy.). Sülüs ve nesih yazıda tanınmış olmasına karşılık, yaşamına ilişkin bilgi yoktur. Türk ve islam eserleri müzesi'nde bulunan 1850 tarihli bir Kuran'ın son sayfasında önce Abdurrahman Necati, daha sonra da Mustafa Hilmi Efendi'den ders aldığı yazılıdır. Yazı üslubundan, Hafız Osman okuluna bağlı olduğu anlaşılır. Belgelere göre elli Kuran yazmıştır.

NAİLİYET a. (ar. *nā'il* ve *-iyyet*'ten osm. *nā'iliyyet*). *Esk.* Nail olma, ele geçirme, erişme.

NAİM a. (ar. *na'im*). *Esk.* **1.** Huzur, mutluluk ve refah içinde yaşayış. **—2.** Tanrı'nın lütfu, cömertliği. **—3.** Kuran'da adı geçen sekiz cennetten dördüncüsünün adı. (Bu anlamda büyük harfle başlatılır.) **—4.** *Naim-i ayn*, mutluluk ve zevkten gözlerin ışıldaması. || *Naim-i dünya*, yaşayışın mutluluk, bolluk ve kolaylık içinde geçmesi.

NAİM sıf. (ar. *nā'im*). *Esk.* **1.** Yumuşak. **—2.** Taze, körpe. **—3.** Kemiksiz.

NAİM MEHMET EFENDİ Teşrifatçı, türk yönetici (öl. İstanbul 1797). Babıâli'de yetişti. Teşrifat kesedarlığından (1780) teşrifatçılığa getirildi (1783). Azledildikten (1785) bir süre sonra affedilerek rikap teşrifatçılığına atandı (1786). Baş mukataacı (1791) ve ikinci kez teşrifatçı (1795) oldu.

NAİMA, asıl adı **Mustafa Naim,** türk tarihçi (Halep 1655 - Patras, Mora, 1716). Genç yaşta gittiği İstanbul'da Eski saray baltacıları ocağına girdi (1688). Memleketinde başladığı öğrenimini İstanbul'da da sürdürdü; tarih, astroloji, edebiyatla ilgilendi. 1695'te Divanı hümayun kâtipliğine atandı. 1670'te sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa tarafından vakanüvisliğe getirildi ve Şarihülmenarzade Ahmet Efendi'nin tarihini temel alarak bir osmanlı tarihi yazmakla görevlendirildi. 1574-1655 yılları olaylarını kapsayan bu yapıtına *Ravzat ül-Hüseyn fi hülasat il-hafikin* (*Naima tarihi* diye bilinir) adını vererek sadrazama sundu. Daha sonra Anadolu muhasebeciliğine atandı ve hacegân rütbesine yükseldi. 1706 başlarında gözden düştü, Hanya'ya sürgüne gönderildi. İstanbul'a döndükten (1607) sonra teşrifatçılığa atandı. Sadrazam Silahtar Ali Paşa'nın yakınları arasında yer aldı. İkinci kez Anadolu muhasebeciliğine (1712), baş muhasebeciliğe (1713) getirildi; ancak kendisini çekemeyen sadaret kethüdası Köse İbrahim Ağa'nın etkisiyle sadrazamla arası bozuldu, sadrazam onurunu kırmak için onu, önce silahtar kâtipliğine, sonra gelirlerini azalttığı Anadolu muhasebeciliğine atadı. Sadrazamın Mora seferine yanında götürdüğü ve dönüşünde sürgün amacıyla defter emini olarak Mora'da bıraktığı Naima geçmeden öldü.

Belirli bir tarih görüşü çerçevesindeki yorumlarıyla Naima, başlıca özelliği olay kaydetmek olan osmanlı tarihçiliğinde bir aşamayı temsil eder. Tarih görüşü, İbni Haldun'un tarih anlayışından etkilenmiştir. Tarihinin yazımında Şarihülmenarzade Ahmet'in notlarını temel alan Naima, Karaçelebizade, Hüseyin Vecihi, Kâtip Çelebi vb.'nin eserlerinden de yararlanmıştır. Yenilgileri, ayaklanmaları, siyasal çekişmeleri, halkın sıkıntılarını tanıklara, belgelere, ilk elden bilgilere dayanarak anlatır; devlet adamlarının yanlış yönetimine, ulemanın baskısına, haksızlıklara, rüşvete karşı sert eleştiriler yöneltir. Olaylara karışan kişileri, davranışları, duyguları, tutkularıyla usta bir gözlemci olarak canlandırır. (→ Kayn.)

NAİME sıf. (ar. *nā'im*'in dişl. *nā'ime*). *Esk.* Güzel ve zarif kadın.
—Esk. zool. Yumuşakçalar. (XIX. yy'da fr. *mollusques* karşılığı olarak kullanılmıştır.) || *Hayvanat-ı naime*, kemiği olmayan, hayvanlar, yumuşakçalar. || *Naime-i mücerrede*, kabuksuz yumuşakçalar. || *Naime-i sedefiye*, kabuklu yumuşakçalar.

NAİN, Jamaika'da yer, Mandeville'in G.-B.'sında. Boksit yatağı ve alümin (Port Kaiser'den dışsatım yapılır) fabrikası.

NAİN, İran'da (Isfahan ili) kent; Yezd'e 175 km uzaklıkta; 15 000 nüf. İran'daki camilerin en eskilerinden olan Ulu cami'de (960'a doğr.) birçok arap geleneğinin izine rastlanmaktadır. Mihrapta ve arkasındaki sütunlarda arkaik oymalı eşsiz süslemeler vardır. Zarif, çokrenkli güzel kubbe. Ülkenin en ince düğümlü halılarına kentin adı verilmektedir.

NAİP a. (ar. *nā'ib*). **1.** Hükümdar adına (hükümdarın yokluğu, yetersizliği, çocukluğu süresince) devleti yöneten kimse. **—2.** *Esk.* Bir kimsenin yerine bakan kimse, vekil.
—Esk. dilbilg. *Naib-i fail*, edilgen fiile konu olan.
—İsl. huk. Kadıların yerine kaza yetkisini kullanabilen, hüküm verebilen kişi.
—Kur. tar. Şeriye mahkemelerinde görev yapan kadıların unvanı. (Bu unvan, onlara, görevlerini Anadolu ve Rumeli kazaskerleri adına yaptıkları için verilmekteydi; kadılar gibi gördükleri davalardan harç alırlar ve kazaskerlere de hisse verirlerdi. İkinci meşrutiyet'ten sonra naiplerin kazaskerlerle ilişkileri kesildi. Gördükleri davaların geliri yerine maaşa bağlanmaları esası getirildi.) || *Arpalık naibi*, görevden alınan şeyhülislamlar ve eyalet kadıları adına, onlara verilen arpalıkların gelirini yöneten kişi. || *Bab naibi*, eyalet kadısına yardımcı olan, gerektiğinde tarafları dinleyen ve hüküm veren kişi. || *Kaza naibi*, nahiye vb. küçük yerleşim birimlerinde kaza kadısı adına davalara bakan kişi. || *Mevali naibi*, bir eyalete atanan kadının, kendi yerine orada vekil olarak görevlendirdiği kişi.
—Tar. Hollanda'da bazı yardım kuruluşlarının yöneticisi (öksüzler yurdu, hastaneler). || Hollanda kentlerinde otoriteyi sağlayan yüksek memur; XVII. ve XVIII. yy.'da yüksek mevkidekileri her zaman aynı soydan gelen kişilerden seçme alışkanlığı nedeniyle bu memurun ailesinden olan kişi. || Louis XV'in yaşının küçük olması nedeniyle bir süre Fransa'yı yöneten Orléans dükü Philippe II'nin unvanı. || *Kral naibi*, bir krallıkta, genişliği bakımından gerçek bir devlet niteliği kazanan ve genellikle fethedilmiş ve egemenlik altına alınmış bir yabancı ülke arazisinin yöneticisi. (Bu unvan, özel olarak İspanya'nın sömürgelerindeki yöneticilere verilirdi: Sicilya, Sardinya, Napoli, Amerika arazileri. İrlanda'da lord-lieutenant ve Hindistan'da genel vali genellikle ve yarı resmi bir biçimde "kral naibi" olarak nitelendirilirdi.)

◆ sıf. *Esk.* Nöbetle gelen, nöbet bekleyen.
—Huk. *Naip hâkim*, keşif, tanık dinleme gibi, yargılamayla ilgili bir usul işlemini yapmak üzere mahkemece görevlendirilen yargıç.

NAİPAUL (Vidiadhar Surajprasad), trinidadlı yazar (Trinidad, Antiller, 1932). Dedesi bir brahman rahibiydi, ama o hinduculuğu ve geleneklerini terk ederek İngiltere'ye göçtü. Çoğu yaptığı yolculuklarla ilgili denemeler (*An Area of Darkness*, 1964; *India, a Wounded Civilization*, 1977) yazdıysa da asıl çalışmaları roman dalındadır. *The Mystic Masseur* (1957), *The Suffrage of Elvira* (1958) ve *Miguel Street* (1959) adlı kitaplarında, trinidadlı işçilerin, tüccarların, siyaset adamlarının ve dolandırıcıların gürültü patırtılı yaşamlarını, neşeli, hınzırca ve parlak bir zekâyla yansıttı. En olgun romanı *A House for Mr. Biswas*'ı (1961) korkutucu bir masal olan *Mr. Stone and the Knight Companion* (1963) izledi. Uzun öyküleri (*A Flag on the Island*, 1967; *The Mimic Men*, 1967) son derece değişik kesitler sunar. Naipaul üçüncü dünya devletlerinin sorunlarına da büyük ilgi duydu (*Guerrillas*, 1975; *A Bend in the River*, 1979; *Sacrifices*, 1984).

NAİPLİ → GÖKÇEKENT.

NAİPLİK a. **1.** Bir hükümdarın çocuk-

R. ve S. Michaud-Rapho

Nain
Ulu cami'den görünüm (960'a doğr.)

Kal Muller -C.E.D.R.İ.

Nairobi'nin merkezinden bir görünüm

luğu, yokluğu ya da yetersizliği sırasında kurulan bir hükümdarlık yönetimi. —**2.** Naibin görevi; bu görevin süresi. —**3.** PROTEKTORA'nın eşanlamlısı.

NAİR sıf. (ar. *nā'ir*). *Esk.* **1.** Yanan. —**2.** Parlayan.

NAİRE a. (ar. *nā'ir*'den *nā'ire*). *Esk.* **1.** Ateş, alev. —**2.** *Naire-i adavet,* düşmanlık ateşi. ‖ *Naire-i aşk,* aşk ateşi. ‖ *Naire-i harp,* savaş ateşi.

—Ed. Sözcüklerin arap abecesiyle yazılışına göre, uyakta mezid*i izleyen harf ya da harfler. (Eşanl. REDİF.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Divan şiirinin bağlı olduğu kurallara göre, asıl uyağı revi* diye adlandırılan harf oluşturur. Bunu sırayla vasl*, huruç*, mezid* ve son olarak da, naire izler. Örneğin "kabil olur" ve "mukabil olur" diye biten iki dizede "mukabil" ve "kabil" sözcüklerinin sonundaki l'ler (lam), revidir; "olur" sözcükleri arap abecesiyle "elif+vav+lam+vav+re" biçiminde yazılır. Buradaki harflere sırayla vasl+huruç+mezit+naire+naire adları verilir. Reviden sonraki harf ya da harflerin tümü redif diye adlandırılır. (→ KAFİYE, REDİF.)

NAİRİ gölü, Urartular döneminde Van gölüne verilen ad.

NAİRİ ülkeleri, Doğu Anadolu yüksek yaylasında, Dicle ve Fırat nehirlerinin yukarı çığırıyla, Van ve Orumiye gölleri arasındaki bölgede yaşayan boy ve ulusların oluşturduğu konfederasyon. "Nairi" adına, ilk kez, Asur kralı Tukulti-Ninurta'ya ait (İ.Ö. XIII. yy.) çivi yazılı metinlerde rastlanmaktadır. Bu yazıtlarda Nairi ülkeleri'nin kırk üç kralının Asur'a başkaldırdığı ve bunların yenilerek Asur'a getirildiği bildirilmektedir. Tiglatpileser I'in (İ.Ö. 1116-1077) yıllıklarında da Nairi ülkeleri'ne yapılan seferlerden söz edilir. Bu belgelere göre, Nairi ülkeleri, Dicle ırmağının kaynaklarından Çoruh havzasına değin uzanıyordu. İ.Ö. XI. yy. yazıtlarındaysa Uruatri adıyla karşılaşılır. Asur kralı Asurnazirpal II'nin döneminden (İ.Ö. 883-858) başlayarak genellikle "Urartu" adı, "Nairi" ile aynı anlamda kullanıldı. Salmanasar III'ün (İ.Ö. 858-823) yıllıklarına göre, Aramu döneminde Urartu krallığı oldukça geniş bir bölgeyi kapsıyordu; ancak Nairi ülkeleri'ni birleştirerek Urartu devletini kuranın Sarduri I olduğu sanılır (İ.Ö. 840-830).

NAİRN, Büyük Britanya'da liman kenti, İskoçya'nın kuzeyinde. Moray halicinin kıyısında. *Nairn*'in denize döküldüğü yerde. 5 800 nüf. Turizm merkezi.

NAİRNE (Carolina OLIPHANT, *barones*), iskoçyalı kadın edebiyatçı (Gask, Perthshire, 1766 - *ay. y.* 1845). Güzelliğiyle ünlüdür; kocasının ölümünden sonra kendini halk türkülerine verdi; **Mrs. Bogan of Bogan** takma adıyla bu türkülerin özlem dolu bir düzenlemesini (*The Scottish Minstrel,* 1821-1824) yayımladı.

NAİROBİ, Kenya'nın başkenti; 1 505 000 nüf. Uganda demiryolu için iyi bir atölye açmak amacıyla, 1 660 m yükseltideki bu platoda, 1899'da kurulan bu kentin iklimi yumuşaktır (ortalama sıcaklık 19 °C). Nairobi, Doğu Afrika'nın en büyük kentidir: burada bir üniversite bulunur ve çalışan nüfusunun % 30'u sanayi (kereste, kâğıt, kauçuk, besin maddeleri, kimya, metalürji) kesiminde istihdam edilmektedir. Safarilerin başlama yeri olan Nairobi'nin turizme yönelik örgütlenişi kusursuzdur. İlginç bir müzesi, müzenin yılan gibi kıvrıla kıvrıla uzanan bir parkı ve bir hayvan rezervi vardır. Kent merkezine 24 km uzaklıktaki uluslararası havalimanı (Jomo Kenyatta), Afrika'nın başlıca ulaşım kavşaklarından biridir.

NAİS a. (yun. *Nais,* pınarlar, ırmaklar tanrısının adından). Çamurlu tatlısularda yaşayan küçük halkalısolucan cinsi. (Sisipar çoğalırlar.)

NAİSKOS a. (yun. *naiskos.*). Antikçağ mimarlığında küçük tapınak, tapınakçık.

NAİSMİTH (James A.), amerikalı sporcu (Almonte, Kanada, 1861 - Lawrence, Kansas, 1939). Basketbolun kurucusudur.

NAİVAŞA, Kenya'da göl, Rift Valley'de, Nairobi'nin K.-B.'sında; 1 884 m yükseltide. Yüzölçümü: yaklş. 200 km². Turizm.

NAJA (hindi dilindeki *Nagha*'dan). Kobra'nın başka bir adı.

-NÂK fars. sonek *(-nāk).* Kimi sözcüklerin sonuna eklenerek sıfat yapan ek: *derdnâk* (dertli), *gamnâk* (elemli), *suznâk* (yakıcı) vb.

NAK a. (ar. *naķ'*). *Esk.* **1.** Suyu emme, ıslanma. —**2.** Sıcak suda haşlama. —**3.** İlaç olarak kullanılan bir otu sıcak ya da soğuk suda bırakarak özünü çıkarma. —**4.** Sert ve killi toprak üzerinde suyun birikmesi. —**5.** Toz, toz bulutu.

NAKA a. (ar. *nāķa*). Esk. zool. **1.** Dişi deve. —**2.** *Naka-yı bahri,* denizfili.

—El sant. Denizfilinin dişlerinden yapılan bir tür değerli tespih.

NAKABET → NİKABET.

NAKABİL sıf. (fars. *nā-,* ve ar. *ķābil*'den *nāķābil*). *Esk.* **1.** Olamayacak, olmayacak, imkânsız, boş. —**2.** Kabiliyetsiz, yeteneksiz, bilgisiz. —**3.** *Nakabil-i icra,* yapılması imkânsız, yapılamaz. ‖ *Nakabil-i tarif,* anlatılmaz, tanımlanmaz. ‖ *Nakabil-i telif,* uyuşamaz, bağdaşamaz.

—Denizc. *Nakabili idare,* herhangi bir nedenle manevra yeteneğini yitirmiş gemi. (Bu gemilere gündüz, iki küre, gece ise, ufkun her tarafından en az iki mil mesafeden görülebilecek biçimde kırmızı iki fener çekilir.)

NAKABUL sıf. (fars. *nā-,* ve ar. *ķabūl*'den *nāķabūl*). *Esk.* Yeteneksiz, beceriksiz.

NAKALE çoğl. a. (ar. *naķil*'in çoğl. *naķale*). *Esk.* **1.** Bir eşyayı bir yerden başka yere taşıyanlar. —**2.** Bir maddenin geçmesine elverişli olan şeyler. —**3.** Bir yazıyı ya da kitabı bir dilden başka dile aktaranlar, mütercimler. —**4.** Bir yerde işittiği sözü başka bir yerde söyleyenler, haber taşıyanlar.

—Esk. fiz. Elektrik akımını ya da ısıyı ileten maddeler, iletkenler.

NAKÂM sıf. (fars. *na-,* ve *kam*'dan *nakam*). *Esk.* **1.** İsteğine ulaşamamış, muradına erememiş. —**2.** Yoksun kalmış, nasipsiz.

NAKÂM, türk şair (Kafkasya 1829-? 1905). 2 903 beyitlik *Leyla vü Mecnun* mesnevisi (1896), Bakü Devlet üniversitesi kitaplığı'ndadır (yapıtı A. S. Levend, *Arap, fars ve türk edebiyatlarında Leyla ve Mecnun hikâyesi* adlı kitabında inceledi). Nakâm, yapıtının sonunda, mallarının elinden alındığını, borç içinde kaldığını anlatır. Ülkesinde yabancı dilin (rusça) yaygınlaşmasıyla arapça, farsça ve türkçenin unutulduğundan, bu dillerdeki edebiyatı tanıyan kalmadığından yakınır. Bir *Ferhat ü Şirin* mesnevisi de kaleme aldığını bildirir.

NAKÂMİ a. (fars. *nākām* ve *-i*'den *nākamî*). *Esk.* **1.** İsteğine erememe, mutsuzluk. —**2.** Mahrumluk, yoksunluk. —**3.** *Nakâmi-i düşman,* düşmanın emeline ulaşamaması, yenilgiye uğraması.

NAKAMTİE ya da **LEKEMTİ,** Etyopya'da kent, Vollega ilinin merkezi, Addis Abeba'nın B.'sında; 21 300 nüf.

NAKANO ŞİGEHARU, japon yazar (Takaboko, bugün Maruoka, 1902-Tokyo 1979). Lise öğrencisiyken, Sato Haruo, Muro Saisei ve Saito Mokiçi'nin etkisinde şiir yazmaya başladı. Tokyo'da üniversite öğrenimini sürdürürken *Roba* (Eşek) adlı dergiye şiirler, çeviriler gönderdi. Bir şiir kitabı (1951) ve denemeler yayımladı, özyaşamöyküsel romanlarında (*Muragimo,* 1954; *Ko-Otsu-Hei-Tei* [*A. B. C. D.*], 1965) komünist parti içindeki, daha sonra parti dışındaki yaşamını anlattı.

NAKARAT, -tı a. (ar. *naķr,* kazma'dan *naķarāt,* kazılan, sabitleştirilen şeyler). **1.** Divan şiirinde şarkı, mütekerrir murabba, mütekerrir muhammes gibi türlerde her bendin sonunda yinelenen dize. KAVUŞTAK'ın eşanlamlısı. —**2.** Müz. Birden çok bölümü olan vokal ya da enstrümantal bir yapıtta, her bölümden sonra yinelenen öğe. (Bk. *ansikl.* böl.) —**3.** Usandıracak kadar sık yinelenen söz.

—ANSİKL. Müz. Türk halk müziğinde nakarata *kavuştak** denir. Klasik türk müziğinde *nakarat* terimi, şarkı, köçekçe, tavşanca, türkü gibi küçük formlarda kullanılır. Büyük formlarda (kâr, beste, ağırsemai, yürüksemai) nakarat, *terennüm** adını alır. Saz eserlerinin nakarat bölümleriyse *teslim** ya da *mülazime* adı verilmiştir.

NAKARATLI sıf. Nakaratı olan.

NAKASONE YASUHİRO, japon siyaset adamı (Takasaki 1918). Birçok kez bakanlık yaptı, kasım 1982'de Liberal demokrat parti'nin başkanlığına seçildi ve aynı zamanda Başbakanlık görevini de üstlendi. Temmuz 1986 seçimlerinde başarı sağladı. Ancak 1987'de başbakanlığı aynı partiden Takeşita'ya bıraktı. Bir yolsuzluk olayına adı karıştığından 1989'da parti başkanlığından da ayrıldı.

NAKATSU, Japonya'da kent, Kyuşu adasında (Oita ili), Suo denizi kıyısında; 63 900 nüf. Demir-çelik, tekstil ve besin sanayileri. Limandan pirinç ve ipek dışsatımı yapılır.

NAKAVT a. (ing. *to knock out,* vurarak çıkarmak'tan). **1.** Rakibinin yumruğundan sonra, bilincini kaybederek yere düşen ve orta hakemin saydığı 10 saniye içinde yer-

den kalkamayan boksörün yenik sayılması. Bu durumda hakem boksörün yenilgisini bildiren "out" sözcüğünü söyler. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *(Birini) nakavt etmek*, bir kimseyi mat etmek, söz söyleyemez duruma düşürmek: *Üst üste sorduğu sorularla karşısındakini nakavt etmiş, kendisinin haklı olduğunu göstermişti.*
—Spor. *Nakavt süresi*, boksta, boksörlerden biri yere düştüğü zaman, kalkması için verilen on saniyelik süre. Bu sürenin bitiminde boksör hâlâ yerden kalkmayı başaramamışsa nakavtla yenik ilan edilir. || *Teknik nakavt*, oyunu bırakma ya da yaralanma (abandone) gibi nedenlerle karşılaşmanın normal süresinden önce gerçekleşen yenilgi.
—ANSİKL. Nakavt beynin, kafatasının çeperlerine çarpması ile birlikte oksijen tüketimindeki azalmadan ve korteks sıcaklığının artmasından meydana gelen biçim bozukluğundan kaynaklanır. Buna başka mekanizmalar da eklenebilir: karotisin omurga oluğuna doğru yassılıp ezilmesinden doğan tepki ve kamçı biçimindeki darbenin kafatası-omurga eklemini yerinden oynatması. Bu yüzden akut ihtilatlar (beyin hematomu) doğabileceği gibi süregen ihtilatlar da ortaya çıkabilir (travma sonrası ansefalopati ile birlikte ruh ve denge bozuklukları, hatta parkinson sendromu).

NAKB a. (ar. *nakb*). *Esk.* **1.** Delme. **—2.** Delik ya da lağım açma. **—3.** *Nakb-zen*, delik ya da lağım açan işçi.

NAKDAVN a. (ing. *to knock down*, yere düşürmek, yere sermek'ten). Bir boksörün oyun dışı edilmeden yere düşürülme durumu. (Nakdavn olan bir boksörün tekrar oyuna başlaması için on saniye süre verilir.)
◆ sıf. Nakdavn durumundaki bir boksör için denir: *Nakdavn edilmek.*

NAKDEN be. (ar. *nakd*'dan *nakden*). *Esk.* **1.** Para olarak. **—2.** Peşin olarak.

NAKDİ sıf. (ar. *nakd* ve *-i*'den *nakdi*). **1.** Parayla ilgili, para bakımından; parasal: *Nakdi yardım.* **—2.** *Nakdi ceza*, para cezası. || *Nakdi kıymet*, bir şeyin parasal değeri.
—Ask. tar. *Bedel-i nakdi* → BEDEL.
—Çal. ekon. *Nakdi ücret*, emeğin karşılığı olarak para ile yapılan ödeme. (Karşt. AYNİ* ÜCRET.)
—Huk. *Nakdi tazminat* → TAZMİNAT. || *Nakdi teminat*, alacaklıya, borcun ödeneceğine ilişkin olarak, parayla sağlanan güvence.
—Tic. *Nakdi teminat*, kullanılan krediye güvence olarak gösterilen nakit değer. (İhalelerde, çoğunlukla ihale bedelinin belirli bir oranı kadar nakdi teminat gösterilmesi istenir. Dış ticaret işlemlerinde de dışalımcının transfer taleplerine karşılık, nakdi teminat yatırması istenebilir.)
—Verg. huk. *Nakdi vergi*, mal ve hizmet yerine para biçiminde ödenen vergi. (Karşt. AYNİ* VERGİ.)

NAKDİNE a. (ar. *nakdine*). *Esk.* **1.** Hazır ve peşin para. **—2.** Değerli mal. **—3.** *Nakdine-i hayat*, hayatın değeri.

NAKDİYE sıf. (ar. *nakdi*'nin dişl. *nakdiye*). *Esk.* **1.** Nakitle ilgili, parayla ilgili. **—2.** *Evrak-ı nakdiye* → EVRAK.

NAKDONG ırmağı, Güney Kore'de ırmak; 520 km (havzası 23 900 km²). G.'e, sonra B.'ya, en sonunda da G.-D.'ya doğru akar, Pusan'ın B.'sında Kore boğazından Japon denizi'ne dökülür. Kore savaşı sonrasında (1950) BM birliklerinin başlıca savunma hattı. Taegu'nun K.'indeki vadisi bir sanayi (tekstil, elektronik) merkezi olmuştur.

NAKES → NEKES.

NAKESANE be. (ar. *nākes* ve fars. *-āne*'den, *nākesāne*). *Esk.* **1.** Nekeslikle, cimri gibi. **—2.** Alçakçasına.

NÂKID sıf. (ar. *nākıd*). *Esk.* **1.** Paranın gerçeğini sahtesinden ayıran. **—2.** Bir şeyin iyisini, kötüsünden ayıran.

NAKIL a. Gıvışganotuna benzeyen, kırmızı çiçekli, kısa boylu (50 cm) biryıllık otsu bitki. Güney Anadolu bölgesinde yabani olarak bulunur ve bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. *Nakıl çiçeği* ve *nahil çiçeği* de denir. (Bil. a. *Silene pendula;* karanfilgiller familyası.)

NAKIR a. (ar. *nakır*). *Esk.* **1.** Nişana isabet eden ok. **—2.** Delen, oyan, kazan şey.

NAKIS sıf. (ar. *nakıs*). *Esk.* **1.** Eksik, noksan, tam olmayan bitmemiş. **—2.** Kusuru olan, kusurlu, özürlü. **—3.** *Nakıs-ül-ı-yar*, ayarı eksik, bozuk.
—Esk. dilbilg. Arapçada üçlü kökünün son harfi illetli olan kelime.
—Esk. mat. Sıfırdan küçük olan, eksi işaretiyle gösterilen, negatif. || *Ehrem-ı nakıs, harem-i nakıs*, kesik piramit. || *Kat-ı nakıs*, elips. || *Kat-ı nakıs-ı mücessem*, elipsoit. || *Mahrut-ı nakıs*, kesik koni. || *Menşur-ı nakıs, menşur-ı makta*, kesik pirizma. || *Nakıs-ıs-namütenahi*, eksi sonsuz.
—Huk. *Nakıs borç* → EKSİK* BORÇ. || *Nakıs teşebbüs* → TEŞEBBÜS.

NAKISA sıf. (ar. *nakıs*'ın dişl. *nakısa*). *Esk.* Eksik, noksan; kusurlu.

NAKISAT çoğl. a. (ar. *nākis*'in çoğl. *nākışāt*). *Esk.* **1.** Eksiği, kusuru olanlar. **—2.** *Nakısat-ül-akl*, aklı kısa olanlar; kadınlar.

NAKIŞ, -kşı a. (ar. *nakş*). **1.** Kumaş zemin üzerine iğne ile pamuk, keten, yün, ipek, reyon ya da metal iplikler kullanarak süsleme motifleri işleme sanatı: *Elbisenin önündeki nakışlar çok güzel. Nakışlarla bezenmiş bir masa örtüsü.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu yoldan elde edilen işleme. **—3.** Nakışçılık. **—4.** Bir nakışı andıran karmaşık, yoğun bezekler: *Nakış gibi işlenmiş bir şiir. Çini bir vazonun nakışları.* **—5.** *Esk.* Resim, suret. **—6.** *Esk.* Hile. **—7.** *Nakış etmek* → NAKŞETMEK. || *Nakış olmak* → NAKŞOLMAK. || *Nakış işlemek*, bez ya da kumaş üzerine renkli ipliklerle işleme yapmak.
—*Esk. Nakş-bend*, süslemeli dokuma yapan kimse; ressam. || *Nakş-ı perdaz*, nakış yapan sanatçı. || *Nakş-tıraz*, süslü olarak yapılmış işlemeler. || *Nakş-ı ber-ab*, sürekli olmayan şey. || *Nakş-ı bi-gubar*, baskı altında olanların ağlayışı. || *Nakş-ı cebin*, alın yazısı. || *Nakş-ı dil-firib*, gönül aldatan suret. || *Nakş-ı divar*, duvarda yapılmış fresk; ruhsuz, kuvvetsiz kimse. || *Nakş-ı kadem, nakş-ı pay*, ayak izi. || *Nakş-ı kül*, tüm yaratılış. || *Nakş-ı nik*, mutlu an. || *Nakş-ı parmur*, bal peteği.
—El sant. *Nakış ipliği*, kumaş üzerine çeşitli motifler işlemek üzere kullanılan pamuk, yün, ipek ya da çeşitli biçimlerde hazırlanan sırma, sim gibi fantezi iplikler.
—Güz. sant. El yazmalarına, yapıların duvarlarına ve tavanlarına yapılan her türden renkli süsleme. (Nakış, günümüzdeki bezeme ile resim, minyatür gibi sanatları içeriyordu.) || *Nakşı âbi*, su ve zamkla karıştırılmış boyalarla resim yapma yöntemi, bu yolla yapılan resim. (Doğu minyatürlerinde kullanılan bu yöntemde boyalar mattır ve resimler guvaş resme benzer.) || *Nakşı ber âb*, sürekli olmayan, çabuk yok olan (Ebrunun su üstünde kalıcı olmayışı gibi.) || *Nakşı peleng*, çini ve kumaşlarda kullanılan panter, leopar beneklerine benzer süsleme motifi. || *Nakşı zerkâr*, yaldızla yapılan süsleme.
—Teknol. *Nakış makinesi*, nakış işleyen makine. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ sıf. Ciltç. *Nakış basma*, bir cilt üzerine basılan kabartmalı, oymalı süsleme.
—Müz. Genellikle dört dizeli olan güftesinin, birinci ve üçüncü dizeleri farklı, ikinci ve dördüncü dizeleri tümüyle aynı melodilerle söylenen beste ve semailer için kullanılır. (Nakış bestelere oranla nakış semailer daha çoktur. Yürüksemailerin pek çoğu nakış semai biçimindedir. Bu tür semailerde [örn. Tanburi Ali Efendi'nin suzidil ağırsemaisi: *Kani yad-ı lebinle hun-i dil nûş ettiğim demler*] terennüm bölümü oldukça uzun ve inceliklidir. Nakış beste ve semailerde, terennüm, iki kez yinelendiğinden, bu yapıtlar iki haneli sayılırlar.)
—ANSİKL. Nakış ile dantel arasındaki fark, nakışın önceden hazırlanmış bir zemine uygulanması, dantelin ise zeminiyle birlikte örülmesidir. Üç çeşit nakış vardır: *iğne* ya da *tığ nakışı*, küçük bir tezgâh ya da çerçeve üzerinde işlenir; Cornély türü *makine nakışı;* büyük sanayi tezgâhlarında üretilen *mekanik nakış*.
• Nakış tezgâh ve araçları beş türdedir: 1. kumaşın iki levent arasına gerildiği *ayaklı gergef;* 2. işlenecek kumaşın yatay iki çubuğun zıvana deliklerine tutturulan bez şeride gerildiği *gergef;* 3. Çin kökenli *kasnak*, işlenecek kumaşın gerildiği tahta bir çember ile üzerine geçirilerek kumaşı sabitleştiren ikinci bir çemberden oluşur; 4. *çerçeve*, üzerine nakış işlenecek file kumaşın tutturulduğu çelikten bir kare, dikdörtgen ya da çemberdir; 5. *pensli tezgâh*, dikmelerin uzunluğu yönünde açılan tığlarla donatılmıştır. (Tezgâhın bir tarafına tespit edilen bu tığlar, işlenecek derinin kaymasını önler; diğer taraf indirilerek deri işlenir.) Bu tezgâh, eldiven, çanta vb. üzerine uygulanan nakışlarda kullanılır.
• *Mekanik nakış*, nakış makinesi adı verilen çeşitli makinelerle işlenir; bazıları, doğrudan dikiş makinesinden türemiş ve zincir işi gibi bir dizi iş gerçekleştirebilen "dikiş nakış" makineleri ya da Cornély türü makinelerdir. İsviçre makinelerinde tek bir yatay çizgi üzerine dizilmiş bir sıra iğne bulunur. Bunlar, hareketli bir şasiye dikey olarak gerilmiş kumaşın işlenecek yüzüne batıp çıkarlar. İğneler hep aynı yönde hareket ettiğinden süsleme motiflerinin elde edilebilmesi için kumaşın, istenen de-

nakışlı pano
Topkapı sarayı müzesi
İstanbul

Sully-Jaulmes-Dekoratif sanatlar müzesi

Antependium; kadife üzerine ipek ve metal nakış
İspanya, XVI. yy.
Dekoratif sanatlar müzesi, Paris

Dekoratif sanatlar müzesi

sırma işi nakış örneği
İngiltere, XV. yy.
Dekoratif sanatlar müzesi, Paris

dival **nakışlı** bohça
XIX. yy.
Etnografya müzesi, Ankara

sene göre yer değiştirmesi gerekir. Bu tür makineler özellikle döşemecilikte önem taşır.

• Çeşitli nakış türleri vardır. *Beyaz iş* adı verilen *nakış* eskiden hep beyaz üzerine beyaz iplikle uygulanırdı. Bugün renkli olarak da uygulanmaktadır, ancak kullanılan işler değişmemiştir; sarma, ingiliz puanı, fisto, madeira, richelieu, colbert, rönesans işi vb. *Ajur nakışı*'nda iplik çekerek kenar suları oluşturulur. *Fantezi nakışlar,* kumaş üzerine pamuk, yün, ipek iplikler, kordonet, kaytan sutaşı, ayrıca sırma, sim, bakır, alüminyum iplikler, boncuk, payet vb. malzemeler uygulanarak işlenir. Bu nakışlar, cinslerine, kökenlerine, kullanılan malzemeye ve uygulanan işin türüne göre değişik adlar alırlar: oyulgama, düz dikiş, çin iğnesi, sap işi, düğüm işi, kum iğnesi, aplike, payet işi, boncuk işi vb. Süzeni, gergef üzerinde, tığla, elde gerçekleştirilir. Yapımında çeşitli işler kullanılır. *Beauvais nakışı* ise, zincir işini andırır, ancak daha kısa ilmiklerle gerçekleştirilir.

Ayrıca sayabileceğimiz nakış türleri: *lame nakış,* çift delikli yassı bir iğneyle uygulanır. *Metal nakış,* askeri rütbe işaretlerinde, kol işaretlerinde ve bayraklarda kullanılır; *kilise eşyası nakışı,* ipek üzerine çin iğnesi,aplike, sırma ve sim kaplama, doldurma zemin üzerine sırma işi ile uygulanır (bu tür nakışlarda bir konu işlenir ve yüz degradelerini belirtebilmek için bazı nakış makinelerinin işlediği çok ince sırma ipliklerden yararlanılır); iğneleme tekniğiyle yapılan halıcılık*. Bu nakışların tümü her zaman elde gerçekleştirilir.

• İğne, önceleri bitki dikenleri ya da balık kılçığından yapılıyordu; sonradan tahta, fildişi ve sonunda metalden yapıldı; tarihin ilk çağlarından bu yana altın iplik kullanıldı; ama kronolojik sıralamaya göre yün ipliği, keten ve pamuk ipliğinden önce gelir. İ.Ö. 1200 yıllarında Çin'de kullanılan ipek iplik, Persler'de ve Mısır'da hıristiyanlık çağından az önce tanındı, Batı'da ise Sezar dönemine kadar bilinmiyordu. Antikçağ'da en ünlü nakış üretim merkezi Babil idi. Bizans'ta sivil ve dinsel kıyafetler, atların koşumları bile nakışlarla süsleniyordu. İkonakırıcılık bunalımı bizanslı nakışçıların İtalya'ya göç etmesine yol açtı, böylece bu sanat tüm Batı'ya yayıldı. XII. yy.'a kadar ayırtedici özelliği, kumaşların ağırlığı, ipliğin kalınlığı, desen çizgilerinin kabalığı, renklerin ve uygulanan işlerin az çeşitliliğidir. Haçlılar tarafından getirilen nakış örneklerinin etkisiyle bu sanat giderek zarifleşti (dın ve şövalyelik konuları, derebeylik bayraklarındaki armalar, flamalar, belde taşınan keselerdeki nakışlar). İslam nakışları büyük ün kazanmıştır, en eski örnekleri bile çok parlaktır (özellikle Araplar döneminde Sicilya'da). Daha sonra Safeviler döneminde İran'da ve Osmanlılar'da giysiler, örtüler, döşemelik kumaşlar, eyerler, tirkeşler vb. üzerinde parlak nakış örneklerine rastlanır. Mağrib'de Tunus, Cezayir, Tetuan, Fas, Azemmur, Sali, Rabat'taki sayısız atölyede, halk arasında yaygın, ama çok ince nakışlar üretilmiştir.

• *Türk nakışları*'na ilişkin ilk bilgilere Orta Asya Türkleri'nde rastlanır. Hun Türkleri'nin örgü, işleme ve nakış işlerinde usta oldukları bilinmektedir. Bizans elçilerinden tarihçi Priskos, Attila'nın sarayında kadınların elbiseleri üzerine işlemeler yaptıklarını ve bunların ince ve göz alıcı işler olduğunu belirtir. Orta Asya'da göçerkonar bir yaşam sürdüren Türkler'in çadırlarında, her tür örtü ve eşyalarında, atlarının kolanlarında yün iplik ve ipekle yapılmış nakışlar olduğu bilinmektedir. Gergef ve kasnağın da o dönemlerinden günümüze ulaşan işleme gereçleri olduğu öne sürülür. Nakış sanatının doğduğu yer olarak kabul edilen Doğu ülkelerinin, özellikle çin işlemelerinin izlerini taşıyan Orta Asya türk işlemelerinden günümüze ulaşan örnek yok gibidir. Bu konuda gezginlerin notlarından, duvar resimlerinden vb. kaynaklardan bilgi edinilebilmektedir.

Gelişmiş bir dokuma tekniğine sahip olan Selçuklular'da da nakış tekniğinin gelişmiş olduğu ve motiflere kumaş desenlerinin kaynaklık ettiği öne sürülür.

Türk işlemelerinin bugüne ulaşmış en eski örnekleri, XVI. yy.'a aittir. Birçok başka sanat dalında olduğu gibi işlemecilikte de en yüksek düzeye bu yüzyılda erişilmiştir. XVI. yy.'ın sonundan başlayarak türk nakışlarının giderek özgünlüğünü yitirdiği, XVIII. yy.'da yoğunlaşan batı etkisiyle gerek motif gerek renk bakımından değişikliğe uğradığı görülür.

XVI. yy. nakış motifleri, çoğunlukla XV. yy. kumaş örneklerinden alınmıştır. Elde örnek olmamakla birlikte, XVI. yy.'daki gelişmiş işleme tekniğinin XV. yy.'da başladığı ve XVI. yy.'a ortam hazırladığı öne sürülür. XV. yy. kumaş desenlerinde çok sık görülen lale ve nar motiflerinin XVI. yy. işlemelerinde çok kullanılması da bunu kanıtlar niteliktedir. Bu dönemde nakış yapılan kumaşla motifler arasında sıkı bir bağ vardır ve motifi, kumaşın özelliği belirler. İşlemede kullanılan renkler sınırlıdır. Çoğu kez üç ya da dördü geçmez. En fazla kırmızı, yeşil, mavi ve krem ya da açık sarı kullanılmıştır. Renklerin düzenlenmesinde doğaya bağlı kalınmamış, işleyenin beğenisine göre biçimlendirilmiştir. Desenler serbest ve karışık motifler olmak üzere ikiye ayrılır. Serbest motifler bir eşyanın ortasını ya da bordürünü başlı başına kaplayan motiflerdir. Bunlarda genellikle madalyon biçimli motifler, enginar, nar ya da oval olarak işlenmeye uygun biçimde düzenlenmiş meyve desenleri kullanılmıştır. Bazen bu motiflerin iç ve dışı çiçek dallarıyla bezenmiş, stilize motiflere de yer verilmiştir. Yaprak, çiçek, meyve ve kozalak motifleri de bu dönemde sık kullanılan serbest motiflerdendir. Çiçek motifleri içinde en sık görülen küçük kıvrık bir sapın ucunda bulunan gül ve tırtıllı yaprak, değişik biçimlerde işlenen lale (arap harfleriyle yazıldığında "Allah" ve "kale" sözcüklerinde aynı harflerin bulunması islamda bu çiçeğe mistik bir anlam verilmesine neden olmuştur) ve bir dal çevresine sıralanmış sümbüldür. Bunlardan gül motifinin çok eski çağlardan bu yana kullanılmış bir türk motifi olduğu ve bu nedenle Türkler'in egemen olduğu yörelerde de çok kullanıldığı öne sürülür. Ayrıca "gül" ün tasavvufi bir anlamı da vardır. Tasavvufta "gül"ün üç sıra halindeki yapraklarından birinci sıradaki ilk beş yaprağın islamın 5 şartına, ikinci sıradaki altı yaprağın imanın 6 rüknüne, üçüncü sıradaki yedi yaprağın da Fatiha suresi'nin yedi ayetine işaret olduğu belirtilir. Karışık motifler çiçek, yaprak, meyve ya da bunların arasına karıştırılmış başka motiflerden oluşur. İşlemeci dönemin yaygın motiflerini belli bir düzen içinde birlikte kullanarak değişik kompozisyonlar yaratır. XVI. yy. bordür motifleri de oldukça değişiktir. Bunlardaki ince geometrik şekillerin, çiçek motiflerinin yerini aldığı sanılmaktadır. Bordürün ana desenle uyumlu olması esastır.

XVII. yy.'da türk nakışlarının XVI. yy.'daki özgünlüğünü ve sadeliğini yitirdiği görülür. Kullanılan renkler giderek çeşitlenmiş, ana renkleri daha belirginleştirmek amacıyla siyah ibrişim, sırma, sim de kullanılmaya başlanmıştır. Ana renkler kırmızı, mavi ve yeşil, yardımcı renkler krem, açık sarı ve tonlarıdır. En çok kullanılan bu renklerin yanı sıra siyah, kahverengi vb. başka renklere de yer verilmiştir. Gene de temel renk sayısı altıyı geçmez. Motiflerde aynı dönem kumaş desenlerinin etkisi belirgindir. Bunda özellikle tezgâhta dokunan kılaptanlı, simli ve ipekli kumaşların pahalı olması nedeniyle bu kumaş örneklerine öykünerek yapılan işlemeler etkili olmuştur. Motifler XVI. yy.'daki özelliklerini korumakla birlikte bitki motiflerinin giderek stilize olduğu görülür. XVI. yy.'da kullanılan serbest ve karışık motifler bu yüzyılda da işlenmiş, desenler normal büyüklüklerine yakın boyutlarda tutulmuştur. Bordür ve zemin motifi arasındaki uyuma özen gösterilmiş, küçük parçalarda daha çok basit ve zarif motifler yeğlenmiştir. Motiflerin düzenlenmesinde işlenecek kumaş ve işlevi göz önünde bulundurulmuş, yastık, bohça türü eşyalarda yüzeyi kaplayacak iri motifler seçilirken mendil, kuşak vb. küçük eşyalarda stilize çiçek motifleri, geometrik desenler kullanılmıştır.

XVI. ve XVII. yy.'larda en çok kullanılan nakış türleri hesap işi, dolgulu hesap işi, türk işi, ince iş, pesent, zerduz, sırma işi, anavata, sarma, balıksırtı ve aplikedir.

Batı etkisinin giderek yoğunlaştığı XVIII ve XIX. yy.'da türk nakışlarının da gerek renk, gerek desen olarak çeşitlendiği ve belirgin biçimde batı işlemelerinden izler taşıdığı görülür. Kadife üzerine sırma ve simle yapılmış nakışlar çok yaygınlaşmış akla gelen her motif desen olarak kullanılmıştır. Arma biçiminde desenler, ev, cami, selvi vb. bu dönem motiflerindendir. Temel renklerin sayısı artmış, bunların tonları da kullanılmaya başlanmıştır. Nakışlarda inci ve mercan kullanma da çok yaygındır.

Bu dönemde en çok kullanılan işleme türleri hesap işi, muşabak, mürver, atma, türk işi, sarma, çiniğnesi, zincir, dival, anavata ve sırmalı nakışlardır. XIX. yy.'dan sonra geleneksel türk işlemeciliğinin giderek özgünlüğünü yitirdiği ve XVI. ve XVII. yy.'larda esas olan yalınlığın yerini gösteriş öğesinin aldığı görülür.

Günümüzde geleneksel tür nakışlarının özgün biçimiyle yaşatılması ve tanıtılması amacıyla çeşitli resmi ve özel kuruluşlar çaba göstermektedir.

Topkapı sarayı müzesi'nde eski türk işlemelerinin XVI. yy.'dan başlayarak pek çok örneği sergilenmektedir.

—Teknol. İlk mekanik nakış makinesi, yatay olarak dizilmiş ucu kanca biçiminde olan tığlar yardımıyla kumaş üstüne bir sıra çiçek işliyordu. Bu makineyi gerçekleştiren fransız makinecinin adı bilinmemektedir, ama bu düşünceden yeniden esinlenildi ve bugün, Heilmann nakış makinesi (1834) ve özellikle Cornély nakış makinesi gibi bir çok nakış işleyen az ya da çok otomatik makineler vardır. Cornély nakış makinesi kısmen otomatiktir

NAKIŞBENT a. (ar. *nakş* ve fars. *bend*'den *nakş-bend*). Dokmc. Jakar tezgâhlarında kumaşın desen raporunu hazırlayan ve çiçekli kısımları dokuyan kimse.

NAKIŞÇI a. Nakış işleyen kimse.

NAKIŞÇILIK a. Nakış işleme sanatı.

Nakışhane, İstanbul'un Türkler tarafından alınmasından (1453) sonra Topkapı sarayı'nda kurulan Enderun* mektebi'nde resim alanında yetenekli öğrenciler için açılan atölyeler. Buradan çok değerli hattat*, müzehhip*, tuğrakeş* ve ressamlar yetişti.

NAKIŞLAMA a. Nakışlamak eylemi.

NAKIŞLAMAK g. f. *Bir şeyi nakışlamak,* onu nakışla bezemek.
—Tekst. Bir kumaşı dokurken nakış tefesine yerleştirilen küçük masuralar yardımıyla üzerinde sırma, sim, ipek vb. ipliklerle desen oluşturmak. (Fransa'da bu tür kumaşların yapımına XV. yy.'da başlandı. Önceleri elle, XVII. yy.'dan sonra mekanik olarak yapılan nakışlama, bugün de çeşitli kumaşlara uygulanmaktadır.)

NAKIŞLI sıf. Üzerine nakışla işlenmiş olan; işlemeli.
—Mim. *Nakışlı cam,* yapılarda, duvarların üst bölümlerinde ve kubbelerde, alçı çerçeveler içine, renkli ya da renksiz cam parçalarıyla yapılan desenli pencere. (*Alçı pencere* ya da *revzen* de denir.)
—Müz. Nota figürlerinin çokluğu temeline dayalı üslup ya da besteleme yöntemi için kullanılır (nakışlı ezgi, nakışlı kontrapunto). || *Nakışlı koral,* füglü serimlerin, bölüm bölüm birbirini izlemesi ilkesine dayalı koral türü. (Son parti, uzun değerli notalarla başlar.)

NAKIŞSIZ sıf. Üzerinde nakış olmayan.

NÂKIZ sıf. (ar. *nakz*'dan *nakız*). *Esk.* Bozan, bozucu.

NAKÎ sıf. (ar. *nakı*ʿ). *Esk.* Kana kana içilebilen, bol, gür su için kullanılır.

NAKÎ sıf. (ar. *naki*). *Esk.* **1.** Temiz, pak. **—2.** Pek ince, zarif.

NAKİA a. (ar. *nakıʿa*). *Esk.* **1.** Bir kimse adına verilen şölen, yemek. **—2.** Düğün yemeği.

NAKİB sıf. ve a. (ar. *nakib*). *Esk.* **1.** Bir kabilenin, bir kavmin başkanı ya da onun yerine başkanlık eden kimse. **—2.** Bir tekkede şeyhe yardım eden, vekillik yapan en yaşlı derviş ya da dede. **—3.** *Nakib-i imaret,* imarete başkanlık eden kimsenin yardımcısı.
—Kur. tar. Osmanlı devletinde esnaf kuruluşları başkanlarından birinin unvanı. (Öteki başkanlardan "duacı" gibi, nakib de esnaf tarafından kendi aralarında iyilik ve dindarlıkla tanınmış olanlardan seçilirdi. Daha sonra bunların yerini, kethüdalarla yiğitbaşılar aldı ve hükümetle esnaf arasındaki ilişkileri onlar yürütmeye başladı.) || *Nakib-i imaret,* Osmanlı devletinde imaret şeyhinin (amirinin) yardımcısı. || *Nakib ül-eşraf* → NAKİBÜLEŞRAF.

NAKİBE a. (ar. *nakibe*). *Esk.* **1.** Can. **—2.** Akıl, zekâ.

NAKİBÜLEŞRAF a. (ar. *nakib* ve *eşraf*'tan *nakib ül-eşrâf*). Peygamber soyundan olanların (şerifler ve seyitler) işlerine bakmak üzere aralarından atanan görevli.
—ANSİKL. Abbasiler döneminde ortaya çıkan nakibüleşraflık kurumu, Osmanlılar'da Yıldırım Bayezit döneminde 1400'de kuruldu. Başlangıçta sadat nikabeti (nikabetüssadat) adını taşıyan bu görev, Mehmet II tarafından bir ara kaldırıldı, ama daha sonra yeniden kuruldu. Bu görevi yapanlar Bayezit II döneminden başlayarak nakibüleşraf unvanını kullandılar. Nakibüleşrafların kendi konaklarında daireleri, yeterli sayıda yardımcıları vardı. Taşradaki yine seyit ve şeriflerden oluşan kaymakamları aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün seyit ve şeriflerin adlarını ve soyağaçlarını içeren bir defter (şecere-i tayyibe) tutarlardı. Seyit ve şeriflerin kanuna ve geleneğe aykırı hareketleri başkentte nakibüleşraf, taşrada nakibüleşraf kaymakamları tarafından cezalandırılırdı. Padişahların tahta çıkışlarında önce nakibüleşraf biat ve dua eder, onu teşrifat sırasına göre ötekiler izlerdi. Bayram tebriklerinde de nakibüleşraf tebrik ve dua ettikten sonra öteki tebrikler yapılırdı. Nakibüleşrafların bazı padişahlara kılıç kuşattıkları da görülmektedir. Abdülhamit II döneminde izlenen islamcı siyasete koşut olarak nakibüleşrafların önemi arttı ve kendilerine Yıldız sarayı yakınında bir konak tahsis edildi. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra önemi azalan nakibüleşraflık kurumu saltanatla birlikte kaldırıldı.

NAKİDA → NAHİTA.

NAKİH sıf. (ar. *nakıh*). *Esk.* Hastalıktan yeni kalkmış, hastalığı atmakla birlikte halsiz düşmüş kimse için kullanılır.

NAKİL, -kli a. (ar. *nakl*). **1.** Bir şeyi bir yerden başka bir yere iletmek, taşımak, geçirmek, götürmek eylemi: *Mal nakli en kısa sürede tamamlanmalı.* **—2.** Bir yerleşim birimini başka bir yere aktarma; göç: *Felaketten sonra köyün başka bir yere nakli isteniyor.* **—3.** Bir olayı, bir durumu vb. sözle bir kimseye, bir topluluğa anlatma, aktarma, hikâye etme. **—4.** Bir yazıyı, bir resmin bir yere, bir şeye kopyasını geçirme. **—5.** Bir yapıtı, bir yazıyı bir dilden başka bir dile çevirme; tercüme etme. **—6.** *Nakil etmek* → NAKLETMEK. **—8.** *Nakil vasıtası,* taşıma aracı, taşıt. || *Nakil ve tayin,* bir memuru bulunduğu görevden başka bir göreve verme.
—*Esk. Nakl-i bend,* hikâyeci, masal anlatan, masal uyduran. || *Nakl-i hane, nakl-i mekân,* ev değiştirme. || *Nakl-i hümayun,* padişahın tahtırevanla taşınması.
—İda. huk. Bir memurun bir yerden başka bir yere ya da bir görevden başka bir göreve atanması.
—Sig. *Nakil halinde para sigortası,* nakit ve öteki değerlerin taşınması sırasında hırsızlık, gasp, silahlı saldırı vb. nedenlerle zarar ve hasara uğranmasına karşı yapılan sigorta.

NÂKİL sıf. (ar. *nâkil*). *Esk.* **1.** Taşıyan, aktaran, bir yerden başka bir yere götüren. **—2.** İşittiği haberleri ve olayları başkasına anlatan.
—Esk. fiz. İletken.

NÂKİL sıf. (ar. *nükûl*'den *nâkil*). *Esk.* **1.** Vazgeçen, cayan. **—2.** Çekinen, bir şeyi yapmaktan kaçınan, korkak.

NÂKİLİYET a. (ar. *nâkil* ve *-iyyet*'ten *nâkiliyyet*). Esk. fiz. İletkenlik.

NAKİR a. (ar. *nakir*). *Esk.* **1.** Üzerinde çukur bulunan tahta ya da taş. **—2.** Hurmanın çekirdeğindeki küçük çukur. **—3.** Küçük ve pek önemsiz şey. **—4.** *Nakir ü kıtmir,* bütünüyle, hepsi, en ince ayrıntılarına kadar.
—Esk. ölçbil. İki kıtmir'e eş bir ağırlık ölçüsü.

NAKİS sıf. (ar. *nâkis*). *Esk.* **1.** Başını öne eğmiş olan. **—2.** Bayağı, alçak.

NAKİSA ya da **NAKİSE** a. (ar. *nakisa, nakişe*). *Esk.* **1.** Eksiklik, noksan, kusur. **—2.** Utanılacak yakışıksız şey, kabahat, ayıp. **—3.** *Nakisa-dar,* kusuru, eksiği olan.

NAKİT, -kdi a. (ar. *nakd*). **1.** Para, özellikle de kullanılmaya hazır para: *Bankalar nakit sıkıntısı içindeler. Şu sıralar nakdimiz yok. Vakit nakittir.* **—2.** *Esk.* Sikke, madeni para, akçe.
—*Esk. Nakd-a-nakd,* borcunu arka arkaya ödeyerek kapatma. || *Nakd-i can,* en kıymetli şey, hayat. || *Nakd-i cins,* nakit olarak bulunan mal, para, sikke vb. için kullanılır. || *Nakd-i halis,* saf, katışıksız, içine başka bir katkı maddesi konmamış gümüş ya da altın para için kullanılır. || *Nakd-i mevcud,* elde bulunan, hazır para.
—İkt. Yasal değer taşıyan kâğıt ya da madeni para. || *Nakit akımı,* bir işletmede, belli bir dönem içinde, giren likidite akımı (tahsil edilenler) ile çıkan likidite akımı (harcamalar) arasındaki fark. (Nakit akımı, özfinansman gücünün bir göstergesidir.) [Eşanl. CASH-FLOW.] (Bk. *ansikl.* böl.)
—İkt., Bank. ve Mal. *Nakit para,* EFEKTİF' in eşanlamlısı.
—İşl. ikt. *Nakit bütçesi,* bir işletmede, belli bir dönem içinde nakit giriş ve çıkışlarını planlamak amacıyla hazırlanan bütçe. (Nakit bütçelerinin kullanım alanları kısa vadeli yatırımların yönetilmesi, yatırım projeleriyle yapılacak ödemelerin planlanması, kısa ve uzun vadeli borçların azaltılmalarının bir programa bağlanması gibi çok çeşitli olabilir.)
—Muhs. *Nakde çevrilebilir,* bir bilançoda, aktifin hızla ve kolayca likit hale (ticari senet, plasman senetleri vb.) getirilebilen öğeleri.
—ANSİKL. İkt. Sözcüğün dar anlamıyla, bir işletmenin nakit durumu çözümlemesiyle ilgili bir kavram olan nakit akımı kavramı, muhasebe "sonuçları"nın belirlenmesinde (bunlar zaman içinde fiili likidite hareketlerini içermiyorsa ve / ya da bu hareketlere uymuyorsa), ortaya çıkacak boşlukları, öngörücü yönetim açısından, geçici olarak doldurmayı amaçlar. Ama bu terim, daha çok, özfinansman kapasitesini belirtmek ya da ölçmek için kullanılır ve burada, muhasebe sonuçları pratikte bir referans hizmeti görür. Böylece *brüt nakit akımı,* vergiler, amortismanlar ve bazı karşılıklar (ihtiyat niteliğinde) çıkarılmadan önceki kâr toplamı; *net nakit akımı* ise, öncekinden vergiler ve mali giderler çıktıktan sonra kalan kâr toplamıdır. Alternatif yatırım projeleri arasında seçim yapmak için güncel değere indirgenmiş nakit akımı kullanılması, temelde likidite kavramına dayanır; çünkü, bu yönteme göre, mümkün her malzeme ve donanım için, bunun yol açacağı nakit giriş ve çıkışlarının güncel değerleri arasında karşılaştırma yapmayı gerektirir.

NAKİYE HANIM (Hatice), türk şair (İstanbul 1846 - *ay. y.* 1899). Müneccimbaşı Osman Saip'in kızıdır. Annesinin ölümü üzerine, teyzesi şair Şeref Hanım tarafından büyütüldü. Darülmuallimat'ı bitirerek bu okulda farsça ve tarih öğretmenliği yaptı. Mevlevi tarikatına girerek Yenikapı mevlevihanesi'nde mesnevi dersleri aldı. Divan edebıyatı yolundaki şiirleri bir *Mecmua*'da derlenmiştir. Koşmaları da vardır. *Lügat-ı farisiye*'si (1883) yayımlanmıştır.

NAKİZ, NAKİZA sıf. (ar. *nakiż,* dişl. *nakiża*). *Esk.* Birbirine karşıt olan, nitelikleri bakımından aykırı bulunan.
—Esk. mant. *Nakiz-i mükkeza,* karşı sav, antitez.

NAKİZEYN a. (ar. *nakiż*'in ikili çoğl. *nakiżeyn*). *Esk.* Birbirine karşıt iki şey.

NAKKAB sıf. (ar. *nakb*'dan *nakkab*). *Esk.* Delik açan, delici.

NAKKABAN çoğl. a. (ar. *nakkab*'ın fars. çoğl. *nakkaban*). *Esk.* Delik açıcılar, deliciler.

NAKKAD sıf. (ar. *nakd*'dan *nakkad*). *Esk.* **1.** Paranın sahtesini gerçeğinden ayıran. **—2.** Bir şeyin iyisini kötüsünden ayıran. **—3.** Eleştirici, eleştiren. **—4.** *Nakkad-ı erz,* imarette yoksullara dağıtılmak üzere pişirilen pilavın pirincini ayıklayan hademe.

NAKKAL sıf. (ar. *nakl*'den *nakkal*). *Esk.* **1.** Bir şeyi bir yerden başka bir yere taşıyan, götüren. **—2.** Bir hikâyeyi, masalı başkalarına anlatan, masalcı.

NAKKAR sıf. ve a. (ar. *nakr*'dan *nakkar*). *Esk.* **1.** Ağaç, maden ya da taşı oyup şekil veren, oyma ustası. **—2.** Vurmalı sazları çalan sanatçı.
◆ sıf. Yumurtadan çıkmak için gagalayan kuş, civciv vb. için kullanılır.

NAKKARE a. (ar. *nakkare*). Müz. Mehter müziğinde kullanılan küçük kös. (İkisi birbirine bağlanır. Köslerden biri daha tız akortludur ve zayıf zamanların vurulması içindir. Pes sesli olan öbürüne kuvvetli zamanlar

nakkare

vurulur. Araplar'ın da, pişmiş topraktan ya da tahtadan yapılan aynı adlı bir çalgısı vardır. Bu da, mehter nakkaresi gibi, ucu deri ya da bez kaplı çubuklarla çalınır.) [ÇİFTE-NAĞRA ya da ÇİFTE-NARA da denir.]
—Tar. *Süvari nakkaresi*, Ortaçağ'da müslüman süvari birliklerinin, özellikle Endülüs Emevileri'nin kullandıkları bir çeşit küçük davul ya da dümbelek.

NAKKAREZEN a. Mehterhanede, nakkare çalan asker.

NAKKARHANE a. Osmanlı döneminde mehter takımının yerleştiği bina.

NAKKAŞ a. (ar. *nakş*'tan *nakkaş*). *Esk.* **1.** Duvar ve tavan süslemeleri yapan usta. **—2.** *Nakkaş-ı ezel, nakkaş-ı âlem*, Tanrı. ‖ *Nakkaş-ı mani*, efsanevi resim ustası Mani'ye verilen ad. (Bu anlamda *Nakkaş* da kullanılır.)
—ANSİKL. Güz. sant. Osmanlılar'da özellikle elyazmalarının minyatürlerini ve tezhiplerini yapan sanatçılara nakkaş deniyordu. Nakkaşlık, İranlılar'ca geliştirilmişti ve en ünlü üstatları Bihzad*'dı. Mehmet II (Fatih) döneminde sarayda bir nakkaşhane kurulmuş, başına Baba Nakkaş getirilmişti. Bu saray atölyesinde nakkaşlar sernakkaşın (nakkaşbaşı) yönetiminde çalışırlardı. Bu sanatçılar da ötekileri gibi bir lonca örgütüne bağlıydılar. Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde, "Esnaf-ı nakkaşan-ı musavveran" başlığı altında bu konuda ayrıntılı bilgi aktarır ve pirleri bulunmadığını söyler. Ayrıca yapıların duvarlarını, tavanlarını ve öteki öğelerini yağlıboya ve suluboya motiflerle süsleyen sanatçılara da nakkaş deniyordu. Vakanüvis Lütfi Efendi, bu tür nakkaşlığın başlangıçta yalnızca müslümanlara özgü olduğunu, 1826/1827'den sonra din farkı gözetilmeksizin herkesin bu işi yapmasına izin verildiğini yazar. (→ MİNYATÜR, TEZHİP.)

NAKKAŞ (Mârûn EL-), lübnanlı tiyatro oyuncusu ve yazar (Sayda 1817 - Tarsus 1855). Arap-islam dünyasında dramatik sanatın öncülerinden biri olarak tanındı. Başlangıçta çok küçük bir aydınlar kesimini etkilediyse de, etkisi doğu tiyatrosunda çok önemli bir rol oynadı. Avrupa tiyatro oyunlarını, özellikle Molière'in *Cimri*'sini (1848) çevirdi ve uyarladı. Sanatını yeğeni Salim el-Nakkaş sürdürdü.

NAKKAŞ (Nejat), türk yüzücü ve yönetici (İskenderun 1923). Yüzme sporuna küçük yaşta başladı. Çeşitli takımlarda, 1946-1966 arası milli takımda yer aldı ve 150'ye yakın birincilik kazandı; rekorlar kırdı. Uzun süre sutopu da oynadı ve milli oldu. Ayrıca yüzdüğü maraton dalında rekor kırdı (Anadolukavağı-Kızkulesi etabı; 2 saat 21 dakika). Uzun süre İstanbul Yüzme ihtisas kulübünde (İYİK) yöneticilik yaptı.

NAKKAŞLIK a. Nakkaşın sanatı.

NAKL → NAKİL.

NAKLE a. (ar. *naḫle*'den). Sey. oy. *Esk.* Çok kısa bir süre içinde balmumundan ağaç, hayvan vb. figürler yaparak sergilenen bir tür hokkabazlık gösterisi.

NAKLEDİLME a. Nakledilmek eylemi.

NAKLEDİLMEK → NAKLETMEK.

NAKLEN be. (*nakil*'den *naklen*). **1.** Nakil yoluyla, aktarılarak. **—2.** *Naklen yayın*, maç, gösteri vb.'nin, yapıldığı, olduğu sırada radyo ya da televizyondan duyurulması, anlatılıp gösterilmesi.

NAKLETME a. Nakletmek eylemi.

NAKLETMEK g. f. (ar. *nakl*'den). **1.** *Bir şeyi bir yerden bir yere nakletmek*, onu bir yerden başka bir yere aktarmak, götürmek, taşımak: *Depremden büyük zarar gören kasabayı on kilometre ötede başka bir yere naklettiler. Malı nakletmek.* **—2.** *Bir kimseyi bir yere nakletmek*, onu bulunduğu yerden başka bir yere götürmek; onun görev yerini değiştirmek: *Mahkûmları başka bir cezaevine nakletiler. Sizi İzmir'deki şubemize nakledeceğiz.* **—3.** *Bir olayı, bir durumu vb. nakletmek*, onu başkalarına anlatmak, hikâye ederek aktarmak: *Dedemin naklettiğine göre bu göç sırasında büyük kayıplar vermişiz.* **—4.** *Bir yazıyı, bir yapıtı bir dile nakletmek*, onu o dile çevirmek, aktarmak.
—Muhs. Kayıtlarda yapılan bir virmanla, bir tutarı bir hesaptan ötekine geçirmek.

◆ **nakledilmek** edilg. f. Nakletmek eylemi yapılmak, nakletmek eylemine konu olmak: *Şirketin malları genellikle karayoluyla nakledilıyor.*

NAKLİ sıf. (ar. *nakl* ve *-ī*'den *naklī*). *Esk.* **1.** Taşımayla ilgili. **—2.** Nakle dayanan, akılla değil söylenenlere dayanarak kavranan, öğrenilen gerçek için kullanılır. **—3.** *Nakli ilimler*, söylenenlere dayalı bilgiler.
—Esk. dilbilg. *Nakli mazi*, belirsiz geçmiş zaman.
—Din. *Nakli deliller*, fıkıhta kaynağı akıl değil başkalarının yapıtları olan kanıtlar.

NAKLİYAT, -tı çoğl. a. (ar. *nakliyye*'nin çoğl. *nakliyyat*). **1.** Taşıma işleri. **—2.** *Esk.* Önceki kuşaklardan ya da başkalarından aktarılarak edinilmiş bilgilerin tümü.
—Sig. *Nakliyat sigortaları*, kara, göl, kanal, deniz ve havada çeşitli araçlarla taşınan ve parayla belirtilebilen her türlü değer ya da maddenin uğrayacağı zarar ve hasara karşı yapılan sigortalar (Nakliyat sigortaları kapsamına emtia sigortaları, gemi ya da tekne sigortaları, sorumluluk sigortaları girer.)

NAKLİYATÇI sıf. ve a. Taşıma işleriyle uğraşan kimse ya da kuruluş için kullanılır.

NAKLİYATÇILIK a. Nakliyatçının işi; taşımacılık.

NAKLİYE a. (ar. *nakl* ve *-iyye*'den *nakliyye*). **1.** Bir malı, eşyayı vb. bir yerden bir yere taşıma işi: *Nakliye şirketi.* **—2.** Bir eşyayı taşıtırken ödenen ücret, taşıma parası; taşımacılık: *Nakliyenin genel giderler içindeki payı.*
—Ask. havc. *Askeri hava nakliye*, ASKERİ HAVA ULAŞTIRMA*'nın eşanlamlısı.
—Tic. huk. → TAŞIMA'nın eşanlamlısı. ‖ *Nakliye mukavelesi* → TAŞIMA* SÖZLEŞMESİ'nin eşanlamlısı. ‖ *Nakliye senedi* → TAŞIMA* SENEDİ'nin eşanlamlısı.

NAKLİYECİ a. Taşıma işiyle uğraşan kimse; taşımacı.
—Tic. huk. → TAŞIMACI.

NAKLİYECİLİK a. Eşyaları, malları vb. bir yerden bir yere taşıma işi; taşımacılık.

NAKMET ya da **NIKMET** a. (ar. *naḳmet, nıḳmet*). *Esk.* İntikam almak amacıyla eziyet etme.

NAKOLEİA ya da **NAKOLİA.** Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde kent; Strabon, Phrygia Epiktetos yerleşmelerinden olduğunu yazar. Günümüzde, Eskişehir'e bağlı Seyitgazi ilçesi olduğu sanılmaktadır.

NAKRASA. Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında, Mysia ile Lydia sınırında kent; Manisa'nın Kırkağaç ilçesi merkez bucağına bağlı İlyaslar köyü yakınındaki kalıntıların bu yerleşmeye ait olduğu sanılmaktadır. Burada Selefkiler'in önemli bir hisarı bulunuyordu.

NAKRİT a. (fr. *nacrite*). Miner. Kaolinit grubunda yer alan hidratlı doğal alüminyum silikat.

NAKS a. (ar. *naḳṣ*). *Esk.* **1.** Eksiklik, azlık. **—2.** Azaltma, eksiltme. **—3.** *Naks-ı din*, dinsel inanç zayıflığı.

NAKSKOV, Danimarka'da kent, Lolland adasında; 16 900 nüf. Şeker fabrikası. Ticaret merkezi.

NAKSOS. Tar. coğ. Eğriboz ve Naksos adalarından gelen kolonların Sicilya'da kurdukları yunan sitesi (İ.Ö. 735). Bağcılık sayesinde zenginleşen kentte Dionysos ve Apollon kültlerine saygı gösterildi. İ.Ö. 403'te Siracusalı Dionysios kenti yakıp yıktı.

NAKSOS, türkç. **Nakşa,** Kyklades öbeğinde yunan adası; 428 km²; 14 200 nüf. Merkezi *Naksos*, batı kıyısında (2 900 nüf.). Ada B.'da gnayslı tepelerde, D.'da yüksekliği 1 000 m'yi aşan kireçtaşlı kütleler halinde uzanır. Adada turunçgiller, üzüm ve tahıl yetiştirilir.
—Tar. Önce Traklar'a, sonra İ.Ö. XI. yy.'da Karialılar'a yurt olan, bir süre Girit'in egemenliği altına giren Naksos'ta daha sonra bir Ionia kolonisi kuruldu. VI. yy.'da, tiran Lygdamis zamanında en parlak dönemini yaşayan Naksos, Andros ile Paros'u da buyruğu altına aldı. 501'de Persler'e karşı direndiyse de, 490'da yağmalandı; daha sonra Delos konfederasyonu'na girdi, 471'de Naksoslular'ın başkaldırması üzerine bir atina kolonunu kabul etmek zorunda bırakıldı. Bir süre Spartalılar'ın boyunduruğu altında kaldıktan sonra ikinci Atina konfederasyonu'na katıldı. Khabrias burada Spartalılar'ı yendi (İ. Ö. 376). Mermer ocakları ve tarım zenginliğiyle ün kazanan ada, Yunanistan ile aynı zamanda Roma İmparatorluğu'na katıldı. Naksos ve Kyklades adaları, dördüncü Haçlı seferi sonucunda (1205-1207), Bizans imparatoru Henri de Hainaut'nun daha sonra takımadalar dükü yaptığı Venedikli Marco Sanudo tarafından fethedildi. Daha sonra Naksos düklüğü metbuluğu imparatordan Mora prensine, ardından Venedik'e, 1537'de Türkler'e geçti. Selim II, son Venedik dükü Iacopo III Crispo'nun elinden aldığı düklüğü Portekiz yahudisi José Nasi'ye verdi (1566-1574). 1770-1774 arasında rus işgalinde kalan Naksos, 1830'da bağımsızlığını kazanan Yunanistan'a katıldı.

B. N. Paris

bir Naksos parasının yüzü
gümüş Dionysos tipinde
İ.Ö. 461-413
Bibliothèque nationale, Paris

NAKŞ → NAKIŞ.

NAKŞA → NAKSOS.

NAKŞETME a. Nakşetmek eylemi.

NAKŞETMEK g. f. (ar. *nakş*'tan). **1.** *Bir şeyi bir yere nakşetmek*, onu oraya işlemek, orayı onunla süslemek, bezemek; **—2.** *Bir şeyi (soyut) aklına, zihnine vb. nakşetmek*, onun kalıcı bir biçimde akla, zihne vb. yerleşmesini sağlamak: *Bu konuyu zihninize iyice nakşedin.*

NAKŞİ sıf. ve a. Tasav. NAKŞİBENDİ'nin eşanlamlısı.

NAKŞİ AHMET → AHMET NAKŞI.

NAKŞİ ALİ Akkirmanlı, türk şair (Divriği ? - Akkirman 1654). Halvetiye tarikatına bağlandı. Kırımlı şeyh Murat Efendi'nin halifesi oldu. Uzun süre Akkirman'da bulundu. Murat IV'ün İran seferine katıldığı söylenir. Aruz ve hece vezni ile yazdığı şiirleri, klasik tekke şiirinin özelliklerini taşır. *Divan*'ı basılmıştır (1866). Ancak bu yapıt, yanlış olarak *Divan-ı Şah Nakşibent* adını taşır. Ayrıca tekkelerde okunan *Manzume-i ayn ül-hayat, Manzume-i gavriye, Biatname* gibi yapıtları da vardır. (→ Kayn.)

NAKŞİ DEDE EFENDİ, asıl adı **Mustafa,** türk besteci (Edirne ? - Kahire 1854). Edirne'de arapça, farsça, müzik, edebiyat ve tasavvuf dersleri aldı. Konya mevlevihanesi'nde "çile"sini doldurdu. 1825'te Kahire'ye gitti, bu kentin mevlevihanesinde kudümzenbaşı oldu. 1838'de, Hemdem Çelebi tarafından bu dergâhın şeyhliğine getirildi. Aynı zamanda şair, hattat ve virtüoz bir neyzen olan Nakşi Dede Efendi'nin günümüze ulaşan iki yapıtından *Şedaraban mevleviayini*, mevlevi müziğinin başyapıtlarındandır.

NAKŞ-I RÜSTEM, ahemeni dönemi pers krallarından birçoğunun mezarlarının bulunduğu yer. Dara I'den sonra krallar, Persepolis ovasına bakan bu yarlarda cepheleri krallık yapılarını andıran mezarlar oydurttular; kapının iki yanına, yüksek kabartmalarla süslü bir üzengi taşıyla biten sütunlar yerleştirilmiştir. Kornişin üze-

rindeki kaya kabartması, kralı, bir ateş sunağının önünde dua ederken gösterir; sunağın hemen altında ise iki sıra insan figürü görülür. Yarın önünde, yaklaşık 11 m yüksekliğinde bir kule bulunur. Kör pencereler ve dikdörtgen nişlerle bezeli kulenin içinde, cephede yer alan bir merdivenle çıkılan tek bir oda vardır. Kulenin yapılış amacı bilinmemektedir (ateş tapınağı ? mezar anıtı? arşiv deposu ?).

Nakş-i Rüstem yarına, Sasani döneminde çeşitli yüksekkabartmalar oyulmuştur. Bunların en ünlüsü esir aldığı Roma imparatoru Valerianus'u huzuruna kabul eden Şapur I'in (İ.S. 241-272) zaferini yansıtır.

NAKŞİBENDİ sıf. ve a. (ar. *nakş*, fars. *bend* ve *-i*'den *nakş-bendi*). Tasav. Nakşibendilik* tarikatından olan kimse için kullanılır. (Eşanl. NAKŞİ.)

NAKŞİBENDİLİK a. Bahaettin* Nakşibent (1318-1389) tarafından ya da onun adına kurulan tarikat. (Eşanl. NAKŞİLİK.)
—ANSİKL. İzlerine daha Gazneliler döneminde (977-1187) rastlanılan bu tarikat, Bahaettin Nakşibent'ten sonra gerçek kimliğini Hoca Yusuf-i Hamedani (öl. 1140) ile kazandı. Onun halifelerinden Ahmet Yesevi, tarikatın Maveraünnehir'de, Abdülhalik ise Harizm'de yayılmasını sağladılar. XV. yy.'da tarikatın önde gelenlerinden Ubeydullah Ahrar'ın (1403-1490) halifesi Şeyh Abdullah İlahi Simavi (öl. 1491) Anadolu'da, XVI. yy.'da da Baki Billah Kâbili de tarikatı Hindistan'da yaydı. Hindistan'da tarikat "muceddiye" adı altında gelişerek Hicaz, Irak ve Suriye'de yayıldı. Suriye'de tarikatın "halidiye" kolu da oluştu.

Şeriata bağlı tarikatlar arasında yer alan nakşibendiliğin başlıca temelini zikr oluşturur. Tarikat kuralına göre, şeyhin anılmasını salık verdiği Tanrı adlarından birini içten, hafi (gizli) ya da sözlü, sürekli olarak anmak gerekir. Buna, nakşibendiler arasında yadkerd (anma) denir. Anma sırasında Tanrı'dan başka hiçbir şeyi düşünmemek için kalbin kapısına dikkat etmek (*nigâh-daşt* [gözetmek]), Tanrı'ya yönelmek (*bâzgeşt* [dönüş]), Tanrı ile huzurun sürmesi (*yad-daşt* [hatırlama]), nefesin alınıp verilmesi sırasında sürekli Tanrı'yı anmak (*hûs der dem* [nefeste dikkat etme]), toplum içinde bulunmasına karşın insanın kendisini yalnızca Tanrı ile birlikte hissetmesi (*halvet der encümen* [topluluk içinde yalnızca iki kişi olarak kalma]), tanrısal nitelikleri kazanma (*sefer der vatan* [vatanda gezi]) bu tarikatın ilkeleri arasında yer alır.

Nakşibendilikte tarikat silsilesi, öteki birçok tarikattakinin tersine halife Ali'ye değil, Ebubekir'e çıkar. Bu nedenle öteki tarikatların çoğunda olduğu halde, nakşibendilikte şiiliğin etkisinden söz edilemez.

NAKŞİBENT BAHAETTİN → BAHAETTİN NAKŞİBENT.

NAKŞİDİL SULTAN, asıl adı **Aimée de Rivery,** Abdülhamit I'in kadınlarından ve Mahmut II'nin annesi (Martinique 1766 - İstanbul 1817). Martinique asıllı bir aileden geldiği sanılmaktadır. Kesin belgelere dayanmayan bilgilere göre, öğrenimini Fransa'da tamamlayıp ülkesine dönerken, içinde bulunduğu gemi cezayirli korsanlar tarafından ele geçirildi. Tutsak olarak geldiği İstanbul'da saraya satıldı. Abdülhamit I'in haremine girdikten sonra şehzade Mahmut'u doğurdu. Mahmut II'nin tahta çıkışı üzerine valide sultan oldu (1808). Fatih semtinde yaptırdığı, adıyla anılan türbeye gömüldü.

NAKŞİLİK a. NAKŞİBENDİLİK'in eşanlamlısı.

NAKŞOLMA a. Nakşolmak eylemi.

NAKŞOLMAK gçz. f. (*nakış olmak*> *nakşolmak*). **1.** *Bir şeye (somut) nakşolmak,* onun üzerine işlenmek, süslenmek, resmedilmek: *Bir lahit üzerine nakşolunmuş insan figürleri.* **—2.** *Bir şeye (soyut) nakşolmak,* onda silinmeyecek biçimde bir iz, etki bırakmak: *Hafızasına nakşolmuş hatıralar.*

L. Y. Loirat-Explorer

Nakş-i Rüstem: Dara I (sağda) ve Dara II'nin mezarları (ahemeni sanatı, İ.Ö. V. yy.)

NAKTONG ırmağı, Güney Kore'de ırmak; 523 km (su toplama havzası 23 800 km^2). Ülkenin ikinci büyük akarsuyudur. Tebek dağlarından doğar, güneye akarak Kore boğazında denize dökülür. Denizden içeriye doğru 346 km^2'lik bölümü su yolu ulaşımına elverişlidir.

NAKUR a. (ar. *nākur*). *Esk.* **1.** Düdük. **—2.** İsrafil'in kıyamet gününde üfleyeceğine inanılan boru.

NAKURU, Kenya'da kent, *Nakuru gölü*'nün K.'inde, Rift Valley ilinin merkezi; 101 700 nüf. *—Nakuru gölü ulusal parkı,* gölün kıyısında yaklaşık 20 000 ha'lık alan kaplar.

NAKUS a. (ar. *nākūs*). *Esk.* **1.** Kilise çanı. **—2.** Doğu hıristiyanları tarafından ibadet zamanını belirtmek için kullanılan, delikli bir levha üzerine tokmakla vurularak çalınan bir tür alet.
—Esk. kim. Fanus.

NAKZ a. (ar. *nakż*). *Esk.* **1.** Bozma, kırma, çözme: *Nakz-i aht* (anlaşmayı bozma). *Nakz-i yemin* (yeminini bozma). **—2.** Bir sözleşmeyi yok sayma. **—3.** *Nakz etmek* → NAKZETMEK.
—Huk. → BOZMA.
—İsl. *Nakzı siyam,* oruç bozma.

NAKZEN be. (ar. *nakż*'dan *nakżen*). *Esk.* Bozarak.

NAKZETMEK g. f. (ar. *nakż*'dan). *Esk.* *Bir şeyi (soyut) nakzetmek,* onu bozmak: *Sözünü, yeminini, ahdini nakzetmek.*

NAL a. (ar. *na'l*). **1.** At ve öküz gibi hizmet hayvanlarına, tırnağın aşınmasını ve bozulmasını önlemek için çakılan, demirden ya da çeşitli alaşımlardan yapılmış oluklu, yassı çubuk. (Bunun yanı sıra nal, ayakların kaymasını engelleyerek ayak kusurlarını düzeltecek, ayak hastalıklarını iyileştirmeye yardımcı olacak biçimlerde de yapılmaktadır.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Esk.* Ayakkabı. **—3.** Sabanın vb. ucundaki demir kısım. **—4.** *Nal döken* → NALDÖKEN. ‖ *Nal dövmek,* derinin üzerine dövme yapmak. ‖ *Nal toplamak,* sözkonusu atsa, yarışta en geriye kalmak, sonuncu olmak. ‖ *Nalını sökmek için ölmüş eşek aramak,* çaba ve emek harcamaksızın bir çıkar ardında koşmak. ‖ *Nalları dikmek,* sözkonusu hayvan ya da hayvana benzetilen kişiyse, ölmek (arg.).
—Ask. tar. *Nal çantası,* hayvanların binek ya da taşıma hizmetlerinde kullanıldıkları dönemlerde, bunları kullananların yanlarında taşıdıkları ve içerisinde yedek nal, mıh vb. bulunan çanta.
—Folk. Bazı inanışlara göre, yolda rastlantı sonucu bulunan bir nal uğur getirir; bu uğurun nalın üzerinde kalan mıhların sayısıyla orantılı olduğu kabul edilir. Yüzük haline getirilen nal mıhının ya da yüzük taşı olarak kullanılan bu mıhın başının, nazara, kaza ve cinayetlere karşı koruyucu olduğuna inanılır.
—Nalbantl. *Nal çakma* ya da *nal vurma,* NALLAMA'nın eşanlamlısı. ‖ *Dövme nal* → DÖVME. ‖ *Nal kesmek,* nal yapmak, dövme nal yapmak: ‖ *Nal tokmağı,* → TOKMAK. ‖ *Birleşmiş kollu nal,* kolları bir kirişle birleştirilmiş nal. ‖ *Buz nalı,* hayvanın buzda kaymasını engellemek üzere buz mıhlarıyla donatılmış nal. ‖ *Florantin nal,* mıh kullanılmaksızın ayağa penslerle tutturulan nal. ‖ *İngiliz nalı,* hayvanın tırnağının bir miktar kaplayan nal. ‖ *Kapalı nal,* kolları çok geniş olan nal. ‖ *Terlik nal,* iç bölümü dışından daha kalın ve tırnağa doğru incelen nal.
—Patol. *At nalı böbrek,* iki böbreğin alt uçlarının orta çizgide birleşmesiyle belirgin at nalı görünümünde biçim bozukluğu.
—Vet. *Ortopedik nal,* kusurlu ayakları tedavi etmek için kullanılan özel nal. (Birleşik uçlu nal, dar ökçeli nal gibi çeşitleri vardır.)

◆ sıf. Denizc. *Nal kasa,* FALAKALI* KASA'nın eşanlamlısı.

öküz nalı

adi nal

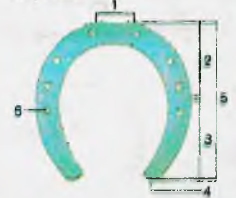
taban çevresi nalı

at nalı (ön)

tırnak yüzü

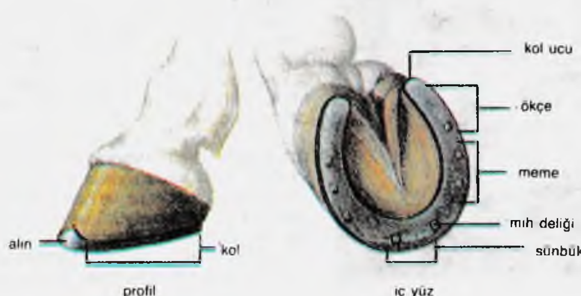
1. Numara; 2. Dış kenar; 3. Alın; 4. Mıh deliği; 5. İç kenar.

toprak yüzü

1. Sünbük; 2. Meme; 3. Ökçe; 4. Kol ucu; 5. Kol; 6. Mıh deliği.

at nalı (ön)

—ANSİKL. Romalılar çivili nalı bilmediklerinden, *solea*'yı icat ettiler; bu, bir tür at sandalıydı, ayağından yaralanmış atlara tedavi amacıyla giydiriliyordu. Çivili nallar ilk kez IX. yy.'da resimli bizans ve latin belgelerinde aynı zamanda görüldü. IX.-XII. yy.'lar arasında pek az kullanıldı; XII. yy.'da çivili nal kullanımı kural haline geldi; XIV. yy.'da çakılan nallar hafif, dar, olukluydu, mıh delikleri uzunca ve mıhlar da keman anahtarı biçimindeydi; daha sonra mıh delikleri kare, mıhlar da kesik piramit biçimini aldı; tırnağa yatırılan bu nallar içbükeydi ve tırnağın ön ucunun aşınmasını önlemek için alın yapılıyordu; oluklu sac yerine daha geniş ve daha ağır levhalar kullanılıyordu.

Hindistan'da, Çin'de, Japonya'da XVIII. yy.'a kadar çivili nal bilinmiyordu.

Nal, hayvanların ayağına uygun bir biçimdedir. Tırnağı korur, hayvanın hareket etmek için harcadığı kuvveti önemli ölçüde destekler ve ayağın yeri daha iyi kavramasını sağlar. At nalı, eğilmiş bir metal lamadır ve üstünde mıhların çakılması için açılmış delikler vardır *(mıh delikleri)*. Şu bölümlerden oluşur: *sünbük, kollar* (meme [terbi] ve ökçe), *kol uçları*. Kol uçları kaldırılmışsa, buna *mahmuz* adı verilir. Genellikle nalların ön bölümünde tırnağa doğru kıvrılan bir *alın* vardır.

J.-L. Nou

Büyük Larousse

XIX. yy. osmanlı nalınları
Türk ve islam eserleri müzesi İstanbul

NAL a. (fars. *nal*). *Esk.* **1.** Kamış, saz. **—2.** Şekerkamışı. **—3.** Kamış düdük. **—4.** Kamış kalem içindeki ince tel. **—5.** İnleme sesi, inilti.

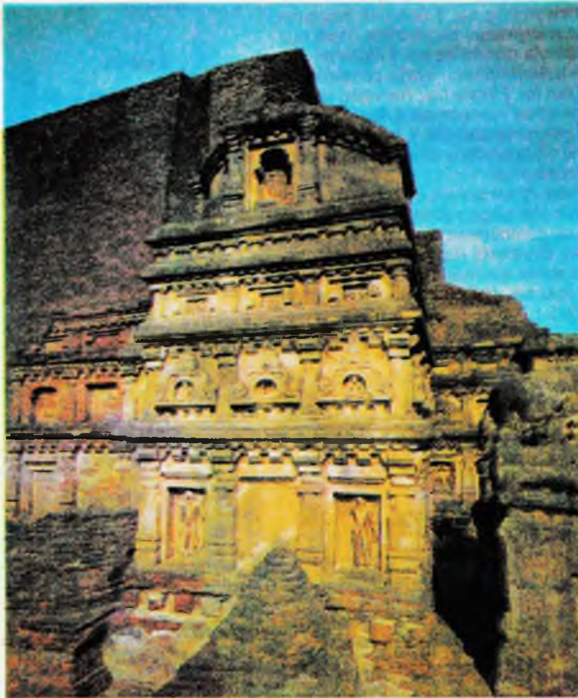
◆ sıf. İnleyen, inleyici.

NAL → HİNGOL.

NAL BURUNLU YARASA a. Nalburunluyarasagiller familyasından yarasaların ortak adı. (Adları, orta kesimi ters bir nala benzeyen burunlarından gelir. Büyük nal burunlu yarasanın [*Rhinoloplus ferrum-equinum* ya da *R. equinum*] kanat açıklığı 33 cm, küçük nal burunlu yarasa'nınsa [*R. hipposideros*] ancak 23 cm'dir. Nalburunluyarasagiller [*Rhinolophidae*] familyası.)

NALAN sıf. (fars. *nâlân*). *Esk.* **1.** Acıdan, ıstıraptan inleyen: *"Çok aşka heves edeni gördüm ki hevâsen / Terk etti senin âşık-ı nâlânını gör geç"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Nalan olmak*, inlemek.

N-ALAN sıf. Bilş. *N-alan işleyen, n* işlenene ilişkin işleyen.

Nalanda'daki ana tapınaktan bir görünüm (ön planda, köşe kulelerinden biri) gupta sanatı, V. yy.

NALANDA, Hindistan'da, Bihar eyaletinde, günümüzdeki Racgir kentinin yakınında arkeolojik yer. Daha Buddha döneminde (metinlere göre) önde gelen bir merkez olan Nalanda'nın önemi özellikle V. yy.'dan sonra, Guptalar döneminde arttı, burada manastırlar ve tüm buddhacı dünyada tanınan bir üniversite (mahayana öğretisinin XIII. yy.'ın başına kadar eğitim merkezi) kuruldu. Şüen Zang (637) ve Yi-cing (675-685) tarafından gezildikten sonra betimlenen merkezin, Palalar döneminde parlak bir yaşamı oldu; ancak, islam işgali sırasında Odantapuri'de (bugün Bihar) konaklayan birlikler tarafından yıkıma uğradı (XII. yy. sonu). Göz kamaştırıcı manastır kalıntıları, heykeller (taş, bronz). Yerel müze.

NALAN ŞİNGDI ya da **NALAN XİNGDE,** çinli şair (1655-1685). Çin edebiyatının tutkunu olan mançu kökenli şair, *ci* (şarkılı şiir) türünün son başarılı temsilcisidir.

Nalatiyar, Hindistan'ın kutsal kitabı. Geleneğe göre (IV. yy.'a doğru) Sangam'a bağlanan ve birbirine uymayan on sekiz yapıtın bir kısmını oluşturan bu kitap, dört yüz ahlaki kıtayı ve aşk üzerine yalnızca kısa bir bölüm içerir. Tamilcıların vedası olan bu yapıt, zengin ve ağır bir üslup içinde erdem ve zenginlik üzerine özdeyişlere yer verir.

NALAYHA, Moğolistan'ın en önemli kömür merkezi, Ulan-Batur'un G.-D.'sunda.

Nalayirativiya-pirapantam, tanrı Vişnu'ya adanmış 4 000 dizeyi içeren ve XI. yy.'da Natamuni tarafından derlenen tamul ibadet metni. Efsanevi yaşamları *Guruparampara*'da anlatılan on iki alvarın (derin sofu) yapıtlarını bir araya getirir.

NALBANDİAN (Mihail Lazareviç), ermeni filozof (Nor-Nahçıvan, Rostov yakınında, 1829 - Kamıyşin 1866). Herzen, Belinskiy, Çernışevskiy ve Dobrolyubov'un mücadele arkadaşıydı; benimsediği maddeci ve demokratik öğretiler onu devrimci etkinliğe yöneltti ve bu yüzden hapse girdi. Sürgünde öldü. Yapıtlarından biri, *Yergrakordzutyuni vorbes uğiğ canabar* (Doğru yol tarımdadır) [1862] adını taşır.

NALBANT a. (ar. *na^cl* ve fars. *bend'* bağ'dan *na^cl-bend*'den). **1.** Hayvanları nallayan kimse. **—2.** *Seyyar nalbant*, nal çakma işlemini gezici olarak yapan nalbant.

NALBANTLIK a. Nalbant'ın işi, mesleği.

NALBUR a. (ar. *na^cl* ve fars. *bür*, kesen' den *na^cl-bür*). **1.** Çivi, kilit, menteşe gibi yapı işlerinde kullanılan şeyleri satan kimse. (Eşanl. HIRDAVATÇI.) **—2.** *Esk.* At nalı yapan demirci.

NALBURLUK a. Nalburun işi. (Eşanl. HIRDAVATÇILIK.)

NALÇA a. (ar. *na^cl* ve fars. *-çe*, küçültme eki > *na^cl-çe*'den). **1.** Ayakkc. Çabuk aşınmasını önlemek için ayakkabı, çizme, bot vb.'nin ökçesine çakılan küçük demir parçası. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Katırın, eşeğin, sığırın vb. tırnaklarının altına çakılan demir parçası.

—Dağc. Dağcıların, sert kar ya da buz üzerinde yürüyebilmeleri için kayışlarla ayakkabılarının altına taktıkları, sivri uçlarla donatılmış madeni taban. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ayakkc. Nalça, yayvan U harfi biçiminde olur; uçlarında çivilerin geçmesi için iki delik bulunur. Bu deliklere sokulan ince çiviler çakılarak nalça ökçeye tutturulur. Kimi zaman ayakkabının burnuna da nalça çakılır.

Eskiden özellikle padişah ve vezirlerin çizmelerine gümüş nalçalar çakılırdı. XIX. yy. başlarında ayakkabısına gümüş nalça çaktırma, yeniçeriler ve halk arasında moda oldu; nalçanın yürürken çıkardığı ses, bir gösteriş öğesi sayıldı.

—Dağc. Nalçalar uzun süre çelikten yapıldı ve on adet dikey uçla donatıldı. Dağcı, tüm sivri uçları buza batırmak zorunda; bu da, dik yokuşlarda bileklerin aşırı bir biçimde bükülmesine neden oluyordu. Çağdaş nalçalar bugün hafif bir alaşımdan yapılmaktadır; ayarlanabilirler ve öne yerleştirilmiş fazladan iki, hatta dört uçla (Courmayeur'de rehberlik ve demircilik yapan L. Grivel'ün bir buluşu [1931]) donatılmışlardır. Bu sayede dağcı, yalnızca ön uçlardan yararlanarak dik bir eğimde ilerleyebilir.

NALÇALI a. Koşumc. Ortasında at nalı biçiminde çıkıntısı olan gem demiri.

NALÇIK, SSCB'de kent, Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nin merkezi, Büyük Kafkaslar'ın K.'inde; 222 000 nüf. Metalürji. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Kimya, besin, kereste sanayileri.

NALÇIK, Rusya Federasyonu'na bağlı Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti; 235 000 nüf. (1989). Büyük Kafkaslar'ın kuzeyinde, Nalçık ırmağının kıyısında yer alır. Metalürji. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Kimya, besin ve kereste sanayileri. Dağcılık ve turizm. Üniversite ve araştırma enstitüsü.

NALDÖKEN sıf. Taşlı, çakıllı yol için kullanılır.

NALDÖKEN, D. Karadeniz bölümünün iç kesiminde, Tortum ilçe merkezinin 25 km B.'sında doruk (3 153 m).

NALE a. (fars. *nâle*). *Esk.* **1.** İnleme sesi; inilti; feryat: *"Sen ki bülbül gül içün nâle edersin bi-derd"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Nale-kâr, nale-senc, nale-zen*, inilti çıkaran, inleyen. ‖ *Nale-künan, nale-zenan*, inleme sesi çıkararak, inleyerek. ‖ *Nale-i ney*, neyin iniltisi: *"Devr cevrinden imiş nale-i ney nevha-i def"* (Fuzuli, XVI. yy.). ‖ *Nale-i zar*, ağlayış, ağlama iniltisi: *"ki çıkmaz perdeden çengin sada-i nâle-i zârı"* (Fuzuli, XVI. yy.).

NALENDE sıf. (fars. *nâlende*). *Esk.* İnleme sesi çıkaran, inleyen: *"Nalende mi hilkat-i lainem?..."* (A. H. Tarhan).

NALEYN a. (ar. *na^cl*'in ikili çoğl. *na^cleyn*). *Esk.* **1.** Bir çift ayakkabı. **—2.** Bir çift nalın. **—3.** *Naleyn-tıraş*, nalıncı.

NALIN a. (ar. *na^cl*'ın ikili çoğulu *na^cleyn*, ayakkabı'dan). Çeşitli dönemlerde ve uygarlıklarda kullanılan ve ayağa değişik biçimlerde kayışla tutturulan, kimileri süslemeli ya da kakmalı, yerden yüksekliği 10, 20, hatta 30 cm'yi bulabilen tahta parçası.

—ANSİKL. Nalın genellikle şimşir, abanoz vb. sert dokulu ağaçlardan, tek parça halinde oyularak yapılırdı. Altı iki ayaklı bir köprüyü andırır, özellikle eski hamam nalınlarında alt kısım dar ve uzun bir balta biçiminde oyulurdu. Üzeri sedef, mercan kakmalı, ayna kırıkları ya da gümüş tellerle bezeli olanları da vardı. Bazen ağaç kısmının uygun bir yerinde ait olduğu hamamı belirleyen bir beyit yazılı olurdu. Tasması köseleden ya da kadife vb. kumaşlardan yapılırdı. Sırma, sim, inci vb. malzemeyle işlenmiş olanları da vardı. Özellikle XIX. yy.'da İstanbul'da yapılan sırma ve inci işlemeli nalınlar ünlüydü.

Hamamlarda, çalışanlarla müşterilerin nalınları farklı olurdu. Berber çıraklarının da çıplak ayak üzerine nalın giymeleri zorunluluğu vardı. Nalın, yalnızca ıslak zeminlerde giyilir, bununla dışarı çıkılmazdı.

Zaman içinde nalının yerini kullanımı daha kolay olan ve her türlü ağaçtan yapılabilen takunya aldı. Bugün çeşitli tekniklerle bezenmiş eski nalın örnekleri, başta Etnografya müzeleri olmak üzere çeşitli müzelerde sergilenmektedir.

NALINCI a. **1.** Nalın yapan ve / ya da satan kimse. **—2.** *Nalıncı keseri*, başkalarını düşünmeden salt kendi çıkarı için çalışan. ‖ *Nalıncı keseri gibi kendine yontmak*, yaptığı her işte kendi çıkarını düşünerek davranmak.

Nalınlar, N. Cumalı'nın 2 perdelik kome-

disi (1962). Urla yakınlarında bir köyde yaşayan genç bir kızla (Seher) onu isteyen yoksul delikanlının (Osman) serüvenidir. Aile mal varlığının bölünmemesi için kızın bir yoksulla evlenmesini istemez. Seher'i kaçıran Osman, tutuklanır (Dere kıyısında birbirinden uzak yerlere savrulmuş nalınları, kızın zorla kaçırıldığına işaret sayılır). Ancak Seher savcılığa gidip delikanlıyla evlenmek istediğini bildirmek üzere evden kaçar (kapıda yan yana düzgün biçimde bıraktığı nalınları bu kez onun kendi isteğiyle gittiğine işaret sayılır). Oyunda âşıkların aralarına girenlerle (Osman'la eski bir düşmanlığı olan muhtar, tarlalarını kaptırmaktan korkan ağabey) onlara yardımcı olanların (dul komşu kadın, Osman'ın delikanlı arkadaşı) karıştığı gülünç durumlar sergilenir. Yapıt, ilk kez Kent oyuncuları tarafından sahnelendi.

NALINLI sıf. Nalın giymiş.

NALÎ sıf. (ar. *na'l* ve *-î*'den *na'lî*). *Esk.* Nal biçiminde olan şey için kullanılır.

NALÎ, asıl adı **Mehmet,** türk şair (Konya ? - Selanik 1674). Yaşamı hakkında, Selanik'te kadılık yaptığından başka bilgi yoktur. *Divan*'ından başka tasavvuf içerikli *Tuhfe-i emsal*, manzum *Menasik-i hac* ve *Miftah-ı heftgâne* gibi yapıtları vardır.

NALİDİKSİK sıf. (fr. *nalidixique*). *Nalidiksik asit*, idrar yollarında hastalık yapan Gram negatif mikroorganizmalara etkili bakterisit ilaç.

NALİNİBALA DEBİ, assamlı kadın şair (Barpeta 1898 - Gauhati 1977). Lirik ve gizemli yapıtlarında Tagor'un izlerine çok rastlanır. Büyük hindu metinlerine ince bir duyarlıkla yaklaşır. Şiirlerinin müziksellik bakımından apayrı bir yeri vardır *(Sandiyar, Sura, Parasmani)*.

NALİŞ a. (fars. *nâliş*). *Esk.* **1.** İnleyen, inleyiş, inilti: *"Nalişlerini dert ile biçare bülbülün / Bâd-ı sabâ eliyle gülistane yazmışam"* (Ahmet Paşa, XIV. yy.). **—2.** *Naliş-kâr, naliş-ker, naliş-zen*, inleyen, inleme sesi çıkaran.

NAŁKOWSKA (Zofia), polonyalı kadın yazar (Varşova 1884 - *ay. y.* 1954). Edebiyat yaşamına aşk psikolojisini ve kadının iç dünyasını işleyen romanlarla (*Ksiraze*, 1907; *Narcisse* [fr. çev.], 1910; *le Comte Émile* [fr. çev.], 1920) başladı. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, toplumsal ve siyasal konulara yönelirken, çeşitli ortamlardaki yaşam biçimi üzerine belgesel sayılabilecek betimlemelerle ayrıntılı ruh çözümlemelerini bir araya getirdi (*Romans Teresy Hennert*, 1924; *les Impatients* [fr. çev.], 1939; *Wezly Zycia*, 1948-1954; *Vu de près et de loin* [fr. çev.], 1957). Nazi katliamının dehşetini anlattığı *Medailony* (1946) adlı öykü kitabıyla *Journaux du temps de la guerre* (fr. çev.) [1970] bu dönem üzerine birer belge niteliğindedir. Ayrıca tiyatro oyunları (*Dom Kobiet*, 1930; *le Jour de son retour* [fr. çev.], 1931) da yazdı.

NALLAMA a. **1.** Hayvanlara nal çakma eylemi ya da tarzı. (Eşanl. NAL ÇAKMA, NAL VURMA.) **—2.** *Nallama çekici*, dövme çelikten çekiç; keskine yakın ve yassı ağzıyla mıh perçinleri kaldırılır, daire biçiminde kubbeli, dar ve uzunca ağzıyla da mıh çakılır ve perçin yapılır. (NALLAMA da denir.)
—El sant. Bakırcılıkta çivi çakma çekicine verilen ad. (Kare kesitli ağzıyla perçin yapılır. Yassı ağzıyla bakır levha üzerindeki çatlaklar uzatılarak kapatılır.)

NALLAMAK g. f. **1.** *Bir hayvanı nallamak*, ayağına nal çakmak. **—2.** *Arg. Bir kimseyi nallamak*, onu öldürmek.

◆ **nallanmak** edilg. f. Bir hayvandan söz ederken, ayağına nal çakılmak.

NALLANMAK → NALLAMAK.

NALLIHAN, Ankara iline bağlı ilçe; 36 779 nüf. (1990); 1 978 km²; merkez bucağı dışında 2 bucak, 75 köy. Merkezi, Ankara'nın 157 km K.-B.'sında *Nallıhan*, 11 638 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, üzüm.

NALOKSON a. (fr. *naloxone*). Eczc. Morfin ve türevlerine karşı antagonist etkili sentetik madde (N-allil-noroksimorfon). [Çok kuvvetli olan bu antagonist etki, yan etkiler yaratmaz, özellikle solunumda çöküntüye neden olmaz.]

NALÓN, İspanya'da (Asturias) ırmak, Atlas okyanusu'na dökülür; 153 km. Cantabrica dağlarından doğar, San Esteban'daki çok geniş bir ría'da (ría de Pravia), Gijón'un B.'sında denize dökülür.

NALORFİN a. (fr. *nalorphine*). Eczc. Morfin türevi yarı sentetik madde (N-allil-morfin). [Morfin ve türevlerine karşı özgül bir antagonist etkisi vardır. Yüksek dozda kendisi de analjeziktir ve solunum çöküntüsüne neden olur.]

NALPARA a. Saraç. Kesimden önce, deri kanadının buruşukluğunu açmak için saraçların deri üstünde sürttükleri, ağzı kürek biçiminde araç.

NALTIRAŞ a. (ar. *na'l*, fars. *tıraş*'tan *na'l-tırâş*). *Esk.* **1.** Tahta ayakkabı yapan kimse. **—2.** Nalıncı.

NALYAN (Takvor), ermeni asıllı türk tiyatro oyuncusu, yazar (İstanbul 1843 - *ay. y.* 1876). 1868'den başlayarak Güllü Agop'un Gedikpaşa tiyatrosu'nda sahneye çıktı, kısa zamanda parladı. *Rikkat, Lyon postası, Hanım uyuyor, Ayyar Hamza* vb. piyeslerinde, sesi güzel olduğu için de birçok operette başrol oynadı. Özellikle çağına ve çevresine yabancı kalmış, kaba tipleri başarıyla canlandırdı. Bazı operaları (*Güzel Helen, Telemak Cupidon tapınağında* vb.) ve piyesleri *(Haydutlar)* türkçeye çevirdi. Türk folklorundan yararlanarak yazdığı *Leblebici Horhor* adlı türkçe opera komik librettosu (1874), Dikran Çuhacıyan tarafından bestelendi ve pek çok kez sahnelendi.

NAM a. (fars. *nâm*). **1.** *Esk.* Ad. **—2.** Ün, şöhret: *Nam kazanmak. Namı bütün dünyaya yayılmak.* **—3.** *Nam vermek, nam salmak*, ünü her yerde duyulmak, ünlenmek: *Yiğitliğiyle bu yörede nam vermişti.* || *Namı nişanı kalmamak*, silinip gitmek, unutulmak. || *Bir kimsenin namına*, onun adına, hesabına: *Ben onun namına konuşamam. Mektup benim namıma geldi.* || *Bir şey namına*, olarak, yerine: *Evde eşya namına hiçbir şey kalmadı, hepsi satıldı.*
—*Esk. Nam-âver, nam-ber-dar, namberde*, namlı. || *Nam-cû* ya da *nam-cûy*, nam arayan, yiğit.
—Bors. ve Tic. huk. *Nama yazılı senet* → SENET
—Ed. *Nam-ı müstear* → TAKMA* AD.

NAMA a. (ar. *na'mâ*). *Esk.* **1.** Nimet ve refah içinde bulunma. **—2.** Bahşiş, ihsan, armağan.

NAMA a. Hottentot dilinin en önemli biçimi. Başta Namibya'da olmak üzere, 1989'da 64 000 kişi tarafından konuşulur. (Hoisan öbeğinde yazısı olan tek dildir.)

NAMA a. (sanskritçe sözc.). Özellikle Sihler'de, Tanrı'nın, sofularca, dua niyetine zikredilen adı.

NAMAHREM sıf. ve a. (fars. *na-* ve ar. *mahrem*'den *nâmahrem*). **1.** İslam dinince, birbirleriyle evlenmelerinde sakınca olmayan, bu nedenle de kendisinden kaçılması gereken kadın ya da erkek için kullanılır: *Kadınlar, namahrem var, diye fısıldaşarak başlarını örtmeye başladılar.* **—2.** Yabancı, el.

NAMAHREMİYET a. (fars. *na-*, ar. *mahrem* ve *-iyyet*'ten, *nâmahremiyyet*). *Esk.* Namahremlik.

NAMAHREMLİK a. Namahrem olma durumu.

NAMALAND, afrikaans dilinde **Namakvaland,** Afrika'nın güney-batı kıyısında bölge, Namibya ile Güney Afrika arasında paylaşılmıştır: Orange'ın K.'indeki kesim (*Great Namaqualand* ya da *Great Namaland*) Namibya'ya, Cape ilinin K.-B.'sındaki kesim (*Little Namaqualand* ya da *Little Namaland*) Güney Afrika'ya düşmüştür. Hotanto halkının büyük bölümünü oluşturan *Namalar*, bir ayaklanma sonucu 1904'te yok edildiler. Çöllerle ya da bozkırlarla kaplı olan bölgede maden yatakları (özellikle elmas) bulunur.

NAMANGAN, Özbekistan'da kent, Fergana'da; 308 000 (1989). Tekstil kombinası (ipek ve pamuk). Hazırgiyim. Besin sanayileri.

NAMATİANUS ya da **NUMATİANUS** → RUTİLİUS.

NAMAZ a. (fars. *namaz*). **1.** Müslümanların Tanrı'ya ibadet biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Namaz bezi*, kadınların, namaz kılarken başlarına örttükleri örtü. || *Namaz kıldırmak*, toplu olarak namaz kılarken, imamlık etmek. || *Namaz kılmak*, namaz ibadetini yerine getirmek. || *Namaz seccadesi*, üzerinde namaz kılınan bir tür küçük kilim ya da dokuma. || *Namaza durmak*, namaz kılmak: *Hemen aptes alıp namaza durmuştu.* || *Namazı kılınmak*, cenaze namazı kılınmak, ölmüş olmak. || *Namazında, niyazında*, dini görevlerini aksatmayan, kendi halinde kimseler için kullanılır: *Namazında niyazında sessiz bir adamdı.*
—*Esk. Namaz-güzar*, sürekli namaz kılan kimse. || *Namaz-ı pişin*, öğle namazı. || *Namaz-ı şam*, akşam namazı.
—Giy. *Namaz örtüsü*, kadınların namaz kılarken başlarına örttükleri tülbent, krep vb. kumaşlardan yapılmış örtü. (Genellikle iki değirmi büyüklüğünde kumaştan yapılır, çevresi dantel, oya vb. ile süslenir. Eskiden çevresine kelimei şahadet ya da bir beyit yazılmış olanları makbul sayılırdı. Baskı tekniğiyle desenlendirilenleri de vardır.)
—İsl. *Korku namazı*, sel baskını, yer sarsıntısı gibi olağanüstü durumlarda nöbetleşe kılınan namaz. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ergin ve aklı yerinde olan kadın ve erkek her müslümanın günde beş vakit namaz kılması, ayrıca erkeklerin haftada bir kez cuma namazı kılmaları farzdır. Bayram namazlarıyla yatsı namazının arkasından kılınan vitir namazı vacip*, farz namazlardan önce ve sonra kılınan namazlar da sünnet*tir.

Hz. Muhammet, peygamber olduktan sonra güneş doğmadan önce ve battıktan sonra iki vakit namaz kılardı. Ağırlıklı görüşe göre Hicret'ten bir buçuk yıl kadar önce meydana gelen miraç* olayı sırasında beş vakit namaz farz kılındı. *İslamın şartları* denilen beş temel dinsel görev arasında namaz, kelimei şahadetten sonra en önemli ibadeti oluşturur. Kuran'da namaz (salat) sözcüğü, tekil ya da çoğul olarak 82 kez yinelenir; bütün hadis kitaplarında da özel başlıklar altında bu konuya oldukça geniş yer verilir.

Büyük Larousse

namaz
Atatürk kitaplığı, İstanbul

Namazın farzları. Harhangi bir namaza başlamadan önce yerine getirilmesi gereken koşullara *namazın şartları*, namaza başladıktan sonra yapılması gerekli olanlara da *namazın rükünleri* denir. A) Şartları: 1. *hadesten taharet*, aptes almak (→ APTES, GUSÜL.); 2. *necasetten taharet*, bedeni, giysileri ve namaz kılınan yeri temiz tutmak; 3. *setr-i avret*, erkeklerin en az göbekten aşağı ve dizden yukarıyı, kadınların da yüz, eller ve ayaklar dışındaki tüm bedenlerini kapatmaları; 4. *istikbal-i kıble*, kıbleye dönerek namaza durma; 5. *vakit*, farz ve vacip namazları belirlenmiş olan vakitlerinde kılmak; 6. *niyet*, hangi namaz kılınıyorsa onun için içten ya da sözlü olarak niyet etmek. B) Rükünleri: 1. *iftitah tekbiri*, namaza "Allahuekber" diyerek başlamak; 2. *kıyam*, geçerli bir özür olmadıkça namazın her rekâtını ayakta kılmak; 2. *kıraat*, her rekâtta Kuran'dan bir ya da birkaç ayet okumak (her rekâtta Fatiha suresi'ni okumak ve bütün sünnet namazlarla farzların ilk iki rekâtlarında "zamm-ı sure" denilen bir ya da birkaç ayet okumak vaciptir); 4. *rükû*, her rekâtın kıraatından sonra vücudun belden yukarısı yere paralel olacak şekilde eğilmek (bu durumdayken üç kez "sübhane rabbiyel-azîm" demek sünnettir); 5. *sücud*, rükûdan doğrulduktan sonra dizleri, elleri ve başı yere koyarak iki kez secde yapmak; 6. *ka'de-i âhire*, namazın sonunda en az "et-tahiyyat" duasını okuyacak kadar oturmak ("et-tahiyyat" duasını okumak vacip, ardından "salli" ve "barik" dualarını okumak sünnet, namazı sağa ve sola selam vererek bitirmek vaciptir).

Namazların rekât sayıları. Sabah namazı: iki rekât sünnet, iki rekât farz; *öğle namazı:* dört rekât ilk sünnet, dört rekât farz, iki rekât son sünnet; *ikindi namazı:* dört rekât sünnet, dört rekât farz; *akşam namazı:* üç rekât farz, iki rekât sünnet; *yatsı namazı:* dört rekât ilk sünnet, dört rekât farz, iki rekât son sünnet, üç rekât vacip vitir; *cuma namazı:* dört rekât ilk sünnet, (hutbe okunduktan sonra) iki rekât farz, dört rekât son sünnet; *bayram namazları:* (hutbeden önce) iki rekât. *Cenaze namazı*, rükûu ve secdesi olmayan, ayakta kılınan bir farz namazdır. Bunlardan başka, namaz kılınması haram olan üç vakit (güneş doğarken, öğleden önce güneş tam ortadayken ve güneş batarken) dışında, isteğe bağlı olarak ve yalnızca sevap kazanmak amacıyla kılınan namazlara *nafile* denir. Yalnızca ramazan aylarında her gün yatsı namasından sonra vitir namazından önce kılınan yirmi rekâtlı namaza *teravi** namazı denir.

Namaz şöyle kılınır: aptes aldıktan sonra kıbleye dönülür; hangi namaz kılınacaksa ona niyet edilir; eller kulak memelerine kadar kaldırılarak "Allahuekber" denir (kadınlar ellerini omuzlarına kadar kaldırırlar). Sağ el sol elin bileğini tutar durumda göbeğin altından el bağlanır (kadınlar göğüslerinin üstünden el bağlarlar). Sırasıyla "sübhaneke" duası, Fatiha ve zamm-ı sure okunur (farz namazların üçüncü ve dördüncü rekâtlarında zamm-ı sure okunmaz). Namaz cemaatle kılınıyorsa yalnızca imam Fatiha ve zamm-ı sure okur. Ardından "Allahuekber" denilerek rükûya gidilir; eller dizkapakları üstüne konur ve bu durumdayken üç kez "sübhane rabbiyel-azîm" denir. "Semiallahü li men hamideh" diyerek doğrulduktan sonra "Rabbenâ leke'l-hamd, allahuekber" denilerek secdeye gidilir. Sırasıyla dizler, eller ve iki el arasında alın ve burun yere değdirilir. Bu durumdayken üç kez "Sübhane rabbiyel'âlâ" denir. "Allahuekber" diyerek oturulur; beklemeden yine tekbir ile ikinci kez secde yapılır. Böylece birinci rekât tamamlanmış olur. Secdeden sonra tekbir ile ikinci rekâta kalkılır. Fatiha ve zamm-ı sure okunur. Birinci rekâtta olduğu gibi rükû ve secdeler yapıldıktan sonra diz üstü oturulur, eller dizkapakları üzerine konur. Namaz iki rekâtlıysa "et-tahiyyat", "salli" ve "barik" duaları okunduktan sonra sağa ve sola selam verilerek namaz tamamlanır; üç ya da dört rekâtlıysa ayağa kalkılarak yukarıda anlatıldığı şekilde kalan rekâtlar kılınır.

Namazdayken aptes bozulması. Konuşmak, sesli gülmek, dinsel bir duygulanmadan dolayı olmaksızın ağlamak, göğsü kıbleden başka yöne çevirmek, selam vermek, selam almak, yazılı bir metin okumak, yemek, içmek, ayetleri anlamları bozulacak ölçüde yanlış okumak, ağız dolusu kusmak gibi bazı durumlar namazın bozulmasına yol açar. Bundan başka, namazı bozmamakla birlikte namazın adabına aykırı ve mekruh sayılan bazı durumlar da vardır. Bu durumlar, namazı bozan davranışlar, namazın vacipleri ve sünnetleri gibi konular fıkıh ve ilmihal kitaplarında geniş olarak işlenir.

Cuma ve bayram namazları dışındaki namazlar camide, evde ya da açık alanlarda, tek başına ya da topluca kılınabilir. Teravi dışındaki sünnetler toplu kılınmaz. Vaktinde kılınmayan farzlarla vitir namazının daha sonra istenilen bir zamanda kaza edilmesi gerekir. Cuma ve bayram namazları kaza edilmez. Kadınlar, aybaşı ve lohusalık kanamaları yüzünden kılamadıkları namazları kaza etmezler.

İslam inancına göre namaz dinin direğidir. İhlasla (içtenlikle) kılınan namaz insanı her türlü kötülükten alıkoyar (Kuran, 29, 45). Bu nedenle namaz kılmamak büyük bir günahtır. İnsan, ayakta duramayacak kadar hasta ya da sakatsa oturarak, oturamıyorsa yatarak ima ile (baş hareketleriyle) kılar; bunu da yapamıyorsa kazaya bırakabilir. Nisa suresi'nin 101.-102. ayetlerinde savaş sırasında namazın nasıl kılınacağı bildirilmiştir.

• *Korku namazı.* Musibetlerin doğuracağı zararı önlemek amacıyla zaman yitirmeden her müslümanın görev yerine dönmesini sağlamak için vakit namazlarının kılınmasında özel bir yöntem uygulanır. Buna göre müslümanların ileri gelenlerinden biri imam olur. Öteki müslümanlardan bir bölümü bu imamla birlikte namaza başlarken kalanları görev yerinde bulunurlar. Bunlar namazın yarısını kıldıktan sonra görev yerine giderler; bu kez ötekiler gelir ve namazın ikinci yarısını imamla birlikte kılarlar. Arkadan birinci grup gelir ve namazın kalan bölümünü imamsız ve kıraatsız kılarlar. Bunlar yerlerine döner. İkinci grup gelir ve kılamadıkları ilk rekâtları imamsız, ancak kıraatla kılarlar. Böylece hepsi de namazlarını tamamlamış olurlar. Olay, hiçbirinin görev yerini bırakamayacağı ölçüde (savaş gibi) tehlikeliyse namaz ertelenebilir.

NAMAZGÂH a. (fars. *namâz* ve *gâh*'tan *namâzgâh*). Kervan yolları üzerinde, kentlerin dışında ya da mesire yerlerinde, açıkta namaz kılmak için yapılmış, zeminden az yükseltilmiş ve birkaç basamakla çıkılan alan.

—ANSİKL. Anadolu dışında musalla* olarak anılan namazgâhlarda kıble yönü yalın bir taşla belirtiliyordu. Ancak Gelibolu'daki Azebler namazgâhı gibi gösterişli bir mermer mihrabı olan örnekler de bulunmaktadır. Konya mezarlığının K.'indeki namazgâhın yüksek bir mihrabı ve minberi vardır. İstanbul'da, Anadoluhisar'ında, Mehmet II (Fatih) döneminde, duvarlarla çevrili, mihrap ve minberli bir namazgâh yaptırılmıştı.

NAMAZLAĞI a. Halk arasında namaz kılınmaya uygun boy ve desende yaygılara verilen genel ad. (*Namazlağa* da denir.)

NAMAZLIK a. **1.** Üzerinde namaz kılınan yaygı; seccade.—**2.** *Yörs.* Namazda okunan sure ve duaların tümü.

—El sant. → SECCADE.

—Giy. Namaz kılınırken kullanılan temiz giysi, çorap, baş örtüsü vb.

◆ sıf. Bir namaz süresiyle belirlenen zaman dilimi.

NAMAZSIZ sıf. Aybaşı durumunda olan kadın için kullanılır.

◆ be. Namaz kılınmadan: *Cenazeyi namazsız kaldırmak.*

NAMBİCUARALAR ya da **NAMBİKWARALAR,** Mato Grosso Kızılderilileri. Yazın av ve toplama gereksinimlerine göre dağınık gezici kamplar halinde yaşayan orman göçebeleri olan bu Kızılderililer, yağmurlar başlayınca pamuk ekmek ve dokumak için yerleşik yaşama geçerler. Hastalıklar ve salgınlar sonucu nüfusu gittikçe azalan bu toplumun belirgin özellikleri çokeşlilik ve şamanlıktır.

NAM CAO (TRÂN HUU TRI, — denir), vietnamlı yazar (Ly Nhan, bugün Nam Ha, 1914- ay. y. 1951). Gerçekçi romanlarında ve öykülerinde dile gelen çağının yöresel toplumuna yöneittiği kötümser bakış, yaşam boyunca çektiği sıkıntılarla açıklanabilir (*De quoi rire* [fr. çev.], 1946; *S'user à vivre* [fr. çev.], 1956).

NAM CO → NAM TSO.

NAMÇA BARVA, Himalaya'nın doğu ucunda, Tibet topraklarında doruk; 7 755 m. Brahmaputra vadisinin yanında yükselir. Henüz fethedilmemiş son büyük doruklardan biridir.

NAMÇE BAZAR, Nepal'de köy, Himalayalar'da, Everest kütlesinin eteğinde. Dağcıların konaklama yeri.

NAMDAR sıf. (fars. *nâm* ve *dâr*'dan, *nâm-dâr*). *Esk.* Namlı, ünlü: *Namdar kahramanlar.*

NAMDARİ a. (fars. *nâm-dâr* ve *-î*'den, *nâm-dârî*). *Esk.* Ünlü, namlı olma, namdarlık.

NAMDARLIK a. (fars. *nâm-dâr*'dan). *Esk.* Ünlü olma.

NAMDEV, marathi dilinde yazan hintli şair (1270-1350). Vişnu'nun marathi dilinde karşılığı olan Vithoba'nın onuruna bir tür mezamir olan yüzlerce *abhang* yazmıştır.

NAM DİNH, Vietnam'da kent, Ha Nam Ninh ilinin merkezi, Tonkin deltasında, Hanoi'nin G.-D.'sunda; 165 649 nüf. (1989). Tekstil fabrikaları. Tuzlalar.

NAME a. (fars. *nâme*). *Esk.* **1.** Mektup: *"Sonra padişahın namesini koynuna koyarak yola düzüldü"* (Ömer Seyfettin). —**2.** Aşk mektubu. —**3.** Kitap, dergi, broşür vb. —**4.** *Name okumak*, herkesin bildiği basmakalıp deyimleri, beylik sözleri ezbere söylemek. —**5.** *Name-res, name-resân*, mektup ulaştıran. ‖ *Name-i hicran*, ayrılık mektubu. ‖ *Name-i siyah-lika*, karayüzlü name; felaket haberi bildiren mektup.

—Esk. dilbilg. "Yazılı belge" ya da "küçük kitap" anlamında adların sonuna gelerek bileşik adlar oluşturur: *beyan-name, karar-name, talim-name* vb.

—İsl. *Name-i âmal* → DEFTER*İ ÂMAL. ‖ *Namei çehârum*, Dördüncü Kitap, Kuran.

—Kur. tar. *Name defteri*, Osmanlı devletinde, gelen ve giden resmi yazışmalara ilişkin kayıtların Divanı hümayun'da tutulduğu defter. (Başbakanlık arşivi'nde 1699' dan 1896'ya değin tutulmuş on beş name defteri bulunmaktadır.) ‖ *Name kesesi*, padişah ve devlet ileri gelenleri tarafından hükümdar, Kırım, Gürcistan, Dağıstan hanları, Mekke şerifi, Eflak ve Boğdan voyvodaları gibi bazı yüksek düzeydeki kişilere gönderilen resmi yazıların konulduğu kumaştan yapılan zarf. ‖ *Namei hümayun*, padişahlar tarafından hükümdarlara, bazı ayrıcalıklı kral, han, voyvoda gibi yüksek düzeydeki kişilere gönderilen mektuplara verilen ad. (Namei hümayunlar çevresi süslü kâğıtlara yazılır, altın yaldızlı tuğra çekildikten sonra önce name kesesine, ardından "kozak" denilen altın ya da gümüşten bir kutu içine konularak gönderilirdi.)

—ANSİKL. Ed. İran edebiyatının etkisiyle, türk edebiyatında manzum ve mensur türlü yapıtlara, "name" sözcüğüyle oluşturulan adlar verilmiştir: letaifname (letaife-

leri derleyen yapıt), pendname (öğütleri derleyen yapıt) vb. Oluşturulan birleşik adda yapıtın içeriğini belirten bir ad (örn: şikâyetname [bir yakınmayı konu edinen yapıt]) ya da özel ad (örn.: Oğuzname [Oğuz'un serüvenini konu edinen yapıt]) yer alır. Böyle birleşik adlar bazı edebi türlerin adı olarak da kullanılmıştır: seyahatname (gezileri konu edinen yapıt), sefaretname (elçilik göreviyle yapılan yolculukları anlatan yapıt) vb.

NAMEN, Namur'un hollandaca adı.

NAMENÜVİS a. (fars. *nāme* ve *nüvis*' ten *nāme-nüvis*). Padişahın yabancı ülke hükümdarlarına göndereceği mektupları yazan görevli ve bu görevlinin unvanı. (Bilinen son namenüvis, reisülhattatin Hacı Kâmil Efendi'dir.)

NAMERT sıf. (fars. *nā-* ve *merd*'den *na-merd*). **1.** Mert olmayan, alçak, korkak: *İnsanın arkasından konuşmak için namert olmak gerekir.* **—2.** *Namerde muhtaç olmak*, korkak, erdemsiz, güvenilmez kimselerden yardım isteyecek duruma düşmek: *Tanrı bizi namerde muhtaç etmesin.*

NAMERTLİK a. Alçaklık, korkaklık.

NAMESTNİK. Tar. 1. XIV.-XVI. yy. Rusyası'ndaki kentlerde prens vekilini (idari, adli ve askeri yetkilere sahipti; kendi bölge halkından aldığı vergilerle görevini yerine getirirdi [1555'te kaldırılan *kormleniye* sistemi]); 2. İmparatorluk Rusyası'nda genel valiyi (XVIII. yy. sonu), Polonya (1815-1874) ya da Kafkasya (1844-1883 ve 1905-1917) kral naibini belirten rusça sözcük.

NAM-HOİ → FOŞAN.

NAM HU ya da **NAM U,** Laos'un kuzeyinde ırmak, Luang Prabang'ın yukarı kesiminde Mekong'a kavuşan (sol kıyıdan) kolu.

NAMIDİĞER a. (fars. *nām* ve *diğer*'den *nām-ı diğer*). *Esk.* Bir kimsenin tanındığı sahte ya da takma adı, özel addan sonra koşuntu biçiminde kullanmak için yararlanılır: *Cevat Şakir Kabaağaçlı, namıdiğer Halikarnas Balıkçısı.*

NAMIK a. (ar. *nemk*'ten *nāmık*). *Esk.* Yazıcı, kâtip.

Namık grubu, Kurtuluş savaşı sırasında İstanbul'da kurulmuş gizli örgüt. Mülazım Halil İbrahim ve mülazım Naci beyler tarafından kurulan örgüt, İstanbul'da işgal kuvvetlerinin denetimi altında bulunan silah ve cephanenin Anadolu'ya kaçırılarak Kuvayı milliye birliklerine ulaştırılmasında önemli rol oynamıştı.

NAMIK İSMAİL, türk ressam (İstanbul 1890 - ay. y. 1935). Galatasaray lisesi'ni, Sanayii nefise mektebi'ni bitirdi. Resim çalışmalarını Paris ve Leipzig'te sürdürdü (1912-1914). Birinci Dünya savaşı sırasında yedek subay olarak Kafkas cephesi' ne gönderildi. Bir süre Berlin'de Lovis Corinth ve Max Liebermann'ın öğrencisi oldu. 1922-1926 arasında Paris'te kaldı. Türkiye'ye dönüşünde müfettişlik, 1928' den ölümüne değin İstanbul Güzel sanatlar akademisi müdürlüğü yaptı.

Galatasaray sergilerindeki yapıtlarıyla kendini tanıtan Namık İsmail'i belli bir akım ya da belli bir grup içinde ele almak doğru olmaz. Açık hava temalarını işleyen *Harman, Bursa'da şadırvan, Denizde vapur* gibi yapıtlarında izlenimcilerin renk ve biçim anlayışının etkileri sezilirken, savaş resimlerinde ve portrelerinde adeta illüstrasyon tekniğinden yararlanıyor gibidir. *Siyah kadın* gibi büyük boydaki bazı figürlerindeyse Wistler'i, Dulac'ı anımsatan yoğun romantik öğeler görülür. Sanatçının yapıtlarından birçoğu İstanbul Resim ve heykel müzesi'nde bulunmaktadır. (→ Kayn.)

NAMIK KEMAL, asıl adı **Mehmet Kemal,** türk şair ve yazar (Tekirdağ 1840 - Sakız 1888). Müneccimbaşı Mustafa Asım Bey'in oğludur. İki yaşındayken annesi öldü. Büyükbabası Abdüllatif Paşa tarafından büyütüldü. Onun değişen görev yerleri yüzünden sürekli bir okul öğrenimi göremedi; bu eksiğini, bulunduğu şehirlerde özel dersler alarak giderdi; kendini yetiştirdi. Dedesinin son görevi olan Sofya kaymakamlığı sırasında canlı bir kültür ortamı bulan Kemal, bir yandan fransızca öğrenmeye, bir yandan da divan edebiyatı yolunda şiirler yazmaya başladı. Eşref Paşa adlı bir şair, ona *Namık* mahlasını verdi. Ailesinin isteği üzerine, daha on altı yaşındayken, Niş kadısının kızıyla evlendi. Dedesi Sofya'dan ayrılınca, onunla birlikte İstanbul'a gitti (1857). İstanbul'da divan edebiyatı geleneğini sürdüren Leskofçalı Galip, Yenişehirli Avni, Hersekli Arif Hikmet gibi şairlerin toplantılarına katılmaya başladı. Bir süre sonra Tercüme odası'na memur oldu (1863). Şinasi ile tanışınca, onun etkisi altında kalarak, batı edebiyat ve kültürüne yakın bir ilgi gösterdi. *Tasvir-i efkâr*'a yazılar yazmaya başladı. Şinasi Paris'e giderken gazetesinin yönetimini ona bıraktı (1865). Bu gazetede şehircilik, eğitim, kadınların okutulması, maliyenin düzeltilmesi, İstanbul yangınları, türk dili ve edebiyatı, tıp öğretiminin türkçe yapılması, iç ve dış siyaset vb. konular üzerinde çeşitli yazılar yazdı. İstibdatla savaşmak üzere kurulan Yeni Osmanlılar cemiyeti'ne girdi. Bir yandan da hükümetin tutumunu eleştiren makaleler yayımladı. Ancak gazetelerin bu yolda yazı yayımlamaları bir kararname (Kararname-i âli) ile yasak edildi. Memur olan yazarlar başka yerlere atandı, memur olmayanlar da sürgün edilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Böylece, Namık Kemal de Erzurum vali muavinliğine atandı. O tarihlerde Mısır hıdivliği işi yüzünden Babıâli ile arası açık bulunan Mustafa Fâzıl Paşa'nın çağrısı üzerine, arkadaşı Ziya Paşa ile birlikte, Paris'e kaçtı (1867), daha sonra Londra'ya geçti, orada, Yeni Osmanlılar cemiyeti'nin düşüncelerini yaymak için çıkarılan *Hürriyet* gazetesini yönetti (1868). Bir süre sonra Babıâli ile anlaşan Mustafa Fâzıl Paşa'nın yardımı kesmesi ve 1870 Alman-Fransız savaşı'nın çıkması üzerine, Avrupa'da kalamayarak İstanbul'da döndü (1870).

Namık Kemal, sadrazam Âli Paşa'nın ölümünden sonra, yeniden gazeteciliğe başladı; birkaç arkadaşıyla birlikte *İbret* adlı bir gazete çıkardı (1872). On dokuzuncu sayıda "Garaz, maraz" başlıklı makalesi yüzünden gazete dört ay süreyle kapatıldı; kendisi de, Gelibolu mutasarrıflığı ile İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Bu görevden alınınca İstanbul'a dönerek yine *İbret* gazetesinin başına geçti. Bu sıralarda *Vatan* yahut Silistre* adlı dramı Osmanlı tiyatrosu'nda oynandı (1 nisan 1873). Halk, oyuna büyük ilgi gösterdi. *İbret* gazetesinde oyuna ve gösterilen ilgiye dair bir yazı yayımlandı; hükümet, böyle yazılar basmaması için gazeteye ihtarda bulundu; *İbret* gazetesi ertesi sayısında buna cevap verdi. O zaman, Namık Kemal, zararlı yayınlarda bulunma suçuyla "tedip ve terbiye" edilmek üzere Kıbrıs adasına sürüldü (9 nisan 1873). Orada Magosa kalesine hapsedildi. Burada 38 ay kaldı. Abdülaziz tahttan indirildikten sonra serbest bırakıldı, İstanbul'a döndü (mayıs 1876).

Bu yeni dönemde Şûrayı devlet'e üye oldu, Kanunuesasi'yi (anayasa) hazırlamakla görevli kurulda Ziya Paşa ile birlikte çalıştı, Doksanüç harbi'nden sonra, Abdülhamit II'ye verilen bir jurnal üzerine, yeniden tutuklandı. Beş buçuk ay kadar hapiste kaldı; yargılamada aklandıysa da, "ikamete memur" olarak Midilli adasına sürüldü (1877); sonra oranın mutasarrıflığına atandı (1879), daha sonra Rodos (1884), ondan sonra da Sakız (1887) adalarına mutasarrıflıkla gönderildi. Sakız'da öldü. Mezarı, Gelibolu'dadır.

Tanzimat döneminin en önemli düşünce ve sanat adamı olan Namık Kemal, önce divan edebiyatı yolunda şiirler yazmışsa da, Şinasi ile tanıştıktan, özellikle Avrupa'ya gittikten sonra, Batı uygarlığı çevresindeki yeni edebiyatın gelişmesi ve yayılması için çetin bir savaşıma girişti. Makaleleri, mektupları, eleştirileri (*Bahar-ı danış önsözü, Mukaddime-i Celal, Tahrib-i Harabat, Takip* vb.) ile eski edebiyata şiddetle hücum etti, onun yıkılması gereken yanlarını gösterdi. "Edebiyat-ı sahiha" dediği yeni edebiyat üzerindeki görüşlerini her fırsatta açıkladı.

Eski edebiyatın şiddetle aleyhinde bulunduğu halde, o zaman için yeni sayılan "vatan", "millet", "özgürlük" gibi düşünceleri yaymak amacıyla yazdığı şiirlerinin çoğu (Hürriyet kasidesi, bazı gazeller, murabbalar, kıtalar), içerik bakımından yeni olsa da, biçim ve dil bakımlarından eskiye bağlı kalmıştır.

Fransız devrimi sırasında yayımlanan İnsan ve yurttaş hakları bildirgesi'nde sözü edilen özgürlük, güvenlik, bütün yurttaşların yasa karşısında eşitliği ilkelerini benimseyen; bunu gerçekleştirmek için istibdat yönetiminin yıkılıp halkın çıkarlarını koruyan meşrutiyet yönetiminin kurulması yolunda savaşan Namık Kemal, Batı emperyalizmine karşılık "islam birliği" görüşünü savunmuş; öteki kavramların yanı sıra yine Batı'dan öğrendiği ulusçuluk kavramını da "osmanlılık" çerçevesi içinde düşünmüştür.

Halkın çıkarlarını her şeyin üstünde gören yazar, sanat yapıtının da halk için yazılması, "hakikate ve tabiata" uygun olması gerektiğini ileri sürmüş, "havas (seçkin kişiler) için kitap yazmak kadar abes (saçma) şey yoktur" demiş, siyasal ve toplumsal görüşlerini yaymak için sanatı bir araç olarak kullanmış; böylece, "toplum için sanat" görüşünün öncülüğünü etmiştir. Namık Kemal, yazıda konuşma dilinin kullanılması gerektiğini savunmuş, bu görüşe bağlı olarak oyunlarını oldukça sade bir dille yazmış, ancak öteki yapıtlarını epey ağır bir dille kaleme almıştır.

Şiirleri ölümünden çok sonra bir araya toplanmıştır: *Namık Kemal - hayatı ve şiirleri* (1941, haz. Sadettin Nüzhet Ergun). Altı oyun yazmıştır: *Vatan yahut Silistre* (1873), *Zavallı çocuk* (1873), *Âkif Bey* (1874), *Gülnihal* (1875), *Celalettin Harzemşah* (1885), *Kara bela* (1910). İki romanı vardır: *İntibah* (1876) ve yalnız birinci cildi yazılmış tarihsel bir roman olan *Cezmi* (1880). Ziya Paşa'nın *Harabat* adlı divan şiiri antolojisini konu edinerek *Tahrib-i Harabat* (1885), *Takip* (1885), Recaizade Mahmut Ekrem'in bir çevirisi üzerine *Mes Prison muâhezenamesi* (1885), İrfan Paşa'nın *Mecmua-i İrfan Paşa* adlı yapıtına karşılık *İrfan Paşa'ya mektup* (1887) gibi eleştirileri yazmış; eski ve yeni edebiyat üzerindeki görüşlerini önce "Lisan-ı os-

Namık Kemal

Namık İsmail'in bir yapıtı

maninin edebiyatı hakkında bazı mülahazatı şamildir'' adlı makalede (1866), daha sonra *Bahar-ı daniş, Celalettin Harzemşah, Son pişmanlık (İntibah)* adlı yapıtlarının önsözlerinde dile getirmiştir.

Tarih alanındaki yapıtları, Osmanlı İmparatorluğu'nun nasıl genişlediğini anlatan *Devr-i istila* (1867); Selahattin Eyyubi, Fatih, Yavuz gibi ünlü hükümdarların yaşamlarını anlatan *Evrak-ı perişan* (1872), Kanije kalesinin savunulması hakkında *Kanije* (1873), *Osmanlı tarihi* (ilk cüz 1888, bütünü latin abecesiyle 3 c, 1971-1974) vb.'dir.

Tasvir-i efkâr, Hürriyet, İbret, Hadika, Diyojen vb. çeşitli gazetelerde türlü konularda makaleler yayımlamış bulunan Namık Kemal'in bu yazılarından bazıları *Müntahabat-ı Tasvir-i efkâr* (1886), *Makalat-ı siyasiyye ve edebiyye* (6 cüz, 1910), *Namık Kemal ve İbret gazetesi* (1938, haz. Mustafa Nihat Özön) adlı kitaplarda toplanmıştır. Bütün mektupları ise *Namık Kemal'in hususi mektupları* (4. c, 1967-1969, haz. Fevziye Abdullah Tansel) yapıtındadır. (→ Kayn.)

NAMİ sıf. (fars. *nām* ve *-ī*'den *nāmī*). *Esk.* Namlı, ünlü: *"Mesnevi okundukça nam-ı nâmîleri hayr ile mezkûr olmak... lisân-ı teşekkür ve tebrik ile tediye edildi"* (A. Cevdet Paşa,- XIX. yy.).

NAMİ sıf. (ar. *nümūvv*'den *nāmī*). *Esk.* Topraktan biten, yetişen, büyüyen.

NAMİ, Nami-i Nakşibendi de denir, asıl adı **Ahmet,** türk şair (Niğde ?-? 1673). Medrese öğrenimi gördü. Müderrislik, kadılık yaptı. Tasavvuf konularında şiirler yazdı. *Divan*'ı vardır (Süleymaniye kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi bölümü no. 3519). Mehmet IV'e sunulan *Fetihname der hakk-ı Gürcistan* (1660) adlı gazavatnamenin ona ait olduğu sanılmaktadır. Bu yapıt fransızcaya çevrilerek yayımlandı.

NAMİ (Mirza Muhammet Sadık), iranlı şair (Isfahan ?-? 1789). İran edebiyatının geleneksel şiir türlerinden biri olan mesnevi biçiminde yazdığı *Hüsrev ü Şirin, Leyla vü Mecnun, Vamık u Azra* gibi yapıtlarıyla tanınmıştır.

NAMİ, asıl adı **Müstecizade Halil,** türk din bilgini (Konya ? - Manisa 1814). Medrese öğrenimi gördü. İslam dünyasında ünlü bazı yapıtlara şerhler, haşiyeler yazdı: *Haşiyeyi ale'l-Beyzavi, Şerh ül-avamil, Haşiyeyi alâ risalet it-tevhit il-Birgivi* vd.

NAMİB çölü, Namibya'nın çorak kıyı bölgesi (Angola ve Güney Afrika'ya taşar). K.'den G.'e doğru 1 500 km boyunda ve 50-100 km eninde uzanan bir alandır. Oğlak dönencesinin geçtiği bu bölgenin çoraklığının temel nedeni Benguela soğuk su akıntısıdır.

NAMİBYA, Güney Afrika'da toprak; 824 292 km²; 1 372 000 nüf. (1990). Başkenti *Windhoek.*

COĞRAFYA

Yüzey şekillerindeki karşıtlıklar siyasal bölünmeyi yaratacak ölçüde belirgin değildir. Topografya kütlelerinin kuzey-güney yönünde uzanması Büyük Diklikler'in yayılma yönünün sonucudur; Büyük Diklikler, 1 350 m yüksekliğe ulaşan yüksek topraklarla (doğuda Kalahari çanağı yönünde yavaş yavaş alçalırlar), Atlas okyanusu'na doğru 150-300 km boyunca geniş bir dağ eteği oluşturan batıdaki alçak topraklar arasında önemli bir manzara kesintisi yaratır. Benguela soğuk su akıntısı nedeniyle oluşmuş Namib çölü, düz çizgi biçimindeki kıyıda ortalama 80 km genişliğinde bir şerit halinde uzanır ve toprakların beşte birini kaplar (ülkenin adı da bu çölün adından gelir).

Namibya, uzun bir tarihsel baskı sonucu ortaya çıkmamıştır. Kaçakların sığındığı bir toprak olan ülke, özgün bir uygarlık alanı olamamıştır; burada oturan halklar Güney Afrika'dakinden çok daha çeşitlidir:

1. çoğunluğu oluşturan Güney Bantuları: Ovambolar (ya da Ambolar) [toplam nüfusun % 42'si], Kavangolar (% 8,7), Hererolar (% 6,2), Capriviliiler, Tsvanalar, vb. ülkenin kuzey kesiminde toplanır;
2. Güney Afrika kökenli yerli öbekler: Sanlar (ya da Boşimanlar, % 2), Namalar öbeğince temsil edilen (nüfusun % 4'ü), Hoi-Hoiler (ya da Hotantolar), zenci soylu olmakla birlikte hoisan dili konuşan Damaralar (% 6,9);
3. çoğunun soyu Cape ilinde ortaya çıkan ve 1868'den başlayarak Rehoboth çevresine yerleşen tek bir topluluktan ("Basterler") gelen melezler (% 3,8);
4. çok ayrı kökenlerden gelen (Afrikanerler, ingilizce konuşan Güney Afrikalılar ve Almanlar) bir beyaz halk.

Hiç kurumadan akan birkaç akarsu (Orange, Cunene, Okavango), kısa kısa bölümler için ülke sınırlarını çizer. Saymaca bir bölülemenin sonucu olan Batsvana ve Güney Afrika Cumhuriyeti ile olan doğu sınırı, 1 350 km boyunca geometrik bir çizgiyi izler; oysa, 1890'da Güney-batı Afrika'nın Zambezi'ye ulaşmasını sağlayacak bir toprağı olması hakkını ingiliz hükümetinden elde eden alman şansölyesinin adından yararlanılarak "Caprivi şeridi" adıyla oluşturulan toprak şeridi, kuzey-doğu'da Angola, Zambiya ve Botsvana ile garip bir sınır çizgisi oluşturur. Ne yüzey şekilleri ne de insanlar açısından hiçbir birliğin bulunmadığı bu topraklar, çıkar kavgalarına açık bir alandan başka bir şey değildir.

Oğlak dönencesiyle hemen hemen iki eşit parçaya ayrılan Namibya'nın temel sorunu susuzluktur. Nüfus yoğunluğunun km²'ye 25 kişiyi bulduğu K. ve K.-D. bölümü (ülke topraklarının yalnızca % 32'si) sulamasız tarım için gerekli en az yağış olan yılda 400 mm'nin üzerindeki yağışı almaktadır. K.-K.-D.'dan G.-G.-B.'ya gidildikçe (yağış 50 mm'nin altındadır), bitki örtüsü hızla cılızlaşmaktadır. Az ve düzensiz yağış, şiddetli buharlaşma ve yeraltı örtülerindeki tuz oranının fazlalığı nedeniyle azalan tarım gelirleri, hemen hemen yalnızca hayvancılığa ve özellikle de alman yönetiminin 1907'den başlayarak İran'dan getirttiği karakul koyununa (astragan elde edilir) dayanır: karakul koyunlarının dayanıklılığı, en sert yaşama koşullarına uyarlanmasına ve verimsiz sayılan alanların üretken hale getirilmesine olanak verir. Çok bol kiralık sığır sürülerinin de eklenmesiyle hayvancılık, tarımsal üretimin % 98'ini sağlayan geniş "Avrupa" çiftliklerinin (8 000 ha'ı aşkın) zenginleşmesini sağlamıştır.

Balıkçılık sanayisi ürünlerinin (konserveler, balık unu) değeri, Namibya kıyılarındaki aşırı avlanma sonucu ortaya çıkan üretim düşüşüne karşın gene de tarımınkinden fazladır.

Ama ülke iktisadının egemen dalı, GSMH'nın % 30'unu sağlayan maden çıkarımıdır. Elmas, (ilk elmas yatakları 1908'de bulundu) kamu yatırımlarındaki ağırlığı (parasal gelirin üçte biri), dış ticarette oynadığı önemli rol (dışsatımdan elde edilen paranın yarısı) açısından, altının Güney Afrika'da yüklendiğine çok benzeyen görevler yüklenmiştir. Kıyıdaki maden yatakları, sulan kıyıdaki kollar aracılığıyla yeniden dağıtılan Orange ırmağının katkılarıyla beslenmiştir ve açık havada yapılan ya da denizaltında taraklamayla gerçekleştirilen maden çıkarımı, Orange'ın denize döküldüğü yerle 26° G. enlem arasında 100 km boyunca uzanan bir "yasak bölge"nin tekel haklarını elinde bulunduran De Beers'in iki yan kuruluşuna bırakılmıştır. En önemli elmas rezervlerini elinde tutan Namibya, dünya uranyum üretiminde 7. sırada yer alır; 1976'da üretime geçerek 5 000 t'luk zenginleştirilmiş uranyum üretimine ulaşan dünyanın en büyük (Swakopmund yakınındaki Rössing ile birlikte) maden yatağı Namibya'dadır. Öte yandan, ülkedeki demirsiz madenler çeşitlidir: kurşun, çinko, bakır. Çok büyük bir maden potansiyeliyle donanan bu verimsiz ülkede 88 (35'i Güney-Afrikalı) yabancı şirket etkinlik göstermektedir. Ayrıca, stratejik ve iktisadi çıkarlar da, yasal düzenlemeye gitme çabalarında hâlâ etkili olmaktadır.

Bu yeni devlet, ekonomik açıdan Pretoria'ya çok bağımlıdır. Güney Afrika, yalnızca tarımsal ürünlerinin büyük bölümünün (% 95) alıcısı değildir; bu ülke, aynı zamanda, Namibya'nın besin maddeleri gereksiniminin büyük bölümünü de (% 70'i) karşılar. Sanayi yalnızca hayvancılık ve balıkçılık ürünlerini dönüştürmekle sınırlıdır ve GSYİÜ'nün ancak % 11'ini sağlar. Sanayinin gelişmesini baltalayan birçok engel söz konusudur: iç pazarın darlığı; ülkede kömür ve

NAMİBYA

petrol bulunmadığından (Cunene üzerindeki Ruacana barajından elektrik sağlamak için yapılan antlaşmayı Angola bozmuştur) enerjinin pahalı olması; tamamı Güney Afrika Cumhuriyeti'ne yönelik olan ulaşım ağının yetersizliği (2 375 km demiryolu). Ayrıca, imalat ürünleri alanında da Namibya Güney Afrika'ya bütünüyle bağımlıdır. Botsvana, Lesotho ve Svaziland gibi Namibya da, Güney Afrika Gümrük birliği'nin üyesidir ve Rand bölgesinde yer alır. Namibya eylül 1990'da Uluslararası para fonu'na ve Dünya bankasına da üye oldu. Bağımsızlığa kadar bütçe açığını kapamak için sürekli olarak Güney Afrika Cumhuriyeti'nden yardım gören ülke, artık bu yeni kaynaklara yönelmiştir.

TARİH

Diogo Cão (1484) ve Bartolomeu Dias'tan (1488) sonra az sayıda avrupalının keşfe geldiği bu sarp ve vahşi kıyıya XVI!. yy.'da Hollandalılar çıktı ve burası, XIX. yy.'da balıkçıların ve balina avcılarının uğrak yeri oldu. Avrupalılar'ın istila girişimi, Cape kolonisinden başladı. XIX. yy.'da önce ingiliz, sonra alman misyonerleri, Hererolar'la Hotantolar arasındaki çarpışmaları durdurmaya çalıştılar. Walvis Bay limanı ve çevresi 1878'de, ingiliz sömürgesi ilan edildi; ama Büyük Britanya nüfuz alanını bu bölgenin dışına yaymadı. 1883'te bremenli tüccar Lüderitz, Angra Pequeña koyunu bir hotanto şefinden satın aldı ve bir yıl sonra Bismarck, Almanya'nın bölgeyi himayesine aldığını ilan etti ve Nachtigal, himayeyi iç kesimlere yaymakla görevlendirildi. Alman sömürge şirketi'ne bırakılan ülke, 1892'de doğrudan Alman devletinin yönetimine geçti. 1904-1906 arasında alman birlikleri Hererolar'a karşı bir soykırım savaşına giriştiler, hayvan sürülerini yok ettiler. 1908'den beri elmas arayıcılarının Lüderitz koyu çevresine gelmesini sağlayan alman kolonisi, Botha'nın yönetimindeki Güney Afrika birliği kuvvetleri tarafından ele geçirildi (ağustos 1914-temmuz 1915).

1920'de Güney Afrika birliği, Milletler cemiyeti'nden Güney-batı Afrika üzerinde C tipi bir manda elde etti. Walvis Bay limanı, 1922'de İngiltere'den ayrıldı ve idari bakımdan Güney-batı Afrika'ya bağlandı. Birleşmiş milletler yasası ekim 1945'te San Francisco'da kabul edilince, Güney Afrika, Birleşmiş milletler'le bir himaye antlaşmasını görüşme niyetinde olmadığını açıkladı. 1946'da Güney-batı Afrika'yı, Birlik'in beşinci eyaleti olarak ilhak etmek istedi; bu isteği reddeden BM'nin, himaye rejiminin sürmesi isteği, 1947 ve 1948 genel kurullarında onaylandı. 1949'da South West Africa Affairs Amendmend Act, 18 üyeli Yasama meclisi seçimi için oy hakkını sadece beyaz kolonlara (alman asıllı ve afrikaner) tanıdı. 1949'da toplantıya çağrılan Uluslararası adalet divanı, 11 temmuz 1950'de manda rejiminin sürdüğünü ve BM genel kurulu'nun bunu yürütmekle görevli olduğunu açıkladı ve sözkonusu yetki, Adalet divanı tarafından 1955 ve 1956'da genişletildi. 4 kasım 1960'ta Habeşistan (bugün Etyopya) ve Liberya, Lahey Adalet divanı'ndan, manda hükümlerini ihlal ettiği için Güney Afrika'nın kınanmasını (Güney-batı Afrika'ya kademeli olarak yayılan apartheid) istedi. Ama başvuru, geri çevrildi (18 temmuz 1966). BM genel kurulu, 27 ekim 1966'da, Güney Afrika mandasını kaldırmayı kararlaştırdı; Güney Afrika bu kararı tanımadı.

Bunun üzerine Güney Afrika, Odendaal planıyla, kısa ya da uzun vadede sembolik bir bağımsızlığı amaçlayan bir bantustanlar sistemini uygulamaya girişti. Ovamboland'daki karışıklıklara rağmen altı bantustan kuruldu: Ovambo ve Kavango'nun 1973'te, Caprivi'nin 1975'te kabul ettikleri özerkliği, Damaralar reddetti; Hererolar ve Namalar, boş alanlara dağıldılar.

Başlıca muhalefet partisi SWAPO (South West Africa People's Organization), Afrika ülkeleri ve sovyet bloku tarafından desteklendi. 1973'te BM'ce Namibya halkının tek gerçek temsilcisi olarak tanındı. Sonu gelmeyen tartışmalar, SWAPO, 1977'de Namibya'nın idari bakımdan ayrılmasına razı olan Güney Afrika, BM ve "cephe" denilen komşu Afrika devletleri ile Güvenlik konseyi'nin beş batılı üyesini karşı karşıya getirdi. Belirli bir takvime göre seçimleri düzenleme ilkesi, 30 mart 1978'de kabul edildi, ama Angola'nın güneyindeki SWAPO üssü Cassinga'ya karşı girişilen bir saldırı, bu anlaşmayı tehlikeye düşürdü. Güney Afrika tarafından tek yanlı örgütlenen seçimler, SWAPO'nun boykotuna karşın, 4-8 aralık 1978 arasında yapıldı. Windhoek'te toplanan meclis, BM denetimi altında yeni seçimlerin düzenlenmesini kabul etti. Bu seçimler, anlaşmazlık konuları nedeniyle yapılamadı: Angola'nın güneyinde askerden arındırılmış bir alanın oluşturulması, SWAPO kuvvetlerinin denetimi, namibyalı tüm siyasal grupların eşitliğinin tanınması, Güney Afrika'nın koyduğu koşulları. Ocak 1981'de Cenevre'de toplanan bir konferans başarısızlıkla sonuçlandı. Ocak 1983'te Windhoek meclisi'ni dağıtan Güney Afrika, idari denetimi eline aldı. Mayıs 1984'te Lusaka'da SWAPO ve Güney Afrika yetkililerinin katıldığı konferanstan da bir sonuç alınamadı. Güney Afrika'yla anlaşan bazı partiler geçici bir hükümet kurulmasını kabul ettiler. 17 haziran 1985'te kurulan geçici hükümet dışişleri ve savunma konularını Güney Afrika'ya bırakıyor, ayrıca tüm yasaların Güney Afrika parlamentosu'nda onaylanmasını peşinen kabul ediyordu. SWAPO yandaşları geçici hükümeti protesto ettiler. Güvenlik konseyi aldığı çeşitli kararlarda Güney Afrika'nın Namibya'dan çekilmesini, Namibya'ya bağımsızlık vermesini; bunu yapmadığı takdirde yap-

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER, BİTKİ ÖRTÜSÜ VE EKONOMİ

P. Forge-Explorer

Fish River kanyonu

tırımlarla zorlanmasını istedi. Bu kararlarda ABD, İngiltere, Güney Afrika'yı desteklediler (1987). 1988 temmuzunda Angola, Küba ve Güney Afrika temsilcileri New York'ta bir araya gelerek temel ilkelerde anlaşmaya vardılar: Namibya'nın bağımsızlığı karara bağlandı. 1989 başlarında Güney Afrika birlikleri ülkeden çekilmeye başladı. Bu sırada kuzeyden gelen SWAPO gerillaları ateşkesi ihlal ettiler. Angola, Küba ve Güney Afrika arasında varılan anlaşmayla yeniden ateşkes sağlandı. SWAPO'yu yöneten ve muhtemelen bir Güney Afrika ajanı olan Anton Lubowski öldürüldü. 28 yıldan beri sürgünde bulunan SWAPO lideri Samuel Nujoma ülkeye döndü. Kasım 1989'da son Güney Afrika birlikleri de çekildi. 17 şubat 1990'da S. Nujoma cumhurbaşkanı seçildi. 21 mart 1990'da bağımsızlık ve yeni anayasa ilan edildi.

NAMİYE a. (ar. *nāmi*'den *nāmiyye*). *Esk.* **1.** Topraktan bitme, yetişme, büyüme özelliği: *Kuvve-i namiye* (yetişip büyüme kuvveti). **—2.** Güç, iktidar elde etme. **—3.** *Namiye-bar,* hayat veren.

NAMİZACİ a. (fars. *nā*-, ar. *mizac* ve fars. *-ī*'den *nāmizācī*). *Esk.* Hasta, keyifsiz olma durumu.

NAMİZAÇ sıf. (fars. *nā*- ve ar. *mizac*'dan *nāmizāc*). *Esk.* Keyifsiz, sağlığı yerinde olmayan.

NAMLI sıf. Tanınmış, ünlü, meşhur: *Namlı bir eşkıya.*

◆ a. *Yörs.* **1.** Sapsız bıçak ya da bıçağın metal bölümü. **—2.** Samanından ayrılmamış tahıl yığını.

NAMLI a. Tarım. **1.** Tırpancı ot ya da ekin biçerken tırpanın kesip bir yana yığdığı ot ya da tahıl yığını sırası. **—2.** Bu sıraların bir bölümünün toplanmasıyla oluşan küçük konik yığın.

Kuhn S. A.

traktörle çekilen bir ot kurutma makinesiyle namlı yapımı

NAMLU a. **1.** Ateşli bir silahın, içindeki barutun patlamasıyla mermileri fırlatmaya yarayan boru biçimindeki parçası: *Tabanca namlusu, tüfek namlusu, top namlusu.* **—2.** Kimi ateşsiz silahlarda (kasatura, kılıç, meç vb.) kesici ve öldürücü etkiyi sağlayan bölüm.

—Bıçakç. Bıçağın sap üzerine yerleştirilen kesici kısmı. || *Müteharrik namlu,* bazı sustalı bıçaklarda ve çakılarda olduğu gibi sapın içine girip çıkabilen hareketli namlu. || *Sabit namlu,* sap üzerinde sabit duran, hareket etmeyen namlu.

—Seram. Kütahya seramikçiliğinde, seramik eşyanın tornada biçimlendirilmesinde ve perdahlanmasında kullanılan ucu keskin metal bıçak. || *Düz namlu,* ucu L biçiminde kıvrılmış namlu. (Seramik tornasında ayak açmak ve yüzey düzeltmekte kullanılır.) || *Eğri namlu,* ucu, bir kenarı kısa U biçiminde kıvrılmış namlu. (Tornada eğri yüzeyleri biçimlendirmede ve perdahlamada kullanılır.)

—Sil. *Namlu ağzı kılıfı,* kötü hava koşullarından, toz ve topraktan korumak için, namlu ağzına örtülen başlık. || *Namlu ağzı seviyesi,* top mermisinin hedefe ulaşabilmesi için namlunun alması gerekli atış açısı. || *Namlu ağzı yatayı,* sıfır yükseliş ile yatay durumda bulunan namlunun ortasından geçtiği kabul edilen yatay doğrunun namlu ağzından ileriye doğru olan yatay uzantısı. || *Namlu aşınması,* silahın ateşlenmesi sırasında barut gazının etkisiyle mermi sevk çemberinin kesilmesi yüzünden yivlerin aşınması. || *Namlu bağlama bileziği,* namlu ile kundağı birleştiren çelik bileziğe verilen ad. (İki parçadan oluşur. Birinci bölümü namluya yataklık yapan bölümdür. İkinci parçası ise namlu bağlama bileziğidir. Her iki parça sağ tarafta bulunan bilezik mengenesiyle namluyu sıkıştırır.) || *Namlu boşluğu,* namlu içerisinde karşılıklı iki kenar arasındaki boşluk. (Bu boşluk karşılıklı iki set arasında ölçülürse buna genel anlamda *çap* adı verilir.) || *Namlu dibi,* namlu gövdesine vidalanarak namlunun gerisini kapatan bölüm. || *Namlu ekseni,* namlu içinin ortasından geçtiği varsayılan orta çizgiye verilen ad. (Merminin hedefe isabeti için, namlu ekseni ile, mermi ekseninin birbirlerine uyması gerekir.) || *Namlu genişlemesi,* namlunun atış sırasında, mermi sevk barutunun meydana getirdiği yüksek ısı nedeniyle genişlemesine verilen ad. (Bu durum, namlunun barut gazını kaçırmasına neden olacağından, atıştaki isabet yüzdesinin bozulmasına yol açar. Bu nedenle yaşlanmış ve yıpranmış namluların değiştirilmesi gerekir.) || *Namlu kılıfı,* top namlularını tümüyle örterek dış etkilerden korunmasını sağlayan çadır bezinden yapılmış örtü. (*Namlu ceketi* de denir.) || *Namlu tomarı,* her atıştan sonra namlu içinde biriken barut artığının temizlenmesi amacıyla kullanılan ahşap saplı aygıt. || *Namlu ömrü,* bir silahın namlusunun aşınana değin yapabileceği atış sayısı. || *Boru namlu,* içi düz, yivsiz namlu.

—Spor. Eskrimde, flörede dörtgen, kılıç ve epede üçgen kesitli ve bir görünen, bir de sapın içinde kalarak görünmeyen bir bölümden oluşan çelik çubuk.

NAMMU, sümer tanrıçası; Eridu panteonunun en önde gelenidir.

NAMNİ. Mit. Hitit panteonunda dağ tanrısı. Yazılıkaya'da (Boğazköy), kardeşi Hazzi ile birlikte, baş tanrı Teşup'u sırtında taşır biçimde betimlenmiştir.

Namo but namo dram namo sang, buddhacıların dinsel yapıtlarının başında yer alan sanskritçe sözcükler. "Buddha'ya saygı, dine saygı, cemaate saygı" anlamına gelir. Sogdca aracılığıyla uygurcaya geçmiştir. Buddhacı Uygurlar'a ait metinler bu sözcüklerle başlar.

NAMORA (Fernando Gonçalves), portekizli yazar (Condeixa, Coimbra, 1919 - Lizbon 1989), Portekiz'de yenigerçekçilik akımını başlatanlardandır. Roman (*Fogo da noite oscura,* 1943; *le Bon Grain et l'ivraie* [fr. çev.], 1954; *l'Homme au masque* [fr. çev.], 1957; *Domingo á tarde,* 1961) ve öykü (*Mathilde* [fr. çev.], 1980) dallarında yeteneğini kanıtladı. Toplumsal sorunlar üzerine temellenen yapıtlarında, içtenlikten uzak sahte davranışlar ele alınır; roman kişileri eski çağlardaki sadeliğin arayışı içindedir. Şiirlerini tek kitapta (*les Aubes froides* [fr. çev.], 1959) topladı.

NAM PHÂN, Vietnam'ın güney bölümü. Nam Phân'ın büyük bölümü, Dong Nai ve Saigon ırmağıyla, iki Vaico ırmağı ve özellikle bir deltayla son bulan Mekong'un (Bassac bu ırmağın bir kolundan başka bir şey değildir) akaçladığı bir alüvyon ovasıdır. Bölge XVII. yy.'a kadar birkaç khmer halkının işgalindeydi. Vietnamlılar'ın bölgeye yerleşmesi XVII. yy.'da başladı, ama çok yavaş gelişti; fransız istilası sırasında, 1859'da Vietnamlılar henüz batı bölgelerine (Transbassac) ulaşamamıştı (bu bölgelere fransız yönetimi sırasında 1890-1930 arasında ulaştılar). Kırsal kesimin nüfus sıklığı km²'ye yüz kişi kadardır; bu sayı, Tonkin deltaları ve Annam ovalarındaki sıklığın çok altındadır. Transbassac'ta nüfus sıklığı 50 kişinin altına bile düşer. Bu olgu, tek tip tarım niteliğindeki pirinç yetiştiriciliğinin az yoğun yöntemlerle yapıldığını gösterir: pirinç tarlaları ırmak taşkınlarıyla sular altında kalır ve yılda yalnızca bir ürün alınır (sulama yapılmadığından kurak mevsimde ürün alınmaz). Bölgenin doğu ucunda, toprakları yanardağ kökenli dağ eteğine Vietnamlılar itibar etmemektedir. (Fransız yönetimi sırasında hevea işletmeleri işte bu kesimde kuruldu.)

—Tar. 1867'de Fransızlar'ın işgal ettiği bu bölge, önceleri ayrı olarak yönetildi, Annam ve Tonkin himaye bölgeleriyle birleşmesinden (1887) sonraysa Çinhindi birliği'nin sömürgesi oldu. 1949'da Vietnam'a katıldı.

Nam Phong (*Güney rüzgârı*), vietnam dergisi (1917-1934); *Dong Duong Tāp Chi*'nin devamı olarak Louis Marty ve Pham Quynh tarafından Hanoi'de kuruldu. Yayın kurulu üyelerinin tümü Konfuçius yanlısıydı; fransız kültürüyle yetişmiş genç yeteneklerle çin-vietnam kültürüyle yetişmiş seçkin kişilere sayfalarını açtı. Kültür mirasını kurtarmayı, yeni bir ulusal edebiyatın ortaya çıkıp gelişmesini, zenginleştirilmiş ve yenilenmiş bir vietnam dilini yüceltmeyi amaçlıyordu.

NAMPHY (Henri), haitili general (1933). Genelkurmay başkanlığına yükseldi. Diktatör Duvalier'nin düşürülmesinden sonra ülkeyi yöneten Ulusal hükümet konseyi'nin başına getirildi. Duvalier'nin anayasasını feshetti; hükümet kurdu. 1987'de kabul edilen yeni Anayasa uyarınca yapılan seçimlerden (ocak 1988) sonra, iktidarı Cumhurbaşkanı Leslie Manigat'a devretti. Dört ay sonra, birtakım subayların terfilerinin geciktirildiği gerekçesiyle Manigat'ı devirdi; 1987 Anayasası'nı yürürlükten kaldırdı (8 temmuz 1988); bir askeri hükümet kurdu. Ancak kendisi de Başkanlık muhafız alayı komutanı general Prosper Avril tarafından iktidardan uzaklaştırıldı; Dominik Cumhuriyeti'ne sığınmasına izin verildi (18 eylül 1988).

NAMPO, Kuzey Kore'de liman, Dedong halici kıyısında, Sarı deniz'e dökülür. Metalürji, kimya ve besin sanayileri merkezi. Pyongyang'ın ulaşımını sağlayan limandan demir, kömür ve pirinç dışsatımı yapılır.

NAMPOİNA → ANDRİANAMPOİNİMERİNA.

NAMPULA, Mozambik'in kuzeyinde kent, Nampula yönetim bölümünün merkezi; 197 379 nüf. (1989). Sanayi (tekstil, besin, çimento, bıçkıevi) merkezi.

NAMRUN yaylası, günümüzde **Çamlıyayla,** Akdeniz bölgesinde, Tarsus'un K.-B.'sında, Bolkar dağlarının eteklerinde plato. Üzerinde aynı addaki yerleşmenin de bulunduğu yazlık dinlence yeri.

NAMSOS, Norveç'te (Nord-Trøndelag) liman kenti, Nams Fjord kıyısında; 11 000 nüf. Balıkçılık. Kereste ve kâğıt sanayileri. Dokuma ve hazırgiyim. —Norveç seferi sırasında fransız-ingiliz birlikleri Trondheim'ı almak için buraya çıkarma yapmayı denedi (15-19 nisan 1940).

NAMTSO, NAMUHU ya da **NAMCO,** moğolca **Tengri Nor,** Çin'de tuzlu göl, Orta Tibet'te, Lasa'nın K.'inde, 4 600 m yükseltide. Yakınlarında buddhacı manastırlar ve tapınaklar.

NAMTU, Birmanya'da yer, Şan eyaletinde. Bauduin'de çıkarılan cevherlerin işlendiği merkez.

NAM U → NAM HU.

NAMUHU → NAM CO.

NAMUR, hollandaca **Namen,** Belçika'

da kent, Namur ili'nin merkezi; 103 935 nüf. (1991). Az sanayileşmiş olan kentte üçüncü kesim etkinlikleri ağır basar. Namur bir yönetim, din, üniversite, ticaret ve turizm merkezidir.

NAMUR, Belçika'nın güneyinde il; 3 660 km²; 423 317 nüf. (1991). Merkezi *Namur*. İlin büyük bölümü Ardenneler kütlesiyle kaplıdır. G.'den K.'e doğru, kumtaşlı yükseklikleri ormanlarla örtülü asıl Ardenneler uzanır (350-400 m). Kütlenin K.'indeki Sambre-Meuse (Namur ve iki akarsuyun birleşmesiyle) oluğunun orta bölümü, en az sanayileşmiş kesimdir. Bu oluğun K.'inde, Hesbaye'a doğru, millerle örtülü, kireçtaşlı, tarım yapılan büyük platolar başlar.

NAMUR KONTLUĞU, ilk sahibi Lothar I'in damadı kont Berengario I olan imparatorluk fiefi. Kontluk imparator Heinrich VI tarafından geçici olarak markilik katına çıkarıldı (1199). 1421'de Jean de Namur, fiefi Bourgogne dükü İyi Philipe'e sattı ve böylece fief Bourgogne devletleri'nin yazgısını paylaştı.

NAMURADİ a. (fars. *nā-*, ar. *murād* ve *-î*'den *nāmurādî*). *Esk.* Muradına erişememe.

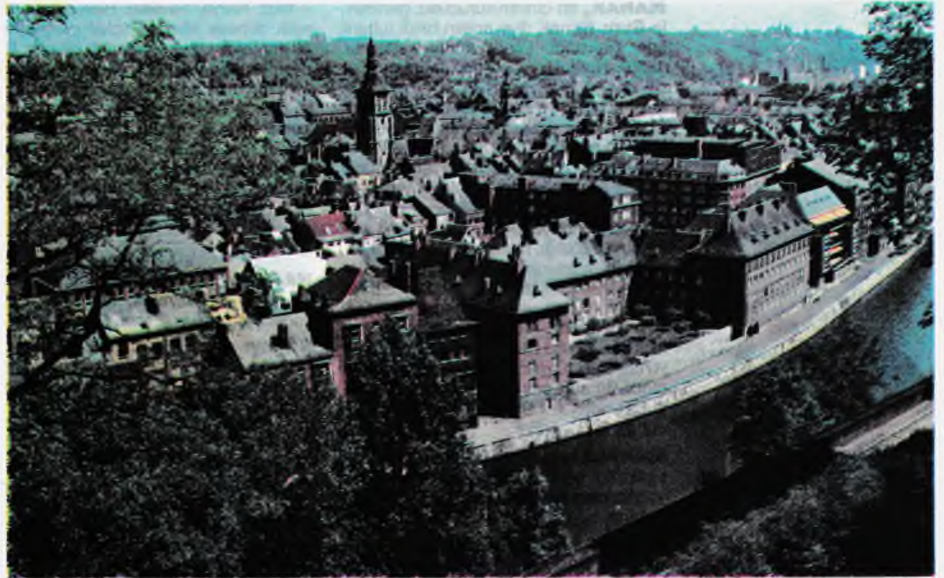
NAMURAT sıf. (fars. *nā-* ve ar. *murād*'dan *nāmurād*). *Esk.* Muradına erişememiş kimse için kullanılır.

NAMURAT a. *Müz.* Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

NAMUS a. (a. *nāmūs*). **1.** Bir kimseyi, kendine ya da başkalarının ona duyduğu saygıyı yok edecek biçimde davranmaktan kaçınmaya yönelten ahlak ilkelerinin tümü: *Namus için yaşamak.* **—2.** Bu ilkelere sıkı sıkıya bağlılık; dürüstlük: *Hiçbir yasadışı işe karışmamış, namusuna tek kötü laf edilemeyecek bir insandır. Onda namus arama, her türlü kötülüğü yapabilecek tıynettedir.* **—3.** Bir kimsenin, bir topluluğun onuru, şerefi, haysiyeti: *Onda biraz namus olsaydı başka türlü davranırdı. Ailesinin namusuna leke düşürmek.* **—4.** Özellikle bir kadının iffeti: *Bir kadının namusuna göz dikmek.* **—5.** *Esk.* Kanun, nizam. **—6.** *Namus belası*, halk arasındaki saygınlığını korumak için katlanılan sıkıntılı durum ya da ses çıkarılmadan üstlenilen zarar: *Namus belası, istediklerine evet demek zorunda kaldık.* || *Namus sözü*, kişinin onur ve erdem gibi değerleri öne sürerek verdiği söz; şeref sözü. || *Namusu iki paralık olmak*, onurunu ve değerini yitirecek kötü bir duruma düşmek: *Namusu iki paralık olmuş, çevrede adı kötüye çıkmıştı.* || *Namusuna dokunmak*, bir kimsenin onurunu incitecek ya da kıracak bir etkide bulunmak: *Düşünmeden söylediği ileri geri sözler adamcağızın namusuna dokunmuştu.* || *Namusunu temizlemek*, kötü ve dürüst olmayan bir işten kendi saygınlığını koruyarak çıkmak: *Yargılanmalarını istemiş, böylece suçlamaların asılsızlığını kanıtlayarak namusunu temizlemişti;* onur ve ahlakını yaralayan kötü bir durumdan kurtulmak amacıyla bir kimseyi ya da kendini öldürmek. || *Namusuyla yaşamak*, ahlak kurallarına bağlı olarak, onurlu ve erdemli bir yaşam sürmek.
—*Esk. Namus-kâr, namus-perver*, namuslu, doğru. || *Namus-ı dilberi*, güzellik namusu.
—Tasav. Allah'a yakın olan melekler. || *Namusu ekber*, Cebrail.

NAMUSLU sıf. **1.** Verdiği sözleri ve yükümlülüklerini dürüstlükle yerine getiren ve toplumsal ahlak kurallarına uygun bir yaşam süren kimse için kullanılır: *Namuslu bir insan. Namuslu bir aile.* **—2.** Yasak gönül ilişkilerine girmeyen kimse, özellikle kadın için kullanılır: *Namuslu bir eş.* **—3.** Toplumsal ahlak ilkelerine uygun: *Namuslu bir iş bul da çalış.*

NAMUSLULUK a. Namuslu olma durumu: *Çevresinde namusluluğuyla tanınmak.*

Loirat-Explorer

Namur
Sambre kıyısındaki eski semtlerden bir görünüm

NAMUSSUZ sıf. ve a. Dürüst olmayan, toplumsal ahlak kurallarını hiçe sayan kimse için kullanılır: *O namussuzun hiçbir sözüne inanma. Namussuz bir insan.*

NAMUSSUZCA sıf., be. Namussuz bir kimseye yakışır biçimde: *Namussuzca davranışlar. Namussuzca yalan söylemek.*

NAMUSSUZLUK a. **1.** Namussuz olma durumu: *Adamın namussuzluğu dillere destan.* **—2.** Namussuz bir kimseye özgü davranış: *Bir namussuzluk yapmak.*

NAMÜTENAHİ sıf. (fars. *nā-* ve ar. *mütenāhî*'den *nāmütenāhî*). *Esk.* Sonu olmayan; sonsuz: *Namütenahi bir mutluluk.*
—Esk. mat. Sonsuz. || *Zait namütenahi* → ZAİT. || *Nakıs namütenahi* → NAKIS.

NAMÜTENAHİLİK a. (fars. *nā-* ve *mütenāhî*'den). *Esk.* Sonsuzluk; namütenahiyet.

NAMÜTENAHİYET a. (fars. *nā-*, ar. *mütenāhî* ve *-iyyet*'ten *nāmütenāhiyyet*). *Esk.* Sonu olmama, sonsuzluk.

NAMVER sıf. (fars. *nām* ve *-ver*'den *nāmver*). *Esk.* Namlı, ünlü.

NAMVERAN çoğl. a. (fars. *nāmver*'in çoğl. *nāmverān*). *Esk.* Namlılar, ünlüler.

NAMVERİ a. (fars. *nāmver* ve *-î*'den *nāmverî*). *Esk.* Namlı, ünlü olma.

NAMZET a. (fars. *nāmzet*). *Esk.* **1.** Bir işi, bir görevi yapma isteği kendisi ya da başkaları tarafından yetkili makamlara bildirilen ya da seçime katılan kimse; aday: *Milletvekili namzedi. Muhtarlık için üç namzet var.* **—2.** Bir iş, bir görev, bir meslek için yetiştirilmekte olan kimse; aday: *Yedek subay namzedi bir genç. Doktor namzedi.* **—3.** Evlilik adayı, nişanlı, sözlü, yavuklu. **—4.** *Bir kimseyi namzet göstermek*, bir kimseyi bir iş için aday göstermek.
—Huk. → ADAY.

NAMZETLİK a. Namzet olma durumu; adaylık.
—Huk. → ADAYLIK.

NAN a. (fars. *nān*). *Esk.* **1.** Ekmek. **—2.** *Nan ü nemek*, ekmek ve tuz. || *Nan ü nemek hakkı*, bir iyiliğe karşı beklenen şükran duygusu. || *Nan ü nimet*, ekmek ve tuz; yapılan iyilik, bağış: *"...nan ü nimet-i devlet-i aliyye ile perverde olmuş olan..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Nan-cû, nan-hah, nan-hor*, dilenci. || *Nan-pare*, ekmek parçası; geçimi sağlayan iş, görev: *"Ben de bittecrübe gördüm oluyor / Bir şiir parçası bir nan-pare"* (A. H. Tarhan). || *Nan-pareye muhtaç olmak*, çok yoksullaşmak. || *Nan-püz*, ekmek pişiricisi. || *Nan-ı aziz*, ekmeğe duyulan saygıyı belirtir. || *Nan-ı aziziyle perverde olmak*, bir kimsenin yardımıyla geçimini sağlamak. || *Nan-ı cevin*, arpa ekmeği. || *Nan-ı gülaç*, ekmek kadayıfı; güllaç baklavası. || *Nan-ı haram*, yasadışı yollardan sağlanan kazanç, yiyecek vb. || *Nan-ı helal*, emek vererek yasal yollardan kazanılmış kazanç, geçim parası. || *Nan-ı huşk*, kuru ekmek. || *Nan-ı keşkin*, buğdaydan başka tahıllarla yapılmış ekmek. || *Nan-ı telh*, acı ekmek. || *Nan-ı tenk*, küçük kalıplarla yapılan ekmek.
—İkt. tar. *Nan baha*, Osmanlı döneminde, bazı devlet memurlarına ekmek bedeli olarak verilen para. — Osmanlı döneminde orduda görevli subay, er ve memurlara bir yerde ikamet etmek, gecelemek, dinlenmek için kaldıkları süre içinde verilen ödeneği karşılamak için konulan bir tür geçici vergi.

NAN a. (hindi sözc.). Hindistan'ın kuzeyinde, yumuşak buğdaydan yapılarak fırında pişirilen kalın kurabiye.

NANA, N-ASETİL-NÖRAMİNİK ASİT'in kısaltması.

Nana, Émile Zola'nın *Rougon*-Macquart* adlı roman çevriminin 9. cildi (1880). Gervaise Macquart ile Coupeau'nun kızı olan ve *Nana* diye bilinen Anna Coupeau, *Meyhane** (l'Assommoir) romanının son sayfalarında üstü kapalı olarak sezdirilen yazgısını yaşar ve kibar bir fahişe olur. Nana kadınlığının yanı sıra bir simgedir de: imparatorluğun kokuşup bozulmasını simgeleyen "altın sinek"tir. Herkes tarafından pohpohlandıktan sonra, güzel yüzü çiçek hastalığından tanınmaz halde, bir otel odasında can çekişirken, rejimin de sonu gelmiştir; ayaklanan Paris halkının otelin pencereleri altından akın akın geçerken "Berlin'e!, Berlin'e!" diye kükrediği duyulmaktadır. Nana ile birlikte bir toplum da çökmektedir; bu çöküşü de yazar *Bozgun** (Débâcle) adlı romanında anlatır.

NANAHUATZİN, büyük bir olasılıkla Quetzalcóatl* ile özdeşleşen aztek tanrısı. Beşinci güneşin (çeşitli kaynaklara göre süresi ve sırası değişen kronolojik dönem) yaratılması mitinde, yoksul ve hasta Nanahuatzin ilk kez ateşe atılarak güne hükmeden güneşe dönüştü.

NANAİMO, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) liman kenti, Vancouver adasının doğu kıyısında; 40 400 nüf. Eski madenkömürü merkezi. Balıkçılık. Kereste sanayisi. Turizm.

NANAK, sih dininin kurucusu, genellikle **Guru Nanak** diye anılan hintli ruhani lider (Talvandi, Lahor, 1469 - Kartarpur 1538). Hinduların ve müslümanların çeşitli hac yerlerini ziyaret ederek gezgin bir yaşam sürdü ve son yıllarında görüşlerini öğretmek üzere ailesinin bulunduğu Kartarpur'a döndü. Putataparlıkla suçladığı hinduların şiddetli saldırılarına uğradı. Tek tanrı ve bir aracı (guru) sayesinde kurtuluşa ulaşma görüşü, islamiyetin güçlü etkisi altında kaldığını gösterir. Tanrı adına olan bağlılığı, hinduculuğun dinsel törenlerini, kastlarını ve öteki diğer belirtilerini reddetmesiyle, Kabir'in etkisine bağlanabilir. Nanak, yerine geçecek olan Guru Angad'ı (1504-1552) kendisi seçti. Böylece sonuncusu Guru Govind Singh (1666 -1708) olan 10 guruluk bir sülale doğmuş oldu. Bu sülalenin son bulması üzerine kutsal metin *Adi Granth*, "ölümsüz guru" olarak kabul edildi.

NANALAL, gucerati dilinde yazan hintli şair (XIX. yy. başı). Romantik, lirik ve çok yaratıcı olan şair, eski şiir türlerini başarıyla kullanır.

NANAO, Japonya'da kent, Honşu adasında (İşikava ili), Toyama körfezi kıyısında; 49 500 nüf. Balıkçılık ve ticaret limanı; Rusya'dan gelen kereste bu limana boşaltılır.

NANA SAHİB, gerçek adı **Dandhu Panth,** hintli prens (1825'e doğr. - 1860'a doğr.). 1857 ayaklanmaları sırasında bir sipahi bölüğünün komutanlığını yaptı ve Kanpur'u (Cawnpore) ele geçirdi. 1859' da Nepal'e sığınmak zorunda kaldı.

NANAY sıf. *Arg.* Yok: *Cepte para nanay.*

NANAY a. Folk. Nanay havaları eşliğinde oynanan halk oyunlarının ortak adı. (*Nanay oyunları* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Müz. *Nanay havaları,* mısra sonralarında "na-nay" heceleri bulunan, genellikle halk oyunlarına eşlik etmeye uygun ritimde türkülere verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Folk. *Nanay* sözcüğü başlı başına bir halk oyununu değil, nanay havaları eşliğinde oynanabilen halk oyunlarını kapsar. Bu oyunlar halay, zeybek, bar gibi türlerde olabilir. Anadolu'nun hemen her yöresinde nanaylara rastlanır. Genellikle çalgısız olarak, türkü eşliğinde oynanır. Elazığ ve çevresinde oynanan "Çayda çıra" oyunu, Bitlis ve çevresinde yaygın "Balık attım tavaya", Bursa ve çevresinde kına gecelerinde oynanan kadın oyunları birer nanaydır.
—Müz. Nanay havaları. Halk oyunlarına eşlik etmeye elverişli vokal parçalardır. Atışma biçiminde söylendiği de olur. Bazı araştırmacılar nanayları uzunhavalarla aynı türden sayarlarsa da, bu ikisinin nitelikleri ve yapıları farklıdır. Uzunhavalar genellikle yas, üzüntü vb. duyguları dile getirir; oysa nanaylar düğün, harman yeri, eğlence vb. nedenlerle seslendirilen türkülerdir. Uzunhavalar ritimsizdir ve bir eşlik çalgısı olabilir. Oysa nanaylar ritimli ezgilerdir ve genellikle eşliksiz olarak söylenirler.

NANAY a. Tunguz dili; Amur bölgesinde, özellikle Rusya'da, 10 000 kişi tarafından konuşulur. (Eşanl. GOLD.)

Nanaynom, Sinop'un bazı yörelerinde, kadınlar tarafından, nanay havası eşliğinde oynanan türkülü halay türü bir halk oyunu.

NANCHANG → NANÇANG.

NANCHONG → NANÇONG.

NANCİNG → NANKİN.

NANCY, Fransa'da *département* merkezi (Meurthe-et-Moselle); Meurthe kıyısında; 102 410 nüf. (1992). Üniversite. Politeknik okulu. Demir-çelik, makine, tekstil. —*Nancy arrondissement*'ı, 403 936 nüf.

NANÇANG ya da **NANCHANG,** Çin'de kent, Ciangşi'nin merkezi, Gan Ciang ırmağının kıyısında (sağ kıyıda), ırmağın Poyang gölüne girdiği yerin yukarısında; 1 330 000 nüf. (1990). Sanayi (çelik, makine [kamyonlar, tarım gereçleri], kimya ve tekstil sanayileri) merkezi.

NANÇONG ya da **NANCHONG,** Çin'de (Sıçuan) kent, Cialing Ciang'ın kıyısında, Çıngdu'nun D.'sunda; 172 800 nüf. (1990). Tarım merkezi. İpek işleme. Yakında çıkarılan petrolün arıtılması.

NANDA DEVİ, Garhval Himalayaları'nda doruk, Hindistan'ın en yüksek tepesi; 7 816 m. Doruğu 1936'da H. W. Tilman ile N. E. Odell fethetti. Annapurna'ya tırmanılıncaya (1950) kadar insanların tırmandığı en yüksek dağ Nanda Devi idi. Hint-japon dağcılık ekibinin düzenlediği bir seferde, 3 km uzunluğundaki doruk sırtı ilk defa geçildi (1976). Aynı yıl, amerikalı J. Roskelley, J. States ve L. Reichardt, 2 550 m yükseklikteki, tırmanılması çok güç kuzey cephesine tırmandılar.

Nandi, Viti Levu (Fiji takımadaları) adasında uluslararası havalimanı.

NANDİ, hindu mitolojisinde tanrı Şiva'nın bindiği boğanın adı. Bu tanrı adına yapılmış bütün tapınaklarda yontma tasvirlerine rastlanır.

NANDİLER, Batı Kenya'da yaşayan ve nilot dili konuşan 300 000 nüfuslu halk. Nandiler tarımla uğraşmakla birlikte özellikle hayvancılık yaparlar. Tarım işlerinin büyük bölümünü ve ineklerin sağılmasını kadınlar yerine getirir. Nandiler babasoyludurlar ve yerleşik klan parçaları halinde gruplar oluştururlar. Hayvan yetiştirici toplumların çoğunda olduğu gibi evlilik, önemli bir hayvan karşılığının verilmesine bağlıdır. Siyasal örgütlenme bakımından, yalnızca bazı kişiler, dinsel işlevleriyle diğerlerinden ayrılırlar (kâhinler). Nandiler çevrimsel tipte karmaşık bir yaş sınıfları sistemine göre bölümlere ayrılırlar.

NANDİNA a. Japonya'da çok yetiştirilen, çok kokulu çiçekli ağaççık. (Kadıntuzluğugiller familyası.)

NANDİYAL, Hindistan'da kent, Andhra Pradeş'in merkezinde, Kurnool'un G.-D.' sunda; 63 000 nüf.

NANDİR, Hindistan'da kent (Maharaştra); 274 626 nüf. (1991).

NANDROLON a. (fr. *nandrolone*). Testosteron türevi anabolizan ilaç. Doğal proteinlerin yapımını artırır, kalsiyumun tespitini kolaylaştırır, kas tonusunu ve ruhsal canlılığı artırır.

NANDU a. (guarani dilinde sözc.). Güney Amerika pampalarında yaşayan, kanatları tüyleri altında kaldığından görülemeyen, iri, bazı koşucu kuşların ortak adı. (Nandugiller [*Rheidae*] familyası.)
—ANSİKL. Devekuşuna benzeyen iki nandu türü vardır; ne var ki nandular devekuşundan daha küçük, ayakları üçer parmaklıdır ve boyunları tüylüdür. İyi koşarlar, bir erkeğin çevresinde harem oluştururlar, ortak yuvalara otuz kadar yumurta bırakırlar. Asıl nandu *(Rhea americana)* ovada yaşar; daha iridir (29 kg için 1,30 m). Darwin nandusuysa *(Pterocnemia pennata),* Andlar'ın yüksek platolarında ve Patagonya'da bulunur.

NANE a. (ar. *nane*). **1.** Nemli yerlerde yetişen otsu bitki. (Bil. a. *mentha;* ballıbabagiller familyası.) **—2.** *Nane ruhu* → NANERUHU. ‖*Nane suyu,* içinde naneruhu eritilmiş su. ‖*Nane şekeri* → NANEŞEKERİ. ‖*Nane yemek,* "hoş olmayan, yersiz ve uygunsuz bir davranışta bulunmak" anlamına gelen *yediği naneye bak* deyiminde geçer.
—ANSİKL. Naneler koyu yeşil yapraklı, başaklar halinde beyaz, pembe ya da morumsu çiçekli otsu bitkilerdir. Kolay ve sıkça melezleşmeleri nedeniyle, yirmi kadar türü, pek çok alttürü ve çeşidi vardır. Türkiye'de birçok türü yetişir: bahçe nanesi *(Mentha piperita),* eskiden beri bahçelerde yetiştirilen (yabanisi de vardır) hemen hemen tüysüz, 30-90 cm yükseklikte, çokyıllık otsu bir bitkidir. Kuzey-batı ve Batı Anadolu'da sulak ve gölgelik yerlerde yetişir. Yeşil yapraklarından elde edilen esansı şekercilikte, likörcülükte, parfümcülükte, eczacılıkta kullanılır. Su nanesi *(M. aquatica)* yaprakları çoğunlukla kırmızımtırak, çiçekleri leylak renkli, çokyıllık otsu bir bitkidir. Anadolu'da oldukça yaygındır. Su kenarlarında ve bazen suyun içinde yetişir. Tüylü nane *(M. longifolia),* seyrek, sapsız yapraklı, beyazımtırak sık tüylü, erguvan ya da beyaz çiçeklidir. Özellikle Kuzey ve Kuzey-doğu Anadolu'da yaygındır. Yarpuz da bir nane türüdür *(M. pulegium).* [→ YARPUZ.] Kıvırcık nane *(M. spicata),* 30-100 cm yükseklikte grimsi tüylü biryıllık ya da çokyıllık otsu bir bitkidir. Çiçekleri soluk mavi renklidir. Kuzey ve Batı Anadolu'da yaygındır. Sulak yerlerde ve su kenarlarında yetişir. Yapraklarından elde edilen esans diş macunlarına ve çikletlere koku verici olarak katılır. Türkiye'de yetişen nane türleri, içerdikleri uçucu yağ ve bu yağın taşıdığı mentol bakımın-

nandu

Pix-La Cigogne

Nancy
Stanislas meydanı, zafer takı ve hükümet sarayında son bulan Carrière meydanı

dan büyük değişiklikler gösterir.
—Eczc. ve Halk hek. Farmakopelerde on cins kadar nane kayıtlıdır. Birçoklarının gövde ve yapraklarından (özellikle *M. piperita*) su buharı damıtımıyla uçucu bir yağ olan nane esansı elde edilir. Naneruhu denen bu esans hafif antiseptik, ferahlatıcı, bulantı kesici olarak bir şeker parçası üzerine 2-10 damla damlatılarak alınır. Kuvvetli kokulu, yakıcı lezzetli bir sıvıdır. Kökenine göre % 40-90 mentol içerir. Alkoldeki çözeltisine alkollü nane esansı adı verilir. Bahçe nanesinin gölgede kurutulmuş yaprakları reçine, tanen ve uçucu yağ içerir. Anadolu kökenli bitkilerde yağ miktarı % 0,51, İstanbul çevresinde yetişen bitkilerde % 0,8, kurutulmuş yapraklarda % 3,25 yağ bulunduğu saptanmıştır. 1 g nane esansı, 10 g talk ve 100 g su ile karıştırılıp birkaç gün bekletilir; bu karışımın süzülmesiyle elde edilen nane suyu günde 20-80 g ya da nane yapraklarından elde edilen % 4-5'lik infusyon günde iki bardak içilerek bulantı kesici, gaz söktürücü, koku ve güç verici olarak kullanılır.

NANE AHMET ÇELEBİ, türk besteci (İstanbul 1605 ? - *ay. y.* 1687). Yaşamı üzerine pek az bilgi vardır: döneminin ünlü hanendelerindendi; 70 dolayında sözlü yapıtının, günümüze 3'ü ulaşabildi: *Vakt -i suph oldu, pür olsun kûşe-i meyhaneler* (muhayyer beste); *Bağ-ı hüsnün goncasından andelib-i natüvan* (nihavent beste); *Canım yerine geldi ki cânânımı gördüm* (tahir ağırsemai).

NANELİ sıf. İçinde nane bitkisi ya da nane esansı olan.

NANEMOLLA sıf. ve a. (ar. *na'na'*, nane ve *mollâ*'dan). *Tkz.* **1.** Bedeni güçsüz, dayanıksız kimse için kullanılır **—2.** Sık sık hastalanan, sağlıksız kimse için kullanılır.

NANERUHU a. Nane yapraklarından elde edilen esans. (→ NANE.)

NANEŞEKERİ a. İçine naneruhu karıştırılarak yapılan bir tür şeker.

NAN-GA → BUNCİN-GA.

Nangal → BHAKRA-NANGAL.

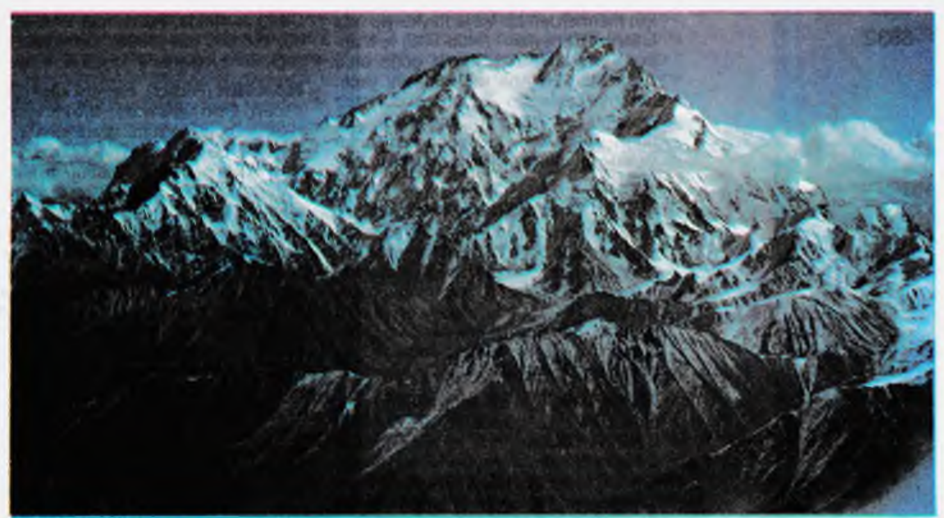
NANGA PARBAT ("çıplak dağ") ya da **DİAMİR** ("dağların kralı"), Himalayalar'da Pakistan'ın Keşmir bölgesinde yer alan tepe. Karakurum'dan İndus vadisi ile ayrılır; yüksekliği 8 126 m'dir. Nanga Parbat tırmanışı, dağcılık tarihinin en acı öykülerinden biridir. Dağ 1850'lerde Schlagintweit kardeşler tarafından yakından incelendi ve ilk ciddi tırmanış girişimi Mummery'nin ölümüyle (1895) sonuçlandı. 1932'den 1939'a kadar Almanlar beş kez talihlerini denediler, fakat sonuç çoğu kez felaket oldu (1934'te 9 ölü, 1937'de 16). İlk tırmanış avusturyalı H. Buhl (K. M. Herrligkoffer keşif grubu) tarafından gerçekleştirildi ve tepeye Rakiot yamacından inanılmaz bir başarı göstererek yalnız başına ulaştı (1953). Ayrıca 1970'te tepeye dünyanın 4 000 m'lik en yüksek kaya ve buz duvarı olan Rupal yamacından G. ve R. Messner tarafından tırmanıldı. R. Messner de tek başına Diamir yamacından zirveye ulaştı (1978).

NAN-HAİ → FOŞAN.

NANHAR a. (fars. *nān* ve *ḫar*'dan *nan-ḫar*). Ask. tar. Savaşta ölen yeniçerilerin erkek çocuklarına verilen ad. (Bunlardan yaşı gelenler Yeniçeri ocağı'na alınırlar, acemi oğlanı olarak görev yaparlardı. Her ay, üç şinik un ya da bunun karşılığı para ile ulufe aylarında [üç ayda bir] kırk beş akçe alırlardı.)

NANİK a. (erm. *nanik*). **1.** Başparmağı buruna değdirip öteki parmakları açıp gererek ve sallayarak yapılan alay işareti. **—2.** *Nanik yapmak*, bir kimseye onu kızdırmak ya da onunla alay etmek için nanik işareti yapmak.

NANKİN a. (öz. a. *Nankin*'den). Sarımsı ya da saman rengi görünümü, kullanılan pamuğun kalitesine bağlı olan tafta. (Çin'de ve özellikle de Nankin'de dokunan bu kumaş, dayanıklılığı nedeniyle pantolon, yelek ve ceket yapımında kullanılıyordu.)

M. F. de Labrouhe

Nanga Parbat

NANKİN, çince **Nançing** ("Güney'in başkenti"), Çin'in orta kesiminde kent, Cinagsu'nun merkezi, Yangzi Ciang nehrinin sağ kıyısında ve Pekin-Şanghay demiryolu üzerinde; 2 170 000 nüf. (1990). IV. binyıl'dan beri yerleşim alanı olan bir yerde, İ.Ö. V. yy.'da kurulan Nankin, birkaç kez başkent oldu (229'dan VI. yy. sonuna kadar; ilk iki Ming hükümdarı döneminde; isyancı Taiping sülalesi zamanında [1853]; nihayet, işgalden önce, Çankayşek hükümeti döneminde [1927-1938]). Nankin, en parlak dönemini Ming sülalesi zamanında yaşadı: bazı bölümleri hâlâ olduğu gibi duran 57 km uzunluğunda bir surun içinde tarla ve bahçeler, ünlü bir imparatorluk collegium'u, tersaneler ve son derece parlak bir zanaatçılık yer alıyordu. 1949'dan bu yana, çeşitli sanayi kollarını (demir-çelik, makine yapımı, gübre, dokuma) içinde toplayan kent, yine de büyük bir kültür merkezi olma niteliğini (üniversiteler, laboratuvarlar, gözlemevi) korudu. 1970'te Yangzi nehri üzerinde kurulan büyük köprü, kenti Kuzey Çin'e bağladı.
—Güz. sant. İmparator Ming Hongvu'nun (Taizu da denir) 1381'de yapılan mezarı, hayvan heykelleri dizili yoluyla, Pekin'deki Ming mezarlarının planını haber verir. Bunun biraz ötesinde Sun Congşan'ın (Sun Yat-sen) mozolesi yükselir.

Nankin antlaşması, 29 ağustos 1842'de, *Cornwallis* gemisinde, İngiltere ve Çin arasında imzalanan ve Afyon* savaşı'na son veren antlaşma. Metin, 29 ekimde Çin imparatoru tarafından onaylandı.

NANKOU geçidi, Çin'de boğaz, Pekin'in yanında yükselen dağlarda. Burada, Çin seddi'nde Cangciakou'ya ve Moğolistan'a giden "çay yolu" kervanlarının geçtiği önemli bir kapı vardı. Günümüzde, Pekin-Cangciakou-Baotou demiryolu Nankou'dan geçer.

NANKÖR sıf. (fars. *nan*, ekmek ve türkç. *kör*'den *nankör*). **1.** Kendisine yapılan iyiliklerin değerini bilmeyen ve gerektiği halde minnettarlık duymayan kimse için kullanılır: *O nanköre yaranmak mümkün değil. Nankör bir evlat. Ben nankör değilim.* **—2.** Büyük bir çaba gerektirmesine karşın verimli bir sonuç vermeyen, zor, yorucu, bıktırıcı şey için kullanılır: *Nankör bir iş, meslek.* **—3.** Sahibine sadık davranmayan hayvan için kullanılır: *Nankör bir kedi.*

NANKÖRCE sıf., be. Nankör, iyilik bilmez bir kimseye yakışır davranış, tutum; bu biçimde yapılan bir eylem için kullanılır: *Onun iyilikleri karşısında sen nankörce davrandın.*

NANKÖRLÜK a. İyilik bilmeyen, nankör bir kimsenin niteliği; bunu gösteren söz, davranış: *Nankörlük etmek. Babasına bu biçimde davranması büyük bir nankörlük.*

NANLİNG, Güney Çin'de (Hunan, Ciangşi ve Guangdong) "tepeler" bütünü; dorukların ortalama yüksekliği 1 000 m ile 1 500 m arasında, havzaların yükseltisiyse 300-500 m arasında değişir.

NANNA, Akkadlar'da **Sin.** Mit. Sümer-Akkad panteonunda ay tanrısı; Enlil ile Ninlil'in oğlu olan Nanna, Ur sitesinin tanrısıydı. Çoğunlukla büyük bir boğanın boynuzları biçiminde betimleniyordu; insan formuna girince de gökyüzünde sürüsünü güden çoban kılığındaydı.

NANNA, iskandinav tanrısı Baldr'ın karısı, Forsete'nin annesi. Çok sevdiği eşinin ölümüne dayanamayarak üzüntüsünden öldü; cesedi Baldr'ınkiyle birlikte yakıldı.

NANNAYA BHATTARAKA, telugu dilinde yazan hintli yazar ve dilci (XI. yy.'ın ilk yarısı). Kannara soyundan bir şiva brahmanı olan yazar 1030 yılına doğru, *Mahabharata*'nın başlangıcının çevirisini yaparak telugu edebiyatını başlattı. Kral Racaraca Narandra'nın (1022-1063) ozanıdır. Telugu dilindeki geleneksel edebiyatın sanskritçeden etkilenmesine ön ayak oldu.

NANNİ Dİ BANCO, italyan heykelci (Floransa 1380 ? - *ay. y.* 1421). N. Lamberti'nin öğrencisiydi, Floransa katedrali

nane
(Mentha viridis)

Marise Pell

Nankin
imparator Ming Hongvu'nun mozolesine giden ve iki yanında on iki çift devasa hayvan heykeli bulunan kutsal yol (1379-1381)

Roger-Viollet

Fridtjof Nansen
Fortuné Méaulle'ün
bir gravüründen ayrıntı

için mermerden bir İşaya heykeliyle aziz Luka'nın bir heykelini (1408-1413) ve Mandorla kapısının alınlığındaki göğe uruç eden Meryem Ana kabartmasını yaptı. Orsammichele için, *Taç giymiş dört aziz* grubunu gerçekleştirdi. Donatello'dan daha yaşlı olan Nanni di Banco, gotik anlayıştan yeni bir ifade türüne geçişin temsilcisidir.

NANNİ Dİ BARTOLO, Il Rosso denir, floransalı heykelci. 1419-1451 arasındaki yaşamı belgeleriyle bilinmektedir. 1420'ye doğru Donatello ile birlikte Floransa çankulesinin heykellerinin yapımında çalıştı (*Abdias*, 1422). Daha sonraki en önemli yapıtları, San Fermo'daki (Verona) Brenzoni anıtı (1426) ile Tolentino'daki San Nicoolo kilisesi'nin (1432-1435) taçkapısıdır.

NANNİNG, Çin'de kent, Guangşi'nin merkezi; 1 050 000 nüf. (1990). Şi Ciang kıyısında bulunan, orta tonajlı gemilerin ulaşabildiği, Hıngyang demiryoluyla ulaşım sağlanan Nanning, ticaret (meyve, şekerkamışı) ve sanayi (metalürji, besin, deri, kırtasiye, basımcılık) merkezidir.

NANNO- → NANO-.

NANNOFASİYES a. (fr. *nannofaciès*). Yerbil. Bir kayacın çok küçük ölçekte incelenen paleontolojik ve litolojik özelliklerinin tümü.

NANNOSAURUS a. Kuzey Amerika'da yaşamış küçük sürüngen dinozor cinsi. (*Ornithopoda* öbeği üyelerine benzerler. Yaşadıkları yerbilim devri tartışmalıdır. Bazı bilim adamlarınca kuş sayıldıkları da olur.)

NANNOSTOMUS a. Tropikal Amerika'daki tatlısularda yaşayan, akvaryumlarda da yetiştirilebilen küçük balık cinsi. (Bedeni canlı renklerdedir. Su yüzeyinde bulduğu böceklerle beslenir. *Characidae* familyası.)

> **1. NANO-** ya da **NANNO-,** lat. *nanus*, cüce'den (yun. *nannos*'tan), birkaç sözcüğün bileşimine girer.
>
> **2. NANO-** Ölçbil. Önüne geldiği ölçü birimini bir milyara bölen SI öneki (simgesi n).

NANOELEKTRONİK a. (fr. *nanoélectronique*). Elektron. Öğelerinin boyutları nanometre düzeyinde olan entegre devrelerin üretimine ilişkin teknoloji. (Her etkin öğenin elektrot boyutları küçültülerek, bu öğelerin potansiyelini değiştirmek için gerekli enerjinin yanı sıra, parazit sığalar da azaltılır ve maksimum çalışma frekansı yükseltilir; bu da anahtarlama hızını artırır.)

NANOKORM sıf. ve a. (fr. *nanocorme;* yun. *nannos*, cüce, ve *kormos*, gövde'den). Gövdesi çok kısa olan insana denir.

NANOKORMİ a. (fr. *nanocormie*). Gövdenin çok küçük olması.

NANOMELİ a. (fr. *nanomélie;* yun. *nannos*, cüce, ve *melos*, kol, bacak'tan). Kol ve bacaklardan birinin ya da birkaçının aşırı küçüklüğü ile belirgin, doğuştan biçim bozukluğu.

Nanook of the North *(Kuzeyli Nanuk)*, 1920-1922 yıllarında Robert Flaherty'nin gerçekleştirdiği belgesel (başlangıçta reklam) film. Filmde bir Eskimo ile karısının yaşamları anlatılır. Yönetmen, Nanuk ile karısı Nyla ve çocuklarını salt folklorik bir çerçevenin dışında tanıtmaya çalıştı ve onları kamera karşısında her gün yaşadıkları hayatı canlandıran gerçek oyuncular durumuna getirdi.

NANOSİT a. (fr. *nanocyte;* yun. *nannos*, cüce, ve *kystos*, hücre'den). Özümlemeyi sağlayacak kadar araevre geçirmeden çok hızlı bölünerek bir ana hücreden art arda türeyen ve genellikle 2N (8, 16, 32) kromozomlu bir hücre kümesi oluşturan küçük hücrelerin her biri.

NANPİNG, Çin'de (Fucien) kent, Min Ciang kıyısında, Fucou'nun B.-K.-B.'sında; 166 600 nüf. (1990). Demiryolu kavşağı. Sanayi (kereste, kırtasiye, kimya).

NANSEN (Fridtjof), norveçli kâşif (Store -Fröen, Oslo yakınında, 1861 - Lysaker 1930). Zooloji eğitimi gördükten sonra 1888'de beş arkadaşıyla birlikte Grönland'ın kar ve buz kaplı sırtını 65. paralele doğru boydan boya aştı ve kışı kıyıdaki Nuuk'ta (Godthåb) geçirdi. Eskimolar'ın yaşam biçimlerinin evrimini inceledi ve Avrupalılar ile olan ilişkilerinin yıkıcı etkilerini dile getirdi. Bundan sonra, Nansen, kutup bölgelerini incelemeyi sürdürmek için doğanın kendisini kullanmayı düşündü: Sibirya'nın kuzey-doğu kıyılarında buzlar arasında sıkışıp kalan bir amerikan gemisine (De Long'un *Jeannette*'i) ait kalıntıların, çok uzun bir yol aşarak Grönland'a kadar gelmesi bankizi etkileyen önemli bazı akıntıların varlığını gösteriyordu. Nansen'e göre, buzlar tarafından parçalanmadan taşınabilecek bir gemi, kutba yaklaşmak için bilimsel bir istasyon olarak kullanılabilirdi. Grönland'ı geçişte gösterdiği başarı önemli para yardımları almasını sağladı ve Nansen bu paralarla *Fram* adlı gemiyi yaptırdı. 1893'te yola çıktı ve Kara denizi'nde, 77° 44′ enleminde kendi isteğiyle gemiyi buzlara kaptırdı. Fakat 16 ayda ancak 360 mil yol alabildi. Bunun üzerine Nansen, Johansen adlı bir arkadaşıyla birlikte kızakla kuzeye yönelerek, 8 nisan 1895'te, 86° 14′ enlemine ulaştı: o güne kadar kimse Kuzey kutbu'na bu kadar yaklaşmamıştı. Fakat buradan geri dönmek zorunda kaldı ve Franz -Josef takımadalarında yaşamını sürdürebilmek için ayı avlayarak zor bir kış geçirdi. 1896'da F. G. Jackson adında bir ingiliz kâşif (1860-1938) onu kurtardı. Nansen bundan sonra okyanus araştırmaları yaptı, sonra da politikaya atıldı: Norveç'in İsveç'ten ayrılmasında (1905) etkin bir rol oynadı. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra bütün etkinliğini insancıl girişimlere yöneltti. Bu barışsever insan yeni kurulmakta olan Milletler cemiyeti hesabına SSCB'ye gitti (1920) ve 500 000 savaş esirinin ülkelerine geri dönmesini sağladı. Svalbard ile Grönland arasındaki eşiğe adı verildi (Nobel barış ödülü, 1922).

NANSEN kordillerası, Atlas okyanusu sırtının en K. kesimini oluşturan denizaltı sıradağları. İzlanda'nın K.-D. kıyılarından Kuzey Buz denizi'ne doğru uzanır.

Nansen örgütü, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra mülteciler sorununu çözmekle görevli örgütler topluluğu. Başlangıçta *Nansen pasaportu*'nu (1922) kurumlaştıran Nansen'in yönetimindeydi (1921 -1924); bu pasaport, önceleri rus, daha sonra Yakındoğu ve Almanya kökenli mültecilere, kendilerine bu belgeyi veren ülkelerde yolculuk etmek ya da orada yerleşmek üzere kimliklerini kanıtlama olanağı sağlayan bir yolculuk belgesiydi. Örgüt, daha sonra Uluslararası çalışma bürosu'na bağlandı (1925-1929), bu büro kaynaklarını artırmak için, rus mültecilerin kimlik belgeleri üzerine yapıştırılması zorunlu olan Nansen pulunu (5 altın-frank) bastı. Milletler cemiyeti, 1931'de, Nansen örgütü'nün tasfiyesine kadar onun çalışmalarını sürdürecek bir Uluslararası mülteci ofisi kurdu. Örgüt, 31 aralık 1938'de tasfiye edildi. (1938 Nobel barış ödülü.)

NANSHAN → NANŞAN.

NANSUK a. (hindi dilinde *nansuk*). İç çamaşırı yapımında ve işlemecilikte kullanılan, pamuklu hafif dokuma.

NANŞAN ya da **NANSHAN,** Orta Çin'de dağ sistemi, Huang Hı'nın K.-B.'sında. Altındağ'ın doğu uzantısıdır. En yüksek doruğu 6 346 m'ye ulaşan, gençleşmiş bir eski kütledir. Kuzey-doğu yamacında kozalaklı ve kayın ormanları uzanır; buna karşılık güney yamaçları taşlıdır ve Orta Asya çöllerine benzer.

NANTERRE, Fransa'da *département* (Hauts-de-Seine) merkezi, Paris'in batı banliyösünde, Sen kıyısında (sağ kıyı), Asnières'in ağız kesiminde; 86 627 nüf. (1992). Yönetim, üniversite (Paris-X) ve sanayi merkezi.

NANTES, Fransa'da, Pays de la Loire bölgesinin ve Loire-Atlantique *département*'ının merkezi; 252 029 nüf. (1992). Atlas okyanusu kıyısına 54 km ve halice 16 km uzaklıkta bulunan Nantes, Loire ırmağı kıyısında, önemi daha erken dönemlerde anlaşılmış bir limandır. Bugün modern bir kavşak (ayırma garı, karayolu kavşağı, Château-Bougon havaalanı) yeri olan kent, bölgede etkin görevler yüklenmektedir.

—Tar. Galya halklarından Namnetler in başkenti olan Nantes, kralların, sonra da, Fransa ile birleştikleri tarihe kadar (1524), Bretagne düklerinin yaşadıkları yerdi. 1598'de Henri IV, protestanlara dinlerinin gereklerini özgürce yerine getirme hakkını veren fermanı burada imzaladı. Kent, XIV. yy.'dan sonra ticaret alanında önem kazandı. 1700-1730 arasında Fransa'nın en önemli liman kenti olan Nantes' ın zenginliği, Amerika ile (bez, alkol ve Nantes'ta üretilmiş maddeler karşılığında gümüş, yün, deri ve çelik satan İspanya [Bilbao] aracılığıyla ya da doğrudan Fransız Antilleri yoluyla) yapılan ticarete bağlıydı. Fransız devrimi, sonra imparatorluk rejimi sömürge ticaretine son verince, kent hızla gerilemeye başladı. 1815'ten sonra ticaret yeniden canlandı. Nantes, 1790' dan bu yana Loire-İnférieure'ün yönetim merkezidir.

Nantes fermanı, Henri IV'ün 13 nisan 1598'de Nantes'ta imzaladığı, Fransa'daki protestanların haklarını belirleyen ve din savaşlarına son veren barış fermanı. Bu ferman, reformculara tüm krallık sınırları içinde vicdan özgürlüğü tanımakta ve onların 1597'de izin verilen yerlerde dinlerinin bütün gereklerini serbestçe yerine getirmelerine müsaade etmekteydi.

Din* savaşları sırasında çıkarılan barış fermanlarındaki hükümleri tekrarlayan bu hoşgörü fermanı, Ortaçağ'da ve hatta XVI. yy.'da devletin birliğinin en sağlam temeli olarak görülen inanç birliği ilkesinin resmen bırakılması anlamına geliyordu. Avrupa'da reformculara karşı hoşgörünün henüz ancak Polonya, Bohemya ve Macaristan'da geçerli olduğu bir dönem için çok cüretkârca olan Nantes fermanı, yalnızca din işlerinde devletin tarafsızlığını ilan etmekle kalmıyor, aynı zamanda Fransa devletini hem katolik, hem de protestan bir devlet yapıyor ve kendisi katolik olan Fransa kralını protestan kiliselerinin koruyucusu durumuna getiriyordu.

Bu ferman, Fontainebleau'da Louis XIV tarafından 18 eylül 1685'te imzalanan yeni bir fermanla yürürlükten kalktı ve Fransa'da protestanlığın yasal varlığı sona erdi.

Nantes-Brest kanalı, Fransa'da (Bretagne) kanal; modern olmayan, küçük gabarili, birçok eklüzle kesilen 227 km uzunluğundaki hizmete açık bölümünün iktisadi değeri çok sınırlıdır.

NANTEUİL (Robert), fransız gravürcü ve pastelci (Reims 1623'e doğr. - Paris 1678). 1647'ye doğru Paris'e yerleşti ve burada oyma kalem tekniğinde ustalaştı. Saray üyeleriyle yüksek mevkilerdeki kişileri temsil eden portrelerinin otuz kadarı tabii büyüklüktedir. Gravürcülerin mesleklerini serbestçe yapabileceklerini bildiren Saint-Jean-de-Luz fermanının kaleme alınmasında önemli bir rol oynadı (1660). Sanatı üzerine *Maximes et réflexions* (Özdeyişler ve düşünceler) adlı elyazması bir yapıt bıraktı.

NANTİCOKE, Kanada'da kent, Ontario'da, Hamilton'un G.-B.'sında; 19 500 nüf. Demir-çelik.

NANTOKİT a. (fr. *nantokite*). Miner. $CuCl$ formülündeki doğal bakır klorür. (Kü-

bik sistemde yer alan nantokit Nantoco' da [Şili] renksiz kütleler halinde bulunur.)

NANTONG, Çin'de (Ciangsu) kent, Aşağı Yangzi Ciang kıyısında; 308 100 nüf. (1990). Pamukçuluk merkezi.

NANTOSUELTA, Galya tanrıçası, Sucellus'un eşi. Galya-roma ikonografisinde üst ucunda bir vazo bulunan bir asayla gösterilir.

NANTUCKET, ABD'de (Massachusetts) ada, Atlas okyanusu kıyıları açığında, güzel Cod yarımadasının G.'inde. Yükseltisi az, buzul çökellerinden oluşan kumlu topraklı bir adadır; 130 km². Kıyıları sayfiye yerleriyle doludur. Küçük balıkçı limanı olan *Nantucket* (3 800 nüf.), XIX. yy.'ın ortasına kadar önemli bir balina avcılığı üssüydü.

NANU a. (fars. *nānū*). *Esk.* Ninni.

NANYANG geçidi, Çin'de Çinling dağlarını Huaiyang Şan kütlesinden ayıran ve kuzeydeki Büyük Çin ovasını Yangzi Ciang ülkelerine bağlayan eşik. Pekin -Vuhan demiryolu bu yoldan geçer.

NANYUKİ, Kenya'da kent, Kenya dağının kuzey-batı eteğinde; 11 600 nüf. Besin olarak tüketilen tahılların üretildiği bir bölgenin merkezi.

NAO burnu, İspanya'da (Alicante ili) burun, Alicante ile Valencia arasında Batı Akdeniz'e uzanır.

NAOROCİ (Dadabhai), hintli siyaset adamı (Bombay 1825 - *ay. y.* 1917). Hindistan milliyetçiliğinin *pir*'i *(Grand Old Man)* lakabıyla anılan bu zengin parsi, Avam kamarası'na giren ilk hintli oldu. 1886'da, Hindistan Ulusal kongresi'nin Kalküta'daki ikinci oturumunda kongre başkanlığına seçildi. Sonra iki kez daha (1893 ve 1906) aynı görev kendisine verildi. Batılı anlamda bir liberalizmden yana olan Naoroci, S. Banercea ve G. K. Gokhale ile birlikte, hindu radikalizmine karşı ılımlı eğilimin ve Bengal'in bölünmesi (1905) üzerine bu partide patlak veren çatışma sırasında da özerklik yanlılarının temsilciliğini yaptı.

NAOS a. (yun. *naos*). **1.** Yunan Antikçağı'nda tanrının evi, yani, tapınakta tanrı heykelinin bulunduğu iç bölüm. (Bk. *ansikl.* böl. Esk. Yun.) **—2.** Eski Mısır'da, tapınağın kutsal bölümüne yerleştirilen, tanrı heykelinin konulduğu taş ya da ahşap küçük yapı. (Bk. *ansikl.* böl. Esk. Mıs.) **—3.** Modern yunan kiliselerinde dua edenlere ayrılan bölüm.

—ANSİKL. Esk. Mıs. Mısır tapınak mimarisinde naos, tapınağın en önemli ve kutsal bölümü, kendi başına küçük bir tapınaktır. Tanrı tasvirinin bulunduğu bir tür kutsal eşya sandığıhı içerir. Gökyüzünün kapılarıyla eşdeğer sayılan naos kapılarını açma ya da kapama yetkisi, yalnız rahip-kral firavunundur. Firavun adına hareket eden rahipler, hükümdarın vekilleridir. Naos tapınağın merkezi, tanrısal kudretin yerleştiği yer sayılır. Günümüze ulaşan naoslardan pek azı XXVI. hanedandan önce yapılmıştır. Hâlâ ayakta duran en güzel naos, Edfu'daki Horus tapınağı naosudur.

—Esk. Yun. Yunanlılar, erken dönemlerde tapınaklarını yaparken kendi konutlarını örnek aldılar; sözgelimi Delos *megaron*'u bir Artemis tapınağı'dır. VIII. yy.'da kilden yapılan küçük modeller, tapınakların, girişinde bir revak bulunan, dikdörtgen biçiminde bir tek odadan oluşan küçük evler olduğunu ortaya koydu; zamanla, tapınaklara bir *pronaos* (giriş sofası) ve kimi zaman bir *opisthodomos* (arkada, *pronaos*'la bakışımlı oda) ekleme gereği duyuldu (tanrıya sunulan armağanları saklamak için). Naos bir ibadet yeri olmadığı için sunak içermiyordu.

NAPA a. Kromla sepilenmiş, boya yedirilmiş, hafifçe perdahlanmış, çok gözenekli yumuşak deri. (Eldiven ve giysi sanayisinde kullanılan napalar koyun, kuzu, keçi derisinden; ayakkabıcılık ya da marokencilikte kullanılan napalarsa uzunlamasına kesilmiş sığır derisinden elde edilir.)

NAPA, ABD'de (Kaliforniya) kısa kıyı ırmağı, San Francisco'nun K.'inde San Pablo körfezine dökülür. Vadisi büyük bir bağcılık bölgesidir.

NAPALM a. (fr. sözc.; *na[ftenik]* ve *palm[itik]*'ten). Kim. **1.** Naftenik asitlerin alüminyum tuzları ile kopra yağındaki yağ asitlerinin (özellikle palmitik asit) eşçökelmesi sonunda oluşan, yangın bombası yapımı için pelteleşmiş benzinin hazırlanmasında kullanılan kıvamlaştırıcı etken. **—2.** Pelteleşmiş bu benzinle hazırlanan yangın bombası yükü.

—Ask. havc. *Napalm bombası,* içinde napalm bulunan ince zarflı bomba. (Yere çarpma, zarfın yırtılmasına ve içindeki napalmın tutuşmasına yol açar. Açığa çıkan şiddetli ısı çok geniş bir bölgede bulunan her şeyi yakar. Bu silah İkinci Dünya savaşı'nın sonunda, daha sonra da Kore, Çinhindi ve Vietnam savaşlarında kullanıldı.)

NAPATA. Tar. coğ. Sudan'da eski kent, Nil'in dördüncü çağlayanının aşağı kesiminde, cebel Barkal'ın ("kutsal dağ") eteğindeydi. Mısır İmparatorluğu'nun en güneydeki ticaret yerleşmesiydi. Tutankhamon döneminde genel vali Huy, Amon' da, cebel Barkal'ın tam eteğinde büyük bir tapınak yaptırdı. Amon kültürüne körü körüne bağlı thebaili rahipler, Libya'daki sülalelerin (XXII. sülale) baskısından kaçarak buraya sığındılar ve burada teokratik bir krallık kurarak, güneyde, Thebai ile rekabet edebilen askeri ve dinsel bir merkez yarattılar. Piankhi* Napata rahip kralı olunca (İ.Ö. 750'ye doğr.), krallık girişimlerini Thebai'ye kadar kabul ettirdi, askerleriyle bütün Mısır'ı ele geçirdi, Kuşi (Sudan'ın mısır dilindeki adı *Kuş*'tan yararlanılarak verilmiş ad) sülalesini (XXV. sülale) kurdu. Napata kökenli bu sülale İ.Ö. 656'ya kadar Mısır'da hüküm sürdü ve sülaleden 5 hükümdar iş başına geldi. Meroe* sayesinde başkentliğe yükselen Napata'yı İ.Ö. 23'te Romalılar yakıp yıktı. Kentin kalıntıları arasında, büyük Amon tapınağı ve en ilginç sudan piramitlerini içeren bir yeraltı mezarlığı sayılabilir.

NAPEOCLES a. Amazon bölgesinde yaşayan, büyük, güzel kelebek cinsi. (Kanatlarının üstü mavi, altı koyu sarımsı gridir.)

NAPİER, Yeni-Zelânda'da liman kenti, North Island'ın doğu kıyısında, Hawke's Bay istatistik alanının yönetim merkezi; 52 468 nüf. (1991). Ticaret (yün) ve tarımsal besin ürünleri merkezi.

NAPİER ya da **NEPER** (John), iskoçyalı matematikçi (Merchiston Castle, Edinburgh yakınında, 1550 - *ay. y.* 1617). Bilgin, protestan tanrıbilimci toprak sahibi olarak teknikleri iyileştirmeye çalıştı. *Napier cetvelleri* adıyla tanınan çarpma yöntemine dayanarak *Rabdologiae, seu numerationis per virgulas libri duo* (1617) adlı yapıtında ilk hesap makinesi taslağını geliştirdi. Ancak en önemli icadı, o zamanlar gökbilim ve denizcilik için çok önemli olan küresel trigonometri hesaplarını yalınlaştırmaya yarayan logaritmalardır. Çarpmanın yerine toplamayı koymak amacıyla, geometrik bir sonlu dizinin (azalan) terimleriyle aritmetik bir dizinin terimlerini eşledi. Kepler ve T. Brahe, onun bu buluşunu takdirle karşıladılar. *Mirifici logarithmorum canonis descriptio* (1614) ve *Mirifici logarithmorum canonis constructio* (1619) adlı yapıtlarında ortaya koyduğu ve daha H. Briggs tarafından 10 tabanına göre yeniden hesaplanmadan önce kabul edilen tabloları, daha sonraki hesapların temeli oldu.

Napier benzeşmeleri. Küresel trigonometrinin iki formülü.

Napier logaritması. Arit. Sıkı pozitif bir x gerçek sayısının Napier logaritma fonksiyonuyla elde edilen ve ln x, Log x ya da $\log_e x$ ile gösterilen görüntüsüne verilen ad.

NAPİER (*sir* Charles James), ingiliz general (Londra 1782 - Portsmouth 1853). İspanya'da Fransızlar'a karşı yararlılık gösterdi ve Kefalonya valisi oldu (1821). Hindistan'a atandı, Sindhu (İndus) ırmağının sağ kıyılarını fethetti (1840-1847), sonra başkomutanlığa getirildi (1849-1851).

NAPİER (*sir* Charles), ingiliz amiral (Merchiston Hall, Falkirk yakınında, 1786 - Catherington yakınında, Hampshire, 1860). Sir Charles James Napier'nin kuzeni. Napoléon ordularına karşı çeşitli çatışmalara katıldı. 1883'te Portekiz kraliçesinin hizmetine girdi, taht üzerinde hak iddia eden dom Miguel'in filosunu bozguna uğrattı ve Portekiz'in **São Vicente** kontu unvanını aldı. Rusya'ya karşı savaş başlayınca (1854), Baltık filosunun başına geçti, ama Kronştadt'a saldırmayı reddetti.

NAPİER OF MAGDALA (Robert Cornelis, *baron*), ingiliz mareşal (Colombo 1810 - Londra 1890). Lahor'da, Pencab' da ve Bengal'de istihkâm müdürlüğü yaptı, Luknov'da sipahilerin ayaklanmasını bastırdı (1857). Çin'deki fransız-ingiliz seferinde komutan yardımcısı oldu (1860), sonra negus Theodoros'a karşı düzenlenen seferi yönetti (1868), Magdala'yı ele geçirdi ve imparatorun çocuklarını tutsak aldı. Hindistan ordu komutanlığına getirildi (1870), Cebelitarık valiliğine atandı (1876), 1883'te mareşal oldu. Meslek yaşamını Londra kulesi genel müdürü olarak tamamladı.

NAPO (*río*), Güney Amerika'da (Ekvador ve Peru) ırmak, Andlar'da Cotopaxi' nin yakınında doğar ve İquitos'un K.-D.'sunda Amazon'a kavuşur; 1 020 km. —*Napo ili,* Ekvador'da, 51 020 km²; 181 160 nüf. (1989). Yönetim merkezi *Tena.*

NAPOLÉON a. (*Napoléon I*'in adından). 20 franklık altın para. 1803'te (I. Cumhuriyet dönemi) ve 1805-1815 arasında (birinci İmparatorluk dönemi) Napoléon Bonaparte'ın başresmiyle; 1853'ten sonra da (ikinci İmparatorluk dönemi) Napoléon III'ün başresmiyle bastırıldı. (Bazen LOUIS'nin eşanlamlısı.)

NAPOLÉON I (Ajaccio 1769 - Saint Helena 1821), Fransızlar'ın imparatoru (1804-1814 ve 1815), Charles Bonaparte ve Maria Letizia Ramolino'nun ikinci oğlu. (→ BONAPARTE.) Fransa'ya katılan küçük soylu bir ailenin çocuğuydu, Brienne askeri okulu'na, ardından sınavla Paris Krallık askeri okulu'na girdi ve buradan topçu teğmeni olarak diploma aldı (1785). XVIII. yy. siyasal düşünürlerini ve askeri yazarlarını okudu. Aldığı aylıkla ailesine yardımda bulunuyor, sık sık Korsika'ya geliyordu; Devrim'in ilk günlerine de Korsika'da katıldı. 1793'te tüm Bonapartelar, Paoli yandaşlarının düşmanlığı nedeniyle, Fransa'ya sığınmak zorunda kaldılar.

1793'te bilinen bir jacobin olarak Toulon'un geri alınmasında önemli bir rol oynayan Napoléon, 9-Thermidor'dan sonra bir süre hapiste kaldı, ardından açığa alındı. Kralcı 13-Vendémiaire (5 ekim 1795) ayaklanmasını bastırmasına yardımcı olduğu Barras sayesinde, Joséphine de Beauharnais ile evlenmesinden birkaç gün önce, İtalya ordusuna başkomutan atandı. Başarılı bir seferle (Arcole zaferi), kendini Directoire'ın yaşlı askerlerine ve yöneticilerine kabul ettirdi, onlar da Campoformio antlaşması'nı imzalamasına ve fethlerini istediği gibi düzenlemesine izin verdiler (1796-97). Napoléon'u uzaklaştırmayı yeğleyen Directoire, İngilizler'in Hindistan yolunu kesmeyi amaçlayan bir Mısır seferinin yönetimini ona bıraktı. Bu seferde askeri (Ehramlar zaferi, temmuz 1798) ve idari yeteneklerini açıkça göste-

Hulton

John Napier

Lauros-Giraudon

Napoléon I
David'in tamamlanmamış portresi (1808)
Bonnat müzesi, Bayonne

ren Napoléon, Ebukir'de donanmanın yok olmasından (ağustos 1798) sonra, Fransa'daki iç ve dış güçlükleri öğrenerek ordusunun komutasını Kléber'e bıraktı (ağustos 1799) ve Directoire'ın ne kadar sallantıda olduğunu görmek için Fransa'ya döndü.

Düzenlediği tehlikeli bir komplo, başarılı 18-Brumaire (kasım 1799) hükümet darbesiyle sonuçlandı. Yıl VIII Anayasası'yla Birinci konsül, daha sonra da (1802) yıl X Anayasası'yla yaşam boyu konsül oldu. Yürütme gücünü tümüyle ele geçirdikten sonra, Devrim'in kazanımlarını süreklileştirerek, burjuvazinin kaygı ve tasalarını giderdi. Ülke içinde, ulusal barışı sağladı (chouannerie'nin sonu [şubat 1800], papa ile konkordato [temmuz 1801], göçmenler için genel af [nisan 1802]), idare, adalet ve maliyeyi yeniden örgütledi ve iktisadi yaşamı canlandırdı. Bu arada, Marengo ve Hohenlinden zaferlerinden sonra, Avusturya'yı barış yapmak zorunda bıraktı (Lunéville antlaşması, 1801) ve İngiltere'yle Avrupa'daki on yıllık savaşa son veren Amiens barışı'nı imzaladı (1802). Cadoudal suikastından (1804), Senato'dan Fransızlar'ın imparatoru unvanını koparmak için (yıl XII Anayasası) yararlandı ve papa Pius VII'yi, taç giydirmek üzere Paris'e getirtti (1804).

Sarayı ve soylularıyla, imparatorluk, monarşik bir görünüm kazandı ve aile üyeleri, fetihlerle birlikte boşalan tahtlara yerleşmeye başladılar. İtalyan Cumhuriyeti krallığa dönüştü (1805). Bunun üzerine Napoléon yeniden, kendisine ülkenin mali ve iktisadi sorunlarını çözecekmiş gibi görünen bir fetih siyaseti izlemeye başladı. 1805'ten çöküşüne kadar, çetin savaşlara girişti, büyük devletlere meydan okudu; karşılaştığı büyük devletlerin en zorlusu, Avrupa'daki fransız yayılmasından kaygıya düşen İngiltere'ydi (Trafalgar, 1805). Üçüncü koalisyon*u (Avusturyalılar ve Ruslar'a karşı Austerlitz zaferi [1805]) ve dördüncü koalisyonu (Prusyalılar'a karşı Jena, Ruslar'a karşı Friedland zaferleri [1806-1807]) yendikten sonra, Rusya ile bir ittifak imzaladı (Tilsit görüşmesi) ve İngiltere'yi yıkmak için kıta ablukasını düzenledi. Bu karar onu, tüm Avrupa'yı denetlemeye yöneltti ve 1807-1809 arasında, saldırganlık siyasetini sürdürdü (Etruria'nın ilhakı, Papalık devletlerinin işgali, Portekiz'in fethi ve İspanya'ya elkoyma). Wagram savaşı'ndan sonra, Avusturya'nın Viyana barışı'nı (1809) imzalaması üzerine, kendisinden çocuğu olmayan Joséphine ile evliliğini feshettirerek, 1810'da avusturyalı arşidüşes Marie-Louise ile evlendi. 1811'de bir oğlan çocuğun, Roma kralının doğması (→ NAPOLÉON II), İmparatorluk döneminin altın çağı oldu.

Bu aşamadan başlayarak, sağlam temellere dayanmayan bu geniş imparatorluk, İspanya'da ulusal ayaklanma (2 mayıs 1808'de patlak veren bu ayaklanma, öteki halklara da örnek oldu), iktisadi bunalım, papanın hapsedilmesinden (1809) sonra din adamlarının muhalefeti gibi gitgide artan güçlüklerle karşılaştı. Rusya'yla ittifak, düş kırıklığıyla sonuçlandı ve ona karşı girişilen savaş (1812), dev gibi Büyük ordu'ya rağmen, Moskova yangınından sonra felakete dönüştü. Geri çekilme, korkunç koşullarda gerçekleşti (Berezina'dan geçiş, kasım 1812). Napoléon'a karşı çar Aleksandr, gerçek bir haçlı seferinin başına geçti. Zaferlere (Lützen, Bautzen) rağmen, Leipzig yenilgisinden (ekim 1813) sonra imparator, ne ülkenin istilasını, ne de Müttefikler'in Paris'e girmesini (mart 1814) engelleyebildi. Senato'nun iktidardan düşürüldüğünü ilan etmesi üzerine, tahttan çekilerek Toscana açıklarındaki Elbe adasına sürüldü (mayıs 1814).

Bourbonlar hükümetinin yol açtığı hoşnutsuzluğu öğrenince, Fransa'yı yeniden elde etmek umudu içinde adadan kaçtı. Tüm Avrupa ona karşı birleştiği için, Yüz* Gün (20 mart - 22 haziran 1815) gelip geçici bir oluntudan başka bir şey olamadı. Waterloo savaşı (18 haziran 1815), hükümdarlığına kesin olarak son verdiyse de (tahttan ikinci çekilme, uzaktaki Saint Helena adasına gidiş), efsanesine son veremedi. Anılarını yazdırdığı Las Cases, yazdıklarını *Mémorial de Sainte-Hélène* (1823) adıyla yayımladı. Kemik kalıntıları 1840'ta Fransa'ya getirtilerek Invalides'e gömüldü. (→ KONSÜLLÜK DÖNEMİ, *birinci* İMPARATORLUK.)

Napoléon yolu, Alpler'i aşan ve Napoléon'un Elbe adasından dönüşünde izlediği yolla çakışan, 85 no.'lu ulusal karayolunun turizmdeki adı. Golfe-Juan'da başlar, Cannes, Grasse, Castellane, Digne, Sisteron, Gap, Bayard geçidi, Vizille'i aşar, Grenoble'a ulaşır.

NAPOLÉON II (François Charles Joseph BONAPARTE) [Paris 1811 - Schönbrunn 1832], Napoléon ve Marie-Louise'in oğlu. Doğduğunda Roma kralı unvanını aldı. Yüz Gün meclisleri, onu Napoléon II adıyla Roma kralı olarak kabul ettilerse de, Müttefikler bunu onaylamadı. Yaşamını Viyana sarayında geçirdi ve 1818'de orada Reichstadt dükü unvanını aldı. E. Rostand, *l'Aiglon* adlı dramını ondan esinlenerek yazdı. 1940'ta Hitler, kemik kalıntılarını Fransa'ya geri verdi.

B. N., Paris

Napoléon III
Bibliothèque nationale, Paris

NAPOLÉON III (Paris 1808 - Chislehurst, Kent, 1873), II. Fransız Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı (1848-1852), Fransızlar'ın imparatoru (1852-1870). Hortense de Beauharnais ve Hollanda kralı Louis Bonaparte'ın oğluydu; 1815'te Arenenberg şatosuna (İsviçre) sığınmak zorunda kaldı. Carboneria'ya girdi, İtalya'da 1831 devrim hareketine katıldı. Reichstadt dükünün ölümünden (1832) sonra, kendini Bonapartelar hanedanının başkanı olarak gördü. Strasbourg'taki (1836), ardından Boulogne'daki (1840) ayaklanma girişimleri, Ham kalesinde hapis cezasına çarptırılmasına yol açtı (*l'Extinction du paupérisme* [Yoksulluğun ortadan kaldırılması] adlı yapıtını bu kalede yazdı). Duvarcı BADINGUET'nin giysileriyle buradan kaçtı (Badinguet lakabı buradan gelir). İngiltere'ye gitti, 1848 devrimi'nden sonra Fransa'ya döndü, siyasal tutkularını gerçekleştirmek için napoléon efsanesinden yararlandı, II. Cumhuriyet döneminde kendini düzenin koruyucusu olarak gösterdi. Kurucu meclis'e ve birkaç ay sonra da Cumhurbaşkanlığına seçildi (10 aralık 1848). Tutucu bir siyaset izledi. Yasal bir anayasa değişikliği sağlayamayınca, hükümet darbesi yapmaya karar verdi ve başardı (2 aralık 1851). Cumhuriyetçilere karşı girişilen bastırma, ardından 14 ocak 1852 Anayasası, ona yetkileri artırılmış ve on yıllık bir başkanlık sağladı. 2 aralık 1852'de, Napoléon III adıyla Fransızlar'ın imparatoru ilan edildi. Eugenia de Montijo ile yaptığı evlilikten (1853), "imparatorluk prensi" Eugène Louis Napoléon doğdu (1856).

1852-1870 arasında, rejimde değişiklikler oldu. İlkin otoriter imparatorluk (1852-1860) olarak, Napoléon I'in otoriterliğini anımsatmakla birlikte, iktisadi refaha elverişli bir düzen sağlayan sert bir diktatörlük rejimi uygulandı. İmparator bu dönemde, rus tutkularına karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu korumak üzere, İngiltere'yle anlaştı ve Kırım* savaşı'na son veren Paris kongresi'nde (1856), Avrupa'nın arabulucusu gibi davranarak, tutucu devletler arasındaki birliği bozmaya ve 1815 antlaşmalarında değişiklik sağlamaya çalıştı. Orsini suikastından (1858) sonra, Piemonte'nin İtalya'yı birleştirme çabasını destekledi, böylece Nice ve Savoia'nın Fransa'ya katılmalarını sağladı (1860); hatta Cezayir'i, bir sömürgeden çok bir "arap krallığı" saydığını bile ileri sürdü.

1860'tan sonra hoşnutsuzluklar arttı; katolikler, sanayiciler ve liberaller rejimde bir yumuşama istemeye başladılar. Bunun üzerine, liberal imparatorluk dönemine (1860-1870) geçildi. Dışarda, Meksika* hezimeti (1862-1867) ve Prusya'nın Avusturya'ya karşı, diplomatik bir fransız yenilgisi olarak görünen zaferi (1866) gibi başarısızlıklar çoğalınca, kamuoyu yeniden aleyhe dönmeye başladı. İleriyi görmeden girişilen 1870 Fransız-Alman savaşı felaketle sonuçlandı, Sedan'da kuşatılan imparator teslim olmak zorunda kaldı (2 eylül 1870). Paris'te iktidardan düşürüldüğü ilan edildi (4 eylül 1870) ve İngiltere'ye çekilmek zorunda kaldı, orada öldü. (→ *ikinci* İMPARATORLUK.)

Tetrel-Explorer

Napoli koyu

NAPOLÉON (Eugène Louis) → BONAPARTE.

NAPOLÉON-VENDÉE → ROCHE-SUR-YON *(La)*.

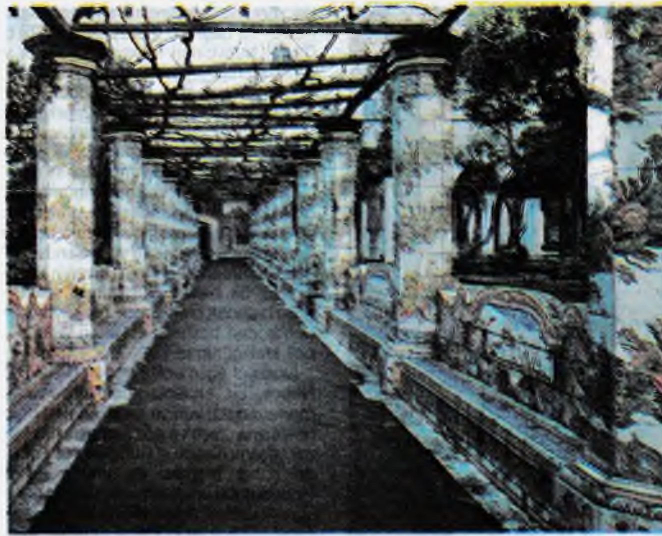
NÁPOLES (Ángel Nápoles COLOMBAT, **José** —denir), Küba asıllı meksikalı boksör (Santiago de Cuba 1940). Çok teknik, sert vuran, korkunç yumruklu bir boksördü; 1969'dan 1975'e kadar dünya Welter siklet şampiyonu oldu.

NAPOLİ, İtalya'da kent, Campania'nın merkezi, il merkezi, körfezin G.'inde, Vezüv'ün B.'sında; 1 206 000 nüf. (1991).

• COĞRAFYA. Napoli, Mezzogiorno'nun başlıca kent merkezi, İtalya'nın üçüncü büyük kenti ve beşinci limanıdır. Pozzuoli'den kıyıdaki Sorrento'ya kadar uzanan, içeri kesime doğru genişleyerek Caserta, Capua, Nola'yı kapsayan ve birçok kent içeren bir sanayi bölgesinin beynidir. Limanı, üniversitesi, turizmi ve çok sayıdaki resmi daireleri sayesinde kentteki üçüncü kesim etkinlikleri önemlidir. Metalürji (Bagnoli), Napoli'deki, Pozzuoli'deki (büro gereçleri), Castellammare di Stabia'daki (gemi yapımı), Pomigliano d'Arco'daki (otomobiller) makine sanayileri, tekstil ve besin (un fabrikaları, konservecilik) sanayileri, kimya sanayisi vb. içeren Napoli' nin sanayisi gelişmiştir. Ne var ki, ne sefalet ve gelenek haline gelen işsizlik, ne de küçük meslekler ve kaçakçılık (sigara) ortadan kalkmıştır. Konakların ve kümese benzeyen evlerin birbirine karıştığı limanın arkasındaki eski merkez, tepelere (Vomero, Mergellina) yayılan yeni konut semtleriyle ve banliyölerdeki iç karartıcı büyük bütünlerle çelişki yaratır. —*Napoli ili*, 1 171 km^2; 5 773 063 nüf. (1989). Napoli'nin kırsal kesimini de içine alan ilin nüfusu yoğundur; arazi, özellikle de Campi Flegrei'nin ve Vezüv'ün yamaçlarındaki yanardağ kökenli verimli topraklar çok iyi değerlendirilir (bağlar, meyve ağaçları).

• TARİH. Cumaeli ve rodoslu Yunanlılar'ın Parthenope'yi (İ.Ö. 600'e doğr.) Atinalılar ile Khalkidikeliler'in de V. yy.'da dama planına göre inşa edilmiş yeni kent olan Neapolis'i kurdukları sanılır. İ.Ö. 327'de Romalılar tarafından işgal edilen Napoli, onlarla, karşılıklı haklar tanıyan bir antlaşma yapmak zorunda kaldı, İ.Ö. 90'da Roma municipium'u, Claudius zamanında da koloni oldu. İmparatorluk döneminde Napoli, büyük bir kentti (300 000 nüf.). VI. yy.'da Ostrogotlar ile Bizanslılar arasındaki savaştan zarar gördü ve sonunda kesin olarak, Bizanslılar'ın eline geçti (553). Askeri bir Bizans düklüğünün merkezi olan (661) Napoli'de, dükün işlevleri giderek arttı; nitekim, unvanı VIII. yy. ortasından itibaren babadan oğula geçmeye başlayan düklük, soylu görevlilerin ve seçkin burjuvaların yardımıyla kullandığı mutlak bir kudrete sahip oldu. Müstahkem bir kent, bir ticaret sitesi olan Napoli, zamanla kendine bağlı dış toprakları kaybetti (1026'da Pozzuoli, 1039'da Sorrento) ve 1077'de capualı norman prens Richard tarafından kuşatıldı. Normanlar'ın metbuluğuna geçen kentin, 1136-37'de Ruggero II'ye karşı giriştiği ayaklanma başarısızlıkla sonuçlandı. 1139'da kente giren Sicilya kontu, Napoli'yi Norman krallığı'nın feodal çerçevesi içine aldı ve onu bu krallığın başkenti yaptı. Kentin, özellikle orta tabakaların bir ayaklanmasından sonra Guglielmo I (1166-1184), Castel Capuano ve Castel dell'Ovo kalelerini yaptırdı. Napoli, Tancredi döneminde (1189-1194) ve imparator Heinrich VI'nın ölümünden sonra yeniden kazanmaya çalıştığı özerkliğini, Friedrich II'nin taç giymesi sonrasında yitirdi (1220). Friedrich II, Napoli'yi Terra di Lavoro'ya kattı ve kent, imparatorun yarımadadaki topraklarından oluşan krallığın merkezi oldu. Friedrich II, Napoli'de bir üniversite kurdu (1224). Napoli, 1250'de imparatorluk sultasını reddederek bir meclisin yardımcılığında bir podesta yönetimi kurdu. İki kez Manfredi'nin eline geçen kent, sonunda Anjoulu Carlo I tarafından işgal edildi (1266).

Anjou hanedanları zamanında (1266 -1442) Napoli, Anjoulu Carlo'nun Akdeniz imparatorluğunun tam ortasındaki ayrıca-

Scala

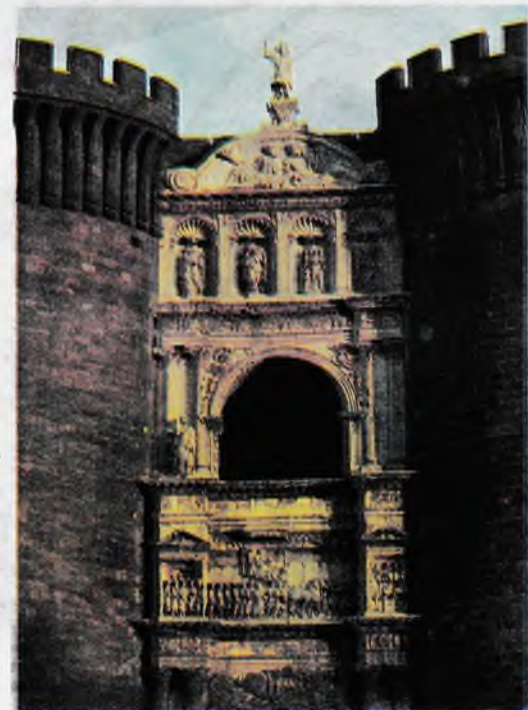
Domenico Antonio Vaccaro tarafından XVIII. yy.'da düzenlenen Santa Chiara manastırı avlusu (çardak ve oturma yerleri majolika ile kaplıdır)

NAPOLİ'DE SANAT

Sansevero capellası (XVI. yy.) [çokrenkli mermerler; XVIII. yy. heykel ve freskleri]

Scala

Castel Nuovo'nun batı cephesindeki iki kulenin arasında yer alan Aragónlu Alfonso V zafer kapısının (1454-1466) üst bölümü

Scala

NAPOLİ OKULU

Bernardo Cavallino
Azize Cecilia ve melek, 1645
Napoli, Ulusal Pinakotek

lıklı konumu sayesinde kralın ikametgâhı (1266) ve başkent (1282) oldu. 1279'da Castel Nuovo'nun inşasına başlandı ve yeni bir liman yapıldı. Petrarca ve Boccaccio'yu yanına alan kral Roberto (1309-1343) döneminde düşünce merkezi durumuna gelen Napoli, aynı zamanda Cenevizliler, Barcelonalılar, Marsilyalılar, Pisalılar, Floransalılar ve Amalfililer'in elinde uluslararası bir ticaret merkezi oldu. Seçimle başa geçen altı kişi -bunlardan beşi kralın sıkı denetimi altındaki soylular sınıfındandı- tarafından yönetilen Napoli, daha o zamanlar, dar bir çevrenin lüksüyle işsiz bir halk topluluğunun sefaletini göze batacak bir biçimde sergiliyordu. O dönemden başlayarak kentin tarihi, Napoli krallığı'nın tarihiyle iç içe girdi.

İspanyol egemenliği altında (1442-1713) Napoli, bir Akdeniz imparatorluğu'nun merkezi oldu; yün ve ipek sanayisi doruk noktasına ulaştı ve göz kamaştırıcı bir saray yaşamı Napoli'yi (100 000 nüf.) büyük bir sanat merkezi durumuna getirdi. Habsburglar ile çatışmadan kaynaklanan sürekli istilalar (1495-1557), bir nüfus akımına yol açtı ve böylece, özellikle lazzaronelerden oluşan kent proletaryası iyice çoğaldı. Bir yüzyılda kentin nüfusu 150 000'den 260 000 kişiye çıktı. İspanyol yönetiminde, 1503'ten sonra artık yalnızca ispanyol kral vekilinin oturma yeri haline gelen Napoli, hoşnutsuzluğunu sık sık açığa vurdu ve özellikle engizisyona karşı ayaklandı (1510 ve 1547). Halk kahramanı Masaniello'nun önderliğinde gerçek bir halk ihtilali patlak verdi (temmuz 1647 -nisan 1648).

1734'te İspanya Bourbonları (Carlo VII) tarafından işgal edilen Napoli, yeniden krallığın fiili başkenti oldu. Bourbonlar sanatsal etkinlikleri canlandırdılar (San Carlo tiyatrosu, 1737) ve kentte düşünce yaşamının uyanmasına yardımcı oldular. Fransızlar, Napoli'yi işgal edince, onu Partenopea cumhuriyeti'nin başkenti yaptılar (1799) ve kent, karşı devrimci bir hareketin merkezi oldu. Napoléon rejiminin (1806-1815) değişik bir çehre kazandırdığı, ama carbonaro ayaklanmasının (1820-21) kurbanı olan Napoli, İki Sicilya krallığı'nın çöküşüne ve Garibaldi tarafından işgal edilinceye (7 eylül 1860) kadar başkent olarak kaldı.

İkinci Dünya savaşı sırasında, 9 eylül 1943'te Salerno'ya çıkan V. Amerikan ordusu, bir halk ayaklanmasının ardından 1 ekimde Napoli'ye girdi.

• GÜZEL SANATLAR VE ŞEHİRCİLİK. Napoli'deki sanat değeri taşıyan yapılar kentin her kesimine dağılmıştır; çok sayıda saray ve kilise vardır. Limanın yakınında, Anjoular ve Aragónlar tarafından yaptırılan Castel Nuovo (XIII. ve XV. yy.) ve 1600'de yapılan görkemli krallık sarayı (XVIII. yy.'da büyütüldü) yükselir; San Carlo tiyatrosu (XVIII. ve XIX. yy.) dünyanın en ünlü operalarından birini barındırır. Öte yandan, yapımı 1294'ten 1323'e kadar süren S. Gennaro katedrali'ni ve XIV. yy.'a kadar inen çok sayıda gotik kiliseyi de anmak gerekir. Vomero'nun tepesinde yer alan San Martino manastırı (Certosa) [XIV. yy.; XVI. yy.'ın sonuyla XVII. yy.'ın başı arasında yeniden yapıldı], bugün XVII. yy. italyan resminin en güzel koleksiyonlarını barındırmakta ve tarihsel belge açısından zengin bir müze niteliği taşımaktadır. (→ NAPOLİ MÜZELERİ.)

Bununla birlikte, ana caddelerde yükselen zengin cepheli gösterişli binaların gerisinde, daracık sokakların sınırladığı adacıklarda çok sayıda salaş evin varlığı, Napoli'nin çelişkilerle dolu bir kent olduğunu gösterir. Napolililer'in yaşamları işte bu salaş binalarda, gürültü ve hayhuy içerisinde geçer. Kıyı boyunca uzanan uzun bir caddenin kenarında sıralanan lüks konaklar, körfezin ve özellikle Vezüv'ün görünümüyle birleştiğinde ortaya doyumsuz bir görünüm çıkar. Eski norman kalesi Castel dell' Ovo, balıkçı teknelerinin nerdeyse birbirine girdiği şirin Santa Lucia limanına bakar. Kıyıdaki yerleşim yerleri, küçük balıkçı limanı Marechiaro'nun üstünde, Campi Flegrei'nin yamacında basamaklar halinde sıralanan zengin villaların yer aldığı sayfiye mahallesi Posillipo'da son bulur. (→ NAPOLİ *okulu*.)

NAPOLİ a. (*Napoli* kentinin adından) [Tamlayan olarak] Napoli'ye ilişkin, Napoli ile ilgili.

—Dilbil. *Napoli lehçesi*, Napoli'de konuşulan güney italya lehçesi. (Campania'nın en önemli dilidir.)

—Esk. tıp. *Napoli hastalığı*, frenginin eski adlarından biri. (Fransızlar Charles VIII zamanında İtalya'ya yapılan bir seferden sonra hastalığı Napoli'den getirdiklerini ileri sürmüşlerdi. İtalyanlar'sa frengiye *fransız hastalığı* derler.) || *Napoli merhemi*, bir zamanlar frengi tedavisinde kullanılan cıvalı merhem.

—Güz. sant. *Napoli okulu*, Napoli ve Napoli bölgesi sanat ürünlerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Müz. *Napoli altılısı*, *do* gamının 4. derecesi üzerinde kurulan altılı akordaki minôr altılı. (İlk çevrimde, 2. derecenin akorunda bir değiştirme [bemolle] de sayılabilir. Tonal armoni tarihinde oldukça önemli bir yeri vardır.)

—Patol. *Napoli virüsü*, Pappataci hummasına neden olan bir arbovirus.

—Seram. *Napoli porselenleri*, Capodimonte* imalathanesi'nin 1759'da Buen Retiro'ya (İspanya) nakledilmesinden sonra, Napoli'de porselen üretimine ancak 1771'de yeniden başlanabildi, üretim 1834'e kadar yeniklasik üslupta sürdürüldü.

—Zootekn. *Napoli domuzu*, italyan domuz ırkı. (İberik domuzu tipindedir. Bakır rengine çalan siyah postludur. Etinin üstün nitelikli oluşuyla ünlüdür. XIX. yy.'da birçok ingiliz domuz ırkının yaratılmasında bu ırktan yararlanılmıştır.)

—ANSİKL. Güz. sant. • *Mimarlık*. Erken Ortaçağ boyunca, Benevento'daki S. Sofia'dan Monte Cassino'daki S. Maria'ya (VIII. yy.) kadar, güney eyaletlerinde bizans biçimleri egemen durumdadır ve Monte Cassino manastırı, yunan kültürünün başlıca yayılma merkezini oluşturur.

Scala

Napoli'deki Santa Maria Donnaregina kilisesi'nde fransiskenlerin koroyeri (XIV. yy.)

Normanlar döneminde ustalar, genellikle arap işçiliğiyle bozulmuş ya da "değişik bir renk kazanmış" Cluny tipi planları benimsedi. Schwaben döneminde, Friedrich II'nin düşkün olduğu antik biçimler (Napoli'deki Capua kapısı) gotik öğelerle karıştı ve Anjoulu Carlo'nun tahta çıkışıyla fransız gotik sanatının saygınlığı arttı. Napoli'deki San Lorenzo, San Domenico (yapımlarına 1267 ve 1289'da başlandı; her ikisi de XIX. yy.'da değişikliğe uğratıldı) ve Castel Nuovo'da bu etki açıkça kendini gösterir. Aynı etki, XIV. yy.'da San Pietro a Maiella, Santa Maria Donnaregina ve S. Maria İncoronata'da yerel öğelerle karışarak değişik bir görünüm kazandı.

XV. yy.'da Toscana tarzından esinlenen yapılarda renkli dekorlar uzun süre egemen oldu. Floransalı G. da Sangallo ve G. da Maiano, Alfonso IV için inşaat planları hazırladılar (Poggio Reale villası). Napoli en ilginç ve en özgün mimarlarına XVII. ve XVIII. yy.'larda kavuştu. Bergamolu C. Fanzago'nun ardından napolili mimar, dekoratör ve heykelciler Domenico Antonio Vaccaro ve Ferdinando Sanfelice ile Caserta sarayı'nın mimarı L. Vanvitelli, barok buluşları ve fantezileri Napoli'ye yaydılar. Bu tarzın son örneği F. Fuga'nın yaptığı Gerolomini kilisesi'nin cephesidir. Yeniklasikçilik, San Francesco di Paola kilisesi (1817-1846) ve Antonio Niccolini'nin yaptığı Floridiana villası (1817) tarafından temsil edilir.

• *Heykelcilik.* Roman döneminde, heykelciler bizans fildişleri ve kumaşlarını örnek aldılar. Griffonlar, kıvrıkdallar ve palmetler, koroyeri bölmelerini ve mermer kaplamaları süslüyordu. XIV. yy.'da Sienalı Tino di Camaino, Napoli'ye Floransa tarzında büyük mezarları tanıttı. XV. yy.'da anıtsal heykel grupları görülmeye başladı: İsa'nın çarmıhtan indirilmesi, İsa'nın doğuşu; gereç olarak pişmiş toprak ya da boyalı ağacı kullanan G. Mazzoni, pitoresk ve naif nitelikte "canlı tablolar" gerçekleştirdi.

Barok döneminde, İsa'nın doğumunu sahneleyen ve birçok heykelcikten oluşan yapıtların yanı sıra, özellikle çeşmeler ve kent dekorları (İmmacolata dikilitaşı, 1751) napoli heykelciliğinin konularını oluşturur. Bunlara, Vanvitelli'nin Caserta sarayı bahçeleri için yaptığı kompozisyonlar, Sansevero dei Sangro capellası'nın G. Sammartino, F. Queirolo ve Antonio Corradini tarafından gerçekleştirilen görkemli oyma süslemeleri de katılabilir.

• *Resim.* Napoli resminin ilk tezahürleri olan Monte Cassino minyatürcülerinin yapıtları, yunan ya da Suriye esinlidir. XIV. yy.'da S. Martini'nin ve Maria Donnaregina kilisesi'nin koroyerini süsleyen Cavallini'nin gelişi Roberto di Oderisio gibi yerel dekoratörleri derinden etkiledi. Santa Maria İncoronata'daki *Kilise'nin zaferi* adlı tablonun bu son sanatçıya ait olduğu sanılır.

Napoli, XV. yy.'da, aragónlu prenslerin eline geçti; İspanya ve Provence'la kurulan sıkı bağlar resme de yansıdı. Bu uluslararası kültür, yerel sanatçıları, örneğin bir Colantonio'yu ve onun aracılığıyla Antonello da Messina'yı etkiledi.

Napoli, bütün XVI. yy. boyunca, kentte uzun süre kalmayan, gelip geçici ressamlara sahip oldu. Güney okulunda yenilik hareketi, ancak 1606'da Caravaggio'nun kente gelişiyle başladı. Caravaggio'nun, Caracciolo, Stanzione (her ikisi de San Martino manastır kilisesi'nin dekoratörüdür) ve Ribera gibi birçok öğrencisi oldu. XVII. yy. ortaları, belli bir klasikçiliğe doğru gelişme gösteren Stanzione'den, Bernardo Cavallino'nun lirizmine, "riberacılar"dan, savaş (S. Rosa) ve natürmort ressamlarına (Paolo Porpora, Ruoppolo vb.) kadar, çeşitli yetenekte sanatçılarıyla dikkati çeker. 1650'den başlayarak, Preti ve Giordano, her biri kendi tarzında olmak üzere, barok eğilimli bir dekoratif resim türü oluşturdular; XVIII. yy.'da, Solimena ve öğrencisi Francesco De Mura, bunu daha da geliştirdiler. XIX. yy., Giacinto Gigante gibi "Posillipo okulu"na bağlı manzara ressamlarıyla dikkati çeker.

Scala

Vanvitelli tarafından 1752-1773 arasında gerçekleştirilen Bourbonlar'ın Caserta'daki krallık sarayının taht salonu (tavan resmi Gennaro Maldarelli'nindir)

NAPOLİ körfezi, Tirren denizi'nde körfez, yarımada İtalyası kıyısında, B.'da Miseno burnuyla D.da Campanella burnu arasında. Açıklara doğru İschia adaları ve Capri ile sınırlanır. İki ucunda kıyıları yüksek ve girintili çıkıntılıdır (Campi Flegrei ve Sorrento yarımadası); orta kesimindeki Napoli yerleşme alanı Vezüv yanardağı eteğinde uzanır. Körfezin bütünü çok güzel bir manzara oluşturur.

NAPOLİ KRALLIĞI, İtalya'da eski krallık. Napoli krallığı, gerçekte Anjoulu Carlo'yu 1282'de Aragónlular tarafından işgal edilen Sicilya'dan vazgeçmek zorunda bırakan Sicilya ayaklanması'nda ("Vespri Siciliani") doğdu. Anjou hanedanı, "fenerin berisinde" (Sicilya'nın kuzey-doğu ucu) kalmak koşuluyla, "Sicilya krallığı" unvanını koruyan yarımadanın güneyini hâlâ elinde tutuyordu. Zamanla bu krallığın, Papalık'ın fiefi Napoli krallığı adıyla anılması bir alışkanlık haline geldi. Anjoulu Carlo'nun akdeniz siyasetinin kıtadaki üssü olan krallık, çok geçmeden Aragónlular tarafından tehdit edilmeye başlandı. Aragónlular, Anjoulu Carlo ölünce oğlu Carlo II'yi tutsak aldılar (1284-1288). Anjou hanedanını Papalık kurtardı; ama Anjoulular Caltabellota antlaşması'yla (1302) Sicilya'yı Aragónlu Federico II'ye bırakmak zorunda kaldılar; Federico II ölünce Sicilya Anjoulular'a geri verilecekti, ama antlaşmaya uyulmadı ve Sicilya geri verilmedi. Napoli devleti en parlak dönemini Roberto zamanında (1309-1343) yaşadı. Welfeler'in başı olan Roberto, imparatorların (özellikle Bavyeralı Ludwig'in) İtalya'da uyguladıkları siyaseti engelledi ve beş yıl için Floransa senyörlüğünü ele geçirdi, bu arada papa da Roberto'yu imparator vekili (1313) ve Kilise devletleri başkomutanı yaptı. Roberto, Napoli krallığı'nı yarımadanın egemen gücü durumuna getirdi ve iktisadi refaha kavuşturdu. Floransalı bankerler ve ipekli kumaşların kente sokulması sayesinde, Napoli büyük bir iş kenti oldu. Ama 1342'de, Lucca savaşı sırasında, Floransa'yı Pisa'ya karşı desteklemeye yanaşmayan Anjoulu Roberto, senyörlüğün Kuzey İtalya ghibellinolarıyla ittifak kurmasına neden oldu; böylece 1326 - 1330'da floransalı ticari kuruluşların iflasına yol açtı. Bu da, Napoli'yi yatırımlarından yoksun bıraktı. Yüz Yıl savaşları dolayısıyla Provence'ı kolonileştirme hareketinin durması ve XIV. yy.'da baş gösteren salgın hastalıklar sonucunda krallık ekonomik ve sosyal bakımdan zayıf düştü; birçok iç çatışmaya sahne oldu: büyük soylu hizipler arasındaki çekişmeler, latifundia'ların yayılmasına karşı olan kalabalık köylü yığınlarının hoşnutsuzluğu.

Roberto ölünce (1343), mirası kız torunu Giovanna I'e geçti. Macaristan Anjouları'nın, Durazzo ve Taranto ailelerinin Napoli tahtı üzerindeki hak iddiaları, Giovanna'nın, Avignon'daki papanın buyruğuyla Anjoulu Luigi I'i evlat edinmesi üzerine, kraliçenin yeğeni Carlo di Durazzo tarafından öldürülmesiyle (1382) sonuçlandı. Durazzolar, saltanat kavgasında üstün geldiler ve Carlos III (1381-1386) ve Wladyslaw'la (1386-1414) tahta geçtiler; ama krallık yeniden bir kadına, öldürülen kraliçenin kız kardeşi Giovanna II'ye (1414-1435) geçti. Giovanna'nın sırasıyla Anjoulu Luigi'yi ve Aragón ve Sicilya kralı Alfonso V'i kendisine varis seçmesi üzerine başlayan veraset savaşını Alfonso V kazandı (1442) ve kendini Alfonso I adıyla İki Sicilya kralı (1442-1458) ilan etti. Luigi III'ün vârisi olan kral Anjoulu René I, Napoli tahtı üzerindeki haklarını yeğeni Fransa kralı Louis XI'e devretti. Böylece İtalya savaşlarının tohumları atılmış oldu.

• *Aragón krallığı: 1442-1504.* Alfonso I, Napoli'ye etkili kurumlar getirdi (*Sacro Real Consiglio*'nun [İspanyol tipi yüksek istinaf mahkemesi] kurulması) ve krallığı geniş bir deniz imparatorluğuna dönüştürdü. Bununla birlikte, ilk İki Sicilya krallığı,

Scala

Napoli krallığı
Anjou hanedanı zamanında Napoli başkent oldu, kentte Castel Nuovo (solda) ve yeni liman yapıldı. yağlıboya tablo (XIV. yy. sonu) *San Martino müzesi, Napoli*

Alfonso I'in ölümünden (1458) sonra yaşamadı ve Sicilya Aragón'a bağlı kalırken, Napoli, Alfonso V'in evlilikdışı oğlu kral Ferdinando I'e (1458-1494) geçti. Ferdinando I'in tahta çıkması, Calabria köylülerinin ayaklanmasına (1458-1463) ve kral René'nin oğlu Giovanni di Calabria'nın silaha sarılmasına yol açtı. Giovanni, 1462' de Troia'da yenildi; ama Ferdinando I, Charles VIII'in safında yer alan soyluların (baronlar komplosu [1485-86]) üstesinden gelemedi. Charles VIII İtalya'ya girdi (1495) ve Napoli, önce geçici olarak onun, sonra da, Granada antlaşması (1500) uyarınca, Louis XII'nin (1501-1503) egemenliğine girdi. Córdoba Gonzalo tarafından yeniden işgal edilen (1503) Napoli krallığı, 1504'te gene Aragón'a bağlandı.

• *Genel valilik dönemi: 1504-1734.* 1504'ten sonra Napoli krallığı Aragón kralını temsil eden bir genel valinin yönetimine verildi. Ağır ispanyol vergi sistemi getirildi, eğlence düşkünü eski soylu sınıfının yitirdiği servetin bir bölümü daha sert bir yeni soylu sınıfa (fief yöneticisi ya da vergi mültezimi *enorati*'ler) geçti. İktisadi ve toplumsal güçlükler eşkıyalığa, gizli derneklerin çoğalmasına ve isyanların patlak vermesine (örneğin Masaniello'nun yönelttiği isyan [1647]) elverişli bir alan hazırladı. Hükümdarsız kalan krallık bitkisel yaşama girdi ve arşidük Karl von Habsburg'un gelişiyle canlanan umutlar, Karl'ın Avusturya tahtına çıkması üzerine kayboldu. Napoli yeniden yabancı bir devletin eyaleti oldu (1714). Sonunda, 1734'te Viyana barış antlaşması'yla Napoli, İspanyol Bourbonları'nın eline geçti.

• *Bourbonlar dönemi: 1734-1816.* Napoli'de oturan Carlo VII (1734-1759) ve daha sonra oğlu Ferdinando IV (1759-1825), gerçekte iktidarı Toscanalı Bernardo Tanucci'ye bıraktılar. Tanucci krallığı yeniden örgütlemeye girişti ve aydın despotluğunu getirdi. Toprak mülkiyetinde bir reform denemesine girişildi, ama Tanucci öncelikle Kilise'nin gücünü kırmaya yöneldi (cizvitlerin kovulması, Kilise'nin aldığı aşarın kaldırılması). Fakat, karısı Avusturyalı Maria-Carolina tarafından kışkırtılan kral, Tanucci'yi uzaklaştırdı. Onun yerine İrlandalı John Acton Başbakan oldu (1785) ve krallığı koyu bir despotluğa sürükledi. Hükümdar, reformcu seçkinlerden koptu ve Championnet'nin komutasında Fransızlar gelince (ocak 1799) bir grup soylu Partenopea Cumhuriyeti'ni ilan etti. Fransızlar'ın ayrılmasından sonra kardinal Ruffo'nun giriştiği katliamlar (haziran 1799) hanedanın saygınlığının yitirmesine yol açtı. Kraliçenin de katıldığı üçüncü koalisyon sırasında Napoléon, krallığa elkoydu ve onu önce kardeşi Joseph'e (1806-1808), sonra Murat'ya (Joachim Napoléon, 1808-1815) verdi. Eşkıyalığın yasal hükümdarlarca desteklendiği bu ülkede reformcuların planlarının etkisi sınırlı kaldı. Murat, ülkede gizli carbonari derneğiyle ortaya çıkan italyan ulusal hareketini kendi yararına kullanmayı denedi, ama Avusturyalılar'a yenildi, krallığını yeniden ele geçirme girişiminde başarısızlığa uğradı ve Ferdinando IV'ün kuvvetleri tarafından kurşuna dizildi (1815). Yeniden kral olan Ferdinando IV, Sicilya'nın bağımsızlığını kaldırmaya karar verdi ve böylece krallık, ikinci kez İki Sicilya krallığı adını aldı (1816).

Albert Dieudonné Abel Gance'ın *Napolyon* (1925-26) adlı filminin bir sahnesinde

Napoli müzeleri. En önemlileri: ULUSAL ARKEOLOJİ MÜZESİ, Napoli Bourbonları'nın koleksiyonları (resimler bugün Capodimonte müzesi'ne taşınmıştır; antik heykeller) ve Herculanum, Pompei, Capua, Cumae, Pozzuoli, Stabiae vb. kazılarında elde edilen çok zengin buluntularla XVIII. yy.'ın sonunda kurulmuştur; koleksiyonlarında, Campania kökenli eşsiz duvar resimleri, mozaikler *(İskender'in savaşı)*, yazıtlar, mermer heykeller *(Farnese Herculesi, Farnese boğası, Capua Venüsü* vb.), dikkate değer bir bronz heykel dizisi, cam eşyalar, boyalı vazolar, madalyalar, kameler bulunur. CAPODİMONTE ULUSAL GALERİSİ ve MÜZESİ, Capodimonte* sarayı'nda yer alır ve Napoli kökenli dekoratif sanatlar (seramik, silah vb.) ve resim koleksiyonlarını bünyesinde toplar: XIII. - XX. yy. arasında yapılmış 2 000'e yakın tablo (S. Martini, Masaccio, Bellini, Lotto, il Correggio, il Parmigianino, Caracciler, G. Reni'nin başyapıtları; Tiziano'ya ayrılmış bir salon, Napoli okuluna bağlı ressamların ve yabancı ustaların yapıtlarını içeren zengin bir koleksiyon [K. Witz, Bruegel, el Greco, Claude Lorrain vb.]).; SAN MARTİNO ULUSAL MÜZESİ, Napoli krallığı tarihine ve napoli sanatına (pirimitif ressamlardan XIX. yy.'a kadar tablolar; heykeller) ayrılmış iki bölümden oluşur; müzenin yer aldığı manastırın (Certosa) kilise ve hazine capellasındaki yapıtlar da sanatsal değer bakımından bu koleksiyonlardan aşağı kalmaz.

NAPOLYON a. (öz. a. *Napoleón*'dan). Arabac. At arabası ve faytonlarda sürücünün oturduğu yer.

NAPOLYON→ NAPOLEON

Napolyon *(Napoléon)*, yönetmenliğini Abel Gance'ın yaptığı (1925-26) ve Bonaparte rolünde Albert Dieudonné'nin oynadığı fransız filmi. Aşırılıklarla dolu olan bu filmin senaryosunda büyük çoşkunluklarla çocuksu bir psikoloji, görkemli görünümlerle hiçbir inandırıcılığı olmayan ayrıntılar bilinçli bir düzensizlik içinde bir arada görülür. Thermidor'un başlıca olaylarını ve İtalya seferi sırasında Bonaparte'ın ilk başarılarını anlatan film, getirdiği teknik yeniliklerle (gösterimde üçlü ekran kullanımı [polivizyon], kameranın devingenliğine ilişkin arayışlar ve görüntünün üst üste basılmasıyla elde edilen etkiler) sinema tarihinde önemli bir dönüm noktası sayılır.

NAPOLYON KİRAZI a. İri, uzunca, parlak kırmızı renkte kiraz çeşidi. Eti sert, tatlı, kokulu ve çok suludur. Temmuzda olgunlaşır. Taşımaya dayanıklıdır.

NÁPRAVNÍK (Eduard Francevič), çek besteci ve orkestra şefi (Byšt, Hradec Králové, 1839 - Petrograd 1916). 1869-1881 arasında Çarlık müzik derneği'nin orkestrasını yönetti. Sanat yaşamı tümüyle Petersburg'da geçti. Başta *Dubrovski* (1894), olmak üzere operalarını bu kentte sahneletti. Rus müziğini savundu. Dargomıyjskiy, Musorgskiy *(Boris Godunov)*, Çaykovskiy *(Maça kızı)*, Cui, Rimskiy-Korsakov gibi bestecilerin 80'i aşkın operasını yönetti. Besteleri arasında klasik anlayışta çalgı yapıtları da yer alır (4 senfoni, 3 yaylılar dörtlüsü, 2 trio).

NAPROKSEN a. (fr. *naproxène*). Propiyonik asit türevi sentetik ilaç. Antiemflamatuvar, analjezik ve antipiretik etkilidir.

NAR a. (fars. *nār*). **1.** Karşıt yapraklı, parlak kırmızı çiçekli, yenebilen iri meyveli küçük ağaç. (Bil. a. *Punica granatum;* nargiller familyası; mersinler takımı.) **—2.** Bu ağacın meyvesi. **—3.** *Nar çiçeği* → NAR-ÇİÇEĞİ. ‖ *Nar gibi*, bir şeyin güneşte, ateşte ya da yağda iyice kızarmış olduğunu vurgulamak için kullanılır.

—*Esk. Nar-bün,* nar ağacı. ‖ *Nar-dan,* nar taneleri; gözyaşı damlaları. ‖ *Nar-pistan,* nar memeli kadın ya da kız için kullanılır.

—Mutf. *Nar şerbeti,* nar tanelerinin suyunu sıkıp içine şeker katarak yapılan şerbet. (Kullanılacağı zaman sulandırılır. Şişelenerek serin bir yerde saklanan şerbet, pastörize edilmek suretiyle dayanıklı hale getirilebilir.) ‖ *Nar şurubu,* şeker oranı fazla, koyuca şuruba nar ve limon suyu katılarak yapılan şurup. (Şişelenip serin bir yerde saklanır. Kullanılacağı zaman sulandırılır.)

—ANSİKL. Ortadoğu kökenli (İran, Afganistan) olan nar sıcak ve kurak iklimlerde yetişen parlak bütün yapraklı, göz alıcı, kırmızı ve iri çiçekli bir bitkidir. Akdeniz havzasından Japonya'ya ve Amerika'ya

(ABD'nin güneyi, Şili, Arjantin) kadar yayılmıştır. Türkiye'nin hemen her yöresinde bahçe bitkisi olarak yetiştirilir. İzmir, Manisa, Akşihar, Mersin ve Urfa'nın çekirdeksiz narları ünlüdür. Ayrıca, Güney Anadolu'da ve Kuzey-doğu Anadolu'da Çoruh vadisinde yabani halde yetişenlere de rastlanır. Nar değişik renkli ve katmerli çiçekleri için süs bitkisi olarak da yetiştirilmektedir: örneğin katmerli çiçekli *Punica granatum pleniflora*, beyaz çiçekli *P. g. albescens*, beyaz ve katmerli çiçekli *P. g. multiplex*, sarı çiçekli *P. g. flavescens*, küçük meyveli *P. g. nana*. Nar toprak seçimi bakımından büyük güçlükler çıkarmaz, ama şiddetli dona dayanıklı değildir.

Meyve olarak nar orta bir elma iriliğinde, yuvarlak, kırmızımsı sarı renkte, ince sert kabuklu, çok taneli ve bölmelidir. Ucunda kabuğa bitişik dişli bir taç bulunur. Taneleri pembe renkli, sulu, tatlı, ya da ekşidir; her tanenin içinde sert kabuklu küçük bir çekirdek bulunur, narın ekşiliği, tatlılığı olgunluk derecesine bağlıdır. Ham meyvelere ekşi nar, olgun meyvelere tatlı nar denir.

—Boyac. Nar kabuğu geleneksel doğal boyamacılıkta eskiden beri kullanılan bir maddedir. Kabuk isle kaynatılarak koyu sarı renk elde edilir. Çeşitli mordanlarla açık sarı ve koyu kahverengi renkler de verir. Daha çok pamuk ipliklerinin boyanmasında kullanılır.

—Ed. Parlak, kırmızı taneleri sevgilinin güzelliğini, dişlerini, gözyaşını tanımlarken konu edinilir: *"Nar tanesi, nur tanesi"*. Masallarda sınanmak ya da yok edilmek istenen kişiler, ejderhanın koruduğu bahçedeki narı ya da *"gülen ayva ile ağlayan nar"*ı getirmeye gönderilir. Bilmecelerde rengi *("Hanım uyanmış/Cama dayanmış/Cam kırılmış/Kana boyanmış")*, ya da tek meyve içinde çok sayıda tane bulunması *("Çarşıdan aldım bir tane/Eve geldim bin tane")* gibi özellikleriyle konu edinilir.

—Halk hek. Narın kurutulmuş gövde, kök ya da dal kabukları tanen ve alkaloitler içerdiğinden eskiden beri tenya düşürücü olarak kullanılmaktadır. Alkaloitler arasındaki pelletierin tenyalara karşı öldürücü olduğu gibi insan için de zehirli olduğundan bugün ağacın kabuğu satılmamakta, onun yerine meyve kabuğu katılmaktadır. Nar kabuğu taze ya da kurutulmuş olarak kullanılır. Peklik verici olduğundan infusyon halinde günde 2-3 bardak içilir. Narın çiçek ve tohumlarının sıkılmasıyla elde edilen su da aynı amaçla kullanılabilir. Tatlı nar suyu idrar söktürücü, midevi ve güç vericidir.

NAR a. (ar. *nār*). *Esk.* **1.** Ateş, od: *"Dinmez gözünün yaşı yanar içi nar olur"* (Niyazi, XVII. yy.). **—2.** Cehennem. **—3.** Ateş gibi yakıcı şey. **—4** *Nara yakmak*, birbine ya da kendine zarar vermek. || *Bir kimsenin narına yanmak*, onun yüzünden çok büyük zarara uğramak. || *Nar-ı aşk*, aşk ateşi: *"Ayandır nar-ı aşk olmaz dil-i âşıkda na-peyda"* (Taşlıcalı Yahya, XVII. yy.). || *Nar-ı firak*, ayrılık ateşi.

—Esk. kim. *Nar-ı beyza* ya da *nar-ı ebyaz*, akkor durumuna getirilmiş şey.

—Esk. tıp. *Nar-ı farisiye*, yılancık.

—Esk. yerbil. Ateş küre.

NAR BALİNASI a. Zool. NARVAL'ın eşanlamlısı.

NAR BÜLBÜLÜ a. Zool. KIZILGERDAN'ın eşanlamlısı.

NARA a. (ar. *na'ra, na're*). **1.** Yüksek sesle bağırma, haykırma, **—2.** Sarhoş ya da külhanbeyi bağırması. **—3.** *Nara atmak, basmak*, çok yüksek sesle, kabadayıca, uzun uzun bağırmak: *Sarhoşlar gibi nara atmak sana yakışır mı?*

—Esk. Nara-endaz, nara-zen, nara atan. || *Nara-i hayyak Allah*, "Allah canını bağışlasın" biçimindeki bağırış. || *Nara-i mestane*, sarhoş gibi nara atıp bağırma, haykırma.

—Ask. tar. *Savaş narası*, askerlerin savaşta cesaretlenmek ve düşmanı ürkütmek için duyurdukları haykırışlar. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Folk. *Tulumbacı narası*, tulumbacıların yangına giderken attıkları nara. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ask. tar. Düşman toprağına giren yeniçeriler her ikindi namazından sonra yarım saat kadar hep bir ağızdan "Allah Allah" diye bağırırlar, ardından padişaha, vezirlere, ağalara ve bütün askere dua ederler ve bir "hû" ile dua sona ererdi. Bu törenin adı sefer duasıydı. Yeniçeriler savaşa başlayacakları zaman "gülbank*" çekerler, hücuma kalktıkları zaman da "hû" diyerek ileri atılırlardı. Yeniçeri ocağı'nın kaldırılmasından sonra nizami savaş narası "Allah Allah" oldu.

—Folk. Tulumbacılar yangına giderken içlerinden naracı adı verilen biri yol boyunca yüksek sesle bağırırdı. Kimi zaman öteki tulumbacılar da ona katılırlardı. Atılan nara, tulumbacı sandıklarına göre farklı olur, genellikle tulumbanın hangi semte ait olduğunu da belirtirdi. İlkin "on iki elif miktarı" denen uzunca bir haykırıştan sonra belediye tulumbacıları "cihana tezkere dağıtan belediyeli"; Kocamustafapaşalılar "yedi kubbe altında hû çeken Hazreti Sümbüllü"; Kazlıçeşmeliler "kelle kesen salhaneliler" diye nara atarlardı.

NARA, Japonya'da kent, Honşu adasında, il merkezi, Biva gölünün G.'inde; 349 356 nüf. (1990). Turizm merkezi. — *Nara ili*, 3 692 km²; 1 370 000 nüf. (1989).

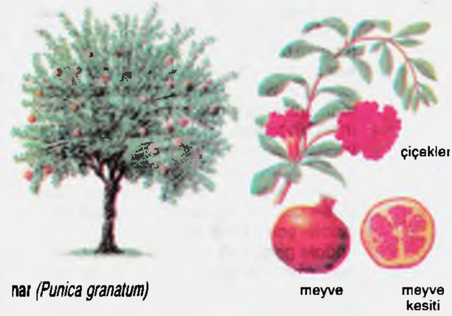
—Güz. sant. Nara, 710-794 arasında Japonya'nın ilk sabit başkenti oldu. Planı, Tanglar'ın Çin'deki başkenti Çang'an'ı örnek alıyordu; mimarlık bakımından da Çin'e öykünüyordu. Bugün boyutları oldukça küçülmüş olan kentte, erken dönem japon sanatının eşsiz yapıtlarını barındıran birçok tapınağın yanı sıra, asırlık ağaçların gölgelediği bir park yer alır. Japon uygarlığı, "Nara dönemi" adı verilen dönemde (İ.S. 645-794) altın çağını yaşadı. Bu dönem, "Hakuho" (645-710) ve "Tempyo" (710-794) diye anılan iki evreye ayrılır. O sırada Suei ve Tang dönemi çin sanatının belirleyici bir etkisi olduysa da Japonya bunu özümsemeyi başararak, incelikli, görkemli, son derece yalın yapıtlar ortaya koydu. İmparatorluk hazine yapısı Şosoin* de bu dönemde inşa edildi.

NARA burnu, Çanakkale boğazının D. kıyısında, Eceabat'ın karşısında burun.

—Tar. Tarihi boyunca birçok deniz kazasının meydana geldiği, pek çok geminin battığı ya da karaya oturduğu Nara burnu açıklarındaki başlıca olaylar şöyle sıralanabilir: Birinci Dünya savaşı sırasında "Sapaire" adlı fransız denizaltısının türk bataryalarının ateş açması sonucu batması (1915); yine aynı savaşta ağlara takılarak su yüzüne çıkmak zorunda kalan bir ingiliz denizaltısının personeli tarafından teslim olmadan önce batırılması (1915); İmroz adasına yaptığı bir baskından dönerken karaya oturan Yavuz zırhlısının öteki yardımcı gemiler tarafından çekilerek kurtarılması (1918); Akdeniz'deki bir NATO tatbikatından dönerken isveç bandıralı Naboland şilebiyle çarpışan Dumlupınar adlı türk denizaltısının batması, şilebin de ağır yaralar alması. (Dumlupınar* faciası denen bu sonuncu olayda 81 türk denizcisi şehit oldu, [1953]); Mairerula ve Christakis adlı iki yunan şilebinin çarpışarak, ağır yaralar alması (1965); Tayyar adlı türk şilebiyle bir rus savaş gemisinin sis yüzünden çarpışması (her iki gemi de ciddi yara aldı).

NARA *(Doğu)*, Pakistan'da (Sind) önemli sulama kanalı; yaklş. 400 km. Yaklaşık olarak 600 000 ha'lık alanda tarıma olanak hazırlar. Sukkur'da Sindhu'dan (İndus) derivasyon kanallarıyla getirilen sularla beslenir. Doğu Nara Thar çölünü aşar ve Kuç ranına ulaşır.

NARACI a. Kur. tar. Yangın yerine giden tulumbaya yol verilmesi için bağırmakla görevlendirilen tulumbacı. (Naracılar, "sıtma görmemiş" deyimiyle tanımlanan, sesi gür ve kalın olanlardan seçilir, bunların birbirine caka satmak için attığı naralar ortalığa dehşet saçardı.)

nar *(Punica granatum)* meyve meyve kesiti

NARADA, birçok hindu metninde adı geçen efsanevi aziz. Çeşitli yazarlar, Narada'nın başardığı işlerin ayrıntıları konusunda birçok hayali şeyler anlatırlar.

NARAİ ya da **NARAYANA** (öl. 1688). Siyam kralı (1657-1688). Özellikle Louis XIV ile kurduğu elçilik ilişkileriyle tanınır. Cizvitlerden esinlenen yunan serüvenci Konstantinos Phaulkon'un (1647'ye doğr. - 1688) etkisinde kalarak Fransızlar'a tanıdığı ayrıcalıklar, 1687-88'de Fetraçaca tarafından yönetilen gelenekçi bir tepkiye yol açtı ve Marai'nin yerini Fetraçaca aldı. Tayca ilk tarih kroniği, Fetraçaca'nın hükümdarlık döneminde yazıldı.

NARAM-SİN, dördüncü akkad kralı (İ.Ö. 2225'e doğr. - 2185). Sargon'un torunu, Maniştusu'nun oğlu ve ardılı. Magan, Elam, Subarfu, Kuzey Suriye (burada Ebla İmparatorluğu'nun başkentini yıktı [İ.Ö. 2000'e doğr.]) ve Anadolu'ya dedesinin ve babasının fetihlerini gölgede bırakan seferler yaptı. Naram-Sin yazıtlarında, bu seferler anlatılır ve ona bağlanan bir efsanede Anadolu'ya girdiğinde on yedi kralın birleşmesiyle kurulan bir birliğe karşı savaştığından söz edilir. *Dört kıyının* (yani evrenin) *kralı* ve *tanrı* gibi, o güne değin hiç kullanılmamış unvanları vardı.

Giraudon

düşmanlarını ayakları altında ezen kral **Naram-Sin**
pembe kumtaşı stelden ayrıntı
İ.Ö. III. binyıl'ın ikinci yarısı
Louvre müzesi, Paris

Nara: Todai-ci'deki yapılardan biri: Daibutsu-den (VIII. yy.'da kurulmuş; daha sonra yeniden yapılmıştır)

Ch. Lenars

—İkonogr. Akkad sanatının başyapıtı olan pembe kumtaşından Naram-Sin steli'nde (Louvre müzesi) kral, yendiği bir dağ halkını ayakları altına almış durumda betimlenmiştir. Başındaki boynuzlu taç onun tanrılaştırıldığını gösterir. Diyarbakır yakınında Pirhüseyin mevkisinde bulunan diyoritten yapılmış Naram-Sin steli'nde de (İstanbul Arkeoloji müzeleri, Eski şark eserleri müzesi) kral, sol profilden ve uzun sakallı olarak gösterilmiştir. Başında yatay paralel şeritli konik bir başlık vardır. Üzerindeki giysi, sağ omzunu açıkta bırakır. Sağ eliyle bir aletin sapını tutmaktadır. Sağ köşesinde bir yazıt bulunan stel, hem Akkad devletinin Naram-Sin dönemindeki sınırlarını belirtmesi hem de çağının sanat özelliklerini yansıtması açısından önemlidir.

NARANJOS (Los), Honduras'ta, Yojoa gölünün kuzey kıyısında arkeolojik yer. 1968-69'da ortaya çıkarılan tören merkezi, birçok yerleşim evresinin varlığını ortaya koydu: ilk koruma duvarı Jaral evresinden (İ.Ö. 500 - İ.S. 200) kalmadır; birçok tepecik ve tarım alanlarını da çevreleyen bir hendek Eden evresindendir (200-500); Yojoa evresi (550-950) maya etkilerini taşır; Río Blanco evresi'nde ise (950-1250) kültürel alanda bir gerileme gözlemlenir.

NARAOİA a. Orta Cambria döneminde yaşamış *Merostomoidea* öbeğinden fosil eklembacaklı cinsi. (Trilobitlere ve *Xiphosura* öbeği üyelerine benzeyen bu hayvanların bedenleri çok genişti.)

NARAŞİNO, Japonya'da kent (Honşu), Tokyo körfezinin K.-D. kıyısında; 151 472 nüf. (1990). Konut merkezi.

NARATHİVAT, Tayland'da liman kenti, Tayland körfezi kıyısında il merkezi; 21 200 nüf. —*Narathivat ili*, 4 475 km²; 415 400 nüf.

NARAVAS, bir numidia prensinin (Narbaal ?) yunanca adı. Süvarileri, Hamilkar'ın, başkaldıran kartacalı paralı askerleri yenmesini sağlamıştır (İ.Ö. 240-238).

NARAYANA ("Sularda devinen"), büyük bir olasılıkla başlangıçta bağımsız bir tanrıyken, veda döneminde kendi kozmik gücünün, kendi yaratıcı kudretinin kişileşmesi ve ruhsal aydınlanmanın simgesi olarak ilk okyanus sularında ortaya çıkan Vişnu ile birleştirilen bir tanrıya verilen ad.

NARAYANA → NARAİ.

NARAYANGANC, Bangladeş'te kent (Dakka yönetim bölümü), Dhalesvari'nin kollarından birinin kıyısında gelişmiştir; 425 000 nüf. (1990). Ticaret merkezi ve Bengal körfezine bağlanan ırmak limanı (Dakka'nın). Tekstil sanayisi (jüt ve pamuk işlenir).

NARBADA, Hindistan'da ırmak; 1 290 km. Maykal dağlarındaki (Madhya Pradeş) kutsal dağ Amarkantak'tan doğan Narbada, Hindistan'ın en kutsal akarsularından biridir: yaya olarak haliçten kaynak yerine kadar bir kıyıdan gidip öbür kıyıdan dönmek en sevap sayılan hac yolculuklarından biridir. Irmak. K.'de Vindhya dağlarıyla G.'de Satpura arasında B.'ya doğru akar ve Cambay körfezinde Umman denizi'ne dökülür. Vadisi, Hindistan'ın doğusuyla batısı arasında en elverişli ulaşım yoludur. Hindistan ile Dekkan arasındaki geleneksel sınır, ırmağı izler; Ariler'in fethi ırmağın ötesinde G.'e doğru yayılmamıştır.

NARBONENSİS. Tar. coğ. Romalılar'ın Galya'daki eyaleti, Romalılar Narbonensis'i çeşitli evrelerde ele geçirdiler. İ.Ö. 125 -124'te Marsilya, Voconti ve Salii halklarının yarattığı tehlikeden korunmak için Roma'dan yardım istedi. Voconti ve Salii halkları önce C. Sextius Calvinus'a, sonra Cneius Domitius Ahenobarbus'a yenildiler (123-121). Arvernler'i ve Allobroglar'ı da safdışı eden Roma, önemli Narbo Martius kolonisinin çevresinde yeni *Provincia*'yı örgütledi (118-117). Germenler'in saldırılarından Marius'un yeteneği sayesinde korunan Narbonensis (Aix savaşı, 102), Augustus dönemi başlarında imparatorluk eyaleti oldu. İ.Ö. 22'de senato eyaletine dönüşerek yönetim merkezinin adıyla anılmaya başlandı. Narbonensis, Galya'nın en çok romalılaşmış ve kentleşmiş (Narbonne, Nîmes, Orange, Vienne, Arles, Aix) eyaletiydi, Diocletianus'tan sonra eyalet, *Viennensis* (K.-D.'da), *Narbonensis I* (Rhône'un B.'sında) ve *Narbonensis II*'ye ayrıldı.

NARBONNE, Fransa'da *arrondissement* (Aude) merkezi, aşağı Languedoc'da, bağlarla kaplı geniş bir ovada, Robine kanalı kıyısında; 47 086 nüf. (1992). Büyük bir şarap pazarıdır. Tek sanavi etkinliği uranyum arıtımıdır.
—Tar. *Narbo Martius, Provincia*'nın oluşturulmasından sonra Galya'da kurulan ilk Roma kolonisidir (İ. Ö. 118-117). Yerleşim, Ensérune'deki, Romaöncesi döneme ait oppidumun bir devamı niteliğindedir. Roma döneminde, G.'de yer alan lagünlere dökülen Aude ırmağı yoluyla denize bağlı olan kent, Marsilya'dan sonra, Güney Galya'nın en önemli limanıydı. 413'te Vizigotlar tarafından alındı ve uzun süre onların egemenliği altında kaldı (462 -719). 719-759 arasında Sarazenler tarafından işgal edildi. Ortaçağ'da, kentin güney kesimi Toulouse kontlarının, kuzeyi ise piskoposların yönetimindeydi. 1507'de, Fransa krallığı'na bağlandı.

NARCIL a. (fars. *nārgil*'den ar. *nārcīl*). Esk. bot. Hindistancevizi (*narçil* ve *nargil* de denir).
—El. sant. *Narcıl tespih*, hindistancevizinden yapılmış tespih. (Yeniyken beyaz olan ve kullanıldıkça sararan bu tespihlerin bazıları, kehribar tespihler kadar değerliydi.).

NARCİSSUS (öl. İ.S. 54), imparator Claudius'un azat edilmiş kölesi; onun en yakın çalışma arkadaşlarından biri, *ab epistulis* bürosunun sorumlusuydu. Kamu yararına çalışmalarda Claudius'a rehberlik etti. Kendisinden nefret eden Agrippina, Neron'un hükümdarlığının başlangıcında Narcissus'u intihara zorladı.

NARCOMEDUSAE a. Gençleri çoğunlukla başka medüzlerde asalak yaşayan medüz alttakımı. (Üyeleri yassı bedenlidir. *Trachylidea* öbeği.).

NARÇİÇEĞİ a. Parlak, canlı kırmızı renk.
◆ sıf. Bu renkte olan şey için kullanılır. —Giy. Abdülhamit II döneminde giyilen *hafiye fesi*'ne renginden dolayı verilen ad. (→ FES.)

NARÇİL → NARCIL.

NARDİ (İacopo), italyan yazar (Floransa 1476-Venedik 1536). Cumhuriyetçilikten esinlenen *İstorie della città di Firenze* (Floransa kentinin tarihi) [10 cilt, 1582] adlı yapıtın ve *Dekameron*'dan kaynaklanan güldürülerin yazarıdır.

NARDİN a. (fars. *nārdin*). Esk. bot. Bir tür sümbül.

NARDİNİ (Pietro), italyan kemancı ve besteci (Livorno 1722- Floransa 1793). Bir süre, İtalya'da ve germen ülkelerinde dolaştı. 1762-1765 arasında Stuttgart sarayı'nın kemancısıydı. Daha sonra Livorno ve Padova'da oturdu. 1769'da Padova'da Tartini ile tanıştı. 1770'te, Floransa dukasının sarayında müzik yöneticisi oldu. Yapıtları: altı keman konçertosu, altı sonat, altı keman solosu (1760'a doğr.-1769'a doğr.), 2 keman için altı sonat (1770'e doğr.), altı flüt üçlüsü, altı dörtlü (1782'ye doğr.), 2 keman için altı ikili. Besteleri klasiköncesi sonat biçiminin habercisidir.

NARDO, İtalya'da kent, Puglia'da (Lecce ili), Taranto körfezi yakınında; 27 800 nüf. Roman ve gotik üslubunda katedral, barok üslubunda ana meydan (XVIII. yy.). Tarım ve ticaret merkezi. Esk. *Neretum*.

NARDO Dİ CİONE, İtalyan ressam (öl. Floransa 1365/66), Orcagna'nın kardeşi; onunla birlikte çalıştı. Ghiberti, S. Maria Novella'daki (Floransa) Strozzi capellası'nın fresklerini *(Son Yargı, Cennet, Cehennem*, 1357'ye doğr.) onun yaptığını söyler.

NARDOSTACHYS a. Karşıt yapraklı, talkım halinde toplu çiçekli, köksaplı, çokyıllık otsu bitki. (Himalaya'da yetişen iki türü vardır; bunlardan biri olan *Nardostachys jatamansis*, parfümcülükte kullanılan bir esans verir. Kediotugiller familyası.)

NARDÜZÜ, Hatay'ın İskenderun ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 566 nüf. (1990).

NARE → NARA.

NAREJNIYİ (Vasiliy Trofimoviç), rus yazar (Ustivitsa, Ukrayna, 1780 - Petersburg 1825). Gürcistan'da memurluk yaparken çarlık yönetimindeki yolsuzlukları anlatan *Cernıyj god ili gorskiye knyazya* adlı bir roman yazdıysa da bu yapıt sansürün yasaklaması nedeniyle ancak 1829'da yayımlanabildi. Kendisine ün kazandıran *Rosiyskiy Jilblas ili Pohojdeniya Knyazya Gavrila Simonoviça Çistyakova* (1814), modern rus edebiyatının ilk hiciv romanıdır ve kahramanı talihin alaylı bir cilvesi olarak prens unvanı almış gariban bir soyludur. 6 bölümlük bu romanın 3 bölümü

Pix-La Cigogne

Narbonne: eski Notre-Dame de Lamourguier kilisesi'nde yer alan taş eserler müzesi

sansür yüzünden ancak 1938'de yayımlanabildi.

NAREKE a. (ar. *na're*'den). Sey. oy. Gölge oyununda göstermeliğin kaldırılması sırasında çalınan tiz sesli kamış düdük. (Ucuna gerilmiş sigara kâğıdı bağlandığından tiz ve titrek bir ses çıkarır. Bu düdüğün çalınmasından amaç, izleyicinin ilgisini başlayacak oyuna çekmektir.)

NARENC a. (fars. *nāreng*'den ar. *nārenc*). *Esk.* **1.** Turunç. **—2.** Portakal.

NARENCİ sıf. (fars. *nāreng*, ar. *nārenc* ve *-ī*'den *nārengi, nārenci*). *Esk.* Turuncu renginde olan; turuncu.

NARENCİYE a. (ar. *narenc* ve *iyye*'den *nārenciyye*). TURUNÇGİLLER'in eşanlamlısı.

NARENG → NARENC.

NARES (*sir* George Strong), iskoçyalı denizci ve kâşif (Aberdeen 1831-Surbiton, Surrey, 1915). 1852-1854 arasında Belcher'ın Arktik seferinde hizmet gördükten sonra, *Challenger*'ın denizbilim seferini yönetti (1872-1874). 1875'te *Discovery* ve *Alert* adlı iki buharlı gemiyle, Arktika bölgelerine bir sefer yapmakla görevlendirildi. Bu gemilerden birincisi, Grant toprağı ve Grönland arasında, Kuzey Buz denizi'nden önceki son boğaz olan Robeson kanalının girişine, ikincisi de çıkışına ulaştı. Mart 1876'da Nares, kıyıların çizimini yapmak için kızak seferleri düzenledi. Markham komutasındaki grup, 83° 20′ enlemine ulaştı; Aldrich komutasındaki grupsa, Kanada'nın en kuzey noktası olan Columbia burnunun (Grant toprağı) ötesine gitti. 1878'de Nares, *Alert* gemisiyle Güney denizlerinde bir denizbilim görevini yönetti.

NARESA sıf. (fars. *nā-* ve *resā*'dan *nāresā*). *Esk.* **1.** Uygun olmayan; uygunsuz. **—2.** Olgun duruma gelmemiş; ham.

NARESAİ a. (fars. *nāresā* ve *-ī*'den *nāresā'ī*). *Esk.* **1.** Uygunsuz olma durumu; uygunsuzluk. **—2.** Olgunlaşmamış olma durumu, hamlık.

NARESİDE sıf. (fars. *nā-* ve *reside*'den *nāreside*). *Esk.* **1.** Olgunlaşmamış, ermemiş olan, ham. **—2.** Erginlik çağına gelmemiş, buluğa ermemiş olan.

NARESUEN ya da **PHRA NARET** (öl.1605), Siyam kralı (1590-1605). Birmanlar'ı ülkesinden kovdu (Nong Sarai zaferi, 1592). Siyam'ı Asya'nın büyük ülkelerinden biri durumuna getirdi.

NAREW, rusçası **Narev,** Polonya ve Beyaz Rusya'da ırmak; 484 km (448 km' si Polonya'da). Beyaz Rusya Polesiyesi bataklıklarının kuzey kenarında doğan Narew, Polonya'da geniş ve bataklık bir vadide akar; Biebrza ve Omulev aracılığıyla Mazurya'nın sularını toplar; Varşova'nın K.'inde Batı Bug'u aldıktan sonra Vistül'e (sağ kıyıdan) kavuşur. Varşova'nın aşağı kesiminde geniş bir baraj gölü oluşturulmuştur: Zegrzynskie (debi düzenleme, hidrolik santral, eğlence alanı). Bir kanal, gölü, doğrudan Varşova'ya bağlamaktadır.

NARGİL → NARCIL.

NARGİLE a. (fars. *nārgīl*'den *nargile*). **1.** Tömbeki adı verilen bir cins tütünü içmeye yarayan araç. **—2.** *Nargile doldurmak,* tömbekiyi nargilenin üst kısmında bulunan lüle adlı bölüme koymak.

—*Esk. Nargile-keş,* nargile içen.

—ANSİKL. Nargile gövde, lüle ve marpuç kısımlarından oluşur. Lüle çömlekçi hamurundan yapılmıştır ve deliklidir. Tömbeki lüle üzerine konur ve akkor haline gelmiş kömür parçalarıyla yakılır. Lülenin gümüş, pirinç ya da bakır bir mahfazası olur, gövde üzerine oturur. Gövde genellikle boyun kısmı dar, alt kısmı geniş bir sürahi biçimindedir, içine su doldurulur. Daha çok cam, sırça ya da madenden yapılır. Lülenin altından inen bir boru aracılığıyla, yanan tömbekinin dumanı gövdedeki su içinden geçer. Marpuç gövdenin üst kısmına bağlı bir hortumun ucundadır. Genellikle kehribardan yapılır. Sudan geçen duman, marpucun imame adı verilen ucundan ağız yoluyla çekilir. Tömbekinin yanmasını sağlayan kömür parçaları söndükçe alınıp yerine yenileri konur.

Nargile içme alışkanlığının Türkiye'ye tütünün ilk kez girdiği XVI. yy.'a değin uzandığı öne sürülür. Nargilenin özellikle eski türk kahvelerinde önemli bir yeri vardı. Tütün gereksiniminin karşılaması yanında, rahatlatıcı bir etkisi olduğu ve tütünün dumanı sudan geçtiği için sağlığa daha az zarar vereceği düşünülürdü. Bugün bu alışkanlık giderek azalmış olmakla birlikte sürdürülmektedir.

NARGİLLER a. Nar ve benzerlerini içeren *punica* cinsinden bitkiler familyası. (Bunlar mevsimi gelince yapraklarını döken ağaçlardır; yapraklar karşılıklı ve yalın, çiçekler erdişi, çanak 5-7 loplu ve meşin gibi sert, taç 5-7 taçyapraklı, erkekorgan pek çok, yumurtalık alt durumlu ve çok bölmelidir. Meyvenin tepesinde çanak olduğu gibi durur; meyve kabuğu meşin gibi serttir; içinde sulu bir özle kaplı pek çok tohum [nar tanesi] bulunur. Bunların sulu kısmı yenebilir.)

NARH a. (fars. *narh*). **1.** Özellikle temel gereksinim maddeleri için resmi makamlarca saptanan ve uyulması zorunlu satış fiyatı. (Bk. *ansikl.* böl.). **—2.** *Narh koymak,* temel gereksinim maddeleri için değişmez, belli bir fiyat saptamak.

—ANSİKL. İkt. Mal ve hizmet satış fiyatlarının kamu otoritelerince saptanması. Narhlar, uygulama biçimlerine göre hem tüketiciyi hem de üreticiyi korumaya yönelik olabilir. Bir mal ve hizmetin satınalınabileceği en yüksek fiyatı gösteren *tavan narhı* tüketiciyi korumak amacını güder. Bir mal ve hizmetin satılabileceği en düşük fiyatı gösteren *taban narhı* ise üreticileri korumayı amaçlar. Bir de, narh konulan malın fiyatının ne aşağısında ne de üzerinde satış yapılmasını yasaklayan *sabit fiyat narhı* vardır (kent içi yolcu taşımacılığında olduğu gibi).

—Tar. Osmanlı devletinde narh, ihtisap uygulamalarının en önemlisiydi. Narh uygulamalarıyla devlet, kent halkını fiyat artışlarına karşı korumayı, böylece kentlerde toplumsal ve siyasal istikrarı sağlamayı amaçlıyordu. Narhın saptanması ve düzenlenmesi kadıların sorumluluğundaydı. Ancak kadılar narhı saptarken, ilgili esnafın şeyh, kethüda, yiğitbaşı, ehlivukuf ve nizam ustaları ile tarafsız müslümanların görüşlerini alırlardı. Narh fiyatı genellikle, sözkonusu malın maliyet fiyatının üstüne % 10 oranında bir kâr konularak saptanırdı. Bazı durumlarda bu oran % 20'ye hatta % 40'a kadar çıkabilirdi. Narh için ayrı siciller tutan kadılar, gerektiğinde düzenleyip ilan ettikleri narh defterlerini bu sicillere geçirirlerdi. Narh defterlerinin kimi genel, kimi de özel nitelikte olurdu. Genel olanlar yiyecek, içecek, giyecek gibi tüm gereksinim maddelerini içerirken, özellerde yalnız bazı mallar yer alırdı. Narh İstanbul'da uygulanacaksa İstanbul kadısı hazırladığı narh defterini bir takrirle (önerge) sadrazama gönderir, onun tarafından gelen onay buyruğu üzerine bunu aynen sicil defterine işledikten sonra saptanan narhı esnafa ve ayrıca Eyüp, Üsküdar, Galata kadılarına bildirirdi. Narh yalnız yiyecek, içecek, giyecek türünden temel gereksinim maddelerine değil, gerektiğinde lale soğanı gibi bunların dışında kalan şeylere de konurdu. Yiyecek ve giyecek maddelerini kent ve pazarlarda satmak için getirenler bunları "getirici (ya da misafir) narhı" üzerinden kapatan aracılara, onlar "aracı narhı" ile esnafa, esnaf da "oturucu (ya da mukim) narhı" uyarınca dükkânlarında halka satarlardı. Bu tür maddeleri dışardan getirenler, ellerindeki malı dükkân açıp satamaz, bunu yapmaya kalkışanlar da cezalandırılırdı. *Takvim-i vekâyi* devletin resmi yayın organı olarak çıkmaya başladıktan (1831) sonra narh defterlerinin birer örneği bu gazetede de yayımlanırdı. İhtisap nezareti'nin kaldırılması üzerine (1855), onun yerine kurulan Şehremaneti bu görevi devraldı. Ancak, narh koyma yetkisi yine kadılarda kaldı. Daha sonra kadılardan alınan bu yetki, Şehremaneti yönetimine verildi (1857). Böylece belediyeler tarafından saptanan narhlar, esnafa bildirildiği gibi, halka duyurmak için gazetelerle de ilân edilirdi. 1866'dan başlayarak önemini yitiren narh uygulaması yalnız ekmek için sürdürüldü. Ancak, XX. yy. başlarında yeni bir ulusal ekonomi arayışı içine girilmesi ve karaborsacıların çoğalması üzerine, başta et olmak üzere, narh uygulama alanı yeniden genişletildi.

NARIBEYZA sıf. (ar. *nār*, ateş ve *beyżā*' dan *nār-ı beyżā*). *Esk.* Akkor.

NARIYŞKİN, soylu rus ailesi, çar Aleksey Mihayloviç'in, geleceğin Büyük Petro'sunu doğuracak olan N. K. Narıyşkina ile evlenmesinden sonra seçkin bir rol oynadı. Bu ailenin üyeleri, Aleksandr I'in hükümdarlık dönemine kadar yüksek görevlerde bulundular. Aleksey Mihayloviç'in ikinci karısı olan NATALİA KİRİLLOVNA **Narıyşkina** (1651-Moskova 1694), çarın birinci karısının, Fyodor III'ün, İvan V ve Sofiya'nın ailesi Miloslavskiy'lere karşı, oğlu Büyük Petro'nun taht haklarını savundu. Fyodor III ölünce, naibeliğin kendisine verilmesini sağladıysa da (1682), Muhafız birliğinin *(streltsiy)* bir ayaklanması üzerine naibelik Sofiya'ya geçti. Narıyşkin ailesinden iki erkek kardeş öldürüldü ve Natalia da Preobrajenskoye'ye sürüldü. Petro'yu iktidara getiren komplodan sonra, kardeşi Lev Kirilloviç (1668-1705) ve patrik Yoakim ile birlikte naiplik görevini yürüttü (1689-1694).

NARİ sıf. (ar. *nār* ve *-ī*'den *nārī*). *Esk.* **1.** Ateşe ait, ateşle ilgili olan. **—2.** Cehennemlik olan, cehennemle ilgili. **—3.** Yanıcı, patlayıcı, ateşli.

◆ a. Cin, peri.

NARİ a. El sant. Toplama yöntemiyle tek parça bakır kap yapımında kullanılan bir tür bakırcı çekici. (Ağzı dikdörtgen kesitli ve düzdür. Çeşitli boylarda olur. İnce kenarları dövmekte, kuşak çıkartmakta da kullanılır.) ‖ *Boğaz narisi,* kapların içbükey kısımlarını yapmakta kullanılan ağzı kare kesitli ve dışbükey çekiç. ‖ *Koltuk narisi,* derin kapların köşeli kısımlarını biçimlendirmede kullanılan eğri ve uzun ağızlı bir çekiç. (Maşrapa, mangal, bakraç vb. kapların yuvarlak kısımlarını şişirmede de kullanılır.)

NARİMUND, litvanyalı prens (1283 /1285'e doğr.-1348). Gedimin'in oğlu. Babasının ölümünden sonra çıkan iç karışıklıklardan kaçtı (1341), Tatarlar'dan sığınma hakkı istedi. Tohta Han'ın kızı ve ana tarafından imparator Andronikos II Palaiologos'un torunu olan Maria ile evlendi. Gleb adıyla vaftiz edildi. Litvanya'ya döndü, Töton şövalyelerine karşı giriştiği bir çarpışmada öldü.

NARİN sıf. (fars. *nārin*). **1.** İnce yapılı, zayıf bir kimse; inceliği, zarifliği gösteren şey için kullanılır: *Narin bir kız. Narin bir yüzü var.* **—2.** Nazik, çabuk incinen: *Narin bir çiçek.*

—Denizc. Pruvası dar ve keskin, eni boyuna göre daha dar olan bir tekne için kullanılır.

—Kuşç. Beden ölçüleri (uzun beden, küçük kafa, uzun boyun) çok iyi orantılı kuşlar için kullanılır.

NARİN, Fergana'nın (Özbekistan) yukarı kesiminde, Sir Derya'nın üst bölümüne verilen ad. 1975'te hizmete sokulan Toktogul hidroelektrik santralının gücü 1 200 MW'tır.

NARİN nehri kurganları, Orta Asya'da, Tanrı dağlarının orta kesiminde, Na-

BBC-Hulton Picture Library

sir George Strong **Nares**

nargile

Scala

Narkissos pınar başında
Caravaggio'nun tablosu
Barberini sarayı, Roma

rin nehri kıyısında Hunlar'dan ve Göktürkler'den kalma mezarlar. Hun mezarları İ.Ö. IV.- III. yy.'lara tarihlendirilir. Buluntuların en önemli merkezi Alamışık mevkisidir. Burada Göktürkler'den kalma iki hücreli mezarlarda insan ve çocuk kemiklerinin yanı sıra, at ve koyun kemikleri, at koşum takımları, kemikten yay parçaları ve demir takılar ele geçti.

NARİNCE a. Tokat'ta yetişen ve yüksek kaliteli şarap veren, beyaz üzüm çeşidi. (Şarapları güzel sarı renkli, yeter derecede asitli, % 12-13 alkollü ve hoş aromalıdır. Sofralık üzüm olarak da tüketilir.)

NARİNCE, Adıyaman'ın Kâhta ilçesine bağlı bucak; 17 275 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Narince,* 2 195 nüf. (1990).

NARİNLİK a. Narin olma durumu, niteliği; incelik, zariflik, naziklik.
—Denizc. Bir geminin baş ve kıç taraflarındaki su kesimlerinin darlığı. || *Narinlik katsayısı,* bir gemi karinasının su içindeki hacmi ile, bu geminin uzunluğu, genişliği ve çektiği su boyutlarındaki bir dik koşut yüzlünün hacmi arasındaki orana eşit, gemi inşaatında kullanılan hesaplama öğesi.

kral **Narmer**'in paletinin arka yüzü (üst bölümde önünde bayraktarlar ve kafası kesilmiş tutsaklar bulunan kral betimlenmektedir) şist, I. hanedan
Kahire, Mısır müzesi

Giraudon

NARIÑO, Kolombiya'da yönetim bölgesi, Büyük Okyanus kıyısında, ülkenin güney-batı ucunda; 33 268 km^2; 1 085 73 nüf. Merkezi *Pasto.*

NARİTA, Japonya'da kent, Honşu adasında (Çiba ili), Tokyo'nun D.'sunda; 68 400 nüf. Başkentin uluslararası havalimanı. Şinto tapınağı.

NARİYE sıf. (ar. *nari*'nin dişl. *nariyye*). *Esk.* Ateşli, patlayıcı: *Esliha-yı nariye* (ateşli silahlar). *Mevadd-ı nariye* (patlayıcı maddeler).

NARİYET a. (ar. *nar* ve *-iyyet*'ten *nariyyet*). *Esk.* Ateşin özelliği, niteliği; yakıcılık.

NARKİSSOS. Yun. mit. Kephisos ırmağının oğlu. Güzelliğiyle ünlüydü. Bir gün bir pınarın suyunda kendi yansısını görerek hayran kaldı ve suda gördüğü bu öbür kendini elde edememenin üzüntüsü içinde yavaş yavaş eriyip öldü. Asıl mitolojide Narkissos bir yanılsamanın kurbanıydı. Şair ve filozoflar, onu kendini beğenmiş bir kişi haline soktular.
—İkonogr. Bazı antik heykellere yanlış olarak *Narkissos* adı verilmiştir (Napoli, Louvre). *Narkissos pınar başında* ve *Narkissos ile Ekho* temaları, Lucretia'nın Pompei'deki evinde bulunan bir resimde, *Christine de Pisan'ın yapıtları*'ndaki bir minyatürde (XV. yy., Brüksel), Filarete'nin bir kabartmasında (Roma'daki San Pietro katedrali'nin kapıları), Boltraffio (Floransa), Tintoretto ve Caravaggio (Roma), Saraceni (Napoli), Poussin (Dresden, Louvre), Lorrain (Londra) ve Houasse'nin (Grand Trianon) bazı tablolarında görülür.

NARKOANALİZ a. (fr. *narco-analyse*). Psik. Teşhis (bazı suskunluk ve çöküntü durumlarının ya da şizofrenlerin ruhsal yaşamının araştırılması) ya da tedavi (boğuntu halleri, fobili nevrozlar, cinsel ketvurmalar, tepkisel çöküntüler) amacıyla kullanılan ve damara barbüritik maddelerin şırınga edilmesine dayanan yöntem. Böylece, hastanın, gerçek dünyaya bağlanmasını önleyecek yeterli bir bilinç körelmesiyle birlikte, dünya hakkında yumuşak bir algı edinmesi de sağlanır. (Bu durum, bazı anıların bilinç düzeyine çıkmasını ve dramatik bir yoğunlukta yeniden yaşanmasını kolaylaştırır.)

NARKOLEPSİ a. (fr. *narcolepsie;* yun. *narke,* uyuşmak, ve *lepsis,* yakalamak, almak eylemi'nden). Nörol. Nöbetler halinde gelen dayanılmaz uyku eğilimi. (Narkolepsi ile katalepsinin bir arada oluşu, Gélineau sendromunu oluşturur.)

NARKOTİK sıf. ve a. (fr. *narcotique*). **1.** UYUŞTURUCU'nun eşanlamlısı. **—2.** *Narkotik şube, büro,* polis örgütünde uyuşturucu madde suçlarıyla ilgilenen büro.

NARKOTİZM a. (fr. *narcotisme*). Narkotik maddelerden ileri gelen toksikomani.

NARKOZ a. (fr. *narcose;* yun. *narkosis, narkun,* uyuşturmak'tan). Tıp **1.** Hipnotik ya da barbitürik gibi ilaçlarla yapay olarak meydana getirilen uyku. (Narkoz, sesle ya da dürtüklemeyle hemen ortadan kaldırılamaması ile doğal uykudan ve hipnozdan ayrılır.) **—2.** *Narkoz vermek,* ameliyat edilecek hastaya acı duymaması için ilaç vererek onu bilinçsiz bir duruma getirmek.

NARKOZCU a. Ameliyat öncesinde hastaya narkoz veren uzman doktor. (Eşanl. NARKOZİTÖR.)

NARKÖY, Nevşehir'in merkez ilçesine bağlı belde; 3 002 nüf. (1990).

NARLI, Çorum'un Laçin ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 431 nüf. (1990).

NARLI, Van'ın Çatak ilçesine bağlı bucak; 5 159 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Narlı,* 576 nüf. (1990).

NARLI, Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesine bağlı bucak; 26 548 nüf. (1990); 31 köy. Merkezi *Narlı,* 5 401 nüf. (1990).

NARLIBAHÇE, Ege bölgesinde İzmir iline bağlı ilçe. Merkez ilçeye bağlı bir yerleşim alanıyken, 3 haziran 1992'de ilçe yapıldı; yaklaşık 20 000 nüf.; 6 köy. Merkezi *Narlıbahçe.*

NARLIDERE, Bitlis'in merkez ilçesine bağlı bucak; 3 054 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Narlıdere,* 1 181 nüf. (1990).

NARLIKUYU mağarası, Akdeniz bölgesinde Mersin'in 65 km kadar G.-B.'sında Cennet, Cehennem mağaralarının yakınında yeraltı mağarası. İçinde D.-B. yönündeki geniş salonlarda sarkıt, dikit ve kolonlar meydana gelmiştir.

Narlıkuyu mozaik müzesi, İçel'de, Silifke-Anamur yolu üzerinde, Narlıkuyu mevkisinde müze; Roma döneminden kalma bir hamamda kuruldu (1967).

NARMADAŞANKARA, gucarati dilinde yazan hintli şair (Surat, Gucerat 1833 -1886). Çağdaş gucarati'nin ilk büyük şairi olarak kabul edilen sanatçı, lirik şiirler ve yurtseverlik şarkıları yazdı. Ateşli bir reformcu olan şair, yazınsal, toplumsal, siyasal ve dinsel denemeleriyle gucarati dilinde yeni bir söz dağarcığı yarattı.

NARMAN, D. Anadolu bölgesinde Erzurum iline bağlı ilçe; 25 699 nüf. (1990); 863 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 42 köy. Merkezi, Erzurum'un 100 km K.-D.'sunda *Narman,* 6 989 nüf. (1990).

NARMANLI SÜMMANİ → SÜMMANİ Narmanlı.

NARMER, bilinen en eski firavunlardan biri (İ.Ö.III. binyıl'ın başı). Yukarı Mısır kralıydı. Delta'yı fethederek birleşik Yukarı ve Aşağı Mısır krallığı'nı kurdu. Mısır tarihi, belki de efsanevi yunan Menes'in ilkörneği olan Narmer ile başlar.
—İkonogr. *Kral Narmer'in paleti,* Hierakonpolis'te bulunan ve Kahire müzesi'nde korunan, yalpık oyma kabartmalarla süslü bu şist palet, onun güney kralı olarak Aşağı Mısır'a karşı kazandığı zaferi betimlemektedir. Aynı sitte bulunan ve Oxford'da korunan *Kral Narmer'in topuzbaşı,* onu bir Sed bayramını (hükümdar kişiliğinin yenilenmesi töreni) kutlayan Aşağı Mısır kralı olarak betimlemektedir.

NARNİ, İtalya'da komün, Umbria'da (Terni ili), Tevere'nin kolu Nera'nın yanında; 20 600 nüf. Roman üslubunda katedral (Rönesans'ta onarım yapıldı), XVII.-XVI. yy.'ların belediye sarayı (küçük pinakotek) ve başka anıtlar. Hidroelektrik santralı ve elektrokimya sanayisi. Kereste sanayisi.

NARNİ (Erasmo DA) → GATTAMELATA.

NARODNAYA GORA ya da **NARODNAYA DAĞI** ("Ulusal dağ"), Ural dağlarının en yüksek doruğu, 65° K. enleminde; 1 895 m.

Narodnaya Volya *(Halkın özgürlüğü),* Toprak ve özgürlük hareketinin bölünmesiyle (1879) ortaya çıkan rus devrimci örgütü. Rus halkçıları 1879'da iki gruba bölündüler: *Kara bölüşüm* ve üyeleri *(narodovoltsıy)* otokrasiye karşı siyasal, özellikle de terörist mücadeleye girişmek isteyen *Halkın özgürlüğü* (Narodnaya Volya). Narodnaya Volya, 1879'dan 1885'e kadar on iki sayı çıkan bir dergi yayımladı. Baskıların artması üzerine, örgütün A. İ. Jeliabov, A. D. Mihailov ve S. L. Perovskaya tarafından yönetilen "Yürütme komitesi", özellikle imparatora suikast üzerinde durmaya başladı. Aleksandr II'nin S. L. Perovskaya tarafından öldürülmesinden (1881) sonra dağıtılan örgüt (suikastı gerçekleştirenlerin idam edilmesi, Vera Figner'in 1883'te tutuklanması), A. İ. Ulyanov'un (Lenin'in 1887'de idam edilen ağabeyi) önderliğinde son bir terör eylemine girişti.

Narodniçestvo, halkçı hareket anlamına gelen rusça sözcük. (→HALKÇILIK.)

NARODNİK a. (rusça *narodnik)*. Rusya'da, halkçılık hareketi yanlısı.

NARODOVOLTSIY a. (rusça *narodovoltsıy*). Tar. Narodnaya Volya (Halkın özgürlüğü) adlı devrimci örgütün üyelerine verilen ad.

NARO-FOMİNSK, Rusya'da kent, Moskova'nın güney-batısında; 49 000 nüf. Tekstil kombinası.

NARRAGANSETT, ABD'nin (Rhode İsland) doğu kıyısında derin ve dallı budaklı koy.

NARSARSUKİT a. (fr. *narsarsukite;* Grönland'daki *Narsarsuk* yerleşim yerinin adından). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan fluorlu ve demirli doğal sodyum silikotitanat.

NARSEİN a. (fr. *narcéine*). Afyondan elde edilen alkaloit.

NARSES, bizanslı general (478'e doğr. -Roma 568). Ermeni asıllı ve hadımdı. Theodora sayesinde başmabeyinci oldu. Becerikliliğiyle Nika ayaklanmasının bastırılmasında önemli bir rol oynadı (532). İustinianos'un güvenini kazandı ve Belisarios'un (538-540) emrinde çalışmak üzere İtalya'ya gönderildi ama daha sonra onu yerinden etti. Çalışkan, enerjik ve halk tarafından tutulan bir kişi olan Narses İtalya'ya döndü; Tadinae'de Totila'yı (Gualdo Tadino) [522] ve ardılı Teias'ı (553) yendi ve yarımadaya inen Franklar'ı ve Alamanlar'ı bozguna uğrattı (554-555). Patricius unvanıyla İtalya'nın yönetimi ile görevlendirildi. Yönetimi yeniden düzenledi ama açgözlülüğü halk arasında büyük hoşnutsuzluk yarattı. Sanıldığına göre, görevinden uzaklaştırıldı.

NARSETİN a. (fr. *narcétine*). Afyondan elde edilen alkaloit.

NARSİS →NARKİSSOS.

NARSİSÇİ sıf. Narsisizme ilişkin.
—Psikan. *Narsisçi nevroz,* kişinin libidosunun, dış dünya nesneleri üzerinden çekilerek tümüyle onun ben'i üzerine yönelmiş göründüğü patolojik durum. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Psikan. "Narsisçi nevroz" terimi, S. Freud tarafından, aktarım nevrozunun karşıtı olarak ortaya atıldı. Freud, 1915'e kadar, şizofreni, paranoya, mani halleri ve melankoliyi bu terimin kapsamına sokuyordu. 1924'e kadar yalnızca melankoliyi bu kapsamda gördü. Terim giderek kullanılmaz oldu ve belirttiği hastalıklar, psikozlar sınıfına sokuldu.

NARSİSİZM a. (fr. *narcissisme;* mitolojideki *Narkissos*'tan). Kişinin kendi kendisine hayran olması; yalnızca kendisine önem vermesi. (Eşanl. NARSİSLİK.)
—Psikan. Libidonun, cinsel dürtü tarafından nesne olarak alınan ben üzerine yatırımı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Psikan. Freud bu terimin yapısal tanımını, 1914'te *Zur Einführung des Narzissmus* (Narsisizmin incelenmesine giriş) adlı yapıtında verdi: narsisizm, özerotizm ve nesne sevgisi arasında yer alan bir cinsel evrim aşaması değil, daha çok, bütün yapılanma süreci boyunca ben üzerinde takılıp kalan libidonun bir stazıdır. Freud, daha o zamandan, iki tip narsisizm olduğunu düşünüyordu: *birincil narsisizm,* her türlü dış nesne seçiminden önceki duruma, mutlak güce sahip çocukluk dönemi denilen ve çocuğun kendi kendisi için sevgi nesnesi olduğu duruma denk düşen narsisizm; *ikincil narsisizm,* ikinci bir döneme, libidonun nesne*'den uzaklaşıp ben'e yöneldiği döneme denk düşen narsisizm. Freud, ikincil narsisizmi, narsisçi nevrozlar adı altında topladığı bazı patolojik halleri ve bu arada melankoliyi açıklamakta kullanıyordu.
Birincil narsisizm konusunda yazarlar arasındaki görüş farkları, nesnenin yapılaşması kavramı çevresinde toplanır. Acaba birincil narsisizm Freud'un, ben'i ruhsal aygıtın bir bölümü, hatta birçok bölüme ayrılan bir sistem olarak gördüğü ikinci topik*'ten (1920) sonra ileri sürdüğü gibi, nesnedışı bir durum, rahim içindeki ya da uykudaki hayata benzer bir durum mudur (böyleyse, narsisizmle özerotizm yeniden birbirine karışacaktır)? Yoksa, M.Klein'ın ileri sürdüğü gibi, nesneyle ilişkiler daha hayatın başlangıcından bu yana kurulduğundan, narsisizm sürekli bir durumdur da, libidonun içselleşmiş nesnelere yönelmesine bağlı olarak mı meydana gelmektedir? J. Lacan'a göre, narsisizmin ilk oluşumunu, yani ideal ben*'i, bize açıklayacak olan şey ayna evresidir; aynaya bakan çocuğun başkasının görüntüsünü, kendi benzerinin görüntüsünü kavradığı ve bundan sevinç duyduğu evredir. İkincil narsisizm ise, ben idealinin daha sonraki ve sürekli bir yatırım durumuna denk düşer.

NARTEKS a. (yun. *nartheks*). **1.** Erken hıristiyanlık dönemi kiliselerinde girişte yer alan ve mühtedilerle günahkâr müminlere ayrılan galeri ya da revak, bir tür yanal giriş sofası. (Eşanl. DIŞ DEHLİZ.) **—2.** Kimi kiliselerde kapalı giriş sofası.
—ANSİKL. Önünde genellikle bir avlu *(atrium)* bulunan erken hıristiyanlık dönemi bazilikasında, çoğu kez bu avluya açılan bir giriş sofası (dış narteks) yer alır, bu sofadan asıl nartekse (iç narteks) geçilirdi. Narteks (ön sahınla* karıştırılmamalıdır) batı kütlesinin* bileşenlerinden biridir.

Nartlar efsanesi, Kafkasya halklarının (Osetler, Adigeler) destanı. Daha sonra yerli ve yabancı katkılarla zenginleşen yapıt, anaerkilliğe ve özeladbilimine ilişkin izler taşır. Bu izler yapıtın kökeninin İskit dönemine dayandığını belirtir. Büyücü Satana'nın yönettiği savaş derneğinin üyeleri kahramanlar (Batraz, Soslan-Sozıyrıyko, Uruzmag) arkaik mitolojik bölümlerde, devler görünümündeki toprak güçlerine meydan okurlar. Buna karşılık yapıtın daha insancıllaştırılmış olan sonraki bölümlerinde kahramanlar, derebeyleri ya da işgalcilerle karşılaşırlar.

NARTOV (Andrey Konstantinoviç), rus mühendis (Moskova 1693-Petersburg 1756). Çar Büyük Petro'nun özel tornacısıydı; madalyaları küçültmeye yarayan bir tornayı geliştirdi. 1718'den 1720'ye kadar Fransa, Almanya, Hollanda ve İngiltere'de bir inceleme gezisi yaptı. 1734'te, Petersburg Bilimler akademisi'nin mekanik laboratuvarını yönetti ve bu görevi sırasında pek çok yeni tip takım tezgâhı yaptı. 1744'ten başlayarak, topçuluğun geliştirilmesi için çalıştı. 1756'da tamamladığı elyazması *Theatrum machinarum* günümüze ulaşmıştır.

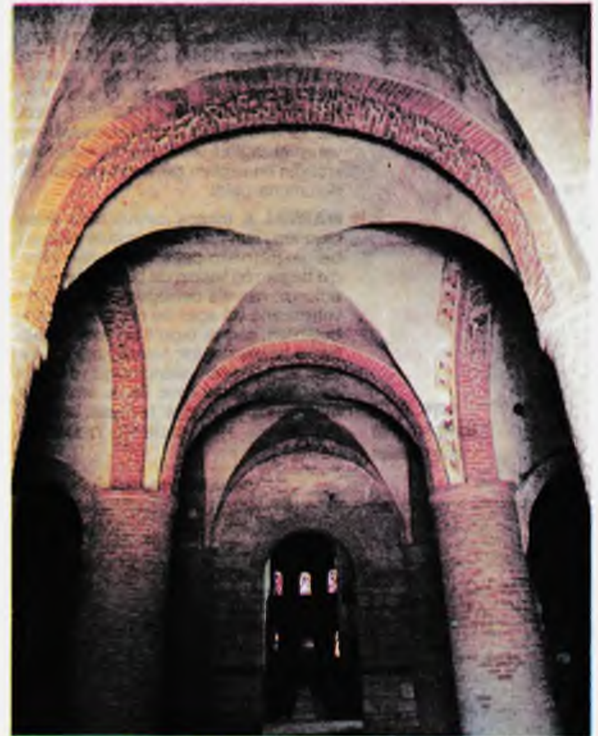
NARUSE MİKİO, japon film yönetmeni (Tokyo 1905-*ay. y.* 1969). 1930'dan sonra, büyük bir çoğunluğu Japonlar'ın günlük yaşamını incelemeyi amaçlayan çok sayıda film yaptı: *Kimi to vakarete* (1933), *Tsuma yo bara no yo ni* (1935), en başarılı filmi *Okasan* (1952), *Ukigumo* (1955), *Onna ga kaidan o agaru toki* (1960).

NARUSZEWİCZ (Adam Stanisław), polonyalı yazar (Pińszczyzna, bugün Beyaz Rusya'da, 1733 - Janów Podlaski 1796). Cizvit tarikatındandı, Smolensk piskoposluğu ve Stanisław II'nin vakanüvisliği görevlerinde bulundu. Odlar, idiller, masallar, yergiler (*Œuvres* [fr. çev.], 1778) yazdı. Bu yapıtlarında sarmat ve barok geleneklerini Aydınlanma çağı'nın anlayışı ve estetiğiyle bağdaştırmaya çalıştı. Bir de *Historja narodu polskiego od przyjęcia chrzesśeijańs* (Polonya ulusunun tarihi) [1780-1786 ve 1824] adlı bir yapıt kaleme aldı.

NARUTOWİCZ (Gabriel), polonyalı devlet adamı (Telšiai, Litvanya, 1865 -Varşova 1922). Zürich Politeknik okulu'nda ders verdi, 1920'de Polonya'ya döndü. Bayındırlık bakanlığı, ardından Dışişleri bakanlığı yaptı, 9 aralık 1922'de Cumhurbaşkanlığına seçildi. 14 aralıkta Piłsudski, Devlet başkanlığı yetkilerini ona devrettiyse de Narutowicz 16 aralıkta öldürüldü.

NARVA, Rusya'nın batısında, Rusya ile Estonya arasında ırmak; 77 km. Çud gölünün fazla sularını Finlandiya körfezine boşaltan bir gideğendir. Hidroelektrik tesisleri.

NARVA, Estonya'da kent, Narva'nın aşağı vadisinde; 78 000 nüf. Bir bölümü XIV. yy.'dan kalma töton şövalyeleri şatosu; katedral (XV. yy.); Büyük Petro'nun sarayı. Kâğıt kombinası. Tekstil. Makine yapımı. —Yakınında bitümlü şist yatağı. Narva üstünde hidroelektrik tesisi.
—Tar. XIII. yy.'ın ortasına doğru kurulmuş, Danimarkalılar'ın, sonra da Livon tarikatından töton şövalyelerinin (1346-1558) eline geçmiş bir liman olan Narva, Ruslar'la (1558-1581 arasında Narva'yı işgal ettiler) İsveçliler (1704'e kadar Narva'yı ellerinde tuttular) arasında çekişmelere yol açtı. Daha sonra Petersburg hükümetine bağlandı. 23 şubat 1918'de Kızıl ordu, Petrograd'ı tehdit eden alman ordusunu geri püskürttü.

J.-N. Reichel-Top

Tournus'taki (Saône-et-Loire) Saint-Philibert kilisesi'nin **narteks**inden görünüm (XI. yy).

Narva savaşı, Kuzey savaşı'nda Karl XII komutasındaki isveç ordusuyla Büyük Petro'nun rus ordusu arasında yapılan savaş (30 kasım 1700). Karl XII, Narva'yı kuşatan Ruslar'a karşı çabuk ve kolay bir zafer kazandı.

NARVÁEZ (Pânfilo DE), ispanyol conquistador (Valladolid 1470'e doğr.- Meksika körfezi 1528). Küba'nın fethedilmesinde Diego de Velázquez'e yardım ettikten sonra, Meksika'da Cortés'e karşı savaşmakla görevlendirildi. Fakat Cempoala'da yenildi (1520). 1528 yılında Florida'yı işgal etmeye çalışırken, gemisinin batması sonucu öldü.

NARVÁEZ (Luis DE), ispanyol vihuelacı (Granada'da doğdu). Yapıtlarını 1530 -1550 arasında verdi. 1538'de Valladolid'e yerleşti. 1548'de, geleceğin Felipe II'sinin hizmetine girerek capella çocuk korosunun yöneticisi oldu. Felipe II ile Kuzey Avrupa'ya ve İtalya'ya gitti. 1538'de yayım-

narval
(*Monodon monoceros*)

lanan *Los seis libros del Delphin de música de cifra para tañer vihuela* başlıklı derlemesinde çeşitlemelerin *(diferencias)* yanı sıra, fanteziler, Josquin Des Prés'nin missalarından yararlanarak yazdığı yapıtlar ve flaman şarkıları vardır.

NARVÁEZ (Ramón María), **Valencia** dükü, ispanyol general ve siyaset adamı (Loja, Andalucía, 1800-Madrid 1868). Fransızlar ile savaştıktan (1823) sonra, Maria-Cristina de Borbón'a bağlandı (1833) ve Carlistalar'a meydan okuyarak onları Los Arcos'ta ezdi (1836). Castilla La Vieja genel komutanıyken, Espartero'nun kıskançlığına uğradı ve Maria-Cristina de Borbón ile birlikte Fransa'ya çekildi (1840-1843). Espartero'yu devirince geri çağırdığı Maria-Cristina de Borbón, onu Valencia dükü yaptı (1844). Otoriter 1845 Anayasası'nı kabul ettirdi; iktidardan uzaklaştırıldı (şubat 1846), sonra ılımlılarla birlikte yeniden iktidara geldi (1847-1851, 1856-57, 1864-1866). Daha çok kararnamelerle yönetimi sağladı ve O'Donnell ile birlikte krallığın en sağlam dayanaklarından biri durumuna geldi.

NARVAL a. (danca *nahrval*'dan). Atlas okyanusu'nun Arktika kesiminde yaşayan balina. (Narvalın derisi kirli sarıdır. Erkeğin başının ön kesiminde bir savunma dişi bulunur; narvala denizgergedanı adının verilmesine yol açan bu diş, boyu 3 m'yi bulabilen, sarmal biçimli sol kesicidişten başka bir şey değildir. Narval, yağı için avlanır. Bazı bireyleri İskandinavya ve İskoçya sularına kadar girer. Bil. a. *Monodon monoceros;* yunusgiller familyası; boyu 15 m.) [Eşanl. NAR BALİNASI, DENİZGERGEDANI.].

mayıs 1940'ta Narvik limanında alman gemileri

Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

NARVEN a. (fars. *nar* ve *-ven*'den *narven*). Esk. bot. Karaağaç.

NARVİK, Norveç'in (Norrland yönetim bölgesi) K.'inde liman; 18 626 nüf. (1991). Demiryoluyla İsveç'e bağlanan Narvik, Kiruna ile Malmberget'te çıkarılan demir cevherinin dışsatımını gerçekleştirir.
—Ask. tar. Almanlar 9 nisan 1940'ta Narvik'i ve Narvik bölgesini işgal ettiler. Fiyordda on alman muhribini batıran ya da intihara zorlayan ingiliz deniz kuvvetlerinin harekâtı sonucu çevreyle bağlantıları kesilen Almanlar, ingiliz ve ve fransız kuvvetlerinin çıkarma yapmasını (13-17 nisan, 13 mayıs) ve kenti ele geçirmelerini (28 mayıs) engelleyemedi. Fransa'daki durum Müttefikler'in 3-8 haziranda yeniden çıkarma yapmasına yol açtı.

NARYAN-MAR, Rusya Federasyonu'na bağlı Nenets Özerk bölgesinin merkezi liman kenti; Peçora deltası kıyısında; 17 000 nüf. Balıklavalar. Kereste sanayileri. Balık konserveleri. Yağ fabrikası.

NAS a. (ar. *nāṣṣ*). *Esk.* **1.** Açıklık, kesinlik. **—2.** Tartışmasız benimsenmesi istenen yargı.
—Din. Kuran ve hadis metni. || İçtihat yoluna başvurulamayan, kesinlikle uyulması gereken Kuran ve hadis hükümleri.
—Esk.dilbilg. Tek bir anlama gelen sözcük.
—Esk.fels. Dogma.

NAS a. (ar. *na'S*). *Esk.* **1.** Uyuklama, uykusu gelme. **—2.** Bitkinlik, güçsüzlük.

NÂS çoğl. a. (ar. *ins*'in çoğl. *nās*). *Esk.* İnsanlar, halk, topluluk: *"Ebubekir'e söyleyiniz, nâsa namaz kıldırsın"* (Ahmet Cevdet Paşa).
—Cez. huk. *Nâsı ızrar,* bir kişinin, başkasının taşınır ya da taşınmaz malını yıkması, yok etmesi, bozması ya da zarara uğratması. (Nâsı ızrar suçunun basit şeklinde kovuşturma, suçtan zarar görenin şikâyetine bağlıdır ve cezası bir yıldan üç yıla kadar hapistir. Ağırlaştırıcı nedenlerin varlığında şikâyet koşulu aranmaz. Bu suç, elverişli bütün araçlarla işlenebilir; ancak malın, çok az derecede de olsa, iktisadi bir değer taşıması gerekir. [Türk cez. k. md. 516].)

Nâs suresi, Kuran'ın 114. ve son suresi. 6 ayettir. Bir önceki 113. Felak suresi ile birlikte "Allah'a sığınmayı gösteren sureler" anlamına *Muawezeteyn* diye adlandırılır. Bu iki surenin Mekke ya da Medine'de indikleri konusu tartışmalıdır. Nâs suresi, şu anlama gelir: "De ki, sığınırım ben insanların Rabbi'ne, insanların padişahına, insanların Tanrı'sına, insanlara kötü şeyler fısıldayan o sinsi vesvesecinin kötülüğünden... O, insanların içlerine kötü şeyler fısıldar; insanlar ve cinlerdendir o..."

NASA (*National Aeronautics and Space Administration*'ın [Ulusal havacılık ve uzay dairesi] kısaltması), Amerika Birleşik Devletleri'nde sivil havacılık ve uzay araştırmalarını düzenlemek ve yönetmek için 1958'de oluşturulan kuruluş. NASA, 1915'te kurulan, ama verilen çok geniş yetkiler nedeniyle bir Federal ajans düzeyine yükselen NACA'nın (*National Advisory Committee for Aeronautics,* Havacılık danışma kurulu) yerini almıştır. Washington'daki yönetim merkezi dışında biri Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu kıyısında (John F. Kennedy* Space Center, Canaveral burnu), diğeri batı kıyısında (Vandenberg) olmak üzere iki fırlatma üssü ile en tanınmışları Ames (Mountain View, Kaliforniya), Goddard (Greenbelt, Maryland), Langley (Hampton, Virginia) Lewis (Cleveland, Ohio), otomatik sondalarla gezegenlerin araştırılması görevlerinde çok etkili Jet Propulsion Laboratory (Pasadena, Kaliforniya) ve pilotlu uzay uçuşlarının hazırlanmasından ve izlenmesinden sorumlu Johnson Space Center (Houston, Texas) olmak üzere bir dizi araştırma merkezi vardır.

NASAFET → NASFET.

NASAN sıf. (ar. *na'san*). *Esk.* Uykusu gelmiş, uyuklayan, uykuya dalmış.

NASARA çoğl. a. (ar. *naṣrānī*'nin çoğl. *naṣārā*). Din. Müslüman egemenliği altındaki doğu hıristiyanlarına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bizans hıristiyanlarına "rum", batı hıristiyanlarına ise, "ifrenc" denilirdi. İslam öncesinde Gassaniler döneminde (VI. yy.) ilk kez Arabistan'a gelmeye başlayan hıristiyanlara Hz. Muhammet döneminde iyi davranıldı. Hıristiyanlar, belirli bir vergi ödemek, müslümanlara yardımcı olmak gibi koşullarla hareketlerinde serbest bırakıldılar. Bu sırada hıristiyanların cizye ödemeleri ile ilgili ayet (IX, 29) indi. Bu hükümler, fetihler sırasında da yürürlüğünü korudu. Hıristiyan halkla, aynı koşulları içeren antlaşmalar yapıldı. Fethedilen topraklar, Hayber kalesi fethindeki yönteme göre "yed-i emine" veriliyordu. Hıristiyan kaynaklarında Ömer, hıristiyanların (zimmiler) dostu olarak anılır. Bu hoşgörü, Emeviler'den Abdülmelik dönemine (685-705) kadar sürdü. Abdülmelik Mısır, Suriye ve Mezopotamya'da cizye yerine baş vergisini (her insan başına) getirdi. Ömer II döneminde (717-720) hıristiyanlar devlet yönetiminden uzaklaştırıldılar ve hakları ellerinden alındı. Abbasiler'den sadece Memun döneminde (813-833) Tabibler'le birlikte öteki hıristiyanlar bir ölçüde önem kazandılar. 850'de kıyafetleriyle ilgili hükümler sertleşti. Hıristiyan erkekler, sarı taylesan ve zünnar taşımaya zorlandı ve devlet işlerinde çalışmaları, ata binmeleri yasaklandı. Büveyhiler ve Fatımiler ilk kez hıristiyanları yüksek görevlere atadılar. Daha başlangıçta hıristiyanların camiye girme ve yeni kilise yaptırmaları yasaklanmıştı. Müslüman, hıristiyandan borç alamaz ve bir hıristiyan, müslüman bir kadınla evlenemezdi.

XV. yy.'a gelinceye kadar Anadolu'da halkın büyük bir bölümü, hıristiyanlık ve islamlık karışımı inançlara sahipti. Bu bakımdan her iki din yandaşları da birbirlerinin dinlerine karşı hoşgörülüydü. İstanbul'un fethinden sonra, bir patrik seçilmesi bu hoşgörünün örneklerinden biridir. Ancak ondan sonraki yüzyıllarda, Tanzimat'a gelinceye kadar, zaman zaman hıristiyanlara karşı sert davranılmış ise de, imparatorluk içindeki hıristiyanların çokluğu, müslüman yeniçeriler ile onların hıristiyan babaları arasındaki ilişkiler, genellikle durumu yumuşatmıştır. Tanzimat döneminde ise hıristiyan halkla, müslüman halk arasındaki farklılıklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Nasaş alüminyum sanayii ve ticaret aş, 1969'da Gebze'de (Dilovası) faaliyete geçen sanayi kuruluşu. Nasaş'ın üretim birimleri döküm hatları, soğuk haddeler, levha değerlendirme merkezi ve folyo değerlendirme merkezinden oluşur. İmal ettiği ve sattığı ürünler alüminyum levha, şerit, trapez ve sinüs çatı kaplama levhaları, ofset baskı plakası, çıplak folyo, kâğıt ve polietilen ile lamine edilmiş baskılı ve baskısız fleksibl ambalaj malzemesidir. Nasaş'ın ürettiği levha ve folyo mamullerinin kullanım alanları şöylece sayılabilir; levha kullanım alanları; İnşaat sektörü: çatı ve cephe kaplama, asma tavan, izolasyon sandviç panel; tarım sektörü: sulama borusu; ulaşım sektörü: karavan, kamyon kasası, trafik işaretleri; elektrik-elektronik sektörü: transformatör sayaç kapağı, ampul vb.; imalat sektörü: şişe kapağı, baskı plakası; folyo kullanım alanları: kozmetik ambalajları, meşrubat ve içki ambalajları, süt ve süt ürünleri, gıda ambalajları, çikolata ve şekerleme ambalajları, ilaç ambalajları, endüstriyel uygulamalar (kablo) ve sigara ambalajları. Nasaş'ın 90 milyar TL olan ödenmiş sermayesinin dağılımı, Eural % 53,18, Akbank % 3,49, İslam kalkınma bankası % 2,49 ve diğer % 40,84 şeklindedir. 1991'de levha üretimi 3 062 ton, değerlendirilmiş folyo üretimi 3 846 ton, çıplak folyo üretimi 4 007 ton olmak üzere toplam 10 915 ton'dur.

NASAVAB sıf. (fars. *na-* ve ar. *şavab*'dan *naşavab*). *Esk.* **1.** Yanlış. **—2.** Haksız.

NASAYİH çoğl. a. (ar. *naşihat*'ın çoğl. *naşayih*). *Esk.* Öğütler: *"Sadrazamın nasayihi kârger-i tesir olmayacak..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

NASAZ sıf. (fars. *na-* ve *saz*, yapan'dan *nasaz*). *Esk.* Uygunsuz: *"Pek rengine aldanma felek eski felektir/Zira feleğin meşreb-i nasazı dönektir"* (Ziya Paşa).

NASAZİ a. (fars. *nasaz* ve *-i* 'den *nasazi*). *Esk.* Düzensizlik, uygunsuzluk, terslik.

NASAZKÂR sıf. (fars. *nasaz*, uygunsuz ve *-kar*'dan *nasazkar*). *Esk.* **1.** Karşı duran, engel olan. **—2.** İstenmeyen bir işi yapan.

NASB → NASIP.

NASBETMEK g.f. (*nasıp etmek* > *nasbetmek*). *Esk.* **1.** Saplamak, dikmek. **—2.** Atamak, tayin etmek.

NASCA → NAZCA.

NASCİMENTO (Francisco Manuel DO), portekizli şair (Lizbon 1734-Paris 1819). Annesi tarafından engizisyona ihbar edildi. (1778). Fransa'da ve Hollanda'da sürgün yaşadı, **Filinto Elisio** takma adıyla yazdığı yapıtların portekiz edebiyatı üzerinde büyük bir etkisi oldu. *Odas y Epistolas* adlı yapıtında, klasik ölçüyle halk sanatını bağdaştırdı.

NASCİMENTO (Milton), brezilyalı şarkıcı, besteci, düzenlemeci ve orkestra şefi (Rio de Janeiro 1942). Kendi şiirlerini ya da Borges kardeşler, Ruy Guerra, Fernando Brant, Nelson Angelo gibi söz yazarlarının kendisi için yazdığı metinleri besteleyip okudu. Şarkılarında, adaletsizliğe duyulan nefreti, özgürlük özlemini dile getirdi. Renkli ve anlatımı güçlü müziğini, başta Chico Buarque de Holanda olmak üzere, Brezilya'nın en iyi sanatçılarıyla seslendirmeye özen gösterdi. Başlıca plakları: *Travessia* (1967), *Milagre Dos Peixes* (1973), *Minas* (1975), *Milton* (1976), *Clube Da Esquina no. 2* (1978), *Journey to Dawn* (1979).

NASEBY, Büyük Britanya'da (Northamptonshire) köy, Northampton'un K.'inde. Cromwell ile Fairfax, Charles I'e karşı kesin zaferi burada kazandı (14 haziran 1645).

NASENCİDE sıf. (fars. *nâ-* ve *sencide*, tartılmış'tan *nasencide*). *Esk.* **1.** Tartılmamış, ölçülmemiş. **—2.** Ölçüye uyulmadan meydana getirilmiş. **—3.** İyi düşünülmeden söylenmiş ya da yapılmış.

NASFET a. (ar. *naşafet*'ten *naşfet*). *Esk.* Hak ve adalete uygunluk. (NISFET de denir.)
—Huk. → HAKKANİYET.

NASH (John), ingiliz mimar (Londra? 1752- East Cowes, Wight adası, 1835). Önce Wales'e yerleşti, klasikten yenigotiğe kadar çok çeşitli üsluplarda birçok ev ve kır evi yaptı, manzara ressamı Humphry Repton'ın (1752-1818) bahçelerinde görülen "pitoresk" eğilimi benimsedi. Wales prensi (gelecekteki George IV) sayesinde, kendisine Londra'da çok önemli işler verildi. (1811'den başlayarak: Regent Street ile "kadran"ının planı, All Souls kilisesi, Regent's Park'ın terasları ve "crescent"'i, yalancımermer kaplı klasik mimariler vb.); Nash ayrıca Brighton pavyonu'nun inşasını aldı (hindu, çin ve gotik esinli bir fantezi ürünü olan bu yapıda dökme sütunlar kullandı, 1815-1823).

NASH (Paul), ingiliz ressam ve gravürcü (Londra 1889-Boscombe, Hampshire, 1946). Slade School (Londra) mezunu (1909-10), London Group üyesi ve Unit One'ın kurucusu (1933). İki Dünya savaşı sırasında devletin resmi ressamıydı. Blake ve önraffaellocu ressamların etkisinden gerçeküstücülüğe geçti ve bu akımın büyük temsilcilerinden biri oldu. Yapıtları, Tate Gallery'de ve birçok müzededir.

NASHE ya da **NASH** (Thomas), ingiliz yazar (Lowestoft, Suffolk, 1567 - Yarmouth, Norfolk, 1601?). Yergi yeteneği daha ilk yapıtı *The Anatomie of absurditie*'de (1589) ortaya çıktı. Toplumsal edebiyata karşı oluşu, kadın düşmanlığı ve püritenlere ters düşen görüşlerinden dolayı, Marprelate ihtilafında ve G. Harvey ile giriştikleri polemikte yıprandı. Yergileri zalimliğin, lanetin ve iblisin büyüleyiciliğini dile getirir. *Pierce Penilesse his supplication to the divell* (1592), *Christs teares over Jerusalem* (1593) ve *Lenten stuffe* (1599) adlı yapıtlarında buruk bir gülünçlük görülür. Greene, Marlowe ve Ben Johnson (bu sonuncuyla birlikte hapishaneye düştü [*The isle of Dogs*, 1597]) ile işbirliği yaparak *Summers last will and Testament* (1592) oyununu yazdı. Elizabeth dönemi pikaresk romanının öncüsüdür (*The unfortunate traveller, or, The life of Jacke Wilton*, 1594).

NASHUA, ABD'de (New Hampshire) kent, *Nashua* kıyısında, ırmağın Merrimack'a kavuştuğu yerde; 79 662 nüf. (1990). Ayakkabı, makine ve elektrikli gereçler yapımı. Kimya sanayisi.

NASHVİLLE - DAVİDSON, esk. **Nashville,** ABD'de kent, Tennessee eyaletinin merkezi, Tennessee ırmağının kolu Cumberland'ın kıyısında; 510 780 nüf. (1990). Müzik yapıtları yayımı. Üniversite, dinsel ve mali (sigortalar) merkez. Makine sanayisi. Ayakkabı yapımı. Irmak limanı. Federaller konfedereleri burada yendi (15-16 aralık 1864).

NÂSIB sıf. (ar. *naşıb*). *Esk.* **1.** Bir şeyi bir yere diken. **—2.** Birini bir göreve atayan.
—Esk. dilbilg. Arapça sözcüklerde bir ünsüz harfin üstünle (a,e ile) okunmasını gerektiren koşul ya da kural.

NÂSIF, NÂSIFA sıf. (ar. *nâşıf*, dişl. *naşıfa*). Bir şeyi ortadan ikiye bölen.

◆ a. Esk. mat. Açıortay. *(Hatt-ı nâsıf* da denir.) || *Hutut-ı nâsıfa*, açıortaylar.

NÂSIH sıf. (ar. *nuşh*'tan *naşıh*). *Esk.* Birini doğru yola yöneltmek için öğüt veren, nasihat eden: *"Bu azabın çok kere genç kızlar için fena bir nâsıh olduğunu tecrübelerimizle biliriz"* (H. C. Yalçın).
—Din. *Nâsıh-ı emin*, Nuh peygamber.

NÂSIH EFENDİ el-Hac, Hoca Bekir, türk hattat (İstanbul 1813 - *ay. y.* 1885). Mümtaz Efendi'den divani yazı meşk etti ve özellikle bu yazıyla "celi divani"de ün kazandı. Divanı hümayun kalemi'nde çeşitli memurluklarda bulunduktan sonra, bu kalemin hat hocalığına getirildi. Kendisine *Nâsıh* (öğüt veren) ve *Hoca* sanları burada verildi. Çalışkanlığı nedeniyle Mühimme odası'nda görevlendirildi; çeşitli nişanlarla ödüllendirildi.

NÂSIK sıf. (ar. *nasık*). *Esk.* **1.** Düzgün, düzenli. **—2.** Düzenleyen, tertip eden.

NASIL soru sıf. **1.** Bir nesne ya da kimse hakkında bilgi almak için kullanılır: *Hastanız bugün nasıl? Onu tanıyor musunuz, nasıl bir adam? Havalar nasıl?* **—2.** Şaşkınlık ya da kızgınlıkla sorulan bir şeyi belirtir: *Bu nasıl iş? Bu nasıl yönetim?* **—3.** *Nasılsınız?*, hal hatır sormak için kullanılan kalıp söz.

◆ be. **1.** Bir eylemin yapılma biçimini, yolunu ve aracını sorar: *Nasıl yaptınız? Bu nasıl yazılır? Bu problemi nasıl çözmeli? Bu parayı nasıl ödeyeceksin? Bunun nasıl çalıştığını bilmiyorum.* **—2.** İyi işitilmeyen bir sözü yineletmeye yöneltir. **—3.** Bir işin iyi yapılıp yapılmadığını, güzel olup olmadığını vb. sorar: *Nasıl, yemek güzel olmuş mu? Yeni elbisemi nasıl buldun?* **—4.** Soruyla birlikte eylemin yapılmasından duyulan şaşkınlığı ve kızgınlığı ya da eylemin olanaksızlığını, zorunluluğunu vurgular: *Bu yükü nasıl kaldırır (kaldıramaz)? Nasıl gitmem (kesinlikle giderim)? Bana haber vermeden bunu nasıl yaparsın? Evin yıkılmasına nasıl izin verdi bilmiyorum.* **—5.** Düz cümlelerde bir eylemin aşırılığını belirtir: *Onu nasıl seviyorum bilsen.* **—6.** Bir soru cümlesinden önce, bir şeyin söyleyen kimsenin iddia ettiği gibi sonuçlandığını belirtir; sana dememiş miydim, gördün mü?: *Nasıl, kim haklıymış anladın mı?* **—7.** Düz cümlelerde bir eylemin kesinlikle olacağını belirtir: *Bakın nasıl gelecek. Nasıl başarılı olacak göreceksin.* **—8.** *Nasıl oldu*, şaşma, pişmanlık vb. bildirmekte kullanılır: *Nasıl oldu da söylemeyi unuttum. Nasıl oldu yüreğime inmedi.* || *Nasıl olmuşsa*, bilinmeyen ya da herhangi bir nedenle: *Nasıl olmuşsa bize de gelmişler.* || *Nasıl olur*, olanaksız, hiç olamaz anlamında kullanılır: *Nasıl olur, bu kadarcık çocuk böyle bir iş yapamaz.* || *Nasıl olsa*, mutlaka, er ya da geç, her durumda: *Nasıl olsa bizi bulurlar.*

◆ a. Yapılan ya da yapılmış olan bir şeyin yapılış biçimi, koşulları: *Bir şeyin nedenini nasılını bilmek.*

Nasıl hoşunuza giderse (*As You like it*), W. Shakespeare'in 5 perdelik güldürüsü (1599'a doğr.). Kardeşi tarafından sürgün edilen bir dük, maiyeti ve kızı Rosalind ile Arden ormanlarına sığınır. Birbirinden ayrılmış olan üç çift, kılık değiştirdikten sonra buluşurlar. Thomas Lodge'

Kersting

John Nash
Cumberland Terrace (1826)
Londra'da Regent's Park boyunca

dan esinlenen tatlı sert bir pastoral niteliğindeki bu yapıtta çılgın (Touchstone) ve hüzünlü Jaques ("All this world is a stage..." [dünya bir tiyatro sahnesidir...]) tipleri dikkat çekicidir.

NASILSA be. **1.** Herhangi bir nedenle ya da bilinmeyen bir nedenle: *Nasılsa, birden kendimi yerde buldum.* **—2.** Elbette ergeç: *Nasılsa bir gün hepimiz öleceğiz.*

NASIP, -sbı a. (ar. *(naṣb).* *Esk.* **1.** Dikme, saplama: *Nasb-ı hıyam* (çadırları kurma). **—2.** Bir işi yapma, bir şeyi meydana getirme. **—3.** Atama, tayin: *"Akdemce kendisi azli ile yerine nasb olunan biraderi Hacı Bey..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—4.** *Nasb etmek* → NASBETMEK. **—5.** *Nasb-ı ayn, nasb-ı nigâh,* göz dikme: *"Bu bir mermerdi: Câmid bir beşâşet vech-i sâfında / gülümser; sonra, siz nasb-ı nigâh ettikçe dikkatle /..."* (Tevfik Fikret).
—Esk. dilbilg. Arapça sözcüklerde bir ünsüz harfin üstünle (a, e ile) okunması.

NASIR a. (ar. *nāṣır*). **1.** Derideki boynuzsu tabakanın kalınlaşmasıyla ayakta ve elde meydana gelen sertlik. (Bk. *ansikl.* böl.). **—2.** *Nasır bağlamak,* nasır tutmak, nasır oluşmak; duygusuzlaşmak, vurdumduymaz, aldırışsız olmak: *Onun yüzü nasır bağlamıştır, utanma nedir, bilmez.* || *(Birinin) nasırına basmak,* en duyarlıklı olduğu noktaya dokunmak, değinmek.
—Ted. *Nasır bıçağı,* küçük ve büyük nasırları kesmeye yarayan ve ağzı hafifçe kıvrık olan kesici aygıt. || *Nasır ilacı,* ayaktaki nasırları sökmek için kullanılan madde.
—Vet. Koşum takımının herhangi bir parçasının uzun süre basınç yapması yüzünden deride bazı noktaların ölmesi ya da kuru kangren olması. || *Nal nasırı,* atın anormal yatış biçiminde, nalın arka ucunun örselenmesi yüzünden dirseğin ucunda ve arkasında oluşan yumuşak ur. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Zool. Omurgalılarda, mekanik sürtünme etkisinde kalan kesimlerde keratin birikmesi sonucu katılaşmış deri bölgesi. (Kurbağalardaki nasırlar tutunmaya yardımcı olur; develerin nasırlarıysa ayaklarda ve göğüs altındaki kesimde gelişir; Eski dünya maymunlarınınsa kıçlarında nasır vardır.)
—ANSİKL. Patol. Vücudun herhangi bir bölgesinde üstderideki keratinin bol miktarda üremesinden oluşan nasırlarda iki çeşit ayırt edilir: köksüz ve köklü nasırlar. Köksüz nasırlara çoğunlukla, topuklarda, ayak başparmağında (birinci tarakkemiğiyle yaptığı eklem düzeyinde iç tarafta), damcıların ve döşemecilerin dizkapaklarında ve nihayet tüm ağır iş görenlerin el ayalarında rastlanır. Köksüz nasırlar, merkezlerinde bir kabarıklık olmaması ve nadiren ağrılı olmalarıyla adi köklü nasırlardan ayrılırlar. Mikroplanan bu nasırlarda apseler oluşabilir.
Köklü nasırlara, ayak parmaklarında rastlanır. Üstderide kalınlaşan boynuzsu tabaka, Malpighi tabakasına dalarak altderi içinde ilerler ve nasırın kökünü oluşturur. Çok sıkı ayakkabı giyilince deri sıkışır ve nasır ağrır; bu yüzden nasırın çıkarılması gerekir.
—Vet. At ayaklarını bükerek yattığı zaman nalın arka ucu dirseğe çarpar. Bu durum sürekli olarak yinelenirse elma büyüklüğünde, kistik ya da içi dolu yuvarlak bir ur meydana gelir. Bunun ponksiyonla tedavisi güçtür. Çoğu zaman, nalın ucunu törpüleyerek yuvarlaklaştırmak gerekir.

H. Bureau-Sygma

Nasır (1969'da)

NÂSIR sıf. (ar. *naṣr*'dan *nāṣır*). *Esk.* Yardımda bulunan, yardımcı.

Nasır, esk. **Zelten,** Libya'da petrol yatağı. Bir boruhattıyla Marsa el-Brega'ya bağlıdır.

NASIR (Ebu Abdullah Muhammet **EN-**) [öl. 1214], Muvahhitler'in dördüncü hükümdarı (1199-1214). İfrikiye'de ayaklanan İbni Ganiye'nin üzerine bir sefer yaptı; Mehdiye kentini aldı. Beni Ganiye'nin elinde bulunan Mallorca'ya bir donanma göndererek adayı zapt etti. İspanya'ya yaptığı sefer bozgunla sonuçlandı (1212).

NASIR (Nasırettin Muhammet **EN-**) [1285-1341], memluk sultanı (1294-1295, 1299-1309, 1310-1341). Öldürülen kardeşi Melik ül-Eşref'in yerine sultan ilan edildi; ancak bir yıl sonra tahttan indirildi. 1299'da yeniden tahta çıkarıldıysa da, gerçek iktidar saltanat naibi Sallar ile başkomutan Baybars'ın elinde kalmaya devam etti. Bu ikinci saltanatı sırasında Moğollar'la mücadele etti; onları Merc üs -suffar'da ağır bir yenilgiye uğrattı (1303). Sallar ve Baybars'ın baskısından kurtulma girişimleri sonuç vermeyince tahttan çekildi (1309). Yerini alan Baybars'a karşı hoşnutsuzluk artınca, Suriye'den topladığı kuvvetlerle tahtını yeniden ele geçirdi ve Baybars'ı öldürttü. Ardından çerkez memluklarının ayaklanmasını şiddetle bastırdı (1311). Büyük bir asker olmaktan çok, büyük bir siyaset adamı olan Nasır'ın Altınordu ile ilişkileri, Altınordu'da müslümanlığın yayılmasında etkili oldu.

NASIR (Cemal Abdünnasır, — denir), mısırlı devlet adamı (Beni Mor, Asyût bölgesi, 1918 - Kahire 1970). 1935'ten başlayarak, Liseliler komitesi başkanı sıfatıyla, 1923 Anayasası'nın uygulanmasını savundu. Askeri akademi'ye girdi (1937), burada öğretmenliğe atandı (1943) ve gizli Özgür subaylar hareketinin temellerini attı. 1948'de İsrail'e karşı ilk savaşa katıldı. 1949'da Özgür subaylar komitesi'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı. Yarbaylığa yükseldi (1951), general Necib'in de davasına katılmasını sağladı ve Kahire'deki ayaklanmalardan (ocak 1952) yararlanarak, Özgür subaylar'la birlikte iktidarı ele geçirdi (22-23 temmuz 1952). Devrim konseyi, kral Faruk'u yurtdışına sürdü. Ocak 1953'te siyasal partiler kapatıldı ve Özgürlük birliği adlı yeni bir parti devlet içinde çekirdek örgütler kurdu. Nasır, bu partinin genel sekreterliğine getirildi. Cumhuriyetin ilanından (haziran 1953) ve Süveyş kanal bölgesinin boşaltılmasını öngören İngiliz-Mısır antlaşması'ndan (1954) sonra Necib, yavaş yavaş Nasır yararına iktidardan uzaklaştırıldı. Kasım 1954'te Başbakanlığa gelen Nasır, haziran 1956'da Cumhurbaşkanı oldu. Doğu ve Batı arasında bir denge siyaseti ("yapıcı tarafsızlık") izledi ve Bandung'da toplanan Afrika -Asya konferansı'na katıldı (1955). Temmuz 1956'da Süveyş kanalını ulusallaştırdı. İngiliz-fransız-israil müdahalesine rağmen, ulusallaştırma başarı kazandı ve Nasır'ın saygınlığını artırdı. Geniş bir arap federasyonu oluşturmak isteyen Nasır, 1 şubat 1958'de Mısır ve Suriye'yi bir araya getiren Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurdu. 8 martta Yemen'i de içine alan bu cumhuriyet, Birleşik Arap Devleti'ne dönüştü. Ancak Nasır, tüm Araplar'ı birleştirme girişiminde güçlüklerle karşılaştı; 1959'da Yemen, 1961'de Suriye, Birleşik Arap Devleti'nden ayrıldılar; nisan 1963'te Suriye, Mısır ve Irak arasında kurulan Üçlü birlik başarısızlığa uğradı.
İç ilişkiler alanında 21 mayıs 1962 tarihli yasa, toprak reformu ve 1961 ve 1963'te alınan toplumsallaştırma önlemleri, Mısırlılar'ın çoğunun gözünde Nasır'ın değer kazanmasını sağladı. Mart 1965'te reis, yeniden Cumhurbaşkanlığına seçildi ve İsrail karşısındaki yeni yenilgiye ("altı gün" savaşı, haziran 1967) rağmen saygınlığı sarsılmadı; 9 haziranda Zekeriya Muhyittin yararına istifa etmesi -10 haziranda geri aldı-, Mısırlılar'ı kişiliği çevresinde topladı. 12 haziran 1967'de Nasır, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Arap sosyalist birliği genel sekreterliği görevlerini kendi elinde topladı. Orduda, partide ve yönetimde önemli değişikliklere girişti; aynı zamanda bir reformlar programı ilan etti ve 2 mayıs 1968 referandumuyla bu program onaylandı. Mısır'ın SSCB ile ilişkilerini geliştirmeyi sürdürdü. 23 temmuz 1969'da, İsrail'e karşı yıpratma savaşı açtığını ilan etti. Askeri cephede olaylar çoğaldı; bununla birlikte Nasır, temmuzda bir ateşkes düzenlenmesini öngören Rogers planı'nı kabul etti ve 7 ağustosta bu plan, Süveyş kanalı boyunca yürürlüğe girdi. Bunun üzerine reis, Mısır'ın Sudan ve Libya ile ilişkilerini güçlendirmeye girişti ve Araplar arasında çıkan birçok anlaşmazlığa aracı olarak müdahalede bulundu; 27 eylül 1970'te yeni bir Ürdün-Filistin çatışmasına son vermeyi başardı. Ancak ertesi gün, bir kalp krizi sonucu öldü. (→ MISIR.)

NASIR (Kemal), filistinli yazar (Bi'r Zayt 1925 - Beyrut 1973). Öğretim üyesiydi. Kudüs Üniversitesi'nde ders verdi. Amman'da milletvekili seçildi (1956) ve öldürülene kadar halkının davası uğruna savaştı. İki şiir kitabı (*Blessures qui chantent* [fr. çev.], 1959; *Chansons de Paris* [fr. çev.], 1965), bir kahramanlık destanı (*le Chant de la vengeance*) [fr. çev.] ve iki tiyatro oyunu (*le Dragon* [fr. çev.]; *le Vrai et le Faux* [fr. çev.], 1979) bıraktı.

NASIR (Emir İbrahim), maldivli devlet adamı (Male adası, Maldivler, 1926). Birçok kez bakan, 1957'den 1964'e kadar Başbakan, 1968'den 1978'e kadar Cumhurbaşkanı oldu.

NASIR (EL-) → MELİK ÜN-NASIR.

NASIR ABDÜLBAKİ DEDE → ABDÜLBAKİ NASIR DEDE.

NASIR ALİ, hint kökenli iranlı şair (öl. Delhi 1697). Uzun gezilerden sonra Serhind'e yerleşti. Farsça *Divan*'ından başka, Şeyh Cemman tarafından hindi dilinde yazılmış Madhumalat ile Menuhar'ın aşk öyküsünü manzum olarak farsçaya çevirdi; bu son yapıt, Mir Asker Akil Han Razi (öl. 1696) tarafından *Mihr u Mah* adıyla farsça olarak yeniden işlendi.

NASIR BİN ALENNAS (öl. 1088), Hammadiler'in beşinci hükümdarı (1062 -1088). Amcazadesi Bulukkin bin Muhammet'in ardılı oldu. Doğu'ya doğru genişlemek için arap kabileler arasındaki çatışmalardan yararlandı. İfrikiye'yi istila girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Ziriler'e karşı harekete geçerek Kayrevan'a girdiyse de (1067) kenti boşaltmak zorunda kaldı. Hamdaniler'i tehdit eden Zenateler'in reisi İbni Hezrun'u yendi ve öldürttü (1075). Önceleri Nasıriye adını taşıyan Bicaye kentini kurdu ve başkent yaptı.

NASIR LİDİNİLLAH (öl. Bağdat 1225), abbasi halifesi (1180-1225). Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun dağılma sürecine girmesinden yararlanarak halifeliğe eski gücünü kazandırmaya çalıştı. Harizmşah Alaettin Tekiş'i Selçuklular'a karşı destekledi; ancak, Huzistan ve çevre eyaletlerini ele geçirmesi (1195) Harizmşahlar'la arasının açılmasına neden oldu. Tekiş, 1196'da Huzistan dışında bu toprakları geri aldı. Harizmşah Alaettin Muhammet ise 1217'de Irak-ı acem'i zapt etti. Nasır, Bağdat üzerine yürümeye hazırlanan Alaettin Muhammet'e karşı Cengiz Han'ı tahrik etti. Alaettin Muhammet'in Cengiz Han karşısında uğradığı yenilgi (1219) onu güçlü hasmından kurtardı. Ama Azerbaycan'a yerleşen Moğollar yeni bir tehlike olarak ortaya çıktılar. Öte yandan Alaettin Muhammet'in oğlu Celalettin Harizmşah, Nasır'a hücum ederek Huzistan'ı zapt etti ve Bağdat çevresini yağmaladı. Nasır halifeliği sırasında islam dünyasında dağınık durumda bulunan fütüvvet birliklerini kendi başkanlığında yeniden düzenledi; bütün müslüman hükümdarları fütüvvete girmeye özendirerek, kendi yetkisini güçlendirmek istedi. Öte yandan şiiler ve ismaililer ile iyi ilişkiler kurdu. Şiilerin büyük imamı Hasan III'ün sünniliğe dönmesini sağladı.

NASIR gölü, Yukarı Asuan barajının oluşturduğu, yaklaşık 60 000 km²'lik bir alan kaplayan yapay göl, Mısır ve Sudan'da.

NASIRA, İsrail'de kent, Celile'de yönetim bölümü merkezi; 53 600 nüf. (1990).

Yönetim, tarım ve el sanatları merkezi. Turizm ve dinsel ziyaretler kente canlılık kazandırır; büyük olasılıkla azize Helena'nın yaptırdığı bir bazilikanın yerinde XVIII. yy.'da yapılmış Abesora kilisesi, İncil'e göre İsa'nın gizli yaşam yeri olduğunu anımsatır. İsrail'deki hıristiyanlık merkezlerinden biri olan Nasıra'da, özellikle hıristiyanlar ve müslümanlar yaşar.

NASIRALI a. Din tar. **1.** İncil'de Nasıralı İsa'ya (büyükharfle) ve Resullerin İşleri'nde de ilk hıristiyanlara verilen ad. **—2.** Hıristiyanlığın yunan-roma dünyasında yayılmasından sonraki ilk yüzyıllarda, Musa'nın yasalarına bağlı kalan bir mezhebin üyesi. (Nasıralılar, Aziz Paulus'a Mektuplar'ı kabul etmezler.)

Nasıralılar okulu, XIX. yy.'a ait bir alman ressam grubuna verilen ad. "Nasıralılar" adı (başlangıçta, alay etmek için) son derece dindar bir alman ressam grubuna verildi. Bu ressamlar yaklaşık 1810-1820 arasında, kurdukları derneğe bağlı olarak Roma'da etkinliklerini sürdürdüler; Rönesans ustalarını (Fra Angelico, il Perugino, Raffaello) incelediler ve aldıkları dersi Dürer ve alman gotik sanatıyla bağdaştırdılar. Bu ressamların en ünlüleri, Pforr, W. von Schadow, Schnorr von Carolsfeld, Johannes ve Philipp Veit kardeşler vb.'nin yanı sıra, tüm yaşamını Roma'da geçiren Overbeck ve Almanya'dan önemli dekor siparişleri alan Cornelius' tur. Nasıralılar, Roma'da, Prusya sefiri Bartholdy'nin oturduğu Zuccari sarayı'nın bir salonunu (freskler bugün Doğu Berlin'dedir) ve eski Giustiniani villası olan Massimo gazinosu'nun üç mekânını fresklerle süslediler. Gizemli bir duyarlılık taşıyan sanatlarıyla primitiflerin tekniklerini taklit eden bu ressamlar, niyetlerinin yüceliği ile yapıtlarının yarattığı plastik etki arasındaki belli bir orantısızlığa rağmen, o zamanlar büyük ün kazandılar ve tüm Avrupa sanatını etkilediler.

NASIRETTİN MAHMUT Buğrahan, memluk sultanlar soyundan bengal valisi (öl. Bengal 1299). Delhi hükümdarı Gıyasettin Balaban'ın ortanca oğlu. Babasına karşı ayaklanan Tuğrul Han'ı yenerek onun yerine Bengal valisi oldu (1279). Ağabeyi Muhammet'in bir savaşta ölmesi üzerine veliahtlığa getirildi (1284). Babası ölünce (1287), kardeşi Muizettin Keykubat Delhi hükümdarı ilan edildi. Halaciler'den Celalettin Firuz Şah, Keykubat'ı öldürerek Delhi tahtına çıkınca (1290), Nasırettin ölümüne kadar Bengal'de Halaciler'e bağlı özerk bir vali olarak hüküm sürdü.

NASIRETTİN MUHAMMET ES-SEMERKANDİ (Ebülkasım Muhammet bin Yusuf), hanefi fıkıh bilgini (öl. 1161). Yaşadığı dönemde içtihat* sahibi olarak da ün yaptı. Semerkand'daki bazı ileri gelen din bilginlerini eleştirdiğinden taşlanarak öldürüldü. Hepsi de fıkıh ile ilgili olan başlıca yapıtları: *el-Mültika fi'l-feâvâ, Hülasat ül-müfti, Mesâbih üs-sübül.*

NASIRETTİN ŞAH (Tahran 1831 - *ay. y.* 1896), İran şahı (1848-1896), Muhammet Şah'ın oğlu ve vârisi. Bâb yandaşlarının ayaklanmalarını (1849 ve 1850) bastırdı, Kırım savaşı sırasında tarafsız kaldı, 1856'da Herat'ı aldıysa da, İran körfezi'ne asker çıkaran Büyük Britanya karşısında bırakmak zorunda kaldı: Paris antlaşması (1857) ile Afganistan üzerindeki isteklerinden vazgeçti. Hükümdarlığı döneminde İran, ingiliz ve rus etkisi arasında bölündü. Gerçekte, 1884'te birtakım yerlerin Rusya'ya terk edilmesinden sonra, ülke Rusya'nın siyasal egemenliği altına girdi. Şah, batı uygarlığından esinlenen birçok yenilik yaptı. Avrupalılar'a bir tütün imtiyazının verilmesi üzerine, halkın hoşnutsuzluğuna hedef olarak, Cemalettin Afgani'nin bir müridi tarafından öldürüldü.

NASIRİ (Abdul Keyyum), tatar tarihçi, filolog ve etnolog (Verhnia Şirdanıy, Kazan eyaleti, 1825 - Kazan 1902). Tatar çocukları için örnek bir okul kurdu (1871-1876), yeniliklerden yana bir reformcu ve geniş bilgi sahibi bir yazar olarak avrupa bilim dallarının yaygınlaştırılması, tarih ve folklor araştırması ve bir tatar edebiyat dilinin kurulması gibi üç alanda, son derece önemli birçok yapıt bıraktı.

Fabbri

NASIRİ HÜSREV (Hekim Ebu Muin bin Hüsrev-i Kubadyâni), iranlı filozof, kelam bilgini ve şair (Kubadyan, Belh, 1003 - Yamgan, Bedehşah, 1088). Ali yanlısı olduğundan *Alevi* nisbesi de verilir. Döneminin geçerli hemen bütün bilim alanlarında öğrenim gördü. Bir süre Gazneliler' in sarayında çalıştıktan sonra, bu devletin Dandanakan*'da Selçuklular'a yenilmesi (1040) üzerine Selçuklular'dan Çağrı Bey'in davetini kabul ederek Merv'e gitti. Divan'da görev aldı. Gördüğü bir rüyadan sonra yedi yıl sürecek olan bir geziye çıktı. G.-D. Anadolu, Suriye, Hicaz ve Mısır'ı dolaştı. Önceleri hanefi mezhebinden olduğu halde, yoksulluk ve sıkıntılar içinde bulunan öteki islam ülkeleri karşısında, ismaili inançlı Fatımiler'in elindeki Mısır'da gördüğü refah ve bolluk gözünü kamaştırdığından hanefiliği bırakıp ismaili mezhebini benimsedi ve bu mezhebin ateşli bir yandaşı oldu. Kendisine bu mezhepte oldukça yüksek bir rütbe olan "Hüccet" unvanı verilerek ismaililiği yaymak üzere Horasan'a gönderildi. Bu konudaki etkinlikleri Selçuklular tarafından hoş karşılanmayıp kovuşturmaya uğrayınca Belh'ten kaçıp Bedehşan yöresinde Yamgan'a gitti ve geri kalan ömrünü burada yapıtlarını yazmakla geçirdi. Başlıca yapıtları: yedi yıllık gezisi sırasında uğradığı kentleri ve önemli yerleri anlattığı *Sefername* (1052), [Van, Ahlat, Meyyafarıkin (Silvan), Diyarbakır vd. kentlerle ilgili önemli bilgileri içeren bu yapıt, Abdülvahap Tarzi, *Saadetname* adlı yapıtı da Meliha Ülker (1985) tarafından türkçeye çevrilerek Milli eğitim bakanlığı Şark-islam klasikleri arasında yayımlandı]; ismaili mezhebi kelamı ve felsefesi ile ilgili *Zad ül-müsâfirin*, ismaili inançları ve kelam hakkındaki *Hân-ı ihvân*, düzyazı ve manzum iki şekli bulunan *Ruşenâ'inâme*, felsefi düşünceleri ile ismaili inançlarına da yer verdiği *Divan.*

NASIRİ MUTARRİZİ → MUTARRİZİ (Ebülfeth Nasr).

NASIRİYE a. Nümism. Selahattin Eyyubi döneminde Mısır'da bastırılan sikke; Mısır'da 1107 tarihli emirle tüm mısır sikkeleri dolaşımdan kaldırıldı ve yeni bir mısır dinarı ile yarı yarıya gümüş-bakır alaşımı olan nasıriye dirhemleri çıkarıldı. Bu paralar Nasırettin Muhammet'e değin Mısır ve Suriye'de dolaşımda kaldı. Mısır Memlukları'ndan Nasırettin Ferec, üzerinde bir daire içinde kendi adı bulunan bir miskallik nasıri dinarları kestirdi.

NASIRİYE, Irak'ta kent, Fırat kıyısında il merkezi, Hor el-Nammar'ın yukarı kesiminde; 138 842 nüf. Büyük palmiyelikler. G.-B.'sında Ur harabeleri.

NASIRLANMAK ya da **NASIRLAŞMAK** gçz. f. **1.** Nasırlı duruma gelmek, nasır bağlamak: *Bahçe bellemekten ellerim nasırlandı.* **—2.** Duygusuzlaşmak, duyarlılığını yitirmek (genellikle nasırlaşmak kullanılır): *Onun yüreği nasırlaşmış, kimsenin acılarını anlamıyor*

NASIRLAŞMA a. Tıp. Üstderinin sertleşmesiyle birlikte kalınlaşması.
—ANSİKL. Tıp. Nasırlaşma yinelenen uzun süreli basınçtan ya da sürtünmeden ileri gelir. Üstderideki boynuzsu tabaka hücrelerinin kat kat yığılmasıyla oluşur. Genişliği ve derinliği değişik olabilir: *köksüz nasır* net olarak sınırlı bir sertliktir; *köklü nasır* da bir sertliktir, ama derinliği daha fazladır ve yapısı da biraz değişiktir; *şişkin nasır* ise bunların tersine daha yaygın bir sertliktir. Asıl nasırların altında ve bazen iltihaplanan seröz keselerden oluşabilir. Nasırlaşmanın varlığı, adli tıpta çok kıymetlidir, yaşarken olsun, ölümden sonra olsun kimlik saptanmasında işe yarar.

NASIRLAŞMAK → NASIRLANMAK.

NASIRLI sıf. Nasırı olan, nasır tutmuş, nasırlaşmış: *Nasırlı el, ayak, parmak.*
—Nöroanat. *Nasırlı cisim,* BEYİN* BÜYÜK BİRLEŞEĞİ'nin eşanlamlısı.
—Patol. *Nasırlı ülser,* kenarları kalın ve sert olan ülser. Aşırı skleroz bulunduğu anlamına gelir.

NASIROTU a. Avrupa, Asya ve Afrika'nın dağlık yerlerinde yetişen yarı çalımsı ya da otsu bitki. Yaprakları almaşık, kalın etli ve rozet biçiminde dizilidir. Çiçek topluluğu rozetin ortasından çıkar; düzgün ve çok taçyapraklıdır. Nasırotları taşlık yerlerde, hatta kaya aralarında bile yetişir. (Bil. a. *sempervivum:* damkoruğugiller familyası.)
—Halk. hek. Bitki infusyon halinde kan kesici ve idrar söktürücü olarak kullanılır. Yaprakları nasırlara karşı dıştan uygulanır.

NASIRSIZ sıf. Nasırı olmayan.

NASIRÜDDEVLE (Ebu Muhammet el-Hasan) [öl. 969], hamdani hükümdarı (929-969). Musul'da babası Ebul Heyca Abdullah'ın yerine geçti. Abbasi nüfuzunun zayıflaması üzerine etki alanını Kuzey Suriye'nin büyük bir bölümüyle el-Cezire'ye kadar genişletti. Ancak, Bağdat'ı zapt eden büveyhi hükümdarı Muizzüddev-

Nasıralılar okulu
Uslu bakireler ve çılgın bakireler (1811'e doğr. 1816)
Peter von Cornelius'un yapıtı
Kunstmuseum, Düsseldorf

nasırotu
(Sempervivum sectorum)

çiçek

örümcek ağımsı nasırotu
(Sempervivum arachnoideum)

le'yle karşı karşıya kalınca Ukbara'ya çekildi. Sonunda vergi vermeyi, ayrıca hutbelerde abbasi halifesinin yanı sıra, büveyhi hükümdarlarının adlarını da okutmayı kabul ederek Muizzüddevle ile barış yaptı. 957'de Muizzüddevle'nin Bağdat'tan uzaklaşması, Hamdaniler'in kenti ele geçirmelerine olanak sağladıysa da, çok geçmeden geri çekildiler. 967'de, bütün mal varlığı ve müstahkem mevkileri kendi ailesi tarafından ele geçirildi; hapsedildikten bir süre sonra zehirlenerek öldürüldü. İbni Havkal gibi çağdaşları tarafından da belirtildiğine göre, Nasırüddevle saltanatı sırasında halkın topraklarını zorla ele geçirmiş ya da yok pahasına satın almıştır.

NASIYE → NASİYE.

NÂSİ, NÂSİYE sıf. (ar. *nâsi*, dişl. *nâsiyye*). *Esk.* Unutan, unutmuş.

NASİB → NASİP.

NASİBE a. (ar. *naṣibe*). *Esk.* İşaret taşı, nişan taşı.

NASİC sıf. (ar. *nasic*). *Esk.* **1.** Dokuyan. **—2.** Sıraya sokan, düzene sokan. **—3.** *Nasic ül-hiyel*, hile yapan; kötülük eden.

NASİCE, Hırvatistan'da kent, Slavonya'da yer alır; 20 000 nüf. Bölgesel tarım ürünleri pazarı.

NASİ GORENG a. Soğan ve baharatla kavrulmuş pirinç, ince doğranmış tavuk eti, deniz ürünleri vb. katarak hazırlanan yemek. (Endonezya mutf.)

NÂSİH sıf. (ar. *nesḫ*'ten *nasiḫ*). **1.** Daha öncekini yürürlükten kaldıran. **—2.** Yazma kitapları çoğaltan, yeni nüshalarını yazan; kopya eden.

NASİH sıf. (ar. *naṣiḥat*'tan *naṣiḥ*). *Esk.* Öğüt veren, nasihat eden.

NASİHAT, -ti a. (ar. *naṣiḥat*). **1.** Bir kimseye doğru yolu göstermek amacıyla söylenen söz; öğüt. **—2.** *Nasihat dinlemek, tutmak*, verilen öğüde göre davranmak. || *Bir kimseye nasihat etmek, nasihat vermek, nasihatte bulunmak*, ona öğüt vermek. || *Nasihat yollu*, öğüdü andırırcasına, öğüde benzer biçimde: *Nasihat yollu sözler söyledi.*
—*Esk. Nasihat-âmiz*, öğüt olarak dinlenecek söz. || *Nasihatger, nasihatkâr*, öğüt veren. || *Nasihat-napezir*, öğüt dinlemeyen. || *Nasihat-pezir*, öğüt dinleyen.
—ANSİKL. Din. Dinsel inançla ve dinin uygulamalarıyla ilgili nasihatler *Kuran*'a, hadislere, din ulularının sözlerine dayandırılır. Bunları kıssalar, fıkralarla açıklayan nasihatname* türlerinde yapıtlar yazılmıştır. Hz. Ali'nin nasihatlerini derleyen ve alevi-şii Türkler arasında yayılmış yapıta ise *Buyruk* adı verilmiştir.

NASİHATÇİ sıf. Öğüt veren kimse için kullanılır; öğütçü.

NASİHATNAME a. Ed. Din, ahlak, toplumsal yaşam, meslekler, yönetim hizmetleri gibi konularda öğütler veren mensur ya da manzum yapıt. (Eşanl. PENDNAME).
—ANSİKL. Nasihatnamelerde öğütler sıralanırken ayet ve hadislere, din ve tarikat ulularının sözlerine de yer verilir. İslam dini çerçevesindeki ahlak anlayışı dile getirilir; iyi insan olmanın, yaşamda başarı kazanmanın yolları gösterilir. Nabi'nin *Hayriye*'si, Sümbülzade Vehbi'nin *Lutfiye*'si bu yolda yazılmış yapıtlardandır. Bazı nasihatnameler padişahların öğrenmesi gereken konuları kapsar: *Nasihat üs-selatin* (Gelibolulu Âli). Devlet adamları için bu yolda yazılmış yapıtlar da vardır: *Nasihat ül-vüzera* (Nahifi) vb.

NASİK sıf. (ar. *nesk*'ten *nâsik*). *Esk.* Dindar; Tanrı'ya kulluk ve ibadet eden.

NASİK, Hindistan'da kent (Maharaştra), Bombay'ın K.-D.'sunda, Godavari kıyısında; 646 896 nüf. (1991). Dekkan hindularının (birçok tapınak) kutsal yeri. Tekstil sanayileri (pamuk, ipek), Şeker fabrikaları. —Çevresinde, duvara yapılmış buddha yapıtları (I.-II. yy. ve VII.-VIII. yy.), caitya Pandulena, vihara Guatamipura ve Nahapana (bu sonuncular oymalı direkli ilginç cepheler içerir).

NASİNİ (Raffaello), italyan kimyacı (Siena 1854 - Roma 1931). Özellikle fizikokimya alanında çalıştı, organik bileşiklerin yapılarına bağlı olarak polarılmış ışığın döndürme gücünü, kırılma indisini, dağılabilme gücünü inceledi. Ayrıca, soy gazların yer kabuğu içinde oluşumunu araştırdı.

NASİP a. (ar. *naṣib*). **1.** Tanrı'nın her insana uygun gördüğü varsayılan şey; kısmet: *Biz de istedik ama nasip değilmiş, olmadı.* **—2.** Pay, hisse: *Mirastan nasibine bir ev, bir de arsa düştü.* **—3.** Talip, kısmet: *İyi bir nasip çıkmadı.* **—4.** *Nasip etmek*, Tanrı'dan söz ederken bir şeye bir şeyin olmasına olanak vermek: *Tanrı nasip ederse, gelirim.* **—5.** *Nasip olmak*, Tanrı tarafından uygun görülmek: *Nasip olsaydı olurdu, değilmiş*; fırsat düşmek, elvermek: *Neden gelmedin? — Nasip olmadı.* **—6.** *Bir kimseye nasip olmak*, mutlu şeylerden, değerli kimselerden söz ederken, bir kimseye ulaşmak, onun eline geçmek: *Böyle büyük liderler her ulusa nasip olmaz.* **—7.** *Bir şeyden nasibini almak*, güzel, hoşlanılan bir şeyden kısa bir süre de olsa yararlanmak; (olumsuz kullanıldığında) bir kimsede sözkonusu bir niteliğin olmadığını vurgulamak için alay yollu kullanılır: *Doğruluktan nasibini almamış bir insan.*
—*Esk. Nasib-dar*, pay alan, hisse sahibi.

NASİPLENME a. Nasiplenmek eylemi.

NASİPLENMEK gçz. f. Bir şeyden payına düşeni almak, ondan yararlanmak, nasibini almak.

NASİR sıf. (ar. *naṣir*). *Esk.* Yardım eden, yardımcı.

NASİRETTİN TUSİ (Ebu Cafer Nasirettin Muhammet bin Hasan-ı Tusi), iranlı din, matematik, gökbilim bilgini, felsefeci ve vezir (Tus 1201 - Bağdat 1274). Köklü bir öğrenimin ardından ilk resmi görevine İsmaililer'in yönetiminde bulunan Sertaht'ta başladı; daha sonra Alamut'a geçti. 1256'da moğol hükümdarı Hulagu'nun hizmetine girerek saray danışmanı oldu. Hulagu'dan Merage'de bir gözlemevi yaptırmasını (1259) sağladı. Burada yeni bir *zic* (rasat cetvelleri) düzenlemesi yaptı. Bütün devlet vakıfları vezir rütbesiyle onun gözetimine verildi. Şiiliğin Moğollar arasında gelişip yayılmasında da etkin rol oynadı. Felsefeci olarak İbni Sina'yı ve öteki meşşaileri izledi. Onların ilkeleriyle bir şii kelamı kurmaya çalıştı. Başlıca yapıtları: şii kelamını açıklayan *Tecrid ül-akaid* ile *Kavaid ül-akaid* (bu iki yapıt hakkında çok sayıda şerh yazılmıştır), matematik ile ilgili *Muhtasar bi-cami' il-hisâb bi't-taht ve't-turâb*, gökbilim ile ilgili *Zic-i İlhani*, ahlak ile ilgili *Ahlak-ı Nâsırı* (Devvani, Kâşifi ve Kınalızade, daha sonra yazdıkları ahlak kitaplarında *Ahlak-ı Nasırı*'yi örnek almışlardır), İbni Sina'nın *el-İşârat ve't-tenbihat* adlı yapıtına *Hallü müşkilat il-İşârat* adlı şerh.

NÂSİYE →NÂSİ.

NASİYE ya da **NASIYE** a. (ar. *nâṣiye*). *Esk.* **1.** Alın: *"Nasiyesinde her adımda tesadüf edilen tarihi sefalet-i beşeriyenin henüz taze bir sahîfesi yazılmış olduğunu anlıyordu"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** *Nasiye pira*, alnı süsleyen. || *Nasiye-sa*, alnını yere değdiren. || *Nasiye-i hal*, yüzün görünüşü, durum, tavır.

NASKAPİLER → ALGONKİNLER.

NASL a. (ar. *naṣl*). *Esk.* Ok temreni.

NASMYTH (James), iskoç mühendis (Edinburgh 1808 - Londra 1890). Daha 1827'de buharlı bir araba yaptı, 1831'de takım tezgâhları üretmek için Manchester'a yerleşti. Burada, 1842'de, buharlı bir şahmerdan icat etti. Emekli olduktan sonra, Penshurst'te (Kent) bir gözlemevi kurdu ve güçlü teleskoplar kullanarak Ay'ın yapısı üzerinde araştırmalar yaptı. Ayrıca, çerçevesi yatay ve düşey eksenler çevresinde hareket edebilen teleskoplarda görüntüyü ana aynanın ekseni dışında, değişmez bir noktada oluşturmayı başardı.

NASONİ (Niccolo), italyan mimar (öl. Porto 1773). Toscanalıydı. Kral João V tarafından Portekiz'e çağrıldı, Porto'ya yerleşti (1732). Başyapıtları olan eliptik planlı Clerigos kilisesi (1732-1748) ve yüksek kule (1754-1763) bu kenttedir.

NASONİT a. (fr. *nasonite;* amerikalı yerbilimci F. L. *Nason*'ın adından). Heksagonal sistemde yer alan klorlu doğal kurşun ve kalsiyum silikat.

NASO UNİCORNİS a. Tropikal denizlerde yaşayan kemiklibalık. (Alınlarında türe özgü bir uzantı vardır; *Acanthuridae* familyası.)

NASR a. (ar. *naṣr*). *Esk.* **1.** Yardım, imdat. **—2.** Zafer; yenme; üstün gelme. **—3.** *Nasrullah*, Tanrı'nın yardımı. || *Nasr-üd-din* ya da *nasrettin*, dine yardımı dokunan.

NASR BİN AHMET (906-943), samani hükümdarı (914-941). Babasının öldürülmesi üzerine 8 yaşında tahta çıktı ve ülkenin yönetimi vezir Ebu Abdullah Muhammet'in eline geçti. Bir süre sonra yönetime karşı ayaklanan Sistan halkı, halife el-Muktedir tarafından atanan vali Bedr ül-Kebir'in yönetimi altına girdi. Bu arada, halifenin komutanlarından Fazl bin Humeyt ile Halit bin Muhammet, samani egemenliğindeki Gazne ve Bust kentlerini ele geçirdiler. Öte yandan, Nasr'ın büyük amcası İshak bin Ahmet de valisi bulunduğu Semerkand'da ayaklanarak oğlu İlyas ile birlikte Buhara üzerine yürüdü (914); ancak, yenilgiye uğrayınca Semerkand, hükümet kuvvetlerinin eline geçti. Komşu ülkelerden birine sığınan İshak orada öldü; oğlu İlyas da Fergana'ya kaçtı (915). İshak'ın öteki oğlu Ebu Salih Mansur göz ardı edildiği için Samaniler'e kırgın bulunan komutanlardan Hüseyin bin Ali ile güçbirliği yaparak Nişapur'da yönetime karşı ayaklandı. Bu ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Samaniler'in deneyimli komutanı Ahmet bin Sehl, Hüseyin'i tutsak aldı, Mansur'u da öldürttü (918); ancak, kendisine verilen sözü tutmadıkları için Samaniler'den yüz çeviren Ahmet bin Sehl, doğrudan halifeye bağlandı ve üzerine yürüdüğü Cürcan kentini ele geçirdi (919). Onu bir hileyle kent dışına çıkaran Hümeya bin Ali tarafından tutsak edilerek götürüldüğü Buhara zindanında öldü (920). Bu arada, Cürcan, Damegan ve Nişapur kentleri, Zeydi imamı Hasan bin Kasım'ın Samaniler üzerine gönderdiği komutanı Leyla bin Numan'ın eline geçti (921). Aynı yıl samani kuvvetlerince yenilgiye uğratılan Leyla, yakalanıp idam edildi. Nasr bin Ahmet bu ayaklanmalarla uğraşırken, Buhara kalesinde tutuklu bulunan kardeşleri Yahya ve İbrahim, yandaşlarının yardımıyla kurtularak kente egemen oldular (931). Toplandığı kuvvetlerle Nasr, kardeşlerini yenerek teslim aldığı Buhara'da her ikisini de affetti (932). Zayıf yönetimi yüzünden ülkede şiilik büyük bir gelişme gösterdi; bir süre sonra kendisi de bu mezhebe katıldı. Ancak, bu davranışı sünni ulemayla orduda çoğunluğu oluşturan türk askerlerin hoşnutsuzluğuna yol açtığından, tahtı oğlu Nuh'a bırakmak zorunda kaldı (941).

NASR BİN HEMDAN, arap komutan (öl. Nehrevan 815). Ünlü arap komutanların buyruğunda yararlıklar göstererek emir unvanını aldı (813). Kendisine bağlı askerlerle halife Memun'a karşı ayaklanarak Ayn üt-Temr, Dakuk ve Enbar kentlerini ele geçirdi. Halife Ali yanlılarının çağrısına uyarak onlarla işbirliği yaptı ve kuvvetleriyle kendisine katılan İbni Tabataba ile birlikte Kûfe'yi ele geçirdi (815). Kenti geri almak için harekete geçen halife kuv-

vetlerini yendi. Bu arada, kendisinin savaşlarla uğraşmasından yararlanarak halifeliğini ilan etmiş olan İbni Tabataba'yı zehirletip öldürdü. Böylece tek başına egemen olduğu Kûfe'de bağımsızlığını duyurdu; kendi adına para bastırdı ve ardından da Basra'yı ele geçirdi. Durumdan kaygıya kapılan Irak valisi Hasan bin Sehl'in üzerine gönderdiği kuvvetlere Sarsar ırmağı kıyılarında yapılan savaşta yenildi ve Kûfe'ye sığındı. Ancak, burada da kuşatılınca, yaklaşık 1 000 atlısıyla birlikte kaçmak isterken yakalandı ve Nehrevan'da bulunan Hasan bin Sehl tarafından öldürüldü; kesik başı halife Memun'a gönderildi.

NASR BİN SEYYAR EL-LEYSİ, Horasan'ın emevi valisi (Yemen 663 - Save 748). Kuteybe bin Müslim'in Orta Asya seferlerine (705-724) katıldı. Fergana seferine katılmayı reddeden arap kabilelerinin ayaklanmalarını bastırdı (725-730). Savaş alanlarında kazandığı başarılar halife Hişam tarafından Belh ve Horasan valiliğine getirilmekle ödüllendirildi (738). Eyalet merkezini Belh'ten Merv'e taşımakla işe başlayan 75 yaşındaki Nasr (739), daha sonra vergi sisteminde köklü değişiklikler yaparak tüm toprak sahiplerinden arazi vergisi, müslüman olmayanlardan ayrıca bir de cizye alınmasını hükme bağladı. Düşman iki büyük kabile olan Muzarlar ile Yemeniler'e Horasan'da eşit haklar sağladı. Bu sırada halife olan Yezit III (744), Irak ve Horasan valiliğini Mansur bin Cumhur'a verince, bu kararı tanımayarak halifeye karşı ayaklandı. Yezit'in yerine geçen Mervan II de Yezit'in tutumunu izlediğinden, çevresine kendisine bağlı kalan askerleri toplayan Nasr ani bir baskınla Merv'i ele geçirdi (746). Ancak, hakem olarak araya giren abbasi yanlısı Ebu Müslim Horasani, Merv'de halkı ona karşı ayaklandırarak Nasr'ı Nişapur'a kaçmak zorunda bıraktı (747). Orada da kandırılan askerlerinin büyük bölümü halife ordusuna katılınca, Rey kentine sığındı. Halife ordusunun öncü kuvvetlerince izlendiğinden, hasta olmasına karşın Hemedan'a gitmek üzere Rey'den ayrıldı. Yolda öldü.

Nasr suresi, Kuran'ın 110. suresi. 3 ayettir. Veda haccı sırasında Mekke'de inmişse de hicretten (622) sonra geldiğinden Medine'de inen surelerden sayılır. Şu anlama gelir: "Allah'ın yardımı ve fetih geldiği, insanların dalga dalga Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün zaman Rabbini övgüyle tesbih et, O'ndan bağış dile. O, tövbeleri, kabul edendir."

NASRANİ sıf. (yer adı *Nâsıra*'dan ar. *naşrânî*). *Esk.* Hıristiyan: *"Eti yabani hayvanlara gıda nasrani fedailerle dolu Roma sokakları bu cami avlusu yanında nihayet bir oyun yeridir"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

NASRANİLİK a. Hıristiyanlık.

NASRANİYET a. (ar. *naşrani* ve *-iyyet*' ten *naşrâniyyet*). *Esk.* Hıristiyanlık.

NASRETTİN HOCA, fıkralarıyla tanınan türk halk filozofu (Sivrihisar, Akşehir, XIII. yy. ?). Yaşamı üzerine kesin bilgi yoktur. Yaşadığı zaman ve yer hakkında, fıkralardan çıkarılan ipuçlarından ve halk arasındaki söylentilerden yararlanılarak bazı bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Bu ipuçlarına ve söylentilere göre, Sivrihisar'da doğup Konya'da öğrenim gördükten sonra Akşehir'de yerleşmiş ve orada ölmüştür; mezarı da oradadır. Yaşamı ile ilgili söylentiler iki kümede toplanır: 1. XV. yy. başlarında Yıldırım Bayezit, Timur ve karaman hükümdarı Alaettin VIII zamanında yaşadığı. Bu söylenti, Evliya Çelebi'nin bir yanlışından doğmuştur. Timur ile Nasrettin Hoca arasında geçmiş gibi gösterilen bir fıkranın, şair Ahmedi'ye (1334 -1413) ait olduğu saptanmıştır. Ayrıca, Akşehir'deki türbesinde, Yıldırım Bayezit'in sipahilerinden birinin hicri 796 (1393) yılında burayı ziyaret ettiği yazılıdır; oysa Timur bu tarihten 9 yıl sonra Anadolu'ya gelip Yıldırım'la savaşmıştır (1402). Böylece, Evliya Çelebi'den doğan bu söylentinin doğru olmadığı ortaya çıkar. 2. Lamii'nin *Letaif*'inde Nasrettin Hoca'nın şair Şeyyat Hamza ile çağdaş olduğunu gösteren bir fıkra vardır. Konya'da yaşayan bir söylentiye göre de, Nasrettin Hoca, çocukluğunda Hace-i Cihan (öl. 1274'ten sonra) ile birlikte Hace Fakih'ten (öl. 1221) ders almıştır. Toprak altından çıkarıldığı söylenen mezartaşı Hoca'nın ölümünü hicri 683 (1284/1285) olarak göstermektedir. Bu bakımdan, bazı fıkralarda adı geçen Sultan Alaettin (selçuklu hükümdarı Alaettin II, hük. 1249-1257) zamanında yaşadığı düşünülebilir. Bir de, Sivrihisar'da, Hoca'nın kızı Fatma'nın mezartaşı bulunmuştur; taşın üzerindeki tarih 727'dir (1326/27). Bu buluntular, Hoca'nın yaşadığı zamanı ve çevreyi aşağı yukarı ortaya çıkarmaktadır. Sonradan düzenlenen bazı şecerelerde, İstanbul'un ilk kadısı, ünlü bilgin Sivrihisarlı Hızır Bey ile onun oğlu *Tazarruname* yazarı Sinan Paşa (1440-1486), Nasrettin Hoca'nın torunları olarak gösterilmektedir.

Hoca'nın davranışları ve sözleri halk arasında yüzyıllar boyunca ağızdan ağıza yayıldıkça, onun gerçek kişiliği de zamanla efsaneleşmiştir.

Nasrettin Hoca fıkraları, türk dilinin konuşulduğu her yerde, her düzeyde insanlar arasında ağızdan ağıza geçerek günümüze kadar gelmiştir. Sağduyu ve akıl ekseni çevresinde örülmüş bulunan bu fıkralar, aykırı ve aşırı eylem ve düşüncelere karşı, onun tam tersi bir görüşü dile getirir; bu zıtlıktan doğan gülmece öğesi insanı hem eğlendirir, hem de düşünmeye yöneltir. Ne var ki, fıkralarda işlenen bu gülmece öğesi yergi gibi kırıcı değil, hoşa gidici ve yapıcıdır.

Fıkralar, günlük yaşayış içindeki olaylar üzerine örülmüştür. Olayların geçtiği yerler, ev, sokak, pazar yeri, cami, medrese, mahkeme vb.; olaylarla ilgili kişiler, genellikle Hoca'nın karısı, oğlu, komşusu, öğrencisi, satıcı, müşteri, kadı vb.'dir.

Ağızdan ağıza sürüp gelen fıkralar, XVI. yy.'dan başlayarak, bazı yazmalara da geçmiştir. Günümüze yaklaştıkça, özellikle kitap baskıları başladıktan sonra, fıkraların sayısının arttığı, bugün bu sayının 500'e yaklaştığı görülür. Bu da, zaman içinde oluşan birtakım yeni fıkraların Nasrettin Hoca'ya mal edildiğini gösterir. Bunlar, ortaklaşa bir halk yaratıcılığının ürünüdür; halkın sağduyusunu, düşünüş ve duyuş özelliklerini yansıtır; bir halk adamı olan Hoca, halkın ona yakıştırdığı eylemler ve sözlerle bir halk filozofu kimliği kazanmıştır.

Nasrettin Hoca fıkralarının ilk baskıları, İstanbul'da, Matbaa-i âmire'de, Mısır'da Bulak basımevi'nde yapılmıştır (1837). *Çaylak* (1876) adlı bir gülmece dergisi çıkardığı için Çaylak Tevfik diye anılan Mehmet Tevfik (1843-1892), *Letaif-i Nasrettin, Bu adam* (1883) ve *Hazine-i letaif* (1885) gibi kitaplarında 200 kadar Nasrettin Hoca fıkrası toplamıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bahai (Velet Çelebi İzbudak) tarafından toplanıp yayımlanan *Letaif-i Hoca Nasrettin* de (1926) önemlidir. Tanzimat döneminde başlayarak latin abecesinin kabulüne kadar (1875-1928) pek çok taşbaskısı yayımlanmıştır; bunların bazıları resimlidir. Cumhuriyet döneminde, latin abecesinin kabulünden sonra da pek çok fıkra derlemesi çıkmıştır. Fıkraların çoğu, 1857'den bu yana, çeşitli doğu ve batı dillerine de çevrilmiştir.

Türk dilinin konuşulduğu her yerde tanınan Nasrettin Hoca'nın adı, bazı gülmece dergilerinde ad olarak kullanılmıştır. Azerbaycan'da oyun yazarı Celil Mehmet Gulizade'nin (1868-1932) çıkardığı *Molla Nasrettin* (1906-1920) adlı dergi gerici düşüncelere, boş inançlara, bağnaz dın adamlarına karşı girişilen toplumsal savaşta, halkı gülmece yoluyla uyarma görevini üstlenmişti. Türkiye'de *Hoca Nasrettin* (1908), *Nasrettin Hoca* (1914, 1920, 1927), *Yeni Nasrettin Hoca* (1936), *Yeni Hoca Nasrettin* (1940) gibi dergiler çıkmıştır.

Bunlar dışında, Nasrettin Hoca'nın kişiliği ve fıkraları çeşitli sanat ürünlerine, kültür ve sanat çalışmalarına da konu olmuştur. Nasrettin Hoca fıkralarını, ilkin Fuat Köprülü (*Nasrettin Hoca,* 1918), daha sonra Orhan Veli (*Nasrettin Hoca hikâyeleri,* 1949) nazımla yazdı; XIX. yy.'da adı bilinmeyen yabancı bir yazar (*Nasrettin Hoca'nın mansıbı*), XX. yy.'da Halide Edip Adıvar (*Ruh ve Maske,* 1945) yapıtlarında Hoca'yı oyun kişisi olarak canlandırdılar; besteci Sabahattin Kalender onu konu edinen bir opera (*Nasrettin Hoca operası,* 1961) besteledi. Akşehir'de kurulan "Nasrettin Hoca ve turizm derneği", her yıl 5-10 temmuz günlerinde bir Nasrettin Hoca şenliği düzenlemekte; şenlik çerçevesi içinde, Uluslararası karikatür yarışması'na (1974'ten bu yana) ve Nasrettin Hoca gülmece öykü yarışması'na (1976'dan bu yana) yer verilmektedir. (→ Kayn.)

Nasrettin Hoca karikatür yarışması (*Uluslararası*), 1973'te, Karikatürcüler derneği'yle Akşehir Nasrettin Hoca ve turizm derneği'nce ortaklaşa düzenlenen yarışma. Birincisi ulusal düzeyde yapıldı; 1974'ten başlayarak uluslararası bir yarışma haline getirildi. Türkiye'den yarışmaya katılan karikatürcülerden birincilik ödüllerini şu sanatçılar kazandı: Alper Uygun, Ahmet Aykanat (1973), Beysun Gökçin (1978), Mehmet Altuğ (1979). Başarı ödülleri de şu sanatçılara verildi: Orhan Çalışkan (1976), Haslet Soyöz, Mustafa Doğruer (1978), Tonguç Yaşar (1979), Abdullah Üçyıldız (1980). 12 Eylül 1980 darbesinden sonra ara verilen yarışmaya, 1988'de yeniden başlandı ve birinciliği rumen Pavel Botezatu aldı. 1989'da birincilik ödülü kaldırıldı, 1990'da yeniden kondu; 1990'da sırp Vladimir Borojevic; 1991'de ise Mustafa Bilgin birincilik ödülü aldılar.

NASRETTİN MAHMUT → MAHMUT ŞAH (Nasrettin).

NASRETTİN MEHMET BEY, Dulkadıroğulları beyi (öl. 1442). Halil Bey'in oğlu, Süli Bey'in yeğeni. Süli Bey'in memluk sultanı Berkuk'un buyruğuyla öldürülmesi üzerine (1398) ardılı olan amcaoğlu Sadaka ile iktidar mücadelesine girişti. Elbistan'ı Sadaka Bey'in elinden alan Yıldırım Bayezit tarafından Dulkadıroğulları beyliğinin başına getirildi (1399). Memluklar'la iyi ilişkiler kuran Nasrettin Mehmet Bey, Sıvas kuşatması sırasında Timur'un ordusuna gece baskınları düzenledi (1400). Ancak, Elbistan'ı ele geçirdikten sonra Malatya ve Besni'yi yıkıma uğratan Timur'a boyun eğmek zorunda kaldı (1402). Timur Anadolu'dan gidince, amcasının kızıyla evli bulunan osmanlı şehzadesi Çelebi Mehmet ile dostluk kurdu. Ramazanoğulları ve Karamanoğulları'na karşı sürekli savaştı. Kayseri'yi Karamanoğulları'nın elinden alan osmanlı padişahı Murat II, bu kenti ona verdi (1437). Ölümü üzerine oğlu Süleyman Bey ardılı oldu.

Nasrettinhoca türbesi, Akşehir'de kalenin G.-D.'sundaki Nasrettinhoca mezarlığı'nda türbe. Onarımlarla özgün biçimini yitiren yapı, günümüzdeki görünümünü 1905'te kazandı; eski yapıdan yalnızca ortadaki kubbeli ana türbe kaldı; mermer sanduka kubbenin tam altındadır. Bu bölüm sivri kemerli altı mezar sütunla çevrilidir. En dışta da sonradan eklenen, on iki köşeli mermer kaidelere oturan, sivri kemerlerle bağlanmış, araları demir parmaklıklı on iki sütun yer alır. Türbe on iki köşeli, saçaklı, çinko kaplamalı çatıyla örtülüdür.

Bk. resim sayfa 8550

Nasrettinhoca türbesi
Akşehir, Konya

NASRİ sıf. (ar. *naşr* ve *-i*'den *naşri*). *Esk.* Tanrı yardımıyla üstün gelme, ülke fethetmeyle ilgili.

NASRİLER, Beni Ahmer de denir, Gırnata'da (Granada) hüküm süren müslüman hanedan (1230-1492). Muvahhitler' in İspanya'dan çekilmesinden sonra müslümanların yönetimindeki kentlerin çoğu hızla hıristiyanların eline geçti. Varlıklarını sürdürmek isteyen bazı müslüman emirler, yarımadanın özellikle D.'sunda küçük beylikler (tavaifi müluk) oluşturmaya başladılar. Bunlardan Beni Ahmer ailesine mensup Muhammet bin Yusuf bin Ahmet bin Nasr el-Galip (İbnülahmer diye tanınır) Arjona'da devletinin temellerini attıktan sonra, Jaén, Cádiz ve Baza kentlerine egemenliği kabul ettirdi. Gırnata'yı ele geçirerek (1237) kendisine merkez yaptı ve ünlü Elhamra tepesinde aynı adla tanınan sarayı yaptırdı. Daha sonraki yıllarda egemenlik alanını Málaga, Meriye ve Luraka'ya kadar genişletti. Kendisi gibi egemenlik peşinde müslüman emirlere karşı mücadelesinde serbest hareket edebilmek için Castilla kralı Fernando I ve ardılı Alfonso X'u metbu tanıdı ve her yıl oldukça ağır bir haraç ödemeyi kabul etti. Yarımadada bir müslüman hükümdarın yönetimindeki tek bölgeyi oluşturan Gırnata emirliği'nin nasri sultanları, Endülüs'ü (Andalucía) yeniden islama kazandırmak hevesinde olan Fas'taki Meriniler ile hıristiyanlar arasında bir denge siyaseti izlemeye çalıştılar. İttifak kurdukları Meriniler'in ilk başarılarının doğurduğu ümitler 1430'da sultan Ebülhasan Ali'nin Castilla kralı Alfonso XI karşısında Río Salado'da uğradığı yenilgiden sonra kırıldı; hıristiyanlar Gırnata çevresindeki kent ve kaleleri birer birer ele geçirmeye başladılar. Aragón kralı Fernando ile Castilla kraliçesi İsabel'in evlenmeleri beklenen sonu yaklaştırdı. 1486 ile 1489 arasında Loja, Meriye, Málaga, Baza birbiri ardına düştü. Gırnata'nın 1492'de teslim olmasıyla da Endülüs'te müslüman varlığı sona erdi. Son Nasriler Fas'a kaçtılar.

Nasriler'in yönetiminde Gırnata, tüm olumsuz koşullara karşın iki buçuk yüzyıl Endülüs islam uygarlığının merkezi olarak kaldı. Batı islam dünyasının her köşesinden bilginler ve edebiyatçılar burada toplandılar. Ünlü tarihçi İbni Haldun elçi olarak bir süre burada bulundu.
—Güz. sant. Nasri sanatının en önemli temsilcisi Elhamra* sarayı'dır. Bu sanat çekici, görkemli görünüşüne karşılık, yapaylığa varan inceliği ve mimari çizgileri boğan aşırı süslemeleriyle dikkati çeker.

Lauros-Giraudon

Jean Népomucène Hermann Nast "yasemin" motifli porselen vazo 1810'a doğr. *Ulusal seramik müzesi Sèvres*

NASRULLAH (öl. 1860), Buhara hanı (1827-1860). Hanlığını sağlamlaştırmak için komşu Hive Hanlığı ve Afganistan ile savaştı. Ruslar'ın korumasına girdikten sonra hint elçilerini ve ülkedeki ingiliz misyonerlerini öldürtmekle Batı dünyasının düşmanlığını kazandı. Üzerine yürüyen Özbekler'i püskürttü, Kokand Hanlığı'na karşı savaşırken vurularak öldü.

NASRULLAH BİN MUHAMMET → EBÜLMAALİ NASRULLAH BİN MUHAMMET.

NASRÜDDEVLE (Ebu Nasr Ahmet), Diyarbakır Mervani sülalesinin üçüncü hükümdarı (öl. 1061). Ağabeyi Mümehidüddevle'nin öldürülmesi (1011) üzerine eyaletin yönetimini ele aldı. "Nasrüddevle" unvanı kendisine abbasi halifesi Kadir tarafından verildi. Bu sırada eyalet merkezi Meyyafarıkin'di (Silvan). 1025'te İbni Demne'yi öldürtüp Amid'i (Diyarbakır) nüfuzu altına aldı. Ancak Ukayliler'le çıkan bir anlaşmazlık nedeniyle Nusaybin'i onlara bıraktı. Diyarbakır'ın 1042'de Oğuz Türkmenleri tarafından ele geçirilip yağmalanması üzerine büyük selçuklu sultanı Tuğrul Bey'e bir mektup yazarak kendisine bağlandığını bildirdi.

Elli yıl süren hükümdarlığı zamanında Diyarbakır huzur ve refah içinde yaşadığı gibi, Meyyafarıkin de bilginlerin ve şairlerin yanı sıra, ülkelerinden uzaklaştırılan mültecilerin de toplanma yeri oldu.

NASSARIIDAE a. Denizde yaşayan öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça familyası. (Geniş, iyi gelişmiş bir ayakları, uzun bir sifonları vardır; dişlidilin ortasındaki diş ince çentiklidir. Eskiden *Nassidae* adıyla anılan bu familya, bütün denizlere yayılan birçok cins içerir. Birinci Zaman'ın başlarından kalma topraklardan başlayarak fosillerine rastlanır.)

NASSARIUS a. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Nassarius'* ların, iki uzun eklentiyle son bulan uzun bir ayağı vardır; kavkıları, oval, uzun ya da kule biçiminde, ince sargılı ve sağlamdır. Bütün denizlere yayılan [150'yi aşkın tür] bu hayvanlar, kayaçlar üzerinde, suyosunları arasında yaşarlar; etçildirler. Üçüncü Zaman [özellikle de Miyosen devri] topraklarında bol bol fosillerine rastlanır. *Nassariidae* familyasının örnek tipi.)

NASSARO ya da **NAZZARO** (Matteo DEL), italyan değerli taş gravürcüsü (Verona ? - öl. Fransa'da 1548'e doğr.). Mantova'da Este ailesinden İsabella'nın gravürcüsüydü, sonra François I tarafından Fransa'ya çağrıldı ve darphane baş gravürcüsü oldu.

NASSAU, Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaleti sınırları içinde yer alan kent, Lahn ırmağı kıyısında; 2 700 nüf. Eski Hessen-Nassau prensliğinin adı bu kentten gelir. Şato (XVII. yy.).

NASSAU, Bahama takımadalarının başkenti, New Providence adasında; 168 798 nüf. (1990). Turizm merkezi. Uluslararası havalimanı.

NASSAU ailesi, Nassau şatosu'nu yaptırarak, RUPERT I (öl. 1154) ve *Zengin* HEİNRİCH II döneminde Rheinland'da yayılan Laurenburg kontlarının soyundan gelen ve Lahn bölgesine yerleşen aile. —WALRAM ve OTTO, Heinrich'in oğulları, aile mülklerini paylaştılar (1255). Birincisi Lahn'ın G.'inde yer alan mülkleri (Wiesbaden, İdstein), ikincisi K.'deki mülkleri (Dillenburg, Beilstein, Siegen) aldı. Walram'dan gelen ve Weilburg'u alan germen imparatoru (1292-1298) ADOLF ile ünlenen kol, XIV. yy.'da ikiye bölündü: **Nassau-İdstein-Wiesbadenler** (1605'te son buldular) ve Saarbrucken'i alan (1381), **Nassau-Weilburglar.** Ludwig II (1593-1627) tarafından birleştirilen (1605) Walram mülkleri, **Nassau-İdstein** (1721'de son buldular), **Nassau-Saarbrucken** (1723) ve **Nassau-Weilburglar** (1912) arasında yeniden bölündü (1629). 1640'ta **Nassau-Saarbruckenler** kolu yeniden bölündü (**Ottweilerler** 1728'de, **Saarbruckenler** 1723'te, **Usingenler** 1816'da son buldular). **Nassau-Weilburglar,** 1737'de prensliğe, 1806'da düklüğe yükseldiler, 1816'da bütün Walram mülklerini bir Nassau düklüğü içinde birleştirdiler; 1848 hareketlerini bastırdılarsa da, 1866'da Avusturya' nın yanında yer aldılar ve Prusya tarafından ilhak edildiler (3 ekim 1866).

Otto'dan (öl. 1290) gelen ve üç dala (**Nassau-Hadamar, Nassau-Beilstein** ve **Nassau-Siegen-Dillenburg**) bölünen küçük kol (1743'te son buldu), ENGELBERT I'in (1416-1442) Johanna von Polanen ile evlenmesinden sonra, üyelerini Brabant düklerinin, Hollanda düklerinin, ardından Bourgogne dükleri ve Habsburglar'ın vasalları durumuna getiren Hollanda'daki geniş mülklerin sahibi oldu. —JOHANN IV (1442-1475), Ottolar'ın alman ve hollanda mülklerini birleştirmeyi başardıysa da (1540), veraseti yeni bir bölünmeye yol açtı ve alman mülkleri JOHANN V'e (1475-1516), hollanda mülkleri ENGELBERT II'ye (1475-1504), ardından Johann V'in oğlu HEİNRİCH III'e düştü. —HEİNRİCH (1504-1538), birçok kez Hollanda valiliği ve genel stathouderlik yaptı, Orange prensliği'nin vârisi Claude de Chalon ile evlendi ve Orange prensliği de böylece Otto mülküne girerek, RENATUS (1530-1544) yoluyla *Sessiz* WİLLEM I'e geçti (1545); Willem I, **Orange-Nassau** kolunu kurdu (bu kol, 1702'de İngiltere kralı [1689-1702] William III ile birlikte son buldu). —JAN WİLLEM FRİSO (1696-1711), WİLLEM FREDERİK'in (1640-1664) torunu, **Nassau-Diez** kolunun uzantısı olarak, WİLLEM III'ün vârisi oldu. (→ WİLLEM, ORANGE, HOLLANDA, BİRLEŞİK EYALETLER.)

NASSAU (Adolf VON), imparator → ADOLF VON NASSAU.

NASSAU (Willem I, ORANGE *prensi,* → *kontu*) → WİLLEM I Sessiz.

NASSAU (Maurits VAN) → MAURİTS VAN NASSAU.

Nassau antlaşmaları, 1962'de Bahama'da Macmillan-Kennedy görüşmesinden sonra ABD ile Büyük Britanya arasında imzalanan antlaşmalar. Bu antlaşmalara göre, ABD, kendi denizaltılarından kendi nükleer başlıklı mermilerini fırlatması için Büyük Britanya'ya gereksinim duyduğu Polaris füzelerini vermeyi üstleniyordu.

NASSELLARİA a. Işınlılardan *Protozoa* takımı. (Başlıca özellikleri delikli alan adı verilen bir çeşit elek ya da süzgeçlerinin bulunmasıdır. Altı familyası, üç yüzü aşkın cinsi vardır. *Actinopoda* sınıfı.)

NÄSSJÖ, İsveç'te (Jönköping) kent, Jönköping'in G.-D.'sunda; 17 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Makine yapımı.

NASSULA a. Tümkirpiklilerden kirpikli *Protozoa* cinsi. (Yumurtaması, biraz uzunca gövdeli bu hayvanlar, durgun sularda, bitkiler arasında yaşarlar.)

NAST (Jean Népomucène Hermann), avusturyalı seramikçi (Radersburg 1754 - Paris ? 1817), Fransa'da İmparatorluk döneminin ünlü porselen imalatçılarındandır; zeminlerde kullandığı renklerin güzelliği ve yaldızlarının kalitesiyle tanındı. İmalathanesi 1835'e kadar etkinliğini sürdürdü.

NASTİ a. (fr. *nastie;* yun. *nastos,* kalın, sıkışık'tan). Biyol. Bitkilerde bir dış etkenden ileri gelen, fakat yönelim bakımından bu etkenle hiçbir ilişkisi bulunmayan ve (tropizmin aksine) bitkinin büyümesinden bağımsız olan hareket.
—ANSİKL. Nastiler nedenlerine göre çeşitlere ayrılır; *niktinasti,* gündüz ve gecenin birbirini izlemesinden (küstümotu, ça-

yırgüzeli, gecesefası, vb.); *termonasti*, sıcaklıktaki değişikliklerden; *fotonasti*, ışıktaki değişikliklerden; *tigmonasti* ya da *seismonasti*, dokunma ya da çarpmadan ileri gelir (etçil bitkilerin yakalama hareketleri, sarılması, küstümotu yaprakçıklarının kapanması, vb.); *otonasti* de öncekilere benzer, ama bilinen hiçbir nedeni yoktur (titrek korunga).

Olayın karakteristikleri (hareketin göze çarpmayan kısmının çok kısa sürmesi, hızlı hareket [5-6 sn] ve normale dönüşün yavaşlığı, uyarı iletiminin hızlılığı, bir eylem potansiyelinin varlığı) hayvansal sinir hücrelerinin çalışmasını andırır. Bazı durumlarda, hücre zarının geçirgenliğindeki geçici değişime bağlı olarak hücre hacminde değişiklikler görülür. Nastiler, özellikle yaprak sapının dip kısmındaki devimsel şişkinliklerde geçişme (osmoz) basıncının değişmesinden doğar.

Bir organın gelişmesi sırasında üst yüzeyin alt yüzeyden daha hızlı büyüdüğü durumlarda gözlemlenen eğriliklere *epinasti* denir; o zaman aşağıya doğru eğrilme olur; *hiponasti* öncekine ters yönde eğrilik oluşturur. Bu eğrilikler gerçek nastilerden çok tropizme yakın sayılır.

NASTİKA. Hindu, buddhacı ve caynacıların, "inanmayan" (kuşkucu ve maddeciler) için kullandıkları sanskritçe sözcük.

NASTURİ → NESTURİ.

NASTURİLİK → NESTURİLİK.

NASU dağı, Japonya'da dağ, Honşu'da, Aizu-Vakamatsu'nun G.'inde; 1 917 m.

NASUH sıf. (ar *naṣūḥ*). *Esk.* **1.** Kesin kararla yerine getirilen. **—2.** Öğüt veren, nasihat eden: *Nasuh-ı semuh* (çok öğüt veren).

NASUH EFENDİ Matrakçı, Silahi, türk bilgin, minyatürcü (öl. İstanbul 1564). Yaşamına ilişkin çok az bilgi vardır. Saraybosna yakınlarında doğduğu ve dedesinin devşirme olduğu sanılmaktadır. Enderun'da yetişti; matrak oyunlarında ve silah kullanmada çok ustaydı, bu yüzden Kanuni Sultan Süleyman tarafından verilmiş bir beratı vardı (1530). Çeşitli silahların kullanımıyla ilgili bir de kitap yazmıştı: *Tuhfet ül-guzât*. Özellikle matematik ve geometri alanında bilgiliydi; bu alanda *Cemâl ül-küttâb* ve *Kemâl ül-hisâb* ile *Umdet ül-hisâb* (uzun süre matematikçilerin elkitabı oldu) adlı eserleri vardır. Tarihçi olarak da önemli eserler bıraktı; *Taberi tarihi*'ni *Mecma üt-tevârih* adıyla türkçeye çevirdi. *Tarihi Sultan Bayezit ve Sultan Selim, Tarihi Sultan Bayezit, Süleymanname, Beyanı menazili seferi Irakeyni Sultan Süleyman Han* ve *Fetihnamei Karaboğdan*, dönemlerinin olaylarını anlatan çok önemli belgelerdir. Bu kitaplar kendi hazırladığı minyatürlerle de ilgi çeker. Bu minyatürlerde konaklama yerleri ve kentler topografik bir bakışla, doğası ve yapılarıyla ele alınmış, mimari öğeler tüm ayrıntılarıyla işlenmiştir. Minyatürcülüğünün yanı sıra, divani yazıda usta bir hattattı. Yapıtları, başta Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi ve Süleymaniye kütüphanesi olmak üzere çeşitli kitaplıklarda yer almaktadır.

NASUH PAŞA, türk sadrazam (Gümülcine ? - İstanbul 1614). Bazı kaynaklarda dramalı bir papazın oğlu olduğu yazılıdır. Saray'da yetişti; zülüflü baltacı, Zile voyvodası, kapıcılar kethüdası oldu. XVII. yy. başlarında Halep ve Sıvas beylerbeylikleri yaptı. Ayaklanan Celali Uzun Halil üstüne gönderildiyse de yenildi. Kuyucu Murat Paşa ile İran seferine çıktı. 1611'de Murat Paşa'nın yerine sadrazam oldu ve Osmanlı devleti için elverişli sayılamayacak koşullarda Şah Abbas'la barış yapılması için Ahmet I'i ikna etti (1612). Padişahın on üç yaşındaki kızı Ayşe Sultan'ı nikâhlayarak saraya damat oldu. Avusturyalılar'la Zitvatorok antlaşması'nı imzaladı. Manoğlu Fahrettin ve Suriye'deki dürzi ayaklanmalarının bastırılmasında, Sinop'u yağmalayan Kazaklar'ın püskürtülmesinde yararlıkları görüldü. Ancak müftü Hocazade Mehmet Efendi ve hacei sultanı Mustafa Efendi'yi öldürüp Arnavutluk'a kaçmayı tasarladığı yolunda padişaha yapılan bir ihbar sonucu boğdurularak öldürüldü.

NASUH TEVALİİ AKHİSARİ, türk bilgin (Akhisar ? - Manisa 1594). Manisa ve İstanbul'da medrese öğrenimi görerek tezkireci ve müderris oldu. Manisa valiliği sırasında şehzade Mehmet'in (Mehmet III) hocalığını yaptı. İslam dini, tasavvuf ve felsefe konularında yapıtlar verdi. Bu konulardaki bilinen en ünlü yapıtı *Terceme-i kimya-yı saadet*'tir. Bunun dışında Aristoteles'in arapçaya *Kitabü'l riyaset ve'l siyaset* adıyla çevrilen yapıtını *Ferahname* adıyla türkçeye aktardı.

NASUHİ sıf. (ar. *naṣūḥ*, ve fars. *-i*'den *naṣūhi*). *Esk.* Bir işi kesin kararla yerine getiren, caymayan.

NASUHİ → ABDÜLHALİK NASUHİ.

NASUHİ MEHMET EFENDİ, türk sufi ve din bilgini (öl. İstanbul 1717). Medrese öğrenimi gördükten sonra girdiği şabaniye tarikatında, kendi adıyla anılan *nasuhiye* kolunu kurdu. Yapıtlarında tasavvuf ve din konularını işledi. Başlıca yapıtları: Kuran tefsiri niteliğindeki *Tefsir-i şerif*, ilahilerin bir araya getirildiği *Divan-ı ilahiyat*, Niyazi Mısri'nin gazelinin açıklaması olan *Şerh-i gazel-i Niyazi-i Mısri*.

NASUHİYE a. Halveti tarikatının bir kolu. XVII. yy. sonlarına doğru Nasuhi Mehmet Efendi tarafından kuruldu. Bağlı bulunduğu halvetiliğin ilke ve kurallarını aynen benimsemiş olan nasuhilerin tekkesi Üsküdar'ın Doğancılar semtinde bulunuyordu.

NASUHZADE ALİ PAŞA → ALİ PAŞA Nasuhzade.

NASUR a. (ar. *nāsūr*). Esk. tıp. **1.** Akıntılı yara. **—2.** *Nasur-i demi*, kanlı basur. ‖ *Nasur-i şerci*, basur.

NASUT a. (ar. *nāsūt*). *Esk.* **1.** İnsanlar; insanlık. **—2.** İnsanlarla ilgili şeyler. ‖ *Nasut âlemi*, insanlık âlemi. (Karşt. LAHUT.)

NASUTİ sıf. (ar. *nāsūt* ve fars. *-i*'den *nāsūti*). *Esk.* İnsanlarla, içinde yaşanan dünya ile ilgili: *"Cehaletin, nasutî duyguların alçalttığı beşeriyet..."* (Ömer Seyfettin). [Karşt. LAHUTİ.]

NASUTİON (Abdul Haris), endonezyalı siyaset adamı ve asker (Sumatra 1918). Genelkurmay başkanı (1950-1952, 1955-1962), ayrılıkçı akımlara ve komünistlere karşı mücadelesinde ve "güdümlü demokrasi" siyasetinde Sukarno'yu destekledi. Savunma bakanlığı yaptı (1959-1966) ve modern endonezya ordusunu kurdu. Yerini Suharto aldı. Nasution, 1966'dan beri başkanlığını yaptığı Danışma meclisi'nin 1972'de dağılmasından sonra muhalefete geçti.

NASUTİTERMES a. Avustralya ve Afrika'da yaşayan termit cinsi. (Toz haline gelmiş odunları bir çeşit kartona dönüştürerek, yuvarlak, dev yuvalar yaparlar. Termitgiller familyası.)

NASYONAL sıf. (fr. *national*). ULUSAL'ın eşanlamlısı.

NASYONALİST sıf. ve a. (fr. *nationaliste*). ULUSÇU'nun eşanlamlısı.

NASYONALİZASYON a. (fr. *nationalisation*). ULUSALLAŞTIRMA'nın eşanlamlısı.

NASYONALİZM a. (fr. *nationalisme*). ULUSÇULUK'un eşanlamlısı.

NASYONAL-SOSYALİST sıf. ve a. (fr. *national-socialiste*). Nasyonal-sosyalizme ilişkin; nasyonal-sosyalizm yanlısı. (Eşanl. NAZİ.)

NASYONAL-SOSYALİZM a. Ulusçu ve ırkçı görüşleri en aşırı noktalara götüren ve Hitler Almanyası'nın (1933-1945) siyasal ideolojisi olan öğreti. (Eşanl. NAZİZM.)

Erkin Emiroğlu

Matrakçı Nasuh Efendi'nin bir minyatürü
Halep şehri ve kalesi
İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi

—ANSİKL. "Nasyonal-sosyalizm" yalnız Hitler'den kaynaklanmaz. Bir kuram olarak, XX. yy.'ın ilk çeyreğinde bir dizi alman yazarından (Spengler, Moeller Van den Bruck, Thomas Mann, hatta Rathenau, *Die Tat* dergisi çevresinde toplanan aydınlar) esinlenir. Nasyonal-sosyalizm öğretisi ilk kez, Feder'in Alman işçi partisi için yazdığı yirmi beş maddelik programda, daha sonra da Hitler'in hapisanede (1923-24) yazdığı ve 1925-1927'de yayımladığı *Mein Kampf*'da (Kavgam) açıklandı. Alfred Rosenberg'in *Der Mythos des 20. Jahrhunderts* (XX. yüzyılın efsanesi) [1930] adlı yapıtında da bu öğretinin bir doğrulaması yapıldı. Baştan sona sloganlardan oluşan nazi öğretisi fazla bir özgünlük göstermez: büyük alman Reich'ı düşüncesi pangermencilerden alınmadır; germen ırkının üstünlüğü görüşü ise Gobineau'dan (*Essai sur l'inégalité des races humaines* [İnsan ırklarının eşitsizliği üzerine deneme], 1853-1855) ve H. S. Chamberlain'den (*Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts* [XIX. yüzyılın temelleri], 1899) gelir ve Nietzsche'nin geliştirdiği üstün insan kavramıyla güçlenir. *Protocols* of the Learned Elders of Sion* ile pekişen eski yahudi düşmanlığı geleneği, 1914 öncesinde Viyana belediye başkanı olan Lueger'le daha da keskinleşti ve Polonya'ya katılan eski Poznań topraklarındaki almanlaşmış Yahudiler'in Reich'a yerleşmesinden sonra yaygınlaştı. Savaşın ve şiddetin övülmesi, gücün yüceltilmesi, Arndt'ta, Hegel'de ve Prusya kurmayının kuramcılarında da görülmekteydi. Bismarck da, sosyalist F. Lassalle'den yararlanarak, marxçılarla daha iyi mücadele edebilmek için devlet sosyalizmi örneğini getirdi.

Hitler'in düşünceleri, mizacından ve 1918 silah bırakışmasını izleyen bunalımdan ileri gelen tutkulu bir nitelik taşır. Tüm yurttaşları gibi bu beklenmedik yenilgiden sarsılan Hitler, yenilginin sorumlularını arar: ona göre sorumlu, bu üstün ırkı, Kuzey'in bu büyük Ariler'ini kirletmeye ve zararlı ideolojileri (marxçılık, enternasyonalizm, bireycilik, duyguculuk, liberalizm) yaymaya çalışan bozulmuş yahudi ırkıdır. Irkçılık saplantısı, güç ve şiddetin yüceltilmesi nasyonal-sosyalizmin temelleridir. Yahudiler'den temizlenip Ariler'in kanıyla canlanan Reich (alman olmayanların kamu görevlerinden çıkarılması, başka ırktan olanlarla evlenmenin yasaklanması, yozlaşmış kişilerin ve iyileşmesi olanaksız hastaların kısırlaştırılması), Almanlar'ın bağlılık andıyla bağlanacakları önderin *(Führer)* rehberliğinde *Führerprinzip*'e (Führer ilkeleri) uygun olarak Versailles antlaşması'nın getirdiği düzeni yıkacak gücü bulacaktır. Ayrıca, öteki büyük devletler Almanya'nın, almanca konuşulan bölgeleri topraklarına katmasına (Büyük Almanya'nın yaratılması) ve Avrupa'da yayılmakta olan alman ırkına ayrılmış bir ik-

tisadi ve siyasi nüfuz bölgesi, bir yaşam alanı (*Lebensraum*) oluşmasına ses çıkarmayacaklardır.

Nazizmin daha az belirgin olan sosyalist yönler büyük evrim geçirdi; Hitler, küçük burjuvaziyi kendine çekmek için çıkara, büyük mülkiyete, uluslararası tröstlere karşı ütopik formüllerden yola çıktı; ama sonunda büyük sanayicilerin desteğini alarak "toplumsal çatışmalar doğuran" marxçılıkla, "alman halkını sömüren" Yahudiler'le ve "güçsüzlük kaynağı" parlamentoculukla savaşmak ve yalnızca devletin denetiminde güdümlü bir ekonomik sistem kurmakta karar kıldı. Kendine yeterliliği sağlamak için destekleri zorunlu olan yönetici sınıflara bu politikasını benimsetmeyi ve böylece savaşa hazırlanmayı başardı.

Ama nasyonal-sosyalizm bir öğreti olmaktan çok bir harekettir. Drexler tarafından kurulan Alman işçi partisi'ne katılan (temmuz 1919) Hitler kısa sürede yönetimi ele geçirdi ve partiye Alman nasyonal-sosyalist işçi partisi (NSDAP) adını verdi. Başlangıçta, parti üyeleri özellikle Bavyera'dan sağlanıyordu. Parti, kısa süre içinde bir gazeteye (*Völkischer Beobachter*) kavuştu (aralık 1920); toplantılarındaki güvenliği sağlamak ve karşıtlarının toplantılarında karışıklık çıkarmak için baskın müfrezeleri (SA) [Kahverengi gömlekliler] kurdu (1921). Münih'teki darbe girişiminden (9 kasım 1923) sonra kapatılan parti 1925'ten sonra önemli bir rol oynamaya başladı. Ama iç anlaşmazlıklar partiyi zayıflatıyordu. 1926'dan sonra Kuzey Almanya'daki üyeler arasında çok tutulan nazi yöneticilerinden biri olan Gregor Strasser Hitler'in taktiğini fazla temkinli olmakla suçladı. 1928'deki seçim yenilgisinden (seçmen sayısının % 2'si) sonra, Hitler o zamana kadar seçimle işbaşına gelen bölge şeflerini (*Gauleiter*) kendisi atamaya karar verdi ve SA'lara fazla bağımlı olmamak için kendi muhafız birliğini (SS) kurdu. 1929'da bu birliğin başına Himmler'i getirdi. 1930'da rakip örgüt *Kara cephe*'nin (Schwarze Front) kurucusu Otto Strasser SA'larda ayaklanma çıkardı; Hitler yüzbaşı Röhm'ü bunları ele alıp düzeltmekle görevlendirdi. Böylece güçlenen nazi partisi, 1930'dan başlayarak ekonomik bunalımdan doğan hoşnutsuzluğu sömürme olanağı buldu. Reichstag'a 1924'te 14, 1928'de yalnızca 12 temsilci sokabilmiş olmasına karşılık, 1930'da 107, 1932'de 196, 1933'te de 288 üye soktu. Hitler şansölye (Başbakan) olunca (30 ocak 1933), SA'lara kolluk görevi verildi ve parti 1933'te yapılan seçimleri kazandı. 23 mart 1933'te, Hitler tam yetkiyle iktidara geldi. Propaganda bakanlığına getirilen Goebbels basını, yayın dünyasını, sinema ve radyoyu denetim altına aldı ve nazi ideolojisini yaymaya başladı. Nasyonal-sosyalist parti tek parti oldu (14 temmuz 1933). O sırada sayıları bir milyona ulaşan SA'lar kendi üstlerininkinden başka buyruk tanımayan fanatiklerden oluşuyordu. Hitler, Röhm'ün gücünü kıskanan SS'lerin şefi Himmler'le tutucuların sözcülüğünü yapan Göring ve ordudaki generallerin kışkırtmasıyla, 30 haziran 1934 gecesi SA şeflerini öldürttü.

H. Jaeger-Time-Life-Colorific!

nasyonal-sosyalizm
Adolf Hitler 1937'de Nürnberg'de nazi partisi üyelerini bir araya getiren yıllık büyük kongrelerin birinde

Parti o tarihte güçlü bir siyasal örgüttü. 1932'de 1 300 000 olan üye sayısı 1939'da 8 milyona, 1945 yılı başında ise 11 milyona ulaştı. Parti hiyerarşisinde, aşağıdan yukarıya, şunlar yer alıyordu: blok şefleri (yaklaşık 500 000); 4-8 bloku yöneten hücre şefleri (*Zelle*); 50-500 üyeyi yöneten yerel grup şefleri; partideki görevleri dışında bir de devlet memurluklarını denetleyen kulüp şefleri (*Kreisleiter*); 1933'te sayıları otuz iki olan ve çoğu kez devlet temsilcisi (*Reichsstatthalter*) durumunda bulunan bölge şefleri (*Gauleiter*). Hitler, parti yönetimini parti kurmay heyetinin (*Reichsleitung*) yardımcılığında, başkanlar kurulu başkanına (1941'e kadar Rudolf Hess, sonra Martin Bormann) bıraktı. Nazi ideolojisini benimseyen kadınlar nasyonal-sosyalist kadınlar örgütüne (*NS Frauenschaft*) yazıldılar. Üstün bir rol oynamaktan çıkan SA'lar (*Sturmabteilungen*) *Hitler-Jugend*'in askeri eğitimiyle yetindiler. SS'ler (*Schutzstaffeln*) 1934'ten sonra Reich'ın iç güvenliğini (toplama kamplarının korunması, Yahudiler'in ortadan kaldırılması) sağladılar. Büyük bir özenle seçilen ve 1929'da 240 000 üyesi olan bu kast Himmler'in yönetiminde büyük bir önem kazandı, SA'ları kabul etmeyen orduya bile sızmayı başardı. Wehrmacht'ta kariyer yapmak isteyen SS'ler kendi adlarını taşıyan tümenlerde (*Waffen-SS*) bir araya geldiler. 1931'de partiyi denetim altında tutmak üzere kurulan SS güvenlik kuruluşu (*Sicherheitsdienst* ya da SD), R. Heydrich tarafından yönetiliyordu. R. Heydrich 1936'da güvenlik polisi komutanı oldu, aynı zamanda gizli devlet polisinin (*Geheime Staatspolizei* ya da *Gestapo*) de etkisi altına aldı. Polis örgütünün tümü Himmler'e bağlıydı. Alman halkını nasyonal-sosyalist ideolojiye çekmek için bir yandan propagandaya, öte yandan eğitim yoluna başvuruluyordu. Yalnızca bir Reich uyruğu durumunda olan alman genci, bu eğitimin ürününü vermesinden, yani askerlik hizmetini tamamlamasından sonra vatandaş olmaya hak kazanmaktaydı. Nasyonal-sosyalizm, iktidarı ele geçirdiği zaman (1933) bu amaçla her yaştaki alman için her tür etkinliği kapsayan, sistematik biçimde doktrin aşılama örgütleri kurulmuş ya da geliştirilmişti. Baldur von Schirach tarafından kurulmuş olan (1926) *Hitler-Jugend* (Hitler gençliği) üçe ayrılıyordu: *Deutsches Jungvolk* (10-14 yaşları arasındaki erkek çocuklar), asıl *Hitler-Jugend* (14-18 yaşları arasındaki erkek çocukları) ve *Bund deutscher Mädchen* (10-21 yaşları arasındaki kızlar). Ev kadınlarını (*NS Frauenwerk*), çiftçileri (Darré tarafından yönetilen *NS Bauernschaft*), patron ve işçileri (1933'te Dr. Ley'in kurduğu Alman çalışma cephesi *Deutsche Arbeitsfront*) vb. bir araya getiren örgütler de kuruldu. Bunların üyeleri, her yıl Nürnberg'de düzenlenen büyük kongreye katılıyorlardı.

İkinci Dünya savaşı parti hiyerarşisini değiştirdi; Hitler'in belirlenmiş halefleri gölgede kaldı: Göring 1940 kışındaki hava savaşında yenilmesi üzerine gözden düştü, Hess İngiltere'ye gitti (1941), partinin yönetimini ele alan Martin Bormann, Himmler'in tutkularıyla karşı karşıya kaldı. Hitler'in, yabancıları (*Lettland, Nederland* ve *Charlemagne* tümenleri) ve SS'lerin elinden geçmemiş alman gençlerini de soktuğu Waffen-SS'lerin sayısı 37 tümene ulaştı. İçişleri bakanlığına getirilen Himmler, SS haber alma şefi general Schellenberg'in Abwehr'e elkoymasından (1943) yararlandı.

Almanya'nın yenilgisinden ve nazi cinayetlerinin gözler önüne serilmesinden sonra, parlamenter demokrasinin yerleştirilmesi, yetişkin nüfusun % 65'inin nasyonal-sosyalist parti üyesi olduğu Almanya'da "nazilerden arındırma" gibi nazik bir sorun çıkardı. Kimi nazi yöneticileri seçim yoluyla yeniden mücadeleye girmeyi denediler. Ama nazi grupçukları çeşitli seçimlerde oyların ancak çok küçük bir bölümünü alabildi. Bununla birlikte, 1964'te Bavyera'da Nationaldemokratische Partei Deutschlands'ın (NPD) kurulmasından sonra dönem dönem yeninazizm (neonazizm) de kendini göstermektedir.

NASZÁLY dağı, Kuzey Macaristan'da küçük tepeler kütlesi, Börzsöny dağlarının G.'inde, Tuna'nın dirseğinde, Vác kentinin yanı başında, 652 m.

NÂŞ → NAAŞ.

NAŞA, Kütahya'nın Simav ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 045 nüf. (1990). Belediye.

NAŞAD sıf. (fars. *nā-* ve *şād*, sevinçli'den *nāşād*). *Esk.* Üzüntülü, kederli: *"Bir safa bahşedelim gel şu dil-i naşada / Gidelim serv-i revanım yürü Sadabad'a"* (Nedim, XVIII. yy.).

NAŞEKİB ya da **NAŞİKİB** sıf. (fars. *nā-* ve *şekib, şikib*'den, *nāşekib, nāşikib*). *Esk.* **1.** Sabırsız, aceleci, sabrı olmayan. **—2.** Bir işten çabuk bıkan, maymun iştahlı.

NAŞEKİBANE be. (fars. *nā-, şekib* ve *-āne*'den, *nā-şekibāne*). *Esk.* Sabırsızlıkla, aceleyle.

NAŞEKİBİ a. (fars. *nā-, şekib, şikib* ve *-ī*'den, *nāşekibī*). *Esk.* **1.** Sabırsızlık, acelecilik. **—2.** Herhangi bir işten çabuk bıkma, maymun iştahlılık.

NAŞIT sıf. (ar. *neşat*'tan *nāşıṭ*). *Esk.* Şen, mutlu, neşeli.

NAŞİ sıf. (ar. *nāşī*). *Esk.* Bir şeyden ileri gelen, bir şeyden ötürü.

◆ be. Sebebiyle, dolayı, ötürü.

NAŞİ ya da **NAXİ,** Güney ve Güney-batı Çin'de (Yünnan, Tibet sınırı, Sıçuan) yaşayan halk. 1957'de sayıları 150 000 kadar tahmin edilen Naşiler, yi'ye yakın bir dil konuşurlar, heceli ve resimsel bir yazı kullanırlar. Naşiler'in tarihi Tibet'in tarihine bağlanır. Dağlı köylüler olan Naşiler, ayrıca avcılık, balıkçılık yapar, koyun ve yak yetiştirirler. Zamanla çinlileşmişler ve kökeni bon dinine dayanan lamacı paganlık, sosyalist devrimden sonra etkisini yitirmiştir. Naşiler'de tekeşliliğe ve çokkarılılığa dayanan kabile sisteminin izleri görülür.

NAŞİDE → NAŞİT.

NAŞİKİB → NAŞEKİB.

NAŞİNAS sıf. (fars. *nā-* ve *şinās*'tan *nāşinās*). *Esk.* Tanımayan, bilmeyen, bilmez, tanımaz olan: *Hak-naşinas* (hak tanımaz, hak bilmez). *Nimet-naşinas* (nankör, iyilik bilmez).

NAŞİNASİ a. (fars. *nā-, şinas* ve *-ī*'den *nāşināsī*). *Esk.* Tanımazlık, bilmezlik.

NAŞİNİDE sıf. (fars. *nā-* ve *şinīde*'den *nāşinīde*). *Esk.* Duyulmamış, işitilmemiş: *Kavl-i naşinide* (işitilmemiş söz).

NAŞİR sıf. (ar. *neşr*'den *nāşir*). *Esk.* **1.** Yayan, dağıtan, saçan. **—2.** Gazete, dergi, kitap basan, yayımlayan, çıkaran. **—3.** *Naşir-i efkâr*, düşünceleri yayan; yayın organı. ‖ *Naşir-ül-harare*, ısıyı yayan, ısı veren, ısıtan.

NAŞİRE a. (ar. *nāşir*'in dişl. *naşire*). Esk. anat. Kolu hareket ettiren adale.

NAŞİRLİK a. (ar. *naşir*'den). *Esk.* Yayımcılık, yayımcının yaptığı iş.

NAŞİT, NAŞİDE sıf. (ar. *nāşid*, dişl. *naşide*). *Esk.* Şiir söyleyen, şiir okuyan, şiir yazan.

NAŞİT, asıl adı **İbrahim,** türk şair ve hattat (Mora 1748 - İstanbul 1791). Topal Osmanpaşazade Ahmet Ratip Paşa'nın oğludur. Enderun'dan yetişti. Beylerbeyi oldu; Yenişehir sancak beyliğine getirildi. Selim III'ün padişah olmasından sonra İs-

tanbul'a gelerek Abdülhamit I'in kızı Emine Sultan'a kethüdalık yaptı. *Divan*'ı (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi, no. 5 453) vardır.

NAŞİT → ÖZCAN (Naşit).

NAŞİT (Adile) → ADİLE NAŞİT.

NAŞİT PAŞA Hacı, türk vezir (öl. Şam 1887). Maliye'de yetişti. Şıkkı sani defterdarlığından (1871) Halep mutasarrıflığına (1876), vezir payesiyle Adana (1877) ve Suriye (1878) valiliğine atandı. Aynı yıl Muhacirler komisyonu reisi, ardından da Hicaz valisi (1879) oldu. Akdeniz adaları valiliğinden (1880) İzmir valiliğine getirildi (1881). İkinci kez atandığı (1885) Suriye valiliği sırasında öldü.

NAŞİZ sıf. (ar. *neşz*'den *nāşiz*). *Esk.* **1.** Aşırı çarpan, heyecanlanan, coşan kalp için kullanılır. **—2.** Şişen, hızlı hızlı atan damar için kullanılır.

NAŞİZE a. (ar. *nāşize*). İsl. huk. Evini haksız olarak terk eden kadın. (Müstakil bir evin olmaması ya da kadına fena muamele yapılması gibi haklı bir nedenle evini terk eden kadın naşize sayılmaz.)

NAŞÜKÜFTE sıf. (fars. *nā-* ve *şükūfte*' den *nāşükūfte*). *Esk.* **1.** Açılmamış, kapalı: *Zühre-i naşüküfte* (açılmamış çiçek). **—2.** Taze.

NAT a. (ar. *naṭ'*). *Esk.* **1.** Yerde yemek yemek amacıyla yere yayılan, deriden ya da hasırdan yapılmış sofra örtüsü. **—2.** Ölüm ya da işkence cezasına çarptırılan bir kişinin üzerine yatırıldığı deri ya da hasırdan yapılmış örtü. **—3.** Meşinden yapılan döşek, yatak. **—4.** Yeryüzü. **—5.** *Nat-ı zemin*, yeryüzü, dünya.

NAT a. 1. Hindistan'da göçebe bir cambaz kabilesinin üyelerine verilen ad (Natlar'ın çok ayrıntılı olan cenaze törelerinde, ölen kişinin son yolculuğuna çıkmadan önce simgesel olarak katılması gereken bir yemek düzenlenir); 2. özellikle Birmanya'da halkın çok inandığı önbuddhacı kökenli koruyucu ruhlara (ataların ya da doğanın ruhları) verilen ad. Natlar'ın sayısı 37 olarak belirlenmiştir. Her köyde küçük tapınaklarına rastlanır.

NAT (Yves), fransız piyanocu ve besteci (Béziers 1890 - Paris 1956). 1934'te Paris konservatuvarı'nda ders vermeye başladı. Beethoven, Schumann, Brahms ve C. Franck yorumcusu olarak tanındı. Piyano yapıtları, melodiler, korolu bir senfonik fresk (*Cehennem*, 1942) ve bir piyano konçertosu (1954) besteledi.

NATAL, Brezilya'da kent, Rio Grande do Norte eyaletinin merkezi; 578 487 nüf. (1990). Üniversite. Tekstil ve besin sanayileri. Deri işleme. Deniz ve hava üssü.

NATAL, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde il. K.-B.'sında Drakensberg Büyük Diklikleri, K.-D.'sunda Transvaal, Svaziland ve Mozambik, G.-D.'sunda Hint okyanusu, G.-B.'sında Transkei yer alır; 86 967 km² (Güney Afrika topraklarının % 7,6'sını oluşturan bu toprakların 32 495 km²'si rezervlere ayrılmıştır); 6 256 000 nüf. (ülkedeki hintli nüfusun % 83'ünü kapsar). Merkezi *Pietermaritzburg*. İngiliz etkisinin çok belirgin olduğu bu il, denizden Drakensberg'in eteklerine kadar basamak basamak uzanır. *Coast belt* (kıyı kuşağı), yarıtropikal tarım ürünlerine, özellikle de şekerkamışı ekimine ayrılmıştır. Pietermaritzburg çevresinde yer alan *midland*'larda (yükskl. 350-1 200 m) mısır tarımı ve büyükbaş hayvancılık yapılır. *Western grassland*'larda hayvancılık ağır basar (bu bölgenin kuzeyinde, Vryheid ve Newcastle çevrelerinde zengin antrasit yatakları bulunur). Natal'in iktisadi merkezi Durban'dır. Ancak, 1976'da Doğu Transvaal madenkömürü havzasına demiryoluyla bağlanmış Richard's Bay'in derin sulu limanı çevresinde yeni bir sanayi merkezi doğmuştur.

—Tar. Bölge, adını, burasını 1497 yılının Noel gününde *(natalis dies)* keşfeden Vasco da Gama'ya borçludur. İngilizler 1684'ten başlayarak kıyı kesimlerine yerleştiler; Cape'daki ingiliz egemenliğinden kaçan ve 1837'de, iç bölgelerde, Zulular'ın saldırılarına karşı koyarak sömürgeler oluşturan Boerler, bağımsız Natal Cumhuriyeti'ni kurdular (1840). Bu cumhuriyeti tanımayan İngiltere, 1844'te, askeri güç kullanarak Natal'i Cape iline bağladı. Boerler'in büyük bölümünün bağımsız Orange eyaleti'ne gitmesiyle bölgeye yerleşen ingiliz sömürgeciler çok sayıda hintli işçi getirterek, kıyı kesimlerde kahve ve şekerkamışı tarımına başladılar. Natal 1856'da özerk sömürge oldu ve 1893'te yetkili bir hükümet kuruldu. 1897'de Zululand alındı. Boerler savaşı'na katılan Natal, 1910' da, referandum sonucu, ileride Güney Afrika Cumhuriyeti'ne dönüşecek olan Güney Afrika Birliği'ne girdi.

NATALİDAE a. Tropikal Amerika'da yaşayan, böcekçil yarasa familyası. (Derin mağaralarda küçük öbekler halinde toplanarak yuva yaparlar.)

natalis dies, *doğum günü* anlamına gelen lat. deyim. Romalılar'da bir özel kişinin, bir imparator ya da prensin, ölmüş ve tanrılaştırılmış bir imparatorun doğum yıldönümünü, bir tapınağın kuruluşunun, bir imparatorun tahta çıkışının *(dies imperii)*, vb. yıldönümünü kutlama şenliği. Zamanla, bu deyim, hıristiyan dini sözlüğüne de girdi ve özellikle Noel günü, genellikle de azizlerin ölüm yıldönümü yortuları için kullanıldı.

NATAMAM sıf. (fars. *nā-* ve ar. *tamam*' dan *natamam*). *Esk.* Yarım kalmış, tamamlanmamış, bitmemiş: *Natamam bir inşaat.*

NATAMAMİ a. (fars. *nā-*, ar. *tamam* ve *ī*'den, *nātamāmī*). *Esk.* Eksiklik, noksanlık, bitmemişlik.

NATAMAMİYET a. (fars. *na-*, ar. *tamām* ve *iyyet*'ten *nātamamiyyet*). *Esk.* Eksiklik, yarım kalmışlık, bitmemişlik.
—Esk. ruhbil. *Natamamiyet hisleri*, eksiklik duyguları.

NATANTİA a. Eski onayaklı kabuklular takımı. (Genellikle karides ortak adıyla bilinen üyelerini, günümüzde iki büyük alttakımda toplama eğilimi vardır: *Peneidea* ve *Caridea*.)

NATANYA, İsrail'de kent, Akdeniz kıyısında, turunçgil işletmeleriyle kuşatılmış bir koyda; 120 300 nüf. (1990). 1929'da, Tel-Aviv'in aşırı kalabalıklaşmasını önlemek için kurulmaya başlanan Natanya, hem sayfiye yeri, hem de sanayi merkezi (en eski etkinlik elmas yontuculuğu [sanayi ve mücevher için] ve bunu tamamlayan tekstil, kimya, besin fabrikaları) olarak gelişti.

NATANZ, İran'da (Isfahan ili) kent, Kaşan'ın 77 km G.-D.'sunda; 7 000 nüf. Selçuklular döneminde yapılmış birçok anıt arasında, XIV. yy. başında büyük değişiklikler yapılmış Ulu cami'de özellikle eski yazıbilimi açısından ilginç bezemeler bulunur.

NATARACA ("Raksın Efendisi"), tanrı Şiva'ya verilen ad, kozmik dansıyla görüngüsel dünyayı oluşturan yanılsamayı yaratır ve yok eder. Güney Hindistan'da pek çok rastlanan betimlemelerinde *tiruvaşi* denen alevlerle çevrili bir çember içinde gösterilir.

NATASHQUAN, Kanada'da ırmak, Labrador'da doğar, Anticosti adasının karşısında Saint Lawrence'e dökülür. — *Natashquan köyü* (430 nüf.) ırmağın Saint Lawrence'e kavuştuğu yerin yakınındadır.

NATCHEZ, ABD'de (Mississippi) kent, Mississippi'nin sol kıyısında; 22 000 nüf. Irmak limanı ve tarım ürünleri (pamuk, sığır) pazarı. Sanayi (ayakkabı, tekstil, kereste, kauçuk, besin sanayileri) merkezi.

NATCHEZ, Mississippi'de eski Kızılderililer kabilesi. Fransızlar'la yaptıkları birçok savaş (1716, 1723 ve 1729'da) sonucunda yok edildiler.

NATERS sıf. (fars. *nā-* ve *ters*'ten *naters*). *Esk.* Korkusuz.

NATH a. (ar. *naṭḥ*). *Esk.* Boynuzla vurma, tos atma, süsme.

NATHAN (Abraham Levi Eskenazi), yahudi kökenli yalancı peygamber (Gazze 1644 - Üsküp 1680). Babası Gazzeli Elisee Levi tarafından bir hahamın yanına verilerek ibranice ve musevi inançlarını öğrendi. O sıralarda mesihliğini ilan etmiş olan İzmirli Sabbatay Sevi ile Gazze'de görüştü ve Sabbatay'ın peygamberliğine inandı; Sabbatay İzmir'e döndükten sonra bu inancını Suriye'de yaymaya koyuldu. Sabbatay'ın Edirne sarayı'nda müslümanlığı kabul etmiş gibi görünmesinin ardından Nathan da Anadolu'ya geçti. Müritlerine, Tanrı'nın Sabbatay'a müslüman kılığıyla mesihliğini sürdürmesi emrini verdiğini, kendisinin de onun peygamberi olduğunu söyledi. Anadolu'dan başka İtalya, Arnavutluk ve Sırbistan'ı dolaşarak peygamberlik iddiasını yineledi.

NATHANAEL, İsa'nın izleyicilerinden biri. IX. yy.'dan beri Havari Bartholomaeus ile özdeşleştirilir.

NATHANS (Daniel), amerikalı hekim ve mikrobiyoloji uzmanı (Wilmington, Delaware, 1928). 1955'ten 1957'ye kadar National Cancer İnstitute'da araştırmacı olarak çalıştı, 1965'te Baltimore'da John Hopkins üniversitesi'nde mikrobiyoloji profesörü unvanını aldı, ardından 1972'de bu bölümün başkanı oldu. W. Arber ve H. O. Smith ile birlikte parçalanma enzimlerini bulmak için yaptıkları çalışmalar, onlara 1978 Nobel tıp ve fizyoloji ödülü'nü kazandırdı; bu araştırmalar sayesinde genetik işlemlerin yolu açılmış oldu.

NÂTIH sıf. (ar. *nâṭıh*). *Esk.* Boynuz vuran, tos atan, süsen hayvanlar için kullanılır.
◆ a. Sıkıntı, keder.

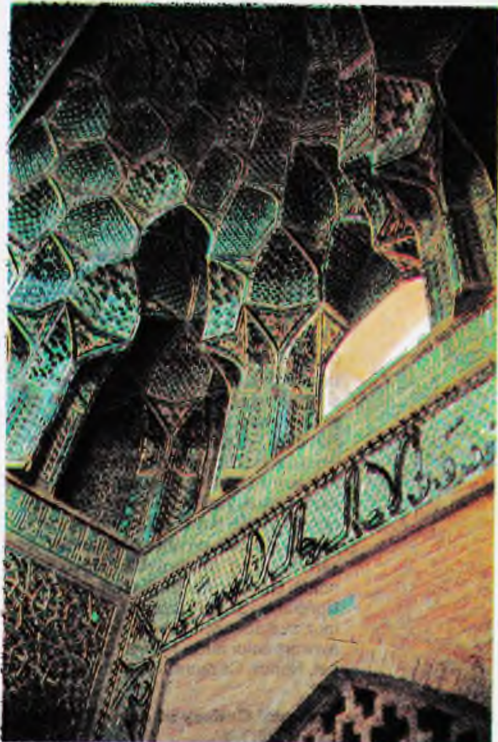
NATIK, NATIKA sıf. (ar. *nuṭk*'tan *nāṭık*, dişl. *nāṭıka*). *Esk.* **1.** Söz söyleyen, laf eden, konuşan. **—2.** Düşünen, anlayan, fikir öne süren. **—3.** Bir şeyi ifade eden, gösteren, bildiren. **—4.** *Hayvan-ı natık* → HAYVAN.

Albin-Guillot-Viollet

Yves Nat

R. de Seynes-Rapho

Natanz
Ulu cami'nin (XIV. yy. başı) eyvanlarından birinden ayrıntı (mukarnas ve fayans bezeme yazıları)

◆ **natıka** a. *Esk.* **1.** Düşünme ve söz söyleme becerisi. **—2.** Düzgün, etkili söz söyleme yeteneği, hatiplik. **—3.** *Natıka-perdaz*, düzgün ve etkili konuşan. ‖ *Natıka-pira*, düzgün ve etkili kelimelerle konuşmasını süsleyen, güzel ve doğru söz söyleyebilen. ‖ *Natıka-yı cemiyet*, söz söyleme kuvveti.

NATIKALI sıf. (ar. *nāṭıka*'dan). *Esk.* Düzgün ve iyi söz söyleyen; konuşkan.

NATIKIYET a. (ar. *naṭık* ve *-iyyet*'ten *nāṭıkıyyet*). *Esk.* Konuşma, söz söyleme, konuşkanlık.

NATIR a. (ar. *naṭır*). **1.** Kadınlar hamamında hizmet eden ve müşterileri yıkayan kadın görevli. **—2.** *Esk.* Bağ, bahçe bekçisi.

NATIRLIK a. Natırın yaptığı iş.

NA'Tİ MUSTAFA, türk şair (İstanbul ? - *ay. y.* 1718). Defterdar Küçük Hüseyin Paşa'nın oğludur. Enderun'da öğrenim gördü. Silahtar kâtibi olarak Anadolu'da görev yaptı. Bazı memurluklarda bulundu. İyi bir hattattı. Naat*larıyla tanındı; bu türde çok sayıda ürün verdi. *Divan*'ı ile *Ethem ü Hüma* (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi TY. no. 3 087) adlı mesnevisi vardır. İbni Kemal'in tıpla ilgili bir yapıtını genişleterek türkçeye çevirdi.

NATİCA a. Kum ya da çamurda yaşayan, etçil, öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça. (Küremsi söbe kavkısı, sağlam, pürüzsüz ve çoğunlukla canlı renklerle bezelidir; günümüzde de yaşayan bu hayvanların Üçüncü Zaman topraklarından başlayarak fosillerine rastlanır; *Naticidae* familyası.)

NATİCİDAE a. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça familyası. (Bu hayvanların, kavkılarının her yanından taşan çok gelişmiş birer ayakları, farklı büyüklüklerde solungaçları vardır; küremsi kavkılarının açıklığı bütündür ve dışmerkezli çekirdekçikli bir kapakçıkları vardır. Başta örnek tipi *Natica* olmak üzere birçok cins kapsar. Etçildirler; küçük ıkiçenetlilerle beslenirler; bütün denizlerde yaşarlar ve Jura devri topraklarından başlayarak fosillerine rastlanır.)

NATİCOPSİS a. Alp bölgesindeki Trias devri topraklarının başlıca özelliği olan fosil karındanbacaklılar cinsi. (*Neritopsidae* familyası.)

National Gallery, Londra'da Trafalgar Square'de ulusal resim müzesi. İngiliz özel koleksiyonları, bağışlar ve alımlardan oluşan müzede, büyük resim okullarının çok sayıda başyapıtı vardır. İtalyan sanatı, Rönesans dönemine ait çok önemli yapıtlarla temsil edilir: Piero Della Francesca'nın *Nativitas*, Uccello'nun *Savaş*, Leonardo'nun *Çocuklu Meryem, azize Anna ve Vaftizci Yahya ile birlikte* (karton), Tiziano'nun *Bacchus ile Ariadne*, Michelangelo'nun *İsa'nın mezara koyulması* vb. adlı yapıtları; bunların yanı sıra, Canaletto, Guardi ve Tiepolo'nun da birçok tablosu vardır. Hollanda ve flaman okulları hemen hemen bütün ustaları da buradadır: Van Eyck'in *Arnolfini ve karısı*. Rembrandt'ın *Yıkanan kadın*'ı ve çeşitli portreleri, Vermeer'in *Epinetli kadın*'ı, Rubens'in *Hasır şapka*'sı. İspanya okulu, el Greco, Goya, Velázquez *(Venüs ve Aşk tanrısı)* ile, alman okulu Holbein ile, fransız okuluysa Poussin ve Claude Lorrain ile temsil edilmişlerdir. İngiliz okulu koleksiyonunda en önemli ressamlar yer alır: Hogarth ("Moda evlilik" dizisi), Reynolds, Gainsborough *(Sabah gezintisi)*, Constable *(Saman arabası)*, Turner *(Yağmur, buhar, hız)*. Fransız izlenimciliğine ayrılmış salonlarda Manet, Degas, Monet, Renoir, Cézanne, Seurat vb. görülebilir.

National Gallery of Art → WASHINGTON MÜZELERİ.

National Geographic Society, 1888'de Washington'da (ABD) kurulan coğrafya derneği. (Dernek, halk için, bol resimli, aylık *National Geographic Magazine* dergisini yayımlar.)

National Portrait Gallery, Londra'da, National Gallery'nin bitişiğinde, 1896'da açılan müze. Büyük Britanya ünlülerinin portrelerini bir araya toplamaya yönelik olan müze, her şeyden önce bu özelliğiyle dikkati çeker. Müzenin koleksiyonlarında, birçok kopyanın yanı sıra Van Dyck, Reynolds, Romney, Lawrence, Millais vb. gibi ünlü portre sanatçılarının çok sayıda yapıtı da bulunmaktadır.

Nationale Ballet *(Het)*, Hollanda'nın en büyük bale topluluğu. 1961'de, Sonia Gaskell tarafından kuruldu ve Nederlands Ballet'in bir bölümüyle Ballet der Lage Landen'in birleşmesinden doğdu. Devletin ve Amsterdam kentinin malı desteğinden yararlandı. Het, geleneksel repertuvarına Balanchine, Lander, Rudi Van Dantzig ve Hans Van Manen'in yapıtlarını da kattı. S. Gaskell'in ayrılmasından (1968) sonra, topluluğu önce Robert Kaesen (1969 70), sonra da Rudi Van Dantzig (1971'den başlayarak) yönetti.

Nations *(Théâtre des)*, Uluslararası tiyatro enstitüsü'nün öncülüğünde her yaz düzenlenen uluslararası tiyatro gösterisi. 1956'dan 1975'e kadar oyunlar Paris'te Sarah-Bernhardt tiyatrosu'nda, daha sonra Théâtre de France-Odéon'da oynandı. Daha sonra her yıl başka bir ülkede etkinlik gösteren Théâtre des Nations, 1982'den sonra iki yılda bir düzenlenmeye başladı.

NATİTİNGU, Kuzey Benin'de yerleşme, Atakora yönetim bölgesinin merkezi; 51 000 nüf. Ticaret merkezi.

NATİVİTAS a. (geç lat. sözc.). **1.** İsa, Meryem ve Vaftizci Yahya'nın doğum yıldönümüne hıristiyanlıkta verilen ad. **—2.** *Nativitas yortusu*, İsa'nın doğum yıldönümü ya da Noel yortusu.

NATİVİZM a. (fr. *nativisme*). Dilbil. ve Fels. DOĞUŞTANCILIK'ın eşanlamlısı.
—Ed. Brezilya kökenli edebiyat akımı. XVIII. yy. sonu ve XIX. yy. başında hem Avrupa felsefesinden (Leibniz'den Kant'a) etkilenmiş, hem de Brezilya doğasının ve kültürünün özgüllüğüne ilgi duymuştur.

NATO sıf. (slav. *na*, üstüne ve *to* ya da *ti*, işte bu, senin'den). "Söz dinlemez, akılsız, kalın kafalı" anlamında kullanılan *nato kafa, nato mermer* deyiminde geçer.

NATO *(North Atlantic Treaty Organization)* [*Kuzey Atlantik antlaşması örgütü*], "Kuzey Atlantik bölgesinde barış ve güvenliği korumak, istikrarı ve huzuru geliştirmek" amacıyla, 4 nisan 1949'da Washington'da ABD, Belçika, Büyük Britanya, Danimarka, Fransa, Hollanda, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç ve Portekiz'in imzaladığı antlaşma. 1952'de Türkiye ve Yunanistan, 1955'te de Almanya Federal Cumhuriyeti antlaşmaya katıldılar (İspanya ise, ancak 1982'de katıldı). Avrupa'da, İkinci Dünya savaşı'nın ertesinde SSCB'nin izlediği politikanın yarattığı tedirginlik ile Batı ülkelerinin içinde bulunduğu askeri güçsüzlük bu ülkelerden bazılarını, bir savunma sistemi oluşturmak için birleşmeye zorladı. Bu anlayışın ilk sonucu, İngiltere ile Fransa arasındaki Dunkerque* antlaşması (1947) oldu; daha sonra Benelüks ülkeleri, Büyük Britanya ve Fransa arasında Brüksel* antlaşması (1948) yapıldı. ABD, Sovyetler'in Batı'da yayılmasını durdurmak amacıyla, barıştan sonra Batı Avrupa'nın güvenlik sistemine katılmaya karar verdiğinde, bir antlaşma örgütü kurma düşüncesi doğdu (1949).

BM antlaşması çerçevesine giren 1949 antlaşması, kendini tam bir savunma antlaşması olarak belirler. Devletlerin egemenliğini sınırlandırmadan ortak bir güvenlik sistemi kurar. Yönetim organı, Kuzey Atlantik konseyi'dir. Üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan Konsey, Brüksel'de bakanlar düzeyinde yılda bir kez, sürekli temsilciler düzeyinde de en az haftada bir kez toplanır. Savunma sorunları, 1966'dan bu yana Savunma planları komitesi'nce görüşülmektedir. Sürekli bir genel sekreter, Konsey'e ve Kor..ite'ye başkanlık eder, ayrıca sivil ve askeri organlar arasında eşgüdüm sağlar (lord İsmay, 1952-1957; Paul Henri Spaak, 1957-1961; Dirk Stikker, 1961-1964; Manlis Brosio, 1964-1971; Joseph Luns, 1971-1984; Lord Carrington, 1984-1988; Manfred Wörner, 1988). Siyasal, ekonomik vb. sorunları inceleyen çok sayıda komite vardır. Ancak, ittifakın özgünlüğü, askeri yapılarından ileri gelir. Nato, barış zamanından başlayarak, müttefiklerarası komutanlıklar ve kurmay heyetleri, lojistik, altyapı ve ortak araçlarla donatılmıştır.

İttifakın en yüksek komutanlığı olan Askeri komite, on üç müttefik devletin genelkurmay başkanlarının temsilcilerinden oluşur (Fransa, 1966'da örgütten çekildikten sonra burada yalnızca bir irtibat merkeziyle temsil edilmektedir). Askeri komite'nin sürekli merkezi Brüksel'dedir, yılda iki -üç kez genelkurmay başkanları düzeyinde toplanır.

NATO'nun savunma bölgesi üç komutanlığa ayrılır:
1. *Avrupa Müttefik yüksek komutanlığı* (SACEUR), Kore savaşı sırasında, 1951'de kuruldu, genel karargâhı (→ SHAPE) 1951'den 1966'ya kadar Rocquencourt'da (Fransa) idi, daha sonra Mons yakınında Casteau'ya (Belçika) yerleşti; eylem alanı Avrupa ve Akdeniz'i içerir;
2. *Atlantik Müttefik yüksek komutanlığı* (SACLANT), 1950'de kuruldu, merkezi Norfolk'tadır (ABD);
3. *Manş Müttefik yüksek komutanlığı* (CİNCHAN), 1952'de kuruldu, merkezi Northwood'dadır (Büyük Britanya); Kanada-ABD bölgesel strateji grubu da ona bağlıdır.

Uluslararası durumun giderek değişmesi, NATO'nun işleyişini doğrudan etkiledi. Sovyetler Birliği'nin 1956-57'lerde başlayan nükleer gelişmesi, ABD'nin bu alandaki tekelini kırdı ve iki blok arasında bir dengeyle sonuçlandı. Aynı zamanda, daha güçlü bir termonükleer silahlanmanın baş göstermesi, bu iki ülkeye birbirlerini yok etme olanağı sağlıyordu. Bu da her türlü üstünlük kavramını anlamsızlaştırdı; pragmatik bir biçimde, barış içinde bir arada yaşama ilkesine yönelinmesine yol açtı. Bu dönüşüm, ABD'nin avrupalı müttefiklerine sağladığı güvencenin inandırıcılığını tartışmayı zorunlu kılıyordu. İşte bu koşullarda, iktidara gelişinin hemen ertesinde (1958), de Gaulle, Eisenhower'a, İngiltere ile birlikte, ittifakın bünyesindeki nükleer stratejinin görüşülmesi ve uygulanmasıyla görevli bir triumvira (üçlü yönetim) kurmayı önerdi. Bunun hiçbir yankı uyandırmaması üzerine, Fransa, kendi nükleer silahlanmasını oluşturmaya ve toprakları üzerinde amerikan nükleer silahlarının bulundurulmasını yasaklamaya karar verdi.

1962'de, ABD Savunma bakanı Robert McNamara, amerikan düşüncesini açıklığa kavuşturdu ve ABD'nin, düşman tehdidinin gelişmesini değerlendirebilecek tek ülke olduğunu ve yaşamsal bulmadığı çıkarlar için "intihar"ı göze alamayacağını açıklayarak "esnek karşılık" doktrinini tanımladı. Bunun üzerine, 1960'ta nükleer güç haline gelmiş olan Fransa, kuvvetlerini, Akdeniz (1962) ve Atlantik (1963) NATO birleşik deniz komutanlıkları'ndan çekmeye karar verdi. 1963'te, Amerika'nın çok-taraflı bir nükleer güç tasarısı başarısızlığa uğradı.

Uluslarüstü bir nükleer güç oluşturma denemesi başarısızlığa düşünce, ittiakın avrupalı üyeleri, antlaşmanın, örgütün eylemini dünya ölçeğinde genişletecek ve askeri alanı aşacak biçimde değiştirilme-

sini istediler. Bu tür bir reformun gerçekleştirileceğine pek güvenmeyen Fransa, 7 mart 1966'da, üyelikten ayrılmadan, NATO'nun askeri kanadından çekildiğini açıklamaya ve bütün NATO organlarının topraklarından ayrılmasını istemeye karar verdi. Öteki on dört üye, ittifakla askeri örgüt arasında bir ayrım yapılmasına karşı çıktılar; ancak bu herhangi bir kopmaya yol açmadı. Konseye katılmayı sürdüren Fransa, Askeri komite ve SHAPE'de bir misyon tarafından temsil edilmeyi sürdürdü ve Almanya'daki askeri güçlerinin işbirliğinde bulunması ilkesini kabul etti. 1967 ekiminde Konsey, Genel sekreter ve Askeri komite, Paris'ten ayrılarak Brüksel'e yerleşti. Onlardan önce, nisanda, SHAPE Belçika'ya yerleşmişti. Yeni kurulan Savunma planları komitesi, aralık ayında, amerikan esnek karşılık kuramını benimsedi.

Konsey, 1968'de, Reykjavík'te (İzlanda) askeri caydırma gücünün korunması, ama aynı zamanda bir yumuşama politikası izlenmesi gerekliliğini vurguladı. Aynı yıl, Çekoslovakya'nın Varşova paktı üyeleri tarafından işgali, bu görüşten vazgeçilmesine yol açtı, ancak ittifak içi bağları güçlendirdi; bununla birlikte, önce 1969'da silahsızlanma üzerine SALT görüşmeleri, daha sonra 1973'te Arap-İsrail savaşı nedeniyle Washington ve müttefikleri arasındaki danışma eksikliği, ittifakın geleceğini tehdit eden unsurlar oldu. Yine de NATO, 1968'de bir *Atlantik sürekli deniz gücü* ve 1969'da *Müttefiklerarası Akdeniz acil deniz gücü* kurmayı başardı. Örgüt, Norveç'ten Türkiye'ye kadar uzanan bir hava gözleme entegre sistemi (NADGE), uydular aracılığıyla bir telekomünikasyon sistemi, 1972'de de Santa Maria'da (Asor adaları) bir denizaltı akustik araştırma merkezi kurarak altyapısını geliştirmeyi sürdürdü.

26 haziran 1974'te, Başkan Nixon ve ittifakın bütün üyeleri, ortak bir savunmanın gerekliliğini bir kez daha vurgulayıp ingiliz ve fransız nükleer güçlerinin özel rolünü ve Avrupa'daki amerikan güçlerinin varlığının sürdürülmesi gereğini kabul ettiler. 1974'te, Kıbrıs bunalımının ardından, Yunanistan, ittifak içinde kalmakla birlikte, NATO'nun askeri kanadından çekildi (1980'de geri döndü). 15 şubat 1975'te, ABD, Kıbrıs'ta amerikan silahlarının kullanılmasına karşı bir yaptırım olarak, Türkiye'ye gidecek savaş malzemelerine ambargo koydu. Türkiye de, misilleme olarak, ulusal toprakları üzerindeki amerikan üslerinin, NATO'ya bağlı gözüken İncirlik dışında, kapatılmasına karar verdi (25 temmuz 1975); bu önlem, NATO'nun güney-batı cephesini zayıflattı.

1976'da Oslo'da, Konsey, balıkçılık bölgesi üzerindeki İngiltere-İzlanda anlaşmazlığına son verdi. Aynı sıralarda, ABD'ye yaptığı bir ziyaret sırasında, Cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing, Fransa'nın konumunu yeniden hatırlattı: her türlü askeri bütünleşmeyi ret, ancak ittifakın etkililiğine yardım etmek. 1978 temmuzunda, çetin görüşmelerden sonra, ABD, Türkiye'ye silah teslimi üzerindeki ambargoyu koşullu olarak kaldırdı. Türkiye de karşılık olarak NATO yararına çalışarak sovyet stratejik güdümlü füzelerinin denetimini kolaylaştıran amerikan üslerinin yeniden açılmasına izin verdi. 10 ocak 1980'de, iki ülke arasında yeni bir savunma ve işbirliği antlaşması imzalandı. Avrupa'da istikrarın, ABD'nin güvenliği için temel önemde olduğunu göz önüne alan, öte yandan Varşova paktı birliklerinin gücünün artması gibi bir durumla karşı karşıya kalan Başkan Carter, Konsey'in 6 ocak 1978 tarihli toplantısında, Avrupa'da yerleşik amerikan kuvvetlerinin güçlendirileceğini açıkladı.

19 nisan 1979'da, Almanya Federal Cumhuriyeti'nin girişimiyle Evere'de (Belçika) Avrupalılar'ı da kapsaması olası SALT görüşmelerini izleme kaygısından doğan *Nükleer silahların denetimi için özel grup*'un ilk toplantısı yapıldı. Bu yeni grup, ittifakın iki yönlü stratejisini çok iyi açıklar: bir yandan caydırmanın, öte yandan yumuşamanın sürdürülmesi. 1980'de, Savunma planları komitesi'nin otoritesi altında, "caydırma" kanadı iki organdan oluşuyordu:

—*Nükleer savunma sorunları komitesi;*

—*Nükleer planlar grubu;* bu grup, düzenli olarak toplanır (savunma bakanları düzeyinde yılda iki kez); nükleer alandaki uygulama doktrinlerinin ön-tasarılarını hazırlamak ve silahların modernleştirilmesi konusundaki incelemeleri yapmakla görevlidir.

"Yumuşama" kanadı, Konsey'in doğrudan uzantısı olan ve Brüksel'de bulunan bir siyasi komite ile Viyana'da MBFR (Mutual Balanced Force Reduction; karşılıklı ve dengeli güç indirimi) görüşmelerine katılan bir çalışma grubundan oluşur.

NATO ve Varşova paktı uzmanları arasında 1973'ten beri Viyana'da sürdürülen Orta Avrupa'da karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi görüşmelerinden olumlu bir sonuç alınamadı. Sovyet SS-20, SS-22, SS-23 füzelerine karşı B. Avrupa'da 108 pershing ve 464 cruise füzesinin yerleştirilmesi kabul edildi. Bazı Avrupa ülkeleri NATO dışında bir savunma birliği arayışını sürdürdüler. Belçika, Fransa, Almanya Federal Cumhuriyeti, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere Savunma bakanlarının katıldığı Batı Avrupa birliği toplantılarında yakın işbirliğine dayanan ortak bir savunma siyaseti izlenmesi kararlaştırıldı (haziran, ekim 1984). ABD Birlik'i desteklediyse de üye ülkeleri, NATO çerçevesi dışında silahlanma denetimi konusunda ortak girişimlerde bulunmamaları hususunda uyardı. Türkiye'nin, Limni adasının Yunanistan tarafından silahlandırılmasına karşı çıkması NATO'ca desteklendi. Bunun üzerine Yunanistan, ekim 1983'ten sonra Ege denizi'ndeki NATO manevralarını boykot etti. Papandreu, Yunanistan'ın ulusal güvenliği için NATO'da kaldığını, NATO'dan çıkarsa Türkiye ile savaşın kaçınılmaz olduğunu ileri sürdü (ocak 1984). ABD ile SSCB arasında imzalanan Orta menzilli nükleer füzeler antlaşması (aralık 1987). NATO tarafından da desteklendi. 1990'da 16 NATO ülkesinin toplam silah ve asker mevcudu şöyleydi: 4 948 300 asker, 25 091 tank, 34 453 zırhlı araç, 20 620 top, 5 939 savaş uçağı, 1 736 helikopter. Bu klasik silah mevcudunda 1995-1996'ya kadar yapılması öngörülen değişiklikler ise söyledir; 19 142 tank, 29 822 zırhlı araç, 18 286 top, 6 662 uçak, 2 000 helikopter.

Nato nisan 1993'te BM'nin isteği üzerine ilk kez geleneksel müdahale bölgesi dışında askeri görev üstlendi: Bosna-Hersek üzerinde Sırplara uygulanan uçuş yasağını denetleme (bu denetime türk jetleri de katıldı).

NATORP (Paul), alman filozof (Düsseldorf 1854 - Marburg 1924). Marburg Üniversitesi'nde profesör (1885-1922) ve Marburg yenikantçı okulunun başlıca temsilcisi. Yapıtları: *Religion innerhalb der Grenzen der Humanität* (İnsanlık sınırları içinde din) [1894] ve *Die logischen Grundlagen der exakten Wissenschaften* (Kesin bilimlerin mantıksal temelleri) [1910].

NATREMİ a. (fr. *natrémie*). Biyokim. Kan plazmasında bulunan sodyum miktarı. (Normal olarak 144 mEq/l [yani litrede 3,30 g] dır. Hipernatremi ya da hiponatremi her zaman su bilançosundaki bir dengesizliğe bağlıdır.)

NATRİCİNAE a. (lat. *natrix, -icis,* suyılanı'ndan). Çoğunlukla suda yaşayan, oluksuz yılanlar oymağı. (Amfibyumlar ve balıklarla beslenir. Suyılanıgiller familyası.)

NATRİKS a. (lat. *natrix*). Çiçektozu borusundan çıkan kirpikli anterezoitleri yüzerek embriyon kesesine ulaşan açıktohumlu bitki. (Bazı botanikçiler döllenmenin su içinde gerçekleştiği açıktohumluların hepsini *natriksler* altsınıfında toplar. Bu altsınıfta şimdi sikalar [*cycadales**] ve ginkgolar* takımlarında toplanan ilkel karakterli birkaç tür bulunmaktadır; fakat Birinci ve İkinci zamanlarda, bu iki takımla birlikte bennettitales* takımından pek çok bitki türünü kapsıyordu.)

NATRİÜRETİK sıf. (fr. *natriurétique*). Tıp. **1.** Sodyumun idrar yolu ile atılmasına ilişkin olana denir. **—2.** *Natriüretik etmen,* böbrek tarafından salgılanan ve idrarda sodyumun miktarının artmasına neden olan etmen.

NATRİÜRİ a. (fr. *natriurie*). Biyokim. Vücuttan 24 saatte atılan sodyum miktarı. (Normal insanda, 24 saatte 43 ila 217 mEq'dır: dışkı ve terle atılan çok az sodyum miktarı düşülürse, besinlerle alınan sodyum miktarını gösterir.)

NATRİYUM a. (fr. *natrium; natron*'un latinceleşmiş biçimi'nden). Kim. Sodyuma verilen bir başka ad.

NATROFİLİT a. (fr. *natrophilite*). Miner. Doğal manganez ve sodyum fosfat.

NATROJAROSİT a. (fr. *natrojarosite*). Miner. Heksagonal sistemde yer alan doğal sodyum ve demir sülfat.

NATROKALSİT a. (fr. *natrochalcite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal bakır ve sodyum sülfat.

NATROLİT a. (fr. *natrolite*). Miner. Zeolitler ailesinden hidratlı doğal sodyum alüminosilikat.

Nelly Bariand

natrolit
(Puy-de-Dôme'da çıkarılır)
[boyu: 0,5 cm]

NATRON a. (fr. *natron;* ar. *naṭrūn,* doğal karbonat'tan). Miner. Na_2CO_3, $10H_2O$ formülündeki hidratlı doğal sodyum karbonat. (Mısır'da monoklinik kristaller biçiminde bulunur. Hemen hemen bütün alkali kaplıca sularında, çözelti ve çiçeklenmeler halinde görülür.)

NATROPENİ a. (fr. *natropénie*). Organizmadaki sodyumun azalması.

NATRUN gölleri ya da **VADİ NATRUN,** Mısır'da göller öbeği, Aşağı Mısır'da, Nil deltasının batı sınırına komşu 25 km uzunluğunda bir çöküntüde.

NATSUDAİDAİ a. (jap. *natsu,* yaz, ve *daidai,* turunç). **1.** Altıntopa (greyfurt) benzeyen ve o boyda meyve veren ağaç. (Sedefotugiller familyası.) **—2.** Bu ağacın meyvesi.

NATSUME SOSEKİ, japon yazar (Tokyo 1867 - *ay. y.* 1916). Tokyo Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştı. 1915'te tefrika halinde yayımlanan yergi romanı *Vagahai va neko de aru* ile tanındı. Ünü öylesine arttı ki 1907'de üniversitedeki görevinden istifa etti. Dünya edebiyatındaki romanlara karşı ilgisiz kalan Natsume Soseki tam on yıl boyunca hiç aksatmadan son derece düzenli bir biçimde tefrika romanlar yazdı. İşlediği temel sorun bireyin toplumun gelişmesi karşısında geçirdiği uyumsuzluktu: aydının çektiği acıları anlatan *Kocin* (1913) ya da Meici'nin saltanat döneminin sonundaki koskoca bir kuşağın şaşkınlığını dile getiren *Kokoro* (1914) adlı yapıtları buna örnektir. Hıristiyanlığı ve buddhacı mezhepleri yadsıdı (*Mon,* 1910). Çalışmasını öldüğü güne kadar sürdürdü; sıradan insanların yaşamlarından on günü anlattığı uzun romanı *Meian* yarım kaldı.

Larousse

Natsume Soseki

NATTA (Giulio), italyan kimyacı (İmperia 1903 - Bergamo 1979). Milano Politeknik enstitüsü'nün sanayi kimyası bölümünü yönetti; metanol ile metanalin bireşimi üzerine araştırmalar yaptı. 1950'den sonra yalnızca makromolekül kimyası alanında çalıştı ve 1954'te, bir ölçüde alman kimyacı Karl Ziegler'in çalışmalarına dayanarak, büyük ölçüde kristalleşmiş polipropileni bireşim yoluyla elde etmeyi başardı. Bunun yanı sıra çalışmalarını stereoözgül polimerleşme için yeni katalizörler bulma konusunda yoğunlaştırdı ve stereodüzenli polimerlerin yapısını inceledi (bu konuda, taktiklik kavramının babası sayılabilir). [1963'te Karl Ziegler ile Nobel kimya ödülü'nü paylaştı.]

Keystone

Giulio Natta

NATTER (Johann Lorenz), alman madalya yapımcısı ve hastaş gravürcüsü (Biberach 1705 - Petersburg 1763). Çeşitli avrupa saraylarında çalıştı ve birçok madalya ve değerli taş üstüne gravürleriyle ün yaptı.

NATTERER (Johann Augustus), avusturyalı hekim ve fizikçi (Viyana 1821 - *ay. y.* 1900). Sıkıştırma yöntemiyle azot monoksit ve karbondioksidi sıvılaştırdı; 1854'te 1 300-2 700 atmosfer basıncı altında gazların sıkışabilirliğini inceledi. Kendi adını taşıyan tüpler yöntemiyle çeşitli akışkanların kritik (dönüşül) noktasını belirledi.

Natterer deneyi, bir akışkanın kritik* değişmezlerini ölçmeye yarayan deney. Saf bir cisimden uygun olarak seçilmiş bir *m* kütlesi, akışkanın kritik sıcaklıktan düşük bir sıcaklıkta, bir menisküle sınırlanan biri gaz öbürü sıvı iki evre*ye ayrılmasını sağlayacak biçimde bir V hacmi içine kapatılır; tüp ısıtıldığında, belli bir sıcaklıkta menisk kaybolur. Doldurma koşullarına göre, akışkan ya tamamen sıvı ya da tamamen gaz haldedir. Tüpün içinde, *m*/V oranı kritik yoğunluğa tam eşit olacak biçimde bir *m* akışkan kütlesi bulunuyorsa, kritik sıcaklığa geçiş sırasında, gaz ve sıvı yoğunlukları özdeş hale geldiğinde, kritik opalleşme denen bir opalleşme gözlemlenir.

NATTİER (Jean-Marc), fransız ressam (Paris 1685 - *ay. y.* 1766). Babası MARC'tan (Paris 1642 - *ay. y.* 1705) ve muhtemelen vaftiz babası Jouvenet'den ders aldı. 1715'te, *Taş haline gelen Phineus* (Tours müzesi) adlı tablosuyla Resim akademisi'ne kabul edildi. 1717'de Hollanda'ya gitti, orada Büyük Petro kendisine *Poltava savaşı* konulu bir tablo ile maiyetindeki senyörlerin, imparatoriçenin ve nihayet kendisinin portrelerini sipariş etti (Petro'nun portresi Paris'te yapıldı). Bu başarı, Nattier'nin ünlenmesinde ilk adım oldu. 1740'tan başlayarak kral ailesinin ve özellikle de Louis XV'in kızlarının (Mesdames de France) resmi ressamı oldu.

Nattier, çoğu kadınlara ait olmak üzere büyük sayıda portreler yaptı. Bunlar bazen mitolojik giysiler içinde (*Hebe kılığında Orléans düşesi*, Stockholm), bazen de tabii kıyafette (bir klavsen çevresinde toplanmış *Ressam ve ailesi* [Versailles], *Antin markizi* [1738, Jacquemart-André müzesi]) portrelerdi. Bunların en ilgi çekici olanları, herhalde, Versailles'da muhafaza edilen krallık ailesi üyelerinin portreleridir: *Madame Henriette* (1742, 1754), *Diana kılığında Madame Adélaïde* (1745), *Marie Leszczyńska, Madame Louise, Madame Victoire* (1748), *Madame Adélaïde* (1756), vb. Bu portrelerde, psikolojik hakikat, incelik ve zarafet, kostümlerin güzelliği doruk noktasına ulaşır. Bu bakımdan, Nattier, fransız portre ressamlığının en iyi ustalarından biri olarak karşımıza çıkar. — Büyük kardeşi JEAN-BAPTİSTE (Paris 1678 - *ay. y.* 1726), tarihi konular ressamı ve Akademi üyesi. Skandala yol açan özel yaşamıyla ilgili bir olaydan ötürü Akademi'den atılarak Bastille'e kapatıldı.

Genç kız, Jean-Marc **Nattier**'nin pasteli
Güzel sanatlar müzesi, Orléans

Lauros-Giraudon

NATTUF KÜLTÜRÜ a. (Kudüs'ün 20 km K.'inde bulunan *Vadi el-Nattuf*'tan). Filistin'de, Ortataş döneminin, tarım ve evcilleştirmenin başlamasıyla nitelenen kültür evresi. (Nattuf kültüründe görülen aletler arasında, geometrik mikrolitler, sırtlı küçük dilgiler, kalemler, ön kazıyıcılar, delіciler, zıpkınlar ve olta iğneleri yer alır. Nattuf kültür evresinden sonra çanak çömlek öncesi Yenitaş dönemi gelir.) [Eşanl. NATUFYEN.]

NATUFYEN sıf. (fr. *natoufien*). Tar. önc. NATTUF KÜLTÜRÜ'nün eşanlamlısı.

NATUH sıf. (ar. *naṭḥ*'tan *naṭūḥ*). *Esk.* Boynuzla vuran, süsen hayvanlar için kullanılır.

NATUK, -ku sıf. (ar. *nutk*'tan *naṭūk*). *Esk.* **1.** Güzel ve düzgün konuşan. **—2.** Konuşkan.

NATURA a. (lat. *natura*). İnsanin yaratılıştan gelen yapısı.

NATURA NATURANS (lat. *natura naturans*). Fels. YARATICI DOĞA'nın eşanlamlısı.

NATURA NATURANTE (lat. *natura naturante*). Fels. YARATILMIŞ DOĞA'nın eşanlamlısı.

NATÜR a. (fr. *nature*). Doğa, tabiat.

NATÜRALİST sıf. ve a. (fr. *naturaliste*). Natüralizme ilişkin; natüralizm yanlısı.
◆ a. DOĞABİLİMCİ'nin eşanlamlısı.

NATÜRALİZM a. (fr. *naturalisme*). Ed. Zola çevresinde toplanmış ve pozitif bilimlerin yöntem ve sonuçlarını sanata uygulayarak gerçeği, en bayağı yanlarını da içeren tam bir nesnellikle yansıtmayı amaçlayan edebiyat okulu. (Bk. *ansikl. böl.*)
—Fels. → DOĞALCILIK.
—Güz. sant. Doğanın aynen taklit edilmesi; karşıtları idealizm ve simgeciliktir.
—Tıp. Doğanın, hastalıkların iyileşmesinde tek ya da hiç değilse başlıca güç olduğunu kabul eden sistem.
—ANSİKL. Ed. Gerçekçilikle başlayan ve uzun süre bu akımla karıştırılan natüralizm, edebiyatta Auguste Comte'un olguculuğuna ve henüz o dönemde tam anlamıyla ortaya çıkmamış olan bilimselleştiriciliğe bağlılığı belirtir. Ama özellikle bir ideolojiye dayanır: yazı bir eylemdir ve yazarın etkin biçimde kuruluşuna katılması gereken bir toplumun temel örneğidir. Natüralizmde estetik sorunlara uzak kalınmaz ama, bu alandaki çabalar, Claude Bernard'ın *İntroduction à l'étude de la médecine expérimentale* (Deneysel tıp incelemesine giriş) [1865] adlı yapıtında ileri sürdüğü yöntemlere uygun biçimde, bilimin kanıtladığı deneylerin doğruladığı gerçeklere bağımlıdır. Zola, 1879'da *le Roman expérimental* (Deneysel roman) adlı yapıtında: "... Kişisel özellikleri, tutkuları, insan ve toplum olaylarını kimyacı ya da fizikçinin ham maddeleri, fizyolojistlerin canlıları incelediği gibi incelemeliyiz" diye yazar. Zola'nın yanı sıra Alexis, Céard, Hennique, Huysmans ve Maupassant'nın da katkıda bulunduğu *Soirées de Médan* (Médan akşamları) [1880] adlı derleme natüralizmin bildirgesini oluşturur. Ama Zola, çok kısa sürede dağılan topluluğun tek kuramcısı olarak kaldı. Daha 1867'de düşüncenin "şiirden uzaklaştığını" saptayan Gautier'nin sezinlediği gibi, büyük dönüşümlerin zamanı gelmişti. Aynı dönemde Renan da "kesin olanı kesin gibi, olasıyı olası gibi, olanaklıyı olanaklı gibi yansıttığı andan itibaren yazarın vicdanı rahat olmalıdır" diyordu. İşte durum buydu ve Zola'nın da önemi bunun bilincine varmasından kaynaklanıyordu. Dönemin ayrıcalıklı anlatım türü olan romanın, ancak çağına tam anlamıyla uyduğu ölçüde yazılması için bir neden ve yaşama şansı vardır görüşünün kanıtlanması sözkonusuydu.

Fransız natüralizmi, hedef olduğu saldırılara karşın, Avrupa natüralizminin modelini oluşturdu. Ancak, Zola ve arkadaşlarının tiyatroda başarısızlığa uğramasına -Becque'in *Corbeaux*'su (1882) dışında- ve Antoine'nın Théâtre-Libre'de gerçekleştirdiği sahneye koyma alanındaki devrime karşın aynı sıralarda Almanya'da Hauptmann, Berlin Freie Bühne'de *Güneş doğarken* (Vor Sonnenaufgang) [1889] ve özellikle de *Dokumacıların isyanı* (Die Weber) [1892] ile büyük bir başarı elde etti. Bunun yanı sıra, Strindberg İsveç'te, İbsen Norveç'te, Çehov da Rusya'da natüralizmin tiyatroya çok uygun olduğunu gösterdiler. Natüralizm çerçevesinde, tüm edebiyat türleri romantizmle bir tür hesaplaşma içindeydi.

• Natüralizm akımı, Türkiye'de ilkin Beşir* Fuat tarafından sözkonusu edilmiştir. Müspet bilimin ateşli savunuculuğunu üstlenen Beşir Fuat, fransız romantik şair ve yazarı Hugo'nun ölümü üzerine yazdığı *Victor Hugo* (1884) adlı yapıtında romantizm, realizm, natüralizm akımları üzerinde durmuş, "hayaliyun-hakikiyun" (romantikler-realistler) tartışmalarına yol açmış; fizik ve kimyada aynı nedenlerin aynı koşullarda aynı sonuçları doğurduğu (determinizm: gerekircilik) olgusunu canlı varlıkların incelemesine de uygulayan Claude Bernard'ın düşüncelerinden esinlenerek yazdığı *Beşer* (1885) adlı kitabında "maddeye ait yasaların canlı varlıklar için de geçerli olduğunu" söylemiştir. Beşir Fuat'ın düşünceleri ve trajik ölümü (bileklerini keserek kendini öldürmesi ve bu biyolojik olayın o sıradaki psikolojik etkilerini yazması), gözleme ve deneye dayanan realizm ve natüralizm akımlarına türk hikâye ve romancılarının ilgi duymasını sağlamıştır. İlkin Ahmet Mithat, "tabii (natüralist) romanlardan bir örnek olmak üzere" *Müşahedat** (1891) adlı romanını yazmış; bunun önsözünde, natüralizmin kurucusu Zola ve arkadaşlarınca "toplumun ve insanlığın en iğrenç, en fena köşelerinin gösterilmesi"ni eleştirmiş, romanların gerçeği tam olarak yansıtması için "iyilik ve güzellik denilen şey"in de anlatılması gerektiğini belirtmiştir. Edebiyatımızda realizme geçişin öncülerinden sayılan Sami Paşazade Sezai, *Küçük şeyler* (1892) adlı hikâye kitabının önsözünde, "bugün romanlar doğa gizlerine karşı bilimlerin ve fenlerin kazandığı zaferlere ve insanlığın kalbine dair yıllarca edilecek incelemelerin ortaya çıkardığı denemelere dayanılarak yazılır" demiş; Nabizade Nâzım, *Kara* Bibik* (1890) ve *Zehra* (1896) adlı yapıtlarında realist ve natüralist yöntemleri uygulamış; yapıtlarında bireysel olgulara ağırlık veren Edebiyat-ı cedide yazarı Mehmet Rauf dahi, "Bizde roman" (1899) adlı bir makalesinde, "bugün Avrupa'da bütün edebiyat fenni bir kılığa büründü, insanlığın düzeltilmesi ve tedavisi için çalışan bilginlerle birlikte çalışıyor" demiştir. Bu aşamalardan sonra, edebiyatımızda natüralizm akımının en önemli temsilcisi Hüseyin Rahmi Gürpınar, ilkin *Mürebbiye** (1899) adlı romanında kahramanlardan birinin ağzından natüralizmi anlatır (s. 40-44); daha sonra, *Ben deli miyim?* (1925) adlı romanının müstehcen olduğu iddiasıyla açılan davada, yapıtını savunurken, "natüralizm ve realizmin fenni sınırları içinde hikâye yazma"nın ne olduğunu anlatır, "gerçek hikâyecilik bütün bilimleri, fenleri içeren, her fenalığı, her hastalığı, her gizli fesadı, yarayı ay-

dınlığa çıkaran yüksek bir kudrettir" der. İkinci meşrutiyet döneminde *Jönler* (1910) adlı bir roman yayımlayan Bekir Fahri (İdiz), kitabının dış kapağına "tabii (natüralist) romanlar kütüphanesi" diye bir başlık ve Emile Zola'nın imzasını taşıyan "Güzel, hayattır" diye bir cümle koymuş; çeşitli dergilerde çıkan yazılarında, çoğunlukla natüralizmin özelliklerini, Zola'nın görüşlerini anlatma ve yayma çabası göstermiştir. Yazarlığa aynı dönemde başlayan Selahattin Enis de, Bekir Fahri'nin etkisiyle, natüralizmi benimsemiş, Zola'ya düşkünlük göstermiş, çalışmalarını Cumhuriyet döneminde de aynı doğrultuda sürdürmüştür. Bu akımın Cumhuriyet dönemindeki başlıca temsilcisi, Reşat Enis Aygen'dir.

NATÜREL sıf. (fr. *naturel*). Bir kimsenin ya da bir şeyin fiziksel, gerçek doğasına uygun olan bir şey için kullanılır; doğal, tabii.

NATÜRİST sıf. ve a. (fr. *naturiste*) → DOĞACI.

NATÜRİZM a. (fr. *naturisme*). DOĞACILIK'ın eşanlamlısı.

NATÜRMORT a. (fr. *nature morte*). Güz. sant. Cansız nesnelerin (çiçek, meyve, ölü hayvanlar, yiyecekler, aletler, nesneler vb.) resmi.

—ANSİKL. Güz. sant. Nesnelerin resmi Antikçağ'dan beri yapılmaktadır: İskenderiye döneminde sıradan eşyalar, Pompei ve Herculanum resim ve mozaiklerinde günlük nesneler vb. Ama batı resminde natürmortun en yakın kaynakları, XV. yy.'da, nesnelerin betimlenmesine göreli bir özgürlük tanıyan minyatürlerde (özellikle frankoflaman minyatürler) ve gözaldatmacaya önem veren italyan kakma işlerinde aranmalıdır. Ressamlar, bir yandan perspektife gitgide artan bir önem verirken, bir yandan da *Kana'nın düğünü* ya da *Cena*'larda, *Müjdeleme* sahnelerinde (saflık demeti) ve *Aziz Hieronymus'un meditasyonları*'nda (simgesel eşyalar ve kurukafa) görüldüğü gibi, düzenlemelerine pek çok yeni nesne katmışlardır; donatılmış sofralar, çiçekler ve hiçlik resimleri işte bu nesnelerden türemiştir.

Aertsen, XVI. yy.'da tablolarını yiyecek sergileriyle donatmış, aynı yüzyılın sonunda Caravaggio ünlü *Meyve sepeti*'ni (Milano, Ambrosiana resim müzesi) yapmışsa da, natürmortun altın çağı XVII. yy.'dır. Hollanda'da, çiçek resimleri yapan ilk ustaların (Bosschaert, Van der Ast) buketleri, önceleri tek renkli olarak işlenen (Claesz., Heda, Floris Van Schooten), sonra büyük bir bezeme zenginliğine kavuşan (J. D. De Heem'in sofraları, Kalf'in süs eşyaları) sofralar ve yemeklerle bir arada görülür. 1653'te Rembrandt natürmort çalışan ilk büyük kuzey ressamıdır (*Derisi yüzülmüş öküz*, Louvre). Flandre'da, ince bir çiçek uzmanı olan Kadife Bruegel ve barok etkiler taşıyan Snijders, Rubens'e natürmortlarında yardım etmişlerdir; Osias Beert, parlak bir üslupla gerçekçi ayrıntıları bağdaştırır; bu ressamları D. Seghers (çiçek çelenkleri) ve Fyt (av hayvanları) izler. İtalya'da Caravaggio'nun etkisi, özellikle Napoli (Paolo Porpora, Ruoppolo, Giuseppe Recco) ve Bergamo'da (müzik aletlerini resimlemede uzmanlaşan Baschenis) ağır basar; Roma'da, yüzyıl sonunda, Maltalı diye tanınan Francesco Fieravino'nun yapıtları, barok zenginlikleriyle ayırt edilir. İspanya'da *bodegónlar* sanatı, belirli kuralların dışına çıkmayan, ağırbaşlı bir sanattır (Sánchez Cotán, Juan Van der Hamen, baba ya da oğul Zurbarán, Velázquez). Fransa'da, özellikle hiçlik betimlemelerinde (Renard de Saint-André, Jean François de Le Motte vb.) flaman etkisine, protestan ya da Jansenius esinli bir katılık da eklenir; ama "gerçekliğin ressamları"nın (Baugin, Linard, L. Moillon, Stoskopff) fransız üslubu, yerini, çok geçmeden Louis XIV döneminin daha gösterişli dekoratörlerine (Jean-Michel Picart, Monnoyer, Desportes vb.) bırakmıştır. XVIII. yy.'da Desportes'un ya da Largillière'in çok zengin natürmortlarından sonra, Oudry'nin yapıtlarıyla belli bir yalınlık egemen oldu; özellikle Chardin, yalın, içten ve şiirsel bir yolda ilerledi; Anne Vallayer-Coster de aynı yolu izledi. Bu geleneği, İspanya'da Meléndez sürdürdü; ama Goya, daha sonraları özellikle Manet'de görülecek teknik bir cesaretle geleneğe yenilikler kattı.

XIX. yy.'da, Courbet'nin gerçekçiliğinin yanında, gerek düzenleme, gerek anlatım açısından, renk ve ışık konusundaki kaygılar ağır bastı; çiçekler ve meyveler, en çok beğenilen natürmort konularıydı (Delacroix, Redon, Cézanne, Renoir, Van Gogh vb.). XX. yy.'da nesne ve natürmort özgül bir deneme alanı olarak ortaya çıktı; plastik araştırmalar için bir araç (kübistler, ayrıca Matisse, de Staël vb.) olan natürmort, simgesel (Braque, Picasso, H. Moore'da kurukafalar), anlatımcı (Soutine, Fautrier vb.), hatta "fizikötesi" (Morandi) değerlere ulaştı. Çeşitli avangard araştırmalarla nesne, yeni yeni değerlendirmelere konu oldu (pop art, yeni gerçekçilik, yeni figürasyon vb.). Ama natürmortun yeniden ilgi görmesini sağlayan, daha çok, 70'li ve 80'li yıllarda modelle çalışmalara ve "saf" resim değerlerine dönüş oldu.

NATÜVAN sıf. (fars. *na-* ve *tüvan*'dan

NATÜRMORTLAR

Lauros-Giraudon

Enginarlı natürmort
Osias Beert
Anvers, XVII. yy. başı
Güzel sanatlar müzesi
Grenoble

Meyveli natürmort
Hüseyin Zekâi Paşa'nın yapıtı

Fine Arts Gallery, San Diego

Kavun, balkabağı, lahana ve ayva
Fray Juan Sánchez Cotán, İspanya, XVII. yy. başı
Fine Arts Gallery, San Diego

Lauros-Giraudon

Kadeh, pipo ve şişe
(1914-15)
Serge Férat
M. N. A. M., C. N. A. C.
Georges-Pompidou, Paris

natüvan). *Esk.* Zayıf, kuvvetsiz, çelimsiz.

NATÜVANİ a. (fars. *nā-, tüvān* ve *-ī*'den *natüvanī*). *Esk.* Güçsüzlük, kuvvetsizlik, halsizlik: *Cism-i natüvani* (halsiz, zayıf, güçsüz beden).

Natyaşastra (*dans sanatı* anlamında sanskritçe sözc.), İlkçağ'da yaşamış bilge Bharata-Muni'nin olduğu sanılan yapıt. Miladi takvimin başlangıcına doğru derlenen yapıt, dansla ilgili birçok kavramı ve kuralı bir araya getirmiştir. Günümüzdeki belli başlı klasik hint dansları, bu kitaptaki tasnife dayanır.

NAUCLEA a. Asya, Afrika ve Okyanusya'nın tropikal bölgelerinde 50 kadar türü bilinen tırmanıcı ağaç. (Bunlar çok yüksek boylu ağaçlardır; çiçekleri sıkı bir baş biçiminde topludur. Kökboyasıgiller familyası.)

NAUCORİS a. (yun. *naus,* gemi ve *koris,* subiti'nden). Subiti cinsi. (Geniş, kısa, yassı, yeşilimsi ya da sarı-kahverengi bedenlidir; hayvan hastalıklı değilse sokması insan için zararsızdır. *Naucoris maculata* ve en iri tür olan *N. cimicoides* Batı Avrupa'da yaygındır. *Naucoridae* familyasının örnek tipi.)

NAUDÉ (Gabriel), fransız kitapsever ve yazar (Paris 1600-Abbeville 1653). Bu parisli hümanist, yaşamı boyunca ünlü sanat koruyucuları için en ender ve alışılmışın dışındaki kitapları aradı. *Avis pour dresser une bibliothèque* (Kitaplık kurmak için öğüt) [1627] adlı kitabı yazdı ve Mazarin için bugünkü Mazarine kitaplığı'nın çekirdeğini oluşturan 40 000 cilt kitap topladı.

NAUDERS, Avusturya'da kış sporları (yüksl. 1 365-1 835 m), yazlık merkezi, yukarı İnn vadisinde, İsviçre ve İtalya sınırları yakınında; 1 300 nüf.

NAUEN, Almanya'nın Brandenburg eyaletinde, Berlin'in batısında kent; 12 000 nüf. Radyo istasyonu.

NAUKRATİS. Tar. coğ. Mısır deltasında kent, Nil'in kolu Kanopos'un (Nil'e bir kanalla bağlıdır) yakınında. İ.Ö. VII. yy.'da, Naukratis'te bir Miletos ticaret acentası kuruldu. İ.Ö. VI. yy.'da firavun Amasis, tüm yunan gemilerinin Mısır'a Nil'in Kanopos kolunda girmelerine ve Naukratis'in Yunanlılar'a açık tek liman olmasına karar verdi. Küçük Asya'daki çeşitli sitelerden gelen Yunanlılar, burada gerekli kurumları oluşturarak oligarşik yapıda bir koloni kurdular. İ.Ö. 378'de Nektanebo I, vazoları ve bronz üretimiyle ünlü Naukratis'in dışalımlarına ve üretimine vergi koydu. Bundan sonra kent İskenderiye'nin gelişmesi nedeniyle hızla geriledi. 1884'te başlatılan kazılarda Tel el Bireh ortaya çıkarıldı. Kalıntılar içinde tüm yunan çömleklerinden örnekler bulunmaktadır.

NAUKYDES, İ.Ö. V. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış argoslu heykelci. Genç Polykleitos'un kardeşiydi. Birlikte bir bronz *Hekate* ve Argos Heraionu için fildişinden bir *Hebe* yaptılar. Bir *diskobolos* da yaptığı sanılmaktadır.

NAULOCHUS. Tar. coğ. Sicilya'da kent ve liman. Octavianus'un Agrippa komutasındaki filosu, Sextus Pompeius'u burada yendi (İ.Ö. 36).

NAULT (Fernand Noël BOISSONNEAULT, **Fernand** — denir), kanadalı dansçı ve koregraf (Montréal 1921). 1944'te, Ballet Theatre topluluğu'na girdi. Topluluğun bale yöneticiliğini yaptı (1956-1965); daha sonra Ballet Theatre School'un başına getirildi (iki müdürden biri olarak). 1962'de Robert Joffrey Ballet için *Şımarık kız*'ın bir versiyonunu düzenledi. Kanada Büyük balesi'yle anlaştı; bu topluluğun bale yöneticiliğini ve sanat yönetmenliğini (bir meslektaşıyla birlikte) yaptı (1965-1974); daha sonra da burada koregraf olarak çalıştı. En başarılı yapıtları: *Carmina Burana* (müz. C. Orff, 1967), *Pas rompu* (pas de deux) ve *Divertissement Glazounov* (1969), *Tommy* (rock opera) [1970], *Ceremony* (1973).

NAUM (Mihail), **Hoca Naum, Tütüncüoğlu Naum** da denir, türk tiyatrocu (Halep ? - ? 1870'ten sonr.). Katolik arap kökenli bir aileden yetişti. Yaşamıyla ilgili fazla bilgi yoktur. 1844-1870 yıllarında Beyoğlu'nda kendi adıyla tanınan tiyatroyu işletti. (→ NAUM TİYATROSU.) Buradaki temsiller için İtalya'dan, Fransa'dan topluluklar getirtti. Yabancı dillerdeki operaları türk izleyicilerin anlayabilmesi için açıklama kitapçıkları bastırdı. İstanbul yakasından gelecek izleyiciler için gündüz temsilleri düzenledi. Verilen özel izinle 15 yıl (1852-1867) İstanbul'da tiyatro oynatma imtiyazı yalnız onun oldu. Tiyatrosu yandıktan (1870) sonra mesleğini bıraktı. (→ Kayn.)

NAUM PAŞA, türk yönetici (İstanbul 1850 - Paris 1911). Hariciye tahrirat kalemi'ne girdi; Hariciye nezareti'nde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, vezir rütbesiyle Cebelilübnan mutasarrıflığına atandı (1892). Hariciye müsteşarlığı, İkinci meşrutiyet döneminde kısa bir süre Nafia nazırlığı yaptı. İkinci kez hariciye müsteşarlığındayken Paris büyükelçiliğine gönderildi. Bu görevde bulunduğu sırada öldü.

■**Naum tiyatrosu,** İstanbul'da Galatasaray'da Mihail Naum* tarafından işletilen tiyatro (1844-1870). Önce Théâtre de Péra, 1849'dan sonra Théâtre italien Naum adlarıyla anıldı. Galatasaray lisesi'nin karşısında Çiçek pasajı'nın bulunduğu yerdeki eski Bosco* tiyatrosu'nu satın alan Naum, binayı yeniden düzenletti. İlk temsil italyanca oynanan Lucrezia Borgia operası oldu. Ahşap yapının yanması üzerine, 1846'da kâgir bina yaptırıldı (1846). Büyük Beyoğlu yangınında (1870) ikinci kez yanıncaya kadar tiyatroda yabancı topluluklar italyanca, fransızca opera, bale, tiyatro yapıtları sahneledi. Hokkabaz gösterileri, balolar düzenlendi. Abdülmecit, Abdülaziz kendilerine ayrılmış localardan gösterileri izlediler. Avusturya imparatoru, İngiltere veliahtı gibi ünlüler, izleyiciler arasında yer aldı.

NAUMANN (Johann Gottlieb), alman besteci (Blasewitz, Dresden yakınında, 1741 - Dresden 1801). 1757'deki İtalya yolculuğundan sonra, Hasse'nin aracılığıyla, Dresden sarayı'nda önce besteciliğe sonra da capella yöneticiliğine (1766) getirildi. 1777-1786 arasında, Stockholm ve Kopenhag'da müzik capellalarını yeniden örgütledi. Yapıtları arasında bir fransızca ve 11 italyanca oratoryo ile 25 müzikli oyun önemlidir. Müzikli oyunlarının son ikisinde (*Gustaf Wasa,* 1786 ve *La dama soldato,* 1791) Gluck'ün etkisi görülür (koro ve eşlikli recitativo kullanımı). —EMİL (Berlin 1827 - Dresden 1888) ve KARL ERNST (Freiberg 1832 - Jena 1910) adlı iki torunundan ilki, tutucu ve Wagner karşıtı yapıtlar (*Der moderne musikalische Zopf* [Modern müzik demeti], 1880) yazdı, ikincisiyse Neue Bach-Gesellschaft'la (Yeni Bach derneği) işbirliğinde bulundu.

NAUMANN (Karl Friedrich), alman mineraloji uzmanı ve yerbilimci (Dresden 1797 - *ay. y.* 1873), besteci Johann Gottlieb'in oğlu. Kristal biçimlerin sınıflanmasında kullanılan simgeler onun adını taşır.

NAUMANN (Friedrich), alman siyaset adamı (Störmthal, Saksonya, 1860 - Travemünde 1919). Protestan papazıydı (1886), milliyetçilik ve sosyalizmi dinsel inançlarla birleştirmek isteyen ulusal-toplumsal bir parti kurdu (1896). Girişimi başarısızlığa uğradı; milletvekili seçilince (1907) ilericilere katıldı. Savaş dolayısıyla, avusturya-macaristan ittifakını Orta Avrupa devletleri arasındaki iktisadi antlaşmalarla güçlendirmek amacıyla büyük bir ilgi gören *Mitteleuropa* (Orta Avrupa) adlı kitabını yayımladı (ekim 1915).

NAUMANN (Rudolf), alman mimar, arkeolog (Fichtenau, Berlin, 1910). Berlin Teknik üniversitesi'ni bitirdi (1935). 1937-1943 ve 1960-1975 arasında İstanbul'da, Alman arkeoloji enstitüsü'nde, 1954-1960 arasında da Roma'da Alman arkeoloji enstitüsü'nde çalıştı. İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi arkeoloji bölümü'nde mimari çizim ve eski Anadolu mimarlığı dersleri verdi ve bu üniversiteden emekli oldu (1967-1975).

Boğazköy-Boğazkale-Yazılıkaya kazılarında (1937-1939, 1952-1954) kent planlarının çizimine katkıda bulundu. İran Azerbaycanı'nda Tahtı Süleyman kazılarını yönetti (1961-1975). Didyma*'da, K. Tuchelt ile birlikte, Anadolu'nun en büyük tapınaklarından birini ortaya çıkardı (1962-1977). 1971'de başlattığı Aizanoi* kazılarında Anadolu'nun en önemli Zeus tapınaklarından birini buldu. Ayrıca İstanbul'da Bodrum camisi'nde ve Atpazarı'nda kazılar yaptı. Çok sayıda yapıtı vardır: *Tachte Suleiman* (Tahtı Süleyman) [H. H. von der Osten ile, 1961]; *Eski Anadolu mimarlığı* (Architektür Kleinasiens) [1955]; *Zeustempel zu Aizanoi* (Aizanoi Zeus tapınağı) [1969].

NAUMANNİT a. (fr. *naumannite;* öz. a. K. F. *Naumann*'dan). Miner. Ortorombik sistemde yer alan Ag_2Se formülündeki doğal gümüş selenür.

NAUMBURG, Almanya'nın Saksonya-Anhalt eyaletinde, Halle'nin güneyinde kent; Saale kıyısında, meyvecilik yapılan bir bölgede; 37 000 nüf. Ünlü heykellerle (batıdaki köprü biçimli minber, 1225'e doğr.; gerçekçi ve katı bir anlayışla yapılmış bağışçıların heykelleri, 1250'ye doğr.) bezeli roman ve gotik üslubunda katedral. Çeşitli anıtlar. Müzeler. Çeşitli sanayileri (takım tezgâhları, tekstil, deri, kimya, besin sanayisi) içeren merkez.

NAUNDORFF (Karl Wilhelm), alman asıllı serüvenci (öl. Delft 1845). Spandau'da ve daha sonra Brandenburg'da saatçilik yaptı. 1824'te kalpazanlık suçundan üç yıl hapis cezasına çarptırıldı. Bunun üzerine Louis XVII olduğunu ileri sürerek Normandiya dükü unvanını aldı, ardından *Mémoires du duc de Normandie* (Normandiya dükünün anıları) [1831] ve *Révélations sur l'existence de Louis XVII* (Louis XVII'nin varlığı üzerine açıklamalar) [1832] adlı yapıtlarını yayımladı. Bu yapıtlarda Barras ve Fouché'nin gerçek Louis XVII Temple'dan kurtulduğu halde, Thermidor'dan sonra ölen ve onun adıyla gömülen bir çocuğu onun yerine geçirdiklerini ileri sürdü. Fransa'ya dönünce (1833), Chambord kontunu mahkemeye verdiyse de, Fransa'dan atıldı (1836). Delft'e yerleşti; ölüm belgesine ve mezar taşına adı, Louis XVII, "Fransa ve Navarra kralı" olarak yazıldı.

NAUPAKTOS → İNEBAHTI.

NAUPLİOS. Yun. mit. Euboia'nın (Eğriboz) efsanevi kralı. Denizci olarak büyük bir ün yapmıştı. Truva önlerinde Yunanlılar tarafından taşa tutularak öldürülen oğlu Palamedes'in öcünü almak için geceleyin kayalıkta ateş yaktı ve Akhalar'ın donanmasının kayalara çarparak parçalanmasına neden oldu.

NAUPLİUS a. (kabuklu hayvan anlamında lat. sözc.). Kabukluların özelliği olan, üç çift bacaklı larva. (Erişkinde, birinci bacak çifti antennula'lara, ikincisi duyargalara, üçüncüsü ağız parçalarına dönüşür.)

NAUR a. (ar. *nāᶜūr*). *Esk.* **1.** Kesildiğinde kanı durdurulamayan damar. **—2.** Değirmen kanadı.

NAURE a. (ar. *nāᶜūre*). *Esk.* Büyük su dolabı, depo, bostan dolabı.

NAUROUZE eşiği ya da **boğazı,** Akdeniz ile Atlas okyanusu arasındaki su bölümü çizgisinde bulunan çöküntü alanı; 194 m. Burası, karayolunun (Deux-Mers otoyolu), Toulouse-Carcassonne demiryolunun ve Midi kanalının geçtiği önemli bir

geçittir. Riquet'nin anısına yapılmış dikilitaş.

NAURU, Polinezya'da, Marshall adasının güneyinde bulunan bir atol üzerinde kurulmuş olan devlet; 21 km^2; 9 500 nüf. (1991). Başkenti *Yaren*. Resmi dili *nauruca*. Havalimanı. Nauru'nun ekonomisi büyük ölçüde fosfat dışsatımına dayanır (yıllık üretim 1-2 Mt).
—Tar. Ada ve Polinezya kökenli olan halkı 1798'de "keşfedildi". 1888 yılında Almanya, balina avcılarının uğrak yeri olan bu adayı ilhak etti. 1920 yılında Milletler cemiyeti'nin mandasına girdi. 1942-1945 arasında Japonlar'ın işgal ettiği ada 1947'de Birleşmiş milletler örgütü'nün (BM) himayesine geçti. BM de adanın yönetimini kendi adına Avustralya'ya bıraktı. 1968 yılında Nauru, Commonwealth üyesi bağımsız bir cumhuriyet oldu. Hammer De Roburt ülkenin ilk Cumhurbaşkanı seçildi (1968-1976, 1980-1989). Güney Büyük Okyanus'un nükleer silahlardan arındırılması antlaşması'na Nauru da katıldı (1987). 1989'da Hammer De Roburt'un yerine Bernard Dowijogo cumhurbaşkanı seçildi.

NAUSİKAA. Yun. mit. Phaiaklar'ın kralı Alkinoos'un kızı. Odysseia'ya göre (bölüm VI) kasırganın kıyıya attığı Odysseus Nausikaa'nın çığlıklarıyla uyandı ve onun tarafından kralın sarayına götürüldü.

NAUSİTHOE a. (yun. *Nausithoos*, Poseidon'un oğlu'ndan). *Acalephae* öbeğinden loplu şemsiyeli medüz cinsi. (Kenarlardaki dokunaçlar, karmaşık duyu organlarıyla [ropalyum] almaşık olarak sıralanır.)

NAUTES. Yun. mit. Truvalı rahip. Kentin palladium'unu korumakla görevlendirildi, İtalya yolculuğunda Aineias'a eşlik etti.

NAUTİLOİDEA a. Zool. NOTİLOİDLER altsınıfının bilimsel adı.

NAUTİLUS a. (yun. *nautilos*'tan). Sarmal kavkılı kafadanbacaklı yumuşakça. (*Nautilidae* familyasının Trias'ta ortaya çıkmış örnek tipi.)
—ANSİKL. Yumş. bil. *Nautilus*'lar, Birinci Zaman'da çok yaygın olan, ama günümüzde sayısı büyük ölçüde tükenmiş büyük bir sınıfın (dörtsolungaçlı kafadanbacaklılar) son kalıntılarıdır. Günümüzde, Büyük Okyanus'un ekvator kesiminde yaşayan yalnızca beş *Nautilus* türü vardır. Az derin sularda yaşayan bu hayvanların kabuklarını dalgalar kıyıya atar. En belirgin özellikleri: 1. dört solungaçlarının bulunması (bu özellik anatomi bakımından öbür kafadanbacaklılardan önemli farklarla ayrılmalarına neden olur); 2. art arda sıralanan bölmelere ayrılmış kıvrık bir kavkı; 3. bir sifonlarının (bütün bölmelerden geçerek bedenin arka ucuna ulaşan etli borucuk) olması (bu bölmeler dizisi, hayvanın istediğinde sıvı ya da gazla doldurduğu bir yüzdürücü organdır); 4. etli levhalardan çıkan çekmensiz dokunaçlar (öbür kafadanbacaklılarınkinden çok farklıdır). *Nautilus*'ların sedefli kavkılarından Yeni Kaledonya'da küçük süs eşyaları ya da oymalı kupalar yapılır.

Nautilus, amiral Rickover'in ön ayak olmasıyla ABD tarafından inşa edilerek 1954'te suya indirilen ilk nükleer denizaltıya (3 200 t) verilen ad. Nautilus, nükleer enerji yardımıyla, tek motorla çalışabilen ilk denizaltı oldu. Böylece, olağanüstü bir performans gösteren denizaltı su yüzüne çıkmak zorunda değildi ve nerdeyse sınırsız bir etki alanı vardı. 1958'de Nautilus, kutup buzulunun altından, Büyük Okyanus'tan Atlas okyanusu'na geçti.

NAUVOO, ABD'de (İllinois) yerleşme, Mississipi yakınında, Keokuk'un K.'inde; 1 133 nüf. 1839'da Mormonlar'ın eline geçerek, 1846'ya kadar tarikatın büyük merkezlerinden biri oldu. Étienne Cabet'nin İkarialılar'ı, 1849-1856 arasında burada bulundu.

NAV a. (fars. *nāv*). *Esk.* **1.** İçi oyuk, boş olan şey. —**2.** Su arkı, kanal. —**3.** Küçük gemi, sandal.

NAVABŞAH, Pakistan'da kent, Sind'de, Haydarabad'ın K.'inde; 102 139 nüf. Tekstil sanayileri.

NAVAGERO (Andrea), italyan siyaset adamı ve bilgin (Venedik 1483 - Blois 1529). İlkin latin ve yunan edebiyatlarıyla ilgilendi ve bir dostu olduğu Aldo Manuzio, onun Cicero yayınlarıyla latince şiirlerini bastı. 1516'da San Marco kitaplığı yöneticiliğine getirildi ve 1526'da Madrid büyük elçiliğine atandı. Madrid'de ispanyol şairlerle, özellikle Boscán Almogáver ile tanıştı ve onun üzerinde büyük bir etkisi oldu.

NAVAHO a. Athabaska ailesinin en önemli dili; Navaholar tarafından konuşulur.

NAVAHOLAR ya da **NAVAJOLAR,** Athabaska Kızılderilileri. Altarktika topraklarından ABD'nin güney-batı'sına göç ederek burada özellikle Yeni Meksika eyaletinin kuzeyinde ve Arizona eyaletinde yerleştiler. Pueblolar kültüründen büyük ölçüde etkilenerek, bahçıvanlık (avcılığın önemini yitirmesi üzerine geçimlik iktisatlarının temeli durumuna geldi), soyzinciri biçimi (anasoylu dıştanevli klanlar) ve farklı dil ilintileri önemli bir farklılaşma ölçütü olarak kalmakla birlikte, eski şaman görenekleriyle birleşen büyü ve din ayinleri gibi uygulamaları Pueblolar'dan aldılar. Bugün bir koruma bölgesine yerleştirilen Navaholar'ın nüfusu, yaklaşık 44 000 kişi olarak tahmin edilmektedir.

NAVAJA a. (isp. sözc.; lat. *novacula*'dan). Namlusu ince, sivri ve hafifçe eğik uzun ispanyol bıçağı.

NAVAJOLAR → NAVAHOLAR.

NAVAN, İrlanda'da (Na Midhe yönetim bölümü) kent, Dublin'in K.-B.'sında; 4 000 nüf. Ayakkabı sanayisi. — Yakınında, kurşun ve çinko fabrikası.

NAVAR a. Havc. (ing. *navigation*, seyrüsefer ve *ranging*, düzenleme'den). Bir hava taşıtının belirli bir noktadan uzaklığını ve yön açısını belirlemeyi, yakındaki hava taşıtlarının görüntülerini elde etmeyi ve gerektiğinde çevredeki hava taşıtlarına kimi komutları iletmeyi sağlayan radar eşgüdümlü hava seyrüseferi ve trafik denetleme sistemi.

NAVARATRİ, *8 gece* anlamına gelen ve Hindistan'ın birçok bölgesinde büyük şenlikler dönemi olan eylül-ekim döneminin ilk on ay gününü adlandıran sanskritçe sözcük. Hindistan'ın kuzeyinde büyük *Ramlila* (Rama oyunu) bayramı bu dönemde kutlanır ve bu bayram sırasında genç oyuncular, *Ramayana* destanından bölümler oynarlar. Tanrıça, Durga'ya tapanlar, hele *Durga-puca* için çeşitli şenliklerin düzenlendiği Assam ve Bengal'de, Navaratri'ye de yılın özellikle bu döneminde büyük bir saygı gösterirler.

NAVARİN, Pylos'un eski adı.
—Tar. Bazı türkçe kaynaklarda Avarin ya da Anavarin şeklinde de geçen kent, 1460'taki ikinci Mora seferi sırasında Türkler tarafından alındı. 1479'da, Venedik Cumhuriyeti'yle imzalanan barış antlaşması uyarınca yeniden Venedikliler'in yönetimine girdi. 1500 yılının ortalarında Davut Paşa'nın komutasındaki türk donanmasıyla venedik donanması arasında cereyan eden savaştan kısa bir süre sonra, kalenin Hadım Ali Paşa'ya teslim olmasıyla Navarin 250 yıldan daha uzun bir süre türk egemenliği altında yaşadı. 1768'de patlak veren Osmanlı-Rus savaşı sırasında, bir ara prens Dolgorukiy tarafından zapt edilen Navarin kalesi, Ruslar'ın Mora'dan çekilmeleri üzerine (1770), Çatalcalı Ali Ağa kuvvetleri tarafından geri alındı. 1821'de çıkan Mora ayaklanmaları Navarin'i büyük ölçüde etkiledi. Kuşatmaya dört aydan fazla dayanan halk, Yanya valisi Hurşit Paşa'dan istenen yardımın gelmemesi üzerine asilere teslim olmak zorunda kaldı. Müslümanlardan büyük bir bölümü asiler tarafından öldürüldü; geri kalanı da yabancı gemilerle Anadolu'ya kaçtı. Mora ayaklanmalarını bastırmakla görevli Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki donanma dört yıl sonra (Mayıs 1825) kaleyi geri almayı başardı. Ancak İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan (1827) Londra anlaşması'ndan sonra, müttefik donanması limanda demirli bulunan türk-mısır gemilerini hileyle yaktı ve batırdı (20 ekim 1827). İbrahim Paşa müttefik devletlerin zoruyla bir tahliye anlaşması imzaladı. Buna dayanarak general Maison komutasındaki bir fransız ordusu 29 ağustos 1828'de Navarin'e girerek kentteki türk egemenliğini sona erdirdi.

Navarin baskını, türk ve mısır donanmalarının Mora'nın G.-B.'sındaki Navarin limanında ingiliz-fransız-rus müttefik donanması tarafından yok edildiği (20 ekim 1827) deniz savaşı.

1821 başlarında patlak veren Mora ayaklanması, bir süre sonra Avrupa devletlerinin de ilgilendiği uluslararası siyasi bir sorun haline gelmişti. Osmanlı hükümetinin ayaklanmayı bastırmak için gönderdiği kuvvetler etkili olamıyordu. Mahmut II sonunda Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı. Mısır'ın elinde o tarihte Avrupa usulünde eğitilmiş bir ordu, yine Avrupa usulünde kurulmuş güçlü bir deniz kuvveti bulunuyordu. Bu kuvvetler daha önce de vahhabi, Kıbrıs, Girit ayaklanmalarının bastırılmasında önemli bir rol oynamış, deneyim kazanmışlardı. Mehmet Ali, Girit ve Mora valilikleri kendisine verilmek koşuluyla yardım edeceğini bildirdi ve bu koşulun Mahmut II tarafından kabul edilmesi üzerine 54 gemi, 16 000 asker ve 150 sahra topunu oğlu İbrahim Paşa komutasında yola çıkardı. Böylece Mora asilerden temizlendi. Ancak bu sırada Rusya'da tahta çıkan çar Nikolay I gibi İngiltere de, Mehmet Ali'nin Doğu Akdeniz'e egemen olmasının kendi çıkarları bakımından tehlikeli olacağını sezmekte gecikmediler. Fransa'nın da katılmasıyla 6 temmuz 1827'de imzalanan Londra anlaşması'nın hükümlerini iç işlerine müdahale sayan Babıâli, bu anlaşmayı kabul etmedi. Bunun üzerine Akdeniz'deki müttefik filoları, türk ve mısır gemilerinin demirli bulunduğu Navarin limanını kuşatarak İbrahim

Nautilus

Nautilus'un anatomisi

Nautilus'un kavkı kesiti

Paşa'ya bir ültimatom gönderdiler ve Mora'yı boşaltmasını istediler. Ültimatom kabul edilmedi. 27 parçadan oluşan müttefik donanması, bir savaş amacını gütmedikleri inancını verecek şekilde limana girerek hep birden ateşe başladılar. Üç buçuk saat kadar süren çatışma sırasında türk tarafı 52 gemisini ve 6 000 denizcisini yitirdi. Müttefikler'in kaybıysa 1 000 askerden ibaretti. Olay Avrupa'da büyük sevinçle karşılanırken, osmanlı hükümeti, ortada savaş durumu olmadığı halde donanmasını batıran üç devletten tazminat istedi. İstanbul'daki rus, ingiliz ve fransız elçileri olayın sorumluluğunu türk kaptanlara yüklemeye çalıştılar. Hükümetin bunu kabul etmemesi üzerine de İstanbul'dan ayrıldılar. İngilizler, Mora'da kalan İbrahim Paşa'yla askerlerini Mısır'a götürmek için gemilerini gönderdi. Fransızlar da 30 000 kişilik bir kuvveti Mora'ya çıkardı. 1828 nisanında Rusya Babıâli'ye savaş ilan ettiğini bildirdi.

NAVARRA, İspanya'da il; 10 421 km², 527 318 nüf. (1990). Merkezi *Pamplona*.
• COĞRAFYA. Tarihsel bir bütünlüğe sahip olan Navarra, coğrafi açıdan büyük çeşitlilik gösterir: K.'deki Pireneler yağışlıdır ve Bask ülkesinin devamıdır (orman işletme ve sığır yetiştiriciliği); Ebro havzası daha kuraktır, iklimi Aragón ve Rioja'nınkine benzer ve havzada tahıl yetiştiriciliği (başta buğday [bazen yem bitkileri, patates ya da mısırla birlikte]), bağcılık (rio Arga'nın D.'sunda) ve ırmaklar arasındaki "çorak" topraklarda küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılır. Ço-

NAVARRA HÜKÜMDARLARI

İÑIGA ailesi

Iñigo, Vaskon önder

Iñigo Arista
(770'e doğr.-852)

García I *Iñiguez*
(öl. 870)
Navarra kralı (851 ya da 852-870)
1. Musa bin Musa bin Fortún'un kızı Oria ile
2. Aragónlu Urraca ile evlendi

Fortún Garcés
(öl. 905)
Navarra kralı (880'e doğr.-905)
Oria ile evlendi

Oneca, Aznar Sánchez ile evlendi

Toda Aznar

JİMENA ailesi

Scemeno, Vaskon magnat

García Jiménez
Fortún Garcés'in naibi olduğu (870-880) sanılmaktadır

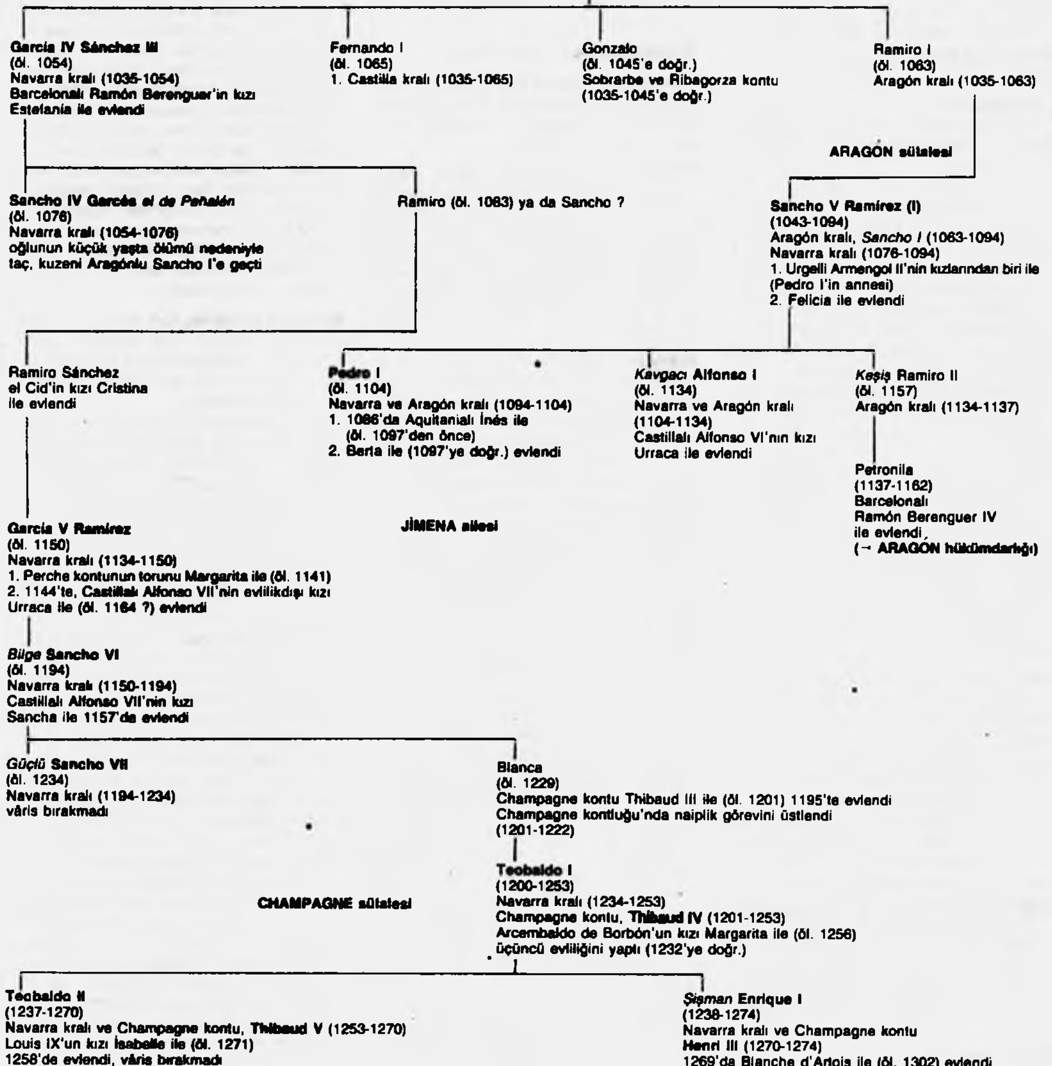
Sancho I Garcés
(öl. 926)
Navarra kralı (905-926)
Toda Aznar ile evlendi

García II Sánchez I
(öl. 970)
Navarra kralı (926-970)
1. Aragón kontu Galindo II'nin kızı Andrégoto Galíndez ile
2. büyük bir olasılıkla Leónlu Ramiro II'nin kızı olan Teresa ile (943'e doğr.) evlendi

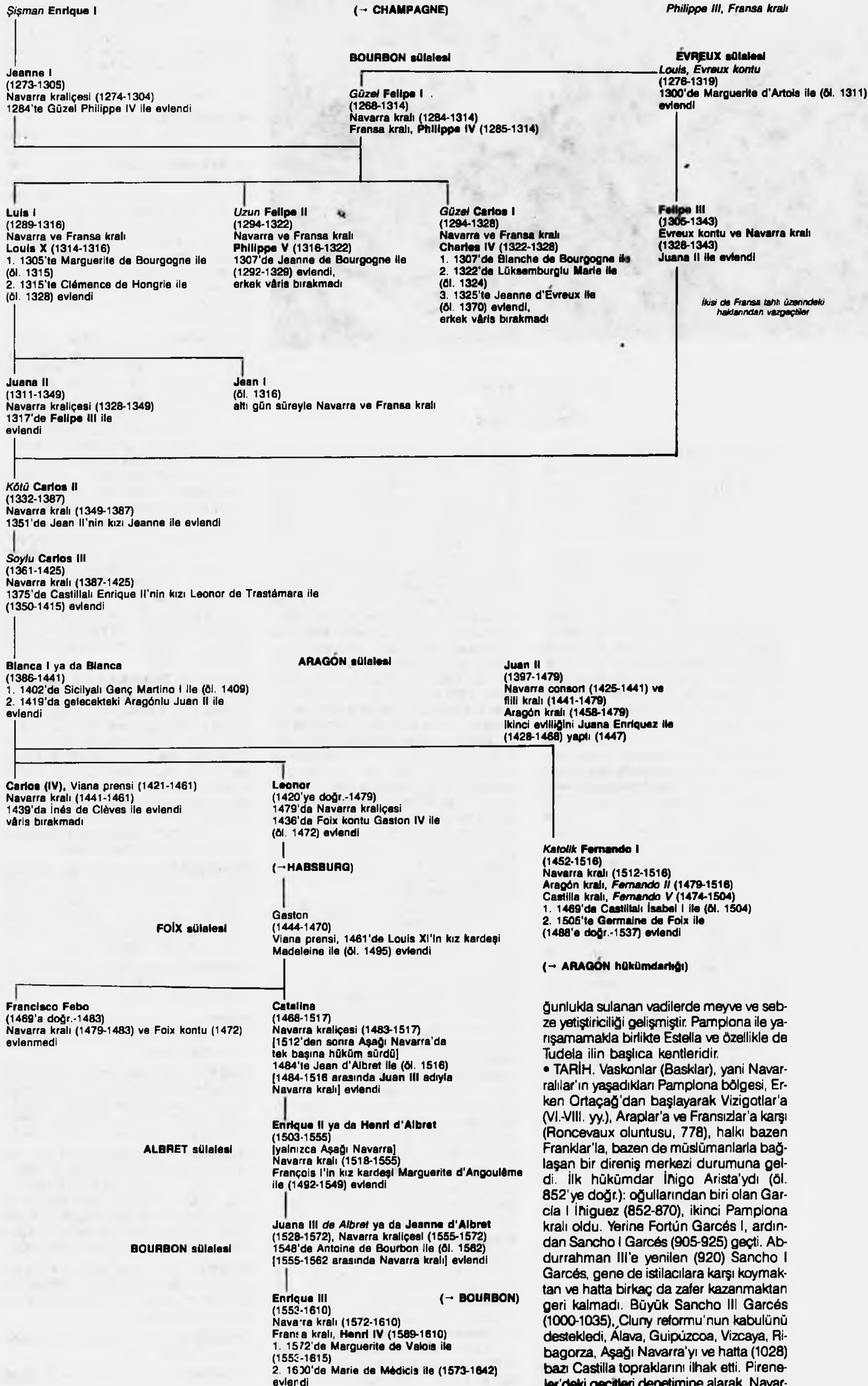
Sancho II Garcés
(öl. 994)
Navarra kralı (970-994)
Castilla kontu Fernán González'in kızı Urraca ile evlendi

Titrek **García III Sánchez II**
(öl. 1000)
Navarra kralı (994-1000)
Jimena Fernández ile evlendi

Büyük **Sancho III Garcés**
(öl. 1035)
Navarra kralı (1000-1035)
Castilla kontu Sancho García'nın kızı Mayor ile (öl. 1052?) 1008'de evlendi

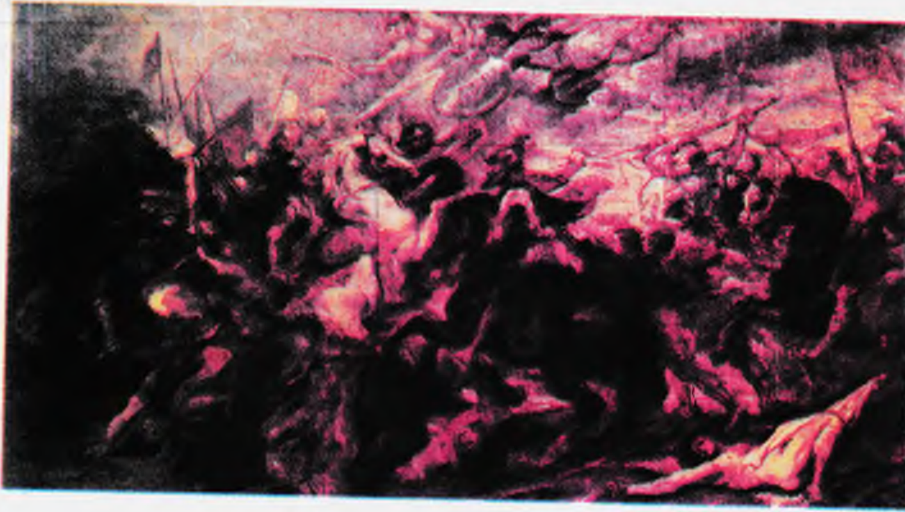

önceki sayfadan devam

ğunlukla sulanan vadilerde meyve ve sebze yetiştiriciliği gelişmiştir. Pamplona ile yarışamamakla birlikte Estella ve özellikle de Tudela ilin başlıca kentleridir.

• TARİH. Vaskonlar (Basklar), yani Navarralılar'ın yaşadıkları Pamplona bölgesi, Erken Ortaçağ'dan başlayarak Vizigotlar'a (VI.-VIII. yy.), Araplar'a ve Fransızlar'a karşı (Roncevaux oluntusu, 778), halkı bazen Franklar'la, bazen de müslümanlarla bağlaşan bir direniş merkezi durumuna geldi. İlk hükümdar İñigo Arista'ydı (öl. 852'ye doğr.): oğullarından biri olan García I İñiguez (852-870), ikinci Pamplona kralı oldu. Yerine Fortún Garcés I, ardından Sancho I Garcés (905-925) geçti. Abdurrahman III'e yenilen (920) Sancho I Garcés, gene de istilacılara karşı koymaktan ve hatta birkaç da zafer kazanmaktan geri kalmadı. Büyük Sancho III Garcés (1000-1035), Cluny reformu'nun kabulünü destekledi, Álava, Guipúzcoa, Vizcaya, Ribagorza, Aşağı Navarra'yı ve hatta (1028) bazı Castilla topraklarını ilhak etti. Pireneler'deki geçitleri denetimine alarak, Navar-

Enrique III (Henri IV) İvry savaşı'nda
Rubens'in tablosu
Uffizi müzesi, Floransa

ra'ya İspanya'da geçici bir üstünlük sağladı. Oğullarının mirasını paylaşmaları üzerine, García IV Sánchez III Navarra kralı (1035-1054), Fernando I Castilla ve León kralı, Ramiro I Aragón kralı ve Gonzalo da Sobrarbe ve Ribagorza kralı durumuna geldiler.

Hükümdarları tarafından kötü yönetilen Navarra, García IV Sánchez III'ü Atapuerca'da yenen Castillalı Fernando tarafından Ebro'nun kuzeyine atıldı. García IV Sánchez III, Atapuerca'da öldü (1054). Sancho IV El de Peñalén'in (1054-1076) öldürülmesinden (1076) sonra, bir süredir Castillalılar tarafından tedirgin edilen Navarra, kralının katili tarafından yönetilmektense, Ramiro I'in oğlu Aragón kralı Sancho I Ramírez'e (1063-1094) teslim oldu. Bunun üzerine Navarra ve Aragón, Pedro I (1094-1104) ve Kavgacı Alfonso I'in (1104-1134) hükümdarlıkları döneminde bir araya geldiler. Aragón'da Keşiş Ramiro II tahta çıkmasından başlayarak Navarra, Sancho IV'ün yeğen oğlu García V Ramírez (1134-1150) ve Sancho VI (1150 -1194) döneminde bağımsızlığını yeniden kazandıysa da, islam dünyayla ortak sınırı olmadığı için genişleyemedi. Yeniden salt pireneli bir krallık durumuna geldi ve Güçlü Sancho VII'nin (1194-1234), Castilla'nın karşılaştığı güçlüklerden yararlanamayarak, Ebro vadisindeki mülklerini ve San Sebastian'dan Santander'e kadar Atlas okyanusu kıyısının denetimini ona bırakması üzerine, her türlü genişleme olanağını da yitirdi. Bununla birlikte müslüman tehlike karşısında Güçlü Sancho VII, 1027'de Castilla ve Aragón'la (Guadalajara) ve 1029'da yalnız Aragón'la barış antlaşmaları imzaladı; bundan ötürü Las Navas de Tolosa zaferi'ni (1212) paylaştı. Ancak krallarının, ülkedeki iktisadi (Pireneleraşırı ticaret) ve toplumsal (kentlere bağışıklık belgeleri verilmesi) yaşamı canlandırmak çabalarına rağmen, feodalite Navarra'da çok güçlü kaldı. Güçlü Sancho VII ölünce Navarralılar, yerine yeğeni Champagne* kontu Thibaud I'i (1234 -1253) çağırdılar. Thibaud I, yeni *fuerolar* verdi. Champagne hanedanının son vârisi Navarralı Jeanne I, gelecekteki Fransa kralı Güzel Philippe IV'le evlendi (1284) ve Navarra Fransa'ya bağlandı. Cortes, Louis X'un kızı Juana ve kocası Felipe III De Évreux yararına, Philippe VI de Valois'yı tahttan uzaklaştırana (1328) kadar Navarra, Fransa'ya bağlı kaldı. *Fuerolar* kesin biçimlerini bu dönemde kazandı, Cortesler, bu dönemde ortaya çıktı. Felipe De Évreux'nün oğlu Kötü Carlos II (1349-1387), Navarra'yı Fransa'daki kişisel siyaseti için kullandı. Soylu Carlos III (1387-1425), babasının savaşlarıyla yıkıma uğrayan krallığı kalkındırdı ve 1378'de Carlos V'in elkoyduğu toprakları geri aldı. Yerine kızı Évreuxlü Blanca ve damadı Aragónlu Juan II geçtilerse de, Blanca ölünce (1441) Juan, kendi öz oğlu Viana prensi Carlos'la (öl. 1461) savaşıma girişerek iç savaşa yol açtı. İç savaştan galip çıkan ve Aragón'la Navarra'yı birleştiren Juan II ölünce (1479) Navarra, Foix kontu Gaston IV Phébus'ten 1472'de dul kalan kızı Leonor'a, onun çok geçmeden ölmesi üzerine de sırasıyla, anneleri Madeleine de France'ın (1479-1495) naibeliği altında, Leonor'un iki torunu olan François Phébus (öl. 1483) ve Catalina'ya (öl. 1517) geçti. 1484'te Catalina, Tartas vikontu Jean d'Albret (öl. 1516) ile evlendiyse de Navarra, onların yönetimini iyi karşılamadı ve Castilla'ya yaklaştı; Aragónlu Fernando II, Navarra'yı işgal (1512-1514), ardından ilhak etti (1515). Albret ailesinin elinde yalnız Aşağı Navarra kaldı; ancak orası da, Juana III de Albret'in Antoine de Bourbon'la evlenmesi üzerine Bourbonlar'a geçti. Navarra kralı Enrique III'ün, Henri IV adıyla Fransa tahtına geçmesi (1589), Aşağı Navarra'yı Fransa'ya bağladı ve Fransa hükümdarları Fransa ve Navarra kralları unvanını aldılar.

Krallığın en büyük bölümünü oluşturan ve 1515 Cortesler'i tarafından Castilla'ya bağlanan İspanyol Navarra, kişiliğini ve kurumlarını, bu arada Navarra Cortesler'ini de korudu; bir kral naibi, burada İspanya kralını temsil ediyordu. 1648'de Navarralılar bağımsızlıklarını yeniden elde etmeye giriştilerse de başaramadılar. Bölge, birinci ve üçüncü carlista savaşlarının başlıca harekât alanlarından biri durumuna geldi ve Vergara antlaşması'yla (1839) ayrıcalıklarını korumayı sağladı. 1841'den başlayarak kendi parasını kendi basma ve Cortes toplama hakkını yitirdiyse de, yönetim yetkisini sürdürdü. 1936'da iç savaşa, milliyetçiler safında katıldı.

NAVARRA LEHÇESİ a. Navarra'da konuşulan ispanyolca lehçesi. (Aragón lehçesine çok yakındır ve günümüzde giderek yok olmaktadır.)

NAVARRA (André), fransız çellocu (Biarritz 1911 - Siena 1988). Bir "harika çocuk"tu. İlk konserini on bir yaşında verdi. Toulouse konservatuvarı'ndan sonra Paris konservatuvarı'nda da öğrenim gördü (burada Jules Loëb ile çello, Charles Tournemire ile oda müziği çalıştı). 1929 -1935 arasında Krettly dörtlüsü'nde çaldı. 1937'de Viyana yarışması'nda birinci olduktan sonra, sanat yaşamını solocu olarak sürdürdü. ABD'de, Japonya'da ve Londra'da birçok konser gezisi yaptı. Savaştan sonra Paris konservatuvarı'nda, Siena'daki Accademia Chigiana'da, Viyana konservatuvarı'nda ve Detmold Müzik akademisi'nde ders verdi. Florent Schmitt, André Jolivet, Antoine Tisné, Claude Pascal ve Henri Tomasi onun için birçok yapıt bestelediler.

NAVARRETE (Juan Fernández DE), ispanyol ressam (Logroño 1526 - Toledo 1579), çocukluğundan beri dilsiz olduğu için **El Mudo** (isp. dilsiz) diye anıldı. Felipe II tarafından saray ressamlığına atanan Navarrete, on yıl boyunca Escorial'in dekorasyonunda çalıştı: *Aziz Yakup'un martyri* (1571), *Nativitas* (1575), İncil yazarlarını ve havarileri betimleyen tablolar vb. Sanatçı, Flamanlar'dan, ama özellikle de Venedik okulu ressamlarından (Tiziano ve başkaları) esinlenmiş ve figürlerine görkemli bir hava verirken, ince ayrıntıları da göz ardı etmemiştir.

NAVARRO (Theodore, **Fats** — denir), amerikalı caz trompetçisi (Key West, Florida, 1923 - New York 1950). Profesyonel sanat yaşamına 1941'de Walter Johnson'ın orkestrasında başladı. Daha sonra Snookum Russell'ın orkestrasında çaldı. 1943'te Andy Kirk'ün topluluğuna geçti. 1945'te Billy Eckstine'ın orkestrasında birinci trompet olarak Dizzy Gillespie'nin yerini aldı. 1946-1949 arasında Charlie Parker, Bud Powell, Wardell Gray, özellikle de Sonny Rollins gibi sanatçılarla birçok plak doldurdu. 1948'de, piyanocu-besteci Tadd Dameron'un grubunun yıldızıydı. Çok gelişmiş bir tekniği olan Fats Navarro, çok verimli bir melodi yaratıcısıydı; özgün üslubuyla, başta Clifford Brown olmak üzere, pek çok trompetçiyi etkiledi. Başlıca plakları: *Fat Girl* (1947), *The Squirrel* (1947), *Our Delight* (1947), *Lady Bird* (1947), *Dance of the İnfidels* (Bud Powell ile birlikte, 1949).

NAVAS DE TOLOSA (Las). Sierra Morena'nın eteğinde (Jaén ili) ispanyol köyü. Castilla kralı Alfonso VIII, Aragón kralı Pedro II ve Navarra kralı Sancho VII, Muvahhitler'den Muhammet en-Nasır'ı burada yendiler (16 temmuz 1212); bu savaş, İspanya'nın müslümanlardan geri alınması *(Reconquista)* için verilen mücadelenin en parlak savaşlarından biridir. Üç kralın birleşmesi, müslüman tehlikesini kesin biçimde ortadan kaldırmış ve Endülüs'ün (Andalucía) fethini hazırlamıştır.

NAVAŞİN (Sergey Gavriloviç), rus botanikçi (Tsarevşçina Saratov'un ili, 1857 - Detskoye Selo, bugün Puşkin, 1930). Zambak, ayçiçeği ve turpgiller üstünde yaptığı çalışmalar sonunda kapalıtohumluların çift döllenmesini buldu.

NAVDAN a. (fars. *nāv* ve *dān*'dan *nāv -dān*). *Esk.* **1.** Oluk, oyuk: **—2.** *Navdan-ı hame* (kalem oyuğu).

NAVE a. (fars. *nāve*). *Esk.* Çamur ya da hamur teknesi olarak kullanılan içi oyulmuş ağaç, kütük.

NAVE a. (lat. *navis*'ten). Denizc. XIII. yy.'da Akdeniz'de kullanılan, yalnız pruva direği kabasorta, diğer direkleri sübye donanımlı, genellikle üç direkli büyük yelkenli. (Kuzey'de kullanılana, NEF denirdi.)

NAVEK a. (fars. *nāvek*). *Esk.* **1.** Ok: *"Ah âşık der idim tirine ger navek ah"* (Nef'i, XVII. yy.). **—2.** *Navek-endaz*, okçu. ‖ *Navek-i kalbi*, kalp oku; içten çekilen, içten gelen ah. ‖ *Navek-i müjgan*, ok gibi kirpik, sevgilinin oka benzeyen kirpiği. ‖ *Navek-i seheri*, seher vakti edilen dua.

NAVEL a. (ing. *navel*, göbek). Art ucundan az ya da çok belirgin bir "göbek" ve bu göbeğin içinde ikincil bir meyve bulunan portakal çeşidi.

NAVER sıf. (fars. *nāver*). *Esk.* Olanaklı, olması mümkün olan.

NAVERD a. (fars. *naverd*). *Esk.* **1.** Savaş,

döğüş, muharebe. **—2.** *Naverdgâh,* savaş meydanı, savaş alanı. ‖ *Naverdhah,* savaş isteyen, savaş arayan.

NAVEZ (François Joseph), belçikalı ressam (Charleroi 1787 - Brüksel 1869). Brüksel'de Pierre François'nın öğrencisi olan sanatçı, 1812'de, Gent'te, *Vergilius, Augustus'a Aeneis'i okurken* adlı tablosuyla ilk büyük ödülü aldı. Ama gerçek kişiliğini Paris'te David'in atölyesinde, sonra da Brüksel'de buldu. XIX. yy.'da Belçika resmini yenileyen ilk sanatçıdır. Tarih ressamı ve portreci, Brüksel akademisi' nin yöneticisi (1835-1862) olan Navez, özellikle *David'in portresi, Hemptinne ailesi, Hacer çölde* (Brüksel Krallık müzesi) adlı yapıtlarıyla tanınır.

NAVİ a. (fars. *nāv*'dan *navi*). *Esk.* **1.** İçi oyuk şey. **—2.** Üç direkli gemi.

NAVİA, Kuzey İspanya'da kıyı ırmağı; 111 km. Irmak, kıyısında *Navia* limanı bulunan bir ría aracılığıyla Atlas okyanusu' na dökülür. Hidroelektrik tesisleri.

NAVİCELLA a. (ital. *navicella;* lat. *navicula*'dan). Bir brigantin taşıyan bir direk ile üzerine, "trabak" denilen dörtgen bir yelken açılan kısa bir direkle donatılmış italyan gemisi. (Bu küçük gemiler, Cenova bölgesinde ve Provence kıyılarında, kabotaj taşımacılığında kullanılır.)

NAVİCERT a. (ing. sözc. *navigation certificate*'ın kısaltması). Savaş sırasında, savaşan devletler tarafından, gemi ile yükünün denetlendiğini ve tarafsız varış yerine doğru yola devam etme izni verildiğini belirten belge.

NAVİCULA a. (küçük gemi anlamında lat. sözc.). Yeşil istiridyenin dokularında yaşayan ve bu istiridyeye yeşil rengini veren mavimsi yeşil diatome cinsi.

NAVİCULARİS → SANDALSI.

NAVİER (Henri), fransız mühendis (Dijon 1785 - Paris 1836). Fourier'nin izleyicisi ve dostuydu. Esneklik üzerine çalışmalar yaptı, bu konuda ilk kez genel bir kuram geliştirdi (1821). Bükülmeyi, çekmeye ve darbeye karşı direnci, sıvıların borularda akışını inceledi.

NAVİGASYON a. (fr. *navigation*'dan). Denizc. SEYİR'in eşanlamlısı.

Naviglio, Kuzey İtalya'da sulama kanalı. En tanınmışı, Ticino'dan ayrılan, Milano'dan geçerek Lambro'ya ulaşan *Naviglio Grande*'dir (Büyük Naviglio). *Naviglio di Pavia* ise Ticino'dan ayrılır ve Pavia'da yeniden Ticino'ya kavuşur.

NAVİLLE (François Marc Louis), isviçreli filozof ve eğitimci (Cenevre 1784 - Vernier, Cenevre kantonu, 1846). 1811'de rahiplik yaptığı Chancy'de, ardından 1819'da Vernier'de, örnek bir yatılı okul kurdu. Maine de Biran'ın görüşlerinin yayılmasına katkıda bulundu. —Oğlu JULES ERNEST (Chancy, Cenevre yakınında, 1816 - Cenevre 1909), rahipti ve 1844-1848 arasında Cenevre akademisi'nde felsefe tarihi okuttu.

NAVİLLE (Édouard Henri), isviçreli mısırbilimci (Cenevre 1844 - *ay. y.* 1926). Egypt Exploration Fund hesabına birçok eski yerleşim alanında (özellikle Deyr-ül Bahri'de) kazılar yaptı, Cenevre Üniversitesi'nde ders verdi ve çok sayıda yapıt yayımladı.

NAVİLLE (Pierre), fransız toplumbilimci (Paris 1904). Çalışma sosyolojisi uzmanı olarak, hizmet içi eğitim sorunları ve otomatikleşmenin toplumsal sonuçlarıyla ilgilendi. Başlıca yapıtları: *la Révolution et les intellectuels, mieux et moins bien* (Devrim ve aydınlar, daha iyi ve daha az iyi), 1927; *la Psychologie, science du comportement, le béhaviorisme de Watson* (Ruhbilim, davranış bilimi, Watson'ın behaviorculuğu), 1942; *Théorie de l'orientation professionnelle* (Mesleki yönlendirme kuramı), 1945; *la Vie de travail et ses problèmes* (Çalışma yaşamı ve sorunları), 1954; *Essai sur la qualification du travail* (Emeğe nitelik kazandırma üzerine deneme), 1956; *l'Automation et le travail humain* (Otomasyon ve insan çalışması), 1961; *Vers l'automatisme social* (Toplumsal otomatizme doğru), 1963; *le Nouveau Léviathan; de l'aliénation à la jouissance* (Yeni Leviathan; yabancılaşmadan yararlanmaya geçiş), 1957-1977; *la Genèse de la sociologie du travail chez Marx et Engels* (Marx ve Engels'te çalışma sosyolojisinin doğuşu), 1967; *la Lutte des classes en France 1226-1939* (1226-1939 arasında Fransa'da sınıf mücadeleleri), 1976; *le Temps du surréel* (Gerçeküstünün çağı), 1977; *Sociologie d'aujourd'hui, nouveaux temps, nouveaux problèmes* (Bugünün toplumbilimi, yeni zamanlar, yeni sorunlar), 1981; *Sociologie et logique* (Toplumbilim ve mantık), 1982. Friedmann ile birlikte, *Traité de sociologie du travail* (Çalışma sosyolojisi üzerine inceleme) adlı bir yapıtın yazılmasını yönetti (1962, 2 cilt).

NAVİPLANE a. (tesc. edil. ad.). Fransız mühendis Jean Bertin'in geliştirdiği esnek etekli havayastığı tekniğine göre tasarlanmış havayastıklı tekne.

NAVLUN a. (yun. *naulon,* ar. *nevl*'den). Deniz taşımacılığında yük ve yolcu için ödenen ücret; gemi kirası.
—Deniz. huk. *Navlun sözleşmesi,* belirli bir ücret karşılığında deniz yoluyla eşya taşımaya ilişkin sözleşme. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Pişmanlık navlunu,* taşıtanın sözleşmeden cayma hakkını kullanması durumunda, taşıyana ödemek zorunda olduğu ücret. (Pişmanlık navlunu, navlun sözleşmesinin türlerine göre farklı biçimlerde düzenlenmiştir. Bu farklı düzenlemelere göre pişmanlık navlunu, kararlaştırılan navlunun yarısı ile tamamı arasında bir miktardır.)
—Denizc. Bir yerden bir yere taşınmak üzere gemiyle alınan yükün tümü. ‖ Denizcilik şirketlerinin, taşınacak yük için, yük sahibinden aldığı ücret. ‖ Bir geminin, yolcu ödemelerini de içeren toplam geliri ya da kira sözleşmesiyle sağladığı gelir.
—Sig. *Navlun sigortası,* nakliyat sigortalarında, peşin ödenmiş ya da tahliyede ödenecek olan navlun bedelinin sigortası. (Navlun üzerinde sigortalanabilecek bir yararı bulunan herkes, navlun bedelinin kendisi ile ilgili bölümünü o oranda sigorta ettirebilir. Peşin ödenmiş navlunlar yük sahipleri; tahliyede ödenecek navlunlar ise, donatan [armatör, gemi ya da tekne sahibi] tarafından sigorta ettirilir.)
—ANSİKL. Deniz huk. Navlun sözleşmesinden söz edebilmek için öncelikle bir yükün taşınması konusunda bir taahhüdün bulunması gerekir. Bunun içindir ki, bir geminin yük taşımalarında kullanılmak üzere mürettebatsız olarak bir kişinin emrine bırakılması, navlun sözleşmesi değil kira sözleşmesi niteliğindedir. Bu taahhüdün dışında bir navlun sözleşmesinin öğeleri şunlardır: 1. deniz yoluyla taşıma (taşıma, yükleme limanında başlar, varma ya da boşaltma limanında sona erer); 2. eşya taşıma (gemi ile taşımaya uygun tüm maddi şeyler eşya kavramının içindedir, insan taşıma navlun sözleşmesinin konusu olamaz) ; 3. yükün taşıyanın zilyetliğine girmesi; 4. taşıma karşılığında bir ücret ödenmesi (navlun).

İki tür navlun sözleşmesi vardır: 1. çarter* sözleşmesi, 2. kırkambar* sözleşmesi. Her iki tür navlun sözleşmesi de belirli bir şekle bağlı değildir. Bununla birlikte uygulamada her zaman yazılı şekilde yapılmaktadır. Çarter sözleşmelerinde taraflarca "çarter parti" denilen ve sözleşmeyi belgeleyen bir senet, kırkambar sözleşmelerinde ise, yükün taşıyana tesliminden sonra, bir konşimento düzenlenmektedir. Navlun sözleşmeleri üç nedenle yerine getirilmeden sona erebilir: 1. taşıtanın haklı bir nedene dayanmadan pişmanlık navlunu ödeyerek sözleşmeden cayması; 2. her iki yanın yasada belirtilen nedenlerle sözleşmeyi feshetmesi; 3. gemi ya da yükün yok olması gibi belli nedenlerle sözleşmenin kendiliğinden hükümsüz olması.

NAVON (Yitzhak ya da İtzhak), israilli devlet adamı (Kudüs 1921). 1952-1963 arasında Ben Gurion hükümetinde çalıştı. 1965-1978 arasında milletvekilliği yaptı (önce Rafi üyesi, sonra İsrail İşçi partisi üyesi). İsrail'in beşinci Cumhurbaşkanı oldu (1978-1983). Perez (1984) ve Şamir'in (1986) koalisyon hükümetlerinde Başbakan yardımcılığı ve Eğitim bakanlığı yaptı.

S. E. D. A. M. - Dubigeon-Normandie

Naviplane N-500 (boş kütlesi: 165 t; yararlı yük: 95 t; yolcu sayısı: 400; yüklenen araba sayısı: 65)

NAVOY, Özbekistan'da kent; 107 000 nüf. (1989). Doğal gaz yatağından yararlanan kimya sanayileri.

NAVRATİL (Josef), çek ressam (Slaný, Kladno yakınında, 1798 - Prag 1865). Romantik bir renk ustasıydı; daha çok natürmort çalıştı, Bohemya şato ve saraylarında (Liběchov, Jírny) çok sayıda fresk ve süsleme de yaptı.

NAVRATİLOVA (Martina), çek asıllı amerikalı tenisçi (Revnice, Prag yakınında, 1956). 9 kere Wimbledon (1978, 1979, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1990), 2 kere Roland-Garros (1982, 1984), 4 kere Flushing Meadow (1983, 1984, 1986, 1987) ve 3 kere de Avustralya açık tenis (1981, 1983, 1985) turnuvalarını kazandı. 1984'te granşilem yapmayı başardı.

Martina **Navratilova**

NAVSARİ, Hindistan'da kent, Gucerat' ta, Surat'ın G.'inde; 129 000 nüf.

Navstar (*NAVigation System using Time And Ranging*'in [zaman ve erim yöntemini kullanan seyrüsefer sistemi] kısaltması), amerikan yüksek duyarlıklı seyrüsefer uyduları ailesi. İlki 22 şubat 1978'de yörüngesine yerleştirilen ve kütleleri 800 kg kadar olan bu araçlar, yaklaşık 20 000 km yükseltide dolanırlar. Sürekli olarak o anda bulundukları konumu ve rubidyumdan yapılmış bir atom saatinin verdiği zamanı belirten işaretler yayımlarlar. Uygun bir alı-

cısı bulunan devinimli bir cisim, aynı seriden dört uydunun yayımladığı işaretleri aynı anda alarak bulunduğu konumu otomatik olarak hesaplayabilir. Navstar uydularının tümünün oluşturduğu GPS (*Global Positioning System*, tam mevki saptama sistemi) ağı, karşılıklı olarak 120° sapan üç düzlem üzerine dağıtılmış 18 uydu içerecektir.

NAVUL a. (ar. *nevâle*'den). İkt. tar. *Navul halifesi*, Selim III döneminde, İstanbul halkının yiyecek gereksinimlerini kolaylaştırmak amacıyla kurulan Zahire nezareti'ne bağlı navul kaleminde çalışan kâtiplere verilen ad. || *Navul kalemi*, zahire ambarına giren ve çıkan mallarla ekmekçilerin borçlarının kayıtlara geçirildiği kalem.

Larousse

Navy Cross

Navy Cross *(Deniz haçı)*, denizcilerin düşman karşısında gösterdikleri kahramanlıkları ödüllendirmek için 1919'da ihdas edilen amerikan nişanı. Ortası beyaz şeritli mavi kurdela.

NAXİ → NAŞİ.

-NAY → -NA.

NÂY → NEY.

NAY a. El sant. **1.** Bakırcılıkta kullanım amacına göre değişik biçimlerde olan ve buna göre adlar alan bir grup örsün genel adı. **—2.** *İbrik nayı*, ibrik ve güğüm türü kapların yapımında kullanılan yayvan S harfi biçimli örs. (İki türlüdür. Birinci tür ibrik nayı, 40-60 cm uzunluğunda olur ve bakırcı tezgâhında yere paralel olarak sabitleştirilerek kullanılır. İkinci türün boyu 90-120 cm arasında değişir. Bazen iki başlı olan bu ibrik nayı, eşek* adı verilen A harfi biçimindeki tezgâha takılarak kullanılır.) || *Kazan nayı*, kazan vb. kapların yapımında kullanılan yaklaşık 80-100 cm uzunluğunda örs. (Eşek adı verilen A harfi biçimli tezgâhın ortasından geçirilip, arka ucu yere ya da bir kütüğe bindirilerek kullanılır.) || *Sakallı nay*, bir ucunda top sakal görünümlü çıkıntısı bulunan, öteki ucu düz ve sivrice, 60-90 cm uzunluğunda bir örs. (Çıkıntılı ucuyla büyük kapların yuvarlak kısımları biçimlendirilir. Düz tarafı kazan nayı gibi kullanılır.) || *Yılan nay*, ağzı gövdesinden dar olan kapların gövdelerini düzeltmede ve perdahlamada kullanılan 25-35 cm uzunluğunda bir örs. (Bir ucu L harfi biçiminde kıvrıktır.)

Ch. Lenars

Nayarit
anne ile çocuğu
pişmiş toprak heykelcik, 250-950
özel kol.

NAYAB sıf. (fars. *nā-* ve *yāb*'dan *nayab*). *Esk.* **1.** Bulunmaz, erişilmez: *Kar-ı nayab* (dibi bulunmaz). **—2.** Benzeri olmayan, az bulunur, eşsiz.

NAYAK, Vicayanagar İmparatorluğu' nun kentlerindeki valilere verilen ad. 1565' ten sonra Tancavur ve özellikle Madura' daki nayaklar, Vicayanagar geleneğini sürdürerek (beden duvarları eşmerkezli tapınaklar, dev gopuralar, hypostylos salonlar ve sivil yapılar [Tirumala Nayak'ın (1623-1659) Madura'daki yapıtları]) hint kültürünü korudular. Biraz basmakalıp olmakla birlikte, ayin arabalarındaki ahşap ve fildişi heykellerin güzelliği dikkat çekicidir. Resimler genellikle birer mesel ve ibret niteliğindedir.

NAYARİT, Meksika'da eyalet, Büyük Okyanus ile Batı sierra Madre *(sierra de Nayarit)* arasında; 27 621 km²; 816 112 nüf. (1990). Merkezi *Tepic*. Şekerkamışı, pamuk, mısır, tütün ve kahve üretilen yarıtropikal iklimli bir kıyı ovasıdır.

—Arkeol. Bölgede, teknik bakımdan klasik döneme (İ.S. 250-950) bağlanabilecek bir seramik eşya üretimi gerçekleştirildi. Genellikle küçük heykelciklerden oluşan bu parçaların büyük çoğunluğu mezarlarda yapılan kazılardan elde edildi. Bu eserler Colima* ve Jalisco*'da bulunan örneklerle benzeşiyordu. Nayarit'in güneyinde gelişen İxtlán üslubunun özelliği, karikatür biçimli heykelciklerdir.

NAYARİT *(sierra de)*, Nayarit (Meksika) eyaletinde Batı sierra Madre'ye verilen ad.

NAYARLAR ya da **NAYİRLER,** Malabar kıyısında hindu kastı. Nayarlar'ın toplumsal düzeni anasoylu soyzincirine ve ortak evlerde yaşamaya dayanıyordu. Babanın (genellikle ziyaretçi bir koca), çocukları üstünde herhangi bir hakkı ya da yükümlülüğü yoktu. Ne özel mülkiyet, ne de çekirdek aile vardı. Nayarlar'ın kültürü, XX. yy.'da temelinden altüst oldu.

NAYHATİ, Hindistan'da kent, Hugli ırmağı kıyısında, Kalküta'nın büyük kuzey banliyösünde; 82 000 nüf.

NAYIR (Yaşar Nabi), türk yazar, yayıncı (Üsküp 1908 - İstanbul 1981). Galatasaray lisesi'nde okudu (1925-1929); okulun Ticaret ve bankacılık bölümü'nü bitirdi (1929). Çeşitli bankalarda, *Hâkimiyet-i milliye (Ulus)* gazetesinde, Türk dil kurumu'nda, Milli eğitim bakanlığı tercüme bürosu'nda çalıştı (1929-1946). Bu dönemde *Varlık* dergisini (1933), daha sonra İstanbul'da Varlık yayınevi'ni (1946) kurdu. Gerek dergide gerek yayınevinde Cumhuriyet dönemi şair ve yazarlarının birçoğunun yazı ve kitaplarını yayımladı; böylece, çağdaş türk edebiyatının kurulma, tanınma ve yayılmasını sağladı; dünya klasikleri, türk klasikleri, çağdaş dünya edebiyatı ürünlerini; onlar dışında, yerli ve yabancı kültür kitaplarını yayımladı. Bu hizmetlerinden dolayı kendisine Kültür bakanlığı büyük ödülü verildi (1979).

Sanat yaşamına şiirle başlamış (1926), altı arkadaşıyla bir edebiyat topluluğu oluşturarak *Yedi meşale* (1928) adlı şiir kitabını çıkarmıştı; bu topluluk dağıldıktan sonra şiirle birlikte hikâye, roman, oyun türlerinde de yapıtlar vermeyi sürdürdü; Varlık yayınevi'ni kurduktan sonra çalışmalarını özellikle inceleme, makale ve deneme türlerinde yoğunlaştırdı.

Başlıca yapıtları: şiir alanında: *Kahramanlar* (1929), [genişletilmiş bas. 1970], *Onar mısra* (1932). Oyun alanında: *Mete* (1933) vb. İnceleme alanında: *Balkanlar ve türklük* (1936), *Atatürkçülük nedir* (1963). Makale ve deneme alanında: *Edebiyatımızın bugünkü meseleleri* (1937), *Yıllar boyunca* (1959), *Edebiyat dünyamız* (1971), *Değişen dünyamız* (1973).

Yaşar Nabi Nayır

NÂYİ a. NEYZEN'in eşanlamlısı.

NÂY-İ BALABAN a. Abdülkadir Meragi'nin *Cami ül-elhan*'ında sözü edilen üflemeli bir çalgı.

NÂY-İ ÇAVUR a. Abdülkadir Meragi'nin *Cami ül-elhan*'ında sözü edilen üflemeli bir çalgı.

NÂY-İ TANBUR a. Abdülkadir Meragi' nin *Cami ül-elhan*'ında sözü edilen bir çalgı. (Yaylı tanbura benzerdi.)

NAYİHA a. (ar. *nāyiḥa*). *Esk.* Ücret karşılığı ölünün arkasında ağlayan kadın.

Nayiler, Birinci Dünya savaşı öncesinde, ilkin *Rubap* dergisi çevresinde "Nesl-i âti" adıyla toplanan (1912), daha sonra başka dergilerde çalışmalarını sürdürürken "Nayiler" adını benimseyen (1914) genç şair ve yazarların oluşturduğu edebiyat topluluğu.

İkinci meşrutiyet döneminde başlayan ulusçuluk akımının etkisiyle, Doğu ve Batı taklitçiliği yerine, yerli ve ulusal yapıtlar verme görüşünü ileriye süren bu genç sanatçılar, şiirde iç ahenge önem vermek gerektiğini bildirmiş, Mevlana'ya ve onun simgesi olan "ney"e bağlı olarak "Nayiler" adını benimsemişlerdir. Birinci Dünya savaşı'nın patlak vermesi üzerine topluluk dağılmış; edebiyata bağlı kalanlar, çalışmalarını kendi başlarına sürdürmüşlerdir. Topluluğu oluşturan şair ve yazarların başlıcaları şunlardır: Enis Behiç (Koryürek), Halit Fahri (Ozansoy), Orhan Seyfi (Orhon), Yahya Saim, Hemedanizade Ali Naci (Karacan), Selahattin Enis.

NAYİN sıf. (fars. *nāyin*). *Esk.* Kamıştan yapılma, sazdan yapılmış.

Nayin camisi, İran'da Isfahan'ın D.'sunda Abbasiler döneminden kalma cami; *Camii kebir* olarak da bilinir. Yazı bezemelerinin üslubundan, 960'a doğru inşa edildiği sanılmaktadır. Planı revaklı bir avlu ile çok sütunlu bir ana mekândan oluşur. Bu camide kubbe, herhangi bir geçiş öğesi kullanılmadan doğrudan doğruya kare plana oturtulmuştur. Yapı özellikle bitkisel ve geometrik motiflerle yazının bir arada kullanıldığı çok zengin süslemeleriyle dikkati çeker.

NAYİRLER → NAYARLAR.

NAYKADALAR, Hindistan'da Bombay, Bengal'de ve Aznaad cangıllarında yaşayan azınlık. Filipinler'de yaşayan Negritolar gibi çikolata renkli, dalgalı saçlı ve kısa boyludurlar. Ormanlık bölgelerde göçebe tarımı yaparak yaşamlarını sürdürürler.

NAYLON a. (tesc. edil. marka adı *Nylon*' dan). Amerikan şirketi Du Pont de Nemours tarafından 1938'de üretilen poliamit-6,6'nın tescil edilmiş marka adı. ("Naylon" sözcüğü ticari bir marka adı olmasına karşın, aşırı kullanımı yüzünden bugün genellikle poliamitleri belirten genel bir ad durumuna gelmiştir. Nitekim piyasada Rilsan adı altında satılan poliamit -11'e, ürünün ilk kez bulunup geliştirildiği ülkeyi çağrıştırması bakımından kimi zaman "fransız naylonu" da denmektedir.)

◆ sıf. **1.** Bu maddeden yapılmış olan şey için kullanılır: *Naylon torba. Naylon çorap. Naylon fırça.* **—2.** Sahte, düzme. **—3.** *Naylon fatura*, giriş faturası olmayan bir mal için alıcıya verilen faturanın halk arasındaki adı.

NAYLONBALIĞI a. Zool. HİNDİSTANBALIĞI'nın eşanlamlısı.

NAYMANLAR, Batı Moğolistan'da türk -moğol karışımı sekiz kabileden oluşan yarı göçebe eski bir kabile topluluğu. XII. yy.'da Moğolistan'da yaşayan türk ve moğol halklarının en uygarlarından biri olan Naymanlar, uygur abecesini moğol konuşma diline uydurarak ilk kez moğolca yazıyı gerçekleştirdiler. XIII. yy. başlarında kendileri gibi hıristiyanlığın nesturi mezhebini benimsemiş olan Keraitler'le birlikte ve başbuğları Tayang Han'ın önderliğinde Cengiz'in en güçlü rakipleri durumuna geldiler. Daha sonra Cengiz'in tüm düşmanları (Camuha ile Moğollar, Merkitler ve Tatarlar) da Batı Moğolistan'ı ellerinde tutan Naymanlar'ın çevresinde toplandılar (1203). Ancak, Naymanlar'ın üzerine yürüyerek onları yenilgiye uğratan ve tüm Moğolistan'ı egemenliği altına alan Cengiz Han, baş düşmanı Tayang Han'ı da yakalayıp öldürttü (1204). Bu katliamdan, buyruğundaki küçük bir kuvvetle kaçarak canını zor kurtaran nayman başbuğunun oğlu Küçlük (Güçlük) Han, Karahıtaylar'a sığındı. Küçlük'ü iyi karşılayan karahıtay hükümdarı, ona kızını vererek kendisine damat ve devlet işlerinde de yardımcısı yaptı. Karahıtay ordusunun Harizmşahlar karşısında yenilgiye uğramasından sonra bozkırda dağınık durumda yaşayan nayman kabilelerini çevresine toplayıp kayınpederine karşı ayaklanan Küçlük, Özkent'i ele geçirdi ve üzerine yürüyen karahıtay hükümdarını yenerek tutsak aldı (1211). Böylece hükümdar ölene kadar (1214) devleti onun adına yöneten Küçlük, kayınpederi öldükten sonra başa geçerek ülkede Karahıtaylar yerine Naymanlar'ın egemenliğini kurdu. Ancak, eski düşmanı Naymanlar'ın yeniden güçlenmesine izin vermek niyetinde olmayan Cengiz Han, hazırlıklarını tamamladıktan sonra güvendiği komutanlarından Cebe Noyan'ı Küçlük'ün üzerine gönderdi. Cebe Noyan kuvvetlerine yenilen Küçlük'ün yakalanarak öldürülmesi üzerine (1218) nayman birliği dağıldı. Bunların bir bölümü küçük topluluklar halinde İran yaylalarına göçerken, geriye kalanlar da Cengiz Han'a katılıp eridiler.

NAYNİ TAL, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent; 24 500 nüf. Himalayalar'ın ön sıralarında, 1 934 m yükseltide, iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi.

NAZ a. (fars. *nāz*). **1.** Kendini beğendirmeyi amaçlayan davranış; cilve, eda. **—2.** İstemiyormuş gibi görünerek karşısındakini yalvartmaya yönelik yapmacık davranış: *Çok naz aşık usandırır. Bir iki nazdan sonra gelmeyi kabul etti.* **—3.** Şımarıklık, kapris: *Onun bunun nazıyla uğraşamam, herkes haddini bilsin.* **—4.** *Naz etmek, naz satmak,* nazlanmak. || *Naz uykusu,* tembelliğin yol açtığı uyuşukluk. || *(Kendini) naza çekmek,* kendisinden istenilen bir işi sonunda yapacağı halde baştan yapmaya isteksiz görünmek: *Onun huyu böyledir, önce naza çeker sonra yapar.* || *(Birine) nazı geçmek,* bir kimseye istediklerini yaptırabilecek ölçüde onunla bir yakınlığı bulunmak: *Ona nazım geçer, isteyebilirim.* || *Nazını çekmek,* bir kimsenin her istediğini yerine getirmek, onu kırmamaya çalışmak: *Yoo bir de onun nazını çekemem.*

—*Esk. Naz ü niyaz ile,* istemeyerek, isteksizlikle, zorla, yalvarıp yakararak. || *Naz-balin, naz-baliş,* yastık. || *Naz-perdar,* bir kimsenin nazını çeken.

NAZ a. Müz. Türk müziğinde bir makam. (Abdülbaki Nasır Dede tarafından uzzal makamına pençgâh makamı eklenerek düzenlenmiştir. Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

NAZAİR çoğl. a. (ar. *nazire*'nin çoğl. *nazā'ir*). *Esk.* Nazireler.

NAZAL sıf (fr. *nasal*). Sesbilg. GENİZSİL'in eşanlamlısı.

NAZAN sıf. (fars. *nāzān*). *Esk.* Nazlı, nazlanan.

NAZAR a. (ar. *nazar*). **1.** Gözleri bir kimse ya da bir şey üzerine çevirme; bakma, bakış. **—2.** Belli bir biçimde ele alma, öyle sayma: *Bu olaya hangi nazarla bakarsan bak, olumlu bir yön bulamazsın.* **—3.** Bazı kimselerde özellikle de bakışlarında bulunduğuna ve zarar verdiğine inanılan güç; göz değmesi: *Nazara inanmak. Nazardan korkmak.* **—4.** *Nazar atfetmek,* bakmak. || *Nazar boncuğu,* nazar değmesin diye takılan mavi boncuk ya da onun yerini tutan başka bir şey, göz boncuğu; eşi, benzeri bulunmaz anlamında kullanılır *(tkz.).* || *Nazar değmek, nazara gelmek, nazara uğramak,* uğursuzluk getirdiğine inanılan bakışların etkisiyle kötü bir duruma düşmek; göz değmek. || *Nazar değmesin,* "Tanrı kötü ve uğursuz bakışların etkisinden korusun" anlamında söylenen iyi dilek sözü. || *Nazarı dikkatini celbetmek, çekmek,* dikkatini, ilgisini toplamak. || *Nazarı itibare almak,* göz önünde bulundurmak önemsemek. || *Nazarda olmak,* gözde olmak (esk.). || *Nazardan düşmek,* gözden düşmek (esk.). || *(Bir kimsenin) nazarında,* birinin düşüncesine göre, onun açısından, onun gözünde: *Benim nazarımda hiçbir değer taşımaz.* || *(Bir kimseye, bir şeye şu, bu) nazarıyla bakmak,* ona o açıdan, o gözle o kanıyla bakmak: *Ona zengin nazarıyla bakıyorlar.* || *Nokta-i nazar* → NOKTAİNAZAR.

—*Esk.* Yan, bakış. || Yüz çevirip bakma, önemseme, iltifat etme. || *Nazar-baz,* neşeli ve şuh bakan. || *Nazar ehli,* bir işin iç yüzünü kavrayan kimse. || *Nazar-endaz,* bakan, göz atan. || *Nazar-firib,* göz aldatan. || *Nazar-firib-i efkâr,* düşünceleri yanlış yöne sevk eden, yanlış düşündüren. || *Nazargâh,* bakılan ya da bakılacak yer; göz değdiren, kem gözlü. || *Nazar-rüba,* dikkat çeken; güzel, dilber. || *Nazar-ı ibret,* kötü bir olayı ders alınacak bir örnek olarak görme. || *Nazar-ı istihcan,* açık saçık, ayıp sayarak bakma. || *Nazar-ı istilakârane,* saldırgan bakış. || *Nazar-ı musagger,* bir şeyi asıl boyutlarından daha küçük görme. || *Nazar-ı şevkat,* acıma bakışı. || *Nazar-ı takdir,* değer biçmek amacıyla bakma.

—Folk. Bazı kimselerin bakışlarında bulunduğuna ve insanlara, evcil hayvanlara, ürüne ve mala zarar verebileceğine inanılan tinsel güç. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Nazar değmek,* birinin aşırı ilgili ya da kötü niyetli bakışları nedeniyle zarara uğramak. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Nazar takımı,* nazara karşı etkili olduğuna inanılan maddelerle yapılan nazarlık. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Nazara uğramak,* nazar değmek. || *Nazarı değmek,* birisine aşırı ilgili ya da kötü niyetli bakışlar yöneltерek bir zarara uğramasına ya da kötü duruma düşmesine neden olmak.

—Tasav. İnsanı Tanrı gerçeğine ulaştıran yollardan biri; içebakış. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Nazar berkadem,* nakşibendilikte tarikata yeni giren kimsenin (salik) kalbini başka şeylere yöneltmemek için çevresine bakmaması. || *Nazar-ı hakkani,* hamzevilikte mürşidin bakışıyla talibin aşk ve cezbeye uğraması (kendinden geçmesi).

—ANSİKL. Folk. Nazar Anadolu'da oldukça yaygın bir inanıştır. Özellikle açık mavi gözlü ve keskin bakışlı kişilerde nazar gücünün fazla olduğu düşünülür. Kıskançlık duygusu da nazarın başlıca nedenlerinden biri olarak kabul edilir. Nazarın en çok, güçsüzlükleri nedeniyle çocukları; kıskançlık duygularını kamçılaması nedeniyle güzel, hünerli, şanslı ve mutlu kişileri etkilediği yaygın bir inanıştır. Nazar olumsuz duygulardan kaynaklanabileceği gibi, aşırı sevgi ve hayranlık duygularının etkisiyle de ortaya çıkabilir.

• *Nazar değmek.* Belli bir nedeni olmadan hastalanan çocuğa, birden zarara uğrayan hayvan ya da mala, ansızın kırılıveren eşyaya nazar değdiğine inanılır. Aile içindeki düzen, iki dost arasındaki sevgi bağı, başarıyla yürütülen bir iş nazar değmesi sonucu kötü yönde etkilenebilir. Ana babanın, ya da yakınlarının aşırı sevgisi ve ilgisi çocuğa nazar değmesine neden olabilir. İnanışa göre, kimi zaman kötü, kimi zaman da iyi ama aşırı duygular, göz yoluyla bakılan kişiyi etkiler ve zarara uğramasına neden olur. Bunu önlemek için çok çeşitli uygulamalara başvurulur. Nazardan korunmada akla gelen ilk çare, nazar değmesi olasılığı olan kişiyi gözlerden uzak tutmaktır. Nitekim Anadolu'nun birçok yöresinde sağlıklı ve güzel çocuklar kırkı çıkıncaya değin, hatta çıktıktan sonra da nazar değebilecek kişilere gösterilmez.

Çocukların yakınları, sevgi ve hayranlık duygularının nazar değmesine neden olacağı düşüncesiyle çocuğu severken maskara, çirkin, sümüklü vb. kötüleyici sözleri yeğlerler. Arada bir mutlaka "maşallah" demek ve ardından "tü tü" diyerek tükürme taklidi yapmak yaygın bir uygulamadır. Böylece kötü gözlerin etkisini ürkütüp kaçırmak amacı güdülür. "Elem tere keyfe fiş, kem gözlere şiş" türünden tehditli sözler söylemenin de zararları önleyeceği düşünülür.

Nazar değmesine karşı kullanılan en yaygın uygulama nazarlıktır. (→ NAZARLIK.)

Nazar değmesi sonucu hastalanan, zayıflayan kişiyi okutmak da yaygın geleneklerdendir. Aynı ölçüde yaygın bir başka uygulama, tütsü ya da kurşun dökme'dir. Özellikle üzerlik yakma, nazara karşı çok sık başvurulan bir uygulamadır. Üzerlik tohumları ateşe atılır, nazar değmiş ya da nazardan korunması istenen kişiyi bunun dumanı koklatılır. Bu sırada bazı tekerlemelerin okunduğu da olur. Nazarı önlemek için muska yazdırmak da yaygın uygulamalardandır.

• *Nazar takımı,* nazar takımının başta gelen parçası nazar boncuğudur. Altın maşallah, kurt dişi, kaplumbağa yavrusu kabuğu, çörekotu, ufak bir şap parçası, çitlembik ağacı kabuğu, yeşil kahve tanesi, deniz hayvanlarının kabukları, nal, bir diş sarmısak vb. çok değişik malzemeyle hazırlanan nazar takımı, boncuk ve maşallah dışarıda kalacak biçimde bir mahfazaya ya da küçük bir torbaya konup birbirine iliştirilir. Omuza asılarak ya da vücudun belden yukarı bir kısmında dışarıdan görünecek biçimde taşınır.

—Tasav. Nazar birçok tarikatta Tanrı gerçeğine ulaşmanın temel yoludur. Bu açıdan nazara (bakışa) büyük önem verirler. Tarikata yeni giren (salik), şeyhin nazarını bekler. Tarikata ya da şeyhe kapılananın onu görür görmez etkisine kapılması şeyhin nazarının gücünü gösterir: "bir bakışta şeyh onu kul (ya da mürit) etti" denir. Ayrıca tasavvufi inançlara göre Tanrı, insanın yüzünde tecelli ettiğinden insanın insana bakışı Tanrı'nın kendi kendini görüşüdür. Bu açıdan da "nazar" tarikat tarafından kutsal sayılır.

NAZAR ya da **NADAR** a. (ar. *nażār, nadār*). *Esk.* **1.** Altın. **—2.** Tazelik.

NAZARAN ilg. (ar. *nazar*'dan *nazaran*). *Bir şeye, bir kimseye nazaran,* oranla, ona göre: *Kardeşime nazaran, daha uslu bir çocuk.*

NAZARBAYEV (Nursultan Abiseviç), kazak siyaset adamı (Alma-Ata 1940). Karaganda Metalürji kolejinde mühendislik ve SBKP Yüksek parti okulu'nda siyaset öğrenimi gördü. Kazakistan Komünist partisi (KKP) ve devlet kademelerinde hızla ilerleyerek yükseldi; parti komite sekreteri (1960), Karaganda bölge komitesi sekreteri (1979), Kazakistan başbakanı (1984-1989), SBKP merkez komitesi üyesi (1986), KKP birinci sekreteri (1989) oldu. Kazakistan bağımsızlığa kavuşmadan önce, nisan 1990'da federe devlet cumhurbaşkanı ve 1992 sonunda bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti cumhurbaşkanı seçildi.

Nursultan **Nazarbayev**

Büyük larousse

NAZARET ya da **NADARET** a. (ar. *nażāret, nadāret*). *Esk.* **1.** Tazelik. **—2.** Hoş ve güzel olma. **—3.** Parlaklık.

NAZARİ sıf. (ar. *nazar* ve *-i*'den *nazarī*). **1.** Kuramsal. **—2.** *Esk.* Bakmayla, bakışla ilgili şey için kullanılır.

NAZARİYAT, -tı çoğl. a. (ar. *nazariyye*'nin çoğl. *nazariyyāt*). *Esk.* Nazariyeler, kuramlar.

◆ a. Kuram.

NAZARİYATÇI a. *Esk.* Nazariye ile uğraşan kimse; kuramcı.

NAZARİYE a. (ar. *nazar* ve *-iyye*'den *nazariyye*). KURAM'ın eşanlamlısı.

NAZARİYECİ a. KURAMCI'nın eşanlamlısı.

NAZARLIK a. Büyücülük ve astroloji kurallarına uygun olarak hazırlanan ve kişilerin, koruyucu ve uğur getirici olduğuna inanarak genellikle üstlerinde taşıdıkları nesne.

—Koşumc. → GERDANLIK.

—ANSİKL. Anadolu'da nazarlık olarak çok değişik nesneler kullanılır. Bunların en yaygını, mavi boncuk ve altın maşallahtır. Mavi boncuğun üzerinde kimi zaman göz biçimli bir motif de bulunur. En yaygın nazarlık türlerinden biri de "Fatma ana eli" ya da "Meryem ana eli" adı verilen, beş parmağı açık el biçimli metal nazarlıktır. Beş parmağı açılmış el resminin nazara karşı etkili bir koruyucu olduğu, Anadolu'da olduğu kadar dünya folklorunda da yaygın bir inanıştır. Anadolu'nun bazı yörelerinde evin duvarları üzerinde görülen aşı boyasıyla yapılmış el resmi, bu inanıştan kaynaklanmaktadır. Aynı tür resimlere Tarihöncesi'nden kalma yapı kalıntılarında da rastlanmaktadır. Bu el motifi, kötülük gelmesi olası kişi ile nazara uğrayacak kişi arasında bir engel oluşturmanın ya da kötülük gelebilecek kişiye karşı bir tür tehdidin anlatımı olarak yorumlanmaktadır.

Nazarlık hayvanlara da takılır. Hayvanlara takılan nazarlık, genellikle nazar boncuğundan bir kolye ya da atın gemine iliştirilen bir göz boncuğu biçimindedir. Nazara gelmesinden korkulan bitkilere, özellikle meyve ağaçlarına ve tarlanın uygun

el biçimli nazarlık
Süleymaniye kütüphanesi
İstanbul

Réunion des musées nationaux

nazarlık: lacivert taşından kedi tanrıça Bastet'in kutsal hayvanı
Mısır, Gerileme dönemi (1085-332)
Louvre müzesi, Paris

yerlerine, nazarlık olarak kurumuş hayvan kafatası asılır. Saksı çiçeklerini nazardan korumak için saksıya dikilen bir çubuğun üzerine yumurta kabuğu geçirme yaygın uygulamalardandır. Yapılara da nazarlık olarak çocuk pabucu, at nalı, kuru çalı, sarmısak, mavi boncuk vb. asılır. Bazı evlerin saçak altına yerleştirilen "Maşallah", "Yahafız" levhaları da bir tür nazarlık niteliğindedir.

Başta nazar boncuğu ve altın maşallah olmak üzere, nal, akik, gümüş bir sapa geçirilmiş kurt dişi, kaplumbağa kabuğu, yedi gözlü boncuk, çeşitli deniz kabukları, çakıllı mercan, bir kese içine konmuş çörek otu, hurma çekirdeği ve hurma çekirdeğinden yapılmış küçük nalınlar, üzerlik tohumu, sarmısak, çitlembik ağacı kabuğu vb. Anadolu'da bugün de kullanılan nazarlık türleridir. Kimi zaman bunlardan birkaçı bir arada taşınır.

NAZAROVO, Rusya'da kent, Sibirya'da, Krasnoyarsk'ın B.'sında; 44 000 nüf. Linyit yatağı. Termik santral.

NAZC a. (ar. *nazc*). *Esk.* **1.** Olma, olgunlaşma, yetişme, belli bir çağa gelme. **—2.** Buluğa erme. **—3.** Pişme, kıvam bulma, kıvama gelme.

Ch. Lenars

Nazca kültürü cepheden insan silueti ve profilden kuş figürü İca'da bulunan bir dokumadan ayrıntı *İca müzesi*

NAZCA, Peru'da (İca ili) kent; İca'nın G.-D.'sunda; 21 000 nüf. Tarım pazarı.

—Arkeol. Kent, Peru'nun güney kıyısında Kolomböncesi dönemde gelişen bir kültüre (İ.Ö. 200'e doğr. - İ.S. 600) adını vermiştir. Kapların çokrenkli zengin süslemelerinde çeşitli hayvan (balıklar, kuşlar, yılanlar) ve bitkilerin yanı sıra insan ve canavar figürleri görülür. Nazca'da yaşayan insanlar dokumacılıkta da ustaydılar (genellikle cenazelerde kullanılan kumaşlar). Mimarlık üzerine fazla bilgi yoktur; en önemli yerleşim İca, Pisco ve Acarí vadilerinde bulunuyordu. Cahuachi (Nazca vadisi), konut alanları ve aralarında büyük bir piramidin de yer aldığı kamu binalarıyla gerçek bir kentti. Hava fotoğrafları çeşitli uzunluklarda (500 m'den 8 km'ye) garip çizgilerin varlığını ortaya koymuştur. Yer yer hayvan tasvirleriyle iç içe geçen bu çizgilerin ne amaçla yapıldığı (gökbilim gözlemleri, kült, takvim, dokuma tekniği) henüz çözülememiştir.

NAZCA levhası, Büyük Okyanus'un güney-doğu bölümü, Galápagos, Doğu Büyük Okyanus ve Şili sırtlarıyla Şili ve Peru okyanus çukurları arasında. (Levha çok yavaş olarak [yılda 16 mm] D.'ya doğru kaymaktadır.)

NAZCA sırtı, Peru kıyısına dikey olarak 1 000 km'den fazla uzanan depremsiz okyanus sırtı. (Şili ve Peru okyanus çukurlarını birleştiren bir boğazla Peru kıyısından ayrılır.)

NAZDAR sıf. (fars. *nāz* ve *dar*'dan *nāz-dār*). *Esk.* Nazlı.

—Esk. bot. Bir lale türü.

NAZENDE sıf. (fars. *nāz* ve *ende*'den *nāz-ende*). *Esk.* **1.** Nazlanan, nazlı. **—2.** *Nazende-i tannaz*, alaycı, nazlı, güzel.

◆ a. Sevgili.

—Esk. bot. *Nazende-al*, bir lale cinsi.

NAZENİN a. (fars. *nāzenin*). *Esk.* İnce, narin, zarif kadın: *"Nazeninim pek bilirsin kim senin hayranınam"* (Nedim, XVIII. yy.).

◆ sıf. *Esk.* **1.** Cilveli, nazlı. **—2.** Nazlı, şımarık yetiştirilmiş. **—3.** "Şu bilinen" anlamında biriyle alay etmek, birini yermek için kullanılır.

NAZENİN a. Müz. Türk müziğinde XIX. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

NAZIC sıf. (ar. *nażıc*). *Esk.* **1.** Olgun, olgunlaşmış, yetişmiş. **—2.** Buluğa ermiş. **—3.** Pişmiş, kıvamını bulmuş et için kullanılır.

NAZIM, -zmı a. (ar. *nażm*, ipliğe inci dizmek'ten). Ed. **1.** Vezin, uyak, gibi ahenk öğeleri taşıyan dizelerden oluşmuş ya da ahengi yalnızca sözcüklerin özenli sıralanışıyla sağlanmış söz ürünü. (Karşt. NESİR.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Vezinli, uyaklı anlatım biçimi; koşuk. **—3** *Nazm etmek, nazm eylemek*, nazım biçiminde yazmak ya da söylemek (esk.).

—*Esk. Nazm-ı cihangir*, dünyaca tanınmış, dünyayı tutmuş şiir, dünyaca bilinen, meşhur şiir. || *Nazm-ı garra*, parlak nazım.

—Ed. *Nazım biçimi*, kullanılan vezin, dizelerin sayısı, uyakların sıralanışı bakımından bir şiirin benzerlerinden farklı dış yapısı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Nazım birimi*, şiirde kendi içinde bağımsız en küçük dize topluluğu. (Türk halk şiirinde nazım birimi dörtlük, divan şiirinde beyittir. Nazım birimlerinin belirli kurallara göre birleşmesi farklı nazım biçimlerini meydana getirir.) || *Nazım türü*, şiirde içerikleri, konuları dolayısıyla birbirinden ayrı türlerden her biri. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Serbest nazım* → SERBEST.

—Esk. mat. Normal. || *Nazım-ı müstevi*, normal düzlem.

—ANSİKL. Dizelerden oluşmaları, belirli biçim özelliklerine ve bir ahenge sahip olmaları, nazımla şiirin ortak nitelikleridir. Ancak şiirin sanat değeri taşıması zorunludur. Her şiir nazımdır, fakat her nazım şiir değildir. Örneğin divan şairi Vehbi'nin aruz vezniyle yazılmış, farsçadan türkçeye bir sözlük olan *Tuhfe*'si didaktik bir ürün, bir nazımdır; ancak şiir değildir.

• *Nazım biçimi:* Divan şiirindeki nazım biçimleri (eşkâl-i nazm) mesnevi, kaside, gazel, terkibibent, terciibent, rubai vb. biçimlerdir. Halk şiirinde mani, koşma, türkü gibi biçimler kullanılmıştır. Tanzimat'tan sonraki dönemde bu biçimlerin yanı sıra, zaman zaman Batı edebiyatının sone, balad gibi biçimlerinde ürün verilmiş, daha sonraları şairi belirli kurallara, biçimlere bağlanma yolundan uzaklaştıran serbest nazım yaygınlaşmıştır.

• *Nazım türü.* Ortak nazım biçimlerine dayanır. Örneğin, divan şiirinde tevhit, münacat, naat, methiye gibi nazım türlerinin hepsi aynı nazım biçimiyle, kaside biçimiyle yazılmıştır. Mersiyeler, sakinameler birbirinden farklı nazım türleri oldukları halde aynı nazım biçimiyle, musammat biçiminde yazılmış olabilir. Gazavatname, şehrengiz, surname gibi türlerin de yazılışında, mersiye biçiminin kullanıldığı görülür. Halk edebiyatında ise halk şiirinin ortak biçimleriyle birbirinden farklı güzelleme, koçaklama, ağıt, destan, ilahi, nefes gibi türlerde ürünler verilmiştir.

NÂZIM sıf. (ar. *nāzım*). *Esk.* Düzenleyen, düzene koyan: *Nâzım plan.*

—Ask. denizc. *Nâzım gemi*, bir kolona nizamının en ilerisinde bulunan ve kolona nizamında seyreden gemilere rehberlik ederek, istenilen yönde bu gemilerin sevkini sağlayan gemi.

—Esk. fiz. Düzenleyici.

—Esk. mat. Normal.

—Şehirc. *Nâzım plan*, bir kenti ekonomik, toplumsal ve fiziksel tüm boyutlarıyla biçimlendirmek ve düzenlemek için gerekli işlemleri belirleyen ve bu işlemlerin uygulanmasını zorunlu kılan plan ve raporlar bütünü (bu işlemlerden hiçbiri iptal edilemez, ancak gerekli eklemeler yapılabilir). [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ a. *Esk.* **1.** Nazım şekline koyan, manzume yazan kimse. **—2.** *Nâzım-ı menazım-ı cumhur*, halkın işlerini düzenleyen.

—ANSİKL. Şehirc. Ülkemizde nâzım plan kavram ve yorumu, ilk kez, 1936'da, Atatürk'ün isteği üzerine İstanbul'a ilişkin planlama çalışmaları yapmak amacıyla davet edilen Fransa Şehircilik enstitüsü üyelerinden Prof. Henri Prost tarafından gerçekleştirildi. Kentlerimizin imarı için önerilen bu etkin araç, daha sonraları, imar hukukumuzda da yerini aldı. Bununla birlikte merkezi hükümetlerce 1950'lerden sonra hızla büyüyen şehirlerimizi fiziksel, toplumsal, ekonomik, hukuki, idari ve mali bazda inceleme-araştırma ve nâzım planlar hazırlama çalışmalarını yürütmek üzere İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyükşehir nâzım plan bürolarının kurulması, ancak 1965'te gerçekleştirilebildi. 1972'de İmar ve iskân bakanlığı'na doğrudan plan yapma, onay ve uygulama yetkisi verildi. Bu yetki ile bakanlık, uygulamayı gerçekleştirmek üzere idari, mali, hukuki ve teknik girişimlerde bulunmak yükümlülüğünü üstlendi. Bakanlığın büyük kent nâzım plan büroları ve uygulayıcı kuruluşları (Karayolları gibi) arasında işbirliği yapıldı; birçok konuda uygulamaya geçildi. Köprüler, çevre yolları, su, kanalizasyon, elektrik vb. konularda yerel uygulayıcı kuruluşların işbirliğiyle yabancı özel firma ve uluslararası kuruluşların (Dünya bankası, AİD, WHO, OECD gibi) girişimleri daha da yoğunlaştı; planlama ve uygulamada yakın ilişkiler kuruldu. Ancak tüm bu girişimler nâzım planlarla eşgüdümlü yürütülemedi. Şehirlerin imarını yönlendirme işlevini üstlenen nâzım planlar, imar yasalarında sık sık yapılan değişiklikler sonucunda, sıradan fiziki planlara dönüştü. 1982 ve 1983'te çıkarılan 3194 sayılı İmar yasası ve 3030 sayılı Büyükşehir belediyelerinin yönetimi yasası'yla nâzım planları hazırlama, onama ve uygulamanın denetimi yetkisi, merkezi hükümetlerden, İmar ve iskân bakanlığı'ndan alınıp büyükşehir yönetimlerine verildi; nâzım plan büroları kapatıldı.

Türkiye'de, 1990 verilerine göre, nüfusun % 43'ünden fazlası büyükşehir statüsündeki yerleşmelerde yaşamaktadır. Ancak 3194 sayılı İmar yasası ile 3030 sayılı Büyükşehir belediye yönetimi yasası'nda, tüm ilçelerin ilişkilerini düzenleyen "büyükşehir nâzım planı"ndan söz edilmediğinden, belediyeler çalışmalarını, şehri bir bütün olarak ele alan bir nâzım plan teknik ve disiplinine bağlı kalmadan yönlendirmektedirler.

NÂZIM BEY (Ali), soyadı **Resmor,** önceki soyadı **Öztelli,** türk yönetici ve siyaset adamı (Erzurum 1868 - ? 1935). Mülkiye mektebi'ni bitirdi. Öğrencilik yıllarında gizli İttihat ve Terakki cemiyeti'ne girdi. Çeşitli kazalarda kaymakamlık yaptı, Harput valiliğinde bulundu. İlk TBMM'ye Tokat'tan milletvekili seçildi (1920). Milletvekili iken TBMM'nin oluşturduğu ilk hükümetlerde Dahiliye müsteşarlığı yaptı. Yeşil ordu cemiyeti kurucuları arasında yer aldı; bu cemiyetin kâtibi umumisi oldu. Meclis'te yapılan bir seçimde Mustafa Kemal Paşa'nın adayı Refet Bey'e (general Bele) karşı, üyelerinden olduğu Halk zümresi adayı olarak İçişleri bakanı seçildi (eylül 1920). Ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın baskısı sonunda iki gün sonra sağlığının bozulduğu gerekçesiyle bu görevden çekilmek zorunda kaldı. Dağıtılan Yeşil ordu'nun kimi yandaşlarıyla islamcı komünist eğilimli Halk iştirakiyun fırkası'nı (THİF) kurdu, geçici genel başkan oldu (aralık 1920). Çerkez Ethem ayaklanmasının bastırılmasının ardından hükümete

Ali Nâzım Bey

THİF'nin faaliyetlerini durdurduğunu bildirdi (şubat 1921). Ancak bir süre sonra THİF'yi gizli komünist parti haline getirdiği savıyla, üyeleri resmi Komünist partisi kurucularından olan (Kılıç Ali, Topçu İhsan [Eryavuz] beyler) Ankara İstiklal mahkemesi'nce 15 yıl ağır kürek cezasına çarptırıldı; dokunulmazlığı kaldırıldı (mayıs 1921). Üç ay sonra çıkarılan bir afla salıverildi ve *Yeni hayat* adıyla bir gazete yayımlamaya başladı; hükümetten izin alarak THİF'yi yeniden kurdu (nisan 1922). Aynı yılın eylül ayında bu parti bir kez daha hükümet kararıyla kapatıldı ve Nâzım Bey de 3 ay hapse mahkûm edildi (1923). Bu son mahkûmiyetinden sonra siyasal yaşamdan çekildi.

NÂZIM BEY, Doktor Nâzım da denir, türk siyaset adamı (Selanik 1870 - İzmir 1926). İstanbul'da Askeri tıbbiye'de okurken sonradan adı İttihat ve Terakki cemiyeti olarak değiştirilecek gizli İttihadı osmani cemiyeti'ne üye oldu (1889). Cemiyetin yurtdışı ile ilişkilerini sağladı. Hakkında soruşturma açılınca Paris'e kaçtı; tıp öğrenimini orada tamamladı ve doktor oldu. Cemiyetin Paris şubesi başkanı Ahmet Rıza Bey'le birlikte çalışmaya başladı. Paris'te toplanan Birinci Jön Türk kongresi'ne katıldı (1902). Selanikte kurulan (1906) Osmanlı hürriyet cemiyeti'nin çağrısı üzerine İttihat ve Terakki'nin temsilcisi olarak gizlice "Hoca Mehmet Efendi" kimliğiyle Selanik'e geldi; iki cemiyetin Osmanlı Terakki ve İttihat cemiyeti adı altında birleşmesini sağlayan bir sözleşme imzaladı (1907). Bu sözleşmeye göre yeni cemiyetin merkezi Selanik, Paris de şubesi oluyordu. Daha sonra gene gizli olarak İzmir'e giderek İttihat ve Terakki'yi burada da örgütledi. Rumeli'de, Meşrutiyet'in ilanı için Niyazı ve Enver beyler dağa çıkınca ve askeri birliklerde kıpırdamalar başlayınca, ayaklanmayı bastırmak üzere İzmir'den Selanik'e gönderilen redif askerlerini götüren gemiye binerek yol boyunca bu askerleri ve subayları meşrutiyet hareketine kazanmayı, karaya çıkar çıkmaz bunların da ayaklanmacılara katılmasını sağladı (1908). Meşrutiyet'in ilanından sonra Selanik Belediye hastanesi başhekimliğine atandı. Cemiyetin Selanik'teki Merkezi umumisi'nde çalıştı. Anadolu'da propaganda gezilerine çıktı. 1910 Kongresi'nde cemiyetin merkezi umumi üyeliğine seçildi ve bu görevini aralıksız 1918 yılı sonunda İttihat ve Terakki'nin kendini feshetmesine kadar sürdürdü. Birinci Dünya savaşı'nın son yılında Talat Paşa hükümetinde Maarif nazırı olarak yer aldı (1918). Mütareke'nin ardından bir süre yurtdışında yaşadı; Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'ye döndü. Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya (Atatürk) karşı düzenlenen İzmir suikastına katıldığı gerekçesiyle yargılandığı İstiklal mahkemesi kararıyla asıldı (temmuz 1926). İttihat ve Terakki partisi'nin pek fazla ön planda görünmeyen, ama perde gerisinde sürekli etkin olmayı bilen örgütçü üyelerinin en önde gelenlerindendi.

NAZIM FERRUH HÜSEYİN, iranlı şair (Herat 1607 - *ay. y.* 1671). Şah Rıza Sebzevari'nin oğludur. Uzun yıllar Hindistan'da Cihangirneger kentinde yaşadı. Herat beylerbeyinin saray şairliğini yaptı. Kendisine ün kazandıran en önemli yapıtı, Firdevsi'ye özenerek yazmış olduğu *Yusuf u Züleyha* mesnevisidir. Yaşadığı çağın beğenisini yansıtan, ancak yapmacıklı bir dille yazılan bu yapıt, özellikle Orta Asya halkları arasında çok tutuldu. Duygusal şiirlerini içeren bir de *Divan*'ı bulunmaktadır.

NÂZIM HİKMET → RAN (Nâzım Hikmet).

NÂZIM PAŞA, türk asker ve devlet adamı (İstanbul ? - *ay. y.* 1913). Harbiye'yi bitirdikten sonra kurmay yüzbaşı olarak orduya katıldı (1882). İkinci meşrutiyet'ten sonra Edirne'de 2. Ordu komutanlığı, ardından Kâmil Paşa hükümetinde Harbiye nazırlığı yaptı. Ancak bu atama nedeniyle hükümetin Meclis tarafından düşürülmesi üzerine, Bağdat valiliğine gönderildi. Daha sonra Hassa ordusu komutanlığına, Balkan savaşı sırasında ikinci kez Harbiye nazırlığına getirildi. Balkan savaşı bozgunundan muhalefetteki İttihat ve Terakki cemiyeti yöneticileri kendisini sorumlu tuttular. Sadrazam Kâmil Paşa'yı istifaya zorlamak amacıyla Enver Bey (Paşa) ile Talat Bey'in (Paşa) düzenledikleri Babıâli baskını sırasında Yakup Cemil tarafından tabancayla vurularak öldürüldü.

NÂZIM PAŞA (Mehmet), türk şair ve yazar (İstanbul 1840 - *ay. y.* 1926). Akşehir kaymakamı Şakir Efendi'nin oğlu, Nâzım Hikmet'in büyükbabası. Mersin, Kayseri, Diyarbakır, Halep, Konya, Sıvas, Selanik valiliklerinde bulundu. Mevlevi tarikatına bağlıydı. Uygarlık sorunu ve batı hayranlığı konusundaki düşünceleri *Muhataba* (1886), eğitimle ilgili görüşleri *Ahd-i şehryari* (1887) yapıtlarındadır. Rufai tarikatının kurucusu Ahmet Rufai'nin olduğu ileri sürülen arapça *Nizam ül-has fi ehli ihtisas* (1910) adlı yapıtı, arap şairi İbn Fariz'in bazı şiirlerini (*İbn Fariz tercümesi*, 1912), Seyit Abdülkadir Belhi'nin tasavvufla ilgili farsça manzum *Esrar-ı tevhid*'ini türkçeye çevirdi (1913). Bazı tasavvufi şiirlerini *Yek âvâz* (1914) adlı yapıtında derledi. (→ Kayn.)

NÂZIM PAŞA (Hüseyin), türk yönetici ve yazar (İstanbul 1854 - *ay. y.* 1927). 1872'den başlayarak Tahrirat odası'nda çalıştı. Daha sonra hukuk öğrenimi için Paris'e gönderildi. Çeşitli görevlerde bulundu; Zaptiye nazırlığı (1890), Beyrut (1897), Suriye (1898), Cezairi Bahri Sefid (1906), Aydın ve Edirne valilikleri yaptı. 1875-1878 arası *İttihat, Tercümanı hakikat, Takvimi vekayi* gazetelerine yazılar yazdı; bazı şiirleri ve basılmış bazı yapıtları *(Engizisyon eşran, Endülüs* vb.) bulunmaktadır.

NÂZIMA ya da **NÂZIME** sıf. (ar. *nâzım*'ın dişl. *nâzıma, nâzıme*). *Esk.* Düzenleyen, tanzim eden; nazım yazan.

NAZIMİYE, D. Anadolu bölgesinde Tunceli iline bağlı ilçe; 7 392 nüf. (1990); 553 km^2; merkez bucağı dışında 2 bucak, 30 köy. Merkezi, Tunceli'nin 35 km K.-D.'sunda *Nazımiye*, 2 401 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller üretimi, havyan ürünleri.

NAZIR ilg. (ar. *nazar, nazâret*'ten *nâzır*). *Esk.* Bir yüzü bir yere bakan, bir cephesi bir yere dönmüş olan: *Sokağa nazır bir oda. Cephesi poyraza nazır ev.*

◆ a. *Esk.* **1.** Vekil, bakan. **—2.** Resmi bir yerin ya da bir kurumun tüm işlerini yöneten en yüksek rütbeli memur, müdür. **—3.** *Nazır-han,* bakarak, taklit ederek.

—Kur. tar. Osmanlı devletinde bir yönetim bölümünün ya da kuruluşun başındaki en yüksek dereceli görevli. (Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde "vekil" denen bugünün "bakan"ı yerine kullanıldığı gibi, öteki bazı memurlukların unvanı olarak da kullanım gördü: nüfus nazırı, düyunu umumiye nazırı, balıkhane nazırı vb.). || *Nazırı imaret,* Osmanlı devletinde vakıf imaretlerinin yemekhane yöneticisi. || *Nazırı vakf,* Osmanlı devletinde mütevellilerin harcamalarını denetleyen görevli. (Vakıflar üzerinde tasarruf yetkisi bulunmayan nazırı vakf, sadece mütevellilerin vakıf kuralları uyarınca davranmalarını gözetir, gerektiğinde onları uyarır ve karşıt hareketlerde bulunanları üst makamlara şikâyet eder ya da görevden alınmaları için işlem yapardı.)

NAZİ sıf. ve a. (alm. *Na* [tional] [So] *zi* [alist]'in kısa yazımı). NASYONAL-SOSYALİST'in eşanlamlısı.

NÂZİ, türk halk şairi (Yozgat 1863 - ? 1902). Asıl adı unutulan şair, nazlı anlamına gelen Nâzi adıyla tanındı. Medrese öğrenimi gördü. Yozgat'ta orman memurluğu yaptı. Bazı koşmaları günümüze kadar geldi.

NAZİANZOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Kappadokia bölgesinde yerleşme. Niğde'nin merkez ilçesi Çiftlik bucağına bağlı Bekârlar (esk. Nenezi) köyünün yerinde olduğu sanılmaktadır. Aziz Gregorios'un doğum yeri olarak adını duyurdu.

NAZİAT çoğl. a. (ar. *nâzi'*, söküp alan'ın çoğl. *nâzi'ât*). *Esk.* Söküp alanlar, çekip çıkaranlar.

Nâziat suresi, Kuran'ın 79. suresi. 46 ayettir. Mekke'de inmiştir.

"Söküp çıkaran, çekip alan" sözcüğünün çoğulu olan "nâziat"ın Kuran'da ne anlama geldiği kesin olarak aydınlatılmamıştır. Tefsirlerde ruhları bedenlerden söküp koparan, çekip alan melekler, gökyüzünde parıldayan yıldızlar, Allah'a kavuşmak arzusuyla bedenlerinden kendilerini sıyırıp kurtaran ruhlar, okları fırlatan savaşçılar gibi değişik biçimlerde yorumlanır.

Surede, değerli işlevlerde bulunan bazı varlıklara ant içildikten sonra kıyametin şiddetinden, onu yadsıyanların nasıl diriltileceklerinden söz edilir; yeri, gökleri yaratan Allah'ın insanları yeniden diriltmeye de kadir olduğu bildirilir.

NAZİF, NAZİFE sıf. (ar. *nazîf*, dişl. *nazîfe*). *Esk.* **1.** Temiz, pak. **—2.** Zarif, düzgün, güzel.

NAZİF DEDE (Hasan), türk şair (Yenişehir [Larissa], Yunanistan, 1794 - İstanbul 1861). Yenişehir müftüsü hacı Halil Efendi'nin oğludur. Medrese öğrenimi gördü. Konya'da mevlevi tarikatına bağlanarak hilafet aldı. Yenişehir'de açtığı mevlevihanede uzun süre şeyhlik yaptıktan sonra, Beşiktaş mevlevihanesi şeyhliğine getirildi (1854). Yaşamının sonuna kadar bu görevde kaldı. *Divançe*'si (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi, TY no. 5691) dışında *Tarif üs-sülûk* adlı bir risalesi vardır. Bu yapıtı müritlerinden Edirneli Hayri Efendi tarafından şerh edilerek yayımlandı (1859).

NAZİF EFENDİ, türk hattat (Rusçuk 1846 - İstanbul 1913). Enderun'da yetişti; Burdurlu Hafız Vahdeti Efendi'den, Şefik Bey'den ve Sami Efendi'den hat meşk etti; divani yazı ve tuğra çekmeyi öğrendi. Aklâm-ı sitte'de Hafız Osman'ın, celi aklâm-ı sitte'de Mustafa Rakım'ın, nestalik'te Yesarizade Mustafa İzzet'in okuluna bağlı olarak ün yaptı. Yıldız'daki Orhaniye kışlası kapısı ile Yıldız saat kulesi'ndeki yazılar onun eseridir.

NAZİF PAŞA (Ahmet) → AHMET NAZİF PAŞA.

NAZİFE → NAZİF.

NAZİK sıf. (fars. *nâzik*). **1.** Çevresindekilere ya da karşısındakine kibar, saygılı davranan, onları kırmamaya özen gösteren kimse için kullanılır: *Bana karşı her zaman çok nazikti. Böylesine nazik bir insanla çalışmak büyük zevk.* **—2.** Bir kimsenin bu niteliği gösteren tutum ve davranışı için kullanılır (genellikle nezaket cümlelerinde): *Nazik mektubunuz için teşekkür ederim. Nazik bir davet, sevinerek kabul ediyorum.* **—3.** İnce yapılı, narin, zarif: *Kolları arasına aldığı nazik bedenini incitmekten korkarak sıktı. Nazik eller.* **—4.** Dikkat ve özen gösterilmesini gerektiren şey için kullanılır: *Nazik bir araçtır, çabuk bozulabilir. Nazik bir iş, savsaklamaya gelmez. Nazik bir görev.* **—5.** Gerekli önlemler alınmazsa kötüleşebilecek bir durum için kullanılır; kritik: *Nazik bir durum. Nazik bir dönemden geçmek.* **—6.** *Çok naziksiniz,* yaptığı ya da yapmayı kabul ettiği bir şeyden dolayı bir kimseye teşekkür etmek için kullanılan kalıp nezaket sözü.

—*Esk. Nazik-beden, nazik-vücud,* ince, narin bedenli. || *Nazik-eda,* davranışları saygılı, terbiyeli olan. || *Nazik-endam,* vücudu güzel, ölçülü olan. || *Nazik-güzin, nazik-ter,* aşırı nazik olan. || *Nazik-hayalan,* Tanrı'nın yarattıklarını düşünenler, şairler,

filozoflar. || *Nazik-hulk, nazik-mizaç,* yaradılış bakımından, huyca nazik olan. || *Nazik-ten,* yapısı güzel, ölçülü olan. || *Nazik-terin,* çok nazik.

—Bahç. Yetiştirildikleri yerlerin hava değişikliklerine dayanamayan bitkiler için söylenir.

—Dokmc. *Nazik tayyar* → ELMEĞE.

◆ *be. Nazik, kibar, ince bir biçimde: Benimle çok nazik konuştu.*

NAZİK gölü, D. Anadolu bölgesinde Van gölünün K.-B.'sında lav seti gölü; 30 km². Bilican volkanik kütlesinin lavlarından oluşan bir setin gerisinde meydana gelmiştir.

NAZİKÂNE be. (fars. *nāzük, nāzik* ve *-āne*'den *nāzikāne*). *Esk.* İncelikle, kibarlıkla, nazikçe.

NAZİKÇE sıf., be. İnce, kibar, saygılı bir kimseye yakışır davranış, tutum, eylem için kullanılır: ince, kibar, saygılı bir biçimde: *Nazikçe bir hareketle elindekileri uzattı. Teklifini nazikçe reddettim.*

NAZİKİ a. (fars. *nāzik* ve *-ī*'den *nāzikī*). *Esk.* Naziklik, kibarlık.

NAZİKLEŞMEK gçz. f. **1.** Nazik davranmaya başlamak; nazik davranmak. **—2.** Dikkat edilmezse, özen gösterilmezse kötüleşebilecek bir duruma girmek: *İki ülke arasındaki güç dengesi gittikçe nazikleşiyor.*

NAZİKLİK a. Nazik bir kimsenin, davranışının niteliği; nazikçe davranış; nezaket.

NAZİL sıf. (ar. *nāzil*). *Esk.* **1.** Yukarıdan aşağı inen, inmiş. **—2.** Bir yere konan, konaklayan. **—3.** *Nazil olmak,* inmek, konaklamak.

—Müz. *Nazil makam,* İNİCİ* MAKAM'ın eşanlamlısı.

NAZİLE a. (ar. *nāzile*). *Esk.* Sıkıntı, bela, talihsizlik. **—2.** Kaza.

NAZİLEŞTİRMEK g. f. Propaganda ya da zor yoluyla nasyonal-sosyalist öğretiyi kabul ettirmek.

NAZİLLİ, Ege bölgesinde Aydın iline bağlı ilçe; 121 762 nüf. (1990); 59 köy. Merkezi, Aydın'ın 45 km doğusunda *Nazilli,* 80 277 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, üzüm, incir, tütün. Aydın'dan sonra ilin ikinci büyük yerleşmesi ve önemli bir ticaret merkezidir. 50'li yıllardan sonra nüfusu hızla artmıştır. Bu gelişmede pamuklu dokuma sanayisi ve çeşitli küçük sanayi dalları başlıca etken olmuştur.

Nazilli basma sanayii müessesesi *(Sümerbank),* Türkiye'nin ilk basma fabrikası. 1937'de Nazilli'de kuruldu; çeşitli dönemlerde uygulanan yenileme ve genişletme çalışmalarıyla modern bir yapıya kavuşturuldu. 491 tezgâh, 14 608 iğe sahip olan tesiste, iplik, dokuma ve basma birimleri vardır. Pamuk ipliği üretimi ortalama 20 Ne üzerinden yapılmaktadır. Dokuma tezgâhlarının enleri 110-180 cm arasında değişmektedir. Dokuma biriminde rulo tekniği uygulanmakta, ürünler merserize işlemlerinden geçirilmektedir. Başlıca ürünler çeşitli renk ve desenlerde basmalar, pazen ve divitinler, ince çamaşırlık, kumaşlar, flanel, çocuk giysileri ve geceliklerdir. Kuruluşun kapasitesi yılda 2 230 ton iplik, 15 800 metre dokuma, 39 milyon metre terbiyedir. Çalışanlar, 1993 yılı başı itibariyle 1 367'si işçi, 106'sı memur olmak üzere toplam 1 473 kişidir.

Nazilli'den bir görünüm
Aydın

NAZİM, asıl adı **Yahya,** türk şair, besteci (İstanbul 1650 ? - *ay. y.* 1727). Enderun'dan yetişti. Kilar-ı hassa nöbetçibaşılığı, İstanbul taze meyve pazarbaşılığı gibi görevlerde bulundu. Mevlevi tarikatındandı. *Divan*'ının (*Divan-ı belagat-unvan-ı Nazim,* bas. 1841) üçte birini oluşturan naatlarının sayısı 200 kadardır. Şarkılar da yazmıştır. Sesinin güzelliğiyle ve besteleriyle de tanınmıştı. 500'ü aşkın beste yaptığı ileri sürülürse de günümüze bunlardan ancak 14'ü ulaştı (örn. güftesi de kendisinin olan şehnaz ağırsemai: *Didem yüzüne nazır, nazır yüzüne didem*). [→ Kayn.]

NAZİR a. (ar. *nezr*'den). **1.** Nezire girme yoluyla kendini adayan kişi (Tevrat'ta en ünlü nazir Şimşon'dur). **—2.** Adak adayan kişi.

NAZİR sıf. (ar. *nażar,* tazelik'ten *nażīr*). *Esk.* Taze.

NAZİR sıf. (ar. *nazar*'dan *nazīr*). *Esk.* Benzer, eş, örnek.

—Esk. gökbil. Ayakucu. || *Nazir-i evc,* en yüksek noktanın ayakucu, alt apsis. || *Nazir-i şems,* güneşin yerinin karşıtı olan, tutulum noktası.

—Esk. mat. Bir dairede bir başkasına karşıt olan nokta.

NAZİR ya da **NADİR,** Medine'de yerleşmiş iki büyük yahudi kabilesinden birinin adı. Tarihi saptanamayan bir zamanda Filistin'den göç eden kabile Yesrib'e (Medine) gelerek el-Nazir dağına yerleşti. Arap adları taşımalarına karşın ayrı bir dil konuşan kabile tarım, silah ve mücevher ticareti ve tefecilik gibi yollardan zengin oldu. Hicret'in ilk yılında, Hz. Muhammet'le "Medine'nin temel kanunu" adıyla bilinen antlaşmayı imzalamalarına, hatta reisleri Huyey bin Ahtap'ın kızını kendisiyle nikâhlamalarına karşın, Peygamber'e düşmanca davranışlar içine girmekten de geri kalmadılar. Bunun üzerine Peygamber, Muhammet bin Mesleme el-Avsi aracılığıyla kabileyi, tüm mallarını alıp götürmeleri, ayrıca her yıl gelip hurmalarını toplamaları koşuluyla Medine'den çıkarttı. Ancak, Münafıkun reisi el-Hazreci onlara yardım sözü vererek direnmeye ikna etti. Bazı kabile üyelerinin gitmek için ısrarlarına karşın direnmeye karar veren Huyey, ancak on dört gün dayanabildi. Vaat edilen yardımın gönderilmemesi ve müslümanların hurma ağaçlarını kesmeye başlamaları üzerine teslim oldu. Hz. Muhammet bu kez önceki koşulları değiştirdi ve ancak develerle taşıyabilecekleri kadar eşyayla gitmelerine izin verdi. 600 kadar deve ile Nazir kabilesinin bir kısmı Suriye'ye, bir kısmı da Hayber'e gitti. Hayber'e gidenler daha sonra Kureyşliler'le işbirliği yaparak Medine'yi kuşatmayı düşündülerse de, hicretin yedinci yılında bütün varlıkları müslümanlar tarafından ele geçirildi.

NAZİR, asıl adı **İbrahim,** türk şair ve din bilgini (Edirne ? - *ay. y.* 1774). Şair Lebib'in kardeşi, Edirneli Kâmi'nin yeğenidir. Medrese öğrenimi gördü. Edirne mahkemesinde kâtiplik ve kadılık yaptı. Gülşeni tarikatına bağlandı. *Divan*'ı dışında 30'a yakın yapıtı vardır. Dinsel konularda *Risale-i ehadis-i kudsiye, İnsanname, Manzume-i ahlakiye, Tuhfe-i Gülşeniye* vb. yapıtları vardır.

NAZİRE a. (ar. *nazīre*). **1.** Bir söze, bir davranışa, benzer biçimde karşılık olarak yapılan davranış ya da söz. **—2.** *Nazire yapmak,* bir söze, bir davranışa aynı tonda ve benzer biçimde karşılık vermek.

—Ed. Bir şairin şiirine biçim ve içerik bakımından benzetilerek yazılmış şiir.

—ANSİKL. Nazire yazan şair, beğenilen bir şiirle eşdeğerde, hatta ondan daha üstün nitelikte yazabildiğini göstermeyi amaçlar. Bir konuyu başkalarından ayrı bir biçimde gördüğünü kanıtlamak için yazılmış nazireler de vardır. Takılma ya da gülünç düşürme amacıyla yazılmış hezel*, bunlara sadece aynı vezin ve uyağın kullanılmış olması bakımından benzer. Divan edebiyatında nazire, ilgi gören bir yaratma alanı olmuştur. Bunları bir araya getiren şiir mecmuaları düzenlenmiştir: örn. *Mecmuat ün-nezair* (Ömer bin Mezit), *Cami ün-nezair* (Eğridirli Hacı Kemal). Ahmedi'nin bir gazeline Baki'nin "Bahar gazeli" diye bilinen naziresi, Fuzuli'nin bir gazeline Nedim'in yazdığı nazire, Bağdatlı Ruhi'nin Terkibibent'ine Ziya Paşa'nın naziresi, Y. K. Beyatlı'nın Naili'ye nazire olan "Söyler" gazeli vd., örnek alınmış birer şiirden yola çıkarak farklı dönemlerin beğenilerini, farklı kişilikleri ve sanat anlayışlarını sergilerler.

NAZİZM a. (fr. *nazisme*). NASYONAL-SOSYALİZM'in eşanlamlısı.

NAZLANIŞ a. Nazlanmak eylemi ya da biçimi.

NAZLANMA a. Nazlanmak eylemi.

NAZLANMAK gçz. f. **1.** Bir şeyi istediği halde isteksiz görünmek; ısrar edilmesini beklemek; naz yapmak: *Önce biraz nazlandı, ama sonunda verdiğimiz parayı kabul etti.* **—2.** *(Bir kimseye) nazlanmak,* (kendisini seven bir kimseye) şımarmak, (ondan) ısrar beklemek.

NAZLAŞ a. (*nazlı* ve *aş*'tan). Mutf. Kırık pirinç, şeker ve suyla yapılan bir tür tatlı. (Kırık pirinçler suda kaynatılır, helmelenince şekeri ilave edilir. Şeffaf bir görünüm alıncaya değin pişirme işlemi sürdürülür. Daha sonra tabaklara alınıp soğutulur ve üzerine dövülmüş ceviz serpilir. Kısık ateşte uzun süre kaynatmayı gerektiren bir tatlı olduğundan halk arasında bu ad verilmiştir.)

NAZLI sıf. **1.** Kendini beğendirmek için, cilveli davranışlar yapan; kendini ağırdan satan kimse için kullanılır. **—2.** Değer verilen, sakınılan kimse için kullanılır: *Nazlı kızının her istediğini yerine getirir. Nazlı yârim.* **—3.** Özen isteyen, nazik şey, özellikle de çiçek için kullanılır: *Bu çiçek çok nazlıdır, koklayınca solar.*

NAZLI DEVRİNİNDİ a. Müz. Muallim İsmail Hakkı Bey tarafından düzenlenmiş bir usul. (12 zamanlı, 5 vuruşludur. Kendisinden başka hiçbir besteci kullanmamıştır.)

NAZLI HANIM, mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın kızı (öl. İstanbul 1860). Mısır defterdarı Mehmet Bey ile evlendirildi (1817). Kocası öldükten (1835) sonra devlet işleriyle uğraşmaya başlayarak babasına yardımcı oldu. Mehmet Ali Paşa'nın ölümü üzerine (1848), köşesine çekildi. Yeğeni Abbas Paşa'nın Mısır valisi olarak mallarına elkoymasından sonra İstanbul'a yerleşti (1849).

NAZLILIK a. Nazlı olma durumu.

NAZM → NAZIM.

NAZMEN be. (ar. *naẓm*'dan *naẓmen*). *Esk.* Manzum olarak, nazım ile.

NAZMİ, NAZMİYE sıf. (ar. *naẓm* ve *-ī*'den, *naẓmī,* dişl. *naẓmiyye*). *Esk.* Nazımla ilgili, nazıma ait.

NAZMİ Edirneli → EDİRNELİ NAZMİ.

NAZMİ, asıl adı **Şeyh Mehmet,** türk şair (İstanbul 1623 - *ay. y.* 1701). Medrese öğrenimi gördü. Halveti tarikatına girdi. Çok genç yaşta Şehremini'deki (İstanbul) Yavaşça Mehmet Ağa zaviyesine şeyh oldu (1654). Yenicami vaizliğine atandı

(1693). Başlıca yapıtları: *Divan* (Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi H. no. 920), *Hediyyet ül-ihvan* (yapıtta halveti tarikatı büyüklerinden yedi kişi anlatılmış; ayrıca, o dönemde tarikatlar, gelenekler, devlet adamlarıyla tarikat kişileri arasındaki ilişkiler vb. konularda bilgi verilmiştir).

NAZMİ, asıl adı **Rükünzade İsmail,** türk şair (Kandiye 1829 - *ay. y.* 1901). Bektaşiliğe bağlanarak Kandiye'deki Mağaralı köyü bektaşi şeyhi Mustafa Baba'dan el aldı. Arapça, farsça, italyanca, fransızca, rumca biliyordu. Şiirlerini *Divan*'ında topladı.

NAZMİ AHMET EFENDİ, türk reisülküttap (öl. İstanbul 1696). Divan kâtipliğinden yetişerek beylikçiliğe kadar yükseldi. Ebukavuk Yeğen Mehmet Bey'in yerine reisülküttaplığa getirildi (1687). Azledildikten (1688) bir süre sonra defter eminliğine atandı (1689). Bu görevden emekliye ayrıldı (1694).

NAZMİ ZİYA → GÜRAN (Nazmi Ziya).

NAZMİYAT çoğl. a. (ar. *naẓmiyye*'nin çoğl. *naẓmiyyāt*). *Esk.* Nazımlar, manzum yazılar.

NAZMİYE → NAZMİ.

NAZMİZADE HÜSEYİN (Murtaza), türk tarihçi (öl. Bağdat 1721). Medrese öğrenimi gördükten sonra Bağdat hazinei maliye ruznamçeci vekilliğine atandı. Bu arada türk ve islam tarihiyle ilgili konulara merak sarıp bunları işledi. Başlıca yapıtları: dört halifenin yaşamına ilişkin *Gülşen-i hulefa*, Timur'un yaşamına ve seferlerine ilişkin *Terceme-i tarih-i Timur*, Bağdat yatırlarına ilişkin *Tezkire-i evliya-yı Bağdat*, kullanılmayan türkçe sözcüklerin yerine arapça ve farsçalarını koyarak yeniden kaleme aldığı *Terceme-i Kabusname*.

NAZOFARENGOSKOP a. (fr. *nasopharyngoscope*). Östaki borusunu muayeneye yarayan aygıt. (Östaki borusuna ve kulakdavuluna hava ya da saydamsız madde şırınga etmeye de yarar.)

NAZOR (Vladimir), hırvat yazar (Postire, Brac adası, 1876 - Zagreb 1949). Şiir (*Livre de poésies* [fr. çev.], 1942) ve romanlar (*Stoimena*, 1916) yazdı. Hırvat edebiyatını yenilemiş olan yazarlar arasında yer alır.

NAZPERVER sıf. (fars. *nāz* ve *perver*'den *nāz-perver*). *Esk.* Naz eden, nazlı.

NAZPERVERD ya da **NAZPERVERDE** sıf. (fars. *nāz* ve *perverd, perverde*'den *nāz-perverd, nāz-perverde*). *Esk.* Nazlı olarak büyütülmüş, nazlı.

NAZPERVERİ sıf. (fars. *nāz-perver* ve *-ī*'den *nāz-perverī*). *Esk.* Nazlı olma durumu, nazlılık.

NAZRA ya da **NAZRE** a. (ar. *naẓar*'dan *naẓre*). *Esk.* **1.** Bakış, bir tek bakış. **—2.** *Nazragâh*, bakış yeri, göz önü, bakılıp görülen yer. ‖ *Nazra-künan*, bakarak, seyrederek, görerek. ‖ *Nazra-yı hayran*, hayranlıkla bakma, seyretme. ‖ *Nazra-yı mahmur*, mahmur bakış. ‖ *Nazra-yı münacat*, yakaran, yalvaran bakış. ‖ *Nazra-yı nefrin*, lanetleyen bakış. ‖ *Nazra-yı perişan*, perişan bakış. ‖ *Nazra-yı şum*, uğursuz bakış.

NAZRET ya da **NADRET** a. (ar. *naẓret, naḍret*). *Esk.* **1.** Tazelik, yeşillik. **—2.** Yüzdeki neşe, sevinç, canlılık ifadesi. **—3.** Sevinç, neşe.

NAZRET, Etyopya'da kent, Addis Abeba'nın (Choa ili) G.-D.'sunda; 76 284 nüf. 1954'te kurulmuş bu yeni kent, bir sanayi (kırtasiye, şeker fabrikası, petrol rafinerisi) merkezidir.

NAZRUL İSLAM, bengalli şair ve besteci (Burdvan yakınında 1899 - Dakka 1977). Yapıtlarında yurt sevgisini dile getirdi ve toplumsal sorunları ele aldı. Sözcük yaratma yeteneğiyle şiir dilini zenginleştirdi. Şarkıları (*Nazrul Gitika*, 1933) geniş kitlelerin beğenisini kazandı.

NAZZAM (Ebu İshak İbrahim bin Seyyar bin Hani el-Belhi ya da el-Bassi), mutezile mezhebi kalem bilgini, felsefeci ve şair (öl. Bağdat 835 ya da 845). Basra'da mutezile mezhebinin gerçek kurucusu olan Ebülhüzeyl el-Allâf'tan kalem dersleri aldı. Çok geçmeden kendine özgü görüşüyle hocasından ayrıldı. Ancak, bir yandan hocasının mani dinine karşı açtığı savaşı yürütürken, bir yandan da, çok iyi kavradığı bir tür maddecilik olan dehriyeyi eleştirmeyi sürdürdü; Asya'da etkisi yaygınlaşan yunan felsefesine karşı savaşım verdi. Bağdat'a gitti, burada murcie, ceberiye kelam, hadis ve fıkıh bilginleriyle sert tartışmalara girdi; ayrıca Bağdat mutezile okulunu da etkiledi. Dehriyeciliğe karşı olmakla birlikte, düşmanları onu dehriyecilikle suçladılar. Kuran hakkındaki bağnazlığa varan görüşleri, kelamla ilgili diğer görüşleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştı. İslam dini hakkındaki düşüncelerinin yadsınır olması, onun sünni müslümanlar ve hatta mutezile yandaşları tarafından bile kötülenmesine yol açtı. Nazzam'ın görüşleri, mutezilenin ilkelerini oluşturan tevhit, adalet, va'd ve vaid (vait ve korkutma) gibi konulardaki görüşlerinden küçük farklarla ayrılır. Örneğin, öteki mutezile yandaşları adalet konusunda, "Tanrı'nın haksızlık yapmayacağını" savunurken, o, "Tanrı da haksızlık yapabilir, ancak yapmamaktadır" der. Tanrı'nın istediğini yapmakla, ona itaat edilmiş olacağı savını da kabul etmez; öteki müslümanların görüş bildirme (rey) ve karşılaştırma ile dinsel sorunların çözümünde birleşmeyi (icma) de şiddetle reddeder.

Nazzam'ın günümüze kadar gelemeyen kitaplarından bir bölümünün içerikleri, öğrencisi Câhiz'in kitaplarında yer almaktadır.

NAZZARO → NASSARO.

NB Hematol. *NB antigranülosit özantikor*, granülosit NB sistemi antijenlerine karşı özantikor. (Özbağışıklığa bağlı bir granülopeniden sorumlu olabilir.) ‖ *NB sistemi*, granülosit grupları sistemi.

Nb Anorg. kim. *Niyobyum*'un simgesi.

NBC (*Nükleer, Biyolojik, Kimyasal* sözcüklerinin kısaltılmış biçimi). *NBC savunması*, eskiden *özel silahlar* denilen nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların etkilerine karşı savunma.

NBC savunma sistemi, bir tehlikenin yakınlığı ve varlığından personeli uyarmaya yönelik detektörleri, bireysel korunma gereçlerini (maskeler, elbiseler), toplu korunma gereçlerini (taşıt, hava süzme tesisatıyla donanmış korunaklar) ve bulaşıcı hastalığa karşı kişisel donanımları içerir.

Modern ordularda özel birlikler vardır. Bu birliklerin görevi, savaşan birliklerin NBC'li ortamda hareket etmelerine yardım etmek, NBC'li ortamların saptanması ve gereçlerin temizlenmesidir. Türkiye'de bu alanda, Kara Kuvvetleri'nin bünyesinde bulunan her birlikçe çalışmalar yapılmakta ve NBC saldırısına karşı personel eğitilmektedir. Konya'da kurulan ve 1989'da İstanbul'a taşınan NBC Astsubay hazırlama okulu öncü niteliğindedir ve özel personel yetiştirmektedir.

NC Hematol. *NC antigranülosit özantikor*, granülosit NC sistemi antijenlerine karşı antikor. (Özbağışıklığa bağlı bir granülopeniden sorumlu olabilir.) ‖ *NC sistemi*, granülosit grupları sistemi.

N'CAMENA, esk. **Fort-Lamy,** Çad'ın başkenti, Şari'nin sağ kıyısında, bu ırmağın Logone'la birleştiği yerde; 594 000 nüf. (1988). İç savaş sırasında (1980) bir bölümü yıkılmadan önce N'Camena'da küçük sanayiler (içecekler, bisiklet ve radyo alıcıları montajı, parfümler) ve etkin bir kurutulmuş balık ve natron ticareti vardı. Kentte bir üniversiteyle bir uluslararası havalimanı bulunmaktadır.

NCHANGA, Zambiya'nın K.'inde, Zaire sınırı yakınında Copper Belt (Bakır kuşağı) adı verilen bölgede sıralanmış madencilik merkezi yerleşmelerden biri.

> **-NCI [-NCİ, -NCU, -NCÜ].** Yapım eki. Sayı sıfatlarının sonuna gelerek onlardan sıra kavramı bildiren sıra sayı sıfatları türetir: *Altıncı* (altı-ncı), *beşinci* (beş-inci), *dokuzuncu* (dokuz-u -ncu), *yüzüncü* (yüz-ü-ncü).

NCR Corporation, 1884'te Dayton'da (Ohio) kurulmuş olan amerikan şirketi. Yazarkasalar, muhasebe makineleri, daha sonra da bilgisayarlar konusunda uzmanlaştı. Bilişim alanında dünyanın belli başlı üretici firmaları arasında yer alır.

> **-NÇ [-INÇ, -İNÇ, -UNÇ, -ÜNÇ].** Yapım eki. Fiillerden soyut ve somut anlamlı adlar türetir: *Basınç* (bas-ı -nç), *bilinç* (bil-i-nç), *korkunç* (kork-u -nç), *gülünç* (gül-ü-nç) vb.

ND Hematol. *ND antigranülosit özantikor*, granülosit ND sistemi antijenlerine karşı antikor. (Özbağışıklığa bağlı bir granülopeniden sorumlu olabilir.) ‖ *ND sistemi*, granülosit grupları sistemi.

Nd Anorg. kim. *Neodimyum*'un simgesi.

N'dama ırkı, anayurdu Futa Calon bölgesi olan Batı Afrika sığır ırkı. (Tripanozomiyaza ve piroplazmoza çok dayanıklı ufak boyda bir sığırdır.)

NDEBELELER ya da **MATABELELER,** Güney Afrika ve Zimbabve'de yaşayan bantu halkı; sayıları yaklaşık 2 milyon kişidir. Zimbabve-Rodezya Ndebeleleri ve Transvaal Ndebeleleri olarak ikiye ayrılırlar. Çok sayıda yabancıyı (Sotholar ve Şonalar) özümsemişlerdir. Çiftçi ve hayvan yetiştirici, ama yerleşik düzenlidirler. Her biri bir çokkarılı erkek ailesine denk düşen dağınık kraal'lara bölünmüş durumdadırlar. Eskiden soylu sınıf tahkim edilmiş kentlerde otururdu. Ndebeleler, babasoylu ve babayerlidirler ve evlenmek için hayvan olarak önemli miktarda bir karşılık öderler. Ndebeleler, köleci zulu modelinin etkisini taşıyan tabakalı bir devlet yapısına sahiptiler. Bu devletin belirgin özelliği geniş toprakları kapsaması ve alaylar biçiminde örgütlenmiş yaş sınıflarını içermesiydi.

NDJİLİ, Kinshasa'nın (Zaire) güney semti. Havalimanı.

N'DJOLE, Gabon'da (Orta Ogoue ili) yer, Lambaréné'nin K.-D.'sunda. Bıçkıevi. Kereste sanayisi.

NDOLA, Zambiya'da kent, Copperbelt ilinin merkezi, Zaire sınırı yakınında; 500 000 nüf. (1989). Ticaret ve sanayi (bakır metalürjisi, bıçkıevleri, petrol rafinerisi).

NDONGO, Afrika'da krallık; hükümdarı *Ngola* unvanını taşıyordu (Portekizliler'ce kullanılan Angola adı buradan kaynaklanır). 1624'e doğru Ngola olan ve ölünceye (1663) kadar tahtta kalan prenses Cinga, güçlü bir devlet kurdu. Devletin köle ticaretine dayanan refahı, XVIII. yy. sonuna kadar sürdü.

NDRANGHETA a. (ital. *ndrangheta*). Calabria mafyası.

NE soru adl. **1.** Nesne, yüklem ya da (kişisiz kalıplarda) özne işlevi yüklenerek soru cümlesini kurar: *Ne aldın? Bu nedir? Ne düştü?* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Aynı işlevde, dolaylı soru cümlelerinde kullanılır: *Ona neler söylediğini bilmiyorum. Bunu ne yapacağını söyler misin?* **—3.** Dilek ya da koşul gösteren bir fiilden önce kullanıldığında, herhangi bir şey ya da her şey: *Ne bulsa yer. Ne isterseniz yaparım. Ne verdimse az buldu.* **—4.** Çoğul olarak birçok şeyler: *Neler söylemedi ki! İnsan zekâsı neler buluyor.* **—5.** *Ad, kişi adılı + yö-*

nelme eki + *ne?*, bir eylemin, bir işin, bir durumun belirtilen kimseyle bir ilgisi bulunmadığını vurgulamak için kullanılır: *Bu olaydan bize ne? İstediğimi yaparım, kime ne? Onun böyle yapmasından arkadaşına ne?* **—7.** *Ne alıp veremiyor?*, bir kimseye musallat olan, onu sıkıntıya sokan biri için "ne istiyor, neden böyle yapıyor?" anlamında kulanılır. || *Ne arar, ne gezer*, bir şeyin bir kimsede, bir yerde bulunmadığını belirtmek için söylenir: *O çulsuzda para ne arar. Buralarda av hayvanı ne gezer* || *(Orada) ne arıyor?*, "ne işi var, niçin oraya gitmiş?" anlamında kullanılır: *Orada ne arıyor, söyle ona hemen işine dönsün.* || *Ne buyrulur*, görülen, tanık olunan bir şeyin ya da durumun, olumsuzluğunu vurgulamak için söylenir. || *Ne çıkar*, yapılan bir işten zarar da, yarar da gelmeyeceğini anlatır: *Tut ki böyle demişim, bundan ne çıkar?*; "bir yararı olmaz, sonuç değişmez" anlamında kullanılır: *Yardım etse ne çıkar, adam öldükten sonra.* || *Ne de olsa*, ne kadar olsa. || *Ne dedim de*, pişmanlık belirtir: *Ne dedim de onun gibi bir aptala uydum.* || *Ne demek*, anlamı nedir: *Maviş ne demek?*; "olmaz, yakışık almaz, o nasıl şey" anlamında söylenir: *Para ne demek, seve seve yaparız. Cenazeye gitmezsek herkes bize ne der?* || *Ne demeye*, nasıl bir düşünceyle, hangi amaçla, niçin: *Ne demeye işinden ayrılmış?*; hangi anlama: *Bu sözü ne demeye getirdi?* || *Ne denir, ne dersin*, söylenecek bir sözün, yapılacak bir işin kalmadığı durumlarda söylenir. || *Ne denli*, ne kadar, çok fazla. || *Ne dese beğenirsin*, bir kimsenin beklenmeyen bir söz söylediğini belirtir. || *Ne diye*, niçin, hangi amaçla; ne demeye: *Ne diye gittin oraya?* || *Ne gibi*, bir şeyin nasıl olduğunu sormak için kullanılır: *Ne gibi önlemler aldınız?* || *Ne ile*, hangi araçla, hangi şeyle: *Ne ile geldin? Ne ile dönüyorsun?* || *Ne imiş*, "öyle bir şeyin sözü mü olur, ne değeri var?" anlamında söylenir: *İstemez, para da ne imiş.* || *Ne kadar*, ölçü ve miktarı belirtme anlamıyla soru bildirir: *Bu iş için ne kadar istiyorsunuz?*; çok, pek fazla: *Hava ne kadar soğuk.* || *Ne kadar olsa*, bir yerde, sonuçta; ne de olsa: *Ne kadar olsa o da bir insandır.* || *Ne olacak*, önemsememe, küçümseme belirtir: *Ne olacak, sonradan görmüş;* önemi yok, ne değeri var: *Ne olacak, sizinkisi yapılıncaya değin bizim arabayı kullanın.* || *Ne olduğunu bilememek*, şaşırmak, neye uğradığını anlayamamak. || *Ne oldum delisi*, ummadığı, beklemediği üstün bir duruma kavuşan ve bunu sindiremeyerek aşırı ölçüde şımaran kimse için kullanılır. || *Ne olur, ne olursunuz*, bir kimseden bir şey isteme durumunda yalvarma ve rica belirtir: *Ne olur, bu konuda bizi destekleyin.* || *Ne olursa olsun*, "sonuç, iyi de olsa, kötü de olsa kabulüm" anlamında kullanılır: *Ne olursa olsun, artık daha fazla bekleyemem.* || *Ne oluyor*, "ne gereği var ya da ne karışıyor" anlamında söylenir: *Bilet sormak da ne oluyor? Ona ne oluyor, parasını biz vereceğiz.* || *Ne önemi var*, anlamaya, üstünde durulmaya değmez. || *Ne söylüyorsun?*, "söylediğine dikkat ediyor musun" anlamında uyarı sözü olarak söylenir; "söylediklerin doğru mu, gerçek mi" anlamıyla kullanılır. || *Ne üstüme, ne üstüme lazım*, neme, neme gerek. || *Ne var*, bir kimseye, adını söyleyerek yapılan seslenmeye onun verdiği sertçe yanıt. || *Ne var ki*, aralarında karşıtlık ilişkileri bulunan tümceleri bağlar: *Az yiyor, ne var ki yine şişmanlıyor.* || *Ne yapacağını bilememek*, bir durum ya da olay karşısında şaşırıp kalmak, nasıl davranacağını kestirememek. || *Ne yalan söyleyeyim*, "işin doğrusunu belirtmek gerekirse" anlamında kullanılır: *Ne yalan söyleyeyim, ben onlardan yanayım.* || *Ne yaparsın ki, ne yapmalı ki*, "ne çare, elden bir şey gelmez" anlamında kullanılır. || *Ne yapıp yapıp*, her çareye başvurup bir yolunu bularak: *Ne yapıp yapıp adamı razı edeceksin.* || *Ne yazar*, "hiçbir etkisi olmaz, bir şeye yaramaz" anlamında kullanılır. || *Nedir ki*, gelgelelim: *Nedir ki başka nedenler var işin içinde.* || *Neler de neler, maydanozlu köfteler*, "akla, hayale gelmedik çok değişik şeyler gördük" anlamında alay yollu söylenir. || *Ne + iyelik eki + gerek* ya da *lazım*, bir şeye karışmamak, onunla ilgilenmemek durumunda söylenir: *Neme lazım, ben onun yaptıklarına dokunmam. Nene lazım, o nasıl istiyorsa öyle olsun.* || *Neme lazım*, bir kimseden ya da bir şeyden söz ederken "hakkını vermek, doğrusunu söylemek gerekirse" anlamında kullanılır: *Neme lazım, adam gerçekten çok iyi çalışıyor.* || *Neme lazımcı* → NEMELAZIMCI. || *Nesi*, kişilerden söz ederken, adıl göreviyle kullanılır: *O hanım, annenin nesi oluyor?*; hangi yönden, hangi bakımdan: *Buranın nesi hoşuna gitmedi?*; çok güzel, kusursuz: *Nesi var, aslan gibi delikanlı.* || *Nesi var, nesi yok*, bir kimsenin servetini, mal varlığını tümüyle belirtmek için kullanılır: *Nesi var, nesi yok Kızılay'a bağışlamış.* || *Ne + iyelik eki + var*, bir kimsenin nasıl olduğunu sormak için kullanılır: *Neyin var, hasta mısın?* || *Ne + iyelik eki + eksik?*, "her şeyimiz var" ya da "başkalarına göre eksik bir yanımız yok" anlamında kullanılır: *Bizim onlardan neyimiz eksik, bizi niye çağırmıyorlar?* || *Neyin nesi kimin fesi*, bilinmeyen, kimliği ve kişiliği tanınmayan birinden söz ederken kullanılır. || *Neyleyeyim*, çaresizlik, güç yetmezliği belirtir. || *Neymiş*, söylentiye bakılırsa, sözde, güya: *Neymiş, geceleri eve geç geliyormuşum.*

—Bilş. İki işlenenli lojik işleyen; iki işlenenin değeri 0 olduğunda 1 değerini alır. (Ne... ne... [A, B] = [A] değil ve [B] değil.)

—Ed. *Ne inim, ne cinim, senin gibi beniâdemim*, türk masallarında yinelenen kalıplaşmış söz. (Issız bir yerde, beklenmedik bir biçimde genç kızla karşılaşan delikanlının bu olaya şaşarak "in misin cin misin?" diye sorması üzerine, genç kız tarafından söylenir.)

—Oy. *Ne evet, ne hayır*, oyuncuların, içlerinden birinin sorduğu sorulara evet ve hayır kelimelerini kullanmadan yanıt vermek zorunda oldukları oyun.

◆ soru sıf. **1.** Hangi: *Ne zaman geldi? Ne gün gidiyor? İşler ne durumda?* **—2.** Soruyla birlikte, kızgınlık, şaşkınlık belirtir; nasıl: *Bu ne kıyafet!* **—3.** Soruyla birlikte olumsuzluk ve karşı çıkış belirtir: *Oraya gidemediysek ne gam?* (gam değil). *Ne çare* (çaresiz) *gitmek zorunda kaldık. Bunu ne hakla söylüyor?* **—4.** Çokluk, abartma belirtir: *Bu ne gürültü böyle?* **—5.** *Ne akla hizmet*, bir kimsenin akılla bağdaşmayan işleri yapması karşısında söylenir. || *Ne âlemde*, nasıl, ne yapıyor?: *Ne âlemdesin? Babanlar ne âlemde?* || *Ne biçim*, nasıl?: *Ne biçim bir iştir bu, anlayamadık gitti.* || *Ne çare?*, "elden ne gelir, bir şey yapılamaz" anlamında söylenir: *Ne çare, ölenle ölünmez ki.* || *Ne çiçektir biliriz*, bir kimsenin iyi, güvenilir biri olmadığını belirtmek için kullanılır. || *Ne fayda*, iş işten geçtikten, her şey olup bittikten sonra alınacak önlemlerin gereksizliğini belirtmek için kullanılır. || *Ne gözle bakmak*, bir kimseye ya da şeye onunla ilgili kanısını belirtir biçimde bakmak: *Bu, senin ona ne gözle baktığına bağlı.* || *Ne güne duruyor?*, bir şeyin ya da kimsenin var oluş nedenini, ondan yararlanma gerekliliğini vurgulamak için söylenir: *Biz ne güne duruyoruz, elbette yardım ederiz.* || *Ne günlere kaldık*, içinde bulunulan günlerin kötü olaylarından yakınmak ve eski günlere duyulan özlemi belirtmek için söylenir. || *Ne haber*, "bir kimse ya da bir şey hakkında bildiğiniz bir şey var mı" anlamında kullanılır: *Köydekilerden ne haber? Senin yeni işten ne haber?* tartışılan bir konuda haklı çıkanın, tartıştığı kişiye özel bir vurguyla söylediği söz. || *Ne hacet*, istemez, gereksiz: *Paraya ne hacet, parasız da veririz.* || *Ne haddine*, bir işin bir kimseye düşmediğini, onu yapmaktan kaçınması gerektiğini vurgulamak için kullanılır: *Böyle karşılık vermek onun ne haddine.* || *Ne hali varsa görsün*, bir kimsenin yapılan uyarılara uyması, verilen öğütleri dinlememesi durumunda "artık işine karışmam, ne yaparsa yapsın" anlamında söylenir. || *Ne hikmetse*, bir şeyin nedeninin bilinmemesi, anlaşılmaması durumunda söylenir: *Ne hikmetse bu yörenin insanları hep çakır gözlü oluyor.* || *Ne idüğü belirsiz*, ne olduğu, soyu sopu, niteliği bilinmeyen kimse için kullanılır. || *Ne mal olduğunu biliriz*, bir kimsenin kötü, aşağılık biri olduğunu belirtmek için söylenir. || *Ne karın ağrısıysa*, sevilmeyen, insana sıkıntı veren kişi ya da şey için kullanılır. || *Ne mene*, ne türlü. || *Ne mümkün*, mümkün değil, olanaksız: *Bu işi ona yaptırmak ne mümkün.* || *Ne münasebet*, "hiç öyle şey olur mu" anlamında karşı çıkış sözü olarak söylenir. || *Ne... ne...*, çokluk, güzellik ve hayranlık bildirir: *Ne ev ne ev, sanki saray.* || *Ne pahasına olursa olsun*, her şeyi göze alarak, her türlü özveriye katlanarak: *Na pahasına olursa olsun seni buradan kurtaracağım.* || *Ne sularda*, ne durumda. || *Ne şeker çiğnedi*, bir kimse için "ne saçma sapan laflar etti" anlamında alay yollu söylenir. || *Ne yüzle*, bir kimseye karşı üzücü ve kırıcı bir davranışta bulunan birinin, sonradan aynı kimseyle ilişkisini sürdürmek istemesi durumunda "hiç utanmıyor mu?" anlamında söylenir: *O olaydan sonra ne yüzle buraya gelmeye kalkıyor?*

◆ be. **1.** Bir sıfattan önce, sıfatı güçlendirir; pek çok: *Ne güzel bir ev. Ne harika insan.* **—2.** Bir eylemden önce, eyleme aşırılık katar; pek çok: *Ne güldük o gece. Ne ağladı ne ağladı, sorma.* **—3.** Soruyla birlikte, bir karşı çıkışı, kızgınlığı vurgular: *O ne karışıyor? Sen ne söylüyorsun? Kapıyı vurmadan ne giriyorsun?* **—4.** Soruyla birlikte, bir eylemin gereksizliğini vurgular: *Ne düşünüyorsun, nasıl olsa bir çaresi bulunur. Ne konuşuyorsun, bak dinlemiyor bile.* **—5.** Miktarı sorar: *O gece ne ödedin? Ne ödediysen aramızda paylaşalım.* **—6.** Niçin, niye: *Ne zahmet ettiniz?* **—7.** *Ne âlâ*, çok iyi, diyecek yok: *Verirse ne âlâ, vermezse eldekiyle yetininiz.* || *Ne âlâ memleket*, haksız ve yersiz isteklerin hoşça karşılanıp kabul edildiği ortam için kullanılır. || *Ne âlem*, hem yadırgatıcı davranışları olan hem de kızılamayacak kadar sevimli yönleri bulunan kimseleri için kullanılır: *Ne âlem adamsın sen, dünya umurunda değil.* || *Ne iyi*, bir şeyi beğenme ve ondan duyulan hoşnutluk anlatır: *Ne iyi ettiniz de geldiniz.*

◆ ünl. **1.** Vurgulamaya göre hayret, kızgınlık vb. bir duyguyu bildirir: *Ne, daha eline geçmemiş mi!* **—2.** *Ne!*, ne var, ne istiyorsun. **—3.** *Ne mutlu!*, yerinme, özlem ve istek belirtir: *Ne mutlu böyle çocukları olanlara.*

◆ bağ. **Ne... ne... 1.** Aynı görevdeki öğeleri olumsuzluk ilişkisiyle birbirine bağlar: *Yıllarca onu ne aradı ne sordu. Ne evi var ne barkı. Ne kar, ne tipi onu durduramazdı.* **—2.** Karşıt anlamlı sözcüklerin başında kullanıldığında anlamca ikisinin ortasını belirtir: *Hava ne sıcak ne soğuk. Ne sert ne yumuşak. Ne uzun ne kısa.* **—3.** Yinelenerek kullanıldığında sıralananların hiçbiri: *Yokuşu tırmandıktan sonra ne bir ev, ne bir tarla, ne bir bağ, ne bir ağaç vardı. Canı ne okumak, ne yazmak, ne konuşmak, ne gezmek istiyordu.* **—4.** *Ne... ne de...*, 'üstelik' anlamı verir: *Ne gördüm, ne de böyle bir şey olduğunu duydum. Onları ne evde ne de komşularında bulabildik.* **—5.** *Ne alandan, ne satandan, ne bir akça katandan olmamak*, yansız olmak, hiçbir tarafla ilgisi bulunmamak. || *Ne altını bırakmak, ne üstünü*, bir yerin ya da bir şeyin bakmadık, dolaşmadık bir yanını koymamak. || *Ne balını isterim ne belasını*, kavuşulması ya da erişilmesi istenen iyi bir durumun, birtakım üzüntüleri de birlikte getirme olasılığı karşısında söylenir. || *Ne benden sana bazlama, ne senden bana gözleme*, "ilişkile-

rimiz karşılıklı çıkara dayanmasın, birbirimizden bir şey beklemeyelim" anlamında söylenir. || *Ne bilirim, ne gördüm (deveyi yeden ölsün)*, bir konuda tanıklığa yanaşılmayacağını belirtmek için söylenir. || *Ne çaldın yüzüme, ne çalayım yüzüne*, "bana bir şey yapmadın ki benden bir karşılık bekliyorsun" anlamında söylenir. || *Ne dağda bağım var, ne çakaldan davam*, bir sorun ya da konuyla hiçbir ilgisi olmama, tümüyle dışında bulunma durumunda söylenir. || *Ne kızı veriyor, ne dünürü küstürüyor*, bir kimsenin isteğini yerine getirmeyen, hem de onu kırmaktan kaçınan kişinin tutumu için söylenir. || *Ne kokar, ne bulaşır*, kimseye iyiliği de kötülüğü de dokunmayan, iyilik yapma olanağı varken bile bundan kaçınan kişiler için söylenir: *Ondan yardım isteme, o ne kokar, ne bulaşır.* || *Ne od var ne ocak*, yokluk ve yoksulluk içinde. || *Ne olur ne olmaz*, her türlü olasılığa karşı. || *Ne sakala minnet, ne bıyığa*, insanın en yakınlarından bile yardım istemeden kendi olanaklarıyla iş yapar durumunu anlatmak için söylenir. || *Ne selam, ne sabah*, iki kişi arasındaki konuşma bağının kopması, ilişkinin kesilmesi. || *Ne sihirdir, ne keramet, el çabukluğu marifet*, gözbağcılara özgü bir tutumla yapılan iş için söylenir. || *Ne Şam'ın şekeri, ne Arabın yüzü*, yararlı da olsa kendisiyle görüşülmek, karşılaşılmak istenmeyen kimseler için söylenir. || *Ne şap oldu, ne şeker*, olumlu ya da olumsuz bir sonuca bağlanmayan, ortada kalan işler için kullanılır. || *Ne şiş yansın, ne kebap*, "iki tarafı da zarara uğratmayacak ortalama bir yol bulunsun" anlamında kullanılır. || *Ne tadı var, ne tuzu*, beğenilmeyen yiyecekler için söylenir. || *Ne üstte var, ne başta*, ihtiyaç içinde bulunulduğunu belirtir. || *Ne var, ne yok*, "ne gibi havadis var? İşler nasıl gidiyor?" anlamında kullanılır; olanların tümü: *Evde ne var ne yok toplayıp gitmiş.* || *Ne yârdan geçer, ne serden*, özveri gösterilmesi gereken bir işte özveriye yanaşılmadığını, işten de vazgeçilmediğini anlatır.

—ANSİKL. Soru adılı ne, iyelik eklerini iki biçimde alır: doğrudan *(nem, nen, nesi, nemiz, neniz, neleri)* ya da *-y-* kaynaştırma harfiyle birlikte *(neyim, neyin, neyi, neyimiz, neyiniz, neleri)*. Bu durum tamlayan ekiyle bulunma ve çıkma durumu eklerinin birleşmesi sırasında da görülür *(nenin/neyin, nede/neyde, neden/neyden)*.

NE Hematol. *NE sistemi*, granülosit grupları sistemi.

Ne Anorg. kim. *Neon*'un simgesi.

N.E.A., AET bünyesinde yer alan NÜKLEER ENERJİ AJANSI'nın baş harflerinden oluşan kısaltma.

Nea Estia *(Yeni Ocak)*, yunan edebiyat dergisi. 1927'de G. Ksenopulos tarafından kuruldu, daha sonra Petros Kharis tarafından yönetildi. Özellikle belli bir yazara ayrılmış yıllıklarıyla önemli bir rol oynadı. Genel eğilimi tutucu bir liberalizmdi.

NEAGH *(lough)*, Kuzey İrlanda'da göl, Belfast'ın B.'sında; 388 km². Bann aracılığıyla sularını Atlas okyanusu'na boşaltır.

Nea Grammata *(Yeni edebiyat)*, yunan edebiyat dergisi. Kısa süren yayın dönemi sırasında (1935-1940), "1930 kuşağı"nın araştırma ve öncü eğilimlerini kaynaştırmayı başardı. Bu kuşağın yarı resmi eleştirmeni olarak kabul edilen A. Karandonis'in yönettiği dergi gerçekte Gheorghios Katsimbalis sayesinde canlandı ve Seferis gibi yunan gerçeküstücülerini de çatısı altında topladı. Savaştan sonra *İngiliz-hellen dergisi* adıyla kısa bir süre (1945-1952) yeniden yayımlandı.

NEAİRA, atinalı fahişe (İ.Ö. IV. yy.); Demosthenes'in *Kata Neairas* (Neaira'ya karşı) söyleviyle üne kavuştu.

NEANDER (David MENDEL, **Johann** —denir), alman tanrıbilimci (Göttingen 1789 - Berlin 1850). Yahudiydi, dinini bırakarak protestanlığı kabul etti ve adını *Neander* ("yeni insan") olarak değiştirdi. Heidelberg'de (1811) ve Berlin'de (1813) Kilise tarihi okuttu. Başlıca yapıtı: *Allgemeine Geschichte der Christlichen Religion und Kirche* (Hıristiyan dininin ve Kilise'nin genel tarihi) [XV. yy.'a kadar; 1824 -1852, 6 c.].

Neandertal insanı, 1856'da J. C. Fuhlrott tarafından Düsseldorf yakınında Neander vadisinde, Feldhofer mağarasında bulunan insan iskeleti. Bu iskelet, bugünkü insandan farklı olduğu kabul edilen ve böylece bugünkü insanın uzun bir evrim sonucu ortaya çıktığını kanıtlayan ilk insan fosilidir.

Neandertal insanı, son buzul çağı başlangıcında, yani -80 000 ile -35 000 yılları arasında Avrupa ve Ortadoğu'da yaşamış bir insan tipidir. Neandertal insanları kısa boylu ve sağlam yapılıydılar. Ama uzun, geniş ve basık kafataslarında, günümüz insanıyla aşağı yukarı aynı hacimde bir beyin boşluğu vardı. Alın kemiği yatık ve artkafa geriye çekikti. Kafatasında bazı kabartılar bulunuyordu; özellikle, kaş kemerleri ve artkafa bölgesi çok gelişmişti. Çok iri olan yüz, göz çukuru altı çöküntüsünün (köpekdişi çukuru) yokluğu gibi bazı özgül çizgiler taşıyordu ve bu özellik içe girik bir çeneyle birleşerek Neandertal insanının yüzüne bir somak (sivri burun) görünümü veriyordu.

Neandertal insanları, *Homo sapiens neanderthalensis* adı verilen bir alt tür oluştururlar ve Avrupa'da 300 000 yılı aşkın bir süre önce başladığı sanılan uzun bir evrimin ürünüdürler. Bu insanlar hakkındaki bilgilerimiz, birçok yerde yapılan kazılarda bulunmuş (Fransa'da La Chapelle-aux-Saints, Ferrassie, La Quina ve Regourdou; Belçika'da Spy; İtalya'da monte Circeo, İsrail'de Karmel dağı; Irak'ta Şanidar; Özbekistan'da Teşiktaş) 200'den fazla bireye ait kalıntılara dayanmaktadır.

Neandertal insanlarına çoğunlukla moustier* kültürlerinde rastlanır. Uzun süre sanıldığının tersine, neandertal insanları Avrupa'da moustier çağı sonunda birdenbire yok olmuş değildirler. Saint-Césaire'de (Charente-Maritime) üst yontmataş tabakasında (Châtelperron evresi) bu tip bir insan iskeletinin bulunmuş olması, gerçekte, neandertal insanının Avrupa'da ancak yavaş yavaş, -35 000 yıllarına doğru, çağdaş insan tipine yerini bıraktığını göstermektedir.

Neandertal insanına bazen *paleantropiyen* de denir.

NEANDERTALÖNCESİ İNSAN, neandertal insanının doğrudan atası olan fosil insan. (Bütün bilinen neandertalöncesi insanlar Avrupa'da ortaya çıkarıldı; bu durum, sözkonusu öbeğin yalnızca Avrupa kıtasında evrim geçirdiğini göstermektedir.)

NEANDRİA. Tar. coğ. Anadolu'nun K.-B.'sında, Troas bölgesinde antik kent; kalıntıları Ezine yakınında, Çığrı dağındadır. Adına Attike-Delos deniz birliği'nin listelerinde rastlandı (İ.Ö. 454-431). İ.Ö. 310'da halkı Antigonos tarafından Antigoneia'ya (daha sonra Aleksandreia Troas) aktarıldı. Alman arkeolog Robert Koldewey tarafından kazılan (1889) kent 1 400×450 m genişliğinde bir alanı kapsar. 3 200 m uzunluğundaki kent duvarları kimi kesimlerde 3 m kalınlıktadır. İ.Ö. V. yy.'a tarihlendirilen duvarlar çok köşeli taşlardan örülmüştür. Kentin en önemli anıtı İ.Ö. 600 civarında yapılmış olan aiol düzenindeki tapınaktır. Apollon'a adanan bu tapınağın dışında Zeus kutsal alanı, Arkaik ve Klasik dönemlerden evler, nekropolis (pithoslar, lahitler, anıtmezarlar) başlıca kalıntılardır. Kentin İ.Ö. 430-310 arasında bastığı gümüş paralar üzerinde Apollon'un baş figürü işlenmiştir.

NEA NİKOMİDHİA, Yunanistan'da (Makedonya) ahşap bir temel üzerine yapılan kilden evlerin oluşturduğu Yenitaş dönemine ait yerleşim alanı. Eski Yenitaş dönemini belgeleyen kültür katları İ.Ö. VI. binyıl'a tarihlenir. Bu alanın belirgin niteliği, hayvan evcilleştirilmesi (sığır, domuz, keçi, koyun) ve çanak çömlekçilikte kullanılan boyalı bezemedir. Bu Yenitaş dönemine ait katlarla, Starčevo-Körös kültürünü temsil eden Balkan yerleşim alanları arasında çok yakın benzerlikler vardır; bu saptama, iki kültür arasında ortak kökenler olduğunu düşündürmektedir.

NEANTROPİYEN a. (fr. *néanthropien*). Fosil kalıntıları günümüz insanına oldukça yakınlık gösteren ve bu nedenle onunla aynı *homo sapiens sapiens* alt türüne sokulan insan.

—ANSİKL. Neantropiyenlerin ortaya çıkışı, aşağı yukarı paleantropiyenlerin ortadan kalkışıyla (son buzul çağı sona ererken, yani yaklaşık 35 000 yıl önce), aynı tarihe rastlar. En eski neantropiyen tipi (perigord endüstrisi araçları) geriye yatık alınlı, oldukça uzun önkollu ve bacaklı Combe-Capelle (Dordogne) insanıdır. Daha yakın bir tarihte yaşamış olan, daha uzun boylu Cro-Magnon insanı (aurignac kültürü araçları), alnı, çenesi ve şakaklarıyla günümüz insanına daha çok benzer. Grimaldi tipi, bazı bakımlardan, yukarıdaki iki tip arasında bir halka oluşturur. Chancelade (Dordogne) insanı daha yeni bir taş endüstrisine (madeleine kültürü) sahip olmakla birlikte, "modern" çizgilerin yanı sıra neandertalsi özellikler gösterir. Avrupa, Asya, Cava ve Afrika'da neantropiyen kalıntıları bulunmuştur. Sonuncular, Avrupa'nın Son Yontmataş dönemi insanlarından biraz daha yenidirler.

NEAPOLİS. Tar. coğ. Anadolu'da birkaç kentin ortak adı: — Pisidia-Galatia bölgelerinin sınırında kent; günümüzde Sultan dağlarının G. eteklerindeki Karaağaç köyü (Konya) yakınındaydı. — Bursa'ya bağlı Yenişehir ilçesinin antik adı. — İonia bölgesinde kent, Nazilli'nin G.'inde İnebolu mevkisindeydi. — Kuşadası'nın Antikçağ'daki adı.

NEAPOLİS. Tar. coğ. Filistin'de kent. (→ NABLUS.) —Napoli'nin ve Siracusa'daki bir semtin latince adı. —Kırım'da kent. (→ SİMFEROPOL.)

NEAR adaları, Aleut adalarının batı bölümündeki adalara verilen ad. Başlıcaları Agattu, Attu ve Semichi.

NEARKHOS, İ.Ö. VI. yy.'ın ortasında yaşamış atinalı çömlekçi ve vazo ressamı. Çok ince işlenmiş siyah figürlü birkaç vazosuyla tanınır (Atina Ulusal müzesi).

NEARKHOS, İ.Ö. IV. yy.'da yaşamış giritli denizci, Büyük İskender'in amirali. 326'da, Büyük İskender tarafından donanmasını "Eritrea denizi"nin kuzey kıyılarını izleyerek bugünkü Basra körfezinin sonuna kadar getirmekle görevlendirildi. Gördüğü bütün kıyıları betimledi.

NEARTROZ a. (fr. *néarthrose;* yun. *neos*, yeni, ve *arthron*, eklem'den). Patol. Bir eklem kesildikten sonra oluşan ya da yerine gelmemiş bir eklem çıkığının (önemsenmemiş eski çıkık) yerinde meydana gelen eklem.

NEATH, Büyük Britanya'da kent, Wales'in güneyinde, Neath ırmağı kıyısında; 28 600 nüf. 1129'da kurulmuş bir Cîteaux tarikatı manastırının önemli kalıntıları. Metalürji.

NEB a. (ar. *neb*ᶜ). *Esk.* Suyun yerden çıkması, kaynak olarak toprak üstünde belirmesi.

NEBAGAT a. (ar. *nebġ*'den *nebâġat*). *Esk.* Açıklık kazanma, ortaya çıkma, belirme.

NEBAHAT a. (ar. *nebâhat*). *Esk.* Onur, şeref: *"...Afrodit mehd-i şühude kadem -zen-i nebâhat ü cemâl oluyor idi"* (Mehmet Tevfik).

NEBAİL çoğl. a. (ar. *nebile*'nin çoğl.

nebā'il). *Esk.* Yüce ve soylu kimseler, ulular.

NEBAİR çoğl. a. (ar. *nebire*'nin çoğl. *nebā'ir*). *Esk.* Torunlar.

NEBALET a. (ar. *nebālet*). *Esk.* **1.** Şerefli ve soylu olma. **—2.** Zekilik, açıkgözlülük.

NEBALİA a. Kabuklulardan ikiçenetli deniz hayvanı cinsi. (Başlıca özellikleri bağasının iki çenetli olması, birbirinden ayrı göğüs bölütlerinin yapraklı eklentili olması, karnında yedi bölüt bulunmasıdır [sonuncusunda ayak yoktur, ama bir telson ve bir kuyruk çatalıyla devam eder]. *Leptostraca* ya da *Phylocarida* takımı.)

NEBAT, -tı a. (ar. *nebāt*). *Esk.* Bitki.

NEBATAT, -tı çoğl. a. (ar. *nebāt*'ın çoğl. *nebātāt*). Esk. bot. **1.** Bitkiler. **—2.** *Nebatat-ı ibtidaiye*, tekhücreli bitkiler. || *Nebatat-ı kesir-ül-hücerat*, çokhücreli bitkiler. || *Nebatat-ı maiye*, suda yaşayan bitkiler, su bitkileri. || *Nebatat-ı mütenevvia*, çeşitli bitkiler. || *Nebatat-ı müteşebbise*, sarılgan, tırmanıcı bitkiler. || *Nebatat-ı samme*, zehirli otlar. || *Nebatat-ı süfliye*, basit yapılı bitkiler. || *Nebatat-ı zat-ül-büzur*, tohumlu bitkiler.

◆ a. **1.** Botanik, bitkibilim. **—2.** *Nebatat bahçesi*, botanik bahçesi.

NEBATİ sıf. (ar. *nebāt* ve *-ī*'den *nebātī*). *Esk.* Bitkilerle ilgili; bitkilerden elde edilen; bitkisel.

NEBATİLER → NABATİLER.

NEBATİYE, Lübnan'da kent, Lübnan dağının G.-B.'sında, cebel Amel'in K.'inde; 11 400 nüf. Hermel ile birlikte Lübnan'daki şiilerin başlıca merkezi. Tütün.

NEBATİYUN çoğl. a. (ar. *nebāt*'tan çoğl. *nebātiyyūn*). *Esk.* Bitkibilimciler.

NEBAYED ünl. (fars. *nā-* ve *bāyed; nābāyed*'den *nebayed*). *Esk.* "Gerekli değil, olmamalı" anlamında kullanılır.

NEBBAL sıf. ve a. (ar. *nebl*'den *nebbāl*). *Esk.* Ok yapan ya da satan kimse, okçu.

NEBBAŞ sıf. (ar. *nebbāş*). İsl. huk. Gömüldükten sonra ölülerin kefenlerini çalan kişi. (Nebbaşa had* ya da tazir* cezası verilir.)

NEBBİO, Korsika'nın kuzeyinde (Yukarı Korsika) bölge, Saint-Florent körfezinin güneyinde. Hayvancılık ve özellikle günümüzde, bölgenin iç kesiminde bağcılık; kıyıda, Saint-Florent çevresinde, yaz turizmi.

NEBE a. (ar. *nebe*). **1.** Haber, bilgi. **—2.** *Nebe-aver*, haber getiren, bilgi veren.

Nebe suresi, Kuran'ın 78. suresi. 40 ayettir. Mekke'de inmiştir. "Haber" anlamına gelen adı, surenin ikinci ayetinde geçer. Surede kıyamet günü ile ilgili bilgiler verilir.

NEBEAN a. (ar. *nebe'ān*). *Esk.* **1.** Suyun yerden çıkması, kaynak oluşturması. **—2.** *Nebean etmek*, bir yerden kaynaklanmak, çıkmak: *"Oturduğumuz yerde ayağımızın altındaki toprağın her zerresinde sıhhat ve hayat nebean ettiği halde İclal, bi-mecaldi"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.).

NEBEK, Suriye'de (Şam ili) kent, Şam ile Humus arasında; 20 000 nüf. Antilübnan sıradağlarının doğu yamacında, 1 430 m yükseltide sayfiye merkezi.

NEBEL (Antoine), isviçreli homeopat hekim (? 1860 - Lozan 1957). "Modern" bir homeopatinin öncüsüdür; homeopatik yapılarla ilgili çalışmaları başlattı. Kalıtımla biçimlenen yapının bütün bir yaşam boyunca değişmediğini kabul etti ve bu yapıyı kemiklerdeki başlıca kalsiyum tuzlarının göreli oranlarından ve sinir-içsalgı dengesinden doğan üç temel tipe ayırdı: Léon Vannier bu düşünceleri sistemleştirdi ve geliştirdi, ancak içsalgıya ilişkin yönü kabul etmedi. Ayrıca Nebel tüberkülin olgusunu betimledi ve drenaj tekniğini önerdi.

NEBELWALD → SİSORMANI.

NEBERD a. (fars. *neberd*). *Esk.* **1.** Savaş, mücadele. **—2.** *Neberd-āzma*, çok savaşmış, savaş deneyimi kazanmış. || *Neberd-gâh*, savaş alanı. || *Neberd-pişe*, savaşçı, işi savaşmak olan.

NEBERDE sıf. ve a. (fars. *neberd*'den *neberde*). *Esk.* Savaşçı.

NEBEVİ sıf. (ar. *nebī* ve *-ī*'den *nebevī*). *Esk.* Peygamber'e ait, Peygamber'le ilgili: *"Emr-i nebevîye imtisâl ederek..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). *Hadis-i nebevi* (Peygamber'e ait hadis).

NEBEVİYE sıf. (ar. *nebevī*'nin dişl. *nebeviyye*). *Esk.* Peygamber'e ait, onunla ilgili: *Ahadis-i nebeviye* (Hz. Muhammet'e ait hadisler).

NEBİ a. (ar. *nübüvvet*'ten *nebī*). **1.** Kitap getirmemiş peygamber (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Nuh nebiden kalma*, bir şeyin çok eskimiş olduğunu, modasının geçtiğini belirtmek için kullanılır: *Nuh nebiden kalma makineler.*

—ANSİKL. Kuran'da peygamber anlamında *nebi* ve çoğul biçimleri olan *nebiyun, enbiya* sözcükleri yer alır. Aynı anlamda *resul* de kullanılmıştır. Müslümanlar arasında yaygın *peygamber* sözcüğü ise farsçadır; bu sözcük *Kuran*'da bulunmamaktadır. Hz. Muhammet'e nebi adı, Medine'ye göç etmesinden sonra verildi. Ona peygamberlerin sonuncusu anlamında *Hatem ül-enbiya* da denir. Hz. Muhammet'in ve kendisinden önceki nebilerin yaşamları, dinsel öğretileri *Kısas*-ı enbiya* adını taşıyan yapıtlarda konu edinilmiştir.

NEBİ a. (ibranice *nabi*'den). Antik. İbraniler'de ve diğer Doğu uygarlıklarında, onu yollayan bir tanrı adına, genellikle vecd halindeyken konuşan kişi.
—Güz. sant. (→ NABİ.)

NEBİH, NEBİHE sıf. (ar. *nebīh*, dişl. *nebīhe*). *Esk.* Ünlü, şerefli.

NEBİL, NEBİLE sıf. (ar. *nebīl*, dişl. *nebīle*). *Esk.* **1.** Şerefli, soylu. **—2.** Zeki, akıllı, erdemli.

NEBİL, Tunus'ta kent, il merkezi, Bon burnunun güney kıyısında; 30 500 nüf. Portakal ve nar bahçeleri. Çömlekçilik merkezi. Danteller. Demirhaneler. Turizm. —Yakınında, *Neapolis* harabeleri. —*Nebil ili*, 368 100 nüf.

NEBİLE → NEBİL.

NEBİLOĞLU (İsmail Hakkı), türk besteci (İstanbul 1893 - *ay. y.* 1965). Hukuk öğrenimi gördü. Müzikte kendi kendisini yetiştirdi. Birinci Dünya savaşı sırasında aldığı bir yara nedeniyle sonradan kör oldu. Çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı. 500 dolayında şarkısından bazıları çok tanınmıştır: *Gizli derdim kalbimdedir* (uşşak), *Beklerim her gün bu sahillerde* (hüzzam), *Doldur ey saki bu Cem bezminde bir gün mey biter* (yegâh), *Lâzım değil artık bana can* (nişabürek).

NEBİOĞLU (Osman), türk eğitimci, yazar ve yayımcı (Afyon 1912 - İstanbul 1988). İstanbul Hukuk fakültesi'ni bitirdikten (1936) sonra Berlin Devlet ilimler akademisi'nde doktora yaptı. İstanbul Üniversitesi iktisat fakültesi'nde asistan olarak görev yaparken istifa ederek Nebioğlu* yayınevi'ni kurdu (1943-1984); aynı zamanda çeşitli basın ve kültür örgütlerinin ortaya çıkmasında çaba gösterdi. 1963'te Sultanahmet'teki İktisadi ve ticari ilimler akademisi'ni kurdu; 1971'e değin burada yönetici ve öğretim üyesi olarak çalıştı. Başlıca yapıtları: *Kapitülasyonların türk ekonomisine etkileri* (1941), *Güzel sözler* (1944), *Yüz meşhur türk* (1956), *Yüz meşhur adam* (1956), *Hürriyet ve politika* (1960), *Bilimin ilerleyişi* (1976).

Nebioğlu yayınevi, Dr. Osman Nebioğlu* tarafından 1943'te İstanbul'da kuruldu. En güzel dünya romanları, İngiliz Kemal, Tarihi eserler, Türk romanları vb. dizilerinden başka *Bütün dünya* (1948), *Bütün Türkiye* (1950-1952), *Yirminci asır* (1952-1957), *Arkadaş* (1952) gibi süreli yayınlarıyla da geniş okur kitlesine seslendi. Yayınevi 1984'te kapandı.

NEBİOĞLU (Kemal), türk sendikacı ve siyaset adamı (Rize 1926). Liseyi bitirdikten sonra işçi olarak çalışmaya başladı (1947). 1951'de, Oleyis sendikası'na sekreter olarak seçildi. Bir yıl sonra İstanbul İşçi birliği'ne geçerek, 1952-1956 yılları arasında, sendikanın sekreterlik görevini üstlendi. 1956'da girdiği Petrol-İş sendikası'nda iki yıl genel sekreter yardımcılığı yaptı. Daha sonra ayrılarak Oleyis sendikası'na girdi ve sendikanın genel sekreterliğine getirildi (1958). 1960'ta, arkadaşlarıyla birlikte Türkiye Otel, lokanta, gıda iş sendikası'nı (Togiş) kurdu ve genel sekreter olarak görev yaptı. Türkiye İşçi partisi'nin (TİP) kurucuları arasında yer aldı ve genel sekreterlik (1962), Beyoğlu ilçe başkanlığı (1963) görevlerinde bulundu. 1964'te Gıda-İş'e girdi ve bu sendikanın genel başkanı seçildi. 1965 seçimlerinde TİP Tekirdağ milletvekili oldu ve partinin genel sekreterliğine getirildi. DİSK' in kuruluşuna katıldı (1967), Yürütme kurulu üyeliği ve Genel başkan vekilliği yaptı. 1969'a kadar süren milletvekilliği döneminde, Grup başkanvekili olarak da çalıştı. TİP'ten ayrılarak Sosyalist devrim partisi' nin (SDP) kurucuları arasında yer aldı (1975). 1979'da Gıda-İş genel başkanlığından, temmuz 1980'de DİSK yürütme kurulu üyeliğinden ayrıldı. 12 Eylül 1980 ertesinde tutuklandı. 4 yıl tutuklu kaldı. Hapse mahkûm oldu (1986). Askeri yargıtay kararıyla aklandı (1987). Ocak 1992'de, yeniden açılmış olan Devrimci işçi sendikaları (DİSK) genel başkanlığına seçildi.

NEBİR, NEBİRE a. (ar. *nebīr*, dişl. *nebīre*). *Esk.* Torun.

NEBİTDAG, Türkmenistan'da kent, Krasnovodsk'un G.-D.'sunda; 56 000 nüf. Bir petrol yöresinin merkezi. Petrokimya.

NEBİYÛN ya da **NEBİYİN** çoğl. a. (ar. *nebī*'nin çoğl. *nebiyyūn, nebiyyīn*). *Esk.* Peygamberler, yalvaçlar.

NEBİZ a. (ar. *nebīz*). *Esk.* **1.** Kuru üzüm, arpa ya da hurmadan yapılan şıra. **—2.** Şarap.

NEBKA a. (ar. *nebka*). Jeomorfol. Bir bitki demetinin arasında oluşmuş küçük kumul.

NEBL a. (ar. *nebl*). *Esk.* **1.** Ok. **—2.** Ok yapma, okçuluk.

NEBO dağı. Tar. coğ. Maverai Ürdün' de dağ (835 m), Ürdün ırmağının ağzının 19 km D.'sunda, Eriha'nın karşısında. Musa'nın öldüğü kabul edilen geleneksel yer.

NEBR a. (ar. *nebr*). *Esk.* **1.** Yükseltme, kaldırma. **—2.** Sesini yükseltme, bağırma, çığlık atma.

NEBRA (José DE), ispanyol besteci (Calatayud 1702 - Madrid 1768). 1724-1751 arasında orgculuk yaptığı krallık capellasında 1751'de yönetici yardımcısı oldu. Verimli bir besteciydi. Folklor öğelerinden yararlandığı birçok dinsel ve teatral yapıt besteledi. Padre Antonio Soler, onun öğrencisidir.

NEBRADA (Vicente), venezuelalı dansçı ve koregraf (Caracas 1932). 1975'te, Caracas'ta, Yeni Dünya balesi'ni (daha sonra Uluslararası Caracas balesi adını aldı) kurdu ve 1981'e değin sanat yönetmenliğini yaptı. 1981'de Harkness Ballet' ın başına getirildi. *Percussion for six men* (1969), *Percussion for six women* (1971), *Shadows* (1974), *La Luna y los hijos que tiena* (1976), *Lento a tempo e appasionato* (1978) gibi baleleri düzenledi. En önemli yapıtı, iki erkek için *Gemini* (1972) adlı pas de deux'südür.

NEBRASKA, ABD'de bazen Platte ırmağına verilen ad.

NEBRASKA, ABD'de eyalet, Great Plains'te; 200 017 km²; 1 597 000 nüf. (1990). Merkezi *Lincoln.* Engebeli batı ucu (Pine Ridge, badlands) dışında Nebraska, güney-doğuya doğru alçalan bir ovadır. Orta kesimdeki Sand Hills'ler verimsizdir; ne var ki löslü topraklar eyaletin güney-doğusunu verimli bir tarım bölgesi (mısır, buğday, süt hayvancılığı) haline getirir. Batı'da yaygın yöntemlerle sığır yetiştirilir. Vadilerdeki (Platte, Niobrara) sulu tarım sayesinde eyaleti sık sık kasıp kavuran kuraklığın etkileri giderilir. Tarıma dayalı besin sanayileri (un fabrikaları, mezbahalar) ve üçüncü kesim etkinlikleri Omaha'da toplanır. Omaha, başkentten daha önemli bir karayolu ve demiryolu kavşağıdır. Tarım eyaleti ve göç bölgesi olan Nebraska'nın nüfusu yarım yüzyılı aşkın süredir yavaş artmaktadır.
—Tar. Tüccarlar ve askerlerce daha XVI. yy.'da bilinen Nebraska gerçek anlamıyla ancak XVIII. yy.'da İspanyollar (1720) ve özellikle Kızılderililer ile kürk ticaretine girişen Fransızlar (Veniard de Bourgmond [1714] ve Malletler [1739-40]) tarafından keşfedildi (1763-1803). Louisiana'nın ABD tarafından ele geçirilmesinden (1803) sonra, resmi amerikan keşif seferleri (XIX. yy.'ın ilk yarısı) ve kürk tacirlerinin yolculukları, ülkeyi herkese tanıttı ve burada askeri karakollar (Fort Atkinson, 1819) ve pazarlar (Bellevue, 1823) kurulmasına yol açtı. Bir idari bölge haline getirilen (1854) Nebraska'da oy hakkı beyazların tekeline verildi ve bölge, kıtayı bir baştan öbür başa geçen demiryolunun inşası (1854-1867) sayesinde bir ilk sömürgeleştirme dalgasından (Missouri ile Platte'ın birleştikleri yerde) yararlandı. Birliğin 37. devleti olan (1867) Nebraska, köleciliği bırakarak zencilere oy hakkı tanıdı, ama 1880'e kadar Kızılderililer ile ilişkilerinde güç zamanlar yaşadı. Nebraska, Birlik içinde tek meclisli sisteme sahip biricik devlettir.

NEBRİA a. (yun. *nebris, -idos,* yavru geyik derisi). Su kıyılarındaki taşların altında yaşayan koşarkınkanatlı cinsi. (150 tür; koşarkınkanatlıgiller familyası.)

NEBRODİ dağları, Sicilya'da (İtalya), kıyıya paralel uzanan dağlar bütünü, Etna'nın K.-B.'sında; *Soro doruğu*'nda, 1 847 m.

NEBŞ a. (ar. *nebş*). *Esk.* **1.** Bir şeyi eşeleme, eşip çıkarma. **—2.** Mezar soyma. **—3.** Bir şeyi ortaya çıkarma, üstündeki perdeyi kaldırma.

NEBT a. (ar. *nebt*). *Esk.* **1.** Ot, bitki gibi şeylerin yerden bitmesi, toprakta yetişip büyümesi. **—2.** Oluşma, meydana gelme.

NEBULA a. (bulut anlamında lat. sözc.). Roman mimarlığında, dalgaları andıran sürekli bezeme.

NEBULİZASYON a. (fr. *nébulisation*). Püskürteç kullanarak bir sıvıyı çok küçük zerrecikler halinde püskürtmek.

NEBULİZAT a. (fr. *nébulisat*). Eczc. **1.** Püskürteç kullanılarak uygulanan ilaç biçimi. **—2.** Bir ilaç maddesinin püskürtülmeye elverişli çok küçük zerrecikler haline getirilmesiyle elde edilen ilaç.

NEBÜLİYUM a. (fr. *nébulium*). Kim. Parlak ve gezegensel bulutsularda, parlak tayf çizgilerinin nedeni olduğu varsayılan ve 1914'te bulunan kuramsal kimyasal element. (Gerçekte böyle bir kimyasal element yoktur; gözlenen tayf çizgileri, bilinen atom ve iyonların [özellikle azot ya da oksijen] yasak* tayf çizgileridir.)

NEBÜLÖZ (fr. *nébuleuse*). Gökbil. BULUTSU'nun eşanlamlısı.

NEBZ a. (ar. *nebz*). *Esk.* Bir şeyi ihmal etme; bozma.
—İsl. huk. *Nebz-i ahit,* bir sözleşmeyi bozma, anlaşmadan vazgeçme.

NEBZE a. (ar. *nebz,* küçük parça'dan *nebze,* bir şeyin parçası). "Bir parça, biraz" anlamında kullanılan *bir nebze* deyiminde geçer.

NECABET, -ti a. (ar. *necābet*). *Esk.* **1.** Temiz ve asil bir soydan gelme, soylu olma. **—2.** Soyluluk, asalet: *"Bu hisler ise her şeye necabet verir"* (H. C. Yalçın).

NECABETLÜ sıf. (ar. *necābet*'ten). *Esk. Soylu* anlamında ve "devletlü" sanıyla birlikte şehzadeler için kullanılır.

NECADET a. (ar. *necādet*). *Esk.* Yiğitlik, kahramanlık.

NECAH a. (ar. *necah*). *Esk.* **1.** İsteğine kavuşma, ulaşma, zafer. **—2.** *Necah bulmak,* zafere ulaşmak, zafer kazanmak.

NECAH, Zebid'deki Necahiler sülalesinin kurucusu (995-1060'a doğr.). Eski bir habeş köleydi. Son ziyadi hükümdar İbrahim'in, Mercan'ın vezirliği sırasında katledilmesi üzerine intikam için harekete geçti. Zebid'e girerek efendisinin katillerini cezalandırdı ve hükümdarlığını ilan etti (1022). Egemenliğini Tihame'ye kadar genişletti ve hükümdarlığı abbasi halifesi tarafından tanındı.

NECAHİLER, Yemen'in kıyı kesiminde hüküm süren habeş köle sülalesi (1022 -1159). Son ziyadi hükümdarı olan efendisinin katillerini cezalandırdıktan sonra Zebid'de kendi hükümdarlığını ilan ederek Necahiler sülalesini kuran köle Necah, egemenliğini Tihame'ye kadar genişletti (1022). Hükümdarlığı abbasi halifesi tarafından da onaylanan Necah ülkeyi istila eden Süleyhiler tarafından öldürülünce (1060'a doğr.) oğulları Sait ile Ceyyaş, Dehlek adasına sığınarak savaşımlarını oradan sürdürdüler. Zebid üzerine yürüyen Sait, kendisini yenen Ali bin Ahmet Süleyhi tarafından öldürüldü (1088). Ani bir baskınla Zebid'i ele geçirip Süleyhiler'i ülkeden kovan kardeşi Ceyyaş, yönetime egemen oldu (1089). Ölümü üzerine (1106) oğulları arasında başlayan saltanat kavgasını Fatik I kazanarak tahta çıktı. Fatik I'e karşı ayaklanan oğlu Mansur, Süleyhiler'in yardımıyla babasını ortadan kaldırarak yerine geçti (1111). Mansur'u zehirleterek öldüren aynı sülaleden vezir Mennullah, kendi oğlunu Fatik II unvanıyla tahta çıkardı (1129). Fatik II'yi öldüren saray muhafızlarının komutanı olan yeğeni, Fatik III adıyla hükümdar oldu (1137). Mehdi sülalesinin kurucusu Ali bin Mehdi, ordusuyla Zebid'e girerek Necahiler saltanatına son verdi (1159).

NECAİB çoğl. a. (ar. *necib*'in çoğl. *necā'ib*). *Esk.* **1.** Soylu, şerefli kimseler ya da şeyler. **—2.** *Necaib-ül-Kuran,* Kuran'daki ihlas, enam sureleri ve ayetelkürsi gibi insanları aydınlatan kısımlar.

NECASET, -ti (a. (ar. *necāset*). *Esk.* **1.** Pislik, murdarlık. **—2.** Dışkı.
—İsl. Aptes alınacak suyun, namaz sırasında giyilen giysinin ve namaz kılınacak yerin kirli olması. (Cünüplük ve aptesli olmama durumuna *necaset-i hükmiye;* dışkı, idrar, kan gibi maddesel pisliklere *necaset-i hakikiye,* her iki necasetle kirlenmiş olan şeye *necis** denir. Necasetin temizlenmesi namazın koşullarındandır.)

NECASETLİ sıf. (ar. *necāset*'ten). *Esk.* Pis, kirli, bulaşık.

NECAŞİ a. (ar. *necāşi*). Tar. Habeşistan hükümdarlarına Hz. Muhammet tarafından verilen unvan.
—ANSİKL. Bir hadise göre, "Aşhama", "Azhama" ya da "Ahbar" adlı hıristiyan Habeşistan imparatoru, Peygamber tarafından ülkesine gönderilen bazı mekkeli müslümanları iyi karşıladı; onlara her türlü kolaylığı gösterdi. Daha sonra Hz. Muhammet'in islamlığa çağırdığı bu hükümdar, çağrıyı kabul ederek müslüman oldu. Bunun üzerine Peygamber'den "Necaşi" unvanını alan imparator, hicretin 9. yılında öldü. Necaşi'nin ölümünü müslümanlara duyuran Hz. Muhammet, onun namazını kıldırdı. Böylece ondan sonra gelen tüm Habeşistan hükümdarları için Necaşi unvanının kullanılması müslümanlar arasında gelenekleşti.

NECAT, -tı a. (ar. *necāt*). *Esk.* **1.** Tehlikeli bir durumu atlatma, kurtuluş, kurtulma: *"Yurdumuzun necatını dileriz"* (Z. Gökalp). **—2.** *Necat bulmak,* kurtulmak, kurtuluşa ermek: *"Hırsın nefsin öldür bulasın necat"* (Kul Himmet, XVII. yy.).

NECAT, asıl adı **Mir Abdülal,** iranlı şair, münşi ve hattat (? 1636 - Isfahan 1714). Isfahanlı bir seyit ailesindendi. Geçimini sağlamak için, dönemin devlet adamları ile Safeviler'den Şah Süleyman (1667-1694) ve Şah Sultan Hüseyin (1694-1722) dönemlerinde münşilik görevinde bulundu. Ününü, sporcuların çalıştıkları yer olan "Zurhane"den söz eden ve sporla ilgili sözcükleri içeren *Gul u kuştî* adlı yapıtına borçludur.

NECATİ sıf. (ar. *necat* ve *-i*'den *necātî*). *Esk.* Kurtuluşla ilgili.

NECATİ, asıl adı **İsa,** türk şair (Edirne ? - İstanbul 1509). Kaynaklarda edirneli bir kadının evlatlığı olduğu, şair Saili tarafından yetiştirildiği anlatılır. Bir süre Kastamonu'da bulundu. Hattatlık ve şiirle uğraşarak ün kazanmaya başladı. Bir kasidesiyle Mehmet II'nin dikkatini çekerek onun divan kâtipliğine getirildi. Saraydaki görevini Bayezit II döneminde de sürdürdü. Şehzade Abdullah'ın (öl. 1483) yanında Karaman'da divan kâtibi; Şehzade Mahmut'un (öl. 1507) yanında Manisa'da nişancı olarak görev yaptı. Bu son görevi dolayısıyla "Bey" unvanını aldı. Yaşamının son iki yılını İstanbul'da, dönemin ünlü bilgin ve şairlerinin toplandığı Vefa'daki evinde geçirdi. Deyimlere, atasözlerine geniş yer veren, sade dille yazılmış şiirleri, canlı doğa betimlemeleri yanında ince hayallere de dayanır ve derin bir lirizmi dile getirir. Bu şiirler, dönemin iran edebiyatı etkisinde gelişen ve o edebiyatın motiflerine, mazmunlarına dayanan anlayışına karşılık yerli rengi yansıtır. İçlerinde kendi çağında olduğu kadar, daha sonraları da sevilmiş ürünler çok sayıdadır. Baki'nin bir nazire söylediği "döne döne" redifli gazeli bunlar arasındadır. Yanlarında görev yaptığı iki şehzade için içli mersiyeleri, bu türdeki en ustalıklı şiirlerdendir. Necati'nin kaynaklarda adı geçen yapıtlarından günümüze yalnız *Divan*'ı (Prof. A. N. Tarlan yay., 1963) kalmıştır. (→ Kayn.)

NECATİGİL (Behçet), türk şair (İstanbul 1916 -ay. y. 1979). Yükseköğretmen okulu öğrencisi olarak İstanbul Üniversitesi türk dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi (1940). Kabataş erkek lisesi, İstanbul Eğitim enstitüsü, Yıldız teknik okulu vb.'de edebiyat öğretmenliği yaparak emekli oldu (1972). İlk şiirlerinde kendi deyişiyle, en çok "büyük şehrin orta-fakir sınıf, ev, aile ve çevrelerini" konu edindi. Tedirgin, biraz kırgın, yalnız, içine kapanık bir kimliği yansıttı. Sevgi, zaman, ölüm gibi temaları yerel insan görüntüleriyle halkın, kentli küçük memur, aydın kişilerin yaşamıyla birleştirdi. Yaşadığı toplumda bir insanın beşikten mezara başından geçebilecekleri anlattı. Aile üyelerinin ilişkilerini, umutları boşa çıkaran acımasız gerçekleri, geçim güçlüklerini sergiledi. İtilip kakılan küçük insanların çevreleriyle ilişkilerini dile getirdi. Kadınların, çocukların, köşeye itilmiş yaşlıların beklediklerı esirgenmeye dikkati çekti. İlk dönem şiirlerini (*Kapalı çarşı,* 1945; *Evler,* 1953; *Eski toprak,* Yeditepe şiir armağanı, 1956 vb.), somutlayıcı benzetmelerle canlı insan portrelerinin yer aldığı öykücükler besliyordu. Giderek dilin anlatım olanaklarından, çağrışımlardan, anlam kaymalarından yararlanmaya yöneldi. Dizeler arasındaki boşlukları, kopuklukları okurun tamamlamasını amaçladı. Öykülemeyi en aza indirerek duyarlıkları sezdirmeyi yeğledi: *Yaz dönemi* (TDK şiir ödülü, 1963), *En/cam* (1970), *Ka-*

Behçet Necatigil

reler aklar (1975) vb. Zaman zaman anlatım ve motifler bakımından divan şiirinden, masallardan, mitolojiden yararlandı (*Divançe*, 1965 vb.). Simgelere dayanan şiirli diyaloglarla örülmüş radyo oyunları (*Yıldızlara bakmak*, 1965; *Gece aşevi*, 1967 vb.) sıradan insanların mutsuzluklarını, onları isteklerine ulaşmaktan alıkoymuş engeller karşısındaki tutumlarını, geçmişteki olayların yıllar geçtikten sonra değerlendirilmesini vb. konu edinir. Bu yapıtlar, bilinçaltına itilmiş istekleri, düşüncenin getirdiği çağrışımları, anıları sergilerken kullanılan anlatım teknikleriyle öncü oyun niteliği taşırlar. Dikkatli, titiz bir araştırmacı olarak el kitapları (*Edebiyatımızda isimler sözlüğü*, ilk basımı 1960; *Edebiyatımızda eserler sözlüğü*, 1979), edebiyatla ilgili makaleler (*Bile/yazdı* 1979) kaleme aldı. Almancadan çeviriler (Knut Hamsun, Heinrich Heine vb.) yaptı. Yapıtları, ölümünden sonra "*Bütün eserleri*, *I-VII*, 1981-1984" adlı dizide bir araya getirildi. 1980'de, adını taşıyan bir şiir ödülü verilmeye başlandı.

NECCAD a. (ar. *necd*'den *neccad*). *Esk.* **1.** Yatak, yorgan, yastık gibi şeyleri yapan kimse, yorgancı. **—2.** Döşemeci.

NECCAM sıf. ve a. (ar. *necm*'den *neccam*). *Esk.* Astronomiyle ilgilenen, astronomi bilgini.

NECCAR sıf. ve a. (ar. *necr*'den *neccar*). *Esk.* **1.** Dülger, doğramacı. **—2.** Marangoz.

NECCAR dağı → HABİB NECCAR dağı.
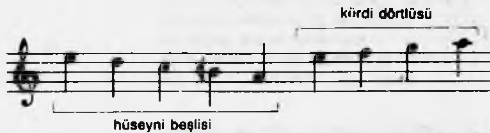
NECCAR (Habib Ün) → HABİB UN-NECCAR.

NECD a. (ar. *necd*). *Esk.* **1.** Yüksek olma, yükseklik. **—2.** Hüzünlü olma, hüzünlülük. **—3.** Ataklık, cesurluk.

NECD → NECİT.

NECDET a. (ar. *necdet*). *Esk. Esk.* Kahramanlık, yiğitlik.

NECDİHÜSEYNİ a. Türk müziğinde bir makam. (Hüseyni beşlisine, kürdi dörtlüsü eklenerek oluşturulmuştur. Hüseyni makamından farkı, evc [*fa*♯] yerine, acem [*fa*♮] perdesi kullanılmasıdır.)

necdihüseyni makamının bileşimi

NECE be. (*ne* ve *-ce*'den *nece*). Bir konuşmanın, bir metnin hangi dilden yapıldığını, yazıldığını sormak için kullanılır: *Bu adamlar nece konuşuyorlar? Bu yazı nece?*

NECEF a. (ar. *necef*). *Esk.* Tepe, tümsek, sırt.

NECEF (EN-), Irak'ta kent, Fırat yakınında, il merkezi, Bağdat'ın G.'inde; 242 000 nüf. Şiilerin önemli kutsal yeri. Hz. Muhammet'in damadı Ali'nin mezarı buradadır. —*en-Necef ili*, 27 494 km²; 590 078 nüf.

—Tar. Kûfe çevresinde, halife Ali'nin mezarının bulunduğu yerde kurulan kent, kısa sürede şiilerin hac merkezi oldu. Abbasi halifesi Kaim döneminde bağnaz sünniler tarafından yakılıp yıkıldı (1052). İlhanlı devletinin kurucusu Hulagu burasını ele geçirdikten sonra kente Fırat üzerinden bir kanal açtırdı (1263). Tıkanan bu kanal, safevi hükümdarı Şah İsmail'in buyruğuyla temizletildi (1508). Çaldıran* savaşı'ndan (1514) sonra Yavuz Sultan Selim tarafından Safeviler'in elinden alınan kent, Osmanlı devleti topraklarına katıldı. Irakeyn seferine çıkan Kanuni Sultan Süleyman, buradaki kutsal yerleri ziyaret etti (1534) ve onarılmalarını buyurdu. Selim III döneminde yeni açılan bir kanal (1793) bir süre sonra tıkandığından Abdülhamit II'nin buyruğu gereğince burada daha geniş iki kanal açtırıldı (Zeri el-Şeyh ve el-Haydariye). İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra Kerbela sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Necef, Birinci Dünya savaşı sırasında (1914-1918) ingiliz kuvvetlerince işgal edildi. Daha sonra, ingiliz mandası altındaki Irak devletinin topraklarına katıldı.

NECEF ya da **NEGEV**, İsrail devletinin güneyinde çöl, B.'daki Sina'nın Mısır'daki bölümüyle, D.'da Ürdün toprakları arasında. G.'de Akabe körfezinde Kızıldeniz'e ulaşan Necef, 12 800 km²'lik alanıyla İsrail'in toplam yüzeyinin yarısından çoğunu kaplar ve İsrail'in temel yayılma alanıdır: çok güç koşullara karşın 1948'den bu yana çölü tarıma açmak için büyük çalışmalar yapılmaktadır. Başlangıçta bedevi Araplar'ın (günümüzde sayıları çok azalmıştır) dolaştığı çölde, bugün, Ortadoğu ve Kuzey Afrika kökenli son göçmen dalgasıyla gelen museviler (ülke nüfusunun yaklaşık % 15'i) yaşamaktadır. Taberiye gölünden su getiren dev borular sayesinde yapılan sulu tarımla pamuk, yem bitkileri, meyve ağaçları yetiştirilen tarım işletmelerinin yanı sıra kentler ve sanayi merkezleri (Beerşeba, Eilat) de gelişmiştir.

—Tar. Necef, İsrail ile Ürdün arasında çekişme konusu oldu. 1947'de BM tarafından onaylanan paylaşım planı, bölgenin en büyük bölümünü İsrail'e bırakıyordu. Bernadotte planına göre (haziran 1948) Necef bütünüyle İsrail'in oluyordu. 1948' de kazandıkları zaferlerden sonra İsraililer tüm Necef'i topraklarına kattılar.

—Arkeol. İ.Ö. IV. binyıl'ın ilk yarısında Beerşeba* çevresinde köyler kuruldu. Burada, Lut gölü'nün kuzeyindeki Gasul* kültürüyle çağdaş, özgün bir kültür ortaya çıkarıldı. Klasik dönemde, İ.Ö. III. yy.'dan itibaren, Petra*'da yaşayan Nabatiler Necef'e yayıldılar ve hıristiyanlığın başlangıç dönemine kadar bölgede kaldılar. Necef'teki nabati bizans kentlerini, (Oboda, Elusa, Mampsis) süsleyen güzel hıristiyan bazilikaları İ.S. IV. yy.'dan önce kuruldu.

NECEFE a. (ar. *necef*'den *necefe*). *Esk.* Cami, türbe gibi yerlerde tavana asılan büyük kandil.

Gilles Bonnecarrère-C.E.D.R.I.

Necef'te tarım işçileri

Lauros-Giraudon

Habsburg hanedanından Rudolf II'ye ait neceftaşı kupa minelerle süslenmiş altın montür (kapak üzerinde Neptunus) Almanya, XVI. yy. sonu *Lazaro Galdiano müzesi, Madrid*

NECEFTAŞI a. Miner. ve Süslem. sant. Çok sert ve çok saydam camsı kuvars.

—ANSİKL. İlk biçimiyle neceftaşı, 6 yüzlü iki piramitle sona eren, heksagonal prizmalar görünümündedir. Bu biçim genellikle değiştirilir. Avrupa'da Alpler, ticaret ve koleksiyonculukta kullanılan neceftaşlarını sağlayan büyük bir kaynak olmuştur. Bugün Madagaskar ve Brezilya büyük miktarda neceftaşı çıkaran ülkelerdir. (→ KUVARS.) Değerli bir taş olarak kabul edilen neceftaşı, Eski Mısırlılar tarafından vazo yapımında ve heykel kakmalarında (*Bağdaş kurmuş yazıcı*, Louvre müzesi'nde) kullanıldı; ayrıca Eski Yunanlılar ve Romalılar taşı çok güzel işlediler. Ortaçağ' da kuyumculuk ve mücevhercilikte süs öğesi olarak, kutsal emanet mahfazalarının camlanmasında ve kupa ve hanap yapımında kullanıldı. Neceftaşı üzerine oyma sanatı Rönesans'ta gelişti. Kasalar, saatler (XVI. yy.), tütün kutuları, avizeler ve meşalelerin (XVII. ve XVIII. yy.) yapımında kullanıldı.

NECES ya da **NECS** a. (ar. *neces*, *necs*). *Esk.* Pislik, murdarlık.

NECHAKO, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) ırmak, Fraser'in kolu (sağ kıyıdan), Prince George'da; 400 km. Önü Kenney barajıyla tıkanmış *Nechako platosu*'nu akaçlar.

NECHES, ABD'de (Texas) ırmak, Dallas'ın G.-D.'sundan doğar, G.-G.-D. yönünde akarak Sabine gölüne dökülür.

NECİ soru adl. (*ne* ve *-ci* meslek yapım ekinden *ne-ci*). **1.** Bir kimsenin işini, mesleğini, neyle uğraştığını sorarken kullanılır: *Abin necidir?* **—2.** *Neci oluyor*, "onu niye ilgilendiriyor, niçin karışıyor" anlamında söylenir: *O da kim, o neci oluyor da bize karışıyor.*

NECİ a. Seçkinliği, duygunluğu ve kanaatkârlığı ile ünlü arap atı.

NECİB → NECİP.

NECİBE → NECİP.

NECİBULLAH (Muhammet), afgan siyaset adamı (Kâbil 1947). Kâbil Üniversitesi'nde tıp eğitimi gördü. 1965'te öğrenciliği sırasında Afgan halkının demokratik partisi'ne katıldı. İki kez tutuklandı. İran'a elçi atandı. Hafizullah Emin'e karşı düzenlenen bir komploya katıldığı gerekçesiyle geri çağrıldı. 1979'da gizli polis örgütü Had'ın (Khad) başkanı oldu. 1985'te güvenlikten sorumlu parti merkez komitesi sekreterliğine getirildi. 4 mayıs 1986'da parti genel sekreteri atandı. Kasım 1987' de kabul edilen yeni Anayasa uyarınca yapılan seçimde cumhurbaşkanı seçildi. Aşiret önderlerini, din adamlarını, bunlara çıkar sağlayarak iktidar yanına çekmeye çalıştı. Rus askerleri çekildikten sonra mücahitlerle görüşüp uzlaşmaya çalıştıysa da başarı sağlayamadı. Mücahitlerin ülkede duruma hakim olacakları anlaşı-

lınca nisan 1992'de ülkesinden ayrıldı.

NECİD sıf. (ar. *necd*'den *necid*). *Esk.* **1.** Yürekli, yiğit. **—2.** Elemli, üzgün.
◆ a. Aslan.

NECİL, NECİLE sıf. (ar. *necl*'den *necil*, dişl. *necile*). *Esk.* Soylu, asil: *Necl-i necil* (asil erkek çocuk).

NECİP, NECİBE sıf. (ar. *necābet*'ten *necib*, dişl. *necibe*). *Esk.* **1.** Soyu temiz olan, asil bir soydan gelen kimse için kullanılır. **—2.** Soyluluğu, dürüstlüğü gösteren şey için kullanılır: *"Gayet kudsi ve necib bir vazifeye pek çok fedakarlığa ve cesarete ihtiyaç gösterecek..."* (H. C. Yalçın).

NECİP, Ahmet Ril'ün şiirlerinde kullandığı mahlas.

NECİP (Muhammet), mısırlı general ve devlet adamı (Hartum 1901 - Kahire 1984). 1948-49 Filistin savaşı'na katıldı. 1952 hükümet darbesinin elebaşıları tarafından lider olarak seçildi, kral Faruk'u tahttan feragate zorladı (23 temmuz), silah arkadaşlarıyla birlikte iktidara geldi, cumhuriyet ilan etti (18 haziran 1953) ve ülkeyi çağdaşlaştırmaya girişti. 1954 şubatında cumhurbaşkanlığından uzaklaştırıldı, yerine Nasır geçti (kasım).

NECİP ASIM, soyadı **Yazıksız,** türk dilci, tarihçi (Kilis 1861 - İstanbul 1935). Harbiye'yi bitirdi (1880). Askeri rüştiyelerde ve Harbiye'de türkçe, tarih, fransızca öğretmenliği yaptı. İkinci meşrutiyet'ten sonra Darülfünun'da türk dili, türk tarihi dersleri verdi. Cumhuriyet döneminde Erzurum milletvekili olarak TBMM'de görev yaptı. Türkçülük akımının ilk temsilcilerindendir. Türkçenin arapça ve farsça etkisinden kurtulması gerekliliğini savundu. Eski türkçe üzerinde çalıştı: *Ural ve altay lisanları* (1895), *En eski türk yazısı* (1897). Türkçenin en eski yazılı ürünlerini inceledi: *Orhun âbideleri* (1914). *Atabet ül-hakayık*'ın uygur abecesiyle yazılmış Ayasofya nüshasını bularak bilim dünyasına tanıttı (1906); bu yapıtın açıklamalı yayımını yaptı (1918). Türk tarihinin özellikle Osmanlılar'dan önceki dönemini konu edinerek *Türk tarihi* (1898) adlı yapıtını yayımladı.

NECİP CELAL → ANTEL (Necip Celal).

NECİP MEHMET EFENDİ, türk kazasker (öl. İstanbul 1891). İlmiye'de yetişti. Mustafa Reşit Paşa'nın daire imamı olarak göreve başladı. Çeşitli medreselerde müderrislik, mahreç mollalığı ve evkaf müfettişliği yaptı. Âli Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Şûrayı devlet üyesi (1868), ardından da Anadolu kazaskeri (1870) oldu. En kıdemli kazasker olarak "reisülulema" unvanıyla Rumeli kazaskerliğine getirildi (1889).

NECİP MEHMET PAŞA → MEHMET NECİP PAŞA.

NECİP MELHAME PAŞA, maruni kökenli türk vezir (Beyrut 1841 - Viyana 1911). Beyrut'ta hukuk öğrenimi gördü. Sonra İstanbul'a gelerek devlet hizmetine girdi ve Maliye nazırlığında görev aldı. Araplar'a yakınlık siyaseti izleyen, bu arada ağabeyi Selim Melhame Paşa'yı Maâdin ve Orman nazırı yapan Abdülhamit II tarafından vezir payesi ve "serhafiye" unvanıyla gizli polis örgütünün başına getirildi (1880). İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra Nafıa nezareti müsteşarlığına atandı. Abdülhamit II'nin tahttan indirilmesinin (1909) ardından rüşvetçilik ve curnalcılığının ortaya çıkması üzerine, halkın öfkesinden korktuğu için ağabeyi Selim Paşa ile birlikte Avrupa'ya kaçtı.

NECİP MUSTAFA EFENDİ, türk tarihçi (öl. İstanbul 1831). Babıâli kaleminde yetişti. Ruznamçei evvel olarak görev yaptı. Bu sırada Selim III dönemini kapsayan, özellikle 1807 ve 1808 olayları hakkında geniş bilgi veren bir ciltlik tarihçesi ölümünden sonra Matbaayı âmire tarafından basıldı (1863).

NECİP PAŞA Samipaşazade, türk vezir (İstanbul 1855 - ay. y. 1885). Babıâli kalemi'nde yetişti. Hariciye nezareti'nde çalışırken, Çırağan* vakası'nda Ali Suavi ile işbirliği yaptığı sanılarak Paris elçiliği kâtipliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı (1878). Ancak, daha sonra bağışlanarak Paris'ten geri çağrıldı (1879). Kendisini görüp âşık olan Mediha Sultan (Abdülhamit II'nin kız kardeşi) ile evlenince vezir payesiyle Şûrayı devlet üyeliğine atandı (1880). Veremden öldü.

NECİRE a. (ar. *necire*). *Esk.* Üstü bir örtüyle örtülmüş tahta sofra.

NECİS sıf. (ar. *necs*, *neces*'den *necis*). *Esk.* **1.** Pis, kirli, necasetli. **—2.** İyileşmeyen, devası olmayan hastalık için kullanılır.
—Din. İslam dininde temizlenmesi mümkün sayılmayan şeylerin niteliği. (Karşt. TAHIR.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. İslam dininde necis (pis) sayılan şeyler mezheplere göre değişir. Örneğin şiiler için şarap ve öteki alkollü içkiler, köpek, domuz, leş, kan, insan ve hayvan pisliği, eti yenmeyen hayvanların sütü bu niteliktedir. Öteki mezhepler köpeği, malikiler canlı domuzu, hanefiler alkollü içkileri temiz (tahir) sayarlar. Şiiler için insan cesediyle kâfirler de necistir. Sirke haline getirilmiş şarap ile tabaklanmış hayvan derisi dışındaki necis şeylerin hiçbir biçimde temizlenemeyeceğine inanılır.

NECİT ya da **NECD** ("Plato"), Arabistan yarımadasının ortasında doğal bölge. Ana çatısı, yükseltisi 1 500 m'ye ulaşan billurlu bir kütleden oluşur. Bu bakışımsız kabartı, B.'da, Hicaz çöküntü havzalarının yanında yükselir; Hicaz çöküntü havzaları, Necit'i Kızıldeniz kıyı dikliğinden ayırır. K.-D.'da ve D.'da bir tortul örtüsü altına dalar ve burada, sübsekant çöküntüleri uzun kumul kütlelerinin istilasına uğramış, Jura ve Kretase devrinde oluşmuş, güçlü kıyı engebeleri (*cuesta*'lar) biçimlenmiştir. Necit eskiden beri göçebe kabileler ülkesidir; toprakları kütlenin dışından içine doğru uzun dikdörtgenler halinde uzanır; günümüzde kıyılardaki vahalar hızla kalabalıklaşmaktadır. Yakındaki Hicaz'ın kutsal kentlerine karşı sürekli başkaldıran ve mezhep ayrılığı yaratan bir merkez olan Necit'te, çağımızda vahhabi hareketi gelişti ve bunun sonucunda da Suudi Arabistan devleti kuruldu.
—Tar. Başkenti Deriye olan bölgede Kinde emiri Haris, sınırları K.'de Suriye, B.'da Medine ve el-Yemame, G.'de el-Biyat, D.'da el-Hasa'ya kadar uzanan bir devlet kurdu (V. yy.). Bu devlet Hicaz'da hüküm süren Kutade sülalesi tarafından yıkıldıktan (VII. yy.) sonra Necit, yönetim açısından el-Yemame bölgesine bağlandı. Mısır Memlukları'na bağlı olan Hicaz emirliği, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesi üzerine (1517), osmanlı egemenliğine girdi ve Hicaz emirleri "Mekke şerifi" adıyla anılmaya başlandı. İstanbul'a karşı ayaklanan Vahhabiler, Necit'te dine dayalı bir yönetim kurdular (1797). Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, büyük bir orduyla Necit üzerine yürüyerek başkent Deriye'ye girdi. Yakalanıp İstanbul'a gönderilen vahhabi emiri Abdullah ibni Suud ile 4 oğlu burada idam edildi ve bölge yeniden osmanlı yönetimine bağlandı (1818). Daha sonra İngilizler'in yardımıyla Riyad'ı ele geçiren vahhabi emiri Abdülaziz ibni Suud, Türkler'in korumasındaki Cebel Şamar emiri Abdülaziz ibni Reşit ile Necit bölgesinin egemenliği için savaşıma başladı (1906). İbni Reşit'in yapılan savaş sırasında ölmesi üzerine tüm Necit topraklarını ele geçiren Abdülaziz ibni Suud, bölgede bağımsızlığını ve hükümdarlığını ilan etti (1907). İttihatçıların sadrazamı Mısırlı Sait Halim Paşa, Vahhabiler'in Necit'te kurduğu bağımsız yönetimi resmen tanıyınca (1913), bölge tam anlamıyla osmanlı egemenliğinden çıkmış oldu. Böylece Necit ve buraya bağlı bölgelerin sultanlığına getirilen Abdülaziz, başkent Riyad'da kendi adına hutbe okuttu (1921) ve daha sonra Hicaz'ı da ele geçirdi (1926). Suudi Arabistan adını alan bu devlet (1932), Necit topraklarının güney sınırı konusunda Yemen imamlığı ile anlaşmazlığa düştü. Suudi Arabistan kralıyla Yemen imamı arasında çıkan savaş, Taif barışı'yla (1934) sona erdi. Necit'in güney sınırlarını saptayan bu antlaşma gereğince Yemen'in bağımsızlığı tanındı. Öte yandan, Suudi Arabistan'ın İngiltere aracılığıyla Irak ve Ürdün'le yaptığı ayrı antlaşmalarla da Necit'in kuzey sınırları belirlendi. Bugün Suudi Arabistan sınırları içinde kalan Necit bölgesinin yüzölçümü 1 390 000 km²'dir.

Chris Kutschera

Necit
Riyad (Suudi Arabistan) yakınlarında koyun sürüsü

NECİY, -yyi a. (ar. *neciyy*). *Esk.* Bir sırrı paylaşan kimse, sırdaş.

NECK a. (ing. *neck*, boyun). Yerbil. BACA* DOLGUSU'nun eşanlamlısı.

NECKAR, Almanya'da ırmak, Baden-Württemberg eyaletinde, Ren'in kolu (sağ kıyıdan); 371 km (havzası 13 960 km²). Karaorman'ın doğu yamacından iner. Rottweil, Tübingen ile Stuttgart-Heilbronn ve Heidelberg'in banliyölerini aştıktan sonra Mannheim yakınında Ren'e kavuşur. Kıvrıla kıvrıla ilerleyen çığırı Scwaben ve Franken havzasının bütün batı kesimini akaçlar. Başlıca kolları Enz, Kocher ve Jagst'tır. Bütün çığırı derine gömülüdür, ama vadisi tortul platolarda genişliğini korur. Toprakları tarıma çok elverişlidir. Önemli çalışmalar sonu-

cu 1 350 t'a kadar olan gemilerin Plochingen'e kadar ulaşması sağlanmış, Neckar'ın aşağı vadisinde önemli fabrikalar kurulmuştur (kimya sanayileri, kereste ve deri sanayileri). Neckar, Necharsulm-Tübingen arasında yer alan ve merkezi Stuttgart olan Württemberg sanayi bölgesinin eksenidir.

NECKARSULM, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Neckar ırmağı kıyısında; 22 000 nüf. Eskiden Töton tarikatının arpalığı olan şato. 1945'ten sonra büyük onarım görmüş barok kilise. Bağlar. Otomobil yapımı. Tersaneler. Dökümevi. Tekstil sanayileri.

Larousse

Jacques Necker
J. S. Duplessis'in
bir portresinden ayrıntı
Nissim-de-Camondo müzesi, Paris

NECKER (Jacques), isviçreli devlet adamı ve maliyeci (Cenevre 1732 - Coppet 1804). Cenevre'ye yerleşen protestan bir alman ailesinin çocuğuydu; 1750'de banka memuru olarak Paris'e gitti ve bankacı olarak kısa sürede zenginleşti. 1772'de bankacılığı bıraktı, karısının salonu tüm aydın seçkin zümreyle ilişki kurmasına yol açtığı için, siyasal bir göreve atanmanın yollarını araştırdı. Colbert'e hayranlık besliyor, çok liberal gördüğü Turgot'ya karşı çıkıyordu; 1777'de Louis XVI tarafından Maliye genel müdürlüğüne getirildi. Para birikimini sağladı, Amerika savaşını finanse etmek için geniş bir istikraza başvurdu ve toprak sahipleri ile idareyi bir araya getiren eyalet meclisleri olan Ferme générale'in yeniden örgütlenmesi, krallık mülklerindeki serfliğin ve ön sorunun kaldırılması gibi yararlı reformlara girişti. Bununla birlikte birçok muhalifi vardı ve kendisini haklı çıkarmak üzere kralın çevresindekilere bağlanan ödenekleri açıklamaya kalkışınca görevden uzaklaştırıldı (19 mayıs 1781). Calonne'la yaptığı polemikler, idareye yönelttiği eleştiriler öyle büyük bir yankı uyandırdı ki, Louis XVI, iflas korkusu başlayınca onu yeniden göreve çağırmak zorunda kaldı (25 ağustos 1788). İyi bir zamanlayıcı ve uzlaştırıcı olmakla birlikte, gerçek devlet adamı niteliklerinden yoksundu: États généraux'nun toplantıya çağrılmasını aceleye getirdi ve tiers état'yı iki katına çıkardı. Tiers état'yı düş kırıklığına uğratınca, kral tarafından kınandı. 11 temmuz 1789'da onu bir kez daha görevden uzaklaştıran kral, Bastille'in alınmasından sonra Paris halkını yatıştırmak için 16 temmuzda onu geri çağırdı. Olayları denetim altına alamayacağını anlayan Necker, kızı Mme de Staël ile birlikte İsviçre'ye çekildi (1790).

NECKER (Suzanne CURCHOD, Mme), fransızca yazan isviçreli kadın edebiyatçı (Crassier Vaud kantonu, 1739 - Beaulieu, Lozan yakınında, 1794). Bir protestan rahibin kızıydı; 1764'te Jacques Necker ile evlendi. Bu evlilikten, annesinin Buffon, Marmontel, Diderot, Grimm, La Harpe gibi ünlülerin devam ettiği salonunda kısa sürede dikkati çekecek olan geleceğin Mme de Staël'i dünyaya geldi. Mme Necker *Mémoire sur l'établissement des hospices* (1786) ve *Réflexions sur le divorce* (1794) adında iki yapıt yayımladı.

Necmettin ebrusu

NECL a. (ar. *necl*). *Esk.* **1.** Oğul, erkek evlat: *"Âmid o şehr-i nûr öğünsün ilelebed / Fazl ü faziletiyle bu necl-i bülendinin"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Kuşak, nesil, soy.
—Tar. *Necl-i celil-i hümayun*, Osmanlı devletinde işbaşındaki padişahın oğlunu ötekilerden ayırmak için kullanılan unvan. (Tanzimat'tan sonra şehzadelerin sayısı kimi önceki padişahların, kimi veliahtların, kimi de tahtta oturan hükümdarın oğulları olmak üzere giderek artınca, sonuncuları tanımlamak amacıyla bu unvan kullanıldı.)

NECLİYE a. (ar. *necl*'den *necliyye*). Esk. bot. Buğdaygiller. (fr. *geraminées* karşılığı olarak kullanılmıştır.)

NECM a. (ar. *necm*). *Esk.* Yıldız: *"Sen, ey necm-i müzehher, pertevefruz hayalimsin"* (Tevfik Fikret).
—Esk. gökbil. *Necm-i dünbaledar, necm-i gîsûdar,* kuyrukluyıldız. ‖ *Necm-i kutbı*, Kutupyıldızı. ‖ *Necm-i sakıb*, parlak ışıklı yıldız; Satürn. ‖ *Necm-i seyyar,* gezegen.
—Esk. zool. *Necm-ül-bahir,* denizyıldızı.
—İsl. huk. Vadesi gelen borç; borcun süresinin bitmesi. —Kölenin azat edene ödemeyi yüklendiği bedelin her bir taksidi.

Necm suresi, Kuran'ın 53. suresi. 62 ayettir. Mekke'de inmiştir. *Yıldız* anlamına gelen "necm" sözcüğü surenin ilk ayetinde geçer.
Hz. Muhammet'in Allah katından olduğunu bildirdiği şeylerde kesinlikle yanılgıya düşmediğini, bunların vahiy olduklarını belirten ayetlerle başlayan surede, daha sonra miraç* ile ilgili ayetler yer alır. Bu ayetlerde Hz. Muhammet'in bir arkadaş (Cebrail) ile Sidre-i münteha'ya kadar gittiğinden ve oradaki gözlemlerinden söz edilir. Lât, Menat ve Uzza adlı Cahiliye devri putların adları belirtilerek bunların uydurma oldukları anlatılır. Surede ayrıca Allah'tan yüz çevirip dünyaya kul olanlara değer vermemek gerektiği, Allah'ın büyük günahlardan ve ahlaksızlardan kaçınanlar için bağışlayıcı olduğu, herkesin yalnızca çalışmasının karşılığını göreceği dile getirilir. Sure, Allah'a secde edilmesinin emredildiği ayetle son bulur.

NECMETTİN ALPI, artuklu atabeyi (öl. Mardin 1176). Babası Hüsamettin Timurtaş'ın ölümü üzerine Artuklular'ın Mardin ve Meyyafarikin (Silvan) kolunun başına geçti (1152). Artuklular'ın genişlemesini önleyen Nurettin Zengi'ye bağlanmak zorunda kaldı ve onun buyruğunda Haçlılar'a karşı savaştı. Daha sonra bölgede Zengiler'in gücünü kıran Eyyubiler'e bağlandı (1170) ve beyliğini Selahattin Eyyubi adına yönetmeye koyuldu. Ölümü üzerine oğlu Kutbettin İlgazi ardılı oldu. Bilim ve sanata ilgi duyan Necmettin Alpı, antik dünyanın en ünlü yapıtlarından biri olan Dioskurides'in *Peri Hyles Iatrikes*'inin arapçaya çevrilmesini *(Kitab el-Haşaiş)* sağladı.

NECMETTİN BİN EL-MİNFAH, arap hekim (Şam 1197 - ? 1254). Medrese öğrenimi gördü; daha sonra tıbba merak sardı. Bir ara Melik Mesut'un sarayında görev aldı; ancak bilinmeyen nedenlerle azledilip mal varlığına elkonuldu. Ölümünden önce Hıms (Humus) valisi Melik Eşref'in saray doktorluğunu yaptı. *Kitab üt-tetkîk fi'l-cem've't-tefrîk, Kitab ül-mühmelat fî kitab il-külliyât, Kitâb ül-medhal* adlı yapıtları vardır.

Necmettin ebrusu, ünlü hattat ve ebru sanatçısı Necmettin Okyay'ın buluşu olan çiçekli ebrulara verilen ad.

NECMETTİN EBU YUSUF YAKUP Mancınıkl, arap şair (Harran 1159-? 1228). Askerlik yaparken mancınık atmada gösterdiği ustalıktan ötürü *Mancınıkı* mirleri verildi. Savaş ve kahramanlık konularını ele alan destansı şiirleriyle tanındı. En ünlü yapıtı, *Umdet us-sâlik fî siyâset il memâlik*'tir.

NECMETTİN İSHAK BEY → İSHAK BEY (Necmettin).

NECMETTİN KÜBRA (Ebülcennap Ahmet bin Ömer), kübreviye tarikatının kurucusu (Harizm 1145 - *ay. y.* 1226). Öğrenimini doğduğu yerde tamamladıktan sonra gittiği Mısır'da Şeyh Ruzbiban el-Vezzan'ın hizmetine girerek kendisini tasavvufa verdi. Ardından Tebriz'e giderek Ebu Nasr Hefda'nın derslerini izledi. Harizm'e dönüşünde bir tekke kurdu ve tasavvuf ile ilgili görüşlerini yaymaya başladı. Gerçek bilginin sırf çalışmakla değil, Tanrı ilhamı ile kazanılabileceğini savundu. Hepsi de tasavvuf ve kendi kurduğu tarikatla ilgili başlıca yapıtları: *Risale fi'l sulûk, Tefsir, el-Usul ül-aşere, Risalet üt-turuk, Tevali ül-tenvir, Ayn ül-hayat.*

NECMETTİN MOLLA → KOCATAŞ (Mehmet Muhtar).

NECMİ, NECMİYE sıf. (ar. *necm* ve *-i*'den *necmi*, dişl. *necmıyye*). *Esk.* Yıldızla ilgili, yıldıza ait.

NECMİOĞLU (Tuncer), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen (Diyarbakır 1936). Üniversite tiyatrosu'nda amatör olarak sahneye çıktı; 1962'de Arena tiyatrosu'nda *Übü* oyunuyla profesyonel oldu. Çeşitli topluluklarda çalıştı; 1965'ten başlayarak birçok filmde rol aldı. 1979'da Devlet tiyatrolarına girdi. Rol aldığı bazı oyunlar: *Bir ölünün toplumsal anatomisi, Genç Osman, İlkbaharda intihar yasak, İstanbul efendisi, Düşüş, Kızılderililer, Üç kuruşluk opera, Yaşar ne yaşar ne yasamaz,* vd.

NECMİYE → NECMI.

NECOBRİA RUFİCOLLİS a. Kurumuş leşlerde yaşayan kınkanatlı böcek. (*Cleridae* familyası.)

NECOCHEA, Arjantin'de (Buenos Aires ili) kent, Mar del Plata'nın G.-B.'sında; 40 000 nüf. Sayfiye merkezi. Quequén'e yakın yerde tahıl limanı.

nec plus ultra, daha ötesi yok anlamında latince sözcükler. Mitolojiye göre Hercules'in Okyanus ile Akdeniz'i birleştirmek için birbirinden ayırdığı Kalpe ve Abyla kayalarına yazılmış yazıt. Hercules'e göre, dünyanın en uç noktaları burasıydı: hiçbir ölümlü buradan öteye gidemezdi.

NECRAN, Suudi Arabistan'ın güneyinde vaha kent, Yemen sınırı yakınında.

—Tar. Bölgeyle aynı adı taşıyan kentte, imparator Iustinianos'un gazabından kurtulmak için Bizans devletine bağlı bölgelerden kaçarak buraya sığınan monofizitlerin çabalarıyla hıristiyanlık yayıldı (527-565). Hz. Muhammet'in komutanlarından Halit bin Velit, başında bulunduğu kuvvetlerle kente girerek bir meydanda topladığı Necranlılar'ı islamlığa çağırdı (631). Kent halkının müslümanlığı kabul eden bölümü, çoğunluğu ellerinde tutan hıristiyanlarla yahudilerin zulmüne uğradı. Müslüman olmayan Necranlılar, halife Ömer döneminde (634-644) ikinci kez islamlığa çağrıldılar ve buna şiddetle karşı çıkmaları üzerine çoğu kentten çıkarılıp Habeşistan'a sürüldü. Ancak, Ömer öldükten sonra geri dönen bu topluluk, Necran'da yeniden egemenlik kurdu. Halife Ali tarafından bu duruma bir çözüm getirmekle görevlendirilen komutan Cerire, kenti baştan başa yakıp yıkarak yerle bir etti (659). Bölge, Taif antlaşması'yla (1934) Suudi Arabistan devleti sınırları içine alındı.

NECRO- → NEKRO-

NECRODES LİTTORALİS a. Mezbahalarda oldukça yaygın kınkanatlı böcek. (Batı Avrupa ile Japonya arasında her yerde, özellikle leşlerin altında bulunur. *Silphidae* familyası.)

NECROLEMUR a. (yun. *nekros*, ölü, leş ve lat. *lemures*, ölülerin ruhları'ndan). Kuzey Amerika ve Avrupa'da Eosen devri topraklarında fosillerine rastlanan fosil primat cinsi.

NECROPHORUS a. (yun. *nekrophoros*). Küçük leşlerin altında yaşayan kınkanatlı cinsi. (*Silphidae* familyası.)
—ANSİKL. *Necrophorus*'lar tıknaz, dikdörtgen gövdeli böceklerdir. Ölü hayvanların (bunları kendileri gömerler), çürümüş maddelerin, çürümüş mantarların üstüne yumurtlarlar; larvalar, toprağa karışan kokuşmuş küttelerle örtülü olarak yaşarlar. *Necrophorus*'lar çok pis bir koku yayarlar.

NECROSCİA a. Endonezya-Melanezya'da yaşayan kanatlı değnekçekirgesi cinsi. (*Necroscia*'lar, uzun, silindir biçiminde gövdeli, ender olarak dikenleri ve uzantıları bulunan hayvanlardır. Sri Lanka ile Borneo arasında bulunurlar. Değnekçekirgesigiller familyası.)

NECS → NECES.

NECTANDRA a. Yararlı birçok ürün veren amerika ağacı. (Defnegiller familyası.)
—ANSİKL. Nectandra, almaşık yapraklı bir ağaç ya da ağaççıktır. Amerika'nın sıcak ve tropikal bölgelerinde yetişen altmıştan fazla türü vardır. *Nectandra rodiaei* ve *N. cymbarum* türlerinin kabuğundan çok kokulu "sasafra yağı" çıkarılır. *N. pichury, N. majör* ve *N. minor* türlerinin tohumları tonik, uyarıcı ve aromatik olarak kullanılır. *N. rodiaei*'nin "bebeeru kabuğu" denilen kabuğundan bir alkaloit (bebeerin) çıkarılır. *N. cinnamomoides*'in kabuğuna da "Orinoco yalancı tarçını" denir.

NECTARİNİİDAE a. Zool. NEKTAREMENGİLLER familyasının bilimsel adı.

NECTOCALİCE a. Manubriyumsuz kraspedonlu medüz. (Manibriyumlar sifonofor kolonilerinin yer değiştirmesini sağlar. Knidlilerin Hidralar altşubesi.)

NECTONEMA a. Larvası onayaklı kabuklularda asalak yaşayan ipliksikurt cinsi.

NECTOPHRYNOİDES OCCİDENTALİS a. Batı Afrika dağlarında yaşayan, doğurarak üreyen küçük kurbağa. (Karakurbağasıgiller familyası.)
—ANSİKL. *Nectophrynoides occidentalis* iç döllenmeyle çoğalır. Küçük boyutlu yumurtalar döllenince, yumurta kanallarından büyük ağızlı iribaşlar çıkar; yavrular epitelyumun salgıladığı proteinlerle beslenir. Larvaların bütün gelişimi ve başkalaşma dişinin bedeni içinde gerçekleştikten sonra, dişi kurbağa, erişkinlere benzeyen, erişkine yakın boyda küçük kurbağalar doğurur.

NECTRİA a. *Hypocreales* takımından askılı mantar.
—ANSİKL. *Nectria galligena* elma ağaçlarında görülen avrupa şankrının nedenidir. *N. cinnabarina*, birçok ağaçta rastlanan kızıl hastalığının nedenidir; bu mantar dalları öldüren ve kabuk üzerinde kırmızı yastıklar oluşturan bir yara asalağıdır.

NECTRİA a. Permiyen-Karbon dönemi topraklarında fosillerine rastlanan fosil amfibyumlar takımı. (Gövdesi uzun, bacakları az gelişmiş, omurları güçlü sinir çıkıntıları taşıyan, kafatası iki boynuzlu arkaya doğru uzanan hayvanlardı.)

NECULCE (İon), rumen tarihçi (1672'ye doğru. - 1745'e doğr.), Miron Costin'in kroniğini devam ettiren ve 1661-1743 tarihleri arasındaki olayları anlatan *Letopisetul Moldovii*'yi (Moldavya kroniği) kaleme aldı.

NECVA a. (ar. *necvā*). *Esk.* Fısıltı, gizli olarak söylenen söz.

NECYDALİS a. (yun. *nekydalos*, ipekböceği krizaliti'nden). Silindir biçiminde bedenli, çok kısa elitralı, kahverengi ya da kızıl renkli iri tekeböceği cinsi. (*Necydalis major*'un larvaları yaşlı ağaçlarda gelişir. Tekeböceğigiller familyası.)

NEÇAYEV (Sergey Genadiyeviç), rus devrimci (İvanovo 1847 - Petersburg 1882). Kendi kendini yetiştirdi, Petersburg'da ilkokul öğretmeni oldu, 1868 -1869 öğrenci hareketlerine katıldı. Cenevre'ye döndü, Bakunin ve Ogarev'in güvenini kazandı. Kurulu düzeni yıkmak için her yola başvurması gereken devrime mutlak bir özveriyle bağlanılmasını isteyen *Catéchisme révolutionnaire*'i (fr. çev.) [Devrim ilmihali] 1869'da Bakunin ile birlikte kaleme aldı. Rusya'ya dönünce gizli bir dernek *(Narodnaya Rasprava)* kurdu. Kasım 1869'da örgüte güvensizliğini açığa vuran İ. İ. İvanov'u öldürttükten sonra İsviçre'ye döndü, suç ortakları ise tutuklandılar. Bakunin ve Ogarev 1870'te onunla tüm ilişkilerini kestiler. 1871'de I. Enternasyonal tarafından kınanan Neçayev, Zürich'te tutuklandı (1872), ülkesine teslim edildi ve 1873'te ömür boyu hapse mahkûm oldu. Ölünceye kadar Petersburg'daki Petropavlovsk kalesi'nde kaldı.

NEÇUY-LEVİTSKİY (İvan Semyonoviç), ukraynalı yazar (Steblev 1838 - Kiev 1918). Aydın ve ruhban sınıflarını ve özellikle de köylü dünyasını gerçekçi bir biçimde anlatan toplumsal romanlar yazdı. Köylüleri işleyen romanlarında (*la Fille de ferme* [fr. çev.], 1876; *Mikola Djeria*, 1878; *Kaydaşlar*, 1879) 1861 reformundan sonra yaygınlaşan yoksulluğu sergiledi.

NEDA a. (ar. *neda*). *Esk.* **1.** Rutubet, nem. **—2.** Hediye verme, cömert davranma.

NEDALET a. (ar. *nedālet*). *Esk.* **1.** Pislik, pis olma. **—2.** Çalma, aşırma.

NEDAMET, -ti a. (ar. *nedāmet*). **1.** Pişmanlık. **—2.** *Nedamet duymak*, pişman olmak. || *Nedametle*, pişmanlıkla, pişmanlık duyarak.
—*Esk. Nedamet etmek*, pişman olmak. || *Nedametgâh*, pişmanlık duyulan yer. || *Nedametkâr*, pişman olan.

-NEDAN fars. sonek. (fars. *na-* ve *dān*, bilen; *nadan*'dan *nedān*). *Esk.* "Bilmez, bilmeyen" anlamında birleşikler yapar: *muhabbet-nedan* (sevgi, dostluk, bilmeyen) vb.

NEDAVET a. (fars. *nedāvet*). *Esk.* Islaklık, nemlilik, rutubet.

NEDB a. (ar. *nedb*). *Esk.* **1.** Ölen bir kişinin iyiliklerini yaptığı yararlı işleri sayarak ağlama. **—2.** Davet, çağrı, teşvik.

NEDBE a. (ar. *nedbe*). Bir yara iyileştikten sonra yerinde kalan iz. Lifli bir dokudan oluşur ve hem rengiyle, hem kalınlığıyla çevresindeki deriden ayrı görünür.
—ANSİKL. Nedbe, dış örteneklerde ya da iç organların birinde travmadan ileri gelen bir yaranın kapanması için (nedbeleşme) gerçekleşen onarım olgularının sonucudur; birbirinden ayrı duran iki yara dudağı arasında, dokuların devamlılığını yeniden sağlamak üzere yer alan beyazımtrak, lifsi yoğun bir bağdokusundan oluşur. Esnek ve düz kas liflerinin yok olmasından ötürü, nedbe, kabarık dahi olsa her zaman atrofili bir dokudur. Eğer yara ilk ağızda kapanırsa ve çok büyük değilse yavaş yavaş geriler, hatta hiç iz bırakmayabilir; eğer nedbe, yara irinlendikten sonra oluşursa artık silinmesi sözkonusu değildir. Bazı nedbeler yavaş yavaş çekilerek önemli ölçüde biçim bozukluklarına neden olabilirler. Bu çekilmiş nedbeler (ki yanıklardan sonra sık görülür) eklemlerde ve doğal deliklerin önünde özellikle ağır değişiklikler yapabilir. Kimi nedbelerse, ur görünümünde ve çıkıntılı olur. Bunlara keloit* denir.

Yanıklardan ve radyoterapiden ileri gelen bazı özel nedbeler, doğuşlarından on, yirmi hatta elli yıl sonra kanserleşebilir ve çok ağır spinosellüler epitelyomalara zemin oluşturur. Nedbeler, adli tıpta kimlik saptamalarında işe yaradıkları gibi deri hastalıklarında da eski bir hastalığın izi olarak teşhiste çok işe yarar. (→ VENÜS GERDANLIĞI*.)

NEDDAF a. (ar. *nedf*'den *neddāf*). *Esk.* Pamuk atan, yün kabartan kimse, hallaç.

NEDDAFLIK a. (ar. *neddāf*'tan). *Esk.* Hallaçlık.

NEDDERMEYER (Seth Henry), amerikalı fizikçi (Richmond, Michigan, 1907 - Seattle 1988). İkinci Dünya savaşı sırasında Ulusal savunma komitesi'nde görev aldı, Los Alamos laboratuvarı'nda çalıştı, daha sonra Seattle Üniversitesi'nde fizik profesörü oldu. Parçacık fiziğinde uzmanlaştı, 1937'de C. D. Anderson ile birlikte kozmik ışınlardaki müonları keşfetti.

NEDEB a. (ar. *nedeb*). *Esk.* İyileşen yaranın bıraktığı iz, yara izi.

NEDEM a. (ar. *nedem*). *Esk.* **1.** Bir işi yapmış olmaktan dolayı pişman olma. **—2.** Kıyamet günü.

NEDEN soru. be. (*ne*'den *den-* çıkma durumu ekiyle). **1.** Dolaysız ve dolaylı soru cümlelerinde, sebep ve amacı sormak için kullanılır; hangi sebeple, hangi amaçla; niçin, niye: *Neden erken kalktınız? Bana neden burada kalmadığımı sordu.* **—2.** *Neden derseniz*, açıklayayım, nedeni şu ki. || *Neden olmasın*, olumlu yanıt vermede, bir isteği olumlu karşılamada kullanılır. || *Nedenini sana, size, ona sormalı*, bu nedeni ben bilmiyorum. || *Bu nedenle*, bundan dolayı.

◆ a. Bir şeyin var olmasına ya da ortaya çıkmasına yol açan şey; bir şeyi meydana getiren şey; bir şeyin temeli ya da kökeni; sebep: *Araştırmacılar, kazanın nedenini bulmaya çalışıyorlar. Onun öfkelenmesinin nedeni, işittiği kırıcı sözdü. Aralarındaki düşmanlık, sürekli çatışmalara neden oldu. Nedensiz sonuç olmaz.* (Bk. *ansikl.* böl. Fels.) **1.** Bir olguyu, bir hareketi açıklayan, doğrulayan şey; gerekçe, sebep: *Gitme nedenini biliyor musun? Reddetmen için hiçbir neden yok. Sızlanmasının geçerli nedenleri olmalı. Haklı nedenleri olmak.* **—2.** Bahane, sebep: *Kaçmak için neden yaratmak.* **—3.** *Neden, sebep olmak*, bir şeyin yapılmasına ya da ortaya çıkmasına yol açmak; sebep olmak. || *Neden sonra*, aradan uzun bir zaman geçtikten sonra. || *Nedeniyle, sebebiyle*, şu ya da bu nedenle: *Tasfiye nedeniyle indirimli satışlar. Hastalık nedeniyle izin istemek.* || *Şu ya da bu nedenle, sebeple*, nedeni önemli değil.
—Dilbil. *Neden bağlacı*, bir neden tümcesinin kullanılmasını sağlayan bağlaç (*çünkü, bu nedenle, bunun için* vb.). || *Neden tümleci*, temel fiilin anlattığı eylemin hangi gerekçesiyle yapıldığını belirten tümleç. (Örn. *HIRSLA çalışmak; GİTTİĞİN İÇİN ağlıyorum.*)
—Fels. *Dış neden*, marxçılara göre, bir sürecin dışında yer almakla birlikte, onun üzerinde belirleyici ve ikincil bir etki gösteren öğe. || *İç neden*, marxçılara göre, bir sürecin içinde yer alan ve onun üzerinde belirleyici ve temel bir etki gösteren öğe. || *İlk neden*, skolastik ve klasik gelenekte, gerçekliğin kurucu ya da yaratıcı öğesi. (Skolastik düşünürler genellikle, Tanrı'yı ilk neden sayarlar.) || *İkinci neden*, skolastik ve klasik gelenekte, başka bir öğeyi belirlemekle birlikte, kendisi yerine göre Tanrı ya da töz adı verilen bir ilk öğeye bağımlı durumda olan öğe. || *Yeterli neden ilkesi*, Leibniz felsefesinin temel ilkesi. Bu ilkeye göre, "hiçbir şey nedensiz meydana gelmez" ve yine bu ilke uyarınca, bir şeyin niçin şöyle olup da böyle olmadığını gösteren yeterli bir neden olmadan -böylesi nedenler çoğu kez bizce bilinmese bile- hiçbir şeyin gerçek ya da var olamayacağını hiçbir önermenin de doğru olamayacağını düşünürüz" (*Monadoloji* [Monadologie], 32).
—Yerbil. *Güncel nedenler kuramı* → GÜNCELCİLİK.
—ANSİKL. Fels. Batı düşüncesinde neden kavramı, bilim alanında akılsallığın ortaya çıkmasına bağlıdır. Yunanlılar'da, neden ve sonuç kavramlarının işlemsel bir biçimde incelenebilmesi için Aristoteles'e kadar (İ.Ö. IV. yy.) beklemek gerekti. Aristotelesçi neden *(aitia)* anlayışı ile Aristoteles'in çeşitli nedenler arasında gözettiği ayrımlar (Aristoteles bu nedenlerin her birine ayrı bir ad verir), Ortaçağ'dan Aydınlanma çağı'na kadar gerçek bir dogma niteliği taşıdı.

Aristoteles'e göre dört ayrı tip neden vardır: maddesel neden *(hyle)*, biçimsel neden *(usia)*, devindirici ya da etkin neden *(arkhe tes kinesis)*, ereksel neden *(telos)*: "Neden, bir anlamda, bir şeyin yapılmış olduğu ve o şeyde içkin olarak bulunan şeydir; örneğin tunç, heykelin; gümüş, kupanın nedenidir; tunç ve gümüşün cinsleri için de öyle. Başka bir anlamda neden, biçim ve modeldir, yani nelik ve bunun cinslerinin tanımıdır: örneğin, oktav için ikinin bire oranı ve genel ola-

rak, tanım için sayı ve bölümler. Yine başka bir anlamda neden, değişme ve hareketsizliğin başlangıcının kaynağı olan şeydir; örneğin, bir kararı alan kimse, o kararın nedenidir, baba çocuğun nedenidir ve genel olarak, yapan yapılanın, değiştiren değişenin nedenidir Nihayet bir anlamda neden erekliliktir, yani *ereksel neden*'dir: örneğin, sağlık gezintinin nedenidir; gerçekten de, bir kimse niçin gezintiye çıkar? sorusuna, sağlığı için diye cevap veririz ve bu cevabı verirken bunun nedenini belirttiğimizi düşünürüz" (*Physika* [Fizik], 2, 3).

Skolastik ve klasik felsefe geleneği, evrenin ilk hareket ettiricisi olarak anladığı Tanrı'yı doğada meydana gelen sonuçlardan ayırmak için, gerekli gördüğü bir neden kavramını felsefi düşünce alanına sokarak, "ilk neden" ve "ikincil neden" ayrımını yaptı.

XVII. yy.'ın sonuyla XVIII. yy.'ın başında nedenle sonuç arasındaki ilişki yeniden büyük bir önem kazandı. Leibniz'e göre, "tam nedenle, tam sonuç arasında her zaman yetkin bir denklik bulunduğunu belirten bir doğa yasası saptayıp, bunu en evrensel ve en dokunulmaz yasa olarak kabul edebiliriz. Bu yasa, yalnız sonuçların nedenlerle orantılı olduğunu söylemekle kalmaz, aynı zamanda her tam sonucun, nedeniyle eşdeğerli olduğunu da söyler. Böyle bir belit, tümüyle metafizik türden olsa bile, yine de en yararlı belitlerden biridir ve bütün güçlerin bir geometri hesabına indirgenmesini olanaklı kılar" (*Metafizik üzerine konuşma* [Discours de métaphysique], 1686). Spinoza'nın felsefesi, konuya farklı önemde iki ayrım getirdi: bunlardan biri, insan anlığına ve bunun sınırlarına bağlı olan upuygun neden/upuygun olmayan neden; diğeri de tersine, Spinoza'nın tekçi anlayışının temelini oluşturan (Spinoza bunu özellikle *Tractatus de Deo, et Homine eiusque felicitate* [Tanrı, insan ve mutluluğu üzerine kısa bir inceleme] adlı yapıtında ele alır) içkin neden/dışsal neden ayrımıdır.

Romantik dönemde Hegel, karşılıklılık adını verdiği kavramı ortaya koyarak, neden kavramında bir tür devrim yaptı. Hegel'e göre, "neden *(Ursache)*, sonuca oranla *kökenseldir*" (*Wissenschaft der Logik* [Mantık bilimi], "Öz", 3, 3). Böylece neden, etkin terimin gerçekliğini ortaya koyar: "Töz, ancak neden olarak *somut gerçekliğe* sahiptir" *(ay. ypt.)*. Önce biçimsel olan neden, meydana getirdiği şeyle tam, totolojik, bir özdeşliği içerir: "Nedenin biricik belirlenimi, bir sonuca sahip olmaktır ve sonuç da bir nedene sahip olmaktan başka bir şey değildir" *(ay. ypt.)*. Ama, nedensellik ilişkisinin "belirlenim"i, iki terim arasındaki farkı ortaya çıkarır ve daha önce doğrusal ve tek yanlı olan bu hareketi geriye çevirerek karşılıklı etki haline sokar; çünkü, "neden yalnızca bir sonuç doğurmakla kalmaz, ama sonucun içinde, kendi kendisiyle bağıntılı bir *neden olarak* bulunur" *(ay. ypt.)*.

Marxçılar, neden konusundaki çözümlemelerini Hegel'den alırlar ve gerek doğa alanında, gerek insanlık tarihinde neden ve sonuç arasındaki karşılıklı etki kavramını benimserler. Marxçılara göre bu karşılıklılık, kendisini çelişki olarak gösterir. Engels şöyle yazar: "Eşyayı biraz yakından incelediğimizde, bir çelişkinin biri olumlu, öteki olumsuz iki kutbunun, birbirlerine karşıt oldukları kadar, birbirlerinden ayrılmaz da olduklarını ve taşıdıkları karşısav (antitez) değerine rağmen karşılıklı olarak birbiri içine girdiklerini görürüz. Yine şunu da görürüz ki, neden ve sonuç ancak özel bir duruma uygulandıkları zaman neden ve sonuç değeri taşıyan tasarımlardır; ama bu özel durumu tüm dünya ile genel bağlantısı içinde ele aldığımızda, neden ve sonuç gider, çözülür, evrensel karşılıklı etkileşim görünümü içinde erir ve sürekli olarak karşılıklı yer değiştirir; öyle ki, şimdi ve şurada sonuç olan, ötede ya da az sonra neden, şimdi ve şurada neden olan da, ötede ya da az sonra sonuç olur" (*Anti-Dühring*, Giriş, 1). Bundan başka marxçılar, diyalektik içi işlemsel kavramlar olan dış neden ve iç neden arasında bir ayrım yaparlar. Örneğin Mao Zıdong şöyle yazar: "Maddeci diyalektiğe göre, doğadaki değişiklikler, en başta, onun iç çelişkilerinin gelişmesinden kaynaklanır. Toplumda meydana gelen değişiklikler, özellikle, toplumun bağrındaki çelişkilerin, yani üretim güçleriyle sınıflar arası üretim ilişkileri arasındaki, yeni ile eski arasındaki çelişkilerin gelişmesi sonucu olarak ortaya çıkar. Maddeci diyalektik, dış çelişkileri red mi eder? Hiç de değil. Maddeci diyalektik, dış nedenlerin, değişikliklerin koşulunu oluşturduğunu, iç nedenlerinse onların temeli olduğunu ve dış nedenlerin ancak iç nedenler aracılığıyla etki gösterdiğini düşünür. Uygun miktarda sıcaklık alan yumurta, civcive dönüşür, ama sıcaklık bir taşı civcive dönüştüremez; çünkü yumurtayla taşın temelleri başkadır" (*Çelişki üzerine* [Maodun lun], 1).

NEDENBİLİM a. Fels. Nedenleri inceleyen bilim dalı.
—Tıp. → ETİYOLOJİ.

NEDENLENMEK gçz. f. *Bir şeyden nedenlenmek*, ondan kaynaklanmak, o şey nedeniyle ortaya çıkmak: *Uzun süredir hasta yatmış olmasından nedenlenen bir yorgunluk içindeydi.*

NEDENLİ sıf. **1.** Belli bir nedeni olan, belli bir nedenden kaynaklanan şey için kullanılır. **—2.** *Nedenli nedensiz,* hiçbir nedeni, gerekçesi yokken; bir nedene dayansın ya da dayanmasın; sebepli sebepsiz: *Nedenli nedensiz kavga çıkarmak.*

NEDENLİLİK a. Dilbil. Konuşucunun, bir dil göstergesiyle (gösteren) bu göstergenin belirttiği gerçek (gösterilen) arasında kurduğu az çok sıkı gereklik bağıntısı.
—ANSİKL. Dilbil. Bir göstergenin gösterenivle gösterileni arasında nedenlilik bağı bulunmadığını ilk söyleyen Saussure'dür: bu bağ buyrultusal* ya da nedensizdir. Yalnızca bazı dil birimleri (yansıma sözcükler ya da yansıma kökenli sözcükler) belirttikleri gerçekle örneksemeli bir bağıntı içindedir; ne var ki bu bağıntı dilden dile değişir. Buna karşılık, ana gösterge nedensiz olsa da ondan türeyen göstergeler nedenlileşir, örneğin *göz* göstergesi nedensizdir, ama *gözlük, gözlükçü, gözcü* göstergeleri *göz*'e oranla nedenlidir.

NEDENSE be. (*neden ise > nedense*). Bir eylemin, bir durumun nedeni bilinmediği, belli olmadığı zaman kullanılır: *Nedense dün gece eve çok geç geldi. Nedense bu yıl havalar bir türlü düzelmedi.*

NEDENSEL sıf. Nedeni oluşturan, nedene ilişkin şey için kullanılır: *İki olay arasındaki nedensel ilişki.*
—Mant. Bir neden-sonuç ilişkisi bildiren.

NEDENSELCİ sıf. Nedenselciliğe ilişkin; bu öğretiyi savunan.

NEDENSELCİLİK a. Fels. Görüngülerin incelenmesinde, neden sonuç bağıntısına öncelik tanıyan öğreti.

NEDENSELLİK a. Fels. **1.** Nedeni sonuca bağlayan bağ. (Esk. eşanl. İLLİYET.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Yapısal nedensellik*, öğelerinin birbirlerine oranla yerini ve işlevini belirleyen bir yapının bu öğeleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Nedensellik ilkesi*, her olan şeyin bir nedeni bulunduğunu, aynı nedenlerin aynı koşullar içinde hep aynı sonuçları doğurduğunu belirten ilke.
—ANSİKL. Aristoteles'ten günümüze kadar batı felsefesi, nedensellik kavramını sürekli olarak derinleştirdi ve bunu yaparken bazen nedenselliğin şeylerin kendisinde bulunduğunu, bazen de şeyler arasında "neden-sonuç" tipinde bir ilişki algılayan anlayışgücünde (anlıkta) yer aldığını ileri sürdü. Bu arada nedenselliğin bir sanı ve temelsiz bir şey olduğunu düşünen filozoflar da çıktı (Berkeley, Hume, Stuart Mill). Nitekim Kant'ta nedensellik, bir yasa niteliği taşır ve fenomenler arasındaki ilişkiyi düzenleyen anlayışgücünün bir ilkesidir: "Bütün değişiklikler, nedenle sonucu birbirine bağlayan yasaya göre olur" (*Salt aklın eleştirisi* [Kritik der Reinen Vernunft], 1, 1, 2).

Hegel ve marxçılarla birlikte, günümüzde *yapısal nedensellik* adı verilen nedensellik kavramı ortaya çıktı. Hegelciler karşılıklılık kavramına ışık tuttular. Engels, *Doğanın diyalektiği*'nde (Dialektik der Natur) şöyle der: "Hareket halindeki maddeyi gözlemlediğimizde, gözümüze ilk çarpan şey, bireysel cisimlerin bireysel hareketleri arasındaki karşılıklı bağlılıktır, bunların birbirlerini karşılıklı olarak *koşullandırmalarıdır*" (Parça no. 3). Engels ayrıca, bizim yalnızca bir hareketin başka bir hareketin nedeni olabileceğini gözlemlemekle kalmadığımızı, aynı zamanda kendimizin de bir harekete neden olabileceğimizi söyler. Ve şunu ekler: "Nedensellik tasarımı, bir hareketin başka bir hareketin nedeni olduğu fikri, ancak insan etkinliği sayesinde oluşur [...]. İnsan etkinliği, nedenselliğin mihenk taşıdır" *(ay. ypt.)*.

Günümüzde de çeşitli biçimler altında varlığını sürdüren (Lukács, Althusser), bu düşünce akımından ayrı olarak Nietzsche, bu tür bir araştırmayı sert bir biçimde yargılar ve batı düşüncesinin bu akılcı eğilimini açıkça suçlar. Nietzsche'ye göre, olaylar arasında bazı nedensellik ilişkilerinin varlığına inanmamız, tam anlamıyla bir yanılsamadır: algının bize verdiği tek şey, bir ardardalık ilişkisidir. Bu yanlış inanç, iradi eylemlerimizin kötü bir yorumundan kaynaklanır: "*Neden* denilen şey hakkında bizim hiç, ama hiç bir deneyimimiz yoktur; ruhbilimsel bakımdan, bizde bu kavramın bütün kaynağı, örneğin kolumuzu oynattığımız zaman bunun *neden*'inin biz kendimiz olduğumuz konusunda taşıdığımız öznel kanıdır.. *Oysa bu bir yanılgıdır* Biz, kendimizi bu edimden ayırıp, onun yaratıcısıymış gibi görürüz ve her yerde de aynı şemayı kullanırız -yani her olan şeye, bir yaratıcı bulmaya çalışırız. Peki, ne demektir bu? Biz, bir kuvvet, gerilim, direnç duygusunu, bir edimin zaten başlangıcı olan bir kassal izlenimi, bir neden olarak yanlış bir biçimde yorumlarız; ya da eylemin istekten sonra geldiğine bakıp, şunu ya da bunu yapmak *iradesi*'ni *yanlış olarak* neden diye alırız." (*Wille zur Macht* [Güçlülük istenci].)

Bu görüşün yararlı yanı, zihinleri, bir kategori olarak nedensellik üzerinde yeniden düşünmeye zorlamasındadır. İmdi, felsefe her ne kadar Aristoteles'le birlikte, doğayı bir töz olarak düşünmeye başladıysa da, çağdaş fiziğin buluşları, şeylerin en son gerçekliği olarak anlaşılan bir töz fikrine son verdi. Atom ya da ilkel parçacık olarak düşünülen cisimcik, nitelik taşıyan bir töz değil, "çokboyutlu bir mekân içinde bir diferansiyel denklemle simgelendirilmiş bir denklemler sisteminin ifadesidir. Ona hiçbir nitelik doğrudan doğruya atfedilemez" (Werner Heisenberg). Sonuç: nedensellik, "gizli yapıların, salt biçimlerin" (Erwin Schrödinger) ifadesidir.

İnsan bilimleri alanında da (dilbilim, toplumsal antropoloji, psikanaliz, vb.) bazı okullar, yapısal tipte bir nedensellik öne sürdüler. Michel Serres, bu konuda bir model önerdi: "Mekân içinde, birçok yolla birbirine bağlanmış birçok noktadan oluşan ağ biçiminde bir diyagram düşünelim. Noktalar ya da doruklar, onları birbirine bağlayan yolların kesiştiği yerler; yollar da, noktalar arasındaki bağlantılardır. Bir noktadan bir başkasına gitmek için bütün yollar kullanılabilir.. Burada, çok girişli ve çok bağlantılı bir usavurma sözkonusudur." (*Hermès ou la communication* [Hermes ya da iletişim].) Anlaşılacağı gibi, bu yapısal modelde bir "neden" öğesi ile bir "sonuç" öğesi ayrımı yapılamaz.

Önemli olan alandır ve herhangı bir öğe değişikliği, yapı modelinin tümüyle yenilenmesine yol açar.

Demek ki, nedensellik, fizik ve toplum bilimlerinin işe karışmasıyla köklü bir değişikliğe uğramıştır. Gerçekten de, nedensellik, biri matematiksel, öteki fiziksel nitelikte olan olasılık ve alan kavramlarına bağlandı. Nedensellik, günümüzde, bir yapının maddi karşılığı olan bir alanda meydana gelen bir değişikliği belirleyen zorunlu istatistiksel çıkarımların tümü olarak anlaşılabilir.

NEDENSİZ sıf. Belli bir nedeni olmayan; sebepsiz: *Nedensiz bir sıkıntı. Nedensiz bir sonuç olmaz.*
—Dilbil. Göstereni, gösterilene oranla nedenlilik içermeyen bir dil göstergesi için kullanılır.

◆ be. Belli bir nedeni olmadan, gereksiz yere: *Nedensiz gülmek, kızmak.*

NEDENSİZLEŞMİŞ sıf. Dilbil. Bir türevin ya da bileşik sözcüğün nedenliliğini yitirmiş ya da yanlış nedenlilik üstüne kurulmuş olması. (Örneğin eski türkçe *közemek*, istemek'e bağlanan *güzel* < *közel*).

NEDENSİZLİK a. Gösterenle gösterilen arasında doğal, zorunlu bir bağ bulunmaması durumu.

NEDERLAND (Flamanca *neder*, alt, ve *land*, toprak'tan), Hollanda'nın hollandaca adı.

NEDER RİJN ("Aşağı Ren"), Aşağı Ren'in kuzey kolunun adı, Hollanda'da Arnhem'in yukarı kesiminde, Millingen'de. Wijk bij Duurstede'de *Lek* adını alır.

NEDF a. (ar. *nedf*). *Esk.* **1.** Pamuk atma. **—2.** *Nedf etmek*, pamuk ya da yün atmak, ditmek.

NEDFİ sıf. (ar. *nedf* ve -*i*'den *nedfi*). *Esk.* Atılmış, didilmiş yün topağı için kullanılır.

NEDİB a. (ar. *nedb*'den *nedib*). *Esk.* Üstünde yara izi bulunan, yara izi taşıyan organ.

NEDİC (Milan), sırp general (Grocka, Sırbistan, 1877 - Belgrad 1946). Savaş bakanlığı yaptı (1938-1941), alman işgali sırasında hükümet başkanlığı görevini yürüttü (1941-1944). Ülkesi bağımsızlığa kavuştuktan sonra tutuklandı ve hapishanede intihar etti.

NEDİD sıf. (ar. *nedid*). *Esk.* Eş, benzer, bir örnek.

NEDİF sıf. (ar. *nedf*'ten *nedif*). *Esk.* Atılmış pamuk ya da yün için kullanılır.

NEDİM a. (ar *nedim*). *Esk.* **1.** Yakın dost; sohbet arkadaşı, samimi arkadaş. **—2.** Büyükleri fıkra ve hikâyelerle eğlendiren kimse.
—Kur. tar. Osmanlı devletinde padişahın yakını ve sırdaşı olan saray adamı. (Bk. *ansikl.* böl.) —Yeniçeri ocağı'nda acemilere yakıştırılan ad. (Bu terim, Mahmut I döneminden [1730-1754] başlayarak kullanıma girdi. Nedimler ortası al, tepe ve yanları yeşil çuha, üzerleri siyah iplik işlemeli ve ağzı beyaz çuha üstüne çizgili kavuk giyerlerdi.)

◆ sıf. Güzel hikâyeler anlatan, tatlı dilli, hoşsohbet, konuşma yeteneği olan.
—ANSİKL. Nedimler padişaha güzel sözler söyler, yerine göre fıkralar anlatarak onu eğlendirir ya da dinlendirir, bu arada sırlarını paylaşır, özellikle sıkıntılı günlerinde derdini dinleyip avuturlardı. Bunlar padişahların çevresini, genellikle yükselme döneminde aldılar. Sonraları nedimlere alışan, bunları yaşamlarının bir parçası olarak gören padişahlar sayesinde sayıları giderek arttı. Nedimler arasında padişahı eğlendirenler, yararlı işler yapmaya yönetenler bulunduğu gibi, devlete zararı dokunanlar da vardı. Zamanla sarayda güç kazanmaları sonucu, devlet adamlarına hükmetme, isteklerini yerine getirmeyen sadrazamları padişaha çekiştirme, gazabını kışkırtacak biçimde iftiralarda bulunma, kimini azlettirip kimini sürgüne gönderme ya da öldürtme alışkanlığı edindiler. Ayrıca, tımar ve zeametleri hakkı olanlara verdirmeyip kendi üstlerine yaptırtmaları, sancak beyliklerini ve valilikleri rüşvet karşılığında satmaları da devlet yönetiminin yozlaşmasına yol açan başlıca nedenler oldu. Böylece halk arasında nedim zorbalığından yaka silkenlerin sayısı arttıkça, saraya yönelik ayaklanmalarda önce nedim kellesi istemek alışkanlık haline geldi.

NEDİM, asıl adı **Ahmet**, türk şair (İstanbul 1681 ? - *ay. y.* 1730). Kadı Mehmet Efendi'nin oğludur. Büyükbabası kazasker Merzifonlu Muslihittin oğlu Mustafa Efendi, kötü eğilimi yüzünden "Mülakkap" diye anılırdı; Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi sırasındaki olaylarda linç edildi (1648). Annesi Saliha Hatun, Karaçelebizade ailesindendi.

Medrese öğrenimi gören Nedim, şeyhülislam Ebezade Abdullah Efendi'nin hazır bulunduğu sınavı kazanarak müderris oldu. Sadrazam Şehit Ali Paşa, daha sonra da Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından korundu ve onun özel kütüphanesinde memurluk yaptı. Özellikle İbrahim Paşa döneminde mesleğinde hızla ilerledi: ramazan aylarında verilen tefsir derslerinde görev aldı (1723'ten sonra). Mahmut Paşa mahkemesi naipliğine atandı (1725). Mollakırımı, Sadiefendi, Nişancıpaşayıatik medreselerinde, Sahnı seman medreselerinden birinde, Sekbanalibey medresesi'nde müderrislik yaptı (1727 -1730). Müneccimbaşı Ahmet Efendi'nin *Sahaif ül-ahbar*'ını (çev. bas. 3 c, 1868) ve Bedrettin Ayni'nin *İkd ül-cüman fi tarihi ehl iz-zaman* adlı tarihlerini türkçeye çeviren kurullarda çalıştı (1719, 1725).

Lale* devri diye anılan zevk ve eğlence döneminin edebiyatta başlıca temsilcisi olan Nedim, bu dönemi sona erdiren Patrona ayaklanması'ndan çok kısa bir süre önce öldü. Yaygın bir söylentiye göre ise, ayaklanma sırasında kaçarken, bir kaynağa göre de ayaklanmadan iki ay kadar sonra, gene bu olayla ilgili olarak kuruntudan öldü. Karacaahmet'te, Çiçekçi durağının karşısına düşen yerdeki mezarın ona ait olduğu kabul edilmektedir. Bu mezar onarılırken annesinin yakınlarda bulunan mezarı da aynı yere aktarılmıştır.

Şiirleri *Divan*'ında (eski harflerle tarihsiz basımından başka, 1874 tarihli basımı, H. N. Boztepe basımları vardır; yeni harflerle basımı: A. Gölpınarlı, 1951) derlenen Nedim, biçim, konu, dil, söyleyiş, mecazlar vb. bakımından kalıplaşmış kurallara bağlı divan edebiyatında, sanatının ana çizgileriyle bu kurallara uydu, ancak yer yer yenilikler, birtakım cesaretli çıkışlar yapmaktan da çekinmedi: sözgelimi, kimi yerlerde düşünceyi bir beytin dışına taşırarak, beyitleri bir tümcenin parçaları haline getirerek kendisinden çok sonra Tanzimat ve Edebiyat-ı cedide dönemlerinde girişilecek yenilik atılışlarını denedi. Konuları ancak belirli nazım biçimleriyle yazma geleneğini zaman zaman bir yana bırakarak daha önce ancak kasidede ele alınan bazı olayları (örn. Revan'ın fethi, Şerefabad'ın yapılışı) şarkı ile anlattı. Yaşadığı çağa ve kendi kişiliğine uygun düşen geleneksel övgü, aşk, şarap temalarını işlerken, daha öncekilerden ve çağdaşlarından ayrılmayı başardı. Şiirlerinin arap, fars sözcükleri ve dil kurallarıyla yüklü duruma gelmesinden olabildiğince kaçındı. Özellikle şarkılarında sade, açık, külfetsiz bir dil kullanmaya çalıştı. Gazellerinde, hatta kasidelerinde konuşma diline yakın sayılabilecek pek çok dizeye yer verdi. Başlıca özelliklerinden biri de, istanbul ağzını kullanmış olmasıydı. Halk söyleyişine ve deyimlere geniş yer verdi. Kimi arapça ve farsça sözcükleri halk ağzında konuşulduğu gibi kullandı. Kalıplaşmış mazmunların (örn. boy: servi; göz: nergis; kaş: keman vb.) yanı sıra kendine özgü yeni buluşlardan yararlandı (örn. sevgilinin güzel kokusu ve nazı için: *"Bûy-i gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş ucu / Biri olmuş hoy, birisi destmâl olmuş sana"* [Gülün kokusu süzülmüş, nazın ucu işlenmiş; sana biri ter, biri mendil olmuş]). Kendi dönemine göre cesaretli, yeni bir söyleyiş getirdi (örn. sadece renk için kullanılagelen bir sözcüğü, ses için kullanarak kırdaki bülbülün sesiyle dağın yankısı arasında "rengârenk âheng" sözüyle bağ kuruşu). Divan edebiyatının yaşamdan uzak, soyut bir sanat anlayışı çevresinde kalıplaşmış mazmunlarla kurulan dar çerçevesini aşarak kimi şiirlerinde, özellikle şarkılarında, gördüğü ve yaşadığı hayatı yansıttı. Lale devrinin eğlenti yerleri, eğlence şekilleri, köşkleri, bir kısım halkın âdet, gelenek ve giyinişleri bu şiirlere yansıdı.

Padişahın ve başta Damat İbrahim Paşa olmak üzere ileri gelenlerin sevgisini kazanan; eğlencelerde, Sadabat'ta düzenlenen âlemlerde, Boğaziçi safalarında, helva sohbetlerinde, bayram vb. kutlamalarında sık sık hazır bulunan Nedim, tam bir Lale devri adamı, zevk ve eğlence şairidir. Şiirlerinin din, tasavvuf ve hikmetle hiçbir ilgisi yoktur. *Divan*'ında münacat, naat gibi dinsel ürünler yer almaz. Başlıca konuları şarap, aşk, Sadabat gezmeleri, Çırağan sefaları vb.'dir.

Divan şiirine yeni bir anlatım getirerek özellikle kaside, gazel ve şarkı türlerinde çok üstün başarı gösterdi. Başka divan şairlerinin kalıplaşmış soyut mazmunlarla, söz hünerleri gösterdikleri kaside türünü yaşama bağladı. Çoğunu bahar, kış, ramazan, bayram gibi nedenlerle yazdığı bu şiirlerin geleneksel nesip* ve tegazzül* bölümlerinde doğa güzelliklerini, yaşama zevkini, aşk duygularını coşkuyla anlattı. Gazellerinde, yaşadığı zevk dolu günleri, izlenimlerini yansıttı. Çok başarı gösterdiği bir nazım biçimi de şarkı* oldu. Bu yoldaki ürünlerinde yerli yaşam sahnelerini, günlük izlenimlerini geniş ölçüde dile getirdi. Hece vezninin 6-5 kalıbıyla yazılmış bir de türküsü bulunması, onun klasik edebiyatın yerleşik kurallarına bağlanıp kalmadığını gösterir.

Bugün türk edebiyatının en büyük şairlerinden sayılan Nedim, yaşadığı dönemde çağdaşları Osmanzade Taip, Seyit Vehbi, Nahifi gibi ünlü şairlerden daha üstün görülmüyordu. Nitekim o dönemde padişah tarafından en iyi şair sayılarak reis-i şairanlığa Osmanzade Taip getirilmişti. Taip ise çağının şairlerinden söz ettiği kasidesinde Nedim'in adını bile anmaz. Sağlığında İzzet Ali Paşa, daha sonraları Beliğ, Hâmi, Sünbülzade Vehbi, Sürurî, Enderunlu Fazıl, Enderunlu Vâsıf gibi şairler onun açtığı çığırı sürdürdüler. Bu izleyicilerden bir kısmı onun istanbul ağzıyla ve sade dille şiir söylemesini, bir kısmı ise şuh ve hafifmeşrep edasını taklide özendiler. Fakat hiçbiri onun başarısına yaklaşamadı. Nedim'in asıl değeri Tanzimat'tan sonraki dönemde anlaşıldı. Başarılı sayılacak tek izleyicisi ise Y. K. Beyatlı ("Şerefâbâd", "Bir saki", "Mükerrer gazel", "Mahurdan gazel" başlıklı gazelleri, "Sene 1140" başlıklı musammat) oldu. (→ Kayn.)

NEDİM (Ebülferec Muhammet) → İBNÜNNEDİM.

NEDİM, soyadı **Günar**, türk futbolcu (İstanbul 1932). Futbola Fenerbahçe genç takımında başladı. Orta saha oyuncusu olarak gösterdiği başarıyla kısa sürede A takımına geçerek aralıksız 12 yıl forma giydi (1954-1966). İki kez milli takımda oynadı ve bir süre Fenerbahçe genç takımının antrenörlüğünü yaptı.

NEDİM AĞA, türk besteci (öl. 1850 [?]). İsmail Dede Efendi'nin sultaniyegâh faslı için bestelediği çok parlak peşrevle sazsemaisinden başka yapıtı günümüze ulaşamamıştır.

NEDİM BEY Bahriyeli, türk ressam (İstanbul 1874 - *ay. y.* 1912). Bahriye mektebi'ni bitirdikten (1894) sonra Sanayii nefi-

se'ye devam etti. Peyzajları ve deniz konulu yağlıboya çalışmaları bulunmaktadır.

NEDİME a. (ar. *nedim*'in dişl. *nedime*). *Esk.* **1.** Bir kimseye yardım eden, yanında bulunan kadın arkadaş, dost. **—2.** Zengin bir kadının yardımcısı, yoldaşı olan kadın.

NEDİM-İ KADİM, asıl adı **Mehmet,** türk şair (İstanbul XVII. yy. başları - *ay. y.* 1670). Lale devrinin ünlü şairi Ahmet Nedim*'den ayrılması için, sonradan *Nedim-i Kadim* diye adlandırıldı. Bir berberin oğluydu. Medrese öğrenimi gördü; şeyhülislam Ebu Sait Efendi'nin hazır bulunduğu sınavı kazanarak müderrisliğe başladı. 1654'ten ölümüne dek Cenabiefendi, Sadiefendi, Süleymansubaşı, Nişancıpaşayıatik vd. medreselerinde görev yaptı. Zaman zaman azledildiği için bazı şiirlerinde talihin kendisine gülmediğinden, sıkıntı çektiğinden yakındı. Mezarı Beyoğlu'nda, bugün ortadan kalkmış Ayaspaşa kabristanı'ndaydı. Zarif ve sade anlatımlı şiirleri İstanbul türkçesinin güzelliklerini yansıtır. Maddi aşkı uçarı bir söyleyişle konu edinen gazelleri, çağdaşlarını ve daha sonrakileri etkiledi. Bir gazeline (*"Derdin nedir gönül sana bir halet olmasın"* vd.), adaşı Nedim'in yazdığı taştır ünlüdür. Bir *Divançe* oluşturan ve sadece 500 beyit kadar tutan şiirlerinin eldeki en eski yazması, öğrencisi mevlevi şair Fasih Ahmet Dede tarafından istinsah edilmiştir (Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi, EH no. 1 639/2). *Divançe*'sinin eski harfli (H. N. Boztepe, 1922) ve yeni harfli (O. Horata, 1987) yayımları yapıldı. (→ Kayn.)

NED LUDD → LLUDD.

NEDMAN a. (ar. *nedmān*). *Esk.* **1.** Yapılan bir işin sonucunda pişmanlık duyma. **—2.** Bir kimseye içki arkadaşlığı eden, dostlukta bulunan kimse.

NEDRET, -ti a. (ar. *nedret*). *Esk.* **1.** Sayı, adet olarak istenilenin ya da umulanın altında olma, azlık. **—2.** *Nedret kesp etmek,* azalmak, seyrelmek.
—İkt. Bireylerce duyulan gereksinimlere oranla az miktarda olan bir malın ya da bir hizmetin niteliği. (Nedret, kullanım değeri ile değişim değerinin temellerinden birini oluşturur.)

NEDRUMA, esk. **Nédroma,** Cezayir'de (Tlemsen vilayeti), Traras kütlesinin eteğinde; 21 200 nüf. El sanatları merkezi: halı, çanak çömlek, dantel. Muvahhitler sülalesi Nedruma bölgesi kökenliydi.

NEDVE a. (ar. *nedve*). *Esk.* Görüşme, bir iş üzerine konuşma.

NEEDHAM (John Turberville), ingiliz doğacı (Londra 1713 - Brüksel 1781). Papaz oldu (1738), Douai'de ve sonra da İngiltere ve Lizbon'da dersler verdi; Belçika'ya çağrıldı ve burada kendisine Soignies piskoposluk kurulu üyeliği verildi. Brüksel Edebiyat derneği'ni kurdu ve buranın yöneticisi oldu. Kendiliğinden oluşan yandaşları onun mikrografik çalışmalarından yararlandılar. *Recherches physiques et métaphysiques sur la nature et la religion* [fr. çev.] (1769) adlı yapıtından ötürü Voltaire ile sert bir polemiğe girdi.

NEEFE (Christian Gottlob), alman besteci (Chemnitz 1748 - Dessau 1798). 1780 yılına doğru Bonn'a yerleşti ve burada Saray'ın orgculuğuna getirildi. Öğrencileri arasında Beethoven da vardı. 1796 yılında, Dessau tiyatrosu müzik yönetmenliğine atandı. Özellikle lied ve singspiel bestecisi olarak ün kazandı (*Die Apotheke,* 1771; *Adelheit von Veltheim,* 1780).

NEEFF ya da **NEEF** (Christian Ernst), alman hekim ve fizikçi (Frankfurt am Main 1782 - *ay. y.* 1849). 1835'te titreşen bir metal lamayla çalışan elektrikli zili icat etti; aynı ilke daha sonra, indükleme bobinlerinin anahtarlarında kullanıldı.

A.F.P.

Louis Néel (1970 Nobel fizik ödülü'nü alırken)

Osmanlı döneminde nefer
Atatürk kitaplığı, İstanbul

NEEFS (Pieter), iki flaman ressamın adı: PIETER *Yaşlı* ile (Anvers 1578'e doğr. - *ay. y.* 1656 ile 1661 arasında) oğlu ve öğrencisi PIETER *Genç* (Anvers 1620 - *ay. y.* 1675'e doğr.). Yalnızca kiliselerin içini gösteren resimler yaptılar; bu resimler Francken ve Teniersler gibi ressamların ekledikleri figürlerle zenginleştirildi. Genellikle babasının yapıtlarıyla karıştırılan oğul Neefs' in resimleri daha kuru bir gerçekçiliktedir.

NÉEL (Louis), fransız fizikçi (Lyon 1904). Strasbourg (1928), daha sonra da Grenoble (1946) fen fakültelerinde profesörlük yaptı; Grenoble Politeknik enstitüsü'nün ve Nükleer inceleme merkezi'nin müdürü oldu. 1940'ta orduda görevlendirilerek Denizcilik araştırma merkezi'nde çalışmaya başladı; manyetik mayınların etkisizleştirilmesine dayanan bir gemi koruma yöntemi geliştirdi. 1953'te Bilimler akademisi'ne üye seçildi. Manyetizma sorunları alanında uzman olan Néel'in histerezis ve temel ferromanyetik alanlar üstüne pek çok çalışması vardır; antiferromanyetizma ve ferrimanyetizma kavramları ortaya atarak P. Curie, P. Weiss, P. Langevin' in kuramlarını tamamladı. Yine bu kavramlara dayanılarak cisimlerin manyetik özelliklerine göre tam bir sınıflaması verilebildi. L. Néel Grenoble'da, Ulusal bilimsel araştırma merkezi çerçevesinde elektrostatik ve metal fiziği laboratuvarını kurdu. Grenoble Nükleer araştırma merkezi'nin kurulması ve geliştirilmesine çok önemli katkıları oldu. (1970 Nobel fizik ödülü.)

Néel sıcaklığı, karşıtferromanyetik ya da ferrimanyetik cisimlerde, düzenli evreden düzensiz paramanyetik evreye geçiş sıcaklığı.

NEEM a. Hindistan kökenli, hepyeşil yapraklı ağaç. (Afrika'nın Sahil bölgesindeki şehirlerde caddelerde ve bahçelerde süs ağacı olarak yetiştirilmektedir. Esmer pembe, yarı ince dokulu, yarı sert ve yarı ağır odunu mobilyacılıkta ve marangozlukta kullanılır. *Azidarachta* cinsi; tespihağacıgiller familyası.)
—ANSİKL. Neem *(Azidarachta indica)* bileşik yapraklıdır; derin dişli olan yaprakçıklar yaprak sapının bir yanında yer alır. Neem hızla büyüyen orta boylu bir ağaçtır; yılda 400-1 000 mm yağış alan ve 6-8 ay kurak geçen Sudan-Sahil iklimine çok iyi uyarlanmıştır; tek başına çok iyi gelişti gibi sıra halinde de iyi yetişir. Su geçirmeyen killi arazi bu ağaçlar için sakıncalıdır. Neem, yakıt olarak iyi bir odun sağlar, sırık yapımında da kullanılır. Tohumlarından oleik asit içeren ve sabunculukta kulanılan bir yağ çıkarılır.

NEEMBUCÚ, Paraguay'ın güney-batı yönetim bölgesi, Arjantin sınırı boylarında; 12 147 km²; 83 300 nüf. (1990). Merkezi *Pilar.*

NEERGAARD (Niels Thomasius), danimarkalı siyaset adamı ve tarihçi (Ugilt 1854 - Kopenhag 1936). Folketing üyeliği (1887-1932), birçok kez bakanlık, Başbakanlık (1908-09, 1920-1924) yaptı ve Slesvig'in danimarkalı kesimini Danimarka'ya bağladı (1920). Bir dizi toplumsal reform yaptı ve bir Anayasa tarihi yazdı.

NEF a. (ar. *nef'*). *Esk.* **1.** Çıkar, yarar. **—2.** *Nef-ı hazine,* devlet hazinesi yararına. ‖ *Nef ü zarar,* kâr ve zarar.

NEF a. (fr. *nef;* lat. *navis,* gemi'den). Ortaçağ'da, Okyanus'ta kullanılmış, yelkenli büyük gemi. (Akdeniz'de bu gemilere NAVE deniyordu.)
—Mim. SAHIN'ın eşanlamlısı.

NEF (Karl), isviçreli müzikolog (Sankt Gallen 1873 - Basel 1935). 1896'da müzikoloji doktoru oldu, Basel konservatuvarı'nda ve üniversitesinde ders verdi. Başlıca yapıtları: *Die Collegia musica in der deutschen reformierten Schweiz* (Protestan İsviçre'de "Collegia musica") [1897], *Zur Geschichte der deutschen Instrumentalmusik in der 2. Hälfte des 17. Jahrhunderts* (XVII. yy.'ın 2. yarısında alman çalgı müziği) [1902]. Nef asıl ününü, daha çok, *Einführung in die Musikgeschichte* (Müzik tarihine giriş) [1920] adlı yapıtına borçludur. Ayrıca, *Geschichte der Sinfonie und Suite* (Senfoni ve süitin tarihi) [1921] ve *Die neun Sinfonien Beethovens* (Beethoven' ın dokuz senfonisi) [1928] adlı iki kitabı daha vardır.

NEFAD a. (ar. *nefād*). *Esk.* Bitme, tükenme, sona erme, harcanıp yok olma.

NEFAHAT ya da **NEFEHAT** çoğl. a. (ar. *nefḥa*'nın çoğl. *nefaḥāt, nefehāt*). *Esk.* **1.** Yayılan güzel, hoş kokular. **—2.** Yeller, esintiler, üfürmeler.

NEFAİS çoğl. a. (ar. *nefise*'nin çoğl. *nefā'is*). *Esk.* **1.** Herkesçe aranılan, güzel, değerli bulunan şeyler. **—2.** *Nefais-perest,* güzel ve değerli şeylere düşkün.

NEFASET, -ti a. (ar. *nefāset*). Nefis olma durumu; nefis olan şeyin niteliği.

NEFAZ a. (ar. *nefāz*). *Esk.* **1.** Delip geçme, bir taraftan girip diğer taraftan çıkma. **—2.** Sözü geçerlilik, hatırı sayılırlık, etkili olma. **—3.** *Nefaz etmek,* işlemek, delmek, etkilemek, nüfuz etmek.
—Ed. Arap abecesiyle yazılışa göre, uyağı oluşturan harften (revi*) sonra gelen harfin (vasl*) harekesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Birbiriyle uyaklı "kalbine" ve "celbine" sözcüklerinin arap abecesiyle yazılışı şu yoldadır: "Kaf-lam-be-nun-he" ve "cim-lam-be-nun-he". Burada uyak (revi) "lam" dır. Onu izleyen harf (vasl), "be" dir; bunu "bi" biçiminde okutan hareket (burada kesre) ise nefazdır.

NEFED a. (ar. *nefed*). *Esk.* Genellikle servet ya da yiyeceğin harcanıp bitmesi, tükenmesi.

NEFEHAT → NEFAHAT.

NEFEL a. (ar. *nefel*). *Esk.* **1.** Ganimet, yağma edilen mal. **—2.** Bir yarışma ya da bir rekabet sonucunda kazanılan ödül, armağan.

NEFEL(E)-, NEFELO-, yun. *nephele,* bulut'tan, birkaç sözcüğün bileşimine girer.

NEFELEMETRE a. (fr. *néphélémètre*'den). NEFELOMETRE'nin eşanlamlısı.

NEFELİN a. (fr. *néphéline*). Miner. $NaAlSiO_4$ formülündeki sodyum alüminosilikat. (Heksagonal sistemde yer alan nefelin feldispatımsı türe aittir.)

NEFELİNİT a. (fr. *néphélinite*). Miner. Nefelin bakımından zengin lav.

NEFELİYON a. (fr. *néphélion*). Saydam kornea üzerindeki yüzeysel beyaz leke, ak, misafir.

NEFELO- → NEFEL(E)-.

NEFELOMETRE a. (fr. *néphélomètre*'den). Çalışma ilkesi, katı asıltı halindeki maddelerle yüklü bir sıvının yanlamasına yayımladığı ışığın ölçümüne dayanan bulanıklıkölçer. (Eşanl. NEFELEMETRE.)

NEFELOMETRİ a. (fr. *néphélométrie*). Bir sıvıda, katı asıltı halinde bulunan öğelerin dozunu, çözeltiden gelen demetin doğrultusundan farklı bir doğrultuda çıkan ışımayı ölçerek (spektrofotometreyle ya da fluorölçerle) belirleme yöntemi.
—ANSİKL. Doğrudan ışıma yeğinliği ile incelenecek sıvıdan geçişten sonraki ışıma yeğinliğini karşılaştırmaya dayanan bu yöntem, topaklaştırma yoluyla albüminin, yağların, tuzların vb'nin dozlarını belirlemenin yanı sıra denizbilimde de kullanılır. Nispeten daha az duyarlı olmakla birlikte, proteinlerin dozlarını hızla belirlemede ve mikrop kaynaklarını yaklaşık olarak numaralamada kullanılır. Nefelometri ayrıca serolojide, kimi topaklaşma tepkimelerinin yeğinliğini sayısal bir değerle belirtmeye olanak verir. (→ BULANIKLIKÖLÇÜM.)

NEFER a. (ar. *nefer*). **1.** Rütbesiz asker; er. **—2.** Bir eyleme, bir etkinliğe, yükselme kaygısı taşımadan katılan kimse: *Eğitim ordusunun alçakgönüllü bir neferi olarak yıllarca çalıştı.*
—*Esk.* Kimse, fert.
◆ sıf. *Say. sıf.* + *nefer,* adet, parça.

NEFERAT çoğl. a. (ar. *nefer*'in çoğl. *neferāt*). *Esk.* Erler, askerler.

NEFERİ sıf. (ar. *nefer* ve *-ī*'den, *neferī*). *Esk.* Askerle ilgili, askere ait.

NEFERİTES, Delta'da Mendes kenti kökenli XXIX. hanedanın birinci ve sonuncu Mısır hükümdarlarının adı. **Neferites I** (İ.Ö. 398-392) pers tehlikesine karşı, aynı tehlikeyle karşı karşıya olan Spartalılar'la bir ittifak siyaseti izledi. Ama Konon'un kumandasındaki atina donanması, lakedaimon donanmasını imha etti. **—Neferites II,** İ.Ö. 378'de, dört ay süren bir hükümdarlıktan sonra Nektanebo I tarafından tahtından indirildi.

NEFERİYE a. (ar. *nefer* ve *-iyye*'den *neferiyye*). Esk. bot. Bir çeşit küçük salkımlı üzüm.

NEFERTARİ, Mısır kraliçesi, firavun Ramses II'nin "büyük karısı". Görkemli mezarı, Kraliçeler vadisi'nde hâlâ durur. Nübye'de, Ebu Simbel'de Hathor'a adanan tapınağın girişini, bazıları Ramses II'yi, bazıları da kraliçe Nefertari'yi betimleyen altı yüksek heykel çevrelemektedir.

NEFERTİTİ, Mısır kraliçesi, firavun Amenofis IV Akhenaton'un karısı (İ.Ö. XIV. yy.), Tel el-Amarna'da bulunan ve Berlin müzesi'nde korunan çokrenkli büstüyle tanındı. (Kahıre müzesi'ndeki pembe kuvarsitten tamamlanmamış bir büst, çok daha heyecan verici bir güzelliktedir.) Nefertiti'nin ("Güzel geldi"), uzun zaman sanıldığı gibi Mitanni kökenli değil, Mısır kökenli olması daha doğru gibi görünmektedir. Aton kültünün ateşli bir yandaşı olduğu sanılır. Tel el-Amarna'daki hükümdarlığın XII. yılından az sonra, din konusunda bir anlaşmazlık yüzünden hükümdarı bırakarak kentin kuzeyine, "Aton şatosu"na çekilmiş, saray yöneticisi Ay ve dadısı (Ay'ın karısı), son dört kızı ve genç prens Tutankhamon ile birlikte orada yaşamıştır. Tel el-Amarna'da öldüğü sanılır.

NEFERTUM, Memfis bölgesindeki bir tapınakta tapınılan mısır tanrısı. Amblemi mavi lotüstü; ya başının üzerinde lotüs çiçeği yükselen bir erkek, ya da çiçek çeneğinden çıkan bir çocuk olarak betimleniyordu. Memfis tanrısı Ptah tarafından, ana tanrısı Sekhmet olan bir üçlü içinde, oğul tanrı olarak hemen evlat edinildi. Güneş tanrıbilimi tarafından da, "Re'nin burun deliği için kokulu çiçek" olarak soğuruldu; lotüs çiçeğinden doğan çocuk biçimiyle, bazen doğmakta olan güneşle bir tutuldu.

NEFES a. (ar. *nefes*). **1.** Az ya da çok hızla ağızdan dışarı üflenen hava: *Nefes vermek. Nefesiyle ellerini ısıtmak.* **—2.** Solunum sırasında dışarı atılan hava; böylelikle çıkan ses: *Nefesini tutmak.* (→ SOLUK.) **—3.** Özellikle belirli bir çaba için ciğerlerde saklanabilen hava: *Üflemeli bir çalgıyı çalmak için nefes gerekir. Nefesi tükenmek, nefesi tıkanmak.* **—4.** Soluma ritmi, hareketi; soluk: *Hastanın nefesi düzensizdi. Nefesini tutmak. Artık nefes almıyor* (öldü). **—5.** Sigara, pipo, tütün, esrar vb. içilirken içe çekilen duman: *Bir nefes de sen çek.* **—6.** Ed. Canlı varlık: *Evde bir nefes olsaydı, kendini bu denli yalnız hissetmeyecekti.* **—7.** *(Bir kimseye) nefes aldırmamak,* soluk aldırmamak. || *Nefes almadan,* soluk almadan. || *Nefes almak,* soluk almak. || *Nefes çekmek,* sigaranın ya da başka bir şeyin dumanını içine çekmek; esrar içmek (arg.); cinsel ilişkide bulunmak (arg.). || *Nefes kesici,* soluk kesici. || *Nefes nefese,* soluk soluğa. || *Nefes kesmek,* soluk kesmek. || *Nefes tüketmek,* bir işle ya da sorunla ilgili olarak çok konuşup yorulmak: *Boşuna nefes tüketiyorum, anlamak istemiyorsun ki.* || *Nefesi durmak,* ölmek; aşırı ölçüde şaşmak. || *Nefesi kesilmek, daralmak, tıkanmak,* soluğu kesilmek, daralmak, tıkanmak || *Nefesi kokmak,* ağzı kötü kokmak. (→ AÇLIK'TAN NEFESİ KOKMAK.) || *Nefesi tutulmak, tıkanmak,* soluğu tutulmak, tıkanmak.
—Ed. Alevi ve bektaşi şairlerin ayinlerde, meclislerde ezgiyle okunan, koşma biçimindeki şiirleri.
—Folk. Bazı kişilerin ya da ocaklıların, kimi hastalıkları iyileştirdiğine ya da kötü etkileri uzaklaştırdığına inanılan soluğu. (→ ÜFÜRÜK.) || *Nefes etmek,* okuyup üflemek. || *Nefes ettirmek,* hasta ya da kötü güçlerin etkisinde kalmış kişileri iyileştirmek ya da zarara uğramalarını önlemek amacıyla hocaya ya da ocaklı birine okutup üfletmek. || *Nefesi keskin* ya da *güçlü olmak,* her türlü hastalığı ve kötü etkiyi uzaklaştırabilecek güçte soluğu olmak.
—Müz. Bektaşilerin ilahiye verdiği ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Patol. *Nefes darlığı,* sıkıntı ya da sıkışma duygusuyla birlikte ortaya çıkan solunum güçlüğü. (Eşanl. DİSPNE.)
—ANSİKL. Ed. Nefes adı, yer yer kalender, nükteli, hatta alaycı bir anlatım taşıyan bu şiirlerin, kutsal bir esin ürünü sayıldığına işaret eder. Genellikle 7, 8, 11 heceli kalıplarla söylenmiş 3-7 dörtlükten oluşur. Aruzla yazılmış nefesler de vardır. Konuları arasında Hz. Ali'ye ve çocuklarına bağlılık, tarikat kuralları vb. yer alır.
—Müz. Bektaşi şairlerin nefesleri üzerine bestelenen bu ilahiler, ezginin yalınlığı ve özlülüğü bakımından halk türkülerine yaklaşır. Pek çoğunun bestecisi unutulmuştur.) [→ BEKTAŞİLİK.]
—Patol. Nefes darlığı, organik bir acı çekme olayıdır. Soluma zamanlarının birbiriyle olan oranlarında, ritminde ve sıklığındaki değişikliklerin eşlik ettiği özel bir soluma güçlüğü duygusudur. Kanın oksijenlenmesindeki yetersizlikten ileri gelir (örneğin çok yükseklerdeki oksijen azlığı) ya da karbon gazının anormal birikiminden doğar (örneğin temsil salonları, yeraltı mağaraları). Yapılan bir işin güçlüğünden ötürü, fizyolojik olarak solunum hareketlerinin hızlanması ile bunu karıştırmamalıdır. Nefes darlığının kaynağı değişik olabilir:
1. *akciğer:* akciğer alveollerinde yaygın lezyonlar bulunması (amfizem, pnömoni, ödem); bronşlarda, bronşçuklarda mukus ya da irin dolgunluğu (bronko-pnömoni, akut ya da süreğen bronşit, kılcal bronşit); spazm (astma) ya da mekanik kökenli bronş darlıkları;
2. *dolaşım:* akciğer dolaşımını yavaşlatan kalp ya da damar hastalıkları (küçük dolaşım) ya da kanın oksijenlenmesine engel olan hastalıklar (kalp yetersizliklerinin her çeşidi);
3. *kan:* oksijen taşıyıcı ve tespit edici kan elemanlarının yetersizliği (örneğin ağır anemiler, kanamalı ve kan eritici durumlar);
4. *zehirlenmeler:* soğanilikteki solunum merkezlerini etkileyen zehirler (sinirlere yönelik virüsler, üre) ya da hemoglobin taşıyıcı alyuvarları etkileyen zehirler (karbonmonoksit).

NEFESLEMEK g. f. **1.** Üflemek. **—2.** *Bir kimseyi nefeslemek,* onu okuyup üflemek.
◆ **nefeslenmek** edilg. f. **1.** Solumak, soluk alıp vermek. **—2.** Durup dinlenmek, soluklanmak; rahatlamak: *Çok yorulduk, iki dakika nefeslenelim.*
◆ **nefesleşmek** işt. f. *Arg.* Topluca, hep birlikte esrar içmek.

NEFESLENMEK → NEFESLEMEK.

NEFESLEŞMEK → NEFESLEMEK.

NEFESLİ sıf. **1.** Soluk alıp vermeden uzun süre dayanabilen kimse için kullanılır. *Nefesli bir dalgıç.*
◆ sıf. ve a. ÜFLEMELİ'nin eşanlamlısı.

NEFESLİK sıf. Çok kısa bir süre, bir nefes alıp verinceye kadar geçen süre: *Artık bir ayağı toprakta, kaç nefeslik ömrü kaldı ki zavallının.*
◆ a. Hava deliği.
—Isıl mot. Patlamalı bir motorun karterine monte edilen ve çevrimli kirlenme önleyici sistem tekrar kullanılmaya başlamadan önce yağlama yağı buharlarını dışarı atmak için kullanılan boru ya da meme. (Kimi nefeslikler aynı zamanda karterlerin içini havalandırma görevi de yapıyordu.)
—İnş. Bodrum katındaki odalara biraz hava ve ışık girmesini sağlamak için yapının alt bölümüne açılan delik. || Çatı aralarını havalandırmaya yarayan küçük açıt.
—Teknol. Bir alçak basıncın oluştuğu ortama otomatik olarak hava girmesini sağlayan supap.

NEFH a. (ar. *nefḫ*). *Esk.* **1.** Üfleme, üfürme, şişirme. **—2.** Boru çalma. **—3.** Ruh verme, canlandırma. **—4.** İlham etme. **—5.** *Nefh etmek,* üfürmek, üflemek.
—Din. *Nefh-i ruh,* Tanrı'nın Âdem peygambere nefesiyle can vermesi. —Ruhülkudüs'ün (Cebrail) nefesiyle üfleyip Bakire Meryem'i hamile bırakması. || *Nefh-i sūr,* Tanrı'nın dört büyük meleğinden biri olan İsrafil'in kıyamet günü çalacağı boruyu üflemesi ve kıyametin kopması.

NEFH a. (ar. *nefḥ*). *Esk.* **1.** Güzel bir kokunun yayılması. **—2.** Rüzgârın esmesi.

NEFHA a. (ar. *nefḥa*). *Esk.* **1.** Güzel koku. **—2.** Esinti, rüzgârın bir kere esmesi.

NEFHA a. (ar. *nefḫa*). *Esk.* **1.** Üfleme, üfürme, soluk, nefes. **—2.** Karnın şişmesi, şişme, şişkinlik. **—3.** *Nefhat-ül-fer, nefha-yı ūla,* İsrafil'in borusunu ilk üflemesi. || *Nefhat-ül-bas, nefha-yı uhra,* İsrafil'in borusunu ikinci kez üflemesi.

NEFHUR sıf. (ar *nefhūr*). *Esk.* Ürküp kaçan korkan.

NEFİ sıf. (ar. *nef'* ve *-ī*'den *nef'ī*). *Esk.* **1.** Çıkarcı, faydacı. **—2.** Yararla, çıkarla ilgili.

NEF'İ, asıl adı **Ömer,** türk şair (Hasankale, Erzurum, yaklş. 1572 - İstanbul 1635). Bir ara Kırım hanının nedimi olan, şiirleri de bulunan Mehmet Bey'in oğlu, Mirza Ali Paşa'nın torunudur. Medrese öğrenimi görerek Ahmet I döneminde (1603'ten sonra) İstanbul'a geldi. Maden mukataası kalemi'nde çalıştı; bir süre Edirne'de Muradiye camisi'nin mütevelliliğini yaptı. İstanbul'a döndükten sonra cizye muhasebecisi oldu. İlk şiirlerinde Zarri (zararla ilgili) mahlasını kullanmıştı. Tarihçi Gelibolulu Âli ona Nef'i (yararla ilgili) mahlasını verdi. Padişahlara (Ahmet I, Osman II, Murat IV), dönemin sadrazamlarına, öteki devlet adamlarına (Kuyucu Murat Paşa, Nasuh Paşa, Damat Mehmet Paşa, Halil Paşa vd.) gösterişli benzetmeler çekici abartmalarla kurulmuş, coşkulu bir anlatıma sahip, ses zenginliğine dayanan kasideler sundu. Bu tür yapıtlarında hareketli bir anlatımla savaş sahneleri canlandırmış, kahramanlık, at ve silah sevgisi gibi konuları işlemiştir. Öte yandan doğayı, aşkı, içkiyi ve eğlenceyi de coşkuyla konu edinmiştir. *Divan*'ının dörtte üçünü oluşturan kasideleri karşılığında pek çok caize almış, böylece rahat bir yaşam sürmüştür. Ancak o övgü türü gibi yergi türü olan hicviyenin de divan edebiyatındaki en büyük ustasıydı. Çağdaşı olan birçok devlet adamı (Gürcü Mehmet Paşa, Kemankeş Ali Paşa, Ekmekçizade Ali Paşa vd.), kendi meslektaşları şairler, yazarlar (Atayi, Riyazi, Veysi vd.), hatta kendi babası için acımasız bir dille sert hicviyeler de kaleme aldı. *Siham-ı kaza* (Kader okları) adlı yapıtında dediği ve yer yer hakarete, hatta küfüre kadar giden bu ürünler söylentiye göre onun ölümüne de ne-

Giraudon

Nefertiti
pembe kuvarsit
Yeni İmparatorluk, XVIII. hanedan
Kahire müzesi

den oldu. Murat IV Beşiktaş sarayı'nda *Siham-ı kaza*'yı okurken yakınlarda bir yere yıldırım düşmüş, bunu kitabın uğursuzluğuna yoran padişah, şaire bir daha hicviye yazmaması yolunda tövbe ettirmişti. Yeminine karşın Bayram Paşa için, başka bir söylentiye göre de padişah için ağır bir hicviye yazması, ya da böyle bir şiirin ona mal edilmesi yüzünden saray odunluğunda öldürüldü, cesedi denize atıldı. Parlak, özgün imgeleri, dile egemenliği, özellikle kaside ve hicviyedeki ustalığıyla divan şiirinin büyük aşamalarından birini oluşturur. Farsça *Divan*'ındaki şiirleri türk şairlerinin bu dildeki ürünleri arasında en başarılısı sayılır. (→ Kayn.)

NEFİR a. (fars. *nefir*). *Esk.* **1.** Boynuzdan yapılan bir çeşit boru. **—2.** Bağırtı, feryat, inilti. **—3.** *Nefir-i âm*, savaş alanında bulunan halkın tümüyle çarpışmaya katılması. || *Nefir-i has*, eratın muharebeye katılmak için seferber duruma getirilmesi.

NEFİR a. (ar. *nefir*). *Esk.* Cemaat, topluluk.

NEFİR a. Daha çok mehter müziğinde kullanılmış, madeni üflemeli bir çalgı. (Boyu kimi zaman bir buçuk metreyi aşan nefir, ağızlıklı ve kalaklı bir boruydu. Üzerinde perde delikleri bulunmazdı. Üflemenin şiddeti değiştirilerek belli bir ses ve onun armonikleri elde edilirdi. Çeşitli komutları bildirmekte kullanılmıştır.) [Eşanl. BORU.]

NEFİRİ a. (ar. *nefir* ve *-i*'den *nefiri*). *Esk.* Boru çalan kimse, borucu.

NEFİS sıf. (ar. *nefis*). Bir şeyin, bir kimsenin çok güzel, çok hoş, çok çekici olduğunu vurgulamak için kullanılır: *Nefis bir yemek. Nefis bir manzara. Nefis bir kadın. Nefis bir yolculuk.*

NEFİS, -fsi a. (ar. *nefs*). **1.** Bir kimsenin öz varlığı; benliği: *Yalnızca nefsini düşünmek.* **—2.** İnsanın fizyolojik gereksinimlerinin tümü ya da her biri: *Nefsine hâkim olsan bu kadar şişmanlamazsın.* **—3.** *Nefis mücadelesi*, insanın kendi nefsinin isteklerini engelleme çabası. || *Nefsine düşkün*, bencil. || *Nefsine uymak*, bedensel isteklerinin doğrultusunda davranmak. || *Bir şey yapmayı nefsine yedirememek*, onu kendisi için onur kırıcı, incitici saymak: *Onlardan iş istemeyi de nefsine yediremiyordu.* || *Nefsini kırmak*, bedensel isteklerini engellemek; gururunu yenmek. || *Nefsini köreltmek, nefisini aldatmak*, bedensel isteklerinden herhangi birini, gereğini üstünkörü yerine getirerek dindirmek. || *Nefs-i müdafaa*, varlığını korumak için yapılan mücadele.
—*Esk.* **1.** Ruh, can, hayat. **—2.** Asıl, maya, öz. **—3.** Bir şeyin kendisi, merkezi. **—4.** Dölsuyu, meni. **—5.** *Nefsi nefsine*, herkes kendini düşünerek, herkes kendisi için. || *Nefsin ibramiyle*, bedenin sürekli zorlanmasıyla. || *Nefs-perest*, kendini düşünen, bencil. || *Nefs-i hayvani*, canlılardaki anlayış ve hareket kuvvetleri. || *Nefs-i İstanbul*, İstanbul'un içi. || *Nefs-i mütefekkir*, ruh ve bedenden ibaret benlik, ego. || *Nefs-i nefis*, kıymetli ve aziz ruh, tatlı ve değerli hayat. || *Nefs-i rahmani*, Tanrı' ya düşkün kişi. || *Nefs-i tayıka*, et ve beden, ihtiras.
—Esk. dilbilg. *Nefs-i mütekellim*, birinci şahıs. || *Nefs-i mütekellim vahde*, birinci tekil şahıs. || *Nefs-i mütekellim mal-gayr*, birinci şahsın ikil ve çoğulu.
—İsl. fels. *Nefsi kül*, Allah'ın tahtı, evrensel ruh, tanrısal yargıların yer aldığı yazıtlar.
—Tasav. Varlığın manevi yönü. (Bk. *ansikl.* böl) || *Nefs-i emmare*, insanları kötülüğe iten nefis. || *Nefs-i kudsiye*, erdemlerle olgunluk kazanmış kutsal nefis. || *Nefs-i levvame*, kötülük sonrası insanın içine rahatsızlık, huzursuzluk veren nefis. || *Nefs-i merziye*, Tanrı hoşnutluğuna liyakat kazanmış nefis. || *Nefs-i mutmaine*, manevi doyuma, dinginliğe ulaşmış nefis. || *Nefs-i raziye*, Tanrı'dan gelen her şeyden hoşnut olan nefis.
—ANSİKL. Tasavvufta insanın eğitilmemiş, her türlü kötülükleri işlemeye yatkın ruhsal yönüne "*nefs-i emmare*" denir. Kuran'da Yusuf peygamberin "Ben, nefsimi temize çıkaramam; çünkü, nefis kötülüğü emreder (emmaret ün-bi's-sû)" (XII, 53) diyerek nefs-i emmareden kaygı duyduğu bildirilir. Bu nedenle sufiler, bu tür nefsi, bütün kötülüklerin kaynağı sayarlar. Tasavvufta "nefs-i emmare"ye karşı savaşım vermek (mücahede) temel görevlerden sayılır. Hz. Muhammet, sufilerin büyük önem verdikleri bir hadisinde "Küçük savaştan (düşmana karşı verilen savaş) büyük savaşa döndük" diyerek nefisle savaşmanın önemini ve zorluğunu dile getirir.
Sufi inancına göre riyazet, ibadet, zikir gibi çabalarla iyileştirilemeyen nefis, nefis aşamalarının en aşağısı olan "nefs-i emmare"de kalır. Bunun bir derece yukarısı "nefs-i levvame"dir. Bu, az da olsa eğitilmiş ve duyarlı kılınmış olan bir ahlaksal bilinçtir. Kuran'da, yemin edilerek bu nefsin önemi vurgulanır (LXXV, 2). Dinsel ve tasavvufi uygulamalarla gittikçe gelişen, arınan ve olgunlaşan nefis, Tanrı'dan gelen her şeyi hoşnutlukla karşılayan "nefs-i raziye" ve en sonunda Tanrı'nın sevgi ve hoşnutluğunu kazanan "nefs-i merziye" aşamasına ulaşır; böylece manevi doyumu kazanmış, "nefs-i mutmaine" durumuna gelmiş olur. Kuran'da bu durum şöyle açıklanır: "Ey nefs-i mutmaine, dön Rabbine, sen O'ndan hoşnut (râdiye), O senden hoşnut (merziye) olarak! Benim kullarım arasına katıl ve cennete gir!" (XC, 27-30).

NEFİSE sıf. (ar. *nefis, nefise*). *Esk.* Pek hoş, çok hoşa giden, çok beğenilen: *Sanayi-i nefise* (güzel sanatlar).

NEFİY ya da **NEFY** a. (ar. *nefy*). *Esk.* **1.** Sürgün etme, sürme. **—2.** İnkâr etme. **—3.** *Nefy etmek* → NEFYETMEK.
—Esk. dilbilg. Olumsuzluk. || *Nefy edatı, edat-ı nefy*, fiillerde olumsuzluk anlamı veren ilgeç.
—İsl. huk. Suçlunun suçu işlediği yerden, kendisinin ve suçtan zarar görenin oturduğu yerden uzak bir yere sürgün edilmesi. || *Nefy-i mülk*, bir malın başkasına ait olduğunu söyleme.

NEFİYE a. (ar. *nef'i* ve *-iyye*'den *nef'iyye*). *Esk.* Fayda ile ilgili olan; çıkarcı. ◆ a. Esk. fels. Yararcılık.

NEFL a. (ar. *nefl*). *Esk.* Zorunlu olmayan, sevap kazanmak için yapılan ibadet.

NEFR a. (ar. *nefr*). *Esk.* **1.** Ürkerek kaçma. **—2.** İğrenme, tiksinme.
—İsl. Kurban bayramının üçüncü günü öğleden sonra yapılan şeytan taşlama töreninin ardından hacıların Mina ovasında dağılmalarına verilen ad.

> **NEFR(O)-**, yun. *nephros*, böbrek'ten, birkaç sözcüğün bileşimine girer.

NEFREKTOMİ a. (fr. *néphrectomie*). Cerr. Böbreğin tümünün ya da bir parçasının çıkarılması.

NEFRET, -ti a. (ar. *nefret*). **1.** Bir kimseye ya da bir şeye duyulan derin, şiddetli itme ve tiksinti; düşmanlık duygusu: *Ona nefreti günden güne büyüyor. Nefreti yüzünden okunmak. Bir kimseye nefretle bakmak. Şiddete karşı nefretle dolu olmak. Yalana, ikiyüzlülüğe karşı duyulan nefret.* **—2.** *Bir kimseye nefret duymak*, ondan tiksinmek, hiç hoşlanmamak. || *Bir kimseden, bir şeyden nefret etmek*, o kimseye, o şeye karşı yoğun bir tiksinti duygusuyla yüklü olmak; tiksinmek, tiksinti içinde olmak. || *Nefret uyandırmak*, bir kimseden, davranışlarından söz ederken, kendisinden nefret edilmesine yol açmak: *Bu tavırlarıyla çevresinde nefret uyandırmıştı.*
—*Esk.* Ürküp kaçma. || *Nefret-bahş*, nefret veren.
—Esk. ruhbil. *Nefret-i teceddüt*, yenilik korkusu.

Nefret *(Herzog)*, Saul Bellow'un romanı (1964). Yazar bu yapıtında aydın bir yahudi olan Moses Herzog'un portresi çerçevesinde bir çiftin bunalımını anlatırken insancıl ve eleştirel bir bakışla, modern dünyanın yalnızlığını ve amerikan kültürünü eleştirir.

NEFRİDİYOSTOMA a. Zool. Metanefridyum borucuğunun sölom boşluğunda bulunan iç açıklık.

NEFRİDYUM a. (lat. *nephridium;* yun. *nephridios*, böbrekle ilgili'den). Birçok omurgasız şubesi üyesinde bulunan boşaltma organı. (Nefridyum iki çeşittir: nefridyum deliği aracılığıyla öbür ucu kapalı [örneğin yassısolucanlarda olduğu gibi] bir borucuk halinde dışarı açılan *protonefridyum;* iç kesimde, nefridiyostoma ile bir sölüm boşluğuna [örneğin halkalısolucanlarda olduğu gibi] açılan *metanefridyum*. Tekerleklikurtlarda ve batraklarda da nefridyum vardır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Zool. *Nefridyum deliği*, dışkıların atılmasını sağlayan nefridyum borucuğunun dış deliği.
—ANSİKL. Boşaltma organının evrimi, kan dolaşımındaki gelişmeye ve hem boşaltma yollarının giderek daha karmaşıklaşmasına hem de daha az sayıda yollar halinde öbekleşmesine paralel bir gelişme gösterir. İlkel biçimlerde, boşaltılacak maddeler solomda toplanır, daha gelişmiş bir evrede nefridyum, hem solomdan hem de kandan boşaltma yapar; gelişmiş biçimlerde nefridyum öbekleri yalnızca kandan boşaltma yaparak böbreklere dönüşür.
Tekerleklikurtlarda, yassısolucanlarda, yalınhalkalısolucangillerde ve halkalısolucanların trokoforlarında bulunan nefridyumların her birinde tek bir solenosit vardır (bunların uzun ve çok sayıdaki kamçısı, boru içinde boşaltma için gerekli akımı sağlar). Bazı erişkin halkalısolucanlarda her nefridyum, tek kamçılı birçok solenosite (toplayıcı bir borular ağıyla bağlantılıdırlar) son bulur; her bölütte bir çift boruya rastlanır. Başka türlerde, nefridyum, kirpikli hücrelerle çevrili geniş bir ağızla (nefrostom) söloma açılır. Bu sonuncu durumda, nefridyum, ayrıca, eşeylik ürünlerinin de boşaltılmasını sağlar; nefrostom ve solenositler öbeği, aynı boşaltma yolunun iki ayrı dalına da son verebilir (yolların söloma ulaştığı yerde).

NEFRİN a. (fars. *nā-* ve *āferin*'den *nefrin*). *Esk.* **1.** Beddua, ilenç. **—2.** Lanet okuma, ilenme, sövme. **—3.** *Nefrin-han, nefrin-künan*, lanet okuyarak, ilenerek.

NEFRİT a. (fr. *néphrite*). Amfibol grubunda yer alan doğal magnezyum, demir ve kalsiyum silikat. (Bir yeşimtaşı çeşididir.)

NEFRİT a. (fr. *néphrite;* yun. *nephritis*'ten). **1.** NEFROPATİ'nin eşanlamlısı. **—2.** *Yükselen nefrit*, YÜKSELEN PİYELONEFRİT*'in eşanlamlısı. || *Kuartan nefrit*, sıtma hastalığı sırasında, *Plasmodium malariae* enfeksiyonlarının neden olduğu yumacık nefropatisi.

NEFROANJİYOSKLEROZ a. (fr. *néphroangiosclérose*'dan). Böbrek atardamarcıklarının hastalanmasıyla belirgin nefropati. (Sürekli yüksek tansiyon olgularında çok sık görülür.)

NEFROBLASTOM a. (fr. *néphroblastome*). Patol. Çocuğun böbreğinde oluşan embriyon kökenli ur.

NEFROEPİTELYOM a. (fr. *néphroépithéliome*'dan). Patol. GRAWITZ URU'nun eşanlamlısı.

NEFROGRAFİ a. (fr. *néphrographie*). Damar yolu ile yapılan bir ürografi sırasında saydamsız maddenin şırıngasından birkaç saniye sonra ya da böbrek arteriyografisinin atardamar süresinden sonra alınan böbrek parankiması radyografisi.

NEFROGRAM a. (fr. *néphrogramme*). *İzotoplu nefrogram*, her böbreğin önüne dıştan yerleştirilmiş bir sondayla elde edilen eğri. (Örneğin iyot 131 ile işaretlenmiş hippuran gibi damar yolu ile verilerek böbrek yolu ile dışarı atılan bir maddenin radyoaktivitesini kaydeder.)

NEFROKALSİNOZ a. (fr. *néphrocalcinose*). Patol. Böbrek parankimasındaki borucukların ya da ara maddenin yaygın kireçlenmesi.

NEFROLİTOTOMİ a. (fr. *néphrolithotomie*). Cerr. İçindeki taşları çıkarmak üzere böbreğin açılması ameliyatı.

NEFROLİZ a. (fr. *nephrolyse*). Cerr. Böbreği çevresindeki yapışıklıklardan kurtarmak amacıyla onu saran hücre dokusunun kesilip açılmasını öngören cerrahi müdahale.
—Patol. Nefrotoksik maddelerin etkisiyle böbrek parankimasının tahribi.

NEFROLOG a. (fr. *néphrologue*). Böbrek hastalıkları uzmanı.

NEFROLOJİ a. (fr. *néphrologie*). Böbrekleri, böbrek fizyolojisini ve hastalıklarını inceleyen bilim dalı.

NEFRON a. (fr. *néphron*). Dokubil. Böbrekte bir yumacık ile bir borucuktan oluşan morfolojik ve işlevsel birim. (İnsan böbreği aşağı yukarı 1 milyon nefrondan oluşur.)

NEFRONOFTİZ a. (fr. *néphronophtise*). Patol. Çekinik otozomik olarak soydan geçen hastalık. Anatomik olarak borucuklarda aradokudaki lezyonlarla belirgindir. Çoğu zaman öz bölgesinde böbrek fibrozuna ve atrofisine doğru ilerleyen kistik oluşumlar görülür. (2 ya da 3 yaşından sonra ortaya çıkar, birkaç yıl içinde böbrek yetersizliğine doğru ilerler ve böbrek dışı arıtımı gerektirir.)

NEFROPATİ a. (fr. *néphropathie*). Patol. **1.** İki böbrekte birden olan yaygın hastalık. (Eşanl. NEFRİT.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Balkan nefropatisi*, Bulgaristan, Yugoslavya ve Romanya'nın bazı bölgelerinde görülen ve nedeni bilinemeyen yumacık nefropatisi. ||*Glomerül nefropatisi*, GLOMERÜLOPATİ'nin eşanlamlısı. ||*Sağırlıkla birlikte gelen ailevi nefropati*, ALPORT* SENDROMU'nun eşanlamlısı. ||*Salgın nefropati*, en çok İskandinavya'da görülen, kemirgenlerle bulaşan bir virüsten ileri geldiği sanılan ve gribimsi bir sendromla birlikte, çabucak tersinebilen akut bir böbrek yetersizliği biçiminde ortaya çıkan hastalık.
—Kad. doğ. *Gebelik nefropatisi*, gebe kadında, aşırı şişmanlama, proteinüri ve yüksek tansiyonun bir arada göründüğü sendrom. (Gebelikten önce var olup da gebelikten sonra ağırlaşan nefropati, hiçbir böbrek rahatsızlığı bulunmayan ve ilk gebeliğini yaşayan bir kadında gebeliğin son üç ayı içinde ortaya çıkan nefropatiye aykırıdır ve hem anne için, hem de dölüt için tehdit oluşturur.) [Eşanl. GEBELİK ZEHİRLENMESİ.]
—ANSİKL. En başta ve daha çok, yumacığı, borucukları, aradokuyu ya da damarları sardığına göre nefropatiler çeşitlere ayrılır: yumacık nefropatisi, borucuk-aradoku nefropatisi, aradoku ve damar nefropatisi.
Akut nefropatiler arasında en sık görüleni borucuk-aradoku nefropatisidir; bu hastalık kolapsuslu hipovolemi ya da şok durumu ile birlikte dolaşım yetersizliği (su kaybı, kanama), zehirlenme (cıva, karbon tetraklorür) ya da ilaçlar yüzünden ortaya çıkar. Yapay böbreğe gereksinme gösteren az ya da çok süreli akut bir böbrek yetersizliği devresinden sonra, çoğu zaman hiç bir iz bırakmadan iyileşir.
Süreğen nefropatiler arasında en çok görülenler, süreğen glomerülonefritler ve süreğen aradoku nefropatileridir. Süreğen glomerülonefritlerin büyük çoğunluğu nedeni bilinmeyen nefropatilerdir. Kısa ya da uzun süren bir evreden sonra, kesin olarak yapay böbreğe gereksinme gösteren süreğen bir böbrek yetersizliği ortaya çıkar. Aradoku süreğen nefropatilerinin çoğunluğu nükseden idrar yolu enfeksiyonları (→ *süreğen* PİYELONEFRİT) ya da uzun süre alınan ilaçlar (fenasetin) yüzünden ortaya çıkar. Genellikle, böbrek yetmezliğine doğru ilerlemeleri, süreğen glomerülonefritlerinkine oranla daha yavaştır.
—Vet. Nefropatiler, genellikle köpekte sık görülür. Belli başlı şekilleri, süreğen nefropati ve bir leptospirozun yol açtığı akut interstisyel nefropatidir. Süreğen nefropatiye 8 yaşın üzerindeki köpeklerin % 80' inde rastlanır. Ana belirtileri, susamada artış, kilo kaybı; bazen kusma ve kanda ya da idrarda albümin bulunmasıdır.

NEFROPEKSİ a. (fr. *néphropexie*). Cer. Böbreği uygun yere tespit etmek için yapılan ameliyat. (Yalnız ağrılı böbrek düşüklüklerinde başvurulur.)

NEFRORAJİ a. (fr. *néphrorragie*). BÖBREK* KANAMASI'nın eşanlamlısı.

NEFROSİT a. (fr. *néphrocyte*). Biyol. Sölom iç zarından türeyen ve salgı işlevi gören özel hücre.
—ANSİKL. Böyle hücrelere çeşitli hayvanlarda, özellikle *enteropneusta* grubunda rastlanır. Böceklerde nefrositler vücudun çeşitli bölümlerinde kümeler halinde bulunur, ama sırt sinüsünde daha çok olur ve burada kalp çevresi hücreleri adını alır; nefrositler biriktirme böbreği görevi de yapabilir.

NEFROSKLEROZ a. (fr. *néphrosclérose*). Patol. Böbrek sklerozu.

NEFROSTOM a. (fr. *néphrostome*). Omurgalıların nefronundaki sölom boşluğunda bulunan iç açıklık. (Yalnızca embriyo pronefrozunda ve mezonefrozun en iç bölümünde nefrostomlara rastlanır.)

NEFROSTOMİ a. (fr. *néphrostomie*). Cerr. Böbreği delerek idrarı deriden dışarı akıtma ameliyatı.
—ANSİKL. Nefrostomi, böbrek boşluklarında bir enfeksiyon olduğu zaman (piyonefroz) idrarı doğrudan doğruya dışarı akıtmaya, alt taraftaki üreteri ve idrar torbasını dinlendirmeye yarar. Nefrostomi, herhangi bir engel yüzünden tıkanmış olan idrarı akıtmak üzere acil olarak, yahut böbrek leğeni ya da üreter üzerinde yapılacak bir ameliyata hazırlık olarak, yahut ürolojik herhangi bir ameliyat öncesinde idrarı dışarı akıtmak için uygulanır. Kalıcı nefrostomi çok ender yapılır.

NEFROTİK sıf. (fr. *néphrotique*). Nefrol. *Nefrotik sendrom*, bol proteinüri, hiperprotidemi, hiperlipidemi ve ödemlerle belirgin sendrom. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*En az yumacık lezyonlu nefrotik sendrom*, LİPOYİT NEFROZ*'un eşanlamlısı.
—ANSİKL. Nefrotik sendromun biyolojik tanımı tamamen saymacadır. Bu terimin kullanılabileceği en küçük anomaliler şunlardır: 3,5 g/24 s'a eşit ya da ondan yukarı proteinüri, 60 g/l'den aşağı protidemi ve 30 g/l'den aşağı albüminemi.
Ödem hemen hemen her zaman vardır, ama hastadan hastaya değişik önemdedir. Nefrotik sendrom, sadece, ilkel ya da ikincil yumacık nefropatilerinde görülebilir. Nefrotik sendrom, bir tansiyon yüksekliğine, idrar kanamasına, böbrek yetersizliğine eşlik etmediği zaman ilkel ya da yalın olarak adlandırılır.
Yalın ve ilkel nefrotik sendromlara, lipojitli nefroz sürecinde rastlanır. İster ilkel ister ikincil olsun (şeker hastalığı, amiloz, sistem hastalıkları) bütün öteki yumacık nefropatileri, mikroskopik hematürinin ve/ya da tansiyon yüksekliğinin, ve/ya da böbrek yetmezliğinin eşlik ettiği bir nefrotik sendromdan sorumlu olabilirler.

NEFROTOKSİK sıf. (fr. *néphrotoxique*). Patol. Böbrek için zararlı olan maddeye denir.
—ANSİKL. Nefrotoksik ilaçlar, ilaç nefropatilerine neden olurlar; bu nefropatilerin içinde de en sık görülenler zehirlenme nefropatileridir. Böbreğin zedelenmesi, ya ilacın doğrudan doğruya böbrek üzerindeki zehirli etkisinden ya da ilaca karşı aşırı duyarlılık tepkisinden ileri gelebilir.

NEFROTOKSİN a. (fr. *néphrotoxine*). Bir hayvan türünden alınan böbrek hücreleri başka bir hayvana birçok kez şırınga edildikten sonra o hayvanın serumunda oluşan madde. (Bu madde, şırınga edildiği bireyin böbrek epitelyumu hücrelerini tahrip eder.)

NEFROTOM a. (fr. *néphrotome*). Omurgalılarda embriyonun mezoderm bölümü. (Bölüt ile yan yaprakçık arasında bulunduğundan "ara parça" adı da verilen nefrotom, böbreklerin ve gonatların beden bölümünün oluşumunda rol oynar.)

NEFROTOMİ a. (fr. *néphrotomie*). Cerr. Çoğu zaman içindeki taşı çıkarmak için yapılan böbrek yarma ameliyatı.

NEFROTOMOGRAFİ a. (fr. *néphrotomographie*). Böbrek parankimasını iyice görmeyi sağlayan kontrast bir madde şırınga edildikten sonra hızla yapılan tomografi.

NEFROÜRETEREKTOMİ a. (fr *néphro-urétérectomie*). Cerr. Böbrek ve üreterin beraberce kesilip çıkarılması.

NEFROZ a. (fr. *néphrose*). **1.** F. von Müller tarafından 1905'te, böbreğin iltihaplı olmayan yozlaştırıcı lezyonlarını belirtmek için kullanılmış eski terim. Bugün tamamen terk edilmiştir. **—2.** *Lipoyit nefroz*, görünür bir neden olmadan ortaya çıkan ve özellikle çocuklarda alerjik bir zemin üzerinde gelişen böbrek yumacıkları hastalığı. (Eşanl. EN AZ YUMACIK LEZYONLU NEFROTİK SENDROM.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Lipoyit nefroz, klinikte, birdenbire, yalnız başına bir nefrotik sendromun (tansiyon yüksekliği yok, böbrek yetmezliği yok, idrarda kan yok) ortaya çıkması ile kendini belli eder. Böbrek dokusu incelendiğinde, optik mikroskopta, yumacıklar normal görünür.

NEFS a. (ar. *nefs*). *Esk.* **1.** Üfleme, üfürme. **—2.** Tükürme. **—3.** *Nefs-üd-dem*, kan tükürme.

NEFS → NEFİS.

NEFSA a. (ar. *nefsā'*). *Esk.* Yeni doğum yapmış kadın, loğusa.

NEFSANİ, NEFSANİYE sıf. (ar. *nefsānī*, dişl. *nefsāniyye*). *Esk.* **1.** Bedensel isteklere ait, bunlarla ilgili. **—2.** Kin ve garezle ilgili.

NEFSANİYET a. (ar. *nefsānī* ve *-iyyet nefsāniyyet*). *Esk.* Kin besleme, gizli gizli diş bileme, kıskançlık, düşmanlık.

NEFSİ, NEFSİYE sıf. (ar. *nefs* ve *-ī*'den *nefsī*, dişl. *nefsiyye*). *Esk.* **1.** Nefisle ilgili. **—2.** Kişiye ait, kişisel.

NEFT a. (fars. *neft*). Kim. **1.** Çeşitli çam türlerinden (30-50) elde edilen, kauçuklarda çözücü, yağlıboyalarda inceltici olarak kullanılan uçucu, tutuşkan sıvı. (37 °C dolayında tutuşan neft [ya da neftyağı], kimyasal yapısı bakımından yaklaşık % 65 α -pinen, % 33 β -pinen, % 2 hidrokarbonlardan oluşur.) [→ TEREBENTİN] **—2.** Petrolün benzin ile gazyağı arasında damıtılmasıyla elde edilen, çoğunlukla boyacılıkta çözücü ve seyreltici olarak kullanılan bir çeşit mineral yağ, neftyağı.

NEFTE ya da **NEFTA**, Güney Tunus'ta vaha, Cerid kıstağı kıyısında, şot el-Cerid ile şot el-Garsa arasında; 10 400 nüf. Birçok köyden oluşan vaha Cerid'in dinsel merkezidir (birçok cami ve zaviye); yaklaşık 150 kaynağın suladığı hemen hemen 1 000 ha'lık bir alanı kaplar.

NEFTEKAMSK, Rusya'da, Başkırdistan Özerk Cumhuriyeti'nde, İjevsk'in G.-D.'sunda kent; 63 000 nüf. Petrol yatağı (üretim gerilemektedir). Kamyon ve otomobil aksesuarları yapımı.

NEFTİ sıf. (ar. *neft* ve *-i*'den *nefti*). Siyaha yakın koyu yeşil: *Nefti bir manto.*

◆ a. Nefti renk: *Bejle nefti, birbirlerine uyan renklerdir.*

NEFTLİ sıf. Neftlenmiş, neft içeren.
—Süslem. sant. *Neftli ebru,* çeşitli biçimlerde hazırlanan ebrunun üzerine fırça ile, boya yerine neft serpilerek elde edilen ebru.

NEFTYAĞI → NEFT.

NEFUR sıf. (ar. *nefūr*). *Esk.* Ürkerek kaçan.

NEFUSA *(cebel),* Libya'da (Trablus), bakışımsız kireçtaşlı yüzey şekli çizgisi. Ceffara kıyı ovasının üst yanındaki Sahra düzlüğünün kenarını oluşturur. Matmata dağlarıyla Tunus'ta da süren cebel Nefusa, 800 m yüksekliğe ulaşan ve yağışları kesen bu diklikte, yerleşik halk yamaçlarda tünemiş gibi duran köylerde ya da mağaralarda yaşar ve daha çok selsularının toplandığı küçük vadilerde ağaç dikimi yapar (zeytin ağaçları, incir ağaçları). Bütün batı kesiminde, halk berberice konuşmaya devam eder (doğu kesimi araplaşmıştır) ve müslümanlığın sapkın mezheplerinden ibadiye mezhebine bağlıdır. Çağdaş dönemde gerçekleşen büyük bir göç, halkı özellikle Tunus'a kadar sürüklemiştir.

NEFUSA, berberice **İnfusan,** bir berberi kabilesi. Amrūbnülas Trablusgarp'ı kuşattığında (643) Nefusa kabilesi Ceffâre ovasında yerleşikti. Araplar burasını ele geçirince yaylalara çekildiler. Kabilenin bir bölümü zamanla başka kabilelere karışarak kıyı bölgelerine indiler. 740'ta başlayan harici ayaklanmalarına katıldıktan sonra hariciliğin ibadiye kolunu benimsediler ve bir devlet kurmak amacıyla sürekli olarak Araplar'la savaştılar; Trablus'u ele geçirdiler (757); ancak Sufriye'ye karşı giriştikleri savaşı kaybettiler. Manu savaşı'nda Aglebiler'e de yenildikten sonra sırasıyla Fatımiler, Muvahhitler ve Murabıtlar'ın egemenliği altına girdiler. Trablus'a egemen olan Türkler'le de bir dönem (1835 -1858) çatışan Nefusa kabilesi, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Libya sınırları içinde kaldı.

NEFY → NEFİY.

NEFYEDİLMEK → NEFYETMEK.

NEFYETMEK g. f. *Esk. Bir kimseyi (bir yere) nefyetmek,* sürmek, sürgüne göndermek.

◆ **nefyedilmek** edilg. f. Sürgüne gönderilmek.

NEFZ a. (ar. *nefż*). *Esk.* **1.** Meyve veren bir ağacı, üzerinde meyvesi varken sarsma, sallama. **—2.** Elbise üzerindeki tozu silkeleme. **—3.** Hastalık anında gelen titreme. **—4.** Kuran'ı sonuna kadar okuyup bitirme, hatim indirme. **—5.** Bir şeye yakından bakıp inceleme.

NEFZEVA, Güney Tunus'ta şot el -Cerid'in G.-D.'sunda yayılan bölge. Kırk kadar vaha (en önemlisi Kebili'dir) şot el -Cerid'in güney-doğu'sunda uzanır. Romalılar'dan birçok kalıntı bütün bölgeye yayılmıştır.

NEGAPATTİNAM, esk. **Negapatam,** Hindistan'da (Tamil Nadu) liman kenti, Coromandel kıyısında; Kaviri'nin denize döküldüğü yerde; 68 000 nüf. Metalürji.
—Tar. ve Arkeol. Güney Hindistan'ın doğu kıyısında önemli bir buddhacılık merkezi ve emporium olan Negapattinam, VII. yy.'dan XVI. yy.'a kadar Çin ve Çinhindi yarımadasıyla ilişki kurdu. Son kalıntıları 1867'de yakılıp yıkıldıysa da X.-XVI. yy.'lardan kalma 350 bronz yapıt korunmuştur.

NEGASYON a. (fr. *négation*). Fels. OLUMSUZLAMA'nın eşanlamlısı.

NEGATİF sıf. (fr. *négatif*). Aranılan sonucu ya da veriyi içermeyen; olumsuz, menfi.
—Arit. *Negatif sayı,* sıfırdan küçük gerçek sayı. (Negatif sayılar eksi [–] işaretiyle yazılır.)
—Ceb. *Negatif taban,* TERSYÖNLÜ* TABAN'ın eşanlamlısı.
—Elekt. *Negatif elektrik yükü,* EKSİ* ELEKTRİK YÜKÜ'nün eşanlamlısı.
—Foto. Görüntüsü, konudaki ışıldamaların tersini gösteren fototip. (Çokrenkli bir negatifin görüntüsünde ayrıca konunun tamamlayıcı renkleri vardır. Negatif pozitif filmlerin baskısında kullanılır.)
—Geom. ve Ceb. Kimi afin ya da vektör izometrileri için kullanılır. || Bir vektör uzayında doğru (yönde) olmayan bir taban için ya da bir afin uzayda doğru (yönde) olmayan bir işaret için kullanılır.
—Mat. çözlm. *Bir f fonksiyonunun negatif parçası,* değerlerini ℝ içinden alan bir f fonksiyonu için, x in her değeri için $f^{-1}(x)=\text{Sup}\{-f(x), 0\}$ ile tanımlanmış, f^{-} ile gösterilen fonksiyon.

NEGATİFLEŞME a. Tıp. Negatifleşmek eylemi.

NEGATİFLEŞMEK gçz. f. Patolojik bir serum ya da bağışıklık tepkisi sözkonusu olduğunda normale dönmek.

◆ **negatifleştirmek** ettirg. f. Tıp. *Bir hastayı (hastanın tepkisini) negatifleştirmek,* tedavi sonucunda, patolojik bir tepkinin ya da bu tepkiyi gösteren hastanın normal duruma dönmesini sağlamak. (Genellikle frengiden söz ederken kullanılır.)

NEGATİFLEŞTİRMEK → NEGATİFLEŞMEK.

NEGATİFLİK a. Elekt. EKSİLİK'in eşanlamlısı.

NEGATON a. (*negat[if]* ve *[elektr]on'*dan). Fiz. POZİTRON'a karşıt olarak elektrona bazen verilen ad.

NEGATOSKOP a. (fr. *négatoscope*). Foto. Negatif ya da pozitif fototipleri, özellikle de renkli diyapozitifler ve radyografi filmlerini incelemeye yarayan yarısaydam ekranlı ve ışıklı kutu.

NEGENTROPİ a. (fr. *néguentropie*). Siber. Negatif entropi. (Bu terimi, bir sistem hakkında edinilen bilginin niceliğini belirtmek için, ilk kez Léon Brillouin kullandı. Entropi, bir sistemde egemen olan düzensizlik derecesini nitelediği gibi, ters yönde değişen negentropi de, sistemin durumu hakkında edinilen bilginin belirlediği düzen derecesini niteler.)

NEGERİ SEMBİLAN, esk. **Negri Sembilan** ("Dokuz Devlet"), Malaysia'da, Malakka boğazı kıyısında eyalet; 6 643 km²; 694 100 nüf. (1988). Merkezi *Seremban.* Şrivicaya döneminde Minangkabau'dan (Sumatra) göç eden bir halkın yaşadığı eyalet 9 prenslik (ilk bağlar 1773'te kurulduysa da ancak 1889'da daha sıkı bir öbek oluştu) kapsıyordu; prenslikler 1896'da Federe Malezya eyaletlerine katıldılar. D. ve B. kıyılarındaki demiryolları ve Port Dickson ile ikmali sağlanan eyalette birçok maden (kalay, tungsten, altın) vardır.

NEGEV → NECEF.

NEGOİU, Güney Karpatlar'ın (Romanya) en yüksek doruklarından biri, Făgăraş dağlarında; 2 535 m.

NEGOMBO, Sri Lanka'da liman ve sayfiye merkezi, batı kıyısında, Colombo'nun K.'inde; 63 000 nüf.

NEGRAİS burnu, Birmanya'da burun, Bengal körfezi kıyısında, Arakan'ın G.'inde ve İravadi deltasının B.'sında. Birmanya'nın güney-batı ucu.

NEGRELLİ VON MOLDELBE (Alois), avusturyalı mühendis (Primiero, Tirol'ün güneyi, 1799 - Viyana 1858). Habsburglar İmparatorluğu için çalışan italyan kökenli bir teknisyenler ve mimarlar grubunun üyesiydi. Daha 1836'da, Süveyş'e kanal yapma düşüncesini A. von Humboldt'tan alan Negrelli von Moldelbe bu kanalın planlarıyla çiziminin gerçek yaratıcısıdır. F. de Lesseps tarafından kurulan Süveyş kanalı şirketi'nde bayındırlık müdürü olarak çalıştı (1857), eklüzü olmayan bir kanal yapma ilkesinin benimsenmesini sağladı. Lesseps onun kanal yapımına katkısını gizledi, mirasçıları haklarını ancak 1906'da kabul ettirebildiler.

NEGRİ (Cesare), italyan dans kuramcısı (Milano 1536'ya doğr. -öl. 1604'ten sonr.). İlk dans kuramcılarındandır. *Le Gratie d'amore* (1602) adlı yapıtı, daha sonra *Nuove İnventioni di Balli* (1604) başlığıyla yayımlandı. Bu yapıtta, akademik dansın beş temel pozisyonundan söz edilir.

NEGRİ (Ada), italyan kadın yazar (Lodi 1870 - Milano 1945). Feminist bir şair olan Negri'nin, şiirlerinde, insansever bir toplumculuk ile ruhsal çözümlemeler arasında bir seçim yapamadığı görülür (*Il libro di Mara,* 1919; *I canti dell'isola,* 1924). Ayrıca özyaşamöyküsü niteliğinde halkçı hikâyeler de kaleme aldı (*Stella mattutina,* 1921).

NEGRİ (Apolonia CHAŁUPIEC, **Pola** — denir), polonya asıllı kadın sinema oyuncusu (Lipno, Bydgoszcz, 1897 - Antonio, Texas, 1987). Kendi ülkesinde birçok filmde oynadıktan sonra alman sinemasının en çok beğenilen sanatçısı oldu. En önemli filmleri arasında *Karmen* (1918) ve E. Lubitsch'in *Madame du Barry*'si (1919) sayılabilir. 1923'te ABD'ye çağrıldı ve Mauritz Stiller'in yönetmenliğinde *Hotel İmperial* (1927) ve *Barbed Wire* (1927) adlı filmleri çevirdi. Sesli sinema başlayınca oyunculuğu bıraktı fakat 1964'te bir filmde (*The Moon spinners* [J. Neilson]) daha rol aldı.

NEGRİN (Juan), ispanyol siyaset adamı (Las Palmas 1892 - Paris 1956). Madrid'de doktordu; sosyalist militanlık, cumhuriyetçi milletvekilliği (1931), Largo Caballero'nun Maliye bakanlığını yaptı (1936), sonra Valencia'da (1937), ardından Barcelona'da kurulan komünist eğilimli bir hükümette, Başbakan olarak Largo Caballero'nun yerini aldı.

NEGRİ SEMBİLAN → NEGERİ SEMBİLAN.

NEGRİTOLAR, Malaysia takımadası'nda, küçük beden yapılarıyla ayırt edilen birkaç topluluğa verilen ad: Aetalar*, Semanglar*, Andaman* adaları halkı.

NEGRO *(río),* Arjantin'de ırmak, Patagonya'nın kuzey kenarında; 650 km. río Limay ile río Neuquén'in birleşmesiyle oluşur. Çevresinin sulanmasında başlıca rolü oynar. Hidroelektrik tesisler. —*Río Negro ili,* Patagonya'nın kuzey bölümünde; 203 013 km²; 467 000 nüf. (1989). Merkezi *Viedma.*

NEGRO *(río),* Güney Amerika'da ırmak, Amazon'un kolu (sol kıyıdan); 2 000 km. Kolombiya, Venezuela ve Brezilya'nın kuzey bölümünü akaçlar. Özellikle Orinoco'nun sularını boşaltan kolu Casiquiare'yi, Uaupés'i, río Branco'yu alarak büyür ve Manaus'un hemen aşağısında Amazon'a kavuşur.

NEGRO (*río* ya da *rio*), Güney Amerika'da ırmak, Uruguay'ı ve Brezilya'nın eyaleti Rio Grande do Sul'u akaçladıktan sonra Uruguay ırmağının halicine dökülür; yaklş. 800 km. Hidroelektrik tesisler.

NEGROİD sıf. (fr. *négroïde*). Zenci yüzünün morfolojik özelliklerini anımsatan: *Negroid bir sima.*

◆ sıf. ve a. Antropol. Zenciye benzeme özelliği gösteren kimse için kullanılır.

Negromante *(il),* Ariosto'nun taşlamalı komedisi (1520'de yazıldı, 1528'de temsil edildi). Konusu, Cremona'daki astrolog Iachelino'nun dalavereleridir.

NEGROPONTE → EĞRİBOZ adası.

NEGROS, Filipinler'de ada, Visaya ta-

kımadalarında yaklş. 13 000 km²; 2 700 000 nüf. En yüksek noktası Canlaon yanardağı (2 450 m) olan bu dağlık adanın büyük bölümü, Üçüncü Zaman'da oluşmuş kireçli mercanlarla örtülüdür. İç kesimde göçebe tarım yapan Negritolar yaşarsa da nüfusun önemli bir bölümü kıyı bölgelerinde toplanmaktadır. Besin maddeleri (pirinç ve özellikle de mısır) tarımı, özellikle kuzeydeki ve batıdaki (ülkenin merkezi ve şeker dışsatım limanı olan Bacolod'un çevresinde) kıyı ovalarında bulunan önemli şekerkamışı işletmeleri (ülkenin büyük şekerkamışı üreticisi bu adadır) yüzünden sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, dağ yamaçlarına giderek daha çok mısır ekilmekteyse de bu durum şiddetli bir toprak aşındırmasına neden olmaktadır. Yeraltından biraz bakır çıkarılmaktadır.

NEGRO SPİRİTUAL a. (angloamerikanca sözc.). Amerika zencilerinin hıristiyan içerikli ingilizce dinsel şarkısı.
—ANSİKL. Amerika zencilerinin örgütlü ilk müziksel gösterisi olan negro spiritual'ın, Afrika kökenli amerikan müziğinin tüm biçimleri üzerindeki etkisi belirleyici olmuştur. XVIII. yy.'da, Afrika'dan gelen geleneksel müzik öğelerinin, protestan ilahileriyle kaynaşmasından doğan ve çiftlik çiftlik dolaşan vaizlar tarafından yayılan bu müzik, kiliselerde ve açık hava toplantılarında ("camp meetings") gelişti. XIX. yy.'ın ortalarında, özellikle, 1870'te "The Jubilee Singers" korosunu kuran Nashville'deki Fisk üniversitesi'nin yürüttüğü çalışmalarla repertuvarının belirlenmesi, negro spiritual'a akademik bir nitelik kazandırdı. Bu ilahilerin, daha sonra ortaya çıkan "gospel song"dan başlıca farkı, kolektif olarak seslendirilmeleridir. Geleneksel olarak *a capella* (çalgı eşliği olmadan) seslendirilen negro spiritual'lar, vaizla cemaat arasında kesintisiz bir diyalog biçimindedir. İnsan sefaletinin derinliklerini dile getiren ve Kutsal Kitap'taki öykülere dayalı olan sözler hep anonimdir. İyimser ve neşeli bir mesaj ileten gospel song'un tersine negro spiritual, zenci müzikolog W.E.B. Du Bois'nın deyişiyle, "bir keder şarkısıdır". Bu türün en ünlü örnekleri: *Amazing Grace; Swing Low, Sweet Chariot; Joshua Fit the Battle of the Jericho; Go Down Moses; Nobody Knows; Sometimes I feel Like a Motherless Child; Didn't it Rain.*

NEGRUZZİ (Costache), moldavyalı siyaset adamı ve yazar (Trifeşti, Yaş, 1808 - Yaş 1868). Maliye bakanlığı yaptı. Alecsandri ve Kogălniceanu ile birlikte Yaş Ulusal tiyatrosu'nu kurdu. *Fragmente İstorice* (1840) başlığı altında toplanan yapıtları yazdı. Bu yapıtlardan "Alexandru Lăpuşneanu", gerek karakterlerin incelenmesi, gerek zarif ama sağlam üslubuyla, türünün bir başyapıtıdır. *Pocatele Tineretelor* (1857) adlı bir nazım ve nesir derlemesi de vardır.

NEGUHİDE sıf. (fars. *negūhī*, tenkit etme'den *negūhīde*). *Esk.* Kötü, çirkin; kötülenmiş, tenkit edilmiş.

NEGUS a. (etyopya dilinde kral anlamında sözc.). Etyopya hükümdarının unvanı.

NEGÜFTE sıf. (fars. *nā-* ve *güfte*, *nāgüfte*'den *negüfte*). *Esk.* Söylenmemiş.

NEHABİT → NEHET.

NEHAD a. (fars. *nehād*). *Esk.* Kural, yol, yöntem.

NEHAFET → NAHAFET.

NEHAK a. (ar. *nehāk*). *Esk.* Eşek anırtısı.

NEHAR a. (ar. *nehār*). *Esk.* Güneşin doğmasıyla batması arasındaki zaman dilimi; gündüz: *Leyl ü nehar* (gece ve gündüz).
—*Esk. Nısf-ün-nehar* → NISF.
—Esk. coğ. *Mudil-ün-nehar,* ekvator.

NEHAREN be. (ar. *nehār*'dan *nehāren*). *Esk.* Gündüzün, gündüz vakti.

NEHARİ sıf. (ar. *nehār* ve *-ī*'den *nehārī*). *Esk.* **1.** Gündüzle ilgili, gündüze ait. **—2.** Yatısız okul ya da öğrenci için kullanılır.

NEHARİR çoğl. a. (ar. *nihrīr*'in çoğl. *nehārīr*). *Esk.* Bilginler.

NEHAT a. (ar. *nehat*). *Esk.* Yön, taraf.

NEHAVEND → NİHAVEND.

NEHB a. (ar. *nehb*). *Esk.* **1.** Yağma, çapul. **—2.** *Nehb etmek, nehb ü garet etmek,* yağmalamak, çapulculuk etmek.

NEHBET ya da **NEHABİT,** akbaba biçimiyle tapılan mısır tanrıçası; Neheb kentinin ve Yukarı Mısır'ın koruyucu tanrıçasıdır. Krallığın koruyucusu olarak çoğu kez kral tasvirlerinin üzerinde yer alır (kanadının biri açık, diğeri aşağı sarkık durumda) ve simgesel olarak kraliçelerin başını örter.

NEHC a. (ar. *nehc*). **1.** Doğru ve düz yol; anayol, cadde. **—2.** Yöntem.

Nehc ül-feradis (cennetlerin açık yolu), harizm-altınordu türkçesiyle yazılmış, düzyazı dinsel yapıt (XIV. yy.). Kerderli Ali oğlu Mahmut tarafından yazıldı. Günümüze kadar gelen en eski yazmalarından biri, 1360 (Süleymaniye kütüphanesi, Yenicami yazmaları. Tıpkıbasımı: Prof. Dr. J. Eckmann; metin yayımı: Prof. Dr. J. Eckmann'ın bıraktığı malzemeden yararlanarak Prof. Dr. S. Tezcan-Doç. Dr. H. Zülfikâr, 1985), biri de 1389 (Yalta, Doğu müzesi) tarihinde yazıya geçirilmiştir. 1897'de Ş. Mercani'nin inceleyerek *Müstefat ül-ahbar* adlı yapıtında konu edindiği 1358 tarihli yazma bugün kayıptır. Yapıt Hz. Muhammet'in yaşamını, islam dini ilkelerini konu edinir; dinsel-ahlaksal hikâyelere yer verir. İçeriği bakımından siyer-i nebi niteliği gösterdiği gibi, 40 bölümden oluşması, her bölümün Hz. Muhammet'in bir hadisine dayanması dolayısıyla, kırk hadis kitabı da sayılmaktadır. Yazar, konuyla ilgili başlıca islam kaynaklarından yararlanmış, yapıtını geniş toplulukların anlayabilmesi için sade dille kaleme almıştır. Anlatımı içtenlikli, yer yer coşkuludur.

NEHEB. Tar. coğ. Yukarı Mısır'da kent, III. nomos'un merkezi. Mısır'ın en eski sitelerinden biriydi. En önemli tanrısı Nehbet'ti. Lagos döneminde Neheb, nomos merkezliğini Esneh'e kaptırdı; paganlığın kalkmasından sonra terk edildi. Günümüzde *el-Kab.*

NEHEMİAH (Renaldo), amerikalı atlet (Scotch Plains, New Jersey, 1959). Amerikan futbolundan atletizme geçti. 1976'da ilk engelli yarışlarını gerçekleştirdi; doğal hızı (100 metrede 10 sn 2/10) 110 m engellide (1 m yükseklik) 13 sn 6/10'luk bir derece yapmasını sağladı. 1979'da 110 m engellide dünya rekorunu 13 sn 16/100'lük bir dereceyle kırdı. Bu mesafeyi 13 sn'de koşan ilk atlet (elektrikli kronometre) oldu. 1981'de bu derecesini daha da yükseltti (12 sn 93/100).

NEHEMYA, iranlı yahudi; Sürgün'den sonra (İ.Ö. V. yy.) Ezra ile birlikte Kudüs'ü onardı ve yahudi toplumunu yeniden örgütledi. İran sarayında saygın bir görevi vardı; bu sayede, Kudüs'ün surlarını yeniden yaptırabildi (İ.Ö. 445). Daha sonra, Yahudiye genel valisi olarak önemli dinsel ve idari reformlar gerçekleştirdi (bu reformları Ezra tamamlamıştır). Samiriyeliler'in ayrılıkçılığı, Nehemya dönemine rastlar. Nehemya, Musa yasası'nın kesin biçimde yerleşmesinde Ezra'yla birlikte önemli bir rol oynamıştır.

Nehemya'nın kitabı, Kutsal Kitap'ta, Nehemya*'nın reformlarını anlatan bölüm. Aynı kişi tarafından yazılan Ezra*'nın Kitabı'nın devamıdır. Bu yapıtlar İ.Ö. III. yy.'a tarihlendirilebilir.

NEHENG a. (fars. *neheng*). *Esk.* **1.** Zool. Timsah. **—2.** Kılıç. **—3.** *Neheng-i iltikam,* düşmanları timsah gibi yutan kılıç. || *Neheng-i sebz, neheng-i sıyah,* kılıç. || *Neheng-i zir-i kaftan,* parıldayan kılıç.

NEHENGÂN çoğl. a. (ar. *neheng*'in çoğl. *nehengān*). *Esk.* **1.** Timsahlar. **—2.** Kılıçlar. **—3.** *Nehengân-ı niyan,* kınlarında bulunan çekilmemiş kılıçlar.

NEHHAB sıf. (ar. *nehhāb*). *Esk.* Çapulculuk eden, yağmacı.

NEHHAC sıf. (ar. *nehc*'den *nehhac*). *Esk.* Doğru yolu gösteren, kılavuz.

NEHİB sıf. (fars. *nehib*). *Esk.* Korku, endişe.

NEHİB, NEHİBE sıf. (ar. *nehb*'den *nehib*, dişl. *nehibe*). *Esk.* Çapulcu, yağmacı.

NEHİK a. (ar. *nehik*). *Esk.* Anırtı, eşek anırtısı.

NEHİKİLER ya da **NEHİKOĞULLARI,** Cahiliye dönemi tanrılarından olan Nehik'in soyundan geldiği ileri sürülen bilginler ailesi. Ailenin atası, Ali yanlısı Kumeyliye ya da Kâmiliye fırkasının kurucusu Kumeyl bin Ziyat'tır. Aile, Kûfe ve Samarra'daki Nehe kabilesindendir. Mimiye tarikatının kurucusu Abdullah bin Muhammet bu ailedendir.

NEGRO SPİRİTUAL

J.-P. Leloir

rahip Kelsey (ocak 1965'te belçika televizyonunda)

Golden Gate Quartet (Paris, şubat 1982)

NEHİL suyu, D. Anadolu'nun Hakkâri bölümünde akarsu; yaklaşık 55 km. Yüksekova'nın çevresindeki dağlık kesimlerden inen kolların birleşmesiyle oluşur. K.-B.'ya yönelerek Çığlı suyuna kavuşur.

NEHİM a. (ar. *nehim*). *Esk.* **1.** Açgözlü, doymaz, arsız. **—2.** Yırtıcı.

NEHİR, -hri a. (ar. *nehr*). Akarsuların önem ve boyut bakımından sınıflandırılmasında birinci derecede yer alan büyük

akarsu. (Bk. *ansikl.* böl. Coğ.)
—*Esk.* *Nehr-i dur,* uzak nehir. || *Nehr-i sagir,* küçük su yolu, ark.
—İsl. huk. *Nehr-i âm,* suyu herkese ait olan nehir. || *Nehr-i has,* belirli kişilerin arazisinden geçen ve yalnız o kişilerin yararlandığı nehir. (Toprağından nehir geçenlerden biri, sudan yararlanırken, öteki toprak sahiplerine zarar vermemekle yükümlüdür.)
—Su yapı. *Nehir gelgiti,* gelgit olaylarının görüldüğü bir denize dökülen nehirde yayılan med dalgası.
—Uluslarar. huk. *Uluslararası nehir,* birden çok devleti birbirinden ayıran ya da birden çok devletten geçen nehir. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ sıf. Ed. *Nehir roman* → NEHİR-ROMAN.
—ANSİKL. Coğ. Bu sistematiğe göre bir nehir, genellikle boyları daha kısa ve daha az su geçiren kolların birleşmesinden oluşur. Bu kollara türkçede, tanımları ve boyut sıralaması kesin olmamakla beraber, giderek küçülen bir sıraya göre ırmak, su, çay ve dere gibi adlar verilir. Bununla beraber, çoğu kez nehir boyutundaki bazı akarsulara türkçede yerleşmiş bir kullanışla ırmak (Kızılırmak gibi), hatta su da denir (Göksu gibi). Buna karşılık çay adının daha çok yazın kuruyan ya da kuruyacak kadar cılızlaşan akarsulara verildiği gözlenir.
—Uluslarar. huk. *Uluslararası nehirler.* •*Ulaşıma elverişsiz nehirler.* Bu nehirlerin topraklarını suladığı devletler, nehrin kendilerine düşen kısmında tekelci egemenliğe sahiptirler.
• *Ulaşıma elverişli nehirler.* Viyana senedi (9 haziran 1815, md. 112-116), konuyla ilgili bir hukuki rejim öngörmüş, bu da bir dizi özel sözleşmeyle Avrupa ve Afrika nehirlerine uygulanmıştı. Barcelona sözleşmesi (20 nisan 1921), uluslararası önemdeki ulaşıma elverişli su yollarına ilişkin kurallar koydu. Sözleşme, bu kategoriye sadece birkaç devletin topraklarını sulayan nehirleri değil, tek bir devletin ülkesinde bulunmakla birlikte uluslararası ulaşım ve taşımacılık açısından önem taşıyan ulaşıma elverişli su yollarını da sokmaktaydı. Dolayısıyla, sözleşme, nehirlerin ekonomik rolüne büyük bir önem veriyordu. Sözleşme, ulaşım özgürlüğü ve eşit davranış ilkelerini getirdi.
Bu ilkeler, Hitler'in iktidara gelişiyle, Afrika'da (Kongo ırmağı üzerinde taşımacılığı etkileyen ayrımcılık konusunda Uluslararası sürekli adalet divanı tarafından 1934'te bakılan Oscar Chinn davası) ve Avrupa'da yavaş yavaş ortadan kalktı. 60'lı yıllarda yeni bir uluslararasılaştırma eğilimi belirdi. Uluslararası rejimdeki belli başlı ulaşıma elverişli nehirler arasında: Tuna, Ren ve Moselle, Mekong, Kongo, Nijer, Senegal ve Saint Lawrence sayılabilir.

Richard Nixon

Keystone

Cavaharlal Nehru (1960'a doğr.)

David Niven

NEHİR sıf. (ar. *nehr*'den *nehîr*). *Esk.* Çok bol, geniş.

NEHİR-ROMAN a. (fr. *roman-fleuve*'ün çevirisi). Olaylarının akışı kimi zaman hızlı, kimi zaman yavaş ilerleyen roman. (Bu terimi, ilk kez R. Rolland, kendi romanı *Jean-Christophe*'u nitelendirmek için kullandı. Terim daha çok gelişme olanakları tükenmez gibi görünen romanları belirler.)

NEHİY, -hyi a. (ar. *nehy*). *Esk.* **1.** Yasak: *Emr ü nehy* (buyurma ve yasaklama). **—2.** *Nehy etmek,* yasaklamak. **—3.** *Nehy an ül-münker,* şeriatın yasakladığı şeylerden kaçınma, bunları başkasına da yaptırmama.
—Esk. dilbilg. Emir kipinin olumsuz şekli. || *Nehy-i gaip,* emir kipinin 3. kişi için olumsuz şekli. || *Nehy-i hazır,* emir kipinin 2. kişi için olumsuz şekli.
—İsl. huk. *Nehy edici hükümler,* yapılması yasak olan konulara ilişkin hükümler. (Bu hükümler emredicidir. Bunlara aykırı olarak yapılan işlemler ya batıl sayılır ya da işlem geçerli sayılır, ancak yapana ceza verilir.)

NEHK a. (ar. *nehk*). *Esk.* **1.** Yıpratma. **—2.** Yıpranma. **—3.** Bir şeyi gereğinden fazla yapma ya da kullanma. **—4.** Cezalandırma, işkence etme. **—5.** Zayıflama, kuvvetten düşme.

NEHK a. (ar. *nehk*). *Esk.* Eşek anırması.

NEHM a. (ar. *nehm*). *Esk.* **1.** Kükreme. **—2.** Hırıltılı soluk alma.

NEHME a. (ar. *nehme*). *Esk.* Bazı hastalarda, çocuklarda görülen aşırı yemek düşkünlüğü, oburluk.

NEHO ya da **NEKAO I,** Kuşiler'in egemenliği altında, Mısır Deltası'nı yöneten Sais kenti prenslerinden biri (İ.Ö. VII. yy.). İ.Ö. 663'te XXVI. hanedanı kuran Psamtik I'in babasıydı.

NEHO ya da **NEKAO II,** XXVI. Mısır hanedanının ikinci kralı (İ.Ö. 609-594). Babası Psamtik I'den sonra tahta çıktı. Yahuda kralı Yoşiya'yı Megiddo'da yenerek (609) Filistin ve Suriye'de firavunların egemenliğini yeniden kurdu, Kudüs'te kendi istediği birini hükümdar ilan ettirdi. Ancak 605 yılında Nabukodonosor tarafından Kargamış'ta bozguna uğratılınca fethettiği toprakları terk etmek zorunda kaldı. Mısır'a kadırgalardan oluşan bir donanma kazandırarak Kızıldeniz ile Akdeniz'i birleştirecek bir kanal inşa etmek istedi. Gönderdiği bir keşif kolu Kızıldeniz'den Cape'i dolaşarak, Cebelitarık boğazını geçip dönüş yolunu keşfetti.

NEHR EL-ASİ, Asi ırmağının arapça adı.

NEHREN be. (ar. *nehr*'den *nehren*). *Esk.* Nehir yoluyla; nehirden.

NEHREVALİ (Kutbettin Muhammet **EN-**), hint kökenli arap tarihçi (Mekke 1511 - *ay. y.* 1582). Gucerat'tan Mekke'ye göçen Alaettin Ali adında birinin oğlu. Kahire ve İstanbul medreselerinde öğrenim gördü. Hanefi fıkhı müderrisliği yaptı. Arapça olarak yazdığı başlıca yapıtları: Mekke'nin Osmanlılar dönemindeki durumunu anlatan *el-İ'lâm ül-ülemâ il-a'lâm bi-bina il-Mescid il-Harâm;* sadrazam Sinan Paşa'ya sunduğu ve Yemen'in Osmanlılar tarafından iki kez fethedilmesini (vezir Süleyman Paşa ve sadrazam Sinan Paşa) kendi gözlemlerine dayanarak anlattığı *el-Bark ül-Yemânî fi'l-feth il-Osmânî* ya da *el-Futûhât ül-Osmâniyye li'l-aktâr il Yemâniyye* (1573). Murat III'e sunduğu birinci yapıtı, Sokullu Mehmet Paşa'nın isteği üzerine şair Baki tarafından türkçeleştirildi. 1570'in olaylarıyla son bulan ikinci yapıtsa, sonradan vezir Mehmet Paşa için yeniden yazıldı. Yazarın yeğeni Abdülkerim (öl. 1606), bu yapıtı kısaltarak bazı yerlerine eklemeler yaptı.

NEHREYN a. (ar. *nehr*'in ikili çoğl. *nehreyn*). *Esk.* **1.** İki nehir; birbirine yakın akan iki ırmak. **—2.** *Mabeyn-en-nehreyn,* iki nehir arası; Dicle ve Fırat arası; Mezopotamya.

NEHRİ, NEHRİYE sıf. (ar. *nehr* ve *-î*'den *nehri,* dişl. *nehriyye*). *Esk.* **1.** Nehirle ilgili olan; nehirde çalışan; nehirde yaşayan. **—2.** *İdare-i nehriye,* nehir taşımacılığıyla ilgili idare.

NEHRU (Cavaharlal), hintli devlet adamı (Allahâbad 1889 - Yeni Delhi 1964). Avukat oldu (1912), dinsel mistisizmine katılmamakla birlikte Gandhi'nin milliyetçi düşüncelerini destekledi, Kongre partisi'ne önce üye (1918), sonra başkan seçildi (1929); sosyalist eğilimli sendikal hareketE önderlik etti ve kardeşinden sonra Hindistan Ulusal kongresi'ne başkan oldu (1929) ve bu mevkiye dört kez seçildi. Fakat halkı itaatsizliğe teşvik ettiği suçlamasıyla İngilizler tarafından hapsedilmesi ve yaptığı dış seyahatler nedeniyle bu görevine bir süre ara vermek zorunda kaldı.
Panhinduculuk konferansı'na başkan seçildi (1934) ve Cripps görüşmelerine katıldı (1942). Geçici hükümetin Başkan yardımcısı oldu, önce Hindistan ve Pakistan'ın ayrılması, daha sonra da her iki ülkenin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla sonuçlanan görüşmelerde bulundu (1947). Başbakan ve Dışişleri bakanı oldu (1947) ve Hindistan'da cumhuriyet ilan edilince de (26 ocak 1950) aynı görevlerde kaldı. Bu tarihten başlayarak bağlantısız ülkelerin önderi durumuna geldi. Kazandığı saygıdeğerlik Birleşmiş milletler'de ve uluslararası toplantılarda önemli bir rol oynamasını sağladı (Colombo paktı, 1950; Bandung [1955] ve Belgrad [1961] konferansları); aynı zamanda ülkesini modernleştirmek için çalıştı. 1962 seçimlerinden sonra tekrar Başbakan seçildi: saygınlığı 1962'de Çin karşısında uğranılan bozgun ve her zaman gizli kalmış olan Keşmir sorunuyla zedelendi. Partisinin sol kanadının lideri V. K. K Menon'dan kurtulan ve sağ kanadın önderlerinden M. R. Desai'yi uzaklaştıran Nehru böylece iktidarın yolunu kızı İndira Gandhi'ye açmış oldu.

NEHY → NEHİY.

NEHYAN (Zayid bin Sultan **EN-**), Abu Zabi emiri ve Birleşik Arap Emirlikleri federasyonu (BAE) başkanı (doğm. 1918). Abu Zabi emirliği'nin doğu bölgesi yöneticisiydi (1946-1966), kardeşi Şahbut'u tahttan indirdi ve emirliğin başına geçti (1966). 1971'de Birleşik Arap Emirlikleri federasyonu'nun kurulmasında önemli rol oynadı ve başkan seçildi. 1976, 1981, 1986 ve 1991'de başkanlığı yenilendi. Sınırların kaldırılmasına, tek federal bütçe ve ortak bir merkez bankası kurulmasına çalıştı. Körfez savaşı'nda ABD ve müttefiklerini destekledi. BAE'ye ait Uluslararası kredi ve ticaret bankasının iflası şeyhin şöhretine gölge düşürdü. Küçük mevduat hesaplarının tamamen, büyüklerin kısmen ödeneceğini vaat etti.

NEHZ ya da **NEHZAT** a. (ar. *nehz* ya da *nehzat*). *Esk.* **1.** Davranıp ayağa kalkma. **—2.** Yola çıkma. **—3.** Bir işe kalkışma.

NEIBA, Dominik Cumhuriyeti'nde kent, Bahoruco ilinin merkezi, *Sierra de Neiba*'nın eteğinde, Enriquillo gölü yakınıda; 13 400 nüf.

NEICIANG ya da **NEIJIANG,** Çin'de (Sıçuan) kent, Tuo Ciang kıyısında, Çıngdu'nun G.-D.'sunda; 210 700 nüf (1990). Şeker fabrikası. Besin ve tekstil sanayileri. Takım tezgâhları.

NEIDHART von Reuental, alman halk şairi (1180'e doğr. - 1237'den sonr.). Küçük soylu bir şövalyeydi, Bavyera ve Avusturya saraylarında yaşadı ve 1227 yılındaki haçlı seferine katıldı. Saray halk şiirinin *(höfische Dorfpoesie)* yaratıcısı olarak, yalnız okumuşların anlayabileceği düzeydeki şiire yeni bir yön verdi. Canlı, uyanık, o zamana kadar görülmemiş, hatta kabalığa ve bazen müstehcenliğe varan bir gerçekçilikteki şiirleri, gerçek bir edebi değerle birlikte, Avusturya ve Bavyera'da, canlılığı ve zenginliği toprak ağalarında kıskançlık uyandıran bir köylü sınıfının yaşamını yansıttıkları için, tarihsel bir değer de taşımaktadırlar.

NEIGE doruğu, Fransa'da Jura devri sıradağlarının en yüksek doruğu (1 718 m); Gex ülkesinin (Ain) yanında yükselir.

NEIGES doruğu, Réunion adasının en yüksek noktası olan yanardağ kökenli doruk; 3 069 m.

NEIJIANG → NEICIANG.

NEILL (James George Smith), İngiliz general (Ayr yakınında, İskoçya, 1810 - Luknov 1857). Sipahi isyanı (1857) sırasında, Hindistan şirketi hizmetinde Varanasi garnizonundaydı. Ayaklanmayı öyle bir sertlikle bastırdı ki kendisine "Korkunç Neill" ve "Kanpur İntikamcısı" lakapları takıldı.

NEILL (Alexander Sutherland), İngiliz pedagog (Forfar 1883 - Aldeburgh, Suffolk, 1973). İskoçyalı, son derece püriten bir ailenin çocuğuydu, on beş yaşında babasının yönettiği okula öğrenci öğretmen olarak girdi, ardından İskoçya köylerinden

birine okul müdürü atandı (*A Dominie's Log* [1915] adlı yapıtında bu son deneyi anlatır). Sonra Londra'ya yerleşti ve özyönetim ilkelerine göre bir suçlular topluluğunu örgütleyen eğitimci ve psikanaliz uzmanı Homer Lane ile birleşti. 1920'den başlayarak, çeşitli pedagojik reform hareketlerinin organı olan bir dergide çalıştı. 1921'de Almanya'da Dresden yakınında kurulan yeni Hellerau okulunun kurucuları arasında yer aldı ve çok geçmeden yeni okullar hareketinin, "gerçekte tenden tiksinen ve bilinçdışı istekleri bastıran" son derece idealist bir hareket olduğu sonucuna vardı. İngiltere'ye dönünce, ilkin 1924'te Lyme Regis'de, ardından 1927'den başlayarak Leiston (Suffolk) kendi "Summerhill" okulunu kurdu. Neill'in temel koyutuna göre çocuk, doğal olarak iyiydi ve "her türlü yetişkin telkininden uzakta, özgürlük içinde bırakılırsa, doğal yetenekleri çerçevesinde tam olarak gelişebilir" ve bu durum da "self-government"e yol açardı. Summerhill'de her yetişkin, çocuklarla eşitti. Herkesin özgürlüğünün, başkasının özgürlüğünden başka sınırı yoktu. Çocukken sınavlara girmek zorunda değildiler ve dersleri istedikleri zaman izliyor, istemedikleri zaman izlemeyebiliyorlardı. A. S. Neill'in düşünceleri özellikle *Summerhill; a radical approach to child rearing* (Summerhill; çocuk yetiştirmede köktenci bir yaklaşım) [1960] adlı yapıtı sayesinde yaygınlık kazandı. Anılması gereken öteki yapıtları: *Hearts not Heads in the School* (Okulda yalnız kafalar değil yürekler de beslenmelidir), 1945; *The Free Child* (Özgür çocuk), 1953; *Freedom, not Licence* (Anarşi değil, özgürlük), 1966 ve *Talking of Summerhill* (Summerhill konuşmaları), 1967.

NEIMENGGU → MOĞOLİSTAN *(İç)*.

NEİPPERG (Adam Adalbert, *kont* VON), avusturyalı general (Viyana 1775 - Parma 1829). Hollanda'da, İtalya'da ve Almanya'da yararlılık gösterdi (1793-1815). İsveç büyükelçiliğine getirildi (1811) daha sonra Murat'nın Avusturya ile gizli bir ittifak kurmasına karşı çıktı (ocak 1814). Metternich'in nüfuzundan yararlanarak Marie-Louise'in yanına yerleşti, onun sevgilisi oldu, düklüklerini yönetti, Napoléon'un ölümü üzerine gizlice Marie-Louise ile evlendi.

NEİRA (Alvaro DE MENDAÑA DE) → MENDAÑA DE NEİRA.

Neisser diplokoku (alman hekim Albert *Neisser*'in [Schweidnitz, bugün Świdnica 1855 - Breslau 1916] adından). GONOKOK'un eşanlamlısı. (Bil. a. *Neisseria gonorrhoeae.*)

NEİSSERİA a. Bakteriyol. Gram negatif kokuslerden oluşan ve mikroskopta çoğu zaman çifter çifter görünen (kahve tanesi görünümü) bakteri cinsi. (Bunlar tam aerobi bakterilerdir. Hastalık yapan türleri, kültür için büyüme etmenlerinin bol olduğu ortamlar ister: iki türü insan için patojendir: beyin-omurilik menenjitlerinin ve septisemilerin mikrobu *Neisseria meningitidis* ve *N. gonorrhoeae* ya da *gonokok.*)

NEİSSERİACEAE a. *Neisseria* ve *branhamella* gibi mikropları kapsayan bakteri familyası. (Bunlar Gram negatif, tam aerobi kokuslerdir.)

NEİTH, başlangıçta Delta'daki Sais kentinde bir kültü olan çok eski bir mısır tanrıçası; Aşağı Mısır tacını giyen, kimi zaman da elinde yay ve oklar tutan bir kadın biçiminde temsil edilir. Okçu tanrıça Neith attığı oklarla, kötülük eden varlıkları uzaklaştırır, özellikle de uykuyu korurdu; aynı zamanda lahitleri bekleyen dört tanrıçadan biriydi. Daha yeni bir geleneğe göre Neith, gökkubbeyi simgeleyen Nut' la özdeşleştirilmişti.

NEİVA, Kolombiya'da kent, Huila yönetim bölgesinde, yukarı Magdalena kıyısında; 178 130 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Tekstil (pamuk) sanayisi. Çimento fabrikası.

NEJAT a. (fars. *nijād*). *Esk.* **1.** Soy, nesil: *Pak-nijad* (temiz soydan gelen, asil). **—2.** Yaradılış, tabiat: *Âli-nijad* (yüksek, yüce yaradılışlı).

Nejat Uygur tiyatrosu → UYGUR (Nejat).

NEJİN, Ukrayna'da kent, Kiev'in kuzey-doğusunda; 56 000 nüf. Makine sanayisi. Kimya ve besin sanayileri. Yapı gereçleri.

NEKÂBET a. (ar. *nekābet*). *Esk.* **1.** Bir kimseye acı, ıstırap çektirme, eziyet verme. **—2.** Yön değiştirme, sapma, vazgeçme.

NEKAHET, -ti ya da **NEKAHAT, -tı** a. (ar. *neķāhet*). Hastalıktan kurtulup iyileşmeye doğru yönelme dönemi. (Bk. *ansikl. böl.*)
—İkt. Bir gerileme döneminden sonra iktisadi etkinliğin henüz fazla sağlam olmayan bir biçimde yeniden başlaması.
—ANSİKL. Nekahet devresi birkaç gün (grip) ile birkaç ay (verem, virüslü hepatit) arasında değişebilir. Ateşsiz hastalıklarda başlangıcı saptanamayan nekahet, ateşli hastalıklarda ateşin düşmesiyle birlikte başlar. Nekahetin başladığı başlıca üç belirtiden anlaşılır: ateşin düşmesi, iştahın açılması, ve kısa sürede sona eren bir zayıflama. Biyolojik bakımdan nekahet, hastalığın bozmuş olduğu suyuksal dengenin yeniden kurulduğu anlamına gelir. Bununla beraber, bu denge, özellikle bulaşıcı hastalıklardan sonra, hiçbir zaman eskisiyle özdeş olamaz: çünkü daima, sözkonusu bulaşıcı hastalığa karşı ortaya çıkan bağışıklık nedeniyle az ya da çok süren bir değişiklik vardır. Ayrıca hastanın başka hastalıklara karşı duyarlılığı artar. Halsizlik ve antrenman eksikliği yüzünden beslenme ve bedeni etkinlik tedricen normalleşir. Hekim, duruma göre, ya özel bir beslenme rejimine, bir yeniden eğitime, hava değişimine ve gerekirse bir nekahet evinde kalmaya karar verir.

NEKAHETHANE a. (ar. *neķāhet* ve fars. *ḫāne*'den *neķāhet-ḫāne*). *Esk.* Hastaların nekahet dönemlerini geçirdikleri bakımevi.

NEKAİS çoğl. a. (ar. *noķṣān*'ın çoğl. *neķā'iṣ*). *Esk.* Kusurlar, eksiklikler.

NEKAİZ çoğl. a. (ar. *naķīża*'nın çoğl. *neķā'iż*). *Esk.* Birbirine zıt olan, birbiriyle çelişen şeyler, çelişkiler: *"İnsan kendi nekaiz ve marazlarını tedavi etmekle şüphesiz hemnevine daha ziyade faideli bir unsur olur"* (Baha Tevfik).

NEKÂL a. (ar. *nekāl*). *Esk.* **1.** Şiddetli ceza. **—2.** İbret.

NEKAO → NEHO.

NEKAVE ya da **NUKAVE** a. (ar. *neķāve, nuķāve*). *Esk.* **1.** Temizlik, arılık. **—2.** Benzerlerinden daha üstün nitelikte olan şey.

NEKAVET a. (ar. *neķāvet*). *Esk.* Temizlik, arılık: *Nekavet-i vicdan* (vicdan temizliği).

NEKAYİ a. (ar. *neķāyi'*). *Esk.* Ziyafetler, şölenler.

NEKBETİ sıf. (ar. *nekbet* ve fars. *-ī*'den *nekbetī*). *Esk.* **1.** Talihsiz, bahtsız. **—2.** Düşkün.

NEKEBAT a. (ar. *nekbet*'in çoğl. *nekebāt*). *Esk.* **1.** Talihsizlikler, bahtsızlıklar. **—2.** Felaketler, belalar. **—3.** Uğursuzlar.

NEKED a. (ar. *neked*). *Esk.* **1.** Geçim sıkıntısı; düşkünlük hali. **—2.** Uğursuzluk, meşumluk.

NEKEMPT → NAKAMTİE.

NEKES sıf. (far. *nā-* ve *kes*, kişi'den *nā-kes*). **1.** Cimri, hasis. **—2.** *Esk.* Alçak, aşağılık; insanlığa sığmayacak işler yapan.

NEKESLİK a. **1.** Nekes bir kimsenin niteliği; nekes bir kimseye özgü davranış; cimrilik, pintilik. **—2.** *Esk.* Erdemsizlik, bayağılık.

NEKF a. (ar. *nekf*). *Esk.* **1.** Bitirip tüketme; sonuna varma. **—2.** Çekinme; kaçınma.

NEKHET → NÜKHET.

NEKİR sıf. (ar. *nekīr*). *Esk.* **1.** Bilinmeyen. (Karşt. MARUF.) **—2.** Yadsınan, inkâr edilen.
—İsl. → MÜNKER* VE NEKİR.
—Ölçbil. Osmanlı devletinde kullanılan ve *fitil*'in dörtte birine eşit olan ağırlık ölçüsü.

NEKKÂD sıf. (ar. *nekkād*). *Esk.* Acıklı, keder veren.

NEKR a. (ar. *nekr*). *Esk.* Keskin zekâ, akıl.

NEKRASOV (Nikolay Alekseyeviç), rus şair ve gazeteci (Yuzvino, Vinnitsa yakınında, 1821 - Petersburg 1877). 17 yaşında, askeri okula başlamak üzere Petersburg'a geldiyse de üniversiteye devam etmeyi tercih etti; bunun üzerine babası yaptığı para yardımını kesti. Böylece sefaleti tanıdı. İlk şiir kitabının *Mectıy i zvuki* (1840) ardından, Dostoyevskiy'in *İnsancıklar* (Bednıye Ljudi) adlı yapıtıyla, kendi şiirlerinden oluşan edebiyat derlemesini yayımladı, büyük ilgi gördü ve Belinskiy'in dostluğunu kazandı. Art arda yönettiği iki liberal dergiyle (*Sovremennik* [1847-1866], *Oteçestvenniye Zapiski* [1868]) geniş bir etki yarattı, natüralizmi ve yurtseverliği edebiyata kabul ettirdi. Tema olarak halkın dertlerini, idilleri ve köy trajedilerini alan şiirleri (*Saşa*, 1855; *Moroz, krasnıy-nos*, 1863) çok geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı. Bugün, yurtseverliğinden çok açık ve özlü anlatımı, çeşitliliği, doğa karşısındaki eşsiz lirizmi ve hatta hicivlerindeki (*Komu ha Rusi jit horoşo?* [1866-1881]) incelikle dikkat çeker.

NEKRASOV (Viktor Platonoviç), rus yazar (Kiev 1911 - Paris 1987). Mimarlık öğrenimi gördükten sonra, oyuncu ve dekoratör olarak tiyatroyla ilgilendi. 1941'de askere alındı, Stalingrad savaşı'na katıldı, daha sonra Polonya'da yaralandı. Bu sıralarda gazeteci oldu ve kendini edebiyata verdi; yalın ve gerçeğe uygun hikâyelerinde tanığı olduğu savaş temasını işledi (*V Okopah Stalingrada*, 1946; *Soldat Loutikov, le Bleu* [fr. çev.], 1948-1953). 1954'ten başlayarak yapıtlarında, bir muharibin yaşama yeniden uyum sağlamaya çalışması (*V Rodnom Gorode*, 1954) ve geçimlilik yanlısı bir atmosferin kurbanı olan bir sanatçının başarısızlığı (*Kira*, 1961) gibi konular yoluyla, toplumsal eleştiri temaları ortaya çıktı. Haddinden fazla Batı yanlısı olarak değerlendirilen denemeler (*Des deux côtés de l'océan* [fr. çev.], 1962) kaleme alan ve boy hedefi olduğu polisin tedirgin edici tutumundan usanan Nekrasov, 1974'te Fransa'ya göç etmeye karar verdi, burada Rusya'daki rejime karşıt görüşteki basınla işbirliğine girdi ve yazarlığını sürdürdü (*Ceux du front* [fr. çev.], 1978). Anılar da kaleme almıştır (*Carnets d'un badaud* [fr. çev.], 1976).

NEKRE a. (ar. *nekre*). **1.** Hoşa giden fıkra; nükte. **—2.** Hoş fıkralar anlatan; nükte yapan, şakacı kimse.
—Esk. dilbilg. Düz tümleç. (Karşt. MARİFE.)
—Sey. oy. Güldürücü öyküler, fıkralar anlatıp hoş ve şaşırtıcı sözler söyleyerek halkı eğlendiren kimse.

NEKRO-, yun. *nekros*, ölü, kadavra; birçok sözcüğün bileşimine girer.

NEKROBASİLOZ a. (fr. *nécrobacillose*). Vet. Nekroz basilinin (*Spherophorus*

National Portrait Gallery

Alexander Sutherland **Neill**
İ. McWhirter'in mürekkepli kalemle yaptığı bir desenden ayrıntı (1965)
National Portrait Gallery
Londra

Larousse

kont von **Neipperg**
Giambattista Callegari'nin bir deseninden gravür (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris

B. S. I.

Nikolay Alekseyeviç **Nekrasov**
Kramskoy'un bir portresinden ayrıntı

necrophorus) yol açtığı hastalık.
—ANSİKL. Oldukça sık görülen nekrobasiloz, içorganlarda, deride ya da mukozalarda yer yer irinli akıntı biçiminde ortaya çıkar. Nekroz basili sığırlarda, difterimsi ağız ve gırtlak olaylarında, dolamada, düğümcüklü sarılıkta görülür; domuzda ise nadiren deri nekrozlarında ve difterimsi ağız hastalıklarında bulunur.

NEKROBİYOZ a. (fr. *nécrobiose*). Patol. Bir doku ya da içorgan parçasının, çoğu zaman iskemik bir bozukluk yüzünden, sağlam dokuların içinde kütle halinde nekrozu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dişç. *Dişözü nekrobiyozu*, bir travma, fizyopatolojik bir durum, ya da kimyasal bir madde (arsenikli anhidrit etkisiyle) dişözünün ölmesi. (Nekrobiyoz, çoğu zaman dişözü dokusu kangrenine dönüşür ve bu da akut ya da süreğen birçok ihtilat doğurur.)
—Kad. hast. Dölyatağı fibromunun tehlikesiz yozlaşması.
—ANSİKL. Patol. Nekrobiyoz, ölü doku yüzünden iltihap tepkisinin yokluğu nedeniyle gerek ilgili yapılardaki gerek canlı çevre dokularındaki öteki tip nekrozlardan ayrılır. Nekrobiyoz odağına çevredeki canlı kısımlar pekâlâ katlanır. Nekrobiyoz bütün dokularda ve organlarda görülebilir.

NEKROFİLİ a. (fr. *nécrophilie*). Cinsel dürtülerin bir ceset üstünde tatmin edilmesi. (Nekrofili, sadizmle birlikte bulunabilir ve bu durumda kişiyi cinsel cinayete sürükler.)

NEKROFOBİ a. (fr. *nécrophobie*). Psik. Ceset korkusu.

NEKROMANSİ a. (fr. *nécromancie*, geç lat. *necromantia*'dan). Yaşadıkları ve yaşayanlarla iletişim kurabildikleri kabul edilen ölülerin bir kehanet amacıyla sorgulanması.
—ANSİKL. Ölüleri çağırmanın birçok yöntemi vardır; genellikle "medyum" denilen yetenekli bir kişi aracılık yapar ve ölü onun sesiyle ya da otomatik olarak yazdığı metinler aracılığıyla cevap vermeye gelir. Batı'da XIX. yy. ortasından başlayarak ispritizma en yaygın nekromansi biçimidir. Levililer'in kınadığı nekromansi (XX, 27), daha sonra Kilise'ce yasaklandı.

NEKROPOLİS a. ("ölüler kenti" anlamında yun. sözc.). **1.** Bir kentteki yapılar ve evler gibi yerleştirilmiş, Tarihöncesi'nden ya da Antikçağ'dan kalma, az ya da çok anıtsal nitelikli mezar topluluğu. **—2.** Mezar anıtlarının yer aldığı büyük mezarlık.
—ANSİKL. Knowth'ta (İrlanda), Bougon*'da (Orta Batı Fransa), Boixe ya da Chenon'da (Charente [Fransa]), Los Millares'te (İber yarımadası) Yontmataş döneminden kalma megalitik nekropolisler bulunur. Antikçağ nekropolisleri toprak üstünde ya da yeraltındadır; steller, sütunlar, hypogeumlar, piramitler, anıtmezarlar vb.'den oluşur. Bu nekropolislerin en ünlüleri şunlardır: Mısır'da, Memfis'in biraz ötesinde Gize* piramitleri ve Teb yakınında, Krallar* vadisi'ndeki yeraltı mezarları; Ön Asya'da, Pers krallarının mezarları ve Lykia ve Phrygia'daki cephesi oymalarla süslü mezarlar; Afrika'da, Kyrene mezarlıkları ve Kartaca* *tofet*'i; Yunanistan'da Mykenai ve Orkhomenos mezarları, Atina'daki Kerameikos, Verghina mezarları; İtalya'da, Veii ve Cerveteri'deki etrüsk nekropolisleri, Nekropolis sözcüğü, Roma'da via Appia'nın iki yanındaki mezarlar, Pompei'deki mezarlıklı yol ve hıristiyan katakompları için de kullanılabilir.

NEKROSPERMİ a. (fr. *nécrospermie*). Mikroskop muayenesinde, meni içinde spermatozoitlerin tamamen hareketsiz görünmesi.

NEKROTİK sıf. (fr. *nécrotique*). Patol. Nekrozlu olan, nekroz görünümünde olan.

NEKROZ a. (fr. *nécrose;* yun. *nekrosis,* ölmüşlük'ten). **1.** Canlı maddenin başından geçen ve onu ölüme götüren fiziksel -kimyasal ve kimyasal düzeyde değişiklik. **—2.** Organizmanın geri kalan kısmı yaşamaya devam ettiği halde, bir dokuda, bir organda ya da anatomik bir bölgede meydana gelen doku ya da hücre ölümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bitki patol. Bitkisel dokuların siyahlaşması ve kurumasıyla belirgin hastalık belirtisi.
—Dişç. cerr. *Dişözü nekrozu*, dişözünün ölmesi. (Kullanılan arsenik III oksit dişözü damarlarında tromboz ve nekrobiyoz yaparak doku ölümüne yol açar. Ölü dokular duyarsız olduğu için de rahatça pulpektomi yapılabilir.)
—Kardiyol. *Miyokart nekrozu*, MİYOKART ENFARKTÜSÜ*'nün eşanlamlısı.
—Nefrol. *Korteks nekrozu*, akut böbrek yetmezliğiyle ihtilat yapabilen böbrek korteksi nekrozu.
—Patol. *Akut karaciğer nekrozu*, karaciğer parankimasının akut iskemili lezyonu. (Karaciğer hücrelerinin ölümüne neden olan nekroz ani ve hızlı bir iltihaplanmadan [subakut karaciğer iltihabı] ya da karaciğer atardamar ve toplardamarlarındaki bir tıkanmadan ileri gelebilir.)
—ANSİKL. Nekrozun nedenleri çeşitlidir: *iskemi nekrozu* (aseptik nekrobiyoz) kan dolaşımının yerel olarak duraklamasından (spazm, amboli, tromboz) ileri gelir; kol ve bacaklarda "kuru kangren" yapar; yerel olarak uygulanan ilaçlar (cıva siyanür, damar büzücüler, vb.) ve fiziksel etkenler de (ısı, elektrik) nekroza neden olabilir; *enfeksiyon nekrozları*, stafilokokların, anaerobi mikropların, vb. yaptığı enfeksiyonlarda görülür.
• *Hücre nekrozu*, ana lezyondur; gerek hücre erimesi *(sıvılaşma nekrozu)*, gerek *pıhtılaşma nekrozu* biçiminde görülür. *Sitosteatonekroz*, akut pankreatitlerde periton epiploonlarındaki yağ dokusunun özel bir nekroz tipidir; hasta bölgelerde "mum lekesi" görünümü biçiminde belirir.
• *Doku nekrozu*, az çok önemli bir bölge hastalanır hastalanmaz ortaya çıkar; deride, yerel bir doku ölümüyle sonuçlanır ve orada bir eskar oluşur. Eskardan sorumlu damar bozukluklarına enfeksiyon olguları da karışabilir, ama bunlar çoğunlukla nekrozun ihtilatlarıdır.
Kemiklerde nekroz ya parçalı kırıklardan, ya da stafilokok enfeksiyonlarından (osteomiyelitler) ileri gelir; bu durumda nekroza uğramış bölgeler "sekestrum" adını alır; ölü dokuların kendiliğinden yok olması nadir görülür; bu dokular inatçı iltihaplara neden olur.
Bazı nekrozların, mikroplara bağlı (peynirsi tüberküloz nekrozu, anaerobi mikropların yaptığı kangren nekrozları) ya da ilgili dokuların yapısına bağlı (kanamalı nekrozlar) özel karakterleri vardır. Bazı nekroz odakları dışa atılır (eskarın düşmesi); kimisi sulanır, apseye ya da kaverne dönüşür; kimisi kistleşir ve kireçlenebilir.

NEKS a. (ar. *neks*). *Esk.* **1.** Baş aşağı getirme. **—2.** Birinin başını aşağıya eğme. **—3.** Hastalığın nüksetmesi. **—4.** Özellikle Kuran'ın bir bölümünü tersten okuma.

NEKS a. (ar. *nekş*). *Esk.* Bir şeyden kaçınıp uzak durma.

NEKS a. (ar. *neks*). *Esk.* **1.** Bozma, dağıtma. **—2.** Emri yürürlükten kaldırma; anlaşmayı bozma.

NEKSØ, Danimarka'da liman, Bornholm adasının güney-doğu kıyısında; 3 600 nüf. Sayfiye merkezi. —Yakınında doğal rezerv.

NEKTANEBO I, XXX. hanedanın ilk firavunu (İ.Ö. 378-360). Sebennytos (Delta) kenti kökenliydi, Neferites II'yi tahttan indirdi ve yerli bir hanedan olan XXX. hanedanı kurdu. Nektanebo ile Atinalılar'ın Mısır'a gönderdikleri paralı askerler arasında çıkan bir anlaşmazlık, Pers kralı Artakserkses II'nin Nil ülkesini yeniden ele geçirmeye girişmesine yol açtı. 373'te bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı ve Nektanebo I, on üç yıl boyunca barış içinde hüküm sürerek birçok dinsel bina yaptırdı.

NEKTANEBO II, XXX. hanedanın üçüncü firavunu ve Mısır'ın son yerli kralı (İ.Ö. 359-341). Yunan Agesilas'ın yardımıyla bir ayaklanmayı bastırdı ve birçok yapı üzerinde adını bıraktı. Artakserkses III'ün saldırısına uğradı, ilkin pers ordusunu bozguna uğrattıysa da, yedi yıl sonra Artakserkses'in yeniden saldırması üzerine Yukarı Mısır'a kaçmak zorunda kaldı ve 341'de Mısır'ın fethi tamamlanarak bu ülke bir pers satraplığı durumuna gelinceye kadar, iki yıl boyunca orada krallığını sürdürmeyi başardı.

NEKTAR a. (fr. *nectar;* lat. *nectar;* yun. *nektar*). Yun. mit. İçeni ölümsüzlüğe kavuşturan ve esas maddesi bal olan tanrı içkisi.
—Bot. BALÖZÜ'nün eşanlamlısı.

NEKTARCIL sıf. Nektarla (balözü) beslenen hayvanlar için kullanılır. (Kelebekler, arılar, kolibriler ve bazı yarasalar nektarcıldır.)

NEKTAREMENGİLLER a. Eski Dünya'da yaşayan, nektarcıl ve böcekçil, küçük bedenli ötücükuşlar familyası. (Tüyleri madensel parıltılıdır. Çoğunlukla Amerika'da yaşayan kolibrilerle karıştırılan nektaremengillerin ormanlarda ve savanlarda bulunan yüz kadar türü vardır. Bil. a. *Nectariniidae.*) [Eşanl. GÜNEŞKUŞUGİLLER.]

NEKTARKUŞU a. Zool. Balözü ve çiçek taçlarında buldukları böceklerle beslenen ötücükuş. (Bal. a. *Nectarinia metallica;* nektaremengiller familyası.)

NEKTOFOR a. (fr. *nectophore*). Sifonoforların kolunun (stolon) nektokalisleri taşıyan kısmı.

NEKTON a. (fr *necton*). Deniz suyu içinde kendi istekleri doğrultusunda yer değiştirebilen makroskopik hayvansal organizmaların (balıklar, büyük kabuklular, kafadanbacaklılar) tümü. (Karşt. PLANKTON.)

NELEUS. Yun. mit. Poseidon ve Tyro'nun oğlu, Pelias'ın kardeşi. Anneleri tarafından yüzüstü bırakılan iki kardeş bir çoban tarafından yetiştirilmişlerdir. Neleus, Messinia'da Pylos'u kurdu. İphitos'u öldüren Herakles'i aklamaya yanaşmadı. Herakles de onu ve Nestor dışında tüm oğullarını öldürerek intikamını aldı.

NELEUS. Yun. mit. Atina'nın efsanevi kralı Kodros'un oğlu. Dor istilasından kaçan Messinialılar ile birlikte Milet'i kurduğu söylenir.

NELİDOV (Aleksandr İvanoviç), rus diplomat (? 1835 - Paris 1910). 1877-1878 Türk-Rus savaşı'ndan sonra barış görüşmelerine Rusya temsilcisi olarak katıldı; Ayastefanos antlaşması'nın şartlarını hazırladı. Berlin kongresi'ndeki rus heyetinde yer aldı. İstanbul konsolosluğuna atandı (1883). Rusya ile Bulgaristan arasında 1895'te imzalanan antlaşmanın gerçekleşmesinde katkıları oldu.

NELİK a. Fels. Aristoteles'e göre, bir varlığı o varlık yapan şey, yani tanımı uyarınca onun doğası. (Nelik [yun. *to ti en einai*], "bu nedir" [lat. *quid sit*] sorusunun yanıtıdır. "Her varlığın neliği, kendi varlığıyla dile getirdiği şeydir" [*Metafizik* (Meta ta Physika), 4, 4].)

NELLİ (Jacopo Angelo), italyan yazar (Siena 1673 - *ay. y.* 1767). Kısmen yerel ağız kullanarak yazdığı töre komedileri (*La Serva padrona,* 1709; *Le Serve al forno*) Goldoni'ye esin kaynağı olmuştur.

NELLIGAN (Émile), fransızca yazan kanadalı yazar (Montréal 1879 - *ay. y.* 1941). 1903'te yayımlanan ve Verlaine'in, Rimbaud'nun ve Rollinat'nın bazı parçalarını anımsatan umutsuzluk dolu gençlik şiirleri bir başyapıt olarak karşılandı. Bir akıl hastanesine yatırılan yazar, kırk iki yıl orada yaşadı.

NELLOR, Hindistan'da (Andhra Prades) kent, Coromandel kıyısı yakınında; 316 445 nüf. (1991). Tarım ve sanayi merkezi. Mika yatağı.

NELSON, Kanada'da (Manitoba) ırmak, Winnipeg'in gideğeni; 650 km. Port Nelson'da Hudson körfezine dökülür, 60'lı yıllardan bu yana üzerinde hidroelektrik tesislerin yapımı sürmektedir. Birçok santral (örneğin Kettle) hizmete girmiştir.

NELSON, Büyük Britanya'da (Lancashire) kent, Penninler'in kenarında, Burnley'in K.'inde; 31 200 nüf. Tekstil sanayisi.

NELSON, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) kent, Kootenay kıyısında; 9 200 nüf. Bıçkıevleri. Demiryolu onarım atölyeleri. Hidroelektrik tesisi. —Yakınında maden yatakları (çinko, gümüş, kurşun).

NELSON, Yeni Zelanda'da liman kenti, aynı adı taşıyan istatistik alanın merkezi, Güney adasının kuzey kıyısında; 47 391 nüf. (1991). Ticaret merkezi. Besin sanayileri. Tütün, meyveler, et ve kereste dışsatımı. —*Nelson istatistik alanı*, 18 046 km²; 75 700 nüf.

NELSON (Horatio NELSON, *vikont*), **Bronte** dükü, ingiliz amiral (Burnham Thorpe, Norfolk, 1758 - Trafalgar burnu açıklarında 1805). 12 yaşında tayfa olarak Deniz kuvvetlerine girdi, Hint adalarında hizmet gördü ve teğmen rütbesine yükseldi (1777). Amerika savaşı sırasında birçok harekâta katıldı ve hızla yükseldi. 1793'te Fransa'ya karşı savaş patlak verince, amiral Hood'un Akdeniz filosuna girdi ve Bastia kuşatmasıyla bir gözünü kaybettiği Calvi kuşatmasına (1794) ve Cenova kıyısı açıklarındaki harekâta katıldı (1796). São Vicente burnu zaferine (1797) cesaretiyle olduğu kadar, ustalığıyla da katkıda bulundu. Tuğamiralliğe yükseltildi, Cádiz ablukasına katıldı. Kısa bir süre sonra Tenerife'ye karşı girişilen bir seferi yönetti, ancak bu tehlikeli harekât başarısızlığa uğradı ve Nelson sağ kolunu yitirdi.

Daha sonra Toulon'daki fransız donanmasını gözetlemekle görevli filoya komuta ettiyse de, fransız donanması görünmeden Mısır'a doğru yola çıkmayı başardı. Düşmanı durup dinlenmeden arayan Nelson, sonunda fransız filosunu Ebukir körfezinde demirlemiş olarak buldu ve karayla gemiler arasında cesaretle manevra yaparak onu yok etti (1798). Bu parlak zafer nedeniyle Lordlar kamarası üyeliğine yükseltildi. Ardından Napoli krallığı'nın savunmasını üstlendi (1799) ve başarılarına karşılık olarak Sicilya'da Bronte dükü unvanını aldı. Malta'yı fethettikten sonra İngiltere'ye döndü ve ulusal bir kahraman olarak karşılandı. 1801'de kurulmakta olan Tarafsızlar birliği'ni engellemek üzere amiral Parker'ın emrine verildi; komutanının duraksamalarına bakmayarak Sund boğazını geçti, Kopenhag'ı topa tuttu ve danimarka filosunu etkisiz duruma getirdi.

1803'te Nelson, Akdeniz filosu komutanlığına getirildi. 1805 ilkbaharında Villeneuve, Toulon'dan kaçıp kurtulmayı başardı. Nelson, onu Antiller'e kadar izleyerek, çabucak İspanya'ya doğru dönmek zorunda bıraktı. İspanya'ya dönen Villeneuve, orada Collingwood tarafından kıpırdayamaz duruma getirildi. Ekimde Villeneuve ve Gravina, Cádiz'den çıktılar; Nelson, Trafalgar burnu açığında onlara yetişip tam bir zafer kazandıysa da savaş sırasında öldü.

NELSON (George), amerikalı mimar ve tasarımcı (Hartford 1908). New York'ta bir tasarım, reklam grafikçiliği ve iç mimarlık bürosu açtı ve özellikle, mobilya ve mimarlığın sanayileştirilmesiyle ilgilendi (Moskova sergisi'nde amerikan pavyonları, 1959, Ch. Eames ile). Yayımladığı birçok yapıt arasında *Problems of Design* (Tasarımın sorunları) [1957] önemlidir.

Nelson testi, frenginin teşhisi için kullanılan bağışıklık tepkimesi. 1949'da amerikalı serolojist Robert Armstrong *Nelson* (doğm. 1922) tarafından keşfedilmiştir. Frengilinin serumunda özgül antikorların *(immobilizin)* varlığını saptamaya yarar; antikorlar frengi treponemasını hareketsiz hale getirir. Muayene edilecek serum, laboratuvar hayvanlarından elde edilen (tavşan orkidi) bir canlı treponema süspansiyonuyla ve bir komplemanla karıştırılır. Hareketsizleşen treponema sayısına göre tepkime negatif (% 20'den az), kuşkulu (20 ila 50 arası), pozitif (% 50'den yukarı) sayılır. Pozitifliğin yoğunluğu da ölçülebilir. Tepkime kesin olarak özgüldür. Frengi dışında, Avrupa'da çok nadir görülen pian ve karat gibi sıcak ülke treponematozlarında pozitif çıkar. Demek ki, bu test frengi teşhisinin, klinik ve serolojik açıdan kuşkulu olduğu durumlarda sorunu çözümleyebilir. Ancak, hastalığın bulaşmasından aşağı yukarı elli gün sonra pozitif olduğundan hastalığın erken teşhisinde işe yaramaz. (Eşanl. TREPONEMALARI DURAĞANLAŞTIRMA TESTİ [T.H.T.].)

NEM a. (fars. *nem*). **1.** Hafif ıslaklık; rutubet: *Nemini alması için çamaşırları güneşte bırakmak.* **—2.** *Esk.* Çiy.
—*Esk. Nem-dar* ya da *nem-nâk*, nemli, ıslak. || *Nem-i dide*, gözyaşı.
—Isıt. havld. *Nem giderme*, nem giderme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kim. Müh. *Nem giderici*, hava ya da bir gazın nemini almaya yarayan aygıt.
—Meteorol. Su buharlarının havada ya da bir mekânda normalden az ya da çok fazla olması: *Bir kır evinde neme karşı önlem almak. Duvardaki nem izleri.* || *Nem oranı*, havadaki su buharının f etkin basıncının, bu basıncın aynı sıcaklıkta alabileceği en büyük F değerine oranı.
—Tekst. *Nem oranı*, bir tekstil maddesinin, standart kondisyonlama ortamında, yani 20 °C'lık bir sıcaklıkta ve % 65 bağıl nemde, normal olarak tuttuğu nem miktarı. (Nem oranı, bu nem miktarını sabitleştirir: örneğin pamukta % 8,5; ipekte % 11; ketende % 12; taraklanmış yünde % 18,25; viskoz reyonda % 13.)
—Zootekn. *Aşırı yapağı nemi*, yapağıda çokça biriken nem. (Kışın ağılda tutulan bazı sürülerde görülen bu olgu, yünün kalitesinin düşmesine neden olur, yıkandıktan sonra bile yapağının rengi koyu kalır ve yünün mekanik kalitesi düşer.)
—ANSİKL. Isıt. havld. Havanın nemini giderme işlemi ya havayı soğurucu maddelerle temas ettirerek ya da, daha çok, su buharının bir bölümünü yoğuşturacak biçimde havayı soğutarak sağlanır. Dış havanın bağıl nemi çok yüksek olmasa bile, önemli ölçüde uygulanan bir serinletmeyle, genellikle ileri düzeyde bir nem giderme gerçekleştirilebilir; elde yeterli soğuklukta su bulunmuyorsa bir soğutma makinesi kullanma yoluna gidilir; bu da genellikle en pahalı işlemdir.
—Meteorol. Havadaki su buharı oranı çeşitli biçimlerde ifade edilir:
1. *mutlak nem*, bir metre küp nemli hava içinde bulunan buharın gram cinsinden miktarıdır; 2. *özgül nem*, bir kilogram nemli havada bulunan buharın gram cinsinden miktarıdır; 3. *karışım oranı* (ya da *mixing-ratio*), bir kilogram kuru havada bulunan buharın gram cinsinden miktarıdır; 4. *su buharı basıncı*, buharın cıva milimetresi ya da milibar cinsinden kısmi basıncıdır. Uygulamada, bütün bu değerler birbirine yakındır, çünkü: *a)* bir metre küp hava hemen hemen bir kilogramdır; *b)* bir metre küp hava hemen hemen her zaman 20 g'dan az su buharı içerir; *c)* basıncı milimetre cinsinden gösteren sayı mutlak nemi g/m³ cinsinden gösteren sayıya çok yakındır; 5. *bağıl nem*, yukarıda sözü edilen dört değerden birinin, doymuş havayı belirleyen değere yüzde cinsinden (örneğin, oran 0,80 ise, bağıl nem 80'dir) oranıdır. Bağıl nem 0 olursa tam kuru havayı, 100 olursa doymuş havayı belirtir. Gerçekten de deniz seviyesinde, 20'nin altındaki değerler (çöl koşulları) çok ender olarak gözlenir. Buna karşılık doyma durumuna oldukça sık rastlanır. Troposferin en üst noktasında, hava çöllerdeki kadar kurudur (h=20).

normal basınçta doyuran en yüksek basınç ve mutlak nem değerleri

sıcaklık (°C cinsinden)	*basınç (mm cinsinden)*	*mutlak nem*
− 30	0,30	0,35
− 20	0,79	0,90
− 10	1,97	2,17
0	4,58	4,85
+ 10	9,18	9,39
+ 20	17,41	17,19
+ 30	31,51	30,41
+ 40	54,97	50,80

—Tarım ve Hayvc. Toprağın nemi, tarlanın işlenip işlenemeyeceğini, hatta sadece tarlaya girilip girilemeyeceğini belirler. Ayrıca en başta bitki örtüsünü etkiler, çünkü bitkiler su fazlalığından olduğu kadar su azlığından da zarar görür. Doyma derecesine göre yüzdeyle ifade edilen havanın nemi, bitkilerin fizyolojisini düzenler ve toprak üstündeki organlarının ve hasat edilen ya da edilmeye hazır ürünlerin (biçilmiş bitkiler, olgunlaşmaya yakın taneler) su oranını değiştirir. Tanelerin ya da biçilmiş otların nemi, hasat işlemlerini ve onları saklama koşullarını düzenler. Havanın nispi nemi, mantarları da etkiler, onların gelişmelerini sağlar (mildiyu etkenleri); toprağın nemi ise asalakların (mayısböceği, köstebek) çoğalmasını kolaylaştırır.

Hayvanların barınaklarındaki hava, yataklıklarından ve hayvanlardan çıkan su buharından dolayı (600 kg'lık bir inek saatte 520 g dolayında su buharı çıkarır) önemli ölçüde nemle yüklüdür. Duvarlardaki fazla nemle mücadele için bunlar su geçirmez bir tabaka ile (nemsavar boya, bitümlü kâğıt) kaplanabilir. Havalandırma, su buharının binalardan dışarı atılmasını sağlar. Havadaki nemin hayvanlar üzerindeki etkisi iyi bilinmemekteyse de hidrometrik derecedeki artışın sıcağın kötü etkisini kamçıladığı bilinmektedir. Keçiler ve danalar neme karşı en duyarlı hayvanlar arasındadır.

NEM, -mmi a. (ar. *nemm*). *Esk.* Dedikoduculuk.

NEMA a. (ar. *nemā'*). **1.** Artma, çoğalma. **—2.** Büyüme, gelişme. **—3.** Faiz. **—4.** *Neşv ü nema* → NEŞVÜNEMA.
—*Esk. Nema-dar*, çoğalan, artan, faiz getiren.
—İsl. Zekâta konu olan malların artma niteliği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bir maldan zekât verme yükümlülüğünün doğması için bu malın ticaret ya da üreme gibi yollarla çoğalıcı olması koşulu aranır. Tarım ürünlerinin ve hayvanların üreme yoluyla çoğalmasına "hakiki nema"; para, altın, gümüş gibi değerli madenlerle sanayi ve ticaret mallarının yapım, alım satım gibi yollardan çoğalmasına "hükmi nema" denir. Alım satımda kullanılmayan mallar (örneğin gereksinmeden fazla ev eşyası) nami (çoğalıcı, artıcı) olmadıklarından bunlar için zekât vermek gerekmez. Ancak, "kaime" denilen her tür para ile altın ve gümüşten, ticarette kullanılmasa bile zekât vermek gerekir. Bir müslümanın kurban kesmek ve fitre vermekle yükümlü olması için malında nema koşulu aranmaz.

NEMA, Moritanya'da kent, Doğu Hoz* bölgesinin merkezi, ülkenin güney-doğu'sunda; 3 900 nüf. Vaha.

NEMAİK a. (ar. *nemīka*'nın çoğl. *nemāik*). *Esk.* Mektuplar.

J. A. Hewes-Royal Naval Museum

amiral Nelson
F. H. Füger'in bir tablosundan (1800) ayrıntı
Royal Naval Museum, Portsmouth

NEMAİM a. (ar. *nemime*'nin çoğl. *nemā'im*). *Esk.* Dedikoduculuklar, çekiştirmeler.

NEMALANMAK gçz. f. **1.** Para sözkonusuysa, faizin eklenmesiyle artmak, çoğalmak. **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, maddi ve manevi olarak beslenmek.

NEMALİON a. Deniz kıyılarında yetişen haploit çevrimli kırmızı suyosunu. (*Nemalionales* takımının örnek tipi.)

NEMALİONALES a. Çok özel, tam haploit bir çoğalma çevrimi olan oldukça ilkel kırmızı suyosunları takımı. (Denizlerde [*nemalion*] ya da tatlısularda [*batrachospermum*] bulunur.)

NEMAM sıf. ve a. (ar. *nemmam*). *Esk.* İnsanlar arasında laf taşıyan, dedikodu yapan, arabozan.

NEMAN → NYEMEN.

NEMANJİĆ, Ortaçağ'da Sırp devlet hanedanı; Stefan Nemanja tarafından kuruldu ve 1170-1371 arasında hüküm sürdü. (→ STEFAN.)

NEMARIK a. (ar. *nemraka*'nın çoğl. *nemārık*). *Esk.* Yastıklar.

NEMASTOMA a. Tıknaz gövdeli ekin örümceği cinsi. (Örümceğimsiler sınıfı, *Opilionidea* takımı.)

NEMAT a. (ar. *nemāt*). *Esk.* **1.** Yol, yöntem: *Nemat-ı takrir* (anlatım yolu; anlatma biçimi). **—2.** Örtü, ihram.

NEMATHELMİNTHES a. Zool. YUVARLAKSOLUCANLAR şubesinin bilimsel adı.

NEMATİK sıf. (fr. *nématique*). Fizs. kim. Uzun moleküllerin serbest olarak yer değiştirebildiği, ama kendi aralarında paralel biçimde sıralanarak çiftkırıcı bir sıvı oluşturduğu, kristal durumdan çok sıvı hale daha yakın bir arahal için kullanılır.

◆ a. **1.** Nematik durum. **—2.** Bu durumda olan madde. (Nematikler, kutuplayan bir mikroskop altında genellikle çizgiler ya da tek tek noktalar halinde tanınır.)

NEMATİSİT sıf. ve a. (fr. *nématicide*' den). İpsisolucanları öldürmeye yarayan ve tarım bitkilerine zararlı solucanları öldürmek için kullanılan madde.

NEMATOBLAST a. (fr. *nématoblaste*). KNİDOBLAST'ın eşanlamlısı.

NEMATOBLASTİK sıf. (fr. *nématoblastique*). Petrogr. Yapraklanma düzlemlerinde dağılmış ve çoğunlukla bir çizgilenme gösteren minerallerin (örneğin amfiboller ve turmalin) iğnemsi biçimde kristalleşmesiyle belirginleşen bir başkalaşım dokusu için kullanılır.

NEMATOCERA a. Zool. SİVRİSİNEKLER alttakımının bilimsel adı.

NEMATODA a. Zool. İPSİSOLUCANLAR şubesinin bilimsel adı.

NEMATODOZ a. (fr. *nématodose*). İpsisolucanlar takımından bir solucanın neden olduğu asalak hastalığı.

—ANSİKL. Taşıyıcı bir böcekle ya da bir arakonakla bulaşan filaryozlar (*Wuchereria bancrofti* ile bankroftoz, *Brugia malayi* ile brüjioz, *Onchocerca volvulus* ile onkoserkoz, *loa-loa* ile loaz, *Dracunculus medinensis* ile drakunkuloz) dışında kalan başlıca nematodozlar sindirim kanalında olanlardır: bunlarda asalak ya doğrudan doğruya bulaşır (*Enterobius vermicularis* ile oksiyüroz) ya topraktan geçer (*Trichuris trichiura* ile trikosefaloz, *Ascaris lumbricoides* ile askaridiaz, *Ancylostoma duodenale* ve *Necator americanus* ile ankilostomiyaz ve *Strongyloides stercoralis* ile strongiloidoz) ya da bir arakonak yoluyla geçer (*Trichinella spiralis* ile trişinoz, *Capillaria hepatica* ya da *Capillaria philippinensis* ile kapilariaz). Bu nematodozların bazılarında, örneğin teksokaroz (*Toxocara canis* içorgan larva migransı), anisakiyaz ve larbish (*Ancylostoma brasiliense* larva migransı) gibilerinde asalaklar larva döneminde kalır.

NEMATOFOR a. (fr. *nématophore*). **1.** *Plumerida* kolonilerinde, yanlarında çanaklar bulunan, koloniyi savunmakla görevli küçük polip. (*Hydroida* sınıfı, *Calyptoblastea* takımı.) **—2.** *Nematofor evciği, Plumerida* kolonilerinde her nematoforu koruyan, isketelsi küçük loca.

NEMATOJEN sıf. (fr. *nématogène*). Fizs. kim. Belli bir sıcaklık alanında nematik sıvı bir kristal oluşturabilen moleküller için kullanılır.

◆ a. Nematojen molekül. (En yaygın nematojenler, aromatik sert bir bölüm ile erime noktasının düşük olmasına yol açan esnek uç zincirler taşıyan uzun organik moleküllerdir.)

NEMATOMORPHA a. Zool. İPLİKSİKURTLAR şubesinin bilimsel adı.

NEMATOPHORA a. Daha çok tropikal bölgede yaşayan eklembacaklılar takımı. (Çokbacaklılar sınıfının kırkayaklar altsınıfı.)

NEMATOSİST a. (fr. *nématocyste*). KNİDOSİST'in eşanlamlısı.

NEMAUSUS, Nîmes kaynağının koruyucu tanrıçası. Diana tapınağı olarak anılan nymphaion ona adanmıştı. (Nemausus'a, bir ana tanrıça görünümünde olan ve doğurganlığı temsil eden Nemausicae ile birlikte tapınılmıştır. Kimi zaman İupiter ve Silvanus'unkiyle birleştirilen bu kült, Galya-Roma döneminde, Galya tanrılarının varlıklarını sürdürdüklerini gösterir.)

NEMCİL sıf. Nemli yerlerde daha iyi gelişen bitkiye denir. (Eşanl. HİGROFİL.)
—Çevrebil. *Nemcil bitki*, buharlaşma ile büyük miktarda su atan ve sadece nemli topraklarda ya da uzun kazıkkökler salarak az çok kuru topraklarda yetişebilen bitki. (Eşanl. HİGROFİT.) Kökler, bitkinin su gereksinimini sağladığı tabakaya varacak biçimde metrelerce uzayabilir (kızılağaç, söğüt, kavak, demirhindi, küstümotugiller, okaliptüs). Yarı kurak bölgelerde bu bitkiler yok edilmelidir, çünkü çölleşmeye yol açarlar; buna karşılık tropikal bölgelerin bataklık yerlerinde arazinin sağlığa kavuşturulmasında işe yarayabilirler.

NĚMCOVÁ (Božena), çek kadın yazar (Viyana 1820 - Prag 1862). *Tableaux des environs de Domažlice* (fr. çev.) [1846], *Images de la vie slovaque* (fr. çev.) [1859] adlı incelemelerinin yanı sıra, *Narodni Bachorky a Povesti* (1845-46) ve slovak halk efsaneleriyle peri masallarını topladığı yapıtı (1857-58) etnografik açıdan değerli malzemeler niteliğindedir. Çocukluk anılarını yücelterek başyapıtı *Babička*'yı (1855) yazdı; bu yapıt çek düzyazısının yenilenmesinde önemli bir rol oynar. Němcová ayrıca öyküler ve kahramanı çoğu kez kadın olan toplumsal konulu hikâyeler de (*Baruška* 1852; *Divá Bará*, 1856) kaleme almıştır. Ülkesinde, kadın özgürlüğü hareketinin öncüsü olarak kabul edilir.

NEMÇE ya da **NEMSE** a. (slav dillerinden). **1.** Tar. Osmanlılar'ın Avusturya'ya verdikleri ad. (Avusturyalılar ile ilişkilerin başladığı XVI. yy.'dan sonra kullanıldı.) [Bu anlamda büyük harfle yazılır.] **—2.** *Nemçe arpası*, sütlaç, aşure, çörek, kek vb. yiyecek maddelerinin yapımında kullanılan ve Avusturya'dan dışalımla getirilen kabuğu çıkarılıp temizlenmiş beyaz arpa.
—Mutf. *Nemçe ekmeği*, içine süt katılmış hamurla yapılan bir tür ekmek.

NEMÇECE a. *Esk.* Alman dili, almanca.

NEMÇEKER sıf. → HİGROSKOPİK.
◆ a. → HİGROSKOP.

NEMÇELİ sıf. *Esk.* Almanya ya da Avusturya halkından olan.

NEMÇİNOV (Vasiliy Sergeyeviç), rus iktisatçı ve istatistikçi (Grabovo, Penza yakınlarında, 1894 - Moskova 1964). İstatistiğin geliştirilmesi, optimal büyüme, iş üretkenliği sorunları ve iktisadi planlama modellerinin hazırlanması konusunda çalışmalar yaptı.

NEMEA. Tar. coğ. Argolis'te (Peloponisos) vadi, Korinthos-Argos yolu üzerinde. İnsanlara zarar veren bir aslanı Herakles burada öldürdü. Nemea oyunları burada yapılıyordu.

NEMEA, Yunanistan'da, Argos'un 24 km uzağında köy. Aralarında bir Zeus tapınağı'nın da (İ.Ö. IV. yy. sonları) yer aldığı çeşitli kalıntılar ortaya çıkarıldı. Tapınağın üç sütunu yerlerine yerleştirilmiştir.

Nemea, Pindaros'un od'ları → EPİNİKOİ.

Nemea oyunları, kral Lykurgos'un oğlu küçük Opheltes'in anısına Thebai'ye karşı yapılan seferin yedi komutanı için düzenlenen yarışmalar; efsaneye göre, dadısı bu yedi komutana susuzluklarını giderebilecekleri bir kaynağı gösterirken Opheltes bir ejder tarafından öldürülmüştür. (Yas tutan hellanodikeslerin başkanlık ettiği yarışmalar, kazananlara kereviz yapraklarından yapılmış taçların verilmesiyle sona ererdi.)

NĚMECKÝ BROD → HAVLÍČKŮV BROD.

NEMED a. (fars. *nemed*). *Esk.* **1.** Keçe. **—2.** *Nemed-pare*, keçe parçası. ‖ *Nemed-saz*, keçe yapıcısı. ‖ *Nemed-zin*, atın eğeri altına koyulan keçe.

NEMEDİN sıf. (fars. *nemedin*). *Esk.* Keçeden yapılmış olan.

NEMEK a. (fars. *nemek*). *Esk.* **1.** Tuz. **—2.** Tat, lezzet. **—3.** Gördüğü iyiliğe şükretme. **—4.** *Nemek-çeş*, yemeğin tuz oranını anlamak için tatmak; yeni doğan çocuğun ağzına çalınan bir parça tuz. ‖ *Nemek-çeşi*, yeni doğan çocuğun ağzına tuz koymak için yapılan tören. ‖ *Nemek-efşan, nemek-feşan*, tuz serpen, tuzlayan; tat veren, tatlandıran. ‖ *Nemek -haram, nemek-be-haram*, gördüğü iyiliğe şükretmeyen, nankör, iyilikbilmez. ‖ *Nemek-helal, nemek-perver, nemek-şinas*, gördüğü iyiliğe şükreden, iyilik bilir. ‖ *Nemek-paş*, tuz eken. ‖ *Nemek-riz*, tuz serpen. ‖ *Nemeksar, nemekzar*, tuz çıkarılan yer, tuzla. ‖ *Nemek-sud*, tuzlanmış.

NEMEKDAN a. (fars. *nemek*, tuz, ve *-dān*, -lık'tan *nemekdān*). *Esk.* **1.** Tuzluk. **—2.** Sevgilinin dudağı.

NEMEKİN sıf. (ar. *nemekīn*). *Esk.* **1.** Tuzlu, tuzlanmış. **—2.** Gözyaşıyla ıslanmış göz için kullanılır. **—3.** Tatlı dudak için kullanılır.

NEMELAZIMCI sıf. Üzerine düşeni yapmayan, ilgilenmesi gereken şeylerle ilgilenmekten kaçınan kimse için kullanılır: *Nemelazımcının biridir, sakın onunla çalışma.*

NEMELAZIMCILIK a. **1.** Üzerine düşeni yapmama, sorumluluklarını yerine getirmeme eğilimi; sorumsuzluk: *Nemelazımcılıktan ne zaman vazgeçeceksin? Nemelazımcılığın neden olduğu kazalar.* **—2.** Bu eğilime uygun tutum, davranış.

NEMENŞA dağları, Güney Cezayir'de dağlar. B.'sında Avras ile K.-D.'sunda Tbessa dağları bulunan ve platolar aracılığıyla Sahra'ya egemen olan Nemenşa dağları, K.'de, uçsuz bucaksız çöküntülerle birbirinden ayrılan az yüksek doruklardan (1 450 m) oluşur. Nemenşa dağlarını kaplayan bozkırlar, hâlâ yarı göçebelerin yaşadığı bir alandır.

NEMEOBİUS LUCİNA a. Turuncumsu kızıl renkli küçük kelebek. (Yazın nemli ormanlarda uçuşur. Tespihböceklerine benzeyen tırtılı herdemtaze ve kuzukulağı üzerinde yaşar. *Riodinidae* ya da madensel-beneklikelebekgiller familyası.)

NEMEOPHİLA PLANTAGİNİS a. Haziran, temmuz aylarında uçuşan kelebek. (Tırtılı sinirotu üzerinde yaşar. *Arctidae* familyası.) [Eşanl. PARASEMİA PLANTAGINIS.]

NEMERİTİS CANESCENS, *İchneumonidae* familyasından zarkanatlı böcek. (Un güvesinde asalak yaşar.) [Eşanl. VENTURIA CANESCENS.]

NEMEROV (Howard), amerikalı romancı ve şair (New York 1920 - St. Louis, Missouri, 1991). *The İmage and the Law* (1947), *The Salt Garden* (1955), *Endor* (1961), *The Blue Swallows* (1967), *The Western Approaches* (1973-1975) adlı yapıtlarında Eliot'dan esinlenmiş şiirlerini yayımladı. Romanları (*The Home Coming Game*, 1957) ve denemeleri ise (*Poetry and Fiction*, 1963), ahlaki kaygıyı, düşünce ile biçimin bağıntısını tanımlamak için harcanan çabayı dile getirir.

NEMERTİNİ a. Zool. NEMERTİNLER şubesinin bilimsel adı.

NEMERTİNLER a. Çok uzun bedenli, sölomsuz yassı kurtlar şubesi. (Bir anuslarının, bir dolaşım sistemlerinin ve ön tarafta avları yakalamaya yarayan bir hortumlarının bulunmasıyla yassısolucanlardan ayrılırlar. Çoğu denizde yaşayan 1 000 kadar türü bilinir. En iri türü [uzunluğu 30 m'yi bulabilir] *Lineus longissimus*, bir tehlike sezdiğinde, ölmeden birçok parçaya [otofaji] ayrılabilir. Bil. a. *Nemertini*.)

NEMÉSIO MENDES PİNHEİRO DA SİLVA (Vitorino), portekizli yazar (Praia da Vitória, Terceira adası, 1901 - Lizbon 1978). Asor adalarında geçen çocukluğundan ve bu adalardaki yaşamdan esinlenen şiir kitapları, kuşağının şiirinde bir gelişmenin habercisidir (*O bicho harmonioso*, 1938; *Fête ronde* [fr. çev.], 1950; *le Verbe et la Mort* [fr. çev.], 1960; *le Cheval enchanté* [fr. çev.], 1963). Ayrıca düzyazı çalışmaları (*Mau tempo no canal*, 1945) ve öyküleri (*la Maison fermée* [fr. çev.], 1937; *Quatre Prisons sous les armes* [fr. çev.], 1971) de vardır.

NEMESİS, yunan tanrıçası. Gece tanrıçası Nyks'in kızı. Zeus'un elinden kurtulmak için kaza dönüştü; bunun üzerine, tanrı da onu elde etmek için erkek kaza dönüştü. Nemesis'ten doğan yumurtadan Helene ve Dioskurlar dünyaya geldi. Nemesis aynı zamanda yazgılarından kaçmaya çalışan insanlara karşı uygulanan tanrısal öcü simgeler.

NEMESTRİNA LONGİROSTRİS a. Güney Afrika'da uçuşan ortoraf sinek. (Hortumunun uzunluğuyla dikkati çeken larvaları başka böceklerde asalak yaşar. *Nemestrinidae* familyasının örnek tipi.)

NÉMETH (Gyula), macar türkolog (Karcag 1890 - Budapeşte 1976). Lise öğrencisiyken türkçe öğrenmeye başladı; İstanbul, Aydın, İzmir çevresinde yaptığı gezilerden, *Kóborlások Kis-Azsiában* (Küçük Asya'da geziler, 1913) adlı kitabında söz etti. 1909'da çıktığı Kırım yolculuğu türk diline duyduğu ilgiyi artırdı. Budapeşte Üniversitesi'nde macar ve türk filolojisi öğrenimi gördü (1909-1914). Milletlerarası Orta ve Doğu Asya kurumu'nun yardımıyla Kafkasya'da Balkarlar ve Kumuklar arasında incelemeler yaptı (1910); derlediği sözcükleri ve metinleri yayımladı. Leipzig, Berlin, Kiel üniversitelerinde verilen dersleri izledi (1913-1914). Rusya'da Çuvaşlar ve Başkırtlar arasında lehçe örnekleri topladı (1912). Birinci Dünya savaşı'nda türk ordusunda görevli Almanlar için hazırladığı *Türkische Grammatik* (Türkçe gramer) [1916], yazıldığı yıllarda Atatürk tarafından incelendi. Bu yapıt, Atatürk'ün yazı devrimiyle ilgili düşünceleri üzerinde etkili oldu. 1918'de profesörlüğe getirildi. Türkoloji çalışmalarının gelişmesinde etkili olan *Turan* dergisini çıkardı (1918). *Kőrösi csoma archivum* adlı türkoloji dergisini yönetti. Budapeşte Üniversitesi'nde doğu dilleri ve özellikle türkoloji öğretiminin geliştirilmesinde etkili oldu. Aynı üniversitede Türk filolojisi enstitüsü'nün kurulmasını gerçekleştirdi (1930). Macarlar' la Türkler arasındaki ilişkiler onun önemli araştırma konularından biri oldu. *A honfoglalo magyarsag kialakulasa* (Yurt tutan Macarlar'ın oluşumu) [1930] yapıtında bu ilişkiler üzerinde durdu. Eski macar yazısının eski türk yazısıyla yakınlığını gösterdi (1917). Türkçeden alınmış macarca sözcükleri inceledi (1921). Osmanlılar döneminde Macaristan'da konuşulan türkçeyi araştırma konusu yaptı. *Die Türkische Sprache in Ungarn im 17. Jahrhundert* (XVII. yy.'da Macaristan'da türk dili) [1970]. Türkçenin en eski dönemiyle ural dilleri arasındaki yakınlığa ve bu dillerdeki hindi sözcüklere dayanarak Türkler'in anayurdunu Altay dağlarıyla Urallar arasındaki bölgede (Kazakistan) aramanın doğru olacağını savundu. Nagy Szent Miklos kazısında bulunan altın kapların yazılarını okudu (1932). Eski türk yazıtları üzerinde çalıştı (1926). Macar bilimler akademisi'ndeki türkçe yazmaları inceledi; İbni Hatip' in bu yazmalar arasında bulunan *Ferahname* adlı mesnevisiyle ilgili yayınlar yaptı (1919, 1932). Macar şairi Bálint Balassi' nin (XVI. yy.) türkçe şiirlerini türk dili tarihi bakımından değerlendiren makaleler yayımladı (1948-1955); Balkanlar'daki türk ağızları, özellikle de vidin ağzını araştırdı: *zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens* (Bulgaristan'da türk ağızlarının tasnifi) [1956].

NÉMETH (Andor), macar yazar ve edebiyat eleştirmeni (Celldömölk 1891 - Budapeşte 1953). *Kafka ou le Mystère juif* (1947) adlı kitabın yazarıdır. Özellikle Attila József ile ilgili denemeleri, romanlaştırılmış yaşamöyküleri (*Metternich, vagy a diplomácia, magasiskolája*, 1939) ve şiirlerini, anılarını, edebiyat portrelerini bir araya getiren ve ölümünden sonra yayımlanan *A szélen behajtva* adlı kitabıyla tanınır.

NÉMETH (Maria), macar soprano (Körmend 1897 - Viyana 1967). Sanat yaşamına 1923'te başladı. 1928'de Viyana'da oynadığı Turandot rolüyle kendini kabul ettirdi. Daha sonra Salzburg, Paris ve Londra'da sahneye çıktı. 1924-1946 arasında Viyana operası'nın kadrosundaydı. Repertuvarı, Mozart, Wagner ve Verdi'nin yapıtlarını kapsıyordu.

NÉMETH (László), macar yazar (Baia Mare, Romanya, 1901 - Budapeşte 1975). Bir süre hekimlik yaptıktan sonra, 1932 - 1936 arasında, yönetim ve yazı işlerini tek başına üstlendiği edebiyat dergisi *Tanú*'yu *(Tanık)* yayımladı. Değişik türlerde çok sayıda kitap yazdı ve yurttaşlarına, Macaristan'ın Doğu ile Batı arasında köprü kurmak gibi temel bir görevi olduğu bilincini aşılamaya çalıştı. Marxçılar tarafından kimi zaman övülen, kimi zaman da yerilen Németh, 1953'e kadar edebiyat yaşamının dışında tutuldu ve geçimini çevirilerle sağladı. 1956'dan sonra, yapıtlarına gösterilen ilgi gittikçe arttı. Romanları (*Gyasz*, 1935; *Iszony*, 1947; *Eszter Egető*, 1956; *İrgalom*, 1965), tarihsel oyunları (*Galile*, 1953) ve açık anlatımlı denemeleri (*Magyarsag és Europa*, 1935; *A minőség forradalma*, 1940; *Sajkodi estek*, 1961; *Utazás*, 1973) vardır.

NEMEYÖNELİM a. Etol. Çevreyi saran havada bulunan su oranındaki değişikliklerin başlattığı ve yönlendirdiği yer değiştirme.

—ANSİKL. Atmosferde bulunan su oranındaki değişikliklere duyarlı bazı türlerde, bu etkendeki değişikliklere duyarlı, algılayıcı, çevresel duyu organları vardır. Böylece başlatılan yer değiştirme hareketleri, bireyi çevredeki en çok nem kapsayan kesime doğru yöneltir; dolayısıyla bu, tipik bir preferendum davranışıdır.

NEMEZYA a. (lat. *nemesia*'dan). Güney Afrika kökenli, biryıllık ya da çokyıllık bitki. (Yaprakları karşıt, bir mahmuz taşıyan ve çeşitli renkte olan çiçekleri genellikle salkım halinde topludur. 50 türünden bazıları seralarda ve park kenarlarında süs için yetiştirilir. Sıracagiller familyası.)

NEMF a. (fr. *nymphe;* lat. *nympha;* yun. *nymphe*'den). Böcbil. Böceklerin gelişmeleri sırasında aldıkları biçimlerden biri.

—ANSİKL. Tümbaşkalaşmalı böceklerde larva, son kabuk değiştirmeden sonra nemfe dönüşür. Hayvan büründüğü bu biçim sırasında zar zor soluk alır, beslenmez ve ağırlığının % 10-45'ini yitirir; bedenindeki tek yaşam belirtisi organizmasında görülen büyük değişikliklerdir. Bu durumda nemf, gelişmesini tamamlamış böceğin bir "mumya"sı gibidir.

Pulkanatlılarda ipek bir kozayla ya da parşömene benzeyen bir kılıfla sarılı olan nemfe "krizalit" denir.

Yarım başkalaşmalı böceklerde (düzkanatlılar, yarımkanatlılar, kızböcekleri, günlükböcekler, vb.) nemf etkinlik gösterir: beslenir ve larvadan zar zor ayırt edilebilir.

Tüm ya da yarım başkalaşmalı böceklerin hepsinde nemf evresi, bir imago kabuk değiştirmesiyle son bulur ve bundan sonra da erişkin ortaya çıkar.

NEMFLEŞMEK gçz. f. Nemfoza girmek.

NEMFOMAN sıf. ve a. (fr. *nymphomane*). Nemfomaniye tutulmuş kadına ya da dişi hayvana denir.

NEMFOMANİ a. (fr. *nymphomanie*). Psik. Kadında, cinsel ilişkinin aşırı sıklık kazanması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Vet. Dişilerde rastlanan aşırı çiftleşme isteği. (Çoğu zaman hasta dişiler buna dayanamazlar.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Psik. Nemfomaniye özellikle mani türünden tahrik durumlarında, zihin yetersizliklerinde ve bunamayla ilişkili zihin güçsüzlüklerinde rastlanır.

—Vet. Kısrakta ve inekte çok sık görülen nemfomaniye, kedide ve daha nadir olarak köpekte de rastlanır. Yumurtalıklardaki ya da dölyatağındaki lezyonların yarattığı bir nevrozdur. En fazla rastlanan nedeni, yumurtalık kistleridir.

NEMFOZ a. Böcbil. **1.** Nemf kılıfına girmiş böceğin durumu. **—2.** Böceğin bu durumda bulunduğu süre.

—ANSİKL. Üstün yapılı böceklerde (tümbaşkalaşmalılar) nemfozun temel özelliği dış etkinliğin hemen hiç bulunmaması, korunaklı durumda bulunmaları, önemli ağırlık kaybı, larvaya özgü organlardaki dokuların ölmesi ve imago disklerinin erişkine özgü organlara (kanatlar, üreme organları) dönüşmesidir *(histogenez);* böceklerin yaşamında, *başkalaşma**ların en köklü olduğu dönem nemfoz dönemidir.

NEMİ gölü, İtalya'da küçük göl, Albani dağlarındaki (Roma ili) bir kraterde, çok güzel bir manzara ortasında; 1,5 km². Gölde, Caligula devrinden kalma, düz dipli (67×20 m ve 71×24 m) iki gemi bulunduysa da (1929-1931), Almanlar İkinci Dünya savaşı sırasında bu gemileri yaktılar.

NEMİCHTHYS a. Çok uzun bedenli, kuyruğu kamçı biçiminde, batipelajik kemiklibalık cinsi. (Karın yüzgeçleri yoktur, gözleri iridir: ağızları ince bir gagaya dönüşmüştür. Küçük kabuklularla beslenirler. Atlas okyanusu'nda yaşayan türleri Sargasso denizi'nde ürer; yumurtalardan çıkan leptosefal larvalar başkalaşma geçirerek *tilurelles*'lere, sonra da erişkinlere dönüşür; *Nemichthyidae* familyasının örnek tipi.)

NEMİKA a. (ar. *nemīka*). *Esk.* Mektup.

NEMİM ya da **NEMİME** a. (ar. *nemīm, nemīme*). *Esk.* **1.** Fısıltı. **—2.** Dedikodu etme. **—3.** *Nemime-kâr,* dedikoducu, arabozan.

NEMİR sıf. (ar. *nemīr*). *Esk.* Tatlısu.

NEMİROVİÇ-DANÇENKO (Vladimir İvanoviç), rus oyun yazarı ve tiyatro animatörü (Ozurgetiy, bugün Maharadze, Gürcistan, 1858 - Moskova 1943). Mosko-

va Sanat tiyatrosu'nun kurucularındandır (1898). Stanislavskiy ile birlikte bu kurumu yönetti. Çehov ve Gorki onun sahne tasarımlarını desteklediler. Çalışmalarını Moskova Müzik stüdyosu'nda, opera alanında sürdürdü.

NEML a. (ar. *neml*). *Esk.* **1.** Karınca. **—2.** Kaşındırıcı ot.

Neml suresi, Kuran'ın 27. suresi. 93 ayettir. Mekke'de inmiştir. 18. ayette Hz. Süleyman'ın ordusuna yol veren karıncalardan söz ettiği için sureye "karıncalar" anlamına gelen "Neml" adı verilmiştir.

Kuran'ın, namaz kılan, zekât veren ve ahrete inanan kişilere yol gösterici bir kitap olduğunu belirten ayetlerle başlayan surede Hz. Musa'nın serüvenleri, Davut ve Süleyman peygamberler hakkında bilgi verilir; Süleyman'ın Saba kraliçesi ile mektuplaşması ve görüşmeleri anlatılır. Surede ayrıca Salih ve Lut peygamberlerin kendi halklarıyla olan uyuşmazlıkları ve bu kavimlerin Allah tarafından cezalandırılmalarından söz edilir. Allah'ın varlık ve gücünün üstünlüğünü gösteren birçok delillerin de yer aldığı sure Allah'ı övgüyle anmayı buyuran ayetle son bulur.

NEMLE a. (ar. *neml*'den *nemle*). *Esk.* Bir tek karınca.

—Esk. tıp. Bedenin herhangi bir yerinde olan karıncalanma.

NEMLENDİRİCİ a. Kozmet. **1.** Su katma ya da su tutma yoluyla cildin su içeriğini düzenleyerek kuru ciltlerde gerilmeyi azaltan ürün. **—2.** Havanın nemini soğurmak üzere bir başka maddeye katılan nem çekici (higroskopik) bileşik (gliserin, laktik asit).

—Anestez. Yapay solunum sırasında solunum aygıtının devresine sokulan ve solunan havayı nemlendirmeye yarayan aygıt.

—Isıt. havld. Bir ortamın ya da bir ürünün nemini artıran aygıt.

—Kâğ. san. Su püskürterek kâğıdı nemlendirmeye yarayan makine.

—Matbaac. Ofset levhada, baskı işlemi dışında kalan bölümlerin baskı süresince nemli kalmasını sağlayan düzenek.

—Teknol. Kumaşları, kâğıtları nemlendirmede kullanılan aygıt. (Su dolu bir tekne içinde dönen ve ürünün üzerine damlacıklar serpen döner bir fırçadan ya da içinde, suyun basınçla zorlandığı bir lüleden oluşabilir.) || Mobilya atölyelerinde, kâğıt ve iplik fabrikalarında, su ya da buhar püskürterek havanın nemini artırmayı sağlayan aygıt. || Bu ortamın ya da bir ürünün nemini artırmada kullanılan aygıt.

◆ sıf. ve a. Teni nemlendirmeye yarayan ürün için kullanılır.

—ANSİKL. Anestez. Normal koşullarda, nemlendiricinin görevini burun boşlukları üstlenir, fakat, entübasyon yapıldığında bunlar devre dışı kalır. Kuru hava verildiğinde, solukborusu ve bronş mukozasında tahriş olur; bu da buralarda aşırı salgıya, mukus tıkaçları oluşmasına ve çok küçük atelektazilere yol açar. Uzun süreli yapay solunum sırasında nemlendiricinin önemi bundan ileri gelir.

NEMLENDİRME a. Nemlendirmek eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Deric. Derileri ıslatma. || Bazı sepileme işlemlerinden önce derilere, ıslak talaş tozu içine yatırarak ya da hafifçe su püskürterek nem kazandırmak işlemi.

—Eldivc. Derileri işlemeden önce bir örtüye sararak nemlendirmek işlemi.

—Grav. Gravürde üzerine baskı yapılacak yaprağın kuruluğunu gidererek mürekkebin kâğıda daha iyi yapışmasını sağlama.

—Grav. ve Matbaac. Tipografi ya da tarama gravür tekniğinde özellikle buruşuk kâğıt üzerine baskıda, kâğıdın kuruluğunu baskıdan önce suyla giderme.

—Kâğ. san. Kâğıdı nemlendirmek işlemi. (Bu işlem, kullanımı ya da kalenderlenişi sırasında kâğıda gereken nem miktarını vermek için uygulanır.)

—Teknol. *Nemlendirme kabı,* apartman radyatörlerine takılan ve buharlaşarak havayı nemlendirmesi amacıyla içine su konan kap.

—ANSİKL. Isıt. havld. Kış aylarında, havanın çok kuru olma eğilimi gösterdiği ortamlarda havayı nemlendirme yoluna gidilir. Ayrıca, özellikle tekstil sanayisi gibi kimi sanayisel etkinliklerde de nemlendirme gereklidir. Nemlendirme genelikle hava koşullandırma aygıtlarında, ender olarak da doğrudan doğruya, nemlendirilecek ortamda gerçekleştirilir. İşlem, su buharı püskürterek ya da çoğunlukla, havanın çok ince tanecikler haline getirilen ya da ince bir örtü halinde akan su ile temas etmesini sağlayarak elde edilir. Isıtılan mekânlarda bazen nemlendirme* kaplarıyla kısa yoldan nemlendirme gerçekleştirilir.

NEMLENDİRMEK → NEMLENMEK.

NEMLENME a. Nemlenmek eylemi.

—Hidr. bağl. Havayla temas halindeki alçının, kirecin, çimentonun atmosferdeki suyu ya da karbonik asidi bağlayarak uğradığı bozulma.

NEMLENMEK gçz. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, nemli, ıslak bir duruma gelmek; rutubetlenmek. **—2.** Gözler sözkonusuysa, yaşla dolmak, ağlayacakmış izlenimi vermek; buğulanmak.

—Hidr. bağl. *Nemlenmiş alçı,* havadan nem kapmış ve dolayısıyla da niteliklerinin büyük bölümünü kaybetmiş alçı.

◆ **nemlendirmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi nemlendirmek,* onu hafifçe ıslatmak, nemli duruma getirmek: *Ütüden önce çamaşırları nemlendirmek. Cildi nemlendirmek.* **—2.** *Havayı nemlendirmek,* ondaki su buharı oranını yükseltmek: *Radyatörlerin üzerine su kapları koyarak odanın havasını nemlendirmek.*

NEMLETMEK g. f. *Bir yeri, bir şeyi nemletmek,* nemli duruma getirmek.

NEMLİ sıf. **1.** Hafifçe ıslanmış, su emmiş ya da emdirilmiş şey için kullanılır: *Çamaşırlar hâlâ nemli.* **—2.** Nem oranı yüksek hava için kullanılır; rutubetli: *Burası ne kadar nemli bir yer. Nemli ve sıcak hava.* **—3.** Nem oranı yüksek ve/ya da sık sık yağmur yağan bir bölge, bu bölgenin iklimi için kullanılır: *Karadeniz bölgesi nemli bir bölgedir.* **—4.** *Nemli gözler, nemli bakışlar,* ağlamış ya da neredeyse ağlayacak gibi olan bir kimsenin gözleri, bakışları için kullanılır; hoş bir duygulanmayı ifade eden bakış için kullanılır; buğulu. || *Nemli nemli,* ıslak, nemlenmiş bir biçimde: *Çorapları nemli nemli giymek.*

—Tarım. *Nemli toprak,* bir miktar nemi sürekli saklayan toprak.

NEMLİLİK a. **1.** Nemli olan şeyin durumu, niteliği. **—2.** Atmosferi su yüklü bir bölgenin, bir iklimin ayırtedici özelliği.

—Fizs. kim. *Nemlilik derecesi,* bir gazın nem oranı.

NEMMAL sıf. (ar. *nemmāl*). *Esk.* Arabozan, münafık, dedikoducu. (NEMMAM, NEMMAS da denir.)

NEMOBİUS a. İlkel kanatlı küçük cırcırböceği cinsi. (Cırcırböceğigiller familyası.)

—ANSİKL. *Nemobius* cinsi üyeleri, yeraltı yuvaları kazmadan kuru yapraklar arasında yaşarlar ve yağmur damlalarının sesine benzeyen bir gürültüyle yapraklar arasında sıçrarlar. Cinsin örnek türü, kirli kahverengi bedenli, siyah kafalı dağ cırcırı'dır *(Nemobius sylvestris).*

NEMOGNATHA CHRYSOMELİNA a. Sıcak bölgelerde yaşayan kınkanatlı böcek. (Kahverengi şeritli, sarı ve kızıl bedenlidir. Yakıböceğigiller familyası.)

NEMOPHİLA a. Kuzey Amerika kökenli bir yıllık otsu bitki. (Yaprakları dilimlidir; çoğunlukla tek tek bulunan çiçekleri, teker biçiminde ve mavi, beyaz ya da alaca renklidir. Nemophilalar çok çiçek açan ve çoğunlukla bahçelerde yetiştirilen bitkilerdir. *Hydrophyllaceae* familyası.)

NEMOPHORA a. Çok uzun duyargalı, sarımsı, altın renkli ya da gri renkli, küçük boylu güve cinsi. (*Nemophora associatella*'nın kılıfı, içi boşaltılmış, iki ucu açık bir çam iğnesinden oluşur. *Incurvariidae* familyası.)

NEMOPODA a. Maydanozgillerde yaşayan küçük sinek cinsi. (Larvası dışkıcıldır. *Sepsidae* familyası.)

NEMOPTERA LUSİTANİCA a. *Planipennia* öbeğinden iri böcek. (Uzun, uçları kaşık gibi geniş alt kanatlarıyla dikkati çeker. Daha çok Afrika'da yaşayan *Nemoptera* cinsi üyeleri *Nemopteridae* familyasının örnek tipidir.)

NEMOSCOLUS a. Avrupa, Afrika ve Madagaskar'a kadar uzanan topraklarda birçok türü yaşayan örümcek cinsi. (Tıknaz gövdelerinin karın kesimi siyah ya da kırmızımsı kahverengidir, üzerinde beyaz lekeler vardır. Ağının orta yerinde, dikine gergin duran kalın dokulu bir boru yapar ve bunun dışını küçük taşlarla kaplar: burası *Nemoscolus*'un sığınağı ve yumurtalarının barınağıdır. *Nemoscolus laurae* Batı Avrupa'nın güney kesiminde yaygındır.

NEMOTELUS a. Bileşikgillerin ya da maydanozgillerin çiçeklerinde bazen hızla çoğalan küçük sinek cinsi. (Larvası suda yaşar. *Statomyidae* familyası.)

NEMOURS, Fransa'da kanton (Seine-et-Marne) merkezi, Gâtinais'de, Loing kıyısında, Güney otoyolu yakınında; 12 115 nüf. (1992).

NEMOURS → GAZAVET (EL-).

NEMOURS (Louis Charles Philippe D'ORLÉANS, *—dükü*), fransız prens (Paris 1814 - Versailles 1896). Kral Louis -Philippe'in ikinci oğluydu. İlkin Yunanistan tahtı için düşünüldü (1824), Belçika kongresi'nce kral seçildi (şubat 1831), ancak babası, İngiltere'yi kışkırtmamak için bunu kabul etmedi. Dük, Anvers kuşatmasına katıldı (1832). Tümgeneral olarak, Cezayir'de yararlılık gösterdi (1834-1842). Chambre des pairs üyeliğine getirildi, 1848-1871 arasında İngiltere'ye çekildi, tümgeneral olarak yeniden orduya katıldı, kralcıların birleşmesine yardımcı olmak için Frohsdorf'a gitti (1873), ancak 1886 yasasıyla ordudan çıkarıldı.

NEMOURS DÜKLÜĞÜ, XII. yy.'da senyörlüktü; Buch komutanı için kontluk (1364), ardından Évreux kontluğu karşılığında Navarra kralı Carlos III'e verilmek üzere düklük durumuna getirildi. Yeniden tahta döndükten (1425) sonra, Jacques d'Armagnac'a (1462), ardından Gaston de Foix'ya (1507), Philippe de Savoie'ya (1528) verildi ve tahta yeni bir dönüşten (1659) sonra, mülk olarak Philippe d'Orléans'a bırakıldı (1672). Louis-Philippe'in ikinci oğlu (öl. 1896), Nemours dükü unvanını taşıdı.

NEMÖLÇER a. Ölçbil. Havanın nemini ölçmeye yarayan aygıt. (Eşanl. HİGROMETRE.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Boyac. Boyamaya başlamadan önce çalışılacak zeminin kuruluk derecesini bilmek için, sözkonusu yüzeyin nemlilik derecesini ölçmeye yarayan aygıt. (Aygıtın uçları boyanacak yüzeye batırılarak, elektrik akımının geçmesiyle bu iki uç ve yüzeyin oluşturduğu devrenin, nemin bir fonksiyonu olan direnci ölçülür.)

—Orm. san. *Odun nemölçeri,* odunun nemini ölçmeye yarayan elektrikli aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tarım mak. *Ürün nemölçeri,* bir tarım ürünündeki nem oranını hızla ölçmeye yarayan aygıt.

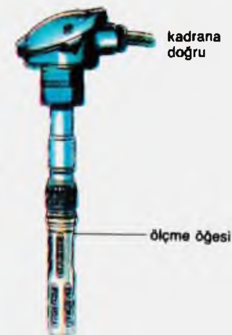
—ANSİKL. Ölçbil. Atmosferdeki su buharının miktarı, altı tip fiziksel olayın ölçümünden yararlanarak belirlenebilir. Dolayısıyla altı tip nemölçer ayırt edilir:

1. *psikrometreler,* termodinamik yöntemi kullanır ve iki sıcaklığın ölçümünü gerektirir (kuru termometre ve yaş termometre yöntemi);

Richard-Pékhy belgesine göre

sayısal görüntülemeli elektronik nemölçer

çiy noktalı nemölçer